H. Lorren [illegible]

RHET. ET MOR.

Tomus tertius operum.

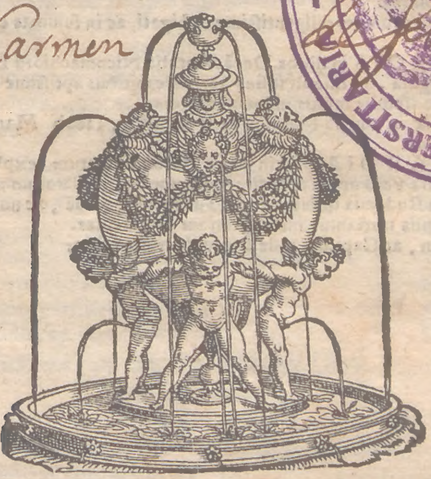
ARISTOTELIS STAGIRITAE PERIPATETICORVM PRINCIPIS,

QVI RHETORICORVM LIBROS AD ARTEM dicendi attinentes, atq; Poeticam affert. Etiam eos quos Ethicorum vel Nicomachios vocant, cum fidiss. Commẽ. Auer. paraphrasi. Magna Moralia, nec non quos ad Eudemum scripsit. Libellumq; de virtutibus.

HIS ACCEDVNT II, QVI DE REPVB. VEL Politicorum vocantur, & Oeconomici de re familiare tractantes. Ad calcem autem Paraphrasim Auerr. super libros de Republ. Platonis. Hæc luculentissime Purgata, summoq; labore nouissime expolita suscipitos.

In Hoc quæ includantur tomo, sequens indicat pagella.

del Carmen

Cum summi Pontificis, Gallorum Regis, Senatusq; Veneti decretis.

VENETIIS MDLX.

IN HOC QVARTO THOMO HAEC CONTINENTVR.

INDEX SVMMARVM AC CAPITVM LIBRORVM, QVI IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Summa ac capita Primi Libri.

SVMMA LIBRI.

DE rhetorices cum dialect ica, conuenientia eius vtilitate, essentia, subiecto, ac instrumentis.
De triplicis Rhetorices, causarum generibus, ipsorum finibus, circa quæ vnumquodq; versetur, ac quibus vitiatur exequita narratio.

Summa, ac Capita Secundi Libri Artis Rhetoricæ.

SVMMA LIBRI.

DE hominum affectibus, etatum ac fortunæ Moribus.
De posibili ac imposibili.

Summa, ac Capita Tertii libri Artis Rhetoricæ.

SVMMA LIBRI.

DE his, quæ ad Dictionem, Eloquutionemue pertinent, De partium ordine in ipsa oratione.

Capita Paraphrasis Auerrois in libris Rethoricorum Aristotelis.

Capita primi libri.

Tractatus.

Capita paraphrasis in Secundum librum Rhetoricorum.

SVMMA LIBRI.

Capita Paraphrasis in tertium librum Rhetoricorum.

Summa ac capita libri Rhetorica ad Alexandrũ Aristotelis.

SVMMA LIBRI.

DE tribus causarum generibus, probationibus omnibus, elocutione, ac orationis partibus, tum in vniuersum, tum sigillatim in vnoquoque causarum genere.

Summa ac capita libri de Poetica Aristotelis.

SVMMA LIBRI.

DE Poeseum conueuientia, ac differentiis poesis origine, ac incremento: Tragediæ essentia, partibus, ac speciebus. Epopæiæ pariter: Poetarum increpationibus, ac defensionibus, Tragediæq; & Epopeiæ comparatione.

Capita Paraphrasis Auerrois Cordubensis in librum Poeticę Aristote.

Summe Paraphrasim Auerr.

Summa, ac Capita Primi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Secundi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Tertii libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Quarti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa ac Capita Quinti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Sexti libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE principiis agendi. De intellectus habitibus, ſcientia ſ. arte, intellectu, ſapientia & peudentia. De prudentiæ partibus, & his, quę ad eam conſequuntur. De ſapientię, ac prudentię vtilitate. De naturali virtute, ac virtutũ & prudentiæ connexione. char. 249.

Summa, ac Capita Septimi libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

DE heroica virtute. De continentia, & eorum oppoſitis. De continente, & incontinente. De voluptate, & ipſius ſpeciebus, ac de dolore. char 260.

Summa, ac Capita Octaui libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Noni libri Moralium Nicomachiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Decimi libri Moralium Nicomachi rum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Primi libri magnorum Moralium.

SVMMA LIBRI.

Summma, ac Capita Secundi libri magnorum Moralium.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Primi Libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Secundi libri Moralium Eudimiorum.

SVMMA LIBRI.

Summa

Summa, ac Capita Tertii libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

Pro Quarto, quinto, & Sexto sequentibus libris lege Quintum, Sextum, ac Septimum Nicomachiorũ. huc.n. ex eo loco translati fuere, nullo penitus mutato verbo: vt in Græcis exemplaribus videre licet.

Summa, ac Capita Septimi libri moralium Eudemiorum.

SVMMA LIBRI.

Capita Libelli de uirtutibus.

Summa, ac Capita libri Primi Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Secundi libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Tertii libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Quarti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE uariis rebuspublicis, ac ipsarum speciebus: & tandem de optima. Qui apti sint ad vnam rempublicam, qui ue ad aliã. De earũ mutuis deceptionibus. De reipublicæ partibus, consiliis scilicet, magistratibus, & iudiciis. char. 418.

Summa, ac Capita Quinti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

DE rerum publicarum mutationibus, seditionibus, earum causis, ac medelis. De diuersarum specierum rerumpublicarũ muta-

Summa, ac Capita Sexti libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Septimi libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Octaui libri Politicorum.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Primi libri Oeconomicorum, Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

Summa ac Capita Secundi libri Oeconomicorum.

SVMMA LIBRI.

Exemplorum in Secundo Oeconomicorum libro, Donato interprete, elenchus.

Quibus libris Platonis correſpondeant, & quę Aueroes pertractet, in margine leges.

FINIS.

ARISTOTELIS STAGIRITAE, PERIPATETICORVM PRINCIPIS, ARTIS RHETORICAE

LIBER PRIMVS.

Georgio Trapezuntio interprete.

Cum Auerrois Cordubensis Paraphrasi.

Abramo de Balmes interprete.

SVMMA LIRI.

De Rhetorices cum Dialectica, conuenientia, eius vtilitate, essentia, subiecto, ac instrumentis. De triplici Rhetorices, Causarumve generibus, ipsorum finibus, circa quę vnumquodque versetur, ac quibus vtatur, exquisita enarrario.

De eisdem Rhetoricam, ac Dialecticam esse. Eos qui de Rhetorica ante Aristotelem scripserunt, defectuose, ac non recte scripsisse. Quae sit ipsius vtilitas. Cap. I.

RHætorica Dialecticæ ęquipollet. nam de iis vtraque est, quę omnium quodam modo communia, & nullius determinatæ sciẽtiæ esse cognoscuntur. Quapropter omnes etiam vtriusque aliquo modo participes sunt. quippe omnes aliquousque tum quærere ac reddere rationem, tum defendere & accusare conantur. Verum multi hæc temere, nonnulli exercitatione ac habitu factitant. Quæ quoniam vtroque fieri modo possunt, patet quòd possunt & in certam rationem ac viam redigi, cum eius causam inspicere possimus, quo tam qui exercitatione, quam qui casu dicunt, quod vo- **A natura quodãmodo est Rhetorica et Dialectica.**

sunt adipiscuntur. id vero artis esse officium omnes recte concedent. D
Contra eos, qui āte Arist. scripse runt, & qui defectuose scipserint.
Quicunq; igitur eloquentiæ artes ad præsens vsque composuerunt, paruam ipsius particulam adinuenerunt. Nam cum fidem facere, artificiosum tantummodo sit, cætera vero accedant: ii de enthymematibus quæ persuasionis sunt nerui, nihil dicunt: de iis autem quæ præter rem sunt, plurima pertractant. indignatio enim misericordia, ira, cæterique animi affectus, non de ipsa re sunt, sed commouendi iudicis causa. Quare si quemadmodū in nonnullis ciuitatibus fieri solet, maximeque in iis quæ bonis legibus gubernatur, sic in omnibus quoque iudiciis esset: nihil profecto haberent quod dicerēt. Nam omnes oportere legibus esse ita constitutum arbitrantur, partim etiam vtuntur, ac prohibent præter rem quicquam dicere, vt Ariopagitæ, recte id ita putantes. Non enim oportet in iram aut inuidiam aut misericordiam impellendo, a recto iudicem flectere. ne similes ei simus, qui eam qua vsurus sit, regulam prius inflectit. Ad hæc quoque perspicuum est, nihil ad litigantem pertinere, nisi vt E ostendat, res sit, nec ne, & factum ne sit, an non. Si vero magnum aut paruum, iustum aut iniustum, quæ legislator non determinauit, ea non a litigantibus accipere, sed per seipsum iudicem scire oportet. Maxime igitur conuenit vt quæ recte positæ sunt leges, cuncta ipsæ explicent, quæ explicari queant, & quam minima iudicibus relinquant. Primum, quia vnum aut paucos prudentes qui leges ferre aut iudicare possint, facilius est inuenire quam multos. Deinde, quoniam longi temporis consideratione leges feruntur, iudicia breuissime conficiuntur, difficile est vt bene a iudicibus iustum & conducibile distribuatur. Illud autem omnium maximum est, quod legislatoris iudiciū non de singulis, nec de præsentibus, sed de vniuersalibus & de futuris est: senator vere & iudex de præsentibus iam determinatisq; iudicant. Vnde fit vt cum & ament, & oderint, sua quoque vtilitas connexa sit, non satis queant veritatē perspicere: sed propria vel voluptas, vel dolor iudicia sua obumbret. Quare minimam F cæterarum rerum potestatem iudici tribuendam dicimus: factum vero esse, aut non factum, & fore aut non fore, esse quoque, vel non esse: hæc omnia, cum non possit lator legis prouidere, iudicibus relinquenda necessario sunt. Quæ quoniam sic se habent, patet cum de exordio, narratione, cæterisq; particulis quid habere debeant præcipiunt, aliena remotaque ipsos præcipere. Nihil enim aliud ii agunt, nisi vt iudicem quomodocunque afficiant: de artificiosa autem persuasione nihil afferunt: quod est vt ostendant, vnde quispiam enthymematicus fieri possit. Idcirco ēt cum eadem sit uia & ratio deliberationis & iudicii: cumque melior, ac ciuitatibus vtilior deliberatiua præceptio sit, quam iudicialis: de illa nihil, de hac plurima tradere conantur. Minus.n. in deliberationibus conducit præter rem dicere, minusq; malitiæ deliberatio habet, quā iurisdictio: cum sit

Quid iudicibus tribuendū, & quid legi.

Cur de iudiciali pte, magis q̄ de deliberatiua, ab aliis tractatum sit.

A communis.hic.n. de singulis quæ vidit iudicaturus est.itaque nihil aliud demõstrare oportet, nisi ꝙ sic se habeat, vt is qui cõsulit affirmat. In iudicialibus aũt id non satis facit.nã cum de alienis rebus iudiciũ fit, vtilis ē auditorũ præparatio: qui rem suã cõsiderãtes, ac ad gratiã audientes, largiuntur litigãtibus operam, non iudicant. Quapropter multis quoq; in locis (vt iam diximus) ne præter rē quicquã dicatur, cautum est legibus, ibique id ipsi iudices exacte obseruent. Verum quoniam perspicuum est artificiosam viam & rationem in persuadendo consistere, persuasionemq; quandam esse demonstrationem (tunc enim vehementer credimus, cum demonstratum esse putauerimus) enthymema quoq; rethetoricam esse demonstrationem: quod (vt simpiciter dicam) præcipuum est in persuasione: idque esse syllogismum quendam & de quolibet syllogismo Dialecticã vel vniuersam, vel partem eius quandam considerare: patet eum qui ex quibus & quomodo syllogismus fiat, optime possit perspicere, maxi-

B me enthymematicum esse: insuper qui hoc etiã teneat, quibus de rebus enthymemata sint, quidq; a logico syllogismo differant. Eiusdē enim virtutis est & veri & uerisimilis consideratio. Atq; etiam homines satis ad veritatem nati sunt, & vt plurimum veritatem consequũtur. Quamobrem qui probabilia facile coniectura consequitur, is & ad veritatem similiter se habet. Perspicuũ igitur est quæ præter rem sunt artes, ab aliis quoq; traditas esse, quamq; ob rē ad iudiciales magis præceptiones declinarunt.

Quod instrumenti maxime psuationi aptum.

Vtilis autem rhetorica est, tum quoniã vera & iusta meliora secundum naturam sunt, quã contraria, ita vt nisi decenter iudicia fiãt, necesse sit in eis vinci, quod vituperatione dignum est: tum quia ne si certissimam quidem habeamus scientiam, facile est nonnullis per eam persuadere. impossibile nanq; id est. cum enim disciplinæ ratio ad scientiam sit ita necessaria (vt etiam in Topicis dicebamus, cum de colloquutione cũ multis diceremus) fides & oratio ex cõmuni-

Rhetoricæ vtilitas.

C bus faciēda est. Præterea oportet, vt sicut & in syllogismis, persuadere contraria possimus, non vt vtraq; faciamus (nam mala faciunda non sunt) sed ne nos lateant quomodo se habeant, & vt cum alii non iuste vtantur oratione, soluere possimus. Aliarum igitur artium nulla de contrariis ratiocinatur, sed Dialectica & Rhetorica id solæ faciunt. nam vtraq; similiter de contrariis est, quamuis non similiter subiectę res se habent: sed semper vera præstantioraq; secundum naturam, melius syllogismo colliguntur, aut (vt simpliciter dicam) credibiliora sunt. Ad hæc absurdum est, si non posse corpore sibi præsidio esse, turpe sit, oratione vero non sit: quod hominibus magis est proprium, quam vsus corporis. Sed quòd magna inferat incommoda qui vi hac orationis iniuste vtitur, id certe omnium bonorũ, præterquam virtutis, & maxime præstantissimorum, vt virium, sanitatis, diuitiarum, imperii commune est. nam his omnibus maxime

quispiam prodierit, cum iuste vtatur: & ledet, cum iniuste. Qđ igitur non sit vnius cuiusdam ac determinati generis Rhetorica, sed sicut Dialectica, & quod vtilis, expositum est: quodq; opus eius non est persuadere, sed posse quæ in singulis credibilia sunt perspicere, veluti etiam in cæteris artibus vniuersis. Nec enim medicinæ est sanitatem inducere, sed quoadusq; possibile sit, ad hoc vsq; perducere: cũ possibile sit etiã eos qui nullo possunt pacto sanari, bene tamẽ curare. Præterea ꝙ eiusdem sit tam quod credibile est quam quod credibile videtur, perspicere, vt Dialecticæ tam syllogismum, quam apparentem syllogismum. Cauillator enim non viribus, sed electione: hic vero tam scientia quam electione orator erit. ibi electione quidẽ cauillator, Dialecticus autem non electione, sed viribus. Sed iam de ratione ipsa dicẽdi conabimur exponere, quo pacto, & ex quibus propositum assequi poterimus. Rursus igitur, ceu ab initio definientes ipsam quid sit, reliqua dicamus.

Quid sit Rhetoricæ opus.

Differentia inter cauillatorem et dialecticum.

Quid sit Rethorica, quod eius subiectum, quomodo se ad Dialecticam habeat, & ex quibus rebus principalibus oratio conficiatur. Cap. II.

Sit ergo Rethorica, vis, qua quod in vnaquaque re probabile est, perspicitur. nullius enim alterius artis id officium est. Nam singulæ artes circa id quod eis subiectum est, doctrinales persuadentesque sunt: veluti Medicina circa id qđ sanari, ægrotareq; possit Geometrica circa passiones quę magnitudinibus accidunt: Arithmetica circa numerum: & similiter reliquæ artes & scientiæ, Rhetorica vero, quæ de re data (vt ita dicam) credibilia sunt, perspicere posse videtur. quocirca ẽt dicimus nõ in genere quodam determinato hanc artẽ versari. Persuasionum vero aliæ sine arte, aliæ artificiosæ. Sine arte illas appello, quæ non a nobis ex cogitantur: sed cũ extra sint, assumuntur, vt testes, cruciatus, scripta, Artificiosas vero, quæ ratione ac via a nobis excogitari possunt. itaque ipsarum aliis vti oportet, alias inuenire. Harum igitur quæ ratione parantur, persuasionũ genera sunt tria. Nã alia sunt in moribus eius q dicit: alia in auditore modo quodã afficiẽdo: alia in rõne ipsa, cum demonstremus, aut demõstrare videamur. Propter mores igiť credũt, cũ sic dř oratio, vt fide dignus q dicit videatur. nã probis & magis & facilius de omnibus simpliciter credimus. In quibus vero certitudo non est, in iis, quoniam diuersis agimur opinionibus, etiam omnino. verum id etiam non quoniam præopinatus quis fuerit talẽ quendam eum esse qui dicit, sed vi orationis oportet euenire. Nam probitas dicentis, non (vt quidam eorũ reliquerunt qui artes scripserunt) nihil affert ad probandum, sed fere (vt breui absoluam) præcipuam mores faciunt fidem. Propter

Persuasiões alię sine arte alię artificiosę

Artificiosarum genera tria.

A seipsos autem auditores credunt, cum orationem in affectum impelluntur. non enim similiter iudicium reddimus cum dolemus, & cum lætamur, & cum diligimus, & cum odimus. Qua de re sola qui nunc artes scribunt, præcipere conantur. de quibus singulis, explanabimus cum de affectibus dicemus. Rationibus autem in fidem auditores inducimus, cum verum aut verisimile ex probabilibus quę in vnoquoque sunt, esse demonstramus. Verum quoniam fides his fit, patet hæc tria esse capiunda: vt scilicet facultatem ratiocinandi habeamus: vt mores ac virtutes consideremus: & tertium, vt de affectibus quid vnusquisq; sit, & quale quid, & ex quibus nascitur, & quo pacto: Itaq; efficitur, Rhetoricã quasi propaginem esse Dialecticæ, & eius negotii quod circa mores est: quod cum de affectibus sit, æquũ est vt ciuile appeletur. Quapropter & Rethorica ipsa sub Ciuilis figura cõditur. & qui eam adepti sunt: vel ignorantia, vel arrogantia, vel aliis causis, quibus homines perturbantur, ipsius quoque Ciuilis potestatem consecutos se arbitrantur. B Particula enim Dialecticę quædã est ac simulachrum, vt principio diximus. neutra enim earum de re determinata quomodo se habeat scientia est: sed facultates quædam sunt inueniendarũ rationum. De ipsarum igitur vi, & quo pacto altera sed alteram habeat, satis fere dictum est.

Rethorica ẽ quasi propago Dialecticę, et Ciuilis

Eorum autem quibus probamus (vt & in dialecticis) aliud inductio est, aliud syllogismus. Nam enthymema quidem syllogismũ rhetoricum, exemplum vero rhetoricam inductionem appello. Omnes autem fidem faciunt demonstrando, vel exempla dicendo, vel enthymemata, & præter hæc pene nihil. Quare si omnino necesse est syllogismo, uel inductione quodcunque ostendere, vt a nobis in Resolutiuis expositum est, necessario alterum ipsorum alteri idem erit. Quid autem inter enthymema & exemplum intersit, ex Topicis patet. nam ibidem de syllogismo & inductione dictum est prius: quia si in multis ac similibus sic se habere ostendas, C ibi quidem inductio, hic autem exemplum est. Sin vero cum quędã sint, aliud quid horum causa eueniat propter hæc, quoniam hæc sũt aut vt vniuersaliter, aut vt plurimum, ibi quidem syllogismus, hic autem enthymema vocatur. Nec latet ꝙ vtrunq; Rhetoricæ genus laudatur. nam vt & in methodicis dictum est, ita & in his se habet. Vt enim orationum quædam sunt exemplares, quædam enthymematicæ: sic oratorũ quoq; alii exemplares, alii enthymematici. Neq; minus credibilis oratio est quæ per exempla est: turbatur autem magis enthymematica. cuius rei causam, & quo pacto vtendum vtraque sit, postea dicemus. nunc vero de his ipsis explanatius determinabimus.

De Enthymemate ac exẽplo rhetorices argumentandi generibus.

Duplex genus oratorũ.

Nam cum credibile, cuidam credibile sit, & aliud quidẽ ꝑ seipsum illico sit credibile atque probabile, aliud quoniam probari per talia videatur: cũq; ars nulla consideret singularia, vt Medicina quid So

Quę Rhetorica consideret.

ciati aut Calliæ salubre sit, sed q̃d talia, vel talibus: id enim artificio D
sum est: singularia aũt infinita sunt, & scientia nequeunt cõtineri: nec Rhethorica vtiq; quod cuique credibile est cõsiderabit, vtputa quid Socrati aut Hippiæ, sed quid talibus, veluti & Dialectica. Vtitur n. & ipsa syllogismo, non ex quibuscunq;, cũ deliris quoq; nonnulla videâtur: sed Dialectica ex iis quæ illis vidẽtur, quibus cũ fit disputatio: Rhetorica ex iis quæ illis vidẽtur, qui hæc in cõsilio quærere consueuerunt. Huius enim officium de iis est de quibus consultamus, & artem non habemus: & apud huiusmodi auditores qui nequeant per plura intelligere, nec ex remotis ratiocinari. Cõsultamus autem de iis quæ vidẽtur vtroq; posse pacto fieri. Nã de iis quæ aliter fieri, aut fore, aut se habere non possunt, nemo velit sic existimare, cum non aliter quam sic consultari posit. Est aũt posibile ratiocinari atq; colligere, alia quidẽ ex iis quæ prius syllogismo collecta sunt, alia vero ex iis quæ syllogismo quidem collecta non sunt: syllogismo aũt indigent, eo q̃ non sint probabilia. quorum necessario quædam huiusmodi sunt, vt ea iudex propter prolixitatem (simplex enim esse supponitur) non bene consequatur: quædam non credibilia, quoniam nec sunt ex concesis, nec ex probabilibus. Quare necesse est tam enthymema quã exemplũ de iis esse, quæ vt plurimũ aliter quoq; possunt se habere: exemplum quidem, inductionẽ: enthymema vero, syllogismum, & ex paucis, ac sępe paucioribus quã ea sunt, ex quibus cõstat primus syllogismus. Nã siquid eorũ perspicuũ est, id dicendũ nõ est. Ipse nanq; auditor id ex seipso affert: vt Lacedęmonius eo certamĩe vicit, quo coronam meruit, sufficit dicere Olympia. q̃d aũt q̃ Olympia vincit, coronetur, non est opus apponere: cũ qui id ignoret, sit nemo. Verũ quoniam pauca eorum ex quibus rhetorici constant syllogismi, necessaria sunt, cum plurima de quibus iudicia & deliberationes sunt, aliter quoq; posint se habere: quæ nanq; agunt, de iis cõsulunt atque deliberant, quorum nihil (vt vno verbo dicam) necessariũ est: ea vero, quæ vt plurimũ accidũt, queq; posibilia sunt, necesse est vt ex aliis huiusmodi per syllogismum comprobentur, necessaria quoq; ex necessariis, q̃d in Resolutiuis aperte a nobis explanatũ est: patet ea ex quibus ea enthymemata fluunt quædam fore necessaria, plurima vero huiusmodi, vt fere semper soleant fieri. Fluunt autem enthymemata ex probabilibus & signis: quare horũ alterum alteri idem esse necesse est. Probabile nanque est quod fere semp solet fieri: verum non simpliciter (vt quidam definiunt) sed quod, cum de iis sit quę aliter se possunt habere, sic se habet ad illud ad quod est probabile, sicut vniuersale ad particulare. Signorum autem, aliud ita se habet vt singulare quiddã ad vniuersale: aliud est vniuersale quiddam ad particulare. Horum quoddam necessarium est argumentũ: quod autem non necessarium, id secundum hanc differentiam innominatum est. Necessaria verro appello ex quibus syllogismus con-

Marginal notes: Ex q̃bus cõstent enthymemata. — Probabile quid. — Signorũ diuisio.

E / F (margin letters)

A stituitur. quocirca & argumentum dicitur. nam cum non possint soluere quod dictum est, tunc putant argumentum esse allatum, quasi demonstratum sit, atque conclusum. Signum enim & conclusio idem est secundum veterem linguam. Signum igitur quod est tãquã singulare ad vniuersale, huiuscemodi est: vt si quis signum diceret esse omnes, sapientes iustos esse, quoniam Socrates cũ esset sapiens, iustus erat. Id igitur signum est, quod soluitur, etiam si verũ sit. nõ enim potest syllogismo colligi. Sin autem dixeris quempiã ægrotare, quoniam febricitet: aut peperisse, quoniam lac habeat: id iam necessariũ & solum ex signis argumentum est, cum solum (si verum est) insolubile sit. Qđ vero quasi vniuersale se habet ad particulare, huiusmodi est: vt si quis febricitare hominem dicat, & eius signum esse, ꝙ crebro respiret solubile autem & hoc est, etiam si verum sit. possibile nanq; est etiam si febre non agitetur, crebro tamen anhelare. Quid igitur probabile, quid signũ, quid argumentum sit, quidq; inter se differãt, B & nũc dictum est: & in Resolutiuis de iis, & quemadmodum alia eorum syllogismo colligantur, alia non, explanatius demonstratũ est.

Exemplum autem quid sit, & quid inductio sit, & in quibus versetur inductio. dictum est. Est enim neq; vt pars ad totum, neq; vt totum ad partem, neq; vt totum ad totum: sed vt pars ad partem, simile ad simile, quando vtraque sub eodem genere sunt, sed alterũ altero magis perspicuũ, hoc pacto. Per insidias Dionysius ad tyrãnidẽ præsidium petit. Nã & Pisistratus ad tyrannidem per insidias petiit præsidium: quod cum impetrasset, tyrannide ciuitatem oppressit. Et theagenes in Megaris. Alii etiã, quos id fecisse sciunt, omnes exẽplum Dionysii fiunt, quem nondum sciunt idcirco petere. quæ omnia sub eodem sunt vniuersali: qui præsidium petit, insidiose tyrrãnidem affectat. Ex quibus ergo sint quæ demonstratiuam fidem facere videantur, dictum est.

De exẽplo nonnulla.

Huiusq; leges Auer. in hoc volumine in fine librorũ, Rhetoricęs.

C Inter enthymemata vero non mediocris illa est differentia, maximeq; omnibus pene ignota, quæ est etiam in Dialectica syllogismorum via & ratione. Nam quædam eorum secundum Rhetoricam sunt, vt & syllogismorum secundum Dialecticam via ac rationem, quædam secundum alias artes atque facultates, quarũ aliæ sunt, aliæ nondum comprehensæ sunt: quapropter auditores quoq; latent, magisq; possunt aliquo modo tangentes commodius elabi. Verũ qđ dicimus, apertius erit, si pluribus explanabitur. Voco igitur dialecticos & rhetoricos syllogismos, eos quorum locos dicimus. Hi autẽ sunt, qui cõiter de iustis physicis, ciuilibus, & de multis specie differẽtibus sunt: veluti maioris & minoris locus. nõ. n. ex hoc magis ratiocinari vel enthymema inferre poterimus de iustis aut physicis, quam de quocunq; alio, quamuis hęc specie differant. Propria vero, quæcunque ex iis sunt quæ circa vnamquanq; speciem ac genus propositionum sunt. Sunt enim propositiones de physicis, ex quibus nec

Enthymemarũ nõ mediocris differentia.

enthymema nec syllogismus de moralibus est: & de his aliæ, ex qui bus non erit syllogismus de physicis: eodemq; modo de cæteris. Et illa quidem nullo in genere facient prudentem, cum non sint circa subiectum vllum: ex iis vero si diligentius quisquam propositiones deligat, faciet ignorans aliam quam Dialecticã ac Rhetoricam sciẽtiam. nam si principia forte habebit, nõ amplius Rhetorica, vel Dia lectica, sed illa erit cuius principia possidebit. Enthymematum autẽ plura ex his generibus emanant, quæ particulatium sunt aq; proprio rum, ex communibus vero pauciora. Quemadmodum ergo in Topicis, sic etiam hic enthymematum species ac loci, ex quibus sumẽ dum est, distribuendi sunt. Voco autem species, proprias vniuscuius que generis propositiones: locos vero, qui similiter omniũ ex æquo communes sunt. Primum igitur de speciebus dicemus, si prius gene ra Rhetoricę cognouerimus: vt cum distribuerimus quot sint, eorũ elementa propositionesq; seorsum inuestigemus.

De tribus Rhetoricæ, seu Causarum generibus, & finibus ipsorum. Cap. III.

QVoniam igitur tria sunt auditorum genera: tria quoque numero Rhetoricæ genera sunt. Nam cum ex tribus oratio constituatur, ex eo qui dicit, de quo dicit, & ad quem, idest auditorem, penes quem etiam finis est: quem necesse est aut spectatorem esse, aut iudicem: & iudicem aut præteritorum aut futurorum, qui de futuris iudicat, senator: qui de præteritis, iudex: qui vero de facultate, spectator est. Quare necessario tria sunt dicendi genera: deliberatiuum, iudiciale, demonstratiuum. Est autem deliberatiuæ orationis, aliud suasio, aliud dissuasio. nam semper & qui priuatim consulunt, & qui publice concionantur, horum alterum aggrediuntur. Iudicialis, aliud accusatio, aliud defensio. horum enim alterutrum occupant litigantes. Demonstratiuæ, aliud laus, aliud vituperatio. Horum autem vnicuiq; tempus æccommodatur. Consulenti, futurũ: de futuris enim consulit, aut suadens, aut dissuadens. Litiganti, pręteritũ: nam de præteritis semper alius accusat, alius defendit. Demõstranti autem præcipue tempus præsens: nam omnes, secundum ea quæ præsentia sunt, laudant, aut vituperant: sed vtuntur etiam ad hæc plerunque præteritis, in memoriam illa reducentes: futura quoque de eis coniicientes. Vnicuique etiam horum finis aliud est.

De finium diuersitate.

Cumque tres sint, fines etiam tres sunt. Consulenti vtile, aut contra. nam qui suadet, quasi ad melius hortatur: qui autem dissuadet, quasi a peiore dehortatur. Cætera vero, aut iustum, aut iniustum, aut honestum, vel turpe ad hęc assumunt. Litiganti iustum & iniustũ: cætera vero etiam hi ad hæc assumunt. Laudanti & vituperanti ho-

A nestum & turpe: sed hi quoque ad hæc cætera referunt. Quòd vero dictus vnicuique finis est, signo illud est, quòd de cæteris interdum quidam non ambigunt: vtputa qui causam dicit, quòd factum non sit, aut quòd nõ obfuerit, quandoq; nullam facit quęstionem. Quòd vero iniuriatus fuerit, nunquam confitebitur: non enim esset opus lite. Similiter etiam qui consulunt, cætera sæpe concedunt: ꝙ vero ad inutilia hortentur, aut ab vtilibus dehortentur, nunquam concedunt. sed vtrum non iniustum sit, finitimos, ac eos qui non iniuriẽtur, seruitute premere, sæpe non curant. Eodem modo & qui laudãt, aut vituperant, non animaduertunt vtrum vtilia gesserit, an contra: sed sæpius etiam laudi dant, quoniam vt præclare gereret, parui pro priam duxit vtilitatem. Laudant enim Achillem, ꝙ Patrocli sodalis vltionem susceperit: cùm sciret parum se hac de causa victurũ, cui mors huiuscemodi pulchrior, vita vero vtilis fuit. Ex dictis ergo patet necessarium esse de iis prius propositiones habere. Argumenta

B nanq;, & probabilia, & similiter signa, rhetoricę propositiones sunt. nam syllogismus vniuersaliter ex propositionibus est: enthymeme vero syllogismus ex dictis constans propositionibus. Verum quoniam impossibile est, vt quę impossibilia factu sunt, ac item quæ nõ fuerunt, aut futura non sunt, ea vel facta iam, vel faciunda sint: necesse est tam consulenti quã litiganti & demonstranti habere propositiones de possibili & impossibili, & vtrum factum sit an non, & si erit vel nõ. Præterea cum omnes siue laudent aut vituperent, siue suadeant aut dissuadeant, siue accusent aut defendant, non solum quæ diximus verumetiam quod conferens aut nocens sit, quod honestum vel turpe, quod iustum vel iniustum: & hæc omnia magna vel parua sint, aut per seipsa, aut adinuicem comparata, ostẽdere conentur: perspicuum est ꝙ opus sit de magnitudine quoq; ac paruitate, & de maiore & minore, tam de vniuersali quã de vnoquoq; propositiones

Quę debet accipere Rhetor.

C habere: vt puta quid maius aut minus bonũ, & quæ maior aut minor iniuria, & iure factum: eodemq; modo de cæteris. De quibus igitur propositiones accipiendæ sunt, diximus. Nunc vero seorsum de vnoquoq; istorum distribuendum est. & primum de quibus deliberatio est, deinde de quibus demonstrationes, tertio de quibus iudicia.

De quibus Deliberatio esse soleat. Cap. IIII.

PRimum igitur tenendum est, nõ de omnibus bonis aut malis consiliarium consulere, sed de iis que possunt fieri & non fieri: de iis autem quæ necessario sunt aut erunt, aut quæ impossibile est esse vel fieri, nulla deliberatio est. Sed neque de cunctis contingentibus. sunt enim quædam a natura, quædam a fortuna bona: quæ quãuis contingentia sint, possintque fieri & non fieri, nihil tamen ad ea cõfert

liberatio. Hinc patet de iis esse consultationem, quæcunque referri ad nos nata sunt, quorumq; origo et causa in nobis est. nam ad hoc vsq; deliberamus, quousq; possimus ne an non possimus agere, inuenerimus. Verum certius singula enumerare, ac in species ea oĩa redigere, secundunque veritatem, inquãtum possibile est, determinare, de quibus consilia fieri consueuerunt, non est præsentis tẽporis: non est enim artis Rhetoricæ, sed altioris ac verioris. Sed tñ multo plura nunc ipsi propria theoremata cõcedãtur. Nam quod iam diximus, verum est, Rhetoricã scilicet ex resolutiua scientia, & ea ciuili quæ de moribus est, cõpositam esse, simliemq; esse partim Dialecticæ, partim orationi Sophisticæ. Si quis autem aut hanc, aut Dialecticã non vt facultates, sed vt scientias instruere ac docere conatur, is naturam earum hoc transitu interimere videtur cum non solũ in orationis, sed in quarũdam subiectarum rerũ scientias redigat. Attamen quęcunq; distribuere operæ pretium est, & ciuili scientiæ considerationẽ relinquunt, etiam nũc dicamus. Nam maxima de quibus omnes consultant, & quæ deliberãtes aggrediuntur, qninq; fere numero sunt: de opibus, de bello ac pace, de regionis locorũ custodia, de iis quæ inferũtur vel efferũtur, de legumlatione. Qui ergo de opibus consulere constituit, eũ oporret ciuitatis reditus, qui sint & quot sint, percepisse: vt si quis neglectus sit restituatur: & si quis tenuior sit, amplificetur. Pręterea expensas ciuitatis omnes: vt quæ inutilis sit, dematur: & quæ profusior, cogatur ad modicum. nõ enim solum rerũ accessiones, verũetiã expensarũ attenuationes reddũt ditiores. quæ non vsu solum, quem de nostris habemus rebus, cõspicere possumus, sed necessariũ est ad dicendum de iis sententiam, eorum etiã quæ alii adinuenerũt, historiã retinere. De bello autem & pace qui dicit, is ciuitatis copias nõ ignorabit, quantæ in præsentia sunt, & quã magnæ fore possunt, & ad hæc quales quædam sunt quas modo habemus, & quales quas habituri sumus. Præterea qũo, & quæ bella ciuitas gessit. Hæc igitur scire oportet, nec solum suę ciuitatis, sed finitimorum etiã, ac eorum maxime, aduersus quos bellũ suscipiendum opinaris: vt pax cum melioribus habeatur, & in ipsis sit cum minoribus belligerare. Copias etiam, similes ne, an dissimiles sint. nã hac quoq; parte meliores quidã aut imbecilliores esse possunt. Sed maxime ad hęc pertinet bellorum euentus, non modo ciuitatis suæ, verumetiam aliarum, quomodo exierint perspexisse. similia.n.a similibus fieri consueuerunt. Præterea non oportet ignorare quo pacto regio custodiatur, sed tam multitudinis custodũ, quã qualitatis non esse nesciũ. locorum quoq;, vbi sint præsidia collocãda: qđ impossibile est, nisi regionẽ optime noueris vt si minora sint presidia, augeãtur sin vero superuacua, omnino tollãtur, & loca opportuna magis custodiãtur. Ad hęc quã magna impensa ciuitati ad victũ sufficiat, & quæ a propriis agris colligatur, & quæ afferatur

Quinq; esse de qbus cõsultatio fit, et deliberatio.

A aliunde. Item quas res efferre, quas inferre opus sit, vt ad huiusmodi homines fœdera sint atque cōuentus. ad duo enim genera hominū sine crimine conseruanda ciuitas est: ad meliores, & ad eos qui ad prædicta cōducunt. Sed cum horum omnium cognitio multum ad ciuitatem tutandam pertineat, tum vero non minimum est legumlationis esse sagacem. nam salus ciuitatis in legibus sita est. Quare necessarium est scire quot rerum publicarum genera sunt, quæq; vnicuiq; conferūt, & quibus extingui solēt tam cōtrariis, quā secundis. Dico autem secundis extingui, quoniam præter optimam rempublicam cæteræ omnes & intentione & remisione corrūpuntur: vt popularis status non modo cum remittitur, imbecillior ita redditur, vt tandem ad potentiam paucorum deueniat: sed etiam cum vehemēter intenditur, veluti aquilinum vel simum non solum ad mediocritatem perueniunt cum remittuntur, sed valde huiusmodi facta sima aut aquilina sic nasum afficiūt, vt ne nasus quidē esse videatur.

B Verum ad legumlationem vtile maxime est, tum ex præteritis, qui Reip status conducat perspicere, tū aliorum quoque scire conditionem, & quæ quibus conueniant, non ignorare. Ita patet, ad ferendas quidem leges, peregrinationes, quibus multarum gentium leges cognoscere poteris esse perutiles: ad publica vero consilia, diligenter per scriptam rerum gestarū historiam. quæ omnia Ciuilis scientiæ, non Rhetoricæ officia sunt. De iis igitur quæ oporteat eum habere qui de rebus maximis dicturus sententiam est, tot dicta sint. Verum ex quibus tam de iis quam de aliis suadere aut dissuadere conueniat, rursum dicamus.

De deliberantium fine, Fœlicitate scilicet: de iis, in quibus ipsa consistat: ac de ipsorum vnoquoque singillatim. C *Cap. V.*

FEre autem & unicuique priuatim, & publice omnibus finis quidam est, quem cōiicientes, alia persequuntur, alia fugiunt. Is vero est (vt vno verbo dicam) fœlicitas, aut eius pars aliqua. quare exempli gratia exponamus quid sit (vt simpliciter dicam) fœlicitas, & quæ sint eius particulæ. De hac enim, & de iis quæ ad hanc conferunt, de eius quoq; contrariis suasiones dissuasionesq; ab omnibus suscipiūntur. nam quæ aut ipsam, aut particularū eius quampiam efficiunt, aut maiorem reddunt, faciunda: quæ vero interimūt vel impediūt, vel contraria faciunt, ea minime faciūda sunt. Sit ergo fœlicitas, fortuna secunda cum virtute: vel per se sufficientia vitæ vel vita tuta & iucundissima: vel possessionum facultas, & corporis vires, cum factiua, conseruatiua, amplificatiuaq; horū virtute. omnes enim fere vnū quiddam istorū, aut plura, fœlicitatem esse fatentur. Quòd si huius-

Felicitas. qđ & quę sunt eius partes.

modi quid fecilitas sit, necesse est partes ipsius esse nobilitatem, multorum atque bonorum gratiam, diuitias, bonorũ & liberorũ & multorum procreationem, commodam senectutem: præterea corporis commoda, veluti sanitatem, formã, vires proceritatem, robur ad certandum, gloriam, honorem, prosperitatem, virtutem, ac partes eius; prudentiam, fortitudinem, iustitiam, temperantiam. sic n. sufficientissimus quispiã erit, si sibi assint quæq; in ipso, & quę extra sunt bona, cum præter hæc alia non sint. Sunt aũt in ipso, quæ in anima, & quæ in corpore sunt: extra vero, nobilitas, amici, pecuniæ, honores. Ad hæc oportere arbitramur potentiam & fortunam non desse: hoc nanq; pacto vita erit tutissima Sed dicamus similiter quid sit horum vnumquodq;. Nobilitas igitur gentis ac ciuitatis est, indigenas aut vetustissimos esse, & primos duces illustres, multos quoq; ea ex gente in rebus quæ expetuntur, præclaros ex titisse. Priuata vero nobilitas, aut a viris, aut a mulieribus est, legitimaq; ab eis procreatio & vt in ciuitaté, sic in priuata quoq; nobilitate, aut virtute, aut diuitiis, aut alia re laudata primos claros fuisse. multos quoq; famosos ex ea gente viros & mulieres, iuniores ac seniores fuisse. Probitas vero liberorum ac mulitudo quæ sit, perspicuum est. Publice id ita accipitur, si multa sit iuuentus, ac bona. & bonarum commodis corporis, vt proceritate, forma, viribus certãdi robore: tũ animi virtutibus, vt temperantia, & fortidudine. hæ nanq; iuuenum virtutes sunt. Priuatim vero, si proprii liberi tam mares quã fœminæ, & multi & probi sunt. Est autem fœminarũ virtus, corporis quidem forma, & proceritas: animi vero, pudicitia, & operandi studium absq; illiberalitate. Oportet igitur & priuatim & publice tam viris quã fœminis singula horum adesse. Nam quibuscunq; haud bonę sunt mulieres (sicuti Lacedæmonis) ii media pene fecilitatis parte priuantur. Diuitiarũ vero partes sũnt nummi agri, prædia, supellex, animalia bruta, mãcipia multitudine, magnitudine; pulchritudineq; excellentia. quæ omnia firma, amœna, vtilia esse nimirum debent, Sunt igitur vtilia, quæ magis frugifera sunt: amœna, quibus fruiqueas. & frugifera sunt, ex quibus reditus capimus. quibus vero fruimur, ex his nihil magni præter vsum consequimur. Firmorum autem ira definitio, vt hic & possideas, vt & vsus eius, & retinendæ alienandæque proprietatis potestas in te ipso sit. Alienationem porro dico, cum donate atque vendere possis. In summa, diuitem esse, in vtendo magis quam in possidendo consistit. vtentis enim operatio est, possessio vero ipsæ diuitiæ sunt. Gloria vero est cum virtuosus a cunctis existimatur, aut id habere putatur, quod omnes, vel plures, vel probi, vel prudentes expetunt. Honor autem est existimationis benefactiuæ iudicium. Honorantur ergo maxime, atque merito, qui beneficia cõtulerunt: deinde qui conferre queant. Beneficientia vero illa primas partes habet, quæ salutis est causa, & vt simus: secundas, vero,

Quid nobilitas.

Liberorum probitas, ac multitudo.

Diuitię.

Alienatio.

Gloria.

Honor.

A quæ diuitiarum, vel alterius boni, quod vel omnino vel hic vel aliquando non facile acquiritur. nam multi honorem assequuti sunt, quamuis parua præberint: sed modus profuit, atque occasio. Honoris vero partes sunt, sacra, memorationes, decantationes carminum, aut solutæ orationis ad laudem recitatio, luci, vel plurimi consessus, sepulchra, imagines, publici victus. ad hæc etiam barbara, vt inclinati, loco cedere: munera quoque sed alia apud alios honoratiora. Est autem munus rei alicuius donatio, ac honori signum. quapropter tam æris auidi quam ambitiosi donari cupiunt: cum id donatio habeat quod vtrique appetunt. nam & res est, quam auari desiderant, & honorem affert, quem ambitiosi expetunt. Corporis vero virtus est sanitas, vt scilicet corpore pene inægrotabili ad labores vtaris. Nam qui sic sani sunt, vt Herodicus fertur: eos nemo sanitatis gratia felices putabit. nam ille vt sanus esset, quibus homines vtũtur, his omnibus aut plurimis abstinebat. Pulchriudo autem alia in B alia ætate est. Nam iuuenis pulcher est, cui commodum ad subeundos & cursus, & violentiæ labores corpus est, aspectuque insuper iucundum. quocirca pentathli formosissimi sunt cum & ad vim, & ad velocitatem simul præstantissimi sunt. Vir vero pulcher est, qui & labores bellicos sustinere queat: & ita iucundus aspectu est, vt simul quoque dum videatur, terreat. Senex autem, cuius ad necessarios labores corpus satisfacit: cumque nihil eorum habeat quæ senectus infert incommoda, facile sine dolore conseruatur. Vires autem sunt, quibus possis quod mouere cupias, ita mouere vt velis. mouemus aũt trahentes, aut pellẽtes, aut eleuantes, aut deiiciẽtes, aut cõprimẽtes. quare robustus, vel cunctis vel quibusdam horum robustus est. Magnitudinis vero ea virtus est, qua in longum, vel in profundũ, vel in latum plurimis ita præstas, vt propter magnitudinẽ motiones corporis non retardentur. Corporis autem certatiua virtus ex magnitu C dine, robore, velocitateq; constat. velox nãq; robustus est. Qui.n. potest pedes quodam proiicere modo, citoq; ac longe mouere, cursor est. qui premere ac retinere, luctator. qui pulsando pellere, is pcussor. qui vtrisque, is pancratiasta. qui omnibus is pẽtathlus. Senectus vero bona est, quæ cum tarde inuadit, etiam dolores non infert. nam tam qui cito consenuit, quã qui tarde, sed non absq; dolore, incõmoda vtitur senectute. Verum id & corporis est, & fortunę. nam & qui valetudinarius est & non robustus, cum facile patiatur ac doleat, vitæq; breuioris sit, non est felix. Est autem etiam sine robore ac sanitate vis quædam alia vitæ longioris: multi enim absq; virtutibus corporis diu viuunt. sed imprę sentiarum exacta horum inquisitio inutilis est. Quid aũt multorum ac proborum amicitia sit, amici definitione ostendetur. Est igitur amicus, qui quæ amico bona fore putat, ea propter ipsum agit amicum. cui ergo multi huiusmodi, is multorum: cui etiam viri probi is proborum amicus est. Secunda vero for-

Donum. Sanitas. Pulchritudo. Vires. Magnitudo. Certatiua virtus. Amicitia.

Secunda fortuna. tuna est, cum omnia vel plurima vel maxima bona eorum quorum, ipsa fortuna causa est, forte eueniant, atq; permaneant. Est autem fortuna causa quorundam artificialium, & multorum in artificialium: quænquam a natura sint, possunt etiam præter naturam esse; vt sanitatis ars est causa, pulchritudinis, ac proceritatis natura. & omnino ea bona sunt a fortuna, in quibus inuidia est. Verum eorum quoque bonorum quæ præter rationem accidunt, fortuna causa est. vt si cum cæteri fratres deformes sint, solus formosus sit. vel si cum cæteri thesaurũ non viderint, solus aspexerit, vel si cum proximus sagitta interierierit, is ne tactus quidem sit. vel si solus nõ venerit, cum semper solitus; & qui non solebant, semel tunc venerint, & occisi sint. nam hæc omnia fortunatorum esse videntur. De virtute vero animi, quoniam ad laudes is locus maxime accommodatur, cum de demonstratiuo dicemus, tunc determinabimus. De quibus igitur nobis, vel vt futuris, vel præsentibus coniiciẽdum est, siue suadentibus, siue dissuadentibus, iam aperuimua. contraria enim suadentibus, dissuadentes habent.

De Vtili, ac Bono. *Cap. VI.*

Verum quoniam dicenti sententiam, finis vtilitatis propositus est, nec de fine, sed de iis quæ ad finem sunt, consulit, quę sunt quæ in rebus gerendis conducunt, quoniamq; vtile bonum est: quasi elementa quædam de bono ac vtili simpliciter sumenda sunt. Sit ergo

Boni ac vtilis elementa bonum, quod sui ipsius gratia est expetendum, & id cuius gratia aliud quiddam appetimus, & quod omnia appetunt, vel quæ sensum habent omnia, vel quæ intellectum habent, aut si haberent. Et quicquid intellectus vnicuiq; tribuerit, & quicquid qui de singulis est intellectus tribuit, id vnicuiq; bonũ est: & id quod cum adsit, bene afficitur cui adest, satisq; habet, & sufficiens per seipsum. Præterea quod hæc efficit aut cõseruat, & id quo hæc consequuntur, & quo horum arcentur contraria, & quę corrumpunt. Consequuntur autem dupliciter: aut simul, aut postea vt ad discẽdum scire. sed postea: sanitaté vero vita simul. Efficientia vero tripliciter: vt sanitatis quædã, vt sanum esse: quædã vt cibus: quædam vt exercitatio. nanq; plerũq; sanitatem efficit. His ita determinatis, acquisitiones bonorũ & malorum abiectiones necessario bonę sunt. has enim, ne malum habeas, simul consequitur: illas vero, vt bonum adipiscaris, postea. Maioris quoq; boni pro minore, & minoris mali pro maiore acceptio. nam quo minus exceditur a maiore, id illius acquisitio, huius abiectio est. Virtutes etiam necesse est bonum esse, cum bene iis afficiantur qui habent: & effectiuę atq; actiuę bonorum sunt. verum de singulis, & quæ, & quales, separatim tractandũ. Voluptatem

A quoq; esse bonum constat, cum animalia ipsam sc̃dm naturã appetant. quare iucunda ac speciosa bona esse necessariũ est. nam & illa uoluptatis efficientia sunt,& ex speciosis quędam delectãt,quædam expetibilia per seipsa sunt. Vt vero sigilatim dicamus,hæc bona esse necesse est: felicitatem quidẽ,cũ per se ipsam expetibilis sit, atq; sufficiẽs: multaq; gratia huius appetimus: iustitiam, fortitudinem, modestiam,magnanimitatẽ,magnificentiam, cæterosq; huiuscemodi habitus, qui animi virtutes sunt. Præterea sanitatem, formam, & huiusmodi. corporis nanq; virtutes hæc sunt, & effectiua multorum: veluti sanitas, & viuẽdi, & voluptatis. Idcirco multis quoq; optimũ esse videtur,cum horũ duorum,quæ præcipua sunt,causa sit, viuendi.s.ac voluptatis. Ad hęc diuitias. posidendi enim hæc virtus est,& multorũ affectiua. Amicũ quoq; ac amicitiã. nam amicus expetibile per se, ac multorũ effectiuũ est. Item honorẽ ac gloriã, iucunda.n.sunt,& effectiua multorum,ac vt plurimum ea vere inesse ostendunt, propter quæ fiunt. Dicẽdi etiam atq; agendi virtutẽ. nam oĩa hæc bonorum effectiua sunt. Similiter ingenium, memoriam discendi facilitatem,mẽtis præstantiã, & quę huiusmodi sunt, bonorum enim effectiuæ omnes hæ virtutes sunt. Eodemque modo scientias omnes, ac artes, & viuere ipsum. nam etiam si nihil aliud bonũ inde sequeretur,per seipsum tamen expetendum est. Ad hæc iustum ipsum, quoniam publice cõducit. Hæc fereme sunt quæ apud omnes bona esse constat. Ea vero de quibus dubitatur, ex iis bonũ esse ratiocinabimur. Cuius contrarium malum est,& cuius contrarium inimicis conducit: id bonum est. Verbi gratia, si timidos nos esse, hostibus maxime conducit, fortitudo nobis vtilissima est. & omnino quod inimici optant, aut quo gaudent, huius contrarium nobis vtile est. vnde illud excogitatum Homero est: Profecto Priamus lætabitur. Sunt autem non semper hæc, sed plerunque bona: cum nihil obstet interdum vnum ac idem aduersariis & nobis conferre.Vndę & cum eadem res vtrisq; incommoda sit,dici solet,mala cunctis similiter hominibus obesse. Item quod modicum est, id bonum. nam quod maius est quã oporteat, id malum est. Et cuius gratia multos pertulerũt labores, aut multa consumpserunt. iam enim bonum id apparet, ac vt finis & quidem multorũ existimatur. finis vero bonus est. Hinc illud Homero dictũ est: Ast Priamo gloriam. & illud: Turpeq; diu trahere moram. Prouerbium quoq; hinc, In ianua vrceum. Ad hęc, quod multi expetunt,cuiusq; causa bella suscipi videntur.nam qđ omnes expetunt, id bonum.multi vero,quasi omnes apparent. Item laudabile, nemo enim laudat quod bonum non est. Et quod inimici ac praui laudant. quasi enim omnes iam laudãt,cum vel illi de quibus male meritus est, laudant. Quoniam n.perspicue bonum est, idcirco plures laudare videntur:veluti etiã ii praui, quos amici vituperant: & ii boni,quos inimici laudibus ornãt.

Quę apud omnes sint bona

Bona,de quibus dubitamus.

(Marginal letters: A, B, C)

Quapropter conuitiatum Simonidem Corinthii sibi putarunt, ꝙ cecinerit non conqueri de Corinthiis Ilium. Item quòd prudentiũ ac bonorũ virorum quispiam vel fęminarum prætulit, vt Vlyxẽ Minerua, Helenam Theseus, Alexandrum Deę, Achillem Homerus. Ac vniuersaliter quacunque eligibilia sunt. eligunt enim ac agunt quæ dicta sunt. Et quæ inimicis obsunt, ac amicis prosunt. Item possibilia, quæ duplicia sunt, quę vix fierẽt, & q̃ facile. Facilia vero sunt, quæ vel sine dolore, vel tẽpore breui fiunt. difficile enim aut dolore, aut magnitudine temporis definitur. Item si vt optant fit. optant autem vt nihil mali, aut bono minus: quod erit, si aut celare possunt, ne puniantur, aut pœna parua sit. Item quæ sua, & quæ nemo, & quę vltra necessarium vsum sunt, sic nanq; honorem magis consequuntur. Item quæ sibi coaptantur, cuiusmodi sunt, quæ sibi ex genere pertinere, aut viribus suis conuenire, at quamuis parua sint, tamen sibi deesse arbitrantur. nec enim minus hæc agere optant. Item quæ ad exitum facile perducere putãt. possibilia enim hęc, sicuti facilia. Ad exitũ aũt commode perduci putantur, quę omnes, aut plures, aut pares, aut minores gesserunt. Item quæ amicis grata, & inimicis molesta. Item quæcunq; ii eligunt, quos singulares ducũt. Item ea quorum usum habent, & ad quæ apti natura sunt. hæc enim facilius se gesturos omnes arbitrãtur. Item quæ nemo improbus. hęc enim laudantur magis. Item quæ cupiunt. nam hęc & iucunda & meliora videntur. Item ea vnusquisq; quibus maximæ afficitur: vt bellicosus victoria, ambitiosus honore, auarus pecunia: eodemque modo cęteri. De bono igitur ac vtili ex iis faciunda fides est.

Quę bona possibilia.

De maiore, ac minore Bono. Cap. VII.

Verum quoniam sæpenumero quid vtile sit concedentes, quid magis conferat quærunt: de maiore nunc bono ac magis vtili dicendum videtur. Sit igitur excedens quidem, quod tantum, & amplius. Excessum vero, qđ inest. Et maius quidem, & plus semper ad minus, Magnum vero, ac paruum, & multum ac paucum, ad multorum magnitudinem. Magnum igitur excedens est. cui autem deficit, id paruum. Multum quoq; ac paucum, eodem modo. Quoniam ergo bonum dicimus, quod nõ alterius, sed sui ipsius gratia est expetibile, & quod appetunt omnes, & quod quæcunq; mentem aut prudentiã habẽt, expeterent, & efficiens, ac conseruans, vel id ad quod hæc cõsequuntur: id vero cuius gratia, finis est: is nãq; est, gratia cuius cætera: quoniam etiam id ipsi bonũ, quod sic ad ipsum dispositũ est: necesse est plura vno ac paucioribus connumeratis, maius esse bonum: excedit enim. quod vero inest, exceditur. Item si maximum a maximo exceditur, ipsa quoq; ab ipsis. ꝙ si ipsa ab ipsis, maximum quoq;

a maximo

A a maximo: vt si vir maximus maior est quã fœmina maxima, omnino quoque viri fœminis maiores:& si omnino maiores sunt fœminis viri, vir quoque maximus maxima fęmina maior. Excessus enim generum,& eorum quæ in generibus maxima sunt proportionabiliter se habent. Item cum quippiam ex aliquo sequitur,& hoc ex illo non sequitur;sequitur autem aut simul,aut postea, aut potestate.nam vsus eius quod sequitur, in altero ęst. Sequitur autem simul quòd si sanus est, viuat: ex hoc vero illud non sequitur. scire vero ex discere postea sequitur. Sed potestate ad sacrilegium furtũ sequitur.nã qui rem sacram abstulit, priuatam quoque abstulisset. Præterea illa maiora sunt, quæ eandem rem maiore ęxcedunt:cum necesse sit ipsum quoq; maius excedi. Ad hæc quæ maioris boni efficientia sunt, ipsa quoque maiora sunt. id enim erat effectiuum esse maioris. Illud quoq; cuius ęfficiens maius, eodem modo.nam si salubre iucundo eligibilius maiusquę bonum,sanitas voluptate quoq; maior. Itẽ quod per se expetibile ęst, eo eligibilius est quod non per se: vt vires

B salubribus rebus,cum hę non sui gratia,illę sui gratia,quæ boni ratio ęrat,expetantur. Item si alterum finis sit,alterum non.hoc enim alterius gratia ęst,illud sui: vt exerceri ad sanitatem se habet. Item quod minus alio aut aliis indiget: est enim sufficientius. indiget autem minus,quod paucioribus aut facilioribus indiget: & cum hoc absq; illo aut non sit,aut fieri non posit,illud vero absq; hoc fieri posit. nam cũ sufficientius sit qđ non indiget,maius bonũ videtur. Item si vnũ principium ęst,alterum non est: Et si causa vnum,alterum nõ, ꝑpter eandem causam.nam sine principio aut causa impossibile est esse aut fieri. Cumque duo principia diuersorum sint; quod a maiore principio est,maius est,& quod a maiore causa similiter;& e cõuerso,duorum principiorum aut causarum quod maioris principium, aut causa, maius est.ex dictis itaq; patet vtrunque maius esse. Quod si al

C terũ principium est,alterum non;illud maius videbitur. Et hoc etiã, quod principium non est.nam finis maius est, & tamen principium non est. vt accusando Leodamas ad Callistratum dixit: eum qui cõsuluit,magis peccasse quam qui fecerit: quoniam non esset factũ, nisi consultum fuisset. Chabrias vero,eum qui gessit,peccasse magis quã qui consuluit.non.n factum esset,nisi fuisset qui faceret.huius.n. gratia consulunt, vt agant scilicet. Præterea quod rarius est, eo magis,quod abundantius,vt aurum ferro.inutilius enim ferrum. aurinamq; maior possessio,quoniam difficilius inuenitur. Alia vero consideratione,quod abundat magis,id maius est: quoniam eo in pluribus vtimur.rarum namque a frequenti exceditur; vnde dicitur aquã esse optimam. Et summatim difficiliora facilioribus,quoniam rariora sunt. Et faciliora difficilioribus consideratione alia, quoniam habeantur cum volumus. Præterea cuius contrarium maius. Item cuius priuatio maior. Itẽ virtus non virtute,& vitium non vitio maius;

cum illa fines sint, hæc non sint. Item quorum opera pulchriora vel deformiora, ipsa quoq; maiora. Item quorum vitia & virtutes maiores sunt, eorũ quoq; opera maiora sunt. siquidem sicut causæ principiaq; se habent, sic & effectus: sicut effectus, sic & causæ & principia. Præterea quorum excessus eligibilior aut pulchrior, veluti bona oculorum acie vti, eligibilius, quã olfactu bono. nam & visus olfactu eligibilior. Et similiter amicorum esse studiosum, pulchrius quam pecuniarum. quare studia quoq; in amicos, pecuniarũ studio: & cõtra rerũ meliorũ excessus meliores sunt, & pulchriorũ pulchriores. Præterea quorum cupiditas melior, aut laudabilior. maiorũ nanq; rerũ maior appetitio est: & propter id ipsum meliorum laudabiliorũ q; cupiditates laudabiliores melioresq; sunt. Præterea quorũ sciæ pulchriores sunt, magisq; expetuntur, ipse quoq; res pulchriores sunt, & magis expetuntur: nam sicut scientia, sic & ipsa veritas. vnaqueq; aũt quod suum est, præcipit. Eadem etiã de causa rerũ quę magis expetũtur, ac pulchriorũ scientię, ꝓportionaliter se habent. Præterea quod censerent, aut quod iam decreuerunt prudentes, vel omnes, vel multi, vel plures, vel præstantes maius esse bonum: id necessarium est aut simpliciter ita se habere, aut in quantũ secundũ prudentiã iudicarũt. Id aũt etiam cum aliis cõmune est. nam & quid, & quantũ, & quale sic se habet, vt scientia prudentiaq; iudicaret. verum id ad bona retulimus: quoniam bonum id definitum est, quod vnaquæq; res expeteret, si haberet prudentiam. quare patet id esse maius, quod ita prudentia iudicat. Item qđ melioribus aut simpliciter inest, aut quatenus meliores: vt fortitudo viribus corporis. Pręterea qđ melior aut simpliciter eligeret, aut qua melior, vt iniuriã potius pati, quã inferre. nam illud iustior profecto eligeret. Pręterea iucundius, quam minus iucundũ. voluptatem. n. omnia insequuntur, & ipsius iucũdi, gratia appetunt. his enim bonum ac finis definitur. Iucundius autem, quod a dolore magis abest, & quod longiori tempore iucundũ est, & quod melius est minus bono. bonum enim ipsum vel iucudum est, vel qđ per se expetibile est. Præterea quorum aut sibi, aut amicis causa esse mallent, ea maiora bona. quæcunq; vero minime, ea maiora sunt mala. Præterea diuturniora iis quæ minus diuturna sunt, & stabiliora instabilioribus. nam vsus illorum quidem tempore, horũ vero volũtate superat. nã rei stabilis vsus præsto magis est cũ volueris. Præterea quæcũq; a similibus casibus atq; cõiugatis consequuntur. veluti si qđ fortiter fit, pulchrius ac deligibilius fit, quam qđ modeste: fortitudo quoq; pulchrior quã modestia. fortem enim esse melius, quã modestũ. Item quod omnes expetũt, eo qđ non omnes: & quod plures, eo quod pauciores. bonum enim id erat, quod omnes appetunt: quare maius etiam, quod magis appetunt. Et quod inimici litigio expetunt, aut qui iudicant, aut qui iudicum sententiã subeunt. nam illud ita est, vt omnes dicerent: hoc, vt qui potiũtur, & qui

A sciunt. Et interdũ etiam quo participant omnes, id maius. vituperabile nãque est, si non participes. Interdum vero, quo aut nemo, aut pauci. idem.n. rarius. Præterea quæ laudabiliora sunt: pulchriora.n. Et quorum maiora sunt pretia, ipsa quoq; similiter. nam pretium veluti dignitas quędam est. Et quorum iactura maior Præterea quæ iis maiora sunt, quæ aut certe maiora sunt, aut videntur, hæc cum in partes diuiduntur, multo maiora videntur. plurium enim apparet excessus. Quare poeta quoq; persuasisse Meleagro ait, vxorẽ vt in præliũ exiret, enumerantem quot accidant vrbe capta hominibus mala. sternũtur populi, ignis concremat vrbẽ hostilis, trahuntur ab hostibus liberi, & arctius succinctæ mulieres. Praterea superpositio & exaggeratio. vt apud Epicharmum partim eadem de causa qua diuisio: magnũ enim ostendit excessum exaggeratio. partim quoniã principiũ atq; causa, rerum magnarum videtur. Verum quoniã id maius est, quod

B rarius est atque difficilius: occasiones quoq;, ac ætates, loca, tẽpora, vires, maiores res reddunt. nam si vltra vires, si pręter ætatẽ, si præter cæteros, si sic, vel hic, vel tunc: pulchritudinis, aut bonitatis, aut iustitiæ, vel oppositorum magnitudinẽ habebit. Vnde elogiũ quoq; in eum qui Olympia vincit: Habẽs prius in humeris asperam asillã, ex Argis pisces adferebam. Hinc Iphicrates quoque seipsum laudabat dicẽs, ex quibus ea fuerũt. Pręterea quod ex seipso est, vt Epictetus ait: difficilius enim. quare poeta quoq; dicit per seipsum didicisse. Præterea rei magnæ pars maxima, veluti Pericles in funebri ait oratione: Ita ciuitatem iuuẽtute ablata deformẽ, vt annus, si ver ab eo remoueretur. Præterea quæ in maiore inopia necessitateq; requirũtur, veluti quæ in senectute, ac morbo. Præterea de duobus, qđ fini ꝓprius est. Præterea qđ ipsum, et simpliciter. Pręterea possibile melius quã impossibile, cũ illud in ipso sit, hoc non sit. Præterea quę in fine vitæ. finis nãque magis sunt ea quæ ꝓpe finẽ. Præterea quæ ad

C veritatem pertinent, magis quæ ad opinionem. Definitur autem id quod ad opinionem sit, hoc pacto: quod ab eo non eligeretur, qui id occultum fore putarent. vnde accipere quã facere beneficium, eligibilius esse videtur. illud.n. vel si nemo sciat te accepisse, profecto eliges hoc, si occultum futurum est te contulisse, non videris electurus. Præterea ea q̃ magis esse quã videri volunt: ad veritatẽ.n. magis. quapropter iustitiam quoq; aiunt paruum quid esse, quoniam eligibilius videri, quam esse: at sanum esse, nõ ita. Insuper quod ad plura vtile, veluti ad viuendũ, & ad bene uidendum, & ad egendum honesta, & ad voluptatem. quapropter diuitiæ ac bona ualetudo maxima esse uidentur: cum omnia hæc possideant. Ad hæc quod cum sit absque dolore, voluptatem etiam affert. vno enim plura meliora. quare cum & voluptas & indolentia bona sint, duo in vnum composita totum maius efficiunt. Item quæ cum assint non latent, quam q̃ latẽt. ad veritatem enim illa tendunt. ita maius est bonum diuitem esse,

quam videri. Præterea quod charum est, & aliis solum, aliis non solum. quocirca non pari iactura lusci quis oculum eruet, & eius qui duos habet. charum enim & vnicum luscus amisit. Ex quibus igitur tam suadendo quam dissuadendo fidem facimus, fere dictum est. D

Pernoscendas esse rerum publicarum species, ac ciuitatum mores ad bene consulendum. Quot, & quæ sint ciuitatum species. Cap. VIII.

Caeterum ad persuadendum beneque consulendum illud est omnium maximum atque firmissimum, vt rerumpublicarum species omnes pernoscamus, & qui mores, quæ leges, quæ commoda vnicuiq; sint, distinguamus. Cunctis enim vtilitas persuadet: vtile autem est, quod ciuitatem conseruat & tutatur. Ad hæc principantium sententia rata est: principantes vero distinctione ciuitatum distribuuntur. tot enim sunt principantes, quot ciuitates. Quare cum quatuor ciuitates sint, populi, paucorum, optimatum, vnius: quod principatur ac iudicat, vel pars aliqua horum, vel vniuersum erit. Populus igitur est ciuitas, in qua sorte magistratus declaratur. Paucorum vero potestas, in qua censu. Optimatum autem, in qua qui disciplina excellunt, ii principantur. Appello autem disciplinam, quæ legibus posita est. nam qui legibus semper obtemperarunt, ii optimi videntur, ac in huiusmodi ciuitate gerendarum rerum principatu potiuntur: a quibus & nomen ciuitas sortita est. Monarchia vero est (vt vel nomẽ ipsum ostendit) in qua vnus omnium dominus est. hæc ordine quodam constituta, regnum: inordinata vero, tyrannis appellatur. Cum igitur ea eligantur quæ ad finem sunt, non oportet vniuscuiusque finem ignorare. Popularis ergo status finis est libertas: Paucorum vero, diuitiæ: Optimatum autem, quæ ad disciplinam & ad leges pertinent: Thyrannidis vero, custodia. Quare patet ad hos fines vniuscuiusque mores & commoda, & quæ legibus cõstituta sunt, esse diuidenda. siquidem ad hos referentes eligunt. Verum quoniã non solum rationibus, sed etiam oratione affecta & morata fidem facimus (credimus enim eo facilius, quo qualis quidam orator videtur, idest si vir bonus, si beneuolus, aut vtrunque) non oportebit ciuitatum nos ignorare mores, Probantur enim vniuscuiusq; mores, si ad ciuitatis mores accommodantur. ii autem reperientur ex iisdem. Ex voluntate enim ac electione mores aperiuntur: voluntas vero ac electio ad finem refertur. Quæcunque igitur vel futura, vel præsentia suadentibus expetenda sunt, & ex quibus de vtili fidem facimus, ad hæc de ciuitatum moribus ac institutis, itemque quibus, & quo pacto inueniemus, quantum ad præsens opus est, dictum est, diligentius vero de his in Politicis explanauimus.

Marginalia: Quatuor ciuitatum species. — E — F

De Honesto ac Laudabili:quæ ad Demonstratiuum genus pertinent. Cap. IX.

NVnc autem de virtute ac vitio, honesto ac turpi dicamus. laudantes enim ac vituperantes hæc intendunt. Continget etiam si de iis dicemus, illa simul aperire, quibus quales quidem moribus putabimur: quod secundo loco fidem facere diximus. ex eisdem enim & de nobis, & de aliis virtutis opinionem facere poterimus. Verum quoniam accidit loco vel serio laudare sæpe non solũ hominem aut Deum, sed etiam inanimata,aliorumque animalium quodlibet: de iis quoq; propositiones eodem modo accipiendę. Quare veluti exẽpli gratia hæc etiam percurramus. Honestum igitur est,quod cum ꝑpter se eligibile sit,laudabile est:aut quod cum bonum sit,idcirco iucundum est,quoniam bonum. Quod sic est necesse est virtutem hone- Honestum.
B stum esse. nam cum sit bonum laudabilis quoque est. Est autem virtus,vt videtur,vis quędam,productiua,aut conseruatiua rerũ bonarum.itẽ vis benefaciendi multa ac magna,& omnia in omnibus. Huius partes iustitia, fortitudo,modestia,magnificentia, magnanimitas,liberalitas,mansuetudo,prudentia sapiẽtia. Necesse autẽ est, si quidem vnius benefaciendi vis est, maximas eas esse virtutes, quę plurimum aliis conferunt. Quapropter iustos ac fortes maxĩe laudant:cum alii bello,alii etiam in pace vtiles hominibus sint. deinde liberales.nõ enim cõtendunt de pecuniis:sed largiũtur eas, quas summopere cæteri cupiũt. Iustitia igitur est virtus,qua singuli,sua scđm leges possident.iniustitia est,ꝑ quam aliena cõtra leges retinẽt. Fortitudo est,per quam actiui bonarum rerum,vt leges iubent, in periculis sumus.estque legibus administratiua obtẽperatiuaq;.huius contrarium timor est. Liberalitas est pecuniis benefactiua.illiberalitas cõ- Virtus. Virtutis partes.
C trarium. Magnanimitas est magnorum beneficiorum effectiua virtus. Magnificentia est virtus magnitudinis sumptuum effectiua. harum contraria modicitas,& pusillanimitas. Prudẽtia est mẽtis virtus,qua de malis ac bonis quę ad fecilitatem pertinent, bene possumus consulere. De virtute igitur ac vitio vniuersaliter, & de partibus satis impræsentiarum dictum est. De cæteris aũt non est difficile perspicere. Perspicuum enim est & virtutis effectiua,quoniã ad virtutem,& quę a virtute fiunt,laudabilia esse. huiusmodi aũt sunt indicia virtutis & opera. Quoniam ergo indicia & similia,quæcunque sunt boni viri opera vel passiones,laudabilia sunt,necesse est quæcũque fortitudinis opera vel indicia sunt,aut fortiter gesta sunt hæc omnia laudabilia esse. Iusta quoq; similiter, & quæ iuste facta sunt: sed passiones nequaquam. Nam in hac vna virtute non semper qđ iuste fit,honestum est cum enim damnantur,turpe magis est si iuste fit, quam si iniuste,eodemque modo in reliquis virtutibus. Itẽ eã quorũ

præmiũ honor est, omnia laudabilia sunt. Et ea magis, quorum honor, quam eã quorũ pecunia. Item quæcunque eligibilium non sui quispiam gratia gerit. Et quæ simpliciter bona sunt, vt quæcunque pro patria quispiam facit, sua cõtemnens. Et quæ natura bona sunt: & quæ bona, sed non sibi. nam quæ sibi, sui gratia facit. Et quæcũq; mortuum magis consequũtur, quã viuum. nam quæ viuos consequũtur, ea sui gratia facere magis vidẽtur. Itẽ quæcunque opera laudis fiũt gratia. nã hæc minus sui gratia sunt. Itẽ quę nõ sibi sed aliis vtilitati sunt, & benefactoribus magis. iustum enim & beneficia, quoniã in alios. Itẽ his opposita, quibus aut dicẽtes aut facientes, aut dicturi aut facturi erubescunt. turpia enim verecundantur & dicentes & faciẽtes & facturi. quemadmodum Alcæo dicenti, Vellem tibi aliquid dicere, sed pudor impedit: Sappho respondit, Si bona laudabiliaq; cuperes, nec lingua aliquid turpe dicere meditareris: nullus oculos pudor retineret. Itẽ ea de quibus trepidant, etiam si non timeant. sic enim his bonis maxime afficiuntur, quæ ad gloriam ducunt. Item virtutes ac opera eorum qui natura excellunt, laudabiliores: veluti viri magis quã mulieris. & quibus alii magis fruuntur quã ipsi. quamobrem iustũ & iustitia laudantur. Item inimicos vlcisci potius, quã reconciliari. nam malũ pro malo reddere, iustũ est. & iustum omne laudabile. Et ad hæc fortis est inuictũ esse. quare victoria & honor laudabilium sunt. nam etiã si inutilia sint, eligibilia tamen sunt, & virtutem eximiam ostendunt. Item memorationes, ac monumenta: & quæ magis, magis. magis aũt quæ ad defunctum consequuntur, & quibus honos maior connectitur. Item quæ superuacanea sunt, & soli insunt, laudabiliora. digniora n. memoratu. Item non frugifera prædia. liberius nãq; id magis. Singulorum quoq; propria, laudabilia sunt: & quæcũq; indicia eorũ sunt: quæ apud eos quibus cum viuis, laudantur. veluti apud Laconas comam nutrire, laudabile est. nam quoniam non est facile seruile aliquod opus facere crinitũ hominẽ: libertatis id apud eos indicium ẽ. Item nulla vti arte fabrili. liberum nãque non viuere ad alium. Ea quoque accipienda sunt, quæ honestis propinqua sunt, tanquam ad laudẽ vel vituperationem conferentia: vt si moderatum ac mitioris animi, tumidum & insidiatorem appelles, & insensatum [illegible]gi: & mansuetum, eum qui dolorem animi non sentit. Et hoc modo a consequentibus ad optimũ semper: vt puta iracundum ac furiosum, simplicem & atrogantem, magnificum atq; honestum. Eos quoque qui excedunt, quasi virtuosi essent: vt ferocem fortem [illegible], prodigũ liberalẽ. nam & pluribus ita videtur: & apparentem ex causa potest habere rationem. Nam si vbi necesse non est, [illegible] suscipit: multo magis videbitur in re honesta ac laudabili. & [illegible] quoslibet profusus quanto magis in amicos. virtutis enim [illegible] est cũctis benefacere. Oportet etiam apud quos laudamus considerare:

A sicut Socrates dicere solebat, nõ esse difficile Athenienses apud Athenienses laudare. Et quod apud singulos honori est, id oportet affirmare. vt apud Scythas, apud Laconas, apud Philosophos: ac vniuersaliter honorabile asserere oportet quod honestũ sit. propinqua enim esse videntur. Item quæcunq; vt conueniens est, veluti si maioribus digna, si incœptis. ad honestatem nanque, ac felicitaẽ pertinet honoris accessio. Aut etiam si præter id quod conueniens est, ad melius atque honestius: vt si quis vtitur secunda fortuna, is moderatus sit: & qui aduersa, is magnanimus. Aut si cũ ad maiora cõscendit, frugi tamẽ magis, ac facilior sit: quale illud est Iphicratis: O quæ sunt ex quibus. & illius qui deuicit Olympia: Qui prius duram ferebam in humeris. Et illud Simonidis, Cuius mulieris pater ac maritus tyrannorũ fratres fuerunt. Verum quoniam laus ex operationibus est, virtuosiq; proprium electione agere: ita dicendũ, vt ostendatur electione ipsum gessisse quæ gesserit. quã autem cõfert,

B vt sæpius fecisse demõstretur. Quare quę casu aut fortuna facta sunt, consilio ac iudicio attribuenda. Nam si multa similiaque connectũtur, virtutis atq; iudicii videbuntur esse indiciũ. cum vero laus sit, magnitudinem virtutis ostendens oratio, oportet operationes extollere. laus igitur operum est. Ea vero quæ afferuntur extra, vt fidem faciant ducuntur, vt nobilitas, doctrina. verisimile nanq; est bonum esse ex bonis, & sic educatum eiusmodi esse. Laudamus ergo eos qui fecerunt: quonian facta signa sunt habitus. nam etim eum qui non fecit, laudaremus, si talem esse crederemus. Beatio vero & felicitatio ipsis quidem eadem, his autem nõ eadem: sed vt felicitas virtutem, sic cõtinet hæc felicitatio. Habent aũt cõmunem speciẽ laudis cum deliberatione. nam quæ in admonẽdo diceres, ea dictione orationis commutata laudem constituũt. Cum ergo habeas quæ agenda sint, & qualem quẽdam esse oporteat: hæc quasi admonendo di-

C cta, verbis cõmutanda trãsponendaque sunt. vt in admonitione consilioque sic: non oportet secunda fortuna confidere nimium, sed iis quæ a seipso sunt. in laude sic: non secunda fortuna, sed seipso plurimum confidebat. Quas ob res laudando quid admoneas, & consulẽdo quid laudes considera: & opposita necessario dictione vtaris, cum tam prohibens, quã non prohibens commutaueris. Vtaris aũt & eorum quæ amplificant pluribus, vt si solus, si primus, aut cum paucis, aut quod maxime factum est. laudabilia enim hęc omnia. Præterea, quod ex tempore atque occasione est, quæ sunt præterquã conuenit. Ad hæc, si sæpius eandem rem gessit. magnum nãque id, nec a fortuna, sed ab eo ipso profectũ videtur. Si quibus ad virtutẽ inflãmamur, & quibus honoramur: hæc ab eo inuenta constitutaq; sunt. Si primus omnium laudatus est, sicut Hippolocho, & Harmodio, ac Aristogitoni in foro statuæ primum positæ: & in cõtrariis similiter. Quòd si ex eo ipsę non facile adinuenire potes, aliis cõpa

De amplificatione.

ra ꝯquod Isocrates ex consuetudine declamandi faciebat. Sed oportet illustribus comparare. amplificat.n.id, maximeq; laudabile est, cum virtuosis melior ostendatur. Cæterum amplificatio merito in laudes incidit. excellentia enim est, & excellere laudabile. quapropter cum excessus ipse virtutem ostendere videatur: & si non illustribus, attamen aliis comparandum. E generibus igitur omni orationi communibus amplificatio demonstrationi accommodatior. Nam cum res gestas quasi certas accipiant: reliquum est vt magnitudinem eis ac ornamentum afferant. Exempla vero deliberatiuis aptiora sunt. ex præteritis enim futura conicientes iudicamus. Enthymemata autem iudicialibus magis conueniunt. nam quod factũ est, & causam quare factum est suscipit, & probationem patitur, quoniã incertum est. Ex quibus igitur laus ac vituperatio fere omnis, & ad quænam respicientes laudare ac vituperare oporteat, & ex quibus commendationes & opprobria fluant, hæc sunt. Nam horum contraria non latent: vituperatio enim ex contrariis est.

De Accusatione & Defensione, quæ ad Iudiciale genus pertinent: ac primum de eo quod est iniuriam afferre. Cap. X.

NVnc de accusatione ac defensione, ex quibus & quot ratiocinationes faciundæ sunt, dicendum videtur. Tria igitur sumenda sunt. Primum, quot et quorum gratia iniuriam inferunt. Deinde, quomodo affecti. Tertium, quales, & quomodo se habentes. Si ergo iniuriam primum definierimus, de reliquis deinceps explicabimus. Sit ergo iniuriari, sponte præter leges officere. Legum autem alia propria, alia communis. Propriam dicimus, qua ciues scripta vtũtur: communem vero, qua nonnulla etiam si scripta non sunt, apud omnes tamen valere videntur. Sponte autem facimus quæcumq; scientes & non coacti facimus. Quæ igitur sponte facimus, nõ omnia eligimus: quæ autẽ eligimus, omnia cognoscimus. nemo enim ignorat quæ eligit. Ea vero quibus officere, ac praua præter leges committere statuũt, improbitas sunt, & intemperantia. Si.n. vitium habeant vnum, aut plura: quo improbi sunt, in eo etiam iniusti: veluti prodigus in pecuniis, intẽperatus in voluptatibus corporis, mollis in desidia, timidus in periculis. deserit enim periculorum socios propter timorem. Ambitiosus etiam propter honores iniustus est, iracundus propter iram, cotentiosus cupiditate victoriæ, acerbus propter vltionem, stultus, quoniã circa bonum & iustum decipitur: eodemq; modo cæteri vnusquisque in suo subiecto. Verum hæc partim ex iis quæ de virtutibus dicta sunt, perspicua sunt: partim ex iis, quæ de affectibus dicentur, patebunt. quare reliquum est, vt cuius

Quid sit iniuriari.

A gratia, quomodoq; se habentes, & quibus iniuriantur, tractemus. Primũ ergo diuidẽtes dicimus quę sunt quę appetimus, & qualia sunt quæ vt fugiamus, iniuriã facere conamur. Perspicuum enim est, cõsiderandum esse accusatori quot & quæ reo insunt ex iis quæ omnes appetunt, qui iniuria cæteros afficiũt. defensori aũt, quæ & quot eorum non insunt. Quæ igitur agunt, alia oẽs propter seipsos agũt, alia non propter seipsos: & istorũ alia casu, alia necessitate. horũ ẽt quędã vi, quædam natura. Quare quæcunq; non propter seipsos faciunt, aut casu, aut natura, aut vi faciunt, quæcunque autem propter seipsos, quorum scilicet ipsi causa sunt, alia propter consuetudinem agunt, alia propter appetitum. & horum quædam appetitu rationali, quædam irrationali. nam voluntas appetitus est boni cũ ratione. nullus enim aliquid vult, nisi cum bonũ esse putauerit; appetitiones vero irrationabiles, ira & cupiditas. Quare quæcunque homines agunt, septem eos de causis agere oportet: fortuna, vi, natura, consuetudine, ratione, ira, cupiditate. Neque oportet scd̃m ætates aut habitus, aut talia quædam ea quæ aguntur distinguere. Nam si accidit vt iracundi aut cupidi iuuenes sint, non tamen propter ætatem agunt quæ agunt: sed propter cupiditatem, ac iram. Neque diuites ac pauperes propter diuitias & paupertatem: sed accidit vt pauperes propter egestatem pecunias cupiant, diuites vero propter licẽtiam voluptates non necessarias. itaque ii etiam non propter diuitias aut egestatem agunt, sed propter cupiditatem. Eodemq; modo iusti & iniusti, cæteriq; qui scd̃m habitus agere dicuntur, propte hæc omnia agent. nam aut propter rationẽ, aut pp affectum. sed quidã moribus & affectibus bonis, quidam contra. Accidit aũt, vt ad hos quidẽ habitus alia, ad illos vero alia consequantur. forsan enim statim modestum pp modestiã ipsam tã opiniones quã cupiditates probę circa voluptates consequuntur. at immodestum circa easdem ipsas contrariæ. Quapropter huiusmodi diuisionibus supersedendum est, & considerandum quæ quos sequi soleãt. Nam si albus, aut niger, aut magnus, aut paruus, nihil ex eis consequitur. Sin autem iuuenis, aut senex, aut iustus, aut iniustus, iã inter se differũt: & omnino quæcunq; accidentiũ mores hominum differẽtes efficiunt. vt si quis diuitem se aut inopem putat, & felicẽ aut infelicem, idipsum vero nonnullam faciet differentiã. sed de his postea: nunc de aliis dicamus. Fortuna igitur fiunt, quæcunque ita fiunt, vt cum eorũ causa indeterminabilis sit: nec huius gratia, nec semper, nec vt plurimũ; nec ordine fiunt. quæ omnia fortunæ ipsius definitione patent. Natura fiunt quæ causam & ordinẽ in se ipsis habent. nam aut semper, aut vt plurimũ sic eueniunt. nam quæ præter naturam fiunt, ea vtrũ scd̃m quãdam naturam, an alia causa fiant, non oportet inquirere: quãuis etiam fortuna causa horum esse videatur. Vi autem, quæcũque per cupiditatẽ ac rationem p ipsos agentes fiunt. Cõsuetudine

Quot, & q̃ sunt actionũ nostrarum causę.

B

C

Quę natura

Quę vi.

Quæ consuetudine. vero, quæcunq; ideo faciunt, quoniã sæpe fecerunt. Ratione autẽ, *Quæ rõne.* quæ cum sint ex bonis iam dictis, cõferreq; videãtur, vel vt finis, vel vt ad finem, propter vtilitatem agũtur. nam quædam intemperantes etiam agũt vtilia, verum nõ propter vtilitatem, sed propter voluptatẽ. *Quæ ira.* Ira vero fiũt, quibus vlciscimur. Differunt aũt pœna, & vltio. nam pœna, eius qui patitur gratia fit: vltio vero eius qui facit, vt expleatur. verum ex quibus ira sit, ex iis quæ de affectibus dicemus patebit. *Quæ cupiditate,* Cupiditate autem aguntur quæcũq; iucunda videntur. Verum & consuetudo, & ea in quibus assueti sumus iucunda sunt. nam multa etiam eorum quæ natura iucũda nõ sunt, cum voluptate faciũt qui assueti sunt. Quare, vt breuiter dicã, quæcunq; propter seipsos agunt, omnia vel bona sunt, vel bona esse vidẽtur: & aut iucũda, aut videntur iucũda. Verum quoniam quæ propter seipsos agũt, hæc sponte agunt: nõ spõte autem, quæ non propter seipsos: omnia quæ volentes agunt, bona erunt, vel apparẽtia bona: & aut iucũda, aut apparentia iucũda. Ponimus autem malorum etiam vel apparentium malorum reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem E in bonorum numero, cum eligibilia quodammodo sint. & similiter doloris vel apparentis doloris reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem in iucundis numeramus. Quare quot & qualia vtilia sint, aut iucunda, sumẽdum est. Sed cum de vtilibus, quando de deliberatione tractabamus, satis dictum sit, de iucundis impræsentiarũ agamus. Oportet autem definitiones has sufficientes putare, si ita se *Voluptas quid.* habẽt, vt de vnoquoq; neq; obscuræ sint, neque exactæ. Supponatur igitur nobis voluptatem esse motum animi quẽdam & affectionem, totam simul & sensibiliter in naturam proficiscentem, dolorem vero contrarium.

De Iucundis. *Cap.* XI.

Quare si hoc voluptas sit: patet id iucundum esse, quod F dictam affectionem efficit: triste vero, ac dolorosum, vel eius corruptiuum, vel cõtrariæ affectionis effectiuũ. Ita iucundũ necessario est tam quod secundũ naturã vt plurimum proficiscitur, ac maxime cum quæ natura fiunt, iam naturam suam & consuetudinem consequuta sunt. Quod enim vsitatum est, quasi iam innatum esset, gignitur. nam cum sæpe ipsum ipsi semper propinquum sit, & ipsius quidem semper natura sit, ipsius vero sæpe consuetudo: naturæ consuetudo similis est. Et quod violentum non est. vis enim præter naturam est itaque tristis necessitas est, recteque dicitur violentum omne naturã dolorem efficere. Quare curæ, seria, conatus, tristia sunt. necessitudine enim ac ui fiunt, nisi qui faciunt, assueti sint. Horũ vero contraria iucunda sunt. idcirco desidia, iocus quies, accubationes, som-

A nus,in iucundis sunt:cũ nihil eorũ vi fiat.Præterea cuius cupiditas in est,omne iucundũ.nam cupiditas iucũdi appetitio est Cupiditatum autem aliæ sine ratione sunt, aliæ cum ratione, Irrationales dico, quas ex nulla cogitatione cupiũt: quales sunt quæ natura esse dicuntur:vt que sunt per corpus,veluti alimenti sitis & fames est autem in singulis etiam alimenti speciebus cupiditas, & in gustabilibus atque venereis,& vniuersaliter in tangibilibus, & in olfactu odoris,& in auditu,atq; visu.Rationales vero,cum quædam persuasi cupiũt.nã multa & expetere,& possidere cupiunt cum audiuerint, persuasique fuerint.Verum quoniam voluptate frui tum est,cum aliquo sensu afficimur,imaginatioq; sensus quidam est debilis, & recordantem ac sperantem eius rei sequitur imaginatio,quam recordatur ac sperat: quoniam igitur hæc ita sunt,patet voluptates inesse recordantibus valde, atq; sperantibus,siquidem & sensus. Quare necessarium est iucunda omnia vel in sentiẽdo præsentia esse,vel in recolẽdo præterita,vel in
B sperãdo futura:siquidem præsentia sentimus,præterita meminimus, futura speramus.Quæ igitur meminimus, iucũda sunt:nec solũ quæ cum aderant, voluptatem afferebant:verum ẽt nonnulla eorũ quæ dolorem,si post illa bonum ac laudabile quid habeamus. Hinc illud dictum est:Iucundũ est seruato meminisse periculi.Et illud. Lętatur enim vir post labores,cum multa tulisse, multaque gessisse recordetur. Cuius causa est, quoniam malum ẽt non habere,iucundum est. Eorum aũt quæ in spe sunt,quæcunq; delectationem aut vtilitatẽ afferre non paruam cum assunt,aut sine dolore iuuare videntur: & omnino quæcunq; cum assunt, delectationi sunt:ea inquam omnia sperantibus quoq; ac recordantibus,vt plurimũ iucunda sunt. Idcirco irasci quoq; iucundũ.Vnde Homerus etiam dixit de ira,ꝙ defluẽte melle multo sit dulcior. nemo.n.illis irascitur, quos vlcisci putat impossibile. illis etiam qui potentia excedunt,aut non irascuntur, aut
C minus irascuntur. Ad hæc ingentes quoque cupiditates voluptas quædã consequitur. nam cum se assequutos meminerint, aut sperent assequuturos, voluptate quadam afficiuntur.Veluti qui febricitant,siti oppressi,memoriæ habentes ꝙ biberint,sperantesq; se bibituros,gaudent. Similiter amantes cum alloquantur,aut scribant, aut quicquam aliud faciant ad eum,quem absentẽ amant,gaudent. in oĩbus nãq; his quasi sentire putant eum quẽ amant, cum eius recordentur. Idque amoris initium omnibus est, si non solum cum adest lætantur, sed absentis etiam memoriam tenentes amant. Idcirco etiam cum mœsti sunt quoniam non adest, & in luctu ac fletu inest quædam voluptas mœror enim in eo est,quod non adest:voluptas autem,quod recordẽtur,ac illum quodam modo videãt, & quæ agebat, & qualis erat.Vnde illud dictum est, Sic fatus,fleudi cũctis immisit amorem. Vlcisci etiam iucundum est.nam quod si non assequeris,triste:si assequeris,id iucundum est. Et punire delectabile est:

id.n.adipisci iucundũ, cuius frustratio est tristis. qui vero irascũtur, D magnopere dolẽt non vlti: sperãtes aũt gaudẽt. Vincere quoq; iucũdum est, nec cõtẽtiosis solũ, sed omnibus. excessus nãq; imaginatio fit: cuius rei omnes aut moderate aut magis ẽt quã oporteat cupidi sunt. Verum quoniã iucundũ vincere est, ludos etiam omnes qui pugnæ aut contentionis speciem habẽt, iucundos esse necesse est (sæpe nanq; in ipsis victoria inest) vt tesseras, aleã, pilã, tabulã, ludos quoque liberos similiter. nam eorum alii iucundi fiunt, si quis assuescit: alii statim iucundi, vt venatio, & omnis bestiarum persequutio. Vbi enim certatio est, ibi victoria quoq; est. quapropter forum disputationesq; assuetis atq; potentibus iucunda. Honor etiam, atq; gloria iucundissimorũ est. Fit enim vnicuiq; imaginatio talem se esse, ac virtuosum, præsertim cũ ii asserant quos non existimant mentiri, quales domestici potius sũt quã alieni, deinde familiares ac noti, & ciues potius quã pegrini: & qui sunt, potius quã futuri: prudẽtes potius quã fatui, & multi quã pauci. hos.n. veraciter prædicare verisimilius est, E quã oppositos. Nulla.n.cura est, vt ab iis quos quispiam nimiũ despicit, veluti a pueris, aut a bestiis honor, aut gloria conquiratur: non inquã ipsius gloriæ, sed forsan cuiusdã alterius gratia. Amicus quoque iucundum est: nã & amare, iucundũ. nullus.n. vinum amat, qui vino non lætatur. Amari etiam iucundum. imaginatio.n.hic quoque fit bonum sibi inesse, quod qui sentiũt, omnes cupiunt. Admirationi etiam esse, iucundũ: quoniam & honorari. Assentationibus quoq; aures præbere. ideo ẽt adulator iucundũ. nam & admirari & amare videtur. Idem etiam sæpius agere, iucundum. consuetudo nãq; iucunda erat. Varietas quoq; ac vicissitudo iucunda. in naturam.n.mutatio fit. Quodcunq; autem vno modo semper se habet, cõstituti atq; fixi habitus satietatem generat. vnde dictum est, vicissitudinem rerum omnium iucundã esse. Idcirco etiam quæ interuallo tẽporis magno videntur, iucunda sunt, tam res, qua homines. mutatio.n. præsentium fit. Et simile etiam est, quod magno temporis interuallo inter- F posito fit. Discere quoq; & admirari iucundum vt plurimũ est in admirando.n.discendi cupiditas inest: quare admirabile desiderabile est. in discendo autem reditus inest in naturam Beneficium etiã tam conferre, quã accipere, ex iucundis est. nã qui recipit, quod cupit adipiscitur: qui autem confert, habet abũdatq; iis quæ vterque appetit. Verum quoniam bene mereri iucundũ est, idcirco subuenire quoq; propinquis, & manca supplere, suaue hominibus est. Et quoniã discere, atq; admirari iucundum. necesse est vt quæ imitatione assequuti sumus, iucunda sint: vt pingendi atq; fingendi artes, & Poetica similiter, omneq; quod imitatione, fit etiam si iucundum id non fit, quod imitantur. non enim illo lætantur, sed quoniam ratiocinationem faciunt, quòd hoc illud est. quare aliquid discere accidit. Euadere quoq; a periculis, tanto iucundius, quanto proprius periculo. admirabilia

A enim omnia hæc sunt. Et quoniã quod secundũ naturã est, iucundum est, omniaq; genere inter se cõiuncta, secundũ naturã cõiuncta sunt; idcirco vt plurimũ quæ similia sunt, ac genere coniũcta, iucũda sunt, vt homo homini, equus equo, adolescens adolescenti. Hinc & prouerbia celebrata sunt, ꝙ æqualis æqualem delectat: quodq; semper a simili simile amatur: & quòd belua beluã cognoscit: & ꝙ semper merula ad merulam: & quæcunq; huiusmodi. Verum quoniam quod simile & eiusdẽ generis est, sibi ipsi iucundũ est, idq; maxime vnusquisque ad seipsum habet: necesse est omnes, alios plus, alios minus seipsos amare. nam omnia illa vnicuiq; ad seipsum maxime insunt. Quòd si omnes se ipsos amant, sua quoq; vnicuiq; iucunda esse necesse est: vt opera, orationes. Quare assentatorum vt plurimũ atq; amatorum amici sunt. ambitiosi quoque, ac liberorum amore victi. nam liberi opera sua sunt. Manca quoq; supplere iucũdum: quoniam

B opus iam suum fit. Et quoniam principari iucundissimum est, ideo sapientem esse iucundũ videtur. nam sapere principantis est. sapientia autem multarum ac mirabilium rerũ scientia est. Præterea quoniam vt plurimum ambitiosi sunt, necesse est increpare quoq; alios iucundum esse. Item in quo vnusquisq; sibi optimus esse videtur, in eo versari: vt Euripides ait, in id adducitur magnã diei partem ei attribuẽs: vt ipse se ipso fruatur, cum sit optimus. Insuper cum ludus ac iocus ex iucundis sint: otium quoque omne, ac risus, & ridicula iucunda necessario sunt, & homines, & verba, & opera. Sed de ridiculis in iis quæ de arte Poetica dicta sunt, determinatum est. Verũ de iucundis hæc dicta sint. Dolorem autem inferentia, ex contrariis horum patent. Quorum igitur Gratia iniuriantur, hæc sunt.

Quomodo se habentes, & quibus iniuriantur. Cap. XII.

C

NVnc autem quomodo se habentes, & quibus exponamus. Ipsi erga tum rem geri possibilem arbitrantur, & sibi possibilem, siue celare sperent, siue deprehensos non daturos pœnas: aut daturos quidem, sed minus sibi vel suis futurum supplicium quam emolumentum. Verum quæ possibilia, quæq; impossibilia videantur, posterius explanabitur: communia enim sunt omnibus Rhetoricæ partibus. Ipsi autem posse se absq; damno iniuriari arbitrantur, si orationis copiam habeant; si actiui sint: si multis in certaminibus experti: si amicis abundãt: si diuites sunt, aut ipsi maxime, aut saltem si huiuscemodi sibi amici, aut ministri, aut socii sint. nã hæc propter & celare, & facere, & non dare pœnas possunt. Præterea, si amici sunt iis qui iniuriam perpetiuntur, aut iudicibus. nam & amici nec obseruant iniuriantes amicos, & reconciliari malunt, quã accusare: & iudices iis

gratificantur quos amant,& aut omnino absoluunt,aut parui condẽnant. Celare autem facilius possunt,partim qui ad ipsa crimina incõmodi sunt: vt si imbecillus pulsasse hominem accusetur,aut inops, aut deformis adulterii. Et quæ in aperto & ante oculos posita sunt. nam quæ nemo putat,nemo seruat:& quę tot & tanta sunt, vt ea nullus.nam & hæc minime obseruantur.omnes enim homines, quibus vsitatissimæ iniurię sunt,ab eis cauent:veluti etiam a morbis qui solent inuadere.quo autem nondum aliquis laborauit,ab eo nemo cauet. Partim ii quibus inimicus nullus est,aut plurimi. alii enim celeraturos se putant,quòd non obseruentur:alii ꝙ non videantur aggressuri fuisse,cum obseruentur:habentque defensionem hanc,quòd non fuissent aggressuri. Partim quos vel mores,vel affectio, vel locus commode celant. Partim ii qui si celare non potuerint,propellere oĩo iudicium possunt, aut in longius prorogare, aut iudices corrumpere.Partim ii qui si pecunia damnabũtur,vel solutioni suppedere possunt,aut in longius producere, vel ob inopiã nihil habeant quod perdant.Partim quibus emolumenta quidem apte,adueniunt, vel magna,vel de propinquo: dãna vero ecõtra,vel occulta,vel parua,vel de longe.Partim,quibus maior est vtilitas,qua vt par` supliciũ excogitari queat:quod tyrannis cõsequuta videtur. Partim quibuscunque iniurię lucra quidem sunt, cõdemnationes aũt opprobria solũ. Et contra quibus iniuriæ quidem laudi quoddãmodo sunt: vt si alicui simul contingerit parentem vlcisci,velut Zenoni. Condemnationes vero,aut exilii,aut pecuniæ,aut alterius huiusmodi.iniuriantur enim vtriq; ii,siue hoc siue illo se pacto habeãt.sed nõ vt iidem ipsi sunt,verum vt oppositi in moribus Partim qui sępe aut celarũt, aut condemnati non sunt.Item quibus sæpius aggressis parum successit.sunt enim nonnulli tales iniuriando, quales in re bellica, qui iterum atque iterũ pugnas inceptant.Præterea qui voluptatem aut lucrũ statim assequuntur:dolorem aut dãnũ postea:quales incontinentes sunt.in est.n.incontinentia circa oĩa quæ appetuntur. Et contra qui dolorem aut damnum statim perpetiuntur, voluptatem vero aut emolumentum postea,& tardius.continentes.n.ac solertiores hæc ꝓsequuntur. Partim qui videri possunt vel fortuna,vel necessitudine, vel natura,vel consuetudine fecisse:& in summa errasse,sed non iniuriatos fuisse Partim qui ius suum haud aliter obtinere possunt. Partim qui eguerint. sunt aũt egentes dupliciter,nam aut necessariis,vt inopes:aut superuacaneis,vt diuities. Partim qui præclari aut infames sunt:alii quoniam non videbuntur.alii quoniam non magis videbuntur.Ac ipsi quidem sic se habentes aggrediuntur. Iniuria vero afficiunt hos, & in his.Primum habentes ea quibus ipsi egeant, vel vt necessitatem expleant,vel vt abundent, vel fruantur.Deinde tam longe absentes,quam prope.ab aliis nanque cito auferũt, ab aliis tardius puniũtur: veluti ꝗ Carthaginensibus furãtur.Præterea nõ obser

Quib' iniuria fiat.

A piantes, neq; cauentes, sed credulos. nã omnes hos celare facile. Ad hæc negligentes. nã vlcisci diligentis est. Verecũdos etiã. nõ. n. pugnãt de lucro. Eos quoque qui affecti a multis iniuria, non curarunt de vltione. nã (vt trito ꝓuerbio dicitur) Mysorũ ii prǽda sunt. Insup eos quos nunquam, & quos sæpius. vtrique enim incauti: illi quòd nunquam, ii quòd non amplius. Item eos qui aduersis rumoribus vel opprimuntur, vel facile possunt opprimi. nam ii nec volunt, cum timeant iudices: nec persuadere queunt: cuiusmodi sunt & quos multi oderunt, & quibus multi inuident. Item aduersus quos causam habuerunt vel ex ipsis, vel ex parentibus, vel ex amicis: qui male aut fecerunt, aut facturi erant vel sibi, vel parentibus, vel iis qui sibi curæ sunt, sicuti prouerbio fertur: Improbitas causam quærit. Item amicos, atque inimicos. alios nanq; facile, alios iucunde. Item eos qui amicos non habent. Item eos qui nec ad dicendum, nec ad faciendũ multum valent. nam ii aut vlcisci negligunt, aut reconciliantur, aut
B non ad finem vsque persequuntur. Prǽterea quibus inutile est, dũ iudicia & compensationem expectant, tempus consumere: quales sunt aduenæ ac opifices, qui iniuriantes sibi paruo absoluunt, & facile cessant. Præterea eos qui aut ipsi aliis sæpe iniuriam intulerũt, aut iniuria talia fecerunt qualia patiuntur. nam id non videtur fere iniuria, cum tale quid perpessus quispiam sit, quale ipse est solitus facere. vt si quis contumeliari solitum verberauerit: vel eos qui male aut fecerunt, aut voluerunt, aut facturi sunt. nam & voluptatem id & laudem habet: nec fere iniuria esse videtur. Item eos quorum iniuria vel amicis vel dominis, vel in summa quibus ipsi viuunt, grata videtur. Item eos a quibus sperant veniam se consecuturos. Præterea eos de quibus conquesti sunt. vt Calippus in Dionem fecit. hæc enim ad iniuriandũ accedere videntur. Præterea eos quos etiam si ipsi dimitterrent, ab aliis tamen opprimerẽtur: quasi non sit amplius possi-
C bile cõsilium adhiberi: vt Aenesidemus ad Gelonem, cum ab eo Cotabia oppidum depopulatum fuisset, scripsisse fertur: quòd scilicet eum vrbem illam depopulaturum paulo præuenisset. Præterea eos quibus iniuriari potuerunt, iuste agere multa, quasi facile resarturi: vt Iason Thessalus dixit opus esse in quibusdam iniuriari, vt iure quoque multa facere posis. Item ea facilius committunt, quæ multi factitant. veniam enim se consecuturos in his putat. Item ea quæ celari vbiq; cõmodius possunt: qualia sunt quæ vel cito consumuntur, vt edulia: vel facile figura, colore, complexionẽ immutantur. Vel quǽ celari vbiq; possunt. Et quæ facile portantur, & paruis in locis recõdũtur. Item ea quorum similia multa iniurias posidebat: & quæ perpessum dicere pudet: vt quorum adulteria, contumeliasque sui, vel liberorũ. Et in quibus qui accusat, litiũ studiosus videtur: qualia sunt parua, & in quibus venia dari solet. Ac quomodo se habentes iniuriantur, & quibus, & quomodo, & cur, hæc fere sunt.

De Iniuria, iureque factis. Cap. XIII.

SEd iniuria, iureq; facta oĩa distinguamus: hinc primũ incipientes. Determinantur iusta itaque iniusta primum duabus legibus: deinde quibus fiunt, dupliciter Legem autem dico, alteram propriam esse alteram communem. Et propriam quidem, quæ singulis inter seipsis determinata est. & hanc aliam scriptam, aliam non. Communem vero quæ secundum naturam est. est enim quoddam natura iustum, & iniustum, quod omnes vaticinantur. etiam si nulla inter se societas aut pactio sit: quale Antigone apud Sophoclem dicere videtur, cum iustum esse asserat, sepulturæ, Polynicem tradere. non enim, inquit, nunc aut nudiustertius, verum semper id viget, nemoque scit ex quo ita constitutum est. Et vt Empedocles dicit de non interficiendis animatis. non enim id apud quosdam iustum, apud quosdam vero iniustum: sed apud omnes, inquit, legitimum, B
ac per æthera latum, terrasque iacentes constitutum est. Et vt Alcidamas etiam in Meseniaco dicit. Quibus autem determinata sunt, dupliciter determinata sunt. nam aut ad communem societatem, aut ad vnum supremum societatis agenda, aut non agenda spectāt. idcirco dupliciter etiam iure ac iniuria facere possumus. nā aut vnũ ac certum, aut ciuitatem lædimus, qui enim adulteratur, aut hominem cædit, certũ quendam ledit. qui vero militiā deserit, ciuitatē. Cum igitur quæ iniuste fiunt, omnia ita bipartito distribuantur, si prius quid sit iniuriam pati repetierimus, cætera dicemus. Iniuriā pati ergo est, cum a volentibus iniusta inferuntur iniuriari enim, voluntariũ esse iam definitum est. Verum quoniam necesse est eum qui iniuste patitur, lædi, neque sponte lædi; læsionesque ex iis quæ iam diximus patent (bona enim & mala prius diuisa sunt, voluntaria etiam dictum est ea esse quæ scientes faciunt) necesse est peccata omnia vel ad ciuitatem, vel ad priuatos spectare: & hæc aut a nesciente, aut a nolente, aut a volente atque sciente fieri. & horum quædam electione, quędam affectu. Ac de his quidem in tractatu de affectibus explanabitur. quæ vero eligunt, & quomodo se habentes, iam explanatũ est. Verum quoniā sæpe concedentes fecisse, aut intentionem accusatoris negant, aut id de quo est intentio, vt cepisse, sed non furatũ fuisse; verberatum, sed nō contumeliatum esse: fuisse vna, sed nō adulteratum fuisse: aut furatum esse, sed non cōmisisse sacrilegium: non.n.rem diuinā attigisse, aut sustulisse, sed non publica; aut colloquutum cum hostibus fuisse, sed non prodidisse: propterea oportebit etiā quid furtum sit, quid cōtumelia, quid adulteriũ, determinare: vt siue esse, siue non esse iustum velimus ostendere, facere queamus. nam de oĩbus his quæstio est, vtrum iniustus sit, & improbus, an non. Est enim in electione imbrobitas, atque

Iniuriā pati quid.

C

iniuria:

A iniuria:& huiuſmodi nomina elegiſſe oſtendunt,veluti contumelia, furtum.Nec enim ſi verberauit,ſtatim contumelia affecit:ſed ſi alicuius gratia,vt ſi aut vituperandi alium aut volũptatis ſuæ.Nec ſi clã accepit, ſtatim furatus eſt:ſed ſi vt alteri damnum,ſibi vtilitatem afferret,ſimiliterque de aliis. Quoniam vero duæ iuſtorum atque iniuſtorum partes erant(quædam enim ſcripta,quædam nõ ſcripta) de iis quidem de quibus leges ſcribunt,dictum eſt:ea vero quæ ſcripta non ſunt, bipartito diſtribuimus, Nam alia ſunt per exceſſum virtutis,aut vitii:in quibus vituperationes honores,infamiæ. donationesque ſunt : veluti gratiam habere benemerito, paratum eſſe amicis,cæteraque huiuſmodi.Alia legum ſcriptarum defectus nam æquum & bonum iuſtum eſſe videtur. Aequum autem & bonum eſt, quod præter legem ſcriptam iuſtum eſt. idque accidit partim volentibus,partim inuitis legumlatoribus.inuitis quidem,cum ſe effugerit : violentibus autem & cum nequeant determinare, ſed neceſſe ſit B vniuerſaliter dicere quod non ita,ſed vt plurimum. Et cum determinatio ꝓpter infinitatem facilis non ſit,vt ferro percuſsit, quanto & quali quoddam tempus enim deerit enumeranti. Si ergo de quo determinari non poteſt,de eo lex ferenda eſt,neceſſario ſimpliciter dicendum.Quare,ſi cum annulatus ſit,manum extollat vel percutiat : lege quidem ſcripta reus eſt,& iniuriatus eſt:vere autem non eſt iniuriatus: & id eſt æquum ac bonum. Si ergo quod dictum eſt,æquum ac bonum eſt,& patet æquum etiam eſſe ne tanti errores fiant,quanti iniuria:nec quę aduerſa fortuna eueniunt,tanti,quanti errores.Dicuntur autem aduerſa fieri fortuna,quęcuuque cum pręter opinionem fiant,non fiunt ex prauitate.Errore autem,cũ nec præter opinionem,nec ex prauitate. Iniuria vero,cum non præter opinionem,& ex prauitate:nam quæ cupiditate fiunt,ex prauitate fiunt. Aequum etiam eſt rebus humanis ad ignoſcendum commoueri, & non legẽ, C ſed legis ſcriptorem : ac non verba,ſed ſententiam ſpectare: nec factum,ſed voluntatem:nec partem,ſed totum:nec quis nunc,ſed quis ſemper,aut fere ſemper fuerit,conſiderare,& meminiſſe bonorũ magis quæ in ſe collata ſunt,quã malorũ,& eorum bonorum magis quę recipit, quam quæ fecit & non iniquo animo iniuriam ferre : & oratione diſceptare potius vellæ,quam re:& in arbitriũ magis, quam in forum velle deſcendere. nam arbiter ad æquum & bonum, iudex ad legem ſpectat. Et hac de cauſa arbiter eligitur, vt æquum & bonum præualeat. Ac de æquo & bono ſic determinatum ſit.

Duę iuſtorũ atq; iniuſtorum partes.

De maiore ac minore Iniuria. Cap. XIIII.

INiuria vero maior,quæ a maiore proficiſcitur iniquitate. Quocirca quæ minima ſunt crimina, maxima interdum videntur:vt Menaloppum Calliſtratus accuſabat,ꝙ templi cuſtodes decepiſſet,triaq; vaſcula e ſacris minimi pon

deris sustulisset. Contra vero est in ipsa iustitia. Hæc aũt ita sunt, quoniam viribus excedunt. nam qui sacra vascula parui ponderis furatus est, is quauis in re peccabit. Interdũ igitur sic magna iniuria, interdũ ex magnitudine dãni æstimatur, vt illa cui nullum põt supplicium exæquari, sed oĩs pœna minor inuenitur, & cui remedium afferri nõ potest. acerbum enim, atq; inauditum. Et in qua non potest qui passus est, pœnam sumere: cum res nullum remediũ patiatur. nam vltio atq; pœna remediũ est. Et si qui perpessus est, turpitudinem ferre nõ potuit: maiore nãq; supplicio, qui fecit, dignus est. vt Sophocles cum Euctemonis causam ageret, ac ille nõ ferens contumeliam, se ipsum interemisset: non æstimare se cõtumeliam minoris inquit, quã quanti qui passus est æstimauit. Et si solus, aut primus fecit, aut si pauci admodũ eo crimine contaminati sunt. Idem etiam sæpius peccare, per magnum. Similiter maxime is peccat, cuius causa quærãtur ac excogitentur quæ prohibeant, vt supplicia, & cruciatus: sicut ii, propter quos carcer exædificatus ẽ. Et apud Argiuos pecunia is multatur, propter quem lex posita est. Maius ẽt est, quod beluarum magis est: & quod ex præmeditatione magis: & quod qui audiunt, timent magis quã misereantur. Amplificãtia vero illa sunt, ꝙ multa iusta euertit, aut contempsit iusiurandum datam dexteram, hospitiũ, fidem, affinitates. multorum nanque criminum exaggeratio fit. Ad hæc nõ parum ibi peccare, vbi puniuntur iniusti. quod falsi testes faciũt. vbi.n. non peccabũt, qui vel apud iudices peccant? Præterea ea maiora, in quibus turpitudo maior. Sũma ẽt iniuria, si eũ lædit, qui de se bene meritus est. plura nãq; peccat, ꝙ non bene facit, & ꝙ male. Is etiam vituperandus, qui iustitiam secundum leges scriptas solummodo seruat. melior enim qui non coactus iustus est. scripta vero coacti seruant, sed non coacti minime. Alio ẽt modo qui præter scripta facit. nam qui ea committit, quæ leges prohibent, & de quibus suplicia sunt, is ea multo magis committet, de quibus nullum supplicium est. De iniuria igitur maiore vel minore dictum sit.

De inartificiali Fide. Cap. XV.

DE fide autem quæ inartificialis dicitur, deinceps dicendum: propria enim iudicialium causarum. Sunt igitur quæ fidem huiusmodi faciunt, quinque numero: leges, testes, pacta, quæstiones, iusiurandum. Primum autem de legibus, quo pacto suadenti & dissuadenti, &

De Legibus accusanti & defendenti vtendum sit, dicamus. Patet ergo, si lex scripta aduersus nos sit, commni tunc lege vtendum esse, & æquo ac bono tanquam iustioribus: & quòd optima sententia vti hoc est, ne vtaris scriptis in omnibus: & quòd æquum & bonum idem perma-

A neat semper, & nunquam immutetur, sed nec communis lex, cum secundum naturam sit: ius vero scriptum sæpius. Vnde dictum est in Antigone Sophoclis, fecisse se præter Creontis legem: sed non præter illam non scriptam. non enim nunc, aut nudius tertius, sed semper. hanc ergo ego non curabam hominis, verum nullius legem. Et quod iustum, verum quid est atq; vtile: sed non id quod videtur. quare quæ scripta est, lex non est, cum legis opus non faciat. Et quòd iudex quasi argenti atque auri cognitor est, vt vere iustum ab adulterato discernat. Et quòd melioris est viri, non scriptis potius quã scriptis vti, & in eis permanere. Et si alii, quæ probetur legi, aut sibi ipsi contraria est: veluti si altera esse iubeat firma quæcunq; inter se pacti sunt, cum altera vetet, ne aduersus leges pangant. Et si ambigua, vt vertere, inspicereque liceat, quam ad partem iustum, ad quam vtile accommodabitur: ac ita demũ ipsa vti. Et si res de quibus lex lata est, non similiter se habeant, lex autem ita: tunc vero B id ipsum significandum est, ostendendumq; sibiipsi eam repugnare. Sin vero lex scripta rebus cõueniat, tũc optima sententia dicendum nõ esse legem positam, vt præter leges iudices, sed ne ignorando qđ leges volunt, peieres. Et ꝙ nemo eligit quod simpliciter bonum est, sed omnes quod sibi. Et quòd non differat, vel nullas esse leges, vel non vti. Et quòd etiam in morbis non conferat aduersus medicum cauillari, quamuis non tantum medici error officiat, quantum si obaudire principibus assuescimus. Et quòd probatæ leges id maxime vetant, ne quis se legibus prudentiorem velit ostendere. Ac de legibus quidem sic determinatum sit.

Testes autem, alii veteres, alii iuniores. Et horum cum aliis periculum cõmune est, alii omnino extra periculum sunt. Veteres igitur dico poetas, cæterosque claros, quorũ sententiæ approbantur, sicuti Homero teste de Salamine Athenienses vsi sunt. Tenedii quoq; nu C per ad versus Sigienses Periãdro Corinthio, & Leophron in Critiã Solonis vsus est elegiis, vt ostenderet iam ex priscis temporibus domum eius impudicam fuisse. Non enim scripsisset Solon, Flauo Critiæ dicendũ mihi est, vt patri auscultet. Hi ergo testes de præteritis sunt, de futuris vero oraculorum etiam interpretes: vt Themistocles, ꝙ muri lignei nauali vtendum esse pugna moneant. Præterea prouerbiũ quoq; (vt dictum est) testimonium quoddam est: veluti si quis cum consulat senem non esse in amicitia suscipiendum, prouerbium huic attestari dicat, quo fertur, Nunquam beneficium in senem collocãdum. Cum vero liberos cum parentibus interficiendos, Fatuus, qui patre cæso, liberis pepercit. Iuniorũ ẽt qui clari sunt, sententiæ litigantibus conferunt, sicuti Eubulus in iudicio Platonicum quiddam aduersus Chareta protulit, quod Plato in Archibium dixit, increuisse iam propter illum in ciuitate, vt prauos se omnes esse fateãtur. Et quibuscũq; commune periculum est, si mentiri

De Testib'

viderentur. Verum ii de huiusmodi solummodo testes sunt, factum ne sit, an non, & utrum sit, an non. de qualitate uero minime: utputa, si iustum, si iniustum: utile, an inutile. Prisci autem etiam de qualitate. nam cum corrumpi non possint, fide dignissimi sunt. Qui ergo testes non habet, iis præsidiis vtetur, quod ex probabilius iudicandum sit. Id.n.est optima sententia iudicare, ꝙ pecunia corrũpi probabilia non possint, ꝙ falsi nunquam testimonii crimine accusentur. Qui autem habet, aduersus non habentem his vtetur, ꝙ ad ferendam sententiam probabilia nõ sufficiant: ꝙ testibus nunquã opus esset, si ratione res satis cognosci posset. Sunt autem testimonia vel de nobis, uel de aduersariis: & alia de re, alia de moribus. Quare patet testimoniis conferentis inopiam nunquam futuram. erit nanque de re quidem vel pro nobis, vel contra aduersarios: de moribus aũt, de bonitate nostra, vel de aduersariorum nequitia. Cætera vero de testibus, amicis, aut inimicis, aut neutris, vel probis, vel improbis, vel neutris, ac de quibscunq; aliis huiusmodi testium differentiis, ex iis locis quærendum, ex quibus enthymemata etiam ipsa manant.

De pactis.

De pactis autẽ is orationis vsus est, vt augeas, aut extenues, & vel credibilia vel incredibilia ostendas. nam si ꝓ nobis sunt credibilia & vera: sin ꝓ aduersariis, cõtra. Qui ergo probabilia vel contra ostẽdere uult, ea considerabit, quę de testibus diximus. nam ex qualitate eorũ qui in pactis conscripti sunt. aut qui seruare ea debẽt, credibilia, vel cõtra sunt. Cum uero conceditur pactum sic intercessisse: si pro nobis est, amplificatione utendum. Pactum enim lex quædam de particulari est. ac leges quidem non approbantur a pactis: pacta uero cum legitima sint, a legibus comprobantur. Et omnino lex ipsa pactum quoddam est. quare qui non credit, euertitq; pactũ, leges euertit. Præterea commutationes rerum vltro ac citro. similiter quę uoluntaria sunt, pactis ut plurimum facimus. quare si quis pacta infirmat, is usum hominum inter se penitus euertit. Cætera uero hãc ad rem accomodata, facilia intellectu sunt. Sin autem pro aduersariis sint: primum omnia quę in legem contrariam quispiam dicet, accommodari possunt. Est enim absurdum, si legibus, cum non recte, sed iniuste, ac dolo malo latoris positas cognouerimus, non stabimus: & pactis necessario stabimus. Deinde si iudex iusti distributor est, non est considerandum quod iustum est, sed quod iustius. Et iustum quidem nec deceptione, nec necessitate uerti potest, quoniã innatum sit: pacta uero & a deceptis, & a coactis fiunt. Ad hæc perspiciẽdũ si pacta alicui legum vel scriptarum, uel non scriptarum, si iustis, si honestis, ac demum si alii pacto priori uel posteriori contradicũt. nam aut priora uera sunt, & posteriora falsa: aut recte se habent posteriora, sed priora fefellerunt. itaque altero istorum ex re nostra utemur. Denique altius inspiciendum, si aliquo modo iudicibus inutilia sunt: cæteraque huiusmodi. facilia nanque inuentu similiter sunt.

A Quæstiones autem testimonia quædam sunt, videnturque fidem facere, quoniam cogunt: quas non est difficile percipere, ac ea quæ hinc inueniri dicique possunt, conspicere. Nam si pro nobis sunt, amplificatione vtendum est, quòd ex testimoniis sola hæc vera sint. Sin vero aduersus nos, & pro aduersariis, dissoluemus, quæ vera sunt, de vniuerso genere quæstionum differentes. nam qui coguntur, nō minus falsa dicunt quam vera: & tum tolerantes vera occultant, tum falsa dicentes credunt se citius euasuros. Sed oportet hæc exemplis comprobare, quæ ipsis iudicibus non ignorentur. De questionibus.

De iureiurando autem quadripartito distribuere possumus. Nam aut offert, & suscipit, aut neutrum, aut alterutrum: idest, aut offert, sed non suscipit: aut suscipit, sed non offert. Præterea de iis ipsis aliter si iam iuratum est, & sic vel ab hoc, vel ab illo. Non offerre igitur se dicet, quoniam homines cum ab eis pecunia petitur, facile peierant: & quoniam qui iurauit non reddit: qui non iurauit, B eum facilius condemnari putant: & quoniam minus periculum iudicibus causam committere, cum his credat, illi minime. Nō suscipit vero, quoniam pro pecunia iusiurandum est. Et cum sit melius aliqua de causa prauum esse, quam de nulla: iurasset profecto si prauus esset. nam iurando habebit non iurando non habebit: quare non ne peieret, sed propter virtutem non suscipit. His consentaneum illud Xenophanis, non parem esse hanc prouocationem impio ad pium, sed similem, ac si robustis ad inferendum suscipiendumq; ictum, imbecillem prouocaret. qui suscipit, non aduersariis, sed sibi ipsi asseuerabit. Illud quoque Xenophanis conuertendo, dicet par esse si impius offerat, & prius suscipiat. Graue esse repellere iuratos, cum iudices eadem de re velit sententiam ferre. Qui offert, pium affirma- C bit esse, vt Diis velis commitere: præterea non esse opus aduersario aliis iudicibus, cum sibi ipsi iudicium permittatur. Ad hæc iniquum esse iusiurandum reppellere, cum eadē de re alios velit iurare. Quoniam igitur per singula quid dicendum sit aperuimus, patet etiam in coniunctis: vt si suscipit, & nolit offerre: aut si offert, & non suscipit: aut si offert simul & suscipit: aut neutrum. nam cum hæc ex illis coniungantur, horum etiam rationes ex rationibus illorum coniungi necesse est. Quod si ab aduersario quispiam deceptus est, patet id periurium non esse. iniuria enim ex voluntariis est: & periurium iniuria est: cuncta vero quæ vi, vel deceptione fiunt, inuoluntaria. Hinc colligitur quid peierare sit. est.n. mente, sed non ore. Quòd si iam ab aduersario iuratum sit, omnia dicemus eum conuertere, qui non seruat quæ iuriauit. nam idcirco legibus etiam vtimur prius iurantes. Et cum, iudices, dignum putemus, vt vos iudicando ea seruetis quę iurastis, ipsi non seruabimus? cæteraq; hiusmodi quæ amplificando quispiam dicet. Verum de comprobatione inartificiali tot dicta sint.

De iureiurando.

Peierare quid

ARISTOTELIS ARTIS RHETORICAE.

LIBER SECVNDVS.

Cum Auerrois Cordub. Paraphrasi.

SVMMA LIBRI.

De hominum Affectibus: ętatum, ac fortunę Moribus, De possibili ac Impossibili, Amplificatione & Attenuatione, cũctis orationibus communibus, De probationum generibus, Exemplo scilicet ac Enthymemate: eoq; tum vero, tum apparenti: ac eiusdem solutionibus, De sententia item, tanquã ipsius parte.

Quòd auditores afficiendi sunt. Cap. I.

EX quibus igitur suadere ac dissuadere, vituperare ac laudare, accusare ac defendere oporteat, & quę ad faciendam in eis fidem opiniones & propositiones conducunt, hæc sunt. de his enim & ex his, vt seorsum de vnoquoque genere orationis tractemus, enthymemata ducuntur. Verum quoniam iudicii causa Rhetorica est: nã et ĩ deliberationibus iudicãt, et in foro iudicium est: necesse est non solum dare operam vt oratio fide digna, demonstratiuaque sit: sed vt ipse quoque, ac iudex, qualis quidam efficiatur. Nam id in consiliis præcipue, deinde & in iudiciis ad fidem faciendam plurimum pertinet, vt qualis quidam videatur qui dicit, puteturque ab auditoribus affectus quodammodo erga ipsos esse. ad hæc, vt & ipsi auditores affecti quodammodo sint. Verum consulenti magis confert, vt ipse qualis quidam esse videatur. Auditoris autem affectus litiganti vtilior. non enim eadem iudicibus videntur, cum diligant & cum odierint, nec iratis & quietis: sed vel omnia diuersa, vel magnitudine diuersa. Nam reus aut nullam aut paruam fecisse iniuriam amanti videtur: contra vero ei qui oderit: cupienti autem, speranti que, si quod dicitur futurum, iucundũ sit, & fore, & bonum fore videtur. contra vero ei videtur qui aspernatur atq; desperat. Vt igitur dicentes ipsi fide digni videantur, tres causę sunt. Tria enim sunt, quæ præter demonstrationem fidem faciunt, prudentia, virtus, beneuolentia. Nam qui dicunt aut consulunt, vel propter hæc omnia, vel propter aliquid horum fallunt. Aut enim propter stultitiam non recte opinantur: aut recte sentientes, propter improbitatem non dicunt vt sentiunt: aut quamuis recte sentiant, virtuosique sint, tamen cum beneuoli non sint, facile creduntur

Tria esse, quę pter demõstratiõnẽ fidem faciũt

A sponte non optime consulere. Hęc igitur sunt quáre fallunt, & præterea nihil. quare necesse est, si quis omnia hæc videtur habere, fide dignũ esse apud audientes. Verum vnde prudentes ac virtuosi videri poterunt, ex iis quæ de virtutibus dicta sunt, sumendũ est. nam ex eisdem tam aliũ quã seipsum huiuscemodi quispiam efficiet. De beneuolẽtia vero & amore, ac vniuersaliter de affectibus nũc dicendũ. Affectus igitur sunt, quibus homines cõmoti differenter iudicant: quos quidem affectus voluptas, aut dolor consequitur: vt ira, misericordia, timor, cæteraq; huiusmodi, & his opposita. Sed oportet quæ circa vnumquęq; sunt, in tria distribuere: veluti quæ circa iram, quo modo affecti irascuntur, quibus irasci soleanr, qualibus in rebus. nam si vnum horum aut duo, & non omnia habeamus, non erit nobis posibile in iram audientes impellere. Similiterq; in aliis. Ac sicut in superioribus propositiones ipsas conscripsimus, sic in his quoque faciemus distribuentes, vt diximus.

B

De Ira. Cap. II.

SIt ergo ira apparentis vltionis appetitus cum dolore propter apparentem immerito vel in suos contemptũ. Quoniam igitur id ira est, necesse est cũ quis irascitur, cuidam semper ex singulis irasci, vt Cleoni, sed non homini: & quoniam ei vel suorum alicui aliquid fecit, vel facturus erat. Et ad omnem iram quãdam sequi voluptatem propter spem vltionis. iucundum enim est si quis putat ea se consequuturum, quæ expetit. nemo. n. quæ sibi videntur impossibilia, expetit. quare iratus possibilia sibi expetit. Itaque recte illud de ira dictũ est, quòd defluente melle dulcior in virorum pectoribus gliscit. *Ira quid.*

C Consequitur enim voluptas etiam quædam & propter hæc quæ diximus, & quoniam in vlciscendi cogitatione immorantur, quæ imaginatio voluptatem similem ei efficit, quæ in somniis accidit. Quoniam vero contemptus est actus opinionis in id quod nihil dignum æstimatur (mala enim & bona, quæq; ad ea tendunt, non paruifacimus, sed ea nihilipendimus, quæ aut nulla sunt aut minima) tres contemptus partes erunt, despectus, detractio, contumelia. Nam & despiciens contemnit. qnæ enim nihil ducunt, hæc despiciant. contemnunt autem rei digna nullius. Et qui detrahit, contẽnere videtur. est. n. detractio, cũ alicuius volũtati quispiã impedimẽto est, nõ vt sibi quicquam, sed ne illi. Quoniã ergo nihil sibi quærit, ideo contẽnit. qđ inde patet, qđ sibi nec obfuturũ existimat: (nã si putaret, timeret, & nõ contemneret:) nec in re de qua curandum sit, profuturum. daret enim operam, vt ab eo diligeretur. Et qui contumeliatur, similiter contemnit. Contumelia enim est damno atq; dolore in iis afficere, in quibus turpe patienti est: non vt aliud quoddam sibi fiat, quam

quod factum est: sed vt voluptate afficiatur. qui enim par pari reddunt, non contumeliantur, sed vlciscuntur. Est autem voluptatis contumeliantibus causa, quod arbitrentur malefaciendo eis, magis excellere. quapropter iuuenes & diuites contumeliatores sunt longe nanque putant contumeliando excellere. Contumeliæ autem vituperatio propria. contemnit enim qui vituperat. nam quod nullius rei dignum est, nullius est precii, neque boni, neque mali. Propterea iratus Achiles dicit: Nullius existimarunt: meũ nanque honorem abstulit ipse: ac me priuauit, vt quendam nullius prætii exulem. quasi hæc propter irascatur. Multi enim fieri se oportere arbitrantur a minoribus genere, potentia, virtute, ac omnino in qua multũ excellũt, vt diues in pecuniis pauperem superat, & orator in oratione verborũ inopem, & princeps subditum, & qui se principatu dignum putat, dignum seruire, Vnde dictum est: Animus autem magnus est in regibus diuis. Et illud: Sed iram etiam postea seruat, vt vlciscatur. moleste nanque ferunt, quoniam excedunt. Ad hæc a quibus oportebat gratiam referri. hi autem sunt, quibus aut benefecit ipse, vel suorum aliquis, vel propter ipsum, & aut vult, aut iã voluit. Ex his igitur patet, quomodo se habentes irascuntur, & quibus, & quas ob res. Nam ipsi quidem, quando dolent. nã qui dolet aliquid expetit, siue in oppositũ quis se obiiciat: veluti sitienti ne bibat, siue non. Ex opposito idem videtur facere: & siue cõtra faciat quispiam, siue non adiuuet, siue aliud quoddam perturbet omnibus, cum sic se habeat, irascatur. Quapropter ægrotantes, pauperes, amantes, sitientes, ac vniuersaliter cupientes & non assequentes iracundi sunt, ac facile incenduntur, primum quidem ac maxime aduersus eos qui propter præsentem fortunam se contemnunt: veluti ægrotus eos qui propter morbum, pauper eos qui propter pecuniam, militans eos qui propter militiam, amans eos qui propter amores, ac in cæteris similiter. Præparatur enim quilibet, vt vnicuique irascatur, a turbatione quæ in ipso est. deinde si forte opposita expectabat. maiorem enim infert dolorem, quod magnum est, & præter opinionem: quemadmodum etiam delectat, si præter opinionem factum sit quod optant. Hinc tempora quoque, ac dispositiones, & ætates patent, quænam aptiores ad iram sint, & qui facile mobiles ad iram, & quando, & vbi. Et quo in his magis sunt, eo ẽt magis mobiles sũt. Ipsi ergo sic se habentes, facile mobiles ad iram sunt.

Quo pacto sint dispositi qui irascuntur.

Quibus irascimur, & quare.

Irascuntur autem deridentibus primum, & subsannantibus, atque conuitiantibus: omnes enim contemnunt. Deinde iis qui ita officiunt, vt contumeliæ causa facere videantur. Huiusmodi autem facta sunt, quæ neque alicuius rei gratia, & inutilia sunt facientibus. hæc enim contumeliæ causa fieri videntur. Preterea maledicentibus aut vilipendentibus ea quibus ipsi maxime student: vt qui philosophia gloriantur, philosophiam: qui forma, formam con-

A temnentibus: ac in cęteris similiter Longe vero magis in his irascũtur, si suspicati fuerint non esse in eis vel penitus, vel non valde, vel opinione hominum ea in quibus increpantur. cum vero vehementer sibi ea in esse putant, non perturbantur. Ad hæc amicis magis quam inimicis. putant enim oportere magis ab illis sibi benefieri, quam non. Et assuetis honorare ac multifacere, si non similiter erga ipsos se habeant. paruipendi enim ab his arbitrantur. Idem faciunt etiam, si qui non remunerant, nec æqualia reddunt. Et opposita facientibus, si minores sunt. nam ii omnes contemnere videntur, hi quidẽ quasi minores, illi vero quasi a minoribus. Et iis maxime, qui nullius opinionis sunt, si contemnunt. nam & suppositum est iram esse, cum quis immerito contemnitur. Et par est ne a minoribus maiores contemnantur. Amicis autem si non benedicunt, aut faciũt. ac multo magis si contra vel dicunt, vel faciunt: & si non animaduertunt egere ipsos: sicuti & Plexippus Antiphontis Meleagro. nam cum quæ nobis curæ sunt, non latent, contemptus signum est non animaduertere. Et iis qui in aduersa sua fortuna gestiant, aut omnino contenti esse videantur. nam vel inimicitiarum vel contemptus id signum est. Et iis qui non curant, si dolorem intullerunt. qua de re malorum nunciis etiam irascuntur. Et iis qui vel audiunt, vel oculis mala eorum cernunt: quippe cum aut contemnentibus, aut inimicis simillimi videantur. amici enim condolent, ac omnes qui sua mala considerant, dolent. Præterea iis qui apud hos quandoque contemnunt, apud quos honorari cupiunt, quos admirantur, quibus mirabiles videri cupiunt, quos verentur. & demum apud illos qui eos verentur, apud hos homines, si quis contemnat, ei valde irascũt. Et iis qui eos cõtemnũt, quibus nisi succurrãt turpe est: vt parentes, liberos, vxores, subditos. Et ingratis. contemnunt enim qui non agũt vt par est. Et illudentibus studia sua apud studiosos. nempe illusio C ex contemptu proficitur. Et iis qui in cæteros liberales sint, erga se non sunt. contemni enim videtur, cum solus indignus iudicatus sit. Ad hæc omnia, obliuio quoque iram efficit, veluti & nominum, quamuis res minima sit: quippe cum ipsa quoque signum esse contemptus videatur. proficiscitur enim ex negligentia: negligentia vero contemptus est. Quibus igitur irascuntur, qualiterq; se habentes, & quas ob res, dictum est. Patet autem opus esse, vt oratione tales orator præparando efficiat, quales sunt qui ad irascendum sunt apti: aduersariosq; iis rebus reos, propter quas irascuntur, ac tales, quales quibus irascuntur.

De Mansuetudine. *Cap. III.*

VErum quoniam irasci & mansuetum esse, contraria sunt, & ira mansuetudini contrarium: dicendum nunc est quomodo se

Mansuetudo quid. habentes mansueti sunt,& quibus,& quas ob res. Sit igitur mansuetudo, depressio iræ,atq; sedatio. Si ergo contemnentibus irascũtur, contemptusq; voluntarius est:manifestum est iis qui nihil horum faciũt,aut inuiti faciunt,aut huiusmodi videntur,mansuetos ac mites esse, & iis qui contra vellent,quã fecerint:& omnibus qui in seipsos etiã huiusmodi sunt: cũ nemo seipsum cõtẽnere videatur: & iis quos pœnitet , & fatentur . nam quasi pœnas sumpserint,quòd dolent factũ,cessant ab ira. Huius signum in punitione seruorum sumere possumus.negantes enim atque contradicentes multo magis punimus: cum vero iure se puniri fateantur cessamus ab ira . Cuius causa est, quoniam manifesta negare, impudentia est:impudentia uero contẽptio est atque despectus.quare quos ualde despicimus, eos non ueremur. Præterea iis qui humiliter se gerunt,neque contradicunt iratis.uidentur enim minores se fateri:minores uero metuũt:& metuẽs nullus contemnit. Quòd autem humilitate ira sedatur, canes quoq; ostendunt , qui sedentes non mordent.Et iis qui studiosi erga studiosos non sunt.non enim contemni, sed multifieri uidentur. Et iis qui maiora largiti sunt & rogantibus atq; deprecantibus.humiliores.n. Et iis qui nec contumeliatores , nec subsanatores , nec contemptores,aut nullius,aut non bonorum, aut non talium quales ipsi . Vniuersaliter uero ex contrariis mitigantia consideranda sunt.Præterea iis quos timent , & quos verentur . nam quandiu sic se habent , non irascuntur . impossibile enim est timere simul atque irasci . Ad hæc iis qui ira concitati fecerunt,aut non irascuntur , aut minus irascuntur.non enim videntur contemptu fecisse: quippe cũ nullus iratus contemnat. est enim contemptus absq; dolore : ira vero non sine dolore . His etiam qui ipsos verentur. Præterea qui modo se contrario habent,quã qui irascuntur,eos patet mites esse,ueluti in ludo, in ioco,in die festo,in felicitate,in successu,in consummatione,ac in totum in non dolendo,& in laudabili uoluptate,ac spe honesta.Insuper eos,qui iam diu est ex quo perturbati fuerunt. sedat enim iram tempus.sedat autem etiam.maiorẽ hominis irã, sumptum ab alio prius supplicium.Quocirca recte Philocrates cum ei quidam dixisset, Cur te iratę plebi nõ purgas? nondum,inquit,opportunum.Quãdo igitur? cum alium,inquit, condemnatum uidero . Mansuescunt enim cum iram in alium effuderint: quod Ergophilo contingit: quem, quamuis magis in eum furerent, quã in Callisthenem, quoniam tamen pridie Callisthenem morte damnarant,facile absoluerunt. Si pręterea maiora incõmmoda passi sunt qui deliquerunt,quã irati eos affecissent. Quasi enim supplicium sumpsisse arbitrantur.Ad hæc si intulisse ipsi putant iniuriam,ac ideo non iniuria vexari . non enim ex iure facto aut dicto ira pficiscitur. Cũ ergo immerito vexari arbitrãtur(quod ira erat) oratione castigandi sunt.quare vel serui sic castigati minus moleste ferunt,cum puniantur. Item si ignoraturos pu-

A tant q propter ipsos, atque pro iis quæ passi sunt, vt.n. ex definitione patet, ira in singulos est. Quare recte dictum est a poeta, Vlyssem dic vrbium expugnatorem. quasi non vltus, nisi & a quo, & quam ob rem cognouisset. Quare nec cæteris qui non sentiunt, irascuntur: nec defunctis, quasi iam extrema passi, nec dolituri, nec cogniturí sint, quod irati cupiunt. Quapropter probe poeta cum Achillis iram sedare vellet, quam in Hectorem iam mortuum gerebat dixit:

Surdam enim terram iratus vexas.

Iam ergo patet, si sedare iram volumus, ex his locis ita dicendum esse, vt & auditores huiusmodi faciamus: & quibus irascuntur, eos aut timendos, aut verendos, aut gratos, aut inuitos fecisse, aut factū dolentes ostendamus.

De Amicitia, & Amore, & eorum contrariis. Cap. IIII.

B QVos autem amant, aut oderunt, amicitiam, & amare ipsum prius definientes dicamus. Sit igitur amare, velle alicui quæ bona putat, illius, non sui gratia: eorumque actiuum esse inquantum potest. Amicus autem est, qui amat, & redamatur. itaque amicos se putant, qui sic se adinuicem habere putant. His ita suppositis, eum qui & in bonis congratulatur, & in dolore condolet, non alia de causa nisi illius, amicum esse necesse est. omnes enim gaudent, si vt volunt fit: si contra, dolent. quare dolores ac voluptates, voluntatis signum sunt. Præterea quibus iam eadem bona ac mala sunt, & qui eisdem amici, & qui eisdem inimici: nā his eadē velle necesse est. qui vero eadem sibi ac alii vult, hac ipsa de causa illi amicus esse videtur. amant etiā eos, qui vel benefecerunt aut ipsis, aut iis qui sibi curæ sunt: præsertim si magna, si libenter, si temporibus huiusmodi suique gratia: vel quoscunq; benefaciendi voluntatē habere opinātur. C Insuper amicorum amicos, & amantes quos ipsi amant, & amatos ab iis qui a seipsis amātur, & eisdem inimicos, & eos qui oderūt quos ipsi odio habent, & inimicos inimicorum. nam his omnibus eadem esse bona & sibi videntur: quare bona ipsis volunt, quod erat amici. Ad hæc beneficos in pecunia & salute. quocirca liberales ac fortes colunt: iustos quoq;. tales autem esse putant eos qui non aliunde viuūt, quales qui ab operando, horumque qui ab agricultura, aliorum vero opifices maxime. Modestos etiam, quoniam non iniusti. Et propterea etiam non curiosos. Et eos quibus amici esse volunt, si velle videtur: quales sunt q virtute excellūt, & clari vel apud oēs, vel apud optimos, vel apud eos quos ipsi admirantur, & in iis in quibus ipsos admirantur. Præterea iucundos in consuetudine diurna, quales sunt faciles, & neque peccata redarguentes, neq; contentiosi, neq; pertinaces. omnes enim hi pugnaces sunt: pugnantes vero non eadem, sed

Amare qd.

opposita velle videntur. Ad hæc tam illudere quam sufferre apti. ad eadem enim vtriq; tendunt amici, cum & illudi & illudere apte possint. Item eos qui præsentia bona laudant,& ea maxime, quæ ipsi timent amittere. Mundos quoque facie, veste, tota vita, & non exprobrâtes neo errores,nec beneficia: vtriq;.n.arguendi cupidi. Item eos qui maleficia obliuiscuntur, quoniam crimina memoria non teneant, sed facile recôciliantur, nam quales erga cæteros esse putamus,tales etiam in nos futuros arbitramur. Item nô maledicos, & tam aliorum quã sua mala ignorantes: sed non bona. id enim agere,boni est. Prǽterea nô côtradicentes irascêtibus, aut studiose quicquã agentibus. pugnaces enim qui sic faciũt. Et eos qui erga nos sic affecti sunt, vt nos admirentur, virtuososq; putent, nobisq; gaudent, ac ita maxime iis in rebus affecti sunt, in quibus magnopere volumus studiosi, admirationeque digni, ac iucundi videri. Prætereasi miles, eadẽque profitentes, nisi turbent, & nisi eadẽ ex re vitæ subsidia consequantur. hoc enim pacto illud fieret, Figulus figulo. Eadem et cupientes, si possibilia sint, simul ipsos pticipare. quod si nõ, idẽ Hesiodicũ similiter sequitur. Eos præterea, erga quos ita se habent, vt non vereantur, si non ea contemnãt quæ ad gloriam pertinent. Et eos, apud quos ea verentur, quæ ad veritatem. Et eos, apud quos iactabundi sunt. Et eos, quos æmulatores sed non inuidos habere vellent. aut amãt, aut illis amici esse vellent. Et quibus bona cooperantur, ne sibi ipsis maiora eueniant mala. Item eos qui absentes similiter atq; præsentes diligunt, quocirca qui in defunctos huiusmodi sunt, hos cuncti amant. Et vniuersaliter studiosos nimium in amicos, neque derelinquentes. nam ex omnibus bonis boni amici summopere diliguntur. Et eos qui nihil eis fingunt, neque dissimulãt, cuiusmodi sunt qui vel mala sua nobis aperiũt: dictum.n.est non vereri homines, si apud amicos, quæ ad gloriam. Si ergo qui veretur, non amat: qui non veretur, amanti similis est. Prǽterea non timendos, & quibus confidimus. nullus.n.amat quem metuit. Sũt aũt amicitiæ species, sodalitium, familiaritas, propinquitas, & quæcunque huiusmodi. Amcitiam vero efficiũt gratia, & si feceris nõ rogatus, & non significaris cum feceris. sic enim ipsius causa videris, & nõ ob aliud fecisse. De inimicitia autem & odisse patet ex contrariis esse perspiciendum. Huius efficiẽtia sunt, ira, detractio calumnia. Sed ira ex iis est quæ ad se ipsum pertinẽt: inimicitia vero etiam sine illis. nam si talem esse suspicabimur, odimus. Præterea ira semper in singulos, vt Socratem, Calliam: odium vero etiam in genera. omnes nãq; calumniãtem atq; furem oderunt, & alterum tempore sanabile, alterum non. Ad hæc ira dolorem inferre cupit: odium vero affligere potius. nã qui irascitur, cognosci vult: hic vero nõ curat. Sunt autẽ cuncta quę dolorem faciunt, sensibilia. quæ vero maxime vitia sunt, ea minime sunt sensibilia, veluti iniustitia, & amen

De inimicitia, & odisse

Differre inimicitiam, & odiũ ab ira.

A tia. nõ enim infert dolorem præsentia vitii. Itaq; alterum cum dolore est, alterũ absque dolore dolet.n.qui irascitur: qui odit, nõ dolet.& ille multis modis miserebitur, hic nullo pacto. nã ille inuicem dolere ipsum vult, cui irascitur: hic vero nõ esse, quem odit. Ex his igitur patet, quòd sit posibile inimicos atq; amicos & cum sint ostendere, & cum non sint facere, & cum se esse significãt, dissoluere. & vel propter iram, vel propter inimicitiam dubios, vtram in partem velis impellere. Quare autem timeant, & quæ, quomodoque habentes, nunc erit manifestum.

De Timore, & eius contrario. *Cap. V.*

SIt ergo timor, ex imaginatione futuri mali corruptiui, aut dolorem inferentis, perturbatio quædam, aut dolor. Non enim cuncta timemus mala: vt si erit iniustus, aut tardus: sed quæcunq; vel magnos dolores vel B corruptiones adducunt. Et ea quæ non longe absunt, sed prope videntur, vt iam impendeant. remota nanq; nimium, nõ timent. omnes enim sciunt se morituros: verum quoniam non prope, idcirco non curant. Si ergo id timor est, necesse est ea terribilia timendaque esse, quæcunque ingentes videntur habere vires corrũpendi, aut ita nocendi, vt nocumentum ad ingentem tendat dolorem. Quare signa quoq; istorum timenda. prope nanq; ostendunt esse quod timetur. id vero periculum est. est enim periculum, timendæ rei appropinquatio. Talia vero sunt inimicitia & ira potentium quippiam facere. nam cum non lateat velle ac posse ipsos, prope iam ad faciendum sunt. Item iniustitia vires habens. eo enim ꝙ velit iniustus, iniustus est. Virtus quoq; si contumeliis afficitur, viresq; habeat. patet enim quòd vult, cum semper improperetur: C Potest.n.nunc & timor potentium quicquã facere. nam in præparatione quoq; huiusmodi homines esse necesse est. At quoniã plures lucro seruiunt, timendiq; in periculis sunt, idcirco in potestate alterius esse timorem inferre vt plurimum natum est.quare conscii quempiam perperam fecisse, timentur, ne aut dicant, aut deferant. Præterea potentes semper iniuriari, illis terribiles qui possunt.iniuriis affici.homines nanq; vt plurimum cũ posint, iniuriãtur. Ad hæc qui passi iniuriam sunt, aut pati se putant.semper enim opportunitaté expectant. Qui etiam iniuriam intulerunt, si vires habeant, terribiles, timentes ne contra referatur: quod terribile ac timendus esse suppositum erat. Et qui de eisdem certant, cum vtrisque simul eadem esse nõ possunt. hi enim semper pugnãt. Et qui a maioribus timentur, ii ẽt a minoribus, cũ posint minoribus magis quam maioribus obesse. Et quos maiores timent: & qui maiores interemunt: & qui minores quam ipsi sunt aggrediuntur, eadem de causa. nam aut iam ter-

Timor quid

ribiles, aut cum creuerint. Preterea ex affectis iniuria, & inimicis, ac aduersariis, non qui acutæ iræ sunt, atq; minaces, sed tranquilli, dissimulatores, versuti. latent enim qui prope. quare nunquam timendũ quod procul. Cũcta vero quæ timorem inferre possunt terribiliora sunt, si cum errauerint, non possint corrigi: verum aut omnino impossibilis sit correctio, aut non in se ipsis, sed in aduersariis. Item ea in quibus auxilia non sunt, aut non facile sunt. Ac (vt simpliciter dicam) terribilia timendaq; sunt, quæ cũ in alios fiant, aut immineant, miserabilia sunt. Terribilia igitur, & quæ timemus, hæc fere maxima sunt. Quomodo vero affecti timemus, nunc dicamus. Si ergo timor est cum expectatione corruptiuæ passionis, manifestum est nemine timere cum arbitretur nihil se passurum: nec ea quę nõ putat pati: nec eos a quibus nõ putat: nec tũc qñ nõ putat. Quare necessariũ est eos timere, qui se aliquid passuros arbitrant, & ab iis & hæc, & tunc. Non putãt autem quicquam posse pati nec qui ampla in fortuna sunt: qui idcirco contumeliatores, contemptores ac audaces sunt. tales vero efficiunt diuitiæ, vires, potentia, amicorum multitudo. Nec qui iam perpessos omnia se grauia putant, quorum spes extincta: veluti qui iam in supplicio sunt. sed opus est salutis subesse spem, pro quo perhorrescunt. cuius signum, quòd timor ad consulendum inducit. nemo enim de re consulit, de qua nulla spes apparet. Quare opus est, quando melius sit auditores in timorem inducere, tales ipsos reddere, vt credant se pati posse, cum & alii maiores passi: similes quoque aut pati, aut passos ostendemus, & ab his a quibus non putabant: & hæc, & tunc, cum non putabant.

Quomodo affecti timeamus.

A

B

De cõfidentia.

Ac quoniã patet quid timor sit, & quid timẽdũ, & quo modo se habentes singuli timeant, ex his etiam manifestũ est quid cõfidere sit, & in quibus homines cõfidant, & quo pacto fidentes affecti sunt. Vt enim fiducia timori contrarium est, sic id quo cõfidimus, ei quod timemus. Quare spes est simul cum imaginatione rerum salutarium, quòd prope adsint, cum terribilia vel nõ sint, vel longe absint. Sunt autem in quibus confidendum est, & pericula, cum longe absunt: & secunda, cum ꝓpe adsunt. Correctiones quoq; si sunt, & præsidia vel multa, vel magna, vel vtrunq;. Itẽ si neq; affecerint, neq; affecti iniuriis sint, si aduersarii omnino non sint, aut nõ habeant potentiam: aut si habeant, amici sint, vel benemeriti de nobis, vel de quibus nos benemeriti. Item confert si plures in eisdẽ sunt, aut meliores, aut vtrũque. Ipsi vero fidẽtes sunt, si ita se habeãt, vt multa gessisse se putẽt: & nõ periclitasse, si sæpius in pericula deuenerint, & euaserint. Dupliciter enim impassibiles homines solent fieri, aut ꝙ experti non sunt, aut quod auxilium habeant, veluti in periculis marinis. & qui inexperti tempestatem sunt, confidunt de futuris: & qui opitulari sibi possunt, quoniam experti. Præterea si non terribile paribus sit, aut minoribus, & quibus meliores, se putant. Putant autem iis se meliores,

C

Qui sint fidẽtes.

A quos ipsos vel eorum pares, aut etiam meliores superarunt. Si plura & maiora sibi inesse arbitrantur, quibus cũ excedant, timẽdi sunt. ea sunt pecuniæ magnitudo, corporum vires, opes regionis & amicorum, apparatus quoque bellici, aut omnes, aut maximi. Si neminem iniuriis affecerunt, aut non multos, aut non tales quales metuerent. Et vniuersaliter si pii in Deos sunt: & tam ad cætera quæ Diis attribuuntur, bene se habeant, quam ad omnia & oracula. nam ira eiusmodi est, vt ea confidere possint. non afficere autem iniuriis: sed affici, irę effectiuũ est. Porro Deus iniuria vexatis opitulari creditur. Ad hæc cum præuenientes, vel nihil se passuros, vel perfecturos arbitrantur. Vnde de terribilibus, & de iis quibus confidunt, dictũ est.

De Verecundia, & Inuerecundia. *Cap. VI.*

B QVæ autem verecundentur, & quæ non, & quos, & quomodo se habentes, hinc planum erit. Sit igitur verecundia, dolor quidam atque perturbatio ex malis aut præsentibus, aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam inferant. Inuerecundia vero, contemptus quidam eorum, atque impassibilitas. Si ergo id verecundia est, necesse est in iis malis erubescere, quæ vel ipsis, vel iis qui sibi curæ sunt, dedecori esse videntur: qualia sunt, quæ a vitio proficiscũtur, vt scutum amittere, aut fugere quoniã e metu. negare depositum, quoniam ex iniustitia. Commisceri quibus nõ oportet, vel vbi nõ oportet, vel quando non oportet: quoniam ex libidine. Præterea lucra ex paruis assequi, aut a turpibus, aut ab impotentibus, veluti a pauperibus, vel defunctis. Vnde prouerbiũ quoq; illud est: Vel mortuo auferre, quoniã ab auaritia & illiberalitate. Ad hæc nõ opitulari pecunia cum possis, aut minus quam possis, & iuuari ab iis quibus minor C facultas est. Et mutuo accipere, cum petere videaris, & petere cum exigere, & exigere cum petere, & laudare vt petas. nec minus his, petere, & non consequi. hæc enim omnia illiberalitatis indicia sunt præsentem autem laudare adulationis. Item si bona nimis laudes, & praua delenias. Ad hæc si vehementius dolenti condoles, cæteraque huiusmodi. cuncta.n. adulationis sunt signa. Ad hæc si labores non feras, quos aut seniores, aut qui in deliciis viuunt, aut qui maiore sunt in potestate, ac vniuersaliter imbecilliores. omnia.n. molliciei hæc signa. Præterea ab alio beneficia suscipere, & sæpius quæ tu benefeceris, exprobare. hæc enim omnia pusillanimitatis deiectionisq; signa sunt. De se quoq; multa dicere ac polliceri, & aliena sua esse prædicare. arrogantis enim. Eodemque modo in cæteris morum vitiis, opera, signa, comparia. turpia enim sunt, & effectiua verecundię. Ad hæc eorum esse bonorum expertem, de quibus omnes, aut pares omnes, aut plurimi participant. Pares vero dico eiusdem gentis,

Verecundia quid.

Quę verecũdentur.

ciuitatis,ætatis,propinquitatis, & vniuersaliter in æqualitate consti A
tutos. turpe nanq; si non participes, veluti de disciplina,& in tantũ, similiterq; aliis.quæ omnia maiorem inferunt ignominiam, si eorum in causa sis, siue præteritorum, siue præsentium, siue futurorum Patientes autem, aut passi, aut passuri quæcunque in ignominiam atq; opprobria ducunt, verecundantur: quæ sunt quæ ad ministeria pertinent vel corporis, vel operum turpium, quæ vituperationem pariunt:& quæ quidem ad libidinem pertinent,& volentes,& inuiti. quæ vero ad vim, inuiti. ignauiæ enim timiditatisque, sufferre ac perpeti,& non se defendere. Quæ igitur verecũdantur, hæc atque alia talia sunt. Verum quoniam verecundia imaginatio est de ignominia,& de hac sui gratia, sed non propter euentus, nemoq; de opinione curat, nisi ꝑpter opinantes: eos verecundari necesse est, quos multi faciunt. Multi autem faciunt admirantes, & quos admirantur, & quos de se admirari vellent,& a quibus honorari cupiũt,& quorum opinionem non contemnunt, mirari de se hos uolunt, Mirantur autem eos qui aut bonorum honorabilium quicquam habent, aut earũ B
rerum domini sunt, quas ipsi vehementer cupiunt. vt amantes ad pares quidem gloriantur: prudentes vero tanquam veraces magni faciunt, quales sunt senes, aut docti. Verecundantur præterea tam quæ oculis cernunt, quam quæ patent. Vnde prouerbium quoq; fertur: Verecundia est in oculis Idcirco semper affuturos magi verecũdantur,& obseruantes ipsos: quoniam vtrique præ oculis. Et eos qui eidem turpitudini nõ sunt obnoxii. persuadent enim sibi errantes contraria illis videri. Et eos qui non facile ignoscunt. non enim indignamur, cum alii ea faciunt quæ nos ipsi. quare si non faciũt, patet quòd indignamur. Et eos qui ad multos libenter efferre solent quæ perceperunt. nihil enim interest inter non videri,& nõ efferri. Huiusmodi autem sunt & iniuriis oppressi, quoniam obseruant: & maledici. nam si etiam innocentibus, multo magis nocentibus. Et eos qui vi C
tam in peccatis aliorum agere videntur: quales sunt qui omnia irridere solent, vt Satyrici,& Comœdi. maledici enim, ac libenter efferentes. Ad hæc, quos nihil vnquam frustra rogarunt. quasi enim admiratione sui affectos illos putãt. Idcirco eos quoq; qui nunc primũ aliquid rogarunt, verecundantur; quoniam nondum quicquam ab ipsis petierunt: quales sunt & qui modo volunt amorem alicuius sibi conciliare. quæ enim optima sunt, perspexerunt. Ideo probe Syracusanis respondit Erupides: Et veteres familiares, † si nullius rei conscii sunt. Puder igitur homines non dictarum solummodo rerũ, sed etiam signorum: vt non solum rem veneream agentes, verum etiam venerea signa: nec solũ turpiter facientes, sed dicentes quoq; Similiter non solum prædictos verecundantur, sed eis etiam significaturos, vt seruos atq; amicos eorum. Omnino aũt non pudet nec eorum, de quibus cõmunis opinio est, quòd vere non dicant. Vnde

neminem

Quos verecundentur.

† a.l. qui.

A neminem bestiarum puerorumq; pudet, nec notorum hominum nec ignotorum, quamuis non in eisdem. Sed notorum in iis quę ad veritatem pertinere videntur, ignotorum vero in iis quæ ad legem. Ipsi autem sic affecti erubescunt. Primũ siquidem tales ad eos sunt, quales esse diximus, quos verecundantur. Erant autem ii, aut quos admirantur, aut qui de seipsis admirantur, aut quos vellent de se admirari, aut quorum in re aliqua egent, quam non assequentur si erũt infames, aut illi vel oculis videntes: sicuti Cydia de Samiorum diuisione agrorum ad populum dixit. Rogabat enim Athenienses, vt circunstare Græcos omnes fingerent, nec quasi audituros solum, verumetiam iam videntes decretum suum. Vel si prope illi sunt, vel si sensuri sunt. Idcirco cum in aduersa fortuna sunt, nunquam vellẽt ab æmulis videri. admirari enim de æmulis solent. Præterea cum res gestas habeant quas contaminare videntur, aut suas, aut maiorum, ac aliorum quibus cũ non nulla sit ipsis necessitudo, & omnino pro quibus ipsos puderet: quales sunt, quos iam significauimus, & qui ab eis instituti sunt, quorum doctores aut consiliarii fuerũt, & si qui alii huiusmodi sunt, quos sibi honorificos putant. multa enim cum propter illos pudeat, & faciunt, & non faciunt. Item cũ visum iri necesse sit, in apertoq; versari, verecundi magis propter conscientiã sunt. Hinc poeta quoq; Antipho ad supplicium a Dionysio missus, cum eos vidisset, qui secum morituri erant, capita velasse per portas exeuntes, quid ita faciem, inquit, occultatis? an ne cras quispiam horum vos videat? Ac de pudore quidem hæc. De impudentia vero patæt ex contrariis esse inueniendum.

Qui verecũdentur.

B (margin letter beside "ab eis instituti sunt")

De Gratia. Cap. VII.

C GRatiam autem, quibus habent, et de quibus, & qualiter se habentes, si gratiam quid sit definierimus, manifestum erit. Sit igitur gratia, per quam dicuntur roganti gratis aliquid facere: non pro re aliqua, nec vt sibi quicquam qui faciunt subueniant, sed vt cui faciũt. Magna vero erit, aut quia rogantes egeant nimiũ, aut quia magna & difficilia rogãt, aut quia in temporibus huiusmodi, aut quia solus, aut quia primus, aut quia maxime. Rogationes aũt appetitiones sũt: harũq; maxime, quæ sunt cum dolore aliter facti, quales sunt cupiditates, vt amores, & in afflictionibus corporis, & in periculis. periclitans enim cupit, similiter et dolens. Quas ob res qui in paupertate ac in exilio affuerunt, etiam si parua fecerunt, tamen propter petitionis magnitudinem atq; tempora grati sunt vt ille qui in Lycio fiscellam dedit. oportet igitur in iis maxime subuenisse. ꝙ si non, at in æqualibus, vel maioribus. Quare si manifestum est quãdo, & in quibus gratia fit, & qualiter habentibus: patet hinc esse demõstrandum

Gratia quid

alios vel esse vel fuisse in huiusmodi inopia & dolore, alios in ea ino pia succurrisse, tale quid facientes. Patet etiam hinc quibus locis tol lere gratiam possumus, ac nō gratificatos ostendere. Nam aut quoniā sui causa faciunt, aut fecerunt quod gratia non erat. aut quoniam forte incidit vt facerēt, aut quoniam coacti fecerunt. aut quoniā red diderunt, non dederunt, siue sciuerunt, siue nō. vtraq; enim modo quid pro quo. quare nec sic vlla erit gratia. Considerandum aūt p prædicamenta omnia. gratia.n.est vel quia hoc, vel quia tantū, vel tale, vel quando, vel vbi. Signum vero, si minus non fecit, & si inimicis, vel hæc, vel æqualia, vel maiora. patet enim nec ista nostri causa facta esse. Aut si praua cognouerit. nemo.n.rogare de prauis fatetur. Ac de gratia quidē quo pacto facta, vel nō facta est, dictū sit. A

De Commiseratione. *Cap. VIII.*

QVæ vero miserabilia sint, & quorum miserentur, & qua liter ipsi se habentes modo dicamus. Sit ergo commi seratio dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in non dignum pati: quod ipse putabit, vel suorum aliquem: idq; sic, vt propinquū videatur. Palam enim si miseraturus sit, eum huiusmodi esse opor tet, vt putare posit aut se, aut suorum aliquem mali quicquam ha biturum, malumque huiusmodi, quale definiendo, diximus, aut idem, aut simile. Quapropter nec omninp perditi miserentur. ni hil enim se amplius passuros arbitrantur, vltima iam pasi. Nec qui se felices esse credunt, sed contumeliantur. nam si omnia sibi bona adesse opinentur, nihil se mali pati posse profecto existimant: cum id quoque ex bonis sit. Sic auem se habent, vt se posse pati putent, qui iam pertulerunt, ac euaserunt. Senes etiam, tum quia prudentes sunt, tum quia experti, & imbecilliores, ac timidiores. Docti quoq; nā recte ratiocinantur. Præterea qui parentes habent aut liberos, aut vxores. sua enim hæc, & posibilia pati ꝑpter illa quæ dicta sunt. Item qui non sunt in fortitudinis affectu, vtputa in ira, vel fiducia. non enim faciunt hi de futuro rationem. Similiter qui in contumeli andi affectu non sunt. nam & hi nihil se passuros arbitrātur. semper ergo inter hos medii. Sed nec rursus qui valde timent. non.n.mise rentur qui perterriti sunt, cū perturbatiōe propria moueantur. Præ terea qui putāt probos quosdam esse. nam qui neminem probū esse ducit, omnes malo dignos existimabit. Ac vniuersaliter cum sic se habet., vt posit talia vel recordari aut sibi aut suis accidisse, vel ti mere futura sibi, aut suis. qualiter igitur se habētes miserentur, di ctū est. Miserabilia vero quæ sint, patet ex definitione. Sunt.n.quæ cūq; ex iis quę dolorē inferūt, corruptiua sunt, & quæcunq; possunt interimere. Similiter omnia mala, quorū fortuna est causa, si ma-

Commiseratio quid. B

Qui miserentur.

C

Miserabilia quę sint.

A gnitudinem habeant. Sunt aũt corruptiua, doloriſq; effectiua, mortes, verbera, corporis afflictiones, ſenectus, morbi, cibi inopia. Mala vero, quorum fortuna eſt cauſa, hæc ſunt: ſi nemine habeas amicum, aut quã paucisſimos: quare diuelli quoq; a ſociis atque amicis miſerabile eſt. Præterea turpitudo, imbecillitas, mancum eſſe, & ſi vnde oportebat bonũ quippiam contigiſſe, inde malum acciderit, & ſi ſæpius tale: & ſi cum iam paſſus ſit, bonum quoddam collatũ eſt, vt quæ Diopithi a rege miſſa ſunt, quæ ipſo iam mortuo delata sũt. Et ſi nullum bonum contigerit: aut ſi contigerit nulla eius fruitio quod affuit. Miſerabilia igitur hæc atque huiuſmodi ſunt. Miſerantur aũt notos, niſi valde propinqui atq; ſui ſint. nam erga hos ſic ſe habent, quemadmodum & in ſe ipſos. Quare Amaſis quoque cum ad mortem filius duceretur, non effudit lachrymas, vt fertur: at cum amicũ mendicare aſpexiſſet, effudit. eſt .n. hoc miſerabile, illud terribile. Terribile enim aliud a miſerabili eſt, & ipſius cõmiſerationis

Quorum miſerentur.

B expulſiuum, ac ideo aduerſario ſæpius vtile. Præterea miſerantur cum terribile appropinquat. Similium quoq; miſerentur ſecundum ætates, & morum ſecundum habitus, & dignitatum ſecundum genera. In omnibus enim his ſibi quoq; futurum maxime videtur. illud enim oportet vniuerſaliter ſumere, quod quæcunq; ſibi ipſis timẽt, his, cum in alios fiant, in miſerationẽ impelluntur. Quoniam vero afflictiones tunc miſerabiles ſunt, cum oculis cernũtur: quæ autem mille annis antea fuerunt, vel futuræ ſunt, etiã ſi timeant, aut memoriæ habeant, vel omnino non miſerantur, vel nõ ſimiliter: neceſſe eſt, qui motu corporis, voce, veſte, ac vniuerſim actione ſimulata talia cõſequuntur, eos eſſe miſerabiliores. efficiunt enim hi, vt ante oculos eſſe malum videatur, ſiue quaſi futurum, ſiue quaſi præteritum. Ad hæc quæ nuper facta ſunt aut cito futura, hæc eadem de cauſa miſerabilia ſunt. Signa quoq; ac facta, vt veſtes eorũ qui paſsi ſunt,

C cæteraq; huiuſmodi, & veba cum iam morerentur, ac maxime ſi magno in his temporibus animo fuerunt. Nam hæc omnia quoniam propinquiora videntur, ac ante oculos calamitates ponunt, ſimulq; indignos fuiſſe oſtendunt, miſerationem mouent.

De Indignatione. Cap. IX.

Miſerationi autem maxime id opponitur, quod indignari nuncupant. Dolere nanque propter res aduerſas quę indigne illatæ ſint, illi quodammodo eſt oppoſitum, ab eiſdemq; proficiſcitur moribus, quod eſt rebus ſecundis indigne collatis dolere. ſuntque perturbationes hæ bonorum ambæ morum. Oportet enim condolere, cum quis indigne vexetur, ſimiliterque propter illos indignari. nam quod præter dignitatẽ fit, iniuſtum eſt. Acidcirco Diis quoq;

ipsis indignatio attribuitur. Sed inuidia etiam eodem miserationi opponi modo videri poterit, quasi proximum idemq; sit cum indignatione. Sed aliud est. nam & inuidia dolor perturbans est propter res secundas, sed non indigni, verum ęqualis atq; similis. Oportet autem ne quid ipsi accidat aliud, sed propter ipsum proximum æqualiter omnibus inesse. Nam si propterea dolor atq; perturbatio inest, quoniam ab alterius felicitate mali quicquam sibi futurum sit, non erit amplius hoc indignatio, illud inuidia, sed timor. Perspicuum aũt est contrarias ad hæc sequi affectiones. Nã qui dolet, quoniã nõ digni vexentur, is voluptate afficietur, aut certe non dolebit, cum illis contrarii vexentur: veluti cũ parricidæ ac scelesti puniũtur, nemo probus dolebit: cum oporteat eorum gaudere supplicio. Similiter quoque si secunda ei contingunt qui dignus est. iusta enim vtraq; ac probis gaudium afferunt, cum necesse sit vt sperent sibi quoque posse contingere, quæ similibus. Proficiscuntur igitur omnia hæc ex eadem animi constitutione: horum vero contraria ex contrariis. idem enim est qui peruerse gaudet, atque inuidus. nam quo quispiam dolet cum fiat & sit, hunc necesse est priuatione eius atq; corruptione gaudere. Quapropter omnia hæc miserationis prohibitiua sunt, quæ quamuis propter expositas iam causas inter se differant, eodem tamen omnia modo ad eiiciendam miserationem conferunt. Primum igitur de indignatione, quibus indignantur, & in quibus, & qualiter ipsi se habentes, deinde de reliquis dicamus. Patet autem ex dictis. Nam si indignari est dolere, q cuidam secunda indigne cõtingãt, primo perspicuũ est non esse possibile de oĩbus indignari. nemo.n. indignatur, si iusti, si fortes, vel si omnino virtutem aliquam habeant. Miserationes enim nõ sunt in horum contrariis, sed indignãtur diuitiis potentia, & huiusmodi, quibus (vt simpliciter dicam) bonis indigni sunt. Deinde si quæ secundum naturam bona sunt, habeant veluti nobilitatem, formam, cæteraque huiusmodi. Et quoniam vetus, iis quæ secundum naturam sunt propinquum videtur, necessariũ est, si qui bonum id habeant, nuperq; adepti sint, ac ideo beati putentur, illis magis indignari. magis enim perturbant qui modo diuitias assequuti sunt, quam qui olim & a genere receperunt. Similiter principes, potentes, gratiosi, bonos habẽtes liberos, ac huiusmodi alia. Et si propter hæc aliud quoddam bonum ipsis contingat, similiter. nam his indignãtur magis qui nuper ditati sunt, cũ propter diuitias principentur, quam qui diuites ex maioribus fuerunt. Eodemque pacto in aliis. Eius causa est, quoniam alii sua possidere videntur, alii minime. nam quod semper sic se habere uidetur, verum esse videtur. Quã obrem non videntur illi sua possidere: ac quoniam non quilibet vnoquoque bono dignus est, sed proportio quædam, atque quid idoneum consideratur: vt arma pulcherima non iusto sed forti consentanea, & excellentes nuptię non nuper ditatis, sed nobilibus.

Quas ob res fiat indignatio, & quib'

A

B

C

A Si ergo cum probus ſit, quæ congruunt, non conſequitur, indignares eſt:& ſi peior cum meliore contendat: ac maxime ſi in eodem. Vnde id quoque dictum eſt:ſed Aiacis Telamoniadæ vitabat cōgreſſum: Iupiter nanque ei, quòd viro cum fortiore pugnaret, indignatus eſt. Si vero non, etiam ſi qualitercunq; peior cum meliore, veluti ſi muſicus cum iuſto. nam iuſtitia melior quam muſica eſt. Quibus igitur indignentur,& quas ob res, ex his adapertum eſt. hæc.n.& huiuſmodi ſunt. Ipſi autem indignatiui ſunt primum, ſi maximis digni ſunt bonis, eaque poſsidentes. non enim iuſtum eſt vt non ſimiles ſimilia conſequantur. Deinde ſi cum boni ſint, ſtudioſi quoque ſunt iudicant nanq; probe, oderuntq; quod iniuſtum eſt. Præterea ſi ambitioſi, quarundamq; operationum appetentes, ac maxime ſi in iis ambitioſi ſunt, quæ & alii cum ſint indigni, tamen aſſequuntur. Et vniuerſim qui ſeipſos quibuſdā rebus dignos putant, quibus alios putāt indignos, illis indignantur,& horum cauſa. Quocirca ſeruiles, praui

B & honorem contemnentes, indignatiui non ſunt, cum nihil huiuſmodi ſit, vt eo ſe dignos arbitrentur. Ex his patet quibus in rebus ſi aduerſa vtuntur fortuna,& affliguntur, aut non conſequuntur, gaudere, aut abſque dolore eſſe congruit. nam ex dictis, quæ ſint oppoſita, patet. Quare ſi & iudices ita oratio præparabit,& petentes vt ſui miſereatur,& quibus in rebus indignos quod volunt aſſequi oſtendet, quia condigni vt nihil conſequantur, impoſsibile erit miſereri.

Qui indignẽtur.

De Inuidia. Cap. X.

PAtet etiam quibus inuident, & quibus in rebus, & quomodo ſe habentes. Siquidem inuidia eſt dolor quidam, quoniam ſimiles boni aliquid adepti videantur, non vt quicquam ſibi, ſed propter illos. hi enim inuidebunt

C quibus aut ſunt quidam aut videntur ſimiles. Similes vero dico genere, propinquitate, ætate habitu, gloria, diuitiis. Itē ii quibus parū deeſt, ne omnia teneant. quocirca maxima gerentes,& feliciter, inuidi ſunt: cum putent ſua ab omnibus auferri. Et qui valde in aliqua re honorantur, ac maxime in ſapientia & felicitate. Et ambitioſi magis inuident, quam non ambitioſi, Et qui ſe ſapientes videri putant. ambitioſi nanq; in ſapientia. Et vniuerſaliter qui ex reliqua gloriā quęrunt, de illa ſunt inuidi: & puſillanimi, quoniam eis magna omnia videantur. De quibus igitur inuident bonis, iam dictum eſt. De quibuſcunq; enim operibus honorem atque gloriam quærunt,& quarum rerum gloriam concupiſcunt, ac de quibuſcunque feliciter actis. nam de omnibus fere inudia eſt, præſertim ſi, aut appetunt ipſi, aut putant ea ſe habere oportere, aut ſi earum rerum poſſeſsione ipſi parum ſuperent, vel parum deficiant. Patet autē & quibus inuident. ſimul enim dictum eſt. Nam qui proximi ſunt

Inuidia quid

Qui inuideãtur, et de quibus.

Quibus homines inuideant.

tempore, loco, ætate, gloria, iis inuident. vnde illud dictum est: Pro- A
pinquitas inuidere solet. Et quibuscunq; de honore contendunt. con
tendunt autem quibus cum diximus. cum iis vero qui antea mille an-
nis fuerunt, & cum mortuis nemo contendit, nec cũ iis qui apud Her
culis columnas habitant. nec cum iis a quibus vel aliorum iudicio
multum putant deficere. nec cum iis quos non parum excedere. si-
militer nec cum iis, & de talibus. Verum quoniam cum aduersa-
riis & riualibus, ac vniuersaliter cum iis qui eadem cupiunt, conten
dunt, necesse est iis maxime inuidere. vnde dictũ est: Figulus figulo
inuidet, faberq; fabro. Et iis qui cito obtinuerunt, qui aut vix, aut ne
quaquam consecuti sunt, inuident. Præterea iis qui si possideant, aut
si perficiant, ipsis opprobrium est. nam & hi prope similes sunt. pa-
ter enim eorum causa bonum ipsos non consequi: quæ res cum dolo
rem inferat, inuidiam mouet. Iis etiam qui ea possident, aut habent
quæ ipsos oportuit, vel quæ ipsi aliquãdo possidebant. quapropter
iunioribus seniores inuident. Ad hæc qui multa, iis pauca eadem pro B
re consumpserunt, Perspicuum etiam est quibus isti rebus gaudeant,
& quibus hominibus, qualiterque se habentes: nam quemadmodum
non habentes dolent in contrariis: si sic se habeant, voluptate affi-
ciuntur. Quare si & ipsi vt ita se habeant, præparentur, & qui vt sui
misereantur, vel vt boni aliquid consequantur, rogant, tales sint qua-
les iam dicti, palam est quòd non consequentur.

De Aemulatione. Cap. XI.

Aemulatio quid.

QVomodo autem se habeant æmulantes, & in quibus, &
quibus, hinc erit manifestum. Nam æmulatio est do-
lor quidam, quoniam bona & honorabilia quæ ipse
quoque assequi posset, natura similibus ad esse vi-
deantur, non quoniam aliis sunt, sed quoniam non C
ipsi quoque. Ideo & probum quiddam æmulatio est, & probo-
rum: inuidia vero improborum, & improbum. alteri enim vt ad
consequenda bona se præparent, æmulatione concitantur: alteri
propter inuidiam proximis impedimento sunt. Necesse est ergo eos
esse æmulatiuos, qui se iis bonis dignos arbitrantur, quæ non habe-
ant. nullus autem se dignum putat impossibilibus, si sic apparent. Id
circo iuuenes atque magnanimi huiusmodi sunt: & qui ea bona pos
sident, quibus præclari viri digni sunt, quæ sunt diuitiæ, multorum
gratia, principatus, & huiuscemodi. quasi enim suum sit bonos esse,
quoniam hęc bona, bonorum sunt, æmulantur in ipsis. Præterea ii
quos cæteri dignos arbitrantur, & quorum maiores, aut cognati, aut
domestici, aut gens, aut patria, præclara: hi de iis emulatiui sunt.
sua enim hæc putant, & se iis esse dignos. Quòd si honorabilia bona
æmulabilia sunt, necesse est virtutes huiusmodi esse, ac quæcũq; aliis

Aemulatiui qui.

Quas ob res æmulentur.

A vtilia,& ad benefaciendum apta.benefaciente enim atque probos similiter honorant. Insuper ea bona quibus fruuntur, vt diuitiæ ac forma,magis quam sanitas. Hinc etiam patet, qui sunt apti vt eos æmulentur.sunt enim qui hæc taliaq; possident,veluti fortitudinē,sapientiam,principatum.nam principes multis benefacere possunt, vt duces,rectores,omnesq; qui talia possunt. Præterea ii quibus multi vellent similes esse,aut quibus sunt noti aut amici multi,aut quos multi admirantur, aut quos ipsi. Ad hæc, quorum laudes vel a poetis vel a scriptoribus decantantur. Hos igitur æmulantur, contrarios vero contemnunt. Contemptus enim æmulationi contrarium est. Aemulari quoque atque contrarium cōtraria sunt. Est autem necessarium qui sic se habent, vt nonnullos æmulentur,aut ipsos alii, hos aptos esse ad eos contemnendos,qui ea mala habeant,quæ bonorum æmulabilium contraria sunt. quapropter sæpenumero contemnunt fortunatos,cum absque honorabilibus bonis ad est eis fortuna.

Quibus æmulentur.

B Quibus igitur rebus affectus mouentur,& quibus dissoluuntur,& vnde sit fides dictum est. Quales vero quidam moribus, affectibus, habitibus,ætatibus,ac deniquę fortunis sint,deinceps scribamus. Affectus autem dico,iram,cupiditatem,cæteraq; huiusmodi,de quibus iam diximus. Habitus vero, virtutes ac vitia, de quibus etiam dictū est. Et ad hæc, quæ singuli eligunt, quorumque actiui sunt Aetates vero sunt,iuuentus,virilitas,senectus. Fortunā autem appello, nobilitatem,diuitias,potentiam,& horum contraria, & vniuersaliter secundam & aduersam fortunam.

Affectus. Habitus. Aetas. Fortuna.

De moribus Iuuenum. **Cap. XII.**

C IVuenes ergo huiusmodi moribus sunt, vt aptissimi ad cupiendū sint, potentesque facere quæcunq; cupiant. Maxime autem ex cupiditatibus eius sequaces sunt, quæ ex rebus venereis est,& in hac incontinentes. Mutabiles vero sunt in cupiditatibus, citoque fastidientes. Et vehementer quidem cupiunt, cessant autem cito. voluntates enim acutas habent,& non magnas,veluti ægrotantium sitis aut fames. Ad hæc, irascendum apti sunt, & acutæ iræ, potentesque appetitiones sequi. vincuntur autem ira, quoniam ex ambitione contemni non patiuntur,sed moleste ferunt,cum putant iniuriam sibi fieri. Ambitiosi etiam sunt,imo contentiosi.excedere nanq; iuuentus cupit:& victoria excessus quidam est. Sunt autem horum duorū magis quam pecuniarum studiosi: pecuniarum studiosi minime. non enim adhuc inopiæ periculum fecerunt, sicut elogium Pittaci in Amphiaraum continet. Nec malitiosi,sed simplices. nondum enim versutias multas inspexerunt. Creduli etiam sunt,quoniam nondum in multis decepti. Spei quoq; bonæ.sic enim a natura percalidi iuue-

nes ſunt, quemadmodum qui vino pleni ſunt. & ſimul quoniam non dum in multis aberrarunt. viuunt igitur maxime ſpe. Spes enim futuri eſt, memoria vero præteriti. ac iuuenibus futurum quidem multum reſtat, præteritum autem breue eſt. nam primo die nihil meminiſſe putant, ſperare vero cuncta. Qua de cauſa vt facile quoq; decipiantur, idonei ſunt, quoniam facile ſperāt. Fortiores etiam, quoniam facile iraſcuntur, & bene ſperant: quorum alterum ne timeant, alterum vt confidant facit. nam neq; cum iraſcitur quiſpiam, timet: & cum boni aliquid ſperat, confidit. Preterea verecundi. nondum enim alia eſſe honeſta exiſtimant, ſed legibus ſolum caſtigati. Magnanimi quoq;. nam nec vnquam vita ipſos deiecit, ſed periculorum expertes ſunt. & dignum ſe magnis putare, magnanimitatis eſt, id vero bene ſperantis. In agendo autem honeſta potius eligunt quam vtilia. moribus enim viuunt magis quā ratiocinatione. ratiocinatio aūt vtilium eſt, virtus vero honeſti. Amicorum quoq; ſtudioſi ſunt atq; ſodalium, multo magis quam cæteræ ætates. gaudent nanque in cōuiuendo, nondumq; ad vtilitatem aliquid iudicant: quare nec amicos. Omnia etiam nimis, vehementiusq; peccant, cōtra Chilonis dictum. nimis enim agunt in omnibus, nimis amant, nimis oderunt, cætera omnia ſimiliter. Scire quoq; omnia putāt, atq; affirmant: qd etiam cauſa eſt vt omnia nimis. Iniurias etiam in contumeliam faciunt, nō in malignitatem. Ad cōmiſerationem quoq; parati, quoniā probos ac bonos omnes arbitrantur. ſua enim ſimplicitate cæteros metiuntur. itaq; indigna ipſos pati facile credunt. Riſui etiam ſtudent: idcirco & dicaces ſunt. dicacitas enim caſtigata cōtumelia eſt. Iuuenum igitur mores tales ſunt.

De moribus Senum. *Cap.* XIII.

SEniores autem, ac ætate prouecti horum fere contrarios mores, vt plurimum habent. Nam quoniam multos iam annos vixerunt, & errauerunt in pluribus, deceptique fuerunt, ac inſuper quoniam rerum plurimæ vitioſæ ſunt: neq; affirmant quicquam, & multo minoris cuncta exiſtimant, quam oporteat. Sciunt aūt nihil, ſed ambigentes, ſemper forſan ac fortaſsis addunt, & ſic omnia dicunt: firmiter vero nihil. Malitioſi quoq; ſunt. malitia vero eſt, in peiorem cuncta partem ſuſpicari. Suſpitioſi nanq; ſunt, quoniam increduli. increduli vero, quoniam experti. Quapropter neq; amant, neq; oderunt nimium, ſed ſecundum Biantis præceptū, & amant vt oſuri, & oderunt vt amaturi. Præterea puſillanimi ſunt, vitæq; ductu diecti. nullum enim magnum, neq; ſuperuacaneū, ſed quæ ad vitam neceſſaria ſunt, cupiunt. Illiberales etiam ſunt, quoniā ſubſtātia vnum ex neceſſariis eſt, ſimulq; quoniam experti non ignorāt difficilem qui

A dem esse acquisitionem, iacturam vero facilem. Ad hæc timidi sunt,
& ad pertimescendum cũcta parati. cõtrario enim modo quam iuue
nes dispositi sunt. sunt enim frigidi: cum illi calidi sint. itaq; senectus
viam timori præparauit. timor enim frigiditas quædam est. Vitæ
quoque cupidi sunt, ac maxime in extremo die. cupiditas. n. rei absen
tis est. & cuius egent, id summopere cupiunt, Accusandi quoque stu-
diosi magis quam oporteat: nam id etiam pusillanimitas quædam
est. Viuuntq; ad vtile, nõ ad honestum, magis quam oporteat, quo-
niam seipsos maxime amant. vtile nanq; sibi, honestum vero simpli-
citer bonum est: Inuerecundi quoque magis quam verecundi. nam
quoniam nõ similiter de honesto atq; vtili curant, existimationẽ con
temnunt. Malæ quoq; spei sunt, tum propter experientiam, quoniã
plurimæ rerum vitiosæ sunt, multæq; ad peius tandem deueniũt, tũ
propter timiditatem. Viuuntq; memoria magis quam spe. nam fu-
turum vitæ breue sibi est, præteritum multum. spes aũt futurorum
B est, memoria vero præteritorum. Quod causam etiam loquacitatis si-
bi affert. perseuerant enim præterita narrantes: quoniam recordan-
tes voluptate afficiuntur. Ira vero acuta quidem est, sed infirma. Cu
piditates quoq; aliæ defecerunt, aliæ infirmæ: sunt. quare neq; cupidi
sunt, neq; secundum cupiditates, sed secundũ lucrum actiui. idcir-
co ad modestiam quoque apti grandes natu videntur. nam & cupidi
tates deferbuerunt, & ipsi lucro seruiunt. Viuuntq; magis ratiocina-
tione, quam moribus. nam ratiocinatio vtilitatis est, mores autem
virtutis. Iniurias vero nõ in contumeliam, sed ad iniuriandũ faciũt.
Ad commiserationẽ prçterea parati sunt, sed non ea de causa qua iu
uenes. nam iuuenes ex humanitate, senes autem ex imbecillitate. om
nia enim impendere sibi putant, propeq; esse vt patiantur. id vero ap
C titudo ad commiserationem erat. Vnde queruli sunt, non dicaces, ne
que faceti. contrarii. n. sunt querulus atq; facetus. Iuuenum igitur ac
senum mores huiusmodi sunt. Quare cum omnes orationem probent
quæ moribus suis accommodetur, atque eis similis sit, non latet quo-
modo vsus oratione tam ipse quam oratio huiusmodi videbitur.

De moribus ætatis mediæ. *Cap.* XIIII.

COnstantis vero mores ætatis inter hos versabuntur,
vtrorumque fugientes excessum, & neque ualde confi-
dentes, quod ferocitatis est: neque timentes valde, sed
bene se habentes ad vtrunque. Nec increduli omni-
bus sunt, sed secundum solummodo veritatem iudi-
cant. Nec parci, nec prodigi: sed accommodati rebus sunt. Simili-
ter se ad iram quoq; ac cupiditatem habẽt. Suntque modesti cũ for-
titudine, & fortes cum modestia. nam hæc in iuuenibus atq; senibus
disiuncta sunt. Iuuenes. n. fortes ac immodesti sunt, senes vero mo-

desti ac timidi. Verum (vt vniuersaliter dicam) quæcunq; iuuentus atq; senectus seorsum ex vtilibus habent, hæc & viri habent. In quibuscunq; vero illi excedunt, aut deficiunt, hęc in viris commode ac mediocriter sunt. Viget autem corpus quidem a trigesimo ætatis ãno ad trigesimum quintum: anima vero vsque ad vndequinquaginta. De iuuentute igitur, & senectute, ac virili ætate, quorum morum vnaquæque sit, hæc dicta sint.

De moribus Nobilium. *Cap.* XV.

DE moribus autem qui fortunæ bonis quales quidam efficiantur, deinceps dicamus. Nobilitatis igitur mores sunt, vt ambitiosior sit qui nobilior est. nam omnes cum quid adsit, ad id solent coaceruare. Nobilitas vero quædam maiorum claritas est. Præterea nobiles ad contemnendos maiorum suorum similes parati sunt. nam ea quæ iam diu gesta sunt, honorabiliora sunt, ad iactationẽque aptiora, quam quæ nuper facta. Est autem nobile secundum virtutem generis. Generosum vero secundum quod non recedit a natura: quod non contingit vt plurimum nobilibus, sed multi humiles atque deiecti sunt. Est autem etiam in virorum generibus fertilitas quedam, sicut in agris aliquando: ac interdum si genus bonum fuerit, viri præstantes generantur. Rursumque genus deiicitur, deueniunt autem ingeniosa quidem genera in mores furiosos magis, vt qui ab Alcibiade, quique a superiore Dionysio sunt. quieta vero in segnitiem, veluti qui a Cimone, Pericle, ac Socrate sunt.

Nobile qd. Generosum

De moribus Diuitum. *Cap.* XVI.

MOres autem qui diuitias committantur, facile omnes perspicere possunt. Contumeliatores nanque sunt ac superbi, qui possessione opum perturbantur. nam quasi omnia bona posideant, sic afficiuntur. Sunt enim quasi pretium aliorum, diuitiæ, quibus eorum dignitas æstimatur: ac idcirco cuncta videntur emi posse diuitiis. Delicati etiam sunt, sibique plurimum arrogantes. illud propter delicias, ac felicitatis ostentationem: hoc quoniam omnes in eo versari soliti sunt, quod ipsi amant ac admirantur: & quoniã quæ ipsi, ea cæteros quoq; putẽt æmulari. Nec iniuria sic affecti sunt, cũ multi sint qui habentium auxilio egeant. Vnde a Simonide quoq; de diuitibus ac sapiẽtibus ad Hieronis vxorem dictum est, cum interrogasset vtrum melius, esse diuitem, an sapientem. Sapientes enim, inquit, in diuitum ianuis video. Ad hæc quoniam dignos se arbitrantur principatu. ea enim habent, quorum gratia dignum putant se cæteris dominari. Ac

A (vt in summa dicam) diuitiarum mores, amantis simul atq; felicis mores sunt. Sed interest inter locupletatorũ nuper mores, & iamdiu diuitum. magis enim mala omnia insunt nuper locupletatis peioraque in ipsis sunt. nam nuper ditatus, veluti nõ castigatas habet diuitias. Præterea iniurias non ex malignitate, sed alias ex contumelia, alias ex intemperantia faciunt, veluti virgis cædere, & adulterari.

De Moribus Potentium & Fortunatorum.
Cap. XVII.

SImiliter autem potentiæ quoque omnes pene mores in aperto sunt: partim enim eosdem habẽt quos diuitiæ, partim etiam meliores. Sunt enim potentes secundum mores ambitiosi, ac viriliores quam diuites, eo
B ꝙ operationes eas expectant, quas ipsis propter potentiam gerere licet. Diligentes quoq; magis. nam coacti quæ potentię sunt considerare, in cura sunt Honestiores etiam quã morosiores. moderantur. n. sibi, cum propter honores coram aliis viuant. est autem honestas mollis compositaque morositas. Et si iniuriãtur, non in paruis sed in magnis iniuriantur. Secunda vero fortuna dictorum morum habent secundum partes. ad hanc enim tendunt, quæ secunda videntur fortuna contingere. & ad hæc ad proborum liberorum procreationem, corporis quoque bona secunda contingunt fortuna. Superbi ergo magis & minus rationales propter secundã fortunam sunt: quãuis mos melior hãc fortunã vnus sequit. sunt. n. erga Deũ pii, affitiũturq; quodãmodo ad ipsum ꝓpter bona quę sibi a fortuna prebẽtur, credẽtes. De moribus igitur ætatũ, & fortunę dictũ est. Contraria. n. horũ ex contrariis manifesta sunt, veluti pauperis, infortunati, ac impotentis mores.

C

Quòd sunt quædam omnibus generibus communia.
Cap. XVIII.

VErum qm̃ probabilis orationis vsus ad iudicium spectat (nam quæ iam sciuimus ac iudicauimus, nulla egent amplius oratione) ac qm̃ etsi quis cum suadeat ad vnũ oratione vtatur, vt admonentes aut hortantes faciunt, nihilominus ille vnus iudex est: Nam cui persuadendum est, is (vt simpliciter dicam) iudex est, & siue ad litigantes, siue ad causam quispiam dicat, similiter: vti nanque oratione necesse est, & contraria euertere, ad quæ tanquam in aduersariũ orationem facit. Eodemq; modo in demonstratiuis: nam ad spectantem quasi ad iudicem oratio componitur, ac vniuersaliter solus est vt simpliciter iudex, qui in ciuili certamine quæsita iudicat. nã &

de quibus litigant, & de quibus consultant, omnia quomodo se habeant, inquirũtur. Quoniamq; de ciuitatum moribus dictum iam prius est in deliberatiuo: fit vt determinatũ iam sit quo pacto & quibus moratam orationem faciemus. Et quoniã alius quidem in vnoquoq; orationis genere finis erat, ac de omnibus opiniones propositionesq; sumptæ sunt, ex quibus deliberantes, demonstrantes, litigantes fidem faciunt, & ad hæc quoniã ex quibus moratam, affectamq; orationem facere possibile sit, determinatum est: restat iam vt de communibus tractemus. In oratiõe igitur omnibus necessarium est, vt possibili atq; impossibili vtãtur, aliisq; quod fuit, aliisq; qđ erit, conentur ostendere. Magnitudo quoq; omni orationi cõmunis est. Omnes.n. siue suadeant aut dissuadeant, siue laudent aut vituperent, siue accusent aut defendant: amplificatione atq; attenuatione vtuntur. Quibus determinatis de enthymematibus communiter atque exemplis conabimur dicere: vt quæ restant apponentes, quod ab B
initio intendimus, consequamur. Est autem ex communibus amplificatio demonstratiuo accommodatissima, præteritum vero iudiciali, possibile autem & futurum deliberatiuo: vt dictum est.

De Possibili & Impossibili. Cap. XIX.

PRimum igitur de possibilibus & impossibilibus dicamus. Si ergo contrarium vel fieri possibile sit, contrarium quoq; possibile profecto esse videbitur: vt si sanari hominem possibile est, erit etiam ægrotare. ea enim contrariorũ potentia est, quæ est contraria. Itẽ si simile possibile est, erit & dissimile. Præterea si qđ difficilius est, possibile est, & qđ facilius etiam. Insuper si studiosum aut pulchrũ fieri possibile, omnino quoq; fieri possibile. nam difficilius est pulchram fieri domũ, quã domum. Item cuius principiũ fieri possibile, C
huius & finis possibilis. nihil enim eorum fit, neq; incipit fieri, quę impossibilia sunt: vt commensurabilem esse diametrum, nec fieri vnquam incipiet, nec iam fit. Et conuersum: cuius finis, huius etiam principium. cuncta enim ex principio sunt. Ad hæc, si quod substãtia posterius est, aut generatione, id fieri possibile, et prius quoq;. velut si virum fieri possibile, et puerum quoq;. hoc nanq; fit prius. quòd si puerum, & virum etiam: principium enim illud. Præterea quorum amor aut cupido secundum naturam est. nemo enim amat impossibilia, nec ea cupit vt plurimum. Insuper ea quorum est ars aut scientia, & esse & fieri possibile est. Item ea quorum generationis principium in iis est, quos vel cogere possumus, vel persuadere. ii vero sunt quibus aut meliores sumus, aut domini, aut amici. Ad hæc quorum partes possibiles, & totum. Et quorum totum, partes quoq; vt plurimũ. nam si lacinia & manicæ, cæteræque partes fieri

A possunt, & vestis quoq; tota. & si tota vestis, lacinia quoq; atq; manicæ. Præterea si vniuersum genus ex possibilibus, species quoq; fieri possibilis. Et si species, genus quoq;. vt si nauē fieri possibile, triremem etiam. & si triremem nauem quoq;. Præterea si alterum eorū quæ nata sunt adinuicē referri, alterū quoq;, vt si duplū, medium etiā: & si mediū, duplū quoq;. Præterea si absq; arte ac præparatione possibile quippiam fieri, id multo magis arte ac cura fieri possibile. Hinc apud Agathonē dictum est: Atqui quæ vos fortuna facitis, hæc nobis arte necessitateq; sunt. Et quod peioribus aut minoribus aut imprudentioribus possibile, id contrariis horū multo magis. vt Isocrates dixit graue esse, si quod Euthymius didicit, ipse non poterit inuenire. De impossibilibus aūt palam, quòd ex cōtrariis istorum sūt. Si vero factum sit, aut non, ex his considerandum primum, si quod minus fieri natum est, id factum est: & quod magis natum, id quoq; factum. Deinde si quod posterius fieri solet, factum est, & qd' prius: vt si oblitus est, didicit aliquando. Præterea si & volebat, & poterat, fecit. nam omnes si possunt, cum voluerint, agunt. nihil enim impedimento est. Si volebat etiam, & extraneorum nihil impediebat. Et si poterat, & cupiebat. Et si poterat, & delectabatur. nam quibus delectantur, ea vt plurimum si possunt efficiūt: improbi quidem ex intemperantia, probi vero quoniam proba desiderant. Et si facturus erat, & fecit. probabile nanque fecisse ipsum quod facturus erat. Et si facta sunt quæcunque nata sunt ante aliquid fieri, aut illius gratia: vt si coruscauit, tonuit. Et si tentauit, etiam fecit. Adhæc si facta sunt quæcunque posterius nata sunt, vel id cuius gratia fuerit prius quoq;, & hoc huius gratia ante hoc factum est. vt si tonuit, etiam coruscauit. & si fecit, etiam tentauit. Horum autem omnium alia necessaria sunt, alia vt plurimum ita se habent. Ex contrariis autem istorum patet si factum non sit. De futuro quoq; manifestum ex eisdem est. Nam & quod in potestate & voluntate est, erit. Et quod in cupiditate, ira, cogitationeq; est simul cum potestate. Propter hæc similiter præterea si est in appetitione faciendi, vel cura. nā vt plurimum sæpius fiunt quæ curæ sunt, quā quæ non sunt. Et si iam facta sunt quæ prius fieri nata sunt: vt si nubibus cœlum obtegitur, verisimile est vt pluat. Et si quod huius gratia factum est, verisimile vt hoc quoq; fiat: vt si fundamenta iacta sunt, fiet domus.

Quę factum ostendant.

B

Quę futurā comprobēt.

C

De Amplificatione ac Attenuatione. Cap. XX.

DE amplificatione autem, ac attenuatione rerū, maiorisque atq; minoris, & omnino magnarum atque paruarū, ex iis quæ iam diximus, manifestum. Dictū est.n. in deliberatiuo et de bonorum magnitudine, et de maiore simpliciter atq; minore. quare si in vno quoque

causarum genere bonum est finis, vt puta vtile, honestum, ac iustum: A
perspicuum est horum omnibus amplificationes esse sumendas. Quæ
rere vero præter hæc quicquam de magnitudine simpliciter ac excef
su, idest verba incassum effundere. singularia enim ad vsum præstan
tiora vniuersalibus sunt. Ac de possibili quidem ac impossibili, & fa
ctum ne sit, an non, & erit, an non erit, pręterea de amplificatione &
attenuatione rerum hæc dicta sint.

De exemplo. *Cap.* XXI.

REstat autem de fide communiter dicere quoniam de
propriis iam dictum est. Est autem communis fides ge-
nere duplex exemplum, & enthymema. nam sententia
pars enthymematis est. Primum igitur de exemplo di-
camus: quoniam inductioni simile est. inductio autem B
principium. Exemplorum ergo species duę sunt. Altera, si res præ
teritas dicis, altera si ipse fingis. Et huius aliud similitudo, aliud apo-
logi, sicut AEsopii, & Libyci. Exemplum igitur tale quid est, vt si
quispiam ducat oportere apparatum aduersus regẽ fieri, qui faciat ne
potiatur. AEgypto. Nam si Darius non prius traiecit, quã AEgyptũ
cepit, & cũ cepisset, statim traiecit: is quoq; si ceperit, traiiciet. quare
non est ipsi permittenda Aegyptus. Similitudo vero Socratica est, vt
si quis dicat nõ oportere magistratus sortiri. simile nanq; esse si quis
athletas sortiatur, nõ eos qui certarę possint, sed qui sorte euenerint:
aut si ę nautis sorte gubernatorem cõstituat. Quasi vero sorte potius
quam scientia constituendus sit. Apologus talis est Stesichori ad Pha-
larim, & Aesopi pro Demegoro. Nam Stesichorus, cum Himeræi Pha
larim Imperatorem constituisset, custodesq; corporis daturi essent,
postquã alia disseruit, apologum eis dixit. Equus, inquit, prata solus C
obtinebat: quorum cum ceruus adueniens, pascua deuastasset, de vl-
tione cerui equus hominem cõsuluit, si vna secũ pœnas posset ex cer-
uo sumere. At ille, facile, inquit, si frænum patieris, & ego in te hastã
tenens ascendero. Accipit equus conditioné: ascẽdit ad ipsum ho-
mo. ita pro vltione homini equus seruiuit. Quamobrem & vos (in
quit) cauete ne cum velitis hostem vlcisci, idem quod equus patiami
ni. frænum iam recepistis, ꝙ imperatorem dictatorem cõstituistis. Si
vero custodiam quoque dederitis, ac ascendere permiseritis, seruietis
profecto Phalaridi. Aesopus autem cum in Samo primatem quen-
dam populi capitis accersitum defenderet, dixit vulpem, cum fluuiũ
transiret, in foueam decidisse, eiq; longo ibi tempore, cum exire non
posset, afflictæ multas caninas muscas insedisse. eã transiens aspexit,
hericius, misertusq; rogauit si vellet vt ab ea caninas muscas euelle-
ret. cumq; ipsa negasset, causam miratus quærebat. tũc illa, iã, inquit
hæ saturatæ parum sanguinis trahunt. ꝙ si has tu excuties, famescen

A tes venient aliæ:quæ qđ mihi sanguinis restat,totum ebibent. Sic igitur,dixit,vobis quoq; viri Samii nihil iam iste locupletatus officit.si vero hũc interimetis, pauperes alii locum eius occupabũt,qui ciuitatis pecuniam facile furando consument. Huiusmodi ergo apologi ad populum maxime accomodati sunt , habentq; hanc præstantiam, cum difficile sit res præteritas similes inuenire,apologos facillimum est fingere.nanque opus est hoc modo inuenire, vt & similitudines, mõ possis qđ simile est perspicere.qđ Philosophia facile pręstat.Non est igitur difficile apologos inuenire . Verum ad consultationem res gestæ multo vtiliores sunt.nam vt plurimum futura pręteritis similia sunt. Exemplis igitur,si quidem non habeas enthymemata,quasi demonstrationibus vtendum.si vero habeas quasi testimoniis post enthymemata in perorationibus.Cum enim præponuntur, similia inductionibus sunt inductio autem orationi oratoriæ,præterquam in paucis, non est idonea,Postposita vero,testimoniis assimilantur.te-
B stis aũt vbiq; ad fidem vtilis. Præterea pręponenti multa dicere necesse est:postponẽti aũt vnum etiã sufficit.nã testis probes vel vnus satisfacit.Quot igitur species exemplorum sint,& quo pacto,& quãdo ipsis vtendum,dictum est.

De Sententia. *Cap.* XXII.

DE sententiis autem adhibendis, si quid sententia sit dixerimus, facile patebit quibus de rebus, & quando, & quibus consentaneum est in oratione sententiis vti. Sententia igitur est non de singularibus,vt qualis quidem Iphicrates sit, sed de vniuersali enuntiatio. nec de omnibus vniuersalibus, vt rectum obliquo contrarium esse, sed de quibuscunque operationes sunt, quæ ad agendum eligenda vel
C fugienda sunt. Quare quoniam enthymemata syllogismi de istis sunt,tam conclusiones enthymematum quam principia, syllogismo semoto, sententiæ fere sunt: vt illud, Oportet prudentem virũ nõ nimium in sapientia liberos erudire.id igitur sententia est,cui si cã quã obrem accesserit,totum enthymema erit.nam ad otium quod habẽt perniciosam etiam sibi hominum inuidiam attrahunt. Et illud, Non est qui felix omnibus in rebus sit.& , Nullus hominum liber est.nam aut pecunię,aut fortunæ seruit . Si ergo sententia est quod diximus: quatuor sententiæ species esse necesse est. Nam aut cum ratione erit, aut sine ratione. Quæ igitur egent demonstratione,cũ ratione sunt. quecunq; vero nihil mirum continent, absq; ratione. Quarum aliæ necessario,quoniam ratione præsciantur, non egent: vt illud: Bene valere præstantissimum hominibus est, vt nobis videtur.id enim ita iam multis videtur.Alię simul, cum dicantur, patent perspiciẽti:vt illud, Nemo amator est, qui non semper amet. Earum vero quæ cum

Sentẽtia qđ

Sentẽtię species quatuor

ratione sunt, aliæ par enthymematis sunt: vt, Oportet prudentem virum esse. Aliæ enthymematicæ quidem sunt, enthymematis autem pars non sunt: quæ maxime probantur. Huiusmodi autem sunt, in quibuscunq; causa inest, vt in illo, Iram immortalem, cum sis mortalis, non serua. nam ꝙ ira seruanda semper non sit, sententia est: adiectum vero, cum sis mortalis, quam ob rem significat. cui simile est, Mortalia mortalem, non immortalia curare oportet. Perspicuum igitur est, quot sint sententiæ species, & quibus vnaquæque rebus accómodetur: Rebus enim ambiguis, aut nouis, & præter opinionem accommmodabitur. sed aut ratione præposita sententia vtemur concludendo: vt si quis dicat, Ego igitur, quoniam nec inuidiosum nec otiosum esse conducit, non oportere doceri assero. aut hoc præposito reliqua postponemus. Quæ vero etsi præter opinionem non videantur, sunt tamen incerta, ea rotundissime dicentur: si quam ob rem præposueris: quibus etiam Laconica dicta accomodantur, & ænigmata: vt si quis dicat, quod Stesichorus apud Locros dixit, Non oportere contumeliatores esse, ne cicadæ humi canant. Sententias autem dicere ætate prouectis maxime congruit, de rebus inquam, quarum quis vsum habet. nam qui tantus non est, eum dedecet sententias dicere, sicuti fabulas. qui autem de iis quorum vsum non habet, is ineptus atque indoctus est, signum huius sufficiens, ꝙ agrestes maxime sententiarum fictores sunt, facileq; enunciãt. Vniuersaliter autem ꝑferre quod vniuersale non est, conquæstioni ac amplificationi conuenit, & in his aut cum incipias, aut cum iam demonstraueris. Verum peruulgatis etiam sententiis atq; communibus vtendũ est, si vtiles sunt. Nam quoniã communes sunt, quasi omnes ita concedunt, recte se habere videntur vt hortanti ad subeunda pericula, inauspicato, Vna est auis optima, pro patria pugnare. cumq; pauciores sint, Martem esse communem. Et ad occidendos inimicorum liberos nihil iniuriãtes. Stolidus, qui cum patrem occiderit, liberis pepercit. propterea prouerbiorum nõnullæ sententiæ quoq; sunt, & quasi testimonia, sicut, Atticus aduena. Oportet autem sententias tunc vel cõtra peruulgata dicere. Peruulgata vero dico, vt, Cognosce te ipsum. &, Nihil nimis. Cum aut meliores poterunt mores videri, aut ex perturbatione dicetur. Ex perturbatione quidem, si quis iratus dicat falsum esse ꝙ oporteat seipsum cognoscere. na hic si seipsum cognouisset, nunquam magistratum petiisset. Mores vero meliores, ꝙ nõ oporteat sic amare, vt fertur, quasi osurus sis: sed potius odisse quasi amaturus. Opus est autem, vt cum habitu voluntatem ostendas. Si vero non, ratio statim afferenda est, vt si aut hoc pacto dicas, ꝙ amare oporteat non vt fertur sed quasi semper amatorum. insidiatoris enim illud est. Aut sic: Non.n. probatur mihi quod fertur. nam amicũ verum sic oportet amare, quasi semper amaturus sis. Sed neq; illud, Nihil nimis: cum oporteat nimis odisse saltem improbos. Afferunt

Quibus sententię accomodetur, & quã vtilitatẽ afferant.

A

B

C

A ferunt autem orationi vires magnas ſententiæ, partim quia maxi-
me per eas auditores capiuntur. gaudent enim ſi quis vniuerſaliter
dicens, in eas opiniones forte deueniat, quas illi particulariter ha-
bent. Quod autem dico, hinc erit manifeſtum, & ſimul quo pacto ip
ſas venari conueniat. nam ſententia, vt dictum eſt, vniuerſalis enun
tiatio eſt. Gaudent aũt cum id vniuerſaliter dicitur, quod particula-
riter ipſi opinantur: vt ſi quis vicinos aut liberos prauos habeat, gra
tum profecto illud ſibi videbitur, Nihil vicino moleſtius: vel, Nihil
procreatione liberorũ ſtultius. Quare coniectura primum ſequendũ
eſt qđ præopinẽtur, deinde in vniuerſum de ipſo dicendũ. Hic igitur
vnus ſẽtẽtię vſus eſt. Alter, et melior, ꝙ moratam facit orationẽ.
Affecta enim oratio eſt, qua dicẽtis volũtas apparet. quod omnis ſen
tentia ideo facit, quoniã qui eam dicit, vniuerſaliter de eligibilibus
enũtiat. Quare ſi ſententiæ probæ ſunt, faciũt, vt proborũ qui dicit
morũ videatur. Verum de ſententia, & quid eſt, & quot eius ſpecies,
B & quando his vtendum, quamq; vtilitatem afferat, hæc dicta ſint.

De Enthymemate. Cap. XXIII.

NVnc vro de enthymematibus primũ vniuerſaliter quo
pacto quærendum ſit dicamus: deinde locos expone
mus. alia enim vtriuſq; horum ſpecies eſt. Quod igi
tur enthymema ſyllogiſmus quidã ſit, dictũ eſt prius,
& quomodo ſyllogiſmus, & in quo a dialecticis diffe-
rat. Non enim de longe, nec omnia ſumentẽ oportet colligere. nam
alterum propter prolixitatem obſcuritatis eſt: alterum quoniam ma
nifeſta dicuntur, nugationis. Et hæc cauſa eſt vt apud vulgus pro-
babiliores indocti ſint: veluti etiam poetæ aiunt, concinnius rudes in
vulgo dicere. cõmunia enim afferunt atque vniuerſalia. illi vero ex
quibus ſciunt, & proxima. Non ergo ex omnibus quæ videntur, di-
C cendum, ſed ex certis aut ipſis iudicibus, aut iis quos multifaci-
unt. idque quoniam ſic aut omnibus aut plurimis perſpicuum eſſe vi
deatur. Nec ſolum ex neceſſariis colligendum, ſed etiam ex iis quæ
vt plurimũ ſunt. Primũ ergo id nobis ſumendum eſt, ꝙ de quo gene
retur, dicere atq; ratiocinari oportet, ſiue ſyllogiſmo ciuili, ſiue quo
cunque alio neceſſarium eſt, quę in eo ſunt vel cũcta, vel ſaltẽ aliqua
tenere. nam ſi nihil habes, vnde colligas non habebis. Quo enim pa
cto, bellandum ne ſit an non, Athenienſibus conſulere poteris, niſi
quæ ſint ipſorum copiæ teneas, vtrum nauales, an pedeſtres, an vtrũ-
que, & quantæ: vectigalia etiam quæ ſint, aut ſocii, aut hoſtes, & ad
hæc quæ bella geſſerunt, & quomodo, cæteraque huiuſmodi? Lauda
re quoque quomodo poteris, niſi habeas naualem apud Salamina
pugnam, & prælium apud Marathona, val quę pro Herculis nepoti-
bus geſta ſunt, vel alia huiuſmodi? Oẽs .n. ex iis bonis quæ alicui

adſunt, vel adeſſe videntur, laudant. ſimiliter & vituperant ex cōtrariis, perſpicientes ſi quid tale in ipſis eſt aut eſſe videatur. Vt puta, quoniam Græcos inſeruitutē redegerūt, & Aeginetas & Potideatas, qui cum eis aduerſus Barbarum pugnarunt, præclareq; geſſerunt, ſibi ſubiecerunt, & ſi quid huiuſmodi erratum in ipſius eſt. Eodem modo accuſantes quoq; ac defendētes, ex iis quæ ſunt & accuſant, & defēdunt. Nihil autem differt de Athenienſibus, aut de Lacedemoniis, & vel de homine vel de Deo idipſum agere. Nam ſi Achilli conſuleres, aut ſi eum laudares, vel vituperares vel defenderes, quæ ſunt, aut quæ videntur eſſe ſumeres, vt ex eis diceres laudans aut vituperans, ſi quid honeſtum aut turpe ſibi guſtum eſt: accuſans vero aut defendens, ſi quid iuſtum aut iniuſtū: conſulens autem, ſi quid vtile ineſt aut noxium. Similiter iis de quacunq; re alia, vt de iuſtitia, vtrū bonum an non, ex his quæ in iuſtitia ſunt, aut in bono. verum quoniam & ita omnes oſtendere videmus, ſiue recte ſiue minus recte ſyllogiſmo vtantur: non.n. ex omnibus, ſed ex iis quæ in vnoquoque ſunt ſumunt: & ratione perſpicuum, ꝙ impoſsibile ſit aliter demonſtrare. Patet igitur neceſſarium eſſe, ſicut in Topicis primū, vt electa de poſſibilibus atque opportuniſsimis circa vnumquodq; habeantur, proxime facta eodem pacto quæramus, reſpicientes non in indefinita, ſed in ea quę in illis ſunt, de quibus habetur oratio: vt præterea plurima & proxima rebus circunſcribenda ſint. Nam quāto plura eorum quæ in re ſunt teneas, tanto facilius demōſtrabis. Et quanto propinquiora, tanto ꝓpria magis, ac minus communia. Communia vero dicimus, vt ſi Achillem laudes, quoniam homo, quoniam ſemideus, quoniam in Troianos traiecit. hæc enim aliis multis inſunt. quare nō Achillē magis quā Diomedē laudas. Propria vero, quę nemini quā Achilli contigerūt. vt quoniā Hectora, qui Troianorū erat fortiſsimus, interfecit. & Cygnū, qui cum eſſet inuulnerabilis oēs ne deſcenderent inhibebat. & quoniā adoleſcēs, nec iureiurādo adſtrictus militauit, cęteraq; huiuſmodi. Vnus igiť eligēdus modus: primusq; is locus eſt. Nunc vero enthymematū elementa dicamus, elementum aūt enthymematū atq; locū idē dico. Sed prius de iis dicamus, de q̄bus neceſſe eſt prius dicere. Sunt.n. enthymematū ſpecies duę. Nam q̄dā ꝙ ſit, vel nō ſit, approbatiua ſunt: quædā ἐλεγκτικὰ Græce appellātur: id Latine dicere poſſumus redarguēdi poteſtatē habētia: differūtque ſicut in dialecticis ſyllogiſmus & elēchus. Eſt aūt. approbatiuū quidem enthymema, cum ex conceſsis colligitur. Elencticum vero, cum repugnantia colliguntur. Fere igitur nobis in vnoquoq; genere vtili atque neceſſario loci dicti ſunt. Quare quibus enthymemata ex locis elicienda ſunt, de bono aut malo, honeſto, aut turpi, iuſto aut iniuſto, de propriis etiam affectibus, eodem modo ſumpti ſunt nobis iam prius loci, ex quibus. Verum nūc alio modo de omnibus cōmuniter ſumamus, atque dicamus qui approbatiui, quiq; elenctici

Enthymematum ſpecies duę.

A sunt, annotantes eos etiam qui sunt apparentium enthymematum, quæ tamen non sunt enthymemata, quoniam nec syllogismi. quibus explicatis, de obiæctionibus solutionibusque dicemus, vnde enthymemata elicienda sunt.

De locis Enthymematum. *Cap.* XXIIII. A

VNus igitur approbatiuorum locus ex contrariis est. Nam inspicere oportet si contrario contrarium confirmanti quidem inest, confutanti autem si non inest: vt temperantiam bonum esse, quoniam intemperantia malum: vt in Messeniaca. nam si bellum horum malorum causa est, per pacem hæc emendabimus. Itē quód si non iis qui inuit ob fuerunt, irasci par est: nec iis qui coacti proferunt, gra B tia est habenda. Item quód si multa etsi hominibus credibilia sint, falsa tamen sunt: contrarium quoq; credendum est, multa quamuis mortalibus incredibilia sint, vera tamen esse. Loc' ex cō trariis.

Alius ex similibus casibus. Similiter nanq; esse & non esse oportet: vt si dicas non omne iustum bonum esse. nam quicquid est iuste, id bene esset: nunc vero iuste mori, non est appetibile. Ex similib'

Alius ex iis quæ adinuicem. nam si alteri iuste ac bene agere inest, alteri pati inerit. & si imperasse, etiam fecisse: vt de publicanis Diomedon Publicanorum princeps. Nam si vobis locare turpe non est, nec nobis conducere. Nam si qui passus est, iuste ac bene id passus est, ergo & qui fecit. & si qui fecit, ergo & qui passus est. Sed pōt in hoc cauillatio fieri. Nā si iuste occisus est, iuste passus est, sed forte non abs te. Quare seorsum perspiciendum si pati dignus fuit qui C passus est, & facere qui fecit. deinde vtendum quomodocunque cōgruit. nam interdum id dissonat, nihilque prohibet: veluti & Alcmęoni apud Theodectem, Matrem vero tuam nemo mortalium oderat. Ait autem respondens, Sed distinguentes considerare oportet. Interrogante vero Alphesibœa cur illam quidem morte dignam iudicarunt, se vero iniuria interfecisse. Et veluti iudicium de Demosthene, & eorum qui Nicanora interemerūt. nam quoniam iure interfecisse iudicati sunt, iure cæsus iudicatus est. Et vt de interfecto Thebis, de quo iudicium fieri volebat, si occidi dignus erat, quasi non sit contra ius eum occidere, qui iure cæsus est. Ex iis, quę adinuicem.

Alius ex eo qđ magis & minus. vt Ne dii quidem oēs sciūt, quonā pacto hoīes? id enim est, si cui magis inesse deberet nō inest: nec cui minus. Illud vero, vicinos ab eo verberari, a quo vel pater ipse, ex eo qđ si minus est, & maius est, vtrūq; ostendere opus sit, siue qđ sit, siue qđ non. Præterea si neq; magis, neq; minus. Vnde dictū est, tuus pater cum liberos amiserit, miserabilis est. Oeneus vero nō est, Ex eo ꝙ magis & minus

qui filium amisit totius Græciæ præclarißimum. Et si Theseus iniuriatus nõ est, neq; Alexãder. & si nec Tidaridæ, nec Alexãder. & Patroclum Hector, & Achillem Alexãder. & si cæteri artifices praui nõ sunt, nec Philosophi. Et si duces praui non sunt, quia sæpe superãtur, nec sophistæ. Et si oportet priuatos existimationis vestræ curam habere, & vos Grecorum existimationis.

A tempore.

Alius a temporis consideratione, vt Iphicrates pro Harmodio. Et si statuam petenti antequam faceret dedissetis, nunc cum fecerit, non dabitis? Num igitur accepturi quidem pollicemini: cum vero acceperitis, tunc aufertis? Et rursus ad illud, ant Thebani Philippum in Atticam patientur pertransire, si antequam auxilium eis aduersus Phocenses tulerit, petiisset, sponderent profecto. Incredibile igitur, si quia prodidit ac credidit, icirco transitum ei esse negaturos.

Ex dictis ab aliquo in se reiectis.

Alius ex iis quę quispiam dixit in seipsum reiectis. Sed modus differt. vt Iphicrates in Teucro aduersus Aristophonta fecit. nã cũ Aristophon, si proderet naues pecunia, rogatus, negasset, intulit deinde. Tu qui Aristophon es, non prodidisses: ego vero, qui sum Iphicrates, prodidissem? Oportet autem vt magis ille facturus videatur. nam aliter ridiculum videbitur: vt si aduersus Aristidem accusantẽ id quispiam dixerit. Verum ad detrahẽdum accusatori fidẽ omnino. n. accusator defensore melior esse vult. Ad id igitur vniuersaliter reprobandum is locus est, ꝙ alius quispiam facere reprehendat quæ ipse vel non facit, vel non faceret: aut facere hortetur quæ vel non facit ipse, vel non faceret.

Ex definitione.

Alius ex definitione, vt si dicas, dæmonium nihil est aliud, nisi Deus, aut Dei opus. atqui si quis putat Dei opus esse, hunc putare necesse est Deos quoq; esse. & sicut Iphicrates dixit generosissimũ eũ esse, qui optimus est. nihil. n. Harmodio & Aristogitoni generosum erat, antequã generose gesserant. Et quod propinquior ipse, nã gesta mea Harmodii atq; Aristogitonis gestis ꝓpinquiora sunt, quã tua. Et vt in Alexandro, omnes profecto concedemus nõ vnius fruitionem corporis impuros cupere. Id etiam quod Socrates dixit, nolle ad Archelaum proficisci. turpe nanque similiter aiebat esse, si beneficio affectus non possis referre, quemadmodum si maleficio. omnes enim isti cum definierint, acceperintq; quid sit, tunc de quo dicunt, ratiocinantur.

Ex eo quod multipliciter.

Alius ex eo quod multipliciter: vt in Topicis de eo quod recte.

Ex partitione.

Alius ex partitione. vt puta si omnes trium causa iniuriantur, aut huius, aut istius, aut illius rei gratia: & propter hæc quidem impossibile, propter tertium autem neq; ipsi dicunt.

Ex inductione.

Alius ex inductione, vt ex Peparethia, ꝙ mulieres vbique de liberis vere discernunt. Nam tum Athenis Mantiæ oratori ambigenti de filio mater asseruit: tum Thebis Ismenia & Stilbone ambigentibus, Ismeniæ filium esse Dodonis confirmauit, ac idcirco Thessali

A eum Ismenię filium putarũt. Rursus ex Theodectis lege. Qui de alienis equis paruam curam habuerunt, iis suos non tradunt. neque iis qui naues alienas euerterunt, aliquis tradit suas. Si ergo id ita in omnibus fit, iis etiam qui aliorum salutem neglexerunt, in custodiã sui vtendum non est. Et vt Alcidamas: Omnes, inquit, quomodocunq; sapiẽtes honorant. Nã Parii Archilocum, quanquam eos vituperasset, honorarunt. Et Chii Homerum, quanquam ciuis suus non esset. Et mitylenæi Sappho, quãuis fęmina fuerit. Et Lacedæmonii, quanquã minime Philosophorũ studiosi sunt, Chilonem tamen e senibus fecerunt. Itali quoq; Phythagoram. Lampsaceni vero Anaxagoram, & si peregrinus esset, magnifice tamen sepelierunt, & ad hunc vsque diem venerantur. Athenienses etiam quousque Solonis legibus vtetur, beati fuerunt, & Lacedemonii Lycurgi legibus vsi. Thebis quoq; qui præfuerunt, Pilosophi erant, & ciuitas erat in felicitate.

B Alius ex iudicato, aut eodem, aut simili, aut contrario, præsertim si omnes & semper, aut si saltem plurimi, aut sapiẽtes, & ii vel omnes, vel clariores, aut etiam si ipsi iudices, vel qui ipsi grati sunt, vel ii aduersus quos iudicare non possunt, vt domini: vel aduersus quos iudicare turpe sit vt dii pater, doctor. veluti Autocles dixit in Mixidemidã: Si furiis, quæ sunt Deæ, suffecit pęnas in Ariopago dare, Mixidemidæ vero minime. Aut sicuti Sappho, Malum esse mortem. Dii nãque, nisi sic iudicassent, morerentur. Aut sicut Aristippus ad Platonẽ acerbius, vt putabat: Atqui sodalis noster, inquit, nihil tale, de Socrate dicẽs. Hegesippus quoq; oraculo prius in Olympo vsus, Delphis postea quærebat ab Appoline, si quæ patri, eadem quoque sibi videãtur, quasi turpe sit contradicere. Isocrates etiam de Helena scribit pulcherrimam fuisse: siquidem Theseus ita iudicauit. Et de Alexandro, quem Dii preposuerunt. Euagoram quoque virtute præclarũ fuisse, ꝙ Conon cum in calamitatem incidisset, relictis cæteris, Euagoram solum petiit. Ex iudicato

C Alius a partibus, sicut in Topicis, quæ mouet anima. nam hæc, aut illa. Exemplumque hoc sit ex Socrate Theodectis, Quod ille sacrũ nõ pie coluit, quos Deos despexit, quos ciuitas deos esse arbitretur? A partibus.

Alius quoniam in pluribus accidat vt bonum quid, aut malum inde consequatur, a consequentibus suadere vel dissuadere, accusare vel defendere, laudare vel vituperare, vt eruditionem inuidia malũ consequitur, sapientia bonum. Quare non oportet erudiri, ne habeamus inuidos. aut oportet. sapientem enim esse oportet. Hic locus totum Calippi artificium est, si possibile, cæteraque, vt dictum est, addideris.

Alius, cum de duobus oppositis suadendum vel dissuadendum sit, hoc modo de vtrisq; dicere, quomodo exposuimus. Differt aũt, quoniam ibi quæ forte oblata sunt, opponuntur, hic vero cõtraria. Vt sacerdos quædam filium vetabat ad populum orationẽ habere: nam si Ab oppositis.

iniusta suades (inquit) dii: si uero iusta, homines te odio habebunt. Imo vero habenda est ad populum oratio. nam si iniusta, homines: sin vero iusta dicam, Dii me amabunt. Hoc aũt idem est illi prouerbio, quo fertur, oleũ ac salem emi oportere, Et commutatio quidem est, cum ad vtrinque duorum contrariorum bonum ac malum consequantur, alterum alteri contrarium. A

Ex duplici opinione. Alius quoniam non eadem occulte atque aperte laudant, sed aperte quidem quæ iusta sunt, atq; honesta maxime, occulte autem malunt, quæ conferunt, dare operam, vt ex his alterum colligatur. nam hic locus, eorum quæ præter opinionem sunt, principalissimus est.

Ex proportione. Alius quoniam ita ex proportione conueniat: vt Iphicrates cũ censores filium eius puerum adhuc ætate, quoniam statura longus erat, ciuitatis onera ferre cogerent: si longos ex pueris, inquit viros putabunt, breues ex viris pueros esse profecto censebunt. Et Theodectes in lege, cum tributa pendentes, veluti Strabaca & Charidemum, propter probitatem ciues faciatis, non expelletis eos ex ciuitate, qui in tributarios nefanda commiserunt? B

A cõsequẽti Alius a consequenti, si idem sit, quod & a quibus consequitur, eadem sint Xenophanes dicebat similiter eos impios esse, qui Deos asserant factos, quemadmodum eos qui morituros affirmant, cum vtrinque accidat Deos aliquando non esse. omnino autẽ quod ex vtroque accidit, quasi semper idem capiatur. Iudicaturi autem estis, non de Socrate, sed de professione, an philosophandum sit. Et quod dare terram, & aquam, id seruire sit. Et communis esse participem pacis, id est iussa facere. Sumendum autem alterutrum quod accomodatius est.

Ex electiõe non eiusdem semper. Alius ex eo quod non idem ab eisdem semper eligitur, sed oppositũ prius aut posterius, veluti hoc enthymema. Si exulantes pugnabamus, vt reduceremur: reducti sponte exulabimus, ne pugnemus. Aliquando enim pugnare, vt domi essent eligebant: aliquando non esse domi, ne pugnarent. C

A causa nõ vera. Alius si cuius gratia id factum non sit, huius gratia esse, aut factũ fuisse dicere. vt si quis afferat cuipiam aliquid, vt cum abstulerit doleat. Vnde illud dictum est: Multis non ex beneuolentia Deus ingentes præstat prosperitates, verum vt nobiliores suæ fiant calamitates. Et illud Antiphontis ex Meleagro: Non vt feram occiderent, sed vt de virtute testes Mheleagro ad Græciã essent vniuersam. Et Theodectis ex Aiace ꝙ Diomedes non vt honoraret elegit Vlyssem, sed vt minor esset, ac sequeretur possibile nãq; est huius gratia fecisse.

Ex suasoriis & dissuasoriis. Alius litigantibus & consulentibus communis, vt suasoria & dissuasoria consideres, & ea quorum gratia vel agunt, vel fugiunt. hæc enim sunt quæ si insunt, agendum est: vt puta si possibile, si vtile, si facile, aut sibi, aut amicis, vel si nocuum damniq; illatiuum inimicis aut si iactura minor est emolumento. ex his enim suadent, ex contra-

A riis autem dissuadent. ex his etiam ipsis & accusant & defendunt: & defendunt quidem ex dissuasoriis, accusant vero ex suasoriis. Est autem hic locus Pamphili atq; Calippi ars vniuersa.

Ex iis quę fiūt, at incredibilibus.

Alius ex iis quæ fieri quidem videntur, incredibilia vero sunt, quoniam non crederentur nisi aut essent, aut prope essent, & quā maxime. nam aut quæ sunt, aut quæ porbabilia sunt, credunt. Si ergo credibilia, & non probabilia, vera profecto sunt non enim quoniam probabilia, ideo credibilia sic videntur. Vt Androcli Pytheo leges reprehēdenti exibilarunt, quoniam dixit lege opus esse legibus, quæ ipsas corrigat nam & sale piscibus. non enim probabile nec credibile videtur, cum in mari enutriantur, salis egere. oliuaceis quoque oleo: quamuis nō credibile oleo ea egere, ex quibus oleū gignitur.

Elencticus, De repugnātibus.

Alius elencticus, quo repugnantia considerantur, partim in aduersario, si quid tempore, factis, oratione repugnat, hoc pacto: Deinde dicit vos mare, qui cum triginta viris cōiurauit. Partim in seipso, B sic: Deinde litigiosum me ait, litem vero vllam me vnquā suscepisse non potest ostendere. Partim & in seipso & in aduersario, hoc modo: Et iste quidem nihil vnquam mutuo dedit: ego autem pro multis etiam vestrum solui.

Ex eluenda suspitione.

Alius cum res aut homines suspecti sunt, vel videantur causam eius afferre, quod suspitionem facit. est enim aliquid, quare ita videtur. Vt cum reprehenderetur quædam de filio. nam quoniam osculabatur adolescentem, impudica esse videbatur. causa dicta soluit suspicionem. Et vt in Aiace apud Theodecten aduersus Aiacem Vlysses dicit, ꝙ cum sit Aiace fortior, tamen non videatur.

A causa effectū inferēte

Alius a causa si est quod sit, si non est quod non sit. simul enim causa, & id cuius causa, & absq; causa nihil est. Vt Leodamas se defendens accusante Thrasybulo dixit ꝙ in arce quidem constitutus fuisset, sed erumpere triginta virorum tempore inutile fuisset. sibi .n. C magis propter odium in plebem susceptum triginta viri crederent.

Ex meliori.

Alius considerare si possibile erat, aut est melius, quod consulit, aut facit, aut fecit. perspicuum namq; si sic se habent, ꝙ non facit: cū nemo volens ac sciens mala eligat. Quod quidem falsum nonnunquam est. nam sæpe manifestatur postea melius aliter fuisse, quod prius non erat manifestum.

Ex iis quę fieri contrariis factis.

Alius cōsiderare si quid factis contrariū facturi sint, vt Xenophanes lugētibus Eleatis, ac rogantibus an Maturę sacrificarent, consulebat, si Deam putabant, ne lugerent: sin hominé, ne ipsi sacrificarēt.

A perperā factis.

Alius a perperam factis accusare vel defendere. vt in Medea Carcini, hi quidem accusant, quòd filios Medea interemerit, quoniam non apparent. errauit enim Medea emissione filiorum. hæc autem se defendit, quòd non filios sed Iasonem interfecerit. id nanque nisi fecisset, peccasset. siquidem & alterum fecisset. Hic autem locus ac enthymematis species tota Theodori prior ars est.

A nomine. Alius a nomine. Vt Sophocles, aparte Sidero nomenque ipsum ferens. Et vt in Deorum consueuerunt laudibus dicere. Et vt Conon Thrasybulũ appellabat. Herodicus quoque in Thrasymachũ dicit. Semper tu Thrasymachus es. Et in Polum: Semper Polus es. Et de Dracone legumlatore, quòd leges illæ non hominis essent, sed Draconis. erant enim duræ. Et apud Euripidem Hecuba in Venerem: Nomen quoque tibi recte inditum, Dea enim es amentiæ prefecta Et Chæremon Pẽtheus a futura calamitate appellatus. Laudãtur autem ex enthymematibus elẽctica magis quã demonstratiua. Nam & breuis contrariorum collectio est enthymema elencticum, & auditori quæ inter se conferuntur, lucidiora sunt. Ex omnibus vero enthymematibus tam ad demonstrandum quam ad redarguendum accommodatis, iis maxime plaudunt, quæ & acuta sunt, & audientes statim cum incœperis percipiunt. ipsi enim secum gaudent quòd præuiderint, & quæ ita consequuntur, vt non nisi postea quam dicta sunt intelligantur.

Entymemata quę maxime laudata.

A

B

De apparentium Enthymematum locis. Cap. XXV.

VErum quoniam posibile est alium esse syllogismum, alium non esse, sed videri: necesse est vt enthymemata quoque, aliud enthymema sit, aliud non sit, sed videatur: siquidem enthymema syllogismus quidam est, loci autem enthymematum quæ non sunt, sed videntur, hi sunt. Primus penes dictionem. & huius quidem vna pars, vt & in dialecticis, est, cum non ratiocinatus conclusionem tandem infert. Non est hoc, & hoc: est ergo necesse hoc, atque hoc esse. nam quod in enthymematibus conuolutim atque per opposita dictum est, id videtur enthymema. dictio enim huiusmodi capax enthymematis est, videturq; id esse penes figuram dictionis. Est aũt vtile ad dicendum dictione syllogistica, multorum syllogismorum capita dicere, hoc pacto: Qui illos seruauit, qui nostros vltus est, qui Græcos liberauit. quorum vnumquodque ex aliis demonstratum est, sed simul collecta aliquid facere videntur. Alter vero penes æquiuocationem. vt si μῦς laudandus diceretur, quoniam mysteria inde dicantur, quæ sacrorum omnium maxime sunt veneranda. vel initium optimum esse, vnde initiati appellantur. Aut si quis cum canem laudet, de cœlesti simul dicat. aut de Pane: quoniam Pindarus ait, O felix quoniam magnum Dei canem atque varium cœlestes appellant. Aut si nullum esse canem decori est, canem esse dedecori est. Et si dicas Mercurium omnium Deorum esse liberalissimum, cum solus communis Mercurius vocitetur. Et si existimatione optimum esse dicas, quia viri probi non pecunia digni, sed existimatione digni sunt. nam existimatione digni sunt. nam existimatione dignum non sum-

Penes dictionis signrã.

C

Penes ęquiuocationẽ.

A pliciter dicitur. Alius si quæ seiũcta sunt, cõiunctim: aut quæ coniuncta, seiunctim dicis. nam quoniam idem esse videtur, cum sæpe idem non sit: vtrum vtilius id faciendum est. Est autem hæc Euthydemi præceptio: vt scire quia triremis in Pyreo sit. quilibet enim id nouit. Et ꝙ qui elementa scit, carmen quoque sciat. idem enim est. Et quoniam si duplum valetudinarium, nec simplex salubre. nam si duo bona sunt, quomodo eorum alterum malum? Quod ita dictum elencticum est, sic vero demonstratiuum. Non enim possibile est duo esse bona, quorum vnum malum sit. omnino autem hic locus cauillatorius est. Rursum quod in Thrasibulum Polycrates dixit, quod triginta tyrannos deposuit. coniungit enim. Vel quod in Oreste Theodectis est ex seiunctione, iustum, eam quæ maritum occiderit, mori: & patris vltionem a filio fieri par est: ergo hæc facta sunt: quæ si coniunxeris, non forte amplius iustum. id autem etiam ex defectu esse potest. non enim dixit a quo. Alius amplificatione confirmare aut refutare: Quod fit, si antequam demonstraueris quod feceris, rem amplifices. efficit enim vt videatur, vel quod non fecerit, quando qui causam dicit, amplificat: vel quod fecerit, quando accusator indignatur. Quare enthymema non est. falso enim colligit auditor factum ab eo esse, aut non esse, cum demonstratum non sit. Alius ex signo. nam id nihil colligit. Vt si quis dicit amores ciuitatibus conducere. nam Harmodii & Aristogitonis amores Hipparchi destruxerunt tyrannidem. Aut sic: furatur Dionysius. prauus enim est. nihil enim colligit, cum non sit omnis prauus fur, sed omnis fur prauus. Alius per accidens. sicuti Polycrates de muribus dicit ꝙ auxiliũ tulissent arcuum chordas rodentes. Aut si quis dicat optimum esse in cœnam vocari. nam Achilles cum apud Tenedum vocatus non esset, fuit iratus Achiuis. Constat autem illum quasi neglectum concitatum fuisse: quod inde accidit, ꝙ vocatus nõ fuit. Alius penes consequens, hoc pacto. Alexander magnanimus fuit. despexit enim multorum consuetudinem, & apud Idam secum conuersabatur. nã quia tales magnanimi sunt, magnanimus etiã is videbitur. Item exornat se delicate, noctuque circũerrat: adulter ergo. His simile, ꝙ in templis inopes & cantant, & saliunt, & ꝙ exulibus licet, vbicunque volũt habitare. nam cum iis qui felices esse vidẽtur, hæc assint, & ii quibus assunt, felices putabuntur. Sed in modo differũt: quapropter etiam in defectum incidunt. Alius penes nõ causam, vt causam, hoc pacto. Quia simul aut post hoc factum est. capiunt enim post hoc, quasi propter hoc, & maxime qui rempub. gerunt. vt Demades Demosthenis administrationem omnium maiorum causam esse dicebat, quoniam post illam bellum euenerit. Alius penes defectum eius, quod est quando, & quomodo, hoc pacto. Non iniuria Helenam abstulit Alexander, cum eligenti a patre daretur. non enim semper, sed semel. ad hoc enim vsque in potestate patris erat. Vel sic, In

(Marginal letters B and C stand beside the lines "re aut refutare" and "quens, hoc pacto" respectively.)

Ex coniunctis & seiunctis.

Ex amplificatione.

Ex signo.

Ex accidenti.

Penes consequens.

Penes non causam vt causam.

Ex defectus ipsius quando & q̃uo.

Penes simpliciter & non simpliciter,

gens cõtumelia est liberos homines pulsare. non enim omnino, sed cum non incœperint, manus inferre. Ad hæc, sicut in contentiosis penes simpliciter, & non simpliciter, sed quoddam fit apparens syllogismus. Vt in dialecticis, ꝙ non ens, ens est: nam non ens, est non ens, Et ꝙ scitur ignotum, scitur enim ignotũ ꝙ ignotum sit. Sic etiã in rhetoricis apparens est enthymema penes probabile, non simpliciter sed probabile quoddam. Id vero est non vniuersaliter, vt Agathon quoque dicit: Forte quis illud probabile putet, multa mortalibus esse non probabilia. fit.n. hoc præter probabile: quare id etiã probabile, quod est præter probabile, si vero sic, erit probabile, quod est non probabile. Verum vt in contentiosis secundum quid, aut ad aliquid, aut quomodo, non additum deceptionem facit, ita & hic, quoniam probabile sit nõ simpliciter, sed quoddam: quo ex loco ars Coracis composita est. Nam siue suspectus non sit, vt si pulsationis imbellis homo accusetur, non enim probabile id: siue suspectus, quoniã robustus: nec id etiam probabile, quoniam probabile videri poterat, & similiter in aliis. nam vel suspectus, vel non suspectus erit necessario, vtraque profecto probabilia videntur. sed alterum probabile est, alterum non simpliciter, sed vt dictum est. Inferiorem quoque rationem superiorem facere hoc ipsum est. Hinc iure homines Protagoræ professionem non ferebant. falsum enim profitebatur, non verum. Sed apparens probabile, nec in arte vlla, sed in Rhetorica, & cõtentiosa. Sed de enthymematibus tam de iis quæ sunt, quam de apparentibus, dictum est. Nunc de solutionibus dicendum videtur.

De Enthymematum solutionibus.
Cap. XXVI.

SOluimus autem vel aliud enthymema contra opponentes, vel obiectionem inferentes. Cum igitur aliud opponimus, patet ꝙ ex eisdem possumus dicere locis. Syllogismi enim ex probabilibus sunt: probabilia vero multa inter se contraria sunt. Obiectiones autem, sicut in Topicis, quatuor ex locis inueniuntur. Sunt enim aut ex eodem, aut ex simili, aut ex contrario, aut ex iudicatis. Ex eodem, vt si enthymema esset de amore, quoniam bonus: obiectio duplex est. nam vel vniuersaliter dices omnem indigentiam malum esse, vel secundũ partem, ꝙ neque optimi, neque pessimi amores dicerentur, nisi etiã mali essent amores. Ex contrario autem obiectio ducitur: vt si cũ enthymema esset, probum virum amicis benefacere: at nec improbos male, responderes. Ex simili vero hoc pacto fit enthymema, Maleficio affecti semper oderunt. At, inquies, beneficio affecti non semper

Ex eodem obiectio.

Ex contrario.

Ex simili.

A amant. Iudicata vero ea dicimus, quæ clarissimorum virorum iudicio cōprobata sunt. Sit enthymema, quòd oporteat ebriis ignoscere, cum ignorantes peccent. Obiectio: Non ergo Pittacus laude dignus esset, qui maiores pœnas in legibus sumi de illis scripsit, qui vino peccent. Verum quoniam ex iis quatuor omnia enthymemata fluunt, probabili, exemplo, argumento, signo: & sunt ex Probabilibus quidem, quæ colliguntur ex iis quæ vt plurimum aut sunt, aut esse videntur: ab Exemplo autem, quæ per inductionem ex vno vel pluribus similibus, cum vniuersale ceperis, & particularia ratiocinatione collegeris: ex Argumento autem, sunt quæ ex iis inferuntur, quæ necessario indicio sunt: ex Signo vero, cum per vniuersale aut singulare, siue sit, siue non, collegeris: quoniam igitur probabile non semper, sed vt plurimum verum est perspicuum est possibile semper esse huiusmodi enthymemata soluere obiectione allata. Quæ quidem non semper vera, sed apparens solutio est. nam qui obiicit, B non dissoluit verisimilitudinem, sed non esse necessariam probat. Quare semper contingit defendentem magis quam accusantem abundare propter hanc deceptionem. Nam cum accusator per probabilia confirmet, semperq; quod vt plurimum est obiectionem habeat: non enim esset probabile, sed semper ac necessarium: non est eadem solutio, quòd non sit probabile, & quòd non sit necessarium. Itaque iudex deceptus putat, si ita solutum est, aut probabile non esse, aut sibi non iudicandum, vt dicebamus. Sed non ex necessariis tantum iudicandum est, verumetiam ex probabilibus. id enim est optima sententia iudicare. Quare non satisfacit cum soluat, probetq; non esse necessariũ: sed soluendum est, quod nō probabile: quod eueniet, si obiectio magis vt plurimum est. Dupliciter aũt potest hmōi esse: aut tempore, aut rebus ipsis. firmissima vero est si C vtrisq;. nam quod sæpius fit, id magis probabile est. Refutātur aũt & signa, & quæ ex signis sunt enthymemata, ēt si vera sunt, vt prius dictũ est. nullũ.n. signũ syllogismo colligit, vt nobis ex Analyticis patuit. cōtra exēpla vero eadem quæ cōtra probabilia est dissolutio. nā si quid habemus, nec si solutum est, sed quod nō sit necessariũ, & aut plura, aut sæpius, aliter. sin vero & plura & sæpius, sic pugnandum, aut non esse simile id de quo agitur, aut nō similiter, quādamque inesse differentiam. Argumēta vero, & quæ ex argumentis sunt enthymemata, nō possunt, solui, quod syllogismo nō colligāt: quod etiam ex Resolutiuis patuit. quare restat probare ꝙ ita sit vt dicitur. Quòd si patet ita esse, & argumentum esse, insolubile iam id redditur, cum omnia per demonstrationem facta sint certiora.

Ex iudicatis

Ex quatuor omnia fluere enthymemata.

Amplificationem & Attenuationem non esse enthymematis locum. nec refutatiua & affirmatiua enthymemata diuersas esse species. **Cap. XXVII.**

AMplificatio autem & attenuatio non est enthymemati elementum. idem enim elementum dico, & locum. Nam elementum ac locus est; in quem multa incidun enthymemata. amplificatio autem & attenuatio enth memata sunt, ad ostendendum magnum esse vel pa uum, quemadmodum bonum quoque ac malum, iustum ac iniu stum, & aliorum quodlibet. hæc vero sunt omnia, de quibus syllo gismi aut enthymemata fiunt. quare si nihil horum locus enthym matis est, nec amplificatio, ac attenuatio. Verum nec refutatiua e thymemata species quædam est alia, quã affirmatiua sunt. patet na que quòd refutat aut obiectionem inferens, aut probans. Probat autem quod oppositum est. vt si factum vnus esse ostendit, alter fa ctum non esse. quòd si factum non esse ille, factum esse hic osten det. quamobrem non erit hæc differentia, cum eisdem vtrique vta tur. enthymemata autem afferunt quòd sit, aut non sit. Obiectio etiam non est enthymema, sed, sicut in Topicis opinionem qua dam dicere, vnde perspicuum fiat, vel quòd non colligit syllogi mo, vel ꝙ falsum quiddam assumpsit. Sed de exemplo, de senten tia, de enthymematibus, ac omnino de rebus vnde inueniemus, quomodo inuentas dissoluemus, hæc nobis dicta sint.

C

ARISTOTELIS

ARTIS RHETORICAE.

LIBER TERTIVS.

Cum Auerrois Cordub. Paraphrasi.

SVMMA LIBRI.

De ijs quę ad Dictionem, Eloquutionem ve pertinent.
De partium ordine in ipsa Oratione.

De partibus Rhetoricæ. *Cap. I.*

VErum quoniam tria in oratione requiruntur: primũ vnde fiat fides, alterum de eloquutione, tertium de ordine partium orationis: ac de fide iam dictum est, ex quibus, & ex quot, quòd ex tribus, & cur tot solum: nam aut quia ipsi qui iudicant, quodammodo affecti sunt, aut quia quales quosdam eos qui dicunt arbitrantur, aut quia quod demonstratum est, omnibus persuadetur: & ad hæc explanatum vnde enthymemata inueniantur: sunt enim species enthymematum & loci: sequitur nunc vt de eloquutione dicamus. Non enim sufficit si habeas quæ dicenda sint, sed necesse est ea, vt oportet dicere: quod plurimum confert vt oratio qualis quædam esse videatur. Primum igitur quæsitum est, quod natura primũ est, vnde res ipsæ credibilitatem habeant. deinde quo pacto in di C ctione ponendæ sunt. tertio, quòd vires quidem habet ingentes, sed nondum explicatum, quomodo ptonuciandum. nam vel iu tragœdiam atque comœdiam tardius accessit. ipsi enim poetæ tragœdias olim pronunciabant. quare manifestum est id etiam in Rhetorica ita esse, quemadmodum in re Poetica: quod & alii quidam tractarunt, & Glaucus Teius. Est autem pronunciatio in voce, quo pacto ipsa in singulis affectibus vtendum sit, veluti quando magna, quã do parua, quando mediocri, & accentibus quomodo, sicut acuto, graui, mediocri. Et quibus in vnoquoque numeris. tria enim sunt quæ considerant, magnitudo, harmonia, numerus. Præmia ergo ex certaminibus ii pene ferunt. Verum sicut in poeticis certaminibus plusquam ipsi poetæ possunt qui agunt, sic & in ciuilibus propter ciuitatum deprauationem. Sed nondum de ipsa ars cõposita est. nam & de eloquutione tardius acceptum: videturque parum honestum esse, si bene examines: sed tamen cum Rhetorica, eiusq; præceptio ad opinionem spectat, nou ꝙ recte se habeat, sed quia necessarium,

non est negligendum. Iustum enim est nihil plus in oratione quære-re, quam ne aut dolore aut voluptate afficias. ita cũ pars sit ipsis rebus certare, cætera præter demonstrationes superuacanea sunt. verũ tamen nimium faciunt vt dictum est, propter auditorum prauitatẽ. Verum eloquutio ipsa habet parum quid in dicendo semper necessarium. refert. n. ad significandum sic aut sic dicere, quamuis non tantum. Verum hæc omnia imaginationis sunt, & ad auditorem: quapropter nemo Geometriam sic docet. illa igitur cum accesserit, id facit, quod & pronunciatio. Cœperunt autem parum de ipsa quidam dicere, veluti Thrasymachus de commiserationis pronũciatione: sed est naturæ aptum esse & ad agendum & minus artificiosum quã cætera, eloquutio autem artificiosa. quocirca qui id facere possint rhetores, iis quoq; sicut & pronunciantibus præmia posita sunt. nam orationes scriptæ vehementiores propter eloquutionem videntur, quã propter sententias. Cœperunt igitur, sicuti natura postulat, id primo poetæ mouere. nam ipsa nomina imitationes sunt. Est autem & vox nobis ad imitandum omnium particularum aptissima. quapropter artes quoque constitutæ sunt, rapsodia, & histrionica, & aliæ huiusmodi. Ac quoniam poetę res friuolas dicentes, propter dictionẽ videbantur gloriam consequuti, idcirco poetica primo suscepta est dictio, qualis est Gorgiæ. & ad præsens vsq; multi minus docti hoc optime dicere arbitrantur. id vero ita non est, sed alia orationis, alia poetis dictio est. Quod inde etiam ostenditur, ꝙ nec ipsi qui tragœdias faciunt, illo modo amplius vtuntur. verum sicut ex tetrametris ad iambicum transgressi sunt, quoniam metrorum omnium id orationi simillimum est: sic quæcunque nominum præter consuetudinem sunt, ea neglexerunt: & quibus prisci exornabant, & in præsentiarum etiam qui hexametra componunt, prætermiserunt. Quamobrem risu dignum est eos imitari, qui non amplius illo modo vtuntur. Quare perspicuum est, non omnia quæ de dictione dici possunt, nobis esse examinanda, sed de ea qua dicimus. De illa vero dictũ est in iis quæ de arte Poetica tractauimus. ibi ergo perspiciatur.

Vox nobis ad imitandũ aptissima.

A B C

De Eloquutionis virtute. *Cap. II.*

ELoquutionis igitur huius virtus dilucíditate definiatur: quod ita esse illud signi est, quoniam nisi oratio significet, non habebit opus suum. Et nec deiectam & humilem, nec rerum dignitatem excedere, sed accommodatam esse oportet. poetica enim forte non humilis, sed orationi non accommodata est. Dilucidam autem reddunt orationem, quæ propria sunt, siue nomina, siue verba: non deiectam vero, sed ornatam reliqua, de quibus in arte Poetica diximus. nam inusitata grauiorem reddunt orationem. quod enim ad peregrinos

A atq; aduenas patimur, id etiam ipsum ad dictionem sustinemus. Quocirca insitatioria sunt adhibenda. hæc enim ex omnibus admiramur. mirabile autem omne iucundum est. In metro igitur multa id faciũt, cõmodeq; ibi dicuntur. nam tam res quã personę, de quibus habetur oratio, excellentiores sunt. in oratione vero soluta, cũ cã minor sit, multo paucioribus vtendum. nam ibi quoq; si seruus aut adolescens ornatiora diceret, aut de paruis, indecorum esset. Sed est etiam in his imminutio & incrementum decori. quare oportet id facientes latere, nec ficte dicere videantur, sed innate. hoc enim verisimilem facit orationem, illud autem contrariũ. nã tanquam insidiantia vituperantur, quemadmodum & vina mixta. Quod Theodori vox ad aliorum habet histrionum. illa enim eius ipsius qui dicit esse videtur, hæ alienæ. Celantur autem facile, si quis ex consuetis eligẽs componat: quod Euripides facit, & primus monstrauit. Cum au-

B tem nominibus atque verbis constet oratio, cumq; nominum tot sint genera, quot in arte Poetica dicta sunt, ex iis priscis quædam, & compositis atque iteratis nominibus & fictitiis raro & paucis in locis vtendum. sed vbi, dicemus postea. causa quoque dicta est. ad maius enim quã decorum est, orationem extollunt. Propria vero, & cõgrua & translatio solutæ orationis eloquutioni conueniũt. cuius signum est, ꝙ solum his omnes vtuntur. omnes enim translationibus, & congruis, atque propriis colloquuntur. Quare patet, si quis hęc recte cõponat, ꝙ oratio & clara, & prisca videbitur: & cur prisca, latebit. quę orationis oratoriæ virtus erat. Nominum vero quæ sunt equiuoca, cauillatoriæ conferunt. æquiuocationibus enim fraudem parat. quæ vero synonyma sunt, poetis. Dico autem propria & synonyma, vt proficisci ac ire: nam hæc ambo & propria & synonyma sunt adinuicem Quid autem vnumquodq; horum sit, & quot translationis genera sint, & ꝙ plurimũ tã in re poetica, quã in soluta oratione trãsla-

C tiones possint, in arte Poetica, vt diximus, dictum est. Tanto autem magis in ipsis oratori est elaborandum, quanto pauciora præsidia soluta oratio habet, quam metrica. Sed dilucidum quoq; iucundum ac priscum maxime affert translatio: neque est accipere ipsum ab aliquo. Sunt autem epitheta, & translationes accõmodatæ a inuicẽ dicenda. quod ex proportione fiet, aliter indecorum videbitur. nam cõtraria simul collata maxime apparent. Considerandum igitur, vt iuueni purpureum, sic seni quid conuenit non enim eadem vtrisque decora est vestis. Ad hæc, cum laudare velis a melioribus. cum vituperare, a peioribus, eorum quæ in genere sunt, ducẽda translatio est. Veluti si quoniam in eodem genere contraria sunt, mendicantẽ vouere dicere, & vouentem mendicare. nam quoniam petitiones ambo sunt, licet quod diximus facere. sicut etiam Iphicrates dixit Calliam *mitragyrtem, sed nõ daduchum dixit autem non fuisse ipsum initiatum. non enim mitragyrtem ipsum appelasset, sed* daduchum

De ꝓpriis, congruo, ac translatione

*mitratum
*te diferum

nam cum vtraque in diuinis sint, alterum laudabile, alterum illaudabile est. Sic etiam Dionysii adulatores, magistros seipsos appellabant. Hæc autem ambo metaphora, hęc quidem sordidantium, hæc autem contrarium. Et prædones quidem seipsos acquisitores vocāt nunc. quapropter licebit etiam dicere iniuriatum erraſſe, & erranté iniuriari. furatum quoque & accepiſſe, & rapuiſſe. Quod vero Telephus apud Euripidem dicit, regnare capulos, & in Mysiam delatus, indecorum est. nam regnare cum dignitatem rerum excedat, nó celatur. Fit autem in syllabis quoque error, cum suauem vocem nó faciant, veluti Dionysius Chalceus in elegiis Poesim clamorem Calliopes appellat. nam vtraq; voces sunt. translatio autem per non significantes voces friuola est. Præterea non longe repetenda, sed a propinquis, & iis quæ eiusdem generis sunt: & innominata per trāslationem ita nominare oportet, vt cum dicta sint, pateat esse propinqua. vt in illo comprobato ænigmate, Æereum vidi virum ignitum, viro cōglutinatum. res enim innominata est: sed ambo additio quędam sunt. conglutinationem igitur ipsius cucurbitæ adhæsionem dixit. Et profecto in comprobatis ænigmatibus commodas possumus inuenire translationes. nam cum ænigmaticæ orationi translationes congruant, manifestum est probe, ac ex probis esse translatum. Pulchritudo autem nominis (vt Lycimnius ait) in sono, aut in significato. turpitudo quoque similiter. & ad hæc tertium, quod cauillatoriam soluit rationem. non enim (vt dixit Bryson) nemo turpiter loquitur, cum hocce dixit, si quid dicit, hocce significat. nam id falsum est, cum aliud alio magis proprium sit, & similius, & aptius, vt rem ante oculos ponat. Præterea non similiter se habens hoc, & hoc significat. quare vel sic aliud alio pulchrius & turpius existimandum. nam vtraque honestum ac turpe significant, sed non inquantum honestum, aut inquantum turpe: aut hæc quidem sic, sed magis & minus. Translationes vero a pulchris transferendæ aut voce, aut potestate, aut visu, aut alio quodam sensu. differt autem, & melius dicitur aurora rosea, quam phœnicia, vel multo ineptius rubea. In epithetis etiam adiectiones tam a malo vel turpi facere possumus, vt matricida, quam a meliore, vt vltor parentis. & Simonides cum sibi non multum afferebat qui mulabus vicit, nolebat carmen componere, quasi moleste ferret in laudem mularum id facere. cum vero multum attulit, componebat, Equorum saluete ventipedum filiæ. atqui asinorum etiam filiæ erant. Ad hæc, id ipsum diminuere. est autem diminutio quæ tam bonum quam malum minus ostendit, vt in Babyloniis Aristophanes mordaciter dicit pro auro aurulum, pro veste vesticula, pro conuitio conuitiolum, pro ægrotatione ægrotatiuncula. Cautum autem esse oportet, & in vtrisque seruare mediocritatem.

De

De Frigidis. *Cap. III.*

Frigida vero in dictione fiunt quadrupliciter. In nominibus compositis, vt Lycophrō multifacies cęlos, magni ceruicis terræ, littus angusto portum. Et, vt Gorgias appellabat, mendici musum adulatorem, & periuros, atque probiiuros. Et vt Alcidamas, referta animū viribus, & faciem facta ignicolor. & promptitudinem ipsorum putauit forem finiferam, & orationis vim finiferam constituit, & purpuro color Thessali pauimentum. nam omnia hæc propter compositionem poetica videntur. Hæc quidem vna causa est. Altera priscis nimium vti, vt Lycophron, Xerxes dico vir montis instar, & Schirō vir vastus. Et alcidamas ludicrum Poesi, & ipsam naturæ stoliditatem, & ardenti mentis ira exacerbatum. Tertium in epithetis, cum aut longis, aut alienis, aut frequentioribus vtimur. in Poesi enim decet album lac dicere: in Oratione vero soluta nonnulla indecora sunt, nonnulla si crebrius ponantur, arguūt ac patefaciunt modum poeticum. Sed quoniā opus est ipsis vti (tollunt. n. quod vsitatissimū est, & faciunt vt eloquutio grauior videatur) habenda est medio critatis cura, ne peius efficiant, quam si frustra dicerentur. nam male dicere illi efficitur, iis non bene. Idcirco quæ scripsit Alcidamas, frigida videntur. non enim quasi bellariis, sed quasi cibariis vtitur epithetis, valde crebris ac patentibus, & amplioribus quā res postulat. non enim sudorem dicit, sed sudorem humidum: nec Isthmia, sed in Isthmiorum solennitatem: nec leges, sed ciuitatū leges: nec curribundus, sed impetu animi curribundum: nec auditoriū, sed naturæ auditorium, & tristem solicitudinem animi: nec gratię, sed plebeiæ gratiæ conditor, & gubernator audientium voluptatis, nec ramis, sed syluæ ramis occuluit: nec corpus tegebat, sed pudenda corporis: & honorabilem animi cupiditatem: quod simul. & compositum & epitheton est. Sic igitur poema, & sic prauitatis adinuenerunt excessum. Nam poetæ propter indecorum ridicula & frigida confingunt atque componunt: & ad hæc obscura propter nugationem. qui. n. quamuis auditor intelligat, tamen interponit, dilucidıtatem obscuritate dissoluit. Vtimur autem compositis, cum & res innominata sit, & dictio ad compositionem apta, vt immorari, parricida. quod etiam si crebrius fit, omnino poeticum est. Quare composita dictio dithyrambicis est perutilis, inflati namq; isti sunt. Prisca vero heroicis. dignitatem enim ac magnitudinem affert. Translatio autem iambicis, qui bus nunc vtuntur, vt dictum est. Ad hæc in translationibus quarto frigiditas fit, cum non conueniat, aut quoniam ridicule, quibus Comici vtuntur, aut quoniam inflate nimis ac tragice, aut quoniam obscure, quia remotiores, vt Gorgias. Virides res atque exangues, quas turpiter seminasti, & perperam messuisti. hoc enim valde poeticum

Frigida ĩ cōpositis nominibus.

In nimium priscis.

In Epithetis

In trāslationibus.

eſt. Et vt etiam Alcidamas philoſophia vallum legum atque foſſam appellat. Odyſſeam vero pulcherrimum humanæ vitæ ſpeculum, nihilque tale poeſi ludicrum afferens. Cuncta enim hæc parum credibilia, propter ea quæ dicta ſunt. Illud autem Gorgiæ in hirundinem, cũ ſuper eum volans ſtercus emiſerit, optime ac tragice dictum eſt. dixit enim, Aui quidem philomenæ, ſi id fecerit, turpe non eſt, virgini autem turpiſsimum. Recte igitur obiurgauit, quoniam non q̃d eſt dixit, ſed quod fuit.

De imagine. *Cap.* *IIII.*

IMago etiam translatio eſt: parum enim a translatione differt. Nam cum Achillem vt leonem irruiſſe poeta dicit, Imago eſt: cum vero leonem, Translatio. nam quoniam vterq; viribus excellit, Achillem traducẽdo leonem appellauit. Accommodantur autem imagines orationi etiam ſolutæ, ſed rarius: poeticum enim id eſt. ducũtur vero ſicut translationes, non enim ab eis differunt, vt dictum eſt. Sunt igitur imagines in ſoluta oratione, vt apud Androtiona in Idriea, ſimilem ipſum eſſe canibus modo ſolutis. nam illæ procidentes mordent & Idriea ex vinculis ſolutum infeſtum eſſe. Et vt Theòdamas Archidamum Euxeno Geometriam ignoranti conferebat, & ex proportione. Erit enim Euxenus Archidamus geometricus. Et in Republica Platonis. Qui mortuos ſpoliant. eos canibus ſimiles eſſe, quæ lapides mordent, & proiicientes non tangunt. Et vt Demoſthenes in plebem, gubernatori ſimilem ipſam eſſe, robuſto quidem, ſed ſubcuruo. Illud quoq; in carmina poetarum, formoſis abſq; pulchritudine ſimilia eſſe. nam & illi cum defloruerint, & hæc ſoluto numero longe alia quã fuerint eſſe videntur. Et Pericles in Samios, ſimiles ipſos eſſe pueris, qui panem acipiũt, ſed plorantes. Et Bęotios, ꝙ ilicibus ſimiles eſſent, nam ilices inter ſeipſas frangi atq; dirumpi, & Bœotios aduerſus ſeipſos pugnantes. Item Demoſthenes in plebem, ꝙ ſimilis nauſea laborantibus ſit. Et Democrates oratores nutricibus conferebat, quæ deglutientes, cibum, ſaliua pueros iniugũt. Antiſthenes enim Cephiſodorum tenuem thuri parem eſſe dixit, quoniam contritum delectet. Nam hec omnia & vt imagines, & vt trãslationes dicere licet. Quare quæcunque vt translationes dicta probantur, omnia etiam imagines erunt, & imagines translationes erũt ratione indigentes. Verum oportet translationem quæ ex proportione ducitur, & ad vtranq; partem, & in iis quæ ſunt eiuſdem generis, reddere: vt ſi phiala Liberi patris ſcutum eſt commode quoque ſcutum ipſum Martis phiala dicetur. Oratio igitur ex iis componitur.

De Latinitate. Cap. V.

INitium autem eloquutionis Latinitas est, quæ in quinque fundatur. Primum in coniunctionibus, cum sicuti flagitant prius aut posterius alteram reddi ad alteram, sic collocantur: veluti ad ipsum Quidem, Vero, vel Autem consequitur. Oportet autem ita eas collocare, vt facile memoria teneantur, & neque longo interuallo reddire, neque coniunctionē aliam prius quã necessariã reddere: quod tamen, quamuis rarius, commode fit, hoc pacto. Ego vero postea quã mihi nunciatũ est (venit n. Cleorogãs atq; orans) ꝓfectus sum, mecũ eos accipiens. nam hic multæ ante redditionē interiectæ sunt cõiunctiones. Quòd si longior interpositio fiat, obscura erit oratio. Primum igitur coniunctiones bene disponantur. Deinde, propriis dicendum B vocabulis, & non per circuitiones. Tertio, non ambigue, nisi consulto ita quispiam faciat: quod faciunt, qui cum nihil habent dicere, aliquid tamen se dicere simulant: vt in Poesi fit, & Empedocles facit. Decipit enim circuitio, cum crebra sit, ac ita auditores afficiuntur: sicut multi cum ambigua oracula audiant, annunt. Cræsus cũ Halyn traiecerit, magnum delebit principatum. & omnino quoniam minor committitur error, idcirco rem in genere, qui vaticinantur, dicunt. Dicet enim forte aliquis verum magis in ludo paria, vel imparia dicens, quã quot: & magis ꝙ hoc erit, quã quãdo. quocirca aruspices nõ determinant quando. Hæc ergo omnia hisq; similia fugiẽda, nisi quis studio faciat. Quarto, vt Protagoras nomina generum distribuebat, masculina, fœminina, vascula. nam hæc quoque recte oportet reddere. sic progressa, collocutaq; præcesit. Quinto, vt multa & pau C ca, & vnum recte dicantur, vt, illi profecti hominem pulsarunt. Vniuersaliter autem oportet legibile esse quod scriptum est, & dictu facile. quod idem est. Id autem multæ coniunctiones non habẽt, nec ea quæ non facile distinguuntur: veluti quæ Heraclitus, scripsit, quę quoniam non patet priori ne an posteriori quicquam accõmodetur, distinguere arduũ est, veluti statim in ipso initio libri. ait. n. verbi qđ est semper, imprudentes homines sunt. dubium enim est vtri semper attribuendum sit. Præterea incõgrua fit oratio, cum non reddideris, nisi coniunxeris vtrique congruentia, vt sonum aut colorem videre quidem cõmune non est, sentire vero. Obscurum autem etiam cũ dicis non apponendo, sed multa interserendo, hoc pacto. Constitui enim, cum tecum hæc atque hæc & sic collocutus essem, proficisci, sed non hoc pacto. constitui enim proficisci, si hæc & sic collocutus essem.

De Amplitudine ac Breuitate eloquutionis. *Cap. VI.*

ELoquutionis vero amplitudinem hæc faciunt, si ratione nominis loco vtaris, veluti si non circulum, sed superficiem dicas, in qua medium ab extremis ęqualiter vndique distat. cuius contrarium ad breuitatem confert, si pro ratione nomen. Similiter si turpe, aut indecorum. nam si rationi turpitudo inest, nomen: si uero nomini, rationem dices. Si translationibus & epithetis significes, modo ne vt poeticum genus incidas. Si multa pro vno ponas, vt poetæ faciunt. nam & si vnum velint significare portum, dicũt tamẽ portus in Achiuos. Si non connectendo dicis, vxoris nostræ, vxoris tuæ. econtra vero breuiter, nostræ tuæq; vxoris. Item si cum coniunctione dicis. Sin vero breuiter absq; coiunctione, sed non inconnexa, hoc pacto, & profectus, & alloquutus illũ sum: profectus, alloquutus illũ sum. B
Præterea si quæ non sunt, ea dicis. Quod de Teumesso facit Antimachus, Modicus quidam ventosus collis. in infinitum enim sic amplificatio fit tam in bonis, quã in malis. Est igitur in vtroq; conducibile, si quomodo non habet dicis. Qua ex re verba etiam poetæ deducunt, vt illud, harmoniam infidem, & alyram. priuatiua enim inferũt quod maxime in translationibus quæ ex proportione sumuntur, probari solent: vt si quis tubam esse dicat cantum infidem.

De Decoro in eloquutione. *Cap. VII.*

Accõmodata oratio. DEcorum autem erit in eloquutione, si affecta erit, & morata, & rebus accomodata. Accommodata vero erit, si non sit humilis in rebus magnis, nec in paruis ampla, neque humili verbo insit ornatus. comica enim videtur, vt apud Cleophontem, venerabilis tu. Affecta vero, vt cum contumeliamur iratorum dicto. cum impia turpia que dicuntur, moleste quasi & caute dicere. cum laudabilia, cum admiratione: cum miserabilia, humiliter, & in aliis similiter. hęc enim accommodata dictio rem verisimilem reddit. nam cum auditores sic se habere homines in huiusmodi rebus considerent, decipiũtur. quare quanquã nõ ita sit vt orator dicit, putant tamen sic esse. Similiterque semper audiẽtes afficiuntur, ac ille qui affectus dicit, ẽt si non vere dicat. quocirca multi clamantes terrent auditores. Verum comprobatio quoq; a signis, morata est. sequitur enim si accommodata est, genera singula atque habitus. Dico autem genus, ætate, sexu, natione, vt puer, vir, senex, fęmina, Lacædemonius, Thessalus. Habitum autem, secundum quem qualis quidam in viuendo est. non.n. secundum omnem habitum vita qualis quędam est. Si igitur habitui

C

Afficta.

Morata.

A verba accomodantur, moratum dicendi faciet genus. non enim eadem, nec eodem modo indoctus & doctus dicet, Verum auditores ea quoque re afficiuntur, qua ſcriptores nimium vtuntur. quis neſcit quæ nemo ignorat? nam cum ſic dicitur, quaſi vereatur auditor ne ſolus ignarus eius rei ſit quam omnes ſciunt, annuit. Opportune vero, aut econtra his vti omnium generum commune eſt. Verum in omni exceſſu illud remedio eſt quod vulgo fertur. oportet enim vt quiſque ſeipſum caſtiget. ſic enim fit, vt quod dicitur, verum eſſe videatur. nec tamen dicentem latebit quid ſit quod hoc faciat. Præterea ſi omnibus ſimul congruentibus vtaris. ſic. n. auditor decipitur, Dico autē veluti ſi aſpera verba ſint, voce ac vultu, ac cæteris ſic vtendum, vt congruant. nam aliter vnumquodq; quale ſit apparet. Si ergo aſpere dicuntur lenia, & aſpera leniter, nullam habent veriſimilitudinem. Compoſita vero verba, ſi plura ſunt, & epitheta, & inuſitata, ex affectu dicenti congruūt. Ignoſcimus enim irato, ſi malū qd
B inauditum, incredibile, montisq; inſtar dicat, & tunc maxime quando iam commouit auditores laude ac vituperatione, odio aut amore: quod Iſocrates in Panegyrico facit circa finem. Fama vero, atque ſententia, & ſi qui paſſi ſunt. ſimilia enim dicunt omnes cōmoti: quare ſimiliter diſpoſiti hæc libenter audiunt. idcirco Poeſi quoq; cōgruunt. cōmoti enim poetæ, quoniam furore agūtur. Aut ergo ſic oportet, aut illudendo, ſicuti Gorgias faciebat, & ſicut ſe habent, quæ in Phædro ſunt.

De Numero. Cap. VIII.

C FIgura igitur orationis illa maxime probatur, quæ nec metrica eſt, nec ſine numero. Alterum enim non veriſimile fit, cum factum eſſe videatur, & ſimul diſtrahit auditorem, cum attendere faciat, quando rurſus ſimile dicetur. ſicut etiam præcones pueri præueniunt, illudque præoccupant, quem procuratorem eligat, qui Cleonem manumittit. Alterum, quod ſine numero eſt, interminatum eſt. Verum terminari quidem oportet orationem: ſed non metro. infinitū enim nec iucundū nec cognoſcibile eſt. omnia vero numero terminātur. Numerus autem figuræ eloquutionis rhythmus eſt, cuius menſuræ deciſiones ſunt. quare numerum quidem habebit oratio, metrum vero non habebit, ne poema ſit, numerum quoque non omnino exquiſitum: quod erit ſi ad aliquid vſque inſit. Numerorū autem heroicus, amplus, elegans, & egens harmoniæ. Iambicus vero ipſa oratio multorum eſt. idcirco ex omnibus metris iambica. ex tempore maxime dicunt. ſed opus eſt ampliorem orationem facere, ac vulgo alienam. Trochaicus autem tripudiis aptior. quod ita eſſe tetrametra oſtendunt. Reſtat etiam pęna, quo quaſi ſecreto a

Thraſymacho incipientes vtebantur, ſed neſciebant dicere quis eſ- ſet. Tertius autem eſt pæan, qui & ex prædictis conſtat. ſunt enim tria ad duo, cum alter illorum vnum ad vnum ſit, alter duo ad vnũ. his igitur ꝓportionibus ſeſquitertia conſtat:& hæc eſt pæna. Reliqui igitur & propter ea quæ dicta ſunt quoniam metrici, omittantur. Pęan vero ſumendus, in quo ſolo ex dictis numeris metrum non conſtat. quare maxime latet. Impræſentiarum itaq; vno pęane incipientes etiam vtuntur. Sed oportet exitum a principio differe. nam cum ſinc duo inter ſe oppoſita pæanis genera, vnum in quo prima producta eſt, quam tres breues ſequuntur, Delogena Diana filia Iouis, principiis congruit, ſicut & vtuntur. alterum econtra, in quo tres pręcedunt breues, vltima vero producitur: Poſt terras & aquas Occeanunq; rapit atranox. Is igitur exitum facit incommodum. nam breuis cum imperfecta ſit, manchum facit, ſi vltima eſt. Oportet igitur producta diſſeparare, vt finis manifeſtus ſit, non propter ſcriptorem, nec propter compoſitionem, ꝓpter numerum. Quod igitur non ſine numero, ſed numeroſam oportet eſſe orationem, & qui. ſonorum faciunt numerum, & quo pacto diſpoſiti, dictum eſt.

De Pendente oratione, ac eius contraria. *Cap. IX.*

NEceſſarium autem eſt vel pendentem eſſe orationem, ipſaque coniunctione vnam, vt qui in dithyrambicis ambitus ſunt, vel conuolutam, & priſcorum poetarum antiſtrophis ſimilem. Pendens igitur compoſitio ac priſca Herodoti eſt Thurii: qua priores quidem omnes, nunc vero non-multi vtuntur. Dico autem pendentem, quæ nullum per ſe habet exitum: niſi res quæ dicitur, in exitum peruenerit. quæ inſuauis eſt, quoniam infinita. omnes.n. finem conſpicere volunt. quocirca etiam in calce expirant, ac reſoluuntur. non enim fatigantur, cum calcem proſpiciant. Pendens igitur talis compoſitio eſt. Conuoluta vero, quæ circuitibus effertur. Circuitum autem, id eſt Græce περίοδον, appello compoſitionem quæ ipſa per ſeipſam principium habeat & finem, magnitudinemque mediocrem. Quæ cõpoſitio ſuauis atque dilucida eſt. Suauis quidem, quoniam interminato contraria eſt, & quoniam ſemper aliquid ſe habere auditor putat, cum ſibi aliquid ſemper terminatum ſit. nam cum nihil pręuideatur nec expediatur iniucũda compoſitio eſt. Dilucida vero, quoniam memoria facile retineatur, quod habet, quoniã circuitus cõpoſitio numeroſa eſt: quæ res omnium aptiſsima eſt, vt facile memoria teneatur. Quapropter carmina omnes melius recordantur, quam ſolutam orationem. numerum nanq; habent, quo menſurantur. Oportet autem vt ſenſus quoq; in circuitu concludatur, nec incidatur, ſi-

Pẽdens oratio quę.

Conuoluta.

Circuitus quid, & eius ſpecies.

A cut iambici Sophoclis versus, Calidon hæc est terra Peloponesiacæ telluris. contrarium itaq; contingit suspicari: vt in eo quod modo diximus, Calidonem in Pelopõneso esse. Circuitus autẽ alius ex membris cõstat, alius supinus est. Ex mẽbris constare dicitur, cũ oratio absoluta sit & distincta, facilisq; respirationis, nõ in ipso interuallo vt qui modo dictus est circuitus, sed totus: membrũ vero est altera eius particula. Supinum autem dicimus, qui vno membro constat. Verũ oportet ne tam mẽbra, quã circuitus ipsi aut mãci sint, aut longi. parua.n. quasi cespitare auditorem faciũt. nã necesse est, qñ ad longius & mediocritatẽ prospiciat, nec sibi terminũ præfixerit, cum subito interuallo retrahatur, quasi cespitationẽ ex repulsione fieri. Longiora vero sic auditorem relinquunt, sicut qui calcem prætereunt, deambulantes relinquunt. Circuitus igitur longus omnino fit, quod Chius Democritus in Melãpodem qui pro antistrophis suspensionẽ fecit, mordaciter dixit: is vero malum alii struens, sibiipsi malum fa
B bricatus est. longa.n. suspensio faciẽti pessima. quod cõmmode in lõgi membris quoq; dicere possumus. Qui vero breuimembres nimium sunt, circuitus nõ sunt. præcipitem enim agunt auditorem. Dictio autem quæ in membro est, alia opposita est, alia nõ opposita: Nõ opposita quidem, hoc pacto. Sæpenumero eos miratus sum, qui festos dies celebrant, & agones gymnicos instituerũt. Opposita vero, cum in vtroque membro aut contrarium ad contrarium refertur, aut idem contrariis adiũgitur, hoc pacto: Vtrisque vtilitatem attulerũt, & iis qui remanserunt, & iis qui sequuti sunt. nam illis plura quam domi habebant, conquisierunt, his sufficientia domi reliquerunt. Cõtraria vero est ramansio sequutioni, sufficiens pluribus. quare pecunia indigentibus, & absumere volentibus, absumptio acquisitioni opponitur. Item accidit etiam sæpius vt stolidi feliciter, prudentes infeliciter agant: quia illi mox quidem virtuosis dignificati sunt: non
C multo autem posterius principatum maris acceperunt. Item nauigauit per terras, pedibus iuit per maria. Helespontum enim coniunxit, Atho montem effodit. Item natura ciues, lege ciuitates priuãtur. nam ipsorum alii misere interierunt, alii turpiter exularunt. Item turpe est cum priuatim Barbaris in famulatu vtamur, multos sociorum ipsis publice seruientes negligere. Item aut viuos amplifices, aut mortuos derelinquas. Item quod ad Pitholaum aliquis dixit, & ad Lycophronem in prætorio: Isti nos domi quidẽ seruientes vendebant, postea autem quam venerunt ad vnos, empti sunt. in his enim omnibus quod diximus fit. Estque suauis huiusmodi dictio, vel quoniã contraria patent aperte, multoq; magis cum ad se ipsa breui referuntur: vel qnoniam oratio syllogismo similis videtur. Elenchus enim oppositorum collectio est: huiusmodi autem oratio contentio dicitur. Compar vero, cum membra æqualia sunt. Assimulatio autem est, cum vltima vtrisq; membris similia sunt. idq; neces-

ſario, vel incipiendo, vel deſinendo. & incipiendo quidem in nomini- A
bus ſemper ſic: ager erat, qui ager eſſe dicebatur. deſinendo vero in vltimis ſyllabis vel verbi, vel nominis, aut etiã in integra dictione. Ac in verbi quidem vltima ſyllaba quod ſimiliter deſinens dicitur, ſic: Putarunt eum benefeciſſe, & eum ipſum cauſam fuiſſe. In nominis autem quod ſimiliter cadens appellatur, hoc modo: Erat in cogitatione maxima, & in ſpe minima. In verbo autem integro, quã conuerſionem appellamus, hoc pacto: At tu & viuo dicebas male, & nũc in mortuum ſcribis male. Concurrunt autem in idem nonnunquam contentio, cõpar, & ſimiliter deſinẽs. Circuituum vero principia in Theodecticis enumerata fere ſunt. Sed contentiones falſę quoq; inueniuntur, vt apud Epicharmum: Interdum quidem ego illorum eram, interdum vero apud illos ego.

De Vrbanis. Cap. X. B

VErum quoniam de his iam demonſtratum eſt, nunc vnde vrbana ducantur, & ea maxime quæ probantur, dicendum eſt. Nam poſſe facete dicere, aut ingenioſi eſt, aut exercitati: docere autem, doctrinæ huius. Quare nobis dicenda enumerandaque ſunt, id initium ſumentibus. Faciliter diſcere ac intelligere, natura omnibus eſt ſuaue: verba vero aliquid ſignificant. quare quæcunque ex verbis facile nobis ingerunt diſciplinam, hæc ſuauiſsima ſunt. Priſca igitur ac aliarum gentium non intelliguntur: propria vero ac noſtratia ſcimus. Translatio autem id maxime facit. Nam cum ſenectutem quis ſtipulam dixerit, diſciplinam per ſenectutem cognitionemque fecit: quoniam vtraque defloruerunt. Verum poetarum etiam imagines idipſum faciunt. Vnde illis vti vrbanum eſſe videtur, cum ſit imago, vt iam dictum eſt, translatio additione differẽs. quare minus C
ſuauis, quoniam longior: & non dicit hoc illud eſſe, quare nec animus id quærit. Neceſſe igitur eſt tam dictionem quam enthymemata ea vrbana eſſe, quę velocem nobis cognitionem faciunt. Idcirco nec quæ ſuperficialia ſunt, ex enthymematibus comprobantur. dicimus autem ſuperficialia, quæ cuilibet patent, nec quicquam habent quod in eis quærere oporteat. Nec quæcunque dicta ignorantur, ſed quorumcunq; cognitio vel ſimul dum dicantur fit, etiã ſi prius non erat, vel non multo poſt mens ea conſequitur. ſic enim quaſi diſciplinatio fit, illo autem modo neutrum. Verum hæc atque huiuſmodi enthymemata propter ſententiam comprobantur, propter dictionem autem dicendi quidem figura, ſi per oppoſitionem dicuntur, hoc modo: Quam communem aliis pacem, eam ſuis bellum putabant. opponitur enim bellum paci. Verbis vero ſi translatio ineſt orationi, nec aliena. difficilis enim hæc intellectu eſt, nec ſuperfi

A cialis.nō enim mouet.Præterea si præ oculis rem ponit quasi agatur.
cernere enim magis possumus quæ agũtur,quã futura.Et ad hæc tria
cōsiderãda sunt,translatio, oppositio, principiũ. Cũ aũt quatuor trãs
lationes sint,maxime quę secũdũ proportionē sunt,cōprobantur: vt
Pericles de iuuenibus qui in bello perierunt, dixit sic iuuentutem e
ciuitate amissam,veluti si quis ver tollat ex anno. Et Leptines de La-
cedęmoniis,nō permissuros vt Gręcia lusca fiat.Et Cephisodotus cũ
Chares Olyntiaci belli rationē reddere festinaret,grauiter ferebat,
dicens in laqueo ab eo plebē teneri,cui rō reddēda est.Idē ĩ Eubœã
Atheniēses exhortans, sumptis necessariis dixit oportere Miltiadæ
sniam exire. Et Iphicrates cũ inducias cũ Epidaurēsibus,& regionē
maritimã Atheniēses fecissent, moleste tulit, dixitq; neruos belli ab
ipsis esse incisos.Et Pericles Aeginam dixit tollendam Piræi pestē.Et
Esion,Græciam in Siciliam effuderunt. translatio.n.id,& ante ocu-
B los.Item vt Græcia clamet.nam & id modo quodam ante oculos trãs
latio est. Et Cephisodotus cauēdum esse,ne consilia concursus fiãt.
Et Isocrates in diē festum concurrētes.Et in funebri, quod dignum
esset in sepultura eorum qui apud Salamina ceciderunt,Græciã cri-
nes incidere, quoniam vna cum virtute ipsorũ libertas quoq; sepul-
ta esset.Nam si dixisset,dignũ esse lacrymas effundere,cum vna vir-
tus quoq; sepeliatur, translatio esset, & ante oculos. sed quoniam
vna cum virtute libertatem dixit,quandã habet oppositionē.Et Iphi
crates.Via enim est mihi orationis per medias res gestas Charetis.
translatio enim ex proportione est. Et illud,per medias, ante ocu-
los ponit. Et qui dicit pericula ipsa exhortari vt in periculis succur-
ramus,ante oculos transfert.Et quod Deus in anima lumen intelle-
ctus accendit.vtraque enim significanter dicta sunt. Nec bella dissol
uimus,sed in posterum reiicimus. vtrunque enim futurum, & reie-
ctio,& huiusmodi pax. Item conditiones pacis trophæa sunt multo
C clariora, quam quæ in præliis constituuntur, cum hæc pro vno præ-
lio feliciter gesto,illæ pro totius belli dispositione. nam vtraque si-
gna victoriæ sunt. Item magnas vituperatione hominum pœnas
dant ciuitates.pœna.n. iustum quoddam damnum est. Dictum igi-
tur est vrbanitates ex translatione per proportionem dici,cum ante
oculos ponant.

Translationes quę maxime cōprobentur.

Quid sit ante oculos ponere. *Cap. XI.*

SEd nunc dicendum est quid est quod dicimus ante ocu
los,& quid facientibus emergit. Præ oculis igitur po-
nunt, quæcunque significanter geri aliquid ostendũt.
nam si quis bonum virum quadratum dicit, trans-
latione vsus est. vtrunque enim perfectum est. Sed

hæc translatio nihil gerentem significat. Illa vero significat in florentisſimorum ſtatu, vt illud: At Græci pedibus liberis irruerunt. nam irruere, & translatio & actio eſt. velocitatem enim oſtendit. Et veluti Homerus ſæpius facit, dum inanimata vt animata gerere dicat per translationem. In omnibus igitur ſi ſignificanter aliquid geri oſtendas, comprobatur, vt in iſtis: Ac rurſus in campos lapis impudens ferebatur. Item, haſtaque volabat. Item, volare ardebat. Item, fixoque in terra corpore, ſaturari cupiebant. Item, at mucro per pectus ruens traiecit. nam in his omnibus quaſi animata gerere aliquid videntur. Impudentia enim, & rure, & cætera actiones ſunt, quæ omnia per translationem ex proportione poeta coniūxit. Sic enim lapis ſe habet ad Siſyphum, vt impudens ad eum, quem impudenter vexat. Verum hæc in imaginibus etiam comprobatis de rebus inanimatis facit, Suſpenſus fluctus. moueri enim ac viuere cuncta oſtendit. actio autem hæc mutatio eſt. Oportet autem vt iam dictum eſt, a propinquis & apertis transferre: quale in philoſophia quoque ſimile eſt, quod vel in multo diuerſis perſpicere ingenioſi eſt atque ſolertis. vt Archytas dixit idem eſſe prætorem, ac aram: quoniam ad vtrunque refugit qui iniuriam patitur. Aut ſi quis dicat anchoram & ſuſpenſorium idem eſſe. ſunt enim quid ambo, ſed differunt in eo quod inferius atque deſuper. Aut *exæquatas eſſe ciuitates. eadem enim in longe diuerſis ſuperficie ac viribus dicta æqualitas eſt. Sunt autem vrbanitates etiam per translationem ex deceptione: Manifeſtius autem fit quod didicit, quoniam contra opinabatur, videturque animus dicere: Ita vere eſt, ego vero errabam. *Dicta etiam commoda ex eo quod non dicit, vrbana ſunt. vt illud Steſichori, quod ei cicadæ humi canent. Eademque de cauſa quæ comprobantur ænigmata, iucunda ſunt. diſciplinatio enim ineſt. Dicitur etiam translatio, vt Theodorus dicit, cum noua dicuntur. quod fit cum præter opinionem ſit, nec vt ille dicit, ſi ad priorem opinionem conferas: verum quemadmodum in ridiculis quæ deprauata ſunt, & in ſalibus, qui ex literarum quadam fiunt deprauatione. decipitur enim auditor, & in metris, cum non conſequatuor oratio, vt auditor putabat. Ibat autem in pedibus habens vlcera. auditor autem opinabatur calceos dicturum. ſimul enim hæc dum dicuntur, aperiri oportet. Quod vero deprauatione fit, aliud facit quam dicit. vt illud Theodori aduerſus citharœdum Niconem, Turbat te. diſsimulauit enim velle dicere, quod te decipiat. id enim turbat ſignificat. at ille quoniā ex Thracia ipſum eſſe ſciebat, aliud dicebat. quo circa diſcenti iucundum. Sic & in vrbanis atque facetis, veluti apud Iſocratem principatum ciuitatis principium eſſe malorum. quod enim non putabatur dicturus, id dixit. Quæ omnia tunc probantur, cum per æquiuocationem vel translationem nomen affertur, & commode ſi ſemper bis. Nec oportet peregri-

* inęqualis.

De vrbanitatibus per translationē ex deceptione.

* ἀποφθέγματα.

A num peregrinum semper esse. Et illud Anaxandridæ, quod in primis fertur. Bonum est mori ante quã morte dignũ quid facias. Idẽ est enim ac si dicas: Dignum est mori, ante quã sis dignus mori. Genus igitur dictionis in istis est: verum quanto breuius, & per oppositionem dicta sunt, tanto magis probantur. Cuius rei causa est, quoniam maior disciplinatio, faciliusque propter oppositionem fit: & quoniam paucis, ideo citius. Oportet autem semper aut ad quẽ dicitur. aut quod recte dicitur, significari, si quod dicitur, & verum est, & non superficiale. Separantur. n. hæc nonnunquam hoc pacto: Mori oportet nihil peccantem. nam id non est vrbane dictum. nec id: Dignum oportet dignam vxorem ducere. sed si vtraque simul habebit, hoc modo: Dignum enim tunc mori, cum non sis dignus mori. quanto autem plura contineat, tanto vrbanius videtur: vt si & verba per translationem sint, & translatio huiusmodi, & si compositio comparitasq; insit, & si geri videatur. Imagines quoque, sicut & in superioribus (B) dictum est, trãslationes quodãmodo sunt, & laudantur. Nã aut ex duobus constant, sicut & translatio per proportionem: veluti dicimus clypeum Martis phialam, & arcum lyram infidem. sic igitur cum dicimus, non simplex fit: cum vero dicimus arcum lyram, aut clypeum phialam, simplex. Fingunt etiam imaginem sic veluti simię pulsanti, aut lupo ad calcar madefacto: vtraq; enim colliguntur. Probe vero dicitur, cum translatio insit. possumus. n. clypeũ phialæ Martis assimilare: & Niceratus, Philocteten esse a pratyros morsu laceratum. ita enim contulit Trasymachus cum a Pratye victum vidisset Niceratũ, versus barbatũ adhuc atq; squalidum decantãtem. In quibus maxime poetæ errant, cum non recte reddiderint. Veluti Philamon cum Coryco contendens dixit, Veluti apium tortuosa crura gerit. Et sunt omnia hæc imagines, quas translationes esse iam sæpe dictum est.

Imagines in vrbanis laudari.

C Prouerbia quoq; translationes ex specie in speciem sunt: vt si quis vt boni aliquid consequatur, id adducat vnde damnum illatum sit: vt Carpathius inquit leporem. vtrisq; enim quod dictum est accidit. Verum vnde vrbana dicuntur, & cur, causa fere dicta est. Sunt autem probatæ quoq; causæ superlationes per translationem, vt in vlceribus plenum quidam dixit. Putaui enim ipsum plenam moris fiscellam esse. nam Vlcus rubrum quidam est, imo valde rubrũ. Cũ vero dicitur sicuti hoc atq; hoc, superlatio est, modo quodã dicendi differens, vt illud, Philamon Coryco pugnat. putaui aũt ipsum Philamonem esse Coryco pugnãtẽ. Veluti apiũ crura esse tortuosa. putaui enim nõ crura, sed apia eum gerere sic tortuosa. Sũt aũt etiam superlationes pueris es, quoniam vehementia significant. quocirca irrati maxime ita dicunt: Nec si mihi tot daret, quot arena & puluis. Item, Atridæ vero Agamenonis filiam non ducam, etiam si aurea cum Venere de pulchritudine certaret. Vtũtur autem hoc modo maxime Attici oratores: sed seni sic dicere indecorum est.

Prouerbia.

Superlationes.

De diuersis dicendi generibus. Cap. XII.

OPortet autem non ignorare, non eandem vnicuiq; generi eloquutionem congruere. Non enim eadem est historica, & concertatiua: nec deliberatiua, & iudicialis. Vtrunque autem necesse est scire, alterum vt Latine dicere scias, alterum ne cum aliis significare velis, tacere cogaris: quod patiuntur qui scribere nesciunt. Historca igitur dictio est, quæ maxime propria est. Concertatiua vero, quæ maxime simulata est. Cuius duo genera sunt. nam altera morata est, altera affecta. Quapropter & histriones huiusmodi fabulas eligunt. poetæ quoq; hos, & tales. Sustinentur vero legibiles, vt Chæremon, (est enim exquisitus vt historicus) & Lycimnius ex dithyrambicis. Cumq; conferuntur, historici quidem in certaminibus angusti, oratores autem boni, cum legantur, agrestes videntur. causa vero est, quoniam certamini congruũt. Quam ob causam simulata hęc cum actione remota suum non reddant officium, stolidiora videntur: veluti articuli, & ea quibus sæpius idem dicitur, recte in historia reprobantur. At vero in demonstratione oratores vtuntur. simulata enim sunt. Est autem necessarium commurare cum idem dicis. nam id vim præbet actioni, hoc modo: Is est qui vestra furatus est, is qui vos decepit, is qui denique vos prodere conatus est: quod Philemon histrio faciebat in Anaxandridæ gerontomania, quandocunque Rhadamanthus, aut Palamedes introducitur. Et in præfatione Piorum, ego ac ego sæpius repetit. nam si quis hæc non recte pronunciat, fit qui trabem portat. Et articulos similiter: Veni, offendi, supplicaui. opus enim est actione, nec vt vnum dicere, nec eodem modo, & eadem figurà vocis dicere. Præterea articuli breuiaque dissoluta propriũ quiddam habent. in eodem enim tẽpore multa dicere videntur. nam cùm coniunctio multa faciat vnum, patet econtra quã vnũ erit multa, si colletur. Quare amplificant: Veni, dixi, supplicaui: sed despexit quæ dixi, quæ approbaui. Id Homerus quoq; facit in illo: Nireus ab Syme, Nireus Aglaiæ, Nireus qui formosissimus. Nam cum de aliquo multa dicuntur, necesse est quoque multoties dici. quare si multoties, multa quoq; videntur. Amplificauit igitur semel eius recordatus propter deceptionẽ, mentionemq; nullibi amplius fecit, cum & in enumeratione postremo eius meminerit. Deliberatiua vero elocutio adũbrationi atque picturæ omnino similis est. nam quanto maior populus sit, tanto longius spectant. quapropter quæ exquisita sunt, superuacua magis, peioraq; in vtrisq; videntur. Iudicialis aũt exquisitior, multoq; magis si apud vnũ iudicem. minimum nãq; idest in rhetoricis. Nam qđ ad rem pertinet, breuis est: aliena vero & concertatio absunt. quare iudicium purũ est. Quapropter nec iidem in omnibus his comprobantur ora-

Historica eloquutio. — Concertatiua. — Deliberatiua. — Iudicialis.

A tores: sed vbi actionis plurimũ, ibi minimum est exquisitæ eloquutionis. id vero vbi voce, ac maxime vbi magna opus est. Demonstratiua vero dictio, historica maxime, cuius opus lectio. post hanc iudicialis. Superuacuũ uero est eloquutionem in iucundam et in magnificam diuidere. nam cur id magis quã in liberalem, & modestã, & in alias morum virtutes? Quæ enim dicta sunt, ea iucundam faciunt, si quidem eloquutionis virtus recte definita est. Cuius.n.gratia non humilem, sed dilucidam atque decentem oportet esse. nã si prolixa est, non est dilucida. sed nec etiam si breuis. patet igitur mediocritatẽ cõmodã esse. Iucundã quoq; facient quæ dicta sunt, si trita & prisca bene collocẽtur, & numerus, & verisimilitudo ita vt decet. Ac de dictione quidem, ac eloquutione, & cõmuniter de omni, & seorsum de singulorum generum dictum est: restat modo de ordine dicere. Mala quorundam eloquutionis diuisio.

B

De partibus Orationis. *Cap.* XII.

SVnt igitur duæ orationis partes. Necesse enim est primo rem exponere, de qua, deinde demonstrare. Idcirco non demonstrare cum exposueris, vel demonstrare antequam exposueris, impossibile. nam & qui demõstrat, aliquid demonstrat: & qui exponit, demonstrandi gratia exponit. Horum autem alterum propositio est, alterum fides, veluti si quis diuidat, ac dicat alterum esse problema, alterum demonstrationem. Nunc autem ridiculose diuidunt. Nam narratio iuridicialis solum orationis est. demonstratiuæ autem & deliberatiuæ quomodo potest esse narratio, qualis ab his dicitur? aut quæ in aduersarium feruntur, aut demonstrationum enumeratio? Procemium vero & collatio & replicatio tunc in concionibus fiunt, cum controuersia insit. nam accusatio atq; defensio sæpe, verum non ita deliberatio, Sed epilogus adhuc neque iudiciali omni: veluti si breuis oratio est, aut si res memoratu facilis. accidit enim ei vt prolixitatem imminuat. Quare partes necessariæ, propositio & fides. Propriæ itaque hæ: quæ autem communes, procemium, propositio, persuasio, & epilogus. Nam quæ in aduersarium feruntur, ad fidem faciundam dicuntur. Collatio vero, suorum amplificatio est. quare pars quędam est eorum quæ fidem faciunt. demonstrat enim aliquid qui confert: sed exordium nequaquam, nec enumeratio, sed in memoriam reducit. Quare si quis hæc ita diuidit, vt Theodori auditores faciebant, erit aliud narratio, & aliud præ narratio, et aliud supernarratio, elenchus quoque ac superelenchus. Sed oportet cum speciem quandam dicas ac differentiam, tunc nomen imponere. aliter inane ac nugatorium est: veluti Lycimnius in arte facit, corroborationem appellans, & aberrationem, & ramos.

C

De Exordio. *Cap. XIIII.*

Demonstratiuum exordium.

EXordium igitur est orationis initiũ, sicuti in poesi præfatio, & in lyræ pulsatione præludium. omnia.n. hæc initia sunt, & quasi viæ ad sequentia præparatio. Pulsationis igitur præludium demonstratiuo exordio simile est. Nam quemadmodum qui fistula canunt, quod cantaturi sunt, id precantatum coniunxerunt: sic in demonstratiua oratione scribendum est. quicquid enim velis, oportet cum statim prædixeris, producere atque coniungere. idq; omnes ita faciunt. Cuius exemplum Isocraticæ in Helenam orationis exordium. nihil enim contentiosis sermonibus & Helenæ commune est. & simul digredietur, par est ne tota oratio eiusdem sit speciei. Fluunt autem demonstratiuorum exordia ex laude aut vituperatione: vt Gorgias in Olympiaca oratione: Admiratione dignum apud multos est ò Græci. laudat enim eos qui celebres solennitates constituerunt. Isocrates vero vituperat, quoniam virtutem corporis muneribus honorarunt, prudentię autem nullum certamen posuerunt. Et a consilio, vt si quis diceret probos viros colendos esse, ac ideo Aristidem laudare non eos qui nec probantur, nec improbantur, sed eos qui cum probi sint, latent, vt Alexander Priami. hic enim consulit. Præterea ex iudicialibus exordiis. id autem est ex iis quæ ad auditorem sunt, si aut de re noua, præterq; opinionem habeatur oratio, aut de difficili, aut de peruulgata, vt ignoscendum sit, vt Chœrilus dicit: Nunc vero cum omnia forte distributa sint. Demonstratiuæ igitur orationis exordia ex his sunt: ex laude, ex vituperatione, ex adhortatione, ex dehortatione, & iis quæ ad auditorem sunt: necesseq; est vel aliena, vel propria esse, quæ viam orationi faciunt.

Iudicialia exordia.

Iudicialia vero exordia idem possunt quod fabularum præfationes, & Poesis exordia. Sed dithyrambicorũ demonstratiuis similia sunt. vt illud, Propter te, atque munera tua, imò prædas. In orationibus aũt atque poesi futurę orationis monstratio sunt, vt audientes non sint suspensi, sed præsciãt qua de re habetur oratio. nam qđ indeterminatũ est, in errorem adducit. Qui ergo principiũ quasi in manum dederit, is facit vt auditor retentus orationẽ sequatur. Propterea poeta dixit: Iram pande mihi. Dic mihi Musa virũ. &, Dux mihi Musa sis, quonã pacto ex Asiatica tellure bellum in Europam ingens ... pit. Tragici quoq; fabulam significat, quamuis non statim, vt Euripides. in præfatione tamen ipsa significant sicut & Sophocles. Mihi pater Polybus erat. Comœdia etiam eodem modo. Exordij ergo id propriũ opus est, maximeq; necessariũ, finem ostendere ipsum, cuius gratia oratio habetur. Quare si patet et res parua sit, non est vtendum exordio. Cætera vero genera quibus vtimur, communia & medica sunt, quę vel ab ipso dicente ducuntur, vel ab auditore, vel a rebus, vel

A ab aduersariis. A nobis igitur & ab aduersario quæcunq; ad calumniam pertinent, ita ducuntur, vt vel soluãtur, vel confirmentur, sed non in eodē loco. Nam qui defendit, primum ad calumniā respondit. qui vero accusat, in peroratione inuehitur. nec causa latet. necesse nanq; est defendenti, quæ impedimento sunt, primū dissoluere: calumnianti vero in peroratione id facere, vt audientes melius meminerint. Auditor autem disponitur, si ad beneuolentiam vel ad irā prouocatur, & interdum si attentus sit, aut contra contemnens. Non tamen semper conducit attentum facere. multi nanq; conantur ad risum deducere. Ad docilitatem igitur omnia refert, & si quis ita vult etiam vt probus videatur. his enim magis attendunt. Attenti ergo fiunt rebus magnis, suis, nouis, iucundis. quare faciendum, vt de his oratio esse videatur. Ad contemnendum vero aptos faciemus, si rem dicemus paruam, si doloris effectiuam, si nihil ad eos pertinere.
B Non oportet autem ignorare extra orationem hęc esse omnia. ad prauum enim dicuntur auditorem, qui quæ sunt extra rem, libenter audit. nam si talis non est, non est opus exordio, nisi vt res summatim dicatur. Est aūt oīum partium communis attemtio. vbique enim magis remittuntur quā in principiis. Quare ridiculus qui solum in principio collocat, quando maxime omnes attente audiunt. Vbicunq; igitur opus erit, dicendum, Animaduertite quæso: nam hæc res non est magis mea quam vestra. vel, Dicam enim vobis nouū atq; inauditū crimen. vel, rem ita mirabiē. Id vero est, vt Prodicus dixit, cū ad somnū auditores deferūtur, pecuniā inter ipsos spargere, Qđ vero ad auditorē non inquantum auditor, patet. nam oēs vel calumniantur, vel a timore se in exordiis dissoluūt. Dicā, o rex. Qui vero rē turpem habent, aut habere videntur, his vbiuis immorari confert magis quā in re. Quapropter etiā serui non respondent ad interrogata: sed quæ circa illa sunt, ea dicunt & exordiuntur. Vnde aūt bene-
C uoli fiant, & de huiusmodi cæteris dictum est. Verum quoniā probe dicitur, Ad Phæacas mihi præsta Pallas amicum miserabilemq; venire: hæc duo summope spectanda sunt. In demonstratiuis aūt faciū dum vt auditor collaudari, aut seipsum, aut genus, aut studia sua putet, vel alio quodā modo. Nam quod Socrates in funebri dixit, nō esse difficile laudare Athenienses apud Athenienses, sed apud Lacedæmonios: id verū est. Deliberatiuę aūt orationis exordia ex iudicialibus rationibus fiuūt. nam propria minime habet. nam cum de quo sciūt dicatur, non eget res exordio, nisi aut propter seipsum, aut propter aduersarios, aut si nō tantum quantū vult, sed vel maius vel minus arbitrantur. quas ob res vel calumniandum, vel dissoluendū est, & aut amplificandum, aut attenuandū. Horum igitur causa, exordio in deliberatiuis opus est, aut etiam ornatus causa, quoniā manca videntur nisi habeant: qualis Gorgiæ laudatio in Elios. nam cum nihil prædixerit, neque commouerit, illico erupit. Elis ciuitas felix.

Deliberatiua exordia.

Loci ad dissoluendum Calumniam. Cap. XV.

AD dissoluendam vero calumniam vnus quidem locus,
vnde quispiam turpem existimationē propulsaret. Ni-
hil enim differt, siue quis inuectus est, siue non: quare
id vniuersale. Alius locus, vt illata crimina depellas,
aut quòd non sunt, aut ꝙ nocua non sunt, aut non
huic, aut non tanta, aut non iniusta, aut non magna, aut non turpia,
aut non habentia magnitudinem. De his.n.quæstio. vt Iphicrates ad
uersus Nausicratem dixit, fecisse se quod ille dicebat, & nocuisse, sed
non fecisse iniuriā. Aut alind alii opponendum, hoc pacto: nocuum,
sed honestū: dolorem inferens, sed vtile: cæteraq; huiusmodi. Alius
locus, ꝙ error, vel aduersa fortuna, vel necessitudo fuit: sicut Sopho- B
cles dixit, timere se nō vt accusator dixit vt senex videatur, sed in-
uitus. non.n. vellet se annos octoginta natū. Præterea finem pro fine
opponere. noluit nocere, sed hoc voluit. Et fecisse quidem id, de quo
accusatur, nocumentum vero accidisse: par aūt odio me haberi, si vt
sic eueniret fecissem. Alius, si deprehēsus in eo crimine calumniator
vel nunc, vel alias, & aut ipse, aut propinquorum aliquis. Alius, si
alii quoq; cōprehenduntur, quos aduersarii non esse reos cōcedunt.
vtputa, si adulter mundus est: & hic ergo. Alius, si alios quoque calū
niatus est, aut si alius ipsum, aut si absque calūnia credebātur, veluti
& ipse nūc, qui tamen extra id crimen erant. Alius, calūniari calūniā
tem. cur enim cum ipse parum credat, huius verba creduntur? Alius,
si iudicium factū est, veluti Euripides aduersus Hygiænontem in An
tidosi accusantem impietatis, ꝙ scripserit peierandum esse, cum di-
cat: Lingua iurauit, mens vero minime respondit, iniuriam facere Hy
giænontem, cum iudicia Dyonysiaci certaminis in forū ducat. ibi
enim causam dixisse, dicturumque si accusare voluerit. Alius, accusa C
torem accusando: vtputa ꝙ alia iudicia quærit, ꝙ rebus non credit.
Communis aūt vtrisq; e signis est, veluti Vlysses in Teucrum, ꝙ pro
pinquus esset Priamo. Soror enim Hesionē. ille vero: at pater Tela-
mon, Priami hostis. tu aūt etiam exploratores non prodidisti. Alius
accusatoris proprius, cum parū laudat, vt magis vituperet: magnum
breuiter. aut cum multa bona præposuit, vt vnum quod ad rem per-
tineat, vituperet, quales sunt qui artificiosissimi atque iniustissimi
sunt. nā per res bonas nocere conantur, cum malis eas permiscentes.
Commune autem dissoluenti cum calumniatore, quoniam contin-
git idem multorum gratia factum esse, vt hic deprauando ad peius
accipiat, dissoluens autem ad melius, hoc pacto. Diomedes Vlyssem
elegit. alter dicet: quoniam virum fortem putabat. alter non ideo;
sed solum ne concertatorem haberet tanquam ignauum. Ac de ca-
lumnia hæc dicta sint.

De

A

De Naratione. *Cap. XVI.*

NArratio autem in demonstratiuis continua non est, sed in partes diuisa. nam oportet exponere res gestas, ex quibus oratio constituitur. Constituitur autem oratio partim ex eo quod artificiale non est: non enim est rerum gestarum orator causa: partim ex eo quod est artificiosum. id vero est, cum ostendunt quod sit præsertim si incredibile videretur, aut quale, aut quantum, aut hæc omnia. Quas ob res nõ semper oportet continue cuncta enarrare. difficile enim est memoria tenere quæ sic demonstrantur. sed ex his fortis, ex his prudẽs, aut iustu: ostendetur, nam hæc oratio explicatior est, illa vero implicatior, atque multiplex, & minime plana. Oportet autem cum res notæ sint, in memoriam eas solummodo breuiter reducere. nam multis narra-
B tione opus non est. veluti si Achillem laudes, cuius res gestas omnes perceperunt: cognitis rebus tantum vti oportebit. verum si Critiam laudaturus sis, cum non multi res eius teneant, narrare necesse est. Cũ igitur laus sit, magnitudinẽ virtutis ostendẽs oratio, tales res gestas fuisse demonstrandũ. laus igitur rerũ gestarum est. Quæ vero extra sunt, sicut nobilitas ac educatio, ad faciundam fidem adhibentur. Verisimile nanq; est probum ex probis, & bene educatum in bonum virum euasisse. Quapropter & qui gesserunt, eos laudamus, & operationes ipsius actionis signa esse dicimus, Verũ quoniã laudaremus, etiam si non gesserit, si talem esse nobis persuaserimus: beatio & felicitatio ipsis quidem eadem, his vero non eadem, sed sicut virtutem felicitas, sic hæc felicitatio continet. Habet autem laus nonnihil cũ consilio commune. nã quę consulendo admoneres, hęc commutata oratione laudem conficiunt. Quare cum habeas quę agere, qualéque esse oporteat, admonendoq; id explicaueris, mutanda versandaque
C oratio est, vt laudem efficiat. veluti cũ dicas: Non oportet a fortuna neq; extrinsecus, sed intrinsecus atq; a seipso pendere hanc compositione orationis admonitionem sic in laudem vertes. non enim a fortuna neq; extrinsecus, sed intrinsecus atque a seipso ille pendebat. Quare laudaturus, quid consuleres, & consulturus, quid laudares considera: orationẽq; ita versa, vt nunc quidem quod prohibet, nunc uero quod non prohibet, commutes. Qui vero breuem esse asserunt narrationem oportere, ridiculi sunt. veluti qui interroganti pistori, qui durum ne an mollem pinset? quid, inquit, est ne impossibile bene pinsere? Oportet.n. nõ esse longã narrationem, nec exordiũ, nec quæ fidem faciunt: bene dicere tamen, quod est oratoris propriũ, nec in lõgo, nec in breui est, sed in mediocri. Id vero est ea dicas, quę rẽ significanter exponant, id est, quæ possint efficere, vt vel factum esse, vel iniuria factum esse, vel damno fuisse, vel tantam rem esse quãtũ velis, credat auditor. Aduersariis autem horum contraria. Annecten-

Quanta debeat esse narratio.

da vero narrationi sunt, quęcũq; vel virtutes tuas, vel aduersarii vitia suboſtendunt, vel auditoribus iucũda sunt. vt si diceres: At ego semper consulebam, quod iustũ ac pium est, non esse deserendos liberos: hic autem reclamabat, vbicunq; ipse esset, ibi facile alios sibi liberos futuros. cæteraq; huiusmodi q̃ dicit Herodotus transfugas Aegyptiis respõdisse. Defensori igitur breuior semper narratio, & per quæstionem, aut factum non esse, aut non iniuria, aut non damno fuisse, aut non tantum. non enim a quęstione recededum, nisi quid ad illã conducat: vt si factũ esset, non esset, tamen iniuria factum. Ad hæc, quæ gesta nõ sunt, si commiserationem aut indignationem faciunt, perinde vt gesta narranda. Huius exemplum Alcinoi apologus, quod ad Penelopen in sexaginta esset* annis factus. Et Phaylli circulus, & in Oeneum præfatio. Oportet autem narrationem maxime moratam atq; affectam esse, quod facile faciemus, si non ignorabimus quid sit quod moratam orationem efficiat. Primum igitur est, si ita dicas, vt qualis sit animus hominis, subappareat. Morata aũt oratio, qualis quædam ideo est, ꝙ voluntas atque electio qualis quædam est. huic vero inest qualitas proptet finem. Ideirco mathematica oratio affecta esse non potest: quoniã cum cuius gratio nõ habeat. nulla ea subapparet electio. Socratica vero quoniã de talibus ẽ, morata est. Moratam igitur orationem efficiunt, quæ mores hominis consequuntur. vt si dicas, Hæc ambulando vociferabatur. Ostendit enim audacem hominem, atq; agrestem. Item si non ita vt ratione persuasus, quod multi nunc faciunt, sed vt appetitione. Elegisti, ego vero malui quod vtilissimũ erat, aut quod optimum. est enim illud prudẽtis, vtilia persequi: hoc viri boni, honestũ pręponere. Quòd si parum credibile qđ dicis videretur, ratio afferenda. Vt Antigone apud Sophoclem facit, cum persuadere velit fratrem se viro atque filiis anteponere. Viro enim ac filiis amissis, alios facile forsan habebis: frater vero si parentes obierunt, nunquam tibi nasciturus est. Verum si nulla succurrit ratio, illud dicere poteris, non ignorare te parum credibilia hæc videri, & tamen audacius dicere, quoniã natura huiusmodi sis. Minus autem auditori credibile videtur, si aliud præter vtile nos agere ostendimus. Præterea si ea narrando expones, quæ affectus mouẽt, eorumque consequentia, & præcipue quæ auditores nõ ignorant, & aut tibi, aut illi insunt, hoc modo: Hic autem cum me illusisset, abiit. Et vt de Cratylo Aeschines, ꝙ ore personans manusq; quassans, & intonuit, manuq; minatus est. Verisimilem.n. hæc orationem faciunt: quoniam quæ non ignorantur ab auditoribus, hæc eorum signa fiunt quæ nesciunt. Huiusmodi vero plurima Homerus nobis suppeditabit. Ast anus, inquit, faciem manibus retinebat. nam qui lacrymas effundere incipiant, manibus oculos attingunt. Post hæc illico te qualem quendã videri latenter facias. Quod facile fieri posse inde patet, ꝙ de nouarum rerum nunciis, quamuis

v. l. carminibus.

Moratã esse narratiõem oportere.

B

C

A eos minime cognoscamus, vi tamen orationis quales nam sint suspicamur. Est autem opus multis in locis narrare, & nonnunquam in ipso principio. In deliberatione vero idcirco narratio nō incidit, quoniam de futuris rebus narrandū non est. & cum incidit, rerum iam gestarum est, quibus, aut deprimendo, aut efferendo, auditores concitantur, vt illarum memoria de futuris melius consulant. verum tunc officium consiliarii non adhibetur. Quòd si quid minus credibile narratur, dicere statim causam, aut polliceri oportet. Vt in Oedipode Carcini Iocastæ cum iis interrogare, qui filium quærebat, semper promittit. Similiter apud Sophoclem Aemon.

In deliberatione nō incidere narrationem.

De confirmatione. Cap. XVII.

QVæ vero fidem faciunt, ea vim demonstrandi, quod eius fieri potest, contineant. Et cum quatuor quæstiones sint, si factum est si obfuit, si tantum, si iure; semper ad id quod in iudicio quæritur, accommodanda demonstratio est: eodemque modo etiam si de faciundo aut non faciundo quæstio. Neque nos fugiat quod in hac vna quæstione alterum esse prauum necesse est. non enim vt si qui de iure aut iniuria quærent, ignoratio causa est: quare in hoc, non in cæteris immorandum est. In demonstratione vero quòd honeste, aut vtiliter gesserit, vt plurimum amplificatio fiet. nam res quidem ipsæ cum credi debeant, raro neque nisi cum vel incredibiles videantur, vel causam habeat, solent demonstrari. In deliberatione autem aut non futura quæ dicis, respondebit quispiam, aut si futura concedet, tamen vel non iusta, vel non vtilia, vel non tanta fore affeuerabit. ericq; illud maxime perspiciendū, si quid præter rem alio dicat id.n. signo erit cætera quoq; ipsum mentiri. Præterea fore oportet:
C sic exempla deliberationibus maxime accommodari, vt iudicialibus enthymemata. nam cum sit omnis deliberatio de futuris, a præteritis per exempla de ipsis necesse est dicere. iudicia vero iam factis, aut non factis sunt: quæ demonstrationem idcirco habent quoniam & necessitatem habent. prẹterita enim necessitatem iam habēt. Non oportet aūt enthymemata cōtinue dicere, sed aliis pmiscere, ne aliud alii officiat. Est etiam quantitatis terminus quidam, vt Homerus quoque ostendit. Amice qm̄ tot dixisti, quod sapiens vir attulisset. hæc inquit, non eiusmodi. Nec enthymematis cuncta tibi probanda ne tibi necesse sit ex ignotioribus notiora confirmare: quod philosophantium nonnullis accidit. Nec cū affectus mouēdi sunt, enthymemate vtaris ne quoniā motus q simul fiunt, alter alterū excutiat, vel ambo concidāt, vel remissiores reddantur, aut affectus excutiantur, aut frustra sit allatum enthymema. Nec cum moratam orationē efficere velis, enthymema quæras, nam demonstratio nec animos mouet,

nec electionem habet. Sententiis autem tam in narratione, quam in cõcertatione vtendum est. Plurimum enim afficiunt, morataq; orationem reddunt, hoc modo. Commisi ego hæc illi, quamuis scirem omnibus credendum non esse. Et cum affectu sic. Nec tamẽ, etiã si vexatus iniuria sum, me pœnitet, præsertim cum videam huic lucrum, mihi ius superesse. Verum deliberatio iudiciali causa multo difficilior est: primum quia illa futurorum, hæc præteritorum est, quæ vaticinantibus saltẽ (vt Epimebides Cretensis dicere solebat) certiora sunt. is enim diuinationem futurorum respuebat, præteritorum quæ occulta erant, solum amplexabatur. Deinde quia cũ leges iudicialibus supponantur, principium afferunt, vnde inueniendi facultas præbetur. Ad hæc, quia non habet multa diuersoria, vt puta in aduersarium, aut de seipso, auditoris in affectum impellẽdi. quod minime adhibendum est, nisi digrediatur. Idque per dubitationem faciendũ: vt Athenienses oratores factitant & Isocrates. accusat enim in consulendo vt Lacedæmonios in panegyrica, & Chareta in sociali oratione. In demonstrationibus autem exterioribus laudibus amplior efficienda oratio est. quod Isocrates facit, aliquid extra semper adducens. Id vero est, quod Gorgias dicere solitus erat, ꝙ videlicet nunquam sibi deesset oratio. Nam sic de Achille dicẽdum est, inquit, Peleum laudabo, deinde Aeacum, postremo Iouem. Eodemq; modo si fortitudinem: aut quoniam hæc atque hæc faciat, quod tale quid est: aut quoniam talis quædam est: Cum igitur demonstrationibus non eges, tunc & morate, & demonstrando tibi erit dicendum. cum vero enthymemata nõ succurunt, tunc morata maxime tibi erit oratio. Quæ res idcirco bonum virum magis decet, quòd malit ipse probus videri, quam demonstrationes sibi esse certiores. Ex enthymematibus vero quæ redarguunt, magis probantur, quam quæ demonstrant. nam quoniam contria ex collatione magis cognoscuntur, idcirco quæ redarguunt, acrius inferuntur. Cum vero iam aduersarii locos aggredimur, non in alia parte, sed in faciunda fide adhuc versamur, ac alios obiiciendo, alios argumentando dissoluimus. Sunt autem tam in consilio, quã in iudicio nostra primũ collocãda, deinde aduersariorum cum contemptione quadam refutãda. Quod si multiplex & varia est aduersariorum oratio, primum cõfutabimus vt Callistratus in consultatione Messeniaca fecit, qui primo, quæ dicere aduerfarii possent, confortatis, sua deinde posuit. Si vero secundus dices, refutandnm tibi prius erit soluendo, ac contra arguẽdo, & maxime si aduersarius persuasisse videretur. nam quemadmodum infamem hominem animus aspernatur, sic orationem quoque contemnit, si bene dixisse aduersarius videatur. Quare auditor vel omnium, vel plurium, vel firmissimorum, vel saltem confutatu facilium infirmatione ptęparatas aures nostris dabit, credibilioraque putabit: vt illud, Primum Diis propugnabo. nam ego Iuno-

Deliberatio iudiciali causa multo difficilior.

In demõstrationib' quomõ amplior efficienda oratio.

A

B

C

A nem. primum enim quod honestissimum erat, aggressus est. Verum hæc de fide dicta sint. Cum aüt morata vtimur oratione, quoniam quę nobis dicimus, aut inuidiam prouocant, aut longam orationē efficiunt, aut obiectionem patiuntur: quę vero de aliis, vel contumeliosa vel agrestia videntur: quoniam ergo hæc incommoda consequuntur, alium oportet diicētem introducere. Quod Isocrates in Philippo & in Antidosi facit. Et vt Archilochus vituperat, cum patrem de filia fingat in iambo dicere. Quid nō mortales pro pecuniis facturos credimus? aut quid non deieraturos? Sophocles quoque sic Aemona pro Antigone aduersus partem introducit, vt alii dicere videantur. Varia etiam oratione vtendum, vt nunc enthymemata in sententias, nunc sententiæ in enthymemata commode immutentur hoc pacto. Conciliari maxime tunc oportet, cum felix sis. sic enim ex sententia rem tuā conficias. Hanc sententiā sic in enthymema vertemus. nam si oportet, cum tibi maxime confert, tunc conci-
B liari: nunc id agendum, cum secunda nobis cuncta procedāt. Sed de his satis. Nunc de occasione interrogandi dicendum videtur. Quo pacto in morata oratiōe digrediendum.

De occasione interrogandi Cap. XVIII.

PRimum igitur tunc maxime interrogandum, cum ex duobus alterum iam ipse aduersarius protulit, vt altero per interrogationem adducto, absurdum quid consequatur: vt a Pericle de salutis sacrificiis interrogatū Lamponem ferunt respondisse, nefas esse non initiatum audire. Periclemque percontatum si ipse sciret. cumq; annueret, & quomodo, dixisse, cum initiatus non sis. Deinde cum propositionum alia manifesta sit, aliam daturos aduersarios non ambigis: tum etiam necesse non est eam propositionem quæ mani-
C festa est, interrogando proponere, sed conclusionem inferre: velut Socrates cum Melitus diceret non arbitrari ipsum Deos esse. Atqui, inquit, dęmonia esse quędam fateor. Quod ille cum affirmasset interrogauit an dæmones Deorum filii essent, vel saltem diuinū quiddā. Quo dato, Est igitur, intulit, qui Deorum quidē filios esse, Deos vero non esse arbitretur? Præterea cum vel contraria, vel præter opinionem dicere aduersarium demonstraturi sumus. Quarto cum non possit soluere, nisi cauillatorio modo respōdeat. nā si sic respōdebit, esse quodāmodo, & quodāmodo nō esse: aut hęc quidē sic, illa vero nō: aut aliquādo sic, aliquando nō: turbantur dubitantes. Aliter igitur nec conandū quidē est. nam si instabit, victus iam videbitur. non enim poterit propter auditoris imbecillitatem de multis simul interrogare. Quapropter enthymemata quoq; ipsa quā maxime cōuolēda sunt. In respondendo autem si ambigua sunt, non statim soluere, sed prius ratione distinguere oportet. Sin vero contraria vidētur, sta

tim propensione inferenda solutio, antequam consequenter aliud interroget aut ratiocinetur. nec enim difficile est in quo ratio sit p- spicere. Cæterum ex Topicis tam hoc, quã solutiones nobis patebũt. Præterea si concludendo conclusionem inter rogationem facit, causa dicendi est: vt Sophocles a Pisandro interrogatus, si sibi quoq; vt cæteris consiliaris visum fuit quadringentos viros constituere, respõdit: An hæc improba tibi non videbantur? At ille: Tu ergo hæc improba comprobasti? Ita, dixit. nec enim erant meliora. Et vt Lacedę monius quidam censuræ rationem reddens, interrogatusq; si iure sibi cæteri perempti viderentur, dixit: Ergo tu eadem istis censuisti? At ille: Ergo tu quoque iure peribis. Minime, inquit. nam illi corrupti pecunia hæc iudicarunt, ego vero nequaquam, sed sentẽtia. Quapp- pter nec rursus post conclusionem interrogandum est, nec iterato cõclusionem ipsam, si non multum veritatis habet. Quoniam vero ridiculorum quoque vsus in certaminibus est, oportereq; Gorgias recte dicebat aduersariorum seria risu præuertere, & risum seriis: explanatumque in iis quæ de re Poetica dicta sunt, quot ridiculorum genera sint, quorum alia liberis congruunt, alia non: inde quæ rei conuenient, orator assumet. Est autem illusio scurrilitate libero magis idonea. nam qui illa vtitur, sui, scurra vero alterius gratia loquitur.

B

De Peroratione. *Cap.* XIX.

PEroratio autem ex quatuor constat: ex iis quæ faciunt vt bene de nobis, male de aduersariis auditor sentiat. Quæ amplificant, aut extenuant. Quibus in affectus auditor impellitur. Quibus in memoriã dictorum reducitur. Natura enim fit, vt cum te quidem veracem, aduersarium vero mendacem ostenderis: tunc vel laudes, vel vitupe- res, & omnino supermoliaris. Est autem horum duorum alterum cõsiderandum, aut quod is semper bonus, aut simpliciter: ille vero quod his infestus, aut simpliciter. vnde vero tales boni aut infesti fiant, iam dicti sunt loci. Post hęc autem natura duce, quod iam demonstratum est, aut amplificandum, aut attenuandum est. opus enim est, vt quæ facta sunt pateant, priusquam ipsorum quantitas explicetur. nam & corporum incrementum ex præexistentibus est. Vnde autem amplificandum attenuandumq; sit, iam pridẽ expositi loci nobis sunt Postea vero cum iam & qualia sint, & quanta sint, patefactum est, in affectus auditor impellẽdus est: qui sunt commiseratio, indignatio, ira, odium, inuidia, æmulatio, contentio: quorum etiam loci iam dicti sunt. Quare illud iam restat, vt prędicta in memoriam reducantur. quod sic conuenit facere, sicut in exordiis nõ recte præcipiunt faciundum. nam vt facilia intellectu sint, sæpius idem dicere iubent. Verum ibi quidem res summatim dicenda, ne auditores de quo sit iudicium ignorent: hic uero ea quibus demonstratum est, per capita repetenda. Initium autem repetitionis, quando persoluit iã

A quæ pollicitus est, quare & quæ dicenda erant, & de quo dicendum,
repetuntur autem per collationem eorum quæ ab aduersario dicta
sunt. Conferūntur igitur aut quæ de eodem ambo, aut quę opposita
dixerunt. sed hic quidem hęc de hoc, ego vero hæc, & propter hæc.
Aut per illusionem: vtputa, Et hæc quidem hic: ego vero hæc, atque
hæc. Et sic, quid iste nunc faceret, si hæc atq; hęc demōstrasset, & nō
illa? Aut per interrogationem, quid non demonstratum est? Et econ-
tra, quid ab isto demonstratum est? Aut igitur sic, aut per collationē,
aut ordine quo dicta sunt prius tua. Et rursum, si ita vis, quę aduersa
rii dixerunt, seorsum. Fini vero dissoluta maxime, atq; per articulū
orō idonea ē, vt ꝑoratio nō orō sit: Dixi Audistis, Habetis, Iudicate.

AVERROIS CORDUBENSIS IN LIBROS RHETHORICORUM ARISTOTELIS PARAPHRASES,

Abramo de Balmes interprete.

B
LIBER PRIMUS.

Præfatio diuiditur in duo capita.

Caput Primum. De libri necessitate, & cui scientiarum attineat.

ARs quidē Rhetoricę affinis est artis Topicę: quoniā ambę vnum finē intendunt, qui est eloqui cū alio ex quo neutra istarum artium hō secum ipse vtitur, sicut est dispositio artis Demonstrationis: sed vtitur eis cum alio. & quodāmō cōueniunt in vno subiecto: ex quo ambę largiunt speculationem in omnibus rebus. & earum vsus est cōis omnibus: hoc est, ꝙ vnusquisq; hoīum naturaliter vtitur orationibus topicis, & orationibus rhetoricis. Hoc āt ita fuit: qa neutra earū est scīa determinata in se inter sciētias. & hoc, qa scię hñt subiecta propria, & singuli hoīes vtūtur eis particulari ter. Ex quo āt ambę istę speculantur ambitū entiū, & ambitus scientiarū speculatur ambitum entium; ambitus itaq; entium est quodam modo cōmunis ambabus. Quando autem istę scientię sunt communicantes, iam sequitur ꝙ specu-

Rhetoricam affinē esse artis Topicę.

C latio de eis sit vnius artis, quę est ars Logicę. Reperitur autem vnusquisq; hominum vtens aliquo modo rhetorica, & perueniens in aliquam eius mensurā. & hoc secundum duas species orationum, quarum vna est cōtentio, & scda doctrina & directio. & magis fit hęc in propriis subiectis huius artis, quę sunt sicut accusatio, & defensio, & reliquę orationes, quę sunt ex rebus particularibus. plures aūt eorū reperiuntur, qui perueniant in eorū intentum hoc opere. Quidā vero homines sunt, qui hoc agunt cōtingenter: & quidam sunt, qui hoc agunt consuetudine & habitu firmo. Notum aūt est ꝙ qui ageret hanc artē habitu firmo, pręstantior sit, ꝙ̄ illę, qui id ageret contingenter, qm̄ aūt hoc ita fuerit, qui ageret illud habitu firmo & sciret causam, qua ageret suam actionē, esset perfectior & dignior. Hæc autem est res, quam scit vulgus, & eo magis singulares egregii. & ideo debuerūt partes huius artes describi in aliquo libro. Nō sufficit aūt id qđ reperitur ex hoc naturaliter solū, neq; cōsuetudine: sicut est dispositio plurium artium syllogisticarum. Quilibet aūt nostrorum maiorum, qui locutus est de hac arte, de nulla re, quę sit conformis parti necessarię fuit locutus, neq; de re, quę magis digna est, ꝙ sit artificialis. & illę sunt res, quę faciunt cadere veritatē oratoriā, & pręcipue rationes q̄ vocantur in hac arte enthymemata, quę sunt basis verificationis, quę inuenitur in hac arte, hoc est quę fit ex ea per se. Hi autē nō loquuntur de rebus, quę faciūt cadere veritatē oratoriā oīno, nisi de enthymematibus quę sunt digniora ad hoc. Veruntamen qui-

Aduersus eos, qui ante Aristotelem de arte Rhetorica scripserunt.

loquuti ſunt, multiplicarunt verba, quę ſunt extra verificationem : ſed concur-
runt vt res adminiculantes caſui verificationis : ſicut eſt ſermo de terrore, &
miſericordia, & ira, & paſsionibus animalibus his ſimilibus, quę nõ diſponunt
modũ rei, cuius expoſitio intenditur primo & p ſe : ſed diſponunt modũ boni
iudicantiũ & contendentiũ: immo dirigunt ad veritatem, non efficiũt ipſam. Et
ſi inueniretur ea res partiũ Rhetoricę in quibuſdã ciuitatibus, q̃ reperitur nũc,
nõ eſſet vtilitas ei de quo loquuti ſunt iſti de Rhetorica : licet iam loquuti ſint
de eo ſermone expedienti. Et ſunt ciuitates, in quibus nõ diſcernit ſtatutũ earũ
coram iudicibus res, quę inclinant iudices & cogunt eos ad alteram duarum re
rũ: ſed diſcernit res, quę faciunt cadere veritatẽ ſolum. Et hoc, quia hominũ ci
uitatũ hoc tempore reperiuntur duę ſectę. Quędam enim earum eſt, quę ſibi vi
detur ꝙ conueniat ꝙ confirmentur ſtatuta, quibus homines ciuitates corrigan-
tur ſecundũ animas ciuiũ omnibus rebus, quę impreſsionẽ habent ad verifica-
tionẽ: ſiue fuerint res facientes cadere verificationẽ, ſeu res extrinſecę. Et quę
dam earum eſt, quę prohibet meminiſſe alicuius rerum, quę ſunt extrinſecus, et
pręcipue corã iudicibus : ſicut res eſt in loco incolatus Philoſophorũ, & Athe
narũ, & aliarũ ciuitatũ Grecorum. Quidam aũt viſi ſunt ſibi, ꝙ vſus omnium
rerum habentiũ impreſsionẽ ad verificationẽ confirmationis rerũ, quarũ confir
matio intenditur modo rhetorico, eſt maxime cõueniens. & ſi hac regula vtere-
tur aliquis homo, conuenit ꝙ eius vſu ſit peritus huius artis, animoſus, morige-
ratus. Significat aũt ꝙ rebus quę extrinſecus ſunt, non ſit magna vtilitas ad
hanc artem: quia qui intendit confirmare aliquam rem coram iudicibus, aut cõ
firmaret rem quę eſt, aut quę non eſt ſolum, hoc eſt ꝙ ipſa fuerit, aut nõ fuerit.
& hoc qñ legislator decreuerit, ꝙ illa res, de qua ẽ accuſatio ſit magna aut par
ua, & ꝙ ſit iuſtitia vel iniquitas. aut confirmaret ambas res, & hoc, quando
lex non decreuerit illã rem, de qua eſt ſermo. Vſus vero paſsionũ ad confirma
tionẽ, ꝙ in re ſit iniquitas, vel iuſtitia, eſt impoſsibilis. & hoc, quia paſsio per
amorẽ vel odiũ fit rei particularis: iuſtitia aũt, & iniquitas sũt res vniuerſales.
Per vſum vero earum qñ res fuerit, aut non fuerit, eſt eis impreſsio quędã, ſed
non inferunt ipſam rem eſſe aut non eſſe p ſe: ſed inclinarent iudicẽ, ꝙ dicat ꝙ
ſit veridicus de ea re, de qua argumentatus eſt: aut non fuerit veridicus, abſque
eo ꝙ nouiter facta ſit iudici aut aduerſario verificatio ad hoc de re, de qua eſt
ſermo. Iam aũt oportet ꝙ ipſa ſtatuta ſint decernentia, ꝙ res ſint iniquitas aut
iuſtitia : iudicium aũt ꝙ res ſit huius ſingularis aut non ſit, eſt iudicum. & harũ
ex cauſa ipſi iudicãt paucas res. Et hoc duabus rebus. Primo, quia raro eſt ꝙ
reperiatur iudex, qui poſsit diſcernere res ſcd̃m ſuam veritatẽ, & ponat hãc
rem eſſe iniquitatẽ, & hanc iuſtitiã, niſi per pauſillum tẽporis : plurimi aũt iu-
dices qui reperiuntur in ciuitatibus, pro maiori parte temporis non habẽt hãc
poteſtatem. Secundo autem, quia ad conſtituẽdum ꝙ res ſit iuſtitia aut iniqui-
tas, indiget ipſe conſtituens illa ſtatuta tempore prolixo. hoc autem nõ cõtinge-
ret pauco tempore, quo cadit controuerſia de re coram iudice. Per locũ autem
iſtarum duarũ rerũ difficile eſſet iudicibus iudicare, ꝙ hęc res ſit iuſtitia aut
iniquitas, & vtilis aut noxia: ſed iudicãt, ꝙ ceciderit res ab hoc homine, aut nõ
Inciderit. & hoc propter eius manifeſtationem, & quia eſt res, quã impoſsibile
eſt ꝙ inſtituens impoſuerit eam. Quando autem res ita fuerit, notum eſt ꝙ iſti,
qui loquuti ſunt de Rhetorica ex rebus quę ſunt extrinſecę, hoc eſt de exordi
is & narrationibus & affectibus, & illis quę talis cõditionis ſunt, nõ ſunt loqu-
uti de aliqua re quę concurrat in oratione concurſu partis: ſed ſunt loquuti de
rebus quę concurrunt conſurſu paſsionum, ſed nõ ſunt loquuti de aliqua rerũ, q
bus fiũt verificationes artificiales, quę primo, ſunt ipſa enthymemata. Quia aũt
nos videmur nobis, ꝙ enthymemata ſint baſis huius artis, credimus ꝙ oratio,
quę fit ſcd̃m modũ iudicii & controuerſię coram iudicibus, & oratio quę fit ſe
cundũ modũ directionis & doctrinę, ſint vnius artis, quę eſt hęc ars. his vero, q
loquuti ſunt de hac parte Rhetoricę, oportet ꝙ non attribuant huic arti ex ſer
monibus huius artis niſi illũ qui fuerit ſcd̃m modũ controuerſię, et iudicij: neq;
de oĩbus ſpeciebus quibus fit iudicium; ſed de viliori ſpecie, q̃ ſunt res noxiorũ,

A de quibus fit iudicium coram iudicibus. De iudicio vero quod fit in impositione institutorum, non habet vtilitas in eam partem Rhetoricę, de qua hi loquuti sunt: ex quo isti non loquuntur de aliqua re ipsorum enthymematũ, sed ipsi putant ꝙ ex quo loquuti fuerint de rebus, quibus vituperatur res, aut commendatur, ꝙ iam loquuti sint de omnibus rebus, quibus vtũtur sermones oratorii. Vti aũt in oratione rebus quę sunt extrinsecę absq; vsu rerũ, quę sunt corporis sermonum oratoriorum, est opus vile. Non est autem cuiuspiam dicere, ꝙ orationes, que sunt in iudicio, non indigeant cũ rebus, quę sunt extrinsecę aliqua re, quę sit corporis rei, ex quo in maiori parte ciuitatũ instituta sunt, quę describũt quid sit iniquitas, & quid iustitia, & magnum aut paruum. & non indigetur in hac specie orationis, nisi eo quod inclinat iudices solũ. & hoc diuerso modo a dispositione orationũ, quę fiũt in rebus deliberatiuis: quia orationes deliberatiuę, quatenus vtuntur eis in peccatores, ex eo quod est vtile aut noxium, sunt magis conuenientes oratori quã orationes iudicatiuę, hoc est, quibus cõfirmetur, ꝙ illi fecerint iniquitatem, aut fecerint iustitiã. Et non est hoc in peccatoribus solũ, quia hęc est dispositio sermonis de rebus deliberatiuis cum sermone de rebus iudicatiuis. & hoc, quia iudices iudicant res, de quibus fuit deliberatio apud vulgus, quod est, ꝙ hęc res, de qua fuit deliberatio, sit vtilis aut noxia; & nõ est timendum ne iudices paruipendant eam. Quando aũt res ita fuerit, loquẽs coram
B illis non indiget, ꝙ confirmet vltra q̃ res sit vtilis, aut noxia. & in hoc cõuenit secum ipse iudex. & impossibile est ꝙ contendant propter coęquationẽ notitię plebis, & iudicis de vtili & noxio. Loquens vero coram iudice de rebus iudicialibus, indiget ꝙ caueant iudices, quando definiunt sermonem, ꝙ hoc sit iustũ, aut hoc sit iniquũ, quoniam notitia iustitię, & iniquitatis est res extranea apud plebẽ, homines vero sciunt illud per legem. & ideo possibile est ꝙ iudex admittat loquẽti rem, q̃ intenderet cõfirmare, & nõ perueniat ei id iniquitatis aut iustitię, qđ est in ea. & ideo indiget loquens coram eis, ꝙ cognoscat res, quę sunt iniquitas, & quę sunt iustitia, & res quibus constituitur, ꝙ sint iustitia aut iniustitia. Et propter hunc locũ inhibet statutum pluriũ ciuitatum loqui corã iudice de rebus quę inclinarẽt & cogerent eos cõtra alterutram partium, sed permissum est eis loqui corã illis de rebus terminatis, ex his quas descripserat imponens statutum. Loquẽs vero de rebus deliberatiuis non indiget tali cautela, iudices enim vltra modũ cauent dicere de vtili ꝙ non sit vtilis: aut de noxia ꝙ non sit noxia: ex quo hoc est ex his, quę deprimerent eorũ gradum apud plebem propter coęquationem, suę notitię, & notitię iudicum de illa. Quando aũt res ita fuerit, igitur in rebus iudiciarijs Rhetor magis indiget notitia rerum, quę incidere faciunt in verificationem, q̃ indigeat ipse Rhetor in rebus deliberatiuis. Quoniam autem notum est ꝙ ille, ad quem fit sermocinatio de re, circa quã
C est controuersia, intendit verificationem & accessionem de rebus, quę attribuũtur huic arti: hoc aũt non fit nisi constitutione rei apud ipsummet q̃ scit ipsemet vtens: & hoc quia nos concedimus rem, quando videmus ꝙ iam constituta sit apud nos. res autem illa, qua constituuntur res modo oratorio, est ipsum enthymema, quoniam hoc est fundamentum verificationis: & eius basis de rebus, quibus ponitur hic modus verificationis, hoc est verificatio oratoria: enthymema autem est quędam species syllogismi: notitia autem syllogismi est pars artis Logicę, sicq; iã sequitur ꝙ Logicus sit, qui speculetur hãc artẽ, aut totã ipsam, aut quasdã eius partes. Manifestum autem est, ꝙ qui nouerit ex quot rebus componatur ratio, & qualiter fit, & quando fit, magis potest facere ipsum enthymema q̃ qui nouerit ipsum enthymema solũ absq; ꝙ cognoscat syllogismũ, qui est eius genus. At illa q̃ excederet vltra hoc, & cognosceret quare fiãt ipsa enthymemata & differentias quę sunt inter enthymemata, & inter reliquos syllogismos, quibus vtuntur alię artes, habet maiorem potestatem q̃ illi. Notitia aũt istorũ est artis Logicę: quoniã eiusdẽ potentię hoc est artis vnius & eiusdẽ est ꝙ cognoscat rem quę est veritas, & eã quę est similis veritati. rhetoricæ autẽ verificationes, & si non sint ipsa veritas, sunt similes veritati. Rursus quia homines secundum suam naturã sunt dispositi omni dispositione ad consistendũ su

pra ipsam veritatē,& vt plurimum inclinatur ad ipsam, & afficiūtur ea: illę D aūt,quę nobiliores sunt,ex quibus sunt ipsa enthymemata,sunt similes veritati: quoniam oriuntur plebi ortu veritatis.id autem quod est simile veritati ingreditur scientiam veritatis,quę est scientia Logicę.quando autem res ita fuerit,iam declaratum ē ꝙ imminutio istorum ab eo i quo loquuti sunt de re ipsius Rhetoricę,fuit,quia non erat apud eos notitia Logicę: & ꝙ reliqui qui loquuti sunt in Rhetorica,& qui vtūtur orationibus rhetoricis solū,pręter ꝙ pręmittāt scire has res quę sunt basis Rhetoricę,ipsi loquūtur de rebus,quę cōcurrūt in oratoria cōcursu ornamenti & decoris.quod fit in patulo rei & eius extrinseco,nō de rebus quę graduantur in ea gradu eius,quo est cōsistentia rei & suū esse: & si iam putetur ꝙ in his quę fecerint,iam peruenerint ad vltimum orationū rhetoricarum, & processerint in hoc processu rectitudinis & veritatis.

Caput Secundum. De Vtilitate artis Oratoriæ.

ORatorię autem sunt duę vtilitates, quarum vna est,ꝙ ea inducantur politici ad opera studiosa.& hoc,quia homines naturaliter declinant in cōtrarium virtutum rectarum.& quando nō cugunt eos sermones oratorii,pręualent eis contraria operum rectorum. hęc autem est res turpis,cuius author dignus est correctione, & inhibitione,hoc est ille,qui declinaret ad contrarium rectorum operum: aut rector qui non cogeret politicos sermonibus oratoriis ad rectas virtutes.Intendo autem per rectas virtutes,eas quę sunt virtutes inter alterutros homines,hoc est inter ipsum & eius sociū,quęcunq; res fuerit illa societas nō quo ad semetipsum.Scda aūt vtilitas est,quia non contingeret,ꝙ vtatur demōstratione cum quolibet singulari hoīe de rebus speculabilibus quas voluerimus verificare.& hoc,aut qui homo iam adoleuit in famosis diuersis a veritate. quādo aūt ꝓcesserit contra res in qbus adoleuit,vilescit eius persuasio:aut quia eius natura inepta sit ad receptionē demōstrationis omnino,aut quia impossibilis est eius manifestatio per illam ex illo paulillo,ex quo intēdit casum verificationis p eā. Et ꝓpterea iā indigemus vt faciamus eādem verificationē per pręmissas cōmunes nobis & illi, ad quē est sermocinatio, hoc est per probabiles. Et in hac vtilitate cōmunicat hęc ars cum arte Topicę:sicut meminimus de hoc in libro Topicę:iuxta verba nostra de rebus,qbus possibile est nobis ꝙ declaremus diuersa quęsita, Arti aūt isti possibilis est persuasio duorum cōtrariorum simul , sicut est possibile hoc per rationē Topicā.& hoc,quia iā nos persuaderemus in adulterum,ꝙ faciat malum & ꝙ nō faciat malum. Nō intēdo aūt ꝙ nos faciamus ambas res simul vno tēpore,sed hoc faciamus vno tēpore & hoc alio tēpore,secundum ꝙ magis expedierit.Et hoc,qa valde fit ꝙ rei qđ expedit vno tēpore illius,cōtrarium expediat alio tēpore. Ac etiā,quia quando res quę constituunt rē , & suū cōtrariū fuerint apud nos consuetę,& audiremus aliquem loquentem,qui iam tradiderit persuasionē cōtrarii qđ non est iustū,possibile esset nobis hac virtute ꝙ destruamus eius sermonem.Hę itaq; duę vtilitates sunt in ipsa potestate , quę est huius artis ad persuasionē rei,& eius cōtrarii:& non reperitur hæc positio alicui rei artiū rationaliū in his duabus artibus,hoc est Rhetorica & Topica. Et ambę istę artes sunt ęqualiter dispositę ad persuasionem duorum oppositorum, hoc est,ꝙ neutra earum reperiatur vehementioris aptitudinis ad persuasionem vnius duorū oppositorū ꝙ̄ ipsa sit ad alterum:sed aptitudo quę reperitur in ambabus ad persuasionem duorum oppositorum est ęqualiter. Rerum vero subditarum his duabus artibus,hoc rerum,cum quibus persuadetur, & p quas persuadetur aptitudo ad receptionem persuasionis non est ęqualiter,neq; bonitas ꝑsuasionis in eis est æqualiter , Sed quando res,quibus persuadetur, fuerint veri sermones oratorii,& topici,quibus vtitur,sunt magis vtiles & magis admira-

A biles, Non cõuenit autem ꝙ opinemur ꝙ turpis sit homini fatigatio nocẽdi suis manibus, & nõ opinemur ꝙ sit turpis fatigatio nocẽdi sua lĩgua: cuius damnũ est damnũ ꝓprium hominis, hoc est ꝙ fatigetur homo a nocẽdo per suã linguã damno vehementi, non solum damno quod est ipsius iustitię, sed etiã damno quod est ipsius iniquitatis. quoniam iam putatur, ꝙ hęc res reperiatur cõmunis omnibus virtutibus, quarũ hęc ars est preter artem theoricam & moralem: & eo fortius in rebus magnis expedientibus, sicut est robur, & sanitas, & diuitię, & imperium, & similes istarũ rerum ex expedientibus: hoc est, ꝙ singula horũ bonorum apta sint, vt possidens ea iuuet aliũ a se vtilitate vehemẽti, quando uteretur iustitia, & noceret per ea damno vehementi, quando vteretur iniquitate: quoniã sanitate, & robore, & imperio homo vtitur ad damnũ & ad vtilitatem. & sic est res Oratorię. Sicq; iam declaratũ est, ꝙ hęc ars non speculetur alterũ duorum oppositorum, sed speculatur ambo ęqualiter, sicut est dispositio Topicę, & ꝙ illa valde expediat ad hoc. Non est autem huius artis tradere persuasionem omnino, hoc est, ꝙ non sequatur ad eius actionem persuasio necessario, sicut actionem carpentarii sequitur esse sedis necessario, quando non fuerit ibi aliquod extrinsecus impediens: sed eius operis est ꝙ notificet oĩa q̃ traderent persuasionem rei, & conducat ea in illa rem, licet nõ ceciderit persuasio.

Quod sit Rhetoricę odus.

B Dispositio autem huius est sicut dispositio plurium artium: sicut est ars Medicinę, quia eius actionis non est sanatio omnino, sed eius operis est, ꝙ ex hoc proueniat vltimũ rei, qđ possibile est fieri in illa re, quę intẽditur sanari. Et ideo iam conuenit operibus harum artium, qui non fuerit suorum virorum, sicut sanat qui nõ fuerit medicus, & persuadet qui non fuerit orator. sed verum opus est ipsius artificis. & hoc quia finis sequitur hoc opus vt plurimum: illud aũt vt in paucioribus. & sicut in Topica est syllogismus, & est, qui putatur esse syllogismus, sed non est syllogismus, qui est syllogismus falsigraphus: sic est in sermonibus persuasiuis, qui fiunt in hac arte, est q tradit ꝑsuasionẽ, & est qui putatur esse ꝑsuasiuis absq; ꝙ ita sit. Sed ex quo falsigraphus nõ fit falsigraphus ꝓp vim & habitũ, quo efficit orationes falsigraphus: sed est falsigraphus, ꝓpea q̃ intendit intuitu illarum orationum gloriam, & ipsa bona extrinseca: & hoc vt conducat ad putandum ꝙ ipse sit sapiens. Topicus autem est Topicus ꝑ habitũ prouenientẽ ei ex ipsa arte. Sicq; consequẽter sermones falsigraphi non sunt pars artis. Topicę, hoc est, ꝙ putetur de eis ꝙ sint syllogismi Topici, quãdo facti sunt vi huius finis. qñ vero facti sunt ad modum tentationis, tunc sunt eius pars. Rhetor autẽ, ex quo est Rhetor ꝓp res quę sunt extrinsecę, sicut gloria et

C alia reliqua bona, & est Rhetor ꝓp habitum huius artis: ideo orationes tradentes persuasionem, cum non sint persuasiuę, sunt pars huius artis. quoniã qđ intẽtum est per has orationes in hac arte est idem quod est intentum Sophisticę. Hoc autẽ ita fuit: quoniam intentum huius artis ex eo cuius ꝑsuasionem intẽdit est ipsa passio, vel ipsa passibilis qualitas. quando autem prouenerit hoc ab eo nõ est differẽtia, siue eius ꝓuentus sit ex orationibus ꝑsuasiuis vere, aut ex orationibus, quę putantur esse persuasiue, sed non sunt persuasiuę. Et si hoc opus intentum sit species eius, ad quẽ est sermocinatio: aut affectus est quoddam bonum illius, non Rhetoris, orationes, quę putantur esse persuasiuę, & non sunt persuasiuę, ingrediuntur hanc artem, modo quo orationes, quę putantur esse Topicę & non sunt Topicę, ingrediuntur artem Topicæ, ex quo non intenditur per illas deceptio. Si autem intentum Oratoris est, ꝙ proueniat ei aliquod bonorum q̃ intendunt Sophistæ, oratio quę putatur esse persuasiua, cum non sit persuasiua, quatenus est falsigrapha est, pars huius artis, & nõ ingreditur artẽ Topicæ. Licet aũt sit aliqs q loquutus est de hac arte: cuius vtilitatum meminimus, attamẽ nõ fuit locutus quatenus sufficeret de suis rebus, de quibus intenderamus habere sermonem ab initio rei. & hoc, quando referemus ex quibus rebus componatur hęc ars, & qualiter componatur. Id autem, de quo loquuti sumus ante hoc, est ac si non esset nobis primum intentum: ideo conuenit ꝙ feramus hic sermonem de illis, Redeamus autem ad nostrum intentum, ac si nos incęperimus ab hoc loco,

TRACTATVS.

Caput Primum. De definitione Rhetoricæ, & eius diuiſione.

INcipiamus aũt primo, & definiamus hanc artem, & enunciemus quid ipſa ſit, & circa quę ſit. & hoc quãdo nouerimus ſuũ genus proximũ & ſuam differentiã ei propriam, deinde ꝑcedemus hinc ad narrationẽ ſuarum partium ad modũ reſolutionis definitionis. Rhetorica aũt eſt vis amplectens in ſe onus perſuaſionis poſsibilis de qualibet rerum ſeparatarũ. Intẽdo aũt per vim artẽ, quę agit in duo oppoſita, & eius finis nõ ſequitur ſuã actionẽ neceſſario. Intendo aũt per amplectẽs in ſe onus, ꝙ ponat ſuũ ſcrutiniũ ad apprime perſcrutandũ actũ pſuaſionis poſsibilis. Intendo aũt per poſ̃e pſuaſionẽ, poſ̃e ad hanc rem, de qua eſt ſermo, hoc aũt fit ad vltimũ eius qđ poſ̃e fuerit de illa. Et qñ dico de qualibet rerũ ſeparatarũ, intendo ac ſi diceretur de ſingulis ſingularibus, quę ſunt ſingulorũ decem predicamentorum. Et hęc eſt dñ̃ia qua hęc ars differt a reliquis artibus, de quibus putatur ꝙ tradant perſuaſionẽ de rebus, quę ſpeculantur. & hoc, quia oĩs ars docet, hoc eſt demonſtratione declarat, & largitur perſuaſionem de genere quod ſpeculatur, non de oĩbus generibus, exempli gratia, quia Medicina docet Demonſtratiuam, & perſuadet de ſanitate & egritudine & ſuis ſpeciebus: ſic & Geometria Demõſtratiuã docet, & Perſuaſiuam de magnitudinibus & figuris, quę inſunt corporibus. Rhetorica vero laborat ad tradendũ perſuaſionem de omnibus rebus cuiuſq; pſenti fuerint, & quodcunq; fuerit illud genus, & ideo nõ attribuitur generi appropriato.

Rerũ fidẽ facientiũ aliç artificiales aliç non artificiales.

Res vero, quę efficiunt fidem huius artis, quędã ſunt, quę ſunt artificiales: & illę ſunt quarũ eſſe eſt noſtri arbitrij & animaduertentię: & nos efficimus eas. Et quędã earũ ſunt nõ artificiales: & ſunt illę, quarũ eſſe non eſt noſtri arbitrij & animaduertentię, ſicut ſunt teſtimonium, coactio, & ſtatuta & coaſimilia eorum, de quibus infra fiet mẽtio.

Artificialiũ genera tria.

Artificialium vero rerũ, quarũ nos ſumus efficientes, quędã ſunt res, de quibus iam pręceſsit & vſus eſt ipſis in arte alius a nobis: ſicut eſt acceptio cõtrouerſię per exempla conſueta, quę poſita ſunt & famoſa. Quędã aũt ſunt, quas nos nouiter inuenimus ad orationẽ, in qua eſt perſuaſio, & acquiſiuimus eas. Verificationes vero, quas nos facimus & nouiter inuenimus, ſunt triũ ſpecierũ. Quarum vna eſt cõſtitutio loquentis, qua conſtituit virtutẽ ſuę aĩę qua cõuenit vt ſit veridicus. & ꝙ apud locutionẽ ſit ſecundum diſpõnem ſui vultus & mẽbrorum, cuius moris ſit, ꝙ faciat occurrere in verificationẽ rei de qua eſt ſermo, ſicut eſt raritas, & pondus verborũ, & alia pręter hęc. Virtus aũt, cuius hic eſt mos, eſt illa, quã Ariſ. vocat conuertibilẽ prędicationẽ. Diſpoſitio aũt, cuius hic eſt mos, eſt illa, quã vocat nobilitatẽ directionis verſus ipſum intentũ. Iã autem ſignificatur ꝙ virtuti ſit nomẽ ad verificationẽ, quia iuſti ſtudioſi veridici habentur cito abſq; ſermone, quẽ onere amplectantur de illa re. hoc autẽ fit de rebus manifeſtis ſenſui, quas putãt ꝙ ſenſerint eas: ſicut ꝙ religioſus aliquis biberit vinum, aut interfecerit quẽquã. Narrationes vero eorũ de rebus latentibus ſenſum, & ſunt illę de quibus putatur ꝙ illud quod ſenſerant de talibus, aut cogitauerunt de eis, quando illę res poſsibiles fuerint, ꝙ ſenſus ſuſpicaretur de eis, nõ verificantur de rebus, quę argumentantur de talibus rebus, abſq; ꝙ vtantur oratione ad conſtitutionẽ huius rei. Et ita eſt ſicut putauerunt id, de quo mentionẽ fecimus, ꝙ ipſi dixerunt de Rhetorica, ꝙ grauitas & virtus expediat ad capitulũ affectionis ſolum. Secunda vero ſpẽs verificationum eſt ſpecies, quę facit acquirere audienti affectũ quendã de oratione, quem ſequatur verificatio rei, de qua eſt oratio: qm̃ noſtra verificatio rei, et noſter aſſenſus illi nobis exiſtentibus ſub diſpõne lętitię & mœſtitię nõ eſt vna verificatio. & ſic, qñ eſſemus ſub diſpõne irę de aliqua re, aut ſub diſpõne cõplacendi nobis

A de ea. Hę aũt sunt res, de quibus loquuti sunt isti, de quibus mentionẽ fecimus, ꝙ loquuti fuerint de hac arte. Tertia vero spẽs verificationum est constitutio rei per sermonem tradentem persuasionem, aut qui putatur ꝙ tradat pesuasionẽ. & hoc de rebus particularibus, de quibus persuadet hęc ars. Quando autẽ verificationes huius artis fuerint his modis, manifestum est ꝙ ille, qui valet persuadere persuasione posſibili de vnaquaq; re, est qui nouerit tres res, quarum prima est ipsa notitia orationũ tradentium persuasione. secunda aũt est notitia morum & virtutum loquẽtis, tertia aũt est notitia affectuum audientis. & hoc; quãdo nouerit vnumquenq; affectum quid sit, & ex qua re fiat, & quando fiat, & qualiter fiat. Hęc itaque ars est composita ex arte eloquentię, & ex arte morali, hoc est Politica. Non reperitur autem pręcedentibus tractatus perfectus de illius partibus, aut propter suam ignorantiã, aut quia iactantur pre aliis: & fierent sibi auari de eo quod illis constiterit de hac re per locũ bonorũ, quę sunt extrinsecus. Hęc ergo ars est pars artis Logicę, quę similis est Topicę ex eo, ꝙ ipsa speculatur duo opposita, & neutra earum speculatur rem determinatam speculatione, qua tradatur prouẽtus veritatis, sed tradunt ex speculatione prouentum eius, quod est infra veritatem. Iam autem dictum est de hoc in pręmissis sermone sufficienti.

B

Cap. Secundum. De instrumentis Rhetoricis.

Conuenit aũt ꝙ incipiamus notificationem orationum persuasiuarum, et eius quod appareat esse tradens persuasionẽ. Et dicamus ꝙ orationum, quibus fit confirmatio et cõfutatio, sicut in arte Topicę, sunt duę species, quarũ vna est inductio, & id quod putatur esse inductio: secũda aũt species est syllogismus, & id quod putatur esse syllus. Sic orationes confirmantes & confutantes in hac arte sunt duarũ specierum: quarum vna est similis inductioni, quod est exẽplũ: altera aũt est, quę similis est syllo, quod est enthymema. Enthymema autẽ, quod putatur ꝙ sit enthymema, & nõ est enthymema, assimilatur illi syllo, qui putatur ꝙ syllus, cum non sit sylls. Es sic exẽplum quod putatur ꝙ sit exẽplum, & non est exẽplum, simile est illi inductioni, quę putatur ꝙ sit inductio, cũ nõ sit inductio. Igitur enthymema est sylls rhetoricus, & exẽplum est inductio rhetorica. Oratores aũt (quando aiaduertitur suum negocium) manifestatur ꝙ faciant summam verificationum, quę fiunt in oratione scdm has duas species, hoc est, aut exemplo aut enthymemate. & hoc, quia ipsi intendunt hoc suo opere assimilationem inductionis &

C sylli. Id aũt quod agit ex hoc, agit illud in quantũ est verum exẽplum, & verũ enthymema: aut inquantum putatur de eo ꝙ ita sit. Iam aũt declaratum est in libro Priorum, ꝙ oĩs verificatio fiat per syllm, & ꝙ inductio & exemplum faciant acquirere verificationem, quatenus in eis est de vi sylli. Quid vero sit syllus, & quę sit dria inter eũ et inter demõstrationem, iam dictum est in libro Topicorum: & iam declarata est ibi etiam dria inter syllm & inductionẽ. Inductio aũt & exemplum conueniũt in eo, ꝙ ambo constituunt, ꝙ hæc res sit ita, aut nõ sit ita, propter esse huius rei aut non esse eius in suo simili. Enthymema aũt & sylls conueniunt in eo, ꝙ ambo sunt oratio, in qua ponitur aliqua res, & infert ex ea alia res. Quãdo aũt res ita fuerit, manifestum est ꝙ in vno quoq; istorum generum orationis sit spẽs rhetorica, spẽs topica, & spẽs demõstratiua, & species sophistica; quia sicut reperiuntur in his artibus inductio & syllus, sic in rhetorica reperiuntur exemplum & enthymema. Sed differunt in his artibus per modum faciendi, hoc est in arte Demonstrationis, & in arte Topicę. Sylls aũt topicus est tutior quã inductio; exẽplum vero in rhetorica est magis persuasiuum quã enthymema, quia magis procedit contradictio in enthymema quã procedat in exẽplũ. Causam aũt huius nos ferremus in medium post hęc, ac etiã qualiter faciamus has res. hic vero conuenit ꝙ determinemus hos duos modos persuasionis, hoc est enthymema & exemplum. Et dicamus ꝙ oratio persuasiua aut largitur persuasionem uni homini, aut vniuersitati hominum, aut

Quę argumentãdi species.

pluribus hominibus. Ac ẽt quędam est, cuius persuasio fit de re vniuersali, & quędam est, quę fit de re particulari. & vtriusq; istarũ, quędam est cuius persuasio est nota per se, & quędam est cuius persuasio est per aliud. Eius aũt, cuius persuasio est per aliud in particularibus, sunt duę species. Quarum vna est ꝙ diceret quispiam, quia ita est generi, est ita p talem locũ: sicut est sermo dñtis, ꝙ potus oxymellis expediat tali, quia est febricitans; hoc aũt est, quod dicitur enthymema. Secunda aũt species est, ꝙ dicatur talis ita sit, quia ipse est sicut talis, sicut ꝙ talis diceret, ꝙ talis recipiat vtilitatẽ potus oxymellis, quia recepit vtilitatẽ de eo. & hoc est, quod vocatur exemplũ. Ars aũt ista nõ vtit orationibus persuasiuis, quę sunt persuasiuę vni hoĩ: quia hoc est infinitum & ignotũ vtenti eis. & ideo hęc ars nõ fit ex pręmissis laudatis, hoc est creditis, q̃ creditę sunt vni hoĩum, quę sunt opiniones, quę nouiter fiunt hoĩbus apud desyderium & appetitũ: sed vtitur laudatis apud plures aut oẽs, sili modo, quo vteretur ars Topica. Quando aũt res ita fuerit, id quo differt sylls, qui fit in arte Topicę, & in arte Demõstrationis ab enthymemate qđ fit in hac arte, est, quia sylls regulatur regula, qua oratio concludit necessario: enthymema vero regulat suas pręmissas regula consueta, ꝙ ei assentiatur a plebe. Hoc aũt est cõuerso regulę artificialis. & videntur sibi, ꝙ hoc sequatur ex parte artis, non ex parte re. in se. Ac etiã quia regula artificialis determinat ꝙ declarentur in illo oẽs eius p̃missę necessarię ad declarationẽ illius quęsiti; plebs aũt nõ valet intelligere illationẽ cõclusionis, quę infertur ex pluribus p̃misss. Ac etiã, quia ipsi nõ ponũt distantiã intus conclusionẽ, et rẽ ex qua sequitur conclusio, hoc ẽ ꝙ ipsi nõ declarent syllos per duas pręmissas simul cum conclusinoe, sed inducunt vnã pręmissam, deinde connectunt eã cõclusioni. Sicut dñt, hic deãbulat nocte; ergo est latro, & non dñt, ꝙ oĩs qui deambulat nocte sit latro, est p̃missa maior. Ac etiã quia enthymemata vt plurimũ fiũt de rebus contingẽtibus, quod manifestum est de rebus deliberatiuis: quia non consuleret vnus alteri de re necessaria ĩ esse, neq; de impoĩ in esse. & pręmissa maior in talibus materijs est falsa scđm partem, quam non declarant homines in sylls, qui fiunt in hac arte, vt non intelligatur falsitas quę in ea est. Ac etiam ex quo sylli boni vtiles in hac arte sunt duarũ spẽrum: aut sylli qui componuntur ex p̃missis, quarum persuasio est manifesta per se: aut ex p̃missis, quarum p̃missę declarantur per alias pręmissas secum permistas; et si nõ, non declararetur earum laus. Sicque iam aduenit necessario in hac secunda spẽ, ꝙ dificilis fiat compositio p̃missarũ, quas regularet regula artificialis loco multitudinis p̃missarũ, et protractio morę temporis, quo oẽs illę declarantur, & regulantur regula artificiali. & hęc est res, qua nõ fiunt prospera opera iudicum, immo defatigant loquẽtem corã eis, ꝙ eius sermo sit simplex non amplectẽs onus: sicut est cõsuetudo plebis in hoc. quia qñ fit sermo, qui nõ est talis dispositionis, non traderet persuasionẽ, hoc est, ꝙ res sit, aut non sit, & ꝙ qñ est, sit laudabilis aut nõ laudabilis. Sicq; etiam, qñ faceremus verificationẽ per modum acceptionis similitudinis, & per scrutatum & positum fuerit secundum modum inductionis, accidit difficultas, quã descripsimus de protractione morę & multiplicatione. Quando autẽ hoc ita fuerit, igitur syllogismi rethorici, qui sunt enthymema & exẽplum, fiunt de rebus, de quibus fit sylls & inductio simpliciter. Res autem illę acceptę sunt scđm aliam descriptionẽ, quã sit descriptio, qua accipiebantur in syllo & inductione. Quãdo autem fiunt illę res scđm descriptionẽ, quę declarata est in libro Priorum, exemplum redderetur inductio, & enthymema sylls. Illa autem descriptio est acceptio syllogismi, & discretio pręmissarum paucarum breuium: quia persuasio vt plurimum fit pręmissis paucis breuibus, aut pręmissis, quę sunt in vltimo manifestationis & cautelę ab eo quod earum latuerit. Ac etiã ꝙ illud, quod est laudabile in hac arte, sit hypothesis, cuius spẽs inferens ferat in id quod infertur. quia quando exprimeret homo inferens, & illatum esset, ac si mentionem fecisset bis de re, & esset nugatio apparens, & secundum hoc non declararetur medio termino per syllogismum nisi semel, & non experimento, sed per vnum simile, & esset ipse syllogismus necessario enthymema, hoc

A est imminutus altera suarum præmissarum. & ideo vocatur enthymema, ex quo altera earum est insinuata: & inductio necessario est exemplum.

Caput Tertium. De generibus præmissarum huius artis.

PRemissę autem rhetoricę syllogismi sunt necessarię, & hoc in paucioribus. & fiunt contingentes, & hoc vt plurimum: q̄m plurimum perscrutationis vulgaris est eius, quod contingens est esse cuiusdam dispositionis: & contingens est ꝙ non sit illius dispositionis. hoc autem manifestum est de rebus, de quibus est deliberatio. & hoc, quia oēs illę sunt res factę ab hoīe. impoſſe autem est ꝙ res factę ab homine sint neque necessarię sc̄dm esse, neq; impoſſes sc̄dm esse: cōclusiones autē necessarię sunt per se ex p̄missis necessarijs, cōtingentes autē ex pręmissis cōtingentibus. Enthymematum autem quędam sunt, quę fiunt ex pręmissis laudatis seu icotibus, & quędam sunt ex signis. Intendo autē per p̄missas laudatas seu icota, eas quę non sunt B signa: sicut ꝙ expediat bn̄facere bonis, & malefacere malis. Per signa aūt intendo res quę significant esse rei in aliqua re. Et ambę istę spēs pręmissarum reperiuntur in materijs necessarijs, & contingentibus, hoc est icotibus & signis: & nō reperiuntur solum in contingentibus vt in pluribus. Sed in contingentibus ęqualiter, & sunt illę, quarum proportio ad premissas contingentes vt in pluribus, est proportio earum, quę sunt vt in pluribus ad necessarias, & est proportio totius & partis, quia veritas necessariarum est magis vl'is qua veritas contingentiū vt in pluribus: ex quo necessarię sunt totius subiecti. Contingentes aūt vt in pluribus nō sunt totius: & sic etiā proportio contingentiū ęqualiter ad contingentes vt in pluribus est talis proportio: hoc est, ꝙ contingētes vt in pluribus verificantur de maiori parte suorum subiectorum quā verificentur cōtingentes ęqualiter. Signorum autē, quę accipiuntur terminus medius, quędam sunt, quorū terminus medius est vniuersalior minori extremitate, & proprior maiori. Et q̄dam eorum sunt, quorum est vniuersalior ambabus extremitatibus. Et q̄dam eorum sunt, quorum est proprior illi. Illud aūt, cuius est vl'ior extremo minori & propior maiori, componitur necessario in prima figura. q̄n aut fit in materia contingenti vt in pluribus, est illud quod antiqui vocant siſe. Exemplū autē eius in materia necessaria est: hęc mulier hēt lac, ergo iam peperit. in contingenti autē vt pluribus est: talis accingit sibi gladium et cōgregat C hoīes, & non habet inimicum, ergo vult deficere a rege. Exēplum aūt contingētis ęqualiter est: talis fątigatus est: et qui fatigatur febricitat: ergo talis est febricitans. & hoc est quod vocatur siſe. Illud autem, cuius est cōmunior ambabus extremitatibus cōponitur in secunda figura: sed nō concludit nisi sc̄dm apparētiam. exēpli gratia in materia cōtingenti vt in pluribus, est sermo dicentis: Socrates anhelat frequēter: anhelās aūt frequēter febricitat: ergo Socrates febricitat. quia contigeret ꝙ ambę hę premissę sunt verę: & conclusio falsa, ex quo cōtingit, ꝙ Socra. anhelet frequenter propter eius cursum. Quia autē hoc latuit plures hoīes: q̄n ipsi aspiciunt has p̄missas veras, ꝙ concludant falsum, putantpropterea ꝙ iam depēdeat falsum ex illis, & intēdūt destruere p̄missas. hoc autem dificile fit eis occasione veritatis illarum, & propterea hn̄t perplexi. Illa vero, cuius medius terminus fuerit vniuersalior ambabus extremitatibus, cōcludit in tertia figura particulare non vniuersale: sed in hac arte accipitur eius cōclusio vniuersalis. Exēpli gratia, in materia necessaria est sermo dicentis: cunctę res sunt ī mundi sphęra, res aūt oēs sunt ī tpe: tēpus ergo est mundi sphęra. In cōtingēti aūt est sermo dicētis: philosophi sūt iusti, q̄a So. est philosophus & iustus. Actiones autē, q̄ sunt in tertia figura & sc̄da, appropriātur noīe signi. Illę autē, fiunt in prima figura, appropriantur noīe ꝓbationum. Illa autē, quę est secundę figurę, est proprior noīe signi, quā ea quę est tertię: sicut ea, quę fue

est in contingenti vt in pluribus, appropriatur nomine similis. Si autem fuerit contingentis ęqualiter, appropriatur nomine enthymematis similis. sicque ex hoc sermone declaratum est, quid sint laudatę seu icota, & probationes, & signa: & quę sit differentia inter ea. Id autem, quod declaratum est de orationibus syllogisticis secundum veritatem est in libro Priorum: quia ibi declaratum est quid sit syllogismus, & quot sint genera orationũ syllogisticarũ, & de singulis eorũ declaratum est quis illorũ sit syllogismus, & qui non sit syllogismus,

Caput Quartum. De Exemplo.

Quo pacto differant, ac conueniant exemplum, & iductio.

EXemplum vero iam declarauimus in his quę pręmissa sunt, ꝙ sit inductio quędam. Sed differt ab inductione, quia non procedimus in eo ex particulari ad declarationem rei vniuersalis, sicut procedimus in quibusdam speciebus inductionis: neq; ex vniuersali ad particulare, sicut procedimus in aliquibus speciebus inductionis. & hoc, quando declarauimus in vniuersali, quod constituimus per inductionem aliud particulare pręter particularia, quorum inductione constituimus ipsum vniuersale. Et conuenit secum, quia procedit ex particulari ad particulare propter connexionem eorum in re vniuersali. Quando autem coniunxerimus ambas res simul in inductione, hoc est, ꝙ procedamus in ea ex particulari ad vniuersale, & vlterius ex vniuersali ad aliud particulare: hoc quidem opere processimus ex particulari ad particulare mediante ipso vniuersali, sicut est dispositio exempli. quoniã in exemplo procedimus ex particulari ad particulare propter eorum conuenientiam in re vniuersali, quando enunciatio translata ab vno illorum duorum ad alterum reperitur in particulari notiori propter illud vniuersale: aut putatur ꝙ reperiatur in eo propter illud. Si autem non verificaretur translatio ex particulari ad particulare: nisi esset ibi vniuersale, propter quod esset esse illius enunciationis in particulari notiori. Exemplum autem eius, quod inductione accidit ex hoc, hoc est: quando trãslatio fuerit ex particulari ad particulare mediã translatione ad vl'e, est, vt sermo eius, qui dixerit: Heus rex, ille talis quęrit esse de numero repositorũ vasorũ tui vsus, qui iã fuerat de numero tuorũ inimicorũ: ideo non tradas ea illi, quia ille versutia vtitur, vt extẽdat manũ in regẽ: qm̃ talis petierat hoc ex tali rege, & talis ex tali rege, & noluerũt assentire illis timore ne dolo interficiat suũ regẽ. Ille.n. qui dixerat hunc sermonẽ. iã posuerat trãslationẽ ex particulari ad particulare mediãte vl'i, quod est, ꝙ quicunq; fuerat de numero inimicorũ regis querens ingredi repositionẽ vasorũ vsus regis, intẽdit ipsum dolo interficere. Nisi quia, licet non sit manifestum in hoc vniuersali, qđ descriptũ est in aĩa in potentia ipsum opus translationis ex particulari ad particulare; qñ tñ translatio eius secundum cogitationẽ fuerit ex maiori parte particulariũ esset inductio. si aũt ex vno illorũ aut ex minori parte, esset exemplũ. Sufficiat aũt hic oratio de his rebus, quibus dicantur ipsa exempla.

Caput Quintum. De Enthymemate.

SErmo vero de dñia enthymematum ex parte rerum, ex quibus fiunt est ꝓfundus & latens: & est maxime necessitatis, vt declarabimus hic. Cã aũt eius ꝓfunditatis est qa enthymemata fiunt in oĩbus decẽ p̃dicamẽtis, sicut fiunt syllogismi topici. Sed quędã enthymemata sunt, q̃ fiunt in materiis artiũ: sicut sunt enthymemata, quę fiũt de rebus vl'ibus. & particularibus in arte medicinę, et in aliis artibus. Hęc aũt cõuenit ꝙ fiant in his artibus sc̃dm modũ faciẽdi demonstrationes in illa arte, nõ sc̃dm modũ, quo facit ea Rhetor in materia, cui appropriatur Rhetorica: sicut ꝙ ferret in illa eã partẽ Rhetoricę, & reliquas res, quibus fiunt orationes rhetoricę. Et ex his rebus, cõuenit ꝙ numerẽtur in hac arte res, quę sunt dñiæ enthymematũ: nõ ex illis rebus, quas cõtineret ars. Quanto aũt maioris cõitatis fuerit oratio, tanto maioris conuenientię fuerit; vt ea vtatur in pluribus rebus, quãto aũt minoris cõitatis fuerit, cõuenientior

A nientior fuerit vt sit pars artis appropriatę & ideo loca magis cōia sunt q̃ syllogismi rhetorici, & syllogismi topici. Et hęc loca repiũtur cōia rebus logicis, & naturalibus, & moralibus: hoc est arbitrarjis. & hoc sicut sunt loca a maiori, & a minori: quę numerãtur in secũdo libro Topicę. & hoc, quia ex his locis nõ fiunt syllogismi in reliqua harũ trium artiũ quarũ meminimus. sed in cũctis, ex quo non fiunt ipsamet, sed earũ vis est ea quę sit. Spẽs vero sunt ipsę pmissę, ppriç singulis artibus pticularius, sicut sũt premissę ex qbus fiũt syllogismi de rebus naturalibus: & nõ fiunt ex eis syllogismi de rebus moralibus, neq; ex his, quę sunt moraliũ, fiunt syllogismi de rebus naturalibus. Quãdo aũt res ita fuerit, igit ex ipsis locis nõ construitur syllogismus in aliqua determinata arte: ex quo illud qđ formať, est cõmune pluribus, q̃ sit vna ars. Species vero sunt, ex quibus construũtur syllogismi, ex quibus cõponitur ars, quę species sunt illi ppriç. Sed species, quarũ intentio nostra meminisse in hoc libro, nõ sunt ipsę premissę verę. quia si ita esset, tunc syllogismi rhetorici essent veri syllogismi, & nõ essẽt syllogismi topici, & eo fortius rhetorici. Enthymemata aũt, quę fiũt in hac arte, vt plurimũ construuntur ex his speciebus quę appropriatę fuerint singulis tribus generibus oratoriç: & ei quod vlẽ fuerit ipsis tribus generibus, quę

B postea definictur. Iã aũt expedit, vt fiat de his rebus, sicut factũ est in libro Topicę. & sicut facta est tibi mentio de materiis rerũ topicarũ diuisis per loca & spẽs, sic expedit q̃ diuidamus hic res, ex quibus fiunt enthymemata in loca & spẽs. Species aũt sunt ipsę premissę vlẽs, quę fiunt in singulis artibus. Loca aũt sunt premissę vniuersales, quarũ particulares fiũt in singulis artibus. Expedit aũt, q̃ primo loquamur de his speciebus: deĩde vlterius de ipsis locis. & hoc, qñ primo inceperimus, & definiemus genera rerũ appropriatarum huic arti, hoc est, generi subiectorũ huius artis sibi appropriatorũ, qñ aũt ea definierimus, tũc incipiemus numerationem fundamentorum singulorum ipsorum per se.

Caput Sextum. De triplici genere Causarum.

Epertа autem sunt genera rerum, quas speculatur Rhetorica ex rebus arbitrariis, esse tria genera: sicut tres reperiuntur species audientium orationem rhetoricam. & hoc, quia locutio ex tribus connectitur: ex loquente qui est orator: & ex eo, cui fit sermo: & ex eis, quibus expedit oratio, qui sunt audientes. Finis autem orationis flectitur ex omnibus his ad audientes. Audientium autem indubitanter est aut ipse litigans, aut iudex, aut ille, cui intenditur tradi persuasio. Iudex autem aut iudicat de rebus futuris. quę sunt ipsę vtiles & noxie: aut ex his quę iam sunt. quarum quę-

C dam insunt hoĩ suo arbitrio, illę autem sunt virtutes & vitia: & quędam insunt homini sine suo arbitrio, sed ex alio hoĩe, quę sunt sicut iniquitas & iustitia. Iudex aũt rerum futurarũ est princeps. iudex vero rerum pręsentium est ille, quẽ pręposuerit ipse princeps: sicut est iudex harum nostrarum regionũ. Litigator, vero litẽ habet vi rei rhetoricę. Sicq; ergo tria sunt genera orationie rhetoricę videlicet, Deliberatiuum, & Iudiciale & Demonstratiuum. Enthymema vero deliberatiuum quoddã est permissio, & quoddã est ipsa prohibitio. & hoc, quia omnis consulens siue consulat vni homini ciuitatis de eo quod sibi proprium fuerit, aut communitate hominum ciuitatis de eo, quod sibi fuerit commune, semper consulit oratione, quę est persuasio & dissuasio. Persuasio autẽ est oratio deliberatiua. qua intenditur persuasio, q̃ res expediat q̃ fiat. Dissuasio vero est oratio, qua intenditur persuasio, q̃ res expediret q̃ non fiat. Et iam sub his ingreditur pręceptum, & inhibitio. & increpatio. & reconciliatio. hęc autem non differunt nisi descriptione loquentis, & eius cui fit sermo. Quia pręceptum est, q̃ oratio fiat a principe ad inferiorem. Si autem fieret ab inferiori ad principem, esset supplicatio. Iudicialis vero orationis sunt etiam duę spẽs: accusatio, & defensio criminis. Defensio aũt criminis est qlibet oratio, qua intẽditur q̃ illud, qđ quispiam fecisset, esset bonum expediẽs cuidã, aut q̃ pueniẽs nõ fuerit malum, aut q̃ non prouenerit ab illo neq; bonum neque malum, per accusa

tionem vero intelligitur oratio, qua intenditur ꝙ quidam fecerit contrario illa rum rerum prędictarũ. Increpatio aũt ingreditur sub accusatione. Demonstrati uę vero orationis sunt duę speices, aut laus, aut vituperium. Laus autem est oratio, qua fit persuasio, ꝙ res arbitrarię hominis, de quoloquitur, sint bonę, de quibus fit perfectio suę animę. Vituperium autem est oratio, qua traditur persuasio ꝙ res arbitrarię hoīs, de quo loquitur sint malę: de quibus est defectus aīę suę: & tempus appropriatũ rebus de quibus est consiliũ sit tẽpus futurũ: qm̃ homo cõsulit homini de rebus priuatis. Tẽpus aũt ꝓpriũ rebus iudicialibus, est tẽpus pręteritũ: qm̃ homo cõqueritur de rebus, quę iã ꝑuenerũt. Si aũt cõqueritur de rebus, quę timet ne ꝑueniãt ab eo, de quo cõqueritˀ, hęc quęrela ad modũ cõsilij de eo, qđ ad id expediret. sicq; ẽt accidit, ꝙ sit cõsiliũ de rebus q̃ iam fuerint, sed ex pte qua timeret eas. qñ aũt accusatio fit de vna re nõ pp aliã, semp fit de re quę iam accidisset. Rerũ vero demõstratiuarum cõuenientissimũ tẽporum est ipsum tẽpus pręsens: hoc est ꝓximum huic instãti, qm̃ hoies laudãt & vituperãt res, quę insunt tpe laudis & vituperij ipsi laudato & vituprato, Aliqñ aũt laudaret quasdã earũ per modũ ex industria ad augẽdũ virtutes laudati, & eius vitupiũ de rebus, quarũ innouationẽ timet inde euenire, aut quarũ innouationẽ speraret, & permisceret laudi cõsilium ad laudatũ ꝑ operationem illarum rerum,

Caput Septimum. De fine singulorum generum causarum.

FInes autem harum orationum sunt tres, trium orationum. Orationis quidem deliberatiuę finis est ipsum expediens & noxium. quoniam qui consulit, persuadet expediens, & id quod expedientius est: & dissuadet noxium aut nocentius. Orationis vero iudicialis finis est iustitia & iniquitas. Finis autem orationis demonstratiuę est virtus & vitium. & si vnus istorum vteretur fine alterius, hoc non esset secundum primam intentionem, sed propter finem ei proprium. exẽpli gratia, qm̃ consulẽs seu deliberans tradit persuasionem, ꝙ hęc sit iustitia aut iniquitas, vt persuasione consulat vtilitatẽ illi, quę est iustitia, & dissuasione id qđ fit ibique, per id damni, qđ inest iniquitati qđ timet. Et sic etiam vteretur virtute & vitio. hoc est ex parte eius vtilis aut noxii, qđ ei adueniret. Quãdo aũt horũ trium finium singuli appropriãt singulas harum orationum, hoc est ex parte, qua sunt fines scđm primã intentionẽ, definitiones distinguẽtes singulas harũ trium orationum sunt differẽtię, quę traduntur de eis ꝑ hos fines. significat autẽ ꝙ hi fines sint proprii singulis horum trium generũ orationũ, quia qñ ꝑsuadetur de eis per finẽ alterius gñis, aliqñ non fit aduersario obiectio & destructio per hoc, sed plurimum ꝙ assentiretur ei hoc, non assentiretur ei finis illius orationis, qui eam appropriaret. Exẽpli gratia, qa qñ argumentans argumentaretur, ꝙ quispiã accepisset bona cuiusdam, ille autẽ nocuerat ei aliquando aduersarius assentiret huic ꝙ fuerit, sed non assentiret ei, ꝙ acceptio suorum bonorum fuisset iniquitate. Deliberatiuus autem assentiret ei, ꝙ agens illud contingens sit iniquus: sed non assentiret ꝙ fit nocens. Occasione autem ingressus horum finium in se inuicem multotiens accidit consulibus ꝙ consulant de rebus noxiis sophisticæ: ex eo ꝙ sint iustitię, aut ꝙ nõ sint iniquitatis: sed non concederent ꝙ sint noxię: sed aliquando vtuntur versutia in argumentatione ad esse ipsarum actionum in illis. Exempli gratia quia consulunt ferre mortem in bello, & non fugere: ex quo fuga iure est iniquitatis. Et sic quando aliqui viri cogerent quosdam homines, & dominarentur eis, consulens aliquando consuleret eis, ne doleant ea vi, quia non esset iniquitas: & aliquando vtatur de ea, ꝙ non sit illis noxia. Sicq; etiam qui laudat, assentiret ꝙ res noceat. sed argumentatur ꝙ si virtus, sicut qui eriperet hoiem a morte, & cognosceret ꝙ ipse moreretur eripiens illũ hominẽ, iam aduersarius assentiret ꝙ mors noceat: sed ostẽderet ꝙ sit virtus. Et sic aliqñ sophistice laudaret vitium, ex eo quod sit vtile. sed non concederet, ꝙ sit vitium: immo argumentaretur de eo, ꝙ sit quędã virtus, occasione vtilitatis quę esset ei, Sicq; ergo

A singulę harum orationum vtuntur fine reliquę earum per accidēs. & ideo hec nō esset obiecto in ipsam: sed absq; dubio esset obiecto in finē illius. quando aūt vna vtitur fine alterius, est sophistica. Ex quo autē hęc ars est syllogistica, notum est ꝙ oporteat ꝙ in ea sint pręmissæ Suę autē pręmissę sunt tres, quas narrauimus, icota, & probationes, & signa. & hoc, quia syllogismus simpliciter fit ex pręmissis absolutis: syllogismus autem ꝓprius singulis artibus fit ex pręmissis ꝓpriis. & ideo enthymema est syllogismus cōpositus ex his pręmissis, quarum meminimus. Quoniam autē primo expedit scire de dispositione rei, de qua est consilium ꝙ sit contingens, qm̄ res impossibiles nō possunt fieri, neq; in pręsenti, neq; in futuro: & ideo nō caderet in ipsam cōsilium. Sicq; etiā indiget duobus reliquis generibus huius artis, hoc est, ꝙ primo dignoscatur ꝙ res iam fuerit, & t accidisset, hoc est de genere demōstratiuo, & genere iudiciali. Sicq; igitur impossibile est huic artifici, quin sint apud ipsum pręmissę, qbus traderet deliberatiuo ꝑsuasionem, ꝙ res sit possibilis vel impossibilis, & ꝙ fuerit aut non fuerit in iudiciali aut demonstratiuo, vltra pręmissas, quibus declarēt tres fines illos. iterum ex quo non sufficeret rhetoricis adhuc eo ꝙ rhetoricę sunt laus in demonstratiuo, & persuasio & dissuasio in deliberatiuo, & accusatio & defensio in iudiciali, sed intēdunt ꝙ cōstituant cum hoc, ꝙ res, quę expediat aut si mala, sit magna aut parua, vilis aut nobilis, decus aut dedecus, & hoc aut simpliciter,
B vel in comparatione. hoc est, ꝙ sit maior & nobilior, aut econtra. Notum itaq; est, ꝙ expediat ꝙ apud oratores sint pręmissę, quibus constituant ꝙ bonum aut malum sit, magnum aut paruum, vile aut nobile, decorum ei cui attribuitur aut dedecus. Hę itaque sunt omnes specierum præmissarum quibus vtitur hęc ars.

Caput Octauum. De præmissis propriis vnicuiq; generi causarum, & primo de propris deliberatiuo.

POstquam autem iam declaratum est hoc, conuenit ꝙ incipiamus numerationem pręmissarum, quibus appropriantur singulę tres intentiones. Feramus autem primo sermonem de numeratione pręmissarum deliberatiuarum. deinde scđo de demonstratiuis. rursus tertio de iudicialibus. Primum autem, quod expedit ꝙ speculemur de dispositione rerum, de quibus datur consilium, est quid sit bonum de quo consulitur: quia nō est consiliū de omni bono, sed de bonis, quę possunt esse aut non esse. de bonis
C autem, quorum esse et non esse est ex necessitate non fit consilium. Neq; etiam fit consilium de oībus bonis contingentibus: quia sunt hic quædam bona possibilia, quorum esse est ex natura: sed de bonis quę/nostra est ꝙ sint aut nō sint. et illę, sunt res, quarum principium essendi est ꝑ arbitrium & voluntatē. & ex his etiā de ea cuius esse sit nō esse sit consequens nostram opinionē & operationem vt in pluribus. Illę autē, quę accidunt ex opinione fortuitu & in paucioribus, non sunt in pluribus, ex quibus consulitur: nisi quando non esset aliud genus. Significatur autem, ꝙ cōsilium sit de his rebus: quia hō primo speculatur rem, q̄ꝫ intendit operari, an sit possibilis vel impossibilis. D. si fuerit possibilis, ꝑ q̄ꝫ rem fuerit possibilis, & qualiter sit possibilis. Quādo aūt fuerit hoc declaratum ei, incipit perscrutari de illa. Si aūt declaratum esset ei ꝙ illa sit impossibilis, dimitteret eā. res aūt, de qbus cōsulimus, sunt hę, de qbus est opinio. Sicq; iam declaratum ē ex hoc sermone, qđ sit bonum de quo cōsulimus, & ꝑ q̄ꝫ rem sit: & illę sunt res voluntariæ: quarū initiū essendi est a nobis: non res necessarię, quarū esse nō est nostra: et largitio differētię ꝑfectæ inter res volūtarias et nō voluntarias. Verificationis aūt numeri suarum specierum & notitię quiditatis singularū earū scđm vltimū eius, qđ suę naturæ est, ꝙ cognoscatur, nō est huius artis tradere ipsius adeptionē ex notitia rerū volūtariarū: sed hoc interest. Philosophiæ, q̄ ecedit hāc et formatione et verificatione. et p̄missę, quibus vtitur, sūt magis veridicę, et veriores q̄ istę, et hoc qa nō ītēdimus hic scire ex istis rebus res essentiales eis ꝓportionatas, sed res famosas Q̄ ñ aūt dispositio ha-

rum verum fuerit sicut narrauimus, iam declaratũ est ex hoc sermone, ꝙ quic- D quid diximus de partibus huius artis, sit verum: hoc est, ꝙ ipsa sit composita est scientia Logicę, & scientia Morali. & ꝙ in ea sint res topicę, aut siles rebus topicis: ac ẽt sophisticę, aut similes sophisticis. Res aũt. quę sunt plurium artium, si fiant partes vnius artis, fit qñ accipiuntur omnes scdm modum & dispositionẽ, qua iuuent & expediant ad intentionem illius vnius artis, & deiiciuntur ab eis dispositionibus quibus differunt, hoc est res, de quibus non est adiumentũ ad intentionem illius vnius artis. Quando aũt hoc ita fuerit, res morales redeunt, vt procedatur circa eas in hac arte, qua intendere faciunt modum locutionis & orationis. Sunt aũt artis moralis, qua sunt vnum entium, quorum scientiam intendimus. Ex rebus aũt topicis & sophisticis proceditur in hac arte: qua id quo vtitur hæc ars, est id quod est prius in prima notitia hominis; non quod est remotum a notitia plebis: sicut vtitur notitia sylli per sylm aptum vulgo, quod est exemplum & enthymema. Sicq; ẽt est dispositio rerum sophisticarum. vtitur. n. eis quatenus consuetus est vsus earum apud vulgus: sicut sunt loca simpliciter est scdm quid, & cętera, quibus ex se vulgus vtitur. Illa aũt differt ab his, quo ad mensuram speculationis similiter differt ẽt quo ad mensuram speculationis huius artis de rebus voluntariis a speculatione, quę fit de eis in scia Morali, hoc est, quia illa speculatur res voluntarias speculatione, quę fit homini secũ B dum ipsam notitiam: & dimittit perfectionem speculationis huiusmodi scientię Morali. Res aũt, de quibus consulit Orator, quędam sunt, de quibus cõsulit hominibus ciuitatis scdm eorum cõitatem: & quędam sunt, de quibus consulit vni homini illius ciuitatis, aut cuidam particulari cõitati eorum. Res vero, ex quibus fit consilium de rebus magnis rerum ciuitatum, sunt prope numerũ quinarium, Quarum vna est traditio consilii ad agreggationem diuitiarum. quę thesaurizantur ciuitati. Secunda aũt est consilii ad bellum aut pacem. Tertia aũt est traditio consilii ad custodiam ciuitatis ab his quę extrinsecus in ipsam descenderent. Quarta aũt est traditio consilii de eo, quod ingreditur ciuitatem, & exit abea. Quinta aũt est traditio consilii ad expeditionem legum. Illa quidem, quę consulit de aggregatione diuitiarum. indiget scire tres res. Quarum vna est, ꝙ cognoscat fruges ciuitatis quę sint: hoc est, an sint plantę. aut aĩalia, aut numeralia, aut oẽs hæ, aut duę earum: vt si deficeret aliquid ex nobiliori earum ad aggregationem diuitiarum, consuleret ad augendum illam. Secunda est, vt sciat cũ hoc oẽs exitus illius ciuitatis. Tertia aũt est, ꝙ cognoscat species hominũ, qui sunt illius ciuitatis. Vt si sit ex eis aliquis hõ futilis: & est ille cui non inest virtus; aut ociosus, cui non est ars, consulat expellere illum ex ciuitate, & si esset ibi aliquis magnarum expensarum vltra statutum modesti, aut vltra necessarium, consulat excerpere ab eo excessum illorum bonorum qm̃ non fiunt diuitię per solum augmentum bonorum, sed ẽt per ĩminutionem expẽsarum. propterea prouerbio dicitur imminutio expensę est fortuna ditans, Ex necessarijs C aũt est quiditas istarum rerum & mensura indigentię earum constaret Oratori id quo indigeret, ꝙ consuleret de singulis harum rerum, & non indigeret traditione consilij ad augendum plantas, ꝙ sit agricola, neq; aĩalia ꝙ esset armentarius, sed sufficeret ei eius notitia secundum mensuram indigentię earum: sed indigeret & ipse cum hoc, ꝙ cognoscat consuetudinem precedẽtem de his rebus, & quid sit de eis apud homines. Consulens vero ad bellum aut ad pacem, indiget ꝙ sciat vim eius qui propugnat, & vim eius quem propugnaret, & mensuram rei prouenientis per bellum, sit ne parua vel magna. & quę sit dispõ ciuitatis, sit ne aperta aut accincta fortibus mœnijs. & plebs inhabitans eam, sit ne debilis aut robusta, pauca vel multa: hoc est an mensura illorum sit, qua posset eos debellare, aut sua mensura non. sit talis mensura. Et an sit secundum descriptionem, qua bellum sit possibile eis nec ne. Et ꝙ sciat cum hoc parum bellorum precedentium, vt describat illis qualiter pugnarent, si eis consuleret bellũ, & paruifaceret in eorum conspectu dispõnem bellorũ; aut notificaret eis quid perditionis & mortis sit in bello, si consuleret eis obmittere bellum. Indigeret ẽt, vt cognosceret non solum dispositionem hominum suę ciuitatis, sed etiam

Consultatio de aggregatione diuitiarum.

De bello & pace.

A dispositionem suarum circunstantiarum suorum mercatorum & negociatorum: hoc est qualis sit sua dispō de his rebus, & sua dispositio cum suis inimicis ex victoria & depressione ab eis: quia hinc acciperet pręmissas expediētes ad traditionem consilij de illis ad bellum vel pacem. Indigeret etiam cum hoc ꝙ cognosceret bella notanda ex exactis bellis, & quod sciat dispositionem copiarum, sint ne similes robore, & fortitudine, & opinione, & bono decreto, singulis earum specierum, ex costantia singularum partium belli, hoc est, ꝙ sint consimiles ad hoc. quia aliquando essent multi & excedentes sed non esset in eis idoneis ad bellum aut ad partem belli qua positum est ꝙ constet. Et cum hoc visi sunt sibi ꝙ non speculetur id ad quod conduxerit suum bellum, sed etiā in quod conduxerint bella reliquiorum hominum pręcedentium, qui fuerunt eis consimiles. quia ex simili accipitur iudicium de consimili: hoc est, quia si bella consimilia suo bello conpuxissent ad perditionem & mortem, consulat pacem, si vero conduxissent ad victoriam, consulat bellum. Ad custodiam vero ciuitatū indigeret consulens de custodia, ꝙ sciat qualis sit custodia ciuitatum, & quę sit mensura cautelæ necessarię ad cautelam singulorum eorum, quę nouiter fierēt: & quot sint species custodię. Et cum hoc cognoscat loca quorum custodia sit potentum, qui vocantur ipsi seniores. & si custodia illorum locorom fuerit pauca, adderet ei: & si esset in ciuitatibus aliquis qui indignus esset ad custodiam. B qua non intenderet intentionem custodię ciuitatis, sed intentionem proprię personę, expellat illum. Et expedit ei, ꝙ valde custodiat loca latentia, hoc est in quorum custodia est magna vtilitas. Et si nouerit hęc, potē est ei ꝙ consulat custodiam, modo peritus sit in ciuitatibus quarum custodiam consuleret. Ad traditionem vero consilii de alimentis domus, & reliquarum rerum necessariarum, quibus indiget ciuitas. Consulens itaq; indigeret scire suam mensuram, & ex quot illarum aleretur ciuitas, & quot earum sint quę reperiuntur in ciuitate tempore pręsenti, & an introiuerit ciuitatem quod sufficiat ei, & seruatum sit, aūt non introiuerit eam. Et quę sint res, de quibus consuleret ꝙ extrahantur a ciuitate, & est id quod superaret hominibus ciuitatis: & quę sint res quas expedit ingredi eam, & sunt quę defecerint a necessariis, vt eis consilium quo vteretur, esset tale. qm̄ iā indigeret qui custodiret suos conciues duabus rebus: quarum vna est locus studiosorum; & secunda est locus diuitum, qui sunt ꝑꝑ studiosos. Et vniuersaliter custos ciuitatum indigeret, ꝙ cognoscat omnes has quinq; species ad suam illarum custodiam. Speculatio vero de impositione legum & traditio consilij de is, non est parua ad rem ciuitatum: qm̄ ciuitates legibus permanēt pacificę, & ordināt in suo esse. Et ideo expedit agricolę, vt sciat, quot sint species regiminum seu politiarum, & quę lex expediat ad singulas politias. & quę lex sit inutilis, & quibus hominibus deceant singulę leges, & singulę politię, & quibus hominibus non deceat. Et ꝙ sciat res quibus est timēdum, C ne proueniat corruptio ciuitatis. & hoc, aut ex contrarijs ab extra, aut ex hominibus ciuitatis: qm̄ relique ciuitates vltra ciuitates laudandas, timent leges sibi impositas, et hoc, qn̄ lex esset eccessiuę debilitatis & imbecillitatis, aut excessiuę vehementię, siue fuerint per opinionem, aut per vsum aut per actionem & hoc, quia de politię dispositione, quę libertas seu nobilitas dicitur, manifestum est, ꝙ ꝑꝑ hanc dispositionem multos trāsferat ad primatum viciorum, hoc est primatum voluptatū, aut priuatum diuitiarnm. Id aūt quod dixerunt, manifestū est apud nos ex dispōne politiarum: quarū historię peruenerunt adnos. Nō perueniret aūt dispō huius politię, hoc est politię nobilitatis ad politiā vilitū ꝑꝑ imbecillitatē legū & earum debilitatē solum, & si hęc sit maiorpars: sed ꝑꝑ excessum, aq plures res, qn̄ excederēt, destrueretur suū esse, sicut destrueret suū eē ꝑ debilitatē & īminutionem. exēpli gratia; quia simitas quando excederet & profundaretur prope esse, ꝙ putaretur, ꝙ nō esset ibi naris: quando aūt non esset excessiua, propinqua esset ęqualitati. Et indigeret cum hoc, ꝙ sciret leges, quas imposuissent plures hoies: & profecerint eis in singulis politijs famosis, & singulis nationibus, vt vteretur ea, quę ex illis proprie expediret, & nationi cui propria esset. Et ideo notū est, ꝙ notitia legūlatoris de cōplexionibus hoīum,

De ciuitatū custodia.

Da alimētis

De impositione legū.

H 3

& eorum moribus & cõsuetudinibus sit ex his, quę expediunt ad regimẽ legũ, quia hunc posse esset, ꝙ imponat leges vtiles singulis nationibus diuersarum naturarũ. Corruptio vero quę extrinsecus aggreditur ciuitates. hoc est ex inimicis, est res per se manifesta. Iã aũt plures hoies scripserunt modos, quibus significatur victoria inimicorũ: & modos, quibus caueamus eos. & ex his rebus assumerentur premissę, quibus consuleret hoibus suę ciuitatis de custodia ab inimicis. Id aũt, quod diximus de legũ impõne, & quibus earũ lator indigeat, est sciẽ Moralis, non sciẽ Rhetoricę. hic aũt meminimus de eis, quantum sufficit huic arti. Hę itaq; sunt maxime res, de quibus consules consulere solent hominibus ciuitatum: & ex eis est significatio rerum, de quibus cousulerent singulis hoibus. Nos autem loquamur modo de rebus, ex quibus fit persuasio & dissuasio singulis hoibus. & primo incipiamus de enuntiatione rerum, pp quas cõsules consulerent & eis persuaderent, aut eorum contrariis dissuaderẽt. Et putatur ꝙ singulis hoibus sit quidam affectus & desyderium naturaliter ad bonum, quo oẽs pp se ipsum appetunt: & de eo consulunt alios, absq; ꝙ vllus eorum sciat quid sit hoc bonũ: & pręeligunt ipsum, & cupiunt ipsum pręaliis. qñ aũt aliquis homo interrogaretur de illo, responderet responso extollente eius naturã: sed apud singulos eorum est suum esse solũ. Quãdo aũt singuli eorũ interrogarentur, quid significat suũ nomẽ? rñderet alio rñso ab eo, quo responderet alius oẽs aũt eligunt ipsum occasione huius affectus, ei naturaliter inexistẽtis apud oẽs. hoc aũt bonum vl'iter est ipsa bonitas dispõnis. & partes bonitatis dispõnis. Et ideo conuenit, ꝙ primo distinguamus quid sit bonitas dispõnis vl'i oratione: deinde distinguamus suas partes, & numeremus sua contraria, & res, de quibus fit persuasio & dissuasio: & sunt res vtiles bonitati dispositionis aut vtiliores, & noxię seu magis noxię. His. n. perficitur nobis sermo de rebus, ex quibus componuntur orationes deliberatiuę, quę fiunt cum omnibus hoibus. Qui aũt loquuti sunt de hac arte, non fuerunt loquuti de his rebus, nisi de his, quę currunt ad modum rerum vl'ium: sicut est quod ipsi dixerunt ꝙ expediat Oratori ꝙ magnificet rem paruam, quando vellet extollere illam: & paruifacere rem magnam, quando vellet vilipendere eam: & ꝙ non expediat ei, ꝙ persuadeat de rebus quę corrumperent bonitatem dispositionis, & de rebus quę impedirent bonitatem dispositionis, aut transferrent bonitatem dispositionis ad suum contrarium: & non dicunt quę sint res quę inferrent corruptionem bonitatis dispositionis, aut ipsam impedirent, aut eam transferrent in suum contrarium. Bonitas vero dispositionis est conuenientia actionis cum dignitate & lõgeua ętate, & vita decora & delectabili, cum sanitate, & amplitudine diuitiarum, & decore dispositionis apud hoies cum adeptione rerum tuẽtium has res. & efficientium eas. Testatur aũt ꝙ hęc sit descriptio bonitatis dispositionis, id quod famosum est: quia oẽs homines sibi videntur ꝙ bonitas dispositionis sit huiu9modi, aut aliqua res. quę sit quasi hoc. Quando autem bonitas dispositionis hęc fuerit, partes eius sunt gloria genologię seu prosapię, & multitudo fratrum & filiorum, & diuitiarum, & decus actionum & honorum. & decens senectus. Dignitas autem corporis iu diuitiis est, ꝙ sit eius negotiatio circa bona venditione & emptione. Decus vero diuitiarum est earum vsus, qua delectaretur eo. Apposui autem diuitiis hanc clausulam: quoniam magis expedit homini vsus diuitiarum ꝙ̃ eius acquisitio: quoniam acquisitio est efficiens diuitias, vsus vero est ipsarum met diuitiarum in se, Decus vero actionis secũdum decentem opinionem, est id, quod omnes putant laudabile: & est illa, qua acquiritur res, quam appetunt plures indubitanter, aut meliores homines, & disputatiui, & dispositiui. Honor vero in hac nostra ętate est ꝓuidẽtis decus actionis. Hominum autem, quibus est bona prudentia. ille est ipsum pręmium recte & uere: ex quo non est aurum pręmium talium actionum, nec pręciosa esset loco earum, nec honorantur solum illi, quibus est bona prouidẽtia de hominibus Sed qñ possunt vt sit eis illa bona prouidẽtia, hoc est illi, quibus est potẽtia ad hos licet non operentur tpe honoris. Prouidentia aũt de hoibus, quę inferret honorem, est illorum prouidẽtia ad ereptionem eorũ ab illis malis, ex quibus

De quibus rebus ꝑsuasio fiat, & dissuasio.

Bonitas dispositionis quid.

Bonitatis dispositiõis partes.

A ereptio non est facilis: aut adipisci eis illa bona quorum adeptio non est facilis. Hę autem pulchrę actiones, sunt illę quę fiunt ex diuitijs, aut imperio, aut his similibus ex his, quibus homo valet ad tales actinoes. Prętetea honorantur plures homines pp multa bona: sed ipsa suut bona in respectu huius tẽporis, & huius horę. Fit autẽ honor propter res paucas per accidens, hoc est qua accidit illis rebus, ꝙ sint plures in respectu illius horę, vel illius temporis. Rerum vero, quibus fit honor, quędam sunt cõmunes oĩbus nationibus, & quędã sunt proprię. Proprię aũt sunt, sicut sacrificia & oblationes, quibus moris Gręcorum fuit honorare suos defunctos. Communes aũt sunt gradus prędidentię & optemperantię verbis alicuius hoĩs & cessio litis cum eo, & dona quę inferunt amicitiam & conformitatẽ: quoniã donum amplectitur ambas res, distributionem diuitiarũ & honorem, & ideo placet cũctis hoĩbus & omnis homo reperit eo quod appetit. & hoc quia tres sunt species hoĩum, aut species amans honorem vel species amans diuitias, seu species amplectẽs ambas res simul. Donũ aũt amplectitur optatum istarũ triũ specierũ. Virtus vero corporis est ipsa sanitas: & hoc ꝙ hoĩes sint simpliciter exempla morbis, & componant sua corpora. quia eius qui non componeret eius sanitatẽ, sua anima non gauderet sanitate: hoc est ꝙ ipse non sit decorę dispositionis scd̃m eam, quod est remotũ ab omnibus humanis actionibus, aut ex pluribus

B earum. Pulchritudo vero & decus variãtur scd̃m hoĩum varietatem. Decus enim puerorum & sua pulchritudo, qua pueri sunt, est ꝙ sua corpora et formationes eorũ sint dispositione, qua difficile sit eos recipere angustiam & passionem: hoc est, ꝙ non ferant damnum, & ꝙ sint iocũdi aspectus in cursu & victoria, & propterea est, ꝙ appareant hominibus pueri, qui prõpti sunt ad quinque exercitia, & ludos valde decoros. Intendo aũt per exercitia & ludos res, quibus Gręci exercere faciebant suos adolescentes, qui sunt cursus, ęquitatio, & luctę, & saltus, & chorea, Visi autem sunt sibi hoĩes, ꝙ ille qui promptus fuerit his actionibus, ꝙ sit pulcher: quia est eis promptus propter agilitatem & victoriam. Quando aũt tales adolescentuli redderentur iuuenes, esset iocundi aspectus in opere belli: & hoc scd̃m dispositionem, qua prompti fuerunt ad bellum, Senum vero pulchritudo est fruitio suarum actionum operibus, quę sunt ipsa beatitudo: & illę sunt propter quas adolescentuli exercentur his ludis, quę sunt ipsa bella, & ꝙ cum hoc sint sani non mœsti neq; tristes & hoc quia mœstitia & tristitia qñ videntur in sene, putatur ꝙ insint ei propter aliquid nouiter ei aduenïens, quod noceat suę senectuti: sicut egestas, & vilipensio, & cętera talia. Solertia vero est vis, qua homo moueret alium qualitercũ-

C q; ei libuerit. Quia ille est solers, qñ attraxerit alium, aut propelleret ipsum, aut ipsum eleuauerit, vel expelleret eum, aut pręmeret illum, & fieret ab eo hęc actio in omnes, qui ei obtemperarent aut pluribus eorum. Roboris aũt virtus est ꝙ excedat plures homines, & superet eos longitudine & latitudine, & profunditate, & cum eius grossitie eius motus non sint defatigantes occasione bonitatis huius virtutis: grossitie aũt eius non sit pinguedo neq; res acquisita. Dispositio vero, quę vocatur fortitudo, est composita ex grossitie, & robore, & agilitate. & hoc, ꝙ qñ agilitas connecteretur viribus, possibile esset ꝙ cito perueniret ad rem distantẽ. quia si esset agilis sine robore, non perueniret cito ad rem distantem. & hoc, quia qui amplectitur grossitiem & robur fit luctator, ille aũt, qui amplecteretur grossitiem, & robur, & agilitatem, est fortis. Qui vero amplexus fuerit luctam & agilitatem simul, nũcupatur apud eos nomine deriuato a peritia vsus roboris & agilitatis: qui aũt amplexus fuerit omnes hos mores, est qui vocatur apud eos dñs quinq; ludorũ Laudãda vero senectus est perseuerantia magnitudinis cũ puritate ex tristitia. quia si propinarent homini labores ante eius aduentum ad vltimũ senectutis, non haberet senectutẽ laudandã. Si aũt rediret, vt sit mũdus a tristitia: & si non acquieuerit vsq; ad vltimũ senectutis, & fuisset in tristitia & angustia, fieret habens decẽtem seu modestã senectutẽ. fieret aũt exemptus ex angustijs, qñ haberet bonã portionẽ beatitudinis & virtutum corporis, hoc est, ꝙ esset sanus, & non oc-

cuparent ipsum impedimenta turbantia sua senectutem. & hoc, quia quando ipse esset morbosus, aut eius fortuna esset aduersa, qui iam ipsum occupassent impedimenta, nō esset decentis senectutis: & si esset longeuus & morbosus similiter. Iam aūt dubitetur quo modo esset longitudo vitę cum morbis: sed putatur ꝙ vis longitudinis vitę non sit vis sanitatis qm̄ nos aspicimus plures hoīes, quorum vita prolongatur, cnm sint morbosi. Huius aūt verificatio est sciē Naturalis: nostrę aūt verificationus huic scię non esset vtilitas. Rhetor aūt persuaderet per eam rem huins, quę manifesta est. Copia vero amicitię & certitudo motus hominis ad frates non lateret, quando definiretur quid sit amicus & socius: quorū vterque est qui ageret bonum, quod putaret ꝙ iuuaret alterutrum non bonum, ex quo ipsemet solum adipisceretur iuuamen. Quando aūt amicitia & societas sunt hęc, manifestum est ꝙ homo habeat aptitudinem dispositionis per multos fratres. Aptitudo vero fortunę beatitudinis est, ꝙ casus hoīs sit cā essendi ei ipsum bonū: & hoc aut ex bonis, quæ sunt ei per se, aut ex bonis quę sunt ei extrinsecus. Causa vero casus esset ispa ars, aut esset ipsa natura, quę est vt plurimum. Exemplum aūt eius quod sit ex casu naturali, est ꝙ oriatur homo habēs vires & dispositionem qua difficilis & esset susceptio rerū venientium ei extrinsecus. Veruntamen ꝙ homo sit sanus, causa est ipse casus naturalis: sicut ꝙ oriatur sanus. Fit autem casus artificialis sicut si hausisset venenum, & curaret eum ab aliquo morbo, qui eum oppresserat. Causa vero pulchritudinis & grossitiet, est casus artificialis & naturalis. Et summa rei est: ꝙ bona, quorum cā est bona fortuna: quę est ipsa bonitas casus, sunt illa bona, quibus homo gauderet posſidēs ea. Prĉterea bonitas fortunę fit cā bonorū, q̄ nō sunt vere bona, sed apparent bona in habitudine & comparatione ad alium, sicut turpitudo alicuius hoīs esset quoddā bonum, qn̄ aspiceretur alius turpior eo. Et sicut si duos hoīes existerent in vno loco belli, quorū vni illorū duorū offēderet sagitta: & non offēderet alteri, qa appareret, ꝙ maximū bonū ꝓuenisset ei, cui nō offēdit illa sagitta in habitudine ad alterū: & p̄cipue si moris illius, cui non offendit sagitta fuisset ꝙ in pluribus bellis militatus esset: aliter aūt non militatus esset penitus nisi in illo bello solum Sicq; ēt, qn̄ vnus reperiret prędam quā quęsiuerat, appareret ꝙ esset quoddam bonum in habitudine ad illum, qui eam non inuenisset, licet fuisset parua prĉda. Hęc itaq; & consimilia sunt ex, qbus cōsuleret Orator prosperitatem bonę fortunę. Notificatio vero virtutis magis expedit ꝙ haberetur sermo de ea circa sermonē de rebus, ex quibus fit laus; qm̄ virtus ꝓpria est laudantis. & ideo oportet ꝙ qui laudaret distincte, sciat virtutes. & licet earū q̄dā sint futurę, & q̄dā pn̄tes, laudās cōsuleret de eis qua esent pn̄tes, deliberatiuus aūt qua esset futurę, hoc est iuuātes. Hi itaq; sunt fines, qbus consuleret deliberatiuus. Ex his aūt manifesta sunt sua contraria, qbus deliberatiuus, dissuaderet, & sunt illi, ex quibus fiunt orationes dissuasionis, cū numerus illorum sit ille idē numerus, & situs illorū ad orationes deliberatiuas est ille idē situs. Quoniam aūt prima intentio cogitationis cōsulentis est, ꝙ cōsulat de re iuuāte ex qua sequerentur singuli fines istorū, & hoc, quia hi fines sunt initiū cogitationis, & vltimū opis. res aūt iuuātes sunt vltimū cogitationis, & initiū opis. Intēdo aūt ꝑ initiū cogitationes conclusionē: & ꝑ vltimū cogitatiōis ipsas ꝑmissas,

Nota de finibus.

Caput Nonum. De locis inferentibus Iuuantia, & Noxia.

Pportet itaq; ꝙ Rhector habeat bases & regulas quibus cognoscat ipsas res iuuantes per fines: quę sunt accidētia temporanea, ex quo ipsa sunt initium operis. Ea autem quę iuuant, & si non fuerint bonū simpliciter, sunt bonum, quia sunt via ad bonum simpliciter. Bonum autem simpliciter est illud, quod est eligibile propter seipsum, & alia eliguntur propter ipsum, quod omnes appetunt, Intendo aūt hic per omnes homines, qui habent prudentiam decoram & claritudinem, & hoc, quia bonum

A aut esset vere bonum, aut esset bonum extimatione. & hoc secundum verificationem istius boni apud singulos homines, quando ergo reliquam homo crederet, inueniretur hęc fides, iam sufficeret, & completam esset eius quęsitũ, & nõ relinqueretur ei desyderiũ alicuius rei penitus. Res aũt iuuãtes scdm hoc bonũ. vniuersalius, sunt quatuor generum, res efficientes, & res conseruantes, & cõnexæ efficientibus, & cõnexe cõseruantibus. Et hoc quia connexum rei numerarẽ cũ ipsa re: sicq; etiã connexum corrumpenti rei numeraretur cũ ipso corrũpente: & connexum contrarii efficientis cum contrario efficientis in rebus, ex quibus dissuaderetur. Connexio autem finis ad efficiens aliqñ fit simul, sicut connectitur laus acquisitioni rerum laudabilium: & aliquando fit posterius, sicut est scia quę vltimo sequitur doctrinam. Res aũt efficientes sunt trium specierum, per se, aut per accidens. quę aũt sunt per se, sunt duę, aut proxima, sicut alimẽtũ est efficiens sanitatem, aut remota, sicut est ipse medicus: ea aũt, quę est per accidens, est sicut actio exercitii defatigationis ad sanitatem. qñ aũt oportet ꝙ species efficientium ipsum bonum, sint hę tres species. Necessario itaq; res iuuantes ad bonum, quędã sunt bonę per se, sicut est collatio alimenti ad sanitatem et quędam malę per se, & bonum quoddam, qua iuuatur ad bonum, sicut est potus veneni ad sanitẽ. Mala autem, quę ferunt ad bonum, sunt duobus modis; quorũ vnus est, ꝙ ex eis acquiratur maius bonum quã sit malũ ꝓueniẽs ex eorũ ope

B re: sicut est acquisitio sanitatis ex potu veneni: & sicut est pauca angustia ad acquisitionem multarum diuitiarum. & quędam eorum sunt ex quibus prouenit tutela a maiori malo ꝙ̃ sit illud, qđ ex eis prouenit sicut est tuitio quę aduenit nauigãtibus, quando proiiciunt suas merces: qm̃ ꝓiectio merciũ est mala: sed ex ea acquiritur tuitio a maiore malo, quę est submersio in mari. Illa aũt bona q̃ acquiruntur ex bonis, vocat Aristo. vtilitates simpliciter: illas vero vocat bona transumptiue. & intendit per hoc transumptionem a malo in minus malum, aut transumptionem a malo ad bonum. Virtutes autẽ, licet sint fines, sunt ẽt bonę ꝑ se, & iuuant propter bonum: quia earum possessores sunt decorarum dispositionum: & cum hoc ipse efficiunt bonum, & vtuntur eo. Conuenit itaq; ꝙ narremus de singulis harum, quo modo sint, quid bonum per se, & quo modo sint efficientes ipsum bonum, & distinguemus ipsam rem per hoc. Voluptates autem sunt bonę per se: qm̃ omnia animantia expetunt eas. Res aũt iocunde sunt quid bonum, qñ ille qui delectatur eis, fuerit decorę dispositionis. Inductione autem declararetur, ꝙ ipse sint quid bonum, & ꝙ iã expediant ẽt ad idsum bonũ. Partes autẽ vniuersalius aptitudinis dispositionis, quędã sunt, qui sunt fines solum & quędam sunt, qui numerantur fines, sed etiam expediunt ad ipsos fines: & hoc, quia quibusdam est ordo ad aliquas earum: hoc est, ꝙ quędam earum sint

C cã entitatis aliquarum earum, & pręcedentes illas. exempli gratia: quia: fortitudo, & sapientia, & temperantia & magnanimitas, & liberalitas, & consimiles virtutes animę eliguntur per earum vniuersitatẽ plures res partium aptitudinis dispositionis. Sicq; per vniuersitatem sanitatis & pulchritudinis ex virtutibus corporis eliguntur plures res, quę sunt aptitudinis dispositionis: ille aũt efficiunt illas. Sicq; ẽt eliguntur efficiẽtes alias res ex aptitudine dispositionis: sicut sunt efficientes voluptatẽ, & efficiẽtes decorum regimẽ. Hinc est, quod putatur de diuitiis. ꝙ sint bonę, quia sunt cã harum ãmbarum rerum nobilium, quarum vna est voluptas, & altera decus regiminis, Et aptitudo dispositionis ꝑ fratrum multitudinẽ reperitur efficiens plures res bonas. & hoc quando amicitia inter eos esset propter ipsam amicitiam in se, non ꝙ sit amicitia inter eos propter aliã rẽ qm̃ fratres, qui sunt talis descriptionis, faciunt vtile & honorem, & gloriam, & alia pręter hęc. quę eodem bonorum cursitant. Hoc autem fit in effectu & orõne, quia orõnes & actiões quę fiũt ad honorẽ & gloriam & alia pręter hęc, quę cursu harum cursitant, sunt bona & vtilia. Vtiles autem per se sunt habitus naturales, quibus homo fit aptus ad res decoras: sicut est claritudo, & memoria & disciplina, & agilitas motus, sicq; etiam sunt pesfectiones scientię & artes. Sicq; & laudabiles consuetudines, quę omnes cum sint iuuantes ad alia ab eis, ipsę sunt in se bonę per se eligibiles. Et ipsa sanitas etiam est quid bonum vtl

le. Hęc itaque sunt bona quę omnes concedunt, & conueniunt in eis, ꝙ sint bo D
na & vtilia. & quando declaratur de aliqua illarum rerum ꝙ sit bona, illa de-
claratio non est modo falsigrapho & sophistico, quę fit in hac arte. q̄n vero de
clararetur de aliqua re contrariorum istarum, ꝙ illa sit bona, & de his ꝙ sint
quid malū, hoc fit in hac arte sophistice, hoc est per declarationem fallentem et
hoc: quia malum iuuat per accidens, sicut declararet vir orator ciuibus alicuius
ciuitatis: ꝙ pusillanimitas sit eis bona, quia efficerentur fortes. exirent ab ipsa
ciuitate, & adhęreret eis inimicus; sed pusillanimitas non est bona simpliciter,
sed esset bona hominibus ciuitatis, quibus hoc acciderit. vtile vero, & vt pluri
mum, & per se est ipsum bonum, sicut ipsum malum contrariū illi bono est vti-
le inimicis, & hoc, quia ipsa pusillanimitas est vtilis inimicis: quia est mala per
accidens hominibus ciuitatis. Sed iam conitngeret, ꝙ aliquid quod esset quod
dam malum alicui homini, ꝙ noceret suo inimico, & id quod ei esset quoddā
dam bonum, iuuaret suum inimicum: sicut est pusillanimitas hominum ciuitatis,
q̄n exeunt a ciuitate, non habent vires, vt resistant suis. decet aūt oratori, vt sę
pe apprime consyderet vtilem harum rerum. hęc autem enunciatio nō est vni
uersalis: hoc est, quę asserit ꝙ omne nocens inimico & dolere faciens eum, id
sit vtile: & ꝙ omne iuuans inimicum & lętificans ipsum, sit noxium: quia mul
totiens fit ꝙ vna res noceat alicui homini & suo inimico, & iuuet aliquē ho-
minē & suum inimicum. Exemplum autem illius quod iuuaret ambos, & vter- B
q; gauderet eo, est recessus inimicorū a se inuicem, q̄n fuerit inter eos magnā cla
des. & iam satur sit vterque eorum perditione & morte suorū, absq; ꝙ vter eo
rū ꝓualuerit alterutri. quia q̄n illico post hanc rem gestā recesserint a se inuicē,
vterq; eorum gauderet illo recessu, & ideo illud vtile esset etiam vtile ipsis ini
micis. Noxium vero ambobus est id, quod multotiens cogit ad amicitiā inimici
& hoc, quando coęquarentur ad peruentionem mali incidentis in ipsos absque
excessu alterutrius eorum: & tollerantia plurium nationum diuersarum fit hac
de cā. & ideo dicitur ꝙ malum aggregat hoīes. Et hoc ēt est vnum horum, quo
malum fit vtile: hoc est, ꝙ noxium cadens in aliquem hoīem cadat in eius ini-
micum. hoc. n. cogeret amicitiam inimici: & tunc ille inimicus, qui extrinsecus
descenderet, appeteret contrarium eius, quod appeteret vterque duorum inimi-
corum in quos descenderet et exterior inimicus. & hoc quia vterq; duorū ini-
micorum appeteret amicitiā alterius occasione auxiliādi se cōtra inimicū descē
dentem in eos extrinsecus. Illę aūt inimicus, qui descenderet, appetit reditū suę
inimicitię ad suū robur, aut illā augeri. Arist. aūt. d. ꝙ ideo sit vt plurimū eius
qđ faciunt excessiua dispēdia. & operantur vehemētes actiones ad tale bonū,
quo repelleretur vehemens malum. Bonificatur aūt aīa dispēdiis ad tales res,
ꝓp manifestationem illius, qui connexus est eis ex finibus illius quęsiti, & eius F
ꝓpinquitatis: adeo ꝙ q̄n reperiretur hęc res, reperiretur & ille finis. ac ēt ex-
cessiuum malū cadens in inimicum esset cā admissionis pauci boni, qđ illi prius
ꝓuenisset. & nisi esset illud, non admitteretur, quia sicut refert Ari. vt illud idē
scribit ipse poeta Homerus accidit cuidam regi, qui inimicus erat Gręcorum,
qui hora conflictus captus fuit quem posuerunt angustis carceribus mancipatū
per plures annos, in quibus carceribus interfecerunt eius filiū, & ille petiit ab
is, vt darent ei eius cadauer, vt conquereretur, & deploraret ipsum, vt sui mo-
ris est in suos mortuos. & fecerunt vt petierat, tribueruntq; ipsum illis: qui gra
tulatus est eis ꝓp hanc paruam rem, quam ei concesserunt. Vtile aūt bonum &
opus, qđ magnificaret eius modum apud illos, ad quos talia fiūt et eius agēti ꝓ
ueniret maximū bonum ab illis, ad quos illud fieret ē ꝙ hō eligeret aliquē ho
minē excelsi modi cuiusdā generis hoīum: cui ēt esset inimicus excelsi modi al
terius generis hoīum, & ageret malium in inimicos illius hoīs, et bonum amicis
suis. Sicut accidit Homero cum Gręcis & suis inimicis. ipse enim intendēs de
quodā magnatę antiquæ prosapię Gręcorum, ꝑrogatiua laudis determinauit il
lum, & Gręcos eius amicos. quendam autem extremum eius inimicum determi
nauit vituperatione, & suos etiam. qui erant inimici Gręcorum in quibusdā bel-
lis, quę intensa fuerunt inter eos, Fuit autem illę magni decoris & excellentis-

A simus apud Grecos, & magnificauit illum omni magnificentia: adeo ꝙ putauerunt de eo ꝙ ipse esset vir diuinus: & primus doctorum cunctorum Grecorũ. Et vniuersatius inimicis malefacere & amicis benefacere est ex rebus expedientioribus, conditionis autem huius operis, qua laudetur suus casus est ꝙ fiat ex eo id quo appareat, ꝙ vires sui agentis non sint vigoratæ, ab alio ab eo: neq; alius adaptauit eum ad illud, siue agens fuerit magnum in se, aut paruum: & ꝙ putetur ꝙ eius operatio non sit occasione timoris, neq; rei quam speraret, sed secundum ꝙ eius appetitus et desiderium feret ipsum ad hoc. quoniam per hoc actus perseueraret ab agente, et essent ei faciles nostrę operationes, quę fiunt propter timorem, et per aliquod paucum temporis non molestarent ipsũ. quando autem prolongaretur eis tempus, redderentur molestę, & pausarent. quando aũt cessarent ex hoc fieret odium agenti ab eis in quem actę fuissent, & ideo annexum est actui, ꝙ sit facilis agẽti. Hęc itaq; sunt cõditiones principii actionis bonorum quorum casus est laudabilis, & vtilitas est inuenta. Premiũ vero cuius casus non est laudabilis, est ilud premium, quod fit scd'm id quod cuperet naturaliter ille, de quo meretur ab oĩbus hoĩbus; quod est ꝙ careat beneficentia, quę peruenerit ei aut quantitate, aut vtilitate: aut quia id quod est ipsum premium esset superfluum menti. & non indigeret eo. Illud autem premiũ est, quo sophisticе fallitur. Ille autẽ, de quo naturaliter meretur, est ille, qui expetit ꝙ eius premium sit scdm reliqnam harum trium intentionum: qm̃ ille, de B quo meretur est, ac si esset auarus ad largiendum. illę autẽ cuperet, aut ꝙ non cõtingeret inde ei defectus boni, quod peruenerat ei, aut ꝙ defectus sit paucior quam bonum quod ei peruenerit. Quando autem ipsum premium fuerit talis descriptionis: immo conueniret beneficentię, aut genere sicut de aureis per drachmas: aut virtute, sicut fit premium diuitiarum per honorem, quo acquirerent aliquid tale, quales sunt illę diuitię: idq; est iustum premium, immo est equaliter conuertibile. Quando autem ipsum premium non fuerit conuertibile æqualiter, neq; fieret eo fraus, sed putaretur de illo de quo meretur, ꝙ omnino sit eius arbitrii premium deficiens, neq; excedens eius arbitrium ad id quod esset maius, siue eius premium ceciderit ad id quod esset minus, aut ad equale, aut ipsum simile. Illud itaq; esset, premium decens: qm̃ eius premium per minus nõ fuit tale ex arbitrio, sed quia non fuit ei aptum aliud vltra hoc qñ autem cõtigerit cum hoc, ꝙ ille actus sit ex his, quibus gaudent amici, hoc est amici illius. de quo bene meretur p̄ illum actum, & male fit suis inimicis, & cum hoc esset res excellens apud plebem; & hoc in habitudine eius ex quo prouenit, & maxime quando beneficentia fuerit ex his quę decent appetitiui eius, ad quem fieret sicut mereretur: aut amator honoris beneficaret honore, & amator diuitiarum diuitiis, & amator victorię victoria. Hæc itaq; beneficentia non solum C est iocunda recipienti beneficentiã seu suscipienti præmium, sed ẽt sibi est valde laudabilis, & sic est dispositio reliquarum specierum bonorum. Actiones vero beneficentiarum et premiorum incipienti et ei de quo bene meretur, sunt faciles: & deceret ꝙ perseueraret agẽs in ipsis, qñ esset scd'm suã naturalẽ dispositionẽ aptus ad illas actiones, et iã p̄uenerit ei habitus, quo p̄ueniãt ex eis illæ operationes. De numero autẽ bonorum aptorum, quæ nõ putat' ꝙ imminuãt benefactorẽ penitus, sunt directio ad viã vitę. et increpationes morales. Ex his itaque modis orator susciperet premissas, ex quibus traderet persuasionem, ꝙ res sit vtilis vel inutilis.

Caput Decimum. De locis inferentibus magis Iuuatiuum, vel magis Noxium.

QVoniam autem aliquando orator significat ꝙ ipsa res sit vtilis, sed argumentaretur. ꝙ hic sit aliqua res, quę sit magis vtilis, ideo oportet ꝙ sint ei loca, quibus valeat declarare, ꝙ res sit magis vtilis, et magis laudabilis, Quorũ quidã ẽ ꝙ id qđ oĩbus rebus fuerit vtile, sit magis vtile q̃ id qđ

est vtile quibusdam rebus. Et ꝙ id cuius vtilitas est durabilior, sit vtilius eo D cuius vtilitas est breuior. Et maius est vtilius minori:& quod plus est vtilius pauco,& quod amplectitur plures descriptiones ipsius boni, aut quod ambiret cunctas illas, id esset vtilius. Descriptio aũt perfecti boni est, ꝙ res sint eligibiles propter se non propter aliud, & quod ab omnibus expectatur, & studiosi animo sapientes eligant illam. Id autem, quod amplecteretur omnia hęc attributa, aut plura eorum est summe bonum & vtile, quod est finis aliarum rerum, quę bonę denominantur. Res autem denominatę bonę dependentes ex hoc bono, quod amplectitur hęc attributa, dicitur de eis ꝙ sint vtiles, quando vni illarum reciperetur vnum horum attributorum aut plura vno attributo:& quęlibet harum rerum, cui insunt plura attributorum ipsius boni, illa est vtilior, ex quo vnum attributum non est vtilius duobus aut tribus. Ac etiam quando nobilissimnm vnius generis est pręstantius nobilissimo alterius generis, genus cuius est illud nobilius est pręstantius altero genere. Illius autem generis quod est pręstantius altero, nobilissimum pręstantioris generis est pręstantius nobilissimo alterius generis, id autem est conuersum primi. exempli gratia:quia si mares sunt pręstantiores fœminis. vir pręstantio est munere,& si vir est prę stantior muliere:mares pręstantiores sunt fœminis. Hoc autem ita fuit:quia proportio nobilissimi ad suum genus, est sicut proportio alterius nobilissimi ad suum genus:& fit proportio generis ad genus eadem proportioni nobilissimi ad nobilissimnm. Pręterea, quando res infert aliquam rem quę non infert eam, illa ex qua infertur res, est eligibilior, quam illa ex qua non infertur illa res. exempli gratia, principatus & diuitię. quoniam diuitię annectuntur principatui. principatus aũt non annectitur diuitijs:ideo principatus est eligibilior diuitijs. Sicq; etiam est dispõ noxiorum:quia egestati annectitur auaritia:ideo egestas deterior est ꝗ̃ auaritia. Inferens autem triuio partitur:aut ꝙ simul sint pręcedens & annexum:sicut est esse albi & albedinis simul, & sicut est nexus hominis & aĩalis:aut ꝙ reperiatur ipsum annexum postremo succedens: sicut est nexus sapientię ipsi disciplinę, aut suus nexus sit in potentia, hoc est, ꝙ alterũ eorum operetur actione alterius, sed non conuertatur, hoc est, ꝙ illud alterum non operetur actione primi. exempli gratia, de egestate & auaritia: quia egestati annectitur ꝙ homo operetur actione auaritię, sed nõ annectitur auaritię actio egestatis:quoniam egestas impedit maiores res ꝗ̃ sit priuatio vsus diuitiarũ, quę est auaritia. Rursus id, quod agit vtilius bonum, est vtilius: gratia exempli, solertia & pulchritudo, ambę sunt vtiles,& bonę, sed secundum solertiam maius bonũ fit ꝗ̃ fiat pulchritudine: illa itaq; est vtilior. Sicq; etiam sanitas est maioris vtilitatis ꝗ̃ voluptas: qm̃ plura bona fiunt sanitate ꝗ̃ fiant voluptatibus. Ad hęc quod est eligibile, ipsum simplex maioris extimationis vtilitatis est, ꝗ̃ id quod non est eligibile, nisi appositum cum altero:ideo quia pulchritudo non est eligibilis, nisi composita cum sanitate: sanitas autem est eligibilis sine pulchritudine: iccirco sanitas est maioris extimationis vtilitatis ꝗ̃ pulchritudo. Ac etiam quando fuerint duę res, quarum vna est ipsa perfectio, & altera via ad perfectionem:illa quę est ipsa perfectio, est pręstantior, sicut sunt sanitas & voluptas:quia sanitas est perfectio,& voluptas est eius generatio est via ad perfectionem. Pręterea qñ fuerint duę res, quarum vna est eligibilis pp se ipsam,& altera est eligibilis pp aliam, illam, quę est eligibis pp se, est prestantior eligibili propter aliam. exẽpli gratia, sicut sunt scĩa & diuitię:quia scĩa est eligibilis propter se, diuitię autem sunt eligibiles propter aliud. Adhuc illa res, quę constituit eius possessorem minus indigentię amicis aut vllo viro, est pręstantior, ꝗ̃ illa quę ipsum constitueret indigentiorem, quia qui sufficientior sibi est,& non indigẽs hominibus, est illę qui indigeret paucioribus rebus numero,& inuentu facilioribus. Pręterea qñ fuerint duę res, quarum vna ad eius acquisitionem indiget secunda, secunda autem non indiget prima ad eius acquisitionem, illa quę non indiget altera ad eius acquisitionem est eligibilior. Cuius exemplum est de diuitijs & filijs, quia filij indigent acquisitione diuitiarum; diuitię aũt non indigent acquisitione filiorum; sicq; diuitię sunt pręstantio-

A tis vtilitatis. Postea aũt declarabitur ꝙ res q̃ est principiũ, nõ oportet ꝙ sit maior re, cuius illa fuerit principium: & hoc q̃a volũtas est ipsius boni principiũ boni aũt opus maius est q̃ boni voluntas: sicq; ẽt est de disciplina & scia. Quãdo aũt fuerint duę res duo principia duarũ rerũ, quorũ principiorũ vnũ est vehementius scdo illa cuius fuerit vehementius principium, est vehementior. At cõuersa huius et, quia qñ duę res fuerint principia duarum rerum, quarũ vtraq; esset efficiens, vna aũt illarum vehementior fuerit secunda: illa quę fuerit principium vehementioris est vehementior. Sicq; ẽt qñ essent principia. quę essent fines. Quando aũt compararetur principium efficiens ad finem, possibile esset, ꝙ putaretur ꝙ efficiens esset vehementius fine. & hoc, quia efficiens est quod efficit finem: & nisi esset ipsum, non reperiretur finis. Possibile aũt esset ẽt, ꝙ putaretur ꝙ finis esset vehementior q̃ ipsum principium. & hoc, quia nisi esset finis efficientis, esset superfluum. Exẽplum itaq; eius quo constituitur finis vehemẽtior efficiente, est sermo eius, qui narraret turpitudinem alicuius, & diceret, ꝙ expediat, ꝙ referatur ad iniquitatem, qñ magis hoc effecerit q̃ aliquis alius, qui cõsularet ei hoc. quia nisi venisset ad illũ, non prouentret ab eo illud opus, ex quo nisi ipse non effecisset illud opus, non accidisset illud damnũ. Exẽplũ aũt illius, quo agens constituitur vehementior fine, est sermo dicentis, ꝙ quidam sit magis

B laudabilis hoc opere q̃ aliquis alius. quia ille talis consuluisset ei illud opus: & nisi consuluisset ei illud: non egisset illud opus laudabile. vtrobiq; aũt vtimur eo quod est ante finem occasione finis. Rursus cuius esse est rarius est excellẽtius. sicut est de auro & ferro, nisi quia si aurum esset rarioris esse, nõ esset vtilius. Amplius ẽt est oppositum huius quod est, cuius sępius est excellẽtius eo, cuius esse est rarius pp multitudinem suarũ vtilitatum. & hinc dicitur ꝙ aqua sit bona pp frequentiam sui esse, & cõitatem suę vtilitatis. Ac ẽt id quod est difficilius inuentu, est excellentius. quia id cuius difficile est esse, ĩminuitur inuentio: id aũt quod est difficile inuentu, est extraneum, & homines gloriantur eo. Oppositum aũt huius est, ꝙ id cuius esse est facile, sit excellentius, quia illud reperiretur quotiens expeteremus ipsum. Item res, cuius contrarium est vehemẽtius, ipsa est excellentior. Ac ẽt cuius cõtrarium est fortioris damni, illa est vtilior. Non conuenit aũt ꝙ per vehementius & rarius hic intelligatur vehementia cõparationis scdm bonum solum, sed ẽt scdm malum, & scdm id quod non est bonum neq; malum. Sicq; ẽt est de finibus & rebus, pp quas fiunt hęc opera: quando quidã fines fuerint intensioris boni q̃ aliqui alij intensioris mali q̃ aliqui alij, res pręcedentes hos potiores fines sunt potiores. Pręterea illi habitus, & virtutes, & vniuersalius res efficientes, quę vehementiores sunt, opera prouenienoia ex eis sunt vehementiora. qm̃ proportio operum ad principia est

C eadem proportioni principiorum inter se. quia si visus esset eligibilior olfactu, aspicere est eligibilius q̃ olfacere. Sicq; est dispositio omnium operationum ad suas causas efficientes non essentialium solum, sed ẽt earum quę casu accidunt ex re: quia excellentis rei casus, quo accidit, est excellens. Et accidentium ẽt, quę inexistunt rei, hoc est ꝙ rei eccellentioris accidens ei inexistens sit excellentius. Ac ẽt quando amatur homo diues, excellentius est q̃ ꝙ amentur diuitię: quia amicitia hominis excellentior est q̃ amicitia diuitiarum. Pręterea ipsę virtutes excellentiores sunt q̃ habentes virtutes. Et res, quarum appetitus est studiosus, pręstantiores sunt q̃ illę quarum appetitus non est studiosus. exẽpli gratia, quia appetitus scientiarum est studiosus: appetitus aũt cibi & potus non est studiosus: quia scię sunt pręstantiores cibo & potu. Sicq; & econuerso, videlicet ꝙ pręstantioris appetitus est magis studiosus. sicut quia scia est pręstantior coitu, ideo eius appetitus est magis studiosus q̃ apetitus coitus. Rursus scientiarum quę sunt magis decorę, & studiosę, operationes sunt meliores & magis studiosę exempli gratia, quia ex quo scientię speculatiuę sunt magis studiosę quã practicę, earum operatio quę est ipsa veritas, est magis studiosa relĩquis, quarum operatio est ipsa praxis. Et econuerso illę scientię, quarum operatio est pręstantior, sunt pręstantiores. & hoc, quia ex quo constituere secundũ veritatem est pręstantius q̃ ipsa praxis scientię speculatiuę sunt pręstantiores

practicis. Hęc aũt duo loca sunt cõnexa. quia proportio artis ad artem est pro- D
portio opationis ad opationem. Et id quod iudicãt oẽs vulgares aut plures, aut
prudentiores, & meliores iustę mentis ꝙ sit bonũ & pręstantius, est pstantius
simpliciter & p se: qñ illorum iudiciũ fuerit scd̃m suam naturã, & qua pruden
tes sunt, non scd̃m ꝙ extrinsecus illud acquisiuerint ex opinionibus, qm̃ homi
nes prudentes scd̃m suam naturam dicũt virtutes, & bona quę sint, & quot sint,
& circa q̃ rẽ sint: licet id quod constituerint suam naturã, sit aliud ab eo, qđ
cõstitueretur scd̃m sciam. Id aũt quod dictũ est in desinitione ipsius boni, ꝙ sit
quod oẽs expetunt, intendimus illud bonum, ꝙ oẽs expetunt scd̃m suam natu-
ralem creationẽ, hoc est prudẽtẽ. quia quod expetit creatio prudẽs, qua est crea
tio prudens, est bonũ simpl'r, aut pręstantius bonũ: sicut notitia eius ꝙ fortitudo,
& modestia, & solertia sint bona, & eorũ appetitus illarum, Id aũt, quod est bo
num in habitudine alicuius hoĩs, est, sicut qđ apparet hoĩbus studiosis, ꝙ ferre
iniuriã sit pręstantius q̃ iniuriã inferre. nam hoc bonum non comprehendunt
hoĩes scd̃m suã naturã, sed hęc opinio apparet illi homini, qui fuerit in vltimo
iustitię & studiositatis. Et rursus bonum, cui connectitur voluptas, eligibilibus
est, q̃ illud, cum quo nõ est voluptas. Et id bonũ qđ est maioris voluptatis, est
eligibilibus. hoc aũt ita fuit, quia cõitas vulgi propinatur ad voluptatẽ. & quę-
rũt eam: & illorũ inquisitio voluptatis est pp ipsammet voluptatẽ, non pp aliã
rẽ ab ea. Id aũt quod fuerit talis descriptionis, hoc est oĩbus extimatur, dicitur B
ꝙ sit ipsum bonũ & finis: igitur voluptas est bona. ea aũt, quę sunt intensioris
voluptatis, sunt delectabilia, quę magis depurata fuerint a damno & mœstitia,
& magis perseuerantis permanentię. Voluptas ẽt pulchri iocundior est volu-
ptate turpis: qm̃ ipsum pulchrum est per se eligibile, & si non esset iocundũ. Et
illa est ex rebus quas expetit hõ. ꝙ esset causa sui esse, aut sibi, aut suis amicis.
& vsus quęlibet res delectabilis, quę est pręstantior, est magis iocunda q̃ vi-
lior. Et illa quę durabilioris tp̃is fuerit, est magis iocunda q̃ illę, quę fuerint
breuioris tp̃is. & illud bonũ. qđ firmius fuerit nobis est iocundius. q̃ quod in-
firmius fuerit. & hoc, quia ex quo sanitas est firmior nobis pulchritudine, esse
sanitatis est iocundius nobis q̃ esse pulchritudinis. res aũt nobis iocundę aut io
cundiores, sunt illę, quarum causa essendi nobis talis dispõnis est altera duarum
rerũ, aut prolixitas vsus rei. adeo ꝙ delectemur ea pp vsũ, sicut est dispõ volu
ptatis prouenientis ex scĩa: aut quia illę sunt nobis iocundę, & expetimus eas
naturaliter. Sicq; ergo res sunt maioris voluptatis, aut lõgitudine tp̃is. aut appe
titu & naturali conuenientia. oẽs aũt res, quę facile expediunt maiori conuenië
tia, conferunt nobis sua stabilitate & firmitate. Sumuntur quoq; pręmissæ ex-
pedientiores & magis studiosi ex locis similium & coniugatorum. & hoc, quia
si fortitudo est eligibilior q̃ tẽperantia; uir fortis est eligibilior viro tẽperato: C
id ẽt quod eligunt oẽs est eligibilius eo, quod non eligunt oẽs vulgares. Ac ẽt
id quod eligunt plures hoĩes, est eligibilius quã id quod eligunt pauciores: quia
bonum, vt dictũ est. illud quod oẽs expetunt. Atq; ẽt illud quod elegerunt pri
mi iudices, hoc est illi, qui non assumpserunt iura ab aliis, qui sunt legumlatores,
præstantius est eo, ꝙ illi non elegerunt. Illud ẽt, quod eligerent illi, qui ordiren
tur iura ex horum verbis, pręstantius est, quã id quod illi nõ eligerent. Illi aũt
qui ordiuntur iura ex verbis primorum iudicum, ex quibus sumuntur bases iu
rium, sunt duarum specierum, aut solum audientes eloquentes ad alios: aut au-
dientes scientes, hoc est valentes acquirere ex illis basibus quędam iura, quę
non exposuissent primi iudices. hi aũt sunt ẽt duarum specierum, aut cõmissi pri
morum iudicum, aut non cõmissi qui sunt legales. hęc autem sunt res omnium
specierum ordinantium dicta primorum iudicium, quibus eloquantur quod au
dierint, aut oculatim viderint a primo iudice. Quędam vero sunt, quę pecula-
riter attribuũtur sapientibus eorũ: & est oratio rerum quę argumentatur ex
primis iuribus, quę elegerat primus iudex; & audientes non haberent sapien-
tiam, qua possent loqui de his rebus. Ea vero quę peculiaria sunt primis iudici
bus, vt de illis loquantur, sunt bases, quę graduantur gradu principiorum. Re-
liqua aũt quę iudicarent audientes habentes sapiam hoc est cõmissi & legales,

A quę Aristo. vocat res excellentes. Iudicium aũt excellentium hoĩum purę mẽtis, quorum moris est, ꝙ sumantur omnes, aut plures, est pręstantius: quia priuatio assumptionis putaretur vituperium: & defectus hominis studiosi nobilis, & pauca acceptatio suę orationis. Aliquando aũt putatur res econuerso huius. & hoc, quia aliquando hi, qui sunt purę mentis, studiosi sunt acceptę orationis: & si nemo plebis assumeret aliquid ex eis, aut assumpsisset parum ex eis. & hoc, quia horum orationes putatur ꝙ aliter sint acceptę qm̃ quod placet plebi est, quod per se non est acceptum. paucitatem ex plebe sunt discernentes. Ac etiã studiosi, qui celauerint suas virtutes a plebe sunt magis laudabiles, licet sint rari scdm esse. magis aũt ostenditur, qm̃ illi celauerant suas virtutes a plebe: ex quo timuerunt, ne ab illis adueniret eis ignauia. Principale aũt quod perficeret hoĩem, quando ei adueniret, est, ꝙ esset causa essendi has res aduenientes suis virtutibus, quę intenduntur ab illis ad virtutes. Hinc itaq; sunt huius speciei orõnes acceptę: sicut fuerunt acceptę orationes primę speciei huic cõtrarię, quę acceptę sunt. illę aũt sunt illę, ex quibus acceperat plebs. Oratio aũt speciei valde acceptę ab hominibus est illorum, quorum honor est maior. qm̃ ex quo honor est pręmium virtutis, putatur ꝙ quanto honorabilior fuerit homo, tanto esset maioris virtutis. hoĩs autem illius speciei, quos offendisset maximum damnum & plurima pœna virtutum occasione, illi sunt prestantiores & maiores.

B hiq; sunt hoĩes, qui quando elegerint aliquã rẽ, alij aũt elegerint aliam rem pręter illam, illa quam hi heligerent esset pręstantior & eligibilior. Diuisio autem rei in suas partes conduceret putaret de re ꝙ sit magna & pręstans, & iõ Homerus. qñ voluit magnificare malum quod contigit cuidã ciuitati, loco eius assumpsit suas partes, & meminit de interfectu infantium. & vlulatu pp eos, & combustione ciuitatis, & aliis speciebus malorum quę contigerant illi. Sicq; ẽt compositio conducit ad putandũ de re ꝙ sit pręstantior, & est econtrario huius: hoc est, ꝙ acciperetur loco particularium ipsum vniuersale, quod contineret illa. Causa autem prouentionis ipsius persuasionis in his duabus speciebus est transmutatio & cõmutatio. Ex quo autem res difficilioris esse scdm se & rarioris esse putatur ꝙ sint pręstantiores, res quę sunt frequentioris esse scdm se, & facilioris esse videntur excellentes, quando reperiuntur in locis. quibus suũ esse est raro, aut temporibus quibus raro sunt, & ętatibus hominum ẽt quibus raro reperiũtur, sicut esse hominem oratorem ętate pueritię, aut ea, quorum moris non est ꝙ reperiantur in eo in successu sui temporis: sicut est ille, qui ageret breui id, quod eius conditionis est ꝙ agat longiori tẽpore. aut illę res prouenirent ex potentiis, ex quibus raro proueniunt. Sicut si imbecillis ageret opus fortis; & ęger opus sani. Oĩa aũt hęc, & eis similia sunt ex his, quę constituunt

C excellentem & admirandum hoĩem, qui non est excellẽs. Ac ẽt pars excellẽs vnius rei est excellentioribus rebus, sicut est cor animalium aut cerebrum, aut uer ex anno, & iuuenis ex ciuitate. Pręterea id quod expedit pręstantiori, est maioris vtilitatis q̃ id quod magis noceret imbecilliori, sicut est sanitas in senectute & morbus in ea; quia sanitas in ea est eligibilior q̃ in puero: ęgritudo vero est nocibilior in ea. Iterũ id quod fit in vltimo vitę, est pręstantius: quia res quę solent fieri hoĩbus in vltimo suę vitę sunt pręstãtiores: sicut est sciã, & sapientia, & cęterę virtutes, quę perficiuntur longitudine vitę. Item res, quę qñ fiunt aut accipiuntur, earum actio esset sua veritas, sunt excellentiores q̃ illę q̃ qñ fierẽt, nõ eẽt sua actio veritas suę pfectionis. Ari. aũt vocat illas. q̃ qñ fiũt, earũ actio fuerit sua veritas: eas de qbus intedit veritas: alias vero vocat illas, de quibus intẽditur laudabilitas, hoc est, quarũ actio nõ est sua veritas. Et diffiniuit res de quibus intenditur laudabilitas, ꝙ sint illę, q̃ qñ ignorãter, aut errore fieret, nõ laudarẽtur oĩno. Illę aũt, de quibus intẽditur veritas, sunt res quę qualitercũq; fierent attigissent perfectionẽ. & ideo bonitas receptionis decentis est pręstantior actione rei decentis. quia quãdo fieret errore aut ignorãter actio decens, nõ acceptaretur neq; laudaretur eius agẽs. ex bonitate vero passionis & receptionis ipsius qualitercunq; cõtingeret, eius recipiẽs iã acquisiuisset inde ipsũ bonũ. Ac ẽt id cuius actio ẽ eligibilis pp se, etsi nemo cognosceret illud ẽ, esi

gibilius eo, qd nõ est eligibile: nisi qua cognosceretur. sicut est dispositio sanitatis & pulchritudinis, qm sanitas est eligibilis pp se, pulchritudo aūt est eligibilis propter aliud. Ac etiam quę expediunt pluribus rebus sunt pręstantiores: sicut quę expediunt longitudini vitę & decori victus, hoc est victui delectabili, & voluptatibus hominum & largitioni bonorum. Et hinc est quod putatur de sanitate & diuitiis, ꝙ ipsæ sint excellentes, quia amplectuntur dimissionem miserię, & actionem iocundam: hoc est quia sanitas est causa actionis iocundę, diuitię vero sunt causa omissionis miserię. vtraq; autem istarum per se est pręstans, & per se eligibilis: hoc est demissio miserię & actiones iocundę. quando autem coniunguntur in homine, constituunt ipsum magnum & pręstantissimum quorumcunq;, siue nouerit hoc quicunque nouerit illud, siue ignorauerit illud. quoniam hęc sunt bona, quæ vere acquiruntur nõ ex his bonis, de quibus intenditur laus. Existentibus autem ipsis diuitiis causa cessationis miserię putant quidam viri, ꝙ ipsæ sint ipsa felicitas. Aliis autem apparet, ꝙ felicitas sit, cum illis connectitur alia res, quod est necessarium. quia conuenientius est, ꝙ beatitudo sit constans & tuta, quam ꝙ periclitetur. quia dannum aduentens illi, qui habet duos oculos, & defecerit vnus eorum, non est sicut illius. qui haberet vnum oculum, & deficeret ei. quia ab ipso monoculo auferreretur magis amandares quam auferreretur ab illo qui haberet duos oculos. Et sic si felicitas esset diuitiis & alia re, damnum aduentens ex ablatione diuitiarum non esset sicut ex ipsarum ablatione, si ipsę solę essent ipsa felicitas. Sermo autem de omnibus his rebus hic non est secundum modum verificationis, sed locutio de eis est secundum modum, quo indiget eis orator. Expedit autem semper oratori, quando intulerit conclusiones ex talibus pręmissis, ꝙ eas confirmet exēplis sumptis ex viris, qui operati fuerint illas operationes, & aduenerint eis vtilitas, aut dannum. Hic est ꝙ expedit oratori, ꝙ obseruet narrationes & historias. Hę itaq; sunt res, qbus constituitur ꝙ res sit vtilior, aut magis noxia.

Caput vndecimum. De rebus, quibus fit bona persuasio, aut dissuasio statutorum.

DE rebus vero, quibus fit persuasio & dissuasio, iam prius dictum est sufficienter. Pręstantior vero & excellentior earum est sermo de rebus, quibus valemus ad bonitatem suasionis statutorū, & largitionis cōsilii de ipsis statutis, quibus non est quid pręstātius. ideo expedit ꝙ perficiamus hic sermonem de eis. Et dicimus ꝙ largitio consilii statutorū iuuantium, & perfecta suasio de eis contingit per notitiā specierum politiarum & morum & statuorum, quę peculiaria sunt singulis politiis. & hoc, quia in vnaquaq; politia sunt statuta iuuantia ipsam, quę sunt statuta, quibus fit euasio illius ciuitatis & eius stabilitas. Nobilia autem statuta iuuantia sunt ipsa iusta, hoc est, quę iuste sunt imposita: quę descripserit primus princeps ciuitatis, aut commissus super eam a primo principe. Differunt illa statuta nobilia, hoc est iusta statuta politiarum secundum varietatem sui finis, & numerabimus ea numero politiarum Exempli gratia, quia in politia victorię iustitię, est, ꝙ non sit extimandum, quando imperator verberasset illum, qui esset sub imperatore. In politia autem nobilitatis iustitia est, ꝙ ille, qui est sub imperatore, verberet imperatorem: sicut sunt verbera, quibus verberauerit ipsum maxillā. Politię aūt vniuersalius sunt quatuor: videlicet politia popularis, & politia tiranmdis, & politia regia, & politia vnitatis, quę est ipsæ honor. In singulis autē his politiis intentum statutorunt impositorum in eis est ipsa ciuitas, & commune, non priuatum. Cuius itaq; popularis est, cuius principatus est casu & fortuna non conuenienti decreto: ex quo in hac ciuitate non est prelatura vnius ad alterum, Tyrannidis vero principatus est, in quo proponuntur magistratus super politicos ad omissionem ociorum & ocasionum, non modo quo expensa sit ad cautelam et fortificationem, neq; ad componendum thesaurum ad ciuitatem, sicut res se habet in aliis politiis: sed modo quo collectio diuitiarum perueniat primo principi: &

A cipi: & si gratis distribueret illis portionem aliquam ex collectione illarum diuitiarum principatus esset collectio diuitiarum. Si autem non gratificaretur illis aliqua portione illius collectionis diuitiarum esset principatus victoriæ, idest potentum, & esset in gradu serui ad primum principem: & eius cautela ab eis esset secundum gradum cautelę hominis a suo seruo. Bonum autem regium est dominium, quod fit modo morigerationis & educationis ad id, qđ expedit secundũ legẽ, qm̃ qui cõsulunt qđ pręcipit lex, dominãtur bono regio. hoc aũt est imperiũ, quo peruenit directio dispositionis hoĩum ciuitatis & humana felicitas. & ideo hi sunt studiosi, & valentes ad opera, quę largirentur felicitatẽ ciuitati, & facit solertes & cautos ab his, quorũ cõditionis esset corrũpere ciuitatẽ interius vel exterius. & ideo vocatur hęc politia hoc noĩe. Hoc aũt imperiũ, de quo meminimus est duarum specierũ: videlicet principatus regius: & est illa politia cuius opiniones & actiones sunt sicut inferrẽt sciẽ speculatiuę. Secundus aũt est principatus optimatum, cuius actiones sunt studiosæ tantum. hoc aũt vocatur sacerdotium. & fertur ꝙ inuentũ fuerit in primis a Persicis, vt narrat Abumazar. Vnitatis aũt est principatus, quo amat rex, ꝙ peculiariter discernatur honore principali, & nõ deficiat ei aliqua res, quę communicatur alteri: hęc aũt est contraria politię optimatũ. Statuta aũt harum ciuitatũ aliqñ sunt imposita determinata eis impermutabilis perpetuo vna: sicut est dispositio legum nautarũ.

B & aliqñ nõ habent statuta determinata, sed dimittĩt res imperatoribus earũ, secundũ qđ magis expedierit ꝑ singulis tẽporibus: sicut hodiernis tẽporibus est dispositio plurimũ legũ romanorũ. Non cõuenit aũt, ꝙ lateat nos ex quibus descripsimus has politias, finis singularũ earũ. qm̃ qñ nos nouerimus finẽ, cognosceremus res, quę eliguntur ꝑꝑ finem. Finis aũt politię popularis est libertas. finis vero tyrannidis est collectio diuitiarũ. finis aũt boni imperij est virtus & corroboratio legis, finis autem vnitatis est honor. Finis autem imponentis politias, in quibus non instituuntur leges impermutabiles est cautela & tutio ab errore occurente legibus mutatione tẽporum, & locorum. Cõuenit aũt ꝙ scias ꝙ hę politiæ, de quibus meminit Arist. non reperiuntur simplices, sed vt plurimum inueniũtur complexę: sicut est dispositio politię, quę nunc reperitur. quia quando perspiceremus eam, inueniremus ipsam amplectentem virtutem & honorem, libertatem & victoriam. Quando autem sunt notę nobis species politiarum, & manifestum est ꝙ nos possumus cognoscere mores & leges, quę conducunt ad finem vniuscuiusque harum politiarum, hoc est qui expedirent eis. et intendamus habitum illorum motum nostrę, aĩę, & possessionem speciei illarum legum, quibus intendimus suasionem. quoniam orationes, quibus dissuademus, secundum leges suadent, quando hi qui consulunt sunt iusti & decori operis:

C adeo ꝙ hę res hic prędictę sint nobis notę. & existant in nobis, ꝙ quando nobis inexistat mos, quem suademus, nostra oratio de illa suasione est vehementioris suasionis. Et ideo expedit, ꝙ non consulamus, nisi de his quę reperiuntur in nobis, & perciperemus, ꝙ nobis inexisterent. Notum aũt est ꝙ constantia legum iuuantium finem acquiritur modo resolutionis & speculationis ad finẽ. Iam itaque expositum est ex hoc sermone vnde summantur ea, quę suasionem vtilis largiuntur ex ipsis legibus singularum politiarum, & quot sint modi politiarum, & legum, versus quas versantur: hoc autem fit secundum quod satis est huic arti. Sermo vere de his rebus secundum verificationem habetur in libris Politicorum.

Cap. Duodecimum. Sermo de laude & uituperatione.

POst hęc vero loquamur de virtute & vitio, honesto & turpi, quia hęc sunt, quibus aliqua res laudatur & vituperatur. & contingit ex nostra notificatione harum rerum, ꝙ notificemus res, quibus homo constitueret pręstantiam suiipsius. ex quo hic est secundus trium modorum, quibus occurit suasio, sicut ex nostro sermone premissum est. & hoc, quia est speciei laudis, hoc est, ꝙ rebus, quibus possumus laudare alios valeamus lau

dare nos ipsos ; licet non conueniat oibus rebus, quibus laudaretur alius. Sed A
hoc solum fit secundum virtutes, quę sunt res, quę vertuntur ad arbitrium. Quoniam autē sępe accidit, ꝙ hoies & spirituales laudētur virtutibus & rebus alijs vltra virtutes, & nō solum laudibus horum hoc accidit, sed ēt laudibus rerum animatarum, & inanimatarum hoc est, ꝙ ipsi laudentur alijs rebus, exceptis virtutibus. Cōuenit itaq;, ꝙ loquamur hic de rebus, ex quibus sumerētur pmisse ad laudandū per virtutes, & per alias res a virtutibus, vt sermo de his sit vl'is.

Honestum. Dicimus aūt ꝙ honestum sit, quod est eligibile propter se, qđ est laudabile, & bonum, & iocundum, qua est bonum. qn̄ aūt ipsum honestum hoc fuerit, manifestum est, ꝙ virtus sine dubio sit honesta, quia est bona & laudabilis. Virtus, Virtus aūt est habitus, qui metitur omnē actionē, quę bona est rōne illius mēsurę, aut putatur sit bona, hoc est conseruans hanc mensurā, & efficiēs ipsam, & ideo est qui facit esse oēm actionē, qua intenditur versus aliquē finē nobilis mēsurę excellentis modi ad prouentionē finis ab illa. Partes vero virtutis sunt iustitia, Virtutis partes. hoc est vniuersalis ęquitas, & fortitudo, & magnificentia, & tēperātia ēt, magnanimitas, & humanitas, & liberalitas, & prudētia, & scīa. Quædā aūt harum virtutum sunt, quę sunt virtutes solum in essentia studiosi: & quędā earū sunt, quę sunt virtutes, quibus agunt in alios hoies. Hę aūt, quę agunt in alios hoies, præstantiores sunt apud quosdam hoięs ꝙ̄ apud alios. & aliquo tpe magis ꝙ̄ B
alio tpe, Exēpli gratia. quia virtus fortitudinis est eligibilor tēpore belli ꝙ̄ tempore pacis: sed virtus iustitię est eligibilis in pace & bello simul. virtus autem liberalitatis & magnificentię est eligibilior indigentibus quā non indigentibus. Differt autem virtus magnificentię a liberalitate scdm magis & minus; quia vtriusq; actio est diuitiis: sed magnificentia est maior actio quā opus liberalitatis. Iustitia vero est virtus ęqualis, qua studiosus tarditur singulis hominibus portionem illis expedientem: & hoc scdm mensuram, quā pręcipit lex.

Iniquitas. Iniquitas autem est mors, qua homo accipit aliena, quę lege non essent sumenda. Fortitudo. Fortitudo vera est virtus, qua homo agit operationes decentes expedientes ad solertiam, vt pręcipit lex: adeo ꝙ hac eius actione dirigat ad legem. Pusillanimitas vero est contrarium huius. Tēperātia. Temperantia vero est virtus, qua homo operatur circa voluptates corporis secundum mensuram, quam pręcipit lex. Intemperatia autem est contrarium huius. Liberalitas. Liberalitas vero est virtus agens honestum circa diuitias, quod famosum fuerit. Auaritia autem est huius contrarium. Magnanimitas. Magnanimitas vero est virtus, qua sit decus excellentium actionum. Pusillanimitas autem & insensabilitas est eius contrarium. Prudentia. Prudētia vero est virtus intellectus, qua fit decus animaduertētię, & consilii, cum esse virtutum moralium illi, quę sunt ex rectitudine dispositionis. Hic itaq; est sermo de virtute & suis partibus, quatenus indigemus eo in hac arte. Constituere vero reliquas C
res vltra virtutes quibus homo laudatur non est difficile, & hoc, quia notum est, ꝙ agentia virtutum sicut sunt intelligentia. & vsus rerum, quibus attinguntur virtutes, sunt res decorę & laudabiles: res vero, quę insunt ipsimet virtutibus, hoc est accidētia quę insunt eis; & res, quę cōnexę sunt virtuti bus, sunt illę, de quibus nūc loquemur, quę sunt signa virtutū, & accidētia cōnexa virtutibus. Laudatur aūt homo suis actibus, qn̄ fuerint decori & laudabiles, quia plures actiones virtutū sunt res, quibus non laudatur. Silr ēt sunt plura accīdtium. Exēplū actionū & accidentiū, quę sunt laudabiles, sunt actiones fortitudinis in bello, aut illius qui actionem virtutis egerit in bello. & si non fuerit ex illis, quibus est habitus fortitudinis, Sicq; etiam sunt accidentia, quę aduentunt fortitudini, quibus laudatur aliquis. Exemplum vero actionum, quibus aliquando non laudatur, est sicut distributio diuitiarum: quia est de numero actionum liberalitatis. sed hic esset actus modi prodigalitatis. Exemplum autem accidētium, quibus non laudatur homo, est passio hominis ab ęquitate, & eius receptio. & hoc, quia actus ęquitatis est laudabilis: passio vero ab ea non est laudabilis; quoniam putatur de ea ꝙ sit depressio & dedecus. Et vniuersaliter actiones virtutum sunt laudabiles, quando iuste metiuntur: operationes autem magnæ difficiles factu, quibus homo laudatur, quarum premium est honor, sunt lau-

A dabiliores ꝙ operationes, quarum pręmium sunt diuitię. Ideo quando esset hic actio amplectens ambas res simul, & suus agens qui operatur, esset tãtum propter honorem, laudaretur ex illa. Et quanto homo non operaretur virtutes propter se, magis laudaretur. & si actus esset rerum, quę sunt bonę simpliciter, similiter laudaretur suus agens. Ac etiam laudatur ipsis rebus, quę sua natura sunt bonæ, & si sint noxię agenti: sicut est de actione iustitię: quoniam sępe iustus agit sibi noxium. Operationes autem quę proprię sunt rebus defunctorum, sunt laudabiles, quoniam ex actionibus, quę sunt viuentium, homo sępe intendit vtilitatem suiipsius. & vniuersalius quilibet actus, quo intenditur alienum, & non recipit eo vtile suus agens, aut inde adueniret ei damnum illo, ipse laudaretur. Et actus etiam ipse est laudabilis benefacientibus hominibus, quia ipse est iustitia, ex quo suus agens non recipit ex eo vtilitatem, & ex his quæ significãt hominem studiosum, est, quia ipse non operaretur actiones, quas tribuerent ei viri intemperati; immo increparet eos sermone & opere. Sicq; etiam cautio studiosorum, & eorum commendatio ex his, quibus laudaretur aliquis homo, & pudere ex commemoratione turpitudinum est ex his, quę significant virtutem quia putatur de illo viro, ꝙ verecundia prohiberet ei conducere illud vitiũ. Ac etiam inuerecundia ad commemorationem turpitudinum est signum, quo homo laudetur, & hoc, quia putatur ꝙ pudore comprehendatur homo, quando B commemorantur turpitudines quas egerit, aut ei peruenisset valere ad illas, aut eas percuperet. Sicut retulit Arist. ꝙ accidisset cuidam mulieri notę sapientię apud eos, cui quidam certus homo obloquutus fuerat turpia; quando dixit ei vellem tibi dicere orationem quam ferre impedit pudor. Illa autem transiuit, nec dedit responsum illi turpi orationi, neque adepta fuit inde tristitiam, neque passionem aliquam. Nam ipsa sibi visa fuit. ꝙ occasione suarum virtutum nemo obloqueretur ei, neque nutu, neque communi sermone, quę sunt duę species locutionis; immo tunc illa constituit narrare virtutes, & laudare eas habentes, contristata eis exclamans ad illas. Nec viri etiam, qui secum erant, irati sunt verbis illius viri, nec suo obloquio: cùm noscerent ꝙ talis matrona non suspicaretur tale. Et ideo exclamatio ad res, quę adipisci facerent laudem, & inflammetur ad illas, constitueret & clamantem ad illas, & eis inflammatum inter viros habentes virtutes, quę non perueniunt hominibus, nisi vehementi inclinatione naturę, sicut est temperantia, & fortitudo, & cętera. & hoc quando illi esset habitus ad reductionem suę operationis, & exclamare ad illas & excalescere eis; sicut acciderat huic mulieri, de cuius mentionem fecimus cum illo viro, & hoc, quia talibus operationibus redditur vir de numero virorum habentium virtutes, quę non peruenirent homini nisi maxima aduertentia. Decus autem boni, quando ipse decorus non acquireret ex eo aliquam rem, est C ex his quibus laudaretur. & ideo laudatur homo ęquitate & iustitia, qua sunt vtiles, sicut laudaretur eis, qua sunt honestæ. Vendicari etiam hominem ex inimicis & non parcere eis, est res, qua meretur laudem. quia vendicari ex eis est meritum: meritũ aũt est iustitia honesta. Amor ẽt victorię ac amor honoris est ex his, quibus laudatur homo: quia ambo sunt signa, quę significant electionem virtutum, non occasione acquisitionis diuitiarum per eas. Amor autem victorię significat electionem fortitudinis. Amor vero honoris significat electionem cunctarum virtutum. Et ideo optatę electę virtutes, sunt illę quibus acquirens eas non intenderet acquisitionem diuitiarum. hoc enim significat excellentiam virtutis. Illis autem actionibus laudatur homo, quarum moris est, quod permaneat sua memoria perpetuo obseruata hominibus. Res autem, quibus laudaretur homo, sunt laudabiles dispositiones apud homines, quas constituerent signum excellentium; sicut hominem esse decorum versibus, poematibus, & hymnis apud Grecos, hoc enim significat nobilitatem & excellẽtiã: ex quo non cuique hominum facile est decus versuũ & poematum. Nam decori poetę non facerent opus illius, qui non fuerit poeta decorus, neque acciperet pro sua arte, quamcunque artem quę contingeret. Nobilitatis autem conditionis est, quod homo non indigeat alijs, sed sibijpsi sufficiat. Expe-

dit autem ꝙ accipiamus in laude, & vituperatione res proximas vitiis & vir tutibus. Illa aūt sunt vitia, ex quibus reperiuntur opera virtutis, aut virtutes, ex quibus inueniuntur opera vitiorū. Laudatur aūt hō vitiis, ex quibus inue niuntur opera virtutis, qñ putatur ꝙ illę sint virtutes, quia illa opa sunt opa virtutum: et sic putaretur ꝙ virtutes sint vitia, quia accidit ꝙ ex eis inueniātur opa vitiorū. Exēplū quidē vitiorū, ex quibus inueniūtur opera virtutū, & puta tur ꝙ sint virtutes, est vt defatigatus, a quo fiunt opera patiēter tolerātis, & pu tatur ꝙ sit tollerans. Et torpens, ex quo reperiuntur opa et circunspecti: & ꝑꝑ ea putatur ꝙ sit circunspectus. Et similiter insensatus, qui putatur ꝙ sit tempe ratus: cum sit ab eo opus temperanti per accidens. & sic pręceps audax puta tur ꝙ sit fortis: & corruptus mentis, ꝙ sit venerandus. Exemplum autem huius quod putatur ꝙ sit vitium & non est vitium, est, ꝙ accidit, magnanimo, ꝙ timeat res paruas: & putatur ꝙ sit errans, & subdolus. Magnanimus autem faceret, hoc in rebus, ex quibus non aduentret ei magnus timor: neq; vehemēs dannum. & hoc etiam vbi decet ei ꝙ negligat. Ac ēt putatur hic locus econ uerso huius, ꝙ dicatur de timido, ꝙ sit magnanimus. Et ex eo, quod laudamus hominem distribuentem sua amicis & aliįs quā amicis cognitis, & incognitis, nam putatur ꝙ excellentia virtutis liberalitatis sit distributio diuittarum om nibus. Expedit autem, ꝙ laus sit coram amicis illius, qui laudatur: sicut dixit Socrates, ꝙ facile sit laudare athenienses athenis: & expediat laudare singulos homines, qua sunt laudabiles suę nationi: & viris ei conciuibus, ex quo hoc est varium. Ex laudibus autem rerum, quę sunt extra, est laus patrum & comme moratio gestorum Antiquorum. Et hominis laudis est, qua sua cogitatio ascē dit virtutibus: & non satisfit his, qui ei prouenerunt. Vir autem magnanimus, qui non satisfit suo animo his gradibus dignitatum, quę ei peruenerant, lauda tur ambabus his rebus extrinsecis: hoc est, virtutibus suorum maiorum, & quibus ipse acquisiuerit conuertendo se ad illas. sicut diceretur de quodam ex cellenti opere, quod incœpisset ex parte suorum maiorum, & ad quod opus fi niretur ex parte sui animi. Ille vero, qui non animaduerteret ad adipiscendum maiorem gradum dignitatis, q̄ꝑ peruenisset ei, laudaretur tantummodo ex re bus, quę sunt exterius ex parte suorum maiorum. ac si putaretur hic ꝙ non conueniat, ꝙ satis sit homini, ꝙ laus glorię, maiorum suorum absque eo ꝙ cum hac laudetur propria virtute. sicut veteri prouerbio dicitur: non est nostra in prosapiįs sustentari: & si nobiles extiterint nostri, primi maiores equites. sa tis vero nobis est laus proprię virtutis absque mentione maiorum. Vera aūt laus fit operibus, quę sunt ex voluntate & arbitrio. quoniam actus qui volun tate & arbitrio fit, est actus studiosus: laus autem per res, quę fortuna & casu fiunt, est, quia quando illę annectuntur virtutibus, esset eis decus & gloria: si cut est dignitas generis, quando connectitur virtuti: & infortunium quod con nexum est actibus virtutum. Tunc autem actus qui fiunt fortuna, & acciden tia quę per accidens, coniunguntur actibus qui voluntate fiunt, ingrediuntur laudem, quando pluries secundum vnam descriptionem redierint: adeo ꝙ pute tur ꝙ sint per se. & hoc, quia quando eis acciderit hoc, putatur ꝙ sint signum virtutis, sicut multotiens puderet hominem casus in locis, quibus laudatur pu dor. Ingrediuntur autem hę res laudem, quia laus est oratio describens magni ficentiam virtutis. hę autem res sunt, quibus magnificaretur virtus. Quando aūt vtimur his rebus ad laudem, expedit ꝙ vtamur eis, qua factę sunt ex aīad uertentia. Quędam aūt sunt rerū quę casu fiunt, quarum homo non est causa ne que per se neque per accidens, sicut prosapia, & educatio studiosa. Et quędam earum sunt res, quę accidunt ex opibus, quę cōtingunt ex animaduertentia. bo na aūt casu facta, quę accidunt ex actionibus, sumuntur vt signū virtutū. Ea au tem, quę casu fiunt, quę hominem pręcedunt, sumuntur ad consistentiam & fir mitatem virtutis. sicut ꝙ dicatur in laude, ꝙ ex bonis creantur boni: & in vitu perio ꝙ ipsum turpe gignīt turpe: & vniuersalius ipsę operationes sunt, quibus laudatᷣ agēs. Electiones vero actionum sunt signa actus, hō aūt eis laudatur, qñ ex illis constituerimus actum. Bona aūt fortuna, quā diximus in præmissis ꝙ

A sit ipsa beatitudo, vt sibi videtur vulgus, & reliquę res casuales, quibus laudatur, homo, sunt vna scdm genus: sed ipsa & virtutes non sunt vna scdm genus, sed sicut directio dispositionis nō est supior, hoc est continens eam: sicut illud, qđ fit casu, est quoddam genus continens beatitudinē. Et vtraq; hęc genera, hoc est ipsę virtutes, & id qđ fit casu simul ingrediuntur capitulū laudis, & capitulū cōsilii: sed duobus variis modis. Res autem ita fuit: quia qñ nos sciuerimus res, q̄ expedit fieri, iā sciuerimus res, qbus hō laudabit, qñ factę fuerint. Et ideo, qñ de his rebus fuerit facta mentio simpliciter, possibile est ꝙ ingrediantur consiliū & laudem, & hoc cum additione modi quo ingrediantur consilium, aut modi quo ingrediantur laudem, Et hoc, sicut quispiam diceret ꝙ non expediat, ꝙ debeantur magnificentia & extollerantia rebus, quę fiunt homini per accidens, sed rebus, quę fiunt ex rebus animaduertentia & arbitrio. quod qñ superaditur, non conuenit, ꝙ laudentur eo illi, quorum beatitudo est a fortuna: sed expedit ꝙ laudentur illi, quorū beatitudo est ex aīaduertentia & arbitrio, sicut quidā q ingrediebatur capitulum laudis. Quādo aūt huic addidisset dicens, ideo non expedit ꝙ expetātur res quę casu fiunt: sed illę res, quę fiunt ex aīaduertētia ingressę fuerunt consilium: rebus autem casualibus possibile est ꝙ vtatur quis aliqñ
B ad laudem, & nonnunq̄ ad vituperiū. Nā opiniones hoīum variātur. quidā. n. homines sibi videntur, ꝙ bonis, quę casu fiunt, non expedit ꝙ ipsis hō laudetur: ex quo fiunt res, non obiecta, neq; firmiter acquisita ipsi homini. Alii aūt aiūt, ꝙ expediat, ꝙ eis homo laudetur, & ꝙ ipse significant diuitiam prouidentiam ad illum, cui accidunt. Ille autem, qui laudatur rebus, quę arbitrio fiūt, semp eis laudatur, & qui illis vituperatur, semper eis vituperatur, Cōuenit ꝙ vtatur ad laudē illis rebus, quibus res magnificatur, & extollitur, qđ est ꝙ cōducat ad putādū de ipsa re, ꝙ potestate sit plures res. & hoc, qñ diceretur ꝙ ille fuisset primus, qui hoc egisset: sicut fertur de historia Habel & Kain: aut ꝙ paulillo tpis fecisset id, cuius conditionis est fieri magno tpis spatio, & ꝙ mirabilia fecerit. nā oīa hęc cōstituunt excellentiā agētis. Et sic similiter, qñ diceretur ꝙ ageret tēpore, quo sua actio esset difficilis. & hoc, qñ fuerit, sicut expediret singulis hominibus, Preterea, si agēs esset illorū, ex qbus actiones & orationes sępius succederēt, eius actio esset excellēs; & operationes, quas homo ex eis cōtraheret, nō essent actiones, quę fierent casu: sed illę operationes, quę volūtate & aīaduertētia fierēt, Has aūt res possibile est ingredi cōsiliū: hoc est res, quę magnificarēt illā rem: sicut cōsuleremus hōi, ꝙ cōformet primo laudabili illius generis: aut similis ei fiat secūdū illā laudē, aut ei cōsuleremus ꝙ esset vniuersitatis laudabiliū, in quorū laudem nemo cōtendit: sicut sunt homines, qui foro & publice laudantur, aut illis fiat similis, Et ex eis, quibus magnificātur laudabiles, est ip

De amplificatione.

C sorum cōparatio ad illos qui faciunt contraria suorū operū: & hoc mentionem faciendo suorum laudabiliū operum. Expedit autem ꝙ his assimilentur illi, quorum conditionis est, ꝙ similes fiant maxime laudabilibus, & continuo se comparent illis, & suis consuetudinibus vtātur ad laudem: & si non peruenerint ad eorū gradum dignitatis. nam illorū virtutes sunt in cōtinuo augmēto. Comparatio autem ipsiusmet hominis cū alio non cōuenit, nisi fiat ex studioso viro occasione affectus proprii amoris hominis ad se. Nam ille videret sua vitia esse pauciora vitiis alienis, & si essēt maiora. suas aūt virtutes faceret maiores, et si sint minores. iccirco non cuiuscunq; est vis cōparationis, Valerent autem ad illam studiosi homines, vt Arist. refert de Socrate, ꝙ ipse cōparasset inter semetipsum, & inter alios ab eo: & ferebat iudicium de ꝑpriis moribus circa dispositionē, q̄ animaduertebat inter se & inter alios. & si eam inuenisset virtutē, cōmēdabat se de ea: si autem eam reperisset vitium, puniebat se pro eo. Comperatio autem expediens illi, qui vellet adolescere virtutibus, conuenit ꝙ fiat ad valde laudabiles. Significatur autem ꝙ tales sint laudabiles, hoc est illi, quorum virtutes sunt in continuo augmento, quando coegerint suos animos, vt attingant adeptionem studiosorum. Si autem, defatigarentur ex hoc, esset laudabile apud plebem. Manifestum autem est ꝙ magnificatio rei ingrediatur laudem, quia magnificatio rei est eius excellentia, excellentia autem est ex re-

bus, quibus aliqua res laudatur, Expedit autem, quando velles magnificare per similitudinem, ꝙ conformares pluribus laudabilibus. nam hic actus est excellentię laudabilis, & ostensio suę virtutis ad plebem. Et vniuersalius sua oratio est specierum communium tribus generibus orationum. quia etsi magnificatio sit communis tribus generibus rhetoricarum orationum, propior tamen est laudi & vituperio. Nam homo laudatur aut vituperatur rebus existentibus: quarum esse omnes confitentur. magnificatio autem rei propior est enti, quam sit ei quod est priuatum. & ideo expedit ei, qui laudat aliquid ꝙ describat nobilitatem rei, & eius honorem & gloriam. Vsus autem signorum & exemplorum proprior est ipsi consilio. quoniam quando ex rebus adeptis, quę iam exactę sunt, fit opinio de his, quę futurę sunt, quę largiatur causam & occasionem rerum, quę prędicatę fuerunt, nos aptiores sumus ad acceptandum & magnificandum suam enunciationem & iudicium. Notitia vero iustitię, & iniquitatis propria est iudicialibus. & vniuersalius omnis laus & vituperium fit comparatione laudabilium & vituperabiliũ, qui pręcesserunt. Expedit etiam ei, qui laudaret & vituperaret, ꝙ sciat coram quibus fiat ipsa laus aut vituperium, hoc est, ꝙ laudet coram amicis, & vituperet coram inimicis: sicut ei conuenit, ꝙ sciat loca, vnde sumat laudem & vituperium: de quibus in pręmissis iam facta est mentio, quę sunt virtutes & earum agentes, & signa, & sua accidentia. Manifestum autem est ex his, de quibus meminimus, ꝙ ex harũ rerum difinitionibus sciantur definitiones suorum cõtrariorum: ex quo contrarium scitur per suum contrarium. Quando autem hęc nobis cognoscũtur ex suis contrariis, & vituperium est contrarium illis, manifestum itaq; est, ꝙ ex hoc sermone nos non solum cognoscimus res, quibus fit laus, sed etiam res, quibus fit vituperium.

Caput Tertiumdecimum. Sermo de Accusatione & Defensione.

Postquam autem loquuti sumus de rebus deliberatiuis, & laude & vituperio, iam expedit ꝙ loquamur de tertio genere subiectorum huius artis, quę est accusatio & defensio. hoc autem fieret, quando narraremus ex quot speciebus pręmissarũ connectuntur syllogismi, qui fiunt secundum modum accusationis, & secundum viam defensionis, & notificaremus singulas illas species, Species autem pręmissarum, ex quibus fiunt orationes accusationis, vniuersalius sunt tres species. Quarum vna est pręmissarum sumptarum ex efficiente, hoc est in iuriante. Secunda autem species est pręmissarum sumptarum ex patiente, hoc est ex illo in quem infertur iniuria. Tertia autem est pręmissarum sumptarum ex ipsomet actu. Acceptarum autem ex efficiente notitia fit, quando numerantur res, quę quando fuerint alicui homini, putatur ꝙ iam fecisset iniuriam, & ꝙ in medium feramus, quę sint illę res. Sumptarum autem ex patiente est, quando numerantur res, quę quando fuerint alicui homini, erit ipse aptus, vt recipiat iniuriam. Sumptarum vero ex actibus est, quãdo narraremus quibus actibus fit iniquitas, & in qua dispositione actuũ intelligatur iniquitas, & quo pacto hoc eis contingat. Expedit autem ante hoc ꝙ narremus quid sit iniquitas: deinde procedamus ad sermonem de singulis his tribus rebus. Dicimus autem ꝙ iniquitas sit voluntarium nocumentũ propter peccatum in statuti legem. Statuti autem sunt duę species. quia quoddam est proprium, & quoddam est commune. propria autem statuta sunt statuta scripta, quorum timemus ne obliuiscatur, nisi scriberentur, quę propria sunt singulis populis, & singulis nationibus. Communia vero statuta sunt statuta non scripta, quę omnes concedunt, sicut est honor parentum, & benefico gratulatio. Actus autem voluntarie fit, quando efficiens ageret ipsum eius cognitione non coactus simplici vi, aut secundum aliquem alium modorum, de quibus infra fiet mentio; & cum hoc ille actus esset ex illis, quos ille cuperet

A & optaret. Quidã autem actus voluntarius est, qui fit animaduertentia & arbitrio precedenti: quidã vero est, qui fit ex animaduertentia precedenti, sed ex imbecillitate animaduertentię occasione malorum morum, aut abusus. Manifestum autem est ꝙ qui ex animaduertentia faceret aliquam rem ꝙ ipse cognitione eam faceret. Quando autem res ita fuerit, manifestum est ꝙ qui illã facerent ex animaduertentia, aut imbecillitate opinionis noxiis actibus aut latentibus, hoc est mixtis ex dãno & profectu, illi sint iniqui: & ꝙ hoc sit aut eorum malitia aut imbecillitate opinionis. Et ꝙ ille, cui fuerit vna rerum, quę sunt causa imbecillitatis opinionis, & ille fuerit causa essendi illam rem, ꝙ ille tulerit malum, & esset iniquus, sicut est iniquitas diuitiarum: cuius causa est illarum appetitus & iniquitas voluptatum: cuius causa est vehementia submersionis in venerem & ingluuiem, & ocium: quod est causa iniquitatis circa plures res. Sicq; & pusillanimitas, & ideo timidus & pusillanimis recepit ab eius sociis, & deficit eis propter pusillum pœnę, quod ei infereretur. Sicq; & philotimus, qñ recedit a suis sociis propter honoris amorem: & sic amatores victorię recedent a suis sociis propter victorię amorem: & vir preceps ira furibũdus & iracundus nocet suis amicis occasione cuiusdam iniurię, quã apprehenderet. Stultus vero amens operatur iniquitatem, quia complicatur in eo iustitia & iniquitas. Preceps vero est iniquus propter paucitatem eius appetitus

B laudis, & sic sunt illę, quę his similes sunt rerum, quę sunt causa iniquitatis nõ ex animaduertentia. Res vero, quę notificantur propter ea quę premissa sunt ex commemoratione virtutum, & ex commemoratione affectuum, quę postea scribetur, & ꝙ vniuersalius sunt aut ex malo more, aut malo affectu. Mali autem mores notificantur ex his quę premissa sunt, hoc est ex notitia suorum contrariorum, quę sunt virtutes & affectus, qui notificabuntur in secũdo libro. Postquam autem hoc constiterit, iam peruenit nobis sermo, ꝙ narremus propter quid inferant iniuriam iniqui, & quo pacto sit iniquorum ꝙ inferant iniuriam: & quibus rebus inferant iniuriam, vltra ꝙ necessarium sit: ꝙ incipiamus & exponamus, quę sint illę res, quibus iniqui inferũt iniuriam, hoc est res, quas quando cupierint, inferrent iniuriam, & quando easdem adissent, intulissent etiam iniuriam. Manifestum aũt est ꝙ tractatus accusationis expedit, ꝙ precedat tractatum defensionis. qm̃ quando aliquis vult accusare quẽquam, oportet ꝙ ei notæ sint res, de quibus accuset, & quot sint, & quę sint. Loca vero defensionis non sunt determinata, sicut sunt loca accusationis; sed determinãtur loca defensionis scdm loca accusationis. Accusatio autem est quędã vehemens res ad politiam humanam: ideo nos aspicimus plures, qui quando non ac

C cusant, nocẽt suis affinibus & cõsanguineis. Omnis autẽ qui efficit aliquã rem inique, aut illam agit ex se suo voto, & eius arbitrio solum, aut non ageret illã ex se & suo arbitrio. & hoc, aut ageret ipsum contingenter, qui vocatur casus: aut illud efficeret necessario. Is autẽ qui ageret necessario, quidam est qui ageret illud per eius naturam, sicut si esset malorum morum naturaliter: & quidã est qui ageret ipsum aliquo exteriori cogẽte, hoc est, ꝙ nõ sit volũtas principiũ illius operis, qđ ageret, sed aliquod exterius latibulũ, aut inimicitia & cõsimilia. Id aũt, quod ex se agit, est illa res, quę ipsamet sola est causa suę generationis, non alia res secũ extrinsecus connexa. Ille aũt, qui agit, quidã est qui agit pro abusum, aut malos mores. Et aliquis est qui est scdm appetitum & desyderium. Ille aũt qui desyderio est, quidã est desyderio premeditato rationali, & aliquis est desyderio phantastico. Ille aũt, qui desyderio phantastico est, quidã est qui est iracundo desyderio, & aliquis est ratione appetitus. Quando aũt hoc fuerit, iniqui sine dubio inferunt iniuriã ratione septẽ causarũ: quarũ vna est occasione casus: scda occasione naturę: tertia vi: quarta abusu & malis moribus: quinta ratiocinatione: sexta ex ira: septima autem ratione appetitus. oẽs aũt excepta illa, quę fit ratiocinatione, sunt partes imbecillitatis opinionis, de qua facta est mentio in premissis. Diuisio autem iniquarum operationum ex parte etatum & imaginationum, & eorum quę nouiter fiunt, non est diuisio essentialis, quia & si iniquitas puerorum sit maior, hoc non est primo & per se, qua sunt

pueri, sed qua pueri sunt iracundi aut voluptuosi. Similiter aũt accidit pauperibus, ꝙ aueant plusquã diuites ꝓpter eorũ indigentiã. sicut accidit diuitibus, ꝙ appetãt diuitias occasione oblectamentorũ non necessariorũ. plusquã pauperes. qñ autem referentur diuites aut pauperes ad iniquitatẽ alicuius generis, causa propinquitatis nõ essent diuitię & paupertas, sed appetitus & mali mores, quos anima ex paupertate & diuitiis acquirit. Sicq; ẽt est res imaginationũ, hoc est ꝙ si referentur aliquę res earũ ad iniquitatẽ, hoc non esset per se primo, sed qua imaginationes sunt causa vnius aut plurimũ illarum septẽ causarũ, quę sunt primo & per se causa iniquitatis. Et ideo abstinentes, & intemperati, & reliqui, de qbus dicitur ꝙ agant secundũ suas imaginationes, operãtur per vnã illarũ septem causarũ pręmissarũ, aut p plures q̃ per vnã, aut ex suis contrariis. Illi aũt sunt habẽtes imaginationes pulchras, hoc est intẽperati operãtur illis causis, abstinentes aũt ex suis contrariis. exempli gratia, qa tẽperato annectuntur voluptates iucundę laudabiles: intemperatos aũt consequuntur malę voluptates. Ideo expedit ꝙ hic obmittamus hũc diuisionis modũ vltimo aũt feremus sermonem de his rebus, qua sunt causę harũ septem causarum: nõ qaa ipse essent primę causę operationis iniquitatis. Mentio vero causarũ, quę sunt per accidens, expedit ꝙ auferatur hinc oĩno: sicut ꝙ homo sit niger aut albus, pinguis aut macer: qm̃ per accidẽs aduenirẽt his varietas morũ & voluptatũ. Sed cõuenit, ꝙ faciamus hic mẽtionẽ de causis, quas numerauimus ante accidẽtia, quę variãt mores per se, siue fuerint aĩantiũ, siue corporeę, aut extrinsecus: sicut sunt senectus & pueritia, paupertas & opulẽtia. qm̃ quãdo aliquis homo fit pauper, putat diminutam metã sui animi, & pudet cum quęcunq; res q̃ faceret. qñ autem ditatur, ęstimat magnitudinem metę sui animi, nec vlla res pudet eũ. Sed de his nos loq̃mur postea. hic vero redeamus ad illud in quo fueramus. Et dicamus ꝙ iam ex positę sunt causę effectiuę inquitatis, & iã declaratę sunt singularum causę finales.

Quę casu fiant.

Illis vero qui casu agunt, nõ est aliquis determinatus finis: ideo illorũ iniquitas non est ꝑmanens neq; vt plurimũ, neq; fit habitu & meditatione stabili. hoc autem notũ est per naturam eius quod fit casu. & hoc, quia casus est causa rerũ vt in paucioribus, sicut dictũ est in libro Posteriorũ.

Quę natura

Iniquitas vero, quę fit ex natura ipsius iniqui & suis elementis, fit ex dispõne stabili firma: & oꝑationes, quę ab illa natura ꝓueniũt, semꝑ sunt vnius descriptionis. & hoc, aut semꝑ, aut plurimũ. Suus aũt finis malorũ affectuũ, de qbus postea loquemur. ea vero, quę ab illo fiunt ex dispositione præter naturam, sicut est dementia, & reliqua offendentia, quę non currunt processu naturę, putatur ꝙ referantur ad casum, & non attribuantur alicui rei per se.

Quę vi.

Operationum vero, quę vi fiunt, hoc est, quę arbitrio sunt, sed suum initium est vis illata, finis est finis iniquarum operationum, quę arbitrio fiunt. ex quo vis accidit cunctis operationibus, quę arbitrio fiunt.

Quę pręmeditatione.

Finis vero iniquitatis. quę fit animaduertentia & pręmeditatione, est aut illę res quę putantur ꝙ sint vtiles, quę sunt illę res, de quibus mentionem fecimus in capitulo largitionis consilii, seu deliberationis. hęc autem est res, de qua putatur, ꝙ sit aliquid bonum, qua putatur de ea, ꝙ illa sit finis proficiens, immo ꝙ sit maxime vtile, aut sunt res iucundę. & ideo ipsi intemperati sępe agunt iniqua ratione voluptatis.

Quę ira.

Finis vero iniquitatis, quę ira fit, est expetitio vlciscendi sanguinem. sanguis aũt vindictę expetitio, est aliqua res vltra pœnam. Nam pœna recipitur pro condennato. & hoc, aut conuenientori ei, aut expedientiori ipsi ciuitati, aut occasione delectationis ob essentiam dationis suę pœnę. hęc autem est hypocritica, seu ficta condemnatio. Ille autem, qui sumit sanguinis vindictam, intendit coęquationem delicti ipsi delinquenti, hoc est ꝙ sumatur ab eo quantum dederit. & hic est finis sanguinis vindictę, quam in suo animo constituit ille, qui eam intendit. De notitia vero definitionis irę, ꝙ ipsa sit, & notitia suarum passionum, postea loquemur, mentionem faciendo de ipsis affectibus.

Quæ voluptate.

Illius vero, quę fit moribus aut abusu, est occasione voluptatis. & similiter illius qui auidus est. & ideo omnes res, de qbus putatur ꝙ iucundę sint, fiunt vna istarũ quatuor causarũ: qbus homo ex se operatur, hoc est aĩaduertẽtia serio, &

A ira,& moribus,& vsu.Cupido autem & voluptates,quę moribus & vsu fiunt, sunt pluribus modis.hoc est , quia quędam earum est naturalis, & quędam non naturalis.sed ea delectatur raitone vsus.Et vniuersalius omnes,qui iniquitatem ex se operantur,hanc faciunt propter res , quę vere sunt bonę, aut de quibus putatur ꝙ sint bonę; seu propter res,quę vere sunt iucundę,aut propter res, de quibus putatur ꝙ sint iucundę : quoniam qui ex se operantur , agunt occasione prętentanei boni aut futuri , Ideo aliquando agunt occasione mali quod eis prouenit,quando putant ꝙ eo adispicantur maius bonum,quam sit illud bonum,quod eis aufertur aduentu illius mali,aut putant ꝙ per hoc propellatur ab eis maius malum , postea autem inde proueniens esset parum.Ideo etiam aliquando eligimus celeres angustias & noxias voluptas, quando eis speramus ꝙ in futurum perueniamus ad aliquod maximum bonum , aut ad minus malum , eo maximo malo quod fieri timemus,nisi illa res fieret.Hęc itaq; est maneries inictionis secundi modi.Ex quo aũt iam declaratũ est,ꝙ illud qđ iniquus optaret,aut est vtile vel iucundum,expedit ꝙ hic feramus vtilia & iucunda,quot, & quę sint,de rebus vtilibus iam pręmissus est sermo in capitulo deliberationis. Sermo aũt,qui singulariter est tractandus,est tractatus iucundorum. Sermo autem de eis hic,& perfectio suarum definitionem fiet,quod satis sit huic arti,quę sunt famosę definitiones .

B

Capitulum Quartum decimum. De Iocundis,& Tristibus.

DIcamus itaq; ꝙ oblectamentum est transmutatio ad dispositionem subito factam ex naturali sensatione rei, quę sentitur,hoc est,quando sensatum fuerit naturali ipsi sentienti . Tristitia autem & angustia sunt huius contrarium , hoc est , quia sunt transmutatio ad dispositionem subito factam ex non naturali sensatione . Quando autem hęc fuerit descriptio oblectamenti, manifestum est ꝙ iocundum sit sensatum, quod ageret hanc animę dispositionem . Contristantia autem sunt huius contrarium , hoc est , ipsa corrumpentia , quę agerent contrarium huius dispositionis animam sensitiuam.Quando autem ipsa iocunda fuerint hęc , necessarium est ꝙ id quod naturaliter fuerit talis descriptionis , sit maioris voluptatis:& pręsertim quando hæc dispositio esset passibilis qualitas , non passio , Id vero quod moribus aut vsu fuerit , fit iocundum: quia res , quę moris est aut vsus , redditur sicut res , quę naturaliter est continuo iocunda : quoniam vsus similis est naturę . & hoc,quia id quod est pluries , est prope rem naturalem : res autem naturalis fit penitus sine vi . Ideo vis est habitus , quo dolet contristans ani-
C mam : sicut in poematibus Græcorum scribitur , ꝙ omnis res , quę vi fit , est mentis dolor , & animę tristitia . Cur autem rei, & astutia.& labor sunt quędam res contristantes,quia vi fiunt , & coactione fiunt, nisi homo eis assuesceret:eorum vero contraria sunt iocunda.sicut est ociositas , & obmissio merendi actiones secundum legem:quies autem & somnus sunt res,quę placent,quia nulla res earum fit vi.quando autem appetitus est nomen oblectamenti,fit quia appetitus est oblectamentorum desyderium . Appetituum autem quidam sunt rationales , quidam vero irrationales . Intendo autem per irrationales , quicquid appetitur non per animaduertentiam & meditationem : & hi sunt , de quibus dicitur ꝙ sint naturaliter optati : sicut sunt appetitus relati corpori : quemadmodum est appetitus nutrimenti , quę famis vocatur : & aquę appetitus , quę sitis nuncupatur . & appetitiuum species proprię singulis saporum speciebus . & vniuersalius quicquid refertur sensui tactus , & sensui olfactus.sicut est coitus , & cibus & potus, & boni odores . Appetitius vero auditus & visus rationalitate quadam appetunt,hoc est ꝙ ortus istorum appetiuum nõ denudatur a quadã principii rationalitate, sicut est dispositio appetitus coitus & cibi.huius aũt causa est.nã hi duo sensus sunt maioris conuenientię ipsi ratiocinalitati ꝙ̃ alii , & hoc , quia auditus conuenit rationalitati ex parte di-

Oblectamẽtũ quid sit.

ctionum viſus autem communicatur rationalitati ex parte radiorum & inſinua D
tionis,quę fit in commerciis. Auditus aũt eſt vehementioris conuenientię ratio
nalitati quam viſus,& ideo viſus valde appetit, ꝙ videat id quod audiuit, &
non appetit ꝙ audiat id quod vidit.nam ſenſitiua paſsio eſt potior ſecundũ ſpe
ciem quam paſsio corporea.Phantaſia vero eſt imbecillis ſenſatio, quę ſemper
agit aut memoriam aut ſpem,quando aũt priuatur reminiſcentia priuatur ſpe.
& hoc quia ſpes eſt connexio poſsibilis futuri ad res, quę in pręterito fuerant
ſenſatę:& illa eſt ipſa memoria.quãdo aũt phantaſia,eſt quędam ſenſatio. Ma
nifeſtum itaq; eſt ꝙ oblectamentum reperiatur in memoria & ſpe. nam ambę
ipſę ſunt quędam res ſenſationis:adeo ꝙ omnia oblectamenta neceſſario repe-
riuntur ſecundum ſenſationem:adeo ꝙ,quando ſenſata fuerint in actu, oblecta-
mentum fit per ſuam obiectionem & ſenſationem:& qñ illa fuerint in pręteri
to oblectamentum eſt illorum reminiſcentia.quãdo aũt illa fuerint de futuris ob
lectamẽtum eſt per ſpem,& hoc quia ſenſatio eſt propria rerũ pręſentiũ. et me
moria preteritorum, & ſpes futurorum.Iocunda aũt obiecta non ſunt ea, quę
olim ſunt tẽpori pręſenti proxima,immo reperiuntur quędã res quę quãto ſuũ
tempus fuerit proprius,tanto erunt iniocundiores:& qñ ſunt remotę, ſunt iocũ
dę. Et reminiſcentia hominis defatigationis & laboris, qui iam veluti ſumus
conſumpti ſunt, & ab eis euaſit, eſt ipſa valde iocunda.hoc, quia vir laborans
egrotus oblectatur memoria defatigationis & laboris,quando in his ſua nego B
cia proſpera ſucceſſerunt:aut in illis euaſit a malo.nam euaſio a malo etiam eſt
cauſa oblectamenti. Res vero delectantes,quę ſperantur,ſunt illę,quę,quando
fuerint proximę faciunt gaudere,aut adiuuant.& hoc, quando extimatę fue-
rint nobiles vel vtiles cum ſua nobilitate, quando ſuę vtilitati nõ adueniret
damnum,et vniuerſaliter ſperanda iocunda ſunt proxima tempori pręſenti leuis
inuentionis.& ideo ira ſit iocunda. & hoc,quia ira fit,quando homo ſperaret
caſum mali irę,quem iraſcitur de illo.& cũ hoc illud eſt poſsibile caſu. et ideo
dixit Homerus,ꝙ illa ſit melle dulcior. Et ex quo ira fit, quando vindicta poſ-
ſibilis fuerit,neque pręſens neq; impoſsibilis,nemo iraſcitur in imbecillem, in
quem cecidit malum:neq; in nimium excellentem,in quem deſperatur ꝙ cadat
in ipſum malum. & ille eſt,cuius gradus ad gradum iraſcentis in illum,non eſt
aliqua proportio:ſicut ſunt dęmones & angeli. & ſic nemo iraſcitur in admo-
dum minimum, ad quem non habet proportionem. Et plures voluptates ſunt,
quas non ſequitur oblectamentum: & illę ſunt in actu,hoc eſt, ſenſatę:ſed ſe-
quitur eas oblectamentum, quando ſunt imaginatę.Et ideo illis qui reminiſcũ
tur rei deſyderatę quomodocunque recordentur eius, aduenit quoddam oblecta
mentum.& ſic qui ſperant vincere aliquam rem,aduenit eis quoddam oblecta-
mentum de illa victoria.Et ideo febrientes,quibus Medici prohibent potum
aquę,oblectantur propter reminiſcentiam ſui potus, & eorum ſpe ꝙ conuale-
ſcat & potent illam.Et illi qui petunt ab hominibus id quod eſt eis bonum,aut
ſcribunt de illo literas,aut negociantur ad illud.Inquiſitione itaq; & negocia
tione oblectantur.nã illi ſperant,ꝙ eis perueniant ſui cordis expeditiones,adeo
ꝙ ipſę adſint eis,& oblectentur illarum ſenſatione in actu. Res aũt,quas oẽs
amant vero amore,ſunt tres res.quarũ vna eſt.ꝙ res iocunda ſit pręſens.& ſe-
cunda eſt,ꝙ illam imaginetur qñ non eſt pręſens: & hoc aut ſui reminiſcentia,
vel ſui ſpe.& tertia eſt citum ſolatium anguſtiarum & triſtitiarũ.& ideo hoĩes
odiunt lugubrium viſitationes,& non comparent in locis vlulatus & ſuſpiriũ:
nam illi augent męſtitiam.Et in quibuſdam voluptatibus ineſt triſtitia & ob-
lectamentum ſimul,& hoc eſt,ſicut reminiſcentia amici abſentis & mortui,quã
do recordaretur quis,& cogitaret qualis vir illę fuerit, & qualia opera fuerint
illius geſta.Et ideo illis qui conſtituunt elegiam,ineſt oblectamentũ,& contri-
ſtatio ſimul.nam Ariſt.ait,ꝙ in elegia ſit reminiſcentia laudũ ipſius mortui vo
ce ploratus ſeu querula. Quam ob rem optime dixit Homerus de hac re:qñ
ait,ꝙ ex quo elegus elęgia conqueſtus eſt laudũ ipſius mortuĩ voce deploratus
amaritudinum,quę eſt ipſa elegia,auditores vociferauerunt voce amara dele-
ctante,Et expetitio redemptionis ſanguinis putatur ꝙ numuretur eſſe huius ca

A pitiii. nam expetitio redemptionis sanguinis delectat & contristat simul: & posset putari ꝙ numeretur inter res delectantes solum. Et ipsarum rerum delectãtium est, ꝙ non succedant prosperę res inimici. Et irascens, quando non peruenit ad id quod sperat de exactione pęnę simul delectatur & contristatur. contristatur quidem quia non peruenerit quod volebat de pęnę exactione: sed delectatur qua est ei spes ad offensionem. Victoria aũt placet, non tantum victorię amatoribus, sed etiam omnibus. Nam victoria est quędam superationis voluptas, hoc est, ꝙ vbi ipsis vincenti sit quiddam certus excessus apud hoĩes. superationem autem omnes appetunt: & si in hoc differant secuudum magis & minus. Quando aũt victoria est iocunda: traditiones etiam & exercitia, quę sunt loco victorię, sunt iocundę: ex quo expediunt vt eis perueniat oblectamentũ ex illis. nam victoria de illis est vt plurimum: & hęc sunt sicut ludus pilę & luctę, & trochorum, & tassilorum, & peritia omnium consuetarum traditionum, hoc est, solitiarum, quibus intenditur adeptio cuiusdam habitus. Harum autem solitarum traditionum sunt duę species, quędam sunt, quę non delectant illico, donec homo assuescat eas & propter vsum erunt iocundæ, & sunt traditiones, quas nõ sequitur oblectamentum, quod sequitur habitum vltimo prouenientem ex illis traditionibus: sed ab initio sequitur eas solus labor, sicut est scientię adeptio.

B Et quędam sunt, quę illic delectant, sicut est venatio & scachorum ludus. nam initians illa res, communicat cum perito in illis fine quem intendunt, quę est victoria: & delectatur solo intuitu. & ab initio rei, sicut delectatur perfectus in eis, & recta victoria est iocunda. Victoria aũt, quę fit deceptione & errore, placet Sophistis, qui vsi sunt, vt illis perueniat quis in sua intenta, suasque cogitationes ex exterioribus bonis: sicut sunt diuitię, & honor. Et ex iocundis rebus sunt honor & magnificentia. nam honores conducunt honoratum, ꝙ suo animo putet ꝙ sit studiosus; aut ex his qui diligenter procurant virtutes, qñ honores fuerint ab illis, ex quorum venerationibus accideret honorato talis imaginatio, & aię meditatio, hoc est, ꝙ conducant ad putandum ꝙ ille sit studiosus. Patefacere aũt virtutes ipsis honorandis, dignius est huius operis quã eas obscondere; cum illarum euidentia testetur de illius dispositione, quod non testaretur ipsarum latentia, Et ideo quando homines venerantur aliquem virum ille homo honoratus putat: ꝙ illi ipsum honorauerint propter aliquam virtutem, quã nouerint in ipso. Venerationes autem cognoscentis digniores sunt ad hoc ꝙ̃ venerationes illius, qui non nouerit ipsum honoratum, propter ipsam eandem rem. Et hoĩes suę ciuitatis digniores sunt ad hoc ꝙ̃ remotiores; & pręsentes etiam digniores sunt quam successuri postea: hoc est, ꝙ illi qui ipsum viuẽtem venerãtur, digniores sunt huius rei ꝙ̃ qui eũ venerantur post eius obitum. Et vener-

C ationes maioris partis hominum digniores sunt huius rei ꝙ̃ minoris. Et expedientius est ꝙ verificetur sermo harum specierum hominũ, quando fuerint habentes intellectum, & maior pars hominum, & eorum testimonium est maioris persuasionis, quam species quę stabiliuntur ab hominibus, qui sunt gradus puerorum & bestiarum. & illi sunt ignari & plebs. Et amici etiam sunt ex rebus iocundis, quoniam amicitia est iocunda. & quicunque amat aliquam rem, illa delectatur. Ei ideo vinum non delectat eum, qui non adamat ipsum. Huius autem causa est. nam amatum est apud amantem ex numero boni, quod omnes cupiunt: per omnes autem intendo illos, qui sentiunt & imaginantur. Quod autem homo amet creaturas, est propter ipsummet proximum non propter aliud delectans apud hominem amatum, hoc est, quod sit amatus propter se. Et similiter ꝙ homo sit admirabilis apud alios, hoc est quod admirentur ipsum; & sic etiam aliud a iocundo propter hanc causam, hoc est, propter bonum, quod omnes appetunt. nam alii admirantur ipsum, quando ignoratur bonum suæ conditionis, quod non insit maiori hominum parti. & hoc, quia res, qua homo excedit maiorem partem, est iocunda. Et quando intendunt ꝙ alii admirentus ipsum, illi sunt sicut viri, qui congregant homines ad ostendendum eis, quo faceret ex assumptione rerum excellentium & laudabilium. Assentatio etiam est iocunda: qm̃ assentator conducit ad decipiẽdũ

hominem, ꝙ ipse sit ab eo admirãdus, & ꝙ sit ex his quos amat : igitur assen D
tator est fictus amator, vel falsus exaltator. Et repetitio eiusdem rei est iocũ
da, quia eius repititione prędominatur animę. consuetum aũt est iocundum. p
mutatio aũt & translatio ab vna re in aliam est naturaliter iocunda : quia iam
acquiritur per eam sensatio rei, quę nouiter fit. Et ideo res, quę naturaliter suc
cessiuę fiunt in mũdo, sunt iocundę, sicut est translatio castrorũ, ciuitatũ, & re
gni permutatio, & vniuersalius permutationes, quę fiunt in hominibus, & ipso
rum hominum permutatio. Huius aũt causa est. quia res, quę reperitur, est in
termino illius, de quo aĩa adimpleuit suam indigentiam, & non remansit ei ali
qua res, qua illud acquirat, & eo magis qñ diu durauerit suum esse, & aĩa expe
teret inuenire quietem in rem nouam, ex qua acquireret quod non est apud ip
sam, & id cuius generatio est rarioris temporis ipsum est ĩocundius. Et discipli
na ẽt vt plurimum placet : appetitus autẽ disciplinę ipsius plebis fit propter ho
minum voluptates, vt scdm suam aĩam sint admirandi, vel ꝙ homines admiren
tur : ex quo ambę hę res sunt per se iocundę. Ac ẽt disciplina, ex quo est ip
sius generis cõprehẽsionis, qua naturaliter proceditur a potentia ad actum, est
ẽt iocunda. Et vniuersalius decus actionis & decus passionis sunt de numero
rerũ iocundarum. decus aũt passionis delectat non propter se, sed occasione cu
pidinis perfectionis prouenientis, quę putatur ꝙ proueniat inde. operis vero de
cus delectat hominẽ propter se, & propter alium, in quẽ cadit operis decus. Et E
rectitudo affinium est iocunda, & esse contentum & sufficientia opportunorum
sunt iocundę. Quando aũt doctrina est iocunda, & similiter hominem esse ad
mirandum, aut ꝙ ipsum admirentur homines : Assimilatio itaq;, & confictio
ẽt assimilationis doctrinę sunt iocundę. Et hęc est sicut confictio picturarũ &
sculpturarum & reliquorum operũ, quibus intenditur confictio primorum exẽ
plarium, hoc est ipsarum rerũ, quę sunt pręter opera, quibus confinguntur res,
quę non sunt. nam ea, quibus confingimus res, quę non sunt, non delectant, qñ
illę imaginatę formę fuerint decorę seu turpes. sed ex quo illis est quędã ratio
cinationis species & notificationis latentis, quod absconsum est imaginatur p
id, quod magis patet, quod est ipsum exẽplar, quod suo loco est stabilitum. Sicq;
ergo illius loco quodã modo est quędam doctrinę species, quę fit per syllogis
mum. & hoc, quia assimilatio constituitur in illis in gradu pręmissę, & res cu
ius assimilatio intenditur suiq; intellectus largitio constituitur in gradu conclu
sionis. & propter hanc similitudinem, quę est inter assimilationẽ & doctrinã,
assimilatio est iocunda. Astutia ẽt, & euasio a violentię illatione est iocunda.
Confictio vero & doctrina sunt iocundę. nam hę fiunt per assumptionẽ vnio
nis, quę est inter res: notitia autem vnionis, quę est inter entia, naturaliter est
ab hoĩe concupiscibili : & ideo assimilationes & exẽpla placent. nam homo F
delectatur hoĩe ei consimili, & equus equo, & puer puero. Et hinc oriũtur p
uerbia, quę dicunt, ꝙ puer gaudet puero; & grassator docet grassatorẽ : & auis
aue venatur: & rapax non odit rapacẽ: & consimilia. & vniuersalius vnita &
consimilia omnia sunt sibi iocunda. ꝙ autem vnusquisq; reperiat delectamen
tũ in suo simili, est res famosa. Non aduenit autem consimilibus odium nisi p
accidens: oblectamẽtum aũt est per adeptionem vnionis, quę est inter duas illa
rum rerũ, quę sunt in mundo. Et vnusquisq; hoĩum amat se: sed in hoc exce
dunt se inuicem. & cuiuscunq; cui magis in est amor sui, suum oblectamentũ
& amor consimilis est amator. Ex quo aũt homo amat seipsum, suę dispositio
nis sunt indubitanter sibijpsi iocundę, hoc est sua opera, suiq; sermones. & ideo
inuenimus multitudinem hoĩum, hoc est ipsam plebẽ, ꝙ ament opera decora, et
honorem, & filios propter amorẽ propriũ. & hoc quia filij sunt quędã ipsorũ
substania. Et opportunorũ sufficientia ex hac parte est iocunda. nam ipsa est
quędam sua operatio, sicq; similiter & imperium. Et qñ homo reputatur ꝙ sit
sapiens, est quid iocundum propter hominis amorẽ sui; sicq; & amor honoris
est iocundus ex hac re. Et ex hac parte ẽt adiuuare affines est quędam res io
cunda. & illis prędominiũ est quid iocundum. Et hoĩem vti rebus, quibus adi
piscitur virtus seu excellentia, est iocundum, & nobile. nam opinatur ꝙ iam

A adeptus fuerit illas virtutes, quibus vtitur. Et ideo laudauit * Homerus quẽdam hominẽ, qui diuiserat suũ diem in plures partes, in quarũ vnaquaq; parte operaretur aliquod opus, quo acquireret aliquã speciem virtutis, ꝙ ille iã adeptus esset illas virtutes, qua diuiserat suum diem in illas partes, & ꝙ ille esset perfecte studiosus illarum. Et iocosę ẽt res sunt iocundę: & lętificantes blanditię sine dubio sunt iocundę apud homines & operibus & sermonibus. Sicque definiuimus res, ex quibus fiant acyrologię nimiũ excessiuę: (seu sermones modũ excedẽtes, ad laudem vel vituperiũ:) & exhortationes seu dehortationes in libro Poeticę, & quo modo fiant. Postquã aũt ex hoc sermone declaratum est quid sint ipsæ res iocundę, iã hinc declaratum est quid sint res dolorosæ contristantes. nam sunt illarum rerũ contrarię. qñ autem cognoscitur vnũ contrariorum, cognoscitur & alterum. Postquam aũt ex hoc sermone declaratę sunt res, propter quas, & quibus iniuriã facit iniquus, iã expedit ꝙ procedamus ad sermonem qualitatum & dispositionum, per quas facilis est iniuria, & promoueretur ad illam‖ & quę dispositio sit illa dispositio, ‖ex qua fit iniuria hominibus.

* Euripides

B *Capitulum Quintumdecimum. De rebus quibus fit Iniuria.*

ET dicimus, ꝙ fiat ex illis iniuria, qñ putant illud opus esse ex his, quę sunt in sua potestate, & illis possibile fuerit. Et ꝙ sit ex his, quę latẽt & non sciuntur, vel fuerit ex his, quę pausillo temporis mandantur obliuioni, si non fuerit ex his quę latent. Et si fuerit ex his quę neq; latent neq; obliuioni mandantur, fuerint tamẽ illa ex quibus non prouenit ipsi iniurio suo opere malũ aliquod penitus, neq; sibi nec vlli cui faueat. nam ille esset apud eũ, sicut propria persona. Aut malum inde proueniens esset minus quã vtile, vel oblectamentum, quod ei proueniret ex illa iniuria. & hoc vel ipsi iniurio, aut illi qui ei faueret. De rebus vero, quibus fiat opus possibile in vltimo, hoc est in secundo libro, fiet mentio. nam sermo huius amplectitur omnes tres orationes. Verũtamẽ de dispositionibus, quibus nũquã adipiscitur oĩno aliquod damnum, vel adipiscitur de illo infra ipsum bonũ, qđ inde speratur, vel opus ipsum fuerit ex his quę latent, vel pausillo temporis mandantur obliuioni, loquemur hic, ex quo hoc est huic loco proprium.

Putatur aũt ꝙ hominibus sit vis ad iniuriam vltra alios ab eorũ specie: cũ ipsi putent, ꝙ eis sit pręualitudo alijs. Et ꝙ ipsi tuti sint, ne eis aduẽturum sit malum, qñ iniuriã fecerint. & hoc sibi, & suis fautoribus. Hi aũt sunt duarum
C specierum, aut speciei, quę faceret iniuriam virium prę valetudine, vel speciei, quę efficit illam arbitrio & circũspectione: adeo ꝙ meditetur in se modum & maneriem, quibus euaderet a malo: & hoc sua lõga experientia & vsu precedenti. Iniurij aũt vltimo sui negocij euadunt ab iniuria, qñ habuerint plures confratres, vel fuerint singulares diuites: & tanto magis si manus fratrũ secum fuerit in re, hoc est, ꝙ ex iniuria sequatur illis vtile vel oblectamentum: quia tunc maior esset suus valor ad iniuriã. Et similiter si illi, quibus tangit res sua cũ illis qui eis associantur, fuerint fratrũ fratres, vel fratrũ ministri aut stipendio conducti a fratribus, vel partẽ secum habentes, seu sui socij. Nã quando iniurij tales fuerint, haberent vigorem ad iniuriam faciendam, & ad cauendum a dando pœnas vel talionẽ. Et aliqñ accidit eis, ꝙ lateant sua gesta, & obliuioni mandentur, nã ipsi non inciperent primo iniuria afficere aliquem virum iniurium. Ex his autem, quibus facilis est iniuria, est, ꝙ iniurij sint amici illorũ, quos affecerint ea, vel sint amici ipsorum iudicũ. ex eorum esse amicos eorum, quos iniuria afficiũt, fit quidem duabus ex rebus, quarum vna est, nam amicus non cauet suos amicos; & ideo facile ab eis afficitur iniuria. altera autem est, quia quando ei fecerint iniuriam, minima re ipsum placarent ante aduentum ad iudicij tribunale: nam amici est obtemperare amico, propter iu-

dices autem esse suos amicos fit, quia iudices suis amicis iniquum proferunt ius. B
& ex parte voluptatis, & hoc, aut ꝙ illum liberent omnino a pœna, aut ipsum
condonent in rem paruam. Hic autem adsunt quędam res, quę sunt contrarię il
larum rerum, quę attributę sunt potestate: quę quando insunt iniurio, sunt causa
illius obmissionis iniurię. & hęc sunt sicut morbus imbecillitas & egestas. nã
imbecillis & ęger reputantur, ꝙ non faciant iniuriam, quia non ferrent pœnam
suis corporibus. egenus vero, quia non habet, vnde soluat pœnas. Iniurij autẽ
opus, qñ fuerit in summo euidentię, paruifacit ipsum, & putat ꝙ non sit iniuria.
& hoc, quia qñ iniurij opus simile est operi errantis vel iocatoris, fallit hoĩes,
& reputant ipsum non esse iniurium. Et rursus quia nemo est, qui caueat se ab
iniuria, quę publice fit, propter sui casus raritatem: sed cauet ab iniuria, modo
quo consueuit esse, quę est ipsa latentia. nemo vero cauet modum inusitatum.
& ideo homines non cauent eos, qui non habent vigorẽ contra ipsos, neq; fra-
tres, neque filios. Et quidam homo est, qui non cauet suis operibus, vt ex hoc
putetur, ꝙ ipse ignoret quod agit, aut obliuiscatur eius. & aliquando fingũt eos
latere quasdam res illis accidentes, adeo ꝙ putetur de eis, ꝙ ipsi initient penitus
iniuriari quẽquam. Et adiuuat iniuriam potestas ipsa celandi. & hoc, aut quia
apud eum sunt loca latentia, vel quia ei insunt quędam dispositiones, quarum
conditionis est ꝙ abscondant sua gesta, vt id quod de eo pateat sit. quod liquet
de eo, cuius non reputaretur aliquod turpe opus. Et nonnunquam quidam homi- G
nes, quorum iniuria non latet, possident ipsam iniuriam, quando iudices sunt ini
qui secundum alterum duarum rerum, aut extorquendo ipsum ius, vel moram
trahendo ad veritatis sententiam, adeo ꝙ deficiat facultas actoris & obmittat
suam actionem, & ideo quando iniurius habuerit vim euadendi a pœna, aut a
talione, vel ille fuerit egenus, facilis est ei iniuria. Ac etiam illius, quibus vtilia,
quę ex iniuria acquirant, fuerint manifesta, nota vel magna, aut proxima prę-
sentanea. & dãna inde prouentura fuerint pauca, vel latentia, vel remota tem
pore tarda, facilis est ipsis iniuria. & hoc, quia illi non obmitterent verum
vtile propter noxium, cuius casus sit ignotus. & ideo non obmitterent vtile cito
venturum, propter noxium tardum, neq; vtilia multa propter noxium paucũ.
Et ex his, quę iniuriam facilitant, est, quando ipsa est operatio, qua laudaretur
iniurius, & memoria de eo haberetur; sicut accidit illi, qui expetit nonnunquã
ab illo, qui culpam commiserit contra ipsum & suum patrem suamq; matrem,
sanguinis redemptione, cum sit vnus virorum cuiusdam ciuitatis. At ille inter
ficeret cunctos ciuitatis viros: & pręcipue: quando damnum illis proueniens
esset in opibus & vilipensione. nam hęc esset maior pars illarum rerum, quibus
laudaretur. hi autem iniuriam faciunt subtractione & detentione: subtractione
inquam eorum, quę non sunt sua, & detentione illorum, quę sua sunt. Hę itaque
sunt res, quę constituunt iniuriam facilem habentibus cogitatum & animaduer F
tentia: harum vero contrarię sunt scdm mores & opinionem, quę sunt deiectę
opinionis & morum. Iam. n. promoueret eos ad iniuriam casus paucę vtilita-
tis ignotę, hoc est non vere, ꝙ sit prouentura, vel non sit futura prouenire. Et
aliquando promouet eos ad iniuriam timor pauci dãni, quod casurum est in eos,
non ꝙ per suam iniuriam acquirant aliquam rem, quã adipiscantur, sed ne per
dant paruam rem ex pluribus, quas haberent. Et aliqñ hanc hominum speciem
promoueret ad iniuriam, quia ipsi iniuriam fecissent, & fefellisset suum intẽtum,
nec prospere successisset quod exquisiuerat ex iniuria. & hoc ferret, eo ꝙ mul
totiens successiue inferrent iniuriam, sicut pluribus illorum, qui in bello vincun
tur, accidit, qui redeunt ad interitus, locum rebellando, postquam bis & ter su-
perati fuerint. Ac illi etiam, qui promouent ad iniuriã, quibus est initij rei ob-
lectamentũ cum dolore in vltimo, aut pręcipites ad vtile primo cũ casu damni
in vltimo, ipsi etiam sunt huius speciei. nam tales inueniuntur imbecilles inge
nio ad quicquid appetunt: horum autem contrarij sunt illi, quos moueret ad in
iuriam. quia contristans nocens esset eis prius, & iocundum vtile posterius,
aut post multũ tpis. & hi sunt, qui habent intelligentiam & aĩositatẽ in summo.
& illi sunt viri maximę malitię, nã putaretur ꝙ illa vtilia & oblectamẽta po

A steriora non proueniant eis ex parte suę iniuriæ, & ꝙ id quod eos peruenire fecerat in casum iniurię, est dãnum, quod subito pręcessit, aut tristitia illa, & non reputaretur eis penitus iniuria. Et aliquando habentes astutiam & versutiam, ipsos promouet ad iniuriam, quia ipsi illam educunt dispositione, qua non reputatur ꝙ sit iniuria. Hoc autẽ fit pluribus modis. quorum vnus est ꝙ reputetur, ꝙ illud opus fuisset cõtingenter, aut reputaretur fuisse vi, aut reputaretur ꝙ fuerit propter quandam naturam, & ꝙ fuerit errore vel ignorantia non ex intentione deliberantis, & ꝙ fuerit ex parte cõsuetudinis, quę pręcesserit, aut ꝙ opus sit modo, quo non acquiratur ex eo aliqua res, qua conferatur vtilitas in pręsenti vel futuro. nam id, quo non acquiritur aliqua res in pręsenti, reputatur ꝙ nõ sit hominis intentũ, & ꝙ non indigeat eo, & ꝙ non expediat nisi qua illi qui eo indigent, altera duarũ specierum, vel necessitate sicut pauperes, vel lasciuia velut diuites. Et magis excusationem habet iniuria, quę fit necessitate, ꝙ̃ iniuria, quę fit lasciuia. Et ideo hi cauent nimium: & si nimium secundarentur, & animosis cautis quando prospere sibi successerit res, propter quã fecerint iniuriam, videtur ac si non placuisset eis res illa, neq; ea lętarentur. habentes vero imbecille ingenium videntur gaudentes illo, quod eis per iniuriam peruenerit. Et iam verificatę essent coniecturę illorum, qui iniurij sunt propter vllam harum causarum facilitantium iniuriam, quando prospere eis successisset, quod
B hinc sperassent. Hęc itaque est summa eorum, quę dicta sunt de rebus, quę facilem reddunt iniuriam ipsi iniurio, & ipsum promouent ad illam.

Viri vero quibus iniurij nocẽt, qui sunt illi, quibus naturaliter infertur iniuria, hoc est, quos habentes malitiam sperant iniuriari, sunt illi, qui ignorant qđ fit contra eos, & nõ videtur eis ꝙ sit iniuria: aut qui cito obliuiscũtur illorũ, quę ex iniuria fuerit contra ipsos: & si illud nõ ignorarent, aut aliquid huic cõsimile esset illi, qui nõ haberẽt fratres, aut haberent egenos fratres. Iniuria aũt, q̃ fit in opes, cadit in illũ qui habet opes, qñ in illis opibus fuerit aliqua res, qua indigeat iniurius. & hoc aut loco necessitatis, si esset egenus: aut loco lasciuię, si esset diues, cuius intentio esset opum congregatio tm̃: aut loco voluptatis, si eius intentio fuisset opũ dispendium, & oblectamẽti in illis. Et in illis, qui vniuntur propter expeditionem sui iuris, cadit nimiũ iniuria. Et similiter in affinibus & fratribus. & hoc, quia hõ non cauet suũ amicũ: & qñ fecerit iniuriã, ignoraret ꝙ esset iniuria. & oẽs hę species impediunt illos vendicari ab iniurio. aut redemptoris priuatio, sicut est egestas & fratrũ priuatio, aut vendicationis ipsa tarditas, & ipsum esse morosum. & ideo plurimũ ꝙ secũdæ res prędatorũ suorũ affiniũ succedunt, est qñ ignorãt suam iniuriã ab initio rei, adeo ꝙ lateat & obliuioni mittatur. Et illa hominum spẽs, qui cauent malũ remouentes se ab eo, qui
C se nimiũ tutantur ab ignominia contentionum, est illorum, quibus nimium infertur iniuria. Et similiter accidit viris, qui non cauent sua negocia ab his, qui habent veram malitiam, & confidunt in eis, & reputantur apud eos recti: hoc ẽ, quia illi semper sperent, & iam possibile esset ꝙ hi ignorarent has res, & non multũ obstaret inferre eis iniuriã. Et piger & vecors acquirit omnem iniuriã, & similiter ignorãtes quid sit iniuria & æquitas, & vniuersalius ea, q̃ sunt a iudice decernenda. nam debiti eductio est iudicũ. Et ex illis, quibus infertur iniuria, sunt hoĩes illius spẽi, quibus pręualet pudor. nam nõ habẽt versutiã, neque deceptionem ad sua vtilia expetẽda, Ac ẽt illi, quibus plures viri intulerũt iniurias, fit iniuria. nam illis iam deiecti sunt animi, & tutum esset eis malum inferre. Et illis, quorũ iura nunquã venerũt in lucẽ, quãdo in iudicum & imperatorum tribunalibus comparuerint, ex quo non valent, fit ipsis iniuria. nam vt dictum est, horum potestas perpetuo imminuta est. Et illis etiã, qui diligenter multotiens procurauerãt trahere aliquid, & nullam rem traxerint, ipsis fiẽda est iniuria. nam ambę hę duę species sunt deiectę: nec sunt cauendi nec simpliciter neq; aliqñ, ex quo sunt homines, viles. viles aũt nos oportet homines cauere, quia non habent tutorem, hoc aũt ita fit. nã hi non absoluunt suam mentem nec suum habitũ. nam timent loqui, neque valent permittere vel inhibere. & hoc, quia nemo horum euaderet, quin reperiret aliquẽ hoĩem pręsidem ei, aut ipsum

vilipendentem, aut facientem ipſum fugere. Illi autem, inter quos & aliquos D
viros eſſet antiqua inimicitia, aut propter ſuos maiores, vel propter ſuos patres
aut ꝓpter ſeipſos, aut propter ſuos patres, ſunt apti, vt illi homines inferāt eis
iniuriam maiorem iniuria precedenti. & ſimiliter ſi vilipendiſſent eos vel ſuos
parentes, aut ſuam familiā, & ideo. d. verus prouerbiū, ꝙ paruū malum excitat
maius. Illis autem, quibus preceſſerit vetus aduerſitas, ſi fuerint amici, & ad-
uerſitas fuerit parua, excuſationis auſcultatio eſſet eis facilis: nec eius caſus eſ-
ſet abominabilis illis, quibus excuſatio fieret. Si autē aduerſitas fuerit magna,
eius auditus eſſet iocundus apud illum, ad quem fuiſſet aduerſitas. Et ſi eſſent
inimici, ſuus auditus eſſet cum vilipenſione, & non appareret illis ſtabilitas eo-
rū, que audite facerēt ſuos auditores, niſi dicerēt aliquā rē, vel ꝙ oppugnēt dicē-
tibus, aut mittant ſermonē vel augeant. Hic aūt non ſunt homines, qui afficiun-
tur iniuria, & eis perueniat damnum & triſtitia, non ad vtilitatē, ſed loco oble-
ctamenti. hi autem ſunt alieni a ciuitate, vel familia, aut moribus, vel idioma-
te, aut lege. nam homo delectaretur iniuria in alienos aliquo horum quinq; mo-
dorum. Et iniuria cadens in iſtos eſt ipſa vilipenſio. nam iniuria fit opibus, et ho-
nore, & pace: & negligentes etiam ipſi afficiuntur iniuria. Placet autem iniuria
alienis. nā ipſi neſciunt quid ſit paruifactio & vilipenſio apud viros illius ci-
uitatis, aut apud illam familiam, & ſic res ſe habet de illis negligentibus. Et ex E
illis, in quos iniuria eſt iocunda, eſt ſpecies hominum qui paucis rebus cōtriſtā-
tur, & illis tremunt. hoc autem clarum eſt ex operibus locatorum in hanc ſpe-
ciem hominum. Ex illis qui pluribus iniuriis affecerint homines, placet iniuria
illorum, non propter aliquid vtile: & reputatur de eis ꝙ quaſi iniuria in illos
non ſit iniuria. Et hoc, ſicut ꝙ vllus humo percutiat illū, qui obloqueretur ho-
minum vituperia, & defectus percutiens et vulnerans. Et in illos etiam, qui in-
iuria inducunt aliquam rem turpem, & vituperoſam apud homines, ſiue ſerio-
ſe ſeu inaduertenter, ipſa eſt iocunda decens apud homines: & huius opus non
apparet iniquum. Et viri delectantur iniuria facta in illos, qui gaudent ho-
rum geſtibus aut ſuis amicis, aut in illos, qui gloriantur horum operibus: & vni-
uerſalius opere malum operantis. et ſic vniuerſalius in imitatores malum faciē-
tes, aut ſecum degentes. ſed delectantur homines eo, qui inferret iniuriam in il-
los; qui affeciſſent iniuria homines patientes in veritate firmos. Et iniuria ca-
dens in illos qui iniuriari ceperint, veriſimile eſt ꝙ non ſit iniuria. et ideo pro-
uerbiis vtentes, dicunt initians eſt magis iniurius, hoc autem eſt ſi interficeret
hominem, qui veniret ad ipſum interimendum. He itaq; ſunt res, que quādo ali-
cui homini inſunt, promouent iniuriam ad inferendum illi iniuriam. & illi ſunt
naturaliter iniuriandi. Res vero, quibus facilis fit iniuria, & quibus omnes aut F
plures homines iniuriam inferunt, ſunt ille res, quarum eſt indultus, et que celā-
tur et latent. Res autem, quarum fit indultus, ſunt res pauce vtiles. Et res, que
celantur et ſunt res, quarum ſubſtantie cito corrumpuntur, ſicut ſapores: et res,
quarum figure aut colorum permutatio, aut que complexione, et permiſſione
mutentur, ſunt quid facile. Et vniuerſalius res, quarum figuræ poſsibile eſt ꝙ
in pluribus ſuis locis varientur, ſunt faciliores & latentiores: et eo fortius, quan-
do illarum variatio fuerit in locis paruis. quia quanto rei variatio fuerit maior
& facilior, ſui etiam latentia eſſet facilior. Et ſimiliter latent res, quarum ſimi-
les notum eſt fuiſſe apud ipſum iniurium, aut etiam diſsimile: ſed eas introducit
in ſummam conſimilium illis, aut eas permutaret ad diſsimiles illas, ex quibus
notum fiet ꝙ ſint apud illum. Et ideo plures illorum, qui furari intendunt, pre-
mittunt emere de ſpecie rei, quam furari intendunt: aut de ſpecie illius rei, ad
quam illam permutare intendunt. Et quanto ille, in quē iniuria eſt commiſſa,
erubeſcit iniurie ipſius fieri mentionem, illa eſt magis latenda; ſicut eſt de iniu-
ria patrata in mulieres, cuius manifeſtatio eſt verecundie: & vituperium illa-
rum, in quas facta eſt iniuria & ſuorum filiorum. Hæ itaq; res ſibiq; conſimi-
les ſunt res, quibus facilis eſt iniuria, ex quo earum eſt indultus & latentia. Sic
que iam declarate ſunt ex hoc ſermones, quibus iniurius iniuriam infert: & diſ-
poſitiones, que qn̄ alicui homini inſunt, facile in ipſum inferrur iniuria; & diſ-

poſitiones,

A positiones, quę quando cuidam homini inexistunt, viri iniurij sperant in ipsum. Reliqua autem est tertia species trium rerum, ex quibus sumantur pręmisse, ꝙ iniurius intulisset ipsam iniuriam. & est notitia operum, quę quando insunt, declaratum est, ꝙ illi quibus insunt, iam patrarent iniuriam, & dispositiones: quę quando non fuerint, fit ipsi iniuria. Expedit aūt prius præponere iniurię species, & spēs expedientis: hoc est, quod non est iniuria. Iam autem dictum est in pręmissis, ꝙ iniurię species sint circa duas res, quę sunt ipsum iocūdum, & ipsum vtile. & ꝙ quando eis sunt, reperiuntur altero duorum modorum, vel ad fugandum damnum, aut ad tuendum vtile aliquod.

Statuta aūt, quę constituūt quid sit iniuria & quid non sit iniuria, quædā sunt propria cuidam sectę ciuiū, & quędā sunt cōmunia cunctis ciuibus. & vtriusq; speciei horum statutorum, quędā sunt scripta, & quędā non scripta. Intendo aūt per non scripta, illa quę sunt naturę cunctorum, aut quæ dicuntur naturę omnium, ꝙ sint æquitatis vel iniquitatis: & si non esset inter singulos illorū conueniētia ad hoc, neq; fœderis stabilitas: & hęc etiā vocantur cōia hoc modo. hęc aūt statuta nescitur, qñ fuerint constituta, neq; quis ea constituisset: imo vt plurimū illa sunt contraria scriptis, & cadit in eis sufficientia seu persuasio ꝙ non sint iniqua ea, quę scdm scripta reputatur ꝙ sint iniqua: sicut Aristoteles retulit de quodā viro noto apud illos, de quo relatū fuerat, ꝙ sepultus esset pręter sepulturę statutum proprium suę ciuitati: qui excusatur ꝙ ille sit sepultus secundum cōmune statutū, qđ naturaliter, & ꝙ eius sepultura esset ęqua non iniqua. Statuta vero scripta propria singulis gentibus sunt sicut illud, quo videtur, ꝙ non expediat interficere aīata, hoc est ipsa animalia, & ꝙ illud sit iniuria. nam hoc non est necessarium apud omnes neq; naturaliter. Quando aūt statuta constituentia ęquitatem et iniquitatem, quędam sunt, quę sunt versus multitudinem et omnes ciues: & quędam sunt versus singulos, hoc est, ꝙ quędam eorum sint, quę constituuntur quid expediat fieri, & non fieri de re multitudinis: & quędam statuta constituunt hanc rem de re singulorū. Manifestum itaq; est, ꝙ species iniurię & opportuni, hoc est, quod nō est iniuria, continētur his duabus speciebus, hoc est, ꝙ iniuria & opportuni opus aut fiunt respectu vnius terminati, aut fiunt respectu oīum. Exempli gratia, qui furatur aut vulnerat, patrat iniuriā respectu vnius terminati. ille autem, qui separatur a cōmunitatis modis, qui apud Arist. sunt ciues mutuo se tueri, iam patraret cōmunem iniuriam. Et similiter qui se abstineret a custodia, hoc est a custodia ciuitatis ab ijs, qui eam grassarentur ab extra, & non transiret ad suam custodiam, ciuitatis terminos: aut ille qui tergiuersatur regimini exercitus, & separatur a militibus ciuitatis: quorū animus ardet in viros alienos ad superandum suos prępositos, aut seipsos vel suam ciuitatē. nam qñ vnusquisque horum non operatur suum opus, ciuitas ex hoc adipiscitur cōmunem iniuriam & maximum dānum. Hęc itaq; diuisio cadit de cunctis iniurię speciebus, hoc est, ꝙ quędam earum sint cōmunes, & quędam respectu vniuscuiusq;. Postquam autem retulimus species iniurię, iam expedit itaq; ꝙ referamus quid sit iniuria, hoc est res, quę qñ cecidisset in aliquē hoīem, & patretur ab illa, vocaretur iniuriatus. Et dicamus ꝙ iniuria sit, ꝙ homo tollat aliquid ab alio homine inique, sua sponte eiusq; arbitrio. & hoc, quia iniquitas, vt iam dictum est in pręhabitis, est dānum, qđ spōte fit. Iniuria itaq; ergo est, ꝙ noceatur homini volūtate iniuriātis. Et oporteret hic numerare species rerum noxiarū. sed iam numeratę sunt in pręmissis, & hoc in capitulo deliberationis. nā ex quo ibi dicta sunt expedientia, fuerūt declarata sua contraria. & similiter ēt relatę sunt in capitulo vituperationis. sicq; ēt iā pręcessit sermo de speciebus rerū, quę sponte fiunt. Accusationes autem vsum cōmunes & proprię continetur quatuor. speciebus Quarum vna est, quę fit sine pręcognitione agentis, & est illa, quę casu fit. Scda autem est, quę fit cum cognitione sine voluntate, & illa est violenta. Tertia aūt est, quę fit electione & animaduertentia. Et quarta, quę est ex aliqua passionū. et plurimū, ꝙ hęc fit, est ex ira. De ipsa ira vero et his quę ex ipsa fiunt, dicetur postea. de illis vero, quę fiunt electione, & aīaduertentia, iam dictū est in pręhabitis. Et nō

Quę statuta cōstituāt qd sit iniuria, et quid non.

Quid sit quo aliqs vocat iniuriatus.

ſolum accuſans indiget cognitione ſpecierũ iniuriarũ & operationum, quę ſunt D
inique, aut notitia conditionũ, quibus opus eſt iniuria, & iniquitas : ſed ẽt excu
ſans. nam multotiens concederet accuſanti eſſe rei quam argumentaretur cõtra
ipſum, ſed negaret conditiones, quibus illud opus eſſet iniuria. & hoc, quia ipſe
concederet ꝙ accepiſſet, ſed nõ ꝙ furtũ commiſerit & ꝙ inter dixerit, ſed non
ꝙ blaſphemauerit: ꝙ concubuiſſet legittimo concubitu , nõ ꝙ patraſſet adulte-
rium. Et ideo expedit accuſanti & excuſanti, ꝙ ſciant quid ſit furtum, & quid
ſit blaſphemia, & quid ſit adulterium. & hoc ſcdm legẽ cõem & ꝓpriam illis
viris, quorum ille eſt. Nã ex notitia harum rerum poſsibile eſſet accuſanti ꝙ
conſtitueret, ꝙ opus ſit iniuria & iniquitas: & excuſanti ꝙ illud non ſit iniura
nam his eſt, an illę ſit iniurius vel non iniurius. Vera aũt iniuria, quę nõ ſuſcipit
excuſationem, eſt iniuria, quę fit ex prę exiſtenti animaduertentia, & electione.
Sunt aũt hic quędam iniurię, quarum nomina ipſa ſignificantia ſufficiunt ad cõ
ceſsionem, ꝙ ſint ſummę iniurię & pręexiſtentię electionis, & animaduerten-
tię, abſque ꝙ ad hoc indigeamus ſua definitione: ſicut eſt furtum & adulteriũ.
nam non concipitur ꝙ aliquis furetur, aut adulteretur abſque prętelectione. Et
ideo quando conceſſerit hęc nomina, quibus ipſe arguitur, non relinquitur illi
excuſationis locus. Expedit ergo ſemper excuſanti, ꝙ caueat conceſsionẽ ho-
rum nominum. & ſic concederet non concedat illa niſi ſecundum genus: ſicut ꝙ
concederet ꝙ inter dixerit, non ꝙ blaſphemauerit: & diceret ꝙ blaſphemia ſit E
hominis vilipenſio, vel ſui patris vilipenſio per adulterium. & hoc, quia vitupe
ria per vitia excedunt ſe inuicem. nam hic ſunt quędam vitia, quibus homo nõ
afficeretur verecundia, ſi eis ſtabilirentur, ſicut eſt auaritia, & ſunt hic quędam
vitia, quę quando ſtabilirentur homini, afficeretur illis maxima verecundia, ſi
cut eſt adulterium. De quibuſdam autem iniuriis, & de quibuſdam, quę non
ſunt iniuria, ſunt ſtatuta; ſed de quibuſdam non ſunt ſtatuta. & illarum, de qui-
bus ſunt ſtatuta , de quibuſdam ſunt ſtatuta ſcripta, & de quibuſdam ſunt non
ſcripta. & quodlibet horum deſcribit ęquitatem & iniquitatem , & bonum &
malum. Bonum autem ſecundum ſtatuta non ſcripta ſunt in ipſa opera, quibus
quanto homo magis accreſceret in infinitum, tanto augeretur ſua laus eiuſq; cõ
mendatio, ſuusque honor, & exaltatio. ſicut eſt amicorum auxilium & gratitu-
do benefici. Malum autem ſecundum ſtatuta non ſcripta eſt opus, quod quanto
homo augeret tanto magis afficeretur in deturpatione, vel vilipenſione. & hoc
etiam in infinitum , ſicut eſt reimproperatio beneficentię & maleficentię ipſis
amicis. Bonum vero & malum ſecundum ſtatuta ſcripta eſt menſuratum, vltra
quod non eſt addendum, nec ab eo eſt minuendum. Ex quo aũt res ita fuit , &
ſtatutum menſuratum non conueniret cuiq; viro , neque omni tempore , nec
omni loco, nec ſufficeret de bono & malo, quod menſuraretur negociis ſingulo F
rum hominum: opportunitas ergo additionis & minutionis eſt ſecundum ꝙ de-
cerneret ſtatutũ non ſcriptum. Oportet ergo, ꝙ horum ſtatutorum non ſcriptorũ
ſit directio & magnificatio ad ſcripta: & illud aut eſt additio ad ſtatuta ſcripta,
aut diminutio ab illis. & ſi aditio eſſet vltra bonũ ſcriptũ, vocatur beneficẽtia:
& ſi additio eſſet ad malũ ſcriptũ vocatur pęna: & ſi eſſet minutio a malo ſcrip
to, vocatur indultus, & tollerantia, & ſimilibus nominibus. Hoc aũt accidit ſta
tutis ſcriptis ſuis conſtituentibus, vel neceſſario, aut per ſe. ſunt vero per ſe, quã-
do ipſi errant & ponunt terminationem communem, & non eſt communis , ſed
propter ipſam rem in ſe eſt. quia nemo poteſt conſtituere ſtatutum commune ſe
cundum omnes homines omnibus temporibus & omnibus locis : quia hoc eſt
infinitum: hoc eſt permutatio vtilis & noxii. Finis autem experti ad conſtitu-
tionem ſtatutorum eſt , ꝙ conſtituat ex his quod , fuerit vt plurimum, hoc eſt
pluribus hominibus, pluribus temporibus, & pluribus locis. Quanto autem ip
ſe conſtituens diligenter procurauerit, ꝙ ſtatutum quod conſtitueret, fuerit vti
litatis longioris temporis & pluribus hominibus , tanto ſtatutum eſſet pręſtan-
tius. Quando aũt res ita fuerit, neceſſe eſt ꝙ ſtatuta coniectata non ſint ſemp &
perpetuo vera hoc eſt, de omni homine & omni tẽpore. & ideo indigebimus ad
ditione & minutione eorum. Tibi autem declararetur hoc ex legibus ſcriptis

A hoc nostro tempore, additio autem & minutio pręstat, quando afficeretur hoc laude vel honore. Tollerantia autem vniuersaliter est excusatio diminutionis rei scriptę, aut illius ablatio in loco quo aduenit huic laus vel honor. cuius exẽplum est, quod retulit Arist. ꝙ statutum erat apud eos, ꝙ nemo ferret annulum: qui autem hoc ageret, mulctaretur, & ꝙ ille habeatur iniquus. Non scriptum autem statutum decernit ꝙ tali indulgeatur. talis ergo indultus est ęquitas. Et qñ hęc est tolleranti, manifestum itaque est, quę res sunt ipsius tollerantię, & q̃ res non sint eius: & qui homines sint tollerantes, qui non sint ita. nam homo est tollerans res, quarum indultus est decorus. Licet autem species maleficentię & iniurię non sint vna species, sed plures species, non conuenit coęquare inter illã earũ, quæ accidit ex parte erroris, & est quę fit errore & deceptione: & inter illam, quę non accidit errore, quę fit dolo & malitia. Maleficentia aũt potest esse ex ignorantia non ex malitia. Iniuria vero fit ex malitia non ex ignorantia. Pręmissę autem, quibus oraret qui peteret indultum peccati, cuius agentem lex scripta mulctauerit pęna, hoc est illę, quas retulit Ari. in hoc libro, sunt vndecim. Quarum prima est, quod ipse culpans dicat mulctatori ꝙ expediat ꝙ in hoc non imitetur merum statutum de ea pœna, qua ipsum mulctauerit, sed ꝙ induat habitum constituentis illud venia & pietate. Secunda pręmissa est, ꝙ non expediat, ꝙ speculetur literale orationis legislatoris in hac pœna, quam stabiliuit sed suum intẽtum: & hoc in eo loco quo intellectus textus esset contrarius illi, quod decerneret sua litera quo ad pœnam. Tertia est, ꝙ dicat ꝙ non expediat ꝙ constituatur pœna secundum euidens ipsius operis, sed secundum meditationem & electionem. & hoc, quando putaretur, ꝙ illud opus non fuerit ab eo electione factum. Quarta est, quod dicat ꝙ non expediat ꝙ mulctetur de eo quod factum sit ab eo raro & in paucioribus, sed de eo quod reperitur ab eo qui deliquerit. & hoc, quando non processerit prius ab eo hoc opus. Quinta est ꝙ dicat ꝙ non expediat ꝙ homo mulctetur secundum pręsentem suam dispõnem, donec speculentur suę dispositiones pręcedentes & suę futurę dispositiones. & hoc apud illum, per quem illę dispositiones tunc inciperent initiari. Sexta est, ꝙ reminiscatur bonorum, quę prouenerint ab ipso delinquente ad illũ, in quem patratum fuerat delictum. nam hoc ipsum promoueret, vt consequeretur indultũ ab illo ex summa illorum beneficiorum, Septima est, ꝙ reminiscatur virtutum delinquentis suęque nobilitatis, suorumque maiorum generositatis nobilitatisque, quia hoc ipsum promoueret, ꝙ non consideret malum perpetratum. Octaua est, ꝙ exhortetur ipsum ad maturitatem ad iniuriam puniendum, qñ diceret ei ꝙ non expediat homini festinare, quando in eum illata fuerit iniuria ab aliquo homine, vt reddat illi suum talionem, sed expectandum est. nam forte in huius vltimo perueniet ei bonũ aliqđ. Nona est, ꝙ dicat ꝙ expediat homini ꝙ leniter se gerendum sit cum hoĩbus. ex quibus solum verbum deberet sufficere absq; effectu, & ꝙ nõ sit vehemẽtis inqsitionis. Decima est, ꝙ dicat ꝙ expediat hoĩ expeditũ esset a litibus & pœnis. Vndecima ẽ, ꝙ dicat, ꝙ tollerãtia & indultus seu venia huius sit qd studiosũ, Et audaces et vim inferẽtes cõcedũt hoc pp eorũ assimilationẽ tollerãtibus tãto fortius alii. Hinc itaq; declaratũ est quid sit virtus et tollerantia et venia, et quid sit tollerans et indulgens, et ex quibus modis pręmissarum sumitur ratiocinatio tollerantię et indultus.

Vndecim p̃missis peccati ĩdultũ oramus.

B

C

Et quia ille, in quem est delictum, magnificat iniuriam cadentem in ipsum, delinquens autem minorat ipsum, expedit ĩtaq; hic, ꝙ loquamur de speciebus magnę iniurię, et iniurię paruę. Ex magis autem iniuriis est, quę fit a potenti homine in imbecillem: & illius est, quę fit a diuite in pauperem. et ideo iniuria, quę fit de rebus paruis, est magna, aut propter ipsum malum in se quod reperitur in hac re parua: aut ex vehementia damni. magnitudo quidem damni in parua re est, sicut illius, qui expoliat aliquẽ hominem a suppellectili suę domus, quando est paucus, sed non habet ꝙ emat alium. Malum vero, quod est in se vehemens, et si opus sit paruum, est, sicut relatum est de homine quodam, qui iniurius fuit officialibus, qui apud illos vocabantur offerentes, et illi sunt peculiares officiis sacrorum, qui proprii sunt diuino cultui in tribus

De maiore ac minore ĩiuria.

drachmis sacris ex bonis propriis templi. Tres itaq; drachmę sunt parua res se D
cuudum conditionē iniurię opum: sed tollere illas eo modo, quo sunt ex bonis sacris ab officialibus offerentibus est maximum malum, & hoc, quia hoc significat vim mali, quod est in illorum acceptione, ex quo iam patrauit sacrilegiū in Dei dono, & sacris eius bonorum. & ideo qui hoc facit, non videtur caueri penitus ab iniuria, sed attinxit illius summum. quando vero consideramus mensuram damni surreptionis trium drachmarum, non est ibi iniuria sensibilis. Talium autem iniuriarum, in quę offenduntur ad templa Dei, suorumq; prophetarum, non est venia neq; tollerantia. nam illarum venia & tollerantia nō iudicatur ęquitas: immo oportet ꝙ iudex in talibus decernat sententiam mulctę omnino, aut propter vendicationem a delinquente solum, aut qua paruifecit communem ęquitatem. & propter hunc locum dixerunt legistę apud nos, ꝙ qui dixerit de legistis ꝙ fimbria suę clamidis sit coinquinata, teneatur mori. Et maximę iniurię est, ꝙ aggregetur contra aliquem hominem subreptio suarum opum, & illius afflictio. Et maximę iniurię etiam est, ꝙ ęqui & iusti & studiosi conterantur propter suas virtutes. Et ideo iniuria cadens in istos est eis gloria. & non paucus honor. Et ideo nos videmus multos tyrannos, qui intendunt vilipendere sapientes verberibus & reliquis malis. Hoc aūt fit illis ad gloriam ipsis viuentibus & post eorum obitum: sicut accidit ipsi Mallet, & reliquis legistis. Et similiter illis istorum, qui interficiuntur a regibus ex hoc, quia post mortē accidit ipsis maximus honor: sicut peruenit sociis Hiesu Nazareni post E
eorum mortem honora suis sequacibus. Et vniuersalius ille, cuicunque nocetur propter aliquam rem, qua homo honoraretur, per illud damnum acquirit summum honorem. Et summę iniuriæ est, ꝙ illius iniurię species sit noua. quam non fecerit alius præter ipsum, nec ante, neq; post illum. Et ex his quę magnificant iniuriam, est, ꝙ ille sit primus eorum, qui fecerint illam, & omnes successores qui illud opus egerint, imitati essent illum: sicut de Abel & Cayn. Et maximę iniurię est conducere vltimam perditionem illorum, quorum intētum est conducere bona ipsis hominibus: sicut est iniuria, quę cadit in legumlatorem. Et summę iniuriæ est mulctandi excessiuis pœnis secundum leges scriptas, sicut apud quasdam nationes est tradi feris. Ex maximę iniurię est illa iniuria, quę infertur ab aliquo hominem in suum affinem eiusq; socium. nam hęc fit propter suum odium & cordis liuorem, damnum autem affinium, suumq; odiū infert eis excessum malitię Et maximę iniurię est dolo vti in confidentes. Et periurium, & fœderis violatio, & consimilia his ex rebus, quę narrantur scriptis historijs. & ideo horum pœna non est sicut pœna reliquorum iniuriorum, immo pxpedit vilipendere illos in capitibus tribunalium vna cum ipsa pœna, sicut est pœna falsorum testium, nam non est satis habendum per suam pœnā, F
nisi fiant erubescere in tribunalibus iudicum, & vilipendantur, & induant vituperii indumentum, Et turpior esset dolus, & iniuria, quando fierent illi a quo precesserit beneficentia illi, qui dolum commiserit & iniurius fuerit. & quādo apparet et benefaciendum, & eius intentionis esset ipsum malum, illud est huiusmodi. Et iniuria in leges non scriptas, hoc est illarum transgressus est vehementior ꝙ̄ iniuria in leges scriptas. & hoc quia statuta non scripta sunt ac si esset quędam res, ad quam homo cogeretur, ex quo sunt sicut res naturalis illi sicut est honor parentum & gratificare benefico. Statuta vero scripta non sunt homini necessario. & si trasgrederetur statutum scriptum, iniuria esset abominabilis iniuria, & illa est, sicut interfectio infantium & mulierum. Et illos mulctari de rebus, quibus non est pœna in statuto scripto, est maximę iniurię. & ideo est potissima causa corruptionis principatus, Iam itaq; ex hoc declaratum est ipsa iniuria summa & parua, ex quo paruum est contrarium maximi; res autem cognoscitur per suum contrarium. Modo autem expedit, ꝙ loquamur de constitutionibus, quę vocantur inartificiales, hoc est, quę non fiunt penitus ex syllogismo rhetorico. nam conuenientissimus locorum, de quibus facienda est mentio, est hic locus: ex quo illę sunt magis proprię iudicialibus, ꝙ̄ sint duobus reliquis generibus rerum rhetoricarum, hoc est, deliberatiuis,

A & demonstratiuis, He autem inartificiales constitutiones sunt quinque numero, quarum vna est ipsa statuta, & secunda testes, & tertia constitutiones, & quarta tormenta, & quinta ipsa iuramenta. Sermo autem de illis hic est, quomodo vnaquęq; earum fiat in accusatione, & excusatione.

Capitulum Decimum sextum. De Statutis.

PRimo itaq; loquemur de statutis. & dicamus ꝙ ex quo quędam statuta sunt communia, & quędam scripta, expediat itaq; ꝙ si statutum scriptũ esset contrarium rei, quam intẽderet declarare accusans vel excusans, ꝙ ratiocinandum sit per statutum commune secum conueniens hoc est contrarium statuto scripto ipsumq; confirmet: & tunc inhabilitaretur statutum scriptum. Vnus autem locorum, quibus meminit ꝙ inhabilitandum sit statutum scriptum. est ꝙ dicatur, ꝙ expediens sit assumptio statutorum non scriptorum. Nam quando homini satis esset quod affirmat statutum scriptum, non esset benefaciens, neq; tollerans, neq; indulgens: ex quo hõ denominatur his rebus, quando imitatus fuerit statutum cõe, sicut declaratum est. & vniuersalius laus & honor dirigitur per statuta non scripta. nã qui facit debitum non laudatur. & ideo qui largitur mensurã opum debitã scdm statutum scriptum,
B non vocatur liberalis. Secundus aũt locus est, ꝙ dicatur ꝙ statuta scripta sufficiunt multitudini hoĩum, apud quos non est aĩaduertentia, & hoc. quia illę sunt res perfectę apud illos. Imitatio vero statutorum non scriptorũ illorumq; coniectura, est aĩaduertẽtibus & egregiorum hoĩum. Tertius aũt locus est, quia statuta scripta contristant. ex quo cogunt hoĩem ad determinatas res: statuta aũt cõia conueniunt naturis hoĩum: & hoc est pręstantius. Quartus aũt locus est, quia multo excellentius, & vtilius, & pręstantioris boni est relinquere statuta scripta: ex quo res determinata non conuenit cuiq; homini, neq; omni tẽpore. statuta vero non scripta coniectantur modo conuenienti cuiq; hoĩum, omniq; tpe. Quintus aũt locus est, quia statutum non scriptum est perpetuum inuariabile nam est secũdum naturam hoĩum, statutum aũt scriptum est permutabile & variabile. Et fertur de quadã muliere nota apud illos, quæ excusata est de quodã viro, qui sepultus fuerat pręter statutum scriptum, dicens, non sepeli illum scdm statutum hodiernum, quod erit cras, sed secundum statutum, quod nunꝗ perditur. Sextus locus est, quia statutum scriptum acquiritur meditatione: ex quo fuit receptum auditu ab alio. statutum aũt non scriptum non est receptum ab alio, sed est naturaliter notum. Et oratio expediens ad hoc esset, ꝙ diceret ꝙ statutum cõe est, quo iudex agit operationes diuersas scdm expedies singulis viris & temporibus. & ille iudex est ad modum depurantis argẽtum a sco-
C ria. Et ideo oportet excellentem iudicem, ꝙ non satis ei sit solum statutum scriptum, sed vtatur ambobus statutis simul: adeo ꝙ sic ei declaretur veritas, & metietur apud illum oratio propria decreto quo iudicaret. & ideo, quando iudicaret de aliqua re, & statutum scriptum esset contrarium nõ scripto, vel essent duo statuta contraria, expediret ipsi iudici, ꝙ faciat statutum perpetuum tpe, hoc est, non scriptum quodã loco, & renuat ipsum alio loco. & sic est dispõ statuti scripti. hac. n. dispositione aufertur ipsa contradictio, quę est illis iuxta literam, & verificaretur aggregatum. Hoc aũt quod dicitur, manifestum est in actu legistarum. & hoc est apud nos de statutis scriptis contrariis. Quando autem ei dubius esset aggregationis modus, expediret illum sistere pedem, & non transgredi alterum duorum statutorum: sed moram contrahet in iudicio, donec ei declaretur locus dubii & ambiguitatis inter duo statuta, & transeat cum cõi vtili, & cum scripto debito. Hęc itaq; est summa eorum, quę dicta sunt ad re largitionem statutorum scriptorum, quando essent contraria alicui rei, cuius constitutio intenditur. Quando vero statutum scriptum conueniret rei, cuius stabilitas intenditur, commune autem contrariatur, vnus itaq; illorum quibus inhabilitatur statutum non scriptum contrarium, est ꝙ dicatur, ꝙ statutum commune sit sermo subiecti & sermo temporum, & vniuersaliter ipsum est indetermina-

tum,sed indiget limitatione & terminatione:scriptum vero est completum. Et D
quando statutum contrarium non scriptum esset dubium & ignotum, tunc etiã nobis conueniret statutum scriptum notum, iam expediret credere, ꝙ non debeatur ꝙ iudicium transgrediatur ipsum statutum scriptum. Alius autem locus, quo inhabilitatur statutum non scriptum, est, ꝙ statutum non scriptum decernat vniuersali sententia, sicut benefacere tuo benefico: scriptum aũt decerneret terminato iudicio, quę est mensura illius beneficii, suumq; tempus. Vniuersali aũt cõi nullus vtitur, sed bene vtuntur particulari. illud ergo, quo vtendũ est, expedit constituere. Alius aũt locus roborat statutum scriptum, nam si constitutio statuti scripti debeat, suus itaq; vsus debetur. & nisi sic esset, quid cõferret vtilitatis reiconstitutio, si nõ vteremur illa. Et alius locus est fortis ad statuti cõstitutionem, qui est, quia illa constituentis proportio secundum sui prioritatem congruę mentis ad vulgus est proportio medici ad illas, quibus medetur, & vniuersalius habitudo artificũ ad illum, qui non esset illius artis, & sicut non expedit hoĩ, ꝙ negligat medicum, aut tergiuersetur in recipiẽdo suum dictum seu suã opinionem, sic res se habet in receptione dicti constituentis statutum scriptum, ĩmo damno oppugnationis medici. Et hoc, quia ex oppugnatione medici consequitur damnum vnius hominis, ex oppugnatione aũt statutorum imponentis prouenit deperditio ciuium omnino. Et alius locus est, quia stabiliuntur ciuitatum iudices illi, qui noscunt statuta scripta, non statuta non scripta. nam in illorum comprehensione tota multitudo est ęqualis. Quando aũt hoc ita fuerit, E
expedit itaq; ꝙ constituantur statuta scripta: & nisi sic esset, fuisset iudicũ constitutio vana & incassum. Hęc itaq; est summa eorũ, quę dicimus de statutis.

Caput decimum septimum De Testibus.

TEstes vero quidam sunt viri priores tempore, & quidam sunt noui & pręsentes. Et ex nouis quidam sunt, qui cõicant illis in eo bono, quod sperant aut in malo, quod timetur. Intẽdo autem per testes priores pręcedentes tempore notos acceptos apud multitudinem hoĩum, quorũ dignitas est famosa. nam testimonium horũ reciperetur de rebus pręteritis, siue retulerint, ꝙ ipsi vidissent illas, siue non retulissent hoc. quia iam suf sciperetur sua intentio vniuersaliter de eo, quod narrauerunt de illis secundum verificationem. Testimonia sunt rerum pręteritarum: & sunt illa, quæ non comprehenduntur eo tempore a maiori parte entium. vel testimonia de re pręsenti, aut de rebus futuris. Testes vero de rebus potestatis sine dubio sunt tempore priores. Rerum vero pręsentium nostro tempore testes sunt ex illis, qui pręsentes sunt nostro tempore. De rebus vero futuris quidam testes sunt viri F
pręcedentes, & quidam sunt viri nostro tempore pręsentes. Testes autem rerum futurarum sunt duarum specierum, habentes experientiam, siue sua experientia fuerit per artem, siue sine arte. Et homines vtentes solitis exemplis, quę prohibent vel permittunt illud opus: sicut quod dicitur honora parentes. nam iam dixit legislator, ꝙ parentum honor addit vitam, & consimilia. Accepti vero, & quorum testimonio vtimur, pręsentes testes sunt illi, quos experti sunt viri sibi affines, hoc est, sui vicini, vel sui consanguinei, aut sui conscii: & eos reperierunt constantes super rebus, de quibus recipitur suũ testimonium, inuariabiles in illis. Potestorum vero testium dispositionem perscrutandam habemus apud acceptationem: & ideo non indigent experientia. Per acceptationem autem intendo autem testimonium quod testati fuerint de rebus potestatis: aut veritatem inexistentię habituum illis, de quibus referuntur res futurę, si sua testimonia fuerint de rebus futuris. Conditio vero, quę debet esse ad acceptionem testimonii nouorum testium, est, ꝙ non communicent illis, ad quos testati fuerint in bono quod speraret, neq; in malo cuius casum timerent: sicut partes illorum, pro quibus testantur aut filii, vel affines. & hoc, quia si illi rebellent de eis, ꝙ mentiantur nonnunquam, vt Arist. ait, mentirentur. De tempore vero prioribus non est imaginandum hoc, ex quo iam priuati

A sunt. Nouorum vero testium testimonium acciperetur, quando testati fuerint, ꝙ res ita fuerit, aut non fuerit. non acceptatur autem suum testimonium, ꝙ res fuerit iniqua vel ęqua. Priori vero tempore testimonium iam accipitur de hoc cum ipsi non sint suspecti, quia non communicant cum illis, pro quibus testantur; tum quia suus sermo ferret, ꝙ iudicium ita fuisset antiquo tempore. Verificationes autem iam accidunt propter testimonia: & aliquando accidunt propter ipsas res comprobantes res dubias, & stabiliuntur loco testimoniorum. Iudicium aũt rerum comprobantium res dubias est operationum iudicum habentium prudentiam & peritiam, Et ideo expedit iudici, ne erret in rebus dubiis falsigraphis: sicut non decipitur cambiator de argento sophistico. Quando autem hę res constituunt iudicem super rem ipsam veram, aut si esset falsum testimonium eis contrarium, digniores sunt constituere super ipsam, quando nõ esset ibi testimonium, aut quando testimonium secum conueniret. Et ideo apud iudices hę res existunt loco testium. nam nihil refert, siue iudicent per testes, aut iudicent per has res dubias, quas loquentes comprobarent. Hę autẽ res sunt alię a signis, & ideo numeratę sunt cum testimoniis. Quoddam autem testimonium fit de re, circa quam est lis, & quoddam est de ipsis testibus, & quoddam est de duobus contendentibus. Testimonium autem de ipsis testibus, quoddam est ad eos corroborandum, & quoddam est ad eos falsificandum. Testimonium
B vero de duobus contendentibus est iustificando vnum, & culpando alterum. Testimonium autem de testibus erit, aut ꝙ sit ille amicus vel inimicus: aut mediocris inter actorem & reum, qui non est amicus neque inimicus alteri illorũ. Hic autem sunt alię differentię testium pręter has differentias: & rursus infra dicetur de illis, quando loquemur de locis vniuersalibus, ex quibus fiunt enthymemata. & hoc in secundo libro huius libri. Hęc itaq; est summa eorum, quae dicta sunt de testimoniis.

Cap. Decimum octauum. De constitutionibus.

Constitutiones autem sunt conditiones, in quibus conueniunt quidam homines. Conditiones autem, in quibus conueniunt, sunt vtiles duabus rebus, quarum vna est paruifaciendo se operans quando illas cognouerit, & ipsius vituperium, quãdo non stabiliret illas: & eius laus, quando vere proferret de illis. Secunda autem vtilitas est in verificatione actoris & falsificatione rei, quando illam propositam actione negaret.
C Et in hoc loco non est differentia inter eos & inter testes. Et quando conditiones fuerint scriptę, aut attestati essent eis testes, ipsę habentur loco testium in dispositione rei de qua est lis, & in declaratione dispositionis litigantium: hoc est, quo modo sint suę dispositiones per virtutem & vitium. & hoc, quia conditionis nexus significat virtutem, & illius obmissio significat vitium. Quando autem contendens concederet ipsam conditionem, & allegaret ꝙ ille non connectetur illi, indigeret itaque loquens tradere persuasionem necessitatis nexus ipsius conditionis, quando diceret ꝙ conditio sit proprium & particulare statutum: & expediret illius stabilitas, sicut expedit stabilitas statutorum. Quando autem statutum fuerit differens a conditione, dixit itaque ꝙ statutum non iudicet ipsam conditionem, neque ei prędominetur. nam statutum decernit vniuersalem constitutionem. Conditio autem est particularis constitutio: particulare autem iudicat ipsum vniuersale. sic igitur conditio est caput statuti, & statutum non est caput conditionis. Si autem non differret ipsa conditio, diceretur ꝙ ipsa conditio sit ex statuto, si statutum apud ipsos esset impositum per constitutiones: aut quod ipsum statutum conducat stabilitati conditionum, si statutum esset apud illos per Dei prophetiam. Alter autem locus est, quod dicatur, quod conditiones sint, quę decernunt constitutiones proprias singulis viris & temporibus conuenientes: & si conditionis stabilitas non esset, destruerentur constitutiones, & quod conditio

ut, cui homo vniretur per suam electionem & animaduertentiam. Id aūt, quod est talis dispositionis, non habet excusationem, nisi ipsum constituat. Et præter hunc sunt loca ei similia, in quorum relatione protraheretur longus sermo: si intenderemus illorum perscrutationem in hoc loco. Hoc itaq; est, quod dixerunt de rebus, quibus constituuntur ipsę conditiones. Res vero, quibus falsificantur conditiones, qñ oratori videretur, ꝙ decentissimum & conuenientissimum sit, ꝙ conditio falsificetur, sunt ipsa statuta scripta, & statuta communia: sicut dicitur ꝙ ipsa statuta scripta sint fortioris assimilationis & habitudinis ad ipsas constitutiones, nam statutum scriptum est commune: ipsum autē commune est vniuersalior constitutio quā ipsum proprium, quę est ipsa conditio. cōis autem constitutio pluris facienda est quā constitutio propria. Alius autem locus est, ꝙ dicatur ꝙ iudex sit æquitatē perscrutans & ipsam patefaciēs: hoc est ipsam ęquitatem, quę est scdm ipsam ciuitatē. Et ideo ei expedit, ꝙ perscrutetur ęquitatē, quā suis animis conditionauerūt constitutionū institutores. & si in ciuitate ęquitas esset, permitteretur conditio: si autem nō esset ęquitas, destrueretur ipsa conditio. Ac ēt statuta non imponuntur vi neq; ex errore. in conditionibus aūt hoc esset possibile. & vniuersalius expedit, ꝙ contraria conditionum sequantur ipsa statua: & si non inueniremus illam in statuto antiquitus scripto, inueniremus illam in ipso statuto vniuersali; & per hoc falsificaremus ipsam. Si autē illam inueniremus inscripto, indigeremus destructione illius: siue illud statutū fuerit statutum illius ciuitatis, aut statutum ciuitatis, quę esset metropolis ad illam ciuitatem. Et ex his, quę ipsas constitutiones destruunt, est ꝙ sint ibi cōtrarię constitutiones, vel illis priores aut eis posteriores. Et vt plurimum posteriores iudicant priores; & nonnunquam priores iudicant ipsas posteriores, qñ priores fuerint verę, & posteriores deceptorię & subdolę. Similiter ēt expedit illi, qui falsificaret ipsam cōditionē, ꝙ consyderet suas dictiones, & si eis insit aliquid, quod posset diuertere, illud diuertat & educat ab intellectu, quod decerneret enunciationis dictio. Hoc autem posset facere, qui haberet euidentiam ęquiuocarum dictionum, & similium rerum. Hoc itaque est vltimum, quod Philosophus dixit de constitutionibus.

Capitulum Decimum nonum.
De Torturis.

Confessio vero per torturas est dicti illius, qui torquetur testimoniū quoddam, quo sit ei credulitas quędam. nam homo timeret, ne si negaret, rediret in ipsum pœna. Et quatenus etiam putaret ille, ꝙ prolationis veritatis esset euasio ab illo malo, quod inde accideret, nisi quia est quędam veritas quę illi remittitur. & ideo difficile est comprehendere res, quibus posset stabiliri confessio, quę fieret sub tortura, quando illa esset conueniens pręponenti eam, & ꝙ falsificetur, quando conueniret aduersario: non ꝙ eius falsificatio & astutia sit ipsamet veritas. nam non esset confessio falsi per torturas loco contristationis paucior quam confessio veritatis. sed illi confitentur quicquid ipsi interrogantur loco euasionis a torturis, & si esset falsum. Ac etiam, quando illi tulerint torturam, & non dicerent verum, propinant ad falsum: vt de illo putetur, ꝙ sit ipsum verum, & per hoc cito quiescere illos faciant ab ipsis torturis. Et ideo iudicibus expedit, ne vtantur hac specie sumptionis significationis: sed vtantur & faciant alias significationes. Nam plures homines propter suorum corporum robur, & suorum animorum experientiam vehementi tollerantia, ferrent pœnam, & non confiterentur veritatem. Pusillanimes vero. & imbecilles homines confitentur de se ipsis falsum, antequā videant tormenta; ideo non est ipsarum torturarum aliqua res, in qua expediat confidere.

A *Caput Vigesimum nonum. De Iuramentis.*

IVramenta vero sunt propter locum quatuor rerum, & hoc, quia qui iu-
rat, aut iurat dare aliquam rem, & assumere aliquam rem, sicut fit in em-
ptione & venditione: aut nō sumere aliquam rem neque dare rem aliquā:
aut sumere & non dare: aut dare & non sumere. Si autem hominis iura-
mentum fuerit dare, fit de alijs rebus ei nocentibus, hoc est, si eas renuerit,
& non tradiderit. Iuramentum autem fit ab actore, aut a reo in quem agitur.
Nulla res autem verificationis est iuramento, quando scitur ꝙ iurans sit vir
transgressor. Quando autem iudex præciperet iuramentum alteri litigantium,
ille autem ipsum renueret, iam de illo confirmaretur actionis argumentatio.
nam per iuramentum expetere determinat veritatem, Quando autem renueret
iurare, confirmatur de eo actionis argumentatio. Ex quo autem per iuramen-
tum expetitio vertitur inter duas necessitatas res, quarum vna est id, quod pro
uenit propter iuramentum, quando periurus esset, quę est Dei vilipensio, suiq;
honoris paruifactio. Secunda autem est coactio, quę ad eum peruenit sumen-
dum aut dandum, nam homo semper agit minus noxium duorum ei necessa-
riorum. Et ideo quidam, hoīes quando iurant, verum proferunt: & quidam fal-
sum pronunciant. Et hoc est vnum eorum, quę significant, ꝙ fallatur commu
B nitas per iuramenta: sed studiosus vir verum profert, & videtur ꝙ verum ipse
proferat, & si non iuret: sed illius veritatis assertio non est, quia non iuret, sed
propter eius dignitatem. & quia ille non est talis, ꝙ sit transgressor, & non in
ueniretur in eius ore mendacium sine iuramento: & tanto fortius cum iuramē
to. Fuga vero sustentandi quęsitum per iuramentum est necessaria, illa quidē
quę fit a viro transgressore, est ad vincendum ipsos fide tutos. Nam eductio cō
fidentię a iuramento, est ex his, quę inducunt verificationem dictis transgresso
ris. Et hoc est, sicut ꝙ audax vinceret timidum, aut fit ei obuiam vt illum vin-
cat, & diuerteret ab eo: quia ipse timidus fugeret ipsū: sed si res ita fuerit apud
fide tutum, non fieret ꝙ sumat sine iuramento, quando aduersarius non videret
ipsum tutum: immo non sumeret nisi iuraret. Quando autem vehemēs fieret
iuramenti inductio in fide tutū, in quē esset actio, si ille vellet tribuere Deo glo
riam, & non ferre eius nomen in vnū, oporteret ipsum uon negare falsam actio
nem, qñ daret quod peteretur, nā si negaret & daret, ferret ad putandum, ꝙ
actor protulisset veritatē, & ꝙ ipse dedisset occasionem iuramenti in vanū, qđ
ei opportunū esset. Et ideo non expedit, ꝙ se inducat ad hoc, ꝙ ab eo petatur
iuramentum. quia qñ quęreretur iuramentum, & non iuraret, putaretur de eo ꝙ
sit mendax. Notum aūt est in proprio, & cōi iudicio, quo pacto homo excuse-
tur, qñ suum iuramētum permutatum fuerit: & qualis sit increpatio rebellis iu
C ramenti suaq; castigatio. nā rebus, quibus cōmutat iuramentū, sunt illę quatuor
res, quibus iuraretur: & illę sunt, quas singuli hoīes cupiūt. & hoc ꝙ sumat &
tradat, aut non sumat & nō tradat, aut sumat & non tradat, aut det & nō sumat.
Quando autem homo iurauerit pro aliqua harū quatuor rerū, non euadit itaq;
quin sermo, quē fert ad illius rei constitutionē, sit conformis illi, de quo iuraue-
rit, aut sit difformis. & hoc, qñ iuramento negaret. Si aūt esset difformis, vnū
eorū, quibus assereretur mētitū fuisse iuramēto, difforme est, ꝙ dicatˀ ꝙ iuramē
tū sit quędā lex. qñ aūt sponte hō ipsum permutaret, & eo mētitus esset, iam fe
cisset iniquitatem, nā iniquitas est permutatio legis sponte. Ille vero, qui excu
satur ex iuramenti difformitate, ipse excusaretur ꝙ eius iuramentū fuisset vi,
aut dolo, aut latēter seu ignorātia. quia qñ ille iurauerat, nō cogitabat eam
rem, de qua iurauerat: sed sua cogitatio ipsum deuiauerat in aliud. Aut ꝙ illud,
quod illū subduxerat ad ipsum iuramentū, sit debellatio, & oppugnatio, liuor,
& impatientia, & nimia paruipensio, & ira contra aduersariū: & vfius vsus,
qui ei inest ad iuramentū, & peruenire in ipsum subito: & prōpta velocitas in
ipsum, & ad abnegationem & mendaciū. Ex his aūt, quę fiunt ad cōstitutionē
statutorū, & iuramentorū, & corroborationē illorum est, ꝙ dicatur ꝙ iā expe
diat vobis virorum vniuersitas, ꝙ stabilitis vestra iuramenta, & non varietis

ipsa, nam iuramentum & legale ius, quod homo asserit ex se sponte, & cogni-tione, expedit ergo ei ne ipsum variet. Illi vero, qui dolo aut ignorātia, vel prō uentu ad abnegationem, & veloci prōptitudine ad iuramentum iurant, nō stabi liunt sua iuramenta, & alię res prçter has his consimiles sunt huius tractatus, quibus magnificaretur & exaltaretur. Hic itaq; est sermo de verificationibus, seu approbationibusquę fiunt sine ratiocinatione: & modis illarū vsus in hac arte. Hic itaq; cōpletę sunt res, quas cōtinet hic liber, qui est primus. Laus sit soli Deo, cuiusnomen exaltetur, & eius commemorationi benedicatur. Amen.

AVERROIS PARAPHRASES IN SECVNDVM LIBRVM RHETORICORVM.

Cap. Primum. De necessariis generi Iudiciali.

EX quibus vero orationum speciebus fiat persuasio, & dissuasio, & laus & vituperatio, & accusatio & excusatio seu defensio; & ex quibus pręmissis & enunciationibus sumantur harum orationum partes quę faciunt fidem, seu quę veritatem inferunt in hac arte, iam dictum est in primo libro, ꝙ orationes de rebus particularibus fiant propter has sex intentiones, quas diximus, & syllogismis & pręmissis, quas numerauimus in pręhabitis. Ex quo autem impossibile est in oratione sine iudice, qui determinet alteram duarum orationum Rhetorum: ex quo orationes, quę in illa fiunt, non sunt verę. & ideo indigentia iudicum inconcionatiuis, seu deliberatiuis est maior, ex quo sunt de rebus possibilibus: sicq; indigemus illis in iudiciali, & laude & vituperio. sicq; hic expedit ꝙ speculemur non solum orationes constituentes & destruentes seu confutantes, sed etiam secundum orationes quę acquirere faciunt iudicibus passiones, quę ipsos cogunt iudicia inclinare secundum varietatem fidei pręstationis ipsius iudicis proponentis verbis. Proponentis aūt fidei pręstatio iudicis iudicio esset, quando proponens cognosceret quis vir sit ipse iudex scdm suam amicitiam aut inimicitiam erga ipsum; & iudex cognosceret quis vir sit ipse proponens secundum eius virtutem suamq; sapientiam. Cognitio autem iudicis de proponente confert vt plurimum in rebus deliberatiuis receptio aūt vtilitatis cognitionis proponentis de dispositione iudicis vt plurimum est in litibus. nam non est vnum iudicis iudicium de eo quem amat, & de eo quem odit, neq; de his qui contra eum irati sunt aut non irati, aut ipsum timentes vel non timentes ipsum: sed iudicum iudicia sunt diuersa secundū hoc differentia magnę mensurę & prouentus. Quando aūt iudicium proferrent de eo quem amant, nisi illi minuaut aliquam rem, vel paruum minuant ab eo, iudicium vero de eo quem odiunt, est huius contrarium. Et similiter est differentia ꝙ iudex iudicet contra proponētem, qui esset nobilis meditationis, aut iudicet, quando ille esset pauci momenti, & tollerantię & contristans se de illo. Loquentes autem sunt suis orationibus veridici vt plurimum propter tres causas. nam aliquando homo fit veridicus his tribus absque oratione confirmante. Hę autem tres sunt, scientia, & dignitas, & sumptio consilii societatis; hoc est, ne se separet ab illo qui ei consulit, aut occasione suę ignorantię illius, aut propter ipsum esse distinctum ab illo, genere, vel loco, aut idiomate. Consules autem sunt non veridici sed mentientes aut propter priuationem, seu defectum harum trium rerum, vel defectu quarundam earum. nam aut ipsi non consulerent conuenienti opinione propter suam ignorantiam suumq;

A errorem : hoc est, quia ipsi consulerent id, de quo non recipitur aliqua vtilitas propter suę mentis imbecillitatē: aut ꝙ sint sapientes studiosi oportet difformes esse illis, quibus consulunt. & hoc : quia quãdo ipsi fuerint huius dispositionis, possibile esset eis, ꝙ cognoscant rem magis studiosam & nõ consulãt ipsam, Manifestum autem est, ꝙ prçter hos tres habitus non est aliquis habitus, qui quando in est loquenti, posset eo esse veridicus apud audientes. Vnde vero sciatur, ꝙ loquens sit talis dispositionis, aut confirmetur apud illum, qui nõ nouerit eum, ꝙ sit talis dispositionis, illud est ex rebus, de quibus facta est mentio in capitulo laudis, hoc est, quia ipse est habẽs sapiẽtiam & virtutem, ꝙ vero ille sit socialis creaturis & amicus, sermo de his est pars sermonis de prçmissis, ex quibus constituuntur passiones, propter quas differunt iudicia iudicum: & illę sunt quę eis inferũt voluptatem aut dolorem: sicut sunt ira, & timor, & eius cõtrarium, & his similia. Iam autem expedit ꝙ loquamur hic de illis. hoc autem fiet, quando speculabimur vnamquãq; harum passionum tribus rebus: hoc est, rebus agentibus illam passionem, & viris aptis ad illam passionem, & cui hęc passio sit incidens prçualens.

Caput Secundum. Sermo de Ira.

B HVius autem exemplũ de speculatione irç est, ꝙ dicatur qua dispositione homo sit iracũdus: & quę sint res agẽtes iram: & qui hoĩes sunt, in quos est naturaliter ira. nam oĩno reperitur ira, quando congregãtur hęc tria, & quando quędam eorum inueniuntur, & quædam non inueniuntur, sine dubio nec ira inuenitur. Et vniuersalius nos faciemus in hoc genere, sicut fecimus in prçcedentibus capitulis, hoc est in capitulo litigiorum seu iudicialis, & in capitulo consilij, seu deliberatiui, quando definiuimus res quarum constitutio intenditur: & rursus res, quibus ordinaretur suum esse: hoc est vtile vel noxium, ęquitas vel iniuria. Duę autem harum trium rerũ sunt, ex quibus componuntur prçmię, quę quando homo procederet in eis, conducerent ipsum ad illam passionem: hoc est, in illos, qui illam agerẽt, & in quos caderet illa passio. Reperiuntur vero ex dispositionibus illorum, qui coacti sunt ad illam passionem quędam, quibus illi apti sunt affici, & eis promoueri ad illam passionem. exempli gratia, quia promoueres hominem ad iram, quando ei annunciares esse rerum cooperantiũ ad iram: & hominẽ in quem deberet irasci. dispositionibus vero, quibus homo aptus est irasci, cõstitueretur ꝙ ille irasceretur. Sed harum dispositionũ notitia expedit illi, qui vult C irasci, nam ille sciret tempus, quo homo sit aptus ad receptionem orationis, quę ipsum promoueret ad illam passionem. Ira autem est dispositio, vel impressio animalis, ex qua sit animę appetitus pœnę, quę videatur opportuna illi, in quem est ira propter eius vilipensionem in virum irascentem, aut in eum qui sit eius pedissequa, & ei continuus. Vilipensio autem est, quam Aristot. vocat pusillanimitatem. nam anima recipit vilipensionem: ac si ipsa minueretur rebus paruis, quę in ea imaginantur, et quando hęc fuerit irę definitio. Ira itaque fit ex aliquo homine demonstrato, aut aliquibus hominibus demonstratis, in aliquem hominem demonstratum, vel aliquos homines demonstratos, non in ipsum hominem vniuersalem. et hoc propter aliquam rem qua irascens fuerit iratus, vel in aliquem illius pedissequam. Omnem autem iram semper sequitur aliqua pauca res voluptatis. nam irascens sperat vendicari ab illo, in quem fuerit iratus, quando autem sperat, acquirit voluptatem. nam spes illa est quędam eius imaginatio, quando futurus est vincere virum, in quem irascitur, qua illud est quasi impossibile in alium. & illa est pœna, quam anima sperat, et ideo irascens magnificatur in sua anima, qua ipse reputat in ea vigorem ad illam pœnam, et ideo homo non irascitur in illum qui nimium est supra suum gradum, neque in hominem qui est infra se nimis. Et quam pulchrum est, quod dixit poeta de ira, ꝙ id, quod inde anima mouetur & tremit, sit res dulcior

melle; & ꝙ illę qui tegit mentem eius, est similis fornacis fumo. Et ideo iracū
di nō intelligunt neq; animaduertunt. Dicūt aūt de ea, ꝙ sit dulcior melle, occa
sione voluptatis, quę in ea est ex imaginatione vindictę. nam imaginatio opta
tę rei ipsamq; agitari in anima est quid iocundū. qñ ibi nō fuerit meditatio, quę
secum intendat abhominabilem rem connexā optatę rei: neq; res, quę impediat
aduentū suę possibilitatis; sicut est dispositio phantasmatum, quibus hoīes dele
ctātur in somniis. Rei aūt vtilitas, & vilipensio fit pp res, ad quas nō habet vi
gorē, neq; conuenit ꝙ homo proueniat de eis: hoc est, ꝙ illas acqrat, si fuerint
qd bonū, aut ad earum expulsionem ingenietur, si fuerint malū aliqđ. Et ideo
putatur de bonis & malis simul, ꝙ ipsa oportuna sint ꝙ prouideatur de eis: &
similiter res cōsequētes bonū & malū, sicut mali timor, & boni spes sunt ēt lau
dabiles. Illi rei aūt vidēt hoīes, ꝙ nō cōueniat aliquas res ꝓuidētię: quia putat
ꝙ nō insit illi bonum, de quo sit sperandum: neque malum, cuius sit timor: et ꝙ
illa sit obmissa & nimiū parua. Vilipēsionis aūt species, quā Ari. pusillanimita
tē vocat sunt tres, delusio, & iocatio, & derisio. Delusio aūt est vituperiorū me
moratio. & hoc, quia vilis, in quē fiūt cōtraria operationū magnitudinis, est ple
bis vilipensus. Deludit aūt hō illū, quę videt, ꝙ nō sit dignus vt ei loquatur: &
sic ille, quē homines derident, est etiam vilipensus. Quando autem derisio fuerit
rei, impedit suum appetitum, suamque voluntatem. Derisio autem, quę est talis,
est qua eam agens non intendit aliquam rem, quam acquirat pręter damnum
illius, quem deridet. Et hoc, quia ex quo ille, quem derider, est vtilis, notum
est, ꝙ ipse non timeat, ꝙ ab eo sibi proueniat damnum. nam si hoc putasset, ti
meret, & non vilipenderet eum. Illi vero, qui deludunt, vt illa delusione eis ꝓ
ueniat aliquid vtilitatis, conuenit ꝙ vocentur iocatores, & astuti: sicut sunt mi
mi, quos reges voluptatis causa sumunt: & non introducunt illos ad hoc ge
nus, sed ingrediūtur genus astutorum. Et similiter blasphemia, hoc est defectuū
commemoratio est etiam blasphemati vilipensio. Blasphemia autem, quę est hu
iusmodi, est deceptio & versutia, qua intēditur contristatio blasphemati de re,
quę quando de eo declarata fuerit, puderet inde ipsum blasphematum. & non
est blasphemia defectuum commemorationis, quę est huiusmodi: nisi quando
res, quia homo blasphemat, inesset blasphemato in pręterito non in futuro: &
ꝙ blasphemia sit turpis, qua puderet blasphematum: & ꝙ non intendatur per
illam aliquid vtilitatis ipsi blasphemato. sicut est blasphemia, qua intenditur ip
sa correctio, nam hęc non est vilipensio, sed est pęna. Blasphemia autem dele
ctat, quia blasphemantes putant de se ꝙ ipsi sint studiosiores ipsis blaspheman
tis. Et ideo blasphemantes & deturpentes sunt ipsi diuites & iuuenes, nam il
li putant sibi excellentiam vltra alios. Hoc autem manifestum est de cogitatio
ne blasphemantium: quia blasphemia est vilipensio. Vilipenditur autem ille,
qui non est dignus alicuius rei et est ille, cui non est aliqua res honoris: neque
propter aliquod bonum, quod ab eo speretur: neque propter aliquod malum, qd
ab eo timeatur. Illi autem, de quibus putatur ꝙ eis insit quędam conditio op
portuna vltra plures homines generositate & vigore & virtute: & vniuersa
lius omnibus his, quibus aliquis homo alium superat, sicut est excessus diuitis
ad pauperem, & tranquilli ad laboriosum, & architectonici ad principalitatis
susceptiuum, vel cuius anima videtur apta ad principalitatem, & si non sit pri
mus. hi omnes apti sunt irasci in homines ex pauca re, quam putarent vilipen
sionem eorum. Et ideo fertur, ꝙ vehementia iracundię & furoris & insit fi
liis regum, & his qui regibus annectuntur, qui soliti sunt oblectamentis, & non
offenderunt penitus nisi ea, quibus gauderent ex hominum honoribus, & de
coris operibus. Et huic speciei cum iracundię vehementia insunt quędam res,
quę conducerent iracundię ipsius vehementiam, sicut est nimia vendicatio:
& ꝙ non sint contenti in illos, puniendo parua re, sed excessiua pęna. & hoc,
quia incenditur sua ira contra illos propter suæ excellentię magnitudinem in
se ipsis. Ex rebus autem, qua quando inessent alicui homini, redditur illis ap
tus. vt in eum perueniat ira, est ꝙ ille homo vsus sit, ꝙ ab ipso bonum ipsum
proueniat, & nō operaretur hoc in homine, ad quem vsus fuerat hoc agere, aut

A ad ei connexum aliquem.& hoc, quando ille hõ sciret, ꝙ hęc eius obmissio sit
ad eius voluptates: vel ꝙ sciat ꝙ ipse cupiat tale, & si non obmitteret, nam
iam numeraretur solitę voluptatis obmissio in iracundis. Quando autem hoc
ita fuerit, irę opus vniuersaliter est ipsa vilipensio, aut id quod putaretur esse
vilipensio. Viri autem apti ad iram, sunt illi, quibus insunt quędam dispositio-
nes facientes illos putare de plurimo eius, quod in ipsum descenderet, ꝙ sit vi-
lipensio. Ea autem, quę apta sunt vt eis irascatur, sunt quibus alii putant, ꝙ ma
ior pars operum, quę ex illis proueniunt, sint vilipẽsionis. Quãdo aũt vniuer
saliter declaratum est qua de re fiat ira, & qui sint iracundi, & qui sint in quos
cadat ira: iam expedit itaq; ꝙ numeremus hic has dispositiones.

Capitulum Tertium. De rebus Iram promouentibus.

SIcq; ex dispositionibus, quibus homo fiat iracundus est, ꝙ homo cupiat
aliquam rem, & eius appetitus sit cum tristitia & angustia. nam in his fe
stinatur ira, siue facta fuerit vlli eorũ aliqua res, quę expediret & ad irã
siue non fuerit facta: quia ille propter eius paucam tollerantiam putaret
B ꝙ hęc iã facta fuerit in eũ. Et horũ quidã sunt, quibus sunt aliquę res, quę ip-
sos contristant, & cupiunt remotionem illius contristantis. nam hi irascũtur de
omni re, & ex omni re: sicut sunt quibus occurreret aliquis morbus vel pauper
tas, nam hi cupiunt sanitatẽ, & res quę fiunt ad sanitatem, & diuitiarum cõgre
gationẽ, & res aduenientes congregationi diuitiarum. Et ideo non dicitur pro
pter id huius desyderii, quod firmatur in horũ animis, ꝙ sit cã, ꝙ de eis dicat̃,
ꝙ ipsi sint concupiscentes: immo hoc est cã, ꝙ de eis dicatur ꝙ ipsi abhoreant
suã vitã. & plurimũ ꝙ hi irascuntur est, quo vilipendunt rem eis occurrentẽ, si-
cut sunt vilipendentes dolorem, qui occurrit patienti. qñ ei occurit, & sic de his
qui vilipendunt indigentiam & egestatem, quę occurit alicui homini tpe suę
paupertatis, & sic de eo, qui vilipendit iniuriam occurentem alicui homini. Et
huius generis est qui vilipendit hominis amicum. Et vlsius quicunq; vilipẽdit
id, quo homo contristatur & dolet, aut quo delectatur & gaudet. Et in hominẽ,
cuius spes fallit, festinat ira. nam ille cogitatus est cogitatione, & cessauit eius
cogitatio. Iam aũt declaratum est ex his rebus, qua dispositione ex hominis
dispositionibus, & quibus accidentibus ex suę animæ accidentibus, & quibus
annis, & spacio fiat vehemẽtis aptitudinis ad irascendũ: & in quẽ homines ira
scuntur, & quẽ derident, & quẽ vituperant, qñ in aliqua re fuerit aliqua harũ
C rerum dispositionibus quidem, sicut est ira habentium principalitatem in quẽ
non habet principalitatem: accidentibus vero, sicut est ira dolentium in gaudẽ
tes: spacio vero, sicut est ira potentum in pusillanimes; & annis, sicut est ira se
num in iuuenes. Ira vero, & vilipensio est, quando res suorum operũ, suorũq;
sermonum & suarum dispositionum est res illius, in cuius operum & sermonũ
& dispositionũ aliqua re nõ recipiatur vlla vtilitas, vel putaret̃ hoc de eis. nã
quando experiremur res blasphemię, & vilipensionis, inueniretur ꝙ non trans
grederentur hanc speciem. & ideo putatur, ꝙ id vilipensionis & derisionis, qd
caderet in studiosos & sapientes, sit res necessaria. nam vulgo videtur, ꝙ ipsi
non vilipendat aliquã rẽ suarum dispositionem. & similiter de reliquis virtuti
bus, quę non sunt vtiles: & pręcipue quod ex illis peruenit post maximum la-
borem, & post eius aduentũ conseruaretur ẽt maximo labore. & hoc, qa vul-
gus, ex quo putant de talibus, quod nõn sit eis aliqua vtilitas de eo, qd ex hoc
acquirunt, neq; res in qua sit vis actiua, expediret ꝙ putaretur ꝙ nõ reciperẽt
ex illis vtilitas de illis rebus. nam ex quo non conferunt sibi ipsis, dignius est ꝙ
non conferant aliis. qñ aũt vulgus putat de pluribus harũ rerũ, ꝙ in eis sit vti
litas, licet ipsas habentes non reciperent de eis vtilitatem, aliqñ ipsos reducũt
ad bonum, & redeunt ad miserendum eorum, post vituperationem. & hoc quan
do eis indigent, & eis excusantur de eo quod ptũm est, De hoc autem reciperẽt

vtilitatem, quando pręcedens vituperatio non fuerit excessiua, neq; pręter cō- A
suetudinem. nam quando esset excessiua, putaretur de eis, ꝙ ipsos deriderent
tempore conuersionis ad bonum. Et qui benefaciuut, deinde cessant suę benefi-
centię, & qui non gratificant homini de suo opere, his quę expediunt ad illud
opus, aut agunt cum illo contrarium eius operis: & quibus benefici videntur
vilis dispositionis. et hoc, quando recipiens beneficium, putaret ꝙ illud bene-
ficium sit vile, aut ꝙ eius vigor esset ad maiora quā ad hoc, in illos caderet ira.
Omnia autem hęc opera sunt prouocantia iram. nam de eis putatur ꝙ sint vi-
lipensores. Sunt autem hic quidam homines, qui irascuntur ex vilipensione ca-
dente in eos ex vilibus rebus; aut quādo ipsi sunt inter viles vilissimi: & sunt
illi, quos nemo reputat alicuius momenti: neque est eis res, qua exaltentur pe-
nitus, & nemo expeteret eorum magnificationem. Non conuenit autē, ꝙ res
ita fiat, hoc est, ꝙ homo irascatur in eū, qui vilipenderet eius minimas res, sed
expediret ꝙ caderet ira in illū, qui vilipenderet res alicuius hominis, quę sunt
alicuius momēti. Et in amicos cadit ira, quando nō dicūt de suis amicis conue-
nientem sermonem adueniente eis aliqua vi: vel tristantur, quando recordatur
eorū in malū: et amplius, qñ non benefaciunt eis, cogente eos necessitate: neq;
fallunt in eo ipsorū, quod eis descendit. Et ideo dicit antiquum prouerbium.
Amicus te nutriret, aut tibi mutuabit, aut contristabitur tua angustia. Cadit aūt B
in hos ira, quia priuatio contristationis de vi, quę in eos cadit, significat illorū
vilipensionem. Et hoc, quia manifestum est, ꝙ homo irascatur, quando nocetur
illi, quem ipse curat: & similiter irasceretur in amicum, qui malum suspicare-
tur in suum amicum & malam cogitationem habet de illo: & in illū qui vilipē-
dit id sui sermonis, qui ei peruenerit. nam his rebus illi similes essent suis inimi-
cis. Et hoc, quia inimici sunt, qui non contristantur de vi, quæ descendit in suos
inimicos: neque eis apparet malū illud malū, qđ eis prouenit. Amici vero con-
tristantur malo occurrēte suis socijs, & cōtristātur ex hoc, & dolent. Et aliquā-
do cadit ira in illum, quem vilipendūt, ex rebus homini extrinsecis. Tales aūt
sunt quinq; specierū. Quarū vnius est ille, qui vilipēdit te, qñ tu ipsum honora-
res. tu enim irasceris in ipsum. Secundę aūt est, qui vilipendit illud, quod est
apud te admirandū, sed non esset admirandū apud ipsum. Tertię aūt est, quando
non admiraretur illius, quod velles esse admirandum apud homines, licet non
ita sit. Quartę aūt est, ꝙ vilipēdat hoīes, de quibus admirarentur, simul qui ad-
mirarentur de te. Quintę aūt est, ꝙ ille homo non erubesceret de rebus, quibus
tu erubesceres, & eas abhorreres. Et rebellio auget iram in vilipendentes his
quinq; speciebus. nam illi viri putāt de eis, ꝙ illi nō auxiliarentur eis ad actio-
nem honesti, & nō darent eis congruū consiliū, & irascerentur in eos. Hęc aūt
ira est sicut ira patrū in filios: hoc est, quia illi irascuntur in eos, qui ipsi nō au- C
xiliantur eis ad honesta. Fit aūt ira in illos, de quibus putatur, ꝙ vilipēdāt vna
harū quinq; spērum: licet res nō ita sit. Hoc autem accidit multotiens viris pri-
matibus cū illis, quibus dominantur propter paucitatē suę cognitionis. Et ex irā
ēt agentibus est obliuio rerū, quarū obseruantia erat pluris faciēda apud illos,
sicut sępe accidit homini, ꝙ irascatur in illum, qui oblitus esset sui nominis: &
sicut accidit ex obliuione rerū, quę sūt facilis obseruātię, quę essent extimādę.
obliuio aūt facit hominē irasci. nā ipse putat, ꝙ eius causa sit vilipensio obliti.
Et qui incipiūt beneficiū, & non perficiunt ipsum, qua irascūtur ēt in illos, qui
eis non gratulātur, scđm qđ oporteret. nam defectus ab opportuno induceret
vilipensionē. Et in illos tu irasceris, qui deridēt rē, qua tu verificares opinionē.
Et quando quidam homo, quē tu cognosceres, beneficaret alijs & nō benefica-
ret tibi, tu irascereris in eum. Iam itaq; declaratū est ex hoc sermone, qui sint
homines apti ad iram, vt in eos irascantur, & nō irascantur, & quę sint res agē-
tes iram. Et illę sunt res, quę quando reperiuntur homini, eis stabiliretur ꝙ ho-
mo iratus sit. Et ex his eisdem tribus rebus sumuntur iram placantes seu recō-
ciliationē agentes. Nam quando stabiliuntur alicui viro contraria rerum iram
agentium, aut linitur eius ira, aut expedit ꝙ ei placetur: & similiter, quando
alicui homini reperiūtur contraria dispositionū, quibus sit aptus vt in eum cadat

A ira, leuis esset linitio irę ab eo, aut ei inesset placatio. Et similiter, quādo homini insunt contraria dispositionū, quibus fit iracundus, facilis fit eius placationis receptio, aut eius irę lenitio. nam irę sunt duo contraria: quorū vnum est eius priuatio: & alterum est eius contrarium, quę est ipsa placatio. Sed Arist. cum eius notificatione harū rerum hic tulit res iram lenientes scdm vsus modum.

Caput Quartum. Sermo de Iram lenientibus.

QVia ire cōtrariū est irę lenitio, expedit itaq;, ꝙ speculemur intentionem irę lenitionis per contraria illarum trium rerum, quas prędiximus: hoc est, qua dispositione sint homines quorū irę lenitio fiat facilis, & cuius dispositionis sint homines, in quos irę lenitio facilis fiat, & quę sint res iram lenientes, Et lenitio seu reconciliatio est irę priuatio, aut eius obmissio. Quando autem ire causa sit vilipensio, quę fit toto corde & libenti animo, manifestum est, ꝙ qui non vilipendunt, aut si vilipenderent, hoc agunt vi, aut inaduertenter, aut de quibus putatur, ꝙ sint talis dispositionis, ꝙ in illos non cadat ira: & ex illis fieret irę lenitio facilis. & aliquādo fit irę lenitio, qñ in irascenti fiūt tormenta & martyria, quę omittere eum faciat vilipensionem factam in eum: qñ suę irę causa fuerit ex intentione & voluntatis ad hoc, hoc aūt facerēt versuti habentes summas malitias. Et ex his, quæ irā leniūt, est ꝙ ille vir in seipso faciat eas res, quas putauerat irascens in eius vilipensionē. nam hoc ferret ad putandū de eo, ꝙ non putet de illis ꝙ sint vilipensio: ex quo nemo putat ꝙ ipse vilipēdat se ipsum. Et ex his, quę recōciliationē agunt, est peccati confessio, aut ꝙ voto polliceatur, ꝙ non redeat in illā, quę apud nos vocatur penitentia: & ꝙ cōuertatur in vilipensionis contrariū, quę est ipsa magnificatio. Confessio autem lenit irā: quia cōfirmat ipsam pœnam. Pœnę aūt confirmatio est ex his, quę leniunt dolorem eorum, quę gesserat, & eorū contristationem. Hoc autem manifestum est apud testimonium sensatarum mulctarum: quoniam nos pluries cōdemnamus seuere, & vehementius, sicut viros hereticos, & in se arguentes. Ex illis vero, qui confitentur & cognoscunt pœnam eis illatam esse iure, deficit omnis ira: & vlterius quia causa negationis rei patētis est presumptio & ostentatio. Pręsumens autem est vilipensor deridens. Et rursus, quia confessio est humiliatio & defectus cognitio, et secundum hoc imponitur gradus pœnę cadētis in illos. Illi vero, qui non cōfitentur, vidētur nō timentes, neq; se humiliātes irato in eos. Hoc autem est ex his, quę conducunt ad imaginandū vilipensionē in eos irascentis. Et aliquando significāt, ꝙ ira lenietur & quiescet ab hoīe, qui se constitueret contritum et spiritu depressum, seu nimis humanū. Quod apparet ex canum opere: quia ipsi nō latrant in homines sedentes & tardos, ipsos aūt pręcipites mordēt. Et aliquādo sunt quidam loci, quorū negationes non putatur ꝙ sint vilipensio, sed veritatis error. & hoc, quando peccatum non esset manifestū. Ex speciebus autem illorū, in quos non irascitur, aut in quos irę conditionis est, ꝙ quiescat, est spēs hominū, qui sunt boni animi, magnę policię, nobilium morum tollerantes: quos Aristo. illas vocat. Amplius in illos, qui sunt speciei indigentis, minuitur ira occasione commiserationis illius: ex quo necessitas cadens in illum est in gradu mulctę. lenitur autem ira, quę est in hominū speciem, qui humiliantur ex causa aliqua, & non sunt pertinaces in litigio occasione humilitatis & mãsuetudinis, quę eis inexistit. Et non cadit ira in illum, qui nō blasphemat aliū cōmemorando suos defectos, neq; ipsum deridet, nec eum odit, vel illum, qui hęc fecerit in paucioribus, & si cecidisset ira, leniretur ex eis cito. Et vniuersalius iram lenientia vt plurimū sumuntur ex suis contrarijs, q̄ numerata sunt in capitulo irę. Et in admirandos, aut in illos, ex quibus homines erubescunt nō cadit ira, quatiens perseuerauerint in hac dispositione. nam impossibile est, ꝙ aliquis homo irascatur in vllū hoīem, & eum timeat simul vna dispositione. Qui aūt vtuntur odio & vilipensione in aliquem hominem quādo irascuntur in ipsum, aut in illos, nō irascitur, aut parū irascitur in eos. Nam qui irascitur in aliquem hominē

non putatur ꝙ illum vilipendat,& in enm irascatur simul.& hoc, quia non est A
damnum spreto per vilipensionem,siue per eam sit oblectamentum,siue nõ.Ira
vero est oblectamentum cum damno,sicut in eius definitione dictum est.Leni
tur autem ira ab homine,in quẽ esset ira,si erubesceret de illis, quę egerit.Res
autem,de quibus si ira esset , esset turpis aut inhonesta , sunt quibus homo aut
non irascetur ipsis ex rebus iram facientibus,quę in ipsum veniunt : & si ira-
sceretur,eius ira cito leniretur.& hoc est,sicut opus vilipensionis , quo homo
corrigitur & docetur:sicut est docentis increpatio , & sicut est opus vilipensio-
nis,quo intenditur ipse lusus,quando etiam intentum per illud esset iocus . Et
differentia est apud Arist.inter lusum,& iocum. nam lusu intenditur benefica-
re animum illius,in quem est lusus:non ꝙ eo lusus proueniat oblectamentum.
ioco aũt intenditur,ꝙ delectetur iocans cum illo,in quem est iocus. & ideo bo
ni ludunt & non iocantur.& sic etiam est opus vilipensionis,quo intenditur ca-
stigatio,& correctio apud impedimenta,& mala accidentia. Et ex illis etiã est
satisfaecre necessariis paucis rebus,quibus indiget abominator. nã non irascere
tur illis,qñ eis esset eius necessitatis satisfactio licet sit parũ imo minimũ & abo
minabile.Et vltius oẽ opus ex vilipensionis aut vilipendentis operibus, quan-
do eo non intenditur damnũ spreti,neq; turpe oblectamentũ, aut secũ connecte
retur spes & expectatio,eo non irasceretur.Excẽplum aũt illius, cum quo non B
annectitur vilipensionis damnum,est illud,quo hõ corrigeretur.Et exemplum
illius,cum quo non connectitur turpe oblectamentũ,est lusus , qui non perue-
nit ad fornicationem.Et exemplum illius,cui annectitur bonum spei,est neces-
sitatis satisfactio,Quando aũt tẽpus prolongaretur,& non sequeretur ab illo,in
quẽ esset ira,aliquod opus,quod induceret irę nouiter factionem , iam tẽporis
prolongatio liniret iram.Ex his aũt,quę lenirent vehementẽ irã , esset expeti-
tio sanguinis redẽptionis,aut primo ab ipso delinquente,vel ab annexis ipsi de
linquenti.Et aliquando non lenitur ex petitione sanguinis redemptionis ab ip
so delinquente primo,donec expectatur ab annexis illi,quando putaret ꝙ pri
mus delinquens non sint eius cõpar,sed putaret ꝙ illius annexus sit suus com
par.& ideo aliquando relinquit ipsum delinquentẽ, & petit sanguinis redẽptio
nẽ ab illis,qui illius sunt annexi . Et aliquando lenit irã vindicta ab alio q̃ ab
iniurio,& ab alio q̃ ab illius connexis,sed a quocunq; homine contigerit. Si-
que ẽt leniret iram casus maximorũ malorum in ipsos delinquentes: licet hoc
non fuerit eo quo in ipsum deliquerint.nam illi putant,ac si in illis esset sangui
nis redemptio.Et quando credunt de se,ꝙ ipsi sint iniurii,non irascuntur de acti
bus eis occurrentibus ab illis,in quos iniuriati fuerint.nam ipsi putant,ac si ade
pti,essent sanguinis redemptionem,Et qui de se credunt,ꝙ ipsi sint iniurii , non C
irascuntur ex actibus in eos occurrentibus ab his,quibus fuerint iniurii.nam il
li putant ꝙ illi actus sint ęquitatis,de ęquitate aũt non est irascendum.Et ideo
quod conuenit ꝙ condemnans primo pręponat & sermone declaret, est ꝙ con
demnatus sit iniurius , & tunc eum condemnet . nam quando res ita fuerit,non
proueniret ei damnum a condemnato . Aliquando autem contigit de aliquibus
paucis hominibus,qui sunt praui & robusti diuites,ꝙ sciant ꝙ ipsi sint iniurij:
sed cum hoc irascantur & conquerantur,licet mulcta eis proueniẽs iuris fuerit,
nam hi non putarent ꝙ eis proueniret damnum . Qui autem non coniectantur
vilipensionem & spretum in eos prouenientem,non irascuntur.Hoc autem ac-
cideret propter ignorantiam : & aliquando accidit propter magnanimitatem.
nam illi putant ꝙ actus,quibus vilipenduntur,non sint ex his, qui eis inferrẽt
vilipensionem.Et ideo magnanimi eligunt ꝙ auferantur eis plures actus virtu
tum,quę eis attribuuntur:vt videatur quo modo ex hoc susciperẽt impressionẽ.
nam quanto opus ablatum ab homine esset maius, & non irasceretur de eo, tan
to magis significaret eius magnanimitatem.& huius occasione,quando quidam
voluit referre magnanimitatem cuiusdam, qui apud eos erat vir magnanimita-
te notus,dixit ei,tu non numeraris in summa ciuitatem regentium; vt nosceret,
an irasceretur ex hoc,nec ne . & vniuersalius qui non contristatur vilipensio-
ne,aut propter minimum spreti momentum,vel propter spreti, & vilipesi ma-

gnum

A gnum momentum,ille non iraſcitur.nam iam dictum eſt in irę definitione,ꝙ ip
ſa ſit damnum cum cupidine vindictæ. In corruptos autem non eſt iraſcēdum
nam illi iam ceciderant in deterius ꝙ̄ ſit malum,qđ de eis ſperatur.Et hinc eſt,
quo vſus fuit.Homerus hac re ad leniendū iram cuiuſdã in aliquē aliū, qui ha
bentur viri famoſi apud illos,quando dixit de eo,in quem eſſet ira,ſic ex nunc
ſepultus in obſcura terra eſt,ex qua nunꝙ̄ ſepararetur . Res aūt ita fuit , quia
eius miſereretur,cui offenderet mortis terror,ex quo eſt maximū terribilium.
Sicq; iã declaratum eſt ꝙ qui volunt lenire irã,aut ipſam ſedare,cõueniat ꝙ ſu
mant pręmiſſas lenientes ex his locis,hoc eſt horum locorum particularibus.
Et vniuerſalius ira lenitur,& ſedatur de ſex hoīum ſpēbus ſicut dictū eſt:qua
rū vna eſt ex admirandis:& ſcda ſpecies eſt ex illis,quorum pudet hoīes: &
tertia ſpecies eſt ex hominibus iniuriis: & quarta ex agentibus vilipenſionem
ſine electione:& quinta ex illis, quos ſuppeditaret maius malum ꝙ̄ eis appete
ret ille,qui in eos iraſceretur.& ſexta eſt.ꝙ iã perditi & corrupti ſint.& hoc
eſt vltimum eorum,quę dixerat de ira,eiuſq; contrario.

Caput Quintum. De amicitia, et Amore.

B QVi vero homines ſint,qui naturaliter amant & amantur,& quę ſint
res amicitiam agentes,iam ſtabiliemus,quando pręponemus amici
tię& amabilitatis definitionem.Et dicimus ꝙ amicitia ſit,ꝙ homo
cupiat ipſum bonum alii homini pp̄ illius hominis ſubſtantiã. non
pp̄ ſeipſum & ꝙ ei inſit vis & habitus. quo agat illi ipſum bonum Amabilitas
aūt eſt,ꝙ vterq; illorum ad alterutrū ſit huius diſpōnis . quando aūt hoc ita fue
rit,verus amicus eſt,qui ſimul amat & amatur . Et putatur ꝙ hic indigeamus
ad perfectum amorem tertia conditione,quę eum,ꝙ cum hoc ꝙ vterq ; eorum
amet bonum alterutrius propter ſui ſocii ſubſtantiam, ſciat vterq; eorum ami-
citiam ſui cumparis ad illum,quando autem hoc ſuppoſitū nobis fuerit de ami
citiæ definitione,manifeſtum eſt ꝙ amicus ſit,qui delectetur bono alterius , &
illi cõicet in damnis & doloribus,qui in eum deſcenderint,non propter ſe,ſed
propter ipſummet eius amicum, quãdo autem amicus fuerit talis diſpoſitionis,
vnuſquiſque ſuorum amicorum gaudet & lętatur in ęo.Et ideo vir., qui com-
municant naturaliter malis & damnis,ſunt connexi.Inimici autem ſunt horū
contrarij:hoc eſt,ꝙ contriſtantur bonis prouenientibus ſuis inimicis, & dele-
ctantur malis illis caveutibus.Q_ando autem in amicitia hoc contingit,mani-
feſtum eſt,ꝙ ſignum quo ſtabilimus,ꝙ aliquis homo ſit amicus & diligens,ſit
C ꝙ conqueratur de malo cadente in ſuum amicum, & gaudeat bono illi proue-
niente.Et ex ſignis etiam amicitię eſt communicatio in bono & in malo . Et
ſimiliter ſuorum ſignorum eſt,ꝙ actus amici ſit cõtrarius actui inimici de vna
& eadem re,quando alterutris comparati fuerint:ſicut ꝙ putaret aliquis, ꝙ ei
ſuffragarentur duo viri,quorum vnus ei opitularetur,alter autem ipſum prode
ret.Nam ille,qui ei ſuffragaretur,eſſet amicus,& qui eum proderet, eſſet inimi
cus.Poſtquam autem iam declaratum eſt,ꝙ amicus ſit , qui ſuo amico cuperet
bonum propter ipſummet ſuum amicum,& ꝙ hi amici ſint naturaliter,manife
ſtum eſt ꝙ qui benefcerunt alicui homini vel hoībus,aut illis, qui pro eis ſunt
illi ſint horum amici,quibus benefecerunt.Et ꝙ beneficium ſit vnus actuum
amicitiæ.Et ſimiliter qui in alios viros egerint maximas res laborioſas & de
fatigantes leuiter & ſolerter,ſunt ēt dilecti eorum,quibus hęc egerint:ſiue illę
ſimpliciter defatigantes res fuerint,aut ſolo tp̄e ſuę factionis ſint defatigãtes:
ſiue ipſimet hęc egerint,ſiue non egerint hęc ipſimet,ſed ipſi eſſet cauſa aduen
tus illius excellētis rei illis.& ſed illi,de quibus putatur ꝙ ipſi cogitēt bene fa
cere,ſunt amici.Et amãtes amantē ſunt amici ; & ſimiliter qui amãtur ab ami-
cis:& qui odiunt ēt illū,quem aliquis hō odit,ſunt illius amici,& ſic illi,quos
alicuius hoīs inimici odiunt,ſunt illius amici.Et oēs hi,hoc eſt amici , vidētur
eſſe amici,quia illis videtur ꝙ horum bona ſint ſua.& ideo optãt ꝙ bona, quę

sunt sua, sint etiam suorum amicorum, sicut sunt sua propter suos amicos: hoc est A
quia ipsi benefaciunt eis, & illos venerantur. huius occasione liberales & po-
tentes venerantur, hoc est, occasione, qua homines putant ꝙ eis conferatur vti
litas ex illis. Bonum aũt, quod illis prouenit ex hominibus, est ipse honor. stu-
diosi aũt gratifici sunt, qui largiuntur vnicuiq; ex bono, sicut ferre possunt secũ
dum singulas suas dispositiones. Minima autem suarum dispositionum est, quia
illi neminem penitus defatigarent, sicut dicit Arist. Talis aũt dispositionis sunt,
quando non viuunt ex suis socijs: hoc est, & sui socij non tradant eis suum vi-
ctum, sed suus victus sit ex suomet exercitio, & sui corporis labore. Horum aũt
studiosior est ille, cuius victus est ex re nobili; sicut est victus, qui est ex mili-
tia, quę fit scd'm legem non rerum vtensilium, aut suus victus fuerit ex venatu
& armentaria. Et vniuersalius suus victus est ex modo, quo non indigent con-
ciuibus, nisi eos ad hoc conduxerit ipsa senectus. Et de hac specie hominum pu
tatur ꝙ sint magis temperati quã alij nemini iniurij perfectę conuenientię. Et
illi etiam sunt dilecti, quibus conuenit ꝙ de eis fiant actus, qui de amicis fiunt,
aut hoc elegerint. Hi aũt sunt ipsi boni studiosi sibimet ipsi de se suisq; extra-
riis rebus contenti. Et ideo quando aliquis homo vellet amici beneficium gere
re versus suos amicos, hoc eis beneficio vsus esset, ac fęlices fortunati ẽt siue
cunctis bonis, hoc est animi & corporeis & exterioribus: siue beneficiis illis, B
quę solum virtutes sunt: siue rebus, ex quarum prouentu homines admirantur:
siue simpliciter siue respectu horum, quibus prouenerint, illi sunt amici. Et illi,
qui boni animi sunt, & quorum societas placeret: & si tota die comitarentur oc-
casione oblectamenti quod ferrent, absq; ꝙ suum colloquium sit fastidio, horũ
singuli sunt amici: quia eorum mores sunt optandi & faciles, & non vertuntur
versus peccatum & malitiam. & illi, qui non seruant iram, neq; sunt versuti,
neq; valde sensibiles sunt: hoc est non excitantur ad operandum malũ, quando
promouentur. Et ideo quicunq; eis coniunguntur, omnes hę turpes dispositio-
nes sunt vim inferentis, hoc est vtentis hominibus terrore quodam, & clamori-
bus apud orationem. & similiter sunt rudes homines. qui robore suorum corpo
rum ferrent verbera, vel ferrent quamcunque vim, quę in eos inferreretur: vel
in quibus congregantur ambę dispositiones, sunt prompti ad lites & ad corre-
ctionem suorum affinium, & vicinorum ac amicorum. & hoc siue quando illi
valerent illos corrigere, vel quando ferrent cogitandum, ꝙ sua correctio sit
quodãmodo cõmiseratio. Et illi qui laudant aliquos, amant ipsos laudatos. nam
sperant, ꝙ cõicent eis bona, quę apud eos sunt, propter quę eos laudarint: &
apud illos laudantes habentur amici illorum, quos laudant. & quando laus esset
verbis. non est laudãdus aliquis vllo bono, quod ei non insit. & vita eorum, qui C
egregij habentur propter indumenta ornata, & vestes mundas, non est amãda.
nam videntur ꝙ venerentur hominem ea mundițię, quę non fastidiant eos tur-
pibus aspectibus. Illi aũt, quos non pudet vitiorum, neq: corriguntur ex patra
ta culpa, qui hęc committunt, violenti sunt, violenti autem odiendi sunt. per vi
tia aũt intendo maleficia, quę hõ cõmittit aduersus Deum, & per culpas eas,
quas delinquit in socium. Illi autem qui non ferunt odium, nec permanent in
animi rancore & odij obseruantia, sed cito placantur & aufertur sua ira, ipsi ha
bentur amandi. & hoc, quia putatur de eis, ꝙ sicut illi sunt talium conditionũ
versus homines, sic sint versus suos amicos: immo illi digniores ad hoc censen-
tur. Et illi etiam sunt amici, qui non obloquuntur neq; dignoscunt maleficia suo
rum consanguineorum, & vicinorum atq; cognatorum, & qua illi sunt boni,
non est apud eos malum aliquod, Ac illi sunt amandi, qui non seruant iram cõ-
tra illos, in quos irascuntur, vel suo animo vellent illis inesse bonum. nam qui
contrarium huius sunt, contentiosi cernuntur. Et quos admirantur ab eis specie
differentes ac ipsi se ipsos admirantur, sunt amandi. nam nemo admiratur seip-
sum, nisi de re, quę vere virtus sit apud eum, qua sit admirandus. Et congauden
tes hominibus, qui sunt apud eos, sunt amici illorum quibus congaudent: & eui
dentius quando gaudium fuerit ex noto affectu, quoniam de illo putatur ꝙ di-
gnius sit illud gaudium stabile esse, & ꝙ ille non fingat illud gaudium. Et ho-

A norati amant honorãtes eos: & honorati habentur amici apud suos honorãtes. Et illi viri sunt amici, quos hõ cuperet, ꝙ ei ęmulentur, emulatione cuius nõ sit ex cusatio, neq; accusatio in ipsum. quia hõ non cuperet hoc ab alio, nisi ab homine, cui cuperet vt constarent suę virtutes. Appetit autem hoc ab illo, qua est apud ipsum dignus huius rei. & ideo qui apud te esset talis conditionis, aut esset tibi amicus: aut cuperes ipsum esse tuum amicum. quoniam quando est tuus amicus, dignior est, vt ei constent virtutes, quę tibi insunt. Et benefici habentur amici apud illos, versus quos egerint illud bonum, nisi succedere facerent illi bono malũ, quod sit vehemẽtius, & fortius; sicut est magnum stipendium, & graue seruitium. Et illi, qui amant affines, & remotos illos eorum, qui viui, & qui mortui sunt: hoc est, quorum mors est tempore proxima, inter ipsos affines vel consanguineos vel etiam alienos, quia mortui non coniunguntur nisi duabus conditionibus: quarum vna est, ꝙ sua mors sit proximi temporis: & secunda, ꝙ sint affines vel alieni etiam. quoniam vnusquisq; hominum amat occasione iuris amicitię illorum. nam quando homo amat extraneũ, dignius est ꝙ amet affinem. & quando amat mortuum, dignius est ꝙ amet viuum. & ideo sunt de numero illorum hoĩum, qui nimis amant suos amicos: & non parcunt amare eos. nam hę hominum species sunt bonę. homo autem amat bonos qui non sũt sui amici, tanto magis amicos, & quorum amicitia non est ficta, neque sunt apB parenter amici. Et illi sunt hominis amici, quorum non pudet eum mentionem facere eorum in turpem partem: quia amicus est ille, quem nõ pudet omittere illas res, quas homo ageret laudis occasione. Et vir inuerecundus amat inuerecundum virum: quia non timet ipsum, & tutus est de eo. Et similiter itaq; homo amat, quem non timet & confidit de eo. nam nemo amat virum, quẽ timet. Species vero actionum amicitię sunt comitatus, & cõuersatio cum hominibus. & consimiles huius speciei ex his, quę mutuo amici alterutris agunt. Amicitiã vero agentes sunt amici sustentatio, & prouidere ei, & ꝙ homo benefaceret alicui, quando non indiget eo viro. & quando egerit aliquod beneficium, non referret illud, & ostenderet ꝙ hoc egisset contemplatione illius, cui illud egerit, non occasione alterius rei. Hęc itaque est summa eorum, quę dixerunt de amicitia.

De inimicitia, & odio.

In inimicitia vero, & odio expedit ꝙ sumãtur hę tres res ex dispõnibus harum contrariis: quę notę sunt cognitione harum, quas retulimus. Inimicitiam vero agentia sunt facere, id quo homo irascitur, & vitii attributio, & accusatio. Intendo autem per vitii attributionem vilipensionem vniuersaliter: & per accusationem obsequium inter duas personas. Differentia aũt inter inimicitiam & iram, est quia ira fit rebus, quę fiunt in irascentem, aut in illũ, qui suo loco fuerit: odium aũt & inimicitia fiunt, & si nihil inimicus egerit in suũ iniC micum. quoniam nos odio habemus vitiis mancipatos; & si nihil in nos deliquerint. & vniuersalius quando putaremus de aliquo homine, ꝙ eius odium expediat, semper ipsum odimus. Et alia differentia est. nam ira fit in singulares: sicut sunt Zayad & Aomar. seu contra certos numero. inimicitia vero & odium posset esse contra genus. nam nos odimus Barbaros, & ipsi odiunt nos. & similiter inimicitia fit contra speciem, quia nos odimus latrones & bilingues, & homines omnes simul odiunt illos. Et tertia differentia est, quia ira temporis curriculis pacatur, absq; ꝙ ille, in quem est ira, aliquid egerit in irascentẽ, quod auferret iram ab eo. odium aũt non pacatur temporis lapsu: quotiens inimicus non egerit in aduersarium, quod inferret ei amicitiam. Ac etiam ira est appetitus, ꝙ occurat quędam certa res in illum, in quem est ira. odium vero est, ꝙ ab inimico occurrat in suum aduersarium res indeterminata: hoc est, ꝙ quotiens accideret ei malum, adhuc inimicus appeteret, ꝙ ei adueniat aliud malum. & hoc, quia qui irascitur, cupit ꝙ cadat in illum, in quem irascitur quędam certa res, qua leniretur sui cordis ęstus. inimicus vero non cuperet hoc, sed indeterminatũ malum: hoc est semper peius, ꝗ accidisset. Inimicitia itaq: differt ab ira his discriminibus. Pręterea quia noxiæ res faciunt odium, & magis nociuę magis gignũt odium, sicut est iniuria & ebrietas. & vlterius, quia irascẽti aduenit dolor cũ voluptate vt dictũ est: illi vero qui odit, nõ aduenit voluptas. Rursus quia

ira aufertur paucis rebus, quas homo ageret, hoc est lenibus verbis: odium vero non aufertur per hoc. Preterea quia irascens cupit, ꝙ accidat in illum, in quo est ira, aliqua vis tantum modo cum hoc, ꝙ non priuetur esse. Inimicus vero optat, ꝙ suus aduersarius omnino priuetur mundo. Non autem est, ꝙ his rebus, quas narrauimus possumus oratione stabilire, qui sint inimici vel amici, aut eos ita constituamus & si ita non sint: hoc est, aut nimici vel amici. Et similiter possibile nobis est per notitiam harum earundarum rerum confutare rationes loquentes de amicitia & amore: hoc est, ꝙ talis sit amicus. Hoc autem fit, vt diximus, per notitiam quid sit amicitia & inimicitia, & ira; & per notitiam illarum trium rerum de singulis illarum, hoc est eas agentia viros aptos, eas operari, & pati ab eis. Confert autem notitia constitutionis inimicitiæ & irę ad constitutionem iniurię. nam vna causarum, quibus iniquus iniuria afficit est inimicitia & ira, vt ꝙ cõstituerimus ꝙ Zayad sit nobis iniurius: ; qa inter nos & ipsum sit inimicitia, Et hoc ē vltimum eorũ, q̃ dñr de amicitia, & inimicitia.

Caput Sextum. De Timore.

Timor qd.

NOtitiam rerum illius, a quo fit timor, & de quo fiat, hoc est ipsum agentium, & illorum qui timent, nos itaque declarauimus hic, postq; definiuerimus quid sit timor. sicut in pręcedẽtibus capitulis fecimus. Est autem timor dolor. vel titubatio ex mali imaginatione, quem hõ timet, ne ipsum corrumpat vel torqueat. Intendo autem per dolorem mœstitiam & angustiam, quę animę aduenit; & per titubationem errorem animaduertentię: per corruptionem ipsam mortem; & per tormentum id, quod est citra ipsam mortem. Adiectum autem est in malo terribili, & corrumpat, vel torqueat nam possibilitas essendi vitia homini sunt mala contingentia, sed hõ non timet ea, sicut sunt iniqui & pigri; neq; corruptio omnis, quę fit pauca corruptio vel tormentum perterrens, sed quod sit vehemens. quia nemo timet quod paucum est. Neq; etiam est timendum ea, quorum casus esset futuro & remoto tempore, sed quę successura sunt proximo futuro tpe. quia nemo timet malum futurũ quod est remotum. cuius signum est, quia quilibet hõ scit ꝙ sit moriturus absq; dubio, sed quia nescit ꝙ citius futura sit de proximo, non timet mortem. Cum autem timoris hęc sit definitio, notum est ꝙ terribilia sunt ea quibus putatur, ꝙ insit vehemens vis ad corruptionem. hoc est perditionem, aut ad inferendũ aliquam speciem damni conducentis ad dolorem vel tormentum vehemens, aut corporeum, sicut sunt depressio & vilitas. Quod aũt id quod est talis conditionis sit terribile, est per se notum. Nam terriblie est malum, quod putatur propinquum, & ideo periculum, & inuasio vehemens est prope rem terribilem, quod agit odium, & iram in ipso timido, & ipsum promoueret ad propulsionẽ & obiectionem rei terribilis. Quando aũt homo cupit malum. & valet ad illud certum est ꝙ eius malum est actui propinquum, & necessario est terribile. Preterrentis autem dipõ est, sicut dispõ iniqui: hoc est quia iniquus fit iniquus faciens cadere nequitiam his duabus rebus; hoc est, valore ad nequitiam, & desiderio ipsius nequitię. nam iniquus actu infert nequitiam, quando valet ad nequitiam agere quia iniquus sine dubio semper vult agere nequitiam, & eius appetitus pręcedit suam actionem. Accidit aũt ipsa nequitia, tpe, quo vim habet ad illius actionem, Sic ergo, quando ambo hęc congregantur in eo, eius nequitia fit propinqua. & similiter timor etiam fit ei in quo coniunguntur hęc duo, hoc est valor, & voluntas. & ideo nemo timet imbecillium malum, licet velint malum inferre: sicut non timentur robusti, quando nolunt facere malum, & plures homines impedit a maleficio ipsorum imbecillitas, vel timor mali perterrens eos, ne eis fiat. Malum autem cadens in aliquem, quod iam factum est, in alium virum, est magis terribile. Et illos. qui habituati sunt facere vehementia excessiua mala, viri naturaliter ipsos timent. Et qui possunt sumere pœnas, sũt terribiles, nisi habeant morẽ indulgendi, Et vniuersalius qui habent valorem

A ad damnum, semper sunt terribiles apud illum, in quem possibilis est illa species damni. exempli causa, qui latrones perterrent diuites, non inopes. Hoc autem ita fuit: quia nequitia vt plurimũ fit hominibus apud potestatem: hoc est, ꝙ vbi reperitur valor, ibi inuenitur nequitia. & illi, in quos aliquando cadit nequitia, & putant ꝙ futuri sint, vt in eos nequitia inferatur, semper timent tales viros iniquos. Et illi, quibus semper prouenit oppositum eius quod sibi sperãt, sunt timidi. Et illi, quorum naturę est nequitia, quando habuerunt valorem, fiũt terribiles. Et quicquid est, in quo non possunt duo communicare, id est vehamẽs & mirum terribile, sicut est principatus, & fugnentes dominio, & imperio, semper sunt timendi, & eo magis quando hęc fuerint nocere cupientibus illis, qui in promptu occurrerint, & aliis dignitatibus fungentibus. Et illi, quos timent homines studiosi & habentes perfectiones, sunt timendi: siue sint de illis, qui non sint remoti ab hac dispositione: siue hęc dispositio eis peruenerit, quando magnificati essent, & auctus esset suus valor. Et amici illorum, in quos facta sit nequitia, sunt timendi ab inferentibus in eos nequitiam. & similiter amici inimicorum sunt timendi, sicut est timendus inimicus. Viri autem iracundi, qui citius promouentur ad iram & cholerae effusionem, non sunt timendi apud irã & furorem: nam cuius aufertur horum ira. sed stabiles sunt timendi in ira & odio: & viri tenaces astuti, qui non patefaciunt malitias quas intendunt, an sint
B propinquę, vel distantes. Et illi sunt contrarij iracundorum. & hoc, quia de iracundis putatur ꝙ non ostendant aliis vigorem, pręter illum quem habent. Tenaces autem ostendunt hominibus valorem pręter suam potestatem, Et omnes hę res timendę magis terribiles sunt, quando corruptio casura ex re timenda fuerit ex his, quorum corruptio non potest propelli: immo suę corruptiones essent totalitatis corruptiones. & eo fortius, quando suscipiens corruptionem nõ posset reintegrari de sua corruptione, immo in eum acciderent contraria abhorrenda ab eo. Et illorum, ex quibus non est homini euasio, timor est vehementior. Et vniuersalius mala terribilia sunt illa mala, quę fiunt aliis, quando illorum fieri in his aliis est ex his, quę conducunt ad imaginandum suum casum in aliquo homine. & hoc occasione similitudinis, quę esset inter illum, & inter illos alios, quibus accidit illud malum. Exẽpli gratia, quia iuuenis pauet a morte, quando videt ꝙ apprehendisset talem iuuenem, qualis est ipse, non quando accidisset seni, vel decrepito. Hoc autem, quod retulimus de particularitate rerum terribilium, & rerum, quę sunt fortioris terroris & vehementioris, proximum est vt sit introductorium ad omnes alias, exceptis paucis, quas homo posset ex se ferre. Quę vero sint dispositiones hominum, quę quando eis insunt, fiunt timidi. nunc nos narrabimus eas. Et dicimus ꝙ terror sit hominis timor,
C ne ei veniat malum terribile. Hoc autem est per se notum. quia nemo est qui putet, ꝙ ei non sit peruenturum aliquando malum, & omnino timeat. neque si meditatus fuerit mala, quę ei venient, timet illa omnino, neq; etiam timet homines, de quibus dubitat, ꝙ an illis non proueniret ei malum vllo pacto. neq; timet, quando putat, ꝙ eum non apprehendat malum. Cum autem hoc ita fuerit, timor ergo neecessario fit illis: qui putent ꝙ eis prouentura sint mala; & malorum, quę putant ꝙ eis sint prouentura: & hominum, quos putant, ꝙ illaturi sint aduentum huiusmodi malorum, & quando putant apprehensionem eorum ab illis malis, & ipsa esse impressa. Cum autem vniuersaliter hi sint timidi, manifestum est, ꝙ illi, qui putant ꝙ eis non sit futurum malum aliquod, sunt corporibus robusti admodum decoratum dispositionum secundum res. quę extrinsecus sunt. Et illi etiam, qui putant se habere has duas dispositiones, licet non ita sint: hoc est, & corporis decus, & conuenientiam rerum extrinsecarum, dispositionumq; decentiam. Et hinc est, ꝙ huius speciei homines reperiuntur, qui culpãt hominem suis vitiis, & iniurii, & audaces tradentes se pesiculis. Causa aũt huius imaginationis est valoris quidem ex iuuentute & robore. & hoc, quia iuuenis & robustus putat de se, ꝙ bene valeat; & si non ita sit. Decentis autem dispositionis proptet res extrinsecas accidit hęc imaginatio duabus ex rebus, & nimiis opibus, & amicorum copia, quapropter ęstimant se, vt signum ad fa-

gittam cuiusq; aduersi, sed imbecilles ad mala, qui timent suum casum propter debilitatẽ, sunt illi, qui actu patiuntur ipsum malũ. Sed est differentia inter illos, quia his inest spes euasionis: illi autem procurant suam adeptionem. Signum aũt hoc ostendens est, quia illi apud timorem indigent consilio. Nemo aũt timens consulit de eo qd' timet, neq; de eo qd' timet & nõ sperat euasionẽ ab illo. Et ideo definitio timoris est, quo timidus sperat ex actu, quẽ ab illo imminẽt suam ablationẽ, est timor, cum quo coniungitur spes euasionis ab illo terrẽte eũ. Et ille est timor, qui cõfert huic arti: hoc est, quem expedit oratori, vt ipsum stabiliat in aĩum illius, quẽ vult terrere: hoc est iudex vel auditor. & hoc, qñ illis cõstiterit, ꝙ possibile sit, ꝙ illis proueniat malũ ex sua lite, aut ꝙ malum exitũ habebit. vt quãdo diceret eis, ꝙ alijs hoc contigisset ex suis cõsimilibus & talibus: & ꝙ multotiens accidant homini mala, quę non putat esse mala, aut mala, quę hõ putat ꝙ ei non succedant: vel ab hominibus, de quibus nõ putaret hoc, vel tẽpore quo nõ putaret. & cõsimiles orationes his. Hoc itaq; declaratũ est, qd sit timor, & res ipsũ agentess, & hoĩes apti ad hũc affectũ.

A

Caput Septimum. De Fortitudine.

B

Expedit etiã ꝙ declaremus quid sit fortitudo, & quę sint res ipsam agẽtes: & quę sint dispositiones, quę cum insunt hominibus, fiunt ei apti ad suscipiendum hunc affectum, hoc est fortitudinẽ. Et dicitur, ꝙ fortitudo & confidentia sint contrarium timoris. Illę autem fiunt apud imaginationem seu cogitationem spei euasionis, quę sit quasi proxima: & imaginari timenda esse aut oĩno ablata aut remoti casus: & putare res largiẽtes fortitudinem esse proximas, ex quibus sequitur fortitudo. Et intendo per largiẽtes fortitudinem, copiam diuitiarũ, qua propellerent terribilia occurrentia. Ac si homo imaginaretur repulsionem, & reuersionem hominis, qui ipsum terrefaceret per rem, qua perterrefaceret, illud est ex his, quas largitur ipsa fortitudo. Et similiter si putaret, ꝙ habeat plures fautores viros nobiles, qui eum cauerent, ne malum ei accidat. Et ex his, quę largiũtur fortitudinem ipsi homini, & ipsum tutantur, est, ꝙ ipse non sit iniurius propter timorem meritę pœnę ipsius iniuriæ, neq; sit lacessitus iniuria propter timorẽ reditus iniuria in ipsum. Et ex his quę te tutantur ab aliquo homine, est, ꝙ inter vos non sit contentio, nec liuor alicuius rei omnino: siue putetur de te, ꝙ tibi sit vis ad contentionẽ, siue non habeas huiusce modi vim. Et ex his, quę largiuntur confidentiam ab aliquo homine, est amor & intuitus sibi pręcedẽs scdm effectũ vel affectum: hoc est, sicut est condonatio bonorũ aut commiseratio eorũ. Et ex his, quę largiuntur confidentiã de aliquo homine, qui esset timendus, est, ꝙ ille homo sit officiosus gestorum nobilium & excellentium virorũ, & diligat connumerari eis, vel operaretur actiones ambarum specierũ simul. Dispositiones vero, quę quando insunt quibusdam viris, fiunt eis fortes, sunt hę: quarum vna est, ꝙ putetur ꝙ parati sint propellere & corrigere mala eis occurrentia, prędominãdo rei quam timẽt collaturam eis illa mala: & ꝙ ipsi nõ dolerent ea, vel nõ proueniret ex eis perditio: hoc est ex illis malis eis casuris. Et illarũ est, ꝙ iam sępe passi fuerint flagellũ summi mali, & ab eo euaserint. hoc enim est ex his, quę tibi largirentur fortitudinem contra timendum malum. Et aliquando reperiuntur homines, qui non timent mala contingentia, neq; dolent eis duobus modis: quorum vnus est, quando non nouerint illã rem timendam: hoc est, ꝙ illius sint ignari. & secundus modus est: quia iam experti sint illã, & cognoscant eã. et hoc est notum ex eo, quod accidit in fluctuatione maris, eiusq; procella nauigantibus per ipsum. quia qui non sunt experti maris tempestatẽ, sunt fortes propter ignorantiam eorũ suę submersionis. Et illi, qui eam experti sunt, fiũt etiã fortes aduersus illam, qua consequuta est eis cõfidentia de illa. Et ex his, quę tutum reddunt a timendo malo, est ꝙ non sit timendum apud consimilem virum, & ei conformem: vel apud illum, qui esset infra ipsum, licet iam putetur

C

A ꝙ malũ saltu transgrediatur domos viliũ, & ingrediatur domos eximiorũ: sed id, quod magis est consuetum est primũ. Et illi, qui putant ꝙ sint prestantiores magistratibus eis imperantibus, non timent illos. Et similiter qui vere sunt prestantiores illis, & qui illis equantur dignitate, non timent ipsos. Et similiter qui putãt, ꝙ abundent rebus, quibus eis conueniret perfectio & magistratus, sicut est diuitiarum copia, & corporis robur, & custodia fratrum & conciuiũ & valentium militum, vel omnium aut nobiliorum & excellentiorum ex illis apud illam gentem: quia hoc nihil refert. Et ex illis, que largiuntur fotitudinẽ & tutantur, est, ꝙ homo non sit alteri iniurius, nisi suo inimico iniuria, qua terreat suum aduersarium solum. Et vniuersalius homines illius speciei, qui bone dispositionis sunt circa ea, que sunt inter ipsos & inter Deum sunt tutiores. Et similiter qui fuerunt decentis dispositionis circa ea, que sunt inter eos, & inter homines. Et similiter qui apud homines fuerint talis dispositionis, constituũtur in cõmercijs quodam signorum significantiũ decẽtiam dispositionis. Et illi etiam, quorum dispositiones sunt conuenientes apud dicaces, hoc est sua lingua valentes; sicut sunt oratores & poete: & apud intelligentes non timent. quia quando tuti sunt de his, tanto tutiores sunt de alijs. Et ira etiam est ex his, que fortitudinem largiũtur. Et ex his que fortitudinem largiuntur homini, & suam
B iram extendunt, est, ꝙ sit lacessitus iniuria non iniurijs. Lacessitus vero iniuria fortificatur ire occasione, & ex eo ꝙ credit, ꝙ Deus eripiat lacessitis iniuria. Et ex his que conferunt fortitudinem in opere ipsius mali, est, ꝙ homo putet ꝙ ei non accidat malum: vel si ei accideret ipse illi repugnaret, et destruet suas causas. Iam itaque sufficienter dictum est de largientibus fortitudinem & inferentibus timorem.

Caput Octauum. Sermo De Verecundia, & Vituperio, & Inuerecundia.

QVe vero sint res, quarũ hominem pudeat, vel non pudeat, et apud quos hoĩes sit verecũdia, & que sit dispositio, q̃ quãdo homini inest, accidit ei hic affectus, scietur ex his que dicemus: quod est, quia vituperij vel verecundie definitio est dolor, vel perturbatio accidens apud maloruũ casum, que hominẽ constituũt non laudandũ, vel tempore presenti, vel preterito, aut futuro. Inuerecundia vero est paruipensio, & paucitas doloris & contristationis defactione harum rerum: hoc est illarũ rerũ, ex quibus est verecundia. Cum autem hec sit verecundie definitio, manifestum est ꝙ hinc fiat vituperatio hominis: hoc est, ex eo ꝙ ex malitijs reputatur vilis abhorrendus, quã
C do sibi hec de ipso apparuerint, vel illi qui in ipsum inspiceret. quicquid fuerit, huiusmodi est vel opus prauorum, vel scelestorum. Intendo aũt per opus prauorum, illud, de quo prouenit alijs ab eo damnum: sicut est commissorum abnegatio, & detentio iniquitatis causa. Per scelestorum vero opus intelligo vitia, ex quorum maioris parte nõ prouenit damnum alijs, sicut est proijcere arma, & fugere ratione pusillanimitatis & timoris. Et ex malitijs scelestibus, quibus homo verecundatur, est societas alicuius, cuius societas non est conueniens, quando sua societas non deceret illi: aut quorum societas non est conueniens, sunt habentes malitias & habentes viles mores. Et ex rebus abhorrendis etiam, ex quibus homo recederet propter pudorem, est emptio ex rebus abominabilibus vel scelestis aut imbecillibus: sicut qui emeret rem mendicorum aut mortuorum. Et ex moribus, quibus homo vituperatur, est ꝙ sit diues, & non sumatur aliqua vtilitas ex suis diuitijs. & si qua vtilitas ex eo sumeretur esset minimum quid. & huiusmodi est, ꝙ petat res mutuo ab eo, qui illis indigeat: & esset quando pollicitus esset alicui aliquam rem, & ille peteret eam ab eo, si ipse postularet eam, quasi ea indigeret, vt ille abstineret ab ex petitione rei ab eo quam promiserat illi. Et huius contrarium, hoc est, ꝙ qñ peteretur aliqua res a petente, ipse peteret qđ ille proposuerat, vt ex seipsa repellatur petitio. Et ex illis, quibus vituperatur homo, est, ꝙ laudet aliquem virum, qñ videret eum

Verecundia quid.

Vnde fiat vituperatio homini.

anhelare necessariorum.expetitionem,& vl tra illud tempus nō laudare illum: D A
immo quando videret, ꝙ eius spes sit amissa & ꝑdita, aliquando converteretur in illius vituperium. Et ex illis, quibus homo vituperatur, sunt assentationes, q̄ sint quasi laus, & hoc, sicut si laudarem hominem ꝑ plusquā ei insit, vel ꝓferat scelera & vitia sub forma virtutum, vel ꝙ alicui viro contingeret animi dolor vel angustia, & ostēdet hoībus, ꝙ ipse sit vehemētioris ei doloris quam sit & fortioris mœstitię. & ex his consimilibus ex eis, q̄ sunt huōi ex signis assentationū. Et ex his, quibus homo vituperatur est parū ferre dolorem vel tormentū: sicut accidit senibus, qui conducunt putare, ꝙ eis contingat ex senectutis imbecillitate plusquā eis insit: Et sicut accidit delicatis, & fungentibus imperio, qui tremūt ratione sui dominij ex minima cā, quæ eis accidat: cū putassent ꝙ nulla vis eis inferatur. Et similiter ab his qui fuerint iis imbecilliores: hoc est hi, quibus minima debilitas videtur summa imbecillitas. nam omnes hę dispositiones sunt vituperandę, & sunt signa vilitatis & depressionis. Et ex his, quibus aliquis sit vituperādus, est, ꝙ sit ille vir vituperās & deturpās aliū de bonis passionibus vel actibus: sicut ꝙ ipsū vituperaret de actu liberalitatis, vel de cōpassione sui amici, aut de pietate & cōmiseratione eius. Et huiusmodi ē et est, ꝙ homo laudet se ipsum, aut narret de sę res decoras, vel tribuat sibi operationes aliorum. nam oīa hęc sunt signa iactantię. & ex his moribus scelestis: quos diximus sumitur signum illorum, de quibus mentionem nō fecimus: quia singulariū simplicium malitiarum & vitiorum sunt quidam actus & signa, quę eos significant. Et ex hominis vituperationibus est, ꝙ eius gesta sint ad modum vituperādorū, et si non sint vituperanda: sicut ꝙ quidam vir esset familię aut reipublicę, quę essent scelestę. nam ex his homini accidit vituperiū, licet ei non insint res, quarum ipsum puderet scdm se. Et ex his, quibus homo vituperetur, est, ꝙ eius consimiles et compares viri agerent decoras operationes, quibus ipse communiter caret secū: hoc est in omnibus illis, aut earum maiori parte. Intendo autem per eius consimiles, genere ęquales, & qui fuerint vnius reipublicę. & per compares intendo illos, qui sunt animis propinqui: & qui vna dispositione fuerint cōnexi, aut societate vel amicitia, aut qui vnum finem intendunt: & vniuersalius quicunque coęquantur vna re: sicut ꝙ sint homines vnius artis vel vnius exercitij. Hoc autem fuit, quia hominis differentia & diuersitas ab eis, qui ei coæquantur, est illi vituperium, absq: excusatione etiam pœnarum eis occurrentium, & malorum, quę eos opprimerent. & hoc, quia quando homo non communicarei cum conciuibus in laboribus eis contingentibus & cum amicis in angustijs eis accidentibus, esset ei vituperium: et similiter in omnibus reliquis bonis & malis. Et omnes actus vituperationū, quos diximus, aduenіunt his hominū speciebus, quas numerauimus: & hoc scdm plurimum: sicut sunt scelesti animo viles, & cōsimiles, Et hi actus, quos narrauimus, sunt actus prouenientes ex malitia & turpitudine morum: & tanto magis, quado homo ex se esset causa illorum talium actuum, Vituperationes vero, quę homini adueniunt ex hoc ex his, quæ ei proueniūt ab alijs, si fuerint ei ob temperantes, aut secum annexi, quocunq; modo connexionis, sunt quęcunq; sint ex his, quibus intenditur illū vilipendere apud homines, & ipsum vituperare. & hoc est sicut omnibus dispositionibus vilibus turpibus: sicut ꝙ abraderet suam barbam, aut induere virum vestem muliebrem. sicq; de omnibus coitibus, qui fiunt cum mulieribus & pueris. & huiusmodi est turpitudo & vilipensio. Et intendo per turpidinem famositatem rei turpis apud homines. Per vilipensionem vero, sicut ꝙ paruipendatur & iniurietur, vel sit solus, neminem saluum facientem habens. Et ex his rebus turpibus sunt illę, quas homo componeret, & eas constitueret ex alijs, occasione malitię & turpitudinis: sicut est actus illorum, qui non animaduertunt quo modo acquisiuerint diuitias ex modis turpis acquisitionis. & ęquum est, siue hę res aduenerint homini serio vel absque electione; sicut est fornicatio hominis vxorum suorumque natorum. iam enim ex hoc illi adueniret opprobriū, siue hoc fuerit suo arbitrio, siue fuerit non pręmeditate. Et ex his, quibus homo esset vituperādus, est ꝙ experat sui sanguinis vindictā, Hę itaq;, quas diximus

A & eis consimiles, sunt dispositiones, quibus, qñ in essent hominibus, vituperarentur & opprobrio discernerentur. & ipsę sunt res, quę agunt verecundiam & vituperationem. quoniam vituperatio & verecundia accidunt homini, quãdo imaginantur rem laudabilem, qua laudetur, & iam esset ab eo ablata. Quoniã vituperatio fit propter imaginationem priuationis laudis: laudis autem priuatione homo contristatur, quando esset ex venerandis hominibus: manifestum est, ꝙ ipsum non pudeat cuiuslibet. Quando aũt res ita fuerit, pudet hominem vniuersaliter virorum, quorum laudationis defectum doleret, quorum est species hominum qui te admirantur, & timent magno excessu, & similiter puderet te speciei hominũ, quos tu admiraris, & puderet te ẽt illorum, quos cuperes ꝙ te laudent. Ac illos oportet te admirari, quorum laudes homines non vilipendunt. Homines aũt admirantur quemcunq;, qui habet aliqđ bonum excellens nobile: sicut sunt posseſsiones & scientia: vel homines admirarentur illum, qui habet aliquod bonum, quo admirantes inpigerent valde nimium: vel quo indigeret qui esset prior q̃ sapiens admirãdus: & vl'ius qui esset altioris partis, q̃ hõ admirãdus. Illi autem, a quibus homo cupit honorari, sunt homines ei consimiles: & hoc aut sui ęquales, vel qui sunt suę gentis, aut eius conciues : ac etiam species hominum, de quibus homo putat ꝙ eorum ęstimationes, & credulitates sint vere credulitates. nam videtur ei ꝙ illi sint habentes ingenium & intellectũ, sicut sunt senes, & rectores. nam homo cupit honorari ab his. & res turpes, quę ocultatim sunt euidentes, & publice fiunt, sunt quibus homo verecundatur magis quam ab aliis. Quando aũt res ita fuerit, expedit ꝙ pudor sit maior illorũ, qui semper sunt prope hominem: & illorum, qui ipsum apertis oculis inspiciũt. & illi, quos non pudet horum, sunt turpes species hominum. quia certum est, ꝙ inspicientes hominis gesta, aut laudant vel vituperant ipsum. & imaginatio priuationis laudis, est quę operatur pudorem, sicut pręmissum est. Et illius speciei hominum, cum quibus homo non auderet iocari, & caueret eos, iam puderet hominem ipsum. hęc enim species est hominum, de quibus homo putaret, ꝙ non habeat opinionem, in qua sit confidendum, & in ea sustentandum: sicut est res, in qua ille homo erraret, vel putaret ꝙ erret in ea. Illi autem ipsum digerent, si errasset in illa, vel ostenderet ei suam imaginationem. nam homo extenderet suas actiones aut ipsas publicas faceret singularibus egregiis hominibus. Illi autem sunt illa species hominum, quos putaret ꝙ continerent regimen & directionem eius. & ideo discipulum non pudet sui magistri aut amici, cum quibus homo versatur quiete & humaniter: sed ab his qui sunt alii ab his duabus speciebus homo detineretur sermone absolui, aut in effectu audere coram eis. nam illi ipsum vituperarent de hoc: adeo ꝙ si ipse licitam diceret aliquam rem, quam ipse putaret. & non esset sicut ipse putasset, putaretur de eo, ꝙ iam egerit id, quod licitum dixisset, & vilipenderent obloquentes in suum honorem, quo ad hoc, siue ea res esset sicut putauerat, siue non esset. & ideo non reputatur vtilitas in lacessito iniuria malum, quod obloqueretur in eum, qui ei iniurius fuerat: sed tamen alteri harum duarum specierum hominum, hoc est in quibus esset confidendum & eis sustentandum, quando timetur error, aut ipsius amicis. Ac etiam pudet homines illius speciei hominum, qui obseruant hominis scelera & ipsum arguunt de errore. & illi sunt homines vtiles apud omnes. & similiter est species hominum, qui fingunt se męstos propter constitutionem scelerũ ex suis verbis & stabilitas illorum erroris eæ per actum vilipensorum derisorũ. Intendo autem per vilipensores paruifacientes hominem; & per derisores fingentes: hoc est, qui fingunt rem admodum vilipensionis illius. & hi homines odiuntur, & eorum pudet homines. & nomen vituperii verius est de his, qui dicti sunt quam nomen pudoris. & hoc, quia pudor est illius, de quo putatur ꝙ bonum: & vituperium fit de illo, de quo putatur malum. & ideo pudor virorum malitiam habentium est mistus timori. Et illi, quorum hominem pudet, sunt homines, qui illum non vituperarent omnino de aliqua re. nam ille putat, ꝙ ipse sit apud illos in gradu illius, quem admirarentur. & illius te puderet, qui aliqua necessitate te indigerit, & tu satisfecisses eius libito. nam ille apud te esset ex

apud te esset ex illis, qui te laudarent, & non vituperarent, Et hi etiam, hoc est, quorum hominem puderet, sunt, qui vellent hominis amicitiam narrare. nā secundum hanc dispositionem notificarēt eius virtutes solum. illum autem pudet, ne illis constaret aliqua res vituperanda. Et quorum te est pudendum, sunt illi, qui non inspexissent in homines aliquam rem, cuius sit pudēdum. Preterea quā homines non pudet horum scelerum, quę diximus solum, sed etiam signorum & rationum, quę illa significarent, & hoc, quia non puderet eum fornicationis solum, sed rationum, quę significarent ipsam fornicationem: & similiter non puderet eum operis ipsorum scelerum, sed etiam locutionis de ipsis: nam locutio de eis est signum, vel ratio de eorum actione. Hęc itaq; sunt species hominum, quorum est hominem pudendum. Illi vero, quorum non est pudendum, sunt, cum quibus homo comiter oblectaretur, & inspiceret sua negotia. Hi autem sunt duarum specierum, videlicet fratres, & fautores. Fratres quidem sunt, cum quibus homo fungitur opere decoris, quod decorum est apud multitudinē absq; q̄ vere ita sit. Fautores vero sunt, cum quibus fungitur opere simpliciter decoro quod vere decoris est, vel in imaginationis initio. Et illi, quorum hominem non puderet, sunt homines viles & abominabiles. nam illi, quorum opinionem non ęstimaret, sit ne bona aut mala de eo, neq; q̄ quispiam eorum laudet vel vituperet ipsum, similiter eum non puderet illorum: sicut nō puderet hominem bestiarum & infantium. Et pudor hominis suorum gnatorum & alienorum nō est vnius modi pudor, & hoc, quia pudor qui habetur apud te cognoscētes, est vere vituperandorum. ignotorum vero est cogitatione & secūdum famam turpe. hę itaque sunt species hominum, quorum hominem puderet, & quorum non puderet. Speciei vero hominum, quibus maxime inest hęc passio, hoc est pudor quidam, sunt viri, qui credunt se esse vnius specierum, quorum diximus q̄ sit pudendum: sicut sunt illi, quos homines admirantur: & admirandi, quorum diximus q̄ sit pudendum. nam quando homo crederet de se, q̄ sit vnus istorum, pauca ex re festinat verecundia in ipsum, ratione sui timoris, ne mirum sit apud illum, qui ipsum admiraretur, si sibi crederet, q̄ admiraretur ipsum. Illi vero, qui alios admiratur, festinat verecundia occasione, qua, qui omnem rem admiratur, omnis res magnificatur apud ipsum: & ipse afficitur minimo turpi, & illud timet quod plures homines non timerent. Et huius speciei hominum, hoc est, quibus festinat pudor, sunt viri, qui cupiunt esse admirandi apud alios: & qui hominibus indigent necessitate suorum negotiorum, valde eos pudet. Et aliquando festinat pudor speciei hominum, qui non sunt summo laudandi, neq; egeni. nam illi timent ne eis festinet vituperium. Hi autem sunt secundum quandam mensuram laudandi. nam non est qudor illi, qui penitus non est laudandus. Et vt plurimum hominem pudet, quando viri, quorum ipsum pudet, inspicerent ipsum. Et ideo, quando quidam voluit augere iram cuiusdam propter verecundiam & vituperiū, quod ei contingeret ex negligentia cautelę a columbis, finxit ei columbos esse exercitus inspicientes ipsum. egit autem hoc, vt augeretur feruor sui cordis ad cautelam. Et ideo, quando iracundi et furiosi sumunt pœnas alicuius hominis, vel quorundam virorum per vilipensionem, qua ipsos afficiunt, cupiunt cunctis gentibus ostendere pœnam, quam ab illis sumūt illos afficientes ea vilipensione, vt sua cogitatio vertatur, vt venerentur ab illis, quos ea vilipensione afficerent, hoc est, ab ipsis vilipensis. Et quam mirabile est, quod apparet de furiosis & iracundis in affectu, qui eis aduenit, cuius sit pudendum: & est rerum, quę adueniunt eis, vel aduenerint suis parentibus, aut aduenerint admirandis ab eis: & vniuersaliter in illo, propter quem eos puderet. & illi sunt viri, quos prędiximus. & similiter ex illis apparent vehementes ictus cautelæ & feruoris ad illos, quibus attributionem habent: sicut suis doctoribus, vel suis consulibus, aut suis dominis, & omnibus his similibus ex illis, quorum gloriam & honorem cupiunt, qm̄ q̄ maximū est qđ agunt iracundi & magnanimi in talibus excellētijs, nec obmittūt aliquam rem incognitam, quam exposceret ipsa cautela, adeo q̄ propter hanc suam negligentiā eis contingeret vituperium. & magis fit ex eis hoc opus, quando putant, q̄ hi,

Qui verecūdentur.

A quos torquent, inspiciant eos: nam ipsi non desisterent tergiuersari eis. & duplatur suus pudor, & verecundia propter id, quod neglexerint, & propter ipsum ceciderint in vituperium. Et ideo quando quidam victor rex Grecorũ educere fecisset quosdam viros, vt interficerentur. in quorum cœtu fuerat quidã poeta, quando illi abscõdebant suos vultus, & pudebat eos illius vituperii quod ei cõtingeret ex sua interfectione, ille dixit eis: audite queso fratres; expediebat vobis hoc facere, hoc est vultus absconsionem, & huius operis pudor, si singulis ĩmanescentibus diebus tergiuersi essetis; adeo ꝙ successiue sagittatores vos periequuti essent. vos vero non ita egistis, nec timuistis hucusq; inspicere Grecos; quid ergo nunc vobis inest cuius vos pudeat. Hec itaq; est summa eorum, que dicta sunt de pudore. Inuerecundię vero sermonem, certum est ꝙ nos possumus cognoscere ex rebus, quę dictę sunt in capitulo pudoris, cum sint sibi inuicem contrarij: hoc est, ꝙ nos cognoscemus de inuerecundia tres res contrarias tribus rebus, quas nouimus in capitulo pudoris: hoc est cuius hominem pudeat, & cuius non pudeat, & de qua re sit pudor. Inuerecũdia

Caput nonum. De constitutione Gratiæ, & reditu gratiarum.

B

SCire vero quid sit gratificus, qui est ille, cui debetur gratiarum actio, & quę sint res, quę sunt gratię, & qui sint viri qui grati fiant, quę sunt tria loca, ex quibus orator constituit ipsam gratiam, nos itaq; illud declarabimus. Et dicimus ꝙ gratia sit id, quo eo fungẽs dicitur gratificus. Res autem, quę quando optatę essent, sunt gratia, illę sunt altera duarum rerum: vel officium quod est suffragium corpore, vel beneficium quod est suffragium opibus vel honore. fit autem suffragium corporis & opum propter honorem: officium vel beneficium sunt gratia, quando recipiens illud beneficium vel officium, non reperiret illud officium vel beneficium ab alio homine q̃ꝫ a benefico. & illa est gratia, quę cum hoc etiam non prouenit ab ea suo efficienti aliqua res, sed tota est propter beneficium suscipientis. Et aliquando gratia fit excellens respectiue, & si secũdum se sit parua ex vna quinq; rerum. quarum vna est, quando fieret apud uehementem eius indigentiam, vel tempore tribulationis, quando nemo vlli viro prouideret, sicuti est tempus pauoris, quo homines terrentur se inuicem adiuuare, vel si solus ipse esset beneficus, vel ipse esset primus beneficus, tunc suum beneficium excederet beneficium aliorum. Res aũt, Gatria quid

C apud quas est vehemens indigentia, est trium specierum. vna est optatorum ad vitam necessariorum. & secunda est illorum ad quę augetur animę cupido, & si non sint necessaria sicut est fructuum desiderium. tertia autem est, quę esset rerum, quarum defectum doleremus, vel nos torqueret. nam appetibilia optanda sunt, quorum defectum dolemus, vel ipse nos torquet. Appetibilia aũt, quę sunt huius dispositionis, sunt duarum specierum. quędam species est consueta & optata, & sunt ipsa dilecta: & aliqua species est illorum, quę homo cuperet, & appeteret, quando in tribulatione & angustia existeret. nam qui cecidit in abyssum angustiarum, appetit exitum ab illo. & sic lugubria agens appetit a lugubribus releuari. & ideo vna, quę magnifica est, quando aliqui sunt in succumbentię dispositione, vel fuge a suis inimicis, & illos cauerint, & absconderint ab inquirentibus suam vitam. nam & si beneficium in se sit paruum, illud tamẽ est magnum pp vehementiam indigentię & temporis duritiem. Iam itaq; ex his patet, ꝙ paruum beneficium magnificatur in talibus, vel in eis ęqualibus: hoc est illis, quorum dispositiones secundum indigentiam, vel apud illos, qui sunt excellentiores his: hoc est, quorum dispositiones sunt vehementiores. Sicque notum est, ꝙ iam declaratum sit ex hoc, quod diximus, qui sit cui concedenda sit gratia, & de qua re fiat gratia, & quis sit gratificus, & ꝙ propterea nos meminerimus eorum, quę diximus, vt stabiliamus has tres res. Exempli causa, quia qui non narrant beneficium quod fecerint, illi

sunt gratifici. Et ꝙ illi, quibus peruenit beneficiũ ipsis existentibus in tribulationibus & angustijs) sicut iam prenarratum est) sunt qui grati facti sint, Et ꝙ opera beneficiorũ, quę talibus fiunt et in talibus dispositionibus, ipsę sunt gratia ipsa. Certum etiam est, vnde sumantur pręmissę, quibus vnum auferatur, & sua abnegatio cõfirmetur. Hoc autem fit octo modis. Quorum primus est, ꝙ beneficium sit propter beneficum: hoc est, ꝙ eius vtile ei, ipsi reuertatur. Et secundus est, ꝙ beneficiũ sit minus debito. Tertius est, ꝙ sit tempore, quo illo non indigeatur, hęc enim non esset gratia. Quartus est, ꝙ beneficium ceciderit illi, ad quem est beneficium fortuitu, non ex intẽtionne. Quintus est, ꝙ beneficium esset vi & necessitate. Sextus est, ꝙ qñ per beneficium intenditur pręmium alterius beneficij, quod pręmissum esset benefico ab illo, qui beneficium suscipit. Septimus est, quando per beneficiũ intenditur ipsum patefacere, & inde resumere gratiarum actiones. Octauus est, quando beneficus esset importunus beneficiũ suscipienti re, qua ille non indigeret. & hoc, quia per se notum est, ꝙ beneficium non inferat gratiarum actionem, quando esset secundũ vnam illarum octo dispositionum. Sumitur aũt aliquando vtilitas ex his præmissis, in accusatione abnegationis beneficij, & eius interemptione & in excusatione de illa. & hoc, quia gratia est gratia, quando fuerit, vt dictum est, propter beneficij recipientem, & secundum mẽsuram indigentię, tẽpore quo neminem saluum facientem haberet, aut loco in quẽ fugisset. Ex signis aũt gratiã significantibus est, ꝙ non imminutum sit ipsum beneficium, nec hoc factũ sit inimicis. Et oratio constitutionis gratię, sueq; abnegationis ex his pręmissis fit.

Caput Decimum. De Dolore.

EX quo vero fiat dolor, et quis doleat, & quid sit dolendũ, nos enunciabimus. Dolor itaq; est tribulatio quędam cõtingens propter aliquod malum perterrens vel tribulans, quod hominibus accidit absq; aliquo termino. & hoc, qñ timeret ne malũ fiat ei, vel alicui suorum familiarium, & esset proximi casus. Perterrentia aũt intendo ea, q̃ corpori adueniũt, & per tribulantia ea, q̃ animi dolore afficiunt. Quando aũt doloris definitio est hęc, nõ est ꝙ nõ dolẽs sit scdm hanc dispõnem quam describam: qui est ille, qui putant ꝙ non sit ei futurũ malum vllum, nec in ipsum neq; in aliũ, qui pro eo esset: hoc est, tale malũ descriptum in ipsa definitione, vel illi consimile, vel ei propinquũ. Nam dolor est, qñ quis timet casum talis mali in ipsum, cũ spe euasionis ab eo, illi quos offenderint summa mala, nõ dolent ita, sicut qui iam mortui essent, neq; illi qui fortunati putantur. & hoc, quia qui putantur esse fortunati, putantur etiã, ꝙ eis nulla mala res proueniant, cũ considerent hoc esse fortunę, hoc est ꝙ eis nõ proueniat aliquod malũ. Et horum etiã sunt illi, de quibus putatur ꝙ nõ doleant, neq; suis corporibus nec suis animis. & hoc, aut ex quo iam illis acciderant mala, ex quibus euaderent: vel quia illi sint senes, quorum vsus malorum iam longam traxerat morã: vel ratione multitudinis experientię: vel occasione cuiusdam consuetudinis, qua soleant frui suis animis ad modum fruitionis aĩorum illorũ, qui accepti sunt fortunati: vel occasione suæ famositatis apud homines. & hoc, quia illis quorum fama volat, videtur, ꝙ mala sint ab eis remota occasione excellentię suę magnitudinis, & quia cuncti hoĩes eos adiuuãt. Et aliqñ accidit hęc imaginatio occasione vsus artiũ, & rerũ, quę propellerent ipsa mala. Et horũ virorũ cœtus sunt illi, quorum cogitationes sunt decorę decẽtes occasione, qua eis sint parentes, & filij, & vxores decentiũ dispositionũ: hoc est, qui non torqueãt eos, neq; ipsos dolere faciãt tẽporis casus. & vniuersalius sunt illi, quibus accidit infortunium his tribus speciebus, nam mala his conuenientia constituũt hoĩem pusillanimem, dolorosum, timentem minimã rerũ. Ac horum cœtus sunt illi, quibus accidũt et adueniũt passiones, quę fortitudinem appropriant, sicut ira, & audacia. hi enim nullũ malũ cogitant, quo eos cuncti timent, Et huius speciei etiam sunt viri, quorũ moris

A est commemoratio vitiorũ & vilipensio, nam hi etiam non dolent, quia non putant ꝙ eis succedat aliquod malum. & hoc propter suę naturę defectũ. Viri aũt qui dolent, sunt illi, qui sunt medij inter illos qui omnimode confidũt fortunę, & inter illos qui penitus diffidunt ab ea. nam qui sunt duarũ specierũ, quę sunt scd̃m extrema, non dolent. & viri qui nimis timent, nõ dolent pp alios, quia qui terrentur pauore, non dolent pp alios cũ ipsi sint impediti pp dolorem eis accidentẽ. Et qui putant aliquem, ꝙ sit pauper & vilis, non dolent propter illum, nam illi considerant illum dignum vt ei succedat ipsum malũ: vel non reputant ꝙ successio mali illi sit mala. & ideo, sicut dicit Aristo. qui putat ꝙ in mundo non sit alius, iam putat itaq; ꝙ hoĩes simul sint digni ipsius mali. Et vniuersalius dolet homo, quando est huius dispositionis, quã narrauimus: hoc est, quando cogitat & imaginatur, ꝙ ei vel suis familiaribus insit aliqua res cõtraria harum rerum, quas imaginatur, qui non doleret. Hęc itaq; est summa eorum, quę dicta sunt descriptionis dispositionum hominum, qui dolent. Quę vero sint res dolorem efficientes notę sunt ex his quę dicta sunt in doloris definitione. nam quęcunq; sunt ex terrentibus, hoc est, corpus transmutãtibus: & quę sunt ex tribulantibus, hoc est, animum variantibus, omnia ea sunt dolorẽ efficientia: & signantur quę sunt terribiliũ interficientium, & quę sunt specierum malorũ, quę continet definitio, quando fuerit vehementissimum illorum. Ex terrentibus B autem conducẽtium ad interitum, sunt corporis dolores, & perturbatio, & alienatio, & morbi, & indigentia rerum domesticarum, & fratrum priuatio, vel illorum paucitas, quatenus est ex infortunio, est malorum perterrentium dolere facientium. Et ex efficientibus dolorem sunt illę dispositiones, quę consuetum est, ꝙ quando insunt hominibus, eis efficiant dolorem: sicut sunt dispositiones, quę insunt occupatis corruptione, & morbo fixo malitię aspectus, & motus, ac exercitij cessationis. Et ex his, quę dolorem efficiunt, est, quãdo procedit in malum ea parte, qua esset species adeptionis boni: vel procederet in rem, ad quam plures procedentes inueniunt bonum, illi autem non inesset aliqua res illius boni omnino: vel ꝙ procedat ad bonum, tempore quo ei deficeret fruitio illius boni, sicut sunt diuitię decrepita ętate. Hęc itaque est summa rerum dolorem efficientiũ, pro quibus vere homo doleat: hoc est de alijs, quando timet ne eis accidat malum, vel commisereatur eorum, quando eis accideret, & allice retur pietate pro illis. nam hęc est differentia inter dolorem & commiserationem. Illi sunt affines, & qui sunt hominis familiares: licet non sint ei maxime propinqui: adeo ꝙ malum accidens illis sit malum accidens illi homini, sicut sunt pater, & filius. Et hinc fertur de quodam viro, qui apud Gręcos erat notus, ꝙ quando viderit suum filium passum, periculum mortis, non fleuisset, nec doluit de eo. cum autem vidisset amicum mendicum, doluit & cõtristatus C est. Est autẽ dolor de alio, qñ timetur casus mali in illum: commiseratio vero illius est, qñ iam ei accidit. nam qñ est timor casus mali in ipsummet hoĩem, vel in illũ qui ponitur quasi ipse, tunc illius casus esset impedimentũ, ꝙ illi homini successisset, vel timeret illius successionẽ. Successio vero impedimẽti ipsi homini, vel timor sui successus ei, vel illi qui sit quasi ipse, est ambiguus de dolore de altero vel cõmiseratione illius. & ideo sępe successio impedimentorũ homini conturbat ipsum magis quã dolor alterius, vel illius commiseratio. & qñ homini succedit aliquod malum, nõ dicitur ꝙ ille commisereatur sui ipsius. & qñ timet suum casum, non dicitur ꝙ doleat, sed ꝙ paueat. Illi vero, qui magis condolent illis, sunt multitudo hoĩum, qui illis sunt consimiles, hoc est, moribus & cogitationibus, & dignitatibus, & prosapijs: qñ impedimẽta illa essent proximi casus in ipsos. Et vniuersalius, cuiuscunque quod timet homo, sibi ipsi cõdolet, qñ illud timet alteri. & hoc, qñ imaginaretur illos dolores, & mala esse proximis casus, quia mala imaginaria sunt causę doloris, qñ imaginantur hoc modo. Mala vero quorum casus imaginatur in pręterito scd̃m plures annos, homo non dolet ipsa: neq; ipsum terrẽt, qñ ipsa non sunt futura, adeo ꝙ timeamus suũ casum. Nec etiam reminiscentia est eorũ, quę timorẽ aut dolorem efficiũt. Et similiter ea, quę sunt impossibilia esse, non terrent penitus, neq; homo

Quę dolorẽ efficiant.

dolet eis. Et aliquando homo condoleret viris, qui suis vocibus & suis sensa- A
tis dispositionibus fingunt, ꝙ malum iam illis peruenisset, & ꝙ iam prope fa-
ctum sit vt succedat. Nam qua illi qua hoc imaginantur constituunt malum eo
modo, quo imaginetur ipsum esse propinquum: & stabiliunt ipsum oculatim,
vel ꝙ ipsum iam successisset. Nam dolor fit rerum, quę in pręsenti iam accide-
rant, vel timemus propinquitatem sui casus. & notitia signorum & ratiocinatio
num, quę significant ipsum malum, sicut sunt ipse dispositiones, quas diximus
esse dispositionum timentium. Efficiunt aũt dolorem, quando significant hanc
dispositionem: hoc est, ꝙ iam factum sit, vel sua factio sit prope, & pręcipue
quando putatur, ꝙ hęc, de quibus patuit signum mali, sint diruta. & eo magis,
quando hęc, de quibus cogitatur ruina, sunt venerabilia. & fortius quando sua
destructio esset tempore, quo illis indigerent magis, vel de eis spes sit magis pos
sibilis: vt ꝙ interficiantur, vel ꝙ iuuenes pereant, nam omnia hęc efficiũt dolo
rem plusquam alia: hoc est interitus virtutum ad interitum nobilium, quę non
expediebant huic tempore, quo eis indigeretur. quia quando tales res accide-
rent, vel signa, & ratiocinationes significant suum casum, putaretur ꝙ malum
sit proximum, ac si oculatim videretur. Ac etiam reperiuntur passiones con-
trarię dolori & tremori, hoc est eos destruentes, quarum est liuor, qui est illo-
rum, quibus superuenit in determinatum bonum: quę superbia vocatur. nã do- B
lor est displicentia mali prouenientis ei, qui indignus est illius. sed hęc passio est
mos excellentię, hoc est liuor illius, cui prouenit indeterminatum bonum. &
hoc quia nimium est dolendum illorum qui procedunt ad id aliud, vltra quod
dignum est eis, siue bonum, siue malum fuerit. Illi aũt, qui in malum labuntur
ex causis certis & modis consuetis, quibus homo decerneret, & iudicaret illo-
rũ lapsum in illud, iam putant homines, ꝙ digni sint illius. qui vero labuntur
in has res modis incertis expedit, ꝙ sint in medio inter has: hoc est ꝙ non cre-
damus malum, qđ eis successerit fuisse cõdignũ vel indignũ eis. sed expedit ꝙ
sua dispõ remittatur ipsi Deo. qa qđ iniquũ vel malũ ꝓuenit hoĩ ex suis nouis
modis illius cã est iniquitas & malitia ꝗ insunt illi homini. Illud vero tale, quod
ei ꝓuenit, aliter quã ex suis modis, nõ remittimus ipsi excelso Deo, Inuidia aũt
est vehementioris cõtrarietatis dolori quã ipse liuor, q est boni, qđ ꝓuenit indi
gno illius, quã diximus vocari superbiã. Et hæc passio est quasi in medio, hoc ẽ
inter dolorẽ & inuidiã, quia ipsa est affinis inuidię. & hoc, quia ipsa est contri-
statio boni, sicut inuidia est contristatio boni, sed differẽtia inter eas est. quia in
uidia est contristatio boni ꝓueniẽtis illi, qui dignus fuerit eius liuor aũt nõ est
cõtristatio boni ꝓueniẽtis illi q dignus fuerit illius, & defecit sibi ipsi. nã nemo
euadit ex hoc neq; ẽt cõtristatio illi prouenit ei qa ipse putaret, ꝙ illud bonũ,
quod peruenerat condigno illius, vel non prouenisset ili, erat prouenturũ ei. & C
hoc, quia contristatio boni, quod prouenit alteri ab eo, & nõ prouenit ei, est cõ-
tristatio, quia illud bonũ non prouenit ei, & ipse non est gratificatus illo. & cõ
tristatio boni quod ipse perdidit, quia ꝓuenit alteri ab eo. & contristatio, qa ei
ꝓuenit infortuniũ cã infortunii illius viri. Quãdo aũt res ita fuit, inuidia itaq;
est cõtristatio boni ei ꝓuenientis cõdigni, vt ei ꝓueniat illud bonũ. Et certũ est
ꝙ ex contristatione ꝓuentus boni & mali illi, qui dignus est eorũ, & indigno
eorum sequantur passiones contrarię. quia qui contristatur propter aduentũ bo
ni illi, qui dignus fuerit eius, & illi, qui non fuerit dignus, iã doleret illius, qñ
accideret: & mederetur ex illo dolore, casu ipsius mali in illum. & hoc dignum
est deterioribus, hoc est illis, qui nõ sunt digni illius boni. Et ideo qñ accidit pę
na speciei hominum, qui percutiunt suos parentes, vel coinquinãt suas animas
homicidio, nemo luget eos immo gaudẽt ob illa ẽt reputãt ipsam bonũ, quia est
sicut gaudium, quod est qñ prouenit bonũ condignis eius. & hoc, quia ambę dis
positiones sunt iuris. Et ex illis, quibus gaudẽt boni & sapientes, est casus bo-
ni illi qui dignus est eius, & casus mali ẽt illi qui dignus est illius. & hoc, quia
ambę hę dispositiones, qñ simul sunt cõuenientes apud sapiẽtes, simul sunt mo-
ris vnius speciei hoium. & ambas appetit hęc species hoium. Contrariũ vero
huius, qui est liuor boni prouenientis illi, qui dignus fuerit eius, ipsum reperitur

A his, qui sunt contrarii huius moris. quia qui non gaudent hoc, & contristantur eo, sunt alterius speciei hominũ: & illi sunt viri fungentes malitia & inuidia. quia absq; dubio, quãdo hõ contristatur propter generationẽ rei, & suũ esse gaudet sua corruptione, & sua priuatione. Et ideo ille hõ, qui cõtristatur ꝑp inesse bonum condigino, gaudet priuatione boni ab illo: & propter inesse malũ ẽ t, & econtra: hoc est, quia qui gaudent propter in esse bonũ illi, qui est indignus eius, cõtristãtur sua priuatione, & ꝑpter inesse malũ illi, qui indignus est eius: & illa est, quę dicitur contristatio & deploratio. Omnes aũt hę passiones, quę componuntur ex his rebus, hoc ex bono & malo. & ex condigno & indigno conueniunt, qua eis inest contrarietas. & licet illę differant occasione compositionis, omnes tamen connectuntur, qua conueniunt in ablatione doloris.

Caput Vndecimum. De Superbia.

NVnc itaq; loquamur de superbia. & hoc quando narrabimus, quis homo insuperbiatur, & quo insuperbiatur, & in quos insuperbiatur: deinde postea loquemur de illis aliis, quas numerauimus. s. de inuidia, & deploratione. Dicamus itaq; ꝙ si superbus sit qui contristatur ꝑp bo
B num alicuius dispositionis, quod inest alicui viro indefinite, notum per se itaq; est ex hac definitione, ꝙ superbia non sit de oĩbus bonis. quia nemo insuperbitur alteri de fortitudine, vel gratificatione, & vniuersalius de singulis virtutibus quę homini insunt ex volũtate: sicut homo non contristatur de esse contrariorum ipsarum virtutum in illo. sed superbia est de diuitiis & potestate. & vniuersalius de bonis homini deforis prouenĩetibus. vnde apparet, ꝙ boni sint digni illorum: & ꝙ praui nõ sint illorum digni, sicut sunt nummi et diuitię. sed hõ insuperbitur his, qñ nouiter fiunt. quia ea, quę antiqua sunt, putatur ꝙ sint prope dispositionem naturaliter consequentem. & ideo vt plurimũ hoĩes non insuperbiũtur de diuitiis hęreditariis, neq; de antiquis principatibus: sed sine dubio insuperbiuntur de bonis nouiter prouenientibus: sicut sunt noua imperia, & copia opum, & fratres, & cętera bona. Huius aũt causa est, quia homines vehementius irascuntur propter illos qui nouiter ditantur, quam propter illos, quorum diuitię sunt hereditarię. & sic est dispositio reliquorum bonorum, quę deforis sunt. Huius aũt causa sunt duę res, quarum vna est, quia illi putant, ꝙ illius boni ipsi sint digniores illis. & secunda est, quia ipsi putant, ꝙ opportuna eis esset perseuerantia illius secundum antiquam dispositionem: quæ exempli cã esset egestas vel depressio. Et ideo homines non insuperbiuntur de bonis anti-
C quis: quia illa sunt sibi consueta, & quasi sint eis opportuna. Bonũ aũt, cuius homo non sit dignus, varium est apud superbũ. & hoc quia bonũ, cuius singuli homines sunt digni, est variũ scd̃m decentiã & mensurã. & hoc qa non oẽ bonum decet cuiq; homini, neq; mensura decens alteri: immo vniuscuiusq; hoĩum est quoddam bonum decens, & mensura illi ꝑportionata, quia fere arma, & bellicę dispositiones sunt bonę, sed sunt non decentes eremitis: sed decent viris fungentibus fortitudine. & similiter dispendii excessus nõ decet his, quorum diuitię sunt nouę, sed decet illis, qui habẽt antiquas diuitias, quia ille, cuius diuitię sunt nouę, indiget conseruatione diuitiarum: ille vero, cuius diuitię sunt antiquę est, ac si eius diuitię essent stabilitę, quibus non esset timendum. qñ aũt aliquis hõ non esset cui deceret quoddam bonũ, quod non consequeretur eius caro, ipsum doleret, & eius anima ipsum deploraret. Quãdo aũt alicui hoĩ ꝑuenit bonũ ipsum superans scd̃m qualitatẽ vel mẽsurã, hoc est Dei donũ, & gratis datũ, & sancita sors, de qua dicitur, ꝙ ex Deo excelso sit. & hoc qñ pręualeret paruus magno, qñ ei inimicus esset, vel vilis nobili, & peccator diuino religioso et nisi sic eẽt, nõ eẽt peccatoris, ꝙ ꝓualeat religioso. nã religiosus ꝓstãtior est peccatore. Et hĩc declarãtur bona, de qbus dicitur, ꝙ hoĩes ea adipiscãtur diuino decreto. Ac etiã hoĩes, de quibus hoc dicitur. & hoc: quia hęc bona, & tales hoĩes sũt illi, quorum bona eis accidentia attribuuntur diuino decreto. Et illa, quibus in

superbiuntur homines, sunt quorum sunt maxima bona, quorum sunt digni boni viri, insunt ipsis prauis. & ideo deplorat homo & insuperbitur, qn̄ boni pręstantes non possunt pręualere his quorum sunt digni, & illis pręualent illis inferiores Illi vero qui insuperbiuntur, sunt viri amatores honoris, & reliquarū rerum, quibus pręualeret, qui non sit illarum dignus. Nam hęc hominū species vl̄ter deplorat: & insuperbitur de omnibus rebus, quarū vident se digni: et nō reputant alios dignos illis, qn̄ eis deficiunt, & aliis adueniūt. his itaque hoīum speciebus quas diximus, & de rebus quas diximus, deplorāt & insuperbiūtur superbientes. Et huius speciei quā prędiximus, sunt hoīes superbiētes. Et illi quibus inest industria ad cōducendū ipsa bona insuperbiuntur: nā sua sorte cōtenti non reputant, ꝙ hic sint aliquę res, quarū ipsi sint digniores alii. Si autē habentes industriam reputarent hoc, nō reputant ꝙ ipsi nō priuētur illis. Notū autem est ex his, quę dicta sunt hic, & de his quę ante hęc pręmissa sunt. Quarum rerum quando acciderint, pudeat hominē, & ipse nimis verecūdior, quādo non gauderet illis, quę inferrent gaudium, neq; contristaretur eo quod inferret illorū contristationem. Ex his aūt rebus, quę dictę sunt, conuenit ꝙ iudicē trahamus in superbiam contra ipsum aduersariū, vel commiserationem eius, aut illius dolorem. & hoc: quia quando hic essent digni, qui sunt quando pręualuerint & fortunati fuerint: vel hic essent homines digni boni, & non pręualuerint: neq; res sibi bene sucesstssent, non essent dignum contristari eis: immo gaudendum esset propter hoc econtra, si hic sint homines digni boni & non pręualent, conuenit ꝙ commisereatur eorum: & contristetur propter suas dispositiones. B

Caput Duodecimum. De Inuidia.

NOtū aūt est qui sint viri, quibus sit inuidendum, & de quibus fiat inuidia, & qui sint viri qui inuideant: qn̄ in inuidię definitione constituimus, ꝙ ipsa sit liuor, qui homini accidit propter alterius prosperitatē & eius infortunium. & hoc qn̄ illi insunt illa bona: qualia sunt ea bona, quę in capitulo superbię descripsimus inesse hoībus, qui sunt digni illorū & decēt illis: & leuior ille inuidētis nō fuerit, quia ipse cuperat, ꝙ illud bonū esset soli sibi, vel ꝙ auferatur ab inuiso, & sit in eo, sed solum vt auferatur ab inuiso. Quando aūt inuidia fuerit hæc, manifestū est, ꝙ euidēs inuideat speciei hominū, qui sunt ei similes, & sibi ęquales: vel putetur de eis, ꝙ sint sibi similes & ęquales. Intendo aūt per similes illos qui hoī conformes sunt genere, & ꝑ sapia, & animis, & possessione, & laude & consimilibus: qm̄ hi sunt, quibus inuidetur. Inuidi vero sunt illi viri, qui magnificāt ꝑfectionē scd̄m bona de quibus inuident: sed ipsi non perficiūtur his: neq; eis ꝑuenerunt oīa bona, neq; oīa simul eis defecerunt, sed pauca ex illis. & ideo qn̄ non inueniuntur agētes magnifica, hoc est, ipsi magnifici & fortunati, qui beantur in rebus ꝑfecta ꝓsperitate inuident. nā illi putāt, ꝙ eis non deficeret aliqua res, & ꝙ quęlibet res sit eorum. Et similiter est species hominum, qui qn̄ excelluerint aliqua re illius cā honorātur: & eo fortius pp scientiam, & dispositionis originē. Et honoris amatores sunt vehemētioris inuidię q̄ꝫ illi qui non amant honorem. Et illi, qui sunt sapientes, diligunt ꝙ venerentur honoribus, quibus honorātur sapiētes. & ideo inuident illis, qui his honoribus venerantur. Et vl̄ius quicūq; amatur & laudatur da aliqua re, ille itaq; inuidet allis de illa eadem re. & ideo qui cupiūt venerari de aliqua re, sunt inuidi de eadem re. Et homines pusillanimes sunt inuidi. nā inuident propter quamcunque rem, quę magnificatur apud illos, licet in se esset parū: adeo ꝙ illi inuident de pluribus malis accidentibus hominibus. Hæ itaque sunt species hominum inuidorum. Id vero de quo inuident, est quā illi inuident appetentes diadema laudis, vel intendentes illud & diadema boni nominis. & dignitatem diuitiarum & seruorum, & vniuersalius modus prosperitatis & fortunę, quanto maiores fuerint, & omnes res decoras: & eo magis res quas appetunt, aut putant ꝙ deberent habere illas. Et inuidi sunt, qui superantur

A rantur ab aliquo homine paucis opibus, vel sunt minores illo parumper. Et notum est, vt diximus cui inuideant: iam enim diximus, ꝙ illi inuideant propinquis eis tempore, & laude, & gloria. Et hinc dicitur ꝙ similitudo inter homines beneficet inuidiam. Et inuidia quidem est illius speciei hominum, qui cum aliquo homine quadam mensura sunt propinqui. & hoc est, quando fuerint in vno tempore vel proximo: & in vno loco aut proximo, & ideo senex nõ inuidet puero, neque inuidet illis, qui tempore eis succedent, neque illis qui preteriti & corrupti sunt, & maxime secundum plures annos. Et similiter non est inuidia inter loco distantes ab ipsis bonis, nam optimi Greci, exempli gratia, non inuident bonis, qui sunt in columnis herculis, vel Andalusię apud nostram regionem. Et sic homines non inuident nimis imperfectioribus eis, nec nimis perfectioribus eis: sed inuident illis, inter quos & ipsos est aliqua conuenientia, & hoc de contendentibus in vna re, & amicis in alia re. & vniuersalius quicũq; duo homines, qui appetunt vnam rem, sed vnus cupit ꝙ illa non sit alteri, & ꝙ sit sibi propria, & secernatur per illam. & ideo inuidia dignior est, vt sit in his. & hoc est, sicut de viro glorioso & iactatore, nam hi cupiunt vnam rem, & vterque eorum cupit discerni per illam. Inuidet autem gloriosus iactatori de illis rebus, quę qñ eas acquisiuerit, per illas fieret ei similis. Ex timore autem harum rerum in initio & contristatione de ipsis, qñ radicata fuerit animę fit inui-
B dia illorũ, quibus insunt illa bona, vel cupiunt ea sibi inesse, hoc est in futurum, vel ꝙ iã eis inuenta sunt, hoc est in prꝫterito. & ideo res, quę dictę sunt in capitulo contristationis & superbię, ingrediuntur capitulum inuidię. quia qñ cõtristatio corroborata est, animę reditur inuidia. Et ille puer, qui est maior natu, inuidet illi, qui est minor natu, qñ minor adeptus esset aliquod bonum, quod nõ esset adeptus maior: vel adeptus esset aliquod bonum, quale & ipse adeptus fuisset. Et aliquando ille, qui adeptus est aliquam rem magno exercitio, inuidet illi, qui illam adipiscitur parco exercitio. Et sic illi, qui adipiscuntur sua quęsita solertia & tarde & labore, inuident illis, qui illa adipiscuntur leuiter, & cito.

Caput Decimum tertium. De Gaudio.

NOtum etiam est, quo gaudeant illi qui gaudent, & propter quos gaudeant, & quarum dispositione sint gaudentes: cum res quibus homo gaudet, sint contrarię rebus quibus dolet, & de illis ei inuideatur, & iam pręmissa est notitia harũ rerum: & ille quas ipse constituit, sunt contrarię constitutis ab inuido. & illę quibus homines gaudent, sunt contrarię illis, de quibus inuident. & ideo inuidia existet in contristatione boni quod adeptus
C est inuidus, & qui illo sit dignus. Gaudiũ itaq; est letitia boni, qđ adipiscitur, q̃ dignus fuerit illius. Notum itaq; est nobis ex his rebus, quo modo nobis conueniant modi iudicum, quando eos constitueremus secundum aliquẽ affectũ, quo expediat ꝙ inde consequatur vnus dictum bonum & alter malum: sicut ꝙ cõstitueremus ipsum iudicem commiserantem vnius, & inuidum alterius.

Caput Decimum quartum. De Compassione & Contristatione.

CVius vero dispositionis siue qui contristantur, & de quibus contristantur & quibus contristantur, notum sit, qñ pręsupposuerimus, ꝙ cõtristatio & compassio sit quidam dolor, qui aliquo modo videtur propter defectum bonorũ honorũ, quos hõ cupit sibi ipsi, vel illi qui loco sui ipsius ẽ. et hoc, quando illa fuerint bonorum possibilium: & ille homo esset scdm suam naturã, vel suum genus, aut eius antiquos parẽtes illorũ, qui digni sunt illius boni, absque ꝙ cupiat ꝙ illa bona non sint aliis, sed cuperet ꝙ insint ei, & doleat, quia non sunt sibi. Quando aũt res ita fuerit, manifestum est ꝙ contristatio & compassio sint bonę, & ꝙ nõ sint nisi bonę: & ꝙ inuidia sit quid malũ & defectus:

A & ꝙ ipsa non sit nisi malorum. & hoc, quia compassio constituit hominem modo quo aptus sit adipisci bona, & dignus sit illorum, quia hęc passio non accidit nisi illi, qui reputat suam aĩam aptam bonis ipsis, & dignam illorum. & hęc esset causa acquisitionis virtutum. Inuidia vero constituit hoĩem modo, quo sit aptus adip[illegible]i aliud bonum. Illi aũt, qui contristantur, sunt illi, qui reputant suas animas dignas bonorũ, quę non habent. nam nemo contristatur rerum turpiũ pauci boni, vel rerũ, quę turpes sunt: nisi rerum quarũ non reputat suam animam esse dignam. & ideo qui sunt huius dispositionis, sunt iuuenes, & magnanimi, et illi, quibus non sunt bona, quorum digni sunt nobiles viri & boni: sicut sunt diuitię, & fratrum multitudo: contristãtur etiam propter principatum, qui eis deficeret. Et ille etiam, qui habet principatũ sine diuitijs, contristatur propter defectum diuitiarũ, & aliquando hi contristantur ꝑp id, quod eis deficit de augmento & multitudine horũ bonorum, quę insunt alijs. His aũt accidit hic affectus, quia putant suo animo ꝙ ipsi sint boni: non quasi boni, ex quo habẽt rem, cuius digni sunt boni. Verbi gratia, quia qñ aliquis prosequitur principatũ & diuitias, putat ꝙ ipse sit bonus, ex quo horũ duorum sunt digni boni ipsi, & qñ cogitat hoc, inuenit contristationẽ ꝑp id, qđ deficit illi ex hoc. Speciei aũt hoĩum, quorum primi parentes & affines sunt nobiles, sępe accidit hęc passio circa talia bona. nam reputant, ꝙ illa congruaut illis, & ꝙ illi sint digni illorum. Quando autem res, quarum est compassio & contristatio, sunt res nobiles, hoc est laudabiles & eximię, oportet ꝙ sint virtutes animę, vel res laudabiles, hoc est bona corporea, vel bona extrinseca. & hoc, sicut omnes res, quarum sit alijs aliqua vtilitas, vel decus, & perfectio, aut oblectamentum. Et ideo aliquando homines honorant viros harum trium specierum beneficos illis. & illi sunt viri vtiles & boni. & sunt viri iucundi, & iucundorum operum. Et species hominum, de quibus est iucunditas, & illi sunt iocundi ęqualiter: siue fuerit beneficatio ex illis & iocunditas illarum sibi ipsis, siue illis qui secum coniunguntur. Et ex quo res, propter quas homo contristatur, sunt res, quibus aliis fit aliquod bonum iucundum vel vtile aut pulchrum, dignior est contristatio, ꝙ sit circa diuitias & pulchritudinem, quam circa sanitatem. Iam autem notificatur ex definitione qui sint viri, propter quorum dispositionem non inesse alicui viro contristatur ille. & hoc, quia compassio est propter dispositionem hominum, quibus insunt res nobiles, quas prędiximus: sicut est decus, & diuitię, & fortitudo, & sapientia, & principatus. Principatus autem est rerum, propter quarum defectum contristatur homo. nam homines habentes principatum possunt bene facere pluribus hominibus: & pręstantissima suarum operationum quibus agunt, hoc regimẽ exercituum, & Rhetorica, & alij habitus ex principatus habitibus, & suis dispositionibus, ꝑ quibus agunt beneficiũ hoĩbus. & sic est quicunq; vtitur vsu principiũ habentium principatus habitum, vel principatus dispositionem, qua proueniat beneficium alteri. Et quidam viri, quibus homo contristatur, non esse sicut sunt illi, quibus similes esse appetũt alij viri, & ꝙ sint ex viris sibi affinibus. Et horum etiam sunt illi, quorũ admirant̃ plures hoĩes. Et huius speciei sunt illi, de quorum laudibus loquuntur poetę, & oratores, & historici. nam hę tres species sunt, qui loquũtur de hoĩum laudibus, & sui nominis fama. Ac etiã spẽs hoĩum, qui non contristantur propter bona, quę sunt aliorum, & nõ contristantur eorũ, quia eis insunt omnia bona, ꝑp quorum defectum est contristandũ: vel eis inest nobilissimum bonorum & maximum. & homo cõtristatur, qua non sit talium dispositionum: quia priuatio tribulationis est contraria contristationis: & qui non tribulatur, est contrarius illi, qui contristatur. Illi autem, qui contristãtur, sunt homines, quibus insunt mala contraria bonis, ex quibus est contristatio. & hinc declarata est priuatio tribulationis, quę est contraria contristationis, & quis sit qui non contristatur, neq; contristatur aliquis propter ipsum: quia nemo cõtristatur ꝑpter dispositiones hoĩum desperatorũ. Et ex hoĩbus, ꝑpter quos non contristantur hoĩes, sunt fortunati, hoc est felices: qñ habent fortunam vacuam a virtutibus conuenientibus illi bono, quod fortuitu eis prouenit: quia

A hoïes vilipendunt tales, & non contristantur propter suas res. Dispositiones
autem, quę qñ insunt hoïbus, accidũt illis earum affectus: & sunt quibus homo
est aptus, & quibus pręparatur ad receptionẽ affectuum: & res ex quibus est af
fectus vel affectus ablatio, & declinatio ab illo: & sunt illę, ex quibus fiunt
sylśmi ex affectibus, iam dictę sunt ĩ hoc libro. Res vero, ex quibus fiũt sermo
nes verificatiui singulorũ trium generum, hoc est, deliberatiuorum, & demõstra
tiuorum, & iudicialiũ, iam dictę sunt in primo libro. Restat ergo, ꝙ loquamur
hic de dispõnibus, ad quas sequuntur singuli mores per notitiã, qui mos conse-
quatur aliquã dispositionẽ. Possibile nobis est, ꝙ cõstituamus quis sit ad quẽ
oremus, quocunq; modo sua vis declinet in illum morem. & hoc, qñ conduxeri
mus ĩ sua similitudine inesse illius dispõnis illi, vel ꝙ inesset illi. exempli gra-
tia, quia ad magnanimitatẽ sequitur liberalitas. Quãdo aũt narramus alicui
hoï, ꝙ sit magnanimus, conduximus ipsum in liberalitatẽ, quia ei constituatur
talis oratio, tu es magnanimus: magnanimus autem est necessario liberalis: tu
ergo es liberalis. & sic de similibus. Hę aũt sunt dispositiones, quarum numera
tio est nostrum intentum. & qui mores sequantur vnamquanq; earum, sunt pri
mo affectus, & secundo cogitationes, & tertio anni, & quarto nouitates, & quin
to animi. Intendo autem per affectus: sicut est ira & commiseratio. nam has se
quitur proprius mos. Et per cogitationes, res quas quęlibet species cuperet,
B & eligeret in sua vita: siue fuerint ars, vel virtus, aut oblectamentum, quo con-
sumeret suam ętatem. nam mores etiam differunt harum diuersitate. Per annos
autem intendimus annos iuuentutis, & annos senectutis, & annos decrepitę ęta
tis, & hoc, quia huius anni sunt mores proprij. Et per nouitates intendo res,
quę homini proueniunt in suo corpore, & extra suũ corpus casu. & hoc est, si
cut generositas, & diuitię alienę, & excessiua solertia. Et per animos intendo
discretam creationem, qua homines sunt creati, & diuersas consuetudines.

Caput Decimumquintum. De moribus Iuuenum.

IVuenum vero, qui sunt illi qui transiuerint duas hebdomadas suorum an-
norum versus tres hebdomadas, morum est ꝙ appetant omnem rem, &
sunt festini repentini ad persequendum quod appetunt. Voluptates autem
magis eis prędominantes sunt voluptates corporeę attributę veneri. Et cũ
hoc ipsi sunt variabiles, & cito diuertuntur, rem cito appetunt, & cito ipsam
abhorrent. Causa autem, qua appetunt rem, est quia sua mens est conturbata,
& nondum stabilita ad aliquam rem illorum, quę eligenda sunt ad hanc mun-
C danam vitam, & suę intelligentię non sunt firmę: & illę sunt, quę fiunt ex in
tuitu & inspectione & imaginatione illorum, quę eis adueniũt ex inuasione ap
petitus cum velocitate suę ablationis: sicut est sitis, quãdo ęgri sitiunt: quia est
sitis citę ablationis, sed est nimis vehemens. Et illi cum hoc sunt velocis irę,
prosequentes ipsam: adeo ꝙ illius acuties, & vehemẽtia est violẽtia. nam illi
propter honoris amorem non ferunt, si aliquis eos paruipenderet, sed contristan
tur, qñ cogitant ꝙ spernantur. & amant politiam, & magis ipsam victoriam. &
hoc quia iuuenes amant gloriam. victoria autem est aliqua res glorię. Et illi
sunt vehementioris amoris, honoris, & victorię, q̃ sint diuitiarum. non diligũt
autem opes, quia non sunt experti ipsum dispendium & cito verificant sermo-
nem, quia non multum errant. Et sua cogitatio est decora, & aĩaduertentia est
ampla pp suę naturę calorẽ: sicut accidit illi, qui bibit vinum occasione caloris
accidẽtis ex suo potu. Ac etiam non debilitãtur, immo ferunt tribulationes,
& eas spernunt, & hoc vigore sui caloris. & vt plurimũ ipsi sunt in animaduer
tentia: quia animaduertentia est temporis futuri, & reminiscentia pręteriti. Fu-
turũ aũt reperitur magis in adolescentibus quam pręteritum: quia ipsi sunt in
initio sui esse. & ideo nimiũ animaduertunt, & non reminiscũtur. & suus error
& fallacia ẽ pauca: & hoc, quia sui moris est verificatio absq; ratione debili.
quãdo aũt intenditur eos fallere, leuis fit eorũ fallacia. & cum hoc, ꝙ ipsi sunt
aĩaduertẽtes sunt fortes, & hoc, q̃a fortes sunt iracũdi. Decus vero ipsius aĩad

uertentię facit eos non terreri. & hoc, quia vis, quę speratur in fortificatione, largitur eis fortitudinem. et vltra quod largitur fortitudinem, est spes ipsius boni. Ira vero gignit eis magnanimitatem: quia nemo timet aliquem hoiem, & irascitur in i lum. Et eorum moris est, ꝙ ipse pudor eis præualeat. nã ipsi nondū discernũt res, quarũ deberet eos pudere, a rebus quarũ non est eis pudendũ. & ex quo suspicantur in semetipsos in omni re, cuiusq; rei pudet eos, qua timent ne errauerint. Et sustentant leges quod nimis est, et eas amplectũtur. cuius causa est, quia ipsi non conuertunt se ad illarum perscrutationẽ, adeo ꝙ eis scernatur, quæ earum sint secundum rectitudinem, & quę non sũt scd̃m rectitudinẽ. Et sunt magnanimi, & putant ꝙ nunquã futuri sint pauperes. cuius cã est, quia ipsi nõ sunt experti varietates fortunę & perditiones, et semper cupiũt eximias operationes magnanimorũ, hoc aũt est moris amplitudinis. Et sui moris est, ꝙ ipsi magis appetant iocundum quã vtile pp paucam eorũ cõsiderationẽ damnorum fortunę. Et sua electio est virtutũ pp eorũ electionem laudis & vituperij. Et comitantur socios vltra reliquos hoies, nam complementi oblectamenti, & gaudij est societas & amicorum conuersatio. Ipsi aũt in nulla re expetũt vtile, neq; ĩ amicis: & suus error in rebus est plurimus, & magis est in rebus vtilibus, quas decrepiti pręeligũt. suaq; opera nõ sunt determinata neq; mẽsurata, nã nimis amãt, & nimis odiũt. Et vniuersalius in oĩ re excedũt modũ. & hoc pp suam prauam dignotionem damnorũ fortunę. & ipsi putant ꝙ sciãt omnes res, quia in oĩbus rebus se inuoluunt. Et componunt iniustitiam cum violentia, & res ex quibus est vitium & vituperiũ. & hoc etiã est propter suã iactantiã, & nimiã magnificentiam rerũ. Et sunt misericordes, quia omnes hoies simul putant esse bonos & iustos: & pp paucam eorũ malitiã ipsi odio hñt viros prauos. nam ipsi putant, ꝙ praui viri agant quod non sit condignũ. Et amãt derisiones & ludos. Et eorũ diuersio a rebus est leuis cita, quoniã diuersionis velocitas est imbecillitatis mentis. Hi itaq; sunt iuuenum mores. A B

Caput Decimumsextum. De Decrepitorum moribus.

DEcrepiti vero, qui annos senectutis pręterierunt, sunt contrarij moribus iuuenum, hoc est moribus adolescentię & contentionis. Intendo autem per adolescentiã, mores illos qui tribuuntur excessui mensurę modestię: sicut est amor derisionis, & luxus, & cupido corporearũ voluptatũ, & hominum commiseratio & subductio. Et intendo per contentiosos mores, attributos potentię: sicut est cita ira, & magnanimitas, honoris & victorię amor, & spei protractio, & iniustitię cõpositio, & reliqui huius speciei. Decrepiti aũt sunt econuerso horum morum propter suam vitam longi temporis. & sua spes est pauca: & sępe decepti sunt, & sępe errauerunt. Et sua cogitatio de hominibus est mala propter ipsos obiter factos esse causis fortitudinis, & defecisset eis intentionem experimenti, & propter malitiam operationũ eis occurrentium, siue omnes fuerint malę, siue conducentes ad malas. Et suorum morũ est, ꝙ ipsi non decernant aliquam rem de his, quę sunt infra se ipsos, neq; admirentur aliquam rem eis succedentem, neq; eam magnificant: quia iam sępe repetita est eis. Et cum ipsi iam experti sint omnem rem, nullam rem sperant, neq; contristantur laudis vel vituperij. nam sua vera intentio est, ꝙ eis nõ sit penitus potestas alicuius rei. Et eorũ etiam est, ꝙ ipsi non decernant aliquam rem, neq; determinent de ea omnino: sed semper in sermonibus eligunt forte & forsitan. et hoc propter plurimam eorum fallentiam, & multitudinem illius, qd experti sunt, & sua spes frustrata est. Et ipsi sunt malorum morum propter suę ęstimationis malitiam de omni re. Malitia aũt suę ęstimationis est propter suę verificationis paucitatem. Et paucitas suę verificationis est propter suę experientię multitudinẽ. Et suę cõsuetudinis est, ꝙ ipsi nec excessiue amẽt nec excessiue odient: neq; hęc patefaciunt nisi vi et necessitate ducti: hoc est amicitiam & odium. & amicus & inimicus apud eos sunt, ac si essent vnius formę C

A propter suam notitiam obliuioni missam. & hoc per res, quas diximus, qua est sua vita longi temporis. & alii eos sępe fefellerint, ac ipsi pluries errauerũt. & consimiles his. Et sunt pusillanimes, spernẽtes res eximias, non cupiunt aliquã rem nisi eas, in quibus consistit suus victus. Nec sunt gratifici, neq; honorifici. nam mundanę necessitates sunt rerum, quarum est eis necessitas. & intendo per mundanas necessitates, res necessarias huic mundanę vitę: Hoc vero eis inest propter experientię multitudinem & propterea quia ipsi putat, ꝙ inuidia sit dura, & corruptio est prompta. Et propter has duas res ipsi valent resistere tentationi: ex quo res vtiles huic vitę sunt necessarię, & pręcipue in ętate decrepita, & ꝙ corruptio sit prompta. Ipsi autem pronosticantur & pronunciant quod est suę notitię præsens de fortune damnis, & Ideo sunt pusilanimes. Et in hoc ipsi sunt aliter quã iuuenes: quia ipsi sunt frigidi secundum eorum complexiones & quieti, adolescentes autem sunt calidi incẽsiui. Et decrepita ducit ad pusillanimitatem & timorem, pusillanimitas autem consequitur frigus. & adamant viuere: nec oportet hoc dicere in vltimo suę vitę. Et eos adamare vitam non est ad fruendum voluptatibus, sed propter suimet amorem tantum: quoniam iam priuatę sunt ab eis causę voluptatum omnes pręter voluptatem cibi inter voluptates reliquorum sensuum. illa enim nimium eis inest, quia cibus est eis necessarius: & cum oblectamento coniungitur eis ipsa necessitas.

B Et amant optimates regum et imperatorum principes propter eorum pusillanimitatem, cuius causa est debilitas ipsorummet, & suę societatis hoĩum. & sua intentio est circa vtile, non circa decorum, quia amant seipsos. Vtile autem est res, quę est bona ipsi viro. decorum aũt est, quod est bonum alteri. Et eorum pudor est paucus. hoc aũt ita fuit, quia sua electio vtilis est magis, quã eorum electio decori. pudor autem est timor defectus decori. Et eorum spes est pauca ꝑp suę experientię multitudinem. nam maior pars rerum vertitur ad malum, vel ad id, cuius malũ est maius quã bonum. Res aũt, quę sunt simpliciter bonę, vel in quibus bonum pręualeat malo, sunt rarę inuentionis. & indigeretur ad suę inuentionis excessum longo tempore. id autem quod reliquum est vitę decrepitorum, est parum. Et maior pars eorum vitę & oblectamenti est in reminiscentia, non in spe; econtrario illius, qđ est dispositio iuuenum. & hoc, quia memoria est pręteritorum. Decrepiti autẽ iam exegerũt maiorem partem suę vitę: ideo eorũ est bonũ reminiscentię, & coniecturę eius quod futurum est. Et eorũ ira est velox, acuta, propter suę tollerãtię paucitatem: quia ipsa est pauca propter sui caloris debilitatem. Et eorum voluptatum, quędam iam cessauerũt: & quędam debiles effectę sunt. Et nõ mouẽtur versus voluptates, sed versus vtile. & ideo reputatur eis continentia ꝑp cessationem suarum voluptatum. Sunt autem continentes nomine ęquiuoco, & renuunt inquisitionẽ laudabilioris. Suũ

C vero iuuamen, & refugiũ est ipsum necessarium. & plurimum suę conuersionis est ad res, quę largiuntur adeptionem virtutis & decoris: non ad res, quæ redduntur aduersus illum, qui conuertitur ad eas propter ipsum vtile. Et eorũ moris est iniquitas, sed versutia & dolor non vituperij multitudine et mentis captione occasione magnę diligentię ad opum congregationem: sicut est dispositio iuuenum. Et ipsi sunt misericordes: sed eorũ miseratio est propter eorum imbecillitatem, eorum imaginationem facilitatis casus in ipsos mali quod cecidera illis, quorum miserti sunt, non propter ipsos amare hoĩes: sicut est dispositio commiserationis iuuenum. Et patienter ferunt dolores; non sunt velocis alterationis, quia patientia & quieta tollerantia est contra derisionem, seu subsannationem. iuuenis itaq; non amat iustificationem & patientiam, Hic itaq; est sermo de moribus iuuenum, & decrepitorum.

Caput Decimumseptimum. De moribus Senum.

QVi vero communiter sunt secundum vigorem, qui sunt senes, certũ est, ꝙ ipsorum mores sunt medij inter hos mores, & ꝙ ipsi remoueantur ab excessu extremorum, & ideo ęquiores sunt, & non sunt audaces nequę

puſillanimes: fortes in eo quod expedit, & tempore opportuno, & quantitate
condigna. nec verificant omnem rem, neq; falſificant omnem rem: ſed ima
ginantur res ſecundum ſuum eſſe, & verificant eas verificatione conſequente
ſuas naturas. nec ſuus victus, neq; ſua inquiſitio vertitur circa decorum ſolũ,
neque circa vtile ſolũ, ſed circa ambas res ſimul. neque etiam ipſi ſunt viri per
fectę, ſed inter has. Et ſimiliter ſunt in voluptatibus cum fortitudine, hoc eſt
ꝙ ipſi ſunt continentes cum fortitudine. Adoleſcentes autem ſunt fortes volu
tuoſi, & decrepiti ſunt puſillanimes continentes. Et ſermonis ſumma eſt, ꝙ eis
peruenit pars vtilis ſingulorum morum abſq; parte noxia, quę reperitur in ex
tremis turpibus aduenientibus decrepitis, & iuuenibus naturaliter. Hęc autem
menſura eſt media, & ſcdm exceſſum alterutrius extremorum in moribus ſene
ctutis vltra alterum, ſiue fiat illorum declinatio ad malum, vel ad bonum: hoc
eſt, ad extremum laudabile vel vituperabile. & hoc etiam variatur ſcdm ꝙ
mos ipſe ſit, quoniam in pluribus diſpoſitionibus fit augmẽtum fortitudinis, &
eius appropinquatio ad expoſitionem ad pericula eligibilibus quam terribilius
diſpoſitionis medium in alia diſpoſitione, & ſic homo auget malum, quando
eo indiget ad ipſo vtendum cum quibuſdam hominibus: & auget bonum, quã
do indiget eo ad vtendum ipſo cum aliis hominibus. Anni autem ſenectutis
ſunt a triceſimo quinto anno vſque ad annum quinquageſimum. Hic itaque eſt
ſermo de moribus iuuenum, & decrepitorum, atque ſenum.

Caput Decimum octauum. De rebus neceſſariis & propriis Iudiciali generi.

EX quo autem ſermo oratorius fit ꝑfectioris operationis & maioris per
ſuaſionis, quando orator putat, ꝙ non remanſerint in illo locus perſcru
tationis neq; animaduertẽtię, neq; dubij, ſed iam tulerit ea, & fuerint
confutata, oportet ꝙ conſtituat partẽ orationis, & ea ratiocinetur altã
rem, hoc autem perficitur contendente & iudice. Contendentis quidem opus
eſt largitio perſuaſionis ſecundum orationẽ, & illius confutatio. Iudicis vero
opus eſt dignotio rationum vtriuſque ſectę: hoc eſt, proponentis & contenden
tis: ſicut inuenitur diſpoſitio contentionum ciuitatum. ſed quando voluerit, ꝙ
oratio ſit perfectę perſuaſionis, oportet ꝙ ſupponatur iudex, & contendens in
omnibus generibus orationum rhetoricarum: hoc eſt, deliberatiuarum, & iudi
cialium, & demonſtratiuarum. Differentia autem inter iudicem & contendentẽ
eſt, quia iudex eſt ſuperior contendenti: & ideo non quęritur ratio de eo de quo
iudicatur. contendens vero eſt ęqualis proponenti: & ideo non ſufficit ei ad
orationis confutationem, niſi ducat rationem ad hoc. Et aliquando in quibuſdã
ciuitatibus perſuadent ſermonibus contẽtioſis in oratione iudicis, abſq; ſermo
ne proponentis et cõtendentis; ſicut eſt diſpoſitio gentis maurorum, quia vtũ
tur in contentionibus ſermone iudicis cum rebus, quę ſunt deforis: ſicut ſunt
teſtimonia & iuramenta. Differentia autem inter teſtem & iudicem eſt; quia te
ſtis teſtatur veritati concluſionis, & iudex teſtatur veritatis ſyllogiſmi eam
concludentis, & contendens aduerſatur ad ſuam confutationem, & maior pars
orationum moralium & affectuum fiunt cum iudicibus.

Caput Decimum nonum. De rebus communibus conſtitutionibus propoſitionum trium generum orationis.

MOres vero proprij ſingulis politijs quatuor politiarum, quę in prę
miſsis numeratę ſunt, iam predicti ſunt in capitulo deliberationum:
& expedit vt ſint nobis prompti, vt eis vtamur in moralibus oratio
nibus. ibi enim prędicti ſunt vt ex eis fiant enthymemata in iti
bus diſpoſitionibus. Cum autem hoc ſtabilitum ſit, & iam declaratę ſunt res,

A ex quibus fiunt verificationes & enthymemata in tribus dispositionibus, hoc est deliberatiuis, & demonstratiuis, & iudicialibus. Res autem, ex quibus fiunt orationes morales & affectuum, sunt, quando expedit ꝙ procedamus ad declarationem propositionum communium, quę sunt in tribus generibus, hoc est in deliberatiuis, & demonstratiuis, & iudicialibus. Res aũt cõmunes, quarũ constitutio quęritur pręmissis cõibus in tribus gñibus, sunt quatuor spẽrum. Prima, an res sit possibilis vel impossibilis. Scda, an res sit ex his quę sunt omnino in futuro, nec ne. Differentia autem inter hoc & possibile est: quia pręmissę, quę fiunt de possibili, fiunt per dictionem possibilẽ, & de eo cuius vnius duorum possibilium non est excessus secundum esse vltra alterum. pręmissę vero quę fiunt ꝙ res sit pręsens in futurum, fiunt secundum formam illius, quod sine dubio est pręsens. & si sint veræ nos non verificamus has, sed eis vtimur in hac arte hoc modo. Et tertia est, an res fuisset in pręterito vel non fuerit. & id quod fit huius in hac arte, fit secundum formam illius, quod iam notum est esse secundum experientiam & sensum: & si nos non verificaremus hoc. Quarta est honorificatio rei, & ipsam facere abhorrere, & magnificatio & paruificatio, glorificatio & vilipẽsio, & ipsius decoratio & spretus. nã hęc est res vl̃is, quę fit in tribus generibus. quia qñ hõ consulit de re, hoc est de B ipsius factione, eam magnificat. Quando autem consulit ipsam obmittere, ipsam deprimit. Et similiter faciunt homines, si laudant vel vituperant, vel accusant aut defendunt. Et qñ completus erit sermo de his, deinde loquuti erimus de materiebus specierum enthymematum & specierum exempli, & coniunxerimus his loca communia orationibus rhetoricis & aliis, iam conduxerimus intẽtionem intentam ex hac arte, quia in primo libro iam loquutum est de enthymematibus ex parte suę connexionis non ex parte suę materię. & ex parte suę connexionis possibile est, ꝙ fiant in Rhetorica & in aliis: sed sunt propria Rhetoricę ex parte suę materiæ. Et dicimus, ꝙ etiam & si hęc quatuor quęsita essent communia tribus generibus, quędam eorum sunt magis propria a iquibus, & magis expedit, ꝙ attribuantur quibusdam. & hoc, quia magnificatio & habitus sunt magis appropriati demonstratiuis, quę sunt laus & vituperium, et propriores sunt contentionibus. & similiter quę fiunt sicut pręsens, quia contentio fit in talibus rebus. Ipsum autem possibile, & quod timemus, & quod speramus, magis proprium est deliberatiuis. Cum autem hoc sit stabilitum, loquemur itaq; de præmissis, quibus homo persuadet, ꝙ res sit possibilis vel impossibilis.

Intendimus autem hic per possibile vel impossibile, quod est nobis commensuratum, & ad quod est potestas magis quam ad id quod est incommensuratum: & non habemus ad ipsum potestatem, non ipsum possibile quod est possibile esse ex natura rerum, sed id quod est secundum voluntatem & potestatem, & quędam ipsarum est, quoniam si res habet contrarium, & suum contrarium sit possibile esse, vel ꝙ agatur, res itaque etiam esset possibilis ꝙ agatur, sicut ꝙ si homo possibile est ꝙ sit sanus, possibile sit ꝙ ęgrotet: quia potẽtia & possibilitas amborum contrariorum est vna. Et secunda pręmissa est, ꝙ si simile esset possibile, id etiam quod est ei simile, est possibile. Et tertia est, ꝙ si difficilius est possibile, leuius etiam est possibile. Et si res pręstantior & nobilior est possibilis, illa res etiam, quando simpliciter profertur, est possibilis: hoc est sine hac conditione. quia bene gignere domum est difficilius quam gignere domum solum. Et quarta est: quia si quod iam initiatum est sit possibile, suum vltimum & complementum est possibile. Huius autem loci persuasio est: quia ex quo quod impossibile est esse, impossibile est esse suum initium, sic cui initium est possibile, ipsum esse est possibile. Iam autem declaratus est defectus huius loci in secundo Topicæ, Quinta autem est, ꝙ cuius complementum est possibile, eius initium est possibile. & ille est contrarius pręcedentis. Et sexta est, ꝙ si posterius natura vel generatione, hoc est tempore solũ est possibile, prius itaq; est etiã possibile. Exemplũ prioris natura est, si possibile sit ꝙ homo sit senex, possibile est ipsum esse adolescentẽ, Bo

De possibili & ĩpossibili

C

exemplum prioris tempore non natura, eſt ſanitas ſuccedens poſt ęgritudinem. A
Hic autem locus partitur in duas pręmiſſas. & rurſus conuertemus vtranq; harum, & gignentur hic quatuor pręmiſſę. quia ſi prius natura vel tempore ſit poſsibile, poſterius itaq; ẽt eſt poſsibile. Octaua pręmiſſa eſt ꝙ quicq̃d eſt natura amandum & cupiendum, illud eſt poſsibile, ꝙ ſit, & ꝙ fiat: quia nemo, quando eius cupido fuerit ſecundũ ſuam naturalem conſuetudinẽ, appetit qđ non eſt poſsibile. Nona aũt eſt, ꝙ res, quas continent ſcientię & artes, ſunt nobis poſsibiles; hoc eſt, ꝙ ſciatur quod eſt in ſcientijs, & ꝙ fiat quod eſt in artibus. Decima aũt eſt, ꝙ res, quarũ initium eſſendi eſt in ipſis vel in noſtro decreto, ſicut ſunt ꝙ nos manu ducamus noſtros ſeruos vel rogamus noſtros amicos, ipſę ſunt poſſibiles. & hoc, quia id, quod eſt acquiſitionis amicorũ eſt poſsibile: ſicut id quod eſt noſtrę acquiſitionis eſt poſsibile. Et vndecima eſt, ꝙ qñ partes ſunt poſsibiles, & totum itaq; eſt poſsibile. Et duodecima eſt: qa ſi totũ ſit poſsibile, & partes itaq; ſunt poſsibiles. verbi gratia; qa ſi pręmiſſę demõſtrationis ſint poſſes, & ſua connexio eſt poſsibilis, demonſtratio itaq; eſt poſsibilis. Et tertiadecima eſt, ꝙ ſi demonſtratio ſit poſsibilis, & connexio itaq; eſt poſsibilis: & econtra, ſi connexio ſit poſsibilis, ſicq; demonſtratio eſt poſsibilis. exempli cauſa, ſi poſſibilis ſit nauis plurium remorum, poſsibilis itaq; eſt ꝙ ſit triremis: & econtra, ſi poſsibile eſt ꝙ ſit triremis, poſsibile eſt, ꝙ ſit plurium remorum. Decimus
quintus locus eſt, ſi vnum relatiuorum eſt poſsibile, alterum correlatiuum eſt B
poſsibile, ſicut eſt duplum & dimidium. Et decimus ſextus locus eſt, quia quęcunque res poſsibilis eſt alij quam artifici, magis poſsibilis eſt artifici. & hoc, quia hic ſunt quædam res, quæ aliquando ſunt per accidens, & aliquando per ſe: & aliquando per artem, & aliquando ſine arte. & quando hę ſunt poſsibiles per accidens, earum poſsibilitas eſt expedientior per ſe: & ſic contingit, quando reperiuntur ſine arte, & per artem. Decimus ſeptimus locus eſt: quia quod poſsibile eſt in eſſe depreſsiori & viliori & magis ſpreto, & illi qui eſt minoris prudentię, magis poſsibile eſt ineſſe horum contrariis. ſicut eſt ſermo Socratis, quando ait, in veritate diſplicet mihi me defatigari, eo quod ſcio ꝙ ignarus illud ageret: & ſicut dicitur ꝙ turpe ſit dicere, ꝙ Ariſto. careat ſcientia illius, quod perceperat Zeno. Pręmiſſę vero, quibus conſtituimus ꝙ res ſit impoſsibilis, notificantur ex contrariis harum, quę dictæ ſunt. exempli gratia, ꝙ id quod prudentioribus eſt impoſsibile, ſit impoſsibile minus prudentibus: & ꝙ quando totum eſt impoſsibile, partes ſunt impoſsibiles. Pręmiſſę vero, quibus conſtituimus ꝙ res fuerit vel non fuerit, quaſi ſunt vna ſecundum ſubiectum, duę ſecundum modum. Quarum eſt, ꝙ ſi id quod eſt minus honorabile, & minus conueniens eſſe, eſt id, quod aptius eſt eſſe. Secundus locus eſt,
ꝙ ſi fuerit oppoſitum, quod conſuetum eſt pręcedi a ſuo oppoſito, & alterum C
itaque iam fuit. exempli gratia, quia ſi aliquis homo laudauit aliquam rem, iam nouit eam: & ſi aliquis fuit periurus, iam iuratus eſt. Tertius locus eſt, ſi quis habuit poteſtatem & cupidinem agendi, & non ad fuit ei deforis vlla res ipſum impediens, iam ipſe egit. & huic affinis eſt, ꝙ ſi quis habuerit poteſtatem ad aliquam rem, & iratus eſt pro illa, iam itaq; fuit. Et locus vniuerſalis ambobus his eſt, ꝙ ſi potens fuerit aliquam rem, & ipſam appetit, iam fecerit illã, eſt autem vniuerſalis, quia appetitus continet iram, & cupidinem. Larguitur aũt hic locus perſuaſionẽ: quia homines vt plurimum agunt quod appetunt, quãdo poſſunt: iuuenes quidem, quia nõ ſunt ſatures, boni aũt quia ſ[illegible] appetitus eſt ad bonum, & quando res ſunt prope generationem, quarum eſt ſpes, ipſę itaque ſunt quaſi reperirentur. Quartus locus eſt: quia quando hominis cuiuſdã moris eſt, ꝙ eius ſit aliquis actus, qui eſt ſępe, iã itaq; ille actus fuit ab eo. Quintus locus eſt, quando voluerimus perſuadere aliquam rem, ꝙ iam ipſa fuerit, ſpeculabimur an ipſam pręceſsiſſent res, quarũ naturę ſit illam rem pręcedere, quã intẽdimus tempore ſui eſſe, & ſi illę res iam preceſſerũt, pronũciabimus ꝙ illa res iam fuerit. Hę autem res pręcedentes aliquam rem, aliquando ſunt cauſę, & aliquando ſunt ſigna. ſicut ſi cœlum corruſcauit, iam tonauit. & ſicut ſi aliquis homo fecit aliquam rem vt ſpeculetur an ei conueniat illud opus, necne, iam itaq;

A fuit ab eo opus illud. Sextus locus est huius cōtrarius, qui est ꝙ, quando reperiū tur res posteriores aliqua re, iam illa res inuenta est, exempli causa si cœlū tonauerit, iā itaq; coruscauit: & si ipse homo nunc operat᷑, iam incœpit prius operari. Harum aūt rerum, quibus sunt aliquę res posteriores, & quędam sunt eis priores, quędam sunt necessario, & quędam vt plurimū. Exemplum itaq; necessarij est, ꝙ si laudauerit aliquē hominē, iam ipsum nouerit. Et exemplum illius, qđ est vt plurimum est, ꝙ si cœlum tonauit, iam corruscauit. Hę itaq; sunt pręmissę, ex quibus constituemus ꝙ res iam fuerit. notitia vero ꝙ res nō fuerit, est ex cōtrariis harū earūdem rerū. Pręmissę vero, ex quibus constituemus ꝙ res futura sit, & ꝙ sit spes suæ gn̄ationis sunt hę eędē. Et primo, quia si ipsa fuerit res, ad quā est potestas alicuius, & ille ipsam appeteret, ipsa itaq; erit. Intendo aūt hic per appetitum aut sensata oblectamenta, aut res quas homo appeteret, absq; ꝙ sint res sensatę sicut sunt diuitię & honor. & similiter si esset res, quā homo posset, ac etiam ira ipsa: aut posset ipsam, & ipsam eligeret cogitatione & animaduertentia. Ipsa itaq; erit cum sit possibilis: & similiter affectus cōsequētes operationes volūtarias, qui eorum fuerint necessario, & qui illorū nō fuerint necessario, omnes numerantur in eo qđ futurum est, quando conuenerint rebus ipsos pręcedentes. Et exēplum illius. quod sequitur vt plurimum opus voluntatum, est exitus consequens proiectionem, & casus visus in rem consequēs pal

B pebrarum apertionē. Ac etiā si pręcessissent res, quę prępararēt, ꝙ ex eis fiat aliqua res. illa itaq; res erit in futuro, sicut ꝙ si cœlū occuparetur nubibus, in futuro itaq: pluet. Et alius locus est, ꝙ si res, quę est propter aliquem finem, est ens, ille itaq; finis est res, quę futura est. exempli causa, quia domus erit in futuro, quę est finis ipsius fundamenti, si fundamentū iam fuerit. Loca vero, quibus constituemus maius & minus, & multū & paucum, & pręstantius & vilius, sunt eadem illis, quæ numerata sunt in vtiliori & eligibiliori per se: qn̄ stabilirētur parum vniuersaliora. & hoc, ꝙ ascenderent ex capitulo vtilis in capitulū boni. quia bonū est genus commune tribus finibus, & trium generū ipsorum generū orationū rhetoricarū. & hoc quia in cōsultiuis est ipsum vtile, & in inhibitiuis ē ipsa vilitas, & in iudicialibus ē ipsa iustitia. & vniuersalius loca, & ratiocinatio sunt ꝓpria & vniuersalia: adeo ꝙ possibile est ꝙ reperiant᷑ cōmunia oībus quesitis, sicut declarata est res in secundo Topicorum. sed hic sumit᷑ vtilitas de vniuersalibus, qn̄ secum cōueniunt particularia, & eis fieret ipsum commune illis. & hoc, quando vnumquodq; eorū definiretur, & describeretur per id, quod ipsum appropriaret. quoniam finis huius artis est locutio de particularitate, nō de vniuersalitate vniuersaliū: & de illis contingit sermocinatio vulgi sibi inuicem. & hoc, quia iam homo indiget in applicatione vniuersalium ipsis mate

C rijs habitu & vsu: & illud est vnum eorum, quibus excellunt oratores. Iam ita ꝙ dictum est de possibili & impossibili, & quando res fuerit vel non fuerit, & quando erit vel non erit, & de magnificatione & paruifactione.

De Magnificatiōe & paruificatione.

Caput Vigesimum. De Complemento locorum, Rhetoricorum, & primo de coniectura & opinione.

IAm autem remanet nobis loqui de rebus communibus cunctis verificationibus. & hoc ex his de quibus non est perfectus sermo in primo libro, & intendo per verificationes communes syllogismos rhetoricos, & loca rhetorica. Et dicamus ꝙ orationes rhetoricę, sicut pręmissum est, sunt duorū generum, exemplum, & inductio. Coniectura vero est pars signi: & maiori horum parte indigebimus in consilijs, de quibus infra loquemur. Et exemplū, sicut dictum est, in hac arte est simile inductioni in arte Topicę, & enthymema est simile syllogismo in illa. Exemplum autem in hac arte est duarum

specierum. Quarum vna est ꝙ loquens exemplificet de rebus, quæ iam fuerunt & inuentę sunt, sicut est sermo dicentis, ꝙ regi expediat ꝙ non faciat tale opus, ne ei succedat, sicut accidit commisso talis regis. Et secunda species est, ꝙ orator faciat exemplum ipsum opere, & nouiter illud gignat: & aliquando fuerit pręmissa, & aliquando longa narratio. Longa autem narratio aliquando est manifestę falsitatis apud proponentem & audientem: sicut est dispositio narrationum positarum in libro Chalila. Et aliquando non est manifestę falsitatis: sicut sunt plura ęnigmata, quibus vtuntur Politici. Et nomen fictionis est magis proprium pręmissę fictę apud Aristote. & exemplum est magis proprium existenti. Et pręmissę, quibus consueuit vti Arabum vulgus, & alii in suis orationibus, sicut eorum dictum: facias me reminisci ratiocinationis, cuius oblitus fueram, & cętera, ingrediuntur hoc genus. Sed quædam eorum sunt pręmissę, quas inuenerat primus, qui loquutus est de eis, vt eas poneret exempla communia pluribus rebus. & de quibusdam loquutum est solum secundum conuenientiam illius præsentis temporis. & obseruatum fuit hoc, & positum est exemplum plurium rerum: sicut est sermo dicentis facias me reminisci ratiocinationis, cuius oblitus fueram, quia hęc enunciatio est famosa multitudini Arabum apud primum, qui loquutus est hoc exemplo, & causa huius etiam. Exemplum autem orationum fictarum est sermo cuiusdam antiquorum ad suam rempublicam, quando ex se, & ex viris suę ciuitatis constituere volebant rectorem & imperatorem quendam, virum notę fortitudinis & vigoris, & victorię, vt sibi vinceret suos inimicos. At ille eis consulebat, ꝙ non facerent hoc alicuius rei angustia, ne ex hoc procederēt in vehementius malum, quam sit malum suorum inimicorum, quod est, ꝙ ille vir eos superaret & subiugaret. Et tulit suum exemplum, & dixit, ꝙ quidam equus dominabatur cuidam agro, & solus permanebat in eo: & ingressus est quidam veruex, & destruebat pascua agri. equus autem volens vindicari a veruece, petijt hominem si ei posset auxiliari ad vindicandum se ab illo. qui concessit ei dicens, bene valebo, si tu feres frenum, & gestabis me super tuo dorso tenentem virgam & corrigiam in manu. cum autem equus obtemperasset ei, & ipse homo superequitatus esset. loco quo sperabat vindicari a veruece, redijt ad id ꝙ homo ipsum possedit, & oppressit, & subiugauit dura seruitute. & ait: intueamini ergo itaque. & inspicite si sumatis frenum, quando illud constituetis in vestro ore versus vestrum imperatorem, & stabilietis illum ad conseruationem & auxilium, ne vobis secum accidat, sicut accidit equo cum homine. Et narrationes Chelile & Dimane sunt huius speciei. Aristoteles autem vocat hanc speciem narrationum fictarum loquutiones: quia vna pręmissa in eis distincta est, & posita plura verba. Et dicitur, ꝙ loquutio fiat ad tradendum rei intelligentiam, & ad ipsam apprime declarandum. hoc autem fit per assumptionem rei vniuersalis, absq; separatione. Vtilitas autem fictę loquutionis est, quia est facilior exemplo existenti. nam inuentio rerum. quę fuerint iam similes rei, de qua est sermo in pluribus locis, est difficilis. Loquutio vero ficta est facilis loquutio. hoc autem erit, quando homo haberet vim sumendi ipsum simile & proportionabile, & sequantur res & dispositiones, quę ex illis gignuntur. Et hęc vis est via ad ipsam Philosophiam. & hoc, quia per assumptionem similis fiet constitutio vniuersalis. Vtilitas autem exempli existentis est, quia magis largitur persuasionem in consilijs. & hoc, quia contingentia succedentia in futuro vt plurimum, sicut dicit Aristote. similia sunt pręteritis. Asimilationes autem magis conferunt, quando faciliores sunt: & quando possibile esset homini ꝙ eas constitueret vehementioris similitudinis cum rebus, de quibus est locutio. Res autem pręteritę, ex quibus argumentatur, aliquando non sunt vehementis similitudinis, sed sicut diximus sunt vehementioris persuasionis. Iam itaque dictum est, quot sint species exemplorum, & quo modo expediat ea fieri.

Coniectura vero, quando notum fuerit quid sit notum, est in quibus rebus

A expediat ipsam fieri, & quando fiat, & quis eam faciat, & quis sit suus finis. Dicimus autem, quod coniectura sit enunciatio, cuius subiectum sunt res totales non partiales. & hoc in rebus eligibilibus & remotis, non in rebus speculatiuis, quando illa enunciatio esset conclusio enthymematis & principium enthymematis alterius absque quod declaretur syllogismus ipsam inferens, neque secunda præmissa, quę secum sit pars enthymematis, neque conclusio consequens ipsam. quia quando homo declarat duas pręmissas syllogismi concludentis ipsam, illa oratio est enthymema. Et similiter quando declarauerit coniecturam ex parte, qua est principium enthymematis, & declarauerit conclusionem consequentem ex ea, oratio etiam est enthymema. & hoc, quia enunciatio vniuersalis non euadit quin sit principium enthymematis, vel id quod aggregat ambas res simul. Et hęc est coniectura, quando non declarantur pręmissę ipsam concludentes, neque ipsa pręmissa, quę secum sit pars enthymematis, neque conclusio, quę sequitur ex illa ex parte, qua illa est principium. Exemplum autem enunciationis, quę quando fit conclusio syllogismi subtracti, est coniectura, & quando fit cum ratiocinatione est enthymema, est sermo dicentis, quod non deceat, neque sit coniectura sermo cuiusdam, licet fuerit doctor sapientię & magni nominis, qui dixit quod pueros esse sapientes est superfluum, vel frustratio mundanorum negociorum. quia si sit in habitudi-
B ne ad syllogismum ipsum concludentem vel destruentem suum oppositum, est enthymema. & hoc, sicut quod dicatur quod sermo illius, qui dixerit quod pueros esse sapientes sit superfluum vel ociosum: quia sui ęmuli & ęmuli suorum parentum inuenirent locum orationis ad eorum ocium, qui non sit verus. & hoc, quia inuidi iam inuenirent orationem pręter suum ocium, neque sequitur ex esse scientię moris ocium, quod homines non addiscant eam, licet non tulerit hanc orationem. Si autem ferret conclusionem separatam, est coniectura. Exemplum autem enunciationis, quę quando fit principium enthymematis, & subtraheretur secunda pręmissa, & conclusio esset coniectura. Si autem quod declaratur in conclusione est enthymema, est sermo cuiusdam dicentis, qui dixit, ego non intueor inter viros huius ętatis aliquem bonum. enim est coniectura, qua enunciauit, quod illa sit sua coniectura. intendebat autem quod eius filius sit virorum huius ætatis: virorum autem huius ętatis nemo est bonus: suus ergo filius non est bonus. Quando autem subtraheretur hęc pręmissa, & conclusio esset cōiectura. quando autem declaratur in cōclusione est enthymema. Cum autem hoc stabilitum sit de intentione coniecturę, species itaq; coniecturę sunt quatuor. Primę partis est illa, ex quia diuisus est syllogismus ex parte, qua illa est conclusio demonstrationis, & principium demonstrationis. Coniecturę quatuor species.
C Hoc autem fit, quando syllogismus de illa est propinquę euidentiæ per se, quam audiens libaret aliqua coniecturę quando loqueretur habens illam coniecturam. & hęc esset apud audientem, neque esset in ea dubius. & hoc, quia quando non esset talis dispositionis, coniectura non largiretur persuasionem. Hęc autem pars diuiditur in duas partes, aut est opinio, cuius id quod difficile est prelibatur, quando de ea loquitur omnibus aut pluribus: aut est opinio, cuius difficile intelligitur ab ipsis intelligentibus & cordatis. Secunda autem pars opinionem est, quam oportet prosequi per syllogismum & oratione roboretur. & hoc, quando opinio esset absurda, vel dubia latens non manifesta. & hęc etiam diuiditur in duas partes, quarum vna est, quam syllogismo prosequimur, qui eam concludit: & hoc, quando syllogismus est per se notus, & conclusio non est nota. Secunda autem est, quam prosequimur syllogismo, cuius ipsa opinio est pars. & hoc quando meminerit de opinione & eius conclusione. & similiter, quando enthymema concludens est per se notum, & conclusio non est manifesta. Exemplum autem opinionis, ex qua auferrur syllogismus, & non fit pars syllogismi, neque ipsam syllogismo prosequimur ex his, quę apud omnes sumuntur patentis ac-

gumentationis, est sermo dicentis, ꝙ bonum rerum vt puto & vt opinor, est ꝙ D A
homo sit corpore sanus. Et exemplum ex illis, quę recipiuntur apud intelligentes, & apud illos est patentis argumentationis, est sermo dicentis, mihi videtur ꝙ non sit amicus, qui non semper amat. Et exemplum opinionis, quę fit parua pars, est sermo dicentis, ꝙ non expediat ꝙ suscipiatur sermo illius, qui fuerit cuiusdam descriptionis, secundum quod putat & opinatur. Et exẽplum opinionis, quę enthymemate ipsam concludente roboratur, est sermo dicentis, ꝙ apud me fit opinio de homine, ꝙ non stabiliat suam iram immortalem, cum ipse sit mortalis. Iam itaq; declaratum est ex eo quod dictum est, quot sint species opinionis, & in quo loco sit aliqua species, & cum quo fuit. & hoc, quia quędam est opinio, quę non indiget enthymemate, qua vtimur cum vulgo, & quędam est, qua vtimur cum pręcipuis egregiis; sicut diximus illarum, quę indigẽt enthymemate, quędam est, qua indigeret propter audientem, quando homo vellet, ꝙ largiatur persuasionem enthymematis concludentis. & quędam est, qua indigetur ad declarationem, conclusionis, quę infertur ex ea. Quando autẽ opiniones sunt turpes extraneę, expedit ꝙ eis pręponatur quidam sermo, qui auferat suam turpitudinem. sicut est sermo dicẽtis: Ego vere ecce me pręsto sum, sed non facit acquirere alicui homini, neq; commemorat peccata & opiniones ociosas: quia ego ecce me pręsto sum, non expedit ad corrigendum & tradendum documentum prudentię. Quando vero opiniones sunt latentes, expedit ꝙ E B
eis pręponatur illud quod eas assuescere faciat & exponat. aduenit autem opinionibus, ꝙ sint insinuationes & res extraneę. & hoc sicut id, quod retulit Aristo. de assimilatione vsitata apud illos, ꝙ non conueniat ꝙ hominibus reimproperentur sua vitia, ne multiplicentur hirundines in terra nam vtuntur hirũdinibus pro viris loquacibus & susuratoribus contra homines, & vtuntur terra pro taciturnis, ac si dixissent, ꝙ non expediat nobis ꝙ blasphememus homines commemorando eis sua vitia, ne permutentur qui taceant de nobis, & reddantur blasphemantes nos blasphemia reimproperante peccata, & aduolent circa nos, & exclament, sicut faciunt hirundines. Hominem autem introducere in suum sermonem ipsam opinionem moris est, ꝙ significetur dictionibus significãtibus constitutionem ipsius opinari illam opinionem; sicut est sermo dicentis id quod est apud me, est quod volo, aut quod puto. Id autem conuenit hominibus decrepitis. & hoc de rebus, quas experti fuerint, & comprobauerint. Cuius vero non est hęc descriptio, hoc non introduceretur ab eo, & similiter vsus assimilationum conuenit decrepitis expertis assumptionis oneris alicuius hominis in se: sicut fert Aristo. sermone de eo, qui non est expertus, est ignorantiæ, & malæ educationis. Expedit autem ꝙ signum, quo vtimur in opinionibus, sit vniuersale, sicut est sermo dicentis, ꝙ veneret sint mente capti: quia illi cito dissipant quę apud eos sunt: & mente capti cito dissipant quę apud eos sunt. hoc F C
enim signum est in tertia figura, & eius pręmissę sunt vniuersales. Si autem consulens non posset ferre opinionem vniuersalem, expedit, ꝙ ipsam ferat vt plurimum. & si ei possibile fuerit ferat ipsam, qua est plurium quam vnius, & eam sumat vniuersalem, & conducat imaginari de ea ipsam vniuersalitatem, & si hoc necessario fuerit. hoc autem vtimur in signis in figura tertia, quia ibi infertur conclusio particularis, & putaretur ꝙ sit vniuersalis. Et expedit ꝙ in cõsilii traditione in opinionibus, vtamur vulgatis assimilationibus; sicut est sermo dicentis, ꝙ aurora nota sit oculos habentibus, qm̃ tales assimilationes ipsę eędem sunt opiniones, & cum hoc sunt testimonia. Et expedit, ꝙ vtamur rebus ꝓhibitis omnibus, & conuenientibus secundum opinionem, hoc est sermonibus qui animã delectant, vel qui ipsam dolere faciũt & contristant, exaltãt vel vilipendunt. sicut ꝙ dicatur modus, qui aliqñ arditur versus depressionẽ, et aliqñ versus magnificationem: & sicut diceret quispiã, non tibi displiceat ꝙ iã nouerim tuos mores. nam hic sermo ferret laudem & vituperium. & tales sermones, qñ fiunt scd̃m modũ opinionis, magis occurũt: sicut quispiã diceret illi, qui esset iratus, qñ nũciata illi fuisset de eo aliqua res, ꝙ illa sit falsa scd̃m meę opi

Quibus ĩ rebus cõiecturis vtimur.

A nionis facultatem, quia talis sermo auferret eius iram, & efficacior est, qñ fit secundum hunc modum, hoc est scdm modum opinionis. Et moralis locutio, quãdo fit scdm modum opinionis est vtilior: & illa ex moralibus, quę conuenit, est locutio, quę conuenit virtutibus: sicut ꝙ dicatur, ꝙ non expediat nobis, ꝙ amemus secundum eam mensuram, qua odimus: hoc est, ꝙ amicitia digna sit esse maior. Expedit autem, ꝙ ille sermo, quo homo sermocinatur, sit ex sermonibus moralibus secundum opinionem audientis: & secundum qđ sibi placet de illo more, & in potentia connexus sit illi. quia per hoc esset sermo vtilior, quia constitueret cito in suo animo in actu quod est in potentia: sicut quando videret decrepitum agentem opus pueri, & ei diceret, hoc non conuenit decrepitis: sed eis conueniens est sic, & hic. quia quando hic sermo succederet illi in cuius animo est cogitatio illius moris, expedit itaq; ꝙ succedat motus ad illum. Si autem impossibile esset ꝙ sermocinetur morali locutione aliquis illorũ, in quibus est cogitatio illius moris, expedit, ꝙ consequatur orationem moralem per enthymema largiens persuasionem. exempli gratia, sermo dicentis apud me non expedit alicui homini, ꝙ eius amicitia sit pauca scdm mensurã eius odii: sicut quidam homines fuerunt, sed oportet ꝙ semper amicitia sit maior: quoniam hęc opinio est mensurę, vel locutionem hoc exemplum aggregat paruipensionem moris, quem descripserat, & sui contrarii turpitudinem, cum mentione enthymematis sufficientis ad hoc, vel sicut, si sic diceretur, hic sermo non est apud me

B conueniens: hoc est, ꝙ homo amet parum secundum mensuram, qua odit, sed expedit amanti, ꝙ eius amicitia sit perseuerans vehemens. nam expediens est, ꝙ odit prauorum sectam vehementi odio. quia quando hoc modo vsus fuerit hic, congregauerit tres res, ꝙ sit opinio, & enthymema, & mos. Illud quidẽ esse opinionem, qua vsus est dictione significante illam, hoc est, quando dixit apud me morem autem, quia tetigit morem amicitię. & pręmissa enthymematis, quod fit, est, quando dicitur expedit, quæ sumitur ex loco contrarii. quia si expedit ꝙ odit prauos vehementi inimicitia, expedit itaq; ꝙ diligat bonos excessiua amicitia. Et vtilior locutio moralis est, qñ aggregauerit oĩa hęc tria. Et vsus locutionis secundum modum opinionis habet quasdam vtilitates. Quarum vna est, quia notitię & cogitationes plebis sunt ex rebus particularibus. & hoc, quia impośe est, ꝙ suis intellectibus insint res vniuersales, sed eas imaginantꝰ cũ particularitate. & qñ sermocinaremur eis de ipso vniuersali per signum particularitatis, quam comprehenderant, gauderent eo quod adepti essent de illis rebus particularibus ex vniuersalitate. hoĩes autẽ naturaliter amant perceptionem. Hoc itaq; est vnũ, pp qđ prouenit opinatiua locutio. Alia vtilitas ẽt est: quia cuiuslibet hominis sunt quędam res, quas eligit & cupit, & res quas nõ eligit. & quã-

C do eum oraremus pro eo non cuperet vniuersale commune illi, & illi quod cupit, festinat recipere ipsum vniuersale. & hoc propter indigentiã illius, & perficeretur res persuasionis eius de illa re. & si illam conduxerimus prope illud, reciperent illam, sed non occurreret nobis persuasio de illa. Exẽpli gratia, quia ille, qui habet prauos vicinos vel transgressores filios, susciperet dictũ ꝓferentis, ꝙ in mundo non sit deterius q̃ꝫ vicini & q̃ꝫ filii. Et ex illius vtilitatibus est, ꝙ ostendat, ꝙ vnusquisque possit ex seipso ferre syllogismum constituentẽ illud, quem consuetum est ipsum obmitti: & constitueret audientem modo, quo in suo animo concipiat, ꝙ sit habentium necessitatem & notitiã sui syllogismi, & fieret hęc cã verificandi, & ipsum prosequeretur. Et ex suis vtilitatibus ẽt est, quia quando aliquis homo oraret de aliqua re, & renuisset suo responso hãc orationẽ considerans turpe esse ꝙ inclinetur oratione alterius ad rem, in qua firmata est eius animo pertinacie & peruicacitas. quãdo aũt oraret ꝓ vniuersali illius rei loco ipsius rei, possibile esset ꝙ nõ obiiciat illi orationi, & ipsam reciperet, postquam eum latuisset res illa, quod erat oratoris intentum. Et quinta vtilitas, quę est magis propria, & præstantior his oĩbus, est quia opinio constituit moralem locutionem. Fit autem moralis locutio in opinione: quia opinio est enũciatio vniuersalis de rebus, quę eliguntur vel abiiciuntur. Vniuersalis autem enunciatio de rebus, quas homo cuperet, ipsum promoueret, ꝙ induat morẽ illius, qui illas

easdem res eligeret aut abiiceret. & ideo opinio esset iocunda audienti & oratori. D Et aliquando ipsa eadem opinio fit moralis, si separaretur absq; eius materia: hoc est absq; rebus eligibilibus & veritis. quia ipsamet opinio ferret hominem ad induendum morem illius, qui eligeret illa res. Et illę res sunt, vt Arist. ait, in quas semper vertitur voluntas & cordis imaginatio: hoc est, in quos vertitur volntas & anima. & illę sunt, quas homo diligeret sibi inesse vel ipsum notum de eis esse & diuulgari. Iam itaque dictum est quid sit ipsa opinio, & quot sint eius species, & ꝙ sint quatuor, & ex quibus rebus fiat opinatiua oratio, & quę sit proportio opinionis ad res, & ꝙ illa fiat vniuersalis, & ꝙ vt plurimum fiat de rebus moralibus, & ꝙ ipsa vtatur assimilationibus. & dictę sunt etiam suę vtilitates, & de quo fiat.

Caput Vigesimum primum. De Enthymemate, eiusq; præmissis.

POst hac expedit ꝙ loquamur de materia enthymematum: & quibus dispositionibus oportet ꝙ fiant. deinde loquemur de locis. Veruntamen ꝙ enthymema sit syllogismus quidam, iam dictũ est in prędmissis: & declaratum est quis modus syllogismi sit. E Premissę vero enthymematum expedit ꝙ nõ sint ex rebus diuulgatis nimium: econuerso dispositioni premissarũ topicarum: quia illę vbi fuerint magis diuulgatę prestantiores sunt. neq; ẽt sint ex rebus latentibus, quę declaratione indigent: sed oportet ꝙ sint ex mediis inter has duas species. Et illę sunt premissę, quæ non sunt in actu apud audientẽ, sed illico quam primum proferuntur, reciperet illas ipse audiens, & ei occurreret verificatio illarum. nam propter suam diuulgationem assereremus illas. nam nullam rem facit acquirere, quę non est apud audientem. altiora aũt ignari plebis renuunt recipere ea, & quę non consueuerunt: sed loquuntur de latenti vt plurimum, & festinant loqui de talibus premissis. nam ipsi opinantur diuulgata, quę non sunt apud audientes. & hoc propter earum paucam necessitatem: & putant ꝙ id, quod est apud eos notum, ꝙ sit notum apud omnes. Hę itaq; sunt species turpium premissarum ipsorum enthymematum. Tertia autem species premissarum, quibus imperiti vtuntur, sunt etiam premissę, quę indigent pauca declaratione. nam periti derident tales premissas, & non festinant loqui de eis, sicut iuuenes faciunt. & vniuersalius non expedit, ꝙ premissę harum artiũ sint ex omnibus, quę vulgus nouit & putauit, sed ex rebus notis constantibus iudicibus vniuersale illis, qui accepti sunt apud multitudinem, aut & acceptis apud iudices, licet in se sint decentes & hoc, quando premissę fuerint notę omnibus his acceptis vel pluribus eorum: & similiter omnibus acceptis his apud iudices, vel pluribus eorum. Expedit autem ꝙ premisse enthymematum sumantur ex rebus necessariis, non tamen omnium: immo & ex possibilibus vt in pluribus. quia iam fiunt in Rhetorica premissę necessarię vt plurimum: quoniam vtimur in Rhetorica premissis necessariis sibi notis per res non necesarias. Et expedit ꝙ proponens sciat rem, de qua intendit loqui, & ratiocinetur per ipsam, vel in rebus consultiuis, vel de aliis capitulorum necessariorum ad ratiocinationem, hoc est inhibitiuorum vel iudicialium, & hoc quando scientia iam comprehenderit genus illius rei, de qua vellet loqui, vel rem illius generis de qua vellet loqui. quia nisi fuerit apud eum notitia de illa re, non posset largiri persuasionem de ea. Quo modo enim possemus consulere hominibus de bello, cum nos non nouerimus suas copias, quę sint: hoc est, an equites vel pedites, vel arciferi, vel astarii, vel gladiatores, neque quotus sit illorum numerus, neque qui sint eorum confęderati, nec qui sint sui inimici, neq; quibus bellis militati essent, neque quos debellauerint, & quo modo militati essent: adeo ꝙ sciamus suam solertiam & rectitudinem in bello. aut quo modo possumus laudare viros, quorum nescimus honores & eximios primatus. laudati enim laus fit de rebus ei inexistentibus propter decens decus, quod suo animo inest. Et simili-

A ter quando de aliquo enunciamus, ꝙ ipſe ſit conſulens, vel laudans vel vitupe rans, aut acuſans vel reſpondens, narraremus de illo, ꝙ ipſe iam operatus ſit illas eaſdem res, quas nos eſſemus operati, ſi nos conuerſi eſſemus in illud opus: hoc eſt res, quę inſunt rei, quę per illas diſponitur ſecundum decorum & turpe, laudem & vituperium, vt dictum eſt in capitulo laudis: vel denominaretur per illas in opinione & damno in conſilio, vel iniquitate & rectitudine in accuſatione. & hoc eodem modo, hoc eſt per diſpoſitiones inexiſtentes, quibus denominantur alię res quam homines, ſicut eis denominamus homines. quoniam hic etiam ſunt aliquę res pręter homines, quę laudantur & vituperantur. Et vniuerſalius denominamus bonos & malos per operationes, quę ſunt ex ipſis, qua ipſi ſunt boni vel mali, non per quamcunque rem contingentem, ſed qua ſunt appropriate rei, de qua eſt ſermo ſingularum rerum, qua fiat perſuaſio per ſermonem ſyllogiſticum, ſiue ſermo ſyllogiſticus ſit debilis vel fortis. Vnus autem ſyllogiſmus excedit alium ſyllogiſmum, quando eius pręmiſſę fuerint notiores, & connexio partium ſuarum pręmiſſarum ſibi inuicem fuerit maior, & ſui termini medii fuerint propriores rei, cuius ſtabilitas intenditur. Manifeſtum autem eſt, ꝙ non expediat ꝙ enthymematum pręmiſſę ſumantur ex quacunq; re contingerit, neque quomodocunq; contigerit, ſed expedit ꝙ ſumantur ſcd̄m

B conditiones. quę dictę ſunt, & ſecundum definitiones, quę narratę ſunt: ſicut eſſent ex rebus, quę inexiſtunt rei, de qua eſt ſermo: & ꝙ ſint receptę apud pręcipuos egregios viros, & cuius nomen promulgatū eſt. & hoc in duabus ſpeciebus pręmiſſarum, hoc eſt poſsibilium, & inuentarum ſeu de ineſſe: & ſic de reliquis conditionibus quę dictę ſunt. Et quando pręmiſſę ſunt ex rebus, quę ſunt, hoc eſt verę, & quę magis propriæ fuerint ipſi rei, magis traderent perſuaſionē quam illę quę ſunt vniuerſaliores & paucioris veritatis. Pręmiſſę autem vniuerſales inſunt pluribus rebus. verbi gratia, ꝙ quiſpiam laudet Ariſto. quia fuerat ſapiens. nam hęc res continet Ariſt. & alios ſapientes. Illę vero, quę ipſum appropriant, eſt itaq; , ſicut ſi diceretur de eo ꝙ ipſe ſit, qui initiauit ſapientiam, & eam compleuit. Hic itaque eſt ſermo de conditionibus pręmiſſarum, quę ſunt plurium ſpecierum.

Caput Vigeſimum ſecundum. De locis, quæ ſunt ſedes Enthymematum.

EXpedit autem, ꝙ loquamur etiam de locis, ex quibus educuntur enthymemata. Et vniuerſalius loca, quę ſunt enthymematum fundamenta.

C quia poſsibile eſt nobis ꝙ inueniamus pręmiſſas enthymematum per notitiam locorum modo artificiali, quę ſunt initium ſermonis, qui expedit nobis eſſe de notitia diſpoſitionum pręmiſſarum: quia loca vniuerſaliter ſunt denominationes pręmiſſarum, & ipſarum diſpoſitiones, vniuerſaliores illis, quę ſumuntur ad eſſe pręmiſſarum. Et diſpoſitiones pręmiſſarum, de quibus præceſſit ſermo, ſunt etiam attributa propria quam loca. loca autem primo diuiduntur ad diuiſionem enthymematum. Et enthymematum primo ſunt duę ſpecies, confirmans & probans, ſicut eſt diſpoſitio ſyllogiſmorum topicorum. Et confirmās quidem eſt ſyllogiſmus, qui concludit, ꝙ res ſit ens vel non ens, ex pręmiſsis, quę conceſſę ſunt. Enthymema autem probans eſt, quod concludit rem ex præmiſsis interemptis denegatis: ſicut eſt ſermo dicentis, ꝙ illius ſpecies ſit vtilis illi: cui ſi eſſet vtilis, eſſet primum, ad quod conſulens feſtinaret. & hoc, quia conſulens obmittit rem, cuius obmiſsio eſt denegata. & cum compleuerimus loca ſecundum has duas ſpecies ipſarum ſpecierum enthymematum, illa fient nobis conſueta: ſicut iam declaratum eſt, cum peruenerint ad nos in actu omnes pręmiſſę particulares vtiles ſingulis rebus diſpoſitionum particularium, de quibus diximus, ꝙ vna ſuarum conditionum ſit, ꝙ ſint receptę apud ſingulis ſectis. Ex his itaq; locis inducemus enthymemata in conſultiuis, quę ſunt de noxio & vtili, Et in ipſis inhibitiuis illorum, quę ſunt de laude & vi-

superio. Et in iudicialibus,& his quę sunt secundum ius & iniuriā,& affectus & exultationes. Et dicimus, ꝙ ex quo loca sunt trium specierum, vel locus cōfirmatiuus, vel probatiuus, vel fallens: expedit itaq; nobis meminisse singularū harum specierum per se. deinde post hoc procedemus in sermonem de contradictionibus & oppositionibus, & vnde expediat ꝙ indicantur enthymemata illarum.

Locus ex contrarijs. Et vnus locorum confirmantium est sumptus ex contrarijs. Et hoc, quia expedit ꝙ speculemur an contrarium prędicati insit contrario subiecti: & si insit ei, iudicaremus ꝙ prędicatum insit illi subiecto. si autem inueniremus ipsum negatum ab eo, iudicaremus, ꝙ prędicatum sit negatum a subiecto. Exempli causa; si bellum sit augmentū malorum contingentium, pax itaque expedit, ꝙ hoc corrigat, & ipsum auferat.

Ex similitudinibus, & casibus. Secundus autem locus est ex similitudinibus,& casibus, qui dicti sunt de bonis: quia casus & similitudinum iudicium de eo quod affirmatur vel negatur, expedit ꝙ sit vnum.& hoc, quia si continentia sit bonitas, continens est bonus.

Ex relatiuis. Tertius autem locus est ex relatiuis, quia si actio sit iocunda & recta, passio itaq; est iocunda & recta. verbi gratia: quia si venditio sit iocūda, emptio itaq; est iocunda. Et aliquando accidit in hoc fallacia, & putatur ꝙ si iure successit actio in patiente, iure passus est patiens: vel econtra. Defectus autem huius loci est, quia quando de homine aliquo decreta sit sententia mortis, quia interfecit ipsum zayad,& licuit illius consanguineis ipsum interficere, alius autem superuenit,& eum interfecit: qui non erat illius consanguineus. deinde ille defenderetur dicens, si iure licuit ipsum mori, eius itaque interemptio iure licuit: dicendum est, ꝙ secundum legem non licuerit. & ideo oportet ꝙ speculemur duas res, quę sumuntur ex prędicamento relationis, an sumptæ sint, vno modo, vel duobus modis: & fiat expediens largitioni persuasionis huius.& hoc, quia iam persuadet ꝙ duobus relatiuis adueniat vna res. Et hoc, quando sumuntur vno modo,& illius contrarium etiam persuadet: quia duobus relatiuis aduenit res diuersa, quando sumuntur duobus modis; & decet oratori ꝙ eligat huius vtile in singulis locis.

Ex magis et minus. Quartus autem locus est ex magis & minus, sicut si diceretur, ꝙ quando quispiam percutit suum patrem, percutiat suum consanguineum.& hoc, quia quando id est ens, quod est paucioris esse, id itaq;, quod est pluris esse est ens necessario. & hoc, quia percussio parentum est paucioris esse, quam percussio consanguineorum. In destruendo vero est huius contrarium: hoc est, ꝙ quando non est ens id, quod magis est, id itaque, quod est minus, est non ens.& hoc, quia quando homo non percutit consanguineos, dignius est ꝙ non percutiat patrem, & qñ eo vtimur in destructione, procedimus ab eo quod est magis ad minus.

Ex propulsione in eum qui operatus est. Alius autem locus est proprius Rhetoricę, qui continet cuncta loca, quę non reperitur oratio ea continens: nisi ꝙ ille vniuersaliter decernat propulsionem oratoris, per id, quod iam esset operatus, vel per id, quod operaretur, vel per aliquam rem, quam nec operatus esset, neque operetur. Ex quibus est, ꝙ defatiget illum, qui repetierit aliquam rem, vel aliquas res difficiles tibi, ꝙ ipse operetur quod est ei difficile, vel non valeret illud operari. Et ex illis est, ꝙ tu petas alteram, ꝙ operetur id quod scis, ꝙ non valeret illud operari, & quod ille non habeat ipsum, vt putet de te, ꝙ tu sis illorum, qui habent illam rem. Et ex illis est, ꝙ tu tribueres alteri vitio rem, quam scis tibi inesse: vt puretur ꝙ id qđ tu tribuis vitio alteri, non insit tibi.& hoc, quia id, qđ aliquis homo tribuit vitio alijs, conducit ad putandum de eo ꝙ ipse illud aufugiat: cum id quo ipse afficeretur, tribueret alijs vitio, & putaretur per hoc contrarium. Et similiter ꝙ alijs expedire asseras aliquod bonum, quod non inest tibi, vt putetur ꝙ tibi insit.& huius generis est inculpare sine culpa. Et ex illis est prosecutio additionis conditionum in aliqua oratione; adeo ꝙ reddatur ratiocinatio, vel minutionis conditionū, donec reddatur ratiocinatio. Et ex his, quibus fit increpatio accusantis est, ꝙ accusatus declaret, ꝙ ille sit ei coęqualis secundum malitiam.& ꝙ ille non sit eo pręstantior; quia coęquatio secundum malitiam non ponit alicui hominí

A homini contra aliquem hominem locum accusationis. & hoc, quia sicut coęquatio secundum bonum infert laudem a se inuicem, sic coęquatio secundum malitiam remouet vituperationem a se inuicem.

Alius autem locus sumitur a definitione, quę comunis est cunctis artibus. Intentio antem definitionis hic, est quicquid recipitur ꝙ sit definitio, vel putetur de eo. ꝙ sit definitio, siue hęc fuerit vera definitio, aut descriptio: vel cõmutatio cuiusdam nominis loco alicuius alterius nominis; vel notificatio rei per suum genus. nam omnia hęc ingrediuntur hoc capitulum assumptio autem huius exempli est ex ea re proxima rei, quę diuulgata est apud nos. Et Arist. meminit ad hoc quorundam exemplorũ, quę fuerunt hominum notorum suę ętatis. A Definitione.

Et alius locus est a diuisione, qui est, ꝙ diuidas prędicatũ vel subiectum, quia quando res sumitur vniuersalis, videtur ꝙ sit recta: & vniuersalius ꝙ sit alicuius dispositionis. quando autem diuisa fuerit, patet, ꝙ sit econtrario illius dispositionis. sicut si diceretur, ꝙ qui nequam fuerit. secundum aliquam trium causarum nequitiam commiserit tali vel tali aut tali causa: quarũ duę impossibile est ꝙ sint, tertia autem non putatur remota. A Diuisiõe.

Et alius locus est sumptus ex inductione alicuius, qui pręcesserit. Exẽpli gratia, qui vellet vilipendere alij viro dispositionem legis, vel solertem ad illã illũ redderet & ferret ꝙ talis & talis sic & operatus fuisset ex his, quę legi aduersantur: & non nocuit ei, imo aucta est eius dispositio, & exaltatum est eius B dominũ: vel diceret, ꝙ talis obseruauit sui Dei legẽ. & fuit hoc causa ꝙ perseuerauerit, & continuatum sit eius imperium, & adaptatum sit eius regnum. Ex inductione.

Et alius locus est ex locis oppositionis, qui est, ꝙ ferat iudicium de aliqua re quodam iudicio, quia eo tulisset iudicium, qui eum pręcesserat, vel de illa eadem re, vel de suo simili, vel de suo cõtrario: hoc est, ꝙ iudicium de aliqua re sit secundum contrarium iudicij de suo contrario: & maxime si illi, qui tulissent iudicium essent omnes, & multitudo, & sapientes cum illis, vel plures illorũ. & esset illud iudiciũ continuum, vel id de quo ferret iudiciũ ipsa multitudo, vel facientes omnes, vel quidam eorum. Et similiter etiam, quando tulissent de illo, essent hi, de quibus putaretur, ꝙ non ferrent iudicium peruerse, econtrario ipsius boni, vel econtrario vtilis, vel econtrario recti. sicut sunt nati cum parẽtibus, & cum magistro, horum iudiciũ fit oratione, & aliqñ fit opere, & aliquando fit natura: hoc est, quando non fuerit suę aptę naturę res illa: sicut est sermo dicentis, ꝙ mors sit causę materię: & per hoc ferret iudiciũ, ꝙ Deus excelsus nõ sit mortalis. Exemplum vero huius de magistro & parentibus est manifestum. & hoc, qñ argumentantur de homine suis opibus & suis orationibus. Ex iudicato.

Et alius locus est diuisionis prædicati, qui communis est tribus artibus. exempli gratia, sicut si quispiam diceret destruendo, quo pacto talis debeat fu- C stigari: quia sacrilegũ vinum bibit, aut quia adulteriũ patrauit, aut quia statuta est transgressus, vel quia abnegatione innotuit ꝙ detinuerit bona sui socij. Ex diuisione pdicati.

Alius autem locus putatur ꝙ sit locus connexi, cuius meminibus in bonum, aut est pars loci connexi: & hoc, ꝙ speculemur id quod boni vel mali accidit rei, & ei connectatur: & vniuersalius ex connexis conuertibilibus: & hoc in tribus speciebus, hoc est, consultiuis, & iudicialibus, & inhibitiuis. Verbi gratia, ꝙ diceret quispiam, ꝙ assumptione documenti intelligentię ab ipso discipulo connectatur ei malum, ꝙ ei inuideatur. id autem boni quod ei cõnectitur, est ꝙ ipse sit sapiens. Sicq; expedit ergo homini, ne sumat intelligentię documentum, ne ei inuideat, vel sumat intelligẽtię documentũ, vt euadat sapiẽs. & hoc, quando vsus esset cautione ab altero duorũ cõuertibiliũ, vel illius pręlectione. Hic autem locus fit in ipsis possibilibus, & in reliqs rebus. At ille placet secũdum id qđ ei est ordinationis duorum conuertibilium mutuo vnum ad aliud. Ex cõnexo.

Et alius locus est, ꝙ constituat vtraque duo contrario aut duo opposita vniuersaliter opposita duobus, aut simul: vel ꝙ vnum vtriusque adueniat alteri duorum contrariorum solum. Primus autem est locus, qui premissus est. & hoc, quia vtriq; duarum rerum & assumptioni documenti sueque priuationi aduenit bonum & malũ simul. Quod vero adueniat vtriq; eorum altera duarũ re- Ab oppositis.

rum, est itaq; sicut sermo dicẽtis, si loquar dicam verum vel falsum, si autẽ dicã D falsum Deus oderit me: & si dicam verũ, oderunt me homines. Silentium ergo expedit, vel diceretur. sed expedit eloquiũ: quia, si tu dices verũ, Deus te amabit: si autem diceres falsum, amarent te homines. Differentia autem inter hunc locum & primũ est, quia connexa ibi alteri duorum cõtrariorum nõ contrariãtur: quia inuidia & sapientia non contrariantur, sed possibile est ꝙ coniungantur in vno subiecto. hic vero connexa impossibile est coniũgi. & hoc, quia Dei amor est iustitię, & amor hominum est nequitię.

Ex contrariis.

Alius autem locus est, ꝙ intelligat pręmissas contrarias, hoc est, ꝙ percipiat vnum duorum contrariorum illorum, ꝙ sit honestum. & ꝙ omnes ipsum concedant manifeste, & expresse. & aliud contrarium sit vtile & omnes illud concedant apparenter, & in narratione. nam quando orator apprime cõsideraret in hoc loco tales pręmissas possibile esset ei largiri persuasionem alicuius rei, & sui contrarii. & ille est admirandus & bonę industrię. Exempli causa, ꝙ quispiam diceret intendens dissuadere ad inhibitionem vini, ꝙ illud sit prohibitũ: quia illud sit abhorrendum & delictorum ianua: quia secundum manifestum & honestum concederent hoc homines. Alius aũt diceret, ꝙ illud sit homini vtile ad suam sanitatem, & bonificet suæ dispositioni & suo ingenio: nam cordis imaginationibus homines concederent hoc.

Ex duobus locis locorũ contrariorũ.

Alius autem locus est compositus ex duobus locis locorum opinionis: quorum vnus est compositio contrariorum, & alter est contrarietas pręmissarum ipsorum contrariorum. hoc autem est, sicut sermo illius, qui increpatus est seruilis subiectionis sui filii grandioris, quando ille diceret. Si vos stabiliretis grãdiores adolescentulos in cœtu virorum, sequeretur ꝙ viri minores sint adolescentuli. quia oratio, quę dicit adolescens grãdior est vir, est cõtraria illi, qua dicitur vir minor est adolescens: cum vir & adolescens sint oppositi, & similiter grandior et minor. Et aliud exemplum huius est, ꝙ dicatur, nisi vos stabiliretis illos qui vobis famulantur abhorrendos & reiiciendos, quãdo turpia patrassent, non leniretis cõtinentes, nec eis famularemini. Alius aũt locus est, quãdo sunt duo contraria duobus oppositis, quibus annectatur vna eadem res, sicut est sermo dicentis, ꝙ Deus sit creatus, & ꝙ ipse non morietur. vel quando diceremus, ꝙ nõ sit creatus, & morietur: quia illud quod sequitur ex vtrisque his oppositis, est vna eadem res, quę est, ꝙ Deus non esset ipse Deus. sequitur aũt illa vna res, quia non sunt vere opposita, sed per accidens: sicut dicitur de diuulgata quęstione, an expedientius sit homini philosophari vel nõ philosophari: quia quocunque duorum modorum aliquis vir responderet, sequeretur ei ꝙ philosophandũ sit. Et ex hoc est repulsio Pythagorę a Platone: & huius loci est sermo dicentis, ꝙ ęqualis sit offendens in Deum, & offendens in eius prophetam.

Ex assũptione pręmissarũ cõtrariarũ.

Alius autem locus expedit in assumptione pręmissarum contrariarum, qui est, ꝙ hic sint quędam dispositiones rerum, quę dispositiones aduenĩunt rebus contrarijs. Et quando illæ dispositiones sumerentur medij termini, possibile esset per eas largiri persuasionem alicuius rei et sui contrarij. Hic autem locus contrarius est reliquis contrarijs: quia hę dispositiones sunt contrarię. verbi gratia, quia aliquis diceret apud timorem, ego non interficerem, sed fugerem, quia per fugam euadam. & quando cõfiderem, interficerem. vel quispiã diceret, qñ timerem interficerem quia homicidio euaderem. quando aũt confiderem nõ infligerem homicidio. In hoc autem exemplo construimus modos, ex quibus sequuntur varii fines. quod fit quando speculamur res, quę quando fuerint, ferrẽt duos fines diuersos vel fines plures. quia non oĩno, quando sumimus illas res medios terminos, esset nobis possibile per eas persuadere rem & suum oppositum. et hoc est, sicut quando diceretur, ꝙ talis non torqueat talẽ, quia lex ipsa decreuit illius tormentũ, sed quia ille liuore odit illũ. Et sicut aliquis diceret de re, quã aliquis homo condonatus esset alterum, tu condonatus es illum eam rẽ ad ipsum vituperandum et vilipendendum, quia carbones tu proiicis in suum caput: alius autem diceret, ꝙ donum sit fidum amici donum. Ille autem locus sit in tribus speciebus oratorijs.

A Alius autem locus est continens controuersias & consultores: qui fit, quãdo speculamur res quas homo cupit, & res quas non cuperet: & dispositiones quibus fiunt res: qñ illę sunt vel non fiunt, quãdo sunt priuatę. Et huiusmodi est, ꝙ si res esset possibilis, & facilis, & vtilis sibi suisq; amicis, siue sit nocens inimicis, siue non nocens: vel illius damnum esset minus quã vtilitas eius, expediret, ꝙ fierent hęc, & similia. illa vero, ex quibus homo se abstineret, vel subtraheretur ex eis, sunt horum contraria. Et ex his accusant illi, qui accusant, & respondẽt hi qui responsuri sunt. Accusatio quidẽ est ex his, ex quibus hõ se abstinet, & ex hoc loco. & putauit Aristo. ꝙ sumitur oratio duorum virorũ veterũ diuulgatorũ in oratoria apud illos. Expedit autem ꝙ pręmisse, quę fiũt hic, sint ex rebus cogitatis acceptis in initio imaginationis, non ex rebus, quę nõ confirmantur: sed oportet ꝙ sint ex his, quę possibilia sunt, vel recipiãtur, & occurrat in eis quasi persuasio cito & leuiter. & hoc, quia res, quarũ occurit confirmatio, sunt duarum specierum: quarum vna est illarum, quas qñ homo eas audiuerit, confirmaret illas, & ex seipso eas reciperet. Altera autẽ est illarum, quas, quando homo audiret eas, reciperet propter suam diuulgatam notitiam, & hoc, quia ille sint apud omnes laudabiles. In prima autem specie occurrit confirmatio: quia putaretur esse secundę, hoc est diuulgatæ notitiæ. Et premissæ putatę sunt duarum specierum: quædam species est illarum, quas cõ-

Ex cõtinente controuersias & cõsultores.

B firmãt, quia sit diuulgatę: & aliqua species est illarũ, quas confirmant viri, quia putantur diuulgare. & hoc, quia confirmationes sunt trium specierum, vel verę, vel diuulgatę, vel inconsideratę. Quando autem Rhetorica oratio nuda esset ex his duabus speciebus, & non esset ex his, in quarum occurrit confirmatio cito, & leuiter, non est digna vt ea vtamur in hac arte. Exemplum autem illius, in qua occurrit quasi persuasio, est quod dixerunt veteres, ꝙ leges indigent lege, quę eas conferret, sicut piscis, qui est in mari indiget sale, cum in mari sit sal: & sicut oliuę indigent oleo oliuo, cum in eis sit oleum oliuum. quia licet hoc non persuadeat, est prope illud quo occurrit persuasio. quia qñ ei adderetur ꝙ piscis indigeat sale, qñ intendimus eius conseruationem & permanentiam, & ꝙ ei stabiliatur alius sapor, & sic addatur oliuis, quando intenditur earum permanẽtia & saporis permutatio, hoc est, ꝙ in eis ponatur oleum oliuũ. Et si non, quonam pacto esset quasi persuadens ꝙ dicatur id quod est in sale, indigeat sale: & in quo est oleum oliuum indigeat oleo oliuo?

Caput Vigesimum tertium. De locis Increpationis.

C QVędã increpationis loca sunt, quando homines considerant bona & mala, quibus mẽtionem faceret de aduersario in laudem vel vituperium ex his, quę sunt extra rẽ, de qua sit oratio. et hoc siue fuerint ex his ex quibus est pronunciatio nouorũ apud homines & assueti sunt ea dicere, vel apti essẽt assuescere illa dicere, licet nondũ ea pronũciauerint, hoc est ex opationibus aduersarijs & suis orationibus pręsentibus & pręteritis. & faciũt hinc increpationẽ aduersariorũ, scdm qđ eis res expedit. sicut si aliquis homo diceret: vos nunquã mihi dedistis aliquam rem, ego vero pluribus vestrum cõdonatus sum. Et vniuersalius perscrutatio hic est de oĩbus his, quorũ mentionẽ faciũt cõtendentes simul ex his, q̃ sunt extra pręmissas, quibus vtuntur ad rei declarationem. Alius aũt locus est acceptus ex similitudinibus operationum, quibus hõ increpat. & ex sibi similibus & similibus cõtendentibus viris. & hoc, qñ ille, qui accusatus est, non posset cõstituere causam per illam rẽ. Causa aũt eius, hoc est eius remotionis ab eo, adeo ꝙ auferat turpitudo, quę de eo est dicta. quia iam defenderet se, qui accusatus erat, quãdo accusator operatus esset simile illius operis, vel ꝙ illud idem opus fuisset a similibus hoĩbus. hæc aũt est coęquatio, orator vero vertitur ad illud, quãdo nequit tradere causam, quę remoueret suspitionem ab eo. Alius autem locus est, ꝙ ipsa eadem res stabiliatur causa: & illa est vera petitio principij. hic vero largitur persuasionem pp eius diuulgatam notitiã: & plebs non putat de eo, ꝙ sit fallatia, & hoc cũ muta-

uerit accentum, vel in ſui permutatione, non quando ferret eandem orationem. D
ſicut ꝙ dicatur, ꝙ ſit ens, vel non ſit ens: ſed ſicut dixerunt quidam veteres,
quando expulerant quendam virum a ſua ciuitate, & ex regione ſuę familię,
cum diceret ꝙ ille erat ingenuus in ſua familia, & in patria eius. quia hoc ſcri
ptum erat in capite ciuitatis: in marmoreis columnis ſtabilitum eſt eius nomen
marmoreę ergo columnę ſunt teſtes. & hoc, quia conſuetum fuerat apud eos, ꝙ
ſcriberentur nomina habentium generoſitatem ciuitatis in locis publicis. et hoc
erat apud eos, ac ſi quiſpiam diceret, ꝙ proſapia talis ſit talis, quia habeatur de
eo teſtimonium in libris diariorum. Alius vero locus increpationis eſt, quando
aliquis operatus eſſet, & obmiſiſſet quod eſt pręſtantius illo, cum illius deſtru-
ctione. Alius autem locus eſt, ꝙ conſideretur an conſulens faceret, ſicut eſt diſpo
ſitio illius rei, de qua conſulerit, quando poſsibile ei eſſet illud facere. quia ſi ip-
ſe non faceret id, de quo conſulerat, cum fuerit ei poſsibile, adeſt ibi locus incre
pationis ipſius. quia id, de quo conſuli, ſi ſit bonū quod deberet acquiri, aut ma-
lum quod deberet fugari, non eligeret ſua voluntate, deinde boni acquiſitionem
aut mali fugam. Hic autem locus eſt falſus. quia aliquando homo conſulit de ali-
qua re, quam quando conſuleret putaret eſſe bonam: poſtea autem ei declarare-
tur, ꝙ non ſit, & non operaretur eam & conſuleret de ipſa. & huiuſmodi apud
nos eſt, ꝙ recipiat oppoſitionem enunciationum, & obmittat opus ſecundum ip
ſas. Alius autem locus eſt, ꝙ conſideremus ambas operationes, quas homo ope-
raretur, an ſequatur ex altera earum, quando operaretur ipſam, ꝙ deinde non
operetur alteram, & fieret ſecundum hunc locum increpatio. ſicut ꝙ fleret
mortuum, & prope accederet ad ipſum. quoniam fletus ſignificaret eius mortem
prope autem acceſſus ſuam vitam. Et alius locus eſt, ꝙ conſideremus rem, ex
qua conſtituitur ratio conſtituens accuſationem, quando poſsibilis eſſet ratio ad
defenſionem: vel ex eadem re de qua defenderetur, intelligeretur ratio ad accu
ſationem. Hoc autem fit duobus modis. aut ꝙ naturaliter intelligeretur hęc
ratio, ſicut ꝙ reperiretur aliquis homo in media domo permanens, & diceretur
ꝙ ille ſit graſſator: quia repertus eſt in hoc loco. ipſe autem diceret, ſi fuiſſem
graſſator, non permanſiſſem in media domo. Scd̃us autem modus eſt, ꝙ in illa
oratione, qua defenderetur excuſans ſe, vel qua accuſaret ipſe accuſator, repe-
riretur locus, ex quo ſignificatur contrarium ſuę ſignificationis. ſi eſſet defenſio
nis ſignificaret accuſationem, & ſi eſſet accuſationis ſignificaret defenſionem. &
hoc eſt ſicut error, qui accideret in oratione ex additione & diminutione, vel
latentia alicuius ſuarum conditionum. ſicut putatur ꝙ aliquis homo ſuratus eſſet
aliquam rem a quadam domo, cuius dominus cōtigerit ꝙ interfectus eſſet in ea.
ille autem diceret, cur ergo furatus eſſem inde aliquam rem, cum ego non inter
fecerim illius dominum? quoniam tali loco remoueretur ſuſpitio de illo, poſt- E
quam iam erraſſet, & declinaſſet ad reſpondendum ad id, quod non fuerat inter
rogatus. Et aliquando ſunt quędam diuulgata in hac arte, quorum oratio com
poneretur ex hoc loco. Et alius locus eſt, in quo pręmiſſæ acquirere facerent
nomen rei, & hoc aut denominatiue, aut ſecundum tranſlationem, aut ſecun-
dum accommodationem. Exempli gratia, ſit aliquis homo, cuius nomen ſit adul
ter vel homicida, & accideret ꝙ ipſe in ſe eſſet adulter vel homicida, & dicere-
tur ei tu adulter es adulter, & tu homicida es homicida. & aliquando fit tranſla
tione nominis, ſicut tuam radicem eradicabo, vel defraudantem te defraudabo.
Hęc itaq; eſt ſumma locorum, quę continent demonſtrationes, & increpationes
ſecundum quod narrauit Ariſto. Et vniuerſalius increpationes efficaciores &
vtiliores ſunt quam demonſtrationes. nam illę conducunt audientem putare rē
cum ſuo contrario, & fieret eius conceptio perfectior & iocundior. Ac etiam,
quia increpationes propter vicinitatem ſuę declarationis conſtruntur ex paucis
dictionibus, & eſſent facilioris obſeruationis, & velocioris dignotionis rei. Et
vniuerſalius ambæ illę ſunt vicinę: & ſint increpationes clariores & paten-
tiores apud audientem. & ambæ illę operantur perſuaſionem promouentē ani-
mum: & eo magis in quibus, quando orator incipere: ſua geſta, auditores eſſent
in vltimo intenti ab illis, & vniuerſalius ꝙ ex his conſtituant rem cōnexā con

A sequentem exordium orationis: quoniam ordine, qui est talis dispositionis, gaudent illum proferentes, quando ex illis percipitur hæc res, tanto magis ipsi auditores. Et vniuersaliter hęc loca, dum peruenerint alicui homini, possibile ei esset, q eis acquireretur de hac arte, breui tēpore & pauco labore id, cuius moris est q acquiratur lōgo tpe, & maximo labore. Et sicut in duabus pręmissis artibus, hoc est arte Demonstrationis & Topice, sunt duę species syllogismi, quarū vnius est verus syllogismus illius artis, & alterius est ipse falsigraphus, de quo putaretur, q sit syllogismorum illius artis, cum non sit ex suis syllogismis: sic est dispositio artis Rhetoricę, quia illius quoddam est enthymema verum, & quoddam est enthymema falsigraphum. res hoc agentes iam numeratę sunt in libro Elenchorum. nisi quia ipse Aristo. meminit hic de magis diuulgato illorum, hoc est de communi, & de eo illorum, qui etiam est huic arti appropriatus, cum quidam syllogismi sophistici sint communes omnibus artibus: & quidam sint qui determinent vnam artem, exceptis aliis artibus. & hoc, quia sicut aliquando est quidam syllogismus sophisticus in arte Demonstrationis, qui non est in arte Topica, sic aliquando fit syllogismus falsigraphus in arte Topica. & hic erit verum enthymema: sicut est syllogismus signi, qui fit in secunda figura.

Loca autem deceptoria sunt duarum specierum propter dictiones, & propter res. Enthymematum vero fallentium est propter dictiones. Vna suarum specierum est, q sint figurę dictionum vnę. id autem, quod significant dictiones ex illis rebus sit diuersum. Hic autem locus est principium plurium syllogismorum. quia quando hi construuntur hoc modo, fit ex illis putatiuum enthymema: præter q sit verum enthymema. Et quidam eorum est, qui fit ex nominis vniuocatione, & sua æquiuocatione. sicut quando dicimus, q ille sit genere canis seu cynicus: canis autē est vilis. huius autem fallacia est, quia nomē canis dicitur de ꝓsapia cynica, & de animali latrabili. Et alius locus est, ex sermone diuiso separato, quādo diceretur compositus: & cōpositus quando diceretur diuisus, quia putaretur quod esset vna res. Exempli gratia, q verificetur diuisus, & mentiatur compositus. sicut si diceretur, q qui nouit literas alphabeti per se singulas, nouerit ipsum poema, quia poema est compositum ex literis alphabeti. Omnia autē hęc loca sophistica sunt communia tribus artibus, hoc est, Demonstrationi, & Topicę, & Rhetoricæ. Locus autem proprius Rhetoricę est, q orator constituat auditores, modo quo verisimilem eis rem faciat, adeo q suo animo imprimat, q ille, de quo est causa, qua fecerit illam rem, quam ipse argumentatus fuerat contra illum. quoniam actor demonstraret hoc, q ille hoc fecerit: vel in suo animo imprimeretur, q actor mentiatur suis argumentationibus, quia reus, in quem est causa, se defenderet. Primum autem est ex his, quę dixisset actor vel ea egisset, sicut q magnificasset id, quod argumentatus esset eius aduersarius, vel tremeret ex illo, & illi adueniret ab eo timor, & angustia, & tristitia. Secundum autem est, quod ageret ille, in quem est actio, vel illud ageret, sicut q fieret vel maneret percutiens eius maxillas, & apponneret cinerem eius capiti, vel proferret orationes, quibus pertubaret audientem vel iudicem, adeo q impediretur & erraret in eo, quod consideraret, nec posset illud coniectari. Et alius locus communis est, ex eo quod est secundum accidens. sicut si diceretur Mauros nobis auxiliari, ex quo sunt contra nostros inimicos, quia illi ruperunt cordas suorum arcuum. Et alius locus est quod constituat non causam alicuius rei causam illius. & hoc, quando sumeret congenitum cum illa re, vel post ipsam causam essendi rem, absque quod sit causa. quoniam oratores vtuntur illo, quod est post rem, loco eius quod est ante ipsam rem. & non oportet dicere de consilio, sicut si diceretur quod regimen ipsius Binari haumar fuerit propter eius malam intentionem, quia post illud fuit bellum in Andalusia. Et alius locus est, quando rei consuetudinis esset, quod sumeretur secundum aliquod attributum, & sumeretur secundum aliud attributū. & hoc, aut ex tempore, vel loco, aut modo, vel dispositione: vel esset ex illis, quorum consuetudinis est, q sumatur secundum aliquod attributum, & sumeretur simpliciter. Hic autem locus est communis ad largiendum falla-

Enthymema fallens pp dictiones.

Ex ęquiuocatione.

Ex sermone diuiso, & cōposito.

Ex accidenti.

Ex non causa vt causa.

Ex diuersis attributis, et ex secūdum quid & simpliciter.

etiam in arte Demonstrationis, & Topica, & Rhetorica: licet suę materię differant in his tribus artibus. quia largitio fallacię in Topica est per res falsas, in quibus quando sumeretur simpliciter, qđ non est simpliciter in actu, illud est possibile, ꝙ sit simpliciter, Casus autem fallacię per ipsum in arte Demonstrationis est per priuata, quę sunt falsa impossibilia: eius autem materia in rebus oratorijs est ex rebus expedientibus, Est autem hic locus largiens persuasionem: quia plurium rerum verificatur particulare & vniuersale, & putaretur de quocunque de quo verificatur particulare, ꝙ verificetur vniuersale. Constaret vero nobis falsitas harum pręmissarum absolutarum in his tribus naturis, quando orationi adderetur conditio, qua significaretur falsitas pręmisse absolutę, sicut quando diceremus de eo, qui est iustus suis diuitiis, ꝙ sit iustus simpliciter. quando autem pateficret, ꝙ non sit iustus pondere, adijciemus conditionem secundum opes, & tunc verificaretur ipsa pręmissa, & pateficret falsitas absoluta: & quando res esset vera vniuersaliter de aliqua re, quando sumeretur secundum aliquod attributum, & falsa, quando sumeretur secundum aliud attributum, possibile esset, quando sumeretur simpliciter, ꝙ largiatur persuasioñe oppositorum simul, & orirentur hinc orationes receptę contrarię rhetoricę. Exempli gratia, ꝙ esset quidam homo, cui accidisset aliqua dispositio, qua teneretur ad aliquam pęnarum legalium, ille aūt sit ęger, quia possibile esset ꝙ dicatur de ea, ꝙ dignus sit dare pęnas, & ꝙ non sit dignus. & hoc, quia qua commiserit delictum tenetur ad pęnam: quatenus autem est ęger, non est dignus illius. & ex hoc loco stabiliretur res pauci defectus non perfecta simpliciter, & res paucę excellentię sumeretur, qua esset excellens simpliciter. putatur autem ꝙ hic locus sit falsigraphus respectu artis demonstrationis, respectu vero artis Topicę, & huius artis est quędam earum pars, nam est persuasibile, ꝙ quādo id, quod non est ens simpliciter, non sit ens secundum aliquod attributum, expediens itaque est, ꝙ id quod est ens secundum aliquod attributum, sit ens simpliciter. Iam autem facta est mentio de hoc loco in secundo libro librorum Topicę, qua ipse est quędam pars illius artis,

Caput Vigesimum quartum. De locis confutationis, quibus vtitur auditor.

IAm itaq; dictum est de locis, ex quibus fiunt enthymemata vera, & enthymemata falsigrapha. Expedit itaq; ꝙ loquamur de contradictionibus seu confutationibus, quibus refelluntur enthymemata, quibus vtitur auditor. quia illis, de quibus pręcessit sermo, vtitur initians sermones seu proponens. Et dicimus ꝙ vniuersaliter confutatio orationis syllogisticę fiat duobus modis: vel ꝙ homo confutet suam formam, ꝙ declararet, ꝙ non sit concludens: vel quando obiiceret præmissis syllogismi, vel ipsi conclusioni. Conclusionis vero confutatio fit enthymematibus, quę educuntur ex his locis: quia enthymemata ex acta sunt ex cogitationibus: ipsis autem cogitationibus aduenit ꝙ sint contrarię de vna re, & cum hoc concludant contraria: hoc est, ꝙ ex eis componatur enthymema, quod concluderet contraria. & hoc etiam constituit pręmissas famosas in Topica, econtrario illius, quod est dispositio artis Demonstrationis. Confutatio vero pręmissarum syllogismi est quadruplex, quæ dicta est in Octauo Topicorum: vel confutatio pręmissę, ex qua sequeretur conclusio: aut confutatio orationis: vel fit confutatio secundum interrogantem: vel fit propter longitudinem temporis contentionis. Loca autem, ex quibus sumitur hic confutatio pręmissarum, sunt quatuor? Aut ex rebus, quę insunt rei, cuius confutatio intenditur, & hoc est sicut vniuersale & particulare. Aut ex rebus, quę sunt deforis: hę autem sunt duarum specierum: aut ex contraria, vel a simli. Et quarta est oppositio, quæ fit secundum opinionem viri famosi accepti sapientis, quādo eius opinio esset cōtraria pręmissę suppositę.

A Confutatio quidem, quę fit ex ipsa rei substantia, est, sicut si quispiam supposuerit ꝙ magistratus sit quid bonũ, & ꝙ hominẽ esse gerentẽ magistratũ sit bonũ, quia illius confutatio vniuersaliter est, ex quo hõ fungens magistratu indiget alio: indigentia autem est mala: magistratus itaq; est malus. illius autem confutatio ſcdm partẽ est, si dixerit non quilibet magistratus est expediens: & hoc, q̃a victoria est magistratus, & nõ est bona. Hę itaq; sunt duæ species cõfutationis, quę fiunt ex rebus inexistentibus rei, cuius intenditur confutatio. Exemplũ autem confutationis, quę fit ex contrario, est, quando pręmissa supposita fuerit, ꝙ bonus vir sit ille, qui benefacit suis fratribus: huic autem obijcitur, q̃ñ dicitur si hoc esset verum, malus esset ille qui malefacit suis fratribus. res aũt nõ est ita. Exemplum autem obiectionis & confutationis a simili est, si supponeretur ꝙ aliquis odit illum, a quo ei successerit malũ, obijcitur aũt huic, q̃ñ dicitur, ꝙ hoc non sit verũ: quia quando alicui successerit ab aliquo bonum non amat ipsum. Modus autem similitudinis huius exempli est secundũ ꝓportionalitatẽ. & hoc quia proportio odij ad illum, a quo prouenisset malum, est proportio amicitię ad illum, a quo prouenisset bonum. & hoc exemplum amplexũ est obiectionẽ ex duabus partibus. ex parte similis, & ex parte contrarij. & hoc, quia amicitia est contraria odij, & malum est contrarium boni. Exemplum aũt obiectionis, quę fit secundum opinionem iudicis, sępe reperitur in constitutionibus, quibus contrariantur leges, & magis hęc contrarietas reperitur inter leges vniuersales & proprias. Et intendo per vniuersales ipsas communes omnibus gentibus, & per proprias intendo eas, quę appropriãt singulas gentes. Postquã aũt iam stabilitũ est quo modo obijciatur pręmissis per enthymemata vniuersaliter, dicamus itaque quo modo obiiciemus ipsis enthymematibus, vel alicui specierum enthymematum, quę fiunt in Rhetorica. Enthymemata aũt, vt dictũ est, sunt quatuor. Quoddam eorum est, quod vocatur necessarium: quod est enthymema, quod gignitur ex laudatis, seu probabilibus cuiusq; figurę fuerit: & q̃d ex his fit in prima figura, vocatur similius, vel verisimile. Et quoddam eorum vocatur demonstratio: quod est enthymema, quod gignitur ex signis in prima figura talibus autem apropriatur nomen demonstrationis, quia ipsa sunt necessaria. Tertia autem species vocatur signum; quod est, quod componitur ex signis in secunda figura. Et quarta species vocatur nota: quod componitur ex signis in tertia figura. Ex quo autem enthymema, quod vocatur necessarium, est quod componitur ex laudatis in figuris concludentibus, impossibile est illi obijcere ex parte compositionis syllogismi, sed ex parte suarum pręmissarum. Ex quo autem suę pręmissę sunt laudatę, hęc autem species construitur in materijs possibilibus vt plurimum: hoc est, quę reperiuntur in maiori parte subiecti, sicut est inuentio canitiei ipsi homini in ętate senectutis: vel quæ reperiuntur in maiori parte temporis sicut est intentio caumatis apud ortum stellę, quę est in dorso geminorum, qui vocatur Alhabur Kanaph: possibile est illum cõfutare tribus modis. Quorum vnus est, ꝙ illę non sint laudatę. Et secundus est, quia id quod est vt plurimum, non est necessarium, id autem, quod non est necessarium, possibile itaque est ꝙ falsificetur. Hęc autem confutatio est falsigrapha: nisi quia fit in hac arte: quia iam putaret audiens, hoc est, iudex ꝙ quando pręmissa non fuerit necessaria, ꝙ non sit laudata. & accideret audienti altera duarum rerum, aut quod putet quod ei non expediat, quod iudicet de re, si vero iudicaret, hoc esset per statutum proprium in scriptis: immo per vniuersale, quod est illud, quod decernit conuenientius illi occurrenti contingenti: quoniam iudex iudicat per alteram harũ rerum, aut per statutum, vel per vniuersale. Tertius autem modus est, ꝙ declaret, ꝙ illud quod sumptum est, qua esset vt plurimus, non sit vt plurimum, sed sit in paucioribus vel ęqualiter. & hoc vel secundum subiectum, aut secundum tempus. exempli gratia, quia accusator si diceret iudici, hic interfecit ipsum Zayad, quia ipse permanet habens gladium in manu: aduersarius diceret, ꝙ licet hoc sit vt plurimũ, non est necessarium. & hoc, quia non quicunque reperitur permanens cum gladio in eius manu, est homicida, vel diceret ꝙ non sit vt plurimũ, sed ęqualiter,

Ex rei substantia.

Ex contrario.

A simili.

Ex opinione iudicis.

Enthymematum spẽs quatuor.

quia ille qui est talis dispositionis, potest ꝙ sit homicida, & potest esse ꝙ sit tu- D
tator aliorum. Species vero enthymematum, quę componuntur ex signis in tertia figura, confutatur duobus modis. Quorum vnus est, quia illud non sit syllogismus. & hoc, quia concludit particularem, non vniuersalem. Et secundus est cõfutatio conclusionis ad confutandam pręmissas: quia pręmissę in hac specie enthymematum sunt sensatę: sicut quando dicimus scribę sunt praui, quia Zayad est scriba, & Zayad est prauus. quia ad confutationem conclusionis confutantur pręmissę: sed non expedit, ꝙ vtamur in confutatione conclusionis opposito contrario, neque indefinito: quia quando illa fuerit vniuersalis, & confutaretur per contrarium, esset hęc confutatio falsi per falsum, & absoni per absonum: sicut si confutaretur sermo dicentis, omnis scriba est prauus, per hoc ꝙ nullus scriba sit prauus. Si autem esset indefinita, & confutaretur per indefinitam, esset cõfutatio veri per verum, & laudati seu probabilis per laudatum siue probabile: quia verum est dicere ꝙ scribę sint praui, & ꝙ scribę non sint praui: sicut est falsum, ꝙ omnis scriba sit prauus, & ꝙ omnis scriba non sit prauus. Sed expedit, ꝙ confutatio sit conclusionis oppositi, quod reperitur vt plurimum: quia quando secundum laudatum seu probabile conclusum fuerit oppositum primi laudati, seu probabilis, & illud esset vt plurimum, primum laudatum seu probabile esset vt in paucioribus. Expedit ergo, ꝙ confutaturus caueat ꝙ oppositum, quod inferret conclusio, quam intendit confutare vt plurimum, hoc est, quod re- E
peritur in maiori parte subiecti, in maiori parte temporis. Est autem hic locus confutatiuus. quia quando nos verificaremus, ꝙ pręedicatum insit maiori parti subiecti, & non esset hoc secundum cogitationem et imaginationem, hoc esset necessarium: vel illud paucum subiecti, cui non inest, est certum determinatum. Signum vero, quod est in secunda figura, confutatur ex parte qua non est syllogismus. Signum vero, quod est primę figurę, impossibile est ipsum confutare, nec ex parte suę figurę, neque ex parte suæ materię. & ideo est enthymema constitutiuum necessario.

De magnificatione, & paruipensione.

Magnificatio vero rei & eius paruipensio, licet ipsa res, quę iam sequatur ex vtrisque sit rei deiectio eiusq; acquisitio, illę tamẽ non sunt enthymemata cõfutantia & constituentia. Et licet magnificatio & paruipensio sint de enthymematibus: immo si reciperetur res & verificaretur ex ipsa magnificatione, aut reiiciatur & obmittatur ex ipsa paruipensione, non est earum ipsa constitutio, neque confutatio per se: neque est ex enthymematum speciebus, sicut locus nõ est aliqua species enthymematum. Ac etiam non quodcunque, quo fit confutatio, est enthymema. Et hoc, quia confutatio est duarum specierum: aut confutatio figurę syllogismi: vel confutatio enunciationum tributarum syllogismo, F
& hęc etiam est duarum specierum, confutatio ipsiusmet conclusionis, quando concluditur suum oppositum, vel confutatio præmissarum concludẽtium illam. Confutatio vero enunciationum, siue fuerint conclusiones, vel pręmissę: fit enthymematibus, quę componuntur ex appropriatis huic arti. Constitutiuum autem hic & confutatiuum vtitur vno genere ex generibus syllogismi. Cõfutatio vero figurarum syllogismorũ in hac arte, & in aliis fit per syllogismos dialecticos: hoc est, qui componuntur ex materiis dialecticis, quia in quamcunque arte sunt duę species syllogismi. quidam syllogismus qui componitur ex materiis propriis illi arti: & quidam syllogismus, qui componitur ex materiis aliarũ artium, & ambę species fiunt in omni arte. & confutatio connexionis syllogismi in quacunque arte fuerit, necessario fit per syllogismum certum ex materiis dialecticis, cum syllogismorum verificatio, & ipsorum confutatio sit artis Logicę. Hic itaque ad Dei laudem completum est, quod declarauimus ex hoc libro.

A AVERROIS PARAPHRASES IN TERTIVM LIBRVM RHETORICORVM.

Caput Primum. Præfatio dicendorum in hoc libro.

RES, de quibus expedit Logico loqui in hac arte, qñ vult suum sermonem esse artificioso more, sunt tres res. Quarum vna est enũciatio omnium dipositionũ, & rerum, de quibus occurreret ipsa persuasio. Secunda autem est enunciatio dictionum, quibus declarantur ipsę res, & eorũ quę secum fiunt, quę suo cur su cursitant. Tertia vero est, quot sint partes orationis Rhetoricę, & quomodo conueniant esse earum ordinatio, & ex quibus dictionibus, & rebus componatur vnaquęq; illarum partium. Res vero agentes verificatio nem iam dictę sunt in duobus pręcedentibus libris: & ibi expositum est, quot modis fiant, & propter quam rem fiant: quia iam dictum est ibi, ꝙ sint trium
B specierum. Prima species est orationum, affectionum & morum, quibus intenditur conductio iudicum, ipsorumq; pręparatio ad receptionẽ illius, quod intenderet ex verificatione rei, de qua esset largitio persuasionis. Secunda autẽ species est sermonum, quibus intenditur constitutio dignitatis loquentis; vt eius oratio sit magis largiens persuasionem apud iudicem & aduersarium. Tertia autem species est orationum, quę primo fiunt in casu persuasionis rei, de qua intenditur inuentio persuasionis. & illę sunt duę species orationum syllogisticarum, quę fiũt in hac arte: hoc est, enthymemata, & exẽpla. Nec satis nobis fuit in exactis notificatio spẽrum harum orationũ solum, sed cum hoc notificauimus loca, ex quibus extrahũtur hę orationes: & ꝙ quędam horũ locorum sint vniuersalia, quę cõtinẽt enthymemata, quę fiũt in tribus intẽtionibus intẽtis a Rhetorica: & quędam sunt particularia, quę appropriantur singulis illarum intentionum, & est dictũ, ꝙ res particulares, quibus cõstruuntur hę tres orationes, vel sunt consultiuę, vel inhibitiuæ, vel iudiciales. Illud autem, quod reliquũ hic est, est sermo duarũ reliquarũ partium. & hoc, quia non de quibuscũq; rebus contingit, accidit persuasio, neq; de quibuscũque attributis, quę cõtigerint quibus fiant illæ res: sed de rebus proprijs & attributis proprijs, & dispositionibus proprijs. Et dictiones etiam, quibus exponuntur illę res, sunt huius cõditionis: hoc
C est, ꝙ bonum triũ illarũ fiat proprijs dictionibus sumptis secundũ propria attributa singulis intentionibus ex intentionibus orationum rhetoricarum: & illa est, quã vulgus vocat eloquẽtiã. nam hoc nomẽ apud eos absoluitur pro tribus attributis dictionũ. Quarum vna, quę est principaliori in hac re, est ꝙ dictiones sint optimę ad largitionem intellectionis & cognitionis rerum. Secunda autem, ꝙ sint iocundi auditus. Et tertia, ꝙ largiantur magnificationem, vel paruipensionem. Propter hanc itaque causam est necessaria Logico speculatio de dictionibus oratorijs: sed non speculatur de illis attributa propria singulis gentibus, sed ex his speculatur illa attributa, quę communia sunt cunctis gentibus. & ideo speculatio de illis est pars artis Logicę. Huius vero speculatio in his, quę singulis gentibus sunt propria, est conditionis Oratoris constituti in singulis gẽtibus. Necessitas vero sermonis habendi de tertia parte, hoc est ꝙ sint partes orationis, quę nominatur rhetorica, maiores, & minores, & illarũ ordo, & ex quibus componantur, & quo modo cõponantur, est res per se nota. Prius autem quam loquamur de dictionibus, expedit ꝙ loquamur de rebus, quę fiunt cum dictionibus secundum modum suffragij ad bonum largitionis intelligẽtię, & ad casum verificationis, et adeptionem intentionis intentę, quas veterum moris est dicere vultu gestire, & hoc, quia quatenus sui moris est inclinare audientes ad porrigendum aures, & ad auscultationem, & vultus hilaritatem, seu

ad comiter se gerendum versus loquentem & mentis amplificationem ad id, quod constituit, ideo eis accommodatum est hoc nomen. Hæ autem res sunt duarum specierum: vel sunt figurę, aut voces & accentus. Figurarum autem quædam sunt, quę sunt formæ totius corporis: & quędam sunt, quæ sunt figurę partium corporis: sicut sunt manus, & vultus, & caput: & hę sunt maioris vsus apud orationem. Ex figuris autem uniuersaliter intenditur altera duarum rerum: vel largitio intellectionis alicuius rei. illiusque imaginatio faciens occurrere verificationem, aut similitudinem alicuius affectus vel alicuius moris. & hoc, vel de loquente: hoc est, ꝙ putetur de eo ꝙ ipse sit illius affectus vel moris: sicut ꝙ loqueretur rubicundus, facie apud timoris affectum, quando vellet facere intelligere, ꝙ ipse sit timidus: vel grauitate quadam, & animi robore conducens putare ꝙ ipse sit prudens. aut de illo ad quem fit sermo, quando vellet illum describere secundum figuram timentis vel prudentis, vel induceret illum affectum, aut illum morem in animum audientis, adeo ꝙ sit proprius ad hoc, vel secundum omnimodam verificationẽ occurentem de illo affectu, vel more, aut circa actum prouenientem ab illo. Accentus vero fiunt in oratorio sermone multis modis. quorũ quidam est ad extimationem affectuum vel morum. & hoc etiam fit tribus modis. Quorũ vnus est, quando loquens vellet conducere audientes ad extimãdum, ꝙ ipsę sit illius affectus vel moris: sicut quando vellet, ꝙ putaretur de eo pietas, leniret eius vocem: quando autem vellet ꝙ de eo putetur ira, incenderetur eius furor. & similiter est de moribus, hoc autem ita fuit, quia hę voces reperiuntur, ꝙ educantur naturaliter ex illis, qui afficiuntur talibus affectibus. Secundus aũt modus est, ꝙ eius intentio sit promotio audientium his affectibus, vel moribus vel vt eis proueniat verificatio proueniẽs ex illo affectu, vel more, vel operatio ab illo proueniens. Tertius aũt modus est, quando enunciaret aliquã narrationem de aliquibus hominibus, describeret illos eo affectu vel more. Et quidam etiam illorum est illarũ, quę fiũt quadam specie metri sermonis oratorij, sicut postea dicemus. Et quidã eorum est, ꝙ fiãt poemata in orationis exordio, & eius conclusione, & locis permanentię. Expedit autem ꝙ scias, ꝙ non indigetur nutu in orationibus scriptis: indigetur autem eo in coram prolatis: & ꝙ Arabum consuetudinis siue vsus sit rarus. Et ideo, vt dixit Abunnazar, id, de quo exemplificat Aristote. in pluribus harum rerum, nec est intelligibile apud nos, neq; vtile. Hic autem nutus faciei est vtilis pluribus orationibus ordinatis secundũ modum cõtentionis: qa in contentionis loco homo indiget auxilio omnium rerũ largientium persuasionem, ut succedat superatio. Hi uero actus adiuuãt largitionem persuasionis secũdum ꝙ in eis est ęqualitatis dictionum, & illarum permutationis, sicut postea dicemus huius causam. & hic actus est quędã species falsigraphi & fallacię, quę illius est his duabus artibus: hoc est Poeticę & Rhetoricę. ex quo in Oratoria intenditur occursus prędominij cogitationis, & in Poetica ipsamet phantasia, & ideo utitur figuris, & accentibus ad adeptionem impressionis: qui si fierent in Oratoria, esset exitus a debiti statuto.

Caput Secundum. De Dictionibus simplicibus.

Postquam autem loquuti sumus de consequentibus dictiones, loquemur itaque de dictionibus. Et dicamus ꝙ sermo de conditionibus dictionum, quibus fiunt perfectiores ad cognitionem rerum, & meliores ad largiendum intelligentiam earum, fit necessarius in oratione demõstratiua: tanto fortius in orationibus rhetoricis & poeticis. & hoc, qa modus usus illarũ in oratione demõstratiua est, vt per hunc sit ꝓuentus demonstrationis intelligibilior, & facilior, & manifestior: sicut dicitur, ꝙ expediat ꝙ dictiones, quibus illa utitur siut uniuocę, non aquiuocę famosę apud multitudinem, uel apud uiros illius artis, in qua fit illa demõstratio. & si essent æquiuocę, ꝙ diuidantur omnia significata. de quibus dicitur illud nomen ęquiuocum: & ferretur demonstratio de singulis illorum significatorum per se.

A Quia autem dictionum est auxilium ad additionem uerificationis prouenientis ex demonstratione: & sua uis est sicut est dispositio aliarum artium, quia inest eis auxilium ad casum uerificationis, quę in illis fit, & si in hoc sint uarię: & illa, quę minime indiget hoc, est ars Topica: & post eam est Sophistica: deinde est Rhetorica: deinde est ars Poetica: nam hę duę artes maxime hoc indigent: & ideo expedit his duabus artibus, ꝙ compendio amplectantur conditiones, quibus quando usum fuerit in dictionibus per eas, fiunt orationes rhetoricæ perfectioris imaginationis. nam sicut secundum nutus faciei utilitas harum duarum artium est hęc utilitas, sic est dispositio dictionum: nisi quia sermo cōditionum dictionum, quibus fiunt orationes harum duarum artium, sunt perfectioris actus, & maioris utilitatis, magis expedit ꝙ sermo de hoc sit artificialis. Faciei aūt nutus vt plurimum est naturalis. Agunt aūt dictiones & voces hunc actum in his duabus artibus. nam illę faciunt imaginari de re magnificationem, vel paruipensionem, & vniuersalius aliquam rem additam significato dictionis: sicut est lepos dictionis. nam eius claritas conducit putare claritatem rei: & similiter eius excellentia confert ad putandum rei excellentiā: & ipse lepos similiter facit eas acqrere hanc dispositionē. Manifestum autem est, ꝙ hoc sit intentū naturaliter ipsi loquenti, secundū modū harū duarum artiū. & nō intēderet hoc alius loquēs secūdū modū Geometrię, neq; scdm modū Arithme-
B ticę. Illi aūt, qui primo occurrerūt ad descriptionē harū conditionū, dictionū, & vocū in orationibus, sunt ipsi poetę. & hoc, quia hęc res manifestissima est ī orationibus poeticis: adeo ꝙ cōstitutio orationū poeticarū sit prior tēpore cōstitutione orationū rhetoricarū. Postquam aūt hoc stabilitum est ex necessitate sermonis dictionibus, est, ꝙ appropriet Rhetoricam: & quod cōe est illis duabus artibus simul. Et dicimus, ꝙ dictiones inconplexę, siue fuerint entia seu dictiones, hoc est verbū, vel nota cōnexa, diuidūtur ex parte modorum suarū significationum in octo partes. quędā sunt vsitatę: & quędā permutatę: & quędā extraneę seu inusitatę: & quędā idiomaticę: & quędam metricę: & quędā compositę: & quędam deceptorię: & quędam impositę. Permutatę quidē sunt famosissimę illarū & loquutio de illis facit ad ambas artes. Intētio aūt permutationis est, ꝙ significet ipsum intentū aliqua dictio, loco cuius fieret alia dictio. Hęc autem permutatio est duarum specierum. Quarum vna est ꝙ vtatur quis dictione alicuius similis ipsi rei cum dictione ipsiusmet rei: & componatur illi aliquod signum significans in illo idiomate assimilationem, & hęc species permutationis vocatur comparatio, & est valde propria Poeticę. Secunda autem species assimilationis est, ꝙ loco dictionis ipsius rei afferatur dictio ipsius similis. nam dictio secum assimilationis est, ꝙ loco dictionis ipsius rei afferatur dictio ipsius similis, non dictio secum connexi: præter ꝙ secum feratur dictio ipsiusmet
C rei. & hęc species vocatur in hac arte ipsa permutatio, quam homines nostrę ętatis vocant accommodationem & fictionem. vtraq; aūt species permutationis est simplex, vel composita. Et in vtraq; harū modus connexionis est notus patens ab initio rei, vel non est notus. est autem ignotus ꝓpter alteram duarū rerum: vel quia non est notus per se apud omnes. vel apud plures gentes, sicut sunt plures comparationes, qbus vti est moris Arabū: quoniā verisimile est ꝙ plures earum non sint notę apud reliquas gētes. Compositę vero sunt proprię Topicę: sicut simplices sunt proprię Rhetoricę. & hoc est, sicut fecerat Abūnazar Alpharabius in compositis remotę cōpositionis latentis cōnexionis in suo famoso poemate. & hoc, quia ipse posuit terrę pluuiam loco effusionis sanguinis supra eam, & sanguinis effusionem loco vehementis cladis. quia sanguinis effusio fit vehementi clade: & vehementiā cladis posuit loco eximię rei. hęc aūt est maxima permutatio, quę, vt diximus, conuenit Poeticę. Vsitatę vero sunt dictiones, quę proprię sunt viris alicuius idiomatis, & famosę apud eos illis attributę, significantes res, propter quas impositę sunt ab initio rei sine medio. Inusitatę vero sunt dictiones, quę non sunt attributę multitudini hominum, nec illi vtuntur eis, sed apud singulares egregios sunt in vsum. Idiomaticę vero sunt duarū specierum. Quarum vna est, ꝙ homo vtatur in oratione speciei gentis alicuius

aliqua dictione, qua non vteretur illa species illius gētis, sed bene vtetur ea ali D A
qua alia species illius gētis. Et secūda species est, ꝙ vtatur quis in oratione alicuius gentis aliqua dictione, quę non sit virorum sui idiomatis: sed sit alterius idiomatis alterius gētis: sicut in idiomate Arabum reperiuntur plures dictiones ex Persarum dictionibus & dictionibus sibi vicinorum. Hoc autem fit duobus modis. Quorum vnus est, ꝙ afferat illam eandem dictionem, absque ꝙ permutet suam constructionem & compositionem. Secundus autem modus est, ꝙ eam permutet permutatione, qua eam propinquam reddat constructionibus, quæ fiunt in suo idiomate, & per hoc eis facile sit loqui per illas. Metricę vero & compositę nō reperiuntur in idiomate Arabico, ac etiam sunt rarę, & extraneę: sicut dicitur arciseruus vir sagittario seruiēs: & soliseruus ille, qui ꝓprius seruus solis existit. Deceptorię vero sunt dictiones, quarum pronunciatio est difficilis. Hoc autem accidit propter plures causas. Aut quia illę literę, sint literę, quarū pronunciatio sit difficilis. & si paucę sint. Aut, quia causa difficultatis earū sit multitudo literarum, ex quibus sunt compositę. Illę vero, quarum pronūciatio est difficilis, aut fit ꝓpter prolationē illiusmet literę, & si loquatur per eam per se, sicut sunt plures literę gutturis. vel quia dificultas earum fiat in illarum compositione cum aliis, & hoc propter vicinitatem suę prolationis. & hęc est causa vehementiæ grauitatis soni in Arabico idiomate. vel fit propter illarum dupli- B
citatem, sicut quando dicitur sustuli. & nonnunquam huius causa est cōtrarietas suę prolationis. Impositę vero sunt dictiones, quę nouiter fiunt in idiomate alicuius generis: quas inuenerint quidam viri illius idiomatis secundum modū cōpositionis, quę fit suarum literarum. Hę itaque sunt species nominum expedientium his duabus artibus: hoc est Topica & Rhetorica, quę sunt illis sicut materia, licet sint magis ꝓpriæ Poeticę. & ideo Aristoteles eas numerauit in libro Poeticē. Cum autem hoc stabilitum sit, expediens hic declarari a nobis de illarum dispositione est, qua harum specierū vtatur hęc ars, & qua non vtatur. & qñ vtitur aliqua specie. quo modo vtatur illa, & secundū quam mensuram sinatur suus visus: & vbi vtatur illa, qua vtitur. & vniuersalius apprime considerabimus expositionem eorum, quę Aristoteles dixit de hoc breuius, quam nobis possibile erit & perfectius. Et dicimus ꝙ ipse ait, ꝙ dignitas Rhetoricę orationis vel Poeticę, & bonū fiat permutatione. Et intendo hic per permutationem vsum septem specierum nominum & dictionum, exceptis vsitatis: quia in vnaquaque earum præter hanc speciem est permutatio quędā. Dignitas autem orationis, quę fit in duabus his artibus, est secundum per mutationem: quia oratio est litera significans intentionem, quę penitus non scitur, vel non scitur scientia perfecta Oratio autem est huis dispositionis, quando facit acquirere de re, quam C
significat, aliquam intentionem, quę nōdum fuisset apud audientem: vel si fuerat non esset secūdum perfectionem. hæc autem est dispositio orationis, quæ fit ex dictionibus permutatis: quia oratio cōposita ex dictionibus vsitatis non facit acquirere aliquam intentionem additam illi, quę fuerit apud audientem, sed facit hanc, acquirere, quando est permutata per assimilationem, quā largiūtur dictiones permutatę. Hęc autem res inuenitur in oratione duabus conditionibus. Quarum vna est, ꝙ dictiones permutatæ non sint ex numero dictionum attributarum hominibus, quę non faciunt assimilari rei aliquam intentionem additam illi, quę fuerat apud audientem: vel cum fuerit pauca assimilatio, & comparauerint rei aliquem defectum: vel sua compositio esset corrupta composito. Secunda aūt conditio est, ꝙ non transeat terminū mensurę, qui expedit secundum rem, cuius largienda est persuasio. hoc autem fit, vel quando non comparatur ei aliqua res excellentior, ꝙ̄ ferret res, cuius declaratio intenditur: vel permutatio in ea sit non manifesti nexus. Quando aūt oratio Rhetorica vel Poetica complectitur cum permutatione has duas conditiones, fit perfecti actus. & hęc est eius dignitas. & illa est oratio, quę vocatur ornata eloquētia. Testātur autem inesse hunc actum orationi permutatæ poetici sermones: qa ipsi placent quia eis insunt comparatio & merum. ambo autem illa sunt permutatio quædam. Dictiones vero accommodatæ constituunt orationem veridicam, & non assimilat-

A ei aliquid additum. & ideo illæ conuenictiores sunt demonstrationi quam aliis
artibus: sed quando eis vtuntur hæ artes, expedit ꝙ sua compositio sit composi
tio conformis compositioni rerum in aĩa: hoc est compositioni, quæ fit de eis se
cundum naturalem vsum. Et vniuersalius expedit ꝙ ex conditionibus composi
tionis insint eis illę conditiones, quę postea dicentur. & quando fuerint huius-
modi erũt, (vt ait Aristoteles) dispositionis nobilis nõ reijciẽdę. Hęc itaq; vni
uersalius est differentia vsus nominum consuetorum & permutatorum in ora-
tione rhetorica & poetica. Dictiones vero permutatę largiuntur de re aliquam
rem additam occasione dissuetudinis earum, quia sicut accidit ciuibus ꝙ admirẽ
tur exteros eis aduenientes, & inclinant suos animos ad illos: sic est dispositio
dictionum extraneatum apud venientes ad porrigendum aures ad audiendum.
Expedit autem illi, qui velet bonificare orationem in duabus artibus, ꝙ eam
stabiliat extraneum. Dictiones autem permutatę superant se inuicem secundum
magis & minus, in eo quod assimilatur vni & eidem rei magnificatione & par-
uipensione, secundum excessum earum ad inuicem in extraneitate. Ars autem
Poetica ex his vtitur illis, quę sunt maioris similitudinis. Rhetorica vero ars
vtitur ex his, eo, quod est paucum, & secundum mẽsurã huic conuenientem. Hęc
aũt est mẽsura, quę facit acquirere persuasionem rei. de qua est sermo: quoniam
hęc quoq; variatur in arte Rhetoricę secundũ varietatẽ illius, de quo est sermo.
B Exempli causa quod narratum est de quodam certo rege, qui quando introdu-
xisset suum pedem limina templi, vidit quendam virum, qui precesserat ipsum
in ingrediendo: cum ille iam promulgasset edictum, ꝙ nemo plebeius Ingrede-
retur ante eum. Dixitq; illi. nonne audisti promulgatum edictum. At ille ait: au
diui. & dixit: nõne cognoscis: at ille, noui te. at ille dixit, quonã pacto ꝓposuisti
te mihi. cui respondit ille vir: quonam modo non prępona me tibi. fuistin tu
in tuarum rerum initio, nisi gutta fętens? an eis in vltimo nisi cadauer putridum
& infra hęc tempora tu es ferens priuationem aptus ad infetos. cum autem il-
lius scilicet regis animus paruifactus sit hac oratiõe, subripuit se ab illo. erat aũt
illius vti secum aliquibus permutationibus, quę minus permutassent q̃ hę. vt
quando dixisset illi, es ne tu maior q̃ regũ: vel es ne tu magis homo, q̃ ipsi ho-
mines: vel es ne tu magis Dei seruus q̃ alij eius serui. nam hę superant se inuicẽ
in paruipensione: nisi qa ille non euasisset pœnã, nisi tali paruifactione, qua vsus
fuerat cum illo, quoniam illa est oratio paruifaciens, & deprimens excessiue. Et
aliquando oratores in famositate suarum orationum vtuntur pmutationibus poe-
ticis, hoc est, remotis. & ille, qui non habet euidẽtiam differentię inter permuta-
tionem poeticam & oratoriam, putat ꝙ opus illud prouenien s ab illa permuta
tione fit opus orationum rhetoricarum, cum res nõ ita sit. Huius autem exem-
C plum est, similitudo illius, qui permisceret scamoniam syropo rosaceo: & qñ il-
le syropus solueret vẽtrem. putaretur ꝙ solutio illa sit opus syropi rosacei ab il
lo, qui nõ haberet penes se notitiam virtutis ipsius rosę. Et similiter poeta ẽt ali
quando construit ex dictionibus consuetis solitis orationem metricam, & puta
retur ꝙ esset poetica cũ non sit poetica, Cum autẽ declaratũ sit, ꝙ dignitatis rhe
toricę orationis sit, ꝙ vtatur permutatione, & vniuersalius est declaratum, qua
mensura expediat vti illa: expedit itaque, ꝙ loquamur de mensura, qua vt endã
est singulis septẽ speciebus dictionum simplicium: hoc est, illarum, quę sunt vl-
tra vsitatas: quia permutatio dicitur de illis communiter, & proprie.

Dicamus itaq; ꝙ expediat oratori ꝙ raro, vtatur idiomaticis & compositis.
& quando eis vtitur, non vtatur secum his, quę assimilantur rei dispositione val
de excessiua: sicut sunt nomina extranea ex idiomate alterius gentis, vel nomi-
nibus compositis significantibus res, quę assimilare facerent rei, quam per illas
ipsam significarent aliquam rem additam, & valde excedentẽ id, quod decerne
ret, ars Rhetoricę: & pręcipue in orationibus, quibus intenderet persuasionem
cunctorum. quia tales orationes, expedit ꝙ componantur ex vsitatis & nõ ęqui
uocis dictionibus, quę vocantur vsitatę. & ex permutatis illis, quæ sunt proxi-
mę permutationi, ecõuerso dispositionis poeticę: & econuerso etiã dispositionis
orationũ, quibus intenditur persuasio egregiorum virorum, nam magis cõuenit,

ꝙ in his ſit extraneitas, & in illis uomen ęquiuocum eſt magis propriũ quã nomen vſitatum, & pręcipue in oratione poetica. quia illi conuenit aggregare extraneas vndique & in ſummo, ſicut eſt de dictionibus ſumme permutatis, & dictionibus ſumę extraneis & ęquiuocis. Equiuocę autem magis proprię ſunt Sophiſtis quam aliis artibus. Orator aũt vtitur illis ea menſura, qua vtitur Sophiſta in hac arte, ſicut pręmiſſum eſt. Nomina vero ſynonyma valde conuenientiora ſunt arti Poeticę, & congruunt etiam arti Rhetoricę. Poeta autem vtitur hac ſpecie propter quaſdam cauſas: quarum magis propria apud ipſum eſt, illorum vſus ad metri, & verſus verificationem. Orator autem vtitur illis propter euidentiam. & aliquando vtitur eis ſecundum modum Sophiſtę, & complementi, & abſconſionis multiplicationis rei illarum multiplicatione apud diuiſionẽ. Poeta vero expedit, ꝙ ex eis vtatur illis, quę largiuntur rei aliquam rem additam illi, quam facit aſsimilare aliud nomen: ſicut quando dicimus merum, & vinum, & nectar. nam omnia hęc nomina, licet ſint ſynonyma, tamen faciunt aſsimilare res diuerſas. Aliquando autem Orator vtitur ſynonymis, quãdo vellet replicare vnam eandem rem ad ipſam obſeruandam & roborandam: quia conuenientius eſt illud, quam replicatio rei per vnam dictionẽ. Quę vero ſint permutationes iocundę, nobiles, conuenientes huic arti, quibus eſt vtendum, & quę ſint frigidiuſculę, quibus non eſt vtendum; expedit ꝙ præponamus notitię illius, quod hinc ſequitur notitiam ſpecierum permutationis & ſuarum partiũ: licet hoc proprium ſit libro Poeticę. quia permutationis vtilitas expedit ꝙ in ambabus artibus ſit pauca ſcdm proportionem vtilitatis metri in vtraq; earũ. & ideo magis propria eſt Poeticę, cum metrum ſit magis proprium illi. Hęc vero ars vtitur permutatione ea menſura, qua vtitur metro: h·c aũt eſt parua res. Permutatio autem vniuerſaliter largitur rei bonam intelligentiam, admirationẽ, & oblectamentum. Et permutationes ſunt duarum ſpecierum, permutatio, & exemplificatio. Et exemplificatio eſt duarum ſpecierum, vel relatiua, aut reliquorum prędicamentorum, ſicut alibi dictum eſt. Permutatio autem eſt, vel permutatio a ſimili, aut permutatio a conſequenti. Conſequens autem eſt tripliciter, vel pręcedens rem, vel coniunctum ei, vel poſterius ipſi. pręcedens autem eſt duarum ſpecierum, vel cauſa rei, vel vniuerſale ipſius rei. couiunctum autem vel eſt tempus rei, aut eius locus, vel ſuę ſpẽs diſtinctę, vel eius quatuor oppoſita, hoc eſt cõtraria, & affirmatio & negatio, & habitus & priuatio, & duo correlatiua. Res autem, quę ſunt cum aliqua re per accidens, & poſterius, ſunt paſsiones rei, & partes rei: & vnaquęq; harum eſt ſimplex, vel compoſita. Compoſita autem eſt, ꝙ permutet rem cum aliqua re, & loco illius rei permutet ſuum ſimile: poſtea vero loco illus ſimilis ſumat conſequens illud ſimile: deinde ſumat loco illius conſequentis accidens illius conſequentis. conſtitutio autem talis ſpeciei permutationis eſſet profunda. Iam autem in premiſsis dictum eſt, qualis ſit modus compoſitionis huius permutationis.

B

C

Caput Tertium. De præceptis oratoriis in vſu permutatarum dictionum.

POſtquam autem hoc ſtabilitum eſt: initiemus pręcepta, quę Ariſt. vult ꝙ expediat oratori vti in tranſmutatione & permutatione. Et dicamus ꝙ Ariſtoteles ait, ꝙ expediat oratori vti tranſmutatione & permutatione, quę ſint proportionabiles conſimilies illi, de quo eſſet oratio. & intendit per conſimilem, ꝙ ipſa eadem res poſsit tranſmutari contrarijs tranſmutationibus. proportionabilis autem eſt, cuius diſpoſitio conuenit diſpoſitioni, de qua eſt perſuaſio. Exempli cauſa, quia qui vellet magnificare rem illius qui furatus fuerat, per conſimilẽ diceret, ꝙ ille militatus eſſet. qui autem vellet illũ vilipendere, diceret, ꝙ ſubripuiſſet. Pręterea non euadit orator, qñ tulſet conſimile proportionabile, quin conſimilitudo illius, de quo eſt oratio, ſit p· tens, & perſuaſiſſet latione ſolius proportionalis: vel cõſimilitudo non eſſet

A tens, & secum annecteretur ipsum contrarium. & hoc, quando duceret contrarium illius proportionalis & cõtrarium rei, loco cuius sumeretur ipsum proportionale; quia contrariorum consimilia sunt contraria: verbi gratia, in sensibilibus, quia quod putat decrepitus vir, aliud est, quam quod putaret ipse iuuenis. & similiter conuenit ꝙ sit res in dictionibus.

Hęc itaque pręcepta sunt duo, quorum vnum est, ꝙ fiat simile patens: & alterum ꝙ fiat non manifestum, quando secum annecteretur suum contrariũ: quia illud faceret ipsum acquirere manifestationem, & euidentiã. Permutationes aũt proportionales expedit ꝙ sint ad id, qđ est intra ipsum genus, non ad res exeũtes a genere, de quo est oratio. quando autem orator vellet ornare orationem, constitueret permutationes ad præstantissimum in genere illo. Exempli gratia quia petitio & supplicatio ingrediuntur sub vno genere, quę est ipsa interrogatio; supplicatio aũt est vilior petitione, quia supplicatio est illius, qui est inferior petitio autem ęqualis. Quando autem vellemus ornare supplicationem, dicere mus eam petitionem. & quando velemus deturpare ipsam petitionẽ, eã vocaremus supplicationẽ. Et similiter qñ vellemus magnificare vnam eandem rẽ, nominaremus illam per maximã in illo genere. si aũt illam vellemus paruifacere, appellaremus eam per minimũ, Exempli gratia, quia quando vellemus ma B gnificare dispositionem illius, qui furatus esset diceremus, ꝙ ille militatus esset. si autem illam vellemus paruifacere, diceremus ꝙ ille commisisset dolũ. & hoc quia omnes hij actus ingrediuntur sub oblatione opũ, pręter opinionẽ dominorum illarum opum. & quando vellet, ꝙ ipsa permutatio largiretur intelligẽtiam huius rei expediret ꝙ ferret res, quę sunt vnę secundũ speciem. & hoc in rebus, quibus non sunt nomina imposita. quia illę, quibus sunt nomina, sicut nomina illarum, sufficit earum dignotio. Et permutatio, quę est huius dispositionis, constituit orationem verificatam, & sua assimilatio est pauca. Et aliquando expedientius locis est, ꝙ in permutatione fiat aliquis nutus, & figura. Et nominis lepos fit, quando illud cõduceret per dictionem non abhorrendam, neq; extraneam. & hoc fit, quãdo nõ exprimeretur nomen rei sibi propriũ. & hoc est, qđ vocatur agnomen: quia expositio per nomina rerũ vt plurimum dispositionis est res abhorrenda. Hoc aũt fit pluribus modis. Quorũ vnus est, ꝙ ducatur in medium per dictionem vniuersaliorem rem. vel propriorem. Scds aũt est, quando res, quam exponeret, esset turpis: & constitueret sermonem de illa ꝑ dictionem ęquiuocam illi rei turpi, & alii rei, quę non esset turpis. & illa est, quam Aristo. vocat locutionem, ingeniumq;. Tertius aũt est, ꝙ constituatur sermo de illa per signum sibi proprium, secum conuertibile scdm prędicationem. Et hæc permutatio stabiliret rem expositam, ac si esset circa rem. raro aũt fit talis per C mutatio. & hic est econuerso rei primi modi. & hoc, quia quasi non inueniretur aliqua res, cui sit nomen proprium, nisi iam declarata esset per dictionem vniuersalẽ. Signorũ vero inuẽtio est rara: sed qñ inueniũtur, suus vsus est famosus, & sunt affinis significationis rei. Et quartus modus est, ꝙ appellet rẽ suo cõtrario, vel per magis & minus. & hoc est sic, si excitaret ad minus per magis, vel ad magis per minus exẽpli gratia, ꝙ laudaret hominem coram aliquo qui esset pręstantioris dignitatis eo: & per hoc restaretur excessus suę dignitatis. Et aliquando laus cuiusdam viri esset nutus vituperationis turpitudinis alterius viri: & econtra. & hoc, quando notum esset ex dispositione illorum duorum virorum, ꝙ ipsi sint distincti secundum mores, & regimen, & genealogias, & reliquas res, quę studiosum disponunt. sicut si quispiam intendens publice vituperare suum socium, diceret: sum ne ego adulter? an mea mater sit meretrix. Et aliquando fit insinuatio vituperii per quasi simile huius loci. Sed quando fit expositio huius rei turpis, vsus similis remoti, hic est conuenientior quã propinqui. quia eadem res permutaretur variis permutationibus, & variaretur illa res per pulchrum & turpe secundum varietatem rerum, in quas cecidit permutatio, hoc est ipsarum consimilium. Exempli causa, quando aliquis describeret quandam mulierem manu coloratam muliebri fucu, qui alhanna dicitur Arabice: & diceretur de ea ꝙ ipsa sit extremitatibus rubea, ꝓ decore: & silr qñ dice-

remus vueam extremis, ac etiam diceremus vinosam extremis, quod est vilius illo. & turpius quã hoc, esset ꝙ diceremus sanguinolentam digitis: quia dicere digitis sanguinolentam esset propinquius turpitudini, quã sit laudi. & ideo variatur assimilatio propter varietatem rerum, quibus cecidit permutatio decoris & excellentiæ. Res autem sunt consimiles secundum reliquam trium rerum, vel secundum consimilitudinem respectus morum, vel coloris: aut quia suę species vel sua genera sint vna; aut quia suę operationes sint vnę. Ex quo autem orationes rhetoricę & poeticę sunt descriptione rerum inuentarum immo fictarum, quas poeta vel orator vt in libro Alcalile & Dhamane finxisset, licet fictio proprior sit Poeticę quam Oratorię. & ideo modi fictionis distincti sunt in libro Poeticę. Expedit itaq; etiam ꝙ scias, ꝙ cuidam permutationi speciei fictionis aduenit decus & turpitudo, sicut aduenit permutationi, quę fit de rebus inuentis. & aliquando hoc aduenit etiam vni eidem rei. exempli gratia, quod retulit Aristo. de quodam viro illorum veterum, qui dixerat narrans in suo libro, ꝙ quidam mulus gratulabatur ꝙ ipse esset equi propago: quando ipse ẽt esset propago ipsius asini. & dicit ꝙ quando dixit mulum esse equi propaginẽ, erat illi magnificentia: & quando dicitur de eo propago asini, est ei vilipẽsio. Et quędam permutationum est, quę largitur rei excessum paruipensionis & magnificationis, quę appropriatę sunt Poeticæ. Expedit autem, ꝙ in Rhetorica fiat magnificatio & paruipensio ex intentione: sicut qui diceret ex Abraham Abraim Arabicæ: Latine vero Abramulum, & ex Amnõ Amnomulum, & ex Bagar Bagarulũ. Constiutio vero præter locum constitutionis, vel positio enthymematum, quæ significarent stabilitatem in alio a suo loco, est etiam quędam species malæ permutationis.

Frigidiuscula vero nomina, quę expediret oratori ꝙ ipsa aufugeret, sunt quatuor specierum, & sunt ex numero nominum, quorum, significati intellectio esset difficilis, vel assimilarentur secundum quandam dispositionem attributis additis, eo quod opportunum est ex eis. Et vna quidem specierum nominum frigidorum est, ꝙ ex speciebus nominum compositorum vtamur illa, quę est rei secundum aliquam dispositionem non famosam, & difficile esset illam cõstare, aut putaretur de ea aliquod accidens remotum. talia autem nomina non reperiuntur in idiomate Arabico. Secunda autem species est vsus idiomatum. hęc autem est duobus modis. Quorũ vnus est, ꝙ vteremur illis in oratione alicuius gentis, quę essent pręter suum idioma, sed secundum idioma alterius gentis alienæ illi. Et secundus est, ꝙ vtantur in oratione illius gentis nominibus alienis excessiuę extraneitatis, quę reperiũtur in suo idiomate. Tertia autem species est, ꝙ vteretur ex nominibus impositis, quę essent translata illis, quę non assimilantur signis rei, ad quam essent translata propter ęquiuocationem, quę in illis est, & propter vniuersalitatem ad multitudinem, quę sub illis ingrederetur: vel propterea ꝙ illud, quod ei assimilaretur, esset accidens remotum: vel ꝙ aliquando ei assimilaretur, quando non reperiretur illa res, quia omnia hęc sunt nomina frigida. Exemplum autem nominis ęquiuoci translati est, ꝙ lac vocaretur ipsum album: quia album dicitur de rebus multis albis: & esset difficilis intellgentię illius, quod per hoc intenderetur: & similiter est res, cui transfertur nomen sui generis. Et Arist. refert quendam antiquum, qui vtitur talibus nominibus frigidis, & vocabat sudorem humorem nomine sui generis: & voluptatem vocabat tractum in contrarium animę: & animę diligentiam vocat inuidiam. Illud vero, quod assimilatur aliquo tempore pręter tempus rei, est, sicut significat actum futurum, vel illud cuius esse esset pręter tempus, quod significatur per sermonem significantem tempus. his autem speciebus non expedit vti in Rhetorica, sed fiunt in Poetica: hoc est, quę faciũt animã imaginari aliquod accidens remotum.

De nominibus translatis.

Nomina autem translata in principio suę rei sunt extranea, & tunc sunt propriora Poeticę, quando autem protraheremus tempus in eis, fiunt diuulgata, & conueniunt Rhetoricę. Si autem augeatur sua famositas numerantur inter dictiones vsitatas, quibus vniuersalius expedit, ꝙ vtatur hęc ars in altero duorũ

locorũ:

A locorum: vel quando non reperiretur rei, de qua est sermo, aliqđ nomẽ, & trãsfereretur ei aliud nomen, licet non intenderetur in eo, ꝙ longis temporum curriculis vsitetur: vel quando intenderetur, ꝙ eo nomine illa res vocanda sit in futuro tempore secundum modum constitutionis statutę ipsis hominibus.

Illa autẽ, quibus vtendum est hic sunt ea, quę facilliter largiuntur rei intelligentiam, & per ea imaginetur aliquod attributum secundum mensuram, secundum quam ea indigetur in hac arte, non illis, quę sunt profundi sensus: quia non est vtendum sensus profunditate cum illo, cui homo intendit aperire mentẽ suam: sed vtendum est illa cum illo, cui vellet altam reddere rem: neque etiam illis, quibus esset assimilare secundum dispositionem rei excellentioris quam illa, de qua intenditur. Nomina autem composita sunt propria speciebus poematum prolixorum, quę consequuntur multitudinem literarum, ex quibus composita fuerunt. Et inusitata sunt propria poematum, quæ dicuntur de eximiis rebus, quibus quispiam pręualeret cum confidentia & cautela, quia nomina inusitata largiuntur rei magnificentiam & exaltationem. Nomina vero permutata inter species poematũ conueniunt poematibus, quibus intenditur obiectamẽtũ & bonum largitionis intelligentię. hoc autem dicetur in artę Poetica. Quarta vero species frigidarum dictionũ fit permutationibus, quę non sunt decoræ. Hoc aũt accidit illis pluribus modis: vel ꝙ sint ex rebus remotis, aut ex rebus propinquis: vel ex rebus patentibus, aut ex rebus latentibus: vel ex rebus quę facerent imaginari de re excessiuam additionem, aut excessiuam minutionem: aut ex rebus vilibus: vel quod componerentur plures harum specierum. nec sunt difficilia illi, qui meminit orationum & poematum exempla harum specierũ. Et comparatio est quædam species permutationum. & hoc, quia quędam permutatio est, quę fit exemplum, & simile. Differentia autem, quę est inter ea, est, quia in permutatione stabilitur exemplum loco illius cuius est exemplum: in comparatione vero fertur cum notis assimilationis. exemplum autem vniuersaliter est fictum, vel ens. Permutatio autem exemplaris expedit ꝙ semper sit proportionalis rei, quę fit loco eius: & pręcipue, quando permutatio fit per res diuersas. Sicut retulit Aristo. ꝙ poetę sui temporis vocabant Iouẽ crateram ferentem, & Martem scutiferum. & hoc, quia ex quo credebant ꝙ Iupiter sit planeta comitatus amicitię & vnionis & triumphi, & societatis & pietatis. homines autem, quando sunt huius dispositionis, habẽt crateras in suis manibus: ideo accommodauerunt illud nomen proportionale credulitati, qua de illo crediderant hanc credulitatem. Et ex quo Mars apud eos fuit planeta bellorum & odiorum & contentionum: homines autem in bello habent suis manibus scuta & arcus: ideo illi accommodauerunt hoc nomen. ambę ergo hę permutationes sunt proportionales, sed sunt ex rebus remotis. Aristo. autem ait ꝙ permutationes decorę exemplares sint ex rebus, quę vnę sunt speciei. & hoc, ꝙ homo comparetur homini ei proportionali. sicut ꝙ pulcher assimiletur ipsi Ioseph. Si autem non fuerint vnę secundum speciem, essent vnę secundum genus proximum: sicut quando comparamus decoram mulierẽ ipsi ceruę. & si hoc non esset possibile, fieret scdm genus remotũ: sicut quando dicũt de decora muliere, ꝙ sit clara sicut Sol, Permutatio vero, quę fit ex rebus, quę non ascendũt in vnum genus, & si sit remotum, illa est vtilior. Hęc itaque est summa illorũ, quę dicta sunt de simplicibus dictionibus, quibus vti expedit oratori. Infra autem ipse meminerit quarundam rerum de quibusdam attributis dictionum simplicium & compositarum pręter eas, quę exactę sunt. & hoc, quia attributa dictionum, quorum mentio facta est, sunt eius attributa, qua largiuntur exẽplum. Attributa vero, quorum postea mentionem faciet, sunt attributa, quę quando annectuntur dictionibus, sunt perfectioris significationis, & manifestioris vtilitatis & intelligentię: vel attributa, quæ sunt pręter hęc, & consulet de remotione illorum, & vsu horum. Primum autem quo indiget orator est ꝙ sit peritus in idiomate virorum, quorum idiomate orat: & ꝙ sit suo ore tritũ, adeo ꝙ eius oratio sit secundum omnia eius dicta pręstantiori modo, quo currit consuetudo virorũ illius idiomatis.

De nominibus, quibus fit imaginatio.

Caput Quartum. De oratoriis Obſeruationibus.

Prima autem rerum,quas oportet obſeruare,vt oratio ſit perfectioris ſignificationis & rei adeptionis,eſt conſtitutio literarũ coiungentiũ in loco orationum,vbi expedit ꝙ ſint.Coniunctionẹs aũt vniuerſaliter ſunt literę,quibus coniungitur oratio,& copulãtur ſuę partes ſibi inuicẽ. Iã aũt Abũnazar numerauit ſuas ſpecies alibi.Quarum quędam ſunt, quarum ſemita eſt ꝙ ſtabiliantur in initio orationis ſicut ſunt coniunctiones, qua inferũt affirmationem cuiuſdam rei de aliqua re:ſicut ſunt literę conditionis & poſsibilitatis : & ſicut ſunt literę largientes intelligẽtiã,& deciſionẽ.Et quędam earũ ſunt,quarum moris eſt,ꝙ ſtabiliantur in medio orationis: ſicut vau & phe, id eſt,&,vel,& dictio hodh Arabice,ideſt vlterius.Et quędam earum ſunt,quarũ moris eſt ꝙ ſtabiliantur in vltimo orationis:& ſunt literę occaſionis & cauſę: ſicut eſt ſi dicere honoraui Socratem propter ſuum bonum , quia eloquentius eſt quã ſi diceres propter ſuum bonum honoraui Socratem.aut honoraui propter ſuum bonum Socratem. Hoc aũt notum eſt in Gręcorũ idiomatę. Decet aũt oratori ꝙ ordine has coniunctiones locis quibus locutio ſit eloquentior ſecundum illud idioma. Ac etiam illę coniunctiones, quę decernunt ꝙ coniungantur cũ illa dictione cũ qua copulãtur ipſę coniunctiones alia dictio præter illã, cũ qua coniungitur ipſa coniunctio, vocatur deciſio.Conditiones aũt huius coniũcti alicubi eſt,ꝙ pręcedat ipſam coniunctionem : & alicubi ſuę ſemitę eſt, ꝙ ſit poſt coniunctionem. Expedit autem ꝙ literę deciſionis in talibus orationibus ſtabiliantur in locis,vbi ſuę ſemitę eſt ꝙ ponantur. & hoc aut ante dictionem coniunctam dictioni,cui annectitur coniunctio,vel poſtea . Exemplum illius,in qua dictio eſt poſterior dictione coniuncta ipſi coniunctioni, eſt quando dicis:vel Socrates ambulat,aut Plato ſedet . Vſus vero orationis,quę iudicat deciſionem abſque coniunctionibus , expedit ꝙ auferatur . Quando autem ſit hoc,in talibus expedit,ꝙ non ponatur diſtantia inter deciſionem et deciſum per ipſam in multo eloquio intendentibus huius diuulgationem. Ac etiam quędam coniunctionum eſt,quę decernit,ꝙ ipſam ſit alia coniunctio. Hoc autem fit, aut ſuę ſpeciei , quando ipſamet coniunctio repetitur : ſicut eſt dictio an, vel veruntamen,vel alterius ſpeciei,ſicut eſt dictio ym,id eſt an, quando prouenit poſt He admirantis,vel poſt Lamedh largientem intelligentiam . Expedit autem in talibus locis ne ingrediatur inter primam coniunctionem & ſecundam, alia coniunctio , cuius conditionis non eſt ꝙ cadat inter illas: quia hoc ſtabiliret orationem pendentem non intellectam . Aliquando autem conuenit, ꝙ interponatur inter primam coniunctionem & ſecundam in locis pręſtantibus raris alia extranea coniunctio.ſicut eſt ſermo dicentis, quia ego quidem propter hoc feci ſic:tamen talis itaque propter hoc fecit ſic . Ac etiam conuenit, ꝙ introducatur coniunctio ſignificans cauſam,vt quando diceres : propter hoc , aut primum,vel ſecundum, quorum vnum decidit in alterum . Aliquando autem fertur coniunctio extranea in tali loco in vltimo orationis:ſicut eſt ſermo dicentis ; quia ego faciam hoc vel talis faciet hoc propter ſic & ſic,& propter ſic & ſic,ſed eſt difficilis traditio regulę notificantis, vbi expediat ꝙ ordinentur tales coniunctiones extraneę in ſingulis locis partium talium orationum. Expedit vero ꝙ apprime conſideretur hic,in quo oratio fuerit perfectioris dignotionis ſcdm locutionẽ.Et aliquando etiam decet in raris locis , ꝙ ſtabiliamus diſtantiam inter coniunctionem & inter ſuas partes.Hoc itaq; eſt primum præceptũ,quo pręcepit,ꝙ qui voluerit eſſę peritus in idiomate alicuius gentis, ꝙ circa illud inſiſtat.Secundum autem pręceptũ eſt,ꝙ orator caueat,vt ſua declaratio ſit per nomina vſitata propria rei quę dicitur:hoc eſt illi vniuoca per nomina communia faſtidientia.Tertiũ pręceptum eſt,ꝙ locutio nõ ſit per nomina ambigua,quę faciunt imaginari rem & ſuum contrariũ,& fallerẽt audiẽtem, hęc aũt nomina ſunt propria Sophiſtis:& magis propria ſunt arti Poeticæ , quã huic arti. Vates aũt loquuntur talibus nominibus, quia minoratur conſtan

A suarum orationum, quando loquuntur talibus nominibus, cum ferant plusquam vnum significatum. Sicut accidit cuidã viro vaticinatori cum quodam rege, qui dixerat illi, quando transibis talem fluuium, perdes eximium principatum. & putauit ille rex, ꝙ ille esset principatus aliquorum suorum inimicorum. quando autem transiuit fluuium ipsum, vicerunt sui inimici, & eum interfecerũt & fuit ꝙ perdiderit principatum proprium. Quando aũt vates loquũtur per nomina variata, & magnificant tempus & quantitatem, error augetur. Quartũ pręceptũ est, ꝙ caueat figurã dictionũ significantium masculinum & femininum, ne vtatur figura significante masculinum in significato feminino, neque figura significante fœmininum in significato masculino. masculinum autem & fœmininũ rerum reperitur in animalibus. Pręterea iam in quibusdam idiomatibus transgreditur hic terminus; & quędam entia exprimuntur per nomina, & per dictiones, quarum figurę sunt figurę fœmininę: & aliqua per illas, quarum figurę sunt figurę masculinę, in aliquibus autẽ idiomatibus non reperitu r masculo & feminę figura ꝓpria: sicut fertur ꝙ est in idiomate Persico, hoc aũt reperitur in nominibus & literis. Et in quibusdã idiomatibus reperiuntur nomina, quę sunt media inter masculinum & femininum, sicut fertur ꝙ ita sit in Gręco. Et cũ oportet in his nominibus, ꝙ suę desinentię sint illarum figurarum, quę consuetę sunt apud illos viros: hoc est, ꝙ sint signata signo, quo solẽt viri illius idiomatis signa
B re desinentias nominum huius speciei in singulis locis orationis: vel sint declinata declinatione propria illis. Quintũ pręceptũ est, ꝙ caueat in vsu figurarũ nominũ significãtiũ singulare, & dualitatem, & pluralitatẽ. Et caueat in speciebus nominum significantium compositionem, & hoc, quia quędam eorum sunt, quę significant compositionem, qñ nomina nominũ sunt varia apud Arabes. & oratori expedit, ꝙ caueat in eis, vt vtatur qualibet figura eorum in suo loco, & ꝙ stabiliat suas desinentias varias in oratione: sicut diximus de varietate consueta apud viros illius idiomatis apud varietatem significatorum orationis, quę vocatur signatio apud Grammaticos Arabum: & clausula seu cẽsura apud Grammaticos Gręcos. Sextum pręceptũ est, ꝙ expediat ꝙ sermonis scripti sit intelligentia suorũ significatorũ, & quando profertur, & quando exprimitur oretenus coram fit facilis sua expositio. Lecti aũt sermonis significatorum intelligentia fit facilis in eius prolatione, quando in eo fuerint literę continuationis & pausę. Hęc autem res nondũ cõstituta est in scriptura Arabica: sed reperitur in pluribus scripturis reliquorũ idiomatum. Sermo aũt oretenus corã dictus, cuius significatorum intelligentia est difficilis, est sermo multarum coniunctionum, qui vocatur sermo continuatus, nam vsus coniũctionum in sermone expedit ꝙ sit
C mensuratus, quãdo omnimodus defectus illarum in sermone infert defectum intelligentię suę continuitatis: sicut illarũ pluralitas inferret defectum intelligentię pausæ. Et huiusmodi est: ꝙ in orationibus compositis aufugiantur dictiones, quę quando per eas fit sermo, nescitur, an continuentur primę parti orationis vel vltimę parti, sicut est sermo dicentis, quando hic sermo esset cynicus, fieret ad virũ sapientẽ, quia quando dicimus cynicum, fert, ꝙ sermo sit denominatus, adeo ꝙ huius sensus sit, ꝙ hic sermo, qñ esset cynicus, esset ad virum sapientẽ. Et ferret, ꝙ qñ dicimus cynicum: sit denominatio viri sapientis ex familia cynicorũ, & non sit oratio perfecta, & indigeat responso: & esset illius sensus, ꝙ hic sermo, quando fieret ad virum sapientem cynicum, & indigeat expressione. Causa autem harum ambiguitatum est defectus signi continuitatis & pausę. Et huiusmodi est, quando contigerit, ꝙ sint duę res ingredientes sub aliquo genere, & vellet declarare vtranq; earum per id, quod illam appropriaret, expediret itaq; ꝙ stabiliatur oratio de vnaquaq; ꝑ dictionẽ, quę illam appropriaret. Si aũt vellemus facere mentionem de aggregato ex eis, fieret oratio ex his, in quibus conuenirent: exempli causa, quãdo vellemus facere mentionẽ de verbo visionis in oratione, quæ ipsum appropriaret, diceremus, vidimus: & ex verbo auditus, audiuimus: & si vellemus ea aggregare, diceremus ꝑcepimus. Si autem sermocinaremur ex verbis visionis solum, vel auditus solũ per dictionem ꝑceptionis, esset oratio vitiosa, Et ex his, quę constituunt difficilẽ intelligentiã

enunciationis rei, quę intenditur enunciari est, ꝙ pronuncians interponat inter enunciationem, id est suppositum, & enunciatum, id est appositū, plures sermones. sicut qñ diceres; Ego intēdebā, quādo loquutus sum: & fuit hic sic &, sic tali & tali dispositione, ꝙ agerem tali modo: hoc est, ego, qñ loquutus sum, intēdebam ꝙ agerem tali modo, & interposuissem talia in medio, quibus difficilis fieret rei intelligentia: sed recipitur ex hoc vtilitas in oratione, quando orator intendit augere orationem & crescere dictiones. & hoc, quia si talia inutilia ipse tulisset in vltimo, statim declararetur ꝙ illa esset superflua. quādo autem ea tulerit in medium, conduceret audientes putare, ꝙ sint opportuna. Quando vero intentio oratoris esset breuitatis, non expediret ferre hoc superfluum.

De largitione & abbreuiatione orationis.

Ex his autem, quę adiuuant bonam largitionem intelligentię rei, & orationis crementum, est, quando orator intendit vti orationibus ęquiuocis loco nominum simplicium. quando autem eius intentionis est ipsa breuitas, expedit ꝙ faciat huius contrarium. Et aliquando orator recipit vtilitatem ex hac permutatione, hoc est, permutatione orationis loco nominis, & nominis loco orationis. quia quando rei esset aliquod attributum turpe, opportunū esset oratori ꝙ permutet loco illius orationis significantis illud attributum ipsum nomen. & sic si nomen faceret imaginari de aliqua re turpitudinē, expedit ꝙ permutetur cū oratione sibi coęqua. Vsus autem orationum loco nominum est ex his, quę iuuant orationis crementum. Orationes autem permutatę loco nominum sunt quę componuntur ex rei excessu, & ex operationibus prouenientibus secundū modum declinationis. Oratio autem permutata, possibile est, ꝙ constituatur breuis: & potest esse ꝙ stabiliatur longa. Et permutatę orationes vt plurimum sunt Poeticę. & iā poetę vtuntur eis. & hoc secundum quod intendit de orationis ꝓlongatione, & eius abbreuiatione. quia poeta aliquando intendit describere vnam rem, & loco illius ponit plures orationes: & aliquando quando intendit abbreuiationem, intendit describere plures orationes, & ponit suo loco vnicam orationem: & aliquando ponit loco vniuscuiusque earum vnam orationem, quādo intenderet periphrasim. Et ex his quibus oratio ponitur abbreuiata, est, ꝙ cōstituatur disiunctus secundum eius partes a se inuicem. disiuncta autem oratio est, quę quando initiatur de ea, prosequitur in id, cuius moris non est ꝙ denominetur per illud, sed indigeat introducere inter ipsam & inter subsequentem aliquod medium. & quando illud medium obmittitur, fit oratio disiuncta: adeo ꝙ putatur prima oratio alia a genere secundę. & hec est species sermonū, qui vocantur nugatorii. & in hac spē disiunctę. nam deficiunt signa coniunctionū: licet vna spēs disiunctę orōnis sit ex parte oīmodi defectus signorū coniūctionū, sicut p̄missum est. Orō ergo disiūcta est duarum spērum, spēi defectus signorum cōiunctionum, & speciei defectus mediorū, quę sunt inter orationis partes. Ait Abunnazar. Oratores autem Arabum quasi putant ꝙ eloquentię sit vsus orationis disiunctę. Dictionibus vero priuatis & nominibus infinitatis, & locutione infinitata, & vniuersaliter omnibus negationibus & dictionibus, quę significant priuationem, non rerum substantiā, expedit ꝙ vt plurimum vtamur apud insinuationem vituperationis, & apud libitum illius occultationis & absconsionis. Illę autem sunt magis poeticę, quam rhetoricę, & pręcipue quod fuerit extremę significationis, quia illud non significaret rem finitam. & ideo si orator illis vteretur in laudem & vituperium, non vituperaretur per rem finitam, neque laudaretur per rem finitam: & ideo non sumeret de illis vtilitatem qui laudatur, neque noceret illi qui vituperatur eo damno. Et similiter etiam parū vtilitatis est, quod suscipitur per hoc in concionatiuis neque in iudicialibus: nisi in defensionem, quia illi suscipit vtilitatem de ea.

De oratione decora.

Oratio autem fit decora, quando fuerit ex dictionibus imaginari facientibus moralibus, quę conuertuntur versus rem intentam rectis. Intendo autem, quando dico morales dictiones, sollicitum facientes ad virtutem: cuius moris est, ꝙ ex ea proueniat ille actus, ad quem sollicitare intendit ipse sermocinator. nam hic sunt quędam dictiones, quibus homo non sollicitatur ad mores & passiones animę, sicut quando dicunt, nonne sciuisti, si nō audisti. Quando aūt di

A eo quę conuertuntur versus rem intentam, ꝙ mos vel passio illa sit, quę sollicitum reddit de eo, cuius semitę est, ꝙ ab eo ꝓueniat actus intentus. Quando aūt dixi rectis, intendo ꝙ non tradant oratori extimationem morum nimium excellentium suam conditionem, & moueretur eius passio, vel quādo ipse induceret ex illa oratione aliquem morem, neq; mores nimis viles apud suam conditionē, sed tradunt in ea similitudinem morum sibi conuenientiū. Et ex his, quę constituunt orationem vilem, est, ꝙ oret dictionibus consuetis, & non oret ex illa vniuersaliter, sed per res distinguentes. & vniuersalius expedit itaq; ꝙ non sufficiat dictionibus, ꝙ sint mensuratę sola sonoritate, vel alijs dispositionibus, quę deforis sunt, quę notę sunt faciei nutu: sed cum hoc expedit ꝙ per se largiātur similitudinem. Morales autem orationes, quando meminerit alicuius peccati vituperij & defectus, promouent iram. Quando autem meminerint tristitiarū, & rei excellentię, trasferent ad tremorem, & timorem, & rei difficultatem: & ꝙ homo ex se non largiretur quod quęritur ab eo. Et quando fiunt in laudem, faciunt gradatim procedere versus rem, cuius actus intenditur, & ipsum facilitāt. Quando autem fuerint contrariæ laudi, promouerent in tristitiam & tremorē. Morales autem orationes largiuntur persuasionem, quando homo eas significaret quibusdam dictionibus suo regimine significantibus sollicitare mores, nō dictionibus suo regimine non significantibus illum morem, neque illam passionem.

B Extant autem orationes morales fortioris persuasionis per dictiones sibi proprias, nam his dictionibus stabiliuntur animę, & delectat illarum casus ab ea: & putatur de eis, ꝙ sint ipsa veritas, cum proprium veritatis sit ꝙ stabiliantur animę, & delectet suus casus ab ea, aliquando autem errat anima circa hoc, & fallit eam locus ab accidente. Preterea, quando audiens afficitur ab eo, qui ei sermocinatur per affectum, qui sunt deforis: sicut sunt affectus faciei, & alię res, quę numeratę sunt, tanto magis afficeretur, vel indueret aliquem morem ex dictionibus, quę suis nominibus significant illum morē vel affectum. Iam autē declaratum est ex his, quę dicta sunt, qui mores & affectus conueniant cuique generi & cogitationi. Et intendo per genus sicut adolescentem senem, & mulierem & virum, Arabem & Romanum, per cogitationem autem intendo rem, quam singulę gentes intendunt in mundo viuentes: sicut est scientia apud quosdam viros, & apud alios ipsę diuitię, & voluptates apud alios, & alię res, quę possent stabiliri vltimus finis. Et artes etiam, & magisteria habent impressionē quandam ad preparationem recipiendi singulos mores, & singulos affectus. Et expedit oratori, quod apprime consideret aduenìens cuique hominum ex moribus & affectibus, & ipsum sollicitet ad illum, quia quando hoc intenderet, esset sua operatio prestantior. Et ex his, quę expediunt ei intendere, est ꝙ sermo

C cinetur viris cuiusq; artis per dictiones morales, quę diuulgatę sunt apud habētes illam artem, sicut ꝙ sermocinetur philosophis per dictiones morales, quæ diuulgatę sunt apud omnes philosophos, & sic in singulis artibus. quia huic actui est vehementissimus casus ad persuasionis largitionem. Morales autem orationes non sunt orationes affectuum, neque materiæ, ex quibus fiunt, sunt vna eædem: licet moralibus iam insit aliqua res affectus, sicut est sermo dicētis: Et quis nescit hoc omnis homo, scit hoc: quia hoc significat ei pudendum esse quęrere quo nam pacto hoc sequatur, pudor autem est affectus quidam. Et vniuersalius expedit, ꝙ omnis res fiat tempore sibi conuenienti, & fiant orationes morales in loco sibi conuenienti, & orationes affectuum in loco sibi conuenienti etiam. Et ante hoc expedit oratori in his, quę infra se ipsum, sunt, ꝙ pręponat & consideret vias, & modos, quibus persuadeat audientibus: qm̄ per hec fieret eius persuasio magis nota, & nō lateret ipsum qđ dicere ei libuerit. & iam Topicus precepit tali precepto in octauo libro Topicorum. Nec expedit Oratori ꝙ constituat omnes sua oratione scđm dictiones vnius generis, adeo ꝙ oēs essent scđm dictiones accommodatas vel inusitatas, aut diuulgatas: sed cōuenit has permiscere, quoniam scđm hoc oratio fit fortioris imaginationis. quia quādo ferret eas vnius generis, & non esset in eis aliqua res insinuata, non faceret per hoc acquirere quid extraneum, neque admirationem promouentem animā:

sed apparet excessus orationis imaginatę vltra orationem famosam, quando se D
cum coniungeretur. & sic etiam est de oratione inusitata. Quando aūt omnes il
las conduceret vnius generis, facerent imaginari cōsuetum, & non esset ibi quid
extraneū promouens aīam. in orationibus aūt affectuū expedit, ꝙ vtamur nominibus inusitatis, & impositis, & duplicibus: immo illę sunt conuenientiores ad
hoc. & hoc, quia hę tres species dictionū faciunt imaginari quandā rem additā
rei intentę per illas. Quando autem aliquis vir sermocinaretur de illis ex orationibus affectuum, fecerunt in illis acquirere quandam rem additā circa rem,
quę promoueret ad affectum illum, & scđm quod adiecerunt cōditiones illi rei
ex imaginatione. & expedit illas proferre apud suam speciem, ꝙ vtatur orationibus moralibus & affectuum cum audientibus de actione alicuius rei vel eius
remotionē, ꝙ enunciet de ipsis ꝙ in futurum agent illam rem, de qua quęrunt,
cum illorum promotione ad illum morem vel affectum, cuius moris est, ꝙ promoueat ad illam rem. & hoc, quando illos direxisset ad rei actionē: & ad illam
eos sollicitandum in laudem orationibus moralibus, vel ad promotionē ad amicitiā orationibus affectuū, vel ad se abstinendam ab illa: & eos sollicitare ad
remotionem vituperij per morales, vel ad promotionem ad odium per eas, quę
sunt affectuum. Verbi gratia, quia quando quispiam vir vellet promouere aliquem hominem versus aliquam actionem per orationes morales, hoc esset ei
possibile per laudem illius, cuius semitę est, ꝙ ab eo proueniat illa actio: sicut E
ꝙ illi dicatur, ꝙ hoc operarentur viri excellentium cogitationum, & eximiarū
progenierū. Quando aūt secum vsus esset tali oratione, expedit ꝙ addat huic, &
tu facturus es illud, quia tua cogitatio & excellentia hoc decernunt. Et similiter fit, quādo promoueret orationibus affectuum, sicut ꝙ dicatur ei, hoc faceret
qui adipisceretur bonum nomen, & hominum laudes. tu aūt hoc in futurū acquires. Et similiter fit in remotione actionum vituperij vel odij. & hunc actū
Arist. vocaret pronosticationem futurorū. & dicit ꝙ Oratori expediat, ꝙ vtatur hac pronosticatione. & dicit ꝙ causa occursus persuasionis de illi est, ꝙ
dicatur de ea ꝙ futura sit. Retulit autem id de ea, quia suæ condiaionis est ꝙ
futura sit. & dicit ꝙ hic actus nimis conueniat Poeticę, quia poeta est in gradu
prophetę, hoc est, qui narrat ea, quæ futura sunt. Quando aūt illa pronunciatio
esset cum delusione vel derisione, dignior esset, ꝙ agat in audientem.

Caput Quintum. De Temporibus partibus orationis opportunis.

CVm autem iam loquutus esset de dispositionibus dictionum compositarum secundum qualitatem suę compositionis, & illarum ordinationem & prolongationē, & tradidisset vnicuiq; horum modorū pręcepta conferentia, incœpit loqui de temporibus, quę sunt inter partes F
orationis rhetoricę. Et dixit ꝙ oratorius sermo expedit, ꝙ sit non habens metrum, neq; numerum. & quando dicit non habens metrum, intendit ꝙ non sint
tempora, quę sunt inter partes syllabarum, tempora ex quibus fiant harmonię,
& melodiæ. & quando dixit neq; numerum, intendit ꝙ non sint literę syllabarum ęquales. Fit aūt oratio metrica, qñ congregauerit ambas has conditiones. Tempora aūt, quę sunt inter syllabas, aliqñ sunt ex silentijs & pausis, sicut est dispositio metrorum Arabum; & aliquando sunt cōposita ex silentijs &
pulsationibus, secundum quod est dispositio metrorum reliquarum gentium.

Ait Abraham. Non duximus huius loci interpretes silentio prætereundum errorem magni Auerrois in hoc passu ex abusu versuum Arabum: qui, vt ipse refert, metrum ex æqualitate numeri syllabarum constituunt, & tempora ex silentiis & pausis numerent. quare deuiauit nedum ab Aristote. opinione, sed ab ipsa Musicæ natura, vbi pes ex numerosis dimensionibus syllabarum cōstat. vbi sit comparatio syllabarū prolationis ad se inuicē scđm Musicam, idest proportionalē mensuram motus eloquendi, nullo habito respectu ad silentium vel

A *pausam, sed bene ad eleuationẽ & positionẽ vocis per longã vel breuẽ syllabã prolatam. Per metrum aũt intelligit proportionalium pedum congeriẽ. & dicitur illa dimensio numerosa: quia modulatio constat ex diuturnitate prolationis syllabarũ, seu ex mora durationis ipsarũ pronunciationis secundũ ꝙ mora vnius partis pedis est pars moræ alterius partis. vel mora excessus, quo diuturnior seu longa excedit breuem, est pars metiens morã vtriusq; secundum aliquẽ datum numerum, quem excessum interuallum proprie dicimus, quem Auerrois falso causam putauit. Pro his lege Musicam Augustini.*

Metrum aũt non largitur persuasionẽ in orationibus rhetoricis pp duas res: quarũ vna est facere cadere in animũ audientium ꝙ iã ingressa sit orationem aliqua ars & astutia, adeo ꝙ putaretur, ꝙ huius persuasio sit propter artem, nõ pp rem in se. Secunda autem est, ꝙ putetur ꝙ in ea intentum sit ipsa admiratio, & delectatio, & perturbatio audientium: & contingeret oratio apud illos cõtingentia illius, in cuius persuasionem errauerint. Ex quo autem orationes compositę sunt trium specierum: aut orationes metricę, in quibus aggregantur harmonię, & numerus: vel orationes, inter quarum dictiones simplices non sunt tempora largientia aduentum cuiusque dictionis illarum apud audientem, vel B notæ, quę significarent suum aduentum: aut orationes, inter quarum dictiones simplices non sunt dispõnes, quæ faciant eas peruenire apud audientem, & eas diuidant. & hoc vel silentijs, aut pulsationibus. Sed illæ non sunt pulsationes, quę cõstituerent orationem metricam. quia metrum perficitur pulsationibus & pausis, quę fiunt inter syllabas. Per numerum autem intendo ꝙ literę primi pedis metri sint ęquales litteris secundi pedis. Iam autem manifestum est, ꝙ orationes metricę non largiantur persuasionem. & patefiet ẽt ꝙ orationes, inter quas non sunt pulsationes, licet sint ordinatę, ꝙ sint paucę persuasionis. & hoc propter duas causas. Quarũ vna est: quia dictionum, inter quas non sunt temporanea discrimina significatorum intelligibilia, est difficilis. quia quando illa ponuntur extensa in intellectum, non stabilitur intellectus ad intelligentiam vnius illorum, donec non superuenerit ei alterum: sicut accidit illi, qui vellet assuescere aliquam rem velocis motus, quia ille non stabiliretur in illa. Secunda aũt est, quia oratio de illis non esset iocundi auditus; quoniam auditus delectatur pulsationibus, & pausis, quę fiunt inter partes orationis. Ac etiam cum differentię talium orationum sint ęquales propter suam vicinitatem, ipsę contristant: quoniam delectatio est, quando transgreditur de genere in genus. Sicq; cum hoc ita sit, non relinquitur, ꝙ partes orationis rhetoricæ sint, nisi tertia pars illarũ partium, quę est inter. cuius partes sunt pausę & pulsationes, nõ C exprimũt orationẽ, ꝙ in ea sit metrum. & vniuersalius expedit, ꝙ pulsationes & differentię orationis rhetoricę sint in capitulo illius, in cuius intelligẽtia stabilitur animus. Hoc aũt sine dubio variatur ad varietatem orationum. quoniã quędam orationum sunt, inter quarum partes expedit ꝙ stabiliatur spatium. & quędam earum sunt, in quibus expedit hoc facere magis. Pulsationes aũt fiũt, aut in spatio, quod est inter orationes: vel in spatijs, quę sunt inter simplices dictiones: vel in spatio, quod est inter syllabas: vel in spatijs, quę sunt inter literas. Illę aũt, quę fiunt in spatijs, quę sunt inter syllabas, decernunt metrũ poeticum: & quę fiunt in spatijs, quę sunt inter literas, decernunt harmonias. Sicq; ergo illę harũ, quę decernũt orationes rhetoricas, sunt quę fiũt in spatijs, quę sunt inter dictiones simplices & orationes. Orationes aũt sunt duarũ spẽrum. quædam sunt breues, & quędam longę: quędam perfectę, & quędam imperfectę. & perfectarum, quędam sunt primę, & sunt oratio enunciatiua, & imperatiua, & inhibitiua, & reliquę, quę sub eis ingrediuntur: & quędam earum sunt secundę, & illæ sunt rhetoricę. Pulsationibus aũt vtitur orator in vno triũ locorum, vel in vltimo dictionum simplicium & orationum breuium, quę proximę sunt dictionibus simplicibus: vel in vltimo orationum breuiũ, quę sunt partes orationum longarum: vel in extremis orationum perfectarum secundi modi,

vel in suis medijs, hoc est in partibus magnis orationis. Illę autem, quibus vtitur in vltimo orationū nimis breuium, & dictionū simplicium similes sunt sermoni metrico propter vicinitatem ęqualitatis dictionū simplicium, & orationū breuiū ipsis syllabis. & ideo expedit oratori, ꝙ caueat in vsu harum pulsationum, ꝙ constituat sermonem metricum. & hoc, quia quando cadunt inter syllabas, fit oratio metrica: qñ autē cadunt inter dictiones simplices & orationes breues, fit oratio metrica metro oratorio. Sępe autem accidit orationibus, ꝙ hę pulsationes, vel silentia cadant apud illā gentē, quę vtitur silentiis vt plurimū loco pulsationum inter syllabas, absq; ꝙ hoc intendat, & fit ipsa oratio metrica, cum ipse non putet. Verificatur aūt oratori hæc species metri, qñ ex dictionibus simplicibus & orōnibus breuibus elegerit eas, quę vicinę sunt, vt sint ęquales ipsi syllabis. Illis aūt, quibus vtitur hic in partibus orationum breuiū, quę sunt partes orationum longarum, vtitur vt significent separationē cuiusdā orationis ab aliqua oratione. Hæ autem fiunt in orationibus perfectis prima perfectione (vt puto) & sunt necessarię bonæ largitioni intelligentiæ. Hęc aūt spēs est raro, cum cadant in vltimis orationū, quę per se existūt. & hęc, vt puto, apud Arabes vocātur loca pausę: quoniā Arabs sæpe vtitur loco pulsationum pausis. Tertia aūt species fit in initijs sermonū, & in suis vltimis & in suis medijs in loco quietis harum pulsationum, quę fiunt in his tribus locis apud illam gentem, quę eis vtitur: quędam sunt, quarum inicium est syllabarum productarum, & finiunt in syllabas breues: & quędam sunt, quę incipiunt ex breuibus, & finiūt in productas: & quędam sunt quæ sunt omnes productę. illę autē, quę fiunt ex syllabis productis conueniūt in medio in loco quietis. Expedit aūt, ꝙ scias ꝙ quando pausę constituūtur loco tonorū, redditur oratio rigida. Arabum autem vsus tonorum est rarus. Toni autem fiunt, vel cum syllabis productis, aut cum literis quę producuntur cum tonis, & consequūtur eos: sicut sunt Mem, & Nun in idiomate Arabum. Syllabę vero breues apud necessitatē productę sunt ad faciendū pulsationes. sed Arabs vtitur pulsationibus tonorum apud syllabas productas, siue fuerint in medio orationum, vel in suis finibus. In syllabis vero breuibus non fiunt pulsationes, & toni, quando fuerint in medio orationū. Quando vero fuerint in finibus orationum, constituunt syllabam breuem productam. & si fuerit soni A, faciūt ipsi succedere A magnum. si autem per O, faciunt ei succedere O, magnum. & si fuerit per I, faciunt ei succedere I magnum. Hoc autem reperitur in vltimis clausularum, qui versus dicuntur apud illos. Et aliquando producuntur syllabę breues in medio orationum, quando quidam versus magni finiuntur in syllabas breues. Et vniuersalius syllaba breuis producitur apud pausam. Hic itaq; est sermo de pulsationibus, & quo modo fiant singulę earum species in singulis speciebus locutionis.

Caput Sextum. De cæteris obseruandis in simplicibus constituentibus orationem.

EXpedit autem ꝙ orationes rhetoricę sint habentes versus, vel ꝙ sui fines sint vnius eiusdem desinētię, aut cum eo quod sunt vnius & eiusdem desinētiæ sui fines sunt eędem literę, vel eadem dictio repetita, vel cum hoc sint continuatę per signa coniunctionū. Exemplum aūt versificatę cōformis desinentię est, quando dicitur; ploratur lachrymis amissa pecunia veris. oēs. n. sunt vnius regiminis: & maior pars oratorij eloquij nō euadit ab vna harū specierum versus. Versificatum autem eloquiū, qñ versus finiūt ante finē significati, est dissonus auditu: quia auditus cupit finē. & accidit interloquutori de his rebus, ꝙ pauset apud finem versuum ante finem significati, & pauset præter quā in loco pausę, hoc est, quando significatū est longius versibus. quādo autem interloquutor cōstituit fines versuum orationis scdm finē significati, non accidit ei hoc. Nugatio autem & repetitio orationū rhetoricarum est, ꝙ initium orationis & suum vltimum sit scdm vnam dictionem, & quasi

A vnam. Eloquium aũt quod eſt talis diſpoſitionis, quando fuerit habens mẽſurã ęqualem, fit iocundum facilis intelligentię: iocundum quidem, quia eſt econuerſo illius quod non habet finẽ: & leuis diſciplinę, quia facilis fit illius memoria ꝑ repetitionem dictionum illius: & quia habet numerũ & metrum. Metrici aũt eloquij reminiſcitur vnuſquiſq; hominum. & ideo res repetita eſt facilioris reminiſcentię quocunq; eloquio. Expedit aũt ꝙ repetitio finiatur finientibus ſignificantis, ſicut eſt diſpoſitio verſuum. Et expedit ꝙ continuitas locutionis ſit nõ nimis prope, neq; nimiũ remota, ſed ſit adeo vt facilis ſit tranſpiratio inter ſuos verſus & ſuas partes, ſicut eſt diſpoſitio eloquij repetiti: hoc eſt, ꝙ nõ oporteat ꝙ conſtituatur magnum ſpacium inter vltimam illius partem & primã partẽ. & ideo eloquiũ decentis continuitatis eſt oratio perfecta diſiuncta ꝑ tonos tranſpirationis, hoc eſt, per pauſam ſuorum verſuum & paruum. Et expedit ꝙ verſus eloquij non ſint breues, neq; longi. breues quidem, quia eorũ breuitas eſſet cauſa erroris, & illorũ negligentiæ. longi vero quia longitudo eſſet cauſa obmiſsionis auſcultationis eorũ, & ſequẽtirationis audientiũ ab illis, & abſtinentię a porrigendis auribus ad illos; ſicut qui tranſgrediũtur fines, & procedũt longo tramite. quia accidit illis . qui ſi cum coniungantur, ꝙ ab eis ſe parẽtur. Orationẽ vero, cuius verſus ſunt nimiũ breues, ipſam audiẽtes vilipẽdunt, & derident eam, & eas auſcultãt. Cõtinuum vero eloquium per itteras cõ

B iunctionũ, quoddam eſt diſiunctũ abſq; ꝙ inter eius partes ſit cõtrarietas: ſicut eſt ſermo dicẽtis: talis ita dixit: & talis fecit. et quoddam eſt quod diuiditur in res cõtrarias, vel quę inſunt rebus cõtrarijs: exemplum gratia, de ipſis contrarijs, vt ſermo dicentis: ſi illi ſunt prudentes, ſua geſta proſpera ſucceſſerunt: ſi autem ignari ſunt, falletur ſua ſpes. Exemplũ aũt aduenientiũ rebus contrarijs eſt ſermo dicentis: talis optat vtile: talis aũt luxum quia deſideriũ vtilis ſequitur paupertatẽ. deſiderium aũt luxus ſequitur opulentiã. & eloquium, quod eſt talis diſpoſitionis, eſt nimis iocundũ. & hoc, quia res contrarię iuxta ſe poſitę magis innoteſcunt. & hoc, quia ipſę innoteſcũt duobus modis, per ſe, & per additum: hoc eſt per earum cõparationẽ ad ipſum cõtrariũ. Sicq; etiam aliquo modo eſt ſumptio rationis de ipſa re. & hoc pacto ſimiles ſunt ſumptioni rationis de argumẽtationis. Et quoddam eloquium continuatũ etiam eſt eloquiũ conſimile, cuius partes continuatę ſunt conſimiles: & hoc, vel in principio verſuum, vel in ſuo vltimo. Conſimilitudo autem in capitibus verſuum, ſemper eſt per nomina: ſicut eſt ſermo dicẽtis: beatitudo illum monit: beatitudo illum corroborauit. Cõſimilitudo vero in vltimis ſit per ſyllabas, hoc eſt per literas, quę ſit caſu nominis vel eadem vna dictione, per conſimiles vero fine & caſu contingit ꝙ intelligat illas, quarum figurę dictionum conueniunt, & fert ꝙ intelligat per

C eas, illas, quarum dictiones ſunt a ſe inuicẽ deriuatę: & vtręq; harum gignunt oblectamentum in eloquio. Illa vero, quę ſit vnius eiuſdem dictionis, ſępe ẽt fit: ſicut eſt ſermo dicẽtis: ſua mens eſt recta; & ſuus intellectus eſt rectus.

Poſtquam autem iam numeratę ſunt hę res, hoc eſt, res, quę inſunt dictionibus ex parte qua ſunt cõpoſitę, expedit ꝙ dicamus, vnde ſumantur orationes, iocundę efficacis actus. ſicuti tu dicis, ꝙ hęc ars operetur perſuaſionẽ iocundam & bonam. Et dicamus ꝙ initium huius rei eſt, ꝙ dictiones, quæ fiunt, ſint bonę intelligentię, iocundę vnicuiq; hominũ. Dictiones autem ſignificant illam rem earum, quę cum ſignificatione agat bonam intelligentiam & oblectamentũ, illę itaq; ſunt, quę agunt bonam perſuaſionem, non decent autem huic actui nomina, quę ſunt extraneorũ idiomatum, quia ſunt ignota, non bonę intelligentię. Neq; etiam decent huic nomina tradita diuulgata: quia licet ipſa ſint bonę intelligentię, ſunt non iucundę. ſicq; erg nõ omnis permutatio & varietas decet huic arti. Illa vero varietas, quę ei conuenit, eſt illa cui ineſt hoc additum, hoc eſt bona intelligentia cum oblectamẽto. Hęc autem permutatio eſt ſicut ſermo dicẽtis, ꝙ ſenectus operetur bona, loco dicendi ꝙ ſenex operetur bona. hęc .n. eſt permutatio: ſed eſt latens, quia eſt ipſius generis, ſenex operatur bona ex parte ſenectutis. Et operatio dictionis ad hoc ſimilis eſt operationi exempli & enthymematis, hoc eſt, ꝙ aliqñ eorum inuenitur aliquid, qđ operetur bonã in-

De orationibus iocũdis.

tellígentiam & oblectamentum, & aliquando inuenitur aliquod eorum, qđ ope D
ratur intelligentiam sine oblectamēto. Et ideo ēt permutationes cōpositę acom
modatiores propter earum longinquitatem sunt minoris oblectamenti q̃ aliæ:
quia illę sunt longę, hoc est, paucę intellectionis. Hoc aũt, qđ hinc accidit, simi
le est illi, quod accidit exemplo composito remoto. & sicut animus non cupit
exemplificationem in talibus, neque delectatur, sic ei accidit ꝙ non delectetur
accommodationibus remotis compositis. Quando autem hoc ita fuerit, oppor
tunũ est, ꝙ dictiones decentes, quę fiunt in hac arte, & rationes decentes sint il
lę, in quibus congregātur ambę res simul, hoc est, oblectamentũ & bona intel
ligentia. & ideo nō sedatur in hac arte opus, qđ agitur, si eius enthymemata &
exempla sint ex rebus notis nimium patentibus cuiq; hominũ, quas neminem
oportet perscrutari. talia enim numerarentur inter viles ostensiones. Et simili
ter non expedit ēt, ꝙ sit ex his, de quibus iam dictum est ꝙ nō intelligātur vel
difficilis sit sui intelligentia: sicut nō expedit ꝙ sit qđ dicitur illico notũ: neq;
sit ex his, quę necessario sunt: sed sit ex his, in quibus cogitatio parũ erret: hoc
est, ꝙ eius intelligentia ꝑueniat post aliquantulam considerationē. & hoc, quia
ex re, quę illico fit nota, bene fit syllogismus, sed nō fit iocundus: sicut bene fit
intelligentia ex dictionibus veris, hoc est, non acommodatis. Iā itaq; declaratũ
est ex hoc, ꝙ enthymemata, & exempla, quę sunt efficacia in hac arte, sunt [illegible]
cōponuntur ex talibus rebus: & dictiones efficaces sunt ipsę permutatę, hoc e[st]
accommodatę permutatione, quę ageret oblectamentũ. exēpli cā, sicut est per
mutatio, quę fit ex contrario est, ꝙ res vocetur nomine sui contrarij ad mo[dum]
sui vilipensionis: sicut est appellare bellum pacem. Sicut autem oportet fuge
re permutationem, quę fit ex nominibus inusitatis, sic expedit fugere permuta
tionem, quæ fit ex nominibus ęquiuocis: quia nominis ęquiuoci intelligentia [est]
difficilis, cum hoc ꝙ illi nihil similitudinis adest. Et vniuersalius itaq; expedit
loquenti de aliqua re oratorio modo, ꝙ stabiliat rem, de qua est loquutur [illegible]
si ad oculum esset euidens. & hoc de attributis suarum actionũ occurentiũ, &
occurrere aptarum. Intentio aũt, quę conuertitur ad stabiliendũ rem, ac si [illegible]
ter ad oculũ esset, fit de tribus rebus. Quarũ vna est decora permutatio. Et [illegible]
est constitutio sui oppositi sub eo. Et tertia descriptio actionũ occurre[ntiũ], &
aptę sunt occurrere. Ex efficacibus vero permutationibus, quę alias superāt in
hoc est, permutatio ex rebus proportionalibus: hoc est, quando hic est aliqua
res, cuius proportio ad aliquam rem est proportio tertię, vel quartę, & sumere
tur prima loco tertię, & sumeretur suo nomine. & hoc, sicut dixit quidam An
tiquorum, quando meminit iuuenum, qui obierunt in bello, ꝙ illi defecerunt ex
ciuitate: ac si quidam homo eduxisset ver ex anni temporibus. & ad hoc memi
nit pluriũ exemplorũ ex sermonibus notis apud illos, quorum orationis intelli F
gentia esset dificilis secundũ nostrũ idioma, & consuetudinē. Accōmodatio aũt
quę fit huius speciei, frequenter reperitur in Arabico idiomate, & orationibus.
Orationes autem, quas viri nostri idomatis, qui student Poeticę, & Rhetoricę,
determinant accommodationi, ingrediuntur hoc genus. & ideo aiunt, ꝙ poema
ta sint accommodatio & assimilatio. Oratori autem expedit omni ingenio tra
ctare ad multiplicandũ paruę rei attributa, quādo de illa loquitur. qm̃ attribu
torum multitudo est magnificatio & exaltatio quędā. Et hoc, sicut est sermo di
centis, de pacis decentia, ꝙ pax sit ex signis victorię, & prosperitatis, & lauda
bilior sit quam bellum. quia in illa victoria & prosperitas frequentior, & citior
est sine labore & angustia: bello aũt fit victoria & prosperitas post cōplemētũ
& onerationem angustię, & deperditionem animarum & opum. Vtrunque itaq;
illorum est ex signis victorię, & prosperitatis: sed vnum eorum est aptius, & ci
tius. Expedit autem, quando volumus constituere rem oratione coram oculis ꝙ
exponamus quid agat, & quid inferat illum affectum: hoc est ꝙ reminiscamur
rerum, quę sunt actiones & signa.

De oratione corā oculis.

Ipsa autem permutatio agit ambas res simul; hoc est, ꝙ ipsa constituat rē
coram oculis, & promoueat ad id, ex quo hęc futura sit: sed non intendit com
memorationem actionum, & ideo expedit, quando imaginari faceret actione

A habentium extimationem & honorem, & vniuersalius actiones attributas clarit & animi glorię, ꝙ fiat permutatio in ipsummet genus actionis. & hoc sicut oportet in singulis locis. Quod bonum autem est in permutatione, quę fit in actionibus, hoc est, quæ permutatę denominantur, ꝙ res, quarum actiones describuntur, quãdo sunt inanimatę constituantur, adeo ꝙ putetur de suis actionibus, ꝙ ipsę sint actiones animatorum: & hoc, sicut in suis comparationibus facit Homerus. & hoc sępe fit in poematibus Arabum, hoc est, eorum cõstitutio electionis & voluntatis alijs q̃ animatis. Permutatio aũt, quę fit actionum, quę sunt animatorum, fit modo proportionalitatis & coęquationis inanimatorum: sicut dicitur de obmissione pudoris ex parte temeritatis, cum apud illum sit res, cuius pudendum esset, ꝙ ille sit admodum lapidis respectu hominis, qui quidẽ est contrarius primi. Iam enim talis permutatio, hoc est, quę est per coęquationem, & proportionalitatem, fit per exempla efficacia in hac arte: hoc est, ꝙ cõparemus animata inanimatis secundum modũ coęquationis. sicut dicitur ꝙ agricola respectu ciuitatis sit sicut fundamẽta respectu parietis, et ꝙ homicidę respectu illius, sint sicut rami respectu vinearum, ꝙ talis consequutus sit ex tali amaritudinem & dulcedinem mellis. & hoc, quia huius significatum est, ꝙ ille consequutus sit ab illo quendam habitum, cuius proportio habitum abhorrendum B sit proportio amaritudinis ipsius aloes ad res amaras. Et vniuersalius expedit ꝙ permutatio, quę fit in actionibus, sit, sicut est permutatio, quam narrauimus, ꝙ oporteat fieri in ipsismet rebus: hoc est, in illis, quarũ sunt illę actiones. & hoc, ꝙ homo ferat dictiones vsitatas, quę non sunt omni notitia notę, neq; ẽt omnimoda ignorantia ignotę, sed mediæ inter has. quia sicut vsus similis expedit in Philosophia, quando illę, qui eo vtitur, intendit esse huius medię denominationis ignorantię & sapientię: sic res se habet in ipsismet dictionibus. Et aliquando occurrit iocunda persuasio secundum permutationem, quę fit de re secundum modum periphrasis & excessus. Hoc autem est, quando res, ex qua fit permutatio, esset admirabilis & eximia, nisi esset manifestum mendacium. sicut quando dicunt de aliqua re clara sicut est Sol, & Veneris soror, vel pulchrior astro Veneris, & superior loco Solis. Hic autem modus permutationis est vituperandus in orationibus scriptis, hoc est in hystorijs. Et aliquando fallacia, quę fit propter permutationem, quę est secundum dictiones fallentes, delectat, hoc est quando loquens intenderit per eas fallere audientem. Hoc autem fit duobus modis: quorum vnus est, ꝙ velit proferre orationem; in qua est mendacium, & acommodaretur illi nomen ęquiuocum, quod diceretur de eo, & de re in qua non est mendacium: & fit notius de re, in qua non est mendacium, quam de re in qua est mendacium: & accideret audienti ꝙ erret circa hoc, & superaret C manifestum dictionis, & conduceret loquentem de hoc ad formam illius, qui non loqueretur de re, de qua loqueretur. Secunda aũt spẽs est, ꝙ conducat dictionem ęquiuocam, quę dicatur de quibusdã rebus: quarum quædam sunt falsę, & ab negatę, & quędam verę: nisi quia significatio earum per dictionem, est ęqualiter, vel est manifestior de falsis, quã sit de veris. ille aũt intenderet de ea significatum falsum non verum: quia iam possibile est ꝙ excusetur per id, qđ est sub illa dictione de significato vero, qđ non intenderet. sicut si quispiam asereret vituperium principatus sapientię: quia principatus sapientũ nõ est principatus. quia si erraret in hoc, fallacia delectaret, qñ hoc capitulũ est falsum, sua abnegatio delectat, & largitur persuasionem. Si autem proferret mendaciũ per dictionem, quę non patitur varios modos, & quando vituperaretur abnegaret illam, eius abnegatio non delectaret, neque largiretur persuasionem, hoc autem magis fit propter dictiones ęquiuocas: & aliquando fit ꝑꝑ res probantes ipsas res. sicut est sermo dicentis illi, qui eum vituperaret: ego non sum adulter, neque mea mater est meretrix. quia orationis manifestum est, ꝙ ille remouit omnẽ turpitudinẽ a se: & significati cõprobatio ostẽderet, ꝙ illa eã confirmaret de suo aduersario, cũ suus aduersarius supposuerit eius contrariũ. Contrarij aũt vilipensio fit vel per se, aut per laudem sui contrarij. & ideo legales aduersantur definitionis cõpositioni ex talibus orõnibus, quas illi vocãt cognomina. Ex il-

His autem, quę ſimilia ſunt ſecundum genus huic, hoc eſt, permutationi iocundę, D
eſt, ꝙ conduceret hominem ad conſequēs ex dictione corruptionis: ſicut eſt ſer
mo dicentis, ꝙ oporteat hominē ꝙ moriatur, antequā faciat aliquā rem culpa-
bilem: quia ſecundum illam orationem eſſet delectabilior, ꝙ̄ ſit ſecūdū has ip-
ſas dictiones, cum hę ſunt viſitatę, illę autem inuſitatę. cōueniret autem hęc ſpe
cies orationis, qñ profertur breuiter & oppoſitione contradictionis. quia intelli-
gētię largitio, quę fit ex via oppoſitionis, quę eſt in ea, eſt conuenientior: & illa
quę fit ex parte breuitatis, fit citius. Et ſicut fit p̄mutatio operationū, ſic fit no-
minum. & eorum ſunt ſpecies permutationū, quas narrauimus; hoc eſt, permuta
tio ex oppoſito, & permutatio ex proportionalitate, & p̄mutatio a ſimili, & per
mutatio etiam ſecundum ſpeciem exemplorum. Omnes autem hę, quādo fiunt,
ſicut diximus, ſunt efficaces ad hanc artem vehementi efficacia. Exemplū ita-
que permutationis ſcdm modum ꝓportionalitatis de ipſis rebus, quę non ſunt
animatę, eſt qñ vocant ſcutum clypeum martis, & arcū ſine corda lyram ſine
ſono. & hoc, quando hęc permutatio fit ſecundū modum compoſitionis: hoc eſt,
ſecundū modū proportionalitatis, Quando vero fit ſimpliciter, qui eſt modus aſ
ſimilationis tantum, non modus ꝓportionalitatis, dicitur de ſcuto ꝙ ſit Martis
ſcutū; & de arcu ꝙ ſit lyra. Et aliquando aggregatur ex talibus qualis eſt rei
forma, & eius operatio: ſicut ſi diceretur de homine ꝙ ſit ſimilis ſimię ſonanti
lyram. Aſſimilatio autem nimis delectat, quādo conuenit, ꝙ conſtituatur p̄mu E
tatio, vel accommodatio. Quando aūt hoc non conueniret ei, hoc eſſet remotū
& defatigans. & ideo ſępe peccant poetę quādo cōducunt aſſimilationē, quę nō
conuenit ꝙ imponatur rei ſcdm modū p̄mutationis: ſicut eſt ſermo dicentis, ꝙ
cuiuſdam viri crura ſint criſpa ſicut apium. Omnes autem ſpecies harū permu
tationem ſunt exempla. & exempla, quę ꝓprie dicūtur ſunt permutationes rei
in ſimile, quas homo faceret de his, quę ſibi acciderent bonorū vel malorū: hoc
eſt, ſicut exempla, quę continentur in libro Chelile, & Dhamane. & ſicut ſunt
res particulares occurrentes, de quibus ſermo occurrens permutatur in plures
res ſecundū locum aſſimilationis: ſicut eſt qñ dicūt, facias me reminiſci ratio-
nis cuius oblitus fuerī. Vnde vero ſumantur cōuenientes permutationes, & qua
ex cauſa ſint conuenientes, iam declaratum eſt ex hoc ſermone. Hęc autem, quę
dicta ſunt, ipſa ſunt loca eloquentię, & conditiones eloquētię. Et orationes etiā
exponentes, quę afficies ſunt in hac arte, & propter cōpoſitionē inuſitatam in
orationibus, ſunt permutationes, hoc eſt ſecundū compoſitionem, non ſecun-
dum dictiones ſimplices. Hoc autem, ſicut puto, eſt ſicut prioritas & poſteriori-
tas, & minutio & crementū. Et ex permutationibus etiam eſt orationū vltima
tio, & extremus exceſſus, qui ſignificātur ex loquētis diſpoſitionē partem cor
dis, & morum grauitatē, & ſummam iram. ſicut eſt ſermo dicētis: & ſi mihi tra- F
deretur aurū, ſicut eſt arena, quę in littore maris exiſtit, ego non agerem ita.
& ſicut quidā dixerunt: nec Veneris aſtrum, quod auro ſimile eſt, nō ęquaretur
pulchritudini huius puellę. & hęc ſpecies locutionis plurimū fit in ſermonibus
Arabum, & ſuis poematibus.

De diuerſitate orationū, et quę conueniant.

Orationes aūt non ſcriptæ ſunt maxime proprię huic generi permutationis.
Quod vero fiant in orationibus ſcriptis, quę ſunt hiſtorię, eſſet vituperandum.
quia non quęcunq; harum rerum conuenit orationibus non ſcriptis. cōuenit ſcri
ptis. neq; quę conuenit orationibus deliberatiuis, conuenit oratiōibus iudicia-
libus. & ideo oportet ꝙ ſciatur hoc. & dicamus ꝙ baſis illius, qui loqueretur
locutione oratoria nō ſcripta, ſiquidē eſſet in operatione, fit qñ beneficat aſſum
ptionem oſtenſionis & conſtitutionis. ſi aūt eſſet reſpondens, ꝙ non indigeat ſi-
lētio & perſuaſione. Orationes vero ſcriptę expedit ꝙ ſint fortioris verificatio
nis & iuſtificationis, quā orationes nō ſcriptę, cum ſcriptæ ſint perpetuo permā
ſurę: illę autem finiēte locutione de illis. Contentio autem & iudicium magis
indigent nutu faciei, & illis ipſe eſt proprior: hoc eſt, affectus & morales faciei
nutus ſunt duarum ſpecierū, quarum vna cogit audiētem ad aliquem affectū: &
altera ad quēdam morem. Illi autem, qui vtuntur hac ſpecie perſuaſionis, exqui
rūt libros, q̄bus conſtituūtur ſpecies nutuum faciei: plus ꝙ̄ perquirāt libros, qui

A bus constituuntur species rerum & dictionum. hoc autem inest ambabus speciebus simul: hoc est, poetis & oratoribus. Orationes autem, quæ audiuntur, obliuiscitur earum, neq; confirmantur, neq; intēditur ex eis tanta translatio, quāta intenditur ex orationibus scriptis, & ideo nō sequit̃ ex illarū verificatione illud, quod sequitur ex verificatione orationū scriptarum. Et propter varietatem harum specierum sunt plures optimi constitutores librorum. quando autem intendunt persuasionē sermone, non sunt boni eloquentes. Et quidam etiam oratores sunt qui bene psuadent absq; experientia nutuum faciei, & gestationum manibus, & cęteris suis membris. cuius causa est, quia illi non vtuntur orationibus contentiosis: quia orationes, quibus vtuntur in contentionibus, sunt vehementis verisimilitudinis propter nutus faciei. & ideo quando intelliguntur, apparet sermo loquentium iniquus. & hoc, quia sępe locatio illorū fit obmissis coniunctionibus, & nugatoria. Hoc autem non conuenit in scriptis, sed est possibile in nutibus: immo circa faciei nutus. Faciei autem nutus, quando secū permiscetur dictionalis permutatio, fit vehementis fallacię ac cogitationem & persuasionem. & hoc, quia faciei nutus ī oratiōe contūcta cōstituitur, sicut rectificans & dirigēs. Ille aūt, qui vtitur faciei nutibus, est ille, qui valet excedere in permutatione, & ad persuasionem vsq; ad summum extremum: ad quod suę naturę est excedere, quoniam faciei nutus facit inclinationum, & diuersionem. Ille vero, qui non

B vtitur faciei nutu, est, ac si ipse conduceret ad persuasionem coacte. Et similiter locutio, quę fit obmissis coniunctionibus. nō euadit a faciei nutibus, & ꝙ illę dictiones nō dicantur vno accētu vnaq; dispositione: sicut est sermo dicētis: inueni ipsum: accepi ipsum: conduxi ipsum. Ex proprietatibus autem locutionis disiunctę est, ꝙ quando suæ dictiones fuerint æqualis prolationis: hoc est, æqualis temporis, putatur vna oratio ꝙ sit plures, quia coniunctiones constituunt pluralitatem vnam: & quando obmittuntur, redditur vna plures. Hoc autem expedit, quando intenditur magnificatio & multiplicatio: sicut est sermo dicentis: discessi: loquutus sum: suplicaui: loco dicendi discessi, & loquutus sum, & supplicaui: quia quando obmittitur coniunctio huius, putatur ꝙ illud sit magnum opus. hoc autem fit per dictiones affinis significati, & repetitione vnius eiusdem nominis concinne. & hoc, quia quando repetitur hęc eadem dictio, putatur multitudo secundum rem. & huiusmodi est vsus nominum synonymorum: quia contingit ꝙ vtamur eis obmissis coniunctionibus. Orationes autem deliberatiuæ oportet ꝙ fiant similes corpori, quod describunt accidentia formæ ante formam; hoc est, ꝙ homo colligat intentionem, de qua loquuturus est vniuersali modo: & ad hoc nimium conuertuntur librorum auctores, & oratores. Huius autem causa est: quia ad largitionem intelligentię oportet,

C ꝙ sit maior consideratio in orationibus concionum & rerum publicarum, quam sit in orationibus priuatorum. quia expedit ꝙ largitio intelligentiæ ibi sit secundum vehementissimam intelligentiam, adeo ꝙ omnes æqualis sint intelligentię. Persuasio vero plebis fit vilibus persuasiuis, econuerso dispositionis persuasionis præcipuorum egregiorum. Orationum vero contentiosarum persuasio oportet, ꝙ sit vehementioris verificationis & iustificationis: & eo magis, si orationes fiant apud vnum iudicem. quia persuasionis opus esset facilius, quia illum non oporteret ꝙ se oneraret tot accommodationibus & permutationibus, quot se oneraret in sermone, qui fieret coram communitate & republica. Quando autem persuasio esset sine rebus extrinsecis, vicinum esset ꝙ veritas dignosceretur in ipsa magis quam in alia: ꝙ res, de qua loquitur in ea, sit vsitata non extranea, hoc est nota non negata. Pręterea, quia quando in orationibus contentiosis fiunt res extraneę, accusator remoueretur a sua intentione. & ideo expedit ꝙ orationes contendentium sint propriores veritati quā errori. Fit autem opus oratoris efficax secūdū permutationem dictionum, vbi faciei nutus & significatorum insinuatio magis expedit ꝗ alibi. Hoc autem fit in orationibus cōcionum & magnę reipublicę: quia in talibus orationibus non requiritur verificatio, sicut requiritur circa priuatum iudicium. Orationum vero ciuilium, hoc est scriptarum, quędam sunt historicę, quę

dam sunt, quę scribuntur circa contentiones, quę fiũt coram iudicibus. & illę sunt, quę apud nos vocãtur statuta, & libri canonũ. Historijs vero ꝓpria est bona lectio: hoc est, ipsas legere sit facile bonũ. Illas vero, quę fiunt circa lites, oportet, ꝙ sint sine ꝑmutatione & remota varietate, quę cõstituerẽt ipsam locutionem profundę intelligentię vel perturbatę, nisi cõtineãt rem extimabilẽ alicuius moris, vel pacti, vel cõnexionis legis. qa tunc expediret ꝙ ornaretur locutio, & eleuetur, & fucetur: sicut sunt libri canonũ, qui apud nos dicuntur libri emptionis. Scriptę vero circa, lites expedit ꝙ sint verificatę, remotę ab his, q̄ ipsas cõstituerent abominabiles, vel viles. quia libri canonũ sunt nobiliores q̃ historię: ac ipsę sunt decorę extimãdę, si aũt in eis essent plura latẽtia, non essent verificatiuę. & ideo oportet ꝙ non fiant breues omnimoda breuitate, qa essent ignotę: & ꝙ sint medię, quia medium semper dicẽs proportionale. Ac expedit etiam, ꝙ nõ sint vacuę ab vsu versus neq; a permutatione, sed vtantur ex his eo, quod propinquum fit famositati & verificationi magis q̃ extraneitati & ignorantię: & persuasiuę, quę in illis, componuntur ex rebus honestis laudabilibus, quę prędictę sunt De dictionibus vero oratorijs, & rebus iam diximus quod satis est, quę est res vniuersalis cunctis partibus orationum. reliquę vero sunt partes orationis, suusq; ordo.

Caput Septimum. De partibus orationum, & suo ordine, & primo de Exordio.

PArtes autem orationum rhetoricarum necessarię sunt duę: quarum vna, est ipsa intentio seu argumentũ, quod est res, quę intenditur per locutionẽ, qa necesse est ꝙ cognoscatur res, de qua est oratio. & sciatur res, versus q̃ vertitur cõfirmatio vel inhibitio. Altera aũt est ipsa verificatio: & est oratio cõfirmãs vel inhibẽs. Pars vero, quę vocat̃ narratio, quę occurrit in oratiõibus, est propria sermoni contentioso. In sermone vero inhibitiuo & cõsultiuo nõ fit narratio. quoniã narratio fit in illo, quo refellit̃ aduersarius, nõ in sermone extrinseco. hoc est qui vertit̃ circa audiẽtes. Opportunitas vero partis illius, quę vocatur exordiũ, & partis quę vocatur conclusio, est magna in parte consultiua. quia illa stabilitur loco comparationis rei de qua habetur sermo, & circa quẽ primo intenditur, & vltimo profert̃: & per illum prouenit intentum, de quo fit sermo optimo prouentu. Est aũt indigẽtia huius rei in hoc genere sermonis ad cõparandũ inter rationes cõfirmãtes & cõfutãtes ipsum. ac ẽt, vt non perdatur res per multitudinem repetitionis, orationis, eiusq; connexionis. Aliquando autem homo indiget exordio in sermone cõtentioso, quando esset connexus, timens ne in ipso argueretur intentio. quãdo vero sermo fieret breuis, nõ indigeretur illo. & similiter nõ indigeretur illo in consultiuis paucis, vel parũ illius sufficeret in illis. Quando aũt res harum partiũ fuerit, sicut narrauimus, partes itaq; necessarię sunt duę: intentio intenta seu argumentum: & verificatio, & quicquid est, quo confutatur aduersarius est ex verificatione. Et cõclusio ẽt sępius fit in orationibus; quia ipsa est pars ipsius verificationis qua fit commemoratio rei, de qua est sermo vniuersaliter, & ad rẽ de qua dicitur: nõ vt per illã confirmetur vel dicatur oratio, sed secundum modũ commemorationis illius, quod premissum, & dictũ est. Quãdo aũt imaginati fuerimus, vl'r ptes orationis rhetoricæ essent quinq;, quę sunt narratio, sequẽs narrationẽ: quę est ipsa conclusio, cuius reminiscitur in verificatione. & argumẽto. & est narratio precedẽs narrationem, quę est descriptio intẽtionis precedens intentionẽ, & descriptio verificationis precedens verificationem, & est oratio confirmatiua, vel inhibitiua. Sed expedit, ꝙ his quinq; rebus quando differunt imponantur nomina. sicut faciunt artifices: hoc est, ꝙ prima pars vocetur exordiũ, & secunda argumentum, & tertia narratio, & quarta verificatio seu probatio, & quinta conclusio.

Exordium autem est initium sermonis, & est ex quo orditur sermo: cuius proportio ad ipsum sermonem est proportio initiorum rei ad ipsam rem, sicut

A sunt incunabula psalmorum ad ipsos psalmos, & quę his similia sunt. quia exor
dia sunt initia rerũ, quę eis succedunt, & directiones ad ea, quę post ipsa succes
siue veniunt, Et incunabula psalmorum similia sunt exordio sermonis inhibiti-
ui; quia sicut tubis psallẽtes, quando volunt psalmũ ornare, primo sonãt quodã
iocundo psalmo, deinde in vltimo recolligunt & concludunt ipsum psalmum, sic
expedit ꝙ faciat sermotiocinans constitutio & inhibitiuo sermone: hoc est, ꝙ
quando velit fucare suam orationẽ, declaret de quo sit loquuturus: deinde suc-
cessiue ꝓcedat per reliqua sua verba, & colligat & cõiungat. & sic inuenimus
ꝙ faciunt omnes oratores simul. Demonstratio aũt inessendi hãc rem ipsi exor-
dio: hoc est, ꝙ ipsum sumat intentionem seu argumentum de quo est oratio, &
magnificat illũ, ad quẽ est sermo. Et quę eorum, quę famosa sunt, sint fucantia
sermonẽ. & hoc, quia qñ orator hoc faceret, nõ esset ei possibile declinare dex-
trorsum & sinistrorsum ab intento, cuius meminisset, & proueniret eius sermo
totus ęqualis. Et similiter aliquando vtitur exordio ipse sermo deliberatiuus ex
laude vel vituperio. Et similiter exordia, quę sunt cõsultiuarũ, sunt etiam pars
ipsarum consultiuarum: sicut qñ homo vellet intueri hominum honores, incipe-
re, & dicere, ꝙ expediens sit honorare bonos. quando aũt vellet speculari vitu
perationem vilium hominum, inciperet promulgans. & dicens, ꝙ non expediat
laudari homines, qui penitus non sunt efficaces. quia non educitur ab eis aliqua
B res bona, quare de eis appareat aliquod bonũ, & aliqua virtus. Et similiter in
cõtẽtiosis fiunt exordia illius speciei sermonis, quę inclinare faceret aurẽ audiẽ
tiũ, nõ aduersarij. Indiget aũt homo exordijs, qñ sermo est multus. vel quia res
de qua est sermo sit miranda: vel quia sit difficilis: vel propter cautelã a pecca-
to aliquo, quod in illa esset, sicut est sermo, qui fit ad gratificationẽ indultus. &
hoc, sicut esset sermo dicẽtis in initio orationis indultus nũc relinquitur, quod
fuerat, & omnia fiunt cassa. Et vniuersalius sermonũ exordia vel fiunt in cõsti
tutiua. & fiunt itaq; ex laude & vituperio: vel in cõsultiua, & ex obmissione
& nõ obmissione: vel in cõtentiosa, & fit itaq; ex recusatione, ad quam audiens
porrigeret aures. Expedit aũt, ꝙ exordia sermonum sint insolita vel solita. vbi
intenditur, vt puto, ꝙ illud de quo orditur oratio, sit exemplum notę conuenien
tię rei, de qua est sermo: vel exẽplũ famosum, sicut ordiuntur orationes, quibus
datur consilium sumendo secundam comparationem sumptionem rei confiden-
ter & solerter decenti consideratione, Et exordia expedit etiam, ꝙ fiant in ser-
mone cõtentioso, quia in eis reperitur opus, quod agerent exordia historiarũ, &
poematum. Nam exordium vniuersaliter est quędã innuitio sermonis intenti,
qua intenditur ꝙ audientes pręcognoscant de quo loquuturus est sermocinãs,
& ꝙ nõ suspẽdatur cogitatio tẽpore locutionis in cognoscendo rem de qua lo-
C quatur: sicut accidit ei locutione confusa indeterminata, quę fertur. & ideo ser-
mo, qui est talis denominationis, hoc est, cui non est initiũ nõ significat illud,
sicut sermo qui succedit suis initijs, habens innuitionẽ constructam de eo. Nec
agunt hoc solum oratores, sed etiam ipsi poetę, ꝙ qui vtuntur laudatione, & qui
sunt aliarum specierum poetarum.

Opus autem propriũ exordiorum, quod eis inest necessario, & est eorũ finis
& perfectio, est ꝙ innuat rem, de qua est loquendũ, quęcunq; fuerit, adeo ꝙ sit
audientibus quędam notitia de illa re. Quando aũt res ita fuerit, id, de quo est
paucus sermo, nõ indiget exordio. Aliquando autem pręponuntur sermoni de
aliqua re quidam modi ingeniorum, quos diximus in pręmissis, qui sunt proprij
nõ vniuersales. Illorum autem modi ingeniorũ, quidam sunt qui sumuntur ex
ipso loquente, & quidam ex audiente, & quidam ex re de qua fit sermo, & qdã
ex aduersario. Illi qdẽ, qui fiunt ex loquente & eius aduersario, in accusatione
quidẽ est laus & magnificatio sui ipsius, & depressio sui aduersarij, Loquẽs au
tem & respondens in exordios sermonis talis dispplitionis non sunt vnum. nam
respondenti expedit ꝙ incipiat respondere per abnegationẽ accusatori. accusato
ri vero expedit ꝙ incipiat in initio locutionis ab accusatione: quia iam accusa
tor impediuit respondentẽ ab innuitione in initio sui sermonis de ipsa intentione:
& ideo nõ indiget oxordio locutionis, Et vniuersalius expediens respõdẽti est,

ꝙ festinet auferre a se accusationem, & remoueat omnia impedientia, & non negligat hoc, & illas res, quę sunt astutię, & directiones suorũ iudicum postponatur vsq; ad vltimum suorum verborum. Accusatoris vero querela expedit, ꝙ fiat in sermonis initio: hoc est vsus exordij, vt audiẽtes magis reminiscãtur ipsius rei. Ingenia vero, ex quibus debet incipere ex his, quę sunt versus audientem, sunt inductio miserationis eius, & sue amicitię, & irę in suum aduersarium: & hoc constituat ei, ꝙ sit inter eos affinitas, vel ꝙ inter eos sit dependentia alicuius habitudinis, vel econtra. Et hoc, quia non confert vbique constitutio affinitatis, & communitatis genealogię: immo aliquando hinc fieret derisio & delusio, sicut si hoc argumentaretur, quando esset ignotum, quod argumentaretur. Id autem, quod largiretur directionem audientium, est illorum societas, & suus luxus. Et hoc, quia societas & luxus sunt ex his, de quibus recipitur vtilitas apud omnem nobilem virum & diuinum principem. Expedit autem illi, qui vellet constituere, ꝙ sit bonus & laudandus, ꝙ intendat coram illis, inter quos & ipsum est affinitas, vel consanguinitas. Et similiter coram hominibus, apud quos ipse esset acceptus, vel sibi iocundus. Si autem ipse nõ sit apud illos vllus horũ, expedit ne se impediat in rebus, quę exterius sunt. Et si sit respondens, constituat, ꝙ res, de qua ille cõquestus esset de illo, sit vtilis nõ noxia. Si autem sit accusatus, declaret ꝙ sit noxia & abominãda excessiue. Omnes aũt hæ res sunt extra rẽ, de qua fit sermo, quę omnes vertũt versus audientes: hoc est extrinsecę astutię, & exordia. & ideo qñ oportet loquentẽ vti exordio ad sermonẽ, expedit ꝙ exordiũ sit secundũ mensurã sermonis: quoniam exordium debet esse sermonis, sicut caput est corporis. Oratorum vero constitutio consanguinitatis est communis cunctis partibus oratorij sermonis, Hoc autem fit, quandocunq; audientes noscunt ipsam consanguinitatem, & non dubitant ea. Ea autem, ex quibus expedit ꝙ sit opus ad vilipẽsionẽ, est, ꝙ vtatur exordio per res difficiles ipsis animis auditu abhorrẽdas: & eo magis, qñ audiẽtes exhorrerent, vel meminissent illius, quod huiusmodi esset, sicut est sermo dicentis: En referam vobis quandam historiam, qualẽ nunquam audiuistis ita extraneam, vel excessiuã vltra modũ. Et huius speciei, cuius meminit, fiunt plura initia poematum Arabum, suarumq; orationum. Illę vero harum rerum, quę fiunt versus audiẽtes sunt notę. & illę quę fiunt versus ipsum, est manifestum patens ex his rebus. Hi autem, qui frequẽtant exordia & astutias versus audientem agerent hoc, quãdo ad eos variaretur sermo, & minueretur persuasio, aut propter eorum ignorantiam, vel ꝓpter eorũ defectum virtutis, vel ꝓpter ambas res simul. & ideo mali, de quibus extimatũ malum, agunt hoc: quia semper sua directio & series rerum, de quibus loquuntur, deuiãt a recto. Et hinc est ꝙ serui non loquãtur de aliqua re, quã interrogantur: sed loquuntur de rebus quę sunt extra rem, quam interrogantur. Vnde vero cõtingat animorum audientiũ attractio, & eorũ societas, vel fiat astutia ad suorum animorũ attractionem, & suę societatis acquisitionem de his & alijs affectibus conferentibus audiẽtibus, & quo modo fiat huius operis bonum, iam declaratum est hoc in secundo libro huius libri. Oprtet autem hominẽ in rebus, quibus aliquis laudatur procurare vt audiens comprehendat rem illam, quã intendit constituere, & obiter ipsam facere suę cogitationi. et cum hoc, expedit ꝙ laudet hominẽ, vel in sua pręsentia, hoc est in sua ciuitate, vel coram suo genere, vel corã his, qui ei sunt connexi: quia illi magis festinarent ad suscipiẽdum suam laudẽ, quia sicut Socrates ait, non est difficile Athenienses laudare coram Atheniensibus: sed difficille esset eos laudare coram Lucanis, hoc est suis inimicis.

De exordijs consultiuis.

Sermo autem consultiuus similis est sermoni contentioso; quoniam vt plurimum homo non indiget in eo sermonis exordijs, & vsu exordiorũ: quoniã audientes nouerant iam rem, de qua est sermo, nisi indigeret sermonis exordio propter se ipsum, vel propter considerantes ipsum sermonem, quando noscerit rem, de qua fit sermo: nisi per suam imaginationem vellet, ꝙ res inde prouenens non sit ei propria: neq; minor vniuersalior & prestantior, vel ꝙ sit huius contrarium, hoc est, vtilis & parua, Id autem, quo necessario indigetur in lite,

est ora-

est oratio constitutionis accusationis, & inductio ratiocinationis ad illam, ac eius paruificatio & magnificatio.

Expedit autem, ꝙ speculemur res, quę in orationibus rhetoricis ponuntur ad modum ornamenti & fuci. & hoc sicut fit in rebus fictis, de quibus putat̃ ꝙ sint cuiusdam dispositionis, cum non sint ita secundū veritatem. Hoc aūt fit in laude: & fit similiter in defensione ab accusatione. ad accusationem aūt aduenit persuasio, quando homo constitueret de illis, de quibus conqueritur malam opinionem vel malum regimen. Ille autem, in quem est accusatio, oportet ꝙ constituat ꝙ non sit differentia, siue induxeris illam accusationē, siue non conduxeris illum. & hic est vnus locorum, quibus respōdere habet ille, in quem est accusatio. Et quādo nō concederent ꝙ res fuerit vtriusq; aduersarij simul, tūc esset lis inter eos: vel ꝙ res nō fuerit, vel ꝙ ipsa fuerit, sed nō noxia neq; iniqua: vel ꝙ opus nō fuerit secundum hanc dispositionem, q̄ dixerat accusans: vel ꝙ nō fuerit illius mensurę, quam predixerat: vel ꝙ non sit vehemens, vel ꝙ nō sit turpe, aut ꝙ eius non sit culpa. Circa hęc itaq;, & cōsimilia fit lis, & contentio inter litigantes & cōtendentes. & ex his locis fit defen o. Primo ꝙ cōcedat ꝙ nocuerit: sed nō intenderit illud, neq; vacaret ad illud, sed intenderat pulchrū, vel vtile, nō aliud. Alter vero locus est ꝙ cōcedat, ꝙ nocuerit: sed vi nō mēte stabili, & electione, & sponte. Alius aūt locus est, ꝙ inueniat, ꝙ accusans iā ante

B meminerit turpitudinis accusationis hominis nō extimādi, vel ꝙ ille esset notorius in accusatione, & reminiscētia turpitudinis. Et vniuersalior hic locus est, ꝙ respondēs declaret ꝙ nō sit cōfidendū in accusatore, & ꝙ illius sermo de eo non sit verus. Alius autem locus est, qui sumitur ex ratiocinatione varietatis interioris ab exteriori propter aliquam virtutē, quam conduceret per actum exteriorem, qui fit ꝙ ratiocinetur, ꝙ in illo actu nō conueniret interius cū exteriori: & ꝙ ipse vacabat alicui virtuti, quam hoc cōduceret. sicut ꝙ mēdacio iuratus esset, & ratiocinaret̃ ꝙ in hoc suum exterius non cōueniebat suę interiori: & ꝙ per hoc ipse vacabat superiori intentioni. Quintus aūt locus est, ꝙ ratiocinetur ꝙ illius operis sit aliquod intentum vel iudiciū, vel aliquid aliud q̄ putauerit accusator. & hoc, quando describeret, quo pacto contigerit ille actus. Alius aūt locus est, ꝙ pudeat eum rei, quam dixerat accusator: qui fit ꝙ parū laudet, & multum vituperet. quoniam accusatio, quando cōtinget, non est vacua ab angustijs, vel referat multas uirtutes de illo, postea uero ipsum vituperet ex parte suorum vitiorum. Et sic agūt viri superantes, & malarū cogitationū & uersuti: nam illi intenderent nocere bonis, quando eos denominant secundum ambas res simul: hoc est, secundū bonum & secundum malum: quia possibile est ꝙ malum contingat ex bonis viris. Si aūt solo malo eis denominarēt: hoc nō putaretur de illis. Locus aūt sumptus ex eo ꝙ homo vacet operi, est cōmunis illi quē

C pudet, & illi qui defenditur simul. qa cōtingit ꝙ vna res fiat varias ꝓpter causas: & ille quem pudet, poneret suam mentem ad malum, ille autem, qui defenditur, stabilit suam mentem ad bonum.

Quę ponant in orationibus admodū ornamēti, & fuci.

De Narratione.

Narratio vero est partis inhibitionis. Et expediens est, cum narratio sit verificatio quędam, ad quam homines conuerterentur propter volocem sui casum, ante verificationem perfectam, ꝙ non ducatur secundum ordinem & compositionem, quæ fit in orationibus verificatiuis, sed duceretur simplex sine ordine. Expedit autem ꝙ declaremus esse operum, ex quibus fiunt significationes rerum, de quibus intenditur constitutio. Horū autem operum, quędam sunt, quæ constituant per res extrinsecas: & quædā sunt via artificiali: & quędam sunt, quę oratione constituant. Quia autem constitutiones differunt, quędam earum sunt implicitę, procedentes per implicitatem rei secundum plures gradus, qui insunt laudato, vel ꝙ res quę ei insit, sit quidam illorū, vel ꝙ quę ei insit sit quidā numerus illorū, vel ꝙ quę ei insit omnis res illorū: ideo decet ꝙ narratio harum rerum non fiat secundum ordinem: quoniā constitutio, quę fit secundum ordinem, est difficilis cōseruationis memoratur: sed expedit ꝙ harū narratio fiat absq; vniuersali ordine. Quādo vero fit ex quoddā attributo, fit separata secundū vnum gradum: sicut ꝙ sit fortis, vel sapiēs, vel expertus scriba, con

stitutio itaque talium est simplex. Prima vero erat implicita & non simplex, B ac si diceretur ꝙ naratio laudis simplex non differt in constitutione scdm priuationem compositionis & ordinis: sed differt per hanc in constitutione cōpositæ, cum narrationis moris sit ꝙ proueniat simplex non composita: hoc est, ꝙ sit significatio simplex breuis nō cōposita neq; ordinata: siue cōstitutio sit ex his quę indigent compositione & ordine, siue non indigeat. Nec cōuenit tradere rationem de rebus notis. Et ideo in laude plurium hominum non indigetur narratione: & illi sunt viri, quorum excellentia est communiter nota. Id autem, quod ignotum esset apud audientes, esset suarū dignitatū distinctio. qn̄ narratio confirmaret de eis rē certā: in talibus aūt non oportet impediri ꝑ actionē narrationis vniuersalis ante constitutionē distinctiuam. vt si quidā vir vellet laudare Abubechir & Socratem, non indigeret ad eos laudandum, declarare ꝙ ipsi sint excellentes, antequam incipiat constituere suas dignitates distincte: nisi iudex & audiens esset ignari ipsius laudati, hoc est, extraneis: quia talibus indigeretur vsu narrationis. Quoniā aūt laus est quędā res constructa ex dignitatis excessu expedit ꝙ laus fiat de rebus exterioribus, quę non sunt arbitrarię scdm modū verificationis, quę accidit per operationes: quia laus fit per operationes: vsus aūt rerum, quę exterius sunt, fiunt scdm modū remotum ad laudē ꝓuenientem per operationes sicut esset sermo dicentis post constitutionem dignitatum ꝙ iure sit talis: quia expedit ꝙ ex bonis proueniant bona: & ꝙ qui tali educatione sit educatus, ille sit talis dispositionis. Aliquando aūt aliquis homo laudatur, & si nulla eius operatio referatur. & hoc, quando iam intellectus esset casus verificationis, ꝙ ille esset felix, vel hilaris, vel studiosus. Hęc autem laus ꝑ operationes fit, vt per illas sumatur indicium ad dignitatē. & dignitatis laus est, vt per eam sumatur indicium ad felicitatem, & gaudium: quia proportio operationum ad dignitatem est proportio dignitatis ad felicitatē. aliquando aūt sunt quędam loca communia laudi & consilio simul: & conuertūtur ad alteram duarum specierum pauca varietate, quę fit in eis. & hoc, quia id, quod expedit hominem facere, est id quo est laudandus, qn̄ illud operatur: & qui nouerit quod est dignū fieri, nouerit quod sit id, quod dignum sit, vt eo laudatur. Quando aūt hoc ita fuerit, ille haberet vim ad ambas operationes simul, hoc est ad laudem et cōsilium. Et hoc, quia res, quando conducitur secundum modum consilij & sollicitationis, quando pauca mutatione variatur & commutatur redditur laus. exempli causa, quando quispiam diceret ꝙ non expediat ꝙ laudetur: quia res excellētes sint illę, ad quas homo peruenit per felix sidus & infortunium. sed ꝙ res excellentes sint, quę proueniunt diligentia & solertia & bono iudico, quia quando dicitur sic, fit oratio cōsultiua. Quando autem permutatur, & dicitur ꝙ talis peruenisset ad res excellentes sua diligētia & eius solertia, non sua fortuna, esset laus. & res, qua fit consiliū ī his rebus, est qua fit laus. & aliquādo oratio est composita ex laude & consilio. Et hoc, quādo orator ꝑmutatur ab vna illarum duarum in alterutram, vt si diceretur, Tu peruenisti ad res excellentes tua solertia & sollicitudine: non es tibi auxiliatus his quę infortunio & felici sidere fiūt. Et expedit, ꝙ narratio sit facilis nō lōga, sed sit mō quo illico cōcipiatur scdm significatum, quo intenditur ꝙ concipiatur: & hoc vel fallacia orationis, vel submisse aut mediocriter: sicut cōuenit singulis locis. & similiter expedit ꝙ exordium sermonis nō cōstituatur longum, nec in eo referātur verificationes. quia si ita fieret, sermo nō esset ornatus. & silr oportet etiam, ꝙ non sit breue: sed sit ęquali mō directum. & hoc, quando in eo refereretur res, ad cuius innuitionem illud fuerat constitutum ex damno vel iniquitate, vel alijs, ex quibus fit oratio. Prętерea orator aduertat ꝙ sermo sit scdm modū illarū rerū de quibus est sermo, & secundum suam mensuram nō differens ab illis, neque maior neq; minor eis. Et ex conferentibus homini in narratione sunt orationes, quę significāt suā dignitatē, vt suus sermo magis largiatur persuasionē, & ꝙ ex his vtatur ea, cuius casus sit iocūdior iudicibus. Respōdēs vero expedit, ꝙ minuat narrationem, quando lis esset ꝙ res, quā argumentatur pręponens, non cōtigerit vel non fuisset noxia, vel non fuisset in ea iniquitas, qn̄ nō esset secundū

De quantitate narrationis.

A dispositionem cuius meminerat, & hoc, quia non conuenit respondenti, ꝙ contendat cum suo aduersario circa id, quod ipsum argumentatus esset: nisi sit in illo & vtilitas quędã. & hoc, sicut ꝙ cõcederet ꝙ ipse egerit illud, sed ꝙ opus nõ sit iniquũ. veruntamen expedit respondenti ꝙ neget opera, quę quando nõ essent acta, non annecteretur ei pęna, vel esset causa, vel expediret ad indultũ. Et expedit, ꝙ narratio sit consueta: hoc est vsitata nota, nõ negata. & hoc fit, quãdo proponẽs permisceret secum orationes, quę promouerent hominem ad bonum morem, & sollicitant ipsum ad bonum opus, quę sunt orationes morales. Fiunt aũt orationes morales ex rebus voluntarijs practicis, non ex rebus theoricis: quia mores sunt principia operũ, quę sunt versus finem aliquem non principia opinionũ. & ideo nõ vtimur orationibus moralibus in rebus mathematicis, neq; his huiusmodi quibus vtuntur Socratici. Orationes aũt morales sunt, q̃ componuntur ex annexis moribus, hoc est, quę quando sunt, reperiũtur illi mores, & ideo aliquando contendens vtitur talibus ad significandũ morẽ sui aduersarij: vt si diceret ꝙ ille sit pręceps & instabilis: cuius signũ est, quia ipse loquitur ambulans: quia hoc significat motus velocitatẽ, & parum mẽtis maturitatẽ, qđ est contrariũ orationis dicentis: talis certe loquitur considerate & arbitrio: quia semper pręeligit prestantius, vel apud virum prudentem, aut B apud virũ bonum. & hoc, quia prudens eligit vtile, & bonus eligit honestũ. Quando aũt non occurit verificatio rei, expedit inducere causam inferentẽ illi rem, vt qñ dicitur, talis est sicut talis, quæ diligebat suos fratres plus q̃ amabat eius virum suosq; filios: quia posset acquirere tales, quales sunt hi, si deficerent: sed fratres non acquirũtur, si deficiant. Expedit aũt si sermocinans vtatur nutibus faciei, & inducat ad verificationẽ ea quę deforis sunt, ꝙ cõstituat, et dicatur ei, ꝙ hoc sit opus eius, cui non conueniat sermo: & opus illius, qui est magis bestia, q̃ sint bestię naturaliter. Et expedit, ꝙ narrãs permisceat suis narrationibus aliquas orationes affectuum, quę essent cõsequentes & conuenientes: & illę sunt, quę cõponuntur ex rebus, quę eis insunt, vel sibi annexis: quia hę res sunt apud eos notæ vsitatę, hoc est, ꝙ hę res sint, quę inferãt amicitiam & cõmiserationem illi cui insunt. sicut si diceretur, ꝙ hic sit ipsemet intellectus, & res addita ipsi intellectui, & sicut diceretur de aliquo, ꝙ in quocunq; imponit eius manus, sit excellens, hoc est, pro vt puto ex aptitudine rerum ad ipsam, & eam esse prõptam ad illas. & hoc sępe reperitur in pœmatibus Homeri, hoc est, tales orationes afficientes, quę inferunt rei extraneitatẽ & eius admirationẽ: qđ frequẽter inuenitur poematibus Arabum, & suis orationibus. Et aliqñ est aliqua operationũ, quę infert affectũ. & illę sunt operationes, quę proueniunt ex aliquibus hoĩbus, qui sunt scđm dispositiones inferẽtes inclinatio C nẽ ad eas, sicut agunt qui amouent lachrimas, in eorũ oculis suis manibus: quia homines cõmiserãtur illorũ, qui apparent talis dispõnis, & inclinãtur ad illos. Et ideo contendens, qñ est huius dispõnis, fallit iudicẽ. Et iam contendens significaret receptionẽ vtilitatis per hunc affectum, quia hęc dispositio adiuuat eum cum delicto qđ ille confitetur, tanto magis, qñ illud negaret. Sæpe aũt sermocinans indiget onere vsus narrationis illius, qđ futurũ est, & aliqñ non indiget hoc. Sermo vero consultiuus nõ continet aliquam narrationẽ omnino: quia nõ conuenit narratio illi, quod futurũ est: sed narratio est illius, quod iam fuit vel est presens: sed reminiscuntur rerũ pręteritarum in consilio secundũ modum demonstrationis: hoc est, ꝙ per eas declaremus esse rerũ futurarũ. & ideo quanto magis consulens cognoscit res præteritas occurrẽtes, tanto dignior est ad bonum consiliũ illius, quod posterius erit. Dispositio vero laudis & vituperij est ecõuerso huius: hoc est, ꝙ in eis reminiscitur rerum pręteritarũ & pręsentiũ secundum modum narrationis. in consilio aũt non est narratio, nisi orator ex cõsilio transfereretur in laudem. quando autem res, quam enunciat fuerit ex his, quæ non verificantur suo casu, ei expedit ꝙ inducat causam rei, cuius casum enunciat: deinde postea loqueretur de consequentibus illum casum.

Sermonẽ cõsultiuum nõ cõtinere aliquam narrationem.

Verificationes vero expedit quod sint orationes constitutiuę: quia constitutio est res propria verificationibus secundum omnes species sermonis orato-

De Verificatione.

xij. Res autem, quibus fit contentio in lite, quarum oporteat inducere verifica-
tionem, sunt quorundam modorum. Quorum vnus est, ꝙ loquatur non præsen-
tialiter. & hoc est, quando non comparet aduersarius eo existente: hoc est, ꝙ ei
oppugnet. & ideo quod expedit accusatori est, ꝙ inducat ad esse illius rei de-
monstrationem, hoc est exemplum. Secundus autem modus est, ꝙ res sit noxia
vel innocens. & hoc quando aduersarius confiteretur, ꝙ illa iam fuerit, sed ab
negaret illam esse noxiam. Tertius est. ꝙ illa sit iusta vel iniusta. & hoc, quādo
confiteretur ꝙ sit, & ꝙ noceat, & abneget ipsam esse iniquitatis. Quartus aūt
est, ꝙ contendens confiteatur ꝙ illa sit noxia & iniusta, sed argumentetur, ꝙ
contendens fuisset ei causa quatenus præcesserit sua iniquitas. sicut qui confite-
retur ꝙ ipse iratus esset in aliquem virum, sed responderet ꝙ ipse hoc egisset
propter iram præcedentem ab illo in eum, ipse autem hoc fecit, vt vindicaretur
ab illo. hoc autem quasi redit ad ratiocinationem ipsius iustitiæ. Quando autem
contendens confiteretur ꝙ illarum sit ei damnum, sed ꝙ eius aduersarius fuis-
set causa illius, manifestum est, ꝙ tunc lis esset, an eius aduersarius fuisset causa
necne. & quando lis fieret in illo, an liceat illi, qui affectus est iniuria, ꝙ ipse
afficiat iniuria secundum eam mensuram, qua ipse est iniuria affectus, absque
ꝙ offerat hoc iudici; sicut est desceptatio de hoc apud iudices gentium Mauro-
rum. Talis autem lis confert accusatori, & nocet respondenti: hoc est, quan-
do respondens confessus est, ꝙ ipse esset iniurius: & ratiocinatus esset, ꝙ illius
causa esset eius aduersarius. Alij vero modi & præcipue ꝙ res non fuerit, ma-
gis conferunt respondenti quam accusanti: in inhibitiuis vero plurimum vtili-
tatis recipitur de illis, & vsu similis, & oratione comparatiua: hoc est, ad decla-
rationem ipsius esse illarum operationum. quando vero illæ operationes sunt
pulchræ, vel vtiles, sumptio significationis ad hoc est ex ipsismet rebus. & sal-
tem sumitur ratio ad hoc per exemplum, quod Aristo. vocat demonstrationem
huius artis vt plurimum autem indigent vti exemplo, quando res essent non ve-
rificatæ secundum esse, vel ibi esset causa impediens verificationem sui esse. In
oratione vero consultiua fit constitutio, sed declaratur ꝙ res non erit, vel ꝙ
erit in futuro, vel ꝙ si illa fuisset non esset iuris, vel non esset ex illis ex quibus
non sumeretur vtilitas, vel ꝙ non sit digna vt sit talis dispositionis. Et expedit
considerare mendacium loquentis in consultiuis, & illius vsus rerum quæ sunt
extra res, magis quā sunt reliquarum specierum. Signis autem licet sint fal-
sa secundum partem, vt dictum est, ipsis vtitur hæc pars Rhetoricæ, sicut eis
vtuntur reliquæ partes. Exempla autem sunt magis propria consiliorum, &
priora in illis. Enthymemata vero sunt magis propria contentioni. nam consi-
lium fit per rem optatam. & ideo oportet ꝙ ad illam inducatur demonstratio ex
his, quæ iam fuerunt. illud autem est exemplum. Lis vero fit, ꝙ res fit, ens. &
ideo constitutio in ea fit ex rebus necessarijs, quæ inferunt illam rem. quia illius
quod iam fuit connexum, est necessarium secundum esse: hoc est, ens in actu, nō
possibile esse. Rerum vero futurarum connexa sunt possibilia esse. & ideo exē-
pla sunt in eis magis propria quā enthymemata. Nō expedit aūt inducere præ-
missas enthymematum, secundum ordinem artificialem, sed expedit eas ad sein-
uicem permiscere. & si non, tūc impedirent se inuicē. Ea aūt introducere sc̄dm
ordinem artificialem, qui est ordo, qui putatur ꝙ sit syllogisticus: hoc est, plus
quā alia. sicq; nō conuenit, ꝙ hoc fiat in omnibus enthymematibus, sicut facie-
bant quidam viri Philosophi. Quando aūt velles facere orationē afficientem,
nō facias ex ea enthymemata. qa si ita faceres, vel ꝓpelleres ipsum affectū, quā
facere intenderas, vel enthymema esset frustra: quia tu poneres partem offen-
dentem alteri parti. quando autem aggregarentur simul vna earum corrumpe-
ret alteram, vel ipsam remitteret. & similiter etiā, quādo introduceres sermonē
moralem, non conuenit ꝙ introducas enthymema & constitutionē cū illo: quo-
niam non est constitutionis, ꝙ afficiat audientē in rei initio, sicut ipsum affice-
rēt orationes morales, sed expedit ꝙ in orationibus moralibus fiāt orationes es-
sentiales, & in narratione orationes verificatiuæ. Exēplū aūt orationū mora-
lium est sermo dicentis, tu cognoscis hos, & non conuenit ꝙ eos iustifices, seu

A liberes. Exemplum autem afficientium est sermo dicentis, hi sunt iniuriati, &
non sunt angustiandi. Verificatiuę vero fiunt, qua hoc est iuris, & hoc vtile. vt
plurimum autem consilium est debilius quam lis: quia consilium est futuri, &
lis pręteriti. illud aūt, qđ est pręteritū, est notius quā id qđ est futurū. & ideo va
ticiniū pręteriti est facilius ꝙ̄ futuri: sicut aliquis dixit, de quodā, ꝙ ille esset va
tes pręteriti, & non esset vates futuri, hinc est, vt puto suus defectus.

Oratio autem exemplaris est rerum nimium manifesti iudicij. & facilis est
inuentio demonstrationis de re per ipsam, & illius verificatio. & non est in ea
disceptatio magna plusquā de ipsa re: sicut ꝙ aduersarius cōsequatur illius vili
pensionē, vel suus animus consequeretur eius excellentiā vel cōstitutionē iudi
cis in affectum; nisi sermocinator deuiaret, seu declinaret a via per illud: hoc est
ꝙ hac de cā magis proprium est consilij. Expedit aūt dubitanti circa propositio
nes sumptas a lege, ꝙ faciat de illis, qđ' faciebat Socrates cū oratoribus Athe-
niensium, qui quadam pauca deturpatione deturpabat illas propositiones: hoc
est, vt puto quando vtebatur opinione. nam vsus opinionis est deturpatio ora-
tionis. In inhibitionibus vero expedit, ꝙ vtatur laude sermonis cōstitutiui: sicut
agebat Socrates in suis laudātibus orationibus. ipse enim introducebat in suam
constitutionem initium sermonis, Sermo aūt cōstitutiuus, quando eo fit laus, est
constitutiuus moralis, simul. & si non fuerit ibi oratio moralis, sicut est sermo il-
B lius, qui postquā tulerit ipsam constitutionem, dicit ꝙ sermonē iustificatū verū
non intelligant nisi illi, qui sunt excellentes, excessiue boni. Probantes itaq;
sunt efficaciores, quā cōstitutę. Intendo autem per probātes, illas quę sunt scđm
oppositum modum propositionum quas confitetur aduersarius: per constitutiuas
autem ipsa enthymemata, quę sermocinator ferret ad confutandum orationē
ipsius aduersarij ex se. Probantes vero sunt efficaciores: quia notum est ꝙ ip-
sę probantes superāt alias orationes per rē, qua sunt orationes syllogisticę: hoc
est, quia illæ sunt magis syllogisticę, quā alię: quia illę construūtur ex pręmis-
sis oppositis, vel ex illis, quę sunt suę potestatis. contrarię aūt, quādo ad se mu-
tuo componuntur, magis expedit ꝙ patefiat earum mendacium. Sermo autem
cuius obiecta sunt versus aduersarium, non fit ex alia specie, quam ex orationi
bus verificatiuis. Quarum quędam est, cuius oppositio est scđm dictum aduer-
sarij: & illi sunt syllogismi qui fiunt ex pręmissis oppositis: vel ex illis quarū
uis est vis oppositarum, & ferunt ad probationes. Et quędā sunt, quę fiunt ex ip
samet re, & illi sunt syllogismi recti, seu ostensiui categorici. Expedit aūt in cō
silio & cotentione simul, qñ loquens incipit sermonem, ꝙ primo meminerit ve-
rificationum, quę constituant suam orationem: deinde post hęc intendat destrue
re opposita, quę ei aduersantur suę orationi, & hoc qñ ea, quę ei aduersantur,
C fuerint pauca, vel paucę persuasionis. Si vero essent plura vel fortis persuasio-
nis, tunc expediens opus est, ꝙ pręassumat & destruat illas orationes. Et quan
do cōduxerit putare illarum possibilitatē, postea introducat cōstitutiones, quę
verificent suam orationem. Et vniuersalius expedit loquenti, qui vult loqui con
trario sermone illius, quo loquutus sit alius, ꝙ suo animo attingat orationē il-
lius, & repellat suum sermonē. & eo magis, qñ sermo, quo loquutus fuerit ille
alius, esset efficax, hoc est largiens ꝑsuasionē. hoc aūt fit variis modis. vt si dice
ret eius aduersario, tu incumbis eloquio, & vales ad illud, & cōstituis oēm sen
tentiam, quam constituere vis: & de oī re largiris ꝑsuasionē, ꝙ ipsa sit necessa-
ria, ꝙ sit excellens, & ꝙ sit vtilis, vt credatur maiorem partem tuę orationis es
se veram & iustificatam, & si non sit iustificata apud oēs, & apud ipsam verita
tem. Et aliquando per hoc fit vehementissimum vituperium sermonis, & vitu
perium loquentis: sicut quando ei diceretur tuum eloquiū est vehemēs dolus,
& varietatum vanitas: sicut verba hominis, cui non est stabilitas. Talis aūt lo-
cus, cuius meminit, redit in vituperiū eloquij aduersarij, vel ex parte latētis,
vel ex parte manifesti. Vituperium autem ipsiusmet aduersarij, aut eius eloquij
est oppositum laudis secum loquentis suiq; eloquij. Meminimus aūt harū rerū
hic per mediū directionis: & si nō iam pręcessit sermo de illis. Expedit aūt ali
quando ꝙ corroboremus enthymemata ꝑ orationes morales, sicut diceret ora

do consulerit de pace & rerum reconciliatione, ꝙ expediat prudentibus stabilire suam mentem ad pacem & reconciliationem & vniuersalius oportet oratorem in se suscipere onus, quę enthymemata sint fortissima illorũ, quę possibile est inesse illi rei de qua loquatur. quia quotiēs enthymemata, quę introducit orator, essent efficaciora, ille dignior est, vt sua oratio suscipiatur: & ꝙ pateat, quã sermo sui aduersarij: sicut ꝙ enthymemata, quę ipse introduceret ad acceptationem pacis, sint fortiora quã enthymemata, quę suus aduersarius introduceret ad repulsionem pacis, & consilium ad bellum.

Caput Vltimum. De Præceptis interrogationum rhetoricarum.

INterrogatio vero, ꝙ expedit ꝙ fiat in huius artis tribus locis. Quorum primus est, quando interrogator scitur, ꝙ siue ipse respondens respõderet ad hanc, siue non sequatur illum vna eadem res, quam loquēs intēderat inferre. sicut quãdo interrogaret. Nõ ne acceptus es prope interfectũ habēs gladiũ manu tere: qui si dixisset sic, diceretur, ergo tu illum inter fecisti. si autem dixisset nõ diceretur, tu eum interfecisti, ideo fugisti. Secundus autem locus est, quãdo scit ꝙ si nõ responderet ad rem, de qua illum interrogaret, iam dixisset absurdum sicut est sermo dicentis: Non ne sciuisti ꝙ tributum sit iniquum. quia si ille dixerit non, esset absurdum. si autem dixerit sic, diceretur ei: tu aũt tollis tributũ tu itaq; eis iniquus. Tertius aũt locus est, quãdo ꝓposito, quam eum interrogat, sit patentis veritatis: id aũt, quod ex ea sequitur, non sit patens apud respondentē. quia in tali loco oportet interrogantem, ꝙ contētetur vnica propositione solum & non interroget secundam pręmissam. sicut quando quispiam interrogaret quẽdam Romanum: Non ne patres & filij sunt vnius generis: & quãdo respõdens diceret sic: diceretur his, si ergo non est ita, certe possibile esset, ꝙ hęc pręmissa lateat propter suam euidentiã & distantiam sui consequētis: & ipsa est latēs vt plurimum: hoc est initio opinionis respondentis ad hanc interrogationem. Quartus autem locus est, quando interrogator scit, ꝙ si ille responderet econuerso illius, quod ipsum interrogaret, posset ei inferre absurdũ. differentia aũt inter hũc locum & secundum est. quia absurdum ibi est contrariũ illius, qđ ipsum interrogaret: hic autem interrogator infert illi absurdum per syllogismus. Quintus autem locus est, quando res, de qua est interrogatio, cogeret illum resopndere p cõtradictoria simul, quia ad illum sequeretur probatio, quam faciunt Sophistæ: sicut ꝙ eum sequatur per interrogationē respõdere de re per sic, & p nõ, quando tunc ei proueniret vilipensio & ira, sicut faciunt Sophistę. Sextus aũt locus est ꝙ interroget interrogationem continentem plures res: responsio autem ad eam distinguatur ad respondentem: quia si ille responderet per hanc rem, quam intēdebat interrogator, sequeretur ipsum illa res. Si autem stabiliret suam mentem singilatim illas res destruere, & responderet ad illas p singula responsa, audientes vulgares propter eorum imbecillitatem inferrēt, ꝙ ille esset perplexus, & ꝙ eius responsio sit perplexa: cum videatꝙ veridicus, quando interrogatur, respondeat vnico responso non pluribus responsis: qm̃ hęc esset perplexio, et perturbatio responsi. Respondenti vero expedit in hac arte, ꝙ neget consequentia enthymematum, quando nequiret negare propositiones, quas esset interrogatus. Et quando possibilis fuerit ei negatio, non neget dictionem ferentem plures significationes, quę communior est q̃ illa res, cuius est fallacia, neq; magis ꝓpria. Expedit autem ei pręscire pręmissas, quę efficerent syllogismum de re, quã intenderet eius aduersarius cõstruere. hoc. n. esset ex his, quę facilē redderēt illius notitiam, ex rebus quę dictę sunt in secundo Topicorũ. quia aut omnes illę res, vel quędam eorum conueniunt huic loco, & recipitur ex ipsis vtilitas. Si autē perfectus esset syllogismus de illa, oportet illum asserere qđ causa conclusionis sit alia a causa quam dixerat aduersarius. sicut quando ille cõclusisset ei, qđ ipse subripuisset suas res, at ipse diceret, verum est qđ eas subripui, sed occasione cõ

A seruationis, non occasione irę seu malo animo. Interroganti autem expedit quod non interroget de pręmissis remotis, neque de proximis ipsimet conclusioni: sed expedit quod interroget de pręmissis, quę sunt ad conclusionem secūdū mediam dispositionē remotionis & propinquitatis. Quia autem orationibus, quibus fit derisio et delusio, indigetur in litibus, expedit itaq; qđ ingrediātur orationes quibus fiunt lites. Et ideo quidam dixit, ꝙ expediat ꝙ destruas iustificationem per suum contrarium: hoc est, per orationem susurrationis: & susurratio destruatur per suum contrarium: hoc est per iustificationem. hic aūt sermo est satis conueniens. Iam autem dictum est in libro Poeticę, quot sint species susurrationis. Ipsius autem susurrationis species quędam est, quę conuenit viro nobili, quę est susurratio, qua credatur dicere rem legalem, & insinuare vituperationem turpis, immo quod conuenit susurrationi est substantia rei, qua intenderet insinuare vituperationem turpis, & ideo dicitur ꝙ iocosus sit hilaris in ioco, & patefaciat tibi ea, quę habet in animo. Ille vero, qui innuit vituperationē, fallit te, & te deuiat, & conducit te ad putandum, ꝙ ipse loquatur de aliqua re, cū ille, qua si sagittator sua susurratione vertatur versus aliam rem turpem. Iocus ergo cōuenientior eū nobili, quia ex se ipso profert veritatem. Innuitio aūt vituperationis magis conuenit vili, quia ille quasi sagittator vteretur dolo & odio.

B Et vniuersalius rerum, ex quibus constituitur sermo oratorius, & maior sua pars sunt quatuor res. Quarum vna est, ꝙ apud audientes ex se constituatur verificatio: & ex eius aduersario constituatur suspitio. Secunda autem est magnificatio rei, de qua fit sermo, & eius paruificatio. Et tertio sunt orationes affectiuę & morales. Quarto autem sunt orationes, quę vertuntur versus rem, de qua fit sermo, omnes autem hęc res sunt communes omnibus partibus orationis. Nos autem iam loquuti sumus de locis, ex quibus fiunt omnes res. Summatim itaque iam compleuimus omnes res, quarum meminisse ꝓmisimus in principio huius libri. meminimus itaque de his rebus in rei initio, vt id de quo fieret sermo, esset notum non ignotum, sicut est dispositio operis violentium docilem reddere doctrinam: hoc est, ꝙ determinent primo intentiones, & res, de quibus vellent loqui. Hic autem in vltimo fecimus de illis mentionē, vt sciatur ꝙ iā nos ꝑfecerimus, quod de his promiseramus. & hęc est adeptio conclusionis, quę appropiat loquentem: hoc est, ꝙ notificet, ꝙ iam perfecerit id, cuius meminisset. quę vero appropriat audientes, est reminiscentia. Comparationes itaque expedit esse vniuersaliter, mō quo ex eis intelligatur res: cuius loco sumpta fuerit ipsa cōparatio, & ex suo contrario eius contrariū. Hoc aūt fit, quādo illę duę res essent notiores de ipsa comparatione q̃ sint de ipsa re. loco cuius vsum est com

C paratione: hoc est ꝙ ipsa sit notior exemplificatu, & eius contrariū sit notius q̃ contrariū exēplificati. quia quando comparatio non sit ita, aut nihil constituit, aut constitueret rē, quę iam stabilita esset: & hoc vel per aliud exēplū, vel quādo ipsa esset naturaliter nota. Et similiter est dispositio cognitionis contrarij ipsius rei hoc est: ꝙ quoddam est per se notum, & quoddam est notum per exemplū. Conclusiones vero orationū expedit ꝙ sint separatę ab ipsa oratione, non coniunctæ secum, neque continuę, sicut exordium; sed conuertātur versus exactum sermonem: sicut esset oratio oratoris consultiuis orationibus: sic est meus sermo, sicq; est mea intentio: aperire oculos, & inspicite: & aures porrigite: & iudicium quod vestra est, vero iudicio iudicate. Hic itaq; completę sunt res huius tertij libri: & declarauimus itaq; id ex eis, cuius intellectio peruenit ad nos. & nostrę cogitationi apparuit esse illius intentum orantes coram Deo, vt gratis nobis pręstet spatium ad perscrutationem originis suorum dictorū de his rebus ꝑcipuę. cū ad nos nondū peruenerit expositio alicuius viri accepti ipsorū commentatorū. Sicq; completa est huius libri expositio, tertio mense, 510. annū ære Maurorum, ad laudem Dei, cui nihil est occultum. Amen.

Arist. Rhet. cum Auer. Parap. lib. III. Finis.

ARISTOTELIS RHETORICA AD ALEXANDRVM,

Francisco Philelpho interprete.

ARISTOTELES ALEXANDRO S.

Liber hic, si Aristoteli stagiritę (vt nonnulli credũt) est ascriptus: eius forte fuit cuius & liber de Mundo ad Alexãdrũ.

CVm tuis literis factus certior, nonnullos sæpe ad nos misisse, qui vt ciuilium causarum præcepta ad te perscriberem, a me peterent. Ego vero haud negligentia quidem vlla in hoc vsq; tempus rem distuli, sed vt quærerẽ ita diligenter de his ad te scribere, vt alius certe nemo qui hisce ĩ rebus elaborasset, diligentius vnquam scripserit. Hæc igitur recte mihi fuerat sententia. Nam quemadmodum vestium decore atque magnificentia cæteris hominibus pręstare maxime studes, ita etiam dicendi inuentionẽ, ac vim eam vt accipias nitendum est, quæ pulcherrima sit, apprimeq; præclarissima. Longe enim pulchrius est, ac regale magis, animo esse bene constituto, quam habitum corporis vestibus ornatum pulchris intueri. Absurdum enim est, eum qui rerum gestarum gloria cæteris antecellat, videre humillimis quispiam in dicendo cedere: præsertim cum non sis nescius eos qui in populari principatu versentur, res omneis ad populum: qui vero sub vnius imperii ductu constituti sint, ad rationem orationemq; referre. Quemadmodum liberas ciuitates communis lex, quæ ad honestissimum aliquem finem ducat, dirigere consueuerit, eodem modo & oratio tua queat eos quos imperio tenes, ad id agere quod conducibile sit, et vtile. etenim lex (vt ita dixerim) oratio quædã est, quę cõi ciuitatis consensu definita iubet quo pacto vnumquodq; agendum sit. Accedit ad rem, quod neq; tibi obscurum existimo, solere nos laudibus eos perinde atq; honestos & fortes prosequi

A qui & ratione vtuntur, & oĩa ea duce agere pergunt: qui vero absq; ratione & oratione quicquam faciunt, tanquam atroces immanesq; Qua quidem re factum est, vt & malos eorum vitium ostendẽtes male affecerimus, & bonos eorum virtutem declarantes quasi beatos, admirandos imitandosq; voluerimus. Sicq; & quomodo futuras calamitates euitaremus, bonisq; instantibus frueremur, adinuenimus. Proinde et imminentes difficultates effugimus, et absentes vtilitates comparauimus. Nam veluti vita quę nulli mœrori subiacet, eligenda, ita prudens est oratio diligenda. Neque id te prętereat oportebit, quòd hominum plurimis aliis quidem lex ipsa, aliis vero tua tum vita tum oratio exemplo datur. Vt cunctis igitur tum Grecis tum Barbaris antecellas, omni tibi studio annitendum est: quo iis qui versantur in his exemplis, ita horum imitationem per virtutis elemẽta pulchrę effingant, vt haud sibi deteriora consulant, sed huius se participes fieri & cupiant & exoptent. Rerum est pręterea hu-
B manarum augustissimum, consultatione vti. quare nec in superuaca neis vulgaribusque rebus studium tibi terendum est, sed pro virili potius parte elaborandum, vt ipsam belle consultandi artem & perdiscas, & teneas. Quis enim sanæ mentis dubitarit, si quis inconsulto quid egerit, amentiæ quidem: sin autem ratione duce, sapientiæ signum esse? Intueri etiam licet eos omnes qui optima inter Græcos republi. vtũtur, oratione prius quã rebus cõuenire: itemq; apud eos qui inter Barbaros dignitate præstant', orationem rebus anteire: quippe qui probe norint eam quę ratione orationeq; perspectio vtilitatis cognitioq; fit, esse quandam salutis arcem, & eiusmodi certe arcem, quæ non manufacta, verum & inexpugnabilis quidem sit, in primisq; secura opinanda. Sed vereor hac de re pluribus ad te scribere, ne fortassis ostẽtare meipsum videar, hisce pręsertim in rebusq̃ probatione non indigent, sed plane patẽt & in promptu sunt omnibus. Quamobrem hæc omnia missa faciẽs, illa dixerim solum, de qui
C bus in omnem vitam dicendum est, hoc vnum esse quo cæteris animalibus pręstamus, præclarum quoddam ab immortali Deo adepti videamur. Nam si quidem & cupiditate & ira & aliis huiuscemodi affectionibus vtuntur etiam reliqua quæq; animalia, oratione autem homo duntaxat: absurdum profecto maxime omnium cedat, si qua vna re bestiis antecellimus, eam bene viuendi ducem præ negligentia reliquerimus. Proinde te iampridem tua spõte incitatum etiam atq; etiam hortor, vt dicendi philosophiam omni studio complectare. nam veluti corpus bona valetudine, ita & animus disciplina eruditioneq; seruatur. huius.n. ductu haudquaquam tibi in rebus gerendis aberrare contingerit, quin potius omnia (vt ita dicam) quę tibi iã parta sunt bona, plane tuebere. Quòd si pręterea oculis videre, iucundum est: animi luminibus cernere, penitusq; perspicere, admirabile certe plurimum. Rursus autem quemadmodum imperator sui

est seruator exercitus, ita etiam eloquentia, quę sapientię coniun- D
cta sit, humanę est vitæ gubernatrix. Sed hæc omnia atq; his similia
operæpretium puto vt missa hoc tempore faciamus. Monuisti autē
tuis literis, ne quis omnino mortalium hoc librum accipiat: quippe
qui non sis nescius, sicuti parentes quos ex se genuerint, magis quā
ii quibus suppositi sunt, partus amare solent: eodemq; modo ii qui
præclarum aliquid ex se inuenerint, maiore ad id studio afficiūtur,
quā quibus eo vti contigerit. Non secus enim pro inuentis atq; pro
liberis emori periclitentur. enimuero ii quos Parios vocant Sophi-
stæ, quoniam nihil ipsi pro inerti quadam negligentia pariunt, ne di
ligunt quidem, sed acceptis pecuniis ab se dimittunt. Hanc igitur ob
rē te vehementer moneo & ex horto, ita hæc dicendi præcepta ser-
ues, atq; tueare, vt cum & ipsa adolescunt, nullius opibus violentur,
sed honeste tecum decoreq; vna viuant: cū in adultam ætatem eua-
serint, immortalem gloriam nanciscantur. Adsumpsimus autem (si-
cuti nobis Nicanor exposuit) si quid hisce de rebus apud cæteros ar- B
tis scriptore expolitū elimatumq; inuenimus. Impendes autem ope
ram etiam hisce duobus libris: quorum alter meus est, eas continēs
artes, quas ad Theodecten scripseram, alter autem est Coracis. Reli-
qua vero omnia, quæ siue ad ciuilia pręcepta siue ad iudicialia per-
tinent, separatim hoc in libro scripta sunt: quapropter ex hisce ad
te commentariis ad ea consequenda abunde tibi adiumenta suppe-
tent. Vale.

SVMMA LIBRI.

De tribus Causarum generibus, Probationibus omnibus, Elocutione, ac Orationis partibus, tum in vniuersum, tum sigillatim in vnoquoque causarum genere.

De genere Deliberatiuo. Cap. I. F

TRia sunt genera ciuilium causarum: deliberatiuum,
demonstratiuum, iudiciale. Horum autem species
sunt septem: suasio, dissuasio: laus, vituperatio:
accusatio, defensio: & quæstio aut ipsa secundum sese,
aut ad aliud. species igitur, in quibus omnis versatur
oratio, hæ sunt numero. His aūt vtimur & in consultatione ciuili, &
apud iudices, & circa alicuius certæ personę dictionem: de quibus
quidē oībus ita poterimus apte dicere, si sigillatim vniuscuiusq; spe
ciei vim & vsum & exercitationem numero cōprehēderimus. Et pri
mū quidē de suasionibus est, dissuasionibusq; dicēdū. ipsarū.n.vsus
Suasio ac dissuasio quid. in demōstratiuo deliberatiuoq; genere locū in primis habet. Vt igi
tur summatim dixerim, suasio est ad aliquid eligendū aut dicēdum

A agendum ue exhortatio. Dissuasio vero, ne quid eligatur aut dicatur agatur ue, dehortatio. His autem ita definitis, suasor ostendat oportet hæc ad quæ exortatur, iusta, & legitima, & vtilia, & honesta, & iucūda, & facilia factu esse. quòd si minus id poterit, demonstrandum erit cum ad laboriosa & grauia quædam exhortatur, hæc factu & possibilia esse, & quam necessaria: dissuasor autem ex contrariis dehortetur oportet, vt neq; iustū, neque legitimum neq; vtile, neq; honestum, neq; iucundum, neq; factu possibile hoc sit, vel saltem & laboriosissimum id esse, & minime necessarium. Omnes autem actiones harum vtriusque sunt causarum participes. quare dubitandum non est quin oratio harum alteram cōtineat. Quę igitur suadētes dissuadentesq; desiderare cōueniat, hæc sunt. Definire autem iam aggrediar vnumquodq; horum quid sit: demonstrabiturq; vnde ea nobis in dicendo suppeditemus. Iustum igitur est, hominum plurimorum non scripta consuetudo, honesta turpiaque determinans: id vero est **Iustum quid**
B honorare parentes, amicis benefacere, & beneficiis gratiam referre. hæc enim & his similia non iubent scriptæ leges hominibus faciunda, sed consuetudine non scripta, & communi quadam lege legitimum fit. iusta igitur hæc sunt. Lex autem est communis ciuitatis consensus, qui scriptis præceperit quomodo vnumquodque agendum sit. Vtile vero est præsentium bonorum conseruatio, aut absentium **Vtile.** comparatio, aut malorum instantium propulsatio, aut futurorum incommodorum inhibitio. Hoc autem diuidas oportet, priuatis quidem hominibus in corpus, & animū, & res extrarias. corpori enim est vtile robur, formæ dignitas, bona valetudo. animo vero fortitudo, sapiētia, iustitia. extraria vero sunt amici, pecuniæ, possessiones. his autem contraria inutilia sunt. Ciuitati autem vtilia talia quędā sunt, concordia, vires ad bellum, pecuniæ, & prouentuum copiæ, sociorū virtus, atq; multitudo, ac summatim reliqua his similia vtilia
C esse ducimus: quæ vero his contraria sunt, inutilia. Honesta vero **Honesta.** sunt ex quibus splēdor aliquis atq; illustris honos in eos qui aliquid gesserint, emanaturus sit. Iucunda autem, quæ afficiunt gaudio. Fa- **Iucunda.** cilia vero sunt, quæ breui tempore & minimo labore impensaq; ab **Facilia.** soluuntur. Possibilia aūt, quæcunq; fieri natura possunt. Necessaria ve- **Possibilia.** **Necessaria.** ro, quæ vt fiant, arbitrii nostri non est, sed tanquam ex diuina quadam aut humana necessitate omnino fiunt. Iusta igitur, & legitima, & vtilia, & honesta, & iucūda, & facilia, & possibilia, & necessaria hęc sunt. De his autem dicere abūde poterimus & ex antedictis, & his similibus, & ipsis contrariis, & ab iis quæ iudicata sunt aut a Diis immortalibus, aut a claris hoībus, aut a iudicibus, aut ab aduersariis nostris. Cuiusmodi igitur iustum esset, declarauimus. Simile autem iusto est huiusmodi. nam quemadmodum iustum existimamus obtemperare parentibus, itidem conuenit filios parentum res gestas imitari: & veluti beneficis benefacere iustū est, ita & iis a quibus ma

li nihil suscepimus, iusto simile est non nocere. Hoc igitur modo simile iusto capiendum est. Ex contrariis autem opus est exemplum ipsum perspicuum faciamus. Nam veluti iustum est in eos animaduertere qui aliquid perperã patrauerint, ita iis qui nos beneficio fouerint, referre gratiam decet. Id autem iustũ quod ab aliquibus claris viris iudicatum fuerit, sic erit accipiendum. Verum neq; nos soli odio hostes insequimur, maloq; afficimus, sed & Athenienses, & Lacedæmonii iustum esse iudicant inimicos multare. Iustum igitur hoc modo creba exercitatione accipies. Legitimũ vero quale etiã ipsum sit, antea nobis definitum est. Oportet autem vbi vsui sit, vt is qui sententiam dicit, legem etiam adsumat: deinde simile legi scriptæ esset vero huiusmodi. Nam sicuti legumlator maximis animaduersionibus fures plectendos voluit, ita & seductores maximopere sunt multandi: etenim hi furantur eius quem deceperint hominis mentem. & veluti legumlator hæredes eos statuit qui genere proximi iis essent qui sine filiis interissent, eodem modo & huius pecuniarum rerumq; liberti me nunc dominũ fieri decet. nam cum iis, qui ipsum liberarint, hac luce orbatis, proximus ipse sum cognatione, iustus certe sum qui illius res omnes dominio teneam. Legitimo ergo simile adsumitur hoc modo. Contrarium vero sic. Siquidem lex prohibet publica priuatim distribuere, perspicuum est eos qui illa distribuũt, iniuria omnes afficere a legumlatore iudicatos. nam si eos leges ornari iubent qui honeste rebus communibus iusteq; præfuissent, nequaquam obscurum est quin & publicarum rerum dissipatores multa dignos existiment. ex contrariis igitur ita legitimum clarum fit. Ex iudicatis autem hoc modo. Neq; ipse solum præsentem legem harum causa rerum a legumlatore positam dico, sed etiam antea ipsi iudices authore Lysitida, æque atq; nunc a me dicitur, sentẽtiã de hac re protulere. Legitimum igitur hoc modo tractãtes, multipliciter demonstrabimus. Vtile aũt quale sit, antea definiuimus. Assumendum est autem in dicendo etiam si quid ex vtili inciderit: eodemq; modo tractandum quemadmodum in iusto legitimoque tradidimus: & sic crebris in locis ostenden. um. Esset autem vtili simile huiusmodi. Sicuti nanq; in bello conducit eos qui plurima valent animi magnitudine, primos in acie ordinare, eodem modo in rebuspu. permagnæ vtilitati est prudentissimos multitudini iustissimosq; præesse. & quemadmodum hominibus in bona valetudine cauere ne in aduersam incidant, vtile est: ita etiam pacatis vrbibus, concordiaque vtentibus conducibile est sese ab omni seditione custodiant. Similia ergo vtili hoc modo crebro tractanda sunt. Ex contrariis autem vtile sic perspicuum fit. Nam si conducit eos ciues qui æqui & boni sunt, honoribus prosequi, ita punire improbos, vtilitatis plurimũ adfert: & si quidem inutile est nos solos aduersus Thebanos bellum gerere, vtile erit vt Lacedæmonios socios nobis adsciscamus, itaq; aduersum il-

D los belligeremus. Ex cōtrariis igitur sic vtile clarū efficies. Vtile vero a claris viris iudicatū hoc pacto adsumes. Nam & Lacedæmonii, vbi Athenienses bello superassent, vsui sibi fore existimarunt, ne eorum vrbem in prædam verterent: & Athenienses rursus cum possent Spartam funditus euertere, cōducere sibi arbitrati sunt si Lacedęmonii superessent. Et iustum quidem & legitimum & vtile sic tibi tractandum est. Honestum vero, & facile, & iucundū, & posibile, & necessarium quomodo & hæc superiora te tractare conueniet, & de his quidem & hisce dicere commode poterimus.

Quæ sint consultanda. Cap. II.

RVrsus autem definiemus, quantum, & quale, & quid, tum in curia, tum in concione consultabimus. nam si horum singula plane tenuerimus, res ipsæ pro vnaquaque nobis consultatione verba suppeditabunt. Communes autem species quas diu ante nouerimus, facile in vnamquanque causam inducere poterimus: quapropter ea sunt nobis diuidenda, de quibus vulgo consultant omnes. Vt summatim ergo dixerimus, eæ de quibus orationem habemus, propositiones septem sunt numero. necesse enim est nos & consultare, & oratore tum in senatu, tum apud populum, aut de sacrificiis, aut de legibus, aut de apparatu ciuili, aut de societatibus ac fęderibus aduersus alias vrbes, aut de bellis, aut de pace, aut de pecuniarum prouentibus. hæ igitur propositiones sunt, de quibus omnis est nobis & consultatio, & oratio. Harum autem vnamquanque diuidamus, consideremusque quibus modis oratione in his vtendum fuerit. De sacrificii autem abunde dicere necesse est. Aut enim dicimus præsenti in statu ea seruanda esse, aut vt magnificentius, aut vt in his humilius quodammodo agendum sit. Cum igitur dixerimus in præsenti statu ea seruanda esse, causas inueniemus, ex iusto quidem dicentes, iniustum apud omnes esse, præter consuetudines patrias quicquam agere, quodque omnia vaticinia hominibus iubent patrio more sacrificia esse faciunda, & quòd eorum qui vrbes primo condiderunt, & templa diis immortalibus erexere, diuini cultus maxime sunt, diuq; obseruandi. Ex vtili autem dicemus ꝙ ad rei pecuniariæ impensam, aut priuatim aut publice conducet, vbi pro patrio more sacrificiis sit indultum: & quod ad ciuium audientiam ea res confert non mediocriter, quippe quod grauioris armaturę peditibus equitibusq; ac velitibus ludos celebrantibus ciues ea ambitione delectati audentiores fient. Ab honesto autem dicemus, si hoc modo celebritates pulchras spectari contigerit. A iucunditate vero, si & varietas quædam circa Deorum sacrificia ad spectandum accesserit. A posibili autem, si in eiuscemodi ludis nihil fiat neq; parum, neq; nimis. Cum

De sacrificijs.

B

C

igitur in rebus diu costitutis consultatio nobis habetur, cum hæc tractamus, operæpretiũ est de antedictis aut de horum similibus cõsideremus,& ea pro rei natura edoceamus. Cum vero consultemus vt ad splendidiorem quendam apparatum sacrificia traducantur, eæ sunt causæ nobis adferendæ, quibus merito consuetudines patrias mouere videamur, dictitantes, addere præsentibus quicquam, id haud esse soluere, sed augere potius res antea constitutas æc firmatas, deinde quòd & consentaneum sit Deos immortales beneuolentiores in eos esse, a quibus magis venerentur. Item quod neque maiores ipsi eundem semper modum in sacrificiis obseruabant, sed pro tempore, proq; secundis rebus & priuatim & publice Deorum cultum legibus sanciebant. postea vero quòd veluti in cæteris rebus omnibus consueuimus, ita & respublicas,atq; priuatas domos administramus. Dicas enim opus est,siqua his ita constitutis vtilitas ciuitati,aut splẽdor,aut voluptas futura est,quæ quidem omnia ita tractabis,veluti in superioribus dictum est. Cum ad humilius exhortamur,primum quidem temporibus est accommodanda oratio, dicendumq; quibus in deterius nũc habeant quam antea habuissent.deinde vero quòd ne consentaneum quidem sit Deos sacrificantium sumptibus,sed pietate potius gaudere. item quòd eos qui supra vires quicquam faciunt,& Dii & homines quam stultissimos iudicãt. demum vero ꝙ nec in hominum arbitriis publici sumptus modo, verũ & in secundis aduersisque rebus existunt. Has igitur causas & harum similes in sacrificiorum propositionibus habebimus. Vt aũt & quæ ad optimum sacrificium pertinent sciamus, & exponere & sancire hoc etiam definiam. Est enim id vnũ omnium quidem optimum sacrificium,quod aduersus Deos pie ac diuine, ad sumptus vero moderate, ad bellum autem vtiliter, ad spectacula vero splẽdide habuerit. Aduersus autem eos habebit pie, si patriæ consuetudines institutaq; non soluantur:moderate vero ad sumptus,si non quæcunque ad pompam missa fuerint, consumantur. Ad bellum autem vtiliter,si equites & milites vna composite ludos agant:ad spectacula vero splendide, si & auro,& iis huiusmodi rebus quę haud consumũtur,magnifice quis vtitur. Quæ igitur aduersus Deos seruanda sunt, per pulchre ex his cõstituemus. Ex iis vero quæ antea dixerimus, plane scire poterimus qbus modis oratio de vnoquoq; sacrificandi genere haberi possit. De legibus aũt deq; constitutione ciuili rursus eodẽ modo tractemus. Etenim leges sunt,vt summatim dixerim, ciuitatis publici cõsensus,qui scriptis terminant atq; imperant quid vnumquodq; agendum sit. Eę vero leges colendæ sunt quibus magistratus parui quidem ac multi ex sortione, id quod seditione vacat, maxime autem ex totius multitudinis sufragiis in popularibus principatibus designentur. ita enim & ipse populus, quoniam in ipso sit eos donare honoribus quos voluerit, haud quaquam accipientibus

De legibus. & ciuili constitutione.

A inuidebit, & clariores magis magisq; probitati studebunt, vtpote qui intelligant vsui sibi futurum apud ciues se probari. Quæ igitur circa comitia in populari dominatu sanciri oporteat, hæc sunt. Quę vero ad reliquã administrationẽ pertinent, sigillatim exponere operosum admodũ fuerit. Verũ vt breuiter dixerim, id obseruari oportet, vt multitudini leges impedimẽto sint, ne locupletũ rei insidientur: diuites aũt inducãt vt vltro ad publica ministeria munificentissimi sint. Hoc aũt assequi poterunt, si locupletes pro ea quam in publicũ munificẽtiam exhibẽt, statutis quibusdã honoribus ab ipsis legibus donentur, siq; & agricolas pauperibus & nauium gubernatores vectoribus anteponant. sic enim & locupletes non inuiti rei publi. inseruient, & plebes non calumniæ sed ministeriis studebunt. Opus est preterea in conditis legibus seueritatem inesse, qua neque agrum ad egestatem redigere, neq; morientium substãtias publicare fas sit: & magnos iis cruciatus inscribere qui hæc obseruate neglexerint.
B Decet autem aliquem iis honestum sepulturæ locum ante vrbem dari, qui pro patria bellando perissent, & eorum filios ad pubertatem vsq; publicis alimentis enutriri. huiuscemodi igitur leges in populari principatu ferendæ sunt. In oligarchiis vero, quæ paucorũ dominatu administrantur, magistratus æque fiunt in omnes illius ordinis viros distribuendi legibus. Horum autem plurimi quidẽ ex sortitione, maximi vero magistratus occulto suffragio & iureiurando & magna cum diligentia atque studio decernendi sunt: in eos autem qui vlla in ciues vti contumelia perrexerint, maximæ sunt pœnæ constituendæ. plebs nanq; non ita ægre patitur ꝙ magistratibus caret, quã grauiter & moleste fert ꝙ afficitur contumelia. Ciuium autem controuersias perbreui dissoluere, neq; in tempus trahere cõuenit. Neq; vulgus in vrbem ex agro est congregandũ. nam ex huiusmodi conuentibus plebes turbantur, paucorumq; principatus rescindunt. Vt paucis igitur dixerim, debent in popularibus principatibus leges co-
C hibere plebem, ne locupletiorum bonis inhient insidiẽturq;, in paucorum vero principatibus auertere illos qui rempubli. gerunt, & ab imbecillorum contumeliis & a calumniis insimulationibusq; in ciues. Quæ igitur & in legibus & in omni constitutione ciuili desiderãda obseruãdaq; sunt, ex his cognosces. Is aũt orator qui quicquã lege suadere voluerit, hanc ostendat oportet æqualem esse ciuibus, & reliquis legibus consentaneam, ciuitatiq; conducibilem ad quietẽ & concordiam maxime, vel ad ciuium probitatẽ, aut ad publica tributa, aut ad ipsius reip. gloriam, aut ad vrbis potẽtiam, aut ad aliud huiusmodi aliquid vsui cedere. Aduersarius vero primum considerauit an minus lex illa communis sit omnibus, deinde an reliquis legibus non consentiat, sed aduersetur potius quodammodo, præterea an ad horum quæ ante dicta sunt conductura sit nihil, sed cõtra nocitura potius. De legibus igitur, deq; constitutione ciuili ex his & cõ

De socijs adversusq; alias vrbes federibus.

tendendo & orando nodis facilius aditus fiet. De sociis autem, deq; aduersus alias Vrbes fœderibus dicere incipiemus. Fœdera igitur atq; eorum ordines necesse est publicis conuentionibus fiant. socii vero pro ea temporum sunt conditione faciundi, cum aliqui suis viribus infirmi sunt, aut bellũ aliquod videatur impẽdere, aut eo est cũ aliquibus in eunda societas, quod bello quosdam a se defecturos putent. Hæ igitur sunt causę hisq; cõsimiles, quibus plures nobis adsciscimus socios. Necesse est aũt cum ineundam societatem persuadere volueris, eam maxime tempestiuã ostendas, declaresq; eos socios apprime iustitiam colere, & bene antea rempublicam affecisse, esseq; potẽtissimos, & in ꝓximo residere. ꝙ si minus hęc omnia potueris, quæ suberunt, oratione complectere. Cum aũt societatem dissuaseris, primum ostẽdas oportet haud nunc eam facere opus esse: deinde ꝙ neq; hi iusti sunt, postea vero ꝙ & male nos prius affecerint. sin id minus poterimus, dicemus eos a nobis porro habitare, neq; facultaté his esse quo nobis opportune adsint auxilio. Ex his igitur hisq; similibus circa faciundas aut non faciundas societates, & dissuadendi suadendiq; vsum facile cognoscemus. Rursus aũt & pacis & belli faciundi maxima nobis argumenta capiantur. Causæ itaq; bellandi aduersus aliquos sunt huiusmodi. Par autem est de iis tempestiue nunc vltionem capiamus, qui nos antea iniuria lacessiuerũt: vt nunc iniuria prouocati, pro nobis ipsis, aut pro cognatis aut pro iis qui benefici erga nos fuerint, aut quo auxilio simus iniuste affectis sociis, aut publica pro vtilitate, aut ad gloriam, aut ad opes, aut ad vires, aut ad aliud quippiã huiusmodi bellũ suscipiamus. Cũ igitur ad bellũ voluerimus auditores exhortari, debemus ex his causis quãplurimas dicendo complecti, ac demũ demonstrare eorum plurima, quibus bellãtes superiores fiant, ipsis auditoribus adesse. Superiores etenim oẽs fiũt aut Deorum beneuolentia quã bonam fortunam appellauerimus, aut corporũ multitudine atq; robore, aut pecuniarũ affluentia, atq; imperatoris prudentia, aut virtute sociorum, aut opportunitate locorũ. Ex his igitur & similibus quæ maxime rei congruãt, bellum sumi oportere exhortabimur, aduersariorum partes deprimendo, nostras aũt augendo atq; amplificando. Quòd si futurum bellum impedire studuerimus, primũ eæ causæ inueniendæ sunt, quibus demonstretur aut oĩno nullam, aut paruas humilesq; molestias afferri, quibus ad bellũ rapiamur. Deinde ꝙ bellum minime conducit: eritq; percurrendũ quę hominibus bello soleant accidere calamitates. Ad hoc itẽ ostendẽdum, quæ victoriã solent in bellãdo efficere, ea hostibus magis adesse. hęc aũt sunt quæ pauloante cõmemorauimus. Futurum itaq; bellũ ex iis rebus dissuademus. Quòd si ab instanti bello quiescendum esse cohortabimur, si quidem consultores superiores fuerint, hoc ipsum primũ dicendũ erit, decere eos, qui mente valent, haud operiri quoad casum eant, sed cum vincunt, pacem faciundam

De pace & bello.

A dam iis esse. Deinde quoniam ea belli natura sit, vt & plerosq; ex eis qui secũda in eo fortuna primum vsi sunt, ad postremum perdant: pacis vero contra, vt & victos seruet, & victoribus rerum bello adeptarum fructum adferat. Exponendum etiam erit eas quæ in bello, cũ multæ, tum variæ mutationes fieri solent. Qui ergo superiores in bello fuerint, ex huiusmodi rationibus ad pacem exhortabimur: eos autem quibus aduersæ in bello res extiterint, tum ex ipsis casibus exhortabimur: tum vero a quibus iniuriã ante susceperint, suis calamitatibus admoniti irritare eos ne pgant: tũ ex iis periculis quæ antea quã Pacẽ noluissent, perpesi fuerint: tum deniq; quòd satius partem aliquam suarum fortunarum potioribus ipsis cedere, quam bello periculose decernere, quo ipsi vna cum sua re pereant. Summatim autem id sciamus oportet, tum solere omnes homines bellum inuicem soluere, cum aut iusta hostes rogare arbitrentur, aut cum ad
B uersus socios vlla fuerit exorta contentio, aut bello defatigari sint, aut aduersarios timuerint, aut ipsi inter sese dissideant. Quamobrem quæ ex his omnibus atque horum similibus commodatissima in rem fuerint colligens, quam facillime & de bello poteris & de pace differere. Reliquum est vt de pecuniis comparandis iam loquamur. **De pecuniis cõparandis.** Primum igitur considerãdum erit, si quid ex vrbis possessionibus neglectũ est, quod neq; redditum afferat, neq; Diis immortalibus dedicatum sit: veluti sunt quidã publici loci iam neglecti, ex quibus aliquis prouentus, vbi ii priuatis hominibus aut venditi aut mercede exculti fuerint, ciuitati fiat. huiusmodi nanq; census omniũ maxime communis est semper. Quòd si nihil sit huiusmodi, necesse erit pro singulorum copiis tributa inferantur: Vt pauperibus quidem indictum sit corpora, locupletibus autem pecunias, opificibus vero arma præstent aduersum pericula. Summatim autem oportet eum qui de huiusmodi prouẽtibus narret, dicere eos æquales ciuibus, & diu
C turnos ac magnos esse: hostibus autem secus. Propositiones igitur de quibus in deliberatiuo verba faciemus, & harum partes de quibus orationem & suadẽdo & dissuadendo constituemus, ex antedictis cognoscemus. Rursus autem propositiones de laudatiua, vituperatiuaque specie deinceps dicere. aggrediemur.

De genere Demonstratiuo. *Cap. III.*

Laudatiua igitur species (vt compendio vtar) est et voluntatum, & rerum gestarum, & verborum illustrium amplificatio, & eorum quæ absint accommodatio: vituperatiua autem contra illustrium horum extenuatio, obscurorum vero exaggeratio. Et digna quidem laude ea sunt quæ iusta, quæ legitima, quæ vtilia, quæ honesta, quæ iucunda, quæ facilia facta sunt: quæ quidem omnia cuiusmodi

Primus amplificādi modus. sunt,& quo pacto iis abunde vtamur,in superioribus dictū est. Oportet autem eum qui laudat, oratione ostendat in hoc, seu homine, seu ī rebus huius aliquid inesse,quod aut ipse gesserit,aut per ipsum manarit,aut ex hoc contigerit,aut huiusmodi gratia factū fuerit, aut quod sine hoc patratum non sit. Eodem vero modo & vituperator ostēdat oportet horū cōtraria inesse ī illo quē vituperatū velit. Qđ ex hoc cōtingerit,hoc modo. Ex studiosa corporis exercitatione victoriæ cōtingunt,& ex otio in ægrotationē inciditur. itam ex philosophiæ studio homines circa prudentiam sunt acriores,& ex negligencia sunt rerum necessarium indigentes. Quòd huiusmodi gratia factum fuerit, hoc modo. Vt a ciuibus coronentur, per multos labores per multaque pericula mortales perferunt: & vt iis quos diligunt gratificentur, aliud curant nihil. Quòd autem sine hoc patratum non sit, hoc modo. Neque sine nautis naualium pugnarum victorię, neque sine potu ebrietates fiunt. Hęc autem atq; iis similia perinde vt superiora percurrés,& laudare & vituperare abunde poteris. Amplificationes vero extenuationesq; ac talia simul quoq; hoc modo tractabis. Primum quidem ostendes (veluti modo docebamus) ab hoc multa vel bona effecta esse. Vnus igitur amplificandi modus hic

Secundus. est. Secundus autem modus est, cum iudicatum aliquid transfers, si quid laudes, bonum: sin autem vituperes,malum: deinde conferas oporteat quod abs te dictum sit,& adinuicem compares, ex tuis maxima,ex aduersarii vero dictis minima enarrādo, & hoc modo ma-

Tertius. gnū illud iudicatum ostēdas. Tertius modus est,vt ad illud qđ abs te dictū est,minimū quid ex iis quę sub eandē speciem cadunt cōpares. sic.n. quod abs te dicitur,maius apparebit. veluti mediocri statura homines maiores apparēt,cum ad minores comparātur. Amplificare autem poteris hoc modo. Si magnum sit hoc bonum iudicatū, magnum appareat malum necesse est, vbi cōtrariū huic aliquid narraueris. Eodem vero modo,si magnum malum existimatur, vbi huic contrariū dixeris,magnum bonū apparebit. Amplificabis aūt & hoc pacto vel bona vel mala, si eum gradatim ostenderis, ꝙ præmeditatus iamdiu fuerit, ꝙ industria multa gerere aggressus sit, ꝙ per multum tempus gesserit, quibus cū nemo alius, quòd post hos post quos alius nemo, quòd sponte, ꝙ ex sententia: quòd si omnes pariter atq; hic fecerimus, profecto bene beateq;, aut contra male misereq; vixerimus. Oportet autem & consequēti continuatione vti, & rem alteram tanquam in alteram properando amplificare, hoc modo. Cuius vero amici curę sunt, hunc recte cōsentaneū est suos etiā colere parentes: qui autem suos parentes colit, hic profecto volet etiam patriæ benefacere. Summatim autem si multarū siue bonarum siue malarum rerum eum causam ostenderis, eæ magnæ videantur necesse est. Considerandum est etiam qualis res ipsa videbitur, eam suis partibus diuidendo, singillatimq; narrando, quæque maior visa

fuerit, eam hoc modo explicare conueniet. Amplificando igitur vbi hoc pacto tractaueris, & plurimas facies & maximas. Extenuabis autem in dicendo & bona & mala, si contrario modo tractaueris, sicuti in magnis dixeramus, & tum maxime, cum nullius eum rei authorem demõstraris: vel si id minus, quòd minimarum & paruissimarũ. Quomodo igitur & laudando & vituperando amplificabimus atque extenuabimus quæcunque voluerimus, scire ex iis poterimus. Amplificationũ autem causæ in aliis quoq; speciebus vtiles sunt: sed plurima ipsarum vis in laudationibus uituperationibusq; cõsistit: de quibus quidem ex ante dictis plane adiumẽta nobis suppeditabimus.

De genere Iudiciali. Cap. IIII.

B CVrsum autem simili modo accusandi defendendiq; speciem, quæ circa iudicialem versatur causam, quibusq; rebus constat, & quomodo iis vti, conueniat, diuidamus. Accusatio quidem est (vt breuiter dixerim) iniuriarum delictorumque expositio. Defensio autem est delictorum & iniuriam, quæ vel in accusationem vel in suspitionem venerint, dissolutio. Cum vtraque vero species hanc vim habeat, accusatori quidem dicendum est, quandoquidem improbitatis aduersarios criminetur, eorum facinora & iniusta & iniqua esse, ac ciuium multitudini perniciosa: cum vero stultitiæ criminetur, quòd & ipsi agenti inutilia ea sunt, & turpia & iniucunda, & quæ perfici nullo pacto queant, hæ & iis similes aduersus improbos vanosq; argumentationes sunt. Est præterea & hoc accusatori obseruandum, aduersus cuiusmodi crimina supplicia sunt a legibus cõstituta, & circa quæ ipsi iudices mulctas definiunt. Cum lex itaq; pœnam definierit, hoc est duntaxat accusatori considerandũ, vt demõstret facinus patratum esse. cum iudices autem crimen admissum sciunt, crimina G illa quæq; aduersariorumq; delicta augeri cõuenit, ac maxime quidem demonstrari sponte illum & de industria, nõ sorte quadam sed dedita vehementer opera iniuriam intulisse. ꝙ si minus hoc fieri abs te potuerit, putasq; potius ab aduersario demonstratum iri, se modo quodam deliquisse, aut quòd hæc agere probe meditate sibi, minus prospere successerit, debes veniæ apud auditores aditum intercludere, inquiẽs nequaquã aduersarios decere, vt post gestum negotium se imprudenter errauisse dicant, sed ante potius vereri quam gerant. Deinde quod quamuis ille imprudenter gesserit, aut ei aduerse successerit, oportet ipsum tam ob casus atque imprudentiam longe multari magis quam qui horum neutrum perpetrasset. Præterea quòd etiam legumlator eos qui imprudenter deliquissent, non pœnę immunes, sed iudicio obnoxios fecit, ne omnibus errando noceant. Dicendum est etiam, quòd si talia respondentem admiserint,

Accusatio quid. Defensio.

Accusandi præcepta.

nonnullos sunt habituri ad iniuriam quam promptissimos. nacti nãque occasionem, quæcunq; voluerint efficiẽt. si vero aberrauerint, rem in fortunam reiicientes, supplicio se liberabũt. Accusatori igitur ex huiusmodi rebus veniæ locus auferendus est: sicuti antea dictum est. Multorum malorum causæ, aduersariorum. facinora per exaggerationes demonstranda sunt. Species igitur accusandi perficitur ex his partibus. Defendendi aũt species tribus præceptis cõstat. Aut enim defensori ostendendum est se nihil eorum quorum accusatur patrauisse aut si cogatur fateri, enitendum est vt gestum a se negotium, & legitimum, & iustum, & honestum, & publicæ vtilitati vsui esse ostẽdat. si hoc autem ostendere nequiuerit, aut in imprudentiam aut in fortunam gesta negotia conferens, & iacturas ab his profectas quam minimas ostendeus, vt sibi ignoscatur operã dabit. Iniuriam autem & imprudentiam & casum ita definias, quod ex meditatione mali fit quippiam, id iniuriam ponere, inquiens oportere pœnas maximas in huiusmodi rebus capere. quod vero per ignorantiam detrimenti quid agitur, imprudentiam esse dicendum est quod aũt non sponte, sed aliena potius vi aut fortuna quadam nihil eorũ quæ rectis consiliis administrata sunt perficit, casum esse ponendum est dicitoq; iniuriam inferre, malorum esse hominum proprium: imprudenter vero delinquere, & circa rem gerendam aduersam fortunã pati, non esse sibi priuatim modo, sed commune & ipsorum iudicum, & aliorũ quorunq; hominum. Coactus aũt ex huiusmodi causis quid fateri, vt tibi ignoscatur precauere, & vt per imprudentiã casumque delinquere tibi cum auditoribus ipsis commune esse ostendas, studebis. Oportet autem defensorem vndique intueri quibus in criminibus leges supplicia iussere. Iudices vero ipsi pecuniis puniunt. Et cum lex supplicia iusserit demonstrandum erit aut omnino nihil patrauisse, aut legitime iusteq; fecisse. cum iudices vero constituti fuerint punitionis æstimatores, rursus eodem modo haud dicendum est ꝙ hæc nõ egerit, sed elaborandum est potius vt ostendat se paruo detrimento aduersarium affecisse, & inuitum deliquisse. Ex his igitur atq; similibus accusando, defendendoq; verba suppeditabimus: reliquum est vt iã quæstionis speciem pertractemus.

Defendendi præcepta.

De Questione. Cap. V.

VT igitur summatim dixerim, quæstio est voluntatem vel rerum verborum ue ad inuicem aut ad aliam dissentiẽtem vitam demonstratio. Oportet autem quærentẽ quærere sicubi aut verbum eius quem quæret, aut actiones aut voluntates inter se discrepant. præceptum vero hoc sit: Considerandum erit in præterito tempore, si cui quis antea amicus cum esset, rursum inimicus, & iterum huic ipsi amicus est

A fectus fuerit, aut aliud quid contrarium, aut quod petulantiam & flagitium ferat, geſſerit, geſturus ue ſit, ſiquando ipſi detur occaſio, quod ante actis rebus eius contrarium ſit. identidem quoque intuere, ſi quid dicendo contrariũ nunc iis dicit. quæ prius ab eo dicta fuerint, aut ſi quid iis quæ dicuntur, aut quę antea dicta ſunt, contrariũ dixerit. Eodemq; modo ſi quid dicere voluit iis contrarium quæ ab ipſo ante dicta ſunt, aut velit opportunitate oblata. identidem vero aſſumendę ſunt etiam ad alia præclara ſtudia eius qui quærit vitæ cõtrarietas. Quærendi ergo ſpeciem ſi hoc pacto tractaris, nullum relinques quæſtionis modum. Harum autem omnium ſpecierum, quas ſuperius partiti ſumus, oportet etiam diuiſim qualibet pro commodo vti, & vna ipſarum proprietates cõmiſcere. hæ nanq; differentias habent maximas. enim vero communis earum eſt adinuicem vſus, & idem qđ & hominum ſpecies patiuntur. hi nanq; partim ſimiles ſunt partim vero diſſimiles tum aſpectibus, tum etiã ſenſibus. Sic autẽ de-
B terminatis ſpeciebus rurſum quibus indigent, communiter enumerabimus, & quomodo his vti conueniat quęremus.

Quæ communia ſunt omnibus generibus. **Cap. VI.**

PRimum igitur & iuſtum, & legitimum, & vtile, & honeſtum, & iucundum, reliquaq; deinceps, quemadmodum ab initio ſum partitus, ſpeciebus omnibus ſunt communia: veruntamen in ſuadendo maxime his vtimur. Secundo autem loco amplificationes extenuationesq; præ cæteris omnibus vtiles ſunt. harum vero vſus in laudem ac vituperationem maxime cadunt. Demum autem probationes ſunt, quibus etſi circa omnes cauſarum partes vtendum eſt, in accuſationibus tamen defenſionibusque quam vtiliſſimæ ſunt. his nanque
C plurimæ controuerſiæ indigent. Sunt præterea & præoccupationes, & poſtulata, & iterationes, & orationes prolixitas, & prolixitatis modus, & breuitas, & interpretatio. hæc enim & his ſimilia ſpeciebus omnibus ſunt communia. Quoniam igitur de iuſtis & legitimis, ac de his ſimilibus prius determinauimus, & eorum vſum enarrauimus, & de amplificationibus quoque extenuationibusq; diximus, iã de aliis declarabimus.

De Probationibus. **Cap. VII.**

VT igitur a probationibus incipiamus, duo ſunt earum genera fiunt enim aliæ quidem ex ipſis verbis & negotiis & hominibus, alię vero appoſitæ ſunt iis quæq; dicuntur, & quæ geruntur. nam icota, & exempla, & coniecturæ, & commentationes, & ſententiæ, & ſigna,

ἐικός, ꝓbabile scilicet, quid,

& argumenta, & probationes ex ipsis verbis & hominibus & negotiis sunt: appositæ autem probationes, testes, iuramenta, & quæstiones existunt. Opus est autem harum vnamquanque probationum intelligere qualis sit, & vnde idonea in eam verba abunde nobis suppetent, & quid demum eę inuicem differunt. εἰκὸς igitur quod probabilem propositionem dicimus, illud est quod cum dixeris auditoribus, in mentibus eius exempla tenent. Dico autem, veluti si quis inquiat velle patriam magnam esse, & necessarios rebus secundis vti, aduersis autem inimicos. atque his similia summatim probabilia videantur. Quilibet enim auditorum qui huiusmodi desideriis teneatur, ipse sibi de hisce deque similibus rebus conscius est. quamobrem hoc nobis in dicendo semper suadendum est, si rei de qua loquimur, conscios auditores perceperimus. hisce enim rebus par est credere eos maxime. Vis ergo probabilis est huiusmodi: ipsum vero in tres distribuemus species. vna quidē est quę eas ꝑturbationes accusando aut defendēdo verbis comprehēdit, quibus hoīes natura afficiunt: veluti si quē aliq floccipēderint, aut timuerīt, aut eādē rē sępissime fecerint, aut iterū voluptate vel dolore vel libidine affecti fuerint, aut cupiditate vacarint. aut diuitiis abūdarint, aut aliam huiusmodi perturbationē siue animis, siue corporibus, siue aliquo illorum sensuū, quibus homines afficiūtur, passi fuerint. hęc nāq; & his similia, quæ cōmunes sunt humani ingenii ꝑturbationes, auditoribus nota sunt. Quæ igitur secundum naturam hominibus fieri cōsueuere, quęq; dicendo comprehēdenda dicimus, sunt huiusmodi. Altera vero probabilis pars est mos, quem pro consuetudine singuli facimus. Tertia vero species lucrum est. nam sæpe lucrandi gratia naturæ vim adferentes, consulto mores inducimus. His autem ita determinatis in suadendo quidem ac dissuadendo demonstrare pro quæsitis oportet, vt hoc negotiū ad quod ipsi exhortamur, vel cui aduersamur, ita sit sicuti a nobis dicitur, vel vt ea quæ huic negotio similia sunt, hoc modo fiāt quo nos dicimus, aut plurima, aut omnia. Contra res igitur hoc pacto probabile est capiendum. Contra homines vero, in accusationibus quidē, si potueris, demonstrabis aduersarium hoc idem negotium sępe antea patrauisse. sin id minus poteris, huic similia demonstrato. ostendere autem elabora, quod hæc facere conducibile ei fuerat. hominum autem plurimi quoniam ipsi vtile omnibus rebus anteponunt, itidem etiam alios omnia gerere huius generа facile putant. siquidem igitur ab ipsis aduersariis probabile capere potueris, ita illud inducito. sin id minus quiueris, a similibus tibi quę homines cōsueuere, inferenda sunt. Dico autem, vt huiusmodi: iuuenis est quem accusas, quæ ii qui id ętatis sunt agūt, hæc ipsum fecisse dicito. Nam pro similitudine etiam, quæ aduersus hunc dicuntur, facillime credentur. Eodemq; modo si eius socios tales ostenderis, qualem hunc esse dicis. Etenim ob eam quæ huic cum illis con-

A suetudo est, videbitur iisdem rebus indulgere, quibus amici solent. Itaque probabile accusatoribus hoc pacto tractandum est. Defensores autem maxime ostendant oportet, vt minime prorsus omnium quicquam antea earum rerum quarum insimulantur, neque ipsi, neque amicorum aliquis, neque ipsorum similium quis vnquam egerit, vtque nihil in iis vtilitatis consequi potuisset. Quòd si liquidũ sit hoc idem te antea patrauisse, causam in ætatem reiicies, & aliquã huiusmodi aliam afferes causam, qua tunc non absurde erraueris, Dic autem nec ea tempestate, dum hæc gesseras, cõduxisse tibi, nec etiam nunc conducere potuisse. Sin autẽ nihil huiusmodi abs te patratum sit: sed ex tuis amicis aliqui talia quædam fecerint, dicẽdum est haudquaquam iustum esse te ab illis calumnia affici. eritque demonstrandum, eorum socios qui tibi consuetudine iuncti sint, & moderatos & honestos esse. sic enim insimilationem ambiguam reddes.
B Quòd si similium aliquos demonstrarint eadem patrauisse, absurdũ esse inquiens, si propterea ꝙ alii quidam deliquisse appareant, creditum eant te eorum aliquid quibus in iudicium arcesseris, factitasse. Siquidem igitur inficiatus fueris haud ea fecisse quorum accusaris, sic te per probabilia respondere oportet. ita nãq; accusationis verisimilitudinem infirmabis. Si vero fateris compellaris, ex multorum consuetudine similitudinem negotiis tuis vindica, quã maxime inquiens vt plurimi vel potius omnes & hoc similia agant, sicuti ẽt abs te factitatum sit. Quòd si hoc demonstrari nequeat, confugiendum est ad casum, & ad imprudentiam, & vt tibi ignoscatur enitendum, omnesq; hominum perturbationes quibus ratione deficimur, complectendæ: hæ autem sunt amor, ira, vinolentia, ambitio, & iis similia. Itaq; iis præceptis probabile pulcherrime tractabimus.

De Exemplis. Cap. VIII.

C EXempla autem sunt res his quę factæ sunt similes, & his de quibus nunc loquimur contrariæ. Iis vero vtendum est, cum quod ipse affirmas, vbi minus verisimile sit, id te perspicuum facturum dicas. nam si minus fidei per probabile pręstatur, vbi didicerint rem aliam ei similem de qua loqueris, ita habuisse vt a te dicitur, magis crediderint verbis tuis. Sunt autem exemplorum duo genera: res nanque partim ratione, partim præter rationem fiunt. quæ vero ratione fiunt, facile creduntur: quæ autem præter rationem, nõ creduntur. Dico aũt sicuti si quis ait diuites esse pauperibus iustiores, adducitque iustas aliquas virorum diuitum actiones, huiuscemodi exempla secundũ rationẽ videntur esse plurimi enim putant diuites pauperibus iustiores. Quòd si quis rursus enuntiet diuitum quosdã ob pecunias iniuriã intulisse, eo vsus exẽplo quod præter rationẽ sit, plane

efficiat, quo locupletibus fidei minus adhibeatur. Identidem etiam, si quis earum rerũ exemplum afferat quæ rationi similes sunt. Quoniam Lacedęmonii quandoq; aut Athenienses freti essent magna sociorum manu, hostes expugnauere, & sic auditoribus suadet socios multos esse faciundos. Huiusmodi ergo exempla secundũ rationem sunt. omnes enim existimant in bellis multitudinem non parum momenti ad victoriam ferre. Si quis autem ostenderet voluerit non hanc esse viuendi causam, earum rerum vtatur exemplis, quæ pręter rationem factæ fuerint inquiens, Vt Athenarum exules cum quinquaginta primum viris dũtaxat, & tribu assumpta etiam aduersus eos qui admodũ plures in vrbe fuerant quãquam Lacedęmoniis sociis vtebantur, bello in vrbem rediere. Thebani autem Lacedæmoniis atque omnibus prope Peloponesiis in Bœotiam impetum facientibus, hi soli ad Leuctra commisso prælio, Lacedæmoniorum vires perfregere. Diom vero Syracusanus cum militibus tribus millibus Syracusas nauigans, Dionysium longe maiore vi fretum debellauit. Itidem autem & Corinthii cum in Syracusanorum auxilium nouem triremibus issent, Carthaginẽses qui centum & quinquaginta nauibus in Syracusanorum portus applicuissent, atque vrbem omnem præter arcem haberent, nihilo tamen minus expugnauere. Summatim vero hæc atque iis similia, quæ præter rationem sint gesta, ea in consultationes improbare cõsueuere quæ pro ratione fiunt. Exemplorum igitur natura est huiuscemodi. Iis vero vtroq; modo vtendum est. Nam cum res quæ ratione fiunt dixerimus, ostendemus vt plurimum hoc pacto negotia perfici. Cum autem quæ præter rationem fiunt loquimur, afferemus quæcunq; te meritate vidẽtur facta, rectissimo fine conclusa. Cum aduersa autem hæc dixerint, oportet ostendere hæc perinde ac fortunato casu aliquo accidisse: eritq; dicẽdum eiusmodi res quã rarissime cõtigisse: quæ vero a te narrarentur, quã sæpissime. Exemplis igitur ita vti conuenit. Enimuero cum ea quæ nulla ratione sunt facta, in medium attullerimus, opus est eorũ quam plurima cõplectamur, dicamusq; nihil ea magis quam hęc fieri consueuisse. Exemplis vero non ex iis solum, verumetiam ex contrariis est vtendum: sicuti si ostenderis auare quosdam vsos sociis, & propterea ipsorum solutam amicitiam, & afferas, Nos vero si æqualiter ac pro cõmodis erga ipsos rem gesserimus, societatem multum temporis conseruabimus. & iterum, si quos alios, quoniam imparati descendissent in bellum, deuictos superatosque ostendas, ita dixeris, si instructi bellum aggredi voluerimus, meliores certe spes de victoria habuerimus. Multa vero assumes exempla tum ex præteritis, tum etiam ex instantibus negotiis: plurimæ nanque res partim similes partim dissimiles inuicem sunt. quam ob rem ob id causæ exemplis abũdabimus, & quæ ab aliis dicũtur, haud difficile refellemus. Exemplorum ergo genera, & quomodo iis vti oporteat, & vnde

multa capienda sunt, ex antedictis cognoscere possumus.

De coniecturis. Cap. IX.

Coniecturę autem sunt, quęcunque his cerebus de quibus omnis habetur dictio, repugnarint, & quibus ipsa sibi oratio aduersatur. auditorum enim plurimi iis contrarietatibus, quæ dicendo agendo ue contingunt, coniectant sani inesse nihil neque in dictis, neque in factis quidem. Multas autem capies coniecturas, intuens siue ipsa, siue aduersarii contradicit oratio, siue res ipsa est dictioni contraria. Coniecturæ igitur huiusmodi sunt, & ita vti vbertim poteris.

De Comentationibus. Cap. X.

B Commentationes vero sunt non eæ modo quę orationi atque negotio aduersantur, sed & aliis rebus omnibus. Assumes autem multas, easque tractabis, quemadmodum in quærendi specie dictum est. Considerabis etiam sicubi ipsa sibi dissentit oratio, aut si gesta negotia iustis, aut legi, aut vtili, aut honesto, aut possibili, aut facili, aut probabili, aut mori dicentis, aut rerum consuetudini aduersatur. huiusmodi igitur commentationes sunt contra aduersarios assumendę. His vero contrariæ pro nobis dicendæ sunt: quippe qui ostendamus & negotia & verba nostra iniustis, & ex legibus, & inutilibus, & improborum hominum moribus, & summatim iis qui nequam censentur, maxime aduersari. Oportet autem harum singulas breuiter & nominibus quam paucissimis eloqui. Commentationibus igitur hoc modo copiosissime vti, optimeq; poterimus.

C

De Sententia. Cap. XI.

Sententia vero (vt summatim dicam) est aduersus res omnes opiniones proprię declaratio. Sententiarū autem duo genera sunt: alterum quidem credibile, alterū vero incredibile. Cum ergo credibile dixeris, nullæ sunt reddendæ causæ. nam neq; quod dicitur ignoratur, neque non creditur quidem. Cum vero incredibile dixeris, causæ paucis sunt dicendæ, vt & dicacitatē & incredulitatem effugias. Sententiæ autem eæ semper afferendæ sunt, quæ sint rebus præsentibus quam consentaneæ: ne quod dicitur, inconcinnum, violentum ue appareat. Eas autem multas faciemus, aut ex propria natura, aut ex superlatione, aut ex similitudine. Sententię autem ex propria natura huiusmodi sunt. Nemo mea sententia rerum imperitus grauis

Sentētię ex propria natura.

imperator esse potest. Altera autem talis est. Prudentium virorum certe est ex rerum præteritarum exemplis operam dare, vt inconsulta effugiant errata. Ex propria igitur natura hiusmodi sententias faciemus. Ex superlatione vero tales. Acerbiora mihi videntur fures quam latrones admiterre. nam hi clanculũ: hi vero palã pecunias eripiunt. Sententias igitur ex superlatione hoc modo multas faciemus. Ex similitudine autem sunt huiusmodi. Qui pecunias auferũt, idẽ faciunt mea sententia, quod hi solent qui vrbes produnt, vtrique enim crediti iniuria credentes afficiunt. Alia vero huiusmodi est. Videntur mihi aduersarii tyrrannos plane imitari. nam etiam illi, quatum ipsi rerum iniurias aliis faciunt, pęnas dare indignum putant: quæ autẽ aliis crimini dant, vehementissime horum causa illos cruciant. & hi si quidẽ ipsi aliquid mihi debent, haud reddunt: si quid vero iis ego debeo, & id fœnora restitui sibi dicere arbitrantur. Sententiis igitur ita tractando affactim abundabimus.

Ex superlatione.

Ex similitudine.

De Signo. *Cap.* XII.

Signum vero est alterius aliud, non quod uis cuiusuis, neq; omnis omne, sed quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post fieri consueuerit. Est autem signum, & factum, non facti solum, sed & non facti. identidẽ vero & non factum non solum non facti, verum & facti. Signa vero efficiunt alia quidem opinionem, alia vero scientiam. Id autem pulcherimum est, quod scientiã efficit: secundo autem loco quod opinionem maxime verisimilem operatur. Signorũ autem copia nobis vbertim erit (vt summatim dicã) ex eorum singulis quæ dicuntur, quæ geruntur, quæ videntur, pro vnoquoq; assumẽdo tum ex magnitudine tum ex paruitate eorum quæ nobis mala bona ue contingunt: item ex testimoniis, ex testificatis, ex nostris, ex aduersariorum fautoribus, ex ipsis illis, ex prouocationibus, ex temporibus, ex aliis multis. Hinc igitur signorum multitudine abundabimus.

De Argumento. *Cap.* XIII.

Argumentum autem est (sic enim Elenchon interpretamur) quod aliter habere non potest, atque ipsi dicimus. Assumitur autem ex natura necessarii, vt nos dicimus, aut aduersarius: & ex iis quæ natura fieri aut possunt, aut non possunt, sicut aduersarii dicunt. Natura igitur necessarium est, sicuti viuos cibis indigere, & iis similia. Vt vero nos dicimus, necessarium est affectos verberibus ea confiteri quæ cædentes iusserint. Natura autem fieri non potest puel-

B Ilum argenti tantum furto subripuisse, quantum ferre nequeat, & id ferentem abiisse. Vt autem aduersarius dicat, fieri non poterit, si quidem dixerit quibus temporibus Athenis debiti tabellas nos fecisse: ipsi autem possumus auditoribus demõstrare, vt ea tempestate ad aliam quandam vrbem aberamus. Argumenta igitur ex iis atque similibus faciemus. Prorsus vero & ex ipsa conditione, & ex negotiis,& ex aliis probationes omnes transegimus. Consideremus etiã quid item inuicem eæ differunt.

De Probabili, & differentiis supradictorum. *Cap.* XIIII.

PRobabile igitur ab exemplo hoc differt, ꝙ probabilis ipsi auditores notionem habent, exempla vero ex contrariis & ex similibus fieri possunt. coniecturæ autem B solum ex dictionibus actionibusq; contrariis constãt. Verum commentatio a coniectura hanc habet differẽtiam, ꝙ coniectura quidem circa dictionem actionemq; contrarietas quædam est, cõmentatio vero & circa reliquas species contrarietates excipit: aut ꝙ & coniecturam non est in nobis assumere, nisi circa res & verba repugnantia quędam fuerit, commentatio vero e multjs locis trahi dicendo potest. Sententiæ autem a commentationibus differunt, ꝙ eæ solum ex contrariis constant: sententias vero & cum repugnantiis & simpliciter ipsas secundum sese ostendere possumus. Signa autem a sententiis & ab omnibus antedictis hanc habent differentiam, ꝙ reliqua quidem omnia opinionem faciunt apud auditores: signorum autem quædam vt etiam perspicue hi cognoscant efficiunt. item ꝙ ex reliquis nequaquam contigerit, vt ipsi plurima suppeditare posſimus: signa vero plurima facile queunt C fieri. Item & argumentum a signo hanc habet differentiam, ꝙ signorum quidem aliqua opinionem duntaxat faciunt apud auditores, argumentum autem omnem veritatem iudices edocet. Verborum igitur rerumque probationes eiusmodi sunt: & vnde his abundemus, quidq; inter se differunt, possumus ex antedictis cognoscere: quæ aũt opponuntur eis, sigillatim percurramus. Opinio ergo dicentis est suam aduersus negotia declarare sententiam. Opus autem est earum se rerum de quibus orationem habuerit, peritum esse ostendat, demonstretque sibi conducere non mediocriter vt veritatem de his loquatur: aduersarium vero demonstret nullam prorsus de quibus contra enuntiet, tenere peritiam, opinionemq; identidem ostendat. Sin hoc fieri nequiuerit, dicendũ erit solere etiã rerum peritos errare nonnunquã. Si hoc aũt dici nequeat, dicetur perniciosum aduersariis esse de hisce rebus veritatẽ loqui. Itaq; hoc mõ dicẽtis opinionibus vtemur, & nostra asserendo, & aduersariis contradicẽdo.

De Testimonio & Testibus. *Cap.* XV.

TEstimonium vero est rei cognitæ voluntaria confessio. Necesse autem est aut verisimile testificatum esse, aut non verisimile, aut ad credendum ambiguum. Eodem quoque modo testem aut probabilem, aut improbabilem, aut ambiguum esse. Cum ergo testificatum verisimile fuerit, & testis verax, testimonia epilogis minime indigent, ni fortasse decoris gratia, vel sentētia, vel commentatione vti paucis volueris. Cum testis autem suspectus fuerit, demonstrandum erit vt neque gratia neque cruciatu neq; lucro aliquo hic mendacii quicquam testificaretur. Docendum est etiam neque conducere quidem mendosum testimonium, nam & vtilitates paruas esse, & argui difficillimum: præsertim cum deprehensum non solum argento, verum & gloriæ, & perfidiæ pęna leges plectendum volunt. De testiū igitur fide ita loquemur. Ii autem qui testimonio contradicunt, oportet testis moribus detrahant, si improbus fuerit, aut testificatum quærendum esse dicant si minus probabilitatis habuerit, aut horum vtrique contradicant, & in vnum omnia aduersariorum vitia flagitiaque congerant. Considerandnm est etiam an testis ei cui testimonium dicit, amicus est, aut si secum negotii alicunde est particeps, aut si ei quem contra testificatur, inimicus est, aut pauper. hi etenim alii gratia, alii cruciatu, alii lucro mendacii suspicioni obnoxii testificādo existunt, & falsorum testium legem de his legum latorem tulisse inquiemus. Proinde absurdum esse dicemus, quibus legumlator non crediderit, iudices qui secundum leges iudicare iurati sunt, testibus ipsis credant. Hoc igitur modo testiū fidem infirmabimus. Poterimus autem & testimonium imprudentibus aduersariis nostris subducere, hoc pacto: Dic mihi o Callicle testimonium. Per Deos immortales nullo modo sum dicturus. nam ne prohibente hæc gesta ab hoc sunt. & ob id in ferenda sententia falsus testis falsi testimonii pęnæ non erit obnoxius. Cum igitur testimonium subducere nobis conduxerit, sic eo vtemur. quòd si aduersarii tale quid fecerint, demonstrabimus eorum versutiam, & scriptis testimonium dicere iubebimus. Quomodo igitur & testibus & testimoniis vti conueniat, ex his sciemus.

Quo mō testibus contradicēdum.

De Quæstione. *Cap.* XVI.

QVestio vero est inuita conscii hominis confessio. Cum nobis igitur vtile fuerit eam vehementem efficere, dicendum erit vt priuatim quidem homines de valde necessariis, ciuitates autem de maximis rebus ex quæstionibus probationes capiunt, quodque certior testibus est quæstio. nam testibus mentiri conducit sæpe: quibus autem

D quæstiones admotæ sint, veritatem loqui plurimum vtilitatis affert. sic enim cruciatu celerime liberātur. Cum vero quæstiones improbare volueris, primum quidem dicendum erit vt quęstionibus cruciati, iis a quibus traditi sunt, hostes fiunt, & propterea nonnihil in heros mentiuntur: deinde quòd quærentibus plerunque non vera confitentur, quo maturius doloribus sese eximant. Erit etiam demonstrandum nonnullos liberos homines, quò celerius supplicium effugerent, aduersum semetipsos tormentis affectos ementitos. Quamobrem magis consentaneum esse seruos aduersus dominos, quò suum effugiant cruciatum, ementiri, quam multos dolores & corporibus & animis tolerare, quò cęteri nihil mali patiantur, vbi mentiri ipsi voluerint. Questiones igitur ex his atque horum similibus probabiles & improbabiles constituemus.

De Iureiurando. *Cap.* XVII.

B IVsiurandum est cum diuina veneratione dictio probationis expers. Cum igitur augere ipsum voluerimus, ita dicendum erit. Nemo certe peierare vellet, cum diuini supplicii metu, tum decoris apud homines. eritq; subdendum, latere homines posse, Deos autem non posse. Cum aduersarii vero ad iusiurandum confugerint, si extenuare id voluerimus, demonstrandum erit eorundem esse hominum vt male agant, & peierare non curent. nam qui facinorosus Deos latere putat, hic neque peierans supplicium se ire sortitum putat. Et iusiurandum quidem eodem modo, quo etiam reliqua antedicta tractauimus, plane dicendo nobis suppetere. Summatim autem omnes probationes, quemadmodum proposuimus, iam percurrimus, dedimusq; non eam vim solum, quam earum quælibet haberet, verum-
C etiam quid inter se differunt, & quo pacto his vti conueniat, ostendimus. Nunc aūt edocebimus de reliquibus partibus, q̃ & triū spērum sunt, & in omnem orationem plurimū decoris & vtilitatis adferūt.

De Præoccupatione. *Cap.* XVIII.

PRæoccupatio igitur est, qua & auditorum existimationes, & eorum qui contradicturi sunt verba pręuenientes, obuias difficultates remouebimus. Auditorum autem existimationes hoc sunt modo præoccupandæ. Admirantur aūt aliqui fortasse vestrum, q̄ ipse iuuenis ita de rebus magnis verba facere aggressus fuerim. & rursum. Nemo sese mihi difficilem obuiam offerat, quòd de his sim vobis rebus consultaturus, de quibus alii quidam au iacter apud vos eloqui cunctantur. Quæ igitur moleste auditores laturi sunt, sic In deliberatiuo genere.

præoccupando, causas feras oportet, quibus recte facere consultan D
do videare vt pote qui demonstres oratorum inopiam, periculorũ magnitudinem, aut publicam vtilitatem, aut aliã huiusmodi causam qua auditorum indignationẽ soluturus sis. Quòd si nihilominus auditores turbentur, breuiter dicendum est, vel tanquam in sententiæ velut in commentationis figura, quarum omnium absurdissimum venire quidem tanquam ea hisce de rebus consulturos quæ optima sint. nunc autem quando quidem volunt eos audire qui sententiam dicunt, arbitrari pulchre consulere posse. & rursum honestum est, aut ipsos assurgentes sententiam dicere, aut dicentes audire quæcunque ex suffragiis facere ipsi censuerint. Deliberatiuo igitur in genere sic

In iudiciali. est & præoccupationibus vtendum, & tumultibus occureudum. In iudiciali autem preoccupationibus vtemur, quemadmodum etiam in prædictis. Occurremus autem tumultibus, si quidem in orationũ principiis fiant, hoc modo. Non ne igitur absurdum est legumlatorem quidem iussisse duas orationes aduersariorum cuique reddendas, vos autem iudices ex lege iudicare iureiurando adstringi, deinde ne vnam quidem orationem audire velle, & eam quidem orationem quæ tantum consilii vim habet, vt in ea audienda rectissime sitis sententiam laturi: vos autem in his adeo negligentes esse, vt cũ neq; ipsa dictionum initia pertuleritis, iam omnia accuratissime didicisse existimetis? & alio modo, qui non absurdus est. Legumlatorem quidem in pari sententiarum numero imperare reo victoriam dari: vos autem vsq; adeo contra de iis sentire, vt neq, insimulationi reos respondentes audiatis. & illum quidem ob maius reorum periculũ hanc ipsis prerogatiuam atq; priuilegiũ inferendis sententiis impartiri: vos autem contra iis qui vllo sine periculo accusatum veniũt neque contentiosos neque pertinaces esse: eos vero qui cum metu periculoque criminibus respondent, clamoribus corripere atque perterrere? Si quidem igitur in orationum initiis turbæ fiant, hoc pacto erit iis occurrendum. Quod si quid in dictionis progressu dicentem turbauerit, si quidem pauci quidem id agant, erunt hi corripiendi, dicendumque ipsorum prefecto esse iustitiæ, vt sese nunc ad audiendũ præstent, ne aliis recte iudicandi impedimento sint: cum vero audierint, vt tunc quicquid libuerit faciant. Sin multitudo omnis tumultuetur, non ipsos iudices, sed ipsum te corripias oportet. nam si illis molestus fueris, iram in te contrahes. si te vero accusaris, ac dixeris deliquisse. vt veniam consequare facile prestabis. Opus est etiam iudices deprecemur, vt nos dicentes benigne audiant, & quarum rerum clam sententiam sunt laturi, iam perspicuum mentem ponãt. Vt autem breuiter complectamur, turbis summatim occurremus vel sententiis, vel commentationibus, ostendemusque perturbantes aut iusto aut legitimo aut publico vtili aut honesto repugnare. ex hisce nanque maxima fit vt auditores a tumultibus acquiescant. Quomo

A do igitur præoccupationibus apud auditores vtendum sit, & quo pacto turbis occurrendum, ex antedictis cognoscemus. Quæ autem ab aduersariis verisimiliter dici poterunt, rursum quomodo preuenienda sunt demonstrabo. Forteque suam deflebit inopiam, cuius non ego quidē, sed huius mos erit causa. Et rursus, Audio ipsum et hoc illudque dicturum. In superiore ergo oratione, quæ aduersarii dicturi videantur, & sic præoccupando & soluere & infirmare oportet. etenim tametsi firmissima sunt quorum insimulantur, non itidē magna iis qui iam antea audierint, videntur. Quòd si secundæ in dicendo partes nobis datæ fuerint, & aduersarii quæ dicturi sumus præoccuparint, ea rursum contra anticipando, ita a nobis soluenda sunt. Hic autem nedum multa de me mētitus apud vos fuerit, sed certo sciens sese a me redargutum iri, meam orationē occupando calumniæ dedit, ne ea quam oranti sibi præstiteratis, in me audiendo atten-
B tione sitis: vel ne ipse orationem habeam apud vos ob eam quam hic de me prius calumnia habuerit. sed plane puto oportere vos meā dictionem ex me ipso potius quam ex aduersario meo cognoscere: & si hæc ab eo sunt prius dicendo insimulata, quas non mediocres dixerim esse coniecturas, eum nihil nunc sani dictitare. Vtitur autem & Euripides in Philoctete pulcherrime hac specie hoc modo. Dicemus ipsi, licet & hic nostram putet iam perdidisse dictionē, suggerens iniuriam fecisse. verum ex me meas res disce, sese pandet hic de se loquens. Quemadmodum igitur præoccupationibus & erga iudices, & erga aduersarios sit vtendum, ex his sciemus.

Quomodo preoccupanda, q̄ ab aduersarijs dici possunt.

De Postulatis. *Cap. XIX.*

C POstulata vero in orationibus sunt, quæ ab auditoribus oratores postulant. horum autem alia sunt iusta, alia vero iniusta. Iustum quidem postulatum est, per quod iis quæ loquimur, attentionem præstari. ac benigne audiri petimus. Iniustum vero quo secundum leges nos iuuari, ac nihil præter leges in nos decerni, & casibus ignoscendum postulamus. Si quidem postulatum præter leges fuerit, iniustū: si vero secundum leges fuerit, iustum dicitur. Postulata igitur sunt huiuscemodi: ipsorum autem differentias diuisimus, quò & iustū & iniustum postulatum dignoscentes, non inepte iis vti possimus, & ne nos aduersarii lateant, cum iniustum quicquā a iudicibus flagitant. Et de iis quidem & ex antedictis scire poterimus.

De Iterratione. *Cap. XX.*

ITeratio autem est breuis admonitio. Ea vero vtendum est tum circa partium tum circa totius orationis exitum. Iterabimus autem

ſummatim, vel ratiocinando, vel interrogando, vel enumerando, vel eligendo. Ipſorum autem vnumquodq; quale ſit demonſtrabo. Ratiocinari igitur eſt huiuſmodi. Ambigo autem ipſe quidem quid hi fecerint, niſi vos plane antea reliquiſſent: arguebatur autem aduerſus hanc vrbem noſtram cum exercitu proceſsiſſe: nihil vero eorum vnquam quæ ſpopondiſſent, factitarunt. Itaq; ratiocinari eſt huiuſmodi. Enumerare autem tale eſt. Demonſtraui autem ipſos qui priores ſocietatem ſoluere, qui primum nos ſunt adorti, quo tempore aduerſus Lacedęmonios bellum gerebamus, quiq; maxime ſtuduere vrbem noſtram in prædam vertere. enumerare igitur eſt huiuſmodi. Ex electione autem admonere eſt huiuſmodi. Recordari oportet contigiſſe nobis, vt poſteaquam ſocietatem cum iis iniuimus, nihil vnquam mali ab hoſtibus paſsi ſumus. Nam cum ſæpe numero nobis auxilio veniſſent, Lacedæmonios, qui noſtrum agrũ deuaſtarent, propulſarunt: multas etiam pecunias etiam hoc tempore ad nos deferunt. ex electione igitur hoc modo admonebimus. Ex interrogatione vero hoc modo. Libenter autem ex iſtis quærerem, quid vobis pro conuentis haud ſoluunt. neq; enim indigentes ſe dicere audeant, quippe qui tantum pecuniarum ex hoc ſolo quotannis accepiſſe demonſtrentur. Neq; dixerint quidem multum ęris circa rempubl. conſumpſiſſe. prorſus enim minores impenſas, quã reliqui omnes inſulani pertulere. ex interrogationibus igitur hoc pacto tractabimus. Ex ironia vero, quã tum ſimulandi tum diſsimulandi cauillationem vocamus, eſt cum aliud dicimus, & aliud dicere ſimulamus. Eius autem forma ſit huiuſmodi, vt in antedictis breuiter commorando perſiſtam. Nequaquam vero dicere oportet, mea ſnĩa, vt hi qui multa ſe bona factitaſſe prædicant, malis plurimis ciuitatem affecerint: nos vero qui ab iis ingratitudinis carpimur, & iis auxilio ſæpe fuerimus, & iniuriam nemini intulerimus. Cum igitur aliquid ſimulamus omittere, eo quod breuiter dicimus, hoc pacto admonemus. Res vero contrariis nominibus appellare ita fit. Hi quidem probi viri multorum malorũ ſocii extitere, nos autem ignaui plurimorum fuimus bonorum authores. Ex iis igitur breuiter admonentes iterationibus vtemur, & circa ſingularum partium, & circa totius orationis exitum.

De Facetiis, prolixitate orationis, breuitateq;, ac earum medio. Cap. XXI.

VNde autem facete dicendum, & pro arbitrio orationis prolixitate vtendũ ſit, rurſus exponemus. Hic igitur facete dicendi locus eſt, ſi quidem commentationes totas medias ue dixerimus: ita vt quod reliquũ eſt, medium auditores ipſi comprehendant, quo locis

&

& sententiis vti conuenit . Opus est autem in totam orationem facetias hasce dispartiamus, verbaque commutemus neq; easdem semper, in eandemq; sententiã frequẽtes afferamus: & hoc pacto nostra comis apparebit oratio : Qui vero dicẽdi prolixitate vti voluerit, opus est rem diuidat, & quæ qualibet in parte insint, quamq; naturã sapiant, edoceat, eorumq; vsum omnem tum proprium tum communẽ, & ipsas causas enarret . Quòd si lõgiorem quoq; voluerimus orationem efficere, pluribus nominibus circa singula vtendum est: eritque singulis in orationis partibus iterandum, & iterationem ipsam paucis absoluendum: in fine vero orationis hæc omnia. de quibus sigillatim dixeras, cõgestim ponas, ac de rebus omnibus dicas conuenit. Hoc igitur modo prolixiores reddi orationes poterunt. Qui autem dicendi voluerit breuitate vti, oportet totum negotium vno vocabulo complectatur, & hoc maxime quod in ipsa re breuissimum insit. Opus est etiam paucis vti copulis, plurima vero coniun
B gere: nominibus ita vti, vt vna dictio duabus seruiat rebus : eritque frequens illa iteratio e partibus amouenda, & in orationum dũtaxat finibus iterandum . Et hoc quidem modo breues poterimus orationes efficere . Quod si mediocritate vti in dicẽdo volueris, partium maximas deligens, de hisce verba facias oportet . Est etiam mediis vtendum nominibus, quæ scilicet neq; lõgissima, neq; breuissima neq; multa de aliqua vna re sint, sed mediocria potius . Oportet & epilogos ex intermediis partibus neq; omnino auferri, neq; vbique rursum inferri. sed quæ maxime auditoribus nota esse volueris, in iis maxime ad finem iterationibus vti cõuenit. Ex hisce igitur quandocunq; libuerit prolixitate vti in dicendo qbimus . Quòd si facetam volueris orationem scribere, permaxime tibi obseruandũ est vt verborum mores hominibus similes quas reddere . Id autem efficies, si qui magni, qui curiosi, qui mediocres sunt mores, consideraris. De
C iis igitur poteris hac via cognoscere. De nominum vero cõpositione iam declarabimus, est enim etiam hoc apprime necessarium .

De Nominum compositione *Cap.* XXII.

PRimum igitur figuræ nominum sunt tres, simplex, composita, & trãslata. Eodem etiam modo positiones sunt tres. vna quidem quę in vocalem connexionibus terminat, & a vocali incipit. secunda vero quæ a muta incipiens, in mutam desinit. tertia autem quæ mutas vocalibus iungit. Item ordines sunt quatuor quorum vnus similia nomina aut inuicem collocat, aut dispergit: alius vero qui eisdem rationibus vtitur, aut inuicem mutat: tertius vero qui vno multis ue nominibus rem appellat : quartus autem ordo est, quo gesta nego-

tia nominamus aut præterimus. Quo autem pacto pulcherimæ orationis filum texendum ſit, nunc edocebimus.

De filo Orationis texendo. *Cap.* XXIII.

PRimum quidem interpretationem ipſam in duas partes diſtribuere, deinde conuenit dilucide dicere. In duas vero partes interpretationem diſtribuimus hiſce modis. vno ꝙ ipſe poteſt & hoc & aliud. ſecundo ꝙ hic quidem haud põt, alius aũt poteſt. tertio ꝙ hic & hoc & aliud poteſt. quarto ꝙ neque ipſe neq; alius poteſt. quinto ꝙ ipſe quidem poteſt, alter vero non poteſt. ſexto ꝙ ipſe quidem alterũ poteſt, alius vero non poteſt alterum. horum aũt vnumquodq; ex hiſce perſpicies. Quòd etenim ipſe poteſt & hoc & aliud, huiuſmodi eſt. Ego autem non hárum duntaxat rerum author vobis extiti, verum & Timotheo, qui aduerſus vos eſſet expeditiones ducturus, impedimento fui. Quòd vero hic nõ poteſt, alter autem poteſt, tale eſt. Ipſe quidem non potis eſt qui pro vobis legatione fungatur: hic vero qui Spartiatarum ciuitati amicus eſt, facillime apud eos quæ vultis queat efficere. Quod hic aũt poteſt & hoc & aliud, eſt huiuſmodi. Nõ autem in bellis ſolum hic ſe robuſtiſsimum & fortiſsimum præſtitit, ſed & cõſiliis ciuium cedit nemini. Quod autem neq; ipſe neq; alius poteſt, tale eſt. Neq; ipſe parua munitus manu hoſtes queat, neq; alius quiſquam ciuium expugnare. Quod vero ille poteſt, ipſe autem nequit, eſt huiuſmmodi. Nempe hic corporis valet viribus: ego vero ſum corpore imbecillus. Quòd autẽ ipſe aliud poteſt, ille vero non poteſt aliud, huiuſmodi eſt quidem. Ipſe qui clauo & gubernaculis præſim valeo, hic autem neque qui remo vtatur potius eſt. Figuras igitur interpretandi in duas partes facies, hoc modo. omnibus in rebus idem modus ſeruandus eſt. Quibus autem rebus dilucida tua reddatur oratio, id rurſum eſt conſiderandum.

De Oratione dilucida. *Cap.* XXIIII.

PRimum igitur quodcunque dixeris propriis ſuisq; nominibus appella: & quicquid ambiguum fuerit, euitato. Caueas etiam oportet ne vocales deinceps ponas. Aduertendum eſt præterea vt quos articulos vocant, opportune & apte loces. Item conſideres opus eſt ne confuſa ſit, neq; perturbata nominum compoſitio. talis enim oratio & obſcura eſt, & cognitu difficilis. Coniunctionibus vero qualcunq; ante dixeris, conſequentes reddito copulas. coniunctiones autem coniunctionibus reddere ita fit: ego quidem ad quid temporis dixeram, affui. tu autem quando te venturum dixeras, non ve-

A nisti. Item cum eadem coniunctio consequens sit, tu etenim & illorum author extitisti, & horum author ipse tu. De coniunctionibus igitur dictũ est, ex quibus licet & reliqua quæq; coniectari. Ipsa vero nominũ structura neq; confusa neq; perturbata fieri debet & cõfusa quidem est huiusmodi, sicuti cum dixeris: Graue est hunc verberibus afficere. nam obscurum esset qui esset cædens. ꝙ si ita dixeris, graue est hunc verberibus ab hoc affici, perspicuam reddes orationẽ. structura igit̃ nominũ confundere tale est. Vt aũt aduertas quo pacto articuli ipsi tẽpestiue apteq; addantur, ex hisce tibi liquidũ fiet, οὗτος ὁ ἄνθρωπος τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἀδικει. hic ipse homo hunc ipsum hominem iniuria afficit. nunc enim interiecti articuli dilucidam faciunt dictionem, exempti vero obscuram apud Græcos efficient. Contingit autem & aliquando contrarium. Quæ igitur in articulis seruari conuenit, huiusmodi sunt. Vocales autem iuxta inuicem ponẽdæ non sunt, nisi aut aliter obscura reddatur oratio, aut replicatio quæ-
B dam, alia ue segregatio fiat. Ambigua vero fugere ita quibimus. quędam nomina diuersis seruiunt rebus: sicut ludus quem ludimus, & ludus schola. oportet autem in huiusmodi nominibus semper id complectamur, quod proprium est significatum, & dilucide quidem in nominibus, si hæc fecerimus, loquemur: ex superioribus vero præceptis in duas partes interpretationes distribuemus.

De Contentionibus. *Cap.* XXV.

DE contentionibus autem, & comparibus, & similiter cadentibus iam dicere aggrediamur. nam & his quoque nobis opus erit. Est igitur contentio quæ contrarium nomen simul & vim oppositis rebus habetur, aut horum alterum. Quæ igitur contrarium nomen simul
C & vim habet, huiusmodi esse poterit. Non enim iuris est hunc meis rebus vsurpando locupletari, me vero meis priuatum rebus pauperie ita premi. Contentio vero nominibus solis erit huiusmodi. det enim locuples ac felix pauperi & egeno. Vi autem contentio hæc sit: Ego quidem hunc aduersa valetudine laborantem curaui, hic autem mihi maximorum author malorum extitit. nam hoc loco non in nominibus, sed in ipsis rebus contrarietas est. Quæ ergo & vi & nomine contentio fuerit, ea erit longe pulcherrima, reliquæ vero contentiones duæ sunt.

De compari. *Cap.* XXVI.

COmpar autem est, quando duæ pares enunciantur clausulæ. Pares aũt esse poterunt multæ etiam paruę clausulæ paucis magnis, & pares magnitudine paribus numero. Figurã vero habet

compar huiusmodi aut propter pecuniarum inopiam, aut propter belli magnitudinem. hæ nanque clausulæ neque similes neque contrariæ, sed tamen inuicem partes sunt.

De similiter cadente. Cap. XXVII.

Similiter vero cadens est quod compari quidem maius est. non enim pares solum clausulas, verũ & similes & similibus efficit verbis. est autem huiusmodi, quantum te docet orationis imitatio, tantum adsit delectationis machinatio. Maxime vero similes fieri oportet exitus dictionum iis nanque vel in primis efficitur similiter cadens. Similes aũt dictiones sunt ex similibus syllabis, in quibus plurimæ literæ eædẽ sunt: sicuti militibus nullis valet, & viribus multis caret. quæque vero extra artẽ posita sunt, ea vltro idipsum demonstrabunt. Sed de his hactenus satis. etenim iustum & honestũ & vtile, reliquaque & ipsa quæ sunt tenemus, & vnde his affluamus, ex antedictis plane cognoscimus. Eodem autẽ modo quę sint amplificationes extenuationesque, & ex quibus hæ locis desumantur intelligimus, identidem vero & præoccupationes, & postulata ab auditoribus, & iterationes & facetias, & orationum prolixitates, & ipsius interpretationis structuram omnem scimus, quas ob res cõmunem omnium specierum vim atque differentiam, ipsarumq; vsum omnem si ex antedictis tenuerimus, assuefecerimus facile nosmetipsos qui his omnibus pro artis præceptis exercitati abundemus, & adiumenti ex ipsis plurimum tum dicendo tum scribendo consequamur. Igitur pcepta causarum hoc pacto accuratissime per partes distribueris. Vt autem pro vnaquaq; specie ad humani corporis effigiem verba locari conueniat, & quæ sint circa orationis partes obseruanda, & quo modo hisce partibus sit vtendum, rursum ostendam. De exordiis igitur dicendum est prius, ea vero septem speciebus communia sunt, & omnibus in negotiis congrue dici poterunt.

De Exordiis in Deliberatiuo causarum genere. Cap. XXVII.

Exordium est (vt cõpendio dixerim) oratio quædã quæ rebus iis de quibus reliqua futura est dictio, summatim expositis, auditorum animos ad attentionem idonee, & quoad fieri dicendo potest, ad beneuolentiam nobis comparat. hæc enim per exordium pręstari conuenit. Quomodo autem eo vtamur, primum quidem deliberatiuo in genere, & in suadendi specie ostendam. Cum rem igitur auditoribus proponere, ac liquidam facere voluerimus, fieri poterit hoc

Docilitas.

A modo. Surrexi, vt quo pacto pro Syracusanis bellandum sit consulam. vel hoc modo. Surrexi, vt quid sentiam dicam, qui non deceat nos Syracusanis auxilium ferre. Hoc igitur modo summatim rem exponemus. Qui vero ad attentionem exhortemur, scire ex hisce poterimus, si nos ipsi animaduerterimus quibus & verbis & rebus ad audiendam sententiam attenti sumus. Nempe his sumus attenti, cũ de magnis vel terribilibus vel ad nos pertinentibus rebus consultamus, aut cum orantes ipsi demonstraturos se dixerint iusta illa esse & honesta & vtilia & facilia & vera, ad quæ nos gerenda exhortantur, aut cum nos rogauerint se attente audiamus. Quemadmodũ igitur ipsi aliis solemus ita & nos, si quæ ex præmissis commodissima in præsentem rem fuerint delegerimus, eaque auditoribus perspicua reddiderimus, eos nobis attentos faciemus. Ad attentionem igitur ex his auditores exhortamur. Beneuolentiam vero comparabimus, B si considerauerimus primum quo in nos animo ipsi sint, beneuolo ne an infesto, aut neque bono neque malo. Si beneuoli ergo fuerint, de beneuolentia dicere superuacaneum cedat. Verum si omnino id facere voluerimus, oportet paucis cum dissumulatione quadam id fieri, hoc modo. Quanta sit mea in hanc vrbem beneuolentia, vt quæ sępenumero suasu meo quæ factu essent vtilia gesseritis, & qua me præterea ad communia cõmoda præbeo iustitia, quippe qui publicarum magis quam priuatarum mihi rerum habendam rationẽ censuerim, nequaquam a me dici opus existimo. hoc enim vobis perspicuum est & cognitum, vero quòd & nunc, si fidem adhibere mihi volueritis, consuletis in rem pulcherrime, hac de re vt vos edoceam dabo operam. Hoc igitur modo eos qui bono sunt in nos animo, in consultationibus beneuolentiæ admonebimus. si vero auditores neque nobis infesti sunt, neque beneuoli, dicendum est & iustũ esse, & conducibile, eos his ciuibus beneuolos fieri, qui nullũ sui de-C derunt experimentum. deinde oportet laude auditores demulcere, quòd iuste & grauiter quæ dicuntur iudicare consueuerint. item & extenuationes afferendæ: sicuti si dicatur, Surrexi non tam vlla dicẽdi vi elegantia ue confisus, quam existimans ea me narrari, quæ ad communem vtilitatem commodumque accedant. Cum igitur auditores neq; a nobis alieni, neque beneuoli nobis sunt, ex huiusmodi rebus beneuolentia captabitur. sin aũt calumniæ obnoxii apud auditores fuerint, necesse est aut ipsos in sese, aut res de quibus dicũt, aut ipsam demum orationem calumnias continere. Hę autem calumniæ aut ex præsenti aut ex præterito tempore trahuntur. Ex præterito quidem tempore, si qua improbitatis suspicio de aliquo habeatur, primum in auditores præoccupatione vtendum est, atque dicendum ita. Neque ipse quidem ignarus sum me apud vos calumnia affectum esse, sed omnẽ ego de me insimulationẽ falsam esse demonstrabo. Postea summatim enumerando in exordiis dicendum erit, si

Attentio.

Beneuolentia.

quid in rem tuam oratione complecti queas,& aut vituperanda iu- D
dicia.neceſſe enim eſt ſiue publice ſiue priuatim calumnia de quopiā
facta ſit,vel eſſe vel fore iudicium,vel nolle accuſatores iudicium ſu
mere:eritq; dicendum vt iudicatum iniuſte fuerit,quodq́ue inimice
nobis homines nocuerint :aut ſi minus hoc veriſimile viſum fuerit,
dicendum erit ſatis id eſſe debere , quod minus tunc ex ſententia no
bis ceſſerit: iniuſtum autem eſſe, cum res iudicatæ iam fuerint,
rurſum eaſdem calumniari. Si vero celebre ſit iudicium futurum,
te paratum plane dicito , qui ad inſinuationes in hoc ipſo pulcher
rimo conſeſſu reſpondeas , & ſi quid aduerſus Rempublicam per in
iuriam patrauiſſe demonſtreris, te morte multatum iri . Sin autem
accuſatores minus in cauſa perſiſtant , eadem oportet vti coniectu-
ra , quoniam falſam de nobis calumniam detuliſſent, deſiſtunt cau
ſa.non enim conſentaneum videbitur nolle eos iudicium capere, qui
veram accuſationem detulerint. Vſque vero in calumnias acerri
me eſt inuehendum,dicendumque quam trux & communis & multo E
rum malorum cauſa . Oſtendatur quoque oportet permultos iam
iniuſte per calumniam periſſe. Item monendum , ſtultum eſſe,
eos qui de republica conſultant, non quæ ab omnibus dicuntur
audire : & quod vtile ſit animo volutare, ſed aliquorum inſinuatio
nibus commoueri . Commonefacias autem atq; pollicearis opor-
tet,e a te de quibus conſulere ſis pollicitus,& iuſta,& vtilia,& hone-
ſta demonſtraturum. Hos igitur,quorum ex præterito tempore ca-
lumnia delata ſit, conuenit hoc pacto inſimulationes in conſultatio
nibus ſoluere . Ex pręſenti vero tempore oratoribus calumniam ſo-
let afferre primum quidem ętas ipſa . nam ſiue omnino iuuenis ſiue
ſenior concionatur, auditores moleſte ferunt. Huic enim non-
dum incipere , illi vero iam quieſcere decorum eſſe putant. Deinde
ſi crebo orationem habere conſueuerit. hic enim importunus videtur
eſſe. Et ſi nunquam antea orationem habuerit. nam & hic ali- F
cuius priuati commodi gratia pręter conſuetudinem videtur concio
nari . Ex pręſenti igitur tempore huiuſmodi poterunt in illum
inſimulationes fieri, qui apud concionem orauerit: ſed cauſa de
iis afferatur neceſſe eſt. A iuniore quidem ex conſultantium
inopia, & ex eo quod ſuum eſſe potiſsimum videtur : quemadmo-
dum ſi dixero de ludicro lampadarchiæ , vel de gymnaſio, vel de ar
mis , aut de equis , aut de re bellica . horum enim non minima pars
adhæret iuueni. Dicendum eſt autem , quòd tametſi nondum iu
uenis per ętatem prudens eſſe poteſt , verum natura & diligentia
quadam certe poteſt. Oſtendendum eſt etiam qui aliquid impru-
denter geſſerit, aduerſum caſum ſibi priuatim dari : aſſecuto vero
communem eſſe vtilitatem cum reliquis. Iuuenis igitur ex iis
atque ſimilibus argumentabitur. Senior autem argumentabitur &
ab inopia conſultantium, & a facultate ſua,præterea & a magitudi-

A ne & nouitate periculorum, & ab aliis huiusmodi rebus. Crebro autem dictionem habere consuetus, ab experientia argumentabitur & ab eo quòd turpe sit non eum sententiam nunc dicere, qui antea consueuerint. Non autem consuetus argumentabitur, tum a periculorum magnitudine, tum ab eo quòd necesse omnino sit eum qui ciuitatis est particeps, de iis quæ in præsentia aguntur, sententiam dicere. Eas igitur insimulationes quæ in concionibus circa hominem fiunt, hoc pacto refellere studebimus. Fiunt autem circa rem, cum quis nihil neque iis a quibus nulla simus iniuria lacessiti, neque iis qui fortiores potentioresque sunt, pernoscendum esse consultat, aut pacem turpē fieri persuadet, aut circa Deorum immortaliū sacrificia quam minimos effici sumptus monet aut huiusmodi quicquam narrat. Oportet autem in huiusmodi rebus præoccupatione prius ad auditores vti, quarum causam aut in necessitatem, aut in fotunā, B aut in tempora, aut in aliquod commodum referamus, dicamusq; non consultantibus quidē esse, sed rebus potius huiusmodi causam adscribendum. Hoc igitur modo eas quæ circa rem sunt insimulationes a consultantibus remouebimus. Oratio vero ipsa in concionibus solet insimulari, cum aut prolixe, aut nimis prisce, aut minus probabiliter dicatur. Et si quidem longa fuerit, in rerum multitudinem causa est referenda: sin prisca sit, doceatur oportet nunc ipsam tempestiuam esse. Sin autem minus probabilis sit, pollicearis oportet eam te veram in dicēdi progressu demonstraturum. Consultationes igitur ex iis rebus principio constuemus. Quo vero vtamur ordine, animaduerti conuenit. Si quidem nulla prorsus insimulatio sit neq; nobis, neq; orationi, neq; ipsi rei, a propositione continuo est inchoandum. Attente autem quæ dicuntur, humaneq; audire ad postremum exhortabimur. Sin vero aliqua sumus ab illis qui ante dixerunt, insimulatione præuenti, post anticipatam auditorum C opinionem eorum quorum insimulati fuerimus, & responsiones & causas breuiter in medium differentes, ita proponemus, & auditores ad attentionem exhortabimur. Exordia quidem in consultationibus hoc modo sunt constituenda.

De Narratione in eodem genere. *Cap.* XXIX.

Postea vero necesse est aut res gestas a nobis renunciari referriue, aut res præsentes diuidendo exponi, aut quæ futuræ sunt, iam predici. Cum igitur de legatione sit nobis renuntiandum, omnia quę dicta fuerint, dilucide narrare oportet, quò primum quidem grauitatem oratio præ se ferat. hæc enim renunciatio solum erit, nullaque alia orationis figura incidet. Deinde si quidem nobis ex sentia minus res contigerit, non vlla id negligentia nostra, sed alia quadam

causa accidisse auditores existimẽt. Sin vero ex sententia contigerit, D
non casu aliquo sed nostra diligencia & industria id factum opinentur. Hæc autem eo facilius credũt, si quoniam gestioni negotiorum nequaquam interfuerint, nostram in oratione negligentiam, promptitudinemq; perspexerint, vtpote qui nihil omittamus, sed vnumquodq; quã accuratissime referimus. Cũ igit legationẽ renũciemus iis, causis, singula quæq; quo pacto gesta fuerint, renunciari oportet. Cũ vero ipsi concionãtes aliquid pteritũ narramus, siue ẽt præsentia exponamus, siue prædicamus futura, necesse est vt vnumquodque horũ & breuiter dilucide & nõ sine pbabilitate faciamus. dilucide quidem, vt quæ dicuntur, comprehendi queant: breuiter aũt, quo quę dicta fuerint, memoriæ auditores teneãt. Probabiliter vero, ne ipsi auditores priusquã probationibus atq; iuris partibus nostram orationem confirmauerimus, nostras iam narrationes falsas esse reprobẽt. Dilucide igitur exponemus aut a nominibus, aut a negociis. A negotiis quidem, si non ea perturbate exponamus, sed rerum ac temporum ordinem seruemus, reliqua vero deinceps collocemus: & si neq; eo de quo dicere cœperimus, relicto negotio, in rẽ aliam transeamus. A negotiis igitur hoc modo dilucide narramus. A nominibus vero, si quam maxime idoneis rerum nominibus negotia appellemus, & si nõ ambiguis vtamur, neq; perturbate ipsa collocemus, sed vsq; cohærentia deinceps ordinemus Dilucide igitur exponemus, si hæc diligenter obseruauerimus. Breuiter vero narrare poterimus, si tum ex negotiis, tũ ex nominibus ea remouerimus, quæ non sint dictu necessaria, & ea solum complectemur, sine quibus obscura reddetur oratio. Et breuiter quidem hoc modo exponemus. Probabiliter autem a nobis narrabitur, si ad ea negotia quæ minus verisimilia vidẽtur, causas attulerimus, quibus illa nõ absurde gesta videantur. siqua vero omnino incredibilia contigerint, ea relinquamus necesse est. Sin autem necessaria sunt quæ dicantur, ea te scire ostendas oportet, sed ad confutationis partem, quia cum illa implicata sint, dicenda reseruare, orationisq; progressu id te verum demonstraturum polliceri, ea vsus argutia, ꝙ quæ prius abs te dicta fuerint, ea prius vera iustaq; demonstrare, quam aliud huiusmodi quicquam velis. Et hoc quidem modo his quæ minus verisimilia sunt medebimur. Vt autem summatim vna omnia complectamur, & renunciando, & exponendo, & prædicendo, ex his omnibus quæ ante diximus dilucidas, breues, & probabiles narrationes faciemus.

De ordine Narrationum. *Cap.* XXX.

EAs autem tripliciter ordinabimus. Nam si quidem ea, de quibus dicimus, pauca sint auditoribus cognita, exordio narrationem coniungemus, ne pars hæc separatim posita breuis admodũ fiat.

A Cum vero negotia & permulta & incognita sint, ad vnumquodque coniunctas narrationes faciemus, easque iustas & vtiles & honestas ostendemus: quo nō modo in narrandis rebus occupati simplicem & non varietate quadam insignem orationē faciamus, verum & auditorum animos capiamus. sin autem negotia mediocria, & minime nota sint, opus est vel renunciationem vel expositionem vel prædictionem in exordio vno & eodem quasi corpore collocemus. Hoc autem faciemus, si a rerum initio ad extremum vsque narrando prosequamur, & nihil aliud complectamur, sed ipsa negotia expedite declaremus. Quemadmodum igitur in exordio narrationes ordinandæ sunt, ita scire poterimus.

De Confirmatione. *Cap.* XXXI.

B Deinceps autem confirmatio sequatur necesse est, per quam prænarrata negotia ex probationibus & iustis & vtilibus, sicuti nos demonstraturos polliciti sumus, confirmabimus. Cum igitur coniunctas narrationes facere oportet, probationes in consultationibus quam commodissime dicuntur a rerum consuetudine, ab exemplo, a commemoratione, & ab ea, quæ de oratore sit apud omnes opinione. Vtendum est etiam & si qua ex aliis probationū partibus inciderit. eæ vero sic sunt collocandæ. Primum quidem dicentis opinio. sin id minus poterimus, rerum consuetudines ordinabimus, demonstrabimusque & hæc quæ dicimus, vel & his similia hoc modo fieri consuesse. deinde vero exempla ad feremus: & si qua est cum his quę a nobis dicuntur, similitudinem adducemus. ea auem exempla capiamus oportet, quæ tum rei congruant, tum ipsis auditoribus vel loco, vel tempore sint proxima. si autem secus sint, debemus ex aliis, C quæ maxima & notissima sint accipere. post hæc vero sententiis vtēdum est. Oportet autem eas partes, quibus probabilia & exempla tractata fuerint, in fine commentationibus & sententiis terminemus. Et probationes quidem hoc modo ad negotiorum confirmationem adducemus. Si vero narratis rebus continuo sit fides adhibita, probationes ipsas relinquemus, & a iusti & legitimi & vtilis & honesti & iucundi & facilis & possibilis & necessarii partibus antedicta negotia confirmabimus. Et si quidem iustum inest, id primum collocabimus & per hoc, per q; huic simile, & per contrarium, & per iudicatum iustum enarrabimus, & similia his iustis de quibus loqueris, exempla sunt afferanda. habebis autem permulta exempla tum ex his quæ priuatim apud singulos iusta existimantur, tum etiam ex his quæ in ipsa vrbe vbi orationem habes, tum demum ex his quæ in aliis vrbibus iusta duci solent. Cum vero hæc omnia hoc modo percurrentes narrauerimus, in ipsius que iusti fine sen

tentias commentationesq; moderatas & sibi iuuicem dissimiles attulerimus, si quidem ea pars longa sit eiusque meminisse voluerimus, paucis iterabimus: sin aũt mediocris sit, commemoreturque, tunc vbi eam finierimus, aliam quoque partem adiungemus. est autem id huiusmodi. Quòd iustum quidem est auxilium nos ferre Syracusanis, satis ex iis que dicta sunt demonstratum existimo: quòd autem etiam id nobis conducturum sit, enitar edocere. Et cum rursus eodem modo vt de iusto factitaras, vtile percurreris, & eius extremam partem vel breuiter iterando, vel finiendo absolueris, itidem aliam partem, quæcunque tibi in manu fuerit, adiunge. Hoc igitur modo aliam alii partem addere, & orationem coatexere opus est. Cum hæc vero omnia prosecutus fueris, quibus ea quæ persuades, confirmare queas, oportet in his de omnibus summatim cum commentationibus & sententiis coloribusq; demonstres non ea efficere & iniustum & perniciosum & turpe & triste admodum fore contra vero summatim addendum est, & iustum & vtile & honestum voluptuosumque futurum, si hæc ad quæ eos exhortaris, effecerint. Vbi vero iam satis abundeque sententiarum grauitate vsus fueris, quæ persuades, conclusione terminabis, & hoc quidem modo quæ proposita fuerint, confirmabimus. Post hanc autem partem de præoccupatione dicere aggrediemur.

De præoccupatione. ... *Cap. XXXII.*

Est autem præoccupatio, eorum locorum, qui contra tuam dictionem haberi possent, præoccupans reprehensio. Oportet autem quæ ab aduersariis dicuntur extenuare, tua vero amplificare, veluti superius in amplificandi tractatu audieras. Opus est etiam conferas vnum vni, cum tuum scilicet maius sit: & plura pluribus, & vnum multis, & multa vni, sic secundum omnem speciem varietate debemus vti, nostra quidem augendo, aduersariorum autem infirmando atque deprimendo. Et hoc quidem modo præoccupationibus vtemur. hæc aũt vbi fuerimus prosecuti, iterationibus exitũ terminabimus, coloresq; antedictos ratiocinationis, vel enumerationis, aut electionis, aut interrogationis, aut ironiæ assumemus.

De Suadendi, Dissuadendiq; forma. *Cap. XXXIII.*

QVòd si ad ferendum aliquibus auxilium suaserimus, siue priuatis hominibus siue vrbibus, paucis dicere cõueniet, & si qua his in auditores siue amicitia, siue gratia, siue misericordia præcesserit, in medium referre congruum erit. maxime enim omnes his auxilio

A esse volunt, qui tali animo in eos fuerint. diligunt enim eos, a quibus vel ab ipsis vel ipsorum amicis aliquid beneficii siue ipsi, siue alii qui eis curæ sunt, vel opportune suscepisse, vel suscipere, vel susceptum ire crediderint. his autem habet gratias, qui siue ipsi siue ipsorum amici, aut in eos aut in eorum necessarios boni quippiam opportune, vel contulisse, vel conferre, collaturi ue putetur. Si horum igitur aliquid vnum incidat, id breuiter doceamus, & ad misericordiam redigamus oportet. Id autem affatim facere poterimus, si cognouerimus solere omnes in eos misericordia moueri, quos familiari erga se animo esse opinentur, aut indignos calamitate suspicantur. Hæc autem in iis esse ostendes, quos misericordia dignos velis demonstrare: estque demonstrandum eos inique passos, vel pati, vel passuros vbi minus his auxilio auditores fuerint. sin vero hæc in illis non sunt, demõstrabis eos omnium bonorum inopes esse, quorum cæteri omnes aut plurimi sint participes, quiq; nihil vn-
B quam boni vel nacti fuerint, vel nanciscantur, nacturi ue sint, nisi auditores hoc tempore ad misericordiam moueantur. Ex his igitur auditores ad misericordiam inducemus. Dissuadere autem ex contrariis locis poterimus, eodemq; modo exordiemur, & narrabimus, & probationibus vtemur, auditoribusque ostendemus, quæ facere aggrediuntur, esse & præter leges, & iniusta & perniciosa, & turpia, & tristia, & impossibilia, & difficilia, ac minime necessaria. In dissuadendo vero idẽ dispositionis modus seruabitur, qui etiam in suadendo. quam ob rem qui vltio dissuadent, disponere ita poterunt. Qui vero aliorum suasionibus contradicere voluerint, primum quidem ea in exordio proponere debent, quibus sint cõtradicturi: in reliquis vero singillatim est exordiendũ: post singula vero prædictorũ exordia secundũ vnumquodq; propositum maxime demonstrandum, minime omnium ea esse ad quæ aduersarius exhortetur, neq; iusta neq; quę iis sequuntur. hoc aũt facies vt ostendas, vel iniusta esse que ille
C narrat, vel inutilia, vel his similia, aut iustis cõtraria, aut vtilibus, aut his quæ talia esse indicantur. eodem quoque modo & cętera quæ inciderint, tractare debebis. Optimus igitur dissuadendi modus hic est. Quòd si minus hoc facere commode potueris, ex eo quod reliqueris genere dissuadere orando poteris: vt si quidem aduersarius iustum esse ostenderit, tu vel turpe esse, vel inutile, vel difficile vel impossibile, vel aliud quiduis huiusmodi enitere demonstrare: sin vtile aduersarius esse ostenderit, iniustũ ipse, & si quid aliud opportunum ad id habueris, demonstrabis. tua præterea augendo, & aduersarii deprimendo facies, quemadmodum in suasionibus dictum est. Decet eodem quoque modo sententias commentationesque afferre, præoccupationesque refellere, ac breuiter ad exitum iterare. Præterea quoque in suasionibus ostendendum est, aut eos quibus auxilium ferendum suademus, horum amicos esse, quos ad id

Dissuadere quo pacto debeamus.

faciundum exhortamur, aut hoc gratias his deberi qui deprecantur: D
quibus vero auxilium ferre dissuaserimus, eos vel ira, vel inuidia, vel odio dignos ostendemus. In odium quidem adducemus, si ab illis aut ipsos auditores, auditorum ue amicos, aut alios qui his curę sint, mali quippiam inique passos demonstrabimus. In iram autem rapiemus, si vel auditores ipsos, vel ipsorum amicos, vel alios qui his sunt curæ, indigne neglectos iniuria ue affectos ostendemus. In inuidiã vero contrahemus, si summatim indigne fortunatos extitisse, aut esse aut fore, vel si nullius vnquam boni fuisse inopes, aut esse aut futuros, vel si nunquam malorum quippiam passos, aut pati, aut passuros demonstrabimus. In inuidiam igitur & odium atque iram hoc modo concitabimus: beneuolentiam vero & gratiam & misericordiam ex his poterimus comparare, quæ in suasionibus dicta sunt. Eas autem ex antedictis omnibus contexere ordinareq; poterimus. Species igitur suadendi & qualis ipsa sit, & ex quibus constet, & quomodo ea vtendum sit, ex iis liquido cognoscimus. E

De Orationis partibus in Demonstratiuo genere. Cap. XXXIIII.

RVrsum autem laudandi, vituperandiq; speciem deinceps consideremus. Cum in hoc genere exordiri voluerimus, propositiones primum ordinamus, insimulationesque dissoluimus, itidem atque in suadendo. Ad attentionem vero exhortamur, tum ex his quæ in consultationibus dicta sunt, tum ex eo quòd mirabilia illustriaque dicamus, vt ęquitatem nostram, eorumque quos vel laudamus vel vituperamus, facinora demonstremus. in huiusmodi enim causis vt plurimum non disceptationis, sed ostentationis potius causa orationem habere consueuimus. Primum autem exordia eodem modo constituemus, qui in deliberatiuo a nobis genere demonstratus est. Post F exordium vero partiri debemus & ea quæ extra virtutem sunt, & ea quę in ipsa virtute bona considerantur, hoc modo: externa quidem bona in bonam valetudinem, & robur, & formæ dignitatem, & diuitias: virtutem vero in sapientiam, iustitiam, & fortitudinem, illustresq; disciplinas distribuimus. Horum autem quæ in virtute posita locataq; sunt, iure laudantur, extraria autem subducuntur. Robustos nanque & pulchros, & nobiles atque locupletes nequaquam laudare, sed dicere beatos conuenit. His autem diligenter consideratis, post exordia de genere primum dictionem ordinabimus. Hoc enim primum hominibus ac reliquis animalibus clarum inest, vel obscurum. Proinde recte quidem aut hominem, aut aliud tale animal ex genere commemorabimus. Cum vero aut affectum, aut rẽ aut orationem, possessionem ue laudare voluerimus, continuo ex iis quæ honesta adsunt, non absurde laudabimus. A genere autem lau-

laudãdi forma.

A dare ita conuenit. Si quidem progenitores insignes fuerint, debemus omnes ab initio ad eum vsq; quem laudatum volumus, resumere, & in singulis progenitoribus clarum aliquid summatim apponere. Quòd si primi industrii insignesq; fuerint, reliquos verò nihil oratione dignum gessisse contigerit, primos quidem illos eodẽ modo prosequemur, ignauos autem atq; degeneres omittemus, ea vsi cauillatione, quòd propter maiorum multitudinem nolimus auditoribus orationis lõgitudine graues effici: prȩsertim cum nemini sit obscurũ, qui ex bonis clarisq; parentibus nati sunt, eos consentanee fieri suis maioribus non dissimiles. Sin autem veteres progenitores obscuri fuerint, qui vero proxime extiterunt, illustres: ab iis est laus generis capienda, dicendumq;, vt de illis quidem longam repetere quandam orationem superuacaneum admodum fuerit. Sed si eò laudes referantur: qui proximi iis qui laudantur extitissent, plane & hi quoque boni probiq; viri ostendentur, quòdque perspicuũ sit horũ
B maiores industrios quosdam insignesq; extitisse. Haud nanq; verisimile videri, huiusmodi homines honestos & bonos esse, qui ex improbis progenitoribus nati essent. Vbi vero nullus maiorum sit splẽdor, dices ipsum in se generosum esse, colligesq; eos omnes ingenue natos esse qui ingenitam sibi virtutẽ habent, & eos aliis quoque omnibus longe antecellere, qui suos progenitores laudant: per multos enim qui ex claris maioribus nati essent, degeneres extitisse. addesq; ꝙ de huius nunc & non de progenitorum præconiis agatur. Eodem autem modo in vituperationibus origo generis in improbos maiores referenda est. Et ita laudando ac vituperando quæ ad genus pertinent, ordinabimus. Et si quid illi de quo loquimur, præclarum fortuna concesserit, hoc duntaxt tuebimur, vt ea quæ ætati conueniunt enarremus, & id quidem haud prolixe: pueri namque tam suo ingenio quam eorum qui ipsis præfuerint, diligentia, honesti, pudicique sunt. Quare breuis de iis est habenda oratio. Cum
C hunc autem modum percurreris, habita ad posterum commentatione atq; sententia, debes hanc partem in adolescentis ætatem terminare. Et propositione deinde facta, aut eius qui laudatur, res gestas, aut mores, aut studia amplificabis, quemadmodum ab initio in demonstratiuo genere prius diximus. Exponesq; ab huius quem ipse laudas, cum esset hac ætate, aut per hunc, aut per studium, aut ex hoc aut huius gratia, tum hoc tum illud præclarum facinus gestum fuisse. Oportet & cæterorum quoq; iuuennum præclara facinora colligendo conferre, & huius longe iis maiora esse ostendere: illorum quidem quæ minima sunt, huius autem quem tu laudas, quȩ maxima sunt enarrando. Conuenit autem & quæ apud alios res illustres parum pro dignitate collatæ fuerint, eas abs te dicendo itidem magnas demonstrari. Et semper res ita comparando augendæ & exornandæ sunt: vt, Vbi, & quis iuuenis ita Philosophus vnquã

fuit, qui vel ſenior magnum adeo incrementum habuerit? Et qui adeo robuſte gymnaſiorum labores perfert, vehementer is Philoſophię ſtudium & induſtriam adamabit. Et hoc quidem modo ſimilitudine & collatione vſi amplificabimus. Cum vero quæ circa ętatē adoleſcentis conſiderantur, abſoluerimus in fine huius partis ſnīas commētationesq; locabimus, aut quæ dicta ſunt breuiter iterantes, aut ad poſtremā partē finientes. Rurſus vbi propoſuerimus quæ geſta ſint ab ipſo viro quā laudamus, de iuſtitia primum dicere aggrediemur, quam eodem modo vt in ſuperioribus exornātes, ad prudentiā, ſi fuerit, deſcendemus. Et hanc eodem quoq; modo abſoluentes, fortitudinem ſi fuerit, proponemus. Quam eodem amplificationis ratione item percurrentes, cū ipſius finē partis attigerimus, & omnia genera proſecuti ſumus, ſummatim quę ante dicta fuerint iterantes, exitū vel ſententia, vel commentatione toti orationi apponemus. Congruet autem laudibus, nominibus etiam multis circa vnumquodq; vti, & ſplendidam facere dictionem, atque magnificam. Eodem quoque modo cum de nequam hominibus oratio nobis erit, vituperationes conſtituemus. Oportet autem nullis in eum vtamur cauillis quem carpimus, ſed ipſius duntaxat vitam enarremus. Sermones enim longe magis quam iocoſæ obiurgationes atque cauilla & auditoribus perſuadent, et ægritudine quos vituperamus afficiunt. Nam huiuſmodi quidem ſales ad ideam, vel ad ſubſtantiam referuntur. Sermones vero ſunt ingeniorum, morumque veluti imagines. Cauendum eſt etiam ne res turpes nominibus appelles turpibus. Id enim adfert grauitati calumniam. Sed quæ huiuſmodi ſunt, tanquam per ænigma ſignificabimus, & aliarum rerum nominibus rem ipſam manifeſtabimus. Debemus autem in vituperationibus ironia vti, & in iis aduerſarium deridere, quibus ille maxime exultat: & priuatim quidem paucisq; præſentibus eum de honeſtare. In vulgus autem & multitudinem cōmunes maxime vituperationes maledicere. Vituperationes vero eodem modo poterimus, quo etiā et pręconia et augere et extenuare. Itaque harū ſpecierū ex iis quæ ſuperius dicta ſunt, vſum omnem intelligemus.

Quo pacto vituperationes cōſtituēdæ.

Accuſationis Quæſtionisq; præcepta: quæ ad Iudiciale genus ſpectant. Cap. XXXV.

Exordium.

Reliquum eſt vt accuſandi quærendiq; præcepta peragamus, quæ rurſus quemadmodum in iudiciali genere dictum eſt componemus, ordinabimus, percurremus. Primum igitur in exordiis rem, de qua fit accuſatio vel defenſio, proponemus, vt etiam in aliis præmiſsis ſpeciebus. Ad attentionem autem ab iiſdem locis exhortabimur, quos in ſuadendo diſſuadendoq; docuimus. Item etiam de bene-

Attentio.

uolentia idem quoque modus seruandus erit, qui in deliberatiuo genere præmissus est. Nam is cui auditores beneuoli sunt, ex præterito aut præsenti tempore, & is ne calumnia affectus sit, ad eos irritandos, vel in se, vel in rem ipsam, vel in orationem, beneuolentiam captabit eodem modo, vt illic docuimus. Is vero, in quē neque beneuoli auditores, neque infensi fuerint, beneuolentiā captare poterit ex præterito præsenti ue tempore, vel per seipsum, vel per rem, vel per orationem. Ille autem, qui apud auditores calumniæ obnoxius factus fuerit, partim mixtim, partim priuatim beneuolentiam captabit. Hic igitur modus erit, per quem beneuolentia comparabitur. Enimuero his aduersus quos neq; bono neque malo animo auditores fuerint, paucis sunt laudandi, & aduersarii vituperandi. Oportet autem eos ab iis laudare quę videntur maxime auditorum interesse: (dico autem ciuitatis studiosum amicorum obseruatorem, gratum, misericordem, & similia) aduersarios autem ab iis vituperare, quibus auditores ad iram irritantur. Hęc aūt sunt ciuitatis inimicus, amicorum hostis, ingratus, immitis, & huiusmodi. Opus est etiam laude iudices delenire, quòd iusti iudices grauesq; sunt. Aduersariorum præterea defectus, sicubi tibi minores extiterint siue ad dicendum, siue ad agendum, seu aliud quicquam quod in disceptatione versetur, erunt oratione complectendi, & iustū præterea, & legitimum, & vtile, & quæ deinceps sequuntur, inducenda. Cum iudices igitur neque bono neque malo animo in nos fuerint, ex iis beneuolentiam captabimus. Si quis vero in calumnia sit, idque ex præterito tempore, & circa orationem, scire ex antedictis poterimus, quo pacto insimulationes soluere oporteat. Quòd si ex pręsenti tempore calumnia fuerit, necesse est circa ipsum hominem eā fieri aut si ineptus pręsenti controuersiæ, aut si criminibus subcontrarius aut si pro confesso accusationi obnoxius videatur. Ineptus quidem fuerit, si aut iunior aut senior pro alio disceptet. Subcontrarius vero esset, si quis robustus imbecillum verberationis accuset, aut si quis cōtumeliosus contumeliæ temperantē insimulet. aut si quis admodū pauper hominem ditissimum pecuniarum agens in iudiciū deuocet. itaq; huiusmodi homines subcontraii criminibus sunt. Pro confesso aūt erit, si quis fortis robustusq; existens, ab infirmo & imbecillo verberationis accusetur, aut si quis fur existimatus, furti reus in iudicium arcessatur. Vt autem omnia vno complectamur verbo, hi quorum moribus similis est hominum opinio, videbuntur criminibus esse obnoxii. Circa ipsum igitur hominem ex instanti tempore calumniæ hmōi fieri poterunt. Circa rē aūt eæ contingēt, si quid aduersus domesticos amicos, aut aduersus hospites, aut in suos, vel de prauis vel de turpibus rebus negotia adferat. hæc enim infamiam disceptantibus afferent. Quemadmodū igitur eas insimulationes sumus dissoluturi, deinceps ostendam. Duo esse communia in omnibus elemen,

Beneuolentia.

ta existimo alterum quidem, vt quibus rebus correpturos iudices ad uersarios putes, his eos præueniens corripias. alterum vero est, si in aduersarios quidem maxime: sin id minus, in alios quosdam trans feras, ea vsus cauillatione, quòd non ex sententia tua, sed aduersariis coactus in certamen descenderis. In vnāquanq; vero calumniā hæc argumentari conuenit. Iunior quidem caussabitur aut seniorū aut amicorum, qui pro se disceptent, solitudinem, aut criminum magnitudinem, aut temporis præscriptionem, aut rerum multitudinē, aut aliud quid huiusmodi. Si vero habueris pro alio dictionem, dicendum erit te amicitiæ gratia aduocatum fieri, aut aduersarii motū inimicitiis, aut quia negotiis interfueris, aut ob vtilitatem publicam aut quia iis cui patronus venis, & ab omnibus est desertus, & iniuria premitur. Quòd si crimini pro confesso obnoxius, vel subcontrarius accusationi effici videatur, cum præoccupatione vtendum est, tū etiam dicendum vt neq; iustum, neque legitimum, neque vtile sit ex opinione ac suspicione ferre prius sententiam, quā res fuerit audita. Quę igitur circa ipsum hominem sunt, hoc pacto insimulationes diluemus. Eas vero quę circa rem sunt, ita repellemus. Causam i aduersarium reiiciemus, vel si maledictum ei crimini demus, vel si iniuriam aut cupiditatem, aut pertinaciā, aut iram prætendamus, ꝙ nullo alio modo ius consequi possibile sit. Priuatas igitur calumnias apud iudices ita diluemus, communes vero omnibus speciebus soluere poterimus, quemadmodum in superioribus dictum est. Exordia vero in genere iudiciali eodem modo collocabimus, sicuti etiam in deliberatiuo.

Narratiões. Eadem etiam ratione narrationes exordio coniungemus, quas vel particulatim probabiles esse, iustasq; ostendemus: aut ipsas separatim tanquam in vnum corpus ordinabimus.

Cōfirmatio. Deinde vero erit confirmatio, quam, si quidem rebus ipsi aduersarii contradixerint, ex probationibus: sin autem consenserint, ex iustis & vtilibus & his similibus confirmare debemus. Collocanda sunt ex probationibus primum quidem testimonia, & si quæ nobis ex quæstionibus confessiones fuerint. Demum vero si nullo modo verisimilia ea fuerint, sententiis & commentationibus: sin autem non omnino verisimilia, probabili demum exemplis, & coniecturis, & signis, & argumentis, demum vero cōmentationibus & sententiis confirmare debemus. quòd si verisimilia fuerint, probationes quidem omittemus, iustis autem quemadmodum in antedictis vtemur. Et hoc quidem modo confirmabimus.

Prẹoccupatio. Post confirmationem autem vbi ea quæ in aduersarios sunt collocauerimus, preoccupabimus eas res quas verisimile fuerit aduersarios dicturos. & si quidem aduersarii rem negarint, probationes illas a nobis dictas amplificabimus. quas vero illi dicturi sunt, reprehendemus, & extenuabimus.

Quo pacto vtendum legibus. Si vero fateantur & legitima & iusta esse quæ secundum scriptas leges a nobis inductas ostenderimus, enitendum est vt his simul leges, quas & iustas & honestas & conducibiles

A conducibiles vniuersæ Reipub. plures iudicarint, tales etiam eas esse ostendamus. quas autem aduersarii induxerunt, eas contra habere demonstremus. Quòd si minus commode hæc dici quiuerint, iudices commonefaciendi sunt, eos non de lege, sed de re iudicare, quodq; iurati sint secundum leges latas sententiam latum ire, & doceas haud hoc tempore decere leges, sed in constitutis diebus eas ferre. sed contingerit rem his legibus agitari qua iniquæ esse videantur, dicẽdum erit non legem rem huiusmodi, verum iniquitaté esse: cum lex quidem ad vtilitatem feratur, hæc autem afferat ciuitati perniciem. Dicendũ etiam erit haud cõtra leges facturos, si huic legi cõtrariam sententiam tulerint, sed leges potius laturos, ne sit improbis iniquisq; decretis vtẽdum. Oportet autem ad id collectionem afferre, quòd nulla lex prohibet Reipub. benefacere: sed improbas leges authoritate priuare, aliud nihil esse, quam ciuitatem beneficio donare. Quascunque igitur ex his legibus, quæ nullam ambiguitatem cõ-
B tinent, habuerimus ex talibus præuenientes abunde contradicere poterimus. De ambiguis vero legibus iudices ita senserint vt tibi expedit, oportet hæc demonstrare. quòd si iudex dicat quemadmodum aduersarii, condocefaciendus est, legumlatorem non hoc sensisse quod ab illo dicitur, quodq; conducit ipsis iudicibus legem ita dicere. Verum si nullo modo possis in cõtrariam sententiam commutare, ostende aliud nihil posse contrariam legem dicere, atq; ipse dicas. Et quo quidem pacto oporteat vti legibus, ex his quæ diximus abundabis. Summatim vero si peccasse omnino fateantur, & ex iusti tamen & legitimi partibus defensionem parent, ex his ea sunt confutatione preueniẽda, quę dicturi illi videãtur. sin aũt peccasse fateantur, & sibi tamen ignosci postularint, sic talia oportet confutare. Primũ quidẽ dicendũ erit deterioris esse moris, quodq; tunc illi crimen in imprudentiã reiiciunt, cum se deprehensos intuentur. proinde si huic ignoscitis, alios item omnes supplicis atque cruciatibus
C liberatiuis. Dic etiam & illud, si eos qui peccasse confitentur, absoluetis, quo pacto inficiantes condemnabitis? Dicendum etiam erit, etsi imprudenter errauit, non tamen decet me ob huius imprudentiam detrimento affici. Præterea dicetur, cum neque legumlator imprudenter delinquentibus ignoscit, eo neque a iudicibus qui secundum leges iudicant, ignosci iure potest. Ex his igitur atque similibus eos qui sibi secundum postulant confutare poterimus: sicuti etiam ab initio exposuimus. Vt compendio autem vtar, quæcunque sint aduersarii dicturi & ad probationẽ, & ad iuris sui partes afferendas, & ad veniam postulandam, ex antedictis præoccupabimus. Post hanc autem causam tota est oratio per enumerationem summatim repetenda, & breuiter (si fieri potest) iudicum animi in aduersarios quidem vel ad odium, vel ad iram, vel ad inuidiam: in nos autem ad beneuolentiam, vel gratiam, vel misericordiam commouendi.

Quibus autem rebus hoc fiat, in deliberatiuo genere, in suasionibus & dissuasionibus diximus, ac rursum in defensionis specie ad finem percurremus. Orationis igitur principium in iudiciali genere, si quidem accusemus, ita componemus & ordinabimus. Si vero defendamus, exordium quemadmodum & in accusando constituemus. Eas autem res quarum accusamur, quibusq; accusator scientiam auditoribus fecerit, relinquemus, quibus vero opinionem relinquerit, hasce vbi post exordium proposuerimus, dissoluemus: testesque & quæstiones & iuramenta refellemus, quemadmodum antea audisti. Et si quidem res credibiles fuerint, poterimus ipsarum responsionem in eius quod relictum sit, locum transferre. Quòd si testes per quæstiones fidem fecerint, aut in orationem, aut in negotium, aut in quodcunque aliud fuerit in aduersariis maxime verisimile, ipsorum est responsio transferenda. Si vero aut contra vtilitatem publicam, aut contra consuetudinem accusator te fecisse criminetur, debes defendere id maxime esse vtile, quod ab eo crimini datur: vel si id minus potueris, dices vt neque abs te, neque ab his qui tibi sint similés, aut quòd non hoc modo huiusmodi res geri consueuerit. Probabile igitur ita solues. Exemplum vero debes primum, si potes, demonstrare id haud quaquam esse criminationi simile, vel aliud tibi ex contrariis præter verisimilitudinem exemplum ferendum esse. Coniecturam autem potes confutare si dicas quibus causis contraria significare contigerit. Sententias vero atque cõmentationes aut improbabiles aut ambiguas ostendas oportet. Signa antem non eius solum, cuius ipse sis accusatus, sed rerum plurimarum signa esse ostende, & ea quidem quæ ab aduersariis dicta fuerint, in contrarium aut ambiguum conuertẽtes, poterimus hoc modo improbare. Si vero quorum nos accusator criminatur, ea fecisse fateamur, idque ex iusti & legitimi partibus defendere pergamus, magis legitimas res nostras, iustioresq; demonstrare elaborabimus. Quòd si minus commode fieri potuerit, ad imprudẽtiã casumq; de fugiemus, iacturasq; paruas esse ostendemus, & ignoscendum nobis esse argumentabimur, demonstrantes quam omnium quidem hominum per imprudentiam delinquere commune sit: sed afficere iniuria improborum esse proprium. Dices etiam & æquum & bonum esse & iustum & conducibile his ignoscere qui per imprudentiam deliquerint. neminem enim omnium scire, si quid aliquando sibi huiusmodi euenturum sit. Ostendendum est etiam si quid aduersarius ipse aberrauerit, & veniam tamen consecutus sit: Post hæc ex præoccupationes sequũtur quę ab aduersariis dictę sunt. harum igitur alias satis superq; a rebus ipsis soluere poterimus. Sed si calumnietur scriptas nos orationes recitare, aut quo eas recitemus meditari, aut mercede conductos patronos fieri, ad hæc talia contraueniamus oportet, dissimulandoq; dicamus minime omniũ lege prohiberi aut se scripta,

De defensione.

A aut illum non scripta loqui. lege nāq; talia patrare non permitti, lo qui vero vt quisq; velit, facile sini. Dicendū quoq; erit vsq; adeo ad uersarii delicta vel ipsius eius sentētia permagna esse, vt existimet me nunquā digne in se accusando satisfacere posse, nisi quę dicturus essem, & antea scriberē, ac multū temporis meditatus sim. Ad scripta rum igitur orationum calumnias sic occurere poterimus. Si vero dixerint nos discere meditarique dicendi facultatē, confitebimur id quidem, dicemusq;, nos quidē quos ais discere, neq; calūniatores, neq; contentiosi certe sumus. tu vero qui oratoriā tenes, cum hoc tē pore, tum sępe alias nos calūniis circunuenire deprehēsus es. Quare conducere ciuibus videtur, vt & ille oratoriā discat. non. n. sic malum neque insimulatorem eum fore. Eodem quoque modo si quis nos mercede conductos causarum patronos dicat, & fatebimur, & cauillabimur, huiusque rei authorem accusatorem nostrum ac reliquos demonstrabimus. Mercedum autem species diuidemus, dicemusq; alios pecuniis, alios gratis, alios suppliciis, alios honoribus ad uocatos assistere. Te igitur gratis id obire muneris ostēde: aduersarium vero dicito, ne paruo quidem pretio aduocatum assistere. Eum nanque vt aliquid argenti iniuste capiat, non aut ne persoluat, in iudicium ire. Idem quoque modus seruandus est, si quis nos aut aliquos edocere dixerit, qui controuersiis apud iudices vtantur, aut iudiciales orationes conscribere. nam & alios omnes ostendes pro viribus adiumento amicis esse, & docendo quidem, & consulendo: & artificiosissime in huiusmodi rebus occures. Oportet autem & circa interrogationes atque responsiones, quot in huiusmodi speciebus inciderint, ne nos negligentia vlla capiat, sed quæ respondeo, concedantur, quæque negentur, sunt consideranda. Concessiones igitur sunt huiusmodi, Mihi filium enecasti. enecaui equidem: nam ille in me prius distrinxit gladium. Filium mihi pulsasti. pulsaui equidem: iniuria enim in me prius manus iniecit. Mihi caput confregisti. confregi equidem: nam noctu impetū in meam fecisti domum. Tales igitur concessiones legibus freti nonnunquam facimus. Huiusmodi vero negationes legem declinant. Mihi filium occidisti: non ego quidem, sed lex occidit. Hæc autem omnia ita oportet respondere, cum duarum legū altera iubet hoc faciundum, altera non vetet. Quę igitur in aduersarios dicēda sunt, ex his omnibus colliges. Post hæc autem eorum quæ ante dixerimus iteratione breuis est admonitio adhibenda. Ea vero est vtilis omni tempore. quamobrem & singulis in speciebus ea iteratione vtendum est. Verum in accusationibus maxime & defensionibus ea congruit. Itidem quoque in suasionibus atque dissuasionibus. Neque solum ea hic commemorare quæ ante dixerimus quemadmodum in laudando & vituperando, verum etiam animos iudicum in beneuolentiam nostram conciliare, & in aduersarios concitare debemus. Hanc vero iterationem in oratio-

B

C

De iteratione.

nis partibus postremam constituimus. hæc enim facit vt reminiscaris summatim quę dicta sunt enumerando, aut ratiocinando, aut interrogando, tua quidem quæ optima sunt: aduersariorum autem, quæ nequissima, si quidem interrogationis figura vti volueris. cuiusmodi autem vnumquodq; horum sit, ex iis cognoscere possumus, quæ superius dicta sunt. In beneuolentiam vero nostram iudices conciliabimus, & in aduersarios concitabimus ex iis beneficiis, vt etiam in deliberatiuo genere summatim ostendimus, quibus nos aut amici nostri ipsos a quibus iniuriam suscipimus, ipsorumue necessarios, seu iudices ipsos, vel eos qui eis curæ, sunt, siue affecerimus, siue afficimus, siue sumus affecturi, & si ipsi dixerimus nunc tempus esse referendarum pro susceptis beneficiis: gratiarum. Et si eos in commiserationem, si opus fuerit, adduxerimus. Hoc autem eo facimus, quo nostram in auditores beneuolentiam demonstremus, & quam indigne ob ea quę male passi fuerimus aut patimur, passuri ue sumus, miseria premimur, nisi hi nobis adiumento fuerint. Si vero nihil nobis adsit huiusmodi, commemorabimus quibus bonis priuati fuerimus, aut priuamur, aut priuabimur, vbi iudices non neglexerint. seu vt nunquā boni quippiā nacti fuerimus, aut nanciscimur, aut nacturi sumus, nisi ab iis auxilium meruerimus. Ex his nanq; commiseratione nos dignos constituemus, & auditores nobis cōciliabimus. Aduersarios vero calumniis circunuentos in inuidiam & odiū apud auditores ex horū contrariis adducemus, cū ostenderimus ab iis aut horum amicis auditores ipsos ipsorum ue necessarios mali quippiā indigne passos, aut pati, aut passuros. Ex huiusmodi enim rebus ad odium & iram in aduersarios rapientur. Sin autem hæc fieri commode nequiuerint, ea in vnum redigemus, quibus auditores in aduersarios ad inuidiam cōcitemus. Inuidia nanq; propinqua est odio. his autem summatim inuidebitur, si eos indigne fortunatos, & ab auditoribus animo alienos ostenderimus percurrentes quam multa bona iniuste passi fuerint, aut patiuntur, passuri ue sunt. Aut quam nunquam nullius boni indiguerint, vel indigent, vel indigebunt: aut quam in nihil vnquam mali inciderit, seu incidunt, seu incident, nisi nunc a iudicibus puniantur. Ex his igitur rebus auditorū nobis animos ad beneuolentiam in conclusionibus constituere, & in aduersarios contra commouere poterimus. Ex omnibus vero supradictis accusationes defensionesq; quam aptissime ordinabimus.

De Quæstionibus. Cap. XXXVI.

QVęrendi aūt spēs separatim quidem ipsa raro cōstituitur, sed aliis spēbus cōmiscetur, & aduersus contradictiones maxime est vtilis. Verūtamen ne huius nos ordo lateat, si qn̄ vel oratio, vel vita hominum, aut actio, aut ciuitatis ad

A ministratio quęrēda cōtingeret, item ēt hac de parte summatim percurrā. Est igitur quærentibus eodem quasi modo exordiendū, sicuti etiam calumnia circumuentos oportere docuimus. Quare cum ideo neas in principiis causas attulerimus, quibus id recte facere videamur, ita ad quærendum veniemus. Causæ autem congruent in ciuilibus quidem conuentibus, quòd aut contentione quadam, quin potius ne auditores lateat, id facimus: demum quòd nobis hi prius molesti fuerint. In priuatis vero vel inimicitias vel paruas eorum qui quæruntur consuetudines, vel in eos ipsos beneuolentiam, vel vt quę agunt remittentes, non amplius hæc faciant, proferre oportebit. In publicis autem, si legitimum & iustum & publicam vtilitatem proferemus. Ex iis autem & his similibus exordio constituto, ac singulis deinceps propositis, aut dictis, aut gestis, aut cogitatis quæremus, eaque demonstrabimus & iustis & legitimis, & priuatis & publicis vtilitatibus aduersari. Et omnia demum considerabi-
B mus, si quo in loco ipsa sibi vel moribus proborum hominum, officiis ue dissentiunt. Sed ne in singulis enarrandis longiore vtamur oratione, quo pluribus illustrium studiorum aut rerum aut verborū aut consuetudinum res eorum quos quærimus, aduersari ostenderimus, eo ipsos obscuriores apud auditores constituemus. Opus est autem non tristi & acerbo quodam, sed miti mansuetoq; vultu quæramus. Hoc enim modo verisimiliores reddentur apud auditores habitæ orationes, & oratores ipsi nullum de se relinquent insimulationi locum. Vbi vero diligenter omnia quæsieris, atque amplificaueris, orationis exitum breui iteratione terminabis, & vt eorum quæ dicta fuerint auditores reminiscantur efficies. Has igitur species vbi hoc pacto constituerimus, pulcherimme ipsis vti poterimus.

Peroratio antedictorum omnium per enumerationem, & amplificationem. Cap. XXXVII.

C

OPus est præterea orando, & scribendo in id quam maxime enitantur elaboremusque, vt pro rerum natura verba accommodemus, & ita nosmetipsos trita consuetudine iis cunctis exerceamus, vt eorum vsus nobis in promptu sit, atque vt ex arte quidem dicere possimus, tum in priuatis publicisque disceptationibus, tum iis etiam in sermonibus quos aduersus alios habuerimus, plurima hinc & artificiosissima adiumenta suscipiemus. Elaborandum est etiam, vt non circa verba orator duntaxat, verum etiam circa vitam, quam antedictis speciebus exornet atque magnificet, suam diligentiam omnem studiumque accommodet. Nam vitæ compositio & ad suadendum, & ad boni & æqui viri existimationem adipiscendam conducit plurimum. Primum igitur diuidendæ sunt secundum omnē di-

ſciplinę diſtributionẽ, q̃d primũ, quid ſecundũ, quid tertiũ, q̃d quartum tractandũ ſit. Demũ ea tibi ſunt pręparãda, quę circa auditores attendũtur, de quibus in exordiis docuimus. Enimuero beneuolẽtiã a perſona tua captare poteris, ſi promiſsis inſiſtas, & eoſdem amicos in omnem vitam tueare, neque in aliis actionibus incõſtans eſſe, ſed iiſdem ſemper vti videare. Attenti autem fient auditores, ſi his in negotiis verſeris, quæ & magna & honeſta ſunt, multiſque conducant. Cum vero beneuolos auditores reddideris, vbi ad negotiorum expoſitionem abs te deuentum eſt, quæcunq; propulſationem malorum, bonorum autem continent exhibitionem, facile apud illos admittuntur: quæcunq; vero ſecus ſunt, reiiciuntur. Sed pro celeri & aperta & veriſimili narratione hęc ſunt tibi faciunda. Celeriter autem abſolues, ſi non omnia volueris ſimul agere, ſed prius primo, & quod reliqui eſt deinceps. Dilucide vero, ſi non ſtatim relicta actione in alias res prius tranſieris, quam illam abſolueris. Veriſimiliter autem, ſi nihil a tuo more alienum agas. item ſi non eoſdem finxeris B & inimicos tibi & amicos eſſe. Ex his autem ꝓbationibus eas aſſumemus, de quibus ita ſciẽtiam ad perficienda negotia tenemus, vt eam aliis interpretari & explicari poſsimus. De quibus autem ſcientiam non habemus, eas prout ſæpius accidere ſolent, adſumemus. tutiſsime nanq; in huiuſmodi rebus egeris, ſi cõſuetudinem ſequi volueris. In certamine vero contra aduerſarios, ſi quidem oratione cõtenditur, ex iis quæ dicta ſunt noſtram confirmationem faciemus. Sin vero contractibus hoc facimus, ſi ſecundum leges & non ſcriptas & ſcriptas, cum teſtibus quam optimis, ac tempore præfinito eos confecerimus. Ex concluſione vero eorum quæ dicta fuerint, reminiſci auditores faciemus, ſi quę geſta ſunt, ſummatim rurſum dicemus. Ex his aũt quę agimus, ita commonebimus, quandocunq; eadẽ negotia vel ſimilia prioribus tractemus. Beneuoli aũt nobis erunt auditores, ſi ea geſſerimus quibus aliquid beneficii ſuſcepiſſe aut ſuſcepturi videbuntur. Magnas aũt res geremus, ſi ea negotia tractauerimus quę multorum ſint bonorum cã. Hoc igitur modo quæ ad vitam pertinent, pręparanda ſunt: ex priore autem inſtituto circa orationẽ eſt exercitatio adhibẽda. Sacrificia vero vti præmiſſum eſt, faciemus ad Deos quidem pie, ad ſumptus aũt moderate, ad ſpectacula vero ſplendide, ad ciues aũt vtiliter. Et ad uerſus immortales quidẽ Deos ea habebunt pie, ſi patrio more ſacrificemus: ad ſumptus aũt moderate, ſi non quæcunq; miſſa fuerint, ab his qui ſumptibus præſunt, conſumãtur: ad ſpectacula vero ſplendide, ſi magnifico ſint apparatu conſtituta: ad ciues aũt vtiliter, ſi & equites & grauioris armaturæ pedites belle inſtructi pompam celebrent. Quæ igitur hoc mõ mortales in Deos fecerint, pie certe fecerint. Eos aũt amicos cõparabimus, qui ſint nobis moribus nõ diſsimiles, & quibus eadem quę ẽt nobis cõducãt, & quibus magnis in rebus cõmunis nobiſcũ fortuna

sit.talis enim amicitia perdurat maxime. Socios aũt eos facere debemus, qui & iustissimi sint, & nõ mediocri valeãt potentia, & in proximo habitent. hostes autem faciemus qui horum sint contrarii. Suscipiendum aũt bellum in eos est, qui rem publicam, aut eius siue amicos siue socios iniuria violare moliuntur. Præsidia autem habeamus oportet aut nostra, aut sociorum aut hospitum cã. & primo quidem nostra, demum sociorum, tertio vero hospitum. De tributis aũt id quidem est optimum, quod a priuatis prouentibus ac possessionibus proficiscitur: scd̃m vero a censibus: tertiũ aũt a pauperibus qui sua corpora ministeriis præbent, ab opificibus aũt arma, a locupletibus vero pecunię. De administraeione aũt reipublicæ popularis quidem principatus est optimus, in quo leges optimatibus honores distribuunt. plebs vero neq; dandis priuatur suffragiis, neq; ferendis quidem sententiis. proxima vero illa est, in qua leges a ditioribus affici cõtumelia plebem non sinunt. Principatus aũt paucorum duo sunt genera. B aut enim est ex amicitia & societate quadam, aut censibus. Necesse aũt est socios faciamus, cum ciues minus ex sese potentes sunt, qui tum solum, tum oppida tueantur, aut hostibus repugnent. Est autem societas omittenda, cum aut eam facere non sit opus, aut socii lõge a nobis distent, neq; potentes sint qui opportune adsint. Ciuis aũt bonus est, qui amicos ciuitati vtilissimos cõparat, inimicos vero & paucissimos & infirmissimos, quique sine vlla priuatorum bonorum publicatione prouentus comparat quam plurimos, & qui sese iustissimum præbens, eos in quæstionem agit, qui rerum publicarum aliquid per iniustitiã violãt. Largitionibus vero vtũtur oẽs, aut quoniã aliquid inde sperant commodorũ, aut quo susceptorum beneficiorũ gratiã referant. Obsequũtur aũt omnes aut lucri, aut honoris, aut voluptatis, aut timoris gratia. Commutationibus vero vtuntur omnes aut sponte, aut inuite. omnes enim actiones, aut vi, aut suasione, aut C fraude, aut occasione perficiuntur. In bello aũt vincitur aut fortuna, aut corporum multitudine, robustitate ue, aut pecuniarum copia, aut opportunitate locorum, aut virtute sociorum, aut consilio & calliditate imperatoris. Socios vero delinquẽdos putant aut maiore vtilitate, aut belli solutione. Iuste autem agere est communes sequi vtilitatis cõsuetudines, pare legibus, priuataq; pacta seruare. Conducit aũt corpori quidem bona habitudo, & formæ dignitas, aut vires, & bona valetudo. animo vero sapientia, prudentia, fortitudo, temperãtia, iustitia. his aũt vtrisq; pecunię & amici. Inutilia vero sunt horũ contraria. plurimum vero vtilitatis affert bonorum ciuium multitudo.

Obserua candide lector, quod Epitome hoc Rhetoricorum, inter logicalia Auerrois Epitomata delitescebat, nos autem vt studiosorum commoditati incumbamus, hoc in loco apponi curauimus, velutí cætera suis locis ordinari studuimus.

AVERROIS CORDVBENSIS
ad Rhetoricam persuasiuā attinens.

De Rhetoricis persuasiuis.

POstquam expleuimus sermonem de syllogismis topicis, quantum iuuat verificationem, loquemur de rebus persuadentibus & secundum quantitatem, qua persuasionem adipisci faciant. Euidens autem est, ꝙ persuasio sit opinio preualens, ad quam anima acquiescit, & cum hoc imaginatur illius contradictorium. Iam autem in prohabitis definimus quid sit opinio.

Res vero agentes persuasionem scrutinio, & inductione, apparet ꝙ primo diuidantur in duas partes. Quarum vna est ex ipsis orationibus. Et secunda ex rebus, quę deforis sunt, quę nō sunt orationes, sicut sunt fides et testificationes. Et similiter ēt scrutinio videtur, ꝙ sermones, quibus vtuntur orationes diuulgatę, diuiduntur in duas partes, in exempla, & argumentationes, quę dicuntur in hac arte signa: hoc autem fit, quando vnum illorum presagitatur alteri acceptionem alicuius nominis, dicendo, fac hoc, quia predecessor fecit illud, & iuuit eum, sicque persuadebit illud exemplo. Aut dicitur, quando sic est, concluditur sic. & sic in singulis rebus, de quibus est oratio. Et ex quo B iam notū est, ꝙ hic modus orōnis vtatur his duabus spēbus sermonū, loquemur de vtrisq; primo: deinde postea procedemus ad sermones de aliis psuasionibus: hi enim fuerunt veriores, ꝙ persuadeant quā illi, & priores naturaliter illis.

De Signo.

DIcimus autem, ꝙ signum sit syllogismus concludēs secundum initium opinionis prçoccurentis omnibus, aut maiori parti hominum. Initium autem opinionis prçoccurrentis est opinio quam dū aliquis vir offendit, occurrit ei de illa coniectura preualens, cui animus acquiescit, priusquam videat illius finem. Sillogismi autem concludunt secundum initium opinionis prçoccurrentis, aut propter suas formas, aut propter suam materiam. Propter suas quidē formas concludit secundum initium opinionis, sed propter suam materiā est ēt sua premissa vera secundum initium opinionis. Formę autem syllogismorū cōcludunt secundum initium opinionis, quando negligunt illas. & subtrahunt ab eis aliquam rem, quam est necessitas illationis, secundum modū vulgi est, ꝙ obseruent illam interloquendo ad feinuicem. Et ideo conuenit, ꝙ consideremus hanc rem in vnaquaq; specie syllorum, quas numerauimus numerando nanq; hanc, euenint nobis spēs oīum syllorum rhetoricorū ex parte suarum formarū.

De Formis signorū rhetoricorum.

Et dicimus, ꝙ ex illis, quę exacta sunt, patet, ꝙ illud, quod agit necessitatē illationis in prima figura, est premissa vniuersalis id aūt, qd facit cōbinationē, est, ꝙ premissa minor sit affirmatiua. Hoc aūt sic existente, quando subtrahemus premissam maiorem, figura redditur oratoria, aut similiter, quando capitur indefinita: sed illius defectus est magis oratorius, quoniā iam intelligitur illius defectus, ꝙ illa sit imperfecta, quia non est in ea locus contradictionis, & ꝙ illa sit note diuulgationis nimium eo modo, quo faciunt artifices demonstrationis. Et similiter aliquando est rhetorica in quibusdam ob defectum minoris, aut ob acceptationem illius negatiuę. In secunda vero, & tertia figura fit propterea, quia in eis non est premissa, quę faciat acquirere rem in conclusione notā ab initio rei, quę aliquando est minor, & aliquādo est maior. Et similiter est in premissis, quę faciant combinationem, non nocebit si in ambabus ostendemus duas premissas simul, sed conuenit, quando hoc fit, & non deest vna illarum, ꝙ capiantur ambę indefinite: si aūt, non remanebit in eis omnino locus contradictionis. Et iterum ex speciebus combinationū non concludentium est, ꝙ creditur in initio opinionis, preter ꝙ ita secundum veritatē; & hę species sermonum ēt sunt persuasiuę scdm suā formā. v.g. ꝙ componantur ex duabus affirmatiuis in scda figura. Et spēs concludentes in tertia figura, dū sunt duę cōclusiones vles, sunt huius spēi, sed conuenit cū hoc, ꝙ non explicet in eis signa, & sumantur indefinitę ad construendā in eis latentiorem locū contradictionis.

De syllogismis Categoricis.

A Syllogismi vero conditionales, quidam sunt coniuncti, & quidam disiuncti. Cõiunctus quidẽ est signũ, dũ adhuc remanet in eo locus ad contradictionẽ. Et iam ostensum est in lib. Prior, ꝙ ille sit concludens, dũ fuerit perfectę illationis, & repertitũ in eo fuerit ostẽsum p syll'm cathegoricũ: si aũt fuerit repetitũ in eo per se notum, iam necessario coniunctio est ex eis, quę oportet oñdere: & ostensum est ibi, ꝙ repetitũ in eo est per quodcunq; añs, aut cõsequẽs qđ cõtigerit, neq; quęcunq; res ex illis contigerit est ipse concludens, quando aũt hoc ita fuerit, ergo hęc spẽs syllogismi erit signũ, dũ subtrahemus ab eo partẽ istarũ conditionum, sed prius, quo ponatur persuadens, est, ꝙ subtrahatur repetitũ in eo, & iam redderetur persuadens, quando per ipsum concluditur quodcunq; cõtigerit añs, aut cõsequens, aut eorum contradictoriũ. Sed in illo, qui non fuerit verę illationis, conuenit cum hoc, ꝙ non exprimat repetitum pro maiori parte ob timorem & metũ, ꝙ putet aduersarius eum, sicuti qui repetit consequẽs, & concludit añs, aut repetit oppositum añtis, & concludit oppositum consequentis. & aliqñ in tali exprimitur repetitum & fit oratio persuasiua, sicut est sermo quorundam Antiquorum dicentium: sit ens, sit genitum, habet principium, sed non gignitur, ergo non habet principium. Galenus aũt, & multi Analytici vtũtur hac spẽ syllogismi ad ostensionẽ illius, cuius causę operationum aĩalis ignorantur. v. g. dicendo dũ aufertur os reflexum aufertur vox, sicque ergo dum inuenitur os reflexũ, inuenitur vox: & non sequitur, sicut illud, dũ aufertur aĩal, aufertur hõ, & non sequitur ex inuentione aĩalis inuentio hoĩs. Quãdo vero cõcludens erit verus, est, sicut ꝙ sit oppositum consequentis, aut ipsummet añs.

B

Oportet itaq; ꝙ nõ exprimatur in illo repetitũ: finaũt, nõ remanebit in orõne locus contradictionis, nisi insinuetur cõiunctio, & nõ exprimat ipsam. Disiũctus vero aliqñ redditur persuasiuus, qñ nõ cõplentur oẽs cõtradictiones in eo, dum fuerint plures quã duę, neq; cõplẽtur in eo oĩa repetita. Si vero auferẽ repetitũ in hoc syllogismo, non reditur persuasiuus, sed dũ hoc fecerit, remanebit in forma illius, per quẽ quęritur ostensio vnius contradictoriorũ, qñ qõ diuidit in ea. Exemplũ aũt illius, in quo nõ cõplẽtur oĩa cõtradictoria, est sermo Abualmaphal in libro quẽ directionem appellauit, dũ voluit destruere generationem ex elemẽtis, dixit: Si inuenireẽ genitũ ex quatuor elemẽtis, nõ euaderet quin hoc sit aut qa corpora penetrãt se mutuo, adeo, ꝙ corpora cõgregãtur, simul in vno loco, aut hoc erit, quia vnũquodq; illorũ stat in seipso. accipiamus itaq; ambas has spẽs esse falsas: sicq; falsum est, ꝙ inueniatur elemẽtũ plusquã vnum, ex quo generetur aliqđ vnum ens. Ex hoc aũt sermone cecidit vnũ cõtradictoriũ qđ debeat poni in syllogismo, videlicet ꝙ sit generatũ scđ'm modũ mistionis, sicut vĩ in oxymelle. Spẽs vero, quę incipit a negationibus, & desinit in negationes, erit tñ persuadẽs, qñ subtrahemus repetitũ, et oñdemus cõclusionẽ, qñ. n. de esset repetitum, & cõclusio simul, nesciret audiens quã rẽ intenderas cõcludere, impossĩ aũt est inuenire repetitum, quod oñdat quãcunq; rẽ contigerit ẽt apud initium opinionis: sed semper repetitur in illis affirmatiuũ, & concluditur negatiuum, quando autem fecerit hoc, non remanebit locus persuadens.

C

De syllogismis Conditionalibus.

Syllogismus vero contradictorii, qñ volumus, ꝙ reddatur persuasiuus, fit, ꝙ exponatur locus dubii & improbabilis consequentis in eo, & notemus pro positionem, ex qua sequitur falsum, & per illam ostendetur, dum oblatio non fuerit manifesta. v. g. dicendo, si non omnis homo est sensitiuus, non omne animal est sensitiuum: quia omnis homo est animal: hęc enim consecutio est in tertia figura. Hę itaq; sunt species signorum ex parte suæ formę quę sunt species syllogismi simpliciter.

De syllogismo Contradictorij.

Diuisio vero suarum specierum ex parte suę materię, oportet, ꝙ accipiatur ex parte, qua secundam se pręmissę diuiduntur in ipsa: & pręcipue pręmissa maior, quatenus ipsa facit acquirere conclusiones, minor vero potest capi vt contigerit, cum sit rhetorica, aut diuulgata, aut aliter. Et dicimus, ꝙ pręmissa facta hic in hac parte orationum, & maxime ipsa maior, est vt capiatur ex parte, qua est diuulgata in initio opinionis communis. Iam autem definiuimus in exactis, quid sit initium opinionis communis, sicut ꝙ pręmissę topicę vtun

De spẽbus signorum ex parte materię.

tur illis, quatenus sunt diuulgatę secundum veritatem, & sicut diuulgatę con- D
tingit, ꝙ sint verę, & ꝙ non sint, sic pręmissę, quę sunt in initio opinionis cōtin-
git per accñs, ꝙ sint diuulgatę aut verę, & nō contingit, nisi ꝙ ipsę vl'r accipiũ
tur, inquãtũ sunt diuulgatę in principio opīonis, sicut pręmissę topicę accipiunt,
inquantũ sunt famosę scd'm veritatē solũ. Famosę aũt, quę sunt in initio opinio
nis pręoccurentis, variãtur in enuntiationes receptas, & sunt p̄missę, quę sumũ
tur vl'es in initio opīonis pręoccurrētis, & in res sensatas, quę accipiũtur inditia
aliarũ rerum in initio opīonis etiã. Quędã aũt horũ inditiorũ sunt, quę sumunt
inditia essedi rē simpliciter sicut est nos accipere vas vacuum inditiũ vacuitatis,
& quędam sunt, accipiuntur inditia essendi prędicatum in subiecto. Hęc autem
dum fuerint vl'iora q̃ subiectum, & magis propria q̃ prędicatum, aut ęqualia
illis, componitur in prima figura, & appropriatur apud Antiquos nomine indi-
tij. Si autem fuerit vniuersalius duabus extremitatibus, componitur in secunda
figura. Si autem fuerit magis particulare componitur in tertia figura. & am-
bo hęc appropriantur apud Antiquos nomine signorum. Hæc autem inditia,
quę sumuntur hic, aliquando sunt res posteriores sicut passiones, & aliquando
sunt priores, sicut sunt causę. Et vtręq; partes istarum propositionum recepta
rum, & inditiorum aliquando erunt in materijs necessarijs, & possibilibus in
maiori parte, & possibilibus ęqualiter. Receptę vero, quę sunt in materijs ne-
cessarijs, sunt sicut ꝙ cuiq; patienti sit agens, quę vero sunt in materia possi- E
bili in maiori parte, sunt, sicut, ꝙ omnis ęger, qui sequitur appetitum suum, &
non obtemperat dicto medicorum, non sanabitur. Illarum vero, quę sunt ęquali
ter in possibilitate, exemplum est, ꝙ omne aptius & facilius sit eligibilius: quo
niam per hoc idem potest argumentari de re ꝙ sit eligibilior. Inditium autē,
quod est in prima figura, & est quod app opriatur nomine inditij in materia
necessaria, est simile illi quod dicimus, luna auget suum lumen paulatim secun
dum lunarem figuram, ipsa itaque est sphęrica. Quę vero ex illis est in mate-
ria possibili pro maiori parte, est, sicut dicere: ille congregat homines, & pręę
parat enses, & arma, & fortificat mœnia suæ terrę, & non habet inimicum:
sicque ergo vtitur versutia ad rebellionem patrandam in regem. hęc autē nota
est apud Antiquos in iudicio simillimo. Quę vero est in materia possibili ęqua
liter, est, sicut exemplum dicendi, ille non recessit a suo loco, & superauit suum
riualem, adeo ꝙ successit illi lassitudo: ergo ille est fortis. Aliquando etiam
vtuntur hoc ad euidentiam supra pusillanimitatem. ꝙ ille vir non valeret cum
illo ad fugam. Et hęc inditia primi appellabant coniecturas. Signa vero quę
dam sunt in materijs necessarijs in secunda figura, vt dicendo, nerui oriuntur
ex crebro, quia radicantur in eo, quod vero fuerit in materia possibili pro ma-
iori parte, est, sicut dicendo, ille percussit inimicum ob terræ iniuriam: ille.n.
ascenderat ad mœnia, & obuiam factus est ei ipse inimicus: significans autē F
iniuriam est hic actus. Illud vero, quod est in materia possibili ęqualiter, est,
cuius vis est vis inditij, quod fit in hac materia, ex quo vis vniuersalium in hac
materia est vis particularium. Particulares autem conuertuntur, & redeunt
in primam figuram: & quando fiunt res vniuersales non sunt magis falsę, nisi
secundum falsitatem particularium. Antiqui autem abijciunt hanc speciem si-
gnorum, quę sunt in hac materia. Inditia vero, quę sunt in tertia figura in
materia necessaria, sunt, sicut dicimus ꝙ, tempus sit orbis sphęricitas: quoniam
omnes res sunt in tempore, & iterum omnes res sunt in orbis sphęricitate. Illa
vero, quę sunt in materia possibil ꝑ maiori parte, sunt, sicut, exempli gratia di
cere, philosophi sunt studiosi, quia Socrates philosophus est studiosus. Quę ve
ro sunt in materia possibili ęqualiter, causa abijciendi illa est ipsamet causa
abijciendi ea in secunda figura. Conuenit autem, ꝙ sciamus, ꝙ hęc diuisio non
sit essentialis pręmissis signorum, inquantũ sunt pręmissę signorum, hoc est sua
diuisio in necessarium & possibile, quoniam pręmissę signi sumuntur ex parte,
qua sunt receptę in initio opinionis, vt diximus, & inquantum sunt signa, & in
ditia ab initio opinionis, non ex quo sunt in materia necessaria, aut possibili.
Illa enim, in quibus sumuntur tales pręmissę, sunt syllogismi demonstratiui,

A hoc est, ꝙ sint, in quibus sumuntur pręmissę, ex quo sunt necessarię, aut possibiles in maiori parte. Possibiles vero ęqualiter sunt, quę ęstimantur magis proprię his orationibus, ex quo non vtitur illis ars demonstratiua. hęc enim ars, dico artem Rhetorices, non vtitur illis ex parte qua sunt ęqualiter: quoniam si vteretur illis secundum hunc modum non sequeretur ex eis magis res, quã eius contradictorium, sed vtitur illis ex parte qua cognoscitur vnum illorum modica iudicij inclinatione in initio opinionis. hoc autem est secundum aliquod tempus, & secundum aliquam dispositionem. Quia autem aliqui viri ignorauerũt hanc rem, & abiecerunt, ꝙ hęc ars vtatur iudicio in materia ęqualitatis, illi ęstimauerunt, ꝙ non cadat persuasio in illud quod est ęqualiter.

Hęc autem ars, vt dictum est, non habet subiectum propriũ, sicut nec artis Topicę est propriũ subiectũ: qm̃ hę duę artes non sumunt pręmissas, quę sũt in eis in anima, prout sunt extra animã, sed semper iudicant ꝙ prędicatũ insit subiecto ob diuulgationẽ ab initio opinionis, aut secundũ veritatẽ, nõ quia naturę ipsius prędicati sit ꝙ insit subiecto, aut naturę subiecti, ꝙ ei insit ipsum prędicatum, & nõ solũ sumit hęc ars pręmissas, quę sunt notę diuulgatę ab initio opinionis, pręter ꝙ apponatur eis modus essendi, sed etiã accipit necessariũ secundum ꝙ est possibile in initio opinionis, & similiter ipsum possibile, inquantum sit necessarium. Acceptio vero ipsius necessarij inquantum sit possibile, est, sicut ille,

Ars Rhetorices, et Ars Topices nõ habent proprium subiectum.

B qui putauit, ꝙ cœlum possit esse alterius figurę, & ꝙ generetur omnis res ex qualibet re, quę contigerit. Quę vero putantur esse impossibilia, & sunt possibilia, sunt multę res, quas esse non est difficile. Qui vero consyderat credulitates vulgi de illis, licet modus verificationis, quem proponunt, sit ei ab ætate pueritię, est, vt ꝙ omnes res sint possibiles, & ꝙ non sit res impossibilis, adeo, ꝙ sequatur illi, qui hoc dixerit, ꝙ hoc suum dictum non sit necessarium, sicut est dictum in confutatione, Platonis in Socratem, quando Socrates ei dixerat nihil scitur. Plato dicebat ei, ecce rem sciram, videlicet hæc enuntiatio. Iam aũt recessimus ab eo, quo tẽdebamus: redeamus autem ad id, vbi eramus. Et dicimus, ꝙ id, quod coegit Antiquos ad diuisionẽ propõnũ signi secundũ materiam, sit qa aliqñ contingit pręmissis euidentibus in initio opinionis imbecillitas, & potestas quędã secundum materiam: & ideo pręmissę, quę sunt in initio opinionis, qñ cõtingit eis, ꝙ sint ex materia possibili pro maiori parte, sunt vehemẽtioris persuasionis, qȝ sint dum sunt scdm ęqualitatẽ. Sicq; iam expositum est ex hoc sermone, quę sunt species signorum ex parte formę, & materię, & conuenit, ꝙ loquamur de exemplo.

De Exẽplo

EXempli aũt sunt quedã partes. Quędã eorũ sunt, ꝙ enuntiemus prędicatũ inesse subiecto, vel ipsius negationem ab illo, ob illud prędicatum inesse simili illius subiecti, aut ob illius negationem ab illo, quando illud esse in

C simili, aut illius negatio ab illo fuerit quid notius, sicut dum dicimus, ꝙ cœlum generetur, quia paries generatur. Et quędam illorum sunt, ꝙ enunciemus prędicatum inesse subiecto, aut negari ab eo, ob inesse simile illius prędicati in illo subiecto, aut illud negari ab illo, quando inesse simile, aut ipsum negari fuerit notius. ver. g. ꝙ enunciemus de cœlo, ꝙ transmutetur, quia mouetur secundum locum. Et quædam illorum sunt, ꝙ enuntiemus prędicatum inesse subiecto, aut negari ab eo, ob inesse simile illius prędicati simili illius subiecti: aut ob illud negari ab illo, dum inesse simile prędicati simili subiecti fuerit magis notum aut negari ab illo fuerit notius. v.g. mel resoluit, quia zaccharum resoluit. Aliqñ aũt est enuntiatio vniuersalis, & simile particulare, sicut dicimus voluptas est mala, quia vinum est malũ. Differẽtia autem inter hoc, & inductionẽ est, quia in inductione verificamus vle per particulare, hic vero verificamus vnum per alterum, quia illud sit simile, non quia vnum eorum sit in altero. Simile autem est duarum specierũ, simile in re cõi, aut simile secundũ respectũ. Exemplum similis in re cõmuni est, sicut id, qd pręmissum est: exemplum aũt similis secundũ respectũ est, sicut diximus, rex in ciuitate est sicut Deus in mũdo & sicut Deus est vnus, sic expedit, ꝙ rex est vnus. In hoc itaq; exẽplo, vtcũq; fuerit, nõ est enũtiatio vniuersalis de particulari, similiũ, n. nõ est vnũ vni

uersalius altero, neq; inueniuntur duo similia ex hac parte. Manifestum aūt est D ex eo, quod pręhabitum est in libro Priorum, ꝙ oratio necessario concludens sit, in qua ostenditur pars per totum. Quando autem hoc ita est, ex ipso exemplo non sequitur necessario vnus sermo necessarius, neque est concludens essentialiter. V. gr. g. quia quando nos enuntiamus de cœlo, ꝙ sit generatum ob ipsius similitudinem ad corpora generata per soliditatem, & ęqualitatem, & contrarietatem, & cętera: cœlum itaque in hac oratione est extremitas minor in vno syllogismo, quod est subiectum quęsiti: generatum autem est extremitas maior, ex quo est prędicatum quęsiti: medius autem terminus est soliditas, & ęqualitas. & cętera. Quando itaque componimus syllogismum, dicimus sic, cœlum est solidum, & solidum generatur. ergo cœlum generetur. oratio vero dicēti, ꝙ solidum generetur, non sufficit, ꝙ sit indefinita, si voluerimus concludere cœlum necessario in illa, nisi, & quousque sumamus ipsum vniuersale, quod est, omne solidum generatur. Sicq; si preuenisset hoc vniuersale apud id, quod scrutati sumus quędam solida, eo modo quo consueuit, ꝙ eueniat præmissę experte, ostensio per exemplū in hoc esset superflua, nisi caperetur scdm modū pręuii apparatus, & directionis ad occursum veritatis de vniuersalitate, licet non occurrat nobis veritas ipsius vniuersalis ad sensum huius rei necessario, sed in initio opinionis. Et hinc ostenditur, ꝙ euētus veritatis vniuersaliter de talibus pręmissis nō sit ex sensu, sed ex alio virtute, sensus. n. cōcipit de illis singularia terminata numero, & ꝙ gradus ęstimationis sint secundū suam propinquitatem huic vniuersali enuntiationi, & ipsius distantiam ab illa. Aestimatio autem vniuersaliter est iudicium de vniuersalitate solum sensu. Quia autem imaginati sunt quidam posteriores loquentiū hoc, quod est id, quod dixit Abualmal, qui ait, ꝙ faciat acquirere ipsum exemplum veritatem secundū modum directionis & aduertentię tantum, sed ex quo ipsum non dicitur de syllogismo vere secundū figuram, oporteret, ꝙ omnes scientię essent principia, sicq; non esset ibi aliquid, quod doceatur per syllogismum, adeo, ꝙ gratia exempli, possibile sit ꝙ liber Almagesti legatur ab illo, qui non consyderauit omnino res geometricas, & nouitas mundi esset per se nota. Iam itaq; ostensum est quis sit gradus exempli in verificatione, & in hac arte simile & conforme est inductioni in topica, sicut signum hic est simile, & conforme syllogismo topico. Expedit itaq; post hęc ꝙ redeamus ad locutionem de rhetoricis, quę non sunt secundū orationem, & quantum tribuunt de verificatione. Hę itaq; orationes vniuersaliter sunt tresdecim generū, quorum quoddam est ex eccellentia dicentis & defectus sui aduersarii quia notum est, ꝙ illud faciat hominē adipisci bonam ęstimationē de illo, & faciat admittere id, quod ille dicit. Et aliquod est pręuius apparatus audientium per affectū ad verificationē, prout possibile est in verificatione audiētis affectus cogens eius verificationē ex dolore, aut misericordia, aut timore, aut ira. Et hoc etiam videtur, ꝙ declinare faciat hominē ad verificationē. Et de illis est allicere audientes per orationes morales, hoc aūt fit, quādo verisimile illis fuerit, ꝙ dictū illius admitterent pręclari intellectu, & viri nobilis educationis, & qui non vtitur deprauata opinione, neq; est peruersus. Et de illis est magnificatio rei, de qua est sermo, & illius purificatio enim, quando magnificatur, anima erit decliuis ad illam: & e contra, dum pauificatur, recedit anima ab illa, & nō occurit inclinari ad illā: Et de illis sunt cōciones. Et de illis sunt testificationes. Et de illis est supplicatio. Et de illis est fideiussio, & pignoratio Et de illis solitudo in eremo, & tollerātia laborū, & vita monastica. Et de illis est, ꝙ qualitas orationis, & vocis, & accentus sit secūdū dispositionē, qua putetur esse rem, quā proponit confirmare, sicut qui narrat rem terribilem pallescit, & erubescit eius facies, & eleuat eius vocē. Et de illis est deprauatio sermonū, & ipsorū declinatio, & deiectio maioris partis illorū, & eos ponere secundum formam, qua detegat illius turpitudinem & facilem reddat illius oppugnationem. hęc autem magis ingrediuntur Sophisticā, quā Rretoricā. Hęc itaq; sunt omnia deforis persuasiua: & a suo initio notum est, ꝙ ipsa faciāt adipisci solū persuasionē, in quibusdā autem illorum latet hoc latentia quadam, Nos autem sermonem faciemus de ve

De Rhetoricis, quę non sunt secūdū orationem.

A hementiore gradu istorum, qui est ipsa attestatio. Vniuersaliter aũt attestatio est narratio quędam. In narratione aũt est narrans vnus, aut plures ꝙ̃ vnus. Plures autem ꝙ̃ vnus aut erunt vniuersitas quędam, quam possibile est numerare, aut vniuersitas, quę non potest numerari. Rerum autem narratarum quędã sunt sensatę, & quędam intellectę. Narrantes autem res sensatas, aut narrant illas quas viderint, aut narrant quę audiuerint ab aliis, qui sint tales, quales sunt ipsi aut minores, aut maiores eis. Res autem narratę sensatę, aut sunt res pręteritę, quas non senserimus nos, aut sint in præsenti tempore, sed lateant nos. In narratione vero rerum, quas sentimus, non est nobis immorandum, neq; vlla vtilitas. Et similiter putatur, ꝙ sit in intellectis apud artifices, quorum consuetudinis est, ꝙ exponatur in sua arte hęc intellecta. Sed apud vulgus potest esse, ꝙ attestatio agat de illis persuasionem. Et hac de causa inuenimus sectam hominum nostræ gentis, quę appellatur loquentium, ꝙ non sustineant notitiam nouitatis mundi, & essendi creatorem excelsum, & cętera alia ab his ex radicibus legis super attestatione legis solum, sed vtuntur syllogismis. Secta autem, quę Deum cognoscit, ab horret hoc. In narratione autem, & attestatione rerum sensatarum non videmus, ꝙ fortificetur, & debilitetur verificatio per numerum narrantium, & per alias similes res, quę his annexę sunt. Fortioris autem fidei sunt quę eueniunt ex illis, quæ narrauit vniuersitas, quam non esset definire, & dixerint, B ꝙ illi viderint ita. Et similiter quæ narrauit innumerabilis vniuersitas alicui alteri vniuersitati innumerabili, & dixerint, ꝙ sic viderint. Et similiter quanto excedit vna vniuersitas aliam, & magis sunt adepti excellentiam illius, quod attigerunt, quando cõuenerint in suo initio & medio & vltimo: impossibile enim esset, aut difficile foret illos cõfundere. Et hęc pars narrationis est, quę vocatur Rora, i. Scriptura sacra. Et euenit huius veritas aliquo modo in missione Moses principis prophetarum, supra ipsum sit pax, & inuentione Sinai, & Horeb, & in cæteris alijs. Conuenit itaque scrutari quomodo hoc eueniat. Veritas enim quædam est essentialiter, & quędam est accidentaliter. Manifestum autem est, ꝙ verificatio essendi rem sensatam primo & essentialiter eueniat a sensu: & ideo cui deficit sensus aliquis de est aliquod sensatum: esse autem sensata non adipiscitur solum per sensum, sed etiam per imaginationem eorum secundum ꝙ sunt. Et aliquando etiam euenit veritas essendi sensata essentialiter ex syllogismo. v. g. hic paries est fabricatus, sicq; eius est fabricator, sed nõ peruenit ex eo forma fabricatoris essentialiter. Ad adeptionẽ vero essendi res sensatas, quę penitus nõ sentiuntur, nõ est nobis modus, per syllogismum aliquando euenit veritas essendi eas, sed raro, sicut aliqñ euenit nobis ipsarũ forma de illo qđ fabricatũ est raro. In talibus vero, licet nõ penetret sensus in sua C singularia, penetrat tamẽ in sua nomina, aut quę illa significant. Id aũt, quod agit hanc verificationem apud maiorẽ partem hominũ, ex legibus & historiis. Sed satis notum est, ꝙ hęc actio sit per accidens, qm̃ veritas illius sequit̃ quod ęstimatur, ꝙ sit eius causa, quę est historia vt in paucioribus modo quo causata sequunt̃ suã cãm accidentalẽ. Causa uero adeptionis huius ueritatis, q̃ est per accidens, & quo modo euenerit, nõ est ex his, q̃ oporteat cõstare ex hac scientia, & iam dictũ est de ipsis in libro de Sensu & sensato. Quia aũt quidã viri opinati sunt hoc, conati sunt tradere in historia numerũ, ex quo eueniat veritas essentialiter. & qñ nõ eueniret eis, dicebant, ꝙ eueniat ex se, licet nõ euenerit ad nos. Hic autem est manifestus error. nam, si aliqs numerus, ex quo eueniret veritas essentialiter, res diuulgatę non se excederent secundum numerum narrantium, & possibile esset, ꝙ hic numerus esset proportionatus, & constaret multitudo veri, & paucitas sunt cõpositę ex combinationibus. Ex quo aũt quidã illorum innitũtur apponere in legibus cõditiones, ex quibus eueniat veritas, quę non sint necessarię, dixerunt ex suis cõditionibus esse, ꝙ ex eis eueniat veritas essentialiter. Hęc autem ars vtitur historia, & attestationibus ex illo quod sumitur pro maiori parte, quę est ipsa æstimatio. qđ vero sumit̃ alicui rei, vt in paucioribus, nõ vtitur eo aliqua ars omnino. Diuulgatio vero statutorũ scriptorũ est res nota; id vero, quo euenit de illis verificatio, est ipsorum consuetus vsus.

Consuetudo autem est magni vigoris. Et ideo videbis multos illorum, qui edu- D
cati sunt in consuetudine stultorum, credentes nouitates fictas, & non possumus eos deuiare ab illis. Conuenimus etiam persuasioni attestationis legis, decori, & conuentioni virorum legalium de aliqua re ipsius legis. & ideo ex quo esti mauerunt hoc quidam viri dixerunt, ꝙ scindens congregationem, non sit hereticus. Abuhamadh aũt Algazel locutus est de hac re cõgregationis ĩ principio sui libri de Differentia inter Mauros & Amazonides. d. ꝙ ipse nõdũ cõgregauit quid sit cõgregatio. Contentiones vero sunt in differẽtiis verborũ, sed magis persuasiuũ, in quo sunt cõtẽtiones, est de lasso scindẽte ꝓmissiones legis, & sunt res, quę videntur homini impoſſes, sed notũ est, ꝙ qñ res est diuina, licet agẽs sit maxime enormis, non facit adipisci aliquã rem pręter bonam ęstimationem de suo opere, & confidẽtia in illo, & de sua excellẽtia. Iã aũt exposuit Abuhamad Algazel in suo libro inscripto circa hęc, & dixit fides simpliciter in via lassi, prout eã descripserunt loquentes, est via vulgaris: eggregiorũ. n. via est alia. Sicq; numerauimus hęc in rebus, quę sunt deforis, de quibus ęstimatur, ꝙ ex eis eueniat veritas. Rhetorica aũt residui huius est nota. Signa vero sunt nobiliora & vehementioris prioritatis, illis. n. vtimur ad confirmationẽ illius, qđ fuerit ex his ignotis esse, aut ignotũ esse. v. g. quando prestãtia loquẽtis nota, neque diuulgata, vtimur huius expositione. hoc aũt, fit quãdo aliquis ęstimauerit, qđ putauit esse miraculũ, ꝙ non sit miraculũ, vtuntur hoc ad ostendendum hoc esse miraculum, Et similiter est in attestationibus, & iudiciis, & reliquis, quãdo E
accidit disputatio de illis. Omnibus aũt his rebus possibile est ꝙ ipsis vtãtur in omnibus artibus coniecturatiuis, prout vsi sunt illis pręteriti prędecessores, quia illi coniectabantur, ꝙ esset via veritatis. Arist. vero, ex quo expositę fuerũt ei sui gradus in veritate, opinatus est, ꝙ opportunitas harũ credulitatũ sit vsus vulgi, quo vtantur illis inter se in rebus particularibus voluntarijs, de quibus decernit iudicium, ꝙ sint bonę vel malę. Quoniam aũt rerũ voluntariarũ, de quibus iudiciũ decernit, ꝙ sint bonę, aut malę, quędã sunt, quę inueniũtur in homine in se tempore pręsenti, & hę sunt virtutes & vitia: & quędam sunt, quę inueniuntur tempore pręsenti in alio, & est ęquitas, & iniquitas: & quędã sunt, quę ei inueniuntur pro tempore futuro, & hæ sunt res iuuantes & nocentes: quarũ primarum dicitur oratio demõstratiua, secundarũ vero dicitur iudicialis, tertiarũ vero dicitur deliberatiua. homo enim est quodammodo socialis, & ciuilis necessario. Quod aũt fiant orationes oratorię in his tribus generibus, exposuit Ari. tradendo regulas, & res, quibus homo valeat eloquenter dicere de vnaquaq; harũ rerũ perfectissimo modo, qui possibilis est huic rei. Et ideo definiuit hãc artem, ꝙ sit via, qua homo valeat agere persuasionem de vnaquaq; re particulari perfectissimo modo, qui illi conuenit secundum suam naturam. Id aũt, quod diximus de hoc secundum nostrum propositum de eloquentia, satis sit. F

TRACTATVS DE RHETORICA DEMONSTRATIVA.

Auerrois Cordubensis.

RHetorices demonstratiuę sunt quatuor partes. Rhetorica doctrinę, & disciplinę, & rhetorica litigiosa vere, & rhetorica institutionis confictionis & rhetorica tentatiua. Incipiamus itaq; a rhetorica doctrinę & scientię, & dicamus ꝙ omnis disciplina & doctrina speculatiua non sint apud nos nec actu, neq; in potentia propinqua actui, quę est ipsa reminiscẽtia, nisi veniat ex cognitione pręcedenti nobis in actu. Ex quo scientię sunt dụę partes, formatio, & verificatio, oportet ꝙ hęc notio pręcedens scientiam sit duarum specierum, notio pręcedens verificationem, & notio pręcedens formationem. Dum autem considerabimus has duas notiones, inueniemus vtranq; diui

A sam iterum in duas partes, in agentem, & in dirigentem: agens quidem verificationem est pręmissarum quę sumuntur in syllogismo. Dignior aũt quę est harũ duarum agentium verificationem, est pręmissa maior, quoniã ex ea pendet in potentia ipsum quęsitum: Dirigens vero ad illam est detentio quęsiti in duabus partibus ipsius præmissę: dirigens vero ad formationem est id, quod significat nomen. Pars aũt agens illam est rerum, ex quibus componuntur definitiones, quas numerauimus in his quæ exacta sunt. Rerum itaque necessariarum ad doctrinam sunt tres partes. Prima est ordo orationis: ordo vero est duarum specierum, quarum vna est ordo, qui est secundum naturam, qui est dum incipimus a simplici ad compositum, prout res est in arte Medica. Secunda autẽ est, qñ incipimus a leuiori & diuulgatiori, dum fuerit hoc possibile: sicut inciperemus in arte Geometrię a corpore, deinde procedemus ad superficiem, postea ad lienam: & hanc intrat doctrinam, quę dicitur resolutio definitionis. Rhetorica vero, quę fit indoctrina, conuenit, ꝙ sit demonstratiua, & est, quę significatur ꝑ dictiones originales vsitatas, non accommodatas, & ꝙ non sumamus ad rei intelligentiam suum exemplar, aut aliquod suorum euentorum. Quantum vero hęc rhetorica vtatur commutatione est, ꝙ ferat definitionem vice rei definitę, & orationem vice nominis, & aliqñ in quibusdam locis fert nomẽ notius, vt intelligatur latentius, & similiter aliquando ad rei intelligentiam sumit suum oppositum, quoniam rei intelligentia per suum oppositum ponit ipsam notiorem.

B Et similiter vtitur exemplis non secundum modum verificationis, sed secundum modum directionis. Ac etiam diuisio iuuat hunc modũ doctrinę. Expedit autem auferre Rhetoricam litigiosam, & Poeticam. Hę nanque duę orationes non vtuntur dictionibus originalibus vsitatis, neque rebus originalibus, sed dictionibus commutatis, & accommodatis, & vice rei sumunt suum simile, & ipsius exemplar. Et aliquando multi viri errant in hoc, & vtuntur hac in rhetorica doctrinali. Iam autem confutauit illos Aris. prout fuit sermo Platonis de materia ꝙ sit fœmina, et de forma ꝙ esset mas. Hic enim sermo remotus est ab intelligentia substantię ipsius materiæ. Pręmissę autem vsitatę in artibus sunt quatuor specierum, videlicet propositiones, quas sumere oportet, sicut ꝙ totum sit maius sua parte. Et subiectiones, quæ non sunt addiscenti notę ab initio rei, neque apud illum est contrarium illarum. Hoc autem fit ob multas causas: aut quia ille patiatur defectum suę scientię ob paucitatem suorum annorum, aut quia non concedat vniuersalitatem illarum, vel quia illę indigent, ad occursum veritatis earum longo tempore: & ideo conuenit quod istæ ponantur in doctrinę principio subiectiones suppositę, quousq; corroboretur intellectus circa illas. Si vero fuerint diuulgatę apud gentem, cuius est addiscens, supponuntur, illi ex quo sunt intellectę & diuulgatę.

C Et illarum sunt suppositiones, & sunt illę, quę apud addiscentem sunt contra id, quod sunt apud docentem. Et harum quidem sunt duæ species, quarum vna est ꝙ res, ad quarum ostensionem sumuntur, indigeant prolixitate, sicque capiuntur ad explicationem rerum, priusquam ostendantur per demonstrationem ob expeditionem facilitatis, & post hæc procedetur ad ferendum demonstrationem de illo, prout in initio libri Euclidis dictum est, ꝙ, quando linea cadit super duas lineas, & fiũt duo anguli, qui sunt ex vno latere minores duobus rectis, illę coincident. Dicimus itaque ꝙ igressus sit Euclides modo suppositionis, & proœmij in illam apud initiũ sui libri. Secunda autem pars est, ꝙ res sit ostensa in alia scientia, & in scientia illa, in qua ostenditur sit conclusio, & in scientia in qua est suppositio, & proœmium sit principium. Et ideo non est iter ꝙ proportionetur ad illam ꝙ eam addiscat, quatenus est habens hanc scientiam, in qua est suppositio, sed scit illã quatenus habet illam scientiam, in qua ipsa verificatur. vt verbi gratia, acceptio Physici & Astrologi a Geometra ꝙ latus exagoni sit ęquale semidiametro. Et ex illis sunt descriptiones, quibus explicatur nomem illorum, quę notum est inesse rei notę numeratę in prologis; quę recipere oportet, quando vero non fuerint notę numerabuntur in proœmijs inter subiectiones suppositas.

De litigiosa cōtradictione.

LItigiosa oratione orat, qui patitur ignorantiam rerum secundum modum dispositionis, & habitus, videlicet, ꝙ credat rem aliter ꝙ̄ sit, sicut est oratio de parte indiuisibili, & similibus, contra id, de quo est habitus in rhetorica disciplinę & doctrinę. Error autem occurrens in artem est duobus modis, aut in sua principia, aut in ea quae principijs succedunt. Error quidem in principia est, sicut illius, qui abnegauit naturam esse, aut motum esse in scientia Physica. Error vero in ea, quę principijs succedunt, est, sicut illius, qui in hac illa scientia credit esse vacuum, & esse mouens seipsum. Et iterum errorum quidā est essentialis, & quidam non essentialis: essentiales quidem sunt, ꝙ affirmetur de re quod est negatum ab in eo quod dicimus essentialiter, aut econtra, hoc est ꝙ ab illa negetur quod ei inest essentialiter, sicut ꝙ confirmetur continuo esse vltimum, inquantum continuum est. Non essentiales vero aliquando sunt veraces, & aliquando sunt mendaces. Et ex fallentibus sunt quędam orationes, vt pręhabitum est, quę vniuersaliter sunt res quae affirmantur alicui rei, aut negantur ab illa pręter ꝙ illas, & inter illam sit aliqua proportio ex ipsis proportionibus, quas numerauimus. Hos autem errores non essentiales impossibile est, ꝙ ipsos consideret habens artem illam ex ea parte qua est ex viris illius artis, sicut impossibile est ꝙ consideret errorem occurrentem in principia illius artis. Veruntamen considerat illum, qui occurit in illud quod succedit principio, & cum hoc est essentialis. Ac etiam error aliquando occurrit ex syllogismo, & absq; syllogismo: quando autem occurrit ex syllogismo, conuenit, ꝙ confutetur syllus & conclusio, qm̄ quando breui nos expediremur in confutatione conclusionis absque syllo, remaneret conclusio dubia, qm̄ essent duo syllogismi, quorum alter destrueret ipsam, & alter ipsam confirmaret: & tales confutationes sufficiunt in arte Topica. Rn̄dens enim recipit in se solum obseruantiam positionis pręter ꝙ constituatur de illa ostensio per rationem, sed confutatio syllogismi absq; conclusione est habentis Rhetoricam, quoniam nō sequitur ex ablatione syllogismi ablatio conclusionis, sicut non sequitur ex ablatione antecedentis ablatio consequentis in syllo conditionali coniunctiuo, quia proportio sylli ad conclusionem est hęc eadem proportio. Syllogismus aūt confutatur, aut ex parte formę, aut ex parte materię, aut ex parte vtriusq;. Ille vero, qui occurrit absq; syllo, ipsum destruet solum res, in quā cadit error, & non est differentia inter syllogismum contradictorij, & demonstrationem conditionalem & confutationem: aliquando enim fit per contradictorium.

De rhetorica constitutionis confictionis.

HAec quidem rhetorica constitutionis confectionis est composita ex his duabus rhetoricis, hoc est, ex rhetorica doctrinę, & ex litigiosa, quando vna earum affirmabit rem, aut ipsam negabit secundum modum demonstrationis, & altera ipsam destruet secundum modum eundem. Et Topicę potestati est hic magna iuuaminis collatio, & quasi est hic necessaria.

De Rhetorica tentatiua experimēti.

SEd Rhetorica tentatiua experimenti est rhetorica, qua exquirit interrogās, vt fallat in omni arte per errores essentiales in arte ad cognoscendum quātitatem perfectionis suę in arte illa. qm̄ perfectio artis continet quatuor res: quarum vna est, ꝙ cognoscat principium illius artis; secunda autem est, ꝙ ex se excernat ab ea, quod expedit ꝙ ostendatur ab eo, quod non ostenditur in illa arte: tertia, ꝙ remoueat errores essentiales ab illa: quarta autem est ꝙ sit ei potestas ad illam addiscendum. conuenit autem tentatori ꝙ consideret acceptionem interrogationum ex parte qua lateat tentatorem, sicut ꝙ illum interroget principia remota, & per hoc intendat illum fallere, ac ipsum interroget secundum syllogismum compositum, non secundum syllūm simplicem.

Rhetorica demonstratiua Finis.

Aristo-

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS POETICA,

Alexandro Paccio, Patritio Florentino interprete.

Cum Auerrois Cordubensis Paraphrases.

SVMMA LIBRI.

De poesum conuenientia, ac differentiis: Poesis origine, ac incremento: Tragœdiæ essentia, partibus, ac speciebus: Epopœię pariter: Poetarum increpationibus, ac defensionibus: Tragœdiæq; & Epopœię comparatione.

Quod sit operis propositum. Quæ Poesum conuenientia, ac penes imitationes differentiæ. Cap. I.

C DE Poetica, eiusque generibus, quam facultatem singula habeant: & quo pacto, vt recte poesis se habeat, componi fabulas oporteat: ex quot etiam, quibusque partibus constet: de omnibus item, quæcũque ad hanc viam & rationem pertinent, dicamus, initio secundum naturam sumpto, primum a primis. Epopœia sane, Tragœdiæque Poesis, Comœdia insuper, ac Dithyrambica, tum plerę q; illarum, quas ad tibias citharasue accommodamus, omnes prorsus in hoc vno conueniunt, vt imitatio sint. Tribus autem differunt inter se, aut ꝙ genere diuersis imitantur, aut ꝙ res diuersas, aut ꝙ modo diuerso, minimeq; secundum eandem rationem. Vt enim coloribus atq; figuris pleraque quidem ęmulantes imitantur, hi quidem arte, consuetudine illi, nonnulli etiam voce: ita quoque & in dictis artibus accidit. etenim omnes imitationẽ exercent, numero dico, sermone,

harmonia,hisq; vel separatim, vel permiscue. verbi gratia: Harmonia simul & numero tantū vtūtur illę, quę ad tibias, quę ue ad citharas pertinent: tū si quę alię sint, quę facultatē huiusmodi sortiantur, vt est illa fistularū. Numero vero ipsu seorsum ab harmonia imitari, saltantium est: quandoquidem hi gesticulationis numerosa varietate mores, perturbationes, actionesq; imitantur. Nudis autem sermonibus, siue metris solummodo Epopœia vtitur, metrorum quidem hactenus, siue mixtis aliquibus inter se, siue generis eiusdem alicuius. Nā quod Sophronis, & Xenarchi mimis commune dicamus, sermonibusq; Socraticis, aliud prorsus habemus nihil: nec item, si quis trimetris, elegis, aliis ue talibus aliquibus imitationem fecerit. Quanquam homines, ipsi metro fingere adiungentes, elegorum fictores hos, hexametrorum illos nominant: non quidem secundum imitationem, sed communiter secundum metrum poetas ipsos appellantes. Etenim si quid medicum, harmonicum ue numeris afferunt, hac sane ratione appellare cōsueuerunt. Homero quoq; , atque Empedocli B nihil plane pręter metrum cōmune est. quāobrem legitimus quidem ille poeta, hic physicus potius quam poeta, merito vocandus est. Similiter quoque si quis metra permiscens vniuersa, imitationem tamen minime fecerit, vt ipse Cræremon, qui Hippocentaurum omnifariam numerorum mixtum centonem edidit, nō iam poeta appellandus. De his igitur per hunc modum determinatum sit. Sunt vero qui his omnibus promiscue vtantur, numero dico, harmonia, metro, vt Dithyramborum, Mimorum ue poesis, Tragœdia insuper, atq; Comœdia: quæ tamen hoc differunt, ꝙ illæ quidem simul omnibus, hæ vero particulatim vtuntur. Has igitur artium differentias dico, in quibus imitatio fit.

Quoniam vero qui imitantur, agentes ipsos imitantur: hos autem vel probos, vel improbos esse oportet, vt quos duntaxat fere semper ipsi mores concomitentur (etenim per vitium atque virtutem moribus omnes differunt) necesse est (quod etiam pictores faciunt) F vel meliores, vel similes, vel deteriores imitari. Polygnotus quidem meliores, Pauson deteriores, Dionysius vero similes effingebat Ex quo liquido apparet, imitationum supradictarum vnamquanq; tales differentias sortiri, planeq; diuersam euadere, quòd res diuersas ad hunc modum imitetur. etenim tum in saltatione, tum in tibiarum citharum ue modulatione, huiusmodi dissimilitudines fieri contingit. Similiter quoque & quæ circa sermones & nuda carmina versantur. exempli gratia: Homerus pręstantes effingit, Cleophon similes: Hegemon vero ille Thasius (qui primus parodias scripsit) nec non Nicocharis qui deliadem, viles. Pari ratione & qui per Dithyrambos, & Mimos, vt fatuos, & Cyclopas Timotheus, & Philoxenus vtiq; imitantur. Qua etiam dissimilitudine Tragœdiam a Comœdia differre dicimus: hæc enim humiliores, illa vero præstan-

A tiores quam qui modo sunt. Tertia preterea in his differentia est, quo quisq; modo singula imitētur. fieri enim potest, vt eisdē eadē diuersa tamen ratione imitemur. aliquando quidem narrantes nos, idque modo alienam personā induti, (quod Homerus facit) modo vt iidem ipsi non imutati, aliquando vero quasi negociantes omnes & agentes introducentes. Atq; in his plane tribus differentiis (vt a principio diximus) imitatio est, quibus videlicet, duæ, & quo modo. Quo sane fit, vt ab Homero Sophocles aliquo pacto in imitatione non discrepet, ꝙ vterque præstantes imitetur: nec item ab Aristophane, ꝙ vterque negociantes & agentes, vnde δράματα, id est actus ipsos nonnuli ab agentium imitatione appellari dicunt. Quamobrē Tragędiā, atque Commediam Dorienses sibi vendicant, Comędiā quidem Megarenses, tam hi qui hic sunt, vt eo tempore inuentam, quo populari administratione eorum respublica regebatur: quam qui ex Sicilia si quidem ab his poeta Epicharmus prodiit, multo sane prior
B Chonnida, atque Magnete. Tragædiam vero quidam in Peloponneso. eiusque rei indicium illi vocabula esse volunt, cum ipsi quidem κώμας vicos appellari dicant, Athenienses vero δήμους, quasi comędos, non a κωμάζειν, hoc est, a comessando, sed tanquam errantes per comas, id est vicos, in vrbe despectui habitos, dictos existimant. rursus hi quidem facere δᾶν, Athenieses vero πράττειν dicunt., Ac de imitationis hactenus differentiis, quot videlicet, & quales hæc dicta sint.

De ipsius Poetices, suarumq; specierum origine: ipsarum incremento, ac mutatione: Tragœdiæ atq; Epopœiæ similitudine. Cap. II.

CEterum a duabus causis, & quidem naturalibus, videtur Poetica habuisse originem. Nam & insitum est a natu
C ra hominibus a pueris imitari: & differunt a cæteris animantibus, tum ꝙ aptissimi ad imitationem sunt, tum quòd primas disciplinas imitando acquirunt. & vnusquisq; iuxta imitationibus gaudet. Cuius rei, quod in operibus accidit, argumentum sit. Etenim quæ ipsi cum molestia aspicimus, eorum imagines afabre factas gaudentes intuemur, vt ferarum formas truculentarum, cadauerum ue. Huius vero ratio sit, ꝙ non solum philosophis, sed etiam cæteris mortalibus addiscere iucūdissimum est. quanquam modice in hoc hi communicent: ideoq; huiusmodi imagines inspicientes gaudent, quoniam ex illarū contēplatione accidit, vt & discant vnumquodq;, & in eis, ꝙ hoc ipsum sit illad, probe ratiocinentur. alioqui si veras formas neutiquam inspexissent, nullam omnino voluptatem præberet imitatio, pręterquam vel opificio, vel colore, vel tali aliqua ratiōe. Cū vero nobis natura insita sine

imitatio, harmonia, numerus (metra enim numeri partes esse, satis apparet) ab initio ad hæc maxime facti, ea paulatim promouentes ex ipsis quidem temporariis Poeticam genuerunt. in diuersa vero abiit pro vniuscuiusque natura. Vt enim actiones honestas digniores, taliumque fortunas imitabantur: ita prauas humiliores, sane primum conuitiis agentes, quemadmodum superiores hymnis laudationibus ue. Ante vero Homerum nullum omnino tale poema habemus, tametsi plura extitisse credere par est. Extat autem ipsius Homeri (vt est eo initium sumamus) Margites, & huic consimilia: quibus insuper, quod maxime cõgrueret, iambicum metrum accessit: iambicumq; propterea nunc appellatur, quòd his plerunque numeris veteres ἰαμβίζειν, id est, conuitiari inuicem soliti sint. E veteribus aliqui heroici, aliqui iambici poetæ extitere. At vero ipse Homerus, quemadmodum præcipue heroicus fuit: (solus enim hic nõ modo recte, sed actionum imitationibus referta poemata cõdidit:) sic etiam Comœdiæ normam primus tradidit, non quidem probris, sed ridiculis in actuum formã collatis. Et sane similis in Margite ratio. hic enim ita se ad Comœdiam habet, vt ad Tragœdiã Ilias, atq; Odyssea. Alii vero pro vniuscuiusq; ingenio impulsi, ad alteram tantum Poeticæ huius partem animũ applicuerunt. sicq; nonnulli loco iamborum comici, nonnulli loco hexametrorum tragici, vt qui circa sublimiorem, honoratiorem ue dicendi characterem versati sint, Tragœdiæ doctores extiterunt. An vero Tragœdia, quatenus attinet ad ipsa genera, satis adhuc sit absoluta, nec ne, cum id per se iudicando, tum ad theatra referendo, alia considerandi ratio est. Cum igitur a principio rudes essent, planeque informes Tragœdia atque Comœdia, illa quidem ab iis, qui Dithyrambum, hæc autem (quantũ seipsa aperiebat) ab iis qui Phallica produxerunt, quæ nostra etiam tempestate in vrbibus non paucis in consuetudinem ex lege recepta sunt: paulatim auctæ fuere. Sicque Tragœdia diuersis mutationibus variata, quo ad proprios numeros impleret, tandem quieuit. Tunc. n. histrionum numerũ ex vno videlicet in duos Aeschylus primus auxit, & ea, quæ circa chorum sunt, imminuit, sermonemq; primarum partium instituit: quos Sophocles ipse cũ scenę ornatu ad tertias vsq; produxit. Ad hæc ad magnitudinem ab exiguis fabulis, & ab ridicula dictione, satyris exclusis, ad grauem habitum, proue cta, sero tandem quieuit, senariumq; metrũ ex octonario adoptauit. hoc enim antea metro vtebantur, quòd satyrica, magisq; saltatoria Poesis esset. Itaq; elocutioni iam cõstitutæ natura ipsa proprium adinuenit metrum. Maxime enim sermonibus aptum alternis iambicum esse, argumento sit, quòd in disserendo plurimi sane iambi, rarissima vero hexametra mutuo in sermone a nobis proficiscũtur: licet etiam colloquii ipsius harmoniã excedentibus. Ad hęc Episodia quoq; plura, cæteraq;, vt singula exornata fuisse dicũtur. De his igitur satis: nimis

A enim fortasse operosum sit in singulis immorari. Commœdia autē est (vt diximus) peiorum quidem imitatio, non tamen secundum omne vicii genus: quanquam ridiculum a turpi proficiscitur. Ridiculum enim aliquo pacto peccatum est, & turpitudo sine dolore minimeq; noxia: perinde ac ridicula statim appareat deformis facies, distorta sine dolore. Igitur de promotione Tragœdiæ, & per quos, satis constat: secus vero de Comœdia. siquidem initio, ꝙ parum sui studiosos habuerit, latuit: sero enim ab Archonte comœdorum chorus, vt quisque sese obtulisset, inductus est. Eius vero professores, vbi iam aliquam speciem præse tulit, memorantur. Quis autem personas, prologos, histrionum multitudinem, cęteraque huiusmodi protulerit, prorsus obscurum. Cæterum confingere fabulas, quod quidem a Sicilia primum manauit, Epicharmus, & Phormis cœperunt: sicuti quoq; ex Atheniensibus Crates, iambica prorsus ratione omissa, in vniuersum sermones, vel fabulas confinxit. Itaque Tra-
B gœdię Epopœia duntaxat similis esset apparet, quòd metrico sermone præstantium imitatio est. hoc differt, ꝙ simplici vtitur metro, quodque enarratio est, longitudine pręterea: quoniam Tragœdiæ quidem intra vnius potissimum solis, vel paulo plus minus ue periodum actio est: quandoquidem Epopœia temporis spacio non vrgetur. qua sane libertate in Tragœdiis, perinde ac in hexametris, a principio vsi sunt. Circa vero partes, vt hæ ambæ in aliquibus: inter se non discrepant: ita propriæ nonnullæ, atque peculiares huius sunt. Quo fit, vt qui de Tragœdiæ virtute ac vitio diiudicare nouerit, idem quoque & de hexametris nouærit: siquidem quæ hexametrorum sunt, in Tragœdia prorsus inesse apparet: quæ vero Tragœdię, in his non omnino. De hexametri igitur imitatione, atq; Comœdiæ, post dicemus. nunc autem de Tragœdia: cuius essentiæ definitionem, veluti iam enatam ex his quæ dicta sunt, iterum sumen-
C tes, hanc esse dicimus.

Quæ sit Tragœdiæ essentiæ definitio.
Cap. III.

TRagœdia est imitatio actionis illustris, absolutæ, magnitudinem habentis, sermone suaui, separatim singulis generibus in partibus agentibus, non per enarrationem, per misericordiam vero atq; terrorem perturbationes huiusmodi purgans. Sermonem suauem appello, in quo numerus, harmonia, & melos inest: id vero separatim genere distinctum: cum metro tantum quædam absoluantur, quædam rursum melodia.

Quot, & quæ sint ipsius Tragœdiæ partes quales, & quem inter ordinem se habeant. Cap. IIII.

QVoniam vero tota imitatio in actione versatur, primum quidem apparatum ipsum, partem Tragœdiæ ponere necesse est, mox melodiam, & dictionem: vt pote ex quibus imitationem, conficiant. Dictionem appello, illam quidem metrorum compositionem: Melodiam, cuius omnino vis per se ipsa satis apparet. Sed quoniam actionis imitatio est, agiturque ab agentibus quibusdam, quos tum moribus, tum sententia tales esse omnino oportet, sicuti quoque & actiones aliquas esse tales dicimus: manifestum est harum actionum duas esse causas, sententiam & mores: per quas plane vel voti compotes, vel minime compotes omnes fiunt. Ad hæc actionis imitatio fabula est. Fabulam vero rerum ipsam compositionem appello. Mores, secundum quos agentes tales esse dicimus: Sententiam ex B quocunque dicentes vel aliquid declarant, vel mentem propriã aperiunt. Necesse est igitur cuiuslibet Tragœdiæ sex esse partes, secundum quas talis esse nuncupetur. Hæ vero sunt, fabula, mores dictio, sententia, apparatus, melodia. Quarum duæ ad ea pertinent, quibus imitamur: vna tantum ad id, quo pacto imitamur: cæteræ vero tres ad ea, quæ imitamur: præter has, nulla. His itaq; illorum non pauci partibus (vt sic dixerim) vtuntur. etenim & apparatum totũ ipsum continet, mores videlicet, fabulam, dictionem, melodiam, sententiamq; similiter. Horum vero maximum est, rerum constitutio: cũ non hominum imitatio sit Tragœdia, sed actionis, atq; vitę, tum felicitatis, infelicitatis ue. Quippe felicitas ab actione pendet: finisque ipse actio quædam est, non qualitas. Aliqui vero per mores fiunt tales: at per ipsas actiones, sane felices vel infelices. Non ergo vt imitẽtur mores, in actione versantur: sed per actiones mores complectuntur. Quapropter actiones, & fabula, Tragędiæ finis esse dicuntur. C omnium autem maximum finis est. etenim sine actione Tragœdia quidem fieri non potest, sine moribus potest: siquidem iuniorũ non paucæ morum expertes inueniuntur. Tum poetarum plerique tales omnino sunt, ut etiam ex pictoribus Zeuxim a Polygnoto differre dicimus. Polygnotus enim morum optimus expressor fuit: contra Zeuxidis pictura mores minime referre videbatur. Si quis pręterea ordine moratos sermones, dictiones, sententiasque bene formatas afferat, non quidem penitus negocium, quod est ipsius Tragœdię proprium, assequetur. id quod illa Tragędia multo melius præstiterit, quæ talibus vtetur, perinde ac secundo loco necessariis: cum iam fabulam rerumque contextum habuerit. Ad hæc, quibus maxime mortalium animos Tragœdia delectat, fabulæ quidem partes, peripetię, id est, euentus in contrarium, & agnitiones, sunt. Eius præ

A terea rei signum est, quòd qui conficere agrediuntur, exactũ illud non ante queunt dictione, atque moribus attingere, quam actiones constituerint. id quod veteres poetarum ferme omnes facere consueuerint. Est igitur principium, ac velut anima Tragœdiæ, fabula: secundo vero loco, mores: in quo etiam picturæ: similis esse apparet. siquis enim fucis pulcherrimis tabulam fusim illinat, nõ æquę sane delactabit, ac si imaginem albo tantum distinxerit. Itaq; actionis imitatio est, tunc per hanc potissimum agentium. Tertio sequitur sententia. hæ autem est posse explicare, quæ instant, atq; quadrant: id quod in soluta oratione facultatis. Ciuilis, atque Rhetoricæ proprium munus est. sane veteres ciuiliter dicentes confingebant, nostri vero rhetorice. Mos uero talis est, quo uidelicet qualis uoluntas sit in his rebus, in quibus non satis liquet, sectetur ne quid, an fugiat ipse dicens, declaratur: quo fit sermones interdum moribus careãt.
B Sententia in his uersatur, quę quomodo aliquid est, uel non est, ostendunt, uel uniuerse enunciant. Quarto sermonum dictio. appello autem, quemadmodum diximus a principio, Dictionem, per uerba sensus explicationem: id quod in metris æque ac in soluta oratione eandem uim habet. Reliquarum vere quinque partium sic Melodia suauissima est, vt spectaculũ gratissimum. quod tamen nec artificiosum est, nec ipsius Poeticæ proprium: siquidem Tragœdiæ virtus extra quoque scenam, ac sine histrionibus consistit. Ad hęc ars struendorum apparatuum propria magis chorago, quam poetis est.

De Fabule magnitudine. Cap. V.

C His absolutis, deinceps dicendũ, qualem omnino esse deceat rerum contextum hoc enim primum, maximumque in Tragœdia est, propositumque semel uobis, Tragœdiam imitationem esse actionis perfectæ, totiusque magnitudinem quidem aliquam habentis si quidem & totum datur magnitudine carens. totum vero est, quod principium, medium, atq; finem habet. Principium illud esse dicimus, qđ non necessario post aliud est: contra quod posterius aliquod esse, vel fieri natum est, Finem, huic contrarium, illud ipsum, quod post aliud natum est esse, necessario, vel plerunq;, Medium, quod aliquo posterius, aliquo prius est. Decet autem rite contextas fabulas minime temere vndelibet initium sumere: nec item temere vbilibet terminari: vti uero semper supra dictis partibus. Adhæc pulchrum siue animal, siue quodcunq; ex aliquibus compositum, non ordine tantum, verum etiam congruenti magnitudine constare debet: siquidẽ ex magnitudine ordineq; pulchrum oritur. Nam sicuti fieri nõ potest, vt p exiguum omnino animal, pulchrum appareat: quãdoquidẽ quæ in insensibili tempore speculatio fit, confunditur: pari ratione nec illud,

quod omnino sit permagnum. ipsa enim speculatio simul fieri nō potest: illudq; totū, & vnū e contemplantiū consideratione potius elabitur: ceu si decem millium studiorum esset animal. Quapropter sicuti tum in corporibus, tum in animantibus magnitudinem inesse decet, eam dico, quam probe oculis vsurpemus: ita & in fabulis longitudo inerit, quam quidem memoria facile complectamur. Longitudinis autem præfinitio, quantum ad ipsos ludos, planeque ad sensum spectat, minime artis est: Etenim, si in ludis haberi centū Tragœdias opus fuerit, vtiq; ad Clepsydram, vt olim non semel factitatū dicūt, haberi poterunt. Quæ vero secundum actionis naturam fuerit, illa quidem semper, quæ longius protrahetur, donec tota simul in aperto sit, in magnitudine quidem decentior erit. Vt autem simpliciter præfiniamus, quantam esse fabulam vel deceat, vel necesse sit: eum sane dicimus legitimum huic fore magnitudinis terminum, cum siue ad commodam fortunam ex incommoda, siue ex commoda ad incommodam perpetua serie mutata fuerit. E

De fabulæ unitate Cap. VI.

VNa nanque est fabula: non autem (vt nonnulli putant) si circa Vnum aliquem sit. Multa enim, minimeque determinata genere accidūt: ex quibus sane quędam nullum cōstituunt Vnum. simili ratione vnius multę actiones sunt: ex quibus vna nunquam actio fiet. Quapropter omnes hi peccasse videntur poetæ, quicunque vel Heracleida, vel Theseida, cæteraque id genus poemata confinxere: vt qui, vnus cum sit Hercules, vnam quoque ipsius debere esse fabulam existimauerint. Homerum vero, qui vt in aliis etiam excellit, ita in hoc, quoque, siue id artis, siue naturæ fuerit, oculatissimum fuisse apparet: quandoquidem Odisseam confingens, non sane cuncta, quæ Vlyxi acciderunt, in eam compegit: verbi gratia: saucium fuisse in Parnaso, & in ducū collectione simulasse insaniam. quorū cū alterū euenerit, minime necessarium fuit, vel verisimile, euenisse alterum: quippe qui vnam duntaxat actionem, qualem dicimus, Odisseam videlicet, itemque Iliadem cōstituit. Decet igitur, quemadmodū vna vnius imitatio est in aliis imitatricibus artibus: ita & fabulam, videlicet, quæ actionis imitatio sit, vnius eiuscemq; integræ esse: sicq; rerum inter se partes cohærere, vt ne vlla quidē vel transferri, vel subtrahi queat quin totum illud varietur, planeq; immutetur. Quod enim vel additum, vel subtractum, totam non immutare videtur, nulla quoque eius erit pars.

Quæ sit inter Poesim, & Historiam differentia. Cap. VII.

SAne constat ex supradictis, non poetæ esse, facta ipsa propria narrare: sed quemadmodum vel geri quiuerint, vel verisimile, vel omnino necessarium fuerit. Haud enim historicum, atque poetam carmen, & soluta oratio designant. quippe (quod alioqui facile factu sit) si Herodoti historia carminibus pāgatur, æquę nihilominus ac prius sine carmine, erit historia. sed hoc differunt, q̃ hic quidem res gestas, ille vt geri potuerunt exponit. Quo fit, vt sapientius atq; præstantius Poesis historia sit: si quidem illa circa ipsum vniuersale plurimũ versatur: hæc vero singulare sectatur. Est autē vniuersale, quę cui conueniat, dicere vel facere, verisimiliter quidem, seu necessario: id quod spectat Poesis, cum nomina imponat. contra singulare, quid ipse Alcibiades fecerit, tulerit ue. Iam vero & apud comicos id manifestũ: vt qui fabulas ex verisimilibus constituentes, nomina interim pro arbitrio comminiscantur, non quidem ipsa singularia, quemadmodũ iamborum *compositiones facere solēt. in Tragœdia autem vera nomina retinentur. cuius ratio est, quoniā credibile quidē illud est, qđ fieri potest: quæ vero nondum facta fuisse scimus, fieri quidem posse parum credimus: quæ vero facta, fieri certo potuisse ambigit nemo. nam si fieri nequiuissent, nunquam profecto extitissent. Cum tamen Tragœdiarum aliquę sane ex notis nominibus, vno vel duobus ad summum assumptis, reliqua deinceps confingant: aliquæ rursus, quemadmodum Agathonis flos, plane omnia in quo, tametsi cum nominibus res ipsæ pariter confingantur, nihilominus delectant. Quare non omnino quærendum est, vt vulgatæ fabulæ, in quibus Tragœdiæ sunt, ad vngem retineantur. idem quærere ridiculum esset: quandoquidem illæ etiam sic notæ, paucis quidem cum notæ sint, iuxta tamen cunctos delectant. Ex his igitur patet poetam fabularum magis, quam carminum esse poetam, vt qui semper circa imitationē versetur: actiones vero imitatur. Si igitur & in ea quoq;, quæ vere prius fuere, fingendo incidat, non propterea a poeta discedet: quandoquidem ex his quæ gesta sunt, aliqua quidem eiusmodi esse nil prohibet, cuiusmodi vel extitisse verisimile sit, vel certe fieri potuerint: secundum quæ sane horum poeta fuerit.

* compositores,

Quæ Fabulæ deterrimæ, & quæ pulcherrimæ. Cap. VIII.

CAEterum simplicium fabularum, actionum ue, Episodicæ quidē deterrimę. Episodicam appello, in qua non verisimiliter neq; necessario mutua episodia nectantur. fiunt aūt hę tum ab ineptis

vatibus suo vitio, tum a probatis quoq; histrionum gratia. Etenim D in huiuscemodi certaminibus, dum fabulas plus æquo sæpenumero producunt, legitimum ordinem peruertere coguntur Quoniam autem imitatio non tantum perfectæ actionis, verum etiam miserabilium, terribilium ue est: hæc autem maxime talia erunt, porissimumque pollebunt, quotiescunque per se ipsa inuicem admiranda illa accident: nimirum hoc pacto admirabile magis sese offert, quam si a casu, vel a fortuna proficisci appareat. siquidem in his etiam, quæ a fortuna proueniunt, illa quidem maximam admirationem præ se fuerunt, quæ veluti suopte impulsu prouenire videantur, vt in Argo Mityi statua, quæ super inspectantem collapsa, authorem Mityi necis interfecit. Eiusmodi.n. hæc sunt, vt non temere facta esse opinemur. ideoq; pulcherrimas tales fabulas euadere necesse est.

De simplicibus, atq; implexis Fabulis: Peripetia Agnitione, ac Perturbatione, fabulæ partibus. Cap. IX. B

FAbularum alię simplices, aliæ implexę: quemadmodum & actiones, quarum imitationes sunt ipsæ fabulæ, talem illico speciem prę se ferunt. Simplicem actionem voco, in qua quidem (vt definitum est) continua vna, absq; peripetia, agnitione ue, agendo fit mutatio: implexam, quę vel agnitione, vel peripetia, vel etiam vtraq;. Hęc vero in ipso rerum contextu ita astruenda sunt, vt ex his quæ prius acta fuerint, necessario sequi, aut certe verisimiliter agi videantur. Multũ enim differt, fiant hæc per hæc, an ex his. Peripetia est eorum, quæ aguntur, (quemadmodum dictum est) in contrarium mutatio. id autem (sicuti docuimus) aut verisimiliter, aut necessario fit: vt in Oedipode. accessit.n. ille delectaturus Oedipodem, eundemq; parentis incestandæ timore liberaturus: quis autem esset, vbi ostendit, contrarium effecit. F In Lynceo quoque ductus ille quidem est, veluti mox immolandus: Danaus contra subsecutus, vt immolaretur: sed accidit ex his quæ patrata sunt, vt hic necem, ille salutem sit affecutus *A*gnitio est (vt etiã ex nomine liquet) ex ignoratione in notitiam, ad amicitiã, vel inimicitiã illorũ mutatio, qui seu in felices, seu infelices determinantur. pulcherrima aũt fit, si cum peripetia fuerit: vt in Oedipode. Sunt profecto & aliæ agnitiones nam tum inanimatorũ, tum quorũcunq;, vt accidit, fiunt: si quando (vt dictum est) euenit, vt siquid patrarit quis, vel non patrarit, agnoscamus: illa tamen, quæ potissimum a fabula, quæ ue ab actione pendet, est, quã diximus. Etenim huiusmodi agnitio, atq; peripetia, vel misericordiam, vel metum parabit. receptum autem est, actionum imitationem esse Tragœdiam: fortunatumq; insuper, seu miserum fieri ex his contigerit. Quoniam vero agnitio quorundam agnitio est, alia quidem

A alterius ad alium tantum fit, cum, quis hic sit, illi notus est: alia rursus mutua indiget noticia. vt Iphigenia ex epistolę illius missione ab Oreste quidē agnita: vt tamen ipsum agnosceret, alia quoq; agnitione opus fuit Partes igitur hic fabulæ duæ habentur, agnitio, & peripetia: tertia superest Perturbatio. nam de Peripetia, & Agnitione satis diximus. Perturbatio vero actio est letifera, seu dolore plena: veluti cum neces, cruciatus, vulnera, cęteraq; generis huius palā fiunt.

Quot, & quæ sint Tragœdiæ partes & quantæ. Cap. X.

CAeterum Tragœdiæ partes, quibus tanquam formis vti nos oportet, superius exposuimus: secundum vero quantitatem discretam, atque in quas secetur, singillatim hæ sunt: Prologus Episodium, Exodus, Choricum. Chorici vero alterum mobile, alterum stabile. sane cunctis hæc omnibus
B communia: propria vero ea, quæ ad scenam pertinent, & commi. Prologus est pars Tragœdiæ iusta, ante chori ingressum. Episodium pars item iusta Tragœdię, inter choricos perpetuos cantus. Exodus iusta pars Tragœdiæ: post quam nullus deinceps est chori cantus. Chorici vero ingressus, chori integri prima locutio. Stabile, sine Trochæo & Anapęsto cantus. Commus, siue planctus, est luctus chori communis cum iis, qui in scena sunt. Partes igitur Tragœdiæ, quæ quasi formæ habendæ sunt, superius explicauimus: rursus secundum quantitatem discretam, & in quas secetur, singillatim quoq; diximus deinceps vero, quæ fabulas texentes sectari, cōtra quæ vitare oporteat, tum vero a quibus locis Tragœdiæ ipsius opus ducatur, supra dictis addendum.

Quæ vitare, sectariq; texentes fabulas oporteat: & a quibus locis Tragœdiæ ipsius opus ducatur. Cap. XI.

C

QVoniam igitur Tragœdiæ pulcherrimæ compositio, non quidem simplex esse debet, sed implexa, eademq; terribilium, miserabilium ue imitatrix: id quod profecto imitationis huiusce proprium est: Primum quidem satis apparet minime decere, bonos et ęquos viros ex felicibus infelices factos in scenam afferre: vt quod terrifici miserandi ve nihil habeat, sed scelesti: Parique ratione ab aduersa fortuna ad secundam prouectos, prauos effingere. hoc enim omnium a Tragœdia maxime alienum, vt quòd rerum quę requiruntur, expers omnino sit, humanitatis dico, nedum terrifici, atq; miserabilis. Sed nec omnino improbos ex secunda fortuna in aduersam lapsos: quādoquidem talis compositio, quæ alioqui humanitatē præ se ferre potest, miserandi aut terrifici plane nihil habet.

Vt enim immerentis misericordiam excitat, ita terror a simili incuti- D A
tur. Quo circa cum nec miserandi, nec terrifici quicquam ab his pro-
ueniat: reliquum est, vt ad hæc maxime idoneus is habeatur, qui me-
dius inter tales sit. Is autem erit, qui nec virtute, nec iustitia ante-
cellat, minimeq; per vitium, prauitatem ue, in ipsam infelicitatẽ lap-
sus fuerit, verum humano quodam errore, ex magna quidem existi-
matione atque felicitate: quemadmodum Oedipus, Thyestes, cæ-
teriq; ex huiusmodi generibus illustres viri. Necesse est igitur pul-
chram fabulã constare magis ex vno hoc genere, quã ex duplici, vt
nonnulli putant: cuius quidẽ ex miseria ad felicitatem mutatio non
fit: sed contra ex felicitate ad miseriam, errore sane non leui, minime
vero per dedecus, ex illo quidẽ virorũ, de quo dictũ est, genere: q̃d
ue potius ad meliores, quã ad deteriores spectet. Huius aũt rei indi-
cium sit, vsus. etenim iam inde ab initio poetæ, quascunque nacti es-
sent fabulas, admittebant: nunc autem pulcherrimæ circa paucas
oĩno familias cõponũtur, vt sunt Alcmæonis, Oedipodis, Orestis, B B
Meleagri, Thyestis, Telephi, cęterorumq; generis huiusmodi: qui-
bus vel facinora quidem grauia perpetrasse, vel ipsos tulisse contigit.
Erit igitur pulcherrima illa Tragœdia, quę ex huiusmodi compo-
sitione constiterit. Quamobrem illi qui item decipiuntur ob id ip-
sum, quo Euripidem damnant, vt qui in tragœdiis suis illud obser-
uet, earumq; plures in infelicitatem terminentur. id quod omnino,
vt diximus, ex arte est. Argumento vero illud sit, maximo, quòd in
scenis, atq; adeo in certaminibus, hæ si recte recitentur, maxime qui-
dem tragicæ apparent: Euripidesq; ipse, tametsi aliqua parum recte
dispenset, omnium tamen poetarum maxime tragicus videri potest.
Secundo loco sequitur, quæ a nonnullis in primo collocatur, illa ex
duplici genere compositio. quo ex ordine Odyssea est: vt quæ diuer-
sa ratione, partim ex præstantioribus personis, partim ex humiliori-
bus constet. Huic sane primas tribuit theatralis imperitia. quippe F
vates hanc auram sequuntur, componentes quidem ad vota spectato-
rum. Cæterum voluptas illa non tragœdię, sed Comœdię propria
est. in hac enim si qui, velut Orestes, & Aegisthus, secundum fa-
bulam, inimici fuerint, reconciliata tandem inter se amicitia, neu-
terq; ab altero obtruncatus discedet. Terrificium vero illud, atque
miserandum, cum ab apparatu scenæ proficiscitur, tum a rerum cõpo-
sitione: id q̃d multo præstantius, meliorisq; vatis est. Sic enim fabu-
lam contexuisse oportet, vt etiam sublato spectaculo quis, quæ geri
cõtigerũt, percipiẽs plane exhorreat, misereatur ue: quibus apprime
duobus, qui fabulam Oedipodis cognouerit, afficietur. Illud autem,
quod ad spectaculum pertinet, minus sane operosum est, & impen-
dio indiget. proinde, qui non terrificum illud, sed portentosum dun-
taxat spectaculo exhibent, alieni prorsus a Tragœdia habendi sunt.
quippe delectatio non omnifariam a Tragœdia, sed quę tantum pro

A pria ei fuerit, quærenda est. Quoniam autem a timore, misericordia ue talem delectationem per imitationem poeta parare debet, satis quidem apparet in ipsis rebus id esse inserendum. De rebus itaque cõtingentibus, quæ terrifici, quæ ue miserabilis speciem allaturæ sint, deinceps dicere aggrediamur. Necesse autem est huiusmodi actiones vel amicorum inuicẽ, hostium, siue etiam neutrorum esse. Itaque si hostis hostem obtruncet, obtruncaturus ue sit, nequaquam miserabile illud, præterquam necis ipso affectu, assequetur: idq; sequetur, si inter neutros id accidat. Perturbationes vero ipsæ, quando euenerint inter necessarios, veluti si frater fratrem, filius patrem, mater filium, filius matrem vel necet, vel necaturus sit, aut etiam tale quid facinus patret, patraturus ue sit, captandæ sunt. Proinde receptas fabulas mutare non licet: verbi gratia, Clytæmnestram ab Oreste extinctam, Eriphylẽ ab Alcmæone: quas sane inuenire, atq; susceptis iam recte vti oportet. Id autem, qđ diximus recte, ex actius declarandũ.

B Fit enim interdum sic ipsa actio, quod antiqui obseruabant, perinde ac ab sciẽtibus, & agnoscentibus: vt Euripides fecit, qui filios necantem Medeam induxit. fit etiam ab ignorantibus quidem vim facinoris, agnituris vero mox necesitudinẽ: qualis Sophocleus est Oedipus: id quod omnino est extra Tragœdiam. in Tragœdia vero ipsa, vt Alcmæonem Astydamas, Telegonus ue in Vlyxe vulnerato. Tertius præterea modus est, per ignorantiam: videlicet debere aliquem hæc facinora patrare, inter patrandum vero agnoscere. prẹter hos nullus est alius. siquidem quid agi, vel non agi, idq; a scientibus, vel nescientibus necesse est, e quibus facinus prudentem aggredi, minime vero perficere est absurdum: cum nõ tragicum quidem, velut perturbationis expers, sed omnino scelerosum præ se ferat. Quo fit, vt huiusmodi actionem sequatur nemo, vel certe rarissime sit inuentu, vt in Angone Creontem Aemo fecit. Proximum huic erit, scelus patrare: quo

C sane potius est imprudentem quidem patrare, patrantẽ vero agnoscere. etenim & a facinore scelus abest, & ipsa plane agnitio stuporis est plena. Nouissimum vero præstantissimum est: exempli gratia: in Cresphonte Merope filium intersicere debet, non autem interficit: ita etiam & in Iphigenia soror fratrem, in Helle filius matrem abalienaturus agnoscit. Quapropter (sicuti iam pridem diximus) multarum familiarum Tragœdiæ non sunt. siquidem quærentes non ab arte quidem, sed a fortuna mutuati sunt: ita fabulas contexere. Itaque fit, vt inuiti cogamur ad easdem sẹpius familias recidere. quibus videlicet huiusmodi perturbationes contigere. Igitur tum quales esse fabulas oporteat, satis iam dictum.

De Moribus. Cap. XII.

QVantum ad mores, quatuor sane sunt, quæ indigent considerationẽ. Eorum vnum, idque primum est, vt probitatem

præ ferant. vtcunque enim mos inerit, quemadmodum dictum est, D tum sermo, tum actio animi propositum, qualencunque fuerit, indicauerit: improbus quidem si improbum, probus si probum: id vero inest in vnoquoq; genere. Nã & mulier proba est, & seruus: tametsi fortasse hoc deterius, illud omnino improbũ sit. Secũdo loco sequitur vt conuenientes sint; Fortitudo enim mos est: sed esse vel fortẽ, vel prudentem, vtique mulieri non conuenit. Tertio, vt constent sibi est enim separatum hoc ab eo, quod est præ se ferre per mores probitatem, conueniensque seruare. Quarto, vt æquali tenore procedant. Quanquam enim histrio, vt qui talem personam induerit, inæqualis appareat omnino tamen illa inæqualitas æquabiliter perpetuo regenda. Exemplum improbi moris sit alioqui minime necessariũ: verbi gratia: in Oreste Menelaus: indecori, atque inconuenientis, Vlyxis ciulatio in Scylla: Menalipesq; sermo: inequabilis, Iphigenia in Aulide, vt cui posterior supplicatio priori non consonet. Et sane in moribus, sicut in ipsa rerum compositione, tum necessarium, tum ve B risimile exquirendum est: atq; etiam vti necessario, verisimili ue ordine cuncta procedant. Quare manifestum est, fabularum solutiones ex ipsismet potissimum fabulis proficisci debere, non autem ab aliquo artificioso: vt in Medea, & in Iliade illa per nauigationẽ. Quo sane artificioso vtendum in iis, quæ extra Tragœdiam sunt quęcunque videlicet vel prius fuere, quæ neutiquam fieri potest, vt alio pacto ad humanam peruenerint notitiam, vel quæ futura denunciatione, diuinatione ue indigeant: quandoquidem Deos cuncta inspicere, satis quidem apud nos constat. quodcunq; vero rationi consentaneum minus sit, explodendum quidem ab ipsis actionibus: si non prorsus, at a Tragœdia: vt est in Sophoclis Oedipode. Cum vero Tragœdia præstantiorum imitatio sit, par fuerit quoque nos ab excellentium pictorum more non discedere: quidum proprias, verisque simillimas imagines referre student, pulchriores sane depingunt. ita etiam poeta, iracundos videlicet, desidesq; dũ imitatur, huiusmodiq; alia circa mores habentes, probitatis quidem, atq; iracundię sibi exẽplum proponere debet: velut fortem Achillem, vt ipse Homerus. Hæc profecto seruare oportet, insuperq; sensus ipsos, qui Poeticam consequuntur, præter illa, quę necessaria sunt. Etenim in his fallimur sæpenumero. sed in sermonibus iam editis satis dictum de his.

De Agnitionum speciebus. Cap. XIII.

Sane quid sit agnitio, superius declarauimus: nunc vero de ipsius generibus. Primum quidem, vt est minime artificiosum, ita a plurimis vsurpatum, aut per dubitationem fit, aut per signa. Horum rursus ingenita aliqua: verbi gratia: lancea, quam Terrigenæ gestare so-

A lent, vel asta, qualia in Thyeste Carcinus: aduentitia aliqua, sed hæc vel in corpore, vt per cicatrices: vel extrinsecus, vt per monilia, per torques, &, vt in Tyro, per scapham. Possumus autem melioribus his vti, itemque deterioribus: verbi gratia: ex cicatrice quidem Vlyxes agnoscitur, non tamen eodem modo a nutrice, & a subulcis. quandoquidem hæc fidei faciendæ gratia, artificii sunt expertia, cæteraque huiusmodi. Quæ vero experipetia, qualia in Niptris, meliora, ordine huic proxima sunt. Quæ, quoniam a poetis confinguntur, artificio non carent: qualis in Iphigenia Orestes: qui & sororem agnouit, & agnitus ab ea est. agnouit quidem ex epistola: agnitus autem ex indiciis. Hæc itaque pro arbitrio poeta profert, non ipsa fabula. ideoque in peccatum supra dictum facilem lapsum habent. quippe nonnulla affere permissum est: vt in Sophoclis Tereo radii vox. Tertium per reminiscentiam fit, dum spectando aliquid, in animum quid reuocamus. quemadmodum in Diçogenis Cypriis, picturam quidem ille in spiciens ingemuit: & in sermone apud Alcinorum audiens citharœdũ Vlyxes, ex recordatione fleuit, vel agnitus est. Quartum per syllogismum, vt in Chlœphoris: quòd similis quidam accessit. similis autẽ prẹter Orestem nemo: Orestes ergo accessit. tum quod Polyidis de Iphigenia est. verisimile est enim ratiocinatum fuisse Orestem: quòd, cum immolata soror fuerit, sibi quoque vt immoletur contingere. tale est illud in Theodectæ Tydeo veniens ille, quasi natum inuenturus extinguitur: & in Phœnissis, quæ locum conspicatæ, instare sibi fatum propterea commentæ sunt: quoniam in fatis haberent, ibi debere mori: etenim in eo fuerunt expositæ. Huic & adiungitur illud, quod in theatro per paralogismum fit. exempli gratia: in Vlyxe falso nuncio, hic quidem arcum cogniturum se dixit: ille vero tanquam arcu cognoscendo ab eo, propterea paralogismum facit. Omnium vero optima C ex parte rerum agnitio est: a qua videlicet ex verisimilibus admiratio ipsa paritur. qualis illa in Sophoclis Oedipode, & in Iphigenia. Siquidem verisimile est literas hanc mittere cupiuisse. Huiusmodi enim solæ absque vllo vel impresso signo, aut etiam extrinsecus, vt monile, fiunt. ab his vero probantur, quæ ex syllogismo.

Quo pacto Deorum sit in ipsis fabulis inueniendum. Cap. XIIII.

CAeterum constituere fabulas oportet, & ita eas elocutione construere, vt quam maxime rem ante oculos ponant. sic enim quæ manifestissima fient poeta inspiciens, perinde ac rebus dum aguntur intersit, cum decorum ipsum inuenerit, tum pugnantia minime illum latere poterunt. Argumento sit illud, qđ Carcino vicio datur. etenim

Amphiaraus e templo exibat: id vero cum non videret spectator, obscurum fuit. cecidit autem hic a scena, cunctis ob id spectatoribus indignantibus. Proinde quantum fieri potest, fingendum illud, quod ex habitibus naturalibus paratur. quandoquidem hi maxime suapte natura persuadent, qui perturbationibus affecti sunt. quo fit, vt exagitatus exagitet, perturbetque verissime perturbatus. Quapropter vel versatilis ingenii viri, vel furore perciti Poetica est. etenim poetarum aliqui ab ipsa natura ad Poeticã bene formati sunt, aliqui autem a mente abstrahuntur. D

Confictos sermones prius in uniuersum esse explicandos: postmodum Episodia legitime constituenda. Cap. XV.

Cæterum confictos sermones oportet etiam confingentem ipsum vniuerse explicare, moxque Episodiis ad hunc modum vti, ac rem diducere. Ad hunc vero modum vniuersale illud speculari oportere dico. verbi gratia: Iphigenia. constituta ad aras quædam virgo, atque ex oculis sacrificantium clam surrepta, delata vero in aliam regionem, in qua Deæ, hospitum sacrificia ex lege debebantur, eius sacri ministerio ipsa præposita est. procedente tempore sacerdotis fratri illuc accedere cõtigit: cur autem contigerit, vt ipsum Deus ob quãdam culpam venire illuc impulerit, extra vniuersale est: quorsum vero, extra fabulam. itaque cum accessisset, captus, immolandusque mox sororem agnouit: siue vt Euripides finxit, siue vt Polyides, ex verisimilibus locutus: quòd non modo sororem, verum & ipsum sacrificari oportebat. vnde quidẽ salus parta est. Quo facto nominibus statim substitutis Episodia aggredienda. sed hæc quo pacto legitima sint, sane considerandum: veluti furor in Oreste, propter quem captus est, salusq; per expurgationẽ. In dramatibus itaq; siue actibus Episodia ipsa breuia esse debent: contra in his longior Epopœia fit. nimirum. Odysseę longus est sermo. Per multos annos peregre quidam cum iret, & a Neptuno obseruatus, & à cunctis relictus, ita rebus ipsius domesticis constitutis, vt fortunę omnes a procis absumerentur: filioq; insidiæ iam instarent, iactatus pelago domum peruenit: cumq; aliquos agnouisset, illos aggressus, ipse quidẽ sospes euasit, inimicos autem perdidit. Hoc itaq; proprium eius poematis est. nam cætera ad Episodia pertinent.

B F

De connexione solutioneq; Fabulæ. Cap. XVI.

Vniuersa vero Tragœdia partim connexione, partim solutione continetur. quæ extra sunt, & aliqua præterea, quæ

intra

A intra habentur, plerunque connexio continet: reliqua vero solutio. Connexionem appello totum id quod a principio ad vltimam vsq; pertinet partem, ex qua mutatio fortunæ fit. solutionem a mutatio- principio, ad finem vsque: vt in Lynceo Theodectæ. in quo connexio quidem, acta prius, natique captiuitatem continet: solutio a mortis accusatione ad extremum vsque.

De quatuor Tragœdiæ generibus. Quo pacto tragœdia appellanda sit una, uel diuersa: ac de euitando Epopœiæ contextu in ipsa Tragœdia. Cap. XVII.

QVatuor autem Tragœdiæ sunt genera. totidem quoque & partes dictæ. quorum sane Complicitum illud dicimus, quod omnino ex peripetia atque agnitione B constat: Patheticum, vt Aiaces, atque Ixiones: Moratum Phthiotidas, & Pelum: Quartum, veluti Phorcidas, & Prometheum: quæcunque insuper, quæ apud inferos sunt. Quare magnopere poetis conandum, vt horum omnium quam locupletes sint. quòd si omnium minus queant, saltem principalium, atque quam plurimorum: eoque etiam enixius, quo ad taxandos poetas hæc ætas in tantum prona est, vt quos in omnibus his partibus probandos nouerit, in singulis etiam mirum in modum excellere æquum censeat. Minime vero fortasse conuenit, eandem Tragœdiam, siue diuersam appellare a fabula: id quod earum ipsa quidem connexio, atque solutio indicauerit. cęterum non pauci egregie nectentes, inepte soluunt. Oportet autem ab vtraque parte plausum iugiter excitare: illudq; cum primis cauere, ne contextum Epopœiæ proprium, in Tragœdia confingamus. talem vero esse dicimus, C qui complures contineat fabulas exempli gratia: si quis totum illud Iliadis vnica velit complecti fabula. ibi etenim propter poematis longitudinem partes ipsę congruentem suscipiunt magnitudinẽ: in actibus vero multo pręter id, quod susceptum negocium exposcit, longiores euaderent. Cuius rei signum id esse potest, quod hi qui totum Ilii excidium simul composuere, ac non potius singulas separatim partes, sicuti Euripides Medeam, vel niobem (quod Aescylus minime obseruauit) vel prorsus cadunt, vel certe infeliciter certant. siquidem propter id vnum cecidit Agathon. tam etsi tum in peripetiis, tum in simplicibus actionibus, hi quidem suum mirabiliter propositum assequantur. Etenim tragicum, atque humanum est, cum sapiens, idemque prauus, veluti Sisyppus deceptus fuerit: siue fortis, idemque iniustus superatus. verisimile enim est, vt Agathon asserit. quandoquidem multa præter ipsum verisimile accidere, a verisimili non discrepat.

De Choro. Cap. XVIII. D

CHori summam penes vnum duntaxat ex histrionibus esse oportet, totiusque partem esse: vti autem concertationibus, non sicut apud Euripidem, sed sicut apud Sophoclem. reliquis vero concessa potius ea sint, quæ ad susceptam pertinent fabulam, quam quæ ad aliam Tragœdiam: quapropter intercalare concinnunt. Huiusmodi sane rei initium primum ab Agathone sumptum. *A*tqui quidnam differt inter canere intercalare, locutionem ue illam, quæ aliud ex alio nectit, integrumq; Episodium?

De Sententia. Cap. XIX.

IAm vero cum de his omnibus dixerimus: reliquum est, vt de Dictione, atque Sententia agamus: tametsi de E sentētia in iis, quos de Rhetorica scripsimus libris, vt quod eius viæ & rationis magis proprium sit, disseruimus. Ad sentētiam ea omnia pertinent, quæcunque oratione adstruere oportet. cuius partes erunt ostendere, soluere, perturbationes præparare, sicuti misericordiam, timorem, iram, cęteraq; huius generis: ad hæc, exaggerare, ac diminuere. Constat autem supradictarum partium rebus accommodata afferre oportere: cum videlicet vel miserabilia, vel grauia, vel mira, vel verisimilia adstruenda sunt. in quibus tamen hæc habenda distinctio est, quòd aliqua quidem nullo doctrinę adminiculo apparere necesse est: aliqua vero sermone ipso dicentem præparari, ac vi etiam sermonis euenire. Quod enim dicentis munus esset, si non quidem sermonis vi, grata esse viderentur?

F

De Dictione, eius partibus, ac partium speciebus. Cap. XX.

CIrca Dictionem vnum quidem speculationis est genus, de figuris videlicet ipsius: quod quidem ad histrionicam, atque ad eum qui huiuscemodi arti pręsit, pertinet. exempli gratia: quid sit mandatum, quid preces, quid narratio, quid minæ, quid interrogatio, quid responsio, cæteraque id genus. Quandoquidem præter horum peritiam, ignorationem ue nulla quidem accusatio, quæ digna sit studio, ad Poeticam refertur. Nam quis, obsecro, in his peccatum esse suspicetur, quæ Protagoras accusat? si quis videlicet, dum precari se existimet, interim præcipiat? hoc pacto: Iram Pande Dea. quandoquidem (inquit ille) iubere aliquid fieri, vel non fieri, pręceptum est. Quapropter facessat

A hæc consideratio per inde ac alterius facultatis,non autem Poeticę
propria. Dictionis vniuersæ partes hæ sunt: elementum, syllaba,
coniunctio, nomen, verbum,articulus,casus, oratio. Elementum
indiuidua dicitur vox,non quidem omnis, sed illa tantum, ex qua
suapte natura intelligibilis vox constitui potest. quandoquidem &
indiuisibiles sunt ferarum voces, quarum sane nullam elementum
dicimus. hæc vocalis, siue semiuocalis, aut etiam muta appella-
tur. Vocalis, quæ sine vlla prorsus adiectione sonum, qui exau-
diri possit, reddit. Semiuocalis, quæ non sine adiectione: vt σ, ρ.
Muta, quæ cum adiectione per se nullum omnino sonum reddit:
adiuncta vero his, quæ aliquam vocem reddunt, exaudiri potest:
vt γ, & δ. Hæc differunt inter se figura oris, locis, aspiratione, tenuita-
te, longitudine, breuitate, acumine pręterea, grauitate, inflexione:
de quibus sane in his, quæ ad metra pertinent, consideratio propria
est. Syllaba vox est nihil penitus significans, composita ex muta,
B & vocem aliquo pacto habēte. nam γρ etiam absq; α syllaba est: & cū
α, veluti γρα. sed harum differentias examinare, metricę artis est Co-
niunctio vox est minime significans: quę nec impedit, nec efficit ali-
quam vocem significare, apta quidem ex pluribus vocibus componi,
extremo atque medio orationis congruens: quam quidem in initio
orationis suapte natura poni minime conuenit: vt μὲν, ἤτοι, δή: siue vox
per se quidem minime significans ex pluribus vocibus vnam, apta
vero vocem vnam significantem reddere. Articulus vox est minime
significās, quę vel principiū orationis, vel finē, vel separationē ostēdit,
quēadmodū τὸ φημὶ, τὸ περὶ, & alia: siue vox minime quidē significās,
quæ nec impedit, nec efficit aliquam vocē significare, aptam ex pluri
bus vocibus cōponi, tam extremis quam mediis cohærens. Nomen
composita vox est, significans sine tempore: cuius aliqua per se pars
nihil significat. nam & in compositis sic obseruamus, vt nullum per
C se separatum significet: vt in θεοδώρῳ, in quo δῶρον minime signifi-
cat. Verbum composita vox est, significans cum tempore: cuius (que
madmodum de nomine diximus) nulla per se pars separata signi-
ficat. Etenim homo, siue album, nequaquam cum tempore signi-
ficat: ambulat vero, vel ambulauit cum tempore significat: il-
lud quidem præsens, hoc præteritum. Casuum, qui tum ad nomen,
tum ad verbum pertinent, hic quidem significans est secundum
huius, vel huic, & quæcunque talia: ille vero secundum vnum, vel
plura, vt homines, vel homo. itemq; alius secundum personarum mo
dos, quatenus interrogant, siue iubent. verbi gratia: ambulauit, &
ambula: quæ quidem eiusdem generis sunt casus verbi. Oratio vox
est significans, composita: cuius partes quædam separatæ aliquid om
nino significant. quanquam enim non omnis oratio ex nominibus
& verbis constat: vt hominis ipsius definitio: siquidem sine verbis
etiam constare potest: omnino tamen aliquas significantes partes

habebit, vt in hac oratione, ambulat Cleon, illud Cleon significans C
est. Duobus vero modis vna dicitur oratio. aut enim significans vnum per se est, aut additis coniunctionibus. verbi gratia. Ilias quidem vna erit coniunctionibus oratio: hominis vero definitio vnum significat. Nominis generum aliquod est simplex: simplex autem voco, quod ex minime significantibus constituitur. aliquod duplex, cuius aliud quidem ex significantibus, ac minime significantibus componitur: aliud ex significantibus omnino. Triplex insuper, ac quadruplex nomen esse potest, quemadmodum multa Megaliotorum, ἑρμοκαικόξανθος. Omne autem nomen aut est proprium, aut ab alia lingua, aut translatio, aut ornatus, aut fictum, aut productum, aut subtractum, aut commutatum. Proprium voco, quod omnibus in vsu est. Ab alia lingua, quod aliquibus duntaxat. ex quo patet, huiusmodi atque proprium fieri posse, vt in idem quandoque recidant: minime tamen eisdem: vt σίγυννον, id est lanceola: quod Cypriis quidem proprium, nobis vero ab illorum lingua. Translatio B
est nominis alieni illatio, vel a genere ad speciem, vel a specie ad genus, vel a specie ad speciem, aut etiam secundum aliquod, quod pro portione respondeat. A genere ad speciem voco: vt, Stetit hæc mihi nauis: etenim in portu esse, stare aliquod est. A specie ad genus: vt, Ipse decem peperit iam millia commoda Vlyxes: decem millia enim multa sunt: quo sane vocabulo pro multo vtuntur. A specie ad speciem: Abstulit ære animam, immiti ære abscidit. hoc enim loco auferre pro abscindere, & abscindere pro auferre, vsurpauit: quod vtrunque subtrahere aliquod sit. Proportione vero respondens dixerim, quando aliquod secundum ad primum simili ratione se habeat, qua quartum ad tertium. sumit enim vel loco secundi quartum, vel quarti secundum: interdumq; addunt, pro quo dicitur, ad quod est. exempli causa: simili ratione se habet phiala ad Bacchum, qua scutum ad Martem dicet igitur & phialam scutũ Bacchi, & scutum phia E
lam Martis. rursus ad diem vespera pari ratione se habet, qua ad vitam senium. itaque dicet, vesperam diei senium, & senium vesperam vitæ: vel, sicut Empedocles, occasum vitæ. Licet autem quibusdam nomen proportione respondens inditum non sit, nihilo tamen secius simili ratione dicetur: quemadmodum frugem quidem proiicere, serere dicimus: proiici vero a Sole flammam, nominis est expers: cum tamen ita ad Solis flammam hoc se habeat, quemadmodum serere ad frugem. ideoque Sol dictus, sator diuinitus ignis. Licet antem huiusmodi translationis modo vti, & alio qnoque: cum videlicet nominauerimus alienum quippiam, aliquid eius proprium ab eodem remouentes: Vt si quis appellare volens phialam, dixerit scutum, non Martis, sed Bacchi. Fictum est, quod a nemine vsurpatum, a pœta ponitur: cuiusmodi hæc esse apparent: vt Cornua ramos, & sacerdotem custodem. Productum, atque sub-

A tractum. Productum videlicet, quod longiore vocali vtatur, quam sit eius propria, siue etiam adiectam syllabam asciuerit. Subtractum, quod aliquo siue peculiari, siue adiecto mutilum sit. exempli gratia: productum πόλεως πόληος, πηλέιδου πηληιάδεω dicimus: subtractum, vt κρῖ δῶ. atque etiam, cum vna ex geminis fit, vt per ἰῆς ῆς, id est, suę. Commutatum, cuius in denominatione aliqua quidem remanet pars, aliqua vero additur: velut, Dexteriorem secundum mammam, pro dextram. Nominum præterea sunt aliqua mascula, aliqua fœminea, aliqua media. Mascula, quæcunque in ν & ρ desinunt, & in cunctas, quæ a π & κ mutis componuntur: sunt enim omnino duæ, ψ & ξ. Fœminea, quæcunque in vocales suapte natura longas, quales sunt η & ω, desinunt: productas insuper, in α. quo fit, vt hæ numero sint æquales illis, in quas mascula & fœminea desinunt. ψ enim & ξ non diuersæ sunt. sane nullum nomen in mutam desinit, sed nec in vocalem breuem: in vero tria tantum μέ-
B λι, κόμμι, πέπερι. in υ quinque, πῶυ, νάπυ, γόνυ, δόρυ, ἄστυ. Media in hæc, insuperque in . & σ.

De Dictionis uirtute. Cap. XXI.

Dictionis autem virtus, vt perspicua sit, non tamen humilis. quæ igitur ex propriis nominibus constabit, maxime perspicua erit, humilis tamẽ. exemplum sit, Cleophontis, Stheneli que poesis. illa veneranda, & omne prorsus plebeium excludens, quæ peregrinis vtetur vocabulis. Peregrinum voco varietatem linguarum, translationem, extensionem, tum quodcunque a proprio alienum est. verum, si quis hæc omnia simul congerat, vel ęnigma efficiet, vel barbarismum: ęnigma quidem, si translationes: barbarismum vero, si linguas. Aenigmatis forma ea erit, oratio scilicet, quæ ex minime congruen-
C tibus inter se cõstet. hoc itaq; per nominum compositionem effici minime potest, per translationem vero potest: vt, Vidi igne atque ęre virum viro inhęrentem vnum, cęteraq; id genus, quẽadmodũ quoq; ex linguarũ varietate barbarismus. quapropter aliquo pacto hic admiscetur. Proinde sicut illud non triuiale ac minime humile, lingua, translatio, ornatus, cætereq; dictę species pariunt: ita proprium perspicuitatem. Cæterum non minimam conferre videntur partem ad dictionis perspicuitatem, & ad vulgare, excludendu productiones, concisiones, nominumque immutationes. quandoquidem id, quod pręter vsum communem sit, quatenus a proprio diuersum est, illud minime plebeium efficit: quatenus vero cum vsu communi conuenit, claritatem. Quapropter errant non parum, qui huiusmodi dictionis genus accusant, quique Poetam ipsum incessere audent: id quod priscus Euclides fecit, quasi facile quis confingat, si

ei, dum iambos conſcribat, in ipſa dictione nomina quantumlibet extendere liceat. quemadmodum; ἤ τι χαρινῆδον μαραθῶνα βαδίζοντα: & οὐκἀνγανάμενος τὸν ἐκείνου ἐξελίβορον. itaq; ridiculus eſſe apparet, qui hoc dicendi modo vſus eſt. Atqui menſura æque omnibus partibus regula eſt. nam ſi quis tranſlationibus, linguis, cæteriſq; huius generis vel indecẽter, vel affectate vſus fuerit, pari ratione ridicula ſtruxerit. Quantum vero cõcinnitas in carmine polleat, vel ex eo cõſideretur, q̃ loco nominum ad menſuram in oratione comparatorum a varietate linguarum, tranſlationum, cæterorumq; generis huiuſmodi, ſi quis proprias appellationes poſuerit, veram nos attuliſſe rationem inficias non iuerit. id quod Aeſchyli, atque Euripidis in eodem faciẽdo iambo pariter verſantium exemplo apparet. nam cum hic vnum duntaxat nomen lingua non trita loco proprii immutauerit, tam pulcher apparuit, quam ille abiectus eſt viſus. etenim in Philoctete Aeſchylus ſic locutus eſt: Mei pedis carnem exedit phagedena: ipſe vero Euripides loco exedit, epulatur appoſuit. Ad hæc: Nunc autem paruus me exiſtens turpis ineptus: verbi gratia: ſiquis afferens magis propria, id ineptus immutauerit: hoc pacto: Debilis informis me exiſtẽs, exiguuſq;: itemq;, Indignum currum, & exiguas dapes: dicatq; currum prauum, & paruas dapes: rurſuſq; pro Iones vociferantur, Iones clamant. Ariphrades præterea carpebat tragœdos, perinde ac in Tragœdiis ſuis his vterentur, quæ in communi ſermone diceret nemo: vt δόμων ἄπο pro ἀπὸ δόμων, id eſt, domibus ab, pro ab domibus: & σέθεν pro σοῦ, i. ſui: & νὶν pro αὐτὸν, i. ipſum: & ἀχιλλέω πέρι pro περὶ ἀχιλλέως, ideſt, Achille de, pro de Achille, cęteraq; huiuſmodi: proſus ignorans, quod hæc omnia dum proprium vitant, plebeiam interim dictionem effugiunt. Cæterum magni negocii eſt, in ſupradictis ſingulis a decenti non diſcedere, minimeq; abuti cõpoſitis nominibus, linguiſq;: cum primis vero decenter vti tranſlationibus, maxime eſt arduum, id quod vnum non aliunde quæſitum ſit oportet, verſatiliſq; ingenii indolẽ præ ſeferat. Etenim recte quid transferre, ſimile aliquod illius contemplari eſt. Duplicia vero nomina vt maximum in modum Dithyrambis quadrant, ſic Heroicis linguarum varietas, Iãbiciſq; tranſlationes. quãquam Heroicis quidem ſupradicta omnia valde vſui ſunt: Iambicis vero, quòd maxime colloquia æmulentur, cuncta illa cõueniunt nomina, quibus rite quis in ipſo ſermone vtatur. ſunt autem hæc, propria, metaphorica, ornata. De Tragœdia igitur, deq; ad actionem accommodata imitatione, ſatis hactenus a nobis hęc dicta ſint.

De Epopæica Heroica ue imitatione, ipſiusq; cum Tragœdia conuenientia, ac differentia. Cap. XXII.

De narratiua vero, & per numeros imitatione, quòd ipſę quoq; fabulæ, non ſecus ac in Tragœdiis actus, conſiſtere debeant,

A pariterq; circa vnam,eamq; integram atque perfectam actionē versari,principio scilicet,medio,fineq; constātem, a qua sane, velut ab integro quopiam animali, voluptas quædam peculiaris proficiscatur,omnino manifestum est.itemq; q historiis vsitatis dissimiles esse debeant: quæ quidem non vnius tantum actionis prębeant notitiā necesse est,sed temporis vnius, omnium sane,quæcūq; in eo tam circa vnum,quā plures contigere,eodem scilicet modo,quo singula quęque inter se (vt casu euenit) se habent. Verbi causa: circa idem tempus nauale bellum in Salamine, præliumq; Carthaginiensium in Sicilia,quæ minime quidem in eundem exitum spectant: ita quoq; in insequentibus temporibus, dum alterum interdum post alterum fit, quibus vnus non est exitus. id quod fere poetarum non pauci efficere solent. Quamobrem,quemadmodum superius diximus,ob id etiā præ cæteris diuinus Homerus videri iure debet, quòd bellum quidem alioqui principio,medio, fineq; constans, totum scribere minime est aggressus:siquidem vel nimis magnum euasurum,atque adeo

B perceptu difficile existimauit: vel,si ad iustam magnitudinem perstrinxisset, inculcatum nimia varietate futurum. Nunc vero eius recte vna duntaxat parte suscepta,pluribus in ea Episodiis vsus est: sicuti nauium catalogo, aliisq; Episodiis, quibus Poesim ipsam locupletissimam reddit. Alii vero circa virum vnum, tempusq; duntaxat vnum versantur: sed actionem ipsam multimembrē constituūt: quemadmodum qui Cyprica,& Iliadem paruam conscripsit. Verum enimuero Ilias simul atque Odyssea vna tantum Tragœdia,duabus ad summum claudi possunt: contra Cyprica non nisi pluribus. tum parua Ilias ex octo amplius constat: vt sunt armorum iudicium,Philoctetes,Neoptolemus,Eurypilus,Emendicatio,Lacæna, Ilii excidium,Reditus,Sinon,Troiades. Iisdem pręterea generibus Epopœia, quibus Tragœdia constet,est necesse. etenim vel simplicem,vel com-

C plicitam, vel moralem,vel patheticam hanc esse oportet. Cui totidem, eædemque partes, præter harmoniam, & apparatum respondent: vt quæ peripetiis, agnitionibus,affectibus,adhuc etiam sententia & dictione,egregiis quidem omnibus indigere videantur. quibus sane cunctis & ante alios, & plenissime Homerus vates vtitur. si quidem vtroque poemate hæc omnia complexus est. Vt enim Ilias simplex,atque patheticum continet genus, sic Odyssea complicitū, vt quæ agnitionibus constet, & per totum morata sit:ad hæc quoq; dictione,atq; sententia,cæteris mirum in modum vatibus antecellit. Differt autem Epopœię contextus a Tragico,longitudine,metroq;. itaque longitudinis præfinitio sit, de qua nobis satis est dictum, vt principium,simulq; finis conspici queat. hoc aūt fuerit,si contextus ipsi, veteribus quidem minores erunt: plures verò Tragœdias ad vnam auditionem dispositas complectentur. Quippe proprium Epopœiæ est, posse plurimum in magnitudinem excrescere: id quod

assequi Tragœdia non potest. quandoquidem hæc plura simul facta imitari nequit, sed id solummodo, quod in scena tunc, atque adeo penes histriones est: contra in Epopœia; vt quæ mera enarratio sit, plures veluti partes transactas conglutinari permissum est: quibus sane perinde ac sibi propriis, poematis ipsius quasi grauidus augetur vterus. Quapropter hac prerogatiua cum polleat, tum faciliem ad magnificentiam aditum habet, tum ad auditorem subinde leuandum, neq; non dissimilibus Episodiis cuncta ad peragendum. Etenim Episodiorum vniformitas, vt quæ cito satietatem afferre soleat, in causa est, cur Tragœdia ad finem festinet. Heroicum vero carmen ex ipsa quidem experientia congruens esse apparuit. Et enim, si quis alio quolibet metri genere, pluribus ue inter se mixtis, enarratiuā facere imitationem aggressus fuerit, præter ipsum decens factum videri poterit. quando quidem numerorum omnium stabilissimum, atque turgidissimū Heroicū est. quo sane fit, vt linguas, atq; translationes potissimum admittat. nam motus ipse enarratiuus præ cunctis aliis excellens est. iambi vero, atq; octonarii mobiles quidem sunt: verū vt hi saltationibus, sic agendis rebus illi aptissimi sunt. ad hæc illud etiā magis absurdum, si quis, vt ipse Chæremon, hos miscuerit. Quare longū contextū alio, peærer quā heroico merito rite panget nemo: nimirum id congruere (sicuti diximus) natura docet. Proin vates Homerus in hoc quoque, quemadmodum & in cæteris, præcipua laude dignus est: quandoquidem omnium Vnus, quid ipsum deceat poetam, minime ignorat. Decet autem hunc ex persona sua pauca dicere, quòd in eo imitator non sit. itaque vates alii, dum hoc studio semper certant, pauca interim, paucisq; in locis imitatione assequuntur: contra Homerus pauca admodum præfatus, modo virum, modo mulierem, interdum mores aliquos inducit. nihil enim vnquam nō moratum: at semper moribus præpollens, quodcunque confingit. Sane conuenit Tragœdiæ ipsum præbere mirandum, magis autem Epopœiæ: quod videlicet proportione respondeat. ideoque mirandū maxime huic conuenit: quoniam in ea ad ipsum agentem minime respicimus. Porrò, si quis illa, quæ de persecutione in Hectorem sunt, in scenam afferat, vtiq; ridicula apparere fecerit. nam & illos stare, & hunc abnuere videre esset: id quod prorsus in ipsis carminibus latet. Cæterum miradum ipsum per se esse gratum, argumento sit: quòd omnes hu[illegible] aliquod, dum nūciant, veluti dicturi in gratiam, id semper exaggerant. Homerus vero pręcipue alios docuit quo pacto mendaciū ipsum dici oporteret: quod profecto paralogismus est. Existimant enim homines, cum hoc ipso existente, siue facto, hoc ipsum fiet, si posterius sit, etiam prius esse, vel fieri: quod quidem mendacium est. sed ob id sane mendacium primū est, ꝙ alio quopiam existente, hoc idē esse vel fieri necesse sit: siquidem cum hoc esse verū sciat, anima nostra paralogismo colligit, etiā pri-

A mum esse verum. Cuius exemplum ex Niptris sumi potest. itemq; fieri quæ neutiquam possunt, modo verisimilia sint, potius quidem eligenda esse, quã quæ minime verisimilia, licet fieri posint. Sermones quoq; ipsos adeo non ex parte rationis expertium constitui debere, vt etiam nihil, quod non summa ratione prẹditum sit, contineant: si vero secus fiat, extra ipsam fabulationem saltem sit. exẽpli gratia: ignoratio Oedipodis, quo pacto Laius occubuerit, non autẽ in actibus: sicut in Electra Pythicorum nunciatio: itemq; in Mysis, ex Tegea mutus vt loqueretur, profectus in Mysiam est. quapropter locutum fuisse dicere, fabula quidẽ ridicula esset. etenim a principio eiusmodi constituendæ non sunt. at si semel constitutæ fuerint, & ita sint receptæ, eas admitti quamuis absurdas, probabilius erit. quando quidem illa etiam in Odyssea circa Vlyxis expositionem rationis expertia sunt: quẹ quidem nullo pacto toleranda appareret, si hæc eadem non bonus aliquis poeta confinxisset. nunc vero diuersis bo-
B nis absurdum illustrans, suaue ipsum poeta reddit. Cæterum in dictione, ociosi in partibus maxime elaborandum: secus autem in his, quæ moribus, quæq; sententia polleant. quandoquidem ipsa valde luminosa dicto, tum mores, tum sententiam, quæ quidem per se satis conspicua sunt, obumbrare solet.

De obiectionibus in Poetas, earundemq; solutionibus. Cap. XXIII.

CAeterum dubitationes, ac solutiones, ex quot videlicet, quibus ue generibus constent, ita considerantibus manifestæ fient. Et enim cum imitator poeta sit, sicuti quoq; pictor, vel alius imaginum designator, eorum semper vnum aliquod, quæ tria numero sunt, imitetur necesse est: qualia videlicet fuerunt, siue sunt: vel qualia dicuntur,
C videntur ue: vel qualia esse oportet. hæc autem dictione tum per linguas, tum per translationes enunciantur. Multæ enim dictionis ipsius affectiones sunt, quas poetis indulgemus. Ad hæc non eadem est rectitudo Ciuilis facultatis, quæ Poeticæ: sed nec alterius vllius artis, prẹterquam Poeticæ. Huius vero peccatũ omnino duplex est, alterum per se, alterum per accidens. itaq; quod ad imitandum non imitabile sibi proposuerit, per se huius peccatum erit: proponere vero non recte, per accidens. Quemadmodum vtrunq; dextrum latus equum promouentem, aut secundum vnamquanque artem peccatum: verbi gratia: secundum medicinam, aliam ue quamlibet artẽ: aut etiam, si quẹ fieri nequeunt, confinguntur. Qualicunque igitur hæc fuerint, minime quidem per se huius peccata dicimus. quo fit, vt obiectiones in quæstionibus, si quis ad hæc respexerit, soluturus sit. Ac primum quidem, tametsi peccemus semper in his, quæ

ſecundum artem ſunt, ſi quæ fieri nequeunt confingamus: recte tum id factum ſe habebit, ſi propterea eiuſdem finem aſſecuti fuerimus, dictus eſt enim eius finis: verbi cauſa, ſi hoc pacto, vel id magis ſtupendum fuerit, vel aliqua ipſius pars huiuſmodi reddatur. Exemplum ſit, illa in Hectorem perſecutio. ſi ergo finem magis, minus ue aſſequi contigerit, peccatum vero in his, quę circa artem ſunt, fuerit: nequaquam ſatis recte id fiet. quippe ſi fieri poteſt, nullo pacto peccandum eſt. Pręterea vel eſt in his peccatum, quæ ſecundum artem ſunt, vel quæ ſecundum aliquod accidens. leuius enim fuerit, ſi ceruam cornua non habere ignorauerit, quã ſi non bona imitatione deſcripſerit. Ad hęc, ſi quis ex parum veris arguatur, at certe qualia eſſe decet, ſolutio ſit: id quod Sophocles dixit, ſe quidem homines, quales eſſe oporteret effingere: Euripides autem, quales eſſent. Quòd ſi neutro ſoluendum ſit modo, at certe ita eſſe dicũtur: reſpondendum erit, velut in iis, quæ ad ipſos pertinent Deos. fortaſſe enim ſic dicere neq; meliorem in modum, neq; ſecundum veritatem fuerit, ſed tamen ita contigit, vt Xenophanes ait, ferunt hæc. quanquam non meliorem fortaſſe in modum, nihilominus ita ſe habuere: velut illud, quod de armis perhibetur. Rectæqꝫ ſolo præfixæ haſtæ. Sic enim eo tempore moris erat. vt nunc etiam apud Illyrios. An vero recte, vel non recte a quoquam ſiue dicatur, ſiue fiat, ſi quis inquirere velit, non modo idipſum factum, dictum ue conſiderare debet, vtrum laudabile an prauum ſit: verumetiam ad agentem, dicentem ue reſpicere, ad quem videlicet, vel quando, vel cui, vel gratia cuius: verbi cauſa: boni maioris gratia vt fiat: mali maioris, ne fiat. Sunt etiam aliqua, quæ ſi ad dictionem ipſam reſpexeris, licet ſoluere. verbi gratia: lingua, vt Principio ſane οὐρῆας. nam ea vox οὐρῆας forte non mulos, ſed cuſtodes ſignificat. ac de Dolone: Turpis erat ſpecie: non, quòd eſſet corpore male compacto, verũ turpi facie. nam vocabulum εὐειδὲς pulchra facie aliquid Cretenſes vocant. & illud ζωρότερον propinabant. haud enim ζωρότερον eo in loco, pro mero, quo ebrioſi gaudent, ſed pro frequẽter accipitur. Per translationem inſuper: vt, Iamq; Deos alios pernox, hominesq; tenebat Inſignes galea ſomnus. tum illud quoq;. Si quando Troiæ ad campos ſua lumina vertant: vt etiam tibiarum fiſtularumq; vocem. ſane pro multis, omnes per translationẽ dicimus. Omne enim aliquod multum eſt. &, οἰη δ' ἄμμορος: id eſt, ſola expers, ſimiliter per translationem. illud enim quod notiſsimum eſt, vnicum & ſolum dicimus. Soluimus præterea ratione accentus: vt Hippias Thaſius illud, δίδομεν: id eſt Nos vero damus. οἱ enim articulus eſt: cui ſi circunflexum addideris accentum, pronomen ſibi, ſignificat. quin & illud quoque, οὐ καταπύθεται ὄμβρῳ: id eſt, himbre minus marcet. οὐ enim, quæ negatiua particula eſt, ſi circunflexum cum aſpiratione ſumpſerit, aliud ſonat. Per diuiſionem quoq;, quemadmodum apud Empedoclem:

A Nata sed hęc subito mortali corpore vidi, Ante immortali quã animantia seligerẽtur. Item per Amphibologiã: Plurima præteriit nox. Illud enim πλέον amphibologicum est. Per consuetudinem quoque dictionis: vt illud κεκραμένον, id est, mixtum. quod ad vinum pertinere receptum est. Vnde & illud, Ocrea, quæ fuerat stanno confecta recenti. & χαλκέας, quæ vox alioqui fabros ærarios significans, pro ferrariis sumitur. Iuxta quod etiam Ganymedes a vino minister Iouis appellatur, cum tamen Dii ipsi vinum non bibant: id quod per translationem dici neutiquam potest. Quando autem in nomine contrarietas inesse significationis videtur, considerandum sane, quotuplex est eius circa id, de quo agitur, significatio. quẽadmodũ: Huic spicula ferrea cum prohibebat. Etenim eo in loco ἔχετο, quod alioqui inhærebat significat, pro prohibebat accipitur. Quotuplex vero illud, expenditur hoc ferme pacto: maxime vero, si quis contraria, e regione disposita suscipiat: siue, vt inquit Glauco. Quoniam sine ra-
B tione aliqua præsumunt, ipsi quidẽ veluti iam iam pronunciaturi ratiocinantur: quasiq; pro arbitrio locuti, tametsi eorum opinioni contrarium insit, redarguunt. quo in genere sunt illa, quæ de Icario perhibentur. Siquidem Laconem hunc extitisse existimant: ideoq; sequi absurdum, euntem quidem Lacedæmona Telemachum in eum minime incidisse: cum tamen id fortasse se habeat, quemadmodum Cephalenses dicunt, qui quidem duxisse apud sevxorem Vlyxẽ dictitãt: Icadiumq; esse, non Icarium. hoc autem in genere peccatum est, verisimilis dubitatio. In summa, quod fieri nequit, vel ad ipsam Poesim, vel ad meliorem eius modum, siue etiam ad famam referendum est. Quantum vero ad Poesim attinet, credibile potius, licet fieri non queat, eligendum est, quam incredibile, licet queat. huiusmodi aũt sint, cuiusmodi pinxit Zeuxis: potiusq; in melius declinent. exemplar. n. ipsum superare oportet. Et ad illa quę, pręter rationem dicũt
C esse, sic respondendum: tum quòd aliquando sine ratione non sunt. Verisimile enim fieri aliqua præter id, quod verisimile est. Cæterum ita dicta contraria sic exploranda, quemadmodum in sermonibus elenchi, si idem, & ad idem, & eodem modo: sicuti dicentem ipsum, aut ad ea quæ ipse dicit, aut quę prudens aliquis supponeret. recte enim id increpatur, quod siue rationis est expers, siue probitatis: cum videlicet nulla necessitate cogente, pręter rationem aliquo quis vtatur: sicut Euripides Aegisthi nequitia, & in Oreste Menelai. Tales itaq; obiectiones ex quinque generibus proueniunt. Etenim vel sicut illa quæ fieri nequeunt, vel quæ rationis expertia, vel quæ lędentia, vel quæ contraria, vel quę præter artis rectam normam existunt. solutiones autem ex dictis iam enumeratis considerandæ sunt omnino duodecim.

Vtra melior sit imitatio, Epopœica ne, an Tragica.
Cap. XXIIII.

VTrum vero melior Epopœica imitatio sint, an Tragica, dubitare aliquis poterit. Etenim si illa melior, quæ minus inuidiosa: huiusmodi sane est, quæ ad meliores sit spectatores: manifestum quidem, quod illa quæ cuncta imitari vult, magis inuidiosa est: vt quæ parum sentientes, nisi multo motu moueantur, excitare debeat. Id quod inepti tibicines efficere solent: qui, cum discum imitari oporteat, seipsos in gyrum agunt: Scyllamq; dum modulantur, chori principé trahunt. Itaque Tregœdia talis est: vnde priores illi iuniores se pro histrionibus habebãt. siquidem Myniscus velut in eo nimium Callippidem, simiam appellabat: talisque propemodum de Pindaro opinio erat. Vt autem hi ad illos se habent, ita quoq; integra ars ad Epopœiam. Hanc igitur sicuti præstantiorum spectatorum esse dicunt, histrionica arte minime indigentium: ita ignarorum Ttragœdiam, quæ, quoniam inuidiosa, ideo deterior esse apparet. Primum igitur huiusmodi accusatio non Poeticæ, sed Histrionicę est. nam & indiciorum opificio, tum qui hexametros recitat, quod Sosistratus faciebat, vtitur: tum qui hos concinit, quod Mnasitheus Opuntius. Deinde nó omnes motus sunt improbandi, sicuti nec saltationes: sed imperitorum tantum, quibus & ipse tunc arguebatur Calippides, & nunc etiam aliqui: perinde ac minime liberales fœminas imitentur. Ad hæc Tragœdia sine motu, quemadmodum & Epopœia conficitur. vt quæ ex lectione quoque, qualis omnino sit, manifestò apparet. Itaque si in cæteris est præstantior, illud sibi quasi minus necessarium esse plane dicimus. Omnibus insuper, quæcunque Epopœia continet, abunde pollet. nam & numeris vtitur, & quæ non modica pars habenda est, musica quoque, & apparatu: ex quibus sane voluptates ipsæ manifestisime percipiuntur. Nec non in agnitione, ceterisque actionibus euidentisima est, & ambitu minori poeticæ imitationis finem assequitur. id enim vberiorem voluptatem præbet, quòd quę per longam temporis periodum sparsa habentur, breuiori collecta gyro perstringit. exempli gratia: Si quis Sophocleum Oedipodem tot in carmina, quot Ilias continet, distribuerit. Ad hæc Epopœicam imitationem, qualiscunq; fuerit, non vnam omnino esse argumento sit, quòd ex hac, qualiscunq; fuerit, Tragœdię, semper plures exeunt. quare si vnam isti fabulam composuerint, necesse est eam vel breuē nimis, instarq; muris caudæ apparere: vel, si ad iustæ mensuræ longitudinem produxerint, quasi vinũ dilutisimum. quod si plures verbi gratia, si ex pluribus actionibus cõmixtam profecto nõ vnam: qualem Iliadem & Odysseam, plures quidem huiusmodi continẽtes partes, quæ alioqui per se ipsas etiam magnitudinem habent: tametsi

D huiusmodi poemata tum optime quantum fieri potest constituta sint tum etiam quam maxime vnius actionis imitatio. Si igitur Tragędia non modo in his omnibus præcellit, sed artis quoque opifico (quippe nō quamlibet voluptatem, verum quam diximus, præstare debet) sane liquet meliorem hanc esse, multo q̄uidē perfectius Epopoeia finem assequentem. De Tragœdia igitur, & Epopœia, deque earum generibus, atque partibus, quot etiam, quibusque differunt, de causis insuper, cur hæ merito probentur, reprobentur ue, tum de obiectionibus, ac solutionibus, satis hactenus a nobis hæc dicta sint.

PARAPHRASES AVERROIS IN LIBRVM POETICAE ARISTOTELIS.

B *Abramo de Balmes interprete.*

Summis vigilijs nouiter elaborata, scolijs & annotationibus (vt facile intuenti patebit,) ab Antonio Poso a Monteilcino, illustrata.

INtentio huius sermonis est explicatio illius quod est in libro Aristote. de Poetica ex regulis vniuersalibus communibus omnibus gentibus, vel maiori parti ipsarum, cum multę earum quę sunt ibi: sunt regulę non proprię poematibus Arabum, cum tamen vtantur illis: nos autem comprehendemus hęc, septem capitulis.

Caput primum. Ostenditur quot sint species confingendi: & ex quibus orationibus exordiatur confictio vt sit perfecte operationis.

C NOstra intentio in presenti, est loqui de arte poetica, & de speciebus poematū. Iam aūt expedit illi, qui vult vt regulæ, quas traditurus est, obseruent rectum modum vsus, ꝙ primo ędicat quam actionem habeat vnaquęque species fabularum, & ex quibus constent poeticę orationes: & ex quot rebus constituantur, & quę sunt ipsarum partes quibus constent & communes & proprię: & quot sint species* intētionum quas orationes poeticę intendunt, & ꝙ totum suum sermonem de his instituat ex principijs, quę nobis naturaliter insunt circa hoc negocium. Omne itaque † carmen & omnis poetica oratio, est circa vituperationem, aut laudem. Hoc autem fit manifestum inquisitione carminum, & pręcipue carminum ipsorum grecorum, quę fuerant de rebus voluntarijs. Dico de honestis & etiam turpibus. Et similiter res est in artibus imitantibus artem poeticam; quę sunt pulsatio cytharę & tympanorum, & chorearum: hoc est, ꝙ ille naturaliter parant has duas intentiones. Fabulæ autem poeticę sunt orationes imitantes. Species autē imitationis & imitatio ipsa, est trium specierum: quarum duę sunt simplices & tertia est mista ex eis. Duarum vero simplicium vna est imitatio similitudinis rei alicuius, & assimilatio illius ad alteram. Hoc autem fit in singulis ydiomatibus per dictiones apud illa proprias: quę apud Arabes sunt literę assimilationis. Secunda autem species est acceptio similis loco consimilis, quod vocatur commutatio in hac arte, Et expedit te scire ꝙ hanc parte ingredientur

* Mant. l. rationum.

†. a, l, poesis.

a.l. methaphoram.

species quas viri nostre etatis vocant * accōmodationem & cognominationem, nisi ꝙ cognominationes, vt plurimum sint morum, qui sunt ex annexis rei: & accōmodatio fit moris qui est ex illis proportionalibus: hoc est, ꝙ proportio rei ad secundam sit proportio tertię ad quartam: & commutetur ibi tertia ad primā vel econtra. Iam aūt, premissum est in libro rhetoricorum ex quot rebus fiunt commutationes. Tertia aūt spēs orationum poeticarū est composita ex iā dictis duabus. Dixit. Et sicut homines naturaliter aliquando assimulant & cōfingūt quędā illorū aliquibus per operationes, prout confingūtur illorū quędā aliquibus coloribus, & figuris, & vocibus. Et hoc aut arte aut habitu qui inuenitur in confingentibus: aut ob consuetudinem aliquamque illis precessit circa hoc: similiter illis inest confingere per elocutiones naturaliter. Assimilatio autem & cōfictio per poeticas elocutiones * fit tribus rebus: ob concinnos rithmos & ob metrorum * harmoniam & ob ipsam assimilationem secundum se; singulę autem harum possunt ab alterutris separari quandoq; vt est harmonia in psalmis, & metrum, harmonicū choreis & confictio in oratione. Dico orōnes assimilantes nō metricos harmonicos neq; numero pliberatos. Et aliquādo cōnectūtur hęc tria secundum se tota: prout inuenitur apud Arabes: prout sunt poemata quę nouiter constituerunt viri huius insulę: ex quo poemata naturalia sunt q̄ amplectuntur ipsas tres res: naturales autem gentes adinueniunt naturales veritates: poematibus enim Arabum non erat harmonia, sed erat numerus solū: aut harmonicum metrum: & confictio simul. Hoc aūt sic existente, artes itaq; assimilantes, aut quę faciunt actionem similitudinis, sunt triū spērum: rithmus, & metrum, & ars cōstituendi orationes cōfingentes: & talis est hęc ars logica, de qua consideratur in hoc libro. Multę aūt orationes inueniuntur quas vocant poemata, quibus non est de significato poematis nisi numerus solum: prout sunt orationes metricæ Socratis, & orationes Empedoclis de naturalibus econtra vero poematibus Homeri: in illis enim sunt ambę res simul: & ideo non est dignū dici poema vere, nisi ꝙ amplectitur ambas has res: & ideo dignius. est vocare illas orationes, quam ꝙ dicantur poemata. Vt ille qui vtitur orationibus metricis de naturalibus, dignior ē dici phisiologus, quam ꝙ dicatur poeta: & similiter orationes * assimilantes quæ fiunt ex metris mixtis, non sunt poeticę. Iam itaque manifestatum est ex hoc sermone quot sint species confictionis & ex qualibus orationibus. exorditur confictio adeo ꝙ sit perfectę operationis.

a.l. imitantur. — a.l. imitatio — a.l. numeros — A citharis. — a.l. imitatorij.

Caput Secundum. Quod species assimilationum sint tres, & suæ differentiæ sint tres, & quæ sint tres differentiæ, & tres species.

QVoniam ex eo ꝙ confingentes & assimilantes intendunt per hoc inquirere institutionem quarundam operationum voluntariarum, & inhibere aliquarum illarum operationum. Expedit itaque necessario, ꝙ res quas confingens intendit, sint virtutes aut vitia Iam itaque expedit necessario. ꝙ dicamus omnem actionem, & omnem morem ad alterum duorum declinare, nempe aut ad uirtutes, vel ad vitia. fit itaq; ut probitates per probos, ipsasue probitates imitentur, improbitates autem, per improbos atq; immprobitates. Manifestum itaq; est, ꝙ per omnem assimulationem & confictionem, intendatur commendatio & vituperatio. Et iam necessario expedit cum hoc ꝙ virtutes confugientes hoc est qui naturaliter inclinantur ad confictiones ipsarum sint probi, & confingentes vitia sunt naturę imperfectioris istis & vitio propiores: & ex his duabus hominum speciebus inuenitur laus & vituperium: hoc est, laus virtutum & vituperium vitiorum: & propterea quidā poetę fuerunt bene laudantes, non bene vituperantes: & quidā econtra, bene vituperantes, non bene laudātes. Sicque ergo necessario omni assimulationi & confictioni insunt he duę operationes .s. commendatio & vituperatio. Hę aūt duę differentię, inueniūtur assimilationi & cōfictioni, quę fiūt in orōne, non confictioni quę fit metro, neq; illi que per harmoniam. Ac etiam iam inuenta est imitationis per orationem tertia differentia quę est assimilatio, qua inten

Duo actus reperiuntur in qualibet imitatione.

A ditur conuenientia ſimilis ſibi conſimili, preter ꝙ per hoc intendatur commendatio, vel uituperatio ſed ſolum pura conuenientia: & hæc aſsimilationis ſpēs, eſt ſicut ipſa materia, apta, vt tranſmutetur ad ambo oppoſita, hoc eſt, ꝙ aliquādo permutetur ad commendationē per ſuper additionē ad ipſam, & aliqn̄ ad vituperium, ob ſuper additionem & ad ipſam, & hic fuit ſtilus Homeri: dico ꝙ ille tulerit ſuas aſsimulationes, per conuenientia ſuper additionis tribuentis decētiam aut vituperium. Et quidam poetarum eſt, cuius intuitus fuit ad conuenientiā, & ſimillimā, imitationem ſolum, & quidam cuius intuitus fuit commendatio & vituperium: & de ipſis fuit qui congregauit ambas res, prout fecit Homerus. Et iam exemplificauit Ariſt. in ſingulis harum ſpeciebus ex poematibus, quę vulgata erant in ſuis regionibus, quarum conſuetudinis fuit fungi ſingulis ſpeciebus harum trium aſsimilationum: tibi itaque non difficile erit inuenire quales illę ſunt in poematibus Arabum, & ſi maior par Arabum poematū, prout ait Abunnazar Alpharabius ſint ad luxum pertinentia: & hęc eſt illa ſpecies, quam veneream vocant: veruntamen eſt exercitio ad rem turpem: & & ideo expedit pueris fugere illa, & aſſueſcant in poematibus illorum, quorum eſt excitatio ad fortitudinem & honorem: Arabum enim poemata, non excitant ad virtutes, pręter has duas; & ſi non loquantur de illis ſecundum modū excitandi ad illas, ſed loquuntur de illis iactationis modo. Species vero poe-

B matis quo intenditur conuenientia ſępe inuenitur in ſuis poematibus, & ideo ſępe deſcribunt inanimata & animalia & plantas Gręci vero non dicūt in maiori parte ſuorum poematum niſi quod vtitur circa excitationem ad virtutem, aut abſtinentia a vitio: aut ꝙ adipiſci faciat aliquam virtutem, aut ſcientiā. Iā itaq; oſtenſum eſt ex hoc ſermone ꝙ ſpēs aſsimilationum ſunt tres: & ꝙ ipſarum differentię ſint tres: & oſtenſum eſt quę ſint hę tres differentię & tres ſpecies: & ꝙ quando exactę inquirerentur poemata, occurret veritas, ꝙ non inuenitur quarta ſpecies aſsimilationum, neque quarta differentia de differentiis illarum ſpecierum. Non datur quarta ſpēs aſsimilationis.

Caput tertium. De duabus cauſis naturaliter gignentibus poema hominibus.

ET extimatur ꝙ cauſę gignentes poema naturaliter hominibus ſint duę Prima quidem eſt inueatio aſsimilationis & confictionis homini naturaliter a pueritia: hoc eſt, ꝙ hęc operatio inueniatur hominibus congenita, & hęc res, ſoli homini conuenit inter reliqua animantia. a.l. imitationis.

C Huius autem cauſa eſt, quia homo inter cetera animalia oblectatur aſsimilatione rerum quas iam ſenſerat, & confictione illarum. Indicat autem ꝙ naturaliter homo letetur aſsimulatione, & gaudeat ea, quia nos oblectamur & gaudemus confictione rerum, quarum ſenſu non oblectamur & pręcipue quando confictio fuerit ex actiſsima & concinna prout contingit imaginibus animalium quas faciunt moleſte contriſtantes: pictores & hanc ob cauſam in diſciplina, ad inbutiones & orationes vtimur ſimulacris, quia illa ſunt inſtrumentum iuuans ad intellectionem rei, cuius intellectus intenditur percipere propter quod illis ineſt de oblectamento, quod ineſt ſimulacris: ob id quod in eis eſt de aſsimilatione, & fit anima ſecundum ipſius oblectationem in illa perfectioris receptionis. Diſciplina enim ſolum philoſophis eſt iocundiſsima, hominibus vero eſt cum philoſopho in ea communicatio modica. Iam enim inuenitur diſciplina naturaliter proueniens ab aliquo homine ad aliquem hominem ſecundum comparationem illius hominis docentis, ad hominem addiſcentem: ſimulacra autem ex quo ſunt aſsimilationes rerum quaſi prēſentatæ fuerant, notum eſt ꝙ illis vtatur ad feſtinandum intellectionem & ipſius receptionem, & ꝙ ipſa prebeant intellectionem, per id, quod eis ineſt de oblectamento ob aſsimilationē, quę eis ineſt. Hęc itaq; eſt prima cauſa gignens poema. Secunda vero cauſa eſt, hominis etiam oblectamen naturaliter de metro, harmonico & rithmus vide

tur enim de significato rithmorum: ꝙ sint proportionales metro apud illos qui naturaliter comprehendunt rithmos & metra: oblectamen aũt naturaliter traditum de confictione & rithmis & armonicis metris fuit causa inuentionis artis poetice, & precipue apud eos, qui ad id sui natura sunt habiliores. Crescente aut gente exorta est ars, ex quo primus modicam portionem primo induxit: deinde illi successit altera portio. Sicque res successit, quousq; perfectę sunt artes poeticæ ipsę suęq; species secundum singularum specierum hominum aptitudinem, prout magis singulis poematis speciebus oblectati sunt, vt verbi gratia: quia natura animi pręstantiores primo genuerunt artem commendatitiam: hoc est speciosarum operationum commendationem. His vero qui viliores, genuerunt artem vituperandi, hoc est, vituperationes turpiũ actionum: & si iã necessario operteat illum qui intendit vituperare malos, & turpia, vt laudet bonos & luculentas actiones: vt maior sit admiratio turpium: dum ipsarum meminerit. Deinde contra illa, meminerit turpium operum.

Hoc itaque est hoc capite de rebus communibus omnibus, aut maiori parte gentiũ: reliqua autem quę retulerunt, omnia aut illorum plura sunt, quę propria reddunt sua poemata vsumque ipsorum. Arist. enim meminit de speciebus artium poeticarum, quibus vsi sunt apud grecos, & quo modo singularum illarum ortus fuit naturaliter & quę pars illarum qua parte sit generatione prior, pręcipue in arte laudandi & arte vituperandi, quę famosę sunt apud illos. & refert cum hoc primum qui incohauit singulas illarum artium poeticarum assuetarum illis, & quę illis adiecerit aliquid, & qui illas perfecerit. in hoc capitulo exornat Homerum diademate boni nominis, & magna noticia: & significat ꝙ ille tradiderit harum artium principia: & ꝙ ante ipsum nemini fuit actio artis commendatitię quę esset alicuius dignitatis aut admiratu digna: nec etiam in arte vituperandi: neq; in cęteris artibus notis apud eos. Dixit. imperfecta & breuiora carmina sunt tempora: quia naturaliter imperfectiora primo occurrunt. Breuiora quidem sunt quę paucioribus syllabis constant, imperfectiora vero, quæ paucioribus, melodiis: in arte autem vituperandi non intenditur confictio cuiusque improbitatis, & turpitudinis solum, sed etiam cuiusque ridiculæ turpitudinis: minus vero turpe, non est dolendum. Indicum aũt huius ꝙ deri-
a.l.irrisi, sionem oporteat amplecti hęc tria, est, quia in deridentis vultu inueniũtur ipsa
hęc tria scilicet. iracunda facies, contentionis dispositio, & modica afflictio de
a.l.de eo qui eo, de quo commiseretur: contra vultum irascentis cuius est iracundia, & pręo-
eũ irridet, ostentatio, & condolentia: cum hęc sit dispositio animę irascentis, de re in quã
irascitur.

Ait Abraham, interpres, notatu dignum hic scribendum duxi, ꝙ per artem laudandi epopeiam tragediam voluit interpres esse Auerrois, & per artem vituperandi, ipsam comediam intellexit, cum in ipsa comedia, histriones, & ludones introducantur, venerea ac turpia tractantes. In tragedia vero heroes & dii optima gerentes: quare non minus ad illa vitiosi improbi, quam ad hæc honestiores & probi apti iudicantur, naturaliter præeligendi: vt his magis idonei existant.

Caput quartum. Quæ sit natura & definitio Tragœdie: et quot & quæ sint ipsius partes, & quales.

Ait interpres priusquam hoc quartum capitulum, lector scito ꝙ Auerrois confundit cap. de epopeia & de tragedia, quod factum puto, vt daret nobis notitiam: ꝙ non aliam ob causam Arist. interposuerit de epopeia, nisi vt seligeret carmina, quibus proprie tragedia optima vtitur: cum epopeia aliquãdo sumatur pro soluta oratione narratiua, vt apud latinos sunt

Liuii

A *Liuii dechæ: aliquando pro longis, aliquando pro breuibus, aliquando pro mediis, non nunquã pro respondentibus carminibus tantum: quare scias non negligentia, aut inscitia, sed arte ab Auerroi omissa esse, quæ ab Arist. hic habentur de epopeia.*

Decus artis commendatitię, seu tragedię est vtendo carminibus longis non breuibus, & ideo posteri abhorrent carmina breuia, quę consueta fuerant in ea, & in alijs poematibus poeticę artis: metrorum autem proprijssimum ei est, simplex non compositum modo non sit longa epos, seu narratio quę, sit hominibus fastidio.

Ait Abraham interpres, nota, ꝙ Aristo. solum exametros metros hic expræssit: Auerrois autem vtitur communiori epitheto, quando dicit simplices, cũ vna species simplicium sit exameter, ex quo ex simplicibus pedibus constat.

Definitio itaq; tragedię essentię sensum tradens est assimilatio & confictio operis studiosi perfecti, cui sit communis vis ad probas res, non vis particularis ad singulas probas res: confictionem dico, qua afficiantur animi ęquo affectu, vnde eis gignatur quid pietatis & timoris: & hoc quatenus assimilatur studiosis in puritatę, & sanctimonia. Confictio enim est de moribus qui cogunt ad B virtutes, & non de habilitatibus, ex quo impossibile est ꝙ imitentur. Et hęc orationibus confictio, perficitur, quando ea connectuntur melos et harmonicum metrum, cum iam inueniantur affectus, pręter rithmum & harmoniam qui instituunt orationem efficacioris imitationis, prout sunt pronunciationes, & gestire vultu, de quo dictum est in libro rhetoricorum. Prima aũt partiũ tragœdię in effectu est, vt dinumerentur insigniores res, quibus fit assimilatio; quę res cõnectantur melopopeię, & harmonico metro conuenientibus rei; de qua fertur sermo: Nam per melos in poemate, disponitur anima ad recipiendum imitationem rei, cui intenditur assimilari, ac si melos faceret animę acquirere aptitudinem, qua intendat assimilationem & confictionem rei, cuius assimilatio intenditur: attamen facit animam acquirere hanc dispositionum in singulis speciebus poematis, melos decens illi poematis speciei, per ipsius accentus & compositionem, & prout inuenimus ꝙ accentus acuti deceant alicui speciei epopeię alii ab illa cui decent accentus graues: sic expedit ꝙ credamus esse in compositione melodiarum. Dispositiones vel affectus autem narrantiũ noua, & historias quę perficiunt imitationem quę est in fabulis ipsis, propter hęc tria sunt: dico assimilationem, & harmonicum metrum, & melos: quę sunt confictionis bases, C sunt vniuersaliter duę dispositiones in genere. Quarum vna est dispositio quę significat morem & consuetudinem, vt ꝙ loquatur verba prudentis, aut verba iracundi. Altera autem est dispositio significans ipsius sententiam, quoniã non est dispositio loquentis qui asserit rem, dispositio promens illam cum ambigat in ipsam. Expedit enim ꝙ dispositio orationis, & figura narrantis pronuncianti, laudem sit dispositio asserentis: non dubitantis: & dispositio confirmãtis, nõ deridentis. *Narrationes autem et nouorum enunciationes, quas ferre expedit enuncianti noua illa, cum ille fuerit harum dispositionum sunt fabulę †vetularum; quę fiunt assimilatione & confictione. Dico autem fabulas rerum compositionem, quas confingere intenditur, aut secundum quod in se sunt, hoc est, in existentia, aut secundum ꝙ in poemate consuetum est de his: & si id fuerit falsum: & ideo dicitur de poeticis orationibus, & ꝙ sint vetularũ fabulæ. Noua igitur enunciantes vniuersaliter sunt, quibus est vis ad confictione morum & opinionum. Iam itaque expedit ꝙ partes tragedię, id est, commendatitiæ artis sint sex: fabulę cõfingẽtes, consuetę consuetudines, harmonicum metrum animę sentẽtię. Apparatus & melopopeia. Et huius inditium est, quia omnis poetica oratio partitur in imitantem, & in quod imitatur: q̃ quidem sunt tres, confictio harmonia, & melos, & in quas imitatur in laude sunt etiam tres, cõsuetudines sententię apparatus: hoc est sumere id quod imitantur ad sententiarum commodum: sunt itaque ergo necessario tragedię partes sex, mores vero &

[Margin notes: a.l. melodie — a.l. sermone — *a.l. Historię. — †a.l. Historiographo: Mãti. nõ habet vetularũ — a.l. melodia.]

Quę ſint nobiliores partes tragedię,

animę ſententię ſunt inſigniores tragedię partes: ars enim laudandi non eſt ars D confingens hominum ſubſtantiam, qua ſingulares ſenſati homines ſunt, ſed eos confingit ob ſuos decentes mores, & probas actiones, & felices animę ſententias. Conſuetudines autem amplectuntur & actiones & mores; & propterea poſita eſt conſuetudo vna ſex partium, & non oportuit in ſua relatione diſtinguere, & meminiſſe de actionibus & moribus. † Conſpectus vero eſt animi ſententiæ accommodatio, ac ſi apud grecos eſſet quędam ſpecies ſumendi argumentationem; & per animi ſententię accommodationem qua vir congratularetur. Hoc autem non inuenitur in Arabum poematibus ſed in orationibus commendatitiis inueniuntur hæ duę res. ſ. † conſuetudines, & ſententiæ. Sumptio autem ſignificationis trium ſpecierum eſt ex tribus rebus quę conſtant. Dico orationem imitantem, harmonia, & melos.

a. l. Apparatus.

a. l. mores,

Ait Abraham interpres. Non ſpernendum duximus apparatum quem Arabes non ſeruare ait Auerrois, facit enim apparatus maxime ad animos afficiẽdos, vt ex Rhetoricis habetur: quare ſi poeta ſubridẽtem & hilarem faciem cõfinxerit, magis afficiet ſuis confingentibus carminibus audientium animos, quã ſi hunc locum ſub ſilentio tranſiuerit.

Dixit. Fabulę autem partes qua ipſa eſt, ſunt duę partes, omnis nanque confictio eſt aut qua ſuo figmento propoſitum ſit alterũ confictum quid: deinde ex illo ad ſuam confictionẽ transferetur quod apud grecos † euentus in contrariũ dicitur, aut ꝙ ipſa illa res confingatur. præter ꝙ deuietur ad cõtrarij confictionem: & homo eſt ꝙ illi indicii ſumptionem appellant. E

a l. peripętia

Ait Abrahã. hic paſſus, quem noſter Auerrois excerpſit. Polignoſtus & zeuxis apud Ariſ. textum legitur: unde ſi Auerrois ſententiam ſaluare velimus, oportet dicere ꝙ polignoſtus ſit, qui plura noſcens propriis locis ſingula, propriiſque vocabulis exprimit. Zeuſis vero pictura cauenda eſt, quæ diuerſa in vnum includit: ſic & malus poeta, diuerſa nec propriis locis neque propriis exprimit vocabulis: unde Ariſto. textus habet polignoſtus ſiquidẽ bonus morum expreſſor, at zeuxidis pictura morem nequaquam habet.

Dixit. Illa autem pars tragœdię, quę eſt vt principium & baſis, eſt fabula confingens, & ſecunda pars eſt conſuetudo, quam pre fit confictio: dico quam imitatur. Confictio autem eſt baſis & fundamenti huius artis, quoniam non ſit delectatio ob relationem rei quam referre intenditur, niſi confingatur, ſed bene fit delectatio ob illam & ipſius receptio, dum confingitur. Et iccirco homo non delectatur cõſpectu figurarum rerum exiſtentium in ſe, cum delectetur figmentis & coniectura imaginum & colorum, & hanc ob rem homines exercetur arte conficiendi imagines & picturas. Tertia autem pars tragędię, quę ſecũdam ſequitur, eſt animi ſententia, & eſt poteſtas cõfingẽdi, quod eſt † ſic eſſe aut non ſic eſſe, & hoc ſit, vt oratoria perſuaſio ad patefaciendum rem eſſe aut nõ eſſe: niſi ꝙ oratoria homo perſuadet orõne perſuaſiua, & poetica oratione confingente. Et hęc quidem confictio ineſt & orationibus legalibus. Priſci nanq; res publicas inſtituentes perſuadebant animi ſententias, animis audientium, orationibus poeticis, adeo ꝙ poſteri coniectent illas eſſe magis ſecundum modos oratorios. Differentia autem inter orationẽ poeticam quę agitat ad animi ſententiam, & quę agitat ad conſuetudinem, eſt, quia qui agitat ad animi ſententiam agitat ad actionem rei, aut ad fugam ab ipſa re: oratio quę agitat ad animi ſententiam, agitat ad rem eſſe aut non eſſe, non ꝙ res, expetatur aut fugiatur. Quarta autẽ harum partium quę tertiam ſequitur: eſt harmonicũ metrum: † cuius perfectionis eſt, ꝙ ſit proportionatum alicui intentioni; multa enim metra ſunt proportionata alicui intentioni, quę non ſunt proportionata & concinna alteri intẽtioni. Quinta autem pars eſt † melopopeia: & eſt ſumma harum partiũ, quę imprimit in animos & afficit ipſos. Et ſexta pars eſt ipſe † conſpectus: dico acceptionem argumentationum ad intentionem animi ſententię, aut ad intẽ F

Cur in poematibus ponitur imitatio.

a. l. quod quadrat.

Hinc dña inter perſuaſionem Rhetoricã & Poeticam.

a. l addit & numerus,

a. l. melodia

a. l. ſpectaculum.

A tionem actionum non oratione persuasiua homo enim est inconueniens huic ar ti:nisi oratione confingente. ars enim poetica, non est constituta ad vsum argumentationis & contentionis: precipue ars tragedię: & ideo tragedia non vtitur actibus gestiendi, & vultus, dissimulatione, vt vtitur oratoria. Ars autem theorica: que notificat ex quibus carmina fiant: & quo modo fiant: perfectioris principatus est, quam poematum praxis: ars enim quę prębet consistentiam actionis artium, principalior est, quam illa qui est sub est.

Tragędia non vtitur actibus gestiendi.

Caput quintum. De qualibus partibus, tragedia constare debeat.

EX quo iam dictum est quid tragica ars sit, & ex quibus instituatur, & quot sint ipsis partes & quę sint: loquemur vtique de rebus quibus ē pulchritudo rerum quibus constat poema: sermo enim de his rebus necessarius est in arte poetica, & in aliis: & est illarum vt principium: res enim quibus sibi constat artes sunt duarum specierum, res necessarię & quę illas reddunt perfectiores & prestantiores. Dicimus itaque ꝙ oporteat artem tragicam perficere finem sui operis. Dico ꝙ largiatur summam assimulationem & confictionem, quam suapte naturę est largiri. Quod quibusdā rebus fit, B quarum vna est, ꝙ carmini sit magnitudo quidam terminata, qu. sit totum p fectum. Totum autem & perfectum est, cui est principium & medium & finis. Principium autem præcedit, & non oportet ꝙ sit cum rebus quarum est principium: & finis est post res quarum est finis, & non est prius. Medium autem est prius & post, & vna cum re, quod est vtroq; extremo prestantius, ex quo medium est loco prioris & posterioris. Locus enim fortium, in acie est ille, qui est inter pusillanimes & temerarios, qui est locus medius: similiter prestantior terminus complexi est medius, qui componitur ex extremis, & extrema nō cōponuntur ex illo, & non expedit vt medium sit solum mediū. i bonum complexione & terminatione: sed etiam magnitudine: hoc aut sic existente terminata. Iam itaque oportet ꝙ carmini sit principium, & medium & finis: & ꝙ vnaqueq; harum partium, sit media secundum magnitudinem: & oportet vniuersaliter compositum ex illis, vt sit magnitudinis terminatę, non cuiusque magnitudinis contigerit: compositi nanque bonum est, quod fit duas ob res, quarum vna est ordo, & altera est ipsa magnitudo: & ideo non dicimus animal corpore exiguum respectu indiuiduorum sine speciei: ꝙ sit bonum simile autē poeticę orationis quo ad hoc est, & res doctrinæ demonstratiuę. Doctrinæ enim si fuerit breuioris temporis, non fit bonus intellectus: neq; si fuerit longioris quā expe- C diant. Hinc enim aliquando euenit obliuio addiscenti. Ac etiam res qua ad hoc, est sicut est res in aspectu ipsius ad sensibile: dico ꝙ aspectus sensibilis sit bonus, quando interstitium sui & aspicientis est medium, & nimis distās fuerit, neque quando nimis prope fuerit, ab illud idem quod accidit doctrinę, accidit orationibus poeticis. s. ꝙ si carmen fuerit breue, non perficiet partes tragicę laudis, & si longius fuerit, non erit possibile vt menti teneatur, neq; audientibus suarum partium reminisci, & accidit eis quando audierint postremas partes, ꝙ iam obliti sint primarum. Oratorię vero quibus contentiones fiunt, non habent naturaliter terminatam magnitudinem, & ideo oportuit viros stabilire tempus contendendi aduersus clientes Clepsydre aqueo vase, prout græci consueuerāt ex quo tantum inditia intendebant, aut dierum partibus, prout apud Arabes res est, ex quo intentum per contentiones apud illos est persuasio, rex que desorissunt, & ideo si tragica ars ageret de contentione, indigeremus mensuram tēporis contentionis per horaria aquea vel alia, sed ex quo res non ita est, oportet artem poeticam habere naturalē terminum, prout res est in magnitudinibus naturalibus rerum existentium, sicut enim cunctis genitis dū aduersa fortuna ea non impedierit, generationis tempore, sunt terminatę magnitudinis naturaliter, sic in orationibus poeticis, & precipue in duabus speciebus cōfingendi. s. quę propagatur a contrario in contrarium: aut qua confingitur ipsa res in se, pręter ꝙ propagetur in suum contrarium.

a. l. carmen.
a. l. tragœdia

Quod perfectum.

Medium est præstantius extremis.

a. l. pulchritudo.
In quid constat pulchritudo rei

Hīc patet ꝙ naturalia et ea quę arte fiunt, habere debent terminum.

Dixit & id quo magis delectat poematis constitutio, est ne longius protra- D
hatur relatio rerum multarum, quę vni rei de qua in poemate intenditur acci-
derint: vni nanque rei plures res accident, & similiter vni rei signatę accident
multę actiones. Et putatur ꝙ nemo poetarum caueat hoc & errent omnes cum
hoc transferantur omnes ab aliqua re in aliam rem, & non connectant vnum in
tentionem, excepto Homero. Tu autem homo inuenies in carminibus Arabū
pręcipue apud commēdationem, ꝙ quando voluerint aliquā rem referre de cau
sis ipsius laudabilis, prout est gladius, aut liber, vtuntur confictione, & deuiat
a relatione ipsius laudabilis, & vt vniuersaltus inqua expedit quo ad hoc, vt
ars imitetur naturam, dico ꝙ agat quicquid facit in summa vnius intentionis
& vnius finis. Hoc antem sic existente, oportet ꝙ assimulationis & confictio-
nis species sit vnius, & ꝙ per illam vna intentio intendatur, & ꝙ illius parti-
bus sit finitus terminus, & ꝙ illis sit principium, medium & finis, & ꝙ mediū
sit illorum pręstantissimum, quę enim ordinę, & harmonia constat, quando ex
eis ablatus fuerit ordo, deficit eis operatio propria. Dixit. Euidens etiam est
ex his quę dicta sunt, de eo quod intenditur per poeticas orationes, ꝙ confictio
quę fit per res fictas falsas, non sint operis poetę, & sunt illę quę vocantur assi
milationes & hystorię, prout sunt ea quę in libro chelile.* Poeta vero loqui-
tur de rebus existentibus aut possibilibus esse, has enim intendit, & ipsarum
expostulatio, vt ipsarum imitationis equitas angit, prout in differentiis confictio E
nis dictum est. Actio vero † inistituctium assimilationes & hystorias, nō est poe
tę actio, & si fecerint illas assimilationes & hystorias carminibus, licet enim
ambo conueniant armonico metro, alter ipsorum perficitur opus quod intēdit
per fabulam, & si non sit metrica qui est intelligentia quam adipiscitur ex fi-
ctis nouis.⁎ Poetę autem intentum non euenit perfecte ex assimilatione, nisi p
carmen, vtens itaq; fictis assimilationibus, & hystoriis, fingit ex corde suo indi
uidua quę non sunt penitus, & illis nomina imponit. Poeta autem imponit no-
mina rebus existentibus, & aliquando loquitur de vniuersalibus, & ideo ars
poetica prior est philosophię quam sit ars confingendi assimilationes, id enim
quod illi dixerunt est secundum illorum consuetudinem in poesi, ꝙ putatur ꝙ
esset res naturalis ad naturales † veritates. Dixit & quod accuratius intenden-
dum est in tragica arte est, ꝙ res confictę sint res existentes, non res quibus
sunt nomina ficta, laus enim occurrit apud promotionem ad voluntarias actio-
nes, & quando possibiles fuerint magis persuadentur & creduntur, vt verifica
tio poetica, que animam promouet ad delectum aut fugam, res vero non exi-
stentes, non instituunt neque nouiter eis imponuntur nomina in arte tragica,
nisi, raro fit etiam ille modus assimilationis licet non modicum vtilis sit ob pro
portionem actionum & passionum conficti, ad res existentes, non conuenit
itaq; ꝙ procuretur in tragica arte, hic enim assimilationis modus nō est ex his
que oībus naturaliter conuenit, immo multi homines derident & abhorrent il F
lum, hoc autem sic existente, patet ꝙ poeta sit poeta vsu fabularū, & harmoni
corum metrorum secundum quantitatem, qua ei est potestas ad vsum assimila-
tionis & confictionis, cum tamen faciat assimilationem rebus voluntariis exi
stentibus nec est eius conditionis, confingem res quę solum existent, sed etiam
aliquando confingit res de quibus putatur ꝙ sint possibiles esse, & quo ad hoc
est poeta, non ꝙ a poeta discedat in confictione rerum existentium, nihil enim
impedit illas res esse, eo modo quo sunt res, quę nunc existent. In poetica autem
confictione non indigemus confictione rerū, quę deforis sunt quę gestiri & vul
tus conspectus vocantur idest histrionem esse: hoc enim faciunt episodiodes.i.
falsi poetę, qui videntur poetę cum non sint poetę: verum poetę secundum ve-
ritatem, non faciunt hoc, nisi quando volunt concertare in vsum falsorum poe
tarum, quando vero concertant in bonos poetas: non vtuntur illos penitus. Et
aliquando coguntur mirifici poetæ: quibusdam locis, coadiuuari vsu rerū exe
untium a limite poesis, non enim vbique est confictio rerum perfectarum, quas
perfecte confingere est possibile, sed rerum imperfectarū, quas orationes con-
fingere est difficile: & ideo illas confingendas coadiuuantur rebus quę defo-

Quomō ars debet imitari naturam.

Obserua locū contra tenētes qđ nō īdiget poeta veritate pro fabulę fundamento.

⁎a.l. addit et Dhemene.

† a.l. figmentorū, & Historicorum.

⁎ a.l. habet similatis.

Poesim est vicina philosophię, & qua ratione.

† a.l. gentes

Quibus, aliquis dicatur poeta.

a.l. episodicarum.

A ris sunt: & precipue quando intendunt confingere animi sententias, illarum enim assimilatio est difficilis: ex quo non sunt actiones neq; substantiæ. Et ali quãdo complectuntur hç res que deforis sunt, quę gestiri & † vultus conspectus vocatur confictionibus poeticis, pro quibusdam temporibus, ac si fortuitu ge sta sint preter opinionem: & erunt admiranda; ex quo res quarum conditio nis est fortuitu fieri, mirifice sunt. a.l.histrio

Dixit multarum aũt orationum poeticarum bonum est confictione simplici, non partibili in diuersos modos: & multarum bonũ est partitione corporis assi mulationis & confictionis in modos diuersos. Hęc autem res in assimilatione est sicut res est in actionibus, & sicut actionum quędam est quę vno simplici actu attingitur, & quędam est que attingitur composito actu, sic res est in confi ctione. Et simplex confictio est in qua fit altera duarum specierum assimilatio nis: dico speciem que Zeusis. i. petulantia vocatur: aut species que sumptio. de monstratiuis idest recognitio nominatur. Composita vero confictio est, in qua fiunt ambę species simul, videlicet quãdo quis incipit * a petulãtia, deinde trãs fertur ad recognitionem: magnum enim discrimen est inter incipere primo pe tulantiam, & tandem ad recognitionem transferri, aut a recognitione incohare & in petulantiam postea transferri: conuenientius autem est a petulantia pri mo initiari, & tandem idem ad recognitionem tranferri. Dixit. Petulantiam B autem dico, confingere contrarium illius quod intenditur laudari, primo per id quo animus ab eo fugiat, deinde ab illa ad confingendum ipsummet laudandũ transfertur, prout fit quando vellet felicitatem, felicesq; viros confingere: & primo inciperetur confingere miseriam infelicesq; viros, & tandem transfere retur ad confictionem felicitatis feliciumq; virorum. Hoc autem est contra rium illius, quod iam confinxerat infortunatos viros. Recognitio vero est solũ rei confictio, & quam pulcherimma est recognitio, quando petulantię admisce tur. Dixit. Et aliquando fit recognitio & petulantia de rebus inanimatis: & de ipsis animatis, modo qua illa intendatur actio aut omissio, sed occasione imita tionis solum. Dico ipsam imitationem, & hęc species recognitionis quam retu lit, est quę preualet in carminibus Arabum: dico recognitonem & petulantiam in ipsis inanimatis, & quãdo duo versus carminis amplexi fuerint duas species confictionis, tunc pulcherrime fit. Dixit. Humana autem recognitio & petulan tia fiunt delectu & fuga: & hęc species recognitionis est que parat animam ad commiserationem, aliquando, & aliquando ad formidinem, & hac indigemus in arte tragica laudandi actiones honestas, & vituperandi turpes. Dixit. Hę ita que duę partes sunt partes artis tragicę, & insuper est, tertia pars quę animę af fectus gignit; affectus dico commiserationem & formidinem & dolorem, quod fit commemorando aduersorum & infortuniorum, qua hominibus obuiam fiũt C quoniam hę res sunt que imitunt commiserationem & formidinem: & sunt po tissima partium agitantium ad affectus, qui intenduntur per tragediam apud grecos.

Quid simplex imitatio. a.l. peripetia Quid cõposita. * a.l. peripetiã. a.l. tempore.

Caput sextum. Ex quot partibus, quantisque constet tragœdia.

Partes vero tragedię quo ad qualitatem iã ediximus: ipsius autem par tes quo ad quantitatem dicendę sunt. Arist. autem refert hic partes ꝓ prias suis poematibus, quę vero ex illis sunt in carminibus Arabũ, sunt hę tres. Prima quidem pars est que gerit apud illos vicem prohemij in oratoria, in qua referuntur excitationes. Secunda pars est ipsa laus. Tertia au tem pars est quę gerit vicem conclusionis in oratoria, & hęc est quę gerit vt plurimum est apud illos, ius suum sumere a laudato, aut magnificare pręstantiã carminis quod predixerat. Prima autem pars est magis diuulgata quam hęc postrema, & aliquando inducitur laus absque prohemio. Et dum Arist. expie uisset tractatum partium poesis apud eos. Dixit. Partes vero tragedię quę ex parte qualitatis, & quę ex parte quantitatis sunt iam enunciauimus. Ex quibus

Ex quibus partibus debet constare tragœdia.

a.l. addit pulcherrimę.

vero locis posibile sit artem tragicam instituere infra nos enunciabimus, & connectemus hoc premissis. Dixit. Expedit vt dictum, est ne compositio tragędię sit ex simplici cõfictione, sed mixta ex ipsis speciebus. s. ex speciebus recognitionis & speciei petulantiæ: & ex confictione quę gignit affectus terribiles, quę vehementiam comiserationum animam promouẽtium prębeant: oportet enim ꝙ laudes quibus intenditur excitatio ad virtutes, sint compositę ex confictione virtutum, & confictione rerum terribilium & horrendarum, quibus homo contristetur: prout sunt infortunium maximum eueniens ob virtutũ absentiam, per hęc enim commouetur anima ad summam virtutum. Poeta namq; si transferant se ex confictione virtutis ad improbitatis confictionem, aut ex confictione probi ad improbum, nihil homo quo hominem excitet, & vigilantem reddat ad virtutum actionem; ex quo non sequitur inde nobis amor, neq; formido virtutũm disiunctarũ de necessitate: tragicas autem orationes oportet habere cõtrarium ambarum rerum: quod quidem fit dum transfertur ex confictione virtutum ad confictionem aduersę fortunę, & horrendum euentũ, qđ probos offendit: vel ex his transfertur ad proborum confictionem. Hęc nanque cõfictio inhorrescere & misereri animos facit, eosque ad virtutum adeptionẽ excitat. Et tu inueniens maiorem partem adeptionem excitat. Et tu inuenies maiorem partem confictionum in legalibus historijs, esse, huiusmodi, sic retulimus ex quo illę sunt orationes tragicę significantes beneficia, prout est id quod, venit in lege de hystoria Ioseph, suis fratribus: sicque sunt alię hystorię: quę increpationes vocantur. Euenit autem pietas & commiseratio, cõmemoratione euẽtus maxime aduersæ fortunę illi, qui non meretur illam, formido vero euenit apud horum commemorationem, ob similem casum danni in illum, qui fuerit infra eum: hoc est, in animam audientis, cui magis hoc deberetur. Dolor autem et commiseratio fiunt his ob illorum euentum cui non debeantur. Quando autem fit narratio disiuncta virtutum, non incidit in animam terror: neque commiseratio & amor, ex suo defectu. Expedit itaque illi qui vult excitare ad virtutes, ꝙ partem confictionis ponat ex confictione rerum quę imitant dolorem et formidinem & commiserationem. Et ideo exactissime tragœdię quę sunt artis poeticę sunt illę commendationes, quibus inest hęc compositio. s. narratio virtutum, & rerum horrendarum & terribilium, quę commiserationem elargiuntur. Et ideo errant, qui finem partium suę tragœdię, instituunt fabulas passim obuias occurrentes: cuius signum sane, ꝙ hoc connexum sit commendationi exactissimę tragicę artis: est, quia introducuntur res iram promouentes. Ira aũt est dolor cum vehementi cupidine vindictę. Hoc autẽ sic existente, narratio infortuniorum & horrendorum probis euentum, maiorem amorem inducunt, & formidinem afferunt ex virtutum defectu. Confictio vero scelerum in tragedijs inducitur, ob zeuxidis petulantia, quę in illis est: sed elargiri scelerum increpationem, est comedię, quę vituperandi ars est, potius quam tragedię: & propterea non decet illorum assimilationem, fieri in tragędiis principali intentione, nisi ob petulantiam. Quando autem in tragico poemate scelera referuntur, nulli dubium est, quin fiat in narratione, horrendorum inimicorum. Tragœdię autem constituuntur super narrationẽ actionũ vtiliũ amicorũ. Inimici vero inimicus, aut amici amicus, non refertur in tragedia: neque in comedia. ex quo neq; amicus, neque inimicus in ea existit. Expedit etiam fabulas terribiles, & dolorem imminentes exprimi promotionem illius, quod visui subijcitur: hoc est, ꝙ certitudo reddatur in illis, quia quando fabulę fuerint dubiæ, aut ambiguo relatu edicuntur, non faciunt effectum: qui per eas attenditur. homo enim non pauet neque dolet, ob id quod incertum tenet. Hoc autem dequo meminit est cũ qua multi qui non sunt certi de historijs manifestis, sunt sceleſti: viri. n. natura mouentur ob alteram duarum rationum: aut propter orationem demonstratiuã aut per orationem quę non est demonstratiua. Hęc autẽ vtilissima spẽs hoĩum, caruit promotionem ab vtraque harum orationum. Dixit. Quidam poetæ sunt, qui in tragicis instituunt confictiones rerum, quibus attenditur monstruosa admiratio solum, preter ꝙ sint terribiles aut horrendę. Tales autem res omnes,

a.l. addit in scennis.

a l. peripetię

Aliqui putãt Auerr. hic errasse.

a.l. addit Arist.

Forsitan locus interpretandus erat probabilem

A sepe inuenies in legalibus scripturis, cum virtutum cōmendationes non inue niantur in Arabum carminibus: sed nostra etate inueniuntur in legibus scriptis. Dixit. Et hęc actio, nihil commune habet cum arte tragica vllo modo: non .n. quęlibet voluptas inquiritur ex arte poetica, sed per ipsam inquiritur adeptio voluptatis, per virtutum assimilationem, quę est voluptas proportionata arti tragicę. Notum autem est, quę sint res que afficiant voluptates per suas confictiones, preter ꝙ hinc eueniat dolor, neque formido. Res vero quarū confictionibus vna cum voluptate eueniat commiseratio & formido, quis coniectaretur quando iniquireret quę res sint graues ex aduersis euentis, & quę sint res modici momenti leues, ex quibus nō eueniat magnus dolor neq; formido. Tales autem res sunt, quę accidunt amicis inter se de aduersis euentis, non quæ emergunt inimicis inter se ab inuicem, nemo.n. dolet, neque miseretur ob id mali quod emergit inimico a suo inimico: prout dolet & timet malum, emergens amico a suo amico: & si aliquando hinc accidat homini dolor, non est sicut dolor qui ei euenit ex malo quod emergitur inter duos amicos a se inuicem: prout est interfectio fratrum a se inuicem, aut patris interimere natos, vel filios ipsos patres, & tale fuit, quod relatum est de historia Abrahę super (eum sit pax) quādo mandatum fuit ei ꝙ interficeret vnigenitū suum, quod est de orationibus maxime ingerentibus dolorem & terrorem. B Preterea expedit tragędiam fieri ex actionibus probis, quæ voluntate & scientia eueniunt: quędam nanq; res fiunt voluntate & cognitione, & quędam fiunt non tantum voluntate neque cognitione, & quędam fiunt cognitione non voluntate, aut voluntate non cognitione. Et similiter actiones quędam fiunt cognoscenti, & quędam inscio. Quando autem actio euenit sine cognitione, & absque voluntate, non introducitur in tragicis, & similiter quando ab inscitia euenit: quia tunc magis est falsigraphę quā poeticę: nec expedit ꝙ confingatur. Optima vero & exactissima significationis acceptio, est ex actionibus, quas non dubitatur euenisse voluntate & cognitione: & scitis ipsis. Dixit. De exacta igitur constitutione rerū ex quibus poemata componuntur, & qualis expediat esse ipsorum complexus, sufficienti oratione iam diximus.

a.l. addit portentosa.

a.l. addit voluptarijs.

a.l. inter mēdacia & scelerosa introducentur.

De moribus quales esse debeant. Mores quī delectant in tragędia sūt quatuor.

Ex qualibus vero moribus sint mores quibus deceat confingere in tragedia, expedit nos loquuturos esse: dicimus itaque ꝙ mores qui confinguntur apud tragędiam optimam, homo exactos euentu illorum ad audientes sunt quatuor. Primo sunt mores qui probitatem Presęferunt, optimique sunt in eo, qui laudatur, quando enim afficitur animas ex illis est confictio dispositionum veritatis, quę insunt illi qui laudatur. Cuique autem generi inest, quid bonum licet sint quędam res improbę, Secundo ꝙ sint mores qui deceant laudato, aut sint illi, C decus, mores. enim qui decent mulieri non decent viro. Tertio ꝙ modus morū qui illi insunt sit perfectissime assimilationis & concinnitatis. Quarto ꝙ sint qui medii inter extrema. Hoc autem fit quia nemo laudatur improbis moribus: & similiter est de moribus non decentibus illi qui laudatur, et si fuerint boni, & similiter est de moribus, congruentibus, quando non fuerint perfectissimo modo: quę possibili est esse in eis imitatio, aut quando in sufficientes fuerint. Boni autem mores qui bonam probam consuetudinem significant, quidam sunt qui vere tales sunt, & quidam sunt qui secundum vulgus sunt tales, & quidam sunt qui duobus his similes sunt: Probi itaq; mores aut veri sunt, aut veris similes aut vulgares aut vulgaribus similes, & omnes hi aditum habent ad tragœdiam ipsarum. Dixit. Et omnem poematum & carminū solutiones in summa esse, prout relatum est de moribus, quibus occurrit commendatio, prout res est in solutione solutę orationis, Et ne poeta ingerat suo poemati confictiones digredientes ex tragediam, nisi oratores quantum oratores solent: ita vt nec illi attribuatur excessus & exitus a semita poematis, nec nimia breuitas. Assimilatio autem & confictio, sunt bases rerum, quę maxime probitatis sunt. Et sicut peritus pictor pingit rem prout est existens, adeo ꝙ aliquando pingunt iracundos & segnes, & si sint animorum affectus: ita poetam oportet sua confictione pingere omnem rem, prout est; adeo ꝙ configat mores, & actiones animę, & ꝙ

Nemo laudatur, in probis moribus. Morum bonorū triplex genus.

a.l. Rhetoricę.

a.l. tragedię

a.l. tragedię sunt imitatio rerū prestātissimarum.

his retulit Aristo. exemplum de poematibus Homeri. Expedit aũt poetę vti in suis asimilationibus & confictionibus, rebus quibus consueuit fieri asimilatio: & ꝙ non transcendat in homo poeticum modum.

Dixit. species quidem accipiendi inditia quorum moris est talis vsus. s. confictio vtens bona assuetudine artificioso modo sunt multę, quędam enim est ꝙ confictio sit rerum sensatarum rebus sensatis, quarum moris est ambiguitatem ingerere illas aspicienti, vt illum inducant ad putandum, ꝙ illę ędem sint ob suam conuenientiam in sensatis dispositionibus, prout quibusdam astris asimilauerunt cancrum, & quibusdam angui tenentem, quoniã ex parte figurę potest quis imaginari illos eosdem esse ipsorũ *cõuentẽtiã in re sensata. Et maior pars asimilationum. Arabum redeunt ad hunc locum: & propterea apud ipsos literæ asimilationis ingerunt ambiguitatem. & quanto qui asimilant propriores fuerint subietati: tanto perfectioris asimilationis sunt; & quanto remotiores ab incessu ad dubium fuerint, tanto imperfectioris asimilationis existent, & illę sunt remotę confictiones quas obmittere dignum est. Et ipsarũ quędam est †petulantia, ꝙ cõfictio fiat rerum denominatarum a rebus sensatis, quando illis rebus fuerint aliquando actiones attributę illis denominationibus; adeo ꝙ putetur esse illę ipsę: prout dicunt misericordiam esse doloris torquem: & aspectum esse nexum: prout Sophocles ait, ꝙ quem aspectus attinget nexu ligatur. Et de his etiam quę non, sit proportionata nec similis fuerit digna relictu est. Et tale nimis est in nouis poematibus: & sicut obmittitur hic quod est difficile inuentu sic digna est obmitti asimilatio nobilis vili in essendo immo asimilatio fiat per res pręstantes. Dixit. Et inuenitur alia poematis species, quę magis subintrat veram indagatoriam, & persuasoriam, quã asimilationem, & propior est oratorijs exemplis, quã poeticę confictioni: & tale poematis genus quod retulit sępe sit in Arabum carminibus. Dixit. Tertia autem species confictionis, est illa quę accidit ex memoria, qua fit, ꝙ poeta ponat aliquam rem, qua reminiscatur alterius rei, prout siquis videret alicuius epistolam, & recordaretur illius: & doleret de eo, si obijsset vniuersale cũ cuperet si viueret *. Et prope hũc locum est id quod consueuerunt Arabes reminisci, amicorum in imitatione, & illos instituere vice rei imitate Arabum autem vsus de imagine est multifariã partitus, & multi sunt modi vtendi illa. & ideo putatur ꝙ sit de locis poeticis proprijs amoribus mulierum, & aliquando etiam sub intrat commiserationem. Quarta vero confictionis species est, ꝙ recordetur aliquod indiuiduum esse simile indiuiduo illius eiusdem speciei. Hęc autem asimilatio non fit nisi per mores aut per figuram: vt si quis diceret, iam venit quidam Ioseph similis. Explicatio aũt per simile est contraria asimilationi: asimilatio enim est ambiguitatis intromissio. Similis autem explicatio inter duos est, certificatio essendi simile, & est vltimum concinnitatis similitudinis: homo est, quando oratio talis est, tali similis. Quinta aũt species est, qua vtũtur captiosi poęte, est mendax excessus, & hæc sępe fit apud Arabes; prout est sermo vnius illorum, nostros aduersarios cornibus ventilabimus, & si essent sol & luna: totũ aũt hoc est mendacium, & sępe fit in libris Arabum. Et inuenitur sextus locus vulgaris quo vtuntur harabes scilicet instituere inanimata, vice rationalium in suis orationibus, & respõsis: ex eo ꝙ habẽt aliquos affectiones, similes ratiocinio, prout est oratio poete de vmbris & alijs huic similes. Aristo autem retulit hũc locum iam in libris rhetoricorum.

a.l addit de fortitudine Achillis dicit.

Genera indicationũ quę sint & quo dirigatur ordine.

*a.l. in affectibus.

Imitationes remote debeant omnino omitti.

†a.l. nõ habet ex petulantia.

a.l. addit seu epithetis.

a.l. legit gratiam.

a.l. beneficẽtiam.

a.l. Huius generis multa reperiũtur carmina apud Arabes

*a.l. addit hoc genus carminũ reperitur apud Arabes sepe

a.l: Rhetoricis reddit,

Dixit. Acceptio autem exactissimi inditij & petulantiæ fit actionum, quę arbitrio fiunt, & per maiori parte hęc species capiendi inditium fit in laude probarum actionum, & de precatione actionum improbarum, quę raro fit in Arabum carminibus. Exacta aut poetica historia, & summe perfecta illius adeptio fit, quando adeptus fuerit poeta describem rem ipsam vel cassum occurrentem, ita vt audientes cernant ac si ad oculos illam sensatam tenerent: & hæc sępe inuenitur in Arabum carminibus. Veruntamen homo modus asimilationis apud Arabes inuenitur in actionibus in continentium, & effrenibus, aut in his de quibus inquiritur congruitas similitudinis solum, iam enim inueniuntur

a.l. addit & dicit Homerum habere eum multũ in usu.

a.l. poematibus.

a.l. tabula.

A Arabica carmina: quę de luxu venereo tractant, & carmina, quorum inquisitio est assimilationis congruitas tantum, & aliquando in suis carminibus innectitur homo indescriptionibus rerum occurentium, prout sunt bella & cetera, de quibus homines laudantur. Perfectioni aũt huius speciei assimilationis congruit, quando primo quis traderet adeptionẽ omniũ dispositionum quę insunt rei, quam describere inquirit. Deinde omnes illas res partiales dispositiones cõplecteretur, quę poematis sunt, videlicet assimilatio. Harmonicũ metrũ, & Melos. Enarrare aũt loca capiẽdi inditia, est res nimis lõga, sed hæc insinuauit maiorem illorum partem, & varietatem illorum certitudinis. Dixit. Omnis autem tragedię aliquid est quo est litigatio inter ipsius partes, & ipsi aliquid est, quo est ligatio inter ipsius partes, & ipsi aliquid est, quo est solutio, & putatur ꝙ maxime affinis res assimilationis ligationis, quæ est in suis carminibus sit ea pars, quę apud Arabes vocatur nexus: & vt vniuersalius inquam carminis ingressus in parte commendatitia. Solutio aũt est distinctio duarum partium ab alterutris: hoc est illas seorsum ferre.

a.l. fabulis

a.l, in græcorum carminibus.

Quibus contineatur tragœdia.

a l, Prologus

Ait Abraham. Notatu dignum hæc duxi, ꝙ aliter sonat litera Aristo. ex græco traducta. dicit enim ligationem esse dico a principio, vsque ad partem quę postrema est, vnde transitus est ad infortunium. Solutionem vero a principio transitus ad finem vsque.

B Dixit. Tragedię species sunt quatuor: tres simplices quę præmissę sunt: quarum vna est petulantia: altera inditij acceptio: reliqua autem est passiua seu afficiens: vt fertur de Aiacibus & Ixionibus: & quarta est ex his composita, videlicet ex tribus aut ex duabus earũ. Et cõuenit te scire, ꝙ tales cõmẽdationũ spẽs quatuor actionis volũtarię probe nõ inueniunt in Arabicis carminibus.

Quot species tragœdię, & quid cauendum.

a l, Peripetia

a.l. fabulis.

Ait Abraham En lector cape hoc dictum pro excusatione Auerroys, vbi in tractando has quatuor tragediarum species, non exposuerit adamussim Aristo. mentem: quia cum defuerit ei vsus talium, nihil mirum est si defecerit in exponendo illas, vt hic vbi quartam speciem ipse ponit esse compositam ex tribus vbi Aristo. eam posuerat equabilis speciem, quam prius retulerat, quæ ab illis tribus est vndique distincta.

Dixit. Et poetarũ quidã est qui elegãtia orõnis bonus est in longis carminibus. & quidam bonus est in poematibus & carminibus breuibus. Huius autem cã est, quia bonus poeta est, qui omnẽ rem describit suis ꝓprietatibus, et scdm essentiã eius. Hę aũt res differunt secundum multitudinem & vim singularũ rerum descriptarum: quare oportet ꝙ prestans assimilatio fiat, quæ nec rei proprietates, neq; eius veritatẽ transcendat. Hominũ aũt quidã est qui cõsueuit aut C illius natura apta est assimilare res paucarum proprietatum, et hi bene faciunt sua breuia carmina, & non bene faciunt carmina longa. Et quidam poetę sunt his contrarij, qui construunt poematum carmina longa, & sunt qui consueuerunt orationem de rebus multarum proprietatum, aut sua natura fuerunt ad hanc confictiones, aut ambę res simul eis connexę fuerunt.

a.l. fabulis

Quis bonus poeta.

Quę optima imitatio.

Triplex genus poetarũ

Ait Abraham. Textus græcus Ari. aliter hæc sonat: est.n. illius sententia, ꝙ quidam poetæ bene dicunt ligationem superius relatã & male solutionem: vnde plicantes male soluunt: alii ecõtra. Reliqui vero vtrãq; partẽ bene faciunt.

Dixit:, Assimilationes aũt & res quędam proportionales sunt metris lõgis, & quędam proportionales sunt breuibus metros. & aliqñ metrũ est ꝓportionale rei, nõ silitudini, et aliqñ ecõtra, & aliqñ ambabus im ꝓportionale. Horũ aũt exempla inuenire in carminibus Arabum est difficile, aut omnino non inueniũtur in illis. Dixit. Et connectuntur rebus quibus sibi cõstãt poemata quędã res deforis: videlicet dipõnes quę sunt poetę vocis, ipsiusq; figura, prout premissum est, & maxime poetę vtuntur talibus in poematibus affectiuis, prout in loquentibus de inferis, & alijs, Et ex quo iam loquuti sumus de rebus quibus constãt

a. l. genere pathetico.

a.l. Patheticæ.
a.l. exageratio.

poemata, quę sunt verę ipsorum partes. Expedit itaq; etiam nobis loqui de his. Et dicimus ꝙ hę actiones vniuersaliter sunt, quas significāt orationes quę † passiuę vocant: & iō expedit ꝙ fiant illę orōnes: qñ hę fiūt: qm̄ si cernitur passio quę querimus per orōnem affirmare & constituere de talibus: iam incidit & certa fit. Iam aūt pręmissę sunt tibi in libro rhetoricorū orōnes passiuę oratorię, & spēs affectuū quibus hę passiuę orōnes afficiunt: & ꝓpterea hę actiones sunt libro rhetoricorū magis proprię, quam libro poeticę. Affectus autem qui constant per orōnē oratoriam aut poeticam, sunt formido, iracundia, commiseratio, magnificatio: & reliquę res quę in rethoricorū libro dinumerantur. Et patet ꝙ sicut inueniuntur orōnes inferentes hos affectus, sic ēt inueniūtur dispōnes, & gestis, loquētis, quę significant ad inuentionē rerū ab ipso interloquitore quæ inferāt hos affectus: & iam incidunt incessu rerum passiuarum ex illis, et perīde afficit qui eas aspicit. Et hę figurę et dispōnes si fiant in poetica, cōuenit ꝙ fiāt orōnibus poeticis afficientibus, aut magnificatione, aut Diminutione: aut rebus horribilibus terribilibus: ex quo hæ sunt res, quibus ars tragica vtitur ex orōnibus affectiuis: prout p̄missum est & fiūt hęc orōnibus affectiuis, quę non sunt veraces: dico quę non sunt patentis assimilationis. Hę aūt orōnes affectiuę quę sunt patentis assimilation s & proportionales intēto inquisito cū sint veraces, nō indigēt ꝙ fiant in eis hę res quę deforis sunt: essent.n. vtilitatis, & dementiæ: ex quo si hę fiant remitterent id, quod inquiritur per eas fieri nexu harū rerum cum illis, & illę sunt viles orōnes: & ideo indignum est poetę illis vti, ex quo verę nō sunt superfluæ solū, sed ēt pturbāt qđ per ipsas inquirebatur. E
Et satis est orōni & oratori, qñ recognitio fuerit sc̄dm dispōne bñ equabilitatis circa subiectum, commensuratione & inspectione, & metro rerum. Dixit. Et iam satis sit poetę de his vtendo in singulis orōnum speciebus figuris proprus illis, & hoc dum indiguerit hoc cum histrionicę gerentibus: & dico orationis figuras narrationis figuram, & interrogationis figuram & imperij figurā & petitionis figuram: quoniam narrantis figura non est figura interrogantis, & figura imperii, non est figura petitionis, aut supplicationis: & poetę quidem satis sunt figurę orationum inter reliquas res quę deforis sunt, quę ex quo illarum moris est infusiam inferre poeticis orationibus, quare indignū est illas ponere partem poeticę artis: sed conuenit ꝙ ponatur pars alterius artis.

a.l. fabulis.
a.l. exageratione.
a.l. addit Histrionem.
Gestus quādo requiratur in Histrione.
a.l. poetę.

Exteriora non sunt cō numeranda interpartes poeticę.

Ai: possus. obserua ꝙ Ā ri Cap. xx. Po. iter hęc elementa, ēt elemētū, an umerat, & p elementū in diuiduā suapteq; natura intelligibilē innuit vocē: quare otto & non septē qđ ēt, ex ista paraph. ab Au.i.colligi pōt, et si vitio huius ī terp̄tis animaduersum nō fuerit, q & Auer. & Ari. septem enomerare dicit.

Caput septimum. De Elementis Poematum & eorum numero.

DIxit. Elementa orōnū in qua omnis poetica locutio resoluitur, sunt septem, syllaba: coniunctio disiunctio, nomen, verbū, cognominatio, orō.

Ait Abraham. In traductione texus Aristo. aliter legitur ꝙ septem sunt, elementum: syllaba: coniunctio: nomē: uerbum: articulis orō. F

Dixit. Et elementa syllabarum sunt res indiuisibiles: dico literas, sed non oēs, sed illas quarum moris est, ꝙ ex eis componentur syllabæ: que sunt simplicissima illorū quibus loqui decet: nā ferarū voces non sunt diuisibiles in literas, & iō verum est qđ fertur, ꝙ nulla earū vox sit composita ex literis: neq; vlla suarum vocum pars Huius vero vocisquę est syllaba: partes sunt lrę vocales & lrę multę. Vocalis aūt est, q̄ fit apud collisionē quę fit ex labijs, aut dētibus aut alijs gutturis partibus: & est vox cōfusa indistincta: dico ꝙ impossibile sit ꝙ distinguatur elocutione a litera non audabili: & hęc literę. s. vocales sunt quę apud Arabes vocantur puncta & literę conexionis & lenitatis.

a.l. muta.
a.l. aspirationis.

Ait Abraham. Nota curiose lector ꝙ Auerrois hic notificauit non litera uocales quas greci & latini habent, sed caracteres quibus Arabes uice uocalium græcorum & latinorum utuntur: ubi per puncta intellexit quosdam apices quorum quosdam literis supponunt, & aliquos superponunt Arabes, per quos, uocales illis literis conuenientes significant; & per literas conne-

A *xionis, intellexit, quasdam literas quas sua expræssione dicunt comple cti puncta ipsa, & per literas lenitatis appellant quasdam literas, quæ nunquã duplices graui impulsu apud Arabes leguntur, sed aliter apud Aristote. legitur hic paragraphus, uidelicet est autem uocalis sine adiectione uocem habens audibilem.*

Dixit. Muta vero litera est, quę cum vocali .s. quę ex collisione fit connectitur, & ei per se nõ est vox audibilis prout fit litere vocali, hoc est, ꝙ ei est vox audibilis, quando cum alia componitur & ipsa est muta: fit autem literę mutę vox: quãdo vocali connectitur, vt el & ab.

Ait Abraham. Auerr. subticuit semiuocales, & cum Arabes non habeãt hac distinctionẽ confudit mutas cum semiuocalibus: est.n. semiuocalis ut Ari. hic in litera sua græca habet, q̃ cum additione vocem habẽs audibilẽ, ut s r, & forte in libro Auer. scriptũ erat l, & ipse putauit p hanc literã illam syllabã el: et putauit l literã esse mutã, sicut b.

Deinde dixit. Et hę literę drũt secundum drĩam figurarũ oris & lo
B corũ quibus coherent, & ex quibus seiungũtur, & lõgitudine ẽt & breuitate, crassitate, tenuitate, & vt visus in quã p oẽs has dispõnes in quibus oportet inspicere in carminibus, & harmonijs. Et cõiũctio est vox nõ significãs q̃ non facit, neq; impedit vllam vocẽ significare, quã non conuenit ponere in capite orõnis. Disiunctio aũt est vox non significãs, q̃ explicat initiũ orõnis, aut ipsius vltimum vel terminũ ipsius: cuius locus est in extremis, aut in medio orõni.. Nomen verò est vox cõposita significãs sine tpe, cuius pars non sigñat: non.n. vtimur noĩbus complexis inquatum ipsorũ pars sigñat aliquã rem. Verũ aũt est vox composita cum tpe significans, cuius nulla pars sigñat: prout de noĩe diximus. Cõnotatio vero est significans, noĩs aut verbi vnũ aut pluralitatẽ genus masculinũ aut fœmininũ. Orõ aũt est vox cõposita, cuius quædam sue partes sigñant rem aliquã. Et orõ quidẽ quedam est vna, & quędam est plurificata: & vna quiddem est duobus modis, aut quia sigñat rem vnã: sicut est hominis definitio, aut quia est cõnexa cõiunctionibus pluribus. Nominũ vero quoddã est nomen simplex, & est cuius nulla pars sigñat aliquã rẽ, vel compositũ cuius sigñat vna ipsius pars, altera, nihil penitus significante; aut cuius singulę partes sigñant aliquam rem.
C Sicque nominum est verum nomen, aut est translatum vsu, aut metricũ, aut fictum, aut intellectum, vel abstractum, vel demutatum.

Ait Abrahã interpres aliter apud Arist. legitur hec diuisio: nam dicit, omne nomẽ aut est proprium, aut lingua, aut trãslatio, aut ornatus, aut fictitium: aut protensum, aut subtractũ, aut demutatũ, que litera verior est: ut patet per Auerr. ipsum qui exponens verũ explicat proprium simul & lingua. Et intellectum & abstractum ipsemet profitetur ignorare: ut infra statim erit videre.

Dixit. Verum itaq; nomen est quod est propriũ sigulis gentibus. Sicque illud est exterũ quod est alterius gentis, at ille ipm introduxerit in suum poema, prout sunt multa noĩa latina quę intrant linguam Arabũ. Nomen vero qđ raro venit translatum, est translatio extranei noĩs aut a spẽ ad genus: vt vocare interfectionẽ mortem, aut ex genere in speciem vt vocare mutationem morĩ, aut a spẽ in spẽm vt vocare pro dictionem latrocinium: aut ꝙ transferatur res proportionata alteri rei: tertię pportionatę quartę, sicut est proportio prime ad sedam, prout quidã antiqui vocabãt senectutẽ vesperam vitę. Et vesperã vocãt senectutẽ dierũ: nã proportio senectutis ad vitã, est proportio vespere ad diẽ. Nomẽ

Ait Potus obseruã candide lector quod Manti. pręponit syllabã, dicẽs syllaba est vox nihil penitus significans, cõposita ex muta & vocali litera, nam per g, & r. nõ possumus seorsũ loqui, sed oritur vox ex harũ aggregato cum vocali vt gra. & vt verbo dicam vox ex duobus quidẽ oritur nẽpe ex ea re, quę se habet vt materia, & vocatur muta litera, quę literę apud hebreos vocatur cõtextus, et tenuitatis. Amplius Mã. habet in his q̃ de coniũctione quod ipsa est vox cõposita, minime p se significans seorsũque, et est apud Arabes litera Vauu, & dictio. Item tandem sunt, ille literę, quę locutionem colligãt inter se, & hoc apud Arabes efficiunt in initio orationis locatę, vt certe, vel vt sunt literę conditionales, quę annexionem & coniunctionem significant, vt vel, tũc, Idest, quãdo Man. habet Articulus vero (seu distinctio Arabice) ẽ quoque vox composita minime significans per se. & vt summatim dicam orationem ab oratione vt an sed & literę aduersatiuę, ut at, certe &c. quæ tum in initio tum in fine locari possunt. Intelligo autem per vocem non significatiuã per se, voce

simplices q ex pluribus cõstituũt vocibus, sicut trisyllabe, vel quadrisyllabe, & aliud genus figurarũ, que quidem sunt Nomen, & verbum.

vero fictitium nouum est nomen quod fingit poeta, & ille sit qui primus illo vtatur. Hoc autẽ non inuenitur in carminibus Arabum, sed inuenitur in artibus quę adolescunt, & maior pars illorum quę sunt illarũ partiũ est translatum fictum. Abstractũ vero & intellectũ non inueniuntur in lingua Arabum. D

Ait Abraham in textu Aristo. qui apud nos est sic legitur hic. Protensum autem aut subtractum est vnum quidem, si vocalis vsurpetur longiuscula quam eius sit natura, aut syllaba inseratur. Alterum autem vbi quid fuerit ablatum longiusculum. Et erit sensus, ꝙ protensum sit altero duorum modorum, aut ꝙ aliqua syllaba sit illi nomini superaddita, sine qua posset significare idem quod significat apposita: aut quando syllaba breuis causa versus legitur producta, substracta vero econtra, aut ꝙ longa ponatur breuis, vel subtrahatur aliqua syllaba, prout in sincopatibus solet fieri.

a.l.metaphorica.

Dixit. Metricum vero est quia gręci partes illorum nominum harmonicas, & illis metiebantur. Et iam relatum est ꝙ intellexerit per abstractum nomina mutata per additionem & iminutionem, & accentibus, aut econtra, hoc est, nomina quę difficile sit proferre. Nomen autem intellectum est, prout puto illud quod diuersiuocum appellat. Demutara vero sunt nomina accommodata, quę accommodantur a simili, prout quidam vocant latronem aquilam, aut a contrario, prout Solem dicunt coruum: aut a connexo vt dicere solem humorem & pluuiam cœlum. Dixit. Oratio vero maxime perspicua in tradendo intellectum, est oratio peruulgata omnibus tradita, quę neminem latet, & hę quidem orationes sunt compositę ex peruulgatis nominibus relatu traditis, quę superius vera appellauerat: & dicuntur imperialia & vsitata: & expedit meminisse quis si poetarum cuius poemati pręualeat hęc species dictionum. Dixit. Maxime autem decore orationes tragicę sunt, orationes, quę componuntur ex nominibus receptis, & ex alijs rebus, hoc est, translatis peregrinis, & demutatis & fictis. Quando enim poema fuerit totum exutum ab imperialibus veris dictionibus, est enigma & barbarismus, & ideo enigmata & barbarismi sunt quando componuntur ex nominibus peregrinis, dico peregrina translatitium & accommodatũ, & equiuocum, & quod est ex lingua, & enigma. Et barbarismus est oratio amplectens res quas impossibile aut difficile est connecti ad inuicem mutuo, quas amplectitur: adeo ꝙ conueniat per hoc vni certo enti: quod fit aut secundum peruulgatas dictiones. Sicque mutua connexio illarum rerum est impossibilis. Si autem sit secundum non peruulgatas dictiones & sic est possibile. B

De nominibus masculini feminino, & neutro Aue. hic nõ facit mentionem cum tamen Arist. illa recenseat.

a.l. orationis poeticę pręstantioris.

Virtus itaque epopeię quę est maxime decora est: ꝙ sit composita ex nominibus ex accommodatis nominibus, & ex illis alijs spetiebus. Et quando poeta inquirit euidentiam ferat nomina accommodata: quando autem inquirit admirationem & voluptatem, ferat aliam spetiem nominum, ideoque deridendus est ille qui inquirit euidentiam, & fert nomina equiuoca, aut peregrina aut lingue aut ficta: & deridendus etiam est qui vult admirationem & voluptatem, & fert nomina omnibus tradita. Expedit itaque poetę ne excedat modium in vsu nominum non propriorum, & digrediatur ad terminum barbarismi, nec etiam excedat modum in nominibus imperialibus & deuiet a poesi in rem omnibus notam. Dixit. Mutua vero concinnitas dictionum est secundum quantitatem. Mutua autem rerum coequatio & metrum, est quædam res necessaria, ꝙ sit vniuersalis & communis omnibus dictionibus, quę sunt partes orationis poeticę: nos enim inuenimus poetas, ꝙ licet vtantur proprijs dictionibus, in locis in quibus docent ex illis homines vti illis, non tamen euadit suum carmen has duas res. s. metrum & harmoniam secundum quantitatem; immo hoc est vniuersale omnibus speciebus poematis. Carminibus vero quę ex diuersiuocis nominibus componuntur: hoc est notius. Concinnentia autem dictionum quam retulit secundum quantitatem est mutua ipsarum concinnentia secundum literarum numerum: quod si concinuerint cum hoc se- F

D A cundum totam aut secundum partem orationis, idest, quod vocatur apud viros nostrę ętatis concinnentia & proportionalitas, & harum sunt multi modi. a .l. correspondentia.

Concinnentia enim non euadit quin sit secundum totam orationē, & totum significatum, prout dicimus: proditor proditor est, & deprędator deprędator est: aut sit secundum partem orationis, & partē significati: aut secundum partem orationis, & secundum totū significatum: aut sit secundum totam orationē, & secundum partem significati, aut sit secundum totam orationem tantum, aut secundum partem orationis tantum: aut sic secundum partem significati tātum, aut sit secundum totum significatum tantum. Exemplum quidem concinnentię secundum partem orationis, & secundum partem significati est nominum deriuatorum ab vno casu, vt fertur, secundum virorum damni quantitatem veniunt damnationes, & secundum quantitatem honoris veniunt honorificentię. Et exemplum concinnentię secundum partem orationis & totum significatum est, quod fertur, denarius est principis excussio, & excussus a principe. Et huius contrarij exemplum est nominum analogorum. Poetę autem vtuntur causa. Et exemplum concinnentię secundum totam orationem solum est nominū equiuocorū, prout fertur canem comedit, & cane regitur, at cane mordetur. Et exēplum concinnentium secundum partem orationis tantum est, vt fertur, famosus nominatur & forma pollet. Et exemplum concinnentię, secundum totum significatum tantum, est nominum synonymorū, vt indumentum & vestis. Et exēplum scdm partē significati solum, est noīum diuersiuocorum, quę vnam rem significant modis diuersis, vt mel & fauum. Carmina autem apud Arabes concordant secundum quantitatem & secundum partem orationis, & hoc, aūt vna litera, quę est vltima vel duabus literis. Metrum vero partiū orationis est quatuor modorū, quorū vnus est ꝙ inducat rem eiusq; simile, vt solem & lunam, aut ferat contraria, vt diem & noctē, aut ferat rem & quod ea vtitur, vt sagittā & arcum equū & frenū, aut ferat res proportionales, vt regem & deum. Hęc aūt proportionalia sumuntur ex quatuor rebus Dixit. Oratio autem est diuersa, id est, demutata ab oratione vera, ex parte qua ponuntur in illa noīa, concinnentia metro & quantitate, & nomina peregrina, & ceterarum specierū mutationis. Significat aūt orationem poeticam esse demutatā, quia quando vera oratio demutatur, vocatur poema, aut oratio poetica, & eius est actio poesis: & dū inspiceres carmina commouentia, inuenires ea huiusmodi, & quod nudum est a demutationibus, non est ei de re poematis nisi metrum solum. Demutationes aūt fiunt metro, concinnentia, & permutatione, & assimilatione, & vliter prolatione orōnis, pręter consuetā ꝓlationē, ꝓut est permissio, & conuersio & additio, & ꝓtractio, & ꝑpositio, & postpositio, & orōnis mutatio ab affirmatione in negationē: prout dicimus quis interfecit hunc? nisi tu, vice dicēdi tu illum interfecisti, & ex negatione in affirmationem ēt, & vniuersaliter ab opposito in oppositum, Et ex decoris variationibus, est collectio contrariorum in vnam rē, & contrariū esse contrarij cām. Et speciosor harū rerū, est de singulis illorum vti eo quod est notius, & euidentius & sitius. Hoc aūt non reperitur nisi in paucis poematibus, notissima.n. & simillima harum rerū est significatio ingenij, & hęc species est quę congregat bonum actionis orationum poeticarum, dico animi promotionē: exempli grā, quia qū permutatio fuerit vehemētis assimilationis, facit adipisci bonū silitudinis, & intellectionis elargitionē simul. Aliquando aūt contingit ex proportionali pmutatione, exigua intelligentia in consideratione audientiū illa: prout accidit dicēdo vos discernitis pilū albū, a pilo rubro, quia aliqui putant, ꝙ sit verus pilus, cum significatum, pili rubri sit ipsa fornicatio. Dixit. Noīa aūt complexa conueniunt metro quo peruulgantur bona nomina de bonis, absq; insinuatione vnius viri singularis illorum, & hęc noīa raro inueniuntur in lingua Arabum, ꝓut ipsi dicunt habsamis, quod attribuitur solis ternο. Nomina vero linguę conueniunt carmini quę fertur dispō diei iudicij, & quod in illo est considerandum, & hęc species carminis est apud ipsos grecos nota, sed nomina translata peregrina, propria sunt carminibus, quę dicuntur in prouerbijs, iudicio & historijs peruulgatis.

Obserua ꝙ longe diuersa, sunt Ari exempla ab istis. Aue. ea enim Arabū Poemata carmina & concinnitas grecis nō respōdet.

a .l. additto negotio.

Mātinus habet alia exēpla.

Proportionalia ex quatuor sumūtur.

a .l. de pertubationibus

Ait Abraham Auerroys hoc nimis digressus est, quod fecit, quia demutationes poematum non vidit apud Arabes que græcis conueniant, ideo tractauit demutationes Arabum carminibus conferentes: & sub silentio transiuit maiorem patrem demutationum dictionum in græcis carminibus, quas scripserat Aristo. sic in hac ultima sententia de nominibus duplicibus, genera carminum varia ab Aristo. carminibus posuit, vt suis prodesset. Vnde Aristo. hic habet nominum quæ dupla præcipue congruunt dithyranbis, & at linguæ heroicis. Vt translationes iambeis, & in heroicis cuncta vtilia que dicta sunt. Et iambeis quod in primis dicentes imitentur ea congrunt nomina cunctis, & in cunctis sermonibus qui in usum veniant sunt sane talia, proprium & translatio, & ornatus.

De tragœdia itaq;, & rebus communibus speciebus poematum, de assimilatione: & ceteris quę eius sunt satis sint quę diximus. † Carminũ autem enarratorium moris est secundum partes, quę sunt principium & medium & finis, secundum modum partium tragicę artis. & similiter est de confictione, nisi ꝙ illorum confictio non est actionum, sed est temporum, quibus contingunt actiones illę. Confingitur. n. in his quales fuerint dispositiones prioris: cum posterioris dispositionibus. Sicque translatio imperij, & regni, & dierum. huius autem speciei confictiones raro sunt in lingua Arabum, sed sępe fit in historijs legalibus. Dixit huius speciei partes sunt partes artis tragicę, quę magis congruũt de peripetia & inditij captione & ex ambabus implexa, & aliquando fiunt quędam suę partes affectus, sicut in arte tragica. Et indicia ipsorum in vsu melopopeię, & harmonię sunt inditia artis tragicę.

a. l. Historię vero narratiuę seu fabulę partes.

Aristo. autem retulit differentiam que est inter artem tragicam, & ceteras epopeie artes, apud ipsos, quibus proprie corcenunt illa carmina metris, & partibus, & confictione, & quantitate: & ꝙ inueniantur metra que magis congruant quibusdam poematibus quam aliis, & retulit quis pœtarum recte fecerit has res, & quis nõ sit vsus illis recte, & dedit coronam eccellentię, supra omnes ipsi Homero, Totum autem hoc proprium est eis, & non inuenitur tale apud nos, vel quia quod retulit non sit commune maiori parti gẽtium, aut quia Arabibus accidit in hoc dispositio egrediens limites, nam, quod est notius, absit. n. ei ꝙ in hoc suo libro desripserit, quod est eis proprium, immo id quod est commune omnibus gentibus naturalibus. Dixit. Et expedit ꝙ id quod poeta fert in elocutione modicum, sit in comparatione ad confictam elocutionem, prout faciebat Homerus, ille. n. paruum prohemium faciebat & confestim transferebatur ad id quod confingere volebat, preter ꝙ in his ferret rem insuetam sed quę assueuerant, renuimus. n. quod dissuescimus. Dixit autem hoc prout puto quia gentibus sunt in suis assimilationibus consuetudines proprię secundum tempora & regiones. Quando autem verba profluxerint in longum, & in eis non fuerit demutatio neq; confictio aliqua, expedit inspicere positionem dictionum notarum secundum significationẽ, quę significent ipsasmet res: non res contrarias aut diuersas, & ipsarum complexio sit secundum quod apud illos fuerit peruulgatum, & apud elocutionem sint faciles, & estimatur ꝙ hoc sit in qđ magis absoluitur in lingua Arabum eloquentia. sed oportet hanc orationem esse notę veritatis & peruulgatę veracitatis, quam procurare expedit ei qui satisfacere nititur complemento modicę eloquentię & modicę demutationis & confictionis. Dixit. Error autem eueniens poeticę de quo connectatur poetę increpatio, est sex specierum. Primo ꝙ confingat quod nequeat esse, immo sit imposibile pro tempore quo expediat confictionem esse, quatenus inueniatur vel putetur esse, prout est confingere improbos, per diabolos. Aut quod potest esse pro maiori parte, non raro aut equaliter: hęc, n. entis species magis congruit rethoricę, quam poeticę.

a. l. harmonię.

Arist. tradit in arte poetica id quod ẽ propriũ omnibus gentibus naturalibus.

Ab Aristo. non habentur ista.

Errores poematum sunt sex.

A Secundo, erroris poete est confictionem deprauare, prout contingit pictori qui imagini addit membrum quod illi non est, aut illud depingit in loco alio ab illo in quo est, prout pingeret pedes in animalis anteriori parte animalis quadrupedis, manus vero in illius postrema parte. Tertio ꝙ confingat rationalia in rebus irrationalibus: hic enim esset increpationum locus, Veritas enim modica est in hac confictione, mendacium autem plurimum, n si de rationali imaginetur res communis rationali & irrationali, & iam consueuit fieri talis vsus in assimmillando mulieres ceruis, aut damis agrestibus. Quarto ꝙ videatur res inesse simili sui contrarii, aut ipsimet suo contrario. Quinto ꝙ ferat nomina quæ equaliter significent contraria. Sexto quod dimittat confictionem poeticam, & transferatur ad persuasionem, & orationes veraces, & præcipue quando fuerit oratio demens modicę persuasionis. Aliquando autem hęc species fit bona, quando fuerit decentis persuasionis aut veracis, hoc est, ꝙ demutatio in illa sit modica. Dixit. Si autem loca erroris sunt sex, & loca solutionis sunt illorum opposita, oportet itaque loca per se erroris & solutionis propria in poetica esse duodecim loca, sex errorum, & sex solutionum. Solutionum autem exempla non inueniuntur apud nos, quia nostri poetę nesciuerunt has res: & non considerant eas.

B *Ait Abraham. Aliquando bonus dormitat Homerus, cum noster Auerrois non calluerit linguas, quæ poetica facultate polleant, nihil mirum est si defecerit in intellectu poeticorum locorum: quare & in hac calce male commentatus est Aristote. verba, aut enim Aristote. in hac calce hæc videlicet carptiones igitur quinque modis esse prohibentur: aut enim res sunt velut impossibiles, aut sicut rationis expertes, aut tanquam pernitiose, aut sicuti sub contrarie, aut veluti ab artis rectitudine absunt, vbi per rationis expertes non irrationalia animalia intellexit vt Auerrois autumat: sed ea quæ præter rationem conficta sunt: similiter pernitiosa Auerrois non retulit, quare videtur diminutum, vel vt potius corruptum textum videtur habuisse. Vnde meo arbitrio non ignominia, sed potius auctoritas Auerrois emicat, qui nō intelligens Aristo. mentem alia superaddidit arti, quæ Aristo. non considerauit vt alter Aristote. fuerit Auerrois, quando ubi deficit ab imitatione fit ipse auctor. Deinde dixit.*

C

Hęc itaq; est summa illius quod prouenit in nostram intellectionem de his quę retulit Aristote. in hoc suo libro de orationibus communibus omnibus speciebus epopeię & propriis tragedię, dico communes maiori parti aut omnibus. Reliqua autem quę tulit in hoc suo libro de differentiis quę sunt apud eos, inter reliquas poematis species, & inter speciem tragediæ, sunt propria eis. Et cum hoc nos non inuenimus illum meminisse in hoc libro, qui ad nos peruenit nisi de parte illorum, quod significat, ꝙ hic liber non fuerit perfectæ traductus, & ꝙ iam reliquum sit loqui de reliquis differentiis multarum specierum poematis apud eos, & iam ipse pollicitus fuit nobis in prohemio sui libri, loqui de omnibus his. Quod autem deficit de his quæ communia sunt, est comedia, dico vituperationis artem, sed putatur ꝙ constantia huius sit affinis rebus quæ sunt tragœdiæ: ex quo contraria per alterutra noscuntur. Tibi itaque euidens fit dum constabunt tibi quæ hic scripsimus ꝙ id quod viri nostrates, inspexerunt de poeticis regulis, comparatione illarum que in hoc Aristote, libro nec non in libro Rhetoricorum sunt, est nimis modicum, prout

Abumazar Alpharabius dixit. Non lateat aūt te quo mō illę regulæ redeāt D ad has, nec ꝙ id quod illi tulerunt de hoc eſt rectius quam quod aliter latan ſit. Deus itaq; eſt qui dirigit ſapientem, vt intelligat itinera felicitatis humanę & prudens cognoſcet ꝙ recta ſunt dei itinera, & iuſti procedent in eis, quibus nos procedere concedat, & hic expletæ ſunt ſententiæ huius libri poeticę Ariſto. in cuius complemento expleta eſt ars logicę, ſecundum ſe totam ad vnius perfecti Dei laudem. Amen.

EPITOME IN LIBRVM POETICAE AVERROIS CORDVBENSIS.

De Orationibus Poeticis.

POeticę autem orationes ſunt orationes metricę, quibus quęritur rei aſsimilatio, & exemplum in oratione ad promouēdum rem, verſus fugam a re, aut fugę enormitatem. Inſtitutę autem ſunt metricę, quia ſic fit aſsimilatio perfectior. Et ſicut in maiore E parte artium, quę aſsimilant rebus ſenſatis, ſicut eſt ars Picturę, & alię, non ſunt verę ipſę res ſenſate, ſic orationes, quę aſsimilant rem, non ſunt orationes, quibus intelligitur illius eſſentia. Aſsimilationum autem ſunt duę ſpecies, videlicet ſpecies, qua aſsimilatur res alicui rei per vnā dictionum aſsimilationis: aut ſimulacrū ſumptum, ac ſi eſſet eſſentia aſsimilati. hoc aūt fit ſecundū commutationem, & accommodationē: prout dicimus terrę ſudor eſt ipſum mare, quomodolibet illud tulerit. Hę autem induſtrię quędam ſunt propinquę, & quędam remotę. Notum autem eſt, ꝙ hęc ars non ſumat aſsimilationes, ꝙ ſint ipſamet res, ſed aliquādo erat maior pars hominū in hoc, & ſumunt rei aſsimulationem ſecundū ꝙ ſit ipſamet res: prout dictum Empedoclis de aqua maris, ꝙ ſi terrę ſudor, quē congregauerit in eius veſica. Fallunt autem iſtę aſsimulationis, qū ſumuntur ſecundum modum permutationis, & nō venit in illis dictio aſsimulationis. Maior aūt pars illius, quo fallunt hę ſimilitudines, fit, quando ſumuntur ſecundū modū permutationis in res, quibus impoſsibile eſt imaginari aſsimulationē, aut difficile eſt illā imaginari. Hę itaq; ſunt plures fallacię, ſicut non ęſtimatur, ꝙ imaginetur ens, qđ nō ſit intra mundū, neq; ſi extra ipſum. Locus vero magis proprius huic errori eſt liber Elenchorum. Hęc aūt ars, licet ſit ſyllogiſtica, tamen nō vtitur ſyllogiſmo in actu, nec eſt ei propria ſpecies, qua approprieť. Quando vero vteretur oratione ſyllogiſtica in F actu, id fit ſecundum modū erroris, & aſsimilationis arti. Ariſt. autem, quia vidit, ꝙ iuuamen huius artis ſit magnę neceſsitatis, quia per eam promouetur vulgus verſus fidem alicuius rei, & ad nō credendum illam verſus actionē aliquā, aut illius omiſsionem, numerauit res, quibus homo valet aſsimilare rē alicui rei de eo, cuius aſsimilationē proponit perfęctiſsimo modo, quo poſsit fieri in hac re. Eſt itaq; ars Poetica, ars, qua ęſtimatur homo, ꝙ aſsimilet rem alicui rei, perfectione qua poteſt. Verumtamen hę perfectiones ſunt extra perfectionem humanam. Concludendo aūt dicimus, ꝙ qui intellexerit ea, quę ſcripſimus in tractatibus, & non ſit ſciens naturaliter, poſsibile eſt, ꝙ inſtituat omnem orationem, quam audiuerit in verificatione & formatione. In hac autem arte eſt honor, & pręſtantia, modo quo homo ſit per ipſam promptus verſus vltimam perfectionem, ſi ſua perfectio ſit in adeptione varacis ſpeculationis, & per hanc quantitatē perueniet, ꝙ ſit aptus illā recipere. Hac ergo quantitate perueniet ei gradus, quo ſit fœlix ad vltimam perfectionem. Excelſus aūt Deus eſt, qui eſt Deus adiutor, & ſuſtentans, & non eſt Deus, niſi ipſe qui ſemper laudetur. Amen.

Epitome Auerrois ſuper libros Poeticæ Ariſtotelis, finis.

IOANNIS BERNARDI FELICIANI IN MORALIA ARISTOTELIS PRAEFATIO.

De duplici hominis felicitate, dupliciq; eius vita, actiua & contemplatiua: quas nos præcipue in hoc opere instruit Philosophus.

VNiuscuiusque rei substantia consideratur, quatenus ab efficiente causa producitur, ex eaq; procedit: perfectio vero, quatenus ad causam res producta conuertitur, eamq; imitatur. unde cum a Deo summo opifice omnia quæ vniuersum hunc mundi visibilis ornatum constituunt, in lucem fuissent producta: cæteris datum est, vt in suaquidque natura persistens, sibiq; insitum a principio statum conseruans tacito quodam naturæ ordine ad auctorem suum referretur, atque ita perfectionem consequeretur suam: solus homo, ita creatus est, vt & in perfectione sua permanere, & ab ea exturbari pro C *arbitrio suo posset: Nam primum ex materia quatuor simplicia corpora producta suas sedes & qualitates non præter naturam suam immutata perpetuo retinent: & vbi in commistionem venerint, primum concretorum genus producunt: quod quamuis vita careat, vitarum tamen subiectum primum esse incipit. Commistum enim deinde ex elementis corpus ad animam vegetabilem suscipiendam idoneum fit: unde plantarum ac stirpium genus existit quæ suam naturalē perfectionē, nisi materiæ aliquo defectu impeditæ nunquā deseruxit. His succedunt brutæ animantes, quæ præter vegetandi vitā & alendi, sentiendi vim quoque adeptæ sunt. he simili modo naturali tenore pregredientes bonum a natura sibi inditū deprauare non possunt. Quæ omnia sane dū id quod a summo opifice acceperunt, perpetuo conseruant: ad eum conuerti quantum in ipsis est, eumq; imitari ac laudare quodā modo dicenda sunt. vt si quis quemadmodū Stoicis et Epicuro placebat, siue bene viuere, siue conuenienter naturę viuere siue bene esse affectū, felicitatem esse dicat: ad omnia hæc felicitas quoque peruentura sit. Ad homo post omnia, siue vt rectius dicam, ante omnia:*

quippe cũ causa eius omnia effecta fuerint: quasi perfectio uniuersi cõstitutus est: qui præter alias omnes uitas rationali anima præditus sensum intellectui, connectere omnia alia quæ sua ipso sunt, in se haberet: quo oĩa primã illã causam conuerteret, ac re uera perficeret. Profectus enim ipse a principio creatus nullo habitu caruit: sed sapientia etiam ipsa præditus non cogitando solum, sed intelligendo etiam uniuersales res ipsas sine ullo medio simplici intellectus appulsione percipiebat: ut non immerito fortasse Platonici species rerum ante sensibilia in anima ei inditas fuisse censuerint: quippe cum nondum ad intelligendum sensibus indigeret. Qui uero non sicut reliqua, naturali incitatione ferebatur, sed uoluntaria electione motus suos dirigebat: effectum est, ut ab inferioribus illectus, quæ ratione sursum debeat attrahere, uitam sensualẽ concupierit: legemq; acceptã trãsgressus de fructu scientiæ boni & mali, id est mali sub specie boni degustauit: atque ita ad degustationẽ ligni uitæ peruenire non potuerit. Nam si sensus prima illa operatione superius attraxisset, uegetabilem postea, quæ in infimo loco est, ita affecisset, ut in rationis obedientia ipsa quoque confirmata, immortale hominis corpus in perpetuum conseruasset. hoc enim ligni uitæ significare degustatio potest. Vegetabilem enim obedientem rationi tunc habuisse hominem, quippe qui a ratione totus regeretur, consentaneum est. Vbi autem anima sponte recedendo à Deo uitam amisit, eam corpori impertiri, sicut uoluit, amplius non potuit: sed sicut inobediens Deo homo euasit, ita obedientiam tota sui amisit, & sensitiuæ partis uidelicet, & uegetatiuæ, sed ita tamen, ut sensitiuæ, quæ nobilior est, & cognitione prædita, recuperare, per uirtutis exercitationem aliquantulum possit: uegetatiuæ, quæ post delapsum rationis in materiæ profundum sese demergit: nullo modo possit, quoad materiæ huius crassitudine non fuerit liberatus, unde mors subsequuta est. Ita .n. crassitudine mortalis corporis obnubilatus in ipsum delapsus quasi è centro ad circũferentiã diffusus, exterior ex interiore factus, in potentiamq; ex actu incidit. Postea .n. habitibus oĩbus exturbatus nihil in se habuit, nisi ut pro uitarum studio & exercitatione in eius naturã pene transformetur, in quod incubuisset. Nam si ut in etiam in nono horum moralium libro inquit Aristoteles, singuli ea in re cum amicis uersari uolunt, idq; exercere in quo essentia sua consistit, qui uegetationi & nutritioni nullius alterius sensum habens totus uacat: is licet faciem hominis circumferat, planta potius esse & arbor, quàm homo est existimãdus. Qui sensibus ita, ita deditus est, ut ex ipsis tantũmodo uitã traducat: eum credendũ est etiã si erectam hominis formam adhuc habeat, in brutum aliquod animal abiisse. Quemadmodum D

Duplex homo exterior & interior & quid uterq;

si ex ratione & sensibus uiuat, homo: si ex ratione sola superis sensibus, uerus homo efficitur. Duplicem enim hominem in his moralium libris intelligit atque agnoscit Aristoteles: alterum qui ex anima constat & corpore, quem hominem tantum appellat, qui uidelicet sensus & irrationales facultates moderãdo ciuilis euadit: quem nos exteriorem nuncupamus: alterum, quẽ in hominem solummodo, sed cum additione uerum hominem, & diuinum quid uocat, quem interiorem dicimus & perfectum. Perfectio siquidem in mundi huius fabrica is modo est, ut inferius semper cum superiore connectatur, ut rerum præ-

A *Actiones primæ causa connexa quadam serie progrediantur. Omnia enim etiam bruta ut ipse in septimo inquit, diuinum quid in se insitum habent, id est diuinam quandam illustrationem, quandamq; rationis & intellectus notam, qua operationem ex uirtute summam atque optimam iucunditatem esse sẽtiunt: licet postea defectu naturę uoto frustrentur, in suaq; natura persistant. Nam quæ in homine sunt irrationales facultates, excepta vegetatiua, quæ, ut dictum est, obedientia omni priuata prorsus remansit, non ea sunt natura, vt ratione penitus careant, ut ipse in primo manifeste declarat: sed quamuis rationem ex se non habeant: rationales tamen in eo sunt, ꝙ rationi subijci, eiq; possunt obtemperare. Atque ita fit, ut irrationales hæ facultates dum in brutis sunt, perfectionem adipiscantur suam, si in sua natura persistant, ad vestigiumq; illud rationis & illustrationis quod insitum habent, peruenerint: dum vero sunt in homine, tunc perficiantur, cum rationi obtemperarint. Nam ratio etiam ipsa non contenta esse debet si inferiora tantummodo rexerit sed ascendere etiam ipsam ad intellectum necesse est. sicut enim irrationales* Bruta etiam quandã intellectus notam. Quomodo vegetalia et sensitiua aliquo modo rationalia dici possint.

B *facultates in nobis si in sua irrationalitate permaneant, imperfectæ sunt, & tunc perficiuntur cum subditæ fiunt rationi, ita ratio si in esse moneat, & non ascendat, imperfecta est. Neque audiendi illi sunt, qui unumquodque in sua natura conseruandum censent: & quemadmodum si equum aut bouẽ quis in natura sua deiiceret, equum & bouem non perficeret, sed corrumperet: ita si homo vel corpus suum negligat & castiget, vel animam suam ad superiora attollat, non seruare eum naturam hominis asserunt, sed deprauare: id quod & primæ hominis fabricæ, & Aristoteli etiam ipsi manifeste repugnat. natura enim uera hominis non hæc est, in quam est delapsus, sed ea quã amisit, in quã est restituendus: ut si corpus, cuius, ut in octauo ipse affirmat, amicitia ad animã est, ut serui ad herũ, instrumenti ad artificẽ, animæ cõtumaciter restiterit, coercendum sit ac castigandũ, contumeliaq; afficiendum. Sicuti D. Paulus, & alii multi sancti viri fecisse conspiciuntur. Animã vero non in humanitate hac relinquendã esse, sed ad diuinitatẽ attollendam, ut in intellectus naturã per habitũ euadat, contra horum vanas suasiones Aristoteles quo*

C *que ipse in decimo his uerbis manifestiss.me ostendit. Neque uero, inquit, oportet quemadmodum nonnulli monent, unumquenque cum sit homo, humana, & cum sit mortalis, mortalia cogitare, sed quatenus licet, immortalem se reddere, omniaq; efficere, ut ex præstantissimo omnium quæ in ipso sunt, uitam traducat. id autem esse etiam vnusquisque videretur, siquidem præcipuum & melius est. quocirca absurdum esset, si non suam quisque, sed alienius alterius vitam expeteret. & paulo superius: non enim quatenus homo ita viuit, sed quatenus diuinum quid in ipso inest: quanto autem id prestat composito, tanto, quoque eius operatio ob operatione distat, quæ ex alia virtute existit. Quod cum inquit, quid aliud facit, quàm veri hominis uitam eam esse declarat, non quæ humana est id est compositi hominis & exterioris, qui aliquantulum moderatis sensibus vtitur: sed eam quæ à mortalis animalis contagione nos ita nititur separare, vt immortalibus similes efficiamur, Deiq; similitudinem amissam adipiscamur. Nam cum homo duplex sit, exte-*

rior & interior, id est alter ex ratione & sensibus, alter ex ratione sola constans: & in composito fieri possit, ut vel ratio, sicut naturale ipsi est in sensus principatum obtineat, vel sensus præter naturam rationem sibi obsequentem habeant: fit, ut tres præcipuæ vitæ inter homines euadant, quæ D

Tres speties vitę ponuntur,

in primo libro ab ipso commemorantur, voluptaria, ciuilis, & contemplatiua: seu ut D. Paulus appellat, carnalis animalis, & spiritualis. Sed quia voluptaria & carnalis Sardanapali & pecudum, non hominis propria est: & cum perturbationibus tota dedita sit, ordinem parui huius mundi disturbat ac peruertit, omittenda est; inter pecudesq; qui ea utuntur potius quam inter homines sunt reiiciendi. De duabus reliquis quæ homini conueniunt, ad perfectionemq; eius spectant, nonnulla, quę non ab re futura esse existimo, in presentia differenda nobis sunt.

Duplex hominis finis.

Duplices hæ uitę duplicem quoque hominis felicitatem constituunt, alteraq; alterius preparatio, & quasi fundamentum est. Nam cum homo primum diffusus extra sit, sensibusq; & corpori immersus, ciuili virtute & actiua indiget: quæ, ne in bestiam abeat penitus, sensusq; totus efficiatur, moderationem ei iniiciat, quodq; rationis est, rationi, E *quod sensuum, sensibus tribuat: ita videlicet, ut brutis affectibus aliquantulum indulgeat, cum modo tamen, & regula rationis: ut ea liberam habeat potestatem, dominatrixq; sit, affectibus, q; omnibus quasi ministris imperet, eisq; utatur quomodocunque voluerit. Deinde vero ubi ita præparatus homo est. ad alterā suscipiendam euadit idoneus, quę cū ueri hominis uirtus sit, quod rationis est, rationi tribuens, quod sensuū & corporis est, in naturā animę purificat, & a brutis affectibus penitus liberat: ita ut perturbationum omni sorde expurgata ad contemplationem festinet, penetrataq; materia ac carnali hac nebula ad diuinam naturam ascendat. Vnde etiam priorem illam uirtutē humanam in primo appellat, eo q; hæc diuina sit: & illa homo diffusus ad exteriora pmaneat, hac ad interiora se retrahat ac colligat. Neque tamen in utrisque rationis idem munus esse censendum est. in actiua enim ratio deorsum ad affectus moderandos ac regendos, sibiq; subiiciendos spectat: in contem*

Munus contēplatinę & actiuę virtutis quid.

platiua sursum attollitur. Cum enim rationalis anima, ut ipse in sexto inquit, F *duas habeat facultates, alterā qua scit & circa necessaria atque ea versatur, quæ semper eodem modo sese habent: alteram, qua consultat & ratiocinatur circa ea quæ contingunt, & aliter atque aliter euenire consueuerunt: illa superiore, quem contemplatiuum etiam intellectum vocat, in contemplatiua, altera in actiua utitur, qui actiuus intellectus noncupatur. Neque vero hic contemplatiuam vitam seu virtutem eam intelligendam velim, quæ cognitioni & speculationi cuilibet operam dat omissis moralibus actionibus, ac neglectis: sed eam ut Eustratius quoque in primo significat, quę bonas morales actiones subsequens sopitis ac pene sublatis affectibus cognitiones omnes ac speculationes in eum finem dirigit, ut in Dei cognitionem & amorem veniamus, ibique acquiescamus, adeoque operantem habet uoluntatem, & non nulli grauissimi illi quidem theologi beatitudinem non in intellectu, sed in uoluntate etiam primo esse contendant; & duo semper respicit, inferiora, ut nos ab illis mundos ac puros conseruet, magisue ac magis abstrahat: superiora, ut nos*

Quę sit contemplatiua virtus.

A illis similes reddat, atque ita perficiat: quippe cum intellectus eorum sit, quę sunt ad aliquid, perfectionemq; tunc assequatur suam, cum attollitur, intelligibilibusq; rebus applicatur. Nam cum actiua tanquam fundamentum sit, contemplatiua ut tectum: absurdum esset, si vel tectum sine fundamento, uel fundamentum sine tecto constitueremus: vel ita utrunque locaremus, ut neque tectu fundamento, neque fundamentū tecto corresponderet. id quod illi profecto faciunt, qui uel nulla cura morū habita, vel deprauatā morū rationem sequuti scientiæ alicui rerum & speculationi incumbunt contēplatiuam uitam exercere se existimantes: qui sane ridiculi sunt: cum enim principium nondum attigerint; ad finem se peruenisse opinantur: a quo tamen longius abesse sunt existimandi quam rudes aliqui cerdones qui moribus tamen aliquantulum studeant: quilli quotidianis uitæ flagitiis ab ingressu semper, & primo gradu sese arcent: hi cum fundamentum iacere nitantur, in graduq; iam sint, aptiores procul dubio ad contemplationē sunt, quam quiuis alioqui vel celeberrimus philosophus moribus destitutus. Licet enim contemplationis cognitio natura actio B nem præcedat, sicut tecti consideratio fundamentum, quantum ad nos tamen spectat, actio ipsa & operatio moralis principium omnium est, quin ipsa quoque actionis cognitionem antecedit. Nam si ut in primo libro ostendit, neque pueri, neque qui sicut pueri perturbati affectionibus sunt, & principia nō habent, ut intemperantes, idonei ad moralem disciplinā percipiendam non sunt, nisi prius in morali aliqua actione assueuerint, quo assentiri rationibus ualeant: nisi prius operentur homines, doceri nullo modo possunt & quippe cum rationes omnes quæ ad finem tendunt, fine peruerso partim non percipiuntur, partim falsæ esse videantur. Sicut enim in decimo docet, oratio & doctrina nō in omnibus uim habet, sed opportet ut præcultus auditoris animus sit ad recte & gaudendum & odio prosequendum, non secus ac terra quæ semen sit nutritura: si enim præculta sit, fructuum fert: sin minus, & spinas producit, & frumenti semen iniectum corrumpit, ac perdit. sic animus noster nisi prius curatus fuerit, falsaq; opinione expurgatus, veritatem uel nullo pacto admittet, C uel si modo id aliquando continget, frustra admittet, prauus enim non rationi, sed violentiæ & necessitati cedere consueuit. Quocirca quia prauus & puer neque scire nisi operaretur prius, neque operari nisi sciret quid sibi faciendum esset poterat nisi cogeretur, & qui cogere uolebat quasi inuidus & malignus odio ab omnibus habebatur: inuenta sunt leges, ut ipse item in fine decimi inquit, quæ licet hominibus in unam ciuitatem collectis bene agendi necessitatem imponerent, odiosæ tamen ac molestiæ minime essent futuræ, quo sub bonis institutionibus assueti homines idonei ad morales disciplinas frugalitateq; discendam efficerentur, qua præculti & preparati recte omnia ad contemplationem tendentia intelligere valerent. Temperantia siquidem seu frugalitas, quam σωφροσύνην uocant, ut in sexto ait, ea præcipue est, quæ prudentiam & eam opinionem in animis nostris conseruat, quæ ad agendas res spectat, id est finales rerum agendarum causas, vt honestum & bonum unumquodque nobis esse uideatur, qui enim dolore uel uoluptate perturbatus est, nihil huiusmodi recte percipit. Adde q ea quoque peruerse in cōtēplatione in-

Intellectus practicus duo respicit, inferiora & superiora.

Primus finis est contemplatio.

Quare repertę sint leges.

telligit, quæ huiusmodi morum institutioni respondent: ut est de creatione mundi, de immortalitate animæ, de prouidentia Dei, de resurrectione, atque aliis huiusmodi, quæ morali vitæ rectæ institutæ ita annexa sunt, ut quanto quis moribus magis est deprauatus, sensibusq; inuolatus: tanto minus ea probabilia existimet. Vt cur pueri cum esse mathematici possint, naturales aut sapientes non possint, ut in eodem hoc sexto inquit, inde etiam causa sumi valeat, non tā ꝙ experientia careant, qua in huiusmodi disciplinis opus est, quàm ꝙ ex perturbationibus vitam traducere consueuerint: perturbatio autem ut ipse ēt in eodē hoc libro asserit, nō de circulo aut triangolo atque huiusmodi mathematicis, sed alias in nobis opiniones corrumpat. Pro certo .n. habendū illud est duas has uitas actiuam & contemplatiuā ita inter sese correspondere, seseq; ita mutuo consequi, vt si altera sit praua, prauam quoque esse alteram; si altera sit bona, alteram quoque esse bonam necesse sit. Nam si quis hominem esse natum existimet, vt cum iumentis saginetur, veneriq; indulgeat: is quid de immortalitate sua cogitare unquam poterit? Quid de mundi creatione in mentem eius cadere & intelligentia posse credendū est, qui sine vlla consideratione virtutis quasi perpetuo quodā torrēte delatus ita uiuit, ut quo quis modo uitam traduxerit, non laborandum esse censeat? Qui vero rapienda sibi esse aliena, & adulterium, aliaq; flagitia committenda in vita existimat: rationes de Dei prouidentia nullo modo admittet. Atqui animo neque unquam à vitiis resurrexit, neque esse resurgendū ad contemplatiuā opinatur, resurrectionē corporis capere quo pacto queat: non uideo. Actiuæ siquidē uitæ perfectio contemplatiuæ perfectionem nobis manifesta: Vt regula morum puritatisq; atque integritatis uitæ siquis vti ad dignoscendam speculationis ueritatē in unaquaque philosophorū secta uoluerit, minus erraturus sit, quàm si ea neglecta ad rationis examen deueniat. Vnde non immerito ad cognoscendā ueritatē uia amoris, quā intellectus longe esse cōpendiosior dicitur, quippe cū amor rectus & uoluntas bona non nisi à uera intellectione possit existere. intellectio siquidem veri uoluntatem ad uolendum bonū magis inducit, quàm falsi cognitio. Quæ igitur ita afficit uoluntatem cognitio, ut eam attrahat, & Deo maxime uniat, verior censenda est: id quod creationis mundi, immortalitatis aīæ, prouidentiæ Dei, & resurrectionis nostræ cognitionē facere nemini dubiū est. nam cum omnia creasse Deum aīo concipimus nostri causa, ut beatitudinē consequamur, nos immortalibus animis creasse prorsus cognoscimus atque ob id nobis prouidere ipsum sine dubio credimus, ac propterea ut beatitudo hæc toti hominis conueniat, resurrecturos speramus. hæ enim omnes quæstiones connexę ita inter se sunt, vt qui unam peruertit, omnes necessario cæteras deprauet ac destruat, qui unam statuit, cæteras omnes concedat, necesse sit. Horum itaque cognitio maxime attrahere uoluntatem nostram ad Dei dilectionem bonamq; actionem uidetur. Reliquæ uero omnes intellectiones deprimunt hominem, & vel brutum efficiunt & carnalem, uel animalem. atque ita fit ut intellectus affectum, & affectus intellectum mutuo sese perficiant. id quod veritas ipsa etiam declarat, cum inquit, de ueræ contemplationis cognitione, & recto proposito veri cognoscendi intelligens, nemo uenire ad me potest, nisi

Cur pueri non posint esse Philosophi licet mathematici.

Via amoris compendiosior est ad ueritatem.

Quæ sint illæ uirtutes quæ ad diuinum Amorē alliciant.

A pater meus traxerit ipsum. & alibi, bonæ actionis perfectionem quam solus ipse tradidit Dominus, significans, nemo venit ad patrem, nisi per me. Nihil enim aliud omnes philosophorum scholæ mihi uidentur studuisse, quàm ut hominem ad perfectione utriusque huius uitæ institutionibus reducerent. Sed id sanè humanum non erat. Et si enim quantum ad sensitiuã partem spectat, restituere aliquãtulum hominem humana institutio poterat, vegetatiuam tamen in sua inobedientia prorsus relinquebat: ut si homo & perfectè, & totus esset restituendus, Diuino auxilio supranaturali opus omnino fuerit. concedendaque omnino resurrectio sit, qua uegetatiua sub rationis obedientiam meliori quodã atq; ineffabili modo restituitur. Quocirca quanuis illi multũ diuq; p tot secula totq; nationes laborauerint: nihil unquã tamé efficere potuerint. preter .n. quam q in uia plerique aberrabant: adeo difficilia dogmata & laboriosa muniebant, ut & ea percipere ingenii non mediocris esset: & assequi laboris non exigui. nã vix unus atq; alter reperiebatur, qui toto æuo laborans eã perfectionẽ licet humanam atq; perfectam consequi posset: miraculũque esse uidebatur, si in toto orbe unus p singulas ætates claruisset, qui philosophi uitã traduceret.

Vegetatiua rationi in hac uita nõ obedit.

B Posteaquam vero Christi Dei nostri benignitas nos illustrauit, sapiẽtiaq; sua ad exteriora diffusus quasi erraticas pecudes ad exteriora reduxit: effectum est, ut omnes euaserimus docibes Deo: omnesq; tam pueri quàm senes, tam fœminæ quàm uiri, tam serui quàm liberi fieri perfecti philosophi breui ualeamus. duobus enim charitatis præceptis & fide instructus quilibet, tã ad actiuã quàm ad contemplatiuam bonitatẽ, & ueritate paratissimus euadit ut gloriando nemini amplius sit, id quod sapientes nonnullos fecisse memoriæ proditum est, quòd uir natus sit, & non mulier: quòd Grecus & non barbarus quòd Atheniensis & non ex alia Græciæ ciuitate: cum neque uiri neque mulieris, neque Greci neque barbari, neque Atheniensis neque alterius cuiuspiam ullum discrimen sit ad felicitatem hanc religionis nostræ quæ sola uera est, capessendam: sed omnes in Christo unum simus, ad philosophiam uero omnes, modo velimus, admittimur. Cum enim charitatis præcepta ita explicata sint, ut licet finem & perfectionem non includant, qua

C ad inimicos etiam amandos, & relinquenda omnia, id est omnia mundana contemnenda inducimur, quod in affectu est, sed actu tantum & opere præfiniuntur, id quod Dominus etiam ipse declarat: nam cum dixisset diligite inimicos uestros, opera statim subiungit, & benefacite, inquit, iis qui oderunt uos: non solum tamen opera exteriora requirunt, ut sine affectu simus, & corde arido, solas manus ad opera moueamus. Quin in eo etiam quòd pœna & premii proponitur, affectus aliquos internos comprehendunt, ut si quis siue pœnæ timore, siue spe præmii ea seruarit, uel non sine charitate aliqua esse possit uel ad charitate contẽdat, eãq; introducat: pluresq; sint, quos timor, & spes corrigat, quam amor dirigat. quippe cũ qui perfectionẽ, id est salutẽ ..., quæ gloria Dei est, gloria enim Dei ... indigemus, inquit diuinus Paulus cupit, & causa eius damnationis pœnam timet, ... sicut serui timore odisse ... potest, ... sit ... salutis sue causa fecisse ... cognoscit. Diuinq; ... rebus erudiri homines consueuerint,

Tribus homines erudiuntur.

timore spe, & uirtutum exercitatione: in hac communi omnium ciuitate quae est ecclesia, ne interclusa ulli etiam imbecillo atque imperfecto uia salutis existimetur, tribus quoque his dispensationis nominibus Deus in sacris eloquiis nobis sese manifestauit. nam & ultionũ Deus dicitur, ut terrore nos pœnæ coerceat: & salutis Deus, ut spe gloriæ nos erigat: & Deus uirtutũ quoque appellatur, ut p exercitationem uirtutũ quasi in nobis habere Deum existimantes ad perfectionem nostram festinemus, quæ uera philosophia est. Sed enim quia uideo apud nonnullos ex nostris philosophiæ nomen adeo male audire, ut & ex eius contemplatione non solũ utilitatem aliquam ad uitam hominũ peruenire non opinentur sed nocere etiam, & religioni nostræ, id est ueritati repugnare eam existiment: & actionem eius ita contemnenda censeant, ut non modo inanem omnem eam esse dicant, uerũ etiam peccatum esse eam affirmare non uereantur: quippe cũ nihil prosit, siquis eam uel exactissime exequutus fidae tamen caruerit: non secus ac qui uel peritissimus sit gubernator, & nauim in scopulũ dirigat, portũ eum esse ratus, uel celerrimus cursor cum sit, præter curriculum, illac se ad metam peruenturũ opinatus excurrat: uenia ab his mihi impetranda est, paceq; ipsorum dicendũ: primum fidem nostram, sicut institiæ humanæ quicquam non derogat, qui enim potestati, diuus Paulus inquit, resistit, Dei ordinationi resistit, ita scientiã humanã & virtutẽ non tollere, sed perficere. Deinde me hic philosophiã appellare non eam quæ falsa præcipiat, queq; fallacibus tantũ captionibus discipolos exerceat suos, ut tãto magis in ea profecisse uideatur, quanto magis quis & promptius ad ueritatẽ impugnãdã fuerit instructus, ab hac siquidem cauẽdum D. Paulus etiã monet, ne per philosophiam seducamur: sed eam, quæ recte & in cognitione, rerũ uerũ & falsum indagat: & in actionibus uitæ bonũ & malũ inquirit & docet. hæc enim quantum rerum creatarum, & naturæ perscrutatione illustrare animum nostrum possit, si morum moderatio non negligatur: D. Paulus idem testatur, cũ inquit: qui cum Deum cognouissent, non sicut Deũ glorificauerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis. & paulopost, repleti omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, inuidia, homicidio, &c quasi declarat manifeste non modo non repugnare diuinæ illuminationi philosophiã: uerum efficere etiã posse, ut in Dei cognitionẽ aliquatenus ueniamus, si recte eam & sincere fuerimus persequuti: id est non tam uerbis & disputatione, quam actionibus & uita eam tractauerimus. Neque enim referre multũ existimarim, modo sciat quispiã, certissimisq; rationibus persuasam habeat ueritatẽ, si quas in se habet quodãmodo inuolutas, explicare aliis rationes non potuerit: quippe cum id infacundiæ non ignorantiæ attribuendũ sit. Hi enim rationes intelligunt sibi tantum, cum re non uerbis bene & operantur & contemplãtur. qui vero in rationibus sunt exercitati, plerunque cum traductionẽ uitæ negligant, in earum ostentantione euanescunt, cumq; aliis nitantur suadere, seipsos impersuasos semper relinquunt, tantoq; maiore digni reprehensione sunt, quod negligentia & uitio proprio rei præclarissimæ, id est philosophiæ infamiã apud omnes conciliant. Cum autem actionem calumniantur, me hic intelligant, uelim, non de ea loqui quæ uel ignorantia aliqua, uel inani quadã gloria, vel huiusce modi ali-

Quomodo Philosophia posit ob esse & prodesse.

A quo vitio fuerit deprauata, sine ulla Dei cognitione, sed de sincera ac pura, de
qua hic agit Aristoteles: ut si caligine discussa uel metam uel portus appareat
[illegible] eo perueniendum putet, qui & prouectus ad [illegible] sit, & uel in
[illegible], uel in celeritate acquirenda sese exercuerit. [illegible]
[illegible] & currit extra stadium & portum, aut metam hanc sibi [illegible]
[illegible] qui uel sibi quod non debet, arrogat, uel inani gloria intumescit,
[illegible] alio uitio peruersum finem habet: ita ut eius quoque opera quæ
[illegible] bona, peccata sint, & ad perniciem deducant. Qui uero uirtutis causa
& [illegible] id est cognoscendi Dei desiderio uel ex [illegible] operatur, uel co
natur operari, is licet metam adhuc non uideat, extra curriculum tamen non uaga
tur: quippe cum omne lumen, atque omne bonum, quamuis naturale id sit, atque
adhuc imperfectum, non nisi ad fontem: tamen omnis luminis, omnisque boni a quo
emanauit, idest ad Deum ipsum nos dirigat. Currit ergo is intra stadium, nec finem
peruersum habet, sed imperfectum, donec ei sol iustitiæ oriatur, qui currenti &
satagenti quamuis neque currentis, neque satagentis id sit, uult exoriri, nam
B non currenti & ocioso diuina scriptura inclamat. Surge qui dormis, & illumi
nabit te Christus. Vnusquisque enim ut inquit diuus Petrus, qui iustitia ope-
ratur, in omni gente acceptus Deo est. Licet enim sine fide charitate uiuifica-
ta rectum opus agi non possit, actio bona tamen, hoc est non deprauata, quamuis
adhuc sit imperfecta, ad charitatem ita animos nostros preparat, sicut frequenta
ti actus ad habitum uirtutis consequendum faciunt: quamuis non nisi ex habitu
boni opus queat existere. Nam si, recte aduertamus, homo cum quatenus homo
operatur, in lumine, & lege etiam sola naturali, ita agit, ut sicut ratione ca-
rentibus animalibus superiorem, ita intelligibilibus naturis, & Deo inferiorem
se esse agnoscat. Cumque, ut superius dictum est, comparatum natura ita sit, ut
in perfectione adipiscenda inferius cum superiore connectatur, si in statu suo
permaneat homo, & non deprauetur, actiones omnes suas ad Deum diriget:
neque siquid perfectionis fuerit assequutus, id sibi ita arrogabit, ut a superio
re natura id habere non agnoscat, cuius bonitatis participatione perficitur. Id
quod ad gratiam Dei consequendam plurimum ualere censendum est, non quod actio-
C nes hæ causam accedendi illa gratiæ exhibeant, sed quod efficiant, ne nos a gra
tia refugiamus, eique resistamus. Sicut enim male agendo a Deo auertimur, &
recedimus, ita ad Deum si non prorsus bene agendo, saltem minus male agendo
accedimus, & quantum in nobis est, conuertimur, ut illustrationem eius gratis om
nibus exhibitam non repudiemus. Et si enim non claudere oculos non est in causa ut
sol nos radiis suis illuminet, non claudere tamen oculos, ut a sole illuminemur,
facit. tanta enim benignitate erga nos uti uoluit Deus, ut imperari se non nisi
nobis non nolentibus uelit. Nam qui omnia nulla Dei habita ratione sibi attribuit
uel causam beneficiorum dei in se esse existimat, quod Pelagius faciendum sentie-
bat, corruptæ naturæ est, de qua philosophus hic non loquitur: cuius sane actio
nes, quia a lumine naturali etiam deuiant, & qualibet gratia destitutæ sunt,
sancti nostri qui contra Pelagianos disputant, actiones hominis sine Dei gra-
tia appellare merito consueuerunt. Non igitur uituperanda Philosophica hæc
sunt, sed Christiani, & pii animi est, nullum diuinum auxilium siue naturale

Obserua de [illegible] pe- [illegible]ibus.

ad sit, siue supranaturale, negligere, sed cum omnia fecerimus, experiaq; pro D
uiribus fuerimus, omnia Deo ferre accepta, ac dicere serui inutiles sumus. Ve
rumtamen ut in presentia reliqua philosophorũ qui subinde iuuare genus hu-
manũ ope hac diuina pro uiribus conati sunt, accumenta prætermittam: hac do-
ctrina Aristotelica quam integra, quam absoluta, quam exquisita, quam sin
cera, quam sancta sit, dubitare nemine existimo, qui modo in ea non uniuer &
indiligenter fuerit exercitatus. Si enim accurate huius operis perfectione con
sideremus: comitamusq; exactissimum uerborum ornatum, acutissimam argu-
mentorum collectione, grauissimam sententiarum declaratione quibus omnibus
cum alibi consueuit, tum hic potissimum utitur, Aristoteles: uel naueq; integri
tati tantum actiuæ & contemplatiuæ uitę quas hic instituit, animu aduerte-
re: nihil inueniemus, quod expurgandarum animæ sordiũ diligentia æque ad
Christianũ apicem adducere homines possit: non ut eu quidẽ consequantur, tan
tum tamen ab eo absint, quantum in eo nondũ constituti sint: nihilq; quod ani
mũ nostrum humana duntaxat ratione ita attollat, hominemq; exterius consti-
tutũ ita moderetur, ut ad suscipienda supremi intellectus, Deiq; illustratione, E
nisi ipse repudiet, aptissimus reddatur. Cu enim duplice homine, sicut diximus
intelligat: alterum, qui ex anima & corpore constat, qui exterior homo est:
alterum, intellectũ solum, uocat autem intellectum, rationale uitam, qua ho
mo interior euadit, quem uere & primo & maxime hominẽ esse statuit, du-
plicẽ quoque felicitatẽ eius inuenit, unã intellectualẽ & perfectam, quam con
templatiuam nominat, de qua in decimo libro qui finis huius operis est, utpote
summã omnium uirtutũ circumscriptura, tractaturus est: alteram actiuã, quæ
cum externis rebus existit, quam in primo libro quænam sit, inquirit: atque eã
operationem ex uirtute in uita perfecta esse desinit. quę quidem operatio, quia
licet non ex se, sed ratione materiæ circa quã uersatur, & corpore indiget &
externis, id est uegetatione sensuum, sanitate, robore, pulchritudine, nobilita-
te, diuitiis, & amicis, & cæteris fortunæ bonis: unde acquiratur, considerat,
& licet præclarissimũ Dei donũ absolute non sit, sed studiũ etiã nostrũ requi
rat, disciplinam tamẽ & diligentia acquiri ab omnibus posse, eo q. in uirtute F
præcipue consistit, uirtusq; stabilissima felicitatis causa est: ut donec perman-
serit ea quod dominiũ obtinet, id est operatio uirtutis, nunquã effici ullis calami
tatibus miser quispiam possit, licet beatus dicendus non sit. Nam quia uirtu
tes morales in irrationali parte existunt, de animæ diuisione nonnulla egit, uir-
Virtutũ ali- *tutesq; alias intellectiuas quæ in ratione prædita parte sũt, alias morales quę*
quę in intel- *in irrationali existunt, esse inquit. irrationaleq; parte in ratione carentẽ, &*
lectu aliquę *rationis aliquatenus capacẽ diuidit. Quia uero felicitas hæc, licet & corpo-*
in sensu. *ris bonis & fortunæ etiam indigeat, in uirtute tamen potissimum consistit: in*
secundo de uirtutibus moralibus prius tractare incipit, easq; a more, & assue-
tudine dici asserit, eo q. non natura nobis insint, sed exercitatione comparen-
tur: quippe cum in naturalibus facultates præcedere operationem soleant: in
uirtutibus e contrario habitus operationem subsequantur. uersariq; eas circa
uoluptatem, & dolorem præcipue, esseq; habitus dissinit, quibus homo &
bonus ipse efficitur, & bene opus suum reddit. duplicemq; esse mediocritate

quantum ad rē, & quantum ad nos attinet, virtutesq; in mediocritate quan tum ad nos consistere, easq; omnes cum extremis suis descriptione facta enumerat. Postea docet quo modo ad mediocritatē hanc reduci ualeamus, a uolup tateq; præcipue cauendum esse monet: mediocritatesq; quantū ad nos uideli cet spectat, inter duo uitioris extrema esse demonstrat. Deinde quia uirtus & uitium electione requirebat, quæ in nostra est potestate: quid spontaneū esset existimandum. quid itē inuitum in tertio prius considerans, ut uirtutē & uitium in nostra sita esse potestate ostēdat, ad uirtutum tractationum postmodū descendit; de fortitudineq; & tēperantia agit, earumq; extremis: diffinitionibus, & diuisionibus proprietatibusq; & uirtutum & uitiorum diligenter assignatis. Tum in quarto de reliquis plerisq;, id est liberalitate, magnificentia, magnanimitate, de moderato honoris studio, de comitate, de urbanitate, reliquisq; quæ in societate hominum exercere necesse est, per tractat. Compendiū eorum quæ [illegible] in Moralibus.

In quinto absolutā de iustitia disputationē persequitur: & alterā uniuersalē, alterā particularē esse ostendit. uniuersaleq; omnes virtutes in se cōple B ctī: particularē alterā distributiuā, alterā cōmutatiuā & emendatiuā esse, quarū altera arithmetica, altera geometrica proportione constet, ubi de iure & iniuria, de iure naturali, legitimo, ciuili, herili, de æquo & bono diligenter disserit. Postea quia virtutes hæ actiuæ quæ in parte appetitiua & sensuali existunt, recta prudētia rōne quæ intellectiua virtus est, moderamē accipiunt, p̄t eas ad intellectiuas ascensus præparatur: sextus uirtutibus intellectiuis totus dicatur. & sicut in primo irrationalē aīæ partē diuisit, quia de moralibus erat acturus, quæ in ea existebant: sic de rationē distinguit, intellectiuā, id est animā rationale in duas facultates diuidit, consultatiuam, & scientificam, seu in opinatiuā & cogitatiuā: cumq; alteram, id est consultatiuā in intellectū actiuum distribuat, & affectiuum: actiui prudentiam esse, effectiui artem declarat, quas inter se eo multum distare docet, quòd qui in arte sponte peccat, melior sit. quàm qui inuitus: in prudentia econtrario, qui inuitus peccat, quàm qui sponte, melior multo existimatur, scientificam partem contempla C tiuum seu speculatiuum intellectum appellat, sed cum is uel principia tantum percipiat uel ea quæ ex principiis existunt tantum, vel utraquæ: cū principiorū est capax, intellectus: cum conclusarum rerum ex principiis, scientia: cum utrunque, sapientia nuncupatur, ita ut in sapientiā esse nihil aliud quàm scientiā & intellectū simul asserat. prudentiā uero esse eam quæ cū moralis virtus scopū idoneū proposuerit. ea quę ad scopū ipsum tendunt, rectè pducit. Cuius partes oēs examinādo diligēter quid bona consultatio, quid solertia, quid sententia, & reliqua huiusmodi sint. pertractat. Posthæc aūt, ut nihil quod ad rem facere videretur: inexcussum relinqueret: quia nōnulla esse inueniebantur, quæ vel supra uirtutē moralē, vel infra eandē esse uiderentur: in septimo ea psequutus est. nā cū quis supra oēs iustos iustitia, supra oēs fortes fortitudine supra oēs temperantes temperantia, & cæteris huiusmodi excellit: hunc nō uirtute absoluta, sed heroica & diuina virtute præditum esse affirma quemadmodum contrà, si quis immanis adeo sit, ut vitiis omnibus omnes superet, non uitiis sed feritate & immanitate instructū esse ait. Cum vero quis temperan- In quid sita sit heroica virtus.

ter agit cum pugna tamen, & appetitus resistentia, eum non proprie uirtutē habere, sed esse continentem ostendit quippe cū vera uirtus nullam in se repugnantiam irrationalium facultatum patiatur.. sicuti eum prauum & uitiosum proprie non dicit, sed incontinentem, qui cum sciat quid agendum sit: sit in vniuersali, in particularibus ipsi ignoratione ex affectuum perturbatione oborta intemperanter tamen agit. vnde bestias quia vniuersalium existimationē nullā habent, minime esse incontinentes. hic autem quoniā non ex eo quod persuasus sit, uoluptates sectatur, pœnitentia etiam ducitur: atque iccirco intemperante qui persuasus est, longe melior est. neque incontinentia cū principium corruptum non habeat, uitium esse existimatur. Quia vero continens &

Consultores humanę uite Duo.

incontinens uoluptate maxime & dolore moueri consueuit, virtutesq; omnes morales ut in secundo ostendit, circa duos hos affectus uidentur existere, uoluptasq; & dolor duo quasi consultores, ut aiebat Plato, vite hominis sunt, atque iccirco ab adolescentia ita institutos esse oportet homines vt his gaudeant & doleant quibus gaudere & dolere debent: voluptasq; præterea spectare ad felicitatem actiuam & humanam videtur: de voluptate nonnulla agit, quæ E *eius sint genera, prauas alias, alias honestas, alias neutras esse declarans. Ubi uero de virtutibus moralibus, & iis quæ subsequuntur, id est intellectiuis, & de iis quæ vel supra vel infra morales esse uidebantur, satis explicauit: quia ad felicitatem hominis qui ex anima & corpore constabat, primū animæ, quæ ad essentiam eius spectant, deinde corporis, quæ sunt necessaria, tum fortunæ bona requirebantur, que vtilia sunt, atque adiutricia, & externa appellantur:*

Ad Beatitudinem Amicitia inter externa est Maximum.

atque inter externa amicitia maximū erat, ita ut aut virtus quædam esse, aut cum uirtute existere vt ipse inquit, uideretur: nonnulliq; iustitiæ eam distributiuæ partem existimarent: de amicitia in octauo & nono exactissime pertractat. In octauo quæ sit amicitia: tresq; eius esse species vtilem iucundam, honestam ostendit: vt in honestate inter similes, in utilitate & iocunditate inter dissimiles existat: honestaq; amicitia sola proprie amicitia dicatur. atque amicitia perfecta non posse fieri, ut quispiam amicus multis sit, quemadmodū neque vt amore moltorū simul aliquis capiatur, quippe cū id natura spectare F *ad unum soleat. Sed cum hæ inter æquales personas sint, de alia agit quæ inter*

Natura ad vnum spectare solet.

inæquales reperitur. quo modoq; ea seruanda sit, docet: tum de ciuili, de domestica, de naturali quę inter consanguineos est: de sodalitia, aliisq; huiusmodi diligentissime omnia indagat. postea de querelis quæ contingere in amicitiis soleant: plurimasq; in utili amititia, nullas in honesta contingere ait. In nono postea reliqua de amicitia persequitur, quæ uidelicet in dubiū uenire poterāt. querelæ amicitiarū quo pacto tollendæ sint: quando dissoluendæ amicitiæ: quādo conseruandæ. utrū amicitia sit beneuolentia, utrum concordia. cur qui beneficia contulerunt, magis ament: quia scilicet opera sua amant & honeste factū quod in affecto est: & quia laboriosius est dare quam accipere. utrum sui amor sit laudabilis: esse quidem in probo uiro qui uere se amat, & non corpus & sensum: atque ita, ut mensura amoris erga alios etiam sit. unde quia scelesti manifeste se non amāt, eos neque aliorum amicos esse posse: quærere tamen consuetudines aliorum quoniam conscientia scelerum molestantur, ut seip-

sos fugiant. At felicem amicis indigere tantum probis & honestis non utilibus & iucundis: primũ, ut operationes eorum videns, quia sua inspicere non ita potest, perinde oblectetur ac suis. secundo, ut iucunde semper viuat assidua operatione tum sua, tum amici: tertio, ut amici operatione inspecta magis excitetur. Postea utrum amici plurimi faciendi sint, quærit, docetq; in utili amicitia & uoluptuosa id non posse. in honesta satis esse si uel paucos, id est duos aut tres habrerimus, qui enim multorum sunt amici, eos nemini esse amicos nisi ciuiliter posse. tum in aduersa ne an in prospera fortuna opus magis amicis sit, considerat, in aduersaq; necessariam esse, in prospera honestam magis amicorum præsentiã esse declarat. Sequebatur de contemplatiua virtute agere: sed quia ea summam in se uoluptatem habet, de uoluptate prius in principio decimi nonnulla considerat, uerumq; de ea opiniones persequitur, uoluptatesq; esse diuersas tum pro ratione operationum statuit, ut sensuum aliæ, alie intellectus sint, & quæ sunt sensuũ quoq; inter se esse diuersas, ita ut altera alterã corrumpat, tũ pro ratione bonitatis aut improbitatis: quæ enim malam operationem sequitur, est mala, quæ bonam, bona: quæ item a mala cupiditate prouenit, praua, quæ a bona, bona censenda est. tum pro ratione purioris instrumenti, aut impurioris: nam quæ ex uisu fit, est purior, quam quæ ex odoratu: quæ ex odoratu, quam quæ ex gustu & tactu, quæ intemperatium est, tum pro ratione subiectorum: alia siquidem hominis, alia canis uoluptas est, cumq; in homine diuersæ sint huiusmodi uoluptas, ea propria eius est, quæ & itellectu & affectu bene instituti hominis est. Posteaquam hæc absoluit, ad tractationem de felicitate veri hominis & interioris descendit, cui præsidet sapientia, eamq; esse operationem ex uirtute quæ præstantissima in homine est, quæ est, contemplatiui intellectus. eamq; esse actiua longe præstantiorem octo causis ostendit: quia eius partis hominis est, qui proprie est homo, & circa sua obiecta quæ sunt intelligibilla retrahitur, actiua uero circa exteriora diffunditur, quia est assidua quia iucundior multo est. magisq; sinceras & minus interruptates habet uoluptas quia ex se sufficit, paucisq; admodũ extrinsecus indiget. quia est tã quàm finis, et ex sese diligitur. actiua uero ꝑpter contẽplatiuã appetitur quia in ocio & quiete consistit, actiua in turbatione & negotio: bellum uero ob pacem, & negotium ob ocium fit: quia est sublimior & diuina: actiua vero humana. quia est ex intellectu qui est solius hominis: actiua vero etiam brutorum adiunctas facultates habet: quibus nonam Christiana nostra perfectio adiungit, quia in futurũ etiam perseuerabit, neque auferetur. Postremo de actiua nonnulla resumit, ut & eam ex cõparatione longe inferiorẽ esse ostendat & ad ciuilem doctrinam tradendam transitum idoneum faciat. cum enim qui imbutus prius non est bonæ uitæ institutione, aptus ad disciplinã moralem intelligendã esse non possit, ut in superioribus libris & in primo presertim satis docuit: atque iccirco assuetudine prius aliqua indigeat, assuetudinemq; hanc non nisi leges ualeant afferre, quæ pœnis propositis à uitiis deterreant, præmiis ad uirtutem ciues incitent atque inducant: quo pacto idoneus aliquis ad condendas leges efficiatur, declaraturũ se in sequentibus rerum publicarum libris pollicetur. Atque hæc totius huius doctrinæ summa est. Quia

Tria quę ad Amicitiam attinent.

B

Rationes quod contemplatiua actiua vita sit nobilior.

C

uero nonnullos esse scio, qui non tam doctrinam quàm suasionem in huiusmodi negotio requirendam censent, monitiones eius quasdam & incitationes castigationesq; subiungam: quas, sicut pium magistrum decebat, inter docendum opportune locis suis inseruit. Primum enim ut ad studium & industriam auditorē incitet, qualis huius disciplinæ esse idoneus auditor debeat, monet: nihil interesse inquiens iuuenis ne aliquis ætate sit, an moribus. huiusmodi enim hominibus inutile esse hanc cognitionē non secum atque incontinentibus: quippe cum huius disciplinæ finis non cognitio, sed actio sit. Ad aliasq; artes consequendas non solere electionē aut stabilitatē requiri, sed ipsam solam cognitionē sufficere, ad uirtutes uero cognitionē parum, uel nihil valere: reliqua id est electionē & agendi perseruantiam multum ac totum conferre. non agendo enim non modo non effici quempiam bonum, sed ne in eo quidem statu esse, ut effici possit. Cognoscere item iusta & iniusta nullam sapientiam esse existimare homines quia a legibus ea prescribuntur: cum tamē quæ leges statuunt, minus iusta sint, quàm medicamenta, salubria. difficiliora .n. cognitu iusta, quàm salubria sunt. salubria uero non ex libris cognosci, sed expietia & habitu ab artifice qui artē exerceat: sit iusta, ab eo qui operetur. atque hæc inquit, quo subinde uidelicet inculcet, non esse negligendum neq; cognitioni tantum acquiescendum: quippe cum cognitio in huiusmodi moralibus ex actione ipsa eueniat. neq; legis periti magis iusta sciant, quàm qui, licet nunquàm uiderint leges, iustitiæ habitum sibi agendo contraxerunt. non .n. satis esse si uirtutē cognouerimus, id quod subinde repetit, sed ut eam habeamus, eaq; utamur, esse enim dū nā si uerba ad reddēdos homines probos sufficerēt, multas sanè & magnas mercedes acciperēt: quippe cum qui discit hæc tantū, similis ægrotandi sit, qui libenter quidē medicum audiat & percipiat, nihil tamē agat. Orationēq; nō in omnibus vim habere, sed opus esse, ut præcultus sit auditoris animus, non secus ac terra, quæ nutritura semē est. Satisq; esse si quamuis omnia adsint, omniaq; faciamus quæ debemus, quibus probi effici uidemur: euadere uirtutis participes possimus. Contentos enim esse non debere quòd apti ad operandū simus sed operandum omnino esse. sicut enim in olympiis certaminibus non pulcherrimos & robustissimos, sed qui decertant & uincunt, coronari, sic in uita non qui sunt idonei, sed qui operantur, felicitatem consequi. felicitatem eius licet diuinitus detur, esse tamē eiusmodi, ut laborem nostrum etiam, nostramq; electionē requirat, atq; adeo esse communē ut disciplina & diligentia comparari ab omnibus possit. quo alacritatē omnibus exibeat ad bonum consequēdum, nisi ignaui admodum esse ac desides uoluerimus. Postea ut non tantum ad operandi diligentiam homines incitet, sed a uoluptuosa uita etiā auocet ac deterreat, seruiles prorsus ac pecudes appellat eos qui uoluptariam uitā sectantur, & principes Sardanapalos: qua sugillatione hac atq; infamia notati erubescant, atque ad tēperantem uitam redeant. Resolutisq; mēbris corporis similes esse incontinētes. Ac uoluptates quidem turpes non esse nisi corruptis hominibus dicendas uoluptates: quibus uidelicet uoluptas uidetur. sicut non esse dulcia neq; amara ea quæ uidentur ægrotis. corporibusq; uoluptates, quia sæpe in ipsas incidunt homines, cuilibetq; facile occurunt, nominis

Circa actiones potius esse operari q̃ scire.

A huius hereditatē fuisse adeptas, atque iccirco intemperantiam merito esse vituperabilē quia nobis inest non quatenus homines, sed quatenus animalia sumus: ut ferinum sit talibus oblectari. Neque venereorum tantummodo voluptates hoc modo carpit, quo ab eis unumquemque qui hominē se agnoscit, deterreat, sed leuiores etiam, quae tamē cum a feris homines auocat, tum nimia relaxatione ad [illegible] reddunt propensiores. Histriones enim [illegible] damnat, in quibus propterea positam esse felicitatē hominis opinantur, quia tyrannos & in potestate constitutos eis uti uidet. Neque enim, inquit, si isti principes & tyranni, quia sincere & liberalis voluptatis gustū non habent, ad corporis voluptates confugiunt, propterea eas magis expetendas esse existimandum est, nā & pueri quae apud se in precio sunt, praestantissima esse opinantur. Quod cū inquit, quam uilipendat & grauiter castiget hanc uitā, quam beatam ipsi arbitrantur, philosophiam .s. habere in se mirabiles & puritate & stabilitate voluptates: iocamur & ludimus ut negociari possimus, [illegible], non ut dissoluamur. Sed fortasse, inquit, [illegible] ut [illegible]

B [illegible] & [illegible] sint homines & [illegible] efficiantur, ipsi in causa sunt, dū remisse & dissolute uiuunt, & in [illegible] operationes [illegible] habitū assumunt & acquirunt, a quo postea liberari non possunt, cū uellent, nam neq; qui aegrotant, sanos esse cum uolunt, posse: licet uel [illegible] agendo, uel medicis non obtēperando sponte in morbū inciderint [illegible] & [illegible] esse quispiam opinatur, [illegible] sibi uidetur esse [illegible] ridiculū esse in externa potius causam referre, quā in nosmet ipsos, quod huiuscemodi rebus facile moueamur & honesta nobis, turpia uero [illegible] res. Quocirca quia uitia & uirtutes in nostra potestate sunt, [illegible] reducat [illegible] quae in re spectanda esse inquit ad quae nos simus procliuiores, ut [illegible] in contrarium, cōtra [illegible] qui ligna distorta dirigunt, [illegible] pervenire ad mediū uirtutis ualeamus, uoluptatē [illegible] quippe quae corrumpere iudicium soleat, & sicut [illegible] Helenā [illegible] pulchra esse uideretur, [illegible] ita a nobis uoluptatē ob [illegible] nonnos corrumpat, esse repudiandam. Quid cum etiam duplici parte [illegible]

C [illegible] & [illegible] & [illegible] qui se occidere [illegible] dum indignus cū [illegible] [illegible] corporis [illegible] cupiditates [illegible], cū debere optare à Diis homines inquit diuitias, honores, [illegible], & [illegible] quae simpliciter bona appellantur: quae [illegible] & bene affectis bona uerū sint, non omnibus bona uidentur. Haec esse optandum, non ut quae simpliciter sunt bona, consequamur, sed ut [illegible] bona sunt. quae autem nobis bona sunt esse eligenda. Quin ad tolerantia confirmat, cum molles carpit qui pallium per terram trahunt, ne scilicet [illegible] qui cum aegritudines imitantur, miseros se esse non existimant cū miseris similes sint. Quin ab amore [illegible] cum amatores deridet, qui sicut amant, ita se esse amandos censent. [illegible] non essent amabiles, fortasse censere ita deberent. Quin in amicitia sinceritatē seruandā monet, cū amicos qui simulāt se esse [illegible], & nō sunt, [illegible]

Modus co[illegible] bibendi [illegible] luxę mollitiē

gis esse accusandos ait quæ qui monetam adulterant, eo q circa rem preciosiorē peccant. Cū vero orationes de iis quæ in affectibus & actionibus consistunt, minore q̃ opera ipsa habere probabilitate inquit, cūq; discrepant ab iis quę percipiuntur, contemptas ueritatē quoq; ipsam perimere: ita ut vere orationes non solum ad cognoscendū, sed ad uitā quoq; ipsam instituendā utilissimæ sint, quid aliud facit quam consulit ut tā ueritatē in oratione, quam probitatē in moribus semper conseruemus? Morū autē institutioni quāta adhiberi diligentia debeat, quid aliud, cū monet ut quamuis leges bene instituta sint debere uniquiq; tamen priuata & liberorū & amicorū suorum cura habere: magis enim uideri singula absolui si priuata cura adhibeatur.

Qui se ipsū vere dilig.

Vt vero stimulos etiā aliquos ad contemplationē hominibus adhibeat, sui amatorem esse eum inquit qui se proprie amat, id est præcipua sui partē: sicut n. ciuitas maxime id uidetur esse, quod in ipsa præstantissimū est, ita & homo: quasi incitans omnes ad [illegible], partē suam intellectualē præcipue excolendā. quod efficatius persequitur quasi uotū suum manifestans, cum inquit: si oēs ad honesta consequenda certarent: & publice omnibus, & priuatim singulis maxima bona euenirent: siquidem uirtus tale quid sit, vt quo perfectius fuerit exculta, eo maiores utilitates semper pariat. neque enim debere nos cū simus mortales mortalia cogitare, sed excolendo immortales quatenus fieri potest reddi: absurdūq; esse si non suam quisq; sed alienam uitam expetat, quasi in erubescentiā inducens, si intellectualē & rationalē uitam negligamus, quippe cū homines, sed alterius naturæ animalia futuri simus. Nā cum eū qui ex intellectu operatur, eumq; excolit atque optime afficit, Deo esse carissimum uideri ait: Consentaneum enim esse Deum re optima est, ipsiq; esse cognata, intellectu delectari: eosq; qui eam maxime amant & honorant remunerari: pie [illegible] & prouidentiæ Dei & immortalitatis nostræ significatione ad amplectendam contemplationis puritatem inuitat. Sed de his hactenus. Satis enim esse hæc ad perfectionē moralis huius institutionis declarandam unicuiq; possunt. Cum igitur hæc Aristotelis actiua adeo sincera sit, vt a nostra Christiana nihil plane dissentire uideatur, nisi quatenus illa paulo perfectius ac sublimius adhuc hominem prouehit: ita vt non solum uitia omnia, vt ipsa hæc facit, eradicet: verum etiam exiguas omnes radicum fibras unde timeri pullulatio aliqua possit, diligenter perscrutandas euellendasquè censeat: Cumquè actiua, vt diximus fundamentum contemplatiuæ sit, eiquè correspondeat: simili modo contemplatiuam quoquè & rationalem, quam philosophus hic tradit, non differre a Christianorum contemplatione, nisi in eadem hac perfectione credendum est si morali huic fabricæ consentaneam essè eam debere existimamus. Nam quæ æternitate mundi de animis nonnullisq; aliis huiusmodi disputat, magis ad morem ipsius quo uti in rebus omnibus pertractandis consueuit, quam ad impietatem aliquam referenda sunt. A natura enim non solet recedere Aristoteles: vt etiam quæ supra naturā sunt,

Diuersus philosophandi modus Aris: & Platonis.

sicut etiam nonnulli philosophiæ eius Græci interpretes asserunt, eo modo consideret, quo naturam respiciunt, quatenusque in natura constituta sunt contrario modo quam Plato consueuerit, qui naturalia quoq; paulum a natura subleuando indagat. vt propterea quoq; in multis dissentire inter se hi philosophi uideantur,

deantur,

A deantur, cũ tamen in via & modo considerãdarũ rerum plerũq; magis, quã in rebus ipsis discrepent. Si n. de Dei prouidentia interdum ita loquitur, ut eã, cum intra uniuersalia tantũ contineat, nimis parcã statuere uideatur, ac propterea à nonnullis ex nostris Epicuro, qui eam penitus tollebat, inferior iu dicetur: ita dicere ipsum censendũ est, non q eam ad particularia quoq; uel exactissime diffundi nõ putaret, sed q ordinarie particularibus ita prouidere animaduerteret, ut modũ & ordinẽ naturalẽ non impediret, ad quem ipse respiciendo, ut diximus, oĩa pertractat. Si de anima mortales aliquas rationes affert, ut quibusdam videtur, eæ verissimæ ac certissimæ sunt existimãdæ. si de ea intelliguntur, quæ in materiã respicit, corpusq; mortale informat, ac perficit, Si item de eternitate motus nonnulla dicit, quibus mundũ non esse genitũ demonstret, contra religionẽ nostrã ea esse minime sunt existimanda. verum enim esse id constat, si ad naturalem hunc ordinẽ quẽ ipse spectat, consideremus: non. n. ex hac alterationũ serie ac vicissitudine à principio creatũ esse mũdum asserimus, sed ex creatione eius alterationũ seriem postea successisse. Alio

Cur prouidẽtiam diuinã adeo angustam ponat Arist.

B qui enim absurdum esset, si vel ea nunquã incepisse assereremus, quæ quotidie incipere videmus, vel infinitũ actu cõcederemus, quod quo pacto effugere possimus, si infinitos numero homines, id quod in æternitate mundi omnino dandũ est, præcessisse confiteamur, nõ intelligo. Quippe cũ infinitũ eandẽ uim tã si sit, quã si fuerit, habere videatur. utrobiq;. n. excludi à potestate uidetur, sine qua esse nullo pacto potest. Adde q ipse ẽt Aristoteles tantũ ab est, ut quæ de æternitate mundi disputat, certa esse & vera existimet: ut in libris dialecticis problema de æternitate mũdi pro neutra parte certas habere rationes asserat. Nã si mortalẽ quoq; aĩam dixerimus, multa absurda sequãtur, necesse, est. primũ vel non esse creatũ mundũ, quod absurdũ esse ostendimus, vel si sit creatus, frustra esse: deinde nullã Dei esse prouidentiã, quippe cũ hominis res, quæ in hac vita finirentur, temere, & non pro merito cuiusq; succedant, Quod si sit, vel Deũ non esse, vel non intelligere, quæ aut creauit, aut inferiora ipso sunt, censendũ est. At si docendi viã qua humana hæc sensuiq; exposita ad clariorẽ demonstrationẽ respicit hic Philosophus, animaduertamus: facile intelligemus

Moralis tam agendi quã sciendi principium est.

C eius rationalẽ tractationẽ etiã si uerbis aliquando uideatur, sententia tamẽ a morali q̃ sanctissima est, nusquã discrepare: si modo sibi eum constare existimemus, gradũq; uitæ actiuæ, ut verisimile est, ita supposuiße, ut ad cõtẽplatiuã ad amussim respondeat. Moralis. n. hæc & actiua non tã agendi & operandi, q̃ discendi ẽt principiũ est. sicut iidẽ Græci auctores monent, qui in disciplina Aristotelica ac philosophica, qua animus noster ad bonum agendũ & verũ intelligendũ instruitur, principiũ à morali institutione sumi oportere eã ob caussam affirmant, quia instrumenta, cuiusmodi sunt dialecticæ rõnes, ea sunt natura, ut bene, & male uti eis quispiã possit, nisi animũ prius bona morũ institutione recte præparatũ habuerit. Quia tamẽ hæc Aristoteles dialecticis demõstrationibus quatenus rei materia patitur, satis exquisite ptractat: ideo oporteret, ut qui discipulus eius eße uult, simplici primũ aliqua morũ institutione imbutus, deinde logica eius disciplina percepta, qua intelligere argumentandi rationes valeat, ad hoc opus audiendũ sese ante oĩa conferat, ut stabili hoc

fondamento iacto superextruere cætera quę ad contẽplationẽ spectant, firmiter D
possit. Qui .n. hoc vel nõ subiicit, vel ineptũ ac labans subiicit, cũ nõ habeat, ubi insistat, euanescit in cogitationibus, ut inquit D. Paulus, contẽplationisq́; totã ædificationẽ ruinosam efficit. Quapropter cũ pleriq; hodie hac uia minime ingrediantur, neq; fundamentis his iactis ædificent, quippe cũ opus hoc quod exordiũ & viuendi & discendi esse iã ostendimus neq; in gymnasiis publicis locũ ullũ præcipuũ habeat, neq; priuatim à quoquã nisi disputãdi tantũ aliquãdo causa non agendi consideretur: mirandũ nihil esse existimo, si nonnulli inueniantur, qui cũ peripateticos se esse iactent, vel philosophũ hunc ipsũ, uel nostra cõdemnent. nã cũ in euoluendis eius libris nõ id studeant, ut consentanea rõ actioni euadat, constansq́; utraq; doctrina seruetur: in multa absurda necessario incidunt: ut & impia nonnulla eius dogmata cogantur fateri, & philosophiã et ipsã adeo à religione nostra discrepare asserant, ut q ea fuerit imbutus, si eã se qui uelit, esse bonus Christianus nõ possit. quasi fieri ullo modo queat, ut nos uel rerũ uerarũ cognitio à veritate, vel creaturarũ scientia à creatore alienet. Cũ præterea neq; Aristotelicæ virtutis & felicitatis verũ sensũ perceperint, si quẽ E
viderint aut audiuerint ex nostris piũ ac sanctũ virũ, qui vel voluptatibus adeo se abdicarit, ut delectare sensus omni ex parte refugiat: vel posthabitis oĩbus & corporis & fortunæ bonis in solitudinẽ aliquã sesecerit, ibiq; à cõmercio hoĩum separatã vitã traduxerit sola virtute cõtẽtus, vel honorẽ ab hoĩbus & gloriã contẽpserit, vel iocosam loquutionẽ prorsus è consuetudine sua reiecerit: vel mori potius aliquãdo proposuerit, q̃ quippiã de pfectione sua relaxare voluerit: non quasi perfectiorẽ admirantur, sed modo rusticũ, modo stupidum modo ineptũ, modo humilẽ & obiectũ, modo agrestẽ esse dicunt. Hoĩem .n. sociabile esse aĩal iactant, ut consortio hoĩum se priuare nõ solũ ab utilitate publica uerũ etiam ob omni prorsus humanitate alienum sit. Felicitatẽq; bona etiam reliqua non ea tantũ quæ animæ sunt, requirere, neq; virtute sola esse contẽtã: ut priuet se felicitate, qui uel corpus negligit, vel fortunas, similisq; esse artifici censeatur, qui ut melius operetur, instrumenta abiiciat. Virtutem itẽ in mediocritate consistere asserunt: unde non eũ esse uirtute præditũ qui uoluptates corporis, vel honorẽ, uel iocũ è uita sibi penitus circũciderit, sed qui hæc F
oĩa moderari sciat. Vitã vero ita facile negligere cum felicitas uitã et perfectam & longã requirat, esse eius qui felicitatẽ et ipsam contẽnat. Atq; hæc dũ dicunt, felices se esse opinantur dũ & semper quod perfectius se esse uident dãnãt: & huiusmodi rõnibus & sibi & plerisq; aliis nũquã pfectiorẽ & puriorẽ uitã esse inquirẽdã, sed genio & curandæ cuti iucunde semper indulgẽdũ esse psuadent. Cum tamẽ si studio cognoscendæ veritatis & nõ affectibus suis patrocinandi hæc dicerent, Aristotilẽ ipsũ habeãt: qui felicitatẽ hanc quã dicũt, non esse uerã hominis manifeste declarat, sed humanã & ciuilẽ, q̃ homini tãtum exteriori conueniat, non interiorẽ & uerũ hoĩem perficiat: ad quã nostri illi festinãdũ censent, sicut .n. prior hæc humana felicitas & actiua plurimis: ita illa paucissimis indiget, solaq; virtute est contẽta, nisi quatenus corporis necessitas postulat, Quæ .n. Alexander in libello de felicitate cõtra Stoicos disputat, eã sola uirtute non esse contẽtã asserens: de felicitate tãtũ hac humana &

A *imperfecta dicũtur: ut Eustratius quoq; in decimo ostendit, in illa aũt q̃ ueri hominis est, nullã uim habent. Nã ut ipse Arist. in decimo inquit, cõtẽplanti nulla huiusmodi rerum ad operationẽ quidẽ indigentia est, quin ferè contemplationi esse impedimento consueuerunt. quatenus tamen homo est, cum pluribusq; uitã degit, ex uirtute agere proponit talibus igitur ad humane se gerendũ indigebit. Vbi etiã illud animaduertendũ, asserere Arist. hoĩem uerũ & contemplatiuũ non esse sociabilẽ, neq; cũ pluribus uitam traducere: ut vana etiam istorum hac ex parte iactatio euadat. Nam cum nonnulla ob necessitatẽ indita in natura hominis sint, si sublata ea necessitas fuerit, summæ uirtutis esse censendũ est, si omne studium, omnisq; labor postea adhibeatur, ut ea quoq; penitus auferantur. ubi. n. incidit in potentiã homo, extrinsecusq; excessit, auxilo aliorũ statim indiguit; utq; & ipse aleretur assidue, & genus suũ in posterũ ꝑpagaret, opus habuit uoluptate q̃ subinde ipsum instigaret. Vnde cũ se recolligit, & ab exteriore hac diffusione retrahit, nullius auxilio, nullaq; propagatione indigere incipit, nullaq; itẽ alitione, nisi quatenus ad sustentadũ*

B *corpus sufficiat: ad quã adeo paucis contẽtus est, ut ea quæ uitæ exteriori necessaria tãtũ sunt, uana ẽt esse existimet, vanitati. n. id est huiusmodi necessariis inquit D. Paulus subiectã esse creaturã propter eũ qui eã subiecit in spe quasi si uel hac corporis vita ad virtutũ exercitationẽ opus non esset, uel aliquando nõ speraremus fore, ut hac ẽt sublata, quãdo videlicet vegetatiua ad obedientiã rõnis per resurrectionẽ licet diuiniore quodã modo fuerit restituta, sola cõtẽplatiua in nobis perpetuo confirmaretur: nulla prorsus corporis cura habenda nobis esset. ut non ĩmerito quatenus fieri põt, q̃ perfectionẽ hãc affectant, ab his se abstrahãt: laudatiq; sũmopere nonnulli fuerint, ꝙ adeo ab his mundanis sese subduxerint, ut ꝑ multos annos hoĩem ullũ cuius consortiũ esse aliis iucũdissimũ solet, non uiderint: quippe cũ qui ob virtutẽ eò prouecti sunt. ut humana societate non indigeant, Deo uniti iã esse intelligantur. Adde ꝙ si cõtẽplatiuã felicitatẽ quoq; omittere in præsentia uelimus, istis nihilominus respondere ex Aristotelis sententia possemus: si ea quæ in nostris damnant, tum ad Heroicam uirtutẽ referremus, quæ ut in septimo docet, oĩa excellentius ac sublimius*

C *quàm moralis exequitur: tum ad moralẽ ipsam: nam cum semper donec uiuimus, uti prudentia opus sit, ut propterea prudentię non possit esse obliuio, ut ipse in sexto inquit, q̃ppe cum eius subiecta sẽper nobis sint obuia, neq; ullus locus, ullum tẽpus, ulla actio, ullus affectus reperiatur, in quibus non requiratur prudentia, quæ uirtutum moraliũ recta rõ est, extra uero tẽpus, aut locũ, aut actionẽ, aut affectum esse nemo possit, dum uiuit: fit, ut morali, id est actiua uirtute semper aliquatenus uti unusquisq; ẽt contemplatiuus debeat. Quapropter quia felicitas in uirtutis oꝑatione cõsistit, oꝑatio uero alicuius in qualibet occasione semper existit: ex uirtute aliqua semper operari unusquisq; potest, dum uiuit. neq; abiicere operandi instrumẽta cẽsendus est, qui ea abiicit, quæ ad operãdum sibi sunt ĩpedimẽto, q̃ppe cum & diuitię & sanitas & reliqua externa ancipitis naturæ sint, ut sicut ꝓdesse, ita obesse aliquibus ad uirtutẽ exequendã valeant: ut ea reiicere à sequisq; debeat, q̃ sibi esse impedimento sentit. quemadmodũ neq; faber, si malleum reiiceret, q̃ cusionẽ semper ei*

Homo contemplatiuus non est sociabilis.

Contemplatiuus etiam morali aliquo pacto morali debet uti.

soleret depravare, vituperatione esset dignus. neq; privare se instrumentis magis q̃; aptare diceretur. Præterea in primo felicitatē hăc ēe eiusmodi inquit, ut a quocunque possit cōparari. quasi si adsit virtus, cū Dei præclarissimū donū sit felicitas, cætera facile subsequātur: si non adsit, nulla eiusmodi externa ꝓsperitas cōtingere queat, q̃ felicē hoiem, uel potius nō infelicē efficiat. Quęrite primū regnū Dei & cætera adiicientur uobis inquit veritas. Sed sunt qui se ridiculo quodā modo decipiunt, nā cū felicitatē in operatione ex uirtute cōsistere iactent, opationē uero hanc corporis bonis & externis indigere tāquā instrumentis: prius instrumentis conquirendis sibi uacandū censent quasi ubi voluerint uirtutē postea cōparare sibi facile possint atq; ita dū posthabita virtute uel corpori curado uacant, intēpantia & audacia, uel pecuniis colligendis student, auaritia et in iustitia eos præoccupat, ut siquis esset, qui dū instrumēta ad extruendā domū hinc inde congreret, lateres & ligna, cæteraq; quibus domus extruitur, nulla cura habita dissipāda ac pdēda curaret: similis his omnino esse uideretur. Tā & si dicere et possumus ex accidēti felicitatē rebus externis indigere, nō ex se, & sui causa, alioq fortuna in diffinitione eius asumeretur: sed ob subiectas res, in quibus ciuilis uersari cōsueuit. Nō secus ac faber malleo indiget, nō ut opus suū absolute efficiat quod sine malleo ēt ex ui artis pōt efficere, sed ut id in ferro, quod tractari neqt, nisi malleus adhibeatur, efficiat. Tēperantia uero, licet quantū ad habitū iā acquisitū spectat, repugnātia irrationalis facultatis careat, qa insurgere in eū nō ita uehementer solet: dū uiuimus tamē in cōtinua acqsitione cōsistere ob id dici quodā modo pōt, ꝙ infirmitatē carnis non tollit, & affectus ac pcipuæ cupiditates circa quas versatur tēperātia, ea semper sunt natura, ut si liberæ aliquātulū sinantur, & assidua frenatione non cohibeantur, profundi petulanter consueuerint. ut retrahere nos ad contrariū sepenumero necesse sit, dū in uia sumus, in uia aūt tātisper sumus: quādiu vixerimus: fugereq; uel mediocrē uoluptatē nō qa mala sit, sed qa fallax, latēterq; sese insinuet. adde ꝙ, ut ipse ī tertio inqt, merito esse uituperabilis corporis uoluptas ꝓpterea debet, qa nobis inest, nō quatenus hoīes: sed quatenus, sumus aīalia: ut talibus oblectari & acqescere ferinū sit. Quæ sanè uoluptas q̃; pniciosā uim habeat, inde ꝓspicere uel manifestissime possumus, ꝙ tyrāni cū iuuenes & puellas martires a uera religione tormētis & cruciatibus amouere non possent: sed prius ipsi nouis suppliciorū generibus excogitandis, q̃; martyres tolerandis essent defatigati, postremo ad uoluptatē nō tā meretriciā, q̃ coniugalē et tanquā ad uiolentissimā machinā cōfugiebant: & quos igne & ferro nō potuerant, uoluptate se expugnaturos cōfidebant. eo ꝙ uoluptas animū hominis adeo turbet, ut cū leui qualibet de causa in idololatriā, & profundissimā vitiorū uoraginē sit præcipitatura. Cū igitur in appetitu cibi & potus, & amoris moderando tēperantia consistat, & amor exuperationi similis sit. sicut in octauo inquit, ut nisi vnum amare uehementer nō ualeamus: Deū vero amare supra oīa debeamus: fit, ut coniugio ēt sese homo abdicare debeat, si amoris affectu erga Deū uti pcipue vult. Velle aūt omnino eum necesse est, qui ad cōtēplatiuā felicitatē festinat. minus. n. ut ex sanctis nostris quidā ait, Deū amat, qui cum Deo amat aliquid, quod non propter Deū amat. Sed

Felicitas ex accidenti externis Indiget.

Quam mala sit uoluptas.

Quomodo amandus sit Deus.

A insurgent hoc loco uideo aliqui ex iis qui homines se eē uolunt. neq; diuinas in-
crepationes illas timent: sicut homines moriemini: &, vade retro sathana qa
sapis q̄ sunt hominū, nō q̄ sunt Dei: insurgent inquā, & dicent, amicitiā erga
natura dißimilē, & in nimia eccellētia nullā esse poße, atq; iccirco erga Deū
cū hoīe nō poße eße amicitiā, ut ipse inqt in octauo qui tamen si intelligerent,
de quo amicitiæ genere loquatur, nihil haberent, opinor, quod dice. ē: de ea.n.
amicitia agit, in qua homo adhuc homo & humilis permanet, nō attollitur &
Deus efficitur, nam cum altera illa pfectiore vita & cōtēplatiua ita transfor
memur, ut similes Deo euadamus: Deusq; nos ut cognatos effectos amet, ut in
decimo ait: non video cur nō amare Deū et uehementißimo amore debeamus.
ubi.n maior trāsmutatio, maior adhæsio, vbi maior adhęsio, maior quoq; amor
sit neceße ē maior aūt trāsmutatio speciei & naturę ē, qua in Deū immutamur
Deoq; similes efficimur, licet p participationē id fiat, q̄ īdiuidui, quæcū hoībus
vnimur. Adde ꝙ sūma ipsa ueritas spōsum, se aīarum nostrarū appellat: ut
cōiugali et hoc amore aliò distrahi eū, q ad perfectionē tēdit nō debere signifi
B cet. Id quod D. Paulus et declarat, cū cōiugii mysteriū Christianis interpreta
tur, cum ait, erunt duo in carne una, magnū mysterium dico uobis, id ē Chri-
stus cū ecclesia, qppe cum affectus tunc potißimum perficiatur, cum ad intelle
ctū & Deum uehemētia et sua seruata attrahitur. Sicut.n. quāto uehemētior
fuerit, cum rōnē detrahit, maiorē aīo turbationē inducit: ita quāto uehemētius
incitatus à rōne attrahitur, eo tranquiliorē animum reddere censendus ē. et si
cut ille magis distrahit, ita hic magis retrahit, atq; unit. Cumq; præterea cibi
& potus uoluptas medicinæ causa nobis data sit, ne famis & sitis morbo inte i
mamur, adeoq; dolose surrepat, ut sub specie neceßitatis in lasciuiā despumet:
& peccata cum sint lapsus, in p̄cipitium imprudētes sæpenumero inducat: ut si
qs irretitus aliquo uel leuißimo est, periculum sit, ne mole eius in grauißimū
detrahatur, perinde ac siquis è summa rupe uestigiis delabatur, nisi statim se
se cōtineat, id quod in uitiis & peccatis pœnitētia p̄stat, in pfundißimā uallē
p̄ceps feratur, neceße est, danda opera est. ut oībus expurgemur. & q̄ ex se ēt
C cōceduntur, aliquādo caueamus: id quod timor efficit, quē nostri pficiētē timo
rē appellant, q sanctos oēs uiros semper comitatur, quē custode uirtutum eße
aiunt, uoluptatesq; alioqui nō malas, ne malæ nobis in occasione efficiantur, se
uerißime euitemus: p̄sertim cum ipse & in secundo uoluptatē et si sit pulchra
& decora, eē dimittendā nō secus atq; Helenā, ne mali alicuius nobis occasionē
p̄beat: & in septimo fraudes nectere eā, & insidiis cōtra nos uti: nō secus ac Ve
nus cesto suo, quo uel prudentes decipit ipsos, ut qui uel leuißimas uoluptates
hac de causa fugit, non stupidus, sed tēperātißimus esse censeatur. Quin illi q
ciborum cōdimēta uaria & suauitates inqrunt, ut diuturniore & ampliore
esus & potus medicina sibi opus sit, nō secus p̄ter naturā facere sunt existi-
mandi, quam si quis daret opera. ut in eo statu semper se cōseruaret, ut uera
trum aut aliquod aliud huiusmodi medicamentum sumere cogeretur. medici
na.n moderate & qua [illegible] pu[illegible] est sum pta pdest; immoderate & non suo tē
pore, deprauat ac perdit. Qui vero honorem contēnit & gloriam, si hac ea-
dem cautione facit ut sibi ad superbiam occasionē praecidat: prudens potius

est existimandus, quã uituperãdus: si propterea facit, quia res humanas parui æstimat magnanimus potius quã uilis prædicandus est. magnanimus siquidẽ, ut in quarto inqt. cum ornamento oĩum uirtutũ p̃ditus sit, honore qui a Deo exhibetur, est contentus, uiliaq; oĩa & abiecta hæc humana esse opinatur. De ioco sanè plura minime dicenda mihi eße arbitror, cũ superuacaneum quodã esse uideatur. quippe cũ ipse quoq; Arist. in decimo eum admodũ uili loco habeat, & nõ nisi ut remediũ admittendum: & qa, ut in septimo inquit, semper laborat aĩal, siue audiat, siue uideat, relaxationis tãtũ causa adhibendũ cẽseat: ita ut si relaxationẽ quispiam ullã non requirat, uel quia pfectionẽ iã est cõsequutus, uel qa timet, ne cum relaxatione pniciosa aliqua uoluptas surrepat: eũ penitus tollere longe melius sit. Nã lusus qui contentionẽ aliquà in se habent, relinquendi pueris sunt. pter .n. quã q nulla alia re nisi vana aliqua excellentiæ opinione delectant: id quod sicut puerile est, ita à probo viro esse alienũ debet: adeo turbare interdũ animum hominũ solent, ut unde petere relaxationẽ uolunt, inde contractionẽ maiorẽ, & afflictionẽ consequantur: atq; id quod peius ẽ, ex turbatione ea idonei fiant, ut ĩ grauia aliqua uitia delabãtur. Cõsortio uero hoĩum se priuare, tãtum ab est ut alienũ uel ab humanitate uel ab utilitate sit, sicut isti dictitãt, ut q id facit, et multo magis amicus oĩbus sit: & prodesse ẽt multo magis poßit. nã si amor probi uiri erga se ipsũ regula ẽ erga aliũ amicitiæ, ut ĩ nono manifestissime declarat: q sese uere amat, id quod q insolitudinẽ sese retrahit, potißimũ facit: iis ẽt in solitudine pborum oĩum ẽ amicus, eisq; nõ secus ac sibi bona uult atq; optat. si .n. eßet ciuis vnius ciuitatis: pauciores amaret: & quod ex eo cõsequit̃, benefacere paucioribus poßet, cum ẽt ipse Arist. in qnto innuere uideat̃, eum q bonus ciuis sit: bonum uirum ĩterdum eẽ nõ poße, qppe cum multæ ciuitates cõtraria ĩter se habeãt instituta, ut necesse quasi omnino sit. siquis pluribꝰ & oĩbus eẽ debeat amicus sit solitarius, id ẽ sit cõmunis ciuitatis, id est Christianæ ciuis qppe cum nisi eis quos amat quispiã, benefaciat: beneficiat autẽ nõ nisi cum occasio cõtĩgat, atq plures amat, plures pculdubio cum occasio se offert, beneficio afficiat. Si uero dicãt solitarium, sibi occasionẽ beneficiẽdi p̃cidere, dum refugit à societate aliorum: scire illud debẽt fugere occasionẽ cum nõ põt quispiã, ut possit, cum occasio se obtulerit, nihil aliud eẽ, q̃; occasionẽ, summoper̃ q̃rere. Accidit q cõsuetudinẽ haber̃ poße pbum uirũ unius videlicet aut alterius, in nono declarat: cũ & pauci admodũ reperiãt boni viri, et ipse eis nõ indigeat, nisi ut oblectet̃, operariq; iucundius uidẽdo possit: quasi id ĩbecillitati ẽt potius naturæ q̃ perfectioni ascribat. Nã cũ felicitatẽ uitã perfectã reqrere aiunt, ut negligenda ita temer̃ uita nõ sit Arist. ipsum audiãt. q moralẽ felicẽ ĩ nono aßerit breui tp̃e lætari uehementer magis electurũ eße, q̃ lõgo leuiter, et uiuere honeste uno anno, q̃ multis quomodolibet. ut uita perfecta nõ tam lõga q̃ absoluta & integra intelligẽdũ eße declaret. Atq; hæc in p̃sentia mihi dicenda existimaui, nõ q moralẽ nostrorum uitã et actiuã multo eße hac pipatetica exqsitiorẽ, pfectioreq; nõ putẽ: id .n. ex se satis cõstat: sed ut Aristotelicã hãc & actiuã felicitatẽ lõge sãctiorẽ ac puriorẽ, q̃ prima fronte p̃ se ferre philosophia uideat̃, si ppẽdere diligentius rẽ uoluerit, ĩuenire unumquẽq; poße demõstrẽ, hocq; Ari. opus eẽ eiusmodi, ut si nõ exacte pficere, pparare tamẽ, & deducer̃ ad pfectionẽ hoĩem mirifice ualeat.

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MORALIVM NICOMACHIORVM

LIBER PRIMVS.

Cum Auerrois Cordubenſis Expoſitione.

SVMMA LIBRI.

De finium diuerſitate. De felicitate, ſine ac ſummo bono ipſius felicis. De animæ duplici parte, ac virtutis diuiſione.

De vniuerſali boni appetitu ac finium diuerſitate. Cap. I.

A OMnis ars, omniſq; diſcendi via, actio itē, atque electio bonum quoddam expetere videtur. quapropter bene id eſſe bonum ipſum aſſeruerunt, quod omnia expetunt. Finium vero quædam videtur eſſe differentia. alii enim operationes, alii præter has opera quædam ſunt. At quorum præter actiones fines aliqui ſunt: in his opera ipſa operationibus cenſentur præſtantiora. Cum autē multæ & actiones & ſcientiæ & artes ſint, multi etiam fines euadāt, neceſſe eſt. medicinæ quidem, ſanitas: nauium extructricis, nauis: militaris, victoria, domeſticę ac familiaris, diuitiæ ipſæ. Quæcunque vero huiusmodi ſunt, ſub vnam aliquam facultatē & potentiā

Bonū eſt, qđ oīa appetūt.

Finium differentia.

B reducuntur queadmodū ſub equeſtrē frenorū effectrix, aliæq; oēs quæ equeſtria inſtrumenta conficiunt: atq; hec, oīſq; demum actio bellica ſub militari: atq; eodem modo ſub alias aliæ. atq; in iis omnibus fines earū que architectonicæ habentur magis quàm reliqui oēs aliarum quæ ſubiacent, expetendi ſunt: nā illos quoq; horū cauſa ſe-

ctamur. Neque tamen interest quicquam, siue operationes ipsę fines actionum sint, siue præter ipsas aliud quicquam, sicut in antedictis scientiis. A

DETERMINATIO PRIMI TRACTATVS PRIMI NICHOMACHIAE. ARISTOTELIS.

Dixit Aristoteles. Quoniam omnis ars, & omnis scientia, & omnis actio, & omnis electio rei est alicuius, per vnaquamque quidem earum bonum aliquod intendi, & desyderari videtur: & est finis intentus per artem, aut scientiam: aut actionem, aut electionem, & cum sit finis istarum cunctarum hoc, quod omnia appetunt: & sit finis earum oīum, & manifestũ est, φ omnia appetunt bonũ. Et propterea bene dixit qui descripsit: bonũ per hoc, φ ipsum est, φ omnia appetunt. Et diuersitas quidem inter fines intentos per artes esse videtur, non propter diuersitatem artium tantum, licet B ex eo quod fines in quibusdam artium sunt actiones ipsæmet, vt in arte saltandi & percutiendi citharam, & in quibusdam earum fines sunt acta & non actiones. vt sanitas in arte medicinę. In artibus autem, in quibus fines sunt acta non actiones, acta meliora sunt actionibus: cũ actiones, quę sunt in ipsis, sint gratia actorum. Dixit. Cum itaque sint artes & scientiæ plures, & erunt fines plures, vt artis medicinę finis est sanitas: & artis operandi naues, nauigiũ: & artis gubernandi bella, victoria: & artis gubernandi domum, finis est opulentia, Dixit Artium autem quædam sunt subalternatę alijs, vt ars frenorum, & reliquę artes, quibuss vtitur equestris, sunt sub arte bellica: & similiter omnis actio bellica est sub arte gubernandi bella. & similiter in alijs generibus rerũ, in quibus speculãtur artes, sicut inueniuntur in eis artes plures sub arte una principali in illo genere. & in omnibus istis finis artis principalis dignior est & melior fine artis, quę sub ipsa est: finis. n. artis quæ sub principali est, non, quæ quęruntur nisi gratia finis artis principalis, & non est differentia in his in hoc vt fines earum sint actiones aut acta.

Bene dixit q̃ descripsit bonũ φ est id. qđ oīa appetunt.

In artibus, in quibus fines sunt acta & non actiones acta sunt meliora actionibus.

Eadẽ distinctio habetur 2. Phy. cõ. 3.

Quòd vnus agibilium finis, qui ciuilis sit facultatis. Cap. II. F

Vide. 2. Metaph. cõ. 44.

Si igitur agendarum rerum finis aliquis est quem propter ipsum, & propter quem alia volumus, neq; omnia ob aliud eligimus (in infinitum. n. ita fieret progressus vanusq; & inanis appetitus noster esset) perspicuũ est eum summum bonum, atque optimum futurum. Non ne igitur magnum ad vitam cognitio ipsius momentum affert? nam si quemadmodum sagitarii, scopum habeamus, magis bonum & honestum assequi possemus. Quod si ita est, experiendum quidnam is sit, figura comprehendere: cuiusque scientiæ, vel facultatis censeatur. Videretur autem esse eius quæ maxime principalis, maximeque architectonica est: cuiusmodi ciuilis apparet. Quippe cum ea sit, quæ quasnam esse in ciuitatibus scientias oporteat: tum quales quemque discere, & quousque, consti-

A tuat. Videamusque vel maxime honorabiles facultates, qualis est militaris, familiaris, & oratoria, sub ea esse collocatas. Cum enim cæteris actiuis scientiis hæc vtatur, quid item agendum a quibusq; abstinendum præscribat, ac sanciat: eius finis aliarum omnium fines complectetur, efficieturque, vt is bonum ipsum humanũ sit. Nam si etiam & vni homini & ciuitati bonum idem sit: bonum tamen ciuitatis & acquirere & conseruare, maius quid ac diuinius videtur. Ac contentus quidem esse etiam vnusquique potest, si vni soli, pulchrius tamen ac diuinius, si genti ac ciuitatibus bonum efficiatur. Hæc igitur sunt, quæ discendi hæc via, quæ ciuilis quædam est, appetit.

Dixit. Necesse est autẽ vt sint in istis rebus, quę agũtur, res quas volumus
propter seipsas. & sunt res, quas volumus propter aliud, & vt nor sit oĩs
actio ex actionibus humanis volita propter rẽ aliam. si. n. sic esset, proce
B deretur in infinitũ, nec esset finis cõprehẽsus, & esset desideriũ inane. Cũ itaq;
sint hic artes, actiones quarũ quęruntur propter aliud & artes, actiones quarũ
quęruntur propter se: manifestũ est ꝙ finis eius, quę quęritur propter se, est
bonum perfectum & optimũ rerum, cum sint reliqua bona quęsita gratia hu-
ius boni; & hoc siue sit istud bonum vnũ aut multa: aut sit artis vnius, aut artiũ
plurium. Dixit. Et cognitio huius boni est vltima in vita humana. & est grã
de adiutoriũ in venustate eius. intelligo per vitã ciuilitates. Cognito namq;
fine, determinantur actiones, quę ducunt ad ipsum, & quę remouent ab ipso,
& dirigitur intentio versus ipsũ. Quemadmodũ. n. accidit balistariis, qui præ
fixo eis signo, dirigunt sagittas suas contra ipsum, & sic certius attigunt ip-
sũ. & taliter se habent hoĩes in adipiscendo id, qđ oportet cognito ipso, videli
cet dirigunt actiones suas, per quas applicantur ad ipsum. Conandũ est igitur
nobis hic ad cõprehendendũ finẽ istũ secundũ viam descriptionis & exem-
pli, scilicet sermoni vniuersali, & ad declarandũ quid est, & cuius scientiarũ
& artium est. Videtur aũt esse potissime artiũ, & maxime principantis, et hu
iusmodi quidẽ est ars gubernandi ciuitates. Etenim hęc ars principatur oĩbus
artibus, cum determinet quas artes & scientias oportet esse in ciuitatibus, &
quas artes & sciãs oportet exercere vnũquẽq; hominũ, & quas artes & sciãs
oportęt exercere quosdam hominũ, & vsque ad quem finem oportet discipu-
C los peruenire in discendo artes. Cũ igitur hęc ars taliter se habeat ad reliquas
artiũ, est principalior earum. Et patet hoc etiam ex eo, ꝙ honoratiores artiũ
& nobiliores earum supponuntur huic arti: vtpote regitiua belli, & regitiua
domus, & rhetorica; scilicet ipsa ordinat has artes, & metitur eas. Si ergo fue
rit hęc ars, scilicet regitiua ciuitatũ, vtens reliquis artibus & mensurans eas,
& ponens quid oportet operari, a quo oportet abstinere de omni re: necessariũ
est vt sit finis eius amplectens reliquos fines artium. Cumq; sit bonum, quod
intendit hęc ars, illud bonum, quod continet omnia bona, est necessariũ ꝙ sit
finis eius bonũ illud, quod appropriatur homini in eo ꝙ homo. Et si. n. bonũ,
quod appropriatur homini vni, sit bonum illud in specie, quod appropriatur
vniuersitati ciuiũ, maius & perfectius istud quidem est; posito ꝙ bonũ perfe-
ctum possibile est haberi a solitario, sicut possibile est haberi a ciue. si aũt hoc
non appropriatur, tunc manifestius est ꝙ hoc bonũ necessarium est inquiri
scilicet bonum, quod appropriatur ciuitati. Dixit. Et si fuerit susceptio huius
boni, & conseruatio ipsius ne tollatur, amabilis quidem vni, scilicet vt inue-
niatur ei, & conseruetur, erit inuentio eius ciuibus, & conseruatio sua ipsis
melior & honoratior, & hoc est, quod intendimus per hunc librum, s. inuen-
tio huius boni, & conseruatio ipsius ciuitatis.

Ars gubernandi ciuitates principatur oĩbus artibus.

De modo procedendi, & auditore morali. Cap. III.

Exacta tractatio non simili modo in vnoquoq; genere exquirēda. Idem. 2. Me. tex. 15.

SAtis vero hac de re dictum existimetur: si perinde explicatum fuerit, ac subiecta materia postulat. Nam exacta tractatio non simili modo in unoquoque genere exquirenda est: quemadmodum neque in artium opificiis. Honesta autem & iusta, de quibus ciuilis considerat, tantam differentiam, tantumq; errorem in se habent, vt lege, non natura esse uideantur. In bonis etiam talem quendam errorem inesse propterea patet, ꝙ multis damna ex ipsis eueniunt: quo nulli enim ob diuitias, alii ob fortitudinem periere. Contenti igitur erimus, si nos, cum de talibus & ex talibus disseramus, pingui quadam minerua, atque adumbrata figuratione verū ostendamus: cumq; de iis, quæ plerunque eueniunt, atque ex is ratiocinemur, similia etiam concluserimus. Eodem modo etiam vnusquisq; debet ea, quę de aliquo dicuntur, admittere. est enim eruditi eatenus exactam in vnoquoq; genere explicationē requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Nam & mathematicum suasionibus vtentem approbare, & ab oratore demonstrationes exigere, simile vitium videtur. Verum vnusquisq; ea recta iudicat, quæ cognoscit: atq; eorum bonus iudex est. vnam quamque igitur rem bene iudicat, qui in ea. absolute vero omnia, qui in omnibus eruditus est. Atque hinc fit, vt iuuenis auditor ciuilis idoneus esse non posit: quippe cum imperitus actionem vitæ sit, & quibus, & de quibus rationes conficiuntur. Adde quòd cum perturbationes sequatur, frustra & inutiliter audiet. finis enim non cognitio, sed actio est. Interest autem nihil, iuuenis ætate, an moribus iuuenilis aliquis sit. non enim defectus penes tempus est: sed quia & viuit, & singula persequitur ex perturbatione. Talibus enim cognitio, perinde atque incontinentibus inutilis euadit. Illis autem esse per quam vtilis potest: qui secundum rationem & appetitiones & actiones suas moderantur. Ac de auditore quidem, & quo modo admitti huiuscemodi rationes debeant, quidq; proponamur, hactenus exorsum sit.

DIxit. Oportet autem ut sufficiantur, quod dicetur in hoc, quando fuerint sermones inducti secundū ꝙ possibile est in materia subiecta, vult vt sint propositiones inductarum, sicut in pluribus, non autem necessariç. Dixit. Non enim inquirenda est certitudo in omnibus artibus eodem modo, immo oportet vt requiratur in omni arte sedum materiā, in qua speculatur talis ars: quemadmodū neque oportet vt inquiratur certitudo in omnibus, quę aguntur, vno modo. Dixit. Res autem pulchrę & pertinentes iustitię, & sunt illę, in quibus speculatur hec ars, scilicet regitiua ciuitatum; tantam habent diuersitatē inducentem eis, & errorem, eo ꝙ materia sua sit possibilius, quod plures opinati sunt ꝙ bona & iusta sunt nobis tantum per legem, idest per positionem: & ꝙ non est hic aliquod bonum & iustū per naturam. Et iam accidit simile huic errori in bonis, quę in se bona sunt, eo ꝙ iam accidit pluribus hominum ex ipsis

D nocumentum: vt quibusdam iam contingit periculum ex parte diuitiarum, & alijs ex parte fortitudinis. Dixit. Et propter hoc intentionis quidem & voluntatis nostrę est vt perueniamus ad veritatē istarum rerum per viam grossam, & exemplarem, scilicet per definitiones & descriptiones quę adaptantur rebus existentibus in illa specie, vt in pluribus, sed non omnibus: sicut est dispositio in definitionibus materię necessarie, & per demonstrationes quidē, in quibus sint conclusiones sic in pluribus. Dixit. Etenim prudentis. Intendo instructum in arte Logices vltimare inquisitionē certitudinis sermone in vno quoque genere, in quo sit speculatio, secundum ꝙ sustinet natura illius generis. Aequale.n. peccatum est, si receperis sufficientiam persuasiuam a domino doctrinalium, aut exegeris demonstrationē a rhetore. Dixit. Et vnusquisque hominū recte dirigit iudicium circa rem, in qua sciens fuerit. Et iudex discretus in re quadam est, qui dirigit iudiciū in re illa eadem, & est, prudens in illo genere, idest cognitor Logices particularis, quę appropriatur illi generi. bonus autem iudicator absolute est, qui recte iudicat de omni re, de recto: videlicet, & non recto: & iste est prudens absolute: dico eum, qui prudens est in arte Logices communis. Dixit. Et propter hoc doctrina ciuilis non pertinet auditori puero, nam puer in expertus est actionum, quę debent esse in vita, scilicet non discernit rectum a non recto. sermo autem hic non est nisi de his actionibus, B & in his. Dixit. Et quoniā ecce puer prosecutor est eorum, ad quę ducit eū anima sua ex desyderijs, erit auditio eius sermonis nostri frustra & inutiliter: quoniam finis noster in eo, de quo loquimur hic, non est scire, sed agere. Dixit. Et non differt vt sit qui est in hac dispositione puer ętate, aut puer moribus. defectus enim sequens virū desyderijs non est ex breuitate temporis. nam si esset sic, non inueniretur senex prosecutor desyderij. & propter hoc nō proficiunt iuuenes per hanc cognitionem; sicut nec proficiunt per eam completi, qui non retinent se a delectationibus. Dixit. Illis autem, qui desyderant & agunt, secundum ꝙ dictat intellectus, & ratio, perutilis est scientia, quę hic tractatur. Dixit. Hoc igitur est, ad quod nos oportuit peruenire in prooemio nostri sermonis, scilicet qualis debeat esse discipulus huius artis in moribus suis. Et quod est propositum nostrum in hoc sermone, & est gubernatio ciuitatum; & cuius generis sunt ratiocinationes, quibus vtimur in tempore, scilicet oportet esse ordinem earum in credulitate, aut formatione.

De summo bono, & recta auditoris educatione. *Cap. IIII.*

Nunc iam dicamus repetita oratione, quoniam omnis cognitio, omnisq; electio bonum quoddam appetit: C quidnam illud sit, quod ciuilem appetere dicimus: quidque illud, quod omnium agendorum bonorum summum est. De nomine sane inter omnes ferè constat. nam & plerique & elegantes felicitatem id appellant, & felicem esse idem quod bene viuere, beneq; agere esse opinantur. De felicitate vero, quenam sit, dissentiunt. neque simili modo & vulgus & sapientes eam definiunt. nonnulli enim aliquid ex iis, quæ euidentia, manifestaq; sunt, vt uoluptatem, vt diuitias, vt honorem: alii aliud eam esse dicunt. sæpe etiam fit, vt idem de ea diuersa opinetur. cum enim ægrotat, sanitatem: cum pauper est, diuitias summum bonum putat. qui autem ignorantiæ conscii sibi ipsis sunt, eos admirantur, qui magnum quid ac supra vires suas referunt. Nonnulli vero præter multa hæc bona aliud quoddam per se bonum esse existima-

runt: quod esset in causa, vt omnia etiam hæc bona sint. Sed omnes D velle opiniones exquirere superuacaneũ fortasse est; satisq; erit, si eas solũmodo inuestigemus, quæ extant maxime ac supereminent: vel videntur rationem aliquã in se habere. Neque tamen illud nos lateat, differre inter se disputationes, quæ vel a principiis fiun, vel ad principia. Recte .n. etiam plato de hoc dubitabat, quærebatque, vtrum ne ab initiis an ad initia via esset, perinde atq; in stadio, a munerariis ne ad metam, an econtrario Nam a notis est incipiendum. ea aũt duobus modis sunt: alia enim sunt nobis, alia absolute ac simpliciter nota. fortasse igitur ab iis nobis est incipiendum, quæ nobis nota sunt. Quocirca bene moribus institutus esse debet qui de honestis & iustis, ac omni denique ciuili re est conuenienter auditurus principium enim est, ꝙ sit: atque id si satis constiterit: nihil amplius erit opus indagare, cur sit. Et qui eiusmodi est vel iam habet, vel accipere principia facile potest. Cui vero neutrum horum adest, Hesiodum audiat hæc dicentem.

An ab initijs an ad initia via est recte Plato dubitabat.

Optimus ille, potest qui ex se cognoscere cuncta.
Ille bonus, monitis qui aliorum obtemperat. atqui
Ex se nec nouit, nec quæ bene consulit alter
Percipit, admittitq; animo: est ignauus, inersq;.

DIxit. Nunc autẽ reuertamur ad id, a quo incœpimus a principio, & dicamus, cum per nomẽ cognitionẽ, & oẽm electionem non desyderetur nisi bonũ aliquod, quod est bonũ, quod ars gubernandi ciuitates habet, & intendit: & est illud, quod appetimus per ipsam. s. bonũ excellẽtius & altius omniũ bonorum. Dicimus igitur ꝙ pene ab omnibus concordatum est in esse eius, & in ipsius nominatione. nã plureshominũ & peritiores ipsorum opinati sunt: ꝙ cor vitę & decor conuersationis est vt conuersatio acquirere faciat felicitatẽ. Veruntamẽ inuenimus eos dissentientes, & in definitione huius felicitatis. i. dissentiunt in hoc quid sit. Quidam .n. hominũ dixerunt, ꝙ felicitas est aliquid ex rebus apparentibus: de quibus manifestũ est ipsas esse bonũ Quidam ergo dixerunt ipsam esse voluptatem: quidã autem diuitias & opulentiã: quidam vero honorem: alij aũt aliud aliquid pręter hæc. Et vniuersaliter cõsyderando in opinionibus hominũ circa ipsam, inueniens quãlibet sectã ponẽtem eam in partẽ alterã ab ea, in qua ponit ipsam secta alia: ita ꝙ inuenimus vnũ eundẽ variantem dictionẽ suã circa ipsam scd̃m varietatẽ status sui. Infirmus aũt dicit sanitatẽ: de paupatus aũt diuitias, D. cũ aũt plures recognoscũt ignorantiã suã de quiditate ipsius cũ hoc ꝙ conueniunt in confessione sui esse eã admirantur dictũ eius, qui dixerit de ea dictionẽ superexcellentẽ hoc, quod ipsi intelligunt de ea. Dixit. Etiã putauerunt quidã ꝙ hoc est bonũ aliquod existens per se extra animã pręter bona ista multa, & ꝙ bonum hoc est causa bonis omnibus vt sint bona. vnde quod isti opinati fuerint ꝙ cognitio huius boni quod extra, & applicatio ad ipsum est beatitudo: vt dicentes ideas esse. Dixit. Fortasis aũt inquisitio de omnibus opinionibus dictis de beatitudine onerosa est & inanis: sufficit .n. de famosioribus earum inquirere aut de quibus putatur ꝙ in ipsis sit argumentũ persuasiuũ. Dixit. Et nõ oportet vt nos lateat quid interest inter demonstrationes, quę fiunt ex principijs rerũ primarum scilicet & inter demonstrationes, quę ducunt ad cognitionem causarũ vt delicet ꝙ inter eas est differentia magna, secundum ꝙ declaratum est in lib. demonstrationis. Dixit. Et propter hoc recte dubitauit Plato circa hanc intentionem, & dixit. vtrũ via, quæ ducit ad principia, est sicut via, quę a decisore

A exercitij in stadio tendit ad postremũ stadij, aut econuerso. Veruntamẽ vl'ter oportet vt incipiamus in doctrina a rebus manifestis. Res autem istę dupliciter sunt. quędam earũ sunt manifestę secundũ nos tantum, & sunt illę, ex quibus procedimus ad principia absolute: & quędam earũ sunt manifestę simpliciter, & sunt illę, quę manifeste sunt secundũ nos & secundũ naturã: & ex his equidem procedimus a priori & ad posterius. In hoc autem fortassis expediens est vt incipiamus a rebus manifestis apud nos. Vnde oportet eum, qui vult instrui in rebus pulchris & iustis, & vl'ter in rebus ptinentibus ciuilitati instructione sufficiente vt sint mores eius secundũ ꝙ oportet. Qui, n. talis fuerit in moribus, iam habet sciam harũ rerũ, quare sunt tantum, ꝙ est principium scientię rei. si autem hic contentus fuerit, non est indigens in virtute sua scientię, quare res est, & est principiũ, quod ordinatur post scienti. quia res est. Qui ergo fuerit talis in moribus, habet principia & suscipiet ea faciledico principium quare, & principium propter quid. Qui aũt neutram adaptationum habuerit, idest nec esse nec causam, animaduertat sermonem Poetę dictantis. Optimus est hominum qui a semetipso intelligit quid expedit, qui autem ab altero hoc intelligit, est in via directionis, qui vero nec a semetipso intelligit nec ab altero recipit, hic vir est inutilis. Idem. 1. Ph. tex, c. 2.

B

Quòd felicitas non sit uoluptas, honor, uirtus, aut diuitiæ. Cap. V.

SEd nos eo redeamus: vnde digressi sumus. Bonum enim & felicitatem non absque ratione homines ex variis viuendi modis videntur existimare, plerique quidem atque importunissimi voluptatem esse putant vnde etiam fruitioni deditam vitam amant. Tres enim sunt, quæ maxime excellunt vitę, hæc, quam modo dixi: tum ciuilis: ac contemplatiua tertia. Plerique igitur seruiles prorsus videntur, cum pecudum vitam eligant: rationem tamen propterea consequuntur quia multi ex iis, qui in potestatibus sunt constituti, dissolutam perinde ac Sardanapalus vitã traducunt. Elegantes vero & ad agendum idonei honorem esse felicitatem existimant: hic enim ciuilis vitæ fere finis est. Sed hic tamen remotior aliquantulo C esse ab eo ipso quod quærimus, bono videtur: magis enim in iis qui honorem exhibent, quam qui eo afficiuntur, consistit, bonum vero ipsum eiusmodi esse diuinamus: ut proprium quoddam sit, quod auferri facile nequeat. Præterea sectari honorem ob id videntur, vt seipsi bonos esse credant. Querunt enim a prudentibus, & ab iis, a quibus cognoscuntur, & ob virtutem honore affici. Perspicuum igitur est, horum etiam ipsorum sententia honore virtutem esse potiorem. vnde fortasse etiam aliquis magis esse eam ciuilis vitæ finẽ existimaret. sed imperfectior tamen etiam ipsa est. Videtur enim fieri posse: ut qui virtutem habeat, vel dormiat, vel in uita nihil agat: malis præterea affligatur, sitq; maxime infortunatus: cuiusmodi hominem sane felicem appellarit nemo, nisi qui seruare positionem velit. Ac de his quidem hactenus: satis enim etiam in circularibus ne ipsis dictum est. Tertia vita est contemplatiua, de qua in sequenti-

Honor magis est in iis qui honorẽ exhibent, ꝙ qui eo afficiuntur.

bus consyderabimus. Pecuniaria vero violenta quædã est, & diuitię neq; ipsæ proculdubio sunt id quod quæritur, bonum: sunt enim vtiles, alteriusq; causa cõparantur. Iccirco ea potius, quæ prius dicta sunt, esse fines aliquis existimaret, eo ꝙ propter se expetuntur. sed neq; illa tamen videntur. licet multæ ad ipsa hæc coniectę rationes fuerint: hæc igitur missa faciamus.

Dixit. Incipimus ergo, & dicimus ꝙ hoĩes in opinatione sua de bono & felicitate, qm̃ existimãt in vita scd̃um ꝙ vident, nõ deuiarunt a rectitudine, hęc .n. est res iniqua conueniunt. Veruntamen vulgares & grossi putant ꝙ hoc bonũ sit voluptas, & ꝙ uita ciuilis faciẽs lucrari felicitatẽ, est vita lucratiua voluptatis. & fiunt quidẽ famosi, propterea ꝙ multi potẽtis super res regni similantur Sardanapalo in ĩmergendo se uoluptatibus. Illi aũt, qui ducunt vitã bonã, & operatores sunt actionũ nobilium, s. qui pręeligunt honestũ, ęstimãt bonũ istud esse honorẽ: & quod vita humana est ad lucrandũ hoc bonum, donec fere putetur ꝙ honor sit finis gubernatorũ ciuitatũ, dico principes. Cumq; exquisite consyderatę fuerint vitę, videtur ꝙ excellentiores earũ & prępollẽtes sint tres: vita voluptuosa, & vita honoris, & vita cõtẽplatiua, dico scd̃um illos, qui digniorẽ iudicant contemplationẽ & virtutẽ. Vulgares autem videmus propinquos seruis & eligentes vitam pecudum in dicto suo, ꝙ finis vitę humane sit voluptas. Dicit. Eorum vero, qui dixerunt ꝙ finis sit honor, apparet corruptio ex eo, ꝙ de re honoris manifestum est ꝙ ipse vilior est quesito bono per actum viuendi humanum. Videtur enim ꝙ honor potius est in honorante quam in honorato: dico bonum illud quod est honor. bonum autem, quod est felicitas, non est nisi in actore suo: & propter hoc difficilis est ablatio eius ab ipso. Amplius patens est ꝙ multi illorum, qui quęrunt honorem, maxime quęrunt ipsum quatenus per hoc affirment se esse bonos: & ideo quęrunt honorẽ ab intelligentibus, & ab his, qui noti sunt a virtute, manifestum est ergo secundũ vitam ipsorum ꝙ virtus melior est honore, quare fortasse ęstimandũ est virtutẽ potius esse finẽ vite ciuilis q̃ aliud. Attamen in sufficiens videtur esse & hoc. Si .n. sic esset, nullũ oporteret excusare se a somno, videmus .n. se posse dormire hominem, & habere virtutem. Et scd̃m hanc etiam radicem possibile est ei vt sit felix, & nihil operans tota vita sua, aut laborans vel carens prosperitate in maioribus rerum suarũ. Et manifestũ est ꝙ non opinatur aliquis de huiusmodi ipsum esse beatum: neq; dicit hoc de tali, nisi velit per hoc custodire positionem, vel radicem, quam posuit. & crudelitatem quã defendit: dico secundum modũ cõtradictionis lingua sua, nõ corde. Dicit. Et iã diximus de istis rebus in dictis nostris famosis quantum sufficit. De uita aũt tertia, & est vita contemplatiuorum, perscrutabimur in postremo. Dicit. Lucrum autem & diuitię manifestũ est ꝙ non sunt bonum, quod quæritur per regimen ciuile. vtilia quidem enim sunt ad aliud, & non quęruntur nisi propter aliud; felicitas autem non quęritur nisi propter se: quare pręd cta potius ęstimanda sunt fines non esse, cum non quęrantur propter se. & ideo locuti fuimus multum de eis in alio loco, & ostendimus fœdum esse dictum dicentis ea esse fines, oportet ergo vt relinquamus illa.

Honor potiꝰ ẽ in honorãte quã in honorato.

Quòd non sit idea. Cap. VI.

MElius vero fortasse est, vt uniuersale consideremus, & quomodo dicatur inquiramus, quamque arduam nobis hanc quæstionem futuram esse video. propterea ꝙ amici sunt, qui formas introduxerunt. Sed forsan rectius esse, & oportere videretur: vt pro verita

tis salute vnusquisq;, & præsertim philosophi sua quoq; propria refutarent. Nam licet amici ambo sint, sanctũ est veritatem ipsis in honore anteponere. Qui igitur hanc opinionẽ attulerunt, in illis ideas nullas faciebant, in quibus prius & posterius aliquid dicerent. Vnde neq; numerorum speciem, id est ideam constituebant. At bonum dicitur & in eo quod est quid, & in quali, & in eo quod est ad aliquid. Quod vero per se est & substantia, prius eo natura est quod est ad aliquid. esse enim hoc appendix quædam videtur atquè accidens eius quod est. Quare communis aliqua in his idea esse non potest. *Præterea* cum bonum totidẽ modis dicatur, quot illud quod est (nam & in substantia dicitur, vt Deus & mens: & in qualitate, uirtus: & in quantitate, mediocre: & in eo quod est ad aliquid, vtile: & in tempore, occasio: & in vbi, diuersatio, & alia huiusmodi) perspicuum est commune aliquod vniuersale atq; vnum esse non posse, non enim in omnibus denuncupationibus, id est prædicamentis, sed in vno tãtum diceretur. *Præterea* in iis quæ vnam habent ideam, vna quoq; scientia est: atque ita bonorum omnium vna quædam scientia esset. sed multę sunt scientiæ eorum etiam quæ sub vna denuncupatione constituuntur. vt occasionis: in bello, militaris ars: in morbo, medicina, & mediocris: in alimento, medicina, in laboribus, exercitatoria. Dubitaret autem quispiam quid nam velint per se vnumquodq; dicere: si & in per se homine & in homine vna & eadem ratio hominis est. nam quatenus homo, nihil different. Quòd si ita est, neque quatenus bonum, quidquam distabunt. Veruntamen neq; quia sempiternum aliquid est, ideo magis bonum erit: siquidem neq; album quod diutius, quàm quod vno die tantũ durat, albius est. Probabilius autem de ipso *Pythagorei* dicere videntur: cum vnum in bonorũ consortio constituant: quos quidem sequutus videntur etiam Speusippus Sed de his alia sit dissertatio. In iis vero quę dicta sunt, controuersia quædam subest: propterea ꝙ non de omni bono rationes dictæ sunt: sed secundum vnam speciem ea dicuntur, que per se amantur & appetuntur: quæ vero hæc conseruant, aut efficiunt quodammodo; aut contraria prohibent: propter hæc alioq; modo bona dicuntur. Perspicuum igitur est bona duobus modis dici: alia per se, alia propter ea quæ per se dicuntur. Seiungamus igitur bona hęc per se ab vtilibus, ac consideremus an ea secundum vnam ideam dicantur. Qualia vero esse per se bona aliquis statueret? an ea quæ vel si sola relinquantur, persequimur: vt sapere: vt videre: vt uoluptates nonnullæ, & honores. nã licet hęc ob aliud quippiam persequamur: esse tamen ex iis quæ sunt per se bona, statuere aliqui posset. An ne aliud quidẽ quippiã præter ideã? Quare vana erit species. Quòd si hæc quoq; per se bona sunt, necesse erit eandem in omnibus ipsis boni rationem existere: quemadmodum eadem in niue & cerusa albedinis rõ est, at honoris, prudẽtiæ, & voluptatis in eo ꝙ bona, sunt di

Rectius ẽ ꝓ ueritatis salute sua ꝓpria refutare ꝑsertim philosophi.

Quod ꝑ se ẽ prius natura est eo qđ est ad aliquid.

Albũ diutius nõ est albius albo vnius diei.

Bona alia ꝑ se alia propterea. quę per se.

uerse ac differentes rationes reperiuntur. Non est igitur bonū cō D mune quid in una idea. Sed quonam modo dicuntur? non enim videntur esse æquiuoca a fortuna: nunquid eò ꝙ ab vno sunt, vel ad vnum omnia ipsa conferuntur? An magis secundum proportionē, nam quemadmodum in corpore est visus: sic in anima est mens. & aliud in alio. Sed ommitenda in præsentia fortasse hæc sunt, exacte enim de his tractare ad aliam magis philosophiam spectat. Simili modo etiā de idea. Nā ēt si vnum aliquod sit, quod communiter de nuncupetur bonum, aut separabile quid ipsum per se sit: manifestum est id neq: agi neq; acquiri ab homine posse. Nunc autem tale quid quæritur. Melius vero fortasse alicui videretur esse, si ipsum cognosceremus ad ea quæ acquiri atq; agi possunt, bona. nam quasi exemplū id habentes magis ea quæ nobis bona sunt cognoscere, & si cognouerimus consequi etiam possemus. Hæc quidem ratio probabilitatem quandam habet: a scientiis tamen videtur dissentire, omnes .n. cum bonum quodam appetant, idq; quod sibi deest, inquirant: cognitionem eius prætermittunt. Dubium sane etiam est, quam vtilitatem consequetur textor aut faber in sua arte: si bonum ipsum cognouerit. vel quo modo medicus ad medendū aut dux ad imperandum peritior reddetur. si ideam ipsam cōtemplatus fuerit. Nam neq; ita speculari sanitatem medicus videtur, sed hominis sanitatem: immo vero fortasse huius hominis sanitatem: quippe cum singulis medeatur. ac de his quidem hactenus.

Ponētes ideas, nō posuerūt eas in rebus, in quib' est pri' et posterius.

Dixit. De bono autē vniuersali, quod opinantur quidā beatitudinē esse, melius visum est nobis vt hoc scrutemur, & cōsyderemus qualiter se habet quāuis inquisitio de ipso grauis sit nobis, ꝑꝑ hoc, ꝙ quidā amicorū nostrorū dixerunt ideas esse. Veruntamē uisū est nobis melius esse, vt obseruemus veritatē, & expendamus proprietatē sermonū nostrorū in eius defensione, quādo fuerit necessariū hoc nobis, ēt si non profitemur philosophiā: quanto magis ipsam profitentes & dignissimā iudicantes & anteponentes, etenim quando fuerint nobis duo amici dissidentes, quorū alter veritas, veritati consentiendū. D Qui aūt hanc tenuerunt opiniónē, s. positionē idearū, non posuerunt eas existere in rebus, in quibus est prius & posterius in esse, sed in rebus vnius ordinis in esse: & ideo non posuerunt ideas. Veruntamen ex dictis eorū seqtur ut sint ideę in huiusmodi rebus, s. coordinatis, cū bonū vīe dicatur de substātia, & de quali, & de relatione, sitq; substantia relatione prior naliter, plura nanq; sunt relationis, quæ videntur non habere esse nisi in aīa. & de multis eorum manifestū est, ꝙ sunt res accidentes alteri, qđ ita sit, neq; horū erunt ideę cōmunes extra animā. Amplius bonū his modis dicitur, quibus & ens. bonū enim dicitur de substantia, quemadmodū de Deo & intellectu. ꝙ est bonus, & dicitur de quali, vt de virtute; & de quāto, vt de ęquali: & dicit̃ de relatione, vt de cōferente: & dicitur de tēpore, vt de hora conueniente: & dicit̃ de loco, vt de habitatione, eodē modo de reliquis rebus, de ꝗbus dicitur nomē ens, videlicet de decē prędicamentis. Cū igitur nomen boni synonyme dicatur nomini entis, dicetur ambigue de decem prędicamentis, idest non secundū intentionē vnam, quā participent decem predicamenta, & manifestū est ꝙ non est hoc bonum vnum commune vniuersale. Si. n. sic esset, non diceretur de omnibus prędicamentis, sed de vno ipsorū tantum. Nam natura vna communis non est nisi in prędicamento vno, & cum non sit hec natura communis omnibus rebus, tunc

Ens & bonū sunt noīa ambigua.

A tunc non est hęc idea vniuersalis, idest extra animum vna, secundum quod videbat hic Plato. D. Amplius scientia quidem eorum, quę in vna sunt idea, vna est scientia: si ergo bonorum omnium vna esset idea, esset eorum omnium vna scientia. non est aũt sic, sed nos inuenimus bonis, quę sunt in vno prędicamento, sciẽtias plures, vt horę conuenienti: est enim in prędicamento quando. veruntamen scienti: horæ conuenientis in bello pertinet ad artem bellandi: & conuenientis in medicatione pertinet arti medicinę, sicq; est de sciẽtia temperati, quod est ad aliquid. scientia autem, quidem eius in dięta pertinet arti medicinę: & in labore pertinet scientiæ exercitiorum. D. Veruntamen dubitatiores est vt dubitet in hoc, & dicat, quoniam non est hic bonũ nisi bonum particulare, & terminus boni particularis, & vniuersalis est vnus: vt terminus hominis particularis & vniuersalis: & enim sicut non est differentia inter vtrunq; in esse hominẽ, scilicet inter particulare & vniuersale, sic se habet in bono vniuersali & particulari. & cum sic sit, non est differentia inter bonum, scilicet vniuersale & particulare, nisi quod vnum eorum est perpetuum, s. vniuersale, & alterum nõ perpetuũ. Et non facit longitudo temporis in vno eorum, & breuitas eius in altero necessario diuersitatem, i. in substantia eorum in magis & minus, neq; in fortius & debilius, vt in albo longi temporis: ipsum. n. non est magis albũ albo breuis temporis. D. Et videtur probabilius esse, quod dixerunt in hac intentione Pythagorici, s.

B quod est idea communis separata, quando posuerunt quod hęc idea, quę est bonũ absolutũ, est ipsum vnũ. & similiter secutus est eos in hoc Speusippus quidam alius. D. Veruntamen speculatio in esse ideę vniuersalis alterius est scientię. In hac aũt nostra quęstione videtur esse dubitatio quędã, ex hoc quod potest quis dicere, quoniam sermo, in quo arguistis bona esse multa, est de omni bono quę sitam autem hoc non est omne bonum, sed bona quę sunt bona per se: & hęc dicuntur secundum vnam speciem, Illa autem, quę dicuntur cum his per modũ ęquiuocationis, sunt factiua horum, & custoditiua aliquo modorum, aut prohibitiua contrariorum. de his enim non dicitur quod sint bona nisi gratia istorum scilicet quę sunt bona per se. D. Sed cum sit manifestum quod bona dicuntur secundum duos modos, s. bona per se, & bona gratia istorum, i. vtilia ad hoc: & sit quidem perscrutatio hęc de bonis, quę sunt bona perse: tunc oportet vt inquiramus de istis bonis an sint in vna idea, an non. Dicimus ergo quod non credit aliquis quod hęc sint bona per se, nisi bona quę quęruntur secundum suam singularitatem, & quando in se distinguitur: vt intellectus & speculatio, & quędam voluptates & honores. has etenim res & si quęramus secundum viam dicentium ideas gratia rei alterius, s. ideę, tamen potest quis secundum modum aliquem ponere in bonis per se: nisi sit ita, quod non ponat aliquod bonum pręterquam ideam, erit ergo species inanis, dico compositum ex materia & forma, Si

C autem fuerint bona hæc ex bonis per se, dico composita: & sit bonum in ipsis vnum; oportet vt sit terminus boni in eis vnus & idem, sicut terminus albi, qui est vnus in niue, & in cerusa, & in alijs rebus albis, s. nõ diuersificatur terminus albi ex esse suo in niue & in cerusa. D. Manifestũ vero est quod diffinitiones istorũ bonorum trium, quæ sunt bona per se, dico honorem, intellectum, voluptatem, alterę sunt & diuersę secundum quod bona. Et cum ita sit, non habent bonum commune eis idem vnum, ita quod dicatur nomen boni de ipsis vniuoce: neque etiam dicitur de eis pure equiuoce, ita quod nihil habeant communitatis nisi in nomine solo. illa enim, quę sic se habent, non participant nisi solam dictionem. Conuenientius autem est vt nomen boni dictum de ipsis sit ex speciebus participationis, quę nominatur ambiguitas: si sit vt nomen ambiguum, quod dicitur de rebus multis: aut quia veniunt omnino ab intentione vna: aut quia tendunt ad finem vnum: aut quia dicuntur de rebus multis consimilibus, sicut est nomen principij, quod dicitur de corde in animali & de fundamento in pariete. est enim comparatio cordis ad animal sicut comparatio fundamenti ad parietem: & similiter nomen perfectionis dictum de intellectu & sensu. etenim habitudo intellectus ad animam est sicut habitudo sensus ad corpus. & dignius his tribus bonis est vt si nomen boni dictũ de eis sciłm viam, quę dicitur de pro

Albũ longi temporis nõ est magis albũ albo breuis temporis

Nõ diuersificat terminus albi ex esse suo i niue, & in cerusa.

Nota hic diuersos grad' & modos analogię. vide. 4. Meta. tex. com. 2.

portionalibus ; D.Oportet autem vt dimittamus hanc perſcrutationem in hoc loco:alterius enim inquiſitionis eſt.vult ꝙ ſint artes Logices vel Philoſophiæ primę.D.Et ſimiliter ſermo de ideis & inueſtigatio de ipſis inquantũ ſunt ideę pertinet ſcientię alteri.vult Philoſophiam primam.D.Quod autem hic apparet eſt ꝙ ſi fuerit bonum quęſitum nominatum,videlicet felicitas,res erit per ſe nõ commune prędicabile de nobis aut ſeparatum.nam cõmune illud bonũ nõ eſt inuenibile nec acquiſibile.Nos autem in hoc loco quid inquirimus bonum potens acquiri a nobis,ſ.operabile per voluntatem:cum ſit quidẽ hęc ſcientia ſpeculans in rebus,quarum principium eſt voluntas,i.cuius inuẽtio pertineat nobis.D.Fortaſsis aũt putabit quis ꝙ bonum acquiſibile melius inuenietur quidem,quando cognitum fuerit bonum vniuerſale,quod ſe habet ad bonum,qd eſt acquiſibile ad modum exemplaris,quod habentes erimus in cognitione rei perfectioris . Et quando ſciuerimus bonum,quod eſt tanquam exemplar boni, qd eſt poſsibile haberi a nobis,erimus potentiores ad eius inuentionem.Dico aũt ꝙ ſi aliquid probabilitatis habet ſermo iſte, veruntamen hęc aſſertio diſſonare videtur ei ſecundam ꝙ ſe res habet in omnibus ſcientijs & artibus: dico dictũ dicentis ꝙ hęc ſunt bona vniuerſalia,quę ſunt exemplaria vniuſcuiuſq; exiſtẽtis boni: & quando non ſcit res iſtas qui non ſciuerit vniuerſale illius rei,ſicut non ſcit rem qui non ſciuit exemplar eius. Videmus enim in omnibus ſcientijs non inquiri in totalitate earum,niſi vt ſciatur res ignorata in tali ſcientia ; quia ſcita per demonſtrationes tam perfecte habetur ſcientia eius : & ſi non ſciatur vniuerſale illud,quod eſt exemplar ipſius,& eius idea,ſ.quam dixerunt ponentes ideas. & ſic eſſet,tunc conditionaretur in cognitione rerum ſpeculatiuarũ. neque etiam excuſatio omnibus artibus & omnibus ſcientijs ignorantię quid conferat auxilij in notitia artium & ſcientiarum cognitio ipſius. Etenim de natura artium naturalium & ſcientiarum eſt, vt non occultetur ei huiuſmodi auxilii quantitas,& ne ignorent eam,intendo,ꝙ non oporteret ignorari a textore,& a carpentario quantum confert ſcientia ideę vniuerſalis artis ſuę ad ſciendum artem ſuam : neq; a medico,ꝙ fit magis medicus,intendendo ad ideã medicinę vniuerſalem:neq; a duce exercitus,ꝙ fit perfectius factum eius, quando ſpeculatus fuerit hanc ideã.Sed de notis eſt,ꝙ medicus non ſpeculatur in ſanitate iſto modo,neq; indiget in cognitione ſanitatis ut ſpeculetur formam ſanitatis vniuerſalem:immo certe ſpeculatur in ſanitate hominis compoſiti: intelligo ſpeciem & non in ſpecie tantum,uerum in ſanitate hominis particularis ſignati ,ſ.Socratis uel Platonis:quoniam certe medetur,indiuiduum,non ſpeciem.

Sermo de ideis inquantũ ſunt ideę ptinet ad primam Philoſophiam . Hęc ſciã ſpeculatur res, quarũ principiũ eſt volũtas.

De notis eſt ꝙ medic' nõ ſpeculat' formã ſanitatis vñlem, in medẽdo. Idẽ in procemio Metaphy.

De felicitatis ſubiecto , ſubſtantia,& præceptis in vnaquaq; ſcientia obſeruandis . . . Cap. VII.

Bonũ in vno quoq; eſt id cuius gratia cętera aguntᷓ

NVnc rurſus redeamus ad id , quod quærimus , bonum quidque id ſit,inueſtigemus. videtur enim aliud in alia actione,atque arte eſſe.nam aliud in medicina , aliud in re militari,& reliquis ſimiliter . Quid igitur vniuſcuiuſq; bonum eſt? An id,cuius gratia cætera aguntur. hoc autem eſt in medicina ſanitas : in arte militari victoria: in ędificatoria domus : in omni denique actione & electione finis ipſe,cuius gratia reliqua omnia omnes agunt . Quare ſiquis communiter agendorum omnium finis eſt , id agendum bonum erit . Sin plures , hi ipſi . Iam vero digrediendo in idem deuenit oratio. Quocirca magis enitendum, vt hoc idem declaremus . Quoniam vero plures eſſe fines videntur:& horum quoſdam ob aliud expetimus, vt diuitias , tibias, inſtrumenta denique omnia.non omnes eſſe

A perfectos perspicuum est. at optimus finis esse quid perfectum videtur. Quare si vnum aliquid erit quod perfectum sit, id erit quod quærimus: sin plura, id quod perfectissimum horum est. Id autem, quod per se sectandum est, eo perfectius dicimus, quod propter aliud appetimus: quodque nunquã ob aliud eligendum est, iis quæ & per se & ob aliud expetuntur. absolute autem perfectum, quod semper per se: nunquam ob aliud expetendum est. Eiusmodi autem videtur felicitas maxime esse. hanc enim propter seipsam semper, & nunquam ob aliud expetimus. At honorem, voluptatem, mentem, ac virtutem omnem etiam propter ipsa expetimus: quippe cum eadem expeteremus, etiam si nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamen causa etiam ipsa eadem expetimus, ex his felices nos futuros existimantes, horum vero causa nullus felicitatem neque omnino ob aliud quippiam expetit. Idem vero etiam e sufficientia videtur euenire. perfectum enim bonum esse sufficiens apparet. Sufficiens autem dici- Perfecti' qđ p se, quã qđ p aliud sectãdum est.

B mus non ipsi soli qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filiis, sed vxoris, amicis deniq; ac ciuibus: quandoquidem homo ciuilis natura est. Horum tamen terminus aliquis statuendus est. nam si ad parentes, & nepotes et amicorum amicos hoc protenderimus: in infinitum res progredietur. Sed de hoc alias consyderandum. Sufficiens vero id esse statuimus, quod si solum relinquatur, sufficientem atq; expetibilem vitam, nulliusque rei indigam facit. Talem autem esse felicitatem ipsam existimamus. Quin etiam maxime omnium expetendam, si cum aliis non connumeretur: si vero connumeretur, perspicuum est eam vel cum minimo quoq; ex bonis magis expetendam fore. siquidem bonorum superemincntia fit id, quod adiũgitur. maius vero bonum magis semper expetendum est. Itaque felicitas cum agendorum finis sit, perfectum quoddam ac sufficiens videtur. Sed fortasse si dicamus felicitatem optimum esse, concessum quoddã Mai' bonũ magis semp expetẽdũ ẽ.

C ab omnibus videtur: adhuc tamen desideratur, vt euidentius quid ea sit, exponamus. Fortasse vero hoc fieret, si hominis opus sumeretur. nam quemadmodum tibicini & statuario, aliisq; artificibus, & denique omnibus, quorum opus aliquod et actio existit, in opere bonum ipsum, & id quod bene est, videtur consistere: ita homini quoque, si modo eius aliquod opus est, esse videretur. Vtrum igitur fabri & sutoris opera sunt aliqua, & actiones: hominis vero opus est nullum, sed natura homo ociosus est? An quẽadmodum oculi, pedis, manus, & deniq; vniuscuiusq; membri opus quoddam extat: sic etiam hominis pręter omnia hæc opus quoddam statuere aliquis posset. Quidnam igitur hoc erit? nam viuere commune etiam cum plantis videtur: nunc vero proprium quoddam est, quod quæritur. vnde nutriendi augendiq; vita omnis separanda est. Sequitur sentiẽdi vita. sed ea quoque cum equo & boue & omnibus demum animalibus cõmunis videtur. Reliqua est igitur actiua quædam vita, eius quod ratione

Opus hoīs ē aīę operatio ſcdm rationem.

prędítum eſt. Id autem partim rationi obtemperat: partim eam habet, atque intelligit. Sed cum duobus modis etiam hæc dicatur, ea quæ eſt in operatione, ſtatuēda eſt. Quòd ſi eſt opus hominis animæ operatio ſecūdum rationem, vel nō ſine ratione, idemq; genere eſſe opus huius, & huius probi aſſeueramus: vt citharœdi, & probi citharœdi: & abſolute in omnibus, ſi excellentia virtutis operi fuit adiuncta: citharœdi enim eſt cithara canere: probi citharœdi bene id facere. Quòd ſi, inquam, ita eſt: & hominis opus eſſe vitam quandam ſtatuimus: eamq; animæ operationem & actionem cum rōne eſſe aſſeueramus: ac probi viri bene hæc, recteq; exequi eſſe cenſemus: ſingula autē bene ex propria virtute perficiuntur. Si ita eſt: operatio animæ ex virtute bonū humanū efficitur. Si plures ſint virtutes, ex optima & perfectiſsima. Et inſuper in vita perfecta. ver enim neque vna hirundo, neq; vnus dies facit: ita quoq; beatum & felicem hominē neque vnus dies, neq; breue aliquod tēpus efficiet. Bonū igitur ipſum ita circūſcriptum ſit. oportet enim fortaſſe prius figurare, deīde poſtea depīgere. Videretur autē cuiuslibet eſſe ea, quæ bene circūſcriptione ſunt comprehenſa, producere ac diſtinguere: & tēpus talium inventor, vel adiutor bonus eſſe: vnde & artium facta ſunt incrementa. cuiuslibet enim eſt quod deeſt, addere. Oportet aūt eorū, quæ ante dicta ſunt, meminiſſe: & exactam tractationē non eodem modo in omnibus requirere: ſed in ſingulis, prout ſubiecta materia poſtulat. Atq; id eatenus, quatenus arti vnicuiq; conuenit. faber enim & geometra diuerſo modo rectum angulum vtriq; conſyderant: ille quatenus ſolūmodo ad opus vtile eſt: hic cum veritatis ſpeculator ſit, quid, & quale ſit, indagat. Eodem modo in aliis quoq; faciendū eſt: ne plura ornamenta extrinſecus quā ipſum opus euadant. Neque ſimili modo in omnibus cauſa requirenda eſt: ſed eſt in quibuſdam ſatis, ſi bene demonſtratū fuerit, ꝙ ſint: id quod etiam in principiis ipſi contingit. ꝙ autem ſit aliquid, primum ac principium quoddam eſt. Ex principiis vero alia ſunt, quæ inductione: alia quę ſenſu: nonnulla quæ aſſuetudine quadam: alia quę alio quodam modo conſyderantur. Singula autem ita ſunt tractanda, vt natura eorum poſtulat: dandaq; eſt opera, vt recte definiantur: magnum enim afferre momentum ad ea quæ ſequuntur, conſueuere. videtur enim principium plus quā dimidium totius eſſe: compluraq; eorum quæ in quæſtionem veniunt, per ipſum manifeſtantur.

Operatio ex virtute bonū humanū eſt.

Vna hirūdo nō facit ver neque vnus dies.

In ſingulis ꝓut ſubiecta materia poſtulat, tractatio facienda eſt.

Nō in oībus ſimili modo cā perquirēda eſt.

Principiorū diuerſa eſt cōſyderatio

Prīcipiū videt́ pluſquā dimidiū totius eſſe.

Dixit. Hoc ergo eſt, quod dicere nos oportuit in contradictione huius opinionis. Reuertamur itaq; ad id, in cuius via fuimus, ſ. ad loquendū de bono qſito in arte gubernandi ciuitates quid eſt. Dicimus ergo, qm̄ patens eſt ꝙ bonum intentum per vnumquenq; actiuū & per vnamquanq; artiū diuerſificatur à bono intento per artē alteram & actum alterum; bonū: ergo vniuſcuiuſq; artis patet, ꝙ eſt illud, gratia cuius agit ars illa vniuerſa, quę agit. Eſt itaq; in medicina ſanitas: in arte bellica ſuperatio: in ędificatoria domus: & eodē mō in reliquis. & hoc bonū eſt finis intētus in oī actione & p̄electione: etenim oēs ho

A mines non agunt quod agunt, nisi propter finem intentum per illam actionem. Vnde necessariũ est, si est hic aliquid vnum, quod est finis omnium quę aguntur, vt sit ipsum bonum quod oportet agi: & vt sit istud bonum felicitas. Si aũt sunt hic bona multa huiusmodi siue duo, siue plura, gratia quorum quærantur aliqua bona reliqua, & ipsa non quęruntur gratia rei alterius: oportet vt sint bona omnia simul ipsa felicitas, quę quęritur. non est enim differentia in hac nostra inuestigatione in hoc loco, vt sit hic bonum vnum, aut multa: cũ nos quidem inquiramus felicitatem communem vniuersitati hominum. & quando quidem sic est, tunc oportet vt inquiramus declarationem huius boni communis quid est, siue sit vnum, siue multa. Dicimus igitur ꝙ, cum sit manifestum ꝙ fines sunt multi, & ꝙ nos eligimus quosdam eorum causa rei alterius: quemadmodũ diuitias & citharam & simpliciter vniuersitatem instrumentorum omnium: patet ꝙ non omnes fines sunt perfecti. oportet autem vt illud optimum, quod nos inquirimus, sit res completa perfecta. Necessarium est ergo, si fuerit hic bonum completum vnum tantum, vt hoc sit bonum illud quod quęritur. si autem plura, vt illa cum sint illa bona quęsita propter seipsa. Et nos dicimus ꝙ res quęsita propter seipsam perfectior est quęsita propter aliud: quodque eligimus quandoq; pp se perfectius est eo, quod eligimus aliquando pp aliud. Et vlter, cum nos credamus ꝙ vere perfectum est illud, quod semper pp se eligimus, & nunquam propter aliud; manifestum est ꝙ bonum tale oportet vt sit felicitas.

In hoc libro inuestigat͛ felicitas cõmunis vniuersitati hominũ.

B Honorem autem & delectationem & virtutem patens est ꝙ eligimus aliquando propter se, quando estimamus esse ea felicitatem: eligimus autem & felicitatis gratia, quando estimamus quidem per aliquod ipsorum ad felicitatem, s. ipsorum mediatione. De felicitate autem omnes conueniunt ꝙ nunquam eligitur istorum gratia, neque penitus alterius rei gratia. Et est palàm ꝙ sequitur ipsam hæc credulitas ab vniuersitate hominum; eo ꝙ est in seipsa sufficiens. & hęc est proprietas boni perfecti, s. vt sit sufficiens in se, non egens secum alterius a se. D. Non intendo autem per dictum meum, ꝙ bonum quæsitum est res sufficiens per se, ꝙ sufficiat homini hoc bonum existenti solitario, i. ꝙ vita sua sit vita hominis separati solitarij: immo equidem intendo vt viuat cum alijs, vtputa filijs, parentibus, vxore, & ciuibus. est enim natura ciuilis homo, i. non ei possibilis vita absque ciuium vicinitate, aut necessaria, aut melior. D. Veruntamen oportet vt sit homini quantitas terminata filiorum, parentum, amicorum: aliter enim procederetur in infinitum. Scrutabimur autem de hac intentione post. Ponamus tamen hoc, ꝙ sufficientia in hoc est illa, quam cum sibi segregauerit homo, ponet vitam suam exoptatam non indigentem re altera pręter eam, quam sibi fecit singularem. Videmus itaque ꝙ hęc est proprietas felicitatis. neque connumeratur felicitas bonis tanquam

C coęqualibus: sed si connumeretur, connumerabitur eis tanquam minus dignis, eligibiliore ea existente. nam bona adinuicem sese superant. & quę sunt ipsorum magis bona, minus bonis sunt eligibiliora: maximumque bonorum omnium semper pręceteris eligibilissimum. Et ex hoc patet ꝙ felicitas est res perfecta per se sufficiens finis rerum agendarum. Istud autem forsasis est, in quo concordatum est in re felicitatis, s. esse eam optimum rerum: sed ad quod intendimus, sciendũ hoc de ea est scire quid est. D. Et forte contingit nobis, quãdo nos nouerimus actũ hominis quid est. sicut enim videmus ꝙ bonum vniuscuiusq; rei artificialis & naturalis non est nisi in illo actu, qui appropriatur ipsi, sic oportet vt sit bonũ, qđ appropriatur homini in actione sua. Verbi gratia, in artificibus bonitas citharœdi est in citharizatione, quę est actus eius, & similiter in alijs. inconuenienter. n. est vt ponamus ꝙ carpentarij, & structoris statuarũ sunt actiones & operationes proprię, & non ponamus homini actionem propriam; sed ociosum ponemus eum. Etenim palam est ꝙ, sicut oculi, & manus, & pedes, & vniuscuiusq; ex mẽbris est actus proprius, sic oportet vt sit hominis qui est aggregatus ex omnibus his vnus actus pręter oẽs istos. De hoc igitur actu perscrutemur quid est. Videmus itaq; in homine actiones multas: agit namq; actiones crementi, & actiones sensus, & actiones rationis. non conuenit aũt vt dicã

mus ꝙ ſua hominis actio eſt vt creſcat & nutriatur, eſt enim actio hęc com- A nis ei & terrę naſcentibus, ſ. participant ei hoc terrę naſcentia: nos vero q mus hic certe actum ſuum proprium. oportet itaque vt relinquamus actum tutis nutritiuę in hac inquiſitione. De virtute quoq; ſecunda, quę ſequitur h & eſt virtus ſenſibilis, palam eſt, ꝙ eſt participata ab homine, equo, & leo boue, & alijs animalibus. Remanet ergo vt ſit ratio actus proprius ei, in q ipſi aliud non participat. ſi enim participaret, iam non eſſet ei actus proprius. Et de hac parte animę, quę aſcribitur homini, apparet ꝙ eſt duę partes, pars telligens, i. apprehenſiua imperans: & pars obediens intelligenti. vult per ob dientem & obſequentem, partem habentem virtutes morales: & per intelligen tem, iudicantem de recto. D. Cumq; hæc pars animę dicta ſit dupliciter, de eo quod ipſius eſt potentia, & de eo quod ipſius eſt actu, dicamus de eo quod eſt actu. dignius enim eſt vt de eo fiat ſermo, cum ſit perfectius. Dicamus ergo, ſi actus hominis equidem eſt ratio aut non ſine ratione, actumque proficientis in arte, & actum periti in ipſa dicimus actum vnum genere: vtpote proficientis in citharizando actum citharizationem dicimus, & periti eundem peritum cum diſtinguimus ab imperito, dicentes ipſum hunc actum bene facere: to oportet vt ſit actus hominis, ſiue malus ſiue bonus, vita quędam. Et intendo per hanc vitam actionem animę procedentem a deliberatione verſus finem determinatum. & actio hominis virtuoſi eſt hęc actio, quando fuerit ſecundum q oportet ex bonitate. & bonificatur quidem vniuſcuiuſq; rei actio ſecundum virtutem ſuam. equi itaque boni actio bonificatur ſecundum virtutem ſuam: & ſic eſt in qualibet re ex cęteris entibus, Bonū ergo, quod appropriatur homini, eſt actio animæ rationalis finis ſecundum ꝙ virtus exigit. Si vero plures fuerint virtutes, eſt actio finis ſecundum ꝙ oportet, melior earum, & completior in bonitate. Inuenitur autem actio hæc in vita completa; in alijs enim non vſquequaque perficitur, nec inuenitur vt in pluribus: ſed ſi fuerit ibi, erit in paucioribus, & raro aut ſemel. Sed per actionem vnam ſtudioſam non acquiritur beatitudo: quemadmodum neq; per vnam habitudinem, neque per vnam diē temperati aeris pronoſticatio eſt aeris veris: & ſic autem non facit hominem beatum dies vna vitę ſuę, neq; tempus paruum, ſed oportet vt operetur vita ſua tota, aut maiorem partem ſui opera beatitudinis, erit itaque in vita completa. Dixit. Hoc eſt ergo bonum illud, cuius oportet nos determinare partes & modos, & forſan oportebit nos primitus circumſcribere ipſum, i. definitione vniuerſali, deinde determinare poſt hoc partes eius. Videtur enim opportunum eſſe vnicuiq; vt pręmittat ſtudium ſuum in determinatione rerum venatarum, & in cōprehenſione earum: tempus autem eſt inuentor harū rerū ſua lōgitudine, aut eſt conferens in hoc magnum adiutorium. vnde fiunt artium additamenta cum temporis longitudinę. & hoc quoniam pertinet unicuiq; artifici vt addat in arte ſua, qñ poſsibile ei fuerit, quod deficit ex arte, & cuſtodiat quod habuit ab altero ex ipſa. D. Non oportet autem in omni eo quod agimus, inquirere certitudinem vno modo: ſed oportet vt ſit certificatio in vnaquaq; artiū ſecundum ſubiectam materiam in ipſa, & quantum pertinet illi arti. Multę námque artes conueniunt in ſpeculatione de rebus eiſdem: differunt autem in magis & minus. vt carpentarius & geometer inquirunt cognitionem recti anguli: veruntamen carpentarius non inquirit de ipſo niſi inquantum vtilis eſt in illa arte: geometer aūt quid eſt ſimpliciter, & quę rerum eſt: eſt enim ſpeculator veritatis ſuę. & ſimiliter eſt in pluribus eorū, de qbus ſpeculať ars medicinę, et ſcia naturalis. D. Et ſcd̄m materiam oportet vt in alijs rebus, ne multipliceť ſup nos inquiſitio cognitionis eius, qd̄ excedit opus negocij de nō operād̄is, cū nō ſit ei vtilitas in operatione negocij. D. Neq; etiam oportet vt inquiramus cognitionē cauſarum in vnamquanq; rerum ſcd̄m modum vnum: ſed ſufficit in quibuſdam ſcire tantum quare ſunt: ſicut eſt in principijs primis. primū enim principiū primorum eſt ſcientia noſtra rei, quoniam eſt principiorum. Principiorum aūt quędā ſunt quę ſciuntur inductione: & quędam quę ſenſu, i. prima indiuidualia: quędā quę aſſuetudine & vſitatione: intendo experientiam: & quędam ſunt quę ſciun

a. l. per principia.

A tur per vias alias. vult, vt existimo, ex parte sermonnm exponentium ea, & ex parte vię diuisionis, & q̄ similatur his ex rebus dirigentibus ad comprehensionem certitudinis per aliquid, quod non agit actionem syllogismi. D. Oportet ergo vt requiramus vsum vniuscuiusq; principiorum secundum debitũ naturæ suę, i. requiramus cognitionem eius secundũ modũ, quem exigit natura eius: & vt studeamus valde in comprehensione ipsorũ & in eorum terminatione termino, quo oportet. etenim vtilitas cognoscendi ea magna est in his, quæ sequuntur ipsa. id enim putatur de principio rei, ipsum esse plus quam medietatem sui vniuersi: cum plura quęsitorum in vna eadem arte declarentur, & appareant per apparitionem principij.

De dictorum antiquorum cum vera felicitate consensu, ac de triplici bono ad felicitatem necessario. Cap. VIII.

Considerandumq; est de ipsa non solum ex conclusione, exque iis quibus ratio constat, verum etiam ex iis quæ de ipsa dicuntur: cum vero enim consonant omnia, B quę in re insunt: a falso autem cito dissonant ac discrepant. Cum igitur bona in tres partes distributa sint, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus dicantur: quæ circa animam sunt, maxime proprie, ac maxime bona appellamus: actiones autem & operationes animales circa animam statuimus. Quare ex hac opinione, quę antiqua est & a philosophis concessa, recte hoc diceretur. Recte etiam constitutum fuit, actiones quasdam & operationes finem ipsum dici: ita enim ex bonis animæ sunt, non externis. Consentit etiam cum ratione hac, illud quod aiunt, bene viuere, ac bene agere felicem. fere enim bona quędam vita & bona actio felicitas dicitur. Videntur autem omnia quę circa felicitatem inquiruntur, inesse huic, quod a nobis dictum est. aliis enim virtus, aliis prudentia, nonnullis sapientia quædam esse felicitas videtur: quibusdam hæc, aut aliquid ex his cum voluptate, vel non sine C voluptate. sunt etiam qui simul externam prosperitatem assumant. Atque ex his alia multi et antiqui, alia pauci & illustres viri dictitãt: quos sane aberrare tota via vtroq; minime: sed in vno saltem aliquo, vel in plerisq; assequi veritatem verisimile est. Cum illis sane qui dicunt omnem virtutem, vel quandam eam esse nostra consentit oratio: quippe cum huius sit operatio secundũ virtutem. interest tamen non parum fortasse in possessione ne, an in vsu, & in habitu item, an in operatione esse optimũ existimemus. Fieri enim potest vt habitus licet adsit, nullum tamen bonum efficiat: id quod in dormiente, vel aliquo modo manente ocioso homine euenit. vt operatio autem nihil boni agat, non datur. aget enim necessario, & bene etiam aget. Sicut aũt in Olympiis non pulcherrimi, & robustissimi coronantur: sed qui decertant: ex his enim nonnulli vincunt: sic ex honestis probisq; hominibus in vita illi qui recte agunt, compotes fiunt. Estq; ipsorum vita suauis ac iucunda. lętari enim ex affectionibus animæ est.

Cũ vero omnia cõsonãt, quę in re insunt: a falso autẽ cito dissonant. Idẽ, 1. Priorum sec. 3.

vnicuique autem id est iucundum, ad quod spectando talis rei studiosus quipiam dicitur: vt equus equorum, spectaculum, spectaculorum studiosi eodem modo & iustitiæ amatori iusta: & in vniuersum virtutis studioso virtus. Apud plerosque vero iucunda inter se pugnāt propterea quòd eiusmodi natura minime sunt: sed quæ studiosis honestatis sunt iucunda, ea natura iucūda sunt, ac voluptuosa: tales autem sunt actiones, quę ex virtute proueniunt. Ipsorum autem vita voluptate quasi appendice aliqua minime indiget, sed in se eam habet. Præterea enim quæ dicta sunt, qui bonis actionibus non delectatur, bonus minime est. neq; enim vel iustum quenpiam dixeris, qui iuste agendo non delectetur: vel liberalem, qui liberalibus actionibus non gaudeat: & in aliis simili modo. Quòd si ita est: actiones secundum virtutem per se iucundæ sunt. Quin etiā bonę & honestæ atque vnumquodque horum maxime. si modo de ipsis probus bene iudicat: iudicat autem, vt diximus. Optima igitur, pulcherrima, et iucundissima res est felicitas: neque distincta hęc sunt: sicut Deliacū illud epigramma præscribit. D

Qui actionibus bōis nō delectat, bonus minime est.

Felicitas optīa, pulcherrima, & iucundissima res est.

Si valet, optima: si est iustus, pulcherrima res est:
Iucundissima, si quis quod amat potitur. E

Omnia enim hęc operationibus secundum virtutem insunt: has aūt, aut vnam ex his, quę optima sit, felicitatē esse affirmamus. Videtur tamen etiam ipsa externis bonis, sicut diximus, indigere. fieri enim non potest, vel non facile fit, vt cui necessaria non supetunt, is bona atque honesta agat. Multa etenim & per amicos, & diuitias, & eiusdem potentiam quasi per instrumenta quædam aguntur. Quibusdā vero priuati nonnulli, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinem maculant. non enim felicitatis admodū compos ille est, qui vel specie prorsus deformis, vel genere ignobilis, vel solitarius est, ac probe carens. Nec minus etiam fortasse, si alicui pessimi filii, fuerint, aut boni mortui sint. Videtur igitur, vt diximus, tali etiam prosperitate felicitas indigere. Vnde nonnulli idem ea cū bona fortuna, alii cum virtute esse dicunt. F

Dixit. Perscrutandum est autē de isto bono, & modum eius scdm meritum materię subiectę in hac arte, & scdm quantitatē quā meretur hęc ars. neq; cōtenti simus vt sit inuestigatio nostra de ipso ex propositionibus, sed ex rebus, quę dicuntur de ipso. vult credulitates antiquorū famosorū in eo, & positiones eorum in ipso, aut plurīū ex ipsis, aut famosorū ex eis. etenim quodlibet cōcordat vero & attestatur ei: a falso aūt velociter diuersificatur verū, & elongatur ab eo. D. Cum aūt palam sit ꝙ bona trium sunt modorum, videlicet bona extrinseca, bona aīę, & bona corpis: dicimus ꝙ principaliora & digniora, vt sint bona, sunt ea, quę ex ipsis sunt aīę. hęc aūt sunt certæ actiones, & opationes, quæ pertinēt animę. D. Et cū sic sit, benedictū fuit in determinatione boni humani in opinatione antiqua, in qua conuenerunt philosophantes, ꝙ finis intētus sunt actiones quędam & opationes. Et recte dictū fuit hic de eis: etenim per hunc modum fit finis proprie finis bonorum animę, nō finis bonorū, quę sunt extra. D. Quod autem attestatur huic dicto, & conuenit cum ipso, est hoc, qđ habet beatus de honestate vitę, & venustate operationū. Nam omnes

A Antiqui fere per hoc determinauerunt felicitatem, s. ꝙ ipsa est decor, vitæ, et venustas opinionum. D. Et iam apparet ex hoc, ꝙ omnia, quę requiruntur in felicitate, necesse habere felicem. Quidam enim opinati sunt felicitatē esse virtutem & prudentiam; alij aūt sapientiam: & alius pręter hos opinatus est eam esse omnes has res, aut quasdam earū, intendo oēs virtutes & oēs sapiētias, aut quasdam earum, & oēs hi conditionauerunt felicitatē esse hoc, aut cum delectatione, aut non sine delectatione. Et quidam alij aggregauerunt bonis animę conuenientiam bonorum quę sunt extra: & est ꝙ nominatur prosperitas sucessuū. D. Et quasdam istarū opinionū dixerunt de felicitate multi antiquorū: et quasdam autem earum dixerunt pauci famosorum ex sapientibus, D. Et non peccauit aliquis eorum in toto eo, quod credidit hoc: sed ipsi recte senserunt, aut in re vna eius de quo dixerunt, aut in pluribus. Qui ergo ex ipsis dixerunt ꝙ felicitas est virtus, & qui dixerunt ꝙ est actus quidā virtutis, dictum eorum est conueniens modo quodam. Etenim actus, qui fit secundum exigentiam virtutis, virtus est. Quamuis fortasis nō sit modica differentia inter creditorem ꝙ sit felicitas in possessione & habitu, & creditorem ꝙ sit in actu & in vsu. possibile enim est vt sit homo habitum habens, & nihil boni agens penitus: vt puta in virtuoso dormiente, aut aliter impedito aliquo modorum impedimenti. Quando autem inuenitur actus huiusmodi, non est posibile quin ab eo procedat in hac B dispositione bonum: eo ꝙ in hac dispositione agit necessario, & bonum facit actum. Et quemadmodum in campis duellorum non robusti & ad exercitia doctissimi concertantium non agentes, dona pręmiorum recipiunt, sed agiles agonizantes & triumphantes: sic virtuosi & electi ex hominibus in vita sua certissime sunt illi, qui agunt actiones suas secundum rectitudinem & ęqualitatem, non illi quibus existit habitus, a quo fiunt istę actiones absque eo ꝙ operētur. & est vita illorum delectabilis per se. propter hoc enim delectabilitas est ex rebus pertinentibus animę, & sunt animantes has operationes: quod intendo ꝙ delectatio quidem est ex bonis animę. Et vnusquisq; hominum delectatur in re quam amat. verbi gratia, amator equorum delectatur in aspectu eorū: & amator speculationis delectatur in speculando: & similiter amator ęquitatis delectatur in rebus proportionatis ęquitati, intendendo res iustas: & vniuersaliter amatores virtutum delectantur in rebus virtutis. D. Res autem delectabiles apud plures hominum rebus venustis aduersantur: eo ꝙ res venustę non sunt nobis delectabiles a principio rei, & secundum naturam, sicut est dispositio in delectationibus corporalibus: & res delectabiles secūdum naturam sunt delectabiles apud amatores boni, res autem venustę vel pulchrę sunt actiones, quę fiunt secundum imperium virtutis. Oportet ergo vt hę actiones delectabiles C sint secundum ipsas amatoribus pulchrę. Et propter hoc non indigent in vita sua delectatione addita super suam delectationem, cum sit in eis existens in sua vita metipsa. etenim non inuenitur homo liberalis, nisi qui est gaudens in operationibus pulchris: neq; vllus dicet hominem iustum, nisi eū qui amat res iustas: neq; dicitur de homine ꝙ sit largus, nisi de eo qui amat res proportionatas largitati, & secundum hoc se habet in cęteris virtutibus. Et, cum sic, sit tunc actiones, quę fiunt ad imperium virtutis delectabiles sunt per seipsas: & sunt cum hoc etiam decore pulchrę. & vnaquęq; istarum actionū proprie erit talis, cum iudicauerit de ea studiosus iudicium rectum: intendo in genere, & hora, et quātitate, & iudiciū studiosi de eis est iudiciū rectum. Et cū sic sit, nobilissima & optima rerum erit felicitas: & delectatio absolute existit in ea. Dixit. Et nō determinata sunt hæc & distincta, quemadmodū in tabula. Deliaca. Etc. n. illic scriptum est. Optima rerū iustissima earum, & elegantissima desyderatissima earum. oīa. n. hęc insunt actionibus virtutis, intendo ꝙ sit melior rerum, eo ꝙ sit iustior earum, & virtuosior earum eo, ꝙ sanior earum, & delectabilior earum, eo ꝙ desyderatur earum. Dixit. Et nos dicimus ꝙ felicitas aut est hęc bona; et dico illa, quę sunt in anima & in corpore & extra: aut vnū horū, & est melius ipsorum, intendo illud, quod est in anima, scdm ꝙ diximus. verūtamē patēs est ꝙ beatitudo hic eget bonis exterioribus, vt diximus, de imposibilibus enim

Actus q fit scdm exigētiā virtutis, virtus est.

eſt, aut de difficilibus operari hominẽ res venuſtas abſq; ſuffragio illorũ, quę ſunt extra. multa nanq; bona aguntur, & profectus in filijs, coadunantibus exterioribus, tanquam inſtrumentis: vt pecunia in largitate, & amicis & adiutoribus in belo. Amplius quędam, dum deficiunt felici, perturbant eius felicitatem vt nobilitas generis, & pulchritudo formę. Non. n. videtur felix, qui turpiſsimus & deformiſsimus eſt, & qui fuerit generis vilis, & qui fuerit ſolus abſq; prole. Et fortaſsis eſt minor s beatitudinis iſto habens filios, aut amicos malos: aut cui filij boni & amici boni fuerint, ſed mortui ſunt. Veriſimile eſt ergo vt ſit res, ſicut diximus, ꝙ felix eget ſuffragio exteriorum.

Dè modo aſſequendæ felicitatis. Cap. IX.

VNde etiam dubitatur, vtrum diſciplina, an aſſuetudine, an alia quapiam exercitatione acquiri poſsit: an ex aliqua diuina ſorte, an ex fortuna proueniat. Si tamẽ aliquod aliud eſt a diis hominibus exhibitum donum, veriſimile eſt felicitatem quoque a diis exhiberi: ac tantò magis, quanto ipſa omnium humanarum rerum optima eſt. Sed hoc fortaſſe ad aliam magis diſceptationem ſpectat. videtur tamen, licet a Diis non mittatur, ſed vel ex virtute, vel diſciplina aliqua, vel exercitatione accedat: ex diuiniſsimis rebus felicitas eſſe: quippe cum præmium virtutis & finis optimum quoddam ac diuinum, beatumque eſſe videatur. Eſtq; præterea quoddam longe commune. diſciplina enim quadam ac diligentia acquiri ab omnibus poteſt, modo ad virtutem conſequendam læſi ac manci non fuerint. Quod ſi melius eſt hoc modo, quã ob fortunam felicem vnumquenq; eſſe: rem ita ſe habere conſentaneum eſt. ſiquidem & ea quę ſcd̃m naturã ſunt, & ea ſimiliter quæ aut ex arte, aut quapiã alia cauſa & præcipue optima proueniunt: ſicut quã pulcherrime fieri poteſt, ita ſuapte natura ſe habent. Quod vero maximum ac pulcherrimum eſt, id fortunæ committere, valde prauum eſt. Immo ex ratione ipſa patet id quod quæritur. eſſe enim eam animi quandam operationem ſcd̃m virtutẽ definitum eſt. Ex reliquis vero bonis alia ineſſe ipſi neceſſe eſt: alia adiutricia atque vtilia inſtrumentaria natura ſunt. Atq; hæc cum iis quæ in principio diximus, conſentirent. finem enim ciuilis facultatis optimum eſſe ſtatuebamus. at hæc magnam diligentiam adhibet, vt ciues quodam modo afficiat, bonosq; & ad honeſta agenda idoneos reddat. Merito igitur neque bouem, neq; equum, aut quippiam aliud animal felix appellamus: quippe cum nullum ex ipſis talis operationis eſſe particeps poſsit. Eadem etiã de cauſa neq; puer felix eſt: nondum enim eſt ad tales res agendas per ætatem idoneus qui vero dicuntur felices, ſpe dicuntur. Nam, ſicut diximus, & perfecta virtute, & vita perfecta opus eſt. Multæ enim mutationes, & variæ fortunę in vita contingunt: & fieri poteſt, vt qui maxime proſperitate floruerit, is in ſenectute in magnas calamitates incidat. ſicut in Heroicis de Priamo fabulis proditum eſt. At eum qui talibus fortunis vſus, miſerabiliterq; mortuus fuerit, felicem profecto dicet nemo.

Pueri non ſunt felices, niſi ſpe.

A Dixit. Et propter hoc quidam posuerunt beatitudinem virtutem, & bonitatẽ fortune: & alij posuerunt felicitatem & virtutẽ idem esse. Et propter hãc diuersitatem accidit dubitatio circa felicitatem, an sit res discibilis ac acquisibilis per assuetudinem, aut alio modo adipiscendi, vt per prouidentiã diuinam circa hominem, aut per fortunam et casum. Sed manifestum est ꝙ, si fuerint hic res aliquę, quas largitur Deus hominibus, dignus est vt sit felicitas ab eo donata ipsis, maxime cum sit prȩstantior rerum, quę pertinent hominibus. Veruntamen speculatio in hoc magis videtur pertinere negocio alteri. & manifestum est, quoniam si nõ fuerit donata a Deo: sed si fuerit per virtutem aut disciplinam, aut per acquisitionem ꝙ est eorum, quę sunt in fine honorabilitatis & excellentię. quod enim finis est virtutis &, de quo patens est ꝙ est optimæ rerum, est quid diuinum. & illud per gaudet, apparet etiam de eo, quoniam, si fuerit acquisibilis, erit exposita multis hominibus. posibile enim est vt acquirat eam per disciplinam & studium hominis, qui non fuerit naturaliter claudicans ad receptionem virtutis. Si igitur fieri beatitudinis per acquisitionem, melius est fieri suo per casum & fortunam, oportet vt fiant per acquisitionem. Et quemadmodum res naturales aptę natę sunt fieri meliori modorum & competentiori, sic res artificiales oportet vt fiant meliori modorum, s. vt sint acquisibiles non accidentes nobis a casu, & proprie nobilissima artium. dico eam, B quę est regitiua ciuitatum. & intendo vt non sit bonum comprehensibile per ipsam eas ab euentu vel casu. maximum nempe peccatum & concedere esse a casu excellentiorem rerum, s. felicitatem & a fortuna. Et vniuersaliter iam manifesta est res quæsita ex eo quod prȩcessit de sermone, s. quid est felicitas. & diximus ꝙ est actio quædam animæ secundum imperium virtutis: reliqua autem bona, quę sunt extra, quędam sunt necessaria ad esse huius boni, & quędam sunt vtilia ad ipsum, i. ipsum existit propter ea in dispositione meliori, & sunt ei tanquam loco instrumenti. Et totus iste sermo est conueniens ei, qđ prȩcessit de sermone nostro. nos enim posuimus ꝙ finis regiminis ciuitatũ est nobilior. & maximum studium in regimine ciuitatum est vt fiant ciues boni, & operatores bonorum. Dixit. Et propter hoc necessario non diximus de boue, neq; de equo, neq; de aliquo alio ex animalibus ꝙ sint felicia. non est. n. aliquod ex ipsis, quod communicet huiusmodi in hoc actu. Et propter hanc etiam causam non dicimus puerum felicem. nondum enim completus, neq; operatur opera felicitatis propter imbecillitatem ętatis. Qui autem ex pueris nominatus fuerit felix, nominatur propter spem futurę felicitatis: indigetur enim sicut in felicitate C virtute perfecta, & vita completa.

Quis in hac vita dicendus sit felix. *Cap. X.*

NVnquid igitur neque alius quispiam homo quad viuit, felix dicendus est: sed ex sententia Solonis finem spectare oportet? Sique ita statuendum est, felix ne tunc erit aliquis, vbi mortuus fuerit? An hoc absurdum penitus est, prȩsertim apud nos, qui felicitatem operationem quandam esse dicimus. Quòd si mortuum felicem esse non dicimus, neque Solon id voluit: sed solummodo hominem dixit tunc beatum appellari tuto posse, quippe qui extra omnia mala & infortunia iam collocatus sit: hoc quoque dubitationem quandam habet, videtur enim mortuo bonum & malum adesse, perinde ac viuenti & non sentienti: vt honores, & infamiæ: filiorum & omnino posterorum prosperæ, & aduersę fortunæ. Dubitationem etiam hæc afferunt. fieri enim potest vt ei qui vsque ad senectutem bea-

te vixerit, secundumq; rationem mortuus sit: multæ mutationes in D posteris ac nepotibus contingant: vt alii boni sint, vitamq; pro dignitate consequantur, alii contra, qui sane in distantiis erga parentes multis modis sese habere possunt. Absurdum igitur esset, si mortuus simul etiam mutaretur: & modo felix, modo miser efficeretur. Absurdum quoq; est, si nihil neque ad aliquod tempus posterorum res ad parentes pertineant. Sed redeundum ad id, de quo prius dubitabamus: ex illo.n.fortasse etiam id quod nunc quæritur, considerabitur. Si igitur finem spectare oportet, & tunc beatum vnumquemque dicere, non q; sit, sed q; prius erat beatus: quomodo absurdum non est, si quando est felix, non vere dici põt de ipso id qđ ei inest: iccirco quia eos qui adhuc viuunt, ob mutationes appellare felices nolumus: felicitatemq; stabile quid esse ac minime mutabile: fortunas vero sæpe circa eosdem reuolui existimamus? Perspicuum enim est, si sequi fortunas velimus, nos eundem felicem, & rursus miserũ sæpe esse dicturos: Chamæleontem quendam, imbelliciterq; stabilitum felicem facientes. An sequi fortunas minime rectum est: quippe E cum in ipsis, vt bene vel male viuamus, nequaquam situm sit: sed ipsis humana vita, sicut diximus, solum modo indigeat. sed in operationibus secundum virtutem felicitatis: in contrariis contrarii præcipua vis collocata est. Attestatur autem huic sententiæ, & id de quo nunc dubitauimus. in nullo enim ex operibus humanis, sicut in operationibus scđm virtutem firmitas est. hæ siquidem stabiliores etiam scientiis videntur: atq; ex his ipsis stabilioris. quæ præstantiores: eo beati in his maxime & assidue viuere consueuerant. hoc enim simile causæ est, vt in ipsis obliuio nulla contingat. Inerit igitur id quod quæritur, ipsi felici: eritq; per totam vitam talis. semper enim vel maxime omniũ ea aget & contemplabitur, quæ sunt scđm virtuté: fortunasque pulcherrime ferret, atq; omni ex parté prorsus accurate atq; apte: quippe vere bonus & quadratus absq; vituperatione sit. F

In nullo ex operibus nostris, sicut in operationibus secundũ virtutem, firmitas est.

Cum multa autem sint, quæ a fortuna eueniunt, quę & magnitudine & paruitate inter se differunt, parua tam secunda quã aduersa vitę nullum momentum afferre perspicuum est: magna vero & multa si bona sint, beatiorem vitam reddent: nam & ipsa sunt ad augendum ornatum idonea, & vsus ipsorum pulcher honestusque est. si contra eueniant, premunt, ac lædunt beatitudinem: quippe cum & molestias afferant, & multis operationibus impediméto sint. Quod si operationis vitę dominę sunt, quemadmodum diximus: nullus ex beatis miser efficeretur. nunquam enim odiosum quippiam, ac prauũ aget. Nam enim qui re vera bonus est, ac prudens, decore omnem fortunam perferre, & pro facultatibus semp pulcherrima quęque atque optima agere existimamus perinde ac ducem bonum presenti exercitu maxime bellice vti: & sutorem ex datis coriis pulcherrimum calceũ facere: atq; eodem modo reliquos artifices pu-

A tamus. Quòd si ita est, felix quidem miser nanquam efficietur: beatus tamen non erit, si in Priami calamitates inciderit. Neq; etiam varius quidam erit, ac mutabilis. neque enim vel facile vel a quibuslibet infortuniis, sed a multis & ingentibus a felicitate dimouebitur. Atq; ex talibus effici rursus felix in paruo tempore non poterit: sed si modo id licet, in multo quodam ac perfecto tempore cõtinget, si in eo magnas aliquas ac præclaras res fuerit consecutus. Quid igitur vetat, quo minus eũ felicem dicamus, qui ex perfecta virtute operatur: externisq; bonis abunde fuerit instructus, non quolibet tẽpore, sed perfecto? An addendũ qui & victurus ita est, & secundũ rationem vita defuncturus: nam futurum incertum nobis est: felicitatem vero finem, ac perfectum quid omnino, & prorsus constituimus. Si vero ita est: ex iis qui viuunt, beatos eos dicemus, quibus hæc quæ dicta sunt, & adsunt, & aderunt: ac beatos quidem vt homines. Sed de his quidem hactenus definitum sit.

Felix miser nunquã efficietur.

B Dixit. Potest aũt quis dicere, quoniam contingere est in vita hominis mutationes multas & casus varios: & est possibile in eo qui est valde abũdãs in vita, vt tolleret infortunia magna in senectute, sicut perpessi sunt plures hominũ. qui vero talibus oppressus in fortunijs moritur, a nullo nominatur beatus. Et scdm hanc consyderationem nullus vtiq; iudicabitur beatus, quousq; vixerit. Et pp hoc dicit Solõ, ꝙ oportet vt expectẽtur extremę vitę hominis, & tandem iudicetur beatus, aut infelix. Veruntamen si oporteat hãc credere opinionẽ, tunc non erit hõ felix nisi potest mortem. Hic tamen sermo est valde inconueniens ei, quod nos credimus in hac vita: cũ nos opinemur ꝙ felicitas est proprie actus quidã. Et propter hoc non nominamus mortuũ felicẽ, neque Solon voluit hanc intentionẽ, sed ꝙ quis confidenter nominare potest mortuum felicem, ideo ꝙ iam non est possibile vt accidant ei mala, neq; calamitates. D. Et in hac eadẽ intentione locus est dubitationis. putatur. n. de mortuo ꝙ ipsi contingat bonũ & malũ, sicut viuo, quamuis non sentiat ipsa, veluti honores corporis sui & conuitia, & directio status filiorum, & nepotũ et peruersitates ipsorum. Et in rebus istis etiam est ęstimatio altera: iõ ꝙ possibile est in eo qui viuit vita sua vsque ad senectutẽ felix, & moritur in hac dispõne, vt accidant ei tales permutationes in filijs, s. vt sit quidam eorum bonę conuersationis honestę in vita: quidã vero econtrario. & . n. manifestũ est, ꝙ existit inter patres

Hic exponit finẽ cap. pręcedentis.

C & filios diuersitas & distantia, s, non oportet vt bonus semper generet bonũ. Veruntamen si posuerimus istud sic, sequeretur ex hoc inconueniens: & est vt transmutetur mortuus transmutatione aliorũ a se. erit ergo quandoque felix, vt cum fuerit ei filius virtuosus, & quandoque infelix, vt quando fuerit ei filius peruersus. Si vero posuerimus ꝙ non mutatur ex filiorum mutatione, erit etiã inconueniens. non enim erit inter patres & filios pertinentia: istud ergo erit qđ sequitur ex dubitatione in hac dispositione. D. Sed oportet vt redeamus ad locũ in quo primo incidit dubitatio, s, quando nominatur homo felix. & forte declarabitur ex eo, quod ante determinauimus illud, de quo perscrutamur in hoc loco. Dicimus ergo ꝙ, si est expectandus homo vsque ad postremum vitæ suæ, et tunc nominandus felix, non ideo ꝙ existat felix in illa hora, s. post mortem suã, sed quia ante hoc fuit felix, s. in vita, sequitur ne nominetur quando fuerit felix ab eo, in quo existit, sed quando perdiderit felicitatem, & hoc est inconueniens: & est manifeste sequens eos, qui dicunt istud. nolunt enim viuos nominare beatos, quandiu durauerint viuentes propter permutationes possibiles acciddere eis. Amplius ipsi concedunt ꝙ beatitudo est ex rebus permansiuis & stabilibus, & cum hoc ita sit est, necessarium ne sit felicitas, neque eius contrarium ex rebus accidentibus variabilibus vicissitudinarijs frequenter circa

aliquos eosdem in vita sua. hęc enim accidentia contingentia sunt a casu. Si D ergo ponentes ista, sumamus felicitatem & infelicitatem, inueniemus hominem vnum eundem multotiens vita sua felicem, multotiens infelicem. Attribuentes igitur felicitatem casui, ponemus felicitatem stabilem, humanam, & idem ex speciebus felicitatis vilioris animalium. huiusmodi.n.casualitates accidunt pluribus animalium. & vniuersaliter attribuere felicitatem ei quod accidit ex casu, penitus est absq; rectitudine: eo ꝙ bonitas & malicia non existunt a casu, sed vita hominis indiget in complemento sui bonitate casus. Dominium autem super felicitatem non est in bonitate casus, immo in actibus fientibus secundum exigentiam virtutis, & contrarij horum actuum existunt contrario felicitatis. D. Attestatur autem huic sermoni, quod diximus de felicitate, s. ꝙ oportet vt sit stabilis & permanens; circa autem nihil casualium inuenitur stabilitas, nisi fuerit cum virtute. Etenim isti actus sunt, de quibus putatur ꝙ sint firmissimi & permanentissimi, quemadmodum scientię: & honorabiliores istorum actuũ, & excellentiores eorum sunt, qui fuerint magis permansiui & magis perpetui. perpetuantur autem actus felicium, eo ꝙ isti viuunt per istos actus vita durabili continua tota vita sua. Inuenitur igitur felici semper res illa, secundum quam felix existit, quandiu felix ipse inuentus fuerit. & hoc est, quoniam virtuosus perfecte virtutis est ille, qui scit res virtutis, & operatur eas semper, secundum quod melius scibiles & operabiles sunt ab aliquo hominum. Et est tamen hic E decentissimus hominum in sustinendo infortunia absque eo ꝙ in hoc aliquid adhereat ei vituperij. D. Cumque sint hic multę res contingentes casualiter, & sint diuersę in magnitudine & paruitate: manifestum est ꝙ paruę ex ipsis, siue in bonitate siue in malitia, vitam hominis non inclinant, neque versus felicitatem, neque versus infelicitatem: intendendo ꝙ quando ex ipsis contingunt felici, non permutant ipsum ad infelicitatem: neque si bona ei contigerint, permutabunt ipsum ad felicitatem completiorem. Quę autem ex ipsis grandes fuerint, & mulię, quando fuerint bonę, ponent vitam hominis amplioris felicitatis, eo ꝙ non conferunt ad eius decorem & splendorem, & erit vsus hominis illius in ipsa vsus bonus studiosus. & quando fuerit econuerso, conturbant & corrũpunt felicitatem, hęc enim accidentia inducunt super habentem anxietatem, & impediunt ipsum a multis actibus felicitatis. Veruntamen tolerans hęc aliqualiter propinquius est felici, quando tolerauit quod multiplicatur & magnificatur ex infortunijs tolerantia facili, postquam non fuerit hæc tolerantia propter priuationem sensus doloris, sed propter nobilitatem & magnitudinem animi sui. Cumque sint, sicut diximus, operationes dominantes rei vitę, quę est felicitas secundum veritatem, non erit aliquis felicium miser in aliqua horarum ex parte operationum. Nunquam enim operabitur operationes malas vituperabiles. F quoniam bonus secundum veritatem sapiens est, quem videmus tolerare omne, quod accidit ei ex infortunijs tolerantia decenti. & operabitur semper ex rebus operabilibus melius & decentius, ad similitudinẽ circunspecti ducis exercitus, qui vtitur exercitu suo in vltionem inimicorum suorum optimo modo bellandi quacunque hora, qui possibilis fuerit illa hora: & ad similitudinem periti artificis coriarij, qui ex presentibus corijs optimum calceum qui possibilis est fieri operatur ex illis corijs: & sic in cęteris artificibus. Et cum sic sit, tunc non erit beatus in aliqua horarum miser & infelix: sed perseuerabit spectabilis ens, & laudabiliter se habens, quãuis irruant super ipsum infortunia irruẽtia: sicut dicitur de Iob, cui sit laus. Neq; etiam erit mutabilis cito. non.n.est ex illis, qui facile felicitate permutentur. & nõ solũ non permutant ipsum ab ea infortunia parua: sed neq; immania infortuniorum. D. Neq; beatus sit certissime beatus, quando res virtuosas tempore paruo acceperit: sed cum cõtinuerit tẽpore longo res decoras. Cum ergo sic sit, quid prohibet vt dicatur ꝙ beatus perfecte beatitudinis est, qui agit actiones suas, scdm ꝙ oportere facit virtutis pfecta: & cum hoc suffragantur ei res, quę extrinsecus sunt non quantolibet tẽpore paruo, sed scdm totalitatẽ vitę suę. D. Oportet aũt vt adiungamus huic dicto ꝙ sic viuat, & vsq; dum moriatur sic perseueret, occultum enim est nobis quid futu-

A rum ſit de rebus. felicitatem ergo ponimus certiſsime finem modis omnibus & perfectã. Cum ita ſit, tunc equidẽ nominamus ex viuis beatos illos, quibus exiſtunt res, quarum fecimus mentionem in tempore ſuo pręſenti, & exiſtent in futuro, non nominamus autem eos beatos, niſi ſcdm ꝙ homines tantũ, non aliter.

Quòd poſterorum fortunæ ad defunctos pertineant. *Cap. XI.*

FOrtunas vero poſterũ atq; amicorum omnium dicere nihil conferre, longe eſſe ab amicitia alienum, quin etiam opinionibus contrarium videtur. Cum tamen multa ſint ea quæ eueniunt, variasq; habeant differentias: & alia minus pertineat: ſigillatim omnia diſtinguere prolixum atque infinitum videtur: ſi autem vniuerſaliter ac figura dixerimus, ſatis fortaſſe erit. ſi videlicet quemadmodum & ex eius calamitatibus aliæ pondus ac momentum quoddam ad vitam afferunt, aliæ leuiores videntur: ſic quoque ea quæ amicis ſimiliter B omnibus accidunt. In ſingulis vero calamitatibus differentia ea eſt, viuentibus ne, an mortuis contingant. quæ ſane multo maior eſt, quam ſi nefariæ res ac dire in Tragœdiis prȩexiſtant, an agantur. Conſideranda igitur hoc modo etiam differentia eſt. Magis autem fortaſſe dubitandum de vita defunctis, an boni alicuius vel contrarii poſsint eſſe particeps. Videtur enim ex his etiam ſi pertingat ad ipſos quippiam, ſiue bonum ſiue contrarium: exile quoddam ac paruum id eſſe, vel abſolute & ſimpliciter, vel ipſis. Sin minus, tantum ſaltem ac tale: vt neque felices eos qui non ſunt, facere: neque eos qui ſunt, priuare felicitate poſsint. Conferre igitur quid defunctis proſperi amicorum ſucceſſus videntur: ſimili modo etiam infortunia: ita tamen ac tantum, vt neque felices reddere infelices, neq; quippiam tale efficere valeant.

C DIxit. Hęc eſt ergo quantitas eius, quod nõ oportuit determinate in iſtis rebus. Dicto aũt de hoc, ꝙ infortunia fletia circa filios mortui, & amicos ipſius omnes, nullã habent penitus dependentiã ad ipſum, dictio eſt irreceptibilis penitus: eo ꝙ eſt contraria ei, quod credunt homines. Cumq; ſint res accidentes ipſis multę, & diuerſimodę, quędamq; earum maiorem & quędam minorem habentes cum mortuo dependentiam: erit occupatio circa earum diuiſionem vſq; ad particularia, & earum enumerationem prolixitatem habens, cui non eſt finis. Cum vero dicta fuerit in eis dictio vniuerſalis, & ſecundum viam deſcriptionis comprehendentis plurimum rei: tum forſan ſufficiet hoc, quod dicemus in eis. Et eſt quoniam quemadmodum infortunia contingentia mortuo in vita eius, quędam grauius tolerantur ab ipſo & aliqua impedimenta vitę faciunt, alia autem facilius nec impediunt vitam eius in aliquo: ſię eſt quod contingit filijs & amicis omnibus. Dixit. Veruntamen vnumquodque accidentium, quę viuis accidunt, diuerſificantur in malicia ab eis, quę accidunt eis, quando fuerint mortui ad modum diuerſificationis rerum malarum inuentarum in orationibus poetarum ab ipſis exiſtentibus in opere. intendo ꝙ operatio illarum eſt vehementioris malitię. i. operatum ex ipſis peius eſt vehementer quam dictum. Oportet igitur nos diſtinguere hanc diuerſitatem ad diſſoluendum dubitationem accidentem in re mortuorum, & ſpeculari ſi ſint participantes viuis in aliquo bonorum aut ſuorum contrariorũ. Veriſimile autem videtur, ſi continuatur ipſis aliquid ex his rebus, ſiue bonũ ſiue malũ, par

num quid & exile esse. & hoc, quoniam non est possibile vt contingat vtrique D partiū. s. viuis & mortuis scdm modum vnum: neq; possibile est vt mortuis contingat absq; viuis. Iam ergo relinquatur vt sit ꝙ mortuis contingit ex his scdm quantitatem, quę non ponit infelices felices, si bonum fuerit: neque felices infelices, si malum. D. Apparet ergo iam ex hoc dicto ꝙ bonitas dispositionis viuorū & malitia dispositionis eorum dependentiā habet cum mortuis, intendo ꝙ illi, qui sunt ex parte illorum mortuorum, quandā habet cum eis dependentiam scdm quantitatē, que non ponit felicem infelicem, neque infelicem felicē.

Quòd felicitas bonum sit honorabile potius, quàm laudabile Cap. XII.

Is ita definitis de felicitate, consideremus vtrum ex iis sit, quę laude, an potius quę honore digna habentur. nam eam non esse inter facultates reponendum manifestum est. Videtur aūt omne laudabile propterea laudari, quia qualitate aliqua prędictum est, & ad aliquid B quodam modo refertur. iustum enim & fortem, & omnino bonum virum, quinetiam virtutem ob actiones & opera solemus laudare: robustum quoque, & cursui habilem, & vnumquenque ex aliis, non alia de causa, quam quòd qualitate quadam præditi sunt, & ad bonum quoddam, honestumque quodam modo se habent. Atque hoc ex Decorum laudibus perspicuum est. nam cum ad nos referuntur, ridiculi videntur. id autem contingit ex eo quòd laudes per relationem, vt diximus efficiuntur. At si talium est laus, optimorum sane nulla esse laudem constat, sed maius quiddam ac melius, quemadmodum videtur. Deos enim beatos ac felices dicimus. beatos itē dicimus viros eos, qui maxime diuini sunt, Simili modo etiam bona nemo enim felicitatem laudat, quemadmodum iustitiā: sed vt diuinius quid ac melius, beatam rem dicit, ac prædicat. Recte etiam videtur Eudoxus in defensione voluptatis principatum ei attribuere. ex eo enim ꝙ non laudatur, eum bonum sit, indicari existimabat eā rebus laudabilibus esse præstantiorem. talem autem esse Deum, & bonum ipsum censebat: quippe cum ad hæc: reliqua etiam referantur. Laus enim virtutis est. Idonei enim ad honestas res agendas ex ea afficiuntur. Commendationes vero operum sunt, tam animæ quā corporis simili modo. Verum hæc exacte tractare forsitan eorum magis est, quorum labor in laudationibus conficiēdis versatur. nobis vero satis id esse debet, ꝙ ex his quæ diximus, ex honorabilibus perfectisque rebus esse felicitatem constat. Videtur autem & ex eo ita se habere, quia principium est: huius enim gratia reliqua omnia oēs agimus, principium vero & causam bonorum honorabile quoddam ac diuinum statuimus.

DIxit. His itaq; determinatis perscrutemur de felicitate, an est ex rebus laudabilibus aut ex rebus sublimibus, quę sunt excellentiores laudatione, & hoc, quoniam manifestum est eam non esse ex potentiis affectiuis, quę relatiue

A latiuę dicuntur ad aliquid, & ſunt quale quoddam . Et omne, quod laudatur, non laudatur niſi per quale aliquod, & per relationem ad aliquid. Nos etenim non laudamus iuſtitiam, & fortitudinem, & vniuerſaliter bonum & virtutem, niſi propter actiones exiſtentes ab eis, aut quod contingit ab eis. & ſimiliter robuſtum & bonum curſorem, & vnumquodq; quod ſimilatur virtutibus corporalibus, equidem laudamus, eo ꝙ ſunt cũ quali quodã, & cũ relatione ad aliquod alterum. Cumq; fuerint laudes pertinentes huiuſmodi rebus: tunc manifeſtum ꝙ res, quę ſunt in fine bonitatis, non habent laudẽ: ſed ſunt excellẽtiores & pręſtantiores laudatione, quemadmodum patet ex re ipſarum: qm̃ nos referimus deificatos, & electos hominum ad felicitatẽ. Et laudat aliquis felicitatem, quemadmodum laudat triſtitiam: immo potius magnificat eam & honorat ſecundum ꝙ ipſa eſt res diuina & optima. D. Et putat de Euxodo Poeta ꝙ voluptatem poſuerit in rebus, quę ſunt in fine bonitatis, quoniam, cum ſit laudabilium, poſuit eam ex rebus bonis, quę ſunt meliores rebus laudabilibus. D. Res aũt, quę pręſtantiores ſunt laudatione, Deus eſt exceſſus & bonũ abſolute. & hoc, quoniam reliqua bonorum virtutis non referuntur niſi ad Deũ & ad bonũ Laus autem poetica equidem pertinet virtuti, cum nos ſimus operantes res decoras per virtutem: & ſint laudes quidem pertinentes actionibus animalibus et corporalibus ſecundum modum vnum. D. De his aũt perſcrutari vſq; ad vltimum fortaſsis magis pertinet ad eos, quorum ſtudium eſt ad laudum operationem: intendo poetas. nobis autem iam manifeſtum eſt ex his, quę diximus ꝙ

B felicitas eſt ex rebus ſublimibus & perfectis. Et videtur equidem eſſe talis, eo ꝙ eſt principium ſecundum viam finis, nos enim omnes facimus quidem reliquas res omnes gratia ipſius, & credimus de eo, quod eſt principium bonorũ & cauſa ipſorum quoniam eſt res diuina .

De duplici animæ parte, ac virtutis diuiſione.

Cap. XIII.

QVoniam igitur felicitas, animæ per virtutem perfectam operatio quædam eſt: de virtute cõſiderandum vdetur. hoc enim modo fortaſſe efficietur, vt melius de felicitate etiam contemplemur. Videtur autem & is qui re vera ciuilis eſt, circa hanc maxime laborare. propoſitũ enim eius eſt, vt ciues bonos, legibusq; obtemperantes efficiat. Atq;

C huiuſce rei argumentum tam Cretenſium quam Lacedæmoniorum legislatores habemus: & ſi qui alii tales extiterunt. Quòd ſi ciuilis facultatis hæc conſideratio eſt, patet inquiſitionem hanc perinde atque a principio propoſuimus, futuram. De virtute autem humana ſcilicet conſiderandum eſt: nam & de bono humano, & de felicitate humana quærebamus. Virtutem vero humanam dicimus non corporis, ſed animæ felicitatem quoque animæ operationem appellamus. Sed ſi hæc ita ſe habent, perſpicuum eſt, ciuilem quæ ad animam ſpectant, quodammodo cognoſcere oportere: quemadmodum oculum, & totum corpus, eum qui curaturus eſt. Atq; eo magis, quo ciuilis facultas honorabilior, meliorq; medicina eſt. Elegantes quoque medici multa circa cognitionem corporis pertractant. Contẽplandum igitur etiam ciuili homini de anima eſt: atque id, horum cauſa, & quatenus ſatis eſt ad ea quæ hic quæruntur. nam exactius abſolutiusq; rem hanc excutere laborioſius fortaſſe eſt ac difficilius,

hoc laudatur qui continet animam suam a voluptatibus: quemadmodum lauda D
tur qui continet rationem suam & partem animę suę rationalem. qui enim talis
est, directus est, & inquisitor est rerum pertinentiũ virtuti. Et apparet, ꝙ in no
bis est aliquid aliud præter partem rationalem contrarians rationi, & ducens
ad diuersum partis, ad quam ducit rationalis. Et accidit animę in hac dispositio
ne simile eius, quod accidit membris paralyticis, quando volumus ea mouere ad
aliquam partem, & ipsa inclinantur ad aliam: talis.n. est dispositio istius animę
cum anima rationali. Rationalis namq;, quando voluerit mouere versus rem ali
quam, & fuerit vis contraria ei, vincens mouebit ad contrarium illius rei. &
propter hoc erunt motus eorum, qui non continent animas suas a voluptatibus
ad contrarium rectitudinis, sicut est dispositio in membro paralytico, nisi ꝙ mo
tus membri inordinati moti in corpore est res mota. videmus enim eum occula
tim: in anima autem non videmus oculatim sensu. Veruntamen fortassis opor
tet vt sciamus ꝙ in anima est aliquid diuersum rationi, contrarians ei, & contra
dicens non minus ꝙ̄ in corpore credimus esse motiones contrariantes motioni
bus naturalibus. etenim vt ęque res sensibiles sunt, & hęc eadem pars est illa,
de cuius natura est vt obediat rationi ducenti ipsam: & fortassis in casto, &
forti facilius consentit, & obedit rationi, in eo ꝙ operationes eius & omnes cõ
uenientes sunt rationi. Cumq; sic se habeat res, tunc palam est ꝙ illa, quę est
non rationalis ex partibus animę, est duobus modis: plantatiua, quę non parti- E
cipat ratione aliquo modorum: & concupiscibilis, quę participat ratione, secun
dum ꝙ obedibilis est ei naturaliter, & ex his quę significant super hoc, ꝙ obe
dibilis est ei naturaliter. Et ex his, quę significant super hoc, ꝙ obedibilis est ra
tioni, est impressio, quam facit in nobis redargutio: & cum est effectus in no
bis redargutionis et exhortationis & amonitionis & reprehẽsionis & castigatio
nis, & propter hoc manifestum est ꝙ, quando attribuimus rationem animę, hoc
est secundum duos modos: quorum vnus dicitur vere & per se, & est pars ap
prehensiua iudicatiua: & altera est pars obediens huic, & est illa pars, cui acci
dit ex parte rationis simile ei, quod accidit filio de obediendo patri, & obeditio
ni ei nisi fuerit, neque naturaliter, & est filius rebellis. D. Virtus ergo primo di
uiditur in duas virtutes, quarũ vna est intellectualis, & est apprehensiua: altera
vero obedientialis, & est virtus mortalis. & sapientia, & prudentia, & intelli
gentia species sunt intellectualis: liberalitas vero & castitas, & quę his similan
tur, species sunt moralis. Et huiusmodi signum est, quia quando dicimus de mo
ribus hominis, non dicimus de eo, ꝙ sapiens aut intelligens: sed ꝙ humilis, aut ca
stus. sapiens aũt laudatur secundum industriam scientialem, quam habet: & vni
uersaliter ꝙ fuerit ex habitibus animalibus laudabile nominamus virtutes. Et
hic terminatur intentio huius tractatus, & est primus istius libri, & sint grates F
Deo donatori sapientię, & largitori felicitatis.

A ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER SECVNDVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De virtute in genere, ac eius essentia. Quo pacto mediocritates inter extrema disponantur: vitiaque ac virtutes opponantur. Et quibus pręceptis ad medium ducamur.

De productione virtutis intellectiuæ, ac moralis.
Cap. I.

B CVm duplex igitur virtus sit, quemadmodum diximus, intellectiua & moralis: intellectiua vt plurimum ex doctrina habet & generationē & incrementum: vnde & experiētia & tempore indiget: moralis vero ex more, idest assuetudine acquiritur: vnde etiam nomen habuit, parua in more immutatione facta. Ex quo etiam patet, nullam ex moralibus virtutibus natura in nobis acquiri. Nihil enim ex iis, quæ natura fiunt, assuescere aliter potest. vt lapis, cum natura deorsum feratur, nunquam sursum ferri assuescet: neq; similes quispiam eum sursum proiiciendo velit assuefacere. neque ignis deorsum ferri: neque aliud quippiam aliter quam natura comparatum sit, vnquam assuescet. neque igitur natura, neque prater naturam virtutes hæ in nobis acquiruntur: sed cum idonei ad ipsas suscipiendas natura simus, assuetudine perficimur. Præterea eorum quæ natura
C nobis eueninnt facultates prius accipimus, deinde reddimus operationes: id quod in sensibus perspicuum est. non. n. ex eo quod sæpe vel vidimus, vel audiuimus, sensus & videndi & audiendi accepimus: sed econtrario, habētes vsi sumus, & non vsi habuimus. sed virtutes accipimus, vbi prius fuerimus operati: quemadmodum etiam in aliis artibus. quæ. n. vbi didicerimus, facere oportet: ea faciendo discimus. sicut. n. ædificando ædificatores, cithara canendo citharœdi efficiuntur: ita quoq; iusta agendo iusti, temperantia temperantes, fortia fortes euadimus. Huic rei attestatur id, quod in ciuitatibus fieri consueuit. legum latores enim ciues assuefaciendo bonos reddunt: hæcq; est vniuscuiusque legum latoris voluntas. qui vero id bene non efficiunt, peccant. atque in hoc bona respublica a mala differt. Accedit ꝙ ex iisdem & per eadem omnis virtus & acquiritur, & corrumpitur. simili modo etiam ars, ex eo enim ꝙ citharam

pulſant, & boni & mali cithariſtæ euadunt. eadem ratione quoque D ædificatores, & reliqui omnes. nam eo quod ædificant bene, boni: ex eo quòd male, mali efficiuntur. niſi enim ita eſſet, nullo opus eſſet doctore, ſed omnes vel boni fierent, vel mali. Ita igitur in virtutibus quoque eſt: agendo enim quę ad commercia hominum ſpectant, alii iuſti, alii iniuſti efficimur: agendo quę in terribilibus rebus conſiſtunt, aſſueſcendoq; vel confidere vel timere, alii fortes, alii ignaui euadimus. pari modo in iis quæ ad cupiditates & iras pertinent, temperantes alii, & manſueti, alii iracundi & intemperantes fieri conſpiciuntur: illi, quòd hoc: hi, ꝙ illo modo in illis ſe gerunt. & vt vno verbo dicam, ex ſimilibus operationibus habitus fiunt. Vnde operationes qualitate quadam præditas oportet reddere, quippe cum ex earum differentiis habitus quoque conſequantur non igitur parum refert, ſic ne an ſic ſtatim ab adoleſcentia conſueſcat aliquis: ſed quam plurimum: immo totum in eo penitus conſiſtit,

DETERMINATIO SECVNDI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE. ARISTOTELIS. E

CVm itaq; virtutes ſint duorum modorum, intellectualis videlicet. & moralis: intellectualis plerumq; & fit & augetur in nobis per doctrinam: & ideo indigemus in comprehenſione eius exercitatione multa & ſpacio temporis longi: moralis vero comprehenditur per aſſuefactionem. & propter hoc Gręci deriuant nomen moris a nomine conſuetudinis eliterantes ipſum de literatione notitiam faciente, ſecundum ꝙ currit conſuetudo in nominibus deriuatiuis. D. Et fieri autem virtutum acquiſitione per conſuetudinem, ſ. per exercitationem in actionibus earum apparet: quoniam nulla virtutum moralium inuenitur in nobis per naturam. Nullius enim rei per naturam exiſtentis contrarium aquiretur per aſſuetudinē, lapis enim, qui naturaliter deorſum deſcēdit quãuis qs ꝓijciat ipſum ſurſum vicibus innumerabilibus, & quarum non comprehenditur multitudo, volens per hoc aſsuefacere ipſum moueri ſurſum, nunq̃ habebit poſsibilitatem in hoc. & ſimiliter ignis nõ eſt poſsibile vt recipiat per aſſuetudinem diuerſum motionis ſuę. & vniuerſalitas nihil eorum, quę naturaliter habent actum aliquem, poſsibile eſt per conſuetudinem recipere diſpoſitionem, a qua procedit actus alius ab illo actu naturali, qui eſt ei. & ſi eſſet nobis aliquid virtutũ vel vitiorum naturaliter, tunc non eſſet nobis poſsibile acqrere oppoſitũ per aſſuefactionē. cumq; F ſic fit, tunc virtutes nõ ſunt in nobis ſcd̃m naturã neq; pręter naturam, ſcilicet inuoluntarie vel coacte: ſed nos naturali ſumus ad earum receptionē, & cõprehenſionem earum in nobis per aſſuetudinē. Amplius omne, quod in nobis exiſtit naturaliter, primitus exiſtit in nobis p potentiã, deinde erit in nobis ad poſtremum per ſeipſum exiſtens per actum non ex parte noſtrę electionis, intēdo ꝙ nõ erit in nobis, eo ꝙ nos aſſuefacimus ipſum, ſicut ſe habet in virtutibus. & hoc manifeſtum eſt in ſenſibus. etenim ipſi fiũt primitus in nobis potentia. & tandē conuertũtur in nobis ad actũ ex ſe. huiuſmodi exemplũ eſt, ꝙ homo primitus videns eſt potentia; deinde fit videns actu, nõ eo ꝙ viderit multotiens, & ſimiliter ſimus audientes actu, poſtquam fuimus audientes potentia: nõ eo ꝙ aſſueuerimus auditum, i. ꝙ audiuerimus multotiens, ſed res eſt ecõuerſo, intēdo ꝙ nos vtimur eis, eo ꝙ exiſtunt in nobis, non ꝙ exiſtãt in nobis ex vſu earũ. Virtutes autem inueniuntur nobis, poſtquam nos fecerimus eas multotiens, ſicut eſt in reliquis artibus operatiuis, intendo ꝙ acquirit̃ quidē nobis ars per aſ

A suefactionem operum artis. & ꝓpter hoc addiscimus res, quas facimus postquã primitus fecerimus eas: vt ędificantes erimus ędificatores, & citharizãtes erimus citharistę: & quando facti fuerimus ędificatores & citharistę, ędificabimus & citharizabimus, secundũ ꝙ oportet. & hęc est differentia inter actionẽ primã & secundam. & similiter facientes res iustitię erimus iusti & facientes res castitatis erimus casti, & faciẽtes res fortitudinis erimus fortes. D. Et attestaẽ huius, quod videmus contingere in ciuitatibus. videmus enim ꝙ positores legum per hoc, ꝙ assuefaciunt ciues de actione boni, faciunt eos fieri bonos. & hęc est voluntas & intentio omnis legislatoris: nisi ꝙ qui nõ decenter fecerit hoc, peccat. & per hoc diuersificatur ciuilitas bona a ciuilitate mala, Dixit. Amplius virtus omnis equidẽ fit bona aut mala ex rebus vnis eisdem, & per vnas easdem. & similiter omnis ars. verbi gratia, bona in percutiẽdo citharam, & in alijs in hoc non fiunt tales nisi ex parte percutiẽdi citharam. & similiter se habet in ędificatoria, & in cęteris artificijs. Etenim ex ędificatione bona bonus fit ędificator, ex mala malus. nã si non sic esset, non indigeretur doctore in aliquo. intendo ꝙ doctor docet discipulũ actionẽ bonam. q̃, cum fecerit discipulus, fit ab eo actio bona in illo artificio. & si nõ esset res taliter, essent oẽs aut perfecti in artibus, aut imperfecti in eis: intẽdo ꝙ non inuenirẽtur in eis ambo modi simul. Cumq; sic

B se habeat res in artibus, erit similiter in virtutibus. conuersationẽ.n. ad seinuicẽ facientes homines, quidã fiunt iusti, actiones iustitię facientes; alij autem iniusti, actiones iniurię agentes. & hoc modo se habet res circa pericula. conuersantiũ enim inter res timorosas, quidã fiunt fortes, alij vero timidi. & similiter exercitatione in actionibus concupiscentię & irę, fiunt quidam casti, mansueti, & humiles: & quidã incõtinentes, proterui, & iracundi; & fiunt equidem tales ex cõuersatione sic vel sic in rebus huiusmodi. & vniuersaliter habitudines animales nõ fiunt nobis nisi ex parte operationũ. Et ꝓpter hoc oportet vt currant operationes nostrę modo debito: etenim secundũ diuersitatem operationũ est quod sequitur ipsas ex diuersitate habitudinum. & propter hoc nõ differt modicũ vt assuefaciãt hominem a pueritia sua ad operationes bonas aut malas, sed multum differt: immo est tota differentia in habitudine hominis.

Quod uirtus ab excessu & defectu corrumpatur, ad mediocres inclinans operationes. *Cap. II.*

C QVoniam igitur pręsens tractatio non est speculationis causa, quemadmodum aliæ (non enim fit, vt cognoscamus quid sit virtus, sed vt boni efficiamur: alioqui nulla eius esset vtilitas) necesse est, vt de actionibus, quomodo agendę sint, consideremus: quippe cum in eis sita vis sit, vt habitus quoque prędit qualitate quadam reddantur, sicuti diximus. Agere igitur secũdum rectam rationem commune est, & in præsentia ita sumatur: dicetur autem postea da ipso, & quid sit recta ratio, & quomodo ad alias virtutes sese habeat. Illudq; prius concessum apud nos constet, omnem de agendis disputationẽ figura quadam, non autem exacte pertractari oportere: quemadmodum in principio etiam docuimus, cum pro subiecta materia rationes esse postulandas, quæq; in actionibus versantur vtiliaq; sunt, nullam habere stabilitatem, sicuti neq; salubria, dicere mus. Cumq; vniuersalis racio eiusmodi sit, minus exquisitam quoq; particularem esse manifestum est: quippe cũ neq; sub artẽ, neq; sub

Pro subiecta materia rationes esse postulandas.

præceptionem aliquam cadat: debeantq; illi qui agunt, subinde opportunitatem obseruare: id quod in medicina & in gubernandi arte cõspicitur. Verum licet talis pręsens hæc tractatio sit, enitendum est tamen, vt ei succurramus. Primum igitur illud considerandum: res huiuscemodi & a defectu & ab excessu corrumpi solere (opus enim est vt in obscuris manifesta adducamus testimonia) sicut in viribus & sanitate conspicimus. quæ enim nimium excedunt modum exercitationes, & quæ item deficiunt, vires corrumpunt: simili modo potus & cibi nimis vel copiosi vel tenues sanitatem: moderata vero omnia & faciunt, & augent, & conseruant. Idem quoque in temperantia, & fortitudine, & aliis virtutibus fit. Qui enim omnia fugit & timet, neq; quicquam sustinet, ignauus: qui cõtra nihil omnino timet, sed omnia adit audax efficitur. Ita etiam qui omni voluptate fruitur, a nullaq; abstinet, intẽperans: qui omnes fugit: quemadmodum agrestes, stupidus quidam est. nam & temperantia & fortitudo excessu & defectu corrumpi, a mediocritate autem cõseruari cõsueuit. At vero non solum generationes & incrementa & corruptiones ex iisdem & ab eisdem efficiuntur: verum etiam operationes in iisdem quoq; erunt. nam in aliis, quæ manifestiora sunt, res ita se habet: vt in viribus. nam & illę tum ex multi cibi sumptione, tum ex multis laboribus sustinendis comparantur: & vtraq; hæc præstare maxime omnium robustus potest. Idem in virtutibus contingit: ex eo enim quòd abstinemus a voluptatibus, efficimur temperantes: & effecti temperantes maxime abstinere a voluptatibus possumus. pari ratione in fortitudine, assuescendo formidanda contemnere, & sustinere fortes efficimur: effecti vero, maxime sustinere ac pati terribilia possumus.

Dixit. Cum itaq; non sit intentio nostra in hoc lib. intentio speculationis et scientię tantum, quemadmodum in libris alijs, sed intentio operationis (perscrutatio.n. nostra in ipso non est vt sciamu quid est virtus tantum, sed vt operemur ea & boni fiamus; aliter enim non esset nobis in scientia ipsius vtilitas) oportet necessario vt perscrutemur de actionibus qualiter est nobis operandũ eas. nã quemadmodũ diximus secundum earum diuersitatem diuersificabuntur animę dispõnes. D. Ponamus igitur radicẽ vl'em eis communem, & est, ꝙ actiones faciendum est secundum rationem rectã: & dicemus in postremo quę est illa discretio recta, & qualis est habitudo sua ad reliquas virtutes. Et ponamus etiam ꝙ totus sermo, qui dicitur in oĩbus istis, non dicitur nisi secundũ viã descriptionis, non scd̃m viã vltimę perscrutationis, intendo quę cõprehendat plurimũ rei, vt diximus a principio scriptionis: qm̃ certitudo sermonis in oĩ re oportet vt sit scd̃m materiã ipsius. hęc aũt materia mutabilis est. & hoc, quoniã res effectiuæ virtutum & proficientes non habent aliquid firmum secundũ dispositionem vnã, sicut ẽt est dispositio in rebus effectiuis sanitatis, etenim ex ipsis non est aliquid firmitatẽ habens scd̃m dispositionẽ vnã. Cũq; sit res in vniuersalibus, quę sunt in hac scientia isto modo, qm̃ non tolerant certificatiuam inquisitionem ꝓpter sui mutabilitatem, potius est sic in particularibus, s. ꝙ non est possibilis in eis certificatoria inquisitio, quoniam non est sunt comprehensa neq; arctata sub arte: neq; sub pręcepto vno. & necessariũ est agẽti semꝑ vt speculetur in expedienti ex ipsis in illa hora, in qua ipse est; sicut se habet in medicina, & in arte nautarũ, Veruntñ & si sit sermo ille, in cuius via sumus currens

A hoc cursu: tamen oportet secundum dispōnem aliquam vt dicamus qualiter speculandum, & vnde incipiendum in speculatione. Dicimus ergo ꝙ primū, quod ponimus huic speculationi, est ꝙ de natura vnius, & eiusdem actus est vt corrumpatur ex additione & diminutione. Et oportet vt significemus super hoc, qđ occultus ex hac intentione in aliqua rerū, per hoc qđ apparet ex eis in quibusdam earum, vt qđ videmus in fortitudine & sanitate. etenim exercitia superfluentia & deficientia corrūpunt fortitudinē: & similiter cibus & potus supfluētes super id qđ oportet: aut diminuti ab eo qđ expedit, corūpunt sanitatē: cōmēsurati aūt conseruant sanitatem & augmentat. Et similiter est in castitate, & fortitudine, & cęteris virtutibus. Qui.n. fugit ab omni re & timet ipsam & nō tolerat aliquid, hic est timidus: qui autem non timet aliquid penitus nec terretur ab ipso hic audax est: medius autem in hęc fortis est. Similiter qui oēm voluptatem respuit, & qui omni voluptati expositus est, neuter horum habet castitatē. cum itaq; sic se habeat res, virtutes quidem corrumpuntur ex superfluitate & indigentia, conseruat aūt eas mediocritas. Dixit. Et non diuersificantur quidem dispositiones solum ex parte vsitationis rerum earūdē vsitatione diuersificata: sed actiones, quę vsitantur in rebus unis usitatione vna, diuersificantur etiā ex parte acceptionis dispositionū pręter illas actiones, & hoc euidens est in rebus illis, quę sunt magis manifestę apud nos quam res istę. verbi gratia uirtus corporalis acquiritur ex acceptione multi cibi & tolerātia multi laboris, & qn̄ facti fuerimus vigoriosiores, erimus potentiores ad usitationem laboris multi & cibi multi. Et talis est dispositio in virtutibus, etenim casti simus ex retrahēdo nos a uoluptatibus, & quando facti fuerimus casti, erimus potentiores ad retrahendum nos a voluptatibus Et isto modo se habet in fortitudine. nā quando assueuerimus uilipendere terribilia timorosa, simus tollerantes ea: & quando facti fuerimus tolleratores earum erimus potentiores ad eorum vilipensionem.

Virtutem moralem esse circa uoluptates, ac dolores. Cap. III.

Signum autem habituum sit vel voluptas vel ęgritudo, quæ facta subsequitur. Nam qui a corporis voluptatibus abstinet, si eo ipso gaudet, temperans: si dolet, intēperans est existimandus. qui item substinet terribilia & vel gaudet, vel certe non dolet, fortis, qui autem dolet, ignauus est. moralis enim virtus circa voluptates doloresque ver-
C satur: quippe cum ob voluptatem mala agamus: ob dolorem vero ab honestis abstineamus. Quapropter, vt Plato inquit, ab adolescentia, ita institutos esse oportet homines, vt iis gaudeant, & doleāt quibus gaudere & dolere debent: hæc enim recta eruditio est. Præterea si virtutes circa actiones & affectus sunt, & omnem affectum, omnemq; actionem sequitur vel voluptas vel dolor: icciro virtus circa voluptates & dolores versatur. indicant id punitiones, quæ per dolores adhibentur: sunt enim medicationes quædam: at medicationes per contraria fieri consueuerunt. Præterea, quemadmodum etiā prius diximus, omnis animæ habitus ad ea & circa ea naturam suam habet, a quibus deterior fieri & melior consueuit: at per voluptates & ægritudines praui habitus fiunt, dum persequūtur atq; fugiūt homines, aut quas non debent, aut quando non debent, aut quemadmodum non debent, aut quod aliis modis a ratione talia præscribun

Omnē affectū, omnēq; actionē sequitur uoluptas uel dolor.

tur. Vnde etiam definientes virtutes nonnulli impatibilitates, tranquillitatesq́; esse quasdam eas asserunt non tamen recte: quia absolute dicunt, neque addunt, vt oportet, & quando, & cætera quę adiunguntur. talis igitur virtus esse circa voluptates & dolores facultas quædam ponitur, quæ optimas res agat: vitium autem contrariũ. De iisdem autem etiam inde esse manifestum poterit: ꝙ cum tria sint quæ in electionem, tria item quæ in repudiationem cadunt, honestum, vtile, & iucundum: & tria contraria, turpe, inutile, & molestum: circa omnia hæc bonus vir recte agit, malus vero peccat. ac pręcipuę circa voluptatem. nam & communis hæc est animalibus, & omnia, quæ in optionem veniunt, consequitur: quippe cum tam honestum, quam vtile iucundum ac voluptuosum videatur. Adde ꝙ ab infantia ipsa voluptas in omnibus nobis inoleuit: vt difficile sit affectum eiusmodi vitę nostræ pene incorporatum atque imbibitum extergere. Quinetiam ad regulam voluptatis & doloris actiones dirigere alii magis, alii minus consueuimus: vt propterea præsentem tractationem circa hæc versari necesse sit. non enim parum ad actiones facit bene ne an male gaudeamus, aut doleamus. Præterea voluptati repugnare difficilius est, quam irę, vt Heraclitus inquit: at circa id qđ difficilius est, semper & ars & virtus versatur: qđ enim bene fit, melius in eo est. quare propter hoc etiã circa voluptates & dolores totum negocium & moralis & ciuilis versabitur. qui enim bene his vtetur, bonus: qui male, erit malus. Virtutem igitur circa voluptatem & dolorem versari, ab iisdemq́;, a quibus fit, augeri & corrumpi, cum scilicet non eodem modo existunt, necnon circa eadẽ operari, ex quibus ortum habet, satis dictum sit.

Circa difficilius, semper ars, & virtus versatur.

Dixit. Oportet autem vt ponamus signum existentię dispositionum virtualium in nobis hoc, qđ sequitur nos pręsens operationes de voluptate et tristitia. Etenim qui ex retractione a corporalibus lętatur, habitum habet, a quo denominãdus est castus; qui vero ex retractione ab his tristatur, incastus. Similiter qui tolerat pericula vehementia, & est gaudens cũ his aut non tristis fortis est: qui aũt suffert ea, & tristatur ex eis, ille timidus est. & quidẽ hoc fit: quoniam virtus moralis equidẽ est vt placeant homini ea, quę oportet vt placeant ei: & displiceant ei, quæ oportet vt displiceant. ideo ꝙ nos quidem facimus mala delectationis causa & retrahimur a bonis, causa eius quod est in ipsis ex cõtristatione. Et propter hoc oportet, quemadmodum Plato dixit, vt incedatur cum homine ex pueritia sua via ducente ipsum ad hoc, vt gaudeat in his, in quibus est gaudendũ, & tristetur in his, in quibus est tristandnm. hęc enim æqualis est, & sana doctrina. Amplius virtutes quidem existunt in actionibus & passionibus: omnem autem actionem & passionem sequitur delectatio & contristatio: propter hoc oportet vt sit virtus circa delectationem & tristitias, intẽdo vt ipsę ambę delectationes & tristitiæ sint scdm ꝙ oportet. Et de his, quę super hoc significant, est ꝙ prohibitio accidentium malorum & refrenatio ipsorum, fit quidem per istas ambas res: intendo per delectationem & tristitiã, quã ponunt illi de ciuitatibus. refrenationes enim siue resistentiæ medicinę quędam sunt. medicinę aũt natę sunt fieri per cõtrariũ. Et sicut ante diximus vnaquęq; ex dispositionibus animę existit in illis rebus, quę appropriantur illi dispõni, & circa res, a quibus illa dispositio innata est fieri peior & melior. verbi gratia, dispõ animæ nominata iustitia aut iniustitia inuenitur quidem a

A rebus appropriatis vt poſſeſſionibus & honoribus,& quando ſimilatur iſtis,et circa res iſtas verſatur. & homines quidem fiunt deteriores propter delectationes & triſtitias,ſecundum ꝙ requirunt ex ipſis qđ nō oportet: & faciūt hoc in hora in qua non oportet,aut eo modo quo non oportet, & vliter prꝫter modū aliquem ex modis,quos determinat intellectus ſanus circa delectationē & triſtitiam. Dixit. Et propter hoc definiuerunt virtutes eſſe mortē concupiſcentiarū & quietem earum.non fuit aūt recte dictum ſic abſolute, ſed cum hac determinatione ſcdm ꝙ oportet, & in hora qua oportet, & cętera,quę excipiēda ſunt in hoc. Dixit. Iam igitur poſuimus ꝙ virtus exiſtit in delectatione & triſtitia: intendo in hoc vt delectemur in quo oportet,& vt triſtemur in quo oportet.et patuit,qm̄ ipſa operatiua eſt optimorū, malitia econtrario. Dixit. Et delectabunt nos ita,quorum fecimus mentionem per hoc qđ dico, ſ. ꝙ res quas eligimus, ſunt tres,decorum ſiue decens, vtiles ſiue expediens,delectabile ſiue voluptas. & horum contraria tria,indecens vel turpe,inutile vel dānoſum,contriſtās vel moleſtum. & bonus eſt ille,qui in omnibus his directus eſt:malus aūt,qui peccans eſt in omnibus his & proprie in voluptate;intēdo eum qui delectatur, nō vt oportet. & hoc quoniam delectatio cōmunis eſt omnibus animalibus, & ſequitur oīa ea,quę habent eligentiam,i.eligibilia.etenim decens & vtile eligibilia ſunt & delectabilia. Dixit. Et hoc quidem difficile eſt nobis. intendit accidens illud,quod eſt delectatio &

B conſequens ipſius: ideo ꝙ exiſtit in nobis naturaliter,& eſt natum nobiſcum, & connutritum nobis ab infantia: & propter hoc ſumus commenſurantes actiones,conſequens ue delectationis & triſtitię. Et quidam noſtrum in hoc pręcellunt quoſdam. & oportet neceſſario pp oīa hæc vt ſit noſtra intentio in hoc libro toto circa delectationē & triſtitiam. intendo vt delectemur in quo oportet,& triſtemur in quo oportet.non enim modicū differt delectari aut triſtari in quibus actionum oportet Et iā palam eſt etiam, ꝙ virtus eſt in delectatione triſtitia,eo ꝙ circa delectationem difficilior eſt quam circa irā,quemadmodum dixit Heraclitus: & ars & virtus ſemper quidem ſunt in actione rei difficilis:propterea ꝙ in ea eſt bonum & optimum. ſecundū hoc ergo oportet vt ſit intentio intendentis virtutes & ciuilitatem in hoc libro toto circa delectationem & triſtitiam.nam qui vſus fuerit iſtis ſecundū ꝙ oportet, erit bonus:qui vero aliter quā oportet,erit malus. Iam ergo manifeſtum eſt,ꝙ virtus quidem exiſtit in delectatione & triſtitia: & ꝙ ex quibus fit & agetur, ex his eiſdem corrumpitur & minuitur vſitata eas diuerſimode: & ꝙ agit,poſtquam perficitur in rebus illis,de quibus generatur.

C *Quæ inter iuſta agere & iuſte agere differentia ſit. Cap. IIII.*

DVbitaret autem quiſpiam quo modo dicamus iuſtos iuſta agendo,temperantia temperantes effici oportere. nam ſi agunt iam iuſta & temperantia, iuſti iam ſunt, & temperantes: ſicut ſi grammatica & muſica, grammatici & muſici iam ſunt. An neque in artibus ita res ſe habet:quippe cum poſsit grammaticum quippiam aliquis facere, vel ex fortuna,vel alio ſuggerente.tunc tamen erit grammaticus, ſi & grammaticum aliquid,& grammatice faciet:hoc eſt ex grammatica arte,quæ in ipſo eſt.Prꝫterea neq; ſimile hoc eſt in artibus & virtutibus,quę enim ab artibus fiunt, id in ſe ipſis habent, ꝙ benæ effectæ ſint: ſatis ſiquidem illud eſt,vt quoquo modo efficiantur. quę vero ſecundum virtutes fiunt, non ſi aliquo modo ipſa ſe ſe habeant,

continuo iuste & temperanter aguntur: sed si etiam qui agit, aliquo modo affectus agat: primum quidem, si sciens: deinde, si eligens: atque eligens propter ipsa: tertio, si stabili atq; immutabili affectu prędit us agat. Hæc vero ad alias artes consequendas connumerari non solent, sed ipsa sola cognitio sufficit: ad virtutes autem cognitio parum, vel nihil valet: reliqua non parum, sed multum ac totum conferũt: quippe quæ ex eo etiam cõparentur, ꝙ sæpe iusta & temperantia aguntur. Res igitur iustæ & temperantes dicuntur, cum fuerint tales, quales vir iustus vel temperans ageret. iustus vero vir & temperans est, non qui hæc agit: sed qui etiam ita agit, vt iusti & temperantes solent. recte igitur ex eo ꝙ iusta agit, iustus: & ex eo quòd temperantia, temperatus fieri dicitur. non agendo autem hæc, ne futurum quidem esset, vt bonus quispiam euaderet. Plerique tamen cum hæc non agant, ad disputationem confugiunt, putantque ita se philosophari, ac probos futuros: qui sane perinde faciunt, atq; ægrotantes: qui cum medicos diligenter audiant, nihil tamen eorum, quæ ab ipsis mandantur, efficiunt. sicut igitur neque illi corpore vnquam bene valebunt, dum ita curantur: sic neque isti animo, dum ita philosophantur, bene habebunt.

DIxit. Et fortassis hęsitabit quis, & dicet, vnde oportet vt agat homo actiones iustitię, donec fiat iustus: quia iustitia & castitas non generãtur nisi ab actibus iustitię & castitatis: & actus iustitię & castitatis nõ inueniuntur nisi a iustitia & castitate. Nos igitur dicimus, quoniam omnis, qui iusta agit, iustus est, & qui casta castus est sicut quicunq; scripturalia agit scriptor est, & qui actiones cantoris agit, cantor est. Hęc autem hęsitatio soluitur per hoc quod dico, & est ꝙ res in artibus non sic se habent, nedum in his quę fiunt a virtutibus, intendo ꝙ non quilibet, qui agit actionem alicuius artis, est de artificialibus illius artis. possibile enim est vt aliquis, qui non est scriptor, scribat literam aliquam casu, aut aliquam, quam alius prędescripsit ei. & hoc modo addiscitur ars scribendi: & fit quidam homo scriptor, non qui fecerit quodlibet scripturalium qualitercunq; : sed quando fecerit secundum ꝙ scriptor faceret. intendo ꝙ faciat secundum habitum scripturalem, qui fit in ipso. Amplius artes & virtutes in hac intentione non se habent vno modo. & hoc, quoniam bonitas rerum accidentium ab arte existit quidem a seipsis. & propter hoc sufficit artifici ad bonitatem artificij sui, si res quam efficit, fuerit ipsa bona, Rebus autem fientibus secundum viam virtutum non sufficit vt in se sint bonę tantum: sed & vt facientes sint habentes se aliqualiter. verbi gratia, vt iusta & casta facientes aliqualiter se habeant. primo vt sciant res, quas facient, secundo vt sint electores earũ per se, s. propter actiones ipsas. tertio vt sint firmę habentes se non mutabiliter, i. vt perpetuent actiones Istarum autem conditionum nihil opponitur in artificijs, pręterquam vt sit artifex sciens eius, quod facit. Conditiones autem, in quã communicant artes virtutibus, s. scientię eius quod agitur, non est necessitas in virtutibus, vt in artibus. aut enim modicum indigetur ea in virtutibus, & minus quam in artibus, aut non indigetur ea. Aliarum aũt duarum conditionum vtilitas non est modica: immo in eis est tota vtilitas. & istæ duę conditiones acquiruntur quidem in virtutibus ex frequenter agere actiones, de quibus dicitur ꝙ sunt actiones virtutũ. verbi gratia, electio actionum iustitię propter seipsas, & constantia in ipsis acquiritur quidẽ ex frequenti reiteratione actionũ: de quibus dicitur ꝙ sunt actiones iustitię. & similiter acquiruntur quidem hę duę conditiones in castitate per reiterationem actionũ: de quibus dicitur ꝙ sunt ex actionibus castitatis, actiones aũt iustitię & castitatis sunt actiones, quę fluunt scdm

D exemplũ actionum iusti & actionũ casti. & iustus & castus non sunt, qui faciunt actiones iustitię & actiones castitatis scd.n modũ, secundũ quem faciunt ea non iustus & non castus. Siquidẽ igitur ex faciendo actiones iustitię, fit homo iustus, & ex faciendo actiones castitatis castus: non erit aliquis hominũ iustus, absq; eo ꝙ faciat actiones iustitię, neq; castus absq; eo ꝙ faciat actiones castitatis. Dixit, veruntamen illi, qui sunt de numero pluriũ, non faciunt has actiones, sed nituntur ad sciendũ eas. & ęstimant, per hoc ꝙ ipsi philosophando erunt per scientiam virtutis virtuosi. & hoc factum ipsorũ simile est facto infirmorũ, qui audiunt quod pręcipiunt eis medici cum diligentia & studiose, & nihil tamen faciũt pręceptorum. & sicut illorum corpora non sanantur per huiusmodi regimen: sic nec istorum animę per hunc philosophandi modum rectificantur.

De affectu, facultate, habitu. & habitum esse genus uirtutis. Cap. V.

POst hæc autem quid sit ipsa virtus, considerandum est. Quoniam igitur tria sunt, quæ in anima efficiuntur, affectus, facultates, habitus: aliquid ex iis esse virtutem

B necesse est. Affectus autem voco cupiditatem, iram, *excandescentiam, timorem, fiduciam, inuidiam gaudium, amicitiam odium, desyderium, æmulationem, misericordiam ea denique omnia quæ voluptas vel dolor consequitur. Facultates vero seu potentias eas, quibus idonei esse dicimur, vt his omnibus afficiamur: idest quibus vel irasci, vel dolere, vel misereri possumus. Sed habitus eos appello, quibus vel bene vel male ad affectus nos habemus: vt ad irascendum, si vehementer aut remisse, male, si mediocriter bene. simili modo ad reliqua. Affectus igitur, neq; ipse virtutes, neq; ipsa vitia sunt. Nam neq; ex illis boni vel mali dicimur, sed ex virtutibus aut vitiis. neque ex illis laudari, aut vituperari consueuimus. non enim qui timet aut irascitur, laudatur, neq; qui irascitur absolute, vituperatur, sed qui quodãmodo ita afficitur: sed ex virtutibus & vitiis & laudamur & vituperamur. Pręterea irascimur & timemus

C sine electione: virtutes vero sunt electiones quædam, aut non sine electione existunt. Ad hæc, ex affectibus moueri dicimur, ex virtutibus vero & vitiis non moueri, sed quodam modo disponi. Propterea neq; facultates & potentiæ sunt: quippe cum neque boni neq; mali ob id dicamur, quòd absolute *agere possimus: neque laudemur aut vituperemur, Adde quòd facultate præditi & potẽtes natura sumus: boni aut mali, sicut superius diximus, natura minime efficimur. Si ergo virtutes neque affectus sunt neque facultates: habitus necessario sunt. Quid igitur sit virtus genere, ita dictum est.

* Mul. cod. nõ habẽt excandescẽtiã.

* a. l. affici.

POst hęc autem inquirendum & speculandum quid est virtus. Dicimus itaq; ꝙ, cum res, quę inueniũtur in anima, sint tres, s. accidẽtia animæ, potẽtię et dispositiones: qd istorum erit uirtus. Et intendo per accidentia, concupiscentiam, iram, timorem, audaciam, inuidiam, gaudiũ, amorẽ, odium, desyderium, zelum, misericordiam: & uniuersaliter omne, quod sequitur delectatio aut tristitia. Et intẽdo per potentias res, ex parte quarum denominatur ab his accidẽtibus.

intendo res, per quas possumus irasci, & tristari, & misereri. Et dico per disposi ti- tiones habitudines, per quas sumus ad ista accidētia habentes nos male aut bene. verbi gratia, quoniam nos, quando irascimur ira vehementi, i. magis quam oportet, aut ira remissa, i. minus quam oportet, erit habitudo nostra penes hanc dispositionem peruersa. qñ vero mediocriter, erit habitudo nostra in hoc dicta. & sic se habet res in cęteris actionibus. Non erũt igitur virtutes, neq; vitia accidētia, vel passiones nã penes ea neq; virtuosi neq; vitiosi dicimur: sed penes virtutes dicimur tales. Adhuc nõ laudamur neq; vituperamur penes accidentia. nõ.n. qui irascitur laudatur pp irã neq; vituperatur: & siřiter habet se circa timorē: sed vituperatur quidem, qñ irascitur ira, qua non oportet: laudatur aũt qñ irascitur, quemadmodum oportet. cũ igitur penes virtutes laus cadat & vituperium, penes accidentia autem non, manifestum est ꝙ accidentia nõ sunt virtutes. Amplius irascimur & timemus inuoluntarie: virtutes autem & malitię aut voluntates sunt aut non pręter voluntatem. & cum hoc dicitur etiam de nobis ꝙ sumus patientes per accidentia: per virtutes autem & vitia non dicimur moueri, sed disponi aliqualiter. Et propter hoc apparet ꝙ etiã virtutes nõ sunt potentię. non enim dicimur boni neq; mali, eo ꝙ habemus potentiam recipiendi accidentia, neq; laudamur neq; vituperamur ex hac parte. Amplius potentes sumus natura, fieri boni vel mali, boni aũt vel mali non sumus natura, sicut iam ante diximus. Si ergo virtutes non sunt accidentia neq; potentiæ, remanet ? vt sint habitus. Iam ergo manifestum est quid sit virtus secundum genus.

De duplici mediocritate, & virtutis substantia. Cap. VI.

Oportet autem vt non solum ita dicamus, habitum esse virtutem: sed qualis nam habitus ea sit, quoque explicemus. Dicendum est igitur omnem virtutem, & ipsum id cuius est virtus, bene affectum reddere, & opus eius bene efficere. exempli gratia, oculi virtus & oculum ipsum, & opus ipsius bonum facit: quippe cum oculi virtute fiat, vt bene inspiciamus. simili modo equi virtus & equum ipsum probum efficit, & ad cursum, gestandumq; sessorem, ac sustinendos hostes idoneum. Quòd si in omnibus ita se habet res, virtus quoque hominis nihil aliud erit quã habitus, ex quo & bonus homo ipse efficietur, & bene opus suum reddet. quo modo autem id fiet, & antea diximus, & nunc etiam esse manifestum poterit: si qualis nam sit natura ipsius virtutis contemplemur. In omni igitur re continua ac diuisibili aliud plus, aliud minus, aliud ęquale accipere possumus: atq; hæc vel quantum ad ipsam rem attinet, vel quantum ad nos. ęquale autem inter excessum & defectum medium quoddam est. Ac rei quidem medium id dico, quod ab vtroque extremo æque distat: estq; vnum & idem omnibus. quantum vero ad nos, quod neque modũ excedit, neque deficit: idque non vnum & idem apud omnes est. verbi causa, si decem plura sunt, & duo pauca: sex media accipiunt quãtum ad rem: quippe quæ ex æquo & superent, superentur. id quod scđm arithmeticam rationem mediũ est. Quantum ad nos vero non ita est accipiendum. non enim si alicui decem minas comedere multum est, duas parũ: sex ei Alipta comedēdas præcipiet. nam fortasse

Mediũ qd.

A id quoque ei qui sumpturus sit, erit vel nimium vel parum: Miloni quidem parum: nimium autem ei qui exercitationem incipiat. Idem in cursu & lucta considerandum est. Ita igitur vnusquisq; scientiæ alicuius particeps excessum & defectum fugiens, medium quęrit, atque eligit: ac medium quidem non rei, sed quod quantum ad nos medium est, Quòd si omnis scientia ad medium spectans, atq; ad ipsum sua opera dirigens ita opus bene absoluit: vt de bene absolutis operibus illud dici consueuerit, vt neq; demi neque addi quicquam posse fateamur: quasi excessus & defectus quod bene est, corrumpat: mediocritas conseruet. Si boni igitur artifices, vt nunc dicebamus, ad hoc spectantes operantur: virtus vero omni arte exactior est et melior, quemadmodum etiam natura: efficitur proculdubio vt ea medii coniectrix ac collimatrix sit. De morali loquor. hęc enim circa affectus et actiones versatur: in quibus excessus et defectus et medium est. vt & timeat, & confidat aliquis, cupiat & abhorreat, irascatur & misereatur, ac demum letetur & doleat magis & minus: atque

B vtraque hęc non bene. nam quādo oportet, & ob quæ, & erga quos, & cuius causa, & vt oportet, hæc facere, medium est atq; optimum: id quod est ipsius virtutis. Simili modo circa actiones est excessus & defectus & medium. at virtus circa affectus actionesq; versatur: in quibus excessus peccat, defectus vituperatur, medium vero & laudem & rectam exequutionem consequitur. Hæc autem vtraque ad virtutem pertinent. mediocritas igitur quædam virtus erit, cum medii ipsius coniectrix, collimatrixq; sit. Præterea peccare multis modis possumus: malum enim est infiniti, vt Pythagorici coniectabant, bonum autem finiti: recte agere vno vero modo tantum licet. atque iccirco illud facile, hoc difficile est facile siquidē est a scopo aberrare, sicut ipsum attingere difficile. ob id igitur excessus et defectus vitii est, virtutis mediocritas. nam,

C Simpliciter bonus est, sed malus omnimode.

Virtus igitur est habitus electiuus in mediocritate quantum ad nos consistens: quæ quidem mediocritas ratione præfinita sit: atque ita, vt prudens præfiniret: mediocritas autem duorum vitiorum, alterius per excessum, alterius per defectum. atq; eo etiam q̃ vitia alia deficiunt ab eo quod fieri debet, alia exuperant & in affectibus & in actionibus: virtus vero medium & inuenit, & elegit. Quapropter substantia quidem & ratione quæ quid sit res exponit, mediocritas: quantū ad optimū autem spectat, & quod bene se habet: extremitas virtus est. Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit. non nulli enim sunt affectus, qui statim vel ipso nomine cum prauitate implicantur: vt maleuolentia, impudentia, & inuidia: & item actiones, vt adulterium furtum, homicidium. omnia enim hæc & huiuscemodi ita appellantur, quia non excessus ipsorū aut defectus, sed ipsa mala sunt: vt nullo modo possit quispiā

Virtutis definitio.

in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit: neq; bene, aut nō D bene se gerat, dum quatenus & quando, & quomodo oportet, adulterium committit: sed dum absolute vnumquodque horum facit, continuo peccet. Perinde igitur est, ac siquis iniuste, ignaue, intemperanterque agendo ponendam esse mediocritatem, excessumque & defectum censeat: nam hoc modo exuperationis et defectionis mediocritas, exuperationis item exuperatio, & defectionis defectio inueniretur. Quemadmodum autem temperantiæ & fortitudinis nullus est excessus aut defectus, propterea ꝙ medium ipsum extremum etiā quodam modo est: ita neque illorum mediocritas vlla, aut excessus aut defectus esse potest: sed vtcunque agantur, peccatum est. omnino enim neque exuperationis aut defectionis mediocritas, neque mediocritatis exuperatio aut defectio vlla est.

Cognitio rei in suo genere nō est sufficiens.

NOn oportet autem vt hoc contenti simus, s. quoniam virtus est habitus tantum: sed determinemus qualis habitus sit, cum non sufficiat cognitio rei in genere suo. Dicimus ergo ꝙ oīs habitus ponit rem, cuius est virtus, bonā E & actum eius bonū. verbi gratia oculi virtus oculū reddit bonū & actū eius bonum eo ꝙ virtute oculi videmus visione bona, & est oculus ea bonus. & similiter virtus equi ipsum reddit bonum ferocem, flexibilem equitanti, tolerantē impugnantes. Cumq; hoc sit cōmune omni virtuti, tunc virtus hominis est habitus, per quē homo fit bonus, & ponit actum eius bonū. & iam determinauimus viam ad hoc qualiter fiat. vult scdm ꝙ ęstimo vt vtitetur delectatio, secundū ꝙ oportet, & tristitia secundum ꝙ oportet. Dixit. Et declarabitur etiam nobis, si consyderauimus in natura virtutis, quæ natura est. Dicimus ergo, ꝙ in omni continuo & discreto possibile est nobis accipere rem aliquam maiorem, & aliquam minorem & aliquam ęqualem; & hoc vel in re ipsa, vel in relatione ad nos. & ęquale est medium inter superabundantiam & diminutionem. Et intendo per medium secundum se hoc, quod distat ab vtroque extremorum æquadistantia. & hoc medium est vnum & idem in omni. medium autem in relatione quo ad nos, nō est vnum & idem in omni re. verbi gratia mediū scdm se, sex inter duo & decē: superāt. n. duo in quatuor & superant a decem in quatuor. hoc ergo medium semper est res vna in se, neq; additū neq; diminutum. medium autem quo ad nos non oportet accipi isto modo, intendo ꝙ sit res vna nec additionem nec diminutionem accipiens. non enim quando accipere aliquem hominem F decem minas multum est, & accipere duas minas parum, oportet vt commensuratum homini, ad quem innuit doctor exercitij sit accipere sex minas. forte etenim ꝙ hęc quātitas parū aut multū erit accipienti. verbi gratia exercitato modicum incipienti aut exercita multum. & sic se habet in cursu & in lucta. intendo ꝙ medium in quantitate cibationis vniuscuiusq; istorum alterum est a quantitate cibationis alterius. Dixit. Et secundum hunc modum fugit omnis artifex in arte sua superfluitatem, & indigentiam: inquirit autem mediū & eligit ipsum. & intendo medium quo ad nos, non mediū rei. Et qa omnis res in bonitate operationis suę intendit mediū, & ad ipsum dirigit operationes suas: & ideo cōsueuerunt homines dicere de operibus bonis ꝙ ipsa sunt, in quibus non est possibilis additio neq; diminutio: eo ꝙ secūdum ipsos additio & diminutio corrūpunt bonitatem, medium vero conseruat ipsam. Cum itaq; periti artifices, vt diximus, operentur animaduertentes, & intendentes medium: virtus aūt omni arte melior sit & certior, quemadmodum & natura, intendo ꝙ ipsa est melior arte: de necessitate erit virtus intendens intentioni medij. intēdo virtutē moralē. Cūq; sit virtus equidem fiens circa passiones & actiones, necessariū est in ijsdem esse additionem, & diminutionem, & medium. Verbi gratia, quando nos fuerimus timentes, aut audentes, aut cō cupiscentes, aut irascentes, aut miserentes, & vniuersaliter

D A uersaliter delectantes, aut tristantes magis q̃ oportet aut minus, nõ erimus circa medium. quod autem oportet, & quando oportet, & in quibus oportet, est medium virtuosum. & hęc est intentio virtutis. Et scdm hanc similitudinẽ inuenitur in actionibus additio, & diminutio, & mediũ. & virtus etiam inuenitur in passionibus quidem & actionibus. & in passionibus inuenitur additio & diminutio & medium & additio & diminutio vituperabilia sunt, & medium laudabile & virtus laudabilis. Virtus igitur mediocritas quædam est, cum intendat medium. Adhuc errare quidem contingit multis modis. error autem malum. malum intendit ad partem infinitatis; quemadmodum ipsum determinauerunt Pythagorici: bonum autem est ex parte finitatis. intendo q̃ mala multa sunt: bonũ autem vnum eo q̃ rectum: rectum autem vnum. & propter hoc fit malum: cito & faciliter: bonum autem tarde & difficiliter. facilimum enim est vt erret hõ a proposito signo, & difficilimum vt inueniat ipsum. & propter hoc erit additio & diminutio ex parte malitię: mediocritas aũt bonitas & virtus. intendo eo q̃ additio & diminutio errores sunt ex parte infiniti, mediocritas aũt recta est & vna. & ppea boni fiunt secundum modum vnũ boni, mali aũt fiunt mali multis modis. Et cum sic sit erit virtus habitus. vel electiuus: vel voluntarius in mediocritate existens, quę est mediocritas quo ad nos. determinata per rationẽ in relatione ad virtuosos ex hominibus & est mediocritas inter duo vitia: quorũ vnum est ex parte additionis, & alterum ex parte diminutionis, i. quędã vitiorũ sunt vitia ex parte diminutionis, siue ab eo, quod oportet in passionibus & actionibus: & alia ex parte additionis siue supra his, quod oportet in ipsis. D. Virtus aũt medium inuenit, & facit ipsum. Erit igitur propter hoc virtus scdm substantiam suam & rationẽ significantẽ super quiditatẽ suam medietas: scdm autem q̃ nobile & optimum extremitas & finis, cũ dicuntur fines meliores medijs. D. Non recipit aũt necessario omnis actio & omnis passio vel omne accidens medietatem. & hoc quoniam quędã accidentium mala vel malum per naturam suam secundum additionem & diminutionem, vt detructio, & inuerecundia, & inuidia: & quædam actionum, vt homicidium, furtum, adulterium. hęc. n. sunt in seipsis malum in omni hora, & omnis res ex ipsis est mala. Et similiter non est in extremitatibus vituperabilibus medietas, neq; additio, neq; diminutio, vt iniustitia & timiditate & incontinentia, vel si non, erit additionis & diminutionis medietas, & additionis additio, & diminutio. & sicut castitatis et fortitudinis non est superfluitas neq; indigentia, eo q̃ sint medietates, medietas autem est extremitas & finis modo aliquo: intendit modo illo quo est indiuisibilis secundum magis & minus, sic se habet in extremitatibus.

Propter q̃d malũ cito fit & faciliter: bonũ autem tarde & difficulter.

Virtutis definitio.

B

Mediocritatum inter duo extrema dispositio.

C *Cap. VII.*

AT vero non oportet solum vniuersaliter hæc dicere, sed particularibus etiam accommodare. quæ enim de actionibus fiunt disputationes, si vniuersaliter tractantur, cõmuniores: si particulariter, veriores sunt. circa particularia enim actiones versantur, quibus consentanea esse debent quæ dicuntur. Sumenda igitur hæc ex descriptione sunt. Circa timores quidẽ & fiducias mediocritas fortitudo est. eorum vero qui excedunt, ille qui intrepiditate excedit, vacat nomine: multa enim sunt, quæ nomen non habent: qui confidendo exuperat, audax est. at qui & in timendo exuperat, & in confidendo deficit, is est ignauus. Circa voluptates vero & ægritudines nõ omnes, sed corporales, atque eas maxime quę in tactu existunt,

circa ęgritudines autem minus, mediocritas temperantia est: excessus intemperantia. at quia non admodum inueniri consueuerunt, qui in voluptatibus deficiant, iccirco neque nomen aliquod huiuscemodi homines adepti sunt: sed stupidi appellentur. Circa dationé acceptionemq; pecuniarum mediocritas est liberalitas: excessus & defectus, prodigalitas & illiberalitas seu auaritia: in quibus contrario modo excedũt & deficiunt homines. prodigus enim in largiendo excedit, in accipiendo deficit: auarus contra excedit in accipiendo, in dando deficit. Ac de his quidem nunc figura quadam ac summatim dicimus, hac ipsa breuitate contenti: postea accuratius de iisdem pertractabimus ac definiemus. Iam circa pecunias aliæ quoq; sunt dispositiones, e quibus mediocritas magnificentia est. nam magnificus a liberali eo differt, ꝙ ille circa parua, hic circa magna versatur. excessus est decori imperitia, seu indecorum, & ineptitudo operaria: defectus paruificienda: que vitia differunt etiam ipsa ab iis, quæ circa liberalitatem sunt. quo modo vero differant, posterius dicetur. At vero circa honorem & ignominiam mediocritas est magnaminitas: excessus inflatio quæ dicitur: defectus pusillanimitas. Sicut aũt magnificentiæ liberalitatem correspondete diximus, vt in eo ab illa differret, ꝙ circa parua versatur: ita magnanimitati, quæ in magno honore versatur, alia quædam virtus correspondet, cujus circa parua officium est. fit enim, vt sicut oportet, honor appetatur: & magis etiam vel minus quam oportet. vnde qui in appetitione hac excedit, ambitiosus: qui deficit, in ambitiosus dicitur: medius nomine vacat. dispositiones quoq; ipsæ innominatæ sunt: ambitiosi tantum, excepta, quæ ambitiositas dicitur. hincq; euenit, vt extremi de media sede decertent. & nos quoq; medium interdum ambitiosum, interdum inãbitiosum vocitamus: & modo ambitiosum, modo in ãbitiosum laudamus. Qua de causa vero id fiat, in sequentibus dicetur. nunc autem de reliquis eo modo quo cœpimus, pertractandum est. Circa iram igitur excessus, & defectus, & mediocritas quoque est: sed, cũ nominibus fere careant, medium mansuetum, mediocritatem mansuetudinem vocabimus. ex extremis vero ille qui excedit, iracũdus sit, & vitium iracundia: qui deficit, iræ vacuus: & defectus iræ vacuitas appelletur. Sunt aũt etiã aliæ tres mediocritates, quæ similitudinem quãdam inter se habent, sed tamen differunt: cum enim circa sermonum, actionumq; communionem oẽs versentur, in eo sunt dissimiles, ꝙ vna circa verum, quod in ipsis est, aliæ circa iucundum negociũ suũ habent: quod quidem iucundum duplex, alterum in ioco, alterum in omnibus vitæ commerciis consistit. Dicendum igitur de his quoque est, vt magis in omnibus mediocritatẽ esse laudabilem perspiciamus, extrema vero neque recta, neque laudabilia, sed vituperatione digna haberi. ex his vero pleraq; nomine etiam ipsa vacant. sed tentandum tamen sicut in cæteris, nomina quoque his inuenire:

D A quo & dilucidior fiat, & facilius intelligi oratio possit. Circa verum igitur qui mediocris est, verax. mediocritas ipsa veritas seu veracitas nuncupetur. fictio vero, si in maius quid, quam re vera sit, tendit, arrogantia, & qui eam habet arrogans: sin in minus, dissimulatio, quiq; ea est præditus, dissimulator appelletur. Circa iucūdum vero, si est in ioco mediocris, facetus, & dispositio ipsa facetudo est: excessus scurrilitas, & qui ea est preditus, scurra: quia autem deficit, rusticus quidam, & rusticitas ipsi habitus dicitur. si est in cæteris vitæ cōmerciis, qui sicut debet iucundus est, amicus, & mediocritas amicitia: qui excedit, si nullius rei causa, obsequiosus: si ob vtilitatem aliquam suam id facit, adulator: at qui deficit, in omnibusq; iniucunde se gerit, litigiosus quidam & morosus appellatur. Sūt quoque in affectibus, & in iis quæ circa affectus sunt, mediocritates quædam. verecundia. n. virtus quidem non est, sed laudatur tamen: simili modo verecūdus.
E B nam & in his alius mediocris dicitur alius excedens, alius deficiens. atq; excedens quidem quasi pauidus qui in oībus verecundatur: deficiens qui nihil omnino veretur, impudens: mediocris verecundus appellatur. Indignatio quoq; inuidiæ mediocritas est & maleuolentiæ: qui quidem habitus circa illam ægritudinem & voluptatē versantur, quæ suscipitur ex iis quæ aliis contingunt. indignabundus. n. dolore afficitur, cum aliquos prospera fortuna indigne vti videt. inuidus vero hunc excedens ex omnibus dolorem percipit. at maleuolus tantum a dolendo deficit, vt etiam gaudeat. Ac de his quidem alius erit differendi locus. De iustitia quoque quia non simpliciter dicitur, postea distinguemus, ac de vtraque quo modo mediocritates sint, explicabimus. de virtutibus item rationalibus simili modo.

DIxit. Non oportet vt contenti simus in re virtutis hac definitione vniuersali aggregatiua; sed oportet vt adaptemus eā ad omnes res particulares, i. ad omnes virtutes. dictiones enim vniuersales aggregatiuæ non sunt in fine certitudinis: particulares aūt sunt magis appropinquantes ad verū, s. in hac
F C materia: ideo ꝙ actiones non sunt nisi circa particularia. Oportet igitur vt hęc descriptio adaptetur vnicuiq; ex ipsis sc̄dm viam exempli donec determinetur vnumquodq; ex eis per hoc quod appropriatur ei. Dicimus ergo ꝙ fortitudo est medietas inter timorem & audaciā. superabuadantia aūt in priuatione timoris non habet locum in lingua gręca. superabundantia aūt in audacia dicitur procacitas & superabundans in timore. deficiens vero in audacia dicitur timidus. D. Medietas aūt nō inuenitur in oībus delectationibus. & sunt delectationes exeuntes a natura; & intentio eius in tristitia minus est quā in delectatione, medietas vero, quę inuenit in ipsis, est illa quę nominatur castitas superfluitas aūt in eis est, quę nominatur incōtinentia. diminutio aūt circa delectationem fere non inuenitur, i. rara est vel pauca inuentio eius. & per hoc non est ei positū nomen in nostra lingua nominemus ergo ipsam insensibilitatem. D. Medietas aūt, quę in eo, quod est inter dationē et acceptionem largitas. additio aūt in eis & defectio est prodigalitas & auaritia. & morigerati his moribus cōtrariātur sibi adinuicem in eo, in quo potest additio & diminutio. ꝓdigus ergo superabundat in datione, & deficit acceptione; & auarus supabundat in acceptione, et deficit in datione. D Sufficiat aūt hęc quantitas sermonis in his rebus, cum sumus quidē rememorātes eas summatim, & sc̄dm viam descriptionis, i. vl'is, sic se habens in pluribus; post vero distiguemus eas, et definiemus certitudinaliter

Dixit. Et inueniuntur dispositiones aliȩ in datione & acceptione. & medius in D ipsis est qui nominatur magnificus: & est ille, qui expēdit excellenter in grandibus, in quibus decens fuerit hęc expēsa. excessus aūt dicitur gręce quidē, apirocalia & banausia: arabice vero albadacu. & deficientia nominatur micropre pia: & arabice medeletum. & extremitates magnificentię diuersificantur ab extremitatibus largitatis: & similiter magnificentia diuersificatur a largitate, rē aūt in qua diuersificantur, posterius dicemus. D. Medius aūt cira appetitum honoris & priuationem ipsius est ille, qui nominatur magnanimus: superabundātia aūt in hoc est ambitiositas, & deficientia pusillanimitas. Quemadmodū autē diximus ꝙ largitati est proportio ad magnificentiam, cum sint differentes in re modica, s. quia magnificentia est mediocritas in distributione circa eximia, & largitas est mediocritas distribuendi circa exilia: sic dicimus ꝙ inuenitur circa honorem dispositio quędam, proportio cuius ad magnanimitatē est sicut proportio largitatis ad magnificentiā: cū hęc dispositio nominetur honor in rebus paruis, magnanimitas vero in magnis. & hoc qm̄ posse est vt desyderemus honorē vt oportet, & amplius quam oportet, & minus quā oportet: sicut inuenitur hoc circa pecunias. Superabundās ergo in appetu eius dicitur amator honoris, et deficiēs dicitur nō amator honoris: medius aūt mediū non habet, & extrema nomē nō habent, pręterquā amator honoris. D. Et propter hoc forsitan laudamus eū qui nō amat honorē: & fortasse nominamus mediū amatorē honoris: & fortasse nominamus eū non amatorem honoris. Et dicemus post causam, quare facimus hoc, nunc autem enunciabimus per descriptiones dispositiones residuas secundum modum, quem proposuimus. Dicimus ergo, ꝙ inuenitur in illa, superabundantia, & diminutio, & medium: & extrema ferre innominata sunt. mediocrem autem mansuetū dicimus, & mediocritatē mansuetudinem, superabundantem nunc iracundum, & malitiam iracundiam, & deficientem inirascibilē. Dixit. Et sunt hęc ex dispositionibus animę tres medietates: inter quas est cōmunicatio & similitudo, & sunt cum hoc diuersificatę. & hoc, quoniam communicant ꝙ inueniuntur circa sermones & actiones: & diuersificantur in hoc, ꝙ quędam inueniuntur circa verum, & quędā circa delectationē. i. per eas intendit delectatio, earum autem, quę sunt circa delectationem, quędam sunt circa ludicra quædam vero circa omne, in quo deducitur vita hominum. D. Oportet igitur vt determinemus has dispositiones, quatenus palam fiat nobis ꝙ mediocritas in omnibus his laudabilis & directa est: extremitates aūt neq; directę, neq; laudabiles, sed vituperabiles. D. plures aūt harū dispōnum non habēt nomina. vnde oportet vt ponamus eis nomina, sicut fecimus in alijs: vt fiant per hoc nobis faciliores & manifestiores. Dicimus ergo ꝙ circa vsum verum is medius nominetur verax, & nominetur medietas veracitas. circa simulationē vero veritatis superabundās nominetur supbus: & dispōtio nominetur supbia. deficiens aūt nominetur iron, & dispōtio nominetur ironia. Quod aūt fuerit ex ijs circa delectationem dico per qd intenditur delectatio in ludicris, medius in hoc dicitur arabice addarifu gręce aūt eutrapelos: & potest latine apte dici iocans, & dispōtio gręce eutrapelia, arabice addarafu. Superfluitas aūt gręce bomolochia, arabice vero almiraram. & secundum hanc dispōtionem gręce bomolcos, arabice autem almegitai: & deficientia gręce dicitur agricta, & arabice alfedemetu & habens eam gręce agricos, arabice autem alfedimi. Modus aūt secundus delectationis illę, s. per quem intenditur delectabile, qd est in deductione vitę hominū, s. in conuersatione viuendi est circa amicitias, & medius in his dicitur amicus, medietas amicitia, qui aūt superabūdat, ita ꝙ nullius gratia, placidus: qui aūt pp aliquam vtilitatem sui dicitur adulator: & qui deficit in omnibusq; indelectabilis est, hic dyscolos dicitur. D. Et media quoq: inueniūtur, in passionibus, quę virtutes nonsunt. vt verecundia, quę nō est virtus veruntā laudabilis existit. et similiter verecundus medius est. superabundans aūt, s. qui verecundatur de qualibet re, cataplix dicitur. qui autem deficit & penitus nō verecundatur, inuerecundus vel anæschyntos dicitur, vel est. D. Et est hęc ēt dispositio media inter inuidiam, & gręce epichęrecacia: & Arabicę schęmetin: quę gręce dicitur ne

A mesis. & hę dispositiones tres sunt de genere accidentium delectationis, et tristitię; quas habet homo propter res, quas habet homo, quę contingunt notis & propinquis. medius autem in his passionibus dicitur grece nemesicos: & est ille qui tristatur propter bonum quod recipiunt indigni vel immeriti. superabundās aūt in hoc, & est ille qui dolet propter bonū, quod contingit cuicunq;: inuidus est, schemetin autem est ille, cuius tristitia de bono alicuius notorum suorum ad hoc peruenit, vt letetur de malis contingentibus ipsis. Dixit. Et loquamur de hoc in alio loco ab isto. Quoniam aūt iustitia dicitur duobus modis, determinabimus post vtrunque modorum, et dicemus qualiter est medium in vnoquoq; eorum: & similiter, dicemus reliquas virtutes intellectuales.

De virtutum ac vitiorum mutua oppositione.
Cap. VIII.

Cum tres autem dispositiones sint, duo scilicet vitia, per excessum vnum, alterum per defectum, & virtus vna quæ mediocritas est: omnes omnibus quodam modo
B opponuntur. extremæ enim & mediæ, & inter se contrarię sunt: media vero extremis. nam quemadmodum æquale si minori comparetur, maius: si maiori, minus euadit: itaquoque medii habitus tam in affectibus quam in actionibus, si ad defectus spectemus, excedunt: si ad excessus, deficiunt. fortis enim respectu ignaui audax: respectu audacis contra ignauus videtur. simili modo etiam temperans, si ad stupidum referatur, intemperans: si ad intemperantem, stupidus. item liberalis ad auarum comparatus, prodigus: ad prodigum vero auarus. vnde efficitur, vt extremi medium ad alterum vterque expellant: & fortem quidem timidus audacem, audax timidum vocet. atq; in aliis simili modo. Cum hæc igitur ita inter sese opposita sint: extremis maior inter se quam cum medio contrarietas est, quippe cum longius a se mutuo quam a medio distent. quemadmodum magnum a paruo & paruum a magno abest longius, quā alterutrum ab eo quod æquale est. Adde ꝙ non
C nullis extremis cum medio esse similitudo quædam videtur: vt audaciæ cum fortitudine, & prodigalitati cum liberalitate. at extremis inter sese maxima est dissimilitudo. Quę vero maxime a se mutuo distant, contraria esse definiuntur: quare fit, vt magis contraria ea sint, quæ magis distant. Iam vero medio in nonnullis defectus, in nonnullis excessus magis opponitur: exempli gratia, fortitudini nequaquā audacia quę est excessus, sed ignauia quæ est defectus, magis aduersatur: temperantiæ item non stupiditas quę deficit, sed quæ excedit, intemperantia magis opposita est. Id vero duabus de causis euenit. vna est ex ipsa re: nam quia propius est & similius medio alterum extremum, iccirco non id, sed contrarium magis opponimus. vt quoniam similior esse fortitudini propiorq; audacia videtur, ignauia vero dissimilior: ignauiam fortitudini magis opponimus. quippe cum ea, quę magis a medio distant, magis contraria esse videātur.

atque hęc vna ex re ipsa causa est. Altera est ex nobis ipsis, ad quæ n. D nos natura quodam modo magis sumus affecti, ea medio magis esse contraria videntur: verbi causa, ad voluptates natura magis sumus affecti, idcirco ad intemperantiam sumus, quam ad modestiam procliuiores. hęc igitur magis contraria esse dicimus, ad quæ maius incrementum in nobis fit: ac propterea intemperantia, quę est excessus, temperantiæ magis contraria est.

DIxit. Et vniuersaliter dispõnes oẽs tres sunt: duę quarum malicię sunt, vna ex parte additionis, & altera ex parte diminutionis, tertia vero virtus est & est medietas: & omnes istę adinuicem sibi contrariantur. duæ enim extremitates contrariantur medio & cõtrariantur vtraq; alteri. & medium ẽt cõtrariatur extremitatibus. sicut. n. ęquale superfluens est comparatione ad minus & deficiens comparatione ad magis, sic dispositiones medię, quę sunt in passionibus & actionibus superabundant in comparatione ad dispões deficientes, et deficiunt in comparatione ad superabundantes. Fortis nanq; in comparatione ad timidũ videtur procax: & in comparatione ad procacẽ timidus. & similiter modestus in comparatione ad incontinentem insensibilis videtur: & in compa E ratione ad insensibilem incontinens. & largus comparatione ad auarum videtur prodigus: & comparatione ad prodigum auarus. & propterea medius inter extremitates contrariatur vtriq; extremitatum, & nominatur nomine sui contrarii. nominatur ergo fortis in comparatione ad procacẽ timidus: & est vnum contrariorum: & nominatur procax in comparatione ad timidum, quod est alterũ suorum contrariorum, & similiter se habet in reliquis medijs. Cumq; media cõtrariantur extremis, erit contrariatio eorũ adinuicẽ maior contrariatione ipsorũ ad medium. etenim distantia extremorũ ab inuicem maior est distãtia vtriusque ipsorum a medio. Adhuc similitudo quędã inuenitur extremorũ quorundã ad mediũ: nã ꝓcacitas similatur fortitudini, & prodigalitas largitati: extremis aũt nulla est similitudo adinuicem: & res distantes abinuicem vltima distantia definiuntur esse contraria: necesse est ergo res magis distantes magis esse contrarias. Et quędam extremitatum magis contrariantur medio quam alię in additione & diminutione. verbi gratia fortitudini contrariatur timiditas, quę est defectio magis ꝙ̃ contrarietur ei procacitas, quę est additio. modestię aũt magis cõtrariatur incontinentia, quę est superfluitas, q̃ insensibilitas, quę est defectio. Contingit aũt hoc quidẽ propter cãs duas. quarũ vna est ex parte rei; altera vero ex parte nostri. Ex parte quidẽ rei, qm̃ quando fuerit vnum extremorũ similius medio quam alterum, minus videtur contrariari ipsi medio, alterum ve F ro magis. v. g. quoniam procacitas similior videtur fortitudini, ꝙ̃ timiditas, & propinquior ei erit timiditas magis contraria ipsi ꝙ̃ procacitas: ideo ꝙ res distantiores a medio magis sunt contrariantes eidẽ. Ex parte vero nostri: qm̃ extremitates, ad quas nos sumus decliuiores, magis contrarię videntur esse medio, vt qm̃ naturaliter declinamus magis ad delectationem: & propter hoc ad incontinentiam proniores sumus quã ad insensibilitatem; propter hoc incontinentia ens superfluitas magis contrariari videtur modestię ꝙ̃ insensibilitas.

De præceptis, quæ ad ipsum medium ducunt. *Cap.* I X.

VIrtutem igitur moralem mediocritatẽ esse atque id quo modo: mediocritatemque esse duorum vitiorum, quorum alterum per excessum, alterum per defectum sit: necnon eiusmodi eam esse, propterea ꝙ medii coniectrix est, quod in affectibus actionibusque existit, satis

A dictum est. Iccirco probum esse etiam difficile est: quippe cum in vnaquaque re medium inuere sit difficile. vt circuli medium deprehendere non cuilibet, sed scientis solum modo est: sic quoq; & irasci, & dare pecuniam, & sumptus facere cuiuslibet est, & facile: at cui, & quantum, & quando, & cuius causa, & quomodo oporteat eadem hæc facere, non cuiuslibet, neq; facile est: siquidem recte facere, & rarum est, & laudabile, quemadmodum etiam honestum. Quo circa oportet eũ, qui medium coniectare, vult, primum a magis cõtrario recedere quemadmodum etiam Calypso ita monebat.

Sic procul a fumo, atque vndis cohibere carinam.
Sis memor.

Ex extremis enim alterum magis alterum minus peccabile est. Quoniam igitur medium assequi ita exquisite difficile est: secunda, vt inquiunt, nauigatione minima ex malis sumenda sunt. Id autem erit eo maxime modo, quo diximus. Spectandum vero est, ad quæ nos pro-

B cliuiores sumus quippe cum alii ad alia natura propensi sint: id quod ex voluptate & dolore qui nobis euenit, facile perspiciemus: atque in contrarium nos ipsos abstrahendum. nam si procul a peccando nos ipsos remouerimus, ad medium deueniemus. id quod qui ligna distorta dirigunt, facere consueuerunt. In omnibus aũt a iucunditate & voluptate maxime cauendum est: non enim de ipsa incorrupti iudicamus. Quod ergo Troianorum proceres erga Helenam fecerunt id nobis quoque erga voluptatem faciendum est: in omnibusq; voce illorum erga ipsam vtendum. si enim ita nobis ipsam dimiserimus, minus peccabimus. Hæc igitur facientes, vt summatim dicam, maxime medium assequi poterimus. Quanquam id fortasse difficile admodum est, & præcipue in particularibus ac singulis. non enim facile definire possumus quo modo, & quibus, & ob quæ, & quatenus irascendum sit. nos nanque interdum eos qui deficiunt, laudamus, et mã-

C suetos vocamus: interdum qui exasperantur, infensiq; sunt, viriles appellamus: qui vero parum a recte agendo siue ad maius, siue ad minus declinat: non vituperatur: sed qui multum excedit: is enim minime latet. quousq; autem & quatenus reprehendendus aliquis sit, definiri ratione non facile potest. non enim statui diuersum quippiam a sensibilibus debet: talia vero in particularibus constituta sunt, & in sensu iudicium est. Hoc itaq; tantum id declarat, medium habitum in omnibus esse laudabilem: oportereq; modo ad excessum, modo ad defectum declinare: ita enim facillime fiet, vt medium, rectumque ipsum assequamur.

Dixit. Iam ergo diximus sufficienter ꝙ virtus moralis est medium, & quomodo sit mediũ: & ꝙ mediũ eius est qđ inter duas malitias, quarũ vna est ex parte superfluitatis, & altera, ex parte diminutionis: & ꝙ sit virtus quidem eo ꝙ intendit intentionem medij in passionibus & actionibus. Et ꝑꝑ hoc difficile est fieri virtuosũ, eo ꝙ sũptio medij in vnaquaq; rerũ difficilis est, vt potest mediũ circuli nõ quis põt accipere, sed partem in hoc, & similiter irasci et da

re pecuniam & expendere facile est, & ad quod vnusquisq; potens est: verum D
tamen facere hoc cui oportet, & quantũ oportet, & quando oportet, & vbi oportet, non omnis est neq; facile. hoc autem est factum bonum, rarum, laudabile, et decorum. Dixit. Et propterea oportet vt omnis. qui intendit inuentioni medij, elongetur ab extremitate magis contrariante medio. nam in quadam extremitatum erratur magis, & in quadam minus. Cum itaq; inuentio medij scdm veritatem grauis sit & difficilis, oportet vt inquiramus coordinationem propinquã medio, quando non possumus habere: & est vt sit hoc, quod operamur de malo minus quod possibile est, & per quod maxime idonei erimus ad hoc faciendũ. isto modo est vt consyderemus mala, ad quę nos sumus proniores naturaliter: & quidam hominum ad quędam mala magis proni sunt naturaliter. Illud aũt, per qđ sciemus rem, ad quam sumus proniores, est delectatio, & tristitia contingentes nobis in illa re, intendo ꝙ in malo, ad quod sumus proniores, magis delectamur. & in eo, a quo sumus remotiores, magis tristamur. Quando igitur perceperimus scdm hanc viam, oportet vt retrahamus nos ab ipso ad oppositã partẽ quanto enim magis nos elongauerimus a peccato voluntarie, tanto appropinquabimus ad medium naturaliter dimitendo animas nostras naturę proprię ad similitudinem eius quod accidit eis, qui dirigunt trabes curuas. distorquent.n. eas ad partem contrariam vltra rectitudinem: tandemque cum dimissę fuerint, ad rectitudinem conuertuntur. D. Oportet vt caute habeamus nos in iudicando E
de re, ꝙ talis est aut nõ talis propter illud, quod accidit circa hoc de delectatione & tristitia. difficile nempe nobis est iudicare de aliquo, in quo delectamur naturaliter, & ad quod proni sumus ꝙ non sit rectum. & similiter est nobis iudicare de eo, in quo tristamur, ꝙ sit rectum & necessarium ad faciendum. D. Et oportet vt assuescamus vt sit illud, quod occupat nos ex delectatione, in rebus, simile ei quod occupat inueteratos ex tristitia in ipsis: & vt vtemus sermonẽ ipsorum, quem dicunt in vituperatione rerum delectabilium. quando enim proiecerimus a nobis delectationem secundum hanc viam, minus peccabimus. & vniuersaliter dico, ꝙ quando fecerimus hoc, potentes erimus ad inueniendum medium, & ad accipiendum ipsum. Et fortassis difficile est & graue, & proprie in particularibus. non enim facile est vt determinemus in vnaq; rerũ particularium, donec sciamus qualiter est irascendum nobis in quibuslibet rebus, & cui irascẽdum, & in qua rerum, & quantum temporis in vnaquaq; earũ. Et propterea ꝙ latet hęc intentio, fortassis laudamus eum, qui minorat irã suam, et nominamus ipsum mansuetum & humilem. & fortasse laudamus eũ, qui aggrauat iram suam, & nominamus eum secundum diuersitatẽ huius. veruntamen qui parum excedit a rectitudine, siue ad superfluitatem, siue ad diminutionẽ, non est vituperabilis. qui vero excedit multum ab aliqua partiũ, hic vituperatur. non F
enim latet excessus eius, quando ad hanc deuenerit quantitatem. sed neq; facile est determinare sermone quantitatem, ad quam cum deuenerit homo, de his erit vituperandus, cum hoc non sit idoneum facere, neq; in his neq; in alijs sensibilibus. iudiciũ enim de huiusmodi rebus in sensu est. Dixit. Quantitas ergo eius, quod dixit in rebus istis. significat ꝙ dispositio media in omnibus laudabilis est. & ꝙ quandoq; oportet declinare ad superfluitatem, quando fuerint animę nostrę proniores ad defectionẽ, & quandoq; ad defectionem, quãdo fuerint animę proniores ad superfluitatem. etenim per hanc viam comprehendemus medium & decorum. Et hic finit huius tractatus intentio.

ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER TERTIVS.
Cum Auerrois Expoſi.

SVMMA LIBRI.

De ſpontaneo, & inuito: ac de ijs, quę ad ſpontaneum conſequuntur, De fortitudine: De temperantia: ipſarum ſpeciebus, atque extremis.

De ſpontaneo & inuito. *Cap.* I.

B CVm virtus circa affectus actionesq; verſetur, cumque in ſpontaneis laudes & vituperationes, in inuitis venia, interdum etiam miſericordia exiſtat: neceſſarium fortaſſe eſt iis qui de virtute conſyderant, ſpontaneum, & inuitum definire: id quod etiam iis qui leges ſanciunt, ad pręmia, pœnasq; inſtituendas minime inutile eſt. Videntur vero inuita ea eſſe, quę aut vi, aut ignoratione efficiuntur. Id autem eſt violentum, cuius principium extrinſecus eiuſmodi eſt, vt ei neque qui agit, neq; qui patitur, quippiam conferat: quemadmodum ſi ventus aliquo, aut homines qui poteſtatem habeant, nos detulerint. Quæcũque aũt timore maiorum malorũ, † vel ob honeſtum aliquod aguntur: vt ſi tyrannus aliquibus quorum, parentes ac liberos in poteſtate haberet, turpe aliquid agere iuberet, quiq; id agerent, ſalui eſſent, qui C non agerent perirent: vtrum ſpontanea ſint, an inuita controuerſum eſt. Tale quid etiam in iacturis contingit, quæ in tempeſtatibus fieri conſueuerunt. nemo enim ſponte abſolute ſua abiicit, ſed ob ſalutẽ tum ſuã, tum aliorum omnes, modo mentis compotes ſint, facere id videntur. Miſtæ igitur huiuſmodi actiones cum ſint, ſpontaneis tamẽ magis ſunt ſimiles: quippe cum eligendæ ſint, tune cum aguntur, finis vero actionis in occaſione ſit. & ſpontaneum igitur & inuitum, quando id agit quiſque, dicendum eſt: agit autem ſponte: principium enim mouendi inſtrumẽtarias partes in huiuſcemodi actionibus in ipſo eſt: at quorũ principium in ipſo eſt, ea agere vel non agere in ipſo quoq; eſt ſitum. ſpontanea igitur huiuſcemodi ſunt, ſimpliciter vero inuita: quippe cum tale quippiam per ſe eligat nemo. Ob actiones autem huiuſcemodi interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid, aut moleſtum ſuſtinuerit: ſi vero econtrario, vituperantur. nam turpiſsima ſuſtinere

Violentum quid.

† q̃ ob bonũ

vituperantur. nam turpissima sustinere nullius honestæ, aut mediocris rei causa, malum est. Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur: cum ea quæ non debet, agit quispiam ob eiusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & a nullo sustinerentur. quædam autem fortasse sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, cópelli ue potest: sed potius extrema quæque pati, ac mori cóuenit. etenim ridicula ea sunt, quæ Euripideum *Alcmæonem* ad matrem interficiendam compulerũt. Sed difficile interdum est iudicare, quale pro quali eligendum, ac quid pro quo sustinendum sit: difficilius etiam in iis, quæ decreuerimus, persistere. vt plurimum enim quæ expectã tur molesta, quæ vero cogunt, turpia sunt: vnde & laudes & vituperia iis contingere consueuerunt, qui vel fuerunt, vel non fuerunt, coacti. Qualia igitur esse violenta dicenda sunt? An simpliciter cum & causa extrinsecus fuerit, & qui agit, nihil contulerit. quę vero licet per se inuita sint, nunc tamen & pro his eligenda fuerit, principiumq; in agente habuerint: ea per se inuita, nunc autem & pro his spontanea sunt: immo sunt spontaneis similia actiones enim circa particularia fiunt hæc autem spontanea sunt. quoniam igitur differentiæ multæ in particularibus existunt; qualia pro qualibus eligenda sint, definiri non facile potest. Quòd si quispiam & iucunda & molesta esse violenta iccirco dixerit, quod extrinsecus sint & nos cogant: is efficiet, vt ea ratione omnia sibi esse violenta vnusquisq; putet: quippe cum horũ causa omnia omnes agant: alii violenter & inuiti ob molestum: alii ob iucundum cum voluptate. Sed ridiculum sane est in externa potius causam referre quam in seipsum, quòd huiuscemodi rebus facile capiatur: & honesta sibi, turpia iucundis ascribere. Videtur autem violentũ id esse, cuius principiũ extrinsecus est, nihilq; ad confert ille qui cogitur. at qđ ob ignorationem fit, non spontaneum quidem omne est: sed inuitum id est, quod vel dolorem vel pœnitentiam affert. qui enim cum ex ignoratione quippiam egerit, factum minime ægre fert: is sane neq; sponte egit, id quod ignorauit: neq; inuitus, cum non doleat. ex iis igitur, qui ex ignoratione agunt, quẽ facti pœnitet, fecisse inuitus videtur: quem non pœnitet, quia tamen diuersus est, nõ sponte egisse dicatur. nam quia differt, melius est vt nomẽ quoq; propriũ habeat. Diuersum quoq; est ex ignoratione, & ignorantẽ agere. qui enim vel ebrius est, vel iratus, non videtur ex ignoratione agere, sed ob aliud quippiam ex iis quę dicta sunt: quippe cũ non sciens, sed ignorans agat. Vnusquisq; igitur prauus quid agendum, a quibusq; abstinendum sit, ignorat: obq; huiuscemodi errorem iniusti, & omnino mali homines efficiuntur. Inuitus igitur dici debet, non siquis ignorat id quod conducit: non enim ignoratio, quæ in electione cõsistit, ĩuiti est causa, sed prauitatis: neq; ea quę est vniuersalis: quippe cum ob eam homines vituperẽtur, sed ea, quę circa particularia versatur, in quibus & circa quæ actio existit. in his

Violentum quid.

Diuersum ẽ ex ignoratione & ignorãtem agere.

D enim & misercordia & venia locum habet. nam qui horum aliquid ignorat, is sane inuitus agit. Melius autem fortasse est, vt hæc quænã & quot sint, explicemus. Considerandum igitur est, quis, & quid, & circa quid: aut in quo agat: interdum etiam quo, vt instrumento & cuius causa, vt salutis: & quo modo, vt sensim an vehementer. hæc.n. omnia nisi insanus sit nemo ignorat: sed neque ipsum agentem: quo pacto enim se ipsum ignorauerit quispiam? ignorare tamen id quod agit aliquis potest: exempli causa, cum lapsos se dicendo esse inquiunt, aut ignorasse arcanum esse: vt Aeschylus mysteria: aut ostendere volentes emisisse, vt catapultam. existimare etiam aliquis filiũ esse hostem posset, vt Merope: & mucronatam hastam retusam esse: et lapidem esse punicem. posset item quis salutis causa verberatus ac feriens interficere: & mõstrare volens, quemadmodũ faciũt ii qui summis manibus certant, percutere. Cum in omnibus igitur his, in quibus est actio, ignorantia contingat: fit, vt qui aliquid ex his ignora-
B uerit, inuitus egisse videatur. atq; id in præcipuis maxime. præcipua autem esse ea videntur, in quibus ipsa actio est, & id cuius causa quippiam fit. Oportet tamen, vt actio hæc quæ ex tali ignoratione inuoluntarie facta esse dicitur, dolorem, ac pænitentiam afferat. Cũ igitur inuitum sit, quod vel vi vel ignoratione agitur: spõtaneũ illud esse videbitur, cuius principiũ est in eo qui agit, particularia cognoscente in quibus actio consistit. Fortasse enim non recte dicuntur inuita ea esse, quæ vel ex ira, vel ex cupiditate efficiuntur. Primũ enim nullum ex aliis animalibus sponte aget: sed neq; pueri. Deinde, vtrũ nihil ex iis quæ vel ex cupiditate, vel ex ira agimus, sponte faciemus? an honesta sponte, turpia inuiti agemus? An id ridiculum existimandum est, cum vna causa vtrorumq; sit. Absurdum fortasse etiã est, inuita ea esse dicere, quæ oportet appetere. oportet autem & ob aliqua irasci, & nonnulla appetere, vt sanitatem, & disciplinam. videnturque ea quæ inuita sunt, molesta: quæ ex cupiditate fiunt iucunda
C da esse. Præterea quid interest inter ea quæ ex ratione, aut ex ira peccamus, ad hoc, vt inuiti fecisse videamur? fugienda enim ambo sunt? videturq; irrationales affectus nihilominus humani esse: actionesq; ipsis hominis ab ira, & cupiditate proficiscuntur: vt absurdum sit inuita hęc existimare.

Spõtaneum quid.

Oportet aliquãdo irasci.

DETERMINATIO TERTII TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE. ARISTOTELIS.

Dixit. Quoniam quidem autem virtus circa passiones & actiones existit, & laus sit vel vituperatio in fientibus a nobis sponte, & indulgentia a fientibus nobis inspontanee, & fortassis misericordię: tunc forsitan necessarium est ei, qui de virtute scrutatur, determinare facta fientia spõte, & fientia inspontanee, et cognitio huius

intentionis etiam vtilis est legum positoribus causa impendendi honores, & D infligendi pœnas loco suo, Dixit. Putantur autem spontaneę res fientes coacte, vel ignoranter a faciente eas, & res, quę veracier insponteanee fit, est illa, cuius fiendi principiũ ab extrinseco est, & in nullo coadiutor est agẽs vel patiẽs; vt si ventus leuet aliquem de loco ad locum penitus existentem in hoc impotentem sui. Si vero feceritis aliquid suspitione malorũ grãdium, metuẽs incidere in ea, si non fecerit ipsum, velut sicut tyrannus iubeat aliquos potentes, tamen sui met existentes, quęlibet ignominiosa exercere in parentes, & qui exercent euadunt, qui vero nõ interficiuntur: hoc dubiũ est an sit de spontaneis. Et similatur huic illud, quod fit in tẽpestatibus maris de iactibus sarcinarum. nullus.n. sponte iactat res suas in tali dispositione constitutus. omnis autem intellectũ habẽs agit hoc causa proprię salutis, & eorum qui cum ipso sunt. Et sunt quidẽ huiuscemodi actiones mistę ex spõtaneo, & inspõtaneo: attamen potius sunt de genere spõtanei. fiunt.n. in hora, qua quis facit eas cum pręelectione faciẽtis: & finis actionis, & comlpectio attribuitur spontaneo vel inspõtaneo secundũ horam, in qua agitur. Factor aũt istarum rerũ in hora faciendi eas, spontaneus est & eligens. etenim principiũ mouendi mẽbra sua organica in huiusmodi actionibus in ipso est, & in quo fiunt principiũ agendi aliquid in ipso est, & actio illius huiusmodi: ergo fiũt sponte. verũtamẽ inspontaneę fiunt simpliciter. nã nullus aliquid taliũ eligit ꝓpter seipsam. In huiusmodi aũt operationibus fortasse laudatur homo, E quãdo tolerauit in ipsis res turpes malas incũbentes eis propter aliqua grandia decora. si vero fecerit huius contrariũ, vituperatur: turpia.n. tolerare nõ propter aliquod decorum factum est hominis vilis. & istud est de eis, quę significant ꝙ sunt intrantes in actiones spõtaneas. Propter vero quasdam istarum rerum non laudatur homo: intẽdo res turpes, ad quas cogitur: sed indulgetur ei, qñ fecerit eas propter causas, quę excedũt vel superant naturam hominis, & quas non potest aliquis tolerare. D. Sunt aũt fortassis aliqua his, ad quę non est recipienda vllatenus coactio, sed premoriendum potius aut tolerãdum pericula, quę sequi possunt ex refutatione coactionis; vt ꝙ moriatur homo potius q̃ ꝙ interficiat patrẽ & matrẽ. D. Ea.n. quę coegerunt Alcmęona occidere matrem suam, ridiculosa sunt. vult vt existimo ꝙ fuerint res paruę. D. Est aũt difficile, vt determinemus sermonem quale quid sufferendum est & tolerandũ, aut quale quid non tolerandũ. & difficilius hoc est determinare in qualis rei tolerãtia est perseuerãdum, & quascunq; molestias tolerandum. Item ꝙ ea, quę expectantur, vituperabilia sunt & tristia: illa vero, ad quę cogimur, fœda & molesta. & ꝓpter hoc sequitur hominẽ laus vel vituperiũ ex hoc, ꝙ recipit coactionẽ, vel non recipit. intẽdo ꝙ in aliquo loco laudatur, eo ꝙ nõ recipit coactionẽ: & indulgetur ei in aliquo loco receptio coactionis, & in aliquo loco vituperatur. D. Oportet igitur vt reuertamur ad dicendũ res, quę fiunt inspontanee, quę res sunt. F Dicimus ergo ꝙ ea, quę absolute sunt inspontanea, sunt ea, quorũ causę sunt ab extra, & nullum coadiutoriũ habent ab extrinseco. illa aũt, quę inspontanee fiunt, eo ꝙ principiũ faciendi ea ab extrinseco est primi us, in hora aũt, qua facimus ea, pręeligimus ipsa pre quibusdam alijs, & principiũ factionis suę quantũ ad hoc in nobis est, secundum se quidem inspontanea sunt: fiunt autem in hora, in qua eligimus ea prę alijs de his quę sunt spõtanea, & sunt similiora spõtaneis, ideo ꝙ actiones non fiunt nisi in particularibus: & particularia quidem agunt sponte. Et propter hoc nõ est facile sermone determinare quas actiones, quemadmodum diximus, oportet pręeligere alijs. diuersitas.n. multa est in particularibus. Si vero dixerit quis ꝙ res decorę & delectabiles sunt de genere cogentiũ, eo ꝙ res pulchra & delectabilis est de eo quod cogit nos ac actionẽ ab extrinseco: sequitur secundũ hunc modũ, vt omnia fiant coacte vel violẽter. omnes.n. agũt quęcunq; agunt gratia istorũ: intendo pulcrũ & delectabile. qui aũt agit aliquid coacte & inspontanee, tristatur cum ipso. qui vero facit aliquid ꝓpter bonum & delectabile. delectatur cum ipso. D. Et ridiculosum est vt homo eorum, quę facit, causam ponat res, quę sunt ab extrinseco tantũ: & ipse cũ hoc facilis est ad cadendũ in ea, & ad seducendum per ipsa, & vt bonorũ causam

A seipsum, turpium aut delectationem. D. Cumq; sic sit, videtur ꝙ factũ coacte sit illud, cuius principium ab extra est, absq; eo ꝙ fit ei adiutorium a seipso: & ꝙ sit preter scientiam facientis ipsum: nõ etiam totum fit inspontaneũ. & hoc, quoniam res, actio cuius tristitiam affert & pœnitentiam, fit quidem inspontanee. Qui aũt facit rem aliquã, quecunq; rerũ fuerit inscius, sed nõ tristatur de actione, non facit quidẽ ea sponte, cum nõ sciat eam: neq; facit eam inspontanee, cũ non tristetur cum ipsa. Qui aũt facit aliquid, & est sciens ipsum, si pęnitet quidẽ de facto suo, tunc iam putabatur ipsum fecisse inspontanee. si vero impenitens fuerit de facto suo, immo potius gaudeat de ipso, putandũ est ꝙ sponte fecerit ipsum. & est qdem inter vtrosq; factores differẽtia. Et melius est vt vtiq; habeat nomen propriũ. & videtur aliud esse vt quis agat aliquid & nõ sciat ipsum, & vt agat aliquid per ignorantiam. & hoc, quoniã ebrius & furiosus nõ putantur facere hoc, quod faciunt in hora ebrietatis & furoris absq; cognitione: veruntamen faciunt hoc quod faciũt, & sunt ignorantes in faciendo. Etenim oĩs malus ignorans est illud, quod oportet ipsum facere, & res a quibus oportet ipsum abstinere: & ꝓpter hanc ignorãtiã fiunt iniusti & simpliciter mali. volo dicere eo ꝙ faciunt quidem res, quas sciunt, ignorant aũt an sint bonę vel malę. Dixit. Et nõ est de natura actionis vt dicatur de ea ꝙ facta est inspõtanee, qñ factor eius fuerit ignorans ea, quę adhęrent ei, & sequuntur ipsam, eo ꝙ ignorãtia electionis (intendo electionem omissionem disciplinę) nõ est causa vt fiat actio inspontanea, sed est causa malitię. & iste ignorãtia nõ est rerum vniuersaliũ. propter istas. n. non fit vituperatio; sed fit quidẽ propter ignorantiam rerum particularium, cum sint hę, in quibus fit actio, & inuenitur ignorantiã quarundã istarum misericordia & ignorantia. qui. n. de his ignorauerit aliquid, agit equidẽ ipsum inspontane. D. Et pp hoc oportet agentem determinare quę agit & scire quę sunt, & quot sunt & quis agit ea, & quid est illud quod agit. & in quo agit qualiter agit, verbi gratia remisse aut intense. D. hęc igitur omnia nullus ignorabit nisi vesanus. & manifestum est ꝙ non ignorabit agens quod agit. non enim ignorat aliquis seipsum quando fuerit agens, intendo quoniã ipse actor. & pp hoc conatur excusare malos dicentes eos esse dementes, & non scientes ꝙ illud, quod dicunt, est de eis, quę non sunt dicenda. & ignorantia eius quod facit homo, & cum quo facit, & in quem facit, attribuitur errori qui excusabilis est, vt qui vult proijcere aliquid, & euadit de manu eius, & infert damnum. & qui putat filium inimicum esse & occidit eum. & qui putat de re, quę est lapis, eam non esse lapidem, & percutit cum ea, aut qui putat de re, quę est acuta, eam nõ esse acutã, & percutit cum ea et interficit: & forsan facit quis monstrare alij rem aliquam, & pungit cum digito suo, & interficit. Cum ergo existat ignorantia in his, circa quę existit operatio, ęstimabitur de eo quid aliquid horum ignorauerit ꝙ facit ipsum inspontanee: & proprie qñ ignorauerit potiora, quę sunt in ipsis. & putant potiora esse illa, in quibus fit actio, & illud cuius causa fit: & oportet vt factor eius, quod hoc modo fit per ignorantiam, sit tristans propter ipsum & pęnitens. Cum igitur dicatur de eo, quod fit coacte aut inscienter, ꝙ fit inspontanee palam est quod hoc, quod agitur sponte est cuius agendi principium est in agente ipsum: & agens ipsum scit particularia: in quibus fit actio. Dixit. Fortassis enim non rationabiliter dictum est in spontanee fieri, quod fit ex concupiscentia & iracundia. primo quidem, quoniam nullum animalium præter hominem agit sponte aliquid; neque etiam pueri: neque etiam agemus sponte aliquid eorum, quę ex concupiscentia fiunt aut iracundia. & agemus bona quidem spontanee, mala vero inspontanee: quod ridiculosum est, vna existente causa: intẽdo in bonum & malũ. & est inconueniens vt dicatur ꝙ concupisceutia nostri eius, quod cõcupiscendũ est, & ira nostra ei, cui est irascẽdum, est inspontanee. dignũ enim est vt irascamur in quibusdam rebus, & vt cõcupiscamus quasdam rerũ: & vult sanitatem & disciplinã. & putatur de rebus, quę fiunt inspõtanee, inferre eis tristitiam: & eas quę secũdum concupiscentiam fiunt, cõferre delectationem. Et id quod fit inspontanee, palam est ꝙ est indifferens ei quod fit per errorem rationis, cum sint ambo

Factum coacte quid sit.

Nullum animaliũ ꝑter hominẽ agit sponte aliqd

fugibilia & contriſtabilia: & paſsiones beſtiales videmus non minus exiſtere in omnibus quam in reliquis aīalibus, in conueniens igitur eſt inſpontaneum dicere quod fit ab iſtis.

De electione. Cap. II.

CVm quid ſit ſpontaneum, quidque inuitum definiuerimus: ſequitur vt de electione iam diſſeramus: quippe quę & virtuti maxime eſſe affinis, & magis quam actiones mores ipſos iudicare videatur. Electio vero ſpontaneum quoddam eſſe apparet: non idem tamen prorſus eſt. ſpontaneum enim latius patet. nam & ſpontaneum cum pueris & reliquis animalibus commune eſt, electio minime: & quę deimprouiſo fiunt, ſpontanea ſunt, non autem ex electione. Qui vero eam vel cupiditatem, vel iram, vel voluntatem, vel opinionem quandam eſſe affirmant, non recte dicere videntur: electio enim non eſt communis nobis cum brutis, ſed cupiditas et ira, eſt. Et incontinēs cum cupiditate quidem agit, non tamen cum electione: continens contra cum electione, & non cum cupiditate. Adde quòd electioni cupiditas aduerſatur: cupiditas autem cupiditati minime. Cupiditas præterea iucundi & moleſti eſt: electio neque iucundi, neque moleſti. Sed ira quoque eſſe multo minus videtur: minime enim quæ ex ira fiunt, ex electione facta eſſe exiſtimantur. At vero neque voluntas vllo modo eſt: licet proxima ei eſſe videatur. electio ſiquidem eorum minime eſt, quæ fieri non poſſunt: quæ ſiquis diceret ſe eligere, ſtolidus eſſe videretur: voluntas vero eſt: vt immortalitatis. volunras præterea eſt eorum etiam, quæ nullo modo ab eo qui vult, agi queunt: vt histrionem aliquem, aut athletam victorem euadere. cuiuſmodi ſane nihil quiſpiam elegit: ſed ea ſolummodo quæ ex ſeſe fieri poſſe exiſtimauerit. voluntas præterea finis magis eſt: electio vero eorum quæ ad finem ſpectant. vt, ſani eſſe volumus: eligimus vero ea, quibus ſani eſſe valeamus. felices queq; eſſe volumus, atq; ita dicimus: dicere vero, eligimus felices eſſe, minime conuenit. omnino enim in iis eſſe electio videtur, quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt. Verum neque opinio enim circa omnia verſatur, nec minus circa æterna, & quæ fieri nequeant: quam quę in noſtra ſita ſunt poteſtate. adde quòd vero & falſo, non bono & malo diſtinguitur: at electio his magis. In vniuerſum vero eſſe idem cum opinione electionem fortaſſe neque diceret quiſpiā: ſed ne cum aliqua quidem in particulari. bona etenim aut mala eligendo qualitate quadam affecti ſumus: opinando autem minime. Et eligimus capere aliquid, aut fugere, aut eiuſmodi quippiā: opinamur vero quid ſit aliquid, aut cui, aut quo modo conferat, ſed accipere vel fugere non admodum opinamur. & electio quidem laudatur, eo ꝙ eius eſt, cuius eſſe magis oportet, aut ꝙ recta eſt: opinio, quia eſt vera. Quæ itē maxime ſcimus eſſe bona, eligimus: quæ non

A admodum scimus, ea opinamur. videnturq; non iidem optima & eligere & opinari: sed nonnulli sunt, qui melius opinantur, ob vitium tamen ea quæ non decet, eligere consueuerunt. Antecedat autem an sequatur electionem opinio, nihil interest: non enim id nunc consideramus: sed an idem cum opinione aliqua electio sit. Quid igitur aut quale est electio, quando nihil eorum est quæ dicta sunt? spontaneū sane esse quoddam videtur, non omne tamen spontaneum eligibile est: sed id scilicet, quod est præconsultatum: quippe cum electio seu propositum cum ratione, ac cogitatione existat: id quod significare nomen etiam ipsum videtur. quasi id quod eligitur seu proponitur, ex aliis legatur, ponatur ue ante alia.

DIxit. Determinatis autem spontaneo & insponta neo, consequenter de eligētia dicendum erit. hęc enim magis propria videtur esse rebus fientibus per virtutem, & est quę iudicat de moribus ex operationibus. Dicimus ergo, ꝙ manifestum est de electione, ꝙ est spontanea: & non est intentio electionis, intētio spontanei: eo ꝙ spontaneum communius est eo, quod sit per electionem. com B municant enim in eo pueri, & animalia irrationabilia & rationabilia electione aūt non. & de rebus, quę subito fiunt non dicimus ꝙ fiant per electionem. Qui vero dicunt eligentiam concupiscentiam, aut iram, aut velle, aut opinionē quādam. i. credulitatem, non videntur in hoc recte dicere: ideo ꝙ eligentia non est communis omnibus animalibus. concupiscentia autem, et ira communis est eis. Et incontinens secundum concupiscentiam quidem operatur, secundum eligētiam vero non: continens aūt econuerso secundum eligentiam quidem operatur, secundum concupiscentia aūt non. Concupiscentia ergo eligentiæ contrariatur, sed non contrariatur cōcupiscentia concupiscentię. & cōcupiscentia delectabilis est & contristabilis, i. remotionis ab ipso: eligentia aūt non. & ira ēt nō est eligentia, ppēa ꝙ res, quæ fiunt per iram, parū fiant per electionem. Et etiā non est ellectio velle: quamuis videatur ei esse propinqua, eo ꝙ electio non est impossibilium, velle autem est. si. n. dixerit quis ꝙ impossibilia eliguntur, stultus reputabitur: velle vero inuenitur circa res impossibiles: v. g. vellemus immortales esse. & velle etiam rerum est, quarum operatio non est in nobis: vt athletam vincere, aut hypocritam. & nullus quidem eligit huiusmodi res immo res eas eligit, quarum in se videt actionem. & adhuc velle quidem maxime fi- Velle est respectu finis, electio respectu eorū, quę sunt ad finē.
C nis: eligentia autem non est nisi eorum quę ducunt ad finem. v. g. sanari volumus: eligimus autem per quę sanamur. & felices esse vellemus, & asserimus nos velle: non est autem dicendum eligere nos fieri felices, ideo ꝙ vniuersaliter eligentia videtur earum esse, quę facere in nobis est. Neq; etiam eligentia opinio est. ideo quod opinio in omnibus est: non enim in perpetuis, & impossibilibus minus est quam in his, quę ex parte nostri sunt. & opinio diuiditur in verū & falsum: electio vero in bonum & malum. D. & vniuersaliter non dicet fortasse quis opinionem eligentiam vllo modo vnum esse. etenim secundum electionem nostram boni & mali quales dicimur, s. boni vel mali scdm aūt opinionem non. Et per electionem requirimus aliquid & fugimus ab aliquo: per opinionē aūt opinantes scimus quid est res, aut cui conuenit, aut qualiter conuenit. inquisitio aūt rei, aut fuga ab ipsa re fere non fit per opinionem tm̄. & electio maxime laudatur, eo ꝙ fit recti: opinio aūt, eo ꝙ veri. Et eligimus res, quas scimus proprie bonas: opinamur aūt res, quas fere non scimus, & non videtur eidem ipsi esse eligentes quod melius, & opinantes quod melius: multi. n. opinantur quidem q̄ melius, propter malitiam vero suam eligūt id, quod deterius est. Verū aūt opinio præcedat electionem, aut sequatur, in hoc non est diuersitas. & hæc non est res, de qua inquirimus: veruntamen qđ inquirimus, est vt sciamus an electio & opinio conueniunt in aliqua rerum. D. Cum igitur eligentia non sit aliquid eorū, quę commemorauimus, videamus quid est et quale quid est. Dicimus

ergo quoniam videtur quod sit spontaneum, veruntamen non omne, quod fit sponte, est ex electione: sed electum est vt cum hoc sit pręconsiliatũ, ideo quod electio quidem fit per rationem & intellectum.

De consultatione. *Cap. III.*

Verum consultant ne de omnibus homines, quodlibetq; est consultabile: an de quibusdam non est consultatio? Sed fortasse consultabile id dicendum est, de quo mentis compos vir, non quiuis vel stolidus vel insanus consultaret. De æternis autem nemo consultat: vt de mundo, aut diametro & latere, quod nulla inter se æquabilitate conueniant: at neq; de iis quæ in motu quidem sunt, sed semper tamen circa eadem versantur, siue necessitate, siue natura, siue aliqua alia de causa: vt de solstitiis, atque ortibus: neque de iis quæ alias aliter eueniunt: vt de siccitatibus, & imbribus: neque item de iis quæ fortuna contingunt: vt de thesauri inuentione. Sed neq; de humanis omnibus consultamus: verbi causa quomodo Scythæ optime administrare remp. possint, nullus ex Lacedęmoniis consultat: nihil enim ex his eiusmodi est, vt agi per nos ipsos valeat. Consultamus autem de agendis rebus, atque iis quæ in nostra sitę sunt potestate: hæc enim restant: quippe cum causę nullę alię esse videantur, quã natura, & necessitas, & fortuna: mens præterea, atque omne id quod per hominem agit: Vnusquisque antem de iis, quæ per ipsum agi possunt, consultet. Ac circa quidem exquisitas ac certas scientias, easque quę ex sese sibi sufficiunt, nulla consultatio est: vt de literis: non enim dubitamus, quomodo scribendum sit. Sed de iis, quæcunque per nos fiunt, neque semper eodem modo eueniunt, consultamus. vt de iis quæ ad medicam artem spectant, & pecuniariam: atq; eo magis etiam in gubernandi arte deliberamus, quam exercitatoria, quanto minus exactis, atq; exquisitis rationibus cõstat. ac simili modo de reliquis. Magis etiã in * artibus quã in scientiis consultatio est: eo quòd in ipsis magis ambigere consueuimus. Consultatio autem de illis est, quæ vt plurimum quidem fiunt: incerta tamen sunt quomodo euadant: & in quibus indeterminatio existit. Ad magnas vero res consultores etiam adhibere consueuimus, nobis ipsis diffidentes, quasi sufficere ad discernendum soli nequeamus. Ac consultamus quidem non de finibus, sed de iis quę ad finem tendunt. nam neq; medicus an sanare: neq; orator an persuadere: neque ciuilis an bene legibus institutam patriam reddere debeat: neque ex aliis quispiam de fine consultat. sed omnes, cum finem quędam statuerint, quo modo ac per quæ euenire is possit, deliberant: siq; is per plura fieri posse videatur, per quod nam facillime atque optime fieri queat, considerat. si per vnum, quo modo per id effici recte valeat: & illud item per quid, atque id tantisper, donec ad primam causam deuenerint: id quod in inuen-

*a.l. opinionibus.

Non consultamus de finib', sed de ijs quę ad finẽ tendunt.

A in inuentione extremum est. Qui enim consultat, quęrere videtur & resoluere prędicto, modo, quemadmodum designationē. Non quęlibet aūt quæstio consultatio est, vt mathematicæ: sed quælibet tamen consultatio, inquisitio est. & quod extremum est in resolutione, in generatione esse primū videtur. atq; hi cum in rem quę fieri nequeat, inciderint, desistunt: vt si pecuniis opus sit, earumq; expeditio nullo modo appareat: si vero fieri posse res videatur, eam aggrediuntur. fieri autem posse ea dicuntur, quæ per nos fieri possunt: nam quæ per amicos fiunt, per nos quodam modo fieri videntur: quippe cum principium in nobis sit. Quæruntur autem interdum instrumenta, interdum vsus ipsorum. simili modo quoq; in reliquis, interdū per quod, interdum quo pacto, aut per quid quippiā fieri debeat. Videatur aūt, quemadmodum dictum est, homo esse actionum principium: consultatio vero de iis esse, quæ ab ipso homine agi queunt actiones autem aliorum causa fiunt. non est igitur consultabilis finis: sed ea in consul
B tationem veniunt, quæ ad finem ipsum spectant: neque hæc tamen particularia: vt, an panis hoc sit, vel subigatur, vel qualitate affectus sit, vt oportet: ad sensum enim hæc pertinent. nam si semper consultaret quispiam, infinite progrederetur. Consultabile autem & eligibile idem est: nisi quòd eligibile definitū iam est: quippe cū nihil aliud sit, quam id quod ex deliberatione ante positum fuerit. definit enim vnusquisque tunc inquirere quo modo sibi agendum sit, cum in seipsum principium reduxerit, in eamque sui partem, quæ principatum obtinet: ea enim est quę eligit. Hec autem ex antiquis etiam rebus publicis manifestum est, quas Homerus imitabatur. nam reges ea, quæ elegerant, ad populum referebant. Cum igitur eligibile nihil aliud sit quam consultabile appetibile eorum quæ in nobis sunt: & electio quoque eorum quæ in nobis sunt consultatiua appetitio erit. simul enim atq; consultauimus, iudicamus: atq; inde secundum*consultationem appetimus. Circa quę igitur versetur electio, quodq; eorum sit, quæ
C ad fines tendunt, figura dictum iam sit.

*a. l. voluntatem.

DIxit. Et videtur nomen eligentię significare in idiomate nostro electionē alicuius prę alio. Cumque notum sit, ꝙ electio non fit nisi in spontaneo a consilio, sciendū est vtrum consilium conuenit in omni re, ita ꝙ omnia sint consiliabilia: aut quędam sunt, in quibs non est consiliandum. & fortassis dicēdum est ꝙ illud, super quod cadit consiliū, non est illud de quo consiliatur stultus & demens, sed in quo consiliatur discretus. Et non inuenimus aliquem vtētem consilio in rebus perpetuis, s. in esse mundi, & in suo fieri, aut in sua antiquitate: neq; in diametro vtrum est communicans alteri, aut non: neque vniuersaliter consiliatur in rebus fientibus per motum, siue fuerit ex parte materię, siue ex parte formę, siue per causas alias: vtpote in priuatione pluuię & multitudine sua: neq; consiliatur etiam aliquis in his quę casu fiunt, vt in inuētione thesauri. Neque consiliatur aliquis in quibuslibet rebus quorumlibet hominum nullius enim Lacedęmoniorum consiliatur qualiter scythę, qui nullam vicinitatem cum eis habent, optima vita viuant. nihil. n, agendorum hominum a nobis valde distantiū fieri habet p nos. Consiliamur aūt de rebus, quarū actio in nobis est, & currit per manus nostras. & hoc, qm̄ putatur ꝙ causę rerum sint

materia aut forma, aut casus, aut intellectus: & oē quod fit mediantibus hoībus, D & vnusquisq; cōsiliatur in eis, quę poſſe est ipsum agere, & q̄ currunt p manū eius. Et nō est cōsiliū in artibus cęteris sufficiētibus p se: intēdo eas, in quibus non expectantur causę ab extrinseco; vt ars scribendi. nullus. n. dubitat in scribendo, ita ꝙ indigeat consilio, qualiter scribēdę sint literę. Et nō consiliamur, nisi in eo, cuius factio in nobis est: cū nō fuerit scdm modū vnū & eundē; sicut se habet in arte medicinę & in oībus facultatibus. & cōsiliamur magis in negocijs marinalibus q̄ in exercitijs, scdm ꝙ illa deficiūt ab alijs in certitudine agēdorū: intendo ꝙ ars exercitij potentior est in certitudine agēdi recte q̄ ars marinalis. & hoc mō se habet in cęteris artibus residuis, quę vtūtur cōsilio: intendo ꝙ superant in hac intentione. Et vsus consiliationis in artibus magis est quam in scientijs: & proprie in quo nobis ex ipsis incidit sępius dubitatio. Et consiliatio equidem fit in rebus frequentius aduenientibus, in quibus nō est manifestum ad quid res deuentura sit: & in rebus, quarum finis incomprehensus indefinitus est. D. Et requirimus consiliari ēt in rebus grandibus, in quibus non confidimus nobismetipsis de sufficientia cōsilij in ipsis, & in operationibus suis. Et de finibus quidem non consiliamur: immo proprie consiliamur de his, quę ducunt ad fines, & hoc, quoniam medicus non consultat de sanitate ipsa, sed de his quæ ducunt ad sanitatem, & rhetor similiter non consultat de persuasione metipsa, sed de his quę persuadet. & similiter ciuitatum gubernatores non consultant in ipsismet operationibus studiosis, & positionibus quas ponunt: sed consultant quidem in his, per quę fiunt huiusmodi operationes. & vniuersaliter nemo consultat de fine metipso: sed omnis homo ponit finem quēdam, & inquirit de ipso qualiter fiat & per quid fiat. & quando manifestum fuerit ꝙ plura sunt, per quę habendus est finis, inquirunt ea, per quę facilius & melius possit fieri. & quando finis compleri poterit per rem vnam, inquirunt illam rē, qualiter erit & per quid erit: & deinde inquirunt de illa re, secunda qualiter erit & per quid erit: & non desinunt ab inquirendo sic, donec perueniāt ad causam primam, quę est postrema * in esse. ille enim qui consultat, inquirit quidē scdm viam resolutionis per conuersionem. & ista est via inquisitionis secundum modum resolutionis per conuersionem. Et iam manifestum est, ꝙ non omnis inquisitio est consiliatio, vt inquisitio in doctrinis, & vniuersaliter in speculatiuis. cāque sic sit, erit omnis consiliatio inquisitio, & non conuertitur. & vltimum in via resolutionis per conuersionem est primum per inquisitionem, vltimum in esse: & est illud, gratia cuius sunt reliqua, de quibus inquiritur. & pp hoc ponunt ipsum primum in inquisitione, & tandem requirunt ea, ex quibus necessario est esse eius. & si inueniūt in inquisitione aliquid imposſe, definiūt ab ipsa, v.g. qñ indigetur pecunia, & visum fuerit nō esse poſſe eius adeptionē sine inquisitione, intēdunt eius acquisitionē. & si fuerit posſis, pquirunt eā: & si imposſis desistunt ab ea. posſia aūt sunt ea, quorū actio in nobis est, & hoc, qm̄ ea quę possibile est fieri per amicos nostros, potestas eorū est in nobis modo quodam. principium enim eorum est in nobis. Et in rebus quidem, que inquiruntur alterius rei cā, fortassis inquisitio fit instrumentorū, per quę agitur res illa: & fortassis fit inqsitio modi vtēdi illis instrumētis: & sic se hēt in alijs rebus remanētibus, de quibus inuestigatur gratia alterius rei fortassis, etenim inqritur de eis in eo p qđ hēt fieri actio: & forsan inquiritur in eis de modo, p quem habet fieri. D. Et videtur, sicut diximus, homo esse principium actionū suarū: & consilium fit in operandis ab eo: & operationum quędam fiunt gratia quarundā. finis vero, quēadmodū diximus, non est de quo fit consiliandum: sed consiliatur qdem de his, quę ducunt ad finem, neq; ēt consiliatur in rebus particularibus notis sensu cōprehēsis: qm̄ sunt scdm ꝙ oportet. vt qm̄ nō cōsiliatur. ꝙ hęc res bona, aut hęc res sana: aut ꝙ hęc res facta est vt oportet; cū hoc notū vt in sensu. et hoc ideo, qm̄ ista sunt principia consiliationis. si ergo de his fuerit consiliandum, indigemus alijs principijs, & pcedet res ad infinitū: qđ est imposſe. Et res quidē consiliabilis & eligibilis vna est intētio determinata, & cōsiliabilis intētio indeterminata, & est quidē eligibile determinatū, eo ꝙ res, in q̄ assensum est ad faciendū

Forte legendū in inuentione.

A ipsam pp iudiciũ consilij super ipsam, qm̃ bona. & propter hoc vnusquisq; hominũ cessat ab inquisitione & cõsiliatione, quãdo in seipsum reduxerit, et principiũ ad id, qđ vidit in illa re. & hęc est res, quę eligitur: intẽdo illud, de quo iudicatum est ipsum esse bonũ. D. manifestatur aũt ꝙ eligibile est illud, in quo cõsiliatur ex antiquis ciuilitatibus, quas sequebatur Homerus. dicebat enim ꝙ reges mandabant plebi obseruare res, quas eligebant per cõsilium. vult scd͂m ꝙ estimo per consilium, illud propter quod fuit electio ipsarum illarum: non ꝙ ipsi imponerent eis res per impositionẽ, ad modũ eius, qđ accidit apud nos in legibus, & qñ sic est. Itẽ eligibile est, in quo fit consiliatio cũ cõsyderatione eius scd͂m ꝙ in nobis est agere ipsum. Cũq; iudicauerimus super aliquid p consiliationem, desyderamus ipsum per voluntatem, & nitimur in ipsum. D. His ergo determinauimus eligibile quid est scd͂m viã descriptionis, i. definitionis vniuersalis. & diximus in qua re sit, & ꝙ sit in rebus, quę ducunt ad fines, & diximus voluntatem esse finitum.

De uoluntate, & eo quod est voluntate appetibile. Cap. IIII.

B Voluntatem vero finis ipsius esse, dictum iam est: quæ sane nonnullis videtur boni ipsius esse, nonnullis apparentis boni. sed euenit, vt & illis qui bonum esse voluntate appetibile asserunt, id quod vult is, qui non recte eligit, non sit voluntate appetibile: nam si est voluntate appetibile, erit continuo etiam bonum: at malum forte est: & illis qui bonum apparens voluntate appetibile esse inquiunt, nihil sit natura uoluntate appetibile: sed quod unicuiq; ita uisum fuerit. at aliud aliis uidetur: & aliquando etiam si ita inciderit, contraria apparent. Quòd si hæc non placent, nunquid dicendũ, simpliciter quidem ac re uera voluntate appetibile esse id quod est bonum: unicuique uero id, quod uidetur unicuique: ac probo, quidem, quod re uera etiam est, uideri: improbo, quod cunq; inciderit. quemadmodum etiam in corporibus euenit: bene enim affectis salubria ea sunt, quæ re vera sunt eiusmodi: morbo correptis diuersa. simili modo amara, & dulcia, &
C calida, & grauia, & id genus reliqua. singula enim probus vir recte iudicat: & in singulis verum ipsi apparet. In vnoquoque enim habitu propria quędam & honesta & iucunda sunt. & in singulis plurimum fortasse probus vir in dignoscendo eo quod verum est, differt: quippe qui tanquam regula ac mensura ipsorum sit: plerisque autem e vulgo hominibus deceptio surrepere ob voluptatem videtur: quibus scilicet voluptas, licet non sit, bonum tamen apparet. eligunt enim iucunditatem quasi bonum, dolorem quasi malum fugiunt.

Dixit. Quidam aũt hominũ putãt ꝙ voluntas sit boni, quidam putant ꝙ sit eius quod videtur bonũ. & sequitur dicentes ꝙ volitum sit bonũ vt non sit volitũ, nisi id, ꝙ est bonũ per se & rectũ. cum. n. fuerit quid ex volitis, erit bonũ. hoc aũt est inconueniens. forsitan. n. accidit multis velle eos hoc, qđ est malũ, & ipsum videtur bonũ, dicentes vero volitũ esse hoc, quod videtur bonũ, sequitur hoc non esse aliquid volitũ per naturam, sed erit illud, qđ volet vnusquisq; hominum, secundum ꝙ sibi visum fuerit, donec velit aliquid, & eius contrarium abominet; intendo ꝙ velit rem vnam eandem vnus, & contrariũ

eius alter: immo iam volet vnus idem duo contraria in horis diuerſis. ſi ergo ſic ſe habuerit res, non erit aliquid volitum per naturam: & hoc iterum eſt inconueniens. Si igitur non fuerint perſuaſiuæ hæ duæ opiniones, oportet vt dicamus quoniam bonum illud, qđ eſt bonum per ſe, eſt ſimpliciter volitũ & ſcđm veritatem, vnuſquiſque hominum vult ipſum, ſecundum ꝙ ei videtur bonus. ergo vult bonum illud, ꝙ eſt in veritate; malus vero illud, de quo contingit vt videtur ei ꝙ ſit bonum. Et hoc quoniam perceptio vel apprehenſio, quam habet bonus vel virtuoſus de bono, & iudicium eius de ipſo, ſimilatur iudicio ſanorum ſentientibus de rebus ſenſibilibus: & iudicium vero mali de ipſo ſimilatur iudicio infirmorum. Et illi, qui ſunt in diſpoſitione ſanitatis, diſcernunt ſapores rerum, qui ſunt eis in veritate: intendo ꝙ ipſi iudicant de dulci, ꝙ dulce, & de illo, quod eſt amarum, ꝙ amarũ: illi aũt, qui ſunt infirmi, faciunt huius diuerſum; intendo ꝙ iudicant de dulci, ꝙ amarum: & ſimiliter contingit eis in vocibus grauibus, & acutis, & odoribus, & reliquis ſenſibilibus, & quãdo ſic eſt, bonus ergo eſt ille, qui iudicat de vnaquaq; rerũ iudicium ſanũ, & videtur ei verum in vnaquaq; earũ, eo ꝙ in vnaquaq; diſpoſitionum ſunt res venuſtę, et res delectabiles, non ſcđm ꝙ imaginatur de ipſis. D. & dignum eſt vt ſit bono magna percellentia ſuper alterum in eo ꝙ iudicet de vero, & in dimiſſione eius, qđ dimittit vnuſquiſq; ex rebus: etenim ipſe exiſtit tanquam regula & menſura rebus, per quam iudicatur de ipſis. & veriſimile eſt, ꝙ error in hoc accidẽs multis hoĩum non accidat niſi delectationis cauſa: eo ꝙ ipſe videntur bonę, & non ſunt: ita ꝙ volunt delectabile quaſi bonum, & a triſti fugiũt quaſi a malo.

Bonus eſt ille q iudicat de vnaquaq; rerũ iudiciũ ſanum.

De iis quæ in noſtra sunt poteſtate. *Cap. V.*

CVm igitur voluntate appetibilis finis ſit, conſultabilia autem & eligibilia ea quæ ad finem ſpectant: actiones quæ circa hæc fiunt, & ex electione & ſpõtaneę etiam proculdubio ſunt. at virtutum operationes circa hæc verſantur: efficitur igitur, vt virtus quoque in nobis & ſimiliter vitium ſit. In quibus enim in noſtra poteſtate ſitum eſt agere, ſitum eſt etiam non agere, & in quibus non agere, ſimili modo etiam agere. quapropter ſi agere cum honeſtum ſit, in noſtra eſt poteſtate, non agere quoque cum turpe ſit, in nobis erit collocatum. ſi item non agere, cum honeſtum ſit, in nobis eſt, agere quoque, cum turpe ſit, erit noſtræ facultatis. Quòd ſi honeſta agere & turpia, & ſimili modo non agere in noſtra eſt poteſtate: id autem erat, vt boni & mali ſimus: in noſtra poteſtate quoq; erit, vt & frugi ſimus, & nequam. Nam dicere neminem neque ſponte improbum, neque inuitum beatum eſſe, alterum falſum eſſe, alterum verum videtur: quippe cum beatus nemo inuitus euadat: improbitas vero ſpontanea ſit. Alioqui iis quæ nunc dicta ſunt, repugnandum eſt: dicendumq; hominem principium minime eſſe: neq; actionum ſicut filiorum eſſe generatorem. Quòd ſi hęc videntur, neque in alia principia referre actiones noſtras poſſumus, quæ in ea quæ in nobis ſunt; quorũ principia in nobis ſunt, etiam ipſa in nobis eſſe, & ſpontanea neceſſe eſt. His atteſtari & priuatim ſinguli, & ipſi legumlatores videntur: qui eos, qui mala perpetrant, caſtigant ac puniunt, ſi tamen neque vi coacti ea egerint, neque ex ignoratione, cuius ipſi ſibi cauſam non exhi

Nemo beatus inuitus euadit.

A buerint: eos autem qui honesta agunt, honoribus prosequuntur: vt & hos incitent, & illos ꝓhibeant. Atqui ad ea, quę neque spontanea sunt, neq; sunt in nobis, agenda hortatur nemo: quippe cum nihil antiquum sit, vt persuasi simus aut calefieri, aut dolere, aut esurire, aut quoduis aliud eiusmodi: nihilo.n. minus ea patiemur. Nam ob ignorationem etiam puniunt, si sibi ipse ignorationis causa quispiã fuisse videatur. Vnde ebriis duplices pœnę institutæ sunt. in ipso enim qui inebriatur principium est: cum sui quisq; in eo dominus sit, vt nõ inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoq; puniũt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad lęges pertinẽt quę quidem & sciri debeant, & difficilia nõ sint. Simili modo etiam in aliis, quęcũq; ignorare per negligentiam videntur, eo ꝙ in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendæ diligentiæ domini sint, ac potestatem habeant. Sed fortasse eiusmodi aliquis est, vt diligentiam non adhibeat. at vt eiusmodi sint hoĩes, atq; & iniusti & intemperantes euadant, ipsi in causa sunt: dũ B & dissolute ac remisse viuunt, & maleficia perpetrant, & incompotationibus, talibusq; aliis libidinibus ætatem degũt. operationes enim, quæ circa singula sunt tales homines reddũt. atq; hoc ex iis esse manifestum potest, qui ad quodlibet certamen, aut actionẽ sese exercẽt: id enim operari asside solẽt. ignorare igitur ex operationibus circa singula habitus existere, valde stupidi hominis est. Absurdum præterea est, & eum qui iniuste agit, iniustum esse nolle: & eum qui intẽperanter, intemperantem. sed siquis nõ ignorans ea agit, ex quibus iniustus efficitur: sponte iniustus est. non tamen si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit. Nam neq; qui ægrotat, sanus efficitur: licet, si ita contigerit. sponte ægrotet tum intemperanter viuẽdo, tum medicorum præceptis non obtemperando. verum tunc quidem licebat ei non ægrotare: vbi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum neque qui lapidem proiecit, resumere eum amplius potest, quamuis in eo emittendi ac proiiciendi facultas fuerit: principium C enim in ipso erat: eodẽ modo quoq; & iniusto & intẽperanti a principio licebat nõ esse eiusmodi: vnde spõte eiusmodi sunt: vbi vero semel tales euaserũt, nõ amplius nõ esse tales eis licet. Sed neq; animi solum vitia spontanea sunt. verũ corporis ẽt in nonnullis, quos.s. increpare consueuimus. qui enim natura deformes sunt, eos reprehendit nemo: sed illos qui per ocium & negligentiam tales euaserunt: simili modo si turpitudo vel ex infirmitate, vel ex mẽbri alicuius mutilatione contigerit. nullus enim ei, qui vel natura vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitate exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum obiurgant omnes, qui ex temulẽtia, vel alia quapiam intẽperantia excæcatus fuerit. atq; ita fit, vt vitia corporis, q̃ in nostra potestate sunt, vituperentur: quę nõ sunt, minime. ꝙ si ita est, in aliis quoq; vitia, quæ reprehenduntur, in nostra erunt potestate. Quod si quis dixerit: omnes id appetũt, quod bonum esse ipsis videtur: visio-

nis autem dominium habet nemo: sed talis vnicuique finis apparet, qualis quisq; est. Verum si vnusquisq; habituum sibi quodam modo in causa est, visionis quoq; quodam modo erit: sin aũt nemo sibi est in causa, vt mala faciat, sed ex ignoratione finis ea agit, ex iisq; summũ bonũ consequuturũ existimat: appetitio vero finis minime spõtanea est, sed oportet vt vnusquisq; idoneus natus sit, habeatque quasi visum, quo recte valeat discernere, & id qđ vere bonũ est eligere: siq; is est bono ingenio præditus, cui bona hæc naturę affectio insita est: qđ enim maximum est, & pulcherrimũ, quodq; ab alio accipere aut discere nullo modo licet, id quale natura est, tale ipse habebit: atque ita quidẽ bene & recte natura esse affectum ipsi erit perfecta ac vera naturę habilitas atq; aptitudo. Si inquã hęc vera sunt, cur magis virtus quã vitiũ sponte acquiratur, non video. vtrinq; enim tam bono, quam malo simili modo finis vel natura vel quomodocunq; & apparet, & statuitur: ad quẽ postea cętera referẽtes quomodocunq; agũt. siue igitur finis non natura vnicuiq; apparet, qualiscũq; is sit, sed aliquid ẽt apud ipsum est: siue naturalis qdẽ finis est, quia tamẽ reliqua probus vir sponte agit, virtus spontanea est: nihilominus vitiũ quoq; spõtaneũ sit, necesse est. nam similiter quoq; malo in actionibus inest facultas, vt ex sese agat: etiam si in fine nõ sit. Si ergo quemadmodũ dicitur, spontaneæ sunt virtutes: habituũ. n. coauctores quodam modo nos sumus, ex eoq; ꝙ sumus qualitate quadã affecti talẽ ẽt finem statuimus: vitia quippe quę simili ratione efficiantur, ipsa etiam spontanea erunt. Ac communiter quidem de virtutibus a nobis dictũ est: genusque ipsarum figura quadam, i. ipsas mediocritates esse, atque habitus: † a quibus item fiant: ad ipsasque agendas idoneos esse homines scđm ipsas: in nobisque ẽt eas esse, & spontaneas: atque ita demũ, vt recta ratio præscripserit. Non simili aũt modo actiones spõtaneæ sunt, atque habitus. actionum enim a principio vsque ad finẽ domini sumus, cum singula quæque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum aũt additio non nota: quemadmodum in ęgrotationibus. quoniam tamen in nostra erat potestate vel ita, vel non ita vti: etiam habitus ipsi spontanei sunt.

a, i, ex qbus.

DIxit. Cum ergo sic finis volitũ est, & omne quod ducit ad finem consiliabile & electum: tunc actiones. quę sunt in his, sunt fientes sponte & per electionẽ: operationes aũt virtutis in his fiunt: intendo in actionibus electionis & spontaneis. estq; virtus rerũ, quas facere in nobis est, & similiter vitium, Et hoc, quoniam res, quas facere in nobis est: & non facere eas in nobis est. intendo ꝙ rerum, quarũ in nobis est potentia faciendi eas, in nobis quoq; est potentia non faciẽdi eas: et in quibus rebus dicimus sic, in his quoque possumus dicere non. & si fuerit in nobis facere res pulchras. ergo et facere res turpes in nobis est. Cũq; fuerit in nobis facere res pulchras, & res turpes, & fuerit in nobis facere eas & non facere: sitq; hęc intentio esse nos bonos & esse nos malos; intẽdo, ꝙ qñ fecerimus pulchra, & non fecerimus turpia, sumus boni: & econuerso, qñ fecerimus turpia, & non fecerimus pulchra, sumus mali: ergo manifestũ est, ꝙ in nobis est vt simus boni & mali. D. Sermonis aũt dicentis ꝙ nemo malus sponte, neq; bene inspõtanee; videtur quiddam falsum est quid

A dam vero verum, & hoc, quoniam nemo insponte fit bonus: malitia autẽ sponte fit, D. Sic ergo dicendum nobis est in his rebus. at oportebit esse dubitationem in eo ꝙ nunc diximus, & hoc, vt non dicamus hominem principiũ esse neq; generatorem actionum, sicut est generator filiorũ, nisi ꝙ patens est, quod quando inueniuntur ei istę actiones: & non est possibile nobis vt reducamus eas ad alia principia, prętérꝙ quę in nobis sunt: tũc de manifestis est, ꝙ id de rebus, cuius principiũ in nobis est, ipsum quoq; in nobis ẽ, & est de fiẽtibus sponte. D. Videtur autem vnusquisq; ex hominibus cõiter & legum latores proprie testificari huic dicto, cum puniant facientem malitiam verbo ad verbum, quando non peruenerit hoc factum coacte, & propter ignorantiã eius, & vlr cuius ipse causa huius facti. laudant autem eos, qui agunt actiones pulchras, quatenus instigant hos ad hoc factum, illos aũt diuertant a facto illo. Si ergo non esset ex parte ipsorum facere malitiam & virtutem, non instigarent eos ad virtutẽ, neq; prohiberet eos a malitia, nec punirent pro ipsa. nullus.n. hortatur alium ad agendũ aliquid, quod in ipso nõ est. intendo ad qđ non põt, & ꝙ non fit ab eo spõte, cũ nihil prosit exigere ab hoĩe, vt non calefiat corpus suum aut nõ doleat neq; timeat: & vniuersaliter vt nõ accipiat ipsum aliquid ex his, q̃ currũt hoc cursu. etenim hic accipiũt nos proculdubio, nec est nobis

B posse, vt nõ accipiãt nos. D. Et puniũtur quidẽ domini legũ pro ignorantia: cũ de quo putant ꝙ volũtas sua fuit causa ignorantię: vt in ebrijs. duplicãt.n. penes eas, eo ꝙ principiũ huius facti in ebrio est, cũ fuerit in ipso nõ inebriari. hoc aũt ignorantiæ causa. Et puniũt etiam eos, qui ignorant res necessarias in lege, quarũ intellectus non est ei difficilis. Et similiter puniũtur pro facto rerũ, de quarũ putãt factoribus ꝙ ignorẽt eas pp discendi pigritiã: eo ꝙ in ipsis erat nõ ignorare eas, cũ in ipsis esset studere in eis. quinimo ĩ eis erat vt essent causę ipsarum: ideo ꝙ quando ipsi fuerint boni, erunt causę facti boni. in ipsis ergo est vt agant bonum, & vt sint in dispositione, per quam fiant factores boni, & causę ipsius. eodem modo, qui operatur malum, fit per factum suum causa vt sit iniustus. & qui durat in potatione vini, est causa sibi vt fiat intemperatus. nam actiones in vnaquaq; rerum faciunt agentes esse illarum dispositionũ & habituum proportionatorum ad bonum & ad malum. & hoc manifestum est ex eo, quod acquirere facit exercitatio & frequentatio in vnaquaque rerum ex rebus, quę aguntur scd̃m quẽcunq; modum aguntur. intendo ꝙ frequentia acquirere facit habitum, per quem fit perseuerantia in illo actu, D. ignorare igitur ꝙ dispositiones & habitus non fiunt homini, nisi ex actione sua in quibuslibet rebus singularibus, est de natura eius, qui sensum non habet. Amplius de his, quę preter rõnem sunt, est vt iniustus nolit esse iniustus, & agat actio-

C nes iniustitię: & vt intemperatus nolit esse intemperatus, & agat actiones intemperatię. et si non fit homo iniustus, & est ignorans actiones, quas agit, fit vtiq; per eas iniustus: & non fit homo iustus, quando voluerit vt faciat actiones iustitiæ. & ipse non cohibet se ab iniustitia. nec infirmus etiam fit sanus, quando voluerit sanitatem, & ipse non custodit regimen suum. cumq; hoc sic fuerit, tunc ille, qui non custodit regimen suum neque recipit quod dant ei medici, quando infirmatus fuerit, infirmatur equidem sponte, et de voluntate sua. & quidem possibile fuit ei in illa hora non infirmari: veruntamen non eligit illud. immo in hac dispositione est, tanquam qui proiicit lapidem, neque est ei possibile vt resumat ipsum: sed tamen in principio rei erat possibile ipsi non accipere ipsum ad proijciendum cum eo. Principium ergo rei in accipiendo lapidem & proijciendi, cum ipso in eo erat, & similiter est dispositio in iniustitia & in intemperantia: etenim in ipso erat in principio rei nõ facere illud. scd̃m hoc igitur iustus fit iniustus spõte, & temperans intẽperans, qñ aũt conuersi fuerint ad hanc dispõnem & habitũ, iam non possibile est eis non esse tales: sicut se habet in eo qui proijcit lapidẽ. D, Et non solum malitiæ aĩę fiunt spõte, verum ẽt in quibusdam hoĩum malitię corporis fiunt sponte: & sunt illi, quibus improperamus illud, qđ accidit eis de hoc. Nemo nãque improperat ei, qui deformis fuerit naturalr: ĩpropat aũt ei, & vitupat eũ, qui talis fuerit ex segnitia,

et negligẽtia: & sic se hẽt in ęgritudine fiente per naturã. nemo nempe impropeⸯrat cęco per naturam, aut causa ægritudinis, aut causa plagę, sed potius miseretur: illi vero, quẽ accipit cęcitas ex multa vini potatione, aut pp aliquã aliam causam intẽperantię, vnusquisq; improperat, & maledicit. Pro maliciis ergo corporis, que ex parte nostri sunt, vituperamus habentes: sed pro his, quæ nõ sunt ex parte nostri, non. & cum sic sit, in dispositionibus corporis, in reliquis quoq; maliciis, ĩ quibus vituperamus habẽtes eas, actiones in nobis sunt. Si aũt dixerit quis ꝙ oẽs hoĩes desyderant illud, de quo eis videtur ꝙ sit bonũ: sed visio non est in posse eorũ. at vero vnicuiq; eorũ talis finis videtur qualis dispositionis ipse fuerit: & hoc est per necessitatẽ consequendi dispõnes suas. Si ergo fuerit vnusquisq; hoĩum per aliquem modorũ causa dispõnis suiipsius, & fuerit phantasia sua sequens sui dispositionem, erit ẽt causa phantasię suę. si aũt non, non erit aliquis hominũ causa faciendi malum: verũ non erit cã eius nisi pp ignorantiam eius finis. ideoque putatur ꝙ est optima rerum homini, vt sit desyderiũ eius ad finẽ per hoc, quod videtur ei de ipso non voluntariũ solũ: immo indiget vt sit ei per naturã hęc pars aĩæ in fine bonitatis: quẽadmodũ indiget vt sit visus, quo discernit discretione bona. & cum sic sit, indiget vere bonus eo, scdm ꝙ naturatus est ad ipsum: & hęc est perfecta & vera bonitas naturę. Cũq; sit hoc verũ, nõ erit magis sponte virtus quã malitia. nã scdm modũ vnũ existit finis bono & malo, siue per naturam, siue qualitercũq; positũ fuerit, aut visum: & cęterę rerũ, q̃ sunt ante finẽ, quas faciũt. scdm quẽcunq; modum fiunt, non. n. faciunt eas nisi pp finẽ. si ergo nõ fuerit finis, siue bonus siue malus fuerit, vnicuiq; hoĩum p naturã: aut fuerit p naturã et faciat bonus hoc, qd ante finẽ sponte, & malus similiter, tunc virtus fit sponte, & malitia ẽt fit sponte, nõ minus hac, cum inueniatur malum in actionibus, & in finẽ per se. Si igitur, vt dicitur, fuerint virtutes fientes sponte, eo ꝙ nos causę sumus dispõnum, ꝓpter quas dicitur de nobis, ꝙ sumus virtuosi aliquo modorum, & ꝙ quales nos sumus, talem finem ponimus, i. facimus ipsum, & est in dispõne in qua nos sumus: erunt ergo iterum tunc malitię sponte, sicut & virtutes. D. Iam ergo determinauimus rem virtutũ determinatione cõmuni, & mentionẽ fecimus generis earũ scdm viã descriptionis. & diximus ꝙ sunt medietates, & ꝙ sunt dispõnes, i. dispositiones medię: & ꝙ sunt operationes rerũ illarũ, a quibus fiunt per se; et ꝙ actus earum in nobis: et ꝙ fiunt sponte, & secundum ꝙ iubet recta ratio. D. Non fiunt autem actiones sponte ad similitudinem habituum, nos etenim domini sumus & potentes actionum a principio actionis vsq; ad postremum eius, ad sciendum partes actionum. Super habituum autem principia potentes quidem sumus: partes vero ipsorum & additamenta incognita sunt: & proprie habituum malorum: quemadmodum in ægritudinum dispositione. intendo quoniam principia ipsarũ in nobis sunt, quando non conseruamus nos per diętas et exercitia: additamenta vero earum ignota: veruntamen ex quo fuerit res in principio earum in nobis, erunt vtique ex his, quę fiunt sponte.

De fortitudine, & forti. Cap. VI.

SEd iam repetita oratione, de singulis virtutibus, quæ nam sint, & quales, & quo modo disseramus: ita enim fiet, vt etiam quot sint, facile constet. Ac primum dicamus de fortitudine: quam quidem esse mediocritatem quæ circa timores, fiduciasq; versetur, superius dictum iam est. Timemus aũt ea. s. quæ terribilia sunt. ea vero sunt, vt simpliciter dicamus, mala: vnde etiam timorem expectationem mali esse definiunt. ac timemus quidem mala omnia: vt infamiam, paupertatẽ, morbum, solitudinẽ amicorũ, mortem. Non circa omnia tamen esse vir fortis videtur:

A quippe cum nonnulla oĩno timere debeamus, q̃ & timere honestũ, & non timere turpe est: vt infamiã. qui.n. eam timet, modestus ac verecundus: qui non timet, impudens est. a nonnullis tamẽ per translationẽ fortis appellatur: cum simile quid cũ forti viro ẽt ipse habeat. nam ẽt fortis intrepidus quidam est, timoreq; vacuus. Paupertatem aũt fortasse timere non licet, neque morbũ, neq; oĩno quippiã, quod neq; a vitio proficiscatur, neq; per nos ipsos fiat. Sed neq; qui in his est intrepidus, fortis ẽ: sed ex similitudine tamẽ fortis dicitur. nõnulli siquidẽ sunt, qui licet in bellicis periculis sint timidi: liberales tñ sunt, & in abiiciendis pecuniis fidenter se gerũt. Neq; p̃terea siquis filiorũ aut vxoris contumeliã, aut inuidiã, aut tale quippiã timet: is timidus est: neq; fortis, si flagris cædẽdus cõfidit. Circa qualia igitur terribilia fortis versat̃? An circa maxima. nemo.n. tolerantior malorũ est mors aũt maxime oĩum rerũ est horribilis: quippe cum terminus sit: nihilq; amplius hoĩ mortuo neque bonũ, neq; malum eẽe

Mors maxĩme omnium rerũ est horribilis.

B videatur. Sed neq; circa mortẽ quamlibet versari fortis videtur: vt si in mari, vel morbo cõtigerit. Circa qualem igitur versabitur? An circa eam, quæ in pulcherrimis rebus cõtingit: cuiusmodi sunt, q̃ in bello oppetuntur: in maximo. s. & pulcherrimo periculo. His cõsentiunt etiam honores, qui & a ciuitatibus, & a regibus instituti sunt. Ille itaq; proprie vir fortis dicetur, qui circa pręclarã mortẽ impauidus fuerit, circaq́; ea quæ mortẽ afferunt, cum proxima sunt. eiusmodi aũt maxime sunt, quæ in bello occurrere consueuerũt. Verũtamẽ & in mari & in morbis vir fortis impauidus est: non ita tamẽ, vt maritimi homines: hi enim desperata salute sua ægre eiusmodi genus mortis ferunt: illi bona spe ob nauigandi peritiam freti sunt. Fortes præterea in iis viriliter se gerunt, in quibus vires spectantur, aut pręclarum est mori: quorum neutrũ in talibus generibus necis existit.

C Dixit. Reuertamur itaq;, & dicamus de vnoquoq; istorum habituũ quid est, & in quibus rebus existit, & qualiter est. & manifestabitur ex hoc quot sunt. Loquamur aũt primo in fortitudine. D. Diximus aũt in eo, quod pręterijt de re fortitudinis. ꝙ est medietas in eo, qđ est inter timorẽ & audaciam. Et timemus quidẽ res timorosas. & hęc sunt vltimo mala. & pp hoc definiũt timorẽ, dicentes ꝙ est suspitio mali incidere apti. ac eius timetur incidia, vt est mala: vt infamia, aut paupertas, aut ęgritudo, aut priuatio amicorum, aut mors. Non videtur aũt circa oĩa hęc hoiem fortẽ esse, quędã nanq; oportet timere: & eorũ timor decẽs est, non timere vero indecens, vt actiones infamabiles, qui.n. timet has & formidat, hic verecũdus est: qui vero nõ timet eas neq; formidat, est inuerecundus. quidam tñ iam nominauerunt hunc fortẽ per modũ participationis in nomine. ideo ꝙ in eo est aliquid, qđ similatur ei qđ est in forte: & hoc, qm̃ fortis non timet. Fortassis aũt in paupertatem & ægritudinẽ non oportet timere, neq; penitus aliquid eorũ, quę contingunt a malo non fiente ab homine, neq; p eius adiutoriũ. Veruntamen qui timet ista fortassis: neq; nominamus eũ fortẽ, nisi scdm viã similitudinis. & hoc, qm̃ hoium quidã timidi sunt in bellis, & cũ hoc ꝓportionãtur ad audaciã: intẽdo ꝙ sunt audaces ad expendendũ pecuniam, quam habent inter manus. Et neq; qui timet verecundiam circa filios & amicos, aut circa aliquid simile, is timidus est. neq; qui pręceps est in flagello tũ verbera, cũ ꝓcacitate fortis est. D. Si itaq; isto mõ est tũc in quo ex timore.

ſis, oportet vt dicamus hominem fortem. Dicamus igitur ꝙ hoc erit in maximis eorum, nullus enim inuenitur tolerantior eo terribilium: intendo eum, qui tolerat maxima ipſorum: terribilia autem & maxima ſunt ea, ex quibus ſuſpicatur mors, eo ꝙ ipſa eſt finis: ſed videtur mortuo poſt mortẽ aliquid accidere, aut de bono, aut de malo. Non aũt videtur fortis ille, qui non timet quãcunq; mortem, vtputa mortẽ in mari, aut ęgritudinibus: ſed fortis eſt ille, qui non timet mortem, quę eſt ex parte rerũ decentiũ valde: et eſt mors contingens in bello. & hoc, quoniã hęc mors eſt in maximo & optimo periculo. Etiam conuenerunt homines in hoc, ꝙ maxime exaltandus, & magnificãdus, qui mortem ſuſtinuerit in bellis cum regibus. & dicitur quidem ſcđm veritatem fortis ille, qui mortem decentem non declinat, neque res quę ſubito mortem ingerunt cum appropinquant ſibi: & hęc proprie ſunt ea, quæ in bello. Et non ſolum fortis eſt ille, qui hanc mortem non declinat, verum etiam ille, qui nõ metuit mortem fientem in mari, & in ęgritudinibus. Et non eſt habitudo huius ad timorem mortis in mari, ſicut habitudo marinariorum. & hoc, quoniam fortis diffidit de euaſione in mari, & grauis eſt ei modus huius mortis: & marinarij autem commenſurant euaſionem propter longam experientiam, ſed nauter tamen modorum iſtius mortis decens eſt vel pulcher.

De terribilium diuerſitate, & fortitudinis extremis.

Cap. VII.

ID autem quod terrorem incutit, non omnibus eſt idem: dicimusque aliquid ſupra hominẽ eſſe: quod quidem vnicuique ſanę mentis homini terribile eſt. at quæ hominem non excedunt, magnitudine differunt, & eo quòd magis vel minus efficiuntur ſimili modo ea quæ fiduciam nobis afferunt. Fortis autem vir, vt homo, erit interritus: timebit tamen etiam ipſe huiuſmodi mala. ſed vt oportet tamen, & vt ratio præſcribit, honeſtatis cauſa ſuſtinebit, ac feret: quippe cum hic finis virtutis ſit. efficitur autem vt magis & minus hæc timeamus: item vt quæ non ſunt terribilia, quaſi terribilia ſint, timeamus. Peccataq; committuntur aliud cum timemus ea quæ nõ oportet, aliud cum non ſicut oportet, aliud cum non oportet, vel aliquid eiuſmodi, ſimiliter quoq; circa ea quæ fiduciã afferunt. Qui igitur ea quę oportet, & cuius cauſa oportet, & vt oportet, ſuſtinet, ac timet, & ſimili modo etiam confidit: fortis eſt. quippe cum † pro dignitate & ſicut ratio præſcribit, fortis vir & patiatur, & agat. Finis autẽ vniuſcuiuſq; operationis eſt, qui ſecundum habitum exiſtit: at viro forti fortitudo ipſa honeſta res eſt: talis igitur erit etiam finis: quippe cum fine ſingula definiantur: honeſtatisque cauſa fortis vir ſuſtineat, atque agat ea quę ex ipſa fortitudine ſunt. Ex illis vero qui exuperant, qui intrepiditate excedit, nomine vacat: multa enim huiuſmodi nominibus vacare ſuperius a nobis dictum eſt: poſſet tamen eſſe inſanus quidam, atq; indolẽs, ſiquidẽ neq; terrę motus neq; vndationes timeat: id quod Celtas facere dicunt. At qui confidẽdo in terribilibus rebus excellit, audax eſt: qui quidem audax & arrogans eſſe, & fortitudinis affectator videtur. ſicut enim ille circa formidabiles res ſe gerit, ita hic ipſe videri vult: in ꝗbusq; poteſt, illũ imitatur. vnde efficitur,

* a. l. ex habitu.

A vt plerique ex ipsis timidaudaces sint:in his.n.audacter se gerẽtes formidolosa non sustinent: Qui autem timendo excedit, is est ignauus: nam & quæ non oportet, & sicut non oportet, timet: & reliqua eiusmodi omnia ipsum consequuntur. confidendo etiam deficit. sed in doloribus excedens magis est manifestus: quippe cum desperabundus quidam sit, ignauus: omnia enim timet. econtrario fortis: confidere enim bene sperantis hominis est. Circa hæc igitur & ignauus & audax & fortis versantur: diuerso tamen modo. illi enim excedunt, & deficiunt: hic mediocriter se gerit, atque vt oportet. atque audaces quidẽ præcipites sunt, voluntq; ante ipsa pericula periclitari, in ipsis vero constituti absistunt: sed fortes in operibus ipsis acres ac celeres, antea quieti sunt. Itaq; sicut dictum est, fortitudo mediocritas est circa terribilia, & ea quæ fiduciam afferunt, in iis rebus, quas diximus: & ea de causa quia honestum est, eligit, ac sustinet: vel quia id nõ facere turpe est. Mori autem vt vel paupertatem, vel amorem, vel mole-
B sti quippiam fugiamus, fortis viri minime est, sed potius timidi: quippe cum laboriosa fugere mollicies sit. neq; hãc mortem sustinet quispiam quia honestum sit, sed vt malum euitet ac fugiat. fortitudo igitur tale quippiam est.

Dixit. Et non ẽst res timorosa vna & eadem oĩ homini: sunt enim hę res excellentes naturã hominis: & huiusmodi expauescit oĩs intellectũ habens. ea vero, q̃ excedũt naturã hominis, diuersificãtur in magnitudine, et multitudine & paucitate: & similiter res super quas audetur. Cor itaq; fortis nõ trepidat, neq; mutatur, quemadmodum aliorũ hominũ; veruntamen, metuit terribilia prout oportet, & scdm ꝙ dictat intellectus, & sustinet propter honestum & decorum: hic.n.est finis virtutis & eius intentio. D. & timetur a rebus timorosis magis & minus q̃ oportet, & timetur ẽt a rebus nõ timorosis quasi a timorosis. Et vniuersaliter peccatur in hoc, quando fuerit metus rei, de qua non oportet timeri, & quomodo non oportet, siue minus siue magis, & vbi non oportet, aut ꝙ currit hoc cursu, & similiter se habet res in audacia super timorosa, si inuenitur ibi directio, & peccatũ, nẽpe qui tolerat ea, quę oportet tolerari, & gratia cuius oportet & timet ea quemadmodũ oportet, & qñ oportet, & gaudet sup
C ea, & est in hac dispositione, hic fortis est. & hoc, qm̃ fortis est, qui agit & patitur, quemadmodũ dictat, & oportere facit habitus & discretio, Et finis oĩs actionis est ꝙ sit scdm habitũ, & fortitudo est res decora forti. & similiter finis eius est ẽt res decora. & hoc, qm̃ oĩs res definitur quidem per finem. fortis igitur hoc qđ suffert, decoris gratia suffert: & agit quidem hoc ꝙ existit fortitudo. D. Addens aũt super fortem, in priuatione quidem metus, nomen non habet in idiomate nostro. intẽdit priuatũ motum omnino, i. in omni re. & iam diximus in pręcedentibus, ꝙ multa carent nomine. Veruntamen qui nihil penitus timet, neq; terrę motus neq; ꝓcellas, hic est amens & in sensibilis ad dolorem: sicut narratur de Celtis. Ille vero, qui superfluit in bello sup̃ res timorasas, est procax. & putatur de procace ꝙ sit simulator fortitudinis. vult.n. vt appareat audax super res timorosas atq; fortis. nititur igitur assimiliari ei quantũ põt. & cũ hoc inueniũtur plures eorũ timidi procaces, & hoc, quoniã irruunt audacter, sed non sufferunt terribilia, superexcedens aũt in metu est timidus. & hunc de necessitate sequitur vt sit timens, a quo nõ est timendũ, & vt nõ oportet, & qñ non oportet, & vbi nõ oportet. & est deficiens a securitate & a vita delectabili, & superfluit in tristitia, i. tristatur & timet nimis. & ꝑꝑ hoc fit res eius manifestior in his Timidus itaq; modicã habet fiduciã & difficilẽ, & expauescit ab omni re;

fortis vero contrarius est ei: eo ꝙ audacia existit ei, qui multã habet confidẽtiã D & facilem. Timidus itaq;, & procax, & fortis circa has tres inueniuntur ac diuersificantur in ipsis. nam procax superfluit in ipsis: & timidus deficit: & fortis medius existit in eis, agens eas quemadmodũ oportet. & procax prçceps est, & anhelat ad ingressum terribiliũ: fere autem experiens declinat eas ab eis. et fortis vero quando experitur actiones, redditur acutus & agilis, & ante hoc existit morosus. Fortitudo igitur, vt diximus, medietas est in eo qd est inter timorosa & audacia. & hęc sunt, de quibus diximus, ꝙ fortis eligit in eis decentia et tolerat ea: & diuersum huius turpe reputat. D. Eligere aũt mortem fugiendo egestatẽ, aut amorẽ, aut aliquas tristitiarũ non de natura fortis est, sed potius timidi. & hoc, quoniam fugere ab inferente dolorem vel tristitiam turpe est. & tolerat hoc fortis, quia pulchrum sit: sed fugit a malis. Quod ergo se habet isto modo, fortitudo est.

De quinque modis fortitudinis non veræ.
Cap. VIII.

Dicuntur autem etiam aliç fortitudines quinque modis. Primum ciuilis: maxime enim ea similis est: quippe cum ciues tum ob mulctas & opprobria, tum ob honores legibus institutos pericula subeant: atque ob id fortissimi esse videantur illi, apud quos sicut ignaui ignominia, ita fortes honore afficiuntur. tales etiam Homerus inducit: vt Diomedem & Hectorem.

Næ mihi Pulydamas faciet conuícia primus. & Diomedes:
Sic aliquando inter Troas iactabitur Hector:
Tydides metuens a me est in castra fugatus.

Atque hæc quidem fortitudo illi maxime, quæ prius dicta est, assimilatur, ꝑpterea ꝙ ob virtutem existit: ob verecundiam siquidem, & honesti appetionem, honoris scilicet, & opprobrii, quod turpe est fugiendi causa. Eodem referre etiam eos quispiam posset, qui ab iis, qui principatum obtinent coguntur: peiores tamen in eo sunt, ꝙ non ob pudorem, sed ob timorem id faciunt: atque vt non quod turpe, sed quod molestum est, fugiant. cogunt enim illi qui potestatem in alios habent: vt Hector:

Si vero pugnam quem detrectare videbo:
Is certe nulla poterit ratione cauere,
Quin auibus, canibusque obiectus prçda voretur.

Et qui imperant, & si recesserint, verberant, idem faciunt: nec non qui ante fossas, vel tale quippiam acies instruunt: omnes enim cogunt. Verum non ob necessitatem, sed ob honestatem fortem esse oportet. Videtur autem vniuscuiusq; etiam rei experientia fortitudo quędam esse: vnde etiam Socrates fortitudinem esse scientiam existimabat. Ac tales quidẽ alii aliis in rebus sunt: in bellicis vero milites: quippe cum multæ vanæ res belli esse videantur, quas ipsi maxime exploratas habent. vnde ob id fortes videntur, quia cuiusmodi res illæ sint, alii ignorant. atq; ita & subire eas, & nihil pati ex peritia militari ma

A xime possunt. Item & cauere, & percutere, cũ armis vti valeant, eaq; habeant, quę & ad faciendũ & non patiendum maxime idonea sunt, vt cum aliis quasi inermibus armati, & quasi certandi imperitis athletæ ipsi decertent. In huiuscemodi enim certaminibus non fortissimi quique pugnacissimi etiam sunt: sed qui robore maxime præditi sunt, corporaque optima habent. Nam milites timidi tunc efficiuntur, cum vel crescit periculum, vel copiis & apparatibus destituũtur: primi enim fugiũt, at ciuilis exercitus manet, mortemq; oppetit. Id quod in Hermæo contigit huic.n turpe est fugere: morsque huiusce modi saluti anteponenda. illi vero initio tanquam superiores periculis sese exponunt: cognita deinde re fugiunt, mortem magis quã turpitudinem metuentes. sed vir fortis talis minime est. Et iram quoq; in fortitudinem referunt. fortes enim videntur esse illi etiam, qui iracunde perinde ac feræ contra vulnerantes feruntur. propterea ꝙ fortes iracundi esse consueuerunt. ira enim est maxime ad pericula subeunda *perrectrix, ac pręcipitatrix. vnde etiã Homerus. vires iniicit

B ira: &, animos iramq; ciebat: &, per nares acris subiit furor: &, sanguis ferbuit intus: omnia enim eiusmodi excitationem atq; impetum iræ significant. sed fortes quidem honestatis causa agunt, ira tamen ipsos adiuuat: feræ autem ob dolorem: propterea quòd enim vel percussæ sunt, vel timent incitantur: nam si in syluis vel saltibus suis fuerint, non irruunt. Non igitur fortes sunt: quippe quæ dolore & ira in periculum impulsæ feruntur, nihil mali ac molesti præuidentes. nam eo modo etiam asini essent fortes, cum esuriunt: qui si etiam verberentur, a pabulo minime recedunt. Quin etiam adulteri multa ob libidinem audacia perpetrant. non igitur sunt fortes, qui ex dolore, aut ira in periculum impelluntur. Maxime autem naturalis esse hæc videtur, quæ est ex ira: videturq; esse fortitudo, vbi electionem, & id cuius causa faciendum vnumquodq; est, assumpserit. & hoĩes ẽt cum irascuntur, dolẽt: lætantur cum vlciscuntur, qui aũt ob hęc fa-

C ciunt quippiam, pugnaces quidem sunt, sed non fortes: quippe cum non honestatis causa, neque vt ratio præscribit, sed ob affectum agãt: similitudinem tamen quandam habent. Neque etiam illi, qui bene sperant, fortes sunt. nam propterea in periculis confidunt, quia & sępe & multos vicerũt: similes tamen sunt, eo ꝙ vtriq; sunt confidẽtes. sed fortes ob antedicta confidunt: hi aũt, quia se superiores esse, nihilq; mali vicissim perpessuros existimant: id quod ebrii quoque facere consueuerunt: in bonã enim spem inducuntur: cum vero ipsis talia non contingunt, quæ sperauerant, fugiunt. At vero fortis viri erat, ea quæ terribilia homini & sunt & videntur, ea de causa sustinere, quia id facere honestum: non facere turpe est. Ideo esse etiam fortioris videtur in improuisis terroribus intrepidum, imperturbatum que sese præstare, quã in conspicuis: ex habitu enim id magis proficiscitur, minusq; ex præparatione. Nam quæ antea palam fiunt, ex

*a.l. incitatrix.

consideratione quispiā eligere ac ratione potest: quę repēte accidūt, D non nisi ex habitu. Fortes etiam videntur esse illi qui ignorant: & isti non longe ab sunt a bene sperantibus: in eo tamen sunt peiores, q hi nullam habent sui existimationem: illi habent. vnde etiam aliquandiu manent: hi vero decepti si vel cognouerint aliud quid esse, vel suspicati fuerint, fugiunt. Id quod *Argiui* fecerunt, cum in Lacones quasi essent Sicyonii, incidissent. Quales igitur sint fortes viri, & q. videantur fortes, dictum iam est.

Primus modus.

DIxit. Dicitur aūt fortitudo aliter quinq; modis. Primus modus est fortitudo ciuilis. videtur enim magis proprius homini post fortitudinē, quę est sc̄dm veritatem. & hoc, quoniam ciues videntur periculosa tolerare, ꝑpter hoc, ꝙ mandant leges ex penis & opprobrijs infligendis ei qui fugerit a bellis: & propter honores exibendos ei, qui perseuerauerit in ipsis. & propterea putatur de eis ꝙ sint fortissimi hominū, eo ꝙ timidi sint viri opprobriorū, fortes vero sunt viri honorum. Hęc autem fortitudo similis existit fortitudini, quam determinauimus primitus, eo ꝙ ipsa fit quidem propter virtutem modo quodā, cū sit quidem propter verecundiam, & desyderium pulchri: videlicet ꝑꝑ consecutionem honoris & fugam opprobrij, cum sit opprobrij turpe. Neq; similes existunt eis, qui fortitudinem exercent ꝑꝑ necessitatem & coactionem principū ipsis & minantium pęnas, si non perseuerent, & propterea viliores sunt istis, q fortitudinem exercent timoris cā non verecundię, & fugientes triste non turpe. & hoc, quoniam domini impellunt consecutores suos ad fortitudinem. sicut fecit Hector, quando dixit, quem vero videro fugientem a bello proijciam ipsum lupis & auibus ad deuorandum. Et idem factū faciunt illi, qui mandāt vt percutiantur illi, qui fugiunt a bellis, & illis, qui fortitudinem exercent ꝑꝑ coactionem & necessitatem; quia actiones ipsorum perseuerare faciūt in fortitudine. Nō sunt aūt isti fortes. oportet. n. vt fortis faciat hoc qđ facit, non quoniā coactus ad hoc, sed quoniā videt ꝙ est factum decorū. Scđs autem modus fortitudinis est, qui fit propter peritiam & experientiā in vnaquaq; rerum. & propter hoc putabat Socrates fortitudinem esse scientiā. Et inueniuntur quidem homines pręualere propter experientiam in vnaquaq; rerū quas frequentant. ideo milities inueniuntur in bellis in hac dispositione, in bellis nempe multę res nouæ ac recentes emergunt, quarum isti proprie certitudinem habent. Videntur itaq; fortes, eo ꝙ fortitudinem habent siue potentiā operandi in bello ea, q nō possunt alij operari, propter hoc quod habent de scientia in ipsis. securātur ergo ab occasionibus, quas parāt eis alii: & propter multiplicem aptitudinem ipsorū possibile est eis vt preseruent se ab incursu rei cuiuslibet. & sunt potentes ad inferendum quęlibet inimicis suis ex potentia, quam habent super vsum armorū: cū sint in dispositione, qua pręparantur eis vt noceant ipsi inimicis absq; receptione nocumenti ab eis. Sūt igitur habentes se tāquā armati, cōflictū habentes cum inermibus, & tāquā edocti ad bella, pręliantes cum ignaris artis bellādi. & hoc, qm̄ in hmōi non fortes pręcellentes sunt in bello, sed qui scientiores sunt artis præliandi; quemadmodum bellicosiores feriunt robustiores, & quorū habitudo corporis existit valitudinis habitudo. D. At vero milites superexcrescente periculo & multitudine præualentę eorum præparationi titubant, et primi sunt fugientium mortem, sed fortitudinem habentes ciuilem, ꝑseuerāt mortē expectātes: eo ꝙ existimāt fugā turpem, et mortem eligibiliorem euasione cum fuga opprobriosa. Et eruditi quidem in bellicis in principio rei viriliter agunt, cōfidentes de peritia quā habent: cognoscentes autem mortis instantiā, in fugā conuertuntur, amplius mortem metuentes q̄ꝫ fugę turpitudinē. fortis autem nō sic: fortitudinis enim aduertit decorem, nō rem extrinsecam. Tertius vero modus fortitudinis est fortitudo proportionata furori. putatur. n. ꝙ qui facit aliqđ propter irę exuberantiā, fortis existit in hoc, & ista est fortitudo, quę feris attribuitur, quę insultū faciūt in ꝓuocantes eas, et istud ēt putatur: eo ꝙ fortis scyl-

Secundus modus.

Tertius modus.

A veritatem irascit in hora, qua exercet fortitudinem, intendo ꝙ putatur ꝑp istud conuersum, s. ꝙ iratus sit fortis. & est quidem fortis iratus: eo ꝙ in euitabie, est quin prouocetur in hora agonis, & conflictus ira ipsius, quemadmodum dixit Homerus describens fortem, descripsit ergo eum per hoc, ꝙ iratus, & ꝙ impugnans eum excitabat in eo vim iracundę, & ꝙ ebulliebat sanguis eius. omnes ergo res istę, intendo quę accidunt in hora, significant sup incitationem irę & eius ꝓuocationē; veruntamen fortis agit hoc, qđ agit propter decorē. & ira ꝓmouet eius actionem: ferę aūt agunt propter illatam molestiam: intendo pp verbera, aut metum. nam, si essent in latebris suis aut spelūcis nō ꝓsilirent. Nō est igitur fortitudo, cum fuerit inuestigatio ad actiones dolor & iracūdia absq; aliqua preuisione ꝑiculorū. & si non, esset hoc, qđ accidit in eis hora famis fug. s. ꝙ nō dimittūt prędā, quāuis percutiantur, habentes se ad similitudinem virorū fortitudinis. Quartus vero modus est fortitudo cōcupiscentię. amatores enim audacter aggrediuntur terribilia cā cōcupiscentię. & verisimilius est vt sit ex parte naturę concupiscentialis, q̃ꝫ vt sit ex parte iracundię. Et quando ad eam relata fuerit eligentia & cōsultatio rei, cuius gratia fit, cōuertetur in fortitudinem & homines, qñ irascuntur, anxietatem sustinent; cum vero vltionem, adipiscuntur, delectantur. qui itaq; horum gratia bellicosi existent, nequaquā sunt fortes: non. n. qđ agunt, agunt ꝓpter decorem, neq; scđm ꝙ dictat descriptio ꝓpter ac- *Quartus modus.*

B cidens aliquod. veruntamen habēt aliquid simile ei qđ habent fortes, & ꝓpter illud fortes nominantur. Quintus aūt modus est, qui fit propter frequentem victoriā inimicorum: intendo propter assuetudinem. & hęc etiam non est fortitudo. Illi enim qui multam de seipsis habent confidentiam propter consuetudinem non sunt fortes, non enim sunt audacter habentes in grauioribus, nisi quia sępe vicerunt gentes multas ; similātur autem fortibus eo ꝙ vtriq; audent. attamen fortes audent propter ea, quorum pręcessit memoratio: isti vero propter creditionem suam, ꝙ valentiores sint eis qui contra agunt: & ꝙ non recipient ab eis nocumentum. & simile huic facto agunt inebrietati ꝓpter illud, ad qđ deueniunt in hora ebrietatis ex cōfidentia de seipsis. qñ vero non euenit eis res scđm ꝙ putabāt, fugiunt; perseuerantes autem agere in rebus timorem incutientibus hominibus, & de quibus apparet ꝙ sint tales de natura fortis est. & facit qdem fortis hoc, eo ꝙ videt ꝙ factum decorum est, & ꝙ desistere ab eo turpe. Et propter hoc putatur de forti, ꝙ est intimorosus subito irruentibus: & ex improuiso intimidus & intrepidus quinimmo fortior existit in his q̃ꝫ in paulatinis & apparentibus ipsi, antequam incidat in ea & hoc, quoniam ille timor accidens forti est quidem magis & minus ex parte dispositionis: intendo illā, quę est actu, *Quintus modus.*

C non ex parte aptitudinis. In rebus autem manifestis atq; apparentibus, antequā cadat in eas, cogitat hō & discernit eas & eligit. res aūt subitaneas scđm quātitatem habitus, i. actu existentis. nam non est in possibilis consiliatio. Et iam putatur de ignorante rem, ꝙ fortis; sed non est longe a bene confidente. attamē vilior eo existit, ideo ꝙ confidentia illi est radix subiecta, cui innixus operatur: isti vero nihil tale existit. & propterea non perseuerat aliquo tempore: intendo propter ignorantiam eius, & confidentis quidem tollitur fiducia, D. Illi autem, qui prosiliunt ad bellandum per modum astutię contra aliquā gentem appropriatam, percipientes quidem aut ex timentes: ꝙ quibus bellantur, alij sunt ab his, quibus bellari intendebant, fugiunt: quemadmodū fecerunt Græci percipiētes ad esse in bello Lacones, cum ipsi exiuissent contra Sycionios dimicaturi.

De proprietatibus fortitudinis. Cap. IX.

QVamuis autem circa fiducias & timores versetur fortitudo nō simili modo tamē in vtrisq;, sed in timendis rebus magis spectatur. qui. n. in his imperturbatus fuerit. sicut q; debet se gesserit: is magis est fortis, q̃ qui in illis, q̃ fiduciam

afferunt. Tolerandis igitur molestis rebus homines, sicut dictum est, D fortes dicuntur. vnde etiam molesta res est fortitudo, & merito laudatur: quippe cum molesta sustinere, quā a iucundis abstinere difficilius sit. Veruntamē fortitudinis finis iucundus quidem esse videri potest, sed obscurari tamen ab iis, quæ circum ipsum accidunt; quéadmodum in gymnicis certaminibus euenit. Pugili enim iucundus sane finis est, cuius causa agit, coronæ videlicet et honores: verbera vero, cum sit carneus, dolorem afferunt: atque omnis demum labor molestus est. quia autem hæc multa sunt, finis ipse cuius causa certamen subiit, parua res cū sit, nullam in se habere iucunditatē videtur. Si igitur circa fortitudinem idem est, mors & vulnera molesta quidem erunt forti viro, & inuito contingent: sustinebuntur tamē, quia id facere honestum, nō facere turpe est. Ac quo magis omni virtute ornatus, & felicior fuerit, eo magis ob mortem dolebit: quippe cum eiusmodi vir maxime dignus sit, qui viuat: maximisq; bonis sciens priuetur: quod dolorem affert. nihilo minus tamen fortis erit: & fortasse etiam magis, quia honestatem in bello omnibus his anteponit. Non igitur in omnibus virtutibus inest, vt cum iucunditate operemur: nisi quatenus finem ipsum attingimus. Nihil autem fortasse prohibet, quin milites optimi sint illi, qui non modo tales, sed etiam minus fortes, & nullo alio bono prędíti sunt: hi enim prompti sunt ad pericula ob eunda, vitamq; cum paruo lucro commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus dictum sit. nam quid ea sit, ex antedictis figura quadam comprehendere non est difficile.

Dixit. Iam itaque determinauimus fortes secundum veritatem, & eos de quibus putatur, ꝙ fortes quidem homines sunt. Et fortitudo quidem inuenitur in rebus timorosis, & in rebus pertinentibus audacię: sed non secundum similitudinem vnā immo dignum est vt sit vigorosior in timorosis. qui enim intrepidus persistit in his rebus, secundum dispositionem quam oportet, amplioris est fortitudinis, eo ꝙ suffert ea, quę pertinent audacię. D. Res igitur est, vt diximus, quoniam sufferunt tristia, & ideo fit fortitudo contristans. & dignum quidem vt laudetur amplius quam temperantia: sufferre etenim tristia difficilius est quam a delectantibus se cohibere. D. Attamen finis intentus per fortitudinem delectabilis quidem videtur, nisi ꝙ occultatur eius delectatio per tristia circunstantia ipsum: vt contingit in agonis & conflictibus, quorum finis quidem delectans, puta pręmia & honores: exceptio vero verberum dolorosa, cū carnes attingat. & similiter omnis dolor fiens ex multiplicatione verberum, & res, causa cuius incumbunt tristia, ad hoc deuenit, vt non appareat in ea delectatio & si sit in ea. Si igitur sic se habeat in fortitudine, sunt mors & vulnera, forti quidem tristia & inspontanea: tolerat autem ea, aut quia pulchrum, aut quia non tolerare turpe. Et quanto fuerit virtutis perfectioris & amplioris felicitatis, tanto plus de morte tristabitur, qui enim in hoc statu fuerit, dignissimus est vita. & hoc, quoniam priuatur bonis magnis valde, & hoc est sciēs ipse: hoc aūt est res contristans. veruntamen non contristatur ex hoc propter affectum, quem habeat fortitudinis. fortasis aūt prçelectio eius rei decore, quam lucratur in bellis, amplior est illis rebus, quibus priuatur per mortem. Et propter hanc causam deuenit ad hoc res decora, vt delectet intellectū in oībus virtutibus: veruntamē hoc proprie sic fit, finē intentum animaduertēdo. D. Fortasis aūt non est, quid prohibeat, qui in strenuitate militari inueniatur, qui non est

hac

A hac habitudine fortitudinis, immo minoratus ab ea: & est ille, cui non est aliquid aliud laudabile, cuius timeat amissionem per mortem. talis igitur paratus est vehementibus periculis, & seipsum lucris modicis exponit. D. Hoc est igitur quod oportuit dicere de fortitudine: nec erit nobis difficile scire ex eo, per quod determinauimus, eam secundum viam descriptionis quid est.

De temperantia, & eius extremis. Cap. X.

POst hanc autem dicamus de temperantia: hæ enim irrationalium partium esse virtutes videntur. Ac temperantiam quidem mediocritatem esse circa voluptates a nobis dictum iam est: nam minus, nec simili modo circa dolores versatur. in his etiam intemperantia existit. Circa quales vero sit voluptates definiendum est: animæque ac corporis voluptates distinguendæ: vt ambitiositas, & discendi cupiditas. vterque enim ex his ea re gaudet, cuius est cupidus: corpus
B que minime, sed cogitationem potius affectam habet. atque hi qui in talibus voluptatibus constituti sunt, neq; temperantes, neq; intemperantes dicuntur. non secus etiam qui in aliis sunt, quę ad corpus nō spectant. qui enim fabularum, narrationūq; studiosi sunt, & de quibuslibet rebus colloquendo dies conterunt: nugaces appellare consueuimus, non intemperantes. neque eos intemperantes dicimus, qui vel pecuniarum, vel amicorum causa dolore afficiūtur. Sed circa corporis voluptates temperantia solummodo versatur: atq; eas non omnes. Qui enim iis gaudent, quæ visu percipiūtur, vt colore, figura, pictura: neque temperantes, neq; intemperantes dicuntur: licet esse videantur: & vt oportet, etiam his, & per excessum, & defectum gaudeant. Simili modo in iis, quæ ad auditū pertinent. neq; enim quispiā vel eos qui supra modum cantibus, aut fabularum actione oblectantur intemperantes: vel eos, qui vt oportet, idē faciunt, temperantes appellarit. Neq; itē eos, qui odoribus gaudent, nisi scd̄m acidens. nā
C qui malorum, vel rosarū, vel suffimentorum olfactu delectantur, minime vocamus intemperantes sed eos potius, qui vnguentorum, aut opsoniorum odore illiciuntur: quippe cum his propterea oblectentur intemperantes, quia per hęc in recordationem concupitarū rerū venire consuerunt. Videre. n. ēt quoslibet alios licet, cū esuriunt, cibariorum odoribus oblectari. at vero talibus oblectari intēperantis est: ab eo n. concupitæ res eiusmodi sunt. Adde ꝙ neque cæteris animalibus ex his sensibus voluptas percipitur, nisi ex accidenti, nam neque canes odore leporum, sed comestione gaudent: sensum vero odor prębuit neque leo bouis voce, sed esu lætatur: ex voce autem prope eum esse cum senserit, ea videtur oblectari. simili modo neque si viderit, aut inuenerit ceruum, vel syluestrem capram, voluptate aliqua afficitur, nisi quia cibum inde habebit. Circa eiusmodi igitur voluptates temperantia & intemperantia versatur, quæ cæteris quoque anima-

libus cōmunes sunt: seruilesq; ob id ac ferinæ habentur. hæ aūt sunt A & tactus, & gustatus. Sed gustatu parum vel nihil vti videntur: quippe cum gustatus iudicium saporum sit, id quod faciunt ii, qui vel vina explorant, vel opsonia condiunt. at non admodum his oblectantur, vel non quatenus intemperantes, sed fruitione ipsa, quæ tota per tactum efficitur in cibis, in potibus, & iis quæ venerea nuncupantur. Vnde gulæ deditus quidam Philoxenus Eryxius guttur sibi lōgius gruis collo dari optabat: vtpote qui tactu oblectaretur. tactus aūt sensuum est maxime cōmunis, circa quem intemperantia versatur. Et merito esse vituperabilis videri propterea debet: quia nobis inest, non quatenus homines, sed quatenus sumus animalia. Talibus igitur oblectari, & acquiescere ferinum est. Nam voluptates, quę maxime liberales per tactum efficiuntur, exceptæ ab his sunt: vt illæ sunt, quæ in gymnasiis per frictionem calefactionemq; fieri consueuerunt. non enim circa totum corpus, sed circa partes quasdam intemperantis tactus versatur. B

Dixit. Et nos quidem determinabimus post hoc de re temperantię. videntur etenim ambę hę virtutes esse quidem partibus animę irrationabilibus. Et iam diximus ꝙ castitas mediū existit delectationū. & iam inuenitur in tristitijs etiam, sed minus ꝙ̄ in delectationibus & dissimiliter. & incastitas ei opposita circa easdē res inuenitur, circa quas castitas. nos aūt determinabimus hic delectationes, in quibus inuenītur, & quę delectationes sunt. Dicimus ergo, ꝙ virtutū, quæ inueniūtur in delectatione, quedā sunt corporales, & quędam aīales, & aīales quidē, vt appetitus honoris & appetitus scientię. de vtrisq; .n. horū, qn̄ receperit homo hoc, qđ amat, gaudet, prçterquā patiatur aliqua pars corporis: sed qđ patiatur ex eo intellectus est. neq; de affectis his delectationibus dicitur, ꝙ casti neq; ꝙ incasti. & similiter non dicitur de affectis reliquis delectationibus, quæ non sunt corporales. & hoc, quoniā eos, qui amant historias & fabulas, & eos qui finiūt dies suos in loquēdo de quacunq; re contingat, nominamus quidem eos exercitatores, intemperatos aūt non. neq; etiam nominamus sic eos, qui gaudent pecunia & amicis, & tristantur eorū amissione. Quādoq; sic sit, tunc castitas est quidem in delectatione corporali, nō in hac omni. Nam eos, qui gaudent de eo qđ apprehendit visus, vt coloribus & figuris, non nominamus castos neque incastos: & si putetur de istis, ꝙ gaudent in his rebus C quō oportet, & amplius ꝙ̄ oportet, & minus quā oportet. Et similiter se habet in eo qđ apprehendit auditus, nemo. n. incastos nominat eos, qui superflue gaudent consonantijs, & repreſentationibus. neque castos eos, qui quomodo oportet. Neq; eos qui gaudent, eo ꝙ apprehendit odoratus: nisi fortasse nominemus eos sic per accidens. etenim eos qui gaudent pomorum odoribus, & rosarum, et thuris non nominamus incastos, sed eos. qui coquinę, & pigmentorū & pulmētorum. nam gaudet his incastus, eo ꝙ faciunt eum rememorari desyderiorū suorum. Videmus autem quosdam alios, quando esuriunt, gaudere odoribus cibariorum: quod equidem incasti est: eo ꝙ ad hoc sunt eius desyderia. Neq; ēt inuenitur delectatio cęteris animalibus gressibilibus in his tribus sensibus, nisi fuerit per accidens. canes enim non gaudent odoribus leporum, sed comestione: & odor ducit eos ad sentiendū ipsos. neque etiam leo gaudet voce bouis, sed comestione eius: per vocem aūt eius sentit, ꝙ est propinquus ei: & propter hoc videmus eum gaudentem ad vocem eius, similiter non gaudet quando viderit, aut inuenerit ceruum vel hircum syluestrem: immo gaudet eo quod inuenit, quo pascatur. Castitas & incastitas nō inueniuntur nisi in huiusmodi delectationibus, in quibus participat homo reliquis animalibus. & propter hoc fit vt sensus, qui eas apprehendunt, proportionentur seruis & feris. & sunt sensus & tactus &

A gustus. Et patens est de eis in re gustus, ꝙ ipsi aut parum sunt utentes eo, aut non vtuntur eo penitus, & hoc, quoniam discrepatio saporum est quidem per sensum gustus: quomodo faciunt illi, qui potus probant, & qui fercula coquinæ sapida reddunt suis condimentis. D. Incastus autem fere non gaudet rebus istis metipsis: sed gaudet quidem, eo ꝙ apprehendit tactum tantum ex cibis & potibus & coitu. Et propter hoc optabat vnus ex ipsis, cum esset, amator ferculorum coquinalium, vt essent fauces eius longitudine faucium gruis, vt prolongaretur delectatio in tactu cibalium, communior igitur sensuum, intendo inuentum in omnibus animalibus, est sensus ille, penes quem fit incastitas. Et iustum est nos opinari a nobis, ꝙ sensus iste opprobriosus est nobis, cum non sit nobis secundum ꝙ nos sumus homines, sed secundum ꝙ nos sumus animalia. Declinare igitur ad hęc sensibilia, & vehementer diligere ea, equidem de natura ferarum. D. Oportet autem vt separemus ab his delectationibus tactualibus, in quibus inuenitur castitas & incastitas, eas, quę maxime conueniunt liberalibus & sunt illæ quę fiunt in exercitatione ex fricatione & calefactione. & hoc, quoniam tactus ille fit per totum corpus: tactus vero per quem delectatur incastus, non fit in toto corpore suo: sed fit equidem in quibusdam membrorum suorum.

B

Diuersas cupiditatum species esse. *Cap. XI.*

AT vero cupiditatum aliæ communes videntur esse, aliæ propriæ, atq; opposititiæ vt alimenti cupiditas naturalis est: siccum enim vel humidum alimentum, vel etiã vtrunque, cum indigent, omnes cupiunt. quin etiam appetit & iuuenis, vt inquit Homerus, florensque cubile: tale vero ac tale, vel eadem non omnes, iccirco nostrum esse id videtur. Habet tamen & aliquid naturale: quippe cum alia aliis iucunda sint, & omnibus suauiora quædam sint cæteris quibuslibet. In naturalibus igitur cupiditatibus pauci: atq; hi in vno, i. nimio peccant. qui enim comedit vel uilia quęlibet, aut bibit, quoad supra modum repleatur: is multititudine naturalis cupiditatis terminos excedit. naturalis enim cupiditas indigentiæ repletio est. atque

C iccirco huiusmodi homines ventrifurentes appellantur: propterea ꝙ vltra quã deceat, ventri replendo student. ac tales quidem euadunt ii qui seruili admodum ingenio prediti sunt. Circa uero proprias cupiditates multi, ac multis modis peccant. nam cum talis cuiusdam rei studiosi homines dicantur, quia oblectantur vel quibus non oportet, uel magis quã plerIq; faciant, uel nõ vt oportet, vel nõ quo oportet: in omnibus sane intemperãtes excedunt; quippe qui & gaudent nonnullis, quibus non oportet, quæ odio profecto digna sunt. & si aliquibus gaudendum est, magis quã oportet, quamq; pleriq; gaudeãt id facere consueuerunt. Atq; excessum quidẽ circa voluptates intemperantiam esse ac vituperabile perspicuum est. Circa autem dolores nõ quemadmodum in fortitudine, ita hic sustinendo temperans, nõ sustinendo intemperans dicitur: sed intemperans vnusquisque est, dum propterea ꝙ iucunda non consequitur, magis quã oportet, dolet: doloremq; ipsi affert voluptas: tẽperans, dum absentia, abstinen-

ꝓiaq; voluptatis nullo dolore afficitur. Intemperans igitur iucunda omnia appetit, vel ea quæ maxime iucunditatem afferunt: duciturq; a cupiditate adeo, vt ea omnibus aliis anteponat: atq; ita fit, vt doleat, dum & voto frustatur, & cupit quippe cum non sine dolore cupiditas sit, dolere autem ob voluptatem absurdum videtur. At qui deficiant circa voluptates, minusq; quam oporteat, illis oblectentur, nó fere inueniuntur; talis enim stupiditas humana non est. nam cætera animalia cũ delectum ciborum habeant, aliis oblectantur, aliis minime. si vero quispiam sit, cui nihil sit iucundum, nullaque inter hunc & illum cibum differentia sit: is sane procul esse ab hominis natura videtur. Quocirca quia eiusmodi homines non admodum esse consueuerunt, effectum est, vt ne nomen quidem vllum consequuti sint. Temperans autem circa hęc mediocriter se habet: nam neque iis oblectatur, quibus intemperans maxime consueuit, sed potius ægre afficitur: neque omnino iis gaudet quibus non oportet: neque vlla aliqua huiusmodi re vehementer oblectatur. neque si absit, dolet: neque cupit nisi mediocriter: neque magis quam decet, quapiam re, neque quando non decet, afficitur: neq; demum tale aliquid appetit: sed ea tantummodo iucunda, quæ vel ad sanitatem, vel ad bonam habitudinem faciunt: atque ea quidem mediocriter, & sicut decet. & cætera etiam, quæ his impedimento nõ sint, *vel pręter honestatem, vel supra facultates. nam qui ita facit, magis tales voluptates amat, quã dignũ sit. At temperans non eiusmodi est, sed sicut recta ratio præscribit.

* a. l. vel quãtum ad honestatẽ spectat, vel facultates.

DIxit, Vtrum autem ex cõcupiscentijs aliquid cõmune esse omnibus animalibus, & aliquid propriũ: vt cõcupiscentia cibi & naturalis est & cõmunis. omnis nãq;, cuius corpus indigẽs est cibo, desyderat cibũ humidũ aut siccũ, & fortuitu vtrũq; simul & adolescens & perfectus desyderat cum eis coitum. desyderium aũt huius cibi vel illius vel vnius eiusdẽ cibi, non est omnis, cuius corpus indiget nutrimento. Et propter hoc contingit vt sit desyderiũ istarũ rerũ ex parte nostri, i. per electionẽ nostram; & tamen non est quidem totũ ex parte nostri. Verum in hoc est aliquid naturale. & hoc quoniã homines diuersificantur in eis: eo ꝙ delectat eos naturalr̃. quendã ergo delectat aliquid, & aliũ aliud ab hoc: & quędam delectant quosdã plus q̃ alios. D, Pauci vero sunt, qui peccãt in vtendo desyderijs naturalibus: qñ vero accidit in his peccatũ, plurimũ illius fit in re vna, s. in pluri. qui enim comedit & bibit hoc, qđ contingit eũ desyderare naturaliter, donec superfluat in repletione ex ipso, pertransit quidem rẽ naturalẽ in multitudine. desyderiũ vero naturale non est nisi ad replendũ, qđ diuersificauit defectio, & non excedit ipsum vsque ad additionẽ. Et propter hoc dicitur de eis, qui excedunt in hoc vsq; ad additionẽ, ꝙ sunt domini ventriũ siue ventriculi: eo ꝙ implent ventres suos amplius q̃ indigeant: & in hac dispositione inueniuntur serui. In delectationibus aũt proprijs multi ex hominibus peccãt multis modis. & hoc, quoniã multi amatores huiusmodi rerũ, peccãt in eis: aut quia delectantur aliquo, quo non oportet delectari: aut quia vtũtur eo amplius quã oportet; aut quia vtũtur per modũ, quo cõmunitas hoĩum vtitur his rebus: aut scd̃m ꝙ non oportet. iam ergo patet, ꝙ incastitas superfluitas est in delectationibus, & ꝙ vituperabilis. In tristitijs autem non dicitur aliquis incastus, quia tolerat ea & suffert: sicut dicitur in eo fortis. neque dicitur incastus, quando non tolerauit eas. verũtamen iam non nominatur etiam castus, eo ꝙ non tristetur propter carentiam desyderati. Incastus ergo cõcupiscit omnia delectabilia, & ex delectabilibus delectabiliora: &

A peruenit ex prosecutione concupiscentię ad hoc vt semper cuncta eligat delectabilia: ideoq; angustiatur cum non acceperit ea desyderans ens, & hoc, quoniam desyderium tristitia sequitur propter priuationem rei delectantis, attamen inconueniens videtur propter causam delectabilis contristari. D, Et fere non est inuenire hominem deficientem ab omnibus delectationibus: intendo vel gaudeat eis minus quam oportet: eo quod hæc maneries insensibilitatis nō est de natura hominum. & hoc, quoniam cętera animalium discernūt species nutrimentorum, & quibusdam eorum delectantur, quibusdam vero non. Vt ergo inueniatur aliquis, cui nihil sit delectabile, longe est abesse hominis, & propter paucitatem inuentionis eius non est positum ei nomen. Castus itaq; medius est in istis. nō enim delectatur quibus delectatur incastus proprie: quinimmo molestatur. & non delectatur penitus, quo nō oportet delectari: neq; vehemens fit desyderium eius ad aliquid ex istis: & nō angustiatur, quando tolluntur delectabilia, & nō concupiscit nisi secundum quantitatem moderate, neq; amplius quam oportet, neq; in hora, qua non oportet, neq; quod non oportet; & vniuersaliter non desyderat aliquid immensurate. Res vero sanitati pertinētes & ęqualitati habitudinis, & cum hoc habētes delectationem, desyderat in quantitate mēsurata, & quomodo oportet: reliquas vero delectationes dimittit: aut ideo quod recedentes sunt a bono: aut quia impedimentum pręstantes substantię nostrę in cōplemento. & hoc, quoniam qui festinat ad istas delectationes, amat delectationes amplius quam mereatur, sed castus non sic; immo desyderat secundum imperium discretionis sanę vel rectę rationis.
B

De temperantiæ extremis. *Cap. XII.*

INtemperantia vero spōtaneo magis similis, quam ignauia videtur: quippe cum hęc ex voluptate, illa ex dolore existat: ex quibus altera eligenda: alter fugiendus est. Ac dolor quidem exturbat & corrumpit naturam eius, qui eo afficitur: voluptas autem nihil tale facit. Magisque spontanea est: atq; iccirco maiori opprobrio prosequēda. Nam & assuescere his rebus, cum plures in vita hominum eiusmodi sint, facilius est: assuetudo ipsa periculo vacat. in formidolosis autem rebus contrarium est. Ignauia etiam non simili modo vt particularia esse spontanea videri posset: ipsa enim doloris est expers: res autem particulares dolore adeo exturbant, vt & arma abiicere, & cæ
C terea indecore gerere homines non vereantur: atq; iccirco esse etiam violentæ videntur. At intemperanti econtrario euenit. particularia n. quippe cum ea concupiscat, atq; appetat, spontanea sunt: totum aūt atque vniuersum minus. nemo. n. est, qui intemperans esse cupiat. Nomen autem ipsum intemperantiæ seu incastigationis de puerilibus peccatis dicere consueuimus. vtrum vero ab vtro dicatur, nihil ad præsens negocium refert: posterius enim a priore dictum esse satis constat: ac non male videtur fuisse translatum. nam quod turpia appetit incrementumque magnum accipit, castigandum est ac temperandum: huiusmodi autem maxime est & cupiditas & puer: quippe cum & ex cupiditate viuant pueri, & maxime in ipsis voluptatis vigeat appetitio. Si igitur non obediens, neque imperanti subditum id fuerit, longe lateq; efferetur: insatiabilis siquidem rerum iucundarum appetitio est, & stulto vndecunque occurrit, cupiditatis præterea

operatio quod cognatum sibi est: auget: & si magnæ vehementesq; fuerint cupiditates, rationem extrudunt: Quapropter mediocres eas esse oportet. ac paucas, rationique minime aduersantes. Atque id quod tale est, obediens, ac castigatum temperatumque appellamus: Sicut enim puerum ad pædagogi præceptum viuere oportet: ita concupiscibilem animæ facultatem rationis imperio obtemperare: atque ideo temperantis cupiditas cum ratione consentiat, necesse est. quippe cum vtrisque propositus scopus honestae sit. nam & temperans cupit quæ oportet, & quando oportet: & ratio quoque ita præscribit. Atq; hæc de temperancia dicta a nobis sint. D A

Dixit. Incastitas autem similior est ei quod fit sponte, quam timiditas: propterea quod incastitas fit delectationis causa: timiditas autem & tristitia & delectatio est quod appetitus: tristitia vero a quo fugitur: eo quod tristitia permutat & corrumpit naturã habentis ipsam: sed delectatio non facit, qñ non recipitur. Dignior ergo est vt fiat sponte: intendo quod actus incastitatis secundum delectationem dignior est vt fiat sponte quam actus timiditatis secundum timorem. Et propter hoc magis sequitur opprobrium ex parte eius, quam sequatur illud, quod fit ex parte tristitię. & hoc, quoniam declinatio nostra ad declinationem facilis est: cũ in mundo multa sint delectabilia, neq; assuefactio eorum vllã habet difficultatem. In timorosis vero se habet econuerso: intendo quod tolerare ea difficile est. Dixit. Et a timiditate quidem non videtur fugi, quemadmodum fugitur a rebus particularibus timorosis: ideo quod in timiditate non est tristitia, res autem timorosę cogunt eum, cui accidunt ad actiones turpes; ita quod armorũ reiectiones, & ad committendum cętera turpia. propter hoc igitur videtur de eo quod facit homo apud istas dispositiones quod facit ipsum inspontanee. Quod autem accidit propter in castitatem est econuerso. intendo quod particularia rerum delectabilium, quę concupiscit, fiunt ab eo sponte, eo quod concupiscit & desyderat ea: vniuersaliter autem eorum minus est in eis in hoc. & hoc, quoniam nullus inuenitur, qui desyderet esse castus. Dixit. Et nos quidem in idiomate nostro absolute dicimus nomen incastitatis de peccato, quod fit a pueris. eo quod similitudo quędam est inter istas duas intentiones: intendo intẽtionem incastitatis secundum veritatem, & hanc intentionem, quæ ipsius inuenitur. Certificare autem quod eorum ab altero denominatum aut transumptum sit, non indigemus in hoc loco. vult ideo quod est inquisitio idiomatis. Dixit. nisi quod manifestũ est quod nomen postremum in positione accommodatum est a primo. Dixit. videtur itaque non malum, immo bonum esse vt transmutetur ab isto. etenim oportet recondi & refrenari turpia cupientem & desyderantem & in hoc excedentem. taliter autem se habet desyderium & pueritia. & hoc, quoniã pueri quidem viuunt per desyderium proprie: etenim concupiscentia siue cupiditas delectabilis in ipsis fit proprie. Si igitur puer non fuerit obsequendo mandato educantis ipsum, superfluet in persequendo quod delectat. & hoc, quoniam penitus insatiabilis est ei, qui intellectum nõ habet, concupiscentia rei delectabilis: & actus desyderij suum simile augmentat. & si fuerit desyderium magnũ vehemens peruertit rationem. Propter hoc igitur oportet vt sit secundum mensurã & vt sit paucum, & non contrarians discretioni. Qui autem talis fuerit, nominatur obediens, disciplinabilis. Et quemadmodum aũt oportet vt sit desyderiũ pueri, prout visum fuerit doctori, sic oportet vt pars concupiscibilis sit prout imperauit ratio, ideo q; oportet, in casto vt pars concupiscibilis concordans sit rationi: ita videlicet, vt ambo bonum velint, & intendant. Castus igitur desyderat qd oportet desyderari, & qualiter oportet, & quando oportet: & similiter etiã ordinat ratio res istas. Dixit. Hoc itaque est, quod oportebat nos dicere de castitate. B. C

Si desyderiũ fuerit magnum vehemens peruertit rationẽ.

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER QVARTVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De liberalitate. De magnificentia. De magnanimitate. De moderato honoris studio. De mansuetudine. De comitate. De ueracitate. De facetudine: ipsarũq; omnium extremis. De verecundia.

B *De liberalitate & eius extremis.* *Cap. I.*

NVnc dicamus de liberalitate. Circa pecunias autẽ esse mediocritas videtur. liberalis.n.non in bellicis rebus, neq; in iis in quibus temperans, neque item in iudiciis, sed in datione, acceptioneq; pecuniarum, ac magis in datione laudem meretur. pecunias autem omnia ea dicimus, quorũ æstimationem numus metitur. Prodigalitas autem & liberalitas excessus & defectus circa pecunias sunt. atque illiberalitatem quidẽ illis semper attribuimus, qui magis quã decet, pecuniis student: at prodigalitatem complicantes aliis interdũ adiũgimus: nam incõtinentes, & eos qui in intẽperantiã opes consumũt, prodigos vocare cõsueuimus. iccirco huiusmodi hoĩes esse improbissimi videntur, propterea ꝙ multa simul vitia habeant: nõ tamen proprie ita appellantur Debet enim prodigus esse is, qui vno tantũ vitio sit præditus, vt scilicet fortunas suas consumat. prodigus enim seu inseruatus est, qui per se ipse perditur. nam esse sui ipsius perditio videtur etiam bonorum dissipatio: vtpote cum ea sint, ex quibus vitam traducamus. Atq; ad hunc modum sane prodigalitatem accipimus. Iis autem, quorum est vsus aliquis, & bene & male vti licet: at diuitię ex vtensilibus sunt: optime vero vnaquaque re vtitur is, qui virtutem vnicuiq; rei conuenientem habet & diuitiis igitur is optime vtetur, qui ea virtute erit crę̨ditus, quæ circa diuitias versatur. atque hic ipse vir liberalis est. Vsus aũt pecuniarum sumptus ac datio, acceptio vero & conseruatio esse possessio potius videtnr. atq; iccirco liberalis viri magis est dare quibus oportet, quã accipere vnde oportet, & nõ accipere vnde nõ oportet.* magis.n. beneficio afficere, quã affici, & honesta agere, quã non agere turpia, virtutis proprium est.

C

Quibus illiberalitatem quibus ue ꝓdigalitatẽ attribuamus.

Rebus, quarũ est vsus, bene & male vti licet.

* Virtutis magis est beneficio afficere, ꝙ̃ affici: & honesta agere ꝙ̃ non agere turpia

At obscurum non est ex datione consequi vt beneficia conferamus, D
honestaq; agamus: ex acceptione vero vt beneficiis afficiamur, non agamusq; turpia. gratia item ei qui dat, exhibetur, non ei qui non accipit: & laus etiam magis nõ accipere preterea quam dare facilius est: suum.n. quisq; magis non profundare, quã alienum non accipere cõsueuit. Liberales quoq; illi dicuntur qui dãt: qui autem non accipiunt, non liberalitatis, sed iustitiæ non minus laudem consequuntur: qui vero accipiunt, ne prorsus quidem laudantur. Quin ét liberales maxime omniũ fere, qui virtute quapiam alia prediti sunt, amari cõsueuerunt: vtilitatem enim afferunt: at id in datione collocatum est. At vero omnes ex virtute actiones & honestæ sunt, & honestatis causa fiunt: & liberalis igitur honestatis causa dabit, & recte: dabit enim & quibus, & quæcunque, & quando oportet: reliquisque aliis modis, qui rectam dationem consequuntur: atque id vel iucunde, vel sine dolore. quod enim ex virtute fit, id vel cum voluptate, vel sine dolore certe afficitur: minime autem molestum est. nam neque qui vel iis, quibus non oportet, vel non honestatis, sed alia quapiam causa dat, esse liberalis dicetur, sed alius quidam. neque qui moleste dat: is.n. pecunias honestis actionibus anteponeret: at hoc minime liberalis est. Sed neque accipiet vnde non oportet: non enim eius, qui non magni facit pecunias, talis acceptio est. neque erit petax: non enim ad eum spectat qui beneficia in alios confert, vt facile beneficiis afficiatur. vnde autem oportet, accipiet, ex propriis videlicet possessionibus: non quia honestum id sit, sed quia necessarium, vt habeat quod det. neque res suas negliget: quippe cum ex ipsis velit aliquibus suppeditare. neque dabit quibuslibet, vt habeat quod det quibus oportet, & quãdo, & vbi honestum est. Liberalis viri etiam valde est ita in dando excedere, vt pauciora sibi relinquat: quippe cum ad se minime respicere liberalis proprium sit. Liberalitas tamen pro facultatibus dicitur: nõ enim in multitudine eorum quæ dantur, sed in habitu eius qui dat, actio liberalis consistit: qui quidem habitus est, qui dat pro facultatibus. Vnde nihil vetat, quin liberalior aliquis sit, qui pauciora dederit, si modo ex paucioribus etiam fuerit elargitus. Illi autem esse liberaliores videntur, qui non ipsi acquisiuerũt facultates, sed ab aliis accepere: propterea ꝙ indigentiam experti minime sunt: & omnes sua ipsorum opera, vt parentes, & poetæ, magis amare consueuerunt. At vero facile non est, vt liberalis diues sit, qui neque accipiendi, neque conseruandi, sed erogandi potius est studiosus: neq; pecunias propter ipsas, sed dandi causa æstimat. Atque iccirco crimini dari fortunæ consueuit, ꝙ qui maxime digni sunt, minime ditescant. id autem non absque ratione accidit: quippe cum fieri minime posit, vt habeat pecunias is, qui nullam diligentiam adhibet, vt eas habeat. id quod in cæteris etiam rebus fit. Non dabit tamen quibus non oportet, neque quando non oportet, & reliqua huiuscemodi: alioqui non ageret se-

Non in multitudine datorum, sed in habitu eius, qui dat, actio liberalis cõsistit.

Amare omnes sua ipsorum opa consueuerunt.

A cundū liberalitatē: neq; ita expensas pecunias posset in ea quę debet, expendere. Sicut enim diximus, is est liberalis, qui pro facultatibus & in ea quæ debet, sumptus facit: qui vero excedit prodigus. atq; ideo tyrannos prodigos non dicimus: facile enim esse minime videtur, vt dationibus & sumptibus excedere opum multitudinem possint. Cum igitur liberalitas mediocritas sit, quæ circa pecuniarum dationem acceptionemque versatur: liberalis dabit & expendet in ea quæ oportet, & quotcunq; oportet, tam in paruis quam in magnis, atque id iucunde faciet: accipiet item & vnde oportet, & quotcunque oportet. Nam cum virtus circa vtraque sit mediocritas, vtraque vt debet, faciet. moderatam enim dationem talis acceptio consequitur: quæ autem non est talis, contraria est. quæ igitur consequuntur, in eodem simul contingunt: quę vero sunt contrariæ, minime. Quòd si inciderit vt præter quam deceat, & bene se habeat expenderit: dolebit quidem, sed moderate, & sicut debet. nam ob quæ oportet, B & sicut oportet, & lætari & dolere ad virtutem spectat. Est etiam liberalis quantum ad pecunias attinet, in societate vitæ perfacilis. iniuria enim affici potest, cum magni pecunias non estimet. magisq; ægre fert, siquid quod oportuerit, non expenderit: quam dolet, siquid expenderit, quod minime debuerit. neque Simonidi assentitur. prodigus vero etiam in his peccat: nam ob quæ oportet, & sicut oportet, neque lætatur, neque dolet. id quod progredientibus manifestius patebit. Dictum a nobis est prodigalitatem & illiberalitatem excessus esse & defectus: atque eas in duobus, datione & acceptione consistere: nam etiam sumptum in dationem reponimus. Prodigalitas enim in dando & non accipiendo excedit: in accipiendo aūt deficit. illiberalitas contra in dando deficit, in accipiendo excedit: sed in paruis tamen. Ac quæ ad prodigalitatem quidem spectant, non admodum coaugeri consueuerunt: quippe cum facile minime sit, vt qui nulla ex parte accipit, omnibus largiatur. cito enim priuatos eos homines qui C dant, facultas deserit: qui quidem prodigi esse etiam videntur: id est inseruati. Nam qui huiusmodi est, non paulo melior illiberali esse videretur: cum & ab ætate, & inopia curari facile possit: atque ita ad medium redire. cum. n. ea habeat, quæ sunt liberalis, quippe qui det quidem & nō accipiat, sed neutrum tamē neq; vt debet, neq; bene faciat: si ad hoc tātum vel assueuerit, vel aliquo alio modo fuerit mutatus, liberalis euadet. fiet siquidem vt & det quibus oportet, & non accipiat vnde non oportet. vnde neque esse moribus prauus videtur. in dando enim & non accipendo excedere non mali & ignobilis, sed stolidi potius hominis est. Qui autem hoc modo est prodigus, longe illiberali & auaro, cum ob antedicta, tum propterea esse melior videtur: quia ipse multis, illiberalis nemini prodest, immo ne sibi ipse quidem vtilis est. Pleriq; tamen prodigi, sicut dictum est, etiam vnde non oportet, accipiunt: atque in hoc sunt illiberales: qui ideo ad accipiendum

Ad virtutē spectat ob q̄ oportet, & sicut oportet, lætari & dolere.

Cur pdigus illiberali melior sit.

prompti efficiuntur, quia cum velint expendere, facere id facile ne queũt. cito.n.ipsis opes deficiũt: vt aliũ de sibi cõparare eas cogãtur. D quoniã præterea nullam honestatis curam habent, vndiq; nullo habito delectu accipiunt. dare enim cum cupiant, quo pacto & vnde id faciãt, non curant. Quapropter neq; liberales eorum dationes sunt, cum non sint honestæ, neq; huius ipsius causa, neq; vt oportet, efficiuntur: immo interdum eos, quos oporteret esse pauperes, diuites reddunt atq; iis qui moderati sunt moribus, nihil, adulatoribus aũt & cęteris, qui aliam quampiam voluptatem ipsis sumministrant, multa largiuntur. vnde efficitur, vt pleriq; ex his intẽperantes etiam sint. nam & quia facile expendunt, in intẽperantias etiam profusos sumptus faciũt: & quia non ad honestatem spectantes viuunt, ad voluptates quoq; declinant. Prodigus igitur si incorrectus permaneat, in hæc transit: si curationẽ admittat, ad mediocritatem deuenire, honestatemq; potest. At illiberalitas incurabilis est. nam & senectus & omnis imbecillitas reddere illiberales videtur: magisq; quã prodigalitas, hominibus natura insita est: nam pleriq; sunt pecuniarum cupidi magis, quã ad dandum prompti: & late patet, multiformisq; est. Multi.n.modi esse illiberalitatis videntur. nam cum in duobus constituta sit in dandi excessu, & defectus accipiendi: non omnibus integra adest, sed interdum separatur. atq; ita fit, vt nonnulli in accipiendo excedant, alii in dando deficiant. nam qui his nominibus præditi sunt, vt dicãtur parci, tenaces, retracti & restricti, oẽs in dãdo deficiũt. Nõ appetunt aũt aliena, neq; accipere volunt alii ob probitatẽ quandam, turpiũq; rerum euitationẽ. videntur.n.aliqui, vel certe dicũt, propterea † conseruare, ne aliquando agere turpe aliquid cogantur. Inter hos est ẽt cuminiseca, & vnusquisque alius huiusmodi, qui nomen fortius est ab excessu, quod nemini quicquam daturus sit. Alii ob timerem ab alienis abstinẽt: propterea ꝙ facile minime est, vt si aliquis aliena acceperit, alii ab eo quicquam non accipiant: atq; idcirco neq; accipere, neq; dare ipsis placet. Nonnulli vero in accipiẽdo excedunt, dum & vndecunq; & quodcunq; accipere nõ verentur: vt sunt, qui illiberália opificia exercẽt, & leones, & id genus cæteri: & fœneratores, † qui etiam parua magnis cum vsuris accipiunt. qui quidem omnes neq; vnde debent, neq; quantũ debent, accipiunt. Communis autem his omnibus turpis quæstus videtur causa.n. lucri omnes, atq; eius parui, opprobria subeunt. Nam qui magna vnde non oportet, & quæ non oportet, accipiunt, vt tyrannos, qui vrbes populantur, & templa diripiunt: non illiberales, sed improbos potius, sed impios, sed iniustos appellare consueuimus. At aleator, & fur seu spoliator, & latro ex illiberalibus etiam ipsi sunt: cum turpi lucro deditі sint. vtriq;.n.lucri causa negociantur, & oppobria sustinent. & hi quidem pericula maxima acceptionis causa subeunt. illi ab amicis quibus dare deberent, lucrantur. vtriq; igitur cum vnde nõ oportet,

E

*a.l. obseruare.

*a.l. qui paulatim & magnis cũ vsuris accipiũt.

A velint lucrũ comparare, turpi lucro dediti sunt. atq; omnes huiusce modi acceptiones sunt illiberales. Merito vero illiberalitas contraria liberalitati propterea esse dicitur, ꝙ maius malum quã prodigalitas est. magisq; in ea peccant homines, quã in prodigalitate, de qua superius iam diximus. De liberalitate igitur, & oppositis vitiis hactenus dictum sit.

DETERMINATIO QVARTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE.

ARISTOTELIS.

Dixit. Post hoc autem dicendum de largitate quid est. Videtur itaq; medietas esse circa pecunias, non enim laudatur largitas circa bellica, neq; circa ea, in quibus fit homo temperatus vel castus, neq; circa iudicia, sed circa dationem & acceptionem pecuniarũ. dignius autem est vt sit circa dationem. & intelligo per pecunias omne illud, quod æquippollet numismati. Et prodigalitas quisdem superfluit: auaritia vero deficit a medietate hac. Et nos quidem referimus auaritiam ad B eos, qui plus debito amant & laborant ad pecuniarum coaceruationem: prodigalitatem vero ad immersos concupiscentijs & expendentibus quicquid habent in voluptatibus. huiusmodi enim nominantur prodigi: ideo deteriores videntur aliis ab eis. plura enim mala simul inueniuntur in his propter multiplices maneries suarum concupiscentiarum: & propterea non bene conuenit eis illud nomen. De natura nanq; est prodigi vt sit in eo malum vnum: & est dissipatio vel perditio pecuniæ suę. & hoc, qm̃ prodigus mactat seipsum manu sua: eo ꝙ putatur ꝙ destructio pecunię hominis sit mors ipsius: cũ vita eius per pecuniam compleatur. secundum igitur hunc modum est prodigalitas. Dixit. Et ea, quibus indigetur, sunt quę expenduntur vsu & bono, & quę vsu prauo, & diuitię sunt de rebus vtilitatem afferentibus: & directus, ille. s. qui virtutẽ habet in vnaquaq; rerũ, vtitur vnaquaq; rerũ meliori modorũ: & virtuose se habẽs circa pecunias vtitur eis optime: & hic est largus. Dixit. Est aũt scitum ꝙ vsus pecunię est expensio eius & datio: aggregatio vero eius & conseruatio lucratio ipsius est. est ergo de natura largi potius vt det vbi oportet, q̃ vt accipiat vnde oportet, & vt non accipiat vnde non oportet. de natura etenim virtutis est vt sit homo per eam conferens potius beneficia alteri quam ab altero ea re C cipiat: & vt sit per eã operãs honestũ potius q̃ a turpi declinãs. D. Et de nõ occultus est: qm̃ beneficiũ & famosum vel notoriũ donũ inueniuntur in datione: & quoniam receptio beneficij ab altero a se: & vt non faciat turpe inueniũtur in acceptione & retributione. & gratię debentur quidem datori; nõ ei qui accipit: & grates etiam & cohibitio ab acceptione facilior est quam datio: eo ꝙ dare habita grauius est q̃ dimittere acceptionũ eius quod nõ habetur. Largi aũt sunt illi qui dant; sed qui accipiũt non laudantur, qm̃ largi. veruntamen quãdo ęqualiter se habent in acceptione, non minus sunt in vsu ęqualitatis q̃ largi. at tamen non laudantur valde: sed largi diliguntur & laudantur valde: eo ꝙ proficiunt, & profectus earum existit per ipsorum donationem. Dixit. Et factũ quidem virtutis decorum est, et propter decorum fit, et factum eius rectum est; eo ꝙ ipsa facit equidẽ cui oportet, & quantum oportet. & vniuersaliter facit oẽs res scdm ęqualitatem certam. & proprium factum virtutis est ꝙ fit delectabiliter & absq; tristitia. Qui vero dat cui non oportet, & non propter decorum, sed propter causam aliam, hic non est largus, sed nominandus est nomine alio. neque ẽt qui dat et tristatur, largus est. & hoc, qm̃ prȩelegit diuitias facto pulchro hoc autem non est de facto largi. Et non accipit etiam aliquid vnde non oportet: & hoc, qm̃ hæc acceptio nõ est de natura eius, qui nõ honorat pecunias. neque ẽt interrogat vel petit ab aliquo: propterea ꝙ non est facile bono & beneficio vt recipiat beneficiũ ab aliquo, accipit aũt vnde oportet accipere: intẽdo a

Prodig' mactat seipsum manu sua.

possessionibus suis: non quia hoc pulchrum sit, sed quoniam coactus ad hoc, quatenus habeat quid det, neq; etiam perdit hoc, quod habet cũ accipiat quidẽ pecuniam vt aliquibus dignis sufficiat per ipsam. & non indifferenter cuicũq; tribuit: sed consyderat cui oportet, & quando, & cuius gratia, & vt datio eius fiat decenter. Et de natura quidem largi valde est vt addat in datione, donec non relinquat sibi ipsi nisi modicum, cùm non sit eius intentio respectu suiipsius. Largitas aũt est quidẽ secundum id quod possidet largus. non enim largior est multum dans ex multo possesso modicum dante ex modica possessione: donec precellat datio eius secundum proportionem eius ad possessam dationem alterius.

D. Et scimus ꝙ illi, qui non acquirunt diuitias per seipsos, sed occupãt eas absque acquisitione, largiores sunt aliis, eo ꝙ non senserunt vexationem & anxietatem indigentię in earum acquisitione. neque etiam fuerunt hę diuitię aliquod opus ex operibus ipsorũ, vt propter hoc ament eas, eam omnes homines amẽt opera sua: vt parentes qui natos suo amant, & poetę qui amant metra sua. & pp hoc fit, vt acquisitor pecunię amet esse. Et difficile quidem est ditari largũ vel diuitem fieri: cum non accipiat aliquid neq; conseruet, immo distribuat pecuniã neque honoret eam propter seipsum, sed distribuendi causa. Veruntamen homines culpant fortunam circa largos, & dicunt fere nunquam ditatur ille, qui meretur diuitias. attamen hoc non accidit circa largos preter rationem & casu: eo ꝙ non est possibile alicuĩ vt fiat pecuniosus nisi intendat pecuniarum aggregationi: quemadmodum non fit in aliis rebus: intendo ꝙ non fit alicuĩ aliquid absque eo ꝙ intendat, & laboret ad illud. Dixit. Et non dat largus, sicut diximus cui non oportet, & non vt non oportet: & sic de reliquis dispositionibus quę non conueniunt. si enim fecerit hoc, non erit factum eius ad imperium virtutis: & si expenderit pecuniã suam in his, non erit expensa eius prout oportet. Res igitur est, quemadmodum diximus, scilicet ꝙ largus expendit secundum quantitatem habitorum, & in quibus oportet, qui vero superfluit in his prodigus. & propter hoc non nominantur superflue diuites prodigi; eo ꝙ expensa eorũ nõ superexcrescit in comparatione multitudinis diuitiarum suarum. Cumque sit largitas in datione & acceptione pecuniarum, tunc largus quidem dat & expẽdit in quo oportet & quantum oportet; & hoc in paruo & in multo modo debito & delectabiliter: & accipit vnde necesse est, cum necesse est. Et hoc quoniã virtus cum sit medietas in eo ꝙ est inter vtrasq; res simul, erit largus agẽs eas ambas simul secundum ꝙ oportet: intendo ꝙ dat vt oportet & accipit vt oportet. & hoc, quoniam dationem virtuosam sequitur huiusmodi acceptio, quando vero acceptio non fuerit huiusmodi, contraria erit virtuti: ideo ꝙ acceptio et datio. quatum vtraque sequitur suam comparem, necessario fiunt secundum aptitudinem vnam eandem. & intendo, quoniam qui dat vt oportet, acipit vt oportet: & dat vt non oportet, quia accipit vt non oportet. vt autem inueniantur duo contraria ex istis in dispositione vna non contingit. Et propter hoc, quando accidit largo vt expendat pecuniam suam aliter quam expedit, & preter rectitudinem, anxiatur & tristatur, si vero expenderit eam mensurate. & secundum ꝙ oportet, gaudet & delectatur ex hoc. igitur virtutis est vt delectetur homo, & gaudeat ex isto: anxietur autem & tristetur ex altero. Dixit. Et largus bonam facit communicationem in pecunia: non enim potest iniuria cum non honoret pecuniam. & vehemens fit eius anxietas, quando non expendit, in quo necessaria est expensa. prodigus vero peccat in his, eo ꝙ non delectatur, in quibus est delectandum: neque etiam tristatur, in quibus est tristandum. Et quando processerimus in sermone, apparebit hęc intentio magis. iam autẽ diximus ꝙ prodigalitas & auaritia sunt additio & diminutio, & sunt in duabus rebus, scilicet in acceptione & in datione. Prodigalitas quidem addit super medietatem in datione: & deficit a medietate, quę est in acceptione. auaritia autem deficit a medietate in datione, & addit super ipsam in acceptione: preterquã in rebus paucis. Duę ergo dispositiones prodigalitatis fere non coniunguntur & nõ perdurant: eo ꝙ nõ est possibile homini vel nõ facile ei vt det cuilibet, & a nemine accipiat quicquam, cui enim nihil restauratur habita finiantur velociter.

Non fit aliquid alicui, nisi intendat & labores ad illud.

A quibus autem non restaurantur. sunt illi, de quibus putatur ꝙ sint prodigi. At tamen de prodigo videtur ꝙ sit multo melior auaro, & hoc, quoniam ablatio vel perditio dispositionis prodigi, & rectificatio ipsius facilis est ex parte ętatis vel difficultatis: & possibile est ei vt appropinquet medio. cum in eo inueniatur quod inuenitur in largo, scilicet ꝙ dat & non accipit: nisi ꝙ differentia inter ipsum & largum est, ꝙ ipse neutrum horum agit, prout oportet. Si ergo expergefactus fuerit, & obedilem se reddiderit ad transmutandum, ab hoc efficietur largus: & hoc per commensurationem huius facti, scilicet vt det cui oportet, & non accipiat vnde non oportet, & propter hoc putatur de eo ꝙ nō sit peruersi moris vel malę creationis: quoniam non est de natura mali & vilis vt superfluat in datione & non accipiat, immo hoc non est nisi de natura opulenti. Dixit. Qui itaq; fuerit prodigus secundum hunc modum, scimus de ipso, ꝙ multo melior est auaro, propter causas, quarum fecimus mentionem: & quoniam prodigos multis hominum proficit, auarus autem nemini neque sibimetipsi. Veruntamen plures prodigorum, quemadmodum diximus, accipiunt aliquid vnde non oportet. sunt ergo secundum hunc modum auari, & non accipiunt nisi quia volunt expendere, aut quatenus facultatem habeant expendendi. habita enim ab ipsis velociter consumuntur: coguntur igitur ad acquirendum ex locis alijs. & quoniam ipsi cū hoc non sollicitantur ad rem honestam & decorā, tunc angustiantur eorum pectora, & accipiunt ex omni loco, in quo quasi venandi oportunitatem inueniunt. & hoc, quoniam non desyderant nisi vt dent, neque curant vnde accipiant & qualiter. Et ideo fit vt dationes ipsorum nō proportionentur largitati, neque sunt decorę; neque agunt eas propter decorum, neque quemadmodum oportet, aut ipsi fortassis dicant eum cui pertinet vt sit pauper et ei qui mores habet honestos, non dant quicquam, & fortasse pecuniā multam dant, requirendi ab ipsis adulatorie, aut per modū alium delectantē eos. & propter hoc plures ipsorum submerguntur in delectationibus suis, cum enim expendere sit facile eis, conuertunt expensas suas in sua desyderia: quoniamq; vita & conuersatio ipsorum non est decens neque decora, proni fiunt ac decliues in voluptate. Cum itaque prodigus non fuerit obedibilis disciplinę, traducitur ad ista; cum autem studiosus suipsius fuerit, & circunspectę rem suam animaduerterit ad medium, etiam conuertetur ad id quod oportunum est. Auaritia autem est pestis irremediabilis. & huius causa est, quoniam putatur de senectute & de omni debilitate ꝙ reddant habentem eas auarum, & homines per naturam proniores sunt ad eam quam ad prodigalitatem. plures enim hominum amat collectionem pecunię, magisquam eius distributionem. Auaritia autem siue illiberalitas de multis rebus dicitur, & est multarum specierum. Et putatur ꝙ sint multę eius dispositiones. cum enim inuenitur circa duas res, scilicet in defectu dationis & superfluitate acceptionis, fit ne aggregentur ambę eius species vniuersaliter in vno aliquo, sed fortasse seiunguntur, donec superfluant quidam hominum in accipiendo, & quidam eorum deficiant in dando. & hoc, quoniam qui nominatur schahyhan, & leymen, & bachilen, est ille, qui deficit a datione, sed non concupiscit opes alterius, nec vult accipere quicquam ab aliquo. Et quidam ipsorum faciunt hoc, vt recedant a suspitione rei turpis. etenim ipsi dicunt ꝙ conseruant opes suas, timendo ne conuertantur ad actum rei turpis. Et de istis est ille, quem nominat vulgus numeratione lentium. & ꝙ simulatur huic non nominant eos per huiusmodi res, nisi propter superfluitatem retentionis suę ad hoc, ne vlli dent quicquam. Et quidam ipsorum cohibent se, ne accipiant aliquid ab aliquo: eo ꝙ vident non esse rem facilem vt accipiat: homo rem alterius, & non largiatur alteri de suo. sunt itaque propter hoc contingentes se ab acceptione, neq; largiuntur aliquid de suo. Quidam vero valde excedūt in acceptione, donec accipiūt ex omni parte, & omni modo & omne quod possunt: quemadmodum faciunt lenę, & prostibularij, & similes istis qui accipiunt modicum pro multo. etenim omnes isti accipiunt vnde non oportet, & quantum non oportet. Et commune est eis lucrum turpe: omnes nanq; ipsi portāt opprobrium & inuerecundiam publicā causa lucri parui,

Et hoc, quia qui eximia vnde non oportet accipiunt, non nominamus auaros, vt tyrannos, quando depredantur ciuitates, & expoliant altaria: sed dignus est vt nominemus eos malos, & incredulos, & iniuriantes. Lusores autem talorũ, & alearum, & latrones sunt de auaris, eo ꝙ requirunt lucra turpia, & faciunt hoc quod faciunt lucri causa, & sustinent ignominiã. & latrones sustinent discrimina maxima rapiendi siue accipiẽdi cã: & aleatores lucrantur de amicis suis, quibus oportunius fuerat vt darent vtrique. itaque tam aleatores quã latrones quęrunt lucra, vnde non oportet. sunt igitur propter hoc lucratores lucrorũ turpiũ voluntarie. Dixit. Et omnes isti modi accipiendi de natura sunt auaritię: & necessario dicitur ꝙ auaritia sit contraria largitati. auaritia enim maior malitia est quam prodigalitas: & plus peccant in ea homines quam in prodigalitate, D. Tãtũ igit nos oportebit dicerẽ de largitate, et de malitijs cõtrarijs ei.

De magnificentia, & eius extremis. *Cap. II.*

SEqui videtur, vt de magnificentia seu magnidecẽtia disseramus. nam etiam ipsa esse quædam virtus videtur, quæ circa pecunias versatur: non in omnes tamen quæ ad pecunias spectant, actiones, sicut liberalitas, diffunditur, sed in sumptuosas tantum: atque in his liberalitatem magnitudine excellit. nam sicut nomen ipsum significat, in magnitudine decens sumptus est. magnitudo autem est ad aliquid. non enim aut triremis, aut supplicationum præfecto idem sumptus est: sed qui est decorus & ipsi, & inquo, & circa quod fit. At qui in paruis aut mediocribus pro dignitate sumptus facit, magnificus minime dicitur: vt id, Mendico panem poscenti sæpe ferebam: sed qui in magnis. nam qui est magnificus, liberalis etiam continuo est: liberalis autem, non continuo magnificus. Huius vero habitus defectus paruificentia seu paruidecentia, excessus decori imperitia & ineptitudo quædam operaria appellatur. & eiusmodi cæteri habitus, qui non excedunt magnitudine circa quæ oportet: sed in quibus non oportet, & sicut non oportet, splendorem affectant. Verum de his posterius dicemus. Magnificus autem seu magnidecens esse scienti similis videtur: quippe qui & quod decet contemplari, & magnos consone facere sumptus possit, quemadmodum enim in principio diximus, habitus operationibus definitur, & iis quorum habitus est: magnifici vero sumptus, & magni sunt, & decentes: talia igitur erunt ẽt opera. ita enim fiet, vt sumptus, & magnus, & operi decorus euadat: vt & opus sumptu, & sumptum opere dignum esse oportet, vel etiam sumptum excedere. Atque huiusmodi sumptus magnificus honestatis causa faciet: commune enim hoc est virtutibus: iucunde ẽt & large: eo ꝙ nimis exacta ratio paruifici est: considerabitque magis quo modo pulcherrimum ac decentissimum opus efficiatur, quam quanti constet, quomodoque fieri minimo precio possit. Necesse vero est, vt magnificus sit etiam liberalis. nam & liberalis expendet, & quę oportet, & sicut oportet. in his tamen quod

A est magnum, magnifici est: vt magnitudo. Si circa eadem liberalitas sit, etiam ab æquali sumptu opus magnificentius faciet. non. n eadẽ & possessionis & operis virtus est. nam possessio anteponitur, quę est dignissima ac preciosissima: opus, quod magnum & pulchrum est. talis. n. rei spectatio est admirabilis. quod autem est magnificum, est admirabile: operisq; magnificentia virtus in magnitudine est. Ex impensis autem quas honorabiles dicimus, illæ sunt, quæ ad Deorũ donaria, ædificationes, & sacrificia pertinẽt: quæq; ad omne deniq; geniorum numen spectant. quæ item ad publicam munificentiam gloriosæ sunt: vt, sicubi vel ludorum edendorum, vel triremium extruendarum, vel epuli ciuitati exhibendi splẽdide gerendam præfecturam existimant. In omnibus autem, sicut dictum est, ad agentẽ quoq; haberi relatio debet, quisnã, & ex quibus facultatibus agat. digni enim his esse sumptus debent, & non solum operi, verum etiam facienti decenter esse accommodati. Atq; iccirco pauper nequaquam esse magni B ficus potest, cum ea non habeat, ex quibus sumptus decenter faciat. nam qui id aggreditur, stultus est: præter dignitatem enim aget, prę terq; id quod oportet. id autem secundũ virtutem est, quod recte fit. Decent etiam eos huiusmodi sumptus, quibus tale aliquid pręcessit vel ab ipsis factum, vel a maioribus, vel ab iis qui ad ipsos pertinẽt: nobiles item, & illustres, & qui sunt huiusmodi. omnia neque hæc magnitudinem in se habent & dignitatẽ. Ac maxime quidẽ talis magnificus est: in talibusq; impensis magnificentia, sicut dictum est, versatur: quippe quæ & maximæ sint & honorificẽtissimę. Sed ex priuatis tamen etiam illæ ad magnificum spectant, quæ semel fieri consueuerunt: vt nuptiæ, & siquid tale est: & si alicui rei vel tota ciuitas studet, vel qui in dignitate cõstituti sunt: quę etiã ad hospitũ susceptiones, & dimissiones attinent, ad munera item & remunerationes. non. n. magnificus in suum, sed in publicum decus sumptuosus est. munera C autem quandam cum templorum donariis habent similitudinem. Magnifici etiam est, ita ædes extruere vt diuitis conueniant: quippe cum etiam hoc ornamentum quoddam sit, & in ea opera sumptus magis facere, quæ sunt magis diuturna: pulcherrima enim hæc sunt. & in singulis decorum seruare: nam non eadem sunt Diis & hominibus, aut ad templum & sepulchrum ornandum accommodata. Et quoniam vnusquisq; sumptus suo in genere est magnus, magnificentissimus est ille, qui in magna re est magnus. Hic vero, qui in his magnus est. estque inter magnitudinem quæ est in opere, & ea n quæ est in sumptu, differentia. pila enim & lecythus pulcherrima pueri lis quidem doni in se habent magnificentiam: huiusce tamẽ rei precium paruum est, & illiberale. atq; iccirco magnifici est, vt in quocunque genere quippiã fecerit, magnifice id faciat. quod enim eiusmodi est, & superari nõ facile potest: & ita se habet, vt sumptus dignitas postulat. Ac magnificus quidem talis est. At qui excedit ineptusque

est, sumptus faciendo supra quam deceat, excedit, sicut dictum est, in A
paruis .n. rebus multa impendit: splẽdoremq; absone affectat: vt qui
& sodales, qui symbolum dederunt, nuptiali conuiuio excipit: & ędi
litatem gerẽs comœdis in transitu purpuram exhibet, sicut Megaren
ses consueuerant: atq; hęc omnia non honestatis, sed ostentandarũ
diuitiarum causa faciet, vt inde in admirationẽ sui homines addu-
cat. atq; vbi multa oporteat expendere, pauca: vbi pauca, multa ex-
pendet. At paruificus in omnibus deficiet: nam & si magnos sump-
tus fecerit, in paruo deficiendo postea honestatem perdet: & quod-
cunq; fecerit cunctando faciet, spectandoq; id, vt quam minimum
expendat: conqueretur insuper, ac maiora quam decet, se facere om
nia existimabit. Ac sunt quidem habitus hi vitia: non tamen huius
modi, vt opprobria afferant: propterea ꝙ neq; aliis nocent, neque
deformes admodum sunt.

DIxit. Et oportet post hoc loqui de magnificentia. videtur etenim ꝙ &
ipsa virtus sit circa opes. non complectitur tamen oẽs actiones, quę sunt B
circa opes, veluti largitas: sed est quidem circa expendere tamen tantum.
precellit aũt largitatẽ in expendẽdo multitudine eorũ quę expenduntur, & im
mensitate; quemadmodum significat nomen eius in lingua Grecorum, significat
enim congruitatem expendendi in grandibus: & grande quidem dicitur ad ali
quid: ideo expensa circa aliquam multitudinem est grandis in comparatione
expensę circa vnum in multitudine. congruitas aũt expendendi est circa expẽ
sorem, & id in quo expendit. Et de expendente quidem in rebus paruis, vt cõ
tento eo quod congruit circa expensionem in eis, non dicitur ꝙ sit magnificus:
sed proprie de eo, qui in grandibus. & hoc, quoniam magnificus largus quidẽ
est: largus vero non de necessitate est magnificus. Defectus vero in magnificẽ
tia nedelenten, & additio super ipsam vocatur hadathã, & tarmandathan & nõ
excedit bodachum magnificum magnitudine eius quod facit in rebus. quę con
gruunt: sed magnitudine eius, quod facit in eo quod oportet, & non cuilibet
se ab eo quod non oportet. Et determinabimus dispositionem eius posterius.
Magnificus aũt similatur scienti, propterea ꝙ scire potest quid congruat: & ex
pendit expensas excellentes studiose. & hoc, quoniam res se habet, vt dixi-
mus, a principio, s. ꝙ dispositio acquirit & determinat vt vel definitur per actio
nes, cum sit ipsa, quę agit actione. expensę igitur magnifici expensę sunt excel
lentes & congruę: & similiter etiam opus eius, & hoc, quoniã expẽsa eius per- C
tingit ex magnitudine sui & congruitate sui ex parte operis ad hoc vt fiat opus
in ea equale expensę, & expensa equalis operi; aut fiat opus superans expen
sam. D. Cumq; currant actiones magnifici hoc cursu, tunc quidem agit eas gra
tia decori & honesti, hoc enim est commune virtutibus, & agit etiam eas cum
delectatione & alacritate: ideo ꝙ perscrutatio certificatiua in commensuratio
ne & subtiliatio nimia in circunspectione est medeletum. & circunspectio qui-
dem eius, vt fiat hoc quod operatur in fine bonitatis & honorificentię, maior
est quam circunspectio eius, vt quantitas eius, quod expendit modica. Cumq;
sic fit, oportet vt magnificus largus. nam largus expendit quod oportet, & vt
oportet. & propter magnanimitatẽ magnifici agit hoc, qđ agit largus, & ex-
pendit ad similitudinem expensę, quam expendit secundum excellentius, qđ
fit ex opere. & hoc, quoniam virtuositas possessionis, intendo diuitias, & vir-
tuositas operis non est vna, & ideo ꝙ virtuositas possessionis est vt sit pars
eius ex pecunia plus, & vt sit pecunia bona vt aurum: virtuositas autem ope
ris est vt sit grande, & qui contemplatus fuerit hoc modo opus, miretur de ip-
so. & propter hoc est magnificus res admiranda, & magnificentia virtus quã
facit in maximis expensis, Et est de expensis, de quibus dicitur ꝙ sunt ꝑciosę

& ho-

A & honorificę: vt expensę in rebus diuinis: intendo sacrificia, & vota, & opera vtenlibilium: & omnia quę sunt ad ornamenta diuinorum: & quod distribuitur communitati, vt hospitalitas & donationes, distributio victualium illis de ciuitate. Atque res istę, quemadmodum diximus proportionantur actoribus suis, id est factores earum determinantur per ipsas, cum scitum fuerit qui sunt, & de quibus opinionibus expendunt. non enim solum oportet vt opes conueniant operationi: sed & ipsum operantē conuenientem oportet esse. Ideoq; non erit miser magnificus, cum non habeat pecuniam, ex qua posit facere expensas multas, secundum ꝙ congruit & necesse est. quicunq; vero miserorū hoc conatus fuerit, demens est vt conetur rem excedentem posse suū, & quod oportet. nam res quidem fit secundum imperium virtutis, cum fuerit habens se secundum rectitudinem. Et magnificentia quidem conuenit ei, qui in his rebus habet aliquam pręminentiam: siue per se ipsum, siue per suos antecessores, scilicet qui habuerit honorificentiam & generositatem, & ꝙ similatur istis, huiusmodi etenim rebus pertinet excellentia & potestas. Dignus igitur est vt sit magnificus ille, qui est cum hac determinatione, & vt sit magnificus in expensis huiusmodi, quemadmodum determinamus, eo ꝙ sunt maximę expensarum & honorabilissimę. Et expensę proprię magnificis sunt omne illud, quod expēdatur in vna vice. vt expensę nuptiales, & quod eis est simile: aut quia commu-
B nicant illi de ciuitate secundum totalitatem suam: aut honoratiores ipsorum, aut in expediendo nuncios, aut in faciendo encenia. & hoc, quoniam quidem magnificus non est expensalis in rebus suis, sed in rebus communibus; & est quidem similitudo aliqua inter encenia, & oblationes, & sacrificia. Et magnificus interdum habitaculum conueniens sibi, etenim hoc decorum est ei. & plurimum quod expendit, est in rebus permanentibus tempore longo, cum sit hoc decens & optimum. & expendit in omni operatione sua hoc, quod conuenit ei. & hoc, quoniam rei pertinentes Deo, & res pertinentes hominibus non sunt res vnę cędentes: neque res pertinentes loco oratorio sunt res pertinentes loco sepulturæ: & tamen sunt interdum in generibus expensarum expensę vnę in genere suo. Honorabilior igitur expensarum est expensa magna fiens in re magna. Inter magnitudinem autem in opere & magnitudinem in expensa differentia est, etenim donum troci & flagelli propellentis ipsum ex magnis est, quo ad exultationem pueri ex ipso: attamen precium eius paruum est & modicum. & propter hęc opera magnifici in quacunque materia vel quocunque genere fiant, studiosę fiunt & magnificę. & hoc quoniam ad similitudinem huius facti non deficit commensuratio eius a mensura rei, in qua expendit. Determinatio itaque magnifici hęc est. Dixit. Qui autem superfluit in isto est ille, qui dicitur arabice badichun. & superfluit quidem eo ꝙ excedit men-
C suram debitam, & optimam, vt diximus. consumit enim in qua indigetur modicis expensis multa, & transgreditur terminum in pluribus: vt pręparans cōuiuium nuptiale, & consumens ipsum cum adulatoribus & histrionibus confluentibus ad ipsum. & qui suspendit cortinas purpureas super portas exteriores, sicut faciunt ambitiosi, & inanis gloriæ cupidi. & non facit hoc, quod facit amando honestum & decorum: sed vt videatur ab hominibus abundare diuitijs, & existimant ꝙ per hoc mirentur de factis suis. vbi vero oporteret expēdere copiose, modicum expendit: & vbi oportet modicum, expendit multum. Deficiens vero a magnifico, qui arabice dicitur nedlum, deficiens est a magnifico in omni re, & perdit res grandes in eo ꝙ diminuit ex rebus. corrumpitur igitur decorum. & destruit ipsum, & laborat in omni, quod agere vult, vt sit exilis expensa ipsius. & similiter eius datio & in omni quod agit, videtur ei, quod plus est quā oportet. Hęc igitur morum maneries malitię sunt: attamen nō acquirunt dominis suis opprobria. non sunt enim damna inferentes vicinis ipsorum, & non sunt turpes valde.

De magnanimitate, & eius extremis. *Cap. III.*

IAm vero magnanimitas circa magna, vel ex nomine versari videtur. circa qualia autem versetur, primum assumamus. qua in re nihil refert, habitum ne ipsum, an eum, qui secuudum habitum est, consideremus. Esse sane magnanimus is videtur, qui cum magnis sit dignus, magnis quoque sese dignum esse existimat: nam qui non pro dignitate id facit, stolidus est: at virtute præditus neque stolidus, neq; stultus est quispiam. Atque est quidem magnanimus hic, quem dicimus. Qui autem paruis est dignus, eisdemque se dignum censet, * temperans, non magnanimus est: quippe cum magnanimitas in magnitudine consistat, perinde ac pulchritudo in magno corpore. nam parui elegantes, & concinni, non autem pulchri dicuntur. At qui cum sit indignus, dignum se magnis putat, inflatus quidam est. non omnis tamen est inflatus, qui maioribus, quam. sit, dignum se esse censet, Qui autem minoribus dignum quam sit, se esse arbitratur, pusillanimus est; siue magnis, siue mediocribus, siue etiã paruis dignus sit, modo minoribus dignum se esse censeat. maxime tamen esse videretur huiusmodi, is qui magnis est dignus. nam quid fecisset, si tantis non esset dignus? Est igitur magnanimus magnitudine extremus, in eo vero quod opottet, medius: eo enim dignum se censet, quod pro dignitate est. illi autem excedunt, & deficiunt. Si autem magnis se esse dignum existimat magnanimus, dignus cum sit, & præcipue maximis, circa vnum maxime versabitur: quod quid sit ex dignitate ipse definiendum est. dignitas autem ad externa bona dicitur: quorum maximum id esse statueremus, quod diis attribuimus, quodque maxime appetunt, qui in dignitate constituti sunt, quod item ob pręclarissimas res dari præmium consueuit: at huiusmodi est honor; externorum enim bonorum id maximum est: circa honores igitur & ignominias vt oportet, versatur magnanimus. Quin absque ratione quoque magnanimi munus circa honorem esse apparet. magni etenim viri honore seipsos dignos maxime existimant, ac pro dignitate illi quidem. sed pusillanimus deficit, tam si ad ipsum, quam si ad magnanimi dignitatem spectemus. inflatus autem ad se solummodo, non autem ad magnanimum excedit. At magnanimus siquidem maximis est dignus, optimus quoque sit necesse est. maiori n. honor dignus est, qui est melior: maximis vero, qui est optimus. oportet igitur vt qui magnanimus re vera est, bonus etiam sit esse etiam magnanimi videtur id quod in vnaquaque virtute magnum est. nulloque pacto ei conuenit vt * suasione aliqua fraudulenter vtatur, ac fugiat, aut iniuste agat. cuius enim causa turpe aliquid faciet is, cui nihil est magnum? nam siquis diligenter singula consideret, magnanimus si non est bonus, prorsus ridiculus vi-

*a. l. modestus.

Maiori honore dignus ẽ, qui est melior: maximis, qui optimus.

* a.l. ꝙ aliquẽ lęserit, reus sit.

* a.l. aliquid quod lęserit fugiat.

debitur, immo neq; honore quidem erit dignus, si sit malus: quippe cum virtutis præmium sit honor, bonisq; attribuatur. Videtur igitur magnanimitas quasi ornamentum quoddam esse virtutum: nam & maiores ipsas reddit, & sine ipsis esse non potest. ac propterea re vera esse magnanimum difficile est, cum id existere sine integritate nullo modo queat. Ac maxime quidem magnanimus circa honores & ignominias versatur, ob eosq; honores qui & magni sunt, & a probis viris exhibentur, mediocriter quidem lætabitur, vtpote sibi accommodatos, vel etiam minores quam sibi conueniat: integræ enim & absolutæ virtuti nullus honor tribui dignus potest: admittet tamẽ eos magnanimus a probis viris, licet inferiores sint, propterea quòd non habent illi maiores quibus afficere ipsum valeant. sed qui a quibuslibet e vulgo hominibus, ob paruasque res exhibentur, eos prorsus contemnet: non enim est eis dignus. simili modo etiam ignominiam, quippe quæ circa ipsum iure non accidat. Maxime igitur,

B sicut dictum est, circa honores versatur magnanimus, nihilo minus tamen & in diuitiis, & potestatibus, & omni tam prospera quam aduersa fortuna, quomodocunque contigerit, moderate se geret: vt neque in prosperis successibus lætitia gestiat, neque in aduersis rebus tristitia supra modum obruatur. Nam neque circa honorem quasi maxima res sit, ita se gerit. potestates autem & diuitiæ ob honorem expetendæ sunt: qui enim ipsas habent, ob eas affici honoribus volunt. cui vero vel honor ipse paruus est, ei cætera quoque sunt parua. Quapropter magnanimi esse etiam contemptores videntur. Quin etiam fortunæ prosperitates videntur conferre ad magnanimitatem. qui enim nobiles sunt, & diuites, & in potestate constitui honore digni habentur. in excellentia enim quadam sunt. omne autem, quod bono aliquo excellit, est honorabilius. propterea huiusmodi res magis reddere magnanimos homines consueuerunt: nanque a

C quibusdam honorantur. sed re vera solus bonus honorandus est. cui tamen vtraque insunt, is magis habetur dignus, qui honore afficiatur. Qui autem sine virtute huiusmodi bona possident: neque merito magnis honoribus dignos se esse arbitrantur, neque recte magnanimi dicuntur: quippe cum hæc absque integra atque absoluta virtute esse non possint: sed contemptores, contumeliosi, atque huiusmodi vitiis præditi efficiuntur. non facile enim fit, vt sine virtute consone ac moderate prosperos rerum successus quispiam ferat. dum igitur hi ferre prosperam fortunam nequeunt, putantq; se alios excellere, omnes alios despiciunt: ipsi vero agunt quodcunq; forte inciderit. imitantur enim magnanimũ, licet ei similes minime sint. atque id faciunt in quibus possunt. quæ enim ex virtute sunt, ea non agunt, sed contemnunt alios. At magnanimus iure ac merito contemnit: nam vere opinatur. plerique alii autem ita vt forte incidit. Neq; vero aut* paruipericlitãs, aut frequẽti periclitans, ꝓpterea

Honor virtutis ẽ præmiũ

* a.l. frequẽti periclitãs. aut libẽti pæriclitans.

quòd pauca sunt, quæ magnifaciat: sed magni periclitans est, & cum periclitatur, vitæ suæ non parcit, quasi dignum omnino non sit ei viuere. Talisque est, vt afficiat beneficiis alios, ipse affici erubescat. excellentis enim illud est: hoc eius, qui excellitur. estque eiusmodi, vt plura retribuat. ita enim fiet, vt qui prior contulerit beneficium, insuper debeat, beneficiumq; accepisse videatur. Meminisse præterea eorum, videntur, quibus benigne fecerint: eorum autem a quibus acceperint, minime quippe cum is, qui acceperit, minor sit eo qui beneficium contulerit: ipsi autem velint esse superiores: vnde etiam illa iucunde, hæc iniucunde audire consueuerunt. Atque iccirco neq; Thetis beneficia Ioui dicitur commemorare: neque Lacedęmonii ad Athenienses: sed tantummodo ea, quibus fuerant affecti. Magnanimi quoq; est * a nemine quippiam, aut vix tandem petere, sed promptè aliis ministrare: præstareq; se apud eos qui in dignitate sunt, pręclaraq; fortuna vtuntur, magnum: apud mediocris sortis homines mediocrem: eo quòd illos superare difficile, atq; egregium, hos facile est. & inter illos gloriari est a generoso animo minime alienum, inter humiles vero inuidiosum: quemadmodum inter imbecillos * viribus non contendere. Neq; ad honoratas res accedere, aut vbi alii principatum obtinent: ociosumque esse accunctatorem, nisi vbi magnus aliquis honot magnumq; opus est: paucasque res agendas, sed magnas eas ac celebres aggredi. Necesse etiam est vt aperte tā odium quam amorem præ se ferat: latere enim velle timentis hominis est. Maioremq; curam veritatis, quam opinionis habeat: dicatq; & agat omnia aperte: id enim est contemptoris. ideo liberior in loquendo est: est enim etiam eius, qui liberior in loquēdo sit, vnde est & contemptor, & verax, nisi vbi per dissimulationem loquitur, dissimulatione autem vtitur ad multitudinem. Magnanimi quoq; proprium id est, vt viuere ad alterius arbitrium non possit, nisi ad amici: est enim seruile. vnde etiam omnes adulatores famularii: & humiles homines adulatores sunt. Adde quòd neq; est admirator: nihil.n. magnum ipsi est. neq; iniuriarum memor quippe cum magnanimi nō sit meminisse, & pręsertim malorum, sed ea potius despicere. Neq; hominiloquus: neque enim aut de se, aut de altero quippiam dicet. neque vt vel ipse laudetur, vel alii vituperentur, curat. sed neque est laudator: atque iccirco fit, vt neq; maledicus ne in inimicos quidē, nisi ob contumeliam sit. De necessariis item, aut paruis minime est querulus, aut precabundus: ita enim se gerere eius hominis est, qui circa hęc studeat. eiusmodi præterea est, vt honesta potius & infructuosa, quam fructuosa & vtilia acquirat, & possideat: est enim eius qui ex se sufficiat. Quin etiam & motus ipse magnanimi esse tardus videtur, & vox grauis, & loquutio stabilis. nam neque qui circa pauca studet, est festinabundus: neque qui nihil magnum existimat, contentus & vehemens. acuta autem vox, & celeritas ex his

*a.l. nemine indigere.

*a.l. viribus contendere.

efficitur. Ac talis quidem magnanimus est. Qui autem deficit, pusillanimus: qui excedit, inflatus est. sed neque hi tamen mali, non enim malefici sunt: sed esse peccantes videntur. pusillanimus enim cum bonis dignus sit, seipsum iis ipsis priuat, quibus est dignus: videturque paruum quoddam in eo habere, quòd & bonis dignum se non esse existimat, & se ipsum etiam ignorat. alioqui cum bona sint, quibus est dignus, ea proculdubio appeteret. Non tamen huiusmodi homines stolidi, sed esse * intelligentes potius videntur: talisque opinio peiores etiam ipsos reddit. singuli enim ea quæ dignitati suæ conueniunt, appetere consueuerunt. adde ꝙ & ab honestis actionibus & studiis quasi sint indigni, & ab externis quoque bonis simili modo abstinent. At inflati stolidi sunt, seque ipsos ignorant, atque id palam: quasi enim sint digni, honorabiles res aggrediuntur, deinde redarguũtur: vestituq; etiam, & habitu, atq; huiuscemodi rebus ornantur: prosperasque fortunas suas esse manifestas volunt: de ipsis-
C q; prædicant, quasi ob eas honores sint consequuturi. Magnanimitati autem pusillanimitas magis est opposita, quam inflatio: quippe quæ & magis contingat, & peior sit. Magnanimitas igitur circa honorem magnum, sicut dictum est, versatur.

* a.l. pigri

DIxit. Magnanimitas autem videtur esse in rebus magnis, quemadmodum significat nomen eius. determinemus igitur primitus res, in quibus inuenitur. & non differt siue speculemur magnanimitate, vel in magnanimo. Et videtur ꝙ magnanimus sit ille, qui pręparat animum suum vel seipsum ad res eximias, ens aptus ad hoc, qui enim fecerit hoc absque merito, stultus est neq; ignarus. qui ergo fuerit huius dispositionis, est magnanimus. Qui vero aptus fuerit ad res exiles & pro tali se exhibuerit, est homo sanę opinionis, nõ aũt magnanimus: eo ꝙ magnanimus circa grandia est: quemadmodum venustas circa corpora grandia est, formositas vero circa corpora. Qui autem exhibet seipsum tanquam aptum grandibus, non existens autem, est qui Arabice dicitur murefennichum, & Latine potest ambitiosus nominari. & non omnis qui seipsum tanquam ingerit dignum pluribus quã mereatur, superambitiosus est. Qui vero seipsum minus idoneum reddit quam mereatur, hic pusillanimus est: siue
C in se idoneus sit ad grandia, aut ad mediocria, aut ad exilia: dummodo in morẽ se reddat suo modulo. de isto igitur putatur ꝙ proprie sit pusillanimus. qui autem magnorum est meritorum & ad parua se commetitur, hic potius talis est qui enim meretur gaudia, & seipsum adaptat minoribus, tunc quid sit non meretur ea re: intendo ꝙ tunc potissime rebus exilibus se exhiberet. Magnanimi igitur finis est in magnitudine rerum, quas operatus est, & medius in operando ipsas, & exibet se idoneum ad quę oportet & secundum ꝙ oportet. pusillanimus vero deficit ab ipso in hoc. Cum itaque sit magnanimus, idoneum seipsum reddens ad res magnas, emeritus ens ad hoc, & proprie ad res, quę sunt in fine magnitudinis, necessarium est vt hoc sit in re vna: & meritum quidem est secundum ea bona, quę ab extra sunt & est illa res vna, quæ ab extra maxima earum: & est cum quo seruitur Deo excelso: & quod desyderant qui sunt sublimium potestatum, & strenui in rebus, quę sunt in fine venustatis. quod aũt currit hoc cursu, honorificentia est: ipsa enim excellentior est bonorũ quę sunt ab extra. magnanimitas igitur inuenitur quidem in appetitu honorum & priuatione secundum modum debitum. Et manifestum est absq; syllogismo de re magnificorũ ꝙ expetunt honorẽ per hoc, ꝙ maximi hominũ ꝓprie idoneos se credũt ad honores: & faciũt hoc scđm quãtitatẽ meriti. Pusillanimus aũt defi

est ab hoc, ad quod ipse idoneus existit, & ab eo quod meretur magnanimus. D Superambitiosus autem addit super meritũ suiipsius, sed non super hoc, quod meretur magnanimus. D. Cum enim magnanimus meritor existat maximi, quod in rebus est, erit optimus hominum. & hoc, quoniam bonus semper meretur quod magnum est in rebus: & optimus quod maximum. necessarium igitur est vt magnanimus sit bonus. & videtur de magnanimo ꝙ sit ei in vnaquaq; virtutum, quod magnum est ex ipsis. non conuenit igitur ei penitus vt fugiat, quando mouerit ipsum aliquod modicum quid, neq; vt iniurietur: & hoc, quoniam respectu cuius non magnificatur aliquid, hunc non producet animus suus ad factum turpe. D. manifestabitur autem particularia prosequenti ꝙ magnanimus, quando non fuerit bonus, ridiculo erit in omnibus: neq; merebitur honorari etiam, quando fuerit malus: cum honor equidem præmium sit virtutis, & accipiunt quidem ipsum probi ex hominibus. Videtur igitur ꝙ sit magnanimitas ornatus virtutum eo ꝙ magnificat eas, neque est magnanimitas nisi per virtutes. & propter hoc difficile est inueniri magnanimum secundum virtutem: non enim possibile est inueniri nisi bonum & beneficium. Cumque sic sit, non inuenitur magnanimus proprie nisi in honoribus & in priuatione eorum. & quando honoratur secundum eximia, & a melioribus hominum gaudet gaudio modico: ideo ꝙ in hoc non recipit ab eis, nisi quod debetur ei ex merito aut minus debito. virtuti etenim perfectę non inuenitur honor & reuerentia ęqualis ei: & quantum meretur. veruntamen multotiens accipiat iste hunc honorem, eo ꝙ non est possibile honoratoribus suis vt honorent eum plus hac quantitate. quando autem honoratur secundum exilia & a vilioribus hominum, ignominia fit ei per hoc & vilipensio: est enim aliud a suo merito. & similiter se habet res sua in priuatione honoris: intendo ꝙ, quando priuatur eo, vilipensum se reputat aliter enim non esset iustus in semetipsum. Magnanimus ergo, quemadmodum determinauimus, requirit honores magis omni re, & requirit diuitias & potestates. omnis autem felicitas & infelicitas contingens ei ab extrinseco videtur ei, ꝙ sit cum mensura. Non ergo ex prosperitate extollitur, neque ex aduersitate deprimitur. neque apud ipsum honor est de maximis rebus: potestas autem & diuitię non eliguntur nisi propter honorem. qui enim habuerit potestates & diuitias, amat vt honoretur per ipsas: cui vero modicus honor fuerit, huic etiam residuę res alię minorantur: ideoq; videntur isti esse domini abundantiarum. Et iam quidem putatur de felicitatibus exterioribus ꝙ addiuuent ad magnanimitatem: vt generositas, potestas, & diuitię: eo ꝙ generosi merentur honorem. & similiter potentes & diuites, ideo ꝙ habent valorem & bonitatem ex rebus virtuosis: & omnis virtuosi meritum potissimum honor est. ideoque & cum existũt istæ res magnanimis, efficiunt eos magna nimiores. & ideo nunquam honorificant quidam quosdam propter ista bona exteriora. honoratus autem, secundum ꝙ solus bonus est: & ille, in quo aggregantur ambę res magis meretur honorari. Et illi autem, quibus inueniuntur ista absque eo ꝙ virtuosi existant, non se reddunt idoneos ad res eximias ex honorificentia secundum viam rationis: intendo secundum viam laudationis. neque dicitur de eis ꝙ sint magnanimi secundum certitudinem, & honorantur quidem secundum ꝙ res istę non penitus vacuę inueniuntur a virtute. cum enim inuentę fuerint vacuę a virtute, expositi erunt linguosis: intendit poetas & rhetores. & hoc, quoniam non facile inuenit quis bona in homine aliquo secundum ꝙ oportet absq; virtute. quando vero non inueniuntur in eis bona secundum ꝙ oportet: & ipsi putat ꝙ in hoc pręcellant alios, a se vilipendunt homines. sciunt vero homines hoc quod est in eis: imitantur enim magnanimos, licet dissimiles eis existant. & imitantur quidem in quibus possunt; attamen non operantur secundum virtutis exigentiam, & propter assimilationem suam, cum magnanimi vilipẽdunt alios a se, & hoc, quoniam magnanimus secundum veritatem ex debito paruipendit alios, eo ꝙ credit verum: vulgus autem credit quodcunq; contingit eis. Et magnanimus quidem non est frequens discrimini: veruntamen, cum ceciderit in ea magnus existit in eis: vitamq; suam paruipendit, indebitum iudicans vt super,

A uiuat descrimini. Et magnanimus impensor est beneficiorum hominibus, & ex
impenso sibi beneficio verecundatur: eo ꝙ illud est de natura exercentis vir-
tutem, istud vero est de natura eius, erga quem virtus exercetur. & quando be
neficium ei impensum fuerit, retribuit retributionē multam. & hoc per rē ama-
tam ei, qui incedit beneficium; & cum hoc non est tardus ad retribuendum. Et
putatur de eis, ꝙ ipsi recordentur beneficiorum, & quæ impendunt, non recor-
dantes sibi impensorum: eo qđ inferior est beneficiatus benefaciente, cumque
magnanimus amet excellentiam, delectat ipsum audire suum beneficium: piget
autem ipsum audire hoc, per quod fuerit ei benefactum. Estque de natura ma-
gnanimi vt nihil ei deficiat, cum grauiter ferat defectum: & de natura eius est
vt expedite & prompte seruiatur ei. & vt magnificetur in conspectu magnatū
qui domini potestatum sunt & felicitatum: & vt apud mediocres hominum hu
milis inueniatur, nam exaltatio eius super dominos potestatum & felicitatum
difficile est & honorificum: super istos autem facile. & excellentia super illos
non vtile est: super istos autem modici valoris. Amplius de natura eius est, vt
sit tardus in motu, & prolongator expediendorum, nisi in loco honorificen-
tię grandis & facti excellentis. & facta eius sunt pauca, sed eximia diuulgata.
Odit palā, & amat palā. latitare etenim timidi est. Et plus veritati innititur, q̄
B priuationi & palā loquitur, & facit paruipēdit etenim res, & pp hoc est seuerus
& verax, nisi in rebus, in quibus indigetur solatio & ioco. & interdum iocosus
est multis hominū. Et est qui nō potest cōmode viuere in venādo gratiā et amo
rem hominum: etenim factum illud factum seruorum est. & ꝓpter hoc oēs adu-
latores sunt quasi operarij conductitij siue mercenarij: & illi de gente minuta
adulatores sunt. Neq; admiratur quicquam, cū non sit aliquid respectu eius exi
miū. neq; iniuriariū vltiones meditatur in annos, cū nō sit de natura magnani-
mi vt magnorū seruet memoriā aliquo modo; quinimmo de natura eius est dissi
milatio eorū & auersio ab ipsis. Neq; de natura eius est vt narret hominibus ne
que de se neq; de alijs, non enim ad hoc suam opponit diligentiam, vt seipsum
laudet, neq; aliū vituperet. neq; enim laudator est. & propter hoc non est male
dicus, neq; de inimicis suis, nisi cū indiguerit nimis, & in rebus necessarijs. Ne-
que est lamentator, neque supplicator. hoc etenim pertinet ei, qui vehementi di
ligentia requirit res istas. & instat impetrationi rerum excellentium, quę sunt
absq; fructu, amplius q̄ impetrationi rerū fructuosarum vtiliū. hic etenim mos
quidē est eius, qui sibimetipsi sufficiens est proprie. Et videtur de magnanimo
ꝙ sit tardi motus, grauis vocis, morosus in loquendo. cuius enim vehemētia nō
est nisi in rebus paucis, non eget agilitate: quoniam cui nihil est multum cor-
di, talis nō est curiosus. acuitas autem vocis & motus velocitas inueniūtur qui-
C dem agili & curioso. Hęc itaque est determinatio magnanimi. Qui vero addit
super istum Agabice dicitur mutafennichum, & potest Latine ambitiosus vel
vanagloriosus vel superambitiosus nominari. qui autem deficit ab ipso pusilla
nimus dicitur. veruntamen istis moribus morigerati non putantur iniqui vel ma
li: nō enim malefactores sunt sed errantes potius. & hoc, quoniam pusillanimus
idoneus est ad aliqua, & indignum se reputat ad ipsa, videtur ergo in hoc mali
tia quędam esse. eo ꝙ non intromittit se de bonis suę pertinentibus idoneitati,
& est ignarus suiipsius. aliter enim appeteret ea quę meretur, cum bona sunt. Et
huiusmodi non sunt stulti, sed potius ignari. videtur itaq; ꝙ hęc opinio de ipsis
deteriores ponat eos alijs a se: cum vnusquisq; hominum appetat hoc, ad quod
est idoneus. & isti fugiunt ab operationibus & artibus bonis, eo ꝙ reputant se
non esse idoneos earum. & similiter se habet in bonis exterioribus. Superambi
tiosi aūt stulti sunt, & ignari suiipsius simul. & hoc patere est manifestū in re ip
sorum: accipiunt nanq; res preciosas, ac si sint idonei earū, & ex hoc incurrūt
infamiā: & ornant se vestibus & apparatibus, & quę his sunt similia: & amāt,
vt diuulgentur benefacta eorū: & multa prędicāt de seipsis, quatenus honorētur
ab hominibus per hoc. Opponitur autem magnanimo pusillanimus plus q̄ su-
perambitiosus: nā pusillanimitas deterior est superābitiositate. Et magnanimus
requirit magnificentiam condecentem sibi, quemadmodū prędiximus.

De moderato honoris studio, & eius extremis.
Cap. IIII.

CIrca honorem autem esse quędam alia virtus etiā videtur, vt superius diximus, quæ magnanimitati ita respondet, vt magnificētiæ liberalitas: illæ enim vtraq; sicut a magnis abstinent, sic in mediocribus & paruis nos vt oportet, afficiunt, ac disponunt. Quemadmodum autem in datione & acceptione pecuniarum & mediocritas est & excessus & defectus: ita quoq; in honoris appetitione licet & magis quā oportet & minus, & vnde oportet, & vt oportet, vnumquęq; se gerere. nam & ambitiosum vituperamus; quippe qui & magis quam oportet, & vnde non oportet, honorem affectet: & inambitiosum, eo quòd ne ob honesta quidem facta honore affici velit. Interdum tamen fit, vt vel ambitiosum quasi virilem & elegantem, vel inambitiosum quasi modestum & temperantem laude prosequamur, vt superioribus in libris dictum iam est. Perspicuum autem est cum pluribus modis talis cuiusdam rei studiosus & cupidus aliquis dicatur, non semper nos ad idem honoris cupidum, id est ambitiosum referre: sed cum laudamus, ad id quòd magis quam plerique e vulgo: cum vituperamus ad id ꝙ magis quam oporteat, honores ipsos appetat. Quia vero nomine vacat mediocritas, fit, vt de ea quasi deserta sede extrema decertent. Verum in quibus est excesus & defectus, ibidem quoque esse medium necesse est. appetunt autem honores & magis & minus: ergo etiam vt oportet. Laudatur igitur hic habitus, quæ est circa honorem nomine vacans mediocritas: quę sane si ambitioni comparetur, inambitiositas: si inambitiositati, ambitiositas: si vtrisq;, vtraq; esse quodammodo videtur. Id quod etiam circa alias virtutes est. Extremi autem hic videntur inter se opponi, propterea ꝙ * medium nullum nomen * sortitum est.

*a,l. medius
* sortitus.

DIxit. Et videtur ꝙ proportio appetitus honoris ad magnanimitatem sit proportio largitatis ad magnificentiam. etenim hę duę virtutes, intendo largitatem vel liberalitatem, & appetitum honoris, non sunt in rebus grandibus, sed proprie in rebus paruis scdm modū debitū; magnanimitas aūt & magnificentia sunt in grandibus rebus. Et similatur quidem appetitus honoris largitati: eo ꝙ quemadmodum in acceptione & datione est mediocritas, & superfluitas, & defectus, sic est in desyderio honoris: intendo ꝙ sit plus q̄ꝫ oportet & minus q̄ oportet, & vnde non oportet. ille aūt, qui non amat honorē, est ille qui neq; in rebus decentibus amat honorari. D. Et fortasse laudamus amatorē honoris, eo ꝙ virilis est, & amans decorū. & forsan laudamus eū, q nō amat honorē, eo ꝙ modestus & temperans scdm ꝙ dicimus in pręcedentibus. Et manifestum est ꝙ amator honoris, cū dicatur scdm plures modos, non laudamus amatorem honoris in omni loco, cum non dicatur semper de re vna eadem: sed laudamus plus q̄ꝫ laudet ipsum vulgus vel plures hominum. qn̄ se habuerit debito modo & vt oportet: vituperamus aūt, quando exiuerit ab opportuno. Et cum sit medium in eo quod est inter hæc duo, non habens, nomen, verisimile est vt accidat dubitatio in extremitatibus: intēdo ꝙ in eo, qđ declinat versus extremitates.

A bitatur:de medio vero scd'm veritatem palã est, q laudabile. Et in quibuscunque rebus fuerit superfluitas & diminutio, in ipsis ẽt est mediocritas. eumq; sit sic appetentes honorem plus quam oportet, & minus quam oportet, erit hic appetens honorem vt oportet. Laudatur quidem hęc dispositio, eo q est mediocritas in appetitu vel amore honoris, aut vere innominata est, & palam est de re eius. q in comparatione amoris honoris, est non amor honoris: & in comparatione ad nõ amorẽ honoris, est amor hõnoris. hęc ergo dispõtio, s. media, vtrĩque reliquarum comparata, quodammodo erit vtraq;. Et videtur q intentio inuenta sit etiam in ceteris virtutibus; intendo q media in eis sunt ipsa extrema quodammodo, & sunt alia ab ipsis mõ alio. Et iam patet de re extremorũ in hoc more; quoniam opposita sunt; quoniam medium innominatum est.

De mansuetudine, eiusq; extremis. *Cap. V.*

IAm vero mansuetudo circa iram mediocritas est. nam cum nomine hac in re careat medium, & fere etiam extrema, ad medium mansuetudinem ipsam referimus:
B licet ad defectum qui nomen non habet, declinare magis videatur. at excessus iracundia quædam dici potest: nam affectus est ira, quam quæ efficiunt, sunt multa et diuersa. Qui igitur ob quæ oportet, & quibus oportet irascitur, adde etiam quomodo, & quando, & quousque debet, laudatur: esseq; is mansuetus potest: quippe cum mansuetudo ipsa laude afficiatur. Mansuetus enim ille est, qui perturbatione vacat, & ab affectu minime ducitur, sed quemadmodum ratio ipsa statuerit, ita & ob id, & tam diu succenset: peccareq; potius videtur in defectu: quippe qui non ad vltionem, sed ad veniam dandam promptior sit. At defectus, siue iræ vacuitas quædam sit, siue quippiam aliud, vituperatur: nam qui & ob quæ oportet, et sicut oportet, & quando, & in quos oportet, non irascuntur, hi profecto esse stolidi videntur. qui enim non irascitur, neque videtur sentire, neq; dolore affici, neq; esse idoneus ad vlciscendum. Attolerare si lacessaris, pariq; vt tui contumelia afficiantur, ser
C uile profecto est. Excessus vero secundum omnes quidem modos fit: nam & in quos non oportet, & ob quæ non oportet, & magis item, & citius, & diutius quã oportet, existit: nõ tamen ita, vt vniuersa eidem insint: non enim id potest. nam malum etiam se ipsum perdit, & si integrum sit, intolerabile euadit. Iracundi igitur cito quidem irascuntur, & quibus non debent, & ob quæ non debẽt, & magis quam oportet: sed, quod optimum in se habent, cito etiam desistunt. hoc autem ipsis propterea euenit, quia iram minime continent, sed reddũt. vnde ob celeritatem manifesti sunt, deinde cessant. supra modum autem celeres sunt, & ad omnes res & quacunq; de causa iracundi, ii qui sunt excadescentes & summe biliosi. vnde nomen etiam habent. Acerbi vero difficulter reconciliantur, & longo tempore irascuntur. continent enim iram, & nõ nisi vbi reddiderint, cessant: nam vltio his iram se dat, dum voluptatem loco doloris inducit: quod quousque non

Ir ę defectus quo pacto vituperabilis.

Malũ ẽt se ipsum perdit

euenit, grauatum animum habent. quia vero id non est manifestũ: neq; suasione apud eos vtitur quispiam: & ipsi secum iram concoquere non nisi mora quadam, tẽporis possunt. suntq; huiusmodi homines tum sibi ipsi molestissimi, tũ iis qui maxime ipsis sunt amici. Infestos aũt eos dicimus, qui & ob quæ non debent, & magis itẽ quã debent, & diutius succensent: & placati sine vltione† vel etiam punitione non possunt. At vero mansuetudini excessum magis opponimus: quippe cum & magis fiat: humanum enim magis est vindictã sumere: & ad conuictum hominum infesti etiam peiores sint. Quod autem tum in superioribus etiam libris diximus, tum ex iis quæ dicuntur, satis constat, quo modo, quibus, ob quæ, quanto tempore irascendum sit, quousq; item aliquis progrediens vel recte facturus sit, vel peccaturus non est facile definire. qui enim paululum transgreditur, non vituperatur, siue ad nimium, siue ad parum deflexerit: immo interdum & eos qui deficiunt, laudamus, mansuetosque appellamus: & eos qui infesti sunt, tanquam ad imperandum idoneos, viriles nuncupare consueuimus. Quantum igitur, & quo modo quispiam transgressus sit vituperandus, statui ratione nõ facile potest: in particularibus enim & sensu iudicium est. Veruntamen illud satis perspicuum est, sicut medium habitum, quo efficitur, vt & quibus oportet, irascamus, & ob quæ, & quo modo oportet, & secundum cætera omnia huiusmodi, esse laudandum: ita excessum & defectũ, si parum quidem peccant, parum: si paulo amplius, magis: si multum, vehementer esse vituperandos. ex quo efficitur, vt medium habitum consectandum esse manifestũ sit. Atq; hæc de habitibus, qui circa iram existunt, dicta sufficiant.

† a. l. & punitione.

Qui parum trãsgreditur non vituperatur.

DIxit. Et mansuetudo mediocritas est circa iram. cum autem medium non habeat nomen in hoc more, & fere similiter sit de extremis, nominauimus medium mansuetum, cum sit propinquior extremo, quod est ex parte defectus: & est illud, quod non habet nomen: intendo in irascibilem, & priuatum ira extremum autem alterum, quod est ex parte superfluitatis, est ille, qui nominatur iracundus vel furiosus: & hoc, quoniam hęc passio nominatur vniuersaliter ira. res autem inducentes hanc passionem sunt multę diuersę. Et qui irascitur ei, cui est irascendum, & pro quibus est irascendum, & vt oportet, & quantum, hic laudatur. Et conueniens est vt iste sit ipse mansuetus, cum mansuetudo laudetur. & hoc, quoniam de natura mansueti est vt sit moderatus, non vlciscẽs propter iram, sed est in hoc quod ordinauerit intellectus, & est eius exacerbatio in mensura horę secundum ꝙ mensurauerit intellectus: & ponitur ꝙ peccatum in mansuetudine sit quidem maxime in defectu: eo ꝙ mansuetus non est amans vindictam, sed ignoscens & acceptans excusationem culpę defectus. Ergo in hac passione, siue fuerit priuatio iræ, siue quicquid fuerit, vituperabilis est qui enim non irascuntur cui irascendum, reputantur insensibiles & incontristabiles: cumque vir non irascitur, non quęret vindictam. Et tolerantia auditionis vituperii, & non irasci pro proximis suis, & pro eis quos habet in reuerentia & veneratione, moris seruorum est. Et superfluitas & contingens in omnibus istis: intendo vt irascatur homo cui non oportet, & ex quibus non oportet, & vehementius q̃ꝫ oportet, & diutius quam oportet. veruntamen oĩa hæc non aggregantur in re vna eadem: ideo ꝙ hoc non est possibile. propterea ꝙ malũ est corruptiuũ suiipsius, quando aggregatę fuerint oẽs eius partes, cũ nõ

A sit hoc tolerabile. ad irascibilem enim festinat ira, ex quo nõ oportet, & cui nõ oportet, & plus quàm oportet. & sedatur ira eius velociter: & istud melius est, quod est in eis. & accidit quidem ipsis vt tales existant, eo quod non recipiunt irã, sed exaggerant: & propter acuitatẽ ipsorũ manifestant irã, & tandem quiescũt. qui autem addunt super istos, sunt veloces, ad irascendum acuti: qui irascuntur ex omni re, & in omni re. Irę itaq;, qui amaricarum habet animum difficilis est separatio; & permanet tempore longo, eo quod reprimit iram suã; quiescit aũt ab irascendo, cum fuerit ei satisfactũ: eo quod satisfactio quietat irã, adeo quod acquirit domino suo delectationem cum tristitia: cum vero non sumpserit satisfactionẽ, continuatur eorũ iracundia. & hoc, quoniam, cum non fuerint manifestãtes iracundiã suam, non pręparatur alicui sedatio ipsorũ. & propter hoc durat eorũ iracũdia tẽpore lõgo: & qui fuerit cũ hac dispõne, contristans est seipsum, et amicos suos proprios. Illos ergo, qui irascuntur ex quibus nõ oportet, et plus quã oportet, et diutius quàm oportet, et nõ mitescũt nec parcunt, donec sumpserint satisfactionẽ et vindictã, potius opponimus mansuetudini quã extremitatem alterã; intendo priuationẽ irę. et qui habent vindictam virilitatis, et qui irascũtur ira ipsorum, malę sunt societatis amicitię. Et iam patet ex quod diximus in pręcedẽtibus, et eo quod dicimus nũc, quod non est facile definire iram sermone, qualiter
B oportet vt fiat in omni loco, et quantum, quam diu, et vsq; ad quem terminũ, donec dirigatur in ipsa vt peccetur. Si ergo pertranseatur terminus in ira modicũ versus superfluitatem, uel uersus defectum, non vituperatur. nos nanq; fortassis laudamus deficientes, nominantes eos mansuetos: quorũ aũt grauis fit ira, proportionãtur virilitati, eo quod apti sint principatui. Non est aũt facile nobis sermone determinare vsquequo pertransiens in ira modum & quantitatem, erit quis vituperabilis, ideo quod est res particularis, quæ sensu discernitur, et per hoc quod appropriat unicuiq; singularum ex ipsa. et hoc infinitum est. Verũtamen posse est nobis vt perueniamus in declaratione huius ad hanc quantitatem. Dicimus ergo quod dispositio media, per quam fit ira, contra quem irascendum, et quantum oportet et secundum alia huiusmodi ex conditionibus laudabilis est. superfluitas vero et defectio vituperabiles. qui ergo modicũ pertransibit mediũ, vituperatur uituperio modico, quando plus, plus, et quando multũ multũ. cũq; sic sit, manifestũ est, quod oportet vt cohibeamus nos per dispositionem mediam.

De comitate, & eius extremis. *Cap. VI.*

C At in congressionibus quoq; & conuictu, sermonumq; et negociorum communitate esse alii placidi & obsequiosi videntur, qui omnia in gratiam laudant, nullaq; in re aduersantur: sed minime molestos existimant se esse oportere iis, quibus cum habent consuetudinem. alii econtrario in omnibus aduersantur, nullamque sibi habendam rationem putant, ne molesti sint. qui morosi & litigiosi nuncupatur. Verum sicut hos vtrosque habitus esse vituperabiles. ita medium esse laudabilem constat, quo videlicet efficitur, vt vnusquisque & quæ oportet, & sicut oportet, vel admittat, vel graue ferat. Nomen tamen huic medio nullum impositum est: sed amicitiæ maxime similis videtur. talis enim est qui habitu hoc medio est præditus, qualem modestum ac probum amicum esse volumus: si id videlicet assumpserit, vt diligat. nam ab amicitia in eo differt, quòd est sine affectu diligendi eos quibuscũ versatur. non enim quia vel amat, vel odit, suscipit singula vt debet, sed quia est talis: quippe cũ idem

facturus sit tam apud notos, quam ignotos: tam apud familiares, quã eos, quibus cum nulla familiaritas intercesserit. vbique tamen prout singulis conueniet. non enim perinde familiares atque externos aut studio prosequi, aut dolores afficere nos conuenit. In vniuersum igitur dictum est in congressionibus hunc vt oportet, se esse gesturũ. spectans autem ad honestatem & vtilitatem id attendet, vt dolorem non afferat, vel collætificet & obsequatur. videtur enim circa voluptates, doloresq; eos versari, qui in congressionibus existunt: in quibus si vel non honestum ipsi fuerit, vel damnosum etiam obsequi, id minime faciet, sed grauate se geret, potiusq; esse molestus volet. si item obsequium facient: aut dedecus, atq; id non paruum aut damnum, aduersario autem dolorem paruum allatura sit, non admittet, sed ægre feret ac repudiabit. diuerso autem modo cum iis qui in dignitate constituti sunt & priuatis, cum magis item & minus familiaribus, cæterisq; diuersi inter se generis hominibus congressiones faciet: singulisq; id quod decet, attribuet. ac collætificare quidem per se eliget, cauebitque contristare. sed euenientia tamen ipsa si maiora fuerint, honestatem inquam & vtilitatem consequetur: voluptatisq; causa magnę quæ postea subsequutura sit, paruum dolorem afferre nõ verebitur. Ac medius quidem talis est, nomenq; non habet. Qui autem obsequitur, si nulla alia de causa id facit, nisi vt iucundus sit, placidus est & obsequiosus: si vt emolumentum aliquod adipiscatur, atq; id vel pecuniis, vel iis rebus, quæ pecuniis comparantur, adulator [illegible] eum qui omnia moleste accipit, esse morosum & litigiosum iam [illegible]mus. quia vero medium caret nomine, inter sese extrema ipsa opponi videntur. D E

DIxit. Et iã dete[illegible]auimus dispositiones inuentas in ira. Dispositiones aũt quę sunt in societatibus & incollocutionibus, & communicationibus nũc dicemus. Qui ergo per istas intendunt, & capiũt beniuolentias hominũ, et sunt illi qui nituntur vt delectari faciant per associationem suam alios, & nõ offendant neq; molestant aliquem ex eis quibuscum viuunt in aliquo, quinimmo valẽt vt non cõtristent eũ, quẽ associantur. sunt quidam modus hominũ. Et sunt alij contrarij istis, qui diuersificantur eis in omnibus suis dispõnibus, qbus non est cordi, neq; curant de aliquo ex eis, quæ appropriantur alij ab ipsis: & sunt illi, qui nominantur maligni, dyscoli, & intractabiles. Et manifestũ est ꝙ duę dispões, intendo extremitates ex ipsis vituperabiles sunt: & dispõtio media inter ipsas laudabilis. nos enim per hanc recipimus qđ oportet, & vt oportet. & propter hoc in habentibus eas, malitia est, & nõ est eis nomen. D. Et similatur mos iste dilectioni. qui enim ẽ in dispõne media huius moris, ꝑpriẽtas eius siue attributio est attributio dilectoris. & hoc, qm̃ quasi declinamus ad hoc: vt dicamus ꝙ blandus & tractabilis dilector noster propter velocitatem sui ad recipiendum societatem, & familiaritatem exhibendum. attamen diuersificatur mos iste a dilectione: eo ꝙ vacuus est eius passionis, quę in dilectione exsistit: cũ non sollicitetur per societatem eius, quem diligit, quemadmodũ sollicitatur dilector. & hoc, quoniam ipse non recipit vnumquemq;, quẽ recipit secundũ ꝙ oportet ad amandũ ipsum, & nõ obediendum, sed recipit quidem eum, quẽ recipit: eo ꝙ natura sua talis est, & propter hoc amat cognitum & incognitũ, & familiarem & non familiarem secundum modũ vnum, neq; facit hoc, quod facit de hoc in vnaquaq; rerum, secundum ꝙ ei pertinet, non enim oportet vt sit cu C

A ra eius pro extraneis & familiaribus, & receptio eius ipsorum secundum modum vnum: veruntamen non molestat aliquem. D. Et iam diximus qualiter oportet esse associationem & conuictum. & quando proportionaueris dispões eius, intendo associās ad factum honesti & vtilis, videbis intēdere ipsum in eis vt non contristet aliquem, aut hilarem eum faciat, videtur enim ꝙ dispositiones cõuiuendi vel associandi sunt circa delectationem & tristiciā: & in quo ex istis non fuerit res honestā, s. fuerit in ipso res damnosa, graue est habenti eas, vt hilarem faciat aliquē, & interdū eligit vt contristet. & istud acquirere facit factorem eius turpitudinem: & hęc turpitudo aut erit non in modico, aut erit eius contrariū. dispōtio aūt huic contraria: intēdo eam, in qua est honestū vel vtile, neq; molestationem modicam recipit, graue enim esset hoc habenti ipsam. cõuiuit aūt potentibus, & plebeis, & perfecte notis, & minus notis cõuictu diuerso sc͂dm debitum modō: & in cęteris dispōnibus diuersificatis alijs tribuit vnicuiq; quod suum est & verecundatur de eo qđ hilarē facit eum solum, et si ne suo grato est contristare eum aliquem. & si fuerint res, ad quas cõuertuntur eius dispōnes ex rebus grandibus, intendo honestum & vtile, declinat ad illud & plane conuersatur in eo: & interdum contristat contristatione modica ꝑꝑ illud, quod sequitur post ex delectatione: intendo quatenus postea hilarē faciat. B Hęc igitur est determinatio medij in hoc more; intendo associationē. & non est ei nomen positum. Qui vero hilares faciunt quoscunq; indifferenter, & intentio ipsorum est vt gaudere faciant homines absq; causa, sunt illi qui placere cupiūt hominibus, qui autem hoc emolumenti causa faciunt, nominantur adulatores: qui autem rixosus est & in omnibus intractabilis est, vt iam diximus malignus & dyscolus. Et iam declarauimus de re extremitatum ambarum ꝙ sunt oppositę: & ꝙ medium innominatum est.

De veracitate, & eius extremis. Cap. VII.

Circa eadem fere etiam arrogantiæ mediocritas versatur: quę quidem etiam ipsa nomen non habet. non ab re autem erit, vt de his quoq; disseramus. nam & singula pertractando melius quę ad mores spectant, percipere poterimus: et virtutes esse mediocritates tunc demum credemus, vbi in omnibus id ita se habere perspexerimus. In conuiuendo igitur qui cum voluptate & dolore congressiones fa C ciunt, dicti iam sunt. nunc de veracibus & mētientibus, atq; id tam verbis, quam actionibus & fictione dicendum est. Arrogans quidem est is, qui illustria quędam vel quę non habet, vel maiora quam habeat, fingit, ac sibi vendicat. dissimulator contra, qui quę sibi insunt vel negat, vel diminuit. At medius cum sit ipse ille qui est, & tam vita quam verbis verax, ea ipsa plane quæ sibi insunt, neq; maiora, neq; minora esse confitetur. Atque horum vnumquodque potest & alicuius & nullius rei causa fieri. qualis aūt vnusquisque est, talia etiam, nisi alicuius rei causa faciat, & agit, & dicit: necnon ita vitiam quoq; suam omnem instituit. ac per se quidē mendacium prauum est & vituperatione dignum, verum honestum & laudabile. iccirco fit vt verax ipse qui est medius, laudem mereatur: mentientes aūt vituperio afficiendi sint: utrique illi quidem, sed magis tamen arrogans. Sed de vtrisque his iam dicamus: ac prius de ueraci. non enim de eo intelligi volumus, qui in pactionibus uerum dicit, atque iis quæ ad

Qualis est vnusquisque talia et agit & dicit.

Mendacium per se prauū & vituperatione dignū est.

iniustitiam vel iustitiam spectant: id enim est alterius virtutis: sed D de eo qui licet nihil huiusmodi intersit, & vita & verbis propterea verum dicit, quia talis ex habitu est: qui sane, cum sit huiusmodi, merito esse probus videtur. qui enim veritatis est studiosus, & vbi nihil refert, verum dicit: multo magis vbi referet, id faciet. Vbi enim turpe est mendacium, cauebit profecto, quod per se etiam euitabat. Talis aũt est laudabilis: licet magis ad id declinet, qđ vero minus est. nam quia inuidiosæ sunt nimiæ excellentiæ, id esse moderatius videtur, atq; aptius. Qui aũt maiora quã habeat, fingit, si id nullius rei causa facit, prauo quidem similis est: alioqui.n. minime gauderet mendacio: vanus tamen potius videtur, quam malus. Sin alicuius causa, aut glorię & honoris: atq; is non admodum est vituperabilis, sicut arrogãs: aut argẽti, eorumq; quæ ad argentũ pertinẽt, qui deformior. At arrogans non in potestate, sed in electione consistit: ex habitu.n. & quia est talis, arrogans est. Quemadmodum etiam mendax, alter est, qui mendacio ipso gaudet: alter, qui vel gloriam vel lucrũ appetit. Qui igitur gloriæ causę arroganter se gerunt, eiusmodi res simulãt, ob quas laudari, felicesq; prædicari homines consueuerunt: qui lucri, eas quarum fruitione alii oblectantur: quæq; etiam si non adsint, latere facile possunt: vt medicum esse, aut vatem, aut sapientẽ, atq; iccirco pleriq; huiusmodi res sibi fingunt atque arrogant: quippe cum in ipsis ea sint, quæ diximus. At dissimulatores minus quam sit dicentes, moribus esse elegantiores videntur. apparet enim eos nõ quæstus gratia id facere, sed vt euitent importunitatem, ac fastum. atq; hi quoq; maxime illustria & clara solent recusare: quemadmodum etiam Socrates faciebat. Qui autem parua & manifesta dissimulant, † versute delicati dicuntur, & contemnendi sunt. Addeq; hæc arrogantia interdum videtur: vt Lacedæmoniorum vestitus. nam tam excessus, quam nimius defectus ad arrogãtiam spectat. qui vero moderate dissimulatione vtuntur, eaq; dissimulant, quæ non nimis sunt aperta, atque ante oculos posita elegantes videntur. At veraci quidem arrogans magis opponitur: peior enim est.

† a.l. versute gloriosi.

DIxit. Et in his rebus inuenitur medium elationis, et hoc medium, quod in elatione est, non habet nomen. et non est malum ut has res determinemus. Dixit. et fortassis perfectius cognoscentes erimus dispõnes morũ, qñ i... uerimus ex definitione uel termino earum, ꝙ ipsę sunt mediũ, et securi erimus de hoc, ꝙ uirtutes mediæ sunt, quando sciuerimus ꝙ ipsę sic sunt in uniuerso. D. Iam aũt diximus de his, qui utuntur associationibus loco delectationis et m... stitię. nunc uero determinabimus de illis, qui ueraces existunt, uel mendaces secundum modũ unũ in dictis et in factis, i. ueraces et simulatores. Dicimus ergo ꝙ putatur de elato ꝙ simulet inesse sibi res honorabiles, et non sunt: et inesse sibi res eximias, quarum non habet potestatem, vel ad quas non potest. Qui a... utitur ironia, est secundum diuersum istius: eo ꝙ aut negat quod inest ei ...cã, aut uilefacit ipsum. Medius uero horũ est uerax in modo suo uiuendi et dicto, et confitetur hoc, quod in ipso pręterquam addat in hoc, aut diminuat. ... forsan unusquisque facit hoc quod facit, propter aliquam rerum, et forsitan facit ipsum non propter aliquid penitus. et unusquisq; ipsorũ dicit, et facit s...

A ꝙ ipse est, et similiter usus uiuendi est secundum ꝙ ipse est, dum non facit qđ facit propter aliquam rerũ. et mendacium in seipso malũ est uituperabile: ueritas aũt bona laudabilis .i. ideoq; uerax, et est medius, laudabilis existit. extremi uero mendaces sunt, et ambo uituperabiles, et proprie superelatus uel superbus hic enim magis mendax est. D. Et nos determinabimus eos simul. incipientes a uerace. nolumus aũt per ueracẽ eũ, qui uerax in eo ꝙ confitẽtur homines sibi inuicẽ, s. fictio et simulatio, et est id in quo ueritas adducit ad iustitiã, et mendaciũ ad iniustitiã, istud. n. est de natura virtutis alterius, sed uolumus per ipsum ueracẽ, illũ, in quẽ non cadit controuersia, et diuersitas, et est ille, qui uerax est de seipso et de usu suo uiuendi: ideo ꝙ statu eius est status iste. et uidetur de eo ꝙ sit quasi submissas habens alas: et hoc eo ꝙ amator sit ueritatis. et si fuerit uerax in eo, ubi non habet locum ueritas, tunc dignius est ut uerax sit, ubi locũ habet: ideo ꝙ qui ueretur mendacium propter seipsum: intendo eo ꝙ mendaciũ hoc non ueretur ipsum propter quantitatem uel mensurã aliquam. Quiq; fuerit cũ hac determinatione, hic laudabilis existit. & manifestum est de re ipsius qui declinat amplius ad deficientiam ꝙ studiosior est ueritatis eo, qui declinat ad superfluitatẽ: eo ꝙ superfluitas põderosa uel grauis est. Qui aũt simulat magis ꝙ̃ in eo sit absq; causa, iam malus uidetur. non enim aliter uteretur mendacio, sed potius uanus est quam malus. Si aũt simulat pp̃ aliam causam, et est cã illa
B gloria uel honor, tunc non est ualde uituperabilis vel superelatus. Si uero fuerit hoc causa pecuniȩ uel eius, quod ducit ad pecuniam, tunc turpior est eius dispõtio dispositione superelati. Et superelatus non est superelatus potentia tantum: intendo naturaliter, sed et iam scđm electionem: eo ꝙ est superelatus quidẽ per naturam et morigerationem ad similitudinẽ mendacis. Etenim quidam ex mendacibus mentiuntur, gaudendo ex mendacio: quidam uero mentiuntur, desyderantes ex hoc exaltari. Qui ergo utuntur elatione, ut per hoc exaltentur, simulant res, propter quas laudantur homines et pro felicibus habentur. qui uero utuntur ea emolumenti uel lucri causa, simulant res, in quibus sequuntur eos illi, quibus appropinquant, et res quas possibile est esse: et latet de eis, qm̃ tales ad similitudinẽ eius qđ faciunt ostensores, et medici, et sapientes: ideo quoniam res istȩ latent propter istud. ergo plures hominũ simulant res huiusmodi et fingunt eas: intendo ꝙ insit eis res, quas diximus, id est ꝙ sint sapientes & ostensores. Contrarij aũt, superelatis et sunt vilificãtes se, eo ꝙ dicunt de se minus ꝙ̃ sit in eis, patens est de re ipsorũ, qm̃ placentiores sunt secundum mores, eo ꝙ putatur de eis ꝙ non dicant de se hoc, quod dicũt quȩrentes hoc lucrari, sed fugiẽtes cognosci. et ipsi non deueniunt ad vltimum in negatione rerũ honorabilium, quemadmodum faciebat Socrates. At illi, qui simulant res exiles apparabiles, nominantur dolosi vel fraudulenti, et sunt uiliores omniũ. et hoc,
C quoniam superfluitas et deficientia nimia proportionãtur uituperabilibus. Sed qui utuntur rebus istis mensurate, et in rebus non uilibus ualde, et non apparibilibus, palam est de re ipsorum ꝙ acceptabiles sunt. Et manifestum est ꝙ uilificantes se oppositi sunt ueraci, eo ꝙ sunt digniores eo.

De facetudine, & eius extremis. *Cap. VIII.*

CVm autem in vita requies etiam quȩdam sit, in qua homines ioco vtantur: videtur etiã hic, esse congressio quȩdã moderata & dicendi ea quȩ oportet, & vt oportet, & audiendi. differentia quoq; in eo erit, vt & inter tales quosdam dicamus, & tales audiamus. Circa quæ excessum etiam esse medii, & defectum perspicuum est. Qui igitur ridiculis excedunt, scurræ esse atque importuni videntur ridicula penitus affectant, adeo vt studeant potius risum mouere

quam honeste loqui, doloreq; eum non afficere quem cauillantur. D Qui autem neq; ipsi quicquam ridiculi dicunt, neque alios dicentes æquo animo patiuntur, rustici & duri sunt. At qui apte ac moderate iocantur, faceti ac versatiles dicuntur, quasi ad versionem apti: morum enim huiuscemodi esse videntur motiones: atq; vt corporea, ita etiam mores ex motionibus iudicantur. Quoniam vero ridiculum admodum redundat, & pleriq; sunt, qui iocis delectantur & cauillis magis quam deceat: effectum est, vt scurræ quasi elegantes faceti nũcupentur: quos tamen differre ab elegantibus, ac non parum quidem ex iis quæ diximus, manifestum est. Huic autem medio habitui congruit etiam vrbanitas seu dexteritas. vrbani vero est ac dexteri hominis talia dicere & audire, qualia probo atq; ingenuo conueniunt. Quędam enim sunt, quæ & ioco dicere & audire talem hominem decet: & ingenui hominis locus a seruilis, & item eruditi ab inerudi ti ioco distat. Id quod ex comœdiis veteribus & nouis licet vnicuiq; perspicere: illis enim verborum obscœnitas, his obscœnitatis suspitio tantum risum faciebat. Hæc autem in honestate non paruam habent differentiam. Vtrum igitur ea re definiendus est aptus cauillator, quòd ea dicat quę ingenuum hominem decet, an ꝙ molestia nó afficiat audientem, aut etiam oblectetur? An hoc quoq; nullam certam definitionem admittit. aliud enim alii & odiosum & iucundum esse consueuit: quocirca talia etiam audiet: nam quæ quisq; audire patitur, eadem quoq; facere videtur. sed non omnia faciet: cauillũ enim conuicium quoddam est. legum latores autẽ, cum nonnulla conuitia prohibeant, debebant fortasse cauilla etiam vetare. Elegans igitur & ingenuus quasi sibi ipse lex sit, ita se geret. ac talis quidem medius est, siue vrbanus & dexter, siue facetus appellandus sit. Scurra autem cum superetur ridiculis, neque sibi neque aliis parcit, modo risum moueat: eaque dicit, quorum nihil elegans diceret, nonnulla eutem ne audiret quidẽ. At rusticus est ad huiuscemodi consuetudines ineptus: cum enim nihl ipse conferat, omnia ęgre accipit. Ac F requies sane & iocus in vita esse necessaria videntur. Tres igitur hæ, quas diximus mediocritates, in vita sunt: quæ in verborum omnes, actionumque quaraundam communitate versantur: in quibus illud interest, ꝙ vna circa veritatem, reliquæ circa iucunditatem consistũt: ex iis vero quæ circa voluptatem sunt, altera in iocis, altera in reliquis vitæ congresionibus locum habet.

Vt corpora ita etiam mores ex motionibus iudicãtur.

Dixit. Et ex quo est hominum in vita sua tranquillitas, & est vsus eius in vnaquaque di hora huius tranquillitatis in solatio iocoso, tunc videtur qđ hic ẽt est associatio saporifera, in quo collocutio fit de eo, quod ꝙ oportet, & vt oportet. Et manifestum est ꝙ in his ẽt est superfluitas, & defectus, & medium. Et hoc, quoniam illi, qui excedunt in eo, de quo ridetur, putatur de eis ꝙ sint placentes: eo ꝙ ducuntur ad res, de quibus ridetur de necessitate. & intentio ipsorum vt plurimum est, vt rideatur de ipsis, & vt sit sermo eorum sermo placens & vt non contristent eum, cum quo iocantur. De illis aũt, qui dicunt aliquid prouocationi risus, & moleste, ferunt eũ qui tale quid dixerit, putatur ꝙ syluestres sint

D A sint & inepti. Qui autem vtuntur ioco saporose, nominantur cōpositi apti, ideo ꝙ istę dispōnes oēs sunt, de quibus putatur ꝙ sint unius & eiusdem moris, quęadmodum enim ex moribus corporum iudicatur sup dispositiones eorum, similiter se habent mores. Et qñ detegitur res prouocatiua risus, & exhilarat presentes ioco & gesticulationi plus q̃ oportet nominatur factor eius representator, & ioculatur. Manifestum est aūt ex eo quod iam diximus, ꝙ homines diuersificantur diuersitate, non his rebus tantum. Et liberalitas vultus proprie est in dispositione media: intēdo ꝙ nomen liberalitas vultus appropriatur dispōni medię in hoc more. & de natura solati vel liberi vultus est vt dicat & audiat qd cōgruit viro suaui liberali ad dicendum & audiendum Sunt etenim hic res conuenienter ei, qui huius fuerit dispositiones ac dicendum & audiendum scdm modū ioci. & iocus liberi diuersificatur a ioco serui: iocusq; eruditi diuersus est a ioco in eruditi. Et scitur hoc ex poematibus, quę posuerunt Antiqui & Moderni in satyricis vel reprehensiuis. & hoc, qm̄ quidam ex ipsis sunt, quos ridere facit turpiloquium: & quidam, quos ridere facit suspitio: & inter istas duas res differt non modicū quę earum habenda pro decenti sit. D. An igitur oportet vt definiatur scurrilitas & turpiloquium per hoc, quod dictum est, ꝙ non conuenit viro libero: an per hoc, quod est dictum, ꝙ non contristat auditorē suū. & hęc descriptio secunda quasi interminata est. etenim cōtristabile & delectabile vni

C cuiq; hominū alterū est ab eo, quod est alteri. Et simile hinc accidit in rebus. q̃ audiuntur. nam putatur de viro ꝙ faciat rem, cuius auditionem sufferet: eo ꝙ nō omnem rem facit omnis homo. & hoc, quoniam vituperium & scurrilitatem non facit vir liber. D. & quidam ex legum latoribus prohibent vituperia. & conuenientius est quibusdam eorum vt prohibeant scurrilitatem. Viri aūt liberi acceptabilis hęc est dispositio: cū sit sibimetipsi hoc, quod est lex illis de ciuitate. medius ergo in hoc more, & est habens hanc dispositionē, nominatur sereni vultus. Representator aūt minor est concitatore risus. etenim ipse non recipio, neq; ab alio nisi res prouocatiuas risus: & dicit etiam res, quas non placet viro acceptabili dicere neq; audire eas. Syluester autem, & rudis non est aptus huiusmodi solatijs: cum nihil eorū conueniat ipsi, & conturbetur & molestetur ex oībus eis. D. Et iam putatur ꝙ tranquilla quies, & iocosum solatiū necessaria sunt in vsu viuendi hominis. Media ergo determinata in conuictibus tria sunt. & omnia communicāt in hoc, ꝙ sunt in dictis quibusdā & factis: & diuersificantur in hoc, ꝙ quoddam eorum est circa verū, s. ꝙ habens nominatur verax, & alterum est circa delectabile: & est duorum modorum: vnum, qd est circa ludicra & iocosa, s. ꝙ habens nominatur aptus & compositus: & tertiū quod est circa vitam eius, qui viuit absq; iocis.

C

De verecundia. Cap. IX.

DE verecundia autem quasi de virtute aliqua dicendum non est: affectus enim magis esse quam habitus videtur: quippe quę timor quidā infamiæ esse definiatur, existatq; non secus ac timor, qui circa res terribiles accidit. Rubescunt siquidem qui pudore afficiuntur: qui mortem timent, pallent: vt corporalia vtraq; esse videantur: id quod affectionis magis quam habitus est. At non omni ætati affectus hic conuenit, iuuenili tantum. nam qui ea sunt ætate, oportere esse verecundos existimamus: propterea quòd cum ex perturbatione viuant, ob idq; in multis peccent, a verecundia peccare prohibentur. ac iuuenes quidem, qui verecundi sunt, laudamus; seniorem quòd sit pudibundus, laudauerit nemo. nihil enim cum quicquam agere

debere censemus, in quo pudor consistat. nam pudor probi vi[ri] esse nullo pacto potest, cum ob malas res exoriatur, neque enim ag[en]dę res eiusmodi sunt. Quòd si alia sunt re vera turpia, alia opinio[n]e, nihil refert: neutra enim agi debent. Quare minime est erube[s]scendum: pravi nanque hominis est, esse eiusmodi, vt turpe aliqu[id] agat. ita vero esse affectum, vt si turpe quid egeris erubescas, ac pr[o]pterea probum te esse existimare, absurdum plane est. nam ex iis quæ sponte agimus, verecundia existit: probus autem vir spon[te] nunquam male aget. Quocirca verecundia ex conditione proba[ta] res est: si enim ageret, erubesceret. at hoc circa virtutes minime con[t]tingit. si vero impudentia malum est, & cum quis turpia agere non verecundatur, nihilo magis bonum est existimandum cum quis tur[]pia agendo erubescit. Sed neque continentia, virtus est, sed quod[]dam aliud mistum: de qua posterius pertractabimus. Nunc de iusti[]tia dicamus.

DIxit. De verecundia aūt non oportet nos loqui secundum ꝙ sit virtus q[u]ędam; potius enim videtur esse passio quā dispositio. Neq; passio hęc cō[ue]nit omni ętati: sed proprie conuenit adolescentię, cum videamus oporte[re] huiusmodi verecundantes esse: intendo adolescentes. Et fit quidem verecund[ia] laudabilis in huiusmodi: eo ꝙ cum vitia ipsorum vincatur a passionibus, pec[]cant multipliciter, & verecūdia arcet & ꝓhibet eos ab hoc. senes aūt laudan[tur] eo ꝙ sint verecundantes: videmus etenim ꝙ non oportet facere senes facta, p[ro]p[ter] quę sit verecundandū. neq; virtuosus etiam verecundatur: cū verecundia n[on] fiat nisi propter mala, & hęc non sint fienda. D. Cumq; rerū turpium quędam sic sint scdm veritatem, quędam aūt sic sit putatiue: non differt quin cauendi sit ab vtrisq;, donec non incidatur in verecundiam ex ipsis. Et virtuosi dispo[si]tio hęc est: intendo ꝙ de natura ipsius non est vt faciat vllam ex his duabus tu[r]pitudinibus. de natura aūt mali est vt sit in dispositione, per quam agat aliquid ex turpibus rebus. & pro hoc fiat qñ fecerit aliquid ex istis verecūdetur. ideo que putabitur de ipso ꝙ salus sit a turpi secundum dispositionem. Veruntñ dice[]re ꝙ verecūdari bonū est in rebus fientibus sponte, est super quo conueniunt homines: propterea ꝙ verecundans, qñ fecerit turpe factum & verecundatur ex ipso, speratur ei conuersio ad virtutem, propter hoc dictum est de verecūdia ꝙ est bona, non ꝙ numerata sit in virtutibus: nisi quia irreuerentia siue infron[]tas malū: & est vt non verecundetur homo facere turpe. optimum aūt homini e[t] dignissimum ipsi est vt non faciat, vnde sit verecundandū. D. Neque etiam re[]tentio animę virtus est: & loquemur in hoc in hac parte: sed ipsa est res mixta loquamur autem in ipsa postea. Nunc autem loquamur de iustitia.

ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER QVINTVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De iustitia,& iniustitia. De iure, & iniuria: ac ipsorum speciebus. De æquitate,& æquo.

De iustitia & iniustitia, & modis iusti. Cap. I.

B DE iustitia & iniustitia consyderandum est, circa quales actiones versentur, qualis itē sit mediocritas iustitia: & ius etiam quorum sit medium. Hęc autem consyderatio eadem docendi via progrediatur, qua vsi in superioribus etiam fuimus. Videmus igitur omnes eiusmodi habitum appellare iustitiam solere, ex quo ad agendas res iustas homines idonei efficiuntur: ex quo item iuste agunt, voluntq; iusta: iniustitiam quoq; simili modo, ex quo iniuste agunt, & volunt iniuste agunt,& volunt iniusta. Iccircō etiam a nobis vt in figura hæc statuantur. Neq; enim scientiis et facultatibus & in habitibus idem est modus. nam facultas & scientia eadem cum sit, esse cō trariorū videtur: habitus autem contrarius contrariorum esse nullo modo potest. verbi causa, ex sanitate contraria minime aguntur, sed salubria tātummodo: quippe cū sane quēpiā incedere dicamus, cū ita
C incedit, vt sanus. Sæpe quidem contrarius habitus ex cōtrario, sæpe item idem habitus ex subiectis sibi rebus agnoscitur. nam et si bona corporis habitudo fuerit nota, mala quoq; habitudo innotescet:& ex bene habitus corporibus bona habitudo, & ex bona habitudine vicissim corpa ipsa quæ bene affecta sunt, fiunt manifesta. si.n. bona habitudo carnis densitas est, necesse est vt & mala habitudo raritas sit: & quod bona habitudine est affectum, spisitudinem in carne efficiat. Sequitur aūt plerūq;, vt si vnum multis modis dicitur, alterū quoq; dicatur: vt si ius, ēt iniuria. Iustitia aūt & iniustitia dici pluribus modis videtur. sed quia proxima ipsarum cognominatio est, latet, nec sicut in iis, q̄ procul distant, magis apparet. magna.n. in forma differētia est. vt clauem æquiuoce dici manifestū est,& eam quæ collo aīaliū subiacet, & eam qua fores clauduntur. Sed sumamus quot modis iniustus dicatur. Videtur igitur iniustus is esse qui & illegitimus, & pluris vsurpator,& iniquus est: quare iustū quoq; esse & legitimum

Sępe contrarius habitus ex cōtrario, sępe ex subiectis sibi rebus agnoscitur.

& æquum patebit . Ius ergo etiam ipſum legitimum, & æquum erit: D iniuria contra illegitima & iniqua. Nam quia iniuſtus etiam eſt pluris vſurpator, circa bona non omnia verſabitur: ſed circa ea tantum, in quibus fortunæ proſperitas et aduerſitas conſiſtit. quæ ſemper quidem abſoltue ac ſimpliciter bona ſunt, quibuſdam tamen non ſemper bona euadũt: homines autem ea optant, ac perſequuntur. At non opus eſt . optare enim deberent, vt quæ ſimpliciter ſunt bona, ſibi ipſis quoque bona eſſent: et eligere ea quæ ſibi ipſis bona ſunt. Quãquam iniuſtus non ſemper plus , ſed in iis quæ ſimpliciter mala ſunt, minus etiam eligit. ſed quia minus de malis eſſe quodam modo bonum videtur, in bonis autem eſt pluris vſurpatio: propterea pluris eſſe vſurpator videtur . eſt item iniquũs: hoc enim continet, & commune eſt: necnon illegitimus : hoc eſt legum tranſgreſsio, id eſt iniquitas omnem iniuſtitiam continet, eſtq; omni iniuſtitiæ commune. Quoniam autem illegitimus iniuſtus, legitimus vero iuſtus eſt: omnia legitima eſſe quodam modo iuſta perſpicuũ eſt . nam quæ ſunt a legumlatrice facultate definita, ea legitima ſunt: quorum ſingula iuſta eſſe affirmamus . leges aũt de omnibus præſcribunt, ea ſpectantes quæ vel communiter omnibus conferunt, vel optimis quibuſq;, vel principalibus, qui ſcilicet aut virtute, aut tali aliquo modo huiuſmodi fuerint: atq; ita vno qnidem modo ea iuſta dicimus, quæ felicitaté eiusq; partes ciuili ſocietati & efficiũt , & conſeruant . Quin etiam lex pręcipit & id quod fortis viri opus eſt, vt non deſerere ordines, non fugere , non abiicere arma: & id quod eſt temperantis, vt nõ cõmittere adulterium, non contumelioſe ſe gerere: & id quod eſt manſueti, vt non verberare , non maledicere : ſimili modo quoq; ſecundum alias virtutes et vitia alia iubet, alia prohibet . ac recta quidem lex eſt , q̃ recte : mala , q̃ tumultuarie poſita eſt . Atque hæc quidem iuſtitia Virtus perfecta eſt; nõ abſolute tamẽ, ſed ad alterũ. vt propterea ſæpe iuſtitia virtutum præſtantiſsima eſſe videatur: & neque heſperus, neque lucifer ſit adeo admirabilis. adde quod in prouerbium dicimus.

Iuſtitia virtutũ pręſtantiſsima.

Iuſtitia in ſe virtutes complectitur omnes.

Ac perfecta quidem maxime eſt, quia perfectæ virtutis eſt vſus: perfecta autem, quia qui eam habet, nõ ſolum ſecum, ſed cum altero etiã virtute vti poteſt . Multi enim ſunt, qui in priuatis rebus virtute vti poſſunt: in cæteris quæ ad alium ſpectant, non poſſunt. vnde recte illud Biantis dictum videtur : principatus virum oſtendet: quippe cum ad alterum iam, & in ſocietate princeps verſetur. Ob id quoq; ipſum iuſtitia ſola ex omnibus virtutibus eſſe alienum bonum videtur, quia ad alterum ſpectat : agit enim ea , quę alteri conducũt, aut principi, aut reipublicæ . Pæſsimus igitur eſt, qui & ſecum & cum aliis prauitate vtitur : optimus autem non qui ſecum, ſed qui cum aliis virtuté exercet : quippe cum id difficile admodũ ſit. Itaq; neq; hac iuſtitia

Biãtis dictũ principatus virũ oſtẽdit.

A pars virtutis, sed integra virtus est: neq; huic opposita iniustitia pars vitii, sed integra est vitiositas. quid vero virtus & iustitia hæc differat, ex iis quæ diximus, iam patet. vtraque enim eadem est: esse tamen vtrarunq; non est idem. nam quatenus ad alterum spectat iustitia: quatenus talis quidam est habitus, virtus simpliciter est.

DETERMINATIO QVINTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE.

ARISTOTELIS.

Dixit. Scrutandū autem de iustitia quid est & in quo est: cum sit iustitia circa actiones. & si fuerit medium, tunc quod mediorum est, & cui rei est medium. Sit autem perscrutatio nostra de hoc secundum modum, quem meretur hęc materia, secundum ꝙ pręcessit de sermone nostro. Dicimus igitur ꝙ videmus omnes dicētes ꝙ iustitia est, per quam possumus super res iustas, & per quā iuste agimus & volumus res iustas. & similiter etiā inuenimus eos dicentes ꝙ nō iustitia, intēdo iniuriā, est habitudo vel dispositio illa, ex qua nō iuste facimus neq; iustū B volumus. Cumq; fuerit hoc notoriū nobis de re iustitiæ & nō iustitię, sit istud primitus apud nos de re eius tāquam radiis: posita aūt tanquam discriptio ad illud qđ volumus scire de substantia eius. deinde inquiramus post istud quę sunt actiones iustę & iniustę: & ponamus inquisitionē nostram ad illud ex notiori earum: intendo ex notiori istarū duarum actionū. Etenim non est modus in via scientię formarum & dispositionum: sicut modus in formis & dispositionibus metipsis. scientia enim contrariorum possibile est vt sit potentię vnius: quēadmodū receptibile contrariorū est potentia vna. & propter hoc generatur a cognitione vnius cōtrarij cognitio cōtrarij alterius. in formis aūt existētibus, intendo efficientes, siue naturalibus siue artificialibus, non est hoc possibile: intendo vt generetur contrariū. v. g. forma sanitatis, existens in aīa medici non generat ęgritudinem, immo nō generat nisi res sanatiuas. In cognitione vero possibile est vt cognoscantur formę & dispositiones ex suis contrariis: quēadmodum possibile est vt cognoscantur ex suis subiectis. etenim possibile est, qn̄ fuerit dispositio bona notior, vt cognoscatur ex ea praua: intendo contrariā eius. & similiter cognoscitur dispositio bona ex praua, quando fuerit praua notior. v. g. si fuerit dispositio sanatiua æqualitas complexionis, & fuerit hęc notior, tunc necesse est vt sit dispositio ęgritudinalis exitus ab ęqualitate complexionis. cūq; manifestū fuerit de re alterius contrariorū, ꝙ dicitur * vniuoce & scđm intentionē generalem vniuersalē, i. vniuoce, plerūq; ita dicitur & C reliquum, vt iustitia & nō iustitia. Et hoc quidem latet in rebus propinquis ad inuicē: intēdo an sit ęquiuoce, aut non, vt accidit in iustitia. & propter hoc indigent vt significetur super hoc in eis ex notiore cōtrariorū: in rebus aūt distantibus manifesta est ęquiuocatio. D. Cumque putetur de spēbus, de quibus dicitur non iustum, ꝙ sint notiores eis, de quibus dicitur iustum, numeremus quot modis dicitur iustum. Dicitur, ꝙ videtur de eo qui diuersum agit legi, ꝙ sit nō iustus: & similiter videtur dici non iustus de eo, qui lucretur possessiones multas per rapinam vel fraudem: & vniuersaliter de eo, qui non seruat ęquitatem sed excedit. Cum itaq; non iustus, s. faciens iniuriā dicatur secundū istas duas intentiones, tunc patens est, ꝙ tenens legē iustus est, & similiter seruans æquitatem iustus est. D. Non iustus autem, qui est dominus possessionis multę, nō est in omnibus bonis, sed in bonis, quę sunt bona felicem facientia hominem, non illa, quę sunt bona in seipsis. absq; eo ꝙ sint beatificantia. & hoc, quoniam quędam eorum, quę sunt bona in seipsis & semper, interdum non sunt in quibusdam hominum bona, neq; semper & proprer hoc fit ꝙ rogant homines in orationibus suis sępius vt res, quę sunt bonę in seipsis semper, sint bonæ eis semper: & vt eligant ex bonis hoc, quod sit bonum ipsis, D. Iniustus autē eligit

Scīa contrariorum possibile ē vt sit sciē vnius: quēadmodū receptibile contrariorū est potentia vna.

* Forte legēdū multiuoce

ſemper de bono plus & de malo minus : intendo de malo abſolute. & vide[illegible] etiam ꝙ ille, qui non eſt malus, bonus ſit modo quodam: & multitudo poſſeſsionis per eum de bonis eſt: & ideo videt, vt ſit dominus poſſeſsionis multæ. & eſt vniuerſaliter iniquus. & hęc eſt res propria ei. & bonum in quo eſt iniuria, cómune eſt omnibus. Et quando poſitum fuerit eſſe de per ſe notis, eum qui aduerſus eſt legi, eſſe non iuſtum : tunc manifeſtum eſt ꝙ lex iuſta eſt, & ꝙ omnes res legales iuſtæ ſunt modo quodam nam per omne qđ pręcipit legiſer, aut prohibet, tendit aut ad bonum commune omnibus, aut ad bonum virtuoſis naturaliter ex hominibus, aut ſimile aliquid huic intentioni. Vniuerſaliter enim pręcipit hoc, quod efficit felicitatem, & illud quod eam conſeruat, & illud quod efficit partes eius, quod eam conſeruat etiam a malitijs ciuilibus, ſecundum ꝙ mádat ſtrenuo vt agat actiones ſtrenuitatis legalis, vt ꝙ non relinquat aciē vel ordinationem, & ne fugiat, & ne reijciat arma. & ſimiliter præcipit caſto, vt faciat opera caſtitatis, vt ne fornicetur, ne ſit falſidicus: & pręcipit pacifico facere qđ ſuum eſt, vt ne percutiat aliquem: neq; dicat dictum malum: & ſimiliter in cęteris ſint virtutibus & vitijs: intendo ꝙ pręcipit virtutes omnes, & prohibet omnia vitia. & hoc vniuerſaliter, ſiue virtutes ſecundum veritatem & certitudinem, aut per modum aliquem: intendo genere ex modo quodam. D. Et tamé iſta iuſtitia & iuſtitia communis, & eſt ſimpliciter ęqualis virtuti vniuerſali, niſi ꝙ ipſa, quando accepta fuerit per modum, quo eſt virtus, eſt in capitulo qualitatis, & dicitur abſolute non ad aliquid: & quando accepta fuerit ſecundum ꝙ iuſtitia eſt in capitulo relationis & ad aliquid: etenim iuſtitia quidem eſt in hominibus iuſtum agens in eis: ex hoc modo putatur de iuſtitia ꝙ ipſa ſit perfectiſsima virtutum agentium, & vtiliſsima eorum, & maxime placentis. Dixit, ita vt magis placeat ipſa quam ſydus Veneris matutinum oriens cum Sole, et veſpertinum occidens cum ipſo. & dixit quidem hoc, eo ꝙ in vſu eorum fuit de re placente dicere ꝙ eſſet placentior ſydere Veneris. D. Et, cum iuſtitia dicta fuerit communiter, eſt virtus perfecta vt in pluribus. eſt virtus quidem, eo ꝙ actiones iuſtitię, non procedunt niſi a virtute perfecta vere, eo ꝙ ille qui eam habuerit, poteſt vti virtute in ſe, & in altero. D. & propter hoc putatur ꝙ recte dixerit Biantes dicens ꝙ facit virum notum, cum ſit vtens virtute in nō vtente ea, ſ. in ſubdito. princeps enim relatiue dicitur ad ſubditum : & propter hoc habet quidem nomen iſtud vſum virtutis in altero. Et ex hinc putatum eſt de iuſtitia ꝙ ſit bonum extraneo inter cęteras virtutes: intendo ꝙ ſit bonum ad alterum. & hoc, quoniam ipſa quidem ſemper agit quod bonum eſt, aut communicipanti, aut principanti & ſubdito. Cumq; ſit completam habens malitiam qui vtitur malitia in ſe & in amicos ſuos tunc virtuoſus completam habens virtutem eſt ille, qui vtitur virtute in ſe, & in alterum; completam quidem eo ꝙ vſus eius in altero difficilis eſt. D. Et iſta iuſtitia, quam determinauimus, nō eſt pars virtutis, ſed eſt tota virtus: & iniuſtitia oppoſita ei non eſt pars malitię, ſed eſt ipſa tota malitia. & eſt quidem diſtinctio inter ipſas & inter virtutem: eo ꝙ ipſa eſt ad aliquid, et virtus non, eſt ad aliquid: eſt ergo ipſa & virtus vnum in ſubiecto, diuerſum in ratione.

Iuſtitia, qñ accipit̃ ſcđm ꝙ eſt virtus eſt ĩ cap. qualitatis ſed qñ accipitur vt iuſtitia, eſt in cap. ad aliqđ

Virtus & iuſtitia ſũt vnũ in ſubiecto, ſed ſuo in ratione.

Quid iuſtitia particularis, & quotuplex.

Cap. II.

QVærimus autem eam quæ in parte virtutis iuſtitia eſt: eſt enim quędam vt dicimus. ſimili modo & de iniuſtitia ea quærimus, quæ locum partis obtinet: quæ quòd ſit, illud eſt argumentum, quòd qui aliqua alia prauitate operatur, licet iniuſte agat, nihil tamen amplius vſurpat. cuiuſmodi exempli cauſa eſt, qui aut abiicit ſcutum ob ignauiam, aut aliquem ob acerbitatem maledictis inſectatur, aut ob aua

A ritiam pecuniis non iuuat. Quando autem plus vſurpat alquis, ſæpe id nullo ex talibus vitiis, at neque vniuerſis, ſed prauitate tamen quadam agit, cum vituperetur, atque iniuſtitia. Eſt igitur alia quædam iniuſtitia, quæ tanquam pars eſt integræ illius & vniuerſalis: item iniuria quædam, quæ in parte conſiſtit illius iniuriæ vniuerſalis, quæ præter legem eſt. Adde q si alius lucrandi cauſa adulterium committat, pecuniasq́; accipiat, alius tribuat, damnoque afficiatur ob cupiditatem: hic intemperans magis eſſe videbitur quam pluris vſurpator, ille iniuſtus, et non intemperans. perſpicuum ſcilicet, propterea quòd lucrandi cauſa id facit. Præterea alia omnia iniuſte facta ad quandam prauitatem ſemper referuntur: vt ſi adulteratus ſit aliquis, ad intemperantiam: ſi autem in acie deſeruerit, ad ignauiā: ſi verberauerit, ad iram. at ſi lucratus eſt quiſpiam, ad nullum aliud vitium redigi id, quam ad iniuſtitiam poteſt. Quare perſpicuum eſt
B eſſe iniuſtitiam quandam ab illa integra & vniuerſali iniuſtitia diuerſam, quæ locum partis obtineat, atq; vniuoca ſit: eo quòd in eodem genere eſt: definitio. vtriuſque enim vis in eo conſiſtit, vt ad alterū ſpectent: ſed hęc tamen circa honorem, aut pecunias, aut ſalutem, aut ſi cuncta nomine vno poſſent comprehendi, circa ea omnia verſatur, ob voluptatem, quæ e lucro conſequitur: illa autem circa vniuerſa, circa quę etiam probus vir munus ſuum exercet. Eſſe igitur iuſtitia plures, atq; ex his vnam quandam quæ diuerſa a tota & integra virtute ſit, iam patet: quæ autem ea ſit, & qualis ſtatuendum eſt. Definitum iam fuit iniurium id eſſe quod & illegitimum, & iniquū eſſet. ius vero, quod & legitimum & equum. ex illegitimo vero iniuſtitia prior illa, de qua diximus, exiſtit. At quia iniquum & illegitimū non eſt idem, ſed diuerſa ita ſunt, vt pars & totū: omne enim iniquum eſt illegitimum, nō omne autem illegitimum eſt iniquum: & plus omne eſt iniquum, non autem contra iniquum omne plus eſt:
C efficitur, vt iniuria quoque et iniuſtitia non eadē, ſed diuerſa ab illis ſint: atque hæc vt partes, illa vt tota habeantur. hæc enim iniuſtitia vniuerſę illius iniuſtitiæ pars eſt, & iuſtitia iuſtitiæ ſimiliter.

Licet hæc Ariſtotelis lectio ſanctior aliis eſſe videatur, quia tamen duæ aliæ habere explanationem reperiuntur, eas ſubiungendas eſſe iudicauimus. vna hæc eſt:

Quoniam autē iniquum et plus non eſt idem, ſed diuerſa ita ſunt, vt pars et totum: omne enim iniquum eſt illegitimum, non autē omne illegitimum eſt iniquum: & plus omne eſt iniquum, non aūt contra iniquū omne plus eſt: efficitur vt iniuria quoq; et iniuſtitia, &c.

Altera lectio eſt, quam agnoſcere hic videtur, & explanat Epheſius, in hunc modum:

Quoniam autem iniquum & plus nō eſt idem, ſed diuerſa ita ſunt vt pars & totum: omne enim plus eſt iniquum, non omne autem iniquum plus eſt: efficitur, vt iniuria quoq; et iniuſtitia, &c.

Quare etiam de iustitia particulari, & particulari iniustitia, de iure D item & iniuria dicendum est. ea igitur quæ ex tota virtute constituta est iustitia, et iniustitia, quarũ altera totius virtutis, altera totius vitiositas vsus ad alterũ est: omittatur: ius quoq; et iniuria, quæ ex his dependent, quo modo definienda sint, manifestũ est. Pleraq; enim legitima ea fere sunt, quæ ex integra ac tota virtute præcipiuntur: nam lex secundum vnamquanq; virtutem viuere iubet, secũdum vnumquodq; vitiũ prohibet. effectricia autem totius virtutis ea sunt legitima, quæ legibus ad publicam institutionem sancita sunt. Quæ vero ad singulorũ institutionem spectant, qua absollute vir bonus euadit, ciuilis ne sit facultatis in alterius, postea definiemus. non enim idem fortasse est virum aliquem, & ciuem omnem esse bonum. Iustitiæ igitur particularis, iurisque eius, quod ad ipsam attinet, vna species est, quæ in distributionibus aut honoris, aut pecuniarũ, aut cæterarũ rerum consistit, quæ diuidi in eos possunt, qui eiusdem ciuitatis participes sunt: in his enim euenit, vt alter alteri vel iniquam, vel æquã E habere portionem queat: altera, quæ in commerciis hominum emendandis versatur. Cum ius duæ sunt partes. nam ex commerciis alia sunt spontanea, alia inuoluntaria. spontanea eiusmodi sunt: venditio, emptio, mutatio, sponsio, vsura, depositio, conductio: atque hęc spontanea ea de causa dicuntur, quia principiũ commerciorum horũ spontaneum est. ex inuoluntariis aũt clandestina alia sunt vt furtum, adulteriũ, veneficiũ, lenocinium, seruorum seductio dolosæ perpetratum homicidium, falsa testificatio: alia violenta, vt flagellatio, vincula, mors, rapina, mutilatio, conuiciatio, contumelię illatio.

DIxit. Nos aũt in isto loco non inquirimus iustitiam, quę est ęqualis virtuti sed iustitiã, quę est pars virtutis: intendo eã. quę est eius species. & similiter quęrimus iniustitiam illam, quę est pars malitię. & signum eius ꝙ sit hęc iniustitia communis, est ꝙ nos inuenimus in ceteris malitiis factorem, de quo dicimus ꝙ agit nõ iuste, & tamẽ nõ iniuriatur alicui: vt qui fugit a cõgressu ꝓpter timiditatẽ. nos etenim dicimus de eo ꝙ non iuste agit. & similiter qui ammittit peregrinationes, dicitur de eo ꝙ iniustus est. & similiter qui negligit F acquirere pecunias propter stultitiam suam, dicimus de eo ꝙ non iuste agit: at tamen nulli iniuriatur. & similiter se habet, qui multas acquirit diuitias non ex defraudatione, sed per auaritiam: & iniuriãs est habens malitiam vnã ex istis malitijs. Quemadmodũ ergo ille, de quo dicimus ꝙ est raptor, est habẽs malitiã particularẽ sub malitia vl'i, similter, de quo dicimus ꝙ est raptor, est dominus iniurię particularis sub iniuria vl'i, quę est diuersum legi. Et significatur etiam super hoc ꝙ hęc malitia propria dignior est nomine iniurię per hoc, ꝙ quando homo aggregat pecunias ex lenocinio, & alter congregat eas ex circumuentione alterius in negotiationibus, primus dignior est vocari incastus quam vt vocetur iniustus. & si nominauerimus eum iniustum, erit hoc nomine communi. secundũ vero nominamus quidem iniustum tantum. Et etiam, quoniam cęterę species malitiarũ proportionantur semper alicui generi ex malitia, quod est preter genus iniurię, verbi gratia quoniam malitia, quę est lenocinũ. ꝓportionatur ad incastitatẽ: & fugã ex aciebus litis proportionatur ad timiditatẽ: interfectio autem & defraudatio in pecunijs nõ proportionatur semper nisi malitię illi, quę est iniuria. Cũq; sic fuerit, tũc manifestũ est, ꝙ hæc est iniuria particularis participans in nomine iniurię vel iniustitię vl'i, & in definitione scd'm modũ, scd'm

A quem participant species generi in istis duobus. & est quidem hoc particulare participans vniuersali in nomine & definitione, eo ꝙ ambo sunt ad aliquid: veruntamen vnum ipsorum relatiue dicitur ad diuitias & honores et salutem, aut ad aggregans ista, si posibile fuerit comprehēdere hoc noīe vno. et nomen iustitiæ & iniustitię dicitur quidem primō & principaliter ex istis quatuor de eo, quod fit circa pecunias, & ab hoc transumitur ad illas alias res. Cū que iam declaratum sit ex hoc dicto ꝙ iniustitie dicitur communiter & proprię & similiter iustitia, nunc dicamus quid est hęc iustitia: intendo particularem, et que res est, cum dicatur secundum plures intentiones. D. Dicimus ergo, quoniā dictum est in eo quod præterijt ꝙ non iustus dicitur de duabus rebus, s. de diuerso legi, & de non ęquo: & quoniam iustus dicitur de istorū oppositis: obseruator ergo legis iustus est, & ęquus iustus est. qui autem est secundum diuersum legis, est iniustus communis, qui dictus est primitus: qui vero conuenit: cū lege est iustus cōmunis & inquisitio quidem hęc est ī iniustitia propria, & iustitia propria: intendo in descriptione eius & enumeratione suarum specierum. iam enim descripta fuit in eo quod pręcessit. iustitia communis per descriptionē virtutis: & cōnumeratę fuerunt species eius per ipsius enumerationem: cum nō sit iustitia communis aliquid plus ꝙ̄ vsus virtutis vniuersalis in relatione ad alterum, dicitur iustitia: & quando accipitur inrelatione ad aliquid aliud, intendo
B ꝙ quando accipitur virtus relatiue ad virtuosus, nominatur virtus. & similiter iniustitia vniuersalis non est aliquid plus q̄ vsus malitię vniuersalis in alterū. D. Et fere vt in pluribus illud, quod mandant leges, virtutes sunt vniuersales, nō particulares: eo ꝙ mandāt vt sit vita cum oī virtute, & ꝓhibent ab oī vitio & similiter mandant res effectiuas virtutum vsium, & istę res sunt ēt oēs res vniuersales, quę ponuntur ad instructionem: intendo quę ponuntur instructiue ad acquisitionem virtutum vniuersalium. & ars legum est illa, quę definit ista: intendo artem regitiuam ciuitatum, sicut definit virtus vniuersalis. D. Res aūt particulares, per quas fit vnusquisq; hominum virtuosus vel bonus vero modo, vltimo distinguemus, s. an speculatio de ipsis sit artis ciuilis an alterius. fortassis. n. non est res, per quam fit vnusquisque hoīum bonus aut malus res vna in vniuerso rerum, quemadmodum non sunt res, quę faciūt bonū particulare in vnoquoq; hominum, res vnę eędem: intendo in hominibus. Res vero, in quibus fit iustitia propria, iniustitia propria, vniuersales etiam, sunt res vniuersales, & sunt vnę oībus. & manifestum de re istius sciē ꝙ speculatur in eis. Et huius iustitię sunt duę spēs, quarū vna est diuisiua: intēdo eam, q̄ diuidit res cōicatas, vt pecunias & honores & alia ex rebus cōicatis: etenim in diuisione istorum inter eos est æqualis & non ęqualis & scda est factiua contractuū siue negociationū. & hæ sunt duarū partiū, q̄dam, s. voluntaria, vt vēditio, mutuatio,
C accomodatio, fideiussio, depositio: alia non voluntaria; intendo ex vtraq; parte ut furtū, & adulteriū, & incātatio, & falsum testimonium, & proditio: & q̄dā, quę sunt vehementer iniuriosa, vt vulneratio & interfectio, & inuinculatio.

De iure distributiuo. *Cap. III.*

QVoniam autem & iniustus iniquus, & iniuria iniqua est, medium quoddam esse iniqui perspicuum est: id autem est æquum. in quacunque enim actione est plus et minus, in eadem esse æquum necesse est. si igitur iniuria est iniqua, ius est ęquum: id quod etiam absque ratione omnibus manifestum est. cnm vero æquū sit medium, ius quoque proculdubio medium quoddam erit. Est autem æquum in minimis duobus. Necesse est igitur, vt ius & medium, & æquum sit, & ad quoddam, & quibusdam. & in eo quidem ꝙ est mediū, est aliquo-

rum, ea autem sunt plus & minus: in eo ꝙ est æquũ, duorum: in eo vero ꝙ ius, quibusdam, & ad quosdam. Itaq; necessario consequitur, vt ius in quatuor minimis versetur: nam & ii quibus ius aliquod est, duo sunt, & res duæ etiam in quibus ius ipsum consistit: eadem et in quibus ęqualitas est. sicut enim se habent ea in quibus, eodem modo etiam illa. nam si non sunt æquales, neque æqualia habebunt. Inde enim pugnę & criminationes oriri consueuerunt, cũ aut ęquales non ęqualia, aut non æquales æqualia habent & potiuntur. Hoc autem ex eo quod pro dignitate sit, etiam patet. Ius enim quod est in distributionibus, pro dignitate quadam esse oportere omnes fatentur. Dignitatem tamen non omnes esse eandem asserunt: sed populari statu vtentes libertatem, principatum paucorum sectantes diuitias, & nonnulli nobilitatem, qui in optimatum administratione degunt, virtutem. Ius igitur quiddam est, quod in proportione cõsistit. Quod enim proportionem constat, id non tam vnitario numero, quam numero in vniuersum proprium est. nam proportio æqualitas est rationum, in quatuorq; minimis reperitur. disiunctam sane in quatuor consistere perspicuum est: sed & continentẽ nihilo minus. vno enim hæc perinde ac duobus vtitur, bisq; id accipit, in hunc modum. qualis primi respectus est ad secundum, talis secundi ad tertium: bis enim hic secundũ dictum est. Quare si scd̃m bis positum sit, quatuor erunt ea quę constant proportione. Est autem etiam ius in minimis quatuor. ratioq; eadem est: quippe cum disiuncta simili modo inter ea sint & quibus, & quæ. Sicut igitur primus terminus sese habebit ad secũdum, ita tertius ad quartum. igitur etiam alterna vice, sicut primus ad tertium, ita secundus ad quartum. quare etiam totum ad totũ, quod distributio binatim copulat: quæ, si etiã ita cõposita fuerint, iuste copulat. Primi igitur termini cum tertio, & secundi cum quarto coniugatio ius illud est, quod in distributione cõsistit. Ius aũt est medium eius inquam quod preæter proportionem est. quod enim proportione constat, est medium: ius autem constat. Hanc vero proportionem mathematici geometricam vocant: propterea ꝙ in geometrica euenit, vt eandem totum ad totum rationem habeat, quã habet alterutrum ad alterutrum. Non est autem continens hæc proportio: non enim vnus & idem terminus efficitur, & cui et quod. Ius hoc igitur ęst id, quod proportione constat: iniuria id, quod præter proportionẽ est. vnde fit vt alteri plus, alteri minus exhibeatur. id quod & in actionibus ipsi contingit: qui enim iniuria afficit plus, qui afficitur, minus ex bonis habet. in malis aũt contra quippe cum minus malum, si ad maius comparetur, boni locum obtineat. minus enim malum magis expetendum est, quam maius: at quod est expetendum, est bonũ: & quod magis, maius. Atq; hæc vna iuris species est.

Dixit. Cumq; fuerit non iustus ens non ęqualis: & fuerit factum non iustũ, intendo iniuriã, factũ in ęquale: & fuerit medius in nõ ęquali ens, ęqualis

A etenim in actione inuenitur in ea equale, erit iustus æqualis. Et hoc etiam manifestum est quod concedunt omnes hoies absq; syllogismo. Cūq; sit equalis medius erit iustus et medius & equalis, & ideo medius indiget rebus, de quibus dicatur multum & parū. etenim mediū est inter multitudinē & paucitatē: & ideo quod equalis, indiget duobus, eo quod equalitas ad minus duobus est. Et ideo quod .i. iustus indiget quatuor, eo quod iustitia, quod minus in quatuor est. etenim alio res quibus est iustitia, duę sunt: secundum hunc inuenitur equalitas rebus diuersis, intendo scd̄m modū pportionis. i. erit pportio dationis ad dationē, sicut pportio habitudinis eius cui datur, ad eum cui datur. nisi enim esset hęc pportio, nō inueniretur in eis neq; æqualitas neq; inequalitas, & diuersitas pportionis est quidem, qn̄ fuerit in equalitate nō equalitae. aut in nō equalitate equalitas. Et est manifestum, quod iustitia diuisiua est quidem in hac proportione, ex hoc quod oēs vident quod oportet vt sit in dationibus iustitia; & non vident quod meritū hoīum ad dationem sit vnum. Sed principes ciuitatum cōmunaliū vident quod, meritū sit scd̄m libertatem: intendo quod iustitia in dationibus est vt proportio dationis ad dationem, vt proportio libertatis ad libertatem. & hoc, qm̄ isti vident quod felicitas sit libertas: principatus aūt paucitatis vidētur: qm̄ meritū est scd̄m diuitias, q̄ scd̄m eos sunt felicitas. & ex eis sunt, q vident quod nobilitas, generis intēdo, sit cā idoneitatis vel meriti. Domini aūt principatus nobilis scd̄m veritatē vidēt

B hoc de virtute: & vniuersaliter oēs conueniunt in hoc, quod ideoneitas sit secundū quod vident de felicitate hominis: & si diuersificentur in quid sit hæc felicitas. Cū que sic sit, iustitia necessario est quid proportionale. Etenim pportionalitas nō est propria cuidam numero, sed est propria numero simpliciter. & qm̄ proportionalitas est equalitas in definitione & sermone, nō in quātitate, erit ad minus in quatuor rebus. & hoc aut in rebus discretis: & tunc res manifesta est: et hoc quoniam intentio æqualitatis in eis pportione est, vt sit pportio primi ad scd̄m sicut pportio tertij ad quartū; aut in continuis, & tunc erit in tribus rebus, qn̄ fuerit proportio primi ad mediū sicut proportio medij ad tertium. Et est manifestum quod etiā hoc in quatuor est, eo quod medium accipitur bis in proportione. v.g. qm̄, si fuerit pportio A ad b, sicut proportio B ad C, tunc accipitur B bis in pportione. ideoq; erunt cōproportionalia quatuor in ratione. & si nō in subiecto. Cūq; fuerit hęc iustitia pportionalis, intēdo diuisiuā, ad minus erit in quatuor & ratio in eis ē st; vna: intendo quod ratio proportionis est inter duo ex his, idest inter duos terminos est ratio proportionis, quę est inter alia duo, idest terminos eorū. u.g. quod si fuerit hęc duplex erit & illa duplex, & ex quo hęc iustitia est pportio inter quatuor & est hęc proportio inuenta in cōpositione & in permutatione & conuersione: manifestū est quod in hac iustitia accidit huius, donec quod qn̄ fuerit pportio istius dationis ad istū receptorē dati, sicut pportio istius da

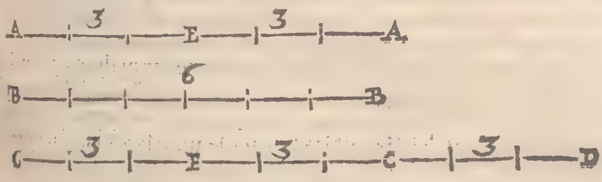
C tionis ad istū receptorē, erit pportio dationis ad dationē, sicut receptoris ad receptorem, & similiter erit aggregatio duarū dationū ad alterā earum proportio aggregationis duorum receptorum ad alterum earum: intendo idoneitatem recipientium. Cumq; sit hęc iustitia proportionalis, tunc est mediatrix: eo quod similitudo pportionis est cōmediatio quedā inter proportiones diuersas scd̄m minus & magis. Et ista pportionalitas est illa, quę scitur per proportionē geometricam: intendo eam, quę est proportio primi ad scd̄m, sicut proportio tertij ad quartum: & proportio, quę est in hac iustitia, non est continua. intendo in tribus rebus. & hoc, quoniam nō erit aliquid vnum numero ens idē duabus rebus. Et, cum sit iustitia in diuisione ens proportionale, tūnc in iustitia opposita isti iustitię est, vt diuersificetur proportio, erit ergo quoddam plus & quoddam minus, vt quod sit datio nō scd̄m pportionē equalitatis. erit ergo vni plus q̄ oportet, & alteri minus. istud etiam accidit in actionibus communicabilibus. in iuriatis enim accipit de bono eius, patiens iniuriā minus: istud est in bono. in malo aūt ecōuerso. et fit hoc, eo quod minus de malo eligibilius est, sicut magis de bono eligibilius est. D. Vna ergo species iustitię est ista, iustitia, q̄ fit in diuisione rerum communicabilium scd̄m proportionalitatē, ut in pecunijs & honoribus,

De iure commutatiuo & emendatiuo. Cap. IIII.

Reliqua vero altera iuris est emendatiui, quod in commerciis tum spontaneis, tum inuoluntariis fit: diuersamq; a priore speciem habet. Ius enim publicorum bonorum distributiuũ ea semper fit proportione, quæ dicta superius est. nam si ex pecuniis publicis facienda sit distributio eadem ratione fiet, quam habent inter se ea quæ fuerint contributa. iniuriaq; item huic iuri opposita præter eandem est proportionem. Ius uero quod in commerciis est, est quidem æquum quoddam, & iniuria iniquum: non tamen illa constat proportione, sed arithmetica. nihil enim refert, probus ne vir malum, an malus probum suo priuarit: neque probus ne an improbus adulterium cõmiserit: sed ad solam nocumenti differentiam lex spectat: personisq; personis vtitur ac si æquales sint, si ille iniuria afficiat, hic afficiatur: hic lædat, ille lædatur. Quare iniuriam hanc, cum sit iniqua, æquare iudex conatur. Nam cum hic percussus est, ille percussit: hic interfecit, ille autem interiit, affectio & actio in partes nõ æquas diuisa est. sed de lucro detrahẽs iudex damno redigere ad æqualitatem eas conatur. Dicuntur enim hæc absolute loquẽdo de talibus rebus. licet nõ nullis minime idoneum nomen esse videatur, ut lucrum ei qui percussit, damnũ ei qui percussus est, accõmodari possit. Sed vbi tamẽ perpesio ipsa fuerit mensurata, hoc damnũ, illud lucrũ vocatur. Quare æquũ pluris & paucioris mediũ est: lucrũ autẽ & damnum est & plus & minus, contrario tamẽ modo plus enim boni, et minus mali est lucrũ: contrariũ vero, damnũ. quorũ quidem medium æquum est, quod esse ius dicimus. Ius igitur emendatiuum lucri & damni mediũ est: vnde etiam cum altercantur hoĩes, ad iudicẽ confugiunt. ad iudicẽ aũt ire est ire ad ius ipsum: quippe cum iudex nihil aliud sit, quam ius quoddam animatum. & quærunt iudicem medium: & vocant non nulli mediatores, quasi si medium fuerint consequuti, ius quoque ipsum sint consequuturi. Ius igitur mediũ quoddam est: siquidem & iudex. iudex aũt ad æqualitatem redigit. Et quemadmodum si linea in duas inæquales partes diuisa sit, illud quod maior pars dimidiũ excedit ab ea aufert, & adiungit minori: cum aũt totum æqualiter fuerit bipartitum, tum vero suum se habere inquiũt, cum æquũ quisq; acceperit. Aequũ autẽ medium est pluris & paucioris aritmeticã proportione: ac propterea appellatur ius δίκαιον eo q᷑ δίχα, idest bifariam diuisum est quasi δίχαιον, idest bipartitum dixeris, & iudex δικαστής, quasi διχαστής, idest bipartitor dicitur. Si enim duo sint æqualia, & ab altero aliquid auferatur, & addatur alteri, id duabus talibus partibus alterum excedet: nam si dempta quidem esset vna pars ab altero, non adiũcta tamen alteri vna tantũ parte eiusmodi excederet. efficiet igit̃ vt & id cui est adiunctũ, vna parte

A medium, & medium vna similiter illud excedat, a quo detractum est. Ex hoc ergo cognoscemus & quid ab eo detrahendum sit, qui plus habet: & quid ei qui minus habet, adiũgere debeamus. Id enim quo medium excedit, minus habenti addendum est; id autem quo exceditur, a maximo est detrahendũ. Sint ęquales inter se lineæ A A, & B B, et C C: dematurq; ab A A pars quędã A E, & addatur ei in qua est C C: efficiaturque C D. Quare tota D C C linea excedet E A parte ea in qua est C D: & ea in qua est C F; excedet igitur etiam mediam, id est B B parte C D.

B

Est autem hoc in aliis quoq; artibus, tollerentur enim, nisi & quod facit, & quantum & quale facere: & quod eo afficitur, & tanto & tali afficeretur. Quin etiam nomina hæc damnum & lucrum & spontaneis contractibus videntur emersisse. cum enim quis plus habet, quã suũ erat, lucrum; cum minus, quã a principio habuerat, damnũ facere dicitur, in vendendo scilicet et emẽdo, aliisq; huiusmodi, quæ legibus permittuntur. Cum autem neque plus neque minus, sed sua cuique per se ipsa euaserint; sua ipsorum habere dicuntur, neq; damnum pati, neque lucrari. Quare ius lucri cuiusdam & damni eorum est medium, quæ præter spontaneum fiunt; cum æquum quisque & prius & posterius habet.

C DIxit, Species aũt secunda est, quę fit in rectificando connegociationes in rebus volũtariis & nõ voluntariis. Et in hac iustitia est ẽt species iustitię, q̃ fit scd̃m viã ꝓportionalitatis: intẽdo illam, quę fit in diuisione rerũ communicabilium. veruntñ differentia inter vtrasq; est: qm̃ iustitia, quę est in connegociationibus, est in rectificatione ęqualitatis inter connegociantes: intendo ęqualitatẽ verã, non ęqualitatem, quę fit scd̃m viam ꝓportionis. Veruntñ cum fit ęqualitas quasi medium inter detrimentum & lucrum. i. additio lucri sup ipsam, vt additio ipsius super detrimẽtũ: & sit hęc dispõtio ꝓportionis numeralis noiauit eam Ari. scd̃m mensurã ꝓportionis arithmeticę. & pp hoc non est in hac iustitia diuersitas ex eo, ꝙ vnus connegociantium est honorator altero, & istud cõe est, donec sit in connegociatione illa, quę est in damno; etenim non est differẽtia inter hoc vt malus priuet bonum, aut bonus malum, quin oporteat vt priuet̃ priuator. & similiter oportet vt fornicator puniatur pęna ęquali suę fornicationi, siuę sit fornicator malus, aut bonus. & ex quo est diuersitas in istis malitiis damniferis, necessariũ fecit lex vt seruet̃ in his vsus ęqualitatis, nõ usus ꝓportionalitatis. Et ppea, qñ iniuriatur alter alteri, aut damnum intulerit, & fuerit hoc scd̃m inequalitatẽ, conatur dominus iustitię legalis ut conuertat ad æqualitatẽ. Etenim cum uerberauerit eum, qui uerberauit, & uulnerauerit eum

qui vulnerauit, & interfecerit eum qui interfecit, iam conuertit actionem & passionem in istis per differentias equalitatis. dominus itaque iustitię semper conatur ut diminuat ex lucro & equet ipsum cum detrimento: intēdo ut ambo simul detrimentum subeant sc̄dm dispositionem vnam, aut lucrentur ambo sc̄dm dispositionem vnam. Etenim lucrum & detrimentum possibile est, ut dicantur communiter de omnibus: in quibus est negociatio: siue sit vtilis siue damnosa: & si sit non conueniens damnus quemadmodum cōuenit proficuis, possumus enim dicere de eo, qui percutit: qm̄ lucratur: & de eo qui percutitur, ꝙ perdit. Et vł ī passionibus quę fiunt ab uno ad alterum, qn̄ nō fuerit in eis equalitas q̄dam, nominantur damnū vel perditio & quędam lucrum. Et cū sit equatur mediator inter plus & minus, & lucrū & damnū utrunq; sit plus altero & minus modis contrarijs, lucrū quidem plus de bono, minus de malo, damnū aūt plus de malo, & minus de bono, & sic equator inter utrūq; intēdo inter lucrū & damnū iustitia rectificans, tunc iustitia rectificans necessario erit in actionibus medians inter lucrum & damnum. Et propter hoc, quando contendūt, conueniūt at dominū istius iustitię, i. iudicē. nā iudex est iustitia rectificatiua aīata, i. cui est aīa. & ideo quidā hoīum noīant huiusmodi, commediatores, cū sit qdē ipsorū intētio inuenire mediū: et qn̄ īuenerint ipsum, sūt iusti: etenim iustitia res commedians est. D. Et dominus iustitię rectificatiuę equat inter diuersos, qn̄ inciderit connegociatio diuersa per hoc, ꝙ diminuit de parte maiori excedēte mediū, & addit minori partē illam: sc̄dm quā deficit a medio, ut cōtingit ei, qui diuidit lineā in duo dimidia inæqualia, qn̄ vult equare inter ea. diminuit enim a linea maiore hoc, in quo excedit dimidium lineę: & addit minori illud, in quo exceditur a dimidio lineę. etenim linea equans est mediū in eo, quod est inter lineā maiorē & minorē sc̄dm proportionis arithmetice mensuram: intendo quod diminutio eius a maiore est vt additio eius super minorē, quādo fuerit maioris & minoris ex linea illa, quę diuisa fuit in duas partes non propinquas distantes a medio distantia una. D. Et deriuatur quidem nomen iustitiæ in Greco a diuidendo in quo dimidia. & dominus iustitię, i. iudex, est ille, qui diuidit inter hoīes p duas partes coęquales: & oportet ipsū scire qd est diminuēdū a maiori, & qd addēdū minori. Cū enim fuerint duo coęqualia: & auferuntur ab uno ipsorū duę partes, et addūtur alteri illi, cui sit additio, fit maius sc̄dm istas duas partes, & sc̄dm eas excedit medium, et deficit minus amedio sc̄dm easdē, aut qn̄ auferē ab uno coęqualiū pars una, & addiē alteri tūc quidē deficit minus a medio sc̄dm unū. et excedit ipsum maius sc̄dm unū. Oportet igitur, qn̄ voluerit iudex coęquationem. vt addat illi qd deficit a medio excessum illum in quo excedit ipsum mediū, et diminuat a maiori additionem illā. sc̄dm quā excellit mediū. Et ista equalitas inuenitur in ciberis artibus eo ꝙ actio euiuscūq; artis terminanda est in qualitate & quātitate: & passio ab actione agētis in eis & terminata in qualitate et q̄titate. et si nō, tūc longe esset inuētio medij in eis, intendo in artibus diuersis, si non essent actiones & passiones ꝓprię vnicuiq; arti terminatę in qualitate & quātitate. Et est quidē intentio damni & lucri in connegociationibus volūtarijs, ꝙ qn̄ hō acceperit plus q̄ pertineat ei, qd dederit, dicitur lucrari: & qn̄ acceperit minus q̄ dederit dicitur perdere: vt contingit in venditione & emptione, aut in cęteris rebus, in quibus permittit lex connegociationes. Quando aūt nō accipit neq; plus neq; minus q̄ dedit, tunc non dicitur lucrari, neq; perdere. Est itaq; iustitia mediatrix inter lucrum & damnum in rebus voluntarijs.

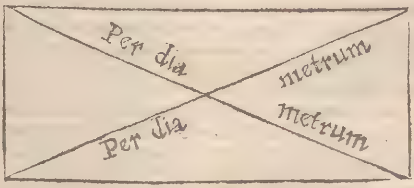
De retaliatione numo & indigentia. Cap. V

Videtur autem nonnullis & retaliatio absolute & simpliciter ius ipsum esse: quemadmodum Pythagorei dicebant: ius enim absolute esse retaliationem definiebant. verum retaliatio neque ad distributiuum, ius neque ad emēdatiuum accommodatur. volunt tamen

A ipsi Rhadamanti quoque ius hoc dicere.

Si contra passus fuerit quod fecerit idem:
Iudicium plane rectum, vindictamq; fiet.

Sæpenumero enim dissidet: vt si magistratum quis gerens percusserit, repercutiendus non est. si aũt magistratum gerentẽ quis percusserit, non solũ est percutiendus, sed supplicio in super afficiẽdus. adde q̃ sponte ne an inuiti fecerimus, multum refert. Sed in communitatibus cõmercialibus tale ius retaliatum conseruat rem, si ex proportione, non ex æqualitate existat. contra enim faciendo ex proportione ciuitas continetur. Vel enim dant operam homines vt malum reddant, alioqui esse seruitus videtur, nisi par pari referatur: vel vt bonũ recipiant, alioqui nulla fiet participatio: participatione autem ciuitates consistunt ac continentur. vnde etiam Gratiarum templum obuiam statuunt, vt retributio efficitur. quippe cum id proprium Gratiarum sit, vt & ei qui nobis gratificatus est vicissim in seruiamus: &
B ipse rursus gratificando nos prouocet. Coniunctio autem quæ per diametrum fit, retributionem hanc facit, quę constat proportione. exempli gratia, sit ędificator, in quo statuatur A: sutor, in quo B: domus, in quo C: calceus, in quo D.

C

Oportet igitur, vt ędificator a sutore opus ipsius accipiat, & ipse suũ illi tradat. Quòd si primum sit ęquum ex proportione, deinde retaliatum efficiatur, erit id quod dicimus: sin minus æquum non erit, neq; consistet. nihil enim vetat quo minus opus alterius alterius opere præstabilius sit. quo circa adæquanda ea sunt. Est autem hoc in aliis quoq; artibus: tollerentur enim, nisi & quod fácit, & quantum & quale faceret: & quod eo afficitur, & tanto & tali afficeretur. Non enim ex duobus medicis societas fit, sed ex medico & agricola: & demum diuersis & non æqualibus. sed hi tamen adæquãdi sunt. Idcirco omnia ea quorum est per mutatio comparabilia esse quodam modo debent ob quod numus in vsum venit, qui quodam modo medium efficitur: metitur enim oĩa: quare etiam excessum & defectum: quot s. calcei domui vel alimento æquales sint. Oportet igitur quotus est ædificator, aut agricola ad sutorẽ, tot calceos ad domũ, aut aliis mentũ æquiparari. nisi .n. ita sit, nec ꝑmutatio nec societas esse vllo

modo poterit : id autem non erit, nisi æqualia omnia quodam mod[o] inter se sint, oportet igitur, vt vno quodam, sicut dictum est etiam prius, cuncta mensurentur. at id est re vera quidem indigentia, quæ omnia continet: nam si nulla re indigerent homines, aut non simi[li]liter, efficeretur vt vel non esset vlla omnino, vel non eadem permu[ta]tatio. sed indigentiæ tamen loco ex pacto quasi substi uitur numus, vnde etiam nomisma appellatur, eò φ non natura, sed νόμῳ, idest in[]stituto & lege constet: in nobisq; sit eum mutare, atq; inutile reddere. Erit igitur retaliatio, cum adæquata iam singula fuerint: vt quo loco est agricola ad sutorem, eodem opus sutoris ad agricolæ opus sit. Cum autem permutarint, in figuram proportionis redigere opus nõ est: alioqui alterum extremum vtrasque haberet exuperationes. sed vbi habuerint sua quisq;, ita æqui & socii efficiũtur: eo φ in ipsis fieri hæc æqualitas põt. Sit Agricola A: alimentũ C: sutor B: opus ipsius adæquatũ D. si autem nõ hoc modo fiat retaliatio, nulla erit societas.

Numus. Nomisma.

6 agricola A ——————————————— B sutor 3

4 alimentum C ——————————————— D calcei.

Indigentiam vero quasi rem vnam quãdam esse quæ contineat, illud declarat: φ cum mutua ope non indiguerint aut vtriq; aut alteri, permutationem non faciunt: quemadmodum cum eo, quod quispiã habet, alius indiguerit, vt vino, pro quo frumenti exportationẽ conce[]dunt. id igitur adæquatũ prius sit, necesse est. Sed licet nũc non indigeat quisquã: pro futura tamen permutatione quasi sponsor, si indigẽtia inciderit, eam fore, nobis intercedit numus: qui enim eũ afferet, accipiendi facultatem habeat necesse est. Idem tamen etiã ipsi numo contingit: nõ enim semper æqualiter põt: quamuis magis soleat permanere. iccirco precio cũcta æstimata esse oportet. ita. n. semper erit permutatio. at si ea fuerit, societas quoq; sit necesse. Numus igitur, vtpote mediũ, commẽsurabiles inter se efficit res, atq; ita adæquat. neq;. n. vlla eẽ societas põt, nisi sit permutatio: neq; pmutatio, nisi sit æqualitas: neq; æqualitas, nisi ẽt cõmensuratio sit. Ac re quidem vera fieri nõ põt, vt quæ adeo inter se distant, cõmensurabilia efficiantur: sed pro indigentię tamen ratione satis cõmode fit. vnum igitur quoddam esse oportet atq; id ex cõstitutione. vnde ẽt nomisma. idest numus vocatur hic enim est, qui cõmensurabilia reddit omnia. numo. n. oĩa mensurãtur. Sit Domus A: minimæ decem B: lectus C: sitq; A dimidium ad B; siquidẽ quinq; minis domus digna esse cẽseatur, aut æquali re; lectus autem, idest C decima sit pars ipsius B. patebit profecto quot lecti domui æquales euadant: nimirum quinque.

A ——————————— B ——————————— C

domus ——————————— lectus

5 ——————————— 10 minæ ——————————— 1

Ita

A Ita autem fieri consueuisse permutationem ante quam numus inueniretur, perspicuum est. nihil enim interest an lecti quinque, pro domo vna exhibeantur: an tantum, quanti lecti ipsi quinq; constant. Quid igitur iniuria, quid item ius sit, dictum iam est. His ita definitis perspicuum est iustam actionem inter afficere iniuria & affici medium quoq; esse: illud enim plus habere est: hoc minus. Iustitia vero non eodem modo, quo aliæ superiores virtutes, mediocritas est: sed ob id quia medii est: iniustitia autem extremorum. Ac iustitia quidem est, qua iustus dicitur iusti operator ex electione, ac distributor tam sibi ad alterum, quã alteri ad alterũ: non ita vt expetẽdarum rerum maiorem partem sibi, minorem alteri exhibeat, damnosarum econtrario: sed æquũ ex proportione distribuat. & alteri ad alterum simili modo. Iniustitia autem contra est, qua iniusti operator & distributor vnusquisq; dicitur. id autẽ excessus & defectus est vel vtilis rei, vel damnosæ præter proportionẽ. atq; iccirco iniustitia excessus est
C & defectus, quia exuperationis & defectionis est. In se quidem exuperationis rei illius quæ absolute est vtilis, & defectionis damnosæ: in aliis in vniuersum quidem similiter, quantũ tamen ad id spectat, quod præter proportionem est, vtro modo inciderit. iniuste facti autem minus est iniuria affici, maius afficere. De iustitia quidem & iniustitia, quęnam sit vtriusque natura: de iure similiter & iniuria in vniuersum, ad hunc modum dictum iam sit.

Dixit. Et quidam hominum vident ꝙ iustitia absolute in omnibus rebus est iustitia, quę fit in rebus, quę sunt contrarię passionibus doloriferis connegotiationibus secũdum ęqualitatẽ: et est illa, quę nominatur pars digne retribuens. & est via antiqua in iustitia, quę proportionatur Pythagoricis, & Academicis famosa apud eos in positione legũ. D. Hęc aũt iustitia nõ est in aliquo ex iustitia diuisa; eo ꝙ virtus non habet partẽ condigne retributiuã, neq; ex honore, neq; ex pecunia. & inuenitur quidẽ hęc iustitia magis in iustitia rectificatiua: sed tamen in hoc quod ex ea est voluntariũ, & hoc in vtilitatibus communicabilibus; vt pars condigne retributiua, quę est in venditione & precij & solutione, & in alijs quę sunt in connegotiatione. in parte aũt q̃ est in damnis,
C multotiens cõtingit iustitia per actionẽ diuersam ab illa actione, aut inęquali ei: intendo eã, quę per damnũ intulit. D. Et pp hoc putatur de domino positionis legum, ꝙ contradicat sibi in dicto suo, cum dicit ꝙ iustitia absolute est pars cõdigne vel ex ęquo retributiua; post dicit ꝙ, qñ dominus principatus vulnerauit aliquẽ iniuriose, nõ oportet solum vt vulneretur, sed etiam vt penis afficiatur. Et dixit quidem hoc, vt ęstimo, eo ꝙ vulneratio a principe ab intensiore malitia procedit, quã malitia, quę non est a principe. D. Et sit quidem iustitia, que est pars coęquans in rebus proportionalibus diuersis non in conuenientibus coęqualibus: intendo per proportionales res, in quibus est cõicatio inter hoies per modum proportionalitatis nõ ex parte cõueniẽtię spẽi. non. n. est hoĩ vita, nisi fuerit aggregatio vtilis in vita: nisi fuerit connegociatio per res cõuenientes in proportione non in spẽ. etenim connegociatio supplens defectum vniuscuiusque connegociantium non fit conuenientibus in arte vna: vt connegociatio inter medicũ & medicũ. non. n. indiget medicus medico. & non fit nisi induersificatis in arte: vt connegociatio inter agricolam & medicũ. hęc. n. supplet agricolę medicationẽ qua caret, & medico cibum quo caret. & hęc connegociatio non fit nisi fuerit iustitia: & est vt det medicus agricolę iuxta mensuram, qua dederit ei agricola. Dixit, Et pp hoc ciues obseruant leges obseruã

ctione valida, vt fiat coęqua retributio. hoc, n. est ꝓpriũ legi; & fit quidẽ coęqua retributio cõicabilibus ex parte ꝓportionalitatis propter aggregationẽ necessariam hõibus in vita scđm modũ opinionis, non scđm modum, conuenientię. Et hęc vt oppositio, quę fit secundum duas extremitates diametri cadentis in circulo, & in rebus quidem oppositis inuenitur coæqualitas ex parte proportionis. nisi enim esset arti domificatoris ad artẽ artificis calciamentorum proportio eadem, quæ est operi domificatoris, s. domui ad opus calcificis, s. ad calceũ, nõ posset comprehendi notitia ęqualitatis inter illa duo opera. nisi enim esset, cõicatio, non inueniretur inter eos connegociatio. nam quando non indiget alter connegociantium socio suo, aut vterq; vtroq;, non erit penitus connegociatio. fit vero, qñ vterq; eorũ indiget eo, quod est apud alterum: vt qñ habens vinũ indiget tritico, qđ habet alter, & econuerso. Cũ itaq; connegociatio sit pp indigentiam: & quorundã indigentium non semper conueniunt in eadem hora indigentię: v. g. carpentarius interdum indiget agricola, qui illa hora non indiget carpẽtario, sed medico, vel aliquo alio, & sic de alijs in alijs: posuerũt inter se hoĩes per modũ conuenientię aliquid qđ sit instrumentũ cõnegociãdi in oĩbus. & hoc est numisma. hoc igitur isto modo factũ est vice supplentis indigẽtias absolutę. Cumq; ẽt venditor nõ semper in illa hora egeat emptione rei alterius, sed egebit in posterum, factus est ei denarius tanq̃ fideiussor supplendi necessitatẽ futurã. &, cũ ista inueniãtur in denario expositione, & sit nomẽ legis apud Gręcos, denominatiue sumptũ a positione, nominatus est denarius in lingua Gręca, noĩe denominatiue sumpto a lege. Cũq; sit ẽt æqualitas necessaria ad permanentiã connegociationis & durationẽ eius, & difficilis sit cognitio coęqualitatis inter res diuersas: posuerunt denarium tanquã ęstimatiuam ęquippolentiarum in rebus. Factus est ergo quasi commediator quodammodo, cũ sit ęquans inter additionem & diminutionem. & hoc, qñ si esset proportio artis, domificatoris ad artem calciatoris proportio dupli, tunc oporteret vt esset proportio domus ad calceũ hęc proportio. Esset ergo cõnegociatio iusta in hoc, vt daret domificator domum vnã, & acciperet calceos duos: sun cum sit ęqua pensio inter res difficiles, posuerũt oĩbus rebus scđm ꝓportionẽ suã ęquiualentiã vnius eiusdẽ rei, & est denarius, ꝑ hunc igitur factis est eius inuẽtio ęqualitatis. etenim non refert vt dẽtur in cãbio domus duo calcei, aut det ęstimatio pręcij ipsorũ. denarius ergo positus est in ciuitatibus pp istas duas cãs: intẽdo pp facilitatẽ inuentionis ęqualitatis, & pp conuenientiã indigentię. D. Iam ergo manifestum hoc est ex dicto quid sit iniustitia, & quid iustitia. Et ex huiusmodi distinctione manifestũ est ꝙ iusta cõnegociatio est in eo, qđ est inter facere iniuriã et pati eã. etenim iniuriatori est magis de bono & iniuriato minus. Iustitia aũt, q̃ est in connegociatione, est cõmediatio inter eos, non per modũ, per quem cęterę virtutes sunt mediatio: eo ꝙ ista medium est relatum alteri. virtutes aũt sunt, quarũ media non sunt relata ad alterum. & similiter iniuria hęc est in extremitatibus per relationem ad alterũ: malitię aũt sunt in extremitatibus non relatis ad alterũ. Et pp hoc, qñ accipitur virtus, scđm ꝙ est relata ad alterũ, est iustitia vniuersalis scđm ꝙ prędictũ est. & ex isto manifestũ est ꝙ iustus est, qui facit iustitiam inter se & alterum, & inter alterum & alterũ; & iniustus est ille, q dat sibi plus de bono & alteri minus, & de damno scđos huius diuersum. intendo ꝙ det ex ipso alteri plus, & sibi ipsi minus. sed iustus est ille, qui dat ęqualę inter se & alterum, & inter alterũ: iniustus autem est contrarius huic.

De iniuria & iure ciuili, herili, & familiari. *Cap. VI.*

Hãc partem, vsq; ibi. Nõ ẽ aũt, nõ exponit Auer.

QVoniam vero fieri potest, vt quis licet iniuste agat, non tamẽ sit iniustus: qualia nam iniuste facta quispiam committens in vnaquaq; iniustitia iniustus continuo esse dicendus est? fur ne, an adulter, an latro? An ita quidem nihil interfuerit. nam concumbere cum muliere quis posset non igna-

A rus qua cum rem habeat: nō tamen ex electionis principio, sed ex affectu id faceret: qui sane iniuste quidem agit, nō tamen est iniustus. sicut neq; fur, licet furatus sit: neq; adulter, licet adulteriū cōmiserit. simili modo etiam de aliis. Quo modo sane retaliatio ad ius sese habeat dictum iam superius est. Non est aūt ignorādum id quod nunc quærimus & simpliciter ius, & ciuile ius esse. hoc autem est quod cōmunionē vitæ affert, vt liberis hominibus & æqualibus necessaria sufficiant: atq; id vel proportione vel numero. quare quibus hoc non adest, inter eos neq; ius ciuile esse existimandū est: sed ius quoddā, & per similitudinē. Est enim ius inter illos, quibus etiam lex est: lex autem inter eos est, in quibus est iniustitia; iudicium enim iuris & iniurię diiudicatio est: in quibus vero est iniustitia, in iis quoq; iniuste facere est. Non in oībus tamen, in quibus est iniuste facere, est etiam iniustitia. hoc aūt est cum quis plus ex simpliciter bonis, minus ex simpliciter malis sibi attribuit. Propterea non sinimus dominari ho-
B minē, sed rationem: eo ꝙ sibi ipsi id facit, & tyrānus euadit. est aūt qui dominatur, iuris ipsius custos: at si iuris, æqui etiā. Quoniā vero esse ipsi nihil amplius videtur, siquidem est iustus, non enim amplius ex simpliciter bono sibi attribuit, nisi id ipsi proportione conueniat: iccirco alteri laborat. Atq; ideo iustitiam alienum esse bonū inquiūt, quēadmodum etiam prius dictum est. merces igitur quædam danda est: ea aūt est honor, & donū. quibus vero hęc satis non sunt, ii tyrāni efficiūtur. At vero Herile ius ac paternum idem cum his minime est, sed simile. nullius enim erga sua simpliciter iniustitia est: possessio autem, & liberi quoad tantuli fuerint & non separati, quasi quædam vniuscuiusq; sunt: at sese lædere eligit nemo: vnde nullius erga se iniustitia est. igitur neq; ciuile ius neque iniuria erit: quippe quæ & lege existant, & inter eos, in quibus esse lex potest: hi autem erāt illi, quibus & dominandi, & obtemperandi æqualitas inest. Iccirco
C magis erga vxorem, quā liberos & possesiones ius est: id enim est ius familiare. quod tamen a ciuili etiam ipsum diuersum esse cōstat.

Nullius erga se iniustitia est.

DIxit. Et oportet ne lateat nos, ꝙ iustitia absoluta, de qua hęc est perscrutatio, est iustitia ciuilis, et ista est iustitia illa, in qua communicant hoīes vt inueniatur ei coęqua distributio. & hęc, vt dictū est, iustitia est duarū partium. aut iustitia ex parte proportionis, & est iustitia diuisionis, & est quodā modo ęqualitas: aut iustitia ex parte ęqualitatis, & est iustitia connegociationibus: & quibus neutra partium huius iustitię inuenitur. apud illos est iustitia per modum similitudinis. D. & factum iustitię est principibus, apud quos est lex. & apud quos est lex, apud eos est iniuria: & sunt principes. & discernuntur quidem per hoc, ꝙ dicitur de eis de iniuria & de iustitia secundum iudicia eorū. iustus ergo est qui iudicat scdm iustitiā: & iniustus ex principibus est ille, q dat sibi de bono plus q̄ alteri, & de malo ecōtrario. Et ideo ꝙ faciens iustitiā est idē, qui facit iniustitiam, vides homines refutantes ne dominetur hō eis vniuersaliter, eo ꝙ ipse conuertitur in tyrannum, & partitur bonum sibi ipsi plus, et princeps absolute est cōseruator iustitię: &, cū sit seruator iustitię, est seruator ęqualitatis: &, cū sit seruator ęqualitatis, nō dat sibi aliquid plus de bono. q̃d est bonū per modū simplicem: intendo partem impermixtū malo, nisi nā sit

alius, qui laborat similiter suo labori. & non laborat aliquis vt ipse, nec procurat vtilitatem ciuium vt ipse veruntamen nõ est eius vt det sibi secundũ suum meritum. Et propter hoc dictum est, ꝙ iustitia est bonum alteri non iusto. sit ergo eius præmium reuerentia & honor: intendo iustitiam ex altero. Et scd̃m istud non est iustitia illa, quę est iustitia scd̃m veritatem. & illa quę nominatur iustitia ... o ꝙ factum eius est factũ iustitię vna eadẽq; scd̃m tyrannos, quanto magis scd̃m non tyrannos. etenim non iniuriatur aliquis in eo ꝙ suum est absolute: sed iniuriatur quidem in aliquo, scd̃m ꝙ est non suus suũ quodãmodo: quemadmodũ iniuriatur pater filio quandoque. quamuis enim pars ipsius sit, tñ iã obsistit insufficientia propria disparatus ab eo. D. Et propter hoc non proportionat aliquis iniuriam ad id quod habet. & similiter iniustitia ciuilis nõ proportionatur ad hoc quod habet: intendo ad hoc, quod habet iustus, sed ad qd alterius est, nã iustitia ciuilis est in eo, in quo lex, & in rebus, in quarũ natura est vt in eis sit lex. & istę sunt illę, in quibus iusti est vt quidã sint prelati & quidam subditi. intẽdo ꝙ iustitia scd̃m veritatẽ inuenitur qdem inter hoĩes quorũ determinatio est hęc determinatio, i. quidam eorum prelati, quidam subditi.

De iure naturali & legitimo. *Cap. VII.*

Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. naturale, quo vbicunque eandem vim habet, & non quia vel ita videtur, vel minime: legitimum, quòd a principio vtrum hoc an illo modo fiat, nihil refert: vbi vero fuerit institutum, refert. vt mina captiuos redimi vt capram sacrificare, non duas oues: ea item quę de singulis sanciunt, vt Brasidæ sacrificare: nec non ea quæ sunt decretalia. Sed non nullis omnia esse huiusmodi videntur: quia quod est natura, immobile est, & vbique eandem vim habet: quemadmodum ignis qui & hic & apud Persas vrit: iura vero moueri vident. At hoc non ita est, sed quodam modo. quanquã apud Deos fortasse nullo modo est: apud nos autem est quoddam etiam naturale, quod mobile sit, licet non omne: sed est tamen aliud natura, aliud non natura. Quidnam aũt sit quod natura est, ex iis quę possunt aliter sese habere: & quid non natura, sed lege & institutione, siquidem vtraq; mobilia simili modo sunt: perspicuum est. & in aliis quoque eadem determinatio accommodabitur. natura enim dextra manus potior est: licet fieri posit, vt omnes ambidextri sint. Iura vero ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt: non enim vbique sunt æquales vinariæ & frumentariæ mensuræ, sed maiores sunt vbi emunt: vbi vendunt minores simili modo non naturalia, sed humana iura, non eadem vbiq; sũt. nam neq; respublica apud omnes est eadem: sed vna tantum vbiq; ea est secundum naturam, quę optima est. Vnumquoq; autem ius & legitimum, vt vniuersalia sese habent ad particularia. nam quę agũtur, multa sunt: illorũ autem vnũquodq; est vnũ: vniuersale.n. est. iniuste autem factum et iniuria, iustificatio item & ius inter se differũt: iniuria enim cum natura sit vel constitutione, cũ sit, iniuste factum euadit: prius uero quã facta fuerit, iniuria tantummodo est.

A nā vbi eſt facta, iniuſte factū dicit. ſimili modo etiam iuſtificatio. Sed id tamen quod commune eſt, potius iſte factum: iuſtificatio vero iniuſte facti correctio vocatur. horum autem ſigillatim quales nam & quot ſpecies ſint, ac circa quæ verſent, poſtea conſiderandum eſt.

DIxit. Iuris aūt ciuilis, quiddam eſt naturale legale, & quiddam legale tantum, i. poſitiuum. ius aūt naturale eſt, cuius menſura eſt in oī loco & in oī tempore, & non cadit in ipſum commenſuratio. lex aūt non naturalis, genere quidem quaſi naturalis eſt, & non eſt in ea diuerſitas. commenſuratione autem diuerſificatur ſcđm diuerſas gentes, ut iuſtitia poſita commenſuratiue in decollocutionibus, & oblationibus, & orationibus poſitis in legibus & foris. D. Et quidā hominū uident ꝙ oēs iuſtitię legales poſitiuę ſunt, in quibus incidit commenſuratio, & uariatio ſcđm ꝙ uidetur unicuiq; ex legumlatoribus, qđ ſit conuenientius uariare ſcđm locū & tempus. quę uero ſunt per naturā nō diuerſantur: cū ſit uis eius una in oī loco: ſicut ignis uis una eſt in oī loco: intēdo ꝙ ipſe mouetur ſurſum, ubicūq; ponatur in mūdo & quacūq; hora ponatur. Ex rebus igitur iuſtis ſcđm hęc quędam erunt effectiuę iuſti, & ex parte naturæ, & quędam effectiuę ex parte cōſuetudinis, nō ex parte naturę ſuę per ſuā qualitatē, ſed ex parte poſitionis & uſus earum. & quemadmodū dextra manus eſt
B dextra naturaliter. & ſiniſtra interdū fit dextra uſualiter: ſic eſt diſpōtio in iuſtitijs naturalibus & conſuetudinibus. & cōmenſuratio diuerſificata ſcđm magis & minus ſcđm quālibet legē in iſtis iuſtitijs diuerſis per legē, intendo media quę ſunt in ipſis, & ſi ſint multę & diuerſę ſcđm diuerſas gentes, ſunt tamē oēs conuenientes in hoc, ꝙ faciunt factū iuſtitię. Et quaſi in hoc ſimilatur menſuris diuerſis, quibus utuntur in qualibet ciuitate. ipſę etenim etſi ſint diuerſæ oēs, tamen faciūt factum iuſtitię: intēdo mēſuras tritici, & olei, & conſimilium: quę menſurantur. nā non ſunt iſtę menſurę quantitatis unius apud oēs gentes. ſic igitur eſt diſpoſitio rerum iuſtarum quodammodo. & illud eſt ut commenſuratio orationū, & ſeruitiorū in qualibet lege, & hoc, quoniam quemadmodum leges, & modi uiuendi non ſunt uni in omni loco, ſic ſe habet in rebus iuſtis. & eſt quidam modus uiuendi naturalis unius in omni loco: poſitiuus aūt non eſt unus in omni loco. D. Proportio aūt iſtarum rerū iuſtarū quę docentur, uel notificantur in hoc libro ad res, ad quas ponit dominus legū, eſt proportio rerum uniuerſalium ad res particulares, quę aguntur. & particularia multa ſunt, uniuerſalia uero comprehenſa ſunt: & unumquodque ex ipſis unum eſt non multū. Et illud, de quo hoc dictum ex iuſto, eſt in generibus ſuis primis. dicta aūt in ſpeciebus omnis generis ex iſtis duobus generibus: intendo diuiſiuum & directiuum. & quid ſint, & quot ſint, & in quo ſint, eſt de quo dixit, ꝙ perſcrutare-
C tur poſtremo in alio libro ab iſto.

De triplici nocumento, ꝙ aliis irrogatur.
Cap. VIII.

CVm iura vero & iniuriæ ſint ea, quæ diximus: & iniuſte agit, & iuſte quiſpiam, cum ſponte agit. nam cum inuitus facit, neq; iniuſte neq; iuſte agere cenſendus eſt, niſi ex accidenti: accidit. n. vt ea quæ agunt, vel iuſta ſint, vel iniuſta. At iuſte vel iniuſte factum ſpontaneo & inuito definitur. Cum. n. ſpontaneum fuerit, vituperatur: tuncq; etiam eſt iniuſte factum. Quare fit vt iniuſtum quidem eſſe quippiā poſſit, quod tamen nondum iniuſte factum ſit, niſi id etiam affuerit, vt ſponte factum ſit. Appello autem ſpontaneum, quemadmodum

etiam prius dictū est, illud quod in sua quisq; potestate situm cognoscens, neq; ignorās agit, aut quē, aut quo, aut cuius: id est aut quē verberet, aut quare, aut cuius causa: & unum quoq; illorum, non per accidens. neque per vim. vt siquis apprehensa manu ipsius alium verberet: non spōte aūt ipse id faciat, non est enim in ipso. fieri etiam pōt, vt qui verberatur, sit pater: ipse autem hominem eum quidem esse aut ex præsentibus aliquem sciat, patrem tamen esse ignoret. simili modo quoque de illis quorum causa quippiam fit, definiendum est, iis q; quæ ad actionem totam spectant. Quod autem ignoratur, aut non ignoratur, nō est tamen in ipso: vel per vim fit. inuitū est, multa enim ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neq; spontaneum est, neq; inuitum: vt senescere, vel mori. Sed id quod per accidens fit, tam in iustis quam in iniustis simili modo contingit. nā sicut si quis inuitus & timore inductus reddiderit depositum, is neq; iusta agere neq; iuste facere dicendus est, nisi per accidens: sic pari modo qui coactus & inuitus non reddiderit, per accidens iniuria afficere, & iniusta agere est dicendus. Ex spontaneis autem alia cum electione agimus, alia sine electione. cum electione ea agimus, quæ præ consultauimus: sine electione, que nulla præcō sultatione adhibita facimus. Verum, cum tres sint læsiones, quæ in societatibus eueniunt: quæ cum ignoratione fiunt, sunt peccata, cum neque quem, neque quod, neque quo, neque cuius causa existimauerat quispiam, ea egerit: vel enim non esse percussurū, vel non hoc, vel non hunc, vel non huius causa putauit: sed accidit id, cuius causa minime putarat, verbi gratia, non vt vulneraret, sed vt stimularet: aut non quem, aut non sicut volebat. Quādo igitur præter rationem euenerit læsio, infortunium est: quādo vero non præter rationē, sed sine tamē vitio, peccatum. peccat enim quisq; cum in se principiū causæ habuerit: infortunate egit cum extrinsecus. At cum cognoscens quidem, sed sine tamen præconsultatione agit quispiam, iniuste factum est: vt sunt, q̄ ex ira fiunt, aliisq̄ affectibus, qui necessarii, naturalesq; hominibus accidūt. qui in his. n. lædunt & peccāt, iniuste quidē agūt, suntq; hæc iniuste facta, non dum tamen iniusti ob hæc, neq; praui ipsi homines habentur: quippe cum læsio ipsa ex prauitate minime euenerit. Nam cum ex electione leserit quispiam, tūc demū iniustus ac prauus est. Quocirca recte ea quæ ex ira fiunt, non esse ex prouidentia iudicantur: non. n. principium affert, qui iratus facit. sed qui ad iram prouocauit. Præterea neq; hic factum sit necne, sed iure ne an iniuria factum sit controuersia est: ira si quidem apparēs iniustitia est. non n. sicut in commerciis factum ne sit, contendunt, vbi necesse est alterum prauum omnino esse, nisi ex obliuione id faciant: sed de facto consentientes, iure ne an iniuria id factum sit, altercantur: quod qui insidiose fecit, minime ignorat. quare alter iniuria se esse affectū putat, alter minime. Si autem ex electione læserit, iniuste agit: & ex

A his iam iniuste factis iniustus est, qui iniuriam facit. cum vel præter proportionem fuerint, aut æquum. simili modo et iustus est vnusquisque, cum ex electione iuste egerit. iuste agit aũt, si tantummodo sponte aget. At ex iis, quæ inuiti agimus, alia ignoscenda sunt, alia minime. nã quæ non modo ignorantes, sed ex ignoratione committimus, sunt ignoscenda: q̃ vero nõ ex ignoratione, sed ignorantes facimus, ex affectu tñ neq; naturali neq; humano, venia digna minime sunt.

ET cum iustitia, & non iustitia sit, quę definita est ante: & est ea, a qua agitur iustum & non iustum: tunc quidem agens per iustitiam nominatur iustus: et agẽs p nõ iustitiã non iustus. qñ fecerit factũ voluntarie. quando vero fecerit iustus nõ voluntarie, aut iniustus, tunc non nominatur quidem iustus aut iniustus per accidẽs, i. accidit eis vt agant actiones iustitię, aut non iustitię. deinde, qñ istud sic fuerit dictũ iustũ cõmuniter & ꝓprię. Communiter ergo dicitur de oĩ facto iusto, siue contingat per voluntatem, siue per naturam, siue absq; volũtate: proprie vero dicitur de facto iusto, quod fit a volũtate. & similiter iniustũ dicitur cõiter de oĩ facto, quod fuerit iniustum qualitercunq; contingat: & dici
B tur proprie de eo quod contingit per voluntatem. Quod autem de iusto contingit a voluntate, nominatur æquitas: & quod contingit ex ipso, ab ambabus rebus iustitia. & similiter nominatur iniquitas iniustitia, quę fit a voluntate & nominatur iniustitia illa, quę fit ab illis duabus rebus. Cumq; hoc sic fuerit, tũc oĩs ęquitas iustitia est, & non oĩs iustitia ęquitas. & similiter oĩs iniquitas iniustitia est, & non omnis iniustitia iniquitas. Et factum voluntarium, quemadmodum dictum est in eo quod pręteriit, est quod facit quis, & videt ꝙ facere illud in ipso est, & in hora faciendi nõ latet eũ, quod facit ipsum, & cui facit ipsum, & cum quo facit ipsum, & propter quod facit ipsum, vt qd percutiat, vidẽs ꝙ percussio in eo est, non in alio: & nõ facit cũ alius faceret hoc inuite, aut de necessitate: vt ꝙ quis ꝑcutiat aliquẽ manu alterius. etenim ille cuius manu ꝑcutit alius percussor, est inspontanee vel inuite. & similiter fit in eo, qui percutit scitũ sibi nõ ignotũ: vt ꝙ percutiat hominẽ, de quo scit ꝙ est vnus ex hoibus, sed non scit ꝙ est pater eius. etenim de isto dicitur ꝙ percussit patrẽ suũ inuolũtarie. & similiter accidit in eo, quo ꝑcutitur, & gratia cuius percutitur. Quod aũt fit scienter, attamen principiũ faciendi ipsum non est in nobis, sed similatur inspontaneo, tunc ipsum neq; nominatur voluntarium, neq; inuoluntariũ. Et oẽs modi eius, quod per accidens, ęquales sunt in oibus speciebus actionum iustitię.
C etenim si quis reddit apud se depositum inspontanee propter metum, non dicitur de eo factor iustitię nisi per modum accidentis. & similiter in cęteris actionibus iustitię, quando agunt inuoluntarie, dicitur ꝙ factor earum est iustus per modũ accidentis. Et de rebus voluntarijs est, quod agitur per electionem pręcedentem: vt de eis est ꝙ non agitur per electionem pręcedẽtem. quod aũt agitur per electionẽ pręcedentem est illud, quod agitur, postquam operatur in eo consiliũ, vel meditatione: sed qđ agitur absq; electione pręcedẽte, est quod operatur absq; pręcogitatione. D. Et cũ quidem hoc sic est, tunc damnum accidens in connegociationibus trium specierum est. vnum, quod accidit propter priuationem sciẽtię. & hoc. quoniam quando quis fecerit factum non sciens cui fecit, neq; cum quo fecit, neq; propter quam rem fecit, vt ꝙ putet factor non se vulnerare & idẽ per factum suum, & tamen vulnerat ipsum, aut ꝙ putet non percutere cum gladio, & tamẽ percutit ipso. Hęc etenim damna sunt absq; volũtate: & damnũ absq; voluntate infortunium. damnum aũt, quod fit cum voluntate, sed absque malitia, immo propter ignorantiam, est ex peccato facilitatis, qñ fuerit hęc ignorantia ex eo, quę in eo est non ignorare vel scire. si vero cã ignorantię fuerit ab extra, tũc est infortuniũ purũ. hęc igitur sunt dãna, quę fiunt ex priuatione scientię. Sed dãna, quę fiunt a scientia, veruntamẽ nõ a pręcogitatione vel cõsilio: vt qđ fit a multis ex accidẽtibus necessarijs vel naturalibus, sunt iniusta,

hi n. isto modo inferentes damnum, iniustitiam faciunt: non tamen per hoc iniusti sunt secundum veritatem: eo quod necessarium, quod est causa hic, est absq; malitia illa: propter quam dicitur de faciente iniustitia quod est iniustus secundum veritatem. Et propter istud quidam Antiquorum non iudicabat eum, qui per iram faciebat factum damniferum & ignoscebat irascenti: ideo quod videbat quod principium quidem actionis erat ex prouocatore irę, non ex irascente: cum per factum turpe ipse prouocaret eum ad iram. Et propter hoc non contendunt corrigantes in iudicio de facto: quando fuerit damniferum ex parte irę, sit damniferum vel non: immo confitetur hic factor ipse: sed contendunt sit iustitia, aut non. Conatur itaq; factor probare quod sit iustitia: sed inficiatur passus quod sit iustitia. & hoc quando homines concedunt quod ille, qui cogit in connegociationibus socium suum ad vadendum, est maliciosus, & quod irascens non facit damnum ex parte malitię: & propter hoc confitetur damnum inferens factum, quemadmodum diximus, & dicit quod sit iustitia: sed aduersarius improbat esse iustitiam immo esse iniuriam. Et tertia species est damnum, quod fit ex precedenti consiliatione. & iustus secundum hunc modum est iniuriator in veritate, cum ex proposito venerit absq; proportione in rebus, in quibus est iustitia per proportionem, aut absq; ęqualitate in rebus, in quibus est iustitia per equalitatem, & propter hoc iustus in his in veritate est ille, actionem cuius pręcedit electio. iustus autem, qui opponitur pręd[ic]tis duabus speciebus in iustitia: intendo eum, qui facit iustitiam inscienter, aut propter passionem vincentem ipsum: non est iustus secundum veritatem. D. Et secundum quasdam ignorantiarum ignoscitur ex ignorantia damnum inferenti, secundum quasdam vero non. & secundum quas non ignoscitur, sunt illę quę fiunt ex parte omissionis vel disciplinę, aut quarum ipsemet causa existit, vt in dispositione ebrietatis: secundum quas vero ignoscitur, sunt fientes per occasionem naturalem, aut propter occasionem accidentalem,

De eo, quod est pati iniuriam. Cap. IX.

DVbitare autem quispiam posset, an satis de facienda patiendaque iniuria definitum sit. Ac primum an sit id quod Euripides dixit: absurde inquiens;

Quo modo parentem occiderim exponam breui:
Volens volentem, vel nolentem non volens.

Vtrum re vera fieri possit, vt sponte quispiam iniuria afficiatur, necne, an omne id inuitum sit? quemadmodum iniuria afficere quoque spontaneum totum est: an spontaneum aliud, aliud sit inuitum? Et simili modo de iustificando: iuste agere.n. spontaneum totum est: vt merito vtroq; modo opponi debeat, & iniuria affici & iustificari: vt vel spontaneum vel inuitum vtrunque esse affirmemus. Absurdum autem videretur, si iustificari spontaneum esse totum diceremus: quippe cum nonnulli sint, qui non sponte iustificentur. Nam etiam de eo dubitaret quispiam, vtrum vnusquisque qui iniustum aliquid passus est, iniuria quoq; afficiatur: an sicut in agendo, ita patiendo quoque res sese habeat fieri n. potest, vt in vtriq; ex accidenti iusta consequamur. idem autem in iniustis quoq; euenire manifestum est: quippe cum non idem sit iniusta agere & iniuste agere idest iniuria afficere: neq; iniusta pati, & iniuria affici. similiter quoque iuste agere quempiam & iustificari dicendum est. non.n. potest quispiam iniuria affici nisi aliquis sit, qui iniuria afficiat: neq; iustificari nisi iuste quispiam agat, iureque afficiat. Verum si absolute iniuria afficere est spon-

A lædere, sponte autem lædere, est scientem quem, & *quod, & quomodo intẽperans vero sponte se ipsum lędit: sponte is iniuria afficeretur: posset q; fieri, ut ipse seipsum quispiam iniuria afficeret at hoc vnũ ex iis est quæ in dubium ueniũt, vtrum iniuria afficere se ipsum quispiam possit. Adde quòd sponte etiam ob temperantiam aliquis ab alio volente iniuria afficeretur: vt hoc modo quis q; iam sponte affici iniuria queat. An forrasse non recta deffinitio est: sed, cum dicimus lædere esse scientẽ & quem, & *quod, & quo modo addendum est, præter illius uoluntatem qui læditur. læditur igitur spõte aliqs, atq; iniusta patitur: nullus tamẽ est qui iniuria sponte afficiatur, quippe cum id velit nemo: ne incontinens quidem: sed præter uoluntatem agat nemo .n. vult id, quod non esse bonum existant. at incontinens quod non esse agendũ putat, id agit. qui n. sua ipsius dat sicut; * a. l. quò * a. l. quò

Homerus inquit Glaucũ dedisse Diomedi,

Aurea pro ferreis, ac pro centena nouennis;

B Nulla afficitur iniuria: quippe cum in ipsius potestate sit dare. iniuria vero affici, minime in ipso est: sed esse aliquẽ oportet, qui iniuria afficiat. . . . iniuria affici quidem non esse spontaneum manifestum est. Duo præterea ex iis quæ proposuimus, supersunt dicẽda. vtrum is qui plus præter dignitatem distribuit, iniuriam offerat an is qui id habet fieri ne item possit, vt seipsum quispiam iniuria afficiat Nã si fieri potest id, quod prius dictum est: & qui distribuit iniuria afficit, nõ qui habet plus: si quis alteri quã sibi pl. s distribuit spõte et sciens, is se ipse iniuria afficit: id quod facere modesti homines consueuerunt. modestus .n. eiusmodi est, vt imminui sua nõ difficulter patiatur. An neq; hoc simplex est: ex alio .n. bono, si ita incidit, plus vsurpauit: vt ex gloria, aut eo quod absolute honestũ est. Sed soluitur etiam ex iniuria afficiẽdi definitione. nihil. n. præter suam patitur voluntatem, vt propterea affici iniuria minime possit, sed lædi tantũ. hi modo pati ipsum quippiam dicendum est. Perspicuum quoque

C que est, cum qui distribuit, iniuria afficere, non eũ semper qui plus habet. non n. cui iniustum inest, is iniuriam facit, sed cui inest id ut sponte hoc faciat: id autem est, vnde principium actionis proficiscitur. quod sane in distribuente, non accipiente consistit. Adde q, cum facere multis modis dicatur: & quodã modo inanimata interficiant, & manus, & seruus, cum mandauerit aliquis: hæc sane non iniuste faciũt. sed iniusta tamen committunt. Accedit q, si ignorãs iudicauit quispiam, non iniuria afficit, quantum ad legitimum ius attinet; neque iniustũ iudiciũ est: sed quodam modo tamen iniustum. aliud enim legitimũ, aliud primũ ius est. At si sciẽs iudicauit iniuste, plus sibi vsurpat & ipse vel gratiæ vel vindictę: perinde quidem ac si quis iniustè facti quoq; ipse partem acceperit: & ille etiam, qui ob hæc iniuste iudicauit, plus habet. Etenim in illis qui agrum adiudicauit, is non agrum, sed argentum accepit. Homines autem in sua potestatẽ

situm existimant, vt iniuria afficiant. propterea etiam ius ipsum putant facile esse: quod tamen non est. rem habere enim cum vxore vicini, & percutere proximum, & manu porrigere pecuniam & facile est, & in ipsis: sed ita tamen se habentes hæc facere, neq; facile, neq; in ipsis est. Simili modo quoq; cognoscere iusta & iniusta nullam sapientiam esse existimant: propterea ꝙ difficile minime est ea intelligere, de quibus leges præscribunt. Verum iusta non hæc sunt nisi per accidens: sed ea sunt iusta, quę quodam modo aguntur, & quodam modo distribuuntur. Id autem difficilius est quã salubria cognoscere: nam illic mel, vinum, veratrum, adustionem item & incisionem noscere facilius est: quo modo autem ad sanitatem afferendã, cui, & quando adhibenda hæc sint, tam est sane difficile cognoscere, quã medicum esse. Ob id autem ipsum etiam iusti hominis esse existimant nihilo minus iniuste agere: quoniam nihilo minus iustus, immo etiam magis facere vnumquodq; ex his potest. nam & rem habere cum muliere, & percutere: & vir fortis scutum abiicere, & in fugam versus in vtram partem velit, currere potest. Sed ignaue agere, & iniuste non est hæc facere, nisi per accidens. nam hæc facere est, cum aliquis ita se habens agit. Quemadmodum etiam mederi & sanare non est incidere, aut non incidere, vel medicamenta adhibere, aut nõ adhibere: sed quodam modo vtraq; hæc facere. Iura autem inter eos sunt, qui bonorum simpliciter sunt participes: in quibus & excessum habent & defectum. quibusdam.n. horum non est excessus: vt fortasse Diis: quibusdam nulla pars vtilis est, vt incurabilibus & malis, sed nocent omnia: at quibusdam quadamtenus: atque hoc propterea humanum est.

ET fortasse quæreret quis quæstionis difficiles in desinitione conditionum iniuriantis, & cui iniuriatur. Primo quidem ac si dicat, quando iniuriatur quis alicui volẽs, & ille cui fit iniuria, vult vt iniurietur ei, an noĩatur iste iniuriator, an nõ? & similiter, si fecerit quis iniuriã alteri nõ volens, sed volẽte eo, cui fit iniuria, noĩabitur ne receptor iniuriator? At primũ de hoc perscrutandũ est in istis, an actio iniuriosa rei, quę fit ab altero alteri, sit tota voluntaria, aut quiddã eius voluntariũ, & quiddã eius inuoluntariũ. Et similiter locum habet hęc perscrutatio circa actionem iustam. omni.n. speciei ex speciebus iniurię, est species opposita ex speciebus iniustitię, Et forsan inconueniẽs est opinari ꝙ omnis passio iustitię, quę accidit homini totaliter, sit volũtaria. nã multi hominum agunt actiones iustitiæ absq; voluntate. & similiter est in iniustitia. Et propter hoc inquisitio est, an omni cui obuiat iniuria, sit iniuriatum, siue sit hoc voluntarie, aut inuoluntarie: aut quod fit ex hoc voluntarie non. similiter ei quod fit ex hoc pręter voluntatẽ nisi forma tantum: intendo in actionibus & passionibus. & manifestum est ꝙ possibile est in vtriusq;, scilicet actionibus & passionibus. vt dicatur de eis ꝙ sunt iusta per modum accipientis. Cumq; sic fit, tunc in iniuria in hęc similis erit ei iniustitia: intendo ꝙ possibile est in vtriusq; vt dicatur de eis iniuria per accidens. etenim non est vt agat homo actiones iniuriosas, & vt iniurietur alteri res vna. Manifestũ est ergo, ꝙ id, quod nõ fit per voluntatẽ, nõ est iniuriosum: illud aũt, quod fit per voluntatẽ vtriusq;, intendo iniuriãtis & cui fit iniuria: si dixerimus ꝙ terminus iniurię absolute est, vt alter alteri dãnũ inferat per voluntatẽ suã: & dixerimus ꝙ terminus voluntatis est, vt factor faciat cui facit hoc actum, & propter quid facit, & quo, & fuerit qui

nõ cohibet seipsum voluntate sua a malitia inferẽs sibi dãnũ sua volũtate, tũc putabitur ꝙ certe dicitur de ipso ꝙ iniuriatur sibiipsi voluntate sua. cũq; certũ fuerit hoc tunc possibile est vt dicatur ꝙ interdum iniuriatur ei alter sua volũtate: intendo voluntate eius cui fit iniuria. Attamen ista est altera quęstio ex quęstionibus grauibus, quę sunt in isto capitulo. s. an possibile sit vt iniurietur quis sibiipsi. An ergo nostrũ est dicere, ꝙ si fuerit possibile vt dãnũ inferat alter alteri volũtate vtriusq;: intendo eius quẽ tangit dãnũ & inferentis dãnũ, tunc possibile est vt dicamus esse possibile vt alter alteri damnũ inferat cũ voluntate vtriusq;. Aut non est hęc dictio sana: immo possibile quidẽ est vt damnũ inferat alter alteri volẽti, quãdo fuerit is, cui dãnũ infertur, ignarus iuris. etenim non est possibile vt inferatur homini volenti dãnum cognoscenti ius. nullus. n. vult vt fiat sibi iniuria, sciens ꝙ est iniuria absolute: & nullus velit illud quod scit, ꝙ non vtile, aut ꝙ damniferũ. Illi autem, qui dat pecuniam suam absq; reditu, aut absq; reditu æquali, non fit quidẽ iniuria: intendo non iniuriatur ei alter: eo ꝙ data ab eo fuit per suam electionem: sed vt fiet iniuria homini non est ab eo sed ab altero propter hoc, quoniam quidẽ iniuria ab altero non est voluntaria ei, cui fit iniuria, manifestum est: eo ꝙ nullus iniuriam vult, sciens ꝙ est iniuria. ei aũt qui tribuit abſque reditu nullus iniuriatur. vt. n. iniurietur homini non est absq; ipso, sed ab iniuriãte. verũtamẽ ꝙ nõ est volitũ ab eo, cui fit iniuria, vt ei iniurietur, manifestũ est. B Res aũt, quarũ primo proposuimus perscrutationem due sunt. Vna earum est quis iniuriatur: an ille, qui diuidit inęqualiter: an ille, cui contingit plus: intendo an iniurietur ei, cui cõtingit minus: an ambo. Secunda autẽ est, si porrexerit alteri plus quam sibiipsi, tunc iniuriatur per hoc sibiipsi: diminuit etenim sibiipsi scienter & voluntarie, quemadmodum faciũt humiles & inferiores: intẽdo ꝙ ipsi diminuunt sibiipsis voluntarie & scienter ex honore. Aut neq; hoc ẽt veritatem habet absolute, sed est in ipso distinctio quędam: & est vt sit porrigere eius alteri plus secundum mundum, qui fit in bono puro. Aut oportet vt dicamus ꝙ nõ cõuenit ei terminus iniustitię secundũ veritatẽ: intendo iniurię absolute. etenim ille, cui fit iniuria, est ille qui obuiat dãno sine sponte sua per se: iste autem non obuiat dãno sine sponte sua: non ergo facit ei iniuriã ille, qui accipit ab eo quod dat ei, nisi ꝙ est inferens ei dãnum solũmodo. Et est patiens, quoniã iniuriator est ille, qui diuidit iniuste, nõ ille, cui contingit plus. non. n. oportet vt denominetur ab iniuria ille, apud quẽ est res, secundũ quam fit iniuria: sed ille, qui facit hoc voluntarie. & quando fuerit diuisor accipiens ab alio, & dans illi, tunc principium actionis iniurię est ex illo qui diuidit, non ex illo qui accipit. Amplius, cum factum damniferum dicatur multis modis: proportionatur enim ei qui caret eligentia vt bestię, aut mancipię; tunc fortior qui facit iniuriam illo modo non dicitur iniurians, quamuis fecerit facta iniurię. Et propter hoc, quãdo indicauerit diuisor iudicium iniurię non sciens, nõ noĩatur quidẽ iniuriator secundum ius legale, neque nominatur iudicium iniustum: & est quasi iniustum, eo ꝙ ius legale hoc est pręter illud, quod est ius in seipso, verumtamen lex ignoranti. Si autem iudicat iniuriæ sciẽs tunc denominandus est a specie iniurię. qui enim scienter iudicat, iniuste non facit hoc, nisi ꝑpter beniuolentiam, quam habet erga illũ, cui adiudicat plus: aut ꝑpter vindictam, quam quęrit in illũ, cui fit iniuria: aut vt accipiat partem ex illo. in quo iudicauit, & propter hoc adiudicauit. D. Et homines vident ꝙ potẽtes sunt ad iniuriam. & propter hoc vident ꝙ actio iuris facilis: & ꝙ non latet aliquem, quemadmodum non latet cum iniuria. & est manifestum, ꝙ non latet aliquẽ, ꝙ nõ oportet eũ iacere cũ vxore vicini sui, aut contristare proximum suum: sed latet multos hominum notitia multarum rerum pręter istas, quas oportet facere: intẽdo ꝙ facere eas est ius, & nõ facere eas est iniuria: aut ecõuerso. Et propter istud vident homines ꝙ scientia rerum iustarũ & iniustarũ nõ sit facilis: & ꝙ non sit difficilis cognitio rerum, quas ponit lex: & non est ꝙ scit ille ius ex hoc oẽs species iustitię, quę non est iustitia per accidẽs, immo iustitia quam scit populus, est iustitia absoluta: & quando fuerit diuisa est alicui species iustitia & alteri nõ ẽ, & hęc illa, q̃ sciunt poterit. D. Et elongatio populi a

Humiles diminuunt sibi ipsis sponte. & scienter.

ſcientia huius plus eſt ꝙ̄ elongatio eius a ſciētia ſanationis. etenim poſsibile eſt vt ſciat ꝙ mel, & vinū, & elleborus, & cauteriū omnia ſanatiua ſunt: qualiter aūt oportet vt fiat ſanatio cum eis, & cui, & quando, huiuſmodi ſcientia pertinet medico. Et videtur quidē eis ꝙ operatio iuris in eis eſt, & ꝙ facilis eſt ex eo ꝙ putant ꝙ non ſit eis difficilius ꝙ̄ facere iniuriam, & qn̄ fuerint ambo potentia effectiua in ſubiecto vno, & fuerit hō potēs vt agat actiones iniurię, potens eſt enim vt iaceat cum muliere non ſua, & vt vulneret alterū, & fugiat à centro belli: tunc potens eſt vt faciat actiones iuris. Et non eſt ſic facere etenim iniurię & iuris nō eſt vnū niſi per accidens. Nā quemadmodū factum ſanationis nō eſt in ſecādo, aut in nō ſecādo neq; in propināndo medicinā, aut non propinando; ita dico ſi conceſſerimus ꝙ iſtud ſit ęquiparabile rei iuris, ſed in propinando de ea quantitatē competentem, & in hora competenti, & ſic de alijs circunſtantijs: ſimiliter in re iuris nō ſufficit vt faciat, aut non faciat ſed vt faciat de hoc quantum oportet, & quando oportet. D. Species aūt iuſtitię inueniuntur iuſtis: & ſunt illi qui iam acquiſierunt bona, quę ſunt bona per ſe, & in quibus eſt pręminentis in hac intentione, intendo ex parte additionis acquiſitionis bonorum, ſunt quidem in quibuſdam eorum non potentes accipere additionem bonū: vt iuſtitia proportionata diuinis. non enim poſsibile eſt inuenire iuſtitiam perfectiorem hac. in quibuſdam aūt eorum nō inuenitur bonum proficiens penitus: & iſti ſunt mali, quibus nō eſt curatio vel rectificatio, ſed vniuerſum ipſorum damniferum eſt. in quibuſdam vero ipſorum inuenitur bonum & malum vſque ad terminum quendam: & iſtud eſt plus, & eſt humanum.

De æquitate æquo, & bono. *Cap. X.*

SEquitur, vt de æquitate & ęquo & bono, quo modo liceat illa ad iuſtitiam, hoc ad ius reſpiciat, differamus. Neq; enim ſi quis recte conſideret, ut idem abſolute ſpectare neque vt diuerſum prorſus genere uidetur. nam interdum æquum & bonum, hominemque ipſum eiuſmodi laudamus, ita vt ad alia quoque trāſferre hoc nomé laudando conſueuerimus, æquum hominem, probum appellantes: interdum, dum rationem ſequimur, abſurdum videtur æquum & bonum, ſi præter ius quiddam eſt, eſſe laudabile. vel enim ius non honeſtum: vel æquum, vel bonum non eſt ius, ſi diuerſum quiddam: uel ſi vtrūq; eſt honeſtū, idem utraq; ſunt. Ac dubitatio quidé circa æquum & bonum fere ex his contingit: in qua omnia quodam modo recte ſeſe habent, nihilq; eſt quod ſibi aduerſeī ac repugnet. nam cum æquum & bonum iuris cuiuſdam æquum ſit, melius ius quoddā eſt: neq; tamē quaſi diuerſum aliquod genus eſt iure ipſo melius. Ius igitur & æquum & bonū idem eſt. cum enim vtraq; honeſta ſint, æquum & bonum honeſtius, meliusq; eſt. Dubitatio autem hæc oritur, quia æquum & bonum ius eſt non ſcd̄m legem, ſed legitimi iuris correctio. Cuius rei cauſa eſt, quod lex in vniuerſum omnis ſtatuit, nec fieri poteſt, ut recte de quibuſdam in vniuerſum definiat in quibus enim neceſſe eſt, vt in vniuerſum dicatur, recte autem id non poteſt: lex id ſumit quod vt plurimum fit, non ignorās ſane quod peccatur. & nihilo min us tamē recte ſeſe habet quippe cum peccatum in lege minime ſit, neque in legislatore, ſed in rei ipſius natura

sistat. statim rerum agendarum materia eiusmodi est. Quando igitur lex in vniuersum dicerit, & pręter vniuersale postea quippiam contigerit: tunc recte se habet, si qua legislator omisit, absoluteq; ac simpliciter loquendo peccauit, corrigatur defectus: id quod legislator etiam ipse si adesset, dixisset: & si sciuisset, ita prescribentem legē instituisset. Iccirco ius quidem est & melius quodam iure, non eo tamen quod absolute est & simpliciter, sed eo quod ex absolute loquendo peccat. estq; ea æqui & boni natura, vt legis qua parte deficit, ob vniuersale, emendatio sit. id enim est in caussa, ut etiam non omnia scd̄m legem sint, propterea ꝙ ut de quibusdam lex sanciatur, fieri nullo modo potest. quapropter decreto opus est: indefiniti enim indefinita etiam esse regula debet. sicut ædificationis Lesbię plumbea norma, quę ad lapidis figuram transmutatur, neque immobilis manet; sic decretum ad res ipsas accommodatur. Quidnam igitur sit æquū & bonum, et quid ius, & quo iure melius id sit pspicuū
B iam est. Ex quo etiam patet quisnam æquus & bonus vir sit: qui.n.talia eligit, atque agit, neque est exactus iuris exequutor in peiorem partem, sed imminuit potius, ēt si legem ad id adiutricem habeat: is æquus & bonus est: habitusq; ipse æquitas, quæ quidem iustitia quædam, nec diuersus ab ea habitus est.

Dixit, Speculatio aūt in beneficentia & benefico, & qualiter est proportio dispōnis. per quam uir est beneficus ad dispōnem, per quā est iustus, & ,pportio actionis ad actionem: intendo actionem benefici, quę est beneficentia, & actionem iusti, quę est iustitia; oportet ut sequatur hoc, quod diximus, Nō enim manifestatur in perscrutantibus de eis, ꝙ sunt quasi res vna absolute, & ex oibus modis, & nō ꝙ ipsę etiā sunt condiuersificatę specie. nos.n. forsan laudamus beneficentiam & beneficum, donec extollimus ipsum usq; ad summum uerū, quę sunt apud nos finis laudationis: dicimus, ꝙ beneficus preminentior est iusto, & ꝙ melior. ergo cū posuerimus ꝙ beneficentia est quid pręter iustitiam & laudabile, patet ꝙ hoc est inconueniēs. & hoc, quoniā sequitur ex ipso vt iustitia non sit beneficentia: vel vt beneficentia non sit iustitia, si fuerint duę
C res, & nō fuerint res una virtuosa. & vtrunq; istorum est inconueniens. Difficile itaq; quod est in hac quęstione, fere quidem sequitur eam ex parte eius, cuius fecimus mentionē; & sunt ambæ laudabiles: intendo iustitiā & beneficētiā: & non est in eis quid contrarium per seipsas ex parte, cuius laudantur in plus & minus. Supererogatio ergo, & si sit melior iustitia, tūc ē ex specie iustitię: nō ꝙ sit species altera a iustitia, sed sunt ambę ex genere uno. At uero hęsitatio et dubitatio quidem est qualiter inuenitur iniustitia melius: et virtuosius ea existente indiuisibilis ex modo quo est ęqualis: nisi quod hoc soluitur ꝑ hoc, qđ beneficentia non est iustitia posita in lege, sed ē rectificatio iustitię legalis. Et cū in hoc est, qm̄ iustitiam legalem positam posuit legislator vniuersalem: & ulē non uerificatur in ea in quibusdā rebus, nō erit ergo uniuersale in eis uniuersale sano modo, cumq; fuerint hic res cogentes dominum legis ut poneret in eis formam uniuersalia, & nō esset possibile in naturis earū, tunc dignū fuit vt poneret eas lex uniuersales. & illę quidem uerificātur scd̄m plurimū, et ponit hoc sciens quid sit in eo de peccato. & factū ejus sanū est nō minus facto suo in eo, in cuius natura possibile est ut sint fora uniuersalia, quę ponit in eo. & propter hoc est hic peccatum nō in lege, neq; ex parte latorislegis, sed ex parte naturę rei. Fundamentū etenim rerū uoluntariarū uelociter permutatur. Et qn̄ fuerit dominus legis dicens orationes uniuersales, & acciderit in eis aliquādo preter id,

Vniuersale apud leges nō uerificatur ī quibusdam rebus.

Fūdamentū rerū velociter ꝑmutat.

quod intendit ex iustitia & correctione, tunc statim sanat sanatione. quam vi... legislator in eo, quo secutum est peccatũ, ex modo quod dixit in eo dictionẽ... solutam, & est quidem necessaria sanatio illius vniuersalis: ideo ꝙ nos sci... ꝙ illam conditionẽ, quam dimisit legislator, si fuisset pręsens propter ma... mutabilitatem, non dimisisset eã: & si duceretur per illud ad hoc vt cõderet le... gem. D. Et propter istud facta est beneficentia iustitia quædã: & est melior iu... stitia quadam, non ea iustitia, quę est iustitia absolute & sedm veritatẽ: sed e... melior peccato, qđ sequitur iniustitia legali ex iudicio vniuersali. natura ergo... est benefico, per quam est beneficus, est quidem sanatio eius quod deficit le... ex re vniuersali, quã posuimus. ista igitur est cã in hoc vt non sint oĩa fora le... galia necessaria in oĩ hora: immo indiget in quibusdam horis commensuratio... & in quibusdam non redditur ad forum vniuersale. Et manifestum est sibi h... ex foro posito in præcipiendo bella in lege Saracenorum. pręceptum enim b... landi in ea vniuersale est, donec extirpetur radix eorum, qui diuersi sunt ab e... & sunt hic horę, in quibus eligibilior est pax bello. & quia populus Sarace... rũ tenuit pro necessario hoc pręceptum vniuersale: et cum hoc fuit possibile ex... tirpare suos inimicos: consecuti sunt damna multa ex hoc. & istud fuit ex ig... rãtia ipsorũ intentionis legislatoris. & pp̃ hoc oportet vt dicatur ꝙ magis q... da est pax, quandoq; ꝙ̃ bellum. D. Iam ergo patet quid est beneficentia & iu... tia, & qua iustitia beneficentia est melior. Et ex hoc etiam manifestũ est, ... beneficus & supererogans est qui eligit has res & operatur eas: & est vi... vsq; ad vltimum inuestiget vniuersale declinans versus malitiam in plur... ex modo vniuersali, sed diminuat inde partem malam. & pp̃ istud inuenim... indulgentiam esse cõmendatam in multis punitionum legalium in horis qui... dam, & in indiuiduis quibusdam: & inuenimus dimissorem vltionis in eis ex... lentẽ esse: quãuis lex sit faciens pro eo ad sumendam vltionem, tunc itaq; b... neficentia iustitia est, & non alter habitus.

De eo quod est facere iniuriam sibiipsi. *Cap. XI.*

EX his quæ diximus, manifestum etiam fit, an fieri po... sit, vt quis iniuria seipsum afficiat, necne. Nõnulla... sunt iura, quę ad vniuersam virtutem spectantia a le... bus sunt instituta: exempli causa, lex nõ iubet se ipsu... quempiam occidere: quæ autem non iubet, vetat. Pr... terea cum quis præter legem lędit non referens læsionem, sponte in... iuriam facit: qui autem sponte facit, is sciens & quem, & quo mod... facit. atqui ob iram seipsum iugulat, sponte præter rectam legem a... agit, quod lex non permittit: iniuriam igitur facit. sed cui? ciuita... ti nimirum, non sibi: quippe cum sponte patiatur: nemo vero spont... iniuria afficiatur. Vnde etiam ipsum ciuitas mulctat: eiq;, qui seip... sum necauit, quasi ciuitatem iniuria affecerit, ignominiam quędam... irrogatur. Adde ꝙ neque eo modo quispiam seipsum iniuria affice... re, quo iniustus ille est, qui solummodo iniuste agit, & non omnin... est prauus: id quod diuersum ab illo est enim quodam modo iniust... ita prauus, vt ignauus: non vt, totam in se habens prauitatem. Q... re neque secundum hanc sibi facit iniuriam quispiam: simul. n. ... auferri, ac detrahi eidẽ posset: quod omnino nequit: sed semper in ... plures esse ius & iniuriam necesse est. Nec non spontaneum, & ex e... ctione, & prius. nam qui propterea ꝙ passus est, idem vicissim ...

A iniuriam facere minime videtur. ipse aũt seipsum iisdem simul & afficit, & afficitur. Præterea fieri posset vt sponte quispiam iniuria afficeretur. Ad hæc vero sine particularibus iniuste factis iniuriam facit nemo vel cum sua vxore adulterium cõmittit, vel parietem suũ perfodit, vel suas ipsius opes furatur. Ac demum quòd iniuria seipsum quispiam afficiat, desitione ea soluitur, qua iniuria affici vnumquẽque constitutũ est. Perspicuum autem est vtrunq; tam iniuria affici q̃ afficere, esse malum: alterum est minus, alterum amplius habere, quã sit mediocre. Quemadmodum in medicina salubris, in exercitatoria eiusdem, quę ad bonum habitũ facit. peius tamen est iniuria afficere: quippe cum id cum vitio sit, & vituperabile: & cum vitio quidem vel perfecto, & absolute, vel prope. Non enim omne quod spontaneum est, est cum iniustitia. at iniuria affici sine vitio & iniustitia est: iniuria igitur affici per se minus malum est. Nihil tamen vetat, quin ex accidenti esse maius malum possit. sed ars tamen id nihil curat: quippe quæ inquit lateris dolorem maiorem esse morbum quàm cespitationem. licet ex accidenti alterum interdum euenire queat: si contingat, vt ex cespitatione aliquis ceciderit, atq; ita ab hostibus captus, fuerit, atq; interfectus. At vero per translationem & similitudinem est ius non sibi ad se ipsum, sed sibi cũ quibusdam ex suis: quanquam nõ omne ius, sed herile tantũ vel familiare. In his. n. rationibus pars animę nostrę rationis particeps ab ea quæ est expers, distat. ad quæ cũ spectamus, esse iniustitia quedam ad se ipsum videtur: quoniã scilicet fieri potest, vt in his aliquo modo præter suas appetitiones quispiam afficiatur. Sicut igitur principi & subdito, ita his quoque inter se esse ius quoddam videtur. Ac de iustitia quidem, cæterisq; moralibus virtutibus in hunc modum definitum sit.

B

Dixit. An aũt possibile sit vt iniurietur quis sibimet & non iustitiam faciat: aut non sit possibile patet ex eo quod dictum est. Iam .n. dictum est ꝙ lex est communis: & est vniuersitas virtutum, quas pręcepit lex. & similiter

C de iniurijs ex eis est communis: & est incursio malitiarũ, quas prohibet lex, et dimissio virtutum, quas pręcipit: & ex eis sunt propriæ, s. in quibus est æqualitas, & nõ equalitas. Et iã determinatũ est in eo qđ pręterijt, ꝙ iniuriãs in istis est, qui scit cui inuriatur, & quomodo. & quare. qui igitur interficit seipsum ex iracundia, non est iniurians secundum intentionem propriam: eo ꝙ non iniuriatur alteri a se, neq; ex præcedenti consultatione, sed causa irę. est autem iniuria quidem secundum intentionem cõem iniurię: cum istud ei factum contra legẽ: prohibet enim lex, ne quis occidat seipsum. & iniuria quã perpetrat, aut est in se, aut in ciues: sed in se non, qm̃ violens: non vult autem is, cui fit iniuria: sed iniuriatur quidem ciuibus, cum non velint hoc factum, neq; permittant: immo prohibeant. & propterea videmus eum, qui facit hoc factum occultare se a ciuibus: & consequitur eos apud ipsum abhorrescentia multa. & huius causa est ꝙ iniuriatur eis. Amplius, iniuriatos quidẽ secundũ veritatem malignus est simpliciter: talis autẽ est qui operatur ex habitu acquisito ei. occidẽs vero seipsum iniuriatur vna vice tantũ: non ergo ꝓcedit eius iniuria ex habitu, a quo dicatur iniuriator: immo res rara interdum in bonis inuenitur. Amplius si iniuriatur qs sibimet, & sit iniurię acceptio ab altero & datio alteri: tunc necessarium est vt acceptio & datio, & vniuersaliter additio & ablatio inuẽię in re vna simul. & hoc impossibile: immo necesse est iustitiã & iniuriã fieri in rebus pluribus vna,

& voluntarie, & electiue. ideo quem pœnituerit iniuriæ, non est iniuriator: in iuriante vero sibimet pœnitet iniuriæ: & vniuersaliter oportere vt esset vna res eadem agens & patiens simul: quod est impossibile. Amplius ex hoc sequitur vt fiat iniuria viro voluntate sua: intendo vt alter iniurietur ei de voluptate suimet; & iam dictum est hoc esse impossibile. Amplius, non iniuriatur aliquis absque eo quod faciat ex actionibus iniuriæ particularis: vt quod furetur, aut adulteretur, & non adulteratur aliquis cum vxore sua, neque perfodit parietes domus suæ, neque furatur pecuniam suiipsius. Et similiter impossibile est vt nominetur iniuriator secundum vniuersum, quod conditionatum est in iniuriante, & cui fit iniuria: intendo ut nominetur iniuriator secundum veritatem. Dixit, Manifestum est autem quod facere iniuriam & recipere eam vtrunque malum est, nam faciens eam accipit plus, patiens vero minus, quæ ambo sunt præter medium iniuria est & malum. veruntamen iam quæritur, vtrum illorum magis eligendum facere iniuriam vel pati. & quando perspicaciter fuerit inquisitum, patebit quod peius est facere eam quam pati. pati enim eam absque malitia est: facere vero malitiosum est. & propter hoc malum quod est in iniuriante malo, quod est in eo, cui fit iniuria, maius est per se: per accidens autem potest malum & inudiorium, quod est in eo, cui fit iniuria maius esse: vt quod accidat ei cui fit iniuria vt relinquant eum sui, & incidat in manus aliquorum, qui occidant eum & morti tradant, qui ante factam sibi iniuriam non habuerunt huiusmodi potestatem. Dixit. Sed potentiæ quidem effectiuæ, vtpote ars medicinæ, non speculatur in eo quod per accidens, sed quod per se, & non curat quod est per accidens: vt quod dicat quod dolor ilij periculosior est omni dolore: quamuis possit inueniri per accidens dolor periculosior eo. Dixit. Ex parte autem iustitiæ, quas dicitur per modum similitudinis & transumptionis a iustitia ciuili, & est iustitia, quæ est in potentiis animæ, non oportet vt dicamus quod exercet quis iustitiam in seipsum aut iniurietur sibiipsi. Et hoc, quoniam illic iustitia quidem proportionatur parti ex partibus animæ præter eam, cui proportionatur iniuria. & non proportionatur iustitia toti: immo iustitia proportionatur ex ea parti principanti. sicut proportionatur in conuersatione ciuili parti principanti. Et propterea distinguuntur potentiæ anim[æ] in id, quod habet rationem, & in id quod non habet rationem: quemadmodum distinguitur ciuitas in prælatum & subditos naturaliter. quando ergo obedit quod non habet rationem, ei quod rationem habet, fit iustitia: & quando non obedit, fit iniuria. videtur igitur quæ huic parti: intendo quæ non habet rationē: proportionetur iniuria in anima: cum huic parti pertineat vt agat secundum sua desyderia. Et vniuersaliter quemadmodum inuenitur iustitia & iniuria inter prælatum & subditos, sic inuenitur in virtutibus vel potentijs animæ. Dixit. Iam igitur patet ex his tractatibus quid est iustitia: & est postremum sermonis virtutibus figuralibus, intendo moralibus. conuertamur igitur ad uirtutes rationales.

A

ARISTOTELIS MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER SEXTVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De principijs agendi. De intellectus habitibus, scientia.s. arte, intellectu, sapientia, prudentia. De prudentię partibus, & his, quę ad eam consequuntur. De sapientię, ac prudentię vtilitate. De naturali virtute, ac virtutum & prudentię connexione.

B

De recta ratione, duplici virtute, & partibus animæ. Cap. I.

QVoniam prius diximus & medium esse eligēdum, excessum neq; defectum, & medium esse sicut ratio recta pręscribit, hoc iam distinguamus. In omnibus enim antedictus habitibus, quemadmodū in aliis, est quidam scopus ac finis, in quem respiciens is qui habet rationem, intendit, ac remittit. estq; quidam mediocritatum terminus, quas inter excessum & defectum esse dicimus, cum secundum rectam rationem extiterint. Ac si ita dicamus, verum quidem est, non tamen perspicuum: quippe cum in omnibus aliis studiis, circa quę est scientia, verum sit dicere, neque amplius neque minus esse elaborandum, neque ociandum, sed mediocriter, atque vt recta ratio pręscribit nā qui solum hoc habet, nihil amplius cognoscet: verbi causa qualia corpori exhibēda sint: si quis dixerit, ea quæ iubet medicina, & sicut is qui ea est præditus, statuit. Idcirco oportet etiam
C
circa animi habitus non solum vere hoc dictum esse, sed etiam determinatum, quænam sit recta ratio, quæque eius finitio sit. Cum igitur virtutes animi diuideremus, alias morum, alias mentis esse diximus. Ac de moralibus quidem iam disseruimus: de reliquis nunc dicamus si prius tamen de anima nonnulla exposuerimus. Superius.n. duas esse animæ partes dictum est, alteram rationis capacem, alterā expertem. nunc vero eodē modo rationis capax diuidēda est. statuanturq; duæ esse ratione præditæ partes: vna, qua eiusmodi res contemplamur, quarum principia aliter sese habere non possunt: altera, qua ea consideramus, que esse aliter possunt. Ad ea.n. quę genere sunt diuersa cognoscenda, ex animę quoq; prrtibus diuersa genere ea est, quæ ad vtrūq; cognoscendum est apta: siquidem ex similitudine quadam atq; affinitate cognitio ipsis contingit. Quarum altera sciendi, altera

De iis, quę non possunt aliter se habere, consultat nemo.

ratiocinandi facultas dicatur. consultare.n. & ratiocinari idē est. at de iis quæ non possunt aliter sese habere, consultat nemo. Quare ratiocinatrix vna quędam pars est eius animæ partis, quę rationis est capax. Quis igitur vtrarumq; harum optimus habitus sit, statuendum est; is.n. est vtriusq; virtus: at virtus ad opus proprium spectat.

DETERMINATIO SEXTI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE.

ARISTOTELIS.

CVm itaq; iam dixerimus ꝙ oportet vt eligamus mediū: & est in quo nec est additio neq; diminutio: sicque medium recipit terminum sanum: etenim Deus sanus est, in quo non est additio, neque diminutio: tunc necessarium est nobis vt narremus de medio in vniuerso habituum voluntariorum: intendo ꝙ recipit terminum sanum. etenim omnibus habitibus latitudo quędam est: siue sint habitus morales, siue rationales. Ad istud itaque medium intendimus speculationem, addimus igitur & demimus, donec inueniamus ipsum. & terminus medij conuenit cum termino rationis sanę. ambo enim definiuntur per hęc, ꝙ non recipiunt additionem, neque diminutionem. Veruntamen non inuenitur medium in habitibus moralibus acquisitis per assuetudinem, sicut inuenitur in habitibus scientificis: intendo ꝙ inuentio medij s in moribus manifestior est inuentione eius in habitibus rationalibus. Et hoc, quoniā medium in moribus est mediū secundū veritaem, cum inuentum sit inter extremitates; medium autem in habitibus scientialibus est, vt non fiat attributio rei per maius eo, quod sustinet: neque per minus. & hoc mediū est certa ratio, vel sanus sermo. & quando fuerit hęc scientia in anima alicuius, non oportet vt sciat aliquid plus ea, neq; minus: vt ꝙ quęrat aliquis, & dicat quibus rebus oportet vti, & dare corpori humano, & conuerti in ipsum. & dicantur ei res, quas mandat medicina & medicus: & propter illud non fiunt res manifestę absq; terminis, sed occultantur. Ideoq; non oportet nos contentos esse ex notitia habituū notitia occulta solum modo, & est notitia esse ipsorum: sed sunt sciendi per terminos suos. Dixit. Et cum iam dixerimus quid est sana ratio, aut rectus sermo, & quidam terminus eius & distinxerimus virtutes animę, & dixerimus ꝙ quędam earum figurales, i. morales, & quædam earum rationales, i. cum intellectu: & iam locuti fuerimus in virtutibus figuralibus & speciebus suis: nunc dicamus de virtutibus rationalibus, & suis speciebus secundum similem modum. Et iam diximus in eo quod prętериit, ꝙ ex partibus animę est, quæ recipit rationem. i. terminum: & ex ea est, quę non recipit eam. illius autem, quę non recipit terminum, iā distinctę fuerunt species. illa vero, quę recipit rationem, & est pars rationalis, diuiditur primo in duas partes: vna quarū est pars rationalis, quę apprehendit entia: quorū cās impossibile est in nobis esse: & sunt illa, quæ non est possibile esse nisi a causis suis naturalibus. & scđa est illa, quę apprehendit entia, quarū cās posse est esse in nobis: & ista sunt ea, quorū cās possibile est esse preterquam naturales. Necesse quidē est ergo vt diuidantur partes animę recipientis scđm diuisionem generum, quę recipiuntur, & vt mutentur secundum illorum mutationem: eo ꝙ necesse est vt diuidatur receptiuū diuisione receptibilis, & diuersetur eius diuersitate. & iccirco oportet vt dicatur ꝙ nomen scientie de eis dicitur scđm modum proportionalitatis: & assimilationis. Et apprehensio, quę appropriatur entibus, quorum principia non sunt in nobis, nominatur scientia speculatiua: & apprehensio, quę appropriatur entibus, quorū causę in nobis sunt, nominatur cognitiua operatiua: intendo eam, in qua est cogitatio pp operationē. nō.n. meditamur neq; cogitamus ad operandū res, quarū operationē impossē est esse in nobis, sed est penes naturā. & vtitur quidem hō cogitatione opatiua in rebus quas posse est esse a volūtate. Cūq; sic sit, cogitatiua est vna ex partibus aię ra

A tionalis, quę recipit rationem: & altera pars est speculatiua. & habitudo bona in vnaquaquaq; istarum est virtus illius partis: & virtus est secundum quantitatem operationis proprię.

De principiis agendi. Cap. II.

TRia autem sunt, quæ in anima actionis, ac veritatis dominium habent: sensus, intellectus, & appetitus. Sed ex his sensus nullius principium actionis est. id quod perspicuum est ex eo, quod bestiæ sensum cum habeant, actionis participes, minime sunt. Quod vero in cogitatione affirmatio & negatio est, idem in appetitu persequutio est, & fuga. Quare cũ moralis virtus habitus electiuus sit, electio vero cõsultatrix appetitio propterea oportet, si modo electio proba est, vt & ratio sit vera, & appetitus rectus: & eadẽ & illa dicat, & hic B persequatur. Atque hæc cogitatio seu mẽs, & veritas actiua est. Cõtemplatiuæ autem cogitationis & nõ actiuæ neq; effectiuę bene & male esse, est verum & falsum: hoc enim totius cogitatiuæ opus est, sed actiuæ & cogitatiuæ veritas est, quæ appetitui recto consentanea sit. Electio igitur actionis principium est, vnde est motus, non cuius causa. electionis vero appetitus, & ratio quæ alicuius causa est. Vnde neque sine intellectu & cogitatione, neque sine morali habitu electio est. bona etenim actio, & quod item contrariũ in actione est, sine intellectu & cogitatione, & moribus non existit. Cogitatio vero ipsa nihil mouet, sed ea quæ causa alicuius est, & actiua. hæc n. etiam effectiuæ dominatur: quippe cum causa alicuius faciat, vnusquisque qui facit; neq; finis absolute, sed ad aliquid & alicuius sit, id quod fit. non tamen id quod agitur. bona enim actio finis est. finis vero ipsius est appetitus. Iccirco vel appecitiuus intellectus, vel intellectiuus appetitus electio est. Tale autem principium est homo. Nihil C autem est eligibile, quod factum est. verbi causa Ilium expugnasse eligit nemo non enim consultat quispiam de eo quod factum est, sed de eo quod futurum est, esseque aliter potest. quod autem factum est, qn factum sit, fieri nullo modo potest.

Cõtẽplatiuę & actiuę mẽtis opera.

Iccirco rectę Agatho inquit:

Re nanque sola hac ipse priuatur Deus:
Vt facta minime infecta possit reddere.

Vtrũq; igrur intellectiuarum partium opus veritas est. Quocirca secũdũ quos habitus vtraq; maxime verũ dicet, ii vtrarũq; virtutes erũt.

Quo solo priuetur Deus.

DIxit. In aĩa ergo sunt tres partes: vna est ad actionem, & est concupiscentia: & duę ad verũ, & sunt sensus. & intellectus, & apprehensio. Sensus nõ est apprehẽsio intellectus. & hoc manifestũ est ex hoc, ꝙ bruta cõmunicãt nobis in apphẽsione sensus, & nõ in intellectu. Quod ergo est in intellectu affirmatio & negatio, huius compar in concupiscentia est prosecutio & refutatio: intendo prosecutionem delectabilis, & refutationẽ cõtristabilis. Et quemadmodũ virtus moralis est habitus electionalis: & electio, q̃ est ei, est cõcupiscẽtia pro-

ueniēs a cogitatione, & ab vsu oppositionis : & ideo apprehensio est verax & concupiscentia sana, quando fuerit electio virtuosi. Similiter illa, quę est intellectui in rebus operabilibus vel scientialibus est affirmatio, & actio quę est concupiscentię prosecutio: ideoq; q̄n istius motus prouenientis a cōcupiscētia principiū fuerit, ex intellectu erit virtus. Ergo operatio quę est partis cogitatiuę, q̄ est a bono & a malo, est veritas et falsitas. & hoc, q̄m opatio omnis partis intellectualis est aut verum, aut falsum: & operatio quę est parti cōcupiscibili, est prosecutio & refutatio, siue cōueniat ei pars rationalis, aut non. Et operatio earum virtuosa, q̄n conueniunt, intendo partem intellectiuam & operatiuam, est veritas & desyderium cōueniens ei. Principiū ergo tunc actionis, & motus est potentię electiuę, a qua fit motus, nō rei illius gratia, cuius fit motus; intendo q̄ potentia electiua est principium effectiuū, non illud gratia cuius est motus. & ideo electio est desyderium cū apprehensione rationali gratia alicuius. Et propterea non est electio absq; intellectu & absq; virtute morali: eo q̄ actio intellectus & consultatio, q̄n fuerint cōtraria, erunt actio absq; intellectu & absq; virtute morali: & potentia effectiua, a qua est inceptio motus, non mouet nisi pp aliquid : & hęc potentia effectiua est omnis quod agitur: & omne quod agitur, agitur propter aliquid. Et nō est hęc potētia perfectio p seipsam rei, in qua inuenitur: sed est perfectio relata ad rem illam, quę est per se cōplemētum. & concupiscentia non est nisi propter illud cōplementum: ideoq; terminus electionis est intellectus habens concupiscentiam, aut concupiscentia intellectus. Rerum autem, quę inueniuntur ab ista concupiscentia & intellectu, principium est homo. Et non pendet electio cum rebus preteritis. non enim eligit aliquis hodie apertionem ciuitatum Coldrę : ideo q̄ apertio earū iam fuit, neq; meditatur aliquis in cōparatiōe eius quod iam fuit: sed qđ erit ex his, quę possibilia sunt fieri. & illud quod iam fuit, necessarium est, ideo q̄ non est possibile nisi vt fit. Et propterea videbatur quibusdam Antiquorum vel Deum priuatum esse potestate in hac specie ex factis solummodo: intendo q̄ faciat non fuisse quod iam fuit. D. Et actio vtriusq; partis intellectus, intendo actiuę & speculatiuę, est veritas, i. fides, siue credulitas. Et habitus, per quos sumit fidem quęlibet earū electe, sunt eis vt in pluribus : intendo per habitus scientias.

Habituum intellectualium enumeratio : quod scientiæ obiectum, & quæ proprietates. Cap. III.

SVmpto igitur altius principio rursus de ipsis dicamus. Sint autem ea, quibus anima affirmando aut negando verum dicit, numero quinque. hæc vero sunt ars, scientia, prudentia, sapientia, intellectus. nam existimatione & opinione fieri potest, vt mentiamur. Scientia igitur quid sit, inde manifestum est: si exquisite tractare, & non sequi similitudines opus est. Omnes enim id quod scimus : non posse aliter sese habere existimamus: quæ autem aliter esse possunt, cum extra cōtemplationem fuerint, an sint, nec ne, latent scibile igitur necessario est: ergo æternum. quæ enim necessario sunt, absolute omnia sunt æterna : quæ autem sunt æterna, generationi, & corruptioni minime subiacent. Omnis præterea scientia eiusmodi est, vt doceri: scibile vero, vt disci posse videatur. ex præcognitis autem fit omnis doctrina : vt in resolutoriis etiam diximus. nam altera ex inductione fit: altera ratiocinatione. atque īductio quidē principiū est vniuersalis, ratiocinatio ex uniuersalibus. Sūt igitur principia, ex quibus

Vide principium primi libri Poste.

A constat ratiocinatio, quorum non est raciocinatio: ergo inductio. Efficitur igitur, vt scientia quidem demonstratiuus sit habitus: & quæcumque alia in resolutoriis definiuimus. Quando.enim quodam modo credit, & nota ipsi sunt principia: scit. Nam si non magis quam conclusio, ea nota sint, scientiam ex accidenti habebit. Ac de scientia quidem in hunc modum definitum sit.

Dixit. Et illi, in quibus sumit fidem aĩa per affirmationẽ & negationẽ: intẽdo sumit quidẽ in negatione & affirmatione, sunt quinq; facultates: intẽdo artẽ, & scđa est scĩa, intẽdo speculatiuã; & tertia est prudẽtia, & quarta sapientia, & quinta intellectus. in putatione autem & arbitratione posſis est falsitas: ideoq; non oportet connumerari habitus verificis. De scientia autem manifestum est, ꝙ non est posſibile in ea esse falsitatẽ, si oportet vt precise dicamus in ea, neq; dubitemus. Oẽs enim vident ꝙ scientia vera in vltimo est illa quę non potest esse per modum alium extra animam: intendo quę non põt pmutari ad oppositum. qđ aũt posſibile est esse per modũ aliũ preter modum illum scđm quẽ scitur, intendo vt permutetur extra aĩam, hoc occultũ est absq; certitudine: intendo si est, aut non. Cũq; fuerit scientia certitudinalis ens illa, quę nõ
B permutatur, tunc scitum per ipsam est necessarium, & necessariũ sempiternum: ergo ipsum sempiternum tandem. & hoc, qm̃ omne quod fuerit necessarium absolute, est sempiternum: & semper sempiternum est quod neq; generatur neq: corrũpitur. D. Videtur aũt scientia omnis disciplina, & scibile & discibile esse: verũtamẽ iam dictum in libro Demonstrationis, ꝙ omnis disciplina equidẽ fit ex rebus, quarum precesſit scientia & sunt propositiones vniuersales primę. at tamẽ illę accipiuntur & dicuntur ex parte dictionis; intendo ex parte allocutionis per eas. sed conclusio accepta ab his propositionibus addiscitur ex parte syllogismi compositi ex his propositiõibus. Erit igitur ꝙ omnis scibilis addiscitur aliquid ex parte sermonis ipsiusmet: intendo antecesſionem scientię significationes vocabulorũ: & aliquid addiscitur ex parte sciendi propositiones syllogismi & syllogismum. & propositiones, ex quibus scitur cõlusio, non sciuntur per syllogismum, sed sciuntur quidẽ ex parte significationis vocabulorum. Principiũ igitur discendi propositiones vniuersales est scientia significationis vocabulorũ: & principiũ sciẽtiæ cõclusionis est scientia propositionũ vniuersalium. & cum hoc sic sit tunc scientia simpliciter est habitus demõstrationalis: intendo ꝙ est forma demõstrationis cõcollecta in aĩa ex propositionibus & cõclusione, & cęteris rebus cõditionatis in demõstratione ex eo, quod iam numeratum est in libro Demonstrationis. Quando igitur contingit alicui credulitas rei alicuius: & fuerint principia prima illius rei nota apud ipsum: tunc iam
C contingit eis scientia illius rei. Si vero non fuerint nota apud ipsum, est scientia eius apud ipsum per modũ accidentis. D. Sufficit aũt distinctio scientię in hoc loco scđm hanc quantitatẽ: cũ intẽtio hic de ipsa sit distinguere eã ab aliis.

Principiũ discendi ꝓpositiones vniuersales est sciẽtia significationis vocabulorum.

De arte. Cap. IIII.

Eius autem quod esse aliter potest, aliud, efficiendum, aliud agendum est. Effectio autem & actio diuersum quid est. de ipsis autem his, extraneis etiã sermonibus credimus. Quare etiam habitus actiuus cũ ratione ab effectiuo habitu cum ratione diuersum quid est. neque a se mutuo cõtinentur: neque enim actio effectio actio est. Quoniam autem ædificatoria, ars quædam est, atque id quod habitus quidam cum ratione effectiuus: neque vlla ars est, quæ non sit habitus cum ra-

tione effectiuus: neque vllus huiusmodi habitus, qui non sit ars: D efficitur, vt & ars, & habitus cum ratione vera effectiuus idem sit. Ars autem omnis circa generationem versatur, comminiscitur que, & contemplatur, vt eorum aliquid fiat, quæ & esse & non esse possunt: quorumque principium est in eo qui facit, non in eo quod efficitur. Neque enim eorum est ars, quæ ex necessitate vel sunt vel fiunt: neque eorum, quæ sunt secundum naturam: in se enim hæc principium habent: Quia autem effectio & actio diuersum quid est, non actionis sed effectionis esse artem necesse est: & quodam modo circa eadem versatur & ars & fortuna. sicut etiam Agatho inquit:

Quid sit ars: quidq; inertia.

Fortunam amat ars artem ipsa fortuna inuicem.

Ars igitur, sicut dictum est, habitus quidam est. cum ratione vera effectiuus: inertia autem econtrario, habitus cum ratione falsa effectiuus, circa id quod aliter esse atque aliter potest.

Dixit. Scīa vero, cuius scitū possibile est esse scdm alium modū ab eo scdm quē scitū est, diuiditur in duas diuisiones: vna quarū est scīa artificians, altera efficiens. Etenim res artificiatę, alię sunt a rebus effectiuis per consiliationem: & res effectę: scdm dictionē famosam sunt res conferentes in vita. & oportet quidem vt hic recipiamus dictiones famosas, magis quā in alio loco. Cūque sit artificiatum aliud ab effecto, tūc habitus animalis artificians, qui fit cū ratione, alius est ab habitu animali efficiente, qui fit ēt cū ratione. Etenim carpentaria, & similiatur ei ex cęteris artibus, est habitus cum ratione. & nō est habitus quis efficiens cum ratione veridica. & oīs ars est propter fieri rei illius, ad quam est ars tantummodo: intendo ꝙ finis eius est existentia rei artificiatę: & artificiata sunt res, quarum principia ab extra sunt: intendo in efficiente, non in efficiendo: qm̄ ars nō agit illud quod fit per necessitatem & p naturā. & hæc sunt, quorū principia sunt in semetipsis. hęc. n. est differentia inter artificiatum & naturatum. Cūq; sit factio aliud ab artificiatione: & artificiatū aliud ab effecto: tunc necessario est vt sit ars propria artificato absq; effecto, nisi fiat per modum fortunę & euentus. Etenim in arte accidit multotiens quod est casu: intendo ex actionibus damniferis & vtilibus. & propter hoc dixerunt quidam Antiquorum de ea, ꝙ est germana casus Et qn̄ sic, est tunc ars habitus cōmunis artificians cum ratione veridica; & terminus non artis est contrariū huius termini: intendo habitus artificians cum ratione mendacij.

De prudentia. Cap. V.

De prudentia vero ita statuere possemus, si consideraremus quosnam esse prudentes dicamus. Videtur igitur prudentis uiri esse proprium, posse recte consultare de iis quę sibiipsi bona sunt, atque utilia. non ex parte, vt quænam: ad sanitatem & robur conferant, sed quæ ad bene viuendum in* vniuersum, Cui rei argumento illud est, quod eos etiam, qui circa aliquid consultāt, prudētes appellamus, cū ad finem aliquem bonum de iis quorum non est ars, recte raciocinātur. Quare in vniuersum quoq; is erit prudens, qui est consultatorius. De iis vero, quę aut esse aliter non possunt. aut nequeūt sub actionē ipsius cadere, consultat nemo. Quapropter si modo scientia est cum

*a.l. vniuersum.

A demonſtratione, & eorum quorum principia poſſunt aliter ſe habere, nulla eſt demonſtratio: omnia enim poſſunt aliter ſe habere: de neceſſariis autem non licet conſultare: prudentia neque ſciẽtia, neq; ars eſſe vllo modo poterit. Scientia quidem, propterea quia id ꝙ in actionem venit, eſſe aliter poteſt: ars, quoniam aliud actionis, & aliud effectionis genus eſt. Reſtat igitur vt prudẽtia habitus ſit vera cum ratione actiuus circa ea quæ & bona & mala homini ſunt. Nam effectionis finis diuerſum quid ab ea eſt: actionis vero non ſemper. ipſa n. bona actio finis eſt. Propterea Periclem atq; huiuſmodi viros prudẽtes eſſe exiſtimamus, quia & quæ ſibi & quæ aliis hominibus ſunt bona poſſunt contemplari. eos autem eſſe tales putamus, qui familiares & ciuiles ſunt. Inde etiam eſt ꝙ tẽperantiã σωφροσύνην appellamus, vtpote prudentiam conſeruantem. talem enim exiſtimationem conſeruat: quippe cũ iucundum & moleſtum non omnem exiſtimationem corrumpat, & peruertat, verbi cauſa triangulum tres angulos B duobus rectis æquales habere, vel non habere: ſed eas tantum quæ ad agendas res ſpectant. Principia enim agendarum rerum ſunt id cuius cauſa res aguntur. illi autẽ qui aut uoluptate aut dolore corruptus eſt, principium ſtatim non apparebit, neque eius cauſa, atq; ob id oĩa eligi, atq; agi oportere: vitium. n. eiuſmodi eſt, vt principium corrumpat. Quam ob rem neceſſe eſt prudentiam habitum eſſe cum ratione vera actiuum circa ea quæ humana bona ſunt. Iam uero artis eſt uirtus, prudentiæ autem minimæ. Atq; in arte quidẽ qui ſponte peccat, magis eligendus eſt minus, qui in prudẽtia idem facit: ſicut etiam uirtutes. Igitur prudentiam non artem, ſed virtutem quandam eſſe manifeſtum eſt. Cum autem duę ſint animę partes, quæ rationis capaces ſunt: prudentia alterius virtus eſſe videretur, id eſt opinatiuæ: nam circa id quod aliter ſe habere poteſt & opinio & prudentia uerſatur. Adde quod neque habitus eſt duntaxat cum ratione C cuius rei indicium eſt, ꝙ eiuſmodi habitus eſſe obliuio poteſt, prudentiæ non poteſt.

Prudẽtię definitio.

Dixit. Nomen autem prudẽtię abſolute dicimus de eis, quibus eſt bonitas conſiliationis inuentione eius, qđ eſt directius et vtilius hominibus, non in pte vna ex particularibus vtilibus vt vtilibus in ſanitate & robore, ſed in oĩbus particularibus, in quibus exiſtit cõmoditas uiuẽdi. Et ſignum huius eſt ꝙ nominamus prudentes eos, qui poteſtatẽ habẽt verſandi cogitatum ad inueniendũ finẽ nobilẽ. & hoc in rebus, quę inueniuntur abſq; arte & magiſterio. Vniuerſaliter ergo prudentes ſunt illi, qui poſſunt inuenire per cogitatũ ſuum res conferentes & res nocentes. & nõ uerſatur aliquis cogitatum ſuum, quemadmodum dictum eſt, in impoſsibilibus, neq; in neceſſarijs. Et ſcia quidẽ in rebus, in quibus eſt demonſtratio: & demõſtratio quidẽ eſt in neceſſarijs iterum igitur prudentia non eſt ſcientia: neq; etiam eſt magiſteriũ. Scientia quidẽ non, eo ꝙ ſcitum impoſsibile eſt aliter ſe habere magiſteriũ autẽ non, intendo artem, eo ꝙ ſubiectũ eius eſt diuerſum genere. Et cum ſic ſit, tunc prudentia uniuerſaliter eſt habitus animalis efficiens cum ratione ueridica bonorum humanorũ. Et iam patet ꝙ magiſterium aliud eſt a prudẽtia: eo ꝙ finis actionis inuẽtę per conſiliationẽ alius eſt ab inuento per conſiliationẽ; finis autem artis eſt

ipsummet artificium. Dixit. Prudentes autem secundum veritatem sunt illi, D A qui inuentione bona tantum, et huius causa vident homines q prudentes sunt, sicut talis & talis: & qui fuerunt famosi prudentes apud eos, eo q potentiam habuerunt ad inueniendum bona, quæ fuerunt bona eis & hominibus: & viderunt q similes horum industriam habent ad constituendum quodammodo viuendum in domo & in ciuitate: intendo eos, qui potentiam habent gubernandi propriam familiam, & rempu. D. Ideo nomen casti in greco deriuatum est a nomine prudentis. prudens enim est qui custodit opinionem suam, ne corrumpant eam meror aut gaudium: intendo dilectionem & concupiscentiam: sicut custodit castus actionem suam, ne corrumpat eam delectatio vel voluptas. & est quidem sic, eo q non omnis opinio corrumpitur a voluptate & tristitia. corruptio namque credulitatis q tres anguli sunt equales duobus rectis non fit ex parte voluptatis & tristitie: sed ex parte corruptionis principiorum, quæ necessariam faciunt corruptionem credulitatis tantum. Opinio autem prudentialis corrumpitur quidem ex illis duabus: intendo ex parte corruptionis principiorum, & gratia delectationis & tristitiæ. & corruptio eius, quæ fit ex parte delectationis & tristitie, statim apparet: intendo q magis apparet q corruptio, quę fit ex parte propositionum. Cumq; opinionem prudentialem certam necesse mitetur corruptio ex parte concupiscentię, tunc de necessitate prudens non eliget res ambas simul: intendo ad inuentionem boni & mali: eo q inuentio mali B est a principio corrupto ex parte concupiscentię: & distinguuntur etiam, eo q inuentio mali est ab habitu malitioso. Et cum sic sit, tunc prudentia secundum veritatem est habitus effectiuus cum ratione veridica bonorum humanorum. Et propter hoc magisterium indigens est virtute: prudentia autem fere est ipsa virtus. Ideoq; qui male agit in magisterio & peccat voluntarie, melior est eo, qui peccat in prudentia; & est deterius in prudentia, quemadmodum in virtutibus. Et ex hinc apparet q prudentia virtus quędam est, & non magisterium: intendo artem. D. Et ex quo est iste habitus partis animę, quæ habet rationem: intendo partem rationalem: tunc ergo iste habitus, intendo prudentiam, est virtus illius partis, quę habet putationem, putatio enim est in rebus contingentibus; & iste habitus, qui est prudentia, est etiam in contingentibus: & non est prudentia habitus rationalis tantum. Et huius signum est; quoniam omnis habitus veridicus proportionatur huic parti: intendo rationalem: & non proportionatur omnis habitus veridicus prudentię.

De intellectu. Cap. VI.

Quoniam vero sciētia de vniuersalibus ac necessariis existimatio est: rerum autem demonstrabilium, scientiæq; C omnis principia sunt: cum ratione.n est scientia: efficitur, vt principii rei scibilis neque scientia, neque ars, neque prudentia esse possit. Quod enim est scibile, demonstrabile est hæ autem circa ea versantur, quę esse aliter possunt. Sed neque vero sapientia horum est: sapientis enim est, de nonnullis habere demonstrationem. Si igitur ea quibus verum, & nunquam falsum dicimus circa ea quæ vel possunt, vel non possunt aliter euenire, sunt scientia & sapientia & prudentia, & intellectus: ex tribus autem horum esse nihil potest, tria dico prudentiam, sapientiam, & scientiam restat intellectum esse principiorum.

Dixit. Neq: apprehensio principiorū scientia est, nam scientia est ex habitibus veridicis: & est apprehensio rerū vniuersaliū necessariarum ex rebus, q sunt de necessitate prima demōstrationis; intēdo propositiones primas

A & hoc, quoniam omnis, quod est preter principia, scientia est. principiorum autem non est scientia: intendo quod non sciuntur ex parte alterius a se, imo sciuntur quidem per seipsa. neq; etiam scientia magisterium, est: eo quod res necessarie non fiunt per artem, & res facte per artem sunt res contingentes. D. Et ea, per quę possibile est vt veraces simus, neq; mentiamur in rebus necessarijs, tria sunt, scientia, sapientia, intellectus. cum autem intellectus principiorum primorum sit, intendo propositiones intellectas primas, tunc non est prudentia, neq; scientia, neq; sapientia.

De sapientia. Cap. VII.

Sapientiam autem in, artibus attribuere illis consueuimus, qui ab solutissimi in ipsis sunt: vnde Phidiam sapientem marmorarium, Polycletum statuarium sapientem dicimus, nihil aliud hic sapientiæ nomine quam artis ipsius virtutem significantes Cæterum esse alios quosdam omnino, non ex parte sapientes existimamus, neque alia aliqua in re sapientes: quęadmodum inquit Homerus in Margite:

B Is nec fossor erat, nec erat robustus arator,
Aut alia re aliqua sapiens. sic numina diuum

Concessere. Qua propter exactissimam scientiarum esse sapientiam manifestum est. Sapientē igitur non solū ea quæ ex principiis sūt cognoscere, sed ēt circa principia ipsa verū dicere oportet. Quare sapiētia erit intellectus & scientia: ac quasi habens caput scientia rerum præstantissimarum. Absurdum. n. est, siquis scientiā ciuilem, aut prudentiam honestissimam esse existimat: nisi scilicet homo sit optimum omnium quæ in mundo sunt. Nam si salubre & bonum hominibus ac piscibus diuersum est, albū autem & rectum idem: sapiēs quoq; idem prudens diuersum esse omnes asseuerarent. id enim singula quod circa seipsum quod bene se habet, considerat, prudens esse dicerent, eique seipsa committerent. Vnde etiam bestias nonnullas prudentes esse inquiunt, quæcunq; in vita traducenda prouidendi habere vim quandam videntur. Perspicuum autem est ciuilem &
C sapientiam eandam esse nullo modo posse. nam si eam quæ circa sibi ipsis vtilia versatur, sapientiam dicent, multæ erunt sapientiæ: non enim vna est quæ omnium animalium bonum consideret, sed singulorum diuersæ. nisi scilicet vna quoque sit medicina circa omnia quæ sunt. Quòd si hominem cęterorum animalium optimum esse dixerint, id nihil refert: quandoquidem homine alia natura sunt longe diuiniora: vt ea quæ sunt manifestissima, ex quibus mundus constitutus est. Constat igitur ex iis quæ dicta sunt, sapientiam esse rerum præstantissimarum natura scientiam & intellectum. Vnde Anaxagoram & Thalem atque huiusmodi homines, cum ignorare ea quæ sibi vtilia sunt, viderint, non prudentes sed sapientes esse dicunt: ac superuacua quidem, & admiranda, & difficilia, & diuina cognoscere ipsos asserunt, sed inutilia tamen: propterea quòd non humana bona inquirunt. prudentia autem circa humana bona versatur, atque ea

quæ in consultationem cadunt. Prudentis enim id maxime opus esse dicimus, vt recte consultet: de illis autem consultat nemo, quæ euenire aliter nequeunt: neque de iis quorum finis aliquis non est atque is eiusmodi, vt agendum bonum sit. Bonus autem consultor absolute ille est, qui quod optimum homini ex agendis rebus est, coniectura assequi ratiocinando potest. Adde quod neque uniuersalium tantum prudentia est, sed opus est, vt singula etiam cognoscat: est enim actiua. at actio circa particularia versatur. Hinc fit, vt nonnulli etiam nescientes nonnullis scientibus actuosiores sint: & in reliquis illi qui sunt periti. nam si quis leues quidem carnes cognouerit, faciles concoctu esse, & salubres, quæ tamen leues sint ignoret, is profecto sanitatem non efficiet: sed ille efficiet magis, qui auium carnes esse leues & salubres sciuerit. prudētia vero actiua est. Quare vel utraque, vel hanc potius habere oportet. Esset autem quædam etiam hic architectonica ac princeps.

Vide consimile ī proœmio Metaphys.

DIxit. Et cum sapientia proportionetur in artibus & magisterijs, eis qui sunt periti in ipsis & excellentes, tunc manifestum est ꝙ sapientia non significat super aliud, nisi super virtutem magisterij. Si ergo fuerit hoc magisterium in fine certificationis, tunc palam est ꝙ de illo dicetur sapientia absolute, non sapientia alicuius. Et manifestum est, ꝙ sapientia, cui inuenitur iste modus ex scientia, intendo certificatiuum, est illa, quę cognoscere facit principia: intēdo principia creditionis & principia existētię cognitione certitudinali. Et propter hoc necessariū est sapiēti vt non solum sciat ꝙ est post principia: sed vt etiam cognoscat principia scientia exquisita in fine certitudinis: intēdo propositiones. Et cum sic sit, tunc erit sapientia & intellectus & scientia ex rebus honorabilibus valde: intendo in fine. Incōueniens.n. est vt aliquis putat ꝙ scientia ciuilis & prudentia sint in fine ex virtute: nisi credat ꝙ homo sit nobilissimum, quod est in mūdo. si autem fuerint hic res nobiliores homine, tunc scientia illarū & intellectus earū est nobile illud, qđ est in vltimo. D. Et oēs vident sapientē alium esse a prudente: ideo ꝙ prudēs apud eos est, qui opinat opinionē rectā in oībus quę agit homo ꝓp seipsa, & quę eligit ꝓp seipsum: & placide accipiunt eius eligentiā hoīes, & confidunt in ipsius cogitatione. Et propter hoc dicunt homines de quibusdam ferarum ꝙ sint prudentes, & sunt illę quę habēt potentiam ad præuidendum, & laborant ad gubernādum seipsas labore studioso. D. Est etiam manifestum ꝙ non est sapiētia & scientia ciuilis res vna eadē. nā si asserat quis ꝙ sapientia quidē sit in scientis conferentibus homini, tunc erunt sapientię. & quemadmodum vtilitatem ferentia oībus animalibus non sunt vna, nisi existente medicina vna omnibus speciebus animaliū, similiter conferens cognitio hominum non est res vna eadem. Si aūt dicatur hoc, eo ꝙ homo nobilior est cęteris animalibus: intendo ꝙ cognitio conferentis ei est sapientia & est nobilior rerum: tunc nō est hoc quidē rectum, cū sint hic res diuinę, quę nobiliores sunt homine: vt res, quę sunt principia, ex quibus constitutus est mundus: & cum sic sit, tunc notitia istorum perfecte est sapientia non notitia rerum conferentium. Iam ergo patet ex eo qđ dictū est, ꝙ sapientia est intelligentia & scientia illa, quę est in rebus honoratis valde naturaliter intendo quę sunt in fine honorabilitatis. Et ꝓp hoc dicimus ꝙ Plato & Socrates sunt sapientes: & nō dicimus ꝙ sunt prudentes: cū videamus eos ignorasse res bonas sibiipsis. & dicimus ꝙ sciuerunt res multas: & res admiranda & res difficiles, & venerabantur illas, etsi non fuerint cōferētes: eo ꝙ ipsi non requirebāt bona cōferentia humana, sed diuina. prudētia aūt est in bonis humanis, & in quibus posse est, vt versetur consiliū: intēdo vt dispensetur. Etenim actio prudentiū secūdum plurimū quidem est versationis consilij, nemo aūt, vt diximus

A verſat conſilium in rebus, quas impoſsibile eſt aliter eſſe, & ſunt res neceſſarię. neq; etiam aliquis verſat conſilium in his, in quibus non eſt complementũ: intendo finem. D. Et prudens pollens conſilio abſolute eſt ille, qui arbitratur cogitatione quid eſt melius hoĩ ex factis, & inuenit ipſum. Et non eſt prudentia cõpleta cognitio vniuerſalium ex rebus cõferentibus tantũ & ipſorũ inuentio ſed oportet prudentem ſcire res vniuerſales & particulares ſimul ppea ꝙ hęc ſcia eſt operatiua, & operatiuum quidem circa particularia eſt. Et propter hoc inuenimus quoſdam hominum minus ſcientes: v.g. in arte Medicinę operantes melius quibuſdam plus ſcientibus de vniuerſalibus, & ſunt illi, quorũ multiplicata eſt experientia plus q̃ eorũ ſcientia. ſed apud quē eſt ſcĩa vniuerſalis abſq; particulari, huic non eſt poſsibile operari quicquã per eã. ſciens.n. ꝙ carnes leues bonę ſunt ad dirigendũ & conuenientes ſtomaco. nõ ſciens aũt q̃ carnes ſunt, non operabitur per eas penitus. ſciens vero ꝙ pulli ſunt bonę digeſtionis, põt per eos operari ſanitatem. Et cum ſit in oĩbus rebus operatiuis, & ſit prudentia operatiua, tunc neceſſe eſt vt ſint eis ambę: intendo vniuerſale & particulare. melior.n. eſt cũ vtraq;, quã cũ alterutra earum. D. Prudentia aũt ciuilis eſt, cuius proportio ad alios habitus prudentię eſt proportio artis carpentarię principalis ad alias artes particulares, quę ſunt ſub ea.

Apud quem eſt ſcĩa vniuerſalis abſque particulari, nõ eſt ei poſſe operari qcquã p eã.

B

De partibus prudentiæ. Cap. VIII.

Atque eſt quidem & ciuilis prudentia idem habitus: eſſentia tamen ipſis eadem non eſt. Eius autem prudentiæ, quæ circa ciuitatem verſatur, altera eſt vt architectonica ac præſes, quæ eſt legislatrix: altera vt particularis, quæ communi nomine ciuilis appellatur: atque hæc actiua eſt conſultatiua. decretum.n. vtpote extremum agenda res eſt. Iccirco ciuitatẽ adminiſtrare hi tantummodo dicuntur: hi enim perinde ac manuales artifices ſoli agunt. At vero prudentia etiam maxime ea eſſe videretur, qua circa ſeipſum & vnum quiſpiam vtitur: atq; hæc communi nomine prudentia appellatur. illarum autem alia familiaris, alia legislatrix, alia ciuilis dicitur: atq; huius altera conſultatiua, altera iudicialis. Species igitur *cognitionis quędã eſſet, ſibiipſi proſpicere: ſed differentiam magnam tamen habet. videturque ille qui ſua cognoſcit, in hisq; verſatur, prudens: ciuiles autẽ *negocioſi. Vnde etiam Euripides:

*al. prudentię.

C

*a. l. curioſi.

Quo nanq; pacto valeo prudens dicier?
Cui ſic licebat inter alios milites
Negocio eſſe ſine vllo, & æquam ſumere
Partem bonorum cætero cum exercitu?
Nam curioſos, atq; agentes plurima
Odere diui. Quærunt enim quod ſibi bonum eſt: idq; agendum eſſe exiſtimant. Ex hac igitur opinione euenit, vt prudentes hi ſint: tametſi fortaſſe vniuſcuiuſq; bonũ ſine familiari & ciuili non eſt. Præterea vero quo modo proprium vniuſcuiuſq; bonũ adminiſtrare oporteat, obſcurum eſt, atq; iccirco conſiderandum. Huiuſce autem rei iudicium quoq; illud eſt, ꝙ iuuenes licet geometrici & mathematici, atq; in eiuſmodi rebus ſapientes euadant: prudentes tamen euadere

Pueri mathematici euadunt, prudentes minime.

*a.l. pruden ter efficiunt. Experiẽtiã temporis af-feret longitu do.

non videntur. Causa autem ea est, ꝙ particulariũ est prudẽtia, quæ D
experientia * nobis innotescũt: iuuenis autem expertus non est. ex-
rientiam enim temporis afferet longitudo. Nam illud etiam con-
deratione dignũ videtur: quid sit, ꝙ puer fieri mathematicus pot-
sapiens, aut naturalis non potest. An quia illa per abstractionem f-
horum autem principia ab experientia sumuntur: & hæc nõ cre-
quidem iuuenes sed, dicunt: illorum vnumquodq; quid sit, obsc-
rum non est. Præterea error in consultando, vel circa vniuersale, v-
circa singulare contingit, vel enim omnes aquas ponderosas e-
prauas, vel hanc esse ponderosam ignorant quispiam. Prudentiam a-
tem non esse scientiam perspicuum est: est enim ultimi, sicut dixim-
quippe cum eiusmodi sit id quod in actionem cadit. Vnde etiam in-
tellectui opposita est. ille. enim. est terminorum, quorum nulla ra-
est: hæc vltimi cuius non est scientia. sed sensus. neque is propri-
sed eiusmodi, quo sentimus in mathematicis triangulum esse vlt-
sistet. enim. etiam illic: sed hic sane sensus magis est qui est pru-
ille species altera est. B

ET ista prudentia & ars gubernandi ciuitates sunt vnum subiecto. Et
dentia ciuilis est, cuius proportio ad alias prudentias est proportio
pãtis carpẽtarię ad reliquas particulares artes carpentarias, & cũ p-
ꝙ pertinet positori legum: intendo ꝙ per ipsam efficit constitutionis v-
in oĩ tempore, aut in pluribus. & hęc est, quę noĩatur prudẽtia ciuilis scd-
ritatẽ. Prudentia vero, per quam inuenitur vtile scd̃m tẽpus aliqd, si nõ-
ciuilis, hoc erit scd̃m participationẽ nominis. & est quidẽ scd̃m verita-
ratiua, sicut aliqua rerũ particulariũ operabilium. dicitur vero ciuilis, c-
istã prudentiam fit commensuratio & emendatio peccati incidentis in c-
tionibus, quas promulgauit dominus legum: intendo positorem rerum v-
salium inuentarum per prudentiam vniuersalẽ, & per artem, & per vni-
guralem vniuersalem. Et ex isto modo dicitur de proposito mensuris & p-
ribus in ciuitate ꝙ sit ciuilis: & est quidem scd̃m veritatem, sicut vnus illo-
qui operantur opera particularia, vt artifices operantes manu. D, Et puta-
nomen prudentis dicitur quidem secundum plurimum de potestatem habe-
bus inueniendi bona sibiipsis aut ciuilibus hominum, non de eis, qui po-
uenire ꝙ bonum & melius simul de ciuitate vel rei pu. aut vnicuiq; man- C
hominum. & non est ita. etenim hęc prudentia particularis fit certa, quando-
titerit post vniuersalem communem. specierum autem prudentiarum, alię q-
sunt regimen domesticum, alię ciuile proprium & cõmunem, alię consilia-
alię patrocinatiuũ. D, Et fortassis scire rem ad operandũ altera manentes e-
re eam tantum absq; operatione: immo in hoc diuersitas magna existit. E-
putatur de eis, qui sciunt bona sibiipsis. & perseuerant in eorum inuentione
sint prudentes, ciuiles aũt, intendo eos, qui adinueniunt bona communia, sunt
de quibus putatur ꝙ multo sint pręstantiores in operationibus. Et pro-
hoc dixit poeta Euripides, scd̃m ꝙ estimo, qualiter est possibile ꝙ sit p-
ille, cui possibile est accipere bonum absque operatione laboriosa, & a-
ipsum cum labore, & multitudine operationis. vult vt ęstimo. cum fuerit
uis facit se solitarium. Veruntamen cum illi, qui multum insudant oper-
nibus, inquirentes sint per eas bonum sibiipsis, & iudicent opportun-
vt agant istud, intendo operationes multas, videtur propter hoc ꝙ omnes p-
tes inquirant quid bonum sibiipsis. attamen fortassis non erit illud pos-
absque gubernatione ciuili. Et vniuersaliter immanifestum, qualiter oper-
inquirat homo bonum sibiipsi; an per modum quo singularis est, aut quo est p-

A ciuium. D. Et signum eius, quod dixit est s. ꝙ prudentia est quidem cum ętate: et est ꝙ iuuenes inueniutur Geometrę, et vniuersaliter boni in disciplinabilibus, & habentes notitiam rerum earūdem significatarum, & non sunt prudentes. Et cā in hoc est, ꝙ prudentia quidem existit in aduentione rerum particulariū: et propositiones, per quas adinueniuntur, fiunt notę quidem ex parte multę experientię: & iuuenes non sunt multę experientię: eo ꝙ longo tpe indiget multę experientię adeptio D Fortassis aūt interrogabit quis, quare inueniuntur ex iuuenibus periti in quadriuialibus, & non in naturalibus, neque etiam inueniuntur sapientes: intendo in metaphysica: intendo prudentes. Huius cā, qm̄ quędā ꝓpositionum istarum scientiarum accipiuntur ex scientijs alijs: & quędam comprehendantur ex multitudine experientiarum: & quasdam earum non est possibile credere iuuenes: & in quibusdam earum non sunt manifesti termini: Neque manifestum est in eis si fueri. peccatū incidēs in propositione vniuersali aut particulari: vt in iudicādo an ista aqua mala. hoc. n. indiget duarum propositionū verificatione vna quarum est, ꝙ aquę ponderosę malę: altera ꝙ hęc aqua ponderosa. vult ꝙ difficilis sit scientia huius, nisi pręcesserit ante id scientia artis logices, & hoc nō erit nisi in lōgo tpe. D. Neq; prudētia est scīa: eo ꝙ prudentia est apprehēsio rei operatę, & operatū oppositū est scito intellecto. Etenim intellectus nō apprehendit res particulares operabiles: prudētia vero apprehensio B quidem est rerū sensibiliū. & ego non intendo per sensibilia hoc, qd apprehendit sensus: immo volo equidē per illud potētiā illā, q̄ sentit ꝙ simplicius illud, qd est in figuris, est figura triū angulorū & est phantastica, autē phantastica, q̄ videre facit operabile, propinquior est sensui, q̄ phantastica, quę est in doctrina.

Intellect' nō apprehendit res particulares operabiles.

De bona consultatione. Cap. IX.

IAm vero quærere & consultare inter se differunt: consultare enim quærere aliquid est. Oportet autem de bona consultatione quidnam sit, statuere: vtrum scientia aliqua, an opinio, an bona coniectatio, an aliquod aliud genus. Scientia quidem non est: non. n. de iis quæ sciūt inquirunt. bona autem consultatio, coniectatio quædam est. qui vero consultat quęrit, & ratiocinatur. Sed neque bona coniectatio est: quippe cum & absque ratione, & citum quid bona coniectatio sit: lōgo autem tempore consultent. Vnde aiunt, cito agenda esse quæ con- C sultaueris: tarde vero ac diu consultandum. Adde q solertia & bona consultatio diuersa inter se sunt solertia vero bona quędam coniectatio est. Neque vero bona consultatio opinio vlla est sed quoniam errat, qui male consultat: qui bene, recte id facit: bonam consultationem esse rectitudinem quandam perspicuum est: quæ tamen neque scientiæ est, neque opinionis. scientiæ siquidem neq; rectitudo vlla est, neq; error: opinionis aūt veritas rectitudo est. Accedit, q definitum iam omne id est, cuius est opinio. Quinetiam neq; sine ratione, bona consultatio est: cogitatione igitur est inferior: quippe cum nōdum sit enunciatio. nam opinio non inquisitio, sed enunciatio iā est. qui autem consultat, siue bene, siue male id faciat, quærit aliquid, ac ratiocinatur. Sed bona consultatio consultationis rectitudo quædam est: idcirco primum quid sit, & circa quid versetur cōsultatio, est quęrendum. Quoniam vero rectitudo pluribus modis dicitur: non om-

nem rectitudinem esse bonam consultationem perspicuum est. in continens. n. & prauus quod proponit sibi ratiocinãdo videre, assequetur: vt ita recte quidem consultauerit: magnum tamẽ malum sibi comparit. At bene consultasse esse bonum quoddam videtur. talis. enim. rectitudo consultationis bona consultatio est, quæ ad bonũ assequẽdum spectat. Sed fieri tamẽ potest, vt falsa ratiocinatione id assequamur, quodq; oportet facere assequamur per quod tamen oportet, nõ assequamur: sed medius terminus falsus sit. quare neque eadem erit bona consultatio qua quod oportet quidem assequetur quispiam, non tamen per quod oportet. Prӕterea fieri põt, vt multo tẽpore aliquis, aliquis vero cito consultans quippiam assequatur. ergo neque illa adhuc bona cõsultatio ẽ: sed ea rectitudo, quæ secũdũ vtilitatẽ & id* quod oportet, & sicut, & quando, existit. Fieri item potest, vt & absolute bene consultet quispiam, & ad quẽdam finẽ. Bona itaq; consultatio absolute ea est, quæ ad finem absolute: quædam vero bona consultatio, quæ ad quẽdam finem spectans pficitur. Si igitur prudẽtium est bene consultare, bona consultatio rectitudo ea esse videretur, quæ secundum vtilitatem ad quendam finem spectat, cuius prudentia vera existimatio est.

* a. l. quo ẽ opus.

DIxit. Et manifestũ est ꝙ inter quӕrere absolutum & versationem consilij differentia quӕdam est. etenim versatio consilij quӕrere quiddam est, & quӕrere cogitatione: quӕrere vero interdũ cõtingit absq; cogitatiõe. Vnde hoc, in quo nobis est consyderandum, est an bonitas versionis consilij est scientia, an bonitas sagacitatis, aut genus quoddã ad bonũ. Et putatur non esse scientia: eo ꝙ illius qui versat consiliũ, actio est quӕstio scientiӕ rei alicuius: qui aũt scit rem, non quærit eius scientiam. De bonitate aũt versationis consilij manifestum est ꝙ est versatio quӕdã consilij: & versatio cõsilij est inquisitio p meditationem. Et similiter non est etiã bonitas sagacitatis & arbitrationis. etenim bonitas fit semper per velocitatem intellectus, & mutationẽ cogitationis velociter: versatio vero consilij semp fit in tempore longo. Ideoq; dicunt homines ꝙ non oportet vt cito agãtur res illӕ in quibus est versatio cõsilij, neq; illӕ, in quibus versatur cõsiliũ tempore modico. Et bonitas arbitrationis est velocitas intellectus: & velocitas intellectus est absq; bonitate versationis cõsilij. Neq; etiam est bonitas versationis cõsilij putatio ex putationibus; eo ꝙ putatio non est inquisitio. verũtamen si fuerit ille, qui bonificat versationem consilij, nõ peccãs, tũc patet ꝙ bonitas versationis cõsilij est certitudo quӕdã cõsilij. Et hinc declaratur ꝙ nõ est sciã, nam scientiæ non est bonitas, cum non sit peccatum in ea: putationi aũt sane inuenitur veritas, sicut inuenitur versatio consilij, & nõ est versatio consilij putatio sana. Attamen, cum sit absq; ratione, tunc remanet, vt ptineat potentiӕ cogitatiuӕ, & pp istam potentiã requirit ꝙ est bonũ quoddã, de quo nondum apprehendit ꝙ bonũ; putatio aũt non requirit ꝙ nondum est apud eam bonum quoddam, sed fit hoc quidem postquam apprehendit, quoniã bonũ quoddam. & propter hoc putatio apprehẽdens, non requisitrix. qui vero versat consiliũ versatione bona aut mala, post hoc requirit aliquid & cogitat in ipso. Bonitas ergo versationis consilij certitudo quӕdam est, ideoq; perscrutandũ nobis est primo quid est versatio cõsilij, & in qua re fit ista certitudo. Certitudo enim inuenitur in multis speciebus: & propter hoc non omnis certitudo est bonum consilium. mali nanq; interdum versatur consiliũ sanũ ad inueniendum malũ aliquod. & hoc factum eorũ non est bonitas consilij: est etenim malum & bonitas consilij bonum. Et propter hoc putatur ꝙ bonitas cõsilij ut

A inuentio boni.verũtamen hæc inuentio interdũ fit non per se, & hoc,qñ inuenta fuerit veritas per propositiones falsas; & interdum fit per se,s. quando inuẽta fuerit veritas per propositiones veras. Iterum ergo non sufficit vt dicatur de bonitate versationis consilij ꝙ est adeptio boni, & inuentio eius quod oportet inueniri,donec additio fuerit ei. & per hoc,& qđ oporte vt inueniatur, intẽdo inuentionem boni,per illud per qđ oportet inueniri. & est syllogismus verarũ propositionũ & sanę figurę,& similiter etiam non est introitus tempori in terminum bonitatis versationis consilij. Iam enim inuenitur bonum per cogitationẽ sanam in tempore lõgo,& iam inuenitur in tempore breui. neq; etiã certitudo est certitudo consilij,quod proportionatur ad omne bonũ, sed ad bonũ conferens,nõ ad bonũ,quod est iustitia, neq; ad aliquod tale in bonis. Cũ ergo fuerit homo interdum mouens consiliũ,quod est bonum absolute ex inuentione finis, qui est etiam finis & complementum absolute, tunc certitudo inuenta in hoc consilio, est bonitas versationis consilii absolute. Qui autem versauerit consiliũ in eo,qđ est finis quis nõ absolute,sed quibusdã prudentiũ,tũc bonitas versationis cõsilij in hmõi finibus est sanitas talis cõsilij in relatione ad illũ finẽ:& prudẽs est,qui habet putationẽ veram a bonitate versationis consilii.

B *De perspicacia.* *Cap. X.*

IAm vero perspicacia quoque est & hebetudo, quibus homines perspicaces atque hebetes dicimus.neque omnino idem cum scientia vel opinione hęc est: homnes. enim essent perspicaces.neque est vna aliqua ex singulis sciẽtiis:verbi causa neq; medicina:de salubribus.n. esset.neque geometria: nam circa magnitudines uersaretur.neque enim de iis quæ semper sunt, & motu carent,pspicatia est,neq; de iis quæ quomodolibet fiunt:sed de quibus dubitaret quispiam, atque cõsultaret.Ideo circa eadem quidem,circa quæ prudentia,versatur idẽ tamen prudentia & perspicacia non est: prudentia.n.præceptiua est: quid enim agendum aut nõ agendum sit,finis est ipsius: pspicacia vero iudicatiua tantummodo idem nãque est perspicacia & bona perspicacia:perspicaces siquidem ẽt bene perspicaces sunt.Neq; vero habere neq; acquirere prudentiã perspicacia est: sed sicut perspicere dicitur
C discere,cum scientia quispiam vtitur ita quoq; cũ opinione vtitur ad ea iudicanda,de quibus prudẽtia est,alio dicente: & iudicanda quidem recte.bene.n.& recte idẽ est, & inde nomẽ hoc venit pspicacia,qua bene pspicaces homines sunt,ex ea scilicet quæ indiscẽdo consistit.discere enim sæpenumero,perspicere dicimus

DIxit. Et potẽtia ingenij, & non ingeniũ,per quã dicimus ꝙ hoc est habẽs ingeniũ,& hoc non habet ingenium,est etiã aliud a potentia putationis & scientię.nam si non,esset oĩs,apud quẽ esset sciẽtia aut putatio,ingeniosus, nec etiã potentia ingenij est vna ex scientijs particularibus, vt scientia Medici[illegible] existit in rebus receptiuis curationis, vt scientia dimẽsionis q̃ existit in magni[illegible]mus:eo ꝙ ingeniũ non est in rebus necessarijs,neq; in rebus,quarũ [illegible] causaliter se habet, sed in rebus difficilibus, in quibus versatio fit cõsilij.Et p[illegible] hoc fit quidem ingeniũ in rebus eisdem, in quibus est prudentia: verũtamen non est ingeniũ & prudentia res vna. nam prudentia est apprehensio agendorũ & non agendorum:ingenium aũt est sententiãs & iudicãs, & est ip[illegible], & acceptio intentionis vnũ & idẽ, attamen, quemadmodum nominamus receptionem scientię disciplinam & scientiam, sic quãdo fuerit ille, qui vtitur

putatione,iudicans in rebus,in quibus est prudentia , iudicium bonum,& dic: D A
de eo ꝙ est ingeniosus. D. Et transumitur quidem istud nomen ad hoc factū prudentia ex speculatione in doctrinalibus. videmus . n. quadriuiales dominos ingeniorum vel ingeniosos.& postquam consilium bonū est cuius finis bonū,et hoc quidem inuenitur ex virtuoso,erit consilium bonum iudiciū rectum procedens a virtuoso. & propter hoc multotiens dicimus ꝙ virtuosi domini sunt cōsiliorum bonorum:& ꝙ domini consiliorum bonorum sunt virtuosi. cōsiliū ergo bonum est iudicium sanum existens in virtuoso,vt diximus, & sanum est verax . Cumq; sit hoc totum,quemadmodum determinauimus, tunc omnes habitus,quos definiuimus,tendunt ad vnum finem.Nos quidem dicimus, ꝙ hoc est consilium, vel opinio,& discretio,vel ingenium,& prudentia,& intellectus:& proportionamus eas ad homines eosdem : intendo ꝙ quosdam eorum nominamus consiliarios,& quosdam ingeniosos,& quosdam prudentes. & tota eorum vniuersitas intendit rem vnam,& sunt particulares postremę operabiles,& ꝓpter hoc sunt omnes istæ potentię operatiuæ.

De sententia. *Cap. XI.*

IAm quæ vocatur sententia, qua bene sentientes, & habere sententiam quosdam dicimus, est æqui & boni viri iudicium rectum. Cui rei id argumentum est,quòd æquum & bonum virum maxime esse ad consentiendum id est ignoscendum idoneum dicimus: æquitatem

*a.l. aliqua vero esse,habere consensionem & veniam circa*singula consensio autem sententia est iudicatiua recta æqui & boni viri:at recta ea est,quæ est veracis. Sunt autem omnes habitus consentaneè ad idem tendentes:nam & sententiam,& perspicaciam & prudentiam, & intellectum ad eosdem referentes dicimus: dum & sententiam , & intellectum iā habere,& prudentes,& perspicaces appellamus.omnes enim facultates hæ vltimorum sunt & particularium. Atque in eo quidem ꝙ ad iudicandum idoneus quispiam est,de iis quæ egit prudens,perspicax & bene sentiens,seu consentiens erit:nam æqua communia bonis omnibus sunt,in eo ꝙ ad alium spectant . Agendæ autem res ex iis sunt quæ particularia & vltima omnia sunt,nam & prudentem oportet ea C
cognoscere:& perspicacia & sententia circa agenda versatur. at hæc vltima sunt . Intellectus quoque vltimorum est in vtramq; partem: primorum enim & vltimorum terminorum intellectus est, non ratio.ille quidem , qui in demonstrationibus versatur, immobilium terminorum & primorum:alter qui in actiuis consistit,vltimi, & eius quod euenire aliter atque aliter potest,& alterius propositionis.Hæc enim eius cuius causa aliquid ē, principia sunt:quippe cum ex singularibus vniuersalia existant, quorum sanè habere sensum oportet:is autem sensus intellectus est. Quocirca esse etiam hæc naturalia videtur , ac sapiens quidem natura nemo est:sed sententiam habet, & perspicaciam , & intellectum . Indicium cuius illud est,quòd hęc .. qui etiam ætates existimamus:talisq; ætas intellectu & sententia prædita est,quasi cā ex natura ipsa sit. Ideo & principium & finis intel-

ctus

A ctus est. ex his enim, & de his demonstrationes fiunt. Quare peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absq; demonstratione, non minus quã demonstrationibus attendendum est, quia namq; ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur. Quid igitur sapientia & prudentia sit: & circa quę vtraq; versetur: tum alterius alteram animę portionis virtutem esse, dictum iam est.

DIxit. Sententia aũt & iudicium fiunt quidem in rebus, quibus est prudentia, & bonitas ingenij vel discretionis, & bonitas consilij. Et qdẽ fiunt istę virtutes ad finem suũ. intendo ꝙ, quando fuerit finis inuentus per eas bonum, tunc sunt virtutes, & postquam est omnis notitia operabilium notitia rerũ particularium: eo ꝙ intentum per hanc notitiã est operatio, & operabilia & ingenium & consilium sunt quidem in operabilibus: & ista sunt vltima in generatione & particularia. D. Et intellectus, cum sit comprehensorum terminorum primorum. & termini primi sunt semper vltima, intendo particularia, tunc intellectus inuenietur ex vltimis, i. ex particularibus scdm spẽs duas; vna quarũ est apprehensor terminorũ primorũ, qui sunt rebus necessarijs & sunt principia demonstrationũ speculatiuarũ: & altera est apprehensor terminorũ primorum, qui sunt rebus prioribus: & sunt principia conclusionum operatiuarum. et sunt quidẽ termini vniuersales: eo ꝙ vniuersale quidem inuenitur particularibus: & intellectus non est aliquid nisi apprehensio vniuersalis. Et ꝓpter istud patet de re intellectus ꝙ est res comprehensa nobis ex particularibus per naturam. & propter hoc intellectus est aliud sapientia. & similiter opinio, & ingeniũ sunt ẽt cõprehensa per naturã, vt intellectus. Et huius signũ est, qm̃ videmus quidem ꝙ hominem oportet addiscere res, quãdo fuerit habens intellectũ & opinionem: eo ꝙ natura causa est intellectus & opinionis, non voluntas. & eo intellectus naturaliter habet initium & consumationem: intendo & generatur & cõpletur; eo ꝙ vniuersitas rerum, quę sunt per naturã, initiũ habent & consummationẽ. demonstrationes igitur fiunt ex huiusmodi propositionibus. D. Et ideo oportet vt auscultemus narrationẽ dominorũ experientiarum, & sunt seniores, absq; exigentia demonstrationis super eo ad quod innuunt. & illud non est minus eo, in quo auscultantur demonstrationes: & ꝓpterea ꝙ seniores iam apprehenderunt per experientiam propositiones, ex quibus habuerunt demonstratiuã sufficientiam ad illud, quod nobis ostendũt, apud nos aũt non sunt illę propositiones: nam experientia quidẽ fit ex parte ętatis. D. Iam dictum est quid est prudentia & quid sapientia: & in quibus rebus est vtraq; earum: & ꝙ vtraq; earum virtus, & cuius partis ex partibus animę est virtus.

De vtilitate sapientiæ, & prudentiæ. *Cap. XII.*

DVbitaret aũt quispiam de ipsis his habitibus qua in re vtiles sint. sapientia. n. nihil cõtẽplatur quo fieri homo felix possit: quippe cũ nullius sit generationis: at prudentia hoc quidem habet, sed cuius causa opus ipsa est? siquidem prudentia est, quę circa ea versatur, quæ iusta, & honesta, & bona homini sunt: ea autem sunt huiusmodi, quæ agere viri boni est. at nihilo magis ad agendũ idonei cò ꝙ cognoscimus ipsa hęc, sumus, siquidem habitus virtutes sunt: quemadmodum neque salubria, neq; bonæ habitudini conuenietia, quę non eò ꝙ faciunt, sed quia ex habitu existunt ita dicũtur. nihilo enim ad agendum idonei magis ex eo sumus, ꝙ medicinam aut exercitatoriã

habemus. Quòd si non horum causa prudentia studenda est, sed vt probi fiant: iis sanè qui probi sunt, nihil erit vtilis: quin etiam neque iis qui nō habent: quippe cum nihil referat, habeat ne aliquis, an habentibus aliis obediat. satisq; nobis sit: quemadmodum & in sanitate. nam quamuis sani esse velimus, medicina tamen non discimus. Accedit ad hæc ꝙ absurdum esse videretur, si principalior & præstantior quam sapientia ea esset, quæ ipsa esset deterior: quæ enim facit, circa singula dominatur, atq; imperat. De his igitur dicendum est: nunc enim de ipsis tantum dubitationem exposuimus. Primum itaq; vtrasq; per se necessario esse expetendas dicimus, cum vtriusque animę portionis virtutes sint, licet neutra ex ipsis quicquam efficiat. Deinde etiam efficiunt quidem, non tamen vt medicina sanitatem: sed vt sanitatis bonæ habitudinis operationes, sic sapientia facilitatem. cum enim totius virtutis pars sit, dum habetur, atque operatur, facilem facit. Præterea opus & ex prudentia & ex morali virtute perficitur. virtus enim propositum scopum: prudentia quæ ad ipsum tendũt, recta efficit. Quartæ autem animę partis, id est altricis, nulla talis virtus est: quippe cum in ea agere aut non agere situm minime sit. At vero de eo, quòd ex prudentia ad agenda vel honesta vel iusta nihilo aptiores sint homines, paulo altius incipiendum est, hoc sumpto initio quemadmodum iusta agentes nonnullos nondum esse iustos dicimus, vt eos qui ea quę a legibus præcipiuntur, vel inuiti faciunt, vel ex ignoratione, vel ob aliquid aliud, & non ob ipsa, cum tamen ea agant, quæ oportet, quęque bonum virum decet: ita licet: vt quodam modo se habens quispiam singula agat, vt bonus sit: id est ex electione, & ipsorum eorum causa quæ aguntur. Electionem igitur rectam virtus facit: quęcunque autem natura comparatum est, vt illius causa agantur, non virtutis, sed alterius facultatis sunt. Attendendum autem est, ac de his manifestius dicendum. Est itaque facultas quædam quam calliditatem vocant: ea est talis, vt quæ ad suppositum scopum conducunt, agere, possit atque hęc quidem si propositum honestum sit, est laudabilis: si prauum, versutia est. Vnde etiam prudentes callidos, & versutos esse dicimus. Prudentia vero hæc facultas non est: non sine tamen facultate hac existit, sed habitus oculo huic animæ non absque virtute acquiritur, sicut diximus, & perspicuum est. Ratiocinationes enim agendarum rerum principium habent. quandoquidem eiusmodi est finis, & quod optimum est: quodcunq; illud fuerit. Sit enim verbi causa, quod inciderit: id nisi bono viro non apparet: propterea ꝙ distorquet prauitas, facitque vt circa actiua principia fallamur. Quare non posse quempiam prudentem esse nisi bonus sit, manifestum est.

DIxit. Et fortassis quęret quis quęstionem graue, & dicet, quę vtilitas est sapientię. nō enim videmus acquiri eius notitia aliquid, per qd felix fiat hō: propterea ꝙ ipsa nō efficit aliquid, neq; operatur, per prudentiã autem

A acquirunt res felicitantes. at neq; secundum ꝙ prudentia tantum; intendo per se, sed scdm ꝙ est in rebus bonis iustis: & istę sunt, quas operatur vir bonus. & propter hoc nos nõ sumus magis opatores per hunc habitũ, eo ꝙ sit habitus rebus bonis: sed eo ꝙ habitus prudentię tantũ: intendo eo ꝙ nos facimus bonã consiliationem, quemadmodum qm̃ quando fuerimus scientes res curatiuas, nõ sumus cõpletius operantes in arte medicinę, sed eo ꝙ magis medici tantũ. Non est igitur prudentia felicitans per se, cum non dicatur de eo prudentia propter scientiam, sed propter hoc ꝙ p se pertinet virtuosis rebus. nõ est ergo proficiẽs per se penitus. ideoq; videmus ꝙ oportet nos recipere consiliũ virtuosis illis, quibus non est scientia versationis consilij, neq; a scientibus illis, quibus non est virtus. quemadmodũ facimus in sanitate. etenim sani esse volumus; attamẽ nõ proficimus in sanitate, nisi per vtrasq; res simul: intendo per sciẽtiam medicinę & per velle sanitatẽ. ideoq; quando volumus sanitatẽ, addiscimus medicinã. erit igitur sapientia felicitãs per se: prudẽtia vero p aliud, non per se. Amplius, fortassis videbitur esse inconueniens vt sit res, quę est sub sapientia magis certa quã sapientia. nam sapientia regit oẽs artes, & principatur eis, et imperat quid operentur scdm ꝙ dictum est in altero loco ab isto. Veruntamen nõ istud propositum, neq; hoc intentũ a nobis; intendo quę inter vtrasq; præemineat. nõ enim intendimus, nisi determinare quę vtilitas sapiẽtię. Dicimus ergo

B ꝙ necessariũ est vt sit eligibilis per se vt sit virtus, & si non agat aliquid: eo ꝙ ipsa est perfectio partis ex partibus animæ: & omne qd est complementũ vel pfectio partis ex partibus aĩę, est virtus. Amplius, ipsa quidem facit felicitatẽ per se, non qño facit medicina sanitatem: immo est quasi ipsamet. sanitas igitur ipsa quidem facit felicitatem, non per hoc, ꝙ ipsa sit alterũ a felicitate: sed qm̃ ipsius comprehensio tantũ est ipsamet felicitas, cum sit ipsa volita non propter aliud a se. & hoc est felicitatis dispositio; intendo ꝙ ipsa quęritur propter se, & alia ab ea pp eam. D. Et intellectus quidem proportinatur perfectioni, & cõplemento in prudentibus secundum mensuram habitus prudentię, et secundũ mensuram virtutis moralis coniugatę prudẽtię. etenim virtus rectificat propositum: et prudentia sanat inuentionẽ propositi: intendo finis. Pars autem concupiscibilis, et est ea, cui proportionantur virtutes figurales, i. morales, non habet hanc speciẽ virtutis: intendo virtutem apprehensionis, cum non habeat partem rationis. D. Quoniã aũt non fit prudens perfectius operans & melius consilians, eo ꝙ actio sua fieri habeat in rebus virtuosis & bonis, dicere oportet, postquam resumpserimus sermonem a supra parum, & ponamus principium nostrũ de hoc illud quod dico. & hoc est: quoniã quemadmodum dicimus ꝙ quidam hominum operantur res iustitię absq; eo ꝙ sint iusti, sicut illi, qui faciunt

C quod præcipiunt leges aut pręter voluntatem suam, aut propter ignorantiam eius quod operantur, aut agunt hoc propter aliquid aliud nõ gratia illarum rerum earundem: & vniuersaliter quemadmodum non nominamus istos virtuosos, quamuis operentur quod oportet, & totum quod operatur virtuosus: sic videtur ꝙ sit res in prudente illo, qui habet potentiam, per quam inuenit particularia bonitate consiliationis, i. particularia, cum sit bonum siue malum, quando contigerit eum inuenire per consiliationem particularia, quę sunt bonum. non dicimus de eo, ꝙ virtuosus neq; ꝙ bonus; intendo ex modo, quo est bonę consiliationis tantum, ad inueniendum omne, cuius inciderit ei electio. D. non enim omne, super quod cadit electio, est virtuosum: immo illud, quod cõuertit ad hoc electionem, vt sit virtuosa, virtus est, non potentia prudentiæ. Et propter hoc potentia, per quam inuenitur vel extrahitur omne illud, super quod ceciderit electio, non est virtus moralis, sed potentię alterius: & est illa, quę nominatur, quando inuenitur per eam bonum, industria vel prudentia proprie, vt quando inuenitur per eam malum, astutia, vel calliditas, vel dolositas. Et propter hoc est, quod videmus ꝙ quidam prudentium sunt astuti, & quidam callidi, & quidam fraudulenti. Verũtamen potentia, per quam inuenitur bonũ, & est illa, quę noĩatur prudẽtia, secundũ veritatẽ non est partis alterius ex partibus animę q̃ illius, cuius est potẽtia ad inueniẽdũ quodcũq; cõtingit de bono aut malo, neq;

idem etiam est absque virtute, & hoc, quoniam factori ascribitur bonitas vel malitia, ex oībus quidē factis suis presens intentum per huiusmodi facta. & de bono aliud quidem est in dicto & est rectum: & aliud in fine, & est quod apprehenditur per dictum. & quando non fuerit bonū in fine, non apparet bonū quod est in dicto, sed vincit malitia, quę est in fine super bonitatem, quę est in dicto. et similiter vincit finis super principiū factoris, & efficit ipsum malum, cū fuerit malus. Et cum sic sit, non potest esse prudentia illa, quę est virtus absq; hoc, quod coniungetur ei virtus figuralis: & nō inuenitur hęc prudētia nisi in viro bono.

De naturali virtute, & de virtutum & prudentiæ connexione. Cap. XIII.

SEd considerandum rursus etiam de virtute est: nam simili modo quoq; virtus sese habet. sicut prudentia cum calliditate non idem quidem, sed simile tamen quid est: ita virtus naturalis cum ea, quæ propriæ virtus dicitur. Omnibus enim singuli ex moribus esse quodā modo natura videntur. nam & iusti & temperantes & fortes sumus, & cætera statim ab ipso ortu habemus. Sed aliud tamen est quod quærimus, vt propriè bonum sit, & talia alio modo adsint. Etenim pueris & bestiis naturales insunt habitus: sed sine intellectu, & mente esse noxii apparent. Cæterum tantum inspici videntur: quòd quemadmodum in corpore valido quòd sine visu mouetur, contingit, vt vehementer erret, propterea ꝙ visu caret: ita quoq; hic euenit.† si intellectum acceperit, in agendo differt: atq; habitus licet similis sit, proprie tamen virtus tunc erit. Quare quemadmodum in opinatiua parte duæ species sunt, calliditas, & prudentia: ita in morali duæ quoq; sunt: quarum altera virtus naturalis, altera proprie virtus est: atque harum ea quę proprie virtus est, non sine prudentia existit. Vnde etiam omnes virtutes prudentias esse inquiunt: & Socrates partim recte quærebat, partim errabat. ꝙ enim prudentias esse oēs virtutes opinabatur, errabat: recte dicebat, ꝙ non sine prudentia esse eas asserebat. Signum autem illud est, quòd nunc omnes cum definiunt virtutem, vbi habitum eam esse dixerūt, & ad quę est, adiungunt secundum rectam rationem. recta autem ratio est, quæ secundum prudentiam existit. Videtur igitur vaticinari quodā modo omnes talem esse habitum virtutem, qui secundum prudentiam existit. Paululum tamen transeundum est. virtus enim non tam secundum rectam rationem, quam cum recta ratione habitus est: at recta de huiusmodi ratio est prudentia. Ac Socrates quidem rationes virtutes esse existimabat: scientias enim eas esse omnes dicebat: nos cum ratione esse arbitramur. Ex his igitur quæ dicta sunt, constat neq; proprie bonum esse sine prudentia, neque prudentem sine morali virtute quempiam posse. Quin etiam ratio illa hinc solui posset, qua separatas esse inter se virtutes dissereret aliquis: eo quòd idem ad omnes aptissimus minime sit, atq; iccirco alias iam, alias non-

†a.l. si vero

A dum acquisiuerit. hoc siquidem in naturalibus virtutibus licet: in iis vero quibus absolute bonus vocatur quispiam, non licet. simul enim cum prudentia, quæ vna est, omnes existent. Perspicuum autem est & prudentia esse opus, etiam si non esset actiua, propterea ꝙ partis animæ virtus est: & sine prudentia & virtute esse electionem rectam non posse: eo quòd hęc finem: illa quę ad finem tendunt vt agamus, facit. At vero neque pręsidet sapientiæ: neque melioris quàm ipsa partis est. quemadmodum neque sanitati medicina: neq; enim ipsa vtitur, sed vt fiat prouidet. quocirca illius causa præcipit, non autem illi. Simile præterea illud est, siquis ciuilem, propterea quòd de omnibus præcipit, quæ in ciuitate sunt: Diis præesse ac dominari etiam diceret [illegible]

Dixit. Inquiramus etiam & perscrutemur de proportione virtutis naturalis ad virtutem electiuam: & est illa, quę est in fine nobilitatis & honorificētię. & proportio quidem istius virtutis, intendo naturalē ad electiuā, ꝓpinqua est proportio prudentię ad solertiam: quemadmodum est prudentia, quā
B do proprie dicitur, & bonitas opinationis non sunt res vna, sed consimiles: sic similatur virtus naturalis virtuti directiuę: intendo electiuam. etenim in omni specie ex speciebus virtutis, vna per naturam, & altera per acquisitionem. Et hoc, quoniam nos multotiens inuenimus vnum ex hominibus per naturā castum aut audacem, & sic de aliis virtutibus. & sunt inuentę in eis istæ virtutes statim a natiuitate eorum, nisi ꝙ nos inquirimus quidem virtutē illam, quę fit per electionem & acquisitionem. Et hoc quoniam virtutes naturales inueniūtur in pueris, & multę earum in feris & in multis animalium: & vniuersaliter vt plurimum sunt damniferę, quando fuerint absque intellectu et discretione. Et videtur ꝙ virtus naturalis non appareat nisi propter exuberantiam ipsius: intendo in quibusdam indiuiduorum: quemadmomum contingit corpori mobili motu vehementi vt manifestetur manifestatione vehementi magis ꝙ̄ manifestetur quietum. & si non, tunc non esset nudus ab eis vllus: intendo a possibilitate recipiendi virtutem electiuam. & virtus equidem fit, quando fuerit actio secundum ꝙ videt intellectus, & in hora quam videt, & in quantitate quam videt. quando igitur quod videt intellectus de hoc, conuersum fuerit in habitum, statim facta est veritas secundum veritatem directiua. Quemadmodum enim in specie naturalis duæ sunt species putationis, vna naturalis, & sunt prima putabilis: & altera acquisita & apprehensa a primis. & quemadmodū
C etiam in intellectu sunt duę species: vna naturalis, & altera acquisita, & est quę nominatur scientia: sic videtur ꝙ sit in virtutibus figuralibus: intendo morales. Et propter hoc est quod dicimus, ꝙ virtus figuralis electiua non fit absq; prudentia. & propter esse eius semper cum prudentia dixerunt quidam hominum ꝙ omnes virtutes morales prudentiæ sunt: vt Socra. Et isti modo quoddam peccant, & modo quodā recte dicunt, peccant quidem, credentes ꝙ omnes virtutes sint prudentię; dicunt vero recte, eo ꝙ nō est possibile vt inueniatur virtus figuralis electiua absq; prudentia. Cuius signum est, ꝙ omnes definientes virtutem moralem, dicunt eam esse habitum, qui fit secundum commensurationem rectę rationis. rectam autem est secundum mensuram intellectus, verbi gratia in fortitudine. dicuntque ꝙ est audacia secundum ꝙ oportet, & quando, & quantum, & cętera huiusmodi. & omnia ista in vnaquaque dispositionum non comprehenduntur nisi per prudentiam. D. Et iam videtur verisimile ꝙ aggregatio Antiquorum in conuenientia ipsorum ꝙ hic habitus, intendo moralem, proportionetur prudentię, cucurrit cursu diuinationis, velut in proportione eius ad intellectum: & non incluserunt per hoc totū, quod oportuit includi. Et propterea dicimus nos ꝙ ipsa non est recta ratio tantum, sed est habitus excellens cum recta ratione; & ratio recta coniugata ei est prudentia. Et Socrates iam pu

tabat ꝙ omnes virtutes essent scientię: nos autem dicimus sunt cum ratione: intendo rationem sanam. Et hoc manifestum est ex eo quod dictum est, ꝙ non est possibile vt sit virtus electiua absque prudentia, sicut dictum est etiam ꝙ non sit possibile vt sit prudentia: intendo virtutem rationalem absque virtute morali. D. & ista pars animę, intendo moralem, proportionatur etiam rationi: si hoc transire permissum fuerit, vult propterea ꝙ audita ratione & obedit eius imperio. D. & manifestū est ꝙ istarum virtutum, intendo rationalem & moralem, quędam coniugatę sunt quibusdam: propterea ꝙ non inuenitur vna ipsarum completa, quando separata fuerit a sua socia: intendo quando separata fuert vis prudentiæ a morali & electiue prudentia. nam hoc quidem in naturali ex ipsis possibile est: in directiua autem, intendo honorabilior ex morali, & est electiua, non est possibile. non enim possibile est vt absq; prudētia: sicut non est possibile in prudentia secundum ꝙ operatiua est vt sit absq; virtute morali. nam actio virtutis moralis non fit absque eligentia sana: eligentia autem sana non fit absq; prudentia. virtus ergo moralis est illa, quę agit bonum, quod est finis: & virtus prudentię est illa, quæ monstrat illi potentię qđ agat. Ideoq; non attribuitur hęc actio, intendo actionem virtutis moralis, virtuti prudentię: cum non sit operatrix virtutis moralis: sed est quidem monstratrix illi potentię, est igitur quasi effectrix potentię operantis finem, sed ipsa operatur finem. Et ideo non attribuitur hęc actio, intendo moralem, neque sapientię, neque alicui ex virtutibus rationalibus: quemadmodum non attribuitur actio sanationis arti medicinæ. ipsa enim non sanat, sed monstrat quomodo fiat sanatio ei, qui facit eam, & est adiutor medicinę. hęc est igitur proportio habitus prudentię ad habitum moralem: intendo ꝙ prudentia est, quę imperat: & mos est, qui operatur. non attribuitur itaque hęc actio prudentię, nisi quia imperat ei, non ꝙ operatur eam. Et videtur ex quo attribuitur ei actio isto modo, ꝙ sit quasi principes habitus moralis: quemadmodum gubernatio ciuilis vniuersalis, intendo artem regiminis ciuilis, est habitus principans omnibus habitibus, qui sunt in ciuitate: intendo artes, quę sunt sub hac arte, eo ꝙ ipsa imperat artibus, quę sub ea sunt, quid agant. D. Et post hoc oportet vt accipiamus in inceptione alia: vult post finitionem sermonis in virtutibus moralibus & rationalibus.

A

ARISTOTELIS

MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER SEPTIMVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De heroica virtute: De continentia,& earum oppositis, De continente & incontinente. De uoluptate,& ipsius speciebus,ac de dolore.

De heroica virtute,continentia, & earum oppositis. Cap. I.

B POst hæc alio sumpto initio dicendum est, rerum circa mures fugiendarum tres species esse, vitium, incontinentiam, & feritatem: quarum duabus quæ sint contraria, manifestum est: alterum enim virtutem, alterum continentiam vocamus. feritati autem maxime conuenire quispiam diceret virtutem, quæ supra nos est heroicam quandam, ac diuinam quemadmodum Homerus Priamum de Hectore dicentem inducit, eo quòd valde erat bonus,

Non hominis mortalis filius ille
Esse videbatur: sed magna e stirpe deorum.

Quòd si ex hominibus, sicut dicunt, ob virtutis excellentiam diuini efficiuntur: huiusmodi quidam scilicet esset habitus, qui feriati opponitur. Nam sicut bestiæ neque vitium est, neque virtus, ita neq; Dei: C sed hæc præstantius quid virtute, illa diuersum quoddam a vitio genus est. Quoniam vero rarum est, vt vir diuinus sit: quemadmodum Lacones, cum aliquem valde admirantur, diuinus, inquiunt, vir est: sic & ferinus natura inter homines rarus aliquis est maxime tamen inter Barbaros reperitur. fiunt vero nonnulla etiam ex morbis, & læsionibus. quin etiam eos homines, qui vitiis exuperant, ita infamamus. Sed de tali quidem affectione posterius mentio quædam facienda est. de vitio autem dictum est prius. De incontinentia vero & mollitie, & deliciis nunc est differendum: de continentia item & tolerantia. neque enim quasi iidem cum virtute & prauitate habitus sint, neque vt diuersum genus, vtraque harum existimanda est. Oportet autem, sicut in aliis fecimus, ponere ea quæ apparent, & prius dubitare, deinde ita demonstrare. ac maxime quidem omnia illustria & probabilia circa hos affectus: sin minus, pleraque, & præcipua producere debemus. nam si soluãtur ea, quę difficultatem habent, illustria

vero & probabilia relinquantur: satis erit demonstratum. Videtur D igitur continentia et tolerantia ex bonis & laudabilibus: incontinentia vero & mollicies ex prauis & vituperatione dignis rebus esse Idé quoque esse continens & perstans in consilio rationis, idem incontinens & rationis consilio excedens. atq; incontinens quidem cognoscens praua esse quæ agit, ob affectum tamen agit: at continens cum prauas sciat esse cupiditates, ob rationem eas non sequitur. Temperantem quoq; continentem & tolerantem esse dicunt. atq; eum qui eiusmodi sit, alii omnem esse temperantem asserunt, alii minime: & intemperantem incontinentem, & incontinentem intemperantem confuse, alii diuersos esse aiunt. At prudentem interdum negant esse posse incontinentem: interdum nonnullos qui sint prudentes et callidi, esse incontinentes affirmant. adde quòd incontinentes & iræ, & honoris, & lucri etiam dicuntur. Atque ea quidem quæ dicuntur, huiusmodi sunt.

DETERMINATIO SEPTIMI TRACTATVS E LIBRI NICOMACHIAE. ARISTOTELIS.

DIxit. Dicto itaq; de virtutibus moralibus & rationalibus, oportet vt vertamus nos ad genus alterum. Dicimus igitur ꝙ species, q̃ inueniuntur in moribus vituperabilibus sunt tres, malitia, intemperantia, ferocitas. Contraria aũt duorum ex istis, intendo malitiã & intemperantiam manifesta sunt: malitię enim contrarium est bonitas vel virtus, & contrariũ intemperantię est temperantia. ferocitas vero contrarium dicendum est ꝙ sit virtus superexcellens humanam naturam: & est virtus, de qua dicitur ꝙ sit diuina, prout dicimus de quibusdam hominum ꝙ sint angelici & diuini propter eminentiam virtutis in eis. Et oportet quidẽ vt sit hic habitus cõtrarius ferocitati: eo ꝙ quẽadmodũ feris non est in veritate neq; malitia, neq; virtus: nam hominis hęc ꝓprię sunt immo eis est malitia excedens genus malitię humanę; & propter hoc nominatur homo egrediens speciem suam in superfluitate malitiæ, ferinus vel lupinus sit cũ Deus nõ sit bonus modo quo homo, immo bonitas eius superegrediens est genus naturę bonitatis, quę est homini, nominatur qui præcellit in hoc habitu & egreditur genus suũ diuinus. cumq; sit istarũ extremitatũ dispõtio hęc dispõtio, oportet eas contrarias esse per naturam. Et pp̃ hoc viri diuini pauci sunt valde in hominibus: & viri ferini vel lupini pauci sunt ẽt. & sunt quidẽ secdm plus in hominibus, qui sunt in distantia nota ex parte australi: & sunt nigri siue Aethiopes, & corũ contermini. & ẽt ex altera parte Sclaui, & corũ cõtermini. D. & iã inuenta fuit ferocitas in quibusdã hominum ex parte infirmitatis accidentis eis, D. & sermo de malitia ferina ingrediens est sub sermone de malitia vniuersali: quamuis oportuerit vt propriam faceremus rememorationem istius malitię ex cęteris malitijs. & iam primitus diximus de virtute & malitia. De quo aũt hic loqui volumus est intemperantia & dissolutio & relaxatio, et est obedientia & executio concupiscentiarũ, & de istorũ oppositis: & est retentio a concupiscentijs & tolerantia. non enim oportet ęstimari de istis habitibus oppositis, intẽdo continentiam sui a voluptatibus & incontinentiã. ꝙ intrent sub oppositis, quę sunt malitia & virtus ex oĩ mõ; intẽdo ꝙ continens sit virtuosus, & dissolutus vitiosus. neq; ẽt ęstimandum est ꝙ egredientes sint ab istis generibus ex oĩ modo, donec sint duę naturę & duo genera diuersa. D. Oportet igitur vt faciamus in perscrutatione de hoc simile ei, quod fecimus in perscrutatione de eo, qđ pręF

Deus nõ est bonus modo quo hõ: sed bonitas eius supegreditur genus naturę humanę.

cessit de istis rebus, videlicet vt pręmittamus sermones & orationes dubitabi-
A les, qui componuntur ex propositionibus famosis, deinde ueniamus post hoc cũ orationibus demonstratiuis. demonstrationes enim perfectiores sunt & nobiliores, q̃ñ inducuntur post orationes dubitabiles. & hoc necessariũ est vt faciamus aut in oibus istis passionibus, de quibus loquimur in hoc libro; aut in pluribus earum, aut in prępollentibus. quando enim inductus fuerit sermo, per quem dissoluitur dubitatio, quam necessariam fecerunt propositiones famosę, & in quo conseruantur etiam illę ꝓpositiones, intẽdo vt nõ destruantur in toto, tunc erit in demonstratione adducta sufficientia completa. Dixit. Et iam putatur de cõtinentia & tolerantia vel patientia ꝙ sunt de habitibus virtuosis laudabilibus & putatur ẽt de incontinẽtia intolerantia ꝙ sint de habitibus uituperabilibus. Et similiter putatur continens esse ille, qui perseuerare facit rationem in eo ꝙ meretur vt abstineatur ab eo: & ꝙ ille est non continens, qui facit non perseuerare rationem abstinendo à concupiscentijs. & hoc qm̃ non continens est ille, q scit ꝙ operatio est mala, & operatur eam. Continens aũt est ille, qui postquam sciuerit ꝙ concupiscentię malę, abstinet ab eis, & non sequitur concupiscentiã obediens rationi. Et quidam hominum nominant castum continentem & tolerãtem, & nominant etiam continentem & tolerantem castũ, & quidã neutrũ nominãt nomine alterius. & similiter ẽt quidã nominant non castum non cõtinẽtẽ, & non continentem non castũ. & est ex hominibus, qui dicit ꝙ non castus
B alius est a non continente. De prudente aũt quidã dicunt ꝙ impossibile est vt sit incontinens, dicunt ergo, omnis prudens continens est. & forte dicunt ꝙ inuenitur aliquis hominum prudens in hoc, ꝙ non continet animam suam in ira, nec in honore nec in lucro. D. Hæc est ergo summa eius, quod dixerunt homines de istis rebus.

Demonstrationes perfectiores sunt & nobiliores, q̃ñ inducuntur post orationes dubitabiles. Vide. 1. Cœ. cõ. 85.

De continente & incontinente. *Cap. II.*

Dubitaret autem quispiam quo modo recte existimãs aliquis agat incontinenter. Nam vt sciens quispiam agat, aiunt nonnulli fieri nullo modo posse. absurdum enim est si adsit scientia, vt existimabat Socrates, aliud quid dominari, ac quasi mancipium hominem trahere. Socrates enim aduersus rationem omnino pugnabat, quasi nulla esset incontinentia. neminem siquidem aiebat existimantem
C præter id quod optimum est, agere, sed ex ignoratione. quæ sane oratio iis aduersatur quæ euidenter apparent. quærendumque est circa affectum, si ex ignoratione agit quispiam, quis ignorationis modus sit. nam non existimare qui incontinenter agit agenda esse ea quæ agit, ante quã in affectu sit cõstitutus, manifestũ est. Sunt aũt nonnulli qui alia concedũt, alia non. sciẽtia enim nihil esse potẽtius concedunt: illud non dant, præter id quod visum fuerit melius, agere neminem. ac propterea inquiunt incontinentem non scientiam, sed opinionem habentem a voluptatibus superari. Verũtamen si opinio, non scientia, neque valida existimatio est, quæ resistit, sed remissa qualis est in ambigentibus: venia danda est quod non in his persistat quispiam aduersus vehemẽtes cupiditates at prauitati, aut alicui ex aliis vituperatione dignis rebus venia non datur. Prudentia igitur resistente id fit: validissima enim res ea est. sed est absurdũ. fiet enim

vt idem simul & prudens sit & incontinens. at facere sponte prauissima quæque prudentis esse nemo diceret. Præterea ad agendum idoneum esse prudentem superius demonstratum est: quippe qui vltimorum quidam sit, & virtutes reliquas habeat. Adde quod si continens ex eo est quod vehementes & prauas habet cupiditates: neque temperans erit continens, neque continens temperans: propterea quod neque quod nimium est, neque prauas habere cupiditates est temperantis: sed tamen oportet. Nam si bonę sint cupiditates, habitus qui prohibet, ne eas sequamur, prauus est: qua re efficietur vt non omnis cótinentia honesta sit, si imbecillæ vero sint & non prauæ, nihil egregium erit: si prauæ & imbecillæ, nihil magnum. Præterea, si continentia facit, vt in omni opinione persistamus etiam in falsa, praua est: si item ab omni opinione exturbat incontinentia, aliqua incontinentia reperietur, quæ honesta sit: vt Sophoclis Neoptolemus in Philoctete. laude dignus enim est, cum in iis quæ ipsi Vlysses suaserat, quia mentiri ægre ferebat, non potest. Quin etiam captiosa ratio mentiens, dubitatio est. dum enim volunt incredibilia conuincere, vt si assequuti fuerint, arguti esse videantur: facta ratiocinatio dubitatio euadit. vincta enim mens est, dum stare quidem non vult, propterea quòd non placet quod conclusum est: quia tamen quo modo soluat rationem non habet, progredi non potest Euenit autem ex quadam ratione, vt imprudentia cum incontinentia virtus sit. contraria enim agit ob incontinentiam quam existimet: mala autem esse bona, non esseque agenda existimat, quare bona & nõ mala aget Accedit quod qui ex eo quod persuasus est: & ex electione iucũda & agit & sectatur melior esse eo videretur, qui non ex consilio, sed ex incontinentia eadem agit aptior enim est, vt curetur: quippe qui admittere dissuasionem possit. at incontinens ei prouerbio est obnoxius, quo dicimus, quando aqua fauces strangulat, quid amplius bibere opus est? nam si non persuasus esset ea quæ agit, si dissuaderetur, desisteret: nunc autem persuasus, nihilominus alia agit. Insuper si circa omnia incontinentia & continentia versatur, quis absolute incontinens erit? nã omnes incontinentias qui habeat. est nemo. quosdam autem absolute esse dicimus. Ac tales quidem dubitationes incidunt. ex his autem alia tollenda sunt alia relinquẽda: quippe cum dubitationis solutio nihil aliud quam inuentio sit.

Dubitatiõis solútio nihil aliud q̃ inuẽtio est.

DIxit. Et fortassis hęsitabitur qualiter possit esse vt homo videat opinionem suam, & non contineat animam suam. Iam enim dixerunt quidam hominũ ꝙ qui sciuerit ꝙ quid malũ est, non est possibile vt agat ipsum: cum putetur ꝙ illud quod facit rem, non est aliquid aliud ab eo, quod scit eam. si autem fuerit pars illa, cui est scientia alia ab ea, quę continetur, donec homo sit in hora, qua non continet aĩam suam quasi liber, in hora aũt qua continet quasi captus: tunc possibile est vt quis, apud quẽ est scientia malitię rei nõ contineat aĩmã suam ab ea. & secundũ istud fuit ꝙ quidã apud quẽ est scientia cõtineat & quidã non. Socrates autem contradicebat huic opinioni sermone vniuersali, dicẽs ꝙ nec vnus eorum, qui habent scientiã rei, est incontinens: & ꝙ non est

A possibile vt faciat aliquis factum prauum nisi propter ignorãtiam. D. sed huic
dictioni contradicunt ea, quę sunt apparentia sensui. videmus enim quampluri-
mos habentes sciẽtiam malitię rei, & tñ non continent ab ea propter passionẽ
concupiscentialẽ. D. consyderare igit̃ nos oportet, si fuerit itaq; passio ex par
te ignorantię solum, tũc ablatio ignorantię causa est ablationis passionis. abla-
tio vero ignorantię sciã est, & nõ inuenietur sciens incontinens, & si fuerit pas
sio ex parte potentię alterius, tunc erit passio cum sciã: intendo priuationẽ con
tinentię, & manifestũ est ꝙ apud illum, qui continet se, est scientia eius, a quo se
cõtinet, antequã veniat ad passionem. an aũt sit apud eum scientia, qñ venerit
ad passionẽ, in hoc dubium est. Ex hominibus ergo sunt, qui absolute dicunt
ꝙ putat sed non scit, cum.n. concesserint ꝙ non est res melior sciã: incontinẽs
vero vituperabilis est, cum vincãt eum voluptates: dixerũt ꝙ incontinẽs nõ
est sciens, sed possibile est vt habeat opinionẽ. Et hoc, qm̃ cum fuerit ei opi-
nio, & nõ fuerit sciã firma prohibitiua sed debilis, quẽadmodũ in ebriis, tunc
possibile est vt patiatur a cõcupiscentijs malis, & pp hoc indulgetur istis: &
proprie qñ desyderia vehementia fuerint. & non sunt malitiosi, cum nihil ex
malitijs habeat indulgentiã neq; ex vituperijs. Cumq; hoc sic fuerit, tunc pru
dẽtia illa, quę prohibet a malitijs, fortis est valde. verũtamen qñ posuerimus
B istud, sequitur ẽt inconueniẽs: & est, ꝙ quidã prudentes nõ continent se: & nul
lus dicit ꝙ prudens faciat aliquid mali voluntarie. Et etiam iam demonstratũ
fuit in tractatu, qui est ante istum, ꝙ prudentia est virtus rationalis operatiua:
eo ꝙ cõsyderat in particularibus; & ꝙ ineuitabile est quin cõtingat ei virtus
figuralis. istud itaq; est, qđ accidit dubitationis in eo, qui nõ continet se, an ha
beat scientiã, an nõ. Quod aũt incidit dubitationis in eo qui continet an sit ca
stus an nõ, est istud, si habuerit continens desyderia vehemẽtia praua in hora
cõtinentię suę, tunc continens non est castus: eo ꝙ qui habet concupiscentias
fortes nõ est castus: & castus est ille, cui non inueniuntur malitię. Amplius si
continens cõtineat se a desyderijs directis, tunc habitus prohibens ab execu-
tione horũ desyderiorũ prauus non est, igitur omnis cõtinens virtuosus: ca-
stus aũt omnis virtuosus est. Amplius, non erit cõtinens quid preciosum, cum
sit cõtinẽs, qui continet se scđm opinionẽ visam sibi, neq; operatur eius diuer
sum. opinio.n. erit praua, & interdũ bona. quędam ergo cõtinẽtia nõ erit vir
tus, s. illius, qui cõtinet se scđm opinionẽ prauam: & si incõtinẽs est ille, qui nõ
cõtinet se scđm omnem opinionẽ, erit ergo quidã incontinẽs res virtuosas, vt
ille qui nõ continet se scđm opinionem corruptiuam. Et Arist. exemplificat
eos per indiuidua famosa apud eos, laudata ex hoc, ꝙ nõ continuerũt se secun
dum opiniones erroneas, & ex eis vituperauerunt propter continentiã sui se-
C cundum tales opiniones. Qui ergo nõ potuerit certificari per seipsum de opinio
ne falsa, contingit vt non esse continentẽ virtuosius sit quam esse continentẽ.
qui enim potest certificari de falsitate conclusionis, alligatus est propter opi-
nionem. nam non est in potestate alicuius non opinari hoc qđ opinatur. credu
litas ergo necessaria est. Et etiã ille, qui est non continens, permutatur ab opi
nione erronea p quãcunq; modicã hęsitationẽ accidentẽ ei, & est facilis psua
sionis: quãuis nõ appareat ei fœditas sua, & corruptio per sermonẽ persuasionũ
perfecta persuasione: eo ꝙ nõ est in electione eius vt appareat ei fœditas sua,
quamdiu non fuerit apparentia pfecta, neq; vt ignoret ꝙ sciũt ex hoc. Acci-
dit igitur ex hoc vt fiat ei, qui nõ sit cum cõtinẽtia, virtus. operatur.n. cõtra
rium eius qđ putat: eo ꝙ nõ est apud eum continẽtia. & hoc, qm̃ bona interdũ
opinatur, & nõ facit bonũ, aut facit bona & mala simul. & hoc scđm ꝙ putat
de eis. Et erit scđm hoc ille, qui requirit res exhilarantes & delectantes, &
psuadetur ei quacũq; modica psuasione, melior eo, qui facit hoc p ratiocinatio
nẽ: eo ꝙ facilius permutabilis est ab opinionibus turpibus quã cõtinẽs. istud
ergo, ex quo putatur ꝙ nõ continẽs melior sit continente, quãto magis ne sit
cõtinẽtia virtus. veruntamen qui non continet se, diuersus est legi in fine vitu
perij. qui.n. diuersus est legi huic, nõ inuenitur remedium per quod possit recti
ficari, & est vniuersaliter, quemadmodum dicitur in prouerbio, quãdo aqua

suffocauerit, tunc quid erit bibendum super eam? & est hoc falsum sic, eo ꝙ res naturalis exigit ꝙ, quando credit hõ rem aliquam, operetur secundum credulitatem illam, & quando variata fuerit illa credulitas, abstineat ab operatione. et qui est non continens, dũ retinet se ab operatione, non est creditio eius ad necesse esse huius operationis magis q̃ fuit ante, dũ non continebit se. Et ꝓpter hoc non est differentia inter eius duas dispositiones, nisi ꝙ non agit ipsum in vna duarum dispositionum, & agit ipsum in scđa. D. Et etiam de quo perscrutandũ est in re continentię est, qm̃, si non inueniantur continens & continens in omnibus actionibus, tunc in qua earum est continens & non continens absolute, et in qua earũ non. apparet enim ꝙ non continentia & continentia dicuntur secundum modum vnum de omnibus rebus. neq; continẽs & incontinens dicuntur de omnibus secundum modũ vnum. & hoc, quoniam de quodam hominũ dicimus ꝙ non continens absolute, & de quodam etiam ꝙ continens absolute, de quodam aũt dicitur hoc cũ determinatione, vt non continens iræ, aut cõtinẽs irę. D. Species igitur dubitationum, quę incidunt in his rebus hę sunt, & species alię similes his.

Quonam pacto incontinentes agant. Cap. III.

PRimum igitur consyderandum est, vtrum cognoscẽtes nec ne, agant, & quo modo cognoscentes. deinde circa quæ incontinens & contines, hoc est vtrum circa omnes voluptates & ægritudines, an circa, definitas aliquas statuendus sit. tum vtrum continens & tolerans idem sit, an diuersus. & simili modo de ceteris quæ cognata contemplationi huic sunt. Initium autem consyderationis est, vtrum continens & incontinens in eo quòd circa quædam, an in eo quòd quodam modo versantur, habeant differentiam. id autem quod dico tale est: vtrum incontinens ex eo quòd circa talia versatur tantummodo, sit incontinens, an ex eo quòd quodam modo versatur, an non, sed ex vtrisque. Deinde an incontinentia & continentia circa omnia versetur, nec ne. qui enim absolute est incontinens, nó circa omnia versatur, sed circa quæ intemperans, neque absolute ad ea se habet: idem enim cum intẽperantia esset: sed eo ꝙ hoc modo habet: ille enim ex electione ducitur præsentem voluptatem semper esse persequendam existimans: incontinens vero cum non existimet persequitur. Nam si vera opinio, & non scientia sit, ex qua incontinenter agunt homines, nihil ad rationem id refert: cum nonnulli ex iis qui opinantur, non ambigant, sed certo se scire existiment. Si igitur opinantes propterea quia leuiter credũt, magis quã scientes præter existimationem suam agent: sciẽtia ab opinione nihil differet: nonnulli enim sunt, qui nihilo minorẽ iis quæ opinantur, quã alii quę sciunt, fidem adhibeat. id Heraclitus ostẽdit. Sed quoniam duobus modus scire dicimus: tam enim dicitur scire, qui habet scientiam & ea non vtitur, quam qui vtitur: differentia erit, si quis agat ea quæ non debet dum habet quidem scientiam, sed non contemplatur, & qui habet & contemplatur: hoc enim videtur absurdum: sed non dum

A non contemplatur. Preterea cum duo propoſitionum modi ſint, nihil vetat, quo minus qui vtraſq; habet, præter ſcientiam agat, dum vniuerſali vtitur, & non particulari. particularia enim ea ſunt, quæ in actionem veniunt. Diuerſum autem eſt vniuerſale: alterum enim in ipſo, alterum in re eſt: vt omni homini ſicca conferre: & ipſum eſſe hominem: vel ſiccum eſſe quod huiuſmodi eſt: an vero hoc huiuſmodi ſit, aut non habet, aut non operatur. Ex his igitur modis incredibile eſt quanta differentia futura ſit: vt ſi ita cognoſcat quiſpiam, nihil abſurdum: ſin aliter, mirandum videatur. Ad hæc habere ſcientiam alio modo contingit hominibus, quam dictum ſit. nam dum habet quis, & ea nõ vtitur, diuerſum eſſe habitũ videmus: vt & habere quodam modo & non habere videatur: cuiuſmodi eſt qui dormit, qui furit, qui vino oppreſſus eſt. ita autem affecti ſunt etiam illi qui in perturbationibus ſunt conſtituti. iræ enim & venereorum cupiditates, nonnullaque huiuſmodi corpus etiam manifeſte immutant, quoſdamque in furores inducũt: vt pateat ſimili modo affectos incontinẽ-
B tes dici oportere. Quod autem verba ex ſcientia dicant, id argumentum nullum eſt: qui enim ſunt in his affectibus conſtituti, demonſtrationes, & carmina Empedoclis dicunt: qui item primum didicerunt, connectunt quidem verba, nondum tamen ſciunt. cognatum enim, ac coalitum eſſe oportet: ad quod tempore opus eſt. Quocirca eos: qui incontinenter agunt, ita dicere exiſtimandum eſt, vt illi faciunt, qui hiſtrionis munere funguntur. Adde, quod ita quoque naturali quadam ratione inſpicere cauſam quiſpiam poſſet. altera enim vniuerſalis opinio eſt: altera de particularibus rebus, quibus præſidet ſenſus. quando autem ex ipſis vna euaſerit alibi quidem enunciet anima, i effectiuis vero, agat ſtatim, neceſſe ẽ. vt, ſi omne dulce guſtãdum eſt, hoc autem eſt dulce, vt pote vnum quoddam ex particularibus: neceſſe eſt vt qui poteſt, & non prohibetur, ſimul hoc quoque
C agat. Quando igitur vniuerſalis opinio in eſt, quę prohibeat guſtare: altera vero, quæ omne dulce ſuaue eſſe dicat hoc autem eſt dulce, atque hæc eſt, quæ operatur: forte vero adeſt cupiditas: illa quidem fugiendum eſſe ait, cupiditas ducit: quippe cnm mouere vnũquodq; ex membris queat. Quare fit vt ex ratione quodãmodo & opinione incontinenter quiſpiam agat: q̃ quidẽ opinio nõ per ſe, ſed ex accidẽti contraria ſit. cupiditas enim non opinio rectę rationi contraria eſt. Vnde etiam beſtiæ incontinentes propterea non ſunt, quia particularium imaginationem & memoriam habent, non vniuerſalium exiſtimationem. Quo modo vero ſoluatur ignorantia, & incontinens rurſus efficiatur ſciens: eadem ratio eſt, quę & de temulento & dormiente, non propria huius affectionis: quę quidẽ a naturę indagatoribus audienda eſt. Quoniam autem vltima propoſitio eſt expoſitæ ſen ſui rei opinio, actionumq; domina eſt: hanc vel non habet, qui in affectu eſt conſtitutus, vel ita habet, vt non tamen eo quod habet eã

liceat ſcire, ſed dicere duntaxat, non ſecus ac vino oppreſſus Empedoclis carmina propterea item quod vltimus terminus non eſt vniuerſalis, neque ita vt vniuerſalis ſcientiam efficere videtur. *Atq;* id quod quærebat Socrates videtur contingere. non enim affectus exiſtit præſente, ea, quæ videtur * proprie eſſe ſcientia, quippe quæ neque ipſa
*a, l, domina ex effectu diſtrahatur: ſed præſente ea quæ ſenſiua eſt. Vtrum igitur cognoſcens nec ne, & quo modo cognoſcens agere incontinenter quiſpiam poſſit, hactenus dictum ſit.

DIxit. Quando igitur voluerimus firmare ſuper veritatem in omnibus his rebus, oportet vt inquiramus ſermones, qui tollant quaſdam iſtarum rerũ & dimittant quaſdam earum: intendo qui tollant partem falſam ex vnoquoq; iſtorum contrariorũ: & an ſolutio hęſitationis eſt inuentio partis veræ in vnoquoq; iſtorum ſermonũ contrario. Perſcrutemur ergo primo an ille, qui eſt non continens, ſciens ſit, an non. & ſi ſciens, qualiter ſcit, & eſt non continens. Deinde perſcrutemur ſecundo in quibus actionibus oportet vt ponantur continens & non continens: intendo an oportet vt ponantur in vnoquoq; contriſtabilium & delectabilium, an in quibuſdam ſpeciebus eorum definitis: & an continens & tolerans eſt res vna, an vnumquodq; eorũ alterum eſt a ſocio ſuo. Et ſimiliter perſcrutemur in re eorum, de quibus earũ perſcrutationi cognata hęc eſt perſcrutatio, & dependet ab ea. Ea aut, de quibus perſçutantur ex re continentes & non continentes, duo ſunt, primum, an continens & non continens ſint in rebus vnis eiſdem, intendo in actionibus vnis eiſdem: an ergo continens & non continens ſunt in omnibus actionibus, an quibuſdam earum. De re nempe continentis patens eſt ꝙ non dicitur ſecundum vnam intentionem in omnibus rebus. & hoc, quoniam abſolute dicitur in rebus, in quibus eſt caſtitas vel temperantia eodem modo non continẽs. ſi enim diceretur continens abſolute de rebus, quę ſunt extra actiones, in quibus fit caſtitas, contingeret vt de quo dicitur ex iſtis actionibus non continens, diceretur de eo non caſtus etiam. & hoc, quoniam non continens abſolute dicitur quidem de eo, qui non eſt caſtus. & ſi res ſic ſe habeat, tunc nõ cõtinens dicetur quidẽ de rebus, quę ſunt extra actiones caſtitatis cum determinatione, i. non cõtinens irę, aut non cõtinens amoris pecunię. niſi .n. in iſtis eſſet cõtinentia, eſſet delectabile p̃ſens ex ipſis electum apud vnumquenq;. D. Quoniam autem ex arbitratione occulta, quę non eſt ſcientia, ſed opinio vel putatio, interdum fit continentia, tunç non eſt in hoc diuerſitas: eo ꝙ multi ex habentibus arbitrationes, qui ſunt putationes, non dubitant in eo quod videtur eis de hoc: immo putant ꝙ illud quod apud eos eſt ſcientia, ſit veridica. & pp hoc inuenimus ex iſtis qui operantur amplius, q̃ operatur habens ſcientiam. Si ergo habentes putationem cũ hoc ꝙ operantur plus q̃ operetur ſciens, eo ꝙ credulitas ipſorũ nõ eſt minor credulitate ſciẽtis, interdum faciunt diuerſum eius qđ vident, intendo ꝙ putant: tunc ſciens interdum faciet diuerſum eius quod ſcit, ſed inuenimus plures in habentiũ putationes credentium ꝙ ſit ſcientia exquiſita facientes diuerſum eius qđ putant neceſſariũ eſt ergo vt aliquis, apud quem eſt ſcientia: interdũ agat diuerſum ſuę ſcientię. D. et iſtud eſt, qđ agruit talis vir Heraclitus, cuius fecit memoriã ex Antiquis i hoc ꝙ non continens ſit ſciẽs D. Et tamen diſtinctio in hoc eſt. quoniam cũ habens ſcientiam dicatur dupliciter, vno modo de vtente ſcientia, altero de non vtente: vt ſit malus ille, apud quẽ eſt ſcientia & nõ vtitur ea, non ille apud quẽ nõ eſt ſcientia penitus: manifeſtum eſt ꝙ non continens vituperabilis eſt: eo ꝙ habet ſcĩam, & non vtitur ea. Scĩa ergo inuẽta cũ incõtinentia eſt ſcĩa dicta de non vtente, nõ de vtẽte: & ẽt eo ꝙ ſciens eſt equidẽ habens ſcĩam, qñ fuerit ei adſpecies ſyllogiſmi ambarum. veruntamen interdum habet ambas, & operatur ſecundum non ſcientiam. & hoc eſt, quando fuerit ſciens propoſitionem vniuerſalem vſu tantum, & particularem abſq; vſu: propterea ꝙ operatio nõ eſt niſi in particularibus. Et hoc, quoniam non eſt poſsibile vt ab vniuerſali fiat ope

ratio alicuius: eo ꝙ quiddam eius in mente est, quiddam extra animam. propositio aũt particularis est illa quę agit. verbi gratia quoniam apud quẽ fuerit scientia ꝙ res siccę conuenientiores sunt omni homini, & non fuerit vsus propositione dicente ꝙ ipse homo non recipiet res siccas: sed quando fuerit huiusmodi inuentum homini alicui, & dixerimus ꝙ non est factum diuersum scientię factoris: tunc aut dicemus de isto ꝙ non habet scientiam, aut ꝙ non facit diuersum suę scientię. dubitatio ergo incidens in isto est quidem propter diuersitatem intẽtionum, de quibus dicitur nomen scientię. Iã ergo patet ex isto ꝙ non est impossibile vt inueniatur actio diuersa scientię: & iam ẽt inuenimus dispositionẽ sciẽtialẽ in eis, qui non vtuntur ea, diuersificari donec miretur de hoc. Et putatur nomẽ scię dici modis aliis pręter duos modos pręđictos. videmus. n. ꝙ dispõtio scialis, quę non est in vsu, diuersificatur in inuẽtione sua in vigilante & dormiẽte, & in demente & ebrio. Cumq; sit sic, tunc scđm istũ modũ inueniũtur dispositiones sciales in dominis concupiscentiarũ, qui non reguntur scđm suas sciẽtias, vt iracundi & voluptuosi. & quędam dispositionum permutant corpora permutatione manifesta, quanto magis scientiam. & cum non fiat operatio a dispositionibus scientalibus sic se habentibus, manifestum est ꝙ oportet credere ꝓ dispositiones scientiales, quę sunt in eis, qui non continent se, taliter se habent: intendo vt in ebrijs & dementibus. D. De hoc ꝙ dicetur ꝙ orationes

B virtutis sint ipsa virtus. non habemus signum penitus. etenim illos, quibus sunt istę occasiones ex ipsis vt desyderosos naturaliter inuenimus venientes ex his cum demonstrationibus super actiones virtutes, & introducunt exhortationes Empedo. & aliorum, quę continent istigationes ad virtutes absq; hoc ꝙ operentur aliquid ex his; eo ꝙ ille qui operatur secundum hoc quod scit de virtutibus, indiget in hoc assuetudine, & non pręparatur ei adeptio huius assuetudinis, nisi in tempore cui sit quantitas. Et cũ hoc totum sic sit, tũc oportet vt credamus ꝙ scientia apud illos, qui non continent se, est vt scientia illorum, qui succedunt occasionibus. D. Et forsitan patebit hęc intentio etiam, quãdo perscrutatum fuerit de hoc ex ipsis, quę dicta sunt in scientia Naturali. illic enim iam demonstratum fuit ꝙ apprehensio, quę est rationis, est vniuersalis, & quę est phantasię, est particularis, i. in particularibus: & quorum melius est motiuum, eo ꝙ bonum: & peius motiuum, eo ꝙ delectabile solũ. duę ergo opiniones sibi contradicentes sunt naturaliter. Quando ergo conueniunt ambę opiniones in re aliqua: intendo opinionẽ vniuersalem, quę est ex parte intellectus, & particularẽ quę est ex parte cõcupiscentiæ: tunc oportet ꝙ dicatur ꝙ cõprehensio conclusionis ex duabus opinionibus est scđm fortunã: eo ꝙ earũ conuenientia per fortunam est: & oportet vt sit actio statim sequens comprehẽsionem conclusionis. vt si apud nos fuerit opinio, qm̃ expedit vt gustetur oẽ

C dulce: & cognoscimus per sensum, ꝙ hoc dulce: statim gustabimus ipsum, dũmodo non sit aliquid prohibens. cum vero fuerit opinio vniuesalis prohibens gustationẽ vt sciamus ꝙ oẽ dulce mouet choleram; & fit apprehensio huius, ad qđ innuitur fiens per sensum, qm̃ dulce mouẽs ad ipsum, tunc motio rationis: erit hęc contraria motioni concupiscentię, quę si uicerit, erit non cõtinentia cũ existentia scientię. Erit igitur non continentia interdum cũ ratione, qñ fuerit ratio conueniens concupiscentię: & interdum non erit, quando fuerit aduersans ei. & ne continentia, quę est contraria per se opinioni sanę, est illa quę fit ex parte concupiscentię solũ: illa vero, quę fit ex parte ambarũ simul, intendo rationẽ & concupiscentiã, nõ est cõtraria rationi sanę p se, licet per accidens. D. & propter hoc ꝙ incontinentia fit, quando concupiscẽtia contraria fuerit opinioni vniuersali, nõ dicimus ꝙ ferę habeãt incontinentiã, cũ nõ sit eis apphẽsio vniuersalis: & est quidem eis apprehensio particularis, & est phãtasia, & memoria. D. Cũ itaq; eũ, q nõ continet se, iã uicerit concupiscentia ipsius: tunc quomodo est possibile ut sit sciens. nisi sicut dicimus in ebrioso & dormiente ꝙ est sciens? et huic occasioni, quę est victoria concupiscentię, non est terminus motus: oportet ergo vt requiramus notitiã eius a domino sciæ Naturalis. Et ꝓp hoc ẽ, ꝙ dicimus ꝙ dominus huius occasionis, aut nõ scit ꝓpositionẽ

Nõ est posse vt abvsi fiat operatio alicuius: sed ꝓpositio ꝑticularis est illa, quę agit.

maiorem, quę est caput syllogismi, & causa actionum honorabilium: aut si scit erit hoc per modum deficientem, donec nō sciat qualiter non scit eā: sed loquitur cum ea, sicut loquitur ebrius sermones Empedoclis instigatiuos ad uirtutes: eo ꝙ non est ei scientia neq; opinio vniuersalis, ex parte cuius putat ꝙ vniuersale similiter particulari: intendo ꝙ non distinguit extremitatem maiorem & minorem in syllogismo: neq; ordinat in se ipso ordinatione vera ducente ad scientiam propter victoriam concupiscentię. Et ex hinc videtur ꝙ dictio sit vera per aliquem modorum, etenim non sit hoc occasio ei, de quo putatur ꝙ sciat scientia veridica: neque inuenitur in scientia uenusta ista occasio. D, Hęc ergo quantitas dictionum de eo, qui non continet se cum scientia & sine scientia, & qualiter scit & non continet se, sufficiens est hic.

Circa quæ continens & incontinens versetur. *Cap. IIII.*

IAm vero vtrum aliquis absolute incontinens sit, an omnes ex parte: & si sit, circa quæ versetur, dicendum deinceps est. Circa voluptates quidem & dolores continentes & tolerantes, necnon incontinentes & molles versari perspicuum est. Quoniam vero ex iis, q̄ voluptatem afferunt, alia necessaria sunt, alia eligenda quidem per se, sed eiusmodi tamen vt excessum etiam habeāt necessaria quæ ad corpus spectant, cuiusmodi sunt alimentum, Veneris vsus ac cætera huiusmodi corporalia, circa quæ temperantiam & intemperantiam cōstituimus: non necessaria, sed per se eligenda, victoria, honor, diuitiæ ac reliqua talia quæ bona sunt & iucū da: eos qui in his præter rectā rōnem quæ in ipsis est, absolute quidem incontinentes non dicimus: sed addentes pecuniarum, lucri, honoris, iræ incōtinentes appellamus & nō absolute, vt pote diuersos & qui ex similitudine dicātur. Non secus atq; ille homo dicebatur qui in Olympiis vicit. illius enim cōmunis ratio a propria parum distabat: sed diuersa tamē erat. Cui rei id signum est, qđ incontinētia, nō vt error tantū sed vt vitium quoddā ꝙ aut absolute, aut ex parte aliqua sit, vituperatur. horum autem nemo sed illorum qui circa corporales fruitiones versantur, circa quas temperantem & intemperantem existere diximus, qui non ex electione, sed præter electionem & consilium excessus & iucundorum sectatur, & molestorum fugit, famis videlicet, sitis, caloris, frigoris, cæterorumq; oīum, q̄ ad tactum gustatumq; spectāt: is nō cū additione ꝙ circa hæc scilicet sit, verbi causa iræ sed absolute tantummodo incontinens dicitur. inditio illud est: nam intemperantes circa has nō circa aliquam ex illis dicuntur. & propterea incontinentem & intemperantem, continentem item & tēperantem nō ex illis quēpiā in eodem constituimus, propterea quod circa easdē quodam modo voluptates doloresq; eosdem versentur. quāquā hi circa eadē quidē vterque versantur, nō tamē eodem modo: illi enim eligunt, hic non eligunt. Vnde magis intemperātem eū diceremus, qui vel nihil, vel leuiter cupiens & excessus sectatur, & dolores mediocres fugit, quā hunc qui propterea idem facit, qa Vehementes cupiditate afficitur. quid. n. faceret

A ceret ille, si aut valida aliqua cupiditas, aut in necessariarum rerum inopia vehemēs dolor incesseret. Quoniā vero ex cupiditatibus & voluptatibus aliæ sunt ex iis, q̄ genere sunt honesta ac proba: nam iucundorum nōnulla natura sunt expetenda, alia his cōtraria, alia media, sicut prius diuisum a nobis est: vt pecuniæ, lucrum, victoria, & honor: in oībus porro & talibus, & modiis, nō quia afficiuntur, & cupiūt, & amant, vituperantur homines: sed quia quodam modo, afficiuntur, & excedunt. Iccirco quicunque præter rationem vel superantur, vel aliquid ex iis quę natura sunt honesta & bona, persequuntur. vt illi qui circa honorem magis quam oporteat, student, vel circa filios & parentes: bona enim hæc sunt, & qui circa ea student, laudari consueurunt: sed in his tamē excessus etiam quidam est, siquis quęmadmodum Niobe aduersus Deos pugnaret: aut: erga patrem ita esset affectus, vt Satyrus qui patricola appellabatur valde enim insanire videbatur. Nulla igit̄ circa hęc prauitas existit ob id quod dictum est: pro-
B pterea ꝙ vnumquodq; per se est ex iis quæ natura sunt expetēda: prauitamē & fugiendi excessus ipsorū sunt simili modo quoq; neq; incōtinentia, quippe cum incontinentia non modo fugienda, verū etiam ex iis sit, quæ vituperatione digna habētur. ex affectus tamē similitudine incontinentiam adiūgentes circa vnūquodq; dicunt. vt malum medicum, malum histrionem, quem absolute malum nullo modo vocarent. Quemadmodum itaque neque hic propterea quod vnum quodque ipsorum non vitium, sed proportione simile est: ita videlicet etiam illic existimandum est incontinentiam & continentiam eā duntaxat esse, quæ circa eadem, circa, quæ temperantiam versatur, & intemperantia. nam circa iram per similitudinem dicimus: vnde etiā addentes iræ incontinentem, sicut honoris, & lucri appellamus.

Dixit, Si autem inueniatur incontinens absolute in specie vna aut in multis tunc q̄ sunt illa vna, aut quæ sunt illę multę, & de hoc loquamur. Manifestum est aūt ꝙ actiones eorum qui continēt se, & sunt tolerātes siue patiētes, & eorum qui non continent se, & sunt dissoluti vel lubrici, sunt circa dele-
C ctationes & tristitias. Attamen quædam rerum, quę faciunt delectationem & tristitiam, sunt de necessitate: & quędam earū cū electione non necessarię: & quibusdam istarum est superfluitas, & quibusdam non. necessariarum autem quędam sunt corporales, & quædam animales. corporales vt desideria, quę fiunt in nutrimento, & vniuersaliter quæ proportionantur sensui tactus: de quibus diximus in pręcedentibus ꝙ circa ea est castitas & non castitas, vel temperantia & intemperantia. Et aīales necessarię sunt, vt victoria & honor, & diuitię, & istę sunt necessariæ vno modo, & electiuę alio modo. De illis aūt, qui excedunt in hoc genere, intēdo aīale. q̄titate & ęquale, non dicitur, ꝙ incōtinētes absolute sint, sed ꝙ incontinentes circa lucrū, aut honorē, aut victoriā, aut irā. et sīr non dicitur ēt de eis non continens, scd̄m ꝙ istę species intrātes sunt sub nō continente vniuersali: donec sit nō cōtinēs intentio vna dicta de oībus istis speciebus. Deinde distinguitur vnaquęq; ab ipsis distinctione appropriāte ipsam. & potior significationum super hoc est, ꝙ non continens absolute nō vituperatur per hoc, ꝙ peccet in facto suo tm̄: sed ēt pp hoc, ꝙ iniurians sit sibi ipsi absolute: ideoq; vilipenditur ab oībus. Qui aūt proportionatur ab illa, intēdo victoriā, lucra, & q̄ similatur eis, non est vilis apud quencq̄. Neq; ēt de eo, qui

vtitur delectationibus corporalibus, ad quas proportionatur non castus, dicitur incontinens, quãdiu requisierit res exhilarantes necessarias, & fugerit res contristantes; vt sunt fames, & sitis, & alia ab his, quę proportionantur sensui tactus & gustui: sed dicitur quidem incontinens in his, quando concupiuerit ex his hoc, quod est ab electione, vt colores coquinales varios, & multimodos sapores, cum scientia eius, ꝙ hęc damnifera sunt. neq; dicitur incõtinens in istis, sicut dicitur in ira. absolute enim dicitur in istis: in ira vero cum determinatione: intendo incontinens irę. Et huius signum est, quoniã incontinens in concupiscentijs proportionatis sensui tactus & gustus dicitur dissolutus. & propter hoc oportet vt ponamus non continentem & non castum, & castum & continentẽ in delectationibus & tristitijs vnum & idem. & incontinens in istis etiam diuersificatur. quoddam enim est ex electione, & quoddam est ex victoria concupiscentię. Ideoq; dicimus, ꝙ non castus magis est quis, quando fuerit debilis cõcupiscentię: eo ꝙ nõ castitas quidem fit tunc ex parte electionis purę: & vt hoc est fugere a contristabilibus paruis, & quęrere exhilarantia modica. qui vero desyderat vehemens desyderiũ, ignoscendũ: & proprie, quãdo acciderit ei hoc in rebus necessarijs. Et desyderiorum & delectationũ quędam sunt bona virtuosa absolute: eo ꝙ quoddam delectabile eligibile est naturaliter: & quoddã contrarium huic, intendo malum absolute: & quoddam inter hoc, vt desyderiũ lucrandi diuitias, & honoris, & victoriæ, & quod similatur istis ex medijs. & hoc, quoniam huiusmodi media non vituperantur secũdum suum vniuersum: intendo secundum modum quo sunt desyderium pecunię, aut honoris: & vituperantur secundum modum superfluitatis & defectus. Et propter hoc omnes, qui retinent se magis quã oportet a desyderijs, & solliciti sunt in inquisitione rerum, quę sunt per naturam conferentes & bonę: vt illi qui studiosos exhibent seipsos in inquisitione honoris, & filiorum, & pecunię: commendantur & non vituperantur. veruntamen in hoc est excessus quis: vt in regibus, qui occidunt filios suos, vel patres causa inquirendi principatũ. Cũq; sic sit, tunc non est vnũ ex istis secundum vniuersum naturę suę malum: malitię autẽ naturaliter sunt illę, a quibus fugitur secũdum vniuersum ipsarũ, & sunt in fine vituperationis. & similiter non castitas vel intẽperantia non est quidem solum ex his, a quibus fugiendum, sed ex vituperabilibus: veruntamen postquã fuerit excessus in istis eius passio, secũdum ꝙ non oportet dicitur de ipso absolute nomen non virtutis, intendo malitię, attamen non dicitur nomen istud, intendo nomen malitię, de vnoquoq; ex ipsis absolute, sed cum determinatione. Sicut ergo non dicitur hoc nomen malitię, eo ꝙ sit hęc malitia absolute, sed eo ꝙ sunt hic res proportionatę malitię: sic dicitur nomen malitiæ de excessibus in istis rebus, quarum substantia bonum per modum similitudinis & proportionalitatis. & ex quo fuit non continentia & non castitas malitię absolute, est necesse vt sit continentia & incontinentia in rebus, in quibus inuenitur castitas & non castitas quia autẽ non continet se circa iram, dicetur quidem de eo non continens secũdum similitudinẽ nõ cõtinentis circa res, in quibus non est castitas. & ꝓp hoc nõ absolute dixerũt de ipso nomen incontinentis, sed dixerunt incontinentem irę. & similiter fecerunt in honore & lucro: intendo in illo, qui est in excessu circa illa.

Circa iucunda prẹter naturam non esse incontinentiam eiusq; duas esse species. Cap. V.

CVm autem nonnulla iucunda natura sint, atque ex his alia absolute ac simpliciter, alia pro generibus animalium atque hominum: nonnulla vero non natura, sed partim ex læsionibus, partim ex consuetudine, partim etiam ob naturas prauas huiusmodi sint: circa quoque horum singula inspicere similes habitus possumus. Dico autem ferinos: cuiusmodi erat

A ea mulier, quam grauidarum ventres rescindere, atque inde fœtus comedere consueuisse inquiunt. vel ea, quibus aiunt quasdã efferatas circa Pontum nationes oblectari. alios enim crudis, alios humanis carnibus vesci, alios sibi inuicem infantes ad epulandũ mutuare perhibent, vel quod de Phalaride dicitur. Atq; hi quidem ferini habitus sunt. alii vero nonnullis ex morbo & insania contingũt: vt illi, qui matrem mactauit, & in cibum sumpsit: qui item conserui iecur comedit. alii item morbosi sunt, vel ex consuetudine: vt pilorũ euulsiones, vnguium rosiones, carbonum etiam & terræ comestiones: prę terea venereorum vsus cum maribus: id quòd tum natura, tum consuetudine euenit, quemadmodũ illis qui a pueritia cõsueuerunt. Quibuscunq; igitur in causa est natura, eos incõtinentes appellaret nemo sicut neq; fœminas, quòd non subagitent, sed subagitentur: simili modo neq; eos qui ex consuetudine morbose sese habent. Ac cùm habet quidem vnumquoq; horum quispiam, vitii terminos excedit, perinde atq; immanitas ac feritas: cum habet tamen & vel superat, vel B superatur, ea neq; continẽtia absolute neq; incõtinentia est: sed ex similitudine. sicut etiam ille qui circa iram affectus est, non incontinens, sed hoc modo affectionis incontinens dicendus est. Omne enim excedens vitium & imprudentia, & timiditas, & intemperantia, & acerbitas partim ferinum, est, partim morbosum. Qui nanq; talis natura est vt omnia timeat, etiã si mus obstrepuerit, ferina is timiditate timidus est, quidam etiam felem ex morbo timebat. ex imprudentibus item qui irrationabiles sunt, & sensu tantummodo viuunt, ferini habentur: cuiusmodi nonnullæ longinquorum Barbarorum nationes sunt. Qui autem ex morbo aut comitiali, aut insania idem faciunt, morbosi sunt. Fieri vero potest vt ex his aliqua interdum quispiam habeat tantum & non superetur. quemadmodum si Phalaris cupiens infantem edere, se cohibuisset: vel ad venereorum nefariam voluptatem incitatus, quispiam. fit etiam, vt non solum habeat aliquis, verum eti- C am superetur. Quemadmodum igitur prauitas, quæ homini cõuenit, absolute prauitas dicitur, quæ vero cum additione appellatur, non absolute, sed ferina, vel morbosa prauitas vocatur: eodem modo esse incontinentiam patet aliam ferinam, aliam morbosam. absolute vero solam eam, quæ intemperantiæ humanæ correspondet incontinentiam itaque & continentiam circa ea tantum versari, circa quæ intẽperãtia & tẽperantia circa alia vero aliam incontinentiæ speciẽ esse, quę non absolute, sed per translationẽ ita dicatur, perspicuũ est.

DIxit. Et cum delectationum quędam sint per naturam & quędam non sic: & quę per naturã quędã inueniuntur sic absolute: intẽdo vniuersitati aĩalium & hominibus: & quędã appropriãtur quibusdã speciebus aĩaliũ & modis hoium: & non per naturam, quędam propter amentiã & ęgritudinẽ, & q̃dã propter consuetudinem, & quædam propter naturam malam ferinam: tunc manifestũ est q̃ dispositiones malę contrarię sunt speciebus istarũ delectationẽ & q̃ ipsę superfluunt per superfluentiam istarum rerum; intendo inueniunt scd̃m

earum naturalitatem. D. Et intelligo quidem per delectationes ferinas, vt filius de qua narratur ꝙ scindebat ventres pregnantiũ, & comedebat embryones, & vt dicũt ꝙ quidam hoĩum tacti sunt syluestres in confinio talis villę, s. Ponti. quorũ quidã amabant comestionẽ carniũ crudarum, & quidam carniũ humanarũ, & quidã inuitabãt vicissim quosdã ad conuiuia facta ex embryonibus filiorum suorum; intendo ꝙ inuitabant et reinuitabantur. D. Oĩa igitur hęc facta feralia sunt & lupina: & quędam eorũ fiunt propter ægritudinem & amentiã. quę aũt propter amentiã, vt qđ narratur de viro, qui amens factus comedit matrẽ suam: & de altero, qui comedit hepar socij sui. quę vero propter ęgritudines & assuetudines sunt, vt delectatio ex depilatione capillorũ, & p̃cisione vnguiũ, & comestione carbonũ & luti. D. & de istis est concubitus masculorũ. etenim hoc accidit quibusdam hoĩum ex parte naturę malę, quibusdã vero ex parte consuetudinis: vt illis qui consueuerũt incarceratione statim a pueritia. Dixit. De illis ergo, quibus causa est natura mala, nemo dicit ꝙ incõtinẽs sunt. & similiter quibus ægritudo causa est victorię horũ desyderiorum super ipsos, nemo dicit ꝙ sint incontinẽtes, cum non sit de natura ipsorũ vt sint continentes: sed sunt res alię. quẽadmodũ non dicitur de feris vel lupis ꝙ sunt incontinentes, eo ꝙ comedũt carnem crudam, omnes enim isti sunt in malitia egredientes terminum, sicut est ferina, & propter hoc non oportet vt dicatur incontinens de omni eo, qui non possidet seipsum in huiusmodi desyderijs. Et hoc, qm̃ omnis stultitia superflua, & timiditas superflua, & non castitas vel intemperantia superflua, quędã est naturalis, & quędam ęgritudinalis. Timiditas quidem naturalis, vt eius qui timet oĩa. quidam enim istorum expauescunt vocem muris, qñ clamauit, qualis est timiditas feralis: & quidam eorum expauescunt propter causam ęgritudinalem, & vr̃ ista desyderia egredientia a natura inueniuntur in stolidis, quibus non est intellectus naturaliter, & non viuũt nisi sensu vt habitatores extremitatum habitabilium; intendo distantiã meridionalem & distantiam septentrionalem, & hoc aut per naturam, aut propter illud, quod accidit eis pluries ex causis ęgritudinalibus inducentibus ista desyderia, vt epilepsia & mania. D. Et forte possibile est vt aliquid istorum desyderiorum egredientium a natura sit in homine aliquo, qui retinebit se ab eis, ita vt non vincant ipsum: vt contingit viro famoso apud ipsos, qui desyderabat comestionem infantis, & tamen retinebat se ab ea. & vt contingit in multis hominibus, qui desyderant concubitus fœdos, & tamen retrahunt se ab eis. & fortuitu non erit possibile eis, in quibus fuerint huiusmodi res vt contineant seipsos. Cum itaq; istud sic fuerit, dicetur de quibusdam malitijs ꝙ sint malitię absolutę, & sunt naturales; & de quibusdam ꝙ sint ferales, propter earum augmentum & superfluitatem: & de quibusdam earum ꝙ sint ęgritudinales: & vr̃ non dicitur nomen malitię scd̃m vnam speciem simplicem. & cum nomẽ non virtutis, & malitię nomen significent idem, manifestum est ꝙ non virtus dicitur de tribus spẽbus: aut absolute, aut ꝙ quędã feralis, aut quędã ęgritudinalis. & quę dicitur absolute, est illa, quę dicitur non castitas vel intẽperantia; & est melior illis. D. Quod igitur incontinẽtia & continentia dicũtur de rebus, in quibus est castitas, & in alijs rebus species alię sunt incontinentiæ, de quibus dicitur hoc nomen per modum transumptionis: intendo per accommodationem, iam patuit ex his, quę diximus.

Habitatores extremitatũ habitabiliũ viuũt solum sensu.

Nomen malitię nõ dicitur scd̃m vnã speciem. simplicem.

De incontinentia iræ, & voluptatum differentiis, & vitio humano. Cap. VI.

IAm vero minus turpem esse incontinentiam iræ quam cupiditatum consyderemus. ira enim audire quidem rationẽ videtur, sed non recte tamen percipere, quemadmodum festini ministri faciunt, qui prius quã oĩa quæ dicuntur, audiuerint, excurrunt: deinde † ab actione

A aberant.& canes quoq; antequã insi exerint,an amicus sit quispiam, si strepitũ tantũmodo fecerit,latrãt: ita ira ob feruorem,celeritatemq; naturæ,audiens quidem, sed non quid pręcipiatur, attendens,ad vindictam incitatur.nam statim vbi ratio vel imaginatio contumeliã aut contemptum esse ostenderit, ipsa quasi ratiocinando collegerit bellũ ei esse inferendũ, indignatur.at cupiditas si tantũ rõ aut sensus suaue esse aliqd dixerit, ad fruitionẽ eius incitatur.quare ira rationẽ quodã modo seqtur cupiditas nõ seqtur.turpior igĩ cupiditas est.irę enim incõtinẽs a ratione quodã modo vincitur: hic vero a cupiditate nõ a ratione superatur. Præterea magis ignoscendum est,siquis naturales appetitiones sequatur: nam talibus etiam cupiditatibus q̃ cões oibus sunt & quatenus sunt communes, venia magis dari consueuit. at iracundia & acerbitas naturalis magis est quam cupiditates quæ excedũt,& necessariæ minime sunt. quęmadmodum ille,qui se excusabat q patrem verberasset:nam hic, inquit, suum,& ille item suum ver
B berauit: & commonstrans infantem, hic etiam inquit, vbi vir euaserit,me ipsum verberabit: gentile n.nobis hoc est. ille quoq; qui trahebatur a filio, vbi ad ianuam deuẽtum est, desistere iubebat:nam se quoq; eousq; patrẽ suũ traxisse. Adde q qui insidiosius agũt,sũt iniustiores: iracundus vero minime est insidiosus, sed apertus, sicut etiã ira. at cupiditas huiusmodi, est qualem etiam Venerem dicunt.

Cyprigenæ enim fraudes nectentis, &
Zonam de pectore soluit,inquit Homerus,
Hic fraus est,quæ vel prudentes decipit ipsos.

Quare si iniustior & turpior incontinẽtia hæc est quã ea q̃ circa iram versatur: & absolute incõtinentia, & quodã modo vitiũ erit. Accedit q dolore affectus cõtumelia vtitur nemo. Qui aũt ex ira qspiã facit cũ dolore id facit: q vero cõtumelia vtitur, cũ voluptate si igĩ ea sũt iniustiora ob q̃ ĩdignari maxime cõuenit, incõtinẽtia quoq; cupiditatis eiusmodi erit: quippe cũ in ira contumelia minime sit incontinen
C tiã itaq; cupiditatis ea quæ circa irã existit esse turpionem,continentiam item & incontinẽtiam circa cupiditates & voluptates corporis versari, manifestum est. Harũ aũt ipsarum differentiæ sumẽdæ sunt. sicut enim a principio dictũ fuit,aliæ tã genere quã magnitudine humanæ sunt ac naturales:aliæ ferinæ:aliæ ex læsionibus & morbis euenientes ac circa harum primas tẽperantia & intemperantia versatur vnde bestias neq; temperantes neq; intemperantes dicimus,nisi per translationẽ: & si quo alio mo o omnino aĩaliũ genus aliud ab alio tum contumelia & falacitate,tũ voracitate differet. Non enim electionem,neq; rationem habent: sed è natura non secus ac furentes hoĩes excesserunt.feritas aũt minus quidẽ quã vitiũ sed horribilius tamen malũ est. quippe cũ nõ sit corupta quemadmodũ in hoĩe optima pars sed desit, & nõ habeat. Simile nãq; est perinde ac si inanimatum ad animatum cum ferre velimus, vtrum peius sit. semper enim prauitas

eius quod non habet principium: intellectus autem est principium: minus idonea ad nocendum est. Non secus igitur est ac si iniustitiã ad iniustum hominem quispiam conferat: vtrunque enim aliquo modo peius est. millies plura enim mala homo malus quam bestia perpetraret.

Dixit. Nunc autem dicemus de incontinentia, quę circa iram, quoniam minus fęda ea, que circa concupiscentiam. videtur enim ꝙ ira audiat aliquid a ratione intellectus: sed non audit per totum. intendo ꝙ potentia irascibilis in dispositionę irę imaginatur quiddam eius, quod imperat potentia intellectus, sed non totum. Habet ergo se in hoc admodum seruientium agiliũ, qui anticipiant hoc, quod mandatur eis, antequam complere percipiãt. peccãt ergo in hoc ergo dominos suos. & ad modum latrantium, cum audiunt vocem, antequã cognoscant an sit vox amici an inimici. & causa in hoc est, quando ira propter caliditatem naturę suę & festinantiam vel velocitatem cum audit aliquid a potentia rationali imperij ad vindictam, non discernit illud exquisite, & pertransit fines mandati. etenim intellectus & phantasia ambæ scire faciunt rem irascibilem: qm̃ ipsa mendax, & vlr mandatum oportunum ad vindictam. sed vis irascibilis non acceptat de vindicta illud, quod videtur intellectui E sed argumentatur oportere bellari contra omnem mentientem huiusmodi mẽdacium, & peruenire vsque ad finem in vindictis, concupiscentia autem statim vt indicauerit ei intellectus aut sensus, ꝙ hoc delectabile conuertitur ad ipsum, absque hec ꝙ mandet ei penitus de hoc intellectus aliquid, intendo neq; parũ neq; multum, econuerso ei qui est in vi irascibili. irascibilis ergo secundũ hũc modum auditrix est aliquo modo ab intellectu, & sequens ipsum quodammodo: concupiscibilis aũt nihil audit ab ipso, neq; sequitur eum, Amplius homo ampliorem potestatem habet super concupiscentias naturales q̃ super iram. magis ergo intrant sub voluntatem, i. plus sunt in rebus voluntarijs, q̃to magis & concupiscentias naturales communes oĩbus hę superant se adinuicẽ, scdm ꝙ se superãt in cõmunitate. D. & hoc qm̃ cõcupiscentię ꝓprie difficilioris sunt subiugationis. ira ergo magis naturalis est q̃ volũtaria: cõcupiscẽtia vero volũtaria magis q̃ naturalis: intẽdo ꝙ volũtas est vincẽtior super eam q̃ natura, ecõuerso rei in ira, & non est solũ ira naturalior concupiscentia cõi, sed ẽt propria. et ideo cadit magis ignorantia circa irã q̃ circa concupiscentiã propriã pp hoc, ꝙ sit naturalis domino concupiscentię, vt in illo qui ignoscebat filio suo verberãti iniq; pp hoc ꝙ ipse ẽt iam verberauerat patrem suũ: & ꝙ filius filij sui etiã verberaturus esset ipsum veniens ad ętatem, vt in illo, qui dicebat filio de honestanti ipsum appropinquãti iã introitu portę domus, hic cessa: nã hic cessaui ego F a dehonestatione patris mei. Amplius qui magis laterę quęrunt magis iniuriantes sunt: irati: aut non quærunt latebras, concupiscentię vero quęrunt. D. & pp hoc cũ concupiscentię proportionentur veneri, dictum est ꝙ ipsa posternit natũ latenti & fraudulenta occisione, & capit ipsum. Cũq; res sit scdm hęc incontinentia, quæ de cõcupiscentia dicitur, iniuriosior est & turpior, q̃ incõtinentia, quę fit in ira. & ideo irascens non est incontinens absolute, sed in continens irę. D. Amplius, si ille, qui vituperat per iram, vituperat pp impetũ accidentẽ ei: q̃ aũt amore retrahẽdi, non vituperat nisi delectationis cã: tunc irascens similatur quęrenti vltionem. ideoq; si sit mouens iram iustã vt pluribus magis iniuriãs illo qui mouet irã, tũc erit inconcupiscentia iusta motor eius magis iniurians illo qui mouet ad cõcupiscentiã iniustã. nõ aũt se habet sic res: eo ꝙ motor in cõcupiscentia iusta est iustus: ideoq; nõ est vituperatio irati detractatoria: & est detractoria eius, qui incępit vituperationẽ. D. Quod ergo incontinens in concupiscentijs turpior est incontinenti in ira: & ꝙ incontinẽtia in cõcupiscẽtijs & delectationibus corporalibus, patet ex dictis. D. Oportet aũt vt accipiamus ad distinguẽdũ cõcupiscibilia, & ea in quibus est castitas, iã aũt dictũ fuit ꝙ concupiscentiarũ q̃dam sunt humanę naturales in genere & q̃titate, & q̃dam ferales, et

A q̄dam ęgritudinales, & castitas & nō castitas inueniūtur quidē in rebus naturalibus ex ipsis: ideoq; non dicimus de feris ꝙ castę neq; ꝙ incastę, nisi per transumptionē nominis. D. & vltr species aīalis ferocis, s. quę pessima est in illo genere, aut pessima in alio genere per id, qd' in eo est de ferocitate & mansuetudine, minus mala est in homine f●oce: eo ꝙ aīal ferox non habet intellectū neque eligentiā, hō aūt ferox habet. Est ergo malitia inuenta in hoīe feroce vehementius contristans & timorosior: eo ꝙ contristatio fit quidē scdm quātitatem corruptionis boni: & bonū, qd' corruptū est in hoīe feroce, melius est bono, qd' corruptum est in alio aīali feroce. & hoc, qm̄ ꝓportio boni, qd' corruptum est in hoīe, ad bonū, qd' est corruptū in alio aīali, est sicut proportio boni, qd' corrumptur in aīato ad bonū quod corrumpitur in inaīato. ideoq; malitia, quę est in aīato, maior est, ea quę est in aīato. & silr malitia q̄ est in rationali, maior est ea q̄ est in irrationali. Et ista cōparatio eadē est cōparationi iniurię fere ad iniuriā hoīs feralis, & qm̄ iniuria feralis non est multifaria, cū nō habeat principium intellectus: iniuria aūt humana habet principiū intellectus: et ꝙ hō principiū intellectus malus est necessario. & propter hoc, sicut dixit, conueniens est vt faciat ferox ex iniuria magis, eo ꝙ fera vicibus multis est.

B *De continente, incontinente, tolerante, & molli. Cap. VII.*

AT vero circa tactus gustatusque Voluptates & dolores cupiditates item & fugas, circa quas intemperantia & temperantia definita prius est, ita se habere quispiā potest vt vel quibus pleriq; sunt superiores ab iis vincatur: vel ea superet quibus plerique sucumbunt. Ex hiis autem qui circa voluptates versatur, alter incontinens, alter cōtinēs qui circa dolores, alter mollis, tolerans alter dicitur. plurimorum vero habitus medii sunt, licet magis ad deteriores declinent. Sed quia nonnullæ voluptates necessariæ sunt, aliæ non necessariæ: & quadamtenus: excessus vero & defectus necessarii minime sunt: & simili modo etiam circa cupiditates & dolores res sese habet: qui iucundarū rerum excessus vel cum excessu, vel ex electione & propter ipsas, nul
C lamque aliā ob rem euenientem persequitur, intemperans est. Necesse enim est hunc non esse eiusmodi, vt eum pœniteat, quare est incurabilis nam quē nō pœnitet, incurabilis est q vero deficit, est huic oppositus. qui est medius, temperans. simili modo quoque qui corporis dolores non quia sit interior & vincatur, sed ex electione fugit. At eorum qui non eligunt, alter ob voluptatem, alter ob quod fugit dolorem ex cupiditate euenientem, ducitur: quare inter se differunt. vnicuique enim peior esse videretur, siquis aut nihil, aut leuiter cupiens turpe aliquid perpetraret: quā si vehementi cupiditate affectus idē facere item si non iratus, quam si iratus verberaret quispiā. quid. n. ageret, si in affectu esse constitutus? ideo intemperans incontinente deterior est. Est ex iis vero quos diximus, alter in molitiæ specie magis est incontinens incontinenti autem continens: molli tolerans opponitur. tolerare enim in resistendo consistit continentia in continēdo & cohibendo. diuersum autem est resistere & cohibere. non secus

ac non superari, & vincere, vt hac causa continentia quam tolerātia D sit expetibilior. Qui vero deficit in iis aduersus q̄ pleriq; renituntur & possunt: is mollis est, & delicatus: delitiæ.n.mollitia quædam est. qui.s.pallium trahit, ne si ipsum tollat, dolorem sibi laborādo creet: & dum egrotantem imitatur, miserum esse non existimat, cum misero similis sit. Pari modo quoque circa cōtinentiam & incontinentiā res sese habet. non enim siquis vehementibus & modum excedentibus aut voluptatibus, aut doloribus vincitur: id mirum est. quin si resistēs vincitur venia etiam dignum habetur: vt Theodecti Philoctetes a vipera morsus: aut Carcini in Alope Cercyon: & sicut ii qui cum cohibere risum nitantur: in profusum cachi num erumpunt: id quod Xenophāto contigit. Sed si ab iis vincitur, iisque nequit repugnare, q̄bus plerique possunt resistere: atq; id non ex natura generis, aut morbo. Quemadmodū apud persarū reges mollities ex genere ē: & sicut fœmina a mari distat. Iocosus quoque esse intemperans videtur sed est molis. iocus.n.cū sit requies, relaxatio est. Iocosus vero ex iis est qui in hac excedūt. Incontinētia alia temeritas, alia imbecillitas est. nam alii vbi consultarunt, in iis quæ decreuerunt, ob affectum postea non perstant alii quia non consultarunt, ab affectu ducuntur. nonnulli.n. quemadmodū qui se prius titillantur, nō titillarūt: ita quoq; ipsi cū presenserint, ac præuiderint, seq; ipsos & rationē præexcitarint, siue iucundum siue molestum quippiam fuerit: ab effectu non superantur. præcipue vero celeres, & atrabile effecti temerātia incontinentia sunt incontinentes illi enim ob celeritatem, hi ob vehementiam rationem non expectant, propterea quod procliues ad sequendam imaginationem sunt.

DIxit. Quod autem delectationes & tristitię, quę fiunt in sensu tactus & gustus, intendo ꝙ inquisitio & fuga, quę fiunt in istis rebus in ea in quibus fit castitas & non castitas, iam determinatum in pręcedentibus huius libri. Et qui nominatur ex his incontinens & continens, est is qui circa delectationes qui vero nominatur dissolutus & tolerans, est is qui est circa tristitias. & in vno quoq; istorum duorum generum dispositiones multę superant se in malitia, & superant se opposita ipsorum etiam secundum hoc in bonitate. & hoc etiam secundum superationem delectationis in seipsis. Et hoc q̄m quędam delectationi sunt necessarię, & quędam in hora quadam: & malitia in istis est in additione & diminutione. & similiter de tristitijs intrantibus de necessitate malitia in ipsis est in aditione & diminutione. qui autem superfluit in inquirendo additiones rerum delectabiliū ex electione sua non propter rem accidentalem talis est incastus. Conueniens.n.est vt hunc non sequatur pęnitentia ex prosecutione desyderiorum: ideo hic incurabilis est. qui enim non pęnitet ex prosecutione cōcupiscentiarū, insanabilis est. qui vero deficit circa concupiscentias necessarias oppositus est ei, qui superfluit in ipsis. medius aūt inter eos castus est. & similiter q fugit tristitias viles volūtarie, non pp hoc ꝙ vincant ipsum illę tristitię, vituperabilis est etiam. D. Fugientes autem res, quas non concupiscunt, duobus modis sunt: vnus sequitur delectationes, alter fugit tristitias. & ideo est inter eos diuersitas, & est cōueniēs ꝙ putetur de eo, qui facit turpem actionem quiete, et remisse absq; cōcupiscentia, ꝙ in oībus dispositionibus suis peior sit eo, q facit actionē turpē pp concupiscentiā vehementem. & propter hoc ille, qui verberat absq; ira, peior est eo qui verberat cū ira. & dignior ignoscentia isto est ille, qui

verberat propter aliquam occasionem vincentem ipsum. & cuius gratia est incastus peior incontinente: eo ꝙ incontinens victus est a desyderio, & incastus eligit ipsum, preterquam vinceretur ab ipso. Et vnus eorum, de quibus dicitur nõ continẽs, est dissolutus, & alter nõ castus, & opponũtur situ. continẽs quidẽ non continenti & dissolutus toleranti. & tolerãtia aliud est a cõtinẽtia: tolerãtia enim refutatio est, cõtinẽtia vero retractio. & refutatio aliud est a retractione, sicut vincere aliud, est a vinci. & pp hoc cõtinentia dignior est q̃ tolerantia, intẽdo nobilior. D. Qui aũt debilis est ad implendũ ea, ad quorũ repulsionẽ potẽtes sunt plures hominum, est dissolutus & lubricus. etenim lubricus est dissolutus quis, vt illi qui requirũt aliquẽ, qui referat eius gesta oĩbus horis suis: quatenus non cadant in tristitiam neq; laborem penitus. & vt illi, qui se assimilãt egris in exigendo sustentationes & consolationes. hi .n. ęgri sunt, nõ confitẽtes se sanos in aliqua horarum cum in omnibus dispositionibus suis dissimilentur se illis, qui requirunt media. D. Et in continentia & non continentia diuersitas in receptione ignoscentiæ, & receptione. non enim mirũ est, neq; a quo sit dissentiendum vt indulgeatur ei qui superatus est a concupiscentijs fortibus & tristitijs superfluis, vt quod indultum fuit tali, quando non continuit se tunc, cum morsus fuit a vipera. & in hoc genus intrant illi, qui vincuntur a risu. Non indulgetur autem ei, qui vincitur a rebus, super quorum repulsionem potentes
B sunt plures hoĩum, cum non vicerit eũ per naturam propriam sibi; vt in dissolutione, quę inuenitur in quadam gente & non in alia: vt in dissolutione, quę appropriatur feminis & non masculis. D. Et videtur de iocoso ꝙ sit non castus & lubricus, & iocus dignior est vt significet super hoc, ꝙ dominus eius requirit quidem per ipsum recreationem, quę fit per iocum, qua significet ꝙ dominus eius superfluus sit. in requisitione recreationis. D. Et quædam incontinẽtia cum prouidentia est: quędam autem absq; ea. prudentes quidem sunt illi, qui versant consilium, & percipiunt rectum, postquam dimittunt ipsum, & sequuntur passiones. debiles aũt ad prouisionem sunt illi, qui sequuntur passiones absq; eo ꝙ vtantur consiliatione. & continentium quidam sunt qui continent se propter opinionem rectam, vt illi qui non gargarizant in principijs passionũ gulę, eo ꝙ iam reperti sunt ꝙ gargarismus non proficit in illa hora: & quidam ipsorum sunt, qui continent se propter quancunq; leuem estimationem superuenientem eis. D. & illi qui sunt non continentes cum preuisione, sunt quibus dominatur cholera nigra. etenim quidam istorum propter velocitatem quę est in eis: & quidam eorum propter voluptatem non sequuntur rationem: intendo non auscultant ad hoc quod mandatis, & sequuntur phantasiam.

C

Quæ incontinentis & intemperantis differentia sit.
Cap. VIII.

At intemperans sicut dictum ast, non est eiusmodi, vt eũ pœniteat, perstat enim in proposito: sed incontinentẽ quodam modo pœnitet. quo circa non sicut dubitauimus, ita sese res habet, sed hic facile potest sanari, ille incurabilis est: quippe cum prauitas ex morbis aquę intercutem & tabi: incontinentia comitialibus per quã similis sit. illa enim continua, hæc non continua improbitas est. atque omnino diuersum est incontinentiæ & vitii genus: vitium enim latet, incontinentia nõ latet. Ex iis autẽ ipsis illi qui exturbantur, meliores sunt, quã qui rationem habẽt, atq; in ea non persistũt. a minori .n. affectu superantur: et nõ incõsulti vt alteri sunt. nam similis incontinens est illa, qui & cito, & pauco vino, & pauciore etiã quã pleriq; inebriãtur.

Incontinentiam igitur non esse vitium manifestum est: sed quadã ex D
parte fortasse. hæc enim præter electionem, id ex electione est. sed in
actionibus tamen habet similitudinem. quemadmodum Demodocus
in Milesios dicebat: Milesii sane non sunt quidem imprudentes: sed a
tñ agunt, quæ imprudentes solent: sic incontinentes licet iniusti non
sint, iniuste tamẽ agunt. Quoniam vero alter talis est vt non ex eo q
persuasus sit, voluptates corporis supra modum, & præter rectam ra-
tionem sequatur: alter autem persuasus est, quia est talis vt eas sequa-
tur: illi dissuaderi facile potest: huic non potest. Virtus enim & prauI-
tas principiũ altera corrũpit, altera conseruat. in actionibus aũt princi
pium illud est cuius causa res fit, sicut in mathematicis suppositiones.
nam neq; illic ratio est quæ doctrinã tradat principiorũ, neq; hic. sed
virtus vel naturalis, vel assuctudine cõparata recte opinãdi circa prin-
cipium præceptrix est. Ac temperans quidem huiusmodi est: huic vero
contrarius intemperans. est etiam quidam qui ex affectu è recta ratio-
ne exturbatur: quem sanè superat affectus, vt ex recta ratione minime p B
agat, non tamen ita superat, vt talis euadat, qui eiusmodi voluptates
effuse sibi esse sectandas persuasum habeat: atque hic est incontinens,
qui intemperãte melior est: nec est absolute prauus: quippe cum in eo
id quod optimum est, i. principium ipsum conseruetur. cõtrarius huic
alius est qui persistit, neque ex affectu exturbatur. Hinc igitur alterũ
probum, alterum prauum esse habitum patet.

DIxit. Incastus ergo, quẽadmodũ dictũ est, nõ pœnitẽs. & pp hoc nõ est incõ
tinẽs incastus: eo q incontinens pœnitens est. vni ergo nõ est curatio, & est
ille cui non est pœnitentia: alius autem sanabilis est. D. incastitas itaque simila-
tur ęgritudinibus incurabilibus, vt tympaniti & phthisi: incontinẽtia vero cura-
bilibus, vt caulis doloris capitis. & vl'r quidẽ genus incontinẽtis aliud est a gene
re incasti i. incastus enim occultat incastitatẽ suam, cum incaste agat ex proposito
& electione: incontinens autem non est possibile vt occultet: est. n. quasi victus
ab illecebra. Et illi, quorũ incontinentię causa est debilitas intellectus eorũ, me
liores sunt eis, in quibus salua est ratio, & nõ sequũtur eã. & hoc, qm̃ illi, qui sunt
debilium intellectuũ, ducuntur a minore accidẽte passionis, quod accidit ipsis, C
& nõ preuident & percipiũt rectam rationẽ. & vl'r incõtinẽs quidẽ similis est ei,
qui inebriatur a modico vino pp debilitatẽ cerebri sui, & non similatur ei qui
inebriatur ex eo, ex quo inebriãtur plures hominũ: intendo q incontinẽs vinci-
bilis est a modica passione propter debilitatẽ intellectus sui: quemadmodũ debi
lis cerebri vincibilis est a pauco vino propter debilitatem cerebri sui. Inconti-
nens ergo non est malus absolute, sed est secundũ dimidiam malitiam: cum sit
quiddam actionis eius per electionem, & quiddã nõ per electionem: intẽdo q
vincibilis est a passione. & similiter indulgetur incontinentię eius qui paucę est
experiẽtię. & pp hoc hmõi nõ iniuriãtur scd̃m veritatẽ, licet faciãt actiones iniu-
rię: intẽdo incõtinẽtes pp paucã experiẽtiam. Cũ itaq; qui talis est, nõ sit vt ille,
qui vtitur delectationibus corporalibus superflue, & in cõparatione nõ rectã ha-
corrupta, & est incastus, tunc poſſe est vt agat actũ virtutis, narrãdo scientiã s
ex parte experiẽtię & sufficiẽtię persuasiuę: intẽdo eũ, qui perpetrat mala ppter
modicã experientiã: incasto aũt non est hoc poſſe. Ideo non seiungitur virtus a
malitia, nisi ex parte sanitatis principij speculationis & corruptionis ipsius. &
hoc, qm̃ principiũ in virtute sanũ est, & in vitio corruptũ. & intẽdo per princi-
piũ rẽ, propter quã est actio: & est illud, quod habet se ex rebus operabilibus ha
bitudine terminorum & principiorum ex rebus indoctrinalibus: & non est ra-

tio verax, intendo eã, per quam acquiritur opinio recta effectiua boni: sed effectiuũ boni est virtus naturalis & sensualis. & hoc, quoniam virtus sensualis causa est sanitatis opinionis: & natura causa est virtutis voluntariæ: & actionis virtuosæ causa sunt istę duę: intendo virtutem & opinionem rectam. Et propterea ille, qui facit bonum inuentum in delectationibus & tristitijs cum virtute & opinione sana, est castus. & contrarius ei incastus est: intẽdo eum, qui fecit malum, quod est in delectationibus & tristitiis cum malitia & opinione corrupta. & forsitan aliquis hominum diuertit a ratiocinatione sana, quę videtur ei a ratiocinatione corrupta, quę apparet ei propter occasionem, quę est in ipso: intendo fortitudinem concupiscentiæ, vt ꝙ ducat ipsum hoc ad opinandum ꝙ oporteat eo requirere delectationes inuerecunde & vi, & ad non considerandum exigẽtiam legis circa illud. & hic quidẽ ẽt est incontinens. & magis ignoscendum est ei quã incasto, eo ꝙ incastus natura facit actiones incasti propter ratiocinationẽ peruersam, quã videat in his actionibus ex parte occasionis, quę fit in ipso: sed facit eas propter malitiam. & hac de causa est species hęc non continentię melior non castitate, neque est malitiosa simpliciter, eo ꝙ principium actionis ipso saluum est & bonum: intendo rationem. & est quidem victus ab occasione. & inuenitur species alia opposita ei, & est ille qui constans est: & non recedit ab eo, quod videtur ei de recto propter occasionem. Et manifestum est quod B hęc dispositio virtuosa est, & contraria eius vitiosa: quamuis non sit vitiosa simpliciter.

De continentis & pertinacis conuenientia & differentia. Cap. IX.

Vtrum igitur cõtinens is est, qui in qualicunque ratione & qualicunque electione, an qui in recta tantum persistit? vtrum item incontinens, qui in qualicunque & ratione & electione perstat, an qui in falsa ratione, & non recta electione permanet? nunquid ex accidenti in qualicunque, per se vero in vera ratione, & in recta electione persistit alter, alter non persistit? nam siquis illud ob hoc eligit & sectatur hoc C per se: prius illud ex accidenti sectatur, atque eligit: per se autem simpliciter & absolute appellamus. Quare fit vt quodam modo in qualicũque opinione: absolute autem in vera alter perseueret, alter nõ perseueret. Sunt autem nonnulli in opinione perseuerantes, quos pertinaces vocant, vt obstinati, & qui non facile dissuasionem admittunt: qui similitudinem quidem cum continente quandã habent, sicut prodigus cum liberali, audax cum forti: diuersi tamen in multis sunt. cõtinens enim ex affectu & cupiditate non immutatur: nam cum inciderit, suasioni obtemperans est: ille non a ratione. cupiditates enim admittunt plerique, atque a voluptatibus ducuntur. Ac sunt quidem pertinaces qui suæ sunt sententię homines, & inerudití, & rustici. atque hi quidem suę sunt sententię, ex voluptate & dolore: gaudent enim cum vincunt, si non dissuasi fuerint: dolent contra si sua, perinde ac sint decreta, irrita fuerint effecta. vt hac ratione incontinentis magis, quam continenti similes sint. Sed sunt etiam quidam qui in iis quæ decreuerunt non perstant, neque tamen ob incontinentiam: vt

in Philoctete Sophoclis Neoptolemus, at qui is ob voluptatem quidem, non persistit: sed honestum erat. verum enim dicere ipsi erat honestum cum ad mentiendum ab Vlysse fuisset persuasus non enim omnis qui ob voluptatem quippiam agit, intemperans est, aut prauus, aut incontinens: sed qui ob turpem voluptatem agit Cum autem sit quidam etiam talis, qui corporalibus minus quam oporteat oblectetur, neque in ratione tamen persistat: inter hunc & incontinentem medius continens est. incontinēs enim in ratione non persistit, quia magis quam oportet: hic, quia minus quā oportet, quippiam sectatur. at continens perstat, & ob neutrum immutatur. Si continentia vero honesta est, vtrosq; hos contrarios habitus esse prauos, sicuti etiam videntur, necesse est. quia tamen alter ex his in paucis, & raro solet reperiri: fit, vt, quemadmodum temperantia intemperantiæ esse contraria tantum videtur, sic incontinentiæ continentia esse videatur. Ceterum quia multa dicuntur ex similitudine, consequitur, vt continentia temperantis quoque per similitudinem sit. nam & continens eiusmodi est, vt nihil præter rectā rationem ob corporis voluptates faciat: & similiter temperās sed ille tamen prauas habet cupiditates: hic non habet: atque hic est talis, vt præter rationem non oblectetur: ille vt oblectetur quidem, sed tamen non ducatur. Similes itē incontinens & intemperans inter se sunt qui quidem, cū sint diuersi, vterq; corporis voluptates sequuntur: sed alter oportere existimans, alter non existimans id facit.

DIxit. Et si continentia est dispositio bona, tunc queritur an continens est ille, qui constans est in omni opinione recta, quam videt siue non rectam, an ille qui cōstans est in opinione recta? & similiter queritur etiā de incōtinente, an est ille, qui non est constans in quacunq; opinione, aut qui non est cōstans in opinione recta? & iam dubitatum fuit de hoc in precedentibus. & quando determinata fuerit res in isto, patebit ꝙ cōtinens per se est ille, qui constans est in re vera: & incontinens, qui non est constans in ipsa. incōtinens aūt scd̄m quācunq; opinionem, & continens scd̄m quācunq; opinionē: & sunt continens & incōtinens per modū accidentis; intendo ꝙ ipsi contigerit ꝙ opinio sana sit, que videtur ei, est virtuose cōtinentie: & quādo contigerit huius conuersum, est continētia in ipso, non virtus. & similiter in incontinente qd̄ opponitur huic. & comparatur res rei scd̄m veritatem, quando fuerit per se. erunt igitur tres modi ille, qui cōstans est in quacunq; opinione: & oppositus huic, s. inconstans in quacunq; opinione: & medius inter eos, virtuosus videlicet: & est firmus vel constans in opinione recta, & non constans in opinione falsa. D. Et eos, qui constantes sunt in quacunq; opinione, nominant eos homines fortes in proposito: & sunt illi, quorum difficilis est permutatio ab eo quod credunt, & recipiunt ex facili illud, quod primo proponitur eis ex opinionibus. & iste assimilatur continēti scd̄m veritatē, quem mediū esse iam diximus. & eius similatio ipsi est sicut similatio prodigi ad magnificū, qui medius est inter prodigum & auarum: intendo ꝙ hec extremitas istorum est honorabilior extremitate ei opposita, cum propinquior sit medio. ideoq; continens scd̄m opinionem omnem melior ē incōtinēte scd̄m oēm opinionē: & ē inter eos magna diuersitas, etenim cōtinēs scd̄m oēm opinionē nō mutatur ꝑꝑ cōcupiscentiā & passionem, & vir est bone creditionis, obediens dicto rationis: qui vero fuerit incontinēs in omni opinione, non obedit rationi, & sequitur omnes concupiscentias. D. & fortes quidem propositi, & continētes scd̄m omnem opinionē sunt hoies, qui habēt p

A positum approbatum sibi: & non est apud ipsos cognitio. & isti sunt ruricolæ: intendo hoīes rudes habitatores villularum. & sunt quidem isti propositum habentes proprium in delectatione & tristitia: ideoq; gaudent isti ex victoria sua super delectationem & tristitiam; et tristantur, qn̄ variatur credulitas ipsorū, & ingreditur super eos dubitatio in opinionibus, de quibus credunt ꝙ sint venustæ. similiores ergo sunt continentibus q̄ incontinentibus. D. Sunt aūt quidā hoīum, qui non firmantur in eo quod opinantur, & credunt, nō propter incontinentiā, intendo non propter delectationē vilem, sed propter delectationē nobilē bonā: vt ille, qui recedit ab opinione falsa, quā credebat propter delectationē suā eæ sermone veraci. ex hoc itaq; non est incastus, neq; malus, neq; incontinens ille, qui non firmatur secundū rōnem propter delectationem quālibet, sed qui nō firmatur propter delectationem turpē. D. Et cum posse sit vt quidā hoīum appetāt delectationes minus q̄ oportet, et non firmantur secundū rōnem: intendo ꝙ secūdum opinionē rectā, tunc ille, qui est secundū hanc dispositionem, est inter continentem & incontinentem. & hoc qm̄ incontinens, qui non appetit minus quā oportet, non firmatur in eo, quod ei vr̄ vt in pluribus. incontinens aūt, cuius appetitus minor est q̄ꝑ oportet, est quidē incontinens in paucioribus: intendo ꝙ inconstans est in paucioribus. continens aūt est ille, qui firme consistit propter id, quod ei visum fuerit, & non mutatur. Si ergo fuerit continens virtuosus, oportet vt sint istæ duę dispositiones contrarię ciuiles. veruntamen vna earū deterior est altera; nā vna earum est in paucis, & altera in multis. erit ergo malitia il-
B la minus agens, & ista plus. D. Et quēadmodum putatur de castitate ꝙ sit contrarium incastitatis: sic putatur de continentia ꝙ sit contraria incontinentię. D. & tñ nihil est cogens vt sit continens ipse castus, nisi nominetur continens propter similitudinem secundum ꝙ nominantur multę res nominibus multarum rerum propter similitudinem, quę est inter eas, & modus dissimilitudinis, qui est inter istos duos est, qm̄ continens & castus sunt ambo nō faciētes diuersum eius, quod mandat faciendū ratio & opinio recta ex passione a delectationibus corporalibus. Veruntamen differentia est inter eos, ꝙ incontinente inueniuntur cōcupiscentię prauę: nisi quod retinet seipsum ab eis, & tristatur ex retentione: casto vero non est concupiscentia praua, & vnus eorum non delectatur ex facto rationis gratia contristationis suæ ex retentione concupiscentiarum, & est continens: alter aūt delectatur ex facto rationis, & est castus. Et quemadmodum continens similatur casto, absq; hoc ꝙ sit ipse castus: similiter non continens similatur non casto, cum ambo requirant res delectabiles corporales. attamē inter eos etiam differentia est: & hoc, eo ꝙ vnus eorum videt appetendum esse delectabilia corporalia, & fugiendum esse a contristabilibus, & facit secundum ꝙ videt de hoc: & alter facit hoc, & non videt istud, & est incontinens.

C

Prudentiam & incontinentiam simul in eodem non esse. *Cap. X.*

SEd neq; vt idem simul & prudens & incontinens sit, fieri vllo modo potest. qui enim prudens sit, eum simul & probum esse moribus demonstratum est. Adde ꝙ non in eo solum ꝙ cognoscit, est prudens quispiam, sed in eo ꝙ est actuosus: incontinens autem actuosus non est. Callidum tamen esse incontinentem, nihil vetat. vnde ēt prudentes esse nōnulli videntur, qui sint incontinentes: propterea ꝙ calliditas eo modo quo superius diximus a prudentia discrepat: estq; quantum ad rōnem spectat, proxima: quantum ad electionē, diuersa. Neq; igitur vt cognoscens, & contēplans, sed vt dormiens, & vino oppressus. ac sponte quidē agit: quodam. n. modo cognoscit & quid, & cuius causa facit: prauus

tamen nõ eſt: quippe cum electio eius proba ſit. quare ſemipravus eſt, & non iniuſtus. non enim eſt inſidioſus. Alter.n.ex ipſis in iis quę cõſultauit, non perſtat: alter qui atra bile eſt affectus, ne conſultat quidẽ omnino. Ac ſimilis quidem eſt incontinens ciuitati, quæ omnia quidẽ quę fieri debent, decernat, legesq́; bonas habeat, ſed eis tamen non vtatur: quemadmodum Anaxandrides cauillatus eſt: Nil iura curans conſulebat ciuitas: prauus vero vtenti quidem legibus, ſed malis, ſimilis eſt. Verſatur autem incontinentia & continentia circa id quod multitudinis habitum excedit: nã alter amplius, alter minus perſtat, quam multitudinis facultas ſit. Atque ex incontinentiis ſanabilior illa eſt, qua qui atra bile ſunt præditi, vti conſueuerunt, quàm ea quæ illorũ eſt qui conſultant, ſed poſtea tamen in iis quę conſultarunt, non permanent. incontinentes item ex aſſuetudine, quã ex natura ſanari facilius poſſunt: quippe cum conſuetudine quã naturam immutare facilius ſit: nam ob id quoque conſuetudinem mutare eſt difficile, quia naturæ perquã ſimilis eſt: quemadmodum etiam Euenus inquit:

Conſuetudi nem q̃ naturã immutare facilius eſt.

Conſuetudo quidem rerum tractatio longa eſt:
Quam procedentem naturam dicimus eſſe.

Quid igitur continentia ſit & incontinentia, quid tolerantia & mollities: quamq́; hi habitus inter ſe rationem habeant, dictum iam eſt.

DIxit. Eſt aũt impoſsibile vt ſit homo prudens & incontinẽs ſimul. iam.n. demonſtratũ fuit in tractatu p̃cedenti ꝙ prudens & virtuoſus more vnus ſunt. Amplius prudens quidẽ non eſt ſolũ prudens per ſciam, ſed & per operationẽ: intendo vt ſit operatio eius conueniens ſuę ſcię: incontinẽtis aũt operatio non conuenit ſuę ſcię. Aſtutũ vero nihil prohibet incontinentẽ eſſe. ideoq; putant quidã hoĩum ꝙ contingat incontinẽtem prudentẽ eſſe: & hoc eo ꝙ latet dr̃ia, quę eſt inter aſtutum & prudentem, ſcd̃m ꝙ ante iam determinatũ eſt: intẽdo in pręcedenti tractatu. & hoc, qm̃ vnum ſunt in forma, & diuerſificantur quidẽ ex parte electionis. prudens namq; non adinuenit ſemper niſi bonũ; aſtutus aũt adinuenit & bonũ & malum. D. Et non refert inter eum qui ſcit et operatur per ſciam ſuam, & eum qui ſcit & non operatur, aut operatur & non ſcit, niſi ſicut dormientem & vigilem, & ſicut inter ebrium, qui bibit de voluntate ſua, & ſobrium. ebrius ergo ſimilatur ei qui ſcit & non operatur per ſcientiam ſuam: operatur enim turpe & videt ꝙ turpe: ſed diſpoſitio ebrietatis facit hoc facile ei. qui aũt operatur abſq; ſcientia eſt ſicut dormiens. & ideo non eſt vnus ex iſtis malitioſus veraciter: eo ꝙ quiſq; iſtorum eſt bonus potentia & aptitudine: malitioſus aũt non eſt bonus neq; potentia neque actu. & propter hoc non eſt vnus duorum modorũ incontinentium iniurioſus: intendo eum qui eſt incontinens propter priuationem ſcientię, & eum qui eſt incontinens habens ſcientiam propter victoriã concupiſcentiæ. neuter.n. iſtorum fraudulentus eſt. intendo per fraudulẽtum, qui facit iniuriam ex pręconſiliatione & electione rationali. vnus enim incontinentium eſt ille, qui inconſtans eſt in opinione, quam videt: & alter mobilis vtilis in moribus, nihil pręmeditans. D. Et ſimilatur incontinens ciuitati, quę habet leges nobiles, & non vtitur eis penitus. & malitioſus ſimilatur ciuitati habenti leges iniquas, & vtenti eis. Incontinentia ergo & continentia, qm̃ ſuperexcedunt, ponunt habentes ſcd̃m diſpoſitionem, in qua excedunt plures hominum: continens quidem ſuperflue, eo ꝙ eius continentia plus eſt q̃ pluriũ hominum: incontinens autẽ, eo ꝙ eius continentia minus eſt q̃ plurium hominum. Qui aũt incontinentium citius curabilis eſt, eſt ille, cuius incontinentia eſt per choleram nigram, cum non peccent ex pręmeditatione & pręiudicio, qui autem

D premeditantur & preiudicant & non constant super iudicatum, difficilius curabiles sunt. & similiter illi, qui incontinentes sunt propter assuetudinem, citius curabiles sunt illis, qui incontinentes sunt propter naturam. permutatio, n. cõsuetudinis facilior est permutatione naturę, difficilis est enim cõsuetudine, eo ꝙ ipsa similatur naturę. D. Ex hac ergo dictione demonstratum est quid continẽs & quid incontinens, & quid tolerans & quid dissolutus vel mollis, & qualis sit proportio istarũ dispositionum quarundam ad quasdã. Et hic explicit postremum eius, quod dixit de intentionibus, quę appropriantur huic tractatui: ne que repetetur in alio ex tractatibus istius libri. loquitur enim in tractatu, qui est post hunc, de delectatione, & perscrutatio de ipsa complebitur in postremo tractatu huius libri.

De voluptate. *Cap. XI.*

At vero de voluptate & dolore contemplari eius est qui circa ciuilem facultatem philosophatur. is enim finis eius architectus est, ad quem spectantes vnumquodq; E tum malum tum bonum appellamus. Præterea de his considerare necessarium etiam est: quippe cum virtutem moralem & vitium circa voluptates, & dolores constituerimus: & felicitatem plerique existere cum voluptate asserant: vnde etiam beatum a verbo χαίρειν quod est gaudere, μακάριον nominarint. Quibusdam igitur nulla voluptas neque per se neque ex accidenti esse bonum videtur: non enim posse idem & bonum esse & voluptatem asserunt. alii nonnullas bonas, plerasq; prauas esse opinantur. tertia sententia præterea est, etiam si omnes sint bonæ, optimum tamen voluptatem esse nullo modo posse. Atque omnino quidem nõ esse bonum propterea dicunt, ꝙ omnis voluptas generatio est sensibilis in naturam: nulla enim generatio finibus est cognata. verbi cã nulla ædificatio domus est. Temperans prætere a voluptates fugit. item prudens quod dolore vacat, persequitur, non quod iucundum C est. voluptates etiam prudentiæ sunt impedimento. atque eo magis, quo quis magis oblectatur. vt in venereorum voluptate contingit: in qua constitutus nemo intelligere quippiã potest. Huc accedit ꝙ voluptatis nulla ars est: cum tamen bonum omne opus artis esse censeatur. Adde ꝙ pueri quoq; & bestiæ voluptates ꝑsequuntur. Quòd enim non oẽs esse probas dicant, propterea est, quia turpes etiam nõnullæ, & probrosæ, & noxię quoq; reperiũtur. quippe cum morbosa sint quædam ex iis quæ voluptate afficiunt. At non optimum esse voluptatem asserunt, ob id quia non finis, sed generatio est. Atque ea quidem quæ dicuntur, huiusmodi sunt.

Improbatio rationum de voluptate. *Cap. XII.*

At enim non effici ex his vt voluptas aut bonum aut optimum non sit, hinc perspicuum erit: primum, quia bonum duplici-

ter, alterum enim absolute, alterum alicui bonum dicitur: & natura D
& habitus id sequentur: quare sequentur quoque idem & motiones,
& generationes. Quæ item esse prauæ videntur, absolutæ aliæ sunt
prauæ, non tamen alicui, sed eligendæ alicui sunt: aliæ ne huic qui-
dem, nisi aliquando, & paruo tempore, & non sunt eligendæ. quędam
vero ne voluptates quidem sunt, sed videntur: quæcunque cum do-
lore, & medicinæ causa existunt: cuiusmodi voluptates ægrotantium
sunt. Preterea cum bonum aliud operatio sit, aliud habitus: quæ
in naturalem habitum constituunt, ex accidenti suaues ac iucundæ
sunt. operatio autem est in cupiditatibus* submolesti habitus, ac

* a.l. deficientis.

naturę. Nam sine dolore etiam & cupiditate voluptates existunt: vt
contemplandi operationes, quæ minime indigentis naturæ sunt.
Argumento id est, quòd non eadem iucunditate oblectantur, dum re-
pletur natura, & dum constituta est: sed dum est constituta, iis quæ ab-
solute sunt iucunda: dum repletur, contrariis etiam gaudent. accidit B
siquidem & amaris delectantur: quorum nihil neque natura, neque ab-
solute iucundum est; quare neque ipsæ voluptates. sicut enim iucun-
da inter sese distant, ita quoque voluptates quę ab ipsis eueniunt. Ad-
de quòd non est necesse, vt aliud quid melius voluptate sit, quemad-
modũ nõnulli dicunt, finẽ ipsum generationis generatiões. n. volupta-
tes non sunt, neque cũ generatione omnes existunt, sed operationes
sunt & fines: neque ex iis que gignuntur, sed ex iis quibus vtimur, effi-
ciuntur. finis item non omnium diuersum quid est, sed earum quæ
ad naturæ perfectionẽ deducuntur. Vnde sensibilẽ generationẽ volu-
ptatem esse dicere, non recte se habet: sed potius dicendum est, opera-
tionẽ esse eam habitus qui secũdũ naturã est, & potius q̃ sensibilẽ, im-
pedimento vacantem. Videtur aũt ex eo generatio esse, quia proprie
bonum est: operationem enim generationẽ esse existimant, cum tamẽ
diuersa sit. Nam quod aiunt prauas eas esse: quia morbosa nonnulla
sunt iucunda, idem de salubribus dicendum esset. q̃dã. n. ex ipsis ad rẽ C
pecuniariam praua sunt; vt hoc modo praua ambo essent. at in hoc
non sunt praua; quippe cum contemplari quoque quãtũ ad sanitatẽ
attinet, nocumentum interdum afferat. Neque prudentiæ vero, neq;
alicui habitui impedimẽto est ea quæ ab vnoquoq; ꝓcedit voluptas,
sed alienæ. nam quæ a contemplando & discẽdo proueniunt, magis
vt contemplemur, ac discamus, efficiunt. Nullam vero voluptatẽ ar-
tis vllius esse opus probabiliter contingit: quippe cum neque alterius
operationis vllius ars sit, sed facultatis. tametsi & vnguentaria ars, &
obsonatoria esse voluptatis videntur. Quod autem temperans fugiat
& prudens dolore carentem vitam persequatur, ꝑsequantur item &
pueri quã bestię omnia eodem modo soluuntur. Nam quia dictum est
quo modo bonæ absolute, & quo modo non bonæ voluptates om-
nes sint; tales pueri & bestiæ persequuntur: harumque indolentiam
prudens sectatur, quę cũ cupiditate & dolore existũt, & corporis sunt

D huiusmodi.n.sunt hæ: harum itē excessus secundū quos intēperās in temperans est:propterea temperans has fugit: nam etiam temperantis voluptates sunt.

De uoluptatum speciebus. *Cap. XIII.*

CAEterum dolor quoque esse malum & fugiendum conceditur:atque alius absolute malum,alius,eo quod quodam modo impedimēto est:fugiendæ aūt rei,quatenus est fugienda & mala, bonum contrarium est: bonum igitur quoddam esse voluptatem: necesse est. Nam quemadmodum soluebat Speusippus, non competit solutio, sicut maius minori & æquali,ita contrarium hic esse.non enim idem quod malum aliquod voluptatem esse quispiam dixerit. Iam vero si nōnullæ voluptates sunt prauæ,nihil vetat aliquā esse optimum:sicut
B scientiam aliquam,licet prauæ quędam sint.fortasse vero etiam necessariū est,siquidem vniuscuiusq; habitus operationes sine impedimēto sūt, siue omnium operatio sit felicitas, siue alicuius ipsorum, si impedimento vacet,eā esse maxime expetendā.hoc autē est voluptas. Quare efficitur, vt quædam voluptas optimum sit licet multæ voluptates forte absolutæ prauæ sint.ac propterea omnes felicem vitam iucundam esse existimant:voluptatēq; felicitate consentanee annectūt: quippe cum nulla opatio quæ impeditur, pfecta sit, felicitas vero sit ex perfectis.Ideo fit,vt ex corpris & externis bonis, fortunaq; ipsa insup indigeat felix,ne hæc impediant. Nā qui eū qui rota torquetur, & calamitatibus magnis opprimitur,si bonus sit,felicem esse dicunt:vel inuiti,vel sponte nihil dicunt. Quia vero insuper fortuna indiget felix: idem esse nonnullis fortunæ prosperitas & felicitas videtur: cum tamen non sit:nam ipsa quoque cū excedit,impedimento est ac fortasse
C non amplius fortunæ prosperitas appellari iure pōt:quippe cum eius definitio ad felicitatem spectet. Quod item omnes & bestiæ & homines voluptatem sequuntur, id ipsam esse quodam modo optimum indicat:

Non prorsus fama illa perit quam multa der orbem.
Turba hominum celebrat.

Sed quia neque eadem natura, neque idem habitus optimus aut est, aut videtur: neque voluptatem eandem omnes sequuntur. fortasse etiam non eam sequuntur,quam putant, neque quam dicerent, sed eandem. omnia enim natura diuinum quid habent. Sed corporis voluptates nominis huius hæreditatem consequutę ex eo sunt,quod sæpe in ipsas incidunt homines, homnesque earum sunt participes. Vnde quia solæ notæ sunt, solas has esse opinantur. Perspicuum etiam, est nisi voluptas sit bonum & operatio, fieri non posse, vt iucunde felix vitam traducat. Cuius enim causa indigeat

ret ipsa, si non est bonum. sed etiam moleste viuere poterit. nam ne- D
que malum neque bonum est dolor, si neque uoluptas. Quare cur fugeret. neque igitur probi viri vita erit iucundior, nisi etiam operationes ipsius sint.

De corporis uoluptatibus. *Cap.* XIIII.

AT vero de corporis voluptatibus considerandum illis est, qui nonnullas voluptates valde eligendas esse dicunt, illas videlicet quæ honestæ sunt, sed non corporales, & eas circa quas versatur intemperans. Qui fit igitur, vt contrarii dolores praui sint. malo etenim bonum contrarium est. An ita bonæ sunt illæ quæ sunt necessariæ, propterea quod non est malum, bonum est. An aliquatenus bonæ sunt, Habitum enim & motuum quorum, melioris excessus non est, B
neque uoluptatis est excessus: quorum autem est, est etiam voluptatis. at corporis bonorũ est excessus, & prauus prosequendo excessum, & non necessarias voluptates prauus est: omnes siquidem & obsoniis & vinis & venereis. quodam modo oblectantur, sed non vt debent. Contra in dolore. non enim excessum fugit quispiam, sed omnino fugit: quippe cum excessui dolor contrarius minime sit, sed ei qui excessum persequitur: Quoniam autem non tantum opus est, vt verum dicamus, sed etiam oportet, vt falsi causam explicemus: hoc.n. ad fidem facienda conducit: nam cum rationi consentanea visa fuerit causa, cur verum appareat esse, quod verum non est: facit, vt vero magis fidem adhibemus: iccirco dicendum est, qui fiat, vt corporis voluptates expetibiliores esse videantur. Primum igitur quia expellit dolorẽ: atque ob doloris excessum excedentem voluptatẽ quasi medela quædam sit, atque omnino corporis voluptatem persequuntur. medelæ autem vehementes fiunt: vnde eas etiam persequũtur, quia circa cõtra- E
rium videntur. atque ob duo hæc bonum non esse voluptas videtur, sicut dictũ est, quoniã aliæ prauę naturę actiones sunt siue ab ortu vt bestiarũ, siue ex consuetudine vt prauorum hominũ: aliç sunt medelç quia sunt indigentis: meliusque est habere quam fieri: aliæ accidunt, dum perficiunt, ex accidenti igitur probæ sunt. Adde quod quia vehementes sunt, ille eas persequũtur, qui lætari aliis nequeũt. ipsi siqdẽ sitis quasdam sibi præparant, quando igitur in noxiæ sunt increpatione vacat: quando noxię, prauũ est neque enim habent alia quibus lætẽtur, & neutrum habere plerisque molestum est ob naturam. Semper.n. laborat animal: quemadmodum etiam naturales disputationes testantur quæ videre & audire esse molestum asserunt. sed consueti iam sumus, vt inquiunt. similiter etiam in iuuentute ob auctionem perinde ac temulenti afficiuntur: & iuuentus iucundum quid est. Atrabile

A vero affecti natura ſemper medela indigent. corpus.n.eorum ex temperatura ſemper mordetur:ſemperq; appetitu uehementi incitatur: Voluptas autem & contraria & quæ vis, modo ſit vehemens, dolorem expellit. ac propterea intemperantes ac praui euadunt. Quæ autē ſine dolore ſunt Voluptates, exceſſum nō habent. atq; hæ natura nō ex accidēti iucundarum rerum ſunt. Ex accidenti autem iucūda appello quæ medicinam afferūt: nā quia accidit, vt medicinam conſequamur dum id quod ſanum ſubſtat, agit aliquid: propterea eſſe iucundum videtur: natura vero iucunda, quæ talis nature actionem efficiunt. Nulla autem res propterea eſt, quæ eadem ſemper ſuauis ſit, quia ſimplex natura noſtra minime eſt, ſed inſitum diuerſum quid etiam habet quo eſt coruptibilis: vt ſi alterum quid agat, id alteri naturæ ſit præter naturam. cum vero adæquantur, neque moleſtum, neque iucūdum id quod agitur eſſe videtur. Nam ſi alicuius natura ſimplex ſit, ei ſemper eadem actio erit iucundisſima. atq; iccirco Deus ſemp vna B ac ſimplici gaudet voluptate. neq; enim motionis tantum, ſed immobilitatis etiam operatio eſt: magisq; inquiete quā in motu voluptas conſiſtit. At vero mutatio omnium res ſuauisſima eſt, vt poeta inquit ob prauitatem quandam. ſicut enim homo prauus mutabilis eſt: ita etiam natura: quæ mutatione indiget: non.n. eſt ſimplex neque proba. Ac de continentia quidem & incontinentia, & de voluptate & dolore: quidq; vnumquodque horum, & quomodo alia ex ipſis ſunt bona alia mala, dictum iam eſt. poſt hac vero de amicitia dicemus.

Deus ſemper vna ac ſimplici gaudet voluptate.

Voluptas in quiete magiſque imotu conſiſtit.

ARISTOTELIS D

MORALIVM NICOMACHIORVM LIBER OCTAVVS.

Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De amicitia, & eius speciebus. De amicis: ac de multis, quę circa amicitiam & amicos sunt consyderanda.

De amicitia. Cap. I.

POst hæc sequitur, vt de amicitia differamus: quippe quæ aut virtus quædam, aut cum virtute est. B Resq; est ad vitam maxime necessaria. absq; amicis enim viuere, licet cętera bona omnia suppeterent, eligeret nemo. nam & diuites, & principatus, potestatesq; habentes maxime indigere amicis videntur. Quid enim prodest eiusmodi prosperitas, si beneficium tollatur, quod erga amicos & præcipue fit, & maxime laudatur? aut quomodo sine amicis custodiri, cōseruariq; posset? quanto n. amplior, tanto etiam periculosior est. In paupertate etiam & reliquis infortuniis amicos esse vnicum refugium putant. Iuuenibus item conducit ad id vt non peccent: & senioribus ad obsequium & ad defectum actionum, ad quas ob imbecillitatem auxilio indigent: & iis qui in statu sunt constituti, ad honestas res capessendas. Si bini simul ire parent, nam & ad intelligendum & agendum magis idonei sunt. Inesse etiam natura ei videtur quod genuit, F erga id quod genitum est: ei item quod genitum est, erga id quod genuit: atque id non tam in hominibus, quā in auibus, & plerisq; aliis animalibus contingit: & iis item quæ eiusdem nationis sunt, & hominibus præcipue: vnde humanos, idest hominū amatores laudamus. Quā familiaris etiā atque amica res sit homini vnusquisque homo, in erroribus quoq; conspicere licet. Videtur etiam ciuitates continere amicitia. & legislateres magis ipsi quā iustitię student: concordia. n. esse simile quid amicitiæ videtur, quam illi maxime affectant: seditionē vero, quæ inimicitia est, maxime expellūt. nam si sint amici, iustitia opus non est: sin autem sint iusti, amicitia indigent. Adde ꝙ id quod maxime ius est, esse amicabile videtur: neq; solum necessariū est, verum etiam honestum. amicorum. n. amatores laudamus. multorumq; amicitia vna quædā esse ex honestis rebus videtur. prætera nonnulli eosdem & bonos viros & amicos esse opinantur, Con

Absq; amicis viuere eligeret nemo.

D A trouersia autem de ipsa non parua est. nam alii similitudinem quandam eam esse statuunt, & similes amicos. vnde similem inquiunt ad similem ire, & graculum ad graculum, & cætera huiusmodi. alii ecõtrario figulos omnes tales esse inter se dicunt: ac de ipsis altius, & naturalius inuestigant. Euripides quidem inquiens:

Humentem amare pluuiam cum terra est arida,
Cœlumq; sacrum cum grauatum est imbribus,
Telluris arentis cadere in sinum appetere.

Et Heraclitus aduersarium esse conferens: & ex differentibus pulcherrimã coaptationem fieri: & omnia ex lite oriri. contraria vero his asserunt cum alii: tum Empedocles, simile.n.simile appetere ait. Sed naturales dubitationes missas faciamus: quippe quæ presenti cõsiderationi minime sint accomodatæ. quæ autem humanæ sunt, & ad mores affectusq; pertinent: inspiciamus: vtrum videlicet inter omnes homines amicitia contingat: an fieri non posit, vt praui amici
E B sint: vtrum item vna species amicitiæ an plures reperiantur. Qui enim vnam esse speciem, ex eo opinantur, ꝙ magis & minus admittit: non idoneo argumento nituntur: nam ea etiam, quæ diuersa sunt specie, magis & minus admittere consueuerunt. de quibus antea iam dictum est.

DETERMINATIO OCTAVI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE. ARISTOTELIS.

DIxit. Dictione autem in his quę precesserunt sequitur dictio in dilectionibus, & modis eorum. dilectio etenim virtus est de nostris virtutibus, & est de rebus necessarijs homini in vita sua. & existentia eius per ipsam nobilior est, cum hoc ꝙ est necessaria ei in vita. Fortasis enim nemo volet vitam absq; amicis: intendo nemo ex illi, quibus sunt reliqua bona, vt diuites, & rectores. & domini potesta
F C tum, & vniuersaliter illi, qui in bona & venustã in dispositione sunt. & hoc, qm̃ isti vident ꝙ venustã dispositio cupitur quidem ꝓpter benefacere famosum & notorum. Nam si non, tunc quidem quod remanet de venusta dispositione, quando defuit ex ea exhibitio beneficij famosi & notorij, & benefacere notorium, fit quidẽ maxime erga amicos, & p amicos existit hõ precipue honoratus & laudatus. & ẽt qualiter est possibile vt sit homo saluus absq; amicis. etenim quanto maior fuerit opulentia & excellentia dignitatis eminentior, tanto est ruinę suspicatio imminẽtior, et saluationis indigẽtia, quę ab amicis est amplior. Et ẽt videtur ꝙ nõ sit refugiũ in pauptate, & in ceteris calamitatibus fortunę nisi versus amicos. Et amici sunt adolescẽtibus refugium, & ducatus ad nõ peccandum: & senibus subsidium in suis indigentijs & calamitatibus, & occasionibus eis irruentibus ex defectu suarum operationum, & pp debilitatẽ ipsorum: & adiuuant iuuenes in actionibus suis nobilius nã duo, qñ coniunguntur, fortiores sunt ad agendum & intelligendum. D. Videtur autem quoddam genus dilectionum esse per naturam: vt habitudo patris cum filio. & istud genus dilectionis non solum inuenitur in hominibus, sed in pluribus animalium. & de istis est dilectio, q̃ inuenitur vni speciei, & precipue homini. & ex hoc laudatur amator hoium, estq; in hoc loco difficile, an pose sit vt ois homo amet omnem ho-

minem, & vt amicus ſit omni homini. Et videtur ꝙ dilectio, q̃ propria eſt ciui-
bus adinuicē honoratior ſit ea quæ propria eſt vni, & ꝙ ſtudiū legislatoris in D
cōmenſuratone huius dilectionis & firmatione eius ſit plus ſtudio eius in ponē-
do iuſtitiā & eius cōmēſuratione. & videtur ꝙ cōuenientia in opinione conſer-
uatio quędā ſit dilęctionis. ideoq; maxime legislatores ad inducendū vnitatem
opinionis & firmandū eam, laborantes ad remotionē diſſenſionū: eo ꝙ diuerſi-
tas in opinione inimicitia eſt. & quando fuerint homines amici, nō indigent po-
ſitione iuſtitię: quando vero iuſti fuerint, adhuc indigent amicitia. non enim de
neceſſitate diligentes ſunt ; ſed eſſe iuſtos diligentes res eſt, per quā iuſtitia cō-
pletior fit, & melior. D. Et quidā homines vident ꝙ amicos eſſe bonos, ex vir-
tute amicitiæ eſt: intendo ꝙ amicū eſſe bonum eſt, nobilius. & quidā vident ꝙ
amici & boni ſunt vnū & idem, i. omnis amicus bonus eſt: & omnis bonus ami-
cus, Et in hoc eſt dubitatio non modica. Iam quidam vident ꝙ amicum eſt ſimi-
le, & inimicum contrarium. & quidā vident econuerſo: & ꝙ vterq; amicorum
mouet alterū, & mouetur ab altero. Et Antiqui naturaliū dixerunt in hac intē-
tione dictionis contrarias ſententias. vna, quarum erat, ꝙ agentia in inuicē ſunt
conſimilia: vt dictum Empedoclis, ꝙ ſimile appetit ſimile: & vt ſermo contra-
rius ꝙ diuerſa ęqualiter apta ſunt, vt ex eis bona fiat comparatio. D. Attamē
iſta dubitatio, & quod circa ipſam eſt ex difficilibus quęſtionibus, oportet vt re-
linquatur in hac ſcientia: etenim eſt eſſentialis Naturali ſciētię. quod aūt de iſtis E
quęſtionibus pertinet moribus & accidentibus animę inquirendū eſt in hac ſciē-
tia: vt an poſſibile ſit ꝙ omnis homo diligat omnem hominem, aut non eſt poſ-
ſibile vt dilectio ſit inter malos: & vt ſit perſcrutatio an ſpecies dilectionis ſit
vna vel plures. Etenim qui putant ꝙ dilectio vnica ſit ſpecies, propter hoc, ꝙ
recipit magis & minus, non habent ſignum ſufficiens ex hoc; eo ꝙ additionem
& diminutionem recipiunt res diuerſę ſecundum ſpeciem. & iam dicta eſt de
hoc dicto in alio ab hoc libro.

De amabili. *Cap. II.*

Fortaſſe vero de his conſtabit ſi amabile ipſum cognitum
fuerit: quipe cum non quodlibet amari videatur, ſed
quod amabile eſt: id autem aut bonum, aut iucun-
dum, aut vtile ſit. Vtile id eſſe videri poteſt, per
quod bonum aliquod aut voluptas afficitur: ita vt
bonum & iucundum amabilia ſint, vt fines. Vtrum igitur bonum
amant, an quod ipſis bonum eſt? diſcrepant enim interdum hæc. ſimi- F
liter quoque circa ipſum iucundum. Videtur autem quod ipſi bo-
num eſt, amare vnuſquiſque: & eſſe quidem quod abſolute bonum
eſt, amabile: cui vero, qđ cuique eſt, at amat vnuſquiſque non quod
ipſi eſt bonum, ſed quod apparet: ſed id nihil refert nā amabile appa-
rens erit. Cum tria uero ſint, propter quæ amant homines, de inani-
matorum amore amicitia minime dicitur: qppe cū neque redamatio
neque voluntas boni illorum vlla ſit ridiculum enim eſſet fortaſſe,
ſi vitio quiſpiam bona vellet: nam ſi modo aliquid eſt ſaluū eſſe illud
vult aliquis, ut ipſe habeat. Amico aut inquiunt bona uelle oporte-
re illius cauſa: eoſque qui ita bona uolunt: ſi non idem ab illo exi-
ſtat beneuolos dicunt beneuolentiam enim in mutua affectione ami-
citiam eſſe. An addendum eſt non latentem, nam multi beneuoli ſunt
iis etiam quos non viderunt: quos ſcilicet putant modeſtos eſſe,

A vel vtiles quo etiam modo illorũ quispiam erga hos affici posset: ac beneuoli quidem esse inter se hi uidentur: amicos autem eos qui quo modo inter se affecti sint, ignorant, appellare quis posset? Oportet igitur, ut beneuoli mutuo inter se sint, uelintque bona ob unum aliquid ex iis, quæ dicta sunt.

Dixit. & forsan patebit hęc intentio quãdo scitum fuerit an amatum vnum sit, an plura. pate enim ꝙ nõ amatur omnis res, sed amatur quidem amatũ tantũ: & ꝙ amatum triplicis est speciei, bonum, & delectabile, & vtile. D. Fortassis aũt putabitur ꝙ vtile est conferens ad hęc duo. & si sic est, erit ꝙ oẽs amabunt, aut bonũ, aut delectabile. Vtrum ergo amici amant se adinuicem propter bonum quod in seipso bonũ, aut ,ppter bonũ quod est in relatione ad ipsos forte enim in quadam istarum amicitiarum diuersitas est. & huiusmodi accidit in amicitia ex parte delectabilis relati: intendo ꝙ alter amet alterũ propter delectationẽ ex ipso: intẽdo ꝙ accidit in hoc ẽt diuersitas et corruptela. Et istę duę species amicitię communes sunt omnibus hominibus. videtur enim quod quilibet amet delectabile, quod apud ipsum est delectabile, & similiter bonum, ꝙ est bonum comparatum ei. illi autem, quorum alter amat alterũ propter amationem boni in seipso: intendo eos, quorũ vterꝙ amat socium suum propter bonum, quod est in eo, habẽt amicitiã, quę non corrumpitur neq; mutatur. non. n. amat alter alterum, eo ꝙ bonus sibi, intendo amatori: sed eo ꝙ paret ei, quoniã in seipso bona amãtur. ergo in hac est equidem scitum tantũ; & in tali est, quod conferat aut delectat D. Propter hoc igitur necesse est vt modi amantiũ tres sint, & similiter amationũ. dixit. cui aũt nõ est anima, huic nõ dilectio vel amatio. quibus. n. non sunt animę, in his nõ inuenitur redilectio: intendo retributionem secundũ ęqualitatẽ. ideoq; ridendũ est de dilectione dicẽtis ꝙ bonus amat bona p modũ, quo dicimus ꝙ bonus amat eum q est bonus & forte velit dictor iste per hoc ꝙ bonus vult ꝙ bona saluentur & conseruent saluatione & cõseruatione in existentia sua, donec ei sint. D. Et iam dixerunt ꝙ amicus est ille. q vult bona amico suo, & propter amicũ suũ. illos autem, qui volunt sibi inuicem bona p istum modum, nominamus castigatores vel exhortatores. & hoc, quãdo fuerit vtriq; eorũ ab altero vtilitas, quæ est alteri ab ipso. quando vero nõ fuerit hoc, nõ nominamus eos exhortatores; exhortatio. n. quę est dispositio, est dilectio duorũ coæquipollentiũ in passione: intendo in corretributione, cum exhortatio quidẽ inueniatur ab hac dispositione. D. Addendũ autem ad hũc terminum, quando neuter eorũ occultat a socio suo statũ suum: sæpe enim fit exhortatio ab indiuiduo ad indiuiduum, quãuis non manifestet ei statum suum, et hoc propter illud, quod imperat ex vtilitate in illo indiuiduo aut aptitudine ad bonum. veruntamẽ huiusmodi nõ nominantur exhortatores, donec fit ab altero ad alterũ coęquipollentia in hac intentione, & ęqua corretributio. & quando hoc fuerit, non poterit esse vt celet alter eorũ statum suum ab altero; immo patefaciunt sibi status suos adinuicẽ. & qñ fuerit exhortatio dilectio, qualiter est possibile in coamantibus ꝙ celet alter alterũ statum suũ? Necessarium ergo est vt amantes exhortentur se adinuicẽ, & velint bona sibi inuicẽ, & correuelẽt sibi inuicem status suos, neq; celent quicquam ex eis quæ de eis dicuntur.

De speciebus amicitiæ. Cap. III.

EA vero inter se specie differunt: ergo dilectiones quoque & amicitiæ. tres enim æquales numero amabilibus amicitiæ species sunt: quippe cum in vnoquoque sit redamatio non latens. qui autem mutuo se amãt, volũt sibi mutuo bona eatenus, quatenus amant. Qui qui-

dem ob vtilitatem amant se mutuo, non per se amant: sed quatenus D bonum aliquod a se mutuo percipiunt. Simili modo qui ob voluptatem amici sunt: non.n. vrbanos amant, quia qualitate quadam sunt affecti sed quia iucundi ipsis sunt. ita & qui ob utilitatem, & qui ob uoluptatem amant, illi ob suum bonum, hi ob suam uoluptatem diligunt. nõ quatenus est ille qui amatur, sed quatenus est utilis, uel iucũdus. Ex accidenti igitur amicitiæ hæ sunt. non enim quatenus est ille qui amatur, quicunq; is sit, eatenus amatur: sed quatenus bonum aliquid alter, alter uoluptatem affert. Huiusmodi autem amicitiæ dissolui facile possunt, cum similes ipsi non permaneant. nã si non amplius iucundi, aut utiles fuerint, amare desistunt. at utile non permanet, sed alias aliud euadit quo fit ut dissoluto, eo ob quod amici erant amicitia quoque ipsa dissoluatur quippe quæ propter illud erat. Maxime uero inter senes huiusmodi amicitia uidetur existere non enim qui hac ætate sunt, iucundum persequuntur, sed utile, quicũque item ex iuuenibus in statuque constitutis hominibus utilitatem sectãtur. Tales autem neque uiuere simul consueuerunt: quandoque ẽt neq; sunt iucũdi: neque tali consuetudine indigent, nisi uiles sint. eatenus.n. sunt iucũdi quatenus bonum aliquod sperant. inter has hospitalem etiam reponunt. At iuuenum amicitia esse ob uoluptatem uidetur quippe cũ ex affectu uitam traducant & maxime quod sibi iucundum est quodq; est præsens sectentur mutata autẽ ætate iucunda ipsa etiã diuersa euadunt: unde cito amici & fiũt, & esse desinunt. quia amicitia una cum iucunditate mutatur. talis uero uoluptatis uelox mutatio est. Iuuenes atiam amatorii sunt: quippe cum ex perturbationis effectu & uoluptate multa illa amatoriæ affectiõis uis oriatur. ideo fit ut & amẽt, & cito desistant, sæpe eodem die sentẽtiam mutãtes, simulq; toto conuersari, & conuiuere uelint. ita.n. id quod ex amicitia requirunt, ipsis euenit. Bonorum uero & eorum qui in uirtute sunt similes, amicitia pfecta demum est. hi.n. mutuo sibi bona similiter uolunt, quatenus sunt boni: boni autem sunt per se at qui amicis bona uolunt ipsorum causa, maxime amici sunt: quippe cum p se, ita sese habeant, & nõ ex accidenti. unde horum amicitia præcipue permanet, quo ad boni fuerint, uirtus uero stabilis rea est. Est; uterque & absolute bonus & amico, nam boni & absolute, & sibi mutuo boni sunt. utiles itẽ & iucundi similiter boni.n. sunt & absolute, & sibi mutuo iucundi. singulis siquidem propriæ actiones, & tales uoluptatem afferunt, bonorum aũt actiones tales uel similes sunt. Vnde fit ut talis amicitia stabilis merito sit in ipsa enim omnia quæ amicis esse debent, coniũguntur nam cum omnis amicitia ob bonum sit, aut ob uoluptatem, vel absolute, vel amanti, & per similitudinem quandam: huic oĩa antedicta per se in sunt. *huic.n. similes etiam reliquæ sunt: & absolute bonũ absoluteq; iucũdum in est. hęc autem maxime amabilia sunt: & amare etiam & quę maxime est amicitia atque optima in his est. Par autem

*a,l. hac ratione.n. simi les ẽt iñi reliquis sunt.

A est, vt raræ tales amicitię sint: quippe cũ pauci huiusmodi reperiantur. adde ꝙ tempore & cõsuetudine indiget. nam, vt est in prouerbio fieri nequit, vt mutuo hoĩes sese cognoscãt prius quã salem qui dicitur, consumpserint: neq; prius sese admittant, sintq; inter se amici, quã alter alteri amabilis & videatur esse, & credatur. Qui aũt cito sese gerunt amice inter se, volunt illi quidem esse amici: sed non sunt tamen, nisi quoq; & amabiles sint, & se esse non ignorent: ac voluntas quidem amicitiæ velox est, amicitia minime. hæc igitur & tempore & reliquis perfecta est: ex omnibusq; his existit: similisq; vtrique ab vtroque est. id quod inesse amicis necesse est.

Dixit. Cum amata tria sint diuersa secundum formam, oportet vt sint modi dilectionũ diuersi scd̃m formam. species ergo dilectionum tres sunt, ęquales numero speciebus rerum amatarum: & in vnaquaq; earum est coequipollentia in dilectione nõ latens, i. corretributio secundum ęqualitatem. D. Et qui diligunt seinuicem, volunt bona sibi inuicem secundum speciem dilectionis qua diligunt. Qui ergo diligunt propter vtilitatem, non volunt bonum dilectionis propter dilectum, sed vt bonum volitum contingat eis ex dilecto. ipsi ergo volunt bona quidem amato, eo ꝙ eis bona. Similiter qui amant delectationum B causa, amant quidem vt contingant bona amicis suis propter suam delectationem e conuerso illis, qui se amant inuicem propter formam amati, quę est virtus. Ideoq; dilectiones, quę sunt pp delectans aut pp conferens, sunt dilectiones propter accidens. etenim diligitur quidem conferens & delectans: & ex quo acciderit conferenti & delectanti ꝙ sint in hoc indiuiduo, diligitur hoc indiuiduum. D. Dilectiones autem, quę sunt propter vtilitatem & delectationem, sunt citę dissolutionis: eo ꝙ delectatio cito permutatur, & similiter vtilitas. quãdo ergo mutatur gratia cuius erat dilectio, mutatur & dilectio, cum fuerit dilectio relatiua. D. Et dilectio, quę est propter vtile, est vt plurimum dilectio seniorum, etenim seniores non requirunt delectabilia, immo vt plurimum vtilia: eo ꝙ non amant concupiscẽtias, & delectantur quidem plurimum in vtilibus. & scd̃m hũc modũ est amicitia eorum, qui ex adolescentibus & iuuenibus requirunt qđ melius est & vtilius. Et qui sunt scd̃m hanc dispõnem, nõ conuiuũt sibi inuicẽ vt plurimum, & hoc. qm̃ isti vt plurimũ non coassociantur se delectationis cã: neq; fit inter eos associatio penitus nisi fuerint proficiẽtes sibi inuicẽ, delectabilius enim apud ipsos est proficuũ, qđ sperant ex societate amici. C & amicitia inuenitur in isto genere, quãdo enim cõtingit vtilitas, contingit hęc amicitia. De amicitia autem adolescentium putatur ꝙ sit quidem causa delectationis: eo ꝙ adolescẽtes amãt quidẽ concupiscentias, & vt plurimũ requirũt delectabile apud ipsos, & pręcipue illud quod est pręsens. ideoque, qñ mutata fuerit propinquitas, quę est inter ipsos, mutatur & dilectio. & ideo cito fiũt amici, & cito intersecantur. etenim amicitia mutatur, mutata hac delectatione: intẽdo eã quę fit ex coniunctione. & hęc delectatio cito mutatur. Et adolescentes sunt amatores: eo ꝙ plurimũ amoris fit quidẽ cũ vitio concupiscentię & delectationis. & hęc est in adolescentibus valida, & iccirco cito et copulantur, et fit dissidiũ inter eos multotiens in vna die: & trãsmutãtur a dispõne ad dispõnem & volũt vt sint copulati per eam in vita sua. etenim fit quidem amicitia eis, quando fuerint scd̃m hanc dispõnem. D. Amicitia aũt perfecta est amicitia bonorum consimilium in virtute. isti enim volunt sibi inuicem bonum propter suam consimilitudinem in virtute & volunt bonum amico inquantum amicus id est virtuosus: intendo ꝙ vnusquisque eorum vult socio suo secundum ꝙ bonus. qui autem volũt bonum magis vtilitatis & dilectionis causa, horum amicitia est quidem propter seipsos per se, non per modum accidentis. & est propter amicos suos per modum accidentis: & hoc, quoniam ipsi volunt quidem bona amicis suis propter semetipsos. Dixit, Amicitia vero bonorum est ami-

citia per se, non enim volunt bonum amico propter seipsos: sed volunt quidem bonum ei inquantum bonus & virtuosus. horum igitur amicitia durabit, quādiu durauerit vita ipsorum: & ex quo fuerit virtus firma, erit istorum amicitia firma. Et vnusquisque istorum bonus est absolute, non relatiue: neque permiscetur bonitati eius malitia aliqua. & isti proficiunt sibinuicem per se, & similiter etiam delectantur ex seinuicem absolute, i. delectatur alter ex altero: eo q actiones appropriatę vnicuiq; ex modis animalium delectabiles sunt ei, & actiones proprię hominibus inueniuntur quidem in virtuosis consimilibus: & ex consimilitudine, quę est inter istos delectatur vnusquisq; eorum actione amici sui quemadmodum delectatur: quemadmodum delectatur suijpsius actione. Et ista dilectio ex cęteris modis dilectionum digna est vt perseueret, & firma permaneat plus cęteris dilectionibus; eo quod aggregantur in ista omnia, quę oportet inueniri in coamantibus. omnis enim dilectio pręter istam, fit quidem propter delectationem aut propter vtilitatem & vtraque istarum, aut est per modum absolutum, aut per modum comparationis ad amantem: & per modum quendam similitudinis. & indubitanter ea quę est absolute, melior est ea, quę non est absolute, & ista dilectio est illa, cui inuenitur vtile absolute & delectabile absolute. & propter hoc oportet vt sit ista dilectio ens verissima dilectionū, cū amatū in ea sit amatissimū amatorum: intendo bonum absolute, & vtile absolute. & huic dilectioni inuenitur per se bonum & vtile, cum nominatur ei bonum absolutum & vtile absolutum. examinatio & experientia fiunt quidem magis in istis rebus absolutis: intēdo q amici examinant quidem adinuicē, & probant & exquirūt in bonis absolutis & hoc, quoniam amor delectationis secūdum veritatem est, qū delectatur vterq; amicorū cū altero delectatione absoluta: & similiter est in vtilitate. Nisi q fortassis ista dilectio cara est & rara, eo q isti pauci: sunt intēdo virtuosus: & eo q indigetur in cognitione esse huius dilectionis tpe experiētię. vt dicitur in puerbio, q oportet qui profitentur amicitiam, demonstrent se esse tales, quales esse profitentur, ne recipiatur dictū eorū in professione amicitię, donec appareat q vterq; eorum amatus sit ab altero, & verificet per facta sua q talis. D. Illi aūt, qui volunt promptitudinem in voluntatibus suis quem amant, volunt vt sint amici: non sunt donec dilectio sit ex vtrisque, & sit ex eis æqualiter, id est, vt vterque eorum diligat alterum secūdum quantitatem, qua diligit eum alter. etenim voluntas prompta ad voluntatem amati, interdum conuertitur in amicitiam. & contin[illegible] tur amicitia in voluntate prompta in aliqua horarū. D. & hęc amicitia, quę est amicitia bonorum, fit completa ex parte temporis, cum sit longissimi temporis & ex parte causarum amicitię: & etiam ex parte eius, q causę amicitię sunt in vtroq; ipsorum consimiles, & hoc oportet vt sit in amicis.

Honestam amicitiam proprie dici amicitiā, alias vero ex accidenti. *Cap. IIII.*

AT vero quæ ob iucundum existit amicitia, huius similitudinem habet nam boni iucundi inter se sunt: simili modo quoque qui ob vtilitatem amant: quippe cum boni quoque tales erga se mutuo sint. Maxime autem inter hos etiam amicitiæ tunc perdurant, cum æqualitas ab vtrisq; mutuo exhibetur, vt voluptas: neque tantummodo ita, verum etiam ab eodem, vt vrbanis: sed non vt amatori & amato. enim non iisdem oblectantur: sed alter amore illius, alter obsequio amatoris gaudet. quo fit, vt desinente ętatis flore, quandoque etiam amicitia ipsa desinat: quippe cum alteri facies non amplius iucunda sit, alteri obsequium non præstetur. Multi autem permanent, si pa[illegible]

A res moribus cum sint, ex consuetudine mores dilexerunt. at qui non iucunditatẽ in amatoriis rebus, sed vtilitatem compẽsant, ii minus & amant, & pseuerant. Qui vero ob vtilitatẽ sunt amici: vna cũ vtilitate dissoluuntur. nã nõ sui mutuo erãt amici, sed vtilitatis. Atq; ob voluptatẽ quidem & vtilitatẽ & praui inter se, & boni erga prauos, & neuter erga qualemcũq; esse amicus potest: at per seipsos non nisi bonos esse manifestum est. praui enim, nisi vtilitas aliqua intercedat, mutua consuetudine non oblectantur. solaque est bonorum amicitia in qua nullus calumniæ locus pateat. non enim facile cuipiam de eo credunt, qui longo tempore ab ipsis fuerit probatus & credere in his est, & nulla injuria se mutuo afficere: & quic quid demũ in vera amicitia esse censetur. In aliis vero societatibus nihil vetat, quo minus talia existant. nam cum homines eos quoque amicos uocent, qui ob utilitatem sunt amici, ut ciuitates: confæderationes enim inter ciuitates fieri vtilitatis causa uidentur: & eos qui ob voluptatem se
B mutuo diligunt, Vt pueri: fortasse tales homines dicere amicos nos quoque debemus: speciesq; amicitiæ esse plures: ac primo quidem & proprie eam quæ bonorũ est hoĩum, quatenus sunt boni: reliqua vero per similitudinem: quatenus. n. bonum quid, & simile inter ipsos est, eatenus sunt amici. iucundum siquidem voluptuosis hoĩbus bonũ quid est. sed non admodum hę coniunguntur. neq; iidem & ob vtilitatem & ob iucunditatem fiunt amici. quæ. n. ex accidenti sunt, non admodũ copulantur. Cũ vero in has spẽs amicitia distributa sit: praui ob vtilitatem voluptatem, qua in re sunt similes: boni ob seipsos sunt amici. in eo. n. ꝙ boni sunt, sese mutuo amant. atq; hi absolute amici. illi ex accidenti sunt, & quia cum his habent similitudinem.

ET Boni delectantur ex inuicẽ delectatione consimili, intendo coęquali, & similiter proficiunt sibi inuicem. Et dilectio quidem stabilior est, quãdo fuerit causa inducens eam res vna eadem in vtroq; diligentium, intẽdo in specie & quãtitate; vt ꝙ sit vterq; ipsorũ ꝓficiens alteri scdm ęqualitatẽ & maxime qñ fuerit delectatio & vtilitas in re vna eadem, non in duabus rebus diuersis, vt in amante & amasia. itẽ vterq; delectatur ex altero: attamen delectatio ipsorũ est in duabus rebus diuersis. amator enim delectatur forma amasię: & amasia delectatur seruitio amatoris. & qñ defecerit alterũ istorum, forte deficiet dilectio: eo ꝙ intuitus in aliqua horarum amasię est non delectabilis, aut non erit seruitiũ ab amatore. Et multotiens firmatur amicitia amatoris, qñ vterque amauerit alterũ pp experiẽtiã morũ suorum ex longa conuersatione simul: etenim longa conuersatio facit eos hęreditare assimilationem in moribus & intercisio societatis delectabilis est apud istos in cambio & ꝑmutatione ab amico ad amicũ. & cõferẽs vtilitatẽ in hac amicitia, intẽdo amicitiã amoris, est amator: etenim amator vtilis est: attamen sunt paucę: amicitię & stabilitates. D. Illi aũt, qui sunt amici propter vtile, cum ipsorum amicitia dissoluatur ad amicitiam vtiliorem, intendo permutetur, non sunt amici scdm veritatem alter altetius: sed sunt amici quidẽ gratia illius, quod vident bonũ esse suipsius, siue delectationem, siue vtilitatem. & ideo possibile est vt sit hęc amicitia inter malos & inter bonos & malos, & inter eos, in quibus est aliquid ex vtroq; intẽdo ex malitia & bonitate. D. Manifestũ est aũt ꝙ qui sunt amici per se, sunt boni tantum: eo ꝙ mali non gaudent ex inuicẽ, nisi adsit vtilitas. & dilectio bonorũ sola nõ irascit, neq; admittit turbationes detractorias: eo ꝙ nõ ẽ leue vt admittat dẽ

ctio aut detractio contra eum, qui iã probatus est tempore multo. & hoc, quia amicus in hac dilectione non infert iniuriam amico suo in aliqua hora, vel quod videatur iniuria. & ex quo non fit iniuria in hac dilectione, non est dubium quin ipsa sit perseuerantissima. in modum autem aliarum dilectionum nihil prohibet incidere iniuriam, & simile iniuriæ. D. Postquam autem est de consuetudine hominum nominare amicos eos, qui coniũguntur causa proficiendi in aliquo ex ciuibus huius ciuitatis: & præcipue in eo, in quo non est dubium quin sit bonum, vt illi qui coadiunant seinuicem in lite: videtur enim coadiutorum in lite causa boni esse vt saluationis, vel alterius ex his circa quæ perficitur bellum: & eos, qui amant seinuicem causa delectandi, vt pueri; necesse est nos vt nominemus & nos huiusmodi amicos, i. ponamus eos in genere dilectionis. Secundum hoc ergo multæ erunt species dilectionis: veruntamen dignior earum secundum veritatem est dilectio bonorum secundum quod boni: intendo eos qui diligunt seinuicem causa bonitatis tantum. de residuis autem dicuntur tamen dilectiones per modum similitudinis & transsumptionis: eo quod ipsi quidem sunt amici secundum bonũ quoddam, aut simile bono, non secundum bonum absolutum: delectatio namq; bonum quoddã est amatori delectationis. & similiter se habet in vtili: intendo quod est bonum quoddam. & ista dilectio non coniungitur conclusione, neq; copulatur copulatione perma. donec fiant ipsi & amicitia eorũ res vna, intendo & vniuntur, eo quod amicitia ipsorũ non est pp seipsos, sed est quidem propter delectabile aut vtile. amicitia ergo eorum per accidens est, eo quod id quod per accidens est non vnitur vnitione bona. D. Cũ itaq; ista diuidatur in species dilectionis, intẽdo dilectionẽ dilectionis & vtilitatis: erunt tur mali etiã amici adinuicem pp delectabile & vtile: intendo delectantur per seinuicem, & proficiunt sibinuicem, quando fuerint consimiles: boni autem sunt amici per se, i. secundum quod boni.

Qui dicendi amici, & qui ad amicitiam apti. Cap. V.

QVemadmodum autem in virtutibus alii ex habitu, alii ex operatione boni dicuntur: ita quoque amicitia est. nam qui in conuictu degunt, mutua consuetudine oblectantur, & bona sibi mutuo suppeditant, qui vero dormiunt, vel locis diuisi sunt, non operantur illi quidem: sed ita tamen affecti sunt, vt amice operentur. Nam loca non amicitiam absolute, sed operationem dissoluunt. sique diuturna absentia fuerit, amicitiæ quoque videtur obliuionem inducere. vnde dictum est: multas iam amicitias dissoluit inaffabilitas. Senes autem aut austeri esse ad amicitiam idonei non videntur: quippe cum parum uoluptatis in ipsis insit: cum molesto autem aut non suaui versari possit nemo. natura enim quod molestum est, fugere: quod iucundum, appetere videtur. Sed qui se mutuo admittunt, non tamen simul viuunt: beneuolis potius, quam amicis similes sunt. nam nihil est ita amicorum, vt simul viuere. præsidium enim indigi appetunt: simul autem diem traducere etiam beati: quippe cum solitariis his esse minime conueniat: simul vero degere non liceat, nisi iucundi sint, iisdemque oblectentur. id quod habere sodalicia amicitia videtur. Ac maxime quidem amicitia, sicut sæpe iam diximus, bonorum est. quod. n. absolute bonum, ac iucundũ est, amabile, ẽ: atq; eligibile: vnicuiq; vero, qđ vnicuiq; ẽ tale. bonus autem

bono ob vtraq; hæc. Ceterum dilectio affectui, amicitia habitui simi lis est. Dilectio.n.nihilominus est erga inaīata cum electione vero re amantiat electio ab habitu est: & bona volunt iis quos amant, illorū gratia non ex affectu, sed ex habitu: & amantes amicum, quod sibiipsis bonum, est amant. bonus.n. vir amicus effectus bonū ei fit, cui est amicus vterq; igitur & quod sibi bonum est, amat: & ęqualē vicem vo luntati & iucunditati refert. æqualitas.n.amicitia dicitur. At hæc in bonorū amicitia maxime insunt. In austeris vero & senibus eo minus amicitia fit, quo sunt morosiores, minusq; consuetudinibus gaudēt: hæc.n.maxime videntur esse amica, amicitięq; effectricia. atq; iccirco iuuenes cito amici efficiuntur: senes non ita: quippe cum non fiant amici illis, qbus nō oblectantur. Simili modo quoq; austeri. sed hi beneuoli quidem inter se sunt, quia bona volunt & ad indigentias subueniunt: amici tamen nō admodum sunt, propterea ꝙ non simul diē traducunt, neq; mutua consuetudine delectantur. quę ad amicitiam pertinere maxime videntur.

Dixit. Et isti sunt socii per habitū dilectionalem animalē, et per actū huius habitus. quemadmodū in virtute dicitur ꝙ virtuosus est virtuosus habitu: & ꝙ est virtuosus actu, intendo actu illius habitus; similiter in amicitia amici.n.interdum sunt amici actu, scđm ꝙ cognoscuntur in vita, & congaudēt sibi inuicem, & sortitur alter ex altero bona: & interdū sunt amici per habitū dilectionalē solū, & si non agant actiones amicitię. & hoc, qñ fuerint dormientes aut seiuncti in locis, quando enim seiuncti fuerint non agunt actiones amicorū, verumtamen habitus eorū aīalis habitus est amicorum: eo ꝙ seiunctio localis non dissoluit amicitiā absolute, sed dissoluit quidem actiones amicitię. D. Si vero fuerit absentia diuturna, id putatur ꝙ necessariā faciant resolutionē amicitię per obliuionem, ideoq; dicitur ꝙ peregrinatio vel discessio multas dissoluit amicitias. D. Et nō videtur ꝙ veterani repleti amaritudine sint viri amici: [illegible] ꝙ delectatio in ipsis modica est; & nō pōt aliquis finire dies suos in associatione contristāte, aut quę non delectat. patet.n. ꝙ natura vt plurimum respuit [illegible]dans, & concupiscit delectāis. D. Propter hoc igitur qui amant seinuicē, [illegible] coniunguntur in vita, potius assimilantur exhortatoribus q̄ amicis: eo ꝙ [illegible]torū amicorū similatur associationi in vita, cū non delectantur ex seinuicem [illegible] igitur tanquā egentes, qui non desyderant nisi vtilitatem tantū: cū non [illegible] apud eos delectatio, & isti sunt amici vtilitatis. viri autem glorię & exul[illegible] [illegible] sunt qui desyderēt associationē. & pp hoc dicitur, ꝙ non oportet [illegible] sint viri diuitiarū, sed nobili fulgētes comitatu. aliorū enim ab illis [illegible] possibile vt sit associatio adinuicē: eo ꝙ nō delectantur ex seinuicē, ne[illegible] ex rebus eisdē: quemadmodū putatur esse in amicitia associatiua. [illegible] sic sit, amicitia, quę maxime est, amicitia bonorum est, sicut dictū [illegible] putatur.n. ꝙ amarū virtuosum est bonū absolutū, & delectabi[illegible] & vtraq; istarū intentionum existit coamātibus propter virtu[illegible] [illegible]tatem: intendo ꝙ vterq; eorū delectatur ex socio suo delecta[illegible] [illegible] & amat ipsum, eo ꝙ bonū absolutū, non quoddam, bonus enim [illegible] bonum scđm ambas has intentiones, & desyderatur ipse a bono: in[illegible] propter desyderiū delectandi ex ipso, & desyderium bonū. D. Coamica[illegible] [illegible] est: amicitia vero habitus virtus. Ideoq; non est amicitia in ina[illegible] [illegible] enim quidem cum contretributione: & fit quidem contretributio ex [illegible]lectionis: & electio ex parte habitus rationis. & ,ppter hoc amici boni [illegible] bona suis amatis nō propter passionē, sed ,ppter habitū, qui virtus est. [illegible] amauerunt amicum, amant bonū qđ existit in ipsis. & propter hoc,

quando bonus ſit amicus, facit amicum ſuum bonum. vnuſquiſq; igitur amicorum bonorum amat in ſocio ſuo bonum inuentum in ipſo, & cõretribuit ei ſcdm equalitatem in voluntate, & in ſpecie voluntatiua. i. vult ei ex equipollentia retributionis & vtilitatis ſpeciem, quam vult ei alter, & quantitatem, quã vult alter. & iſta eſt, que dicitur amicitia equalitatis. & hoc maxime quidẽ inuenitur in amicitia bonorum. D. Et parum contingit vt inueniatur amicitia inter animoſos vel magnanimos: propterea ꝙ graues & difficiles ſunt adinuicem, & propter paucitatẽ gaudij ſui ex cõcluſione & aſſociatione. & hoc, eo ꝙ videtur ꝙ aſſociatio vt plurimũ ſit amicitia & effectiua amicitie. Ideoq; adoleſcentes ſunt velocis amicitie propter velocitatem ipſorum ad aſſociationem & delectationem eorũ ex ipſa. veterani autem graues ſunt ad amicitiam propter paucitatẽ alacritatis ſue ex occurſu alterius alteri: immo ſunt ſicut ſerui viles in moribus. & ſcdm veritatem ſunt quidem exhortatores, eo ꝙ volunt bona ſibi inuicem & ſuccurrunt indigentia: amici vero non, eo ꝙ non perſeuerant in ſocietate, neq; gaudent ex inuicẽ. quod maxime pre alijs amicitie eſt; intendo ꝙ actio iſta eſt actio amicitie magis ꝙ cetere actiones.

In qua amicitia plures poſsint eſſe amici. *Cap. VI.*

AT vero vt multis quiſpiam ſit amicus amicitia perfecta, fieri non põt. quemadmodum neq; vt amore multorum ſimul aliquis capiatur. exuperationi. n. ſimile hoc eſt. quod autem eſt huiuſmodi, ad vnum ſpectare natura conſueuit. Multos vero eidẽ ſimul vehementer placere, non facile eſt: fortaſſe etiam neque bonum eſſe. opus praeterea eſt & experimentum capere, & conſuetudine vti: id quod perquam difficile eſt. Ob vtilitatem tamen & iucunditatem fieri põt, vt multis quis placeat: multi. n. tales ſunt: & in breui tempore miniſtrationes fiunt. Magisq; ex his ea ſimilis eſt amicitiæ quæ ex iucunditate exiſtit, cum eadem ab vtriſque exhibentur: & ſeſe mutuo, vel iiſdem oblectantur: cuiuſmodi iuuenum amicitiæ ſunt: magisque in his quod liberale eſt, conſpicitur. Quæ vero eſt ob vtilitatem, vulgarium hominum eſt. Et beati vtilibus minime indigent, ſed iucundis. volunt. n. ſimul cum aliquibus viuere, & moleſtiam paruo tempore tolerant. nam aſsidue, ſuſtineret nemo: quin ne bonum quidem ipſum, ſi moleſtum ipſi eſſet. icirco amicos iucundos quærunt. fortaſſe vero oportet vt etiam bonos, cum tales ipſi ſint: & ſibi ipſis item bonos. ita. n. ipſis inerunt ea, quæ amicis ineſſe debent. At qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, diſtinctis amicis vti videntur: alii. n. ipſis vtiles, alii iucundi ſunt. vt aũt vtraque iidem exhibeant, non admodũ contingit: quippe cum neque iucundos cum virtute, neque vtiles ad honeſtas res quærant: ſed alios vrbanos voluptatis cauſa; alios idoneos ad agenda ea quæ mandata fuerint. hæc autem in eodem non admodum ſunt. probum quidem virum eſſe ſimul & iucundũ & vtilem, dictũ iam eſt. Sed ei qui excellit, huiuſmodi amicus fieri non ſolet, niſi etiam virtute excellatur: ſin minus, non adæquatur ex proportione ſupatus. Cæterũ non admodũ tales eſſe conſueuerũt. At hæ quidẽ amicitiæ in æqualitate conſiſtunt. eadem. n. ab vtriſq; exhi-

bentur, volũtq; sibi mutuo: aut alterum pro altero recompensant, vt voluptatem pro vtilitate. has autem minus esse amicitias, minusq; permanere dictũ iam est. Sed & ob similitudinem & ob dissimilitudinẽ eiusdem & esse & non esse amicitiæ videntur. ex similitudine. n. quã habent cum ea quæ est ex virtute, videntur amicitiæ: quippe cũ altera iucunditatẽ, altera vtilitatem in se habeat, quæ vtraque illi etiam insunt: in eo vero ꝙ illa calumnia vacat, stabilisq; est, hæ cito immutantur, aliisq; multis differunt: ex illius dissimilitudine amicitiæ non videntur.

Dixit Et fortassis non contingit inuentri plures vno amico amicitię perfectę: sicut nõ contingit amatorem vnum habere plures amasias simul. oẽ. n. quod in fine est & superexcellentia, naturã habet, quę exigit vt cõparetur vni. qđ. n. in fine est & vnũ est. Idcoq; nõ est possibile vt vni placeãt plura placentia vltima. illud. n. in quo alius ei communicat, non dicitur esse in vltimo. & etiam rara est multitudo amicorũ scđm bonitatẽ propter paucitatẽ bonorũ. neq;
B et quia non est certum virum amicum esse, nisi post longam, experientiam, & ꝑmixtionẽ multam & societatem. & hoc est difficile. hęc est ergo res, quę appropriatur amicitię bonorũ. In amicitia aũt, quę fit propter vtilitatem & delectationem, possibile est esse plures vno amico simul. possibile est enim vt placeãt vni plures ex istis: eo ꝙ multi taliũ inueniuntur, & acquiritur eorum experientia modico. Et videtur ꝙ plus istis duabus sit amicitia, quę fit propter delectationẽ, cũ ista sit ambobus scđm ęqualitatem: intendo vt gaudeãt ex inuicem ęqualiter, & lętantur ex rebus vnis ęqualiter: & ista est vt amicitia adolescẽtiũ: & quibus maxime est hęc amicitia, sunt viri libertatis. Amicitia vero, quę fit per vtilitatẽ, est amicitia mercatorũ. D. Viri aũt glorię & exultationis nõ indigẽt rebus vtilibus, sed delectabilibus quidẽ, & pp hoc nolũt associari quorundã hominum. & hoc, quoniam isti non sustinent contristans. Dixit Et fortassis nõ tolerat aliquis contristabile tolerantia sempiterna, etiam si fuerit contristabile bonum ipsum: intendo ꝙ non tollerat aliquis bonũ contristans, quãto minus cõtristans, qđ non est bonum. & propterea requirimus vt amici delectabiles sint & boni sint: & tales sunt, in quibus inuenitur quicquid inueniri oportet in amicis. D. Domini autem potestatum & regnorũ, & qui similantur eis ex istis modis hominũ, videntur vti amicis: & acceptare eos propter prępollentiã sup eos. & causa in hoc est quoniam socii dellectationum secũdum eos, qui vident quod
C ipsi sint amici, alii sunt a sociis ciuitatum. quod autem sint socii delectationis eisdem socius vtilitatis non contingit, multotiens, sed parum: eo quod isti nõ requirunt delectabiles cum virtute, neque vtiles cũ virtute. si enim requirerent delectationem cum uirtute, coniungerent cum delectatione vtilitatem. & similiter, si requirerent vtile cum virtute, coniugerent cum vtili delectationẽ, sed isti desiderant quidem ex hominibus eum, qui est facilis motus propter delectationem & volunt delectabiliorem motuum actioni, quam imperant. & ista non coniunguntur in eodẽ multotiens: intendo delectabile isto modo & vtile, quãuis iam dictum sit quod simul delectabile & vtile. Veruntamen virtuosus virtute perfecta non fit amicus neque vni istorum intendo viros potestatum & regnorum, nisi fuerint excellentis virtutis, intẽdo virtutẽ perfectam & si nõ tũc coequatur virtuoso in uirtute: & quando non ęquatur ei, non assimilter ei. & non inuenitur in istis dilectio quę fit scđm ęqualitatem vt in pluribus: quanto minus quę fit scđm ęqualitatẽ in virtute absolute: eo ꝙ ista dilectio fit quidẽ, qñ inuenitur in vnoquoq; ipsorũ res vnę eædẽ: vt ꝙ sit inuenta in vno ipsorũ gratia cuius est dilector, ipsa eadem virtus, quæ est inuenta in altero: aut vtilitas, quę est in vno ipsorum ipsa eadem vtilitas, quę est in altero. & similiter se habent in dilectione. in amicis autem istorum, intendo dominorũ regni, & in dominis regni non inueniuntur res eędem, gratia quarum sunt amici; sed rex

accipit amicos dilectionis causa,& amici associantur ei propter vtilitatem.D. D iam dictum fuit de his,quę sunt pręter dilectionem honorum, ꝙ ipsę sunt dilectiones minus,& ꝙ non derseuerant.Dixit, Quibusdam autẽ visum est, ꝙ sint dilectiones ꝑpter similitudinem , quæ inuenitur inter eas,& inter dilectiones quæ sunt propter consimilitudinem in virtute:alijs vero visum est ꝙ non sint dilectiones propter priuationem similitudinis. Modus autem similitudinis cum illis est,quando inuenitur in eis delectabile : & vtile : & hęc duo inueniuntur in illis magis q̃ in istis:intendo in dilectione delectabilis,& in dilectione vtilis:eo ꝙ in illa inueniuntur delectabile & vtile perfecte:intendo in ea,quę est propter appetitum virtutis. Modus vero priuationis similitudinis inter eas est, ꝙ illa non mutatur:intendo amicitiam appetitus virtutis: istę autem mutantur velociter,& seiunguntur abinuicem.propter hoc igitur viderunt multi homini ne nominentur istæ dilectiones:eo ꝙ non assimilantur illi.

De amicitia in supereminentia *Cap. VII.*

Altera est amicitiæ species ex supereminentia: Vt patri erga filium , & denique seniori erga iuniorem, & viro erga Vxorem , & principi omni erga subditos . Sed hæ E inter se etiam differunt. non enim eadem est parentibus erga liberos, & principibus erga subditos : verum neque patri erga filium , & filio erga patrem : neque viro erga vxorem,& vxori erga virum . diuersa enim vnicuique horum virtus,diuersumque opus est : diuersa item ea ob quæ amant : diuersi igitur etiam amores,& amicitiæ erunt. atque eadem quidem vtriq; ab altero neq; exibentur,neque sunt requirenda : sed cum parentibus liberi ea tribuunt , quę debentur iis qui genuerunt , & parentes filiis ea quæ filiis exhiberi debent : stabilis talium , ac bona amicitia est . In omnibus autem amicitiis,quæ per supereminentiam existunt, amor etiam proportione esse debet. vt meliorem amari magis,quã amare, & vtiliorem,& aliorum vnumquenque similiter. cum enim pro dignitate amor extiterit : tunc quodã modo æqualitas fit . id quod esse amicitiæ videtur . At vero æquale in iustis & amicitia esse non similiter videtur . nam in iustis primo est quod est pro dignitate, secundo F quod in quantitate est:in amicitia vero quod est in quãtitate primo, secundo quod pro dignitate est.id aũt perspicuum est,si multa virtutis & vitii,affluentiæ,aut alicuius alterius distantia fuerit : non .n. amplius sunt amici.sed ne esse quidem se dignum putant. Hoc autẽ in Diis clarissime patet, qui plurimum omnibus bonis pręstant . itẽ in regibus:neque enim his plerique esse amicos se dignum ducunt, cum inferiores longe sint : neque optimis & sapientissimis, illi qui nihil sunt . In his tamen exacta præfinitio non est, quousque sint amici . multis enim ablatis adhuc manet si vero longe separatus aliquis sit,vt Deus,non amplius manet . Vnde etiam in dubitationẽ venit: nunquid amici maxima ex bonis velint, vt Deos esse ? non.n. amplius ipsis erunt amici neque etiã erunt bona.amici .n.bona sunt. Si igitur recte dictum est amicum amico velle bona eius ipsius causa: cum

A eum ipſum qualiſcunque eſt, manere oporteret: homini autem permanenti maxima bona adeſſe volet. & fortaſſe non omnia: ſibiipſi enim maxime bona vnuſquiſque vult.

DIxit. Et ex ſpeciebus dilectionis eſt ſpecies altera, quę inuenitur ſecundũ additionem & ſuperfluitatẽ: ſicut dilectio patris ad filium, & ſenis ad iuuenem, & viri ad mulierem, & omnis pręlati ad ſubditum. D. Et in hac dilectione diuerſitas eſt inter condiligentes, & inter iſtos modos metipſos, eo ꝙ non eſt dilectio patrum erga filios, vt dilectio prælatorum erga ſubditos: neq; dilectio patris erga filium, vt filij erga patrem: neq; viri erga mulierem, vt mulieris erga virum: eo ꝙ virtus vniuſcuiuſq; iſtorũ & actio eius diuerſa eſt: & ex quo coamatio in iſtis & propter virtutem aut actionem, neceſſe eſt vt diuerſificentur dilectiones in iſtis penes diuerſitatem eorum, gratia quorum ſiũt dilectiones. & propter hoc non requirit quilibet horum a ſuo compari ſpeciem vnam ex actione, ſecundum ꝙ meretur ſua dilectio. pater ergo requirit a filio reuerentiam: & quando reueritus fuerit ipſum ſecundum ꝙ conuenit, firmabitur dilectio patris & debitum habitudinis. quod autem requirit filius a patre, eſt vt ſint erga ipſum actiones patris. & ſimiliter requirit prędatus a ſubdito donec ſit dilectio inter ambos, aliud ab eo quod requirit ſubditus a pręlato. & ſimili-
B ter eſt diſpoſitio viri cum muliere. D. Et oportet vt ſit dilectio perfecta in iſtis ſecundum proportionem, non ſecundum ęqualitatem: intendo quando ſunt cogenita ad dilectionem in dilectis ſecundum ęqualitatem. & hoc, quoniam oportet vt amet vilior ex ipſis meliorem amplius ꝗ̃ melior viliorem. & ſimiliter eſt in vtiliore: intendo ꝙ vtilior amicorum oportet vt ſit amatus magis quam amans. quando ergo amor inuentus fuerit in amicis ſecundum menſuram meriti, erit ſtatim ęqualitas quędam: intendo dilectionem ex parte proportionis: & ſi non ſit ęqualitas vera, prout eſt in amicis, quorũ actiones ſunt ſpeciei vnius, & menſurę vnius. Aequalitas ergo in dilectione dicetur etiam ſecundũ duas intentiones, quemadmodum dicitur in iuſtitia. vna earum eſt ęqualitas in quãtitate: altera ęqualitas ex parte proportionalitatis, veruntamen primum in iuſtitia aliud eſt a primo in dilectione. nam primum in ęquali in iuſtitia eſt quod fit penes menſuram meriti ęqualis ex parte proportionis. & ſecundum eſt illud quod fit penes quantitatem. primum aũt in dilectione intendo pręcedens, eſt ęquale in quantitate: dilectio vero, quę eſt ſecundum proportionalitatẽ, poſterior eſt illa dilectione: intendo vt ſit dilectio vniuſcuiuſq; amicorũ ſcdm proportionem debiti vnius ad alterum non ſcdm ęqualitatem. &, quando diuerſantur debita, manifeſtum eſt ꝙ inuenitur inter debita diſtantia multa: intendo vt
C diuerſentur penes virtutem & vitium, aut penes eſſe, aut penes aliquid aliud. cumq; fuerit diſtantia valida inter duo, patens eſt ꝙ non ſit inter ea amicitia: neq; pręparat quiſquã eorum ſeipſum ad hoc. Et iſtud patet valde in Dijs. nemo enim pręparat ſeipſum ad hoc vt ſit eis amicus, cũ ſit pręeminentia eorũ in bonis multa valde. Et declaratur hoc etiam ex regibus. nam qui ſunt multo inferiores ipſis, non pręparant ſeipſos, vt ſint amici eis. & ſimiliter quibus nõ eſt quantitas idoneitatis in aliqua rerum, non pręparant ſeipſos, vt ſint amici virtuoſorum & ſapientum valde ex hoĩbus. D. Nõ eſt aũt in hoc quantitas nota in diſtãtia, verſus quã finiatur amicitia. & ſi ſupfluat diſtantia nõ erit amicitia. appparet.n. ꝙ, qñ ſuperat unus alium in rebus multis, adhuc ſit inter eos cũ hoc amicitia. qñ uero ſupuenerit ipſum in fine multitudinis rerũ & bonitatis, tũc iã nõ erit amicitia. terminus aũt inter hęc duo immanifeſtus & indeterminatus in ſeipſo. D. Et ex hinc depẽdet difficultas quędã, & eſt ꝙ fortuitu amici nõ uoluẽt amicis ſuis bona eximia. ſi ergo hęc ſic fuerit, caſus diſtãtię diſſoluet amicitiã. & ẽt tũc nõ erũt ipſi ſub uno gñe ex generibus boni. Et iã putaĩ ꝙ amici ſint ſpẽs bonitatis ſub gñe uno: intẽdo coęquales in bonitate; vt ꝙ coęquaĩ vni ſpẽi ideoq; dictũ ẽ ꝙ amicus uult bona amico ſuo, eo ꝙ ip e eſt ipſe: uerũtamẽ ſi fuerit amicus ens ille, qui uult amico ſuo bonũ illud, qđ cõuenit ei inquantũ hõ, & ſcdm diſpõnem, ſcdm quã meretur bonũ humanum, uolet ergo & bona eximia.

Amicitiam magis consistere in eo ut amet, quam ut ametur. Cap. VIII.

PLerique aũt ob ambitionem amari magis videntur velle, quam amare: vnde amatores adulatorum plerique sunt. adulator.n. amicus est qui excellitur, aut se esse talem, magisq; amare, quam amari se simulat. amari aũt & honorari, qđ videlicet & pleriq; appetũt, prope accedere inter se videntur. sed nõ per se tamen honorem eligere videntur sed ex accidenti. gaudent enim pleriq;, cũ ab iis, qui in potestate constituti sunt. honorãtur, ob spem: quippe cũ si aliqua re indiguerint, eam ab ipsis consequuturos se esse existiment; atq; ita honore quasi signo quodam beneficii accipiendi lætari consueuerint. Qui vero a probis viris & scientibus honorem affectant, ii propriã opinionem de se ipsis confirmare cupiunt: gaudentq; q̃ boni sint eorum iudicio qui id dicunt, credentes, at amari per se gaudet. quo circa id melius esse, quã honorari: & amicitia expetenda per se esse videretur. Sed in eo q̃ amat aliqs magis, quã in eo q̃ amatur, cõsistere videtur. Argumento sunt matres, quæ amando gaudent. nonnullæ.n. filios suos educandos tradunt, amantq; scientes, redamari non curant, si vtrũq; nõ potest: sed satis ipsis videtur, si liberos suos bene agentes inspiciat amantq; ipsos, etiam si ob ignorationem illi quæ matri debentur, tribuere nequeant. Cum vero amicitia magis in amando consistat, & amatores amicorum laudentur: amare esse amicorum virtus videtur. quare inter quos hoc pro dignitate fit. ii stabiles amici sunt: amicitia que eorũ p̃manet. at hoc modo illi etiã qui inæquales sunt, amici maxime essent: eo q̃ adæquari possunt, æqualitas vero et similitudo amicitia est. & præcipue ea quæ est ex virtute similitudo. cum enim stabiles per se ipsi sint: etiã inter se mutuo p̃manent: & neq; indigent prauis neq; talia subministrant: sed vt ita dicã, etiam: p̃hibent. bonorũ siquidem est neq; ipsos peccare, neq; amicis permittere. Praui aũt firmitatem quidem nullam habent, neq;.n. sibiipsi similes permanent sed ad paruũ tempus tamen amici fiunt, prauitate inter se mutuo colentes. qui vero sunt vtiles & iucundi, diutius durãt: permanent.n. quoad voluptates & vtilitates sibi mutuo exibuerint. Ex contrariis aũt maxime videtur fieri amicitia, quæ ob vtilitatem existit. vt pauper diuiti, imperito sciens amicus sit. quod.n. consequitur aliquis indignus, illud appetens aliud quid recompensat. Huc trahere etiã quispiã posset amatorem & amatũ, pulchrũ item & turpem. Vnde amatores ridiculi. interdum videntur, dum sicut amant, ita se esse amando censent si simili modo sane essent amabiles, fortasse censere ita deberent: cũ nihil vero huiusmodi habeant, ridiculum est. Sed forsitan neq; cõtrariũ per se contrariũ appetit, sed ex accidenti: mediũ aũt appetitio est, quod bonum est. verbi causa sicco bonũ est non si humidum euadat,

A sed si ad medium perueniat. calido item & aliis, simili modo. Verum hęc cum paulo a proposito alieniora sint, in præsentia omittantur.

DIxit. Et multi eorum, de quibus putatur ꝙ ament honorem, volunt amari magis q̃ amare. & pp hoc est ꝙ multi sunt amatores laudatores ex hominibus. laudator enim est amicus, addens in amicitia eius, cum quo conuenit: & ipse vult esse amator magis q̃ amatus. & vt vir sit amator, propinquū est ad hoc vt sit honorator eius, qui appetit honorē nō p se, sed pp vtile: & maxime qui appetit honorem a regibus & principibus. nā appetit quidē eū p modū accidentis, nō p se. ipsi, n. appetunt quidem honoratiorē, propter spē consequēdi suum propositum: ęstimant. n. ꝙ impetrent ab honoratiuis omne, quod indigent. gaudent ergo ex honoratione eorū, & ponunt eam signum ex audiendi eos. D. Illi aūt qui desyderāt honorem ab eis, qui sunt emeriti & noti, desyderant quidē honorē ab eis, quatenus per hoc intelligere faciant: q̄m & ipsi emeriti sunt & noti, quemadmodū illi, gaudēt ergo per hoc ꝙ ipsi boni, & per creditionē eius de ipsis honoratorū suorū cū non honorēt boni nisi bonos, neq; emeriti & noti nisi emeritos & notos, & siſer ēt appetunt vt sint amati: eo ꝙ dilectio eligibilis est p se. Et putatur ꝙ potius sit in amato q̃ in amāte. Et signū huius sunt matres, quę gaudent ex sua dilectione. quędā. n. ipsarū dant qcquid ha-
B bent filijs suis absq; retributione. neq; requirūt remunerationē ex eo, qd impartiūtur filijs de bonis. & vniuersaliter nō diligunt aliquid nisi bonū statum, et de eorū filiorū suorū. & ēt amāt eos, quāuis ipsi nō reuerētur eas aliqua reuerētia debita matribus, pp ignorantiā ipsorū et negligētiā ꝓprij iuris. Cū ergo dilectio potior sit in dilecto q̃ in diligente: & laudatur q amat amicos: necesse est vt sit virtus amicitię visitatio habituo amicitiæ ab vnoquoq; coamātium, donec aggregentur eligibile & laudabile in vtrisq;: intendo vt vterq; ipsorum sit amās amatus. & q̄n sic est, tūc in quibus inuenitur dilectio scdm meritum vel idoneitatē, nō scdm ęqualitatē, sunt ēt ꝑseuerātes in amicitia. & ista est amicitia cōꝓportionalium in virtute. amicitia autē ęqualitatis dignior est vt sit in coęqualibus in virtute; quemadmodum amicitia proportionalitatis dignior est vt sit in diuersatis in virtute: intendo vt sit amicitia, i. dilectio, & actio dilectionis in quolibet ipsorum secundum mensuram virtutis suę ad virtutem comparis sui. & fit quidem istorum amicitia perseuerans vt amicitia coęqualium eo: ꝙ isti consimiles sunt, i. comproportionales: & proportionalitas est ęqualitas quędā: intendo amicitia quędam coęqualis, quanto magis consimilitudo virtuosorum: eo ꝙ causa perseuerantis amicitię eorum est perseuerantia ipsorumet in virtute. & isti, vt dicunt, non indigent rebus malis. neque ergo faciunt eas sibinui-
C cem: immo prohibent eas abinuicem, cum non faciant hoc vt peccent circa bona, neque vt mandent amicos suos peccare circa ea. Malorum autem consimilium non perseuerat dilectio; eo ꝙ ipsi non perseuerant in sua consimilitudine: sed variantur in dispositionibus suis. fiunt autem in tempore modico: & quisque eorum lętantur ex malo sui comparis. isti ergo, prout diximus, non stabiliuntur ex parte consimilitudinis: ex parte autē vtilitatis, & dilectionis stabiliuntur multotiens, quādiu perseuerant lucrantes sibiinuicem delectationes & vtilitates. D. Et attribuantur ꝙ dilectio, quę est propter vtilitatem, vt plurimum est equidem inter contrarios: vt dilectio pauperis erga diuitem, & ignorantis erga scientem, veruntamen diues non amicatur pauperi inquantum pauper: sed vult ab eo pro hoc, quod dat ei pecunia, aliam rem. D. Et fortassis intrare facit quis in dilectionem contrariorum amasium & amasiam, & formosum & deformem. at si amicitiam exhibuerit deformis formoso propter eius formam: non tamen amicabitur formosus deformi propter suam deformitatem. Et ex hinc apparet ꝙ amasij sunt digni vt derideantur, cum voluerint aliquando vt amentur, cum autem amentur, fortassis in ipsis est idoneitas gratia cuius amantur; quando vero non fuerit in eis idoneitas rei vllius & velint amari, tunc digni sunt derisione. D. Et fortassis appetet contrarium suum per accidens, & hoc, quoniam contrarium appetit quidem illud, quod est

bonum : & hoc est mediocre . verbi gratia quoniam non est bonum sicco vt fiat humidus , sed vt deueniat ad medium . et similiter calido non est bonum vt fiat frigidus, sed temperatus . vult, vt æstimo, ꝙ excessus in rebus oppositis desyderat mediũ. D. Nisi ꝙ hæc perscrutatio immanifestabilis est ex hac scientia, idest non est essentialis ei . relinquamus ergo eam . A

De ciuili amicitia. *Cap. IX.*

Videtur autem, quemadmodum in principio dictum est circa eadem, & in iisdem & amicitia esse, & ius: in omni. enim societate esse quoddam ius videtur, & amicitiæ quoque : conuectores enim & cõmilitones tanquã amicos appellãt. pari modo ẽt qui in aliis societatibus versantur quatenus aũt inter se commercium habent, eatenus amicitia inter ipsos est: nam & ius. & prouerbium cõmunes res amicorum esse inquit: recte sane. in cõitate siquidẽ amicitia est fratribus autẽ & sodalibus cõmunia omnia sũt: reliquis definita, atq; aliquibus plura: quibusdam pauciora: quippe cum amicitiæ quoque aliæ magis sint, aliæ minus. Differunt aũt & iura ipsa. non. n. eadem sunt parẽtibus erga filios, & fratribus inter se: neq; sodalibus eadem , & ciuibus. simili modo ẽt in reliquis amicitiis diuersæ igitur et iniuriæ ad vnũquemq; horum sunt: incrementumq; accipiunt, quo magis erga amicos fiunt: vt pecuniis sodalem priuare grauius est, quã ciuẽ: & nõ opẽ ferre fratri quã alieno patrẽ itẽ percutere quã quẽlibet alium. Augeri etiã simul cum amicitia ius ipsum natura consueuit: vtpote cũ in iisdẽ cõsistat & æqualiter pertingant. At vero societates oẽs partibus ciuilis similes sunt. nam ob vtile aliquod conueniunt hoĩes, aliquidq; eorum comparantes quę ad vitam pertinent: & ciuilis societas vtilitatis gratia videtur, & a principio cõstitisse, & perseuerasse id. n. & legũlatores cõiectant, & ius esse inquiunt, quod cõiter conducit. Reliquæ igitur societates pticulatim vtilitatẽ appetunt. exempli causa, nauigatores eã quę ex nauigatione euenit, vel ad pecuniarum comparationem, vel tale aliquid spectantem. commilitones eam q̃ ex bello acqrere siue pecunias, siue victoriam, siue vrbẽ appetant similiter quoq; tribules, & curiales. Nonnullæ vero societates fieri ob voluptatem videtur, choirealium scilicet sodalium, & contributorum quę sacrificii, & conuictus causa conficiuntur. Atq; hæ quidẽ oẽs sub ciuili cõstitutę sũt. nõ enim præsentem vtilitatem ciuilis appetit, sed ad oẽm vitam spectat. Et qui sacrificia faciunt, circa eaq; conuẽtus, honores Diis exhibent & sibiipsis cum voluptate requiem comparant. prisca. n. sacrificia & conuentus videntur post fructuum collectiones quasi primitiæ quędam fieri cõsueuisse : in his. n. maxime temporibus ocio vacabant. omnes igitur societates partes esse ciuilis videntur . tales autem amicitiæ tales societates consequentur.

Videtur autem, quemadmodum dictum est primo, ꝙ neq; dilectio, neq; iustitia inuentę sint, nisi in eo, quod proportionatur nobis, etiam in nobis : et

A ꝙ putatur ꝙ in omni communicatione & connegociatione iustitia quędam
sit, & amicitia quædam. etenim consociati in itineratione nominantur amici:
& similiter cōmilitantes nominantur amici: & vniuersaliter quicunque commu
nicant in actione aliqua, nominantur amici. & mensura amicitię eorum, & se
cundū mensuram cōmunicationis & coadiuuationis. & dictum est quidem in
prouerbio, ꝙ quod amicorum est, commune est: eo ꝙ amicitia communitas. &
pp hoc vniuersum quod confratrū est & sociorum, cōmune est. & portio vir
tuosorum in istis cōicationibus ex vtilibus, gratia quorum est cōmunitas men
surata est quibusdam magis & quibusdam minus: ideoq; sunt quędam amici-
tiarū magis, & quędā earū minus: intendo ꝙ amicitia sequitur bonū existens in
cōnegociatione. Et similiter iustitia diuersificatur in seipsa diuersitate cōicatio
nis. & propter hoc est dilectio patrum, & filiorū, & fratrum, & sociorū adinui
cem, & dilectio ciuiū vnius ciuitatis adinuicem diuersificatorū. intendo ꝙ di
lectio patrū erga filios diuersa est a dilectione fratrum. & similiter dilectio di
uersatur a dilectione sociorū. & similiter dilectio sociorū diuersatur a dilectio
ne ciuium. & similiter in cęteris dilectionibus. Et ꝑpter istud sunt species iu
stitię in eis diuersę: & malitia aduersatur iustitię magis circa dilectionem ma
iorem ꝙ̄ circa minorem. & pp hoc rapina, pecunię, et defraudatio ipsius a so-
cio peior est ꝙ̄ a ciue: & derelictio sine adiutorio peior est derelictione ex
B tranei. & similiter frangere caput patris peius est ꝙ̄ frangere eius, qui non ē
pater. D. Et patet ꝙ iustitia augetur per augmentum dilectionis, quasi ambę
sint in rebus eisdē, & finitur per augmentum eius apud modos ęqualitatis. D.
Et vniuersitas specierū cōicationū particulariū similis est partibus habitudinis
ciuilis: intendo cōmunicationē publicam. oēs.n. desyderant rem vnam eandē:
& est illud, quod desyderat habitudo ciuilis. per oēs.n. eos inquiritur conue-
niens in vita. & videtur de cōitate ciuitatis vel ciuili, ꝙ gaudet per illud, qđ
conuenientius est vt per ipsum incipiatur consociatio & perduret etiā. & istud
est propositū latoris legum; dicūt ꝙ iustitia est conueniētius cōi: intendo homi
ni cōmuni. Etenim reliquę cōicationes particulares desyderant cōuenientius
particulari: vt nauigatores maris causa lucrādi pecunias, aut alterius causa ex
his propter quas laboratur in mari. & similiter cōmunicantes ē in malitia desy-
derant conuenientius in pręlio: vtputa pecuniā, si huius fuerit appetitus; aut vi
ctoriam, si illa desyderetur: aut captionē ciuitatis, si ad hoc tendat desyderiū: si-
militer se habet in hoībus vnius lucri: intendo ꝙ inquisitio eorū est boni parti
cularis inquisitio per illam viam. D. Et putatur de quibusdam cōicationibus, ꝙ
fiunt causa delectationis ex conclusione, & recreationis, vt coniunctiones ciui
um in festis decollationum, & sacrificiorū: intendit quod apud nos dicitur Pa
C scha. D. Verisimile est enim ꝙ omnia ista intrent sub habitudinem ciuilē, intē
do cōmunicationē publicam. ciuitas nempe non desyderat hoc, quod conueniē
tius est alicui, sed quod oībus. D. Et qui offerūt sacrificia in tota vita sua, &
honorant Deū in istis congregationibus, ipsi quidem lucrantur sibiipsis per hoc
recreationē ex operatione illa cum delectatione. & hoc patens est ex decolla
tione & celebratione antiqua Paschæ. fiebant.n. post frugum collectionem:
& eligebāt quidam illam horam propter duas intentiones: vna, quia tunc quie
uerunt a frugū collectione: secunda, sacrificiū tunc erat quasi gratiarum actio
pro adeptione frugum illius anni; & quādo sic est, tunc iam patet, ꝙ vniuersę
communicationes partes sunt habitudinis ciuilis, & ꝙ sequitur omnem cōmuni
cationem amicitia quędam secūdum modum illius communicationis.

De speciebus ciuilitatis. Cap. X.

Ciuilitatis vero tres species, sunt, totidemq; transgressiones, quasi corruptiones quædam illarum. Ac ciuilitates quidē, regnum, & optimi potentia, & tertia quæ a censibus existit: quam censi poté

Tirānus suā rex] subditorum,

tiam vocare accommodatum videtur: sed plerique rempublicam eā appellare consueuerunt. harum optima regnum, pessima censipotentia est. Ac regni quidem transgressio tyrannis est. ambo enim vnius imperio constant: plurimum tamen differunt. Tyrannus enim suam, rex subditorum vtilitatem spectat. non enim est rex nisi ex se ipse sufficiat, omnibusque bonis excellat: at qui talis, est nulla re indiget. quocirca vtilitatem non sibi, sed subditis procurabit: nam qui eiusmodi non est, sortititius potius est, quam rex. Tyrannis vero econtrario huic, suum ipsius bonum persequitur. clariusque eam esse pessimam manifestum est. id enim est pessimum, quod optimo est contrarium: e regno autem in tyranidem transitus fit: tyranni. enim principatus vnius prauitas est: & prauus rex, tyrannus euadit. Ex optimi potentia autem in pauci potentiam fit mutatio vitio, principium qui præter dignitatem res ciuitatis distribuunt, & omnia, aut pleraque bona sibiipsis reseruant, & magistratus semper iisdem demandant, [illegible] diuitias plurimi facientes. vnde pauci atque iidem praui loco optimorum dominantur. Sed ex censipotentia in populi potentiam: hæ enim finitimæ inter se sunt. multitudinis enim & censipotentia esse consueuit & ęquales omnes qui in censu sunt. At populi potētia quippe cum paulum reipublicæ speciem transgrediatur, minime praua est. Ac respublicæ quidem seu ciuilitates in hunc maxime modū immutantur. ita. n. ad minimum & facillime trāseunt. Quarū similitudines & quasi exēpla sumere ēt in familiis quispiam posset. patris. n. erga filios societas figuram regni habet: quippe cū patri cura filiorū sit. vnde ēt Homerus Iouem patrem appellat: eo quod regnū paternum imperium esse debet. At apud Persas patris imperiū tyrānicū est, qui ut seruis filiis suis vtuntur. Tyrannicū itē est heri erga seruos in co. n. id quod hero vtile est, agitur. Sed hoc esse rectum videtur. Persicum illud prauum, atq; errans eorum. n. qui sunt diuersi, diuersa quoq; imperia sunt. Viri & vxoris optimatū potestati simile apparet: pro dignitate siquidem imperat vir, ac circa ea circa quæ virū decet: quæ autē vxori conueniunt, ea illi attribuit. nā si oīum dominus esse velit vir in paucipotentiam delabitur: præter dignitatem enim id facit, & nō quatenus est melior. Interdum vero vxores quoque, quibus patrimonium omne obtigit, dominantur, vnde non ex virtute sed ex diuitiis & potentia sicut in paucorū potentatu imperia fiunt. Fratrū aūt societas censipotentiæ similis est. sunt. n. æquales, nisi quatenus ætatibus distant. vnde si longe ætatibus diuersi sint, fraterna inter ipsos amicitia non amplius: est Populipotentia autem in iis maxime cohabitationibus apparet quæ sine domino sunt. ibi enim æquales oēs, in iis item, vbi cum princeps imbelis sit, potestatem agendi quidlibet [illegible] quisque habet.

DIxit. Et species habitudinum ciuilium tres sunt & oppositę eis tres. Prima est principatus regis: intēdit regē vnū virtuosum. Secūda principatus

A honorũ:intendit reges multos coadiutores in gubernationẽ virtuosam nobilem.
& illud fit per hoc, vt vnusquisq; ipsorum adducat partem gubernationis aliã
ab ea, quam adducit alter: cum non contingit aggregari partes gubernationis ci
uilis in vno. D. & tertia est principatus honoris: Intendit ciuitatem, cuius finis
est honor. D. & quidã hominum nominant eã vsum vitę: & melior oĩum ista-
rũ est principatus regis: & vehementior oppositionũ est oppositio, quę nomi-
natur principatus congregationũ. D. Et principatus tyrannidis & regni vnus
& idem est per formã: & inter vtrunq; diuersitas est multa: eo ꝙ intentio ty-
ranni est bonũ suum: & intentio regis est bonum eorum, quibus preest, non bo-
num suiipsius, non tamẽ est rex, qui non est excusatus ab omni exigentia procu
rationis, & non est virtuosus vniuersitate virtutum, & hoc qm̃ rex quãdo fuerit
virtuosus & excusatus ab omni exigentia procurationis, non est indigens ali-
qua re: cumq; nõ fuerit vllius egens, non erit intentio eius in principatu ad vti
litatem propriam: sed intendet vtilia gregi suo. D. qui vero non fuerit talis, con
ueniens est vt sit princeps sorte: intendit casu, non merito vel idoneitate. Tyrã
nus aũt contrarius est regi secũdm veritatẽ: eo ꝙ inquirit proprium bonũ, & rex
bonum alterius. & illud oppositum est peius oppositorum & magis patens, qm̃
malum: & est in seipso tale, eo ꝙ contrarium est bonũ absolute, quod est princi
B patus regis; & contrarium bono absoluto est malum absolutũ. D. Et principa-
tus mutatur ex regno ad tyrannidẽ: eo ꝙ tyrãnidis malitia est pertinens prin
cipatui vnitatis: intendo malitiã contra principatũ regis vnius. cum ergo vter
q; principatus regni tyrannidis pertineat principi vni: & non differunt nisi se
cundũ finẽ principis, fit mutatio istius principatus ex regno ad tyrannidẽ mu
tatione principis tantũ: & hoc est facillimũ. D. Sed principatus bonorũ ꝓpter
multitudinem principiũ mutatur ad principatũ paucorũ: intendit principatum
diuitum, qui ponunt finem gubernationis diuitias: & istud est oppositũ huius
principatus. D. & est deterior principatuũ: ideo ꝙ principes diuidũt bona ciui
tatis non secũdm merita: & conuertunt vniuersa bona aut plura ipsorum ad seip-
sos: et student vt principatus semper sit eorũdem, velut filiorũ, & nepotum, vt
arbitror: ideo ꝙ diuitię apud eos sunt cũ principatus. D. & principes huius
ciuitatis pauci sunt & mali loco eorum, qui merentur principatum ex virtuo
tis. D. Principatus aũt honoris mutatur ad principatum cõmunitatis: intendo
congregationalẽ: & est qui nominatur secũdm libertatẽ. D. Etenim isti duo prin-
cipatus cõpropinquos valde habent terminos: eo ꝙ principatus honoris requi
rit et vt sint principes in ipso multi, et vt omnes coęquales sint in honore. D. Et
principatus libertatis paucę est malitię: eo ꝙ oppositio eius ex specie principa
tus honoris pauca. D. Ad ista nanq; opposita ꝑmutantur isti principatus vt plu
C rimũ, & festina est permutatio quorũdam adinuicẽ. quod aũt est extra istas cõ-
permutationes, vt ꝙ permutetur regnũ ad aliud q̃ ad tyrannidem, parũ est &
graue. Et istud est, qđ narrauit Arist. & est diuersum vię vel semitę Platonis,
qui videt ꝙ principatus regni primo permutatur ad principatum honoris, &
principatus honoris ad principatum diuitiarũ, & principatus diuitiarũ ad prin
cipatũ congregationũ, & principatus cõgregationis ad principatũ tyrannidis.
Et verisimile est, quoniã quãdo perscrutatio exquisita fit de hoc, patet ꝙ res
est quę currit cursu naturę in cõpermutatione istorum principatũ est, vt dixit
Arist. non vt dicit Plato. D. Et est possibile vt inueniamus simile istis regimi
nibus in regimine domus: intendo hospitium: conuersatio enim patris cũ filijs
suis in hospitio similatur conuersationi regis cum grege suo. curiosus est. n. rex
gregis sui: quemadmodum pater filiorũ. & ideo nominauit Homerus regem pa
trem. indiget. n. rex, vt eius regimẽ sit paternũ regimẽ D. Apud Persas autem
regimẽ patris tyrannidale est: ipsi enim tractant filios tanquam seruos. & regi
men domini erga seruũ tyrannidale: eo ꝙ dominus vtitur seruo ꝓut ei melius
est, non seruo. Videtur aũt ꝙ regimen patris erga filios directũ sit. Persarum
aũt peccans. Quoniã aũt regimẽ vel principatus honorũ diuersum est; eo ꝙ
quilibet eorũ exercet propriũ officiũ, & saluat alteri officiũ sibi proprium: si-
milatur ipsorum regimẽ regimini viri, & mulieris in hospitio, vir etenim domi.

Nota differẽtiã inter Platonẽ & Ari.

natur in hoſpitio rebus, quę ad eum pertinent, & dimittit dominium mulieri ſu-per res ſibi pertinentes. quādo ergo vir dominatur vniuerſo, quod ſuum & quod mulieris conuertitur ad paucitatem regiminis. intendit ꝙ conuertitur ad diſpoſitionē ſimilantem principatui paucorum, intendo diuitis. & facit quidem hoc per idoneitatē, quā arbitratur ex ſeipſo, ſiue potentiam, ſiue diuitias, non per hoc ꝙ illud melius. Et fortaſſe dominantur mulieres in huiuſmodi hoſpitijs & ciuitatibus ſimilibus iſtis hoſpitijs, quando fuerit in eis iſta idoneitas. verūtamē dominiū ipſorū non fit ſcđm virtutē tunc, ſed propter diuitias aut potentiā: quē-admodum res ſe habet in dominio, vel in principatu paucorum: intendo ꝙ non ſit ſcđm virtutem, ſed ſcđm diuitias. D. Dominiū autem fratrum in domibus ſimilatur principatui honoris: eo ꝙ fratres coęquantur in omni re, pręterquā in annis. & propter hanc cauſam, quando fuerit diuerſitas in annis multa, nō erit illis dilectio fraterna. Principatus autem cōmunitatum, intendo principatum liberorum, vt plurimum ſimilatur ſtatui hoſpitij, in quo non eſt pater familias vel dominus, familia enim illius hoſpitij coęquales ſunt: & ſimiliter principatu aggregationis princeps debilis eſt. A

De amicitia regia, paterna, familiari & fraterna. Cap. XI. B

IN unaquaque autem ciuilitate eatenus amicitia apparet, quatenus & ius. Regi ſane erga ſubditos in beneficii ſupereminentia. bene facit enim eiis qui ſub regno ſuo ſunt: ſiquidem bonus cum ſit, ipſorum curam habet, vt bene agant, non ſecus atque ouium paſtor. vnde Homerus Agamemnonem paſtorem populorum dixit. Talis autem paterna etiam eſt: tametſi magnitudine beneficiorum. præſtat: auctor enim eius eſt quod videtur eſſe maximum, vt videlicet ſint filiis eorumque educationis, & inſtitutionis: id quod maioribus quoq; attribuitur. Nam & pater filiorum, & maiores nepotum, & rex a ſe rectorum natura imperium obtinet. Atque amicitiæ hæ in ſupereminentia ſunt atque icirco honorantur parentem. ac ius inter hos non idem eſt, ſed pro dignitate. ſic enim & amicitia. Viri item & vxoris eadem amicitia eſt, atque in optimi potentia conſtituta: quippe cū ſecundū virtutem & pſtantiori amplius bonum ſit, & vnicuiq; quod conuenit. ita quoque etiam ius. At vero fratrum amicitia ſodalitiæ eſt ſimilis: æquales ſiquidē ſunt & coætanei. atque huiuſmodi ſimiliū morū, ſimiliumque * affectuum plerunq; ſunt huic ſimilis reipublicæ illius amicitia eſt, quę ex cenſis cōſtat: quippe cū in ea æquales inter ſe ciues debeant, ac probi: per vicesq;, & ex æquo principatus fiat. ſimili modo amicitia. In trāſgreſſionibus autem ſicut iuris, ita amicitiæ parum admodum eſt: & minimum omnium in peſſima. in tyrānide enim quidem amicitiæ reperitur aut nihil, aut parum. in quibus enim principi & ſubdito cōmune eſt nihil, in iis neque amicitia eſt quippe cum neq; ius aliquod ſit, ſed tale quippiam, quod artifici erga inſtrumentum anime erga corpus, hero erga ſeruum: nam hæc vtilitatem ab iis conſequuntur, qui ipſis vti conſueuerunt. Sed erga inſ- C

* a.l. diſcipli narum.

A nimata neq; amicitia vlla est: neq; ius: neq; erga equum, aut bouem, neque erga seruum, quatenus seruus est: nihil. n. habent cõmune. nam sicut seruus animatum est instrumentũ, ita instrumentum inanimatus seruus est. quocirca in eo ꝙ est seruus, erga ipsum amicitia non est: in eo ꝙ homo, est: quippe cum vnicuique homini ius quoddam esse videatur erga vnumquenq;, qui cum ipso legis, ac fœderis esse particeps potest. & amicitia igitur erit, quatenus homo est. Atq; in tyrannidibus quidem & amicitię, & iuris parum admodum est: in populi administrationibus plurimum. cum enim sint æquales, multa inter se habent communia.

Dixit. Et vnicuique ex istis sex modis conuenientiũ regnatio est propria, intendo gubernationem propriam: & in vnoquoq; eorũ inuenitur dilectio secundum mensuram iustitię inuentæ in ipso. Dilectio quidem regis erga subditos abundans est secundum abundantiam ipsorum in benefactionibus & operationibus, & ipsi diligunt eum secundum benefactionem eius ipsi. rex enim, qñ bonus fuerit, benefacit his, super quos regnat, & visitat eos propter esse actiones eorũ iustas: quemadmodũ visitat pastor gregem suum. & propter hoc Homerus poeta B nominat prelatos nomine deriuato a nomine gregis. & istud regimen est nobilius regiminũ. Et diuersificatur quidem regimen patris, & regis in magnitudine vtilitatis. intendo ꝙ regimen regis maioris est vtilitatis, & cõmunius regimine patris: in genere vnum sunt. putatur enim de patre ꝙ ipse sit causa esse filiorũ, & nutritionis eorum, & doctrinationis, ideoq; debitum habent filij, vt retribuant patri in delectationibus honorum in quibus oportet. & ipse similiter oportere habet hanc honoris exhibitionem suis antecessoribus ex parentibus. pater itaq; filiorum prelatus est naturaliter. et quemadmodum est pater eis, quos genuit, sic est filius eis qui precesserunt congenitoribus. & hęc dispositio regis erga eos, quos regit & manu tenet intendo ꝙ amor eius erga eos est amor paternus, & honoratio ipsorũ erga eum est honoratio filialis. etenim rex est causa esse animę, & fieri eius, & enutritionis eius & doctrinationis eius, & gratia huius honorandi filij patres. D. Et dilectio & iustitia in istis non est vnum & idem sed superabundans secundum idoneitatem: intendo ꝙ dilectio erit plus, vbi iustitia fuerit plus. D. Et similiter dilectio in principato honorũ fit ẽt secundum mẽsuram virtutis: intendo ꝙ melior est amabilior, & vniuersaliter erit dilectio ipsis secundum mensuram, quam oportet vnicuiq; ex ipsis: & similiter iustitia. Dilectio autem fraterna est quidem coęqualis, & similiter dilectio sociorum: eo ꝙ C ipsi coęquales, & propinqui, & consimilium passionum inueniuntur simul, & in hora vna, & consimilium morum vtplurimum. & isti similantur socijs principantes honor [illegible] eo ꝙ ista maneries vitæ vult vt sint ciues coęquales in idoneitate vel merito, & vt sit regimen in ipsis particulare, & secundum ęqualitatem: intendo in omni indiuiduo. & similiter dilectio in istis est etiam coæqualis, & iustitia [illegible], quod est in ciuitate regis. & honorũ. D. Quemadmodum aũt in [illegible] iustitia modica est, eo & dilectio: & minime fit in per[illegible], & est tyrannus. etenim in tyrannide nihil est dilectionis, & iustitię [illegible] tyranni [illegible]; nihil est cõmune prelato & subdito, ne[illegible] dilectio, neq; iustitia. & hoc, qñ cõmunicatio, quę est inter prælatũ & [illegible] est communicationi, quę est inter artificem & instrumentũ, & animam & corpus, & dominum & seruum, per instrumentum enim proficit [illegible] totum per illum etiam. attamen instrumento non est dilectio erga [illegible] neq; animę erga corpus, cum neutris istorũ sit anima. & similiter nõ [illegible] iustitia. Neq; est etiam dilectio & iustitia in quidditate anima[illegible] contingat, in quidditatibus. n. animarũ, quibus nõ est ratio, nõ [illegible] dilectio neq; iustitia, nisi secundum communitatẽ rationis. similiter neque seruus amatur inquantũ seruus, est enim seruus quidẽ inquantum instrumentũ, &

instrumento non eſt dilectio. ideoq; dictum eſt, ꝙ ſeruus eſt inſtrumentum animatum: & inſtrumentũ ſeruus inanimatus. inquantum ergo ſeruus non proportionatur ei dilectio: & proportionatur quidem inquantum homo. D. putatur autem hoc eſſe neceſſario iuſtitia quędam inter quoslibet duos homines, & cõmunicantes maxime, ſiue per legem, ſiue per conditionem & conuenientiam, & ſimiliter dilectio ineuitabiliter erit inter quoslibet duos homines cõparticipantes ſecũ menſurã eius, qđ eſt inter eos de iuſtitia. D. In principatibus autem tyrannidalibus modica eſt dilectio, & ſimiliter iuſtitia, in principatu vero communitatũ, intendo congregationalem iuſtitiam & dilectio eſt plus: eo ꝙ in illis ſunt res multę cõmmunicatę: & ſunt coęquales in illis rebus. & oĩs dilectio, vt dictũ eſt, fit quidem in conuerſatione communicabili, i. participabili.

De amicitia ſodalitia, & filiali. Cap. XII.

IN cõmunicatione igitur & ſocietate omnis amicitia conſiſtit, ſicut dictum eſt. conſanguineam tamen & ſodalitiam ſegregaret quiſpiã: nam ciuiles, & tribules, & nauticæ & q̃ ſunt huiuſmodi, ſocialibus magis ſimiles ſunt: eſſe enim quaſi ex pactione quadam videntur inter ſe. vero aliquis etiã hoſpitalitiam reponeret. Conſanguinea autem & multiformes videtur; & tota ex paterna dependere. parentes.n. amãt liberos quaſi ex ſe quiddam: amãt liberi autem parentes, quaſi ex illis quippiã ſint. magisq; ſciũt parẽtes qui ex ſe orti ſint liberi, q̃ nati ex illis ſe eſſe genitos. maiorem item id a quo aliquid eſt, cum genito habet neceſſitudinis cõnexionẽ: quã quod factũ, eſt cũ qui fecit. proprium.n. ei a quo oritur quippiã eſt id quod ex ipſo oritur vt dẽs vel capillus, & quodlibet ei qui id habet: illorum aũt nulli id a quo oritur vel minus. accedit ẽt longinquitas temporis. hi ſiquidẽ liberos ſtatim vbi nati ſunt, amant: illi progreſſu tẽporis parẽtes, vbi intelligentia, aut ſenſum adepti ſunt. Atq; hinc cur matres magis diligant, etiã patet. Parentes igitur filios vt ſeipſos amant: qui.n. ex ipſis oriuntur, ſunt quaſi alteri ipſi, dum ſeparati ſunt. filii. autem parentes vt ab illis producti. At fratres ſe mutuo diligunt ex eo, q ex iiſdẽ nati ſunt. eadem.n. quam cum illis habent, natura ipſos inter ſe eſſe idẽ: facit vnde inquiunt eundem ſanguinẽ, eademq; radicẽ, atq; huiuſmodi. ſunt itaq; idem quodã modo ẽt in diſtinctis. Multum etiam ad amicitiã facit & coeducatio, & ætas: ætate.n. æqualem æqualis delectat: & conſueſcẽtes ſodales ſunt. vnde fraterna hæc amicitia ſodalitiæ eſt perſimilis. Patrueles item, & reliqui cognati ex his coniunctionẽ habẽt eo quod videlicet ab iiſdẽ ſunt: ſuntq; alii propinquiores, alii alieniores quo vel propius, vel longius auctor generis abeſt. Eſtq; amicitia filiis erga parentes, & hominibus erga Deos tãquam erga bonũ quoddam, atq; excellens. beneficia.n. maxima cõtulere: quippe cum ſint in cauſa vt & ſint, & enutriti atq; educati fuerint, poſteaquam in lucẽ venerunt. habetq; huiuſmodi amicitia iucũditatem atq; vtilitatẽ eo magis quã alienæ: quo etiã cõmunior vita inter ipſos eſt. Sunt itẽ in fraterna ea quæ in ſodalitia, & magis inter probos, & omnino ſimiles:

A quo coniunctiores etiam ab ortu se mutuo diligunt, quoque moribus sunt similiores, qui ex iisdem nati sunt, simulq; nutriti atq; instituti similiter. Temporis præterea comprobatio plurima ac firmissima est. Atque in cæteris cognatis ita amicitię ratio pro portione seruatur. Viro item & vxori amicitia esse natura videtur: homo enim coniugale magis, quam ciuile animal est quanto prior magisq; necessaria est familia quam ciuitas, & filiorum quoque procreatio animalibus communior. Sed aliis quidem animalibus eatenus communicatio est: at homines non sobolis procreandæ tantummodo, sed rerum etiã quæ ad vitam spectant, comparandarum causa cohabitant officia enim cõtinuo diuisa inter ipsos sunt, alia viri, & alia vxoris: sibique: mutuo opitulantur, quæ propria sunt in commune constituentes. atque ob id & vtilitas & iucunditas esse in hac amicitia videtur: esse etiam posset ob virtutem si probi essent: est siquidem vtriusque virtus: atque eiusmodi re gauderent. Vinculum autem ipsorum esse filii videntur. vnB de citius qui liberis carent dissolui consueuerunt: quippe cum filii commune bonum ambobus sit. quod autem commune est, connectit. At vero cum quæritur quo modo viro cum vxore sit conuiuendum, & demum amico cum amico nihil aliud queri videtur, quam quo pacto ius est, neque enim amico erga amicum, neque erga alienum, & sodalem, & condiscipulum idem ius esse constat.

DIxit. Et conueniens est vt distinguatur inter dilectionẽ, quę est ex parte conuenientię generis, i. consanguinitatis, & dilectionẽ, quę est ex parte societatis: intendit ꝙ illa naturalis est, & ista cõsuetudinalis. D. Dilectiones aũt ciuiles & sociales: vt illę, quę sunt inter hoĩes connauigantes in eadem naue. aut coitinerantes in eodem itinere, & quęcunque huiusmodi sunt, similãtur dilectionibus, quę fiunt a simul cõuersantibus ꝓpter participationẽ in re vna, aut in rebus vnis eisdẽ. nam fiunt quidem causa cõretribuẽdi in vtili, & causa conueniendi sc͞dm indigentiam alterutram. D. & forrassis intromittet aliquis in hoc genus dilectionem extraneorum adinuicem. D. Et iam patet ꝙ dilectiones generis mulię sunt dissolutionis & corruptionis, nisi ꝙ omnes proportionãtur dilectioni paternæ. & parentes amant filios, eo ꝙ sunt pars ipsorum: filii C vero amant parentes, eo ꝙ sunt ab ipsis. & recognoscẽtia parentum erga illos, qui ex ipsis sunt, plus est q̃ recognoscẽtia filiorum erga illos, a quibus sunt. & propter hoc genitum magis proprium est genitori q̃ genitor genito. etenim illud, quod est pars alicuius, magis proprium ei quã sit res suo factori. genitum autem pars generantis est, vt dentes & capilli, & generans factor est geniti. & non solum pręcellit dilectio patris dilectionẽ filij sc͞dm hanc intentionẽ, sed etiam in tempore. intendo ꝙ dilectio patris erga filium prior est tẽpore dilectione filij erga patrẽ: eo ꝙ patres diligũt statim ex quo nascuntur: filii vero amant quidem post processum temporis, dum cognouerint filij parẽtes suos aut intellectu aut sensu. Et declaratur ex isto ꝙ matres amplius diligunt q̃ patres: eo ꝙ plus partiũ filij ex matre est. Parentes ergo amant filios propter seipsos: eo ꝙ illud, quod est ex aliquo, est quasi alterũ ipsum: pręter quam quod est distinctum. filij vero amant parentes: eo ꝙ fieri ex ipsis est, Fratres amãt seinuicem. eo ꝙ fieri eorũ est ex hoĩnibus eisdem. & sunt parentes eorum, & hoĩes qui continuantur hac cõtinuatione adinuicẽ, genus sunt. & propter istud dictum fuit de generibus, ꝙ sanguis vnus est & radix vna. & hoc ideo ꝙ isti sunt res vna per spẽm quandam, & sunt distincti. sunt ergo vnum quibusdam, & sunt distincti quibusdam. D. Et coniunctio in nutritione & cohabitatione in crescẽtia

multum facit ad conuenientiam dilectionis. vt accidit in caballis, qui copulan- D tur in vno vinculo: etenim cum iungantur sub eodē iugo, amant seinuicem, & commixti socij sunt propter habitudinem suam in loco vno: ideoq; similatur dilectio socialis dilectioni fraternę. D. Dilectionis autē filiorū, fratrū, vel sororum, & reliquorum propinquorū cā est ꝙ sunt progeniti a quibusdam eisdem, id est ex patre vno aut matre vna: & excellentia eorum in dilectione fit [illegible] appropinquationē eorum vni principio, in quo participant, & elōgationē ab [illegible] so. D. Et dilectio filiorum erga parentes & hominū erga Deū vnius generis est et dilectio rei efficientis boni & nobilis. & hoc, quoniam actio ipsorum est magnitudo beneficij, cū sint cā fieri & nutritionis & instructionis, dicitur quidē [illegible] ctorū pater, aut filiorū. D. & in dilectione sociorum plus est delectationis & vtilitatis, q̄ in dilectione extraneorū scdm mensurā cōicationis eorū. & similiter conuersationis in vita: intendo ꝙ communicatio eorum in vita amplior est & longior q̄ extraneorū. Et similiter in dilectione fraterna est ex delectatione, & vtilitate admodum eius, quod est in dilectione sociali, & maxime in idoneis, & [illegible] similibus ex ipsis. etenim dilectio eorū adinuicem est secundum mensuram [illegible] similitudinis in moribus, & appropinquationem quibusdam eisdem: intēdo illis qui fuerunt cā ipsorū. & maxime qn̄ nutriti fuerint simul & doctrinati, & prolongata fuerit experientia eorum adinuicem in veritate complementi, donec firmetur dilectio eorū valde. Et similiter inuenitur dilectio in reliquis rebus [illegible] gentibus ad dilectionem secundum mensuram, quę inuenitur in illis, quę sunt [illegible] vno genere. intendo ꝙ quemadmodū excellit dilectio generis scdm excellentiam eorum in propinquitate, & elongatione ab effectiuo dilectionis, s. a patre [illegible] lis, sic excellit ea, quę est ex parte reliquarum rerum effectiuarū dilectionis secundum excellentiam illarum in seipsis. D. Dilectio aūt, quę est inter virum & mulierem, naturalis est; & est prior dilectione ciuili, tempore, & natura: quemadmodū dilectio cōdomesticorum prior est natura, & tpe dilectione conciuium secundum mensuram, qua domus naturaliter precedit ciuitatem: & est magis necessaria in esse, intendo in esse hominis. Amplius actio communis mulieri & viro generatio est: & est prior actionū communiū naturaliter, cū communis sit homini & alijs; intendo quoniam inuenitur aīalibus. Et est prima actionum [illegible] tium coniunctionem maris & feminę in vno, vbi est gratia cuius moratur animal in mansione vna. mas aūt & femina ex hominibus non morantur in vna mansione propter generationē tantum, sed cum hoc propter coadiutoriū in vita. etenim operationes viri & naturaliter alię sunt ab operationibus mulieris: & vterq; eorū indiget operatione sui comparis: & qn̄ deduxerint operationes proprias in commune inuenietur sufficientia in uita. & propterea uidemus [illegible] ista dilectio aggregat vtile. delectans etenim qn̄ virtuosa fuerit, inuenitur inter eos scdm mensuram idoneitatis naturalis: intendo ex eo ꝙ vterq; ipsorum [illegible] virtus propria sibi: & erit quantitas dilectionis inter eos secundum quantitatem idoneitatis. D. & causa vitiens est, vt delectetur vterq; eorum per existentiam colligationis inter eos. & putatur ꝙ colligatio sit proles. ideoq; eis, qui prolē [illegible] habēt, cito finibilis est delectatio. etenim proles est bonum commune eis. & cōmune coniungit & ligat. D. Et inquisitio quidē qualiter oportet vt sit societas viri ad mulierem in vita, & vniuersaliter qualiter oportet vt sit societas amici ad amicū in vita, patet ꝙ non est aliud, quā inquisitio qualiter fiat iustitia inter eos in vita. etenim palam est ꝙ non oportet vt sit vita amici cum amico sicut vita eius cū extraneo: neq; etiā vt sit vita eius cum socio absolute, sicut cū [illegible] in doctrinatione.

De duplici iure, & de compensanda amicitia. Cap. XIII.

CVm tres sint amicitiæ, quemadmodum in principio dictum est, & in vnaquaque alii in æqualitate, alii in excelentia sint amici

similiter enim boni fiunt amici, & melior peiori: similiter etiam iucũ
di, & ob vtilitatem, vel æquales in adiumentis exhibentis, vel differē
tes: eos qui in æqualitate consistunt & amando & reliquis adæquari
oportet: eos vero qui sunt inæquales, reddere quod proportione su
pereminētiæ requiritur. Expostulationes autem & querelæ in ea ami
citia fieri consueuerunt, quæ ex vtilitate est, vel sola, vel maxime:
atque id non iniuria: qui enim ob virtutem amici sunt, ad beneficia si
bi mutuo conferenda sunt prompti: quod virtutis & amicitiæ pro-
prium est eorum vero qui in hoc certant, expostulationes nullæ ne-
que pugnę esse possunt, quippe cum erga eum qui amat te benefacit,
indignetur nemo, sed si gratus sit, benefaciendo etiam ipse responde-
at: quique benefaciendo exuperat, cum consequatur id quod cupit,
accusare nullo modo amicum possit. nam vterque bonum appetit.
Neq; in iis admodũ q̃ ex voluptate cōsistunt, cōtingere accusatio cō-
sueuit: simul enim vtrisq; id fit, quod cupiunt, si conuictu mutuo ob-
B lectantur. ridiculus enim videretur, qui non oblectantē accusaret, cō
liceat non simul degere. At ea est expostulatrix amicitia quæ ex vtili-
tate contrahitur, nam cum ob commodum proprium mutua con-
suetudine vtantur, pluris semper indigent, minusque se habere existi
mant, quam conueniat: accusanturque q quātum indigent, tantũ ēt
non consequuntur, cum digni sint: qui vero benefaciunt, tantum ex-
hibere nequeunt quantum indigent illi qui accipiunt. Videtur autē
sicut ius est duplex, alterum nō scriptum alterum legitimum: sic ami-
citia, quæ ex vtilitate fit moralis altera esse, altera legitima querelæ
igitur tunc præcipue oriuntur, cum non ex eadem contractus fiunt
ac dissolutiones. Ac legitima quidem in condictis consistit altera om
nino vulgaris e manu in manum liberalior altera in tempus, ex pa-
cto tamen quid pro quo reddendum sit. in qua menifestum quidē est
& non ambiguum quod debetur: sed amica dilatio conceditur. vn-
de inter nonnullos ex his iudicia minime fiunt: sed acquiescendum
C putant, cum fide inter se contraxerint. Sed moralis non in condictis
versatur, sed tanquam amico donat aut quodcunq; aliud alteri exhi
bet: deinde aut æquale aut amplius sibi esse recipiendum censet, quasi
non dederit, sed mutuarit. cum autem non sicut contraxit, etiam
dissoluat: alterum accusabit. hoc vero contingit, propterea quod vo-
lunt quidem honesta omnes, aut plerique, sed vtilia tamen eligũt. ho
nestum enim est beneficium conferre, non vt vicissim recipiamus. vti
le autem beneficio affici est. Si quis igitur potest, retribuere debet di-
gnas gratias iis quæ accepit, atque id sponte inuitus enim amicus faci
endus non est. igitur eo q aberrauerit in principio, ab eoq; acceperit
beneficium, a quo non oportebat: non enim ab amico accepit, atque
eo qui propter ipsum id faceret: perinde ac si ex condictis beneficio
affectus sit ita dissoluendum. pepigisset siquidem qui potest: se esse
redditurum: & eum qui nō potest, neque ille qui dedit, dignũ cēsuis-

ſet qui acciperet. quare ſi poteſt, reddendum eſt. in principio aũt eſt D
conſiderandum, a quo et qua conditione beneficio afficiatur quiſpiam, vt his acquieſcat, vel minime. Dubitationem aũt hæc res habet, vtrum vtilitate eius qui accepit, an beneficio eius qui cõtulit, metiẽdum ſit id quod retribuere debemus. qui enim acceperũt, extenuantes rem talia ſe accepiſſe a benemeritis dicunt, quæ ſicut illis parua erant, ita ipſi accipere ab aliis poterant: illi vero contra, quæ maxima erant apud ſe, & ab aliis non licebat, & in periculis, ac neceſsitatibus huiuſmodi ſe dediſſe aiunt. nunquid igitur quia ob vtilitatem eſt amicitia, eius qui beneficio eſt affectus vtilitas menſura eſt? hic.n. eſt is qui indiget: & ille huic opitulatur, quaſi æquam gratiam recepturus. tanta igitur fuit opitulatio, quantum adiutus eſt. vnde tanta eſt illi reddendum, quantũ eſt conſequutus vel etiã amplius. id quod honeſtius eſt. In amicitiis autem quæ ex virtute exiſtunt, criminationes nullæ ſunt. ſed eius electio qui beneficiũ contulit, menſuræ ſimilis eſt: quippe cum virtutis, ac morũ pręcipua vis in electione cõſiſtat.

Dixit. Cum aũt dilectiones ſint trium ſpecierum vt dictum eſt ante: & ſit in vnaquaq; earum interdum dilectio & amicitia ſcdm ęqualitatẽ ex vtroq; amicorum, & interdum ſit ſcdm pręeminentiam; erit amicus peiori ſcdm ęqualitatẽ: & erunt ſimiliter condelectantes ſcdm ęqualitatẽ: intendo bonos. D. & ſimiliter inueniũtur amici cauſa vtilitatis coęquales & diuerſi: & ſimiliter in amicitia propter delectationẽ inueniuntur duę ſpecies. D. veruntamen inter coęqualibus oportet vt ſit dilectio eorum coęqualis: & vt ipſi coęquales ſint in vniuerſo cęterarum rerum: qui vero non ſunt coęquales oportet vt pręeminentia inter eos in dilectione ſit ſecundum menſuram ꝓportionis eorum adinuicẽ. D. Et ſpecies quęrelarum, quę fiunt dehoneſtandi cauſa, inuenitur quidem in dilectione, quę eſt propter vtilitatem; & merito inueniuntur in hac tãtum, aut plus quã in cęteris. etenim illi, qui ſunt amici propter virtutẽ, amant benefacere ſibi inuicem in actu: eo ꝙ beneficentia in dilectione inuenitur inter diligentes naturaliter propter virtutẽ & dilectionẽ: intendo ꝙ in natura virtutis, & dilectionis eſt vt ſequatur eas beneficentia. D. & iſtorum contentio nõ eſt querela neq; litigatio: eo ꝙ nulli graue eſt exhibere actionẽ decentẽ ei quẽ amat. cumq; ſit decentia actionis exhilarãs, non quęret amicus virtuoſus vindictam ex amico ſuo, niſi per decentiam actionis, qñ fuerit ſuperabundans. veruntamẽ cum decentia actionis, & ſi ſit ſuperabundans, non erit illis quęrimonia: amicus etenim cum ęſtimat ſe inueniſſe ex eo ſupra deſyderium ſuũ ex amico ſuo, non erit illic quęrela; eo ꝙ ex iſto prouenit amico ſuo bonum, & oĩs homo appetit bonũ. D. Neq; etiã erit multa quęrela in dilectione, quę eſt ꝓp delectationẽ: eo ꝙ illud, quo gaudent & delectantur, eſt inuentum eis ſimul vtriſq;. etenim vterq; eorum gaudet ex ſuo cõpari, & delectatur ex eſſe ſuo cum ipſo. D. qui autem profitetur amicitiam, & ingratus exiſtit amico, & non congaudet ei, dignus fortaſſe exiſtit deriſione. qui.n. iſta via procedit, poſsibile eſt vt non perſeueretur cum eo, neq; die vnica. D. Et ex amicitiis eſt amicitia dehoneſtandi, ſ. ea, quę fit propter vtilitatẽ vel quęſtum, quibus.n. eorum, qui vtuntur ſe inuicem gratia quęſtus, plus appetitur vtilitatis quã oporteat: culpãt ergo ſocios ſuos, cum requirãt ab eis vt proficiant ipſis iuxta menſurã appetituum ſuorũ. viri aũt benefici non ſemper poſſunt conferre oĩa, quibus indigent cupidi: ideoq; frequenter vituperant ipſos. D. Videtur aũt dilectio, quę eſt propter quęſtum duarum eſſe ſpecierum, quemadmodum iuſtitia. ſicut enim iuſtitię quiddam eſt quod acquiritur, ſ. iuſtitia naturalis, & quiddam quod acquiritur, ſ. iuſtitia poſitiua legalis: ſimiliter eſt de electione. quędã enim eſt naturalis & eſt coniuncta iuſtitię naturali, & quędam eſt poſitiua, & eſt cõiugata iuſtitię legali

[illegible]berum, quæ est ex eis in connegociatione, & in conretributione secundum viã [illegible] intendo secundum cõditiones, quas conditionauit lex: intendo ꝙ conne[illegible] secundum terminum legis necessariam facit dilectionẽ. & species querimo[illegible] fiunt in hac dilectione, quando nõ fuerit connegociatio secundum [illegible] idoneitatis, sed fuerit permutata: intendo quãdo ceciderit in ea defrau[illegible]. Et dilectio legalis, quę fit ex parte connegociationis in rebus, quæ existi[illegible] secundum mensuram suam: intendo ꝙ sint non precij ambobus conne[illegible], quędam est mercalis secundum totalitatem suam, & est q̃ fit per [illegible] & acceptionem statim manu ad manum: & quędam est magis liberalis & propinquior beneficio, & est connegociatio quę fit secundum indutias & mu[illegible] est in hoc capitulum. & quãuis in hoc commercio sit commutatio alicuius pro aliquo, tamen prerogatiua in ipso palã est, neq; dubitatur in ea. & connegociatio de manu ad manum non facit necessariam dilectionem: quę vero fit secundum indutias cogit ad diligendũ, & beneficentia in ipsa manifesta est. D. & pp hoc vident multi homines ꝙ indignum est vt oporteat mutantem ad indutias repetere sua iudiciario strepitu: immo ꝙ potius regratiãdũ est ei, & est honorandus. In commercio autem morali, s. in quo est iustitia non scripta, & di[illegible] naturalis, non fit datio alicuius æstimando vt recipiatur pro eo ęquiualens: sed datur beneficentię tãtum: vt quod dat amicus amico absq; expectatio[illegible]
B ne retributionis. in connegociatione aũt mercimoniali non dat quis aliquid nisi [illegible] recipiendi ęquiualẽs, aut plus. cumq; sic fit quasi non dat: immo qd[illegible] secundum viam mutuandi vel accomodandi. D. & nõ est cõnegociantiũ que[illegible] in hora negociandi similis ei quę fit post separationẽ: vult secundũ ꝙ [illegible] ꝙ in hora separationis querelosus est aliquis connegociãtiũ de socio suo [illegible], quod est aliud ab eo, de quo querelabitur post separationẽ, vt si par[illegible] in venditione, quã viderit eum occultauisse ab eo, plurimũ aũt [illegible] in hora negocii propter difficultatem restituendi. D. & accidit quidem querela in commercio: eo ꝙ vniuersitas hominum, aut plures ipsorum appetũt decorum, sed pręeligunt vtile: & decorum est vt sit beneficiũ non retributionis [illegible] & vtile est vt vir benefaciat ei, qui potens est ad retribuendũ secundum mẽ[illegible] impensi beneficij. Qui vero non retribuit non est amicus: eo ꝙ qñ non re[illegible] amicus eius secundum beneficium, sit ac si esset amicus eius prę[illegible] sponte suã opinatur enim ꝙ amicus ei sit tanq; ille, cui videtur ꝙ errauerit circa ipsum in principio societatis & cui videtur ꝙ illud quod percepit de bo[illegible], tale quidem bonũ non est, quale prouenit ab eo, a quo procedit bonũ. nõ.n. [illegible] ex amico, immo nõ est nisi ex eo, qui benefecit erranter. & hoc, qñ benefi[illegible]cus ex parte erroris, est beneficus insponatance. Cũq; sic sit, tunc, quemadmodũ
C oportet vt ille, cui impẽditur beneficiũ notoriũ, recognoscat ipsum & retribuat [illegible] opportunum est vt qui non potest satisfacere condigne, satagit re[illegible] iuxta posse suum. & hoc, qñ non stat condigna satisfactio, nisi pp im[illegible]potentiam suam, conueniens est vt amicus eius reputet, ꝙ si posset plus, cõple[illegible] faceret. D. Oportet itaq; vt incipiamus & perscrutemur per id quid est beneficium ex amicis, & secundum quid: & an tolerat amicus retributionem, [illegible] & si tolerat, qñ tolerat eam, in hoc enim contentio est & dubitatio an oporteat, vt sit satisfactio secundum mensuram profectus proficientis, aut secundum men[illegible] est ipsiusmet factoris: intendo secundum mensuram beneficij, non secũ[illegible] passionem ab ipso patientium enim consuetudo est vt dicant, ꝙ non recepe[illegible] a benefactoribus nisi res, quæ modicę sunt apud eos pauci profectus ipsis [illegible] nullus est auarus huiusmodi rerum. benefici vero dicant eius contrariũ, s. [illegible] dederunt quidem plurimum eis, qd' apud eos est, & optimũ: & quale nõ [illegible] possibile accipere ab alijs, nisi per violentiam aut coactionem: & ꝙ simila[illegible]. D. Veruntamen cum sic h[illegible]c amicitia propter quęstum, oportet vt sit [illegible] in ea secundum passionem patientis. indigentia namq; est quidem se[illegible] mensuram passionis, & suppletio quidẽ eius est in hoc, oportet igitur vt [illegible] ei per id, a quo patitur passione cognata eius passioni. & hoc, qñ iu[illegible] quidem est vt proficiat & quantum profecit p ipsum, & vt restituat secundum

mensuram quam recipit: & si amplius fuerit, erit melius. D. In dilectionibus aũt D que fiunt secũdm mensuram virtutis vniuscuiusq; condiligentiũ non est species vl la ex speciebus querelarum. & comparatio in ipsis non est, nisi secundum q̃ eli git factor ex beneficio, plures enim virtutum & morum consistunt quidem in electione: intendo q̃ virtus est electio quedam ad actionem decoram, vel ad agendum decorum.

De querelis in amicitia per supereminentiam &, de abdicatione. **Cap. XIIII.**

IN illis vero quæ ex supereminentia fiunt, dissensiones quoque accidere consueuerunt: vterque enim plus sibi esse habendum censet. quod quando fit, amicitia dissol ui tur nam qui melior est, conuenire sibi existimat, vt plus habeat: bono enim amplius esse tribuendum. si militer etiam qui est vtilior: in vtilem enim aiunt nõ oportere æqua lem partem habere: alioqui ministrationem futuram non amicitiam nisi pro dignitate operum fiant ea, quæ in amicitia aguntur. putant siquidem sicut in pecuniarum cõmunicatione plura accipiũt, qui plu ra contulerunt: ita in amicitia quoque esse faciendum. At indigus & peior econtrario: boni enim amici esse opẽ fere indigentibus, quid e nim inquiunt prodest, si probo viro aut potenti quispiam sit amicus, si nullam vtilitatem ex eo sit consequuturus? videtur autem vterque re cte censere. oportetque vtrique ex amicitia amplius quidem tribui, non eiusdem tamen rei amplius: sed ei qui excellit, honoris: ei qui in diget, lucri virtutis enim & beneficii præmiũ honor, indigentiæ subsi dium lucrũ est. Hoc ita se habere in rebus publicis apparet non enim honore afficitur, qui nullum bonum reip. affert quippe cum id quod publicum est ei, detur, qui de republica bene meretur. publicum autem quoddam est honor. non enim fieri potest, vt & lucretur quis piam ex republica, & honoretur: cum in omnibus minus habere su stineat nemo. ei igitur qui in pecuniis est inferior, honorẽ: ei qui mu nera non accepit pecunias tribuunt. quod enim pro dignitate est, amicitiam, sicut dictum est, & adæquat, & conseruat. Ita igitur etiam cum inæqualibus versandum est, ab eoque qui aut in pecuniis aut in virtute est adiutus, retribuendus honor est: atque id quatenus facul tas ipsius fert. quod. n. fieri põt non quod ꝓ dignitate fit, amicitia exi git. Neque enim qđ pro dignitate fit in oĩbus est: sicut in honoribus qui Diis aut parentibus exhibẽtur: nemo. n. referre his dignã gratiã po sset: sed qui pro viribus colit, is esse ꝓbus videtur. Atque iccirco non licere filio patrẽ abdicare, patri aũt filiũ licere videret. reddere. n. opor tet eum qui debet. at quicquid fecerit filius, nihil dignum collatis be neficiis fecit. quare semper debet. q̃bus aũt debetur, iis dimitendi etiã facultas igitur patri quoq; erit. Adde quod nemo fortasse vnquam di scessurus ab eo videretur, nisi prauitate. nam præter naturalem ami

citiam

A citiam ſubſidium non detrectare humanum eſt. ei vero fugiendum eſt, aut non ſtudendum opem ferre, ſi ſit prauus. beneficio.n.affici volunt pleriq; facere autem vt inutile fugere conſueuerunt. Ac de his quidem hactenus dictum ſit.

DIxit. Et eligentia diuerſificatur in amicitijs, quę ſunt ſecundum prçeminentiam & additionem, non ſecundum coęqualitatem: intendo quando non fuerint menſurę coamantium coęquales. vnicuiq; enim iſtorum videtur ꝙ competit ei magis eo bono quod pręcipitur de amico ſuo. & quando ſic fuerit, diuerſificabitur amicitia. & eſt quidem ſic: eo ꝙ pręeminens ęſtimat ꝙ ipſe melior: & omnes ęſtimant ꝙ meliori plus debetur de bono: eo ꝙ ipſe praeminet. & eo ꝙ ipſe vtilior neq; aſſerit aliquis ꝙ eum oporteat eſſe ęqualem bono: eo ꝙ ipſi exiſtimant ꝙ actiones dilectionis, quando non ſunt ex coamãtibus ſcdm menſuram proportionis ſuę ad vnumquẽq; ex ipſis, intendo ſcdm menſurã, quã oportet per ſe, dignius eſt vt ſit obſequium & ſeruitus, quã dilectio, quemadmodum .n. oportet in cõmunicatione pecuniarũ ut percipiat plus qui laborauit plus in earum adunatione & acquiſitione, ſic in dilectione: intendo ꝙ oportet vt pręeminens recipiat plus dilectionis operũ dilectionis quam alius. Ideoque amicus indigentium, quando excellens fuerit vel virtuoſus
B dabit eis ſecundum menſuram ſufficientię eorum, & ipſi honorant eum ſecundum menſuram dationis ſuę, quando fuerint boni. aſſociantur ergo eum vtilitatis cauſa, & ipſe non habet vtilitatem ex eis penitus. veruntamen quilibet iſtorum ſanam habet opinionẽ de ſocio ſuo: oportet ergo vt eminentior iſtorũ amet ut exibeat ei minor vel inferior plus honoris quã ipſe ei: & ut ipſe impendat inferiori plus commodi & lucri, quã inferiori. etenim honorificentia pręmiũ eſt virtutis: & emolumentum fulcimentum eſt inopiarum. D. Et videtur hoc ſic eſſe in conuerſatione ciuitana. nullus enim honorat rem, quę lucrari facit bonum cõe ciuitati. iſtud enim eſt homo comunis, & non honorat vllum hominem cõem: immo honorat quidem hominem proprium. & indiuidua pręcedunt ſeinuicem in nobilitate & ignobilitate. Et poſtquã honoratio eſt minoratio iniurię honorantis, & eſt aliquis non tolerans minorationẽ, non conferunt hoĩes honorationem niſi ei, quẽ conſequitur etiã minoratio: vtputa per collationem pecuniæ ipſis, donec fiat honoratio ęqualis pæcunię collationi. etenim actiones, quæ fiunt ſecundum idoneitatem, res diuerſatas efficiunt coęquales. & quando fuerit coęquales, conſeruatur amicitia ſecundũ ſuã habitudinẽ. Et pp hoc oportet vt ſint honorationes eorũ, qui non ſunt ęquales in nobilitate, aut vtilitate ſecundũ inęqualitatẽ: immo ſunt coexcedentes ſecundũ mẽſurã idoneitatis, & videtur ꝙ ſint honorationes in quibuſdam amicitiarũ ne-
C ceſſarię vel debitę ex peruentione earum ad finem poſsibilitatis: ita vt ſint ſecundum poſſe laudantium, non ſecundum exigentiam idoneitatis laudandorũ: cum videamus hic res plures, ad quarum non ſufficimus condignas honorationes, vt domini & patres. nullus enim ad condignas iſtorum ſufficit honorationes. attamen quãdo ſeruierit eis ſecundũ quantitatẽ ſui poſſe, opinamur hoc eſt condignũ, D. Et pp hoc fortaſsis extimatur illicitũ eſſe filio bellari contra patrem. & qm̃ debitor exiſtit filius pueri, vt retribuat ei quę iã tribuit ipſi pater, & quando, fecerit pater bona, non prior fecit hoc ei, neq; p̃ter debitũ: immo tanquã debitor ei, cui aſsiſtit obnoxius. D. Et fortaſsis nõ eſt potentia alicui vt relinquat patrem ſuũ ſine adiutorio. etenim non videt aliquis vt nõ adiuuet eum, qui non fuerit ſupabundantibus malitię, & neq; fugiat ab eo. hoĩes naneq; amici ſunt naturaliter, & in moribus ipſorũ eſt, ne auarus ſit aliquis adiutorij erga alterum, qui non fuerit ſuperabundantis malitę: maxime ergo re erga eum cui debitor extiterit: & cuius dignius eſt vt ſollicitetur & ſtudeat in ſubſidium quã vt fugiat ab ipſo. e quibus vero potius fugiendũ quam ipſorum intendendum adiutorio, ſunt viri malitiarum ex hominibus: & ſunt illi, qui volunt vt bene agatur cum ipſis: & fugiunt, ne ipſi alicui hoc faciant; ac ſi illud quod eis fit, non proficiat ipſis. D. De iſtis igitur tantum dictum ſit.

ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM
LIBER NONVS.
Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De amicitiæ conſeruatione, ac ipſius operibus. De beneuolentia, concordia, beneficentia, amore ſui. De amicis felicis amicorum numero, in qua fortuna ſint habendi, & ipſorum precipuo munere.

Quæ conſeruet amicitiam. *Cap. I.*

IN omnibus amicitiis, quæ diſsimiles ſpecie ſunt, id quod proportione reſpondet, ſicut dictum eſt, amicitiam conſeruat. quemadmodum & in ciuili, ſutori pro calceis pro dignitate commutatio fit: textori item, & reliquis. Atq; hic communis menſura numus comparatus eſt, ad quem omnia referuntur, quoq; menſurantur omnia. In amatoria autẽ amator interdum criminatur, ꝙ cum ſupra modũ amet, non redametur: cum nihil ipſe, ſi ita inciderit, amabile in ſe habeat: ſæpe item amatus, ꝙ cum ille prius promiſerit oĩa, nihil poſtea præſtet. Huiuſmodi autem querimonię contingunt, cum alter voluptatis cauſam amatũ amat, alter amatorẽ ob vtilitatẽ: & hæc ambobus nõ adſunt. nam cum horũ cauſa amicitia conſtet, cũ ea non fiunt ob quæ amabant, amicitiæ diſſolutio efficitur. non .n. ſe mutuo amabant, ſed ea quæ vtriſq; aderant, quæ ſtabilia non ſunt. quocirca huiuſmodi etiam ſunt amicitiæ. At morum amicitia per ſe cum ſit, permanet, ſicut dictum eſt. Diſſentiunt autem etiã cum alia fiunt ipſis, & non ea quæ appetunt. perinde .n. eſt ac ſi nihil fiat, cum id non conſequitur quiſpiam quod cupit. quemadmodum citharœdo ille qui quanto melius caneret, tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane quod fuerat ipſi promiſſum, voluptatum pro voluptate reddidiſſe ſe dixit. ſi igitur vterq; id volebat, ſatis habuiſſet: ſin alter oblectationem, alter lucrũ, & ille habet, hic minime: non recte id quod ad ſocietatem ſpectat, inter hos eſſet. quibus .n. indiget quiſpiã, iis & ſtudet atque illius * cauſa hęc dabit. Sed dignitatem rei ſtatuere vtrius eſt? eius ne qui prius contulit, an eius qui prius accepit? ille enim qui confert, ei videtur permittere. id quod aiunt etiam Protagoram facere conſueuiſſe. cum enim quacunque docuiſſet: ei qui didicerat iubebat æſti-

* 2.l. ęadem dat.

A mare, quanti viderentur esse digna ea quæ sciebat, & tantũ accipiebat. in talibus autem* satis est nonnullis illud: At homini merces. At qui cum pecuniam præceperint, nihil postea faciunt ex iis quæ dixerunt: ob nimicos promissionum excessus merito in accusationes incidunt. non enim præstat ea, quæ pepegerunt. Atque hoc fortasse sophistæ coguntur facere, propterea ꝙ nemo eis daret argentum ob ea quæ sciunt. hi igitur cum non faciant ea, ob quæ mercedem acceperunt, merito accusantur. Vbi vero nulla subministrationis pactio fit: illos qui per se prius dant, absque crimine vllo esse dictum iam est. eiusmodi enim amicitia est, quæ ex virtute conflatur. retributioq; est ex electione facienda. ea enim amici, & virtutis est. Ita etiam conuenit iis qui philosophiæ causa inter se habent societatem. non enim pecuniis dignitas æstimatur: neq; honor æquiparabilis exhiberi posset: sed fortasse satis est, sicut etiam erga Deos, & parentes, id quod fieri potest. Quod si datio eiusmodi non fuerit, sed ob aliquod maxime

B quidem fortasse ea facienda est retributio, quæ vtrisque pro dignitate esse videatur: sin id non contingit, non modo necessarium videbitur, vt is qui prius habet ipse statuat, verum etiam iustum: quantã enim is vtilitatem consequutus fuerit, aut pro quanto voluptatem elegerit, si tantum ille receperit: dignam remunerationem habebit: nam etiam in venalibus rebus ita fieri apparet. Quibusdam etiam in locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant: eo ꝙ oporteat cum eo cui credidit, ita dissoluere, quemadmodum societatem iniit. iustius enim esse putat, vt cui permissum est, es statuat, quam qui permisit. Nam plerunq; non æqui æstimant qui habent, & qui habere volunt. sua enim singulis & quæ dant, digna multo pręcio videntur. sed retributio tamen tanta fit, quantam statuerint illi qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti æstimare, quanti apparet alicui cũ habet: sed quanti æstimabat, antequam haberet.

* 2. L. placet

Nota philosophię dignitatem.

DETERMINATIO NONI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE.

ARISTOTELIS.

Dixit. In omnibus autem, in quibus sunt species vtilium diuersę, inuentio quidem conuenientię & proportionis inter huiusmodi vtilia coęquatur inter ea, & conseruat istas dilectiones, vt in artibus ciuilibus, quando pręparator coriorum commutat cum artifice calciamentorũ hoc, quod meretur eius calcimentum. i. dat ei quod ęquiualet calciamento, cõseruatur dilectio inter eos. & similiter in reliqs artibus, conseruatur quidẽ dilectio inter connegociantes secundũ eas, quando fuerit connegociatio secundum proportionẽ & ęqualitatẽ. D. Et propter istud posita est mensura communis in istis ciuitatibus rebus omnibus, per quã mensurentur & est denarius, per denarium etenim cognoscitur valor rerũ: & per ipsum fit ęstimatio, donec sciatur proportio earum adinuicẽ. D. In habitudine vero amoris dilectionalis fortuitu causabitur amasius amasiam, quando amauerit eã amore superexcellente, & ipsa non amauerit ipsum similter, vel econuer

ſo, ſi vero non amauerit eũ penitus, tunc pluries contingit amaſium querelosũ D esse de amaſia, eo ꝙ promittit ei promiſsiones vniuerſas, & nihil ſoluit earũ. Et accidit quidẽ hęc querelositas vtplurimũ, quando amaſius amauerit amaſiã cauſa vtilitatis, & non fuerit amor propter delectationẽ in vtroq;, etenim propter cõmunem delectationem firmatur dilectio: & contingit dilectionis diſſolutio, quando non fuerint res, propter quas fuit dilectio. & iſtud accidit, quando non fuerit dilectio ipſoſmet diligentes, ſed propter res non permanſiuas. & propter hoc dilectiones ẽt erunt non permanſiuæ. Dilectiones vero quæ propter virtutem ſunt, perſeuerant: eo ꝙ vterq; condiligentiũ diligit ſociũ per ſe virtutis gratia: virtus autem impermutabilis eſt. Et dilectiones, quę ſunt propter vtilitatem, non ſolum permutantur propter oblationem rerũ vtilium, verum etiã permutantur extantibus vtilibus ſolum ſecundũ modum, ſecundum quem erat deſiderata, niſi .n. deſyderatũ contigerit deſideranti modo, deſideratio reputatur apud ipſum, ac ſi non eſſet penitus, & ſimiliter ſi contingat ei res, quam non amat, vt qui promittit cãtori remunerationẽ iuxta menſurã bonitatis cantus ſui, quandoq; interpellatur de promiſſo, dicit, ſatisfaciam tibi pro delectatione, quam habui ex cantu ſuo per aliam delectationem, ſi ergo fuerit delectatio accepta vtriuſq; voluntati, erit per hoc ſatisfactio. quando vero fuerit alter volens delectationẽ, vt auditor cantus, alter autem lucrum, non eſt ſatisfactio, quando itaq; vtriuſq; commercatium non contingit a ſocio ſuo volitũ, non fit commercium ſecundum ꝙ oportet: eo quod deſyderium vtriuſq; eſt quidem rei qua indiget, & dat vtriq; quod apud ipſum eſt gratia deſyderanti quod eſt apud ſocium ſuum, & ante fuerit datio in iſtis, ſecundum menſuram meriti conſeruatur connegociatio: & fit hoc, cũ det vterq; ſecundũ menſuram, qua accipit. D. vt faciebat Protagoras, quando enim docebat aliquod, dicebat diſcipulo vt honoraret eum ad menſuram, qua didicit ab ipſo. D. & quibuſdam hominum placet in hac intentione preciũ, intendo vt recipiant a diſcipulo ex pręcio ad quantitatem eius, quod didicit ab eis. D. Et ex hominibus ſunt qui accipiunt præmium eius, quod promittunt, & nihil faciunt de promiſſo propter ſuperfluitatẽ promiſsionũ, & dignum eſt vt iſti conuertantur ad ſpecies querelarũ: intendo vt quærimonia habeatur de eis, eo ꝙ non faciunt quod conceſſerunt, & promiſerunt ex ſeipſis. D. Et conueniens eſt vt diſturbatores, vult, vt arbitror. Sophiſtas, ſiue deceptores, cogantur ad iſtud: eo quod non dat aliquis remunerationem pro eo quod docent. vult, vt arbitror, cũ ſit illud ꝙ docet nullius valoris, vt pote vanũ & falſum. coguntur vero ad inquirẽdũ a diſcipulis præciũ de promiſsionibus. quas impoſsibile eſt adimplere: vt quod promiſit Theſilius de doctrina Medicinæ ꝙ docere eã in modico tẽpore: & poſcebat a diſcipulo prẹciũ cõpetens huic intentioni. D. Et dignum eſt, vt iſtę deducantur ad vehementiores ſpecies querelarũ omnium, eo ꝙ ipſi non faciunt ſecundũ quantitatẽ accepti prẹcii. D. Non conſequuntur eo querimonię omni conſecutione ſi nõ fuerint re, pro quibus receperunt dona, nõ ſub cõditione faciendi eas: quia datio in eis fuit ex ipſo datore. & ex beneplacito. et datio quidẽ, quę fit per hunc modũ, ſimilatur dationi, quę fit in dilectione ſ ente propter virtutem. ſatis factio .n. cuiuſq; iſtorum ſocio eſt ad beneplacitũ ſui, non ad modũ retributionis: & cũ ſit ſatisfactio ad placitũ, non erit querela, & ſatisfactio, & amicitia, & uirtus vnũ ſunt: & finis impendendi poſſe ſuum ad ſatisfaciendum ab uno quoq; amicorum. non .n. eſt ſatisfactio in veritate merito virtutis. niſi impenſa totius poſſe, D. Et videtꝰ ꝙ iſto modo ſit ſatisfactio ei, qui docet Philoſophiã: eo ꝙ merito eius ſapientię, vel eius dignitati non ęquiparatur pecunia: neq; inuenitur in hoc cõmercio retributio digna neq; ęqualis in pondere: immo cõueniens eſt ut ſit eius prẹmiũ exhibitio honoris ſcdm totã poſsibilitatẽ, vt in reuerentia patris & etiã Deorũ: & ſi non ſit hoc coęquale merito, neq; propinquũ ei. D. Et quauis res ſic ſe habeat in iſto, oportet tamen in quibuſdã rerũ vt ſit ſatisfactio ſecundũ ęqualitatẽ vel plurimũ. vult, vt eſt mo, in commercio, quod fit in utilibus, D. Et ęqualitas fit ſecundum menſuram, quę videtur vtriſq; commercantibus eſſe ſecundum meritum, & ſi nõ ca

tingat videri vtriuſq; ſit autem menſura meriti inuenta in ipſo, conueniens eſt vt neceſſariū ſit legi ordinare in ipſo menſurā meriti: immo neceſſariū eſt hoc etiam ſcd̄m menſuram ergo, qua proficit alter eorū, vel delectatur vt ſit retributio non ſecundum quantitatē, quę videtur ipſimet in hoc, & hęc intentio patens eſt in quibuſdam rebus, quæ emuntur; ꝙ ſunt illæ, in quibus ſunt leges. In quibuſdam autem non ſunt leges: eo ꝙ difficile eſt vt inueniatur iudiciū ſcd̄m menſuram merito in cōmercationibus uoluntariis, aut non inuenitur: & eſt diſpoſitio in qua oportet vt vterq; cōmercantiū cędat, & appropinquet ſocio ſuo ponitur ergo huiuſmodi diſpoſitio ens diſpoſitio beneplaciti & acceptationis ab vtriſq;: intendo beneplacitū per modū cōmercij & commixtionis. Etenim dator videt ꝙ illud, per quod ipſe lętificat, dignius, eſt modo appreciationis, & quod letificat ipſum ꝙ eo, dantes vtplurimū non honorant ſcd̄m ęqualitatē eos quibus dant, & volunt accipere lętificant & res proprię vnicuiq; ex hominibus, quę procedunt ex ipſis, patens eſt, ꝙ quando dederit ei cui non ſunt proprię, dignus eſt pluris intēdo remunerationem ſiue prēmiū, ſiq; res taliter ſe habet, tunc remuneratio vel ſatisfactio ſit ſecūdū menſuram, quam ordinant: vel in quam conueniunt illi, qui accipiunt, cum eis qui dant: intendo de quo uident ꝙ eſt remuneratio ſcd̄m condignū. D. Et oportet ne ſit honoratio: & vniuerſaliter ſecundū quantitatem, quę apparet, ꝙ mereatur eā res, pro qua ſit re-
B muneratio, ſed ſecundū quantitatē meriti in ſe. Dixit, interdū enim quod apparet diuerſum eſt ab exiſtentia rei in ſe.

Singulis pro dignitate beneficia eſſe rependenda. Cap. II.

AT vero huiuſmodi res dubitationem admittunt, vtrum videlicet patri omnia tribuenda ſint, & parendum in omnibus? an ægrotans debeat medico obtemperare? & qui eligit imperatorem, bellicæ rei peritum hominem eligere? Simili modo amico ne magis, an probo viro inſeruiendum? & bene merito reddenda ne magis gratia ſit, quam ſodali dandum, ſi vtriſq; non liceat? Nunquid autem omnia huiuſmodi exacte definire facile non eſt? multas.n.atq; omnigenas
C & magnitudine & paruitate, & honeſtate, & neceſsitate habent differentias. illud tamen obſcurum non eſt: non omnia eidem eſſe reddēda. Et beneficia retribuenda, vtplurimū, magis ſunt, quā ſodali inſeruiendum: & ſicut mutuum cui debet quiſpiam, reſtituendū magis, quam ſodali dandum. Sed fortaſſe neq; hoc ſemper: vt ſiquis redemptus a latronibus fuerit, vtrum is viciſsim redimere eum debet, qui liberarit, quicunq; ille ſit, an non capto quidem, ſed repetenti reddere, an patrem redimere? redimere enim patrē magis etiam quā ſeipſum debere videretur. Quod igitur dictū eſt, in vniuerſū debitū eſt reddendū: ſed ſi datio honeſtate, aut neceſsitate ſuperexcedat, ad hæc eſt declinandū. Interdum.n.neq; æquum eſt, vt quod prius alter cōtulit beneficium, rependamus: cum ille probum virum eſſe ſciens benefecerit: ab hoc vero ſiat retributio ei quem prauum eſſe exiſtimat. Nam neque ei, qui mutuauit, remutuandum eſt. ille enim cum putaret ſe recepturum eſſe, probo viro mutuauit: hic autem a prauo re-

ceptorum se quippiam non sperat: siue igitur re vera ita res se habet, D A
ęqualis dignitas minime est: siue non ita quidem est, sed opinantur,
non absurde facere viderentur Veruntamen id quod sæpe dictum a
nobis est, disputationes de affectibus & actionibus ita definitæ ac
certæ sunt, sicut ea, circa quæ versantur. Non omnia igitur omnibus
esse retribuenda, neq; patri omnia: quemadmodum neq; Ioui om-
nia sacrificantur: obscurum minime est. quia vero alia parentibus, a
fratribus, & sodalibus, & benemeritis reddenda sunt: singulis pro-
pria & accommodata sunt attribuenda. Ita vero etiam facere viden-
tur. ad nuptias enim cognatos inuitant: his. n. commune genus est:
atq; iccirco actiones quoq; quæ circa id fiunt. communes sunt. ob
eandem causam quoq; ad sponsalia conuenire debere cognatos ma
xime existimant Parentibus autem alimenta præcipue suppeditan-
da esse viderentur, vtpote cũ debeamus: cumq; illis qui in causa sunt,
vt simus, honestius sit, quam nobis ipsis in his opem fere. honor que
que parentibus quemadmodum Diis, exhibendus est: non omnis ta- B
men parentibus. neque enim idem patri & matri: neq; is qui conue-
nit sapienti, aut duci, sed paternus: & simili modo maternus. Omni
item seniori honor pro ętate reddendus est, assurgendo, & sessione
cedendo, atq; huiusmodi cæteris sodalibus autem & fratribus lo
quutio libera, omniumq; cõmunitas exhibenda est. Cognatis itaq;
& tribulibus & ciuibus, reliquisq; omnibus enitendum est, vt sem-
per quod accommodatum est, tribuamus, quęq; vnicuiq; insunt quan
tum ad coniunctionem & virtutem & vsum attinet, comparatione
facta diiudicemus. atq; eorum quidem qua eiusmodi sunt generis
facilius iudicium est: difficilius eorum quæ diferunt. non ob id tamẽ
desistendum: sed ita vt fieri potest, facienda distinctio est.

Dixit, Et in hoc est exercitatio ex parte modi dubitationis difficilis, scilicet an
oportet vt vniuersum reuerentiarũ exhibeatur vni speciei ex speciebus
hoĩum, quibus debentur reuerentię. vt in patre, verbi gratia, an oportet vt ho
noretur scd̃m oẽs honores: & vt concedant ei omne quod petit, & satisfaciat in C
hoc iuxta dictum suũ: an oportet vt satisfaciat infirmo iuxta dictũ medici tan
tum: & pręlianti iuxta dictũ ducis exercitus, non cuiuscunq; ex hominibus. D.
Et similiter dubitatur, an oportet vt seruiatur amico, quemadmodũ seruitur
virtuoso: & quis dignior est remuneratione, qui incipit beneficiũ notoriũ, aut
qui non incipit ipsum, & qm̃ non est possibile vt exhibeatur beneficium noto
riũ vtrisq; intendo incipiendi cum ipso, & non incipienti, est dignius vt exhi
beatur incipienti. D. Et fortasse non facile est determinare in hoc scd̃m certi
tudinẽ: intendo illud quod debetur in ipsis singulis hoĩum: eo ꝙ in eis est diuer
sitas multa propter diuersitatẽ istarũ rerũ in magnitudine & paruitate, & boni
tate & necessitate: intendo ꝑ hoc vt estimo: eo ꝙ in eis est quod est ꝑꝑ neces
sitatẽ, & in eis est quod est ꝑꝑ melius: & intendit propter magnitudinẽ & par
uitatẽ in idoneitate. D. Quod aũt non oportet concedere oẽs res omni homini
scd̃m terminũ vnum, manifestũ est, etenim non oportet vt conuertatur exhibi
tio beneficij, verbi gratia ad eũ qui non recipit cum ipso, absq; eo qui iam reci
pit cũ eo, & hoc vt in pluribus, aut vt ei, qui nõ incipit cũ beneficio, detur plus
quã ei qui incipit cũ beneficio. & hoc, qm̃ patẽs est, ꝙ ille qui incipit, dignior
est recompensatione eius, quod incipit: eo ꝙ est quasi accõmodatũ quod acci

A modauit. & accõmodatũ ex debito restituendũ est: ideoq; oportet vt donetur isti plus quã alij. D. Et fortasse non erit istud, vt quem absoluerunt prædones, an oportet vt absoluat eũ, qui ipsum absoluat, quando acciderit, an nõ, intendit ꝙ in hoc dubitatio est, veruntamen parens est, ꝙ debitor est vir vt absoluat patrẽ suũ potius quã seipsum. & similiter si fuerit datio ꝑp necessitatẽ aut ꝑp melius, forsitan non oportebit quidẽ vt sit ęqualis ei quod facit incipiens cum datione, immo fortuitu, vt sit datio pręcedens, quando fuerit a quo est incœptio dationis, bonus nobilis, aut propter necessitatẽ: & forsan oportet vt sit diminuta, quando fuerit a quo est incœptio dationis, malus vilis. Et forte non oportet propter hoc vt restituamus accõmodatum; & re compensemus ei, quando malignus vel nequam fuerit; eo ꝙ non meretur hoc, cum hoc quod accõmodauit, non sit eius propriũ. ipse ergo vult vt recipiat quod non est ei propriũ per accõmodationẽ eius quod accõmodauit. & qui non sperat accipere quod est ei proprium: sed hoc, quod non est ei proprium, hoc est moris peruersi valde, si ergo accõmodator fuerit talis secundum veritatẽ, intendo nequam, non oportet vt eius digni habitio sit ęqualis. & si non fuerit talis, putatur autem talis esse, fortassis non ęstimabitur de eo, qui si non satisfacit ꝙ egere quod nõ oportet. Et vlterius est, quemadmodum dictum est pluries, ꝙ homines in indigentia sui inuicẽ actionibus & passionibus coęquales sunt: veruntamen sunt in hoc distin-

B ctionũ & ordinum terminatorum. Quoniã aũt non oportet vt dentur omnibus eis res eędem, intendo vt sit digni habitio in eis ęqualis, manifestum est. patribus nanq; impedimentũ aliud quam fratribus, & fratribus aliud quã socijs, & beneficij collatoribus aliud quã nõ conferentibus: & eis qui contulerunt beneficia datur quod suũ est, & satisfacit eis ex debito. Et manifestat ꝙ sic se habet res: intendo ꝙ homines dant unicuiq; modo sibi proprium hoc quod ipsi. verbi gratia inuitant quidem ad nuptias suorum cognatorum, aut ex parte consanguinitatis, aut ex parte alterius alicuius cohabitudinis & compassionis: & cupiunt vt pręsentes habeant similes suos in rebus proprijs eis vt plurimũ. hoc enim debitum est fieri. Et ex parte huius intentionis fortasse dignum vident homines vt procurent patres suos, & satisfaciant expensis eorũ: eo ꝙ ipsi sunt causa sui esse: & ꝙ magis debitũ habent ad hoc in eis quam in seipsis & satisfaciant eis in eo, quo indigent in istis rebus: & debitum reputent vt honoretur pater secundum modũ honorandi Deum: attamen oportet vt honoretur pater vniuerso honore: honorat nanq; patris non est quasi honor matris: nec honor sapientis quasi honor ducis exercitus. sed honorandus est pater honore paterno, & materno. & similiter singuli per sibi propria; intendo per id, quod competit vtrisq; eorum ex victus administratione & assurrectione & loci exhibitione, & reliquis exactionibus honorationis. D. Exhibendumq; est socijs,

C & fratribus, & vniuersaliter coniunctis omnibus propinquitate speciali aliqua simul conuersatione & cum ciuilitate vnicuiq; sibi proprium. & oportet vt vnusquisq; eorum habeatur in comparatione sibi propria aut virtutis, aut vsus qui appropriatur ei. cõparatio autem eorum, qui sub vno sunt genere ex ista facilis est: diuersorum vero genere difficilis. sed neq; propter difficultatem omittenda est, sed secundum ꝙ possibile fuerit distinguenda.

Quando seruanda amicitia. Cap. III.

ORitur aũt dubitatio, vtrum cum iis qui non permanent, dissoluendæ sint amicitiæ, nec ne? An cum iis qui ob vtilitatem, aut iucunditatem sunt amici, cum non amplius ea habent, dissolutionem fieri absurdum nõ est: illorum enim erant amici: quibus deficientibus consentaneum est, vt etiam ipsi non amplius ament. Criminaretur

autem quispiam, si ille qui ob vtilitatem, aut voluptatem amat, se ob mores amare simulauerit. Sicut enim in principio diximus, plurimæ dissensiones inter amicos oriuntur, cum non similiter & putant & sunt amici. Cũ igitur frustratus fuerit aliquis, atq; ob mores se diligi existimauerit, cum nihil eiusmodi ille agat: seipsum is culpet. cũ autem illius simulatione acceptus fuerit: eum qui deceperit, accusare iustum est: atq; eo magis quã eos qui monetas adulterant, quo circa rem præciosiorem maleficiũ huius est. At si admiserit vt bonũ, prauus vero ille euaserit, & videatur: nũquid amplius amandus est? An fieri non potest. siquidem non quodlibet est amabile, sed bonũ: neq; amandum prauum est. praui enim esse amicum, aut similem prauo fieri nullo modo oportet. simile autem simili esse amicum, dictũ iã est. Nunquid vero statim facienda dissolutio est? An non cum omnibus, sed cum iis qui ob prauitatem incurabiles sunt: nam qui correctionem admittunt iis eo magis in moribus, quam in facultatibus ferendum auxilium est, quo & prestantiores, & amicitiæ sunt accommodatiores. Videtur autem ille qui dissoluit amicitiam, nihil absurdi facere: quippe cum non hinc neq; tali fuerit amicus. quocirca cum eum immutatum reseruare nequeat, abscedit. At vero si alter perstet, alter vero probior euaserit, ita vt longe præstet virtute, nunquid vtendum amico est? An fieri non potest. in magna autem distantia id maxime perspicuum fit, vt in amicitiis a pueritia conflatis. si enim alter permaneat animo puer, alter vir quam optimus euadat: quo pacto esse poterunt amici, cum neq; iisdem oblectentur, neque gaudeant & doleant. neq; enim inter sese mutuo hæc inerunt ipsis, absq; is vero esse amicos non licebat: quippe cum fieri nequeat, vt simul degant. Sed de his dictum iam est. Num autem nihilo secius se gerere debet erga ipsum, ac si nunquam fuisset amicus? An ante habitę consuetudinis memoria retinenda est, & quemadmodum amicis magis quam alienis gratificandum esse existimamus: ita iis qui fuerunt, ob amicitiam quę prius intercessit, tribuendum aliquid est: quando non ob nimiam prauitatem facta est dissolutio. B C

Dixit. Et iam dubitatur, vtrum oportet vt dissoluantur amores inter amicos, qui non perseuerant in virtute, intendo quando non perseuerat alter eorũ in ea, an non. Et similiter qui sunt amici ꝓp vtile vel delectabile, an oporteat vt dissoluantur eorũ delectationes, cũ nõ extiterint istę res: intendo ex altero amicorũ. & patens est, ꝙ nõ est turpe, vt soluatur eorũ amicitia, interẽpta n. causa cõnectẽte, necesse ẽ cõnexa dissolui. D. Et forsan dubitauit, quãdo simulauerit amicus diligere se rationẽ morũ, & non diligit nisi delectationis vel quęstus gratia, an oportet dissolui amicitiã. An stare poterit scdm ꝙ stant amicitię multę diuersitatis in eo ꝙ pręcessit, vt dictum est in amicitijs, in quibus voluntates coamicantiũ dissimiles existunt. Veruntamẽ, quando mendax fuerit alter coamicantiũ, & arbitrari fecerit ꝙ diligat ratione moris, & ipse nõ faciat aliquid ex his, quę exigit ista dilectio, conueniẽs est vt huiusmodi amicus non putet seipsum suspicabilẽ, & non requirat ab amico suo scdm simulationẽ, secundũ quam incedit cum ipso in societate, quando vero requisierit ab eo secundum hanc simulationẽ: intendo ꝙ requirat actiones societatis, quę est propter

virtutẽ, dissoluitur amicitia necessario. & oportet vt amplior querela habeatur de eo, qui incedit secundũ hanc fictionẽ quã de eo qui falsificat numisma vel denariũ inquantũ factũ est in honorabiliori re: intendo ꝙ falsitas in honorabiliori deterioris est malitię: amicitia aũt honorabilior est denario, ergo falsificatio in ea maior, & quęrela amplior. Si aũt associauerit eũ entem bonũ, & deinde permutatur, & fiat malus an oportet vt non soluatur dilectio? An oportet solui, eo ꝙ non est possibile ꝙ aliquis amet quod extra bonũ, & malus nõ amatur neq; assimilatur ei: & iste iam factus est malus, & iam dictũ est, ꝙ simile diligit suũ simile; malus non iã similis est bono. Si ergo oportet vt soluatur amicitia, an oportet vt statim? An oportet hoc in quibusdam, vt quorũ malitiæ nõ est remedium; & in quibusdam nõ, vt in quibus possibile est rectificatio. si.n. in pecunia emendabili debita est emendatio, quanto magis in more inquantũ pręeminet pecunię. D. Et fortassis non est putandũ de eo qui hanc soluit amicitiã, ꝙ faciat aliquid quod nõ oportet nõ.n. fuit amicus, quod mutatũ est, neq; sui similis, &, quando fuerit mutata ipsa res, est impossibile vt redeat quod de ipsa periit: vult vt ęstimo illud idem. & iste quidem fuit amicus eius, quod mutatũ est. D. Si autem perseueret alter coamicantiũ in dispositione sua, & alter melior effectus fuerit, vtpote trãsmutatus ad virtutẽ, an oportet vt permaneat amicitia? An est hoc impossibile. & iam declaratũ fuit ꝙ hoc nõ est possibile in multa distantia, vt in amicitia puerili. quando enim permanserat vnus eorũ puer in intellectu, & non trãsmutant trãsmutata ætate. & fit alter habens intellectũ purũ fortẽ, nõ est possibile in huiusmodi vt permaneant amici: cũ nõ placeat eis res eædẽ, & vniuersaliter nõ gaudẽt neq; tristantur rebus eisdẽ. & hoc, quoniam propter diuersitatẽ suarũ apprehensionũ non sunt eis res eædem simul, & nõ est possibile eos esse amicos nõ existentibus eis his rebus: intendo vt gaudeant & tristentur eisdem. & nõ est possibile in horum similibus
B
vt perseuerẽt in vita sua, & vt fiãt in ipsa amici, sedm ꝙ pcessit. D. Et oportet vt rememoremur rem coniunctionis, quę fit in prẽterito. quemadmodum.n. videtur ꝙ oportet vt detur amicis magis quam extraneis, sic oportet vt detur eis, qui conuertuntur amici propter amicitiam pręcedentem, quando non dissoluitur amicitia propter superfluam malitiam.

Quæ opera amicitiæ, & ꝙ non sint prauorum. Cap. IIII.

C

IAm vero ea quæ ad amicos attinent, & quibus amicitiæ definiuntur, ex iis quæ erga se quisq; agit, esse videntur profecta. Statuunt enim amicum esse eum qui uult & agit bona, aut quæ apparent, illius causa: vel eum qui uult & esse & viuere amicum ipsius causa. id quod matres erga filios faciunt: & amici, inter quos offensio aliqua incidit. Alii eũ qui simul degit, & eadem eligit: aut qui condolet & congaudet cum amico. maxime vero etiam hoc matribus contingit. At aliquo ex his amicitiam quoq; definiunt, quorũ unumquodq; probo viro erga seipsum inest: cęteris vero, quatenus tale se esse existimant. Videtur enim quemadmodũ dictũ est, virtus, & probus vir vnicuiq; esse mensura. is enim secum consentit, & eadem tota anima appetit. Et vult etiam sibi ipsi bona, & quæ apparent, atq; agit. boni enim est sui quoque causa bonum elaborare: intellectiuę siquidem partis gratia, quæ esse vnusquisque nostrum videtur. Vult quoque

viuere se, & saluum esse, & maxime id, quo sapit. Probo enim viro A
esse bonum est. Vnusquisq; autem sibi ipsi vult bona. effectus vero
alius illud quod euasit, omnia habere eligit nemo. habet enim etiam
nunc Deus bonum sed cum sit ipse id quodcunque est. Vnusquisque
vero id quod intelligit, esse videretur, vel præcipue. quique est huius
modi, secum degere vult. iucunde enim id facit: quippe cum & facto
rum oblectabiles recordationes, & futurorum spes bonæ sint: tales
autem sint iucundæ. Contemplationibus præterea abundat cogita-
tiones: condoletque & collętatur secũ maxime idem prorsus & mo-
lestum est, & iucundum, & non alias aliud. pœnitentia siquidem va
cat, vt ita dicam. Eo ꝙ igitur probo viro erga seipsum vnumquodq;
horum in est, isque erga amicum, perinde atque erga seipsum sese
gerit: est enim amicus alter ipse: amicitia quoque esse horũ aliquid
videtur, & amici illi quibus hæc insunt. Nam vtrũ erga seipsum ami-
citia sit, nec ne, in præsentia omittamus. videretur autem eatenus es-
se amicitia, quatenus * est duo vel plura ex iis quæ dicta sunt: & quia B
excessus amicitiæ similis est ei quæ erga seipsum est. At antedicta in-
esse videntur etiam plerisque, quamuis praui sint. nunquid tamen
quatenus sibi placent, probosq; se esse existimant, eatenus particeps
eorum sunt. Nam ex iis qui vehementer sunt praui & facinorosi, ne-
mini hæc insunt: quin ne videntur quidem. fere autem neque prauis.
dissentiunt enim inter se: dum alia cupiunt, alia uolunt, vt inconti nẽ
tes, qui loco eorum quæ sibi esse bona videntur, iucunda quidem eli
gunt, sed noxia. alii autem ob ignauiam & segnitiem ab agendis iis
desistunt. quæ sibi esse optima existimant. At qui multa & grauia
scelera perpetrarunt: & ob prauitatem odio habentur, & vitam fugi
unt, seq; ipsos interficiunt. Ac quærunt quidem improbi huiusmo-
di alios, quibus cum diem traducant, & seipsos fugiunt: propterea ꝙ
quando secum sunt, multorum & grauium scelerum recordantur,
atene alia huiusmodi sperant, quorum quando cum alii versantur
obliuiscuntur: cumq; nihil in se amabile habeant, amice erga seip- C
sos nullo modo afficiuntur. Neque igitur collætantur, neque conco
lent huiusmodi homines secum. seditione enim anima eorum agita
tur. pars enim vna ob prauitatem dolet, cum aliquibus abstinet, al-
tera lętatur, & quas diuellentes illa huc, hæc illuc trahit. & licet fie
ri nequeat vt simul doleat & lætatur quispiam, sed paulo post tamen
dolet, quia lætatus est: nolletque ea sibi iucunda extitisse. pœniten-
tia enim praui pleni sunt. Prauus ergo cum nihil in se habeat amabi
le: neque erga seipsum amicæ esse affectus videtur. Quòd si ita se ha
bere valde miserum est, enixe fugienda prauitas est, dandaque ope
ra vnicuique, vt probus euadat: sic enim fiet vt & erga seipsum ami
ce esse affectus, & aliorum esse amicus possit.

Amicus est alter ipse.

* a. l. nõ am pliu' duo sũt eadem.

DIxit. Et definiuntur quidem res amicitię, intendo res cõparatas amicitię
p relationẽ suã ad amicitiam. Et videtur ꝙ vniuersum amicitiarũ, quę de
finiuntur, definiuntur quidẽ relatione sua ad res amicitię. nos etenim inuenimus

A quosdã laudantes amicũ, qui vult bona & facit ea, aut quę putat bona propter amicitiã ipsam, & vident ꝙ istud sit amicitia. Et quosdã laudantes amicũ, qui vult & eligit quod eligunt amici. vt quod accidit matribus: intẽdo qm̃ ipsę eligunt quod eligunt filij ipsarum. Et ex hoĩbus sunt ẽt, qui laudant associantem & conuenientẽ in electione, & condolentẽ dolori amici, & congaudentẽ gaudio ipsius in pluribus. & istud ẽt accidit matribus cum filij suis. Et ex his sũt qui laudant amicum p omnia ista. & vident ꝙ ista sint amicitia: intendo ꝙ in qua aggregantur omnia ista, sit amicitia virtuosi; reliquę aũt amicitię dicantur amicitię, eo ꝙ putãt assimilari huic amicitię. D. Et videtur ꝙ sit res in hac amicitia, vt dictum est. virtus etenim cois est vnicuiq; ex virtuosis. Cum sic fuerit, cõmunicabit virtuosus in voluntate virtuoso, & desyderabunt res easdem: & volet per se bona, & q̃ apparent per se bona, & faciet hoc etiam. bonũ .n. quod in ipso est, excitat, & mouet ipsum ad agendum bonum, ipse ergo facit bonum pp se. Et sunt quidẽ cõmunicantes in opinione. eo ꝙ quilibet virtuosus apprehendit quidem quiditatẽ suã intellectu, & vult vitam pp seipsum & salutem, & pręcipue salutem partis illius, per quam sustentatur & formæ, per quam est bonus & virtuosus. D. Et vnusquiq; vult bona sibi ipsi. & non vult vllus bonum, qñ habuerit ipsum, p̃terquam ille, qui concupiscit vt sit ei vniuersum rerum. etenim iste cupit, vt vniantur in ipso vniuersa bona, quãuis B iam pertigerit ad bonum humanum. & ista est opinio corrupta. Deus nanq; distributor est bonorum oĩbus speciebus quęcunq; specierum fuerint: & nõ dat vni indiuiduo neq; vni speciei, & ꝓhibet reliquis, sed diuidit inter ea vniuersa bona scd̃m merita vel aptitudinẽ ipsorum. virtuosus ergo desyderat bonum naturale sibi, & desyderat bonum illud ei, qui est sibi similis. D. Et cõueniẽs est credere de unoquoq; istorum, ꝙ ipse seipsum associet cogitando in bonis, & hoc quando delectatus fuerit rememorando de bonis, quę opatus est p̃teritis, & gaudendo de ipsis, aut sperando bona futura; intendo ea, quę disponit facienda. Et ad huius apprehensiones potens est mente & cogitatione. & cõmunicat in his sibi ipsi in dolore & delectatione. imaginatio etenim huiusmodi rerum deliciosa est & dolorosa simul: intẽdo rememorationẽ sperationẽ: & nõ est delectans ex istis absq; cõtristante: & uno accidit in tpe absq; tpe alterius: immo aĩa dolet per istas apprehensiones, & delectatur simul. & vlter virtuoso nõ inuenitur pœnitentia, quemadmodum dictũ est. pœnitentia nanq; fit cum ppetratione mali. Oportet igitur virtuosum velle unumquodq: istorum virtuoso, sicut sibimetipsi, qui vt sit apud amicũ suum sicut est apud seipsũ: eo ꝙ amicus est alter ipse, si visum fuerit ꝙ amicitia sit aliquid, siue res quedã, & ꝙ amici sunt illi, quibus existunt res vnę eidẽ. D. Vtrum aũt amicitia sit ex his quę esse oportet, aut nõ est, omittat pscrutari in hac hora de ipsa. fortassis. n. putãdũ C est ꝙ ista amicitia sit amicitia, & ꝙ sint duę amicitiæ, sicut dictũ est, aut plures. & apparet, ꝙ illud quod iã dictũ est de ists rebus, est existẽte in pluribus. D. Si aũt malitiosi sint intendo consimiles in malitia, tunc iã queritur an inuenitur inter pessimos ista cõparatio in seipsis: neq; vt placeant sibi ipsis, & videant ꝙ ipsi sint virtuosi, scd̃m ꝙ ancidit de hoc virtuosis. Et iam est manifestum ꝙ non inuenitur aliquid de isto in eis, qui sunt vehementis iniquitatis, & malarum opationum, non .n. apparet hoc de ipsis, neq; fere apparet, eo ꝙ in maliciosis diuersitas est maliciarum: cum sit malitia multifaria, ideoq; concupiscunt diuersa, & volunt res alias a bonis, vt est dispositio eorum, qui non continent seipsos. eligunt enim prę eis quę vident sibi bona, delectabile & damniferum. & ex eis est qui fugit ab operatione eius, quod videt bonum propter timiditatẽ vel ociositatem. & propter hoc illi, qui operantur operationes multas malas, abhorrentur vel odiuntur propter malitiam, & abhorrent seipsos, & fugiunt ne amentur, & Interficiunt seipsos. D. Et malitiosi vel flagitiosi propter istud requirunt aliquos, cum quibus finiant dies suos: eo ꝙ fugiunt malitiam suam, propter quod recordantur multorum horribilius: & gradiuntur ex eis ad alia simillia illis. & hoc, & qñ solitarii. sollitudo ergo molesta est eis, & dolorosa valde, quando vero cũ alijs fuerint, obliuiscuntur illa ex quo

Deus distributor est bonorum oĩbus speciebus secũdũ merita & aptitudines ipsarum. Idem 1. cœ. te. cõ. 100.

enim non est eis aliquid quod ament, fiunt non patientes a seipsis passione di- lectionali sui ipsorum. Et qui non patiuntur a seipsis passione dilectionali sui ipsorum non gaudent de seipsis: immo molestantur & anxiantur a se ipsis: eo ꝙ animę eorũ querelosę sunt sibi ipsorum & rancorosę quędam ergo animato rũ dolent propter maliciã, & quędam delectant̃ pp ipsam, & vlter distrahun- tur quidam huc, & quidam illuc, sicut quod funditur in duo per tractũ, & si non fuerit possibile & gaudeant & tristentur simul, ęqualiter tristantur modi cũ dum gaudent, & delectantur aliquo, nolentes vt sit delectabile, ꝑpter hoc itaq; sunt iniqui repleti amaritudine & pœnitentia. D. Et propter istud totũ pa tet, ꝙ status malitiosi nõ est in dispõne status amici: cum non amet seipsum, eo ꝙ non in ipso quicquã amabile. Si igitur sic est, est vir iniquus vehemen- tis miserię, & infelicitatis valde. D, ideoq; valde fugiendum est homini a ma- litia. & indurandum vt fiat bonus, conueniens etenim est quando fuerit bo- nus congaudens sibi ipsi, vt fiant congaudens, & amicus alteri.

De beneuolentia. *Cap. V.*

IAm vero beneuolentia est quidem similis amicitię, ami- citia tamen non est: quippe cum beneuolentia erga i- gnotos quoq; & latens esse possit: amicitia non pos- sit. Et prius etiam dicta hæc sunt. Sed neq; enim in- tentionem, neque appetitionem habet, quæ amatio- nem consequuntur. atque amatio quidẽ cum consuetudine beneuo- lentia de recenti etiam fit. Id quod ẽt erga certatores contingit be- neuoli siquidẽ eis fiunt. simulq; cũ eis volunt. nihil tamen coope- rarentur. sicut .n. diximus, de recenti beneuoli fiunt, & leuiter dili gunt. Videtur igitur principium amicitiæ esse, non secus atq; amoris ea uoluptas quę ex aspectu percipitur. nemo .n. amore capitur, nisi prius specie fuerit oblectatus. qui vero forma oblectatur, nihilo ma gis amore capitur: sed cũ & absentes desiderat, & præsens cupit. Ita vero ẽt amici esse non possunt, nisi beneuoli prius fuerint, beneuoli aũt nihilo magis diligunt: uolunt .n. tantum bona iis quibus sunt be neuoli, nihil tamen cooperarentur, nullamq; pro ipsis molestiam su sciperent. Quo circa translatione vtens aliquis esse ipsam † principi um amicitiæ diceret: quæ cũ inueterata fuerit, & in consuetudinem deuenerit, amicitia euadat: non ea quidẽ quæ ex vtilitate, aut uolup tate conciliatur: neque .n. ob hęc beneuolentia existit. Nam qui bene ficio est affectus, pro iis quæ accepit, beneuolentiã retribuit, iuste se gerens. Qui vero aliquem prospere agere vult spe vtilitatis conse- quendæ ex ea re: non illi, sed sibi potius beneuolus est: quemadmo- dum neque amicus, si commodi alicuius causa illi obsequitur. Om- nino autem beneuolentia ob virtutem & probitatem quandam exi- stit, cum pulcher aliquis, aut fortis, aut tale aliquid visus cuipiam fuerit. sicut de certatoribus iam diximus.

B

C

† a. 1. ocio- sam amicitiam.

DIxit. Exhortatio aũt interdũ similatur amicitię, & non est amicitia: eo ꝙ exhortatio interdũ fit ab eo, qui non cognoscitur, amicitia aũt non fit nisi erga eos, qui cognoscuntur. & iam dictũ est huiusmodi ante. Neq; ẽt est dile- ctio. non .n. perseuerantia, & desideriũ, hęc autem duo consequuntur dilectio-

nem: intendo desyderiũ & diuturnitatẽ dilectionis. & istę res sunt cũ dilectione, & dilectio quidem est cũ cõmixtione exhortatio autem fit quidem interdum ab eo, cui non occurit exhortatio: vt exhortatio, quę fit a parte honorabili erga eũ, qui venit ex eius posteritate, & interdũ fit ab eo, qui non cõmunicat exhortatis, vt exhortatio, quę fit ab hoĩbus, erga ordinantes militiam. etenim ipsi exhortantur eos, & cõueniunt cum ipsis in voluntate: & in actu aũt non, Dixit. & conueniens est, q̃m nõ cõmunicat exhortatores eis quos exhortantur actu, vt dicatur de eis, ꝙ sunt exhortatores simulatione, & ꝙ sit dilectio, eorum dilectio simulatiua: Et propter istud videtur ꝙ sit initiũ amicitię dilectio p sensum, i. amicitia pręcedens naturaliter, sicut dilectio amasij. nõ. n. amat aliquis, si non delectatur fuerit primitus. & qui delectatur p̃ delectabile, non amat aliquid plus ipso: immo quando perceperit eius elongationem, desyderat eius appropinquationẽ. & si sic est, tunc ineuitabiliter coniungitur amicitiæ delectatio. Neq; est possibile vt sint hoĩes amici, cum non sint exhortatores: esse autem exhortatores absq; eo ꝙ sint amici possibile est. nam exhortatores non diligunt dilectione pluri quam alii ab eis: eo quod ipsi volunt bona solummodo eis, quibus sunt exhortatores: & contingit vt non conueniant eis scdm aliquod factorũ suorũ: neq; si sit illud factum ex his quę ipsi faciunt. Et B propter hoc non possumus transmutare nomen amicitię ad nomen exhortationis, & dicere de ea, ꝙ est amicitia apparens tarde, i. quando fuerit tempus, & firmata fuerit consuetudine, conuertetur in amicitiam. etenim amicitia fit propter vtile & delectabile: exhortatio autem nõ fit propter hoc. Et quidem ille, cui beneficium fuerit, satisfacit per exhortationem loco accepti beneficij: & est in hoc facto suo iustus. Qui autem vult beneficium benefici, & sperat se accepturum ab ipso quod vult ex beneficio, causa exhortandi ipsum, intendo beneficiũ, hic non videtur esse exhortator per se: sicut non est amicus, qui seruit alteri propterea, ꝙ vtatur eo vsu aliquo. D. Et vniuersaliter exhortatio pertinet virtuoso & emerito, vt quod appareat de eo hoĩbus, ꝙ est vir grauis & rigidus, & ꝙ similatur istis: vt quod accidit illi, cuius magnificatur vtilitas vt militum.

De concordia. Cap. VI.

C Oncordia pręterea spectare quoquo ad amicitiã videtur: vnde opinionis consensio minime est hoc. n. iis etiam qui mutuo sese ignorant, posset inesse. neque eos qui qualibet de re consentiunt, concordes esse inquiunt: verbi causa, si de cœlestibus consentiant, concordes. n. de his esse ad amicitiam non attinet. sed ciuitates concordes esse dicunt, cum de illis quæ conferunt, consentiunt, & eadem eligunt, aguntque ea quæ publice visa fuerint. Circa agenda igitur concordes sunt, atque ea quę in magnitudine consistunt, & vtrisque vel omnibus inesse possunt. vt ciuitates cum omnibus visum fuerit magistratus electione esse creandos: vel ineundam cum Lacedæmoniis societatem: vel regnare Pittacum, quando etiam ipse voluerit. At cum vterque seipsũ vult, vt in Phœnissis, in seditione sunt. Cõcordes autem esse non est, si idem vterque animo incipit, quodcunq; illud sit: sed si quod in eodẽ est. vt cũ & populos & probi viri optimos regnare consentiunt. itaque. n. omnibus contingit id quod appetũt. Concordia vero ciuilis esse amicitia videtur: quemadmodum etiã dicitur. circa conducentia enim versatur atque ea quæ ad vitam at-

tinent. estque huiusmodi concordia inter probos viros: hi enim & sibi cum, & inter se sunt concordes, cum in iisdem, vt ita dicam, sint. huiusmodi siquidem hominum voluntates permanent, neque tam fluunt, sicut Euripus. voluntque ea quæ & iusta sunt, & conducunt: atque hęc communiter appetunt. At ut praui concordes sint, nisi parumper, sicut etiam vt sint amici, fieri non potest: cum in vtilibus rebus ampliorem partem appetant: in laboribus cōtra & ministrationibus deficiant. cum enim vnusquisque sibi hæc velit, alterum ad examen reuocat, & prohibet. nam quod commune est, parit, cum ab his non seruetur: atque inde euenit, vt cum alii necessitatem inferant, ipsi vero quæ iusta sunt facere nolit: seditione agitentur.

Dixit. Et apparet ꝙ conuenientia interdum in opinione dilectionalis est. i. est effectiua dilectionis. ideo dicimus, ꝙ non est conuenientia opinionis conuenientia propositi & voluntatis. etenim conuenientia voluntatis fit in mundū in eis, quorū non scit alter voluntatem alterius, vt quod inuenitur in multis ciuitatibus inter ciues, quorū multiplicatur seditio. Et propter hoc nos non dicimus ꝙ illi, qui volunt voluntatē vnam circa rem quandam, sit conuenientia in opinione: sed nominamus quidem conuenientes in opinione eorū, quorum voluntas est in re, quę magis expedit vniuersitati, & quæ conueniunt in voluntatibus cōmunibus, ex quibus est magnū bonum, vt voluntas ciuiles cōmunes vt conuenientia ipsorum. qm̄ quod facit idoneum principatus, virtutes sunt. enim huiusmodi conuenientiæ voluntatum oēs sunt effectiuę dilectionis. Illi autem, quorum vnusquisq; seipsum diligit, non erunt exhortatores alterius ex parte conuenientię opinionis ipsorum in re aliqua quęcunq; rerum fuerit, sed ex parte conuenientię opinionis eorum in fine vno eodem: vt conuenientia cōmunitatis in hoc: qm̄ oportet vt principentur virtuosi & boni, quę fuerit istud desiderium vniuscuiusq; eorum. Dixit. Et apparet ꝙ conuenientia opinionis cogens est ad dilectionem ciuilem, quemadmodum dicitur in eo quod est in rebus bonis vniuersitati, & in eo quo indigetur in vita. & conuenientia opinionis fit quidem in viris emeritis & virtuosis. isti nanq; sunt conuenientis opinionis in seipsis, & ad se inuicem circa res, quę ab extrinseco sunt, cum desyderent res vnas easdem. ideoq; sunt voluntates eorū stabiles, quę non variantur, neq; transmutatur de re ad rem. uolunt .n. iustitiam, & res quę sunt vtiliter iustę, & desyderant oīa hęc desyderio communicato. Dixit. Iniquorum autem opiniones non contingit conuenire nisi parum, quemadmodū non fieri amici nisi parum. ipsi .n. fiunt quidem amici propter conuenientiam suam in concupiscentia multitudinis possessionis & in rebus vtilibus. concupiscentia autem ipsorum in speciebus strenui & laboriosi & quidem defectiua, & singuli eorum volunt vniuersa bona propter seipsos, & ea, quę sunt conferentia eis gerunt sibi ipsis, & valde subtilant in connegociatione sua cum extraneo & contristare eum: attamen conseruant quidem iustitiam communem inter se. aliter enim non subsistent. oriuntur autem inter eos iurgia & dissensiones: eo ꝙ aliter cogit alterum ad defraudandum in connegociationibus. & circunueniendū se inuicem, cum non cupiant exercere opera iustitię, sed volunt quidem adimplere actiones suarum concupiscentiarum.

De beneficentia. *Cap. VII.*

AT vero benefici amare magis videntur eos quos beneficiis affecerunt, quam affecti illos a quibus acceperunt. id quod quasi a ratione dissentaneum queri consueuit. Plerisque igitur id contingere propterea videtur, quia

hi debent, illis debetur. sicut ergo in mutuis illi qui debent, eos non esse, volunt quibus debent: qui vero mutuarunt de salute debitorum curam etiam habent: sic & eos aiunt qui beneficium contulerunt, vtpote gratias recepturos, velle illos esse quibus contulerunt: illis autem non esse curæ, vt quippiam retribuant. Atque Epicharmus quidem fortasse diceret ipsos hæc prauo spectantes dicere. Sed esse hæc ex humana res videtur. immemores enim sunt plerique: magisque beneficium accipere quam conferre appetunt. Videretur autẽ huiusce rei naturalis causa esse, neque similis ei quæ de mutuantibus relata est. non enim est dilectio circa illos, sed voluntas vt salui sint, recipiendi causa. at qui beneficium contulerunt eos qui acceperunt, diligunt, atque amant, etiam si nulla in re ipsis vtiles vel in præsentia sint, vel in posterum sint futuri. Id quod etiã in artificibus contingit: vnusquisque enim opus proprium magis amat quam ab opere amaretur, si animatũ fieret. Maxime vero fortasse circa poetas idem euenit, qui poemata propria perinde ac filios supra modum amant. Huic rei simile est, quod ad benemerito attinet: nam beneficio affectus opus ipsorũ est: id igitur amant magis, quam opus eum qui effecit. Huiusce rei illud in causa est, ꝙ esse est expetibile atque amabile omnibus: sumus autem operatione & actu viuendo enim atque agẽdo sumus. qui fecit igitur, operatione opus ipsum quodam modo est: quocirca amat opus, propterea ꝙ esse appetit. ad hoc naturale est. quod.n. potestate est, id operatione opus ipsum indicant. Adde ꝙ ei qui beneficiũ contulit, honestum illud est quod actione est perfectum: quare gaudet eo in quo illud est. qui vero effectus est, nihil honesti habet in illo qui affecit. sed si modo quicquam habet, id est quod conducit. at ei minus iucundũ, atq; amabile est. Præsentis siquidem operatio, futuri spes, facti memoria iucunda est. at iucundissimum est quod operatione consistit. atq; amabile simili modo. ei igitur qui affecit, opus permanet: honestum enim est diuturnum. ei vero qui est affectus, præteriit vtilitas. Ac memoria quidem honestarum rerum iucunda est: vtilium non admodum, vel minus. exspectatio vero sese habere contrario modo videtur. Atque amatio sanè effectioni: amari affectioni simile est. amare igitur, atq; ea quæ ad amicitiam pertinent, eos consequuntur, qui in actione excellunt. Præterea omnes ea, quæ laboriose facta sunt, magis, amant: vt qui pecunias acquisiuerunt, magis, quam qui ab aliis acceperunt. at beneficio affici labore vacare: benefacere laboriosum videtur. Propterea etiam matres liberorum sunt amantiores: laboriosior siquidẽ generatio est, magisq; suos esse filios sciunt. id autem beneficis quoq; esse proprium videtur.

Vide idẽ supra li. 4. c. 1.

Matres liberorũ sũt amãtiores.

Dixit, Et videtur ꝙ benefici amplius diligant, quibus beneficiunt, ꝙ̃ illi beneficos, & estimatur hoc esse fed... rationẽ. Appareteq; eius causa in pluri... etenim beneficus amat eũ, qui benefacit, incipiẽs ex seipso. illi aũt tenetur

ad amorē rōne accepti beneficij. & beneficus & cui benefit, similantur acco- D modanti & cui fit accōmodatio, debitor.n. s. qui recipit accommodatū, re... permanentiam creditoris, anxiatur .n. ex eius visitatione semper suspicans ... diti repititionē, creditor vero debitoris exoptat salutē, similiter eos quibus be neficiant, desiderant saluos consistere: vt illi qui dant quod est inter manus ip sorū, beneficiati autem econuerso: vtpote onerari debito. qui autem anxiantur ex satisfaciendo debito, s. qui receperunt beneficia, fortassis non referunt gra tes benefactoribus, nisi eo ne assimilētur malis, & arguantur ab hominibus ingratitudine. etenim plures hominū nō recordantur accepti beneficij: & de derium eorū vt beneficiat eis, amplius est quā vt ipsi beneficiant. sunt igi minus diligentes quā benefici. D. Et forsan putabitur ꝙ causa in hoc sit na ralis: intendo ꝙ homo cupit naturaliter vt fiat ei bonū magis quā faciat bo D. & non similantur benefici creditoribus: etenim nō est in credendo dilectio non enim quęrunt creditores salutē debitorū, nisi causa recipiendi creditum ab ipsis. benefactores aūt diligunt quidem quibus benefaciunt, etiā si in nullo profectori per ipsos, neq; in pręsenti, neq; in futuro. Habent aūt se benefici eos quibus contulerunt beneficia, sicut artifices ad sua artificiata, omnis.n. ar fex amat opus manus suę, plus quā amet operatum ab altero, siq; fuerit ar ficiatum animatū, tunc est multo dignius hac intentione. D. Et forsan plus a cidit istud in poetis, etenim isti excedunt in dilectione carminum, quę ope tur: estq; dilectio ipsorū ad sua carmina, sicut dilectio parentum erga filios Simile huic accidit beneficis cum beneficiatis ab eis. est nanq; beneficiū op ipsorū: quēadmodum opus artificis est artificiū, immo isti diligunt eos, qu benefecerunt amplius quā factor suum factū, intendo quā artifex artificiū su Et causa in hoc est, intendo vt diligat factor factū suū: qm̄ assentia, intend quiditatem hominis, electa est apud omnem, & dilecta: & est complementū decor actu, effector nēpe operis existit quidem scdm perfectionē sui vltimā p opationē, diligit igitur oparionē rōne dilectionis essentię suę: intendo quiditat suam, quę completur per opationē. & istud est naturale homini, existentiā a esse absq; operatione est esse potentiale. igitur omne opus est amatū vniuers liter propter hāc causam. Et excellit cū hoc opus beneficij cętera oīa, intend inesse ipsum amatum opifici, eo ꝙ optimū operationū. ideoq; lętatur ille cu est ista actio, nō est aūt beneficiato similis huic actioni apud beneficiū, vt am ipsum vt est amatus, nisi beneficiatus melior beneficio, aut filiis ipsi. & ita beneficiatus minus delectatus, & diligens beneficio. D. Delectatio aūt in act nibus delectabilibus, quę quidē fiunt in tpe p̄senti, existit in ipsomet. actu q a in futuro in spe: intendo in separatione ꝙ exeat in actū. q̄ vero in pręterito in rememoratione, intēdo in rememoratione exitus eius ad actū. D. Et actio bene ficij ex parte, qua est bona & decora, manet in memoria factoris, & plongat tpe eius: proficuū autem proueniens ex beneficiato finitur velociter, & reco datio eius abbreuiatur, & modica est delectatio ex eius recordatione, cui non est p permanentiā, actus aūt boni delectatio est multa, & rememoratio eius longa: delectatio vero spei videtur ꝙ sit diuersa delectationi p̄senti. intēdo ꝙ delectatio pręsens permutatur: delectatio vero spei est pmanens. D. Et videtur ꝙ dilectio cū actione, redilectio vero cū passione. etenim dilectio actioni simi lis existit, redilectio vero passioni. & actio vero magis est dilectiua q̄ passio intēdo ꝙ diligens similatur agenti, dilectus vero patienti. Amplius, oēs quidē homines diligunt quod habuerunt cum multo labore, plus eo quod cū facilita te, vt pura pecuniarū adeptionē. etenim eas illi. qui laboriose acquisierūt, plus amant eas, q̄ illi quibus in saluo accesserunt, vel hereditate post mortē an cessorū, vel portionaliter in vita eorū, vel modo alio cōsimili, & bonitas vel decor passionis, & est illud qd fit beneficiato, absq; labore est. bonitas aūt vel decor actionis. & est illud quod a beneficio, est cū labore. item igitur benefic diligentior est in sua actione, quā beneficiatus in sua passione. Et pp hoc su matres magis diligentes filios patribus: intendo, eo ꝙ matres genuerunt filios cū dolore, patres vero absq; dolore. matres itaq; diligūt filios plus q̄ seipsas.

Matres diligunt filios plu quam se ipsas.

De amore

De amore sui. *Cap. VIII.*

ATenim dubitatur. vtrum amare seipsum maxime an, aliquem oporteat. increpant enim eos qui seipsos maxime amant: & quasi in dedecus sui amatores apellant. videturque prauus sui causa omnia agere, ac tanto magis, quanto improbior fuerit. vnde ipsi crimini dant, quod a seipso nihil agat. Probus autem ob honestatem: atque ideo magis, quo melior est: amicique causa: sui autē causa agere omittit Ab orationibus tamen his opera ipsa discrepant: atque id non absurde dicunt enim eum maxime amandum esse, qui maxime sit amicus maxime vero est amicus, qui Vult bona ei cui maxime vult, illius causa, etiam si id sciturus sit nemo at hæc vnicuique erga seipsum, & cætera etiam omnia quibus amicus definitur, maxime insunt. dictum siquidem est omnia quæ ad amicitiam attinet, a seipso ad alios quo- B que deuenire. prouerbia item omnia consentiunt. vt Vna anima. & communia omnia amicorum. & ęqualitas amicitia. & tibię genu propinquius omnia enim hęc vnicuique erga seipsum maxime insunt quippe cum amicus maxime sibiipsi sit. Amare igitur etiam seipsum maxime oportet. Cum igitur vtrique probabilitatem afferant, non iniuria in dubium venit, Vtros sequi magis debeamus. Quocirca forcasse huiusmodi orationes quorum vtræque & quatenus Veræ sint diuidendū est ac distinguendū. Si itaq; statueremus quo pacto vtriq; sui amatorem appellant, forsitam hoc constaret Qui igitur hoc in opprobrium inducunt eos sui amatores vocant, qui sibi in pecuniis honoribus, Vt voluptatibus corporis amplius vendicant. plerique enim hæc appetunt: hisque, perinde atque optima sint, omni studio incumbunt. vnde etiam decertabiles res ipsę euaserunt. Qui ergo in his plus sibi vsurpant, cupiditatibus, atque omnino affectibus irrationalique animę parti obsequuntur. huiusmodi autem plerique e vulgo sunt. atque iccirco a plerisq; qui praui sunt, imposita appellatio est. Merito igitur his qui ita sui sunt amatores, opprobrio datur. Eos autem qui huiusmodi res sibi attribuūt, solere a plerisq; sui amatores vocari dubium non est. nam siquis semper vel iusta agere, vel temperantia, vel qualiacunque alia ex virtute maxima omnium agere studeat, semperq; quod honestum est sibi Vendicet: eum sui amatorem appellabit nemo neque uituperabit. quanquam is magis esse sui amator uideretur: cum ea quæ maxime & honesta, & bona sint sibi attribuat: suique præstantissimæ pati obsequatur, eique in omnibus obtemperet. Sicut autem & ciuitas esse maxime id uidetur quod in ipsa pręstantissimum est & omnis alia congregatio: ita & homo. & sui amator igitur est, qui id amat, eique obsequitur. continens item & incontinens ex eo dicitur, quod mens cōtineat reliqua & uincat aut minime: quasi id vnusquisque sit. uidenturq; egisse ipsi, & sponte ea quæ cum ratione maxi

Prouerbia ī amicitia.

me egerunt. Id igitur præcipue eſſe vnumquemque, probumque vir. D
præcipue id amare, obſcurum non eſt. vnde etiam ſui amator maxi-
me eſſet, diuerſa quidē ſpecie ab eo qui vituperatur: qui ſane tāto dif-
fert, quanto vita cum ratione illi præſtat quæ ea perturbatione tradu
citur & appetitio vel honeſti, vel eius quod conferre videatur. Eos
itaque qui circa honeſtas actiones præcipue ſtudent omnes admitti:
ac laudant. ſi omnes autem ad honeſta conſequenda certarent, hone-
ſtisſimaq; agere contenderent: & publice omnibus opportuna & pri-
uati ſingulis maxima bona euenirent. ſiqdē virtus tale quid eſt. Quo
circa bonus vir eſſe ſui amator debet: nam honeſta agendo & ſibi, &
aliis proderit. prauus non debet eo ꝙ prauos affectus ſequens & ſibi
& aliis nocebit. At prauo quidem homini quę agerę debet, & quę agit
inter ſe diſcrepant. at probus quæ debet, ea etiam agit. mens enim
omnis quod ſibi optimum eſt eligit: probus vere menti obtemperat.
Verum autem eſt quod de probo viro dicitur, eum amicorum cauſa
& patriæ multa agere, etiam ſi pro ipſis mors fuerit oppetenda. nam
& pecunia & honores proiiciet, & demum ea bona, quæ in certamine
apud homines veniunt, dum quod honeſtum eſt ſibi ipſi vendicat.
Breui enim tempore lætari vehementer magis eligeret, quam longe
leuiter: & viuere honeſte vno anno quā multis quomodo libet: vna
item actionem honeſtam & magnā quā multas & paruas. Hoc autem
fortaſſe euenit qui pro aliis mortem obire cōſueuerunt. eligunt enim
magnum quoddam honeſtum ſibiipſis, pecuniasque profunderent,
quo amici plures acipiant. pecuniæ enim amico, ipſi honeſtum com-
paratur. quod autem maius bonum eſt, ſibi attribuit. In honoribus
etiam & magiſtratibus idem modus eſt. omnia enim hæc amico con-
cedet honeſtum ſiquidem hoc ipſi eſt, ac laudabile. ut merito probus
eſſe videatur, cum honeſtatem omnibus ante ponat. Fieri item poteſt
vt actiones amico permitat: ſitque ipſi honeſtius, ꝙ cauſa amico fue-
rit vt eas egerit quam ſi ipſe egiſſet. In omnibus igitur laude dignis
rebus honeſtatis amplius ſibi attribuere vir probus videtur. Atq; ita
quidem ſui amatorem eſſe oportet, ſicut, dictum eſt: vt plerique au-
tem ſunt minime.

DIxit, Dubitatur autem qui potius ſint diligendi diligentes ſeipſos, aut nō
diligentes ſeipſos. quidam enim negant diligendos eſſe ſemetipſos diligen
tes, & noīant eos dilectores ſuimet. vult per hoc, ꝙ ipſum ſit res fęda. vide
tur. n. ꝙ malitioſus ſit ille, qui agit oē qd' agit pp ſeipſum nō pp aliū, & qd' ex
cedit in hoc ſcd̄m exceſſum in malitia. & vituperatur quidē vir vltimo vitupe
rio, qn̄ nihil facit niſi pp ſeipſum. Virtuoſus aūt facit quidē gratia boni: & ad
dit in actione boni ſcd̄m additionē ſuā in virtute, & facit pp amicū, omittēs qd
ſuum eſt. D. Et homines conueniunt in hac opinione. veruntamen actiones co
rū diſſident huic dicto, omnes enim aſſerunt, ꝙ maxime diligendus eſt amicus,
& ꝙ dignior vt ſit amicus eſt, qui bona vult amico ſuo ratione amici, nō ratio
ne ſui ipſius, ēt ſi nō ſciat hoc aliquis. D. & vniuerſa, quę dicta ſunt in diffinitio
ne amicitię, neceſſariā faciūt vnitionē volūtatis eorū, ſcd̄m ꝙ dicitur ꝙ vniuer
ſa bona, & vniuerſaliter rei pertinētes amicitię proueniūt quidē amico ab ami
co ſuo, & vt quod dicitur ꝙ voluntas amicorū vna, & ꝙ eis eſt aīa vna, & ꝙ

D A illud, quod amicorum est commune, est eis ęqualiter. etenim omnes istę res nobiles digniores sunt proportionatæ viro: eo ꝙ amicus, & ille a quo procedunt istę actiones, dignior est vt ametur a seipso, q̄ alteri; eo ꝙ eligibilē fecit seipsum ꝑ actiones decoras. D. Et multotiēs hęsitatur, vter eorū oportet vt associet, quādo ambo fidi fuerint; intendo amatorē sui ipsius, aut qui non amat seipsum. D. Forsan dissoluetur hęc dubitatio, diuiso quotiens dicitur amans seipsum: sunt animi intentiones consimiles in hac intentione errare facientes. Quando ergo distinxeris intentiones consimiles, quas significat dictio vna suis terminis, erit manifestatio earum amplior. D. Et hac quidem dictione, intendo amantes seipsos, nominantur illi, qui appropriant sibi ipsis plus honorum, & dilectionū corporalium debito. plures nanq; hominū appetunt ista, & nituntur in ipsa, ac si sint optima appetibilium. & horum gratia incidunt dissensiones inter homines, qui sunt in hac dispositione. & illi, qui dediti sunt ad ista, gaudent desyderijs & passionibus animalibus: intendo res proportionatas parti animæ bestiali. et plures hominū tales sunt: & isti sunt mali vniuersalitate. & propter hoc conuenit eis hoc nomen: intendo propter multitudinem malitię ipsorum. & rectum est nominare eū, qui est scd̄m hanc dispōnem, amantem seipsum. D. Quod ergo iā consueuerunt plures hominū nominare eos, qui dedicāt se istis rebus, & præeligunt eas, amatores sui ipsorum manifestū est. qui vero satagit facere qd̄ facit secundū iustitiā, prę cunctis hominibus, & res, in quibus est temperantia, & similes istis ex actionibus virtualibus, & iste est, qui semper facit in seipso bonum,

B fortasse & si iste non nominetur amator sui ipsius apud plures hoīum: dignus tñ est hoc nomine, cum iste appropriet sibi ipsi optima bonorum, & ingentissima eorū. & iste est ex applicatione sui ad illud qd̄ vere suū est, & ponit in ipso sufficientiam semper suam. D. Et quemadmodum ciuitas, quę agregat bona sibi ipsi, reputatur aggregatio uerax magis omni aggregatione, sic homo, qui acquirit sibi ipsi bona humana, reputatur habere voluntatē, quę est delitię verę. & q amat rem veram sui ipsius, & lætatur ex ea, est dignior nominari amator sui ipsius. D. & continens & incontinens dicuntur quidem ex parte intellectus continens. n. est, quē continet intellectus suus; & incontinens est, quem non continet intellectus. & de quolibet istorum putatur ꝙ operetur quidem a voluntate, & pręcipue de operatoribus, qui operantur gratia rei alicuius, intendo finem. Si ergo est continens, qui amat honorabilius quod in ipso est, & est intellectus: incontinens vero diuersus est ab eo, intendo qm̄ amat quidem esse suū bestiale; tunc quanto dignior est virtuosus, vt amet seipsum incontinente: intendo eum, qui eligit cætera desyderia, propter hoc igitur nominatio amantis seipsum in dictione dicentis amās seipsum scd̄m duas intētiones est dicta de eis per commu-

C nitatē nominis. intēdo ꝙ duę opiniones in ipsis sint diuersę diuersitate multa: sicut diuersificatur nomē vitę dictū de vita, quę est scd̄m ꝙ oportet, & dictū de vita, quę est scd̄m passiones. D. Et cū sit cōuenientius hōi desyderare optima, conuertuntur vniuersi homines ad laudandū eos, qui nituntur ad agendū bona scd̄m ꝙ oportet, & ad extollendum eos. quando enim omnes nituntur ad agēdū optimum, & festinant ad ipsum, erunt res communes, secundum statum quem oportet communicari; & erunt res proprię scd̄m ꝙ competit appropriari, cum sit istud de natura studij & sollicitudinis bonorū. D. Item igitur oportet vt sit virtuosus bonus amator sui ipsius. etenim proficit sibi ipsi in agendo bona, & ꝓficit alijs. malus aūt scd̄m diuersum istius: intendo qm̄ obest sibi ipsi, & propinquis sibi, cum sequatur passiones prauas. Inter hoc igitur, qd̄ esset agendum maligno, & quod agit, diuersitas existit multa. virtuosus aūt agit quod oportet eo ꝙ intellectus eligit optimum, & virtuosus obedit intellectui. Dixit. Competens autem est, & debitum, vt homo agat actiones multas gratia amicorum, & vicinorum & conciuium: & si incumbat ei in hoc necessitas moriendi pro ipsis. etenim competit viro virtuoso vt elargiatur pecunias, & impendat honores, & vter oīa bona, pro quibus intendunt homines, quatenus lucrentur bonū sibi ipsis. Forsitan enim viro nobili post eligendū est gaudere gaudio intenso in tempore modico, quā gaudere gaudio remisso tempore longo; vt ꝙ viuat anno

Idẽ in proœmio suo sup 1. & super 8. Physico.

vno peragens actiones nobiles venustas, quã ꝙ viuat annis multis agens operationes multas. D. Hęc est dilectio & opinio eorũ, qui eligunt mori pro alijs, vidẽt. n. ꝙ adipiscũtur in hac hora breui bonũ eximiũ qđ est acceptabilius eis, ꝗ viuere centum annos, & non adipisci tale bonũ. D. & ex facto eorum, qui elargiuntur plurimum opum suarum amicis, accrescit quidem amicis in opibus ipsis vero in bonitate & virtute. cedit igitur iterũ nobilior pars ipsius. Et simile huic accidit ẽt pensione honorũ & principatuũ amico, vniuersa. n. ista exhibent, & impendunt amico, reputantes nobilius hoc, quod loco eorum recipiunt. & quoniam hęc est laus, & merito facit hoc vir nobilis, & bonus, cum existimet per istud factum existere virtuosus, & eligat prę cunctis rebus bona, & digna virtute. Et per istud possibile est vt distribuat actiones suas virtuosus amico suo, & vt sit pulchrior & melior apud ipsum actione sua actio amici sui. & hęc causa sit amicitię. D. Iam igitur videť ex isto ꝙ virtuosus, qui facit omnia ista det sibi ipsi plus de bono quã alij. Per hũc itaq; modum oportet vt sit virtuosus vere amans seipsum vel sui ipsius: secundum vero ꝙ reputant plures hominum amatorem sui ipsius minime.

De amicis felicis, & quibus indigeat. *Cap. IX.*

IAm uero de felice ipso quoque dubium est, indigeatne amicis, nec ne. nihil enim beatis ex seque sufficientibus opus esse amicis inquiunt: ad sunt enim ipsis bona: ut cum ex se sufficiant, nulla re amplius indigeant. amicum autem cum sit alter ipse, suppeditare ea, quæ per se quispiam nequit. unde, fortuna cum dat bene quidam amicis est opus? Sed absurdum uidetur, cum bona omnia felici attribuamus, amicos non tribuere: quod ex bonis externis esse maximũ uidetur, Nam si amici magis est beneficiũ conferre quam accipere: boni item viri & uirtutis est benefacere: benefacere autem amicis, quam alienis honestius est: probus uir iis indigebit qui beneficio afficiantur. Vnde etiã in quęstionem uenit, utrum in aduersa, an in prospera fortuna amicis magis opus sit: eo ꝙ & qui in infortunio est cõstitutus, iis indigeat qui beneficia conferant, & qui fortunati sunt iis, quibus benefaciant. Adde quod absurdũ fortasse est, ut beatum solitarium esse faciamus. nemo enim esset qui omnia bona habere perseipsum eligeret. quippe cum ciuile animal sit homo, & ad conuictum natura aptum. & felici igitur hoc in est: quę enim natura bona sunt habet: constat autem eum amicis & probis uiris melius esse quam cũ alienis, & quibus libet hominibus diem traducere: opus igitur felici amicis est. Quid ergo primi illi dicunt, & quo modo illorum uera oratio est. An quia pleriq; amicos eos esse opinantur qui utiles sunt. talibus igitur, cum bona ipsi omnia adsint, nullo modo indigebit beatus: sed neque iis qui ob voluptatem sunt amici, vel parumper. cum enim vita eius iucunda sit, aduentitia voluptate nõ indiget. cum itaque talibus amicis nõ indigeat non indigere amicis videtur. Id autem, verum fortasse minime est in principio enim dictum iam est, felicitatem operationem quã

A dam esse. operationem autem fieri, & non esse vt possessionem aliquam, patet; at si felicem esse in viuendo & operando consistit: boni autem viri operatio honesta & iucunda per se est, sicut in principio diximus: & quod est proprium vniuscuiusque iucundum quoq; est: alios vero spectare magis quã nosmetipsos, aliorumque actiones quã nostras possumus: proborum autem virorum actiones qui sint amici, bonis sunt iucundæ: ambo enim ea habent, quæ iucunda natura sunt: beatus profecto amicis huiusmodi indigebit, siquidem actiones honestas & proprias contemplari vult: tales autem sunt boni viri, qui amicus sit. Felicem præterea iucunde viuere oportere existimant. at solitario difficilis vita est: non est enim facile per seipsum assidue operari, cum aliis vero, & ad alios facilius. operatio igitur quæ magis erit continua, iucũda per seipsam erit. id quod circa beatum esse oportet. Probus enim vir, quatenus est probus, sicut ex virtute proficiscentibus actionibus gaudet: ita eas moleste fert, quæ ex vitio B existunt: non secus atque musicus pulchris modulationibus oblectatur, prauis offenditur. Adde ꝙ ex conuictu cum bonis exercitatio etiam quædam virtutis efficeretur: quemadmodum quoque Theognis inquit:

Hãc partem vsq; ad finẽ capi. non exponit Auer.

A iustis disces bona. si versabere amico
Cum prauo, amittens mens bona siqua tibi est.

Si etiam naturalius consideremus, probus amicus probo esse naturã expetendus videtur. quod enim natura bonum est probo viro bonũ & iucũdum esse iam diximus. Viuere aũt ipsum definiunt potestate sensus aĩalibus, hominibus sensus & intellectionis. potestas vero in operationem reducitur. at in operatione id quod præcipuum est, cõsistit. viuere autem nihil aliud esse, quã sentire vel intelligere præcipue & proprie videtur. sed viuere ex iis est quæ bona & iucũda sunt: Definitum enim est. quod autem est definitum, ex boni natura est: quod vero natura est bonum, probo viro etiam bonum est: atque ic-C circo iucundum esse omnibus videtur. Non debemus autem prauam vitam & corruptam, in doloribusque constitutam sumere: ea enim indefinitã est, non secus atque ea quæ in ipsa insunt. Ac dolore quidem in sequentibus planior res efficietur. Quòd si viuere ipsum est bonum, iucundum quoque est: quod ex eo etiam videtur, ꝙ omnes id appetunt: & præcipue probi viri, & beati. his enim vita maxime est expetenda: ipsorumque vita beatissima est. Qui aũt videt, se videre sentit: et qui audit, se audire: & se ambulare, qui ambulat: atque in aliis simili modo quiddam est qđ sentit nos operari. sentire vero possemus nos sentire, & intelligere nos intelligere. nos sentire aũt vel intelligere, nihil aliud est quã nos esse: esse enim sentire vel intelligere erat. at sentire se viuere ex iis est quæ per se sunt iucũda: vita enim natura bonum est: bonum vero sibi inesse sentire est iucundum. Viuere autem expetendum est & præcipue bonis: propterea ꝙ esse

bonũ ipſis,& iucundũ eſt. conſentientes enim id quod per ſe bonũ eſt lætitia afficiuntur. Cęterum ſicut erga ſeipſum ita erga amicum affectus eſt probus vir,alter enim ipſe eſt amicus. quemadmodum igitur vnicuique ſe eſſe, ita quoque amicũ eſſe expetẽdum eſt vel ſimiliter: at eſſe ob id erat expetendum, quia ſe bonum eſſe ſentiebat. talis autem perſenſio ſuauis per ſe eſt: ſentire igitur ſimul etiam amicum eſſe oportet. id autem fieri in conuiuendo communicandiſque tum verbis, tum conſiliis poteſt· ita enim conuiuere de hominibus dici videtur:& non ſicut de pecudibus,in eodem loco paſci. Si igitur beato viro eſſe expetibile per ſe eſt,cum bonum natura & iucundum ſit:ſimile autem amici quoque eſſe ipſum eſt:amicus etiam ex iis eſſet, quæ expetenda ſunt. at quod ipſi eſt expetendum id in eſſe ipſi opus eſt, alioqui indigens hac parte erit:ei igitur qui felix futurus eſt,ꝓbis amicis opus erit. D

DIxit. Dubitatur aũt de felice, an indigeat amicis,an non. iam enim aſſeuerunt ꝙ viri glorioſi non indigeat penitus amicis. & ſimiliter neque viri abundantię:eo ꝙ habeant vniuerſa bona,& non indigeant cum abundantia aliqua re alia. Dixit. Sed nõ eſt ita.amicus etenim eſt alter ipſe: & acquirit homo per amicum ſuum quod non poteſt per ſe. & ex hoc patet, q̃m oportet vt fœlix indigeat amicis. D. Et ſimilatur impoſsibili vt ſit fœlix ille,qui habet vniuerſa bona,& nõ habeat amicos:cũ hoc reputetur maximũ bonorũ entium ab extra. D.Et ſi dignius eſt amico vt benefaciat q̃ vt recipiat beneficiũ & magis pertinet virtuoſo benefacere q̃ pertineat alij. & benefacere amicis melius eſt q̃ extraneis,& ſiĺer recipere beneficiũ ab ipſis,& virtuoſus indiget vt benefaciat,& recipiat beneficiũ,tũc virtuoſus indiget neceſſario ad hoc vt virtuoſus ſit amicis. D.Et propter iſtud quęritur,an indigeat homo in ſtatu ꝓſperitatis eis,quibus benefaciat,ſicut indiget in ſtatu eis,qui benefaciant ipſis. D. Amplius forſitan impoſsibile vt ſit glorioſus,i.vir ſtatus deſyderati ab hominibus ens ſolitarius.fortaſsis etenim nullus eliget vt ſint ei oĩa bona cum ſolitudine:neq; hoc poſsibile eſt ei & natura.n.ciuilis homo,intendo ꝙ non viuit ſolus;immo de natura ſua eſt vt habeat participes in vita,& habens participes eſt beatus.etenim ille,qui adeptus eſt bona,quę ſunt ſcd̃m naturã. cũq; ſic ſit, manifeſtum eſt ꝙ felici magis pertinet,& dignus eſt vt ſint dies eius cum amicis & virtuoſis, q̃ cum extraneis & contingentibus. D.iam ergo declaratũ eſt ex hac dictione,ꝙ oportet vt ſint amici felicibus. Et quando ſic eſt, quid eſt quod dixerunt Antiqui in hoc,ꝙ felices non indigeant amicis. & non eſt ei argumentũ ab hoc,niſi ꝙ plures hominum vident, ꝙ amici ſunt viri vtilitatis aut viri delectationis. vir ſtatus deſyderabilis fœlix non indiget viro vtilitatis;eo ꝙ ei ſunt vniuerſa bona.& ſimiliter non indiget delectatione; eo ꝙ delectatio vitę pauca eſt,& vtilis.& etiam ipſe non indiget penitus delectatione veniẽte ei ab extrinſeco:ſed delectatur quidem in ſeipſo. quandoq; non indiget amicis ſcd̃m hos duos modos, putatur non indigere amico omnino. D. Forſan autem non eſt iſtud verum. iam.n.ante dictum eſt,ꝙ felicitas eſt actus quis animę ſcd̃m virtutem;vt ꝙ non eſt felicitas in poſſeſsione, intendo in habitu, a quo prouenit actus,ſed in ipſomet actu.cumq; ſit felicitas & vitę ens quidem in actu, & ſit actus boni nobilis, & delectans per ſe,& ſit quiddam eius proprium ipſimet homini,& quiddam pertineat ad alterum,manifeſtum eſt ꝙ,ſi contentus fuerit homo actionibus proprijs ſibi ipſi,poſsibile vt videat ex propinquo alium cõpletiorem ſe,& actiones plures actionibus ſuis: & ſunt actiones bonorum nobilium,quando fuerint amici.etenim iſtorum actiones aggregant vtraſq; ſpecies ſimul:intendo actiones proprias ipſimet factori. & actiones communes nõ ſunt inter eum & alium,vt actiones largitatis,& actiones fortitudinis.

De numero amicorum, multi ne an pauci habendi sint. Cap. X.

SEd nunquid quamplurimi amici faciendi sunt? An quē admodum de hospitalitate consone dictū illud videtur Multorum neque sis hominium, neque nullius hospes: sic in amicitia quoq; cōueniet neq; amicis ꝓrsus carere neq; amicos supra modū multos sibi cōciliare. Illis sane qui ad vtilitatē spectāt, valde ēt cōgruete id ꝙ dictum est videretur. multis enim vicissim subministrare laboriosum est: nō estq; ad id agē dum ipsis victus sufficiens. plures igitur quam qui ad proprium victum conueniant admodum curiosi sunt: tum ad bene viuendum impedimentum afferunt. nihil itaque ipsis opus est. Qui item uoluptatis causa amant, pauci sufficiunt: non secus atque in edulio condimē tum. Probi autem amici vtrum plurimi numero esse debent? An amicorum quoque multitudinis, sicut & ciuilitatis modus quidā est. neq; enim ex decem hominibus constare ciuitas potest neque item ex decies decem millibus ciuitas existit. Sed quantitas non est fortasse vna quędam, sed omnis quæ inter definita quædam media est. amicorum igitur quoque multitudo definita quædam est. & fortasse plurimi illi sunt, quibus cum vitā traducere quispiā posset id. n. maxime ad amicitiā ptinere videbatur. Non posse aū t cum multis viuere quempiam multisq; se impertire, obscurum non est, Esse prȩterea illos quoque inter sese amicos oportere: si inter se omnes cōuicturi sint: id autem difficile in multis est. Difficile quoque illud est, vt congaudeat quispiam & condoleat accommodate cum multis. verisimile enim est simul incidere posse, vt cum altero collætandum cum altero condolendum sit. Fortasse igitur recte se habet, non quærere quamplurimos habere amicos, sed tot quot ad conuiuendum idonei sint, neque enim fieri posse videretur, vt multis vehementer amicis quispiam sit: iccirco neq; vt plurimum amare sit captus: exuperatio enim amicitiæ quædam esse consueuit: id autem erga vnum est: & vehementer igitur erga paucos quoque erit. Ita vero vsu venire hoc etiā in rebus videtur. in amicitia enim sodalitia multi amici non existunt sed quæ celebrantur amicitiæ, inter duos dicuntur. Qui autem multorum sunt amici, & cum omnibus familiariter versantur: ii nemini sunt amici, nisi ciuiliter, quos obsequiosos vocant. Nam ciuiliter multis esse amicus potest quispiam, etiam si obsequiosus non sit, sed re vera probus: ob virtutem vero & propter sese erga multos non potest. sed contentus esse vnusquisque debet, si vel paucos huiusmodi inuenerit.

FOrtassis autem secundum hanc dictionem iam putabitur ꝙ oporteat vt accipiantur amici secdm superfluitatē. Aut dicetur in amicitia, quēadmodū dicitur in hospitalitate, etenim videtur, quemadmodum non oportet vt

hospitalitas tota, aut plurimũ ipsius sit erga extraneos, aut non sit omnino hospitalitas erga eos, sed vt sit secundum quendam modum mediũ: sic oportet vt in amicitia, intendo ꝙ non oportet vt sit hõ penitus absq; amico: neq; oportet vt sit ei multitudo amicorũ superflua. D. Et hęc dilectio verior est in amicitia, q̃ fit ratione vtilitatis & delectationis. ista nanq; amicitia requirit remunerationẽ siue satisfactionem inter istos. satisfactio aũt seruitus est. & seruitus multis laboriosa est valde: & non possibilitas in vita vt agantur in ea huiusmodi actiones. & plures occupati sunt semper ex parte naturę per id, in quo est sufficientia victui & vitę suę, & operantur, & insudãt vt viuãt vita bona, & vt nõ agãt ꝑ seipsos, sed per alios. & totum istud significat super paucitatẽ desyderii seruitutis naturaliter. D. Amicorũ aũt, qui recipiuntur delectationis cã, pauci sufficiunt. ipsi enim sunt tanquã condimentũ cibariis. In amicis vero virtuosis locus ꝑscrutationis est, an oportet vt sint multi superflue. Aut numerus quidã est multitudinis amicitiæ, sicut est ciuitatis. etenim sicut nõ fit ciuitas ex decem viris, neq; ẽt ex decẽ centenis milibus, similiter est in re amicorũ: intendo vt sit eis numerus determinatus inter paucitatẽ & multitudinem. Dixit. Et fortassis nõ erit numerus iste vnus & idem in omni loco, & in oĩ hora, sed determinatur ꝑ hoc, vt sit semper inter res terminatas, quãuis diuersificetur. D. Et forsitan melius est vt non requirat aliquis in hoc numerò multo vt sint amici eius valde sed scđm mensuram, in qua est associatio in vita. videtur. n. impossibile vt sint vni amici multi, & sint cũ hoc in fine amicitię. & propter hoc neq; possibile est vt sint vni amasio multę amasię, vel econuerso. amor nanq; excessus est & vehementia dilectionis vnius quidem est natura indiuisibilis. Amplius, quia vehementia dilectionis non inuenitur quidẽ nisi in paucis hominũ, ideoq; non possunt esse multi amici in fine amicitię. Et ꝑꝑ hoc forsan non erit multitudo amicorũ in amicitia perfecta: q̃m amicitia perfecta pręcedentis honorabilitatis est quidem inter duos tantũ de multis amicis ex hominibus, & sunt illi q sibi occurrunt, ꝓut oportet, nõ videtur ꝙ sint amici, vt illi qui accipiuntur conuenientes, & nominantur cõuenĩẽtes. D. veruntamen per modũ amicitiæ ciuilis, intendo supplementum in aggregatione ciuili, possibile est vt sit amicus vnus multis, preterquã vt hoc sit ex parte cõuenientię, sed ex parte debiti & opportunitatis. vt aũt sit vnus ratione virtutis amicus multis: intendo propter seipsos, nõ est possibile. etenim amatum apud istum paucum est: eo ꝙ amatũ apud eos virtuosus est, virtuosi vero pauci.

Vtra in fortuna habendi sint amici. *Cap. XI.*

VTrum autem in prospera, an in aduersa fortũna amicis opus est? in vtraque. n. requiruntur. nam & infortunati subsidio: & fortunati conuictoribus indigent, iisq́; hominibus, in quos beneficia conferant: benefacere enim volunt. Atque in aduersi quidem rebus necessarium magis idest: vtilibus siquidem ibi est opus: in prosperis tamen est honestius. Vnde etiam probos quærunt: hos siquidem beneficiis afficere, cum hisque vitam traducere expetendum magis est. Est enim præsentia hæc amicorum tam in prosperis quam in aduersis rebus iucunda. qui dolent. n. condolentibus amicis subleuari consueuerunt. Vnde etiam dubitaret quispiam, nunquid quasi oneris partem suscipiant: an id quidem minime, sed præsentia ipsorum suauis cum sit, condolendique intellectio dolorem minorem reddat. Sed hacne ob causam, an ob aliud quippiam subleuentur, omittamus: eue-

A nire tamen prorsus illud quod dictum est, videtur. Ipsorum vero pręsentia mista quædam esse apparet. nam videre amicos iucūdum est, præsertim in aduersa fortuna constituto, affertq; subsidium quoddā ad minuendum dolorem. amicus enim consolationem præstat & aspectu & oratione, si commodus sit: quippe cum & mores nouerit, & ob quę vel lætetur, vel doleat. sentire autem dolore affici amicū suas ob calamitates, molestum est. in causa enim esse amicis, vt doleant, vnusquisque euitat, ac fugit. Atque iccirco qui viriles natura sunt, cauent ne amici secum condoleant: & nisi ipse dolorem qui ab illis suscipitur, indolentia exuperet, non sustinet: atq; omnino collugentes non admittit, propterea ꝙ lugubris neque ipse est. Muliercu læ vero, atque huiusmodi viri collamentantibus delectantur: eosq; vt amicos & condolentes diligunt. sed in omnibus imitari proculdubio meliorem debemus. At vero in prosperis rebus amicorum præsentia & vitæ traductionem iucundam habet, & intellectionem, ꝙ B sua ob bona lætentur: Quocirca videretur ad prosperas fortunas prompte amicos esse inuitandos: beneficum enim esse honestum est: ad aduersas autem tarde: quippe cum malorum participes quāminimum facere amicos deceat. Vnde illud: esse me miserum est satis. maxime autem aduocandi sunt amici, quādo parua molestia suscepta prodesse multum possunt. At ire econtrario fortasse conuenit: ad infortunatos non inuitatum & prompte: amici enim benefacere est, & maxime iis, qui in indigentia constituti sunt, & qui non petierunt: † vtrisq; siquidem honestius est, atq; iucundius. ad fortunatos vero vt cooperemur quidem, prompte: etenim ad hæc quoque amicis opus est: vt autem beneficiis afficiamur, tarde. quandoquidem studere vtilitatem consequi honestum non est. In suauitatis tamen reiiciendo fortasse vitanda opinio est: quando enim contingit. Esse igitur amicorum præsentia expetenda in omnibus videtur. †à.l. vtraq;

C DIxit. Queritur autem an indigeatur plus amico in statu bono, aut in statu malo. nam in vtroq; statuū indigetur amicis: in malo vt habeatur ab ipsis subsidiū: in bono vt impendatur eis beneficiū. amant. n. in bono statu existentes, vt habeāt cui impendat notoriū. Atamē apparet ꝙ homini in statu malo multo necessariores sunt amici. & pp hoc indigent tūc amicis, apud quos est vtilitas. in statu autem bono est homo cum amici melius. indigentia ergo amicorū in aduersitatibus est propter necessariū, in prosperitatibus autem propter melius. Ideoq; viri illustres decoris status requirunt viros bonos & demeritos quibus benefaciant, talibus enim beneficiorū impensio eligibilior est ꝙ alijs. Et similiter esse cū illis & pręsentia amicorū per se lætificās est in hora status prosperitatis, & in hora status aduersitatis: eo ꝙ illis, qui sunt in tristitia, aufert tristitiā communicatio amicorum eis in illa tristitia. D. Et propter istud forsan exhibit aliquis, ꝙ quæret an amici faciant istud, eo ꝙ diuidant tristitiā, & accipiant eam ab amico, sicut accipit ab onerato quidam oneris sui, & alleuiat ipsum pp hoc. D. Attamen apparens est ꝙ cā in hoc est, qm̄ cū sit amicorum aspectio lętificans, & pręsentiam ipsorum delectans, efficit intellectus in pręsentia eorum tristitiam minorem quā existat res contristans. D. Si autem alleuiēt quidem contristatum per hanc causam aut per aliam cum hac, omittimus hic inquirere: nisi ꝙ apparens est ꝙ illudant causa huius aut aliqua causarū eius.

Videtur enim ꝙ pręsentia amicorum & respectus alterius ad alterum, communis est vtroq; statuum simul : intendo ꝙ est exhilarans in statu prosperitatis & aduersitatis , per hoc ergo minoratur tristitia eius , qui in aduersitate est: ac si esset ei adiutorium ab amico suo non tristandi : eo ꝙ amicus consolatur eũ suo aspectu & suo sermone , quando hoc fuerit secundum ꝙ oportet . quando enim fuerit consolatio secundum ꝙ oportet ab amico, nouit amicus morem amici . & quoniam ille gaudet ex quo gaudet ipse , & tristatur ex quo tristatur, & excessus in hoc , intendo in contristatione amici propter malum statum amici sui addit in tristitia amici, qui est in malo statu. quando enim senserit ille, qui est malo statu ꝙ tristatur amicus eius propter ipsum , crescit eius tristitia. amici autem fugiunt ne sit alter causa tristitię alter . Et propter hoc illi, qui sunt habentes naturam virilitatis, intendo magnanimos , euitant ne tristando contristent suos amicos . vnde & si non penitus abijciant tristitiam , non tamen prosternuntur ab ea, quemadmodum debiles animo. & ad formam non desyderant qui communicent eis in mœrore & luctu propter suam virilitatem : eo ꝙ ipsi non sunt viri lamentationis. Mulieres autem, & viri qui sunt vt iste in debilitate animi, lætantur ex eis. qui communicant eis in tristitia. manifestum vero est, ꝙ in omnibus rebus semper asimilandum est melioribus : & isti sunt qui tristantur secundum ꝙ oportet, & communicant in tristitia, in quo oportet. Dixit, Pręsentię autem amicorum in statu prosperitatis associatio est deliciosa & iucunda cogitatio: eo ꝙ delectantur ex bonis amicorum suorum : intendo ea, per quę conuertuntur ad iucundum statum . Et propter hanc causam fortassis putandum est, ꝙ in statibus quidem iucundis studendum est ad amicorum aggregationem. & eorum multiplicationem causa impendendi ipsis beneficia: pulchrius enim est pluribus ea impendere. in turbido autem statu non est studendum ad eorum aggregationem; eo ꝙ amici participant malitiã status: & oportet vt minoretur communicatio amici in malis, & excusatur ab eis. Dixit. Et ex hinc apparet, ꝙ oportet vt sint quantum sufficit de cõsolatione in statu malo: intendo vt non excedatur in ea. quando enim fit hoc, crescit amico tristitia, & oportet quidem vt anticipetur consolatione plus , quando fuerit per illos, qui hoc faciunt adiutorium multum tribulato . secundum vero huius diuersum oportet facere eos quidem, apud quos est tantum dilectio : intendo vt non studeant multum ad consolandum . Veruntamen oportet vt communicent in tristitia eis, qui sunt in statu malo, pręterquam inuitent eos ad hoc , & pręterquã excedant in hoc, communicatio enim amico in tribulatione & exhibitio beneficij, quãdo eo indiguerit, & non exegerit ipsum pulchrius est & melius & gratius. in statu autem bono oportet vt sit adiutorium amicorum cum diligentia et anticipatione: eo ꝙ vir boni status indiget in hoc statu amicis : & vt sit ab illis, quibus benefacere, morositas & pauca instantia. nam instare virum pro vtilitate propria non decens est.

De pręcipuo munere amicorum, & bonorum & malorum amicitia Cap. XII.

IGitur quemadmodum amore captis inspicere est amabilissimum , magisque hunc sensum quam cæteros eligunt vt pote cum ex eo amor & maxime existat & oriatur: ita quoque amicis conuiuere expetendum maxime est amicitia enim est communicatio , & sicut erga seipsum, ita quoque erga amicum sese habet at sensus erga se vniuscuiusque quod sit, expetibile est erga amicum igitur quoque erit . sed eius operatio in conuiuendo fit quare merito id appetunt . Quodque est singulis esse ipsum, aut cuius causa viuere eligunt: ea in re cum ami-

A cis degere volunt. Quocirca alii compotant: alii alea colludunt: coexercentur quidam & conuenantur, nonnulli comphilosophantur: in eo singuli diem simul traducentes quod maxime in vita amant. cum enim conuiuere cũ amicis velint hæc faciunt, hæcque cũ illis cõmunicant quibus cum se conuiuere existimant. Prauorum igitur amicitia praua est: praua.n. secum communicant instabiles cum sint, & praui etiam efficiuntur, dum sibi mutuo similes euadunt. at proborum proba atque honesta est, congresſionibusque insuper augetur. videnturque hi meliores quoque effici dum operantur, ac se mutuo corrigunt. exprimunt enim a se mutuo ea quibus oblectãtur, vnde id: A iustis disces bona. Ac de amicitia quidem hactenus dictum sit. Sequitur vt de voluptate differamus,

Dixit. Et fortasse diuersificantur homines in ęstimatione rerum, quę sunt exhilarantes, & quę non sunt exhilarantes: & sunt res, quę fiunt a viris B onerosis & incultis, veruntamen apparet, quod pręsentia amicorum vniuersis rebus exhilarans est & eligibilis, quemadmodum enim intuitus amati valde eligitur apud amasios: & hunc sensum eligunt prę cęteris sensibus: eo ꝙ amor est magis per hunc sensum, & fit per ipsum: similiter apud amicos associatio in vita electa est. Etenim associatio amicitia est, & amicus sicut est in seipso, taliter est erga amicum: & sentit amicum suum in seipso, eo ꝙ est electus apud ipsum ex modo, quo est similis ei: & ipsemet etiam est in amico: actus igitur amicitię fit quidem in associatio in coniunctione, debito igitur desyderant coniunctionem. Cumq; sit essentia cuiusque eorum: & hoc quod concupiscunt actiones vitę, amant vt sint eis actiones istę cum amicis. Et propter hoc coniunguntur ad potum, & ad ludum talorum, & ad alios. & quidam coniunguntur in exercitatione, & venatione, & finiunt dies suos in eo, quod diligit quilibet eorum cum eo, quem diligit ex his, qui sunt in mundo. ipsi enim agunt hoc cogitando de amicis & dilectis, & vniuersaliter communicant eis, quos vident sibi communicantes in vita. Fit igitur ex parte huius amicitia quidem malorum mala: associatur enim viris malitiarum, & eius qui non habẽt stabilitatem: & efficiuntur mali propter asſimilationem cuiuslibet ipsorum cum socio suo. amicitia vero virtuosorum & emeritorum est essentia ipsius meriti & virtutis, & est completior associationum. Et videtur de eis, qui efficiun- C tur per amicitiam meliores quam fuerint ante amicitiam; eo ꝙ rectificant se inuicem per asſimilationem alterius alteri in actionibus, quę placent eis: & sunt ea bona, quę sunt in se bona. Tantum igitur dictum sit de electione: & sequatur ipsum sermo in delectatione.

Exponit finem pręcedentis cap.

ARISTOTELIS
MORALIVM NICOMACHIORVM
LIBER DECIMVS.
Cum Auerrois Exposi.

SVMMA LIBRI.

De voluptate, ac eius speciebus. De felicitate, & contemplatiua, & actiua; præparatioq; , ac sermonis continuatio ad libros de Republica.

De uoluptate. *Cap.* *I.*

POst hæc fortasse sequitur vt de voluptate dissera- B
mus: quippe quæ maxime affinis esse generi nostr videatur. vnde iuuenes voluptate & dolore qua gubernaculo dirigentes erudiunt Maximumque esse ad morum virtutem videtur, si gaudeamus quibus oportet, & oderimus ea quæ odio haben da sunt. hæc enim cum momentum ac vim ad vir tutem & felicem vitam habeant: per totam vitam pertinent. iucunda siquidem eligunt, fugiunt ea quæ dolorem affe runt. De talibus autem minime prætermittendum esse videretur, presertim cum magnam habeant controuersiam. Nonnulli enim bo num ipsum voluptatem esse dicunt. alii econtrario admodum pra uam rem eam esse affirmant. Atque illi quidem fortasse rem esse ita persuasi. sed hi, melius esse ad vitam nostram rati, si voluptas, quam uis non sit, praua esse demonstrentur. plerosque enim ad ipsam esse procliues, seruireq; aiunt voluptatibus: vt iccirco in contrarium C ipsos reducere opus sit: sic enim fore, vt ad medium redeant. Vi dendum autem ne non recte hoc dicatur. orationes enim de iis, quæ in affectibus, & actionibus consistunt, minorem quam opera ipsa habent probabilitatem. quando itaque discrepant ab iis quæ sensu percipiuntur: contemptę veritatem quoque ipsam insuper tollunt. nam qui vituperat voluptatem, si appetere ipsam quandoque consp ciatur: declinare ad ipsam videtur, quasi omnis voluptas eiusmod sit. non est enim multitudinis distinguere. Videntur igitur verę ora tiones non solum ad cognoscendum, sed ad vitam quoque ipsam esse vtilissimæ. cum enim rebus consentaneæ sunt creduntur: atq; ita audientes ad vitam, sicut ipsę præfinierit, traducendam incitant. Sed de his satis. Ea nunc, quę de voluptate dicuntur, persequa mur.

DETERMINATIO DECIMI TRACTATVS LIBRI NICOMACHIAE. ARISTOTELIS.

POst hoc autem conueniens est vt sequatur sermonem in dilectione sermo in delectatione: eo ꝙ videtur in pluribus rerum ꝙ ipsa appropríetur generi nostro, & ꝙ sit naturalis nobis, & propter hoc instruuntur adolescentes, quatenus assuescant delectari secundum ꝙ oportet, & tristari prout oportet. Videtur. n. ꝙ gaudere cũ quo oportet, & refutare quod oportet fortem relinquat sigillationem in moralitate. & quando ad hoc diligenter intentũ fuerit in tota vita, erit ei potentia & impressio magna in beatitudine in vita. homines nãq; in vita sua eligunt delectãs & fugiunt contristans. & propter hoc conueniens est vt putetur ꝙ dimissio delectationis & tristitiæ in hac sit innaturale: & quoniam parum sit, vt oporteat intendi illud. D. Et propter hoc oportet perscrutari de ea an bonum sit, aut nõ & iam etiam oportet vt perscrutemur de hoc; eo ꝙ contentio multa in hoc est inter homines. Quidam enim dicunt ꝙ delectatio est bonum. & quidã ipsorum vi
B det ꝙ sit delectatio scdm huius diuersum, & ꝙ omnis mala & vilis, & quidam illorum iam supposuit ꝙ ipsa sit malitia, & credidit illud & quidam ipsorũ nõ tenuit neque credidit ipsum: veruntamẽ reputauit optimũ in nostro viuere et in vita nostra, vt vilipendamus ipsam. & dicamus eam esse malitiam, etsi non sit talis. nam plures hominum declinant ad eam: & declinatio ad ipsam alienat vel elongat ab honesto & vtili. & pp hoc oportet vt homines deducantur & facto & dicto in regimine ad contrarium huius. quando enim sic, peßimum fuit cũ hominibus, possibile est vt per hoc conuertantur ad mediũ, qđ non impedit neque damnificat coniunctionẽ. Et forsitan multi ex his, qui dicunt ꝙ delectatio malitia est, non persuadent dictione sua, cum videatur operatio eorum diuersa ab ea. etenim sermones, qui dicuntur in vituperatione passionũ, minus persuadent q̃ dimissio illarum passionum: & dimissio earum magis ꝑsuasiua est. qñ enim quis statim diuersatur in operatione sua a suo dicto, vilipenditur ꝑ dictum suum, neq; curat aliquis credere ei. si enim ille, qui vituperat delectationẽ, aliqñ visus fuerit appetere ex ea aliqđ & eligere, reputabitur declinare ad eam, & ꝙ vniuersam delectationum omnium in electione est apud ipsum vt illud, etenim distinctio inter illud, quod eligendum est extra qđ ipsa, & qđ nõ, non est apprehensa a pluribus hominum. Et pp hoc videtur ꝙ auditio sermonũ verorum non sit proficiens in sciẽtia tantũ, sed & in vita, intendo in operatione, qñ
C fuerint conuenientes operationi dicentium. etenim creduntur sermones tunc, quando concordant operationibus. & propter hoc suggerunt intelligẽtibus vt sit vita eorũ scdm istas actiones, quibus concordat dictio & operatio. D. Cũ aũt sermones, qui hic dicuntur, sunt quidẽ in materiebus habẽtibus se sic vt in pluribus, tunc incipiamus locutionẽ in delectatione scdm illam maneriẽ sermonũ.

Tũc creduntur sermões, cum concordant operationibus.

Opinio Eudoxi de uoluptate. *Cap. II.*

EVdoxus quidem uoluptatem bonum ipsum esse existimabat, propterea quod omnia uidebat eam appetere, tam quæ prædita essent ratione, quam quæ ea carerent: atque in omnibus quod est expetibile, id honestum & quod maxime huiusmodi, id prçstantissimum esse [...] omnia autem ad idem ferri, id omnibus esse optimum ind[...] unum quoque. n. quod sibi bonum esse, inuenire, non secus atque [...]

mentum. quod igitur omnibus esset bonum, quodq; omnia appe[...] rem, ipsum bonum esse conficiebat. Cuius sane rationes ob mor[...] virtutem magis quam propter seipsas credebantur præcipue enim[...] perans esse videbatur: vt non vt amicus voluptatis putaretur hæc [...] cere sed quia ita re vera esset. Nec minus autem ex cõtrario quo[...] manifestum idem esse existimabat. dolorem enim per se omni[...] fugiendum esse, contrarium autem simili modo expetendum. Ma[...] me autem id esse expetendum dicebat, quod non ob aliud, neque [...] terius causa eligeremus. huiusmodi vero proculdubio voluptatem [...] se quippe cum a nemine requiramus, cur voluptate afficiantur [...] quod expetenda per se ipsa voluptas sit. Et cuius ex bonis adiuncta [...] gendum magis ipsum reddere: vt iuste agere, & temperanter: aug[...] rique bonum ipsum seipso. Sed hæc quidem ratio videtur ex bonis [...] se ipsam ostendere, nihilo tamen magis quam, aliud quippiã: omn[...] enim bonum * cum altero magis expetendum est quã solum. Atq; h[...] iusmodi sane ratione Plato quoque voluptatẽ ipsum per se bonũ e[...] destruit: iucundam enim vitam cum prudentia quam sine prudent[...] esse magis expetendam. quod si mistũ est præstantius ipsum per se b[...] num voluptatem non esse quippe cum ipsum per se bonum nu[...] re ipsi adiuncta magis expetendum efficiatur. Perspicuum autem est ipsum per se bonum neque aliud quicquam esse posse, quod cum alio ex iis quæ per se sunt bona magis expetendum fit. quoddam igitur est eiusmodi, cuius etiam nos participes sumus tale enim [...] quod quæritur. Nam qui id bonum esse negant, quod omnes app[...] tunt; nihil dicunt. quod enim omnibus videtur. id esse affirmamus. qui vero hanc fidem tollit is non admodum probabiliora dicturus e[...] nam si mente carentia hęc appeterent, esset sane aliquid quod, dici[...] tur: at si etiã ea quæ prudentia sunt prędita, quo modo dicere al[...] possunt. Fortasse vero in prauis quoque naturale quoddam bonum est præstantius quam ipsa per se sint: quod proprium bonum appet[...] Sed neque de contrario recte esse dictum videtur. non enim si do[...] est malum, continuo voluptatem esse bonum inquiunt. opositum siquidem malum malo esse aiunt & vtraque ei quod neutrum est. N[...] male sane hæc dicentes non tamen vere. si enim vtraque essent ma[...] la, fugienda quoque vtraque esse oportebat: si neutra, neutrum aut si[...] militer, Sed illum quidem fugere vt malum. hanc expetere vt bonũ videntur. ita igitur etiam opponuntur.

* a. l. q cum altero magis expetendũ est q̃ solum: tale minime est.

Dixit. Diximus igitur q Eudoxus ęstimabat, q omnis delectatio bonum ex hoc q videbat oĩa appetere & desyderare ipsam, quę habent ration[...] & quę non habent rationem, & mouentur ad ipsa ex seipsis, & electu[...] emerito, quod est bonũ per se, est illud, ad quod mouentur oĩa ex seipsis, et [...] bonũ & pulchrũ per se est optimũ vniuersitatis rerũ, delectatio ergo ex mod[...] quo pertinet oĩbus, est bona per se: & quod est bonum per se, optimum est oĩu[...] rerum: delectatio ergo est optimum oĩum rerum, & hoc est vt dispositio in b[...] tate nutrimẽti. oĩa.n. appetunt ipsum, & est bonum per se: & etiam illud, q[...] desyderant omnia, bonum est omnibus: & delectationem desyderant oĩa [...]

A ergo bona omnibus. D. Per istas igitur ratiocinationes persuasum fuit huic viro, ꝙ omnis delectatio bonū. Et attestabatur his sermonibus, quos dixit virtus moralis, quam habebat; cum dignius sit credere huiusmodi sermones, cum cōcordat eis operatio q̄ꝫ cum opatio discordatur eis. fuit.n. vir iste habens tēperantiā prout oportuit, & non dicebat istos sermones, quia esset amator delectationis: sed quia videbatur ei in rei veritate sic esse. & hoc etiam declaratur ex eius contrario declaratione non minus digna pręcedente. si enim a tristitia fugiunt vniuersi, eius contrariū, & est delectatio, electum est ab vniuersis. Amplius illud quod eligitur propter se, electius est electo propter aliud. & de delectatione manifestū est cū hac dispōne. qd.n. eligitur per aliud de eo, quęritur, quare est eius electio. sed circa delectationē non quęritur p aduerbium, quare. nos.n. non dicimus quare quęrimus delectationē. cūq; sic sit, electa est delectatio per se. Amplius qū ipsa additur alicui bonorum, fit illud bonū magis eligibile & melius: vt actio iustitię & actio castitatis: intendo ꝙ, quando coniūgatur delectatio actionibus nobilibus, fiunt perfectiores: intendo ꝙ delectetur agēs actione sua. D. Et videtur ꝙ ista dictio propinque sit vt iudicetur ex ea, ꝙ delectatio ex bonis est. omne enim, quod additum bono facit ipsum melius, bonū est. Dixit. Et huiusmodi loco, i. pari argumento sumpto a digniore, & potiore
B negat Plato delectationem esse bonū. dicit.n. si delectabilis vita dignior est eligi, quando cum intellectu fuerit q̄ꝫ absq; eo, non est delectatio bona per se. Nō enim est possibile vt sit aliquid eligibile per se, & quando ei additum fuerit bonū aliquod, fiat magis eligibile, quā fuerit, eo ꝙ oportet vt nō sit istud eligibilę per se, antequā addatur ei illud, aut ipsum addatur illi. iterū igitur non est delectatio eligibilis per se. & hoc est, quod quęrebatur: intendo an est bonum p se, an nō. D. Qui aūt vertunt hanc propositionē in vniuersalē, dicentes ꝙ nulla delectatio bonū, fortassis non dicunt dictionē sufficientem, cum dicant ꝙ illud, quod oīa appetunt, non est bonū. & qui dicunt istud, non dicunt aliud, q̄ꝫ ꝙ illud, quod videtur oībus bonum, non est bonū: & vniuersaliter qui contradicit huic propositioni, non pōt contradicere ei per aliquid, quod sit pluris sufficiētię q̄ꝫ ipsa. & qui contradicit huic dictioni, desyderat quidem ex dictione qd non intelligitur. D. Si aūt iam dixit hāc dictionē dictor eius per opinionē aliquam, & ratiocinationes aliquas declaremus nos, qm̄ quod dixit in hoc, nō habet sufficiētiā. Nos igitur dicimus, ꝙ in rebus malis fortassis est bonū aliquod naturaliter, & amat bonum illud res illa, cui illud est propriū: & sic est res in delectatione, si ponatur esse mala. nihil ergo prohibet vt sit in ea bonum aliqd naturaliter. D. Et similiter videtur ꝙ non sit dictio bona, cum qua contradixęrunt istis: intendo dicentes ꝙ delectatio sit tota malum propter rationē cogen
C tem eam esse bonū, quando dixerunt domini istius dictionis, ꝙ tristitia si est malum, oportet vt sit delectatio, quę est contrariū eius bonum. contradixerunt.n. huic dictioni p hoc, quod dixerunt, ꝙ possibile est vt cōtrarietur malum malo. volunt ꝙ non sequitur ex esse tristitiā malam, & esse delectationem contrariū eius, vt delectatio sit bonū. Et dictio ipsorū hęc nō est dictio sana, neq; fecerūt decentē in hac contradictionē. etenim si fuerint ambo mala, intendo delectationem & tristitiam, erit fugiendum ab ambobus. sicut enim ea, a quorum neutro fugiendum est, consimilia sunt in bonitate, sic ab his, quę consimilia sunt in malitia, fugiendum est ab vtrisq;: et ea, a quorū vtroq; fugitur, consimilia sunt in malitia. & vniuersaliter de apparētibus p se ipsa est ꝙ homines fugiūt a rebus malis naturaliter, & appetunt res bonas. & diuersantur quidem, eo ꝙ quidam eorū vident de re vna ꝙ bonum: & quidam eorum vident in ipsa ꝙ malum.

Dicentium voluptatem non esse bonum confutatio, & si non omnis expetibilis sit. Cap. III.

AT enim neq; si ex qualitatibus non est voluptas, propterea neque ex bonis eam esse censendum est. nam neq; virtutis opera-

tiones ſunt qualitates, neq; felicitas. Dicunt etiam bonum defini
tum eſſe, voluptatem vero indefinitam, propterea ꝙ admittit, vt ma- A
gis & minus fieri poſsit. at ſi ex voluptatis ſuſceptione id iudicant:
idem & in iuſtitia, & in reliquis virtutibus eueniet, ex quibus euiden
ter magis & minus eiuſmodi homines eſſe affirmant: iuſti enim &
fortes magis ſunt: fit etiam, vt & iuſte & temperanter magis & mi-
nus agamus. Sin autem in voluptatibus ipſis hoc ſtatuunt: videant
ne non dicant cauſam huiuſce rei, ſi aliæ miſtione omni vacent, mi-
ſtæ aliæ ſint. Quid prohibet autem quia ſicut ſanitas, quæ cum defi
nita ſit, admittit tamen, vt eſſe magis ac minus poſsit: ita quoq; eſſe
voluptatem dicimus? non enim contēperatura eadem in omnibus:
neq; vna quædā ſemper in eodem eſt: ſed remittitur. atq; aliquan-
diu perdurat? eoq; differt, ꝙ magis, & minus ineſt. Tale igitur quip
piam in voluptate quoq; eſſe poteſt. Præterea cum perfectum ipſum
per ſe bonum, motiones vero & generationes imperfectas eſſe ſtatu
ant: voluptatem motionem eſſe & generationem conantur demon- B
ſtrare. Sed non recte dicere id videntur. neque motionem eam eſſe
verum eſt. motioni enim omni propria eſſe tarditas & celeritas vide-
tur: & ſi non per ſe ipſam, vt motui mundi, at ad aliud. voluptati ve
ro neutrum horum ineſt. fieri enim poteſt vt cito quiſpiam volupta
tem perceperit, ſicut vt iratus ſit: vt autem percipiat, minime: neq;
ad alterum. vt ambulet vero, & creſcat, atq; omnia huiuſmodi, poteſt.
Ac mutari quidem in voluptatem cito & tarde licet: operari autem
ex ipſa, id eſt voluptate affici, cito, non licet. Quo pacto item eſſe ge
neratio poteſt? non enim ex quolibet quodlibet gigni videtur, ſed
in illud diſſolui vnumquodq;, ex quo generatur. & cuius generatio
eſt voluptas, dolor eius corruptio erit. Dicunt item dolorem indi-
gentiam eius eſſe, quod ſecundum naturam eſt: voluptatem repletio
nem. at hæc corporis ſunt affectiones. ſi igitur voluptas eius quod eſt
ſecundum naturam repletio eſt: illud in quo repletio fit, eſſet id quod C
voluptatem percipere: corpus igitur id eſſet: ſed non videtur. volup
tas igitur repletio non eſt: ſed vnuſquiſq; & voluptate affici dum fit
repletio: & dolorem percipere, dum ſecatur, conſueuit. Opinio aūt
hæc ex voluptatibus & doloribus circa alimentum euenientibus vi
detur extitiſſe. vbi enim indigi effecti fuerint, atq; ob id dolore præ
occupati. percipere voluptatem ex repletione aiunt. At hoc non
circa omnes voluptates accidit. dolore enim vacant tum diſciplina
res: tum ex iis quæ ſenſus afficiunt, illæ quæ olfactu, quæ auditu, &
viſu percipiuntur. Multæ item recordationes, & ſpes huiuſmodi
ſunt. Cuius igitur hæ erunt generationes, cum nullius rei præceſſe-
rint indigentiæ, cuius repletiones eſſe hæ poſsint? Aduerſus eos aūt
qui probroſas voluptates producūt, dicere quiſpiam poſſet non eſſe
ea iucunda. non enim ſi male affectis iucunda ſunt, iccirco abſolute
quoq; eſſe ea iucunda exiſtimandum eſt: ſed ipſis illis tantummodo.

quēadmodū

A quemadmodum neq; salubria aut dulcia, aut amara, quæ ægrotan-
tibus: neq; alba, quæ lippientibus esse huiusmodi videntur. An ita
quoq; dici posset, expetendas quidem esse voluptates: non tamen ex
his. quemadmodum etiam diuitem esse, expetendum est: sed non ex
proditione: & sanum esse item: sed non ex cuiuslibet rei esu. An spe-
cie differunt voluptates. quæ enim ex honestis rebus existunt diuer-
sæ ab illis sunt, quæ ex turpibus percipiuntur. neque fieri potest vt
iusti quispiam voluptate afficiatur, nisi sit iustus: aut musici, nisi sit
musicus: atq; in reliquis simili modo. Declarare autem videtur etiã
amicus ab adulatore diuersus cum sit, non esse bonum voluptatem:
aut voluptates esse specie diuersas. hic enim ad bonum versari: ille ad
voluptatem videtur. atq; illud probro datur: hoc laudi est: vtpote cũ
ad alia, atq: alia versentur. Nemo præterea expeteret vel viuere ita,
vt pueri mente prędictus illis voluptatibus, quàmmaxime fieri po-
test, afficeretur, quibus pueri oblectari consueuerunt. vel turpe ali-
B quid agendo ita gaudere, vt nullũ vnquam dolorem percepturus sit.
Et circa multa studium adhiberemus, ét si nullam afferrent volupta
tem: vt videre, meminisse, cognoscere, virtutes habere. ꝙ si hæc vo-
luptates necessario consequuntur, nihil refer. expeteremus nanq; ea
nihilominus, licet etiam nulla inde voluptas exoriretur. Voluptatẽ
igitur neq; esse ipsum per se bonum: neq; omnem esse expetendam:
nonnullasq; esse per se expetibiles, quæ differant aut specie, aut iis à
quibus eueniunt: planum videtur. Ac de iis quidem quæ de volu-
ptate & dolore feruntur, satis dictum sit.

DIxit. Et dictio dicentis ꝙ delectatio non est bonũ: eo ꝙ non est qualitas,
& virtutes, quę sunt bonum, qualitates sunt, non est cogens. etenim actio
nes virtutum, & felicitas fortunę non sunt qualitates, & sunt bonum. D.
Dictio autem, ꝙ bonũ terminatum est, & ꝙ delectatio non est terminata, eo
ꝙ recipit magis & minus, non cogit vt nõ sit delectatio bonũ. hęc enim speci
es iudicij verax est de iustitia & cęteris virtutibus. additio nãq; & diminutio
sequitur cęteras virtutes. & medietates in eis, quę sunt inter extremitates, quę
C sunt virtutes habentes latitudinem. & per hoc etiam fit iustitia quędam magis
alia iustitia, & fortitudo magis fortitudine. & quando fuerit possibile vt sit mi
nus & magis in iustitia & castitate, erit similiter possibile vt sit minus & plus
in delectatione. D. Et fortassis si dixerint ꝙ qualitates quędam mixtę sunt, &
quædam simplices: & ꝙ propter hoc quędam recipiunt magis & minus non
propter hoc, quoniam virtutes, & quędam earum irreceptiuę sunt huius. &
hoc est eis per hoc, ꝙ virtutes non poterunt inducere causam huius. D. Et
quid prohibet, vt quemadmodum sanitas terminaat recipit magis & minus, si
militer sit etiã de delectatione: intendo vt sit terminata. & recipiat magis &
minus. igitur in nobis etiam est ne concedamus ex esse eã receptiuam magis
& minus, esse eam non terminatam. etenim ęqualitas, verbi gratia sanitas non
est vna eadem in omnibus speciebus: in equo nanq; alia est, & alia in homi-
ne. neq; in vna eadem specie eadem in omnibus horis: sed interdum magis,
interdum minus. possibile est ergo vt sic se habeat delectatio, & sit bonũ. D.
Et ex dictionibus istorum etiam est, qm̃ sunt perfecta & completa: & ꝙ qm̃
motus & generationes nõ sunt cõpleti: concludatur ergo ab eis ex hoc, ꝙ mo
tus & generationes non sunt bonũ. quando ergo adiunguntur huic ꝙ delecta-
tio, generatio, & motus, sequitur vt non sit delectatio bonũ. D. Videtur autẽ ꝙ

non fit hęc dictio bona. non .n. delectatio motus. vnicuiq; .n. rerum mouentiũ D
est velocitas propria, & tarditas propria, qñ fuerit mutatio ei per se, quando
vero non fuerit ei mutatio per se, sed per comparationẽ ad aliud: vt mutatio, q
est scienti ex ignorantia ad scientiam, tunc statim fit relationis & ad aliquid,
& nõ est in relatione motus impossibile est aũt vt delectationi inueniatur velo
citas & tarditas: cũ non sit ei mutatio per se. attamen possibile est hoc inueni
ri ei per accidens ex parte mutationum eius quod consequitur delectatio. & ;
hunc modũ possumus dicere ꝙ talis delectatur velociter, quẽadmodũ dicimus
irascitur velociter: nõ ꝙ delectatio ipsamet aut ira ipsamet velox sit & tarda
sicut motus, quẽ sequitur delectatio, velox & tardus, vt delectationes quę se
quuntur ambulationẽ, & bibitionẽ, & alia ab his. Etenim delectatio sequitur
ista velociter aut tarde: ipsius vero met delectationis non est possibile, vt sit
aliquid tardũ aut velox. & est quidẽ istud taliter, eo ꝙ delectatio de relatione
est: mutationes, quas sequitur delectatio, non sunt de relatione: & non est possi
bile de delectatione vt sit sempiterna: neq; est possibile vt referatur ad aliud
aliquid præter id cuius est. D. Iam autem putatur de delectari ꝙ sit motus per
modũ aliquem, non tamen de delectatione coniugata cum quacunq; apprehen
sione putatur hoc, sed de coniugata cũ apprehensione, in qua mutatur appre- 5
hensor: & cuius generatio est delectans, huius corruptio est contristans. D. Et
iam dicunt ꝙ tristitia est propter defectũ rei naturalis, & delectatio cõplemen
tũ huius defectus. & hoc erit apud fieri huius defectus: non apud expletionem
eius actu. & si sic est, erit delectatio fieri, vel generatio non complementum.
ideo ꝙ quando precedit fieri rei deficientis, tristatur corpus sentiens, & qñ
sic est, ergo delectatus per ipsam, est deficiens, & etiam ipsam in seipsa dele
ctus est, cũ sit fieri, vel generatio. D. Istud vero non putatur de omnibus de-
lectationibus, sed conuenit quidem delectationibus, quę fiunt propter tristitiã
nutrimenti: intendo ꝙ delectationẽ nutrimenti pręcedat tristitia famis: & ipsa
met inuentatur apud vsum nutrimenti. In cęteris autem delectationibus non
accidit istud, vt in delectationibus, quę fiunt propter scientias disciplinales. nõ
enim pręcedit eas tristitia, neq; eas quę fiunt per tactum: quanto magis neq;
eas, quę fiunt per intellectũ. & similiter quę fiunt per odoratũ & auditum,
& visum non pręcedit tristitia. & pręcedit quidem ista spes, & est delectans.
Istę igitur delectationes non sunt generationes, neq: etiam suppletiones defe-
ctus, cum non pręcedat eas defectio, ac si sit delectatur per ipsas deficiens nõ
completus. D. Delectationibus autẽ vituperatis apud homines, quis sequuntur
quidam hominũ, fortassis non est dicendũ ꝙ sint delectabiles scdm veritatẽ.
quamuis .n. delectabiles sint eis, quorum animarum dispositiones sunt dispo
tiones prauę, nõ tamen propter hoc oportet vt dicantur esse delectabiles in re
veritate & simpliciter. sed si absolute dicatur de eis nomen delectabilis, intel-
ligendũ est in comparatione ad alios, quemadmodũ .n. non putandũ est illud,
quod dulce est aut amarum apud infirmos, esse sic scdm veritatem: aut quod
album apud lippos, album scdm veritatem, sic est de re delectationis apud vi
ros prauitas: intendo ꝙ delectabilia non sunt examinanda apud gustus itio-
rum: sicut neq; examinanda sunt nutrimenta apud gustus infirmorũ. D. Et for
tassis delectatio eligibilis est, nisi ꝙ non eligibilis, modo quo eligunt eam pri
dicti. quemadmodum dicimus ꝙ diuitiæ eligibiles: sed non vt fraude aut de-
ceptione acquirantur. & similiter sanitas eligibilis est, sed non vt eius, cuius
sanitas contingit ex quacunq; comestione, sed cuius sanitas fit ex comestione
rerum sanatiuarũ. D. Et fortassis differunt delectationes in seipsis, eo ꝙ dele-
ctatio ex rebus pulchris alia est a delectatione, quę ex rebus turpibus, & cui
ni actui est delectatio propria. & non est possibile vt delectetur is, de cuius na
tura non est vt agat aliquem actum delectatione illius actus. vt ꝙ non est pos
sibile vt delectatione iusti delectetur, qui non est iustus, neq; delectatione mu-
sici, qui non est musicus: & similiter in cæteris actibus. D. Et videtur esse
apparens, quoniam amicus alicuius, alius est a conueniente: & quoniam dele
ctatio vtrorumq; propter hoc non est vna, sed diuersa, de altero enim eorum

A putatur, quod eius associatio est propter vtile quidem: intendo eũ qui dicitur conueniens: & de altero quidẽ propter delectationẽ ex amicitia. & propter hoc vnus eorũ vituperatur, & alter laudatur. D. Et cõueniens est ne sit omnis delectatio bonũ. nullus. n. eligit ne faciat decens in longitudine vitę suę, ẽt habens intellectũ puerilem. & delectetur in tota vita sua eo, quo delectãtur pueri vtplurimum. neq; eligit delectationem cum actionibus turpibus. Homines. n. naturaliter student, & nituntur ad actiones pulchras, cum non fuerit in eis tristitia, etiam si non sit in eis aliquid delectationis: vt est speculatio, & cogitatio, & rememoratio, & scientia virtutum, & operatio earum. quando vero fuerint delectationes coniugatę eis, tunc nullus declinat electionem istorum: neque oportet vt sit in electione eorũ quicquã diuersitatis. forsan etenim prçeligenda sunt hęc: & si non sit ex eis delectatio, qualiter ergo erit in entibus? D. Manifestum est ergo ex his quę dicta sunt, quod non omnis delectatio bonum: neq; omnis malum. etenim delectationes diuersæ sunt formę: & in eis est quod est electum per se, & quod est non electum.

Quidnam sit uoluptas, & quo modo operationem perficiat. Cap. IIII.

B QVidnam autem sit voluptas, aut qualis, clarius fiet, si disputationem à principio repetamus. Visio enim quocunq; tempore esse perfecta videtur. nulla. enim re deficit, quæ postea succedens speciem eius perficiat. huic similis quoque voluptas est. totum siquidem quoddam est: neque vllo in tempore statuere aliquis voluptatem posse, cuius, si longiore fieret tempore, species perficeretur. Iccirco neque motio est. in tempore enim fit omnis motus, & cuiusdam etiam finis est. vt ædificatio tunc perfecta est, cùm fecit id quod appetit, vel in omni videlicet tempore, vel in hoc. nam in partibus tẽporis imperfectæ omnes, & à tota, & inter se sunt specie diuersæ. lapidum siquidem compositio diuersa à columnę virgatione: atq; hæ vtreq; à templi extructione differunt. templi enim effectio, cùm nulla re deficiat ad propositũ, perfecta est: fundamenti vero, & triglyphi fabrica est imperfecta: quippe cũ vtraq; partis sit. Specie igitur differunt. neq; fieri potest vt in vnoquoq; tempore motionem specie perfectam sumamus, nisi in toto. Simili modo quoq; in ingreßione, & C cæteris. nam si delatio est motio quæ alicunde aliquò fit: eius differentiæ sunt secundũ speciem, volatus, ingressus, & saltus, atq; huiusmodi. neq; tantũ hoc modo, verũ etiam in ingreßione ipsa differentia est: nã alicunde & aliquò non idẽ in stadio & in parte eius est, & in alia, atq; alia parte: neq; percurrere lineam hanc, & illã. non solũ enim lineam, sed in loco constitutam pertransit: in diuerso autem hæc, quàm illa est. Sed accuratius de motu alibi iã diximus. Videtur autem non in omni tempore motio esse perfecta: sed plęreq; imperfectæ. & specie differentes: siquidem alicunde aliquò speciẽ earũ efficit. at voluptatis in quolibet tempore perfecta species est. perspicuum igitur est, & diuersas has inter se esse: & voluptatem quippiam ex iis esse, quæ integra ac perfecta sunt. Hoc autem ex eo etiam videre-

tur, q moueri nisi in tempore quippiam non potest : voluptate autẽ D
affici potest. quod enim in ipso nunc fit, totum quoddam est. Ex his
autem manifestum est, non recte dicere eos qui voluptatem esse mo-
tionem, vel generationem asserunt. non enim omnium hæc dican-
tur: sed partibilium, & eorũ q̃ tota minime sunt. nã neq; visionis ge-
neratio est, neq; puncti, neq; vnitatis. neq; enim horum quippiam
motio aut generatio est. igitur nec voluptatis quoq; erit. quippe cum
totum quoddam sit. sed sensus cuiuslibet, cum circa sensibile, in rem
operatur. Perfecte autem eius qui bene est affectus, circa pulcherri-
mum ex iis quæ sensui subiiciuntur. tale enim quid maxime esse per-
fecta operatio videtur. Vtrum autem ipsum sensum, an id in quo ipse
est, operari dicamus, nihil interest. in vnoquoq;.n. optima eius est ope-
ratio, quod optime affectum est erga præstantissimũ ex iis quę ipsi su-
biiciuntur. Atq; hęc perfectissima esset, ac iucundissima. In omni
enim sensu voluptas est: in omni item simili modo intellectione & cõ E
templatione. iucundissima autem ea est, quæ perfectissima: at perfe-
ctissima eius est, quod bene affectum est erga optimũ eorum quæ ipsi
subiiciuntur. operationem vero voluptas perficit. Non eodem ta-
men modo & voluptas perficit, & sensibile,* & sensus, cũ bona sunt,
quemadmodum neq; sanitas & medicus simili modo in causa sunt,
vt sani simus. In vnoquoq; autem sensu voluptatem fieri perspicuũ
est: quippe cũ & visiones, & auditiones esse iucundas dicamus. patet
enim profecto eas vel quam maxime esse, si & sensus præstantissimus
sit, & circa tale quippiã operetur. nam si huiusmodi sunt & quod sen-
titur, & quod sentit: semper existet voluptas, modo adsit quod agat,
& quod afficiatur. Perficit autem operationem voluptas, non vt ha-
bitus quidam inest, sed vt finis superexoriens: perinde atq; venustas
iis qui in flore ætatis constituti sunt. quousq; autem sensibile vel in-
telligibile, & id quod iudicat, vel contemplatur tale fuerit, quale
esse debet: in operatione inerit voluptas. cum enim id & quod vt affi F
ciatur, & quod vt efficiat idoneum est, similia sunt, & inter se eodem
modo sese habent: idem fieri natura consueuit. Quo modo igitur fit,
vt nemo assidue voluptate afficiatur? An defatigatur? omnia enim
humana ad assidue operandum imbecillia sunt. quocirca neq; volu-
ptas assidue euenit: operationem enim consequitur. Nonnulla ta-
men sunt quæ cum noua sunt, oblestant: postea vero non simili mo-
do, hanc ob causam: quia primum incitatus animus est, in eorumq;
operatione intentus, quemadmodum in visu faciunt, qui inspiciunt:
postea vero operatio eiusmodi non amplius fit, sed neglecta. vnde
etiam voluptas hebetatur. Omnes autem voluptatem appetere pro-
pterea vnusquisque existimaret, quia viuere omnes appetunt. vita
vero operatio quædam est. Et circa ea vnusquisque & iis operatur,
quæ vel maxime placent, vt musicus auditu circa modulationes: di-
scendi studiosus mente circa comtemplationes: atque ita singuli cæ

Operationẽ voluptas pficit.

* 2.l. sensum

cæteris. voluptas vero operationes perficit: & viuere quoq; ipsum, quod appetunt. merito igitur voluptatem etiam appetunt, quippe quæ viuere ipsum quod expetendum est, perficiat. Vtrum vero vitam ob voluptatem, an voluptatem ob vitam expetamus, in præsentia omittatur. coniuncta enim hæc inter se ita sunt, vt separari nullo modo queant: quippe cum & sine operatione non fiat voluptas, & operationem omnem voluptas perficiat.

Dixit: iam itaq; dictus est sermo sufficiens in delectatione an bonũ an nõ. Quid vero sit delectatio, aut q̃ res est delectatio, fortasse manifestius fiet, quãdo cœperimus in reuersione rememorationis eius ex principio. Dicemus ergo, quõ putatur ꝙ actus visus est penetratio in aliqua hora. & hoc fit, qm visus non indiget aliquo, quo cõpleatur forma eius, immo est [illegible] cõplementũ eius vltimũ, & delectatio similis est huic: eo ꝙ ipsa existit completio vi sui completori. si ergo hoc sic est, delectatio etiã est cõplementũ & forma, non motus. & propter hoc non est possibile alicui vt apprehendat delectationẽ in tempore, donec sit ex delectationibus ꝙ existat in tempore minus aut plus. etenim omne quod apprehenditur in tempore, est in motu, & nondum completur forma eius, & propter hoc ꝙ delectatio est cum cõplemento formę, & non in B tempore. Et propter hoc non est motus. omnis enim motus in tempore, est habens complementum quod non est in tempore verbi gratia, ędificatio magis completa est in postremo temporis, in quo perficitur eius actio, quam in vniuerso temporis in quo fit. in postremo autem temporis, in quo fiunt motiones, non est completa, sed diuersa per formam: intendo ꝙ partes motus vnius eiusmodi iam diuersificantur adinuicẽ scdm formam: & sunt etiã diuersæ a toto ipsarum scdm formã & cõplementũ: intendo finẽ motus. positio namq; lapidũ diuersificatur ab erectione colũnarũ scdm formã: & ista ambo diuersificantur a figura domus, quę est complementũ tempori, cuius partes sunt cõpositio lapidũ, & erectio colũnarũ. & quod similatur his ex partibus ędificationis, & inter dispositionem cõpositionis & situs lapidum, & dispositionẽ erectionis columnarum, & inter dispositionem domus differentia est, quamuis enim conueniant in eo, ꝙ sunt dispositiones, tamen dispositio domus diuersificatur a dispositione compositionis lapidum, & a dispositione erectionis columnarum per hoc, ꝙ dispositio domus completa est, eo ꝙ non est subiecta ad aliud, cum nullius egeat, per quod sit eius complementũ. dispositio autem compositionis lapidum, & dispositio erectionis columnarum, & quod similatur his ex dispositionibus, quę subiectę sunt dispositioni domus, non sunt completę: eo ꝙ quęlibet earum subiecta est formę domus, eo modo quo literę subie C ctę sunt dictionibus. Et ꝑp hoc partes motus: & cõplemẽtũ earũ diuersificantur scdm formã. & non est possibile inueniri motũ complementũ scdm formã in tpe: nisi forte sit motus circularis totus. Cęteri vero motus transmutationis, vt ambulatio, & quod similatur huic, incõpleti sunt: eo ꝙ fiunt ex aliquo ad aliquid oppositũ ei: & eo ꝙ isti motus ex aliquo ad aliquid non diuersificantur solum a motibus cõpletis sed & partes motus vnius adinuicem. quẽadmodum diximus. etenim motus, qui fit super hanc partẽ lineę, alius est a motu fiente super aliã partẽ eius, & vniuersum huius aliud est ab eo, qui fit super partẽ illam, quę est completio. & est quidẽ istud sic in motu transmutationis recto, eo ꝙ & si fit super lineã rectam, illa linea non est linea tantũ, sed est quidẽ linea in loco. diuersificantur ergo partes motus propter diuersitatẽ partiũ loci. D. Et [illegible] sermonem perscrutatum est de motu in alia letera. D. Et videtur ꝙ [illegible] completa in vniuerso partium temporis, in quo inuenitur [illegible] tantũ. in cęteris vero suis partibus est incõpleta, sed diuersificatur scdm formã. de re autem delectationis manifestũ est, ꝙ de motionibus completis in toto tempore vel in omni tempore, cũq; sit delectatio de rebus cõpletis: & completa diuersificentur adinuicẽ, manifestũ est ꝙ de-

lectationes diuersæ erunt adinuicē ſcdm formā, nō ſcdm partes: intendo ꝙ partes delectationis vnius nō ſunt diuerſę ab aliis, ſicut ſe habet in motu vno. Et ex iſto manifeſtū eſt ꝙ delectatio nō eſt motus, & ex eo ꝙ cōprehenſio eius nō eſt in tpe, & omnis motus in tēpore. D. Veruntamen manifeſtū eſt etiam propter quā cauſam putauerunt ꝙ delectatio ſit motus & generatio: eo ꝙ generatio non dicitur de omnibus rebus fientibus, ſed dicitur quidē de generatione rerū, quæ diuiduntur, rebus autē, quę nō diuiduntur, nō eſt generatio. ideoq; non dicitur ꝙ apprehenſioni ſit generatio, neq; puncto generatio, neq; vnitati. & ſic ſe habet in delectatione: intēdo ꝙ non eſt ei generatio: eo ꝙ ipſa eſt totum, intendo de indiuiſibilibus. D. Et omnis quidem ſenſus agit ſcdm menſuram ſenſibilis, & agit actionem perfectā ſenſus, cuius diſpoſitio eſt perfecta. & diſpoſitio ſui ſenſibilis perfecta ēt. & diſpoſitio relationis inter perfecta. etenim putatur ꝙ bonitas actionis ſit hoc: intendo vt agens ſit in perfectiori diſpoſitione per quā eſt agens, & patiens in perfectiori diſpoſitione per quā eſt patiens. & relatio, quæ eſt inter ea in perfectiori diſpoſitione. etenim differentia magna eſt inter hęc, vt agat res ens in perfectiori ſuarum in patiens ens in perfectiori diſpoſitionum ēt, & inter hoc vt agat in non perfectiori ſuarum diſpoſitionum, aut in patiens non ens in perfectiori diſpoſitionum patiendi, aut vt ſit relatio inter vtraq; imperfecta. Cumq; hoc ſic ſit, fortaſſe erit actio iſta in ſenſibus motus perfectus, & delectabilis. & ſimiliter ſe habet in cogitatione, & in omnibus apprehenſionibus, quas ſequitur delectatio. Et propter hoc poſſibile eſt vt diuerſetur delectatio apprehenſionis penes diuerſitatem actionū apprehenſionis. & delectabilior actionū apprehenſionū eſt actio perfecta valde. & actiones perfectę valde ſunt illę, quibus ſunt venuſtiores diſpoſitionū apud virtuoſum valde ex rebus quas amat. & pp hoc eſt delectatio pfectiua actionū: intendo propter eſſe eas eſſe amatas. Veruntamen perfectio, qua delectatio perficit actionē, & perfectio, qua pficiunt, eam ſenſibile & ſenſus, nō eſt vnius maneriei, & ſi ſint res nobiles oēs: quēadmodū medicus & voluptas ſanādi nō ſunt cauſę vt fiat ſanatio ꝑ modū conſimilē: intendo non ſunt ei cauſa per modū vnum. D. Quod aūt delectatio inuenitur in omnibus ſenſibus, manifeſtū eſt per ſe. nos etenim videmus viſibilia delectabilia, & audimus voces delectabiles. & eſt manifeſtum ēt ꝙ delectationes ſenſuum ſunt vehementiores, qn̄ ſenſus & ſenſibile vtraq; vigoroſa furioſa fuerint: & qn̄ alterū agit & alterū patitur ſcdm ſuā vigoroſitatē: etenim qn̄ fuerit ſenſus & ſenſibile cū hac diſpoſitione, fit delectatio ſemper. Et cauſa exiſtendi dilectionē eſt vt perficiat actionē. Verūtn̄ ſuā perficere actionē nō eſt ita, vt delectatio ſit diſpoſitio in actione, & cōplemētū ei: ſed ſcdm ꝙ eſt res ſequens cōplemētū: vt pulchritudo, q̄ inuenitur in iuuētute: intendo qm̄ pulchritudo eſt diſpoſitio ſequēs iuuētutē. non cōpletiua eius. D. quouſq; ergo durauerit ſenſibile aut intelligibile ſcdm ꝙ oportet, & qui iudicat de intelligibili & ſenſit ſenſibile ſcdm ꝙ oportet, erit delectatio in actione. & hoc quādiu durauerit agens & patiēs & ſimilia: & fuerit relatio cuiuſq; eorū ad ſuum compar ſcdm diſpoſitionē vnā: intendo impermutata erit ab eis actio per vnam naturā. D. Et pp iſtud non eſt poſſibile vt delectetur homo delectatione continua, neq; triſtetur triſtitia cōtinua: eo ꝙ oēs res humanę non poſſunt agere actionē continuā pp mutabilitatē conſimilitudinis, quę eſt inter agens & patiens. & ſimiliter eſt de relatione. D. Et eo ꝙ delectatio non eſt continua, fit ꝙ quędam res exhilarant, & ſunt bonę: & poſt hoc nō ſic ſe habet res in eis. & cauſa in hoc eſt, qm̄ cogitatio & imaginationes, quas ſequitur delectatio, ſunt in iuuentute vehementius agentes & plures. & ſimiliter eſt in ſenſibus: intendo qm̄ in iuuentute vehementius agūt: vt qm̄ vident a longe in principio rei, deinde poſt hoc non poſſunt. immo actiones eorum debilitantur: ideoq; fit eorū delectatio debilior. D. Et fortaſſe putās, putabit oēs nos amare vitam. & vita actus quidā eſt. Et vnuſquiſq; amat facere actiones, quæ pertinent in vita rebus melioribus: etenim in his fit actus eius melior. vt dominus muſicę. ipſe .n. amat actum auditus, qui eſt apprehenſio melodiæ. & dominus doctrinę, qui amat actū cogitationis in opinionibus.

A & similiter est in omnibus actionibus pertinentibus ad vitam, & delectatio inuenta in eis est illa, quę complet istas actiones, & vitam, per quam fit desyderium istarum rerum. & quando sic est, tunc illi, qui desyderant vitam, desyderant delectationem: eo ꝙ ipsa perficit vitam, quę est electa. D. Et propter istud oportet sciri ꝙ non sunt nobis omittēdę actiones gratia delectationis. patet.n.ꝙ delectatio & actio cōiugatę sunt simul, & nō recipiunt separationē. nā non erit delectatio absq; actione: & perficit quidem oēm actū delectatio.

Voluptates inter se specie differre. Cap. V.

Vnde differre etiā specie videntur. quæ.n. specie diuersa sunt, a diuersis perfici existimamus, ita siquidem apparent & naturalia, & quæ ab arte efficiūtur, vt animalia, arbores, pictura, statuæ, domus, vas. simili modo quoque diuersas specie operationes a specie differentibus ꝑfici putamus. mentis autē operationes ab iis quæ sunt sensuum, atq; hæ inter sese specie, differunt. quare etiā quæ ipsas perficiunt voluptates. B Constare autē hoc ex eo etiam posset, ꝙ voluptas vnaquæq; operationi ei affinitate est coniuncta, quā perficit. simul.n. operationem propria atq; affinis voluptas auget: quippe cum singula magis iudicent, absoluantq; exactus qui cùm voluptate operantur. vt qui geometricis rationibus oblectantur, geometrici euadunt, & singula magis intelligunt, atq; aduertunt. simili modo musicæ studiosi, & ædificandi, & cęteri alii in suo quisq; operę proficiunt, dum eo oblectāt, ac gaudēt. voluptates vero sunt quę incrementum exhibent. at affinia sunt & propria q̄ augent, q̄ autem diuersis specie sunt propria, inter se quoque specie differunt. Magis ꝑterea inde hoc pateret, quòd voluptates quæ à diuersis eueniunt, operationibus sunt impedimento. studiosi enim tibiarū orationibus attendere nequeunt, si tibi canentem quempiam audiuerint. tibiæ cantu magis, quā ꝓsente operatione oblectati. voluptas igitur q̄ ex tibiæ cantu prouenit, operationem circa orationem corrumpit. Id in cæteris quoq; vsu venit, cùm circa duo simul operatur quispiā: quę.n. est iucundior operatio, alteram C extrudit: atq; eo magis, quo in voluptate longius excelluerit: adeo vt ex altera operetur nihil. Atq; iccirco fit, vt cū aliqua re uehementer gaudemus, aliud quid nō admodū agamus: cumq; aliis leuiter oblectamur, alia faciamus. vt in theatris bellaria esitant: id tunc maxime faciunt, cum viles certatores sunt. Qm̄ aūt propria voluptas exacte absoluit operationes, diuturnioresq; & meliores reddit: alienæ vero labefactant, ac perdūt: longe eas inter se distare manifestū est. Ferè.n alienæ voluptates id faciunt quod proprii dolores. proprii enim dolores operationes corrumpunt. verbi causa si alicui vel scribere iniucundum est & molestū, vel ratiocinari: cū dolorem afferat operatio, hic vt is neq; scribat, neq; ratiocinetur. Ex ꝓpriis igitur voluptatibus, & doloribus contrarii m circa operationes contingit. propriæ autem sunt voluptates, quæ ex operatione aliqua per se existunt. alienæ ve-

ro aliæ appellantur, propterea ꝙ simile quid efficiunt, quod dolor. cor rumpunt .n. veruntamen non simili modo. At vero cũ operationes probitate & prauitate differant: & aliæ ex ipsis expetēdæ sint: aliæ fugiendæ, aliæ neutræ: simili modo voluptates etiã sese habent: in vnaquaq;.n. operatione propria voluptas existit, in bona honesta, in praua improba. Nam & cupiditates honestorum laudabiles, turpium vituperabiles suut. Affiniores autem operationibus sunt voluptates in ipsis existunt, q̃ appetitiones. hę.n. & tēporibus & natura distinctæ sunt illæ adeo annexę operationibus sunt, adeoq; ab ipsis indistinctę vt an idē cũ voluptate operatio sit, ambiguũ esse videatur. Neq; tñ voluptatē esse mentē, aut sensum putandũ est: est .n. absurdũ. sed quia nõ separātur, esse idē quibusdã videntur. sicut igitur opationes, ita quoq; diuersæ voluptates sunt. Visus autē à tactu puritate differt: & auditus & olfactus à gustatu. simili modo quoq; differunt voluptates: atque ex his illæ quæ circa mentē existunt: & vtreq; à se mutuo. Esse vero vnicuiq; aīali propria voluptas, quēadmodũ ēt opus videt: ea .n. est quę in operatione existit. id in vnoquoq; consideranti ita esse apparebit. equi siquidē, & canis, & hominis voluptas diuersa est. Quēadmodũ Heraclitus inquit, asinos stramētitias paleas magis q̃ aurũ electuros: quippe cũ asinis pabulũ auro iucundius sit. Ac voluptates quidē eorũ quæ specie diuersa sunt, specie differunt: quæ sunt eorūdē, indifferentes esse consentanũ est. in hoībus tamen nõ parũ variãt. eadē .n. alios dolore, alios oblectatione afficiunt, quibusdã molesta & odiosa, iucunda & amabilia nonnullis sunt. in dulcibus quoq; idē euenit. quippe cũ nõ eadē febricitanti, & sano esse huiusmodi videātur: neq; calidũ quippiam imbecillo, & ei qui bono habitu præditus sit. similiter in aliis etiam contingit. Videtur aũt in omnibus similibus id esse quod probro viro apparet. Quòd si hoc recte dicitur, quēadmodũ videtur, & est: & vniuscuiusq; mensura est virtus, & bonus vir, quatenus est talis: voluptates quoq; erunt quę huic videntur, & iucunda ea quibus hic oblectatur. Si cui tamen ea vidētur iucunda quæ huic sunt molesta, nihil mirũ esse debet: multę etenim corruptelæ hoīum, & labes contingunt. nõ sunt nanq; iucunda: sed his, atq; ita affectis. Eas igitur quæ sine dubio turpes sunt, non esse dicendas voluptates nisi corruptis hominibus manifestũ est. Ex iis vero quæ esse honestæ videntur, qualis, aut quęnam esse hominis dicēda est? An ex operationibus patet. has .n. ipsę voluptates sequũtur. siue igitur vna, siue plures sint perfecti & beati viri operationes: quæ has perficiunt voluptates, præcipue hominis voluptates esse dicerentur: reliquæ autem secundo loco, & ex parte aliqua, non secus atque operationes.

Vniuscuiusque mensura est virtus.

Dixit. Et ex hinc apparet ꝙ delectatio est diuersa. quod .n. perficit res diuersas scd̄m formã. diuersũ est scd̄m formã. Et hoc patet ex rebus generatis a natura, vt aīalibus & plantis: & ab arte, vt in imaginibus, & vestibus & domo: intendo qm̄ ista, ex quo facta sunt ex rebus diuersis forma, sunt perfectiones earum diuersę forma. & similiter actiones diuersę forma, oporte

ut perficiantur etiam ex diuersificatis in forma. & propter hoc delectatio, quę est intellectui, diuersa est a delectatione, quę est in sensibus: & delectationes secundum diuersificantur etiam a se inuicem secundum formam. Et patet quod delectationes diuersificantur diuersitate actionum: eo quod quamlibet earum figurat actio, quam ipsa perficit. delectatio .n. propria facit ut crescat illa actio & augeatur. & causa hęc est: quoniam qui faciunt hoc quod faciunt cum delectationes, erit actio eorum vehementius exquisita & plus perscrutata, ut qui delectantur per geometriam. ipsi .n. perscrutantur. vnam quamq; rerum geometralium plus alijs. & similiter qui delectantur per actiones musicę, sunt potentiores ad inquirendum neumata: & similiter qui amant ędificationes, sunt potentiores ad ędificandum. & vniuersaliter in omnibus agentibus addit delectatio in operatione sui propria. & cum hoc crescit per eius crementum. & quæ crescit cum alio a se, est propria eius, per cuius crementum crescit, & est alia ab ipsa per formam. D. Et fortasse patebit ex hoc etiam quod delectationes, quę fiunt ex actionibus quibusdam, prohibitiuę sunt ab alijs: vt in viris concupiscentiarum, ipsi enim non possunt audire dictiones & actiones boni, audientes vero tangentes citharam, quę gaudio sonitus eius postponunt actiones, quas habent inter manus. & propter hoc cithara, & cętera desyderia corrumpunt actionem, quę est per rationem. Et similiter accidit cęteris delectationibus ad se inuicem: intendo quod quando fecerit homo simul duas

B actiones, quarum vtraq; habet delectationem propriam, impediet magis delectans alteram ab actu suo. et potissime faciet hoc, quando fuerit excellentis delectationis valde, donec permutat alteram agere. Et propter hanc causam, quando ludimus cum aliqua re, non agimus rem aliam pluss, quam illam, cum qua ludimus propter victoriam delectationis ludi super delectationes reliquarum actionum. & quando vicerit altera delectationum, erit actio alterius sine delectatione: eritq; actor eius ad modum illius, qui operatur ad desiderium aliorum: vt facit citharœdus vel tibicen in loco, ad quem conueniunt ad intuendum eos cum mali fuerint ipsi enim nituntur quidem ad psallendum propter illos, qui intendunt ad ipsos, & non proprie delectationis causa. Et cum sic sit, patens est quod delectatio propria actionibus profundat actiones, & efficit eas durabiliores, .i. in tempore longiori, & melius factas. manifestum est autem, quod inter delectationem extraneam ab actione, et inter propriam differentia est multa, & hoc, quoniam delectatio extranea ab actione fere facit tristitiam propriam actioni: intendo quod impedit actionem: quemadmodum impedit eam tristitia propria sibi. etenim tristitię proprię actionibus corrumpunt actiones, verbi gratia, qui non delectatur ex scriptura & meditatione, si tristetur ex ipsis, non scribet neque meditabitur. Et vniuersaliter accidit in actionibus cōtrarietas multa ex parte delectationis proprię eis, & ex parte tristitię propria eis: intendo quod actio, cum

C qua coniugatur delectatio sibi propria, fit secundum contrarium actionis. cum qua coniugatur tristitia sibi propria. & fit quidem sic, eo quod delectatio propria expedit actionem, & tristitia propria impedit ipsam, delectatio autem extranea, vt iam dictum est. facit simile ei, quod facit tristitia proprie: eo quod corrūpit actionem, sicut corrumpit eam tristitia propria: quamuis non sit corruptio ambarum per modum consimilem. D. Cum autem diuersentur actiones per diuersitatem virorum honorum & maiorum: intendo quoniam actiones virorum bonorum diuersæ sunt ab actionibus virorum malorum: & cum diuersentur etiam per hoc quod quędam earum electę, & quędam earum non electę, immo a quibus fugiendum est: & quędam earum quę neutro horum determinantur: manifestum est quod delectationes, quę sequuntur actiones, diuidendę erant diuisione consimili huic diuisioni, donec delectationes actionum electarum sint electę. & delectationes actionum fugiendarum fugiendę. etenim vnicuiq; actionum est delectatio propria. & delectatio actioni nobili propria nobilis est: & delectatio actionis prauę est extranea, contristans, vituperabilis valde. Et propter hoc sunt desyderia rerum quidem decentium laudabilia: rerum autem turpium vituperabilia, D. Et delectationes, quę sunt actibus, magis proprię sunt actibus quam desyderia ipsorum: eo quod desideria actuum discreta sunt ab ei tempore

& natura: intendo ꝙ ipsa inueniuntur distincta ab actu. delectationes vero na D
turę propinquę sunt actibus, & non separantur ab eis, sed inueniuntur quidem
coniugatę actui. & propter hoc dubitatur de eis, an sint ipsę & actus res vna ea-
dem. Attamen palam est ꝙ delectatio intellectus non est intellectus, neq; dele-
ctatio sensus est sensus: hoc enim impossibile est. sed quoniam delectatio non
separatur ab actu, ideo videtur quibusdã ꝙ sit res vna. & quẽadmodum actio-
nes distinguũtur a delectationibus, & sunt alię ab eis, sic & actiones distingu-
tur abinuicẽ. Actio enim visuum distinguitur ab auditu, & olfactu, & a gustu:
& isti distinguuntur a se inuicem secundũ distinctionem actuum. quod ergo est
ex actionibus distinctum eius delectatio distincta est genere, vt distinctio visus
ab auditu, & intellectus a sensu. Amplius hoc & quod est distinctũ specie, eius
delectatio distincta est specie: vt distinctio specierum intellectus abinuicẽ. D.
Et videtur ꝙ vnicuique animalium sit delectatio propria, cum sit vnicuique
animaliũ actio propria, & sit vnicuique actioni naturali delectatio propria. &
hoc apparet valde, qui inspexerit in vnaquaq; rerũ. apparet ꝙ delectatio equi
alia est a delectatione canis. & similiter apparet ꝙ delectatio hominis, quę ap-
propriatur eis. est actionis quę appropriatur ei. & est delectatio actionis per in-
tellectum, quę est alia a delectationibus cęterorũ animalium. Sicut dixerunt
quidã Antiquorum, ꝙ dignius est eligere apprehensiones quàm aurum: etenim ei
est nutrimentũ, quod apud ipsum delectabilius est auro: & est apprehensio per B
intellectũ. Dixit. Delectationes ergo, quę sunt in rebus entibus diuersis forma
diuersantur forma. delectationes vero, quę sunt rebus eisdẽ, intendo non diuer-
sificatis per formã, rectum est vt nõ sint diuersę: quãuis iam inueniãtur diuersę
diuersitate nõ parua in hominibus: eo ꝙ nos inuenimus res vna easdẽ delectã-
tes quosdã & contristãtes alios, & entes quibusdã molestas & odiosas, & aliis
delectabiles & amatas. & hoc est, vt illud ꝙ accidit in rebus dulcibus, in qui-
bus nõ iudicat sanus & febriens iudiciũ vnum: & vt in rebus calidis & frigi-
dis, quę nõ sunt apud debiles & fortes secundũ vnã dispositionẽ, sed quosdam
hominũ delectat calidũ, & alios frigidũ. & simile huius accidit in vniuersis ap-
prehensibilibus. D. Et videtur ꝙ in omnibus istis rei veritas se habeat, prout
appareat viro bono: intẽdo ꝙ delectabilia ex ipsis naturaliter & electa sunt ea,
quę eligit natura viri nobilis. Et si sic est, tũc bene dictũ fuit ꝙ virtus est men-
sura omnis rei: intẽdo illud, per quod cognoscuntur naturę rerũ in bonitate &
malitia: sicut per mensurã cognoscitur quãtitas rei. Secundũ igitur hoc bonum
in seipso est, de quo videtur bono quoniã bonũ. & similiter delectatio in rei ve-
ritate est illa, de qua videtur bono ꝙ sic sit: & nõ elongatur quin sit hoc, quod
videtur bono delectabile, apud quosdam hominũ nõ delectabile, aut minus in
delectatione. etenim accidunt in generatione hominũ corruptiones multę, &
naturę egressę ab ęqualitate. & propter hoc delectabile naturaliter nõ est dele- C
ctabile, nisi eis, quibus nõ accidit corruptio in natura. D. Et de manifestis est,
ꝙ illud, quod cõceditur esse turpe, nõ est delectabile, nisi apud viros corrupta-
rum naturarũ. Delectationes autẽ, quę vidẽtur esse emeritorũ & virtuosorum,
non inueniũtur homini, nisi ex parte actionũ suarũ, quę appropriantur ipsi. Et
si fuerint delectatio vna aut delectationes plures viro perfecto desyderanti fu-
tus felici, tũc illa delectatio vna, aut illa quę cõpletur ex multis, si multę fue-
rint, est illa, de qua vere dicitur ꝙ est delectatio hominis. & hoc manifestũ est,
quãdo declaratũ fuerit quis est actus hominis proprius ei. cęterę vero delecta-
tiones habent se ad hanc, sicut cęteri actus ad hunc actum: intendo eum, qui est
complementum actuum humanorum.

De felicitate. *Cap. VI.*

Cum dicta autem sint ea, quæ ad virtutes, & amicitias, & volupta-
tes spectãt: reliquum est, vt de felicitate figura quadã disseramus,

quoniam finem eam humanarũ rerum esse statuimus. Si igitur antedicta reputamus, breuior nobis euadet oratio. Diximus eã nõ esse habitum. nã in eo inesset, qui per totã vitam dormiret, & plantæ vitã traderet, maximisq; infortuniis afflictaretur. Quod si hæc non placent, sed magis in operationẽ quandã ipsa reponenda est, sicut in superioribus est dictũ: ex operationibus aũt aliæ sunt necessariæ, & ob alia expetendæ, aliæ per se: patet, felicitatẽ aliquã ex iis quæ per se, & nõ ob aliud sunt expetẽdæ, esse statuendũ. felicitas enim nullius rei indiga est, sed ex sese ipsa sufficit. Per se autẽ sunt expetenda illæ, ex quibus præter operationem requiritur nihil: cuiusmodi esse actiones videntur, quę ex virtute fiunt. bona enim & honesta agere ex iis est, quæ per se expetuntur. Quin etiam ex lusionibus illæ quæ iucundę sunt: quippe cùm modo non ob aliud ipsas eligant: damnum enim ex ipsis quam vtilitatem & corpora & fortunas negligentes, consequuntur. Confugiunt autem ad huiusmodi diuersationes plerique eorũ qui felices habentur. vnde apud tyrannos in existimatione sunt, qui in talibus diuersationibus sunt vrbani: quippe cùm in iis quæ illi appetunt, sese exhibeant iucundos. indigent autem in talibus. Ac videntur quidem hæc felicia esse, propterea q̃ qui in potestatibus constituti sunt, his vacant. sed nullũ fortasse argumentũ huiusmodi homines sunt. non enim in dominatu virtus collata est, aut intellectus, ex quibus honestę operationes existunt. Neq; si isti quia syncerae & liberalis voluptatis gustũ non habent, ad corporis voluptates confugiunt: propterea has magis esse expetendas existimandũ est. nam & pueri quæ apud se in precio sunt, præstantissima esse opinantur. Cõsentaneum igitur est, vt sicut pueris & viris diuersa esse in præcio videntur: ita prauis & bonis quoq; videantur. Vnde quemadmodum sępe dictum est, ea sunt pręciosa & iucunda, quę probo viro huiusmodi sunt. atq; ea maxime expẽtẽda operatio est vnicuisq; quę ex habitu proprio: probo aũt viro, quę ex virtute fit. Non est igitur in lusu felicitas. absurdũ .n. est lusum esse finẽ: & negociari, & laborare tota vita ludendi causa. nã omnia, ut ita dicã, preter felicitatẽ alterius causa expetimus: quippe cũ finis ipsa hęc sit. serio aũt agere & laborare lusionis causa stultũ planè ac puerile admodũ videtur. Ludere autem vt serio agat quispiã ex Anacharsidis sententia videtur rectę se habere: quippe cũ lusus requiei similis sit et cũ nequeãt hoies assidue opari, requie indigẽt. nõ est igĩ finis requies: causa .n. opationis fit. At esse ex virtute vita felix videt̃: hęc aũt studiosa & seria est, nõ in lusu versatur. Meliora præterea seria & studiosa esse dicimus ridiculis, & iis q̃ cum lusu fiunt. Et melioris semper partis, & hominis operationem esse studiosiorem affirmamus. melioris autem operatio pręstantior felicitatiq; accommodatior iam est. Frui item corporis voluptatibus, quilibet etiam mancipium, non minus quàm optimus posset: mancipio autem felicitatem tribuit nemo, siquidem neq; etiã uitam; non

Felicitas nullius rei indiga ẽ, sed ex seipsa sufficit.

enim in talibus diuersationibus felicitas consistit: sed in operationi- D bus quæ ex virtute proficiscuntur, quemadmodũ dictum est prius.

DIxit. Et cum iam dixerimus de virtutibus & dilectionibus & delectationibus, remansit dicendum de felicitate. vult felicitatem propriam. de communi.n, iam locutus fuit in tractatu primo: cũ sit felicitas complementũ actionum humanarũ. Memoratio .n. nostra eius quod pręcessit ex dictionibus in hoc primo tractatu, fuit dictio abbreuiata. Et iam diximus illis, ꝙ ipsa non est habitus, sed est quidem in actu ipsius habitus. & si non erit vita felicis; vita animalis sic nominati. de hoc animali putatur, ꝙ tota vita sua sit somnus quando felicitas posita fuerit in actũ. intendo ꝙ sit actus cõmunis: & ex actibus sit necessarius: & ex eis electiuis alius sit electus propter aliquid aliud, & aliud propter seipsũ, patet quod ponenda est in actum electum propter se: non propter aliud: & ꝙ felicitas nullius est indigens: nec electa est ergo propter aliquid, sed propter seipsam: eo qm̃ ipsa sufficiens est per se. Et res electę per se sunt illę, ex quibus non requiritur aliquid aliud, quod sit pręter actũ: & videtur ꝙ actus rerum electarum per se sint: operationes .n. nobiles electę sunt pp seipsas. Et similiter operationes delectabiles ex modis ludi sunt de [illegible] specie. patet.n. ꝙ non eliguntur propter aliquid aliud. attamen damnũ proueniens ex ipsis est amplius q̃ vtilitas. D. Veruntamen multotiens amat [illegible] vilificationem corporum & possessionis corporalis. & fugit curiositatem & dispositiones corporales, & ꝙ hanc quidem pręeligunt homines quatenus ipsam consortes efficiantur regũ tirãnorũ. efficiunt .n. se ipsos per has actiones delectabiles eis. & per hoc lucrantur apud eos. & vniuersaliter putatur [illegible] de vsu delectationũ, & dimissione conatus & laboris ꝙ sit felicitas: eo ꝙ [illegible] potestatũ vtuntur isto. & fortasse non est in rei veritate, prout eis videtur hoc: eo ꝙ virtus & intellectus, in quibus vtrisq; sunt actiones nobiles, non continentur sub potestate. D. Ideoq; cum isti nunq̃ gustauerint delectationem sinceram puram, quę est delectatio intellectus & actionum nobilium, confugiunt ad delectationes corporales, ęstimantes eas electas esse plus aliis. Et conueniens est ne sit ęstimare istorum delectationes corporales electa causa in esse electas in se: quemadmodum neq; quod reputant pueri esse ex eligibilibus quę ipsi pręeligunt, propter hoc est eligibile in se. immo quemadmodum electę pueris non sunt electę apud viros. sic nec electa apud viros viliores electa sunt apud viros nobiles & meritos. & res honorabiles & delectabiles in rei veritate, sicut pluries dictũ est, quę iudicantur a virtuosis. Et enim [illegible] vnumquemq; modũ hominũ est actio electa valde: & est quę conuenit naturę suę proprię. cumq; sic sit, tunc hoc quod conuenit naturę nobili, nobile est necessario: & quod conuenit naturę vili, vile est necessario. Itemq; non est felicitas in ludo. non.n. est possibile vt ludus sit complementũ & perfectio. & [illegible] possibile est vt simus spatio vitę nostrę studiose operantes & laborantes & agamus hoc non seriosę, sed iocose. nos.n. vniuersaliter conamur quidẽ ad [illegible] ne, ad quod conamur felicitatis causa: eo ꝙ ipsa est complementũ. studium & labor ludi causa, vanitas est manifesta & pertinens pueris: quãuis in principio adolescẽtię reputet esse certũ & rectũ: eo ꝙ ludus reqes videt, & [illegible] inquiritur requies. Verũtñ patens est ꝙ illi, qui nõ valẽt ppetuare laborẽ [illegible] gẽt requie. & si sic ẽ, nõ est requies cõplemẽtũ, quod est felicitas: sed quæritur pp actũ, qui est cõplementũ & finis. Et vr̃r parens est ꝙ vita felicis est [illegible] q̃ sit cũ virtute & sit qdẽ hoc cũ virtute in serio, non in ludo. Ideoq; [illegible] intellectus melior est vili, quẽadmodũ.n. melioris mẽbri melior est actio, melioris hominis melior est actio: & actus melioris vr̃r melior est & [illegible] or. si ergo bonus virtuosus melior est vitiore, erit actus eius melior necessario. D. Qui autem replentur delectationibus corporalibus, non habent [illegible] uam in hoc a seruo & captiuo, nullus enim proportionat felicitatem [illegible] cuius vita non est, neque captiuo. itemq; igitur non est felicitas in huiusmodi occupationibus, sed est in actionibus virtualibus, vt dictum est prius.

Virtus et intellectus, in quibus sunt actiones nobiles, nõ cõtinentur sub potestate.

De felicitate contemplatiua. Cap. VII.

SI vero felicitas est ex virtute operatio: consentaneũ est eã ex illa esse quæ præstantissima est: hęc aũt eius erit, quod est optimũ. Siue igitur id intellectus, sit siue aliud quippiã, quod sanè scd̃m naturã vedetur principatũ obtinere, & pręsidere, notionẽq; habere de honestis & diuinis rebus: siue diuinũ quoddã ẽt ipsũ sit, siue ex iis q̃ in nobis sunt diuinissimũ: huius scd̃m propriã virtutẽ operatio, pfecta felicitas esset: quã esse cõtẽplatiuã dictũ iam est. Atq; hoc tũ cũ superius dictis, tũ cũ veritate consentiens esse videretur. nam & præstantissima est hęc operatio: quippe cum ex iis quę in nobis sunt, intellectus huiusmodi sit: & ex iis quę in cognitionẽ cadunt, illa circa q̃ intellectus versatur. Et pterea assiduissima. contẽplari siquidẽ assidue magis, q̃ operari quippiã possumus. Existimamusq; oportere voluptatẽ felicitati esse admixtã. iucundissima aũt ex virtutis operationibus ea pculdubio est, quę scd̃m sapientiã sit. Philosophia ergo mirabiles habere & puritate & * nobilitate voluptates videtur. Cõsentaneũ aũt est scientibus q̃ quęrentibus iucundiorẽ vitę traductionẽ esse. tũ sufficientia q̃ dicitur, in cõtẽplatiua maxime est. Nã eorũ quidẽ q̃ ad viuendũ necessaria sunt, & sapiens & iustus, & cæteri indigẽt. hmõi tñ hoibus cum eiusmodi res suppetũt, iustus iis indiget erga quos, & qbus cũ iuste agat: temperans itẽ simili mõ, & fortis, & cęteri singuli: sapiens vero ẽt si p seipsũ sit, cõtẽplari põt: atq; id tanto magis, quãto sapientior fuerit. melius quidẽ fortasse si auditores habeat: sufficientissimus tñ ipse est. Sola preterea ipsa p seipsã amari videretur, qppe cũ ex ea preterq̃ q̃ cõtẽplatus fuerit qspiã, eueniat nihil. ex agẽdis aũt rebus aut plus, aut minus aliquid præter actionẽ nobis cõparamus. Videtur itẽ felicitas in ocio esse. negociis.n. distringimur, vt ociemur: & bellũ gerimus, vt in pace degamus. Atq; actiuarũ quidẽ virtutũ operationes in ciuilibus, vel bellicis rebus versantur. quarũ actiones negociosæ videñt. bellicæ sanè ẽt omnino. nemo .n. est qui vel bellũ expetat, vel apparatũ efficiat bellãdi causa. sanguinarius .n. prorsus quidã esse videretur, si amicos ea causa sibi hostes redderet, vt pugnæ: & cædes orirẽtur. Ciuilis quoq; hoĩs operatio negociosa est præter ipsam etiã ciuitatis administrationẽ, dũ potestates & honores sibi & ciuibus comparat, vel ẽt felicitatẽ ipsam, q̃ diuersa est a ciuili, quã ẽt quærimus, vtpote scilicet diuersam. Si igitur ex actionibus quæ s̃m virtutes fiunt, bellicæ & ciuiles pulchritudine & magnitudine excellunt, atq; hę negociosæ sunt, finẽq; quendã appetunt, & non p se sunt expetẽdæ: intellectus vero operatio tũ studio præstare, cũ contẽplatiua sit: tũ appetere præter seipsam finẽ nullũ videtur, habereq; voluptatẽ propriã, quæ operationẽ ipsã auget: & sufficientia quoq;, & ociositas, & inde fatigabilitas, vtpote humana, & quæcunq; alia beato attribuuntur, ex hac

* 2. l. stabilitate.

operatione videntur existere: perfecta sanè felicitas hæc hominis D est, vbi vitæ longitudinem perfectam est, nacta. nihil enim eorum quæ sunt felicitatis imperfectum est. Ac talis quidem vita præstantior esset, quã homini conueniat: non.n.quatenus homo est, ita viuet: sed quatenus diuinum quid in ipso inest. quanto aũt id præstat composito, tanto quoq; eius operatio ab operatione distat, quæ ex virtute alia existit. Si igitur intellectus diuinũ quid est, si ad hominẽ respiciamus: sic vita quæ ex intellectu traducitur, si humanæ vitæ compa retur, diuina etiã ipsa est. Neq; vero oportet quemadmodũ nonnulli monent, vnum quemq; cum sit homo, humana: & cũ sit mortalis, cogitare mortalia: sed quatenus licet, immortalem se reddere, omniaq; efficere vt ex præstantissimo omniũ quæ in ipso est, vitam traducat: nam licet id mole sit paruum: vi tamen, & precio omnia longo interuallo excellit. Id aũt esse ẽt vnusquisq; videretur, siquidẽ præcipuum & melius est, quocirca absurdũ esset, si non suã quisq;, sed alicuius B alterius vitam expeteret. Quodq; dictum superius est, nunc etiam conueniet. quod enim naturæ vniuscuiusq; est accomodatum, id præstantissimum, ac iucundissimum vnicuiq; est ergo etiam homini vita, quæ ex intellectu traducitur: siquidem maxime id homo est.

Dixit. Cũ felicitas inuenta sit in virtute. i. sub virtute, rectum est, vt sit actus inuentus in virtute robusta valde, & vt sic actus iste melioris virtutis inuentæ in nobis: siue sit hoc intellectus, siue potentia alia cognata ipsi: qua putatur ꝙ dominatur naturaliter vniuersis potentiis, & vt isti potentię sit meditatio in melioribus rebus. & sunt res diuinę. Et propter hoc necesse est vt sit hęc potentia diuina, aut magis diuina omni eo quod in nobis est ex potentijs. & cum sic sit, actus istius potentię ex nobis secundum virtutem propriam id est felicitas: intendo eius actum, secundum completiuus quod inuenitur ei. Quod autem hęc felicitas essentialis est, iam dictum est in pręcedentibus. D. & forsan putandum est de hac opinione, concessam esse eam ab Antiquis: eo ꝙ iste actus robustus est valde. & patens est ꝙ intellectus cuiuslibet in nobis, & ꝙ operatur quidem in scibilibus, quę comprehendet intellectus & actio eius in ipsis continua est valde, plus alij ex cęteris actionibus potentiarum inuentarum in nobis: eo ꝙ est intellectus. Et iam dictum est, ꝙ actio intellectus dignior est vt sit continua quam vt sit agens in hora quadã, vt ego æstimo, in libro de Anima. D. Et manifestum est etiam, ꝙ oportet vt sit cum felicitate, perfectissima delectationum. & de notis per se concessis, est ꝙ delectabiliores actionum, quæ proportionantur virtuti, sunt actiones sapientiæ. Et videtur de Philosophia ꝙ sint ei delectationes mirabiles plus quam cæteris actionibus proportionatis virtuti propter hoc, quod est in actione eius, & de solertia in certitudine. Et rectum est vt sit hæc delectatio eis qui sciunt secundum speciem magis propria, quam eis qui aquirunt vt addiscant. cumque sic sit, tunc actus huius virtutis est felicitas vltima. D. Amplius, quoniam oportet vt sit actus felix plus sufficiens sibijpsi quam cęteri actus opinandi & speculandi sufficientior est cęteris actibus intendo ꝙ homo in ipso sufficit sibijpsi absque alio magis quam in cęteris actibus virtutis. Etenim rebus necessarijs in vita indiget sapiens, sicut indiget eis alius. & vniuersaliter virtutes omnes in indigentia earũ vnæ sunt quando prouidetur omnium istorũ sufficientię. etenim castus indiget omnibus in quibus exerceat iustitiam, & similiter castus indiget rebus, erga quã se hr

D beat temperate, & similiter fortis, & reliquę similiter virtutes operatiuæ: intendo ꝙ omniũ earũ visitator indiget aliquo altero. Sapiens autẽ põt vti opinione & sapientia solus. & quãto fuerit pfectius sapiens, erit potẽtior ad hoc. quãuis nõ dubitetur, cũ sit melius agens, qñ fuerit ei adiutores ad hoc, verũtñ possibile est ei, vt agat actionẽ suam singularẽ. Et vt sit in actione sua sufficiens, est diuerso reliquis virtutibus: quoniã omnes indigent accipere in quod agant, aut magis aut minus. & quando fuerit hęc actio perfectiori sufficientię cæteris actionibus, & perfectius sufficiens est actus felicitatis: hic ergo actus, actus felicitatis est: intendo actum sapientiæ & speculationis. D. Et videtur felicitas esse in conflictu, eo ꝙ occupamus quidem ad confligendum & præliandum, propter esse cum salute & pace. D. Et vniuersaliter omnibus de virtutibus regitiuis, quę proportionantur operationibus ciuilibus vniuersalibus gubernatiuis, vt sunt bella, & reliqua, putatur ꝙ sint propter aliud. particularia quidẽ ex ipsis videntur esse pp rẽ particularẽ, & vl'ia pp vlẽm: vt ars bellandi, nullus .n. eligit bellari, vt sit bellatio eius totaliter causa suscitandi bellũ aliud, oĩbus. n. modis creditur de eo qui per actũ suũ amicos inimicos reddit, donec inter ipsos fiat bellũ, qđ fit scđm actũ suũ in fine malitiarũ: & ꝙ cõsequatur ipsum p hũc actũ suũ horror interfectionis, et dãnũ eius. Cũq; sic sit
B est quidẽ occasio bellãtis, vt lucret̃ sibi delectationẽ, & ciuitati bona & honores, & vl'iter vt lucretur felicitatẽ sibi & ciuilibus. & manifestũ est ꝙ res in ipsis actionibus ciuilibus eximijs præter artẽ bellãdi siĺiter se habet: intẽdo ꝙ quærantur pp aliud. Et cũ actiones ciuiles superẽt reliquas opationes, q̃ ꝓportionãtur uirtutibus excellẽtia & quãtitate, & sint istę occupatę pp aliud, & cõcupiscant cõplementũ ab extra, neq; sint electę pp se, & sit actus intellectus distinctus ab istis actionibus honorificentia & nobilitate. cũ sit actus eius visus opinionis, & est honorabilior actuũ, & nõ appetit vt sit ei cõplementũ aliud penitus p cõplementũ suijpsius, & sic ei delectatio ꝓpria superens cęteras delectationes, & crescat ista delectatio cremento suarũ actionũ, & inueniantur in actione sua sufficientia, & quies scđm desideratũ ei modũ: & vl'iter tunc inueniuntur vniuersitas rerũ, quæ ꝓportionantur viris desyderati status, & felicitatis, & parens est, ꝙ istę res inueniuntur huic actui eidẽ. Cũ sic sit, est quidem ille actus felicitas perfecta, quãdo p̃paratũ ei fuerit, vt inueniat spatiũ comple tẽ ex vita hominis. non enim erit cõplementũ, nisi quando inuẽtũ fuerit ei spatiũ complementũ, & non proportionatur felicitati aliquid non cõplementũ. Et vita, quæ est in huiusmodi actu, altior est quã vt ꝓportionetur homini. nõ. n. est vita eius in hac dispõne, scđm ꝙ vita hominis, sed scđm ꝙ in ea est res diuina. & hoc quidẽ est scđm mensurã separationis istius partis aĩę a compositione. intendo partẽ cui inuenitur ista actio, & distãtia eius in hac intẽtione a cę
G teris po entijs, a quibus existunt cętere virtutes: intendo qm̃ illę cõpositę, ista vero aut simplex, aut ꝓpinqua simplici est separatio actus eius a cęteris virtutibus secundũ mensuram, qua discretor simplex nobilior est cõposito & vl'iter secundũ mensuram honorificentię actus diuini in homine super reliqua. quę sunt ipso, est mensura honorificentię vitę, quę proportionatur cęteris potentijs. Et propter hoc est, ꝙ videmus vitam proportionatam huic actui, quando comparatur vitę proportionatę cęteris virtutibus, esse diuinam, & illam humanam. D. Oportet igitur sit cura, & appetitus hominis, humana, q̃uis homo fuit ut mandauerit mandatores huius, neq; sit appetitus eius oportet vt efficiat ea immortalia, scđm ꝙ possibile fuerit: & vt faciat oẽ quod facit, quatenus vita viuat vigorosiore, q̃ est in ipso honoratiore. quãuis. n. homo paruus sit corpore & magnitudine, potentia tamẽ & honore superat omnia multum: intendo per potentiã intellectũ. hæc. n. potentia dominatrix est super oĩa. D. & cõuenientes quidẽ est opinari ꝙ existentia cuiuscunq; hoĩs inquantũ hõ, est p hãc substantia, q̃ nominatur intellectus, cum sit honoratius & melius quod est in eo: & vita ꝓportionata huic est vita proportionata homini. & inconueniens est, vt non aliquis vitam suijpsius, immo eligat vitam, alterius. D. Et oportet vt nunc decernit quod iam dictũ est prius, ꝙ propriũ vnicuiq; aĩaliũ est vigorosius,

Quãuis homo paru' sit corpore, & magnitudine, potentia tamen et honore superat omnia.

quod est in ipso naturaliter, & delectabilius. Si ergo est intellectus hoc modo in homine, erit vita, quę proportionatur ei taliter in homine: inter do delectabiliorē vitarū. & vigorosiorē earū, cū sit hęc vita humana magis q̄ aliæ. A

De felicitate actiua, & præcipuo munere operationis. *Cap. VIII.*

HAec igitur etiam felicissima est. Secundo vero loco eam
ex alia virtute existit: quippe cum operationes q̄ sm ip-
sam fiunt, humanæ sint. Iusta. n. & fortia & cætera ex
aliis virtutibus erga nos mutuo agimus in commerciis,
& vsibus, actionibusq; variis, & in affectibus, seruantes
quod decorū vnicuiq; est. hęc aūt humana esse oia videntur. Nōnulla
vero ēt è corpore vidētur euenire: multāq; affinitatē cū affectibus ha-
bere morū virtus. Quin ēt prudentia cū morū virtute, atq; hęc cum B
prudentia coniuncta est, siquidem prudentiæ principia ex virtutibus
moralibus: rectitudo vero moraliū virtutum ex prudentia existit.
hæ connexę cum affectibus sunt, & circa compositū versantur. virtu-
tes vero compositi humanæ sunt. & vita igitur quæ secundum ipsas
traducitur, & felicitas huiusmodi erit. Mentis autem separata est:
de ipsa enim hoc tantummodo est dictum: nam exquisite tractare
maius est, quàm præsenti proposito conueniat. Videtur vero vel pa-
rum vel minus quàm moralis, externarum rerum apparatu indige-
re. necessariis enim rebus vtrisque est opus: atque id ex æquo esto: li-
cet magis circa corpus, & quæ huiusmodi sunt, ciuilis laboret. parum
enim quid differret. Sed in operationibus longe distabit. libera-
enim ad liberalia agenda, & iusto ad retributiones faciendas pecuniis
erit opus: quippe cum obscuræ voluntates sint: simulentque etiam
illi, qui iusti non sunt, iuste agere se velle. fortutudini item poten-
tia, si modo quippiam ex virtute exequi debet: & temperanti potesta- C
te opus erit. quo pacto enim aut talis aut alius quispiam esse manife-
stus possit? Sed quæri consueuit, vtrum electio an actio magis pro-
pria virtutis sit: cum in vtrisque consistat virtus. vnde manifestum est
in vtrisque id futurum, quod perfectum est. ad actiones autem exe-
quendas multis est opus: & quò plures & meliores sunt, eò pluribus.
Contemplanti vero nulla huiusmodi rerum ad operationem quidem
indigentia est: quin ferè contemplationi esse impedimento consue-
uerunt. quatenus tamen homo est, cum pluribusque vitam degit, ex
virtute agere proponit. talibus igitur ad humanę se gerendum indi-
gebit. Nam perfectam felicitatem contemplatiuam quandam ope-
rationem esse, constare vel inde posset, quòd Deos maxime beatos,
& felices esse existimamus. Nam quales actiones attribuere eis de-
bemus, iustas ne? sed ridiculi sanè viderentur, si commercia facerent,
& deposita redderent, atq; alia huiusmodi inter se contraherēt. Nam

quid

A quid fortes? vt formidolosa sustineant periclitenturq; quia honestū sit? An liberales? sed cui dabunt. absurdum quippe, si etiam ipsis nummum, aut tale quippiam adesse dicamus. Nam si temperantes esse eos asseruerimus, quid nam eiusmodi essent? quòd enim prauas cupiditates non habeant, molesta atque inuidiosa laus est. si demum omnia percuramus, quæ ad actiones attinent, parua & indigna diis esse videbuntur. At viuere Deos omnes existimant: quare etiam operari. non enim vt de. Endymione dicitur dormire eos opprtet. ei igitur qui viuit, & actione, & effectione item magis caret, præter contemplationem quid restat. Quare Dei operatio cum beatitudine excellat, contemplatiua erit: & ex humanis ea erit felicissima, quæ huic maxime ex cognata. Argumento illud est quòd cætera animalia quæ tali operatione penitus carent, expertia felicitatis quoque sunt. Diis enim beata tota vita est. hominibus autem eatenus, quatenus similitudo quædam eiusmodi operationis in ipsis in est. cæterorum animalium nullum est felix propterea quòd contemplationis B particeps nullo modo est. Quousque igitur protenditur contemplatio, eosque etiam felicitas sese extendit: & quibuscunque magis in est contemplatio, iis magis quoque ii esse felicitatem constat: atque illā quidem non ex accidenti, sed ex ipsa contemplatione. ipsa enim per seipsam est præciosa. Quare felicitas cōtemplatio quædam est. Opus erit autem & externa prosperitatem homini nato. non enim ad contemplatum natura ex sese sufficit, sed oportet, & vt corpus valeat, & alimentum, & cætera obsequia suppetant, Non tamen multis & magis opus fore felici existimandum est: etiam si absque externis bonis beatum quempiam esse non liceat. non enim in exuperatione sufficientia consistit, neque iudicium, neque actio: quippe cum fieri possit, vt qui etiam terræ & mari non imperat, honesta agat. ex mediocribus siquidem rebus agere ex virtute vnusquisque posset. Id quod cernere inde euidenter licet, quod priuati homines non minus, im-C mo etiam magis quam potentes, honesta agere videntur. Satis igitur est, si tot facultates suppetant. felix. n. erit vita eius, qui ex uirtute operatur. Quin & Solō felices recte fortasse definit: cum inquit eos esse qui externis rebus mediocriter fuerūt instructi, & honestissima agetunt, vt existimabat, modesteque vixerunt. fieri enim potest, vt mediocria possidentes ea agant, quæ oportet. Videtur etiam Anaxagoras felicem non diuitem neque potentem, existimasse: cum dixit, sibi non esse mirum futurum, si plerisque e vulgo absurdus quispiam esse videatur: eos enim externis rebus quarum tantummodo sensum habent iudicare consueuisse. Sapientum igitur opiniones cum rationibus consentiunt. ac fidem quidem aliquam talia quoque afferunt sed verum ipsum tamen in agendis rebus ex factis & vita iudicatur: in his enim præcipua vis consistit. Quocirca ante dicta ita considerāda sunt, vt ad vitam & facta referantur: & si cum factis consentiūt, ad

Dijs beata tota vita est, hoībus quatenus operationis similitudo in ipsis inest.

mittenda: sin ab eis discrepant: verba sunt existimanda. At qui ex intellectu operatur, huncq; excolit, atq; optime afficit: is esse Deo carissimus videtur. nam si aliquam humanarum rerum curam dii habent, sicut videtur: consentaneũ est ipsos re illa quæ optima est, atq; ipsis maxime cognata, delectari, qui est intellectus: eosq; qui eam maxime amant, & honorant, remunerari. vtpote qui eorum quæ ipsis sunt amica, curam habeant, recteq; & honeste agant. Hæc autem omnia sapienti maxime inesse, obscurum non est: is igitur est Deo carissimus: eundemq; esse etiam felicissimum verisimile est. Quare ita quoque efficitur, vt sapiens maxime felix sit.

ITem igitur illa quę proportionatur huic virtuti, beata est valde. Quę vero proportionatur virtuti alij, beata est modo secundario: eo ꝙ actiones illarum virtutũ humanę sunt, & actio istius diuina: prout diximus. Et sunt quidem illę humanę: eo ꝙ actiones iustę & fortes, & cęterę operationes, quibus vtimur in eo qđ est inter nos, sedm ꝙ ipsę sunt virtutes in connegociationibus, & indigentijs, & omnibus actionibus, & passionibus, conseruant qđ oportet cõseruari vnicuiq; ex rebus. apparet enim ꝙ omnia ista sunt humana. Et videtur de quibusdã eorũ, quod acciderat ex parte naturę corporis, & ꝙ virtus moralis figuret passiones multum. Et sunt quidem virtutes ex modo cõmensurãdi actum. v.g. qm̃ castitas inuenitur, qñ prima eius fuerit prudentia, eo ꝙ ipsa quidem fit secundum mensuram prudentię. & qñ antecedit prudentia, & passionibus numeratur inter cõpositas, & virtutes cõpositę sunt humanę, & vita sua & felicitas sua similiter. felicitas aũt intellectus separata est ab istis, intẽdo a passionibus. D. Et dictio hæc de ipsa est cum hac quantitate. perscrutatio enim de ipsa hic alterius propositi est. vult, vt ęstimo, ꝙ non est perscrutatio de ipsa hic, perscrutatio de natura substantię eius: sed est quidem perscrutatio de ipsa, propterea ꝙ ipsa finis. D. Et putatur fortassis ꝙ actio per intellectũ indigeat acquisitione dispositionis moralis: veruntamen hoc ab extra est, neque multa, neque laboriosa. rebus vero necessarijs ambæ indigent: intendo virtutes figuratiuas, & virtutes speculatiuas indigentia ęquali. Et virtutes figuratiuę ciuiles laboriosę sunt magis corporaliter q̃ speculatiuę. & virtutes figuratiuę & speculatiuę diuersitatem habent & in anima & in corpore paruam: intẽdo in eo ꝙ indigent ex anima & corpore. In actionibus vero multum. virtutes nanq; figuratiuę multis rebus indigẽt ab extrinseco. vir enim liberalis opibus indiget ad agendas actiones liberalitatis. similiter iustus indiget in quo appareat actus iustitię: eo ꝙ voluntas iustitiæ non est manifesta, neq; iustitia est in voluntate tantum: & illi, qui non sunt iusti, ostentant quidẽ se esse iustos per operationes, propter hoc, ꝙ omnes vident ꝙ signum iustitię est operatio eius. & similiter fortitudo indiget instrumentis animatis & inanimatis, & potentia per quam actiones suas agat. & similiter castus indiget rebus, in quibus actio sua mereatur dici castitas, quatenus fiat manifestum an sit castus, an non cui enim non extiterint res, in quibus fit castitas, neq; potest super ipsas, huic non inueniuntur actiones castitatis. D. Et hic querendum est an, electio actionis est dignior, vt sit virtus, aut actiones. si .n. virtus inest electione tantum, non indiget virtuosus istarũ rerũ, quę sunt extrinsecus: si vero in vtrisq;, tunc manifestum est, ꝙ indiget eis. At manifestũ est, ꝙ virtus aut est in vtrisq;, aut in actionibus. manifestum est enim ꝙ complementum in vtrisq; est: esse autem eius in actione indiget delectatione multa. Si vero fuerit in actionibus, sicut declaratum fuit in eo qđ pręterijt, indiget causis ab extrinseco: & quãto fuerint actiones plures & meliores, indigent ab extra rebus pluribus. Ille autem, qui vtitur intuitu speculatiuo, nulla indiget istarum rerum ad actionem. immo possibile est vt dicatur ꝙ ista impediunt vsum actus sui proprij: intẽdo vsum cęterarum actionum virtutum. D. si uero fuerit homo tantum, intendo non perfectus per-

A fectione humana & elegerit ut sit vita eius cum multitudine, oportebit vt agat actiones virtutis, vt sequatur modos viuendi hominum, & non indiget huiusmodi actione perfecta. D. Quod autem beatitudo est actus quis opinatiuus apparebit ex isto etiam: quoniam concessum est ꝙ Deus gloriosus, & angeli nobilioris sunt status & felicitatis, quã cętera entia. Vellem igitur scire quis actus attribuendus est eis ex actibus virtutum. Si enim attribuamus ei actũ iustitię, derisorium videbitur: cum non sit iustitia nisi apud eos, qui sunt connegociatores, & cętera quę similantur eis. Et si attribuatur eis actus fortitudinis, oportet vt obuient rebus timorosis & periculosis. & in quibus est interitus. Et similiter si attribuantur eę actiones liberalitatis, erunt eis numismata & pecunię. Et si attribuantur eis actiones castitatis quid erit hoc nisi transmutatio eorum a laude ad vituperiũ? eo ꝙ nõ sunt eis desyderia praua. Et vniuersaliter qñ sumatim collectę fuerint actiones omniũ virtutũ, patebit ꝙ exiguę sunt, neq; dignę dici possunt de Deo & angelis. Veruntamen omnes vident, qm̃ vitam habent, actum igitur habent. non decet enim vt sint dormientes. D. vt quod fecit Endimion, quando negauit in eis esse vitam. cumq; sint viui, non remanet eis ex actionibus conuenientibus sibi plus quã actus speculandi intellectus. Et cum sic sit, erit actus Dei & angelorũ, quę agunt in excellentia suę gloriæ speculatio. & actus humanus cognatus huic est felicitas. Dixit. Et signum huius est, B ꝙ nullus comparat cętera animalium ad felicitatem, quemadmodum hominẽ comparat ad eam, cum priuata sint huiusmodi actu priuatione completa: intendo actum intellectus. Et propter hoc est vita completorum ex entibus desyderatissimi status: intendo quando fuerint actiones ipsorum vt ista actio. homines aũt comparantur felicitati secundum mensuram, quę in ipsis est de isto actu. cętera vero animalia, quemadmodum diximus, nihil habent felicitatis: eo ꝙ non mutantur speculationem aliqua rerum. intendo nec in scientia, nec in operatione. D. Ideoq; est felicitas amplius in illis, qui utuntur speculatione plus, & isti sunt felices non per modum accidentalem, sed per intuitum & speculationem istã, est. n. felicitas per se intellectualis valde. D. Cũq; istud formatũ fuerit, erit felicitas intuitus quis. Attamen indiget felix, cum sit homo, bonitate status ab extra uoluntarie, in natura enim non est sufficientia omnis eius, quod usui ꝑtinet, indiget enim sanitate corporis, & nutrimento, & cęteris necessarijs & obsequijs. D. Non tamen propter hoc arbitrandum, ꝙ dominus felicitatis indigeat rebus plurimis ab extrinseco: eo ꝙ non põt esse desyderabilis consistentię absq; bonis exterioribus, sufficientia. n. non est in honoribus, & non in operationibus possibile. n. est vt agat actiones bonas nobile is, qui nõ est dominus terrę & maris, potest. n. quis esse de inferioribus & agere actiones virtuosas. et huiusmodi patens est declaratio. Non putatur. n. de inferioribus in potestate ꝙ C minus agant de eo ꝙ oportet ex actionibus, quã domini potestatum: immo amplius operantur quam alij. Et in actionibus uirtutis est sufficientia felicitatis, quando inuentę fuerint: eo ꝙ vita agenti secundum uirtutem erit beata. D. Et fortassis bene dixit Solon, quando iudicauit ꝙ beati sunt illi, quibus prouisum est sufficienter ex rebus extrinsecis, & egerunt actiones bonas nobiles: quasi uita ipsorum eis intimauerit quod competit ipsis. possibile nanque est ut agat, quod oportet is, qui possidet modicum. Dixit. Neq; enim Anaxagoras uidetur reputasse felicem diuitem nec potentem, cum dixit, non est mirandũ de hoc quod putauerunt plures inconueniens esse, quod dixerunt felicitatem non esse definiendã per ea, quę extrinsecus sunt: cum ipsi non senserint nisi ista tantũ. D. Et uidetur ꝙ professio sapientum conueniens sit dictionibus eorũ in istis rebus, & testificans eis in sermonibus. nanque de istis rebus est quidem persuasio tantum in eo quod dictor asserit. ueritas aũt in operationibus est, & cognoscitur quidem certitudo assertionis ex operationibus bonis in uita sua: in istis nempe uerax discernitur. D. Consyderandum igitur quod dictum est de istis rebus, & interpretandum peractiones dictoris in uita sua. si. n. conueniant dictis, recipiemus ea: si uero desyderant, putatur de eis quod putatur de dicto non cõueniente facto. Dixit. De eo aũt qui agit per intellectum, & fuerit obsequium

Quomodo Deo cura sit de hominib' scdm cō. ulde.12. Met. com.37.

eius intellectui, & dispositio eius dispositio bona, uidetur ꝙ sit amans Deum valde. Et siquidem cura sit Deo de hominibus, ut creditur, & ut debitum est: & sit quidem Deus gaudens de eo, qui est melior, tunc gaudet de eo, qui nititur assimilari ei ualde, & hic est intellectus, dignus est ergo ut benefaciat eis, q amat ipsum plus, & ut honorificet eos, & uisitet ipsos: sicut est dispositio amici cū amico suo: & eo ꝙ actio eorum est actio nobilis sana. Dixit, ꝙ autem omnes istę res existunt vtplurimum sapienti. non est ignotum neq; occultum ualde, dignus ergo est ut sapiens, cum sit secundum hanc dispositionem, sit beatus.

Peroratio operis. *Cap. IX.*

NVnquid igitur si de his & virtutibus, præterea etiam de amicitia & voluptate satis figura dictum est finem habere propositum hoc nostrum est existimandum? An quemadmodum dicitur, in agendis rebus finis non est contemplari singula & cognoscere, sed agere: neque igitur in virtute satis est, si eam cognouerimus: sed vt eam habeamus, ea que vtamur, est enitendum: vel si quo alio modo boni efficimur. Nam si verba ad reddendos homines probus sufficerent: multas sane & magnas mercedes & inquit Theognis, afferent, oporteret que ea comparare. sed videntur quidem posse liberales adolescentes hortari atque incitare, mores que eorum ex virtute sibi obnoxios generosos, ac vere honestatis studiosos reddere. At plerosque ad probitatem prouocare, nō posse. non enim pudori, sed timori obedire: neque abstinere a malis ob dedecus, sed, ob pœnam consueuerunt. nam cum ex affectu viuant, proprias voluptates, atque ea ex quibus existunt persequentur: dolores que oppositos fugiunt: eius autem quod honestum, & vere iucūdum est cum id prorsus non degustarint, ne notionem quidem vllam habent. Eos igitur qui tales sunt, ad moderationem traducere quæ oratio posset? fieri enim nequit, aut facile non est, vt quæ ex diutio vsu moribus sunt præoccupata, verbis amoueamus. sed satis fortasse est, si quamuis omnia adsint, quibus probi effici videamur, euadere participes virtutis possimus. Fieri autem bonos alii natura, alii consuetudine, alii doctrina existimant. Ac quod ad naturam quidem attinet in nobis non esse manifestum est, sed ex quadam diuina causa, iis qui re vera fortunati sunt oratio vero & doctrina videndum est nunquid non in omnibus vim habeat sed opus sit, vt præcultus auditoris animus, sit ad recte & gaudendum, & odio prosequendum, non secus ac terra, quæ semen sit nutritura. non enim audiret orationem dehortantem, neque inteligeret qui ex perturbatione viuit, qui autem ita affectus est, dissuaderi qui potest? non enim omnino orationi, sed vi cedere perturbatio videtur. Oportet igitur mores prius virtuti esse accommodatos, vt & honestatem diligant, & abhorreant turpitudinem, Vt autem a pueritia quis institutione recta ad virtutem instruatur, difficile est: nisi sub talibus legibus fuerit educa

rus: nam temperanter, toleranter que viuere plerisque, & præsertim adolescentibus iucundum non est: quocirca est opus vt & educatio & studia constituta legibus sint: ita enim fiet, vt consuetudine tractata molesta esse desinant. Non satis tamen fortasse est, si quando adolescentes sunt homines educationem rectam & curam consequantur: sed cum in viros quoque adulti debeant ipsa hæc exercere, atque assuescere: ad hæc etiam, & omnino ad omnem vitam opus legibus est, plerisque enim necessitati potius quam rationi: & mulctis quam honestati obediunt. Quapropter sunt, qui legislatores censeant inuitare ad virtutem ac prouocare homines honestatis causa debere: eo quòd probi ex consuetudine præcipue obtemperaturi sint: illis vero qui non parent, sunt quæ natura inertiores, castigationes & pœnas irrogare: qui autem insanabiles sunt, prorsus exterminare. probum enim & qui ad honestatem viuit, rationi esse B obediturum: prauum autem voluptatem appetentem non secus ac iumentum dolore puniri. vnde etiam tales dolores exiberi oportere inquiunt, qui voluptatibus quæ amantur, maxime aduersentur. Quòd si quemadmodum dictum est, eum qui bonus futurus est, honeste educatũ esse, atq; assuetũ oportet: deinde ita in honestis studiis viuere, & neque inuitum neque sponte praua agere: id autem fieret, si ex intellectu quodam & recto ordine vim habente vita traduceretur: paterna quidem iussio neque vim, neq; necessitatẽ habet: sicque omnino viri vnius, nisi rex, aut talis aliquis sit. at lex, cũ ex prudentia quadã et mente profecta oratio sit, cogendi vim habet. Atque homines quidẽ qui appetitionibus aduersantur, etiam si recte id faciant, plerique odio prosequuntur. at lex cum probitatem iubet, odio non est. In sola vero Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis educationis & studiorum habuisse curam legislator videtur: in plerisq; aliis neglecta hæc fuerunt: viuitque vnusquisque sicut vult, C Cyclopum more, filiis dans iura suis & vxori. Præstantissimum quidem est, vt curam publicam & rectam habeamus, atque id facere possimus: si tamen publice id negligatur: conuenire vnicuique videtur, vt liberis suis & amicis ad virtutem conducat, vel conducere saltem proponat. Maxime autem id posse facere videretur ex iis quæ dicta sunt, is qui ad leges ferendas idoneus euaserit. per leges enim videlicet curæ publicæ, atque honestæ per honestas fieri consueuerunt. Scriptæ ne sint an non scriptæ, interesse nihil videtur: neque vnus ne an multi per eas instituantur. quemadmodum neque in musica, & exercitatoria, cæterisq; aliis studiis. Sicut enim in ciuitatibus legum instituta & mores: sic in domibus paternæ orationes, & mores valent. quin ob cognationem & beneficia etiam magis: quippe cum affecti erga parentes iamdudum, atque obtemperantes natura sint. Adde quòd priuatæ educationes a publicis differunt: non secus atq; in medicina. cum enim vniuersaliter febricitanti inे-

dia,& quies conferat: alicui tamen forte non ita conducit. & pugillandi artifex non omnibus fortasse eandem pugnam imponit. Videturq; magis exacte absolui singula si priuata cura adhibeatur. magis enim quod accommodatum sibi est, vnusquisque consequitur. Sed curam optime adhiberet quidem † singulis rebus & medicus & exercitationis magister, & vnusquisque alius, qui vniuersale cognosceret, quid omnibus aut talibus conducat: communium enim rerum scientiæ & dicuntur, & sunt: nihil tamen fortasse vetat, quo minus vnius alicuius rei, licet scientia præditus non sit, curam habere quispiam possit: qui modo quę in vnaquaq; re accidant, experientia diligenter obseruarit. Quemadmodum etiam medici nonnulli optimi esse sibi ipsis videntur, qui alteri ferre opem nullam queunt. nec minus forsitan ei qui artifex & contemplatiuus effici vult, ad vniuersale videtur esse procedendum, atque id quo modo fieri possit, cognoscendum. de hoc enim scientias esse dictũ iam est. Ac fortasse ei qui vult siue multos, siue paucos diligẽtia ac studio meliores reddere, vt ad legumlationem idoneus euadat, enitendum est: si legibus boni effici possumus. quamcunque enim & prius latam recte disponere cuiuslibet non est: sed si modo est cuiuspiam, est scientis. sicut in equestri arte, & reliquis quarum cura aliqua & prudentia est. Post hæc igitur considerandum, vnde aut quomodo ad leges ferẽdas fieri idoneus quispiam possit. an sicut in cæteris fit, ex ciuilibus? An non simile quid in ciuili & reliquis scientiis & facultatibus apparet. quippe cum in cęteris iidem facultates tradant qui ex eis operantur: vt medici, & pictores. ciuiles autem res rhetores docere profiteantur, cum tamen nemo ex ipsis eas agat, sed illi tantum qui rempublicam gerunt. qui quidem facultate quadam potius & experientia, quam intellectione id agunt. Nam neque scribere neque dicere de huiusmodi rebus conspiciuntur: cum tamen fortasse id pręclarius fuerit, quam iudiciales & deliberatiuas oratio conficere. Neque ciuiles vel filios suos, vel aliquos alios reddere amicos videntur: id quod fuerat sane consentaneum, si modo potuissent. neque enim ciuitatibus melius quicquam reliquissent: neque vel sibi vel carissimis quibusque adesse quicquam quã huiusmodi facultatem maluissent. Non parum tamen conferre experientia videtur: non enim ex ciuili cõsuetudine magis ciuiles redderẽtur. Vnde etiã fit, vt qui de ciuili facultate cognoscere appetũt, iis opus insuper experientia sit. At rhetores ii, qui hęc profitentur, valde procul abesse ab ea docenda videntur. neque enim omnino qualis nam ea sit, & circa quæ versetur, sciunt: non enim eandem cũ rhetorica, aut peiorem eam esse statuerẽt: neq; legum institutionem facilem esse existimarent, cum approbatas leges colligerit quispiam, posse inde optimas eligi asserentes: quasi electio ea perspicacitate non indigeat, & iudicare recte maximum nõ sit. Nõ secus atque in musica euenit. periti nanq; in singulis ope

† a.l. vniuersalibus.

A ra recte iudicāt:& quibus, aut quo modo perficiantur, quæ debent: qualia item qualibus consonent, cognoscere consueuerunt. imperitis vero satis est, si bene ne, an male factum opus sit, eos non lateat: sicut in pictura. Leges enim ciuilibus operibus similes sunt. Quo modo igitur ex his ad legumlationem idoneus euadere, aut optimas quasque iudicare quispiam posset? Nam neq; ex scriptis ad medendum idonei fieri videntur cum tamen in his non solum curationes, sed quo modo etiam & sanari queant homines, & curatio adhibenda sit vniuscuiusque habitu distincto, tradere conentur, quę sane sicut expertis conducunt, ita inscientibus inutilia sunt. Fortasse igitur legum quoque & rerum publicarum collectiones iis qui contemplari possunt, & iudicare quidnam recte, aut contra sese habeat, aut qualia qualibus conueniant, vtiles essent. at qui sine habitu talia pertractant, iis iudicare quidem recte non licet, nisi fortuito. perspicatiores tamen ad ea forsitan efficerentur. Cum itaque antiquiores nego-

B cium de legumlatione imperuestigatum prætermiserint: melius fortasse est, vt nos ipsi id consideremus: atque omnino de republica: vt pro viribus philosophia quæ ad humanas res spectat, perficiatur. Quocirca primum siquid a veteribus recte dictum est, id conabimur recensere: deinde ex collectis rebus publicis, quenam sint ea considerabimus, quæ ciuitates, & singulas respublicas & corrumpunt & conseruant, quasque ob causas aliæ bene, aliæ econtrario administrētur. His enim consideratis quænam optima respublica sit, & quo modo vnaquęque instituta, quibusque legibus & moribus vtens: magis pespicere poterimus. Sumpto igitur hinc initio dicamus.

Dixit. An igitur in eo quod dictum est de felicitate in hoc libro, & de virtutibus, & de amicitia sufficientia est in hoc ꝙ sciatur tantum, aut non? arbitrandum est enim, ꝙ oportet vt sint comprehensa nobis per terminos & descriptiones, & vsitata. Nam, vt dicitur non sufficit in eo, cuius natura est vt agatur, scire tantum absq; vsu: non est ergo in scientia virtutis sufficien-

C tia: immo studendū est eius cognitioni, vt conandum vsitationi ipsius, & vsitationi rerū alienarū, vt efficiamur boni per modum aliquem ex modis bonitatum, si non est in sermonibus sufficiētia in virtute. Dixit. Et pp hoc recte dictū fuit, ꝙ indigetur acceptione iurationis multę & securitatis magis motę per ipsam in adeptione ipsius, sicut d. Theognis. & Theognis dicit, & patēs est, ꝙ notitia virtutū potēs est mouere in adeptione earū eos, qui liberi sunt ex adolescētibus, & excitare scd̄m ęqualitatē oēm, qui nobilis ē generis, & amat bonū scd̄m veritatē. Plures aūt non pōt expauescere, vt moueantur ad bonū: eo ꝙ ipsi nō ducūtur ad bonū verecundia, sed metu & pauore: neq; prohibentur a malis propter earum turpitudinem, sed propter pœnarum suspitionem. Cum.n. secundum passiones viuant, requirunt delectationes sui ipsius, & res per quas fiunt delectationes, & fugiunt a tristitiis oppositis delectationibus: bonū vero, quod est bonum secundum veritatem, neque cogitatum est apud eos, quanto magis neque operatum, cum non gustauerint ipsum. Quis igitur sermo mouebit istos, & permutabit eos a statu suo? Impossibile enim est, aut non facile mutare per sermonē eum, qui iam induratus est in moribus antiquis tēpore longo. Dixit. & fortassis amabimus acquiescere virtutes, quando fuerint nobis vniuersæ res, quas videmus esse bonas. Dixit. Et quidam hominū putantur esse boni per naturā, & quidam per doctrinā. Et patet quoniam qđ de hoc est per

naturam non est a nobis: sed est per gratiam quandam diuinam illis, quorũ fortuna bona & veraciter sermo aũt & doctrina non est efficax ad faciendum virtutem in omnibus: sed oportet vt sit anima, quę vtitur sermone in virtute iam vsitata, & assueta bono, & imbuta, crescendo in vsu boni, in amore recti, & in odio contrarij eius: sicut amat seges terram, quę nutrit eam, nam illi, qui viuũt sc̃dm passiones bestiales, non audiunt sermonẽ conuertentẽ eos ab aliquo, nec; intelligunt ipsum. qui ergo fuerit in hoc statu, qualiter est possibile vt permutetur eius conscientia? & vniuersaliter oportet ne putetur ꝙ isti morbi morales reduci possint cogendo per sermonem. D. Et oportet vt sit mos ante virtutem: intendo ante actiones virtutis, & vt sit prius, & vt sit ex more suo amor pulchri, & odium turpis. D. Vt autem inueniatur virtus sana ex vita pueri difficile est, nisi fuerit enutritus sc̃dm legem nobilem; eo ꝙ qui non creuerit secundum legem nobilem vtitur castitate per modũ continentię, & vsus castitatis ꝑ modum continentię est indelectabilis apud plures. Dixit. Ideoq; oportet vt metiamur diætam puerorum, & actus eorum per leges. ipsi enim quando creuerint secundum eas, non erunt eis contristabiles propter assuetudinem earũ. D. Et fortassis non erit in regimine diętę puerorum & recta gubernatione eorũ quamdiu durauerint in pueritia sufficientia: sed oportet etiam ꝙ, quando peruenerint ad terminum virorũ, vtantur ea & assuescant eam. & indigent in hoc etiam legibus. & etiam indigent legibus in tota vita: plures enim ducuntur necessitate & coactione plus quã sermone, & malo plus quã bono. Et propter hoc vident quidam homines, ꝙ oportet vt legislatores constringant hoĩes ad recipiendum virtutem: & vt hoc ponant pro lege non propter suos tantum, sed & propter eos, qui seruis similantur in natura sua, cum obediant quidem legibus per sermonẽ viri emeriti, in quibus iã pręcessit consuetudo, & adoptauerunt animas suas. & propter hoc vident, ꝙ oportet vt ponant modos penarũ, & vltionis in eum, qui non obedit, & est peruersę naturę. Qui vero irrectificabilis est tollatur de medio. nã aptitudinẽ habenti & idoneitatẽ qui amat bonũ persuadetur per sermonem. malus enim concupiscens delectationes oportet vt affligatur tormentis quasi bestia. ideoq; dixerũt, ꝙ expedit, vt imponantur pęnę contrariantes delectationibus amatis: intendo vt ponatur cuilibet delectationi tristitia, quę sit tanquã contrarians ei naturaliter. D. Quemadmodũ autem dictum est, oportet qui vult fieri bonus, vt vtatur eo, quod pertinet bonitati; & vt non faciat malum, neq; voluntate sua, neque absq; sua volũtate: & hoc quidem fit illis, qui inhabitant ciuitates sani intellectus, & quas ordinat vir strenuus. & nõ inuenitur istud in ciuitatibus, nisi ex parte mandatoris strenui cogentis eos ad hoc. non inuenitur aũt potentia coactiua ad huiusmodi mandato viri vnius, nisi sit rex tanquam rex absolutus: intendo virtuosum bonum. lex aũt habens potentiam coactiuam, qñ fuerit sermo procedens a scientia & intellectu. D. Et habentes legem, inimicantur eis qui contrariantur ipsis in actionibus: et si sint actiones eorum sanę. attamen lex non est grauis, quoniam ordinat quod oportet. D. Et putatur de legislatore in ciuitate lacedæmonia tantum, ꝙ pręmandauit adhiberi diligentiam circa diętam & modũ viuendi in rebus paucis in pluribus vero ciuitatibus iam perijt consyderatio in huiusmodi rebus. & ꝓpter hoc viuit quilibet hominum ad libitum & voluntatem suam cum filijs et vxore in semetipso, sicut vixit prout libuit cũ filijs & vxore. sed vult vt esti mo, virũ famosum apud ipsos, per hoc ꝙ accidit ei de libito viuendi malitia status cũ vxore & filijs, & hoc, qđ dixit, est res manifesta valde in ciuitatibus, quę sunt super faciem terrę in hoc tempore. D. Et melius est ꝙ ex regimine in istis rebus est prouisio communis sana, quã possibile est esse in vsu. & qñ fuerit regimen istud vniuersitatis, oportet ꝙ sit sc̃dm ꝙ curat quęlibet ex ipsis. & cupit circa filios & amicos sc̃dm ęqualitatẽ, & vt studeatur virtuti ab oĩbus eis & vt eligant eã. Et maxime põt istud qui sciuerit qđ dictũ est in hoc libro, qñ factus fuerit lator legũ. ꝓuisio. n. cõis ciuitatibus est quidẽ ꝑ leges, & viri quidẽ idonei fiunt virtuosi ꝑ leges nobiles, siue sint scriptę, aut nõ scriptę. Fortitã enim in hoc non est diuersitas, intendo in genere, & natura, in eo ꝑ qđ instrui-

A tur vnus singularis & vniuersitas: vt quod accidit in arte musica & in cęteris operationibus: intendo ꝙ per quod instruitur vnus, per hoc instruitur & vniuersitas. Et propter hoc sunt res legales, & consuetudines habẽtes vim in ciuitatibus, quasi uim sermonũ & cõsuetudinũ patrũ in domibus: immo validiores sunt in ciuitatibus & vtiliores, eo ꝙ generaliores. D. Instructio vero particularis & communis ciuilis etiam habent adinuicem diuersitatẽ: vt qđ accidit in arte medicinę, & in cęteris artibus operatiuis, & qđ dicitur in medicina, ꝙ dimissio nutrimenti & quies, intendo priuationẽ exercitij, competunt febricitãtibus: fortassis tamen quibusdam non conuenit, & similiter in epilepticis fortassis nõ competit omnibus cura vna. Et dignius est putari ꝙ particulare exquisitũ est certitudinaliter, quando fuerit regimen & prouisio propria singulis hominũ: intendo vt memoria habeatur cuiuslibet hominis, & prouideatur ei per sibi ꝓprium secundum ꝙ tale indiuiduum signatum, veruntamen vnumquenque regit regimine decenti & bono, visitat visitatione propria in medicina, & in reliquis artibus actiuis ille, apud quem fuerit ex illa arte commune vniuersale, intendo quod pertinet vniuerso. Et vniuersaliter melius est regimen regimine illius, apud quem est quod pertinet particularibus tantum, eo ꝙ scientiæ sunt quid rei vniuersalis, & istę artes sunt artes actiuę a scientia: nisi ꝙ forsan non prohibetur, ꝙ regat homo regimine bono indiuidua multa, quando iam certifi-
B catum fuerit quod conuenit per experientiam tantum, sicut accidit hoc in arte medicinę. Putant ergo multi medicorum, qui sunt cum hac dispõne, ꝙ bene & certe operantur in seipsos, & non possunt in aliis perficere quicquam propter ignorantiam eorum naturę communis, & propter hoc videtur, ꝙ oportet eum, qui vult esse magister, & artifex perfectus in huiusmodi artibus actiuis, vt habeat scientiam rei vniuersalis non minus quam scientiã particularis, vt sit sciã eius rei vniuersalis in tali arte scđm mensuram possibilẽ in ea. Et ex quo necessariũ est ei, qui vult efficere per regimen & gubernationẽ aliquos meliores quã sint siue multos, siue paucos, vt sit lator legũ: cũ per legem quidẽ bonũ faciamus, & tunc manifestum est, ꝙ non est potens vnusquisq; vt ponat ex ipsis positionem bonam, neq; si sit vir experientię tantũ, sed si fuerit aliquis, erit ille, qui scit vle. sicut se habet res in medicina, & in cæteris magisterijs, in qbus est visitatio, rectificatio ab intellectu & scia. D. Cumq; sic sit, oportet vt perscrutemur post hunc sermonẽ ex quo magisterio possibile est hõi vt sit lator legũ, & qualiter erit hoc. Et est manifestũ ꝙ erit quidem hoc per notitiã rerũ ciuilium, quę sunt subiectum eius in quo speculatur, sicut proportionantur cęterę artes, & potentię subiecto ꝓprio eius. ideoq; putatur scia hęc pars esse artis ciuilis: quamuis non appareat ex eo, quod inuenitur in ciuitatibus, ꝙ res in positione legum similiter rei in cęteris scientijs, & potentijs. in cęteris nanq; potẽ-
C tijs, & artibus patet ꝙ illi, qui sciunt, sunt qui agunt per eas, vt medici & scriptores. D. illi aũt, qui profitentur sapientiam rerũ ciuiliũ, non possunt docere eã, neq; quilibet potens ad agendum eas: immo putatur ꝙ illi, qui excernent vitã ciuilem, faciunt hoc per potentiã quandam alium a scientia. D. & sunt digniores vt faciant hoc per experientiam, quã ut faciant ipsum per scientiam & artem, non enim uidetur ꝙ ipsi scribant in hoc quicquam, neque roborent in hoc ratiocinationem. D. Forsan positio sermonum in istis rebus artificialior est quam quod consueuerunt Antiqui de positione sermonum contendendi in iudicio & difficiliũ & necessariũ fuerat eis componere sermones ciuiles, cum reputarent se potentes ad hoc, & cum in hoc fuisset sanatio ipsorummet, atq; aliorũ ex amicis. etenim ipsi si fecissent hoc, non poterant dimisisse ciuitatibus aliquid penitus loco sui post mortem melius hoc magisterio sibi, & amicis ẽt. D. Neq; putandum ꝙ posse experientię in inuentione legum modicum sit. nam tunc non esset possibile ut aliquis istorum esset lator legum: intendit eos qui erant tempore suo. nã qui ex ipsis factus est lator legum, factus est quidem ex parte experientię: intẽdo ꝙ expertus fuit ipse & alij, sicut se habet in medicina experimentali. ideo necesse est illis, qui cupiunt regere ciuitates, ut ad minus habeant experientiã. D. Illi aũt, qui profitentur artem condendi leges ex illis qui iactãs

Necesse est illis, qui cupiunt regere ciuitates, vt adminus habeant experientiam.

se esse sapientes in eis, sunt longe ab hoc valde, neq;.n. sciunt vniuersaliter, q̃ D sit hęc ars, & in qua re sit. & cum ignorantia eorum de hoc putauerunt quidã ꝙ hæc ars & rhetorica sit res vna, sed putauerunt hanc esse deteriorem rhetorica, & putauerunt ꝙ condere leges leue quid est ei, qui vult aggregare ex ipsis in quo profecit. Non est autem vt opinati sunt. etenim electio actus nobilis in vnaquaq; artium non fit nisi per duas res: vna quarum est scientia cognitionis illius rei, & altera experientia. Scientia nanq; est, per quam inuenitur actio, & experientia per quam dirigitur vel probatur, sicut se habet in arte musica, & arte medicina, & cęteris ex artibus actiuis. & domini experientiarũ, per quos ꝑficitur in hoc secundum perfectionem, sunt illi qui iudicant sane de operationibus ꝑ experientias, & sciunt cum hoc per quam rem erunt, & qualiter, & q̃ res cui rei cõuenit, qui vero nõ habent experientiã de aliquo, & habent notitiã naturę eius, occultatur ab eis, si est ex actione bona in fine, aut mala. D. Et vniuersaliter conditor legum similatur potentijs ciuilibus. Qualiter igitur erit is, apud quẽ nõ est scientia istius artis conditor legum: aut quomodo iudicabit de nobili earum aut de ignobili? Non enim erit possibile hoc, nisi fuerit de hoc ꝑscrutatio, & speculatio, & ponuntur in membranis librorum, & dicant in ea nõ quæ sunt res. quæ se habẽt in ea habitudine curationũ in arte medicinæ: immo qualiter fiat curatio, donec habeatur sanitas, & distinguatur hoc, donec perueniãt ad finẽ in vnoquoque hominũ. & de huius notitię domino putatur, ꝙ ipse B proficiat per experientiam, qui vero non habuerit hanc notitiam, non proficiet per experiẽtiam. Et cum sic sit, erunt conuenientes valde, positio legũ, & aggregatio fororum ciuilium eis, qui possunt vti consyderatione & iudicio sano de bono, & eius contrario. & per hoc facile erit eis scire quid cuiq; conueniat intẽdo quę lex cui aggregationi. & similiter in singulis partibus aggregationũ. D. Si aũt incipiant in positione legum absque habitu scientiali, non erit possibile eis iudicare iudiciũ rectum bonũ. nisi sit cõditor naturę excellentis. & forsitan erit actio habentis excellentem naturã conuenientior, q̃n fuerit ab habitu artificiali. D. Et cũ iam dimiserint Antiqui perscrutationẽ & inquisitionẽ de positione legũ, tunc fortassis erit melior consyderatio in hac consyderatione in ciuitate per modũ vniuersalem. Et q̃m propositum nostrum est perfectio speculationis secundum mensuram posse Phylosophię in rebus humanis, tunc conabimur primitus perscrutari de omni parte nobili bona legum quod dixerũt antiqui de hoc, intendo de regimine ciuitatum: deinde videbimus de modis viuendi inuentis, quis eorũ corrumpit quasdam ciuitates & rectificat quasdam, et quis eorum rectificat omnem: intendit ex ciuitatibus quatuor simplicibus aut quinque. & propter quam cãm efficitur vna quarundam ciuitatũ bona, & quarundam econtrario. Quando ergo consyderatum fuerit in his, forsan scietur magis quę vita melior & qualiter ponitur vnaquęq;, & propter quid similãtur leges in vsu earũ consuetudinibus. Incipiamus ergo, & dicamus. E

Et hic explicit sermo in hac parte huius scientię: & est ea quę habet se in sciã ciuili habitudine notitię, quid est sanitas & ęgritudo in arte medicinę: & illa, quam promisit. est pars quę habet se in hac sciã habitudine effectiuę sanitatis et destructiuę ęgritudinis in medicina: & est in libro eius, qui noĩatur liber de regimine vitę. & nondũ ꝑuenit ad nos, qui sumus in hac insula: quemadmodũ nõ peruenerant ad nos primitus de isto libro, nisi primi quatuor tractatus, donec ꝑduxit eum ad nos amicus noster vir nobilis dominus Omarsilius Martini, rogatu amicorũ suorũ, & Deus retribuat ei pro nobis regratiationẽ completã. Et fortassis erit aliquis amicorum, qui adducat librum, in quo est complementum huius scientię, si Deus voluerit. Apparet aũt ex sermone Abyn acrim Alfarabij, ꝙ inuentus est in illis villis. Si vero hoc nõ contigerit, ei Deus cõtulerit inducias vitę, ꝑscrutabimur de hac intentione iuxta mensuram nostri posse. Nã ex sermone Philosophi apparet in hoc loco, ꝙ q̃d est in libro Platonis de regimine vitę, incompletũ est. & videtur ꝙ sic se habeat res in seipsa. nã in libro perscrutatur. Plato duobus modis hominũ tantũ, & sunt conseruatores & sapiẽtes deinde ostendit q̃o permutãtur ciuitates simplices ad se inuicẽ. Sed perscruta-

Electio act' nobilis ĩ vnaquaq; artiũ non fit, nisi ꝑ duas res, s. per scientiã, & experientiam.

tio artificialis exigit vt rememoremur leges, & fori cõmunes ciuitatibus simplicibus: deinde rememoretur post hoc, quod appropriatur singulis ciuitatibus ex eis, intendo quod appropriatur aggregationi nobili honorabili, & aliijs aggregationibus. Et similiter rememoretur quod impedit vniuersas aggregationes, & quod impedit modo singulos ex ipsis: & inquirantur exempla huius in vita inuenta in illo tẽpore. & hoc est illud, ad quod innuit Aristo. hic, & est res, quę non completur in libris Plato. Qualiter igitur d. Albubekrim filius aurificis ꝙ locutio de aggregatione nobili iam expedita erat in libro Platonis: & ꝙ loqui de eo in quo iam locutum est, dummodo inueniatur, est superfluitas, aut ignorantia, aut malitia. veruntamen non peruenerat ad ipsum complementum istorum tractatuum. Et ego quidem expleui determinationem istorum tractatuum quarto die Iouis mensis, qui Arabice dicitur Ducadatim anno Arabum. D. lxxij. Et grates Deo multę de hoc. D. translator. Et ego compleui eius translationem ex Arabico in Latinum tertio die Iouis mensis Iunij, anno ab incarnatione Domini. M cclx. apud vrbem Toletanam, in capella sanctæ trinitatis, vnde sit benedictum nomen Domini, qui est trinus & vnus.

Librorum Decem Moralium Nicomachiorum finis.

B Etsi ad hos *Moralium Nicomachiorum libros, ex Aristo. verbis, Politicorum libri subsequantur: quia tamen & alii sub eius nomine libri de moribus pertractantes inueniuntur: ideo eos omnes, ne materierum fieret interruptio, ante illos de Repub. collocasse opportunum visum est.*

C GEORGIVS VALLA PLACENTINVS EQVITI AVRATO, ET VTROQVE Iure consulto Iusto Leliano, Iusto, Senatori, Veronensi, S. D. æternam.

Nomen Iuste tuum singulare, lenitas præcipua tuæ erga me beneuolẽtiæ, crebro abs te repetita memoria, mei in te mutui amoris pignus, aliquid sibi certe visa est deposcere. Et proinde voluntati id animo mihi, nihil quod tibi gratius, nec quod a me posset exhiberi, succurrit antiquis, quàm vt diductis ac iam patefactis ad amicitiã nostram foribus, magnis Ethicis Aristotelis animi in ipsæ nostri arctius reuincti tenerentur. Siquidem ei quem magno amore prosequeer, quiq; magnus amplissimo virtutum exugeret fastigio, cui mediocria nedum parua sordescere viderentur, magna profecto mittenda iure censuimus. Cum porro Ethica nihil nisi de æquo & bono edisserant, hoc est in mediis iusti-

*tiæ versentur penetralibus: vbi genitum, quò ve in loco sedem potuere sibi fir- D
miorem constantioremq; vendicare, quã apud eum qui genere, qui nomine pro
prio diceretur Iustus, qui re ipsa iustus atq; adeo optimus haberetur. Proin
de cum nec Aristoteles apud quenquam alium magis de iusto optet disputare,
nec opus de æquo & bono vsquam malit esse, quã apud tam multipliciter iu-
stum, in ea confirmatus est animus noster sententia, vt tibi potissimum magna
ista Ethica censuerit destinanda. Hæc nimirum cum nuper explicari a me po
sceretur, hæsitauimus parum modo, quod compertum haberemus, tentasse ne-
scio quem ipsa iampridem latina facere. Eum cum exploratum habuissemus,
nec græca nec nostra nouisse, mali interpretis more verbum verbo reddere stu-
duisse, ac sensus Aristotelicos, quod fieri necesse fuit, multa obruisse caligine,
tumq; nostra peregrinis respondentia verba ignorasse, Græcis abutendo, aliam
adhuc legentibus nubem non exiguam offudisse, deniq; Barbaris rusticisq; di-
ctionibus opus totum confudisse, vt non tam tradidisse vobis Aristo. quã plane
iugulasse videatur, adeo vt omnes ab eius auerterit lectione: cum alioquin sit
eiusmodi opusculum mirifica quadam grauitate, nec minus acumine refertum, B
vt vel [illegible] quenq; ad sese potuerit allectare. Ipsum itaque in situ &
squalore hactenus iacuisse dolentes, in hominum conspectum adducendum esse
putauimus, si non quibus meritus fuerat pallii prodire amictum, non tamen, ci
remur, sordidissimis. Ideo autem id, quo multorum ex tuo hospitio aliorum, ne
dum tuo, non minus liberali ac sapienti quã iucundo frueretur colloquio. Nec
ipsum pœnituerit Arist. in ea hospitium nactum esse ciuitate, vnde olim latino
eloquio tanquã saluberrimæ effulserint stellæ. vt Catullus, vt Victruuius, ut
Plinius, ita pleriq; alii nostra quoq; ætate, Domitius Calderinus, iam functus
vita. At viui Benedictus, qui iampridem Venetiis rhetor insignis, Alexander
Benedictus eloquio & doctrina medicus, primas tenens, vt multis quoq; aliis
floret Verona ingeniis. Nec preterea pœniteat tantum philosophum in ista cla
rissima ciuitate hospitem acceptum esse Iustorum domo, quæ nobilitate antiqua
illustris, operibus lautissima, dignitate florens, & virtutum culmine omnibus
conspicua, postremo penes Iustum, qui in ea splendida familia, tanquã iubar e
doctrina eminet, senatoria grauitate renitet, prudentia sapiens, iustitia inte- C
ger cunctis virtutibus clarior quam vllis verbis explicari posse videatur. Tu
pariter, iuste mi optime, hunc philosophum, vt soles doctos omnes, ita ample-
ctere, loquentemq; audias, vt tuo hospitio tuoq; colloquio, sicut fore non dubito,
prædicet nihil benignius nihil humanius: & vbi quæ loquatur acuratius, at
tentiusq; auscultetur, esse nusquiam. Ego autem, vt se mihi concredidit, ita ip-
sum tibi committo, commendoq;.*

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MAGNORVM MORALIVM LIBER PRIMVS.

Georgio Valla Placentino interprete.

SVMMA LIBRI.

De bono. De virtute in genere, De vltroneo, ac alijs, quę ad ipsum spectant, De virtutum speciebus. De veritate, ac ijs, quibus ipsam coniectamus.

De uirtute agendum esse : & antiquorum de ea afferuntur opiniones. Cap. I.

QVoniam de pertinentibus ad mores dicere constituimus, primum cuiusnam rei pars sit mos, ducimus considerandum. Vt igitur paucis absoluam, non rei alius videtur pars esse, quam ciuilis in rebus citra quempiam qualem esse, effici nihil pōt. qualem inquam, vt studiosum esse, ac probum. studiosum porro esse, idem ꝙ virtutes habere. Quòd si quispiam ciuilibus in rebus solers esse debeat, eundem moris studiosum esse oportet. Apparet itaque rei ciuilis, omne negocium quod circa mores est, partem esse atque principiū: Vt in totum iure mihi videatur habere appellationem negotium atque tractatio, non moralem, sed ciuilem. Expedit itaque (vt est videre) de virtute primum dicere, & quid sit, & ex quibus constet. nec enim fere vtile fuerit virtutē quidem nosse, vt vero sit, ac ex quibus, negligere, quandoquidem ex quibus sit coniectare: nedum vt norimus quid sit, considerandum. simul enim nosse volumus, ac huiusmodi nos esse. At nequaquam facere poterimus, nisi ex quibus, & quomodo sit percalluerimus. Scire igitur quid sit virtus, necesse est. si-

quidem & ex quibus sit, & quomodo, scitu haud quaquam facile est ignoranti quid sit, quemadmodum in scientiis. Verum ne latere quidem nos oportet, si qui de his prius disseruere. Primum igitur Pythagoras de virtute dicere aggressus est, quanquam non recte. virtutes siquidem ad numeros referendo, suam virtutum non fecit inspectionem. nec enim iustitia est numerus pariter par. Cui succedens Socrates de hac re melius pleraque differuit: sed ne ipse quidem recte, quoniam virtutes scientias efficiebat: quod fieri nullo modo potest. Cunctæ siquidem scientiæ cum ratione: atqui ratio in solo animæ gignitur intellectu: quo circa virtutes omnes, in animæ partæ rationali efficiantur, necesse est. Euenit itaque, vt qui virtutes scientias faciat, irrationalem animæ partem extinguat. quod faciendo, affectũ ac morem perimat. Quamobrem non recte hoc modo virtutes amplexus est. Postea demum Plato animam in partem quæ teneret rationem, et in eam quæ esset rationis expers, recte distribuit: redditq; suas vtriq; virtutes. quatenus hæc, probe: reliqua vero neutiquam recte. quandoquidem virtutem cum tractatione quę de bono per se esset, admiscuit: non equidem recte, quia non peculiare, & suum. neq; enim de eo quod est, ac de vero differentem, de virtute dicere oportuit: illi siquidem nihil est cum commune. Tanta igitur illi, & hoc modo amplexi sunt.

De bono in communi. Cap. II.

DEinceps ergo nobis cõiectandum, quid nam de his dicẽdum fuerit. Intuendũ igitur est in primis, scientiæ oĩs atq; facultatis finem esse aliquem, idq; per se bonum. nulla siquidem scientia, facultas nulla mali causa est. Quòd si facultatum oĩum bonus est finis, non dubiũ, quin ẽt optimæ sit optimus. atqui ciuilis optima est facultas: igitur ipsius finis bonus. De bono itaq; (vt videtur) nobis dicendum est. At de bono non in vniuersum, sed nobis bono, neq;.n. Deorum bonum agendum est. quẽadmodum de eo alia habenda fuerit oratio, & cõsideratio nunc sit aliena. De nobis itaq; bono dicẽdum est. De quo sane differendum in primis est, quonã dicatur modo. neq; enim simplex atq; vnum est. quãdoquidem dicitur bonũ, aut quod in vno quoq; est optimum, id vero suapte natura deligibile: aut cuius participatione alia sunt bona, id nimirum idea boni est. An igitur de boni idea loqui oportet. An non. atqui vt commune, quod est in omnibus bonum. aliud enim ab ipsa idea videri debet. siquidem separatile id per sese est, quod idea: cõmune vero in cunctis existit, non vtiq; idem quod separatile. nec enim vnquam separatile, & per sese agnatam vim habens in cunctis fuerit. Nunquid igitur de hoc nobis differendum bono, quod in omnibus existit? An non. quid ita? nẽpe

A quoniam id commune est, vt definitio & inductio. definitionē autē oportet cuiuslibet referre essentiam, seu bonū seu malū sit, seu quiduis aliud. refert certe definitio, vt eiusmodi bonum in vniuersum ē, non quatenus ipsum per sese deligibile. Verum quod in cunctis existit, definitioni est simile. definitio certe ait bonum esse quippiam, quod neq; scientia, neq; facultas vlla dicit. neq; enim finem suum asserit bonum esse, verum id alterius est inspicere facultatis. quando quidem neq; medicus, neq; ædificator refert, hic quidem sanitatem esse bonam, ille vero domum: sed hic quidem quod sanitatem prætēdat, & quemadmodum faciat, ille vero domū. Non dubium igitur, quin ne rei ciuili quidem de communi bono dicendum sit: vna siquidem & hæc reliquarum scientiarum est. Atqui hoc nullius est dicere aut facultatis, aut scientiæ, vt de fine. ne quidem igitur rei ciuilis, quod de communi bono est dicere, eo, quod per definitionem est. Verum enimuero neque de eo, quod per inductionem cōmune. quid B ita? ꝙ, cum voluerimus particulariter aliquod bonum demonstrare, aut definitione demonstramus, vt ratio eadem congruat ei quod per se bonum, & ei quod bonum esse demonstrare voluerimus: aut inductione, sicut cum velimus magnanimitatem bonum esse demonstrare, dicimus, nimirum iustitia bonum est, & fortitudo, ac omnino virtutes: magnanimitas autem virtus est: ergo & magnanimitas bonum. Non igitur de communi per inductionem bono rei ciuili dicendum est: quòd eadem contingere non possunt huic, & per definitionem communi bono. nam quod bonum, hinc etiam dicet. Manifestum igitur de optimo bono dicendum esse, eoq; quod nobis optimum sit. In totum autem viderit quispiam non vnius esse scientiæ aut facultatis de vniuersali bono considerare. Cur ita? nempe ꝙ bonum est in omnibus prædicamentis. nam in quo, in quali, in quanto, in quando, in ad aliquid, ac prorsus in omnibus. Cæterum C quando bonū in medicina, medicus nouit. at in gubernatoria, gubernator: & in singuli. Quando secandū quidem sit, nouit medicus. at quando nauigandum, gubernator. In qualibet vtiq; quando bonum, quiuis quod propter se cognouerit. neq; enim medicus quod in gubernatoria bonum quando cognouerit: neq; gubernator, quod in medicina. Ne igitur quidem hoc modo de communi bono dicendum est. siquidem quando, in cunctis commune est. similiter etiam quod ad aliquid bonū, ac quod in aliis prædicamentis. commune est omnibus. Atqui nullius est facultatis, aut scientiæ dicere de eo bono quod in vnaquaque est. ne igitur quidem rei ciuilis est dicere de cōmuni bono. de bono igitur, ac de optimo, atq; nobis optimo. Cæterum, cum qui velit quippiam demōstrare, minime apertis nō oportet exēplis vti. sed vbi obscura aperienda sint, manifestis, ac in eis quæ sub intelligentiam cadunt, sensibilibus: ea siquidē sunt apertissima. Cum igitur de bono dicere quispiā tentauerit, de idea neutiquā

dicendum est: tam etsi de idea dicendum existimem, vbi de bono di D
cant. Aiunt nanque de maxime bono esse differendum. at id vnum-
quodq; præcipue tale est, vt præcipue sit bonum idea, vt opinantur.
huiusmodi certe oratio fortaßis vera. verum neutiquam ciuilis scië
tia vel facultas, de qua in præsentia nobis est oratio, de hoc per se bo
no, sed nobis bono. Nulla siquidem scientia aut facultas de fine lo-
quitur, quòd sit bonũ. & proinde, ne quidem res ciuilis. ideo non de
bono, quod iuxta ideam est, loquitur. Verum fortaßis ait, hoc per
se bono vtendum esse principio, ab eo progrediendo ad singula. In
quo ne ita quidẽ recte. expedit siquidem, sua cuiuslibet sumere prin-
cipia. absurdum enim sit, volenti ostendere triangulum duobus re-
ctis æquales habere angulos, sumere principium eiusmodi, anima im
mortalis est: neque enim hoc proprium. oportet siquidem principi
um suum esse eius rei, qua de agatur, atq; coniunctũ. nunc vero absq;
hoc quid anima sit immortalis, demonstrauerit quispiam duobus re
ctis æquales habere triangulum. itidem & de bonis est inspicere alia E
citra ideam boni. proinde proprium non est huius per se boni prin
cipium. Ac ne quidem Socrates recte scientias virtutes faciebat. Is
enim nihil incassum & temere esse arbitratus est. ex eo autem quod
est, virtutes esse scientias, ei eueniebat virtutes esse frustra. quid ita?
In scientiis nimirum contingit pariter nosse scientiam quid est, &
scitum esse. nam siquis norit quid sit medicina, is cõfestim est medi
cus. similiter etiam in aliis scientiis. At in virtutibus non idem est.
neque. n. si quis nouerit quid sit iustitia, cõtinuo etiam iustus est. itidẽ
& in aliis. Euenit igitur, & temere virtutes esse, & non esse scientias.

Quot modis dicatur bonum. *Cap. III.*

AT quoniam de his nobis differendum est, annitamur
bonum dicere, quot dicatur modis. Sunt nimirum bo- F
norum alia honorabilia, laudabilia alia, potentiæ alia.
honorabile huiusmodi dico, quod diuinum, quod me-
lius vt anima mensq; est, quod antiquis, quod princi-
pium, & alia id genus. Honorabilia certe, in quibus honorabilia si-
quidem omnia honor comes consequitur. igitur etiam virtus hono-
rabile bonum est, quando ab ipsa probus quispiam gignitur. is nan-
que in virtutis penetrat habitum. At laudabilia, vt virtutes. ab ipsa
rum nanque actionibus laus emergit. Quę vero potentiæ, vt domi-
natus, opulentia, robur, pulchritudo. iis nanq; bonus bene, vt malus
male vti potuerit. ideo etiam potentiæ eiusmodi bona nuncupan-
tur. bona certe sunt: vsu siquidem ipsorũ boni, non vtique mali appro
bãtur. id genus nimirum bonis euenit, ortus causam ipsorum esse for
tunam. a fortuna nãq; & opulentia, & dominatus est, & quæcunque
ptorsus in potestatis ordinem perueniũt. Reliquum porro ac quartũ
inter

A inter bona est salubre, etiam bonum efficiens. sicut exercitium sanitatis, ac si id genus est aliud. Verum aliam quoq; subeunt bona distributionem. Vt bonorum quædam prorsus & omnifariam sunt eligibilia, quædam vero non. veluti iustitia aliæque virtutes, omnifariam & omnino sunt eligibiles. at robur & opulentia, potentiaque, & id genus alia, neq; omnifariam neque oı̄no. Rursus quoque aliter. Bonorũ alia sunt fines, alia non. quemadmodum sanitas quidem finis: at quæ sanitatis causa neutiquã finis est. Et quæcunque ita habent, eorũ semper finis melior. vt sanitas melior quã quæ salubria. in totũque prorsus id melius, cuius gratia sunt & alia. Rursus ipsorum finium, præstat semper qui perfectus est imperfecto. Est nimirũ perfectus, cuius accessu nullo amplius nobis opus est. Imperfectus aũt, cuius aduentu alium desideramus. quemadmodum iustitiæ duntaxat aduẽtu, plura desideramus. at fœlicitatis accessu, nulla re amplius nobis opus est. Is ergo nobis optimus quem desideramus, qui finis perfectus. B absolutus nanq; finis bonum est: nec non finis bonum. Hinc igitur, quonam modo optimum considerandum est: nunquid eo modo vt ipsum quoq; recẽseamus. An id videbitur alienum. siquidem optimũ finis est perfectus. ac perfectus finis, vt paucis absoluã, nil aliud quam felicitas esse videtur. Ex multis porro bonis felicitatẽ constare cõprobatur. Quòd si optimum coniectans, ipsum quoque cum aliis annumeres, ipsum se melius esse constabit, siquidem optimum erit. Vt salubria ponendo & sanitatem, consideres quidnam horum omnium optimũ, nempe sanitas. quòd si horum optimũ est, id se quoq; melius, quod admodum absurdum est. nõ igitur optimũ ita coniectandum. Sed an id quodammodo fuerit, vt absq; se? An hoc etiã absurdum nam felicitas ex quibusdam cõflata bonis est. hoc vero ex quibus constet bonis, an sic optimum, cõsiderare fuerit alienũ. neq; enim est quicquam aliud ab his felicitas, verum hæc ipsa. an ita quispiam recte concernens, optimum considerauerit? sicut ip C sam felicitatem quæ ex his sit bonis, diudicans erga alia quę in ipsa collecta non sunt: ita optimum considerans, recte considerauerit. Cæterũ nõ est simplex, quod nũc quærimus, optimum. vt dicat quispiam, optimum cunctorũ bonorum in vnum concretorum esse prudẽtiam. Verum hoc fere modo, non quærendum est optimum bonum. perfectum siquidem quærimus bonum. At prudentia sola, neutiquã perfectum. non igitur hoc optimum quod quærimus, neque indagamus optimum. Præterea aliam admittunt bona sectionem. sunt siquidem bonorum alia in anima, vt virtutes: alia in corpore, vt sanitas, venustas: alia externa opulentia, dominatus, honor, & si quid est huiusmodi. At horum quę in anima sunt, optima. Quę porro in anima definita sunt bona, trifariam distribuuntur, in prudentiam, in virtutẽ, & in voluptatẽ. Post hoc igitur, quod profitemur omnes, ẽt finis videtur bonorum, idemq; absolutissimum esse felicitas. quod

Alia boni diuisio.

De optimo.

Alia item diuisio.

ſane fatemur eſſe in bene agendo, ac bene viuendo. Cæterũ finis ſimplex non eſt, ſed duplex. quorundam enim eſt finis ipſa actio, vſusq; ſicut viſus. Eſt nimirum vſus optabilior habitu: finis autem vſus. nemo ſiquidem velit viſum habere ad non ſpectandum, ſed conniſtandum. idem de auditu, cæterisque dicendum. proinde quorũ vſus & habitus eſt, ſemper melius & optabilius eorum eſt vſus habitu. vſus enim & actio finis, cũ ſit propter vſum ipſe habitus. Poſt id ſi conſiderauerit quiſpiam in cunctis ſcientiis, intuebitur non aliam eſſe conſideratione in extruenda domo, quam in proba domo. ſed vtrobique ſuppetere ædificatoriam. & cuius effector ædificator, vt cuius ſit virtus, eiuſdem ſit effectrix. Idem in aliis omnibus par eſt coniectare.

Virtutem in anima eſse felicitatem uero in actione conſiſtere, et in ætate perfecta. Cap. IIII.

PRæterea intuemur, alia re nulla, quam anima nos viuere. in anima autem eſt virtus. idem certe fatemur facere animam, animæque virtutem. Cęterum virtus in vnoquoque cuius eſt virtus, idem facit. at anima etiã alia. Atqui anima viuimus. ob animę itaque virtutẽ bene viuimus. Cæterum bene viuere, & bene agere nihil aliud dicimus quam felicem eſſe: ergo & feliciter agere, & felicitas in viuendo eſt. verum bene viuere eſt in viuendo ex virtutibus. hoc igitur eſt finis, & felicitas, & optimum. In vſu itaque ſit, neceſſe eſt & actione felicitas. nam quorũ habitus vſusq; eſt, & vſus actio finis: atqui animæ virtus eſt habitus, & actio & vſus ipſius, eorum quæ ſub electionẽ cadũt ego finis ipſius actio uſusq; fuerit. felicitas igitur in viuendo ex virtutibus ſit, neceſſe eſt. Quoniam igitur optimũ bonũ eſt felicitas, & hæc ipſa finis, actione viuendo ex virtutibus, felices fuerimus, optimũq; bonũ habuerimus. Cũ igitur ſit felicitas bonũ perfectũ ac finis nos latere non oportet, id in ætate perfecta eſſe. non enim in puero (quia nec puer dici felix poteſt) ſed viro is namque perfectus, & ne quidem in tempore imperfecto ſed perfecto. perfectum fuerit vtiq; tempus, quamdiu homo viuere potuerit. recte nanque a multis dicitur, felicẽ in longiſsimo vitæ tẽpore eſſe iudicandũ: vt opus ſit perfectũ eſſe, & in tpe pfecto, & in hoĩe. Quòd aũt ſit actio, hinc quiſpiam poterit intueri. In ſomnis nanq;, vt inter viuendũ ſi quiſpiã dormiat eiuſmodi nolim talẽ dicere eſſe felicem. ipſi quidẽ exiſtit uiuere: ſed eidem ex uirtutibus, quod erat ex actione, viuere non exiſtit.

De animæ altrice portione quædam: et in ipſa uirtutem non eſſe. Cap. V.

RVrſus quod mox dicendũ, non admodũ quæ diximus participare, & ne quidẽ ab ipſis longe abeſſe uidebitur. quippe q̃ animæ

A portio quædam esse putetur qua alimur, qua altricem appellamus. iure profecto ita: siquidē lapides ali non posse intuemur. & perinde nō dubium, quin sit ali animatorum. Quod si animatorum cā est anima, atq; animę taliū partiū nulla alendi fuerit cā, quales sunt rationalis vel irascibilis, uel concupiscibilis, sed alia quędā præter has, & ei nullum magis peculiare possumus nomen, quā alienis accōmodare. Dicat fortasis quispiā, nunquid ex hac quoq; parte animę uirtus est. nam si fuerit. non dubium quin etiam eadem agere opus sit. perfectę siquidē uirtutis actio felicitas est. At nunquid eius sit uel non sit uirtus, alia fuerit oratio. Quæ si fuerit, huius nō est actio. nā in huiusmodi parte impulsus esse non videtur: sed igni videtur esse consimilis, cui quicquid immerseris, absumet. at si non obieceris, ne quidem ad capiendum impellitur. Ita hęc habet pars animæ, Vt si alimentū obiicias, alat: sin minus, ne quidem ad alendum commoueatur, & perinde ne quidem actio, cuius non est commotio. proinde hæc pars ad B felicitatem capessendam nihil coadiuuat. Deinceps igitur, quid sit virtus dicendum, quandoquidem eius actio felicitas est. Vt paucis itaque absoluam, virtus habitus est optimus. Verum non satis forte sit ita simpliciter loqui, sed euidentius fuerit definiendum. Virtus habitus est optimus.

Diuisio animæ: & uirtutem ab excessu, defectuq; corrumpi. *Cap. VI.*

PRimum igitur de anima in qua exoritur, non quid sit anima (alia siquidem eius rei consideratio) sed Vt quodammodo distribuatur, dicendum est. Anima nimirum, Vt receptum est, in duas partes distribuitur, in eam quæ rationem habet, & quæ rationis expers est. Ex ea parte quæ habet rationem, exoritur prudentia, solertia, sapientia, ingenium, memoria, & id genus alia At ex parte rationis experte, quæ C virtutes appellantur, temperantia, fortitudo, iustitia, & quæuis aliæ quas ex moribus ducimus esse laudabiles. ex his nanque consequi laudem dicimur. At ab eis quę a ratione dimanant, nemo laudatur. nec enim quòd sapiens, nec quòd prudens, nec prorsus ex huiusmodi aliquo quispiam laudandus accedit. neque porro rationis expers, quatenus ad se suggerendum idoneum est, fugeritque ei quod obtine. rationem. Est nempe moralis Virtus, quæ ab excessu defectuq; corrumpitur. Quod autem tam defectus quam excessus corrūpat, ex eis est videre quę ad mores pertinet. (vtendū sane in rebus incertis testimoniis certis est.) Confestim nanque in exercitiis hoc viderit quispiam. quę si excedant, robur affligunt: sin deficiant, eodem modo habent. idem in potu ciboq; euenit: affluentibus enim sanitas absumitur. idē fit & subductis: quę si moderata fuerint, corporis firmitudinem custodiunt atq; sanitatem. His consimile. euenit in tēpe

rantia & fortitudine, reliquisque virtutibus. nam si quempiam eo vsque feceris intrepidũ, vt ne quidẽ Deos metuat, iam non fortis, sed demens fuerit. sin cuncta formidantem, meticulosus. fortis ergo erit, qui neq; omnia metuet, neque nihil. Hæc igitur tam augent, quã labefaciunt virtutem. nimii nanq; metus, & omnes labefaciunt, itidẽ qui de re nulla metu commouentur: atqui circa metus est fortitudo: mediocriter itaq; metus fortitudinem locupletant. ab eisdem igitur tam amplificatur quã labefactatur fortitudo. ex metu nanq; ita afficiuntur idem de cæteris dicendum virtutibus. D

Virtutem inter uoluptatem & ægritudinem collocari. Et unde moralis uirtus dicta sit. *Cap. VII.*

RVrsus, non his modo virtutem quispiam definierit, sed etiam ægritudine & voluptate. Nam voluptate allecti, improba factitamus: egritudini autem succumbentes, ab honestis deficimus. alioqui non est virtutem & vitium admittere citra ægritudinem & voluptatem. inter voluptates igitur & ægritudines virtus collocatur. Virtus porro moralis hinc cognomen habet, si modo velimus ex literis veritatem excutere. dicendum erit † morem a mora habuisse cognomẽ, breuis in longam literæ facta mutatione: moralis siquidem appellatur, quod ex mora assuescat. Idque certum, quòd virtus nulla, quæ ex parte oriatur irrationali, ex natura nascatur. siquidem corũ quæ natura fiunt, nihil est qđ assuetudine aliud euadat. velut lapis, grauiaque prorsus omnia, quæ ferendi deorsum vim agnatam habent, si a quouis sursum versus sæpius iactari assuescant, nunquam tamen sursum attollentur, sed semper deorsum cadent. idem de cæteris est intelligendum. E

† ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους mutato ε in η. ac pulchre fit ut latinæ uoces cum græcis consentiant.

F

De affectibus, potentiis, & habitibus. *Cap. VIII.*

PRæterea, qui velit quid sit virtus dicere, scire expedit quænam demum in anima procreentur. Sunt autem hæc huiusmodi, affectus, potentiæ, habitus. & proinde non dubium, quin horum quædam sit virtus. Affectus igitur sunt, ira, metus, odium, cupido, liuor, miseratio. talia comitari cõsueuerunt ægritudo, & voluptas. Potẽtiæ autem, quibus affici dicimur nempe vnde possumus exandescere, ægrescere, miserescere, & alia huiusmodi. At habitus sunt, vnde erga hæc habemus bene, vel male, sicut ad excandescendum. si nanq; supra modum iracunde, male in ira habemus. sin in quibus expedit, prorsus ad irã non commouemur, ita quoq; male in ira habemus. me

D

A diocriter itaque haben do, vt neq; supra modū commoueamur, neq; prorsus simus incommobiles, tum si ita habeamus, recte affecti sumus. In similibus quoq; aliis idem intelligendum. iracundum nanque & bene, in medio iræ & ad irā incommobilitatis positū est. Simile est in iactantia & dissimulatione plura namq; quam adsint sibi arrogare, iactāriæ est. minus vero, dissimulationis. inter hæc igitur medium est veritas. Idem in cæteris omnibus est intelligendū. id enim proprium ipsius est habitus, vt bene maleue erga hæc habeat. bene in iis habere fuerit neque excedere neq; deficere. erga mediū itaq; isto rum vnde laudandi accedimus, habitus est: sicut male erga excessum & defectum. quandoquidem igitur harū perturbationum virtus est medium: perturbationes autem sunt ægritudines & voluptates, aut non citra ægritudinem vel voluptatem: virtus certe est circa ægritudines vel voluptates. id quod hinc certum. Sunt nimirum affectus alii, vt videbitur cuipiam, in quibus non in excessu & defectu aliquo est vitium: velut adulterium, & adulter. nec enim magis est talis, qui ingenuas constuprarit. Cæterum & hoc, & si quid aliud huiusmodi est, quod a voluptate comprehenditur, quæ per intemperantiam, vel etiam quod in defectu quodque in excessu sub vituperationem cadit.

B

Quid medietati opponatur. *Cap. IX.*

Deinceps igitur fuerit sane dictu necessarium, quid nā demum medietati aduersetur, excessus ne an defectus. Nam quibusdam medietatibus defectus opponitur, vt nonnulis excessus. sicut fortitudini neutiquā excessus existens audacia, sed quæ defectus est timiditas. temperantię vero intemperantia & incommobilitas circa voluptates, non vtique quę defectus est incommobilitas opponitur, sed intemperantia quæ excessus est. Sunt nimirum vtraque tam excessus quam defectus medietati opposita. medietas siquidem excessu inferior, sed defectu superior. Ideo etiam prodigi, liberales esse illiberales aiunt. contra illiberales, prodigos vocant. Audaces vero & petulantes, fortes nominant timidos, vt timidi, fortes petulantes & furibundos dicendos putant. Duabus itaq; de causis duxerimus medietati opponendum esse excessum atq; defectum quippe ꝙ e re ipsa licet nobis considerare vtrum potius extremorum ad medium proprius accedat: propinquior ne liberalitatis sit prodigalitas, an auaritia. longinquior certe fuerit auaritia. atqui a medio quæ magis absunt, magis opposita existimantur. e re itaque ipsa defectum magis opponi apparet. Est etiam & aliter videre. vt ad quæ mentem magis pronam habemus, ea medio sint magis contraria. velut ad intēperantiam nati sumus proniores, quam ad decus capessendū. quam-

F

obrem si additamentum potius ad ea fiat, ad quæ sumus proniores, ad quæ fit additamentum, ea sunt magis contraria: atqui proniores ad intemperantiam sumus, quam ad decus capessendum: magis ergo excessus medietati contrarius: intemperantia siquidem intemperantię est excessus. Quid demum sit virtus, hinc nobis liceret intueri. medietas siquidem affectuum quędam esse videtur. Proinde qui velit moribus comprobari, ei affectuum medietas est quęuis constituenda. Et per inde probum esse operosum atq; difficile est: quandoquidem in vnoquoque medium capere operosum est. velut circulũ describere cuiuis obuium est: at in ipso medium capere, arduum. itidem & excandescere quidem facile, nec non contrarium huic: at mediocriter habere, arduum. In totum autem in quauis perturbatione est videre, quod medium ambiat esse facile: medium vero vnde laudemur, arduum. ideo etiam raro probus.

Probos & malos esse in nobis existere: ubi redarguitur Socrates, aliter opinatus. Cap. X.

QVoniam de virtute dictum est, deinceps fuerit considerandum, posit ea adesse nobis nec ne. Verum quemadmodum Socrates dixit, in nobis non est probos vel malos esse. quandoquidem si quis roget quemuis, velit ne iustus esse, an iniustus, nemo delegerit iniustitiam. itidem de fortitudine & timiditate, reliquisq; virtutibus semper eodem modo. inde non dubium, quin si mali sint aliqui, non spontanei sint mali, & perinde ne quidem probi. Hæc ratio neutiquam vera. nam cur demum legislator mala facere non permittit, at honesta & proba iubet? & in malis quidem mulctam infligit delinquentibus: in rebus autem honestis, nisi honesta peregerint. alioqui iniquum fuerit, vbi in nobis non sit, hoc legum conditores facere. cæterum, vt videtur, in nobis est probos & improbos esse. Item laudes & vituperationes id quoq; attestantur. virtutem nanque laus, vitium autem vituperatio consequitur. atqui laus et vituperatio non inuitis attribuitur. manifestum igitur hoc modo in nostro arbitrio esse bona malaq; facere. Collationem vero huiusmodi proferebant, volentes demonstrare vltroneum non esse. quid nanque est, inquiebant, quòd ægrotantes squalidos nemo vituperat? At hoc minime verum. tales nanque reperhendimus, cum suę ægritudinis ipso cauasm esse cognouerimus. Quodque male habent corpus, vt pote id voluntarium esse, apparet nimirum, in vitio et virtute esse voluntarium. Rursus hinc etiam potuerit quispiam euidentius intueri, quòd omnis natura eius est essentiæ procreatrix, qualis ipsa est. veluti stirpes, & animalia. nam vtraque gignunt, ex principiis que producunt: vt arbor ex semine. id nanq; principium est. Quod

A porro principia consequitur, ita habet. vt enim habuerint principia,
ita quæ de principiis ortum ducunt. Perspicue autem licet hoc in
Geometria magis intueri: vbi cum aliqua sumpseris principia, vt
ea habuerint, ita etiam quæ ipsa consequuntur. velut si triangulum
duobus rectis ęquales habet angulos, quadratum quoque quatuor
angulis rectis habeat, necesse est. & si triangulum secus, ita etiam
& quadratum commutabitur. ex altera parte enim respondet. &
si quadratum quatuor angulis rectis æquales non habuerit angulos,
ne quidem triangulum duobus rectis habebit æquales. Idem igitur
atque consimiliter de homine quoque intelligendum. nam cum sit
homo progenitricis essentiæ, ex principiis quibusdam atque actio-
nibus quibus efficit, homo progenerans est. nam quid aliud? ne-
que enim inanimatum aliquod efficere dicimus. neque etiam ani-
matorum citra hominem quicquam. manifestum igitur, actionum
hominem esse pro genitorem. proinde quoniam actiones commu-
B tari intuemur, nec eadem vnquam agimus, suntq; actiones ex ali
quibus progenitæ principiis, manifestum, quandoquidem actiones
immutantur, etiam actionum immutari principia, a quibus sunt:
quemadmodum collatione ostendimus geometrica. Atqui actionis
tam bonæ quam malæ principium est propositum & voluntas, & quic
quid ad rationem tendit. Non dubium igitur, quin hæc quoque
commutentur. sponte nanque actiones immutamus, & perinde etiã
principium atque propositum. nam hæc sponte fit mutatio. Proin- Dubium.
de non dubium, quin in nobis sit & probos et malos esse. Forte hic
quispiam occurrerit. quandoquidem inest iustum probumque esse, Solutio.
ero si voluero omnium probissimus. Id fieri nullo modo potest. cur
nam? quoniam non hoc in corpore gignitur. neque enim si quis-
piam voluerit corporis curam habere, omnium optimum habebit
corpus. nam opus est non curam modo intendere, verum etiam natu
C ra honestum & bonum corpus esse. melius certe habebit corpus, nõ
tamen esset omnium optimum. Idem de anima intelligendum est.
neque enim iuxta propositum suum erit omnium probissimus, nisi
etiam natura extiterit. melior quidem certe erit.

De spontaneo, & tribus appetitus generibus. *Cap. XI.*

QVoniam igitur probum esse in nobis apparet, conse-
quens dictu necessarium videtur de spontaneo disse-
rere, quid nam sit spontaneum, ad virtutem nanque ca
pessendam dominantissimum est spontaneum. In to-
tum vero dicendum est spontaneum, quod non coacti
agimus. verum de hoc, magis adhuc perspicue disse-
rendum est. Nempe ad id quod agimus, aliquis exurgit nobis ap
petitus, atqui tres sunt appetitus species, cupiditas, furor, voluntas.

Primum igitur actionem, quæ a cupiditate oritur, ducimus coniectã- D
dam, vltronea ne, an inuita ſit, inuita neutiquam eſſe videri debet. cur ita, & vnde id? nempe ꝙ quæcunque inuiti agimus, coacti faciamus neceſſe eſt. Atqui vbi ſubeſt agentibus aliqua neceſsitas, ægrimonia conſequetur. verum ex cupiditate agentes voluptas comitatur. proinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiam inuito animo, ſed vltroneo. Cæterum ratio eſt alia, quæ ab incontinentia huic aduerſatur. nemo enim inquiunt, ſponte mala peragit, qui ſciat mala eſſe. verum qui incontinens eſt, ſcit ea eſſe improba. agit tamen, ac ex cupiditate illectus agit: non ergo ſpontaneus: coactus ergo eſt. Hinc porrò eadem nos oppugnabit oratio. nam ſi ex cupiditate, non ex neceſsitate: cupiditatem enim voluptas comes conſequitur. ſed quæ ex voluptate, non poſsis dicere ex neceſsitate. Alioquin non dubium eſt, quin incontinens ſponte incontinentia agat: quandoquidem qui afficiunt iniuria, vltro afficiũt iniuria: atqui incontinentes iniuſti ſunt, atque iniuria afficiunt: in- E
continens ergo in incontinentiam ſponte delabitur.

Socratica argumentatio, quæ ultroneum non eſſe dicit. Cap. XII.

VErum enimuero, inquiunt, ratio aduerſatur, non eſſe vltroneum. Continens ſiquidem laudatur, quòd ſponte quæ ex continentia ſunt agat. at laudatur in eis, quæ ſponte fiunt. quòd ſi ex cupiditate vltroneum eſt, quod cupiditati aduerſatur, inuitum erit. ſed continens contra cupiditatem inſurgit: continens ergo non ſpontaneus fuerit continens. verum hoc non videtur: non ergo extra id quod ex cupiditate eſt, voluntarium. Rurſus idem eſt in eis quæ ex fu- F
rore. eadem nãque huic (quas de cupiditate diximus) rationes conueniunt, & perinde ambiguitatem faciunt iræ ſiquidem eſt, quod ad incontinentem continentemque pertinet. Reſtat ſpecies reſidua appetituum (vt in diſtributione poſuimus) voluntas, vt an ſit ſpontanea, coniectemus. Atqui incontinentes, quatenus impelluntur, eatenus volunt. agunt igitur incontinentes mala, volentes. ſponte nimirum nemo mala agit, vbi ſciat eſſe mala: neque incontinens mala agit, volens mala agere: non ergo ſpontaneus. Ne quidem igitur voluntas eſt ſpontanea. Hæc plane perimit oratio incontinentiam, & incontinentem. nam ſi non ſpontaneus, ne quidem vituperabilis. at eſt vituperabilis incontines, ſpontaneus ergo. voluntas igitur ſpontanea. Cum ſint itaq; contrariæ quædam rationes magis perſpicuæ, de ſpontaneo differendum eſt.

De vi. *Cap.* XIII.

PRius itaq; de vi,& neceſsitate dicēdum fuerit. Vis enim etiam in carentibus anima. ſingulis nāq; inanimatis ſuus eſt locus attributus igni quidem ſupra, terræ autē infra. eſt nimirum violari, ſurſum lapidem ferri ignē vero deorſum. eſt etiam animal violari, vt equum recta via decurrentem, præ occupatum vertere aliorſum. Quibuſcunque igitur exterior eſt cauſa, aliquid contra naturam, aut præter quam volunt faciendi, cogi dicimus facere quæ faciunt. at quibus ipſis ineſt cauſa, hos nequaquam cogi dicimus. Neque incontinens negauerit ſe malum eſſe, verum a cupiditate agendi mala ſe coactū. Violenti igitur hæc nobis erit definitio, quorum agendi cauſa a qua cogantur, fuerit externa, vis eſt. quorum autem interior ac in ipſis cauſa eſt, nequaquam vis.

Violenti definitio.

B

De neceſsitate. *Cap.* XIIII.

RVrſus de neceſsitate, neceſſarioq; dicendum. Neceſſarium non omnino, neq; in omni dicendum eſt. quemadmodum ſunt quæcunque cauſa voluptatis agimus. Nam ſi quiſpiam dicat ſe a voluptate coactum quòd amici mulierem vitiarit, fuerit alienum. nec enim in omni neceſſarium eſt, ſed in extrinſecus aduenientibus. vt ſi offendatur quiſpiam, a rerum neceſsitate coactus maius aliud quippiā deuitare. hoc modo in agrum properare coactus ſum, niſi fœdatum velim agrum inuenire. in huiuſmodi itaq; eſt neceſſarium.

C

Spontaneum animi ſententia eſſe: & quotupliciter inuitum dicitur. *Cap.* XV.

AT quoniam in nullo eſt impulſu ſpontaneum, reliquum eſt vt ſit ex animi ſententia. Inuitum enim eſt, quod ex neceſsitate, viq́; efficitur:& tertio loco, quod non fit ex animi ſententia. quod plane ex his quæ fiunt, certum eſt. Nam cum quis aliquem ceciderit, occideritue, aut eiuſmodi aliquid effecerit, horum nihil præuidens, eum dicimus inuitum feciſſe: quippe quòd vltroneum in animaduertendo eſſe facille deprehendatur. Velut olim mulierem aiunt quandam poculum exhibuiſſe cuidam amatorium, de in eo poculo hominem mortuum concidiſſe, eam vero mulierem in Areopagum perfugiſſe. quam præſentem non alia de cauſa liberarunt, quam quòd non id præuidens effeciſſet. amoris ſiquidem cupiditate obcæcata, in eo fuerat hallucinata. & perinde neutiquam ſpōtanea eius poculi ama

torii vita fuerat exhibitio: quandoquidem non ea mente dederat, vt D perderet hominem. Inde igitur in quod ex animi sententia fit, cadit voluntarium.

De proposito. *Cap. XVI.*

REliquum præterea est, vt propositum delectumque consideremus, sit ne appetitus, nec ne. Appetitus nanque in cæteris quoque gignitur animalibus: propositum vero non, siquidem cum ratione propositum est: at ratio nulli alii deputatur animali: non igitur fuerit appetitus. Verum nunquid voluntas? An ne id quidem. voluntas namque eorum etiam est, quæ fieri non possunt: velut volumus quidem esse immortales, at id nobis non proponimus, deligimusq;. Rursus propositum finis non est, sed ad finem. sicut nemo proponit sanescere, sed quæ ad sanitatem tendũt proponimus, deambulando, cursitando. at fines volumus. bene enim valere volumus. Hinc certum est, E non idem esse voluntatem & propositum. Verum ita habere videtur propositum, vt eius est appellatio. vt hoc pro illo ponimus, atq; deligimus. sicut optimum pro deteriore, quod in nostra sit optione. & perinde deligi suũ esse videatur. Quòd si horum nihil est propositũ, nunquid quod ex animi sententia, id in proposito est? An ne id quidem. multa enim intelligimus & opinamur ex animi sententia. Nunquid igitur quæ intelligimus, ea etiam proponimus? An non. sæpe siquidem intelligimus de Indis, at nequaquam proponimus atq; deligimus. non ergo inuenta sententia propositum. quoniam igitur horum nihil est propositum: suntq; hæc animæ insita: aliquorum conuenientium coeuntiumque propositum esse necesse est. Quoniam igitur est, quemadmodum paulo ante memorauimus, bonorũ ad finem tendentium defectus, atque propositum, non vtique finis. Ac est eorum quæ in nostra potestate sunt, & eorum quæ nobis diuersam ingerant ratiocinationem. hoc ne, an hoc deligendum non dubium quin prius opus sit ea ipsa intelligere, & in consilium vocare. Cumq; nobis intelligentibus quod præstare videtur, tum ad agendum aliquis insurgat impulsus, id agendo, ex proposito agere ducimur. Quod si propositum appetitus quidam est in consilium deueniens cum animi sententia, non est spontaneum, quod deligibile. sponte enim agimus multa, antequam intelligamus atque consultemus. sicut sedẽdo, exurgẽdo, & id genus alia faciẽdo, sponte quidẽ, sed citra intelligentiã. Non ergo spontaneũ deligibile, sed deligibile spontaneum. si quid enim agere consultantes proposuerimus, sponte agimus. Existunt vero ex conditoribus legum nonnulli, qui spontaneum & ex proposito definiant, planeq; distinguãt: minoresq; spontaneis, quã a proposito agentibus mulctas infligant. Est igitur propositum in eis quæ sub actionẽ cadunt, & eis ipsis, in quibus nostrum sit agere & nõ

agere,& ita vel non ita,& in quibus propter quid eſt capere. Verum propter quod ſimplex non eſt. In Geometria ſiquidem cum quis dixerit quadratum quatuor rectis æquales habere, & percunctatur propter quid, occurrit, quia etiam triangulum duobus rectis æquales habet. in his igitur ex definito principio ſibi propter quid aſſumpſe runt. At in eis quæ ſub actionem cadunt, in quibus eſt propoſitum, non ita. nullum ſiquidem ponitur definitum. ſed ſi quis exquirat, cur hoc feciſti? quoniam non erat aliter vt facerem: vel quoniã: ita me lius ex ipſis euenientibus (qualiacunq; apparuerint eſſe meliora) de lectus ſumitur, & ob ea ipſa quamobrem etiam in huiuſmodi eſt cõ ſilium capere, vt expediat. At in ſcientiis nequaquam. nemo ſiquidem quemadmodum ſcribere opus ſit nomen Archiclis, init conſilium: quia quo pacto ſcribendum nomen Archiclis, eſt iam definitũ. Mendum igitur non intelligentia gignitur, ſed in ſcribendi actione poſitum, in quibus certe non eſt in intelligentia error, ne de eis qui de intuitur conſiliũ, ſed in quibus iam vt expedit optimũ eſt, inde mẽ dum procreatur. Atqui in eis quæ ſub actionem cadunt, optimũ eſt: & in quibus duplex mendum. Delinquimus igitur tam in eis quæ ſub actionem cadunt, quam ex virtutibus. pariter enim virtutem cõ ſectantes, per agnata nobis itinera hallucinamur. eſt ſiquidem in defectu exceſſuque hallucinatio. in horum vtrumlibet deterimur voluptate & ægrimonia: quãdoquidẽ ex voluptate in mala delabimur, vt ex ægrimonia, honeſta fugitamus.

De animi ſententia. *Cap. XVII.*

Rurſum autem eſt, non quemadmodum ſenſus, animi ſententia: velut viſu nõ poterit quicquã aliud quã videre, nõ auditu aliud quã audire. itidẽ neq; cõſultamus, nũquid audiendũ auditu, an videndũ. at animi ſñia nõ huiuſmodi, ſed id & alia põt efficere, ob hoc ibi iã exiſtit cõſultari. Eſt igitur in bonorũ delectu, non in fine delictũ. huic certe oẽs aſtipulantur ſen tentiæ, vt ſanitatem eſſe bonum. verum quę ad finem ſunt, velut expediat ne ſanitati hoc commeſſe, an non. Facit igitur plurimũ in his ad hallucinandum voluptas, & ægrimonia. hanc ſiquidem amplectimur, illam vero fugimus.

Cuius nam rei uirtus coniectrix ſit. *Cap. XVIII.*

Quoniam igitur diſtribuimus, in quo & quo modo ſit delictum, reliquum eſt vt intueamur cuius nam rei ſit virtus coniectrix, finis ne, an ad finem: velut honeſti ne, an ad honeſtũ. Quo pacto ſcientia, vtrum ædificato riæ ſcientiæ finis, ſpecioſi proponendi. an quę ad finem

ſpectandi.nam ſi hoc, ſpecioſe proponetur, ſicut pulchram domũ D efficere. at quæ ad hoc, non alius quiſquam inueniet neq; exhibebit, quam ædificator. itidem in aliis quoque omnibus ſcientiis. Eodē modo igitur in virtute habere videbitur, vt ad finē potius ipſius tendat conſideratio. recte nimium propoſuerit quæ ad finem ſunt, & ex quibus finis conſtet. nec quiſpiam alius exhibebit inuenietque, quæ ad finē expediant. iureq; hoc virtus ꝓpoſuerit quibus in rebus optimi principium eſt vnumquodque quod efficiat; & proponat. Nihil igitur virtute melius eſt: quandoquidem huius cauſa etiam ſunt alia, atque ad ipſam principium eſt. huius cã magis ſunt quæ ad hoc at finis principio alicui aſsimulatur, & eius cã eſt vnũ quoduis. verum id erit modo aliquo perinde certum vt etiam in virtute, quã doquidem cauſa eſt optima, ipſam magis finis eſſe coniectricem, quã eorũ quę ad finem ſunt. Atqui virtutis finis eſt honeſtum. honeſti ergo magis coniectrix eſt virtus, quam ex quibus conſtet. ſunt nempe hæc ipſius. At in vniuerſum videri poteſt alienum, quandoquidem E in pictura ſi quiſpiam fortaſsis eggregius fuerit imitator, non tamẽ laudandus accedet, niſi optimam imitandi habuerit intentionẽ. Virtutis demum id omnino eſt ſibi honeſtum proponere. Dixerit quiſpiam, cur ita, num actionem meliorem eſſe dixerimus, quam virtutẽ ipſam. at nunc, non ex quo actio eſt, id virtuti vtpote honeſtius at tribuimus, ſed in quo non eſt actio? ita. Atqui nunc hoc dicimus, habitu actionem eſſe meliorem. Alii nanque probum inſpicientes, ab actione diiudicant, quòd non poſsint cuiuslibet quomodo habeat iudicare propoſitum. nam ſi foret ſingulorum noſſe ſentẽtiã, qualis erga honeſtatem eſſet, etiam citra actionẽ probus eſſe videri poterat. Deniq; quoniam affectuum quaſdam recenſuimus medietates, circa quos affectus verſentur, hinc nobis dicendum eſt.

Dubium.

Solutio.

De fortitudine, & forti. *Cap. XIX.* F

CVm igitur ſit fortitudo circa audaciam ac metum, conſiderandum fuerit circa cuiuſmodi metus atq; audacias. Nunquid igitur ſi quiſpiam metuat ne rem diſperdat ſuam, is timidus? ſin circa hæc ſit audax fortis? An non. itidem ſi quis formidat ſolum, aut audeat, neq; meticuloſum fatendum eſt eſſe metuentem, neq; fortē non metuentem. non igitur in eiuſmodi metibus & audaciis fuerit fortitudo. At ne quidem in talibus, cuiuſmodi ſi quis tonitrus & fulmina non metuat, vel quiduis aliud ſupra hominem horrendum fuerit, non iam fortis, ſed furens. In metibus itaque & audaciis humanis eſt fortitudo, in eis, inquam, quæ cæteri metuant: aut omnes. in quibus qui audeat, fuerit fortis. His itaq; definitis cõſtituendum fuerit (quãdoquidem multis in rebus fortes dici poſſunt) qualis ſit fortis. Eſt

enim ab experientia fortis aliquis, velut milites. isti siquidem ab experiētia didicerunt in huiusmodi loco, vel huiusmodi tempore, vel rebus ita habentibus, fieri nō posse vt malum subeant. & perinde qui hæc nouerit, & ea de causa ingruentes hostes sustinuerit, non fortis. nam si horum nihil extiterit, non tolerauerit. Proinde ab experiētia fortes dicendi non sunt. Neq; Socrates recte aiebat fortitudinem esse scientiam. quandoquidem ex consuetudine scientia capiens experientiam efficitur scientia: at ab experientia tolerantes neutiquam fatemur, planeq; negamus fortes esse: nō igitur fortitudo fuerit sciētia. Rursus sunt quoque fortes ab experientiæ contrario. inexperti siquidem eorum quæ eueniant, ab ea rerum nulla experientia sunt intrepidi. & ne hos quidē fortes esse dixerim. Sunt porro qui fortes a perturbationibus existimentur: velut amantes aut lymphatici. at ne hos quidem fortes dicere oportet: quandoquidem si ab ipsis affectus auferatur, non erunt amplius fortes. fortem siquidem perpetuo fortem esse oportet. & perinde ne feræ quidem, vt sues, dici fortes possunt, quod succumbant ingemantque percussæ, neque fortem ob perturbationem dicere conuenit. Est vicissim fortitudo alia, quæ ciuilis existimatur. velut si qui ciuium pudore offusi, tolerent pericula, vt fortes existimentur, quemadmodum verbi causa Homerus Hectora dicentem inducit.

Fortis non vere plurimis modis.

Polydamas vereor me carpat in agmine primus.

Ideo pugnandum esse existimat. At ne quidem hæc dicenda fortitudo in istorum enim singulis eadem congruet definitio. quo namque ablato non perdurat fortitudo, efficere fortem non potest: vt si pudorem, vnde fortis erat, abstuleris. Sunt item & aliter fortes existimatio ob spem, bonique expectationem. at ne hos quidem dicere fortes possis. quandoquidem tales ac in talibus fortes dicere videbitur alienū. proinde in nullis huiusmodi fortitudo collocanda est. qualis igitur & quisnam fortis sit, hinc considerandū. Ac vt paucis absoluā qui nulla iam supradicta causa fortis est, verum quod id honestū esse censeat, idque faciat, seu aliqua, seu nulla oblata fuerit occasio. Neque tamen prorsus citra perturbationem impulsumq; gignitur fortitudo. expedit vero impulsuum habere rationem, honesti cā, ad intrepide periclitandum. qui hoc modo, is erit fortis: & circa hæc fortitudo. Nec vero intrepidos esse oportet, ita vt cum forti fuerit occursum in totū nihil metuatur. nec .n. talis fortis, cui prorsus nihil est horrendum. ita nanque etiam lapis, & reliqua inanima fuerint fortia. Cæterum metuendum quidem, sed tolerandum. nam si nihil metuens toleret, neutiquā fortis. item (vt etiam pauloante de metu atq; periculo disseruimus) non omne, sed essenti a quadam delectum intelligimus. Neque item in fortuito, & quouis tempore verū in quo & metus, & plura imminent pericula. nam si quis decimo post anno futurum non metuerit periculum, quonam pacto fortis? sunt enim, quæ

Fortis vere quis dicatur

longe absint, fiducia pleni: qui si fuerint proximi, moriantur metu. D Hæc deniq; fortitudo, & hic fortis.

De temperantia, & temperante. Cap. XX.

TEmperantia est intemperātię & incommobilitatis circa voluptates medietas, Nam temperātia, ac prorsus virtus omnis habitus est optimus. at optimus habitus optimi est: optimum vero inter excessum defectumq; medium. quandoquidem vtrinq; prominent vituperandi, tam excessu quam defectu. Pro inde si optimum medium: & temperantia inter intemperantiam & incommobilitatem est quædam medietas: horum itaque fuerit quædam medietas temperantia, quæ circa voluptates & ægrimonias versatur. Non tamen omnes, & quæ circa omnia. Neque enim si quispiam picturæ aut statuæ vel huiusmodi alterius oblectetur aspectu, erit iam intemperans. similiter nequidem audiendo, aut olfaciendo, sed in eis voluptatibus quæ in tactu sint & gustu. Neque temperās circa eiusmodi, vt a nulla tali capiatur voluptate: nam tum incommobilis, planeq; sensu carens fuerit. verū qui oblectetur, & non agatur in ipsorū excessum. ita fruens, ne quid faciat operosum: totusq; agendo ab honestate pendeat, non agendo quicquam nisi modeste. nam quicunq; ab excessu talium voluptatum abstinuerit, vel metus vel cuiuspiam alterius rei causa, temperans non est. Neq; enim cætera animalia, præter hominem, dicimus temperantia, quòd ab ipsis ratio absit, qua honestum deligimus. omnis siquidem virtus honesti est, & ad honestum tendit. Proinde erit temperantia circa voluptates & ægrimonias, easq; in tactu gustuq; progenitas. Demum consequens est vt de mansuetudine dicamus, & quid, & in quibus sit.

De mansuetudine, & mansueto. Cap. XXI.

MAnsuetudo igitur est inter iracundiam & iracundiæ cessationem. In totumque existimantur virtutes medietates esse. Quòd autem sint medietates, hinc facile quis dixerit. Nam si quod optimum, in medietate est collocatum: estq; virtus habitus optimus, atque optimum est virtus: ergo sit medium necesse est. Quod sane certum, singula considerantibus. Nam quia iracundus est, qui vsquequaque & plurimum excandescit, ac eiusmodi sub reprehensionem cadens. nec decet vsquequaq; excādescere omnibus, & omnino semper. neque contra ita habere, vt cuiquam nunquam. is nanq; incommobilis sub reprehensionem cadit. Cum igitur tam is qui ad excessum, quam qui ad defectum peruenit, sub reprehensionem cadat: qui horum me

dius fuerit, mansuetus ac laudabilis. Neq; enim ab ira deficiens, neque item excedens in ipsa, laudabilis. sed qui mediocriter in his habet, is mansuetus: harumq; perturbationum medietas mansuetudo.

De liberalitate, liberali, & eorum extremis: ac de plurimis auaritiæ speciebus. Cap. XXII.

Liberalitas autem est inter prodigalitatem & auaritiam medietas collocata. versantur autem huiusmodi perturbationes circa pecunias. Prodigus nanq; est, qui vbi non decet impendit, & plura quam deceat, & cum minime decet. At auarus, ei contrarius non impendit vbi decet, & quantum decuerit, & quando decuerit. Vtriq; sub reprehensionem cadunt: vnus quidem deficiendo, alter vero excedendo. Liberalis ergo quandoquidem laudabilis est, medium inter hos tenet locum. quis nam demum? nempe qui vbi decet, et quantum decet impendit. Sunt autem plures auaritiæ species: sicut eorum quos maguendulos appellamus, cuminique emptores, necnon turpilucri, & paruiloqui, qui omnes auaritiæ succumbunt. Malum nanq; multiplex: at bonum solistimum. Quemadmodum sanitas quidem simplex, sed multiformis morbus. itidem virtus simplex, cum sit vitium tamen multiforme. cuncti siquidem memorati, ob pecuniam suo vituperationem cadunt. Vtrum igitur liberalis est pecuniam nãcisci, & comparare? An non. neque enim vllius alterius est virtutis. Nam neq; fortitudinis est arma fabricare, sed alterius: verum ipsius est accipere, eisq; recte vti. Idem de temperantia, cæterisq; dicendum. at ne quidem liberalitatis, sed pecuniam incutientis.

De magnanimitate, magnanimo, & eorum extremis. Cap. XXIII.

Magnanimitas est insolentiæ et pusillanimitatis medietas. & circa honorem in honorantiamque versatur: & honorem quidem non a multis, sed a probis attributum, qui ei præcipue conueniat. Probi nanque periti iudices recte honorabunt. Honorari itaque se, qui dignus honore fuerit, potius volet ab his, qui ipsum cognouerint. neq; enim de omni honore fuerit, sed optimo magnanimitas, honorabile bonum, & ordinem obtinens principatus. Iure igitur despecti & improbi, magnis rebus se dignos opinati ac subinde honorandos, dicũtur insolentes. qui vero sese sumittunt, & magis quam par est abiiciunt, pusillanimi. Horum igitur medius. qui non se ita abiiciet, vt minore quam sit par honore velit honestari, neq; rursum maiore quã deceat, neque omni, is demum est magnanimus. Et proinde

certum est, magnanimitatem esse insolentiæ & pusillanimitatis me- D
dietatem.

De Magnificentia, magnanimo, & eorum extremis.
Cap. XXIIII.

MAgnificentia est iactationis & vilitatis medietas. versatur autem magnificentia circa sumptus, quos magnificum facere par est. Quicunq; igitur, vbi non expedit, sumptum facit, gloriosus iactabundusq; est. vt si quis sodales ita epulo accipiat, ac si nuptias facit, is gloriosus. talis nanq; est, qui quo tempore non expedit, suā dicat affluentiam. Huic contrarius est vilis qui vbi oportet, magnifice non impendit. nec facit vt nuptiarū dignitas expostulat sumptū, sed ibi deest. is nimirum vilis. At magnificentia vel ex ipso nomine nobis pōt qualis sit innotescere. opportuno nāq; tempore magnifice factum, E recte magnificentię nomen assequetur. Magnificentia igitur fuerit, quandoquidem laudabilis est inter excessum defectumq; circa sumptus idoneos quædam medietas. Sunt & nonnullis plures magnificentiæ existimatæ: velut dicentibus, magnifice sese infert. & huiusmodi aliæ magnificentiæ, non propriæ, sed a translatione nomen inuenientes. Nec enim in illis magnificentia, sed in eis quæ diximus.

De indignatione, indignabundo, & eorum extremis.
Cap. XXV.

INdignatio est inuidentiæ & maleuolentiæ medietas. ambæ enim istæ sub vituperationem cadunt. at indignabundus laudabilis. Est autem indignatio, quædā ægrimonia de bonis, quæ indigno alicui aliquo pacto euenerunt. Indignabundus, qui in huiusmodi tristatur. idemq; rursus tristetur, si quem viderit indigne malis afflictatū. ac demum indignatio, & indignabundus talis. Cui contrarius est inuidens. quippe qui tristabitur, cum quempiam prorsus, siue dignum siue indignum bene agere viderit. cui similiter maleuolus par est, quippe qui lætatur quòd quis male agat, siue dignus, siue indignus sit. Nec indignabundus eiusmodi: verum inter hos medius.

De grauitate, graui, & eorum extremis. Cap. XXVI.

GRauitas est inter morositatem et delectationem medium, quæ circa conuersationes. Morosus nanq; est eiusmodi, vt nullius conuersatione aut colloquio capiatur sed (vt nomen ipsius indicat) a suo more. nam morosus quasi

aliorum

A aliorum mores improbans ſibique placens, eſt nominatus. Delectator autem talis, vt omnium velit habere conuerſationem, & omnino, & omniſariam. horum neuter laudabilis. At grauis in medio iſtorum laudabilis. neque enim erga omnes, ſed erga meritos. non erga neminem, ſed erga hos ipſos conſueſcit.

De verecundia, uerecundo, & eorum extremis.
Cap. XXVII.

VErecundia eſt inter impudentiam & ſtuporem medietas, in actionibus colloquiisq; conſtituta. Impudens eſt, qui vbiq;, & in omnes loquitur, & omnia vtcunq; euenerint. At ſtupidus ſeu attonitus, huic contrarius. et cuncta & cunctos veritus, tam agendo quã dicendo. ſolertiæ enim expers talis eſt, qui in cunctis obſtupeſcit. At verecun
B dia & verecundus inter hæc medium tenet locum. neque enim cuncta, & omnino (vt impudens) & dicit & agit: neq; porro (vt attonitus) in omni & omnino trepidabit: verum aget loqueturq;, vbi, & quæ, & quando expediat.

De urbanitate, urbano, & eorum extremis.
Cap. XXVIII.

VRbanitas eſt ſcurrilitatis & ruſticitatis medietas: in ſalibusq; cõmittitur. Scurra ſiquidem eſt, qui cuncta, & omnino inceſſendum eſſe exiſtimat. Ruſticus vero, qui neque inceſſere vult, neq; recte inceſſum iri exiſtimat, ſed excandeſcit. Vrbanus, qui inter hos medius, neq; omnes, neq; omnino inceſſens. neque item ipſe agreſtis, ac durus. At erit duobus fere modis vrbanus. nam et moderate inceſſere
C percalluerit, & aliorum iaculationem tolerabit. Ita nimirum vrbanus atque vrbanitas.

De amicitia, amico, & eorum extremis. Cap. XXIX.

AMicitia inter aſſentationem & inimicitiã medietas, in actione ſermoneq; verſatur. Aſſentator nãq; eſt, qui plura quam ſit par, adſintq; cuipiam, arrogat. At infenſus, inimicus, qui derogat etiam quæ adſunt. quorum neuter iure laudandus accedit. Inter quos medius eſt amicus. quippe qui nec plura præſentibus cuiquam aſtruit, neque quæ minime conueniant laudauerit, neque econtrario imminuet, neq; omnino aduerſabitur, præterquam exiſtimetur tribuendum. Huiuſmodi igitur eſt amicus.

De ueritate, uero, & eorum extremis. Cap. XXX.

Veritas inter dissimulationem & iactationem in oratione versatur, non omni. Gloriosus nimirum est, qui plura quã adsint sibi arrogat, aut scire fingit quæ non nouerit. Huic contrarius dissimulator, pauciora & minora esse sua simulans: quæq; nouit diffitetur, occultatque quæ cognoscit. Neutrum horum facit verus. neq; enim plura, neq; pauciora quã quæ sibi affuerint, confinget: sed ea demum & esse sibi & scire dicet, quę teneat. Sint denique hæ ipsæ virtutes, an secus, alia fuerit consideratio. At ꝙ medietates iam memoratur, hinc certum est, ꝙ qui ad hæc viuunt, laudibus exornantur.

De iustitia, & iusto, & eorum oppositis. Cap. XXXI.

Iustum duplex.

Consequitur vt iam de iustitia dicamus, quid sit, & in quibus, & circa quę: si prius tamen quid sit iustum exposuerimus. Est sane iustum duplex. vnum quidem ex lege. iusta siquidem perhibent, quę lex iubet. at lex fortia & temperata nos facere iubet, prorsusq; cuncta quæ ex virtutibus ducuntur. Et perinde iustitiam, perfectam quandam esse virtutem dicunt. nam si iusta sunt quæ lex facere præscribit: lex autem quæ ex omnibus virtutibus sunt mandat: qui igitur ex lege iusti obtemperat, perfectam nanciscitur probitatem. proinde iustus & iustitia, virtus quædam perfecta est. vnum itaq; quoddam iustum in his, & circa hæc. Verum enimuero non id iustum, neque circa hæc peruestigamus iustitiam. hoc nanq; modo iusta, quatenus per sese a iusto sunt. nam temperans & fortis & continens, per sese est eiusmodi. Sed iustum indagamus, quod ad alterum refertur, aliud sane quã quod dictum est ex lege iustum. nam non est per sese esse iustum, quod in aduersus alterum iustis comperitur. id nimirum est, quod quærimus iustum, ac circa hoc iustitiam. Quod agitur in alterum iustum (vt paucis absoluam) æquale est: nam iniustum inæquale. cum enim bonorum maiora sibi asciuerint, malorum vero minora admiserint, id inæquale. & hoc modo iniustum, & afficere iniuria opinamur. Non dubium igitur cum fit iniuria in rebus inæqualibus, quin iustitia & iustum in fœderum æqualitate collocetur. Proinde certũ est iustitiã medietatem quandam esse inter excessum atq; defectum, & multum & paucum. Cum enim iniustus afficiendo iniuria plus habet, & affectus iniuria in afficiendo iniuria minus, tum horum medium iustum fuerit. atqui medium æquale est: ergo æquale pluris & paucioris fuerit iustum, iustusq; qui æquale volet. sed æquale in duobus saltem conficitur: ergo in alterum æquale esse, iustum est. talis demũ fuerit iustus. Cum igitur iustitia in iusto & in

A æquali,& in medietate:iustum quidem, in quibusdam iustũ dicatur æquale vero in quibusdam æquale, nec non medium in quibusdam medium: erit iustitia & iustum erga quosdam, & in quibusdã. Quoniam igitur iustum æquale est, & huic proportionale, æquale iustum fuerit. Atqui proportionale in quatuor nihilo minus perficitur nam quemadmodum A ad B, ita C ad D. Sicut proportionale est, vt qui multa possideat, proferat multa: ita qui pauca possideat, pauca proferat.rursus eodẽ modo qui plurimum allaboret, plurima capiat: qui vero parũ laboret, parum capiat.vt autem laborans ad nõ laborantẽ habuerit, ita plurima ad pauca. vt vero laborans ad plurima, ita non laborans ad pauca. Visus sane est in libris de Republi. Plato vti eiusmodi de iusto proportione. Agricola enim (inquit) cibum parat, ędificator vero domum. vt textor vestem, ita calceolarius calceum. agricola igitur ædificatori cibum suggerit, & ędificator agricolæ domum. Ita & eodem modo cæteri omnes habent, & per-
B inde quę apud se, permutant in ea quæ apud alios: est nanq; huiusmodi proportio. nam vt agricola calceolario & textori, etiam aliis omnibus eadem inuicem inter ipsos est proportio, quæ continet totã Rempub.atque comprehendit,vt liceat nobis intueri iustum proportionale esse: siquidem continet iustum Respub.idemq; est iustum quod proportionale. At quoniam ædificator suo opere plura meretur quã calceolarius præstet, difficile quoq; est repẽdi contra a calceolario aduersus ædificatorem, neque enim pro calceis par fuerit domum capere:hinc iam censuerũt, quo hæc omnia venalia sint, argẽto vti, quod numisma vocant. vt pro dignitate cuiuslibet fiat inter ipsos inuicem contrahentes permutatio, quæ ciuilem communicationem contineat. Cum igitur in his & quę proxime dicta sunt, iustum sit, erit iustitia circa hæc, cum delectu ex habitu impulsum nacta. Est vero etiam iustum ex altera parte respondens, non tamen vt aiebãt
C Phytagorici, rati nanque illi sunt iustum esse, vbi quæ quis effecisset, eadem essent talionis vice ferenda. quod erga omnes non est idẽ. Neq; enim iustũ eadẽ seruo aduersus ingenuum ferre. quandoquidẽ si seruus ingenuum cęciderit, iustum non sit ex altera parte tantum cædi, sed impensius. iustumque est in proportione contra respondendi. nam quemadmodum ingenuus aduersus seruum melius habet, ita respondere factis aduersum qui fecerit. Itidem etiam igenuo aduersus ingenuum erit. nec enim iustum est vt qui oculum eruerit, ei tantum talionis pœna infligatur, sed multo plura ferat proportionis consecutione. quandoquidem & cœpit prior, & affecit iniuria. Atqui vtrinque illata iniuria est.& perinde proportionale est vt ob iniurias etiã plura ferat, quam fecerit, id iusti exigit ratio. Verum quoniam multis modis iustum dicitur, definiendum fuerit de quonam demũ iusto sit nobis disceptatio. Est nimirũ (vt perhibent) iustum seruo aduersus dominum, & filio aduersus patrem, in quibus æquiuoco no-

Numisma.

De quo iusto sit disceptatio.

minime iustũ ciuile dici videbatur. Est namque iustum (de quo nũc loquimur) ciuile iustum. id propemodum in ipsa æqualitate positũ: communicantes nanq; ciuiles nonnulli, natura quidẽ consimiles esse volunt, alii vero more. At filio erga patrem, & seruo erga dominum ius vllum non esse videbitur. neq; enim puero meo aduersum me, neque manui, neq; itidem alicui membro. similiter igitur habere videbitur & filius erga patrem. nam quemadmodum membrum patris est filius, nisi iam virilem induerit ætatem, qua ab ipso separetur: tum enim in similitudine & æqualitate est patri: sed ciuibus huiusmodi esse licet: eadẽ de causa, ne quidem vernæ erga dominũ, est iustum. domini nanq; quiddam est verna. cæterum si modo ei iustum sit aliquod id iustum erga ipsum fuerit domesticum, quod in præsentia minime indagamus, sed ciuile. siquidem in similitudine & æqualitate ciuile iustum videri debet. Præterea in mulieris & viri communicatione iustum est, fere quod ciuile iustũ. deterius nanque est mulier viro, sed quiddã magis domesticũ, & quodã modo magis æqualitatis particeps. & perinde ipsorum vita communicationis fere ciuilis est. proinde iustum etiam mulieri erga virum præcipuum quodã modo iam præ aliis ciuile est. Quoniam igitur iustum est, quod in ciuili communicatione positum, tam iustitia, quam iustus circa ciuile iustum erit. Sed iustorum quædam natura, quædam lege sunt. Verũ arbitrari ita oportet, ne putemus nunquam excidere quæ natura sunt, quę sane etiam mutationem subeunt. vt, inquam, si iaculari omnes semper sinistra annitamur, euademus scæue. atqui a natura sinistra est. at dextra minus nihilo a natura potiora sunt sinistris, tametsi cuncta sinistra, sicut & dextra facimus. neq; quod intercidãt, ob hoc a natura non sunt. verũ si vt plurimum diutiusq; ita permaneat, & sinistra est sinistra, & dextra dextra, id quod a natura est. Idem in a natura iustis, si nostro vsu immutentur, ob hoc non a natura iusta non fuerint, immo equidem fuerint. nam quod vt plurimum perdurat, id propalam iustum a natura est: quod vero nos constituamus, legeque sciscamus, id certe iustum atque etiam ex lege iustum nũcupamus. præstat igitur iustum quod a natura est, illi quod ex lege. Cæterum quod indagamus iustum ciuile est. atqui ciuile non natura, sed lege est. Sed iniustum & iniuria, neutiquam idem prorsus ducendũ est. siquidem iniustum lege definitur: veluti depositio quenquam fraudare, iniustum sit. at iniuria, vbi iniuste aliquid perpetretur. Itidem porro iustum, ac (vt ita loquar) iustificatio, non est idem. nã iustum lege definitum est, cum sit iustificatio, iusta causa faciendi. Quado igitur iustum, & quando non? nempe (vt paucis absoluam) cum dedita opera & sponte quis peregerit (quid sponte sit paulo ante nobis dictũ est) & quando consulto, & in quem, & cui, & qua de cãis iusta peragit. Itidem ac similiter erit etiã iniustus, qui consulto, & in quem, & cui, & cuius causa deliquerit. At cum horum nihil con

sulto, iniusti tamen quippiam commiserit, tum demũ iniustus nõ est, sed infortunatus. nam si patrem occiderit, se hostem ratus occidere, iniustum quidem commisit: & cum neminẽ affecerit iniuria, egit tamen infeliciter. Quoniã igitur nõ afficere iniuria, vbi iniusta peragantur, id est in ignorando positũ, hoc pauloante disseruimus, cùm neutiquam consulto quenquam offendit neque cui, neq; qua de causa factum est, definienda quoque videtur ignorantia: quo nam pacto per ignorantiam quem lædit, non afficit iniuria. Sit nimirum hæc diffinitio. Quandocunq; perpetrandi aliquid absoluta fuerit ignorantia, id non fit consulto, & perinde ne quidem afficit iniuria. at cũ ipse suæ causa fuerit ignorantiæ, perpetraritq; quippiã ex ignorantia, cuius ipse extiterit causa, is plane afficit iniuria, ac ejusmodi iure criminis arguetur. velut in ebriis euenit. vino namque mersi, si quid mali perpetrarint, sine controuersia afferunt iniuriam. quandoquidẽ ipsi sibi ejus ignorantiæ causa extiterunt. par enim sunt, ne tantum proB luerentur, vt ignorantes cæderent patrem. Idem in aliis est ignorantiis, quæ ex ipsis gignuntur facientibus: vt qui per ipsas inferant iniuriam, sint iusti. Quorum autem non ipsi sunt causa, sed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniusti. enimuero eiusmodi ignorantia naturalis, velut nescii infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniusti. ipsa siquidẽ hæc faciendi causa, est inscitia: neque ipsi suæ sunt causa inscitiæ: ideo ne quidem iniusti dicuntur. Verum de ferenda iniuria vt dicã, vtrum qui afficitur iniuria sponte afficitur? An non. iusta nanque & iniusta sponte agimus. at non sponte afficimur iniuria. cruciatus si quidem deuitamus. & perinde non dubium, quin non sponte afficiamur iniuria, quòd vltro nemo lædi sufferat. nam affici iniuria, nonne est offendi? est ita Cæterum sunt quibus licuit æquale assequi, idque aliis concedunt: quod si æquale consequi iustum fuit, & minus habere iniuria affici, sponteq; minus habet: sponte ergo ait, quis C afficitur iniuria. Verum manifestum hinc porro est, ꝙ ne sponte quidem. nam cuncti qui minus consequuntur, illius vice nanciscuntur aut honorẽ, aut laudem, aut gloriam, aut amicitiam, aut aliũd id genus. Verũ qui vicem alicuius subit, cuique rependitur pro eo quod amittit, neutiquam afficitur iniuria. ꝙ si iniuria non afficitur, ne quidem sponte ergo. Rursus qui minus assequuntur, & quatenus æquale non accipiunt, affecti iniuria, iidem nobilitati, & exornati hac de causa euadunt, ꝙ dicant æquale mihi capere licuit, at nolui. cessi equidem seniori, aut amico. Atqui affectus iniuria exornatur nemo. ꝙ si in illatis iniuriis nulla exornatio est, & in his exornantur deiecti, hoc modo prorsus affecti non fuerint iniuria. quòd si iniuriæ non subijciuntur, ne quidem sponte afficiuntur iniuria. Interim in huiusmodi oratione controuersari videmur incontinentibus. quandoquidẽ incontinens nequiter agendo, se offendit, idque sponte fa-

Quo pacto nõ afficit iniuria qui ex ignorãtia lædit.

cit. cōsulto igitur sese ipse lædit. proinde sponte ipse a sese afficitur D
iniuria. Cæterum hic proposita definitio hanc præpediet rationē.
Est autem definitio, neminem velle affici iniuria. at incōtinens, vo-
lens incontinenter agit: pro inde si ipse se afficit iniuria: vult ergo
mala sibi infligere. at qui vult nemo affici iniuria: proinde ne incō-
tinens quidem ipse sese sponte affecerit iniuria. Cæterum hinc for-
tassis ambigat quispiam, nunquid accidat, vt sibi quisquam inferat
iniuriam. in incontinentem siquidem iniecta consideratione videa-
tur contingere, hoc nempe modo, si quæ agenda lex iubet, ea sunt
iusta, qui non agit ea, iniuste facit. ac si erga quem agendum iube-
at, neutiquā erga eundem id egerit, ipsum afficit iniuria. Lex certe
temperantem esse iubet, rem suam non oblimare, corpus procurare,
ac id genus alia. qui ergo hęc non peragit, se afficit iniuria: quando-
quidem erga alium neminem, talium est affectio iniuriarum. Atqui
hęc nunquam vera extiterint, vt contingat se quempiam afficere E
iniuria. Contingere enim qui pōt, vt eodem tempore plus quispiā
habeat & minus, vt simul sponte & inuito agat quicquam. siquidem
qui afficit iniuria, quatenus afficit, plus admittit: iniuria affectus, qua
tenus afficitur, minus. ꝙ si ipse sibi infert iniuriam, contigerit vt per
idem tempus plus idem habeat, & minus. verū hoc fieri non potest:
non ergo se quispiam affecerit iniuria. Rursus qui afficit iniuria, spō
te facit iniuriā. ac affectus iniuria, inuitus fert iniuriam. proinde si
contingat se quempiam afficere iniuria, contigerit simul & inuito &
sponte quicquam agere. id autem fieri non potest: ne quidem igitur
ita contigerit, sibi quē quam inferre iniuriam. Rursus si consideraue
rit quispiam particulares iniurias, nemo sit qui non faciat iniuriam:
aut depositio fraudando, aut adulterium committendo, aut furando,
aut aliquod eiusmodi iniuriæ genus particulatim admittendo. nec ta
men quispiam se vnquam deposito fraudauit, neq; suam adulterio vi C
tiauit vxorem, neq; sibi furatus est. ꝙ si in huiusmodi est afficere in
iuria, neq; contingit horum quicquam aduersum se facere iniuriam.
Sin secus, ea non fuerit ciuilis iniuria, sed domus administrationis,
planeq; familiaris. anima siquidem in plures distributa partes, vnā
habet suam quidem deteriorem, alteram vero meliorem. proinde si
quid in anima procreetur iniuriarum, id partium aduersum se inui-
cem est. Familiarem porro iniuriam distribuimus in deteriorem ac
meliorem, vt fiat aduersum se iustum, & iniustum. verum id nos cō
iectamus, sed ciuile. & preinde in id genus iniuriis, quas nos demū
peruestigamus, neutiquam contingit vt se quisquam afficiat iniuria.
At insuper vter afficit iniuria, & in vtero iniuria est? in eo ne, qui vt
cunq; iniuste possideat, an iudicante atque distribuente, veluti in cer
taminibus? enim vero qui præmium a præside atque hæc iudicante
accepit, non ipse facit iniuria, tametsi ei iniuste tributum est. sed qui
tulit iudicium, maleq; attribuit, is affecit iniuria. Estq; vbi idem affi

An accidat vt sibi quisquam afferat iniuriam.

ciat iniuria, & vbi non. nam quatenus vere, & vt iusti natura postulabat, non iudicauit, eatenus affecit iniuria. quatenus vero eidem iustũ esse visum est, neutiquam affecit iniuria.

De duplici animæ rationalis partibus: & quo pacto a se inuicem distinguantur. Cap. XXXII.

QVoniam autem de virtutibus, & quæ sint, & in quibus, & circa quæ, iam dictum est, de singulisq; quemadmodum si recta agamus ratione, sit optimum. ita nimirum ex recta ratione agere dicendo, est. vt si quis dixerit sanitatem fieri optimam, salubria exhibendo, id vtique minus apertum, & perinde aperito mihi quę sint salubris. idẽ valet in ratione, & tam quid sit ratio, quam quæ sit recta ratio nosse: ferme fuerit necessarium, primum in quo ratio gignitur considerare. Paucis equidem de anima antea locuti, diximus animæ partem esse, quæ habeat rationem. Ea, inquam, pars vna animæ habens rationem, in duas est partes distributa. quarum vna quidem consultatrix, altera autem scientiæ indagatrix. quę ꝗ inter se iuincem distinguantur, ex subiectis facile fuerit intueri. Nam quemadmodum inter se inuicem differunt colores, & succus, & sonus, & odor, itidem alios ipsis sensus natura accõmodauit. sonũ nanq; auditu, succum gustu cognoscimus, & colorem visu: similiter cętera eodem modo expedit coniectare. Quòd porro alia sint subiecta, alias quoq; esse animæ partes manifestum est, quibus illa cognoscimus: aliud siquidem intellectile est, & sensile aliud. atqui subiecta illa, anima deprehendimus alia ergo pars fuerit quæ circa sensilia, & alia quæ circa intellectilia. consultatrix autem circa sensilia in motuq; versatur, atque prorsus circa omnia quæ in ortu interituque sunt. nam consultamus de eis quæ in nostra sunt potestate, agendi ac non agendi delectu, circa quæ consilium ac propositum est agendi. hæc nimirum sensilia, in motuq; ad permutandum. proinde pars animæ ex ratione propositrix atq; delectrix, sensilis.

De veritate, & iis quibus ipsam coniectamus. Cap. XXXIII.

HIs itaq; definitis, deinceps de veritate dicendum fuerit: quoniam de ipsa nobis est sermo: vtque verum habeat coniectemus. Est profecto scientia, prudentia, mens, sapientia, existimatio. & circa igitur aliquid vnumquodq; istorum est. Scientia igitur est circa id, quod sub scientiam cadit: quod cum demonstratione ac ratione est explicatũ. Prudentia vero, circa ea quæ sub actionem cadunt, in quibus delectus euitatioq;, & in nobis agere ac non agere est. Nimirum Scientia. Prudentia.

facientium & agentium non idem factile & actile. nam factilium, præter facturam, finis superest alius. sicut domificatiuæ præter ædificationem (cum sit domus effectrix) ipsius finis, præter facturã, domus est: itidem in opificina (ita enim nobis libet appellare quam tectonicam Græci vocant) aliisq; facturis. At in eis quæ sub actionẽ cadunt (practica vocant Græci) præter actionem, nullus est alius finis. vt præter citharæ modulatum finis non est alius: sed id est finis, exercitium & actio. circa actionem itaque, & quæ in agendo posita sunt, prudentia. Circa facturã, & quæ in faciendo posita sunt ars: siquidem in faciendo potius quã agendo, est artem exercere. proinde fuerit prudẽtia, deligendi & agendi, quæ in nostra sunt potestate, habitus, tendente ad commodum ipsa quoque actione. Prudentia autem virtus est, non (vt facile est intueri) scientia. laudandi siquidem sunt prudentes: at laus virtutis. Item scientiæ quidem omnis virtus est, at prudentiæ virtus non est: sed vt apparet, idipsum quiddam virtus est. Mens porro est circa principia intellectilium: scientia enim eorum quæ sunt cum demonstratione. atqui principia sunt indemonstrabilia: & perinde non circa principia scientia est, sed mens. Sapientia porro ex scientia menteque constituitur: est nãq; sapientia circa principia, ipsa quoq; mentis particeps. at quatenus circa ea quę post principia sunt cum demonstratione, scientiæ est particeps. & perinde nõ dubium, quin sapientia ex mente scientiaq; confletur. proinde circa ea versabitur, circa quæ mens atq; scientia. Existimatio est, qua in omnibus ferimur ancipites, ea ne ita, an secus. Sed vtrum prudentia & sapientia idem est? An nó. Sapientia enim est circa ea quæ cũ demonstratione, quęq; semper ita habent: prudentia nõ de talibus, sed de his quæ sunt in permutatione. quemadmodum rectum inflexũ ue, & cauum, & talia quæ sunt eiusmodi. at conferentia eo non habent modo, vt nõ inter se inuicẽ permutentur: sed permutantur, vt nunc hoc conferat, quod cras non conferet: & huic liceat, huic aũt non, atq; hoc modo conferat. Atqui circa ea, quæ conferũt, prudentia est non sapientia. Differunt ergo inter se prudentia, atque sapiẽtia. Vtrum sapientia virtus est? An non. Hinc perspicuum est, ex ipsa certe prudentia virtutẽ esse. nam si virtus est prudẽtia, partis nẽpe alterius (vt diximus) quæ ex ratione sunt, estq; prudẽtia quã sapientia deterior. circa deteriora enim versatur: quandoquidem sapientia circa ęternum diuinumq; vt diximus, cum prudẽtia de hominis sit cõmodo. quare si quid deterius virtus est, æquũ etiam fuerit, qđ melius est esse virtutẽ. non dubiũ igitur, quin sapiẽtia sit virtus. Quid est, aut circa qđ industria? est nẽpe industria, in quibus & prudentia, circa ea quæ sub actionẽ cadunt. Industrius siquidem dicitur quatenus consulere recte aliquid iudicare, ac perspicere potuerit circa pusilla: in pusillisq; eius iudicium. Est igitur industria, atq; industrius prudentiæ, & prudentis pars, nec citra hæc: neque com

Ars. Mens. Sapientia. Dubitatiõis solutio. Dubitatiõis solutio. Industria.

industrium a prudente separaueris. Idem profecto & in astutia existimandum est. Nam astutia, & astutus non est quidem prudentia, neque prudens. quinimmo prudens astutus,* ideo astutia sibi quodammodo asciscit prudentiam. cæterum astutus etiam malus dicitur, quemadmodum Mentor astutus quidem fuisse visus est, non etiam prudens. Prudentis nanque & prudentiæ est optima expetere, eaque semper sibi proponere, atque actitare. at astutiæ & astuti fuerit, coniectare, ex quibus nam demum fiant singula quæ sub actionem cadunt, & quæ* exhibenda. Astutus in eiusmodi ac circa talia esse videatur. Dubitauerit quispiam & admirari potuerit, quòd locuti de moribus, deq; ciuili negotio, de sapientia dicamus. Nempe primum de hac re non videatur esse aliena consideratio, si (vt diximus) est virtus. Item Philosophi est de his demum coniectare, quæcunque in eodem fuerint. at necessarium, cum de his quæ in anima loquimur, de omnibus dicere. atqui est in anima sapientia: proinde alienum non fuerit de anima quoque dicere. Quemadmodum vero habet astutia ad prudētiam, ita de cunctis virtutibus haberi putandum est. velut inquam sunt virtutes, quæ natura sint singulis ingenitæ, tanquam impulsus quidam ad fortia, ac iusta, in vnoquoque citra rationem, nec non de singulis erga eiusmodi possis cognoscere. sunt autem tam consuetudine, quam proposito. At quæ cum ratione sunt, velut temperantia aut fortitudo, quatenus sunt virtutes vt ingenitæ, laudebiles. Naturalis igitur virtus ea ipsa, quæ citra rationem; a ratione parum separata, & a laude parum deficiens, rationi & proposito adiuncta, perfectam efficit virtutem. ideo etiam cum ratione exercetur. Nec citra rationem est ad virtutem naturalis impulsus. neque rursus ratio. atque propositum admodum perficitur, vt sit virtus citra impulsum naturalem. Ideo non recte Socrates sentiebat, cum diceret virtutem esse rationes. proficeret siquidem nihil agendo fortia atque iusta, qui nesciret ac rationi non proponeret. & perinde virtutem rationem esse, non recte aiebat. Sed qui nunc, melius. nam iuxta rectam rationem honesta agere, virtutem esse perhibent. At ne ita quidem recte. aget siquidem quispiam iusta, nullo proposito honestorum, nulla cognitione, sed irrationali aliquo impulsu recte hæc & iuxta rectam rationem, velut inquam recta iusserit ratio, ita agat. cæterum huismodi tamen actio neutiquam sub laudem cadit. Sed melius, vt nos definimus, cum ratione impulsum esse ad honestatem. hoc nanque virtus etiam sub laudem cadit. Vtrum prudentia virtus, an non, ambigere nanque quispiam potuerit. Verum enimuero hinc esse virtutem certum fuerit. Nam si iustitia, & fortitudo, cæteræq; virtutes, quòd honestorum quę sub actionem cadant, laudabiles accidant, non dubium quin prudentia quoque eorum sit, quę sub laudem cadunt, quæque in virtutis ordinem veniunt. Nam ad quæ fortitudo agen-

Astutia.

* διὸ καὶ συνεργεῖ πῶς τῇ φρονήσει ἡ δεινότης.

* καὶ τὸ πάντα πορίσασθαι.

Dubitatio.

Solutio.

Vtrum prudētia virtus sit.

da commouetur, in eadem etiam prudentia. in totumque vt ipsa D præscribit, ita etiam agit fortitudo. proinde si hæc sub laudem cadit, ea faciendo quæ præscripserit prudentia, etiam sine controuersia prudentia sub laudem cadit, virtusque est. Verum prudentia sub actionem cadit, an non, licuerit hinc nosse cuiuis, spectando scientias, quemadmodum ædificaturam. Est nanque in ædificatura vt dici solet, vnus quidem quispiam architecton græce, quem nos tum architectum, tum opificem nominamus, cui subministrat sese ædificatoris domus est faber. est sane architectus seu opifex, cuius præscripto ad domum extruendam se faber accingit. Idē in reliqius fabrilibus habet, in quibus est architectus, & eius cuiusuis minister faber. & architectus erit, & huius ipsius faber ac minister. Si igitur eodem modo etiam in virtutibus habet, quod equū ac rationale, etiam prudentia sub actionem cadit. quandoquidem virtutes omnes sub actionem cadunt, quarum prudentia tanquā architectus quidam est. quandoquidem vt ipsa præscripserit, ita virtutes, & qui ex virtutibus agunt. cum igitur virtutes sub actionem cadant, etiam sub actionem cadet prudentia. Verum omnibus quæ in anima, hæc imperat vt censetur, pariterque ambiguitur? An secus. Melioribus certe, vt sapientia est, imperare videri par non est, sed ea, vt dici solet, cuncta procurat, præscribensque domina est. Cæterum forsitan vt in ædibus habet Atriensis is nanque præest omnibus dipensatque omnia, sed nondum idem imperat omnibus, verū domino ocium parat, ne is præpeditus rerum domesticarum necessitate, dissoluatur, quo minus honesti quippiam & officiosi agat: ita atque similiter prudentia, tanquam sapientiæ quidam Atriensis, ei ocium parat, vt suum peragat opus, affectus cohibendo, eosque temperando.

Prudentiam sub actionē cadere.

ARISTOTELIS

MAGNORVM MORALIVM

LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De æquitate, modestia, promptitudine, feritate, incontinentia & continentia, voluptate, prospera fortuna, honesta probitate, recta ratione, ac amicitia.

De æquitate, & æquo. *Cap. I.*

POst ea quæ tradidimus, par videtur vt de æquitate disseramus, quidq́; sit, & in quibus, & circa qualia. Est nimirum æquitas & æquus, qui descripta legibus iusta diminuit ac moderatur. nam quæ legislator particulatim examinate ad vnguem definire non potest, sed in vniuersum loquitur, hic in eisdem intercedens, deligit quę legislator particulariter quidem definire volebat, verum ei facere non licuit. eiusmodi certe æquus, non omnino iuxta diminuens: quandoquidem quæ natura ac vere iusta sunt, non diminuit, sed ea duntaxat quæ legislator deseruit, cum explere non posset.

De modestia, & modesto. *Cap. II.*

C MOdestia ac modestus est, circa quę & æquitas. nempe circa iusta quæ omissa a legislatore, non satis ad vnguem definita sunt, vt iudex inueniatur eorum, quæ legislator omittit, certoque cognoscit a legislatore prætermissa quę iusta sunt, is modestus est. Itaq; non citra æquitatem, modestia iudicare siquidem modesti: agere vero ad iudicium q; perducere ęqui fuerit.

De promptitudine. *Cap. III.*

PRomptitudo est, circa quæ & prudentia: nempe circa ea quæ sub actionem cadunt: quippe quæ circa propositum & euitationem. Est sane non citra prudentiam. nam prudentia horum sub actionem cadens est. at promptitudo, habitus, seu affectio, vel quiduis huius-

modi, instructio optimorum & commodissimorum, eorum quæ sub D
actionem cadant. Et perinde promptitudinis ea videri non debent, quæ fortuitu quoquo modo eueniant. nam quibus ratio deest quod optimum sit considerans, vbi quoquo modo eueniat aliquid, hunc promptum neutiquam dixeris, sed fortunatum. nam quæ officia citra iudicantis rationem fuerint, felicitates æquum est appellare.

Dubitationes quædam circa iustitiam: prudentiam etiam: necnon et alias virtutes. *Cap. IIII.*

Sed nonne iusti est, colloquio & conuersatione equale cuilibet attribuere, vt inquã qualis fuerit quilibet, talem effectum assequi? An non. id certe assentatoris, & delectantis esse plane videatur. cæterum iuxta cuiusq; dignitatem attribuere colloquium ac conuersationem, id iusti & probi omnino esse videbitur. Dubitare etiam forte quispiã potuerit, an iniuriam inferre sit offendere sponte & scienter, & quẽpiam, & vt, & qua de causa. est autem nocumentum & iniuria, de bonis ac circa bona. afferens ergo iniuriam & iniustus cognouerit & qualia bona, & qualia mala sint: id autem, ac talia percalere prudentis atq; prudentię est. hoc modo fuerit absurdum, vt bonũ ingens prudentia comitetur iniustũ. An existimandum non esse vt iniustum prudentia comitetur. Neq; enim cõsectat iniustus. ac simpliciter, & eidem bonum iudicare non potest, verum hallucinatur: cum prudentiæ suum sit id inspicere ex sententia posse. Itidem vt in medicina aliud est, quod simpliciter salubre intuemur, quod q; sanitatem efficiat: quod veratrum, & elaterium, & sectiones, & exustiones salubres sint, sanitatemq; pretendant, nec tamen vt hæc omnes, ita medicinæ habemus scientiam. non enim particulare nouimus bonum, vt nouit medicus cuipiam hoc bonum, & quãdo, & qualiter affecto, in quo demum medicina scientia est. Salubria igitur simpliciter cognoscentes, nec dum tamen continuo nos medicina comitatur scientia. Itidem iniustus. quòd igitur simpliciter est bonum, & tyrannis, & dominatus, & imperium nouit. verum sibi ne bonum an secus, vel quando, vel quomodo affecto, neutiquam nouit id quod est in primis prudentiæ. & proinde iniusti comes non est prudentia: bona siquidem deligit, quibus afferat iniuriam, quæ certæ bona simpliciter, nõ ipsi sunt bona. quandoquidem opulentia & dominatus simpliciter bonum est, ipsi certe non fortassis bonum. nã qui imperat, rerũ copia affluens, multa sibi amicisq; nequiter facit, quando iure vti dominatu non potest. Hinc ambigendum considerandũq; videtur, si ne aduersus nequã iniuria, nec ne. Nam si in offensione iniuria est, & in priuatione bonorum offensio, neutiquam videri potest offendere. siquidem quæ sibi esse bona arbitratur, bona non sunt.

nam dn̄atus & opulentia nequam hominem offendunt, quod ipsis re ste vti non possit. proinde si quę aduentantia offendunt, ea bona abstulerit, afficere non videtur iniuria. Multis eiusmodi oratio videbitur admirabilis. Omnes siquidem opinantur, se posse dominatu & imperio & opulentia vti: neutiquam recte coniectantes. quod ex legislatore certū est. Legis nāq; lator non omnibus suadet imperare: verū (vt dictum est) cui ætas, cui copia non defuerit ad dominandum. non autem omnem posse imperare. Quod si quispiam indignetur se carere imperio atque gubernatione, dixerit quispiam: neq; tibi ea est anima, vnde imperare gubernareq; possis. Corpore quidē cernimus aliquos sanescere non posse, simpliciter sibi bona exhibendo. at ne languori succumbat corpus, volens conualescere, aquā prius & mediam exhibet. Ita qui nequam habuerit animam, ne quippiam mali exerceat, ei opulentia & imperium & dominatus, & omnino alia id genus, sunt auferenda: quanto mobilior, mutabiliorq; est corpore anima. Nam quemadmodum improbum corpus quispiam sortitus, victum debet sibi adhibere idoneū: ita improbam animam nactus, se viuendo reddere debet idoneum ad quæ memorauimus, deuitanda. Hoc etiam ambiguū esse potest: vt cum non sit aliter agere fortiter quam iuste, quando natura quis videatur acturus. In naturalibus quippe virtutibus solum dicebamus impulsum sine ratione ad honestatem esse oportere. ita nimirū est delectus in ratione, quodque rationem habeat, vt pariter capiat & deligat. Virtutem perfectam esse dicebamus, quæ cum prudentia foret. non vtiq; ad honestū citra naturalem impulsum, neque virtus virtuti aduersabitur. agnatum nanque habet atq; insitum, vt rationi obtemperet, vt ipsa præscribit, vt quo agit eo declinet. qui nanque sibi proponit, melior. Et nequidem aliæ sine prudentia virtutes sunt, neque prudentia absq; residuis virtutibus perfecta: verum inuicem sese coadiuuant, comitātes prudentiam. At nihilominus addubitet quispiam, nunquid ita in virtutibus habeat, quemadmodum in reliquis bonis quæ externa, quæque in corpore? hæc nanque cum fuerint eximia, deteriores efficiunt. sicut opū affluētia elatos facit & truculētos: itidem reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. Nunquid igitur et in virtute ita habet, vt si cuipiam iustitia vel fortitudo fuerit exuberans, fiat deterior? An non. cæterum a virtute quidem honor gignitur: qui cum ingens fuerit, deteriores facit. & perinde virtus fecerit deteriores, cum maior euaserit. An id neutiquam verum. quandoquidē & si sunt multa alia virtutis opera, quemadmodum sunt, id etiam in primis est, vt qui eis bonis muniatur eisdem recte vti possit. Si demū probus, aduentante ei vel honore vel ingenti dominatu, ipsis non vtetur, neutiquam fuerit probus. neque honor, neq; imperium, probū fecerit deteriorem: & perinde ne quidem virtus. In totum autem, quoniam a principio nobis determiuatū est, virtutes esse medietates,

quoque magis sit virtus, eo magis erit medietas: proinde quo sublimior virtus euadet accedetque ad magnitudinem, non deteriorē sed meliorem efficiet medietas nanq; inter excessum defectumque perturbationum erat medietas. atq; hęc igitur hactenus.

De continentia & incontinentia, ac feritate agendum esse. Cap. V.

DEinceps aliud nobis sumendum est principium, de continentia incontinentiaque dicturis, quemadmodum fuerit alienum, has in virtutum vitiorumque numerum redigere, ita de his futurum sermonem, alienum visum iri necesse est. nec enim hæc virtus cæteris par est. in aliis siquidem eodem tendunt tam ratio quam perturbationes nec inuicem sibi aduersantur. At in hac se inuicem oppugnant ratio, & affectus. Sunt nimirum in anima, vnde mali esse dicamur, tria: vitiū, incontinentia, feritas. De vitio igitur ac virtute quid sit, ac in quibus, a nobis supra dictum est: modo de incontinentia ac feritate dicendum.

De feritate. Cap. VI.

EST autem feritas quoddam vitium exuberans, cum eousque nequam prorsus quempiam intuemur, vt ipsum non hominem, sed feram esse dicamus, sicut & vitium ipsum feritatem. Huic virtus opposita nominis expers est. quippe ꝙ eiusmodi supra hominem, tanquā heroica quædam ac diuina. Eo certe hæc virtus nominis expers, ꝙ Dei virtus nulla. præstantior siquidem omni virtute Deus, ac non virtute probus. nam tum virtus sit Deo melior. ideo nominis expers hęc virtus, quæ feritatis vitio opposita est. Desiderat nimirum diuina, & supra hominem tali vitio obiectari. quod quemadmodum feritas vitium hominem excedens euadit, ita ei opposita virtus.

De incontinentia, & continentia. Cap. VII.

DE incontinentia & continentia dicturis, expedit nobis quæ ambiguos & contrarios sermones admittunt, significare: vt ex dubiis orationibus considerando & exquirendo veritatem, ad id quod perspiciendum est perueniamus. nam tum demum ita verum scrutari poterimus. Senex igitur Socrates tollebat prorsus, ac negabat esse incontinentiā dicendo neminē esse qui mala facienda, sciēs

esse mala, deligeret. atqui incontinens videtur sciens mala deligere: agi nanque a perturbatione. Hac ratione incontinentiam esse non existimauit. nequaquam recte: alienum nanque sit, hac ratione persuasos, qđ factum est persuasibiliter extinguere: incontinentes siquidē sunt homines, & iidem malorum periti. veruntamen ea perpetrant. Quoniam igitur incontinentia est, nunquid incontinens aliquam habet peritiam, qua inspiciat exquiratq; mala? At id non visum fuerit cuipiam. quandoquidem alienum sit quod in nobis potentissimum firmissimumq; est, vi ab aliquo superari. siquidem scientia, omniū quæ in nobis, firmissima, & nulli est obnoxia violētiæ. & perinde hęc ratio aduersatur, quo minus credatur esse scientia. Cæterum nunquid scientia quidem non est, sed opinio? at si habet incontinens opinionem, vituperandus non accedet. Nam si mali aliquid, non admodū præuidens planeq; cognoscens, sed opinatus agat, venia dignus videatur. quod voluptate agendi mala, non admodum mala esse cognouerit, sed tantum fuerit opinatus. At quos venia dignos esse censemus, eos neutiquam reprehendimus. & perinde si opinionē habet incontinēs, vituperandus non erit. atqui vituperandus est. Huiusmodi rationes ambiguitatem obiiciunt. quandoquidem quæ scientiā esse negauerunt, absurdum quiddam euenire compellunt: quæ ne opinionē quidem, pariter aliena euenire ostendunt. Verum & dubitauerit hic quispiam, ꝙ quia temperans & continens esse videtur, temperantine futuræ sint vehementes cupiditates? ꝙ si continens erit, vehementibus agi cupiditatibus opus fuerit. neque enim continentem dixeris, qui mediocres compescat cupiditates. Quòd si vehementes cupiditates non habeat, ne quidem temperans erit. neq; enim temperans qui nullo modo agitur a cupiditatibus. Ambiguitatem quoque talia mouent. contingit siquidem exinde rationibus, incontinentem quandoq; fore laudabilem & vituperabilem continentē. Sit namq; quispiam, inquit, ratiocinio hallucinatus, vt ratiocinanti, quæ honesta sint, mala videantur, ac cupiditate ad honesta ducatur. ratio quippe agere non permittit: at cupiditate allectus aget. atqui talis, est incontinens. aget ergo honesta: cupiditas nanq; in talia adducit. sed ratio prohibebit: ratiocinio siquidem honestorum hallucinabatur. Is igitur incontinens quidem erit, veruntamen laudabilis. nam quatenus honesta peragit, laudabilis, absurdum id profecto euenit. Rursus hallucinetur interim ratiocinio, & honesta ei minime honesta esse videantur, at cupiditate ad honesta ducatur. continens nimirum erit concupiscens quidem, sed non peragens id ob rationem. itaque ratiocinio hallucinatus honestorum, prohibebitur agere quę concupiscit. prohibebitur ergo honesta agere, ad hæc siquidem adduxit cupiditas. Verum cum honesta agere oportuerit, non agens vituperādus accedit. ergo continens quandoque erit vituperandus: id quod fuide dictu absurdum contigerit. Vtrum incontinentia & incon-

tinens, in cunctis & circa cuncta, sicut circa pecunias, & honorem, et iram, & gloriam? nam circa hæc omnia existimãtur, vel esse, vel non esse incontinentes. verum circa quid sit definita incontinentia, addubitauerit quispiam. Hæc igitur sunt quę faciunt dubitationem. At ambiguitates soluere necesse est. Primum igitur quę de scientia habita est dubitatio, ita diluenda videatur. nimirum esse absurdum, sciẽtiam habere, & ipsam eiicere vel intercidere. Eadem dę opinione fuerit oratio: nihil siquidem refert, sit ne opinio an scientia. Nam si vehemens fuerit opinio, quatenus stabilis est & credulitate incõcussa, a scientia non differt, credendo ita habere, vt existimant, si habeãt opiniones: sicut Heraclitus Ephesius talẽ habuit, de quibus opinabatur, opinionem: alienum vtiq; nihil incontinenti, siue habeat scientiam siue opinionem, qua dicimus flagitium aliquod committere. Est quippe scire duplex, vnũ quidem, habere scientiam: nam tum demũ scire quempiã dicimus eam rem, cuius teneat scientiam. alterũ vero ipsam exercere scientiam. Incontinens igitur est, qui honestorũ tenet scientiam, sed eam non exercet. Cũ igitur hac non exercebitur scientia, nihil eueniet alienum, committere flagitium ipsum qui teneat scientiam. Est enim quemadmodum in dormientibns. isti siquidem cũ habeant scientiam, multa tamen in somnis molesta & perpetrant & patiuntur: neq; .n. scientia tum exercetur. idem est dę incontinente euenit siquidem vt dormienti, non exercere scientiã. Et perinde soluitur dubitatio. fuerat siquidem dubitatum, nunquid scientiam incontinens eiiciat, eaue intercidat: quandoquidem vtranq; videbatur absurdum. Cæterum hinc fuerit rursus manifestum, quemadmodũ diximus in Analyticis, ex duabus fieri syllogismum propositionibus earumque primam vniuersalem, secundam, quæ sub illa, particularem. veluti scio omnem hominem febricitantem, sanum facere. at qui hic febricitat: scio igitur & hunc sanum facere. Est ergo vniuersali quidem* scientiæ scio deputatum: alteri vero particulari non est. igitur, vt etiam tum scientiam habenti fiat hallucinatio, velut hominem febricitantem sanum facere, si hic vtiq; febricitat, quem non nouerim. Itidem igitur de incontinente qui habeat scientiam, idem error eueniet. contingerit enim incontinenté in vniuersum habere sciẽtiã, vt alia sunt improba, & perniciosa. nec tamen hęc ipsa, particulatim nosse improba. proinde ita habendo scientiam aberrabit: quãdoquidem in vniuersum habet non etiam particulariter. Non itaq; hoc modo fuerit alienum, vt incontinens habendo scientiam, mali aliquid agat. est enim sicut in ebriis, a quibus cum excessit ebrietas, & ad sese redierunt, non excidit ipsis ratio, nec quidem scientia quæ sub ebrietate delituerat, fueratq; prostrata: deinde ab ebrietate immunis rursus fit, qui prius erat. Ita habet incontinens. perturbatio enim cohibendo rõcinium sepelit: cum vero a perturbatione fuerit liberatus, vt qui ebrius, rursus in sese redit. Est & quędam alia de incontinente

*a, l. sentẽtię

tinente

tinente, quæ dubitationem faciebat, oratio : vbi laus incontinentem sequebatur aliquando, & cōtinentem vituperatio. quod neutiquam euenit. neque enim continens aut incōtinens qui ratione falsus est, sed qui recta institutus ratione, qua tam mala quam bona discernit. Incōtinens quidē, qui & eiusmodi ratione nō persuasus est. sed continens, qui persuasus, ab ipsis non agitur cupiditatibus. neq; enim cuicunq; * videtur patrem cædere turpe esse: sed qui cædere concupiscit, & abstinet, is continens est. Proinde si in iis neq; continentia neque incontinentia, ne quidem laudabilis fuerit incontinentia: vt neque vituperabilis continentia, quemadmodum videbatur. Sunt nimirum incontinentiarum aliæ quidem valetudinariæ, naturales aliæ. Valetudinariæ eiusmodi, vt eorum qui discerpunt capillos, & manducant. Quòd si quispiam huic imperet voluptati, nō continuo laudabilis est: neq; vituperabilis, quatenus non imperat: aut nō admodum probabilis. Naturales autem, vt in iudicio cōuictum olim aiūt filium quod patrē cecidisset, defendisse, quòd is patrē quoq; suum cecidisset, aufugissetq;. naturale etenim in iudicibus fuisse crimen vitium est. Quod si quis a cædendo patre se continuerit, nō continuo laudabilis. & ne nos quidem eiusmodi nunc incontinentias & cōtinentias quærimus, sed quibus vituperandi accedunt, atq; simpliciter laudandi. Bonorum certe quædam sunt externa, vt opulentia, dominatus, honor, amicitia, gloria. Quędam circa corpus necessaria. vt tactus & gustus. Qui ergo circa hæc incoutinēs, is incontiens simpliciter esse videatur, & vt corporalis. & quam quærimus incontinentiam, circa esse videbitur. Ambigitur quoq;, circa quid nam sit incontinentia. Circa honorem non est simpliciter incontinens. laudatur enim quodāmodo, qui circa honorem incontiēs. nam honoris amans videtur. In totum autem dicimus, & in eiusmodi ponendo incontinētem, circa honorem aut gloriam aut iram esse incontinentem. Verum simpliciter incontinēti non accommodamus circa quę, vt ei adsit manifestum aliquod sine appositione eius circa quod sit. est enim fere circa voluptates & ægritudines corporis incontinens. Hinc manifestū est, circa hæc versari incontinentiam. nam quoniam incontinens vituperabilis, subiecta esse oportet vituperabilia. Honor igitur, & gloria, & dominatus, & pecuniæ, & circa quæcunq; talia dicuntur incōtinentes, sub vituperationem non cadunt: at corporis voluptates vituperandæ: ideo non iniuria qui circa has magis quam sit par versatur, is incōtinens prorsus dicitur. Verum quoniam incōtinentiarum quæ circa alia versari dicūtur, quæ circa iram maxime reprehēdenda incōtinentia, vtrum magis reprehendenda est quæ circa iram, an quæ circa voluptates? Est igitur quæ circa iram incontinentia similis pueris ad subministrandum promptis. hi nāq; cum dixerit dominus, cede mihi, promptitudine erecti, antequam audierint quid sit subministrādum, inter suggerendum hallucinantur. sæpe enim liber

* aliter, non videtur.

fuit exhibendus,& graphium dedere. Itidem incontinens iræ succū D
bit. cum primum enim audierit verbum, quod quispiam affecit iniu
ria, ira ad vlciscendū insultat, neutiquam patiens audire, expediat ne
an non, vel non ita vehementer. Huiusmodi igitur ad irā impulsus,
quæ iræ deputatur incontinentia, non admodum videtur incessen-
da. At ad voluptatem impulsus sub reprehensionem cadit. sunt nan-
quę distincta in ipsa, ob rationem quæcūque auertunt ne agatur ali-
quid,& tamen ob rationem agitur. Ideo magis est quam per iram re
prehendenda incontinentia voluptatis: quandoquidem per iram in
cōtinentia ægrimonia est: nemo siquidem stomachatus non ægre-
scit. at quæ ex concupiscentia cum voluptate. idcirco magis vitupe-
rabilis, quòd ex voluptate incontinentia abesse a conuitio non vide
tur. Vtrum vero tolerantia & continentia idem est? An non. nam cō
tinentia nec nō continens circa voluptates est, ipsas coercendo. at
tolerantia circa ægrimonias: siquidem patiens ac sustinens ægrimo-
nias, is tolerans est. Rursus incontinentia & mollicies idem non est. E
Mollicies siquidem & mollis est succumbens laboribus, nō certe om
nibus, sed quos alius aliquis necessario duxerit sustinendos: inconti
nens vero, qui voluptates sustinere non possit, sed remollescēs ab eis
agatur. Est porro quispiam intemperās appellatus. nūquid igitur in
temperās idem, quod incontinens: atq; ipse idem incontinens, quod
intemperās? Nempe intemperans eiusmodi est, vt quę agit, eadem &
optima cōmodissima sibi esse arbitretur, nec vllam habet rationem,
quæ eius videatur aduersari voluptatibus. at incontinens habet ratio
nem, quæ aduersatur ei, quatenus cupiditate agitur. Vter autem cu-
ratu facilior, intemperans, an incontinens? Certe intemperans cu-
ratu facilior videatur. nā si ratio ei aduenerit quæ mala esse doceat,
ipse non operabitur, at incontinenti non deest ratio, & tamen agit
mala. proinde huiusmodi incurabilis esse videbitur. Cęterum, vtrum
deterius afficitur, cui nihil adest boni, nec quod per illud existit, quā F
ille cui quod honore præcellit, male affectum est? Est nimirum incō
tinens, qui bonum obtinet, rectam rationem, cum intemperans non
habeat cum ergo ratio vtriusque principatum obtineat, incontinē-
tis honoratissimum principium præsto: quod est ab intemperante
abest. ergo incontinente intemperans deterius habet. Rursus, vt
supra mentionem fecimus de feritatis vitio, non est ipsum in fera
spectare, sed in homine. feritatis siquidem nomen adeptum est id
vitium, ob singularem improbitatem. Sed cur in fera nihil? nempe
quod improbum in fera principium non sit: est siquidem ratio prin
cipiū. Quis vero improbior flagitiosiorq; fuerit incertum est, Leo-
ne, an Dionysius, an Phalaris, an Clearchus, vel horum quispiam in
signis cuiusdam immanitatis. Certum autem est malum in his princi
pium illustria facinora coniectasse. at in fera nullum prorsus est initi
um. Ita igitur improbum est, in ipso intemperante principiū. nā qua

tenus quæ mala sunt committit, etiā ratio ei astipulatur: censetq; ea esse peragenda, quia improbum in ipso est principium. At in inconti nente sanum principiū est: vt hinc melior incontinens intemperan te esse videatur. Sunt etiam incontinentiæ binæ species. vna quidem prorumpens, & improuisa, & cōfestim prouenìens: velut cum specio sam viderimus mulierem, & confestim afficiamur, & ab affectu erum pit impulsus ad aliquid perpetrandum, quod fortasse non expediat. Altera vero, velut quædam imbecillitas, quæ cum ratione insurgit auertente. Prior igitur non admodum sub reprehensionem cadere videbitur: quādoquidem etiam virtutis studiosis potest euenire, cali dis & ingeniosis. Secunda autem frigidis & melācholicis. tales nimi rum reprehendendi. Rursus videas aliquem preoccupantem, q̄ spe ciosa mulier obiiciatur, nō affici. conuenit igitur se cohibere. nam qui eiusmodi ratione præuenerit, ex obuia visione incontinens non com perietur, nec turpe quicquam aget. Verum qui ratione cognoue rit indecēs aliquid, ad idque voluptate delabetur & remollescet, is multo magis reprehendendus. Neq; enim probus vnquā, eiusmodi fuerit incontinens. ratio nāq; preueniens se non permiserit. dux si quidē ea in ipso probo existit: cui non obtēperat improbus, sed vo luptati deditus & remollescit, & quodāmodo effœminatur. Vtrum ve tēperans sit continens, quod supra fecimus ambiguū, nūc differa mus. Est igitur temperans & continens. nam continens nō solum est præsentes cupiditates cohibens, verum etiam talis, vt si nullæ adsint cupiditates, ita instructus, vt eas possit cohibere. Est autem tēperās, qui nullas habeat cupiditates malas, rectęq; rōni circa hæc insistat. at continēs, qui malas habet cupiditates, & aduersum ipsas rectam rationem. proinde temperantem continens comitatur, eritq; tempe rans continens: siquidem temperans non afficitur, continens vero afficitur quidem, sed compescit affectus, quatenus afficitur. temperā tia autem illorum est neutrum: ideo continens temperans non est. Vtrum intemperans incontinens, an incontinens intemperans? Aut neuter alterum comitatur. incontinens enim est, cuius ratio perturbationes oppugnat. at intemperans, nō huiusmodi, sed qui mala agit, simulq; incontinens astipulantem habet rationem. Non itaq; intēperās, qua lis incōtinēs: neq; incontinēs, qualis intēperans. Pręterea improbior incontinēte est intemperans. curatu.n. difficiliora quæ naturalia, quā quæ ex cōsuetudine gignuntur: ob hoc siquidē valida esse videtur cō suetudo, q̄ naturæ insideat. intemperans igitur eiusmodi, cuiusmodi quispiā natura est. ob hoc, & hac de causa in ipso improba ratio est. Neque talis est incontinens, quia ne quidē ratio eiusmodi nō proba. oportuit nāq; ipsam esse improbā, si foret natura, qualis est impro bus. Incōtinens igitur cōsuetudine malus esse videbitur, vt natura in tēperans: curatu nāq; longe difficilior intēperans. q̄nquidem consue tudo consuetudine exploditur: at natura a nemine extrudi potest.

Vtrũ aũt cũ sit incontinens ciusmodi, vt norit & nõ cedãt rõni, sitq; D prudẽs hmõi, vt recta rõne singula perpendat: acciderit vt incontinẽs sit prudens, an non? ex his.n. quæ dicta sunt, ambigere quispiam potuerit. Verum si quæ a nobis antea dicta sunt, suspicere voluerimus non erit prudens incontinens. dicebamus nanq; prudentem esse, nõ cui recta ratio modo inesset, verum etiam quæ ratione optima viderentur. & perinde incontinens non fuerit prudens. Cæterum talis, astutus quidem est. distribuimus siquidem paulo ante astutum a prudente, vt inter se differrent. interim vnus quidem circa hæc solers, alter vero non solers. astutum igitur incontinenttem esse contingit: neq; enim soles circa quæ & astutus: prudentem vero incontinentem esse non contingit.

De uoluptate. *Cap. VIII.*

Post hæc de voluptate disserendum est: cum de felicitate sit nobis oratio: felicitatem autem arbitrantur omnes, aut voluptatem esse & vitam delectabilem, aut non citra voluptatem. Nempe voluptatem vrgentes, nec inter bona enumerandam esse existimantes, ipsam citra ægritudinem esse voluerunt sine ægritudine esse igitur vicinum voluptati est. Quapropter de voluptate quoque dicendum, non modo quia etiam alii ita arbitrantur, verum etiam quòd nobis de voluptate dicere necessarium esse censeamus. Nam cum de felicitate nobis sit oratio, felicitatemque definierimus, planeque dixerimus in vita perfecta esse virtutis actionem, sitque virtus circa voluptatem & ægritudinem, de voluptate dicere necesse est. quandoquidem citra voluptatem non est felicitas. Primum itaq; dicemus, quòd nonnulli ferant, voluptatem in numerum bonorum non venire existimantes aiunt nanque primo ortum esse voluptatem: at ortum quiddam imperfectum: bonum porro imperfecti locum nunquam obtinere. Secundo loco, voluptates esse quasdam improbas: at improbitatem, nunquam bonum admittere. Rursus, quòd gignatur in omnibus. nã & malo & improbo, & fere & cicuri deputatur. at bonum malis ammisceri nefas, & ne quidem mutis commune est. Quodq; nõ potentissimũ voluptas, at bonũ potentissimũ. quodq; honesta agẽdi sit impedimentũ. nam quod honesta agere prohibeat, bonum qui potest esse? Primum igitur primo occurrendum de ortu, ratioque diluenda, quòd neutiquam vera sit. Est igitur in primis non omnis voluptas ortus. nam quæ ab inspiciendo voluptas gignitur, ortus non est nec quæ ab audiendo, & olfaciendo. neque enim ex egestate procreata, quemadmodum in aliis, vt ex comedendo, vel bibendo. hæ nanq; ex egestate, & redundantia fiunt, aut saturando egestatem, aut redundantiæ auferendo, ideo ortus esse videntur. at egestas & redundantia

ægritudo. igitur ægritudo hic, vbi ortus voluptatis. Atqui in spectando, & audiendo & olfaciendo non est vt ægritudo antecedat. nemo siquidem spectando delectatus, aut olfaciendo, prius testatus est. itidem in animi sententia inspicienti delectatio est, citra præcedentē ægritudinem. & perinde fuerit voluptas aliqua, quæ ortus non est. Quòd si voluptas, vt eorum dictat oratio, ideo bonum non est, quia ortus: estque voluptas aliqua, quæ ortus non est, fuerit vtique bonum voluptas. Atqui in totum nulla est voluptas ortus. nam neque quæ a comedendo & bibendo voluptates ortus dici possint. Verum halucinantur, qui has voluptates ortus esse perhibent. putant siquidem quoniam prolatis rebus gignitur voluptas, ob hoc ortum esse. sed non est. quandoquidem est pars animę quædam, qua oblectamur, simul prolatis quibus indigebamus rebus, ea pars animæ quatenus exercetur & mouetur, oblectatur. Atqui motus ipsius & exercitium voluptas est, quòd cum prolatis rebus ea pars animæ exerceatur: aut propter ipsius actionem ortum esse censent voluptatem, quòd certa sit rerum prolatio, animæ tamen pars incerta. perinde atque si quis hominem esse opinetur corpus, quod id sub sensum cadat, non autem animam. Verum est anima. itidem & in hoc. est nanque pars quædam animæ qua oblectamur, quæ simul atque res prolatæ sunt, exercetur. ideo nulla voluptas est ortus. Verum & conuersio (inquiunt) in naturam, quæ sub sensum cadit. nam non conuertentibus sese in naturam voluptas est. siquidem conuertendo naturæ egestatem, fit eius exaturatio. at (vt diximus) est, vt nulla egestate fiat oblectatio. siquidem egestas ægritudo. at citra ægritudinem dicimur oblectari. & perinde non fuerit voluptas egestatis conuersio. indignum nanque in huiusmodi voluptatibus nihil. Proinde si ideo quòd ortus est voluptas, bonum esse non existimetur, nullaque est voluptas ortus: bonum vtique fuerit voluptas. sed propterea quòd non omnis (inquiunt) voluptas bonum, quispiam id deprehenderit hoc pacto. Nam quia bonum in omnibus dicitur esse prædicamentis, nempe in essentia, & in ad aliquid, & in quanto, & quando, ac in totum omnibus: illud quoque manifestū per omnia voluptatem aliquam comitari. proinde quia in omnibus prædicamētis est bonum, etiam voluptas fuerit bonum. & perinde quoniam in his quidem per se bona, etiam voluptas fuerit per se bonum. atqui a bonis voluptas est voluptas: bonum ergo fuerit omnis voluptas. Simul certum hinc etiam differre inter se specie voluptates: quandoquidem differunt etiam prædicamenta, in quibus est voluptas. Neque enim est, quemadmodum in scientiis, vt Grammatica, vel quæcunque alia. nam si habeat quis splendide grammaticam, itidē dicitur qui sub ea grammatica grammaticus, eo modo quo & alius qui habeat grammaticā. & propterea non differunt grāmaticæ, quæ in splendido, quæq; in obscuro. At in voluptate, non ita. nā quæ ex

ebrietate voluptas,& quæ ex copulatu, non eodem modo afficiunt. D
quamobrem specie inter se distingui videbuntur uoluptates. Cæterum quia sunt & malæ voluptates, etiam ob hoc voluptas bonū nō esse videbatur. at id voluptatis minime propriū iudicium est, sed naturæ atq; scientiæ. Nam est & natura mala, sicut vermium & crabronū, ac prorsus vilium animaliū. nec tamē ob hoc natura malorū. Eodem modo habent & malæ scientiæ, sicut sedentarie. nec tamen ob hoc malū scientia est, sed genere bonum tam scientia quam natura. Nam quemadmodū statuarius inspiciendus non est, qualis quispiam sit, ex eo qđ euenerit male exerceri, sed quod bene: ita ne quidē scientiam naturam ue, aut quippiam aliud, quale sit, ex malis, sed ex probis itidem ergo voluptas quoq; genere bonum est. Quod vero sint & malæ voluptates, ne nos quidē latet. nā sunt etiā diuersæ naturæ animalium, vt bona & mala. sicut hominis quidē bona, lupi vero vel cuiusuis alterius feræ mala. similiter equi natura altera quam hominis, E
& asini, & canis. At voluptas conuersio est ex eo, quod contra naturā, in naturam cuiuslibet suam. proinde cuius fuerit suauissima improbæ naturæ, ea improba voluptas est. neq; enim equo quod homini, et ne quidem aliis. at quoniam diuersæ naturæ sunt, diuersæ quoque voluptates. Nam voluptas conuersio est, & conuersio (inquiūt) in natura insidet. proinde & malæ naturæ mala conuersio est, vt probę proba. Qui porro voluptatem probam esse contendunt, eo afficiuntur modo, quo qui nescientes nectar, Deos vinum potare existimant, nihilq; esse eiusmodi peculiare putāt, ex inscitia in id delabuntur. His similes sunt, qui cunctas voluptates ortus esse asserunt, & neutiquam bonum. nā ꝙ alias voluptates ignorent præter eas quæ corporis sunt eas ducunt ortus esse, nec bonas, in vniuersum non rentur voluptatem esse bonum. Quoniam igitur est voluptas, & conuersæ naturæ & conuertentis, conuersæ quidem ex egestate ad expletionem: conuertentis autem, quę a visu & auditu, & id genus aliis: meliores fuerint conuertentis naturæ actiones. voluptates nanque vtrouis modo F
dictæ, sunt actiones. Proinde non dubium, quin a visu voluptates, & auditu, & intelligentia sint longe optimæ. cūq; sub corpus cadūt, ab exaturatione procreentur. Rursum id dicebatur, quod ne quidē bonum: siquidem quòd in omnibus sit, & commune omnibus, non bonum. id certe in honoris cupido, & honoris cupiditate magis proprium est. honoris siquidem cupidus solus vult habere, & illo cęteros anteire. Voluptatem igitur, si ipsam per se bonum esse oporteat, esse ne eiusmodi conuenit. An non? atqui etiam contrario modo. ob id nanque bonum esse videatur, quod cuncta expetant. agnatū enim cunctis, bonum expetere. & perinde, si cuncta voluptatem expetunt, genere bonū fuerit voluptas. Rursus quod sit impedimentum voluptas, ipsam bonum esse negauerunt, impedimentum esse asserendo, ꝙ non recte videantur considerare. Neque enim ad res transigen-

cias est impedimentum, si qua sit alia impedimentũ: vt ebrietatis voluptas agere inhibuerit. Cæterum ita etiam scientia scientiæ fuerit impedimentum. nã non est, vt simul vtranq; exerceas. Sed cur non bonum scientia, si voluptatem ex scientia excitarit? & vtrum impedimentum sit? An ne. cæterum multo magis aget. voluptas nanque ad magis agendũ, inde suscitata impellit, quia probum faciẽdo, agit quæ ex virtute, & ea suauiter agit. Nunquid multo etiam magis quæ ad actionem pertineant, exercebit? ac si oblectatus egerit, probus erit: contristatus honesta prosequatur, nõ probus. ægrimonia nanq; in eis quæ ex necessitate, est. proinde si quispiam ægrescat, honesta prosequendo, coactus peragit. qui autem a necessitate agere compellitur, non probus. Cæterũ non est, vt non tristetur vel oblectetur, quę ad virtutem pertineant prosequendo, nec aliquod medium est. Cur? nẽpe quòd virtus in affectu, affectus vero in egritudine & voluptate, nec quicquã in medio positum est. Non dubium igitur, quin virtus cum ægritudine vel voluptate sit. Si quis igitur mœstus honesta prosequatur, non bonus. proinde non fuerit virtus cum ægrimonia: cum voluptate ergo. Tantum ergo abest impedimentum, vt etiam ad agendum exhortetur. in totumque non contingit, vt sit citra voluptatem, quod ab ipsa procreatur. Alia fuit oratio, ꝙ nulla sciẽtia faciat voluptatem. Ne id quidem verum est. conuiuiorum nanq; structores, & coronarum, necnon vnguentarii voluptatis sunt effectores. Cæterum aliis sciẽtiis non est voluptas vt finis, sed cum voluptate, nec citra voluptatem. est igitur etiam scientia voluptatis effectrix. Rursus etiam aliter dicebatur, quòd non optimum. Verum hoc modo atq; ratione singulas ieris perditum virtutes: siquidẽ fortitudo optimum non est. Nunquid igitur ob hoc non bonum? An id absurdum est idem & in aliis, ꝙ voluptas quia non optimum, non esse videatur bonum. Dubitauerit autem quispiam, per virtutes transiens huiusmodi. vt quia ratio quandoq; imperat affectibus: de continente enim hoc dicebamus: & econuerso affectus imperant rationi, vt eue in incontinentibus. quia (inquam) expers rationis pars animæ, vitiũ committendo, imperat rationi bene dispositæ: talis siquidem incontinens. ex ratio similiter mala: quamobrem ipsa quoque bene dispositis perturbationibus imperabit, suam virtutem continentibus. hoc si ita euenerit abutetur virtute: improba nãq; ratione affectus, virtutem vsurpatio ipsa abutetur. hoc nimirum absurdum euenire videbitur. Tali dubitationi facile ex eis quæ a nobis ante de virtute dicta sũt, est occurrere atq; refellere. Tum demũ nanq; virtutem esse dicebamus, cum ratio bene affecta, perturbationibus suam virtutem habentibus esset moderata, necnon perturbationes rationi consentaneę. Ita nã sic affecta inter se inuicem consentient, vt ratio quod optimum sit semper præscribat. perturbationes vero facile bene dispositæ id exequantur, quod ratio pręscripserit. Si ratio igitur male fuerit affecta,

perturbationes vero bene, non fuerit virtus, deficiente ratione. nam D
ex vtroq; virtus. proinde non contigerit virtute abuti. Simpliciter vero non (quemadmodum alii opinantur) dux ratio virtutis est atque principium, sed potius perturbationes. Ad honestum namq; impulsum quendam oportet primo innasci irrationalē, qui producatur: atq; ita postremo rationem esse discernentē, atque constituentem, quod sane viderit quispiam ex pueris, & rationis expertibus animantibus. In his nanq; sine ratione perturbationum impulsus exoriuntur primo ad honestum: mox posterior adueniens ratio & constituens, honesta agere exhortatur. Sed non si a ratione ad honesta ceperit principium, perturbationes consentientes comitantur, verū sæpenumero controuersantur. Quamobrem potius conuenerit perturbationem ad virtutem anteire bene affectam, quā rationem.

De prospera fortuna. *Cap. IX.* B

INterea dicēdum de prospera fortuna est, posteaquam de felicitate nobis est oratio. Arbitrantur nanq; multi felicem vitam fortunatam esse, vel non esse citra fortunatam. & forte non iniuria: absque enim externis bonis, quorum domina fortuna est, felicem esse non contingit. idcirco de secunda fortuna nobis dicendum: nec non quis prorsus sit fortunatus, & in quibus, & circa quid. Primum igitur ad hæc quispiam accedens, spectansque dubitauerit. quandoquidem non dixerit fortunam esse, vt natura est semper causa cuius est, eius vt plurimum eodem modo est effectrix. at fortuna nunquā, verum temere & sine ordine, ac vt fors tulerit. ideo fortuna in eiusmodi esse dicitur, vbi neque mens vlla, neque recta ratio est. nam vbi id, nihilominus est quidquam ordinatum, ac est semper eodem modo, non ita fortuna. Idcirco vbi mens plurima ac ratio, ibi fortuna minima. vbi plurima fortuna, ibi mens perexigua. At nunquid secunda C fortuna est, vt Deorum quædam cura? An id minime videri debet, talium siquidem dominum præficimus Deum, vt bona malaque meritis distribuat. at fortuna & quæ a fortuna, tam vere quā vt fors tulerit fiunt. quod si huiusmodi distributori Deo ascripserimus, malum ipsum iudicem faciemus, neque iustum. id nefas Deo deputare. Cæterum præter hęc, ad nihil aliud fortunam quispiam ordinarit proinde non dubium, quin horum aliquid sit. mens certe ac ratio, nec nō scientia, prorsus alienum ab hoc esse videatur. præterea neq; quæ cura, neque beneuolentia quæ a Deo, videatur esse felicitas quoniam malis attribuitur. atqui Deum malorum curam habere fas non est. Reliquum igitur, & maxime peculiare fortunę natura est. Est nimirū prosperitas, ipsaq; fortuna in his quæ in nobis nō sunt, neq; eorum quorum ipsi sumus domini, quęq; possimus efficere. Ideo iustum

Vbi mēs ac ratio plurima, ibi fortuna minima: & e contrario.

A quatenus iustū, nemo fortunatū dicit. & ne quidem fortem, nec prorsus quēquam alium a virtute præditum. in nobis siquidem est hæc habere, vel non habere. Sed.n. in talibus magis peculiare, ac suum, dicimus fortunā & prosperitatem. ingenuum nanq; dicimus fortunatum, ac prorsus cui talia bona extiterint, quorum ipse neutiquam dominus est. veruntamen ne hinc quidem proprie prosperitas diceretur. Est tamen fortunatus sæpenumero dictus. nam prȩter alicuius cōsiderationem, cum & alicui bonum aliquod agere cōtigerit, dicimus fortunatum. & eum cui iure infligi damnum debuerat, eiusmodi hominem lucrum facientem, dicimus fortunatum. Est igitur prosperitas, in agendo bonum aliquod præter rationem, & in non subeūdo, vt debuit, malo. Cæterū potius ac magis peculiare in bono capiendo prosperitas videatur. siquidē bonum capere, per sese fortunatum quiddam esse videatur: malum vero non subire, ex casu fortunatum. Est igitur prosperitas rationis expers. natura nanq; fortuna B tus est, qui sine ratione ad bona impellitur, eaq; consequitur. Id vero naturæ est. nam animæ inest huiusmodi a natura, quo sine ratione impellamur ad ea, vnde bene habemus, eousq;. vt si quis roget ita habentem, cur nam id tibi ita libet agere? nescio, inquit, sed libet. Simile propemodū lymphaticis. siquidem lymphatici citra rationem ad aliquid agendum impelluntur. Prosperitatem vero, suo ac peculiari nomine appellare nō habemus: verum ipsam sæpe dicimus esse causam. at hæc causa a nomine alienum quiddam est. quoniā causa, & cuius est causa, aliud est: & citra impulsum bona consequentem causa dicta est. vt malum non subire, vel porro minime animo deputatum, bonum capere. nancisciq; bonum est profectò huiusmodi prosperitas ab illa distincta, videturq; hæc ex rerum fieri interuentu, ex casuq; prosperitas. & perinde tametsi est huiusmodi prosperitas, non tamen ad felicitatem talis (inquam) prosperitas fuerit peculiaris, cuius in ipso impulsus principium bonorum est * assuetudi- C nis. Quoniam igitur est felicitas nō sine bonis externis, & quæ a prosperitate (vt iamdudum dicebamus) oriuntur felicitatem coadiuuant. De prosperitate igitur hactenus.

* a.l. acquisitionis.

De honesta probitate, honesto ac bono. *Cap. X.*

QVoniam de singulis particulatim diximus, reliquum iam fuerit vt in totum componendo singula accumulemus. Est igitur non male nomen impositum in cōsummato probo honesta probitas. honestus & bonus namque dicitur, cum perfecte probus. siquidem virtus bonum & honestum facentur, sicut iustum honestum & bonum aiunt, fortem, temperantem ac prorsus virtutum omnium. Quoniam igitur in duo distribuimus, vt alia quidem honesta: alia vero bona di-

camus: & bonorum, alia quidem simpliciter bona, alia vero non: honesta porro vt virtutes & virtutum actiones. bona certe, dominatum, opulentiam, gloriam, honorem, & id genus alia. Est igitur honestus & bonus, apud quem simpliciter bona sunt bona, & simpliciter honesta honesta sunt. talis nanque honestus & bonus. Sed apud quem simpliciter bona non sunt bona, is neque honestus & bonus: sic vt ne quidem bene valere videatur, cui simpliciter salubria non sint salubria. Nam si opulentia, & dominatus adueniendo quippiam offenderint, optanda non fuere: sed talia quę non offendant, sibi esse optauerint. Qui aūt talis sit, qualis correptus ex bonis, ne ei adsint, ne quidem honestus ac bonus esse videatur: sed cui per se bona omnia, bona sint, nec ab ipsis absumatur, vt ab opulentia & dominatu, is honestus & bonus.

De recta ratione. Cap. XI.

DE eo quod est ex virtutibus recte agere, neutiquam satis absolute dictum est, nam dicebamus ex recta ratione agendum esse. verum ignarus interrogauerit id fortassis quispiam, ex recta ratione quid nam sit. & vbi recta ratio? Est nimirum ex recta ratione agere, cum animæ pars irrationalis nō prohibuerit rationalem suam exercere actionem. tum demum enim ex recta ratione erit actio. Quoniam enim animæ partem, vnā quidem deteriorem habemus, alteram meliorem, semper deteriorem melioris causa obtinemus. sicut in corpore & anima, corpus animæ causa habere dicimur, cum ita habuerit ne præpediat, sed ita cōiungatur & consurgat ad animę opus perficiendū, quandoquidem deterius melioris est causa, ita vt secum meliore exerceat. Cum igitur affectus menti non inhibuerit suum opus exercere, an non tum ex recta ratione fuerit? Ita propemodum. Verum fortassis dixerit quispiam, quomodo affectus habuerint, cum non impediendtur? ac quando nam ita habebunt, vt non prohibeantur? Nescio. quippe dictu neutiquā facile est. Neq; enim medicus, sed quando dixerit febricitanti ptisanam proferendam. at quo pacto febricitare sentiā? cum (inquit) imppalluisse videris. at pallescentem quomodo sciā? hic occurit medicus, si non habes ex te (inquiens) vt talia sentias, nō habeo amplius quid dicam. Hoc pacto de aliis communis huic erit oratio. Similiter habet & in affectibus dignoscendis. aliquid nanq; per sese sensu oportet coniicere. Quærat porro & hoc fortassis quispiam, nunquid re ipsa illa cognoscens, ero continuo felix? nam sunt qui opinentur. Hoc certe est huiusmodi, vt cæterarum scientiarū nulla discenti vsum præbet & actionem, sed habitū duntaxat, ita ne quidem hic, hæc sciendo, vsum tradit Felicitas. n est (vt fateamur) actio, non habitus. neq; .n. sciendo ex quibus constet felicitas, sed ex vten

dobis.atqui horũ vſus & actio eſt. nec eſt præſentis tractationis hoc tradere: quandoquidem neq; vlla alia quæpiam ſcientia vſum tractat, ſed habitum.

De amicitia & amicis. Cap. XII.

VErum enimuero inter cuncta huiuſmodi nobis de amicitia dicere neceſſe eſt, quid ſit, & in quibus, & circa quid. quandoquidem ad omnem vitam ipſam tendere perſpicimus, & omni tempore bonum eſſe, quo ad felicitatem complectendam. Primum igitur videbitur melius percurrere, ac excutere quæ ambigua ſunt. Nam eſt in primis amicitia in ſimilibus, vt videtur, ac dici ſolet. ſiquidem graculus (inquiunt) graculo aſsidet. ſemperq; Deus ſimile agit ad ſimile. dicitur quoq; canis ſemper in eadẽ tegula dormitare. Interrogatus fertur Empedocles, cur nam canis ſemper in eadem dormiat tegula, dixiſſe, quoniam ſimile canis habet tegulæ, & perinde ob ſimilitudinem eo tendere. Aliis porro viſum eſt, potius in cõtrariis gigni amicitiam. amat ſiquidem imbrem terra (inquiunt) cum ſolum exaruit. quippe q̃ (inquiunt) contrarium contrario velit conciliari. at in ſimilibus nihil fieri contingit. ſiquidem ſimile (vt aiũt) ſimili nõ eget amicitia iactantur. Iterũ, vtrum operoſum eſt amicum fieri an facile? Nam aſſentatores confeſtim aſſentiuntur, nec amici ſunt, vt eſſe videntur. Dubitauerit in his quoque quiſpiã, nũ fuerit probus malo amicus? An ne. amicitia ſiquidem in fide & conſtantia. at malus, neutiquã talis. An malus malo amicus? Ne id quidem. Primum igitur determinandum qualẽ conſideremus amicitiam. eſt nanque (vt opinãtur) amicitia etiam erga Deum, atque inanimata, neutiquã recte. Amicitiam nanq; hic eſſe dicimus, vbi amor reciprocus. at erga Deũ amicitia neutiquam reciprocum. & nequidẽ amare ſuſcipit. alienũ nanq; fuerit, ſi quiſpiam dixerit Iouem amare. At ne quidẽ ab inanimatis amorem eſſe continget reciprocum: amor tamen erga inanimata eſt, vt vinum, uel hiuſmodi aliud. Ideo non erga Deum quærimus amicitiã, neq; erga inanimata, ſed erga animata, atq; erga ea in quibus ſit amare mutuo. Quòd ſi quis deinceps conſideret, quid ſit amabile uidendũ. eſt igitur nõ quicquã aliud quã ꝑ ſe bonum. Aliud nẽpe eſt amabile, & aliud amandum: quemadmodum conſultabile & conſultandum. vtriq; n. bonum ineſt. Ita ẽt amabile quidem, ſimpliciter bonum: amandum vero, eodem modo bonum. Iterum amandum quidem, etiam amabile: at amabile non idem eſt, quod amandũ. Hinc igitur & hac de cauſa eſt ambiguitas, num probus malo ſit amicus, an ne. Cõnectitur nanq; quodam modo per ſe bono ſibi bonũ, & amandum amabili. habetur autem & conſequitur bonum iucundum eſſe, & cõmodũ. proborum igitur amicitia eſt, cũ ſe mutuo ama

uerint: amant autem se inuicem, quatenus amabiles: & amabiles, D quatenus boni. non igitur probus, inquit, malo erit amicus. Atqui erit: quandoquidem per se bonum comitatur commodum & iucũdũ si malus est qui suauis, hac de cã amicus. rursus quatenus commodus eatenus amicus. Verum non erit ex amabili eiusmodi amicitia. siquidem amabile bonũ est: atqui malus non amabilis: non ergo propter amabile, sed propter amandum. Sunt nanque ab vniuersali amicitia quæ in ipsis probis est, hæ quoque amicitiæ quę ex iucundo, & quæ ex cõmodo. qui ergo propter iucundum amicus, non tenet propter bonum amicitiam: neq; qui propter commodum. Atqui sunt hę amicitiæ, quæ propter bonum, quę propter iucundum, quæ pp commodum. nec tamen eædem, & ne quidem prorsus inter se inuicem alienę, sed ab eodẽ quodãmodo dictæ sunt. velut medicũ cultellũ dicimus, medicum hominẽ, & medicã scientiam. hæc non similiter dicuntur: sed cultellus, ꝙ ad medicinam vtilis sit, medicus dicitur. at hõ E ꝙ sanitatem faciat. scientia vero, ꝙ sit causa atq; principiũ. Itidem & amicitiæ non itidem quę proborum, quippe ꝙ propter bonum, & quæ propter iucundum, & quæ propter commodum. Neque dicũtur æquiuoce. verũ non sunt eædem: sed circa eadẽ quodãmodo, ac ex eisdẽ. Quòd si quis dicat, qui propter iucundum amat, ei amicus non est, quandoquidem non propter bonũ amicus est, is in amicitiã proborum demigrat, quæ ex his omnibus constat, quippe ex bono & iucundo, & ex commodo. proinde non est vere ex illa amicitia amicus, quæ propter iocundum, vel propter commodum. Vtrũ igitur erit probus probo amicus, an non? siquidem non eget (inquit) similis simili. Hęc nimirum oratio, propter commodum indagat amicitiã nã quatenus alter altero indiget, eatenus sunt amici, quatenus propter cõmodum conciliantur. cum aliter definiatur quæ propter commodum amicitia, & quæ propter virtutem, & quæ propter voluptatem, æquum vtique hoc multo magis esse, qui virtute conciliantur. cuncta siquidem ipsis bona existunt, & iucundum, & commodum. Cæterum etiam probus malo. nam quatenus fortassis iucundus est, eatenus etiã amicus. Et malus malo. nam quatenus idẽ forte ipsis cõmodũ, eatenus amici sunt. fieri nanque intuemur, cũ idẽ fuerit commodũ, eos ob cõmodũ conciliari. proinde nihil prohibet, ẽt malis aliqđ commodũ esse. Constãtissima igitur, ac stabilissima, & honestissima, quæ inest probis amicitia. quippe ꝙ pp virtutem, ac per se bonum. Nã virtus incommutabilis: & quæ per eam conciliatur amicitia, constantissima est. at quæ ex cõmodo stabilis nõ est amicitia, quippe quæ cũ cõmodo elabitur. similiter ẽt quæ pp voluptatẽ. Optimorũ igitur amicitia, quæ per virtutẽ excitata est. multorum aũt, quæ commodũ, & quæ propter uoluptatem, & in oneribus, & his quæ obuenerũt. Contingit autẽ etiam indignari cum malis amicis, pariterq; admirari. Est vero non absurdum, cũ. n. amicitia principium ceperit volupta

D tem, propter quod amici ſunt, itidem & commodum, ſimul enim hæc deficiunt, neutiquã etiam perdurauerit amicitia. At ſæpe perſtat quidem amicitia, verum abuſus amico eſt. ideo indignatu, neq; id iniuria. non enim propter virtutem cum hoc tibi fuerat conciliata, vt alienum non videatur nihil eſſe ex virtute. Quamobrem non rectè indignantur, qui amicitiam per voluptatem conciliarunt, quod exiſtiment ipſam per virtutem duraturam, quod fieri non poteſt. nõ enim quæ propter voluptatem & commodũ. ex virtute eſt. Voluptate igitur conciliati, nõ rectè virtutem quærunt. neque enim comitatur uoluptatem & commodũ aliquod virtus: ſed contra, ea ambo virtutem conſequuntur. Alienum enim niſi bonos, putare ſibi fore iucundos. quandoquidem mali (vt inquit Euripides) ipſi ſibi ſunt iucundi, malus vero contabeſcit. nec enim uoluptatem uirtus comes conſequitur ſed uirtutem uolupras comitatur. Verum uero etiam oportet in amicitia proborum eſſe uoluptatem, an non? Alienum enim non uideri

B oportere. nam ſi ab ipſis inter ſe inuicem auferas ſanitatem, alios ad conſueſcendum in uita iucundos amicos adeunt. nam ad ſimul viuẽdum nihil maius eſt, quã iucundos eſſe, quamobrem alienum eſt non arbitrari, probos maxime ſimul inuicem vitam agere. id uero citra iucundum non eſt. expedit ergo (vt videtur) his maxime iucundis eſſe. Quoniam autem diſtributæ ſunt in tres amicitię ſpẽs, in hisq; ambigebatur, vtrum in ipſa æquabilitate amicitia eſſet, an in eo quod eſſet inæquabile. Eſt igitur in vtroq;. nã proborum, per ſimilitudinem perfecta amicitia eſt. ac quæ per diſsimilitudinem, ea quæ propter commodum. Nam eo modo copioſo pauper, ob inopiã eorũ quibus affluit diues, amicus eſt. ac eãdem de cauſa, malus probo. ſiquidẽ propter uirtutis inopiam, a quo ſibi opitulatum iri putat, ei ob hoc amicus eſt. fit igitur propter commodum inter diſsimiles amicitia. Hac de cauſa dixit Euripides,

Amat imbrem terra, cum ſolum exareſcit.

C His, vtpote contrariis, amicitia ob commodum exoritur. nã ſi libeat maxime contraria facere inter ſe inuicem vtilia, vt ignem & aquã componendo, ignis ſi deſit humor, abſumitur, quem ſibi attrahit tanquam alimentũ: tantum quidem, vt non ſuccumbat. nam ſi ſuperarit humor, ignis abſumitur. ſi vero moderatus, conferet. Non dubium igitur, quin in maxime contrariis ob cõmodum ſit amicitia. Deducũtur aũt amicitiæ omnes, iam ipſa equalitate quã inequalitate, in tres diſtributę ſpecies. Eſt autem in cunctis contentio inter ſe inuicẽ amicitiis, cũ nequaquam ſimiliter amauerint, vel fecerint, vel ſappetiuerint, vel cũ id genus aliquid. & cũ vnus quidem vehemẽter facit, alter vero deficit, in deficiendo inclamatio eſt, atq; inculatio. Præterea in quibus idem eſt amicitiæ finis, vt ſi vtrique propter cõmodũ inter ſe inuicem amici concilientur, aut propter iucũdum, aut propter virtutem, defectus qui ab altero, exploratus ac certus eſt. Si igitur plu-

ra tu mihi bona contuleris, quã ego tibi, non ambigo quin tu de me D
bene meritus, a me plus amari debeas. Vbi aũt non hac amicitia ami
ci fuerimus, ibi maiores differentiæ: defectus siquidem ab vtroq; in
certus. vt si propter voluptatem vnus quidem sit amicus, & propter
cõmodum alter, inde oritur ambiguitas. neq; enim qui cõmodo exce
dit, voluptatem censet dignam quæ cõmodo rependatur. nec qui vo-
luptate superat, dignam gratiã in ipso commodo se existimat accipe
re. idcirco in eiusmodi amicitiis magis exoriuntur differẽtiæ. Qui ve
ro ex inæqualitate amici sunt, nẽpe excedentes opibus, vel alio huius
modi aliquo, non sibi censent amandum esse sed ab inferioribus ama
ri oportere existimant. At amare melius est quã amari. siquidẽ ama
re voluptatis actio quędã est, & bonum: ab eo aũt quod ametur, nulla
actio est. nempe cognoscere, melius quã cognosci. cognosci enim &
amari etiã in carẽtibus aĩa existit. at cognoscere & amare ĩ rebus ani
matis. Rursus beneficium esse melius quã secus. qui amat, quatenus B
amat, beneficus est: amatus vero, quatenus amatur, nõ. Sed homines
honoris cupiditate incensi, amari quã amare malũt: ꝙ quatenus ama
tur, videantur præcellere. amatus siquidẽ voluptate, vel copia, vel
virtute præcellit. At honoris cupidus eminentiam affectat. & qui
excellũt, sibi non amandum esse arbitrantur, ꝙ in quibus excedunt,
amãtibus rependi opinantur. Itẽ ipsis sunt deteriores illi, ob hoc nõ
cẽsent amare debere, sed amari. Sed qui egenus pecuniarum, aut vo-
luptatum, aut virtutis, is affluentem suspicit & amat, quòd ea conse
quatur, aut se consecuturum opinetur. Sunt autem & aliæ ex con-
simili affectu conciliatæ amicitiæ, & ex eo quòd cuipiam bona ve
lint, in quibus non est cuncta hæc comprehendens facta amicitia:
nam sæpenumero alii bona volumus, attamen cum alio vitam age-
re malimus: vtrum hoc amicitiæ dicere oportet? an consummatæ
amicitiæ nempe per virtutem affectus. in ea siquidem amicitia hæc C
insunt cuncta. nam cum alio nemine vitam agere libuerit. siquidẽ &
iucundum, & commodum, & virtus inest probo, cui bona in primis
voluerimus, & cum ipso viuere & bene viuere, & non cum quoquã
alio magis. Nunquid sibi & erga se amicitia, an non? id nunc omit-
tamus, dicemus postea. sed enim nobis ipsis cuncta volumus, nempe
nobiscum viuere vitamq; ducere vna volumus. id fere etiam neces-
sarium. & bene viuere, & viuere ac bonum velle, non cuiquam alii
magis. Rursus similium affectuosi in primis sumus nobis ipsis nam si
labamur, vel in huiusmodi aliquid decidamus, confestim tristamur.
Hac de causa videatur erga se sibi amicitia. Talia quidem certe, vt
in similitudine affectionem, & bene viuere, & id genus alia, aut erga
nos ipsos dicimur referre amicitiam, aut in eam quæ perfecta sit. in
ambabus enim sunt hæc omnia: nempe vna vitam agere, & esse ve-
le, & bene esse, ac cætera omnia in his sunt. Rursus videatur fere in
quibus iustum est, in eisdẽ esse amicitia. quamobrem quot iustorum

sunt species, totidem & amicorum. Iustum certe est, & hospiti erga ciuem, & seruo erga dominũ, & ciui erga ciuem, & filio erga patrẽ, & vxori erga virum, & quæcunq; simpliciter aliæ conciliationes, & amicitiæ sunt in horum singulis. amicitiarum vero hospitalis validissima videatur. neq; enim vllus est communis, de quo ambigatur, finis, vt inter ciues. siquidem ambigunt propter excessum inter se inuicem, nec amici permanent. Nunc demum illud dicendum est, vtrum erga se sit amicitia, nec ne.

De amicitia erga se. Cap. XIII.

Voniam igitur perspicimus, vt paulo ante dicebamus, quòd ex singularibus amare cognoscitur: singularia vero nobis ipsi in primis velimus: nempe bona, & esse, & bene esse, & similium affectantissimi nobis sumus, & nobiscum viuere præcipue malimus. Quòd si ex singularibus cognoscitur amicitia: singularia vero nobis ipsis inesse volumus: non dubium quin ita erga nos sit amicitia, quemadmodum & iniuriam erga nos ipsos esse dicebamus. Nam quemadmodum alter quidem afficiens iniuria, alter vero affectus iniuria, vnus & idem est: & ob hoc, ne quidem esse videbatur iniuria; est nimirum, vt dicebamus, in animæ partibus considerationem iactantes, quandoquidem est videre, cum plures non consentiunt, tum aduersum se esse iniuriam: ita igitur hic erga se esse videatur amicitia. Nam quoniã amicus est (vt famur, cum demum voluerimus impense amicum dicere) vna mea & huius anima est. At quando animæ plures sunt partes, tum vna fuerit anima, cum erga se inuicem consenserint ratio et perturbationes. ita nanq; vna erit, perinde atq; si vna facta sit, erit erga se amicitia. Hæc autem erga se erit in bono amicitia, quandoquidẽ in eo solo animę partes bene inter seinuicẽ habent, quando inter se non differunt. quoniam malus nunquam sibi amicus est: se nanq; semper oppugnat. nempe incontinens cum quid per voluptatem nequiter egerit, mox pœnitentia affligitur, ac se excruciat. itidem & in aliis vitiis malus habet, sese oppugnando, ac sibi aduersando. Est autem amicitia etiam in ipsa æqualitate, vt sociorũ, per æqualitatem numero & potestate boni. Neuter siquidem ipsorum debet altero plus sibi ascire, neq; numero bonorum, neq; potestate, neq; magnitudine, sed ex æquali habere socii aliqui cupiunt. At per æqualitatem, patris erga filium, & subditi & imperantis, & potioris & deterioris, & vxoris & viri est consideratio: ac simpliciter vbicunq; inter potiorem & deteriorem in amicitia ordo intercessit. hæc namq; est ex ratione in disparilitate amicitia. Neque.n. vnquam æquale vllus ex bono dabit, si meliori deterioriq; dederit: sed malus semper ei qui excedat. Id quippe est quodam modo ratione

æquale, cum minus bonum capit deterior eo, qui melior est.

De affinitate. Cap. XIIII.

AMicitiarum omnium, quæ iam memoratæ sunt, in primis cognatus est amor, qui in affinitate, eaque ex patre in filium. Et cur nam pater filium magis amat, quã filius patrem? vtrum (vt nonnulli inter multos recte aiunt) quòd pater beneficus erga filium sit, quodq; filius de patre benemeritus sit? hæc, igitur causa in amicitia per commodum conciliata esse videbitur. quemadmodum & quæ per scientiam spectatur, ita quodammodo hic habebit. Est igitur idem finis atque actio, neque aliud aliquid præter actionem finis. vt tibicini eadem actio atque finis. perflare enim tibias ei & finis & actio est. nõ autem ædificationi: nam præter actionem alius est finis. Est igitur amicitia actio quædam. nec finis alius est præter actionem in amando, sed illud idem Pater igitur semper magis quoquo modo satagit, ob hoc quòd eius factio sit filius, id quod in aliis cernimus. omnes siquidem erga quod ipsi effecerunt, sunt quodammodo beneuoli. pater igitur filio, vtpote suæ factioni, bona vult, memoria speque adductus. ideo magis filium pater diligit, quam filius patrem.

An beneuolentia amicitia sit. Cap. XV.

EXpedit autem iam dictas & existimatas amicitias existimare, sint ne amicitiæ, vt beneuolētia videatur ne amicitia. Simpliciter igitur beneuolentia neutiquã amicitia esse videatur: siquidem frequenter multis, aut videndo, aut audiendo aliquid de aliquo bono, beneuoli efficiamur. An tum etiam amici? An ne. neque enim si quispiam Dario apud Persas existenti beneuolus (quemadmodum fortassis) fuerit confestim etiam erga Darium illi fuerit amicitia. At amicitiæ beneuolentia quandoque initium esse videbitur. Fiat nempe beneuolentia amicitia, si voluntatem asciuerit qui bona potest præstare, ei præstandi in quo sit beneuolentia. Moris certe beneuolentia est, & erga morem, nemo siquidem aut vino, aut cuiquam alii inanimato suaui bono beneuolus esse perhibetur. sed si quis morum studiosus, erga ipsum beneuolentia. Neque citra amicitiam beneuolentia est, sed in eodem: iccirco amicitia esse videtur.

De concordia. Cap. XVI.

COoncordia autem est confinis amicitiæ, si proprie modo dictam accipias concordiam. nam si quis Empedocli astipuletur, arbitre-

arbitreturq; sicut ille esse elementa, nunquid concors erit Empedocli cum ne? vel si quid aliud tale? Primum certe non est concordia in eis q̃ sub intelligentiam, sed quæ sub actionem cadunt. & in his qui idem cognouerunt, sed si cũ hoc intelligendi idem delectum habeant, circa quæ pariter intelligunt. Nam si ambo dominari cognouerunt, his quidē se, ille vero se, nunquid sunt concordes? An non cæterũ si ego me velim imperare, & ille me, iam concordes hoc pacto sumus. Est nimirum cordis esse, in eis quæ sub actionem cadant, cum eiusdem voluntate. circa statum igitur dominantis, in eisdem quæ sub actionem cadant, proprie dicitur esse concordia.

Quo modo probus sese amabit. Cap. XVII.

VErum quoniam est (vt diximus) sua alicuius erga se amicitia, vtrum probus sese amabit, an ne? est certe se amans, qui sua de causa agit omnia, vbi modo aliqua suggeratur vtilitas. Malus igitur sui amans erit. sua enim de causa agit omnia. probus vero non. hac enim de causa est probus, quòd alterius causa id agat. & proinde sui amãs non est. Atqui omnes ad bona prosiliunt, opinaturque sua in primis esse oportere. idq; præcipue manifestum est ex opulentia ac dominatu. Probus igitur alii hæc statuere nec vt officiosum in primis ..., sed si alium viderit qui his commode magis vti possit, facile concesserit. Alii, hoc inscitia quadam non facient. neque enim opinantur talibus bonis absuros, vel etiam ob honoris cupiditatem imperant. Probus vero horum neutrum efficiet. & perinde ne quidem pro ... eiusmodi bona sui amans erit, verum si honestas postularit. id ... solum nemini alii concesserit, at commoda & iucunda cesserit. ... in delectu honestatis sui amans erit. at vbi commodum ac iam ... voluptas affectabitur, improbus erit, non bonus. Vtrum probus ... maxime amabit, an non? Est certe, vbi sese maxime amabit, est ... non. Nam cùm dicimus probum bona cedere quæ ad vtilitatem ... dant, amicũ magis q̃ se amicum amauerit? ita. verum amico con... ... sibi honestatem accommodat, eoq; modo illa concedit. Est igi... vbi amicum se magis diligat, estq; vbi sese maxime. in ipso nanq; ... commodo, amicum. at vbi honestum & bonum, ipse sese maxime di... ... Est igitur boni etiã amans, nec sui amans. solũ enim siquidē sese ..., quod bonus. Malus aũt sui amãs est. neq; .n. habet quapropter se ..., sicut honestum aliquod, sed citra hæc ipse, quatenus ipse est, se ... amabit. & perinde hac de causa proprie sui amans diceretur.

De eo quod sibi satis: Cap. XVIII.

DIcendum de eo quod sibi satis, & non altero indigente. vtrum qui sibi satis egebit amicitia, an ne? nempe ipse sibi satis erit, etiã

ab hoc. siquidem etiam poetæ talia iactitant. Cum dæmon bene dederit, quid amicis opus est? Vnde etiam gignitur inopia? Vtrum qui cuncta habeat bona, quiq; sibi satis sit, amicis egebit? An tũ etiã maxime. cui enim benefaciet, aut quo cum vitam ducet? neq; enim solus deget. Quòd si his opus erit, neq; contingunt hæc citra amiciciam, qui sibi satis est, egebit amicitia. Quę igitur in sermonibus cōsueta capi similitudo ex Deo, nequè illic recte, neq; hic fuerit vtilis. Neq; enim si Deus sibi satis nec vllo indigens, ob hoc etiã nos nullo indigebimus. Est nimirum iactatus de Deo huiusmodi sermo. nam quoniam bona cuncta obtinet Deus ac sibi satis est. quid faciet? neq; enim dormiet. Inspiciet aliquid, inquiunt: id nanq; pulcherrimum, & maximè peculiare. Quid igitur inspiciet? nam si quicquam aliud inspiciet, id erit melius. hoc vero absurdum est, vt se quicquam melius habeat Deus. Ipse igitur sese inspiciet. at hoc delirum. nã hominem qui sese suspiciat, vtpote attonito, inclamamus. quid igitur Deus inspiciat omittamus, neq; de eo ꝙ sibi Deus satis sit, consideremus, sed de homine. Vtrũ qui sibi satis sit, is egeat amicitia, nec ne? ꝙ si quis amicum spectans viderit quid sit, & qualis amicus, talis qualis autem ego esse, tum vehementer amicum facies, queadmodum dictum est, hic alter Hercules, alter amicus ego. Quoniam igitur difficillimum est (quemadmodum quidã dixere sapientes) sese cognoscere, & iucundissimum: nam se nosse, iucundum: ex nobis ipsis certe nos non possumus, inspicere. Quòd autem non nobis possumus, hinc certum quòd aliis inclamamus, nec nobis cogniti ꝙ eadem faciamus. id vero fit, aut quia bene volumus nobis, aut propter affectum. at nobis hæc ad recte iudicandum obstant plerisq;. Quemadmodum igitur nos volimus ipsi nostram spectare faciem, in speculo obtuemur. itidem cum nos cognoscere voluerimus, amicum spectantes nosse poterimus. est siquidẽ (vt diximus) amicus alter ergo. Quòd si iucundum est se nosse, idquè scire non est sine altero amicum, opus erit amicitia, qui sibi satis sit vt se cognoscat. rursus etiam si honestũ (vt ...) benefacere, cum qui à fortuna bona obtineat, cui benefaciet? quo cum vitam aget? non enim solus deget. nam vitam ducere cum alio, & iucundum & necessarium est. Quòd si hæc honesta & iucunda, necnon necessaria, & hæc sine amicitia esse non possunt, opus erit amicitia qui sibi satis sit.

De multorum amicitia. **Cap. XIX.**

VTrum multos habere amicos expedit, an paucos? Nequè profecto multos (vt paucis absoluam) nequè paucos oportet. nam si multi erunt, amorem in singulos distribuere erit operosum. in cunctis siquidẽ n aliis imbecilla natura nostra, in plurima peruenire non po-

test. nequè enim visu diutissime possumus: sed si plus mediocritate institeris, ob imbecillam naturam deficit. nec auditu, neq; aliis eiusmodi omnibus. Qui igitur amare non possit, deficit: iusq; fuerit vt inclametur coarguaturq;, quod amicus sit, nec amet. cæterum hac ratione esse non postulat amicitia. Rursus si multi, nunquàm mœrere desierint. inter multos nanq; par est, vt aliquod semper accidat infortunium, vnde tristari necesse sit. neque porro paucos, vnum vel duos esse expedit: sed inter parum & multum, vt tempus, atque ad amandum satis sit impulsus.

Quomodo amico utendum sit. *Cap. XX.*

Deinceps considerandum fuerit quo modo vtendum sit amico. Est profecto non in omni amicitia coniectatio, sed in qua se inuicem amici obiurgant. Atqui non in aliis eodem modo se obiurgant, sicut in ea quæ patris erga filium, eadem non est inclamatio, vt par fuerit nónullis, quemadmodum ego tibi, & tu mihi. quòd si non, hic tam vehemens fuerit inclamatio. At in amicis inæqualibus non est par. est vero patris erga filium amicitia in minime æquali. itidem vxoris erga virum, aut ueruæ erga dominum, prorsusq; deterioris & melioris. In eiusmodi non erunt inclamationes: sed vbi pares amici, & in ipsa amicitia talis erit obiurgatio. Proinde considerandum, quo pacto vtendum amico fuerit, in ea demum amicitia, quæ inter pares fuerit conciliata.

Magnorum moralium Aristotelis finis.

Sequentes etiam Moralium Eudemiorum libros appellatos (ut & alii fecere) in hoc Moralium uolumine reposuimus: qui, quanquam eadem, quæ & Nicomachii pertractent, ea tamen sæpenumero diuerso explicant modo. In Aristotelis autem operibus reponi solent: cum (cuiuscunq, illi fuerint) eos ex ipsius depromptos officina Posteriores approbarint. Seclusimus tamen Quartum, Quintum, & Sextum libros (quanquam in Græcis reperiantur exemplaribus) cum iidem ad uerbum sint cum Quinto, Sexto, Septimoq; Nicomachiorum: ne idem penitus, bis inutiliter repeteretur. Apposuimus aũt Leonardi Aretini in hosce libros introductione: cum eam ad Moralium cognitionem non parum candoris afferre animaduertemus.

LEONARDI ARETINI

VIRI CLARISSIMI IN MORALIA, ARISTOTELIS, QVAE EVDEMIA INSCRIBVNTVR,

INTRODVCTIO.

SI ut viuendi, Caleote, sic etiam bene viuendi cura nobis D
esset, infinitos penè labores, quibus stultitia æstuat humanæ, tanquam superfluos & insanos fugiendos longe
omittendosq; putaremus. Nunc autem noster error ab eo
manat, ꝙ sine ꝓposito fine viuamus, & vult in tenebris
cæcutientes, non tam per callem aliquem prospectum &
certum quàm per oblatam nobis semitam fortuito ambu-
lamus: ut sæpe quo nostri ferant gressus nec ipsi quidem
sciamus edicere. Itaq; & conatus sæpe nos pœnitet nostri: & sequentes pari-
ter assequutiq; torquemur, nihil solidi nanciscentes, in quo stulta hominũ ap-
petitio conquiescat. Est enim veri boni à natura nobis ingenerata cupido. Ve-
rum confusa illa quidem atq; incerta, fallacibusq; opinionibus tanquam tene-
bris quibusdam obducta: quibus occæcati atq; decepti, per deuia oberramus.
Sed aduersus hanc humani generis cæcitatem & tenebras, opem à philosophia
petendum est. quæ si forte nos dignata, lumen suum admouerit hanc omnem,
quæ nos turbat, caliginem dissipabit, veramq; viuendi viam a fallaci discer-
net. Et quidem memini primis ab annis, studiosum te philosophiæ fuisse: verũ
illius quæ ad naturæ pertinet indagationem, quæ & si est sublimis atq; excellens,
tamen minus habet utilitatis ad vitam, quam ista quæ ad mores hominum vir-
tutesq; descendit. nisi forte instructior ad bene viuendum, qui pruinæ, & ni-
ues, & iridis colores quemadmodũ fiant, didicerit, quod nihil amplius utili-
tatis habet, quam si illa nunquam didicisset. emendatior erit eius quoq; vita,
cui aues & pisces noti sunt, quam si omnino essent incogniti. similia his sunt ce-
tera, quæ in illa traduntur: habent enim splendorem cognitionis eximium: vi-
tæ autem utilitatem non habent. At vero hæc altera philosophia tota, ut ita

dixerim, de re nostra est. Itaq; qui huius cognitio omissa, philosophiæ intendunt, hi alienum quodam modo negocium agere videntur, suum omittere. Ego igitur Calcate vehementer quidem te ad hæc studia reuoco. Quid enim pulchrius nobili uiro, & virtutum ab ipsa natura amatori, & intelligentia ratione q; præstanti, quam ea discere, per quæ ad casum viuere desistat, suas ipse uias actusq; discernat? Sed utrum ista cohortatione contenti, non ultra scribemus? vel quasi persuaso iam tibi addemus aliquid introductionis causa? Hoc ego potius esse reor. neque enim inuitantis est tepide agere, sed rem ipsam ad quam inuitat, ultro offerre. Referam igitur sermonē habitum a me nuper cū Marcellino familiari meo. Nam cum ille domum ad me salutandi gratia uenisset, reperissetq; forte lectitantem, post prima illa amicorum consueta cū uterq; confecisset. Et quid libri hoc est, inquit, quod modo erat in manibus? Aristotelis inquam, liber est ad Eudemum. Tria sunt enim, ut audiuisse te credo, huius philosophi uolumina de moribus scripta. Unum ad hunc quem modo dixi. Alterum, ad Nichomachum filium. Tertium, quod inscribitur magnorum moralium. Et si eadem omnium uis est, tamen alibi enodatius, alibi remissiores ipsæ tractantur. Recte, inquit. At enim opportune facta a te huiusce rei mentio est. adeo enim iampridem qui sit huius disciplinæ progressus, & quasi iam cognoscere. nec ante hac data mihi facultas est, a te de hoc ipso, ar[bit]ratu meo percunctandi. nunc vero quia ut uideo ociosus es, ostende quæso de moribus disciplina quid nobis polliceatur. Quid me rogas, inquam, ac nō [legi]mus ipse tu, uel nostrorum uel græcorum a quibus ista traduntur scripta lectitas? Græce, inquit, nescio, latina uero ista nostratia, ut tibi uerum fatear [intelli]gentem me conantemq; non admodum iuuat. coniecto enim esse talia, ut instructum potius erudire, quam rudem instituere ab initio possint. Tu qui græco e fonte (ut ait Flaccus) hausisti, quæso mihi expone, hæc de moribus disciplina quid eius sectatoribus repromittat. Non muniusculum, inquam neq; [uu]llum, sed rem maximam præstantissimamq; omnium beatos facere homines; modo sibiipsi non desint, sed agendo & operando illius præcepta iussaq; [sequ]antur. Et quis non exciteur, inquit, tanta spe proposita? Ardeo me hercle iam nunc illius initiari sacris. quare agendum, ede quid præcipit. Lon[gum], inquam, id quidem & insigne est, caput tamen ac summa omnium, ut [...] uitas. Id uero non de mensa, sed de mente sumitur. Sed quoniam id te [uehe]menter animaduerto, & adiuuari digna est hæc cupiditas tua, conemur tale [ali]quid tibi tradere, quale Græci Isagogicum appellant, id est, quasi introductionem ac euidentiam quandam eius disciplinæ, quo paratior ad illam percipiendam queas accedere. ac dicere equidem iam ordiar. tu uero si quid inter [dicendu]m ambiguus, interpella. Prima igitur huius disciplinæ consideratio [...] uideri uolo, an quid sit extremum & finis in rebus humanis, ad quem omnia quæ agimus referri oporteat. Secunda, quid sit extremum. Tertia, qui[bus mod]is ad id perueniatur. his enim cognitis, & totius uitæ rationem (quem [ad mod]um diligenda sit) cognoscemus. Quæ enim ad actionum nostrarum ad [fi]nem referuntur, eas & pugi & laudabiles dicimus: quæ uero fallaci[ter] [...]re aberrant, eas uituperamus atq; propellimus, Ut autem de his dicere

incipiã, conspicuum est plures in rebus fines esse humanis, aliosq; sub aliis contineri. Finẽ autẽ appello, cuius gratia quid agimus. Exẽplo quoq; hoc ipsum faciamus illustrius. Parat quis nauẽ nauigandi causa. nauigat autẽ quo pecunias acquirat. acquirere autẽ uult, quo opulentior fiat. hanc ipsam opulentiã alterius gratia cupit, uel honoris, uel potentiæ, uel ut nullius indigeat. Intelligitur uidẽs tot esse fines, quot sunt actus, aliosq; subesse aliis. Idẽ est in cæteris operationibus nostris. Semper n. nostra de fine in finẽ graditur quidam procẽditq; intentio. nec est dubiũ, quin superior finis precisior sit, cum illius gratia inferiores appetantur. Illud præterea cõstat, nos oĩa quæ agimus, boni gratia agere. ex quo fit, ut idẽ sit finis & bonũ. Sed an cuncta alterius gratia uolumus, & necubi consistit appetitio nostra? uel est aliquis extremus & ultimus finis, ad quem cum tandem peruentũ fuerit, appetitio conquiescit? Fatendum est esse aliquem, ne si forte negemus, irrita & stulta probetur cupiditas nostra, & in infinitum progressio, & multa per absurda exinde consequantur. Id ergo extremũ, si modo est aliquid, quod esse plane confitendũ est, necesse est esse tale, nulla ut externa illecebra, sed ipsum per se sua ui nos incendat & rapiat in cupiditatem sui, quod propter se expetatur semper, & nunquam propter aliud: ad quod referantur omnia, ipsum autem nusquam. Erit igitur hoc summus finis, & summum bonum. nam finem & bonum idem esse docuimus. Erit quoq; principium & causa. inde si quidem motus est, cum eius gratia, omnia omnes agant. Intelligere mihi uideor, inquit, ac probe tenere. quare ad alia, si tibi uidetur, progrediare. Age nunc, inquam, hic quid sit extremus finis uideamus. hoc enim secundo erat loco in quæstione propositum. De nomine quidem (inquit Arist.) apud omnes cõuenit. Felicitatẽ enim uulgus eruditiq; appellant. sed ipsa felicitas quid tandem sit, de eo sane inter se discrepant, nec idem uulgus sapientesq; tradiderunt. At enim ne sapientes quidem. nulla enim unquã de re fuit inter philosophos tanta contentio. Nam alii uoluptatẽ esse id extremũ & ultimũ, quod per se ipsum expetitur, & cuius causa cætera agimus, asseuerant. Esse quidem id insitum mentibus nostris ut omnia faciamus atq; patiamur, quo postea in gaudio & lætitia contenti & quieti uiuere possimus. ea autẽ est summa & mera uoluptas. Ex quo fit, ut principia uel appetendi aliquid uel fugiẽdi, a uoluptate doloreq; proficisci uideantur. Quare & ipsas quidẽ uirtutes ideo censent ab hominibus exerceri debere, quia effectrices sint plurimarũ uoluptatũ. contraq;, cum dilectorũ scelerũq; conscientia nos uexet, & angat, tum inanes cupiditates, quarũ stultorũ omnis uita referta est, sollicitent mentes, & quietas esse nequaquã permittant. Itaq; eum esse sapientis delectum aiunt, ut prætermittendis minoribus, sibi maiores compareret uoluptates: & doloribus paruis susceptis, maiores grauioresq; repellant. In hac ferme sententia Eudoxus, & Aristippus, & Epicurus fuere: & si eorũ alius plus, alius minus tribuerit corporis uoluptatibus. His adiiciendus est Democritus, qui obscure quidem ac uerbo pene insolenti εὐθυμίαν summum bonum esse dixit, quasi tranquillitatem quandam animi omni molestia uacantis. Alii uero in usu uirtutis felicitatẽ posuere. atq; ex eo beatam constare uitam censent. Esse enim quoddam proprium hominis opus, ad quod ad agendum nati

sit. id autem non esse viuere, quia commune sit etiam plantis. non sensum autem, quia commune sit etiam brutis: sed uitam & actus secundum rationem, qua qui bene excellenterque utitur, is proprium opus, ad quod natus sit, bene absoluat, eumque bene uiuere ac bene agere, in eoque situm esse summum illud bonum, quod quaerimus, bonum. In hac ferme opinione Aristotelis & Theophrastus & caeteri omnes Peripatetici fuere. Sed cum quaereretur, nunquid sit haec uita in potestate sapientis id est, an sibiipsi per uirtutem hanc beatam uitam uir bonus possit, multae difficultates suboriri uidebantur. Fieri enim potest ut sapiens, & bonus uir & omnibus uirtutibus instructus atque ornatus, in exilium, in orbitatem, in egestatem detrudatur, amissa patria, ablato patrimonio, filiis propinquisque necatis. praeterea ut in carcerem trahatur, in equuleum, ut in supplicia grauia & miseranda incidat. Hunc igitur quamquam uirtutibus abundantem, tamen beatum dicere tantis in malis quis possit? Quod si ita est, nec uirtus ipsa satis uidetur ad beate uiuendum. Ob haec de quibus loquor philosophi, tria bonorum genera distinxerunt: Animi, Corporis, Externa. Felicitatem in bonis animi reponunt, quae sunt maxima ac praecipua bona. Corporis autem & externa adesse homini oportere aiunt, non quod ex sese beatam conficiant uitam, sed ne operationes uirtutis, in quibus beata uita consistit, impediantur. etenim suppliciis doloribusque affectum corpus, neque contemplari quicquam, nec agere permittunt. & egestas exiliumque multa impediunt, cum tanquam instrumenta desint ad agendum. Quid ergo miser erit sapiens in iis quae supra enumerauimus, malis? Certe non miser. habitus enim uirtutum illum ab hac infimi appellatione defendit. Sed nec etiam beatum in tantis calamitatibus nuncupabo. Beata enim uita omnis optabilis est & plena gaudiorum: haec uero calamitosa, nequaquam optabilis. nec beata igitur. Haec Peripateticorum ferme est de summo bono, uitaque beata sententia. Nec est dubium quin & si parum tamen aliquid fortunae tribuatur. Itaque Zeno, quique ab eo sunt Stoici (rigidi nempe homines & seueri) aliter de summo bono senserunt. Negant enim quicquam esse bonum nisi praeter honestum: in eoque consistere uitam beatam affirmant. Honestum autem est, quod bene & laudabiliter & ex uirtute fit. nam quod inique, quod libidinose, quod abiecte agitur, turpe dicitur, & dedecoris plenum est. sic quod fortiter quod continenter, quod ex dignitate agitur, honestum decorum pulchrumque nuncupamus. Corporis autem & fortunae commoda negant esse bona: contraque illorum incommoda, negant mala esse. Virtutem enim satis esse ad beate uiuendum putant neque carcere, neque tormentis, neque doloribus ullis, aut egestate exilioue beatam uitam impediri. Virtutem enim sapientis, ac uere fortis, magno inuictoque animo totam ex seipso pendere: nec humanos casus, neque fortunae minas expauescere, nec illas si accidant, ut quam ...... existimare, nec paupertatem nec dolores mala esse sapienti quoniam nihil bonum, praeter id quod honestum & cum uirtute sit, sic etiam nihil malum, nisi quod turpiter & cum uitio fit, quod in sapientem cadere nequaquam potest. Quod si ... nunquam erit beatus: cum & ... a formido ... stabilitatis sollicitum reddat. Haec ferme est, ni fallor, Stoicae disciplinae forma nescio an uera: sed certe ma-

ſcula, atq; robuſta. Percurri tibi ſententias omnes de ſummo bono, quæ tandē cognitu digne videantur: de quibus ſcire vellim, quid tandem exiſtimes. Egone, inquit? Fatebor tibi quid mihi acciderit. ſingulis dum a te referrentur, me me totum addixi. Nam voluptate, vacuitate doloris, quæ prima fuit ſententia, nihil optabilius viſum eſt. Quid enim beatius aut eſſe aut excogitare poſſit, quā vita gaudiorum plena, omni moleſtia detracta? Aut quid Deorū immortalium vitæ ſimilius imaginari poſſimus, qui cum ſint vere felices atq; beati, hoc beatitatis inſtar nobis mortalibus reliquiſſe uidentur. Rurſus vero cum ad virtutis ſplendorem oculos erexi, victus excellentiæ laude uſq; adeo contempſi equidem ac poſthabui voluptatem, ut etiam moleſtiis & doloribus comparandam eam beatitudinem exiſtimarem. Corporis vero commoda, externamq; rerum proſperitatem, quaſi neceſſariam in bonis imponebam. Ecce alteri exurgentes, negant quicquā tale in bonis habendum, dantq; homini poteſtatem, ſeipſum per ſe in beatitudinē aſcribendi quo quid obtabilius eſſe poteſt? Ita cùm omnes ad ſe trahant, ambiguus ſum qui maxime purem recipiendum. Non eſt mirum, inquam, ſi tibi horum ſinguli probantur. Nam vulgus quidem philoſophorum qui abſurda dicebant, iampridem auditorem ſcholæq; ipſæ reſpuerunt illæ reſtant diſciplinæ quæ aliquid dicere videantur quæ etſi verbis pugnēt, re tamen & affectu proximæ ſunt. Quomodo proxime, inquit, an poteſt quicquam eſſe diſtantius. Attende, inquam, an tibi proximitatem hanc ſatis probare videor? Primum enim Stoici à Peripateticis quid differunt? Vterq; profecto beatæ vitæ dominam, effectricemq; virtutem conſentiunt. In hoc fere totum eſt, & qui in vno hoc conſentiunt, vix in aliis diſſentire poſſunt. Nam de corporis externiſq; commodis, quæ alii bona appellant, alii non bona, id non refert, non quantū quiſq; illis tribuerit, ſi non plus his quā illis de verbo differentia eſt, non aūt de re quod alteros viſitatā verbū delectat, alteros nouū quæ enim hi bona & mala, illi propoſita & reiecta appellant. De fortunæ modo tormentis, doloribuſq; corporis diuerſitas eſt, & quidē non magna. Peripatetici enim non à quibuſuis calamitatibus depelli vitam beatam putant, ſed ab ingentibus & multis. & hæc ipſa ſi accidant ſapienti, nequaquā eum fieri miſerum dicunt. Stoici vero etiam in his ipſis calamitatibus, beatum aſſerunt. Vides ergo quā parum interſit inter hos duarum ſectarū magiſtros. Quinetiam uoluptatis patroni non multum ab his diſcedunt. Felicitas enim abſq; voluptate eſſe non poteſt: adeo non implicata eſt illi & annexa voluptas, ut ſeparari nequeat. Nomen certe ipſum quo beatitas deſignatur, à gaudendo apud Græcos tractum eſt, quaſi vita quædam gaudioſa. Actio vero virtutis, ſcientiaq; & contemplatio, conſcientia deniq; ipſa recte factorum immenſas quaſdam continet voluptates, ut dubium ſiat, an hæc propter illam, an illa propter hæc expetatur. Clamat enim Epicurus ipſe, non poſſe cum voluptate viui, niſi iuſte, temperate prudenterq; viuatur. nec rurſus iuſte, temperate, prudenter, niſi cum uoluptate. Ita cum tres ſint philoſophorū ſectæ, omnes profecto aut idem aut propè de ſummo bono dicere uidentur. Quare non multum tibi formidandum eſt, vt dum altero ſecteris, ab alteris contingat te abſcendere longius. Per quàm gratum mihi eſt, inquit, hanc, vt ita dixerim, co-

[illegible]iationem philosophorum audisse. Nec placuit modo tua de hisce rebus di[illegible]putatio, verum etiam placauit inquietam mentem, cuinam potissimum inhæ[re]re[?] hæsitantem. Sed restat iam tibi tertia illa pars, cum sit ne finis alquis ex[tremus] & summus, & quis sit conspexerimus, ut nunc quibus rebus ad illud [per]ueniatur ostendas. Tute, inqua, ipse viam non ex superioribus dictis ia hinc [di]cernis? Discerno, inquit, virtutes enim beatæ vitæ dominas, effectricesq; [co]gnitio: sed tamen de his ipsis audire percurpi[o]. Audi igitur, inquam, & [quid] iam ad viuum resecare propositum est, sed & quantum ad euidentiam nunc [sat] erit, breui discursu perstringere. Hoc ipsum, inquit: nunc postule: de sin[gu]lis vero si ambigam, alias. Cum per uirtutes ad beatam uitam perueniatur (ab his enim honestas voluptasq; existit, de virtutibus ipsis dicere aggre[di]ar. Atq; illud primum a nobis intelligendum est, virtuté omnem esse affectio[ne]m animi constantem, quem cõmuni nomine habitum vocant. Vt enim equum [ip]sum a natura generatũ uidemus, ut & currere, & in gyrum flecti, & portare [d]ominum possit, hæc tamen ipsa non perfectæ agit, nisi cum domitus & exerci[ta]tus est, atq; ita assuefactus, vt illa bene & scienter agat, tũ enim pefectũ [equ]itiam habere uidetur: & sic & homo à natura aptus, per exercitationẽ & [con]suetudinẽ habitũ institię & temperantiæ, cæterarumq; virtutum nanci[sc]itur: tunc demũ perfectum ab usu fit, quod à natura fuerit inchoatum. [D]e virtute quidem omni in hunc ferè modum accipienda est, Habitum scili[cet] animi, exercitatione usuq; acquisitum, ut perite & scienter opus suum per[ag]at. Virtutum vero ipsarum prima partitio est, ut aliæ sint moris, aliæ [in]tellectus. Conueniunt in eo, quod omnes sunt habitus. Differunt autem, quia [m]orales sunt in ea parte animi, quæ non habet rationem: intellectiuæ autẽ in [ea] parte quæ rationem habet Præterea morales virtutes mediocritates quę[d]am sunt inter excessum & defectum: intellectiuæ autẽ excessum nõ habent, [nec] sunt mediocritates. Insuper morales circa affectus & actus: intellectiuæ [cir]ca ueri deprehensionem magis uersantur. Sunt uero intellectiuæ uirtu[tes] quinq;: Sapientia, Scientia, Prudentia, intelligentia. Ars Moraliũ aut[em] maior est numerus. ut enim affectus sunt humani, qui nos inflectunt & du[cu]nt, ita uirtutes aduersus hos oppositæ resistunt. Ex quo fit, ut morales [q]uidem uirtutes omnes circa difficile arduumq; uersentur. Difficile est enim li[bidi]nes quasi freno compescere: difficile iracundiam tenere: difficile auari[tiam] [co]ercere idem est de aliis affectibus nostris. ad quæ enim proni natura sumus, [ad]uersus illa uirtutes opponuntur. Nil agas timide dicit uirtus nil intemperan[ter], nil auare, nil iracunde, nil inique, nil abiecte grande potius quiddã tibi [pro]positum sit Etsi adsint facultates, magnificentia splendeat. Honores uero [i]ta prosequere, ut declines ambitionem. Veritas & in omni sermone & in o[m][ni] [vi]ta eluceat. Præterea caue, ne te uirtutis specie decipiat uitium. Incon[sult]a audacia fortitudo non est, sed temeritas & uesania iamq; est in uitio qu[i] [no]n timenda formidat, quàm qui timenda omnino non expauescit. Si timor in[est] [pe]riculis: ita tamen si perferenda sint, ut ratio superet uincatq; terrorem. At [gr]aue est vulnera excipere, graue mortem obire. sint sane ista si ita uis, etiam [gr]auissima, tamen incidunt tempora in quibus honesta mors turpi fueri-

vitæ à sapiente præferenda. & vulnera per gloriam excipere præstet, quam D *per ignominiam corpus integrum seruare. Hinc fortitudo illa militaris existit, speciosissima profecto virtus, oratorumque campus: quæ ita hominum accepta est, ut etiam defunctorum statuas videamus fere habitu militari, quasi præclarum sit hoc potissimum genere laudis in vita claruisse. Communiter certe virtutis nomen fortitudo sola in suam propriam appellationem conuertit. nec sane immerito. Virtus enim a viro dicitur. Virum autem constans aliquid, & pugnax designare videtur. Itaq; illud in prouerbio est, si viri estis, id est si fortes. Et Cæsar milites increpans, inquit, se non tantum virtutem in milite desiderare, quantum modestiam: virtutem haud dubie pro fortitudine ponens. Itaq; ut in multis aliis, ita in hoc præclarius Græci quam nos. Fortitudinem enim illi ἀνδρείαν vocant. id significat (ut uerbum de verbo exprimam) virilitatem. Nam temperantia communis quidem est, nec viri solum, sed etiam mulieris: fortitudo autem propria viri est. versatur autem temperantia circa libidines concupiscentias atq; fortitudo à fuga nos reuocat, sic temperantia ab insequendo coercet, ut quodammodo inter se contrariæ, vna ad prælium cohortari, alia receptui canere videatur. Est autem temperantia circa eas voluptates, quæ nobis communes sunt cum cæteris animantibus: ex quo non propriæ illæ quidem hominis voluptates, sed magis seruiles bestialesque habentur. animus ab affectibus animi metu & libidine. Quia & auaritiæ non minus arduum est frenum imponere, aduersus quam immoderationem virtus est, quam dicimus liberalitatem. Est q; mediocritas quædam in acquirendis erogandisque pecuniis, remota quidem ab auaritiæ sordibus, remota etiã a prodigalitatis amentia. Auari enim est nimia acquirendi cupiditas & remissior quam oportet expendendi cura. Hæc autem duo contraria in prodigo: nam & dissolutus in acquirendo, & profusus in largiendo est. Horum medius liberalis, vbi & quando, & quantum capiendum erogandumq; sit, tenet. & rationem secutus, habitum iam istum agendi ex vsu contraxit. Sed ut circa pecuniarum cupiditatem liberalitas, sic & circa cupiditatem honorum alia quædam virtus existit ambitioni contraria, nomen uero nequaquã sortita. Sunt enim quidam plus quam oportet honoribus inhiantes, quos dicimus ambitiosos. hi fere idem in honoribus faciunt, quod auari in pecuniis comparandis. Alii, & quos honeste consequi possent honores, abiectione quadam animi prætermittunt. Inter hæc vitia, virtus est quædam, intellecta quidem aperte, sed non aperte nominata. At enim & liberalitati, & huic virtuti quæ est circa honores, duæ præclarissimæ virtutes coniunctæ sunt, magnificentia & magnanimitas. quarum magnificentia dimior quædam liberalitas est circa sumptus ingentes & magnos. ut si quis ad usum populi theatrum ædificet, aut ludos exhibeat Megalenses, aut gladiatorum munus, aut epulum publicum. Hæc enim & huiusmodi, quæ priuatorum supra modum excedunt, splendorem quendam habent ex immanitate, nec liberalia modo, sed etiam magnifica dicuntur. Magnificentia igitur ad liberalitatem talis est. Eodemq; modo magnanimitas ad illã aliã virtutem, quæ circa honores uersatur. Est enim ferè eadem, nisi q magnitudine animi, propter*

[illegible] sublimi excedit. ut si maximis dignus sit, maximos sibi honores arrogare non vereatur. Proxima est mansuetudo, & ipsa quoque aduersus cupiditatem constituta, non pecuniarum, nec honorum, sed vindictarum. Est enim ira [illegible] cupiditas. cui resistit mansuetudo, ne plus minus ue aequo efferatur. [illegible] excessus iracundia: defectus uero segnities. [illegible] in [illegible] laudabilis: quae & pro quibus, & aduersum quos, & quantum oportet [illegible]. Hic ille sublatis in me oculis, quasi admiraretur, [illegible], istam caeterae quidem uirtutes quae adhuc a te commemoratae [illegible] [illegible] uidebantur: mansuetudo aut admiror si hanc [illegible]. Iam [illegible] si hoc fatemur, illud quoque confitendum erit, iram [illegible] laudabilem de quo (ut tibi verum fatear) ualde equidem subsisto, quas [illegible] ambigendi habeam. si non tibi mea haec interpellatio molesta sit, [illegible] conabor. Tu vero, inquam, arbitratu tuo. non enim mei causa [illegible] sed tui. Tuo igitur, inquit, nullam iram esse laudabilem, [illegible] laudabilis, neque cum uirtute: quando omnis virtus laudabilis est. [illegible] enim excellentiam & praestantiam dicit. Nihil vero est omnium, quod [illegible] ira melius faciant homines, quam irati. Quid enim est ira [illegible] quaedam & concitatio, maturo stabilique consilio & tranquillitati rationis [illegible]. Itaque non alia tam crebro poenitenda hominibus incidunt, quam illa [illegible] per iram geruntur. Nam recta quidem illa ratio qua nulla caret uirtus [illegible] sedatione animi serenitateque requirit ira vero perturbat & concitat [illegible] non solum mentis iudicium sed corporis etiam laudabilem statum peruertat illa [illegible] atque detorqueat furentes oculi, & trementia labra, [illegible] interrupta [illegible] infracta, iactatio brachiorum insana, progressio amens. Haec autem (ut [illegible] dixerim) furori propiora mihi uidentur quam virtuti. [illegible] absurdum est, recta quidem rationem in virtutibus dominari dicere: iram uero, quae [illegible] recta ratione dimouet in virtutibus aliquando fateri esse, & [illegible] esse modum in rebus agendis credere, qui in se ipso modum non seruet. [illegible] porro & sapientes viri hoc ipsum quod modo dixi, apertissime testificantur. [illegible] enim, ut videmus, libri complures aduersus iram ab illis conscripti. qui [illegible] contra in irascentiam scripserit, nemo adhuc, quod equidem sciam, [illegible] est: quasi non irasci laudabile sit, irasci uero uitiosum. Quod si iram num[illegible] esse laudabilem constat, sequitur ut mediocritas nulla eius sit sed om[illegible] penitus huiusmodi perturbationem animi esse improbandam. Tum ego, [illegible] ignoro, inquam, ista ita dici solere ab iis qui contra Peripateticos dispu[illegible] sed tamen refert, quid quisque sentiat. Quaeris num excandescentiam, [illegible] [illegible] mentemque iracundiam probem? Negabo quidem atque detestabor quid enim [illegible]? quid furori similius? Quaeris rursum num in irascentiam & [illegible] omni tempore laudem? Hanc rursus in uicio ducam, atque reprehendam. [illegible] peto abs te. si seruus parentem uerberet tuum, aut si filiae virgini uim [illegible] num tu haec aspiciens animo tranquillo esse debeas? vel potius motu quo[illegible] ad infringendum illius contumeliam insurgere? Respondebit profecto [illegible] ipsa, & ratio, reprehendendum esse te nisi pro tanta parentis filiaeque [illegible] indignationem suscipias & ad vindictam cum acritate quadam [illegible]

mentior perciteris. Quid enim, quæso, aget filius, contumeliam parentis indignam cernens? Stabit cedò eode animo atq; uultu, quo fuerat prius, nec eum charissimi & coniunctissimi iniuria commouebit? & quis nō hunc detestatur, atq; reprehendat? Ita fit, ut ira quædam nonnunquam laudabilis sit, & non irasci in uicio reponatur. Videtur porrò neq; sensum neq; mentem habere, qui usque adeo hebes atq; dissolutus est, ut neq; doleat, neq; grauiter ferat: cum patriæ, cum parētibus, cum filiis, cū ceteris quos charissimos habere debemus, incommodiæ inferuntur. Neq; sane uerum est quod dixisti, nihil esse omnium, qđ non absq; ira melius fiat. iuuant .n. interdū, & certe decent stimuli quidā & motus animi uehementior, pro indignitate flagitii non immerito suscepti, qui nos ad pietatem fortitudinemq; impellunt. Nam quod aïs, neminem adhuc contra inirascentiam scripsisse, ignorare mihi aristotele uideris, qui ubiq; scriptorum suorum segnitiem, & inirascentiam istam magnopere damnat. Itaque ut tu iracundum illum furenti, sic ego dissolutum hunc & segnem mente capto assimulabo qui nec sentire, nec curare, nec offici ulla re uideatur. Sed hæc satis: ad reliqua instituti operis reuertamur. Diximus de mansuetudine atque illius extremis. In uita autem & conuersatione multi peccant. Nam reperiuntur quidam contentiosi, displicentes, duri, difficiles, inhumani, contra alii, adulatores, placendi studio omnia assentiantes. hæc utraq; uitanda sunt. media uero inter hæc uirtus est amicitiæ similis, procul ab assentatione, procul à contentiosa asperitate. Eodemq; modo & ostentationem & ironiam in uita & conuersatione abesse conuenit, quarum altera in plus fictio est, altera in minus. grauitas uero harum mediocritas est: sed ab ostentatione remotior. Cum autem sit in uita cessatio quædam atq; remissio (neq; enim continuo laborare homo potest) solatiorum quædam moderatio est. Nam si omnem refugias iucunditatem, rusticus sis. sin autem iocundi arripias occasionem, ita ut nec honestati, nec dignitati parcas modo risum mouere possis, scurra sis. hæc moderatio, est quædam uirtus, ab his extremis reducta, comitas appellatur. Sic tergemina sunt uitia in conuersatione hominum deuitanda: ne conuersatores odiosi, ne ue rursus placentes adulatores simus, ne fingamus ostentando, ne ue rursus minuendo ironia utamur, ne procul ab omni iucunditate, ne ue rursus ridiculi homines scurræq; habeamur. Iustitia uero duplex est. Vna perfecta, quæ omnem complectitur uirtutē. Altera singularis, in æquitate posita. Aequitas autem est, ut ne plus commodi, ne ue minus incommodi suscipiatur. Hic ille, patere quæso, inquit, parumper, & hoc loco interpellare me. Cupio enim nisi molestum sit, quamobrem perfectam uirtutem iustitiam dixeris intelligere. an forsitan aliæ, de quibus supra dixisti uirtutibus, perfectæ non sunt: ne fortitudo quidem illa, quam tu multis uerbis ornasti? quod si perfectæ, cur huic perfectionem potius attribuas quā illis, non plane intelligo. Iure tu quidem ambigis: inquam: sed non omnia possunt in hoc tam acuto præcipiti discursu explicari. iamq; a nobis dictum est, non esse propositum nobis ut ad unum singula recenseamus: sed tanquam introductores aliquam consuetudinem quandam & prægustationem rerum in præsentia tradere. Quantum tamen de perfecta requiris scire debes, bifariam dici perfectam. Vnam quæ

D

E

F

[...]dammodo, ut inchoatæ opponitur. nec enim est dubium, nos ad iustitiam & temperantiam & fortitudinem & liberalitatem quodammodo natura aptos produci, usus tamen & assuetudo exercitatioq; ipsa (ut de quo diximus) ita nos afficit, tunc iam perfectum ab usu fit, quod à natura fuerat inchoatum. Hoc quidem modo omnis moralis uirtutibus perfecta est: neq; minus aliæ quàm iustitia. Alio modo perfecta uirtus dicitur, quæ omnem omnino uirtutem continet & complectitur. Talis uero est iustitia illa, de qua primo diximus. Est enim secundum leges obseruatio quædam. Leges autem cunctarum uirtutum opera iubent, & uitiorum omnium facinora uetant. Nam & quæ sunt continentiæ: ut non committas adulterium, non flagitium facies. Et quæ sunt fortitudinis: ut non fugies in acie, non deseres locum, non arma abiicies. Et quæ sunt mansuetudinis: ut non iurgia dixeris, non pulsabis, non contumelia afficies. & de aliis uirtutibus & uitiis, illa iubendo, & ista uetando. Quæ uero à legibus proficiscuntur, iusta sunt. Itaq; illa pars iustitiæ, quæ est legis custos & obseruatrix, uniuersalis quædam est, & usum omnium uirtutum in se continet. atq; ideo perfecta dicitur, q. nullius uirtutis usus illi desit, quasi completa quædam & absoluta uirtus. Alia uero iustitiæ pars, quam in æquitate positam diximus, particularis est: ut non plus commodi, nec minus incommodi suscipiamus. Est igitur iustitia duplex: una uniuersalis uirtus, altera singularis. Prima est illa splendida, de qua Euripides inquit: Neq; lucifer, neq; hesperus est ita mirabilis. Altera uero non plus ferme laudis in se habet quàm una cæterarũ uirtutum. Mihi quidem, inquit, hæc periucunda fuere, & mandaui memoriæ quæ dixisti. Sed nunc, quod reliquum est, intellectiuas uirtutes expecto. Vnum adhuc restat, inquam, quod ignorare te nolo, postea ad intellectiuas transibimus. Quid est inquit? De continentia, inquã, & incontinentia dicere, quæ res difficultatem habet & plurosq; fallit, & utilitatem non contẽnendam eius cognitio affert. Continentia igitur non est illa quidem uirtus, sed finitimum quoddam & proximum, ostensum est enim prius, omnem uirtutem esse habitum: continentia uero habitus non est: itaq; nec uirtus dici potest. Versatur autem continentia & incontinentia in his, in quibus temperantia & intemperantia. Abstinet quis à iucunditate sensuum indebita. si diu hoc egerit, in habitum transit: & tunc demũ uirtute lucet temperantiæ. Ante uero quã continuatus sit habitus, in ipsis operibus continentia est. itaq; & dolens abstinet cõtinens, nec satis firmus est aduersus cupiditatẽ. Eodem modo incontinens nondum habitum uitii contraxit. itaq; rationem discernit, & principium tenet: superatur tamen ab affectu, & in uitiis quodammodo captiuus adducitur. De quo recte poeta inquit: Video meliora proboq;, deteriora sequor. At intemperans in habitu uitii constitutus, nec rationem iam nec principium tenet: atq; ita corruptus est, ut peruersa natura rerũ, malũ quidem bonũ arbitretur, bonum uero malũ. Itaq; eligens facit intemperans, incontinens uero nequaquam eligens, qui rationem intelligit, sed tamen trahitur uiolentia cupiditatis, quæ nequidem est omni ratione potentior. Habes nunc de continentia & incontinentia, quæ breuiter dici potuerunt. Hæc eadem utilia sunt & in cæteris uirtutibus, ut habitum electionemq; in aliis recognoscas. uitiosus enim omnis

qui habitum uitii iam confecit, lumen cognitionis principiumq; amisit quamobrem male gaudet, quia id bonum putat. Qui vero nudum habitum e[illegible] se quidem male agere intelligit, pugnatq; simul affectus & ratio, atq; modo haec, modo illa peruincit. Iacet igitur inter virtutem & vitium, mediasq; affectiones quasdam, nondum satis stabilitas, ut modo ad hanc, modo ad illud impellantur. Nunc vero quoniam de moralibus satis dictum, intellectiuas virtutes breuiter videamus. Quarum nempe discussio prolixitatem exigit: breuitas autem suscepti operis compendium flagitat. tanquam igitur digito illas monstrantes, notare tamen singulas illarum contenti erimus. Quoties ergo de virtute proprie loquimur, siue illa moralis siue intellectiua sit, de animi virtute, non autem corporis loqui non intelligendum est. Ipsius uero animi partes sunt duae. Una rationalis, altera non habens rationem. Et rursus quae rationem non habet, partim est vegetatiua, expers omnino rationis, quam plantis etiam inesse constat, partim appetitiua, cupiditatis & metus, & affectionum omnium capax. quae & si rationem non habet, audiens tamen est, parensq; rationi. Haec est enim illa pars animi nostri, quam increpamus errantem, quam coercemus elatam, quam excitamus iacentem, quam consolamur afflictam, hanc nos dirigimus, & rationi obtemperare compellimus. in hac demum parte virtus moralis fit: quae est habitus animi per assuetudinem acquisitus, ut mediocritatem quandam in affectibus seruet. Irrationalis igitur pars animi duplex est, ut ostendimus. Rationalis vero etiam duplex. Nam eius una pars consultatiua est, altera scientifica. Consultamus enim de iis quae aliter esse possunt: scimus vero ea, quae aliter esse non possunt. quapropter neque in consultationem possunt cadere. In hac itaq; rationali parte animi, virtutes intellectiuae sunt: atq; ut ista diuiditur, sic illae distinguuntur. Quinq; vero esse numero intellectiuas uirtutes supra diximus. Inter quas prudentia nobis prima dicenda, cum superioribus, quas retulerimus uirtutibus ferè coniuncta. Est enim in rebus agendis recta illa ratio, quae moralibus moderatur uirtutibus, nimiumq; extrema fugiens in mediocritate quadā laudabili consistere facit, ni[illegible] quam prudentia esse possit. Versatur aūt prudentia in his rebus quae nō semper eodem modo fiunt, sed alias aliter. in quibus etiam consiliū & electio locum habent. nam de caeteris, & impossibilibus aliter se habere frustra quis animo consiliatur, aut eligit. itaq; & consilium & electio à prudentia est, resq; agendae omnes a consilio electioneq; pendent. Videtur aūt electio non aliis ferme animalibus quam homini conuenire. Nam neq; bestiis, quae sunt infra hominem: quoniā ratione careant. neq; rursus Deo: quoniam ille puro intuitu singula discernens, nulla de re ambigere potest. at consilium & electio de re dubia est. Dicitur aūt electio, quod è pluribus in consultatione propositis unum eligatur, idest su[illegible]piatur. Fit autē hoc, cum pluribus propositis commodis, id quod uidetur maximum potissimumq; assumimus: aut cum pluribus propositis incommodis, minime malum recipimus. haec autem & tempus & accidentia uariant, & rerum experientia consilium dirigit. Prudentia igitur de his est, quae aliter esse possunt. Scientia vero contra de his est rebus, quae semper eodem modo sunt, & aliter esse non possunt. principia tamen non tractat, sed ab illis iam cognitis de-

...erit. Intelligentia uero principiorum est, & circa illa uersatur. At sapien-tia utraq; complectitur. nam & de principiis, & de his quæ à principiis ma-nant, iudicat & discernit. Itaq; recte definita est, rerum diuinarumq; cogni-tio. O preclaram suppellectilem, inquit, & quasi diuinam quandam intelligen-tiam illam. quæ enim uel auditæ serenant animum, quid gustatæ receptæq; facient? Restat ars inquam, quæ in eodem genere quo prudentia, uersatur. Solum eo differt, quòd ars in faciendo est, prudentia in agendo. Enimuero cum plures sint uirtutes, ut diximus, constat alias ad otiosam uitam in contempla-tione repositam, alias ad negocio sam & ciuilem esse aptiores. sapientia enim, scientia & intelligentia, contemplatiuam colunt. prudentia uero in omni actione uersatur. Utraq; sane uita, laudes commendationesq; proprias habet. con-templatiua quidem diuinior: plane atq; clarior: actiua uero in communi uti-litate præstantior. Itaq; uel in priuata uel publica re, quæcunq; excelenter cum laude: queq; pro utilitate aut nostra, aut patriæ, aut hominum nobis ...amorũ agimus: ea quidem omnia à prudentia ab his uirtutibus quæ sunt cum prudentia copulatæ descendunt. Sed illud ante omnia intelligendũ est: nisi ...sit uir prudentẽ esse neminẽ posse. Est .n. prudentia, uera existimatio cir-...itatẽ. uera autem existimatio incorrupta est. Tales uero ipsæ res, quales ...era sunt, nisi bono uiro uideri non possunt. improborum siquidem hominum iudicia perinde sunt, ut ægrotantiũ gustus, qui nulla ferme in re uerũ saporẽ agnoscunt. Itaq; nihil est omnium, cui magis officiant uitia morum, quã pruden-tiæ. scelestus enim & flagitiosus homo ueras mathematicæ demonstrationes, & physicæ notitiam retinebit: ad prudentiæ uero opera omnino cæcatur, & ...ueritatis in hac una amittit. Atqui constat & hunc nihil uelle nisi bo-num. at in illo ipso caligant oculi, quod bona putat, quę bona non sunt. Videmus ...s tyrannidi inhiantes, alii rapinas fraudesq; meditantur: mœchi uero isti & pæderastæ, quid est quod pro libidine explenda non prætermittant? His si ...e Deus aliquis cupiditatem illam morbũq; animi euellat, ac uiri boni men-...iudiciumq; infundat. tanquam resipiscentes lumenq; recipientes, quantis ...tenebris uersati sint recognoscent, suumq; ipsi maxime detestabuntur errorẽ. ...ita etenim nobis in omni uita felicitas est, eiusq; cupido nobis ingenita. ad ...non per uitia & libidines. quæ nec laudem in se habent ullã, nec quieta ...animum po sunt, sed per uirtutes modestiamq; ascenditur. Bono igitur uiro ...expeditumq; iter est ad felicitatem. solus enim hic non fallitur, neque ...rat. Itaq; is solus bene uiuit, & bene agit. malus autem contra. Si ergo ...esse uolumus, operam demus ut boni simus, uirtutesq; exerceamus.

Introductionis in Moralia Eudemia Aristotelis per Leonardum Aretinum finis.

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS MORALIVM EVDEMIORVM.

LIBER PRIMVS.

SVMMA LIBRI.

Circa beatam vitam, ac felicitatem consyderationes quamplurimæ. Et non dare ipsius boni Ideam.

De beata uita, agendum esse: de eoq; , in quo consistat uariæ opiniones. *Cap. I.*

QVi numinis sententiam in Delo edisserit, vestibulo templi inscripsit: Non in eodem omnia conuenire. Bonum honestum & Iucundum. Nam iustitiæ quidem cultum, rem esse pulcherrimam, sanitatem præstantissimam, rei vero amatæ concutionem suauissimam. Quod nos nequaquam concesserimus. felicitas enim cùm optima sit & pulcherrima, eadem etiam iucundissima existit. Cæterum inter considerationes varias, quæ in vnaquaq; re naturaq; excutienda negocium faciunt, & contemplatione egent, aliæ ad cognoscendum tantum pertinent, aliæ vero ad acquisitionem, & negotia spectant. Quamobrem quę in sola contemplatione posita sunt, opportuno tempore (id quod methodi proprium munus est) a nobis pertractabuntur. Ante omnia vero considerandum in quonam vita beata consistat, & quo pacto ad eam perueniatur. Vtrum quemadmodum homines parui, magni, & colore differentes, sic quibus nomen beatorum contigit, natura fiant. An per disciplinam, velut certam eo destinatam scientiam. An per exercitationem, haud enim pauca, neq; natura, nec arte aliqua, sed consuetudine sola parantur · vt mala malis, bona bonis. Aut quidem horum modorum, sed aut Dei alicuius adflatu, quod fanatico furore correptis, aut numine instinctis accidit. Aut etiam fortuna. plurimi enim felicitatem idem quod secundam fortunam esse arbitrantur. Patet igitur beatitudinem euenire, vel per hoc omnia, vel quędam, vel vnum aliquid. nam ad hęc principia referuntur omnes rerum generationes.

ric ab intelligentia profectæ actiones ad eas, quæ a scientia fluunt, transferri queant. Porro bene beateque viuere in tribus maxime rebus consistit, iis nempe quæ potissimum expetuntur. Nam prudentiam alii, alii virtutem, alii vero voluptatem vt summum aliquid eligunt, contenduntque inter se de harum magnitudine & potestate, quænam ad felicitatis consecutionem vim adferat vberiorem. Vnde fit, vt quidam prudentiam virtuti, alii prudentiæ virtutem, nonnulli vtrique voluptatem anteponant. quocirca ad bene beateque viuendum, quidam vnum ex his, alii duo nonnulli omnia requirunt. Et qui de his præcipiunt, aiunt omnibus scopum quendam recte viuendi propositum esse, qui modo ex electione viuere iam queant: vt sunt honor, gloria, opes, eruditio: quem spectans quisque, omnes actiones peragit. Quapropter vita proposito fine carens, insignis stultitiæ argumentum est. In primis uero apud sese quisque, nec temerarie, nec segniter constituere debet, quanam parte beata vita con B sistat, & quid sit, quo sine nemini ea contingat. Neque enim sanum esse, & id, & quo sine nequeat consistere sanitas, pro eodem reputari non debent. ita nec recte viuere idem cum eo est, citra ꝙ id nemo consequatur. quod idem etiam in aliis innumeris obseruatur. Sunt aũt caulæ eiusmodi, non equidem vitæ, sanitatis ue propriæ, sed communi (vt sic loquar) omnium habituum & operationum. nam absq; respiratione neque vigilia nec motus, nec bonum aut malum in vniuersum vllum subsistit. Aliæ vero propriæ sunt magis vniuscuiusque naturæ, quas ignorare non conueniat. neque enim ex æquo cum iam dictis ad bonam habitudinem acquirendam faciunt carnium esus, atque cibo ingesto deambulatio. Atque hæc sint quæ difficultatem controuersiamque pariunt, dum quid sit recte viuere, & vnde contingat homini inquiritur. nam id, quo sine nemo queat beatus esse, nonnulli felicitatis partem existimant, Verum omnes omnium de his opiniones persequi superuacuum sit, quando & ægrotis, ac deliris, & pueris quædam videantur, quæ nemo sanę mentis in quæstionem posuerit. Ratione enim opus non est: sed his quidem ætate prouectiore, qua corrigatur iudicium: illis vero punitione politica medica ue, quæ dolori inferendo plagis, vim habet haud minorem. Similiter & vulgi, de rebus omnibus fere pronunciantis obmittenda sententia est. absurdum quippe ratione cum iis contendere, qui non rationem, sed mulctam mereantur.

Dubitationes de uita excellentissima: & eam secundum diuersos in diuersis poni generibus. Cap. II.

POrrò cum in omni negotio quæstioens oriantur, patet etiam de vita excellentissima dubitationes, opinionesque occurrere, quas sit expendere operæpræcium. controuertentium enim argu-

mentis rationes contrariæ demonstrantur. Ignorare insuper haud D quaquam conuenit sub tractationis principium ea, quibus omnis consideratio destinatur, scilicet, e quibus bene recteq; viuere contingat (beate enim parcius dicere conuenit, ob spem quæ in singulis a bonis honestisq; viris percipi solet.) Nam si vel in fortuitis vel iis quæ natura eueniunt, sita est vita, honestas, commoditasque: spes eius præci datur multis quippe, qui frustra eo cura sedulitateque enitantur, siue id quod in ipsis est, siue studium actionemque spectes. Verum si in operatione penes ipsum positam, & in eo qualis quisque sit bene viuere constituatur, & communius & diuinius bonum fuerit: illud quidem, quia pluribus participare liceat: hoc, ꝙ operationes huiusmodi vel illiusmodi formare habeat necessum. Equidem quæ de his ambiguntur et disputantur, perspicua pleraque fuerint, si constiterit, quid vere tandem felicitatem oporteat appellare. An pro animo, hoc vel illo pacto disposito, vt quidam sapientes veteresq; existimarunt, definire eam conueniat: an vero pro totius hominis statu, aut operationum potius qualitate & modo. Distinctis autem inter sese vitę conditionibus & studiis, felicitatem non nulli haudquaquam in eis collocant, sed necessaroitum gratia tantum expeti contendunt: cuiusmodi sunt artes odiosæ, vt adpellantur, & quæstuariæ. (Odiosas autem voco, gloriæ tantum destinatas: mechanicas autem voco, sellularias & mercenarias: quæstuarias autem, foro cauponicisque artibus comparatas.) Ergo cum ad vitam bene beateq; transigendam tria (vt supra diximus,) velut potissima bonorum genera ordinata sint, virtus, prudentia, & voluptas, totidem etiam vitæ genera enasci constat, quas omnes mentis saltem compotes adipisci, & sectari cupiant: nempe ciuile, philosophicum, et voluptuarium. Philosophus enim prudentiam contemplationemq; veritatis: ciuilis, actiones honestas, eas inquam, quæ a virtute proficiscuntur: voluptarius vero corporis voluptates expetit. quapropter, vt supradictum est, alium quã priores, felicem beatumque arbitratur. Vnde Anaxagoras Clazomenius a quodam interrogatus, quemnã beatissimum iudicaret, nullum, inquit, ex iis quos existimas: sed qui a felicitate alienissimus tibi videatur. Animaduerterat enim nisi magnum, pulchrum, aut diuitem, neminem felicis adpellatione dignum illi censeri: cum contra sibi felices beatique haberentur, qui iustis honestisque actionibus tranquille incumberent, diuinaque aliqua contemplatione participarent. Cæterum recta synceraque iudicatio de rebus difficultate vbique plena est: tum in primis de iis, quæ obuia omniumque cognitioni exposita vulgus arbitratur, vt quid in vita expetendum sit, quo ue comparato plenam cupiditatem consequantur. Multa quippe mortalium vitam circunitat, et molestam faciant & acerbam vt sunt morbi, dolorum intentio, tempestates, vt si hæc consideranti optio a principio detur, non nasci,

potius quã hęc experiri velint. Qua conditione vita puerilis est, ad quam nemo prudens, etiam si queat, redierit. Ac multa quidem, vel voluptatis dolorumque expertia, vel inhonestis saltem voluptatibus iuncta, eiusmodi sunt vt non esse omnino quã viuere, melius iudicetur. Ac in vniuersum, si congeras cuncta, quæ vel agunt vel patiuntur homines non volentes (quia nec ipsius gratia) adiectis infinitis temporum spatiis, nihilo tamen magis viuere quam non viuere eligatur. Eodem pacto neque ob cibi venerisque voluptates, si reliquis destituta fuerit, quas vel cognitio vel visus, aut sensus quispiã alius suppeditarit, nemo nisi seruile mancipium magnopere sibi vitã exoptandam iudicarit. patet enim a bruto ita affectum hominem nihil distare, adeo vt bos Aegyptius, quem vt Apin colunt, hos monarchas multis modis antecellat. Eadem ratio est de somni voluptate. Quid enim refert, siue a prima natiuitatis die ad vltimã usque, mille annis aut circiter somno profundo stertas, an uitam plantæ uiuas. illæ enim eadem propemodum, qua infantes, vita participant. nam & hi vt primum in vtero concepti sunt, excrescunt quidem, sed velut iugi somno sopiti. Vnde constat, nequaquam nostræ cognitioni expositum, quid rectum illud bonumque in uita fiet. Quocirca Anaxagoras, ambigentem quendam sciscitãtemque quare viuere potius quam non uiuere expetendum esset, iussit cœlum mundique totius constitutionem & ordinem contueri: sentiens uitę cupiditatem, nõ nisi scientiæ alicuius gratia laudabilem esse. Cæterum qui Sardanapalum, aut Smindyriden Sybaritam, aut alium quemcunque uitæ voluptuariæ indulgentem, beatum prædicant, hi in lætando felicitatem posuisse uidentur. Rursum alii reperiuntur qui nec prudentiã nec corporis voluptates, actionibus a uirtute prætulerint: quippe quas non gloriæ licuius gratia sectantur: tum etiam cum felicitatẽ minime consequuntur. Sed & multis ciuilibus appellatio non contingit. nam nec reuera ciuiles sunt, qui honestas per se actiones expetunt: cum pleriq; alii habendi studio & gratia diuitiarum vitam eiusmodi capessant. Inde manifestum est felicitatem ad tria vitæ genera transferri: ciuile, philosophicum, & voluptuarium. neq; clam est, quæ harum circa corporis voluptates consumetur: quæ item, qualisque sit, tum quo pacto fiat: vt non sit necessum quę sint, sed num ad felicitatem, & quo pacto conferant perquirere. item an voluptates honestas vitæ applicare oporteat, an alio pacto quopiam inter sese communicent. sunt enim & voluptates alię, quibus in rationibus colligendis beatum non absque dolore tantum, sed iucunde etiam viuere arbitrantur. Verum de his postea dicetur. Virtutis vero prudentiæque naturam excutiemus quæ sit, & vtrum beatæ vitæ partes existant, vel ipsæ, vel operationes ab ipsis profectæ. iunguntur enim felicitati, si non ab omnibus, certe ab insignioribus. & precio aliquo dignis.

Socratis opinio de uirtute: ac ipsius redargutio. Cap. III.

SOcrates igitur, senex ille finem summum ponit homini virtutis cognitionem, & quid sit iustitia, quid fortitudo, & quæ pars reliqua eius inquirit. Et recte id, quando scientias virtutes omnes arbitrabatur, vt iuxta húc nosse iustitiam & iustum esse coincidant. quemadmodum & geometriam architectonicamq; didicisse, & geometrã architectumq; esse. Quocirca, non quo pacto, & ex quibus fiat, sed quid sit virtus vestigat. id quod in scientiis contemplatiuis vsu venit. neq; enim aliud est astrologiæ, geometriæ, physilogieq; officiũ, quã vt naturã subiectarum rerum norint & intelligãt. sed enim ad eas ipsas nihil obstat, ad res necessarias multas vtiles nobis frugiferasq; fieri. Verum alius est actiuis scientiis, alius cognitioni cõtemplationiq; finis
propositus: vt sanitas medicinæ, recte iuris legumq; constitutio poli- B
ticæ. Ergo, cum res quidem honestas cognoscere pulchrum sit, in virtutis tamen cõsideratione, non tam quid sit, quam e quibus petatur, cognoscendum est. Neq; enim scire quid sit fortitudo magnopere, sed fortes esse potius volumus: non scire iustitiam, sed iusti esse: quemadmodum sani esse beneq; habere, quã sanitatẽ bonumq; habitũ cognoscere. Probationem vero horum omnium colligere per rationes oportet, adhibitis testimoniis exemplisq; apparentibus. Potentissimum vero est, in omni probatione confessim omnibus testimonio proposita firmare posse. si id nequeas, omnino vel aliquam verisimilitudinẽ adferre. residet enim penes omnes aliqua veritatis cõfessio, quæ nostris confirmandis queant adduci. Nã & ea quæ vere quidẽ, sed minus aperte dicuntur, perspicua fiunt, si confusa notioribus cõmutaris, rationes porro in vnaquaque methodo, vel philosophice,
vel secus adhibentur: quæ etiã in politicis haud superuacue ita acco- C
modantur, vt non solũ quid, se quare quid (quod philosophi est proprium in vnaquaq;) intelligatur. Qua in re animaduersio accurata requiritur. Sunt enim quidã, qui vt philosophi esse appareat, nihil, si nihil appareat dicere, ignorantes peregrinas incidunt, tractationesq; inanes aduocãt. idq; vel p ignorãtiã, vel ẽt per insolentiã: qua fit, vt nonnunquã periti rebusq; agendis idonei, ab eiusmodi vincãtur, qui hæc nec intelligant, nec in agendo industria vlla valeant. Cuius rei causa est inscitia: quæ in vnaquaq; re nihil est aliud quam inopia iudicii, qua propria oẽs a peregrinis distinguãtur. Recte vero habet, si causæ rõnem, remq; demonstratã studiose discusseris. Tum (vt modo dictum est) non solum certis rationibus, sed apparentibus sæpe potius insistere oportet, animumq; aduertere. nã eas, nisi quas soluere, violenter ad fidem habendam pertraheris. quocirca sæpe quidem id quod demonstratur ratione, verũ existit quidem, sed non ea ex cã, qua fer-

ra adfertur. nam & ex falsis vera colliguntur: quemadmodũ in Analiticis ostenditur.

Bonorum diuisio: ac in quo membro felicitas sit constituenda. *Cap.* IIII.

HAec præfati, a primis obscurioribusq; exorsi, ad manifestiora progrediemur, quid sit felicitas vestigaturi. Quæ omnium quidem consensu inter humana bona, maximum est & præstantissimum. (Humana adiicio, quia excellentiori fortasse cuidam congruat, vt Deo alicui.) nam reliqua animantia homine inferiora huius appellationis prorsus sunt expertia. Neq; enim felix dicitur, equus, auis, piscis, aut aliud quodcunque animantis genus: nisi forte naturæ bonitate præstanti diuinaq; re aliqua fruatur, vnde nomen hoc trahat. sed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodius, incommodius ue viuit. quod ad eum modum habere deinceps excutietur. Nũc vero dicamus, ꝙ bona, alia sunt agibilia, quædam non. id ita intelligas, ꝙ vt entia, quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla atq; hæc fortasse natura sunt præstantissima. *A*lia vero agibilia quidem, sed agibilia præstãtioribus homine. Quia vero agibile bifariam dicitur (nam & quorum gratia agimus, & quæ propter illa actione participant, vt sanitas & diuitiæ, quęque horum gratia fiunt, salubria quæstuariaq; inter agibilia connumeramus) patet & felicitatem inter agibilia homini præstantissimum dicendum esse.

Non dari ipsius boni Ideam. *Cap. V.*

ITaque considerandum quod sit optimum illud quotque modis dicatur. Id tribus potissimum opinionibus constat. Omnium enim bonorum excellentissimum inquiunt ipsum bonum. Ipsum autẽ bonũ esse, quod & primũ sit, & aliis suæ bonitatis cã: quorũ vtrũq; Ideæ boni competit. Vtrumq; dico, & primum esse, & causam bonorũ, quibus adfuerit. Iuxta hãc. n. bona maxime dici, vt quæ participatione, similitudineq; huius primi boni, reuera bona & ipsa existant. sublata n. Idea, participantia quoq; auferri: quippe quę ex eius participatione nomen boni sortiũtur. Primũ aũt eũ habere modũ ad posterius, vt bonũ ipsum boni Idea sit, quæ vt reliquæ a participantibus separatur. Verum huius opinionis consideratio alterius exercitationis est, & logicæ magis. refellentes enim, cõmunesq; rationes nulla alia sciẽtia subsistunt. Porro si breuiter hæc dicere cõuenit, pronunciamus primum, Ideas non boni solum, sed cuiuscunq; alterius inutiliter contẽtioseq; affirmari. Plurimi aũt modi sunt, tum peruagatarum popula

rumque, tum philosophicarum rationũ, quibus hæc inquisitio fieri solet. Deinde si maxime Ideas, atq; Boni Ideas concesserint, nihil tamen id vel ad vitam honestam, vel actiones contulerit. quoties enim ens, toties & bonum dicitur. Quemadmodum enim ens (vt alibi quoque ostensum) significat quid sit res, aut qualis, nonnunquam quanta aut quando, & pręterea in eo ponatur interdum quod moueatur, aliquando vero quod moueat: sic & bonum in singulis his ordinibus cõspicitur. Substantia enim mentem & Deum, qualitas iustum, quantitas mediocre, quando tempus & opportunitatem, motus docentem doctumque complectitur. ergo vt ens non vnum est in prædictis cõsideratum, & ita nec bonũ. & proinde neq; vna scientia & entis, & boni. Sed & nec conformia inter sese ad eandem considerationem pertinent, vt tempus & mediocritas: sed alia aliud tempus, alia aliam mediocritatẽ spectãt. Vt opportunitas mediocritasq; in alimento, quas medicina & gymnastice: circa actiones vero belicas ars militaris. & sic alia de aliis tradit docetq;. multo itaq; minus ipsum bonum vna aliqua scientia comprehendi queat. Præterea in quibus prius & posterius fuerit eis communem quandã Ideã & separabilẽ nequeas constituere. sic enim sit aliquid primo prius. prius enim & cõe & separabile est, eo quod ablato cõmuni necesse sit, & primũ tolli. vt si duplum multiplicium primum est, non licet multiplex communiter prædicatũ separari, quippe quod duplo prius est: siquidem Ideam communem esse cõtendas. perinde enim fiat, ac si commune illud separabile reddas. nã si iustitia bona est, & fortitudo erit. Præterea considerandũ quid nã vocent ipsum bonum. Ipsum quidẽ adiectũ eo videtur, vt cõem rationẽ intelligas, rationem, quæ quid aliud est, quam ęternum & inseparabile. Verum album diebus multis nihilo magis album est quã quod vno. quapropter commune bonum idem cum Idea censeri nõ debet. omnibus enim inest. Rursum vero ostendendum, * quonam pacto in præsentiarum bonum demonstret. Nunc equidem confessa bona demõstrat, ex iis penes quę bona residere in confesso est. Ex numeris quod iustitia & sanitas bonũ. ordines enim & numeri sunt, vt numeris vnitatibusq; inesse bonũ affirmetur, cũ vnum ipsum bonũ sit. Verũ ex confessis, vt sanitate, robore, modestia, adstruere oportet & in immobilibus magis honestũ esse: omnia enim hæc ordo quidam & quies. quod sic habet, alia vtiq; magis bona sunt: quippe quę hęc intra sese complectantur. Verum haud germana demonstratione probatur, vnũ esse ipsum bonũ, quod numeri concupiscant. Non enim appetere manifeste dicuntur, sed simpliciter admodum concupiscentiam etiam dicunt quam quo pacto quis tribuat vita expertibus. Itaq; operę precium est circa hæc nonnihil occupari, neq. committere, vt citra rationẽ transmittantur, quæ ratione adhibita non difficulter persuadeãtur. & affirmare omnia entia bonum aliquid adpetere, verum id quidẽ: Vnumquodque enim proprium bonum expetit: oculus visum, corpus sani

autem, sic etiam reliqua. Verum non esse ipsum bonum eiusmodi, dubitationes habet, & politicæ inutile esse. proprium enim bonum videtur, quemadmodũ & in aliis, vt gymnasticæ bona habitudo. aut enim nulli boni species, aut omnibus ex ęquo vtilis est. Porro non agibile, similiter neque commune bonum, neque commune, neq; ipsum bonum est. Si nanque mediocri bono insit, nihil operabitur. neq; enim quomodocunque medicina in quolibet operabitur, sed vt sanitas acquiratur, similiter & reliquæ artes singulæ. Verum quot modis dicatur bonum, & quod in eo sit pulchrum, & quod agibile & nõ agibile: eiusmodi autem bonum est id cuius gratia: non est autem in immobilibus: liquebit, ꝙ neq; cõmune, neq; ipsum bonum quod quęritur, Idea boni existat. illud enim immobile est, nõ agibile: hoc vero mobile, sed nihilo tamẽ magis agibile. Id aũt cuius gratia, finis est præstantissimus, primumq; omnium & causa inferiorũ. quocirca rerũ homini agibilium ipsum bonum finis subiectus, scilicet omniũ rectrici, B politicæ, œconomicæ, prudentiæque. Qui habitus ab aliis quidem differunt, eo ꝙ eiusmodi sunt: verum a seinuicem quomodo distinguantur, post explicabitur. Cæterum finem causam inferioribus esse ostendit ratio, qua finem definientes, reliqua eo bona demonstramus ꝙ finis causa existant. velut sanum vt sit corpus, quia causa est aliqua, ea vtiq; ad ipsum confert. porro sanum esse tanquam causa mouens sanitatis est; quæq; vt alii bono sanitas sit facit. Præterea neque hoc monstratur, sanitatem bonam esse scilicet, nisi sophista sit, nõ medicus is qui ea de re disputat: hi enim in aliena harena sese iactando cauillantur: neq; vllius artis principiũ monstratur. Id vero quod homini vt finis bonum est, cũ omnium quę quidem possunt ab homine fieri, sit præstantissimum, videndũ præstantissimum quoties dicatur siquidem hoc præstantissimum est: initium disputationis aliud sumentibus.

ARISTOTELIS

MORALIVM EVDEMIORVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De virtute in vniuersum. Quo pacto inter vitia virtutes constituantur, ac inter se opponantur. De voluntario, violento, ac electione. De fine, ac ijs quæ ad ipsum ducunt: ac quis sit ipsius virtutis finis.

Bonorum diuisio. Virtutem in opere existere: quisq́ue sit ipsius opus. Cap. I.

POst hæc autem de sequentibus, aliud principium constituentibus, dicendum. Omnia enim bona aut extra nos sunt, aut in animo posita sunt: præstantiora autem animi bona, quemadmodum & peruulgata oratione distinguimus Prudētia enim virtus & voluptas in animo sunt, quorum aut nō nulla, aut omnia fines omnibus esse videntur. Animi autem bona, alia habitus & potentiæ sunt, alia operationes & motus. Quibus ita positis, & de virtute fateamur prestantissimam dispositionem esse aut habitum, aut potentiam singulorum, quorū vsus aliquis opusue extiterit. id autem inductione manifestum fiat. Quēadmodum enim vesti & opus aliquod & vsum assignamus, præstantissimumq́; eius habitum virtutem dicimus: sic et de animo sentiendum. Est enim aliquod eius opus præstantiorisq; habitus præstantius opus, & vt sese habitus ad inuicem, ita actiones ab ipsis profectæ habent, ac opus vniuscuiusq; finis. Vnde manifestum est opus habitu præstare. finis enim qua finis, vtiq; excellentissimus est, quando & supra concessum, finem et vltimū & optimum esse, vtpote cuius gratia cuncta fiant. Patet igitur opus habitum dispositionemq́; excellere. Verum opus bifariam dicitur. In aliis.n. ab vsu diuersum est: vt ædificatoriæ domus, non ædificatio: medicinæ sanitas, non sanatio, neq; medicatio. in aliis vero vsus opusq́; nō distant: vt visus visio mathematicæq́; scientiæ speculatio quocirca necessum, vt quorum opus in vsu cōsistat, vsum habitu præstare. His ita determinatis dicimus opus negotii etiam virtutis opus esse: verū non eodem pacto, vt sutoriæ, sutionisq́; calceus. Et siquidem sutoriæ, boniq́; sutoris virtus est aliqua, opus erit ipsius bonus accommodatusq́; calceus. eodē modo & in reliquis. nam & animę opus est vitā rebus inferre: eius vero vsus vigilia: quando quidem somnus desidia quædam est & quies. Quapropter cum opus vnum atq; idem

ſi neceſſario, animæ virtutiſq; opus fuerit vita compoſita & hone-ſta. id vero bonum anguſtius, quod felicitatē ſupra vocauimus. erat enim ea præſtantiſsima nobis. Porrò fines in animo conſtituti bona excellētiſsima ſunt. ipſe vero habitus, & actus, quia eſt melior diſpoſitione operatio, erit & optimi habitus optima etiam operatio: virtus autem optimus habitus eſt: quocirca operatio a virtute ſiue aīa perfecta, præſtantiſsimū bonum eſt cūq; felicitatē præſtantiſsimū illud eſſe conſtet, erit ea animæ excellētis operatio. Hæc igitur ꝑfectū quippiā eſt. Vita vero & perfecta & imperfecta, ſimiliter & virtus: quippe qꝫ alia integra ſit totaq;, alia vero particula tantum. Vnde & imperfectorum quoq; imperfecta operatio eſt. quo oſtenditur, felicitatem eſſe vitæ perfectæ, & ſcđm perfectam virtutem operationem. Felicitas quid

Atq; hoc in definitione genus recte conſtitutum eſſe teſtatur communis oium conſenſus, qui bene agere, beneq; viuere idem, qđ felicem beatumq; eſſe cenſent: quorū vnumquodq; vſus eſt & operatio, vita quę & actio actiua enim vita † vſibus etiā comparata eſt. nā faber frenum efficit, equiti etiam vſui futura. Tum etiam qꝫ nec die tantū vna, nec puerili, neq; omni ętate felicitatē conſtare poſſe dicimus. Quocirca friuola eſt Solonis ſententia, negantis viuū vllum beatum eſſe, niſi vbi finem attigerit. Nihil quippe imperfectum felix eſſe poteſt, cum integrum nō ſit. Deinde laudes virtutis actionibus earumq; encomiis impenduntur. & coronātur, nō qui vincere quidem poſsint nec vincāt tamē, ſed victores. Sed et iudiciū, quo qualis quiſq; ſit conſtituitur ex operibus, ſpectat. Præterea ob id non laudari felicitas ſolet, quia reliqua vel partes eius exiſtunt, vel per eam fiunt, aut ad ipſam referuntur. quamobrem aliud eſt † prædicatio, aliud laus, aliud item encomium. Encomium enim oratio eſt, facta cuiuſq; ſingularia exponens. Laus vero vniuerſalia celebrans. Prędicatio autē finē intendit. Vnde manifeſtū redditur interdum, quo de cōtrouertitur, quare media vitæ parte, boni honeſtiq; prauos nihil antecellāt: nihil.n. diſcriminis inter dormientes eſt. Somnus enim eſt vitæ otium, non opatio. Quapropter nutritiuæ partis virtus, quemadmodū nec corporis pars totius virtutis nequaquam cenſeri debet: eo qꝫ in ſomno vim ſuam vberius exerat, agatq; nutrix facultas: cum contra ſenſitiua, cōcupiſcenſq; dormientibus ſint imperfectiores, quatenus motu non participant: phantaſiæ vere, niſi morbo, aut alio quopiā malo prępeditæ fuerint, ſapientum efficatiores.

χρηστική

† εὐδαιμονισμός.

Animæ duas eſſe partes, ratione participantes. uirtutis item duas eſſe ſpecies. Cap. II.

VErum quia virtus animæ eſt, non accidentarie, de anima conſiderandum deinceps ſtudioſius erit. Sunt enim humanæ animæ duæ partes, quarum vtraq; ratione participat, ſed non eodem

modo altera enim vt imperio, altera vero vt obsequētiæ auscultatio D
nique nata: si quid præterea fuerit rationis expers, prætermittatur. Neq; vero refert in partes ne diuidi anima queat, an nequeat. sunt enim illi facultates diuersæ, tum illę etiam, quas memorauimus supra. Quemadmodum in curua supeficie concauum conuexumque separari non possunt, item in eadem rectum & album. quanquam rectum est, quod album non est, nisi per accidens substantia sit eiusdem licet. Ita si quæ pars animæ præterea adscribitur, ob mittitur, vt naturale. humanæ namq; animę hæ partes proprię sunt. quocirca nec nutrix, nec concupiscibilis facultas existimari hominis propria debet. Ex naturę enim humanæ conditione necessum est rationem, ac rerum agendarum principium, tum operandi potentiam inesse. Porrò quia ratio non imperat rationi: sed affectionibus & cupiditati, oportet & has quoque partes assignari. & quemadmodum bona habitudo ex singulis corporis virtutibus constat: ita & animæ virtus quatenus finis, e singulis conflatur. Virtutis vero duæ species E
sunt, moralis alia, alia intellectiua. neque enim iustos tantum, sed etiam intelligentes, sapientesque laudamus, quia virtutem, eiusue opus laudibus celebrari supra ostendimus: hæ vero cum non operentur, ipsę quidem operationes tamen virtutum existunt. Quia vero intellectiuæ partes cum ratione sunt, a parte rationem habente vendicantur, quæ imperium obtinet in anima, nempe quæ ratione participat. Morales vero irrationalis quidem partis sint, sed quæ necessario sequitur dicentem. neque enim interroganti, cuiusmodi sit moribus aliquis, respondemus sapiens vel callidus, sed mansuetus aut confidens.

Moralem uirtutem circa iucunda, ac tristia uersari. *Cap. III.*

His itaq; consequens, vt de virtute morali, primum quid sit, & quæ eius partes consideretur. ad hęc enim etiam reducuntur ea, per quę fiant. Oportet autem inquisitionem, quemadmodum in aliis, ita fieri, vt prius constet quod omnes quęrunt, & proinde per ea quæ vere quidem sed non perspicue dicuntur, ea quæ & vera sunt, et perspicua colligere. Perinde enim se hęc vestigatio habet, ac si sanitatem finire dispositionem corporis optimam instituamus: & Coriscum illum, qui in foro sedet, nigerrimum esse dicamus. quid enim sit alterutrū horum ignoramus. proinde quo quid sit vtrunque cognoscatur, operęprecium est quo pacto habeat præ nouisse. Primum igitur constituatur, præstantissimam actionem a pręstantissimis virtutibus prodire, & in singulis quid optimum sit efficere, idque ab vniuscuiusque virtute. Vt e laboribus, commodis, nutrimentoque idoneo bona habitudo oritur, ex habitudine vero optima, optima etiam cla-

borant homines: deinde omnem dispositionem ex iisdem hoc vel illo pacto illatis nasci & corrumpi velut sanitas ex laboribus, alimento, & anni tempore. quæ inductione patent. Proinde & virtus, talis dispositio est, nascens a motibus animæ præstantissimis, & vnde animę affectiones, operaque præstantissima proueniunt, & ab iisdem aliquo modo & fit et lęditur. ad ea vero vsus ipsius a quibus augetur & labefactatur, circa quæ & rectissime vitam disponit. Cæterum circa iucunda tristiaque virtutē versari argumēto sunt punitiones, quæ vt medicationis vice per contraria vsurpantur in aliis, ita per hæc quoque fiunt. Patet igitur virtutem moralem circa iucunda tristiaque versari.

Quid per hæc nomina, Mos, Affectus, Potentia, ac Habitus significetur. Cap. IIII.

QVoniam vero mos, vt nomē indicat, a consuetudine incrementum capit: (Adsuescit enim operatrix facultas exercitatione nō naturali, vt hoc vel illo pacto moueatur: et si inanimatis id non contingat: nemo enim lapidem quemlibet crebro sursum iactum, itidem facere, nisi vi extrinsecus adhibita vidit) recte morem animę iuxta imperantem rationem vocari, ac potentia qualitatem sequi dicimus. Neque vero prætereundum est, iuxta quas animæ affectiones quales quidam mores dicantur: iuxta potentias vero passionum a quibus passiui, iuxtaque habitus modum erga affectus, dicūtur mores, vel affecti aliquo modo, vel passionibus minime obnoxii. Cæterum diuisio constituatur deinceps ex affectuum, potentiarumque, & habituum animæ enumeratione. Voco autem affectus, iram, metum, verecundiam, cupiditatem, & in vniuersum quæ per se voluptas, tristitia ue sensitiua sequitur: & secundum hæc quidem qualitas nulla formatur, sed afficiuntur homines iuxta potentias. Voco autem potentias, quibus fit, vt commote aliquid agere dicamur, vt iracundus, studiosus, amoribus deditus, verecundus, impudens. Habitus vero sunt, quibus afficitur, vt hæc secundum rationem nobis insint, aut contrarium: vt fortitudo, modestia, timor, intemperantia.

Morales virtutes omnes circa medium inter excessum ac defectum versari: ipsarumque omnium per exempla adumbratio. Cap. V.

QVibus ita determinatis, constituendum, in omni cōtinuo diuisibiliq; excessum, defectū, mediūq; reperiri, atq; hęc vel mutuo ad se inuicē vel nostri respectu: vt gymnastica, medicina, ædificatoria, gubernatoria, & quæcūq; actiones

aliæ, siue iuxta scientiam institutæ, siue scientiæ expertes, aut artificiosę, siue inartificiosæ: motus enim continuum quidpiam est, actio vero motus. In omnibus vero scientia & ratio medium nostri respectu, & quid optimum sit præcipit: idq; passim habitum gignit præstantissimum. quod etiam inductione & ratione probari potest. contraria enim contrariis pugnant, extrema vero & mediis & sibi. medium enim vtrumlibet est ad vtrũlibet: vt ęquale minore quidem maius, maiore vero minus existit. Itaque necessarium est virtutem moralem circa mediam quædam versari, & medium quidpiam virtutem esse. Restat igitur vt dicatur cuiusmodi medietas virtus sit, & circa quæ versetur media: quæ omnia dilucidius exemplis, velut in tabula adumbrabimus. *S*umatur enim Iracundia, doloris carentia, mansuetudo. Confidentia, timor, fortitudo. Impudentia, stupor verecundia. Intemperantia, sine sensu vita modestia. nam oppositum modestiæ, quod hic ἀναισθησίαν vocamus, nomine vero caret, Vindicta, Lucrum, damnum, iustum. Prodigalitas, sordes, liberalitas. Iactantia, dissimulatio, veritas. Adulatio, odium, amicitia. Placendi studium, contumacia, grauitas. Mollities, afflictio, tolerantia. Ostẽtatio inepta, pusillanimitas, magnanimitas. Profusio sumptuosa, illiberalitas, magnificentia. Versutia, stultitia prudentia. Hæc atque eiusmodi affectiones animis accidunt, ac ab excessu defectuq; nomen acquirunt. Iracundus enim dicitur, qui vehementius, & citius, & ob plura quam deceat, excandescit. Dolore autem vacans deficit, in quibus, & quando, & quomodo conueniebat. Confidens, qui non metuit nec quæ deceat nec quando, nec quomodo. Timidus vero qui metuit quæ non conuenit, nec quando, nec quomodo. Similiter & intemperans cupiditatibusque indulgens, & qui modum nesciat in re quacunque tandem. Sensu vero humano caret, qui nec quantum expedit, nec secundum naturam concupiscit, sed omnis affectionis, ad instar lapidis, expers est. Lucri cupidus, qui vndequaque quæstum aucupatur. Negligentes vero, aut nusquam aut a paucis certo conquirunt. Iactabundus, plura quam possideat ostentat. Dissimulator, pauciora. *A*ssentator, plura quam deceat laudat, odio prosequens, pauciora. Qui nimis ad voluptatem comparat orationem, placendi studiosus. Verum, qui ægre aut pauca ad gratiam dicit, contumax appellatur. Et qui nullum dolorem, etiam, si expediat, sustinet, mollis. Qui vero, omnem, proprio quidem & simplici nomine caret. sed translato, obduratus, erumnosus, miseriisq; natus dicitur. Ostẽtator ineptus, qui pluribus se dignum arbitratur quam deceat. Pusillanimus, qui paucioribus. Profusus, qui omnibus sumptibus excedit. Illiberalis qui omnibus parcit. Similiter & parcus & prodigus: hic enim excedit erogando modum, alter eum non attingit. Versutus, in omnibus & vndequaq; alios in vtilitatis captione anteuertit. Stolidus vero etiam istic cessat, vbi nõ oportebat. Inuidus, ob successum plus quã deceat

angitur. nam & dignorum ſucceſsibus adfliguntur tales. Contrarius hac nomine caret: is ſcilicet qui ſpectans indignorum ſucceſſum, nihil commouetur tamen, ſed expeditus eſt ſecurusq; alienorum, perinde ac ſoleant, qui ventri tantum inſeruiunt. ille vero difficilis eſt ob inuidiæ morbum. Quæ vero in ſingulis ita habeant per accidens, ſuperuacuum eſt determinare. nulla enim ſciētia, vel contemplatiua vel actiua, ea ratiocinando, agendo ue iungit, hæc enim contra deceptiones artium logicas adferuntur. Quocirca ſimpliciter hæc determinata nobis ſufficiant, accurratius deinceps pertractanda, vbi de oppoſitis inter ſe habitibus diſputabitur. Affectionum vero eiuſmodi ſpecies ex eo nomen trahunt, ꝙ aut iuxta exceſſum temporis, aut ſecundum ꝙ magis quidque eſt, aut relatione ad aliquid differant, in quibus affectus exercentur. Animo nanq; preceps dicitur, eo ꝙ citius quam oporteat prorūpat. Sæuus vero & immanis, eo ꝙ violentius protumpat. Acerbus vero, quòd iraſcendi captet occaſionem. Percuſſor vero & contumelioſus a punitionibus ex ira profectis. Dicuntur autem guloſi, vinolentiq;, eo ꝙ vtroque alimenti genere nimis & preter rationem deliniuntur. Cæterum ignorari non oportet, quā eo quo modo pro vberiore paſsione capitur, id quibuſdā ex his non competere. Vt adulter non ex eo vocatur, quia magis ſoleat coniugatis miſceri, ſed malitia eius facti quædam expenditur. ſimul nanq; & paſsio, & talem eſſe iunguntur, nec ſegregatur etiam ab eiuſmodi contumelia. Vnde ſępe controuertitur, an qui congreſſus ſit, etiā adulterium commiſerit, vtputa ſi ignorans aut coactus fecerit. & qui percuſſerit, etiam contumeliatus ſit. atquę eodem pacto in reliquis.

Virtutes omnes morales circa dolores, ac uoluptates uerſari: eaſq́; mediocritates eſſe inter extrema: quæ & ipſis, & ſibi inuicem pugnant. Cap. VI.

HIs ita peractis, non prætereundum, quòd duæ cum ſint animæ partes, virtutes etiam iuxta eaſdem diſtingui. aliæ enim rationalis partis contemplatiuæ, quarum opus eſt veritatis inquiſitio, vel quomodo habeat, aut generatur: aliæ vero partis irrationalis cupiditatibusq; obnoxiæ. nō enim ſi in partes diuidi anima queat, idcirco omnes eius cupiditate participant. Mores vero honeſtos aut prauos elucere neceſſum in dolorum voluptatumque fuga, aut perſecutione: id quod ex diuiſionibus affectuum, potentiarum, habituumque patet. potentiæ enim & habitus affectionum ſunt: ipſi vero affectus dolore voluptateque finiuntur. Itaque & ex his & ſuperioribus conſtat, omnes virtutes morales circa dolores voluptatesq; verſari. Omnis enim animi voluptas in ea intendit, quibus meliores, deterioresue reddimur. etenim in dolorum, ac voluptatum fuga, & perſecutione tum prauos fie

Virtutis definitio.

ri mores manifestum est, quando nec vt oportet, nec quas oportet persequuntur ac fugiunt. Ideoque promptum illud omnibus est, vt animum in voluptatibus & tristitiis imperturbate ac tranquille consistētem, virtutem definiant, contrariaque de vitio loquantur. Quādoquidem aūt virtutem iam liquet habitum eiusmodi esse, quo & effectiui optimorum reddantur homines, vt optime etiam ad ea disponantur (optimum enim præstantissimū illud est secundū rectā rationem, medium nempe, nostri respectu, excessus defectusq;) necessum est virtutem moralem mediocritatem in re qualibet esse, aut in voluptatibus doloibusq;, & in iucundis ac tristibus circa media quædam versari. Mediocritas vero illa interdum in voluptatibus consistit in iisdem enim & excessus & defectus: interdum in doloribus: nonnunquam in vtrisq;. excessus enim fit, vel nimis iucundis lætādo vel tristibus nimis dolendo idque vel simpliciter, vel termini cōmunis respectu: vt cum nō velut vulgus, sed vir bonus, quemadmodum decet, commouetur. Quia vero habitus quidam est, iuxta quem in eadem re hic quidem ad excessum, alius vero ad defectū prolabatur: necessum est, vt quemadmodum hæc & sibi ipsis & medio contraria sunt, sic etiam habitus & sibi inuicem & virtutibus pugnare. Contigit autē oppositiones alibi quidem omnes iuxta perspicuas esse, alibi vero in excessibus, alicubi in defectu magis. Causa aūt cōtrarietatis eius est, quia nō qui & quæ semper inæqualiter, similiter ue admodum, sed qui nunc quidem ab excessu, nunc autem a defectu citius transit ad medium, is contrarius magis videtur. Quemadmodum in corporibus laborando quidē excedere, quam deficere, edendo vero deficere quam excedere, salubrius est. Itaq; & delectus rerum earū, il inquam, qui his in exercitationibus sunt, similiter habēt. Pro rōneq; hac aut magis, aut minus conducibiles dicuntur, vt nunc quidē qui laborū, nunc qui continentiæ stabilitatisq; studiosiores sunt, apti magis sanitati videātur. Et contra, cum a mediocri & ab eo qđ ratio probat disceditur, nunc quidem ignauus ille laborumq; fugiens, non autem ambo, nunc vero luxu perditus & non famelicus ille delectu deterior dicetur. Id vero euenit, ꝙ natura non in omnibus æqualiter a medio distat. laboribus enim minus quā voluptatibus capimur. quæ similiter circa animam habent. Contraria vero constituimus habitum, in quo magis excedunt, & in quem vulgus inclinatur: alter vero latet, perinde ac non existat prorsus. quia enim cōtingit rarius nō sentitur. Ita enim iram mansuetudini opponimus, & iracundum mansueto. nā etsi excessus contingat in mansuetudine exercēda, siue admitenda reconciliatione, siue nō irascendo cū sis cęsus alapis, pauci tamen eiusmodi reperiuntur, omnibus in alterum extremum propensis. ira nanq; minime solet esse blanda.

Quarum actionum homo principium sit, & dominus. Cap. VII.

POsteaquam igitur habitus circa quamlibet passionem, ac excessus defectusque, & contrarios habitus, quos habent secundum rectam rationem homines, enumerauimus, superest, vt quid sit recta ratio, cuiusue termini respectu, medium vocandum sit, exponatur. Manifestum vero omnes virtutes morales, omniaque vitia circa voluptates doloresque excessus quosdam esse atq; defectus. voluptates aũt a memoratis habitibus affectionibusque fiunt. verum optimus habitus rei cuiusq; medius existit. Vnde patet virtutes aut omnes, aut quasdam in mediocritate sitas esse. Quapropter aliud principium consideratione sequenti constituatur. Etenim substantiæ omnes secundũ naturam principia quædam sunt, & possunt singulæ multa eius generis p generare: vt homo hominem, & animal, in vniuersum animalia animalia, planteque plantas. Præter hæc vero solus omnium animantium homo actionum quarundam principiũ est: quippe ꝙ præter hũc nullum agere præterea dicitur. Sed enim ea propria vocantur, e quibus primum motus proficiscuntur. iustissime vero omnium, e quibus aliud nihil queat produci, cuiusmodi penes Deum sunt. Inmobilia aũt, vt in mathematicis, non per se quidẽ, sed similitudine quadã principia appellantur. Hic enim ipso principio labefactato, labefieri omnes, quæ ab illo principio fluxere, demõstrationes oportet: cũ ipsæ inter se demonstrationes altera alteram tantisper non euertunt, quantisper illa cõmunis suppositio, vnde lucem istæ suam habent, nõ euertitur. homo igitur motus cuiusdam principium est, nam actio motus est. Quia vero principium, quemadmodũ & in aliis eorũ quæ per ipsum sunt fiuntq; causa existit: vt in demonstrationibus, ita hic quoque pensiculare ea conuertit. Nã si habẽte trigono duos rectos necesse est tetragonũ quatuor rectis constare, manifestũ est ꝙ trigonus duos rectos habens causa eius exstat. Verum si quid in trigono mutaris, necessarium est & in tetragono mutes: vt si tres habuerũt sex, si quatuor, octo. Sin vero non mutes, vt illud, ita hoc quoq; habeat necesse est. Id ita necessario euenire ex Analyticis patet. verum in præsentiarũ in tantillum neque dicere acurate, neq; non dicere cõuenit. Nã si nulla alia triangulo cã est, cur habeat, ididipsum principium erit & cã, qua reliquã adstruãtur. Quocirca si quædã sunt eiusmodi, vt etiam contra habere possint, necessario ẽt principia sunt eiusmodi: nã ex necessariis nihil nisi necessariũ concluditur: quæ vero a ... oriuntur, etiam contrarie euenire possunt. equidem quæ penes homines sunt, pleraq; eius generis cõperiũtur, atq; ipsi taliũ et principia existunt. Quarum igitur cũq; actionum principium & dominus homo constituitur, ea patet fieri & non fieri posse, & in sua ẽt ma

nu esse, qui fiant vel non fiant. vtputa quorum ipse dominus est, vt vel sint vel non sint: quæ vero in ipso sita sunt, vt faciat vel nō faciat, eorum vtiq; causa existit. Quoniam autem virtus ac vitium, & vtroruq; effectus, hi quidem laudantur, illi vero vituperantur: vituperantur autem laudanturq; non quæ a necessitate, vel natura vel fortuna insunt, sed quorum ipsi causa sumus: quorum vero alii, eorundem etiam laus vel nota erit: manifestum virtutem ac vitium circa eiusmodi versari, quorum causa quisq; est, & actionis principiū. Quocirca dispiciēdum quorum causa, quarumq; actionum principiū homo existat. etenim confitemur omnes voluntariorum tantum, & eorum quæ electionem admittunt, neq; a volentibus deliberatoq; suscipiūtur, causam quenq; esse: inuolūtariorum vero nequaquam. vnde satis constat, voluntariorum tantum virtutem esse ac uitium. Idcirco quid voluntarium, & inuoluntarium atq; electio sit, cum virtus his vitiūque describantur, explicandum est. primum autem voluntarium ipsum, & in voluntarium considerandum.

De uoluntario. *Cap. VIII.*

Tribus vero his vnum existere videtur, aut iuxta cupiditatem, aut electionem, aut intelligentiam. Nam voluntarium sc̄dm hæc aliquid est: inuoluntarium vero præter hæc aliquid. Porro cupiditas in tres partes distribuitur, consultationem, irascētiam, & cupiditatem. itaq; hæc distinguenda sunt, & primum quidem secūdum cupiditatem. Omne uoluntarium omne enim, quod iuxta cupiditatem est, voluntarium vtique iudicatur. nam inuoluntarium omne violentum videtur. & si violentum sit, etiam acerbum erit: omne scilicet, quod coacti faciunt aut patiuntur, quemadmodum Euenus inquit: Omnem rem necessariam molestā esse. Itaq; si quid molestum, idem etiam violentum erit, & contra. quicquid vero præter cupiditatē est, id omne dolorem infert: iucūdorum enim cupiditas est. itaq; violenta etiam inuoluntaria sunt. & proinde quæ sc̄dm cupiditatem, eadē voluntaria: hæc enim inter se inuicem sunt contraria. Porro omnis malitia reddit deteriorem. intemperantia autem malitia quædā esse videtur: intemperās, qui præter rationē sequitur cupiditates. volens igitur faciet, & voluntarium iuxta cupiditatem. absurdum enim fit, intemperantes redditos, iustiores fore. Ex his igitur voluntarium sc̄dm cupiditatem iudicari queat, ex aliis vero contrarium. quicquid enim fit volūtarie, id fit a volente: quodq; a volente, id voluntariū. nemo aūt vult quod malum esse norit. Verum intemperans non quę vult facit: siquidem intemperanter agere est ex cupiditate id quod optimum quis arbitratur agere. vnde volentem nolentemq; eundē agere contigeret: quod est imposibile. Continens vero iustius agit

continente. nam continentia virtus est: & proinde iustiores efficit sui studiosos. cum vero exercetur, cùm contra cupiditatem ſm rationẽ vtitur Quocirca iuste, quemadmodum & praue agere voluntarium est. vtraq; enim voluntaria apparent, & necessum si alterum voluntarium sit, etiam alterum esse: quod vero præter cupiditatem fit, voluntarium. id igitur volens aget, & non volens. Sic etiam propemodum res de ira habet. Nam continentia, quemadmodum circa cupiditatem, ira circa iram quoque versari videntur. nam quòd iræ repugnat triste est, & violenta eius cohibitio. itaque si violenta etiam inuoluntaria, & quod secundum iram fit, voluntarium. Videtur & Heraclitus, vim ire continens, represionem eius permolestam attestari. Difficile enim, inquit, irę resistere est. anima enim fruitur, animoq; indulget ira. Sin impossibile eundem quippiam nolentem volentemq; vnum idem facere, magis voluntarium est, quod à voluntate, quam cupiditate, aut irascentia fit: argumento, est ꝙ multa facimus etiam absq; ira, & cupiditate. Superest igitur, vt, an ꝙ volunt omnes idem sit voluntarium, consideretur, videtur nanq; & id impossibile, quando & supra constitutum est, malitiam reddere iniustiores: ac intemperantia quidem malitia est. Contrarium vero visu verum, eo ꝙ nemo quæ mala arbitratur, velim quæ tamen facit intẽperans. Itaq; si iniuria afficere spontaneũ est: id aũt ex voluntate: ergo intemperans factus nõ iniurius, sed intẽperãte priore illo iustior erit: quod est possibile. Voluntarium igitur non esse quod iuxta cupiditatem fit, neq; inuoluntarium quod contra cupiditatẽ fit, patet. Sed & neq; id quod ſm electionẽ, ex iisdem manifestũ est. nam quod ab electione fit, demonstratum est inuoluntarium non esse: sed magis ꝙ quisq; vult, id voluntarium verũ contingit etiam non volentẽ tamẽ spontaneũ aliquid agere. atq; solũ id est demonstratũ. multa in super repentino motu facimus: eligit autem repente nemo. Etenim si etiam horum aliquod voluntarium est necessario, erit aut ſm cupiditatẽ, aut electionẽ, aut intellectũ. ex quibus cum duo priora nõ sint, relinquitur vt in eo ꝙ contemplando quis agat sitũ, voluntariũ illud ponamus. Cæterum paululum progresi oratione, finem tractatui de voluntario inuoluntarioq; imponemus. Eorum enim quę vi aut nõ vi eueniunt, consideratio prioribus cognata est ac propria. omne .n. violentum inuoluntarium: quocirca de violento considerandum est, quid sit, quò ve pacto ad voluntarium inuoluntariumq; se habeat.

De uiolento. *Cap. IX.*

Videtur autem violentum & necessarium, visq; & necessitas voluntario persuasioniq; in rebus agendis opponi. In vniuersum autem violentum necessitatemq; etiam inanimatis asignamus. Nam & ignem vi coactumq; deor-

ſum ferri cernimus, verum. quando vero ſecundum naturam pro- D priumque impetum fertur, nec violentia, nec voluntarium ſubeſt, ſed nomine caret oppoſitio. verum cum præter hæc contingunt, vi dicimus fieri. Eodem pacto & animalia & inanimata vi multa cum facere tum pati animaduertantur: quando ſcilicet prȩter naturalem impetum ab externo aliquo mouentur. Quod in anima quidem expertibus ſimplex principium eſt, ſed in animatis ſæpe ſimplex, vt in quibus non ſemper ratio cupiditasq; conſonant. Ac cæteris quidem animalibus quemadmodum & inanimatis violentum ſimplex eſt: quippe quæ cupiditati (nam ea viuunt) ratione minime contrarium habeant: homini vero ambo inſunt certa quædam ætate, ea ſcilicet quæ rebus per rationem agendis idonea eſt. neque enim vel puerum vel feram agere dicimus. Proinde, cum violentum omne moleſtum eſſe, nec vi quiſquam ſed gaudens agere videatur, magna ne temperante intemperanteq; controuerſia oritur, eò quòd vterque contrarios intra ſe impetus ſentiens agit. Vnde temperantem vi ſeipſum a E ſuauium cupiditate abſtraxiſſe aiunt. dolet enim luctans cum reſiſtente cupiditate. Intemperans autem vi, præter rationem rapitur, minus tamen adfligitur: nam cupiditati lætus indulget, quippe qui ſuauibus intendit. quocirca non vi ſed volens agit, quia dolore vacat. Porro perſuaſio violentiæ neceſsitatiq; opponitur, temperans vero ea ſectatur de quibus perſuaſus eſt, non, vi ſed volens. nam cupiditas citra perſuaſionem trahit, quippe quæ ratione caret. Quòd igitur ii ſoli vi in uitiq; facere videantur, quamq; ob cauſam, ſcilicet ob ſimilitudiné, qua & inanimata agere dicimus, expoſuimus hactenus. Sed enim ſi & quod in determinatione poſitum iſtic fuerat, adiiciatur, ſoluitur quod dictum eſt. Quando igitur foris quippiam præter impetum intrinſecum mouerit ſedarit ue, vi id fieri aſſeueramus: quando vero ſecus non vi. In temperante autem intemperanteque inſitus impetus duci (vtrunq; enim habet) & neuter vi & coactus, ſed volens vterq; agit. nam principium quod foris eſt, præter naturalem impetum, ſiue moueat, ſiue motum impediat, neceſsitatem vocamus: vt ſi quis manu, & voluntate & cupiditate retinentis arrepta, percutiat alium. verum ſi intrinſecus principium fuerit, vis non eſt quando quidem & voluptas ineſt & cupiditas, quæ ſtatim à natiuitate in omnibus deprehenditur. Atq; his ferè duobus à natura quippiam ineſſe determinamus, eo ſcilicet, quod à natiuitate ſtatim a natiuitate ineſt, & quod generatione exiſtente facile conſequimur, vt ſenectus, canities, ac alia id genus. Itaq; nō ſecundū naturam facit alteruter, ſed ſecundū naturam ſimpliciter, ſed non eandem. Quæſtionibus igitur de temperante intemperanteq;, vtrum vi & non volens agat alter aut vterq;, aut vi ſimul inuitiq; ambo: & ſi vis voluntaria ſit, num volentes ſimul & nolentesq; agant, ex dictis hactenus occurendum. Verū & aliter vi coactiq; agere dicuntur, non diſſentiētibus inter ſe mutuo ratione & cu-

...tate, quando scilicet id faciunt, quod molestum quidem & friuo-
...iudicant, sed neglectum, damnum aut mortem inferat, hæc .n.
...es, aut coactos facere aiunt, aut non. faciunt autem omnes: nam
...mittere quidē licet, sed ferendū incōmodū. Verū ex his alia quidē
...lenta, alia vero nō violenta forte quis dixerit. Quæcunq; .n. eo-
...m, per quæ vel facere, vel non facere penes ipsum est, etiam si non
...lens facit, tamen & facere sponte dicitur, & non vi: quę vero penes
...um non sunt, vi quodammodo, sed non simpliciter fieri dicuntur,
...q; non illud ipsum eligit, sed alicuius gratia agit. Verum ex his est
...etiam discrimen. Nam ridiculus fuerit, si, vt contactus quis vita-
..., occidisset alterū, vi se id coactumq́; fecisse dicat. maius enim acer
...usq; malū oportet, non facienti propositum sit. Sic enim coactus,
...non vi faciet, scilicet quando malū boni gratia, vel ob maioris mali
...ulsionem agit, idq; inuitus: neq; enim penes ipsum hæc sunt. quo-
...ca & amorem, & iras quasdam, & naturalia nōnulla inter inuo-
...taria cōnumerant: quia violenta nimis & supra naturam sunt. vn
... veniam merentur, eo quod vi cogere naturam soleant. Sed &
...is vi, inuiteq; facere videtur, qui facit ne vehementius aut leui-
...oleat. vel etiam ne gaudeant. nam ad ipsum refertur vniuersum,
...ferendo natura est. Verum quæ neq; naturalis cupiditatis, nec
...onis sunt, non debet penes ipsum esse censeri. quamobrem pha-
...ci, & qui futura prædicunt, quamlibet intellectus opus faciunt,
...tamen id penes ipsos esse asseueramus, neq; vt faciant quæ fece-
..., neq; vt dicant quæ dixerunt. Sed & nec per cupiditatem. Itaq;
...ntellectus quidā affectusq; aut actiones secūdū eiusmodi rationes
...intelligentias, in nostra potestate non sunt: sed quemadmodū Phi
...us inquit, rationes quædā sunt nobis potentiores. Ergo volunta-
...rum, ac inuoluntariorum consideratio, eorum quæ vi eueniunt tra
... iungenda est, atq; hæc ita sint inter sese distincta. Nam qui
...taneū maxime interpellant, in se coactos dicunt, vt in eā animi
...tiam venirent. Et quia finem id iam habet, & voluntarium, nec
...ditate nec electione terminatum est, reliquum est vt ea quæ iux-
...intellectum fiunt, determinentur. Videtur autem inuoluntario
...rariū esse voluntarium, & quod cuiusq; gratia sciens quis facit.
...cum enim nouit ꝙ pater sit, non tamen ꝙ occidat, sed seruet po
... vt Peliades petebant quidem poculum, sed vt amatorium & vi-
...enum: id vero venenum erat. ignorans autem quē, cui, & quod
...gnorantia, non per accidens agere dicitur. quod autem ab igno-
...ta fit, inuoluntarium est, ergo voluntariū contrariū est. Quæ
... penes ipsum sunt, vt facere obmittat, facit non ignorans &
..., ea vtiq; voluntaria sunt, & voluntariū id ipsum est: quæ vero
..., ex eo ꝙ ignorat ea, inuitus facit. Porro quia scire & intelli
...tiam capiuntur, vel vt habeatur, vel vt vsurpetur sciētia, qui
...as nō vtitur, interdum ignorans merito dicitur, interdum vero

nequaquã, velut si per negligentiam non vtatur. Similiter & is vitu- D
peretur, qui vel facilium vel necessarium peritiam, & per negligen-
tiam, aut dolorem aliquem voluptatemq; non vestiget. Hæc loco huic inserenda videbantur. De voluntario igitur & inuoluntario hoc modo determinatum sit.

De electione. *Cap. X.*

DE electione vero deinceps dicemus, expositis primum nonnullis quæstionibus. Ambigat enim fortasse quis, in quo genere oriantur, tum in quali constituenda sint, aut eadem ne aut diuersa sint voluntarium & inuolun-tarium. Maxime vero quidam asseuerant, & quærenti etiam ita forte videri queat, electionem ex duobus his alterum es-se, scilicet aut opinionem aut appetitum. vtraq; enim consectanea E videntur. Verum appetitum non esse patet ex eo, ꝙ tum aut volun-tatem, aut cupiditatem, aut iram esse necessum sit: sit nemo quippe nisi horum aliquid patiens appetit. Ira porro cupiditasque etiã bestijs inest: electio vero nequaquam. & tamen quibus hæc ambo insunt, multa absque ira cupiditateque eligunt, sed dum passionibus adi-guntur, non eligunt, sed tolerant. Præterea cupiditati iræq; semper dolor iungitur, multa vero nos absq; dolore eligimus. Voluntas insu-per & electio idem non sunt. volunt enim interdum etiam ea homi-nes, quæ impossibilia norunt, vt omnibus hominibus imperare, im-mortale esse, id ꝙ nemo sciens impossibile elegerit: & in vniuersum, quæ & si non per se, sed sibi tamen impossibilia vel factu vel obmis-su norit. vnde manifestum electionem esse rerum penes nos sita-rum. Similiter clarum, nec opinionem esse, neque similiter, si quis aliquid putet, cùm eligibile eiusmodi quid sit, quod viribus nostris paretur. multa vero opinione concipiunt, quæ penes nos non sunt, vt diametrum commensurabilem. Porro nec vera est nec falsa ele-ctio, sed & nec rerum penes nos sitarum opinio, qua faciendum ali-quid vel non faciendum arbitramur. Cõmune vero id est de opinio-ne & voluntate. nemo enim finem, sed ea quæ fini consequendo con-ferunt eligit: quemadmodum nemo sanum esse, sed ambulare, sedere sanitatis gratia. neq; felicitate potiri quisquã eligit, sed quæstus stu-dia & periclitationes, felicitatis adipiscendæ gratia. Et in vniuersum de-clarat semper eligens, quod, cuius ue gratia eligat. est enim aliud cuius gratia, & quod gratia alterius eligit: vult autem maxime finem, vt in præcio & sanum esse, feliciter beateq; viuere. Itaq; patet aliam & opinionis & voluntatis rationem esse. voluntas enim & opinio ma-xime finem spectat, quod non facit electio. Ergo electionem patet nec voluntatem, nec opinionem, nec simpliciter vllam animi perce-ptionem esse: quo simul elucet, & quid sit, quid ve ab iis differat, a

ne se ad voluntarium habeat. Porrò possibilium esse aut non esse alia eiusmodi sunt, vt de iis suscipiatur deliberatio: alia vero non suscipiatur. quorum enim generatio penes nos non est, etiam si fieri non fieri possint, sed quæ vel natura vel a liis ex causis fiunt, de iis sciens nemo consultare instituat. Verum quæ non tantum fieri non fieri possunt, sed in consultationem etiam venire solent, ea sunt quæ pro arbitrio facere non facere possumus. quapropter non de remotis apud Indos, nec de circuli quadratura deliberamus: nam illa ad nos non spectant, hoc vero fieri nequit. Sed & nec de omnibus quæ à nobis queant fieri. vnde manifestum nec opinionem simpliciter electionem esse, eligibilia vero etiam agibilia, rerum scilicet penes nos existentium. Proinde miretur forte quis, quo pacto medici, quæ scientia complectuntur, in deliberatione ponant, cùm id non faciat grammatica. Ratio eius ex eo constat, quod aut ratiocinando, aut sensu error omnis committatur, quorum vtrumq; in Medicina contingit: in grammaticis vero iuxta sensum & actionem quam spectant, in infinitum progrediuntur. Quoniam igitur neq; opinio, neq; voluntas est electio, est certe velut vtrunq;, & non ambo. ex improuiso enim nemo eligit, sed cùm faciendum videtur, conspiratquè voluptas: quæ cum ambo eligenti insint, vtroq; constabit electio. Considerandum tamen quomodo insint hæc: idq; ex ipso nomine primum. Nam electio non simpliciter est, sed alterius ad alterū. vnde considerationem [illegible] requirit, & proinde ex opinione consultatiua constituetur. [illegible] enim de fine, qui rebus omnibus quidam propositus est, sed de [illegible] ad finem, suscipitur consultatio. id vero omnes consultamus, [illegible] ad nos transtulerimus generationis principium. Quod si ne[illegible]git, nisi re prius consultata expensaq;, melius sit an deterius: [illegible] autem quæ possibilia nobis sunt, non quæ ad finem: erit electio [illegible] rerum penes nos sitarū, deliberatiua. enimuero omnes [illegible]gimus, eadem volumus: nec tamen quæ volumus, omnia eligimus. Porro deliberatiuam facultatem voco, cuius principiū est consultatio, quæ & cōcupiscit id, quod vtile decreuerit. Quapropter nec [illegible] animantibus, nec omni ætati aut homini electio inest, eo quod [illegible] consultare, nec causam quare quid eueniat iudicare queat. Opinarem tamen, faciendum ne quippiam sit, nihil vetat pluribus inesse [illegible] ratione perspicere nequaquam. animæ enim pars deliberatiua [illegible] causasq; vestigat. Nam si cuius gratia, vna ex causis existit, [illegible]are quid, causa est, & id cuius gratia quid est aut fit, vt prote[illegible] facultatū comportatio, quandoquidem eius gratia proficiscun[illegible] [illegible] eos qui proposito fine carent, consultationi parum idone[illegible]. Quapropter cùm quis facit aut neglegit quæ penes nos sunt, [illegible] vel non faciamus, idq; non ignorantes, volens vtiq; aut [illegible] non facit. Cæterum multa eiusmodi citra consultationē pręmeditationemq; agimus. vnde necessum omne eligibile voluntarium

esse, non autem voluntarium statim eligibile. item quæ ex electione D fiunt, omnia voluntaria sunt, non autem voluntaria omnia iuxta electionem. Similiter ex his manifestum, affectiones recte in voluntarias, inuoluntarias, & consultatas distribui: quæ etsi non sint accurata, veritatem tamen modo aliquo attingunt. verum deinceps de his in tractatu de iustis. Electionem igitur nec voluntaacem simpliciter, nec opinionem esse patet, sed opinionem cum appetitionem, quando ex consultatione concurrunt.

De fine, & iis quæ ad finem ducunt: ubi virtutis assignatur definito. *Cap. XI.*

ET quia consultantes omnes gratia alicuius consultant, & scopum habent præfixum certum, quoniam respiciunt vtile, de fine quidem nemo deliberat, qui principium est & fundamentum, quemadmodum in contemplatiuis scientiis suppositiones: de quibus breuiter in principium, verum in Analyticis accurate disseruimus. Cæterum consideratio de iis quæ ad finem ducunt, partim vero inartificialis apud omnes est, vt bellum generat nec ne, his quibus hoc in consultatione est. Obuium autem magis est quapropter id est, cuius gratia consultatio existit, vt opes, vt voluptas, aut aliquid huiusmodi quodcunq; finis est vice. nam consulit quisquis consilium capit, vel finem recte ne perspexerit constitueritq;: tendit enim eo consulendo quomodo hic finis in ipsum adducatur, vel quomodo ipse perduci in finem possit. Finis autem semper natura bonus est, de quo & particulariter consultant, medicus de remedio adhibendo, dux de castrorum metatione, quibus finis propositum est bonum, id scilicet, quod simpliciter optimum. Verum quod præter naturam est, ex aliqua peruersitate, non id quidem vere, sed apparens bonũ est. cuius rei causa est, q̃ entium quorundam vsus, non nisi iis quibus facta natura sunt, applicari potest: vt sunt visibilia. neq; .n. videre licet, quorum visio nõ sit, neq; audire quorum nulla auditio. Sed per scientiam etiã, ea quorum scientia non est, possunt fieri. neq; enim æqualiter sanitatis morbiq; eadem est scientia, sed illius quidem iuxta, huius autẽ præter naturam. Sic & voluntas secundũ quidẽ naturã boni est, præter naturam vero mali. & vult natura quidem bonum, præter naturam vero, & ex mentis quadam euersione, malum. Verum cuiusq; corruptio euersioq;, non in quodlibet, sed in contraria & media competit: hos enim limites transgredi non licet. Et quia error non in quælibet, sed in contraria cõmittitur, quibus contraria sunt, tum in ea contraria quæ iuxta scientiam opponuntur, necessum est, & errorẽ & electionem a medio ad contraria ferri. Porrò contraria sunt, medium, maius & minus. eo q̃ iucundum & triste sic habeant, vt ab anima iucundum

D dem bonum iudicetur, iucundius vero melius, & triste malum tristius & deterius. vnde patet circa voluptates & dolores, virtutes vitiaq; versari circa eligibilia nanq; consistunt. Electio autem circa bonum, malum, & apparentia, quæ natura sunt voluptas & dolor, versatur. Quoniã igitur ipsa virtus moralis ipsa mediocritas est, omnisq; circa voluptates & dolores uersetur, vitium autem circa excessum & defectum, & ea prorsus, in quibus etiam virtus consistit: necessum est, virtutem moralem habitum esse electiuum mediocritatis, quo ad nos in iucundis & tristibus, iuxta quæ qualis quisq; moribus dicitur, dolens gaudens ue. dulce nanq; siue amarum diligens, non qualis quidam moribus dicitur.

Virtutem actionem non peccabilem, finemq; rectum reddere. Cap. XII.

B QVibus ita determinatis, dispiciatur, vtrum virtus electionem reddat non peccabilem finemq; rectum: nempe vt cuius gratia debeat, tantum eligat: an, vt nonnullis videtur, rationem absoluat, id quod temperantiam dicimus, quippe quæ rationem non euertit. Sed enim virtus & temperantia discernuntur ab inuicem, de quibus post erit dicendi locus. quibus enim cunque rationem rectam præstare virtus videtur, id causa existit, cuiusmodi etiam temperantia. Cæterum eam laudabilium esse præmissis dubitationibus, ostendetur. Porro scopum quidem licet esse rectum, verum in iis quæ ad scopum oberrare. rursus scopo etiam falso proposito, in iis quæ ad ipsum tendunt, rectè habere. interdum vero vtraq; fallunt. Vtrum igitur virtus scopum, an ea quæ ad scopum regit? Asseueramus autem scopum a virtute constitui. quocirca nec collectione, nec ratione aliqua hæc demonstrabuntur, sed vt principium hoc positum nobis esto.

C Neque enim medicus considerat, an esse sanum, sed vtrum deambulet, an non deambulare oporteat. Neque gymnastes an bene habere, sed vtrum luctari vel non luctari expediat, similiter neque alia circa finem occupatur. Quemadmodum enim in contemplatiuis suppositiones principiorum locum obtinent, sic & affectiuis finis, & principium est & suppositio. quoniam si hoc sanum esse conuenit, necessum est hoc esse, siquidem illud expectes: quemadmodũ istic, si triangulo duo recti, necessium est hoc consequi. Cogitationis igitur principium finis est, actionis vero cogitationis terminus. Si igitur omnis rectitudinis, aut ratio causa est, aut virtus, si ratio non est, per virtutem finis, non quæ sunt ad finem, constituetur. Finis autem est id cuius gratia: omnis .n. delectio alicuius est de aliquo: cuius igitur gratia medium, est, eius causa virtus, quæ id cuius gratia est. Verũ quæ deceant cõsecutio alterius est facultatis, quę id cuius Virtus quid.

gratia eligit. non enim ipsius est electio, sed eius quod ipsius gratia. D
Equidem finis gratia agente oportet. verum vt finis rectus præfigatur, electionis munus est, cuius causa est virtus. quocirca qualis quisque sit, ex electione iudicamus, non quid, sed cuius gratia faciat expendentes. Similiter & vitium contrariorum gratia electionem efficit. nam si quis cum in potestate sua sit bonum agere malumq; obmittere, agat contrarium, necessum est hunc honesti studiosum haudquaquam esse. Itaq; virtus & vitium voluntaria sunt, cùm nulla necessitas ad mala perpetranda cogat. inuoluntaria enim cùm turpia sint, non vituperantur tamen: contraq; bona non inuoluntaria, sed voluntaria laudantur. Postremo omnes laudantes, vituperantesq;, electionem magis quàm facta intuemur, etiamsi virtute sit eligibilior operatio. Faciunt item mala quidem coacti, sed eligit ea nemo. Sed & quia difficile electionem cuiusmodi sit perspicere. idcirco ex operibus qualis quisq; sit iudicare necessum habemus. itaq; eligibilior actio, E
sed laudabilior electio. Ex positis igitur hæc eueniunt, & consentanea sunt apparentibus.

ARISTOTELIS

MORALIVM EVDEMIORVM.

LIBER TERTIVS.

SVMMA LIBRI.

De virtutibus moralibus omnibus, iustitia excepta.

De fortitudine, forti, & eorum extremis. Cap. I.

MEdiocritates igitur esse in virtutibus easq; electiuas, & contraria earum vitia, quæq; sint, vniuersaliter dictum est. Singulatim vero vnáquanq; persequentes, primum de fortitudine dicemus. te re.n. apud omnes in confesso est, & fortem circa terribilia versari, & fortitudinem vnam è virtutibus esse. Distinximus autem in tabula superiore, vtrũ confidentia & fortitudo, cùm aliquo pacto sibi inuicem opponantur, etiam inter se contraria sint. Vnde manifestum, qui ab iis habitibus nomen habent, etiam inter sese inuicem opponi. quemadmodum timidus. nam is magis quàm deceat timere, minus vero audere dicitur. & confidens, qui ipse quoque ex eo quòd

D huiusmodi sit, minus quàm deceat timens, magisquè quàm deceat ...ens, nomen trahit. vnde & audax ab audacia denominatur. Quocirca cùm fortitudini sit circa timores audaciamque habitus pręstantissimus: decet vero nec vt audaces, qui in nonnullis, deficiunt, ...is vero excedunt, agere: neque timidorum instar, qui in eodem peccant, non eodem tamen sed contrario modo: audendo enim deficiunt, timendo vero excedunt: manifestum est media audaciæ timiditatisq; dispositionem fortitudinem esse. is enim habitus optimus. Videtur autem fortis metu vacare ut plurimum, timidus autem metu obnoxius esse. Et hic quidem multa, pauca, magnaq;, & parua metuit, idq; vehementer, & cito: ille vero contra, aut prorsus non, aut ...iter, ægre & raro, & non nisi magna. & hic quidē vehementer terribilia sustinet: ille vero nec leuiter quidem horrida. Quæ igitur ...fortis primum, sibi ne an alteri terribilia? Etenim si alteri terribilia sufferat, nihil videatur magnificum fortem esse. sin vero sibi-
E ... necessum est non nisi magna & horrida terrorem incutere. Itaq; terribilia vehementer, vehemens: sin leuiter, infirmus etiam me... ...erit. vnde contingit fortem multos magnosq; terrore formida... Verum videtur timidum contrarie fortitudo præparare, vt in eo ꝙ nihil aut pauca timeat. eaq; & leuiter & ægre. Sed enim horribi... quemadmodum & iucundum & bonum, bifariam dicitur, alia.n. simpliciter, alia vero cuidam iucunda bonaq; vocantur non simplici... ac contra praua & minime iucunda, quemadmodum quæ pra... ...ilia sunt, & quæ iucunda pueris, quà pueri sunt, sic etiam terribilia simpliciter, alia vero alicui. Quæ igitur timidus metuit, ... timidus, nemini terribilia sunt. Alia rursum leuiter, aut plurimis ...entur. Et quæcunq; naturæ humanæ horribilia sunt, ea simpliciter terribilia vocamus: fortis vero ad hæc intrepide habet, sustinetq;
F ...modi, quæ partim ipsum quoq; terrent, partim vero non: qua .n. ...o est, terribilia illi quoq; sunt, qua vero fortis, non sunt, aut cer...iter, aut nequaquam. Terribilia tamen dicuntur, quæ a plerisq; ...eri solent, quocirca hic habitus laudatur. Quemadmodū enim ro..., saniq; appellantur. non ut illi nonnullis laboribus fragrantur, ... nullo excessu debilitentur, sed ex eo, ꝙ uel prorsus non turban... ... simpliciter aut leniter, a quibus multi & pleriq;, valetudinarii ... & infirmi & timidi communibus uulgaribusque paßionibus af...ntur, sed citius vehementiusq; quam solent. multi præterea, qui ... afficiuntur, ea vel non prorsus vel leniter ipsos tangunt. ...tur autem num forti nihil a... terribile, neq; metuat quicquam. ... nihil vetat, pro eo ac dictum est ipsum quoq; timere fortitudo ... rationem sequitur, ratio vero honesta capessere iubet, quocirca ... non per hanc sustinet, is aut stupidus est, aut confidens. vero ... ...tum tantum non metuit, solus fortis est. Timidus igitur ... non decent metuit: audax vero in quibus non oportet, audet: fortis

vero in vtroque agit quod decet, & proin medius existit. nam quæ ra-tio dictat, ea & metuit & sustinet. quæ magna, acerba, interitumq; inferentia nisi sint honesta, subire haud iubet. audax vero etiam non iubente ipsa subit: timidus vero ne si iubeat quidem: solus autē fortis ipsius iussui obtemperat.

De quinq; speciebus fortitudinis non veræ. *Cap. II.*

SPecies autem fortitudinis quinq; sunt numero. eadem enim sustinent, non tamen easdem ob causas. Vnde vna ciuilis, quam verecundia parit. Altera militaris, ex peritia vsuq; rerum profecta: non quemadmodum dixit Socrates, vt horribilia, sed vt auxilia horribilium cognoscantur. Tertia per ignorantiam & imperitiam: velut est puerorū insanorumq; fortitudo, qua hi horribilia sustinent, illi vero serpentes manibus prehendunt. Alia rursum ex spe nascitur, qua laute conuiuati æbriique pericula suscipiunt. nam vinum spem solet addere. Postremo alia ex affectuum impotentia rationis expers, vt amore ira ve accensorum. nam si amet quis, audax potius quàm timidus erit, multaq; pericula sustinebit. velut qui in Metaponto tyrannum occidit: & in Creta fabulas recitauit. Siue ira commoueatur. nā contra se rapitur animus. Vnde & feræ syluestres fortes dicūtur, nec sunt tamen. concitatæ enim sunt eiusmodi: non concitatæ, quemadmodum & audaces, inæquales sunt vehementer. Maxime autem naturalis est ab ira profecta fortitudo. inuicta .n. ira. quapropter & pueri optime pugnant. ciuilis autem propter legem existit. Cæterum harum nulla secundum veritatem comparata est: ad cohortationes tamen in periculis vsum adferunt hæc omnia non mediocrem.

Quæ dicantur horribilia. *Cap. III.*

DE horribilibus igitur cùm simpliciter iam dixerimus, non ab re fuerit de his fusius determinare. In vniuersum igitur horribilia dicuntur metus affectiua, ea scilicet quæ dolorem inferunt corruptiuum. Nam cui alia afflictio incidit, alium etiam dolorē, diuersumq; affectum, non metum parit. nam qui molestiam aliquā prospiciat, ut eam, qua inuidi aut æmuli, aut pudore iussu affliguntur, aliud nomen sortitur, eò quod metus eorum tantum malorum est, quæ natura interitum videtur inferre. Quocirca nonnulli quamlibet molles, fortes tamen sunt in quibusdam. & nonnulli duri ac tolerantes timidi. Videtur enim propemodum proprium fortitudinis munus esse, circa mortem eiusq; acerbitatem recte affici. nam si algorem & calorem, pro eo ac ratio dictat, sustinet, cum a periculo absint, verum ad mortem mollis sit & timidus, non ob aliud, nisi ob interitū, a...

...ad eadem quidem mollis, erga mortem autẽ intrepidus: ille qui
...timidus, hic autem fortis iudicari sanè queat. periculum namq;
...constare terribilibus tantum dicitur, quæ in propinquo habent
...modi interitus affectiua. apparet autem periculum, quando pro-
...ponitur. Terribilia igitur, circa quæ versari fortis assolet, dicta
...iam nobis sunt, eò quod appetentia affectiua doloris corruptiui, oportet
...procul, sed in propinquo apparere, nec magnitudine humanæ
...tatis proportionem excedere. Quædam enim necessitate, ...
...bus terribilia videantur, omnesque percellant. Nihil enim vetat
...minus, quemadmodum calida frigidaq; & alia quædam corpo-
...humani habitus viresq; superant, ita animi affectionibus nonnul
...opprimamur. Timidi enim & audaces secundũ habitus decipiun-
...illis enim non horribilia, horribilia tamen videntur, & quæ leui
...motuenda sunt, vehementer. audaci vero contrariũ, horribilia ani
...videntur, & quæ vehementer, leuiter. viro autẽ forti vera hor-
...maxime. Quocirca nec si quis ignoranter pericula sustineat,
...est. velut qui fulmen, ex insania ferat illatum, ac si cognoscat
...tum sit periculũ, ex iræ impetu agat. quemadmodum si Celtæ,
...armis, occurrant fluctibus, cuiusmodi furiosa fortitudo pror
...barbarorũ est. Nonnulli vero ob alias voluptates pericula ...
...nam & ira voluptatem habet quandam, cum spe nempe ...
...sumendæ. Verum nec si ob eiusmodi, nec ob alias voluptates, ma-
...ne grauiorem fugam mortem obeat, vere fortis quispiam ...
...ea merito dicatur. Nam si mori iucundum sit, sæpe per intempe-
...tiam morerentur lasciui. quemadmodum & hodie, cùm ipsa qui-
...morte minime, sed inferentibus eã suauibus existentibus ...
...per incontinentiam certum sibi concilient interitum. Non
...etiam certam mortem propositam, quo ex genere nullus for-
...videatur. Neq; si quis dolorem fugiens, (quod solent multi) mor-
...accersat, fortis fuerit. Quemadmodũ enim Agathon inquit, ...
...homines qui doloribus victi, mortem eligunt, veluti Chironem
...perhibent, ob dolorem vlceris mortem optasse, licet immor-
...Non procul ab his distant qui ex peritia pericula sustinent, ...
...pleriq; solent militantes. Id namq; cõtrariũ Socratis sententiæ,
...tis scientiam fortitudinem esse. neq; enim quia mouere ...
..., qui super mucronibus iaculorum ingredi dicerent, ...
..., sed quia præsidia contra læsionẽ explorata habent. ...
...pugnant, idcirco fortes sunt: quemadmodum nec ...
...iuxta Theognim, fortitudinem gignunt. Vir enim, ...
...domatur omnis. Manifesta namque quidam ...
..., eo quod discrimen nullum futurum nouerunt, ...
... argumento est, quod malis iam reuera imminentibus ...
... Inter omnes igitur parteis ea videtur ... quæ ex
...candia nascitur fortitudo. Quemadmodũ & ... Hectore

scribit, periculum obiisse verecundia impulsum. Hectorē verecundia D
cœpit: primus nāq; Pulydamas me reprehēderit. atq; ea est quam diximus ciuilem. Cæterū vera neq; hæc est, neq; alia ex his, vlla, sed furori similis est ferarū, quę impetu feruntur. neq;.n. vel ob ignominiā, vel ex ira, vel ꝙ nō morituros se arbitrentur, aut ꝙ facultatibus pręseruatiuis instructi sint, sustinere horribilia opinor. nā ita nihil horribile esse iudicarint. Et qm̄ virtus omnis electiua est, nēpe vt supra diximus, ꝙ omnia gratia alicuius, eius nempe quod honestū est, huius instinctu eligatur, patet fortitudinē, quia virtus est, horribilia gratia alicuius sustinenda docere. neq; ex ignorantia, vt quæ iudiciū format, neq; voluptatem, sed ob solā honestatem. quoniā si non sit honestū, sed furiosum, quia turpe, id nequaquam suffert. Circa quæ igitur versetur fortitudinis mediocritas, & quorum sit, & propter quid, & horribili quam vim habent, satis in præsentiarum explicatum videtur.

De temperantia, & eius extremis. Cap. IIII. B

Porro de temperantia, & intemperantia deinceps disserere conabimur. Intemperans autem multifariam dicitur, interdum enim quando non est castigatum nec emendatum, quemadmodum incastratum dicimus, ꝙ castratus non sit, quorū castrari nonnulla possunt, alia no possunt. (dicimus .n. incastratū, & qd' castrari non possit, & quod cū possit, non sit tn̄ castratū) sic & intemperans dicitur, vel ꝙ tēperiē castigationēq; natura non admittat, vel quod admittat quidem, sed nunquàm sit castigatum. veluti puer in iis peccatis quæ recte moderatur temperans. iuxta eam enim intemperiē homines intemperantes dicuntur. Rursum & id intemperans dicitur, ꝙ vel ægre, vel non omnino castigatione vlla emendari queat. Multifariam aut cum dicatus intemperantia, patet circa voluptates quasdam: tū ꝙ ex dispositione circa eas varia, & a se inuicem, & ab aliis homines differant. pri- C
us autem descripsimus quo pacto intemperantiam appellatione transferamus. nam eos qui nullo sensu erga eas commouentur, insensatos alii, nonnulli aliud nomen imponunt. Verum non est nota hæc affectio neq; vulgaris, eo ꝙ magis in alteram partem peccetur, & ꝙ congenitus sit omnibus iucundorum eiusmodi sensus & delinitio. Huiusmodi autem sunt, quos Comici inducunt agrestes homines, qui nec moderata quidem necessariaq; vlla suauitate miscent. Et qui temperans circa voluptates versatur, necessum est etiam cupiditates quasdam illi propositas esse. Itaq; quæ sint ista explicare oportet. neq;.n. circa omnes cupiditates, omniaq; suauia versatur temperans, sed opinione quidem circa sensibilia duo, gustabile scilicet, & tangibile, reuera autem circa tangibilia tamen. Nam circa visionis voluptatē, quæ citra veneris cupiditatem pulchrorum, aut dolorem, qui turpi-

D tum aspectu nascitur, aut eam quæ ex auditione suauiter consonantium, aut secus, aut quæ olfactu fragrantium aut fœtidorum prouenit, nó versatur téperans. neq; .n. vel patiendo, vel non patiendo dicitur intéperans. Siue igitur quis aut pulchrã statuã, aut equũ, aut hominẽ cernat, vel suauiter audiat canentẽ, nec bibere nec edere, nec venerì indulgere velit, sed pulchra quidẽ videre, & canentẽ audire, is intéperans minime videatur quemadmodũ nec Syrenũ cantibus deliniti. sed circa duo hæc sensibilia versantur, quæ & reliquorũ animantiũ sensibus incurrentia, doloré, voluptatem ue cient: ea scilicet quę gustu tactu ue sentiũtur. Cęterũ quę reliquis sensibus suauia existũt, nullũ ferè illis sensum mouent, vt circa proportionũ pulchritudinis contuitionẽ nihil magnopere moueri videntur. sed & nec auscultationibus sonorũ riteq; consonantiũ, neq; suaue aut grauiter olẽtibus: licet omnes sensus acutius pcellant. Sed & odoribus ii gaudét maxime qui per accidens, non per sese oblectant. Dico autem per se, quibus B gaudemus nec sperantes, nec recordantes aliud, velut cibi aut potus. nam ob aliã, hoc est edendi bibendiq; voluptatem iis gaudemus. per se vero, vt est lucorum & florum. Quocirca scite. Stratonicus dixit, illa quidem pulchre, hæc vero suauiter fragrare. Et quia gustabile aliquod, non omnẽ voluptatem feræ attingunt, nec quantum extremo linguæ apice, sed quantũ toto gutture sentitur, quapropter gulones non optant linguam longam, sed quemadmodum Philoxenus ex Hyride, vulturis guttur. Itaq; circa tangibilia, vt simpliciter dicã, intemperantia est constituenda, circa ea, quæ etiam intéperãs versatur. nã vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, etiã omnia eiusmodi circa sensus prędictos sunt: quas in parteis intemperantia diuiditur. Verũ qui uisum, auditione, olfactuq; excedit, non dicitur intemperans. citraque ignominiam tales errores vituperamus, & prorsus circa quæ non dicuntur continentes. incontinentes vero nec temperantes C sunt, nec intemperantes. In sensatus igitur, aut quocunq; alio nomine appellare cõueniat, qui in omnibus deficiat, quibus solent plerũq; oẽs participare, atq; lætari. Verum qui excedit, intemperans est. oẽs etiam his & natura gaudent. & aliquo etiam modo concupiscunt, nec tamen sunt, vel dicuntur intemperantes. etenim consecuti, excedunt magis quam oportet gaudendo: nõ consecuti magis quàm oportet dolendo. Sed nec dolore etiam vacantes dicuntur. non enim deficiunt gaudendo dolendò ue, sed magis excedunt. Quia igitur circa hæc est excessus defectusq;, manifestum ꝙ & mediocritas qui habitus optimus est, & vtrisq; contrarius. Itaq; téperantia habitus præstãtissimus. circa quæ intéperans versatur, quæ in dictis iucũdis sensibilibus tenés mediũ, insensilitatis intéperantiæq; mediocritas existit. Excessus vero intemperantia est. Defectus aũt nomine caret, aut supra positas appellationes sortitur. Accuratius vero deinceps de iucũdorũ genere pertractabitur, vbi de continentia incótinẽtiaq; agemus.

De mansuetudine, & eius extremis. *Cap. V.*

Eodem pacto de mansuetudine, rigiditateq; sentiendum est. Nam & mansuetum qualem quendam esse erga dolorem ex ira profectum cernimus. Supra enim iracundo, rigido & agresti (omnia enim hęc sunt dispositionis eiusdem) seruilem, & insensatum opposuimus: eo q̀ ita vocentùr, quotquot non moueantur ad iram quibus oportet: sed lacessiti faciles humilesq; sese præbeant ad contemptum. opposita enim sibi inuicem sunt, celeriter & ægre, leniter & vehementer, & dolor quem iram dicimus longo tempore durans, ei qui breui. Quoniam vero quemadmodũ & in aliis hic quoq; excessus defectusq; reperitur: Rigidus enim est eiusmodi, qui citius magis, longioreq; tempore, tamen nec quando, nec quibus oportet, ac in multis afficitur. Seruilis autem contrarius quispiam est: Medius autem inter inæqualitatem consistit: quia vterq; habitus vitiosus est, patet medium horum æquanimitatem esse. neque enim præcurrit, aut excedit: neq; quibus non oportet irascitur, nec quibus oportet non irascitur. Quocirca cũ & mansuetudo circa easdẽ affectiones versetur habitus optimus, erit & mansuetudo mediocritas quædam, & mansuetus inter rigidũ seruilemq; medius.

De libertate, & eius extremis. *Cap. VI.*

Sunt porrò & magnanimitas, & magnificentia, & liberalitas mediocritates. Liberalitas enim circa acquisitionem amissionemq; facultatum versatur. Nam qui omni acquisitione gaudet omneq; amissione dolet vtrunque magis quàm oportet, illiberalis est. qui vtrunque minus quã oporteat, prodigus. qui vero vt oportet vtrunque, liberalis. vt oportet hic, velut in aliis etiam expono, quemadmodum recta ratio dictat. Et quia illi quidem in excessu defectuq; sunt: nam vbi extrema sunt, isthic & mediũ, quod præstantissimum est in quaque specie, & vnum: necessum & liberalitate inter prodigalitatem, illiberalitatemq; circa facultatum acquisitionem, & amissionem mediam consistere. Bifariam autem facultates quæstuariamq; vocamus. alia enim per se est facultatum possessio, velut calcei & vestis: alia vero per accidens: nec tamen ita, vt si quis lance calcei vice vtatur, sed velut emptio, conductioq; mercenaria. emuntur enim & calcei. Pecuniæ autem cupidus præ quæstu accidentario circa nummatum possessionem occupatur: illiberalis vero, & prodigus circa accidentarium lucrandi modum. nam ille quidem in acquisitione naturali augmentum quærit: prodigus vero in necessariis deficit: liberalis autem ex abundanti copia largitur. Species vero harum differre di-

...tur, eo ꝙ magis & minus circa particulas ostendunt: vt illiberalis: ...cus, sordidus, turpis lucri cupidius. Parcus enim, eo quòd nō ero... dicitur. Turpis autem lucri cupidus, ꝙ omnia corrodat. Sordi... qui vehementes in exiguis obnititur. Deceptor vero depilator... qui iniustus ex illiberalitate est. Ita contra prodigorum hic qui ... cautus est, qui inordinate consumit: ille vero incōsideratus, qui ... quem ferre dictat ratio, durare dolore non potest.

De magnanimitate, & eius extremis. *Cap. VII.*

DE magnanimitate autem, ex iis qnæ de magnanimis dicta sunt, determinare oportet: eo ꝙ vt in aliis iuxta affinitatem & similitudinem, quoad latent progredi conuenit. Ita & de magnanimitate tractantibus idem vsu venit. Quocirca nōnunquã cõtrarii eadē affectant. quē... modū prodigus & liberalis, perfractus & grauis, audax & fortis. ... eadē enim versantur, & cognati sunt aliquousq;. nam & audax ... pericula sustinet, sed hic quidem sic, ille vero aliter, quæ plu... inter se distant. Dicimus aūt magnanimū iuxta nominis appel... nē, velut vi & magnitudine animi instructū. itaq; & graui & ma... similis videatur: quandoquidē omnes virtutes quodamodo se... nam recto iudicio de rebus maximis pariter & infimis bonis ... laudabile est. Videntur autem ea magna esse, quæ optimo ... instructus prosequitur, circa eiusmodi scilicet iucunda. Magna... vero est præstantissima. iudicare autem in vnoquoq; maius ... recte iuxta sapientis virtutisq; præscriptū. vnde vel ipsa om... virtutes, vel ipsam oēs consequuntur. Præterea contēptiuus di... magnanimus. Singulæ vero virtutes rerū præter rationem ma... sunt contēptrices, vt fortitudo periculorum: id enim magnū ... turpia deputat, & neque multitudinem omnem iudicat formi... & intemperans voluptates. liberalis opes multas magnasq; ... id quod magnanimi esse videtur, eo ꝙ in paucis occupetur. ... magna sunt, eo ꝙ nec cuiuslibet iudiciū spectat. Magis quip... nimus spectat quid vni sapienti probetur, quàm multitu... Quemadmodū ad Agathonem dixit Antiphon, ma... laudantem. neglectus .n. propria maxime affectio ... Porro nec vitæ, nec opū, quibus studere magnopere vi... curā gerit, sed tñ honoris. itaq; & dolet iguominia ... & indigni subiectus imperio: gaudet aūt principatum asse... inde contraria videntur. nam circa honores occupari, & quæ ... sentiat de se contemnere, nō sunt consentanea. quocirca accu... discernere oportet. Nam honor exiguus & magnus bifariã ... autem enim à multis is & vulgaribus, aut ab illustribus il... qui ... pro re, in qua eueniat, differt. magnus .n. nō so...

lum honorantiũ multitudine aut qualitate, aut precio ęstimatur, sed D
veritate. vnde & principatus & reliqua præclara, & studio digna bo-
na censentur, quæ reuera eximia existunt. Quo circa nulla virtus
magnitudine caret, qua & amplificare & ius reddere videtur in qui-
bus fuerit. sed .n. & inter cæteras virtutes magnanimitas emittet, quæ-
re peculiari vocabulo hac præditur magnanimus appellatur. Quo-
niam vero bona alia honorabilia sunt, alia vero ut supra determina-
uimus: ex quibus alia ex vero eximia, alia parua sunt: quibus non-
nulli cum digni sint, seipsos dignos etiam arbitrantur, in iisdem so-
let elucere magnanimus. Quadrifariam vero hæc discernuntur.
Nam & dignum esse iis, & sese dignum iis iudicare contingit. Inter-
dum vero & mediocribus dignum iis quoq; se dignum iudicare. Nõ-
nunquam vero econuerso vtralibet hęc ad se inuicem componun-
tur. nam cum exiguis aliquis dignus, magnis atq; honorabilibus se
dignum arbitratur, alius maximis dignus, paruis se dignum existi- E
mat, prior quidẽ hic est exiguis dignus, magnaq; affectans, vitupera-
tionem meretur. dedecens enim id est, ac minime honestum, præter
dignitatem quippiam consequi. verum & is vituperandus, qui præcla-
ti honore dignus, eum tamen auersetur. restat, iam vtrique horum
contrarius, qui cum rebus magnis dignus sit, seipsum etiam dignum
arbitretur. hic laudabilis & inter hos medius est. Et quia circa hono-
ris electionem fruitionemque circa honorabilia reliqua bona dispo-
sitio est præstantissima magnanimitas, & quemadmodum ostendi-
mus non circa vtilia occupatur, ac ipsa mediocritas cum primis lau-
dabilis, manifestum etiam magnanimitatem esse quandam medio-
critatem. Et contrariorum autem, hoc quod diximus indignum, ma-
ximis sese dignum arbitrantem, lentitudo. tales quippe lentos dici-
mus, qui magna venditant, cùm non insint. Verum vbi dignus ma-
gnis, se indignum censet, pusillanimitas appellatur, pusillanimis
enim est, qui præclara meritus, iis sese indignum iudicarit. Itaq; ma-
gnanimitatem necessum est mediocritatem esse, inter pusillanimita-
tem & lentitudinem. Porro quartus ex his, neque omnino vitupe-
ratione dignus, neque magnanimus. in nulla re magni quippiam co-
secutus. neque enim vel dignus existit, uel ira de se ipso censet, quã-
propter non est contrarius. Nam etsi planè contraria inter se videan-
tur, magnis dignum magna, & paruis dignum exigua deberi sibi ar-
bitrari. contraria tamen non sunt, eo quòd hic reprehensione care-
at. quandoquidem ex rationis instructu agit, & eadem quæ magna-
nimus naturæ conditione. Cùm vterque quibus dignus est, sese di-
gnum arbitratur, magnanimum ex iis, quibus dignus est sese dign-
censebit. pusillanimis uero cùm magna insint ei bona honorabilia,
si eis se indignum iudicat, quid faceret, si paruis dignus esset, aut igi-
tur magnis se dignum iudicans, lentus, aut pauciorum. quocirca
nemo pusillanimem dixerit, qui inquillinus tantum, se non imperio

dignum

dignum censeat, seq; subiiciat, verum qui honesto loco natus sit, imperiumque rem magnam iudicarit,

De magnifico, & eius extremis. *Cap. VIII.*

MAgnificus aūt non ex qualibet operatione, electione ue dicitur, sed ex sumptibus: nisi forte per translationē ita vocetur. absque sumptu aūt magnificentia non est. nam πρέπον, idest decens, in ornatu: ornatus vero nō in quibuslibet, sed in necessariorum excessu consistit. Verum qui in magno sumptu decentem magnitudinem eligit, eam quę mediocritatem cum eiusmodi voluptate expetit, magnificus est. qui vero amplius quam par sit, & præter modum, is nomine caret: tametsi quandam affinitatem inter sese habent, quos vocant ineptos & prodigos. Nam qui opulentus dilecti hominis nuptiis sumptus suppeditat, eum apparatum se decere arbitratur. Qui frugales paucaque desiderantes excipienti cōueniat, paruificus. Verum qui nuptiali apparatu eos excipiat, nec ob gloriam, neque pro authoritate peculiari aliqua, prodigo similis videtur. Verum qui pro dignitate iuxtaque rationem id facit, magnificus est. decorum.n. iuxta dignitatem est, quandoquidem nihil præter dignitatem decet. decorum autem esse oportet, etenim decentis est agere iuxta dignitatē, & quod deceat, & circa quid deceat. aliud n. decorum est circa familiaris, aliud circa amati nuptias. atque ipsi etiam in tantum aut eiusmodi: vt spectaculum, Cimonem non Themistoclem, q; humiliore fortuna hactenus esset, decere aiebat. ille vero, cui qualiscunque sit dignitas perinde est, nullus est horum. De liberalitate vero similiter se habeat. nam liberalis aliquis est, quando libet.

De indignatione, uerecundia, amicitia, grauitate, ueracitate, urbanitate. *Cap. IX.*

ET fere etiam sic cætera circa mores, vel laudabilia vel vituperabilia. nam alia excessus, alia defectus, alia vero mediocritates sunt passiuæ, quemadmodum inuidus & alienis malis gaudens. iuxta hos.n. habitus dicitur, inuidus quidem angi, dignorum successu: hic vero in eadem passione nomine carere, sed ei affectioni obnoxius, notus est, gaudendo indignorum vel casibus vel successibus, item & dignorū [illegible]ando. Medius vero inter hos est indignabundus, & quod veteres [illegible] vocant, a dolendo, ob indignorum successum. quapropter & Nemesin Deam esse arbitrantur. Verecūdia mediocritas est inter impudentiam & stuporem. Nam qui nullam de se existimationē moratur, impudens. qui oēs, stupidus. qui vero apparentes quasdam mo-

deste, verecundus. Amicitia vero medium inter inimicitiam & adulationē. Nã qui oĩbus pro cupiditate sua iucunde congreditur, adulator est. qui vero voluptatem oēm vitat, odiosus. verũ qui nec sectatur, nec refugit oēm voluptatē, sed quod optimũ videtur in congressu obseruat, amicus est. Grauitas vero mediocritas est inter contumaciam & placendi studium. Nã qui nihil in cõuictu alteri largitur sed contēnit, contumax. qui vero oĩa omnibusq; se subiicit placendi studiosus est. qui vero alia quidem largitur, alia nõ, grauis appellatur. Verus aũt & simplex, quē rigidum vocant inter dissimulatorē & iactabũdum medius est. Nam qui sua deteriora mētitur qua sunt, idq; non ignorãs, dissimulator. qui vero maiora prædicat, iactabundus est. verum qui vt habeat exponit, verus, & iuxta Homerũ sapiēs appellatur & in vniuersum, hic quidem veri, ille falsi amator est. Porro vrbanitas mediocritas est: & vrbanus inter rusticum & scurram medius. Quemadmodũ n. circa alimentũ, vorax & * tetricus differunt, q̃ ille nihil aut pauca aut ægre admittat, hic vero facile oĩa, sic rusticus habet ad importunũ aut scurrã. nam ille ridiculũ nihil aut ægre admittit hic vero oĩa et prõpte & suauiter. Verum neutrũ ita decet, sed quædam admittenda ioca, quædã non, idq; iuxta ratonē: quod facit vrbanus. Demonstratio aũt eadem. quando quidem & eiusmodi est vrbanitas, & non quem transferentes dicimus, æquissimus habitus, & mediocritas laudabilis: extrema vero vituperabilia sunt. Duplex autem vrbanitas est. alia enim quæ ridiculis gaudet, iocisq; etiam in ipsum scommate iactis: alia quæ iocos lususq; per exhibere aliis põt. Diuersæ quidem a seinuicem, sed mediocritates ambæ. nã qui & exhibere iocũ aliis põt, quo afficiatur syncere iudicans, & qui in se dictũ ferre ridiculũ, inter importunum & frigidũ medius est. Quæ determinatio melior est, quã si illato, qũocunq; affecto, molestum esse qđ dicitur asseratur. quippe q̃ magis placere, ea moderatione prædito cõueniat, hic.n. recte iudicat. Cæterum omnes he mediocritates etsi laudabiles sunt, non tamen virtutes dici debent, neq; earum contraria, vitia: quippe q̃ hæc omnia ex affectionum diuisione, carere electione constat. vnaquæque enim harum affectio quædam est, & quia naturalis est, ad naturales etiam virtutes refertur. naturales enim quodammodo virtutes hæ sunt, vt ex sequentibus patebit, cum prudentia. vnde & inuidia, iniustitiæ (nam ad alium spectant actiones ab ipsa profectæ) & indignatio iustitiæ, verecundia modestiæ adcensentur. quocirca & eo in genere modestiam definiunt. Verus autem & vanus eiusmodi vt ille sapiens, hic stultus sit, verum medium magis extremis contrarium est, quam ipsa sibi, eo q̃ illud cum neutro iungatur, & sit, hæc vero frequenter. suntque nonnunquã timido audaces, ac partim prodigi, partim illiberales, & prorsus vitiose inæquales. Nam cum recte inequales sunt, medii existunt. medio nanque extrema aliquo modo insunt. verum cõtraria

* σικχὸς.

tates non videtur extremis similiter iuxta mediū ambæ inesse interdum enim iuxta defectū, aliquando iuxta excessum insunt: quorum causa sunt duo illa supra cōmemorata. paucitas erga iucunda insensatorum, & quod contrarium magis esse videtur, in quo magis peccatur. tertium vero, ꝙ rarius, minus contrariū videtur: vt audacia ad fortitudinē, & prodigalitas ad liberalitatem. De reliquis igitur virtutibus laudabilibus fere dictum est: itaque de iustitia deinceps dicendum erit.

Pro Quarto, Quinto, & Sexto sequentibus libris, lege Quintum, Sextum, ac Septimum Nicomachiorum. huc enim ex eo loco translati fuere, nullo penitus mutato uerbo: ut in Græcis exemplaribus uidere licet.

ARISTOTELIS
MORALIVM EVDEMIORVM
LIBER SEPTIMVS.

SVMMA LIBRI.

De amicitia, ac eius speciebus, De amicis: ac multis, quę circa hęc sunt consyderanda. De beneuolentia, concordia, ac probitate.

De amicitia, ubi dubitatur, an sit in similibus uel in contrariis. *Cap. I.*

De amicitia, quid sit, & quale sit. quis item amicus: ac vtrū simpliciter tātum dicatur amicitia, an multifariam, & si multifariam, quot nam modis: insuper quo pacto sit amico vtendum, quid ue iustum amicum, nihilominus excutienda nobis sunt, quā ea quę de moribus circa honesta eligibiliaq; tra duntur. Nam inter ciuilia officia vel potissimum est, amicitias inter se hominū mutuas conciliare. Eamq; ob causam virtutem vtilem existere dicimus, ꝙ amici esse nequeunt, qui mutuis inter se iniuriis conflictantur. Præterea iustum iniustumque maxime circa amicos versari omnes confitemur. Et bene videtur vir bonus etiam amicus esse, ac amicitia moralis quidam habitus: vt si iniuriā quis cauere instituta, homines inuicē reddat amicos, eo ꝙ veri amici nunquā mutuo, quemadmodū & iusti, inferant iniuriā. quocirca aut idē prorsus, aut cognata inter sese ami-

citia iuſtitiaq; exiſtunt. Præterea inter bona præſtantiſsima reputa- D
mus paratum eſſe amicum: & malum grauiſsimum ſolitudinem, ami
corumque carentiam interpretamur: quòd omnis vita, ſpontaneaq;
hominum conuerſatio his conſtet, quæ cum familiaribus aut cogna
tis, aut aliis nobiſcum degentis vel liberis vel parentibus vel vxore
tranſigitur. Et propria quidem iuſta, quæ ad amicos ſpectant, ſolum
ad nos pertinent. verum quę lege conſtituta, nō equidē nos, ſed alios
reſpiciunt. Verum multa ambigi circa amicitiam ſolent. Primū qui-
dem ꝙ foris aſſumitur, vt plerumque dicitur. Videtur enim nonnul
lis ſimile ſimili amicū eſſe: vnde natum eſt qđ fertur, Deus ſimilē ſem
per adducit ad ſimilē. etenim graculus ad graculū, & fur furē cogno
ſcit, & lupus lupum. Sed & phyſiologi vniuerſam naturam rerum de
ſcribentes, principium hoc conſtituunt, ſimilia ad ſimilia contendere
Quocirca & Empedocles canem femellam fictili incumbere aiebat,
ob ſimilitudinem, quam cum eo plurimam haberet. Atque hi quidē
ad hūc modum amicum definiunt. Alii vero contrarium contrario E
amicum aſſerunt. amabilia enim deſiderabiliaque omnibus amica
ſunt: & ſiccum humida, non ſicca appetit. vnde & terra pluuiam opta
re dicitur, & rerum omnium mutationem gratam eſſe: ea vero in cō
trarium fit. Et ſimile ſimili inimicū, & figulus (quod dicitur) odit fi
gulum. Inſuper & animantia quibus ex eodem victus ſuppetit, ho-
ſtilia inuicem ſunt. Opiniones igitur hæ tantum diſtant ab iis, quæ ſi
mile amicum, & contrarium inimicum cenſent. Minus certe ſemper
ei quod plus eſt, hoſtile exiſtit. inimicitiamque dies exorditur. Præte
rea & loca inter ſe diſsita, contrariorum ſunt: amicitia enim contra-
here videtur. Alii vero contraria amica putant, & Heraclitus incre-
pat poetā dicentē, ꝙ lis inter Deos & homines pereat. Neq;.n. har-
moniā conſiſtere inquit, citra acutum & grauem ſonum: neque aīalia
abſq; mare & fœmina duobus contrariis, quæ duæ opiniones de ami
citia ſunt in vniuerſum plurimū diſcrepātes. Verū alię magis cogna-
tæ ſunt, & proprię apparentiū. aliis.n. inter prauos amicitiam conſta F
re non poſſe, ſed inter bonos tantū. aliis contra, abſurdum videtur, ſi
mater liberos non amare aſſeratur, cum & inter bruta amicitia inter
cedat tanta, vt ēt pro ſobole ſua mori non recuſent. Alii tantū vtile
amicum arbitrantur. argumento illis eſt, ꝙ oēs id proſequuntur, inu
tilia vero abiiciunt. Vnde Socrates ſenex ille ſaliuam proiiciens, &
capillos vnguesq; pręſcindens, particulas ſe inutiles oēs abiicere di-
cebat, & poſtremo ēt corpus ipſum cū mortuū fuerit, & ꝙ nullis por
ro vſibus accommodari queat. verū vbi vſui eſt, velut in Aegypto, re
ſeruant. quæ oīa contraria inter ſe maxime videntur. nam inutile ſi-
mili, & cōtrarietas ſimilitudini, ac cōtrariū inutiliſsimū cōtrario ſuo
maxime repugnat. quippe ꝙ contrarii ſit contrariū corruptiuum. In
ſuper videtur aliis quidem facile amicos comparare, aliis vero rariſ
ſimū hunc cognoſcere, quoniā citra ſucceſſum nō contingit. Cū ſeli

tibus amicitiam omnes captant. verum alii, ne in iiſdem quidem infortuniis perſiſtentibus, credendũ iudicant. quippe qui fallacia quadam, fictaque cum calamitoſis conuerſatione, bonorum amicitiæ ſeſe inſinuẽt: Sed adducendus ẽt poſtremus, qui & opiniones de his rectiſſime exponit & dubitationes contrarietatesq; ſoluit. quod fit, dũ appoſite explicantur, quæ videntur contraria. eiuſmodi enim ratio maxime apparẽtibus cõſonat. Contingit aũt oppoſitiones manere, quãdo quod dictum eſt, verum ſumptum fuerit: interdum vero ſecus.

Quale ſit id, quod ametur, iucundum, an bonum. Cap. II.

DVbitationem autem habet, vtrum iucundum, an bonum id ſit, quod ametur. Nam ſi id maxime concupiſcimus, erit eiuſmodi potiſsimum amor. Neq;.n. amator dicitur, qui non amet ſemper. Et cupiditas ſemper ad iucunda fertur. nam & iucundum, quod volumus bonum amamus: verum aliud eſt iucundum ac bonum: de quibus & aliis cognatis determinare conabimur, his principiis conſtitutis. Quę cupiditate aut voluntate appetuntur, aut bona ſunt, aut apparentia bona. Quapropter & iucundum concupiſcibile eſt, quia apparens bonum: quippe quòd aliis bonũ iudicetur, aliis appareat tantum, etiã ſi non iudicetur. neq; enim in eadem animæ parte ſunt, phantaſia. Patet igitur amicum & bonum & iucundum eſſe: quo determinato, altera iam ſuppoſitio præmittenda. Bonorum enim alia ſimpliciter bona ſunt, alia alicui non ſimpliciter, atque eadem ſimpliciter & bona, ſimpliciterq; iucunda. Nam quæ ſano corpori conducunt, ſimpliciter corpori bona: quæ vero laboranti tantum, non ſimpliciter appellamus, velut ſunt medicamenta, & ſectiones. Similiter & iucunda ſimpliciter vocamus, quę integrum ſanumq; corpus oblectant: vt in clara luce, non in tenebris cernere: verum laboranti ex oculis contrarium. & vinum iucundius eſſe iudicatur, non linguæ ex vinolentia corruptæ, quæ ne infuſum quidem acetum diſcernat, ſed ſenſui ſyncero. Similiter & in iis quæ animam ſpectant, non quæ pueris aut beluis, ſed cordatis probantur. vtrorumque igitur memores, hæc eligimus. Et quemadmodum pueri ac beſtiæ habent ad cordatum, ſic prauus ſtolidusq; ad moderatum & ſapientem. iis vero iucũda ſunt, quæ iuxta habitus incidunt, quæ ſunt bona & honeſta.

De tribus amicitiæ ſpeciebus: & quæ ipſarum proprie ſit amicitia. Cap. III.

QVia vero bona multifariam dicuntur, aliud enim quia tale ſit, aliud quia vtile ac frugiferum: ſic & iucundum, aliud ſimplici-

iter ac bonū simpliciter, aliud vero quod al cui videtur bonum, quem admodum in inanimatis: contingit ob singula hæc aliquid nos diligere & amare: vt & hominem. alium.n. q virtute præditus, alium quia bonus & frugiferus, alium quia iucundus ob voluptatem. Amicus aūt fit, quando amatus redemat: neq; i l ignoratur ab ipsis. Quocirca necessum tres amicitiæ species esse: neq; iuxta vnū aliquid oēs, neq; vt vnius generis species, neq; oīno æquiuoce dicātur. ad vnā.n. quandam primāq; referuntur: quemadmodum medicinale etenim animam medicinalē, & corpus, atq; insuper ēt instrumentū & opus dicimus: sed proprie primū, per quod ratio eius nobis inest. velut instrumentum medicinale, quo medicus vtitur, nec tamē instrumētū ratio medici rōni inest. quocirca in oībus primum illud quæritur. Et quia primū vniuersale est, vniuersaliter ēt capitur qđ fallit. ita; & de amicitia non possunt oīa apparentia reddere. Ratione.n. vna minus cōgruente non arbitrantur ceteras amicitias esse. aliæ vero sunt quidē, sed non similiter: aliæ vero, cū prima non conuenit, vt vniuersalis, siquidē prima fuerit, neq; alias esse amicitias inquiunt Verū vt modo dictum est, multæ amicitæ species sunt: quoniam tripliciter dici amicitiā determinauimu, cū alia ob virtutē, alia ob vtilitatē, alia ob iucūditatē oriri dicatur. Et sane quæ cōmodorum gratia nata est, plerūque est amicitia qui se inuicem, quia vtiles diligere solent.

γλαῦχ' ἐπίκχρός ἀνὴρ τὸνστὸν φιλὸν ἐσκεμάχηται.

Et nondum Athenienses cognouerunt Megarense. Quæ vero ob voluptatem contrahitur, iuuenum est mutatis enim pro ætate moribus, etiam iucundum mutant. Quæ vero a virtute proficiscitur, optimorum. vnde manifestum est primam amicitiam, bonorum esse mutuū erga se inuicem amorem, mutuāq; electionem. Amicum enim est amatum amāti amicus que item redamans amato. Ea igitur sola inter homines est, quippe qui soli electionem sentiūt. cæteræ autem ēt feris inter se sunt, vbi ēt aliqua mediocris elucet vtilitas. Atq; ita ēt cicura homini, & alia aliis amica sunt: quemadmodum regulus auis crocodilo, Herodoto teste: et quemadmodū Vates de consessibus transitionibusq; loquuntur. Et mali malos, cum ob vtilitatem, tum ob iucunditatē amant: neq; tamen amicos fatētur, cum primæ sint expertes: quippe q prauus iniuriam praue inferat, quod amicitiæ legibus repugnat. Alii itidem amant citra amicitiam primam, quos tamen reliquas colere nihil vetat. ob voluptatem.n. incontinentes seipsos suspectos habent, nec ab iniuria mutua abstinent. Quocirca nec ob voluptatem se mutuo amantes, dici amici debent: quando accurate disquirentibus plane primam non esse constet. illa enim firma est amicitia, hæc vero prout hactenus diximus, non illa quidem, sed ab illa profecta. Quapropter vt illo tātum pacto amicus esse asseratur cogere, est apparentia absurdaq; dicere. nam iuxta rationem cōmunem quandam affirmare omnes amicitias licet. Superest igitur, vt

prima tantum amicitia vocetur: interdum vero etiam omnes: neq; vt æquiuoce, neq; ad seipsas quomodocunq; habentes, neq; iuxta vnā speciem; sed potius ad vnum aliquod relatas.

De amicorum diuersitate: & qui proprie sint dicendi amici. *Cap. IIII.*

ET quia simpliciter bonum iucūdumq; idem & simul est, nisi quid obstet: & primus verus, & simpliciter amicus (nam talis propter seipsum eligibilis, idq; necessario. quemadmodum enim propter se bona quispiam appetit, sic & ipsum talem esse oportet) verus autem amicus etiam iucūdus est simpliciter: videtur igitur quomodocunq; amicus iucundus esse. Verum magis de his determinandum, vtrū quod sibi, an quod simpliciter bonum amicum sit, & vtrum actu amare cum voluptate, vnde & amabile iucūdum, an non. hæc enim ad idē redigenda sunt. & quod non sibi bonum fuerit, nō etiam ad ipsum pertinet. Atque hoc ipsum est quod quæritur, sic esse bona, quæ simpliciter bona sunt. eligibile enim est simpliciter bonum: ipsi vero, quod sibi bonum: quæ conuenire oportet. Et virtus vna talem efficit. ciuilis facultas etiā, quibus hæc nō insunt, ingignit, modo iam accommodatus & homo existat. naturaliter enim ei bona sunt, quæ simpliciter bona. Similiter et vir pro fœmina, & stupidus pro prudente. ob dulce vero, necesse est quæ pulchra sunt, sint & dulcia. Si vero dissonant hæc, iam nō prorsus bonū. nam intēperātia inter ... Cum n. honestum iucundūq; disconueniunt, in affectionibus intēperantia est. Quia cum prima amicitia est secūdum virtutem, erit & ipsi simpliciter boni: nō quia vtiles, sed alio quopiā modo: ... bifariā, hinc & simpliciter bonum capitur. & similiter ... in conducibili & habitibus, vbi aliud est simpliciter con... et honesti, velut se exercitatio ad medicationē habet: Itaq; ... hoīs virtus. Sit igitur homo ex rebus natura præstantibus. ... natura præstantis simpliciter, alterius vero alicuius nequa... sed huic bonū dicitur. Eadē quoq; ratio dulcis est. Hinc igitur inuestigandū, vtrum absq; voluntate sit amicitia, quid ue differat, ... amare cōsistat: & vtrū bonus esse et non iucūdus queat, sed ... propter idipsum cū. Amor igitur cum dicatur bifariā, vtrū qui ... eo q bonum iudicat nō absq; voluptate esse apparet. patet ... quēadmodū in scientia rerū cognitæ contemplationes disciplinæ ... sua facile intelliguntur, ita ēt familiarium recognitiones expeditæ fiunt. cuius rei ratio eadem in vtrisq; est. Natura igitur simpliciter bonū, & simpliciter iucundum: & quibus bonum, iisdem ēt iucundū est. Quapropter homina similibus mox gaudet, & homini homo iucundissimus. Et quia imperfecta ea cōditione sunt, et à absoluta eius-

modi erunt. Est aūt vir bonus perfectus. siquidem ergo amare actu D mutuæ familiaritatis & notitiæ, electio cum voluptate est, scilicet & amicitia prorsus simpliciter bonorum & iucundorum, quia bona iucundaq; sunt, mutua electio. Atque ea amicitia habitus, ex quo eiusmodi electio proficiscitur. nam opus eius actus est, qui non extra, sed in ipso amante consistit, cum potentia extra, vel in alio insit, vel diuersum saltem existat. Quocirca in amante, non in amato gaudiū est. Amari.n. amabilis rei, illud vero etiam amicitiæ actus est, & animati tantum, cum prius etiam inanimmtis cōpetat, quādo & ea quoque diligūtur. Et quia amare actu est gaudere amato, quatenus amatum, & amicus etiam est, qui amatur vicissim, erit amicus amico non qua musicus vel medicus. Voluptas igitur ab ipso percepta, qua amicus, proprie amica voluptas appellatur. ipsum.n. diligit non ob aliud quidpiam. quā ob rē nisi eo quatenus bonus est delectatur, nō fuerit amicitia prima. neque rem vllā interuenientē obstare decet, vt bonum ipsum non delectet. itaq; etiā si graueolentia fuerit, aliqua obliterare, & mentis industriā amplecti verus amicus solet. Hanc igitur primam amicitiam esse oēs confitentur: aliæ vero propter hanc, & aliquo modo vidētur, & in controuersiam veniunt. Constantiā enim quādem habere amicitia videtur, ac sola ea constans est. nam pronunciatum a grauibus est, constans id esse quod non cito fiat, neq; facile dissoluatur. cætera iudicio syncero vocant. Perrò nec citra fidem cōsistit amicitia firma: ea vero experimētum requirit, vt inquit Theognis. Neque enim viri mulieris ue mentem cognoueris ante periculum, velut de vi mentis sumptum. Eodē pacto & tempus requirit amicus. quia etiam amici ante contractam amicitiam cupiunt: qui habitus, velut iam consummata amicitia, latet. nam quia ad mutuam amicitiam propendent, & sibi inuicem omnia officia præstant, putatur nō velle amici, sed re ipsa amici esse. Verū quemadmodū in cæteris, ita hic quoque vsu venit. quemadmodum enim sani non sunt statim qui id velint, ita nec amici qui esse volunt. argumēto est, ꝙ facile tales nondum assumptio experimēto, ita nec calumnia circūueniātur. ꝙ experimentum quibus in rebus habent, in his facile se calumniæ non præbent. in quibus autem non habent, persuadeantur, si coniecturas calumniator adhibeat. Simul vero patet, nec inter prauos amicitiā constare posse: quippe qui iniqui sunt, et nemini se committūt, ex seipsis alios metientes. Vnde & boni facilius decipiuntur, nisi ea periclitatione diffidant. Etenim praui natura bona amico præferunt, neq; quisquam amicum magis quā res amat. nam tales amici non sunt: repugnant.n. legi amicitiæ, amicorum cōmunia omnia dicenti. quandoquidem amicus rebus ipsi præferendus est, non communis res. Vnde prima amicitia inter paucos incidit: eo ꝙ difficile fit [illegible] iū capere experimentum: quandoquidē non omnibus, quēadmodum oportebat, possis conuiuere. Neq; ex æquo de veste & amico deliberare

mare conuenit. equidem quod inter duo melius extiterit, eliget mẽtis ſaltem compos, & quo eſt vſus olim vt deteriore, non præfert ei quod iudicet melius. In amicitia autẽ non facile pro vetere amico, incognitũ aſſumet. neq;.n. abſque experimento eſt, neque vnius diei amicus. quapropter in prouerbiũ abiit, ſalis modius. Simul autem non eo tãtum, ꝙ ſimpliciter bonus quiſpiam ſit, ad amicitiã ſufficit, ſed vt etiã tibi ſit amicus. Bonus enim quiſq; dicitur ſimpliciter, eo ꝙ bonus eſt: amicus aũt, qui alteri bonus. ſimpliciter autem bonus amicusq;, in quo vtraq; iſta concurrũt. Itaque quod ſimpliciter bonum alteri, hoc quanquam nõ ſimpliciter bono: alteri vero bonus, eo ꝙ vtilis. amare autem vna multos, ipſum hunc amorẽ auertere, impoſsibile erga plures operari. In his aũt conſtat recte dici, amicitiam conſtantiũ bonorũ eſſe, quemadmodum felicitas ſufficientiũ. ... natura, non facultates, firmitatem habet. Verum multo recti... virtutem naturæ eſſe affirmatur, & tempus amantem indicare, infortuniaq; magis quã ſucceſſus. In illis enim vere declaratur quod ... cõmunia amicorum omnia: quippe qui ſoli bonis malisque natura, circa infortunia & ſucceſſus in quibus conſiſtunt, hominẽ pre... ...unt, vel vt illa ſint, alia vero non ſint. Succeſſus autem arguit nõ veros amicos, & ad vtilitatẽ tantũ comparatos. Tempus vero vtroſq;. neq; enim vtilius ſtatim amicus eſt, verũ ſuauis & iucundus. Sed nec qui ſtatim, ſuauis ſimpliciter eſt: quando perinde vt vino ciboq; partim ſuauitas, partim vero celeritas percipitur, verum mediocri tẽpore ſuauitatem voluptatemque amittit, ſic etiam hominibus vſu ve... nam quod ſimpliciter iucundum eſt, fine temporeque determinari debet. Fatetur autem & vulgus, dulce vocans, non ſolum quod ... mpererunt, ſed veluti cum bibunt, cumque adhuc in manibus poculum eſt. Non enim id inde dulce eſt, quia cõpererit aliquis, ſed quia non frequenter bibit, ac quia primum decipitur. Prima igitur amicitia, a qua cæteræ nomen trahunt, ſecundum virtutem eſt, iuxta ... eius delectationem, velut dictum eſt prius. Reliquæ etenim inter pueros, brutaq;, & prauos contigunt. Vnde prouerbio dicitur, æqualis æqualem deleat, & malus malo iucunde conuiuit. nam & praui ... nunquam ſe mutuo oblectant, nõ quatenus praui, nec quatenus ...; ſed quatenus vel ambo (exempli gratia) ſtreperi: vel hic quidem ſtreperus, ille vero parcus: quatenusq; bonum aliquod om... habent, eatenus cõgruunt ſibi. Præterea vtiles ſibi etiam hos eſſe contingit, non quidem ſimpliciter, ſed inſtitutis. Sic etiam bono viro amicum malum eſſe contingit, nempe ad inſtitutum aliquod vti... malus boni viri inſtituto, quale bonus habet, inſeruiat. bo... ...petanti quidem ad illud quod habet inſtitutũ, malo autẽ ad ... iuxta naturã exiſtit. Valentq; bona ſimplicia quidem ſimpli... ... vero ex ſuppoſitiõe, nẽpe quatenus aut paupertati aut mor... cõfert, idque bonorũ ſimplicium cauſa: queẽadmodũ & pharma

eum bibit: non enim bibere vult ipsum, sed huius malli pellendi gratia vult. Præterea amici hi esse possunt inuicem, qualiter & hi sunt, qui boni non sunt. Iucundus enim esse potest, non quatenus malus, sed quatenus aliquid commune habet: vt si sit musicus. insuper quatenus vnum quiddam est omnibus, quod ferre possit: ideo quidem ad colloquium apti boni habeantur, aut quatenus denique vnicuique congruant: aliquid enim boni omnes habent. Tres igitur hæ species amicitię sunt. & in his omnibus iuxta æqualitatem quodammodo amicitia appellatur. Nam & amici secundum virtutem in æqualitate quadam virtutis sibi inuicem amici sunt.

De amicitia secundum excessum. *Cap. V.*

ALia porro in his differentia secundũ excessum: velut est Dei erga hominem virtus (hoc enim aliud amicitiæ genus est) & in vniuersum velut principis erga subditum. quemadmodum & iustum aliud est. proportione enim æquale, numero minime. quo in genere est pater erga filium, & beneficus erga beneficia passum. In iis vero ipsis discrimina quædam elucent, quando alia est patris erga filium ratio, & viri erga vxorem: hæc quidem vt principis erga subditum, illa vero vt benefici erga beneficia passum. In iis aut prorsus non, aut certe non similiter redamare contingit. Ridiculum enim fuerit, si quis Deo exprobret, si non pro eo ac ab hominibus amatur, vicissim ipse diligat: aut principi, quod non æqualem amorem subditis præstet. Imperanti enim vt ametur, non vt amet, aut certe alio pacto cõuenit. Verũ oblectatione nihil est discriminis siue vt molente erga facultates domesticas, & sobolem suam, vel vt egens erga id quo potitur. Quocirca similiter se habet in amicis qui ob vtilitatem, & qui ob delectationem conciliantur. Nam hi quidem iuxta æqualitatem, illi vero iuxta excessum amici sunt. proin quemadmodum illi expostulant, si non ex æquo vtiles sint, ac beneficiis se pondeant: sic hi etiam ob delectationem. quod in amatoriis viu venit, vbi persæpe ex eiusmodi causis rixæ suboriuntur, ignorante scilicet eo qui amat, rationem esse diuersam in iis quæ animi promptitudinem spectant. quocirca contentionis causam amatum se men misse arbitratur. hæc (inquit) non diceret amans, ex eo scilicet, quod rationem eandem esse existimat. Cum igitur tres amicitię species sint, secundum virtutem, secundum vtilitatem, & secundũ voluptatem, rursum hæ in duo distinguuntur. aliç enim iuxta æqualitatem, aliæ iuxta excessum sunt. amicitiæ quidem vtræque: amici vero iuxta æqualitatem tantum. Absurdũ enim sit, amicum vocare virum puero, cum amet & ametur. Nametsi excellentem virum amare aliquem conuenit: si tamẽ redamet ipse, vt dedecus improperatur, ut qui amet indi-

gnum. nam dignitate quadam æqualitatæque ponderatur amicitia. Quędam igitur ex ætatis defectu, quędam vero ex virtutis, generis, aut alio quopiam, indigna ęquali amore sunt. Semper autem ab excellente, siue vtilitatem, siue iocunditatem, siue virtutem spectes, aut maius, aut minor amor requiri debet. Verum in mediocribus excessibus merito controuersiæ oriuntur. paruum enim nonnunquam minime debet robore æstimari, veluti non ligni, sed aurei vasis pondus præualet. Atqui paruum illud homines perperam iu[illegible]icant, quibus domesticum bonum magnum videtur, quia propinquum [illegible] num vero exiguum, quia remotum. cumque excessus interuenit, nec tamen quidem inquirunt, quo modo, ac an similiter redamari oporteat perinde si quis amorem a Deo reposcat. Manifestum est igitur, amicos in æqualitate quadam consistere: redamare autem licere, vt amici [illegible] sint. Neque vero obscurum est, quia homines amicitiam iuxta excessum, ei quæ ad æqualitatem comparata est anteponant: eo [illegible], quia & excellentia & amore potiuntur. quocirca [illegible] adulator amico gratior est. quippe qui vtrunq; cui adulatur, videtur [illegible] struere. ac sunt fere ambitiosi tales: nam in admiratione esse, excellentiæ cuiusdam speciem habet. Natura autem alii amatorii, alii vero ambitiosi nascuntur. Amatorius quidem, qui magis oblectatur amando, quam dum amatur. Ambitiosus autem magis amari & in admiratione esse cupit, excellentiæ amicus: alter vero voluptatem [illegible] quam percipit amando. nam in actu necessario amans est. re. amatus autem per accidens contingit, & latere potest: amans autem non potest. Et est amicitię hoc peculiare, vt amare potius, quam amari [illegible] ant. amari vero iuxta id quod amabile fuerit, contingit. argumento est, quod amicus, si non contingat vtrunq;, cognoscere vult magis quam cognosci. velut in excessibus summis faciunt fœmine. vt Andromache Antiphontis, quæ cognosci velle videtur ipsius gratia, vt [illegible] bono al quo afficietur, non afficiat: cognoscere vero afficiendi [illegible] que gratia. Quocirca in amorem etiam erga mortuos persistentes laudamus, quippe qui cognoscant, non cognoscantur. Plures [illegible] modos amicitię esse, & quot, tres nempe: item quod amari & [illegible] differant, qui iuxta æqualitatem & qui iuxta excessum amici [illegible] inuicem, dictum est.

Quo pacto similium, quo ue contrariorum dicatur esse amicitia. ***Cap. VI.***

QVia vero amicus etiam vniuersaliter dicitur, velut principio, adductis extrariis quibusdam opinionibus, ostendimus (nam alii simile, alii contrariũ amicũ pronunciant) dicendum etiam de his est, quo pacto habeant erga expositas has amicitias. Simile aũt tam ad iucundũ quã bonũ refertur. Bo-

num enim simplex est, malum vero multiplex. & bonus similis sibi semper, neque mores mutat: prauus autem & stultus sibi dispar est mane et vesperi. Quocirca nisi inter se paciscantur mali, amici sibi inuicē non erunt, sed dissiliunt: quæ amicitia minime firma est. Quare eatenus simile amicum est, dum simile bonum sit. Interdum autē iuxta voluptatem consistit: similibus enim eadem iucunda sunt, & natura quodque cuique iucundum est. Vnde & voces, & habitudines, et conuersationes cognatis inter se suauissimæ solent esse, cum hominibus, tum cæteris animantibus. atque hac possunt etiam praui seinuicem diligere, & malus malo iucunde conuiuit. Contrarium autem contrario amicum, quemadmodū vtile. nam quod sibi simile, id inutile est. quapropter dominus seruo, & seruus domino indiget, & vir fęminaq; inter sese mutuo. ac iucundum & desiderabile contrarium vt vtile, non qua in fine, sed qua vt ad finem. Nam vbi consequutus est quod concupiebat in fine quidem iam est, sed contrarium non concupiscit: veluti calidum, ipsum frigidum. Porro & contrarii denique amicitia quædam est: seinuicem enim per media desiderant: symbola, non vt ex ambobus vnum medium fiat. Per accidens autem contrarii desiderium est, per se autem mediocritatis. neque enim se inuicem, sed medium concupiscēt contraria. nimium enim algentes, ad medium reducuntur cum calefiunt, & calentes cum refrigefiunt. similiter & in reliquis. Sin vero non semper flagrauit cupiditas, non in medio erit, sed gaudebit natura iucundis citra cupiditatem in medio constitutus. Alii vero omnibus, quę naturalem habitudinem egrediuntur: quæ species etiam inanimatis cō petit. Amare autem contingit, quando fuerit in animatis. quocirca nonnunquā dissimilibus gaudent, velut austeri facetis, irritabiles ad iram tardis, vt qui a seinuicem ad medium, reducuntur. Per accidens igitur, velut ostensum est, contraria amica propter bonum sunt. Quot igitur species amicitiæ sint, & quę differentiæ, iuxta quas discernūtur amantes ac amati, idque sic vt amici absque illo vocentur, dictum sit hactenus.

An quisquam sibi ipsi amicus esse queat. Cap. VII.

Verum an sibi quisquam ipsi esse amicus queat, vestigationem vberiorem requirit. Nonnullis enim videtur, sibi quisque amicus esse maxime: qui eodem vtentes canone, amicitias erga alios etiam iudicant. verum secundum rationes, iuxtaque ea quæ amicis censentur inexistere, partim repugnant, partim vero similia esse videntur. Quodammodo enim iuxta analogiam hæc amicitia est, simpliciter vero nequaquam: eo quòd amari ac amare in disiunctis duobus consistat, iuxta quæ magis hic sibi amicus est: velut in continente & in-

incontinente dictum eſt, qui idem volens nolensq; agit, quādo partes aliquo ad ſe inuicem pacto habent. Ac rationem habent hæc oīa eandem, num qui ſibi amicus eſt, etiam inimicus ſit, aut iniuria num ſe quiſpiam afficiat. Quæ omnia in duobus diſiunctim conſiderantur, aut enim anima duplex quidpiam eſt, aut hæc diſiuncta non conſiſtent: verum ab habitudine erga in ſeipſum pendent, velut etiam reliqui amandi modi determinati, iuxta quos rationes exquirere has ſolemus. videtur enim amicus eſſe, qui alicui vel vere bona, vel quæ arbitretur bona, alii euenire cupiat, non ſui, ſed alterius gratia.

* Alio vero modo, quo conuiuere optat ob ipſam conuerſationem tantum, non ob aliud quidpiam. veluti patres liberis quidem bona optant, ſed aliis conuiuunt tamen: quæ inter ſe inuicem omnia pugnant. ille enim ſi non quod ſibi, hic autem ſi non quod eſt. Alii vero conuiuendi deſiderium non ad amorē referunt. condolere quoque dolenti, non ob aliud quidpiam nos dilectionem vocabimus. ſolent enim ſerui ita erga dominos condolere, qui ægrotantes plerunque ſunt moroſi es, non ob ipſos equidem, & vero affectu, velut matres ſolent liberis, & aues nonnullę vna cum enitentibus ſimiliter dolore affligi. amicus enim non ſolum amico condolere vel maxime ſtudet, ſed ſimili etiam conturbatione affici, velut ſimul cum ſitiente ſitire: alioquin enim non fuerit coniūctiſsimus. Eadem quoque in gaudendo ratio: amicitiæ enim eſt, non ob aliud quidpiam, ſed ipſum tantum gaudere. Præterea eiuſmodi de amici dicuntur, vt æqualitas quædam ſit amor: nec vna tantum amicitia iungantur veri amici, ſed cuncta hæc ſimul conferantur in vnum. bona enim cupit alteri verus amicus. Quemadmodum & nemo ſibi ſi non aliud quipiam benefacit, neque ob gratiam, neque indicat qđ facit, quatenus vnus eſt. nam qui amorem patefacit, non amare quidem, ſed velle amare videtur. Itaque & ſimul eſſe, & conuiuere, congaudere, condolore, abſq; ſe mutuo ne viuerę quidem poſſe, (vna. n. anima ſunt) ſed commori, vnius illius vereq; amicitię eſt. ſic enim vnus ille habet, ac ſibi in hunc modum conuiuit. Omniaq; hæc in bono conſpirant, in prauo autem diſſentiunt, velut in incontinente. vnde & aduerſus aliquando ipſe ſibi exiſtit. Quatenus vero quiſque vnus eſt, indiuiſibilis ac per omnia deſiderabilis ſibi eſt: quales boni ſunt, & ſecundum virtutem amici. malus autem non vnus, ſed multus, & die eadem varius, & importunus ipſe ſibi. Quamobrem recte cuius erga ſeipſum amicitia, ad boni probatiq; amicitiam reducitur. nam enim ſibi ipſi & ſimilis eſt & commodus ac vnus inſuper, vtique etiam amicus ſibi eſt & deſiderabilis, qualis eſt ſecundum naturam. contra vero prauus. Porro bonus ſibi nihil exprobat, incontinentis instar: nec poſterior prioribus ſuccēſet, velut mutabiles: neq; prior poſteriori, velut leues vaniq; ſolent. Præterea qui ſimpliciter bonus eſt ſpectat vt ipſe etiam ſibi amicus exiſtat, quemadmodum & dictum

eſt ſupra, duo in ſeſe complecti, quæ ad amicitiam mutuam propendeant, quæ diſiungere ſit impoſsibile. Quocirca in homine amicitia erga ſeipſum conſtare poſſe videtur, non etiam in reliquis animantibus. neq; enim equus non ipſi amicus eſt, neque pueri, donec electionem per ætatem conſequantur. iam tum enim puer pro cupiditate e ſeipſo diſſentit. Cognatorũ amicitię ſimilis videtur ea quæ cuiq; eſt erga ſeipſum, quã quidem neutrum a ſe queas diſtinguere: & ſi maxime diſſerãt, cognati tamẽ illi sũt, ac vnus ille quoad vixerit. Quot igitur modis amare dicatur, quodque omnes amicitiæ ad vnam primam reducantur, ex dictis patet. D

De beneuolentia. Cap. VIII.

PRoprium vero huius conſiderationis fuerit de concordia beneuolentiaque diſquirere: quę aliis eadem, aliis vero abſque ſe mutuo non eſſe videntur. Eſt autem beneuolentia cum amicitia neq; prorſus idem, nec plane diuerſum. nam amicitia tribus modis diſtincta, neque in ea quæ vtile, neque ea quæ voluptatem ſpectat, conſiſtit. ſiue enim vtilitatem volunt, non ob illum, ſed ob ſe hanc cupiunt. Videtur autem beneuolentia quemadmodum & amicitia, non beneuolentis eſſe, ſed eius cui is bene vult. ſi in iucundo amicitiam conſtitutas, beneuolentiam etiam inanimatis tribues. quapropter beneuolentia circa moralem amicitiam conſiſtit. verum beneuoli tantum eſt voluntas: amici vero, vt quod vult præſtet etiam. Ac amicitię omnis principium eſt beneuolentia, ac omnis quidem amicus beneuolus: non contra, omnis beneuolus amicus. incipienti enim ſimilis beneuolus eſt. vnde & amicitię principium, non amicitia appellatur.

De concordia. Cap. IX.

CAeterum & conſentire amici videntur, & conſentientes inter ſe concordesque amici eſſe. verum non circa omnia amica verſatur concordia, ſed circa res concordibus propoſitas, quæque ad conuictum mutuum conducant. nec iuxta cogitationem cupiditatemque tantum. concupiſcere enim contraria licet, veluti in incontinente hæc ipſa quoq; ſibi repugnant. Neque oportet ſimul pro electionis, ſimul & cupiditatis inſtinctu conſtare concordiam: quippe quę bonorum eſt tantum: praui autem eadem eligentes & appetentes ipſi ſibi incommodant. Videtur autem concordia, quemadmodum & amicitia, non dici ſimpliciter. verum alia prima quædam, & natura recta, qua mali concordes eſſe nequeunt: alia qua etiam praui inter ſeſe conſpirant, quando pro electione ſua cupiditateque res ſuccedunt.

quoque concupiscunt & eligunt, eiusmodi sit oportet, quo potiri amboqueant. Nam si eas res appetant, quæ ne queant ambobus cō tingere, certamen oritur cum contra inter sese concordes non soleant contendere. Est autem concordia, eadem de principatu, subie ctioneque electio & voluntas, non alterutrius, sed publici boni gra tia. quocirca amicitia quæ iam ciuilis concordia est. De concordia igitur beneuolentiaq; hęc dicta sint.

Cur magis amantes beneficiis afficientes, quam affecti dicantur. *Cap. X.*

DVbitatur autem, cur magis amantes dicantur, qui ipsos affectos, quam qui affecti seipsos facientes reddant: cum videatur contrarium iustum esse, quod crediderit quis ob vtile quidpiam, & quia commodare ei contin git. alium enim iuuari, alium vero impendere decet. Neque ita tantum est, sed natura etiam eligibilior est actio: rationem prorsus eandem habet opus & actio: & qui beneficium accipit, opus est benefacientis. quocirca & in animantibus peculiare in gene rando, natosq; conseruando, studium est. Et magis parentes sobolem diligunt, quam diligantur vicissim ipsi. & effusiore charitate matres complectuntur, quam patres. ac nati itidem magis ex genitos, quam genitores amant: quia præstantissima est actio. & matres effusius quam patres amant, quia magis suum opus esse libe arbitrantur: & quia opus difficultate definiunt, magis vtique ge nerando mater affligitur. De amicitia igitur, quæ vnicuique est er gate, quęque in pluribus versatur, hoc pacto determinatum sit.

Amicitiam omnem in æqualitate quadam consistere: vbi de ciuilitatis speciebus quædam. *Cap. XI.*

VIdetur autem iustum æquale quidpiam esse, & amicitia in æqualitate quadam consistere: nisi frustra dicatur, amatoria est æqualitas. Porro omnes ciuilitates iusti quædam species sunt: communicatio enim quędā est: & commune omne ex iusto conflatur. Quocirca hæc ... amicitia, iusto, & communicatione quis diiudicarit, ac ... qui idem tenuia habet. Et quia similiter habet anima ad cor... Rex ad instrumentum, & seruus ad dominum: horum qui... communicatio est, quia duo non sunt, sed illud quidem ... & quod vnius, nullum: neque diuisio ille vtrique bonū sed am... cuius gratia est. Corpus enim instrumentum est conge... & seruus domini velut particula & instrumentum separabile: ... autem, velut seruus inanimatus. Reliquæ autem

communicationes sunt, aut particula cõmunicationum ciuitatis, velut contribulium est, & quæ vocatur orgiorum præterea quæstuariæ respublicæ. Verum ciuitates omnes communicationibus quibusdã continentur, & rectæ & transgressoriæ. quæmadmodum enim in harmoniis, sic in ciuitatibus vsu venit. quæ in regia quidem, parentis est: in optimi potentia, velut viri & vxoris: simplici autem repub. fratrum. excessus autem in his, tyrannis paucipotẽtia, et plebs, & iusta quidem totidem sunt. Quemadmodum vero æquale aliud quidem numero est, aliud proportione, sic & iusti & amicitiæ communicationis species sunt. secundum numerum quidem, vt socialis amicitia: nam ipsa definitione terminatur. secundum proportionem vero optimi potentia, optima & regia. Neque enim idem principi, subditoque iustum est, sed secundum proportionem. Sic & amicitia similiter patris & filii, neque absimilis in communicationibus ratio. D

Amicitiæ autem sunt, naturalis, socialis, communicatiua, & quæ ciuilis appellatur. Et naturalis quidem multas species habet: alia quidem vt fratrum, alia vt patris & filiorum: illa iuxta proportionem, hæc vero secundum numerum. propinqua enim socialis est, in qua singuli dignitate participant. Ciuilis autem maxime ad vtilitatem comparata est. nam quia sibi pre se non sufficiunt, conuenire videntur & conuictus mutui gratia. sola autem ciuilis, & quæ in illa transgresio committitur, non solum vt amicitiæ sunt, sed vt amici iuxta eas inter sese communicant. aliæ vero iuxta excessum. Potissimum vero iustum in vtilium amicitia consistit, eo quod hoc ipsum ciuile iustũ existat. alio enim pacto serra & ars simul conueniunt, non communis alicuius (nam vt organum & anima) sed vtentis gratia: contingitque vt eam industriam id instrumentum consequatur, quæ ad opus iuste conueniat, vt cuius gratia existit. ac in terebro id ipsum dupliciter: præstantior.n. actus est perforatio ipsa. & in hac quidem specie corpus & seruus, velut dictum est prius. Quærere igitur quo pacto amico conuiuendum sit, ipsum est iustum quærere. Nam in vniuersum omne iustum ad amicum pertinet: iustum enim aliquibus & inter sese mutuo communicantibus iustum est. & amicus communis est, alius genere, alius vero vitæ ratione. Homo enim solus nõ solum ciuile, sed œconomicum animal est: & non vt cætera aliquando se alteri, aut viro, aut mulieri coniungens, aliquando vero fugitans & latitans: sed communicabile animans homo est erga ea, quibus cum naturalis cognatio illi intercedit. quocirca & communicatio & iustum quodpiam erit, etiam si vrbs non sit. nam & domus & amicitia quædam est. Serui equidem & domini, velut artis & instrumentorum animæ & corporis cõmunicatio est. verum nec amicitiæ neq; iustitiæ sunt, sed proportionale quidpiam: quemadmodum & salubre non iustũ est, sed proportionale. Mulieris aũt & viri amicitia, velut vtile quodpiam, & communicatio. patris vero & filii

velut

velut Dei erga hominem, & benefici erga accipientem, & in vniuersum natura imperantis ad natura subiectum. fratrum autem ad se inuicem, maxime secundum æqualitatem est socialis. Neq; .n. spurius huic est demõstratus. ambobus autẽ pater Iupiter vocatus est meus princeps hæc enim a quærentibus æquale dicuntur. Quocirca in domo primum fons et principiũ amicitię, ciuitatisq; et iusti oritur.

In omni amicitia compensationem fieri debere. *Cap. XII.*

QVia vero tres amicitiæ species numerantur, iuxta virtutem, iuxta vtilitatem, iuxtaq; iocundum, singulæ hæ in duo distribuuntur: quandoquidem vnaquęque harum & secundum excessum, & secundum æqualitatem existit. Iustum autem circa has ex controuersiis patet. nam in eo quod est iuxta excessum, proportione quæritur, non simpliciter, sed excellens conuersim proportionale erga inferiorem cogitat: sic quod ab inferiore fit, in idem tendit. vnde ita inter se disponuntur hæc, velut imperans ad subditum. sin minus, numero æquale quæretur, quemadmodum & in reliquis communicationibus vsu venit, vbi interdum numero, interdum proportione æquale postulatur. Nam si ęquale numero argentum illatum fuerit, id æqualĩ numero distinguunt: sin vero numero non æquale fuerit, proportionale erit. Excellens vero contrarie conuertit proportionale, iuxtaque diametrum iungit. Ac sic quidem videatur inferior reddi excedens, & ministerium publicum fuerit amicitia et communicatio. quocirca aliquo alio æquare, & prportionale reddere conuenit, honore scilicet, qui & natura principi & Deo tribuitur a subiectis. Sed & lucrum æquare cum honore conuenit. Ac amicitia quidem ad æqualitatem constituta ciuilis est: ciuilis autem vtilitati destinata est. & quẽadmodum vrbes, sic etiam ciues sibi inuicem amici existunt. Et eodem modo non cognoscuntur ab Atheniensib. Megarenses, ac ciues eius, nisi inuicem vtiles fuerint. verum ex manu in manum hæc amicitia est. Porro hic & præses est & subditus, non naturale nec regiũ, sed quod in parte consistit: neq; eius gratia vt benefaciat Deus, sed vt æqualitas sit boni ac muneris honorarii. ad æqualitatẽ autem prorsus comparata esse vult ciuilis amicitia.

Vtilem amicitiam, aliam legalem, moralem aliam esse: in eaq; accusationes fieri. *Cap. XIII.*

CAeterũ vtilis amicitiæ duæ species sunt: alia enim legalis est, alia moralis. ac respicit ciuilis in ęqualitatem & rem ipsam, quẽadmodum emẽtes & vendentes. vnde dicitur, merces viro amico. Quando igitur ex pacto conuenitur,

ciuilis est legalisque amicitia. verum cum rem arbitrio commit- D
tunt, ad moralem amicitiam accedit, & socialem. quocirca potissi-
mũ in hac amicitia expostulatio est, eo q̄ præter naturã. reliquæ n.
amicitiæ sunt, & quę vtilitatem spectat, & quæ est secundum virtu-
tem. Nonnulli vero vtraque complecti volunt, & quidem vtilitatis
gratia consuetudinem cum alio habent. moralẽ aũt faciunt vt mo-
derati proinde fidem habentes legitimam non faciunt. Nam inter
tres istas vtilis illa expostulationes habet frequẽtiores. virtus enim
accusationis expers est. suaues autem, habentes erogantesq; cóciliã-
tur. vtiles autem non facile in gratiam redeunt, nisi legitime, atque
vt socios decet inter sese congrediantur. Inter vtiles aũt amicitias,
legitima ipsa quoq; criminatione vacat. pecunia enim de cótrouer-
sijs decidit legitima, qua & æquale mensuratur. Moralis autem vo-
luntaria conuentio est. quocirca lex alibi ita conuenientibus posita
est, quæ in contractibus voluntariis vtrum recte habeant, non inter-
ponitur. bonis enim inter sese iustum nullum est: hi vero vt boni, ẽt E
contrahentibus. Licet autem in hac amicitia vtrinq; accusationes
ancipites fieri, quonam pacto vtrinq; vtantur, quando iuxta mores
non legitime fidem habent. ac duorum quidem, vtronam modo iu-
stum iudicare conueniat, an respectu rei præstitæ, quanta sit & qua-
lis, an accipiemus. Contingit enim interdũ, quod inquit Theognis
Tibi quidem Dea id paruum est, mihi vero ingens. nam contrarium
euenire potest, velut etiam in oratione ait: Tibi quidẽ lusus sit, q̃
mihi mortem adferat. Hinc igitur accusationes petuntur. nam ille
quidem repetit officium, vt qui rem magnam præstiterit, cum ad ei-
set egenti: aut si quid aliud dicat, allatum quantum quidem potue-
rit, sed quod illi expediebat. hic autem contra, quantum illa par fuis-
set, non quantum sibi commodasset: interdum vero trãsumpta ex
postulatione controuertit. ille enim quantulũ ipsi contigit, hic vero
quam magnum pro facultatibus præstiterit. velut si in periculo cõ- F
stitutus, ille drachmæ precio adiutus sit, hic quidẽ periculi, alius
vero argenti magnitudiné reputabit, velut in retributione pecunię
fieri solet: nam & hic de his controuertitur. nam alius vt tum, hic ve-
ro vt in præsentiarum res est, nisi concilient, iudicandum arbitra-
tur. Ciuilis igitur amicitia conuentionem & rẽ ipsam intuetur, mo-
ralis aũt ad electionem respicit. quocirca iustum hoc magis est, &
iustitia inter amicos vsurpata contentionis cã. Vnde honestior ami-
citia moralis, vtilis aũt necessaria magis. Equidem nonnulli mora-
lem amicitiam pręseferunt: verum vbi quid aduersum experiuntur
declarant sese diuersos. nam quidam ex bonorum facultatum co-
pia, honestũ persequuntur: quapropter & honestiori rei amicitia quæ-
dã est. Quocirca manifestũ vt hæc distinguẽda sint. Nam si morales
amici sunt, ad electionem spectandũ est, num æquale vel secus a ...
sit ab altero postulandũ verum si vtilitatis mutuæ gratia conueniũt,

A & ciuiles, quantum quiſq; cõmodarit, expenditur. Quòd ſi hic qui dem ex more, ille vero ex vtili ſtatuat, non pulchrum quidem, ſed fa cta neceſſarium tamen, vt boni id conſulamus. ſimiliter & in altero: vtque moraliter quidem de rebus non iudicat, at nihil ſimulat, in amicitia tamen contentus alter in talem amicum inciuiſſe ſit. Moralis igitur ſecundum electionem eſſe patet: quoniã & ſi magnis be neficiis acceptis vel ob facultatum penuriam non rependit, ſed quã tum potuit præſtitit, rectè habet. Atque ita Deus pro facultatũ modu lo nostrarum ſacrificia æſtimat. verum ementi, ac mutuo ad vſuram danti, niſi amplius iſtinc prouenturũ polliceatur, non ſuffecerit. Vn de multæ accuſationes in amicos oriuntur, niſi iuſtum illud puro iu dicio proſpiciatur. difficile enim eſt ad vnũ quidem exquirere quę non recta ſe inuicem ſpectant, velut inter amantes [illegible] venit. alius enim ob conuiuendi voluptatem complectitur alium: ille vero ip ſum propter vtilitatem. Verum quando is amor re[illegible] ce[illegible] in

B peruenientate aliquo, fit alius, ac tum inter ſeſe ratiocinatur, velut Py thon & Pammenes altercabantur, & in vniuerſum quę præcepto ris erga diſcipulũ ratio eſt. Neque enim ſcientiam & facultates vno aliquo metiri conuenit. Ac velut Prodicus medicus erga mercedem maligne perſoluentem & citharœdus & rex. hic enim vt iucundo, il le vero vt vtili conuerſatur. & quia perſoluere beneficium oportet, iucundum ſeipſum exhibet, & ad hilaritatẽ prouocat, ſic viciſſim ille alia promittit. Quo autem pacto hæc diiudicanda ſint, etiam hinc manifeſtum ſit. nam vtique hoc loco vno quopiam hæc menſu randa ſunt, verum non termino, ſed ratione. proportio enim menſu randa eſt, quemadmodũ & ciuilis communicatio ſolet. Nã quo pa cto inter agricolam ſutoremq; communicatio conſtabit, niſi ex pro portione æquetur opera. Nam qui non eodem reſpectu ad inuicem agunt, menſuram habent proportionem, velut ſi hic quidem ſapien tiam, alter vero pro ſapientia pecuniã a diuite poſtulet. Deinde vero quid datum ſit conſiderandũ erit. nam ſi alter ex aceruo minori par tẽ dederit, ille vero ex maiore nõ multiplicẽ, iniuria vtiq; afficit.

An bono, an retribuenti præſtandum ſit beneficium.

Cap. XIIII.

AC recurrit quidem hoc loco prima controuerſia, an vt vtiles conuenire ſeipſos affirmandum ſit, ille vero mi nime, ſed iuxta aliam quampiam amicitiam. Porro di ſcutiendum, an bono iuxta virtutem amico præſtan dum ſit beneficium & auxilium, an retribuenti faculta tibusque inſtructo. Quod idem problema eſt prorſus, an amico potius quam vero bono ſit benefaciendum. Et ſiquidem amicus tamen etiam vir bonus fuerit, non ſit difficile iudicare; niſi fortaſſe

quis alterum amplificet, alterum vero imminuant amicitiæ vehem{ẽ}tiam tribuens, bonitati vero mediocritatem. ſin ſecus fiat, multæ quæſtiones oriuntur. Velut ſi hic quidem erat, non erit autem: ille autem erit, ſed nondum, vel hic quidem factus eſt, non eſt tamen, vel eſt, non erat, neque erit: verum illud laborioſius fuerit. Quocirca nihil dicit Euripides, ſcribens rationem rectam adferri, vbi merces rationis inferatur, opera illis operũ vice præbuit. Nec omnia patri cõuenitunt, ſed & matri alia, quamlibet ſit præſtantior pater. Neque enim Ioui ſacrificantur omnia neq; omnes honores, ſed quoſdam admittit. Fortaſſe igitur ſunt, quæ vtili præſtare oporteat, alia rurſum quæ bono: nempe cui non alimentum & neceſſaria proprie cõpetãt, conuiuere enim illi oportet. Et quoniam viuere recte decet, ei præſtanda non quæ ipſæ, ſed vtilis largiatur. verum qui id faciunt, præter quam decet, omni amato idem præſtant. Neq; iuſtæ ſunt, quæ in orationibus amicitię definitiones conſtituuntur. etſi enim omnes amicitiam exprimant, non tamen eandem detterminant vtili enim competit velle alteri bona, & benefacienti. Nec tamen hæc amicitiæ definitio id vere exprimit, ſed alii eſſe, alii vero conuiuere aſsignatur. ei vero qui voluptuarius amicus eſt, cõmunis dolor, communisq; lætitia tribuitur. Atq; omnes quidem hę definitiones amicitiã quadam oſtendunt: nulla vero proprie vnam exprimit. Nec ſingula ſingulis amicitiis congruunt, etiam ſi videantur. velut electio eſt exiſtendi, quæ & ei quidẽ ſecundum exceſſum & facienti competit, qui ſuo operi id inexiſtere vult, ac eroganti vtiq; conuenit, & vt ſit, & vt retribuat. verum non huic, ſed iucundo conuiuere decet. Nonnulli autem amici ſe inuicem iniuria afficiunt: res enim magis, ſed nõ habentem amant. quocirca et illis amici. vt cur voluptarius vinum ſuſcipit? & quia vtilitati deditus diuitias: vtiliores enim. idcirco moleſte ferendum eſt, ac ſi minus pro maiori ſuſceperit. hoc autem obiiciunt. illud enim nunc quærunt bonum, iucundum prius aut vtile quærentes.

An ſibi in omnibus ſufficiens, amico indigeat: de amicorum numero: & interdum nos amatum ab eſſe uelle. Cap. XV.

COnſiderandum autem eſt de ſufficientiæ amicitiæque conditione, quo pacto habeant ad ſeinuicem ipſarum facultates. Quærat enim forte quiſpiam, num per omnia ſufficienti amicus ſit. cumque vir bonus ſufficientiſſ. & vna cum virtute beatus, quid habeat opus amico. neque enim vel vtilibus, vel prouidis, vel alieno conuictu ſufficiens opus habet: quippe qui abunde ſibi ipſi conuiuere, adeſſeque poſsit. Veluti Deus, qui cum nulla re egeat, nec amico etiam opus habet. quocirca & homo beatiſsimus minime omniũ eget ami-

co, nisi quatenus impossibile est ex sese sibi sufficientem esse. Vnde necessum est optime viuenti amicos paucissimos esse, neq; cōparādis amicis operam illum dare, sed negligere non vtiles tantum, sed ad mutuũ conuictum etiam suaues. Atque hinc sane perspicuum euadit, nec vsus, nec vtilitatis gratia, sed propter virtutem tantũ verum aimcũ esse. Nam cũ re nulla egemus, tũ magis omnes, suis etiã bonis fruituros, magisque in quos conferant, quam a quibus accipiãt beneficia quærunt. Et accuratiore iudicio, pollemus rerum copia affluentes quam egeni, magisque tamen amicos conuictui idoneos requirimus. De hac autem quęstione cõsiderandum est, vtrũ aliud quidem recte dicatur, aliud vero lateat propter parabolam. Manifestũ equidem id quidem, sumentibus quid viuere actu sit, atq; vt finis patet enim id esse sentire & cognoscere, quocirca & conuiuere est simul sentire & cognoscere. Verum idem sentire & cognoscere cuiq; maxime expetitur, ob congenitam omnibus viuendi cupiditatem ac viuere ipsum cognitionem quandam disponit. Verum si quis detrahat hæc, & cognitionem constituat ipsam per se & nõ per se (id equidem latebit, velut in oratione scriptum est, re ipsa tamen licet non latere) nihil referat, si aliũ pro seipso cognoscat. Sed quod simile viuere alium pro seipso diuersum est. rationabile autem est, suum cognoscere & sentire eligibilius esse. quocirca cõiungere hęc duo in oratione oportet, viuere & eligibile, quod bonum ex his constat, quando id inest eadem natura participantibus. Quoniam igitur in eiusmodi serie, altera semper in alterius ordine continetur, & cognoscibile vtique eligibile est, & vt in summa communicatio determinatæ naturę, quocirca idem velle sentire, est eundem talem quẽdã esse velle. Et quoniam non secundum nos ipsos horum vnumquodque sumus, sed participatione facultatum sentiendo cognoscendoq; (sentiens enim sensibilis redditur, vt iuxta hoc, vt secũdum prius sentit qua & cuius, & cognoscibilis redditur cognoscens) eodem pacto et viuere semper volumus ob iuge cognoscendi desiderium, hoc est, quia & ipse cognoscibile quidpiam esse cupit, electionem esse cupit. electionem autem conuictus stultum forte quispiam iudicarit. In congressibus primum etiam animalium cęterorum, vt simul edere, simul bibere. quid enim aut in communi, aut seorsim sermonem conferre differt? deinde etiam sermone communicare, cuiuslibet est. Adde quod qui amicus idoneus est, discere videri non vult. Docentis enim amicus non est, quando similitudo quædam est amicitiæ sed videtur tamen. Equidem suauis bonum omnes cum amicis communicamus, quantum scilicet quodq; suauitatis adiicit, & qua præstantissima quisque pollet. Ex his autem alia voluptatem corporalẽ, alia musicam, alia physicam contemplationem habent. Audacia porro congrediendi amicos decet. Vnde quidam inquit labor, sunt procul amici. quocirca voluptate allata non disiunctos esse oportuit.

Vnde amor maxime, vt videtur, amicitiæ similis, bene enim viuere amor cupit, non equidẽ quam oportuit potisſimum, ſed iuxta ſenſus ratio ergo illa dubitando profert: ipſum autem opus ſic contigiſſe videtur. Vnde patet hæc ambigentem nobis imponere. Veritas autem hinc conſideratur. amicus enim eſſe vult, vt prouerbium habet, Alter Hercules, & alter ipſe. Atqui diuulſus eſt, difficileque que ab vno diſceſſerunt, vnum eſſe. Atqui iuxta naturam quidam, quę cognitiſsima eſt, ſimilis eſt, iuxta corpus vero diuerſus, ac etiam iuxta animam diuerſus eſt: iuxta que partes animę diuerſus nihilo minus idem indiuiſus que amicus eſſe vult. Itaque amicum ſentire, ſeipſum quodãmodo ſentire neceſſario eſt cognoſcereq;. ac ſi quid moleſtum amico incidit, in eo collętari ac conuiuere amico ſimul iucũdum eſt. accidit enim, vt illius ſenſus aliquis nobis ſimul ingeratur, præſertim ſi qua diuina voluptas eſt. Cauſa vero huius eſt, quia ſuauis eſt ſemper in meliore bono ſeſe contemplari. Hoc autem nunc quidem affectus, nunc vero negocium, nunc aliquid aliud eſt, in quo bene viuere & amico ſit poſsibile. Conuiuere igitur oportere, idque maxime velle omnes, tum beatiſsimũ optimumq; potiſsimum talem eſſe. Verum quod ex ratione id non eluxerit, & rationabiliter id conſecutum ſit, ex vere dictis, vtputa compoſitione collationis, in promptu ſolutio eſt: ꝙ eiuſmodi Deus non ſit, vt amico egeat, aut ſimilem requirat. & nõ reputabit pari ratione viri bonus. Neque enim in huuc modum Deus habet, vt qui pro ſua excellẽtia nihil pręter ſeipſum cogitat. nobis autem bonum aliunde euenit vnde & neceſſum habemus multos amicos conquirere, cum ipſe ſibi bonum ſit. Simul autem amicum eſſe nullum, vti multi amici, recte vtrunque affirmatur. Quia enim multis conuiuere licet, ſimul etiã ſentire nobiſcum quã plurimos vtiq; gratiſsimum ſit. Rurſum, quia difficile in paucioribus, neceſſum eſt actum in mutua ſenſatione conſtere. quare non ſolũ multos comparare arduum eſt, ſed etiam cõparatis vti. Et interdum abeſſe amatum volumus proſpere degentem interdum uero participare iiſdem ſimul cum eo, quod amicum gratumque eſſe cupimus. Nam cum bonum obuenit, eo vtique omnes participare volunt, non obueniente autem ſecus. Et quemadmodum Herculem mater potius Deum eſſe, volebat, quam vna cum ipſa manentem, Euriſteo mercenariam operã locare. Sic enim diceret, & quem Lacon Dicterio irriſit. Vocantem forte, dum tempeſtate affligeretur, iubens Caſtorem & Pollucem implorare. Videtur enim amantis eſſe, a moleſtorum participatione arcere, alterius autem ſimul eadem ſuſtinere velle, quocirca vtraq; rationabiliter eueniunt. nihil enim decet amico tam acerbum indicari, vt non teneat priorem iucunditate amicum. Videtur tamen non malum ipſius expetendum, quando ſatis eſt ipſos adfligi. Vnde & participationem eiuſmodi vetant, ſed ne videantur ſua ſpectare, inque amici pertur-

batione lætitiam affectare. Sed & leuius mala tolerantur, cũ nõ soli ferunt. Et quia eligibile est, & vt bonum nobis contingat, & vt simul potiatur amicus, patet quòd simul in minore bono versari quodammodo eligibile sit, aut cum maiore seorsim. Et quia incertũ est quantum, iuxta simul illud distinguuntur, ac simul quidem omnibus participat one amicum est, quemadmodum & simul conuiuati iucũ eius aiunt hæc habentes, alii autem contra non volunt. Quoniam hyperbolas quis probauerit consitentibus, in perturbatione magna simul cõmunicandum: in successu autem magno seorsim agendum. Similiter etiam circa infortunia. interdum enim amicos præsto esse volumus, neque dolere, quando scilicet nihil sint nobis amplius effecturi. Interdum vero iucundissimum præsto esse, id quòd eo prædicta contingit. quandoquidem natura afflictum, & in mala habitudine constitutum videre, non minus quam in nobis ipsis re fugimus: gaudentem autem iucundumque & non dolentem amicum, velut rem multo suauissimam intuemur propter causam prædictam. Quocirca vtrumlibet horum fuerit magis suaue, adesse vel non adesse propensionem reddit, idque in deterioribus ex eadem causa. Maxime enim cupiunt amicos non felices esse. sed & nec in aduersis cruciari, quocirca nonnunquam simul quos amant interimunt. Maius enim id est quam si proprium sentiatur malum: quemadmodum & recordantes in quo successu vixerint, magis qua si perpetuo se male habiturum arbitretur.

Quo pacto amico utendum. Et virtutes non esse scientias. *Cap. XVI.*

DVbitarit autem quis, an amico quolibet, & ad quæcunque idoneus est, & aliter etiam, vti liceat, vt oculo ad videndum, aut eo distorto peruerse, ac vt vnum duo esse appareat intueri. Ambo igitur illa, & oculus & quòd oculi est reuera & per se sunt, alterum vero per accidens quemadmodum & in cibo esus et vomitio: similiter & in scientia veritas & error. Nã qui volens nõ recte scribit, ignorantia vti videtur, veluti qui conuersis membrorũ officiis pedibus manuũ, & manibus (quod solent saltatriculæ) pedum vice vtuntur. quæ ratio omnium etiam præstantissima est scientiarum, atq; ita iustitiam vt iniustitiam licet vsurpare, velut qui ex iustitia iniusta agit, perinde vt qui imperita & stolida ex scientia. Verum si id impossibile, manifestum est virtutes non esse scientias: quãdo nõ licet ex scientia ignorare, sed errare tantum, eademq; ex ignorantia facere, nec minus tamẽ ex iustitia & iniustitia quidpiam agit. Sed enim quando prudentia scientia est, & verum quidpiam idem faciet ea liceat enim studio a prudentia desipere in iisdem, quibus & stolidus. Verum si simplex cuiusq;

quatenus quidq; est, vsus fuerit, etiam ita agentes fecerint sapiēter. D
In cæteris igitur scientiis alia quædam princepes est, quæ alimenta ministrat. Et principis rursum illius alia quædam, non tamen scientia vel intellectus. Sed nec virtus, vt qua vtitur, quando temperātia virtus etiam subditi virtutem sibi vsurpat. Quid igitur est, an vt intemperantia, vitium irrationalis animæ partis, & quonā pacto intēperans mente prędítus fuerit. Verum præualens euertit mentem ratiocinaturq; contraria. † Et si virtus quidē in illo, in ratione vero ignorantia resideat, vbi reliquæ iam uendicantur: sic etiam licet iustitia, iuste quoq; maleque & prudentia stulte abuti vnde contraria eueniant. Absurdum enim si quod in rationali parte vitium insidens, euersa ratione ignorantiam inducat. Virtus aūt inexistentem in ratione stultitiam non euertit hanc, rectūq; de rebus iudiciū format. Rursum aūt prudentia rationalem partem occupans, ex irrationali intemperantia sublata, moderatas actiones efficit, id quòd continentiæ videtur proprium. Itaque licet ab ignorantia prudenter, aliterque a prudentia imprudenter rebus vti, quod in cæterarum nulla euenire cernimus. Velut cum medicinā, & grammaticam nutrit intēperantia. † Iniustus enim omnia quę & iustus potest, & in vniuersum potentiæ inest impotentia. Quocirca simul prudentes, & bonæ eorum etiam cæterę habitudines, & corpus firmum, quando nihil fortius prudentia est. Verum quòd scientiam dixit non recte habet: virtus enim est, & non scientia, sed genus diuersum.

An fortunatus, infortunatusne quis natura sit. *Cap. XVII.*

QVoniam vero non prudentia solum successum virtutemque efficit, sed fortunatos etiam bene agere, tanquam fortuna secunda prosperos gignente successus, affirmamus, quæ eadem etiam scientiæ sunt. Considerandum igitur natura ne fortunatus hic, infortunatus ille sit, an secus, & quo pacto res habeat. Fortunatos enim quosdam esse cernimus. stulti enim in multis, quorum scilicet fortuna domina est, prospere agunt. quandoquidem & quæ arte administrantur, fortunam admittant, in militia & gubernatoria. Vtrum igitur ab habitudine aliqua successibus ejusmodi conficiendis, aut non idonei homines fiunt? Nunc equidem naturæ id quidem assignant, in quibusdam quę tales quosdam efficit, quibus & a natiuitate statim, tale quidpiam ingignit. vt velut cęsiis nigrisque oculis certa aliqua forma inter se distinguuntur: sic fortunati & infortunati. Tales enim non per prudentiam prospere agere inde manifestum est, quia non irrationalis prudentia est, sed ratione prædita, quæ res administrat, eam sibi adscribere illi nequeunt: quippe quòd ho-

rum fortuna causa existat. vtcunque etiam pateat, circa alios stupi-
dos non esse. neque enim id absurdum, quemadmodũ Hippocratẽ
cum Geometer esset præstantissimus, in cæteris tamen imperitũ stu
pidumque fuisse constat, qui pecuniæ plurimam amisit, ob stulti-
tiam Bisantii πεντηκοστολογων. Sed & in nonnullis prospere agunt stoli
di. Et non raro, velut in arte nauium gubernatrice, peritissimi etiã
parum secũdam fortunam experiuntur: ac velut in aleę iactu, alius
nihil, alius multum lucratur: quam felicitatem vel naturę benefi-
cio accepit, vel, vt inquiunt, beneuolentia Dei. qua etiam in exilio
& electus benignitatẽ, fortunæ experitur, non secus ac male compa-
cta nauis rectius sæpe agitur, non per se quidem, sed quia peritum gu
bernatorem nacta. sic enim fortunatus ille genium optimum gu-
bernatorem habet. Sed enim absurdum est, talem a Deo genio, ue di
ligi, non præstantissimum potius sapientissimumq;. Quapropter
si necessum est, aut natura, aut intellectu, aut procreatione diuina
fortunam secundam contingere, & neutro posteriorum eueniat,
naturæ itaque ea prospeirtas fuerit assignanda. Verum natura, vel re
rum semper sic se, vel vt plurimum habẽtium causa est: contra autem
fortuna. Si igitur quòd præter rationem euenit, fortunæ esse vide-
tur, perque fortunam homines fortunnati dicuntur, non equidem na-
tura causa fuerit, vt quæ velut dictum, semper aut vt plurimum, sic se
habentibus adscribitur. Aut insuper talis vel voto potitur vel fru-
stratur. quemadmodum cæsius cui non fortuna, sed natura quo mi-
nus cernat acute, causa existit, quocirca non fortunatus, sed bona
natura præditus dicitur. quocirca sic de his dicendum est, vt quos for
tunatos dicimus, non fortunæ beneficio id esse afferamus. vnde nec
fortunati etiam sunt: fortunæ nanque bona sunt, quorum ipsa est cau
sa. Sic rursum quæritur, an fortuna sit in vniuersum aliqua: vel
cum sit, an non sit, etiam vnde. Atqui necessum est & esse fortunã,
& causam esse. vnde & bonorum quorundam et malorum causa
fuerit. Etenim si excipienda hæc sint, & nihil assignãdum fortunæ,
sed alii cuipiam causæ, non tamen quare hanc non cernimus, for-
tunam causam esse affirmamus. Quocirca definientes fortunam,
causam proportionalem hominis ratiocinationi constituunt, tanquã
si quędam narura. Verum hæc iam alia quęstio fuerit: quandoqui-
dem quos cernimus semel prospera vsos fortuna, quare ii non rur-
sus & rursum? eadem enim eius causa. Non igitur est fortunæ, neq;
aliud etiam quidpiam in determinatorum infinitorum contingat:
erit enim bonum & malum. Scientia vero non erit eius per imperi
tiam. quando & quidam fortunati didicerũt: aut omnes scientiæ (qđ
Socrates dixit) scientiæ sint. Quid igitur vetat, quo minus cuidam
ex ordine, non quòd oporteat, contingat, sed velut sortes procul
iaciendæ. Quid enim autem num impetus in anima non sunt. at-
qui alii a ratione, alii a cupiditate (qui & priores) proficiscuntur?

siquidem naturalis est per cupiditatem iucundæ rei appetitus ac natura omnia ad bonum festinant. Quòd si quidam bene nati sunt, & velut cantionis imperiti, & citra rationem ferantur vt dictat natura, ac concupiscat, quod, quando, & quo pacto oportuit, prosperéque agunt, & consequantur stolidi, præterq; rationem, eam quæ harum rerum præceptores, tales vtiq; fortunati censendi sunt, quotquot scilicet præter rationem plurimum prospere agunt Natura igitur quidam fortunati sint, siquidem multifariam dicatur secunda fortuna. alia enim ex impetu, & præelectione fiunt, alia vero secus, & prorsus contrarium. nam & malè ratiocinari videntur bene agentes, & secunda tamen fortuna vsos confitemur, ac rursus quidem in illis cum voluerint, at minus bonum acceperint, & licet quidem illis per naturam prosperitatem consequatur. nam impetus animi cupiditasq; quo oportebat delata, successu est usa: ratiocinatio autem stulta, quā fortuna dum prospere adflat, ex iis quorum causa existit, non recta tam expedit. interdum vero per cupiditatem quis male ratiocinatus aduersam expertus est. in cæteris autem quo pacto iuxta appetitus cupiditatisq; ingenuitatem successus erit? Verum hic successus & fortuna duplex, quę istic eadē, vel plures prosperitates. Quia vero præter omnes ratiocinationes rectas, scientiasq; quosdam fortuna secunda adfluentes videmus, manifestum est aliā quāpiam successus causam esse. prior autem ista prosperitas, aut non est, aut quæ oportuit concupiuit: cumq; ratiocinatio humana desit, non fuerit ipsius. neque enim prorsus rationis expers, nec naturalis est cupiditas. sed ab aliquo corrumpitur. Secunda igitur fortuna in iis, vbi præter rationem ipsa causa existit, locum habet. id vero improuisum. nam præter scientiam præterque vniuersale, nec tamen a fortuna profectū videtur, verum propter hoc videtur. Quocirca hæc quidem ratio non probatur, naturale esse vti secunda fortuna: sed potius quòd nō omnes, quibus secunda fortuna videtur adfluere, id ex fortuna, sed ex natura habeant. neq; nullius esse causam fortunam demonstrat, sed non omnium quorum existimatur.

An fortuna causa sit, ut concupiscamus, & quid sit motus in anima principium. ***Cap. XVIII.***

QVæret forsan quispiam, an fortuna eius ipsius causa sit, vt quid & quando oporteat concupiscatur. An sic omnium erit: nam & cognoscendi consultandiq;. Neque enim consultans consultauit, & hoc consultauit, sed principium est quoddam: neque cogitans cogitauit id prius cogitare, atque in infinitum eiusmodi fiat progressio. neque igitur considerandi iunctum principium, neque consultandi consilium. Quid igitur aliud nisi fortuna? quo circa a fortuna omnia

proficiscuntur,& quoddam est principium,extra quod aliud nullum reperiatur. Ipsa autem (quæritur) cuiusmodi facultate instructa efficere eiusmodi queat. quod perinde est, ac si principium motus in anima quid sit, inquiratur. Patet autem sic esse,quemadmodum in vniuerso est Deus, & vicissim cuncta in illo: mouentur enim omnia ab inexistente in nobis numine. Rationis autem non ratio, sed præstantius quidpiam est principium. Quid autem scientia præstantius est, nisi Deus? virtus enim organum intellectus est. Quocirca veteres dixerunt felices ex fortuna, qui irrationabiles ad recte agendum impellerentur, nec velle ipsis conferr: principium enim habent & intellectu & voluntate præstantius. Alii vero rationem habent, illud vero non habent, quales sunt furores animi. hoc enim non possunt hi: quippe qui sine ratione ferūtur. Itaque horum qui prudentes sapientesque sunt, celeris est vaticinatio & mutabilis, qui a ratione profectam esse suspicari debemus. sed aliis experimē... consuetudine, speculando vtantur. item hi quorum est ratio ... Itaque & melancholici recta valde, subitaq; insomnia habent. Patet autē, quod species felicitatis duæ sunt. altera diuina, atque qui felix est, numine adiutum aliquid fecisse dicunt. is autē ... aliquid iuxta impetum diuinum facit: alter est, qui aliquid præter hunc impetum facit. Irrationales vero ambo: ac illa frequēs ... felicitas est, ista frequens minus. Sigillatim igitur de vnaquaque virtute determinatum est prius.

De probitate: & quis sit animæ præstantissimus terminus. *Cap.* XIX.

QVia vero seorsim ipsarū vim distinximus, etiam de virtute,quam probitatem vocamus,dicendum erit. Singulas igitur habere reliquas, qui huius appellationem sit constitutus, necessum esse patet. nam neque in cæteris aliter id veniat vsu. Nec enim toto corpore sanus ... parte autem nulla: sed necessum aut omnes,aut certe præstantissimas recte habere. Non dissimilis etiam in toto ratio. Bono enim ... honesto simul & bono licet, non ipsius solum nominibus, sed ... ipsarum differentia participanti. Omnium enim bonorum ... ipsi per se suique gratia eligibiles: & inter hos honesta quoque ... per seipsa omnia laudabilia sunt. Vt enim ipsa, ita actiones ... ipsis profectæ laudari solent: actiones enim et modesti, ipsa modestia celebrātur. non etiam sanitas laudabilis, nam nec ... quando nec quod fortiter fit laudabile est, tametsi bona ... consequamur. Similiter autem id etiam in cæteris per inductionem manifestum est. Bonus enim est, qui natura bonis egregie sit in ... : præstantissima enim omniaque sui desiderio excitantia bo-

na sunt. Honor, diuitiæ, corporis virtus, facultates, natura quidem sunt bona: sed noxia nonnullis ob habituum corruptionem. Neque enim vel stultus, vel iniustus, vel intemperans aliquid ex eorum possessione commodum referat: quemadmodum nec æger ex sani hominis alimento, neq; infirmus mutilus ue, ex sani integriq; hominis ornatu. Honestus autem bonusq; dicitur, & ex eo, quod honesta bona per se ipsa insunt illi: et eo quod bonorum, idq; ipsorum gratia effectiuus existat, honesta autē sunt virtutes, operaq; ab ipsis profecta. Sed & habitudo quædam ciuilis est, qualem & Lacones habent & alii simili ingenio haberent, ita comparata. Sunt enim qui virtutem non esse sequendam putent, nisi natura bonorum gratia. quocirca viri boni sunt, quòd iis natura bona existant. Verum istam probitatem non sunt nacti. neque enim honesta per se illis sunt, sed boni honestique esse eligunt. neque id tantum, sed & quæ non honesta natura: boni tamen natura honestorum loco illis habentur. Honesta autem sunt, cum eius gratia faciunt eliguntque honesta: vel quòd honesto bonoque natura bona, honesta sunt. Honestum enim iustum est, id vero secundum dignitatem censetur: hic autem iis vtiq; dignum existit. sed & decens honestum. decentia autem illum sunt, nobilitas, diuitiæ, potentię. quocirca honesto bonoque ea quoque honesta vtilia sunt, quę in aliis disconueniunt: neque enim simpliciter bona eis bona sunt. bono autem honesta bonaque: quippe qui multas honestas actiones per ea conficiat. Verum qui virtutes ęternarum rerum gratia complectendas arbitratur, per accidens honesta facit. quocirca virtus perfecta est probitas. Porrò de voluptate dictum est, qualis & quo pacto sit, cum quòd alia simpliciter iucunda sint honestaque, alia vero simpliciter bona iucundaque, neque voluptas nisi in actione nascitur. quocirca simpliciter beatus iucundissime viuit: neque id temere homines arbitrantur. Quoniam autem est quidam medico terminus, ad quem referens sanum corpus iudicat, & cuius respectu aliquousque progrediendo sanum sit efficiendum corpus, non etiam si plus sit minus ue: sic & viro bono circa actiones electionesque natura bonorum non laudabilium tamen, terminum quendam & de habitudine, & dē electione ac fuga, vel paucitatis vel copiæ diuitiarum, deque successibus constituere oportuit. In prioribus quidem ostensum est, vt ratio dictat, quòd idem est, ac si quis dicat se alimento sumendo omnia obseruare, vt medicina ac ratio dictat. quod verum quidem, sed parum manifestum est. Oportuit igitur iuxta quod imperat, iuxtaque habitudinem & actionem imperantis vitam instituere: velut seruus iuxta Domini, singulaque iuxta conuenientem suum principatum. Quandoquidem & homo ex imperante subditoque constituitur, ac vnumquodque necessum habet ad principis sui mores accommodare. is autem duplex est, aliter enim medicina: aliter sanitas imperat, & huic illa destinatur.

Sic & in contemplatiuo principatus habet. Neque enim iubendo Deus imperat, ſed cuius gratia prudentia eſt. quod vero alicuius gratia iubet, in aliis determinatum eſt, quoniam ille nullo eget. Quæ igitur electio poſſeſsioque natura bonorum vel corporis, vel amicorum, vel reliquorum, conſiderare maxime Deum facit, præſtantiſsima eſt, atque hic terminus eſt pulcherrimus: quæ vero vel ob defectum, vel ob exceſſum conſiderare colereque Deum permittit minime, ea eſt peſsima. Atque ſic quidem res hebet animæ: & is terminus eius præſtantiſſmus eſt, minimum, inquam, alteram irrationalemque animæ partem ſentire, quatenus talis eſt. Quis igitur probitatis terminus, ſit, & quis ſimpliciter bonorum ſcopus, hunc in modum ſit dictum.

Librornm Septem Moralium Eudemiorum finis.

Subſequentem de Virtutibus libellum, cum ſub Ariſtotelis nomine legatur (& ſi forte ab alio authore editus fuerit) & ipſum aliis ſubnectendum eſſe cenſuimus.

ARISTOTELIS

DE VIRTVTIBVS LIBELLVS,

Alexandro, Chamaillardo interprete.

Quæ sint laudabilia, quæ ue uituperabilia: & cuius animæ partis, singulæ sint uirtutes.

LAudabilia quidem sunt, honesta: vituperabilia vero, turpia. Et quidem in honestis principem locum obtinent virtutes: in turpibus autem vitia. Laudabilia porrò sunt, & causæ virtutum, & quæ virtutes consequuntur, & quæ exoriuntur, ab iis; & opera ipsarum: vituperabilia vero, contraria. Cum autem anima secundum Platonem in tres distribuatur partes: rationalis quidem, virtus est prudentia: animosæ autem, mansuetudo, & fortitudo: cupidæ vero, temperantia & continentia: totius autem animæ, iustitia, liberalitas, & animi magnitudo. Vitium vero est, rationalis quidem, imprudentia: animosæ vero iracundia, & ignauia: cupidæ autem, intemperantia & incontinentia: totius vero animæ, iniustitia, illiberalitas, & animi prauitas.

Quid sit unaquæque uirtus.

Prudentia.

EST autem prudentia virtus animę rationlis, ea pręparans quę ad felicitatem spectant.

Mansuetudo.

Mansuetudo vero est virtus animosę, qua qui præditi sunt, difficulter ira concitantur.

Fortitudo.

Fortitudo autem virtus est animosæ, per quam non facile mortis

metu percelluntur.

Temperantia.

Temperantia vero est virtus appetentis, per quam a malarum voluptatum appetentia redduntur alieni.

Continentia.

Continentia autem virtus est cupidæ, qua cupiditatem, quæ in malas fert voluptates, ratione inhibent.

Iustitia.

Iustitia vero est virtus animæ, eius distributiua, quod quisque meruit.

Liberalitas.

Liberalitas autem est virtus animæ, honestorum sumptuum ministra.

Magnanimitas.

Magnanimitas autem est virtus animæ, per quam ferre possunt utranque fortunam, honorem, & ignominiam.

Quid sit unumquodque uitium.

Imprudentia.

Imprudentia vero est vitium rationalis, male viuendi causa.

Iracundia.

Iracundia autem vitium est animosæ, per quod fiunt ad iram præcipites.

Ignauia.

Ignauia autem vitium est animosæ, per quod periculis, & maxime mortis consternantur.

Intemperantia.

Intemperantia autem vitium est appetentis, per quod amplectuntur malas voluptates.

De incontinentia quidem nihil: sic autem tu potes definire.

Incontinentia.

Incontinentia Vero vitium est cupidæ, per quod stoliditate huc atque cupiditatem circumagunt, impellentem ad malarum voluptatum delectationes.

Iniustitia.

Iniustitia vero est vitium animæ, per quod circumscriptores fiunt præter dignitatem.

Auaritia.

Auaritia autem est vitium animæ, per quod appetunt vndequaque lucrum.

Pusillanimitas.

Pusillanimitas autem vitium est animæ, per quod neutram possunt fortunam ferre, nec honorem, nec ignominiam.

Quæ sint uniuscuiusq; uirtutis propria.

Prudentię.

PRudentiæ autem est, consilium agitare, discernere bona & mala, & omnia q̃ sunt in vita sequēda & fugienda, honeste vti omnibus bonis, cum aliis recte versari, prospicere occasiones, solerter verbis et rebus vti, experientiam habet vtilium omnium. Memoria autem, peritia, & solertia, vel manant a prudentia, vel prudentię sunt asseclæ: aut partim prudentiæ adminicula, vt experientia & memoria: partim tanquam prudentiæ partes, vt consilium & solertia.

Mansuetudinis.

Mansuetudinis autem est, posse ferre moderate obiecta crimina, & contemptus, nec celeriter rapi in vltiones, nec esse de facili mobilem ad iras, esse autem moribus comem & mitem, & ingenio esse quieto & stabili.

Fortitudinis.

Fortitudinis vero est, inconcussum a mortis metibus, & constantem in malis, & intrepidum ad pericula esse, & malle honeste mori quam turpiter seruari, & victoriæ causam præstare. Præterea autem fortitudinis est, & laborare, & in animo instruere, & posse. Accedit autem fortitudini & audacia, & animi præstantia, & fiducia, & confidentia: adhæc, industria & tolerantia.

Temperantiæ.

Temperantiæ autem est, nihil mirari corporis voluptates, & cuiusuis fœdæ voluptatis & delectationis minime appetentem & timere etiam iustam licentiam, & intentum esse in vitæ rationem, similiter in paruis & magnis. Assectatur autem temperantiam, ordo, moderatio, pudor, reuerentia.

Continentię.

Continentiæ autem est, posse cohibere ratione cupiditatem, ferentem ad malas delectationes & voluptates, & pati, & tolerare pro natura indigentiæ & ægritudinis.

Iustitię.

Iustitiæ autem est, distributiuum esse eius quod est scd̃m cuiusque dignitatem, & tueri patrias consuetudines & instituta, & seruare scriptas leges, & veridicum esse in controuersiis, & stare conuentionibus. Est autem prima iustitiarum, aduersus Deos: proxima, in dæmonas: deinde, in patriam et parentes: deinde, erga defunctos: in quibus est pietas, vel pars iustitiæ, vel eius comes. Sectatur autem iustitiam, & sancitas, & veritas, et fides, et vitiorum odium.

Liberalitatis.

Liberalitatis autem est, erogare pecunias in laudabilia, et largitio ad honestos sumptus faciendos, et pręsto esse ad auxilium in aduersa fortuna, et non accipere vnde non oportet. Est autem liberalis, & circa indumenta nitidus, et circa habitationem: est & instructor

permagnarum rerum, & elegantium, & oblectationem habentium, nulla cōmodi ducta ratione: est & altior animalium, mirum quid aut suaue habentium. Comitatur autem liberalitatem, morum facilitas, et comitas, & humanitas: & esse misericordem, et erga amicos beneuolum, & hospitalem, et honesti studiosum.

Magnanimitatis.

Magnanimitatis autem est, pulchre ferre et felicitatem et infelicitatem & honorem, & ignominiam, et non admirari neque delitias, neque clientelas, neque potestates, neque victorias gymnicas: habere autem quandam animi altitudinem et magnitudinem. Est autem magnanimus, neque vitam magnifaciens, neque vitæ amans, simplex porro moribus, et generosus, iniuria potens lacessiri, & non vindex. Sequitur autem magnanimitatem, simplicitas, et veritas.

Quæ sint uniuscuiusq; vitii propia.

Imprudentię.

Imprudentiæ autem est, iudicare peruerse de rebus, deliberare perperam, vti nequire præsentibus bonis, in falsam adduci opinionem de iis, quæ ad vitam sunt bona, & honesta. Sectatur autem imprudentiam, inscitia, incontinentia, rusticitas, obliuio.

Iracundiæ.

Iracundiæ autem sunt species tres. excandescentia, sęuitia et vecordia. Est autem iracundi non posse ferre fœdas contemptiones, neque imminutiones: esse autem plagosum, & vindictæ cupidum, et defacile ad iram facto verbo ue quouis moueri. Affectatur autem iracundiam morositas, et inconstantia, & sordida illiberalitas, et de paruis angi, & ab iisdem de repente affici, & per breue tempus.

Ignauię.

Ignauiæ autem est quouis metu facile percelli, & mortis maxime, & noxarum corporis et arbitrari præstabilius esse quomodocunque seruari, quam pulchre mortem obire. Comitatur autem ignauiam mollities, effœminatio, torpor, vitę studium. Subest etiam quędam timiditas, et contentionis dentrectatio.

Intemperantię.

Intemperantiæ autem est, sequi delectationes voluptatum noxiarum & turpium, & arbitrari maxime felices eos esse qui in huiusmodi voluptatibus versantur, et facetum esse, et dicacem, et vrbanum, et versutum, tam in verbis quam rebus. Sectatur autem intemperantiam, ordinis perturbatio, impudentia, confusio, incuria, negligentia, dissolutio.

Incontinentię.

Incotinentiæ autem est prohibente ratione, delectationes voluptatum sectari, et ducere præstabilius esse, non frui autem nihilominus,

& opinari quidem oportere facere, & pulchra & conferentia, abhorrere tamen ab ipsis propter voluptates. Est autem comes incontinentiæ, mollities, et pœnitentia, et plura eiusmodi, quæ intemperantiam comitantur.

Iniustitię.

Iniustitiæ autem sunt species tres, impietas, auaritia, immanior improbitas. Impietas quidem est aduersus Deos, & dæmones, & circa defunctos, & circa parentes, & circa patriam. Auaritia autem circa commercia, præter dignitatem eligens præcipuum. Immanior autem improbitas est, per quam voluptates sibi comparant, ludibrio alios habentes: vnde Euenes de ea dicit: Quæ lucrum captans: nil tamen ipsa nocet. Est autem iniustitiæ, patria violare & instituta et iura, nec parere legibus, nec magistratibus, mentiri, peierare, transgredi conuentiones, & fidem fallere. Comitem autem iniustitiæ se addit calumnia, iactantia, humanitatis assimulatio, malignitas, calliditas.

Auaritię.

Auaritię autem species sunt tres, turpis quæstus, tenacitas, illiberalitas. Turpis questus quidem, per quem ditescere quærunt vndecunque, & lucrum quã pudorem pluris faciunt. Tenacitas autem, per quam sumptui parcunt, & impensæ in re honesta. Illiberalitas autem est, per quam expendunt quidem, minutatim autem male, & plus iacturæ facientes, nullo scilicet habito temporis delectu. Est autẽ auaritiæ, plurimi facere pecunias, nec id probrum putare quod quæstuosum sit: vita mercenaria, & seruilis, & sordida, a munificentia & liberalitate aliena. Consequuntur autem illiberalitatem, sordes, ægrimonia, pusillanimitas, humilitas, immodestia, ignobilitas, hominum odium.

Pusillanimitas.

Pusillanimitatis autem est, neq; honorem, neq; ignominiam, neque felicitatem, neq; infortunia posse ferre, sed honoratum quidem tumescere, & leui successu prospero auctũ efferri & subsultare, ignominiam autem ne minimam quidem ferre posse. Aberratio porro est, infortunium non diiudicare magnum: conqueri vero de omnibus, & egro animo ferre. præterea autem talis est pusillanimus, vt omnes neglectus contumeliam vocet & ignominiam, etiam per imprudentiam, vel obliuionem admissos. Comitantur autem pusillanimitatem sordes, quærimonia, diffidentia, humilitas.

Quid uirtutis sit in uniuersum.

IN vniuersum autem virtutis quidem est, facere studiosum & probum affectum in animo, quietis & constitutis motibus vtentem, omnibus ex partibus consonantem: quapropter videtur institutu-

atq; rationis boni animi esse honestus affectus. Est porrò virtutis & beneficiis dignos afficere, et diligere bonos, et neque ad sumendas pœnas, neq; ad vindictam ardenti esse animo, sed clementi placido, & misericordi. Assecla est autem virtutis, benignitas, æquitas, animi candor, spes bona, & quæ eiusdem sunt generis, veluti familiariũ studiosum & amicorũ esse, sociabilem, hospitalem, humanum, elegã tem se exhibere, quæ vtiq; oĩa laudabiliũ sunt: vitiũ autẽ, contraria.

Libelli de Virtutibus finis.

LEONARDI ARETINI IN LIBROS POLITICORVM PROOEMIVM.

INter moralis disciplinæ præcepta, quibus humana uita instituitur & docetur, eminentissimum quodam modo locum obtinent, quæ de ciuitatibus earumq; gubernatione conseruationeq; traduntur. Quippe disciplina huiusmodi omnis felicitatem hominibus conficere studet. Felicitatem uero si uni acquirere præclarum est quanto magnificentius erit uniuersæ ciuitati beatitudinem adipisci. Bonum enim, quanto latius patet, tanto diuinius est existimãdum. Cumq; homo imbecille sit animal, & quam per seipsum non habet sufficientiam perfectionem hanc ex ciuili societate reportet, nulla profecto conuenientior disciplina homini esse potest, quam quid sit ciuitas, & quid respublica intelligere: & per quæ cõstruitur intereatque ciuilis societas non ignorare. Mihi quidem qui hæc ignorat, seipsum pariter ignorare uidetur, ac sapientissimi Dei præceptum dispicere. Itaque & Plato decem illis præclaris libris, qui sunt ab eo de Republica inscripti, in hac parte ostendenda docendaq; plurimum nixus est. Et Marcus Cicero noster sex inclitis libris, quos de republica scripsit, hanc ipsam materiam est prosecutus. Et Aristoteles in hoc uolumine, quod nunc in Latinum conuertimus, hæc ipsa complexus est, tanto quidem nitore & copia & ornatu, ut uere mereatur flumen aureum uocitari. Materia igitur huius operis talis est. Conuertendi autem interpretandiq; mihi causa fuit eadem illa, quæ iam decem & octo annis ad conuersionem Ethicorum induxit. Nam cum uiderem hos Aristotelis libros, qui apud Græcos elegantissimo stylo perscripti sunt, uitio mali interpretis ad ridiculam quandam ineptitudinem esse redactos, ac præterea in rebus ipsis errata permulta ac maximi ponderis, laborem suscepi nouæ traductionis, quo nostris hominibus in hac parte prodessem. Quid enim opera ea utilius: quid laude dignius efficere possim, quã ciuibus meis primum, deinde cæteris qui Latina utũtur lingua, ignaris Græcarũ literarũ facultatẽ præbere, ut

non per ænigmata ac deliramenta interpretationum ineptarum ac falsarum, D
sed de facie ad faciem possint Aristotelem intueri, & ut ille in Græco scripsit,
sic in Latino perlegere? Excitauit quoq; me utilitas maxima, quam ex inter-
pretatione Ethicorum prouenisse conspexeram. Homines enim ingenue eruditi,
quos primo veteris interpretationis ineptitudo ac barbaries a legendo repella-
bat, ita postmodum eos libros complexi sunt, ut in maximam lucem illarum re-
rum cognitio sit perducta. Quod idem fore spero in his, de quibus nunc agi-
mus, Politicorum libris. Atque eo magis, quo hec materia ciuilis, & verba
ad exprimendum alia quam in suis disputationibus scholastici utantur, & ma-
iorem quendam efflagitat dicendi ornatum. quæ duo interpres nedum ille con
sequi, sed ne suspicari quidem potuit. Aristoteles certe tanta facundia, tanta
varietate & copia, tanta historiarum exemplorumque emulatione hos libros
refersit, ut oratorio pene stylo scripti videantur. Sic enim argumentationes is
tas interdum explicat, ut cuncta dicendi ornamenta in eas studiose coniecta li-
ceat intueri. nec est in his libris quæstio ulla paulo uberior, quæ tractata ab
illo sit absque rhetorico pigmento aut colore, quorum & si non expressionem, E
attamen adumbrationem quandam diligens lector in hac traductione nostra re
prehendet. Fuit enim Aristoteles studiosissimus eloquentiæ: quod artes Rhe-
toricæ eius, pluribus voluminibus explicatæ declarant. Quæ sit igitur horum
librorum materia, & qua de causa laborem hunc susceperimus, & quales libri
ipsi in Græco sint, hæc prefatos esse sufficiat. Hortamur autem omnes vehe-
menter ad huius operis diligentissimam lectionem, utpote doctrinam uberri-
mam, ac rerum prope innumerabilium cognitionem, & quidem necessariam
ad vitam suscepturos.

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS.

POLITICORVM.

LIBER PRIMVS.

Leonardo Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

De ciuitate, domo, pago, re familiari, seruis, dominationibus ac seruitutibus, possessione, acquisitionibus necessaria ac numularia, & personarum in re domestica existentium virtutibus.

De ciuitate, eius gubernatore, partibus, domo, pago. Cap. I.

QVoniam videmus omnem ciuitatem esse societatem quandam, & omnem societatē boni alicuius gratia constitutam (nam eius gratia quod bonū videtur, omnia omnes agunt) patet quod bonum aliquod omnes coniectant. maxime vero principalissimum omnium quæ est principalissima, & cæteras omnes complectitur. est autē hæc illa, quę ciuitas appellatur, & ciuilis societas. Quicunq; vero putant gubernatoris ciuitatis, & regis, patrisq; familias, et domini eandem esse rationem, non bene dicunt. Multitudine enim & paucitate, sed nō specie illorum singulos putant differre, veluti si paucorū quidem, dominum: si vero plurium, patrem familias: sin etiam pluriū, gubernatorem ciuitatis vel regem: quasi nihil differat magna domus & parua ciuitas, gubernatorq; ciuitatis & rex. quando quidem ipse præsidet, rex: quādo vero scd̄m rationem talis scientiæ in parte pręsidet, & in parte subest, gubernator ciuitatis. Sed hæc vera nō sunt, q&

manifestum erit scd̃m hãc doctrinã considerãtibus. Vt enim aliis cõpositũ vsq; ad incomposita diuidere necessarium est (hæ namq; sunt minimę totius particulę) ita ciuitatẽ, ex quibus cõponitur conside rantes, & q̃uo illa differãt inter se, & si quid artificii recipiunt singula ipsorũ, magis intuebimur. Siquis igitur ab initio rerum originẽ inspiciat, vt in aliis, sic & in istis optime discernet. Primum igitur necesse est cõbinare illos, qui nõ possunt esse nisi simul, ceu marem & fœminã generationis causa. Et hoc non ex electione, sed velut in cæteris aĩalibus & plantis naturale est desideriũ, quale ipsum est, tale alterũ relinquendi. Imperãs vero natura & parens propter conseruationẽ. nam qđ potest mente prospicere, natura imperat ac dominatur: qđ aũt potest corpore hoc facere, patet natura & seruit. quapropter domino & seruo id confert. Natura igitur distincta sunt fœmina, & seruus. Nihli enim natura facit tale, quale statuarii delphicũ gladium ob inopiam, sed vnũ ad vnũ. sic.n. optime instrumenta proficient, si eorũ singula non multis, sed vni deseruiant. Verũ apud Barbaros fœmina & seruus eodem gradu habentur. causa vero huius est, quoniam quod natura dominetur non habẽt, sed fit eorũ societas ex seruo & serua. Quamobrem aiunt poetę, Græcos Barbaris dominari oportere: quòd idem sit natura, Barbarus & seruus. Ex his duabus igitur societatibus domus prima. Recteq; Hesiodus inquit:

Domum in primis, mulieremq;, & bouem aratorem.

Bos enim pro seruo pauperibus est. Quotidiana igtur societas scd̃m naturam constituta domus ast: quos Charondas quidem homosypios, Epimenides vero cretensis * homocapnos appellat. Sed quæ ex pluribus domibus cõstituitur societas prima, vtilitatis gratia non quotidianæ, pagus est. Maxime vero secundum naturam videtur pagus, propagatio quædam esse domus eorum, quos dicimus coalitos, & natos esse natorum. Quapropter primo sub regibus ciuitates erãt: nunc vero etiam gentes. nam ex his qui suberant regno, processerunt. Omnis autem domus regitur a seniore: quare & coloniæ inde propagatæ pp consanguinitatẽ. Et hoc est, quod inquit Homerus:

* a. i. homo capos.

Iura dant singuli natis & vxoribus.

Sparsim nanq; etiã sic antiquitus habitabant. Et Deos ob hoc ipsum putant cuncti regem habere: quoniam & ipsi partim nunc, partim antiquitus sub regibus degebat. Quemadmodum vero formas humanas Diis attribuunt homines, sic etiam vitas.

Quid ciuitas, & homo ciuile sit animal, & partibus ciuitas prior sit. *Cap.* II.

QVæ autem ex pluribus pagis conficitur societas, ciuitas est, quę quidem (vt ita dixerim) totius sufficientiæ finem habet, constituta quidem gratia viuendi, existens autem bene viuendi

A gratia. Quapropter omnis ciuitas natura est: siquidem & primæ societates. nã hæc illarũ finis: natura vero finis est. Quale enim vnũquodq; est generationis perfectę, hanc vniuscuiusq; naturam esse dicimus: ceu hominis, equi, domus. Insuper cuius gratia & finis, optimũ: sufficientia vero finis, & optimum. Ex his igitur patet ciuitatẽ esse ex his, qui natura sunt, & q homo natura ciuile est animal. Et qui absq; ciuitate est per naturam, non per fortunam, aut nequam est, aut potior quam homo. vt ab Homero per contumeliam increpatur.

Sine tribu, sine iure, sine domo.

Nam simul talis est & belli cupidus, veluti qui nullo retinetur iugo, vt neque volatilia. Ex quo patet sociale animal esse hominem, magis quã oĩs apes, & quã omne gregarium aĩal. nihil.n. (vt diximus) frustra natura facit. Sermonem vero homo habet solus oĩum aĩalium. Nã vox quidẽ molesti atq; iocũdi significatio est. quapropter aliis quoq; existit aĩalibus. hucusq; enim natura processit in his, vt sen-B sum habeant iocũdi & molesti, & hoc inter se significare possint. At sermo ad hoc datus est nobis, vt ostẽdamus vtilitatem & damnum, atq; ita iustũ & iniustũ. hoc enim præter cætera aĩalia hoĩbus proprium est, vt boni & mali, ac iusti & iniusti, & aliorũ huiusmodi sensum habeant soli. horumq; societas facit domum, & ciuitatem. Et certe sdm naturã prius est ciuitas quã domus, & quã singuli nostrum. Nã totum prius esse quã partem, necessariũ est. perempto enim toto, nõ erit pes nec manus, nisi æquiuoce, veluti si quis dicat lapideam. nam corrupta quidẽ erit talis. cunctę autem opere definitæ sunt & potentia. itaq; cum amplius non sint tales, nõ est dicendũ illas esse easdẽ, sed æquiuocas. Esse igitur ciuitatem natura, & prius quã singuli manifestum est. Si enim non est sufficiens vnusquisq; separatus, perinde se habet ac reliquę partes ad totum. Qui aũt in communi societate non potest esse, quiq; nullius indiget propter sufficientiã, nulla pars est ciuitatis: quare aut bestia aut Deus. natura igitur omnibus ad huiusmodi societatem est appetitus. Qui aũt primus instituit, maximorũ bonorum causa fuit. vt enim perfectione suscepta, optimũ cũctorum animalium est homo, ita si alienus fiat a lege et a iudiciis, pessimum omnium aĩalium. Sęuissima est enim iniustitia tenens arma. Homo vero arma tenet per innatã prudẽtiam atq; virtutẽ, quibus plurimũ licet in contrariũ vti. Itaq; impiissimum & immanissimum est sine virtute, & ad libidinẽ cibationẽq; deterrimũ. iustitia vero ciuile qddam est. nã ius ordinatio ẽ ciuilis societatis: iudicatio aũt iusti iudiciũ.

De re familiari, domino seruo, re possessa, imperandi ac parendi necessitate, ac utilitate. *Cap. III.*

QVoniam vero declaratum est quibus ex partibus sit constituta ciuitas, necessarium videtur primum de re domestica

dicere. Omnis enim ciuitas ex domibus constat. rei domesticæ rursus partes sunt, ex quibus domus est constituta. domus aũt perficitur ex seruis & liberis. Cũ vero prima quæq; sint in minutissimis perquirenda: primæ vero ac minutissimæ partes domus existant dominus & seruus, maritus & vxor, pater & filii: de his vtique tribus considerandũ fuerit, quid vnumquodque, & quale esse oportet: hoc est de dominica, de coniugali (nã & ipsa proprio nomine non nominatur) & de paterna disciplina. Sint autem hæ tres quas diximus. Est insuper quædã pars, quæ videtur quibusdam esse † disciplina rei familiaris: quibusdam vero maxima eius pars. Loquor autem de illa parte, quæ versatur circa acquirendum: quæ & ipsa quemadmodum se habeat, considerandum erit. At primum de seruo & domino dicamus: vt quæ necessaria sunt intueamur, & si quid de his melius comprehẽdere possimus, quam ea quę nunc existimantur. Quibusdam porro videtur scientia quædam esse dominatio, eademq; esse disciplina domestica, & dominatio, gubernatioq; ciuilis & regia: vt in principio diximus. Aliis aũt, pręter naturam videtur esse dominatio. quoniã natura nihil differat. sed lege dũtaxat inductũ sit, vt alii liberi sint alii serui. quapropter neque iustum: violentum enim. Cum igitur possessio sit pars domus, certe & illa per quam acquirimus, pars erit domesticæ disciplinæ. nam sine necessariis impossibile est & viuere, & bene viuere. Vt vero in artibus definitis necessarium est subesse propria instrumenta, si opus modo confici debeat: sic etiam in re familiari. Instrumentorũ vero quædam inanima sunt, quædam animata. veluti gubernatori, nauis quidẽ inanimis est: qui vero proram regit, animatus. nam minister in artibus locum instrumenti obtinet. Sic & res possessa instrumentum est ad vitam: possessio autem multitudo instrumentorũ: & seruus possessum quiddã animatũ, & tãquam instrumentum ante instrumenta omnis minister. Si possent enim instrumenta ad iussum vel nutum domini opus suum conficere, quẽadmodũ Dædali, aut Vulcani tripodes (quos inquit poeta sponte sua diuinum prodiisse in certamen) sic & pectines texerent, & plectra cithara pulsarent. nec architecti sane ministris, neq; domini indigerẽt seruis. Quæ igitur instrumenta dicuntur, factiua sunt: quod vero possidemus, actiuum est. a pectine quidem enim aliquid fit præter illius vsum: a veste vero atq; lectica vsus solum. Præterea cũ specie differat facere & agere, & indigeat vtrunq; instrumentis, necessariũ est & illa eandẽ habere differẽtiã. Vita certe actio est, & nõ factio, quapropter seruus minister est ad actionem. Id autem quod possidetur, dicitur quemadmodum & pars ad totum. pars enim non solum alterius est pars. sed ẽt omnino alterius. similiter & quod possidetur. Quapropter dominus serui est dominus solum, sed illius non est: seruus autẽ non solum domini seruus, sed omnino illius. Quę igitur sit natura serui, & quæ potestas ex his patet. quicũq; enim suipsius nõ est iedm

† οἰκονομία sic fere per librum totum.

naturam, sed alterius, homo autem est, hic natura est seruus.* alterius uero homo est, qui possidetur, homo existens. res possessa vero instrumentum ad acquirendum actiuum & separabile. Vtrum vero sit aliquis natura talis vel non, & vtrum melius ac iustius sit alicui seruire vel non, sed omnis seruitus sit præter naturã, considerandum postea erit. Nec sane difficile est ratione perspicere, & ex his quę fiũt cognoscere. Imperare enim & parere non solum necessariorum sunt, verum etiam vtiliũ. ac statim ex generatione quædam distincta sunt, alia quidem ad imperandum, alia vero ad parendum. & species multæ & imperantium & parentium sunt. & semper melius imperium meliorum parentium est, ceu hominis, quã bestiæ. Nam quod a melioribus perficitur, melius est opus. Vbi vero aliud imperat, aliud paret est aliqđ horum opus. nam quęcunq; ex pluribus constat, & vnum quid commune fiunt, siue ex continuis siue ex discretis, in omnibus apparet et quod imperat, & quod paret. & hoc ex tota natura inest animalis. nã & in his quæ expertia sunt vitę, est quoddam imperium instar harmoniæ. sed hæc forsan aliena sunt ab ista consideratione. Animal vero constat primum ex anima & corpore: quorum alterum imperat secundum naturam, alterum paret. Oportet autem considerare natura non in corruptis, sed in his quæ magis se habẽt scđm naturã. quocirca etiã hominẽ, qui & animo & corpore optime dispositus sit, inspiciendum: in quo certe id manifestum est. nam prauorũ quidem aut praue dispositorum sæpe inuenietur corpus imperare animo, ex eo quia peruersa ac præter naturam se habent. Est igitur (vt dicimus) primum in animali perspicere imperium dominicum & ciuile. Nam animus quidem in corpus, dominicum habet imperium: mens vero in appetitum, ciuile & regium. in quibus clarum est secundum naturam & vtilitatẽ imperari ab animo corpori, & ab ea parte quæ habet rationem, ei parti quæ subiacet perturbationi: æqualitatem vero ac vicissitudinem omnibus nocere. Rursus in homine & aliis animalibus eodẽ modo. mansueta quidem meliora sunt quã fera, his autem vniuersis melius est vt homini pareant: nam salutẽ ita recipiunt. Præterea aũt masculus & fęmina, alter melior secundum naturam, altera deterior: & hic imperãs, illa vero parẽs. eodẽq; modo necesse est in cunctis hominibus esse. Quicunq; igitur distant tantũ, quantum animus a corpore: & homo a bestia, per hũc modũ se habẽt. Quorũcunq; est opus in corporis vsu, & hoc est in eis potissimum, hi sunt natura serui: quibus melius est vt imperetur, hoc imperio quemadmodum in præmissis. Est enim natura seruus, qui potest alterius esse: quapropter & alterius est. & qui tantum participes est rationis, vt sentiat quidem at non habeat. Nam certa quidem animalia rationem quidem nõ sentiunt, sed passionibus inseruiunt. Vsus etiam variat parumper. necessariorum enim corpori auxiliũ fit ab vtrisq;, a seruis videlicet, ac mansuetis animalibus. Vult autem natura, & differentia facit corpo

* ἀλλ' οὐδὲ ἄνθρωπός ἐστι ὃς ἂν κτῆμα ᾖ ἄνθρωπος ὤν.

ra liberorum & seruorum: alia quidem robusta ad necessarios vsus, alia vero recta & inutilia ad tales operationes, verum vtilia ad ciuilem vitam. hæc autem diuisa est in belli opportunitates & pacis. Accidit vero sæpe & contra hos quidem corpora habere liberorũ, illos vero animos. Nam id quidem patet, ꝙ si tantum procellant corpore solum, quantum Deorum imagines, reliqui omnes digni apparent illis seruire. Id si verum est in corporibus, multo iustius in animo idẽ putare, sed non vt corporis, ita & animi pulchritudinem discernere facile. Quòd igitur sint secundum naturam, alii liberi, alii serui patet: quibus & seruire prodest ac iustum est. D

De duplici seruo, potentia gubernandi, dominationis, ac gubernationis differentia. *Cap. IIII.*

QVód autem & contradicentes quodam modo rectè dicunt, non difficile fuerit intueri. Dupliciter enim dicitur seruire & seruus. Est enim aliquis secundum leges seruus, & seruiens. nam lex consensio quædam est, per quam bello capta illorum fieri dicuntur qui ceperunt. Hoc autem ius multi eorum qui circa leges versantur, accusant, tanquam oratorem qui iniqua decreuerit: quasi sit graue, si eius qui vim afferre potest, & potentia præcellit, seruus fiat & subditus is qui vim patitur. & quibusdam hoc modo videtur quibusdam illo, etiam sapientum. Causa vero ambiguitatis & variationis sermonum huiusmodi est: quia quodam modo virtus freta potentia, vim potest maxime afferre, & semper id quod superat, est in excellentia alicuius boni. ex quo fit, vt vis non absque virtute esse videatur, sed circa iustum solum esse ambiguitatem: propter hoc sane, quod aliis quidem beneuolẽtia videtur esse iustũ, aliis hoc ipsum videtur iustum, potentiorem dominari. quoniam discordantibus inuicem huiusmodi sermonibus, cum alteri nec validum quicquã, neq; persuasiuum continent, ꝙ non oporteat meliorem secundum virtutẽ præesse ac dominari. Omnino vsurpantes quidam, vt arbitrantur, aliquod iustum (nam lex iustum quid est) seruitutem quæ ex bello prouenit, iustum posuere, & simul non iustum esse aiunt. nam fieri potest, vt belli principium nequaquam sit iustum. Et indignum seruire, nemo diceret esse seruũ. alioquin cõtinget eos qui nobilissimi videntur, seruos esse. atq; ex seruis, si contingat eos capi atq; venũdari. itaque istos non volunt seruos dicere, sed Barbaros. Atqui cũ ista dicũt, nihil quęrunt aliud quã natura seruos, vt ab initio diximus. necesse est enim dicere aliquos esse, & hos quidem vbiq; seruos esse, alios vero nusquam. Eodemq; modo de nobilitate. ipsos enim non solum apud seipsos nobiles, sed vbique existimant, Barbaros vero domi solum nobiles: quasi existat alia simpliciter nobilitas, alia non simplici-

ter: vt Theodocti Helena inquit. Ex Diis ab vtraq; stirpe prognatam quisquã appellabit seruam? Sed cum hoc aiunt, nullo alio quã virtute & vitio definiunt seruũ & liberum, nobilesq; & ignobiles. putant enim, vt ex hominibus hominem, & ex bestiis bestiã, sic ex bonis bonum generari. sed natura quidem hoc vult, attamen plerunq; non potest. Quòd igitur hæc dubitatio habet rationẽ quandam, & ꝙ sunt alii natura serui, alii liberi manifestum est. Et ꝙ in quibusdam determinatum est esse tale aliquid, quibus quod ob idipsum prodest & iustum est, alium seruire, alium esse liberum: & conuenit aliũ imperare, alium parere eo imperio quod innatum est: quare & dominari. Quod aũt male vtrisque inutiliter fit. Nam idem prodest toti et parti, & aiæ & corpori. & seruus pars quædã est domini, quasi animata quædam corporis, sed separata pars. quapropter aliquid est qđ simul prosit, & amicitia est seruo & domino inuicẽ, scđm naturã ita dispositis: illis vero, qui scđm legem & per violentiam, contrariũ. Patet autem ex his, ꝙ non idẽ est dominatio & gubernatio reipublicæ, nec oẽs inter se principatus, vt quidam aiunt, nam aliud liberorum scđm naturam, aliud seruorũ est. Et in re familiari imperiũ est vnius: nam ab vno regitur omnis domus: in republica autem liberorum & æqualium est gubernatio. Dominus ergo non dicitur scđm scientiã, sed quia est talis. eodemq; modo & seruus & liber. Scientia vero est & dominica, & seruilis. Seruilis quidẽ, quale & Syracusis ille docebat. nam ibi quidam mercede pueros docebat * seruitutem. Fuerit sane etiam cõplurium talium disciplina, ceu coquinariæ, & alii huius generis famulatus. sunt enim opera alia honestiora aliis, alia vero necessaria magis. & vt est in prouerbio, seruus præ seruo, dominus præ domino. hæ igitur omnes scientiæ seruiles sunt. Domini autem scientia est, per quam vtitur seruis. nam dominus est, non in possidendo seruos, sed in vtendo seruis. Continet autem hæc scientia nõ magnũ aliquid, neq; gloriosum. quæ enim seruum scire facere oportet, illum oportet scire iubere. Quapropter quibuscunque est facultas a laboribus cessandi, * vicarius quidem hunc honorem suscipit ipsi aũt reipublicæ administrandæ, aut studiis philosophiæ intendunt. Acquirẽdi vero disciplina, alia est ab vtraq; istarum, ceu bellica quædam iusta, aut venatica. De seruo igitur & dño in hũc modũ determinatum sit.

* διακονήματα, seruilia ministeria

* ἐπίτροπος

De possessione, acquisitioneq; secundum naturam ac necessaria, animalium præcipueq; hominum uitis uariis, ac ueris diuitiis. Cap. V.

Omnino aũt de vniuersa possessione & acquisitione intuebimur scđm antecedẽtẽ modũ, quandoquidẽ & seruus possessionis erat pars. Primũ igit dubitaret vtiq; aliqis, vtrũ illa disciplina, quæ ad acquirendũ spectat, idẽ sit qđ facultas

rei familiaris, vel pars aliqua eius, vel ministra. Et si ministra, vtrum quemadmodum pectinaria textoriæ: aut quemadmodum æraria, statuariæ. non enim eodem modo subministrant: sed altera quidem organa præbet, altera materiam. Dico autem materiam, ceu id quod subiacet, ex quo aliqđ perficitur opus, ceu textori lana, statuario æs. Quòd quidem igitur non sit eadem rei familiaris disciplina illi, quæ pertinet ad acquirendum, manifestum est. Nam huius quidem* parare est, illius vero vti. quæ enim vtitur his quæ sunt in domo, nisi rei familiaris disciplina? Sed vtrū sit eius pars, vel alia species, dubitationem habet. Nam si est diligentis patrisfamilias videre quomodo pecuniæ & possessiones assint: possessio autem & pecuniæ multas complectuntur partes: itaque primum dubitatio est, agricultura vtrū pars aliqua sit illius acquirendi disciplinæ, an aliud quoddam genus: & omnino circa alimentum cura & acquisitio. Atqui species alimentorum multæ sunt: quapropter & vitæ plures sunt, animalium, & hominū. non enim fieri potest, vt viuatur sine alimento. Itaq; diuersitates alimentorum diuersas fecerunt animalium vitas. Nam ferarum quidem alię gregales sunt, aliæ soliuagæ: vt hoc, vel illo modo, illis conducit ad victum. quoniam aliæ viuis animalibus, aliæ fructibus, aliæ cunctis pascūtur quare ad facultatem victus atque delectū, ipsarū vitas natura distinxit. Cum vero non idem cuiq; dulce sit secūdum naturam, sed aliis alia: & illarum quæ animalia, & illarum quæ fructus comedunt, vitæ inter se differunt. Hoc idem est in hominibus: differunt enim multæ eorum vitę. nam pigerrimi qui sunt, pastoralē vitam sequuntur: quoniam a mansuetis animalibus sine labore educatio ipsis prouenit otiosis. cumq; sit necesse mutare locū animalibus, & ipsi coguntur vna sequi, quasi agriculturam quandam viuam colentes. Alii vero ex præda viuunt. & præda quidem alia alii, ceu alii venantes, alii piscantes: vt qui paludes, & stagna & flumina, & mare accolunt. alii ab auibus & feris. sed maxima pars hominum a terra viuit, & a fructibus nō syluestribus. Vitæ igitur fere tot sunt quot secūdū propriā & innatam habent operationem, nec per cōmutationem & commercia sibi præparant alimentum: pastoralis, agricultura, prædatoria, piscatoria, venatoria. Sunt & qui ista miscentes. iucunde viuant, supplentes deficientem vitam quâ deficiens est, vt sufficientia assit: ceu pastoralem simul quidam & prædatoriam, alii vero agriculturam & venationem. eodem modo & circa alias, vt indigētia cōpellit, in hunc modum degunt. Talis igitur acquisitio ab ipsa videtur natura hominibus data, vt statim post genituram, sic etiam ad perfectionem deductis. nam ab ipso generationis initio quædam animaliū simul exprimunt tantum alimenti, vt sufficiat donec possit sibi ipsi acquirere qnod generatum est: vt quæcunq; ex putredine, vel ex ouis gignuntur. quæ vero pariunt viuenta, alimentum habent in seipsis, ad natorum educationem vsq; ad tempus quoddā, quā lactis na-

* χτήσασθαι.

turam dicimus. Quare similiter est de perfectis quoq; existimandũ, plantasque animalium esse gratia, & cætera animalia hominum causa. mansueta quidem propter vtilitatem & cibum: fera vero (& si nõ omnia, at plurima illorum) propter cibum, & alia adiumẽta, vt & vestis ac cætera instrumenta ex illis fiant. Si igitur natura nihil neq; imperfectum facit, neq; frustra, manifestum est illa omniũ hominũ gratia fecisse naturam. Quapropter & bellica secundum naturam quodam modo acquisitiua erit. Nam & venatoria pars illius est, qua vti oportet contra bestias, & contra eos homines qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere: quia natura id bellum iustum existat. Vna igitur acquirendi species secundum naturam, pars est rei familiaris: quam oportet subesse iam aut illam parare, quo ea subsint, quorum est comparatio rerum in vita necessariarum, & vtilium ad societatẽ ciuitatis & domus. Et videntur veræ quidem diuitiæ ex his constare. Nam sufficientia huius * possessionis ad vitam bonorum non infinita est, vt Solon poetico more dicebat: diuitiarum nullus est finis cõstitutus hominibus. At certe constitutus est, vt in aliis artibus. nullũ enim instrumentum cuiusquam artis infinitum est, neque multitudine, neque magnitudine: diuitiæ autem sunt multitudo instrumentorum rei familiaris & reipublicæ. Quod igitur sit aliqua acquisitio secundum naturam partibus familias & gubernatoribus reipublicæ, & propter quam causam, patet.

* κτήσεως. acquisitiõis.

De numularia acquisitione, q sit præter naturam, & q differat a cura rei familiaris: ubi multa de numi usu. Cap. VI.

Est aliud genus acquirendi, quod maxime vocant, & merito vocari debet pecuniarium; in quo nullus finis esse videtur diuitiarum & possessionis: quod esse vnum cũ illo specie, de quo supra diximus, plerique crediderunt, propter vicinitatem. Sed neque est idem, neque ab illo valde remotum. est enim alterum illorum secundum naturam, alterum non secundum naturam, sed magis secundum experientiam & artem. de quo dicere sic exordiamur. Cuiusq; enim, quæ possidetur, rei duplex est vsus. vterq; uero secundum ipsam rẽ sed nõ similiter: uerum alter proprius, alter non proprius rei. ceu calcei quidem est calceatio, & uenditio. uterque enim usus calcei est. nã qui calceum indigenti uendit pro pecunia uel cibo, utitur calceo qua calceus est, sed non scdm proprium usum: non enim commutationis gratia factus est calceus. Eodem modo se habet in aliis rebus, quas possidemus. Est enim permutatio in omnibus, cępta quidem ab initio ex eo quod est secundum naturam, q alii plura quã opus sit, alii pauciora habeant homines, Ex quo manifestum est, pecuniariã nõ esse

* καπηλική. secundum naturam eius, quæ pertinet * ad acquirendũ. quoad enim ipsi sufficeret, necessariũ erat permutationem fecisse. In prima igitur societate, id est in domo, manifestum est nihil opus esse illius, sed iã in maiori existente societate. Alii.n. illorũ cõmuniter habebant oĩa, alii separatim multa rursus & alia, quorum secundum indigentiã necesse erat permutationẽ facere. quẽadmodũ adhuc faciũt Barbarorũ nationes multæ, alia pro aliis dantes recipientesq; . vtilia enim pro vtilibus tradũt, vltra vero nihil: ceu vinũ pro tritico, & certis talibus. Huiusmodi ergo permutatio neq; præter naturam est, neq; *ad amplificationem patrimonii pertinet, cum sit in supplementum indigẽtiæ secundũ naturam. Ex hac tamen, illa processit scd̃m rationẽ Nã cum a remotioribus quæreretur auxiliũ, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabant, necessario numi introductus est vsus. non enim faciliter deferri possunt singula ad vitam necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale aliquid composuerunt inter se dare & accipere, quod vtilium quippiam existens, haberet vsum comutandi facilem ad vitam: ceu ferrum, & argentum, & si quid aliud tale, primo simpliciter definitum quantitate & pondere, postmodum vero ẽt signo impressum, quo a mensura liberi essent. nam signum positum est ad quantitatem demonstrandam. Reperto igitur numo, ex necessaria permutatione, alia species acquirẽdi emersit numularia: primo forsan simpliciter, postea per experientiam artificiosior. vnde quodammodo permutãdo, plurimum faciat lucrum. Quapropter videtur numularia maxime circa questũ pecuniarum versari, & illius esse opus posse discernere, vnde proueniat multitudo pecuniarum. numorum enim & diuitiarum effectiua est. nam & diuitias plerunque ponunt esse multitudinem pecuniæ, ex eo videlicet, ꝙ circa illam intendunt pecuniaria & quæstuaria. Contra vero interdum futile quiddam videntur numus & lex omnino, & nequicquam secũdum naturam, qnoniam mutatis iis qui vtuntur, nullius pretii aut vtilitatis est ad aliquod necessariorum. & locuples numis penuriam patietur necessarii alimenti. Atqui absurdum est, tales esse diuitias affirmare, quarum abundas quis fame perire possit, vt de Mida fabulis traditur, cui propter insatiabilitatem desiderii, quicquid apponebatur, fiebat aurum. Quamobrẽ quærunt diuitias alias, & aliã acquirendi rõnem. Et recte quidẽ. est.n alia acquirendi ratio, & diuitiæ scd̃m naturã. & hæc quidẽ rei familiaris disciplina: illa vero pecuniaria, pecuniarum effectiua non simpliciter, sed per ipsarum pecuniarum commutationem. & videtur circa numum ista versari: nam numus primum est, & vltimum in commutatione. Et infinitæ sunt huiusmodi diuitiæ, quæ ab hac ratione rei augendæ proficiscuntur. Vt enim medicina sanitatis in infinitũ est, & vnaquæq; ars finis in infinitum: nam quã maxime volunt illũ efficere: eorũ vero quæ sunt ad finem, non in infinitum: finis.n. extremum omnibus: sic & hu

Margin notes: * χρηματιστικῆς εἶδος. — Numi vsus.

[illegible] rationis augendæ rei non est finis terminus. Finis autem tales di[illegible]iæ, & pecuniarum * possessio: sed rei familiaris, non augendæ rei non est finis. nõ enim hoc est rei familiaris opus. quapropter in hac videtur necessariũ, vt sit finis omnium diuitiarum. Sed contra video fieri: omnes enim in infinitum augent, qui pecuniis student. Causa vero huius est illarum propinquitas: variatur enim vsus eiusdẽ rei, [illegible] sit vtriusq; acquisitionis. ipsius enim vsus acquisitio, sed nõ scdm [illegible] huius quidem alius finis, illius vero amplificatio. Quare videtur quibusdam hoc esse rei familiaris opus, & perseuerant existimã[illegible] oportere aut conseruare, aut agere pecuniam in infinitum. Causa vero est huius dispositionis studium viuendi, sed non bene viuen[illegible]. cum ergo cupiditas in infinitum extendatur, illa quoque quę effi[illegible] infinita, cupiunt. Sed qui bene viuere student, ad fruitionẽ cor[illegible] diuitias quærunt. Vnde cũ hoc quoq; in acquisitione consiste[illegible]atur, omnis eorum cura circa acquirendum est: & altera augen[illegible] species hinc processit. cum enim fruitio modum excedat, illam [illegible] quæ huiusmodi excessum adimplere possit. & si per hanc ac[illegible]endi speciem nequeant parare, per aliam causam efficere conan[illegible] vnaquaq; freti potentia non secundum naturam. Fortitudinis [illegible] non est pecuniam parare, sed fiduciam animi, neq; rei militaris [illegible] medicinæ: sed illius quidem victoriam, huius vero sanitatẽ. At il[illegible] cta ad pecuniam cõuertunt, quasi hic sit finis: ad finem vero cũ [illegible] oportet tendere. De illa igitur acquirendi specie, quæ necessaria [illegible] est, & quænam ea sit, & propter quã causam illa indigemus dixi[illegible]: & vt illa q̃ necessaria est, ꝙ altera ab illa, & disciplina rei familia[illegible] scdm naturã circa alimẽtũ, nec infinita sicut illa, sed finẽ habẽs.

* κτῆσις

De acquisitione necessaria, numularia, & speciebus eius. *Cap. VII.*

EX hoc patet id de, quo ab initio dubitabatur, vtrum gubernatoris domus & ciuitatis sit acquirere vel non, sed oporteat prius esse acquisitũ. sicut enim homines non facit respublica, sed factos a natura suscipiens vtitur illis, sic & alimentum oportet naturam prębere, aut a [illegible]a, aut a mari, aut alio quopiã. Sed quemadmodũ hæc administran[illegible], ad gubernatorem pertinet domus. neq; n. textoriæ est lanas [illegible]re, sed factis uti, & discernere qualis sit bona & apta, & mala & [illegible]ta. Enimuero dubitaret vtiq; aliquis, cur ea diligẽtia q̃ ad acqui[illegible] pertinet, pars rei familiaris sit: medicina uero nõ sit eius pars. [illegible] sanam esse familiã oportet, quemadmodũ & victũ habere, aut [illegible] quiddam necessariorũ. Sed cũ sit vt patrisfamilias & guberna[illegible] de salute prouidere, sit etiam vt nõ, sed medici: ita ẽt de pecuniis [illegible] patrisfamilias, est ẽt ut non, sed ut lucro inseruiẽtis. Maxime

vero (vt prius dictum est) natura oportet hæc existere. naturæ enim
opus est alimentum genito præbere. cuique enim ex quo generatur,
ex eo alimentum relinquitur. itaq; secundum naturam est parandi fa
cultas omnibus ex fructibus & animalibus. Cum vero & hæc sit du
plex, vt diximus, & altera pecuniaria, altera disciplina rei familia
ris. & hæc quidem necessaria & laudabilis, illa vero translata & me
rito improbanda, quia non secundum naturam, sed ab hominibus
acquirit: rationabilissime habetur odio ipsa numularia: quoniā a nu
mo ipso facit acquisitionem, & non ad quod inductus est. Cōmuta-
tionis enim causa numus inductus fuit, fœnus autem sepisum maius
facit. vnde & nomen venit: quoniam illa quæ pariuntur, similia sunt
gignentibus: in fœnore autem numus numum parit: quare maxime
præter naturā est hic acquirendi modus. Quoniam vero quę ad co
gnitionē pertinebant, determinauimus sufficienter. illa quæ ad vsum
pertinent, discutienda sunt. cuncta enim hæc considerationem ha-
bent liberalem, experientiam vero necessariam. Sunt autem circa ac
quirendum partes vtiles rerum ipsarū quæ acquirendæ sunt, peri
habere quæ optimę sint, & vbi, & quomodo: ceu quales equi com
parandi sint, quales boues, aut pecudes. eodem modo in aliis anima
libus. oportet enim peritum esse, quę istorum potissima, & vbi, &
qualia. nam alia alibi potiora gignuntur. Deinde agriculturæ, eius
q; specierum, vt nudi soli, & consiti, & apium, & aliorum animalium
natatilium, tum volatilium, ex quibus sit vtilitas prouentura. maxi-
me igitur propriæ acquisitionis istæ sunt partes, & primæ. Eius vero
quæ per trāslationem dicitur, potissima pars est mercatura. Et huius
partes tres: nauigatio, deuectio, negotiatio. differunt autem hæc in-
ter se, cum alia securiora sint, alia fructuosiora. Secunda pars est fœ-
neratio. Tertia mercenaria. & huius alia vilium artium: alia sine ar
te, solo corpore ministrante. Est & quarta acquirendi species, media
inter hanc & primam (habet enim partem eius quæ est secundum na
turam, & partem eius quæ per translationem dicitur) & est in his
omnibus quæ a terra, & ab his quæ terrę sunt, nō a fructibus, sed ab
vtilibus, ceu sylua cædua, & omni metallica. hęc rursus multas cō
plectitur partes: nam multæ sunt ex terra metallorum species. De
singulis horum in genere dictum est nunc: in specie vero de his di-
cere vtile quidę foret ad opera cōficiēda, sed graue nimis in his e[illegible]
cēdis psistere. Sunt. n. operationes illæ artificiosissimæ, in quibus m
nimū fortunæ est: illæ fortissimę, in quibus maxime inquinatur cor
pus: illæ seruilissimę, in quibus corporis est vsus plurimum: illę vero
ignobilissimæ, in quibus minimum requiritur virtutis. Cum vero sit
a quibusdam de his scriptū, vt a Charete Pario, & Apollodoro Lem
nio de cultu agrorum tam nudorum quā consitorum, & similiter ab
aliis, de aliis ea quidem, cui cura est, præcepta cōsideret. Etiam qua-
dam a frugi patribus familias dicta colligere oportet. hæc. n. cuncta
vtilia

..ilia sunt his qui augere patrimonium curant. Quale est illud Tha.. Thaletis sapientia.
..etis Milesii. id enim consideratio quædam est ad acquirendum, sed ..quidem attributum propter sapientiam. est autē vniuersale quid..am. cui cū obiiceretur philosophiæ studium propter inopiam, quasi inutile & infructuosum, prospexisse illum ferunt per Astrologiā, ..uarum vbertatem futuram. cumq; coegisset pauxillum pecuniarum, hyeme adhuc vigente emptionem olei fecisse in Mileto, & in Chio, pro paruo admodum pretio, vtpote nemine plus offerente, arrhasq; dedisse. Cum itaq; postea tempus venisset, multis subito quęrentibus, vendidisse oleū, quanti ipse voluit: ac magnam vim pecuniarum inde superlucratum, ostendisse amicis, per facile esse philosophis ditari si vellent: sed hoc non esse illis curæ. Thales igitur in hunc modum dicitur sapientiam suam ostendisse. Est autem (vt diximus) vniuersalis hic quærendi modus, siquis possit sibi soli veditionē comparare. Quapropter ciuitates quędā hunc faciunt quæstum, cum indigent pecuniis: venditionem enim sibi solis reseruant. In Sicilia ..dam cum apud eum pecunie reposita esset, ferri quicquid erat ex ..rariis emit: postea vero mercatoribus illuc accedentibus vēdebat ..s, non magnum excessum pretii faciens, sed tamen ita, vt pro ..nquaginta talētis, centū conficeret. Hoc itaq; sentiens Dionysi..s, pecunias quidem illi non abstulit, sed amplius Syracusis morari ..uit: vt qui reditus reperiisset suis rebus inutiles. Iste vidit aliquid ..e, quale Thales viderat: vterque enim sibi soli venditionem para..t. Hoc est vtile videre etiam in republica. nam ciuitates pecuniis ..digent, & huiusmodi quæstibus, quemadmodum domus, sed & ..agis. quamobrem in Republica quidem huic soli parti intendunt,

De partibus rei domesticæ, ac differentia, virtutibus mulieris, serui, pueri, imperantis, parentis, & artificum. *Cap. VIII.*

QVoniam vero tres erant partes rei domesticæ, vna dominica, de qua supra diximus, alia paterna, tertia coniugalis: Nam & vxori præ est & filiis, tanquam liberis quidem ambobus, sed non eodem imperii modo, sed vxori quidem ciuiliter filiis autem regie: Masculus enim ..m fœmina natura principalior est, nisi alicubi contra naturam ..titerit, & quod antiquius est & perfectum, iuniore & imperfe.. In ciuilibus igitur principatibus plerunque commutatur is qui ..æest, & is qui subest. nam æquales esse volunt secundum natu.., ne quicquam differre. attamē cum hic quidem præest, ille vero ..t, requirit differentiam, & figuris, & sermonibus & honoribus. ..Amasis inquit, de pedum lotore. enimuero masculus ad fœminam semper ita se habet. Filiorum autem imperium est regium,

gium. Quod enim genuit, quodq; per amicitiam præest & per ætatē, id ipsum est idem quod species quædam regii imperii. Ideo bene Homerus de Ioue inquit:

Hominum pater, atq; Deorum.

Sic apellans horum omnium regem. Natura enim excellere regem oportet, genere autem esse eundem: quod accidit seniori ad iuniorem, & parenti ad natum. Manifestum ergo est, ꝙ plus studii domesticæ disciplinæ est circa hoīes, quā circa possessionē inanimatorum: & circa horum virtutes, quā circa virtutes possessionis, quas diuitias appellamus: & circa liberos magis, quā circa seruos. Primum igitur de seruis dubitauerit quispiam, vtrum prçter ministeria, & corporalia opera, sit aliqua virtus serui excellentior: puta modestia, & fortitudo, & iustitia, & alii huiusmodi habitus, vel non sit vlla præter corporalia ministeria. Ambiguitate sane id vtraq; ex parte habet. nam siue sit aliqua, excellentiores erunt serui quā liberi: si non est aliqua, cum sint homines rationis participes, absurdū videtur. Eadem est fere quæstio de muliere & puero vtrum & horum sint virtutes, & oporteat mulierem esse modestam, & fortem, & iustam. & an puer sit intemperans, & modestus, an non. Et vniuersaliter quçrendum est de imperante natura & parente, vtrum eadem virtus an alia. Si enim oportet vtrosque participes esse virtutis, cur tandē alter imperare debet, alter parere penitus? Non enim secundum magis & minus possunt differre. nam imperare & parere specie differunt, & non secundum magis & minus. Sin vero alium oportet, aliū non, admirabile est. Nam si imperans non erit temperatus & iustus quomodo bene imperabit? Sin is cui imperatur, quomodo bene parebit? intemperatus enim & timidus, nihil faciet vt oportet. Constat igitur oportere, vtrosque habere virtutem sed in ipsa virtute esse differentiam: quemadmodum in iis quæ natura obediunt, id aperte in animo inspicitur. est enim in animo quod natura imperat, & quod paret: quorum diuersam censemus esse virtutem, & vt rationem habentis, & irrationalis. patet igitur eodem modo se habere in aliis. Quare pleraq; sunt natura imperantia & parentia. Alio enim modo liber præest seruo, & masculus fœminæ, & vir puero: & omnibus insunt partes animç, sed differenter insunt. seruus enim omnino non habet deliberandi arbitrium. mulier vero habet quidem, sed inualidum: puer autem habet, sed imperfectum. Eodem igitur modo se habere neçesse est & circa morales virtutes. Putandum est autem omnes participes esse oportere, sed non eodem modo sed quantum cuique opus est. Ex quo fit, vt is qui imperat, perfectam virtutē habere debeat moralem (nam eius opus est simpliciter præcipientis ac præsidentis: ratio autem præcipit atq; præsidet) aliorum vero vnusquisq; quantum sibi competit. Quare patet virtutem moralem esse omniū supradictorum. Nec eadem temperantia mulieris & viri, neq; forti

tudo,neque iustitia,vt Socrates putabat; sed hæc quidem iubens fortitudo,illa vero obediens. eodem modo & in aliis. Patet autem id magis particulariter considerantibus. nam qui vniuersaliter dicunt, quod bene se habere animum virtus est, & recte agere, aut aliquid tale, seipsos decipiunt. multo enim melius dicunt, qui enumerant virtutes,quemadmodū Gorgias, quã qui ita definiunt. Quapropter oportet sicut poeta de muliere dixit,ita cẽsere in omnibus: Mulieri decus affert taciturnitas,sed non ita viro. Cum vero puer sit imperfectus, patet, quòd & huius virtus non ipsius ad seipsum est,sed ad perfectũ & ducem. similiter & serui ad dominum. posuimus autem seruum esse vtilem ad necessaria. quapropter patet ipsum virtute indigere parua,& tanta vt neque propter intemperantiam, neq; propter timiditatem in operibus deficiat. Dubitabit vero aliquis (si verum est quod nunc diximus) Vtrũ artifices oportet habere virtutẽ. nam sæpe propter intemperantiam deficiunt in operibus. An hoc longe differt nam seruus quidem adhæret nobis communione vitæ: ille autem remotior est:& tantum sibi competit virtutis,quantum seruitutis vilis enim artifex determinatam quandam habet seruitutem. Et seruus est scd̃m naturã: sed nemo sutor,nec alius opifex. Patet ergo quod huius quidem virtutis causam esse oporteat dominum seruo, non eũ qui doctrinam habet in operibus dominicam. quapropter non bene dicunt, qui seruos spoliant ratione, dicentes præcepto vti duntaxat. admonendi sunt enim magis serui quã pueri. Et de his in hunc modũ determinatum sit. De viri autem & mulieris, filiorumque & patris virtute,& conuersatione ad inuicem, quid recte vel contra,& quomodo oportet, hoc quidem facere, ab illo autẽ abstinere,in his quæ in republica conspiciuntur,necesse est intueri. Nam cum omnis domus sit ciuitatis pars: illi autem domus: partis autem virtus ad totũ respicere debeat: necessarium est respicienti ad rempublicam filios vxoresq; instituere. siquidem refert ad rectam institutionẽ reipublicæ pueros & mulieres esse bene institutos. Enimuero referat necessarium est. nam mulieres media pars sunt hominum liberorum: ex pueris autem sumuntur qui rempublicam gubernent. Quare cum de his determinatum sit, de reliquis autem in aliis sit dicendum, omissis propositis, tanquam finem habentibus, alio sumpto principio differamus, ac primum illa discutiamus quæ tradita sunt de optimo ciuitatis statu.

ARISTOTELIS POLITICORVM

LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

Diuerſę Reſpublicę examinantur, inuicem comparantur, ac improbantur.

Non omnem vnionem, ac communitatem in ciuitate quærendam eſſe, contra Socratis rempublicam, apud Platonem. Cap. I.

QVoniam propoſuimus conſiderationem facere de ciuili ſocietate, quæ ſit optima omniũ iis qui poſſunt viuere maxime ad votum: oportet alias quoque conſiderare reſpublicas, quibus vtuntur ciuitates aliquæ earum, quę bene legibus inſtitutæ videntur: & ſi aliquæ ſint aliæ ab aliquibus ſcriptæ, quæ bene ſe habere videantur, vt recta inſtituto vtilitasq; appareat. Nec putetur eſſe ad oſtentationem & ſuperfluitatem, quærere aliud quippiam præter illas: ſed quia illæ non ſe habent, ideo hunc laborem a nobis eſſe ſuſceptum. Incipiendum eſt autem ab eo, quod eſt ſcd̃m naturam huius conſiderationis principium. Neceſſariũ quidem eſt, aut omnia eſſe communia inter ciues, aut nulla, aut quędam. Enimuero nulla eſſe communia, impoſsibile conſtat eſſe: cum ciuitas ſit communio quædam. Ac primo neceſſe eſt locum eſſe communem. nam locus quædam paritas eſt vnius ciuitatis: ciues autem ſocii vnius ciuitatis. Sed vtrum melius fuerit in bene inſtituenda repulica, quæcunq; recipere communionem poſſunt, ea omnia eſſe communia: an quædam communia eſſe, quædam non eſſe? Nam fieri poſſet vt filii, vt vxores, & res quæ poſsidentur communes eſſent: quemadmodum in Platonis Republica. ibi enim Socrates inquit, oportere communes eſſe filios, & mulieres, & facultates. Id vero vtrum pręſtat ita fieri, vt nunc fit, vel ſecundum legem illam in republica ſcripta? Continet porro & alias *turbationes permultas iſta mulierum communio. & id, propter quod cenſuit legem hanc eſſe ferendam, non videtur cõſequi ex rationibus. Præterea ad finem, quem inquit oportere ciuitati exiſtere (vt nunc quidem dictum eſt) impoſsibile. Quomodo aũt diſtinguere oporteat, nihil ab eo determinatum eſt. dico autẽ, vt quòd vna videlicet ſit ciuitas tota, tanquam id ſit maxime optimum. ſuſcipit enim hanc ſuppoſitionem Socrates. Atqui conſtat,

*δυσχέρειας

A quòd ea si procedat, vt vna fiat magis, ciuitas non erit. Est enim ciuitas multitodo quædam secũdum naturam, quę dum fit vna magis, domus erit ex ciuitate, & homo ex domo. vnam enim magis domum censemus esse quam ciuitatem, & hominem vnum quam domum. quare etiam si posset quispiam hoc facere, tamen non esset faciendũ, quia perimit ciuitatem. Nec solum ex multitudine hominum constat ciuitas: verum etiam ex eorum multitudine, quia specie differunt. non fit enim ciuitas ex similibus. aliud enim ad bellum confœderatio quam ciuitas. illa enim quantitate prodest, & si eadem sit specie, cum auxilii gratia fiat, ceu si pondus magis attrahat. Differt autem & eo modo ciuitas a gente, quando per pagos diuisa non sit multitudo, sed quemadmodum Arcades. Ex quibus autem vnum fieri oportet, specie differunt. quapropter æquale repensum ciuitatem conseruat, vt in Ethicis dictum est prius. quoniam inter liberos & æquales necessarium est hoc esse. nam omnes simul magistratum gerere B impossibile est, sed aut per annum, aut per aliam præfinitionem, & tempus, atq; isto modo fit, vt omnes gerant magistratum: ceu si mutarentur sutores & fabri, nec semper idem sutores ac fabri essent. Cum vero melius sit, ita se habere ea quæ sunt circa societatem ciuilem; manifestum est melius fore, si iidem semper magistratum gererent, modo id fieri posset. Sed in quibus hoc fieri nequit, propterea quod omnes natura sunt pares, simul est iustum (siue bonum siue prauum sit gerere magistratum) vt omnes huius muneris participes sint, & in eo imitari vicissim æquales, cedendo inuicem alios aliis, vtpote qui ex principio sint ęquales. nam alii regunt, alii reguntur in parte, tanquam si ipsi alii fiant. eodem modo illorum qui regũt, alii alios gerunt magistratus. Patet igitur ex his, quod non recipitur sic vnam aptam esse ciuitatem, ceu dicunt quidam: & quod maximum fore commodum ciuitatibus dicebatur, id interimit ciuitates. atqui singulorum bonum singula cõseruat. Patet etiam alio modo, quòd quærere nimium vnire ciuitatẽ, non est melius. Domus enim magis sufficiens est, quam homo vnus, ciuitas autẽ quam domus. & vult quidem tum esse ciuitas, cum habet sufficiẽtiam multorum societas. Si igitur magis expetendum est, quod magis sufficientiam habet, certe & minus vnum, eo quod est magis, expetibilius est.

Socraticæ opinionis improbatio, mulierum, ac filiorum communitatem in republica constituentis. Cap. II.

ENimuero nec si optimũ sit vnum quã maxime esse ciuitatem, tamen id demonstrare non videtur ex sermone, si omnes simul dicant meum, & non meum. hoc enim Socrates putat signum esse ciuitatis perfectæ vnitæ. At enim verbum omnes, duplex est. Si igitur tanquam

singuli, forsan esset magis, quod efficere vult Socrates. singuli enim eundem filium suum dicerent, & mulierem eandem & de facultatibus, & de quibusuis aliis alia eodem modo. Nunc autem non ita dicunt, qui communibus vtuntur mulieribus, & filiis: sed oẽs quidem, at non vt singuli ipsorum. eodemque modo de facultatibus, omnes quidẽ, sed non vt singuli eorum. Quod igitur aberratio quædam sit in verbo, omnes, manifestum est. nam & vtraq;, & imparia, & paria dicit propter duplicitatem. & in sermonibbs positum litigiosos facit syllogismos. quare hoc ipsum, omnes, dicere, vno quidem modo bonum est, sed nequaquam possibile: alio autem modo nihil consentaneũ. Habet præterea quod dicitur, nocumentum aliud. quod n. multorum commune est, in eo minima adhibetur diligẽtia. nam de propriis maxime curant hoĩes, de communibus autem minus quam quantum singulis competit. tanquam enim alio curante, ab aliis negliguntur. quemadmodũ in seruilibus ministeriis, famulantes multi interdũ deterius inseruiunt, quã pauci. Fiunt autem vnicuiq; ciuium mille filii, & hi non vt singulorum, sed vt cuiusuis quiuis similiter est filius. quare oẽs similiter negligent. Præterea isto modo singuli dicent bene agentẽ aut male. quotiescunq; contingat numero. puta meus est aut illius, hoc modo dicens de singulis ex mille. vel ex quot ciuitas sit, & hoc dubitans. nam incertum est cui contigerit genuisse filium, & saluum esse genitum. Atqui vtrum præstat sic dicere suum, ita vocantes vnumquenq; duorum milium, & decem milium. an magis vt nunc in ciuitatibus suum vocant, hic quidem filium suũ, ille fratrem suum, ille nepotem suum, aut per aliam quandam coniunctionẽ & ex cõsanguinitate, vel familiaritate, & affinitate sui primum, vel suorum. & præterea alterum sodalem, alterum contribulem? præstat enim esse propriũ nepotem. quã illo modo filium. Quinimo nec vitari quidẽ potest, quin agnoscantur a quibusdã fratres & filii, & patres & matres. nam per similitudines natorũ ad parentes, necessarium est vt fidem recipiant de sese inuicem. Quod tradunt scriptores quidam populi superioris Libyæ euenire. Habere enim mulieres communes, filios tamen partiri inter se secundũ similitudines*. Sunt enim mulieres quædã, & animalia, ceu æqui & boues, quorum ea natura est, vt simillimos genitoribus edant fętus. vt æqua illa apud Pharsaliam, iusta nuncupata. Et præterea huiusmodi molestias non facile erit vitari ab iis qui eam statuunt communitatem: puta, plagas & neces partim voluntarias, partim inuoluntarias, & rixas, & iurgia, quę nephas est. committere aduersus parentes & propinquos, magis quam aduersus extraneos. Sed frequentius illa euenire necesse est, vbi ignorant quã vbi sciunt. & ea si contingant, a scientibus expiari debito modo possunt, ab ignorantibus vero non possunt. Illud ẽt absurdum, quòd qui filios communes fecerunt, coire solum amãtes vetuerunt, amare vero nõ vetuerũt: nec alios vsus, quos esse

* a.l. cod. ad. natorum.

D patri ad filios, & fratri ad fratrē, omnium deformissimum est, cum & amare solum. Absurdum ē t non aliam ob causam coitionem illorū vetuisse, nisi quia nimia voluptas inde sit prouētura: sed quia pater sit, aut filius, aut fratres ob eā rem nihil putare referre. Videtur aūt magis prodesse, vt agricolis cōmunes sint mulieres & filii, quā custodibus. minus.n.erit amicitia, si communes sint nati & mulieres. enimuero tales sint quibus imperantur, oportet, quo ipsi pareant imperio, nec res nouas in ciuitate moliantur. Penitus aūt contrarium eueniat necessariū est ex huiusmodi lege, quā ea quorum causa optimas leges esse oportet, & quā id cuius gratia Socrates censet ita instituendum de natis & mulieribus. Amicitiā.n. putamus maximū esse bonū ciuitatibus. nam sic minime seditionibus agitabuntur. Et vnā esse ciuitatem laudat maxime Socrates: quod & videtur, & ipse inquit esse amicitiæ opus, vt in amatoriis sermonibus scimus dicentem Aristophanem, propter eximiam amantium cupiditatē, applicari simul, Vide Conuiuiū Platonis
E & ex duobus fieri Vnum. hic ergo necessarium est ambos corruptos esse vel vnum. At in ciuitatibus necesse est amicitiam infirmā fluxamque fieri propter huiusmodi cōmunitatem, & minime dicere suum, aut filium patrem, aut patrem filium. Vt enim * parum mellis multa in aqua diffusum, insensibilē facit mixtionē, sic accidit cōmunitatem istam, nequaquam necessariā in tali republica a, nominibus extimātibus vel patrē vt filii, vel filiū vt patris, vel fratres inuicem exilem pfecto beneuolentiā efficere. Duo.n. sunt quæ faciūt homines curā habere & amare: propriū scilicet, & affectio. quorū neutrum sit necesse est in huiusmodi reipublica. Insuper trāslatio illa natorum ex agricolis, & artificibus in custodes, & ex his in illos, magnā cōtinet difficultatem, quemadmodū tādem fiet: & cognoscant necesse est dātes & transferentes, quibus quos dedant. Præterea & superius dicta magis in his necessariū est euenire, puta rixas, & plagas, & amores, & cædes. nam non amplius appellant custodes fratres & filios, & patres & matres, qui aliis ciuibus dedūtur: & rursus qui ex custodibus, aliis ciuibus, vt tale caueant aliquid perpetrare propter consanguinitatem. De communitate igitur natorum & mulierum determinatum sit in hunc modum.

* μικρὸν γλυκὺ

Contra eundem de facultatum communitate, ac magistratuum in repub. constitutione: ubi erroris sui causa exponitur. Cap. III.

HIs consequens est de rebus quæ possidentur, considerare, quomodo sit constituendum illis, qui in optima republica versari debeant: vtrū cōmmunes esse debeant vel non communes. Hoc seorsum determinandum est, nec simul cum his quæ de natis & mulieribus con-

stituuntur. Dico aũt circa res, & vtrum & si sint nati mulieresque separatim, quemadmodum nunc sunt oĩbus, præstet tamen res esse communes & vsus. puta, vtrum præstet fundos proprios esse, fructus vero in commune conferre: quod apud quasdã fit gentes vel contra, solum quidem commune esse, & communiter coli, fructus aũt partiri in proprios vsus: quod ẽt facere dicũtur quidã Barbarorum vel & fundos, & fructus esse communes. Si ergo alii forẽt agricolæ, alius esset modus & facilior: sed cum ipsi sibi laborent, ea quę ad possessiones attinent, plures præbebunt difficultates. Nam si in fruẽdo & laborãdo nõ sint pares, necesse est incusationes existant. cõtra fruentes quidem & consumẽtes multa, parum vero laborantes, ab his qui minus consumunt, & multum laborant. Omnino autem conuictus, & communitas rerum humanarum omnium difficilis est, & maxime in his. Probant autem eorum qui vnà peregrinantur societates, quorum plerique fere dissident inter se de paruis vilibusq; rebus offensi. nos quoq; ministris illis plurimum irascimur, quibus maxime vtimur ad circularem famulatum. Communes igitur habere res, has & huiusmodi alias continet difficultates. Eo autẽ modo quo nunc fit, si insuper moribus & moderatione legum rectarum honestetur, non parũ distabit. habebit enim vtriusq; cõmoda. dico aũt vtriusque, videlicet, eius quod cõmunes sint res, & eius qđ propriæ. Oportet enim omnino vt res sint propriæ, sed quodãmodo cõmunes. curæ enim diuisæ incusationes adinuicem non parient: immo proficient, vt pote ad propriũ vnoquoq; sedulo incũbẽte. at vero per virtutem erunt ad vsum (vt est in prouerbio) quæ sunt amicorum communia. Est autem ẽt nunc quibusdã in ciuitatibus in hunc modum subiectũ, ne putetur impossibile. & præcipue in iis quæ bene gubernantur, aliqua sunt, aliqua esse possunt. propria.n sua quisq; possidens, partim vtilia facit amicis, partim vtitur cõmunibus. vt in Lacedæmone seruis vtuntur vicissim, tanquam forent vniuscuiusq;: & p̃terea eqs, & canibus, & vehiculis. Patet igitur esse melius vt propriæ sint res, sed vsu facere illas cões. quẽadmodum aũt hoc fiat, legislatoris est prouisio. Est sane inenarrabile, quantũ intersit ad voluptatẽ, cõsiderare aliquid esse proprium sui. non.n. frustra quisq; ad seipsum amicitiã habet. est vero id naturale. Sed cũ amatio sui reprehenditur, nõ illud rep̃hẽditur, quia se amet, sed quia magis quã oportet se amat: quemadmodũ amatio pecuniarum. nam amant oẽs, vt ita dixerim, talia. Atq & largiri, & opẽ ferre amicis, & hospitibus, & familiaribus dulcissimũ est. qđ fit: si proprię sint facultates. hæc aũt nõ contingũt illis, qui nimis vnam efficiunt ciuitatẽ. Et p̃terea duarũ virtutũ opera manifeste tollunt, temperantiæ erga mulieres alienas (ab his.n. opus laudabile est se ob temperãtiã abstinere) et liberalitatis circa res possessas. neq;.n. discerni poterit liberalis, neq; liberalem operationem faciet vllam. nam in vsu earum rerum quas ipsi possidemus, liberalis

estopus. Illiusmodi itaq; legis positio faciem habet apparentem, & humanam videri possit. auditor enim libenter recipit, putās fore mirabilem quandam amicitiam omnibus erga omnes: pręsertim cum quis incommoda accusat rerum publicarum, nunc prouenientia ex eo, quia non sint communes omnium facultates: ceu litigia ex contractibus, falsorum testium accusationes, diuitum adulationes: quorum nihil fit propter proprietatem, sed propter improbitatem. Cum etiam res in communi possidentes, rerumq; vtentes communione, multos magis inter se litigare videamus, quā eos qui se paratim possident. sed videmus vel paucos qui in commune degant, magis dissidere, quā multi, quorū propria quisq; sua habeat, si conferamus vtrosque. Insuper ęquum erat referre, non solū quantis malis priuabātur. si communitatem rerum habebunt, sed etiam quantis bonis. Videtur autem omnino impossibilis esse illa vita. Causam vero Socrati huius erroris putandū est fuisse, suppositionem non rectam. Oportet enim quodāmodo vnam esse ciuitatem & domū, sed nō penitus. est enim quo si procedat, non erit ciuitas. est ēt quo erit quidem prope vt non sit ciuitas, deterior ciuitas: velut si quis concentum faciat vniuocum, & versum pedem vnum: sed oportet cum sit multitudo (vt prius diximus) per disciplinam, communem & vnam efficere. Et qui disciplinam sit adhibiturus, volens per illam studiosam facere ciuitatem, absurdum est, si per talia quędam instituendam putet, ac nō per mores, & per philosopiam, & per leges: veluti seruorum iumentorumq; possessionem in Lacedæmonę, & comessationem in Cretā legislator communem induxit. Neq; illud sane ignorandū est, quia oportet ad longum temporis, ac multos annos inspicere, in quibus haud nequaquam poterit latere, an recte se habeant. ferme enim omnia inuenta sunt quidem: sed alia non inducta, alia ab expertis repudiata. Maxime autem id apparet: si quis per opera inspiciat rempublicam sic institutam. non aliter.n. poterit fecisse ciuitatem, nisi separet illa atq; distinguat, partim in commessationes, partim in generas, partim in tribus. Itaq; nihil aliud contingit lege prouisum esse, nisi vt custodes agros non colant, quod nunc Lacedæmonii facere ceperunt. Modus vero totius reipublicæ quis futurus sit in cōmune degētibus, neq; Socrates ipse inquit, neq; dictu facile est. Atq; multitudo ciuitatis diuersorum ciuiū est multitudo, de quibus nihil determinatum est, an & agricolis communes esse facultates oportet, vel proprias singulorum. præterea vtrum mulieres & pueros proprios vel communes. Si enim eodem communia sunt omnia omnium, quid differrent isti ab illis custodibus? vel quid plus accedet sustinentibus eorum imperium? vel quam ob causam imperium sustinebunt? nisi forte prætexunt aliquid tale quale Cretenses, qui cætera omnia seruis permittentes, gymnasia solū illis vetuerunt, & armorum possessionem. Quòd si vt in aliis ciuitatibus, ita apud illos talia erunt,

quis modus erit cōmunitatis? necesse est.n.duas ciuitates in vna esse D
ciuitate,& eas inter se contrarias. facit enim alios quidem custodes, quasi in præsidio constitutos, alios agricolas, & artifices, & ceteros, ciues. Litigia vero, & iurgia, & quæcunq; alia mala ciuitatibus prouenire inquit, omnia prouenient etiam istis. quanquam dicat Socrates, fore, vt non multum legibus indigeant, propter disciplinam, veluti circa res vrbanas, & circa forum, & aliis huiusmodi legibus, tribuens solum disciplinam custodibus. Insuper dominos facit suarum rerum, agricolas, ac tollere permittit. At multo magis putadum est fore illos graues & insolētes, quā illas quæ apud quosdam sunt, Ilioteias, & penesteias, & duleias. Enimuero siue necessaria sint hęc similiter, siue non, nihil nunc quidem determinatū est. neq; de consequentibus quæ sit eorum administratio, & disciplina, & leges quędam. Est aūt neque facile reperire, neque parum referēs, quales hos esse oporteat ad conseruādā custodum cōtionem. Atqui si mulieres faciet cōes, facultates vero proprias, quis curā habebit rei domesticæ, vt habēt agriculturæ viri, quāuis sint cōmunes facultates, & agricolarū mulieres? Absurdum ēt ex bestiis facere similitudinē, q conueniat eadem exercere mulieres, quæ viri, ad quos rei domesticæ cura nequaquā pertinet. Periculosa est insuper magistratuū constitutio, quā sic facit Socrates, vt semper sint iidē. At hoc seditionis est causa; ēt apud illos qui nullam possident dignitatē. quid ergo apud bellicosos & animosos viros? Quòd aūt ipsi necessariū sit, eosdem semper magistratus facere, patet. non.n.aliaorum modo, & modo aliorum miscetur animis diuinum illud aurū, sed semper eisdem. Inquit aūt quibusdam statim a genitura aurum misceri, quibusdam argentum, æs vero & ferrū illis, qui artifices futuri sunt, aut agricolæ. Præterea custodibus felicitatem auferens, totam, inquit, ciuitatem facere beatam oportet legislatorem. At impossibile est totam esse beatam, nisi aut plurimę, aut omnes partes, aut quædam habent felicitatem. non E
enim eorundē est felicitas, quorum & * par: fit enim vt insit toti, & si nulli partium. at felicitatem impossibile est. Quòd si custodes non erunt felices, qui tandem alii? non enim artifices quidem, neq; vulgus. Illa igitur respublica, de qua Socrates locutus est, has continet difficultates, & alias his non minores.

* ἄρτιον alij vertunt integrum.

De ea reipub. Socratis parte, in qua de legibus agit: & eius redargutio. *Cap. IIII.*

TErme autem similiter circa leges quoq; se habet postea scriptas. quapropter & de illa reipublicæ partæ hic cogitare parum, melius erit. Etenim in republica de paucis admodum determinauit Socrates: vt de mulierum & natorum communitate, & de rebus possessi, ac

de institutione reipublicæ. Diuisit.n.in duas partes multitudinem habitantium, in agricolas,& propulsatores belli: tertiam ex iis fecit, eos qui consultant ac deliberant,& in quibus summa reipublicę consistit autohritas. Agricolæ vero & artifices, vtrum nullius magistratus an alicuius participes sint, & vtrum arma posside re debeant & vna pugnare, nihil determinauit Socrates. sed mulieres cēset vna pugnare debere,ac disciplinam habere eandem quā custodes.cętera vero extraneis peregit sermonibus, & disciplinā custodum qualem esse illam oporteret. Legum autem maxima quidem pars leges existunt publicæ. pauca vero de republica dixit: quam dum pergit communiorem facere, paulatim circumagit in aliam rempublicam. Præter cōmunitatem enim mulierum & rerū possessarum,cętera eadem vtrisque attribuit. nam & disciplinā eandem, & vt abstinentes viuant ab operibus necessariis. Et de comessationibus eodem modo: præter quam quod hic existimat mulierū quoq; comessationes esse debere, & hanc mille habentium arma, illam vero quinq; milliū. Superfluum ergo quiddam,& comptum,& nouum,& dubitatiuum omnes Socratis habent sermones. sed cuncta recte,forsan difficile. Nam et multitudo illa,de qua nunc dicebatur, latere non oportet,cum tanta sit, Babylonia,aut alia quadā infinita regione indigebit, ex qua ocio-sorū quinq; millia cum mulierum ac ministrantium multiplici turba alantur. Suppositiones quidē sunt pro arbitrio faciendæ, non tamē impossibiles. Dicitur autem debere legislatorem ad duo respicere in ferenda lege: ad regionem, & homnies. addēdum est et ad vicina loca, si oportet ciuiliter viuere ciuitatem. non solum enim necessarium est ipsam talibus vti ad bellum armis, quæ vtilia sint in sua regione, verum etiam quæ in aliena. Quòd si quis huiusmodi non recipit vitam,neq; priuatim, neq; publice, nihilominus tamen oportet terribilem esse hostibus,non venientibus solum in regionem, verūetiā abeuntibus. De modo quoq; rerum possidendarum videndum est, ne forsan melius sit aliter definire & clarius. Tantas, inquit, posside re oportet,vt modeste viuatur:perinde ac si dicat,vt bene viuatur. Verum hoc ste nimis generale. & est modeste viuere,erumnose tamen. melius est dicere modeste, & liberaliter: separatim enim vtrunque,alterum luxuriæ accommodabitur, alternm difficultati.* cum hæ huiusmodi virtutes habitus sint circa usum facultatum nostrarum: puta,patrimonio mansuete vel fortiter vti non dicimur,at modeste & liberaliter dicimur:quare necessarium est circa illud istas versari virtutes. Absurdum quoq; est cum facultates adæquauerit, de ciuium multitudine nihil determinare, sed indefinitam relinquere multitudinem filiorum,quasi sufficienter adæquatam propter sterilitates, quotcunq; contingant. quod videtur nunc quoq; euenire in ciuitatibus. Sed opus est vt aliam certitudinē tunc habeat quā nunc. nam nunc quidem nemo dubitat,eo quòd in singulos diuisæ sunt facul

*a.l. cū sorti huiuscemodi virtutes sint.

* παράζυγας adiuges.

tates in quantamcumque multitudinem: tunc vero cum ſint indiui- D ſæ, neceſſariũ * diſpares nihil habere, ſiue pauciores ſint multitudine, ſiue plures. Magis aũt putaret quis oportere determinatum eſſe modum procreandorum filiorum, quam facultatũ: vt non plures quã determinatum ſit procreari oporteat. & numerus definiendus eſt reſpectu habito ad fortunas, ſi contingat decedere aliquos, & ad defectũ procreandi cæterorum. Prętermittere autem id, vt in pleriſq; ciuitatibus, neceſſe eſt egeſtatis ſit cauſa ciuibus: egeſtas vero ſeditiones & delicta parit. Itaque Phidon Corinthius, vnus ex vetuſtis legumlatoribus, familias cenſuit æquales permanere debere, & ciuium multitudine, quamuis ſortitiones habebant prius omnes inæquales ſecũdum magnitudinẽ. at in his legibus contrarium eſt. Verum de his, quemadmodũ ſtatuendum putemus, poſtea erit dicendum. Omiſſum eſt etiam in illis legibus, quemadmodum differant pręſides a ſubiectis. Inquit enim oportere, quemadmodum ex alio lanæ ſtamen ducitur quã lini, ſic & eos qui præſunt, ſe habere debere ad eos qui E ſub ſunt. Cũ vero totã ſubſtantiã augeri dixerit vſque ad quãtuplum, quare hoc vtiq; non erit in regione vſque ad aliquid? Videndũ etiã, ne ædificiorum diuiſio non proſit ad rem familiarem: duas enim cuique domos attribuit. at difficile eſt duas habitare domos. Tota vero conſtitutio * vult eſſe neq; plebis gubernatio, neq; paucorum potentium, ſed horum media, quam vocant rempublicã: eſt enim ex iis qui arma ferunt. Si igitur vt communiſsimam omnium hanc ciuitatibus conſtituit rempublicam, recte forſan dixit: ſin vt optimã poſt primam rempublicam, non recte. forſan enim Lacædemoniorum rempublicam quis magis probabit, vel aliã quandam magis optimatum. Sunt qui dicant optimam rempublicam ex omni genere gubernationum admixtam eſſe debere, atque ob id Lacedæmoniorum laudant rempublicam, conſtare quidem illam ex paucorum potentia. item ex vno principe & populari ſtatu affirmant ponentes regem illorum pro vnius gubernatione: ſenatum vero pro paucorum potentia. F ephoros autem pro ſtatu populari: quoniam ephori ipſi ex plebe ſumuntur. alii ephoratum quidem tyrannidem putant, ſed populariter regi per comeſſationes, & alium quotidianum victum. Sed in his legibus dictũ eſt, optimam rempublicam ex populari ſtatu conſtare debere, ac ex tyrannide: quas aut nõ reponat quis omnino inter ſpecies rerumpublicarum, aut deterrimas omnium eſſe fateantur. Melius ergo dicunt qui plures commiſcent: nã quæ ex pluribus cõſtat reſpublica, melior eſt. Deinde nihil videtur habere ex vnius gubernatione, ſed ex paucorũ potentia ac populari ſtatu, verum ad paucorum potentiam inclinare magis: quod patet ex magiſtratuum creatione. nam quod ex delectis ſortitio fiat, cõmune eſt vtriſque. Sed q̃ neceſſe ſit ditiores concionem habere, & magiſtratus creare, vel aliud quippiam huiuſmodi publicorum negotiorum facere, alios vero.

* apparet,

ro præteriti, id paucorum potentię est. Insuper tonari, vt plures ex diuitibus ad dignitates sumantur, & ad maximas quidem ex maximo censu, paucorum potentia est, & senatus delectio. Deliguntur enim cuncti ex necessitate, sed ex primo censu: postea totidem ex secundo, postea ex tertio. verum non omnes necesse erat ex tertio vel quarto assumi. ex quarto autem quartorum solis necesse est primis & secundis. postea ex his ęqualem ex singulis censibus numerum esse summendū inquit. erunt itaq; plures & potentiores, qui ex maximo censu sumuntur,* quia necesse non est. Quòd igitur non gubernatio ne plebis, ac vnius principatu constabit huiusmodi respublica ex his patet. patebit etiam postea, cum de ea specie reipublicę tractabimus. Habet etiam circa magistratuum creationem, ꝙ ex delectis deligant, periculosum quippiam. Nam si aliqui conspirare velint etiam mediocri numero, semper secūdum horum voluntatē fiet assumptio. In legibus igitur illa respublica ita se habet.

*a.l. cod. ad. ppterea, qa ex plebe q dā non sumuntur.

De Phaleæ, quæ & Carthaginēsium est, republica. Cap. V.

SVnt vero & aliæ quædam respublicę tum idiotarum, tum philosophorum, & in administratione ipsarum versatorum. Omnes autem hæ propinquiores sunt illis, secundum quas nunc regunt, quam istę duæ. nullus enim neque de communitate filiorum, neq; de mulierum talem aliquam introduxit nouitatem, neque etiam de fęminarum comessationibus, sed a necessariis magis inchoant. Videtur quibusdam maximum, vt de patrimoniis recte constituatur. nā hinc seditiones oriri cunctas asserunt. Quamobrem Phaleas Carthaginensis ante omnia de hac parte constituit. Inquit enim patrimonia ciuium æqualia esse debere. hoc autē perfacile factu esse, si statim ab ipsa conditione ciuitatis prouideretur. Postquam vero condita foret, difficilius quidem, attamē satis mature adæquari posse, si diuites dotes dent neq; acipiant. pauperes autem contra, accipiant dotes, & nō dadant. Plato autem in legibus suis vsque ad aliquid censuit esse permittendum. nam supra quincuplū eius quod foret minimum, neminilicere ciuium possidere, vt prius diximus. Sed oportet ne id quidem latere legislatorem (quod certe nunc latet) quòd qui patrimonio modum imponit, debet etiam filiorum numero modū imponere. nam si excedat multitudo filiorum patrimonii facultatem, necessarium erit legem abrogare: & sine illa abrogatione improba lex erit: quoniam ex diuitibus pauperes facit. opus est ergo, ne tales seditiosi efficiantur.* Quod igitur valet aliquid in republica patrimoniorum exæquatio, & veterum aliqui vidētur cognouisse, vt Soló cōstituit. & apud alios lege cauetur, vt non quantū quisq; velit, sed quā

* δίότι.

gum lex permittit, agri possideant. Eadem quoque ratione patrimonia sua alienare leges vetāt: vt est apud Locros lege cautum, ne quis patrimoniū alienare possit, nisi euidentem calamitatē ostenderit superuenisse. præterea vt antiquæ hæreditates cōseruentur. Quod sublatum apud Leucada, valde popularē eorū ciuitatem effecit. non.n. amplius euenit, ex taxatiōe cēsus ad magistratus assumi. Sed & æqualitatē quidē patrimoniorum cōstituit: verum hæc aut ita magna esse, vt delitiari liceat: aut ita exigua, vt tenuiter victum agant. Patet igitur nō sufficere patrimonia ex ęquata fuisse a legislatore, sed mediū coniectandum esse. Præterea si quis mediocria statuat omnibus patrimonia, nulla vtilitas est: magis.n cupiditates adæquādæ sunt quā patrimonia. hoc autem fieri non potest, nisi sufficienter disciplina ciuibus adhibita per leges. Sed forsan responderet Phaleas, hoc ipsum se dicere. Censet enim horum duorum æqualitatē ciuitatibus inesse debere, patrimonii scilicet, ac disciplinæ. sed quę tandē hec disciplina sit exprimendum fuit: & vnam eandēq; esse, nihil prodest. nā fieri potest, vt sit vna eadēq; disciplina. verum eiuscemodi, per quam cupidi fiant pecuniarum, aut honoris, aut vtriusq;. Insuper seditiones oriuntur, non solum ob patrimoniorū, verum ēt ob honorum inæqualitates. & hoc diuersum in vtroq;. nam multitudo quidem grauiter fert inęqualitatem patrimoniorum, præstantes autem viri honorum æqualitatem. vnde illud natum est:

Honori incumbit tam ignauus, quā bonus.

Nō solum vero homines propter necessaria iniuriātur, quorum remedia putant adæquationem patrimoniorum, ne spoliēt alios propter frigus, aut propter famem, verumetiam vt gaudeant, neq; concupiscāt. nam si maiorem habeant necessariorum cupiditatem, ob huius medelam iniurias inferūt. Nō ergo ob hanc solum, verūetiam si concupiscant vt molestia careant, & voluptate fruantur. Quod igitur horum triū remedium est? his quidem exiguum patrimoniū & opificium, illis autem temperantia: tertium vero si quis velit per illa delectari, non aliunde quā a philosophia quærat remedium. nam cætera quidem hominibus egent, cum iniurias inferunt plurimum propter superflua, non propter necessaria: puta tyrannidem inuadunt, non vt frigus repellant. qua propter honos maximus habetur, non ei qui furem occiderit, sed ei qui tyrannū. Itaq; Phaleas paruis duntaxat iniuriis hac sua reipublicę constitutione succurrit. Præterea multa statuere pergit, per quæ ad seipsos recte instituti erunt. sed oportebat quoq; ad finitimos, & peręgrinos omnes. Necesse est ergo constitutam esse rempublicam ad bellicum robur: de quo ille nil dixit. Eodem modo de falcultatibus. tantas.n. esse oportet, vt nō solum ad ciuium vsum, verūetiā ad pericula externa sufficiant. quare nec ita magnas esse decet, vt finitimi concupiscant, quibus resisti non possit: nec rursus ita paruas, vt cum paribus & similibus bellum nequeat su-

stinere. ille quidem nihil determinauit. Oportet autem neque id la tere, quantas facultates habere conducat. Forte recta determinatio fuerit, tãtas esse debere, vt lucrum superantibus bello, afferre non possint, sed ita quasi nihil superacquirant. Quare Eubolus considerare iussit. Autophradatem cũ Atarnea obsidere vellet, cogitaret vt quã to tempore circa expugnationẽ eius loci distineretur ac existimaret huius temporis iacturã: velle enim pro minori pretio iam tunc Atarnea relinquere. quæ cum dixisset, Autophradatem in sententiã traxit, & obsidionem prætermittere fecit. Habet igitur vtilitatem exæquatio patrimoniorum inter ciues, ne inde seditiones oriantur, verũ (vt ita dixerim) non admodum magnam: nam & præstantiores conqueri possent, quasi ipsi plus habere debeant. ex quo fit vt ipsi sæpe insurgãt, ac seditiones concitent. Præterea, improbitas hominũ insatiabilis est. & primo quidem sufficere dicunt in pauca atq; minima: * mox vero, vbi illa sunt cõsecuti, plura appetunt semper, quousq; in infinitũ procedant. infinita est.n cupiditatis natura, ad cuius expletionem plurimi viuunt. Horum igitur principiũ est magis, quã patrimoniorũ exequatio, ciuitatẽ sic instituere vt boni quidem viri plus quã sibi competat habere non quærãt: improbi aũt & si quærant, habere non possint. hoc aũt fiet, si inferiores sint, nec iniuriam patiantur. Nec vero in hac ipsa exęquatione patrimoniorũ, recte est ab eo cõpositũ, cum fundos & agros exæquet solum: sed sint seruorũ quoque armentorũq; & pecuniarum diuitiæ, & apparatus ingens earũ rerum, quas supellectilẽ vocitamus. An igitur horum omniũ exæquatio quærẽda est, vel moderatio quædã mediocris, an cuncta omittenda. Videtur aũt ex ipsarũ legũ positione ciuitatem exiguam constituere, siquidem artifices omnes publici erunt, nec multitudinem augebunt ciuitatis. sed certe publicos esse eos qui publica faciunt opera oportet: quemadmodum & Epidãmni: & Diophãtus quandoq; Athenis constituit. De phaleæ igitur republica fere ex his deprehendi potest, si quid ab eo sit bene dictum, vel non bene.

* δύω βόλια μόνον I duo єra minuta solum.

De Hippodami, & Milesiorum republica. Cap. VI.

Hippodamus aũt Euryphontis Mylesius, qui & ciuitatum diuisionem inuenit, & Piræũ abscidit, cum esset in cætera quoque vita morosior propter glorię cupiditatem, vsque ad eo vt quibusdã videretur superfluus capillorum p[o]li tate & ornatu sumptuoso, præterea vestitu vtili quidẽ, sed admodum farcto, non in hyeme solum, verumetiam in ęstate. studiosus autem de omni natura esse volens, primus omnium qui non in republica versati essent, aggressus est aliquid dicere de optimo ciuitatis statu. Constituit autem ciuitatem multitudine decem [mil]lium, in tres diuisam partes. faciebat enim vnam partem arti-

fices, alteram agricolas, tertiam propulsatores belli atq; arma tenentes. Diuisit quoq; regionē in tres partes, vt esset pars vna sacra, alia publica, tertia priuata. vnde cultus Diis fieret, sacra: vnde vero propulsatores belli alerētur, publica: quæ autē agricolarum foret, priuata. Legū quoq; tres esse species solum putabat: de quibus vero iudicia fierent, totidem esse numero, iniuriā, damnum, cædem. Ponebat quoq; vnum iudicium principale, ad quod omnia male iudicata reuocarentur: idq; constituebat ex senibus quibusdam delectis. Sententias vero in iudiciis, non calculis ferendas esse censebat, sed vnumquenq; iudicem tabellam afferre, in qua scriberet, si cōdemnaret simpliciter, sententiam: sin absolueret simpilciter, vacuum: sin partim condēnaret, partim absolueret, idipsum definiret. nam vt nunc quidem fit, non recte prouisum a lege existimabat: quia cogantur homines aut hoc, aut illud iudicantes, peierare. Ferebat quoq; legē de iis, qui vtile quippiam ciuitati reperissent, vt honoribus afficerentur. Filios autem eorum, qui pro patria bellando occubuissent, ex publico alendos esse: quasi id non prius fuerit lege prouisum. nā est et Athenis ea lex, & in aliis quibusdam ciuitatibus. Magistratuum vero omnium electiones populo attribuit. Populum autem faciebat tria illa genera ciuium: qui vero delecti essent, eos rerum publicarum curam habere debere, item hospitalium, & pupillarium. Plurima igitur ac maxime digna memoratu in Hippodami constitutione hæc sunt. Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuium. nam & artifices, & agricolæ, & qui arma tenent, omnes in reipublicæ cōmunione versantur. verum agricolæ quidem arma non habent: artifices autem neq; arma neque agros: itaque fiunt quodammodo serui eorum qui habent arma. participes igitur esse oīum bonorum impossibile est, cū sit quidē necessariū ex iis qui habent arma, constitui belli duces, & custodes ciuiū, & principalissimos (vt ita dixerim) magistratus. q si participes non sint reipublicæ, qūo bono animo esse poterūt in republica? Enimuero potentiores esse oportet illos qui arma tenent ambabus partibus. id aūt non facile est, nisi multitudine exuperent. q si hoc erit, quid opus est alios participes esse reipublicæ, & suffragia magistratuum habere? Præterea, agricolę quid vtilitatis afferunt ciuitati? Artifices enim esse necessarium est. nam omnis ciuitas artificibus indiget, & possunt proficere ex artibus, quemadmodum in aliis ciuitatibus. sed agricolæ si habentibus arma victum parant, merito forent pars aliqua ciuitatis. at illic priuatum habent, priuatimque colunt. Insuper autem publicos agros, ex quibus propulsatores belli victum habere oportet, si ipsi idem colant, non esset aliud agricola, aliud propulsator belli, quod legislator esse vult: sin alii quidam ab agricolis & propulsatoribus, quartum erit membrum ciuitatis nullius particeps, sed alienū a republica. Quod si quis dicat eosdem agricolas, & proprios colere & publicos agros, &

priuo

primo fructuum multitudo non sufficeret, ex quibus singuli binis domibus habeant ministrare. deinde, quamobrem non statim ex eisdem agris pro seq; alimenta sumant, & pro propulsatoribus exhibeant. hæc sane omnia magnam continent turbationem. Nec de iudicio quoq; recte se habet lex, qua iudicandum putant cum distinctione, lite simpliciter scripta, ita vt ex iudice fiat arbiter. hoc enim in compromisso in plures facto recipitur (conferunt enim inter se de sententia ferenda) sed in iudiciis non recipitur: immo legulatores plerique contra statuunt, ne iudices inter se colloquantur. Deinde, quomodo non erit litigiosa sententia, cum iudex non putat tantum deberi, quantum petitur. nam si petitor viginti minas postulabat: iudicum autem vnus decē iudicet, alter quinque, alter quatuor, & hoc modo diuidant: & alii in totum condemnent, alii in nihilum: quis erit modus sententiarū concordandarū? Præterea, nemo peierare cogit simpliciter condemnantem vel absoluentem, si simpliciter petatur. non enim cum absoluit, nihil debere iudicat, sed viginti minas non debere. at ille peierat, qui cum putet viginti minas non deberi, tamen condemnat. De eo autem, quod inuenientibus aliquid cōmodum ciuitati, honores tribuendi sunt, non est tutū lege cauere, sed apparentiā solū probabilē habet; continet enim calūnias, & motū forsan reipublicæ. Sed incidit hæc in aliā quæstionem & considerationem aliam. Nā dubitant nōnulli, vtrū dānosum sit vel vtile ciuitatibus leges patrias mutare, si sit alia melior. quapropter nō est facile dicto statū assentiri, siquidē non conducit mutare. fieri aūt potest vt inducatur aut legū, aut reipublicæ dissolutio, tanquam commune bonum. Sed cum in hanc mentionem inciderimus, etiam pauca de eo perstringenda sunt: habet enim, vt diximus, dubitationem, & melius fieri potest, vt mutationem recipiant. nam aliis quidem scientiis hoc prodest: ceu si medicina ab institutis patriis mutetur, & gymnastica, & aliæ artes atque facultates. quarum cum vna ponenda sit ciuilis disciplina, patet in ea quoq; eandem rationem esse tenendam. probari autem hoc dicet aliquis, & in ipsis rebus. antiquas enim leges nimium rudes esse & barbaras. armati siquidem ferro incedebāt Græci, & vxores emebant inuicem. & quæcunq; vetusta iura alicubi restant, penitus rudia sunt. ceu apud Cumas de cæde lex est, si accusator multos testes inducat ex agnatis propriis, reum esse cædis, contra quem probatur. Quærunt autem omnino non patrium, sed bonum omnes. putandumq; est priscos illos homines, siue ex terra geniti fuerint, siue ex corruptione aliqua seruati, fuisse ignaros & imprudentes, vt de terra natis dicitur, quam absurdum est in eorum opinionibus præsistere velle. Præterea neq; leges scriptæ meliores sunt, si sint immutabiles. vt enim in aliis artibus, sic etiam circa ciuilem constitutionem impossibile est singula * ad minimum vsque scriptis comprehendere. necesse est enim, vt generaliter scribantur: actio-

* ἀκριβῶς exacte.

nes autem circa singularia fiunt. Ex his ergo videtur, & quasdam le- D ges, & quandoq; esse mutandas. Alio autem modo cõsiderantibus, cauendum videtur esse maxime. cum enim vtilitatis quidẽ accessio parua sit, assuescere vero faciliter leges mutare improbandũ, constat errata quędam esse toleranda, & legumlatorum & magistratuum. non enim tantum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit as suefactio superioribus non parendi. Mendax & de artibus exemplum. neque enim simile est mutare artem atq; legem nam lex nullam vim habet, vt ipsi pareatur, nisi ex more: mos aũt non fit nisi temporis lõgitudine. quare faciliter mutare leges ex præsentibus in alias nouas, infirmam facere est vim legis. Præterea si mutandæ sunt leges, vtrum omnes & in omni republica, an nõ? & vtrum a quocunq; aut quibusdam? in his enim magna est differentia. Quapropter nunc quidem omittamus considerationem hanc, nam aliorum est temporum. B

De Lacedęmoniorum republica. *Cap. VII.*

DE Lacedęmoniorum autem republica & Cretensium, ferme autem & de aliorum rebus publicis duo sunt consideranda. vnum, si quid recte vel non recte ad optimam constitutionem in illis sit *ordinatum... terum, si quid ad suppositionem & modum aduersus... tis ab illis reipublicæ. Quód igitur necessariũ est in bene constituta repub. necessariorũ adesse facultatẽ, omnes fatentur: sed quemadmodum id futurum sit, non facile est comprehendere. nam & Penestiæ Thessalorum multoties in ipsos Thessalos insurrexerunt: & Ilotes Lacedæmoniorum: nam in casibus eorum aduersis nunquam insidiari destiterunt. Verum apud Cretenses nihil aduc tale accidit, causa forsitan est, quia vicinæ ciuitates, quamuis inuicem bellum gerant, tamen earum nulla rebelles recipit. quoniam id non conducit, quando & ipse * perięcos habẽt. At Lacedæmoniorum finitimi omnes inimici erant, Argiui, Messenii, & Archades. nam & Thessalis ab initio bellarunt, dum cum finitimis Achæis & cum Perrhębis & Magnesiis gererent bellum. Videtur autem & si nihil aliud, attamen hoc ... sum esse per difficile, quemadmodum cum eis sit conuersandum. Nam si remisse erga illos tegeras, superbiunt illi quidem, ac se pares dominantibus existimant: sin aspere tractentur, insidiantur, atque ... habent. patet igitur non reperire optimum modũ eos, quibus ita ... tingunt circa subiectos. Pręterea lenitas in mulieres & ad propositum reipublicę nocet, & ad directionem ciuitatis. Vt enim domus partes sunt vir & vxor, ita & ciuitatem bifariãm diuidi censendum ... rorum multitudinem ac mulierum. quocirca in quacunq; republica male prouisum est circa mulieres, in ea putandum est mediętatem ...

* νομεθέτηται a.l. sancitũ:

*a.l. accolus a.l. possessionis domibus finitimis.

itatis esse neglectam: quod ibi contingit. Volens enim legislator totam ciuitatem esse duram ac laborum patientem, in viris quidem id fecisse constat, in mulieribus autem non fecisse. viuunt enim molliter, ac in omnem licētiam dissolutæ. Itaq; necessarium in tali republica diuitias haberi in precio: præsertim cū viri sint mulieribus obnoxii. quod accidit omnibus ferme militaribus bellicosisq; gentibus, preterquam Celtis, aut siqui alii coitum masculorum palam receperunt. Videtur autē qui primus fabulatus est, non irrationabiliter Venerem Marti cōiuxisse: quoniā omnes huiuscemodi homines pro- *n*i sunt ad venerea, aut masculorum, aut mulierū, illisq; obnoxii. Itaque apud Lacedæmonios hoc fuit, multaq; in eorū principatu a mulieribus administrabantur. Etenim quid refert, vtrum mulieres ipsæ gubernent, an eos qui gubernāt, a mulieribus gubernari? idem .n. accidit. Cūq; insolētia ad nullū obsequiū vtilis sit, nisi forte ad bellū, maxime nociuę ēt ad hoc ipsum Laconū mulieres erāt. Patefecerūt hoc in Thebanorū aduentu. non enim magis vtiles præstiterunt se quā *c*æterarū ciuitatū mulieres: sed turbā inferebant magis quā hostes. Ab initio igitur rōnabiliter contigisse Lacedęmoniis videtur in mulieres indulgentia, cum per militiā multum domo abessent, Argiuis primo mox Archadibus & Messeniis bellū inferentes. exercentes .n. seipsos, legumlatori præstabant assuefactos propter militarē vitā. multas enim continet virtutis partes. Mulieres autem fertur Licurgus deducere conatus ad leges: at vbi repugnabant, abstinuisse. Causæ igitur factorū hæ sunt: itaq; & huius peccati. Sed nos non id consideramus, cui venia danda sit vel non danda, sed rectum nę sit an non rectum. Quę porro circa mulieres non bene se habent, videntur (vt diximus ante) non solum ipsa per se indecentiam quandā facere in republica, sed impellere quoq; ad cupiditatem pecuniæ. Post illa enim quæ nunc dicta sunt, tuētes inæqualē rerum possessionem quis reprehendat? nam eorum quibusdam hoc euenit, vt magnam nimium opulentiam haberent: aliis vero vt penitus exiguam: quapropter ad paucos deuenerunt agri. hoc aūt ex eo accidit, quia male fuerat lege prouisum. emere enim, aut vendere quod habeas, fecit non honestum. & recte id quidem. sed donare ac testamento relinquere concessit. atq; idem accidat necesse ęst, per hunc modū & illum. Sunt enim mulierum fere ex quinque partibus totius regionis duæ, multis hæredibus institutis & traditione dotium magnarū. atqui melius erat, aut nullam, aut paruam, aut mediocrem esse constitutā. nunc aū t licet donare ex testamēto cuicūq;. & si nullo instituto hærede decesserit, hic cui voluerit, dat. Ex quo factū est, vt regio sufficiēs mille & qngētos equites alere, peditū vero triginta milia, ne mille quidē totos habeat. p*at*uit aūt res ipsa praue apud illos in hac parte fuisse prouisum: quoniā vna plaga suscepta ciuitas ea corruit, nec vltra pertulit ob hominum paucitatem. Aiunt etiam per tēpora priorum regum, nouos ho

mines permultos donatos, ob numerum ciuium, qui bello diminuti fuerant ad augendũ. & aiunt fuisse quãdoq; Spartiatis decem milia. & tamẽ siue sint ista vera, siue non sint, melius est per adæquationẽ possesionum replere hominibus ciuitatẽ. Contraria etiam quodammodo est huic prouisioni lex illa circa prolem. volens enim legislator quam plurimos fore Spartiatas, inducit ad multitudinẽ procreandã. Est enim lex, qui tres genuerit filios, eũ esse immunẽ a custodia: qui vero quatuor, immunem esse ab omnibus. Atqui patet, quòd si multi gignantur, regione sic distributa, necessariũ est multos fieri pauperes. At enim & quæ circa Ephoros constituta sunt, praue se habent. hic.n. magistratus maximarũ apud illos rerũ potestatẽ habet. sumitur autem ex plebe omnes: vt multoties contingat homines valde pauperes in hac potestate cõstitui, qui propter egestatẽ venales sint. Ostenderunt id & sæpe prius, & nunc in Andriis. corrupti.n. pecunia quidam, quantum in se fuit totam rempublicam euerterunt: & propter eius magistratus & nimiam potestatem, ac & tyrranidi parem, reges ipsos populares fieri compulerant, vt in hac quoq; parte respublica læderetur. popularis enim status ex optimate resultauit. Continet tamen rempublicã magistratus iste. acquiescit enim populus ex eo quia maximi magistratus capax est. itaq; siue per legislatorẽ, siue per fortunam euenit hic, vtiliter se habet rebus. Oportet enim rempublicam, quæ diuturna sit, velle, vt omnes ciuitatis partes consistent atq; in statu suo permaneant. Reges ergo propter honorem suum ita se habebunt. prestantes autem viri propter senatum: nam ea dignitas virtutis est premium. plebs autem propter ephoriam: nam constituitur ex omnibus. Sed oportebat hunc magistratum sumi quidẽ ex omnibus, non tamen per hunc modum, per quem hunc fit: est enim nimium puerile. Præterea aũt & iudicandi de magnis rebus potestatem habent homines contingentes. itaq; melius foret nõ secundum propriam mentem eos iudicare, sed sc̃dm literas & leges. Et ẽt Ephororũ vita nequaquam conueniens proposito ciuitatis. nã Ephori quidem molliter viuunt, in ceteris autem tanta asperitas est vitæ, vt nequeant homines illam perferre, sed clam transgredientes legem voluptatibus fruantur. Senatorum quoq; potestas non recte apud illos constituta est. nam ꝙ sint viri boni ac sufficienter ad virtutem eruditi, dicet forsitan aliquis ciuitati conducere. enimuero ꝙ per omnem ætatem magis de rebus decernẽdi potestatem habeant, periculosum est: est enim vt corporis, sic etiam & ciuitatis senectus. Per hunc autem modum eruditis, vt & legislator ipse diffidat, tanquam non bonis viris nequaquam tutum. Videtur aũt hi, qui in hac potestate constituti sunt largiendi gratificandiq; permulta facultatem habere, quapropter melius erat eos rõni reddende subiectos esse: nunc aũt non sunt. Videtur autem Ephororum magistratus omnes alios magistratus corrigere. in hoc autem nimiũ certe illis permissum & nõ per hunc

modum dicimus rõnem reddere oportere. Insuper creatio ipsa senato um quã per suffragia faciunt, perleuis est. ac ipsum petere magistra am qui eligendus sit, non recte se habet: oportet enim & volentem & non volentem ad magistratum assumere, si dignus sit eo magistra u. Nunc aũt idẽ facere in hoc videtur legislator, quod in alia repu lica. ambitiosus. n. faciens ciues, illis vtitur ad senatorũ delectũ. ne o enim magistratum petet, nisi honoris sit affectator. atq; pleraq; orum quæ homines iniuste faciũt, per ambitionem & auaritiam cõ mittuntur. De regia vero potestate, vtrum melius sit eam in ciuitati us existere nec ne, alia foret disputatio. attamen melius (non vt unc quidem) sed pro vita cuiusq; regis iudicare. Quod autem ne e quidẽ legislator credit se facere bonos & honestos, manifestũ diffidit enim quasi non sint ad sufficientiam boni viri. Itaq; lega os simul mittebant inimicos, ac saltem ciuitatis esse putabant, sedi ores regum. Non bene etiam circa comessationes, quæ illi Phidu ta nominant, constitutum est ab initio. Oportebat enim magis ex ublico esse conuentum, quemadmodum in Creta. sed apud Lacedæ onios vnusquisque conferre habet: & si sunt quidam longe pau rrimi, qui huiusmodi sumptum nequeant sufferre. Ex quo fit, vt le umlatori contra eueniat quam ipse voluerit. Voluit enim ciuitatẽ pularem facere per comessationes. sed contra accidit, cum non sit e pauperibus comessationum participes esse. more enim maio patrio apud eos definitur, vt qui comessationum particeps esse ne at, is ad reipublicæ gubernationem non admitatur. Legem ve quæ est circa profectos clasis, & alii quidam improbarũt: & recte e improbantes. est. n. seditionis causa. nam cũ reges sint belli du præfectura illa perpetua fere alterum est imperium. Et sic quo suppositioni legislatoris succenseri potest: quod & Plato in legi is cẽsuit. Ad partem enim virtutis tota ordinatio illarum legũ ndit, scilicet bellica: hæc autem vtilis ad victoriam consequen . Itaq; salui erant bellum gerentes, peribant vero vbi rerum poti ent: quoniam nec otium agere, nec quicquam aliud exercere ant præstabilius, quam rem militarem. Illud quoq; erratum sane minus, quòd putant bona illa, quę ad bellum pertinent, ex te magis quam ex vitio fieri. & in hoc quidem recte. sed quòd potiora quam virtutem ipsam putant, in hoc non recte. Male ẽt pecunias publicas apud spartiatas constitutum est. quia neque ublico habẽt quicquã & magna bella gerere coacti pecunias ęgre ferunt. nam quia Spartiatarum est plurimũ agri, non examinant m collationes. & euenit legumlatori contra quam commodũ publice inopiam, priuatim auaritiam inducere. De Lacedæmo um igitur republica hactenus dictum sit. nam hæc sunt, quæ ma s quis reprehendat.

De Cretensium republica. Cap. VIII.

CRetensium vero respublica huic finitima est. Habet autem quædam non deterius, sed plurima minus nitide. Videtur autem & fertur Lacædemoniorum respublica in pluribus imitata Cretensem, vetusta autem pleraque rudiora sunt nouis. Ferunt enim Lycurgum post dimissam Carilli regis tutelam, cum longo tempore peregrinaretur, in Creta plurimum fuisse diuersatum propter cognationem. erant enim Lyctii Lacedæmoniorum coloni. susceperant autem ii qui in eam coloniam venerant, instituta legũ, tũc in antiquis habitatoribus obtinentia. quapropter & nunc *Periœci eodem modo

* acolę,

illis legibus vtuntur, quomodo eas Minos constituit primus. Videtur autem hæc insula ad principatum Græciæ esse nata, ac præclare sita. cuncto nanq; imminet mari: cum fere Græci omnes circum mare sint positi. abest enim hinc modicum a Peloponneso. illic vero a Asię loco, qui circa Triopium est & Rhodum. Quare imperium maris obtinuit Minos, ac & insularum alias subegit, alias vero duc[illegible] incultas habitari fecit. tandem Siciliam aggressus, circa *Camerinam defunctus est. Habet autem conuenientiam Cretica institutio cum Laconica.

* κάμινον ἢ καμικὸν.

Agriculturam exercent apud hos quidem Ilotæ, apud illos vero Periœci. Et comessationes sunt apud vtrosq;. & antiquitus nuncupabant Lacedæmonii non Phiditia, sed Andria, quemadmodum Cretes. ex quo palam est inde prouenisse. Insuper autem & reipublicæ institutio. Ephori nanq; eandem vim habent, quam in Creta hi qui Cosmi appellantur: nisi quòd Ephori quinq; sunt, Cosmi autem decem. Senatores autem pares sunt senatoribus, quos vocant Cretes consiliũ. Regia autem potestas fuit primo apud Cretas, postea illam sustulerunt, imperio in bello ad Cosmos translato. Concio autem omnibus communis est, sed aliam nullam habet autoritatem, quam ea comprobandi, quæ a senatoribus & Cosmis fuerit ante decreta. Quæ igitur de comessationibus constituta sunt, melius apud Cretas, quam apud Lacedæmonios habent. Nam apud Lacedæmonios vnusquisque certum quid in singula capita taxatum soluit: quod nisi faciat a republica lex repellit vt prius diximus. at in Creta communis est. ex cunctis enim quæ a terra proueniunt vel armentis, ex publicis, & his qnæ afferũt perięci, diuisio fit, vt pars vna ad Deorum cultum & ad publica onera, pars ad comessationes deputetur. at ita ex publico educant omnes, & mulieres, & pueros, & viros. Ad temperantiam autem cibi quasi vtilis sit, multa legislator philosophatus est, & de mulierum diuortiis, de earum cõgregatione ad viros, ne superfluam pariant multitudinem prospexit quod vtrum parue vel non praue constitutum sit, aliud erit considerandi tempus. Sed quòd circa comessationes melius prouisum

D ſit apud Cretas, quam apud Lacedæmonios manifeſtum eſt. At circa Coſmos deterius, quam circa Ephoros. Quod enim mali habet Ephororũ magiſtratus, idẽ & in illis eſt. ſumũtur enim quiuis. ſed qđ in his prodeſt reipublicæ, illic non eſt. Nam hic, quia ex omnibus aſſumptio eſt, participes populus ampliſsimi magiſtratus, vult manere rempublicam: illic autem non ex omnibus ſumuntur Coſmi, ſed ex quibuſdam familiis, & ſenatores ex iis qui Coſmi iam fuerũt. De quibus idem dici poteſt, quod de iis quæ apud Lacedæmonios ſunt. Nam eſſe liberum magiſtratum atque perpetuum, maius eſt munus quam dignitas eorum mereatur. & non ſecundum legem ſcriptam iudicare, ſed ſecundum quod ſibi videtur, periculoſum eſt. Quieſcere autem plebem non participantem, nullum ſignum eſt bene conſtitutæ ciuitatis. Nec quicquam ſuſceptionis eſt Coſmis quemadmodum Ephoris: abeuntque per inſulam longe a contendentibus. Medicina vero quam huic delicto adhibent, ridicula eſt, nec ciuilis, ſed tyrannica. ſæpenumero enim aut collegæ illorum, aut priuati homines inſurgentes per ſeditionem Coſmos expellunt. Licet etiam Coſmis ſeipſos magiſtratu abdicare. enimuero hæc omnia præſtabat lege fieri quam pro hominum voluntate non enim ſecura eſt regula. Omnium vero deterrimum eſt, potentum depoſitio: quam tam ſæpe concitant, cum ſententias dare nolunt. per quam manifeſtum eſt habere eam inſtitutionem aliquid reipublicę, ſed non eſſe rempublicam, at potentatum magis. Conſueuerunt autem concitata plebe & amicis ad vnius arbitrium rem deferre, ſeditioneſq; & prælia inter ſe miſcere. At vero id quid differt ab eo, quòd tandem ea ciuitas nõ ſit, diſſoluta ciuili ſocietate? Eſt autem periculoſus hic reipublicæ ſtatus, ſi qui velint poſsintq; inuadere. ſed, vt ſupra diximus, ſeruatur propter locum, quia omnes aduenas procul excludit. Itaque Perioeci manent Cretenſibus. verum Ilotes perſæpe a Lcedæmoniis defecere. non enim erat in Creta potentatus vllus externus: ſed ſuperrime bellum peregrinum irrupit in eam inſulam, quod patefecit imbecillitatem legum ſuarum. De hac igitur republica hæc dixiſſe ſufficiat.

Superiorum rerumpublicarum comparatio. Cap. IX.

Videtur etiam Carthaginenſium reſpublica bene conſtituta, multaq; habere præter alias, quędam vero maxime ſimilia Lacedæmoniis. Tres enim iſtæ reſpublicę quodam modo inter ſe proximę ſunt, multumque diſtant ab aliis, Cretica dico, & Laconica Carthaginenſis: multaq; in ipſis prouiſa ſunt recte. Signum autem eſt reipublicæ bene inſtitutæ, quòd populus in ſuo permaneat loco,

neque seditionem vllam (quod dictu & dignum sit) vnquam fecit, ne A que tyrannum. Continet autem similia Lacædemoniorum reipublicæ, comessationes quidem sodalitioru̅, Phiditiis: centum autem & quatuor viroru̅ potestas, Ephoris: præterqua̅ quòd non deterior. nam illi ex contingentibus sunt: hanc autem potestatem suscipiunt optimates. * Imperator vero & senatus conueniunt Lacedæmoniorum regibus & senibus. melius autem quòd imperatorem non secundum genus, neq; ex vili & præexcellenti magis eligunt quam secundum virtutem. nam qui magnam habent potestatem, si ipsi nullius prætii sint multum nocent, nocueruntque iam Lacedæmoniorum ciuitati. Plurima igitur reprehensorum propter transgresionem communia sunt omnibus antedictis. Sed quantum ad intentionem optimatum attinet & reipublicæ, quædam ad popularem statum magis declinant, quædam ad paucorum potentiam. Nam referendi quidem ad populum aut non referendi aliqua, imperatores vna cum senatu domini sunt, si omnes concordent. si non concordent, populus ipsorum dominus est. quæcunque autem retulerint magistratus, de his B non approbandi modo illorum sententias potestas permissa est populo, verum etiam pro arbitrio constituendi prouidendiq;, & cuiuis contradicere relatis illorum licet: quod non est in aliis rebus publicis. Quinqueuiratum vero, qui multarum ac magnarum rerum potestatem habet, ab illis eligi, & centumuiratum hos eligere qui est maximus magistratus, & hos longiori tempore quam alios imperium retinere, nam & perfuncti magistratu imperant, & designari ad magistratum, ad paucorum potentiam spectat. Esse autem sine mercede, & sine electione quæ sorte fit, optimarium est ponendum, & siquid aliud tale. Iudicia quoq; omnia a cunctis magistratibus iudicari, & non ab aliis alia, vt apud Lacedęmonios. Transgreditur autem maxime ab optimatibus ad paucorum potentiam institutio Carthaginiensium secundum aliquam intelligentia̅ in eo, quod etiam multi comprobant. non solum enim optimos, verumetiam ditissimos censent in magistratibus esse pone̅dos: quasi impossibile sit qui egenus existat, eum bene magistratum gerere, aut quietem optare. Si igitur sumere diuitem, paucorum potentiæ est, per virtutem autem, optimatum: ista quædam fuerit species tertia, per quam constituta est apud Carthaginienses respublica. creant enim magistratus ad hęc duo respicientes, & præsertim maximos, vt imperatores & duces bellorum. Putandum autem est huiuscemodi excessum ab optimatibus esse errore̅ legis conditoris: que̅ ab initio præuidisse valde necessarium fuit, vt optimi valerent quietem agere, nec quicqua̅ indecorum facere, non solu̅ in magistratu, sed e̅t in vita priuata. Quòd si inspicere oportet ad opes gratia quietis, prauu̅ est maximos magistratus esse venales, imperiu̅, & belli ducatum. hæc enim lex preciosas magis facit diuitias qua̅ virtutes, ac ciuitate̅ tota̅ ad studium pecu-

† βασιλεῦς

tiarũ cõuertit. Nã quicquid apud ciuitatis principes habetur in pre tio, necessarium est & aliorum ciuium opinionẽ subsequi. vbi aũt nõ maxime honoratur, virtus, ibi non est possibile firmum optimorum esse in republica statum. Assuescere vero ad lucra rationabile est, quã do per largitionem adipiscuntur dignitates. absurdũ est enim si pauper quidem aliquis, verũ bonę mentis lucrari velit: improbior aũt nõ velit, cũ sumptus fecerit. Quocirca oportet eos, qui possunt optime gerere magistratum, assumere ad magistratum. probabiliusq; fuisset author legis opulentiam præstantium virorum abiecisset, ac eorum qui in magistratu forent, quieti prospexisset. Prauum etiam vide potest, plures magistratus ab vno homine geri: quod in honore est apud Carthaginienses. vnicum enim ab vno optime perficitur opus. Hoc autem vt fieret, prouidendum fuit a legumlatore, neq; cogendum eundem tibicinem esse atque sutorem. Quare vbi non parua est ciuitas, magis ciuile est, vt plures sint participes magistratuum, magisq; populare. communius enim, vt diximus, & melius singula conficiuntur, atq; celerius. Patet autem hoc in bellicis rebus, & nauticis. in his enim ambobus per omnes (vt ita dixerim) transit imperare & parere. Sed cum ad paucorum potentiam vergat respublica eorum, optime illud effugiunt, vt semper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittentes. per hoc enim illi arbitrantur ac certe efficiunt, statum ciuitatis permanere. Sed hoc est fortunæ opus. oportebat vero nõ per fortunam sine seditionibus esse, sed per legilatorem id fieri. nunc autem, si diuisa fortuna incidat, & plebs a gubernatoribus secedat, nullum est remedium legis ad quietem adhibitum. Lacædęmoniorum igitur, & Cretensium, & Carthaginiensium respublicæ, quæ merito habentur insigniores, in hunc modum se habent.

De republica Solonis, & uariis institutoribus rerumpublicarum. *Cap. X.*

Horum autem qui de republica aliquid tradiderunt, quidam nunquam versati sunt in gubernatione ciuitatis, sed in priuata vita ociosi vixerunt. de quibus si quid dignũ relatu fuit, de omnibus fere supra diximus. Quidam autem legislatores fuere, gubernarũtq; vel in propriis ciuitatibus vel in alienis. Et horum quidam solum modo legũ authores fuere, quidam etiam reipublicæ constituendæ, veluti Licurgus & Solon. hi enim leges & rempublicam condidere: Licurgus quidem Lacędemoniis, vt dictum est: Solon autem Atheniensibus. Existimant autem quidam Solonem legislatorem fuisse præclarum. nam & paucorum potentiam sustulisse, quę nimis intemperata erat, & plebem a seruitute liberasse, ac statum popularem in patria constituisse, optimeque rempublicam temperasse. nam esse con-

† constituisse popularē statum.

silium Areopagi paucorum gubernationis est: delectus vero magi- D
stratuum, optimatium. iudicia vero, populare. Sed videtur Solon il-
la duo (cum essent prius) non sustulisse consilium Areopagi, & ma
gistratuum delectus. at † populum asseruisse, iudiciis ex omnibus cō
stitutis. Quapropter quidam illi succensent, quòd alterum dissolue
rit, cum authoritatem omnem ad iudicium traduxerit, quod per sor
titionem est. nam cum hoc inualuit, tanquam tyranno gratificantes
populo, in eum qui nunc est, popularem statum, rempublicam rede-
gerunt, Et consilium Areopagi Ephialtes inhibuit, & Pericles. Iudici
bus vero salaria Pericles induxit, ac per hunc modum vnusquisque
eorum qui apud plebem posse voluerunt, populi vim augere perse-
uerauerunt, donec in istam quæ nunc est, licentiam peruenit. Appa-
ret autem hoc, non tam Solonis voluntate, quam casu euenisse: Na-
uali enim potentia aduersus Medos victor populus, maiora de se
sapere cœpit & accesserunt patroni seditiosi contra bonos & mode- E
stos ciues, qui rempublicam gubernabant. cum videatur quidem
Solon eam quæ maxime necessaria fuit, potestatem populo tradidis
se, vt magistratus crearet, & malefacta corrigeret. nisi enim populus
hanc habeat potestatem, seruus erit & inimicus. At magistratus om
nes constituit ex nobilibus ac locupletibus, ex censu quingentorum
modiorum, & iugerum: tertium ex equitibus: quartum ex opificibus
sordidis, quibus nullum magistratus assequendi ius erat. Fuerunt
etiam legum positores Zaleucus apud Locros occidentales, & Cha-
rondas Cataniēsis ciuibus suis, cæterisq; ciuitatibus Calcidicis, quæ
sunt circa Italiam & Siciliam. Tentant vero quidam inducere quasi
Onomacritus fuerit primus legum ferendarum peritus. hunc vero
exercitatum in Creta, cum esset Locrus. profectum autem per artem
diuinationis, ei familiarem fuisse Thaletem. Thaletis autem audi-
tores fuisse Licurgum & Zaleucum: Zaleuci autem Cherondam.
sed qui ista dicunt, tempora non supputant. Fuit etiam Philolaus F
Corinthius legumlator Thebanis. Erat autem Philolaus ex fami-
lia Bacchiadum, amicus vero Dioclis, qui in olympiis vicit. sed vbi
ille ciuitatem deseruit, cōmotus ob amorem matris Alcyones, The-
bas migrauit. atque ibi ambo defuncti sunt, monstranturq; etiā nūc
illorum sepulcra, quæ ab inuicem facile spectant. verum ita constitu
ta, vt ex Dioclis quidem sepulchro non sit prospectus in Corinthi-
um agrum ob animi infectionem: ex Philolai autem sit prospectus.
Habitarunt igitur ob huiusmodi causam apud Thebanos, legesque
illis Philolaus descripsit, & de aliis quibusdam, & de sobole procre-
anda, quas illi leges proletarias appellant. Et hoc est præcipue ab il
lo prouisum, vt numerus hæreditatum conseruetur. Charondæ autē
nihil est proprium, nisi iudicia falsorum testium. Primus enim de
his legem posuit: diligentia autem & claritate etiam elegantior quā
hi qui nunc sunt legum conditores. Philolai proprium est patrimo-

niorum diſparitas. Platonis autem mulierum & natorum & patrimoniorum communitas, & comeſſationes fœminarum, & præterea lex circa ebrietatem, vt reges conuiuiorum ſobrii ſint. & in rebus bellicis exercitatio, per quam ambidextris fiant: cum oporteat non alteram manum vtilem, alteram inutilem habere. Draconis quoque leges ſunt. ſed iam conſtituta republica leges tulit. Proprium autem Draconis eſt nihil quod ſit memoria dignum, niſi rigiditas ob magnitudinem pœnarum. Fuit quoq; Pittacus legum conditor, ſed non in republica verſatus. Lex eſt propria illius, ebrios ſi quem pulſauerint maiori pœna damnari, quam ſi ſobrii feciſſent. quòd enim plures delinquunt ebrii quam ſobrii, non ad id reſpexit, quòd magis eſſe deceat ebriis venia, ſed ad vtilitatem. Fuit etiam Andromadas regas legum conditor Chalcidenſibus, qui ſunt in Thracia, de homicidio & hæreditatibus. nihil tamē huius proprium referre quis pōt. De his ergo rebus publicis, quę principales ſunt, & de his quæ ſunt ab aliquibus ſcriptæ, in hunc modum cognouiſſe ſufficiat.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER TERTIVS.

SVMMA LIBRI.

De ciuitate, ciue, rerumpublicarum ſpeciebus, dominatore ciuitatis, viris eam conſtituentibus, vnius viri virtute ſuperexcellente, ac regia gubernatione.

De ciuitate, & ciue, quid ſit utrunq;. de ciuitate donatis de magiſtratibus, de iuſte & iniuſte ciuibus. *Cap. I.*

QVi de republica conſiderat, quæ ſit vnaquæque & qualis, fere prima illa conſideratio occurrit, videre quid ſit ciuitas. Nam ea nonnunquam in controuerſiam venit, cum alii dicant a ciuitate factū, alii non a ciuitate, ſed a potentibus quibuſdam, vel a tyranno. * gubernatoris autem reipublicæ ac legum poſitoris totum negocium verſari videmus circa ciuitatem. Eſt autem reſpublica, eorum qui in ciuitate degunt, inſtitutio quæ- * πολιτικοῦ.

dam. Cum vero ſit ciuitas compoſitum quiddam, quemadmodum D alia tota ex pluribus partibus conſiſtentia, manifeſtum eſt primo de ciue eſſe perquirendum. nam ciuitas eſt ciuium multitudo quedam. Quare & quem oporteat ciuem vocari, & qui ſit ciuis, eſt conſiderandum: nam & de ciue ſæpe contenditur, nec eundem omnes eſſe fatentur ciuem: & qui in populari ciuitate ciuis eſt, perſæpe in paucorum gubernatione non erit ciuis. Eos igitur qui alio quodam modo appellationem ſortiuntur, ceu eos qui in ciuitate donati ſunt, omittamus. Nec habitatio ciuem facit. nam iſto modo * peregrini qui circa nos habitãt, & ſerui ciues eſſent. Nec rurſus qui fori ac iudicii ius habent. nam hoc exiſtit etiam illis qui ſimul contrahunt, cum per cótractum forum ſortiantur. quanquam multis in locis peregrini ne id quidem perfecte habeant, ſed neceſſe eſt vt patronum accipiant. Ex quo fit vt imperfecte quodam modo ſint fori iudiciorum participes: ſed vt pueri nondum ætate perfecti, & ſenes ob ætatem a muneribus publicis vacantes, non ſimpliciter ciues dicendi ſunt, ſed quodam E modo ciues. At nos quærimus eum, qui ſimpliciter ciuis dicatur, nec habeat aliquam adiunctionem quæ reſtringat & corrigat: cum & de infamibus & de exulibus eodem modo vt ſupra dubitari, & reſponderi poteſt. Ciuis ſimpliciter nulla alia re definitur magis, quam participatione poteſtatis publicæ iudicandi & decernendi. * Poteſtates autem, aliæ ſunt determinatæ ſecũdum tempus, ita vt non liceat interdum, nec ſemel eandem habere, aut per alia temporum ſpatia, aliæ ſunt indeterminatæ, ceu illius qui in concione deliberat, & qui iudicat: quanquam fortaſſe diceret aliquis, tales non eſſe in poteſtate conſtitutos. Atqui ridiculum foret, qui de maximis rebus deliberant & decernunt, eos poteſtatem dicere non habere. Sed nihil referat, cum de nomine ſit quæſtio. eſt enim abſq; nomina puplica poteſtas iudicantis decernentisq; in concione: ſed ſit definitionis gratia indeterminata poteſtas. Ponimus autem eos eſſe ciues, qui huius poteſtatis vna cum aliis participes ſunt. maxime igitur proprie ciuis F ſuper omnes alios qui ciues dicuntur, fere talis eſt. Nec latere nos debet, quòd in rebus, quarum ſubiecta differunt ſpecie, & aliud eorũ eſt primũ, aliud ſecundum, aliud conſequens, aut omnino nihil eſt (qua talia ſunt) commune, aut vix. Reſpublicas autem videmus ſpecie differre, & alias eſſe poſteriores, alias priores. Quę enim aberrauerunt ac prolapſæ ſunt, neceſſe eſt vt poſteriores ſint integris & incorruptis. quomodo autem dicamus eas labi, poſtea patebit. Quare ciuem quoque eſſe alium atque alium, neceſſe eſt ſecundum differentiam rerumpublicarũ. Itaque ille, de quo diximus, in populari quidem ſtatu maxime eſt ciuis: in aliis vero ſpeciebus eſſe quidem poteſt, non tamen neceſſe eſt. In quibuſdam enim ciuitatibus nec populus eſt, neq; concionis vſus, ſed ſenatum habent & iudicia. vt apud Lacedæmonios de contractibus cognoſcunt hi, qui Ephori nuncu-

* μέτοικοι.

* Magiſtratus.

pantur, alii alios. de cæde autẽ senatus, & forsan alius magistratus de aliis, eodemque modo apud Carthaginienses, de omnibus quidem causis magistratus quidam cognoscunt. Sed recipit correctionem quandam definitio ciuis, quòd in aliis rebuspublicis non est indeterminata illa potestas, quæ in concione decernit & iudicat, sed determinata secundum iurisdictionem. horum enim, aut omnibus, aut quibusdam concessum est deliberare ac iudicare, vel de omnibus vel de quibusdam. Quis igitur sit ciuis, ex his patet. Cui enim habilitas est participandi potestatis publicæ deliberatiuę & iudicariæ, hunc ciuem esse dicimus eius ciuitatis: ciuitatem vero talium multitudinẽ, quæ ipsa per se sufficiens sit, vt simpliciter dixerim, ad viuendum. Consueuerunt autem eum etiam dicere ciuem, qui ex duobus ciuibus ortus sit, & non ex altero solum, ceu ex patre & matre. alii vero magis vltra requirunt, ceu auos & proauos vel plures. His itaque definitis ciuiliter & succincte, dubitãt quidam, tertius ille aut quartus, quomodo erit ciuis. Gorgias quidem Leontinus partim dubitans fortasse, partim ludens, inquit: Quemadmodum mortaria sunt illa quæ a factoribus mortariorum fiunt, sic Larissæos esse qui ab artificibus eorum fiunt, esse nanq; aliquos Larissæorum factores. Est autem simplex. si enim participarent administrationis reipublicæ scd̃m determinationem iam dictam, essent vtique ciues. Etenim neq; possibile congruere definitionem illam primis conditoribus aut habitatoribus, vt ex patre matreq; ciuibus sint exorti. Sed forsan de eo magis dubitari potest, cum facta mutatione recipiuntur quidam ad communionem reipublicæ, quemadmodum Athenis fecit Clisthenes, post tyrannorum eiectionem. complures enim in tribus descripsit, peregrinos, & seruos, et inquilinos, de quibus dubitari potest non qui ciuis, sed an iuste vel iniuste. Atque de eo insuper quis dubitabit, an si non iuste ciuis, ne ciuis sit: quasi idem valeat iniustus & falsus. Sed cum videamus quosdam iniustę se in magistratibus gerere, quos tamen magistratus esse dicimus, sed nequaquam iuste: ciuis autem potestate quadam definitus sit: (nam qui particeps est talis potestatis, est ciuis, vt diximus:) patet quòd hos quoq; ciues esse dicendum est. Iuste autem vel iniuste, pertinet ad primam illam quęstionem, in qua quęritur nunquid a ciuitate factum sit, vel non a ciuitate. ceu cum ex paucorum potentia vel tyrannide, ad popularem statum fit mutatio. Tunc enim neq; mutuatã pecuniam soluere quidam volunt, quasi non ciuitas eam susciperit, sed tyrannus: nec alia huiusmodi permulta, quasi respublica vi ac victoria constet, non publica vtilitate. Si igitur per hunc modum, quędam in populari statu fiunt, esse similiter dicendum est huius ciuitatis acta, & paucorum potentiæ & tyrannidis.

Quo pacto ciuitatem, eandem, uel non eandem dicere debeamus. Cap. II.

Videtur autem proprius huius quæstionis locus, quomodo aliquando dicamus ciuitatem esse eandem & non eandem, sed aliam. Potissime igitur inuestigatio dubitationis huius est circa locũ, & homines. fieri enim potest, vt separetur locus & homines, & alios alibi habitare. Sed hæc leuior est dubitatio. nam cum multipliciter dicatur ciuitas, per facilis est huiusmodi questio. Similiter quoque eorum qui eundem in habitant locum, quoad dicendum sit vnam esse ciuitatem: non enim mœnibus id definitur. liceret enim Peloponnesum totam vnis mœnibus circundari. talis fortasse est Babylon, quæ capta cum esset ab hostibus, ferunt partem aliquam eius ciuitatis tertia die nondum aliquid sensisse. similiter & quæcunq; alia magis habet circunscriptionem gentis quam ciuitatis. Sed huius quæstionis alio loco vtilis erit consideratio. nam de magnitudine ciuitatis, & quantam esse vtile sit, & vtrum vnam vel plures, latere non debet ciuilem hominem. At mentibus eisdem habitatoribus eodem loco, vtrum quoad sit idem genus habitantium eandem esse ciuitatem dicendum sit, quamuis semper alii intereant alii oriantur? vt & flumina solemus eadem dicere, & fontes eosdem, quamuis semper vnda noua supetueniat ac defluat. An homines dicendum sit eosdem esse propter eandem causam, sed ciuitatem aliam. Nam si ciuitas est societas quædam (societas autem ciuium) variata reipublicæ gubernandæ forma, & alia effecta, necessarium vtique videretur, ciuitatem quoq; non eandem permanere. vt & chorum alium esse dicimus dum tragicus est, quãdum comicus: & si iidem, sint homines, eodemq; item modo, omnem aliam societatem & compositionem, si species compositionis alia fiat: ceu harmoniam earundem vocum aliam esse dicimus, & modo Doricam, modo Phrygiam vocitamus. Id si ita est, patet quòd maxime dicendum est eandem ciuitatem, rempublicam respicientes. nomine autem vocari alio, aut eodem licet, eisdem habitantibus eandem, vel aliis penitus hominibus. Vtrum autem iustum sit † reddere pecuniam mutuo sumptam, mutata reipublicæ gubernandæ specie, an non iustum, alia est dubitatio.

† Pactũ dissoluere, aut non dissolue re.

De uirtute absolute uiri boni, & boni ciuis, num sit eadem an altera. De uirtute ciuis qui præest, & qui paret. An opifices sint dicendi ciues. Cap. III.

His vero quę nunc dicta sunt, consequens est videre, vtrum eadem sit virtus boni viri, & boni ciuis, an non eadẽ. Atq; si hoc est perquirendũ, prius de virtute ciuis sub cõpẽdio

D considerare oportet. Vt igitur nauta vnus aliquis est eorum, qui sunt in communi societate, ita & ciuem dicimus. Nautarum vero, tanquam dissimiles sint secundum potentiã (nam alter est remex, alter gubernator, alter proram dirigens, alter alteram huiusmodi appellationē habens) patet ꝙ expressissimus vniuscuiusq; sermo * proprius erit illius virtutis. Similiter autem & commune quiddam conuenit omnibus. salus enim & conseruatio nauigantiũ, commune est omnium opus: ad hoc enim vnusquisq; eorum itendit. sic igitur & ciuibus, licet dissimiles sint, opus est conseruatio communis societatis: societas vero est respublica, quapropter necesse est virtutē esse ciuis ad rempublicam. Si quidem igitur plures sunt rerum publicarũ species, patet non esse recipiendum, vt studiosi ciuis vna sit virtus, atq; perfecta. at viri boni perfacta est virtus. Quòd igitur fieri possit, vt ciuis studiosus non possideat virtutem illam, per quam dicitur vir bonus, manifestũ est. Quin etiam & alio modo inquirētibus, per- E uenire licet ad eãdem rationem circa optimam rempublicã. Nam si impossibile est ex omnibus studiosis esse ciuitatem: & oportet singulos opus suum benefacere: hoc aũt a virtute: sit vero impossibile similes esse ciues omnes: nequaquam vna esset virtus ciuis & viri boni. Nam virtutem studiosi ciuis omnibus esse oportet: sic enim optima foret ciuitas vtique. at viri boni virtutem impossibile est omnibus esse: nisi necessariũ sit in studiosa ciuitate ciues omnes esse viros bonos. Præterea cum ex dissimilibus constet ciuitas, vt animal ex anima & corpore: anima vero ipsa ex ratione & appetitu, & domus ex viro & vxore, & acquisitio ex domino & seruo: eodem modo cum ciuitas ex his omnibus, ac præterea ex aliis dissimilibus constet speciebus, necesse est non vnam esse ciuium omnium virtutē. quemadmodum nec chorum agentium, supremi & assistentis. quòd igitur non eadem simpliciter ex his patet. Sed an erit alicuius eadem virtus ciuis studiosi & viri boni? Dicimus vtiq; studiosum in magistratu bonũ esse atq; prudentem: ciuilem autem hominem necessarium est esse prudentem. et statim aliam esse disciplinam *prēsidentis aiũt quidam: vt patet in regum filiis, qui ad equestrē bellicãq; disciplinã in adolescentia erudiũtur, & Euripides inquit, Non mihi speciosa, sed ea quorũ ciuitas indiget. tanquam sit præsidentis disciplina quędam. Si autem est eadem virtus præsidentis boni, ac viri boni: ciuis autem est & qui regitur: non eadem virtus simpliciter esset ciuis & viri boni, sed tamen cuiusdam ciuis. non enim eadem virtus est eius qui presidet, & ciuis. Et ob hoc forsan Iason inquit grauiter ferre, si non regnaret, quasi nesciret priuatus esse. Sed nihilo minus laudãdũ est posse imperare, & parere: ac pręclari ciuis virtus est posse præesse, & sub esse laudabiliter. Si ergo virtutē boni viri posuimus præsidentem, ciuis aũt vtranq; nõ vtiq; fuerint ambæ similiter laude dignæ. Cum ergo aliquando videatur vtraque, sed non eadem, eum qui

* λόγος.

* Magistratũ gerentis.

imperat & eum qui paret, addiscere debere: ciuem autem vtraque scire, & participare ambarum: quid sequatur deprehendere quis pôt. D Est enim præsidentia dominatiua. hac vero in his quæ necessaria vocantur scire facere, nequaquam necessarium est ei qui præsidet, sed vti magis, alterum vero seruile est: dico aũt alterũ, posse exhibere ministeria. Seruorum aũt species plures esse dicimus, cũ sint ministeria plura: quorũ partem vnã obtinent manuales. hi sunt, vt nomen significat, qui ex manibus viuũt, in quibus sũt opifices. Quapropter apud quosdam antiquitus huiusmodi homines excludebantur a reipublicæ honoribus, antequam populus extremus fieret. Hæc igitur opificia eorum qui ita subsunt, neq; rectorem discere oportet, neq; eũ qui in republica versatur, neq; bonũ ciuem: nisi fortasse quãdoq; sui ipsius priuatim gratia. Non .n. amplius cõtingeret esse alterũ dominũ, alterũ seruũ: sed est præsidentia quædam, per quã præest similibus genere, & liberis hominibus. & hanc dicimus esse ciuilem præsidentiã, quam eum qui præest didicisse parendo oportet: ceu præfectum equitum esse, cum ipse prius sub alio esset: & exercitum ducere, cum ipse prius in exercitu per inferiores militiæ gradus ductus sit. Quamobrem recte dicitur, neminẽ bene imperare posse, qui non prius sub imperio fuerit. Sed horum diuersa est virtus. & oportet bonum ciuem scire ac posse præesse & subesse. & hæc virtus ciuis, scire recte se habere in vtraq; parte. & boni viri vtraque. quanquam alia est species eius temperantiæ & iustitiæ quæ præest. nam eius qui subest ac liberi, non vna profecto fuerit virtus ac boni viri. vtputa iustitia alias species habet cum præest, alias cum subest. Quemadmodum viri & mulieris alia temperantia, & fortitudo. nam videretur vtiq; timidus esse vir, si ita fortis esset, vt fœmina fortis: & mulier inhonesta videretur, si sic honesta foret, vt vir honestus. administratio quoque domus, alia mulieris, alia viri. nam viri est acquirere, mulieris seruare. Prudentia vero propria virtus est præsidentis. nam cæteræ quidem videntur communes, tam eorum qui præsunt, quam eorum qui subsunt: at prudentia non est virtus eius qui subsit. sed opinio vera. qui enim subest, vt is est qui fistulam facit: qui vero præest, vt is qui vtitur fistula, Vtrum igitur eadem sit virtus viri boni, & ciuis studiosi, vel alia, & quomodo eadem, & quomodo alia, ex his patet.

Restat adhuc vna dubitatio circa ciuẽ: vtrum reuera ciuis sit is solum, cui participatio est publicæ potestatis, an opifices etiam ac mercenarii sint ciues nuncupandi. Nam si ponamus hos quoq; esse ciues qui magistratuũ sint expertes, nequaquam possibile est vniuscuiusq; ciuis talem esse virtutem. si vero nullus horum est ciuis, in qua parte sunt huiusmodi homines reponendi? neq; enim in eorum ministrorum loco qui nobiscum habitant, neq, rursus vt peregrini. An secundum hanc rationem nihil dicemus euenire absurdum. neque enim serui supra dictorum quicquam, neque liberti. Illud autem verum,

quod

quod non omnes illi dicendi sunt ciues, sine quibus ciuitas esse non potest: cum neque pueri ita ciues sunt, vt viri. sed hi quidem simpliciter, illi vero ex suppositione. ciues enim sunt, sed imperfecti. Vetustis quidem temporis apud quosdam opifices erant serui, aut peregrini. quapropter etiam nunc pleriq; tales sunt. Optima quidem ciuitas nunquam opificem faciet ciuem. quòd si hi ciues, ciuis autem virtus, quam diximus, dicendum est non esse cuiusq; ciuis, neque liberi modo, sed eorum qui a ministeriis necessariis sunt alieni. necessariorum vero qui vni ministrat seruus est: qui autem publice viles & sordidi. Parebit aũt hinc parum adhuc considerantibus, quemadmodum his res se habeat. hoc enim quod diximus, id ostendit. Cum enim plures sint rerum publicarum species, plures quoq; species ciuium esse necesse est, ac maxime eorum ciuium qui subsunt. Itaque in qua quidem republica opifices & sordidi ciues erunt: in quibusdam vero impossibile est vt ciues sint: puta in optimatum gubernatione, si qua talis est, in qua secundum virtutem dantur honores, & secundum dignitatem. neq; enim virtutem exercere potest qui vilibus opificibus occupatus est. In paucorum quoq; gubernatione tenues homines ad rempublicam non recipiuntur: ex magno enim censu ad honores reipublicæ peruenitur. Artifices tamen ad hanc speciem peruenire possunt, & si sordidi sint: quoniam plerunque diuitiis abundant. Apud Thebanos lex fuit, vt nemo habilis esset ad honores reipublicæ suscipiendos, nisi decem annis a mercatura destitisset. In multis autem rebus publicis attrahuntur lege ad ciuitatem etiam peregrini. Est etiam lex in quibusdam ciuitatibus, vt satis sit ex matre ciue esse genitum. & eodem pacto spurios multæ recipiunt: atque propter defectum legitimorum ciuium tales ciues faciunt. paucitate enim hominum inducti, his vtũtur legibus. ꝙ si abũdent multitudine, paulatim excludũt, primo libertini generis homines, deinde eos qui ex matre tantũmodo ciues sint: tandem non nisi ex vtroq; parente natos ciues, pro ciuibus habent. Quòd igitur plures sint species ciuium, ex his patet: & quòd maxime dicitur ciuis ille, qui habilis sit ad honores suscipiendos, vt Homerus inquit. sed vbi id occultũ est ex deceptione habitatorum, tanquam inhonoratũ quendam reptitium, repellũt. Nam inquilinus enim est & aduena, qui honores capere non põt. Vtrũ igitur alia, an eadem virtus sit, per quã est vir bonus & ciuis studiosus, patet ex supra dictis, ꝙ cuiusdam ciuitatis idem, cuiusdam vero diuersus, & ille non omnis, sed qui præest reipublicæ, & potestatem habet, aut solus, aut cum aliis gubernationem exercens.

Quid sit respublica, & ipsius finis. Quot sint imperii in re familiari modi. Quid respublica recta, quid ue lapsa. Cap. IIII.

His ita determinatis, videndum iam est, vtrum vna sit ponenda respublica, an plures. Et si plures, quæ, & quot, & quænam

differentiæ earum sint. Est autem respublica ordinatio ciuitatis & circa magistratus alios, & maxime circa id quod summam in ciuitate habeat authoritatem, & si sit principalissimum. Principalissimum aūt est id, qđ vbiq; gubernat & regit ciuitatem: ceu in populari quidem populus, in paucorum vero potentia pauci. Dicimus autem & rempublicam aliam esse ab istis, eodemq; modo dicemus de aliis. Supponendum est primo, cuius gratia ciuitas sit constituta, & quot sint gubernandi species circa hominem, & circa vitæ societaté. In superioribus libris, vbi de gubernatione rei domesticæ, ac de domino et seruo determinauimus, dictum est, natura esse hominem ciuile animal ac sociale. Ex quo fit vt si etiam nihil indigeant mutuo auxilio, nihilominus affectent vitæ societatem. quinetiam & communis vtilitas coniũgit eos, inquantum confert singulis partem bene viuendi. maxime igitur hic est finis & publice omnibus, & priuatim. Congregantur etiam ipsius vitæ gratia. forsan enim inest sibi aliqua particula honesti, & continet ciuilem societatem, etiam viuendi gratia solum, si non molestiæ in vita admodum exuperent. Patet autem quòd tolerant homines multa aspera, propter viuendi cupiditatem, vt existente in eo quadam prosperitate, & naturali dulcedine. Atqui & modos imperii facile est diuidere, cum sæpe sit de his a nobis in externis sermonibus determinatum. Dominatio enim, licet reuera vtilis existat natura seruo, & natura domino, nihilominus imperat pro domini vtilitate, pro vtilitate autem serui contingnter. neq; enim fieri potest, vt seruo deficiente seruetur dominatio. Filiorum vero imperium, & vxoris, & domus totius, quam vocamus rei familiaris gubernationem, aut gratia est eorum qui gubernantur, aut gratia alicuius quod sit vtrisq; commune. Gratia eorum qui gubernantur, vt videmus & alias artes, ceu medicinam & gymnasticam illorũ quibus imperatur, vtilitatem quęrere: contingenter tamen & eorum qui pręcipiunt, esse potest. nihil quippe vetat, magistrum ipsum gymnasii esse vnum eorum qui exercentur, quemadmodum gubernator semper est vnus ex his qui sunt in naui. Magister igitur gymnasii & gubernator considerant semper eorum vtilitatem quos gubernant. sed quando horum vnus est, per accidens ipse quoque suscipit vtilitatem, hic quidem nauta, ille autem vnus eorum qui gymnasio exercentur. Quapropter ciuilia quoq; imperia, cum sint secundũ æqualitatem ciuium constituta, & secundum paritatem, vicissim exigunt ea gerere, qua natura fert. censentes inuicem munera subire, & considerare vicissim quoddam illius bonum, quemadmodum ille prius dum pręesset, considerauit vtilitatem istius. nunc autem ratione commodorum ex republi. gubernatione prouenientium, volunt continuo in potestate esse, velut si semper contingeret magistratum gerentibus ex valetudinariis ante, sanos degere: nam forsan ita magistratus amplecterentur. Constat igitur quòd quęcunque respublicæ

d communem vtilitatem intendunt, hæ certe rectę sunt secundum simpliciter iustum: quæcunque vero ad propriam eorum qui præsunt vtilitatē solum, aberrant quidem, suntq; omnes rectarum rerum publicarum transgreßiones & labes. gubernantur enim quasi a dominis: ciuitas autem est liberorum societas.

De diuisione & definitionibus rerumpublicarum, & de earum transgreßione Cap. V.

His determinatis, consequens est respublicas considerare, quot sunt & quæ. & primo quidem eas quæ sunt rectæ: nam labes earum ex illis patescunt. Cum vero gubernatio ciuitatis & regimen idem significent: regimen autem est potestas ciuitatis: necesse est potestatem huiusmodi aut penes vnū esse, aut penes paucos, aut penes multos. Quando igitur vnus, vel pauci, vel multi communem vtilitatem in gubernatione sequuntur, has esse rectas rerūpublicarū species necesse est. quando autem ad propriam vtilitatem vel vnius, vel paucorum, vel multitudinis gubernatur, transgreßiones sunt & labes. Aut enim dicendum est non esse ciues, aut ad participationē vtilitatis sunt recipiendi. Vocare autem consueuimus cum vnus ad vtilitatem communem respiciens gubernat regiam potestatem. Cū vero pauci gubernāt, plures tamen vno optimatium gubernationem vel ex eo quia optimi præsunt, vel ex eo quia ad optimum publicum administrant. Cum autem multitudo gubernat ad communem vtilitatem, vocatur communi nomine rerumpulicarum omnium, respublica. Contingit autem rationabiliter. vnum enim excellere secundum virtutem, aut paucos datur: vt vero multitudo excellat ad omnem virtutē difficile est, sed maxime ad bellicā. hæc enim in multitudine fit. Quare in hac reipublicæ specie principalißimū ac potētißimū est id, in quo robur belli cōsistet. & in his ipsi illi, qui sunt in possessione armorū. Prolabūtur vero ac transgrediūtur huiusmodi spēs, ex regia quidem gubernatione, in tyrannidem: ex optimatibus vero, in paucorum potentiā: ex republica autem, in popularem statū. Tyrannidem enim esse dicimus, dominatū vnius ad proprium commodū intendentis. Paucorum autem potentiam, cum ad opulentorum commodum gubernatur. Popularem autem statum, cum ad commodum egenorum. harum enim nulla ad communem vtilitatem respicit. Oportet autem paulo vberius explicare quæ sit vnaquęq; istarum. habent enim dubitationes quasdam. Philosophantis enim circa singulorum disciplinam, & non solum ad agendum respicientis, proprium est nihil negligere neq; prætermittere, sed demōstrare in singulis veritatem. Tyrannidem enim esse diximus vnius dominationem ciuili societati præsidentis. Paucorū autem potentiā,

quando rempublicam tenent opulenti & diuites. Popularem vero gubernationem, cum tenues homines & non possidentes diuitias gubernant. Prima igitur dubitatio est circa definitionem. Nam si plures sint opulenti & diuites, ac rempublicam teneant: popularis autem gubernatio sit cum multitudo regit: eodemq; modo, sicubi contingat inopes esse pauciores quam opulenti, sed potentiores ac rempublicam teneant, & vbi pauci rempublicam obtinent paucorum potẽtiam nuncupamus: non recte viderentur istæ definitiones esse positę. Enimuero siquis adiungens opulentię quidem paucitatem, inopię vero multitudinem, sic appellet rerum publicarum species, vt dicat paucorum potentiam esse, in qua gubernationem reipublicæ habent opulenti, numero pauci: popularem vero, in qua inopes rempublicā tenent multi existentes, aliam habet dubitationē. Quas enim dicemus eas respublicas, eam videlicet in qua plures opulenti, & eam in qua pauciores inopes gubernant, siquidem nullæ sunt aliç respublicæ præter supra dictas. Videtur igitur ratio ista ostẽdere, q̃ paucos esse vel multos qui gubernant, contingens est. aliud paucorum potentiæ, alterum populari: propterea q̃ vbique accidit, vt pauci sunt opulenti, multi vero inopes. Ex quo fit, vt huiusmodi causæ non faciant differentiam: sed in eo differat popularis gubernatio a paucorum potentia, quòd alibi opulenti, alibi inopes rempublicā obtinēt. Necessariũq;, est vbicũq; per opes ac diuitias præsunt, siue hi pauciores sint, siue plures, hanc esse speciē illam quę vocatur paucorum potentia: vbicunq; autem inopes, hanc esse popularē gubernationē. Sed accidit (vt diximus) hos quidem paucos esse, illos vero multos. opibus enim ac diuitiis pauci abundant, libertatis tantum omnes participes sunt, propter quas causas contendunt vtrique de republica.

De iusto paucorum ac popularis gubernationis. De ciuitatis fine, virtute ac uitio. Cap. VI.

Sumendum est prius, quos terminos esse dicunt paucorum potentię & popularis gubernationis, & quid sit iustum in vtraq;. Omnes enim attingunt iustum quoddam, sed vsque ad aliquid, & aiunt non omne iustum proprie. puta videtur æqualitas iustum quidā esse, & est, sed non omnibus, at ęqualibus. & in æqualitas videtur iustum esse, & est quidem, sed non omnibus, at inæqualibus. Alii vero hoc auferunt, videlicet quibus, & male iudicant. causa vero est, quia de seipsis iudicium fit. qui vero de propriis iudicant, vt plurimũ nõ recti sunt iudices. Itaq; cũ iustũ aliquibus, & diuisum sit eodem modo in rebus & personis, vt diximus in Ethicis, æqualitatem rei confitentur, sed de personis contendunt, maxime ob id quod dictũ est modo,

quia de seipsis nõ recte iudicãt. Deniq;, quia vsq; ad aliqd vtriq; eorum iustum quidam dicentes, putant se dicere simpliciter iustum. illi enim si in aliquo sint superiores, ceu opibus & diuitiis, alios omnino putant impares esse: hi vero si in aliquo sint pares, puta libertate, omnino putant esse pares. Cæterum quod est principalissimum, non dicunt. Si enim possessionum gratia societatem iniissent atq; vna cõuenissent, tantũ caperent ciuitatis, quantum possessionis. itaq; ratio valeret, quæ est paucorum potentium, qui aiunt non esse iustum, vt qui vnũ contulit, tantũ participet de centum minis, quãtũ is qui contulit omne reliquum: neq; de iis quę ab initio, neq; iis quę postea superueniant. Quòd si non viuendi solum gratia, sed magis bene viuendi: nam sic seruorum & aliorum animalium ciuitas esse posset: quod non est ex eo quia felicitatis non sunt capacia, nec viuẽdi scđm electionẽ: neq; societatis gratia bellicæ, ne a quoquã iniuria afficiantur: neq; propter commercia ac mutuam vtilitatem: nam sic Tusci & Carthaginienses, & omnes ii quibus est commercium inuicem, tãquam ciues essent vnius ciuitatis: sunt nẽpe illis fœdera circa res importandas & pacta, ne iniuria afficiantur, & scripturæ circa mutuam illorũ societatem. sed neq; magistratus cõmunes his deputati sunt: verum alii apud alios. nec quales esse oportet alteri de alteris cogitant, neq; vt nemo eorũ iniustus sit, qui sub fœdere comprehendũtur, neq; vt prauitatem nullam habeant, sed solum vt non inuicem se iniuria afficiant. At enim de virtute ac vitio publice cogitant, quicũq; curam habent bene instituendi ciuitatem. Ex quo manifestum est, de virtute curam esse habendam ei, quæ reuera ciuitas sit nominanda, non orationis gratia. nam fit communicatio societas aliorum ad bellum loco solum differens ab aliis sociis longe existentibus. & lex pactio, vt ait Licophron Sophista, fideiussor inuicem iustorum, sed nõ talis, vt bonos & iustos ciues efficiat. Et quòd ita se habeat patet. nam si quis coniungat loca in vnum: vt Megarensium Corinthiorũque ciuitas sese inuicem contingant mœnibus, nihilominus vna non erit ciuitas: nec si simul coniugia ineant: quanquam hoc vnum sit de his communibus. quæ proprie sunt ciuitatum. Eodemq; modo si qui habitent separati quidem, non tamen ita longe vt nequeant simul communicare, legesq; habeãt, iniuriam sibi inuicem in commerciis prohibendi: ceu si vnus faber, alter agricola, alter sutor, alter aliquis huiusmodi foret, essentq; hi decẽ milia numero, nec aliæ eis forent communiones, nisi talium rerum, puta contractuũ & bellorum confœderationis: nec sic quidem ciuitas adhuc foret. propter quam vtiq; causam? Non enim, quia non propinqua sit communicatio nã si in vnum cõuenirent ita communicantes, vnusquisq; tamen vtatur propria domo vt ciuitate, ac sibi ipsis vt confęderati auxilium, ferãt contra iniuriantes solum, ne sic quidem ciuitas esse videretur recte considerantibus, siquidem eodem modo conuersarentur simul, con-

iunctim; & separatim. Ex quo patet, ꝙ ciuitas non est communicatio loci, & non iniuriandi sibi ipsis, & commercii gratia. sed ista quidem vt assint, necessarium est, siquidē futura sit ciuitas. nec tamē si ista assint omnia, ciuitas adhuc erit. At bene viuendi societas & domibus, & generibus, vitæ perfectæ gratia, & per se sufficientis. hoc tamē non erit nisi vno eodemq; loco habitantibus, & coniugia simul ineuntibus. pp qđ propinquitates in ciuitatibus extiterunt, & sodalitia & sacra, & conuersationes familiarū. idq; est amicitię opus. nā simul viuendi electio amicitia est. Finis est igitur ciuitatis bene viuere: illa vero gratia finis. Ciuitas autem est generū pagorumq; societas, vitæ perfectæ ac persufficientis: hoc est (vt diximus) bene ac beate viuere. Bene igitur agendi gratia ponendū est esse ciuilem societatē, nō aūt gratia simul viuendi. Quapropter quicunq; plus conferūt ad huiusmodi societatē, his plus iuris cōpetit in ciuitate, quā his qui libertate ac genere pares sunt, vel maiores, sed ciuili virtute sunt impares: & q̄ iis q diuitiis superāt, sed virtute superātur. Quòd igitur oēs q de republica cōtendunt, partē aliq̄ iusti dicunt, manifestū est ex supradictis.

Quem oporteat in ciuitate dominari: & nonnulla de repetundis rationibus. Cap. VII.

Est autem dubitatio quid oporteat dominans esse in ciuitate, nunquid populum, an eos qui diuitias habent, an bonos & æquos, vel vnum qui sit optimus omnium vel tyrrannum. Verum hæc omnia videntur habere difficultatem. Quid enim inopes quia plures sint, si partiantur ea, quę sunt opulentorum, hoc nō iniustum est? *decreuerūt enim qui potestatem habent. iniuria igitur summa, quæ tandē dicēda est? Rursusq; omnibus acceptis, si plures ea sibi tribuāt, quæ sunt paucorum, constat ꝙ ciuitatem corrumpunt. atqui virtus nunquam corrumpit id, quod eam habet, neq; iustum ciuitatis corruptiuum est. ex quo patet legē istā nō posse iustā esse. Pręterea illa quoq; q̄ facta fuerint a tyranno, necessariū foret iusta esse omnia. vim enim adfert propter potentiā, vt multitudo diuitibus. Sed an paucos & opulentos iustū est dominari? an ergo si & illi hoc agant, & rapinas exerceant, auferantq; multitudinis bona, hoc ne erit iustum? & cætera ergo. hæc igitur omnia cōstat esse praua, & non iusta. Verum bonos & ęquos dominari oportet, authoritatēq; habere omniū. Ergo alii omnes cum magistratus non capiant, inhonorati manebūt: nam honores quidē magistratus potestatesq; appellamus: quos si boni semper habeant, necessarium est alios excludi ab honoribus reipublicę. Sed nunquid vnus qui sit optimus, dominari debet? at enim hoc etiā *grauius est: quoniā plures erunt ab honoribus exclusi. Sed forsan dicet aliquis, legē dominari debere, nō aūt hoīem, in quē cadūt animi

* visum est enim equidē iuste ei qui.

* ad minorē paucorū potentiam attinet.

perturbationes. Si igitur sit lex quidem, sed vel ad paucorum potētiam, vel ad multitudinis fauorem declinans, quid tandem refert in his, de quibus dubitatū est? euenient.n. eadem, quæ supra dicta sunt. de his igitur sit alius quidem sermo. Quod aūt magis penes multos debeat esse potestas, quam penes paucos, licet optimos videtur solui posse, & quandam habere dubitationem, immo forte veritatē. Nā si plures sint, quorū vnusquisq; non sit studiosus, tamē fieri pōt, vt in vnū conuenientes, oēs meliores sint quā illi, non vt singuli, sed vt oēs. quemadmodū cœna in qua plures cōferūt, q̄ ea quæ ex vnius erogatione fit. nā cū plures sint, vnusquisq; partem habet virtutis ac prudentiæ, ac fiunt in vnum collati, quasi homo vnus qui multos pedes habeat, multasq; manus, multosq; sensus. & eodem modo circa mores & intelligentiam. quapropter melius iudicant multi & in musica, & in poetarum operibus: alii enim aliud, & cuncti cuncta discernunt. Sed in hoc differunt studiosi viri ab vnoquoq; aliorum ex multitudine: quemadmodū decoros a non decoris aiunt, & picta artificiose a veris, eo q̄ seorsum distincta in vnum colliguntur. cum si separatio fiat, pulchrius se habebit, huius quidā picti oculus, alterius vero cuiusdam alia particula. Si igitur de omni populo omniq; multitudine accipitur hanc esse differentiam multitudinis ad paucos studiosos, incertū est, immo per Iouem certum, quòd de quibusdam est impossibile. nam eadē ratio de bestiis esset. quanquā quid differūt quidā, vt dixerim, a bestiis? sed de aliqua multitudine nihil vetat, qđ dictū est esse verū. Quapropter dubitationem illam priorē per ista soluere quis potest, ac similiter aliam subsequentem, quorū oporteat potestatem habere liberos homines, ac multitudinē ciuium, quales sunt quicūq; neq; opes habēt, neq; virtutis vllā existimationē. Etenim permittere istis magnos magistratus, nequaquā est tutū, pp iniustitiā & ignorātiā, per quas quibusdam iniuriarentur, in quibusdam errarent. Rursus vero excludere illos penitus ab honoribus piculosum esset. cū .n. multitudo inopū est in ciuitate, eademq; ab honoribus exclusa, necesse est eam ciuitatem esse plenam hostiū reipublicæ. restat igitur vt ad consultandū, & decernendū isti recipiantur. Quapropter & Solō, & alii quidā eorū qui leges condidere, huiuscemodi hoīes ad repetēdas gestorū rationes, & ad suffragia electionesq; magistratuū admittunt: solis autem vt magistratus comitantur, nequaquā permittunt. Qui enim cū aliis vna decernūt, atq; consultant, capiūt omnes simul sufficientem sensum, & permixti melioribus prosunt reipublicæ: quēadmodū non purum alimentū vna cum puro, totum facit vtiliū, quā paucū separatim vero vnusquisq; imperfectus est ad iudicandū. Sed habet dubitationem huiusmodi ordinatio reipublicæ. Primū, quia videretur eiusdē esse hominis scire iudicare quis recte medelam attulit, q̄ ipse sciat etiam mederi, ac sanitatem ægrotantibus afferre. hic autem est medicus. eodem modo de aliis facultatibus & artibus. vt enim me-

dicum rationem suæ medelæ apud alios medicos reddere oportet, ita D & alios apud similes. Medicus autem est & ille qui agit, & ille qui præcipit & ostendit, & tertio loco ille qui a pueritia expertus est circa artem. sunt enim quidam tale in cunctis (vt ita dixerim) artibus. tribuimus vero iudicium non minus expertis quã scientibus. Deinde & circa electionem eodẽ se videtur modo habere. nam recte eligere scientis est opus: ceu geometriam in geometria, & gubernatorem in nauigatione. & si enim in quibusdam operibus & artibus concurrunt alii quidam ignorantes, non tamen melius iudicant quam scientes. Itaq; scdm hanc rationẽ authoritas multitudini dãda nõ esset, neq; in electionibus magistratuum, neq; in rationibus administratorũ reposcendis. At enim forsan hæc omnia non bene dicuntur, etiam propter superiorem sermonem, si sit multitudo non nimis seruilis. erit enim vnusquisq; deterior iudex, quã hi qui sciunt. veruntamen simul oẽs, vel melius iudicabunt, vel non deterius. & de quibusdam quidem non solũ is qui fecerit, neq; melius iudicat, quã quicunq; qui opera E cognoscunt etiam non habentes artem. puta domum, non solũ is intelligit & iudicat qui fecit, sed melius is qui vtitur: vtitur aũt paterfamilias. & de temone gubernator, non faber: & de epulis conuiua, nõ coquus. Hoc igitur dubium per hunc modum videtur sufficienter solui. Est & alia dubitatio cum hac annexa. quia inconueniens videtur, vt deteriores qui sunt, maiorum rerum habeant potestatem, quã probi. rationes vero administratorum a magistratibus resposcere, & magistratus ipsos deligere maximum est. quæ duo in quibusdam ciuitatibus (vt dictum est) a populo fiunt. concio enim talium omnium domina est. atqui concionis quidem participes sunt, & deliberant, & decernunt exigui census hoĩes, & cuiusq; ætatis: quæsturam vero & militũ præturam & maximos magistratus suscipiũt ex censu magno atq; ætate. Quęstio illa potest eodem modo solui: nam forsan id se recte habet neq; .n. iudex, neq; cõsultor, neq; is qui in cõcione existit, dominatur, sed iudicium, & senatus, & populus: dictorũ vero vnus- F quisq; est particula istorum. dico autem particulam, consultorẽ, concionatorem, & iudicẽ. itaq; iuste domina maiorum est multitudo. ex multis enim populus constat. & senatus, & iudicium, maiorq; census est vniuersorum quam singulorũ per se, & quam illorũ paucorũ, qui magnos suscipiunt magistratus. Hæc igitur in hunc modum determinata sint. Prima vero illa quæstio manifestũ facit, nihil adeo vt leges recte positas debere dominari. illum autem, qui reipublicę preest siue vnus hic sit, siue plures, debere in his potestatem habere, in quibus leges expresse cauere non possunt, ex eo quia non facile sit, generali sermone singulos casus comprehendere. Quas tamen leges recte positas dicamus, nondum apparet. sed adhuc superest anterior dubitatio. atq; tales esse leges, quales sunt respublicæ necessariũ est, prauas vel studiosas, iustas vel iniustas. & hoc vnum manifestum

D est oportere ad speciem reipublicæ leges esse accommodatas. Quòd si ita sit, patet q; leges illas, quæ ad rectas gubernationes accommodatæ sunt, necesse est esse iustas: illas vero quę ad earum labes, esse non iustas.

Ex nobilibus, ingenuis, opulentis viris constituendam esse ciuitatem: iustitia, virtute bellica in ea opus esse: & ad quos legislator respicere debeat. Cap. VIII.

CVm vero in cunctis scientiis & artibus finis sit bonum, maximum autem & maxime in principalissima omnium. hæc autem est ciuilis potestas, est autem ciuile bonum, iustum, id autem communis vtilitas: videtur autem omnibus æquum, quoadam esse iustum & vsque ad aliquid consentiunt philosophicis rationibus, in quibus
E determinatũ est de moralibus: quid enim & quibus iustum, & oportere partibus par existere: quorum certe paritas, & quorum imparitas sit, oportet nõ latere (habet enim id dubitationem) & philosophiam ciuilem. Forsan enim diceret aliquis secundum omnis boni præeminentiam oportere impariter magistratus tribuere, si in aliis non differant, sed pares sint. differentibus enim aliud esse iustum, & quod sit secundum dignitatem. Atqui si hoc verum sit, erit & secundum colorem & secundum magnitudinem, & secundum vnumquodque bonorum plus tribuendum de ciuili iusto illis qui superexcellunt. an hoc quidem aperte falsum est: quod patet in aliis scientiis, & artibus. Paribus enim fistulatoribus quantũ ad artẽ, dãda nõ est prerogatiua fistularum illi qui sit nobilior) nihil enim melius canet) sed oportet his qui in opere ipso superexcellũt, tribuere fistularum prærogatiuam. Quòd si nondum patet quod dicimus, etiam magis deducẽtibus erit manifestum. nam si erit aliquis excellẽs fistu-
F latoria arte, inferior tamen nobilitate generis, vel forma, & si maius quodlibet illorũ est bonũ quã fistulatoria (dico autẽ nobilitatẽ & formam) & secundum proportionem fistulatoriæ sunt anteponenda: tamen huic dandę sunt meliores fistulæ. oportet enim in opus ipsum prærogatiuam conferre. diuitiarum vero & nobilitatis respectus nihil confert. Præterea, secundum istam rationem, omne bonum ad omne bonum esset vtiq; comparabile. Nam si magis aliqua magnitudo. & certe omnino magnitudo comparabilis foret & ad diuitias, & ad libertatẽ. itaq; si magis hic excelleret magnitudine quã ille virtute, & magis superemineret omnino magnitudo virtuti, essent omnia* conferenda. quanto enim magnitudo huius illum superaret, tanto constat esse parem. Cum vero hoc sit impossibile, patet q; in rebus ciuilibus, non secundum omnem imparitatem de magistratibus recte contendunt. si enim sint hi quidem tardi, illi autem veloces,

* συμβλητά.

nihil ob hoc oportet alios plus, alios minus habere: sed in gymnicis D certaminibus horum excellentia honoré capit. At ex quibus constat ciuitas, in his est necesse contentiones cadere. Quapropter rationabiliter sibi arrogant honorem nobiles, & ingenui, & opulenti. oportet enim ingenuos esse & censum habere ad onera perferenda. non enim ciuitas esse potest ex pauperibus omnibus, quemadmodum nec ex seruis. At si hæc requiruntur, patet quòd & iustitia & virtus bellica requiritur. sine his enim stare ciuitas non potest. Hoc tamen interest, quòd sine primis illis ciuitas esse non potest, sine his autem nó bene permanere. Ad hoc igitur vt sit ciuitas, videri possunt vel omnia, vel quadam istorum recte sibi honores vendicare. ad vitam tamen optimam disciplina & virtus iustissime sibi vendicare honores vtiq; videretur, vt supra dictum est. Cum vero nec omnium pariũ par habere debeant qui in vno aliquo sint pares, nec impar impares secũdum vnum, necessarium est omnes huiusmodi rerum publicarũ E transgressiones esse, & labes. dictum vero est prius, quia inter se quodammodo omnes iuste cotendunt, simpliciter autem non omnes iuste. opulenti quidem, quòd plus regionis possident: regio autem commune quiddam. præterea in commerciis magis creditur eis vt plurimum. Ingenui autem & nobiles, quasi prope inter se. ciues enim magis generosiores quam ingenerosi. nobilitas autem apud omnes in honore habetur. Insuper consentaneum est, ex melioribus ortos esse meliores: est enim generis virtus nobilitas. Similiter quoq; dicimus virtutẽ merito contẽtionẽ inducere. sociabilem enim virtutem dicimus esse iustitiam, quam cæteræ omnes virtutes necessario consequuntur. at qui & plures ad pauciores: nam & potentiores & ditiores & meliores sunt, vt susceptis pluribus ad pauciores. An ergo, si omnes isti forent in vna ciuitate, ceu boni, & diuites & nobiles, essetq; alia multitudo populi, vtrũ in dubiũ veniret, quibus gubernatio reipublicæ foret tribuenda, an non esset dubium? In vna F quaq; igitur republica earum quas diximus, indubitatum est iudicium, qui nam debeant gubernare. principatibus enim inter se differũt, ceu aliqua quatenus per diuites sunt, alia quatenus per studiosos, & aliarum vnaquæq; eodem modo. Sed tamé considerandũ est, quando circa idem tempus ista existunt, quo modo sit determinandum. nempe si studiosi sint in ciuitate admodum pauci, quomodo est agẽdum. An considerare oportet si pauci ad opus gubernandi rempublicam sufficiant, an tot esse oporteat, vt ex his ciuitas constet. Est autem dubitatio quædam in cunctis, qui de honoribus in republica contendunt. Nam qui vel propter diuitias, vel propter genus gubernationem sibi tribuendam putant, nihil iuste dicere videretur. sequeretur enim, vt si quis vnus omnium ditissimus foret, is eodem iure gubernare alios omnes deberet. eodem modo qui nobilitate antecelleret, eorum gubernator esset, qui cum ipsi sint ingenui, de ho-

iore contendunt. Hoc idem forsan contingeret in optimatum guber natione circa virtutem. Siquis enim vnus probitate antecellat aliis, qui in eadem republica versentur, hunc dominari oportebit secundum illam rationem. ergo si & multitudinem dominari oportet ex eo, quia potentior est quā pauci, etiam si vnus vel plures vno, paucio res tamen quam multitudo, potentiores sint aliis, hos oportebit gubernare potius quam multitudinem. Hæc itaq; omnia videtur ostē dere, quòd harum determinationum nulla est recta, secundum quam censent sibi quisq; gubernationem esse tribuēdam, cæteros vero omnes sub eorum gubernatione esse debere. Nam profecto & ad eos qui per virtutem sibi arrogant gubernandi authoritatem, & ad eos qui per diuitias, respondere posset multitudo iustum sermonem. nihil enim vetat multitudinem quandoq; meliorem esse quam pauci ditiorem, non secundum singulos, sed secundum vniuersos. Ex quo ad quæstionem illam, quam afferunt non nulli, per hunc modū responderi potest. Quærunt enim nōnulli, ad quid respicere legis cō ditor debeat in legibus rectissime constituendis, vtrum ad meliorū, an ad plurium vtilitatem, quando contingat quod modo diximus. Rectum quidem accipiendum est æque. æque vero rectum ad totius ciuitatis vtilitatem, & ad communem ciuium. ciuis autem communiter qui particeps est imperandi & parendi, licet alius secūdum vnamquāq; speciem rerum publicarum. secundum autem optimam speciem, qui potest & eligit parere & imperare ad vitam secundum virtutem degendam.

An vnus qui cæteros uirtute excellat, ciuitatis pars sit ponendus. De ostracismo. Et quid ab optima republica de uiro illo agendum sit. Cap. IX.

QVòd si vnus sit vsq; adeo superexcellens virtute, vel plu res quā vnus, nec tamen tot numero vt implere ciuitatem posint, vt neq; comparanda sit aliorum omnium virtus, neque facultas gerendi rempublicam ad hanc plurium si plures sint, vel vnius tantum si vnus, non amplius hi ponendi sunt ciuitatis pars. fieret enim illis iniuria, si pa ri atque aliis censerentur: cum sint vsque ad eo superiores secundum virtutem ac ciuilem potentiam. putandum est enim talem virum, tanquam Deum in hominibus esse. Ex quo manifestum est, positionem legum necessariam esse circa æquales genere potētia. sed in illos tales nō est lex: ipsi enim lex sunt etenim ridiculus foret, qui illos legi subiicere conaretur. Dicerent enim fortasse quemadmodū leone scribit Antisthenes, concionantibus lepusculis, ac censenti bus æquum omnes habere debere. Quapropter a ciuitatibus, quę po pulariter reguntur, Ostracismus repertus est. hę siquidem ciuitates

æqualitatẽ maxime complectuntur. Itaq; qui superexcellere videtur, vel propter diuitias, vel propter amicos, vel propter aliquã aliã ciuilẽ potẽtiam, extra ciuitatem relegatur ad tẽpus aliquod terminatũ. Tradunt etiam fabulę, ob huiusmodi causam Herculem ab Argonautis fuisse relictum. non enim vna cum aliis nauẽ regere illum voluisse, vt nimium super excellentem inter nauigantes. Quapropter qui vituperant tyrannidẽ & consilium Periãdri Thrasibulo datum, non simpliciter existimandi sunt recte dicere. Ferunt etiam Periandrum nihil respõdisse ei, qui consilii petendi causa ad ipsum missus fuerat: sed supereminẽtes spicas demetendo segetem ad æquasse. cuius causam cum non intelligeret nuncius, ac factum ab eo narraret, intellexisse Trasibulũ, ꝙ oportebat supereminentes ciues auferre. Hoc autem nec prodest solum tyrannis, nec solum faciunt tyranni, sed & in paucorum potentia, & in populari statu similiter se habet. Ostracismus enim eandem quodam modo vim habet, tollendo eos qui supereminent, & in exilium pellendo. Hoc idẽ & in ciuitatibus & in gentibus faciunt qui dominantur. Velut Atheniẽses circa Samios & Chios & Lesbios. quamprimum enim imperiũ firmiter habuerunt, eos in multis pessundarunt contra fœderis æquitatem. Persarũ autem rex Medos, & Assyrios, & alios qui magnum aliquid de ipsis sapiebant ob imperium prius habitum, sæpe contriuit. Quęstio autem proposita circa omnes est rerum publicarum species vniuersaliter, & quę sunt rectę. nam illæ quæ transgrediuntur, ad propriam respicientes vtilitatem, hoc agunt. quinimo & illæ quæ ad commune respiciunt bonum, eodem modo se habent. Patet hoc in aliis quoque artibus & scientiis. neq; enim pictor pedem mensuram excedẽtem, animal habere pateretur, quamuis pulcherrimus ille pes esset: neq; nauiũ faber proram, aut aliam partem nauis: neq; certe magister chori, eum qui pulchriorem ac meliorem toto choro vocem emittit, sinet in choro esse. Itaq; ob hoc quidem nil prohibet eos qui domini sunt, conuenire cum ciuitatibus, si propriæ dominationis gratia quæ ciuitatibus vtilis sit, id agant. Quare secundum eas quas cõfitemur superexcellentias, quandam habet * utilitatem ratio illa, per quam ostracismus fuit repertus. Melius tamen foret sic ab initio per legis conditorem prouideri, vt respublica non indigeret tali medicina. secũdo autem loco, siquid tali accidat, conandum est tali aliquo remedio corrigere: quod tamen factum non est ciuitatibus. non enim respexerunt ad commodum publicum, sed per seditionẽ vsi sunt ciuili pulsione. In his igitur speciebus gubernandi, quæ lapsę sunt, quod ad priuatum commodum pertinet ac iustum est, patet. forsan autem non simpliciter iustum: & hoc est manifestum. Sed in optima republica magna habetur dubitatio, si non per excellentiam aliorum bonorum, ceu iurium & diuitiarum & amicitiarum, sed si quis excellat virtute, quid de eo sit faciendum. Non enim dicen-

* ciuilem iustitiam.

dum eſt, vt talis vir ſit de ciuitate pellendus. atqui neq; gubernatio
aliorum talis vir erit ſubiiciendus: perinde enim eſt, ac ſi qui Io-
uem gubernare velint poteſtatem diuidentes. Reſtat ergo, vt vide-
tur, naturam huius talē eſſe, vt omnes ſponte ſua illi parere debeāt.
itaq; huiuſmodi quidē homines reges eſſe perpetuos in ciuitatibus.

De republica regia, & regum ſpeciebus. *Cap. X.*

Forſan vero poſt hęc congruū fuerit conſiderare de regia gubernatione. Diximus enim hāc eſſe vnam ex rectis ſpeciebus rerū publicarum. Conſiderandum eſt autem, vtrum conducat ciuitati & regioni, quam recte gubernari oporteat, regem habere an non, ſed alia quædam ſpecies gubernandi magis conducat: an quibuſdam conducat, quibuſdam non. Ante omnia vero diſtinguendum eſt, an ſit unum genus eorum, vel differentias habeant plures. Et facile eſt intelligere quod plura genera ſunt, nec eſt omnium regum modus vnus poteſtatis. In Lacedæmoniorū enim republica videtur rex eſſe maxime ſecundum leges. neq; enim poteſtatē habet omnium: ſed cum egreditur extra regionē, imperium habet eorum quæ pertinēt ad bellum. præterea ſacrificia, Deorumque ceremoniæ ei commiſſa ſunt. hæc igitur regia poteſtas eſt, quaſi authoritatē belli perpetuā habere: vitæ enim necisq; alicuius nō habet poteſtatem, niſi dum bellum gerit. Quod etiam apud antiquos fuiſſe videtur, quod oſtēdit Homerus. nam Agamemnon in concionibus, maledictis & iurgiis vexabatur, ſed cum a concione digreſſus in prælio erat, occidendi habebat poteſtatem. Itaq;, inquit, quem ego procul a pugna fugientem conſpexero, non ſibi ſat erit fugere canes & aues: nam penes me occidēdi poteſtas. Vna ergo ſpecies regni eſt authoritas belli perpetua: & quandoq; per genus, quādoq; per electionē huiuſmodi regnū obtinetur. Sunt & alia inſuper monarchiæ ſpecies, qualia ſunt apud quoſdā Barbaros regna, vim habentia proximam tyrannidi, licet ſint legitima & ſecundum morem parta. Ob id enim, quia magis aptæ ſunt natura ad ſeruiendum nationes Barbarorū quā Græcorum, & eorum qui incolūt Aſiam, quā eorū qui Europam, perferunt † ſeruile iugū æquo animo. *δεσποτικὴν ἀρχὴν.* Ob hoc tyrānica ſunt huiuſmodi regna: ſed habent ſecuritatē, quia more & legibus conſiſtūt. Et ea de cauſa cuſtodiā habent regiam, non tyrannicam. reges enim a ciuibus cuſtodiuntur: tyranni vero ab externis mercede conductis. & reges ſecundum leges, & volentibus: tyranni vero inuitis dominantur. itaq; alteri a ciuibus cuſtodiūtur, alteri contra ciues cuſtodiam parant. ſunt igitur hę, de quibus dictū eſt, duæ ſpecies monarchiæ. Tertia eſt ſpecies, vt antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Aeſymnetas. Eſt autem hęc, vt ſimpliciter dicamus, electiua tyrannis, differens a Barbarica, non eo ꝙ non

legitime, sed eo ꝙ non consuete. potestas autẽ huiusmodi, aut viuente eo durabat, aut tempore quodam præfinito, vel rebus gestis finiebatur: qualem elegerunt quandoq; Mitilenæi Pittacum aduersus exules suos, quibus præerant Antimenides & Alcęus poeta. ostendit hoc Alcæus in quodam loco suorum carminum. increpat enim, ꝙ Pittacum hominem obscuri generis laboranti ciuitati præfecerint, tyrannum plausu frequentantes. Huiusmodi igitur species, quia tyrannicæ sunt, dominationem habent: quia vero electiuę sunt, & volentium, regiæ. Quarta species regni est, quales erant heroicis temporibus spontaneæ secundum morem & legem. propter beneficia enim a patribus collata in populos, vel per artes, vel per bellum, vel per congregationem in vnum, vel propter acquisitionem regionis delatum fuit eis regnum de populorum voluntate & successoribus. Id erat secundum morem. Hi & imperium habebant belli, & rei diuinæ cultum exercebant: nisi talia essent sacrificia, quæ sacerdotium requirerent. & præterea de controuersiis iudicabant. & hoc faciebant alii iureiurando præstito, alii sine iureiurando. erat autem illis iusiurandum, per scepteri eleuationem. Veteres igitur illi reges antiquis temporibus ciuitates, & * gentes, & nationes externas continuo gubernabant. postea vero, partim ipsis regibus dimittentibus, partim multitudine detrectante, illud solum in quibusdam ciuitatibus relictum est regibus, vt ceremoniarum erga Deos haberét facultatem, ac belli duces in externis essent.

* ἔθνη.

De speciebus iterum regiæ potestatis. An ab optimo uiro regi, uel ab optimis legibus gubernari magis expediat. Cui ubi lex prouidere non potest, prouidendi danda sit potestas. De permutatione ex una in alteram reipub. speciem. Et de custodibus regis. Cap. XI.

Regię ergo potestatis tot sunt species, quatuor videlicet. Vna qualis erat temporibus heroum, volentium scilicet, & in quibusdam determinatis rebus. Dux enim belli, & iudex controuersiarum erat rex, & dominus ceremoniarum erga Deos. Altera erat Barbarica, ex progenie scilicet, dominatio secundũ leges. Tertia, quam Aesymnetiam vocant, quam esse diximus electiuam tyrannidem. Quarta, laconica. ea autem est, vt simpliciter dicam, imperium belli in quodã genere perpetuum. Ista quidem igitur per hunc modum inter se differunt. Quinta est species regni, quãdo vnus omnium habet potestatem, quemadmodum vnaquæq; gens, & ciuitas vnaqueq; publice ordinata, ad exemplar gubernationis domus. Vt enim gubernatio patris familias est regia quædam potestas domi, ita regia potestas est ciuitatis & gentis vnius, aut plurium quasi domestica quędam gubernatio. Fere autẽ duæ sunt regni species, de quibus considerationem

facere expedit. vna hæc, de qua diximus: altera Laconica. nam aliarũ pleræq; inter has mediæ sunt. paucioꝝ enim dominę, q̃ omnino da potestas regia: plurium vero quã Laconica. Itaq; cõsideratio fere circa duo versatur. Vnũ, conducat ne ciuitatibus perpetuum belli ducem habere: & hũc vel per genus, vel per electionem. Alterum, conducat ne, vnum habere potestatem omnium, an non conducat. De duce igitur belli cõsiderare ad leges potius pertinet, quã ad aliquam speciẽ reipub. nam in omni republica id cadere potest. quare dimittamus hanc primam partem. De rege autem, quoniam hęc est gubernandi legitima species. considerare oportet, & dubitationes quæ in ea cadũt percurrere. Caput vero huius quæstionis est, vtrum expediat magis ab optimo homine regi, vel ab optimis legibus gubernari. Qui gubernationem hominis præferunt, aiunt leges solũ vniuersaliter prouidere, non autem de singulis quæ accidunt iubere. itaq; in quacũq; arte literis pręcipere fatuum esse. Et in egypto post tertiã diem mouere licet medicis. ꝙ si prius, periculo id agunt suo. Patet ergo propter eandem causam, non esse per literas & leges optimã gubernationẽ. atqui & illam adesse oportet gubernantibus vniuersalem rationem. Et melius certe cui nõ adest turbatio aliqua omnino, quã cui naturaliter inest. hac autem turbatione lex caret, mens vero humana non caret. Sed forsan dicet aliquis, ꝙ per huiusmodi rationem probabilius deliberabit circa singula. Quòd igitur necesse sit ipsum legis conditorem esse, ac leges poni manifestum est, sed non inuiolabiles, quatenus transgrediuntur. nam in cæteris quidem inuiolabiles esse oportet. At de quibuscunq; lex aut prouidere non potest omnino, aut non bene prouidere, vtrum in his vni viro optimo danda sit potestas, an multis? Et enim nunc plures simul cognoscunt de causis, & deliberant, & iudicant. sunt aũt huiusmodi iudicia omnia de singularibus. et cũ vnusquisq; per se fortasse deficiat, ciuitas aũt ex multitudine constet: vt conuiuiũ ad quod plures cõferunt melius est quã vna atq; simplex mensa: sic iudicia multorũ sępe meliora sunt quã vniuscuiusq;. Præterea multitudo minus subiacet corruptioni, quemadmodum aquæ magna congeries: sic etiam plures quam pauci, incorruptibiliores sunt. at cum vnus iudicat, si ira vel alia huiusmodi perturbatio vincat, necessarium est iudicium corrumpi: sed in multitudine, difficile foret omnes irasci atq; errare. Sit autem multitudo liberorũ hoĩum, qui nihil agant præter legem, nisi in quibus lex ipsa necessario deficiat. quòd si hoc non facile in pluribus, si plures sint boni viri & ciues, vtrum incorruptior erit vnus in gubernãdo, an cum erunt plures & boni oẽs? An patet ꝙ plures. n. vero plures inter se factionibus contendunt, vnus aũt non contendit. Sed aduersus hoc forsan ponendum est, quòd studiosi viri sunt omnes, vt ille vnus. Si ergo plurium gubernatio, bonorum autem virorum omnium, optimatium dicitur, vnius autem regnũ, optabilius esset ciuita-

tibus ab optimis gubernari quã a rege. & si cum potestate, & si sine potestate sit imperium, modo reperiri queant plures similiter. & ob hoc forsan rex ab initio repertus est quod difficile erat viros plures excellente virtute reperiri, presertim cum tunc ciuitates paruæ forent. Præterea ob beneficia accepta regem creauere: quod opus est bonorum virorũ. sed cum postea contingeret, vt plures pari virtute reperirentur, non amplius tolerarunt regem, sed commune quiddam quærentes respublicas constituere. Cum vero deteriores facti, lucrum sibi quærerent ex gubernatione reipublicæ, paucorum hinc potentiam exortã fuisse credendum est. Honorabant enim diuitias: ex his vero in tyrannides transire: ex tyrannidibus rursus ad plebẽ. semper enim ad pauciores redigentes, propter quæstus cupiditatẽ, multitudinem corroborauerunt. vt tandem insurgens multitudo ad popularem statum ciuitates redegerit. factis insuper maioribus ciuitatibus, non facile est aliam quã popularem gubernandi speciem remanere. Si autem quis ponat optimum esse ciuitatibus a rege gubernari, quomodo fiet in filiis? vtrum per genus erit successio. At si natorum qualescunque, perniciosum est. Sed dices, non relinquet regnum huiusmodi natis rex, cum id in sua sit potestate. At non facile iam est in hoc fidem habere: arduum enim ac maioris virtutis, quam secundum humanam naturam. Quæstio est etiam vtrum habere debeat qui regnaturus est, circa se potentiam quandam, qua possit compellere non parentes. Vel quomodo gubernationem exercebit? Si enim habeat potestatem a legibus concessam, & nihil ex voluntate sua faciat præter leges, tamen necessaria erit sibi potentia, per quã leges tueri queat. Forsan quidẽ de huiusmodi rege non difficile est determinare. nam oportet ipsum vires habere, sed tales vt vnoquoque separatim & simul pluribus potentior sit, populo tamen sit impotentior: vt antiqui solebant custodias ciuitati dare, cum aliquem ciuitati præfecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrãnum. Et Dionysio postulanti circa se habere aliquos custodiæ causa, consuluit quidam Syracusanis tot esse dandos.

De regia unius tantum & absoluta potestate: & an ipsum, legem ue dominari melius sit. Et quæ multitudo a regibus, quæ ue ab aliis uiris apta sit gubernari. Cap. XII.

VErum de eo rege, qui cuncta ex voluntate sua gerit, consideratio nunc est facienda. nam ille qui secundum leges dicitur rex, non facit (vt diximus) regię gubernationis speciem. quia in cunctis rebus publicis cadere potest vt sit quidam ducendo exercitui, cum ciuitas bellum gerit, perpetuo præfectus puta in populari statu, & optimatium

...narium gubernatione. pluresque authoritatem vni committunt belli gerendi. Est autem talis quedam deputatio apud Doracium, et apud Sypontinos: licet apud Sypontinos paulo constrictior. Sed regia illa potestas plenissima, per quam rex omnia ex voluntate sua gubernat, videtur quibusdam non esse secundum naturam: vt vnus omnium dominus sit ciuium, cum ex similibus ciuitas constet. cum similibus natura idem ius esse necessarium est, & eandem dignitatem secundum naturam. quare vt parem habere impares alimoniam, aut vestem, nociuum est corporibus: ita & in honoribus res se habet. similiter ergo & inæqualem inæqualibus. ex quo non magis præesse quam subesse iustum est, & per vicissitudinem eodem modo, & hæc iam lex. nam * institutio lex est. Melius est igitur vt lex dominetur, quam aliquis ciuium. eademque ista ratione si quos præesse oportet, ita sunt præficiendi, vt custodes legum atque ministri. necesse est enim esse aliquos magistratus cum potestate, sed non vnum hunc esse debere aiunt in ciuium paritate. Quæcunque tamen videntur per legem quidem terminari non posse, per hominem vero cognosci posse, prudenter cauens lex adiungit, cætera iustissima intentione iudicari debere per eos qui iudiciis præsunt. ac insuper emendare permittit, quid videatur, conantibus vt melius disponatur quã sicut iacet. Qui igitur legem præesse iubent, videntur iubere Deum præesse & leges: qui autem hominem iubet præesse, adiungit & bestiã. libido quippe talis est, atq; obliquos agit etiam viros optimos qui sunt in potestate. ex quo mens absq; appetitu lex est. Videtur autem ex artibus falsum esse exemplum, quòd secundum literas medicari vanum esset, meliusque fore si possidentibus artem vtamur. nam illi quidem nihil contra rationem per amicitiam agunt: sed * recusant mercedem accipere, cum sanos fecerint. At in ciuilibus magistratibus multa per affectionem & gratiam consueuerunt delinquere. cum de fide medici timeretur, ac suspitio foret, ne suscepto ab inimicis precio necare velit, tunc ex literis curam magis optaremus. Atqui ægrotantes medici alios ad se medicos vocant, & magistri palæstræ alios magistros: quasi nequeant verum discernere qui de propriis iudicant, & in affectu constituti sunt. quare manifestum est quòd iustum quærentes, medium quærunt. Lex enim medium est. Præterea validiores, & de validioribus rebus lege sunt ille, quę ex moribus proueniunt, quam que ex literis. quare si minus fallitur homo magistratum gerens quam hi qui secundum literas, non tamen quam hi qui secundum consuetudinem. At qui nec facile est vnum discernere: opus erit ergo, vt plures sint sub eo magistratum gerentes. itaq; quid refert hoc, statim ab initio prouidere, vel expectare, vt ipse vnus aliis ista committat? Insuper quod prius dicebatur. siquidem vir studiosus, quoniam melior sit, præesse debet, vno autem duo

* ordo

* a.l. mercedem accipiant.

boni meliores sunt. Hoc enim est quod Homerus ait:

Duo simul euntes. Et optatio Agamennonis:

Vtinam tales mihi decem consultores adessent.

Sunt autem etiam nunc magistratus cum potestate iudicandi de quibusdam, ceu iudex de quibus lex prouidere non potest. nam de quibus lex determinare potest, nemo dubitaret. Sed cum quædam comprehendi legibus possint, quædam non possint: & hęc sint illa quæ dubitationem & questioné faciunt, vtrum melius sit ab optima lege, an ab optimo viro gubernari: nam quę in consultationem veniút, de eisdem ferri legem impossibile est: non igitur hoc aiunt, quòd necessarium sit hominem de huiusmodi rebus iudicare, sed q̃ non vnum solum sed plures. iudicat enim vnusquisque in magistratu bene, si sit eruditus primo a lege. Forsan vero absurdum videri posset, si melius cernat duobus oculis, & duabus auribus audiat, & duobus pedibus, duabusque manibus agat, quam plures pluribus: cum & nunc quidem reges & tyranni oculos plures sibi comparent, & aures, & manus, & pedes pręficiendo amicos, & curationem rerum eis committendo, qui nisi sint amici, non faciunt secundum illorum intentionem. si vero sint amicis, & status illorum & personarum: amicus autem par & similis. quare si eos censet præficiendos, certe pares ac similes gubernationi præesse censet oportere. Quę igitur contendentes contra regiam gubernationem aiunt, fere ista sunt. Sed hæc forsan in quibusdam ita se habent, in quibusdam autem non ita. Est enim quiddam natura dominabile, aliud regibile, aliud populare, & iustum, & vtile. tyrannicum vero non est secundum naturam, nec vlla aliarum gubernationum, quę rectam transgrediuntur formam. hæc enim fiunt præter naturam. Sed ex his quæ dicta sunt, patet, quòd in similibus & paribus nec vtile est neque iustum, vt vnus sit dominus omnium: neque si non sint leges, sed tanquam ipse sit lex: neque si sint leges, neque bonus bonorum, neque non bonorum non bonus: neque si secundum virtutem si melior, nisi per quendam modum. Quis autem iste sit modus dicendum est. diximus vero aliqualiter & ante. Et primo determinãdum est, quid congruat regi, quid optimatibus, quid reipublicæ. Regibus congruit huiusmodi multitudo, quæ natura apta sit ferre genus præstans virtute ad principatum ciuilem. Optimatibus vero congruens est multitudo liberorum, quæ nata sit ad ferendum gubernationem eorũ, qui sunt secundum virtutem primarii. Ad ciuilem gubernationem autem reipublicæ congruit ea multitudo, in qua populus innascitur bellicus, qui gubernari possit, & gubernare secundum leges & æquitatem, impartiens tenuioribus honores & magistratus. Quando igitur aut totum genus, aut inter alios vnum aliquem ita virtute præcellere contingat, vt vnius ipsius virtus maior sit aliorum omnium virtute, túc

dum est hoc esse regium genus, & omnium dominari, & hunc vnũ regem. Vt enim dictum est prius, non solum id habet iustitiam, quam præferre solent rerumpublicarum institutores, & qui optima... & qui paucorum potentiæ, & qui popularis. omnes enim secundum excellentiam tribuunt, sed excellentiam non eandem, sed secundum prius dicta. neq; interficere, neque in exilium agere, neque ...gare hunc posse decet, neque dignari vt per vices gubernet. non enim natura fit, vt pars superet totum. habenti vero tantam excellentiam hoc accidit. restat ergo vt huic suadenti pareatur, & potestatem eum habere, non per vices, sed simpliciter. De regia igitur gubernatione, & quas differentias habeat, & vtrum vtile sit ciuitatibus ... non, & quibus & quomodo, in hunc modum determinatum sit. Cum vero tres dixerimus esse rectas gubernandi species: harũ vero necessarium sit eam esse optimam, quæ ab optimis gubernetur: talis ...m est, in qua contingit, aut vnum aliquem omnium, aut genus ...um, aut multitudinem virtute præstantem gubernare eos, qui gubernari valeant, ad eam vitam quę sit maxime expetenda: & in primis libris ostensum sit necessarium esse, vt sit eadem virtus boni viri & ciuis optimæ ciuitatis: patet quòd eodem modo & per eadem fit ...bonus, & ciuitatem statueret quis ab optimis gubernari, vel a rege. itaque eadem fere disciplina & iidem mores facient studiosum virum, qui faciunt ciuilem & regium. His determinatis, conandum iam erit de optima rpublica dicere, quemadmodum fiat, & quomodo constituatur. nam necesse est de illa conuenientem considerationem facere.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER QVARTVS.

SVMMA LIBRI.

De variis rebuspublicis, ac ipsarum speciebus: & tandem de optima. Qui apti sint ad vnam rempublicam, qui ue ad aliam. De earum mutuis deceptionibus. De reipublicę partibus, consiliis scilicet, magistratibus, & iudiciis.

De optima republica, & aliis etiam a legislatore cognoscendis. Cap. I.

IN cunctis artibus & scientiis quę non circa partem sed circa genus aliquod perfectę existunt, vnius est considerare, quid cuiq; conueniat generi: ceu exercitatio corporis qualis quali couenıat, & quæ sit optima. optime enim natura dispositio & optime distributo, optimam conuenire necessariũ est, & quæ plurimis, vna omnibus: etenim hoc gymnasticę est. Præterea vero, siquis non exactum illum cupiat habitum & scientiam circa certamina, nihilominus magistri gymnasiorum est hanc potentiam præparare. eodemq; modo in medicina, & in fabricatione nauium, & vestium, & in omni alio artificio videmus contingere. Quare manifestum est, quòd eiusdem est scientiæ videre quæ sit optima respublica, & qualis maxime ad votum foret, nullo externorum eam impediente. & quę quibus conueniat. nam plures optimam assequi, forsan impossibile est. Itaq; & ea quæ sit simpliciter optima, & ea quæ quantum fieri potest optima, latere non debet legis conditorem, ac verę ciuilem hominem. Ac præterea tertia quæ sit ex suppositione. nam oportet datam quoq; considerare posse, quemadmodum ab initio constituatur, & cõstituta seruaretur quamplurimo tempore. Dico autem ceu si cui ciuitati contigerit, neq; optimã gubernationem habere, neq; necessaria illi adesse, neq; illis ipsis quæ assint recte vti, sed aliis deterioribus. pręter hæc autem omnia, eam gubernationem, quæ omnibus maxime congruat ciuitatibus, nosse oportet: vt tradunt plurimi eorum qui de republica tractant. Et si de aliis recte dicant, de vtilibus certe aberrant. non solum enim optimam rempublicam considerare oportet, sed etiam illam quæ in vsum cadere possit, & quæ sit facilior & communior omnibus. Nunc autem alii supremam quærunt solum, multis adminiculis indigentem: alii magis communem aliquam tradentes,

ilientesque eas quæ in vsu sunt, Laconicam, vel aliam quandam cõ mendant. At enim oportet talem institutionem reipublicæ induce re, vt velint ac possint homines ex his quæ sibi assunt, faciliter eam re cipere. Nam est non minus difficile corrigere rempublicam iam in stitutam, quàm ab initio instituere. quemadmodum & post discere, quàm ab initio didicisse. Quapropter non solum his quæ libris scri ptæ sunt rebuspublicis, verumetiam illis quę re vera existunt auxi liari posse decet ciuilem hominem, vt diximus. Hoc autem facere non potest, si ignoret quot sint species earum. nam nunc quidam pu tant vnam esse popularem, & vnam paucorum potentum: quod non est verum. Itaq; oportet non latere differentias omnium, & quot sint, & quo tupliciter componantur. Leges etiam simul cum his cõ siderandæ erunt, quæ sunt optimæ, & quæ conueniant vnicuique gubernationi. Sunt enim leges omnes ad rempublicam accommo dandę, non autem respublica ad legem. est namque respublica insti tutio ciuitatis circa magistratus honoresq; publicos, quemadmodũ debeant impartiri, & in quo potestas authoritasque summa debeat consistere, & qui sit finis cuiusq; societatis. Leges autem earum variæ sunt, per quas modus reipublicæ gubernandæ significatur secundũ quas, debeant illi qui sunt in potestate imperare, & prohibere trans gressores. Ex quo patet, quòd necessarium est differentias & nume rum tenere singularum rerumpublicarum, etiam ad legum positio nes. neq; enim fieri potest, vt eædem leges vtiles sint paucorum po tentię, ac popularibus omnibus. siquidem plures sunt, & nõ vna po pularis potestas, neque vna duntaxat paucorum potentia.

De speciebus rerumpublicarum, transgressionibus, ac de iis quæ a ciuili viro sunt exquirenda. *Cap. II.*

CVm vero in præcedentibus dictum sit a noibs, tres esse rerumpublicarum species rectas Regnum, Optimatẽ, & eam quæ appellatur Respublica: ac tres earũ trans gressiones & labes, cum regnum in tyrannidem, op timorum autem gubernatio in paucorum potentiam, respublica autem in popularem statum labatur: & de optimatum gu bernatione & regia sit dictum: nam de optima republica considerare idem est, ac de illis dicere: vult enim vtraq; illarum per virtutem, cæteris opportunius concurrentibus consistere: & insuper quid inter se differat regia potestas, & optimorum gubernatio: & quando regia gubernatio putanda sit, determinauimus: restat nunc vt de illa quæ appellatur respublica dicamus, & de cæteris gubernandi formis, vt de paucorum potentia, ac de populari statu, & de tyrannide. Patet autem harum transgressionum quæ deterrima sit, quæue secunda. necesse est enim primæ & diuinissimę transgressionem, esse deter-

timam. Regiam quippe gubernationem necesse est aut nomen D habere solum, cum non sit: aut propter magnam illius, qui regit, excellentiam esse. Ex quo fit, tyrranidem deterrimam existere, ac plurimum a recta specie gubernandi abesse, secundo autem loco, paucorum potentiam. nam optimorum gubernatio multum ab hac specie distat. maxime vero mediocrem esse popularem statum. Fuit & prius quidam, qui isto modo tradidit, non tamen in idem aspiciens nobiscum. ille enim existimabat specierum omnium, quæ rectæ sane essent, velut paucorum potentiæ & aliarum, deterrimam esse popularem: improbarum vero optimam. Nos autem eas quæ transgrediuntur, aberrare omnes dicimus. nec paucorum potentia, quod melior sit altera quā altera recte dicitur, sed quod minus improba. verum de his nunc discutere omittamus. Est a nobis primo distinguendum, quot sint differentiæ rerumpublicarum, siquidem plures sunt species popularis gubernationis ac paucorum. Deinde quæ communissima E & optabilissima sit post optimā reipublicam, & si qua cōtingat alia ad optimatium naturā declinans recte constituta, & quam plurimis congruens ciuitatibus, quænam ista sit. deinde aliarum, quæ a quibus expetenda. Forsan enim quibusdam necessaria est popularis gubernatio magis quā paucorum potentia: quibusdā vero hæc magis quā illa. Deinde queadmodum dispositum esse conueniat illum, qui velit has gubernationes recipere. dico autem popularem secundum singulas species, ac rursus paucorum potentiam. Tandem vero omnium istarum cum facta fuerit breuiter mentio, conādum erit referre quænam labes, & quæ conseruationes sint rerumpublicarum & communiter omnium, & partiulariter vniuscuiusque, & per quas causas illas maxime euenire contingat.

Quæ sit rerumpublicarum diuersitatis causa: & quæ sint earum species præcipuæ, tum ex aliorum, tum uero ex propria F
opinione. Cap. III.

VT igitur sint plures rerumpublicarum species, illa est causa, quòd cuiusq; ciuitatis partes sunt plures. Videmus enim primo, ex domibus constare ciuitatem, deinde rursus ex hac multitudine alios esse diuites, alios pauperes, alios medios. diuitumq; & pauperum, partem esse bellicam, partem imbellem. & rursus ex plebe partem agrorum culturæ deditam videmus, partem mercaturæ, partem opificiis & sordidis ministeriis. Nobilitatis quoq; differētiæ sunt secundū opulentiā, & magnitudinem census. sunt enim alii equites: qđ munus nemo faciliter supportare pōt, nisi sit diues. Itaq; antiquis temporibus quęcunque ciuitates equestri potentia excellebant, in his paucorum potentia gubernabat: equitatu autem bella contra finitimos

exercebant. ceu Eretrienſes, & Chalcidenſes,& Magneſsii,qui ſunt ſuper Mcandro, & aliæ plures Aſiaticarum ciuitatum. Præterea ſunt aliæ quam iuxta diuitias nobilium differentiæ. quoſdam enim genus,quoſdam virtus extollit, & ſi quid aliud tale ciuitatis partem eſſe oporteat, dictũ eſt,vbi de optimatibus tractauimus ibi nanq; di xinximus, ex quot partibus neceſſariis omnis conſtat ciuitas. & hæ quidem partes,quandoq; cõcurrunt omnes ad rempublicam gubernandam, quandoq; plures. Patet igitur, ꝙ neceſſe eſt plures reſpublicas eſſe inter ſe differentes ſpecie. nam & hę partes earum inter ſe ſpecie differunt. Reſpublica enim eſt inſtitutio gubernatorum. hãc vero diſtribuunt omnes,vel ſecundum potentiam eorum qui participes ſunt,vel ſecundum aliquam æquitatem communem. dico autem, veluti tenuiorũ,& opulẽtiorum,vel cõmunem aliquam amborũ. Neceſſarium eſt ergo reſpublicas tot eſſe, quot ſunt inſtitutiones circa ... ſuperemínentias, & ſecundũ differentiam partium. Maxime vero duę videntur eſſe. quemadmodũ de ventis dici ſolet,alios quidẽ ... boreales, alios auſtrales,cęteros autem ventos horum eſſe exceſ... ſic etiam reſpublicas duas eſſe, popularem ſcilicet, & paucorum potentiam. nam optimates ſpeciem eſſe paucorum potentium poſuere,& eam quæ vocatur reſpublica,dicebant eſſe popularem: quemadmodum de ventis zephyrum quidem borealem, eurum autem auſtralem. Eodemque modo in harmoniis, vt quidam tradunt. nã ... in illis poſuerunt duas ſpecies, vnam doricam,alteram phyrgiã, ceteras vero omnes, vel ad doricam, vel ad phyrgiam referri. maxime quidem igitur conſueuerunt, de rebuſpublicis ſic exiſtimare. Sed certe verius ac melius eſt, vt nos diuiſimus,duarum vel vnius recte cõ... ſtitutæ cæteras eſſe tranſgreſsiones, & aliquas eſſe probe temperatæ harmoniæ, alias vero ipſius optimę reipublicæ. ad paucorũ vero potentiam inclinant quæ duriores ſunt ac magis violente: quę vero remiſſæ & molles,ad popularem ſtatum.

De populari gubernatione, ciuitatis partibus, ſpeciebus plebis, nobilium, ac popularis gubernationis. Cap. IIII.

NEque vero popularis ita ſimpliciter ponenda, vt quidam ponunt, vbi multitudo dominatur. nam & in paucorum potentiis, & vbique maior pars præualet. Etenim ſi eſſent vniuerſi mille trecenti, & horum mille forent opulenti, neque partem gubernationis darẽt trecentis illis pauperibus ingenuis, ac in cęteris paribus, nemo cerneret hanc eſſe popularem. Eodemq; modo, ſi pauci quidem ... es in ciuitate plus paſſent quam multi & opulenti, nec honores ... impartirentur, nemo vtique diceret hanc eſſe ſpeciem, quæ appellatur paucorũ potẽtium. Potius itaq; dicendum fuerit populařẽ

quidem esse, cum penes ingenuos homines esse gubernatio pauco- D
rum autem potẽtium, cum penes opulentos. sed contingit, vt alteri
multi sint, alteri pauci. pleriq; enim ingenui sunt, rari vero diuites.
Etenĩ si magistratus, honoresq; publici scd̃m magnitudinẽ distribue
rentur, vt in Aethiopia quidam tradũt fieri, vel scd̃m pulchritudinẽ,
paucorum esset gubernatio, cúm parua sit multitudo magnorum &
formosorum. Veruntamen nõ isto modo sat est respublicas istas de
terminasse. sed cum plures sint partes & multitudinis & paucorum
potentium, adhuc resumendum est, vt neq; ingenui pauci existen-
tes pluribus, neq; multitudo ingenuis dominetur. vt in Apollonia,
quæ est in Ionio & Thera. in vtraq; enim istarũ vrbium honores di
gnitatesque erant illorum, qui nobilitate præstabant, & qui primi in
eas colonias venerant, qui erant pauci: nõ autem diuitum, licet mul
titudine diuitum superaret populus. vt in Colophone antiquitus:
ibi enim possidebat magna patrimonia multitudo, antequã bellum
gererent aduersus Indos. Sed est multitudinis quædam gubernatio, E
quando ingenui homines & inopes multi existentes gubernant rem
publicam. Paucorum vero potentiũ, quando opulenti & nobiliores
pauci existentes gubernant. Quòd igitur plures sint rerumpu
blicarum species, & quibus de causis, patet. Quamobrem vero plu-
res sint, quam illæ quas dictum erat, & quænam istę sint, & ꝓpter q̃d
deinceps dicemus, principio vnde prius assumpto. fatemur enim nõ
vnam partem, sed plures omnem habere ciuitatem. Vt igitur si ani-
malis vellemus species capere, primo segregaremus id quod neces-
sarium sit animal omne habere, ceu quædam sensoriorũ, & q cibum
conficiat atque receptet, puta os & ventrem, & prætérea illas, qui-
bus mouentur partes. Si itaq; tot species solũ, harũ vero differẽtiæ fo
rent, dico autem ceu oris genera plura, & ventris, & sensoriorum, &
præterea earũ quibus mouentur, partium, harum coniungationis nu
merus necessario efficiet plura genera animalium, non enim fieri po F
test, vt idem animal habeat plures differentias oris, sic etiam neque
aurium. itaq;, quando susceptæ fuerint omnes combinationes istorũ,
facient species animalis: & tot quidem species, quot coniugationes
sunt partium necessariarum. Eodem modo de dictis rebus publicis.
ciuitates. n. non ex vna, sed ex multis partibus constant, vt sæpius di-
ctum est. Vna quædam pars est circa alimenta multitudo, quos agri
colas dicimus. Altera vero pars ea quæ vocatur mechanica. hec au
tem versatur circa ministeria, ceu artes, sine quibus ciuitas habitari
non potest. harũ vero artiũ aliæ sunt necessariæ, aliæ ad delitias per
tinent, & ad vitæ cultum. Tertia pars est forensis multitudo, quæ
circa emendum vendendumq;, & circa mercaturam & numulariam
versatur. Quarta pars, mercenarii. Quinta, propulsatores belli. quæ
quidem pars non minus necessaria est ciuitati quam aliqua superior,
aduersus inuadentes, si velint tueri libertatem. impossibile est enim

vt quę ciuitas vocari mereatur. sit natura serua. per se enim sufficiēs ciuitas: seruus autem non per se sufficiens est. Quapropter in libris de Republica ornate quidē hoc, sed non sufficienter dictum est à Socrate. inquit. n. ex quatuor maxime necessariis ciuitatē constare. hos autem esse, textorem, agricolam, coriarium, ædificatorem. rursus vero adiungit, quasi illa non sufficiant, fabrum ferrarium & pastoré: et insuper negociatorem, & numularium. & hæc omnia complent primam ciuitatem. Quasi vero ciuitas omnis necessariorū gratia sit constituta, ac non magis gratia honesti, & quasi æque indigeat coriariis, & agricolis. propulsatores autem belli non primam facit partē, antequam aucta regione, ac vicinis coactis, ad bellum deueniatur. At qui & in quatuor illis, & in quotcunq; communicantibus, necessariū est esse aliquē, qui ius dicat, ac decernat Siquidē ergo animā quis ponat animalis esse partem magis quā corpus, & ciuitatum magis ta a ponendum est esse partes, quam ea quę pertinent ad necessarium vsum, propulsatores belli videlicet, ac iustitię iudiciarię exhibitores, ac præterea consultores, qđ est ciuilis prudentiæ opus. & hoc siue separatim existat quibusdam, siue eisdem, nihil refert ad hunc sermoné. nam & in armis esse, & agros colere sepæ contingit eisdem. Quare si hæc & illa ponenda sunt ciuitatis esse partes, manifestum est qđ & propulsatores belli pars necessaria sunt ciuitatis. Septima pars est eorum, qui magna patrimonia habentes, reipublicę onera sustinent, quos opulentos vocamus. Octaua, eorum qui publicam operam exhibent, & qui in magistratibus gerendis occupati existunt. ciuitas enim absque magistratibus esse non potest. necessariū igitur est, esse quosdam qui magistratus gerere valeant, & hoc munus sufferre vel perpetuo, vel ad tempus. Reliqua vero sunt illa, de quibus paulo ante determinauimus, in consulendo, & ius litiganti in ciuitate reddēdo versari. Si igitur hęc ciuitatibus adesse oportet, recteq; fieri & iuste, necessarium est esse aliquos, qui virtutē habeant rerum ciuiliū. Cęteras ergo potentias eisdem adesse posse videntur pluribus, ceu eosdē esse propulsatores belli, & agricolas, & artifices, & præterea cōsultores & iudicantes. Arrogant quoq; sibi virtutē cuncti, & multifariam se idoneos existimant ad gubernandum. verum pauperes ac diuites eosdem esse impossibile est. quapropter hæ partes præcipuæ videntur esse ciuitatis, inopes scilicet & opulenti. Et præterea ex eo, quod vt plurimum alii pauci sunt, alii multi, maxime omnium cōtrariæ inter se partes istæ apparent. itaque & respublicas scđm earum præualētiam constituerunt: ac duæ vidētur, scilicet popularis & paucorum potentia. Sed quòd sint plures, & ob quas causas dictum est prius. Quòd vero & popularis ipsius species sint plures, & paucorū potentium ostendemus. Patet autem hoc ex his quæ dicta sunt. nam & in plebe, & in nobilitate plura sunt genera. Plebis quidé vna species, agricolę, alia artifices, alia negociatores, qui emendis venden-

* alijporti tores

lisq; rebus intendunt, alia circa rẽ maritimam, & horum alii bellatores, alii mercatores, alii * nautæ, alii piscatores. multis enim locis horum omnium turba ingens, vt piscatores Tarenti et Bizantii, naualis multitudo Athenis, mercatores in Aegina & Chio, portiores in Tenedo. insuper manuales & paruas facultates habentes, qui ociosi esse non possunt. Præterea qui non ex vtroque parẽte ciue sunt orti, liberi tamen homines, & siqua huiusmodi plebeiorum hominũ species altera. Nobilitas vero, diuitiæ, genus, virtus, disciplina, & his similia, quæ dicuntur scd̃m eandem differentiã. Popularis igitur prima species dicitur maxime scd̃m æqualitatem. vult enim lex huius popularis pares esse diuites & paupers, nec alteros plus posse, alteros minus, sed vtrosq; esse æquales. siquidem maxime liber est in populi statu, vt putant quidam, & æqualitas certe esse maxime pariter omnibus reipublicæ participantibus. cum vero postulus sit multitudo, & id obtineat quod pluribus videatur, necesse est vt hæc sit popularis gubernatio. vna igitur species popularis est hæc. Alia vero species, vt magistratus honoresq; in republica scd̃m censum patrimoniorum, & eum quidem paruum, tribuãtur, ita vt qui tanta possideet, habilis sit ad honores reipublicæ suscipiendos: qui vero non possidet, sit in habilis. Alia species popularis est, vt omnibus oĩno ciuibus habilitas sit, modo non sint aliquã ex causa obnoxii: dominetur autem lex. Alia species popularis est, vt omnes omnino habiles sint ad magistratus gerendos, modo sint ciues, & dominetur lex. Alia species eodem modo, nisi ꝙ non lex dominatur, sed multitudo. hoc autem fit, quando populi decreta præualent legibus. Accidit vero ob præpotentes quosdam, qui populum ducunt. nam in iis rebuspublicis in quibus dominatur lex, præpotens aliquis non fit, qui populum ducat, sed optimi ciuium rempublicam gubernant. At vbi leges non dominantur, ibi ductores populi oriuntur. solus enim populus regit, compositus vnus ex pluribus. multitudo enim authoritatem dominandi habet, non vt singuli, sed vt omnes. Homerus autem cum dicit non esse bonum vt plures regant, vtrum de hac dicit, vel de illa cum plures gubernãt, vt singuli, incertum est. Talis ergo populus, vtpote absolutam potestatem habens dominari solus quærit, nec vlli legi subesse, efficiturq; dominator. itaq; assentatore eius in pretio habẽtur. Et est huiusmodi populus in gubernatione sua tyrãno persimilis. iidem nẽpe mores, & vtrobiq; meliores deprimuntur. & decreta huius populi perinde sunt, vt tyranni præcepta. & ductores suasoresq; huius populi sunt velut adulatores illi, qui circa tyrannos versantur. & vtrisq; apud vtrosque potentia par, tam adulatoribus penes tyrannum, quã ductoribus suasoribusque populi apud ipsum populum. Hi authores sunt, vt decreta legis infringant, & ad voluntatem populi cuncta referantur. contingit aũt illis fieri potentes ex eo, quia populus dominatur omnium. ipsi autem voluntatem

A populi maxime ducunt, quoniam fides a populo eis adhibetur. Præterea qui de magistratibus conqueruntur, ad iudiciũ populi negociã referunt: populus autem gratanter audit eorum prouocationes. quare per hunc modum magistratus * irritantur omnes. Merito autem reprehendere videntur qui dicunt huiusmodi popularem non esse legitimam reipublicę speciem. vbi enim leges non prȩualent, non est respublica. nam lex dominari omnibus debet, in particularibus autem magistratus & respublica * prouidere. Itaque si est popularis vna specierum reipublicę, clarum est q̃ talis gubernatio, in qua decretis cuncta efficiuntur, non est proprie popularis. nullum enim decretum recipit esse vniuersale. De popularis igitur speciebus in hunc modum determinatum sit.

* καταλύονται dissoluãtur

* iudicare.

Quod quatuor sint species paucorum gubernationis, & de permixtis gubernationibus. *Cap. V.*

Paucorum vero gubernationis species vna est, in qua magnum habentes censum ad gubernationem reipublicę recipiuntur, atq; ita magnum, vt tenues homines ad eum peruenire non possint. is vero qui tanta possidet, habilis sit ad rempublicam gerendam. Alia species est, cum a paruo censu est magistratus habilitas, & eligunt ipsi eos qui desunt, si igitur ex omnibus hoc faciunt, videtur hoc esse potius optimatum. sin vero ex paruo numero, paucorum potentiæ. Alia species est, cum filius patri succedit. Quarta species, cum hoc fit quod modo diximus, vt lex non dominetur, sed illi qui regunt. Et hęc species in paucorum gubenatione correspondens est, vt tyrannis in monarchia, & vt est in populari statu vltima illa species de qua diximus. & vocant huiusmodi speciem paucorum potentiam. gubernationis igitur paucorum hę species sunt. Nec latere nos debet, quòd multis locis accidit rempublicam quæ secundum leges non sit popularis, more tamen & gestione populariter gubernari. similiter autem e conuerso apud alios contingit rempublicã scd̃m leges esse popularem, moribus tamen & gestione ad paucorum gubernationem magis referri. Contingit autem hoc maxime post mutationem rerumpublicarum. non enim statim mutantur, sed contenti sunt ab initio homines parua accessione potentiæ. Itaq; leges quidem manẽt vt prius erant, præualent tamen qui rempublicam mutauerunt.

De speciebus popularis, & paucorum potentiæ, & causis earum. *Cap. VI.*

Quòd autem tot sint popularis & paucorum gubernationis species, ex his patet. Necesse est enim aut omnes partes

populi, quas supra enumerauimus, reipublicæ gubernationem habere, aut quasdam habere, quasdam non habere. Cum igitur agricolæ, & mediocria possidentes rempublicam gubernant, secundum leges est gubernatio. victum enim ex opera sua quærere habét, nec otiosi esse possunt. itaque lege constituta, solummodo necessariis concionibus intendunt. aliis autem recipi ad rempublicam licet, cũ tanta possidebunt quanta determinat lex. omnino enim non licere omnibus, paucorũ potentiæ est otiari autem eum qui non redditus habeat, impossibile. Hæc igitur his de causis vna est species popularis gubernationis. Altera vero species est, ob adhibitam electionẽ omnibus licere qui prohibiti non sint per genus, vt possint tamẽ in otio esse quapropter in huiusmodi quidem populari administratione leges præualent & gubernant, quia redditus non est. Tertia species est, omnibus omnino licere rempublicam gerere, qui liberi sint, non tamẽ licere ob supradictam causam. quare necessarium in hac quoque legem dominari. Quarta vero species est illa, quæ posteris tẽporibus in ciuitatibus esse cępit. maioribus enim factis ciuitatibus quam ab initio fuerant, & redditibus facultatibusq; abundantibus, participant omnes reipublicæ propter multitudinis præualentiam: versanturq; in republica gubernanda, ex eo quia possunt otiosi esse, etiam inopes, mercedem capientes. maximeq; huiusmodi multitudo otiosa est. non enim cura rei familiaris proprie eos impedit, quæ diuites ita occupat, vt sæpe a cõmunionibus absint & a iudiciis. ex quo fit vt multitudo pauperum dominetur in republica, non autem leges. Species igitur popularis gubernationis tot ac tales sunt, ob necessitates supradictas. Paucorum autem gubernationis prima species est, quando plures habent patrimonia, sed non admodum ampla. faciunt enim potestatem participandi ei qui tanta possidet. Et propter multitudinem eorum qui ad rempublicam recipiuntur, necesse est non hominem, sed legem dominari. quanto enim magis distãt a monarchia, neque tam amplas habent facultates, vt eas negligendo otiari valeant, neq; ita exiguas, vt a ciuitate victũ quærãt, necesse est vt legem velint dominari, non autem ipsos. Quòd si pauciores sint qui possident patrimonia, siquidem plura quam prius, secunda species fit gubernationis paucorum. magis enim potentes, plus habere se dignos putant. quapropter ipsi sumunt ex aliis qui ad rempublicam se conferunt. propterea quia nondum ita robusti sunt, vt absque lege gubernare possint, legem huiusmodi posuere. Quòd si eo deueniant, vt ipsi pauciores numero maiores facultates habeant, tertia cumulatio fit gubernationis paucorum. ipsi enim per se magistratus & imperia retinet, sc̃d̃m legẽ iubentem, vt parentum defunctorum loco filii succedant. Quod si magis etiam subnixi sint opibus & amicitiis, prope est talis potentia ad monarchiam, & dominantur homines, non autem lex. & hæc est quarta species gubernationis

paucorum, correſpondes vltimę ſpeciei popularis.

In quot ſpecies Plato reſpublicas diuiſerit: & de optimatum uariis ſpeciebus. Cap. VII.

SVnt inſuper duo alia genera rerumpublicarum, præter eas in quibus aut multitudo, aut pauci gubernant: quarum alteram aiunt omnes ſpeciem eſſe vnam ex quatuor. Dicunt autem eas quatuor, monarchiam, paucorum gubernationem, popularem, & quartam, quam vocant optimatem. Eſt & quinta, quam communi nomine omnium appellant rempublicam. ſed quia non ſæpe fit, latet numerare volentes: & ita ſuſcipiunt, quaſi ſint quatuor ſolum: vt Plato in libris de Republica facit. Optimatem igitur ſe recte habet appellare illam, de qua tractauimus in primis libris. quæ enim ab optimis viris ſimpliciter per virtutem eſt gubernatio reipublicæ, & non ad ſuppoſitionem quandam bonorum virorum, eam ſolum iuſtum eſt optimatem appellari. in ſola enim iſta ſimpliciter idem eſt vir bonus & ciuis. in aliis autem boni ſunt ad ſpeciem gubernandi ſuam. Sunt tamen quædam, quæ differentiam habeant a paucorum gubernatione (& appellantur optimates) & ab ea quæ vocatur, reſpublica: vbi non ſolum reſpectu diuitiarum, ſed etiam reſpectu virtutis ad gubernationem reipublicæ ſumuntur. Hæc reſpublica differt ab illis, & naturam optimatis ſapere videtur. nam in his ciuitatibus nõ faciunt publice curam virtutis: ſunt tamen quidam prȩſtantiores, qui videntur eſſe boni viri. Vbi ergo reſpublica reſpicit ad diuitias & ad uirtutem, & ad populum, vt eſt apud Carthaginienſes, ea naturam optimatũ ſapere videtur. & vbi ad duo illorum ſolum, vt Lacedæmoniorum, ad virtutem & ad populum: & eſt hæc mixtura popularis ac virtutis. Optimatum igitur poſt illam primam optimam rẽpublicam gubernandi formam, hȩ duȩ ſpecies ſunt. & tertia, quæcunque illius quȩ appellatur reſpublica, inclinant ad paucorum gubernationem.

De ea quæ nomine generis reſpublica peculiariter appellatur. Quid ſit ea quam cenſus poteſtatem dicunt. De bonis legibus. De finibus optimatis, popularis, & paucorum potentiæ. Ca. VIII.

REliquum eſt vt de ea quæ appellatur reſpublica dicamus, & de tyrrannide. Ordinauimus autem ipſam nos, cum prius non eſſet, neq; hæc tranſgreſsio, neque illȩ, de quibus modo diximus, optimates, quia re vera omnes aberrant a rectiſsima gubernandi forma

postmodum cum istis numerantur, & sunt harum transgressiones & D labes, vt in superioribus circa principium diximus. merito autem postremo loco tyrannidem reseruauimus, propterea q̃ ista minime est respublica: nostra vero materia est de republica tractare. Qua igitur de causa sic ordinauimus, dictum est. Nunc autem est a nobis de illa quæ communi nomine appellatur respublica, ostendendum. nã clarius eius vis apparebit post determinationem eorum quæ ad paucorum gubernationem, & ad popularem spectabant. Est enim respublica (vt simpliciter dicamus) mixtura paucorum gubernationis ac popularis. Consueuerunt autem eas quæ inclinant ad popularem, vocare respublicas: eos vero quæ ad paucorum gubernationem vocare optimates: ex eo quia opulentioribus doctrina atque nobilitas magis adesse consueuerunt. præterea qui diuitias habẽt, ea videntur habere, propter quę cæteri iniurias faciunt vnde & honestos, & bonos, & nobiles istos appellant. Cum ergo optimatum gubernatio velit excellentiam tribuere optimis ciuibus, & paucorum guber- E nationem esse dicant ex bonis & honestis magis, videtur impossibile quę ciuitas non ab improbis sed ab optimis gubernetur, eam non bene gubernari: eodemq; modo quę leges non habeat bonas, gubernari ab optimatibus. Habere autẽ leges bonas, nõ id est, si recte sint positæ, nec eis pareatur. Itaque vna recte legum institutio putanda est, legibus parere: altera, vt recte sint leges positæ, q̃bus parere oportet. fieri enim potest vt pareant ciues male positis legibus. id autem dupliciter accidit: aut enim optimis quantum datur ipsis, aut simpliciter optimis. Videtur autem optimatum esse, maxime honores tribuere secundum virtutem. finis enim optimatum virtus: paucorum vero gubernationis diuitiæ: popularis autem libertas. Quod autem pluribus videtur, commune est omnium. nam in paucorum, & multitudinis gubernatione, & in optimorum, quod videtur maiori parti eorũ qui in republica versantur, id obtinet. In plerisq; igitur ciuitatibus, hæc species gubernandi respublica vocatur. sola enim mixtio F coniecturam facit opulentorum & inopum, diuitiarum & libertatis. Ferre enim apud plurimos, illi & qui diuitiis pollent, bonorum & honestorũ locum obtinere vidẽtur. Cum vero tria sint, quę circa æqualitatem reipublicæ contendant, libertas, diuitiæ, virtus (nam quartũ illud quæ appellatur nobilitas, duobus cõsequens est: nobilitas enim est antiquæ diuitię, & virtus) manifestum est, q̃ duorum mixtura diuitũ & pauperũ est respublica appellanda. trium vero, optimatũ gubernatio maxime aliarum, præter illam veram & primam. Quod igitur sint alię respublicæ præter monarchiã & popularem, & paucorum potentium dictum est: & quales istæ, & in quo differant inter se, & optimatum gubernatio, & aliæ species quæ ad optimates declinant, & quo modo non longe distant inter se, manifestum est.

Quo pacto ea quæ respublica appellatur, constituatur ex paucorum potentia & populari, & de modis mixtionis. Cap. IX.

Quomodo autem fiat præter popularem & paucorum potentiam illa quæ appellatur respublica, & quo in ordine reponenda sit, deinceps dicemus. & simul apparebit quibus definiant popularem & paucorum gubernationem sumenda est enim horum distinctio. postea ex his ab vtraq; tanquã regulam sumentes componere oportet. Sũt aũt definitiones tres cõpositionis ac mixturæ. aut. n. ambo sumenda, quæ vtręque leges ponunt: ceu circa iudicia. In paucorum enim potẽtia diuitibus pęnam constituunt, nisi iudicando assint, pauperibus vero mercedẽ nullam: in popularibus aũt, pauperibus mercedẽ, diuitibus aũt pœnam nullam. comunem ac mediũ istorum ambo hæc. ita & ciuile: mixtũ est enim ex ambobus. vnus igitur modus hic est ordinationis. Alius aũt mediũ capere eorum quæ ab vtrisq; iubentur concionari, hi quidem a nullo censu vel exiguo penitus, illi vero a magno censu. commune certe neutrũ, sed medium vtriusq; census. Tertius vero ex duobus iussis. hęc quidem ex populari lege, illa aũt ex paucorum gubernatione. dico aũt tale aliquid, vt videtur popularis quidẽ magistratus sortiri, paucorum aũt gubernationis eligere: et popularis, non ex censu tribuere, paucorũ autem ex censu. Optimatum igitur ac ciuile, ab vtraq; vtrunq; accipere: ex paucorum quidẽ gubernatione electiuos facere magistratus: ex populari aũt sumere non per censum. modus igitur admiscendi talis. Bene aũt admiscuisse popularem & paucorum gubernationis finis est, quãdo eadem respublica dici potest popularis, & paucorum gubernatio. Patet. n. hoc accidere dicentibus eas bene esse cõmixtas. accidit hoc ẽt medio conspicitur namq; in eo vtrunq; extremorum. qđ contingit Lacedæmoniorum reipublicæ. Sunt. n. per multi qui aggrediuntur dicere eã esse popularem, propterea ꝙ populariter complura in illa sunt constituta, ceu primum circa educationẽ puerorũ. pari enim modo diuitum filii educantur, & pauperum, & erudiuntur per eum modum, per quem valeant pauperum filii erudiri. similiterq; in sequenti ætate cũ viri facti sunt, in illo non magis conspicuus diues quam pauper. Cibi quoq; iidẽ vtrisq; in comessationibus. Vestitu ẽt tali diuites vtũtur, quale & pauperũ quiuis habere põt. Præterea, duorum maximorum magistratuũ, alterũ eligit populus, alterum gerit senatores. n. ex populũ eliguntur, ephori aũt ex popularibus constituuntur. Alii vero dicunt esse illam paucorum gubernationem: quoniam multa habet quæ paucorum potentiam asserunt. ceu omnes dignitates per electionem conferri, per sortem vero nullam. & in sus per apud paucos potestatem esse necandi, & in exilium pellendi, ac cætera huiusmodi permulta. Oportet enim in republica bene temperata

vtrunque videri inesse, & neutrum. & conseruari per seipsam, non aliunde. & per seipsam, non per alios multos extraneos, qui velint. nam & prauæ reipublicæ hoc potest contingere. sed nec velle quidē gubernationem alteram quoquomodo partium ciuitatis omnino. Quemadmodum igitur oporteat rempublicam constituere, & similiter illas quæ appellantur optimates, dictum est.

De tyrannide, & modis tyrannidis. *Cap. X.*

REstat nunc vt de tyrannide dicamus: non quòd multis verbis indigeat, sed vt habeat in hoc tractatu locum suum: quando quidem hanc quoque posuimus partem esse aliquam publicæ gubernationis. De regno igitur determinauimus in superioribus libris, vbi tractatum est a nobis, nunquid regis gubernatio vtilis foret ciuitatibus, an inutilis, & quam, & vnde constituere oportet, & quomodo. Tyrannidis vero species duas ibidem distinximus, propterea quod earū potentia quodammodo alteratur ad regiam gubernationem, ex eo quia ambæ potestates istæ sunt secundum leges. nam & apud Barbarorum quosdam eliguntur aliqui ad gubernandum soli, cum absoluta omnimodaq; potestate. Et apud Græcos olim eodem modo quidem eligebantur, qui soli gubernarent, quos vocabant *Aesymnetas*. Habent vero hæ inter se differentias quasdam. erant enim regiæ, ex eo quia secundum leges, & eo quia volentibus imperabant: tyrannicæ autem ex eo, quia pro arbitrio dominationem exercebant. Tertia species tyrannidis, quæ maxime proprie videtur id nomen habere, opposita est regiæ potestati absolute. nam nece est tyrannidem illam monarchiam, quę nullis subiaceat legibus, & dominetur per vim æqualibus & melioribus, ac respiciat ad propriam vtilitatem, non ad vtilitatem subditorum. quapropter inuoluntaria est, cum nemo liber sponte sua ferat huiusmodi seruitutem. Species igitur tyrannidis tot, & tales sunt.

De optima republica, partibus ciuitatis, mediocritate scilicet, excessu, atq; defectu. *Cap. XI.*

QVæ vero sit optima respublica, & quæ vita optima pluribus ciuitatibus & hominibus, neq; per virtutem iudicant quæ supra vulgus emergat, neque per doctrinam quæ ingenio indiget & adiumentis externis, neque per gubernationem quæ ad votum fiat: sed vitam eam probant, quam plurimi consequi posśint, & gubernationem eam, quam plurimæ ciuitates valeant recipere. nam quas vocant optimates, de quibus modo diximus, partim exterius cadunt plurimis ciuitatibus,

partim

partim appropinquant illi quæ respublica vocatur, quamobrem de ambabus tanquam vna sit, dicendum est. Iudicium autem de omnibus istis ex eisdem principiis est. Si enim recte dictum fuit in Ethicis, vitam beatam esse secundum virtutem non impeditam: virtutē autem ipsam esse mediocritatem: necesse est mediam vitam optimam eius, quam singuli adipisci valeant, mediocritatis. & has omnes definitiones necesse est esse circa ciuitatis virtutem, vitium, & rempublicam: est enim respublica vita quædam ciuitatis. In cunctis autem ciuitatibus partes sunt tres. nam alii diuitiis excellunt: alii paupertate nimia deprimuntur: alii sunt inter hos medii. Cum igitur confessi simus mediocritatem, & medium esse optimum, palam, quòd bonorum fortunæ mediocris possessio, est optima omnium existimanda. hæc enim facilis est ad obedientiam mandatorum. At vero si modum excedant in alterutram partem (ceu si forma, si viribus, si nobilitate generis, si diuitiis, vel iis contrariis, ceu si paupertate nimia, si imbecillitate egregia, si ignominia multa) difficile est vt rationi obediant. fiunt enim istorum alii superbi & delinquentes aperte in rebus magnis, aliis occulte praui, & in rebus exiguis fraudatores. iniuriæ vero inferuntur quandoq; per contumeliam, quandoque per dolum. Insuper hi minime circa gubernationem reipublicæ afficiuntur, minimeque consulunt: hęc autem vtraque damnosa sunt ciuitatibus. Pręterea qui bonis fortunæ superabundant, ceu opibus, diuitiis, amicis, & aliis huiusmodi, nec imperium cuiusquam pati volunt, neq; sciunt. & hoc statim domi eorum natis existit: propter delitias enim ne in scholis quidem præceptoribus obedire consueuerunt. Qui autem eorum sunt in indigentia nimia constituti, deiecto nimium animo, vilesque existunt. ex quo fit vt magistratum gerere nesciant, sed ad parendum seruiliter sint apti. illi vero sibi imperari nullo modo patiuntur, sed ipsi aliis tanquam domini, volunt imperare. Efficitur ergo seruorum & dominorum ciuitas, non autem libero: aliorum inuidentium, aliorum spernentium. quod plurimum abest ab amicitia & ciuili societate. nam societas amicabile quiddam est; cum inimicis enim ne via quidem communicare volunt homines. Vult quidem ciuitas ex paribus ac similibus esse, quā tum maxime id fieri potest. hoc autem maxime existit mediis. itaq; necessario fit, vt huiusmodi ciuitas optime gubernetur, ex quibus diximus natura constare ciuitatem. Conseruantur quoq; in ciuitatibus isti maxime cęterorum ciuium. neque enim aliena concupiscunt, vt faciunt pauperes: neque eorum bona cupiuntur ab aliis, vt accidit diuitibus. & quia neque insidiantur aliis, neque alii ipsis, sine periculo degunt. Quapropter bene optauit Phocylides, multa mediocribus optima, mediocris esse volens in ciuitate. Patet igitur, quòd ciuilis societas optima est, quæ per mediocres fit. easque ciuitates recipere, vt optime gubernentur, in quibus mediocres

* obediendū rationi.

plurimi sunt, ac plus possunt: maxime quidem ambabus, vel saltem b
altera parte. hæc enim addita, * præualere facit, & prohibet contrarios excessus fieri. Quapropter valde optandum est, vt ii qui in republica versantur, facultates habeant mediocres, ac sufficientes. nam vbi aliis nimis multa possident, alii nihil, vel plebs infima insurgit, vel paucorum potentia illa extrema, vel tyrannus propter vtrunque excessum. ex populari enim statu nimium *superbo, & ex paucorum potentia ad tyrannidem deuenitur: ex mediocribus autem ac prope paribus, multo minus: cuius rei causam postea, vbi de mutationibus tractabitur, dicemus. Quòd autem media sit optima, manifestum est. sola enim seditionibus caret. vbi enim permultum est mediocre, minimum seditiones & discordiæ ciuium innascuntur: magnæque ciuitates ob hanc ipsam causam minus seditionibus subiacent, quia magna in his est mediocrium hominum multitudo. paruas autem ciuitates facile est in duas partes diuidi omnes, ita vt nihil medium relinquatur, & ferre cuncti vel inopes sunt vel opulenti. Populares quo- c
que gubernationes tutiores sunt & diuturniores, quã paucorum potentium propter medios. Plures enim sunt, & magis honoris participant in populari gubernatione, quam paucorum. nam quando sine his multitudo inops plus põt, male res se habent, ac cito pereunt. Signum vero huius putandum est, q qui optime leges condiderunt, ex mediocribus ciuibus fuere. nam & Solon huiusmodi fuit, vt apparet ex eius carminibus: & Licurgus (non enim erat rex) & Charondas, & plurimi aliorum. Patet autem ex his, & quia plurimæ respublicæ aut populares sunt, aut paucorum gubernationes. propter id enim quòd in his frequenter pauci sunt medii, semper qui præualent (siue hi sint qui facultates habẽt siue populares qui medium transcendunt) per seipsos gubernationẽ agũt. itaque aut multitudo populi insurgit, aut paucorum potentia. Præterea, ex eo quia seditiones fiunt, & pugnæ inter multitudinem & opulentos, quibuscunque vincere contingit, hi neque communẽ amplius habent rempublicam neq; æqualem. sed quasi victorię pręmium reportant rempublicam obtinere: & alteri popularem statum, alteri paucorum potentiam faciunt. Præterea qui principatum Græciæ habuerunt, hi ad propriã respicientes rempublicam, aut popularem statum in ciuitatibus constituerunt, aut paucorum gubernationem, non ad ciuitatum illarum commoda respicientes, sed ad sua. atq; ita per istas causas esse tum est, vt vel nunquam mediorum illa gubernatio extiterit, vel admodum raro, & apud paucos. vnus enim vir consentit solus ex iis qui antiquitus in principatu fuere, hunc gubernandi modum constituere. Iamque in ciuitatibus consuetudo obtinuit, non velle ęquale, sed aut imperare quærere, aut victos obedire. Quę igitur optima sit respublica, & quam ob causam ex his patet. De aliis autem rebuspublicis, cum plures populares & plures paucorum gubernationes esse d

* propensionem.

* pueriti,

xerimus, quæ primā ponenda sit, & quæ secunda, & quæ deinceps potior sit aut deterior, determinata optima, non erit difficile intueri. necesse est enim esse meliorem, quæ proxime huic accedit: deteriorem vero, quę plurimum distat a medio, nisi ad suppositionem quis iudicet. dico autem ad suppositionē, quia multoties alia reipublicæ forma eligibiliori existęnte, nihil vetat aliam quibusdam magis vtilem esse.

Quæ multitudo apta sit ad popularem aut paucorum gubernationem. Et legislatores semper ad medios respicere debere. Cap. XII.

Vę autem respublica quibus, & qualis qualibus conferat consequens est tractare. sed capiendum prius est vniuersaliter de cunctis. Oportet enim partem illam ciuitatis quæ rempublicam stare vult, potentiorem esse, quā illa pars, quæ non vult rempublicam manere. Est autem ciuitas ex quali & quanto. dico autem quale, ceu libertatem, diuitias, disciplinam, nobilitatem. quantum vero, ceu multitudinem populi præualentem. Fieri autem potest, vt quale existat vni ciuitatis parti, ex quibus partibus ciuitas est constituta: alteri vero quantum ceu maiorem esse numerum ignobilium quam nobilium, & pauperum quam diuitum. neque tamen tantum superare quantitate, quantum superari qualitate. propter hoc ad inuicem conferenda sunt. Vbi ergo superat pauperum multitudo eam quam diximus proportionem, hic popularis gubernatio exoritur, ac species singulę popularis status, secundum multitudinis exuperantiam. ceu si agricolarum multitudo plus posit, prima species: si multitudo * te- nuiorum ac mercenariorum, vltima species. & sic de aliis, quæ sunt harum mediæ. Vbi autem ea pars, in qua sunt opulenti & nobiles, superat qualitate, quā deficiat quantitate, hic paucorum potētia gubernatioq; exoritur ac eodem modo singulæ species huius secundum exuperantiam istiusmodi hominum. Debet autem qui legem ponit in republica, semper ad medios respicere. siue enim ad paucorum gubernationem dirigantur leges, de mediis est cōiectandum: siue ad popularem statum, hos respicere debent. Vbi enim mediocrium superat multitudo, vel vtrūque extremum, vel alterum tantum, hæc respublica recipit stabilitatem. non enim est metus, ne quandoq; diuites cum pauperibus cōspirent contra mediocres nū quā enim alteri seruire alteris vellēt. Quòd si communiorem aliquā quærunt, nullam aliā quā istā reperirent nam per vices gubernare nō paterentur, propter diffidentiam quę inter eos existit. In cunctis vero locis arbiter est fidelissimus. arbiter autem medius, quantoque melior est gubernatio temperata, tanto durabilior. Aberrant etiam

* βαναύσων.

pleriq; illorum, qui optimates reipublicę gubernationes efficere vo- D
lunt, non solum in tribuendo nimium diuitibus, verumetiam in ex-
cludendo plebem. necesse est enim procedente tempore, ex falsis
bonis verum malum euenire. diuitum enim cupiditates plus haben
di magis destruunt rempublicam, quam multitudinis.

De simulatis legibus paucorum, ac popularium contra se inuicem, ac earum temperamento: de gubernatoribus, & cur ex regia prius, in alias gubernationes facta sit mutatio.

Cap. XIII.

SVnt autem illa circa quę simulant, ac fallaciter prætexunt ad populum, quinq; numero: concio, magistratus, iudicia, armatura, exercitatio. Circa concionem quidem, licere omnibus adesse, sed pœna apposita diuitibus si non asint, vel maiorem quâ multitudini. Cir E
ca magistratus autem, non licere his qui censum habent magnum,
renunciare magistratui, pauperibus autem licere. Circa iudicia ve
ro, pœnam esse diuitibus nisi iudicent, pauperibus aũt impunitatem,
aut illis magnam, his paruam pœnam. vt est in Charondæ legibus.
Quibusdam vero locis, omnibus licet descriptis, in concionibus iudi
ciisque adesse. ꝙ si descripti sint & non exerceant, in pœnas incidũt
permagnas, vt metu pœnæ vitent descriptionem, neque iudicia neq;
conciones exerceant. Eodem modo circa arma, & circa gymnasia
legibus statuunt. pauperibus enim licet nõ habere arma: diuitibus
autem pœna constituta est, nisi habeant, & si gymnasio se non exer-
ceant pauperes, nulla pœna est: diuitibus autem est pœna, vt alii
metu pœnæ se exercere compellantur, alii qui nullam formident pœ
nam, non faciant. Hæc igitur paucorum potentię sunt machinamen
ta. In populari autem statu contra hæc, alia excogitant. Pauperibus
enim salaria statuunt concionantibus atque iudicantibus: diuitibus F
autẽ nullam pœnam imponunt. Itaq; manifestum est, si quis velit iu
ste hæc tẽperare, ꝙ oportet vtrinq; assumere. & illis quidem salaria
constituere, his aũt pœnam sic.n. omnes cõmunicarent. nam illo qui
dem modo, respublica fit alterorum solum. oportet quidem rẽpubli
cam esse ex iis solum qui arma possident. Census autem magnitudo
definiri simpliciter non potest: sed considerata qualitate, attinet ma
ximũ, vt qui participant republica sint plures quã ii qui non partici-
pant, hunc instituere. Volunt enim pauperes & honorum expertes,
quietem agere, si neque contumelia eos quis afficiat, neque bona il-
lis auferat. sed hoc non facile: non enim semper cõtingit vt qui rẽ-
publicam gubernant sint mites & humani. & consueuerunt quoties
bellum est, grauiter ferre, nisi suscipiant alimenta, nã sunt egeni: & si
quis alimẽta porrigat, cupiunt bellũ. Apud quosdam gubernatio rei

publicæ existit, non in iis qui ad armaturam sunt habiles, sed in iis qui exercebant arma. in Maliēsibus quidem gubernatio reipub. erat in istis: & magistratū creabant ex iis qui militabant. Primaque respublica apud Græcos constituta est ex his qui bellum gerebant, postea quam desierunt regna: ab initio quidem ex equitibus, nam robur belli tunc in equitibus habebatur. peditatus enim nisi ordo ac disciplina assit, inutilis est. huiusmodi autem disciplina & ordo antiquis illis temporibus nondum erat: ex quo fiebat, vt in equitatu robur belli haberetur. sed auctis ciuitatibus quæ in armis potentiam habebant, plures ad communionem reipublicæ recepti sunt. ex quo factum est, vt quas nunc respublica vocamus, tunc popularis status diceretur. Fuerat.n. antiqua ciuitatū gubernatio rationabiliter paucorum, & regia: propter paucitatem enim hominum non erat magnus numerus mediocrium. itaque pauci cum essent multitudine & institutione, magis ferebant ab aliis gubernari. Quam igitur ob causam plures sunt rerumpublicarum formæ, & quamobrem præter eas quæ dicuntur aliæ sint (neque enim popularis gubernationis vna est species, nec aliarum similiter) ac præterea quæ differētiæ sint inter eas, & quare accidat, & insuper quæ sit optima respublica, & vt plurimū dici possit, & aliarum qualis qualibus congruat, dictum est.

De partibus reipublicæ, consiliis scilicet, magistratibus, iudiciis, de consultandi potestate, & membris eius. Cap. XIIII.

RVrsus autem & communiter & separatim de vnaquaq; dicemus, eorum quæ post hoc sequūtur, conuenienti sumpto principio. Sunt ergo tres partes omnium rerumpublicarum in singulis, quarum studiosus legis positor cōsiderare debet vtilitatem: quibus bene se habentibus, necesse est rempublicam bene se habere, & gubernandi formas inter se differre, in eo ꝙ singulæ istarum differunt. Harū trium partium vna est quę versatur in publicis consiliis. Altera in magistratibus, hoc est quos esse oportet, & quam potestatem habere, & quemadmodum debeant creari. Tertia pars in iudiciis consistit. Ea pars quæ consulit, authoritatem habet de bello & pace, de societate belli ineunda vel dissoluenda, de legibus ferendis vel abrogandis, de morte, de exilio, de publicatione bonorum, & rationibus reposcendis. Necesse est enim vel omnibus ciuibus hæc omnia decernenda tribuere, vel quibusdam, ceu vni cuidā magistratui, aut vniuersalibus, vel aliis alia: vel quædam illorum omnibus, quędam quibusdam. Omnia igitur & de omnibus populare est: talem enim æqualitatem affectat populus. Sunt autem plures huiusmodi. Vnus si singulariter & non simul omnes: vt est in republica Telecleí Milesii, & in aliis

aliis rebuſpublicis, deliberant magiſtratus ſimul collecti. ad magiſtratum vero vadunt omnes ſingulatim ex tribubus & partibus etiam minutis, donec tranſeat per omnes. congregatur autem populus, ſolummodo pro legibus ferendis, & pro his quæ pertinẽt ad reipublicę ſtatum, & pro iis audiendis quæ a magiſtratibus nunciantur. Alius modus eſt, omnes ſimul conuenire, aut ſolummodo ad magiſtratus creandos & ad ferendas leges, & pro bello vel pace, & ad rationes repoſcendas: in cæteris vero eos, qui magiſtratum gerunt, decernere ad ſingula deputatos, vel per electionem vel ſortem. Alius modus eſt, vt ad magiſtratus creandos & ad rationes depoſcendas conueniant omnes ciues, & ad deliberationem belli ſuſcipiendi, vel ſocietatis ineundæ: cætera vero magiſtratus exęquantur per electionem creati quod fieri poteſt. tales vero ſunt quot exercere neceſſarium eſt eos qui ſciunt. Quartus modus eſt, vt omnes de omnibus conuenientes deliberent, magiſtratus vero de nullo ſtatuant, ſed tamen primo loco ſententiam dicant: quemadmodum fit in extrema illa gubernatione populari, quam in paucorum gubernatione ſpeciei illi violentæ, et in gubernatione vnius tyrannidi correſpondere diximus. Hi ergo modi populares omnes. Quoſdam vero de omnibus paucorum potentiæ. habet autem & hoc differentias plures, quando enim a mediocri cenſu fiat aſſumptio, & multi aſſumentur, propter eam cenſus mediocritatem, & quæ lex vetat non moueant, ſed ſequantur, & liceat poſſidenti cenſum, habere, paucorum eſt huiuſmodi gubernatio, ſed tamen ciuilis propter eius mediocritatem. Quando vero non omnes participes ſunt, ſed qui eliguntur, & ſecundum leges gubernant, vt & prius, paucorum potentiæ eſt. Quando autem ipſi ſe eligunt, qui deliberandi authoritatem habent, & quando filius patri ſuccedit, ac domini ſunt legum, neceſſe eſt huiuſmodi gubernationem eſſe paucorum potentium. Sed quando aliquorum aliqui, ceu cum de bello & pace, & repetendis rationibus vniuerſi: de aliis autem magiſtratus electi, vel ſorte aſſumpti optimatum, id eſt, vel eius quæ appellatur reſpublica. Quod ſi de quibuſdam electi, de quibuſdam vero ſortiti, & ſortiti vel ſimpliciter, vel ex pręlatis, vel cõmuniter electi ac ſortiti, partim optimatũ eſt, partim reipublicæ ipſius. Diſtinguitur ergo ea pars, quæ in conſulendo deliberãdo ue conſiſtit in hunc modum pro natura rerumpublicarum: & adminiſtratur vnaquęq; reſpublica ſecundum huiuſmodi terminationem. Confert autem & gubernationi illi, quæ nunc maxime videtur eſſe popularis (dico autem ei in qua populus dominus eſt etiã legum in deliberando, ac melius diſponendo) hoc idem facere in cõmunibus, quod fit circa iudicia in paucorum potentia. imponũt enim pœnam illis quos iudicare volunt, vt iudicent: populares vero mercedem ſtatuunt pauperibus. Confert & hoc idem circa conciones agere. melius enim deliberabunt, ſi omnes conſilio inter ſint, po-

populus quidem cum nobilioribus, isti autem cum populo. Confert etiam per electionem assumi eos, qui deliberaturi sunt, vel per sortem æqualiter ex partibus ciuitatis. Confert etiam si plurimum excellat multitudo plebis eos qui sunt in gubernanda republica peritiores, vel non omnibus mercedem tribuere, sed quantum respondet numero nobilitatis, vel sortiri plures. In paucorum vero gubernationibus, aut eligere quosdam ex multitudine, aut tale aliquid constituere, quale est in quibusdam ciuitatibus, quos appellant præconsultores ac legum custodes, ac de his solummodo rebus ad consilium referre, de quibus isti ante deliberauerint. Per hunc enim modum populus interueniet in deliberando, nec tollere quicquam de republica valebit. insuper aut illa decernere poterit populus, aut nihil contrarium illis, quæ præponentur: vel considerandi quidem omnes participes facere, deliberandi vero magistratibus potestatem relinquere. Et oppositum eius facere, quod fit in populari statu. populi enim decretum in condemnando ratum non sit, sed ad magistratus rursus referatur. quod contra fit in popularibus. magistratus enim absoluendi, domini sunt omnino: condemnandi vero non, sed ad populum habetur recursus. De cōsultando igitur & deliberando, eiusq; potestate, in hunc modum deteminatum sit.

De magistratibus propriis qui necessariis, & honestis, & de magistratuum constitutionibus. Cap. XV.

Consequens his est circa magistratus distinguere. habet enim & hæc pars differentias multas: quotq; magistratus esse, & quarum rerum authoritatem habere oporteat, & pro quo tempore singulos: (nam alii semestres, alii breuiores, alii annuos, alii diuturniores statuunt magistratus:) & vtrum oportet esse perpetuos, an ad longum tempus, aut neutrum: an multoties eosdem, aut non eundem bis, sed tantum semel: & præterea circa constituendum magistratus, ex quibus oportet creari, & a quibus, & quomodo. de his enim omnibus oportet posse distinguere quot modis fieri posset, & qui quibus conferant gubernationibus reipublicę. Est autem nec hoc quidem facile determinare, quales magistratus sunt nuncupādi: indiget enim ciuilis societas multis præsidentibus. Quapropter non omnes, qui vel eliguntur vel assumuntur sorte, sunt magistratus existimandi: vtpote sacerdotes. hoc enim aliud quiddam ponendum est a ciuilibus magistratibus. Præterea qui pompas ducunt, & præcones, & legati qui eliguntur. huiusmodi enim curæ ciuiles aut omnium ciuium sunt ad vnam actionem, puta dux eorum qui militant: aut secundum partem, vt mulierum puerorumque curatores aliæ dispensatiuæ. sępe enim eliguntur quidam ad distribuendam annonam.

aliȩ miniſtratiuæ, ad quas ſi opulenti eligantur, ſubſtituunt ſeruos. Maxime vero, vt ſimpliciter dicamus, illi ſunt magiſtratus appellãdi, q̃bus datũ eſt deliberare de quibuſdã, & ſtatuere, & maxime hoc extremum. nam iubere imperioſius eſt. Verum iſta quantum ad vſum nihil differunt, vt ita dixerim. nondum enim determinata eſt huiuſmodi de nomine controuerſia: habet autem quandam aliam intelle ctiuam conſiderationem. Quales aũt magiſtratus, & quot neceſſarii ſunt ciuitati: & quales neceſſarii quidem, inutiles vero ad bonam reipublicæ gubernationem magis vtiq; quiſpiã dubitabit: & ad omnem rempublicam, & præſertim ad paruas ciuitates. Nam in magnis quidem licet, & debent ſinguli magiſtratus ad ſingula opera deputari. ſufficit enim multitudo ciuium ad magiſtratus gerendos. quare alios cum intermiſsione magna temporis, alios ſemel duntaxat gerunt: meliusq; ſingula curantur, quam ſi in multis cura noſtra diſtrahatur. Sed in paruis ciuitatibus neceſſe eſt in paucos, magiſtratus plures conferre. nam cum ſit paucitas hominum, non facile eſt multos in magiſtratibus eſſe. qui enim poſtea forent ſuceſſores horum? indigent quandoque magiſtratibus eiſdem & legibus, paruæ magneque ciuitates: niſique hȩ quidem ſæpe indigent eiſdem, illis vero multo tempore intermiſſo id accidit. quapropter nihil prohibet multas ſimul curas illis demandare: non enim ſe impediunt. & propter hominum paucitatem neceſſarii ſunt magiſtratus quidam, quaſi luminaria obeliſcis impoſita. Si ergo dicere poſſumus, quot neceſſarii ſunt omni ciuitati, & quot non neceſſarii quidem ſed opportuni facile quis ſciens iſta, coniungat, quales coniungere congruat in vnũ magiſtratum. Debet etiam hoc non latuiſſe, quales conueniant ſecundum locum magiſtratus plurium curam habere, & qualium vbique in vnum magiſtratum poteſtate habere, ceu honeſtatis. vtrum in foro præfectum annonæ, & alium alibi, aut vbique eundem. & vtrum ſecundum negocia partiendum eſt, an ſecundum perſonas. dico autem, ceu vnum curam honeſtatis, alium puerorum, & alium mulierum. & in rebuſpublicis, vtrum differunt ſecundum vnamquanq; & magiſtratuum genus, vel nihil. ceu in populari ſtatu, & paucorum gubernatione, & optimatum, & monarchia, vtrum idẽ ſunt magiſtratus poteſtatem habentes, ſed non ex æqualibus, aut ſimilibus, ſed alii in aliis. veluti in optimatibus quidem ex hominibus doctis, in paucorum autem potentia ex opulentis, in populari ſtatu ex ingenuis. vel exiſtant quidam ſecundum iſtas differentias magiſtratuum, & alicubi conferat eoſdem eſſe, alicubi diuerſos. alicubi enim congruit magnos eſſe, alicubi paruos eoſdem magiſtratus. Veruntamen ſunt aliqui proprii, ceu eorum* qui ante deliberãt. hæc enim poteſtas non eſt popularis, conſilium vero populare oportet enim eſſe aliquid tale, cui cura ſit populum conſilio præuenire, ne ocioſus ſit. hi autem ſi pauci ſunt numero, paucorum potentia

* προβουλοι preconſultores.

est. est autem necesse vt illi sint pauci, qui ante deliberant: itaque paucorum potentia est. sed vbi sunt ambo hi magistratus, illi qui ante deliberant consiliariis constituunt. consiliarius enim popularis: qui vero ante venit in consulendo & deliberando paucorum potentiæ. Dissoluitur etiam potestas consilii in huiusmodi gubernationibus, in quibus populus ipse conueniens de omnibus constituit. hoc autem accidere consueuit, cum est vtilitas quędam aut merces consilii tuta his qui in contentionem conueniunt. ociosi enim conueniunt persępe, & de cunctis ipsi statuunt. Qui aũt puerorum curam habẽt & qui mulierum, & si quis alter est qui potestatem habet & curam huiusmodi, optimatum id est & non populare (fieri enim non potest, vt prohibere pauperũ mulieres alterius sit quam paucorũ potẽtiæ) cum mulieres ipsorum in delitiis viuant. Sed de his quidẽ eatenus dixisse nunc satis sit. De constituendis autem magistratibus conandum est iam transigere. Consistunt autem differentiæ in tribus definitionibus, quibus compositis necesse est omnes modos esse comprehensos: vnum ex tribus est, qui sint illi qui magistratus constituant: alterum, ex quibus constituatur: tertium per quem modum. Cuiusque vero istorum differẽtiæ sunt tres. aut enim ciues oẽs constituũt, aut quidam: & vel ex omnibus, vel ex quibusdam determinatis: ceu per censum, vel per genus, vel per virtutem, vel per aliud quiddam tale, quale apud Megarenses, ex his qui vna cum populo ad bella cõiuncti redierunt. & hoc aut per electionem, aut per sortem. Rursus autem hæc simul conduplicata. dico autem hæc, ceu quosdam aliqui, quosdam omnes: & quidam ex omnibus, & quidam ex quibusdam: & quidam electione, quidam sorte. Vniuscuiusque istorum differentiæ modi erunt quatuor. aut enim oẽs ex omnibus per electionẽ aut omnes ex omnibus per sortem: & vel ex cunctis, vel quasi diuisim per tribus & conuentus & societates, quousq; transeat per vniuersos ciues: aut semper ex omnibus, & partim sic, partim illo modo. Rursus vero, si pauci sunt illi qui constituunt magistratus, aut ex omnibus per electionem, aut ex omnibus per sortem, aut ex quibusdam per electionem, aut ex quibusdam per sortem, vel partim isto modo, partim illo: dico autem quędam ex omnibus per electionem, quædã per sortem. atq; ita duodecim modi efficiuntur seorsum, duobus cõduplicatis. Horum autem duæ constitutiones sunt populares, hoc si oẽs ex omnibus electione, vel sorte: vel partim sorte, partim electione. At enim non omnes simul, sed ex omnibus constituere, vel ex quibusdam, vel sorte vel electione, vel vtroque modo: aut partim ex omnibus, partim ex quibusdam vtroq; modo. dico autem vtroq; modo, partim sorte partim electione illius speciei est, quæ appellatur respublica. Quosdam vero ex omnibus constituere, partim electione, partim sorte, aut vtroque modo hos quidẽ sorte, illos autẽ electione, paucorum potentiæ est, multoq; magis si vtroq;: sed quosdã

ex omnibus, quosdam ex quibusdam, ciuile optimatum: vel quosdam electione, quosdam sorte. quosdam vero ex quibusdam, paucorum potentię, etiam si per sortem fiat vel non fiat: & quosdam ex quibusdam vtroq; modo: quosdam autem ex omnibus, & ex quibusdam omnes per electionem optimatum. Modi igitur circa magistratus tot sunt, & distinguuntur ita secundum rerumpublicarum formas. Qui autem quibus conducant, & quomodo constitutiones eorum faciendæ sunt vna cum potestatibus magistratuum, & qui sint hi, manifestum erit. dico autem potestatem magistratus, ceu circa redditus authoritatem habere, & circa custodiam alia enim potestatis species, quemadmodum circa bellum, & circa contractus forenses. D

De iudiciis, & eorum speciebus, & de modis iudiciorum.
Cap. XVI.

E

Reliquum ex tribus est, de iudiciis dicere. Capiendi vero sunt istorum modi per eandem viam. est enim differentia iudiciorum in tribus terminis, ex quibus, & de quibus, & quomodo. Dico autem ex quibus, vtrum ex omnibus vel ex quibusdam. de quibus, quot species iudiciorum. quomodo, vtrum per sortem vel per electionem. Primo igitur distinguamus quot sint iudiciorum species. Sunt autem octo. Vnum, rationes reposcere. Alterum si publice quis cui iniuriatus sit. Aliud, quot ad statum ciuitatis pertinent. Quartum, ex magistratibus & priuatis hominibus, quęcunque circa pœnas versantur. Quintum, de priuatis contractibus habentibus magnitudinem. at prætetea de homicidiis, & peregrinis. Homicidii rursus species, siue in ipsis iudiciis, siue in aliis ex prouidentia fecerit vel inuitus, & quocunq; cōfitemur quidem facta, sed de iure controuersiam facimus. & q pro homicidio exulantibus circa reditum statuuntur. vt F Athenis dicitur, & quod in * Phreati iudicium. Cōtingūt autem talia & in omni tēpore pauca & in magnis ciuitatibus. De peregrinis aūt vna pars est, si peregrinus cōtra peregrinum agat: altera, si peregrinus contra ciuem. Est insuper vltra hæc omnia, de paruis rebus cognitio, quę drachmas quinq;, aut non excedant, aut parū. oportet enim & de his ius dici: nec incidit in iudiciorū multitudinē. Sed omittamus de his & de homicidiis & de peregrinis: dicamus autem de ciuilibus, in quibus si non recte iudicetur, seditiones ac rerum publicarum motus gignuntur. Necesse est enim vel omnes de omnibus supra dictis iudicare electione vel sorte: vel omnes de omnibus partim sorte partim electione: vel de quibusdam eorum aliquos, partim sorte, partim electione assumptos. hi ergo modi sunt quatuor. Totidem alteri, qui secundum partem. rursus enim ex quibus, & qui iudicant de omnibus per electionem, aut ex quibus de omnibus per

* Putei.

sortem, vel partim sorte, partim electione. vel quædam iudicia de eadem ex sortitis & electis. Isti ergo, vt dictum est, sunt modi in pre titis. Insuper eadem conduplicata, Vt quędam ex omnibus quædam ex quibusdã, quædam ex vtrisq;. ceu si eiusdem iudicii essent, alii ex omnibus, alii ex quibusdam: & vel per sortem vel per electionem, vel ex ambabus. Quot igitur modi iudiciorum esse possunt, dictum est. Horum autem prima, popularia sunt, quęcunque ex omnibus vel de omnibus. Secunda, paucorum potentium, quæcunque ex quibusdam de omnibus. Tertia, optimatum & ciuilia, quæcunque partim ex omnibus, partim ex quibusdam.

ARISTOTELIS POLITICORVM

LIBER QVINTVS.

SVMMA LIBRI.

De rerumpublicarum mutationibus, seditionibus, earum caussis, ac medelis. De diuersarum specierum rerumpublicarum mutationibus, ac ipsarum conseruandarum modis. De regni, ac tyrannidis mutationibus, ac conseruatione.

De caussis mutationum rerumpublicarum, & de earum inæqualitate & æqualitate, & iusto & stabilitate.

Cap. I.

De aliis quidem omnibus, de quibus dicere proposuimus, fere dictum est. ex quibus autem mutãtur respublicæ, & quot ea sint & qualia, & quęnam sint singularum rerumpublicarum corruptiones & labes, & ex qualibus in quales maxime mutantur: præterea quæ remedia generaliter & specialiter cuiusq;, & per quæ maxime conseruari posit vnaqueq; rerumpublicarum, considerandum deinceps erit. Oportet aũt prius illud principiũ assumere, q plures sunt formæ rerumpublicarũ. & in his consitentur quidem omnes iustitiã & conuenientem æquitatem, sed aberrant ab ea, vt est ante dictum. Nam populus constat ex iis qui cũ sint secundũ quid pares, putãt se simpliciter pares. Paucorũ vero potentia ex iis qui cum præstent aliqua re, se in omnibus præstare arbitrantur. opibus enim superantes, simpliciter

existimāt superare. Deinde vero illi quasi pares existentes in cunctis D dignum putant se parem portionem habere. hi autem quasi superiores sint, maiora sibi competere arbitrantur: maius enim inæquale. Habent vero omnes aliquid iustum sed simpliciter aberrant. Et ob eā causam, quando non pro opinione sua vtriq; reportent de republica, seditiones concitant. Omnium vero iustissime hoc facerent, qui virtute præcellunt: qui tamen minime omnium id faciunt. nam hi simpliciter rationabile est vt soli præferantur. Sunt autem quidā, qui prǣstantes genere, plus habere se dignos putant. Videntur nobiles esse illi, quorū maiores virtute & diuitiis præditi fuere. hinc principia & fontes, vt ita dixerim, seditionum oriuntur. Quapropter mutationes merito fiunt, quandoq; ex præsenti statu ad alium: ceu ex populari gubernatione ad paucorum potentiam, vel ad popularem ex paucis, vel ad rempublicam & optimatem ex illis, vel ad illas ex istis. quandoq; præsentem gubernandi formam non quærunt mutare, sed in ea permanentes, pro se illam suscipiunt, vt paucorum potentiam vel monarchiam. Insuper circa magis & minus: ceu vel paucorum potentiam existentem magis extendere vel coercere, vel popularem statum ampliare vel restringere. Eodemque modo de aliis speciebus ampliandis vel restringendis, vel in parte aliqua reipublicæ mouenda, ceu magistratum quendam de nouo inducere, vel remouere. vt apud Lacedæmonios ferunt Lysandrum tentasse regiam potestatem tollere, & Pausaniam regem Ephoros. & Epidanni mutata est respublica, parte: cum pro tribuum præfectis, senatores crearunt. Apud Elienses vero necessariū est illorum etiam, qui versantur in republica dignitates inuadere, quando creatur magistratus aliquis. Paucorum autē potentiæ erat in hac republica, q̄ vnus solus ad magistratum sumebatur. Vbique enim propter inæqualitatem oritur seditio: disparibus tamen non existit proportio. perpetua enim potestas regia iniqua foret, si esset in paribus. omnino enim quærentes ǣquū in seditiones incidunt. At enim duplex est æquum: vnum numero, alterum dignitate. numero quidem, ceu multitudine ac magnitudine idem, & æquum: dignitate autem dico, id quod est secundum rationem ceu tria excedunt duo secundum æqualē numerum, & hǣc vnum. dico autem quatuor excedere duo, & hæc vnū. æqua enim pars duo ex quatuor, & vnum duorum: ambo. n. medietates. Fatentes aūt simpliciter esse iustum id, qđ est scđm dignitatem, contēdūt, vt prius dictū est. alii quia si in aliquo sint pares, se penitus pares existimant: alii, quia si in aliquo præstāt, in cunctis se superare arbitrātur. Quamobrē duæ præcipue fiūt gubernādi formæ, populus scilicet, & paucorū potentia. nobilitatem enim ac virtutem in verbis quidem omnes fere vsurpant. etenim qui re vera nobiles ac boni sint nusquam centum reperiuntur: diuites autem multis in locis. Simpliciter omnino secundum alterutrum statuere æqualitatem, impro-

D ...bum est, patet autem ex eo quòd contingit: nulla enim huiusmodi re-rumpublicarum recipit stabilitatem. Causa vero huius, quia impossibile est ex primo errore in principio commisso, non euenire ad extremum aliquid mali. quare opus est partim arithmetica æquitate vti, partim ea quæ est secundum dignitatem. Veruntamen tutior ac minus seditioni subiacet popularis gubernatio, quam paucorum. nam in paucorum gubernatione duæ gignuntur seditiones: vna inter seipsos, alia ad populum. in gubernationibus autem popu..., vna tantum seditio fit, ad paucorum potentiam. ipsis vero inter se, quod quidem dignum dictu sit, non accidit seditio populi. Insuper mediocrium hominum gubernatio, propinquior est populari gubernationi, quã illi quæ paucorum: quæ quidem est magis tuta, quã aliqua huiusmodi rerumpublicarum.

E *De seditionibus paucorum, & popularium: pro quibus rebus seditiones oriantur, & quæ sint earum causæ. Cap. II.*

Cum vero consideremus quibus de causis seditiones mutationesq; rerumpublicarum euenerint, capienda sunt primo vniuersaliter principia, & causę earum. Sunt autem fere tria, de quibus ipsis primo succincte determinandum est. Videre enim oportet quemadmo...dum dispositi ad seditiones deueniunt: & quarum rerum gratia: & tertio quæ sunt initia ciuilium turbationum, ac seditionum inter ciues. Quòd quidem igitur disponantur ad res nouas appetendas, illa est potissima causa, de qua iam diximus. quia alii pares esse volunt his qui plus possunt, & nisi hoc fit non acquiescunt: alii vero se præstare dignos putantes, indignę ferunt nisi plus habeant. hæc autem quandoq; iuste cupiuntur, quandoq; iniuste. inferiores quidē
F vt pares sint, res nouas exoptant: & pares qui sunt, vt præstent. Quemadmodum igitur dispositi sint qui res nouas quærunt, dictum est. Res autem, pro quibus contendunt, sunt lucrum, & honor, atq; his contraria. dedecus n. & damnũ vel ipsorum vel amicorum fugientes, seditiones in ciuitatibus agũt. Causæ vero ac principia motuum, vnde ipsi ita disponuntur, & pro iis de quibus diximus, sunt vt septem, sunt etiam vt plura. quorum duo sunt eadem cum illis quæ dicta sunt, non tamen eodem modo. propter lucrum enim & propter honorem irritantur inuicem, non vt acquirant sibiipsis, sed quia vident alios partim iniuste, partim iuste plus habere. Insuper propter contumeliam, propter mœtũ, propter prępotentiam, propter contemptum, propter incrementum excessuum: præterea & alio modo propter verecundiam, propter negligentiam, propter pusillitatem, propter imparitatem.

Quo pacto ob dictas causas eueniunt seditiones.
Cap. III.

* cõtumelia.

EX quibus contumelia & lucrum, quam habeant vim, & quot causæ, fere est manifestum. * Superbia enim, & auaritia eorum qui gubernãt homines, prouocant contra se, & cõtra statum eius reipublicæ, quæ ista fieri patiatur. auaritia vero quandoque ex priuatis rebus fit, quandoque ex publicis. De honore etiam clarum est & quid valeat, & quomodo causa sit contendendi. ipsi enim inhonorati, & alios honoratos cernentes, seditionem aggrediuntur. Hæc autem iniuste quidem fiunt, cum præter dignitatem honorantur quidam, vel inhonorantur: iuste vero, cum sedm dignitatem. Propter præpotentiam autem, quando maior fit & potentior, vel vnus vel plures, qui sedm dignitatem & potentiam reipublicæ. consueuit.n. ex talibus fieri vnius dominatio, vel gubernatio violenta. Quapropter quibusdam in locis Ostracismo vtuntur, ceu Argis & Athenis. atqui melius erat ab initio prouidere, ne in huiusmodi potentiam augeri homines permitterentur, quã post contra auctos remedium quærere. Propter mœtũ vero ad seditionem deueniunt, qui pœnas formidant ob maleficia commissa: & hi contra quos paratur violentia, præuenire volentes, prius quã malum patiantur. vt apud Rhodum nobilitas contra plebẽ insurrexit mœtu iudiciorum, quæ sibi parabantur Propter contemptum vero ad seditiones deueniunt. ceu in paucorum potentia, qñ plures sunt illi, qui a republica excluduntur. potẽtiores.n. se putãt. Et in populari statu, opulenti contẽnentes inordinationẽ & incuriam eorũ qui gubernant. ceu apud Thebanos post pugnam in Onophytis cõmissam, mala gubernatione popularis status interiit. & in Megarensibus, ceu per inordinationem & negligentiam magistratuũ superati sunt. & Syracusis ante Gelonis tyrannidem. & Rhodi populus, antequam contra insurgeretur. Fiunt etiam propter incrementum mutationes rerumpublicarũ. vt enim corpus ex partibus suis constat, & oportet eas simul pro modo quanq; suo crescere, vt conuenientia permaneat, ac nisi hoc fiat corrumpitur (ceu quãdo per quatuor cubitorum sit, cæterum vero corpus duarum palmarum longitudinem habeat: interdum vero & in alterius animalis figuram transiret, si non solum quantitate, verumetiam qualitate immoderatum haberet incrementum) ita & ciuitas ex partibus constat, quarum interdum aliqua paulatim subcrescit, ceu egenorum hominum multitudo in popularibus gubernationibus & rebuspublicis. Contingit vero quandoque id per fortunam: velut apud Tarentum cum superati prælio ab Iapygensibus, nobilitatis magnam partem amisissent (fuit autem id prelium paulo post id tempus, quo Medi Græciam inuaserunt) ad popularem statum ex republica est facta mutatio. Et Ar-

D ...pipost cædem suorum in Hebdoma a Cleomene Spartiata factã, coacti sunt inquillinos quosdam ad rempublicam recipere. Et Athenis, cum terra male pugnaretur aduersus Lacedæmonios, nobilitas attenuata est, cum ex descripto submittere se ad bellum cogeretur. Contingit autem hoc & in popularibus gubernationibus, rarius tamen. pluribus enim diuitibus existentibus, vel diuitiis in pluribus auctis, mutatio fit in paucorum potentiam. Mutantur etiam respublicæ absque seditione propter verecũdiam: vt in Heræa. cum enim per electionem sumere magistratus solerent, postea sortiti sunt, ex eo ꝙ electiones eorum in homines turpes pudendosq; cadebant. Et propter negligentiam, quando sinunt ad summas potestates eos assumi qui non sunt amici status eorum: per quem modum apud Horeum euersa est paucorum gubernatio per Heracledorum, qui magistratum nactus gubenationem ciuitatis ex paucorum potentia ad popularem statum traduxit. In super propter pusillum. dico autem pusillum, quando latet paulatim subcrescens reipublicæ mutatio, quæ ad magnitudinem latenter euadit, si negligatur. quemadmodũ apud Ambrociotas a paruo censu prius erant magistratus, tandem vero a nullo: quasi nihil aut prope foret inter parum & nihil. Seditiones quoq; concitat peregrinitas, donec in eandem simul conspirationem deuenerit. vt enim non ex quauis multitudine constituitur ciuitas, ita etiam neq; in quouis tempore. Quapropter quicunq; adhuc inquilinos susceperunt vel aduenas, omnes fere seditionibus iactati sunt. ceu apud Sybarim vna cum Trezeniis incoluerũt Achęi: postea maiorem in numerum cresentes Achæi Trezenios pepulerunt. vnde * pollutio illa exorta est Sybaritis, & Thuriis. Idem fecerunt Sybaritæ contra eos qui illos receperant. nam plus habere volentes, quasi de suis agris pulsi sunt. Et apud Bizantium peregrini in oppressionem ciuium coniurati, cognita re, prælio & armis expulsi sunt. Et Antissæi exules ex Chio susceptos, tandem armis eiicere coacti sunt. Zanclei vero, qui Samios receperunt, mox ab illis sunt propria ciuitate deiecti. Appollionatæ qui sunt in Ponto, in colonis receptis, seditione agitati sunt. Et Syracusani post tyrannos expulsos, cum hospites & conductos milites fecissent ciues, in seditionem & prælium inciderunt. Et Amphipolitę, receptis Chalcidensium colonis, pulsi tandem ab illis sunt fere oẽs. Seditionem aũt cõcitant, in paucorum quidem potentia, multitudo indigne ferens, vt dictum est prius, ꝙ cum ipsi sint pares, non pariter honorantur. In populari vero statu nobilitas, ꝙ par fiat cæteris, cum ipsi sint pręstantiores. Incidunt etiam quandoq; in seditionem ciuitates propter locum, quando talis est locus, vt non ad vnam eandemque gubernationem sit aptus. vt Clazomeniis accidit, qui in Chytro habitant, cõtra eos qui habitãt in insula. Et Colophoniis erga Notios. Athenis quoq; non eodẽ modo, sed multo magis populares sunt, qui in Py-

* ἄγος

vxo habitant quam qui in vrbe. Vt enim in prœliis trāsitus fossarum, D
etiam si admodum paruæ sint, interrumpit ordines militum, ita & in
* dissimilitu ciuitate * diffidentia omnis videtur disiunctionem facere. Maxime
do. forsan dissident virtus & vitium: deinde paupertas & diuitiæ, & alia
magis quā alia; quarum vna est illa, de qua diximus.

De medelis, & documentis circa seditiones.
Cap. IIII.

ORiuntur autem seditiones non pro paruis rebus, sed ex
paruis ad magna proueniunt. maxime etiam paruę
corroborantur, quando in principalibus fiunt, vt con-
tigit Syracusanis antiquitus. Mutatus est enim ciuita-
tis status propter duos adolescentes, qui in magistratu
constituti, simultatem inter se habuerunt ex amatoria causa. altero
enim absente (cum sodalis eius esset) alter puerum, quem amabat, E
sibi conciliabit. at ille reuersus, cum id grauiter ferret, vxorem illius
habere studuit. ex hoc, omnes qui versabantur in republica, diuerso
fauore diuerterunt. Quamobrem ab istis principiis cauendum est
diligenter, ac dissoluendæ statim sunt eorum discordiæ, qui mul-
tum in republica possunt. In principio enim peccatur. principium
autem dicitur esse dimidium totius. itaque paruum in principio erra-
tum, correspondens est ad alias partes. Omnino autem excellentiū
virorum discordiæ totam post se trahunt ciuitatem: vt cōtigit apud
Hestiæam post popularem statum. Duobus enim fratribus de diuisio-
ne patrimonii contendentibus, vnus eorum qui erat pauperior, quasi
non exhibente altero fratre bona omnia, neq; thesaurum quem pa-
ter inuenerat, proferente, quærebatur, ac populum in suos fauores
pertraxerat: alter vero qui diuitiis pollebat, locupletes sibi asciuerat.
Et in Delphis ex fauore partium contentione exorta, principiū fuit
seditionum omnium, quæ postea fuerunt in ea ciuitate secutæ. hic F
enim cum sibi triste augurium incidisset, vt venit ad sponsam, susci-
pere illam noluit. parentes vero puellæ quasi spreti atq; contempti,
sacrorum quiddam eo sacrificante iniecerunt, atq; vt sacrilegum ac-
cusantes capite damnari fecerunt. Mitylenæ quoq; seditio ex hære-
ditate coorta, magnorum malorum fuit origo. indeq; bellum Athe-
niensibus contra Mityleneos susceptum, in quo vrbs eorum a Pache-
te duce capta fuit. Timophane enim quodam opulento homine vi-
ta functo, cum duæ filiæ superstites fuissent, Doxādrus quidam dari
illas filiis in matrimonium concupiuit. quod cum assequi non potuis-
set, alios sibi prælatos dolens, res nouas moliri aggressus: Athenien-
sibus quibus erat publice hospes, bellum suscipere persuasit. Et apud
Phocenses seditio exorta est ex hereditate inter Mnaseam Mnasonis
patrem & Euthycratem Onomarchi. hæc seditio Phocensibus ini-

tium

tium fuit eius belli, quod sacrum appellauerunt. Mutatus est etiam Epidamni ciuitatis status ex nuptiis. desponderat enim quis filiam. cum vero pater sponsi magistratum gerens illi mulctam irrogasset, quasi despectus, omnes qui pręsenti ciuitatis statui infensi erant, per seditionem ad se recipit. Fiunt etiam mutationes & in paucorum potentia, & in populari statu, & in ea quæ appellatur respublica, ex eo quòd aliquod collegium vel alia pars ciuitatis famam sit vel augmētum maiorem in modū consecuta: vt apud Athenienses, Areopagitę consilium per tempora belli Persarum famam consecutum reipublicæ gubernandi formam seueriorem videtur fecisse. Et rursus naualis turba, quę causa victoriæ Salaminensi bello fuisse videbatur, & ob eam victoriam principatum maris acquisiuisse ciuitati, popularem statum magis asseruit. Et apud Argiuos nobilitas, quę in prælio contra Lacedæmonios apud Mantiniam vrbem commisso, magnam famam consecuta erat, popularem statum delere tentauit. Et apud Syracusanos multitudo vrbana, quòd causa victorię belli aduersus Athenienses videbatur fuisse, rempublicam mutauit ad popularem statum. Et apud Chalcidenses, quę simul cum nobilitate ad opprimendum Phoxum tyrannum plebs insurrexisset, statim reipublicæ gubernationem suscepit. Et apud Ambraciam eodem modo, populus vna cum aggressoribus Periandro tyranno expulso, in seipsum gubernationem conuertit. Et omnino hoc latere non oportet, quòd qui potentiæ causa fuerunt, siue priuati homines, siue collegia publica, siue tribus, siue & pars aliqua ciuitatis, siue quęcunq; multitudo, seditionem commouent. aut enim qui honori illorum inuident seditionem faciunt, aut ipsi propter præualentiam parem habere cum cæteris, non acquiescunt. Mouetur quoq; respublica quando partes illæ ciuitatis, quæ contrariæ videntur esse, parificantur (ceu diuites & plebs) medium autem parum aut nihil omnino sit. si enim quæuis pars ita robusta fiat, vt ad illam quæ pręd ominabatur, proxime accedat, non tolerat post hac descrimina subire. Quapropter & qui virtute præcellunt, nullam (vt ita dixerim) faciunt seditionem: pauci enim sunt, alii vero per multi. Vniuersaliter ergo in cunctis rebus publicis ipsius initia causæq; seditionum ac mutationū, in hunc modum fiunt. Mutatur aūt respublica quādoq; per vim, quādoq; per dolum. Per vim aūt aut statim, aut postea compellendo. nam & fraus duplex est, nonnunquam enim decepti ab initio, sua demum sponte rempūtalium gubernādi modum. deinde postea violenter conseruāt. vt accidit cum quadringenti illi Atheniensium rempublicam susceperunt. affirmantes enim quòd Persarum rex pecunias ad bellum cōtra Lacedæmonios subministraret, ac in eo mentiti, nihilominns postea vi retinere gubernationem conati sunt. Interdum autem ab initio persuadentes, at postea rursus persuasis sponte ac volentibus retinent gubernationem. Simpliciter ergo circa omnes respubli-

cas, ex his quæ dicta sunt, contingit mutationes fieri. D

De mutationibus popularis gubernationis & earum modis. *Cap. V.*

SEd oportet in vnaquaque specie rerumpublicarum hoc idem considerare. Popularis ergo status maxime recipit mutationes, propter eorum hominum perfidiam, qui sunt quasi duces in populo. Hi enim priuatim egregium quenq; calumniando, conspirare eos simul compellunt (cogit enim in vnum communis mœtus etiam eos, qui prius erat inimicissimi) publice vero multitudinem irritant. & hoc fere vbique in hunc modum fieri videmus. Nam & apud Coū popularis status interiit, ob prauitatem eorum qui populum ducebant. nobilitas enim conspiratione facta, regimen ciuitatis arripuit. Et apud Rhodum, impositis enim pecuniis, quę conductis militibus E soluerentur, potentes quidam in populo pro se eas retinebant, eratq; id impedimento, quo minus ea redderentur, quę præfectis debebantur triennium. præfecti autem classis, cum pecunias non haberet, ac nihilominus nauigare ex lege cogerentur, veriti pœnam iudicii, cōspirationem inierunt ad popularem statum euertendum. Apud Heracleam quoque populus oppressus est illico post coloniarum emissionem, ob populi ductores. potentes enim quidam in populo, illatis iniuriis, nobilitatem expulerunt: illi vero postea conspirantes, & in vnum conuenientes, in vrbem reuersi, populum oppresserunt. Nec multo dissimiliter apud Megarenses popularis status interiit. Ductores enim populi, quo pecunias per bonorum publicationem haberent, multos e nobilitate pepulerant, vt tandem facta sit permagna exulum multitudo. exules ergo in vnum conuenientes prælio superarunt, opprę̄ssoque populo paucorum potentiam constituerunt. Cōtigit hoc idem apud Cumas in populari statu, quem destruxit Thrasimachus. & apud alios fere quis inspiciat mutationes eodem modo contigisse. Interdum enim, vt gratificentur iniuriantes, nobilitatem conspirare faciunt, vel patrimonia æque diuidentes, vel redditus muneribus publicis subiicientes: interdum vero calumniantes, vt bona opulentorum publicari faciant. Vetustis quidem temporibus, quando idem erat potens in populo ac belli dux, populares res in tyrannidem mutabantur. & profecto antiquorum tyrannorum plurimi ex popularibus hominibus facti sunt. Causa vero, cur tunc fierent, non autem nunc, illa est, quòd tunc qui in populo maxime poterant, erant ex his qui bello gerendo præficiebantur. nondum enim dicendi peritiam habebant: nunc autem Rhetorica arte fulti peruenientes, qui dicēdi facultatem habent, populos ducunt quidē: sed quia imperiti sunt rerum bellicarum, tyrannidē inuadere non au-

D uent, nisi vbi parum aliquid tale incidit. Tyrannides certe frequentius fiebant prius, quam nunc, & propter magnas potestates quibusdam commissas, ceu Mileti ex consulatu: multarum enim ac magnarum rerum potestatem habebit consul. Ac etiam ob id, quia tunc vrbes non erant magnæ, sed rure homines habitabant, ocium agentes præter quam ab agris. qui autem patroni erant in populis, cum viri militares essent, tyrannidem inuadebant. idq; agebant omnes, præstita sibi prius fide a populo, quę acquirebantur ex inimicitia aduersus opulentos. vt Athenis, Pisistratus per factionem contra Pediacos susceptam. et Megaris, Theagenes armentis opulentorum occisis, quæ iuxta flumen repererat pascentia. et Dionysius accusans Daphnæū & diuites, meruit tyrannidem Syracusis obtinere, propter inimicitiā nobilitatis, sibi fide a populo præstita, quasi popularis esset. Mutantur etiam respublicæ, ex consueta gubernatione in vltimam speciem popularitatis. cum enim per electionem sunt magistratus, non tamē E a censu, eligit autem populus ambientes populum magistratuū gratia, eo rem deducunt, vt sit populus dominus etiam legum. Remediū autem, ne hoc omnino fiat, vel vt minus fiat, illud est, vt tribus quidem magistratū eligant, non populus vniuersus. Popularium igitur statuum mutationes fere omnes per has fiunt causas.

De mutationibus paucorum potentiæ, & earum modis. Cap. VI.

PAucorum autem gubernationes mutantur per duos maxime modos manifestissimos. Vnum, si iniuriis afficiant multitudinem. quilibet enim patronus sufficit, & maxime si ex numero paucorum dux aliquis existat. quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui tyrannidem postea Naxiorū inuasit. Habet aūt etiam ex aliis initium seditionis F differentias. quandoq; enim ab ipsis opulentis, qui non honorantur magistratibus, fit dissolutio, cū perpauci sint illi, qui dignitates vsurpant: vt in Massaliensibus, & in Histro, & apud Heracliam, & in aliis ciuitatibus accidit. Nam qui honores nō susceperant, res nouas moliri non cessabant, donec ipsi quoq; honorarentur: primo quidem seniores ex fratribus, deinde iuniore. quibusdam enim locis non simul ad rempublicam gubernandam recipiuntur filius & pater: alicubi vero frater senior ac iunior. & illic quidem paucorum potentia ciuilior facta est. In Histro autem ad populum recidit. In Heraclia vero a paucioribus ad sexcentos deuenit. Mutata est & Gnidi paucorum potentia, seditione inter nobilitatem ipsam coorta, ex eo quòd pars eorum ab honoribus excludebatur. siquidem pater filium impediebat, & frater fratrem, nec nisi qui senior foret honorabatur. insurgēs enim populus per illorum discordiam, ac ducem nactus ex ipsa no-

bilitate, irruens peruicit. imbecillis enim aduersa pars erat. Et apud D
Erythrienses, in paucorum gubernatione regiarum vrbium antiquis
temporibus, licet diligenter curarent qui in gubernatione illarũ ver
sabantur, tamẽ quia perpauci erant, non tulit populus sed rẽpublicã
mutauit. Mutantur etiam paucorum gubernationes ex seipsis, pro
pter factiones ipsorũ qui plus posse apud populum volunt. Hoc aũt
dupliciter fit. quandoq; enim sibi asciscunt, & coniungunt alios ex
ipso numero paucorum: vt Athenis in triginta illis fecit Charicles,
& in quadringentis Phrynicus simili modo. quandoque vero ipsi,
qui sunt ex paucorum numero, vendicant sibi plebem vt apud Laris-
sam, nobilitas plebem colebat, ex eo quia per plebem fiebat electio
magistratus illius, qui custodia reipublicę vocabatur: & in quibus-
cunq; gubernationibus paucorum, non illi ipsi eligunt ad magistra-
tus, qui & gerere illos possunt, sed ex censibus magnis tribuuntur,
vel ex aliquo corpore. electio tamen eorum per ciues fit, aut per ple-
bem, vt Abidi, & vbi iudicia non sunt ex his qui rempublicam guber E
nant, colendo plebem, quo eorum suffragia promereantur, rempu-
blicam mutuant: vt apud Heracleã contigit quæ est in Ponto. ꝗd idẽ
accidit, quando in gubernatione paucorum quidam existentes, ad
pauciores etiam rempublicam trahunt pares enim cęteris esse quæ-
rentes, cõpelluntur populum in sui auxilium adhibere. Fiunt ẽt mu-
tationes in gubernatione paucorum, quando prodigaliter viuentes
qui gubernant, per luxuriam patrimonia consumpserunt. Optant
enim res nouas huiusmodi homines, tyrannidemq; vel sibi ipsis, vel
alteri affectant. quemadmodũ Hipar Dionysium Syracusis. & Am-
phiboli Cleotimus Calcidenses colonos superinduxit, & cum venis-
sent, seditionem cum illis contra diuites fecit. & in Aegina qui nego-
cium id Chariti Atheniensi fecerat, res nouas molitus est, ꝑꝑ huius-
modi causam. Hi ergo homines consumptis patrimoniis, aut res no
uas commouent, aut rempublicã furtis expilant. itaq; seditiones aut
ab ipsis aut ab illis cõcitantur, qui eorum furta non tolerant: vt Apol- F
loniæ quę est in Ponto accidit. Concors vero si sit paucorum guber
natio, ex seipsa non facile interiit. Huius signum est apud Pharsalum
vrbem reipublicę status: pauci siquidem in ea ciuitate gubernatores,
multorũ sunt domini, quia ipsi inter se recte ac debito more se gerũt.
Euertuntur etiam, quando in paucorum gubernatione aliam pauco
rum gubernationem efficiunt: id est quando eorum, ad quos perti-
net gubernatio reipublicę, qui pauci sunt, selectio quędã fit, neq; hi-
bilitas est omnibus ad maximos magistratus, dignitatesq; posse assu
mi. Quod apud Elidem vrbem quandoq; contingit, nam cum pau-
corum esset gubernatio reipublicæ, admodum pauci eorum ad sena-
torium ordinem, quæ erat perpetua dignitas, peruenire poterant, ob
† ἡ αἵρεσις id ꝙ erat potentium † hic ordo ac persimilis Lacedæmoniorum sena-
tui. Fit autem mutatio gubernationis paucorum & in bello, & in pa-

re. In bello quidem, quod populo diffidentes, conducto milite vti compelluntur, & qui illis pręficitur, sæpe tyrannus euadit: vt Corinthi Timophanes. quod si plures præficiuntur, ipsi sibi potentiam parant. interdum vero ista formidantes qui regunt, populum recipiunt ad reipublicæ communionem, quoniam necessitas cogit populo vti. In pace autem propter diffidentiam, quam inter se habent, conductis militibus custodiam tradunt, præciuntq; illis virum aliquē, qui ad neutram partem magis inclinare videatur. at iste sæpe fit dominus partis vtriusq;. quod accidit in Larissa vrbe Leucadensibus, qui circa Samum rempublicam tenentibus, & apud Abidum tempore sodalitatum, quarum erat iphiadæ. Oriuntur etiam seditiones per exclusionem aliorum ab aliis factam, eorum ipsorum qui sunt in paucorum gubernatione, quando de nuptiis, vel de iudiciis concertant, quemadmodum de nuptiis supra diximus. In Erethria paucorum gubernatio equitum sublata est per Diagoram, qui affectus iniuria fuerat ex nuptiis. Ex iudicio autem apud Heracleam seditio extitit, & Thebis ob adulterii iudicium. Atqui vtroq; in loco non iniusta fuerat accusatio, sed per factionem pœna nimis exasperata: apud Heracleam quidem aduersus Eutionem, Thebis vero aduersus Archiū quos inimici peruincentes in foro ligari, ac ceruicem eius annulo ferreo includi fecerunt. Sæpe etiam paucorum gubernationes dissolutæ fuerunt ob nimiam dominationem, non probantibus quibusdam ex ipsis qui gubernabant, huiusmodi excessum: vt accidit his qui apud Gnidum, & apud Chium per paucorum potentiam gubernabant. Fiunt etiam casu mutationes illis quæ vocantur respublicæ, & gubernationes paucorum, vbicunq; a censu sumuntur ad deliberandū, & iudicandum, & ad cæteros magistratus. Sæpe enim constitutus primo censu ad præsens tempus, vt participent in paucorum quidem gubernatione pauci, in republica vero medii, *felicitate aliqua superueniente, vel per pacem, vel per aliam causam, contingit easdem possessiones multo maioris prætii fieri. itaq; omnes efficiuntur habiles ad cunctos reipublicæ gradus, dignitatesq; suscipiē das. idq; contingit interdū sensim & latenter, interdū celerius. Paucorum igitur gubernationes mutantur, & seditionem recipiunt per huiusmodi causas. Omnino aūt & popularis status, & paucorū potentiæ conuertuntur interdum non in contrarias species, sed in eas quæ sunt proprii generis: ceu ex institutis popularibus & paucorum, in ipsa propria, & ex illis rursus in ista.

* abundātia rerum.

De mutationibus optimatum potentiæ, & earum modis. Cap. VII.

IN optimatibus autem seditiones fiunt, interdum quidem ex eo quod pauci sunt bonorum participes, quod in paucorum gubernatione

diximus seditionem mouere. nam & optimatum gubernatio quodã D modo paucorum est: in vtraque enim pauci gubenant, non tamen propter idem pauci, cum videatur propterea optimatum gubernatio esse paucorum. maxime vero id accidere necesse est, quando fuerit multitudo* aliter sentientium, quasi similis secundum virtutem. Velut apud Lacedæmonios ii qui Partheniæ nuncupabanrur (ex similibus enim erat) quæ deprehensos res nouas moliri, in coloniam Tarentum misere. vel quando aliqui inhonorantur, cum sint magni, & nihilo inferiores virtute quam illi qui honores capiunt, quemadmodum Lysander a regibus. vel quando vir fortis & magnianimi non sit particeps honorum: quemadmodum Cinadon ille, qui coniuratione facta per Agesilai tempora, Spartiatas opprimere tentauit. Præterea cum alii paupertate nimiá premuntur, alii diuitiis abundabant: quod maxime in bello contingit. & accidit hoc Lacedæmoniis Messenensi bello. Ostendit hoc Tyrtæus poeta in illo carmine, quod inscribitur εὐνόμια. exhausti enim quidam per id bellum ac pauperes facti, censebant agros æqua portione ciuibus esse diuidẽdos. insuper siquis magnus & potens, etiam maior fieri ac solus damnari velit. vt apud Lacedæmonios videtur Pausanias ille fecisse, qui dux belli aduersus Medos fuit. & apud Carthaginenses Hanno. Dissoluuntur autem maxime & respublicæ & optimatum gubernationes, propter transgresionem iustitiæ in ipsis factam. Huius autem origo est, non bene temperatam simul esse ac permixtam, in republica quidem popularem gubernationem & paucorum, in optimatibus vero ista simul atque virtutem, maximeque illa duo, popularem dico atque paucorum. hæc enim & respublicæ conantur miscere, & multæ illarum quæ optimates vocantur. differunt enim optimates ab illis quæ appellantur respublicæ in hoc: & ob id sunt aliæ earum minus, aliæ magis durabiles. illas enim quæ magis declinant ad paucorũ potentiã, optimates appellant: illas vero quæ ad multitudinem, respublicas vocant. quapropter tutiores sunt istæ, quam aliæ. Fortius enim est id quod plus est, ac magis acquiescunt ęquum habẽtes. Qui vero diuitiis abundant si respublica excellẽtiam eis tribuat, contumelia cæteros afficere pergunt, nec par habentes conquiescunt. Penitus enim ad quamcunq; speciem declinet gubernatio ciuitatis, in eam transmutatur, vtrisq; suum augentibus: velut respublica ad populum, optimate ad paucorum potentiam: vel in contraria, ceu optimatum gubernatio in popularem. tanquam enim iniuriam patientes, in contrarium trahunt, qui magis sunt inopes: respublica vero in paucorum potentiam transmutatur. solum enim stabile est secundum dignitatem æquum, & habere sua quę sunt. Contigit vero id quod modo diximus, in Thuriis. quod enim a maiore censu erat magistratus, in minorem facta est mutatio, & in plures gubernatores: & quia agros totos possidebat nobilitas contra legem (nam

E

F

* πεφρονηματισμένων, eorũ, qui magnã de se cõceperãt opinionem.

gubernatio eius ciuitatis erat ipsorum) itaq; plus habere poterant. At populus bello exercitatus, ac potentior affectus quam illorum cu stodes, nobilitatem compulit agros, qui contra legem tenebantur, dimittere. Insuper quia omnes optimatum species ad paucorum po tentiam declinant, nobilitas in illis plus habet: velut apud Lacedæmonios, opes & diuitiæ in paucis sunt, ac magnam licentiam habet nobilitas faciendi quodlibet, & cui velit gratificandi. quæ causa fuit, vt Locrorum ciuitas interiret, propter Dionysii clientelas. quod nõ contigisset in populari statu, neque in ea optimatum gubernatione, quæ optime mixta & temperata fuisset. Maxime vero latent optimatum gubernationes, paulatim sese dissoluentes: quod quidem dictum est prius vniuersaliter de omnibus rebuspublicis, idque inter causas mutationis minuta paruitas appellatur. quãdo enim omittunt aliquid ex his quæ ad rempublicam pertinent, ac deinde aliud paulo maius, facilius mouent, quousque totam moueãt reipublicæ formã. Quod in Thuriorum accidit republica. cũ enim legem haberent, per quam non nisi in intermisso quinquennio *præturam gerere licebat, iuniores quidem rei militaris periti, & apud multitudinem famam habẽtes, cum cæteros, qui in rebus gerendis versabantur, spernerent ac faciliter se consecuturos arbitrarentur, legem totam illam tollere aggressi sunt, lata altera lege, vt liceret continue eosdem prætores esse. At enim magistratus qui præerant suffragiis, appellabantur vero consultores, commoti prius ad resistendum, tamen postea destiterunt, putantes, quamuis hac vna lege soluta, tamen cæteras esse permansuras. postea vero prohibere volentes, ne aliæ mouerẽtur, nihil proficere valuerunt, sed mutata est eorum respublica in potentiam eorum, qui nouas res aggrediebantur. Dissoluuntur vero cunctæ respublicæ interdum per seipsas, interdum per externam causam, quã do contraria gubernatio sit, vel prope vel longe quidem, sed admodum potens. quod quidem contigit Atheniensibus & Lacedæmoniis. Athenienses enim vbiq; potentiam paucorum: Lacedæmonii vero vbique popularem statum euerterunt. Vnde igitur rerumpublicarum mutationes, seditionesque exoriantur fere dictum est.

* στρατηγεῖν.

De conseruatione rerumpublicarum modi viginti.
Cap. VIII.

De conseruatione autem earum, & communiter et seorsum de vniuscuiusque, consequens est vt dicamus. Illud ergo ante omnia patet, quòd si sciamus per quę corrumpuntur respublicæ, scimus etiam per quę conseruantur. contrarium enim contrarii effectus: corruptioni autem conseruatio est contraria. In illis igitur rebuspublicis quę laudabiliter permixtæ ac temperatæ sunt, illud est diligẽter

obseruandum, ne quid ex legibus institutisq; moueatur, maximeq; D
ab eo cauendum, quod paulatim repit. latet enim corruptio, quia nõ
tanta simul fit: decipiturque mens ab illis, vt sophistica illa ratio, si
vnumquodq; pusillum, & omnia. hoc autẽ est vt sit, & est vt nõ. totũ
enim & omnia non pusillum, sed composita ex pusillis. vna igitur cu
stodia aduersus hoc principium est opponenda. Deinde non confide
re his quæ finguntur quodammodo, & adumbrantur ad populum: ne
probantur enim ex ipsis operibus. qualia vero dicamus rerumpu-
blicarum figmenta, superius est ostensum. Intueri licet quasdam
respublicas durare non solum ex optimatibus, verumetiam ex pauco
rum potẽtiis, non quia per se ipsæ stabiles sint, sed quia hi qui guber
nant, recte se gerunt, tam erga eos qui sunt extra rempublicã, quam
erga eos qui in reipublicæ gubernatione versantur. Erga eos quidem
qui non participes sunt gubernationis, non afficiendo ipsos iniuriis,
ac præstantiores ipsorum ad participationem reipublicæ recipiendo,
cupidosque honoris non deprimendo, neque multitudinem suis cõ- B
modis fraudando. Erga illos vero, qui socii in gubernanda repu
blica sunt humane inuicem ac populariter se gerendo. æqualitas
enim illa, quæ in populari statu affectatur, ea in similibus non solum
iusta est, verumetiam vtilis. Quamobrem si plures sint in gubernatio
ne reipublicæ constituti, eis permulta popularium institutorum
vtilia sunt: ceu semestres esse magistratus, vt omnes qui similes sunt,
adipisci valeant. sunt enim tanquam populus quidam illi, qui inter
se pares ac similes sunt. itaq; in illis frequenter existunt, velut duces
quidam populi, vt prius diximus. Deinde minus in potentias in-
cidunt paucorum gubernationes & optimates. non enim similiter fa
cile est latere male agentem in breui tempore magistratus & in lon
go. nam ob hoc, in paucorum gubernationibus, & popularibus ty-
rannides fiunt. aut enim hi qui maximi sunt in vtraq;, tyrannidem
inuadunt (hic ductores populi, ibi potentes) vel qui maximos gerũt F
magistratus, quando longo tempore durant. Conseruantur autem
respublicæ, non solum ex eo quia procul sint a periculis, verumetiã
interdum quia propinquæ sunt. homines enim formidantes, vigilan
tius intendunt ad reipublicæ custodiam. Itaq; oportet eos qui rem-
publicam saluam esse volunt, formidines quasdam parare, vt caue-
ant neque dissoluant quasi nocturnam quandam custodiam, reipu-
blicę obseruationẽ: & quod longe abest, propinquũ facere. Etiã nobi
lium contentiones seditionesque, per leges quoque oportet custodi-
re conari, & qui extra contentiones sunt eos ante capere, tanquam
malum ab initio exoriens cognoscere non cuiusuis sit, sed ciuilis vi-
ri. Ad mutationes vero quæ propter censum fiunt, ex paucorum po
tentia atque ex republica, quando contingit hoc, manentibus eisdẽ
censibus, aut pecuniarum copia facta, vtile est considerare vniuer-
sum totius ciuitatis censum, ac præsens tempus ad pręteritum con-

ferre. nam in quibusdam ciuitatibus census agitur annuatim: in maioribus vero per triennium aut quinquenium. & si multiplicatus sit, ac multo maior factus quam prius erat ille, secundum quem statuta fuerat reipublicæ gubernandę habilitas, lege prouidere vt census vel augeatur vel relaxetur. siquidem excedat. augeatur secundũ multiplicationem: si vero deficiat, relaxetur ac minor fiat census taxatio. In paucorum enim gubernationibus, & in rebuspublicis nisi hoc fiat, hic paucorum gubernatio, ibi potentia nimia insurget illo autem modo ex republica quidem popularis status, ex paucorum vero gubernatione respublica, aut populus. Commune autem est & in populari, & in paucorum gubernatione & in omni republica, neque augere nimium quenquam supra modum, sed magis conari paruos & longi temporis honores præbere, quam confestim magnos. corrumpuntur enim, nec cuiusuis est hominis prosperitatem ferre. Quód si accumulare dati sint alicui honores, non sunt simul omnes postea auferendi, sed paulatim. Maxime vero lege ita prouidere conandum est, ne alicui nimium sit excelsiua potentia, neq; amicorum, neq; pecuniarum. quod si ita cõtingat, per absentiam remouendæ sunt huiusmodi hominum clientelę. Cum vero ex priuata etiã vita res nouę oriantur, magistratus cõstituẽdus est qui eam qui sit quasi in specula ad mores ciuium intuendos, ne quis ita viuit, vt reipublicæ nocere possit, in populari quidem statu, ne aliene viuat a popularitate. in paucorum aũt potentia, ne aliene a natura eius gubernationis. Eodémq; modo de aliis speciebus rerumpublicarum. Et si quid exultet prosperitateq; sit elatum in ciuitate, per partes obseruare propter casdem causas. cuius remedium est, semper contrariis partibus magistratus & res agendas committere. contrarias partes voco, ceu præstantes viros multitudini, & diuites pauperibus. Conandumque est vel admiscere pauperes cum diuitibus, vel medios augere. hi enim dissoluent seditiones ob impuritatẽ procedentes. Maximum vero illud est in omni republica & legibus, & * cætera omni diligentia constituẽdum, ne ex magistratibus lucra proueniant. id autem maxime in paucorum gubernatione est obseruandum. leuius enim ferunt populi, qui ab republica excluduntur, quinimo gaudent, ꝙ sua agere non impediuntur. At si existiment eos qui magistratus gerunt ex repulica ditari, duplicem capiunt molestiam, & quód ab honore excluduntur, & quod a lucro. Vnice vero contingit simul existere popularem statum & optimatum, si ita quis instituat: foret enim vt & nobiles & plebei haberent quæ vtique vellent. Licere enim omnibus rempublicam gerere populare est: magistratus vero a nobilibus teneri, optimatum, hoc autem accidit, quando ex magistratibus non prouenient lucra pauperes enim magistratus nõ volent, si nil insit lucri, sed potius suis rebus propriis intendere, diuites autem quia non indigent ex repulica lucrari,

* οἰκονομία.

magiſtratus gerent. atque ita continget egenis quidem ditari ob D operam rebus ſuis impenſam, nobilibus vero nō ſubiici cuicunq;. Ad hoc autem Vt non ſubripiantur pecuniæ publicæ, editio fiat pecuniarum præſentibus ciuibus omnibus, & deſcriptæ per ſocietates, et ordines, & tribus deponātur. Quòd vero magiſtratus ſint abſque lucro, ſtatuēdi per legē ſunt honres, iis qui optime ſe geſſerint. Oportet autem in populari ſtatu diuitibus parcere, ac non modo poſſeſsiones eorum non auferre, ſed ne fructus quidem earu m: quod in quibuſdam ciuitatibus imprudenter fit. Melius etiam eſt volentibus prohibere, ne munera illa ſubeant quę ſint magni ſumptus, ac nullius vtilitatis, ceu choros exhibere & ludos & faces, inſtar Chiorum, & cætera huiuſmodi munera. In paucorum Vero gubernatione, cura eſt pauperum ſuſcipienda dilligenter, & officia quibus ſunt ſalaria conſtituta, iſtis tradenda. & ſiquis diuitum eos contumelia affecerit, maior pęna eſt conſtituenda, quam ſi ipſi inter ſe idem feciſſent. Et B ſucceſsio in hęreditatibus per cognationem ſit, non per donationem. nec valeat quiſquam plures hęreditates capere, ſed vnam ſolummodo. Per hunc enim modū magis æquales erunt facultates, & egenorum permulti ad abundantiam traducentur. Vtile eſt & in populari ſtatu, & in paucorum gubernatione, aliorum vel ęqualitatem vel præſtantiam tribuere his qui minus participant reipublicæ. in populari quidem diuitibus, in paucorum vero gubernatione, egenis: exceptis tamen his magiſtratibus, in quibus ius authoritasque reipublicæ conſiſtit. hi enim ſolis iis qui ſunt ex republica, cōmitti debent.

Quas conditiones habere oporteat præcipuos magiſtratus ſuſcepturos. De præceptis, quibus ſtatus, aut paucorum potentia ſeruentur. Cap. IX.

TRia vero debent habere, illiqui principales magiſtratus E ſunt ſuſcepturi. Primum vt ament pręſentem ciuitatis ſtatum. Deinde, vt habeant potentiam maximam ad ea exequenda, quæ magiſtratus requirit. Tertium, vt habeant virtutem & iuſtitiam in vnaquaque republica, ad ipſam rempublicam. niſi enim iuſtum idem ſit in cunctis rebuspublicis, neceſſe foret & iuſtitiæ eſſe differentias. Habet autem dubitationem, quando hæc omnia non concurrunt in eodem quemadmodum ſumere oportet. ceu ſi ſit quidam aptus ad rem militarem, ſit autem ille idem improbus, nec reipublicæ amator: alter vero iuſtus & amator, ſed ad rem militarem non aptus: cuius facienda ſit electio. Videtur inſpiciendum eſſe ad duo, cuius magis participent omnes, & cuius minus. Quapropter in re militari quidem ad peritiam magis quam ad probitatem eſt reſpiciendū: pauciores enim ſunt rei militaris periti, plures probitatis. Cōtra

vero, in custodia & administratione ærarii: plus enim probitatis requirit, quam quantum habeant multi. scientia vero huius communis est omnibus. Dubitari enim potest, si potentia adsit reipublicæ & amicitia, quid opus est virtute? sufficient enim illa duo ad reipublicæ vtilitatem. An, quia fieri potest, vt duo illa habentes sint intempe- * incontinentes.
rantes: itaq; vt sibi ipsis non obtemperant sciẽtes & amantes seipsos, sic etiam erga rempublicam nihil vetat ita se habere quosdam. Simpliciter autem quæcunq; in legibus prodesse diximus, cũcta illam rẽpublicam seruant. Et quod sæpe iam diximus, maximum fundamentum est, custodire vt potentior sit ea pars, quæ rempublicam saluam esse velit, quam illa quæ nolit. Præter hæc autem omnia, latere non oportet, quo modo latet eas respublicas, quę transgrediuntur medium. Multa enim quæ popularia videatur, popularem statum dissoluunt: multa etiam quæ paucorũ esse videntur, dissoluunt paucorũ
B gubernationem. qui vero existimant hanc esse vnam virtutẽ, trahũt ad excessum, ignorãtes ꝙ quemadmodum nasus excedit rectitudinẽ laudabilem ad aquilinum esse vel simum, sed tamen adhuc pulchritudinem ac gratiam retinet. at si quis magis trahat ad excessum, primo quidem abiicit congruentem mensuram partis tandem vero ita disponitur, vt non nasus appareat propter excessum ac defectum cõtrarium. eodem modo & de aliis partibus. Contingit autem hoc & circa alias gubernationes. nam paucorum quidem potentiam, & popularem sufficienter se habere contingit, & si transgrediantur ab optimo statu. quòd si quis intendat magis vtranque earum, deteriorem primum faciet rempublicam, tandem vero neq; rempublicam esse. Quapropter non ignorari oportet a legis conditore ac ciuili homine, qualia popularia seruent populi statum, & qualia paucorum apparentia euertãt paucorum gubernationem. neutra enim istarũ videtur stare posse absq; opulentia & multitudine. sed quando [illegible]
E tio fiat facultatum, aliam necesse est esse rempublicam. itaq; dissoluentes leges quæ sunt circa excessum, dissoluunt respublicas. Aberrant vero & in populari statu, & in paucorum gubernatione. In [illegible] quidem ductores populi, vt multitudinem dominari [illegible] cant. ob id enim faciunt semper ciuitatem opulentis repugnan[illegible] oportebat contrarium videri semper dicere pro opulentis. In paucorum vero gubernatione pro populo, eos qui rempublicam guber[illegible]nant. & contra iurare quam nunc iurent paucos gubernantes. in quibusdam enim ciuitatibus nunc iurant, populum odio habebo, & [illegible] annitar vt male habeat. expedit autem simulare ac fingere [illegible] trarium, atque ita iuramentum concipere, non afficiam populum [illegible] iis. Maximum autem omnium quæ dicta sunt, ad reipublicæ stabilitatem est id, quod nunc paruifaciunt omnes, erudiri ad reipublicæ disciplinã. nihil enim prosunt vtilissimę leges quæ a gubernatoribus decernuntur, nisi in honoribus instituti & disciplina imbuti

in republica homines fuerint: si leges populares, populariter: si pau D
corum potentiæ, ad hanc ipsam gubernationem. Nam si est in vno
in temperãtia, est etiam in ciuitate. disciplina autem reipublicæ est,
non ea facere per quę lætentur pauci potentes aut populares, sed per
quæ valeant, illi quidem paucorum gubernationem tenere, hi vero
popularem. Nunc autem in paucorum potentia gubernatorum fi-
lii delitiis intendunt: tenuiorum autem filii gymnasiis laboribusq;
exercentur. itaque & volunt magis & possunt res nouas moliri. In po
pulari vero statu qui maxime videtur esse popularis, cõtra quam vti
le sit constitutum est. huius rei causa est, quòd male definiunt liber
tatem. Duo sunt enim, quibus popularis status definitur, potestate
summa populi, ac libertate. Iustum autem æquum videtur esse. ęquũ
* pręcipuũ, vero quodcunq; videatur multitudini, id esse * stabilitum. liberum
autem & æquum quodcunq; velit quis facere. itaq; viuit vnusquisq;
vt vult, in huiusmodi populari statu, & ad quod gliscit, vt ait Euripi B
des. Sed hoc est prauum, non enim putandum est esse seruitutem, vi
uere ad formam reipublicæ, sed salutem. Ex quibus igitur mutantur
respublicæ & corrumpuntur, & per quæ seruantur & permanent, vt
simpliciter dicamus, tot & talia sunt.

De mutationibus regni, & tyrannidis. *Cap. X.*

Restat nunc videre de vnius gubernatione, ex quibus cor
rumpatur, & per quæ seruari valeat. Fere autem simi-
lia ac propinqua sunt illis, quæ diximus supra de cęte
ris gubernationibus, illa quæ circa regnum, & circa ty-
rannidem contingunt. nam regia quidem potastas op
timatum gubernationi respondet: Tyrannis autem, ex paucorum
potentia illa postrema, & ex populari componitur. quapropter per
niciosissima est his qui sub ea sunt: vt pote ex duobus composita
malis, & transgressiones & delicta continens, que ex ambabus illis F
proueniunt. Existitq; generatio statim ex contrariis vtriq; istarum.
nam regia potestas pro tutela præstantium virorum contra populum
reperta est: & fit Rex ex præstantibus per excellentiam virtutis, vel
rerum gestarum quæ sint a virtute, vel per excellentiam huiusmodi
generis. Tyrannus vero originem habet a populo ac multitudine,
contra nobilitatem, vt populus iniuriam ab illis non patiatur. Patet
hoc ex ipsis his quę contigerunt. fere enim tyranni vt plurimum fa
cti sunt ex ductoribus populorum, fidem adepti ab initio propter ca-
lumnias contra nobilitatem iactas. Tyrannides igitur aliæ in hunc
modum constitutæ sunt, ciuitatibus iam auctis. Alię prius ex re-
gibus transgredientibus patria iura, & affectantibus magis domina-
ri. Alię ex electis ad principales magistratus: antiquitus enim po-
puli constituebant diuturniores administrationes & procurationes,

D Aliæ ex paucorum potentia, eligentium vnum aliquem ad maximos magistratus. Omnibus istis modis facultas fuit id perficiendi, si modo voluissent, per potentiam sibi præexistentem, vel ex regia potestate, vel ex honoribus a populo exhibitis. ceu Phidon apud Argos, & alii alibi regiam potestatem habentes tyrãni sunt facti. circa Ioniã vero tyrãni, & Phalaris, ex honoribus. Panetius quoq; in Leontinis, & Cypselus Corinthi, & Pisistratus Athenis, et Dionysius Syracusis, & alii eodem modo ex fauore populorũ, apud quos multum potevunt. Vt ergo diximus, regia potestas instituta est scd̃m optimatum gubernationem. est enim scd̃m dignitatem, vel per virtutem propriam, vel generis, vel per beneficia collata, vel per ista simul ac potẽtiã. Omnes enim qui maxima beneficia in ciuitates gẽtesq; contulerũt, vel qui eam facultatẽ habuerunt vt conferre valerent, hoc honore potiti sunt, alii bello conseruatis populis ne in seruitutem deuenirent, quemadmodum Codrus. alii a seruitute liberatis, vt Cyrus. alii ꝙ

B condidissent vrbẽ, vel ꝙ regionem acquisissent, quemadmodum Lacedæmoniorum, & Macedonum, et Molossorum reges. Vult autem regem esse custos, vt qui diuitias habent, nihil iniustum patiantur, nec etiam populus afficiatur contumeliis. Tyrannus autem, vt sępe iam diximus, ad nullam communem respicit vtilitatem, nisi gratia proprii cõmodi. Est autem obiectum tyranni, quod placeat: regis, qđ honestum sit. quamobrem & illa in quibus plus habent, sunt tyrannis quidem pecuniæ, regibus autem honores. & custodia regi a ciuibus suis est, tyranno aũt a peregrinis. Quòd vero tyrãnis contineat illa mala quę sunt & popularis gubernationis & paucorum potentiæ, manifestum est. Ex paucorum quidem potentia finem esse diuitias. per has enim solas necesse est permanere, vt conductos retineat custodes, vt sumptus faciat in educãdo, vt populo suo in nulla parte confidat. itaq; arma ciuibus suis adimere, ac multitudinẽ populi conculcare, ac ex vrbe pellere, & vacuã habitatoribus ciuitatẽ reddere, cõmu-

F nia sunt vtrarũq;, paucorũ. s. potentiæ, et tyrãnidis. Ex populari aũt, vexare nobilitatẽ, clam euertere & palã, & in exiliũ pellere, tanquã aduersarios & machinatores cõtra potẽtiam suã. Ex his. n. & cõsilia aduersus eos iniri cõtingit, aliis dominationẽ affectãtibus, aliis seruitutẽ fugientibus. Vnde Periandri cõsiliũ Thrasybulo datũ, supeminẽtes spicas decerpe, tanquã oportunum fuerit eminẽtiores ciuiũ de medio tollere. Vt igitur fere dictũ est, eadẽ principia mutationũ sunt existimãda, & in rebuspublicis & in vnius gubernatione. per contumeliã enim, & per metũ, & per contemptũ insurgunt pleriq; subiectorũ aduersus dominantes. iniuriæ vero maxime per contumeliam, nonnunquã & per ablationẽ rerũ fiunt. Sunt aũt & fines ibi tales, quales sunt circa tyrãnides & regna. opes. n. & honores qui in tyrãnis regibusq; maximi cõspiciũtur, affectant omnes. Insurgitur aũt quandoq; in corpus dominãtis, quãdoq; in ipsam dominationẽ. Quãdo. n. per cõtu-

meliam adducuntur homines ad insurgendum, impetus fit in corpus cumque sint contumeliæ partes plures, vnaquęq; illarum cōcitat ad iram. irascentiū vero plurimi vltionis causa impetū faciunt, nō cā potentiæ. Quale fuit illud filiorum Pisistrati: ob contumeliā enim sorori Harmodii illatam, & ipsum Harmodiū cōpellatū, impetus in eos factus est, ab Harmodio quidē propter sororem, Ab Aristogitone autē propter Harmodiū. Aduersus Periandrum quoq; Ambraciæ tyrannum insidiæ factæ sunt, ex eo quia in potu quem amabat puerum interrogauit, an nondum ex se prægnans esset. Philippus vero a pausania occisus est, quia non vlciscebatur contumeliā sibi factam ab Attalo. Et amyntas paruus a Derda, quia iactaret se illius ętate abusum esse. Et Eunchus ab Euagora Cyprio. ꝙ. n. mulier renueret eius filiū, quasi contumelia affectus eū necauit. Plurimę vero inuasiones factę sunt ex eo, quia in corpus verecundiā intulissent qualis fuit inuasio illa Cratei aduersus Archelaum semper enim molesta illi fuerat cōsuetudo eius. Itaq; parua etiam occasio sufficiens fuit, vel quia filiarū nulla sibi dederat, cū se daturū promisisset. sed primā occupatus bello aduersus Syrrā Arabeū tradidit regi Elibiæ: alteram vero filiā minori natu filio Amyntę cōiugauit: existimās per hūc modū minime sibi fore aduersaturum ex Cleopatra genitū. sed indignationis principiū extitit, ꝙ grauiter ferebat se ad libidinis gratiā haberi. Fuit vna cū illo ad rem parandā Hellanocrates Larissęus ob eandem cām. qđ enim abusus ætate illius non, vt ꝓmiserat deducebat, ob cōtumeliam id fieri ratus est, non ob amorem. Paron vero & Heraclides Aenii Cotyn peremerunt,* patri mactantes. Adamas vero a Coty rebellauit, quasi contumelia affectus, ꝙ ab eo in puerilia exectus esset. Multi etiam ob verberatū corpus vel interfecerunt ira perciti, vel impetum fecerunt quasi contumelia affecti, & contra homines in potestate constitutos, & contra reges. vt Megacles apud Mitylenem Pēthalidas circumeuntes & clauis pulsantes, cū amicis aggressus interfecit. & postea Smerdes verberibus cæsus, & a muliere tractus Penthilon interimit. Archelai vero necis princeps fuit Dechamnichus. is enim primus cæteros aggressores commouit & irritauit. causa vero fuit ira, ꝙ illum Archelaus Euripidi poetæ verberandū tradidisset. erat vero infensus illi Euripides ob maledictum in ipsius insuauitatē oris iactatum. Et alii complures tali de causa vel interfecti sunt, vel in periculum insidiarum venerunt. Similiter quoque propter metum. hæc enim vna ex causis est, vt in republica, sic etiam vnius in gubernatione. ceu Xerxem *Arthapobanes metuens calumniam de Dario, ꝙ eum suspendisset Xerxe non iubente, sed putans illi veniam esse ... propter cœnam, quasi ab ignoscente. Aliæ vero propter contemptum. vt videns quidam Sardanapalum regem inter eas mulieres pensa diuidentē, si modo hęc fabula vera fuit: & si non illo, attamen hoc in alio verū esset. Et Dionysiū posteriorē Dion inuasit,

* vltionē sumētes patri.

* Artapanes

D quē contemnebat cōspiciens ipsum Dionysiū semper ebriū, & ciues Syracusanos ita se habere. Amicorum etiam quidam insurgunt propter contemptum. ob fidem enim eis adhibitam spernunt tanquam facultatem habentes clam moliendi, & putantes se dominationē obtinere posse, quodammodo per contemptū inuadunt. Tanquam enim potentes & contemnentes periculum, propter suam potentiā faciliter insurgunt: vt duces quidam exercituū aduersus principes suos, quēadmodum Cyrus contra Astyagen, cuius & vitam & potentiam cō-temnebat, cernēs & copias eius iā consenuisse, & ipsum in delitiis vitā agere. & Seuthes Thracius, cū esset dux exercitus Amadoci. Quidam vero huiusmodi plurium gratia insurgunt, ceu propter contemptum, & propter lucrum: velut contra Ariobarzanem Mithridates. Maxime vero propter hanc causam insurgunt ii, qui sunt natura * superbi, & honorem habent ex rebus bellicis apud dominantes & principes. fortitudo enim potentiā habens superbia est, per quas ambas quasi faciliter superaturi eos aggrediuntur. Eorū vero qui ob honoris cupiditatem insurgunt, alius modus est causæ, vltra iam dictos. Non enim vt quidam tyrānos inuadunt spe magnorum commodorū magnorumq; honorum quos in illis cernunt, inducti, sic & qui ob honoris cupiditatem eos aggrediuntur: sed illi quidē vt ea sibi arripiant, quæ in tyrrānis admirantur: hi autem, vt ex re gesta memorabili atq; egregia famam ac celebritatem nominis consequantur, non dominationem acquirere volentes, sed gloriam. Sunt tamen numero perpauci qui ob hanc causam moueantur: constituendum est enim sibi viuēdum non esse, nisi rē confecerint: quibus adesse oportet Dionis propositum, sed non facile quidem est vt fiat in multis. ille enim cū paucis militibus cōtra Dionysium profectus, ait quantumcunque progredi posset, satis id sibi fore, vt si vel parum terræ illius inuasisset, pulcrum iam sibi mori existimaret. Corrūpuntur aūt tyrannides, vno quidem modo, vt vnaquæq; aliarum rerumpublicarum ab extra, si aliqua sit contraria respublica robustior. nam voluntas quidem aderit, propter contrarietatem electionis: quæ autem volunt, omnes efficiunt, modo possint. Cōtrariæ vero sunt gubernationes, populus quidem tyrannidū secundū Hesiodum, vt figulo figulus. nā gubernatio populi illa postrema, tyrannis est. regia vero potestas & optima gubernatio, propter contrarietatē gubernandi. Quapropter Lacedæmonii multas euerterunt tyrannides, & Syracusani per id tempus, quo respublicę eorum recte gubernabantur. Alio autem modo corrumpuntur, cum in seipsis seditionem habent: quemadmodum circa Gelonem factum est, & nunc circa Dionysium. Gelonis enim filiū Trasibulus Hieronis frater per illecebras & voluptates traducebat, vt ipse dominaretur. domestici vero ac necessariis per factionem repugnabant, vt non tyrannis omnino dissolueretur, sed Trasybulus. verum alii inter hęc conspirātes, eam occasionem nacti, ipsos

*audaces.

omnes pepulerunt. Dionysium autem Dion, cõtra eum copiis ductis D cũ esset affinis, suscepto populo, illum pepulit, ipse vero interfectus est. Cumque duæ sint causæ, propter quas maxime contra tyrannos insurgunt, odium scilicet, & contẽptus: odium quidem existat oportet in tyrannos: ex contemptu autem plurimę fiunt euersiones. Huius vero signum fuerit, ꝙ plerique eorum qui dominationes adapti sunt, eas vsq; ad extremum conseruauerunt: sed qui ab illis suscepe runt, cõfestim, vt ita dixerim, perierunt oẽs. in voluptatibus enim viuentes, efficiuntur facile cõtemnendi, ac multas præbent occasiones opprimendi sui. Particulam vero quãdam odii debemus itam existimare. nam quodãmodo earundem rerum causa existit, & est intetdũ ira efficacior quã odium: vehementius enim insurgunt, quia perturbatio illa non vtitur ratione. Maxime vero contingit vt ira deferantur, qui contumelia fuerunt affecti: per quam quidem causam & Pisistratidarum deleta est tyrannis, & multæ aliarum. Sed odium magis ratione vtitur. nam ira cum dolore fit: quare non facile ratione vti- E tur: odium vero sine dolore. Vt autem summarim dicamus, quotcunque causas diximus paucorum potentię illius postremę & nimię, ac popularis gubernationis extremæ, totidem & tyrannidis causas esse ponendum est. nam & hæ sunt diuisione tyrannides quędam. Regnum autem ab his quę extra sunt, minimum corrumpitur, quapropter & diuturnius est: ex se autem ipso vt plurimum euerti contingit. Corrumpitur autem duobus modis. vno, si seditio oriatur inter eos qui participes sunt regni: alio modo, si tyrannice guberna re pergant, volentes esse domini plurium, & contra legem. Non fiunt nunc amplius regna, sed si qua fiunt, monarchiæ & tyrãnides magis sunt, ob id, quia regnum spontanea gubernatio est, ac maiorum propriæ. & plurimi pares sunt, neq; vsq; adeo præcellẽtes, vt ad magnitudinẽ dignitatemq; huius gradus se posint attollere. atq; ex eo fit, vt sponte illi non pareatur. ꝙ si deceptione quis aut vi domine- F tur, iam apparet hanc esse tyrannidem. In regnis aũt illis, in quibus succeditur per genus, ponendũ est corruptionis esse causam, vltra illas quę supra sunt dictæ, quòd plerunq; contemnendi homines succeduat in regnum, & ꝙ cum non habeãt potentiam tyrannicam, sed regiam, superbiunt. Est enim facilis deiectio regis. si enim nolint, statim non erit rex. at tyrannus etiam nolentium est. Corrumpuntur ergo gubernationes vnius per has, & huiusmodi causas.

Per quæ, regna seruantur, & quibus modis retineantur tyrannides. Cap. XI.

SEruantur autem simpliciter loquendo, ex cõtrariis. singulariter autem loquendo per deductionem illarum ad mediocrem modum. Quanto enim paucorum est potestas omnis, tanto maiori

tempore

D ...mpore necesse est eam durare. nam & ipsi et qui regunt minus su...biunt, magisque moderati fiunt, & illi qui reguntur inuident mi...us. Propter hoc enim & apud Molossos longo tempore durauerunt ...ges, & apud Lacedæmonios, quod ab initio statim in duas partes diui...uerit regia potestas. Et postea Theopōpus ad mediocritatem ma...xillā deducens, Ephoros superaddit, potestate quidē minuens, sed ...mpore augens regiā authoritatem, vt faceret eam quodāmodo nō ...iorem sed maiorem. vt ad vxorem respōdisse ferunt dicentem, an ...rubesceret quod filiis minorē potestatem regiā derelinqueret, quā a ...arentibus ipse accepisset: nō profecto, inquit, nam relinquo eis mul...durabiliorem. Tyrannides vero seruantur duobus modis inter se ...trariissimis. Quorum alter est is, quem per successionem traditū ...rimi tyrannorum obseruant. Horum autem multa constituisse se...t Periandrum Corinthium. multa etiam ex gubernatione Persa...it assumere. Sunt autem hęc, illa perniciosa, quę supra retulimus

B ...ni conatu a tyrannis fieri, quo dominationem retineant, veluti po...tiores decerpere, & sapientes perimere. Et neque comessationes ...mittere, neq; sodalitates, neq; disciplinam neq; aliud quicquam ..., sed omnia cauere, vnde consueuerit oriri inter ciues intelligen...tia, & fides. Et neq; scholas, neq; conuentus aliquos scholasticos fieri ...ncedere: & omnia facere, ex quibus ciues inter se quam maxime ...cogniti sint; cognitio enim fidem generat inter ipsos. Et satellites ...s apparere semper, ac versari foris, quominus latere posit quid ...q; agat, assuescātq; animū submittere per seruitutem continuā. ...alia quecūq; talia Persica & Barbarica, tyrannidis sunt. cuncta .n. ...em possunt. Et ne lateant conari, quæcūq; quis dixerit aut fecerit, ...esse exploratores. queadmodū Syracusis hi qui traductores num...abantur, & auricularii, quos submittebat Hieron, vbicunq; foret ...gregatio aliqua vel conuersatio. minus enim audent qui hæc ti...nt, & si audeant minus latere possunt. Calūniat quoq; inuicem, &

F ...mmittere amicos cum amicis, & plebem cū nobilitate, & diuites in ...ipsos, & subditos ad paupertatem redigere, tyrānicę est prauita...vt neq; sumptus fiat in custodia, & illi quotidianis molestiis occu...i vacare non posint ad consilia contra tyrannos ineunda. Exem...m huius sunt pyramides Aegypti, & donaria Cypselidarum & ...mpi ædificatio a Pisistratidis facta, & Policratis opera circa Sa.... Hęc enim omnia fuerunt instituta ad otium, ad quietem populo ...ollendam, & ad inducendā paupertatē per tributorum pensionē: ...tiam Syracusis factum est. Dionysio enim eam ciuitatem tenen...ontigit Syracusanos in quinq; annorum tempore cunctas facul...s suas in soluendis tributis consumpsisse. Studet etiam bellum ...citare tyrannus, vt negociis occupentur ciues, & indigentia ...s continuo detineantur. Et regnum quidem per amicos ser...tur: tyranni autē est maxime amicis diffidere, quasi velint omnes,

posſint autem maxime amici eum ſubuertere. Et quæ fiunt circa vltimam popularem gubernationem tyrannica ſunt omnia: vt potentia mulierum domi, quò reuelent virorum ſecreta. & manumiſsio ſeruorum eadem de cauſa. non enim inſidiantur ſerui & mulieres tyranno. & ſi proſpere degant, neceſſe eſt beneuolos fore, & erga tyrannidem, & erga popularem ſtatum. nam & populus dominus eſſe vult. Ex quo fit, vt adulatores apud vtroſque in honore habeantur. eſt enim qui populum colit & ducit, populi adulator. Tyrannorum vero qui aſſentando conuerſatur: quod eſt opus adulatoris. nam propter hoc prauos amicos habent tyranni, quòd adulationibus gaudent. Id autem nemo faceret qui mentem habere libero homine dignam: ſed amant boni viri, vel non adulantur. & vtiles praui ad praua: clauus enim clauo, vt dictat prouerbium. Nullo quidem honeſto, nulloque libero delectari, tyrannicum eſt: ſe enim ſolum eſſe talem, putat tyrannus. Qui autem ſubditorum vel honeſtati ſtudent, B vel libertati, minuere excellentiam & præeminentiam tyranni videntur. Oderunt ergo illos tyranni, tanquam euerſores poteſtatis ſuę. Peregrinos etiam in conuiuia & familiarem vſum magis recipere quā ciues, tyrannorum eſt: quaſi illos quidem habeant hoſtes, hos vero non aduerſantes. Hęc & huiuſmodi a tyrannis fiunt pro dominatione retinenda, nec quicquam omittunt prauitatis. Sunt autem (vt ita dixerim) hęc omnia tribus ſpeciebus comprehenſa. Tria enim cōiectat tyrannus. Vnum, vt animos imminuat ciuium. nemo enim parui animi contra tyrannum inſurgit. Secundum, vt ciues inter ſe diffidentes reddat. non euertitur enim tyrannus, niſi ciuium aliqui inter ſe fidem habeant. quapropter & bonos viros perſequitur, quaſi peſtiferos & aduerſarios dominationi ſuæ, non ſolum quia non acquieſcunt in ſeruitute viuere, verum etiam quia fides eis & inter ſe, & ab aliis plurima adhibetur: neque accuſant alios, neq; ipſi inter ſe accuſantur. Tertium, impotētia agendi. nemo enim ſibi impoſſibilia aggreditur: itaque neq; tyrannidem tollere, ſi potentia deſit. Ad quos ergo fines referantur tyrannorum conſilia, tres iſti ſunt. Ad has .n. ſuppoſitiones tyrannica redigi poſſunt vniuerſa, partim ne confidant inter ſe ciues, partim vt potentia eis deſit, partim vt puſillanimi efficiantur. Vnus ergo modus, quo vtuntur tyranni, talis eſt. Alter vero modus, contrariā iſtis quæ dicta ſunt, diligentiā facit. Eſt aūt deprehēdere ipſum ex regnorum corruptione. vt enim regni modus corruptionis vnus eſt, gubernationem ipſam regiam magis reducere ad tyrannicam: ita tyrannidis conſeruatio eſt, ad regiam gubernationem magis eam referre, vnum ſolummodo cuſtodiētem, vt potentiā retineat, per quā non modo volentibus, verumetiam nolentibus dominari poſsit. nā ſi hanc abiiciat, ſimul abiicit & tyrannum eſſe. Sed hoc tanquā ſuppoſitionem quandam manere oportet: cætera vero partim facere, partim quā optime ſimulare, vt regia gubernatio

D videatur. Primum enim videri cõmunium commodorum curam habere, non effundentem largitiones tantas, vt ciues moleste ferant: quã quoquidem ab illis capit operantibus ac laborantibus in sua tenuitate, donat vero scortis, & peregrinis, & histrionibus effuse: rationem reddentem eorum quę acceperit & expenderit. quod iam factum est a quibusdam tyrannis. sic enim administrans, non tyrannus videbitur, sed legitimus gubernator. nec erit ei formidandum, ne quandoq; ibi desinit pecuniæ, cum sit dominus ciuitatis, sed dispergẽtibus tyrannis ex propria domo. Et prodest hoc magis, quã relinquere congregatas. minus enim custodes ipsi cõtra tyrannũ ob res ipsas insurgent. Sunt aũt formidabiliores * absentibus tyrannis, qui custodiũt, quã ciues. nam illi quidẽ vna absunt, hi aũt remanẽt. Deinde redditus & impensas apparare oportet, tum gratia diligẽtis administrationis, tum etiã, vt si quãdo foret opus illis vti possint ad belli necessitates, om- * ἀποδημοῦσιν.

B ninoq; seipsum prębere custodem & quæstorem, nõ vt suarum pecuniarũ, sed vt cõmunium & publicarũ. Et videri velle nũ asperũ, sed cum grauitate honestũ, & talẽ, vt eum nõ timeant obuii, sed magis reuereãtur. hoc aũt non facile eũ assequi, qui foret contẽnendus. Quapropter opus est, vt si non aliarũ virtutũ, at saltẽ ciuilis eũ curã habere, ac talẽ de seipso opinionẽ afferre. Insup. non solũ ipsum videri nulli protinus ciuiũ contumeliã facere, sed etiã nemini illorũ qui circa eum sunt. Eodẽq; modo se habere mulieres suas erga cæteras mulieres. nam & per cõtumelias mulierũ permultę iam tyrannides periere. Et circa voluptates corporis cõtrariũ facere, quã nunc faciãt quidam tyrãni. non solum enim statim ab aurora id agũt, cõuiuãturq; per dies plures, verumetiam apparere volunt aliis quòd ita faciant, vt tanquam faciles beatosq; admirentur. Sed in talibus maxima erit moderatio adhibenda, vel saltem videantur illa fugere. non enim faciliter inuadi potest, nec faciliter contemni qui sobrius sit, sed

E qui ebrius: neque qui vigilet, sed qui dormiat. contrariumque agendum est supra dictorum fere omnium. corroboranda enim & ornanda ciuitas est ab eo, tanquam a curatore, ac non tyranno. Videri etiam oportet ipsum erga religionem Deorum affici vehementer. minus enim formidabunt populi, ne quid contra iustitiam fiat, si religioni deditum illum existimabunt, ac Deorum timorem habere: minusque contra illum audebunt insurgere, quasi Deos habeat * propitios & fauentes. Verumtamen oportet sine improbitate talem videri, atq; eos viros qui aliqua in re laudabiliter se gesserint, honorare, ita vt non existiment vnquam se magis honorari a ciuibus suis, in libertate degentibus potuisse. Hos autem honores ipsemet tribuere debet tyrannus: pœnas vero & animaduersiones per alios infligere, per magistratus videlicet, & iudicia. Communis vero custodia omnis dominationis vnius, est neminem vnum præ cæteris magnum facere, sed plures: nam se inuicem custoddient. Quòd si * συμμάχους

quem extollere oporteat, non tamen eum qui sit moribus audax. nã. D huiusmodi homines aptissimi sunt ad inuadendum circa res omnes. Si vero cuiusquam potentia minuenda est, modice ac non vno simul impetu omnis potestas est auferenda. Insuper ab omni contumelia abstinendum, præcipue tamen a duabus: ne in corpus flagris, neue in ætatem libidine insultum agat. Maximeque id cauendum in illis hominibus, qui honorem magnifaciunt. nam in pecunias illatam iniuriam, auari homines grauiter ferunt: in honorem vero illatam, & qui boni sunt viri, & qui honorem magnifaciunt, permoleste patiuntur. quapropter aut non huiusmodi hominum opera vtendum est, aut animaduersiones in illos patrio more, ac sine vlla contumelia sunt faciendæ. In ętatem vero ex amore sit conuersatio, non ex licentia. denique hoc dedecoris omnino, impensione maiori honorum est redimendum. Eorum autem qui ad vim inferendam contra corpus tyranni insurgunt, illi sunt formidandi & cauendi, qui ita dispositi sunt, vt amplius viuere non curent, cum occiderint. E Quapropter maxime cauendum est ab his, qui vel seipsos, vel eos quos habebant charissimos, contumelia affectos putant. sine vlla enim cura propriȩ salutis irruunt, qui per indignationẽ & iram aggrediuntur. quemadmodum & Heraclitus imquit, durum esse dicẽs pugnare aduersus iram: vita enim id emi. Cum vero ciuitates ex duabus constent partibus, ex inopibus scilicet & opulentis, maxime quidem de vtrisque partis salute cogitandum est ab eo qui gubernat, & alteros ab alteris nulla iniuria affici. Quicunque tamen eorum sint potentiores, hi præcipue sunt a gubernatione vendicandi, ac velut propri efficiendi. nam si hoc extiterit, neque seruorum liberationem facere compelletur tyrannus, neq; arma adimere. altera nanque pars tyranni potentiæ adiuncta, sufficiens erit ad superandum eos qui contra insurgere vellent. Superfluum autem particulariter dicere de omnibus istis. intentio enim manifesta est, ꝙ oportet non tyránnicum, sed tanquam patremfamilias & regem esse putari ab illis, F qui sub eo sunt, nec pro se capientem, sed pro communis vtilitatis cautela & cura, & mediocritatem in vita, sequi, non excessus. Præterea egregios viros per familiaritatem sibi coniungere, plebem vero ac multitudinem per fauorem & gratiam in obsequio retinere. Ex his enim necesse est non solum dominationem eius esse pulchriorem, & optabiliorem, ex eo quia melioribus imperet & non abiectis, neque affectis, neque ex eo quòd ipse neque odio sit neque formidetur: verumetiam ex eo quòd longiorem & durabiliorem eius dominationem fore contingat. Insuper moribus talem esse, vt vel rectè se habet ad virtutem, vel semibonus quidam sit, & non malus, sed semimalus.

Quæ gubernationes minimum durant. Quæ fuerit Socratis opinio apud Platonem, & eius reprobatio. Ca. XII.

ATqui omnium gubernationum breuissimę durare solent paucorum potentia, & tyrannis. Quippe illa quę plurimo durauit tempore Orthagoræ & filiorum, qui apud Siconios tyrannidem habuere, ad centesimum vsque annum peruenit. Durationis vero causa fuit, quod mediocritate quadam erga subditos vtebantur, multaq; legibus seruientes agebant. Et quia aptus rei militari fuit Clisthenes, non facile contemnendus habebatur. Plurimum vero conuersatione, & vsu familiari fauorem & gratiam hominum acquirebāt. fertur enim Clisthenes coronasse iudicem, qui victoriæ illius contradixerat. Aiunt quidā huius iudicis statuam esse illam, qui in foro sedet. Pisistratus quoq; fertur, aliquando apud consilium Ariopagi citatus iudicium subiisse. Secunda vero apud Corinthum Cypselidarum tyrannis. nam ea durauit annis tribus & septuaginta & mensibus sex. Cypselus .n. ipse tyrannidem exercuit anis triginta, Periandrus vero quadraginta quatuor, Psammeticus autem Gordii annis tribus. Causa vero durationis eadem fuit. cum enim popularis esset Cypselus, ac gratia apud multitudinem præualeret, sine vlla corporis custodia in dominatione perseuerauit. Periandrus autem eius filius, magis tyrranice se gessit, sed vir erat bello egregius. Tertia Pisistratidarum Athenis. hæc autem non fuit continua: bis enim tyrāni depulsus fuit Pistratus. itaq; ex annis triginta tribus, solū annis septem & decē tyrannidem exercuit: filii vero eius annis decē & octo: atque ita omnes simul anni fuerunt quinq; & triginta. Ex reliquis vero illa quæ apud Syracusas fuit, Hieronis, & Gelonis, sed nō lōga fuit. hæc annis enim non amplius quā duo de viginti durauit. Gelō enim septem annis cum tyrannidem exercuisset, octauo defūctus est: Hieron autem decem: Thrasybulus vero mense decimo excidit. cæterarum vero tyrannidū pleręq; breui tempore durauerunt omnes. Quæ igitur sint tam circa gubernationes plurium quā circa gubernationem vnius solius, per quæ & corrūpantur & seruentur, fere dictū est de omnibus. In Republica vero Platonis Socrates de mutationibus loquitur, nec tamen recte. Illius enim reipublicæ, quæ est optima atq; prima, mutatio nulla propria assignatur. inquit .n., cā esse mutationis, quia sic natura comparatū sit, vt nihil permaneat, sed in ambitu quodam temporis mutationem recipiat. esse vero principium horū, inquit, quorū sesquitertius cubus quinario coniugatus duas exhibet harmonias, inquiens, quando numerus diagrammatis huius efficiatur solidus, vt pote natura producente prauos, & meliores disciplina. Hoc ergo forsan inquit non male. fieri enim potest vt sint aliqui, quos disciplina instituí, ac bonos fieri viros impossibile est. Sed

* a.l. q̃ũo. hæc* non propria mutatio foret illius reipublicæ, quam optimam es- D
se vult, magis quã aliarũ omnium, & vniuersorum quæ fiunt, & ex tẽ
pore, per quod inquit omnia mutari, & quæ non simul incipiũt, simul
quoque mutantur: ceu si pridie mutationis facta essent, simul forte
mutantur. Præterea quam ob causam ex illa transit ad Lacedæmo-
niorum rempublicam? sæpius enim in contraria transeũt respublicę
omnes, quã in ea quæ sint propinqua. Eadem ratio est de aliis quoq;
mutationibus. Ex Laconica enim, inquit, mutatio fit ad paucorũ po
tẽtiam: ex ista vero ad popularem statum: ex illo rursus ad tyranni
dem. Atqui & e cõtrario mutantur: ceu ex populari in paucorum po
* μοναρχίαν. tentiam, & magis quidem quã in * tyrannidem. Pręterea tyrannidis
vtrum mutatio sit vel nõ sit, nil dicit propter quam causam, nec in quã
reipublicę speciem transit. Huius vero causa est, ꝙ nõ faciliter dice-
re valebat: indefinitum enim. nam scd̃m eum oportebat in primã &
optimam: sic enim vtique fieret continuo circulus. sed mutatur in ty
rannidem tyrãnis, vt ea quę apud Sicyonios ex Myronis tyrãnide in E
Clisthenis. & in paucorum potentiam, vt illa quæ in Chalcidæ fuit
Anticleontis. & in popularem statum, vt illa quę Gelonis fuit Syra
cusis. & in optimates, vt illa quæ Charilai apud Lacedæmonios &
Carthaginẽses. Et in tyrannidẽ fit mutatio ex paucorum potentia, vt
in Sicilia plurimę vetustarum. in Leontinis in Panætii tyrannidem:
& apud Gelam in Cleandri: et apud Regium in Anaxilai: & in aliis
cõpluribus ciuitatibus eodem modo. Absurdũ etiam putare, in pau
corũ potentiã ideo transire, quia hoĩes cupidi & pecuniarum studio
si in magistratibus versantur, ac nõ quia plurimi diuitiis superabun
dantes, non iustum existimant par habere in ciuitate eos qui non ha-
bent facultates, et eos qui habent. In multisque paucorum potentiis
non licet pecunias quærere, sed leges sunt prohibentes. apud Car-
thaginem aũt quę populariter gubernatur, pecuniis student, nec ta-
mẽ adhuc mutati sunt. Absurdũ etiã dicere, esse duas ciuitates sub
paucorũ gubernatione opulẽtorũ & inopũ. Quid enim aliud huic for F
mæ quã Laconicę accidit, vel alteri cuicũque, vbi non omnes æqualia
possideant, aut non oẽs æqualiter sint boni viri? nullo aũt pauperio
re facto, nihilominus ex paucorum transmutantur gubernatione ad
popularem statum, si plures sint inopes: et ex populari in paucorum
potentiam, si potentiores sint opulenti quã multitudo: & alteri negli
gant, alteri intendant. Cumq; plures sint causæ, ex quibus mutatio
nes fiunt, eas non dicit, sed vnam solum, ꝙ prodigaliter viuentes vsu
ris confecti pauperes efficiuntur. quasi vero fuerint omnes ab initio
diuites, vel plurimi eorum. sed hoc falsum. At quando ipsorum po
tentiũ quidam patrimonia consumpserint, res nouas moliuntur: quã
do aũt alii, nil graue accidit. et mutantur nihilo magis in popularẽ
statum, quã in aliam speciem gubernationis. Insuper vero & si hono-
res vna cum aliis nõ capiãt, si iniurias inferant, si cõtumeliis afficiãt,

ſeditiones oriuntur, & mutationes in republica. Fiũt etiam etſi nulla diſsipatio patrimonii interceſſerit, ex eo ꝙ liceat quicquid volunt efficere. cuius rei cauſam eſſe ferunt, nimiam libertatem. Cumq; plures ſint paucorum, plures etiam populi gubernationes, tanquam vera quævna ſit, mutationes aſsignat Socrates.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SEXTVS.

SVMMA LIBRI.

De popularium, ac paucorum gubernationum inſtitutionibus, ſpeciebus, legibus, ac partibus; Nec non de magiſtratuum ſpeciebus, ac eorum officijs.

Quòd, quæ rebuſpublicis, paucorum potentiis, & popularibus gubernationibus conueniant, conſyderandum ſit. *Cap. I.*

QVot igitur ſint differentiæ, & quales eius quod deliberandi habet poteſtatem, & in quo ſumma reipublicæ conſiſtit, & circa magiſtratum ordinationem, & de iudiciis, & qualia ad qualem ordinentur rempublicam, & præterea de corruptionibus, & conſeruationibus rerumpublicarum, ex quibus proueniant, & quas ob cauſas dictum eſt prius. Sed cum plures ſint ſpecies popularis, & ſimiliter aliarum gubernationum, de illis ſiquid reſtat, non peius fuerit conſiderare, ac ſimul vnicuique earum proprium & conuenientem modum reddere: ac præterea conſiderare coniunctiones ſimul omnium modum. nam eorum coniunctio parit rerumpublicarum varietatem: vt & optimatum gubernationes ad paucorum declinent potentiam, & reſpublicę magis populares exiſtant. Dico autem coniunctiones, quas conſiderare oportet, & nunc vſque conſideratæ non ſunt; ceu ſi pars illa quę in deliberando verſatur, & illa quæ circa electiones magiſtratuum conſiſtit, ita inſtituta ſit, vt conferat paucorum potentiæ. aut quæ circa deliberandum ad paucorum potentiam, quæ autem circa electiones ad optimatum gubernationem magis declinet: vel per alium quendam modum non omnia inſtituta ſint reipublicæ congruentia. Qualis igitur popularis quali conueniat ciuitati, & qualis paucorum potentia quali multitudini, & aliarum gubernationum quæ quibus conferat, dictum eſt prius. Verum

tamen oportet fieri manifestum, non solum quænam istarum gubernationum optima sit ciuitatibus, sed etiam quomodo constituendæ sint & illę & aliæ, breuiter est explicandum. Et primo de populari dicemus. nam per hanc etiam de contraria illius gubernatione patebit. hæc est autem, quam vocant quidam paucorum potentiam. Capienda sunt autem ad hanc disciplinam cuncta popularia, & quæ videntur popularium esse sequacia. ex his enim simul positis, resultāt species gubernationis popularis, & plures esse eas quam vnam & differentes continget. Duæ sunt causæ, per quas plures existunt populares. Primum illa quę dicta est prius, quia inter populos differentia est: sunt enim alii agricolę, alii opifices, alii ministri: quorum primi a secundis, & tertii ab vtrisque, non in eo modo differunt, quòd melior aut deterior popularis status, verumetiam in eo quòd non idem sit. Secunda vero causa est, de qua nunc dicimus quæ enim popularem statum sequuntur, ac videntur esse propria ipsius, coniuncta simul faciunt varietatem. nam alicui pauciora consequentia sunt alicui plura, alicui omnia. Vtile vero horum singula cognoscere, & ad constituendum quam velit quis, & ad corrigendum. quęrunt enim qui rempublicam instituunt cuncta, quæ illi propria & conuenientia sint, in vnum colligere ad propositum suum. sed aberrant dum hoc faciunt, vt supra dictum est a nobis, vbi de corruptionibus rerumpublicarum tractauimus. Nunc autem dignitates & mores, & quæ flagitent dicemus.

Quis sit finis popularis gubernationis: & de quibusdam popularium gubernationum peculiaribus. Cap. II.

PRopositum igitur popularis reipublicæ est libertas. hoc enim dicere consueuerunt, quasi in hac solummodo republica libertatem quærentes: ad hanc enim respicere dicunt omnem popularem statum. Libertatis vero ipsius pars vna in eo consistit, vt per vices imperent & pareant. nam iustum populare est æquum habere secundum numerum, non secundum dignitatem. Ex quo fit, vt secundum hoc iustum multitudo ex necessitate dominetur: & quicquid decreuerit populus, id esse ratum, & id esse iustum. Aiunt enim oportere, vt vnusquisque ciuium ęquum habeat. atque ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus posse, quam opulentos. plures enim sunt, & id obtinet quod pluribus videatur. Vnum igitur libertatis signum hoc est, quod ponunt omnes popularis reipublicæ finem. Alterum vero viuere, vt quisq; velit. hoc enim aiunt opus esse libertatis: siquidem serui est viuere non vt vult. hic est igitur secundus popularis reipublicæ finis. Hinc profectum est, nemini potissimum subesse velle. quòd si hoc non datur, at saltē per vi

ces subesse ac præesse. idque pertinet ad libertatem quæ est secundũ æquum. His præsuppositis, ac tali existente principio, popularia huiusmodi sunt. Sumi ad magistratus omnes ex omnibus, ac præesse omnes vnicuique, & vnumquenq; vicissim omnibus. Per sortem tribuere magistratus, vel omnes penitus, vel illos saltem, qui non peritia indigent & arte. A nullo censu esse magistratus, vel saltem a minimo. Non nisi semel eundem magistratum ab aliquo geri posse, vel perraro, & paucos, exceptis his qui versantur in bello. Parui temporis esse magistratus, vel quot recipiunt. Iudicare omnes, & ex omnibus, & de omnibus, vel de plurimis & maximis & principalissimis: puta de corrigendo, & de republica, & de priuatis contractibus. Et concionem esse omnium dominam, magistratum vero nullius, aut dominam esse concionem rerum maximarum, magistratum vero nimiarium. Inter magistratus autem popularissimum est consilium, vbi non omnibus est mercedis facultas. nam tunc quidem adimunt & huius magistratus potentiam. ad se enim reducit iudicia cũcta populus mercedem abundans; vt diximus supra, vbi de hac parte tractauimus. Deinde mercedem capere potissimum quidẽ omnes, concionem, iudicia, magistratus: vel saltem magistratus, & iudicia, & consilium, & conciones principales: vel eos magistratus, quos necesse est in eadem simul esse comessationes principales: vel eos magistratus, quos necesse est in eadẽ simul esse comessatione. Prȩterea cũ paucorum gubernatio genere & diuitiis & eruditione definiatur, videntur quæ popularitatis sunt contraria esse, ignobilitas, inopia, sordidum opificium. Prȩterea potestatem nullam perpetuam esse. quod si reliqua sit aliqua ex antiqua mutatione, illius auferre potentiam & ex electione ad sortem reducere. Hæc igitur omnia cõmunia sunt gubernationum popularium. Contingunt autem ex eo iusto, quod fatentur esse populare: hoc est æquum habere omnes secundũ numerum, quod maxime videtur esse popularis status & populi. æquum est enim, cum nihilo magis gubernant diuites quam pauperes, nec soli potestatem habent. sed omnes ex ȩquo secundum numerum. sic enim demum existimant paritatem in republica esse, ac libertatem.

Quo pacto in populari gubernatione census partiendi sint. Cap. III.

Sed quæritur post hæc, quemadmodum habebunt æquũ, vtrum oportet partiri in mille eos census qui sunt quingentorum, & mille æqualiter posse quingentis: vel non sic ponere oportet istam paritatem, sed partiri quidem sic, deinde ex quingentis pares accipientem, & ex mille, hos potestatem habere partitionum & iudiciorum. Vtrũ

igitur respublica ista iustissima est secundum populare iustum, vel D magis illa quæ secundum multitudinem: Aiunt enim populares, id esse iustum, quod videtur vtiq; pluribus: potentes vero, quod videtur his qui plus possident. pro multitudine enim facultatum aiunt esse statuendum. Sed habent hæc vtraq; imparitatem & iniustitiam. Si enim quod pauci possunt, tyrannis est: nam si vnus habeat plura quam alii opulenti, secundum paucorum iustum, is solus dignus est qui gubernet. si vero qđ plures scđm numerũ, iniuriabũtur publicantes bona opulentorum ac paucorum, vt superius dictum est. Quæ igitur sit æqualitas, quã ambo profitentur, considerandũ est ex his quæ vtrique definiunt iusta. Inquiũt enim quicquid videatur maiori parti ciuiũ, id oportere esse ratũ. Sit quidem hoc, attamen non penitus. sed cum duæ partes sint ex quibus ciuitas constat, diuites scilicet & pauperes: quod ambabus videatur aut pluribus, id ratũ sit. ꝙ si contraria videantur, quod pluribus et habentibus maiorẽ censum. puta si alii decẽ, alii viginti, videatur aũt diuitũ sed, pauperũ vero quindecim, E accedant vero pauperibus quatuor diuitum, diuitibus autem quinq; pauperũ, quorumcunq; census exuperat, connumeratis ambabus vtrisque, id ratum sit. Quòd si forsan æquales esse cõtigerit, cõem esse hanc ambiguitatem putandum est: vt nunc accidit, si vtrinque paria suffragia cõcionis sint, aut pares in iudicio sentẽtiæ. nam aut sorte dirimendum est, aut aliud quiddam huiusmodi agendũ. Sed de æquo & iusto, quanquam sit admodum difficile in illis reperiri veritatẽ, tamen facilius est sortiri, quã persuadere iis qui plus habere possunt. Semper enim qui imbecilliores sunt, æquum & iustum quærunt: sed qui plus possunt, ista non curant.

De quatuor speciebus popularium, ad quos pertineant, de earum legibus atque uaframentis. *Cap. IIII.*

F

CVm vero quatuor sint gubernationes populares, optima est illa, quam primo gradu posuimus, vt superioribus libris dictum est. eadem quoq; antiquissima omnium. Dico autem primam secundum distinctionem populorum. nam optimus populus est ille, qui ex agricolis constat. itaq; & popularis status effici datur, vbi multitudo ab agricultura viuit, vel pascuo: negociosa quidem, quia nondũ multum habet. Ex quo fit, vt raro concionem agant. cum enim laborandum sit illis circa necessaria ad victum, operibus destinantur suis, & aliena non appetunt: dulciusq; illis est opus facere quam in republica versari, nisi magna in gubernando sint emolumenta suscepturi. plerique enim magis lucrum appetunt, quam honorem. Signum huius est, ꝙ tyrannides antiquitus pertulerunt, & nunc paucorum potentiam perferunt, modo suam rem agere illis permittatur, neq; diripiatur quæ

D habent, cito namque alii eorum diuites efficiuntur, alii egere desi- ¦sunt. Præterea, si quæ cupido honorum eis inest, facile adimpletur per potestatem, quam in concionibus habent creandi magistratus, & corrigendi delicta. Nam in quibusdam ciuitatibus, & si non eligit populus magistratus, sed quidam per partes deputati ex omnibus, ut apud Mantineam, tamen satis esse putant, quod consulendi, deliberandique habent potestatem. Ac putandum est hanc esse tanquam formam aliquam popularis gubernationis, vt fuit quandoque apud Mantineam. Quapropter vtile est prius dictæ populari gubernatio- ni, & ita consuetudo fuit, eligere quidem magistratus, & corrigere, & iudicare omnes. Magistratus autem maximos geri per eos qui ele- cti sint, & a censibus maioribus maiores, vel a censibus nullum, sed per eos qui possunt. Necesse est autem, cum ita gubernantur respu- blicæ, eas bene gubernari. nam magistratus semper ab optimis geren- tur, populo ita volente neque præstantioribus inuidente. nobilibus autem ipsis & præstantibus hic gradus sufficiet. non enim suberunt deterioribus. ipsi vero magistratus gerent iuste, quia pœnam for- te dabunt, quoniam corrigere ad alios pertinet. compesci enim ac non licere facere quicquid quis velit, vtile est. nam licentia agen- di quod quisque velit custodire non potest ingenitam vnicuiq; ho- minum prauitatem. itaque necesse est illud euenire, quod optimum est in rebuspublicis, vt magistratus a prestantioribus gerantur, sine vlla populi diminutione. Quòd igitur hęc popularium gubernatio- num est optima, patet: & qua de causa, quia ob talem aliquem esse populum. Ad constituendum autem populum agricolam, tum le- ges quædam antiquitus apud multos latæ, vtilissimæ sunt, tum illud vniuersaliter, ne liceat cuiquam habere plus agri quam mensurā cer- tam, vel aliquo loco ad oppidū & ciuitatem. Erat antiquitus in mul- tis ciuitatibus lege cautum, non licere venditionem facere bonorū F primæ hæreditatis. Est etiam lex, quam dicunt Oxili fuisse, ne liceat cuiquam fœnerari super aliqua fundi parte, quam quis habeeret. Di- rigere etiam id oportet Aphycalorum lege. est enim vtilis ad id qđ dicimus. Illi enim quanquam sint permulti, possideant autem exiguam regionem, tamen omnes agricolę sunt, quoniam pretia constituunt non totarum possessionum, sed per tales partes diuiden- tes, vt etiam pauperes faciliter eas pretiis superare possint. Post agricolarum multitudinem optimus est populus, vbi pastores sunt, & viuunt ex animalibus. In multis vero hæc cum agricultura conue- nientiam habet. vtrique enim corporibus exercitati ad bellicas ex- peditiones vtilissimi sunt, ac potentes sub dio consistere. Cæteræ ve- ro multitudines, quasi omnes ex quibus alii status populares cōstāt, multo quam hi deteriores sunt. nam opificum quidem, ac forensiū, & mercenetariorum *vtilis est vita, nullumque virtutis opus eorum * φαῦλος quæ tractat multitudo, & insuper quia huiusmodi genus hominum

circa forum vrbemq́;, vt ita dixerim, aſsidue hęret, faciliter conciones agitat. at agricolæ, quia ſparſim habitant per agros, neq; in vnũ D coeunt faciliter, neque ſimiliter indigent huiuſmodi congregatione. Quibus vero contingit ſitum regionis talem eſſe, vt longe diſtẽt ab vrbe, in iis facile eſt popularem ſtatum laudabilem conſtituere ac rempublicam. vi enim ipſa compellitur multitudo, quaſi colonias per agros efficere. Quare & forenſis turba ſit, tamen conciones in populari ſtatu non facit abſq; multitudine illa, quę per agros habitat. Quomodo ergo conſtituenda ſit optima illa ac prima popularis gubernatio dictum eſt. patet etiam quomodo aliæ: ſubſequẽter enim eſt deſcendendum, & deterior ſemper multitudo ſeparanda. Poſtremam vero ſpeciem, quia omnis multitudo ad illam recipitur, neq; cuiuſcunq; ciuitatis eſt eam perferre, neq; facile permanere eam, niſi legibus & moribus bene ſtabilitam. A quibus vero illi tẽ faſtari contingat, & hanc & alias reſpublicas, fere dictum eſt prius in plurimis. Sed ad conſtituẽdam hanc popularem gubernationem, E & ad populum roborandum, conſueuerunt pręſidentes, ad populum recipere complures, ac ciues efficere non ſolum legitimos, verumetiam ſuperios ex quouis ciue, id eſt, ſiue ex patre, ſiue ex matre. omne enim hoc huic populo magis conueniens eſt. Conſueuerunt igitur ii qui populos ducunt ita conſtituere. Oportet tamen id facere, quoad exuperet nobilium mediorumq́; multitudo, neque vltra progredi. nam ſi tranſcendunt, turbatiorem efficiunt rẽpublicã, ac nobilitatẽ exaſperando magis irritant: quę cauſa ſeditionis fuit apud Cyrenẽ. paruum enim inconueniens conniuendo tranſigitur: magnum vero in oculis hæret. Inſuper talia conſtituta vtilia ſunt ad popularem ſtatum huiuſmodi, & ad populi corroborationem, qualia Cliſthenes Athenis factitauit, quo populi gubernationem augeret: & apud Cyrenam, qui populum conſtituerunt. Tribus enim aliæ conſtituendę ſunt plures, & ſodalitates priuatorum ſacrorumque F redigendæ ſunt ad pauca & publica. Et cuncta diligenter excogitanda, quo quã maxime omnes ſimul admiſceantur familiaritates, conuerſationesque primæ diſiungantur. Prætera tyrannica machinamenta omnia videntur eſſe popularia: ceu licentia ſeruorum, *& mulierum, & puerorum, vt ſine metu viuant vt velint. permulti enim huiuſmodi ſtatum ciuitatis amabunt, cum pleriſque dulcius ſit diſſolute viuere quam modeſte.

* Cod. Grę. ad. (hec aũt vſq; ad aliquid conducere poteſt.)

Ad populares inſtitutiones præcepta. *Cap. V.*

ESt* autẽ opus legis poſitoris, & eorum qui volunt ſtatum aliquẽ talẽ conſiſtere. nam vt conſtituatur talis ſtatus, nõ magnum negocium eſt, neq; ſolum ſed magis vt ſeruetur. vno enim vel duobus vel tribus diebus permanere;

* C. Gr̨. nõ conſtituere maximum opus, neq; ſolum.

quomodocunq; gubernātibus, haud difficile est. Quapropter opus etiam ex his, quas supra retulimus, conseruationibus & corruptelis rerū publicarū, cautelam assumere, cauēdo illa quę corruptiua sunt, ac leges tales ponendo, & sine scripto et scriptas, quæ conseruationes status maxime comprehendant. neq; putare id esse populare, neq; paucorum potentiæ, ꝙ efficiat ciuitatē maxime a multis vel a paucis gubernari, sed ꝙ quā plurimo tempore. At nunc ii, qui sunt potētes in populis, gratificantes multitudini, multa populariter agunt per publicationes bonorum in iudiciis factas. Quare oportet eos qui curā ciuitatis habent reipublicæ contra moliri, leges ponendo, vt damnatorum bona sacra sint, & non in publicum sed in sacrum referantur. hæc enim lex nihilominus iniurias cōpescet, nam pœna eadem erit. populus aūt minus cupide dānabit, cum nihil sit vtilitatis ex damnatione suscepturus. Insuper publicas accusationes quam rarissimas facere, magna pœna constituta aduersus eos, qui falso accusarint. non.n. populares in iudiciū vocari consueuerunt, sed nobiles. Oportet autem erga statum reipublicæ, quantum fieri potest, oēs reddere beneuolos, ꝙ si id fieri nequeat, saltem conari, ne hostes existimēt eos, qui gubernāt. Cum vero postremæ illę species gubernationū popularium in multitudine consistant, ac difficile sit vt concionibus vacare possint sine alicuius marcedis susceptione, hoc autē nisi redditus habeat ciuitas, maxime inimicum est prętantibus viris. Nam ex tributo & publicatione bonorum, & ex iudiciorum improbitate necesse est prouenire, quod multas iam popularium respublicas subuertit. Vbi ergo publici redditus non sunt, facere oportet conciones raras, & iudicia magna quidem, sed paucis diebus duratura. hoc aūt confert ad illud, ꝙ non formidabūt impēsas opulenti, si diuites nō capiant mercedem iudicii, sed pauperes. Confert etiam ad recte iudicandum multo magis. nam qui magna patrimonia habent, multis diebus abesse nolūt a rebus suis, modicum vero abesse tempus non moleste ferūt. Vbi vero sunt redditus publici, nō id facere, quod nunc magni quidā in populo faciunt. superflua.n. diuidunt, ac simul capiunt, moxque rursus indigent eisdem est enim pauperibus, ceu vas perforatū hmōi emolumentū. Sed oportet eū qui vere popularis sit, videre ne multitudo pauperie nimia prematur: nam egestas prauam reddit populi gubernationem. Conandum est igitur ingeniose, vt abūdantia adsit diuturna. nā id prodest ēt diuitibus. Congregātes vero illa, quæ ex redditibus proueniunt, simul omnia egenis tribuere oportet: præsertim siquis possit, tantum congreget, quantum sat est ad agelli comparationem, vel saltem ad facultatem negociandi & agrum colendi. & si non oibus possibile, at scdm tribus, aut partem aliā id facere. In hoc aūt ad necessarios conuentus mercedem diuites conferre, cupidos inanium munerū. Per talem aliquem modum Carthaginienses gubernātes, amicum retinent populū: semper enim quosdā a populo

mittentes in aliquas gubernationes, eos diuites faciunt. gratiosorũ D vero, ac mentem habentium nobilium est suscipere egenos, & occasionem præbentes conuertere ad res agendas. Recte quoque se habet Tarentinorum exemplum imitari. illi enim * iumenta faciẽtes communia ad pauperum vsum, beneuolam per hunc modum sibi plebem cõstituunt. Magistratus insuper omnes duplices faciunt, vt sint alii per electionem, alii per sortẽ. quo.n. populus capiat, per sortẽ: quo aũt melius gubernetur, per electionẽ. Est aũt hoc facere ẽt in vno eodẽq; magistratu, vt alii sorte, alii electione ad eum gerendum assumãtur. Quemadmodum ergo oporteat popularium gubernationes instituere, dictum est.

* χρήματα, opes.

De speciebus paucorum potentiæ, ordinatione census ex populo assumendi, quæ paucorum gubernationes potiores, & quæ deterrima. Cap. VI.

DE paucorum quoq; gubernationibus quomodo agendum sit, patet fere ex eisdem. Nam per contrarium agendum est in omni paucorum gubernatione, ad oppositam sibi popularis gubernationis speciem, reputando maxime moderatam illam ac summam cęterarũ gubernationem paucorum, & primam. Hæc aũt est propinqua illi, quæ respublica nuncupatur, in qua oportet cẽsus diuidere, & alios minores, alios maiores facere. minores quidem, a quibus necessarii magistratus capiantur: maiores vero, a quibus capiantur ii magistratus, qui sunt principaliores. Et qui tantum adepti fuerint censum, habiles sint ad rempublicam gerendam, afferente populo tantam multitudinem per ipsum censum, vt cum illa potentiores sint qui gubernãt rempublicam, quam illi qui non gubernant. Semper autẽ ex meliori populo capiendi sunt illi, qui ad societatem reipublicę recipiuntur. Similiter autẽ in ea gubernatione paucorũ quæ sequitur, intendentes parumper, est instituendum. In ea vero quæ opposita est extremæ popularitati, quæ est paucorum potentia, tyrrannidi persimilis, quanto deterrima est, tanto maiori opus est custodia. Vt enim corpora bene disposita ad sanitatem, & nauigia bene instructa ad nauigandum, multos ferunt errores, nec ob eos succumbunt: valetudinaria autem corpora & nauigia parum firma, nautisq; instructa prauis, ne paruos quidem ferunt errores: ita rerumpublicarum eæ quæ deterrimę sunt, plurima indigent custodia. Populares igitur gubernationes per multitudinem hominum omnino seruantur. hoc enim opponitur ad illud iustum, quod est scd̃m dignitatem. Paucorum vero potentium contra, videlicet per rectam ordinationem oportet assequi firmitatem.

Quot partes multitudinis præcipuæ sint, & quæ: ac totidem sint partes vtiles ad bellum: & præcepta ad paucorum potentias. Cap. VII.

CVm vero sint multitudinis potissimum partes quatuor, agricolæ, artifices, negociatores, mercenarii: quatuor etiam vtiles ad bellum, equites, pedites grauis armaturę, expediti leuis, & turba naualis: vbi contingit regionem esse ad æquitatum aptam, ibi locum habet aptissimum, paucorum potentia illa summa. nam conseruatio habitatorum ab equitibus prouenit eques vero nutrire, eorum est qui magnas habent facultates. Vbi autem regio ad peditatum est apta, alteram speciem affectat paucorum potentiæ. nam grauis armatura, diuitum est magis quā pauperum. expediti autem leues & nautica turba plebe est omnis. Nunc autem vbi talis turba multa est, quando
B seditio fit, deterius certant. Sed oportet huius medicinā capere a belliducibus, qui ad equitum ac peditum robur, expeditos leuis armaturæ solent coniungere: & cum his superant populi in seditionibus opulentos. nam leues & expediti contra equites & cōtra grauis armaturæ pedites facile pugnāt. instituere igitur potentiam istam, contra seipsos est instituere. Sed oportet diuisis ętatibus, cum alii seniores, alii iuniores existant, in iuuenili adhuc ætate constitutos filios suos erudire ad leues & expeditas operationes; delectos quidem ex pueris Athletas esse ipsos operationum. Concessio aūt reipublicæ populo facienda est, vel cum ad censum peruenerint, vt dictū prius est; vel, vt faciunt Thebani, cum certum tempus a * mercatura & huiusmodi exercitiis destiterint, vel, vt apud Massiliam iudicio facto, qui digni sint ad rempublicam recipi, & qui excludi. Pręterea dignitatibus iis, quę sunt principalissimæ, quas suscipere oportet eos qui in reipublicæ gubernatione versantur, adiungenda sunt onera publi-
C ca, vt populus sponte sua eas nolit, & veniam habeat illis qui huiusmodi magistratus suscipiunt, vtpote mercedem permagnam pro ea dignitate soluentibus. Congruit auté cum huiusmodi magistratus ineunt, & sacra magnificentissime facere, & publica quædam ædificia ad vsum populi construere: vt multitudo cernens vrbē ornari tū muneribus erga Deos, tum ædibus ad vsum publicum, libenter aspiciat potestatem statuum ciuitatis. Continget etiā præstantibus viris hæc esse monumenta suæ largitatis. Sed hoc non fit nunc per eos homines, qui magni sunt in paucorum potentia, sed contrariū. lucrum enim quęrunt non minus quam honorem. itaque dici potest recte, hos esse populares status paruos. Quomodo igitur instituendæ sint, & paucorum gubernationes, & multitudinis, in hunc modū determinatum sit.

* Sordidis opificijs.

D

De magistratibus, & eorum speciebus, & quibus rebus præficiendi sint. Cap. VIII.

Consequens est circa magistratus videre diligenter, quot hi sint, & quales, & quibus de rebus, vt supra dictum est. Sunt enim quidam magistratus, sine quibus ciuitas esse non potest sunt etiam quidam ad cultum ornatumque pertinentes, sine quibus bene habitari ciuitas non valet. Præterea necessarium est & in paruis quidem ciuitatibus pauciores esse magistratus: in magnis autem plures, vt prius ostendimus. Quales ergo congruat simul coniungere, & quales separare, non debet esse clam. Primum ergo cura rerum necessariarum, vt in foro as sint venundenturq́; . super qua quidem cura magistratus quidem est constituendus, cuius officium sit circa cõtractus & circa honestatem. nam cunctis fere ciuitatibus necessarium est, emptiones, venditionesque fieri inuicem, pro vsu rerum necessariarum. & hæc facultas maxima & expeditissima est ad eandem sufficientiam consequendam, E cuius gratia in vnam videntur conuenisse reipublicæ societatem. Altera vero cura huic coniuncta ac propinqua est circa vrbem, de publicis priuatisque rebus, de ędificatione decenti, de viarum constratione ac directione, de finibus regendis, vt sine querela sint, & de similibus. vocant autem huiusmodi magistratum ędilitatem. partes eius vero sunt plures, vt magnis ciuitatibus aliæ super alias incidunt: ceu mœnibus reficiendis præfecti, & fontium curatores, & portuum conseruatores. Alia vero est cura, & quidem necessaria atque huic propinqua. nam de eisdem rebus, cæterum non in vrbe, sed extra vrbem in agro versatur. Vocant autem huiusmodi magistratum, * alii definitores, alii custodes agrorũ. hæc igitur procurationes sunt tres. Est & alius magistratus, ad quem redditus publici referuntur, qui apud eos conseruati, mox distribuuntur ad singulas opportunitates. vocant vero istos, receptores, & quæstores. Alter vero magistratus est, apud quem præscribi oportet priuatos contractus, & sententias iudicum, apud quos etiam postulationes vocationesque in F ius prescribi debent. quibusdam in locis huiusmodi magistratum diuidunt in partes plures. sed est vna eademque authoritas istorum omnium: appellantque eos, qui hunc magistratum gerunt, tum præfectos, tum memoriales, vel similibus nuncupationibus. Qui vero post hunc sequitur, summe necessarius est, ac difficillimus omnium magistratuum. versatur autem circa executiones eorũ qui damnati sunt, & circa eorum pœnas atque custodias. Est autem grauis huiusmodi administratio propter multas quæ inde proueniunt inimcitias. itaque nisi magna emolumenta ex eo capiantur, gerere illum omnes recusant. & si gerant, secundum leges facere nõ tolerant. sed est necessaria res. nam nihil prodessent de rebus iustis iudicia aut sententię

* alij agrorũ definitores, alij syluarũ custodes.

nisi

nisi forent qui eas executioni mādarent. quare si hæc desint, communio inter se ciuium permanere non pōt. Propterea melius est nō vnū huic esse magistratū, sed partiri in plures, vt alii de aliis iudicia exequantur. & circa actiones eodem modo conandum est distinguere. adhuc etiam magistratus alios aliis exequendis, & nouorum magis nouos: & præsentium alio condemnante, alii sunt qui exigant, ceu prætores vrbani ædilium cōdemnationes, ac rursus istorum alii. quā enim minus inimicitiarum sit illis qui executioni demandant, tanto magis res finem suscipient. Si sint ergo iidem qui condemnāt & qui condemnationes exigunt, duplex contrahitur odium. in omnibus autem eosdem, cunctis inimicum est. Multis etiam locis separatur ille qui custodit reos, ab illo qui animaduertit in eos. vt Athenis illi, qui vndecim uiri nūcupātur. Quapropter melius est hūc quoque diuidere magistratum, & quasi adumbrare & mitigare: est enim necessarius non minus quā superior. Contingitq; in eo, vt viri boni maxime vitent hoc officium: prauos autem nequaquam tutum sit ei præficere, cum ipsi potius indigeant custodia & carcere, quam alios debeant custodire. Itaque oportet hoc non vnum esse officium, neq; cōtinuo ab eisdem fieri, sed vbi est aliquis iuniorū ordo, aut custodū, aut magistratuum, deputandi sunt pro tempore alii atq; alii, qui horum officiorum suscipiant curam. Hos ergo magistratus tanquam summe necessarios ponendum est esse primo. Post hos autem alii sunt magistratus, nec sane minus necessarii, & maioris quidem dignitatis. nam plurima indigent experientia & fide. Tales vero sunt circa custodiam vrbis, & circa illa omnia quæ ordinantur ad bellicas expeditiones. opus est enim & in pace & in bello permultis. nam & mœnia ciuitatis curanda tuendaq; sunt, & disquisitiones descriptionesq; ciuium agendæ. Alicubi ergo super his plures sunt magistratus, alicubi pauciores: veluti in paruis quidem vrbibus vnus super omnibus. appellant vero hos prætores vel consules. Insuper si sint equites, aut pedites, aut sagitarii, aut turba naualis, super vnoquoq; eorum præfecti quidem statuuntur: appellanturque præfecti equitum, pręfecti legionum, præfecti nauales. & seorsum sub his præfectus triremis, præfectus cohortis, tribunus militum, & alia huiusmodi particularia. totum vero vna quædam species est, procuratio scilicet rerum bellicarum. & erga huiusmodi magistratum, hoc modo se habet. Cum vero quidam magistratuum, & si non omnes, pertractent multa negotiorum publicorum, necesse est esse alium magistratum, qui rationes repetat atque corrigat, ipse vero nihil tractet. vocant vero hos alii correctores, alii rationales, alii scrutatoreres, alii procuratores. Pręter hos vero omnes magistratus vnus est maxime principalissimus omnium. idem enim plerunque habet finem & introductionem, qui præsidet multitudini, vbi populus dominatur. Oportet autem id quod cogit, summam habere in republica

authoritatem. appellant vero quibusdam in locis Pręconsultores ex D eo, quia ante deliberant: vbi vero multitudo est, consilium magis. Ciuitatum igitur magistratus fere tot aliqui sunt. Alia species curationis est circa rem diuinam, ceu sacerdotes, & æditui circa templa: vt conseruentur quę sunt, & erigantur ruinosa ædificia, & cætera omnia que pertinent ad diuinum cultum. Euenit autem alicubi curam hanc esse vnam, vt in paruis ciuitatibus. alibi vero plures separatas a sacerdotio, vt sacrificuli, ac æditui, & custodes sacrarum pecuniarum. Huic consequens est illa, quæ circa sacrificia publica, quotcũque sacerdotibus lex non committit, sed ex publico fiunt. vocant aũt eos qui istis præsunt, alii Reges sacrorum, alii Pontifices maximos. Necessaria ergo officia sunt circa hæc, vt illa repetamus, circa rem diuinam, circa rem bellicam, circa redditus publicos & impensas, circa forum, circa Vrbem & portus & regionem: insuper circa iudicia, & contractus, postulationes, & executiones, & custodias, & super rationibus, & disquisitionibus, & super correctionibus eorum E quæ quis gesserit in magistratu, & postremo circa consilia rerum communium. Propria autem earum ciuitatum quæ magis pacatæ atque tranquillæ, sunt, curam facere de mulierum disciplina, de legibus seruandis, de disciplina iuuentutis, de gymnasiorum gubernatione: præterea de ludis gymnasticis ac musicis, & si qua alia huiuscemodi spectacula continget fieri. Horum vero quædam manifestæ sunt non popularia, veluti disciplina mulierum & puerorum. nam pauperibus necesse est vti mulieribus, & pueris tanquam ministris, quoniam seruos non habent. Cumq; tres sint magistratus, per quos assumunt quidam summas potestates, conseruatores legum, & præconsultores, & consilium; conseruatores legum optimatum magistratus est, præconsultores vero paucorum potentia, consilium autem populare. De magistratibus ergo, vt in figura, fere dictum est de omnibus.

ARISTOTELIS POLITICORVM

LIBER SEPTIMVS.

SVMMA LIBRI.

De optima vita, ac ciuitate beata. De eius conuenienti multitudine, rebus maritimis, ciuibus, partibus, diſtributione, ędificijs, ac locis variis. De ciuium inſtitutione, De coniugijs, filiorum procreatione, victu, ac inſtitutione.

De optima vita, & ciuitate beata. Cap. I,

DE optima republica recte quęrere volenti, neceſſarium eſt prius determinare, quæ vita ſit maxime expetenda: nam ſi id ignotum ſit, neceſſe eſt & optimam rempublicam ignorari. optime enim agere conſentaneum eſt, qui ſub optima reipublicæ diſciplina reguntur, ex his quę ſibi aſsint, niſi quid accidat pręter rationem, Quare primo ſtatuendum eſt, quæ vita ſit cunctis, vt ita dixerim, maxime optanda: deinde vtrum publice & priuatim eadem ſit, an alia. Putantes igitur multa ſufficienter eſſe dicta de optima vita, etiam in externis ſermonibus, & nunc illis vtendum cenſemus. Nempe aduerſus hanc diuiſionem nemo vtique refragabitur, quod tria omnino ſint bonorum genera, externa, corporis, & animi, iſta omnia adeſſe felici homini oportet. nemo felicem diceret eum, qui nullam partem fortitudinis habeat, neque temperantiæ, neq; iuſtitiæ, neque prudentiæ, ſed timētem etiam circunuolantes muſcas. tēperantem vero a nulla penitus edēdi bibēdiq; extrema cupiditate, & gratia quadrātis vnius dilectiſsimos interficientē: ſimiliter & mēte tam ſtultū atq; ignarū, quaſi puerū quendam vel inſanū. Sed iſta quidem ſic, vt dicta ſunt, oēs concederent. Diſcordāt tamen in quanto atq; exceſſu. nam virtutis quidam ſatis habere ſe putant, quantulumcunq; habeāt: diuitiarum vero atq; pecuniæ, potentiæq; & famæ, & huiuſmodi omnium infinitum exceſſum ſequuntur. At vero nos illis dicemus, quia facile eſt de his etiā per opera ipſa fidem ſuſcipere, cernentes, quia homines acquirunt & conſeruant non virtutes externis bonis, ſed externa virtutibus. Ipſaque beata vita, ſiue in gaudio poſita eſt, ſiue in virtute, ſiue in ambobus, magis exiſtit moribus & intellectu in exceſſu ornatis, mediocria vero externa poſsidētibus, quā his qui ī externis

plura possident quã opus sit, & qui in illis deficiunt. Quinetiam rõ- D
ne licet hoc probe intueri. nam externa quidem bona finẽ habẽt tan
quam instrumentum quoddam. omne autem vtile tale est, vt exces-
sus vel noceat habenti, vel certe nil prosit. At bona animi quanto ma-
gis excedunt, tanto magis vtilia sunt; siquidẽ non solum honesti, ve-
rumetiam vtilis appellationem tribuere illis oportet. Omninoq; pa-
tet, ꝙ sequi dicemus dispositionem optimam cuiusque rei ad inuicẽ,
secundum excessum distantiæ illorum, quorum dicimus eas esse dis-
positiones. Quare, si est anima preciosior corpore & pecuniis & sim
pliciter & nobis, necessariũ est & dispositionẽ vtriusq; optimã eodẽ
modo illis correspõdere. Insuper animi gratia illa expeti nata sunt
& ita recte sentientes expetere omnes oportet, non autem animum
gratia illorum. Quod igitur felicitatis tantum vnicuiq; contingit,
quantũ virtutis atq; prudentię, & quantum s͡cdm has operatur, con
fessum nobis existat, teste Deo fretis dicente, felicem esse atque beatũ
non per aliquid externorũ, sed per seipsum, quia talis est secundũ na E
turam. Cum & bonam fortunam aliud esse quã felicitatem, prop-
ter hæc necessarium est. nam externorum quidem bonorũ causa est
fortuna & casus: at iustus & temperatus nemo a fortuna est, neque
per fortunã. Consequens vero est, & iisdem rationibus cõsentaneũ
ciuitatem quoq; beatam esse quæ optima sit, & quæ bene agat. impos
sibile autem bene agere eos, qui bona non agant. nulla vero bona
actio est neq; viri neque ciuitatis, sine virtute atq; prudentia. Forti-
tudo aũt & iustitia & prudentia ciuitatis eandẽ habẽt vim ac formã
iis, secundũ quas vnusquisque hominum dicitur iustus, & prudens, et
temperatus. Sed hæc hactenus præmissa sint. neq; enim non attinge
re illa possibile fuit, neq; omnino omnes eorum rationes explicare.
nam alterius otii ista sunt. Nunc autem supponatur nobis, ꝙ vita opti
ma, & priuatim vnicuique & publice ciuibus est cum virtute, intantũ
externis facultatibus adiuta, vt actiones studiosas conficere possit.
Sed de his nunc prætermissis, postea considerandum erit, si quis for- F
san dictis non acquiescit.

An eædem sint felicitas, & optima uita. An contemplatiua, an actiua uita sit præfereda. De optima reipub. dispositione, placitis aliorum, & officio legislatoris. Ca. II.

Vtrum autem eadem sit dicenda felicitas singulorum ho
minum & ciuitatis, vel non eadem, reliquum est vide
re. Manifestum vero & hoc: omnes enim faterentur
esse eandem. nam quicunque in diuitiis beatam vitam
posuerunt, hi ciuitatem quoque totam, si opulenta sit,
beatam fatebuntur. Et quicunq; tyrannicam vitam aliis præferunt,

D A hi ciuitatem late dominantem beatissimam esse dicent. Qui vero id vnum per virtutem recipit, is & ciuitatem beatiorem dicet, si sit studiosior. Sed hæc iam duo sunt, quæ indigent cõsideratione. Vnũ, nũ quid vita illa præferenda sit, quæ versatur in republica & in communi societate, an potius vita peregrina, & a ciuili societate remota. Præterea quam speciem reipublicæ, & quam dispositionem ciuitatis optimam putare debemus, siue ab omnibus expetenda sit communio ciuitatis, siue a quibusdam non, sed tamen a pluribus. Cum vero ciuilis intelligentiæ & speculationis hoc sit opus (non autem circa vnumquodq; expetendum) præferamus & nos hanc consideratioñe nam illud quidem extra propositum esset, hoc autem secundum propositum huius inuestigationis. Quòd igitur necessarium sit illam esse optimam rempublicam, per cuius institutionem vnusquisq; optime agat, & beate viuat, manifestum est. Sed dubitatur etiam ab iis, E B qui vitam cum virtute maxime eligendam putant: vtrum vita ciuilis & actiua sit preferenda, an potius illa vita, quæ sit ab omnibus externis soluta, ceu contemplatiua: quam solam putant quidam esse sapientis. Fere enim has duas vitas, prestantissimi ad virtutem homines anteponere videntur, & antiqui, & recentes. dico autem duas, ciuilem, & philosophicam. Sed refert non parum, vtrum hoc vel illo modo veritas se habet, necesse est enim illum qui recte sapit, ad melius propositum se disponere, & priuatim vnumquenque hominem, & publice ciuitatem. Putant aũt quidã in gubernando alios, si cum dominatu fiat, iniuriam esse summam, si ciuiliter cessare quidem iniuriam, sed impediri vitæ tranquillitatem. Alii vero contra hæc, omnino putant ciuilem & actiuam vitam solam esse viri. in singulis enim virtutibus nulli esse maiorẽ operãdi facultatem, quã his qui in reipublicæ gubernatione versantur. Sunt etiam qui aliis dominari, & tyrannicum reipublicę modum putant solum esse beatum. & in quibus- F C dam ciuitatibus hic est finis legum, vt finitimis dominentur. Itaq; cum pleraq; constituta passim (vt ita dixerim) iaceant apud plurimos, tamen si quid vnum leges respiciunt, id coniectant omnes, vt ciuitas dominetur. Sicut in Lacedæmone & Creta, ad bellũ fere ordinata est disciplina iuuentutis, & legum multitudo. Præterea apud gentes omnes, quæ possunt preualere, huiusmodi honoratur potentia: ceu apud Scythas, & Persas, & Thraces, & Gallos. Quibusdam enim leges sunt ad huiusmodi prouocantes virtutem, vt apud Carthaginenses ferunt ornatum annullorum accipere pro nmero expeditionum, in quibus militauerint. Fuit etiam quandoq; in Macedonia lex, eum qui nullum hostem interfecisset, capistro cingi. Apud Scythas vero non licebat solennibus epulis pateram circũlatam accipere ei, qui nullum occidisset hostem. Apud Hiberos quoq; pugnacem gentem, tot obeliscos erigere circa sepulchrum mos est, quot homines ex numero hostium necauerit. Et alia apud alios sunt huiusmodi

complura, legibus aut moribus constituta. Atqui videretur forsan D nimis absurdum esse, siquis considerare velit, an hoc propositum esse debeat eius, qui legibus instituit ciuitatem, prouidere scilicet, vt illa dominetur finitimis, & volentibus, & inuitis. Quomodo.n. id ciuile, aut lege faciendum, quod ne legitimum quidem est? neq; enim legitimum, nō solum iuste, verū etiam iniuste dominari: subdere vero est, & non iuste. Atqui nec in aliis sciētiis ita videmus. nec enim medici, neq; gubernatoris est, vel persuadere ęgrotis & nautis, vel vim afferre. Sed pleriq; videntur existimare ciuilem disciplinam esse dominari, & quod in seipsos fieri nollent, hoc in alios facere non erubescūt. ipsi pro se iustitiam quærunt, pro aliis vero nulla eius iustitię cura est. Hoc autem absurdum, nisi tales sint natura, vt alter dominari debeat, alter non. Quòd si est ita, nō est conandum omnibus dominari, sed illis dūtaxat qui dominabiles sunt sicut nec venari homines ad mēsam vel sacrificiū, sed illud quod venabile est. est autem venabile omne animal, quod sit natura ferum & esui aptum. Enimuero E fieri potest, vt sit ciuitas vna seorsum per seipsam beata, videlicet si gubernetur recte. nam potest esse sita in loco penitus separato, & legibus vti laudabilibus: cuius reipublicæ cōstitutio, non ad bellum neq; ad superandum hostes sit. Patet igitur ꝙ reibellicæ studia bona sunt existimanda, sed non vt finis supremus, sed gratia illius. Studio autem legū positoris est considerare vrbem, ac naturam hominū, & omnem aliam communionem vitæ laudabilis, quo participent, quantum fieri potest, felicitatem. Differentia tamen erit in quibusdā constituendis. & hoc pertinet ad eandem disciplinam quæ est de legibus ponendis, videre, siqui sunt finitimi populi, qualia ad quales exercenda sint, & quemadmodum cū singulis conuersandum. Verū de hoc postea suo loco considerationem faciemus, ad quem finem debeat optima reipublicæ constitutio tendere.

F

De controuersia in vsu vitæ cum virtute dominatu & prestantia vitæ contemplatiuæ. *Cap.* III.

AD confitentes autem vitam cum virtute esse maxime recipiendam, sed contendentes de illius vsu, dicendum est nobis ad vtrosque. Sūt enim qui despiciunt magistratus ciuitatis, putātes ingenui hominis esse aliam vitam quam ciuilis, & omnibus pręferendam. alii vero hāc optimam putant. impossibile enim nihil agentem bene agere. bene autem agere ac felicem esse, idem est. Vtriq; eorum quædam dicunt recte, & quædam non recte. nam liberi quidem hominis vitā meliorem esse, quam in dominando occupati verum est. nihil enim egregium est, seruo vti in quantum seruus, iussus enim domini in re-

bus necessariis nihil habet decorum. At putare omnem gubernationem esse dominationem, nequaquam est verum. non enim minus differat liberorum gubernatio a dominatione seruorum, quã differat natura liber a natura seruo: de quo sufficiẽter superioribus libris determinatũ fuit. Sed laudare magis nihil agere quã agere, non est rectũ. nam felicitas actio est. præterea multorũ et præclarorum finem habent, iustorum temperatorumq; actiones. Quinimmo respondebit fortasse aliquis, ꝙ potestatem habere optimũ esset. sic enim plurimas ac pulcherrimas res agere posset. Itaque is qui dominus agendi esse potest, hanc facultatem dimittere aliis non debet, sed sibi arripere. & neq; filium patris, neque parentem filii, neque amicum amici hac in parte rationem habere. nam quod optimum sit, id nobisipsis adsciscere debemus. optimum autem est bene agere. Hoc illi forsan recte diceret, si modo existeret afferẽtibus ac violãtibus, illud qđ esset omnium maxime optandum, sed fortassis id fieri non potest, falsoq; hoc supponunt. Non enim amplius bonas actiones illas esse contingit, nisi tantum ipse præstet quantum vir mulieri, & pater filiis, & dominus seruo. Quare is qui violaret, nihil tantum proficeret postea, quantum iam a virtute ipsa recessit. paribus enim honestum & iustum in parte. hoc enim iustum ac par. non par autem paribus, & nõ simile similibus, præter naturam est. nihil aũt bonum, qđ sit præter naturam. Quapropter & si alius quidem sit melior scđm virtutẽ, & scđm potentiam actiuã in rebus optimis, hunc sequi honestũ est, & huic parere iustum: sed oportet illi non virtutem solum, verũetiã potentia existere, per quam sit actiuus. Quod si hæc vera sunt, & felicitas in bene agendo est reponenda, & publice totius ciuitatis, & priuatim singulorum vita illa erit optima, quę sit actiua. Verũtamen actiuam non est necessarium esse ad alios, quemadmodum quidam putant. neque eas meditationes solum esse actiuas, quæ gratia eorum fiũt, quæ ex agendo proueniunt, sed multo magis quæ in seipsis perfectę sunt ac suiipsarum gratia fiunt contemplationes & meditationes. bene agere. n. finis est: quare & actio quædã. maxime autem proprie dicimus agere etiam externis actionibus eos, qui intelligentia & cogitatione operibus præsunt, vt architecti. Quinimo neque sĩ ne actione esse necessarium est eas ciuitates quæ positæ sint in solitudine, & ita viuere eligẽtes. fieri enim potest vt partibus inter se agere contingat. multe enim cõmunicationes adinuicem sunt partibus ciuitatis. Similiter autem hoc existit vnicuique homini. vix enim Deus bene se haberet, & mundus totus, quibus non sunt actiones externę præter proprias ipsorum. Quòd igitur necessarium sit eãdem esse vitam optimam priuatim vnicuique hominum, & publicę ciuitatibus, & hominibus, manifestum est.

Quanta debeat esse multitudo ad conuenientem ciuitatis magnitudinem. Cap. IIII. D

CVm vero ista nunc præmissa sint, ac de aliis rebus publicis fuerit prius a nobis consideratum, de reliquis dicendi initium faciamus, quales aliquas suppositiones esse oportet pro ea ciuitate, quæ maxime secundum votum sit constitutionem suscerptura. Neque enim fieri potest vt optima sit respublica nisi opportunæ assint facultates. ex quo necesse est multa præsupponere quasi optantes, esse tamen nullum eorum impossibile: dico autem ceu de multitudine ciuium, ac de regione. Vt enim cęteris artificibus, puta textori & nauiculario, materiam subesse oportet aptam ad opificium: nam quanto melior hæc existit, tanto id quod fit ex arte, erit præclarius: sic & gubernatori reipublicę & legum positori oportet propriam subesse materiam apte se habentem. Est autem ciuilis facultatis primo videre de multitudine hominum, quam multos & quales natura esse oportet. De regione quoque eodem modo, & quãta & qualis esse debet. Putant plerique magnam esse debere beatam ciuitatem. id & si verum est, ignorare tamen videntur qualis magna & qualis parua dicenda sit ciuitas: existimant enim magnam ex numero habitãtium. Sed oportet non tantum ad numerũ, sed magis ad potentiam respicere est.n. ciuitatis opus quoddam. quare quæ maxime id efficere potest, hanc existimandum est esse maximam ciuitatem. ceu Hippocratem, non hominem, sed medicum quis diceret esse maiorem quã alium, qui magnitudine corporis eum excedat. Quinimmo si ex multitudine iudicãdũ sit, non ex quauis multitudine id est existimandum: necesse est enim forsan in ciuitatibus esse seruorum, & inquiliniorum, & hospitiũ grã dem numerum, sed ex iis qui sunt pars ciuitatis, & ex quibus ciuitas constat. horum enim præcellens multitudo signum est magnę ciuitatis. ex qua vero ciuitate operarii quidem permulti exeunt, bellatores autem pauci, hanc impossibile est esse magnam. non enim idem est magna ciuitas & populosa. quinetiam re & effectu patet, quia difficile est & forsan impossibile, vt quæ nimium populosa sit ciuitas, optime gubernetur. Earum certe quæ bene gubernari dicuntur, nullam videmus in populosam multitudinem esse diffusam. Patet etiam ex rationum fide. nam lex ordinatio quędam est, & bonam legis positionẽ necessariũ est esse bonam ordinationẽ. at multitudo nimium magna non potest recipere ordinationem. diuinæ enim potentiæ id opus esset, quæ & hoc totum continet, cum & bonum quidẽ in multitudine ac magnitudine consueuit fieri. quapropter & ciuitatem illam, cuius cum magnitudine dictus terminus existit, optimam esse necesse est. Sed est quædam mensura magnitudinis ciuitati, quemadmodum & aliorum omnium, animalium, plantarum, instrumento

D rum.nam horum ſingula. neq; parua nimium, neq; magnitudine ex ceſsiua ſuam potentiam retinebunt, ſed aut deſtituta erunt omino à natura, vel male ſe habebunt. Ceu nauis vnius palmæ non erit penitus nauis, neque duorum ſtadiorum: ſed ſi proceſſerit ad aliquā magnitudinem, quandoque propter paruitatem male faciet nauigationem, quandoq; propter exceſſum. ita & ciuitas, ſi ex nimiū paucis ſit non eſt per ſe ſufficiens: ſin ex niminm multis, ſufficiens quidem in neceſſariis erit vt gens, ſed non vt ciuitas. rempublicam enim nō facile eſt in illis conſtitui. nā quis dux eſſet tā exceſsiuæ multitudinis aut quis præco non ſtentorius? Quocirca neceſſe eſt primā eſſe ciuitatē illā, quæ ex ea multitudine conſtat, quæ multitudo prima per ſeipſam ſufficiens ſit ad bene viuendum in ciuili ſocietate. recipitur vero, vt ea quæ multitudinem hanc excedit, ſit maior ciuitas: ſed hoc nō eſt, vt diximus, infinitum. Quę vero ſit huius exceſſus determinatio, ex operibus intelligi faciliter poteſt. ſunt enim actus ciuitatis imperantium atque parentium. imperantis quidem opus eſt iubere ac iudicare: ad iudicandum vero ſecūdm iuſtitiā, & ad magiſtratus demandandos ſcdm dignitatē, neceſſariū eſt, vt ſe inuicē cognoſcant ciues quales ſint. quare vbi hoc non fieri contingit, neceſſe eſt vt male res procedant circa magiſtratus demandādos, & circa iudicia. In vtroq; certe horum, nequaquam eſt temere procedendum: quod in nimia multitudine manifeſte contingit. Inſuper hoſpitibus & inquilinis facile eſt ad rempublicam aſpirare, cum non diffſicile ſit in tanta hominum multitudine latere. Patet igitur ꝙ eſt optima determinatio ciuitatis, vt ſit maximus multitudinis exceſſus, quæ ſit per ſe ſufficiens ad viuendum, & facile inter ſe cognoſci poſsit. De magnitudine ergo ciuitatis determinatum ſit in hunc modum.

Optimæ regionis, & ſitus urbis conditiones. **Cap. V.**

DE regione autem eadem fere dici poſſunt: nam qualis eſſe debeat, clarum eſt ꝙ ſufficientiſsimam omnes laudabunt. Hanc autem neceſſe eſt feracem eſſe omnium. nam omnia in ſeipſa habere et nullius indigere, ſuficientis eſt. Multitudinem vero ac magnitudinem tantam, vt queat habitatores ocioſos nutrire, liberaliter ſimul temperateq; viuentes. Hoc autem vtrum bene vel non bene dicatur, poſtea diligentius erit conſiderandum, vbi de poſſeſsionibus & facultatibus mentionem fieri continget, qualiter & quemadmodū ſe habere erga vſum ipſum oportet. Permultæ enim circa conſiderationem iſtam dubitationes cadunt, propter trahentes in vtranque partē vitæ exceſſum, alios ad tenuitatē, alios ad largitatem. Formā vero regionis non eſt dificile præſcribere, credendumque eſt in quibuſdam, rei militaris peritis aſſerentibus talem eſſe oportere, vt ab

hostibus quidem non facile inuadi possit ciuibus autem facilis sit in D aliena egressio. Præterea vt hominum multitudinem facile inter se cognosci posse diximus oportere, sic etiam regio sit subiecta conspectui, id est vt cognosci, & succurri faciliter possit. Vrbis autem situs si formanda nobis illa est secundum votum, opportune, & ad terram, & ad mare debet iacere. Vna iam determinatio premissa est, oportere ad auxilia ferenda communem esse locorum omniũ. Vnde quoq; afferenda altera, ad importationem fructuum. Præterea ad lignorũ materiem, & ad siquid aliud simile opificium regio in se habeat, facilem aductionem.

An communio maris turba nautica, & naualis, potentia ciuitatibus recte institutis expediat, uel ne. Ca. VI.

Communio autem maris, vtrum vtilis sit ciuitatibus vel damnosa, permultæ sunt disceptationes. Nam & fre B quentare aduenas quosdam, alienis educatos legibus, inutile putant ad rectam ciuitatis disciplinam. & turbam popularem multiplicari ex vsu maris, transmittentibus ac recipientibus negociatorum multitudinem, contrarium esse dicunt recte ciuium institutioni. Quod igitur, si illa non contingant, melius sit & ad securitatem & ad copiam rerum necessariarum communione maris habere vrbem & regionem, non est obscurum. nam ad facilius ferendum hostes, peropportuna facultas succurrendi auxiliandiq; suis terra & mari esse debet, & ad nocendũ inuadentibus. si non vtrinque possibile, at altera ex parte magis existit ambarum participantibus. Et quæ apud eos non existunt, importari. & quæ superabundant, deportari ex necessariis est. sibi enim ipsi *mercabilem nõ aliis ciuitatem esse oportet. Qui autẽ omnibus mercatum apud se præbent, hi faciunt quęstius cupiditate. q si nõ expedit ciuitati hanc cupiditatem habere, neq; mercatum certe huius F modi debet recipere. Nam & nunc quidem videmus multis regionibus & ciuitatibus stationes ac portus opportune iacere: vt neque intra vrbem sint, neque valde distantes, murisq; circundari, & aliis huiuscemodi munitionibus. Clarum est enim, quòd si quid boni proueniet ex tali communione, ciuitas id bonum suscipiet: sin aliquid mali, caueri ab eo facile erit per leges iubentes ac determinantes, quos oportet, & quos non oporteat inuicem admisceri. De nauali autem potentia, quòd melius sit eam habere vsque ad aliquam quantitatem, manifestum est. non solum enim sibiipsis, sed & finitimis quibusdam oportet & auxiliari posse, & esse terrori, quemadmodum terra sic etiam mari. Magnitudo autem & multitudo huius potentię, ad mores ciuitatis erit accommodanda. nam si ea fuerit ciuitas, quæ magnam præstantiam authoritatemq; habere con

* ἐμπορικήν.

D fueuerit, necessarium erit hanc potentiam rebus esse conformem. Turbam vero nauticam, & huiusmodi hominum multitudinem, nô necessarium est ciuitatibus existere. nulla enim ciuitatis pars huiusmodi homines esse debent. Nam pugnatores qui naues conscendunt, ingenui sunt homines. terta quoque militare consueti, hi præsunt nauali turbæ & imperant. Existente vero multitudine tenuis fortunæ hominum, qui circa nos habitant, & agricolarum qui in regione rem rusticam exercent, necessarium est abundantiam esse nautarum. Videmus etiam nunc istud fieri in quibusdam ciuitatibus, ceu in ciuitate Heracleotarum. multas enim implent triremes, vrbem possidentes magis exiguam quam cæteri. De regione igitur, & portubus, & vrbibus, & mari, & nauali potentia, in hunc modum determinatum sit. De multitudine quoq; ciuitatis, quã determinationem habere decet, prius diximus.

E

Quales debeant esse natura ciues, de quo laudantur Græci, et quales urbis custodes. Cap. VII.

NVnc autem quales natura ciues esse oportet, a nobis dicetur. Forsan vero id deprehendet quis, si inspiciat ad ciuitates Græcorum, quæ bene gubernari dicuntur. & ad totum terrarum orbem, vt a gentibus variis incolitur. Nam quæ frigidas regiones incolunt gentes, & quæ per Europam, animo quidem abundant, ingenii vero & artificii parum habent: quapropter in libertate magis perseuerant. disciplinam vero reipublicę difficulter recipiunt, ac finitimis dominari non possunt. Quæ vero Asiam incolunt, ingenio & arte abundant, sed animositatem non habent: propter quod & parere dominantibus, & seruire perseuerant. At Græcorum genus, vt medium regionem locorum sortitum est, sic etiam amborum est particeps. nam & animosum et ingeniosum est. Ex quo fit, vt in libertate degat, & disciplinam reipublicæ optime recipiat, & vnius reipublicæ constitutionem sortitum, imperare omnibus posit. Eandem quoque differentiam habẽt Græcorum gentes inter se. quędam enim habent naturam ad vnum illorum: quædam vero permixtæ ac temperatæ sunt ad vtrunq; illarum potentiarũ. Patet igitur, ꝙ oportet & intelligentiam & vigorẽ animi natura existere illis, qui futuri sint idonei, quos legum positor ad virtutem instituat. Nam quod de custodibus aiunt quidam opus esse, vt beneuoli sint erga notos, erga ignotos vero infesti, vigore animi est qui beneuolẽtiam facit. illa est enim potentia animæ, per quã amamus ac beneuoli sumus. cuius rei signũ est, ꝙ magis irritatur animus contra familiares & amicos, quam contra ignotos, si contemptũ se putet. Quapropter Archilochus recte cũ amicos incusaret, ad animũ loquitur inquiens. Non tu quidem ab

amicis lanceis transfixus es? Quod dominatur & ꝙ libertatẽ seruat, ab hac potentia animi existit: dominãs enim & inuictus est animus. Nec bene se habet dicere, ꝙ aduersus ignotos debent esse infestinã aduersus neminem tales esse oportet. neq; sunt magnanimi homines natura infesti, nisi contra iniuriantes. Hoc autem magis contra notos familiaresq; patiũtur, quod dictum est prius, si iniuriatos sibi existimant. Et hoc non sine ratione contingit. a quibus enim debe ri sibi beneficium expectant, ab eisdem non solum priuari beneficio, sed insuper lædi se putant. Vnde in prouerbio dicitur, Fratrum contentiones & iræ sunt acerbissimæ. & qui se nimium amant, hi se nimium oderunt. De hominibus igitur qui in republica futuri sint, & quot esse oportet, & quales natura, & de regione, quantam, & qualem, fere determinatum est. non enim eadem certitudo quærẽda est, in his quæ per rationes, & in his quæ fiunt per sensum.

Quòd non omnia, sine quibus ciuitas stare nequeat, sint eius partes. & quæ sint ipsius partes propriæ. *Cap. VIII.*

CVm vero vt aliorum secundum naturam consistentium, non hæ sunt partes totius consistentiæ, sine quibus totũ esse non potest: palam quòd nec ciuitatis ponendũ est esse partes, quęcunq; ciuitatibus existere necessario oportet, nec alterius cuiusq; communionis, ex qua fit vnũ aliquod genus. Vnum enim quid & cõmune esse debet communicantibus, siue æquale, siue inæquale suscipiãt: ceu siue alimentum id sit, siue agri quantitas, siue aliud tale. sed quando hoc gratia huius, hoc autem nõ gratia, nihil in his commune: sed aut huic quidem facere, huic autem accipere. dico autem velut organo omni ad id opus, quod fit & opificibus. Domui enim ad ædificatorẽ nihil est quod fiat commune, sed est domus gratia ædificatorum ars. Quapropter possessione quidem indiget ciuitas: nulla tamen pars ciuitatis est possessio. multa vero animata sunt possessionis partes. Ciuitas autem cõmunio quædam est similium gratia vitæ, vt maxime fieri potest optimæ. Cum vero sit felicitas optimum, ipsa autem virtutis operatio, & vsus quidam perfectus: contingat autem ita vt aliqui illius recipiant participationem, alii parum aut nihil, manifestum est quòd hęc est causa, quare ciuitatis species & differentiæ existunt, pluresq́ue rerumpublicarum formę. per alium enim modum, & aliis viis singuli hoc appetentes, & alios viuendi modos fecerunt, & alias reipublicæ disciplinas. Considerandum autem est, quot sint illa, sine quibus ciuitas esse non potest. nam quas dicimus esse ciuitatis partes, eas necessarium est in istis esse. Capiendus est igitur operum numerus: ex his enim id apparebit. Primum igitur debent existere alimenta. Deinde artes: multis enim instrumentis indiget vita.

D Tertium arma. nam qui simul in communione viuunt, necessarium ... in ipsis habere arma, quibus & magistratibus parere in obedien... compellantur, & quibus vis propulsetur externa. Præterea pecu... rum habendarum facultas quædam, quo illas habere possint & ... proprias indigentias, & ad bellum. Quintum ac primum, circa ... diuinam cultus, quod vocant sacrificium. Sextum, quod est om... summe necessarium, iudicium pro vtilitate & iustitia contrahē... Hæc sunt igitur opera, quibus indiget ciuitas omnis. est ... ciuitas multitudo non quæcunque, sed illa quę ad vitam per ... sufficientes sit, vt diximus. Si vero aliquid horum deficiat, impos... ile est simpliciter per se esse sufficientem huiusmodi societatem. ... cessarium est ergo his operibus ciuitatem constare. Esse igitur opor... multitudinem agricolarum, qui victum conferant, & artifices, & ... gnatores, & locupletes, & sacerdotes, & iudices necessariorum ... que vtilium.

E

Quæ ciuitatis partes quibus hominum generibus conueniant. *Cap. IX.*

His determinatis, reliquum est considerare, vtrum omnes communicare debent horum omnium (fieri enim potest, vt iidem ipsi sint & agricolæ, & artifices, & consultores & iudicantes) vel in vnoquoque opere supra dictorum alios ponendum est, vel quædam esse propria, quędam vero communia necessarium est. Sed non in omni re... blica hoc, vt diximus, contingit. nam fieri potest, vt omnes par... cipent omnium, & non omnes omnium, sed quidam quorundam. ... c enim faciunt rerumpublicarū varietatem. nam in populari qui... dem participant omnes omnium: in paucorum autē potentia contra... rium est. Cum autem consideratio nostra sit de optima republica, ... vero est, per quam ciuitas esset maxime felix, felicitatem autem, ... quod sine virtute impossible est existere primo diximus, manife... um, quod in ciuitate quæ optime gubernetur, & quæ iustos habeat ciues simpliciter, ac non ad suppositionem, neque artifices, neque F ... mercatores ciues esse oportet: vilis est enim huiusmodi vita, & virtu... aduersa. nec certe agricolas esse oportet eos, qui futuri sint ciues. ... pus est enim quiete & otio ad virtutem comparandam, & ad rem... publicam gerendam. Cum vero hi supersint qui bello intendunt, & ... qui consultant de vtilibus, & iudicant de iustis & non iustis, qui quidem maxime videntur partes ciuitatis, vtrum & hos esse alios ... ponendum sit, vel eisdem hominibus ambas partes tribuendum? ... Clarum est, quòd quodam modo eisdem, & quodammodo aliis. quā... alterius vigoris vtrumq; opus, & alterum prudentia, alterum ... ribus indiget, aliis. quā vero impossibile est, eos qui afferre vim

& prohibere hos possunt, subiectionẽ pati semper, eisdem. qui enim armorum domini sunt, iidem etiam sunt domini status, vel mutationis reipublicæ. Restat igitur, vt eisdem quidem ambobus respublica tradatur, non simul quidem, sed vt natura fert. Vires quidẽ in iunioribus sunt, prudentia vero in senibus sic inter eos distribui, commodum est, & iustum esse videtur. habebit.n. hęc distributio id, qđ est secundum dignitatem. Atqui possessiones quoq; circa hos esse oportet. necesse est enim facultates adesse ciuibus, hi autem sunt ciues. nam turba quidem vrbana vilium ministrorum nulla pars est ciuitatis, nec aliud genus quodcunque, quod non sit virtutis effector Patet hoc ex eo quod præmisimus. felicitas enim necesse est, vt per virtutem fiat. felicem vero dicere ciuitatem debemus, non ad partem aliquam eius respicientes, sed ad omnes ciues. Manifestũ igitur quòd horum esse possessiones oportet: siquidem necesse est agricolas esse seruos, vel Barbaros, vel ministros. Reliquum est ex his qui supra numerati sunt, genus sacerdotum esse, quorum institutio manifesta est. neque enim agricola, neque artifex, neque vilium exercitiorum quisquam sacerdos est deputandus. honos enim Diis est a ciuibus impendendus. Sed cum distincti sint ciues in partes duas, hoc est in eos qui arma tenent, & in eos qui consultant, & decens sit Diis cultum exhibere, & requiem suscipere eos, qui pro tẽpore in his laborauerunt ac defessi sunt, his vtiq; esset sacrorum cura demandanda. Quę sint igitur, sine quibus ciuitas stare nõ potest, & quot sint ciuitatis partes, dictum sit. Agricolas enim & artifices, & omne ministerium ciuitatibus existere necessariarum est. Sed partes ciuitatis sunt qui arma tenent, & qui consultant. & separatum est vnumquodque istorum: hoc quidem semper, hoc vero secundum partem.

De distributione ciuitatis, comessationibus, partitione regionis, cultoribus, & agricolis. **Cap. X.**

Videtur autem non nunc neque paulo ante hoc notum fuisse his, qui de republica philosophantur, quòd per genera sit ciuitas distinguenda: & pugnatorum genus aliud esse, aliud agricolarum. nam & in Aegypto vsque ad hoc tempus, in hunc modum se habet, & in Creta. in Aegypto quidem Sesostri legem ferente, in Creta vero Minoe. Antiqua videtur etiam comessationum institutio. quod in Creta factum est Minoe regnante: sed multo prius hoc in Italia quã in Creta constitutum fuit. Tradunt enim periti homines illorum locorum, fuisse Italum quendam Oenotriæ regem, a quo mutato nomine pro Oenotris Itali sunt vocitati, oramq; illam maritimã Europæ, quæ est inter Scyllaticum & Lameticum sinum (distant vero hæc loca inter se meridiei iter) Italię nomen primo cœpisse. Hunc ergo

D Italum tradunt agricultur ã Oenotros docuisse, cum prius essent pa-
.tores vagi, ac palantes, illisque leges posuisse, & comessationes insti
tuisse primum. Quapropter etiam nunc quidam illorum populorũ
comessationibus vtuntur, & legibus qnibusdam ab illo positis. In-
colebant autem eam Italię partem, quæ ad Tyrrheniam versa est
Opici, qui nunc Ausonii nominantur. Alteram vero partem quæ ad
Iapygiam & Ionium pertinet, incolebant Chaones, Syrtim appella
tam: ipsi quoque ab Oenotris orti. Inuentio igitur comessationum
tunc primum extitit. Diuisio autem ciuitatis per genera, apud Ae-
gyptum incępit. Sesostratis enim multis temporibus antę fuit, quã
Minos in Creta regnaret. Et alia fere credendum est eodem modo
inuenta fuisse multoties in longo tempore, immo vero infinities.
Nam quę necessaria sunt ad vsum vitæ, indigentiam ipsam docuisse
rationabile est: & illis repertis additamenta postmodum facta fuis-
se, ad expolitiorem viuendi formam. quod eodem modo in consti-
tutione rerũ publicarum accidisse credẽdum est. Esse vero cuncta ve
tusta, signum est, ꝙ Aegyptii (quorum antibuitas maxima putatur)
leges habuerunt, & ciuilem institutionem. Quapropter vtendum est
his quæ sufficienter tradita sunt, & quæ deficiunt reperire conan-
dum. Quód igitur agri & possessiones eorum esse debent qui arma
tenent, quiq; partes sunt ciuitatis, dictum est: & qua de causa culto-
res illarum alios esse oportet, & quanta & qualis debet ęsse regio. De
distributione vero ipsius regionis, & qui, & quales debent esse culto
res, dicendũ est. Quandoquidem neq; communes omnium censemus
esse debere possessiones, vt quidam tradidere: se vsu amicabili com-
munes fieri, neque deesse vlli ciuium alimenta. De comessationi-
bus videtur quoq; omnibus vtile esse, vt asint bene institutis ciuita-
tibus. Quam vero ob causam nobis quoque idem videatur, postea
dicemus. Oportet autem ciues vniuersos ad earum communionem
F admitti, at non facile est, vt qui pauperes sint, contribuere statutam
pensionem ex proprio posint, & cęteram domum gubernare. Præte-
rea in sacrificiis, cultuque deorum sumptus communes esse debent
totius ciuitatis. Est igitur necassarium in duas partes regionẽ diuide
re, & aliam esse publicam, aliam priuatorum. Vtraque illarum par
tium rursus diuidenda est: illius nanq; partis quam publicam esse de-
bere diximus, vna pars deorum cultui de putanda est, altera vero ad
comessationum impensam. Rursus vero priuati agri pars vna ad pro
prias necessitates est deputanda, altera vero ad ciuitatem: vt dua-
bus sortibus vtrinq; distributis, amborum locorum omnes paticipes
sint. æquum enim & iustum ita se habet, & ad finitima bella concor-
dantius. Vbi enim hic modus non seruatur, alii faciliter prosiliunt
ad finitimorum inimicitias: alii nimium illas refugiunt, & contra
dignitatem. Quamobrem apud quosdam lex est, vt qui agros habẽt
vicinos, hi non admittantur ad consilium belli aduersus illos susci-

plendi, quasi ob priuatã sui causam recte consilium dare non valentes. Agrorum igitur per hunc modum facienda partitio est, ob causas ante dictas. Cultores autem ipsi, maxime quidem si sc̃dm votum optandum est, serui esse debent; neq; omnis vnius generis, neq; animo elati. ita & ad faciendum opus vtiles forent, & nihil noui ab eis metueretur. Secundo autem loco Barbari ministri, natura similes his quos supra diximus. Horum autem in priuatis quidem agris & ipsi priuatorum dominorum sint, in publicis vero publici. Quemadmodum autem seruis vtendum sit, & quare melius est omnibus seruis premium libertatis esse propositum, postea dicemus. D

De situ vrbis, locis in ea ad diuersa accommodatis, priuatis ædibus, mœniis, & ipsius ornatu. Cap. XI.

Vrbs aũt ꝙ terræ marisq; particeps esse debet, & ꝙ ad totam regionẽ similiter debet esse cõmunis quantũ fieri põt, dictum est prius. Ipsius aũt ad seipsam, optandũ est positionẽ sortiri, ad quatuor respiciẽtes. Primũ ad sanitatem. ad oriẽtem.n. Solem conuersę vrbes, & ad eos ventos qui inde perflant, salubriores sunt. secũdo loco quæ sunt secundum Boream sitæ. hę nãque sunt ad hyberna potiores. In reliquis vero, vt ad ciuiles res & ad bellicas opportune se habeat: ad bellicas quidem, vt facilis sit ciuibus in aliena egressio, hostibus autem difficilis aditio, ac difficilis circundatio. Aquarum autem & stagnorũ abundantiã habeat, maxime naturalem. quòd si naturalis deficiat, ex aqua pluuia cisternæ & lacus, qui magnã vim aquarum suscipiat, cõparentur, ita vt deesse aqua, si quando obsiderentur, nunquam possit. Sed cum oporteat de sanitate habitantiũ curam habere, hoc aũt sit primum in situ & qualitate loci, secundũ in quarũ salubriũ vsu, in ea quoq; re est diligentia merito adhibenda. Quibus enim plurimũ & frequentissime vtimur ad corpus, ea plurimum important ad sanitatem. aquarum autem & ventorum potentia talem habent naturam. Quapropter in ciuitatibus quæ recte sapiunt, distinguendus est aquarum vsus, si non omnes sunt pares, nec abundantia sit earum aquarum, vt alię seorsim aquę ad cibum & potum, aliæ ad aliam indigentiam deputentur. Loca autem munita, non pariter cunctis ciuitatibus vtilia sunt. vtputa arx ad dominationem vnius, vel paucorum. in populari vero viuendi modo, æqualitas loci. in optimatum vero gubernatione, neutrum istorũ, sed magis locis plures ardui. Priuatarum autem domorum forma gratior & cõmodior ad cæteras res existimatur secundum nouiorem istum Hippodamium morem: sed ad securitatem tutelamq; ciuitatis vtilior erat antiquorum ædificatio. habent enim illorum ædificia inextricabiles aditus, ex quibus nisi cõsueti euadere vix possũt, & inscrutabiles latebras, si qui aggrederẽtur

ex quo

D ex quo vtriusque horum participare debent. potest enim hoc fieri, si quis ita disponat, vt solent agricolę illos, quos vocant quidam vinearum tramites. Et totam vrbem non facere penetrabilem, sed partes quasdam & loca. sic enim ad securitatem, & ad ornatum se bene habebit. Mœnia vero qui dicunt non oportet adesse ciuitatibus illis, quæ virtutem possideant, nimium prisce loquuntur: & hoc vident per experientiam reprobatum in iis ciuitatibus, quæ sibi id ad gloriam iactabant. est enim ad pares ac non multo excedentes multitudine, non satis decorum per mœnia seruari velle. sed cum aliquando contingat & fieri possit, vt multo maior hominum multitudo, & maiori virtute superueniant, si saluos esse oportet, neq; perire, neque contumeliis affici, firmissimam munitionem murorum putandum est opportunissimam esse in bello: presertim hoc tempore, in quo tormenta & machinæ ad obsidiones vrbium cum omni subtilitate sunt adinuenta. Simile est enim ciuitatem non circundandam mœnibus censere, & regionem facilem ad inuadendum quærere, & deiicere E montuosa loca, & priuatis domibus non circundare parietes, quasi illes futuri sint habitatores. Atqui ne id quidem latere oportet, quod qui mœnibus circundantur, eis licet in vtranque partem vti vrbibus, & tanquam muros habentibus, & tanquam non habentibus: sed eis qui mœnia non habent, non licet. Si ergo per hunc modum se habet, non solum mœnia circundanda sunt vrbi, verumetiam curandum vt & ad ornatum ciuitatis se habeant decenter, & ad bellicas opportunitates, tum alias, tum ad illas quę nunc repertæ sunt. Vt enim aggressoribus cura est quibus modis vincant, ita quędam iam reperta sunt, quædam inuestigare atque philosophari oportet eos qui defendunt. principio enim non aggrediuntur eos qui bene se præparauerunt expugnare.

F

De ædibus sacris, foris, & locis comessationum.
Cap. XII.

CVm vero multitudo ciuium in comessationes distributa esse debeat, mœnia vero sint præsidiis quibusdam, & turribus per opportuna loca interpositis munienda, clarum est, quod res exigit aliquas comessationum, in illis ipsis præsidiis collocari. & hæc quidem per hunc vtique modum videtur constituenda. Aedes vero Deorū, ac principalissimæ magistratuum comessationes, idoneum locum habere debēt, & eundem sacra quotcunq; lex non separat, aut responsum oraculi. Esset autē talis locus quisquis supereminentiam haberet & ad edēdam virtutem sufficienter, & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. Decet autem sub hunc locum constructionem fori esse talem, qualis est in Thessalia eius quod liberum vocant, id est quod debet esse purū

ab omni mercatu, & neq; opifices, neque agricolas, neque alios vllos D tales illi appropinquare, nisi à magistratibus vocarētur. Esset vero hic locus gratior, si & gymnasia seniorū in eo sint constituta. decet.n.secūdū ætates distribui hūc ornatū, & in iunioribus magistratus quosdam versari, seniores aūt magistratibus assistere. presentia.n. magistratuū ante oculos posita gignit verā reuerentiā, liberaléq; pudoré. Venaliū autē rerum, aliud forum esse debet & alio loco situ, accessu facile, quo & à terra & à mari facilis sit importatio omnium. Cum vero multitudo ciuium diuisa sit in sacerdotes & magistratus, decens est sacerdotibus circa ædes sacras esse comessationes institutas. Magistratuū autem quicunque de contractibus ius dicunt, & qui accusationibus cognoscunt, & qui circa vocationes in ius, & aliam huiusmodi administrationem intendunt. & insuper qui ædilitatis & vrbanarum rerū curam gerunt, iuxta forum in loco celebri, communiq; sunt comessationes statuendæ. talis est locus illius fori, in quo necessaria venundātur. nam alterum illud forum superiori loco situm, debere esse diximus ociosum. hoc autem ad negocia rerum deputari. Hūc eundem ordinem in regione quoque imitandum esse dicimus. sunt enim magistratus quidam apud rusticos, quos alii syluarū custodes, alii * rectores appellant: quibus & loca ad custodiam regionis, & comessationes sunt iisdem in locis constituendæ. Templa quoq; per regionem distributa esse debent, partim Diis, partim heroibus. Sed immorari nūc circa ista superfluum est, cum sint illa non difficilia cognitu, sed magis factu. dicere enim, voti est: euenire autem, fortunæ. Quapropter circa talia insistere, ad præsens omittamus. E

* agrimensores.

In quibus bene agere consistat. De felicitate, & de iis quibus homines fiunt studiosi. Cap. XIII.

F

DE republica aūt ipsa, ex quibus & qualibus constare debet ciuitas, quæ beata sit futura, & recte gubernari, dicēdum est. Duo sunt, in quibus omnis commendatio bene agendi consistit. vnum, vt propositum ac finis agendi recte subiaceat: aliud, vt eas, quæ ad illum finé ferant, actiones inueniamus. Fieri enim potest, vt & cōcordent hæc inter se, & discordent. nam quādoque illud ad quod intenditur, recte iacet sed in actionibus per quas illo potiri credimus, aberratur. quandoq; autē omnia ad finē diriguntur: sed finis ipse est praue positus. quandoque etiam in vtroque est error, veluti circa medicinam. neque enim quale aliquid esse oportet sanum corpus, recte iudicat interdum, neque ad subiectum sibi finem opera diriguntur. Oportet autem in artibus & scientiis hæc vtraque obtineri, finem, & eas quæ sunt ad finem actiones. Quòd igitur bene viuere ac felices esse omnes cupiunt, manife-

D stum est. sed aliis potestas est adipiscendi, aliis non, propter fortunam aliquam, vel naturam. opus est enim adiumentis quibusdam ad bene viuendum, minoribus quidem illis, qui melius dispositi sunt, maioribus autem, qui peius. alii vero, statim non recte quærunt felicitatem cum posśint. Cum autem propositum nostrum sit optimam rempublicam videre: ea vero est, per quam ciuitas optime gubernetur: optime autem gubernatur, si felicitatem maximè recipiat: manifestum est, quòd quid sit felicitas latere non debet. Diximus autem in Ethicis, si modo illorum librorum vtilitas vlla est, operationem esse, & vsum virtutis perfectum, & hunc non ex suppositione, sed simpliciter. Dico aũt ex suppositione, quę necessaria sunt: simpliciter autem, quod in seipso commendationem habet. veluti circa res istas iudicare, punire, supplico afficere à virtute quidem est, sed ex necesśitate, commendationemq; habet ex compulsione. eligibilius nanque foret nullo tali indigere, neque hominem neque ciuitatem. At enim ad honores & opes, simpliciter sunt optimæ actiones. nam alterum quidem illud mali alicuius electio est: hæ autem contra, effectiones enim bonorum sunt, & generationes. Studiosus enim vir, & paupertate, & morbo, & aliis fortunæ aduersitatibus laudabiliter vtitur: verumtamen felicitas in contrariis existit. nam & hoc determinatum fuit in Ethicorum libris, quòd talis est studiosus, cui per virtutem bona, sunt simpliciter bona. patet autem, quòd & vsus istos necessarium est studiosos & bonos esse simpliciter. Quapropter existimant homines, externa bona causam esse felicitatis: ceu siquis bene pulsandi causam putat esse lyram magis quàm artem. Necessarium est ergo ex his quæ dicta sunt, alia subesse, alia parare legis positorem. ex quo secundum votum optamus constitutionem ciuitatis in his, quorum domina est fortuna: dominam enim illam posuimus. sed studiosam esse ciuitatem, non est fortunæ opus, sed scientiæ ac electionis. At studiosa ciuitas est, vt ciues qui in republica versantur sint studiosi. nobis autem omnes ciues participes sunt reipublicæ. Hoc igitur considerandum est, quo modo fiant studiosi. nam si contingat omnes esse studiosos, nõ autem singulos ciuiũ, sic foret optabilius: sequitur enim ad singulos esse, & omnes esse. Atqui boni quidem & studiosi fiunt propter tria. Sunt autẽ hæc tria, natura, mos, & ratio. etenim nasci oportet primum, ceu hominem, & non aliud animal: & sic qualem aliquem secundum corpus & animam. Quædam etiam nasci nulla vtilitas est: mores enim mutari faciunt. nam aliqua per naturam ad vtrunque apta, per mores ad peius vel ad melius conuertuntur. Cætera igitur animalia maxime viuunt secundum naturam, parum vero aliquid & secundum mores. homo autem & secundum rationem: solus enim rationem habet. Ita oportet hæc simul concordare. multa enim præter mores, & præter naturam agunt homines propter rationem, si persuadeatur

melius esse aliter agere. Natura igitur quales esse oportet eos, qui D legum positori sint parituri, determinatum est prius. reliquum opus est iam disciplinæ: quædam enim assuescendo discuntur, quædam audiendo.

Quos oporteat esse imperantes, & parentes, eosdem ne ad diversos: pariter & ipsorum disciplinam. Et ad quæ respicere debeat legum positor, ac de quibus ipse nō laudatur. *Cap. XIIII.*

CVm vero omnis societas ciuilis constet ex imperantibus & parentibus, hoc iam considerandum est, vtrum alios esse oportet qui imperant, & alios qui parent, an eosdem per vitam. patet enim quòd & disciplina secundum hanc diuisionem sequi debebit. Si ergo tantum differrent alteri ab aliis, quantum Dii & heroes ab hominibus differre putantur, vt primum statim corpore, ac postea animo longe antecellerent, ac manifeste indubitateq; appareret eorum supereminē- E tia, clarum est quòd semper eosdē istos melius foret imperare, alios vero parere. Sed cum facile non sit hoc reperire, nec sic (vt apud Indos Scylax esse ait) reges tantum a populis differre: manifestum est, quòd propter multas causas necessarium est, vt omnes similiter participes sint vicissim imperandi & parendi. æquum enim idem similibus: & difficile est stare rempublicam, quæ constituta sit præter iustitiam cum illis enim, qui ab imperando excluderentur, concurrēt omnes qui sunt in regione, statum mutare cupientes: & tantam esse multitudinem in reipublicæ gubernatione, vt sit potentior istis, vnū aliquid impossibilium est. At enim quòd oportet eos qui in magistratu sunt differre a subiectis, indubitabile est. quomodo ergo hæc futura sint, & quomodo participent, considerare debet legislator, vt prius diximus. Natura enim ostendit, quemadmodū hæc distin- F guenda sunt. fecit enim eosdem genere, alios iuniores, alios seniores. quorum alteri debent parere gubernantibus, alteri gubernare. Indignatur autem nemo propter ætatem maiori concedere. nec putat illum cui cedit, potiorem esse se: præsertim cum & ipse quando ad id ętatis peruenerit, eundem honorem sit recepturus. est ergo vt eosdem esse dicere eos qui parent & imperant: est etiam vt diuersos. Itaque & disciplinam, vt eandem dicere necesse est, & vt diuersam. qui enim imperare velit recte, oportere, aiunt, prius sub imperio fuisse. Imperium vero, vt in primis libris dictum fuit, aut gratia imperantis est, aut gratia subiectorum. horum alterum seruorū esse diximus, alterum liberorum. Mandatorum vero quędam inter se differunt, non in agendo, sed in cuius gratia. Quapropter multa quæ videntur esse ministrorum opera & adolescentium, liberis hominibus

D pulchrum est ministrare: ad pulchrum enim & non pulchrum non tantum differunt actiones propter seipsas, quantum in fine & gratia cuius. Cum vero ciuis & pręsidentis eandem virtutem esse diximus, quæ optimi viri, & eundem prius parere debere, postea imperare: hoc vtique erit legum positori intuendum laborandumq;, vt boni viri efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis optimæ vitę. Diuersę autem sunt duæ partes [animæ], quarum alterationem per se habet, altera non habet quidem per se, veruntamen rationi obtemperare potest: quarum diximus esse virtutes illas, per quas vir bonus dicitur quodammodo. Sed in vtra istarum magis est finis? Qui ita diuidunt, vt nos facimus, his ambiguum nō est quomodo sit dicendum: semper enim deterius melioris gratia est. patet hoc in his quæ sunt secundū artem, & in his quæ sunt secundū naturā: melius autem illud quod rationem habet. Diuiditur autem dupliciter, vt nos consueuimus diuidere: est enim ratio alia actiua, alia contemplatiua.
E Sic ergo necesse est & hanc partem diuidere, & actiones clarum est ꝙ correspondenter se habere dicemus. & oportet eas actiones quę sunt meliores secundum naturam, magis expetendas esse ab illis qui consequi possunt, aut omnia, aut illa duo semp enim cuiq; id est maxime expetendum, cuius potiri est summum. Diuisa est autem vita tota in negociū & otium, bellumq; & pacem. Et agibilium quædam sunt necessaria & vtilia, quædam honesta: in quibus necesse est eandem esse optionem & partibus animæ & ipsarum actionibus: bellum quidē gratia pacis, negotium autem gratia otii, necessaria & vtilia, gratia honestorum. Ad cuncta igitur hæc aspicere debet, qui legem ponit, & ad partes animę, & ad illarum actiones: magis vero ad ea quæ meliora sunt & finis. Eodem modo & circa vitas & rerum diuisiones. posse enim oportet & in negotio versari, & in bello. præferenda tamen est pax & otium, necessaria & vtilia posse agere, præferenda tamen honesta. Itaq; ad hęc tanquam ad signum, & pueri adhuc existentes, &
F aliæ ætates quæ indigent, per disciplinā sunt dirigendæ. Nā qui nūc Græcorū recte gubernari videntur, & legūlatores qui eas respublicas instituere, neq; ad optimū finē videntur aspexisse, neq; id ad oēs virtutes disciplinā & leges direxisse: sed onerosæ declinauerunt ad illas virtutes, quę videntur vtiles ac plus habere faciūt. Similiter quoque posterorū quidā scriptores opinionē suā eandē ostēderunt. laudātes n. Lacedæmoniorū rēpub. admirantur & cōmendant legislatoris eius propositū, ꝙ oīa ad potentiam & ad bellū direxerit: quæ & per rōnem refelli possunt, & per facta ipsa nūc reprobata sunt. Vt enim plurimi hominū dominari late cupiunt, quoniam ex inde multa proueniunt fortunę commoda: sic Thibron admirari laudareq; videtur Lacedęmoniorum legūlatorem, & quicunq; alter de republica illorū scripsit, ꝙ propter exercitationē eorum ad pericula, multorū dominationem sibi compararunt. Atqui patet, ꝙ cū non habeant nūc do

minatione Lacedæmonii, nec felices amplius essent, nec legulator eorũ bonus. Insuper illud ridiculum, si permanentes in legibus eius, nullo q; impediente illis legibus vti, amiserunt bene viuere. Non recte vero suscipiunt, neque de dominatione, ad quam intendisse legislatorem ostendunt. nam imperium liberorum melius est ac magis ex virtute, quã dominari, vt seruis. Præterea non per hoc ciuitas felix est existimãda, neq; legislator laudãdus, ꝙ vincere docuerit, & finitimis dominari. hæc enim magnũ continent nocumẽtum. nã aduersus ciues hoc aget qui poterit, & ciuitati suæ dominari quæret. de quo accusant Lacedæmonii Pausaniam, licet in tanta dignitate constitutũ. Nec sane aliqua huiusmodi ratio est aut lex ciuilis, neq; vtilis neq; vera. eadem enim optima & priuatim & publice legũlatorem inducere oportet in animos hominum. Neque exercitatio rerum bellicarũ ob id est meditanda, vt in seruitutem adigant immerentes: sed primũ ne ipsi seruire aliis compellantur: deinde, vt imperium quærant gratia vtilitatis subiectorum, nõ ante omnia dominationem: tertio, vt eis dominentur, qui seruire sunt digni. Quòd aũt oporteat legis positorem studere, vt prouisio sua circa res bellicas & circa alias institutiones ad otiũ & ad pacem referatur, id attestatur, ꝙ pleræq; talium ciuitatum bellum gerentes conseruantur: sed cum dominationem adeptæ sunt, destruũtur. splendorem enim veluti ferrum per pacem amittunt. Causa huius est legumpositor, qui non ita instituit, vt in otio stare possint.

Quibus virtutibus & pacis, & belli tempore opus sit. & à quo primum eruditio facienda sit. Cap. XV.

CVm ergo idem finis esse videatur publice & priuatim hominibus, & eãdẽ definitionẽ esse necesse sit viro optimo & optimæ reipublicæ: manifestum est oportere virtutes eas quæ ad otium spectant, illi existere. finis est. n. vt sæpe iã diximus, belli pax, negocii otiũ. Sũt autẽ vtiles ad otiũ & quietẽ virtutes, quarũ opus in otio est, & quarum in negocio. oportet aũt multa negociorũ nobis existere, vt liceat ĩ otio esse. Quapropter temperatã ciuitatem esse oportet, ac fortem & patientẽ. nam, vt est in prouerbio, nullũ otiũ seruis. qui vero non possunt fortiter pericula subire, serui sunt inuadentium. Fortitudine igitur & constantia opus est ad negociũ: philosophia vero ad otium. temperantia autẽ & iustitia in vtroque tempore, sed magis in pace & otio. nam bellũ quidem ipsum cogit homines esse iustos ac temperatos. fortunæ autẽ prosperæ fruitio, & otium cũ pace, petulantes magis facit. Multa igitur iustitia, multaq; temperantia indigent hi, qui in optimo statu constituti videntur, & in fruitione omniũ rerum, quæ beatos facere putantur. veluti siqui sunt, vt poetæ tradunt, in beatorum insulis. maxime. n. hi philosophia, & temperantia & iustitia indigerent, quanto magis

D otiosi sunt in abundantia talium bonorum. Qua igitur de causa beata & studiosa futura ciuitas his indigeat virtutibus, manifestum est. turpe est enim, non posse frui bonis: sed in negociis quidem & bello viros probos videri, in otio autem & pace seruiles. Quamobrem oportet, non quemadmodum Lacedæmoniorum ciuitas, virtutem exercere. illi enim non eo ab aliis differunt, quòd non putent eadẽ maxima bona quæ cæteri: sed eo ꝙ prouenire illa existimant magis per aliquã virtutẽ. Cum vero maiora sint hæc bona, quã ea quæ belli, & fruitio eorum quã virtutũ, & quia illius gratia, manifestũ ex his. Quomodo aũt, & per quæ id erit, vtique considerandũ. Diximus supra diuidẽtes, ꝙ natura, & more, & ratione indigemus: ex his aũt quales aliquos natura esse oportet determinauimus. Restat videre, vtrum ratione prius an moribus sit eruditio faciẽda. hæc enim simul concordare debent optima concordatione. cõtingit enim rationem aberrare ab optima suppositione, & similes per mores duci. Clarum est hoc primum
E quidem, quemadmodum in aliis, quòd generatio est a principio, & finis à principio aliquo alterius finis. ratio autem nobis & mens naturæ finis: quare ad hæc, generationem ac morum institutionem parare oportet. Deinde vt anima & corpus duo sunt, ita quoque duas videmus esse animæ partes, vnam irrationalem, alteram quæ habet rationem. habitus quoque earum duos, quorum alter est appetitio, alter mens. Vt autem corpus in generationem antecedit animam, sic pars irrationalis antecedit eam partem quæ habet rationẽ. Patet id in pueris, quibus statim ira & voluntas & cõcupiscentia existit: at ratio & mens, procedente ætate, in illis fieri natę sunt. Quapropter corporis curam necesse est prius suscipere, quã animi, deinde appetitus. curam tamẽ appetitus qui gratia mentis: curam vero corporis, qui gratia animi. Si ergo ab initio prouidendum est à legis positore, vt optima sint corpora eorum qui educantur, primo quidem circa coniugia prouidere debet, qua ætate & cuiusmodi existente, sint in matrimonium
F copulandi.

Quæ circa coniugia ac liberorum procreationem consyderanda sint, ac peragenda. Cap. XVI.

HOC autem instituet legis positor, inspiciens ad ipsos, & ad vitæ tempus, vt ætatibus in idem concurrant, nec discrepet gignendi potentia: Viro enim adhuc generare potente, si mulier ipsa concipere non possit: vel muliere quidẽ ad concipiendum apta, si vir ipse non possit, lites ac discordiæ inter eos oriuntur. Ad filiorum quoque susceptionem est inspiciendum, ne nimis distent ab ætate paterna: quoniam nec ipsi senioribus gratiam referre vllam possunt, nec parentes filiis adiumenta præstare. Nec etiam nimis proximi ad æta-

tem paternam accedere debent filii. habet enim hoc turbationem nō D paruam : cum neq; tanta sit reuerentia huiusmodi filii erga genitores, vtpote quasi æqualibus, & circa gubernationem domus querelæ ex ista quasi paritate soleant prouenire. Insuper, quod dicere incipientes huc digressi fuimus, vt corpora natorum sint secundum legis positoris voluntatem, fere quidem hęc omnia prouenięt per vnā diligentiā. Nam cum sit finis gignendi, vt plurimū viris quidē septuagesimus annus, mulieribus autem quinquagesimus : ita coniugandi ab initio sunt, vt ætatibus ad hunc finem concurrant. Est autem adolescentium coniunctio improba ad filiorum procreationem. in cunctis enim animalibus iuueniles partus imperfecti sunt & fœminę crebrius quam mares, & parua corporis forma gignuntur. quocirca necesse est hoc idem in hominibus prouenire. Huius autem coniectura fuerit, quòd in quibuscunq; ciuitatibus consuetudo est adolescentes mares puellasque coniugari, in eisdem inutilia ac pusilla hominū corpora existunt. in partu quoque laborant magis puellæ, ac pereunt plures. Ex quo responsum oraculi Troezeniis datum quidam E existimant ob istam causam, quasi multis pereuntibus propter immaturitatem nuptiarum, non propter fructuum collectionem. Ad continentiam quoque vile est nuptias fieri seriores. intemperatiores enim esse videntur, cum puellæ veneri assuescunt At masculorum corpora crescere impediuntur, si adhuc augente *semine consuetudinem ineant. nam huius terminus quispiam esse videtur, quem non multo excedit amplius. Quapropter puellas quidem circa ætatem decem & octo annorum nuptui tradere congruit, masculos autem circiter ætatem annorum septem & triginta. in hoc enim tempore, & vigentibus corporibus coniungentur, ac procedente tempore simul apte desinent procreare posse. & filiorum susceptio partim erit ab initio eis ætate vigentibus adhuc, si recte procedat statim generatio : partim iam vergentibus ad annum septuagesimum. Quibus igitur ætatibus coniugia sint facienda dictum sit. Tempus autem anni, vt nūc F multi obseruant, recte per hyemem aptius ad nuptias esse videtur. sed consideranda sunt in procreatione liberorum, quæ a medicis & quæ a physicis traduntur. Medici enim tempora corporum sufficienter ostendunt : physici autem de spiritibus, boreales magis quam australes laudant. Quæ autem corpora maxime vtilia sint, magis dicendum esset, vbi disciplina librorum tractatur. summatim vero sat fuerit nunc dixisse. neque enim Athletarum habitudo vtilis fort ad ciuilem habitum, neq; ad sanitatem, & procreationem liberorum nec rursus humilis & imbecilla nimium, sed media istarum. laboriosam enim habitudinem habere oportet, exercitatam vero laboribus non violentis, neq; ad vnum laborem solum, vt Athletarum habitudo, sed ad liberalia opera. hæc autem similiter viris mulieribusq; existere debent. Prægnantes quoq; mulieres curam habere corporum

* a.l. corpore.

D oportet, non pigreſcentes, neq; ſubtili vtentes alimonia. hoc autem facile eſt legum poſitori prouidere, ſi iubeat ſingulis diebus iter quod dam facere debere ad Deorum ſacra mulieres, quæ ſortitę ſint conci piendi honorem. Mens tamen contra quam corpus, in tranquillitate eſt traducenda. quę enim fiunt, ab ea quę continet, capere videntur, quemadmodum illa quæ naſcuntur a terra. Circa expoſitionē autem vel educationem filiorum lex ſit, nihil orbatum natura fore educandum. In aliis vero, ſi mores inſtitutioq; ciuitatis prohibeāt natos exponere, ac multitudo tanta prolis alicui contigerit, vt duplicatus ſit filiorum numerus (nam is definitus eſſe debet) ad multitudinem nimiam euitandam anteuenire oportet, vt nō concipiantur. nā poſtquam concepti ſunt, & ſenſum aut vitam acceperint, nefas eſt attingere eos. Cum vero determinatum ſit, qua ętate vir & vxor ſint ab initio coniugandi, quanto tempore liberis operationem dare conueniat, determinemus. Seniorum enim fœtus, quemadmodum iuniorum imperfecti ſunt, & corporibus & intellectibus: ſeneſcentium quoque fętus ſunt irrobuſti: quapropter illud maxime tempus procreandum eſt, in quo maxime intelligentia viget in nobis. id autem eſt in plurimis, circiter annum quinquageſimum, vt poetarum quidam dixerunt, ſeptenario numero ætatem dimetientes. Itaque qui quatuor aut quinque annis hanc ætatem exceſſerint, derelinquere debent in aperto procreandi ſtudium, ac de cętero vel ſanitatis, vel alterius huiuſmodi cauſa concubitum facere videri. Coitus vero omnis alterius quā coniugis, penitus ſit interdictus: quandoquidem ſit & appelletur coniunx. Quòd ſiquis deprehendatur contra facere per tēpus procreationis, dignam pro delicto pęnam reportet.

De victu, & inſtitutione puerorum. Cap. XVII.

SVſceptis autem filiis, multum referre putandum eſt ad corporis robur, quali victu nutriantur. Apparet vero ex cæteris animalibus, & ex gētibus, quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudinis, nutrimentum lactis maxime proprium eſſe corporibus: abſtemium autem magis propter ægritudines. Et prӕterea motus quoſcunque in ea ætate fieri datur, conferunt. Ne membra vero ob teneritudinem diſtorta fiant, vtuntur adhuc gentes aliquæ organis quibuſdam & machinis, quæ corpus a talibus illæſum conſeruant. Confert etiam ſtatim a pueritia frigori aſſueſcere: hoc enim & ad ſanitatem, & ad res bellicas vtile eſt. Quapropter apud multos Barbarorum conſuetudo eſt, vel gelido amne natos immergere, vel parua veſte amicire, vt faciunt Galli: ad cūcta enim ad quæ poſsibile eſt, ſtatim ab initio melius eſt aſſueſcere. eſt autem apta puerorū natura ob eorum calorē, ad frigus exerceri. Circa primam igitur ætatem hæc & huiuſmodi di-

ligentia est adhibenda. Sequenti vero ætate vsque ad annos quinq;, quia nondum ad disciplinam aliquam sunt admouendi, neque labores perferre cogendi, ne crescere impediantur, motus solummodo quosdam suscipere debent, quo pigritiam corporis euitent: qui motus præparandi sunt illis, & per alios actus, & per ludum. ludi vero ipsi, neq; illiberales neque laboriosi esse debent, neque remissi. Quas autem narrationes & fabulas illa ætate pueri audire debeant, cura sit iis qui pueris publice præficiuntur. cuncta enim talia ad conuersationes postea futuras accommodanda sunt. itaq; ludi vt plurimum tales esse debent, vt sint imitationes eorum quæ postea serio erunt facienda. Cohibitiones vero puerorum & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent non recte faciunt. sunt enim vtiles ad augmentum, cum sint quodammodo exercitationes corporum. spiritus enim compressio facit robur laborantibus, quod contingit etiam pueris ploratum cohibentibus. Prouidendum est ab his, quibus puerorum cura publice commissa est, circa huiusmodi educationem, & alia, & vt quam minime cum seruis versentur. hæc enim ætas vsque ad annos septem, necessarium est vt domi alatur. rationabile est ergo præcipue in hac ætate, vt ab auditu & visu seruilium rerum absint. Omnino igitur obscœnitas verborum, vt & quicquam aliud, per legislatorem exterminanda est de ciuitate. ex turpiter enim loquendi licentia sequitur & turpiter facere. Potissimum igitur statim a pueris, neque dicant, neque audiant quicquam turpe. Siquis vero dicere aut facere quicquã prohibitorum deprehensus fuerit, is si liber sit, sed nondum in conuentum comessatorum dignatus assumi, honore prohibeatur & verberibus castigetur. sed si sit maioris ætatis, seruili infamia afficiatur, admissi seruilis officii gratia. Cum vero dicere quicquam interdixerimus, clarum est quod & aspicere aut picturas, aut actus deformes prohibemus. Si igitur cura magistratibus, nullam neque picturam neque statuam esse talium rerum imitatricem, nisi apud Deos quosdam, quibus etiam lasciuiam mos tribuit. apud hos permittet lex iam homines factos pro se, & filiis, & vxoribus sacra facere. Iuniores autem neque iamborum, neque * tragœdiarum spectatores esse sinat, nisi cum ad eam peruenerunt ætatem, vt in comessationibus vna cum aliis sedere, & potus etiam participes esse possunt, & ab ebrietate & huiusmodi labe insontes disciplina omnes præstabit. Nos quidem nunc cursim ista attigimus: postea vero insistentes oportebit determinare magis, siue oportet, siue non oportet primo quærentes, & quomodo. sed in præsenti mentionem de his facere necessarium fuit. Forsitan enim non male circa hoc censebat Theodorus tragœdiarum actor. nulli enim vnquam concedere voluit, vt ante se ageret, neque ex * vilibus etiam histrionibus, quasi magis faueant auditores illis, quos primo audierint. Contingit hoc idem in conuersationibus hominum & rerum: omnium enim prima nos magis delectant. Quapropter oportet a pueris omnia

* comœdiarum.

* εὐτελῶν.

D turpia procul remouere, & maxime quæcunque habent in se vel obscœnitatem, vel improbitatem. Transactis vero annis quinque, in duobus vsque ad septem oportet iam disciplinas spectare, quas addiscere eos oportet. Duæ autem sunt ætates in quas necessarium est disciplinas diuidere: vna post septimum annum vsque ad pubertatem: altera a pubertate vsque ad annum vigesimum primum. nam qui hebdomadibus diuidunt ætates, vt plurimum non dicunt bene. itaque sequenda est naturalis distinctio: omnis enim ars & disciplina implere vult id, quod deest naturæ. Primum igitur videndum est, si facienda sit institutio quædam circa pueros: deinde, si vtile sit publice curam eorum suscipere, vel magis priuatim, quo modo nunc fit in plurimis ciuitatibus: Tertio qualem hanc esse curam oporteat.

E ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER OCTAVVS.

SVMMA LIBRI.

De puerorum institutione, & de ijs quę ipsi addiscere consueuerunt. De Musica, eius speciebus, ac musicalibus instrumentis: queq; quibus conueniant.

F *Quòd facienda sit circa pueros institutio: & ea quidem publice. Cap. I.*

QVOD igitur a legis positore maxime intendendum sit circa disciplinam iuuentutis, nemo vtiq; dubitabit. nam id quidem neglectum in ciuitatibus affert reipublicæ detrimentum. Oportet enim ad singula gubernandi genera disciplinam accommodari. nam mos vniuscuiusq; proprius consueuit & seruare rempublicam, & ab initio constituere. ceu popularis mos popularē, & paucorū potentiæ accōmodatus mos, eam q̄ consistit in paucorū gubernatione. sp aūt melior mos cā est melioris reipublicæ. Præterea in cunctis facultatibus & artibus sunt q̄dā, ad q̄ erudiri prius oportet, & assuefieri ad earū opa. itaq; manifestū est, ꝙ & ad virtutis actiones. Cū vero vnus sit finis ciuitat

toti, clarum eſt oportere diſciplinam quoque eſſe vnam & eandem omnium, & huius curam eſſe publicam & non priuatam: quemadmodum nunc vnuſquiſque curam habet ſuorum filiorum, priuatimque docet & priuatam diſciplinam, pro vt ei videtur. Sed oportet publicorum publice exercitationem fieri: & ſimul non debet quiſque ciuis ſe ſuum exiſtimare, ſed omnes ciuitatis. particula enim ciuitatis vnuſquiſque eſt: cura vero ſingularum particularum reſpicere nata eſt ad curam totius. Laudandi poſſunt in hoc Lacedæmonii: nam plurimam circa pueros diligentiam faciunt, & quidem publice. Quòd igitur lege prouidendum ſit circa diſciplinam iuuentutis, & hoc publice faciendum, patet. D

Qualis, quarumque rerum, & cuius gratia debeat eſſe puerorum inſtitutio. *Cap. II.*

QVenam vero iſta ſit diſciplina, & quomodo tradenda, latere non debet. Nam nunc quidem in ambiguo eſt, neque eadem omnes cenſent iuuentutem addiſcere debere, neque ad virtutem, neque ad vitam optimam: neque conſpicuum eſt, vtrum per intelligentiam magis deceat, vel per animi morem. Impedimentorum quoque reſpectus conſiderationem diſciplinę conturbat: cum manifeſtum non ſit, vtrum exercitatio noſtra accommodanda ſit ad ea quæ ſunt vtilia ad vitam, vel ad ea quæ tendunt ad virtutem, vel ad ea quæ ad majoré quendam ſuperfluumque pertinent apparatum. hæc enim omnia patronos quoſdam ſuſcepere. De his quoque quę ad virtutem tendũt, nihil confeſſum exiſtit. etenim virtutem non eandem omnes ſtatim honorant: ex quo fit vt diſcordent circa illius exercitationé. Quod igitur ex vtilibus neceſſaria ſint addiſcenda, manifeſtum eſt. quòd autem non omnia, diſtinguentibus liberealia opera ab illiberalibus patebit, illa talia eſſe recipienda, quę cum vtilia ſint, faciunt exercentem habentemque non vilis exercitii operatorem. Vile autem exercitium putandum et ars & diſciplina, quæcunque corpus, aut animũ, aut mentem liberi hominis, ad vſum & opera virtutis inutilem reddunt. Itaque & artes illæ quæ deterius diſponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, ſordida nuncupamus. mentem enim occupatam & vtilem reddunt. Sunt etiam quædam ex liberalibus ſcientiis, quas vſque ad aliquid diſcere honeſtum ſit. penitus vero ſeſe illis tradere, ac ad extremum vſque proſequi velle nocumentis illis, quæ ſupra diximus, obnoxios facit. Sed refer plurimum cuius gratia quis agat, vel diſcat. nam ſi gratia ſui vel amicorum, vel propter virtutem, non eſt illiberale. qui vero idipſum agit propter alios, ſæpe vtique videbitur illiberaliter ac ſordide agere. Diſciplinæ igitur illæ, de quibus diximus, ad vtranque partem ſe habent.

E

F

D *Quatuor esse, quæ pueri discere consueuerunt, quarum aliis ocii, aliis negocii causa vtimur.* *Cap. III.*

SVnt autem fere quatuor, quas discere iuuenes consueuerunt, literas, gymnasticā, musicā. addūt vero et quartum quidā, figurādi peritiam. Literas quidem & figurationem, tanquā vtiles et valde expedientes ad vitam: gymnasticā vero tanquā pertinentē ad fortitudinē. De musica vero iam ambigitur. nā nūc quidem plurimi voluptatis gratia illam addiscunt: veteres aūt inter disciplinas eam collocauerūt, eo ꝙ natura quærit (vt sępe dictū est) non solū in negocio recte, sed etiā in otio laudabiliter posse versari. Hoc.n.principiū est oium, rursus de illo dicamus. si.n. vtroq; opus est, magis aūt expetendū otium quā negocium. nec id quidem in ioco: nam sic necesse fo. iocum esse finem vitę. ꝙ si sit impossibile, & magis in negociis E vtendum est ioco. nam qui laborant, indigent relaxatione: & huius gratia est iocus. negocia vero sunt cum labore & conatu: & propterea oporter iocū adhibere, qui tanquā medicinā eo tempore afferat. nam relaxatio est huiusmodi motus animi, & requies per voluptatē. Otium aūt ipsum videtur in se voluptatem habere, & felicitatem & vitam beatam. & hoc non negociosis, sed otiosis existit. nam qui negociatur, alicuius gratia negociatur, quod sibi desit. felicitas aūt finis quam non cum dolore, sed cum voluptate esse omnes putant. Hāc tamen voluptatem non eandem omnes posuerunt, sed scdm se vnusquisq;, & scdm suum habitum: optimus tamen optimā, & eam quę ab honestissimis. Itaq; manifestū est, ꝙ oporteat ad otium quoq; degendum addiscere quædam, & erudiri: & has eruditiones ac disciplinas sui ipsarum esse gratia: illas vero quæ ad negocium, tanquā necessarias & gratia illorum. Quapropter Musicam antiqui inter disciplinas collocauere: nō tanquā rem necessariā, nihil.n. habet tale: neq; F tanquam vilem, vt literæ ad lucrum, & ad rem familiarem, & ad *studia, & ad ciuiles actiones complurimas. Videtur quoq; figurādi peritia vtilis esse ad iudicandū melius artificū opera. neque vt gymnastica ad sanitatem & robur: nihil enim horum videmus ex musica fieri. restat ergo ꝙ ad degendum in ocio, ad quod & apparet eam adhibent. quā enim putant degentiam esse ingenuorum hominum, in ea constituunt. Quapropter Homerus in poemate suo ita inquit:

Sed quale est vocari ad mensam opipare paratam. Deinde nominans quosdam alios, subdit:

Et accersunt citharœdum qui omnes demulceat. & alio loco ait Vlysses:

Optimam esse degendi rationem, quando lætis omnibus conuiuę audiunt citharœdum, sedentes per ordinem.

Quod igitur sit disciplina quędam, quam non vt vtile, neq; vt neces-

* μάθησιν.

ſariam docendi ſunt filii, ſed vt liberalem & honeſtam, manifeſtũ eſt. B Vtrum aũt vna ſit numero, an plures, & quæ nam iſtæ, & qũo, poſterius dicetur. Nunc tantum id præmiſſum ſit, ꝙ apud antiquos habemus teſtimonium ex his diſciplinis quas diximus. muſica enim hoc manifeſtat. Ac etiam de vtilibus, ꝙ aliqua addiſcere pueros oportet, non modo propter vtilitatem, vt patet in literis, verum etiam propter multas diſciplinas alias, quę per literas addiſcuntur. Similiter vero figurandi peritiã, non vt in venundando emendoq; vaſa non decipiantur, ſed potius quia contẽplari facit pulchritudinẽ corporũ. quęrere vero vtilitatem vbiq;, minime congruit magnanimis, & ingenuis hominibus. Cum vero manifeſtum ſit, vtrum moribus an ratione ſit diſciplina tradenda, & an circa corpus primo vel circa mentem, patet ex his ꝙ adoleſcentes gymnaſticæ & pædotribicæ ſunt tradendi: quarum altera qualem aliquam facit habitudinem corporis, altera operationes.

G

De gymnaſtica, & puerorum exercendorum diſciplina. Cap. IIII.

NVnc autem quæ ciuitates curam habere puerorum maxime videntur, partim athletarum habitudinem inducere ſtudent, in quo deformant corpora ac augmentationem eorum impediunt. Lacones vero in hoc quidem nõ errant, ſed efferatos laboribus reddunt adoleſcentes, quaſi hoc vtile ſit maxime ad fortitudinem. Atqui vt iam ſæpius diximus, neque ad vnam virtutem, neque ad hanc maxime reſpiciendum eſt ab eo qui curam facit inſtitutionis. & ſi ad hanc, nõ tamen id conſequuntur. neq; enim aliis in animalibus, neq; in gentibus videmus fortitudinem adeſſe maxime efferatis, ſed potius manſuetioribus & leoninis moribus. multęq; ſunt gentes, quæ ad cædes hominum, & ad eorum comeſtionem inſultant: vt circa Pontum Achæi & Heniochi, & ex mediterraneis aliæ gentes ſimiliter his, vel magis: quæ quidẽ F gentes clanculum per inſidias latrocinantur, ad bellica tamen opera nihil valent. Præterea ſcimus Lacones, dum ipſi ſoli exercebantur, præſtitiſſe cæteris: nunc autem eſſe aliis inferiores. non enim ob id præſtabant, ꝙ iuuentutem exercerent, ſed ꝙ ipſi exercitati contra nõ exercitatos pugnabant. Itaque honeſtas, at non feritas eſt in certaminibus præferenda. neque enim lupus, neq; alia beſtia, honeſtum periculum pugnando ſubiret, ſed magis vir bonus. Qui vero adoleſcentes in hæc nimium tradunt, & in neceſſariis abſque diſciplina dimittunt, vere illos ſordidos reddunt. ad vnum enim opus reipublicę vtiles faciũt, & illud ipſum deterius, vt ratio oſtendit. oportet autem non ex prioribus operibus, ſed ex his quę nunc fiunt, iudicare. nam nũc quidem illi qui repugnant diſciplinam habent, tunc vero non habebant. Quòd igitur vtendum ſit gymnaſtica, & quomodo vtendum conceſſum exi-

B tat. vsque enim ad pubertatem leuiores exercitationes sunt adhiben-da, absq; victu illo violento & laboribus coactis, ne corpora crescere impediantur. Signum erit non paruum, quod ita contingat: quia inter eos qui Olympia vicerunt, duo vel tres tantum reperiuntur, qui iidem adolescentes & viri sint victoriam consecuti: propterea quod per exercitationes pueris adhibitas sublata sit vis ac robur a violentis laboribus. Post pubertatem vero cum annis tribus ad alia perdiscenda intenderint, tunc congruit & laboribus & victu necessario illos occupare. nam simul mente & corpore laborare non oportet: cum seinuicem impeditiua nata sint: labor quidem corporis, mentem: mentis autem, corpus.

De musica pulchra disceptatio: de eius effectibus: & eam ad puerorum disciplinam esse adhibendam. *Cap. V.*

G DE musica vero dubia quædam posuimus antea, & nunc rectum erit illa resumere, vt tanquam consentanea fiant rationibus quas quis de ea dicens ostendat. Neque enim facile est demonstrare, quam potentiam habeat, neque cuius gratia illam adipisci oporteat, vtrum solatii causa & otii, quemadmodum somnus, & potus. nam hæc per se ipsa non sunt honesta, sed iocunda, & simul cessare curas faciunt, vt inquit Euripides. Quapropter instituunt in illa, & vtuntur cunctis istis simili ter, somno, & potu, & musica. in his quoque saltationem posuerunt. An magis putandum est ad virtutem tendere musicam, vt potentem, quemadmodum gymnastica tali aliquod corpus reddit, sic & musicam talem aliquem morem efficere, assuefacientem posse recte lætari. An ad degendi rationem aliquid confert, & ad prudentiam. nam hoc tertium ponendum est, ex his quæ dicuntur. Quòd igitur oportet pueros non solatii gratia discere, manifestum est. non enim solantur discentes: nam cum labore est disciplina. Atqui nec ad degendi rationem pueris, neque illi ætati congruit attribuere nulli enim imperfecto competit perfectio. Sed forsan videbitur puerorum studium solatii esse gratia viris factis & perfectis. Quòd si hoc tale est, cuius gratia oportet ipsos addiscere? ac non potius, instar Persorum Medorumq; regum, per alios idem facientes voluptatis ac disciplinæ participes fieri? etenim necesse est melius perfici ab his, qui hoc opus suum fecerunt & artem, quàm ab his, qui tanto solum tempore in eo laborarunt, quanto addiscunt. Quòd si oportet in his eos laborare, simili modo & circa epularum apparatu oportebit vtiq; eos addiscere: quod est absurdum. Eadem quoq; dubitatio cadit, si possit mores facere meliores. quid enim opus est eos hæc addiscere, ac non ex aliis audientes recte lætari, & iudicare posse, quemadmodum Lacones? illi. n. quanquã non didicerint, possunt tamen recte iudicare, vt aiunt, quæ sit bona, vel

nõ bona melodia. Eademque ratio foret ad solatium, & ad rationem D degendi otii libero homine dignam. quid enim oportet eos discere, ac non aliis vtentibus frui? Considerare hoc licet ex opinione quã habemus de Diis. non enim Iupiter cantat, aut citharam pulsat secũdum poetas: immo illos qui talia faciunt, appellamus viles: & opus illud non viri neq; sobrii, sed iocantis. At enim de his postea erit cõsiderandum. Prima vero quæstio est. vtrũ musica sit in ioco reponẽda, vel non: & quid potest efficere de his tribus in dubitatione propositis, vtrum disciplinam, an solatium, an rationem otii degendi. Rationabiliter quidem ad omnia instituitur & videtur omnium particeps. nam & iocus gratia requietis est, ac requiem necesse est esse iocũdam. est enim medicina molestiæ illius, quæ per labores suscipitur: & ratio degendi otii non solum honestatem habere debet, verũetiã voluptatem: felicitas enim ex ambabus istis est. Musicam vero omnes fatemur esse ex iocundissimis, siue nuda sit, siue cum modulatione. Inquit profecto & Musæus, Carmen dulcissimam rem esse mortalibus. E Quapropter & ad cœtus familiariũ, & ad vitam in otio degendam, rationabiliter illam recipiunt, vt potentem lætitiam afferre. Vnde & ex hoc quis intelligat illam pueris esse perdiscendam. quæcunque enim iocunda sunt, atq; eadẽ innocua, non solum congruũt ad finem, verumetiam ad quietem. cum vero cõtingat hominibus per raro esse in fine, psæpe autem cessent & vtantur iocis, nõ ab aliud modo, sed etiã ob delectationẽ, vtile foret requiescere in his, quę ab illa proueniũt, voluptatibus. Contingit autem hominibus fecisse iocos finem cum & habeat fortasse finis voluptatem quandam, sed non quãcunq;. Quærentes vero istam accipiunt hanc pro illa, ex eo ꝙ cum fine agẽdi similitudinem habet. nam finis gratia nullius futuri expetitur: & tales voluptates nullius futuri gratia, sed gratia eorum quę antecesserunt, laborum. s. & molestiarum per quã igitur causam quærũt felicitatẽ fieri, per huiusmodi voluptates, hãc vtiq; aliquis rationabiliter existimet causam. F De communione autem musicæ non per hæc solum, sed etiam quia vtilis sit ad cessationes, vt videtur nec per eas modo, sed insuper quærendum, num aliquando aliud ex ea proueniat. pretiosior quidem natura eius ęst, quã scd̃m eum vsum, de quo supra dicitur: & oportet non solũ ab ipsa voluptatem capere, quã participant omnes scd̃m sensum. habet enim musica naturalẽ voluptatem, per quam illius vsus cunctis ætatibus, cunctisque moribus est acceptus. Sed videndum ęst, si quo modo ad mores extẽditur & ad aium id aũt patebit, si aliquãdo tales aliqui scd̃m mores per illã efficiamur. Atqui ꝙ efficiamur, per Olympi moderationem manifestũ est: ea nanq; abstrahit aĩam, & quodammodo rapit: raptus vero & abstractio aię circa morẽ affectio est. Pręterea audientes repręsentationes, omnes afficiũtur etiam sine melodiis & versibus. Cum vero contigerit musicam esse delectabilium, virtutem aũt ęsse circa lætandum

D dum recte, & amare & odisse, oportet profecto addiscere & assuefieri ad nullam rem adeo, vt ad iudicandum recte & ad gaudendum mansuetis moribus, & laudabilibus operibus. Sunt aũt in rhythmis & melodiis similitudines maxime penes veras naturas iræ, & mansuetudinis ac fortitudinis & temperantiæ, & contrariorum his, & aliorum oĩum quæ ad mores pertinent. Patet id ex effectu. mutatus.n. aĩum talia audientes. mos aũt dolendi ac lætandi in similibus prope est, vt erga veritatem eodem modo se habeat; ceu siquis gaudet imaginẽ alicuius videns, nõ propter aliã causam, sed propter formam ipsam, necessariũ est huic & aspectum ipsum illius, cuius imaginẽ cõtemplatur, esse iocundum. Contingit autem in aliis quidem sensibilibus, nullam existere similitudinem morum: vt in his quæ tactu vel gustu percipiuntur. in his etiam quę visu, admodum parum. figuræ enim sunt talia, sed ad modicum: & oẽs huiuscemodi sensus participant. insuper non sunt hæ similitudines morum, sed signa magis, quæ fi-
E unt figuræ & colores morum. & sunt hęc a corpore in passionibus. tamẽ quãtum refert circa horum visionem, oportet pueros non figuras inspicere Pasonis, sed Polygnoti et si quis alter pictor vel statuarius sit moralis. At in melodiis ipsi sunt imitationes morum, & hoc est manifestũ. statim enim harmoniarũ distincta est natura, ita vt qui audiunt aliter disponantur, nec eodem modo se habeant ad vnãquãque ipsarum, sed ad quasdam flebilliter & cõtractę magis, puta ad eam quæ appellatur Lydia mixta: ad quasdam vero mollius secũdũ mentem, ceu ad illas quę sunt remissę: ad aliam vero mediocriter & composite plurimum, vt videtur Dorica facere sola oĩum harmonirum. Phrygia vero distrahit ac rapit aĩum, & quasi extra se ponit. hæc.n. recte dicunt, qui circa huiusmodi disciplinam philosophantur: capiunt enim verborũ testimonia ex rebus ipsis. Eodem modo se habet circa rhythmos. alii enim morem continent grauius, alii concitant,
F alii violentiores afferunt motus, alii liberaliores. Ex his igitur patet, q̃ musica potes animi morem aliquem facere. Quòd si hoc potest musica, clarum est q̃ ad puerorum discplinam est adhibenda, & in ea pueri sunt instituendi. Congruit autẽ naturæ huiusmodi disciplina. nam pueri propter ætatem nihil ferunt sponte, quod non habeat in se iocunditatem: Musica vero ex his est, quę sunt iocunda secundum naturam. Et videtur cognatio quædam esse nobis cum harmoniis & rhythmis. quapropter multi sapientum dixere, alii quidem animam esse harmoniam, alii vero habere harmoniam.

De Musica quid discendum, ac ea utendum, quid ue minime: ubi de musicis instrumentis quamplura. *Cap. VI.*

VTrum autem addiscere eos oportet cantando, & manibus agendo, vel non, quemadmodum prius dubitatũ est, nunc erit dicẽ

dum. Non est obscurum interesse multum ad hoc, vt efficiamur aliquales, si quis operũ ipse sit particeps. nẽpe impossibile est vel certe admodum difficile, vt qui opera ipsa non tractat, perite valeat iudicare. Et simul opus est vt pueri habeant exercitationem aliquam. & Architę tabella recte reperta est, quam pueris dãt, vt in ea occupati, illa quæ sunt domi non frangant: nescit enim pueritia quiescere. hic est ergo infantibus conueniens ludus: disciplina vero maioribus, tã quã tabella quædã. Quòd igitur docendi sint musicam, ita vt in opere ipso versentur, ex ipsis patet. Quid autẽ deceat vel non deceat scdm ætates, nõ difficile est determinare, ac respondere vituperatoribus, vile huiusmodi exercitium esse dicentibus. Primum igitur cum iudicandi causa sint hæc opera perdiscenda, oportet in pueritia illi operã dare. in maiori vero ætate exercitationem dimittere: tantum modo autem iudicare posse per disciplinam adeptam, ac lætari recte. Vituperatoribus autem, qui aiunt sordidos ac viles musicam facere, non difficile est respondere, si consideremus, quousq; illi opera danda sit ab his, quis ad virtutẽ ciuilẽ erudiuntur, & quæ melodiæ, qui ue rhythmi sint addiscendi, & præterea quibus instrumentis pręcipiatur. nã in eo quidem plurimum refert, consistitq; in his obiectionibus solutio. nihil enim vetat, modus quosdam musicæ illud, quod aiunt, efficere. Clarum est igitur oportere disciplinã eius neq; impedimentum afferre cæteris operationibus, neq; corpus efficere inutile ad bellicas ciuilesq; exercitationes: ad vsus quidẽ iam, ad disciplinas vero post. Erit autem hoc, si neq; in illis laborabunt quæ ad certa artificia pertinent, neq; circa admirabilia quædam & superflua, quæ in certamina prius, & de certaminibus in doctrinã venere: sed eousque, vt gaudere valeant probabilibus melodiis & rhythmis, & non communi sensu musicæ solum, vt aĩalia quędã, & turba seniorum ac puerorũ. Patet etiam ex his, quibus instrumentis sit vtendum. neque.n. tybiæ sunt in disciplina recipiendæ, nec aliud artificiosum instrumẽtũ, vt cithara, & si quid aliud tale: sed quæcunq; faciunt auditores bonos, vel musicę disciplinę, vel alterius. Insuper tibia non est morale, sed potius suscitatiuũ & concitatiuum. itaq; ad huiusmodi tẽpora est vtendum illą, in quibus spectacula magis purificationem patiuntur, quã disciplinã. Adiungamus autem & illud, ꝙ contrariũ disciplinæ efficit, impediens rationẽ, vti tibiarũ sonus. Quapropter bene reprobauerunt illarũ vsum antiqui, licet prius vsi fuissent. Studiosiores.n. facti propter diuitias, & animosiores ad virtutem, post victoriam cõtra Medos habitam, ac ex rebus gestis magnũ de se opinantes, disciplinã oĩum arripuerunt, non iudicãtes, sed experientes. Quapropter tibiarum quoq; vsus tunc receptus est. nam & apud Lacedæmonios quidã qui ludos exhibebat, ipsemet tibiis modos fecit. & Athenis eousq; in consuetudiné venit, vt fere ingenui omnes addiscerent. quod patet ex tabula a Thrasippo posita, cum ludos pro tribu sua dedit.

D Postea vero in desuetudinē abiit, & improbari cœpta est, cum iam melius per experientiā iudicare possent, quid ad virtutem pertineret, & quid nō. Eodemque modo per multa instrumentorum antiquorū improbata sunt, veluti Pectides & Barbiti, & quæ ad voluptatem audientium intendebant, heptagona, & trigona, & sambucæ, & cuncta quæ indigent perita manuum gesticulatione. Rationabiliterq; illud se habet, quod antiqui de tibiis fabulantur. aiunt enim Mineruam repertricem, tibias abiecisse ob deformitatem oris, atqui non male se habet dicere, fecisse hoc Deam, deformitate oris infensam: sed tamen multo magis ob id, quia nihil confert tibiarum vsus ad intelligentiā et mentem, cum scientia et ars Mineruę sit attributa. Cum vero instrumentorū & operis probauerimus artificiosam disciplinam: artificiosiam vero illam posuimus quæ versatur in certaminibus: in illis enim qui agit, non propriæ virtutis gratia agit, sed vt audientes delectet, & onerosa quidem delectatione: quapropter non ingenui hoīs
E B censemus esse huiuscemodi opus, sed per viles ac sordidos contingit illud fieri. nam finis, cuius gratia faciunt, improbus est, cum spectator onerosus existens, modo hoc, modo illud exigere consueuit: ita vt artifices quoq; placere studentes, illiusmodi efficiātur, & corpora similiter propter motus.

Harmoniis & rhythmis omnibus utendum esse: diuersis tamen ad diuersa, ac secundum ætates diuersas: vbi de harmoniarum differentiis multa. Cap. VII.

Considerandum est autem, vtrum omnibus vtendum sit harmoniis & omnibus rhythmis, an distinguendum. Deinde vtrum illis qui eruditionis causa laborāt, eandem dictionem tribuamus, an tertium quiddam aliud.
F Quoniam videmus musicā esse per melodiam & rhythmos, horum vtrunque latere non debet, quam vim habeat ad doctrinam: & vtrum præferenda sit ea pars, quæ in melodiis consistit, an ea quæ in rhythmis. Putans igitur multa de his esse dicta recte a musicis quibusdam, qui nunc sunt, & a philosophis qui peritiam habent huius disciplinæ, discussionem & examen singularum partiū illis dimittemus, qui perquirere volent: nos autem legitime solummodo in genere de ipsis dicamus. Cum illa probetur a nobis melodiarum diuisio, quam faciunt quidam philosophi, quòd alię sunt morales, aliæ effectiuæ, alię abstractiuæ, ponentes naturam earum ad singula istorum propriam: dicimus autem, non vnius vtilitatis gratia oportere musica vti, sed multarum: nam & doctrinæ gratia & purificationis. (quid autem purificationem intelligamus simpliciter, alias vero diligentius in his quæ de Poetica scribimus, dicemus) tertio

gratia degendi otii quietisq; causa & remissionis curarum: patet omnibus harmoniis esse vtendum, sed non eodem modo: verum ad doctrinam quidem moralibus est vtẽdum maxime: ad eruditionem vero aliorum pulsante, effectiuis & abstractiuis. nam affectio illa, quæ contingit circa animos quorundam vehementer, in cunctis existit. Differt autem scd̃m magis & minus, ceu miseratio & metus, & pręterea abstractio animi. nã per hũc motum deuoti, & supplices quidam fiunt. Videmus aũt & sacri melodiis ita affici, quando vtuntur expiantibus animam carminibus, quasi medicina fretis, & purificatione. Hoc idem euenire necessum est iis qui commiseratione, & qui metu, & qui aliis affectibus detinentur, & alis, quatenus cuique talia contingant: fieriq; in omnibus purificationem quãdam & leuationem cum voluptate. Similiter autem carmina purificatiua lætitiam afferunt innocuã hominibus, quapropter talibus harmoniis, & talibus carminibus spectandi sunt hi, qui theatralem musicam tractant certatores. Sed cum spectator sit duplex, alter ingenuus & doctus, alter vilis & indoctus, ex opificibus turbaq; vrbana, his quoq; accommodanda sunt certamina, & spectacula ad cessationem & requietem. vt enim illorum animæ distortæ sunt a naturali habitudine, sic harmoniarum & melodiarum distortiones sunt quædam, illæ quæ sunt vehementes & infractæ. Delectat vero singulos id quod suæ naturę sit aptũ. quamobrem licentia permittenda est his, qui de arte musica certant in theatro, vt ad huiusmodi spectatorem tali genere vtantur musicæ. Ad doctrinam vero, quemadmodum dictum est, moralibus melodiis est vtendum, & talibus harmoniis, qualis est Dorica, vt supra diximus. Recipienda est & alia quamcunq; nobis suadent, qui in philosophia musicaq; versantur. Socrates vero in libris de Republica non recte Phrygiam tantummodo adiungit ad Doricam, licet improbans tibiam ex instrumentis. habet enim eandẽ vim phrygia in harmoniis, quam habet tibia in instrumentis. ambæ.n. concitant animos, & in affectus impellunt. Ostendit hoc Poesis: tota enim bacchatio, & tota huiusmodi concitatio maxime omnium instrumentorum per tibias fit. harmonia vero Phrygia maxime hunc modum habet: ceu Dithyrambus manifeste videtur esse Phrygius. Cuius quidem rei plura afferunt argumenta, qui circa huiusmodi rerum intelligentiam vacant. & inter cætera illud, ꝙ Philoxenus aggressus Dorice facere Dithyrambos in fabulis, non potuit, sed vi illius naturæ tractus fuit ad Phrygiam harmoniam, quæ maxime illis congruebat. Doricam autem fatentur omnes constãtem esse ac firmam, moremq; summopere cõtinere virilem, Præterea cum medium extremorum sumendum esse diximus: Dorica autem hanc habet naturam ad alias harmonias: manifestum est ꝙ Doricam prę cęteris decens est iuniores addiscere. Sed duo consideranda sunt. vnum, quid posit: al-

D terum, quid deceat. nam possibilia quisque aggredi, & conuenientia sibi debet. Sunt autem hæc distincta ætatibus, ceu defessis iam tẽpore nõ facile est alti spiritus cãtilenas canere, sed talibus subiicit natura remissas. Ex quo Socratem in hoc quoque merito reprehendunt quidam ex his, qui circa musicam versantur, ꝙ remissiores harmonias improbauit ad doctrinam, quasi vinolentas accipiens eas, non secundum vinolentię naturam (nam vinolentia magis debacchari facit) sed defessas. quare & ad futuram ætatem seniorũ, opus est huiuscemodi harmonias attingere, & huiuscemodi melodias. Prętérea, si qua est talium harmoniarum, quæ conueniat puerorum ætati ex eo quia possit ornatum simul doctrinamque afferre: quod Lydia maxime omnium harmoniarum habere videtur: manifestum ꝙ hæ tres determinationes sunt in doctrina faciendæ, medium, possibile, ac decens.

Librorum Octo Politicorum finis.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISSIMI IN LIBROS OECONOMICORVM ARISTOTELIS,

AD COSMVM MEDICEM FLORENTINVM PRAEFATIO

PRætiosa sunt interdum parui corporis munuscula, quod lapilli gemmæq́; testantur. Et homines nonnunquam pusilli grandioribus præualent, vt de Tydeo scribit Homerus: à quo breui et exiguo omnes certaminibus longe superatos fuisse tradit. Statius quoq; Homerum (credo) secutus, de eodem inquit: Maior in exiguo regnabat corpore uirtus. Tu igitur, Cosme dulcissime, hoc quicquid est libelli ob paginæ breuitatem nequaquam despexeris. pusillum quidem est, at viribus amplum, & pretio dignum: quod ego per has ferias e Græco interpretatus, non immerito, ut mihi uideor, tibi potissimum destinaui. Cui enim rectius de gubernatione exercitus præcipi potest, quam illi qui exercitum habet? Cui rursus de rei familiaris administratione, quam ei qui rem amplam possidet? & tueri illam cum laude gliscit, & augere cum dignitate? Licet

ergo per te multum sapias, & a patre tuo viro sapientissimo quotidie aud're possis, operæpretium tamen erit quod de re familiari tradiderint excellentissima philosophorum ingenia cognouisse. Vt enim medicinæ sanitas, ita rei familiaris diuitias finem esse constat. Sunt uero vtiles diuitiæ, cum & ornamento sint possidentibus, & ad virtutem exercendam suppeditent facultatem. prosunt etiam natis, qui facilius per illas ad honores dignitatesq; subleuantur. Nam quorum virtutibus obstat res angusta domi, haud facile emergunt, vt poetæ nostri dictat sententia. Quare cum nostri, tum natorum multo magis charitate, illarum amplificationi, quo ad honeste possumus, studendum est: quoniam à philosophis in bonis numerantur, & ad felicitatem pertinere creduntur. Tu igitur harum præcepta rerum in hoc libello Aristotelis leges, quem ego non solum transtuli e Græco, vt maxime consonum esse putaui: verumetiã explanationem quandam obscurorum uerborum adiunxi, quo tibi legenti dilucidior esset Primum igitur illud premittendum est, duas philosophiæ esse partes: quarum altera in cognitione rerum: altera in agendo versatur. Prima fere pars ad illa pertinet, quorum finis est ipsa cognitio. Actiua præcepta vitæ continet, quæ scire parum est, nisi deducas in actum. Ea uero præcepta diuiduntur trifariam. aut enim circa mores nos instruunt, aut circa rem familiarem, aut circa rempublicam. Harum primam Ethicam, secundam Oeconomicam, tertiam Politicam Græci appellant. nos, ut opinor, nostris uocabulis uti magis decet, quam alienis. Nunc ad textum Aristotelis ueniamus. D E

ARISTOTELIS

STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS.

OECONOMICORVM.

LIBER PRIMVS.

Leonardo Aretino interprete.

SVMMA LIBRI.

De iis, quę ad rem attinent familiarem, eiq; sunt propria.
De variis erga diuersos Oeconomi legibus.

Quomodo differant & conueniant inter se Politica & Oeconomica, & quis earum sit ordo. *Cap. I.*

RES familiaris & respublica inter se differunt, non solum quãtum domus & ciuitas: (hæc enim sunt eorum subiecta: (verum etiam illo, ꝙ in republica quidem plures imperant, in re familiari vero vnus duntaxat est imperator & rector. Quædam enim artes distinguuntur, nec est eiusdem fecisse ac facto vti: quemadmodum lyra & fistulis. sed reipublicæ disciplinæ, est ciuitatem ab initio constituisse, & constituta bene vti. itaque patet etiam esse rei familiaris, parare domum, & illa vti. Ciuitas quidẽ est multitudo domorum, agro & pecuniis sufficienter abũdans ad bene viuendũ. Id aũt ex eo patet, ꝙ si cõpotes horum esse nequeunt, societas soluitur. Insuper huius gratia in vnum coeunt. cuius autem gratia vnumquodque est, & fit, & substantia ipsius hæc constit. Itaque patet priorem esse rem familiarem quam rempublicam. nam & opus illius est. pars enim ciuitatis est domus. Cõsyderandum est igitur de re familiari, quod sit illius opus.

De partibus domus, et unde sit sumenda possessio. Cap. II.

DOmus quidē partes sunt; homo & possessio. Quoniam vero primum in minimis natura cuiusq; inspicitur, in domo quoque se habet ita. Quare secundum Hesiodū hoc ad esse conuenit. Domicilium in primis, mulieremq;, & bouem aratorem. alterum.n.primū in victu est, alterum in liberis. itaq; oportet ea quæ ad vxorem spectant, recte disposuisse, hoc est prouidisse, vt talis sit qualis esse debeat. Possessionis autem prima cura est ea, quæ secundum naturam. secundum naturam vero potissima est agricultura. Secundo loco, oīa quæ sunt a terra: ceu metallorum, & si qua alia huiusmodi. sed agricultura præcipue, quoniam iusta. non.n.ab hominibus, nec volentibus vt cauponaria & mercenariæ: nec inuitus quærit, quemadmodum bellicæ artes: & est earum rerum quæ sunt secundum naturam. natura B enim omnis educatio est a matre: quare & hominibus a terra. Prodest etiam hæc plurimum ad fortitudinem. non enim, quemadmodum viles artium, corpora eneruat, sed talia facit, vt & sub Dio consistere, & tolerare laborem valeant, & aduersus hostes pericula capessere. soli enim hi res suas extra munitiones habent.

Agricultu- ræ dotes.

Quòd uiri et mulieris societas secundum naturam sit et necessaria, et q multa commoda contineat. Cap. III.

SEd eius diligentiæ quę est circa homines, primæ sunt partes circa vxorem. societas enim est maxime secūdū naturā mari & fœminæ. Præmissum est.n.a nobis aliis locis, desyderare naturam multa efficere talia, veluti E vnumquodq; animalium. est enim impossibile fœminam sine mare, aut marem sine fomina hoc adimplere. quare eorū societas necessitate constituta est. Enim uero in cæteris animalibus absque ratione id fit, & inquantum naturæ capacia sunt, & procreādi gratia solum. in cicuribus autem & prudentioribus distinguūtur magis. apparent enim in his magis mutua auxilia, & dilectiones & cooperationes: maximeq; in homine id conspicitur, quòd non essendi causa solum, verumetiam bene essendi mas & fœmina ope mutua cōiunguntur. filiosq; procreant, non solum vt id naturæ tributum ferant, verumetiam vt commoda exinde suscipiant. valentes enim ipsi, imbecilles suos labore tuentur, & alunt. mox imbecilles ob seniū facti, a valentibus eadem reportant. Et simul natura per hunc circuitum adimplet sempiternitatem: ex quo secundum numerum nō potest, at secundum speciem. sic enim diuina prouidentia vtriusque

Dicta ordinatā est, viri scilicet, & mulieris ad societatem. Tendunt meorum omnia in idem vtilitatis, licet contraria quædam vide tur. Alterum enim robustum facit, alterum imbecillius. vt hoc qui ob timoem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius .& alterum parat foris, alterum parta domi conseruat. Ad ope vero effectionem, alterum sedulitatem intra limen agit, ad exter vero peruagationem imbecillum. alterum ad sedulitatem dete est, ad motus autem valentius. Circa prolem autem, generatio dem propria est, vtilitas vero communis. alterius enim nutrire , alterius erudire.

Leges uiri ad uxorem. *Cap. IIII.*

PRimum igitur leges sint viro ad vxorem, & iniuria cesset sic enim nec ipse iniuriam patietur. hoc enim & communis lex inducit, vt Pythagorici dicunt, quemadmodum seruam a lare abductam, quam minime decet videri in afficere; est autem viri iniuria externarum mulierum coitus. vsu vero, vt neque desit pręsentibus nec absentibus impotens sit quiescere: sed ita assuefieri, Vt sufficienter se habeat in præsentia absentia. Recte vero se habet & illud Hesiodi: Puellam accipere mittere, vt gratis moribus eam imbuere possis. diuersitates enim orum nequaquam sunt ad dilectionem aptæ. Circa ornatum vero, quemadmodum in moribus fictionem esse non decet, si simul appro nouare debent, sic etiam nec in corpore. nam illa, quæ per orna m fiunt, nihil differunt ab histrionum vsu, Tragœdias in scena gentium.

Leges domini ad seruos. *Cap. V.*

POssessionum autem prima quidem, ac maxime necessaria est illa, quę optima et principalissima: id autem est homo. quapropter oportet primo seruos parare studiosos. Seruorum aūt species duæ, curator, & opifex. cum vero cernamus, quòd di sciplinæ tales aliquos faciunt iuuenes, necessarium est postquam pa aueris, inbuere illos, quibus liberalia officia fuerint committenda. Cum seruis autem versetur ita, vt neque superbos esse sinat, neque iecto. & liberalioribus quidem honorem, opificibus vero cibum unde tribuat. Et quoniam vini potus etiam liberos ad insolentiam pellit, & apud multas nationes ingenui quoq; ab illo se abstinēt, Carthaginienses dum militant: patet q̃ vini, aut nihil * aut valde aro seruis tradendum est. Tria vero cum sint: opus, cibus, & castiga o, cibus quidem sine castigatione & opere petulantem reddit: opus vero, et castigatio sine cibo violenta res est, & infirmum facit ser- * ὀλίγον

uum: restat igitur, vt opus faciendum illi tribuat, & cibum sufficientem. sine mercede .n. dominandum non putant. merces autem serui, cibus est. Verum vt alii deteriores fiunt, quando nec melioribus tribuitur melius, neque præmia sunt virtutis et vitii proposita: sic etiam serui. quapropter oportet consyderationem habere, ac indulgere illis, & permittere singula secundum merita, & cibum, & vestem, & quietem, & castigationem verbo, & opere, medicorum artem imitãtes, in medicinæ loco prospicientes, quòd quidem cibus medicina non est propter continuationem. Genera vero seruorum ad opus faciendum optima essent, neque timida, neque fortia nimis. in vtrisq; enim peccatum est. nam & nimis timidi non ferunt laborem: & ferocibus non commode imperatur. Oportet quoq; finem omnibus esse terminatum. est enim iustum simul & vtile, libertatem esse propositã. libenter enim labores subibunt, si & propositum premium conspexerint, & tempus definitum. Sunt etiam procreatis filiis, tãquam obsidibus obligandi. Nec plures habendi sunt eiusdem generis, quemadmodum in ciuitatibus. Sacra quoque & largiores epulas seruorũ gratia magis faciendum, quam liberorum. plura enim ipsi habent, cuius vtique gratia talia instituta sunt. B

Leges Oeconomi. Cap. VI.

Quatuor habere oportet patrem familias circa pecunias. nã & quærere posse conuenit, & quæsita tueri. alioquin nulla quærendi foret vtilitas. nam cribro haurire nihil aliud est, quam (quod dici solet) terebratum vas. Esse præterea talem, vt & ornari præsentibus & frui sciat. horum enim gratia habere illas expedit. distinguenda quidẽ sunt singula, & plura habenda fructuosa quam infructuosa, & negocia sic sequestranda, vt omnium simul periculum non subeatur. Circa tuendum autẽ quæsita, vtiles sunt Persicæ & Laconicæ, vtilis etiam Attica dispensatio: vendentes .n. emunt. & penoris institutio non est in exilioribus administrationibus. Est autem Persica, ipsum omnia iubere, omniaq; inspicere. Et quod de Dionysio inquit Dyon nullus enim parem curam habet alienorum & suorum. itaq; quæcunq; per ipsum geri possunt, circa illa cum diligentia intendat. in quo Persę simul & libyci dictũ recte se habet. Persa enim rogatus, quid equum maxime pinguem faceret? oculus domini respondit. Libycus vero rogatus qđ sterquilinium agro foret optimũ: domini, inquit vestigia. Sũt igitur inspicienda negocia diligẽter viro, inspicienda etiã ab vxore, prout inter eos distinctæ sunt curæ. Et hoc faciendum est, in exilioribus quidem administrationibus raro: in grandioribus autem, quorum cura aliis committitur, sæpe. nisi enim quis bonum exemplum de se præbuerit, imitatorem diligentię habiturum non existi- C

mant, neque in re familiari neque in aliis: quoniam impossibile sit,
non diligentis domini diligentes esse vicarios. Cum vero hæc ad
virtutem honesta sint, & ad rem familiarem vtilia, expergisci decet
prius dominum quã seruum, & cubitum ire posterius. nec vnquam in
custoditam esse domum, quemadmodum nec vrbem, quando opus
est, neque die, neque noctu. Et ante lucem surgere. quod & ad sanita
tem, & ad curam rei familiaris, & ad studium Philosophiæ prodest
quamplurimum. In paruis igitur administrationibus Attica regula
circa fructus vtendum est. in magnis vero distinctio facienda est eo
rum quæ in annum, & eorum quæ in singulos menses cõsumere opor
tet. Eodemq; modo in instrumentis separanda sunt ea, quorum vsus
quotidianus est, ab his quæ raro sunt vsui. hæc tradenda suariis, qui
bus negocia commiseris. ac certo tempore inspectio eorum facien-
da erit, vt non lateat, quid saluum sit, quid ue perierit. Aedes quo-
que ita parandæ sunt. vt & rerum possessarum, & salubritatis, com-
B moditatisq; rationem habeamus. Rerum possessarum dico, ceu fru-
ctuum & vestium, quales his conducant. & fructuũ, quales aridis, &
quales liquidis. & aliarum rerum, & quale animatis, & quales inani
matis, seruisq; & liberis, maribusq; & fœminis, ciuibus & peregri
nis. Commoditatis vero & salubritatis, vt æstate quidem ventorum
afflatum, hyeme vero Solem recipiat. esseat autẽ tales, si auerso Bo-
rea fuerint, nec ęqualiter latæ. Videtur quoque in magnis domi-
bus vtilis esse ianitor, qui sit ad cætera inhabilis, pro obseruationẽ
importandorum et exportandorũ. Ad rectum vero vsum instrumẽ
torum illud Laconicum valet, singula suo loco iacere. sic enim pa-
rata non requirentur.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISS. EXPLANATIO IN LIBRVM PRIMVM OECONOMICORVM ARIST.

AD COSMVM SVVM.

RES familiaris & respubli. inter se differunt. Diximus supra in
proęmio, quam Gręci Politicam vocant, nos appellare rem
pub. hinc sunt. M. T. de repub. libri. Item quam illi Oeconomi
cam, nostri Rem familiarem dixere. hinc patris familias no-
men venit, ꝙ domum gubernat ac moderatur. De re igitur fa-
F miliari dicturus Aristot. pręmittit differentiam inter illam, &
rempu. dicens nõ solum esse tantam differentiam, quanta est inter domum & ci
uitatem, q̃ sunt subiecta earũ, verũetiam in illo differre, ꝙ in repu. plures qdẽ
imperant: in re vero familiari vnus duntaxat est imperator & rector. qđ dicit
domũ esse subiectũ rei familiaris, nõ hic pro parietibus & tecto domus sumitur
sed pro familia. ciuitas quoq; non męnia & tecta, sed concilia cętusque homi-
nũ significat. Rei igitur familiaris disciplina circa domũ: reipu. vero circa ciuita
tem versatur: q̃ prima est differentia. Scđa vero differentia est: quia in republi.
plures imperant, vt Romę, senatus, consules, tribuni militares, ędiles curules,
pretores vrbani, tribuni plebis. Nam imperare dicuntur, quicunque magistratũ
in republica gerunt, quorũ dicto parere necesse est. sunt. n. superiores, vnde il-

lud nascitur legitimum, par in parem non habet imperium. In republi.igitur D plures imperant;in re aũt fami, solus pater familias.hic enim iubẽdi & aiaduertendi in familiam potestatem habet, eiusque dicto pare necesse est Itaq; vt illi publice,sic iste priuatũ magistratum gerit imperiumq; exercet. Quædã enim artes distinguuntur, Post assignationem differentiam rei familias,& reipubli. genus earum cõmune attingit. sunt enim hę artes quędam. Artium vero distinctio fit, quarundam enim est fecisse, at non vti facto. quod patet in lyra & fistulis. lyrã.n.facit artifex,& fistulam cauat: vtitur autem postea nõ ipse qui facit,sed musicus.sunt igitur quędam artes,quarum est fecisse, & non vti facto. Alię contra.parant.n.qđ vtendum est, & parato vtũtur.huius generis est rei familiaris disciplina, & reipu.Est enim reipub.constituere ciuitatem ab initio & constituta bene vti. Eodẽq; mõ rei familiaris putare domũ ab initio, & post ꝙ parata illa fuerit,illa vti. Ciuitas quidem est multitudo domorum. Aperit iã quid sit ciuitas. & quid domus.inquit enim. Ciuitas est multitudo domorũ, agro & pecuniis sufficienter abundans ad bene uiuendum,de domo autem paulopost dicit quid sit,assignãdo partes,inquiens; Domus quidẽ partes sunt hõ et possessio. Sed redeamus ad ciuitatem, cuius nuda descriptione contenti in pręsentia simus. nã est locus tractandi vberius in libris de republi. Ciuitas,inquit est multitudo domorum. quod dicit domorum, intellige,vt supra diximus.nõ enim de parietibus & stillicidiis loquitur,sed de familijs.nam neq; ciuitas muri & tecta sunt: sed cętus hominum iure sociatorum. Quod autem subdit: agro & pecuniis.ob hoc enim conueniunt homines in societatem communem,vt sufficientes sint,& vt quod aliis deest ab aliis reportent.hic Agricola victum parat, agrum serens.Faber aũt sibi aratrum & vomerem. Textor,& Sutor vestẽ & calceos subministrat, ille frumentum & vinum eis tradit, ita rerum permutatio fit,quę continet ciuitatem. Numus deinde constitutus est ad faciliorẽ permutationem, ne si Sutor forte domum sibi parare velit,mille milia calceorum tradere habeat:nã quis tot simul calceis indiget: sed aliis multis indigentibus, calceorũ venditione facta pecunias recipiat,& pro domo tradat. Nũmus igitur in subsidium repertus est:res necessaria ad ciuitatem continendam,tuendãq; vitę societatem. Ager quoq; necessarius est, in quo consistat ac feratur. & hoc est,quod inquit,agro & pecuniis & cętera.quando enim multis cohabitantibus & singulis opus suum in communi societate conferentibus, sufficientia resultat ad bene viuendũ,tunc est ciuitas,& ciues sunt qui isto mõ conueniunt, & sub eisdem viuunt legibus. Ita Florentini omnes vnam ciuitatem faciunt, Senenses aliã,Pisani aliã,Nec quicquã refert intra vrbẽ habitẽt,vel extra.Sed qđ de pecuniis dixit,ad oẽs res quę in ęstimationem pecuniariam cadunt, hoc notandum referas. Id aũt ex eo patet,ꝙ si compotes. Ciuitatẽ esse multitudinẽ domorũ agro & pecuniis sufficienter abundantẽ,ex eo patere inquit, ꝙ si cõpotes esse nequeunt, societas soluti:id est sine illis ciuitas stare non potest. Ciuitas enim est societas quędam vt inquit Cicero in libro de repub.sexto:nihil est illi principi de eo quod quidem in terris fiat acceptius,quam concilia, cętusq; hominum iure sociati, quę ciuitates appellantur. sociati ergo homĩnes ciuitatẽ constituunt: soluta vero societate ciuitas interit, soluitur autem societas, si ea quę retulit non adsint. Et hoc est quod ait, si compotes esse nequeant,societas soluitur. Insuper huius gratia in vnum coeunt. cuius autem gratia vnumquodque est & sit, & substantia ipsius hęc existit. Alia probatio,quod ciuitas sit multitudo domorum, agro, & pecuniis sufficienter abundans ad bene viuendum. Coeunt enim homines simul in societatem communem, vt sufficienter abundent ad bene viuendum, vt supra diximus. quia quod aliis deest,aliis affert in communi societate.cum igitur huius gratia sint sociati simul homines, & nisi huius sufficiẽtiæ compotes sint dissoluatur societas, merito dici põt hãc esse substantiã ciuitatis.nã hęc faciunt vt subsistat ciuitas. quo aũt aliud subsistit id eius substantia est. Sed quęro,cur posuerit vnũquodq; est,& fuit. Respondeo vt significet cãm permanentem,vt est hic. nam huius gratia constitutę sunt ab initio ciuitates, & huius gratia durãt,& in cõi societate,merito ergo di

Nummus. Ciuitas. E

[...]ditur, cuius aũt gratia vnumquodq; est & fuit, & substantia eius hęc existit. Ita [...]ue patet priorẽ esse rẽfamiliarẽ, quã remp. nam domus. quę est reifami. opus, [...]rior est tempore, quam ciuitas, quę ex domorum multitudine constituitur, [...]rs enim. ciuitatis est domus huius autem materię partes priores sunt quam [...]rum: quemadmodum & ouis prius quam grex, qui ex multitudine ouium fit.

Consyderandum est igitur de re familiari. Iam aggreditur discussionẽ rei. [...]am pręcedentia locum proęmij magis tenuere ad docilitatem quandam audi[...]rũ pertinentia, & quid sit eius opus. Finis in re fami. sunt diuitię, vt Ari. ipse [...]n principio Ethicorũ ostendit. opus autẽ eius est recta familię gubernatio.

Domus quidem partes sunt homo & possessio. Hęc est definitio domus, quã [...]nunc pręmittit: vt & quid sit id, de quo tractaturus est intelligamus: & mate[...]ri paret sibi ad doctrinam tradẽdam. Simile quiddam est apud Ciceronem in [...]bro de officiis, inquit enim. Omnis, quę de aliqua re habetur institutio, a de[...]finitione incipere debet, vt intelligatur quid sit illud, de quo disputandũ: deinde [...]definitionẽ subiicit in hunc modũ. Oĩs de officio duplex est quęstio. Vnũ genus [...]t qd pertinet ad finẽ bonorum. Alterũ quod est positũ in pręceptis, quibus in [...]is partes vsus vitę confirmari põt. Ita hic Ari. diuidendo definit. Nã definire [...]nil aliud est, quam terminare: determinant aũt rẽ, qui totam in suas diuidunt [...]rtes. vnde species definitionis est partium consignatio. domus ergo partes E [...]sunt homo & possessio. Idem aũt hic significat domus, quod familia: vnde rei fa[...]milia. nomen tractũ est. Consueuerunt. n. Latini per hoc nomen res cũ quali[...]re aliqua iunctam disciplinas fere significare. Vt res militaris, respubli. res [...]mi. res rustica, res domestica; qđ idẽ significat, qđ res fami. qm̃ domus & fa[...]milia idẽ sunt: vnde paterfamilias dictus est, qui domũ gubernat & regit. Signi[...]ficare aũt familię nomen non homines solum, verumetiã res, quę nostro acqui[...]runt dominio, iura testantur ciuilia: vbi tota patrimonia in iudicium familię her[...]ciscundę venire constat. dic ergo domus, id est familię partes sunt hõ & posses[...] quasi dicat hęc duo cõplectitur: domus: homines. s. & possessiones. & de [...]homine quid sit nemo dubitat. Possessio autẽ quid in hoc loco significet, de[...]claratione indiget. Videtur aũt hoc nomen possessio etiã duo significare. nam [...] res omnes quas possidemus, puta fundos, pecus, naues, & cętera huiusmodi, [...] nostri dominij sunt: hęc enim habentes possidere dicimus. significat ẽt nõ [...] quę iã possidemus, sed quę acquirimus. & in hac secũda significatione pos[...]sessio idem significat quod quęstus. Idemq; videtur magis propriũ in hoc loco. [...] & verbum græcum κτῆσις quod est hic positum, vtrũq; significat. sed hoc [...]magis q̃ primum. Vt etiam Xenophon in Oeconomico suo ostendit, & Ari. [...] Ethicis inquit. Liberaliores videntur, qui non quęsiuerunt ipsi, sed ab aliis F [...]ceperunt, & huius rationẽ assignat: sed quod ibi dicit quęsiuerunt eodẽ ver[...]utitur, s. κτησάμενοι a quo κτῆσις est. Significat ergo nõ res possessas solũ, sed [...]um quęstum, & circa primũ diligentia patrisfamilias est in conseruando. cir[...] secundum diligentia est in acquirendo. quo in genere agriculturã paulopost [...]referret: omnibus alijs quęstibus anteponens illam. nec tamen istę duę signifi[...]tiones multũ distant, si recte perpendãtur. Quoniam vero primũ in minimis [...]usq; natura inspicitur, sic ẽt in libris de repub. facit Plato, vt a minimis in [...] ciuitatẽ. si igitur in minimis cuiusq; natura inspicitur, in domo certe sic [...]habebit, s. & vt eius naturã in minimis & primis (vt ita dixerim) elemẽtis [...]pici, ac discerni possit. Vnde statim illa minima subijcit ex Hesiodi sentẽta.

[...]re scdm Hesiodũ. Hesiodus poeta fuit Homero (vt traditur) aliquanto po[...]rior, hic in eo libro, cuius titulus est Opera & dies, quẽ ad Persem fratrem [...]psit, docens quę facere quęue habere patrẽ familias oportet, hũc versum po[...], quasi elementa domus cõtinentem: quem nũc Ari. ad ꝓpositũ suũ inducit. [...]omicilium i primis, mulierẽq;, & bouẽ aratorẽ. Significat. n. dũ dicit mulierẽ, [...]nde possessionẽ, id est quęsitũ cũ de agricultura dicit, ad quã bos arator est [...]lis. hęc sunt veluti prima elementa familię. & reddit rõnem, quia alterũ est [...]nũ in liberis, s. mulier: alterũ in victu, s. opus rusticũ, qđ in arando consistit. [...] domicilio aũt tanq̃ de re nota omittit, sed postea in fine quale esse debeat,

CAP. 2.

Hesiodus.

tradet. Vel ea quę sequūtur distributiue ponit: quasi dicat domiciliū in primis, id est mulierem, & bouem aratorem: vt hęc sint partes illis, quod supra dixit domicilium, vel domum. Nam vt diximus hæc hominem & possessionē signi ficat, in quę duo tota domus diuiditur. Itaq; oportet ea quæ ad vxorē spectāt recte disposuisse. Post assignatas duas partes. s. hominem & possessionē, incipit iam ab homine aliud dicere, vt postea ueniat ad quæstū. Dicit ergo, cū mulier sit primum in liberis, & quasi quoddam elementum familię, necessariū est ea, quę ad vxorem pertinent recte disposuisse, hoc est prouidisse, vt talis sit qualis esse debet. Et qđ dicit ꝓuidisse, id est, ante oīa illud ꝓuidisse oportuit, vt vxor sit recte disposita, & talis qualis esse debet. Sciendū tñ est, qđ hic dicitur de vxore, violenter tractū esse ab Hesiodo. non. n. Hesiodus de vxore intellexit, sed de ancilla. Nam cum dixisset mulierem ita, subiicit in sequenti versu, non coniugio acceptam, sed pretio partā: quæ & si opus fuerit boues sequatur. patet ergo de ancilla eum sentire. Sed Ari. sanius & melius interpretatur. nam ancilla non est primum in liberis, sed vxor.

Possessionis aūt prima cura est. Perinde est dicere possessionis prima cura est ac si diceret in acquirendo pręcipua, & maxime laudabilis cura est, quasi dicat, in nulla re tam laudabiliter acquirimus. quam in opere rustico, id est, in agricultura. probauit enim Hesiodi dictū in vxore & opere rustico, quoniam alterum primum est in liberis, alterum in victu. & de vxore quędā dixit; nūc vero de opere rustico resumpsit, laudans illud, & pręferens alijs quęstibus. Rationes quare agriculturā cęteris quæstibus anteponit, multę sūt, sed pręcipue quia est secundum naturam, & quia iusta, & quia vtilis ad fortitudinem. Ceu metallorū. Vt auri & argenti fodiendi: & quod de chalybe scripsit Vir. B

Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.

Et si qua alia huiusmodi. Vt lapidicinę & sylua cędua. sed hęc non ita humaniter fiunt, vt agricultura: cū in metallis fodiendis terrę veluti parenti afferantur manus eius viscera fodiendo. In agricultura vero fodiatur benigne. Itaque nostrę quoddam humanitatis institutum esse a maioribus scribit Plinius secundus: ne in Italia metalla foderentur. quamobrem subdit. Sed agricultura pręcipue, qm̄ iusta, id est, non iniuriosa, non violenta, sed mitis & pia, qm̄ non inhumaniter, neque ab inuitis extorquet. Natura enim omnis educatio est a matre, quare & hominibus a terra. Hic terra dicitur parens, quia nos educat. Prodest ēt hoc plurimum ad fortitudinem. Fortitudo est virtus animi. vires autem & robur sunt corporis. ad utrunque prodest agricultura. nam & corpora facit robusta per tolerantiam laborum, & animum firmat contra pericula per exercitationem tuendi res suas, quę vt plurimum sunt extra munitiones, & periculis subiacent. Non enim quemadmodum viles artium. De opificinis dicit, vt tonstrina, & sutrina, & sigillaria, & argentaria, & alijs huiusmodi, in quibus sedulitas est muliebris, & nullus virilis labor. Sub diuo consistere: id est sub aperto cœlo ad ęstum & frigus sine cameris & fenestris pannatis: quę omnia intelligenda sunt, non de his solum, qui manibus suis opus rusticum faciunt: sed de his quoque, qui curant faciendum: ceu dominus predijs intentus, quod Oeconomico prosequitur Xenophon. F

Metalla.

CAP. 3. Sed eius diligentię, quę est circa homines. Quoniā de cura & diligētia, quę est circa quęstum dicit, in quo proposuit agriculturam: nunc de ea, quę est circa homines adhibenda dicit, in qua prefert maxime vxorem. & rationes duas assignat. sed videbatur supra dixisse de vxore. Respondeo ita in genere. dixit. n. prouidendum vt sit talis qualis esse debet. sed hec parum erat, itaq; nunc magis trite & particulariter discutit.

Premissum est enim a nobis, & alijs locis desyderare naturam multa efficere talia. Ratio, quare mari & feminę sit communio maxima secundum naturā, pręmissum est inquit, id est pręsuppositum alibi, vbi de generatione tractauit, naturam desyderare multa efficere talia, vt homo homines, leo leones, equus equos. Natura enim desyderat omne animal sibi simile producere. Hoc autē non potest mas sine fęmina, aut fęmina sine mare desyderiū adimplere, sed aut

ubo simul concurrant necesse est. itaque eorum societas est secundum naturam: & quidem ex necessitate constituta. Enimuero in cæteris animalibus absque ratione id fit. Desyderiũ procreandi commune quidẽ est omnibus aĩalibus, sed distinguitur in ipsis, prout alia magis alia minus ab immanitate remota sunt, capaciaq; prudentię. Nam alia quidem indistincte coeunt sine aliquo respectu, sed quando naturali mouentur desyderio. Alia vero se coniungunt, non tantũ procreandi gratia, verumetiam vt ope mutua se coadiuuent: qđ in cicuribus & prudentioribus bestijs videmus. dicuntur. n. cicures illę bestię, quę remotę sunt a belunia feritate. prudentiores aũt vocat, quęcunque prouidentiã habẽt circa victum, vt formicas, apes, &c. quę futuri memores cibũ colligunt, & conseruãt. In his igitur mutua quędam auxilia coniunctionis apparent, nec tantum conuenire in societatem vt procreent, sed mutua sese ope tueãtur. Sed in homine maxime omnium id conspicitur. patet enim in hominibus coniunctionẽ fieri inter marem & fęminam, non solum vt sint, hoc est non solum vt procreent ac perpetuent genus suum: verumetiam vt bene sint. principiũ ergo cõiunctionis in hominibus est a natura: forma vero est a lege & ratione, quod matrimonium appellamus. Tributũ ferant. Translatio est ab eo, quod quis superioribus soluere astringitur. vt. n. tributum penditur regi ex indictione: sic a natura nobis indictũ est, vt alios procreemus. Valentes. n. ipsi, s. vir, & vxor. Imbecillos, id est in-
B validos paruos filios. Mox imbecilli ob senium facti, s. vir & vxor: a valentibus scilicet filijs. Eadem reportant, s. alimoniam & tuitionẽ. Hinc est ꝙ filio patrem abdicare non licet, quia iure naturę obligatus est. Et simul natura per hunc circuitum. Quod dicit & simul, duo implicat. quod & gratia cõmmodi facit qui procreat, & gratia perpetuitatis, & hoc in hominibus. Quod autem inquit per hunc circuitum, s. de parente in filio, & de filia in parentem. Adimplet sempiternitatem, id est adimplet desyderium suum, videlicet vt homines semper sint secundum speciem, ex quo secundum numerum esse non possunt. Tendunt. n. eorũ omnia in idẽ vtilitatis. Sic. n. ordinati sunt diuinitus vir, & vxor ad societatẽ, vt oĩa eorum tendant in idem vtilitatis: licet contraria quędam videantur. Quomodo autem contraria & quomodo in idem tendentis, explicat, inquiens alterum quidem robustissimum, & cętera quę sequuntur. Dic ergo alterum, s. virũ, alterũ, s. vxorem. & vtitur neutro genere, qđ non est inconueniens, cum hõ sit aĩal. Quod vero dicit, fecit, dic, s. natura, vel diuina prouidentia. Item qđ dicit ob timorem cautiuis, s. ad custodiam rerum suarum. Alterum ad sedulitatem deterius. Vir. n. ad quietem intra limen agenda ineptus est. Generatio propria est, id est pręcipua mulieris, & expone generatio, id est effectio siue partus. Vtilitas autem cõe quantum ad filium. Non. n. hic loquitur de
C vtilitate parẽtum, sed de ea, quam parentes conferunt in filium. Itaq; subdit alterius nutrire est, alterius erudire, educatio. n. est a matre, vt supra dixit: eruditio uero a patre. & sic utilitas communis est amborum.

Primum igitur leges sint viro ad vxorem, vt iniuria cesset. Cum sit ope mutua inter virum & vxorem ad bene viuendum cõtracta societas: primum hoc pręcipiendum est vt sint leges viro ad vxorem. sed quid est qđ dicit sint leges viro ad vxorem, an forte ad alios non sunt leges? Respondeo. Vir est paterfamilias, domus suę (vt ita dixerim) rex. hic pro arbitrio familiam gubernat, castigat, punit, potestatemq; habet in seruos, & filios, & res possessas, nec vlla lege vetusta ꝓhibetur, quo minus hanc potestatẽ in seruos & filios exerceat. Nõ putet ergo vir, inqt Arist. eodem mõ habere imperium in vxorẽ, sed sint leges quędam uiro ad vxorem, quas seruare debeat: & quas si transgreditur, iniuriã facit, nec in arbitrio suo positũ existimet, vt totum sibi liceat, se cognoscat se lege teneri. & iniuria cesset. Nam ius est scd͠m leges: iniuria contra leges. Sic enim nec ipse iniuriam patietur, ab vxore videlicet, quæ pp iniurias viri, aut infida sit, aut adultera, nonnunquam ẽt uenefica. & expone exempla in Clitemnestra, & Penelope: quarum altera pp iniurias viri adultera & cędis conscia fuit: altera pp fidem coniugis castitatem seruauit. Hoc. n. cõis lex. Pythagorici censebant, sancte quidem & bene, qui communi quodam humanitatis iure ab-

stinendum esse ab iniuria etiam erga seruos. nam & si seruus, homo tamen est, B
qui cum in tuam domum peruenit, quasi ad larem familiarem cõfugisse videtur, ne iniuriam patiatur. fuit nanq; religio antiqua, vt quicunq; ad larem alicuius confugisset, etiam si is inimicissimus esset, violare eum non liceret. qđ Themistoclē fecisse scribunt: cum Athenis pulsus, domum inimici, & a se quidē magnifice offensi, quē vitare nõ poterat introisset. fugiens enim ad larem supplex, ēt apud infestissimum inuiolatus permansit. Est autem lar vestę sacrum: & quęuis domus id sacrum habet. Sedes autē eius sacri est, vbi principaliter ignis fit. Pythagorici ergo dicębãt oportere nos existimare seruos nostros esse ab lare, id est ab illo loco, ad quē confugiens violare non est fas: qm̃ ipsi serui cum in domum tuã venerint, ad larē familiarē tuum cõfugisse videntur. Si ergo seruis id humanitatis tribuitur, multo magis id tribuēdum est vxori. Et iniuria cesset, & cõi lege, & rõne domestici sacri: est enim cõis lex, vt confugientibus ad larē iniuriari fas nõ sit. mulier aũt est ex his, qui in domum tuã veniunt, & ad larem cõfugisse videntur, Nõ solum ergo priuata lege, quę est viro ad vxorē, verũ etiam cõmuni lege, quę est ad oēs confugientes ad larē, abstinendum est ab iniuria vxoris. & hoc est qđ inquit, ēt communis lex inducit, vt Pythagorici tradunt. Est aũt viri iniuria. Inter ceteras leges, quę sunt viro ad vxorem, illa quoq; numeratur, vt sua contētus esse debeat, neq; cũ alijs coeat. quam si transgreditur vir, iniuriam facit. Itaque dicit: iniuria viri est externarum mulierum coitus. Sunt enim externę omnes pręter vxorem. illa enim est sua & domestica, alię externę & alienę. In vsu vero, vt neq; desit. Hoc pręceptum commune est viro & vxori: & sententia est hęc. Dictum est supra proxime virum vxore sua contentum esse debere, & illam viro. Vnde nascitur dubitatio, quomodo facient isti in absentia, si non possunt cũ alio coire. Respondet ita assuescēdũ est, vt neq; quando sunt pręsentes, desit eis coitus: neque quando sunt absentes, impotentes sint acquiescere & abstinere. sic ergo est assuescendum, vt sufficienter se habeant in pręsentia, & absentia. Recte vero se habet & illud Hesiodi, puellam accipere debere. Quod in masculo dicitur puer, in femina dicitur puella. & in vtroq; ętatē significat ab ingressu pubertatis vsque ad finē annorũ crescentium. hoc est quod inquit Ouidius:

> Seu caperis primis, & adhuc crescentibus annis.
> Ante oculos veniet vera puella tuos.

Vt gratis moribus eam imbuere possis. gratis, s. tibi. Nam grandiorem foeminam si duces, non facile in tuos mores illam traduxeris: pręsertim si aliũ habuerit virum. erit ergo dissimilitudo morũ: qua stante nec pax tibi domestica fuerit, nec amor coniugalis. nam morum diuersitates amorem impediunt. Circa ornatum vero. Aliud pręceptum salutare circa ornatũ vxoris: quod Xenophõ in Oeconomico suo ꝓsequitur latius, Sed quicquid ibi prolixa illa interrogandi respondēdique, festiuitas habet, hic breui pręcepto comprehenditur. summa enim totius pręcepti est, quemadmodum in moribus fictio esse non debet, sic ēt nec in corpore debet esse fictio per fucos, & alia quę ad apparentiam pertinent, & non ad veritatem, nam talis ostentatio, inquit, nihil differt ab histrionũ vsu, qui prodeunt ex aula tanquam reges ornati. sunt aũt reuera viles homines, non reges, vt apparebant. Intelligendũ est duplicē esse fictionem: vnam in plus quam reuera sit, & dicitur ostentatio; alteram in minus, & dicitur ironia. hic ergo de prima loquitur, quæ est ostentatio. hęc enim vt in moribus cessare debet, sic ēt in corpore. Plato quoq; de hac ipsa fictione ornatuue in Gorgia loquitur, quem totũ refert in adulatione & fictione ingenerosam & fallacem esse permutationem veri decoris. Si appropinquare debeant simul, s. vir & vxor & die appropinquare, id est coire vel conuenire simul. Quod autem inquit: Tragœdias in scena agentiũ. ideo posuit Tragœdias, & non Comœdias: quia in Tragœdia reges & tyrranni finguntur: in Comœdia autem lenones & parasiti, qui sunt viles personæ. plus igitur interest in Tragœdiis inter personam veram & fictam, quod magis facit ad propositum suum ornamenti mulierum. Nam vt inquit Iuuenalis,

D Quare decus rerum si coniugis auctio fiat,
Baltheus, & cristę, & cętera quę prosequitur, tandem concludit, exigua par est ipsa puella sui,
nec tamen ferebant pœnas, vt nunc fere cœperunt.

CAP. 5.

Possessionũ autem prima quidẽ, ac maxime necessaria est, illa quę optima. Admirabitur quis nõ immerito ordinẽ huius progressus, cũ videantur nunc idẽ omittere nunc reassumere & interponere quędã, vt nunc de vxore, nunc de agricultura, nunc de seruis, Sed omnia sunt plana, & optima rõne ab Arist. digesta, Primo .n. dixit domus esse partes hominẽ & possessionẽ: mox inducta Hesiodi sententia, prętulit vxorẽ tanq̃ primũ in liberis, & rem rusticã tanq̃ primũ in victu: dixitq; in primis curã nos habere debere, vt vxor sit qualis esse debeat, & rẽ rusticã alij quęstibus esse preferendã, hoc perfecit vsq; ad eũ locũ, vbi dicit: sed eius diligẽtiæ, Ibi resumẽs diuisionem primo factam, incipit tractare de homine, aperiens pręcepta circa vxorem magis tritę quam supra fecerat, vsq; ad hunc loco possessionũ, vbi incipit tractare de seruis. Sed quęro vtrũ serui sint hominis, an possessionis. cũ .n. sint parte domus, in altera istarũ sunt cõputandi. Dubitationẽ aũt facit id, quod inquit. Possessionũ autẽ prima quidẽ, &c. vbi sexũ numerat in possessionibus, postea dicit eẽ hoĩem.
E Ad hoc respondeo, videri quoddã genus mixtũ. nã & hõ est seruus: & tñ acquiritur dominio nostro. Arist. quoq; alio loco inquit: seruus est animatũ instrumentũ: instrumentũ vero inanimatus est seruus. ergo alterutrũ quiddã esse videtur: sed certe hoĩs est a nobiliori parte. Si igitur diligentia nostra in acquirendo attẽditur, potissima est circa agriculturã, in quã seruorũ opera maxime vtimur. Si aũt dignitas rei, quę acquiritur & dño nostro subijcitur, preciosissimus est seruus, quia homo est. Quapropter oportet primo seruos parare studiosos. parare, id est acquirere. studiosos, id est frugi & diligentes. Seruorũ aũt species duę, curator, & opifex. Curatorẽ vocat seruũ qui negocijs pręficitur, & curã eorũ habere iubetur. Opificẽ vero, qui suis manibus opus faciat, vt fodere, arare, serere, & alia opera. nã maxime de opere rustico sẽtire videtur. Disciplinę tales aliquos faciunt iuuenes: vt musica musicos, moralis moratos. Necesse postq̃ parauẽris, i. acquisiueris: seruos imbuere, i. docere: & erudire illos quibus liberalia negocia fuerint cõmitenda. Cũ seruis aũt ita versetur, scilicet dominus. neq; .n. pati debet eos superbire; neq; rursus ita deprimere, vt vilissimi efficiantur. Et liberalioribus quidẽ honorẽ. i. curatoribus: quibus negotia liberalia cõmittuntur, qui proprie dicuntur vicarij; qm vices domini in curando, sollicitandoq; exercent. Istis ergo honorẽ tribuere debes, illis vero qui opus suis manibus faciunt non tam honor, quam cibus tribuendus est.
F vt & Cato inquit: Familiam bene pascere. Et quoniã vini potus. Ponit vtilitatem, quę est in abstinendo. & possibilitatem pręcepti. non est enim putandum nimis durũ pręceptũ, vt vinũ interdicatur seruis, cũ apud multas nationes ingenui quoq; abstineãt, vt de Persis scribit Xenophon in libris de Cyri infantia: cardamũ & aquã ad pœnã adiungere. Aristoteles tamen Carthaginensiũ vtitur exemplo, quibus militię abstinere vino mos fuit. Vide igitur aurea verba de vini potu, & a nobis quoq; obseruanda: verũ ministri germani, qui nobis seruiunt, ab hac Aristote. sententia longe aberrauerunt. Quod aũt dicit, aut nihil, aut valde raro, expone, aut nunquã, aut raro: vt sit ad tẽpus totũ referatur. Tria vero cum sint, Tria maxime attenduntur in cura seruorum, opus, castigatio, & cibus. opus ad cõmoditatẽ domini pertinet, cibus ad victũ serui; castigatio ad correptionem. Cũ ergo sint tria, cibus sine castigatione & operę petulantẽ facit. de quo Terentius. Viden ocium, & cibus quid facit alienus. castigatio rursus, & opus sine cibo est res violenta, & infirmum facit seruũ, i. eneruat, & robur aufert. nam firmũ est robustũ: infirmum sine robore, hęc si ita sunt, inquit, restat vt opus illi tribuat. & cibũ sufficientem: quandoquidẽ nec opus fieri potest sine cibo deficientibus viribus, nec rursus sine opere cibus prodest, cum petulantiã gignat. Castigatio quoq; inter hęc sortitur locum. Nam sine cibi exhibitione castigari non debet seruus

Seruus.

& sine opere attributo se castigare non permittit, cum petulans fiat per cibũ & ocium, nec iam domi imperium ferre velit. Verum, vt alias dixit supra, libe- D ralioribus seruis præstandum esse honorem, puta vestem, & laudem aliquam verborum, & cubiculum non omnino vile. His vero seruis, qui in opere faciendo laborant, cibum esse præstandum sufficientem. Nunc de vtroq; genere seruorum simul transigit, dicens melioribus esse plus tribuendum, & deterioribus minus. Nam si præmia tollantur, virtutum & vitiorum deteriores efficientur. quod & in alijs contingit. Indulgere illis & permittere, quasi dicat oportet relaxare aliquid de seueriori disciplina, nam indulgere est ignoscere & concedere aliquid, quod iure negari queat. Genera vero seruorum. Duo genera seruorum probat ad opus faciendum apta, videlicet nõ minus fortes neq; timidos. & rationem vtriusque reddit, quia timidi propter imbecillitatẽ naturæ nequeunt laborem perferre: & nimis fortibus non commode imperatur. quod igitur dicit fortia nimis, excessum significat in fortitudine, qui est ferox, ideo subijcit postea, ferocibus: quod idem significat quod nimis fortibus non commode imperatur: sunt enim contẽptores, quia audaces, vt inquit in Ethicis de magnanimo. Contemptor est, quoniã audax vero ideo contẽptor. contemptor autẽ, & contumax idem est, nam vterq; dicitur a contẽnendo, id est, spernendo superioris imperiũ, hoc est quod ait: non cõmode imperatur. Oportet quoq; finem. Aliud præceptum continens vtilitatem & æquitatem. Nam & æquum est remunerare bene agentem, & vtile præmio proposito ad beneficium allicere. Si & propositum premium: scilicet libertatis, & tẽpus definitum, puta, si decennio mihi fideliter seruieris, vt in Andria est. Feci ex seruo vt esses liber, propter quod mihi seruiebas liberaliter; quod habui summũ precium persolui tibi. Sunt etiam procreatis filijs. Aliud præceptũ in seruis, quo ad fidem stabilitatemq; disponuntur. Serui autem nonnunquã fugam arripere solent, vnde & iura plena sunt seruorum fugitiuorum. superiora igitur præcepta, tum ad alia multa, tum ad hoc vtilia sunt, videlicet, si bene pascas si premium constituas. Est & aliud preceptum vtile ad prohibendum fugam, id est, si filios habere patiaris, Illis enim filijs pinde obligatos habebis seruos, quasi obsidibus quibusdam. Solent. n. domini, si plures habeant seruos, pati, vt contubernia fiant marium & fœminarum. quod. n. in liberis matrimonium vocamus, in seruos contubernium dicimus. Inquit ergo Arist. serui sunt obligandi interdum, id est, ligandi per filios. Si. n. filios ex illis natos apud te habueris, non fugient: quia filij erunt tanquã obsides. Nec plures habendi sunt eiusdem generis, non enim expedit habendi plures eiusdẽ generis, vt Charas, vel Dalmatas, vel Theutones, quia sectas faciunt in familia, & diuisionem inducunt, & sua lingua colloquũtur alijs non intelligentibus, & malorũ inter se conscij F coniurãt. Sacra quoq; & largiores epulas. Sacra faciebãt Gentiles per mactationẽ ouiũ vel iuuencorũ, & simul postea vescebãtur. hoc ex poetis intelligi põt, qui rerũ vetustarũ fidi relatores sunt. vt apud Terẽtiũ, qui inuitat vicinũ, inquit Dionysia sunt hodie apud me, id est, baccho sacra facio & Virgilius in aduẽtu Aeneę, Euandrũ fingit sacra facientẽ Herculi. & sacris dapibus. Aeneã accipit. Largiores quoq; epulæ præter sacra fiunt, vt conuiuia, & exhilarationes cũ aliqua profusiori copia ciborũ. Hæc igitur inquit Aristo. facienda sunt non tã gratia liberorũ, quã seruorũ. Nam licet principium videatur vel ob honorem Deorũ vel hospitum: tamẽ finis est ad cõmodum seruorũ, qui plura hñt ex illa copia ciborum quam habeant liberi. parum est enim, quod mensis consumitur, multum quod remanet seruis. itaque illorum gratia constitutum magis videtur, vt hæc talia cum largitate fiant.

CAP. 6. Quatuor habere patremfamilias oportet circa pecunias. Dictũ est, quõ circa hominẽ in vxore & seruis patrisfamilias diligẽtia versari debet: nũc vero quõ circa possessionẽ id est, qualis in acquirẽdo & conseruãdo erogãdoq; esse debet, adiũgit. Dicit ergo, quatuor hñe patrẽfamilias circa pecunias oportet. Primũ, vt sit quęsitor. Scdm, vt quæsitorũ cõseruator. Tertiũ, vt ornare p illa sciat. Quartũ, vt fruatur. Quod aũt dicit circa pecunias, appellatiõe pecuniarũ

D omnia veniũt, q̃ ęstimãtur nũmo, vt ipse inquit in quarto Ethicorũ. Sed quod primo loco dicit, vt sit quæsitor, necessariũ est. nã quanti est, nisi hoc agatur. Debet igitur esse quęstuosus paterfamilias, id est prõpte, ac solerter quæstum facere, quo in genere ꝓtulit agriculturã omnibus alijs q̃onibus, quoniã iusta est, & nõ ab inuitis extorquet, ac eius exercitatio prodest ad virtutē. Eodem modo accipiēdũ est de alijs quęstionibus, qui cũ honestate et sine iniuria fieri possunt. nã amplificatio patrimonij nemini nocēs semp laudãda est. Hęc igitē ante omnia habere debet paterfamilias, vt acquiratur in fructibus prędiorum, & alijs rebus. Secundum, vt sit quæsitorũ conseruator. hoc etiam necessarium est. nam quid prodest acquirere nisi conseruetur? Illud etiam sciendum non videri quibusdam minoris diligentiæ seruare quam acquirere. De quo præclare Ouidius;

Non minor est virtus q̃ quærere parta tueri.
Casus inest illis, hic erit artis opus.

Nã cribro haurire, scilicet qđ faciunt illi qui tales sunt, vt acquirãt quidē, sed nõ conseruent. Id enim nihil prodest, nec aliud est q̃ perforatũ illud vas, de quo solēt poetę loqui, q̃ sorores illę frustra implere nitũtur. Esse preterea talē. Ponit reliqua duo, quæ habere debet paterfamilias, scilicet vt ornari p diuitias, & vt frui sciat. Ad hæc enim duo vtiles sunt diuitiæ, nec vt multi peruerse faciũt, illarũ seruos esse decet, sed eas in nostrũ seruitiũ vertere. Erunt aũt diuitię nobis ornamēto & honori. id. n. est, quod Aristo. inquit ornari p illas sciat, si sumptus opportune cũ decore faciamus. huius partes sunt ædes parare diuitijs cõgruentes, familiã honestã habere, supellectilē abundantē, equorũ & vestium decentē apparatũ. huius quoque est beneficētia in amicos. & in publicis rebus magnificētia, vt ludi circēses. vt munus gladiatorũ, vt epulũ publicum, quæ tamē omnia faciēda sunt pro qualitate diuitiarũ, & decētia hominis. Fruemur autē diuitijs, si ea quæ pertinēt ad victũ, & ad cõmoditatē nostrã inde susceperimus. Nõ. n. ita perceptũ est rebus quęsitis, vt in abundantia egeamus. puta qui vinũ bibit acerbũ, vt maturum venundet: ac ædibus inhabitat sordidis, vt splendidas locet, & cętera quæ sunt huiusmodi. Ex quatuor ergo, quæ patrēfamilias habere oportet, duo ad rei familiaris amplificationē pertineat, quęrere scilicet, & seruare: duo rursus ad vsum, scilicet vt in ornatum nostrũ diuitias cõuertamus, & vt illis fruamur. Sed videtur cõtraria, & inter se pugnantia præcipere. si quidē quęrere & erogare, itē seruare & frui cõtraria sunt. Respõdeo quæsitum facere oportet, & seruare quæsita, vt habeas quid eroges decenter, & decenter fruaris. qui enim nõ quærit neq; conseruat, erogare nõ potest. Itaq; in his cõsistunt liberalitatis, & extremorum eius fundamēta. Pater familias.

Distinguenda quidē sunt singula. D. quatuor habere oportet patremfamilias, quorum primum fuit, vt sit quæsitor, ad hoc igitur sunt ista præcepta, vt non transeat res in cõfusione. sed distinguat singula, & inspiciat diligēter prouidentia adhibita, vt semper plura habeat fructuosa q̃ infructuosa. nã si octo millia habeat in bonis, nõ debet habere ędes quinq; millium, neq; prædia suburbana, quæ maximi precij & exigui sunt fructus, nec vestē magnam patrimonij partem occupantē, sed negocia, scilicet rustica, vel negocia, vt mercaturam, & societates. Ista sunt diuidēda. ne oĩa vni periculo subiaceãt: vt si mercator in eadē naui totũ patrimonium imponat. hæc sunt quæ dicuntur de quęstu faciēdo in genere. In specie tñ laudauit agriculturã: cuius & particularia ꝑcepta in libris de re Rustica legunt̃, nec huius sunt disciplinę, sed rei rusticæ. Circa tuēdũ aũt q̃sita. Hęc sunt ꝑcepta circa secũdã partē, hoc ē circa tuitionē q̃sitorũ ad quos vtiles eē dicit Persicas, et Laconicas admĩstrationes, vtilē ēt Atticã. Sunt aũt hi administrãdi quidã modi certis in locis cõsueti, quos refert ad imitationē faciendã. Nos vero de singulis dicamus, sed primũ de Attica. Pericles Atheniēsis vir & in reb' bellicis, & ĩ cura reip. oĩum ętatis suę excellētissim', in re quoq; familiari solers, ac frugi fuisse ꝓhibet. Is ĩ eius domo hoc obseruasse tradit, vt quot annis fructus ꝑdiorum suorũ ĩtegre venũdaret; ipse vero q̃cũq; necessaria ad victum familię erãt seorsum emeret, ita et redditũ ꝑdiorũ exta-

bat ratio ex illis redacta pecunia, & sumptuũ domesticorũ magnitudo non late D
bat: quę maxime ad diligentiã & frugalitatem pertinere videbantur. nec so-
lum Pericles, sed & cętera Atheniẽses hoc factitarũt. Hic itaq; est atticus ad
ministrandi modus, quẽ dicit Arist. esse vtilem ad conseruationẽ. Et hoc est,
quod inquit, vẽdentes emunt. dic ergo vendentes fructus collectos ex predijs
emunt, scilicet ea quę pertinent ad victũ familię. Si.n. vendas fructus, nullus
per annũ illos tibi surripit. nullus fraudat, nullus furatur, Nec tamẽ facile absu
mitur quod emptum est. quã quod prouenit ex prędijs nostris. Et penoris insti
tutio non est in exilioribus administrationibus. Quod dixit in exilioribus ad
ministrationibus non esse institutionẽ penoris, idem est quod in magnis. nam
Attici nec in magnis, nec in exilioribus penus habere cõsueuerunt. Sed hoc,
quod de exilioribus & maioribus dicit ad distinctionẽ Arist refertur, quam
postea faciet. Est autẽ penus, vinũ, & triticum, & cętera omnia, quę ad victũ
pertinent, vt caseus, vt perna, vt oleum. cũ enim venderent hęc omnia, non
instituebant penũ, sed dietim emebant. Est aũt persica. Quid sit modus Atti-
cus diximus, nunc quid sit Persicus aperit. Est.n. persicus administrandi modus
vt dominus ipse omnia videat, omniaq; inspiciat: quod paulo post per exẽpla
ostendit. Ipsum omnia videre, scilicet dominũ. Et quod de Dionysio inquit
Dion. Dion Syracusanus Platonis auditor fuit. hic de Dionysio similia fere di E
cit. nullũ enim parem diligentiã habere alienorum & suorũ. Itaq; quotcunq;
Ex quo nullus parẽ diligentiam pręstat rebus alienis & suis, sed multomagis
suis: debet ergo paterfamilias quotcunq; per ipsum geri possunt, circa illa cum
diligentia intendere. In quo Persicum simul, & Lybicũ. Vide frugi dictum de
oculo domini & de vestigio. Persa enim. Perra nomen est prouincia, veluti si
quis dicet Italus, vel Gallus. nã Persia regio est, vt Italia, & Gallia. eodẽ mo
do Lybicus, & Italicus, Inspiciẽda sunt igitur, concludit secundũ pręmissa. Si
enim oculos domini multũ valet in rebus, multũ & vestigium. & pes eius, si ac
cidat ad rẽ. Sed hęc ita sunt inspicienda. Sunt igitur negocia diligẽter a viro
inspiciẽda. inspiciẽda ẽt ab vxore, prout inter eos distinctę sunt curę, nã alia
sunt q̃ vir curare debet, alia quę vxor. Mulier .n. pãnos, suppellectilẽ, & alia
quę intra limen sunt curare debet. Vir aũt circa agriculturã, & alia, q̃ virilia
sunt officia, cũ frugalitate intendat. Et hoc faciendũ est. Vir debet inspicere
negocia diligenter, pręsertim in magnis administrationibus. quarũ cura alteri
cõmittitur, nam in exilioribus non tanta diligentia inspectationis flagitatur. Et
hoc est quod ait, in grandioribus sępe, in exilioribus raro. Nisi enim quis. Ra-
tio, quare sępe inspiciendũ est a domino in grandioribus administrationibus,
quia illorũ cura alij cõmittitur. itaq; nisi dominus bonũ exemplũ de se, id est
de propria diligentia prębuerit, non habebit imitatores. Habiturũ non existi- F
mant, scilicet sapientes homines, vel ipsi qui curant. Quasi impossibile sit nõ
diligentis homini diligentes esse vicarios. Vicarij sunt qui vices alicuius ge-
runt. cũ ergo curatores generant vices domini, impossibile est nisi ipse sit dili
gẽs, habere diligẽtes vicarios. Cũ vero hęc & ad virtutẽ. Hæc est cohortatio
& pręceptũ ad diligentiã, debet, inquit, primo dominus surgere, quã seruus, &
cubitũ ire posterius: cum hęc ad vtilitatẽ honestam, & ad rẽ familiarẽ vtilia
sint. nec vnquã dimittere domum incustoditam. & ante lucem surgere; quod
prodest ad salubritatem & ad rem familiarem, & ad studia philosophię. In par
uis igitur administationibus Attica regula. Retulit supra duos administrandi
modos, Atticũ, & Persicũ: & de persico hucusq; transegit, hoc est, vt domũ
inspiciat, & vigilet, ac omnia cum diligentia discutiat. Postquam hoc dixit, re-
uertitur ad Atticum & illum distinguit, probans eũ in exilioribus administra-
tionibus: sed in magnis putat non venditionẽ fructuũ esse faciendũ: sed seque-
strationẽ eorũ quę in annum, & eorũ quę in menses singulos consumere opor
tet, quę enim in pręsentia consumenda sunt, ponuntur ad manus, quę non in
pręsenti ad tempus deponuntur. sic idẽ fere exit effectus, vt in Attica, & peno
ris institutio cessabit. Eodemq; modo & in instrumentis. Instrumenta sunt, qui
bus fundus instruitur: vt ligones, sarculi, falces dolabrę, secures, hic ẽt seque-

ſtráda eſſe dicit, vt ſupra de fructibus, & q̃ quotidiano in vſu verſantur, ad ma-
nus ponenda illorũ quibus opus cõmiſseris: quę vero ad tẽpus expediunt, ſepo
nẽda ſunt, Horum quoq;, ſcilicet inſtrumentorũ: vel horũ quoq; ſcilicet quo
rũ rarus eſt vſus, & ad tẽpus ſeponuntur Aedes quoq;. Nunc de ędibus dicit: Aedes.
quarũ Heſiodus quoq; mentionẽ fecerat. Dicit ergo ad tria nos prebere reſpice
re in ędibus parandis: vt ſint vtiles, vt ſint ſalubres, vt ſint cõmodæ. Vtilitatis
reſpectus habebitur, cõſyderata qualitate rerũ in illis ponendarum: vt vtiles
ad frumentũ, ad pannos, ad fructus conſeruandos: ad perſonas quoq;, quę in
illis verſari debent. Cõmoditatis rurſus & ſalubritatis habetur reſpectus, proui
dendo, vt ętate quidem afflabiles vento, hyeme vero Solẽ recipiant. Erunt
autẽ (inquit) huiuſmodi, ſi auerſo borea fuerint, nec ęqualiter latę. Auerſo bo
rea nõ ſignificat cõtra boream, ſed ſcd̃m boreã, ideſt ad eas partes verſę, ad
quas boreas perfiat, & ſic ad meridiẽ erunt verſę. Sic .n. Solẽ habebunt hy-
bernũ, & vmbrã ęſtate, & ventũ, qui plurimũ per tempus ęſtatis inde per-
flat Nec ęqualiter latę. Nam ſi ęqualiter latę, verſe eſſent ad omnes partes,
ſed ſi erunt oblongę ędes, & ad meridiem ſpectantes, tunc habebunt ſupraſcri
ptas cõmoditates Solis, & venti, & vmbrę. nã Sol in ęſtate altius incedens do
E mos ad meridiẽ verſas non intrat: hyeme vero longius vadens totus per fene
ſtras infunditur. ita eſtate vmbrã, hyeme Solẽ habebunt. pręterea ęſtatę flatũ
ventorum, hyeme a ventis quietẽ. Videtur quoq; ianitor eſſe ponendus in ma
gnis ędibus pro obſeruatione importandorũ & exportandorum. debet vere
eſſe inutilis ad cętera, ceu claudus vel mancus. in hoc enim & minos iactura
fit, quia minus laborare poſset: & erit magis ſedulus propter impotẽtiã cor-
poris. Ad rectũ vero vſum inſtrumentorũ. Quę ſint inſtrumenta ſupra dixi-
mus. Illud Laconicũ valet. Nunc ex Laconico modo vel regula, cuius ſupra
mentionẽ fecit, dum inquit: Perſicę, & Laconicæ, & Atticę ſed nihil de eo mo
do ſunt explicuit. Hic ponit ſingula ſuo loco iacere oportere: quod vtile eſt ad
vſum inſtrumentorum, quoniam parata non requiruntur. ſed hoc Laconicũ
non ad hoc ſolum, ſed ad cętera quoq;, vt ſeparationẽ fructuum & aliarũ re-
rum; puta veſtium virilium a mulieribus, & cęteris, huiuſmodi dictũ valet.

ARISTOTELIS OECONOMICORVM LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De officijs & legibus, tum proprijs, tum mu-
tuis viri & mulieris.

Leges probæ mulieris. *Cap. I.*

PRobam muliebrem omnibus quæ ſunt intus, domi ri oportet, curamq; habere omnium ſecundum præſcriptas leges. non permittentem quenquam ingredi ſine præcepto viri, veritam maxime verba, quæ de mulierum corruptela circunferuntur. & ſiquid intus accidat, vt ſibi notum ſit ſoli. & ſi quod malum ab ingredientibus committatur, vt pe nes virum ſit culpa. Dominam vero impenſarum

ad festos dies, quos permisserit vir. Sumptu, & vestitu, & apparatu minori etiam vtatur, quàm leges permiserint ciuitatis: consyderant, ꝙ nec vestimentorum nitor, nec excellentia formæ, nec auri magnitudo tantum valet ad mulieris laudem, quantum modestia in rebus, ac studium honeste decoreq; viuendi. etenim omnis huiusmodi ornatus amici optabilis est, multoque firmior ad senectutem vsque, veras laudes sibi natisq; afferre. Se igitur ipsam in his virtutibus inanimet mulier, pergatque laudabiliter rebus præesse. nam viro quidem indecens videtur ea scire, quæ intra ædes fiunt. In cæteris vero omnibus parere mulier viro contendat. Nec audiens quicquam de republica, nec tractans quicquam eorum quæ ad connubia spectare videntur. sed cùm tempus poscet, aut filias tradere nuptui, aut nurus accipere, obediat penitus in his viro: atque sic vna deliberet, vt sententiam viri sequatur: intelligens non ita turpe viro esse quicquam eorum quæ domi sunt facere, sicut mulieri quæ foris perquirere. Existimare autem debet mulier bene composita, mores viri esse legem suæ vitæ impositam sibi à Deo, per coniunctionem matrimonii atque consortii. quos si quidem æquo ferat animo, perfacile reget domum: sin contrà, difficilius. Quapropter decet non solum in prosperis rebus, secundaque fortuna vnanimem se viro præstare, & inseruire velle, verumetiam in aduersis. Si sit in rebus defectus, vel corporis ægrotatio, vel alienatio mentis, æquo ferat animo, & obsequatur: nisi forte turpe aliquid sit, vel indignum. Ne si quid perturbatione animi vir deliquerit, memoriter seruet, sed ęgritudini ignorantieque adscribat. nam quanto in his diligentius obsequetur, tanto sibi maiorem gratiam habebit, cum ab ægritudine fuerit liberatus. & si iubenti aliquid turpe non paruerit, melius recognoscet ad sanitatem reuersus. quapropter ab his cauere debet mulier. In aliis autem multo magis obtemperare, quàm si empta venisset in domum. magno enim pretio empta fuit: societate vitæ, & procreatione liberorum: quibus nec maius, nec sanctione quicquam esse potest. Præterea, si cum fortunato vixisset viro, non vsque adeo virtus eius illustrata esset. Non est sanè parum secundis rebus bene vti: attamen aduersas moderare perferre, multo maius est existimandum. nam in magnis calamitatibus & iniuriis, nihil abiecte facere, celsi est animi. Præcandum est igitur, ne quid tale accidat viro. ꝙ si quid accidat aduersi, putare debet hinc optimam sibi laudem, si recte se gesserit, prouenturam: secum ipsa repetens, quia nec Alceste tantam sibi gloriam comparasset, nec Penelope tot tantasq; meruisset laudes, si cum fortunatis viris vixissent: verum Admeti, & Vlysis aduersitates parauerunt illis memoriam sempiternam. In aduersitatibus enim virorũ suorum fidem ac iustitiam erga illos seruantes, gloriam non immerito sunt consecutæ. nam prosperitatis quidem facile est reperire participes: aduersitatis vero, ni optimæ sint mulieres, participes

esse renuunt. Ob quæ omnia, multo magis decet virum in honore habere, nec illum contemnere, si sacra pudicitia, & opes animositatis filiæ in secundum Herculem non sequantur. Mulier igitur huiusmodi sese moribus ac legibus custodire debet.

Leges viri ad vxorem. *Cap. II.*

VIr autem viceuersa, leges sibi reperiat ad vxoris vsum, quæ tanquam filiorũ vitæq; socia in viri domum peruenit: natos relictura, genitorum, viri suiq; nomina habituros. quibus qui sanctius esse potest, aut circa quæ magis studeret vir sanæ mentis, quàm ex optima audabilissimaque muliere filios procreare, senectutis pastores quasi optimos, ac reuerentes, patris matrisque custodes, ac totius domus seruatores? Educati siquidem recte à parentibus per sanctos & iustos mores, boni merito euadent. contra vero si fiat, sentient detrimentum. Nisi enim parentes exemplum vitæ filiis prestent, euidentem excusationis causam erga se illis relinquunt. ac timendum est, ne contempti à filiis, quasi non bene vixerint, in senectute deserantur. Quapropter nihil prætermittendum est, quod ad vxoris pertineat disciplinam, vt ex quammaxime fieri potest, optima filios generet. Nam agricola quidem nihil omittit, quò semen in optima terra, ac maxime exculta ferat; sperans ita demum fructus optimos inde se recepturum. at siqua vis imminet, mori præliando magis vult aduersus hostes, quàm illius vastationem pati. & huiusmodi mors laudatur maxime. Cùm ergo tanta adhibeatur cura, pro corporis esca, quid pro liberis, & matre educatrice? nonne protinus omne studium fuerit adhibendum? Hoc enim solo hominum conditio mortalis per successionem sempiternitatem consequitur: omniaq; parentum vota huc tendunt. quamobrem qui ista negligit, & Deos ipsos videtur negligere. propter Deos igitur, quibus præsentibus sacra fecit, & vxorem duxit, ac multo magis se post parentes, vxori tradidit ad honorem. Maximus autem honor est sobriç mulieri si cernat virum suum obseruantem sibi castitatem, nec de vlla muliere magis cogitantem, sed prç cæteris omnibus hanc, & suam, & fidam sibi existimantem. tanto enim magis studebit mulier, se talem prçstare, quanto se cognouerit fideliter, atque iuste à viro diligi. Ergo prudentem ignorare non decet, qui parentibus, qui ue vxoris & filiis honores conueniant, vt tribuens vnicuique quæ sua sunt, iustus & sanctus habeatur. pergrauiter enim vnusquisque fert honore suo priuari, nec si aliena quis permulta tribuat, contentus erit, si sua sibi auferantur. Nihil vero magis suum est vxori, nec magis illi à viro prçstandum, quam sancta & intemerata societas. Quapropter non decet hominem sanç mentis, vbicunque contigerit semen ex-

ponere: ne de vilibus & iniquis similes liberis legitimis procreentur. D
ex quo & vxor honore suo priuatur, & filiis iniuria fit, ac sibi pro his omnibus dedecus incumbit. Appropinquandum vero est vxori cum magna temperantia atque modestia: sitque pudor in verbis, in operibus vero fas atq; honestas, inconuersatione fides & moderatio. praua quidem peccata etsi voluntaria fuerint, ignoscendo: siquid vero per ignorantiam deliquerit, commonefaciendo. Nec metum incutiat sine verecundia & pudore: hæc enim meretrices ad mechos pati decet. at vero cum verecundia & pudore iusta diligere & timere. id ingenuæ est mulieri erga proprium virum. Duplex est enim timoris species. vna cum reuerentia & pudore, qua vtuntur ad patres filii modesti, & ciues bene morati ad beneuolos gubernatores. altera cum inimicitia & odio: sicut serui ad dominos, & ciues ad tyrannos iniustos & iniquos. Ex his quoque omnibus meliora eligens, vxorem sibi conciliet, ac fidelem probamq; efficiat, vt siue presens sit vir, siue absens, non minus vtilis sit, quàm si semper adesset, tanquam rerum communium curator. & quando vir abest, vt sentiat
vxor nullum sibi, neque meliorem neque commodiorem, neque ma- E
gis suum esse quàm virum. ostendatque hoc ab ipso initio, ad commune bonũ semper intendens, quamuis puella sit ac noua in talibus.

Testimonia superiorum preceptorum ex Homero. *Cap. III.*

ETsi ipse sibi maxime dominetur, optimus totius vitæ rector existet, & vxorem talibus vti docebit. Nam neque amorem, neq; timorem absque verecundia laudauit Homerus, sed vbiq; amare præcepit cum modestia, & pudore. Eo quidem modo Helenam timere Priamum, inquit, ita dicentem:

O metuende mihi semper, semperq; tremende, F
Clare socer. nihil aliud dicens, quàm eam cum pudore diligere.

Rursus vero Vlisses ad Nausicaam inquit:

Te mulier valde æquidem admiror & metuo.

Censet autem Homerus, virum & vxorem sic inuicem se habere debere. nam nemo deteriorem se admiratur ac veretur. sed huiusmodi affectus accidunt inuicem melioribus, & natura benignis. minoribus etiam sapientia, ad se meliores. Hunc animum Vlisses erga Penelopem gerens absens licet nihil deliquit. Agamenon autem propter Chriseidem erga propriam peccauit vxorem, ausus dicere in cõcione Græcorum, Captiuam mulierem, nec natura præstantem, immo vt plane dixerim Barbaram, in nullo Clytęmnestra deteriorem esse. ex qua cùm liberos haberet, non recte sese gerere visus est. Quo modo enim recte, qui antequam sciret qualis erga se foret, vi ductam

D sibi illam coniunxerat. At Vlysses, rogante Atlantis filia, vt secum maneret, ac sempiternitatem pollicente: ne ob id quidem prodere voluit vxoris affectum, & amorem & fidem: maximum sibi supplicium arbitratus si malus dum esset, immortalitatem haberet. Cùm Circe etiam manere noluit, quamquam insuper sociorum salutem pollicente. immo respondit, nihil sibi dulcius videri posse, quàm patriã incultam & asperam. magisq; optauit mortalem vxorem filiumq; videre, quàm fieri ipsum immortalem. sic ille firmam stabilemque vxori fidem seruabat, pro quibus merito ab vxore eadem reportabat. In oratione quoq; illa, quam habuit ad Nausicaam, apparet Poetam maxime probare viri & vxoris pudicam societatem. præcatus est enim Deos, vt darent illi virum, & familiam, & vnanimitatem cum viro, non quamlibet, sed honestam. Inquit enim: nihil melius esse posse hominibus, quàm si concordi voluntate vir & vxor domum gubernarent. & hic igitur, vt patet, laudat poeta vnanimitatem mutuam viri & vxoris, non ea quidem quæ circa improba obsequia, sed eam quæ animo & prudentia iuste coniuncta est. nam voluntate domum gubernate, hoc designat. Idem atiam inquit, quòd

E cùm huiusmodi virum & vxorem viget concordia, inimici quidem eorum anguntur plurimum, amici vero permagna suscipiunt gaudia: quem tanquam vera dicentem probat. Nam viro quidem atque vxore circa res optimas concordi studio vacantibus necesse est vtriusque animos idem sentire deinde propter concordiã potentes facti, & inimicis spem auferunt, & amicis prosunt. q; si ipsi dissideant, amici quoq; dissidebunt, & infirmitatem ipsi sentient maxime.

Communes leges Viri, & Vxoris. *Cap. IIII.*

Itaque manifeste præcepit poeta. Virum & vxorem in his quæ improba & impudica sunt, sibi inuicem consentire nequaquam debere. In his vero, quæ quàm maxime fieri potest, pudica sunt & iusta concorditer sibi inuicem inseruire. Studentes primo quidem curã omnem parentibus exhibere. vir quidem vxoris parentibus non minus, quàm propriis: vxor autem viri. Deinde filiorum & amicorum & rerum, domusq; totius tanquam communis curam habeant, seipsos studio & diligentia superare certantes. & quisque plurimorum bonorum sit author & causa, meliorq; existat & iustior. Deposita quidem superbia, industria vero suscepta, cùm benignitate & mansuetudine gubernantes: vt cùm ad senectam peruenerint, deposito administrationis onere, & concupiscentiis liberati, possint & sibiipsis inter se, ac filiis suis rationem reddere, vter eorum magis profecerit in familiæ gubernatione, ac statim scire, aut per fortunam malum, aut per virtutem bonum. In quibus qui sperauerit maximum præ-

mium à Diis consequitur, vt Pindarus inquit. Dulce enim sibi cor, & spes mortalium multiplicem alit voluntatem. secundũ vero à filiis in senectutem feliciter educari. Quapropter & priuatim & publice decet eum, qui vitam gerit, ad omnes Deos hominesque, respicere, multumq;, & ad vxorem, & ad filios, & parentes. D

Præcedens liber, siue is Secundus, siue Primi pars sit, in Græcis exemplaribus (quod notum sit) minime reperitur.

LEONARDI ARETINI EXPLANATIO IN SECVNDVM, SEV PRIMI PARTEM OECONOMICORVM.

E

CAP. 1. PRobam mulierem omnibus. In rei familiaris disciplina cõsyderatio habetur personarum, & rerum personę sunt, ex quibus constat domus, vir & vxor, parentes & filij, dominus & seruus. hęc potissima est pars: magisq; oportet patremfamilias curam personarum habere quam rerum: nam illę personarum gratia comparantur. res igitur acquirimus vel per agriculturam, vel per alios naturales modos ad familię indigentiam: permutamus etiam & miscemus exercita, supplentes defectum. Et hucusq; verę sunt diuitię, certęq; & terminatę: supra vero has nullus est terminus diuitiarum, cum illę iam non in supplenda indigentia, sed in patrimonio augendo versentur, Placet tamen sapientibus hanc patrimonij amplificationem (si nemini noceant) non esse vituperandam: nam ae magnificentiam & libertatis opus prosunt, reiq; publice conducunt. Acquirendarum igitur pręcepta rerum supra dedit: de seruis etiam & de dominis expediuit. Nunc autem in hoc, siue libro, siue libri parte, de viro & vxore Aristo. transigit, quędam etiam intermiscens de filijs. Oportet ergo mulierem probam dominari de omnibus quę sunt intra ędes, curamq; habere omnium secundum prescriptas leges. Prescriptas leges dicit: quia supra dictum est ita naturam instituisse, vt F vir quęrat foris, vxor parta domi conseruet. Non permittentem quenquam ingredi sine precepto viri. Huius pręcepti tres subijcit rationes. Prima, vt vitẽtur obloquia. Secunda, ne afferantur secreta domus. Tertia, ne sibi imputari queat, si quid mali per ingredientem cõmittatur: sed imputetur viro qui præcepit. Sumptu autem & vestitu. Optimo pręcepto domestica ratio subijcitur. Duplex est ornatus, corporis, & animi. corporis, vestes, aurum, & forma: animi vero, honestas & decus, quibus virtutes continentur. Hic animi ornatus ad senectam vsq; perdurat, immo tunc etiam magis floret ille vero alter cito deficit, Consortij, quia quæ fortuna est vni & alteri. Sors enim fortuna. Si sit in rebus defectus: scilicet externis, vel corporis ęgrotatio vel alienatio mentis. quia sic sunt tria bonorum genera, externa animi, & coporis. Precandũ est igitur. Nam fortuna non est in nostra potestate. ideo dicit pręcandum: non autem prouidendum. Vt autem de muliere superius, nunc de viro.

CAP. 1. Quando filiorum tanquã vitęq; socia. Et sic duplex est cura viri circa vxorem, vna pro filiorum bonitate: altera pro vitę comm oditate. Hoc enim solo, procreatione filiorum, Ergo prudentem ignorare non decet. Hoc est quasi ca-

put huius doctrinę, non ignorare quid cuiq; debeatur. Iustus, & sanctus. Iustitia est, quę vnicuiq; tribuit ius suum. Nihil vero magis suum est vxoris. Hęc est minor propositio; ad illam superiorem vnicuiq; tribuendum esse ius suum. Nec metum incutiat sine verecundia & pudore. Duplex est timoris species, vt subijcit: vna cū verecundia & pudore, altera quę est sine verecundia, quā non inferat vir vxori: quia non conuenit. Et si ipse sibi maxime dominetur, vt inquit Tullius. Tunc incipiat alij imperare: cum ipsum turpissimis dominis dedecori ac turpitudini seruire desierit.

CAP. 3.

Nam neque. Probat superius dicta per Homeri testimonium per diuersos actus Vlyxis & Agamenonis. Propter Chryseidem. Chryseis Agamenonis ancilla fuit: propter quam orta est discordia inter Achilem & Agamemnonē. Nam cum Achilles suaderet reddendam esse patri Chrysidę, qui erat sacerdos Appollinis, Agamemnon iratus in maledicta prorupit. atq; in concione Gręcorum dixit se nunquam dimissurum: quoniā etiam Clitęmnestrę vxoris illā preferebat: nec certe illam esse vlla in re inferiorem Clitęmnaestra, non corpore, non ingenio, non opera. ob hoc reprehenditur ab Aristotele, quia parū cogitauit de vxoris honore, ex qua liberos habebat. Quomodo .n. recte. Resumptio est oratoria. qualis erga se foret Chryseis. quasi dicat, non se excuset Agamemnon, quia sit virtuosa, ideo illam habere, nam primo sibi illam coniunxit, quam sciret qualis esset erga se. dum enim esset bello capta, & per vim non potuit ante scire qualis esset. At Vlyxes. Ad contrarium exemplum reuertitur. Maximum sibi supplicium arbitratus. Sapientissimum dictum. Maximum enim detrimentum esse putandum est male agenti, vt viuat diutissime. Cum Circe. Fabula Circes, nota est etiam pueris. In oratione quoq;. Hęc omnia sunt apud Homerum, quem optime Arist. sciebat contra consuetudinē eorum, qui se nunc Philosophos appellant. Nullum maius bonum. Nota laudem coniugij ex Homeri Aristotelisq; sententia, contra vituperatores huius sanctissimi vinculi. Nam sine bono coniugali, nec domus, nec ciuitas, nec vita quidem humana stare potest. Nam voluntate domum gubernare voluntas est boni. malus autem facit, quę sibi videntur. non tamen quę vult: nihil enim vult, nisi bonum.

Philosophi neoterici potius Circosophi qui poetarum lectionem contēnunt.

CAP. 4.

Ac statim sciri. Duo inquit sunt pręmia parentibus, si recte se gesserint. vnū statim ex ipsa conscientia recte factorum: & hoc est maximum premiū a Deo nobis datum. alterum postea a filijs nobis exhibetur in senectute, alendo atq; colendo. Dic ergo, ac statim scire, id est, hoc ipso quod scit, et sibijpsi conscius est, recte factorum maximum prmiū a Dijs consequitur. & hoc probat ex Pindari auctoritate, cuius est illud carmen. Dulce sibi cor, &c. idest cor sibijpsi placent, & in se gaudens. nam vt qui male agit, stimulatur conscientia & metuit: sic qui bene facit, gaudet animo & bene sperat. Secundum vero a filijs, hoc est alterum premium. ꝙ dicit secundum, quia supra in primo cum statim scire, dixit pro primo. & ideo dicit nunc secundum, referendo ad illud statim scire, quod antecessit in littera.

Librorum Oeconomicorum, Aretino interprete ac explanatore finis.

Hos eosdem libros à Donato etiā in Latinum vel versos, vel explanatos, vnà cum altero ab eo addito, hic apposuimus: cùm ex eorum altera tantum translatione, Aretini scilicet, aut Donati, negocio huic plene satisfieri posse minime videretur.

ARISTOTELIS

STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS,

DE RE FAMILIARI.

LIBER PRIMVS.

Bernardino Donato Veronensi interprete.

De dñia & conueniẽtia Rei familiaris & publicę, & ordĩe earũ. Ca. 1.

RES familiaris & publica non modo ita differunt vt D
domus & ciuitas: (has enim sibi res illæ habent subiectas:) sed etiam quod publica ex multis constat principibus: familiaris autem vnum duntaxat principem habet. Quum igitur nonnullæ artes inter se diuisæ sint, nec omnino eiusdem sit & conficere, & eo quod confectum sit vti: quemad modum vsu venire in lyra & tibiis videmus: reipub. tamen est, & constituere ab initio ciuitatem, & constituta vti præclare. proinde haud dubium, quin rei quoq; familiaris sit & domum, hoc est, rem ac familiam parare, & eadem bene vti. Quòd autem ciuitas sit & domorum & regionis & possessionum multitudo tanta, quanta ad bene viuendum sit satis, apparet perspicue. nam si quando contingit vt ipsum hoc obtinere non poßit, societas etiam ipsa dissoluitur. Præterea huius ipsius rei gratia conueniunt, & qua
gratia est vnumquodq;, hac item ipsa extitit ab initio, ab eademq; B
habet vt sit idipsum quod est. ex quo haud dubium relinquitur, quin ortu ipso res familiaris publicam antecedat, quando huius itẽ opus antiquius. est enim particula ciuitatis, domus. Quum ergo rem familiarem consyderandam susceperimus, tum eiusdem opus quodnam sit, videndum putamus.

De partibus dom', & vñ sumẽda posseßio, Ca. 2.

Domus autem partes illæ sunt, homo atque posseßio. quare cùm in iis primo quæ minima sunt vniuscuiusq; rei natura spectetur, etiam

ea quæ ad domum pertinent, ſimili ratione conſtabunt. Itaq;, vt Heſiodus ait oportebit quidem vt in primis domus, & mulier, boſque adſit arator. nam alterum in iis quæ vitam alunt, alterum in iis qui liberi ſunt, obtinet principatum. quocirca quæ ad conſuetudinem cũ muliere pertinent, ea optime cõſtituẽre neceſſe fuerit. hoc ipſum porro eſt incumbere, vt cuiuſmodi hanc eſſe oporteat, promptum habeatur. At ex poſſeſsionibus, quæ ſecundum naturam ſit, ea principem curam merebitur. quare ſecundum naturam res ruſtica antecedet, ſequentur quæcunq; ad terram ipſam pertinent: cuiuſmodi eſt quę metalla exquirit, & ſi qua eſt alia eiuſdem generis. res autem ruſtica maxime, propterea quod iuſta eſt. nam neque a volentibus aufert, vt cauponæ, & quæ mercenarias operas exercent: neque ab inuitis, vt quæ bello atq; armis vtuntur: ſed ab ipſa protinus ſumit natura. omnibus quippe a matre alimentum certo naturæ inſtituto ſuggeri conſueuit. quocirca hominibus item ab ipſa terra. ſtrenuitati præterea hominũ ac fortitudini maxime conducit: non enim quemadmodum eæ artes, quę ſordidę vocantur, corpora exercentium inutilia reddit, ſed idonea quæ & aſsidue foris excubent, & labores tollerent: præterea quæ aduerſus hoſtes periclitentur. nam eorum tantummodo poſſeſsio extra ſepta & munitiones habentur.

Agriculturę dotes.

In iis autem quæ ad homines ſpectant prima fuerit vxoris cura. ſi quidem inter marem ac feminam ſocietas in primis eſt. nanq; alibi apud nos pro conceſſo habetur, naturę hunc eſſe appetitũ vt eiusdem generis multa efficiat, veluti item ex animalibus vnumquodque. fieri autem non poteſt, vt vel femina ſine mare, vel mas ſine femina, hoc ipſum per ſe compleat munus. quare amborum ſocietas neceſſario conſtituta eſt. Cæterum hoc in aliis quidem eſt animalibus temere, & eatenus quo ad eis natura ſeipſam impertit, & ſobolis duntaxat gratia propagande. in iis autem quę & mitiora ſunt & prudentiora, diſtinctũ eſt magis. apparent enim magis adiumenta quæ præſtantur & charitates, & operum ſocietates inter ipſa: idq; in homine maxime, propterea quòd in hoc genere mas & femina ſociata inter ſe ſunt non modo vt ipſa ſint, ſed etiam vt ipſis bene ſit. & liberorum poſſeſsio non ea modo de cauſa huic generi data eſt a natura, vt habeantur qui miniſtrent, ſed vt etiam qui adiuuent. quæ enim ipſi valentes conferent in infirmos, ea viciſsim poſt a valentibus accipient, cùm ob ſenectutem imbecilles facti erunt. Hoc ipſo preterea circuitu a natura id conſequitur atq; explet, vt, quando numero non poteſt, at ſaltem ſpecie ſit ſemper. ſic ab ipſo Deo vtriuſque & maris & feminæ natura ad ſocietatem prouiſa atq; inſtituta eſt. hæc enim ipſa in eo diſtincta ſunt, ꝙ non omnia ad eaſdem res vtilem habent vim, ſed nonnulla ad contraria quidem, attamen quæ eundem finem ſpectent, eodemque contendant. nam eorum alterum imbecillius robuſtius, alterũ imbecillius effecit, vt illud eſſet magis ad cauendũ ido-

Qualis viri & mulieris œconomica ſocietas. Cap. 3.

Officia eorum.

neum ob timiditatem, hoc ad propulsandum atq; vlciscendũ ob fortitudinem: & hoc quidem ea foris suppeditaret, quæ necessaria sunt, illud autem intus eadem conseruaret. itemq; ad opus faciendũ, quũ illud sedendo posset durare, esset tamen ad labores foris tolerandos imbecillius: hoc vero contra, quum ad quietem atq; ocium esset minus aptum, tum autem ad omnem motum existeret valentius. necnon in sobole, vt procreatio amborum esset communis, adiumentũ singuli suum proprium pręstarent. nam horum quidem alere est, illorum autem instituere. D

Leges viri ad vxorem Cap. 4.

Primum igitur leges erga vxorem habeantur: in quibus etiã illa, ne vir eam efficiat iniuria: sic enim ne ipse quidem efficientur. hoc ipsum porrò etiam communis lex pręcipit, vt Pythagorici dicunt, quã si supplicem & ab ara & foco abductam, ita videri, minime oportere illam afficere iniuria. a viro autem iniurię, si foris cum aliis feminis consuescat. Porro conuictus & consuetudo sit talis, vt neuter alterius congressum reformidet, vel absentis desyderium ferre nequeat: sed ita assuescat, vel pręsente vel contra, secum bene agit arbitretur. Etiam Hesiodus pręclare illud: E

Leges dñi ad seruos, Cap. 5.

Virginem habeto, tuos vt discat sedula mores.

Nam dissimilitudines morum minime ad conciliandas voluntates, idoneæ. De ornatu vero, quemadmodum in moribus non oportet falsa quædam profitentes ad se mutuo inter ipsos accedere, ita ne corporibus quidem. qui autem cum ornatu & fuco inter se consuescunt, in nulla re differunt ab Histrionibus, qui cum scenicis indumentis vitam vna degere assidue solent.

At eorum quæ possidentur, primum quidem illud, maximeque necessarium, quod & optimum, & ad imperandum aptissimum. hoc vero ipsum hominem esse meminimus. proinde seruos comparare sedulos oportet, sunt autem seruorum duo genera, villicus, & operarius. verum quum disciplinis videamus adolescentes, nouos quosdam habitus accipere, operæ precium fuerit & parare & alere etiam eos, quibus liberalia officia recte credantur. Cum seruis autem ita est consuescendum, vt neq; in petulantiam euadere, neque in segnitiem declinare permittantur, & iis quidẽ qui in magis ingenui sint, honores impertiendi: operariis autem cibi copia subministranda videtur. & quoniam vini vsus etiam eos qui ingenui sunt, contumeliosos atque insolentes efficere solet, multæq; liberæ gentes eo abstinẽt, vt Carthaginenses cùm militiæ degunt, haud dubiũ quin ex eo, aut nihil prorsus, aut perexiguum quiddam sit concedendum. Verũ tria quum sint, opus, castigatio, cibus, si quis cibum quidem præbeat, nunquã autem neq; opus facere cogat, neq; castiget, reddet petulantes. sin contra, & ad opus cogat & castiget, cibum vero non præbeat, rem violentam inducet, ipsosq; imbecillos efficiet. superest igitur vt & opere faciundo exerceat, & abunde pascat. etenim fieri nequaq̃ po- F

Abstinentia a potu vini.

test, vt hominibus nullam accipientibus mercedem quis imperet, serui autem merces cibus. Porro quod in aliis contingit, vt si iis, qui meliores sint, melius nihil fiat, neq; sint virtuti vitioue vlla proposita præmia, deteriores euadant, idem in seruis quoq; vsu venit. quare & inspicere ac cognoscere diligenter qui ab iis agatur oportebit, & iisdem pro meritis singula, cibum, vestimenta, otium, supplitia, tum verbo, tum re & tribuere & remittere, medicorum artem imitantes, consyderantes, vt medicamenti locum obtinet cibus: non est autem medicamentum propter assiduum vsum. Seruorum autem ad opus faciendum optimum fuerit genus eorum, qui neq; timidi, neq; fortes sint supra modum. in vtrisq; enim offensio est. nam timidiores, laboris onus non sustinent: animosioribus non facile imperatur. Oportet auté finem aliquem statuere omnibus: & iustum quippe est, & expedit, libertatem illis præmii loco esse propositam. tunc.n.sunt ad laborem promptiores, quũ aliquod laboris, quasi certaminis præmium exspectant. tempus quoq; definitum habeantur. operæ etiam precium fuerit, illos pro creatione filiorum quasi pignore quodã obligare. nec eiusdem nationis multos possidere, sicut ne in ciuitatibus quidem. sacra autem facere, & conuiuiorum voluptatibus operam dare, seruorum potius gratia quàm liberorum. plus enim hi decerpunt ex eo, cuius gratia illa instituta sunt.

Quatuor porro sunt, quæ patrem familias habere oporteat in re pecuniaria. nam non minus ad seruendum quam ad comparandum idoneũ esse oportet: alioqui vanus fuerit omnis comparandi labor. cribro enim haurire hoc ipsum fuerit, & perforatum, quod dicitur, dolium. Præterea & ordinis adhibendi rebus quæ possidentur ac supellectilibus, & iisdem vtendi peritum. horũ quippe gratia, reliquis quoque illis indigemus. Etiam quæ possidentur, ita singula diuidere oportet, vt quæ fructum ferant, plura sint, quã contra, quicquid vero operis faciundi fuerit, ita distribuendum, vt non omnibus simul periculum impendeat. Ad conseruandũ autem ratione & Persica & Laconica vti cõmodum est. etiam Attica vtilis, vendunt enim vicissim atq; emunt. ac ne penuariæ quidem rationis cõstitutio in iis quæ ad rem familiarem pertinent, minimum obtinet locum. est autem Persica ratio, vt ipse per se vnusquisq; & disponat omnia & inspiciat. nam (quod de Dionysio referebat Dion) nemo æque diligenter suã atque alienam rem solet curare. quare quo ad eius fieri poterit, vnũquemq; per seipsum adhibere diligentiã oportet. &, quod Persæ cuiusdam atq; Afri dictũ fertur, ad hanc rem cõmode applicabitur. ille quippe interrogatus, quidnam esset, quod maxime equum pinguem efficeret, domini occulum esse respondit. Afer autem roganti cuipiam, quodnam stercus optimum, ipsius, inquit, domini vestigia. Ergo alia erunt à viro, alia autem ab vxore inspicienda, prout inter vtrunq; domestica fuerint munia distributa. hocq; ipsum in paruis

Leges Oeconomicorum. Cap. 6.

Curæ & psentiæ domini vtilitas.

quidem curationibus, rarius est faciendum: in iis autem quę aliis commissę sunt, sæpius. neq; enim fieri potest, vt, nisi quis exemplū prębeat, pulchre alius quispiam imitetur, neque in aliis rebus, neq; in procuratione domestica. quare non est putandum fieri posse, vt sine diligentia dominorum, procuratores, seu villici sint diligentes. Et quoniam hęc ipsa & ad virtutem egregia, & ad rationem domesticā vtilia sunt, ipsis prius dominis quam seruis, electo surgendum, posterius dormiendum, nunquam domus sine custode relinquenda, quasi ciuitas: & quæcunque facienda sunt siue noctu, siue interdiu, eorum nihil prętermittendum. De nocte etiam surgendum, quando hoc & ad bonam valitudinem, & ad rem familiarem, & ad philosophicam vitam vtile. In paruis igitur facultatibus, Attica disponendarum frugum ratio vtilis: in magnis autem, seorsum ea quę in totum annum ab iis quę in singulos menses impendi solent, habenda erunt. similis est in vasis & suppellectilibus ratio. nam quibus, singulis vtimur diebus, separanda sunt ab iis, quibus rarius. hocq; muneris genus iis est assignandum, qui rebus domesticis pręsint. ad hęc eorum inspectio repetenda est certo tempore, ne nos lateat quidquā, siue quod conseruatum sit, siue quod perierit. In construenda autem ędificandaq; domo habenda est ratio rerū quę in ea collocandę sunt, non modo incolumitatis earum gratia, verum etiam commoditatis. Dico autem res collocandas, vt si dicam, quę fructibus sint ac vestimentis conducibilia. in ipsis autem fructibus, quæ aridis sint, quęue humidis vtilia magis. in cęteris autem quę possidentur, quę sint animalibus, quę inanimis, quę seruis & liberis, quę feminis & viris, quæ hospitibus & ciuibus aptiora. Præterea ad commoditatem salubritatemq;, ęstate quidem salubrioribus ventis patere oportebit, hyeme vero apricam esse. hoc autem continget, si parte altera pressior angustiorque fuerit, nec longitudini ęqualem habuerit latitudinem. Videtur autem, vbi magna quędam est res familiaris, ibi seruus hostiarius is esse apprime vtilis, qui reliquis inutilis sit muneribus, vt quę intro, quęue foras feruntur, salua habeantur. Ad vsum autem vasorum, Laconicus mos erit vtilis. singula enin oportet suis sedibus collocata esse. ita in promptu sita nullum afferent quęrentibus laborem.

Quid agere debeat uñs quo ad vigilias.

Quæ sequitur particula de officio uxoris erga uirum, & uiri erga uxorem, eam nos eo genere interpretationis, quam Græci paraphrasim uocant, expreßimus, interpretem Aretinum secuti: quandoquidem illam apud Græcos nusquam inuenire potuimus.

Sequentem partem Aretinus Secundum fecit librum: Donatus vero Primi partem. Leges pbę mulieris. Capi. 7.

EGregiam & frugi mulierem eorum, quę in ędibus sint dominam esse oportet, omniaq; ea certis legibus curare: nec permittere quenquam ingredi nisi maritus iusserit. est autem ei vitanda in primis, vulgaris mulierum infamia enitendumq; vt si quid forte intus acciderit, vni ipsi sit notum: neę

D A nec comittendum vt si quid ingredientes peccauerint, ipsa iure accusari possit, sed in viro omnis culpa resideat. Habens prꝗterea in potestate quidquid impendendum fuerit in dies festos, quos ipsi per virum celebrare licitum sit, & sumptu, & vestitu, & reliquo ornatu vtatur, minori etiam quam leges ciuitatis permittant. consyderandum quippe illi est ad fꝗmine commendationem & laudem, modestiam, honestatisq; studium, atque omnis vitꝗ decus, multo esse prꝗstantiora, q̃ sint, aut vestimenta prꝗtiosa, aut forma egregia, aut omne aureum ornamentum, quꝗ enim hoc animo est mulier, optabilior esse consueuit, multoque certiores ac ueriores laudes & sibi ipsi & liberis parere, easque ad senectutem vsque perferre constantius, quam quꝗ fuerit aliter animata. ergo ipsa mulier sibi ipsi hunc animum comparet. & constanter rebus domesticis prꝗsit, ex eaque re laudem sibi quærat. neque enim satis deceat virũ ea singula nosse que intus gerantur. At in cꝗteris vxor omnino assuescat viro obtẽperare. nec vero negocijs implicet se quꝗ ad rempub. pertineant, aut sui muneris esse existimet, matrimonia conciliare, seu tractare connubia. ꝙ si tempus postulabit, vt vel filias nubiles collocet, vel filijs iã adultis accipiat vxores, quod marito placuerit, id sibi rectum esse persuadeat, vsque adeo, vt etiam si vna cum illo deliberet quid agendum, sententiam tamẽ viri semper anteponat suꝗ, nec dubitet, aliquanto absurdius esse, ab vxore sollicite curari ea quꝗ foris gerenda sint, quam a viro quidquam eorum quꝗ intus fieri solent, tractari.

Ver' bonꝗ matronꝗ ornatus.

B B Etiam quꝗ bene animata beneque instituta erit mulier, ad mores mariti se accommodabit, eosq; pro lege habebit, quam ipsi Deus, omnis vitꝗ moderatricẽ ex matrimonij necessitudine imposuerit. eos sane mores, qualescunq; fuerint, si sibi æquo animo ferendos duxerit, tum ipsa nullum in domo regenda sentiet laborẽ sin ꝗgrius feret, vtiq; laborabit. ex quo illud conficitur, vt vxorẽ maxime deceat, nunquam cum viro suo discordare, semper illi esse obsequentem: non modo in prosperis rebus & ad voluntatem fluentibus, sed etiam in aduersis & tristibus. Item si quid ille patiatur detrimenti vel in rebus externis vel in corpore, vel in animo, ipsa ne molestius ferat, sed dicto audiens sit, nisi forte sit in aliqua re turpi atque indigna obsequendum. nec vero diutius in memoria habeat, si quid vir deliquerit, dum animi sui compos non est, sed ꝗgritudinem potius illius aut imprudentiam excuset. quo enim in huiusmodi rebus magis illi sedulo morẽ geret, eo sibi gratiorem illum sentiet, vbi animo conualuerit, quin etiam longe meliorem in partem accipiet, quod sibi aliquid turpe iubenti non sit obsecuta, si quando ad sanitatem rediuerit. hꝗc igitur sedulo caueat mulier, at in cꝗteris obsequatur, ac multo quidem diligẽtius, quam si ab il-

F lo empta in familiam venisset. quin etiam cogitet re vera se emptam magno

C precio. nam & vitꝗ societas, & liberorũ procreatio, ad quꝗ duo & multo maxima & sanctissima munera vocata est, magni cuiusdam præcij loco habenda sunt. Etiam illud intelligat, se non adeo illustrem futuram, nec tantum virtutis prꝗconium habiturã fuisse, si cum eo viro vixisset, qui semper fortuna secũda vsus esset. fateor quippe in magna laude versari, si qui in rebus prosperis sibi tẽperare posuerint, at in longe maiore si qui aduersas ꝗquo animo tulerint. magnis enim calamitatibus atque iniurijs non turbari, nec submissius quidquã ostendere ad animi cellitudinẽ ac magnitudinem pertinet. optabit ergo a Dijs ne quid viro acccidat aduersi, quod si forte acciderit, existimet in eo se vberẽ laudis materiã nactã esse. exemplaq; sibi proponat & Alcedistis & Penelopꝗ, quarũ neutra fuisset tam celebris, si cum viro vtraq; fortunato vixisset: & illi quidem Admeti, huic aũt Vlyssis res aduersas immortalẽ gloriam perperisse. quũ. n. maritis ambꝗ ẽt in aduersa fortuna fidẽ cõstantiãq; prꝗstiterint, illustres merito gloriaque insignes euasere. si quidẽ quꝗ se rerũ ad voluntatẽ fluentium socias maritis prꝗstent, facile reperias. at in aduersis durare nõ solent, nisi quꝗ singulari bonitate prꝗditꝗ sint. quꝗ sane cũcta id conficiunt, vt multo etiam amplius maritũ reuereri cõueniat, nec eũdẽ ideo contemnere, qđ neque sacram pudicitiam, vt ait Orpheus, neque audaciꝗ filiam, opulentiam, comites secũ adduxerit. & hisce quidem moribus ac legibus institutam esse mulierẽ oportet.

Leges viri ad vxrem, Cap, 2.

At maritus vicissim excogitare debet eas leges, quibus ēt vxor facile vti possit. ea enim ideo in familiā venit, vt cum viro sibi essent & liberi communes, & vita communis, quę quum relictura sit filios, qui parentum & viri & suorum nomnina gerant. quid iis quęso sanctius quispiā in commune conferre posit? aut cuius tandē rei virum integra mēte præditum, magis studiosum esse oportet, quam vt quum filios quærat, qui & ipsius senectutem quondam sint nutrituri, & vtriusque parentis cum omni pietate ac reuerentia futuri custodes, domumque vniuersam seruaturi, eos ex fęmina lectissima atq; honestissima suscipiat? Nam si quemadmodum oportet, ita illi a parentibus educabuntur, & sanctis piisque moribus imbuentur, bonitatis laudem facile obtinebunt. sin contra, magnum in bonis animi merito facturi sunt damnum. NISI enim parentes exemplo sint filijs ad recte viuendū, certissimā illis excusandi seipsos, si quid aduersus parentes deliquerint, materiam prębebūt. ēt periculum erit, vbi nequiter vixerint, ne contemnatur a filijs, atque vbi iam consenuerint, ne deserantur. Quapropter nihil omnino præmittat qui vult fieri maritus quod ad vxoris institutionē pertinere arbitretur, studeatq; pro viribus ex q̄ optima & probatissima filios suscipere. & bonū agricolā imitetur, qui nulli diligentię parcit, dum semen suum in terram & optimam, & optime excultā iaceat, sperans nimirum ex optima optimos se fructus percepturum; cui quidem si qua inimica vis pernitiem intentet, armat se aduersus eam, dumq; illęsam conseruet ab hostibus quam ipse excoluit, ne mori quidem dimicando recusat, & qui hoc animo sunt, in primis ad cęlum laudibus ferri solent. quod si ea quę vni corpori nutriendo conducunt, tam sollicite curantur, quantū erit tandē in iis quę ad liberos, quęq; ad matrem pertinent, quę ipsos liberos sit educatura studium adhibendum? SI QVIDEM hoc vno remedio hominum mortalis cōditio perpetuitatem consequitur, dū propagationē liberorum seipsam conseruat. & qui parētes facti sunt. quidquid optant huic dirigere consueuerunt. proinde si quis parui hęc facit, Deos quoq; ipsos paruifacere videtur. nā ēt propter Deos quibus pręsentibus sacra fecit, vxorem duxit. eademque ratione vxori se multo magis addixit, vt illi secundos a parentibus honores tribueret.

Mulier porro quę mentem non amisserit, NVLLVM sibi maiorē honorem tribui putabit a viro suo, q̄ si castum corpus exhibeat, nec aliam magis in animo fęminā q̄ se, habeat, seq; vnam præter cęteras & suam & sibi fidam existimet. quod si ille fecerit, ipsa quoq; vicissim dabit pro viribus operam, ne mariti opinionem fallat: ac tanto magis quanto se & iustius & fidelius ab illo diligi animaduerterit. Viri ergo prudentis officium fuerit scire, quo sint cultu parentes, quo vxor, quo liberi prosequendi: vt quum meritos cuiq; honores tribuerit, iustitię sanctitatisq; nomen obtineat. NIHIL enim ferre solent molestius homines, quam se priuari suis honoribus. nec vero quisquam est, qui dum sua sibi auferri videt, alienis quę sibi quamuis multi tribuantur possit esse cōtentus. at vxori nihil magis suū a viro tribui potest, q̄ incorrupta, & sancta nō modo corporis, sed ēt totius vitę societas. Ex quo illud cōficitur, VT TVRPE sit, hominem integra mente pręditū, ex quauis matre sobolem propagare, ne videlicet aduersus leges filij liberis & ingenuis similes suscipiantur ex ignobilibus feminis. qđ si fiat, & vxor proprio honore spoliatur, & filii iniuria afficiūtur. & maritus ignominiā ex hisce vniuersis contrahit. Porro ad vxorem quū accedit maritus, nihil intēperantię, nihil ꝓcacitatis pręse ferat. verecūde ēt loquatur, & quidquid agit, sancte honesteq; agat, & cum fide ac moderatione cōsuescat. peccata aūt qui parui momenti fuerint, tametsi volens peccauerit, illi condonet. ꝙ si imprudens quidpiā offenderit, errorem illi suū ostendat, sine omni acerbitate. ꝙ si metum illi incutere oporteat, adhibeat verecundiam & pudorē. alioqui meretrici potius id genus, q̄ ingenuę vxor cōueniet. nā vt iusta de cāvirū adhibito pudore & amet vxor & metuat, eius est vnius propriū, q̄ liberaliter sit instituta. Duo. n. sunt genera eorū qui alios metuūt: vnū eorū quibus & verecunde & pudentes id accidit pati: cuiusmodi & filiorū qui ad modestiā cōparentur timorem esse oportet erga parentes, & ciuium qui bonis moribus gau

D A deant, erga eos qui diligenter amanterq; præsint. alterũ eorũ, qui inimico offen soq; animo id faciunt. quod genus & seruis accidere solet aduersus dominos, & ciuibus aduersus tyrannos. Ex his ergo oĩbus, quę optima cognouerit, maritus eligat, vxorẽque sibi cõciliet, atque ad fidẽ probitatẽque instituat, vt non minus absens ꝙ pręsens ꝓuideat, ipsaq: efficacia iuuãdi semper adesse, nec suã vnius rẽ, sed vtriusque cõem curare videatur. & si qñ illi contingat vt absit, tũ vxor sentiat, nullũ se ex oĩbus viro suo, aut meliorẽ, aut magis sibi vtilem & cõmodũ, aut magis suũ propriũ reperire posse. & quãuis puellã, taliũque institutorũ rudẽ offenderit, hęc ipsa tñ ille initio statim aggrediatur, & se cõe vtriusque bonũ semper spectare significet. qđ si hanc rationẽ protinus inibit, ipseque sibi maxime imperare incipiat, tũ & oĩs vitę suę optimus gubernator existet, & vxorẽ idoneam reddet, quę iisdem institutis gaudeat. Si quidem ne Homerus quidẽ inuerecundũ, aut amorẽ, aut timorẽ probasse inuenitur: sed amorẽ cũ verecundia & modestia semper coniungit. sic Helenę Priamum timentis personã inducit, his verbis vtentem: Quorundam harum legũ testimõia ex Homero. Cap. 3.

Et venerandus es, o socer, & mihi, chare timendus.

Vbi nihil aliud videtur dicere, quam amare quidem illam, sed verecunde, & pudenter. idem rursus ostendit ex persona Vlysis ad Nausicam dicentis:

E Sic nunc te admiror, mulier, metuoque. Est aũt peculiaris hæc Homeri sententia, vt maritus & vxor se mutuo inter ipsos his rationibus prosequantur. nemo est enim qui deteriorẽ se quempiam, aut admiretur, aut vereatur, & hoc quidem genere affectus erga se uicissim vti solent, qui seipsis inter se meliores sunt, & suapte natura mites atque humani: ẽt minus sapientes, erga pręstantiores se ipsis sapientia. si quidem quum hoc animo esset Vlysses erga Penelopem, ꝗuis absens, nulla tñ in re illam offendit vnquam. At Agamemnon erga vxorem Clytemnestram non item talis extitit, sed iniuria illam maxima affecit; qui dum in concione Gręcos alloquitur, ausus est & captiuam & nulla pręstanti natura pręditam, ac potius, vt vere dicã, Barbaram, Clytemnestræ conferre, & nullis partibus inferiorẽ illa, ex qua iam tũ susceperat liberos, iactare. nõ hercle hoc recte Agamennon, sed admodũ praue & inique: qui feminam a se captam vi, protinus sibi adiunxit, priusquam exploratũ haberet, quo illa esset erga se animo. At vero Vlysses quum apud Atlantis filiam, a qua rogabatur, manere posset, atque immortalis euadere, ne tanta quidẽ mercede capi potuit, vt charitatẽ pietatẽquę coniugalẽ proderet. quin ẽt pro maximo supplicio habuit, se fieri, immortalẽ, amisso tanto animi bono. ac ne Circe quidẽ potuit adduci, vt apud se maneret, tametsi ea socios pręterea incolumes illi se reddituram polliceretur. sed contra potius, NIHIL SIBI sua patria, quanꝗ inculta & aspera dulcius videri respõdit. itaque maluit ad vxorẽ & filiũ mortales reuerti, ꝙ ipse fieri immortalis. sic sanę ille vxori suę incorrumptam fidẽ pręstabat.

C qua ex remeruit, vt eandẽ oĩa ab vxore vicissim acciperet. Pręterea si quis orationẽ illam diligentius attenderit, q̃ idem Vlysses ad Nausicaam habuit, plane intelliget, a poeta illam vitę societatem in primis inter maritũ & vxorẽ probari, quę coniuncta sit pudicitiæ. a Diis. n. optauit. vt ei & virũ, & domũ, & concordiam cum viro non vulgarem & inuentu facilem, sed raram & frugi ꝑberent. Si quidem ait: Melius nihil ac pręstantius esse

Posse hominum generi, ꝙ si vir regat & vxor

Vna mente domum. quo etiam loco apparet perspicue, poetam, non eum mariti vxorisque inter se cõsensum ꝓbare, quo vterque alteri improbe ac turpiter inseruiat, sed eũ, quẽ vtriusque animus prudens, iuste recteque conflauerit. hoc quippe sibi vult illud quod ait: REGERE vna mente domũ. cui loco idẽ poeta adiungit. quoties inter maritũ & vxorẽ talis existat concordia, id solere contingere, vt si qui inimici sint, ii summopere angantur: si qui amici, cõtra: maximis afficiantur gaudiis. poetam porro euẽtus ꝓbat, hęc vera dixisse. nam quoties maritus & vxor inter se cõcordes, rebus honestissimis student, necessario fit, vt amborũ vnus & idem sit aĩmus. deinde vbi ex eadem concordia potentiores euaserunt, tũ & inimicis lędendi spem auferũt, & amicis vtiles existũt, at ii

dem si inter se discordent, fit ex vt amici quoque ipsorum discordent, & ipsi D
preterea maximam ferant imbecillitatem. itaq; haud obscure precipit idẽ poeta, virum & vxorem nequaq̃ sibi inter se obsequi oportere in iis rebus, quę improbę impudicęq; sint. At in ijs quę, quoad fieri potest, omnem & pudicitiã & iustitiam sibi coniunctam habeant, q̃ maxime concordibus animis inseruire & primam interim operam prębere parentibus, vir quidem vxoris non minus q̃ suis, vxor autem viri: secundam filiis & amicis. tum rerũ quas possident, domusq; vniuersę, tanquã ea communis amborũ sit, ita curam sustineãt, vt vterque alterum studio ac diligentia conetur vincere, idemq; certatim plurimorũ bonorum esse author. Ita omni quidẽ superbia deposita. contra aũt, oĩ pro viribus assumpta industria, pręstet seipsum & meliorem altero & iustiorem. tum ambo in omni rerum curatione ac dispensatione, & bonitatem, & animi ęquitatem in primis adhibeant: vt extrema ętate, postquã administrandę rei onus deposuerint, & oĩ cupiditate fuerint liberati, possint non modo cõibus filiis, sed ẽt sibi ipsis mutuo inter se rationem administratę familię reddere. & ostendere vter ipsorum in eam plus sedulitatis atque industrię contulerit, ac sine mora cognoscere vel ex fortuna quantum traxerit mali. vel ex virtute quantum attulerit boni. In quo certamine qui superior extiterit, vuum consequetur pręmiũ, qđ & potissimum est habendũ, vt Diis ipsis charus existat. nam vt ait Pindarus, hominibus sibi iuste pięq; actę ętatis conscijs, dulcis quędam spes cor alere consueuit, nutrixq; esse omnis generis voluptatum. alterum, quod felicitati cuidã adscribendũ esse videtur, vt a proprijs filiis vbi consenuerit, sedulo nutriatur. Quas ob res quicunque vel priuatim, vel publice vitam degit, hunc conuenit rationem habere omnium tam Deorum, quam hominum, in primis aũt et vxoris, & filiorum, & parentum. E

Quędã cões viri & vxoris leges. Cap. 4.

Qui sequitur liber in Grecis codicibus pro Secundo habetur.

ARISTOTELIS

DE RE FAMILIARI LIBER SECVNDVS. F

Qui continet ea, quæ ad rationem rei comparandæ atq; administrandæ pertinent.

Quib' institutũ eẽ oporteat negociãtem.

QVi res aliquas certa ratione est curaturus, hunc neque locorũ, in quibus negocia sint gerenda imperitum esse, & suapte natura solertem, atque industrium, & ipso vitæ proposito strenuum, ac iustum oportet. harum enim partium vbi quæuis vna defuerit, tum in eo negocii genere quod tractandũ assumpserit, multa peccata committet. Curationũ aũt domesticarũ genera (vt summatim ea distribuamus,) sunt quatuor. nam si qua forte alia proferẽtur, ea in hæc ip-

A ſa recidere facile reperiemus: Regium, Satrapicum, Ciuile, Priuatū. ex quibus Regium & ampliſsimum & ſimplicisſimum eſſe conſueuit. Ciuile autem tum maxime varium, tum facillimum. at vero & pere xiguum, & apprime varium quod Priuatum appellauimus. porro his omnibus communia inter ſe multa ſint neceſſe eſt. nobis autē ea nūc cōſyderāda aſſumpſimus, quæ ꝑ ſe maxime vnicuiq; contingūt.

Primum igitur videamus id quod Regium diximus. Eſt autem regia quidem adminiſtratio, ea quæ ſummam rerum obtinet poteſtatem: ſed in partes diſtributa eſt quatuor. aut enim nummi rationem habere conſueuit, aut rerum quæ exportantur, aut earum quæ importantur, aut impenſarum. horum ſingula ſuum proprium habent munus. Nummi quippe rationem haberi tunc dico, quum ex quo genere, & quo tempore illi precium, vel addendum, vel minuendū ſit conſyderatur. Eorum autem quæ exportantur aut importantur, quum, & quando, & quænam ex his a præfectis accepta, qui Satra-
B pæ appellantur, Regi ipſi diſponere expediat. Impenſarum autem quum quænam ex his ſubducendę ſint: & quo tempore in ſumptus ipſos, ſiue in ea quæ nummo parari ſolent, erogandus ſit nummus: & an omnino erogandus.

Secundo autem loco id quod Satrapicum appellauimus. cuius ſane generis partes ſunt ſex: quæ omnes penes ipſos prouentus conſyderatur. aut enim hi capiuntur a terra, aut ab iis quę regionis ipſius propria ſunt, aut a mercatoribus, aut a tributis, aut ex re pecuniaria, aut ex reliquis rebus. Horum autem ipſorum & primus & optimus, qui a terra percipitur, hic porro eſt, quod alii fructuarium, alii decimam vocant. Proximus is qui de rebus propriis comparatur: alibi enim gignitur aurum, alibi argentum, alibi æs, alibi alia quæ cunque gigni poſſunt. Tertius qui ex mercatibus. Quartus qui ex iis conficitur tributis, quæ & ad terram & ad fora pertinent. Quintus ex paſtione, quæ & fructuoſitas & decima appellatur. Sextus ex
C aliis rebus, qui quidem ſingula capita ipſosque operarios attingit: vnde etiā nomen apud Græcos accepit, ἐπικεφάλαιόν τε, καὶ χειρωνάξιον.

Tertio loco Ciuile quod nominauimus genus exequamur. Huius optimus eſt prouentus ille, qui de iis, quæ propria ſunt regionis, percipitur. Proximus, qui de mercatibus, & iis quæ ad certamina ludosq; pertinent. Poſtremus is qui ex annuis & in orbem redeuntibus.

Quarto autem atque extremo loco Priuatum quod vocauimus. quod genus inæquale quidem eſt, propterea quod non vnum quiddam ſpectari ab adminiſtrante oportet: minimum autem idcirco, quod & prouentus & ſumptus modici exiſtunt. Cæterum huius ipſius generis prouentus is maxime probabilis qui de terra colligitur. proximus is qui ab aliis in orbem redeuntibus rebus. Tertius qui ex argento. Præter hæc autem, quod omni domeſticæ curæ tan-

quam fastigium imponi debet, eius ratio in cæteris quidem generibus est habenda non negligenter, in hoc autem ipso præcipua, vt prouentibus ipsis maiores sumptus non fiant. Quum ergo ipsas partiones exposuerimus, tum rursus nobis id fuerit consyderandum, siue regia sit præfectura, siue ciuitas, quam curandam susceperimus. & si omnes illas partes, quas proxime numerauimus, vel earum præcipuas & maximas ferre possit, vtrum tamen iis omnibus sit vtēdum. deinde quænam genera prouentuum, aut non adsint omnino, possint tamen parari: aut exigua quum sint, in maius augeri: vel impensarum quę nunc fiant, quęnam & quot si totæ subtrahantur, nihil offendant, Ita nos quidem hactenus quum ea quæ ad curationes domesticas, tum ea quę ad harum ipsarum partes attinent, iam diximus. Sequitur deinceps vt huic parti in vnum collecta subiungamus, quæ nō nulli priorum ætatem ad prouentum pecuniarum parandum, fecerunt, aut etiam artificiose moderati sunt: ea duntaxat quæ memoratu digna iudicauimus: quippe qui ne hanc quidem historiam inutilem fore censeamus. erunt enim nonnulla ex his, quæ quispiam iis facile accomodabit, quæ ipse administranda susceperit. D E

Varia exēpla, quę vsui esse possunt.

1 *CYPSELLVS* Corinthius, quum Ioui vouisset, si dominus fieret ciuitatis, se illi omnia quæcūq; essent Corinthiis, dicaturum, eos quæcunque haberent, iussit describere. deinde a singulis, vbi ad hūc modum descripta habuit, decimam partem accepit. reliquis autem partibus eos ad lucrum exerceri iussit. tum anno vertente, rationem eandem seruauit. ita decem annorum spatio contigit, vt et ille haberet omnia, quæcunq; sacrasset, & alia Corinthii, quę adepti erant, possiderent.

2 L*YGDAMIS* Naxius quum exules eiecisset, nec qui illorum res vellet emere, nisi paruo pretio, inueniretur, ipsis exulibus vendidit. Statuas quoque & alia eiusdem generis dona Diis immortalibus dicanda, quęcunq; illi in quibusdā officinis imperfecta reliquerāt, partim ipsis exulibus, partim cæterorum cuiq; volenti ita vendidit, vt ementis nomen vnicuiq; rei sic emptæ inscriberetur. F

3 *AT* Bizantii quum pecuniarum indigerēt, loca sacra quæ apud ipsos publicauerant, vendiderunt, fructuosa quidem ad certum tempus, nullum autem ferentia fructum, in perpetuum. eadem ratione vsi sunt in iis quæ sodalitia, & quæ tribuum singularum propria erāt, item quæcunquæ in priuatis locis sita. magno enim pretio emebant ii quorum erat reliqua possessio. ipsis autem sodalibus alia publica pretio addixerunt, quæcunque vel gymnasium, vel forum, vel portum attingerent. loca autem in foro vbicunque quid quis venderet, nec non ex mari piscationem, omnemque ex salis venditione prouentum, loca præterea vbi & præstigiarum ostentatores, & qui diuini appellantur, & pharmacopolæ, aliique eiusedm generis homines

D suas artes exercerent, tertiæ partis eius, quod in ipsis conficeretur,
tributo onerarunt: ius vero commutandæ pecuniæ vni mensę addi-
xerunt. alias autem aut alteri vendere, aut emere ab altero nemo
prorsus poterat. alioqui illis ipsis mulctabatur bonis. Rursus quum
apud eosdem lex esset, vt ne quis ciuis haberetur, qui non vtroque ex
ipsis parente progenitus foret, ipsi vero pecuniarum indigerent,
decreto sanxerunt, vt qui ex vno duntaxat ipsorum natus esset, si
tricenas minas conferret, ciuis existeret. Rursus quum vno eodem-
que tempore & annonæ caritate, & pecuniarum indigentia præme-
rentur, nauigia quæ ex Ponto venerant, deduxerunt in portum.
quum autem post aliquod tempus, mercatores molestius eam rem
ferrent, vsuras illis decimas pro tributo imposuere. ementibus autē
quidpiam, id oneris imposuerunt, vt decimam partem seorsum a
pretio penderent. apud eosdem vero quum inquilini nonnulli posse
ssiones fœnore obligatas haberent, soluendoque non essent, statue-
B runt, vt quicunque tertiam fœnoris partem attulisset, omni obliga-
tione solutus, proprium ius possidendi retineret.

HIPPIAS Atheniensis cœnaculorum eas partes, quæ in vias 4
publicas eminebant, ipsosq; ascensus, sepimentaq; ante domos ve
stibulis similia, item ianuas quæ foras aperirentur, venire iussit. eme
bant ergo ii quorum possessiones ipsæ erant. itaque magnam pecu-
niarum vim coegit: nummum vero qui tunc Atheniensibus in vsu
erat ab vsu amouit: certoque illo pretio constituto, iussit iterum ad
se referri. quum autem conuenissent, vt nouum monetæ genus excu
derent, idem argentum exposuit. si qui vero aut nauibus præficiendi,
aut tribuum suarum duces futuri, aut choris sumptum præbituri
erant, aut aliqua eius generis munia obituri, in quæ esset aliquid im-
pendendum, iis primum tolerabilem ac modicam irrogauit mulctā:
deinde iussit, volentem vnumquenq;, vbi eam mulctam persoluis-
set, numero eorum adscribi, qui suo munere perfuncti essent. Miner
C uę autem sacerdoti, cuius templum erat in arce, afferri pro quolibet
mortuo ordei mensuram vnam, & tritici alteram, & obolum vnum.
sicui vero puer, aut puella nasceretur, hoc ipsum nihilominus.

ATHENIENSES vero, qui Potidæam incolebant, quum pe- 5
cuniarum ad gerendum bellum indigerent, iusserunt res quæ posside
rentur ab omnibus conscribi, non coniunctim apud suum cuiusq; po
pulum, sed singillatim, in quo quisque loco esset, vt qui pauperes es-
sent, ipsi quoque censeri possent. cuicunque autem nullum omnino
erat possessionis genus, huius corpori multam indicebant, minas
duas. ab his igitur rebus quod conscriptum fuerat, integrum quisq;
ciuitati repræsentabant.

ANTISAEVS autem quum ciuitas indigeret pecuniis, soliti 6
que essent Dionysia quę dicuntur sacra splendide celebrare, in quæ
quū alia multa insumebant, quæ per annū comparabant, tum etiam

victimas ingenti pretio, iamq; instaret hic solennis dies: tum illis persuasit, vt, & vouerent in proximum annum Dionyso se eadem duplicata reddituros, et ea ipsa quæ collegissent, nunc venderent. sic igitur ab illis non mediocris pecuniarum summa, qua pro tempore vti possent, coacta est. D

7 LAMPSACENI aũt quum magnus apud ipsos triremium numerus expectaretur, & farinæ medimnus quaternis drachmis veniret, iis qui in foro vendebant, imperarunt, vt senis drachmis venderẽt. olei quoq; mensuræ quæ triobolo amplius quaternis venibat, viniq; atque aliarum eiusmodi rerum, eadem ratione precium auxere. ita suum is recipiebat, qui priuatim rei ipsius dominus erat, quod autem eo amplius supererat, ipsa ciuitas. itaq; pecuniis abundauit.

8 HERACLIENSES quo tẽpore iis, qui apud Bosporum erant tyrannis, naues miserunt quadraginta, pecuniis indigebant. ergo a mercatoribus & frumẽtum omne, & oleum, & vinum, & si quid aliud in foro venale habere solent, coemerunt. quum autem instaret tempus, quo iam pretium solui oportebat: & mercatoribus optimum factu visum est, ab ipsis non singillatim dimensa, sed confertim omnia venundari onera: & illi alia ratione tribuentes, non mercedem, sed ipsum forum onerariis nauibus imposuerunt: & quęstorem singulis nauibus præfecere. quum autem in hostilem regionem peruenissent, emebant, scilicet ab illis milites. omneque prius coactum est, quam imperatores pro mercede argentum iterum redderent. quare contigit vt idem argentum impenderetur, donec domum redirent. E

9 LACEDAEMONII vero pecunias sibi ad reditum in patriam postulantibus Samiis, decreto sanxerunt vnum diem & se, & seruos, & iumenta nihil omnino gustare. quantumq; in cibum solitus esset vnusquisque impendere, tantum Samiis dare.

10 AT Carthaginenses quum multos in ciuitate haberent mercenarios milites, nec mercedem, quam illis debebant, dissoluere possent, edixerunt, vt cuicunque ciui, aut inquilino ius esset rapinæ aduersus ciuitatem aut priuatum quempiam, si vellet recipere, is describeretur. ita quum frequentes descripti essent, nauigia quæ in Pontum nauigabant, probabili quadam obiecta causa diripuerunt: certumque constituerunt tempus, in quo se ius reddituros de iis ipsis rebus dicerent. quum ergo multa esset coacta pecunia, ipsos quidem milites dimiserunt, de direptionibus autem iudicio disceptarunt. iis autem qui iniuste direpti fuerant, ciuitas ipsa de suis prouentibus satisfecit. F

11 CYZICENI autem seditione orta inter ipsos, & in ea seditione victoriam obtinente plebe diuitibus comprehensis, quum pecunias deberent militibus, decreuerunt, non morte afficere eos quos comprehenderant, sed mulctatos pecunia in exilium mittere.

12 CHII vero pecuniis indigentes, quum apud ipsos lex esset, vt

D æs alienum publicæ scripturæ mandaretur, decreuerunt, vt qui quidem deberent, id ipsum quod deberent, ciuitati repræsentarent: ciuitas vero ipsa ex suis prouentibus vsuras iis qui fœnerauerant, redderet, donec sortem adæquarent.

MAVSOLVS Cariæ tyrannus rege a se tributum per nuncios exigente, regionis opulentissimos coegit, ac regem tributum flagitare indicauit, sibi vero non esse vnde illud dissolueret. tum quidam ad hoc ipsum comparati viri e vestigio illi polliciti sunt quantum quisque esset collaturus. qui quum hoc fecissent, opulentiores qui erãt, partim pudore adducti, partim metu, longe illis plura polliciti sunt. idque ipsum præstitere. Iterum pecuniis indigens Mylassenses congregauit, eisque dixit: ciuitatem quidem illam, quæ ipsius esset mater, sine muro esse: a rege autem exercitum duci aduesus eam. velle ergo se a Mylassensibus conferri pecunias ab vnoquoque quamplurimas. hisce, inquit, pecuniis quas nunc in medium conferetis, etiã E eas quæ vobis supererunt conseruabitis. quum autem multi contulissent, ipse quidem pecunias habuit, murum autem condit in præsentia Deo, inquit, non placet. 13

CONDALVS Mausoli legatus, vbi ipsi iter per prouinciam facienti pecudem quispiam, aut vitulum attulerat, describebat & nomen eius qui dedisset, & tempus quo dedisset. tum eum ipsum alere iubebat, donec ipse reuerteretur. at vero vbi satis diu se commoratum putauerat, ratiocinabatur quantum interim fructus ex eo percipi potuisset: & vtrunque, tum animal ipsum, tum fructum ab eo qui nutriuerat, exigebat. Arborum etiam quæ in vias regias, aut impendebant, aut cadebant fructum precio addicebat. quòd si quis miles decessisset, vectigalem drachmam pro corpore efferendo imperabat. inde ergo simul ipse argentum capiebat, simul duces eundem fallere non poterãt, quo tempore miles occidisset. Idem quum Lycios ani F maduerteret capillo impensius gaudere, litêras a rege dixit venisse, quæ iuberent capillos ad capitum ornamenta ex iis conficienda submittere. itaque sibi a Mausolo esse imperatum, vt eos tõderet. se tamen si certam pro singulis capitibus pecuniam velint pẽdere, aduecturum ex Gręcia capillum. illi vero libenter quod petebat tribuerunt. multæq; ex ingenti turba coactę sunt pecuniæ. 14

ARISTOTELES Rhodius Phocæam imperio obtinens quũ pecuniis indigeret, duasque Phocęorum cerneret factiones, ad alteram eorum secreto verba fecit, affirmans sibi alteros pecuniam polliceri, si rempub. inclinare ad ipsos mallet: se autem malle ab iis accipere, & ciuitatis curam ad eos administrationemq; transferre. vbi ergo hęc audiuerunt qui tum aderant, illico quantum postulauerat pecuniarum præbuere. tum ille rursus alteris indicauit, quę ab illis prioribus tulisset. itaque hi quoque dederunt non pauciora. quum ergo ab vtrisque accepisset, tum vtrosque alteris concilians, ad con- 15

cordiam reuocauit. ipsos autem ciues compluribus controuersiis cernens implicitos, magnasq; inter se ex multo tempore habere illatas acceptasq; iniurias, forum iis constituit, quo posthac tanquam bello decertarent: præmonuitq; si qui iudicio foroque illo vsi non essent, (legem autem tulit quatenus vterentur) nulla iis amplius fore de prioribus criminibus iudicia. tum multarum causarum temerariam vel aggressionem vel omissionem, item eas quarum crimina mulctarentur pecunia ad seipsum reuocans, et ab vtrisque per alteros capiens, pecuniarum non exiguam summam coegit. D

16 *CLAZOMENII* auté quum eodem tempore & annonæ & pecuniarum indigentia pręmerentur, decreuerunt, vt quibuscunque apud ipsos oleum esset priuatim, hi fœnerarentur illud ciuitati. nam huiusce generis fructus magna est in regione eorum copia. vbi ergo fœnerati sunt, tum hi conducta mercede nauigia ad mercatus emisserunt, vnde ipsis veniret frumentum, olei pretium pignoris loco obligantibus. rursus talenta viginti mercedem militibus debentes, nec habentes vnde tantam summam dissoluerent, ductoribus annuam vsuram quaterna talenta constituerunt. sic vero quum nihil amplius de sorte ipsa detraherent, semper autem in cassum impenderent, nummum pro argenteo ferreum excuderunt, ad viginti talentorum summam: quem deinde iis qui opulentissimi in ciuitate erant, singulis tamen pro rata portioni tribuentes, ab illis ipsis tantundem recepere. hac ratione & vnusquisque ex priuatis ciuibus habuit, quid in quotidianum vsum impenderet, & ciuitas ipsa ære alieno liberata est. post autem quum ex prouentibus vsuram illis detulissent, atque vnicuique semper diuidentes pro rata parte distribuissent, ferreos nummos retulerunt. E

17 *SELYBRIANI* vero egestate pecunię laborantes, quũ apud ipsos lex esset, ne frumentnm ab ipsis ad eos qui fame præmerentur, exportari liceret, frumentoq; vetere abundarent, decreto sanxerunt, vt a priuatis frumentum ciuitati præberetur certo constituto precio, ita quidem vt apud singulos annuus relinqueretur victus. deinde vbi quod ipsis precium rectum visum est, constituerunt, exportandi potestatem vnicuique volenti fecere. F

18 *ABYDENI* autem quum propter seditionem, agrum incultũ atque inertem haberent, nec inquilini quidquam ipsis concederent, propterea quod etiam tum ipsis deberent, sciuerunt, vt cuique volenti liceret, rusticis fœnerari, quo suum opus facerent, primique ipsi ex eo fructu emolumentum perciperent, cæteri vero ex iis quę reliqua essent.

19 *AT* Ephesii in pecuniarum inopia legem tulerũt, ne feminę apud ipsos aurum gestarent, & quodcunque in præsentia haberent, ciuitati mutuum darent. Columnis autem quæ in templo erant, certo argenti definitio numero, quem conferre oporteret, nomen eius qui

D argentum dedisset, inscribi permiserunt, tanquam is dedicasset.

AT Dionysius apud Syracusanos, dum pecuniam cogere vult, 20 concione aduocata, dixit, visam sibi esse Cererem, quæ omnem muliebrem ornatum ferri in templum iuberet. ac se quidem primum omnium, suarum feminarum ornatum iam attulisse. postulare ergo ut cæteri quoque idem faciant, ne qua Deæ indignatio aduersus ciuitatem oboriatur. quod si quis hoc sibi faciendum non putauerit, hunc se pro sacrilegii reo habiturum. itaque quum omnes quæ apud se erant, & propter Deam & propter illum, attulissent, Deæ quidem rem sacram fecit. at ornatum omnem ipse abstulit, tanquam ab ipsa Dea mutuatus. quum autem progressu temporis, feminæ rursus gestarent, idem iussit si qua vti vellet aureo gestamento, ab ea res quasdam, certas ac definitas in templo dicari. Idem ædificaturus triremes, quum sciret futurum vt indigeret pecuniis, concione aduocata, dixit, quandam sibi, tunc prodi ciuitatem, ad quam accipiendam pecunia esset opus. ergo & ille postulauit vt singuli ciues ad se binos afferrent stateres, & hi quod iussi sunt attulerunt, post autem bidui siue tridui interuallo interiecto, quum diceret se ab incœpto aberrasse, neque rem ad exitum potuisse perducere, homines laudauit, singulisque quod attulerant reddidit. quo facto & animos sibi ciuium reconciliauit, & illi haud ita multo post, quum iterum se recepturos sperarent, iterum attulerunt: quod ille ad naues construendas retinuit. Item Dionysius dum argenti copiam non habet, plumbeum nummum percussit. deinde quum aduocasset concionē, multa de percusso nummo verba fecit. illi autem quamuis inuiti, tamen quod ab illo propositum est, sciuerunt. ita vnusquisque vt qđ plumbeum erat pro argenteo haberet, animum induxit. Rursus idem pecuniarum inopia laborans, postulabat vt ciues sibi afferrent. qui quum se habere negarent, tum illæ quæ domi habebat, suppellectilia, producere cępit ac vendere, tanquā is qui inopia coactus hoc faceret. quæ dum Syracusani emunt, ille interim quid quisque emeret, conscribebat. vbi autem præcium a singulis depositum est, tum ille quam quisq; suppellectilem emisset eam ad se ab iisdem iussit referri. Quum autem ciues propter huiuscemodi tributa pecora siue iumenta non alerent, dixit, sibi ea satis esse, quæ hactenus contulissent: quod si qui nunc acquirerent, ea fore iis qui acquisiuissent immunia. ita quum multi breui tempore tanquam habituri immunem, rem multam pecuniariam comparassent, vbi tempus esse indicauit, ea censeri iussit, tributumq; imposuit. ciues ergo indignati, qđ se deceptos aīaduerterent, ea mactabant & vendebant. sed vbi aduersus hoc, ille eā mactari iussit duntaxat quibus in diē opus esset. tū illi ea sacris offerebant occidenda. at contra ille edicto prohibuit, ne feminini generis vllæ hostiæ cæderentnr. Idem rursus quum pecuniarum indigeret, iussit omnium apud se describi pecunias quicūq;

domi ſuæ pupulli eſſent. vbi vero horum pecuniæ ab aliis quibuſdam deſcriptæ ſunt, his ipſe tam diu eſt abuſus, quoad illorum quiſque ad legitimam peruenit ætatem. Rhegio vero a ſe capto, concionem coegit, dixitque, a ſe quidem illos iure optimo venire poſſe: tamen ſi ab illis nunc ea recipiat, quæ in bellum illud impenderit, ternasque pro ſingulis corporibus minas, dimiſſurum illos. Rhegini ergo hæc audientes, quæcunque apud ſe vnquam occulta habuerant, ea in apertum protulerunt. & qui pauperiores erant partim a ditioribus, partim ab hoſpitibus ſuis mutuantes, præbuerunt quantum ille rei pecuniariæ poſtulauerat. quę quum ab illis accepiſſet, eorum nihilominus corpora venire iuſsit. necnon quęcunque ab illis tunc e latebris prolata fuerãt ſuppellectilia, omnia omnino præhendit. Mutuatus etiam a ciuibus pecunias, quod diceret eas ſe illis redditurum, vbi illi quod dederant, repetere cœperunt, iuſsit ſingulos quantum quiſq; haberet argenti, ad ipſum ferre. quòd ſi quis nõ tuliſſet, mulctam huic irrogauerat mortem. quum ergo allatum eſſet argentum, monetam percuſsit atque edidit, drachmam videlicet quæ duabus drachmis valeret. ita factum eſt, vt illud quoque ipſum, quod antea debebatur, ad eundem referrent. Idem nauibus centum in Hetruriam aduectus, ex matris Matutæ fano, & auri & argenti magnum numerum, itemque reliquum ornatum nõ exiguum diripuit. Deinde aut ignorans a nautis item haberi non pauca per præconem edixit, vt ſinguli eius quod quiſq; haberet, dimidium apud ſe repreſentarent, reliquum vero dimidium illius foret, qui illud præhẽſum haberet. quòd ſi quis dicto audiens non fuiſſet, mortem ei dixerat pro mulcta futuram. nautæ igitur rati ſi dimidium attuliſſent, reliquum ſe habituros impune, id ipſum attulerunt. at ille vbi priora acpit, reliqua nihilominus afferri ad ſe iuſsit.

21 *MENDAEI* vero, quę e portubus reliquiſq; vectigalibus capiebant, prouentum hunc in ciuitate adminiſtranda vſurpabant. quę autẽ ipſis vel a terra, vel ex domiciliis pendebantur tributa, ea non exigebant, ſed eos qui haberent deſcribebant. quòd ſi quando pecuniarum aliqua indigentia eueniſſet, tum vero debẽtes qui erant, eam ipſam ſoluebant: ita fiebat, vt præteritum ilud tempus, quo omni eadem pecunia abuſi fuerant ſine vſura, lucrarentur. Iidem cum Olinthiis bellum gerentes indigentesq; pecuniis, quum abundarent mancipiis, ſciuerunt, vt relictis vnicuiq; mare vno & femina vna, cuncta alia venderentur, vt priuati qui eſſent, poſſent ciuitati commodare pecunias.

22 *CALLISTRATVS* autem in Macedonia, quũ portorium ſi quãdo maximi venibat, vicenis nõ amplius talentis veniret, effecit, vt eius ſummæ duplum inueniretur. animaduertens enim nullos vnquam emere niſi opulentiores, propterea quòd vicenum talentorum ponſores dare oportebat maximi cenſus viros, per præconem edi-

D xit, vt qui vellet emeret, sponsoresq; tertiæ partiæ partis exhiberet, aut quanti quisque persuadere alteri posset.

TIMOTHEVS Atheniensis quum bellum aduersus Olynthios gereret, argentoq; indigeret, æs percussit distribuitq; militibus. indignantibus autem illis affirmauit & mercatores, & quicunque in foro venderent, eadem ratione vendituros. ipsis autem mercatoribus prædixit, quæcunque æreum nummum quis accepisset, eodem vt rursus ea quæ regio ferret venalia, quæque producerētur ex præda, mercaretur. quibuscunque autem ipsis ęreus relinqueretur nummus, ii vt hunc ad se referrent, & pro ære, argenti tantundem acciperent. Idem apud Corcyram bellum gerens laboransq; inopia, militibus stipendium flagitantibus, nec iam ipsi fidem habentibus, sed minitantibus se ad hostes transituros, concionem aduocauit, dixitq; argentum propter aduersas tempestates ad se ferri nequiuisse. sed quod antea illis trium mensium stipendium dedisset, hoc se nunc illis impune gratisque remittere, tantam sibi eius copiam adesse. itaque suspicati milites nunquam illum tantam pecuniæ summam ipsis tam prodige elargiturum, nisi re vera in expectatione haberet quas dicebat pecunias, quieuere post hac, nec efflagitanda mercede molestiores ei fuerunt, donec ille gessit quæ voluit. post autem dum Samum obsidet, fructus omnes, omnemq; ex agris prouentum Samiis ipsis vendidit. ita ad mercedem militibus soluendam pecuniis abundauit. Idem quum rerum quæ ad viuendum necessariæ sunt, in castris penuriam cerneret propter eos qui adueniebant, quicquid tritici venale habendum erat, molere vetuit: nec idem dimensum vendere medimno minus: neque item de liquoribus partem vllam ea mensura minorem, quæ proprie metreta vocatur. ergo ipsorum ordinum duces, qui que manipulis præerant, quæ aceruatim congesta emerant, ea minutatim, postea militibus distribuebant. & qui ventitabant, secum ferebant, quę necessaria sibi putarent ad victum, qui deinde abeuntes vendebant, si quid residui ipsis foret. ex quo id euenit, vt milites victu abundarent. 23

DIDALES Persa quū haberet milites, ea quidem quæ ad quotidianum victum necessaria erant, illis ex hostili terra suppeditabat. sed quum ad iisdem militibus nummos flagitaretur, nec haberet vnde dissolueret, iamq; dissoluendi tempus adesset, tale quiddam machinatus est. cogit ad concionem milites aitq; sibi quidem pecuniarum nunc copiam non suppetere, verum eas adesse in quodam loco: & locum ipsum vbi essent, nominabat. quin etiam motis castris illuc ire cœpit. deinde vbi ad locum propius accessit, progressus in illum, accepit ex iis quæ in loco erant fanis, quidquid vasorum argenteorum deprehendit. deinde stratis iumentis tanquam argentum gestantibus, taliaque præ se ferentibus, procedebat. quod milites conspicati, ratiq; omne illud argentum esse, quod veheretur, animis quidem 24

ipſi confirmati ſunt, tanquam mercedem recepturi. at ille dixit opor D
tere ad Amiſum peruenire, ibique ipſos authorari. iter porro ad Amiſum & multorum erat dierum, & hyberno tempore faciendum. itaque toto hoc ipſo tempore eodem exercitu facile eſt abuſus: quippe qui illi ad victum neceſſaria tantummodo præberet. ipſe autem tum opifices, tum caupones, atque inſtitores, apud quos quidpiam commutari poſſet, in ſuis caſtris habebat: alii vero nulli quidquam prorſus talium rerum facere licebat.

25 *CHABRIAS* Athenienſis Taoni regi Aegyptiorum exercitũ quidem habenti, ſed pecuniis indigenti, hoc conſilium dedit, vt ſacerdotibus diceret oportere tum ex ſacris nonnulla, tum etiam ſacerdotum multitudinem propter ſumptum amoueri. quod quum audiuiſſent ſacerdotes, & vellent omnes ſuum penes ſe quiſque ſacrum manere, pecunias, tam communes quam priuatas illi afferebant. verum vbi ab omnibus accepit, tum iuſsit illis imperari decimam duntaxat partem eius, quod ante hac ſoliti eſſent, tam in ſeipſum, quam in E
ſacrum impendere: reliquas vero nouem partes ſibi fœnerarentur, donec quod aduerſus regem Perſarum gerebatur bellum, finem acciperet. Quicunque autem ædes aut domicilia haberent, ab iis omnibus conferri iuſsit, quantum ipſe oportere conſtituiſſet. ſingulis item corporibus eadem ratione tributum impoſuit. qui vero frumentũ, aut vendebant, aut emebant, hos vltra pretium ipſum, obolũ vnũ pendere in ſingulas menſuras iuſsit. ad hęc in ſingula nauigia ſingulaſque officinas, aliaque item quoduis aliud opificii genus præferentia, decimam operis effecti partem tributi loco ſoluendam imperauit. Idem extra fines ducturo exercitum iuſsit quidquid ab vnoquoque non ſignati argenti aut auri poſsideretur, id a ſingulis ad illum allatum repræſentari. quum autem quamplurimi attuliſſent argento quidem ipſe vti illum iuſsit, eos vero qui illud dediſſent, commẽdari nauium præfectis, vt his illi ex tributis ſatisfacerent. F

26 *IPHICRATES* Athenienſis qnum Cotys militiam coegiſſet, ei pecunias ſuppeditauit ad hunc modum. iuſsit imperare hominibus qui ſub imperio ſuo eſſent, vti tantum ſibi terræ ſinguli ſererent quantum terna medimnu caperet. quo facto magna frumenti copia coacta eſt. hoc ille ad loca vbi mercatus agerentur miſſum ſubuendidit. itaque pecuniis abundauit.

27 *COTYS* Thrax cogendi exercitus cauſa mutuabatur a Perinthiis pecunias. Perinthii autem eas illi non dabant. poſtulauit ergo vt e ciuibus ſuis ſaltem aliquos darent in quorundam locorum cuſtodiã, vt ipſe interim iis quos tunc in præſidiis habebat, militibus, liberius vti poſſet. tum vero Perinthii ſe dominos locorum futuros rati, e veſtigio quod iubebantur fecere. at Cotys eos qui miſsi fuerant ſub cuſtodia aſſeruatos retinuit. iuſsitq; quas mutuabatur ab illis pecunias miſsis damnum qui acciperent, ad ſe referre.

D *MENTOR* filius quum Hermeam cõprehendiſſet, iamq; eius lo 28
ca obtineret, curatores quoſcunq; Hermeas ipſe præfecerat, ſuis ſe te
nere locis iuſsit. vbi vero animo confirmati ſunt omnes, & quod pri-
us apud ſe habuerant, non amplius aut occultum, aut exportatum
haberi oportere rati ſunt, tum vero correptis illis, omnia pariter quæ
illis erant, comprehendit.

MEMNON Rhodius Lampſacum imperio obtinens atque in- 29
digens pecuniarum, ditiſsimo cuique certam argenti ſummam confe
rendam adſcripſit. his porro ab aliis ciuibus ſatisfactum iri affirma-
bat: vbi vero alii ciues contulere, tum idem hanc quoque pecuniam
ſibi ad tempus iuſsit cõmodari: & lingua nuncupauit ad quod vſq;
tempus illis eſſet redditurus. Idem rurſus quum pecuniarum indi-
geret, poſtulauit vt illi afferrent: recepturos autem ex prouentibus
tantundem addebat. itaque illi attulerunt ſperantes e veſtigio ſatis
factionem futuram. quum vero iam percipiendorum prouentuum
E tempus adeſſet, ſibi his item pecuniis eſſe opus affirmauit, illis autem
poſt redditurum cum fœnore. Idem militantibus mercedem ac ſti-
pendia ſex anni dierum denegebat, illos dictitans per hoſce dies,
neque in cuſtodia, neque in itinere vllo eſſe, neque ſumptum face-
re conſueuiſſe. dicebat autem priuatim libertati dicatos, atque ex
intercalatione vacantes dies. Idem militibus ante hac proximo a
calendis die ſtipendia dare ſolitus, tres primi menſis dies preteriit,
ſequentis quinque, atque ad hunc modum progreſſus peruenit tan-
dem ad triceſimum.

CHARIDEMVS Oreitanus Aeolidis quædam obtinens lo- 30
ca, Artabazo exercitum contra ipſum ducente, pecuniarum quibus
militi ſatisfaceret, indigebat. initio igitur proferebant. poſtea ſe am-
plius non habere dixerunt. at vero Charidemus quem maximi pro
uentus locum eſſe cenſebat, huius incolans ſiue nummorum quid-
piam ſiue aliud ſuppellectilis genus prætioſius haberent, iubebat in
F alium locum tranſmittere, ſe illis tranſmittentibus præbiturum co-
mitatum. ipſeq; princeps hoc ipſum palam faciebat. itaque quum
hominibus perſuaſiſſet, eoſq; ad hunc modum ab vrbe paululum ab
duxiſſet, ſcrutatus quæcunque ferebant, abſtulit quantum ſibi opus
eſſe putauit. illoſq; rurſus in ſuum locum reduxit. Idem quum per
præconem edixiſſet, vt quibus ciuitatibus ipſe imperaret, in iis ne-
mo vlla arma domi poſsideret. quod ſi quis dicto audiens non fuiſ-
ſet, huic dependendum fore argentum pro multa, quod edixerat ne
gligebat, nec vlli prorſus curæ ſibi eſſe ſignificabat: at homines quũ
exiſtimarent illum temere edixiſſe, quæ ſinguli forte poſsidebant ſuis
locis immota tenuere. ſed ille repente vniuſcuiuſque ſuppelecti-
lem ſcrutatus, apud quoſcunque armorum vllum genus deprehen
dit, ab his mulctam quam indixerat exegit.

PHILOXENVS quidam Rhodius quum Cariæ prouinciæ 31

præeſſet, pecuniisq; indigeret, dixit ſe Dionyſia celebraturum: & qui choris ſumptum ſuggererent homines conſcripſit maxime omnium fructibus abundantes: quibus etiam quæ apparare opus eſſet, imperauit. ſed eos videns hanc rem ęgrius ferentes, per certos homines quibus inter nunciis vtebatur, rogitabat, quid tandem ſponderent ſe daturos, quo illius adminiſtrationis moleſtia liberarentur: tum vero illi eo ſumptu, quem ſe facturos ſperabant, multo amplius dare polliciti ſunt, vt ſic et ea moleſtia carerent, neque a ſuis procul abeſſent: at ille & ab his quidquid datum eſt accepit, & alios loco illorum conſcripſit, quoad et ab his ipſis accepit quod voluit, & ab omnibus ſingillatim repreſentatum eſt aliquid.

32 *EVAESES* Syrus Agypti prouinciæ præpoſitus, quum Præfectos ſingularum terræ Aegypti partium a ſe defecturos ſenſiſſet, conuocatos in aulam omnes ſuſpendit. familiaribus autem ac domeſticis eorum iuſsit renunciari, a ſe illos haberi in cuſtodia. ergo ex neceſſariis quiſque pecunias comparabat, vt pecuniis redimeret comprehenſos. ille autem vbi ſpopondit ſe ſingulos redditurum, ac pro ſingulis quod quiſque profitebatur accepit, tum vero vnicuique ſuum mortuum reddidit.

33 *CLEOMENES* Alexandrinus Aegyptum prouinciam imperio obtinens, fame in aliis quidem locis vehementi exorta, in Aegypto autem ſane tolerabili, frumentum exportari vetuit. ſed quum ii qui ſinguli Aegypti partibus præfecti erant, iactarent, nequaquam futurum vt tributa pendere poſſent, niſi frumētum exportari liceret, exportationem quidem illis conceſsit, ſed ingens tributum frumēto impoſuit. ex quo euenit vt ex frumenti exigua ſumma quę exportaretur, ingens tributum acciperet, & pręfecti excuſatione deſtituerentur. Idem dum naui per eam vehitur præfecturam, in qua pro Deo colitur Crocodilus, raptus eſt vnus ex pueris eius. conuocatis igitur ſacerdotibus, dixit, quū ipſe prior læſus eſſet, velle ſe Crocodillos vlciſci. itaque venationem eorum imperauit. at ſacerdotes, ne ipſorum Deus ludibrio haberetur, argenti ſummam quantamcunque cogere potuere, illi attulerunt. itaqne ille quieuit. Idem ab Alexandro rege iuſſus apud Pharum, vrbem condere, & mercatorum conuentum, qui prius apud Canobum agebatur ibi conſtituere, ad Canobum naue perueuenit: conuocatisque ſacerdotibus, & iis qui poſſeſsiones habebant, dixit, ſe ea de cauſa veniſſe, vt eos migrare iubebat. ſacerdotes autem cæterique locum incolentes, vt mercatum ille apud ſe eodem loco relinqueret, pecuniam illi a ſe coactam attulerunt. qua accepta tunc quidem ille abiit. at idem non ita multo poſt, vbi quæ condendæ vrbi neceſſaria erant parata habuit, naue ad illos reuectus, immenſam quandam ab iiſdem & immodicam poſtulauit pecuniam, tanti dicens ſua intereſſe apud ſe mercatum illum agi potius quam apud illos. qui quum dicerent ſe non poſſe tan-

tam

D tam ſummam preſtare, tum vero ab eo nihilominus traducti ſunt. Idem quum quendam miſiſſet, vt ſibi venalia quædam emeret, ſentientes illum quamquam ea nectum quæ paruo pretio venirent, ad ſe tamen vt magno empta relaturum, allocutus eſt illius emptoris notos ac familiares, audiuiſſe ſe illum immoderato prætio emiſſe, haud tamen futurum vt ipſe animum aduertat, ſimulq; ſtoliditatem illius cum quadam ſimulatione iræ inſectabatur atque obiurgabat. illi autem quum hæc audiuiſſent, reſponderunt, non oportere illum iis, qui aduerſus hunc aliquid dicant, credere, priuſquam ipſe reueniat, rationemq; illi reddat. ita quum emptor reueniſſet, renunciauerunt ei familiare ſui, quæ à Cleomene audiuerant. illi autem dum & illis & Cleomeni operam ſuam probare vult, quanti vere emerat, indicauit. Idem quum frumentum in illa regione denis drachmis veniret, conuocatos ad ſe cultores interrogauit, quanti vellent ſibi operam frumentariam locare. qui tum reſponderunt, minoris quàm ſoliti eſ-
E ſent mercatoribus vendere. at ille iuſsit illos quidem ſibi tantidem præbere, quanti aliis venderent, ipſe autem frumento binas & tricenas dragmas precium conſtituens, tanti aliis vendebat. Idem ſacerdotibus conuocatis dixit: & immoderatos & multos in ſacra ſuæ ipſorum regionis fieri ſumptum. oportere igitur & ex ſacris nonnulla, & ex ſacerdotibus quàm plurimos diſſolui. tum vero ipſi ſacerdotes exiſtimantes hoc illum vere facturum, & priuatim quiſque & communiter vniuerſi ſacras prębuere pecunias, quum & quiſque vellet ſuum apud ſe ſacrum immobile ſeruari, nec ipſe ſacerdos eſſe deſinere.

ANTIMENES Rhodius quum Alexandri itineribus ex dimidia parte præeſſet, pecuniarum copiam hoc modo apud Babylonẽ inuenit vetus in terra Babylonia lex erat, vt earum rerum quæ importarentur decima ſolueretur pars, nec ea lege quiſquam vtebatur. obſeruauit ergo & ſatrapas omnes qui in expectatione erant, & mi-
F lites, & legatos non paucos, item artifices aliunde arceſsitos, qui alios ſecum adducerent, & qui priuatim peregrinarentur, & dona complura quæ afferebantur: à quibus omnibus ſecundum priſcam legem, decimam exegit. Idem rurſus dum mancipia promit quæ in caſtris erant, iuſſit cuicunque libitum eſſet, profiteri quanti vellet, eundemq; octonas dragmas annuas ſoluere. quòd ſi mancipium fugiſſet, pretium quod profeſſus eſſet, reciperet. compluribus ergo deſcriptis mancipiis, non exigua ſumma argenti confecta eſt. ſi quod vero mancipium fugæ ſe dediſſet, ſatrapam iubebat eum, in cuius prouincia caſtra poſita eſſent, illud præſtare, aut repreſentare ipſi domino pretium. 34

OPHELAS Olynthius quum curatorem conſtituiſſet in eam præfecturam quæ Nomus Atthridites vocatur, & ad ipſum eius præfecturæ principes acceſsiſſent, qui ſi longe plura collaturos pollice- 35

rentur, si modo eum quem nunc curatorem constitueret, amoueret, D interrogauit illos, num ea præstare possent, quæ profitebantur? qui quum se posse dixissent, ille nihilominus, & curatorem eodem loco reliquit, & ab illis tantum tributi exigi iussit, quantum ipsi professi erant. neque igitur quem constituerat ignominia afficere voluit neque tributi illis plus imponi, quàm quanti ipsi seipsos censuissent. ipse vero ex ea re multiplicem pecuniam comparauit.

36 *PYTHOCLES* Atheniensis Atheniensibus suasit, vt plumbũ quod à Tyriis subuehebatur, ciuitas à priuatis quo pręcio illi vendebant, binis videlicet drachmis caperet. deinde constituto illi senarũ dracmarum præcio ea ratione diuenderet.

37 *CHABRIAS* supplementis in centũ & viginti naues coactis, quum ipsi sexaginta duntaxat opus esset, imperasse dicitur iis qui in alteris sexaginta erant, quę videlicet remanebant, aut frumentum in duorum mensium stipendium prębere, aut ipsos nauigare. at illi E dum in suis rebus versari potius volunt, dederunt quę illi imperauerat.

38 *ANTIMENES* thesauros hoc est, rerum magis necessarium aceruos, qui probe regias vias habebantur, à Satrapis secundum regionis legem compleri iussit. quum autem indigere se diceret exercitus, aut multitudinis genus sine rege, eo mittebat aliquem, & sic ex thesauris deprompta vendebat.

39 *CLEOMENES* quum iam calendę adessent, ac militibus stipẽdium dimetiri oporteret, nauigauit de industria nescio quo. vbi vero mensis abiit, tum naui reuectus dissoluit stipendium. ac deinde altero mense ineunte ac progrediente intermisit solutionum vsq; ad proximas calendas. milites ergo propterea quod recens stipendium acceperant, quiescebant. ille autem vno totius anni mense intermisso, menstruam semper mercedem auferebat.

40 *STABELBIVS* Mysię pręfactus, quum mercedem militibus F deberet, conuocatis ducibus, dixit, priuatis sibi nusquam esse opus militibus, ꝙ si quando illis indigeret, tum se doctoribus singulis erogare solitum argentum, eosq; ad cogendam militiam mittere. mercedem vero quam illis deberet, libentius ipsis ductoribus soluere. iussit ergo vnumquenq; quidquid descritorum militum haberent, extra regionem emittere, ac duces rati sibi ipsis ex ea re quęstuosam pecuniam fore, milites ipsos, quemadmodum ille iusserat, emisserunt deinde breui interiecto tempore, vbi eosdem coegit, dixit videri sibi, NEQVE SINE CHORO tibicinem, neq; sine priuatis militibus duces vtilitatis quidnam habere. itaq; illos migrare è prouincia imperauit.

41 *DIONYSIVS* quũ fana Deorũ circumiret, sicubi boni dæmonis auream aut argenteam mensam appositam vidisset, libari illi Deo imperabat: ac deinde mensam auferri. si qnod vero simulachrũ

D porrecta manu philam sustineret, dicebat se accipere: & sic auferri iubebat. Idem aurea amicula, & coronas simulachrorum tollebat, dicens se & leuiora & odoratoria datorum. ita illis amiculus quidem album, coronas autem pupuleas circundabat.

PAVLO. III. PONTIFICI MAXIMO.

Iacob Mantinus Hebræus S.

INter omnia imperandi nomina, Pater beatiß. hoc vnũ pastoris nomen tum antiquissimũ, tum diuinum, tum sanctũ, omnibusq; orbis terrarum populis pergratum fuisse nemo E *ambigit: ea siquidem imperandi facultas misericordia, & mansuetudine fide, & pietate est referta. Iccirco nedum Græci vbiq; pastorem populorũ regẽ appellant, verũ & sacri antiquæ leges codices passim Reges, summosq; Sacerdotes, Iudices, egregiosq; Prophetas, ac aliorũ moderatores, pastores vocant: nec me hercule iniuria, cum Deus Opti. Maxi. Pastor Israelis à Diuide fuerit nuncupatus, quã inter cæteras præcipuã artẽ, & primi omniũ parentes, & superis acceptissimus Moses legislator æquissimus accurate excoluerunt. Quod nomen Christianis adeo venerandum, & mirificum fuisse cernimus, ut qui ad summi sacerdotii apicem dignitatem ue fuerint perlati, illico pastoris nomine decorentur, quo nihil apud eos sanctius, nihil diuinius, nihil deniq; præstantius reperiri posse existimem. Quod non solum hominum opinione, quam summis tuis virtutibus tibi comparaueras, sed diuina quadam ratione tibi deberi significabatur. Nam qui primus Farnesiorum cognomen in gentem tuam intulit (mea quidem sententia) nescio quo numine* F *afflatus prænuntiasse videtur, aliquando fore, ut eius nominis ratio in sempiterna temporum serie inuoluta, insigni aliquo dignitatis immortalis afficeretur. Pharnes enim Hetruscorum lingua, quæ meo indicio Aßyria est, & ut patria Hebræis recepta, pastorem, atq; gubernatorem significant, & sic Deus Pharnes Israelis apud eos uocatur. Salomon quoque in grauissimo suo poemate, populum in hunc modum introducit loquentem: Amicus meus mihi & ego illi Pharnes inter lilia, idest pastor, ut iam non obscure ad gentilitia tua insignia allusiße intelligatur. Quod nomen ex antiquißima Hetruscorum origine in tuæ Beatitudinis familia, ceu diuinum quoddam oraculum relictum existi, quo tibi summum Christicolas imperium promittebatur. Cum igitur Diis, hominibusq; fauentibus in custodia quadam totius Christiani gregis sis constitutus Beatiß. Pater diu mecum consyderaui, quidnam in publica lætitia tibi afferrem, quod animum meum Sanctitati tuę deuotißimum, mirificumq; desiderium ratione aliqua declaret. Quanquã uero intelligerem nihil in me esse, quod tanta Sanctitatis tuæ maiestate dignum uideretur ta-*

men minus culpæ in me residere putaui, si uel minimo quopiam argumento uo- D
luntatem meam illi aperierim, quam si nullas omnino uoces edere, quibus me ab ingratitudinis suspicione penitus uindicarem. malle etenim ineptus uideri, quàm ingratus, optimus quisq; debet. nam dilui hoc peccatum nunquam potest, illud humanitate eius cui debetur gratia, corrigitur. Quocirca constitui Sanctitati tuæ hos Auerrois Cordubensis in Platonis Rempub commentarios, à me nunc primum latinitate donatos dicare: non q putem eos ad Sanctitatis tuæ rationes pertinere, quam sciunt omnes literis a pueritia deditam, cùm per ætatem licuit in gerendæ Reip. scientia mirifice profecisse: sed ut culpa uacarem, quæ profecto mihi inhæsisset grauissima, si optimo, & sapientissimo principi studiorum meorum rationem non redderem, quæ ab ineunte ætate tibi debita fore semper speraui, cui literæ omnes earumq; professores se plurimum debere fateantur. Quod meum consilium à Sanctitate tua improbatum non iri adeo confido, ut etiam laudem, quæ mihi ex ratione studii mei dubia certe esset, certissimam sola Sanctitatis tuæ humanitate putem consecuturum. Cæterum quid causæ homini Peripatetico fuerit, ut Platonis de Repub. dialogos E
susciperet interpretandos, in ipso statim operis initio explicabitur. Reliquum est Beatiss. pater ut tibi me ipsum, atq; otii mei rationes, quæ in sacrorum librorum interpretationibus & rei Medicæ consumuntur, studio diligenter cōmendem: optemq; ut sanctissimis de Republica negotiis, atq; desyderio tuo felix exitus consentiat. Vale.

AVERROIS CORDVBENSIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS SPECVLATIVOS.

Et est secunda pars scientiæ Moralis.

Iacob Mantino Hebreo Medico interprete.

TRACTATVS PRIMVS.

PRęsentis operis propositum est summatim excerpere ea, quę Plato sub demonstrandi ratione in libro de Republica explicauit: his tamen pręterm̃ssis, quę probabilia videntur. Verum vt ordo doctrinę seruetur, nonnulla exordiri opportet, e quibus doctrina ipsa quodam ordine deinceps tradetur. nam Plato in quosdam alios eiusdẽ scietię libros hunc etiam postea collocauit. Quędam pręterea de huius scientię vsu. eiusque instituto, ac partibus docebimus.

DIcendũ est ergo, hanc scientiam. quę apud omnes practica esse videtur, ex se a contemplatiuis differre. Idq; in primis ex ipsius subiecto videtur manifestũ, cũ a cuiusuis contẽplatiuę scientię subiecto discrepet. Huiusq; etiã principia longe ab illarũ principiis distent. nam res ipsę voluntarię subiectum huius scientię sunt: quas scilicet, dũ operamus ex nostro arbitrio ipse pendẽt, earũq; principiũ ipsa voluntas, & electio est: quemadmodum Naturalis scientię ipsa natura principium est. & ipsius subiectum res naturales: item Diuinę scientię principiũ Deus, & eius subiectũ res ipsę diuinę. Pręterea pręsens scĩa a contẽplatiuis seiungitur, quando quidẽ illarũ finis est tantũmodo scientia: ac si quid in his operamur, id quidẽ per accidens fit, vtpote in multis rebus. quas Mathematici considerant euenire solet: sed pręsentis scię finis est sola praxis. Huius tñ scientię partes inter se differre videntur, ꝙ quędã facilius, quędam difficilius ipsam praxim tradunt. nã regulę, quę in hac scĩa traduntur, quo cõmuniores extiterint, eo minus ad pręstandã praxim conducunt. & quo minus cõmunes fuerint, eo magis ipsam praxim docere, & ostendere possunt. Idq; in Medicina liquido patet, cuius vna a Medicis speculatiua, altera vero actiua pars appellatur, Itidẽ hęc ars in duas diuitur partes. Prior quidẽ cõmunibus quibusdam rationibus habitus, & actiones voluntarias, nec non Reipublicę gubernationem in genera describit. itemq; explicat, quędam si vnius ad alterã partem ratio, atq; etiam quidnã ex his alterius gratia sit adiuuentum.

Dĩa igitur scię ad alias ex subiecto. et pricipijs.

Ex fine.

Ciuilis artis diuisio.

Altera, quonam pacto habitus eiusmodi in animo firmi, stabilesq; reddantur D exponit. tum qualis habitus sub alio collocetur: vt scilicet actio ex habitu proposito proueniens perfectissima existat, docet quoq; & quis habitus, a quo impediatur, atq; (vt in summa rem complectar) ea in hac parte traduntur, quę si fuerint cum vniuersalibus rebus coniuncta, tanquam fundamenta, fieri poterit, vt actiones inde proueniant. Atq; ita huius scientię pars prior ad alterã sic se habet, vti libri de sanitate, & ęgritudine, ad libros, qui de tuenda sanitate, deq; morbis curandis inscribuntur. Pręterea pars prior huius artis in eo opere continetur, quod Aristoteles ad Nicomachum scripsit: altera in Politicorum libris, de qua & in hoc quoq; Platonis libro, quem exposituri sumus, agetur, nondum enim Aristotelis Politicos libros vidimus. Sed ante declarandę materię exordium, operepręcium est, vt de his rebus primum sermonem faciamus, quę in prima parte declaratę sunt. & quę veluti fundamenta quędam ad id, quod dicturi sumus, subijciendę sunt.

Quatuor humanarum pfectionũ genera.

DIcendũ est ergo (vt in prima huius scientię parte explicatũ est) quatuor esse humanarum perfectionum genera, contẽplatiuas scilicet virtutes, & excogitatiuas, seu industrias (Mechanicas Gręci vocant) itẽq; morales, & artes practicas seu operarias vel manuales dixeris, quę oẽs contemplatiuarũ gratia adinuentę sunt, ad easq;, veluti pręludia quędã, & apparatus habentur. nã quę ante finẽ sunt, illius gratia expetuntur. Ostensũ pręterea in ea par E te est, neminẽ posse has oẽs virtutes adipisci, vel si id fieri posit, difficillimũ tamẽ esse: in multis vero, varijsq; hominibus eas multoties reperiri posse.

Quõ eę oẽs virtutes nõ adipisci, vel adipisci cum difficultate posint.

Quin ẽt nemo aliquã ex his virtutibus perfectę, nisi cęterorũ hominũ opera, & auxilio obtinebit, propterea q; vnusquisq; ad eã, quam sibi proposuit virtutẽ assequendã, alterius ope vtitur: ideoq; natura ciuilis est, sed ad reliquas ẽt res vitę necessarias cõparandas, quę quidem hominibus & animantibus reliquis quodammodo cõmunes habentur, vtpote victũ, vestem, & habitanda loca inquirere, & (vt in pauca rẽ conferã) cuncta, quę vis in homine concupiscendi viuendiq; exposcit. Quodq; hęc necesitas multifariã inuenitur: nẽpe, vel a qua nullũ sit effugiũ: quemadmodũ fieri non potest, vt solus quilibet homo, quę ad victum, vestẽq;, & domicilia necessario acquirenda sunt assequatur. vel quę rei cõmoditatẽ pręstat. velut si ita dixerim, posibile est hoiem quẽuis viuere, vt nec terram colat, nec serat frumenta: sed qui hęc fecerit, cõmodius viuet, vel pręsidij seu melioris notę gratia id fiet, vt si a teneris annis quipiã aliquã artẽ elegerit. in qua diutius versatus fuerit, illius quidem opus in arte eiusmodi pręstantius erit, Ea de causa inter cętera adductus est Plato, vt crederet neminẽ debere, nisi vnicę tantũ arti operã dare, idq; a nobis paulo post explicabitur. Propterea cõplures artes quẽpiã exercere, vel est omnino ĩposibile: vel si fieri quidẽ poterint, id minime egregie erit. Ac qm̃ humanę F perfectiones nõ nisi separatę quidẽ ipse, aliqua tamen definita multitudine deprehendi oẽs possunt: ideo singuli homines in suo ortu, & creatione scdm dictarum perfectionũ diuersitatẽ inter se differunt. Nã si singuli humanas omnes perfectiones assequi possent, natura quidẽ temere, ac frustra quid egisset. Siquidem imposibile est, vt detur quicquã posibile, quod reduci ad actũ non posit. idq; iã in Naturali Philosophia explicatũ est. Sensu quoq; cõprobatur singulos, homines ita se se habere. quod sane euidẽtisime patet in virtutibus pręstantioribus: ꝓpterea ꝙ non quilibet natura accõmodatus est, vt vel Bellicosos, vel Orator, vel Poeta, pręsertimq; Philosophus euadat. Quod si ita res (vt diximus) se habet, rationi consonũ est, vt humanę omniũ perfectiones in aliqo hominũ cœtu inueniantur: atq; illi vicissim sic ad perfectionẽ adiuuẽt, vt videlicet is, qui imperfecte aliquã virtutẽ obtinet, ad eum confugiat qui hãc ipsã vitutẽ exactisime adeptus est, non secus atq; pręludiũ quoddã suę perfectionis acquirendę. Similiter huiuscemodi virtutẽ absolutisime posidet, illi adiumento esse debeat. qui minus illam perfectam habet. ostendens illi videlicet suę perfectionis principia. verbi gratia, arti equestri ars conficiendorũ frenorum inseruit, tanquã eius preparatio quędam: illa quidem hanc docet quo-

In quibus dictę pfectiones inueniãtur.

D nam pacto frenum aptius cōmodiusq; esse debeat, etiam quo modo in eandem intentionem coeant. In prima autem parte declaratum est, quot modis vnaquęque ars aliarum principatum obtineat. Si ergo talis hominis conuentus non reperiretur, neq; etiam humanę virtutes reperirentur: vel si reperirentur, illę quidem essent imperfectę. Ac postremo hę omnes virtutes ita ad partes huius Reip. se habent, sicut animę potentię ad partes vnius animæ. Nanq; huiusmodi Reip. parte quidem, qua contemplatur, sapiens erit, ac reliquis partibus dominabitur: sicuti homo parte, qua ratione fungitur, sapiens est, ac cęteris animę viribus imperat. Intelligo autem per has vires eam partē, quę rationali adhęret, annectitur, vtpote pars irascibilis, atq; etiā concupiscibilis, hoc enim pacto morales habebit virtutes, ad ea enim se tradet, ac mouebitur, quę & iudicio intellectus, ac tempori ab eo constituto, & considerato conuenienti, correspondeantq;. Ad hęc fortis quoq; ea parte erit, qua irascitur: non nisi tamen vbi quatenusq; sapientia statuerit, nec nisi quo tempore illa idipsum exegerit, Quemadmodum & homo ipse ea, qua irascitur, parte fortis est, dū ea vtatur, prout intellectus pręceperit, modumq;, ac tempus pręscripserit. Idem quoque de temperantia, & alia quauis virtute dicendum est. Sic deniq; ille omnibus tum rationalibus, tum moralibus virtutibus prędītus erit, pręstantiorq; habebitur, si pręstantiores virtutes fuerit assecutus. & hęc est illa iustitia, quam in-

E uestigat Plato in primo libro huius operis, declaratq; in Quarto: quę nihil aliud est, q̄ vt vnusquisq; in Rep. suo fungatur naturali munere quam optime quisquis poterit, hoc autem intelligi debet, cum partes Reip. mandato cōtēplatiuę scientię, & ei pręsidentibus obtemperant. Atq; hinc manifestū est, hanc in ea excellere partem, quę professores contemplatiuarū scientiarū continet: omnibusq; dominari, quemadmodū iustitia in vnica anima est, quo vnaquęq; ipsius pars in suo sit officio: scilicet vt decet, & quando decet, Nec aliter hoc in partibus animę fieri potest, nisi si dominatur eis intellectus, quo etiam modo res se habet in Rep. Neq; vero te latere debet, harū virtutū nonnullas inesse Reip. dici, q̄ in quadā eius parte sint, sicuti est Sapientia, & Fortitudo. nōnullas vero, propterea q̄ in omnibus ipsius partibus existant, vti iustitia, & Temperantia: quod ipsum quidem per se patet. Nunc, vtrū virtus Liberalitatis in omnibus huius Reipu. partibus, an in vna tantum reperiatur, post hac inuestigabitur. indiget enim consyderatione quadā. Cum igitur res ita habeat, fueritq; in priore huius scientię parte monstratum, quid nam sint simpliciter huiusmodi virtutes: reliquum certe est, vt ad earum exactiorē cognitionem, aliqua amplius de eisdem dicamus. Primum est, vt eæ conditiones seruentur, quę si in aliqua illarum concessę prius fuerint, posit quispiā operari, vt gratia exempli, si quæritur quid sit Fortitudo. simpliciter respondebimus Fortitudo.

F quidē, eam esse in anima quendam affectum, medium inter audaciam & timiditatem, habitumq; per quem quis, vbi, quatenusq;, & quando opus est fortiter se gerit. Hæc nihilominus definitio non satis est, quin etiam desunt insuper propria quędam pręcepta, quę rei agendę tempore necessaria sunt, cum alioqui non posit actio fieri. Atqui, vt Aristo. placuit, huius cognitionis finis actio quidem est, non scientia. Secundum est, quonam pacto virtutes huiusmodi in adolescentium animo instituantur, & sensim in eis coalescant, donec perficiatur ipsę: tum quæ sint perfectæ, quo pacto integræ seruari debeant: ac denique qua cura ex prauorum animis vitia ipsa existimantur, tandemq; eadem videtur huius negocij, & artis medicę ratio. nam vt illic continet vltima pars, docetq;, quid sit educandis corporibus salubre, quidue sanitatem in eis tueatur, ac si quando a sanitate recesserint, qua ratione ęgritudines admoueantur: sic quoq; hic res se habet. Tertium superest, vt habitus, quidnā sit, describamus aut virtus: quę si alteri cuiuis virtuti coniuncta sit, actus inde illius exactior reddatur: quis pręterea habitus alteri officiat, pinde ac Medicus, hāc illi affectionē copulatam dicit, sanitatem in corpora inducere, ac seruare, Quę omnia facile admodum intelligentur, intellecto prius fine, atq; proposito harum oīum virtutū, quatenus sunt Reip. partes: haud secus ac valetudinis

membrorum tutela, eiusdemq; restitututio cognoscitur quidē sępissime, cognita ratione, atq; ordine omnium inter se membrorū. Quibus in hunc modū ex positis, explicanda demū via est, qua singulas in animis ciuium virtutes, qualiterq; reperiamus. Et si minime hoc te fugere debet, ad id, vt re ipsa virtutes in Rep. insint, similiterq; in populis, non satis esse id, quod oratione explicare pōt, donec ad hoc quoq; adhibeatur quędā coniectandi facultas, vt fit in arte Medica. Atq: hinc colligi potest Reipub. gubernacula senioribus deberi: qppe qui pręter φ scientias speculatiuas adepti sunt, obtinent pręterea experimētū, longe tpe acquisitum: non aliter φ Medicus consummatus quidē est, qui ad pręcepta artis vniuersalia, atq: immutabilia, adiecit etiā conijciendi vim, qua vniuersalia illa singulis quibusq; agendis rebus experientia duce, applicet, comparetq;. quod totū iam in priore huius scientię parte demonstratū est. Reuertamur ergo ad sermonem, vnde digressi sumus, dicamusq; Platonē. cū de virtutibus tractare instituit, de fortitudine primo initium sumpsisse. enimuero (vt diximus) ratio ipsa, modusq; sciendi, quibus eam perfectissimā ciues adipiscantur, & seruent, ea est, vt quod primū sit operū huius virtutis propositum in ciuitate obseruemus. Dicendū ergo est duplicem omnino viam esse, ex qua virtutes in animis ciuium reperiantur. Alterā, si illorum animis seu Rhetoricis, seu Poeticis orationibus altius opiniones imprimantur: quę ꝓpria ēt est vulgo ad speculatrices sciās. pręstantes alioqui viros certiore, verioreq; via ad easdē perducimus, vt postea dilucidius exponetur: Idcirco aūt vulgus Rhetoricę, & Poeticę opera scientiasq: attingit, φ ex duobus vnū necessariū sit: scilicet vt vel demonstratiuis rationibus id sciat. vel penitus nesciat. horum primum fieri non potest, alterū plane est possibile. nam ingeniū cuiusq; ad illam humanā perfectionem adipiscendā, pro naturę mensura, atq; promptitudine intendi debet. Adde illud quoq;, cum inducti sint ad credendū, & persuasi, de scia primi principij, atq; finis, quantū eis datum est. iuuabit id quidē: atq: eo magis, si etiam adiunctum fuerit illud alterum, nempe φ ad cęteras morales virtutes, & manuales artes iam dispositi sint. Confirmantur aūt morales virtutes, artesq; illę practicę in animis eorū priore (quam diximus) via, et videlicet ducendis ad illarum artium atq; virtutum actiones vtroq; horum generum orationis, suasorio scilicet, atq; affectionum excitatiuo, quę scilicet ad bonos mores inducunt. hoc autem disciplinę genus in eos vt plurimū conuenit ciues, qui a teneris similibus rebus assueuerint, atq: ex his duabus disciplinę viis prior illa naturę magis cōsentanea est. Posterior etenim ea est, cuius vsus in aduersarios potissimū. ac odiosos nobis est, eosq; qui virtutibus illis debitis adhęrere recusant, quam quidem viam quis nuncuparit, tum verberibus, tum verbis asperioribus castigatricem. Neminem aūt latere debet huic posteriori vitę inter ciues huius Reip. pręstantissimę locū nō esse. sin aūt quomodo esse intelligatur, non saltem summo illo puniendi genere, quod Bellicę artis propriū est, officiiq; militaris. Atqui nonnullę alię gentes improbę adeo existūt, minimeq; virtuti parentes, quarumq; mores inhumani sunt, vt nulla alia ratione instituti possint, nisi cum illis confligatur, vt virtutibus obsequantur. Vtrunq; igitur harū viarū, quibus vulgus corripitur, naturę haud absimilē esse manifestū est, ducto a patribus familias exemplo, qui & corripiunt. & increpant familiā suam, pueros, adolescentes, seruos perinde atq; non probarū ciuitatū custodes. suos ciues, tum conuitijs, tū fustuario, tū capitali deniq; pœna, coercent. verum enimuero Rempub. illam, de qua nunc nobis sermo est instituturus, rarissime continget illa castigatrice via vti. In externos vero opus quidem est, vt huiusmodi via adhibeatur, vtpote cum rebelles populi non nisi bello emendari possint, Similisq; ratio est in legibus, quę ad humanis legibus non discrepant. Quemadmodū nostra hęc lex diuina, cū via ipsa, quę ad Deū gloriosum ducit, sit duplex: altera quidem, quę sermone. atq; oratione nititur: altera, quę armis. Sed cum hęc particularis ars non nisi morali via tuto perficiatur, qua scilicet maxime ad id, quod decet, accedimus, habita tamen & temporis, & modi ratione, hęc certe ipsa virtus fortitudo est, quę circa ipsa ca-

Reip. gubernacula senioribus deberi.

D

E

F

D A dem in optime instituta Repub. ad huiusmodi officium adducit: quę tamen opus suum perficere posse non videtur aliter, quam arte illa propria addita. Id quod in pluribus moralibus virtutibus, artibusq; operarijs perspicitur. multę siquidem virtutibus artiũ gratia acquiruntur, vicissimq; artes nõ paucę ob virtutes repertę sunt, estq;, quod Arist. sensit de prestantissimę Reipub. bellis, vt Alpharabius memorat: quod tamen a Platone hoc in libro dictum videtur nõ in eum sensum, vt hęc ars ad eum finem adinuenta sit, verum ob necessitatẽ: hoc scilicet prçcipuo instituto, vt ab alijs ciuitatibus rapiant eas facultates, quas ab eisdem possideri moleste ferant, idque certe propter necessitatem, aut ꝙ ita satius est. proximum etiam propositum esse possit, vt id custodię, causa faciant, ne exteri illis incommodent: quę sane sententia probabilis est, si hominum genus quodam daretur, quod procliue ad humanas perfectiones, cõtemplatiuas presertim, esset, quod ipsum, etsi Plato de Grçcis opinari videtur, eosq; recipimus plurimum natura ad recipiendam scientiã habiles, negare tamen non possimus, alios quoque, & multos ita affectos reperiri: vt in propinquis Græcie nationibus videre est, necnon in regione nostra Vandalia, Samiaque. atq; Aegypto, certe tũ in Grçcia hoc ingeniũ frequentius est. Veruntamen, vt id cõcedamus, possumus amplius dicere, in alio virtutũ genere nihil obstare quo minus aliqua alia natio natura parata sit (vt fit plerunq;) ad certã

E B aliquam virtutem, vt verbi gratia, pars scientię capax in Grçcis prestantior, in Gallis, alijsq; huiusmodi gẽtibus iracundia. Et quidẽ locus hic eximię quęstionibus est. cum vbicunq; pars illa scientię addicta polleat, ibidẽ eo & virtutes appositiores, prçstantioresq; sint, idq; naturali prçstantia. Vtcunq; vero res se habeat, ita in maiore gẽtiũ parte cõparatũ est, vt per eas gentes virtutes huiuscemodi dispẽsetur, diffundaturq;, prçsertim hoc in quinta, quartaq; regione (clima alij vocant) quę reliquis tẽperatiores sunt. Idq; pro Platone facere apparet, qui dicit hoĩes eiusmodi virtutibus prçditos esse posse, si a teneris (vt aiunt) vnguiculis in illis fuerint & educati, & versati, transactis vero his annis, si virtutes has excluserint, nulla amplius ad eas spes relicta est. Igitur neq; obiurgatio, neq; pœna in eos, qui iã sunt prouectiore ętate, & non in studiosa admodũ administratione educati, aliquod momentũ habebit, verũ quandoq; id necessario fit ad liberos eorum vi auferendos, qui virtutibus instituantur. neque vero fieri non potest, vt a quamplurimis, quorũ iuuenilis ętas est transacta, virtus aliquatenus acquiratur, idq; in primis. si nõ sint in ea institutiõe educati, quę virtuti est maxime proxima. ꝙ si ne id quidẽ eis contingat. tunc eis vt alterũ istorum accidat necesse est; videlicet, aut interficiantur, aut seruiant. sintq; in Repub. prodemodũ loco animantium irrationalium. Itaq;, cum ex superioribus clarũ sit, quodnam propositum sit isti belli, non ab re nunc videbitur ad singula quęq; sermonem transferre, quę a Platone de eligendis ad huiuscemodi virtutes aptis, disputata sunt, & qua sagacitate, in illorũ animo virtutes ipsę confirmentur, easq; ipsi exerceant in hunc modũ, vt perficientes ab illis virtutibus actiones optimę sint. Ac Platonem quidẽ ipsum censere opinamus, neminem in ciuitate plusquam vna arte debere institui. quippe cum nemo vnus natura idoneus sit ad plures artes. Ad hęc, habitum ipsum artis sic melius adipiscitur quiuis, quo perfectũ opus artis efficiat, si a pueris in ea fuerit educatus, ac si nemo in equestribus ludis, atq; congressionibus illis armatorũ equitum hastis infestis concurrentiũ id efficit, quod optat, nisi in vtraq; re vsque a pueris exercitatus assidue, ac plane institutus fuerit quanto minus in arte militari id consequetur? Adde etiam complures artes, & rationem, & tempus inter se communicare, quo necesse, est consequens, vt eorum, qui plures artes aggressi sunt, perturbentur, implicenturq; opera. Eoq; est Plato opinatus custodes, reliquarũ artiũ expertes esse debere, neq; non eius potissimum naturę debere eligi ad huiusmodi officium: cui cum corporis robore insit etiã mouendi velocitas, sensus perspicacitas, adeo vt simul ac senserit aliquid, qđ rẽ sit, occurrat, indaget, assequaturq; idipsum quã celerrime; veluti est natura venatici canis, seu maris siue fœminę, vtriusq; siquidẽ, & canis, & custodis

F C

De his in secundo.

De militib' & ciuitatis custodibus.

par ingenium est, quod ad ea spectat, quę sunt custodię necessaria. Atq; ex D sunt custodũ, militumq; corporales affectiones. Quod vero ad animi mores attinet, eos natura iracundos esse oportet, nam quicunq; est iracundię expers: efferuescere nõ potest, atq; ita, neq; arcere, neq; abigere hostem. Idq; in homine est haud secus, atq; in reliquis animantibus: videturq;, quisquis est his moribus tũ corporis, tum animi natura prȩditus, vtranq; rem ex æquo serio, grauiterq; accipere, odium videlicet, & amicitiam, atque in his tamen opus est, vt duo maxime discordia concordi nectantur, iunganturq; vinculo: quorũ alterum est, vt maximo amore, studioq; ciues prosequantur, alterum, vt, & maximo odio persequantur hostem, quid igitur, an fieri non potest, vt homo quispiã duabus his affectionibus instructus nascatur? prȩsertim cũ rarus omnino custos sit, qui non has duas coniunctas habeat. Quod ipsum, etsi fieri non posse videatur fieri tamen potest, quemadmodum in nonnullis animantibus perspicuũ fit, veluti in cane: qui cum acres, vehementesq; affectus habeat, natura tamẽ contrarios etiam admittit: cum nihil magis homini sit domesticum, ac mansuetum ei, qui cũ ipso ludit, a quoue sit enutritus, ut e contrario ei, quẽ non cognoscit: nihil infestius est. Dixit insuper Plato, inter custodis mores esse, vt naturali quodã ductu diligat agnitos, quę ipsa quidem natura philosophica est. Quoniam qui aliud ob idipsum ꝙ eius notitiam, aut scientiã habeat eligit, hic natura probus esse videtur, dum etiam quem ignorat odio prosequatur: non propterea tamen quod aliquid prius ab eo incommodi receperit, verum natura ignorantię, qua eum ignorat, incitante: quemadmodũ amor, quo prosequitur eum quem nouit, non inde est, ꝙ ab eo aliquo sit beneficio affectus, sed cognitionis natura. velut ita prȩcipiente quod, & in eo ipso animante, a quo paulo superius exemplum duximus, quodq; diximus custodi esse simile, videre est. etenim, dum ignotum sibi quempiam intuetur, male efficitur quandiu est prȩsens quanquam nihil antea mali ab eo acceperit: contra, si notum aspicit, adblanditur statim, etsi nihil etiam ab eo commodi senserit. Hac autem lege prȩdiximus debere esse custodem, vt contrarios illos duos affectus consummatissimos habeat, quibus, & notos, qui ipsi sunt ciues, deamet, & ignotos, hostes scilicet exteros oderit, nãq;, & amicitia vtilitatis alicuius causa, & inimicitię ob damnum aliquod susceptę perfacile cessant, indeq; efficiatur, vt inimici sint principes, & vicissim principes inimici. Atq; id quidem per se clarum est, potestq; ex superioribus videri consequens custodes, atque defensores natura debere esse philosophus, videlicet scientiam, seu cognitionem diligentes, ignorantiam respuentes, iracundos, motu veloces, robusto corpore, perspicaci sensu. Ac rationes quidem, quibus instirui, exercerig; debent, duę esse videntur, Gymnastica altera, altera Musica, & Gymnastica quidẽ, vt iugi exercitatione verã, solidamq; vim adipiscatur: Musica vero, quo animus eruditione, virtuteq; excolatur. ipse eiusmodi tamen eruditio, per Musicã scilicet tempore prior existit. Quoniam quidẽ, quę intelligendo est habilitas, citior est, prȩceditq; quanlibet corporis aptitudinem, quę Gymnastica acquiritur. Intelligo autem per Musicam poeticos sermones, concentu, numerisq; cõpositos, quibus ciues instituantur, eaq; causa consonantia inesse voluit, quod tales sermones altius, magisq; animum moueant. Nanq; vt iam superius dictum, Poeticę Musica inseruit, ad illiusq; prȩscriptum se format. Sermones vero quibus ciues adocentur (vt dictum est) nonnulli de scientijs tractant, nonnulli vero de rebus agendis, Sermonum quidem illorum duo sunt genera, quorum alterũ in Demonstratiua, alterum in probabili. Topica scilicet, Rhetorica, & Poetica ratione versatur. Inter has vero Poetica erudiẽdis pueris maxime propria est: qui iam adulti, si qui idonei sunt, qui ad alium disciplinę ordinem sese transferant, ea certe iam ita sunt affecti, vt, si natura permiserit possint ad demonstratiuas disciplinas promoueri, quo in gradu sapientes sunt. At qui, si reluctabitur natura, eo in loco restabit, quẽ transire natura nõ concesserit: aut scilicet in topicis orationibus, aut vulgaribus alijs duobus disciplinę generibus Rhetorico, & Poetico, quanquã poeticum ipsum communius, pueris tamen magis

De Poetica addiscenda ab ipsis custodibus.

A proprium. Res vero, quę in contemplationem veniunt, omnibus fere cōmunes sunt, nisi forte cogeremur certi cuispiam finis gratia singularia, ac propria quędam fingere ob simplicem, seu compositam alicuius hominis intentionem, & opinionem. Idque his pręsertim conuenit de quibus paulo ante sermonem fecimus, vtpote, qui mortuos viuere dicunt, alijsq; fabulis a vero alienissimis vtuntur. In cōtemplatione vero, quę per virtutem fingere licet, & iam narrauit Alfarabius in libro, quem de rerum ordine conscripsit, quamobrē ab ipso petenda sunt. quę vero sunt actiua, in hac etiā scientia tractantur ex his, quę fingũtur, vt dicetur, alia sunt verisimilia, alia vero abhorrentia, alia vera, alia falsa, vt cū figura ex homine, & boue fingitur, eiusmodi in hac Republi. figmenta recipi nulla debent: ꝙ maxime perniciosa sint. Abhorrentia quoq; a vero, quantum fieri potest summoueri debent. Est tamen propinquis, ac similibus vero figmentis omnino hac in Republica locus: quemadmodum, si primum principium, & secunda deinceps principia, principijs similibus ex ratione ciuili desumptis imitemur, operaq; diuina operibus principiorū illorum ciuiliũq; effingamusq; potentiarum, & principiorū naturalium actus similitudine quadam virium, ac artium voluntariū, similiterq; harum intellectiones sensilium similitudine, vt materiam per priuationem, & tenebras velut depingimus.
B Nec minus vltime felicitatis genera, quę ipsa actionibus virtutum humanarū finis est his bonis, quae apud nos summa esse videntur, vtq; vera refertur felicitas, eo ꝙ felicitatem esse censemus. Atque, vt paucis dicam, quasi ob oculos series gradusq; rerum omniū in vniuerso exponuntur similitudine, ac propinquitate quadam localis, temporalisq; ordinis. enimuero Platoni visum est pueris nihil perniciosius esse posse, quā si in hac ętatula, falsis fabulis imbuantur, quandoquidē eo ipso tempore maxime procliues sint ad quascunq; velint fictiones concipiendas. Quocirca eo in primis tempore cauendū est, ne falsa audiant, atq; iam inde ab educationis exordio potissimum custodiantur: quippe cum sit actionis cuiuslibet initium apprime efficax. Cauendum quoq; est, vt inquit Plato, ne, aut exerceatur, aut assuefiant absurdissimis fabulis, idq; diligentius, quam si tenera eorum corpuscula niuibus cōmittantur. Statim igitur nutricibus tradamus. simulq;, dum sunt paruuli, pro tempore erudiantur, moxq; hinc ipsi paulo maiusculi ad sacras ędes, & sacrificijs dedicata templa abducātur. Turpes siquidē, mendacijsq; scatentes sermones ad finem optimum eos perducere nequeunt. Et Plato quidem his tractandis commemorat, quę suo tempore in vsu erant, admonetq;, ne illis ipsis adhęreant, Nos quoq; ipsi eum in hoc genere sequemur, ac narrabimus id, quod apud nos vulgo cōmittitur. *Pueri paruli a fabulis cauendi.*

Dicamusq; inter absurdas huiusmodi fabulas, vt scientijs speculatiuis est demonstratum, hanc quoq; esse, quam passim vulgus agitat, boni pariter, atque
C mali Deum causam esse, cum manifestum sit puram, simplicemque bonitatem nihil vllo tempore mali facere, atque ideo illius causam non esse. Id pręterea, quod nostrorum temporum Theologi dictitant, bonum, & malum comprehendi in Deo optimo maximo non posse, quin etiam ꝙ omnia ad ipsum relata opera bonum quiddam sint, manifeste absurdum est. propterea ꝙ, si ita esset, tunc nec bonum, nec malum naturam in se definitam haberet: sed esset boni, & mali quasi quędam ex respectu consyderatio. malum itaque ad aliud debet principium referri, veluti ad Asmedai cacodęmonum principem, aliosque similis naturę daemones, etsi ficta huiusmodi ex alia ratione existant praua. nempe siquidem, cum puerili aetate quis acceperit esse daemones quosdam, qui parietes in homines euertant, nec vllo possint obice cohiberi, tum qui cum videant, minime videantur, & se quandocunq; voluerint offerant, transformeturq; qualicunq; figura, tum profecto verendum est, ne custos optimos ille possit effici, eo quod sermones huiusmodi in puerilibus animis mollitiem, pauoremque conciliant, confirmantq;. Nec paulo turpius idipsam est, quod dicitur transformari angelos varie, quod ipsum inter miracula reponendū est. Ideoq; magis conueniebat ad rationē figuratę materię malū referre, vt qui, vel ad tenebras, vel ad priuationē illud referunt, Multum autē malorū ge- *Quę a vulgo cōmittantur errata circa Deos.*

nera sunt, quę ad Deum referri sunt solita. at ea quidem illum non fallunt, qui huiusmodi multa in legibus perspexerit. Inter commenta quoque praua connumerabitur commentum felicitatis ipsius ex pręmio operum, quibus felicitatē acquiri persuasum est, necnon ex mercede ab his operibus abstinendi, quę felicitatem minime inducunt. Sic nanq; dolor, velut pœna est inflictę negligentię probarum actionum, ac studio prauis actionibus nauato. nam si quę figmētis similibus acquiruntur virtutes vitia potius quā virtutes videantur, vti sane continens non aliter a voluptate se contineret, quā vt maiore aliquando fruatur, nihilosecius. Et fortis, propterea fortis non est, ꝙ bona esse mortem censuerit, sed metu mali alicuius grauioris. Similiter neque iustus abstinet a reliquorum hominum facultatibus, putans idipsum per se honestum, verum vt postea duplo amplius consequatur. sic itaque ad complures egregias virtutes instructu vitiorum ageretur. Sic ergo maior figmentorum pars, quę virtutis mercedem exprimunt (vt inquit ipse) sensilibus illecebris explicata est, ita certe, vt iustus sit quispiam, fortisq;, & verax, virtutibusq; quibusq; preditus, vt venere demum, & cibo, & potu fruatur, quod minime eum fallet, qui disciplinis se exercuit. Et sane quidem impressus animo ab huiusmodi fictionibus affectus, haud dissimilis est ei, qui ita cuiuspiam animum affecerit, vt se ille tantum cohibeat: at nihilominus in illo nihil inerit virtutis verum felicitatis ex his operibus parari credendum est, quibus par est, quomodo sanitas ex cibis, medicaminibusque sequitur. Idem quoque de pœna, ac dolore sentiendum est eodem modo, illa causam suam sequi, quo sequitur scientia disciplinam. Quocirca, si ita beatitudinē effinxeris, vt sanitatem animi esse facias, ipsiusq; immortalem, erit perfecto sermo huiusmodi non absonus. Inquit insuper Plato, custodibus, qui fortes, pugnacesq; futuri sunt, nihil plane eorum quę post mortem futura, & offensura feruntur, formidinem incutere. Nā quisquis imaginabitur talia, non preferet, siquando pugna accidat, mortem captiuitati, aut seruituti: eoq; sermones eiusmodi procul omnino a contemplatione reiiciendi sunt, quin etiam ab actione illi, quicunque ad vitia, aut turpitudinem concitant, sunt excludendi; qua ratione a mulieribus cantiunculis, vt ne eas audiant abstinendum. Eodem modo nec cuipiā credenda est mors amici, aut socij quiddam esse, quod tristitia, aut molestia mortuum illum afficiat, aut ob mortem cuiquam damnum esse, proptereaq; sit in luctum maximum, eiulatumq; erumpendum. At vero longe aliter custos se habere debet, vt qui nihil penitus tristetur defuncto quouis amico, vel affini: aut saltem, siqua tristitia attingitur, ea vt minima sit, ac velut si quid luctuosum est ei contingat, ferat idipsum æquo aīo. nam flere, muliebre, abiectiq; plane animi officium est. quod vtrunq; est a natura custodis valde remotum. ideoq; neq; Prophetis neque magistratibus formido, aut metus conueniens: quemadmodum inquit Plato, eos ipsos in risum, atque cachinnos profusiores esse non debere, nanque, siquis animum vehementi risu soluat, non modicę obnoxius erit mutationi, vt a contracta iam consuetudine eximatur, quo certe probari possit summę authoritatis viros non debere esse in immodicum risum propensos. Ad hæc inquit Plato, veritatem plurimi faciendam esse, magnamq; de ea curam habendam, ac sollicitudinem. Mendacium etenim, vt non diuino numini, ita nec regibus, nec priuatis hominibus conuenit, quo nullo modo assuefaciendum. Ampliusq; quisquis, aut artifex, aut alius mētiens deprehendatur. statim dare pœnas debet: ac vulgo dicendū est, quandocunq; qui ex plebe magistratibus mentiatur, non aliter sibi damnum consciscere, quam ęgrotum Medico falsa narrantem. contra vero, qui Rempublicam administant, possunt honeste non nunquam mendacium dicere, quemadmodom ægrotis a Medico, qui pharmacum porrigit, dicitur. Atqui vt qui pharmacum exhibet Medicus est, sic quoque, qui in negocio regni populo mendacia subijcit, Rex est. quę mendacia in instituendis ciuibus persępe necessaria sunt, neq; vllus est omnium legis latorum, qui non mendaciis vtatur idq; populo est per necessarium ad suam felicitatem adipiscendā. Ante omnia autem caueri debet, ne sermones voluptatē pro

De sequentibus, in Tertio.

De fortitudine custodū.

De veritate, & mēdacio.

De temperantia.

A uocantes inter eos audiantur, eiusmodi sermones in Arabum carminibus frequentes sunt, ea autem audiant, quę a voluptatibus potissimum auertant. Tēperantia nanq; (vt Platoni visum est) est, cum continentia, & abstinentia illecebrarum sensualiū coniuncta: vt post hęc ex illius verbis enarrabitur. operū vero Temperantię hoc demū pręstantissimum est, superius suis fideliter obtemperare. ac voluptatibus dominari, non autem parere. Quocirca, qui ad illecebras sermones alliciunt, nullis omnino auribus permittantur, nec magis noxium quicquam cogitari potest, quā, vt magistratus, principesq;, vel minimo quidem temporibus his illectamentis capiantur. Nec certe potius sit eos sermonibus assuefieri, qui ad cōgerendas pecunias, & rem acquirendā incitāt, his. n. artibus maxime (vt inquit Plato) quęstus officit, quin & adolescentes admonendi sunt ne hęc, aut similia his audiant. Neq; vero te lateat Arabica poemata nefariis his rebus scatere: ob idq; perniciosius quicquam esse nō potest, quā cum adolescentes a pueris, hisce imbuti fuerint. Hactenus igitur de fabulis. Plato autem rem magnam censuit ostendere, quę fabularum genera a custodibus non audiri debeant, distrinxitq; quibus sermonibus illis vtendum non sit. Atq; insuper dixit, narrationes, vel pręteritarum, vel pręsentiū, vel futurarum rerum esse. Talis autem narratio, aut est simplex, aut quid fictū: & illud quidem rursum rē eam, quā tractat dupliciter explicat. nam, vel voce, B seu figura, ac transformatione quadam, vel imitatorijs verbis. Antiqua autem illa Poesis prima vocis tantum sępius, & figurę imitationē capiebat, donec tandem ad verborum etiam ęmulationem deuentum est: cuiusmodi sane imitādi studium arti Poeticę magis oppositum est, cū ea rationi orationis insit, nō exteriori quidem rei modo poetę Arabes postremū hoc imitationis genus vsitatissimū habent. Ac posteaquam genera duo orationum narratiuarum exposuit Plato fingentium, seu imitantium videlicet, & simpliciū, fingentium sane id, quod narratur per figuram, ac similitudinē, cum talia apud eos tum imitandi genera validiora essent: perquisiuit etiā, num liceat custodibus imitari: aut: si liceat, qualiter, quot modis, & quatenus id eis concedatur. planeq; ostēdit, eis ipsis non conuenire imitationem, vtpote, cum in hac Republica (vt dictū est) nemo nisi ad vnicam artem se conferre debeat. Etenim hoc pacto in ea efficientur & aptior, & melior. quę etiā ratio in imitationibus eadē est, vt, siquis bene, ac pfecte imitari velit, in vnicū se imitandi genus tradat. Natura itaq; ingenio quosdā tulit ad vituperandū, quosdā ad laudandū sūmos: quod posterius de quodā Benaltas Arabo dictatur in laudando eū, non in vituperando valuisse. Et siquidem non eis conceditur imitationis quoduis genus, nō tamen idcirco necesse est, vt vnico in genere imitandi versentur, si eis decretum sit imitari quicquam. Id quidem a pueritia, quod eis conueniat imitentur, velu C ti similes se fortibus facere necnon temperatis, ad liberalibus, similibusq; his, vitiosis vero haud licet: quandoquidem imitationes, si a teneris annis cœptę continuentur, abeunt certe quidem in naturam, atq; habitum: atq; id quidem non secus in animo. q̃ corpore. Quocirca nec pręstantibus illis, ac summis viris concedendum est, mulieres parturientes imitari, eoq: in dolore vociferantes: neq; vero concubentium, aut rixantium cum viris, dum se maxime dominio dignas contendunt, morem eos imitari decet, earumq;, aut eiulatum, aut fletum, seruosue, aut seruas ęmulari laudabile est: sicuti, neq; ebrios. nec deliros. Neq; vero id solummodo. quin etiam, neq; eis permittemus Coriariorū vel Calceariorum artem imitandam, sed ne aliam quidem quamlibet artem. non minus enim deforme sit, si huiusmodi artes studeant exprimere, quam, si ipsas vere exerceant. Quanto igitur minus, aut equos hinnientes, taurosue mugientes, fluuiorumq;, aut strepitum, aut murmur, maris fremitum, fragorēq;, ac tonitrua eos agere sit tollerabile, quia enim id totum merę insanię est. Ad hęc id quoque dicere iuuat, assolita Arabibus carmina, quibus solent hęc nugarum genera effingi, abijci procul debere. Quapropter huius Reipublicæ Poetis non cuiuslibet rei permitenda est imitatio, idq; compluribus de causis. Prima est autem, quoniam quandoquidem illius imitationis actio erit exa-

Imitationē custodibus nō couenire.

Quę Poetis imitatio permittenda.

ctissima, vt fit etiam in artibus, qui vnam tantum speciem exercuerit. Proxima est, ꝙ res turpes, aut quę nullius sunt ad inflammandum, vel deterendum efficacię, quales innumerę prope in Arabico poemate, has inquam, aut imitãdo exprimi, aut referre huic Reipublicę non est consentaneũ: quanquam etiã illis nonnullarum mulierum probarum quidem & orationes, & ea, quę ad exẽplum pertinent, referre concedamus, virtutesq; ipsas, quę in moribus sunt imitari. & quod in Poetis cauemus, id etiam in Pictoribus huius Reipub. curandum est, ne temere quidlibet pingant, pręsertim ne vitiosos homines, sed probos omnino: vti, & puerorum, & adolescentium ex pari auditui, visuiq; cõsultum sit, ac pulchri quauis ratione actus teneris animis affingantur, veluti, qui salubri in loco morã fecerit, omnibus quę hinc sunt, iuuabitur, suaui aura, florum fragrantia, herbarum salubritate, alijsq; id genus plurimis. Hæc vtiq; est summa eorum, quę de fabulis, quibus instituendi sunt custodes, disseruit Plato. Deinde autem aggreditur, quonam genere Musicę, cum illis simul fabulis, disciplina illorum instruenda sit. Ac Melodia quidem (vt a Platone dictũ est) si orationem comprehenderit, tribus ex partibus consistet, videlicet consonantia modulatione, orationeq; ipsa modulatoria. ac, cũ exposuit formulam orationum earũ, quę modulos suscipiunt, superest, vt hunc sermonem instituat, quo genere consonantię, quaue harmonia vtendum sit. Plato quidem censet querulos modulos, ac timore afficientes harmonias minime recipi, quemadmodum neq; hoc genere consonantię modulatam orationem: nihilo plus etiã eas, quę diuersis concẽtibus componuntur, quales in conuiuijs frequentes, ac nuptiis esse solent. Tandẽ conuenit, vt omnes reijciantur modi, qui genere ipso identidẽ sunt variabiles. nã cuiusmodi virisunt in hac Repub. non habent in rebus gerendis aliquid ocij. si quod tamen genus illis conueniat conuentuum, duplex id quidem est: aut .n., quod animum ad fortitudinem, constantiamq; in bellis inducant: aut id, quod animum apparet ad eas virtutes suscipiendas, quas potissimũ sectantur facile, trãquille, & quiete: quę pręceptiones certe actiua Musica definiendę sunt, quas tamen Plato definit, virorum ętate sua in hac ipse arte celebrium exemplo, quę certe his nostris temporibus exoleuit. Neq; in ciuitate organũ admitti debet, quo vti assuescat, cuiusmodi tibia, & multa alia id genus instrumenta sunt: sed iubet ille & lyram, & citharã in ciuitate recipi, ac vt (inquit) rustici proprios aliquos mores habent, ita harmonias quoq; sibi peculiares. Est igitur in delectu ipso laborandũ vt nos genus illud modulationis prosequamur, quo neq; mulieres, neq; ociosi hoĩes vtantur, quinimo id sane, quod fortitudinẽ animi, atq; magnitudinẽ conciliet, eamq; rẽ, quam quisq; in primis concupiscat, assequi: quod genus rhythmorũ Platonis tempestate cognitum, nunc nostra inuestigandum sane est. Cęnset insuper Plato, si ex ciuibus eligantur, qui natura ipsa ad hasce virtutes accũmodati sunt, ac in Musica ipsa quasi educentur. forte, vti ij ipsi ad consumatam temperantiã, fortitudinemq;, atq; animi constantiam, ac liberalitatẽ perueniant, amoreq; rerum pulchrarum, & studiosarum, & iustitię quoq; qualicunq; forma, aut eleganti scilicet, aut turpi ipsi fuerint, incendantur, voluptatesq; maxime repudient. Neq; enim voluptatibus, & temperantię commune quicquam esse potest. siquidem voluptas mentem hominis subducit, nec secus, quam in furiosis fit perturbat, quoq; est ipsa validior, eo id fortius, robustiusq; agit, vt gratia exempli, voluptas, quę circa venerea est, inter cætera incommoda, hominem quoque dementissimum reddit. Igiturq; nullum esse potest voluptati cum amore musici commercium, immo amabit ille ex ipsa temperantia pulchrum, atq; honestũ. habent. autem incontinentia, ac reliqua vitia cum voluptate affinitatem. At vero, & qui amat, & qui amatur (si recte inter se per ament) nihil omnino voluptatis is amor continere debet, cũ nihil omnino hęc inter se cõmunicatũ habeant. Sic igitur in recte instituta ciuitates leges condi debent, quibus ciuiũ inter se amicitia, & charitas ab ea nihil differat, quę inter parentes, & liberos intercedit, qui sane quidẽ musici operis finis est. Atq; Plato hactenus de ipsa musica, postea Gymnasticę, ac victus rõnis tractatũ aggreditur, neq; nõ earũ

De Musica.

De Gymnastica, ac victus rõne.

A rerũ, quas virtus vendicat, non quatenustamen vera virtus simpliciter est, vt & Galenus, & reliqui Medici aiunt, sed ea quidẽ ratione, qua ad veram illam animi virtutem confert, quę custodię potissimũ est, estq; ipsa equidẽ fortitudo. proinde ars ipsa Gymnastica, quę huiusmodi custodię conducit, victusq; mode ratio non sanitatem solum corpori, sed animo etiam eam virtutem, ad quã sit paratus pręstabit: vt simplex quidem exercitium, supra quod corpori cõmodam valetudinem cõparat, pręterea etiam ex viribus animę iracundiam concitat, redditq; validiorem. Ideoq; in exercendo Plato pręcipit, vt ne musicã negligamus, neq; vero doceamus sine Gymnastica Musicã. sola etenim Musica animũ eneruat, ac mollit, & maxime tranquillitatẽ, & requiẽ conciliat, pręsertim eo in genere, quod desiccatũ est, & molle: cõtra Gymnastica animũ in primis iracundũ, atq; acrẽ efficit, minimeq; suasorijs orationibus acquieturum: quin habiturum potius omnem sermonem odio, vt in his primatibus est perspicuum, qui intractabilis cuiusdam, ac rudis sunt ingenij. ea de re vtraq; certe illarum artium ex animę viribus ei, quę est irascendi, officit, eiq;, quæ ad Philosophiã maxime accomodata est, quousq; illarum temperaturę, ac cõmixtione quadam virtus illa comparetur, quę ad custodiam potissimum spectat. Id autem tale est, vt custodes diligant ciues suos, & consuetudine, eorum capiantur, exteris vero vires suas obijciant. Maxime autem congruens illis exercitium, simplex quidem, ac rectum, qualeq; belli expeditionibus cõparetur.

B Cibi quoq; ipsi quã fieri potest simplicissimi, qui pręterquam ꝙ obuij, & facile parabiles sint, corpus insuper robustius, quod ipsum desyderatur, efficiant. Huius autem generis carnes sunt, nec temperaturam ęquabile, nec modũ excedentes, holeraq; cibus simplicissimus: vtpote qui aquę, & sali, ac oleo incoquatur, nam si quando alio forte cibõrũ genere vsi postea priuentur, facile in castris grauissimis morbis corripiantur. Haud secus in exercitatione sentiendum est, quã in ratione victus, animiq; affectibus: ne his consuetudinibus adhęreant, a quibus si quando discedere cauentur, ęgrotandi causa impendat. Nã (vt inquit Plato) viri eiusmodi necessariam corporis salubritatem opus ita habent, perinde atq; canis perspicaci visu, auditu expeditissimo, ac sagacissimo ante omnia indiget. Idcirco, & illi maxime ab ebrietate caueant. neq; enim cuiquam minusquam custodi ebrietas conuenit. ridiculum enim esset custodẽ custode indigere. proinde, & temulentia, & varia etiam obsonia his ciuibus fugienda sunt, bellaria pręterea, condimenta, & alia id genus. Circa rationẽ itaque victus, & exercitij, non aliter quam Musicam se habeant, vt scilicet in vtraque simplici genere vtantur. nam, vt multiplex, ac varia Musica in animo vitia plurima parit; itidem, Gymnastica non simplex in corpore simul, atque anima ęgritudines excitat. Ac Musicę quidem imperitia, ac vehemens gulę malum in ciuitate si augeantur, indigebimus, ob id frequenti, &

Ridiculũ esset custodẽ custode indigere.

C Iudicum, & Medicorum opera. neq; certe quidem, aut maior, aut verior de affectibus ciuium vitiatis, corruptaq: opinione coniectura haberi potest quã si Medicis, iudicibusq; opus sit, qui ipsi quidem per se nulla dignitate, aut honore censentur, nisi ob necessitatem: quantoq; magis hę due corpori necessarię sunt artes, quoq; magis florescunt illę, & vigent, eo longius ciues absunt a recto. Est ergo consequens, vt Reipublicę huic proprium sit, neutra istarũ artiũ indigere, nec vllum omnino, aut medicum, aut iudicum postulare: nisi forte vna voce diuersa significemus, differãtq; ille ab his, quibus nunc in ciuitatibus vtimur, nanq; ciuiũ alimenta, si modo, si ordine, si tempore, si genere tẽperata sint, eodemq; modo exercitatio, consentaneũ est ita institutos non habere opus tot medicis, quot hac tempestate nostra, & retroactis etiã tẽporibus vsi sumus. Siquidem Plato existimat genera hęc morborũ in ciuitatibus oborta, noua quidem esse, neq; durante Aesculapij dogmate tã extitisse, nouaq; perinde nomina illis fuisse imposita, ac morbos quidẽ eos intelligit, quos mala materię temperatura efficit. quod genus sunt abscessus, & febres, cęteraq; eiusmodi. Atque sane hoc modo nullus aduersus hęc mala in hac Republica medicaminis vsus erit: quod, mea quidẽ sententia de his medicaminibus intelli-

Iudicũ, Medicorũq; in Repub. vtilitas.

gendum est, quę nō ad exteriores morbos conferunt, vti vulnera, luxationes, D fracturas, aliaq; id genus. Est tamen super hęc nonnunquam etiam Medicus necessarius, puta si quis magno aliquo, nec tolerabili vitio deformitus nascatur, vti dignoscat curabilis sit illa naturę culpa necne, quo alium quidem curet, alium morti destinet. Quamquam, vt posit quis medicamine sanari, atq; ita viuere, nullo tamen in ciuitatis munere postea vtilis sit, illum inter debiles, & vitiatos Plato annumerat. quoniam qui nequit in vlla virtute consummatus euadere, ille certe nihil refert, vt curetur. & quęcunque quidem res finē suum, cuius gratia est facta, indipisci nequit ipsa prorsus sit ne, an non sit nihil interest. Quapropter Socrates haud immerito mortem vitę pretulit, cum preuideret vera hominis vita, ac studiosa se frui non posse. Ad hunc modum, cum ita quis natus sit, vt huius Reipublicę sit particula, ac munus aliquod in ea exequatur, si nullum officij sui vsum esse posse animaduertat, tum demum vita equidem mors potior est. Non dissimiliter quoque id membrum, quod & putridum, & inutile est solent Medica amputare, vti digitos, dentes putrefactos. Ad hoc tales homines, si in ciuitatem recipiantur, similes sui, vt sępius fit, ac inutiles nasci faciant. Quod ipsum potes in manualibus artificibus percipere, qui, cum ęgrotant, a Medico pharmacum petunt, quo, vel aluo soluta, vel vomitu, aut venę sectione euacuentur, vt citius artis suę opus repetant. quod si ille prestiterit, obtemperant ipsi eius mandato: at, si longius quoddam regimen iniungat, quo videlicet diuturniore cura, ipsi diutius a consueto opere E cessant, recusant profecto, veluti superuacuam vitam suam existimantes, nisi ipsi munere suo fungantur. contra vero ociosi, & inertes nihilominus vitę cupidi sunt, etsi insigni aliqua labe, atque vitio notati sint. Qui autem vitio in aliquo nati possunt nihilominus non adhibita cura viuere, nulla tamen in Reipublicę re robori, ac firmitati conferant, debeant admitti, an interimi questionis est. Atqui eos ad aliquem vsum ciuitatis tolerandos putant, nihil equidem dicunt. Est itaq; huius necessitatis Medicum in hac Republica non inutilem fore, vt videlicet externas ęgritudines curet, ac naturę defectum a non naturali dignoscat. Quin, & alioqui videre posit Medicus huic Reipublicę necessarius: vt ciborum, & modū, & ordinem definiat pro singulorum quorunque differentia, temporisq;, ac regionis, idq;, coniectura duce, quam ab experientia adeptus fuerit. ideoq; Medicus professioni nunquam sufficiet, nisi preter artis ipsius studium, ac disciplinam, plurimis in morbis vitijsq; periculum fecerit, eoq;, cum in seipso, tum in alijs vsus fuerit. etenim ipse, si aduersis morbis laborauerit, assequetur inde cognitionem, quam ex aliena ęgritudine percipere non posit. Estq; in hac Republica, quamobrem sit necessarius iudex: vt certe qui vitiosus sit natura, neq; curabilis Idem consideret. hic autem est qui sit disciplinę, quę animum respicit minime capax; quem certe perimere iudicis officium est: quemadmodū eum qui sit ad disciplinam idoneus, instituere. F Nec sane, nisi diuturna, longaq; experientia artis suę iudex notitiam assequetur, prauitatis enim causa ita demum agnoscit, si in aliis perquisitas deprehenderit. Ac inter reliquos eius mores hic non postremus est, vt ne sit praui animi, quin a teneris annis recta illa, & simplici musica institutus. Neq; non tamen Iudex a medico differt. nam medico quidem, si corpore ęgrotauerit nō officit: iudex vero, qui praui fuerit animi, nemo vnquam bonus, peritusq; erit, cum animi illa peruersitas, neq; virtutem, neq; seipsam cognoscit: virtus vero, & se, & alterius cuiusuis malitiam longo experimento internoscit. Hinc quoque perspicuum est iudicem haud dubie senem esse debere: siquidem adolescentes id quod bonum est solum cognoscunt. quod de adolescentibus intelligi velim, qui & ingenuę illi musicę, probisq; poematis sint assoliti. Quibus sane quidem rationibus demonstratum esse arbitror, & iudicia, & medicinam in hac Republica esse posse. His explicatis Plato narrare aggreditur, quibus moribus custodum illorum principem ornatum deligamus: eumq; debere esse dicit custodum omnium prestantissimum, vtilitatisq; & disciplinę ciuium cupidissimū. hoc autem ita demum accidet, si in quempiam hęc omnia conuenerint: quorum primū

Quibus mo rib' ornatus esse debeat princeps.

eum primum est, ne vnquam a grauissima illa sententia quocunque modo, nec metu, neu; dolore, neq; errore inuitus dimoueatur, aut illecebris vllis peruertatur, sed nec obliuione, quę ex maximo temporis interuallo imminet. Opinio nanq; duplex, scilicet, & quę volentibus elabitur, falsa scilicet: nã vnusquisq; quod malum est lubenter abijcit: altera est, quę inuitis eripitur, vera ipsa quidem, quis enim mortaliũ non inuitus boni aliquid admittit. Sed adimitur quidem hęc sana opinio, aut vi aliqua ingruente, aut erroribus, præstigijs, quocirca ab eo genere errorum cauendũ illi est, nondũ opinionis sententięq; suę oblito, qua sibi persuasum habet ea agi oportere, quę maxime Reip. conducant, dandaq; opera, ne in eo ipso aliquando saluatur: hisq; maxime ille assuescendũ est, quę animũ a voluptate auertunt, rebusq; timorem incutientibus, & sermonibus huiusmodi nihil moueatur. Quisquis igitur eorum ita penitus affectus fuerit, nunquam de sententia dedecet, constabitq; suo in arbitrio, non secus, quam ipso in igni aurũ purissimũ. Atq; is sane est, qui dignus sit, vt Reip. imparet, eamq; custodiat, cui viuo, & mortuo honores habendi sint, nec non cuius sepulchrũ, ac funebria ornentur, laudesq;, splendidę in funere dici solent procurentur. Super hęc autẽ reliqua, quę in principibus desyderantur, ornamenta virtutũ, quę tum in moribus, tum in animi quadam facultate (quã speculatiuam virtutẽ dicunt) postmodũ explicabimus. Et quidem in hac Re- E publica principes plane sapientes sunt, quibus etiam vltra sapientiam, cum illę B virtutes, tum alię in sunt, quas enumerabimus. Quandoquidem vero fieri potest, vt inter custodes nascatur custodię minime idoneus, quanquam id quidem raro, ita nec desperãdũ est, vt in reliquis ciuibus aliquis ad custodiã aptus exoriatur, & si hoc quoq; perraro accidat, in primis vbi inter similes, vniusq; generis matrimonia contrahuntur, videlicet custodũ inter se, atq; aliorũ, vt agricolarũ cũ alijs sui generis. ijq; oẽs ad id, quod agunt natura prõpti sint, atq; habiles. sic enim filiorũ natura, vt plurimum non dissimilis euadet: quandoquidẽ (vt fit frequentissime) parentes substantiã, similitudinemq; suis liberis infundantur. Sed qm̃ nonnunquam (vt diximus) ea secus accidunt, neq; quicquam huic Reipublicę perniciosius esse potest ad corruptelam, & vitium, quã vt cuiusuis actio immisceatur, eiusq; natura ad illam inepta sit: ideoq; Plato Reipub. orationem proponit ad permutandos nonnunquã inter se custodum, & reliquę plebis liberos, vt de genere in genus adoptentur. Hęc autẽ oratio est, Vos o egregij, probiq; viri medijs quidẽ in visceribus terrę cõcepti estis, in eaq; vestra aptitudine naturę cũ ad arma, tum alia quęuis, idq; sane quidẽ antequam essetis perfecti: tum enim cum perfecti fuissetis, vos quidem terra, communis parens, enixa est omnes fraterna necessitudine coniunctos Senten- F tia igitur vestrum omnium vna esse debet, Reipublice in commune consulere, C eiusq; causa ita doctos, institutosq; esse, vt quicunq; eam aut inuadere, aut oppugnare tentauerit, eo inter vos animo sitis, quo, qui fraterno inter se amore accensi sunt, vt qui eiusdem genitris terrę nati sitis. quid.n. nonne ex eadẽ parẽte geniti oẽs in hoc ciuiũ conuentu fratres estis? vtiq;. Deus aũt optimus maximus vobis procreandis quosdã principatui destinebat, quorum in procreatione aurum immiscuit purissimũ, qua de re sunt, & ipsi certe honoratissimi: at enim horum ministris in ipsa generatione eorũ ita prospexit, vt temperaturę argentũ inderet. Alia fuit inferiorũ, vt agricularum, artificumq; generandorum ratio, quippe quorum nonnullis ferri aliquid insertũ sit: alijs vero ęris nonnihil. Itaq; postquam vos ita estis editi, etsi eiusdem omnes generis, ingenijs tamen, ac moribus diuersis discernimini: ac ita, & si omnibus penę cõparatum est, vt sui generis, ac plane studio similes vobis liberos procreetis, nihilo secius, quandoquidẽ ex auro argentũ, ac vicissim ex argento aurũ producitur, reliquisq; in generibus hoc modo, scilicet ex ęre, vel aurum, vel argentũ oritur, & e contrario, illud ex his Deus principibus ipsis mandauit, vt nihil ęque, ac liberorum naturã, & ingeniũ curent, & si quis eis deterioris immixtũ sit naturę, extrahant, Quod si illis forte ęneus filius nascatur, ne eies curã negligant, at vero corripiant, corrigantq; quatenus in eũ obiurgatione profici poss

Principes sapientes.

sit deinde opificibus, vel agricultoribus tradatur. Rursusq;, si ex obscuris istis contingat, vt aureus aliquis nascatur, aut argenteus, eũ honoribus, ac dignitatibus promoueant, in custodes, & auxiliarios transcribendo. Hęc ergo ille Rempublicam curans pręcipit. Nam propheta si quando Rempublicam interituram prędicit, id eo accidit, cum princeps illius custos, vel ferreus extiterit, velleneus. Hęc igitur persuasio ciuibus adhuc pueris tradetur, vt alię quoque tradi solent illi ętati. Deinde locum habitandi custodibus maxime opportunum, & principibus Plato debere esse ait in sublimi, atq; vnde ciuitatem omnem oculis subijciant & quicunq; legi non obedire velit, ab illis puniatur, pręterea ea in parte vrbis vnde si quis aliunde hostis ciuitatẽ inuaserit, eum facilius arcere possint, & vlcisci, & prosequi. Ac postquã de habitatione disseruit, quæsiuit, num par esset custodes proprium aliquid seu habitatio sit seu aliud quiduis possidere, quod cęteris non habeant: dicitq; quẽadmodũ nihil iniquius est, quam si a pastoribus canes custodes gregis ita educentur, ac doceantur, vt incitante, vel fame, vel formidine, vel consuetudine, atq; instituto prauo in gregẽ ipsum inrruant, ac deuorent, aut quouis afficiãt incõmodo, vt profecto ex canibus lupi effecti videantur. Similis in custodibus ratio est, nihil absurdius esse, q̃ eos, ita deprauata natura fieri, vt suis ciuibus sin incommodo, ac noceant in primis quod ciuibus reliquis, & potentiores, & validiores sint: quocirca idipsum maxime in illis ipsis Reipublicę propugnatoribus cauendum est. Possit autem in quiuis facile ex his, quorũ nunc maxima in Republica auctoritas est, perspicere. nam vt primũ princeps tyrannus decessit, is scilicet, qui eos cohibebat, conuertunt se potentiores illi ad eos deuorandos, pręcipui sunt, ac velut reliquorũ pastores. Est ergo danda maiorem in modũ opera, ne ita custodes affecti euadant, vt nõ solũ optimi custodes, sed ne vllo quidẽ modo custodes habeantur. Et itaq; magis consentaneũ, ne quiuis eorũ propriũ aliquud seiunctũ ab alijs possideat, seu suppellectilẽ, seu aliud quidcunq; volueris. Quę vero ad victũ, & indumenta eorũ attinent, ea certe quidem tot, tantaq;, ab alijs ciuibus accipiant, quot, quantisq; opus erit, vt nec desit quicquam, nec supersit. Auri vero, atq; argenti vsus nullus plane eis conceditur, quin admouendi sunt hoc pacto. Satis vobis abunde esse debet, o costudes, ꝙ diuinũ in animo donũ continetis loco pecuniarũ, neq; corruptibili illo auro vobis opus est. quid enim magis absurdũ, quam aurum id pręstantissimũ, quod vobis in genitura infusum est, auro isto mortaliũ cõtaminare? & vulgus siquidem pecuniaria facultate abutitur multa per inhonesta, & turpia: aurum vero, quod vobis inest, immaculatum prorsus, ac purum existit. Sic igitur nec vobis fas est aurum aliud, vel argentum acquirere, aut sub tectũ recipere, nec quicquã huiusmodi perquirere, sed ne aureis quidem, aut argenteis poculis vti Cur autem negocium sit, custodẽ bona quęuis aut pecunias possidere, eo est, ꝙ, si, vel agros, vel domos, vel pecunias proprias habeat, veluti sibijpsi quisq; possideat, cupiantq; in congerenda esse vnicus inter omnes ciues quatenus possit, sicq;, vt reliquos & odio habeat & ab illis quoq; odio habeatur, cęteriq; illi inter se eodẽ agitentur odio, neq; illis custudibus hoc modo vllum magis necessariũ bellum sit, q̃ propter rem suam, non propter Rempub. tandemq; ipsis atq; ciuibus reliquis, quin etiam ipsis inter se id inimicitiarũ, odij, insidiarum mutuarũ intercedet, quod in his nostris Rebuspublicis agentibus accidit, quę sane causa est nõnunquam, vt in Rempub. ipsam coniurent, illamq; cõficiant, ac perdant: ac, vt paucis dicam, ciues reliqui illis pro hostibus erunt, ac vicissim nec secus ipsi quam hostes externi ciuibus erunt formidabiles: neque si quandoq; cũ exteris pugnant, verum hoc certamen, & naturę suę proprium erit, quippe pro possessoribus, pro seipsis, non pro ciuibus periclitabuntur, quanquã hi certe ciues ipsos libenter periculo eximant, si possint. hoc tamen libentius, siquid inde velut mercedis a ciuibus recepturi sunt, ꝙ hostes a fortunis ciuium repulerint. Super hęc possessio et custodes impedit, retrahitq; ab eo officio, ad quod penitus sunt cõparati. ꝙ si eorũ agri, aut possessiones cuiusuis generis ab hostibus infestentur, tunc

De habitatiõe custodũ.

An custodes possidere aliquid ꝓpriũ debeãt.

A certe ciues nō pro natura officij sui defendent, sed ex accidenti: pugnabuntq; maxime, dū id bonorū suorū cura exiget, pugnā vero detrectabunt si nulla talis impendeat necessitas. Neq; quidē certe fieri pōt, quin hoc eis accidat, si locupletes, & opulenti fuerint. Quamobrē si quales optimi esse possunt custodes tales eos fingamus, eos oportet nihil possidere, ēt si in possessione, & opibus aliqua virtus, seu felicitas cōprehēderetur, custodes tn̄ vt custodes sunt, diuites esse nō debeant, cū nō simpliciter quęratur, vt probi, seu felices; sed ea tn̄ ratione, qua sunt custodes probi, seu fœlices. Verū enimuero, si quis ita obijciet. o viri cū seiungitis opes a custodibus, non animaduertitis rē optimā vos illis adimere; nempe illos hoc modo (vt Plato inquit) seruos, & inopes facitis, & omni possessione exuitis. Responderi pōt, perinde nos facere, ac si quis (exempli gratia) dicat pictori humanā figurā pingenti, ne membrū corporis præstantissimū præstātissimo colore exornaret, nēpe ita alioqui oculos, si pingēdi essent exornari debere colore purpureo, non nigro: at vero ipse psuasum habeat, oculi figurā nō simpliciter speciosam esse debere, aut quolibet præstanti colore pictā, verū eo colore, quo oculi actio significatur, aut expeditissima redditur. Quę quidē ratio in custodibus eadē est, vt nō in eis desyderemus simpliciter, atq; absolute felicitatē, sed quatenus custodes sunt. Id tamquā ita intelligimus, si modo sumptus faciēdi modus, ac moderatio ꝓ virtute habeat. Tandem posteaquā custodibus nihil esse possidendū probauit, ad artifices, & reliquos operarios orationē transtulit, quęrens nū in hac Rep. huiusmodi hominibus ita permittenda sit possessio, vt ex sua arte, vel opera quęstū faciant, & sic acquirant sibi rē, atq; augeant. Atq; in eam ille sententiā conuenit, vnā esse scilicet, quod ad congerendas opes attinet custodū, & reliquorū rationē, neq; quicquā huic Reip. deterius accidere posse, q̄ si vel inopiā, vel opulentiā sibi recipiant. Et quidē, si opificibus artē suā quęstuariā esse permittamus, ad eum finē dirigent, ad quęstū scilicet, & ad ea, quęcunq; congerendis opibus conducunt: ita vt non nisi casu quodā ciuibus suis vtiles sint, sitq; eorū ars nō ad id quamobrē instituta est tractata, & agitata, quin eius (quē diximus) quęstus gratia, quo necesse sit peruersum iri, verū, legitimū finē artis, ipsum ciuiū emolumentū. Illi insuper diuites facti, cōsequens est, artē suā vt negligant, ac cōtēnāt, & exinde otio, ac desidia corrūpātur, vt cū necessitas artis suę vsū repetat carius sua oīa vendant, deterioraq; multo faciant. Propterea in hac Rep. Plato voluit nō licere cuiquā aliquid seorsū ab alijs possidere, veluti ex arbitrio suo: pręterea q; neq; auri, neq; argenti vsū vllū esse necessariū, aurū, siquidē, & argentū, quemadmodum in Ethicis Aristotelis ad Nicomachum probatū est, necessaria quidē sint in his nostris Rebuspublicis propter rerū inter se permutandarū difficultatem, atque molestiā, veluti quasi mediū quiddam intercedant, rebus a se inuicem differentibus, quo ęquitas ea in permutatione conseruetur, in re plane, quę ęgre admodū ęquitatem admittit. Difficultas aūt hęc permutandi atq; inęqualitas est huiusmodi, veluti si agricola aratorio aliquo instrumēto indigeat, nihil certe habeat, quod fabro ferrario permutet, nisi quod ad victū pertineat, quid autē si faber ferrarius annona affluens indumento eguerit, aut aliquo alio genere, quo pacto inter istos permutatio cōtrahetur? nōne cogentur rē excogitatio, quę vi sua quasi res oēs cōprehendat? quam cū colonus ille fabro dederit, & acceperit inuicē aratorium instrumentū, consultum etiam sit fabro ad eam rem, qua indigeat. Itidēque hoc ipsum in reliquis ciuibus eandē rationē habet. Congerent igitur agricolę id frumenti, atq; annonę reliquę, quatenus ad se spectat, quod & sibi, & ciuibus necessariū est, Adhuc fabri ex sua arte, quę ciuibus conducunt, curabunt: sic textores, sic architecti, structoresq;. Et est in ciuitate genus quoddam nummariū, ad quod velut ad regulam frumentum, instrumentaq;, & reliqua inter se & cōparantur, & compensantur. Atq; ita facile ciuibus omnibus communicantur, pro cuiusquę necessitate, & commodo. De his autem artibus id intellectū esse oportet, quę ipsę necessarię sint, non quidam ad voluptatem, & delectationem adinuentę sunt: cuius generis ars est vnguentaria, pictoria, sculptoria, & annulorum

Quę sequuntur, tractāt in tertio. (margin note beside "ratione" / "sione ... obijciet" lines)

De Numi vsu. (margin note beside "carius sua oīa vendant" line)

rum conficiendorũ, aliaq; id genus, quales in Rebuspublicis nostris plurimę D vsurpantur. In illa autē Platonica certũ est nulla pecunia, ac nummo opus esse. Nec numerus quidem artificiũ ita temere in ipsa esse debet, vt nũc diminuatur forte, nunc crescat, eo modo, vt quandoq; artes ipsę aboleri possint, ac deficere, vt in tonsoribus, & alijs, qui in Rebuspublicis nostris artes suas exercēt, manifestum est. verum singularum artium necessarium, atq; vtilium omnibus ciuibus, tot assumantur artifices, quot possint publice sufficere: vt in agricultura, & textoria arte est faciendũ. Quę vero nō omnibus, sed generi cuidã ciuium vtilis fuerit, eius proportione, ac ratione eorum, quibus prodest, artifices numerabuntur. huius autem generis est ars conficiendorũ frenorũ. Hinc quoq; rationabile est, huius Reipublicę ciuem nullum pro arbitrio, ac voluntate liberis procreandis operam dare, neq: cum qua voluerit congredi, sed adhibito modo, ac ratione, pro generis cuiusq; conseruatione, cuius in Repub. certum, & definitum numerum esse volumus, vt postea dicetur planius, quo in sermone de custodũ concubitu agetur. Postquam igitur ab hac Repub. auri, atq; argenti vsum exclusit, subdubitare visus est, qui hęc ciuitas aduersus opulentam, atq: amplã bellũ sustentare possit, ac periculũ videtur, ne amplę illi ciuitati impar futura sit. Tandem respondit, re diligenter consyderata, cōtrariũ potius videri. siquidē diuitię, opesq; possessores suos tũ contumaces, tũ bellicę rei imperitos, & expertes maxime efficiant. quamobrē si quo pacto diximus, custodes educati, institutiq; fuerint, & militaris, bellicęq; facultatis morē, ac experiētiã induerint, ad quę etiã naturalis aptitudo accedat, haud secus se aduersus diuites illos, & opulentos gerant, q̃ lupus aduersus bene pingues, & abesas oues: adeo certe, vt non sit alienum credere, cũ duplo, triploq; pluribus illos cōgredi posse. Hoc sane possit quis ex latronibus desertæ Arabię, & aliis huiusmoi fortibus uiris egenis, qui nihilosecius opulentã quamuis, & diuitem gentem facile subiugant, diiadicare. Id quoq; rex Arabũ aduersus Persarum regem expertus est. Pręterea quoq; huic Reipublicę bellũ, si quando contingat id, necesse est, contra ciuitatē vnã, aut contra duas accidere. Sed finge duas, eo certe facilius, quandoquidē missa in alterutram illarũ ciuitatũ legatione, aut exhortabitur, aut deprecabitur, hoc modo. Nobis quidē o viri, neque auri, neq; argenti vsus vllus est, sed neq; id leges nostrę sinunt quod ipsũ vobis sane fas est. vobis igitur, rationibusq; vestris cōferat, nobiscũ aduersus alios belli societatē inire. donec facultates illorũ, & pecunias diripuerimus, nonne certissimum est, qualiscunq; si illa ciuitas, ab illa eos in amicitiã, & foedera recipi. Enimuero si quispiam obijciat, timendum esse, ne contracta amicitia, & percusso fœdere, parta etiam victoria, actis prędis, comulataq; pecunia, altera illa ciuitas opulentior inde, ac ditior huic ciuitati nostræ pauperi bellum inferat. ac forsan etiam superet: Huic respondet Plato. secus rem esse F atq; opinatur ille, cum nulla, ne cogitari quidem ciuitas possit vere vna, pręter hanc, quam condere conamur. Alię quidem certe ciuitatis quotquot sunt, etiã singulę, multę quidem in se sunt, & varię, quamuis vnius circunscriptione loci capiantur. illis enim Reipublicę administratio curę rei familiaris inseruit, non rei familiaris cura administrationi Reipub. quare in illis hoc vnius ciuitatis nomen profecto est suppositium: in vera autem, ac legitima Republica, ac partibus eius ea est ratio, quam in vniuerso corpore, & membris cernere est. partes etenim corporis, vt sunt manus, pedes, ac reliquę, antequam corpus, vniuersum constaret, factę eius particulę gratia sunt, quę toto in corpore princeps est: nostris autem Rebuspublicis non is est partium consensus in vniuersum. nam veluti vi quadam inter eas concursus fieri solet, eo scilicet vt singuli rem suam domesticam curent custodiantq;, id quod minime eum fallere potest, qui aliquantisper in hac scientia versatus sit. Et tandem Plato huiusmodi ciuitates bifariam diuisas asserit. in pauperes siquidē, & opulentas, atq; vtroque ex membro multiplices, ac varias prodire: & tum etiam, cum pauperibus ciuibus eius ciuitatis concessa fuerint bona diuitum ciuitatis eiusdem, non minus perniciosum, & exitiale bellum exoriturum in ea imperita ciuitate, quam

D A si re vera duę essent ciuitates inter sese pugnantes, proinde hęc, quam institui mus, ciuitas ampla quidem spacio erit, valorisq;, ac roboris (vt inquit Plato) eximij, quanquã propugnaturibus duntaxat mille defendatur, de illis etenim hoc dicitur, ex eis viginti omni negotio liberos, hostes ducentos vincere. Ad hæc, hęc ciuitas, neq; magnitudine quauis, neq; spacio esse debet, ex qua nu merus hic bellatorum exeat: neq; tam exigua, paruaq;, vt finitimis populis sit facilis expugnatu: neq; etiam vasta, vt in ea, & arari, & feri facile possit. At principes huius ciuitatis, puta de magnitudine, & exiguitate ipsius consti tuere debere, necnon de custodum, & cuiusuis artificium generis numero. Res enim in hac Republica, non aliter atq; in natura se habet. velut enim huma nę actiones, humanaq; corpora nõ mensura quauis perficiuntur, neq; exigua, vt in fabulis fertur Pygmęo occubitalis, aut vnius palmi staturę esse, neq; ma gna, atq; enormi, vt Gigantes olim fuisse fertur altitudinis sexaginta palmo rum, hisq; similia monstra: verum quadam certa magnitudine, qualis complu ribus in hominibus reperitur. Nec hoc tantum in natura perspicitur, verũ in artificialibns etiam rebus: sicut non ex quauis vocularum mensura in Musica id harmonię resultat, quod Musicę sit côueniens. Quęrat ergo fortasse aliquis, quę ciuitatis huius, quantaq; magnitudo, quis custodum numerus esse debeat? cui equidem, cã rationem variari pro temporis, loci, vicinorũq; populorũ va

B rietate, atq; natura respondebimus, quocirca, vt de ea re constituat, propriũ ip sius ciuilis coniecturę est: constituat, propriũ ipsius ciuilis coniecturę est, quę facultas experientia constat, & vniuersa illa, atq; generalia dispicit. quousq; singulis in rebus, veluti materijs subiectis versentur. At Plato quidem, dũ & temporis sui, & gentium finitimarum rationem habet, huius Reipublicę custo des, propugnatoresq; mille satis futuros arbitrantur. In quem rationibus Ga lenus inuectus est, dicens, illã opinionẽ Platonis, si ad ętatem nostrã transfe retur, absurdam fore. Qua in re Galenns quidẽ, regni illius pręstantiã, quod sua ętate maximũ fuit, spectabat: at Plato videatur quidem non ita sensisse, vt rẽ aliter esse non posse putaret, sicuti neq; alijs in rebus, quas in vniuersum tra ctat, sed id tantum dixit, quantũ & ętatis suę ratio, & generis. videlicet Grę cæ conditio postulabat? quis enim aliter intelligere possit, cum hanc Rempu blicã aduersus omnes mortales pugnaturam esse certũ sit? Quod igitur Plato hoc non aduerterat minime conuenire? Forsan, & quis dicat, Platonem, vniuscuiusq; ciuitatis bene institutę multitudinẽ non debere esse numerosiorem, quę vno loco, vnaq; vrbe contineatur: ad huius tamen exemplũ multę alię ciuita tes debitum, certumq; modũ, numerũq; ciuium habebunt. Quęres, si ita ha bet nihilominus tamen ex locorum varietate ratio quoq; varia erit. Ac veris simum quidem est, diffinitum esse debere felicis cuiusq; ciuitatis, & multitudi

C nem, & magnitudinem. quis autem vnicuiq; numerus pręfiniendus sit, non nisi explorata, & regionis, & incolarũ natura dijudicari potest. cuius rei significa tionẽ quandam dictũ illud a professoribus nostrę legis habet, Misit, aiunt, ad rubrũ, atq; ad nigrũ, quod quidẽ, etsi Plato non censet, hęc tamen est Arist. sen tentia, cuius de veritate minime dubitatur. Inquit igitur Plato, egregiam admi nistrationem in hanc formulam compositã, cuiusmodi ciuitatem hanc esse dixi mus, definitę & magnitudinis, & multitudinis esse, quod non paulo quidem fa cilius est, quam id, quod paulo superius diximus, oportere sicuti nascatur ex custodibus ęneus, eũ ad inferiorẽ ordinem traduci: contra, si alijs contingat au reum filium, aut argenteum gignere, inter custodes eum coaptari. Quę omnia ita pręcipiuntur, vt omnes in hac Repub. nati in vnã rem natura magistra cõ sentiant. siquidẽ vno in opere oẽs, ac singuli inter se conueniunt: id autẽ opus intelligo, ad quod natura quisq; comparatus est, vtq; summatim comprehendã, pręcepta hęc omnia, & admonitiones, quę ad harũ legũ obseruationẽ faciunt, neq; non aliarum etiam, quę postea cõmemorabuntur, vt quę de virorum, ac fœminarum copulatione, de procreandis liberis agunt, hęc inquã pręcepta dif ficilia non sunt, nec quę viris huiusmodi, aut molesta, aut grauia sint, quin po tius leuia his, qui in hac, quam educandi, atq; instituendi rationem pręscripsi

Qualis debeat esse ciuitas.

Galenus cõtra Platonẽ.

mus, Musica videlicet, atq; Gymnastica adoleuerint. Et quod ad Musicũ quidem attinet, cauendũ in primis est, ne quid præter constitutũ prioribus legibus modum innouet. nãq; id, si contingat, ciuitas ipsa facile ægrotauerit, idq; erit clam omnibus. Nec minus propterea interim affectus, animi tranquillitate, & quiete retinebitur. quousq; insinuante se magis q; pernicie, ad vltimum res ad legũ corruptelã, & morũ redierit. Est præterea manifestũ, quotquot his in legibus institutionibusq; vniuersalibus enutriti fuerint, suopte ingenio ad quãplurimas priuatas leges optimas deuenire posse. quo in genere est, reuereri parentes, & corã maioribus natu, senioribusq; tacere, atq; reliquæ etiã leges, quæ in actione versantur. Quãobrem priuata hæc officia nihil attinebit, tanquam leges atq; statuta describere nã vniuersarũ rerum leges illæ, si recte atq; ordine ferãtur, ciues quidẽ ad has particulares sua spõte mouebunt, ac facile cũ vnicuiq;, ita constet puerilis educationis, & naturę, initijq; ratio, vt tota deinde vita sequatur, & apperat quod simile sit, atq, conforme illis, seu bona fuerint, seu mala. Ac equidẽ, qui partialibus legibus mores formare ĩstituerit, omissis generalibus illis, quod ipsum quidem non pauci legum conditores feceruut, is sane Medico similis sit, qui ægrotos curat, quorũ dissoluta in cibo, & potu, & venere libido obstet, nec vlla prosit cura, quia nõ cohibita intemperantia eorũ, quicquid adhibetur medicinæ augebit, multiplicabitq; ęgritudinẽ, potiusquã sedabit. Proinde, & quisquis partiales has leges, & veluti singulares imponere conabitur, nunquã a corrigẽdis bis, emendandisq; quiescet, in quo vno omnes nihilominus, & acquiescunt & confidunt, quin ipse quoq; ea ratione putat se finẽ attigisse, a quo profecto permultũ abest. hoc quidẽ nõ in paucis legũ conditoribus, quorũ ad nos historia tradita est, probatum fuit. Quisquis itaq; huiusmodi Respub. corrigere (vt inquit Plato) enitetur, pinde erit, ac si vnũ ex hydræ capitibus amputet, inutile quidẽ id, atq; absurdum faciens, quãdoquidẽ per reliqua capita venenũ nihilosecius emittatur. Est ergo necesse legibus his, quæ de vniuerso genere præcipiunt, inniti in primis, quales a nobis nõnullæ dictæ sunt, dicẽturq; in posterũ. Inquit insuper Plato, legem, quæ de tẽplorũ ędificatione, de cõstituendis oratorijs, deniq; de pcibus, de sacrificijs, de donarijs agit, docetq;, quæ omnia & humanũ animũ subigũt, & Deum, atq; Angelos laudibus extollunt, colũtq; eã scilicet legẽ Prophetę, qui diuinũ mãdatum referat arbitrio permittendã: quasi rem huiusmodi diuinam esse velit, & quicquid eius in ciuitatibus reperitur, acceptandũ qualitercunq; tradităũ est, quoniã hoc, velut legitimis omnibus constitutionibus legibusq; ipsis cõmune est. At quandoquidẽ in huius libri primordio de iustitia quidnã esset Plato attẽtauit requirere, confutauitq; quicquid de iustitia celebriores sua ætate opiniones asseuerant: ac erat ipse pollicitus primum naturã iustitiæ in Repub. ostẽdere, ob id ipsum postmodum iustitiæ ipsius in aliqua vna anima naturã explicabit, vt fuerit in Republi. id clarius expositũ. quemadmodum, si quis scriptum aliquid exiguissimus literis, & procul a nobis interuallo separatis, vt legamus præcipiat, nosq; idẽ illud alibi maiusculis, grãdiusculisq; literis scriptum videamus, paruosq; id a nobis spatio seiungatur: nobis certe congruentius videbitur, ac cõmodius grandiusculis his characteribus primum vti: quibus facile perceptis, deinde minutulos illos nullo legemus negotio. ita res se habet, quod ad iustitiam Reipublicæ, & alicuius vnius animæ attinet. Qua ratione ẽt, vt dictum a nobis prius est, antequã iustitiæ naturam oratione prosequatur, cœpit illã ipsam in moribus ac vita iustæ ciuitatis describere qualis esset. Ac deinde, vt primũ in ea disputatione, quæ de vita, & instituto Reipu. instituta est, natura iustitiæ manifesta erit, iustitiã ipsam per se qualis sit ostendere aggredietur: eadẽq; opera ciuitatem illam sapientẽ esse, fortemq;, ac temperatam ostendet. De quibus virtutibus quatuor, quæ in hac Repub. inueniuntur, hic inuestigat, quænã sit vniuscuiusq; natura: in qua Repub. parte singulæ eniteãt. Incœpitq; a SAPIENTIA disputationem, ac dixit neminem latere Rempub. hanc sapientia, & scientia instructissimã. nam, & quacũq; de re deliberet cõsilio valet, & prudentia in instituẽdis legi-

De ijs, quæ ad sacra pertinent.

De quatuor virtutibus.

De Sapientia.

A bus atq; sanctionibus, quarũ nunc mentionem facimus. At optima gubernã ti, optimusq; modus, etsi quędã scia omnino, sit non possumus tamen dicere eiusmodi optimã gubernationẽ, atq; modum in hac Rep. reperiri, propter ope rarias artes, exempli gratia, propter agriculturam, vel artem tectonicã est er go illa quidem sapiens, ac ipsa, de qua nunc tractatur, scientia. Neq; quis, nisi immerito. abnuat hanc scientiam ex cognitione finis humani perfici, cũ hæc administratio ad eã maxime accedat. Nec quenquã fugere potest, humanũ nos finem scientijs cõtẽplatiuis considerare, cognoscereq;. Quocirca hęc Resp. duplici scientiarũ genere sapiens appellabitur, & eo qđ ad agendũ, & eo quod ad cognoscendũ institutũ est. Quę tamen certe sapientia in minima huius ciui tatis parte consistet, in ipsis quidẽ philosophis: cuius naturę, vt pręstantissimę, sunt semper admodũ pauci, si reliquarũ artiũ, aut fabrilium, aut quęstuariũ pro fessoribus cõparentur: & sapientia quidẽ illa ipso in principe Reipu. inesse de bet, eadẽq; ciuitati dominari. Principes ergo huius Reip. sapientes esse opor tet. Atq; ita non perperam explicatum esse putamus, quo in generę hęc Respu blica dicatur sapiens, & qua in parte ipsius sapientia constet.

FORTITVDO aũt, quę ad hanc Remp. spectat, est nihil aliud, quã obser uatio fortis cuiusdũ opinionis, atq; electionis, & quasi adhibita diligentia, vt omnibus in hominibus natura ad eã affectus, rara sit, & permanens, contraq; B terrentia, ac omnia alicientia. Intelligo aũt per terribilia illa, timorẽ ipsũ, atq; dolorẽ, p illecebra., concupiscentias oẽs, & voluptates. Est aũt pspicuũ, si ita populus (vt descripsimus supra) doceatur, atq; instituat, Musica .s. & Gymna stica, fore, vt, nec timoribus nec cupiditatibus ab eorũ animo fortitudinis opi nio, sententiaq; dimoueatur: cõtra vero, si educati fuerint aliter, tunc illis faci le aĩo excidet fortitudinis propositũ. Quod ipsum, si vis, exemplo tibi perfaci li planum (inquit Plato) faciam. Fullones quidem nostri quandocunq; purpu reo colore pannum adamussim infecturi sunt, vt color ipse deleri nequeat, eos ante omnia ex tot diuersis coloribus album deligere: quem deinde non modi ca opera ad recipiendum colorem pręparant, vt quam optime purpureum re cipiat: atque ita demum comparatum colore tingunt purpureo: ac demũ, quod ita infectum est, neque absterſione, neque ablutione quauis colorem perdere potest. ꝙ si forte pannus non fuerit ita pręparatus, facile color ipse a detergen tibus, aut dilui, aut deleri poterit. Quę ratio, & in custodibus eadem est, si non ea, qua diximus institutione atque disciplina educati, & quasi pręparati fuerint, neque natura eorum ad idipsum delecta, tunc enim magnopere vtendũ esset, ne fortis, ac costans opinio, quasi color ab eorum animo facile fugiant, atque deleatur. Neque quidem est quod sit ad detergendas, extirpandasq; vir tutes potentius voluntate ipsa aut cupiditate, aut dolore, aut metu. At vero vir C tus hęc fortitudinis, qua in ciuitatis parte, quo in negotio emineat. neminẽ la tere puto: eam siquidem maxime eorum propriam esse, quorum natura, vt ma ximopere idonea ad custodiam delecta est, quo sane ad hanc partem adimplẽ dam delegimus. est enim (vt puto) clarum, nullam ciuitatem, aut fortem, aut timidam dici, ita vt, vel in omnibus eius partibus, aut in quauis earum existat fortitudo, vel timiditas: quarum neutra. neque in diuitum genere, neque in ge nere fabrorum inueniatur, verum custodibus ipsis illę ipsę sunt peculiares. Est itaq; a nobis expositum, & quid sit hęc virtus, & quam Reipublici. partem spe ctet superſunt igitur duę in ciuitate virtutes examinandę, Temperantia, & Iustitia: tumq; quidnam ipsę sint, & cui ciuitatis parti attributę dicendum.

De fortitudi ne.

TEMPERANTIAM certe nõ male in cibo, ꝙ potu & venere mediocri tatẽ quandã dixerimus: cũq; appellamus tẽperantẽ, qui per se moderationẽ hãc continuare possit. Simile id quoq;, quod de Temperantia dicitur, eã quidẽ esse abstinentiam quandã animę, & cohibitionem a voluptatibus & cupiditatibus. Dicimus insuper, temperatum hominem se ipso potentiorem esse, & suijpsius victorem. Qui sermo in hunc sensum accipiendus est, vt cum pręcipuarũ in homine partium altera pręstantior sit, & nobilior. intellectus quidem ipse, alte ra vilior, ipsa scilicet cõcupiscendi pars, si pręstantior illa pręualeat, imperetq;

De Temperantia.

viliori ac vilior illi subiecta sit, dicimus tunc ipsum sibijpsi dominari. E diuerso, si abiectiori parti melior illa subijciatur, idq;, aut propter vitiosam educationem, aut propter aliud quiduis incommodum ipsum, tunc sibijpsi imparē esse atq; seruire affirmemus. quę ratio vtrobiq; perpetua est. Hoc igitur modo dubitari non potest, ciuitatem nostram, & sibi, & alijs imperare: eamq; virtutē non in vno tantū genere esse, velut in principibus, sed in vniuerso etiam populo. At nec in opere humano perfectū quicquam vnum, atq; adeo humanum: dici potest, quacunq; ex virtute acquiratur, nisi quod, temperantiam sit secus in sapientia, & fortitudine res habet: quibus virtutibus necesse est partes aliquas Reipublicę carere, cum hęc temperantia per vniuersas currat, ac diffunditur: statimq;, ac primo quoque tempore trahenda est omnibus in ipsa educatione, contrariumq: vitium arcendum. Atque in hunc modum quid ipsa esset Temperantia, quatenus Reipublicę inesset, dictum est a nobis: restat vt de quarta virtute, cuius gratia ab initio inecta quęstio est, sermonem instituamus.

De Iustitia.

IVSTITIA itaq; est in hac Repub. & Prudentia, eadem iustitię ipsius actus est, nihil aliud, q̄ quod superius diximus, cum de regimine huius Reip. agebatur siquidem illuc dicebamus, singulos quosq; in hac ciuitate opus vnicū pręstare debere, ad quod eum ipsum natura pręparauisset, eamq; iustitiā esse, quę optimum statum ciuitati, ac perpetuum quidem exhiberet, quandiu in eadem exerceretur, ac tres illas superiores, quarū paulo ante disputationē terminauimus, ciuitati eidem pręberet, quod totum non nisi vno, & imperantiū, & subditorum, plebisue consensu ad obseruationem, reuerentiamq: legum fieri potest: tanquam hęc sane quidem facultas promiscue in pueris, in mulieribus, in seruis, in liberis, magistratibusq:, & priuatis, ac demum in omnibus Reipubli. partibus insit, quod ita intelligitur, si vnusquisq; destinatum sibi a natura opus amplectatur, nec alienum vnquam concupiscat. Erit igitur hęc Respu. ita demū iusta, si conuentu, atq; multitudine iustorū constiterit, dum singuli propriam sibi atq; asignatam actionē ciues exerceant. Quo in genere ciuilis quoque æquitas comprehenditur: sicuti in ciuitatibus iniquitatem ponimus, ipsam quidem iniustitię causam non aliter esse, q̄ si singuli ciues plus vna re agēda aggrediantur, ac ex alia in illam se trāsferant, ex alioq; munere in aliud, ac per multos deinceps ordines, gradusq; vagentur. Quod licet videri possit ciuitati minime nocere, pręsertim, quod ad eas artes attinet, quę opificum sunt, atq; artificium, manifestum tamen est, in his quoq; artibus eam permutationē Reipublicę incommodare: quemadmodum si quęstuarius natura, vel diuitijs, vel robore elatus, aut cuiusuis generis alio impulsus in militarem ordinē transire conetur, siue (quod indignius quidem est) miles in consularem, & custodum ipsorum dignitatem ascendere contendat. vtrunq; enim ciuitatem magna afficit iactura. id quod etiam tu ex ciuitatibus nostris facile comprobes. Quibus omnibus expositis, iustitia quid sit perspicuum est, ipsamq; in vniuersas huius ciuitatis partes esse diffusam. Cuius naturam, vt in ciuitatibus esse intelligitur, postquam est Plato executus, ad eam se rationem conuertit peruestigandam, an ipsa in vnica quapiam anima inueniri possit, quę sit ciuili iustitię similis, an secus. si sit, bene quidem. si non sit, se ad tractatum ciuilis iustitię referet. Et quidem quęcunq; secundum magis ac minus tantummodo differunt vnius esse generis necesse est, nec hactenus in vno quicquam est, quod vt alteri contrarium: qui ratione in vnica anima iustitiam, & ęquitatem nihil differre clarum est ab ea, quę in ciuitate ponitur. Inquit ad hęc, huiusmodi ciuilem esse iustitiam, si ex tribus naturis illis singulę videlicet, & qua discimus, & qua irascimur, & qua concupiscimus in officio suo sint, idq; ipsum, & modo, & tempore debito agant: ex qua etiam ratione hanc Rempublicam ponimus, sapientem, fortem, temperatam esse. Quod si hę tres naturę in vna quadam anima repertantur, ac perficiantur, non aliter in ciuitate iustitia erit, & prudentia, quam partibus illis ita affectis, vt ratio ipsa imperet, reliquę duę iracundia, & cupiditas obtęperent, cū neminem lateant, non potuisse has partes in ciuitate fingi, nisi in anima inuenirentur, nam qualiter iustitia in ciuitate esse

intelligitur, nisi quatenus in ciuibus est? Ac in Naturali quidem philosophia ostensum est, duas inesse nobis contrarias inter se vires, rationem, & concupiscentiam, in duo videlicet cupiditatem, et iracundiam hoc secundum manifestũ est ꝗ ipsi sępe experiamur cupiditati iracundiã repugnare, atq; imperare, veluti instrumentũ quoddam sit, quo cupiditatẽ retundimus: ideoq; accidit nõ infrequenter, vt si quando cupiditate pręter rationẽ agitamur, atq; distrahimur, irascimur quidem. Cum igitur res ita se habeat, ac tres illę in anima facultates existant, quemadmodũ in ciuitate non sunt, nisi ex ratione, qua ipsę in anima inueniuntur: erit quidem iustitia, & ęquitas vnius cuiuspiam animę ita demũ, si singulę illę partes suo, ac proprio munere perfungantur, quemadmodũ in ciuitate diximus. Ac si itaq: omnes animę partes conspirabunt, vt ratio, tanquã sapientes dominetur: irascendi vis obsequatur illi atq; subijciatur, ac proprio incitata feruore aduersus contrarium quidlibet pugnet. Quę sane concordia, & velut consensus vna in anima per Musicam, & Gymnasticam conficitur. quandoquidem Gymnastica ipsa irascendi partem corroborat, & fortitudine instruit. Musica eam ipsam, & disciplinę capacem, & rationi obsequentem facit, ac illę duę quidem partes, si sic componentur, atq; conuenient, tertię, quę superest, parti instituẽdę conferent, atq; coaptabuntur, Quamobrẽ eadem ratione, eademq; parte, vnumquemlibet hominẽ sapientem vocamus, qua ciuitatẽ similiter, & temperatam, & fortem: idq;, cũ eum, qui rationis pręcepta prima queq; obseruat, ac retinet, fortem appellemus. Id vero, quod semper dixi, intelligo in ipso formidinis tempore, ipsoq; dolore imminente, vel voluptate, & ita ciuitatis fortitudinem diffiniuimus. Itidem, & homo etiam ipse sapiens est, in quo penes rationis partem rerũ omniũ est arbitrium, cęteris partibus illi morem gerentibus, vt in ciuitate esse solet, neq; non hic temperatus vir est, qui est temperati ciuitati similis, ob idq; quisquis naturam huius, quę instituitur ciuitatis fuerit assecutus. maxime is virtute erit pręditus, sicut hęc quoq; ciuitas studiosissima est, & optima, Quibus omnibus facile est colligi, non alienã esse in ciuitate ęquitatem, & iustitiã, aliam in anima. Ex quo ipso etiam perspicuũ est, eandem, & in ciuitate improbam, & in anima iniquitatem, iniustitiãq; esse, vtrobiq; enim illud ipsum vitium nihil est aliud, ꝙ partium ipsarum peruersum dominium, obsequiumq;: quemadmodũ, si in anima pars irę, aut cupiditatis dominium, obtineat. Idq: non male sanitati, atq; ęgritudini, corporis comparetur. etenim, sicut prospera corporis valetudo in humorum ęqualitate consistit, ac naturę in illos ipsos dominio. contra ęgritudo est, si illi naturam superent, atque opprimant: ita res quoq; in anima habet nam eius demum consistit sanitas, si parti rationali tota anima conspiret. ęgritudo, si illi reliquę partes imperent. hoc modo virtus, sanitas quędam est, & pulchritudo: vitium vero, deformitas quędam, atq; ægritudo, ac ita sane sanitas est vna, vt virtus, nec alia de causa proba ciuitas est: vitia autem sic diuersa sunt, & plura, vt morbi ipsi multiplices, & varij. Ob idq;, male institutę ciuitates singulę etiã, plures quodam modo sunt, & diuersę: quę tamen quatuor generibus, vt postmodum dicetur, comprehenduntur. Vera autem, ac recta administratio duobus tantum nominibus appellatur, nam vel vnius gubernatione, regnum dicetur: aut plurimum optimorum, status optimatum appellabitur. Absoluto itaq; de virtutum generibus sermone, earum, quę in hac ciuitate existunt, refert se ad ea persequenda, quę de custodibus reliqua erant, quo videlicet modo cũ vxoribus congredi debeant, qualiter liberos educare, quo modo etiam generare. Ac dicamus quidẽ id neminẽ latere posse, vt quandoquidem custodum naturas in ciuitate perpetuari volumus, nec id aliter quã, vt sibi similes cum plurimum generent, hoc fieri non possit, si cum quauis muliere cõmisceantur, verũ tantũ modo, si cum similis naturę mulieribus similisq; educationis coniungantur. nec id solum custodibus conuenit, sed reliquis etiam, suo cuiq; in genere. Hinc exorituri sane quęstio, num mulieres ipsę sint similis naturę ac velut cõgruant naturę ciuium, virorum, pręsertim custodum, an ipsarum natura a masculorum genio discrepet? Prius si dabitur, fœminę eadẽ munera, officiaq: explebunt

De his in Quinto.
De mulieribus.

quę maribus quoq; ipsis assignata sunt, ita vt & Militarem facultatem, Philosophiamq;, a- principatum, reliquaq; similiter assequi possint: sin secus, tũ mulieres ipsę nonnulla ad munera habiles erunt, ad quę viri ipsi erunt penitus inepti, cuiusmodi sunt nutriendorum liberorum partes, pariendiq; labor. & alia id genus. Nos vero eiusdem speciei esse, & mulieres, & viros, in humano fine adipiscendo affirmamus; nec quicquam interesse, nisi prout, aut magis, aut minus idipsum agant: videlicet ꝙ compluribus in rebus vir sedulitate, ac diligentia mulierem superet (quanquam non adeo absurdum sit, aliquando nonnullis in actionibus mulieres viris diligentiores esse, vt in Musica practica videre est, ideoq; fertur, musicos modulos tum demum perfectos esse, si a viris excogitati, a mulieribus absoluti, & consummati sint. Itaq; cum viri, vt diximus, & mulieres speciei eiusdem sint: atque ea, quę natura specie non differunt, ad eundem actum in ciuitate se conuertant: hinc credo manifestum esse, eodem munere hac in Republica, & viros, & mulieres vti, etsi suapte natura illę ad illud quiduis imbecilliores sint: quatenus bene consultum sit, si leuiora illis opera, ac faciliora assignentur. Nec id inquirentibus difficile est inuestigatu, videmus enim mulieres nonnullis in artibus masculis nihil esse dispares, pręter ꝙ ipsę ad eas minus validę, minusq; perferentes sint: non tamen excluso, quin mulierum aliquot aliqua in arte viris ipsis pręstantiores sint, ac diligentiores, vt in arte textoria, sartoriaq;, & alijs nonnullis. At vero ꝙ militarem artem, industriamq; participent, videre est cum in alijs pluribus, tum in his, quę nõnullis in partibus Africę habitant. Qua ratione colligi potest, nihil alienum videri, si quę mulieres ingenij quadam perspicacitate, ac prudentia maxima a natura ornatę fuerint, sapientes sint in ciuitate, & principes. Verũ, quoniam id perraro contingit, ideo est, ꝙ leges nonnullę mulieres prohibuerunt ad sacerdotium, pręsertim pontificiam dignitatem promoueri. Cęterum, & inductione, & similitudine a brutis animantibus ducta, probabile est, quẽadmodum inter custodes gregis canes fœminas, nihil a masculis, quod ad custodiam attinet, ac pugnam, inimicitiasq; aduersus lupos differre, nisi quatenus sunt imbecilliores: sic mulieres quoque custodes in ciuitate esse debere, habita ratione eius animalis, cui nos custodem ante assimilauimus. Natura vero (quanquam id raro) nonnunquam tamen aliquibus ad pugnam armis, quibus fœminæ carerent, mares instruxit, vt de suibus clarum est, ea vero, quibus plurimum instructa sunt pugnacia animalia, sunt certæ eadem fera, & maribus, & fœminabus: quasi idẽ, quod masculus, fœmina agere, & exercere debeat. Enim uero in his nostris ciuitatibus nunc perspicere non licet, quanta sit mulierum, quãq; ampla facultas, eas cum tantũmodo ad liberorum procreationem habeamus, tanquam sint imperio mariti, liberis pariendis, lactandis, enutriendis addictæ: quæ seruitus quidem liberam illis aliarum rerum administrationem, curamq; abstulit. Ea demum causa est, cur his ciuitatibus nullę mulieres sint ad aliquam humanarum virtutum paratæ, sed plantis potius similes, graues quidem, & molestæ viris ipsis. Qua etiam ex re potissimum paupertas, & miseria his ciuitatibus ingruunt: ꝙ mulieres ibi viris duplo plures sint, nec aliquid ad necessaria quærenda conferant, neq; in illis exercitatę sint, nisi perraro admodum aliquibus se operibus adhibent: quæ certe fere, non nisi quãdo necessitas cogit, suscipiunt, vt inopiæ suæ opem ferant, cuiusmodi nendi, & texendi artificium est, quæ omnia de se sunt manifesta. Et cum ostensum sit, fœminas bellicam artem cum maribus communem habere, ac aliquas alias: conuenit, vt in eis deligendis ad quamcũque rem earum naturas spectemus: eandemque adhibeamus diligentiam in eis, & quærendis, & erudiendis, tum Musica, tum Gymnastica, quam in viris ipsis pręstitimus. Et sic mulierũ corpora, quæ cum viris in gymnasio bellico exercentur denudanda erunt, cũ virtus illis pro optimo vestimento inducenda sit. Ac, vt primum mulieres ostendit simul cum viris custodes esse debere, vnaq; habitare, & versari, & epulari, cum nullus in hac Repub. custodibus ad habitandum, vel epulandum assignatus sit locus, inquit insuper necessitatem quoque virum, & mulierem custodes

A ad mutuam commixtionem impellere. Nec temere tamen quæuis ad arbitriũ congressio permittenda est, neq; cum quocũq; voluerit, idq; ex instituto proposito. nos enim eum actum humanũ quidem esse volumus, non qualitercũq; commisceri contingat: sed ita venus instituatur, vt quãoptime ad generationem, ac propagationem custodiæ apposita sit, certis quibusdã, determinatisq; temporibus, scilicet more quoq; definito pro vniuscuiusq; ratione. Hic autẽ mos, etsi a reliquis ciuitatum, ac populorum legibus maximo opere discrepare videtur, idq; ex vi quadam verborum potius, atq; specie, nihilominus cõmunis certe reliquis omnibus institutis, ac consuetudinibus apparet. Et nos quidem breui admodũ dissertatione de hac re, quid Plato sentiat, exponemus. Dicendũ itaq; est horum custodum cõmiscẽdorum tempus obseruari debere, ac considerari, maxime ad continuationem, & perpetuitatẽ sui generis: similiterq;, & coeundi modus determinandus est. quod ipsum variari ex bellis superuenientibus potest, atq; multa alia interuenire possunt, quare congrediẽdi modo, vel adijciant, vel detrahant. Et inter priuatos quidẽ in hac ciuitate matrimonium ita contrahitur, vt non nisi similes coniungantur: ac boni bonis, vt hac ratione natura eorum optimam liberis sobolescat. Quis enim venatorios canes, aut aues ad venationem quoq; aptas desiderat, qui non idem curã quãmaxime præstet, vt horum generosam naturam cum generosa coniungat: B vt ex eo congressu, quod natum erit parẽtum generositatem referat? At quãto magis in hac Repub. circa procreandos liberos cura hæc habenda est? Quocirca, qui huiusmodi curam in Repub. gerit, committere non debet, vt quælibet temere ætas ad coitũ admittatur, quin florida tantum, & firma: quæ in muliere a vigesimo anno incipiens, ad quadragesimũ durat: in viris vero, a trigesimo vsq; ad quinq; & quinquaginta annos producatur. quæ in vtrisq; ætas liberis procreandis attributa est. Est quoq; in his custodibus, ac prole eorum (vt ipse censet) ea nuptiarum habenda ratio, vt mulieres omnibus viris cõmunes sint, nullaq; vni tantum propria, ac sua assignetur, ita vt vno in contubernio cohabitet, vt in his nostris ciuitatibus fieri solet: & rursum, liberos omniũ fore cõmunes arbitratur. Quod vero ad vxorum cõmunionẽ attinet, ita mihi sane intelligendum videtur, vt illæ cũ omnibus viris habitent, nullo, quod ad id spectat, discrimine: non tamen, vt libera eis cõmixtio, coitusq; permittatur. Verum, cum principibus necessitas videbitur sufficiendæ sobolis, videbũt vt publice apparentur nuptiæ: tumq; hinc sponsi, inde sponsæ conueniant, sacrificia fiant, ac vota Deo nuncupabuntur, Deũ opt. max. orabunt, vt sui ille misereatur. Ad hæc quoq; præcipient, vt poetę hymnos epithalamos, quales in nuptijs celebrari solent, cõficiant: ac deniq; ex huiusmodi vniuersorũ ciuium concursu, viri, ac mulieres ad nuptias seligẽtur. Tũ deinde nõ sine arte, atque C ingenio iudices sortẽ agitabũt inter eos qui vxores ducturi sunt. cuius sortis ea moderatio esse debet, vt quæcũq; cuiusuis vxor obuenerit, id casu nõ arte factum videatur. sic itaq; cõmunes omnibus videbũtur vxores. Neq; tamẽ sors, nisi inter similes, atq; vnius speciei iniri debet, sic, vt optimã mulierũ speciẽ ad optimũ virorũ genus conferat, deteriorẽ quoq; deteriori: data opera in primis, vt nullus id ciuiũ percipiat, præter senes, & iudices ipsos. Galenus autem cõmeminit librũ se hoc genere sortiẽdi cõposuisse, qđ ipsum appellatur octogenariũ. quo ex opere cõmoda duo egrediẽtur, prius est, vt id, quod putabatur de mulierũ cõmunione, ratũ existimetur: alterũ, vt optime ad procreationem prolis naturæ obseruẽtur. & præter hunc quidẽ modũ, possunt adhuc alij excogitari. Mox mulieres, inquit, grauidæ a viris seiungẽtur, & cũ prægnãtibus reliquis habitabunt, donec pepererint. Post partũ autẽ omni opere cauendum est, ne vlla suã prolẽ videat, sed cõtinuo quod natũ erit alio ad nutrices trãsferatur: ad nutrices quidẽ, si matres sufficiẽti nõ abundabunt lacte. Hoc aũt propterea institutũ est, vt nati omniũ cõmunes videãtur: idq; adeo, vt singuli quique vniuersi illius generis natos credãt esse suos, vicissimq; nati arbitrenẽ oẽs illos parẽtes suos eẽ, qđ totũ ad cõciliãdũ amorẽ fit, Nec ĩ hac ciuitate vlla erit alia necessitudo, ğ patrũ, et auorũ, filiorũq; atq; filiarũ, et nepotũ, et fratrũ, atq;

Quę ętas & in mulierib' & in viris ad coitum apta.

De filiorũ, mulierumq; cõmunione.

sororum. Quo in genere huiusmodi ciuitas varios cognationibus gradus cōple D
ctetur, in quibus vnum ordinem filij conficiant, aliū patres, alium aui, alium proaui, ita vt quiq; in filiorum ordine patrum ordinē suscipiant, & venerentur, colentq; ea reuerentia, quę patribus a filijs debita est. Rursumq; ordo ille paternus, quotquot filiorū gradus complectitur amabit, eo scilicet amore, quo solent filij a parentibus diligi. Propterea fratrum, sororumq; matrimonia, ac cōgressus ligitimi sunt, parentum vero, & liberorū inter se congressus, licet hinc ascendatur, illinc discendatur, huiusmodi congressus tolerabiles non sunt: ne dignitas illa paterna, ac reuerentia insolescente venere contaminetur. & filialis ille cultus amore voluptario confundatur: ac demum, ne, deposita fuerit liberorum erga parentes obseruantia, & reuerentia, ipsa etiam Resp. penitus corrūpatur. quę causa in omni legū institutione obseruata est, & licet inter se circa huiusmodi graduū determinationem differant, sintq; & ipsę inter se inuicē rationis diuersę. Aetatū etiam non in postremis habendus est ad venerē delectus qui enim ętatem ad generandum pręfinitam egressi fuerint, non indignū est inuestigatione, an pręterea cum muliere congredi ad subducendum seminis excrementum liceat, cū nullū magis inter omnia superflua excretione indigeat. Ac Plato permittit id quidē, sed ex eis siqui nati fuerint, nullo loco, nulloq; numero esse censent, nutrimentūq; eis intercedit. Verū & id non nisi pro ratione sanitas concedi, ac mensurari debet. Superiores autem nuptię sine dubio repetuntur toties, quoties vsus, ac necessitas postulant procreandi: ita habito, & raritatis, & frequentię respectu, vt Reip. huius, atq; ciuitatis non excedatur determinata multitudo, prout etiā mulieres ad cōceptum, aut faciles, aut tarde sunt E
Huius autem loci intellectus Galenū habuit peranxiū, nū, scilicet huiusmodi copulationes deberent iterari. Hinc autem illa fuit anxietas, ꝙ Platonis in hoc loco mentem non assecutus est. Nam nisi renouarentur nuptię, sed singulę singulis coniunctę permanerent, nimium in cōmunione illa cessaretur, cōmunisq; amor de medio tolleretur, essetq; longe maior pro seipsis consortibus ad bona acquirenda mutua diligentia ipsorum, & cura, ꝙ̃ pro alijs: eaq; ratione familiaris potius administratio, quam ciuilis nasceretur, quod manifestū est apud eū qui in hac disciplina versatus fuerit. Eo ergo absurdius esset alicui vni cōcedere, vt priuatim sibi ad habitandū domum haberet. nemo enim in hac Reip. proprium sibi quicquam obtinere debet, ac omniū rerum cōmunio perinde in hac Repub. atq; in membris corporis se habet. Per has quoq; nuptias tantū tēpus vis vnusquisq; liberis operam dabit, quantum, vt plurimū, ad conceptum sufficere diiudicabit: & hoc mihi esse videtur, quod de cōione & filiorū, & vxorū Plato intellexit. Deinde demonstrationibus probat cōitatem huiusmodi necessariam esse: dicitq; primum huius Reip. legislatorem in ciuitate constituenda spectare debere potissimum, quod sit ciuitatis summū bonum, non secus ac repellere a ciuitate debet, quod maximū est malum. Ac nullum profecto est perniciosius ciuitati ea gubernatione, quę pro vna plures efficit ciuitates: nihil e contrario salutarius, ꝙ̃ id, quod Rempublicam conuenit, conglutinatq; atque vnam facit. Neq; quanquam latere arbitror cōmunicationem & emolumenti, & damni ciuitatem solere colligare, atq; vnire, vt illis, & viuendū pariter, & moriendum sit, si ita sors tulerit: itidemq; valet & lętitię, & doloris cōmunitas. contra his in rebus dissidia, & quasi abalienationes ciuitatē dissoluunt, ac perimunt. alijs enim gaudentibus, alij dolebunt: quin etiam quandoq; ex aliorū dolore alij voluptatem accipient. Quamobrem non temere fertur commercia, atq; communicationes huiusmodi hominū inter se esse perutiles. Et summatim vt dicam, ciuitati mihi magis officit, nihil magis perturbat, ꝙ̃ ea verba si inter ciues euulgata fuerint, meum videlicet, & non meū. Ac illa demum ciuitas hoc pacto constituta, vt nihil vnius sit, quin idem etiam sit omnium, id, si tale est, vt vniuersis facile congruat, hęc certe ciuitas vnica, illigataq; & vera dici potest. Ciuitatis enim partium ad totam ciuitatem cōmunio, non alia est, quam membrorum ad corpus totum animalis, quod ad dolorem spectat, & voluptatem: nam, & quoties vni digito dolor est, totum huic co F

D pus condolet, totumq; afficitur ita, vt ægrotum dici possit. Idem etiam in gaudijs, ac voluptatibus accidit. Res igitur ita si se habet, vt descripsimus, huiusmodi est ciuitas, cuius ciuis probos, & bonos esse volumus. Et manifestum hinc etiam est, communionem illam vxorum, ac puerorum esse pernecessariam. namq; nullum horum custodum fas erit quempiam omnium, nisi affinē, atq: propinquum appellare: immō quicunq; occurerit, eum ipsum, vt patrē, vel auum, vel matrem, vel auiam, vel fratrem, vel sororem, aut filium, aut filiam apud se existimare debet. & in partes quidem (vt diximus) ea vtentur reuerentia, quam lex in vniuersum lata pręscripsit. Hoc etiam maxime ciuitati conducibile est, vt singule partes in letitia, & dolore ita cum vniuersa consentiant, sicut vnius corporis particulę cum corpore. Nec dissimilis est vxorū, & liberorum communicatio bonorum, atq; opum communicationi, eratq;, quod dicebamus, nullum omnino istorum propriam habitationem obtinere, neque quicquam seorsum, sed vnusquisq; domum suā habent, in qua & alij habitare possint, similiter etiam reliqui faciant. Multo minus equidem, aut liberi proprij, aut vxores proprię permittendæ erunt. sic enim propria, & mala, & fierent. Quin etiam huiusmodi proprietas non raro (vt diximus(alieni mali causa est, seminatq; rixas, atq; seditiones inter ciues: quę mala propter pecunias, propter liberos, propter vxores frequentia oriuntur. E diuerso recte, & ordine administrata ciuitas, inimcitias, ęmulationes, inuidia, paupertatem, & reliqua mala, quę has nostras ciuitates opprimere solent, effugiet. In hac vero ciuitate nihil est, ꝙ furta, & rapinę prohibeantur, reliquaq; alia, quę his Rebuspub, nostris prohibeantur. Et illi etiam ciues summa dignitate, summa prosperitate felices quidem sunt, ac beati, his omnibus malis liberi, atq; immunentes, quę nostrorum temporum ciuitatibus ingruunt. Idq; totū per se manifestum est, si quales nunc sunt conuentus, quis exacte contemplatus fuerit. Et postquam ostendit necessarias esse illas communicationes, ac vxores custodū, non minus ꝗ viros ipsos custodię attentas esse oportere, seu domi fortis, videlicet bellis gerenda sit, quemadmodum in canibus fœminę cum maribus ipsis custodiæ, & ipsę operam pręstant: tum inuestigare incipit, deceant ne ita pueros militię, ac prælijs assuefacere, vt illo spectaculo pręliorum, & tyrocinio, ac deinceps experimento imbuantur, vt alijs in artibus fit, quibus non ante operi atq; artificio applicantur tyrones, ꝗ si frequenti inspectatione eruditi, verbi gratia in fabrica, & non paucis alijs, patres, dum arti suę dant operam. pręsentes filios adhibent, vt se operantes illi aliquandiu intueantur, priusquā ipsi quicꝗ ea in arte agant. Nec parui refert, an discipuli a teneris annis artis ipsius spectatores fuerint, nec ne. quod ipsum, si in alijs artibus comprobabitur, quanto maior eadem circa custodum liberos diligentia esse debet? cum & cupiamus, & expediat maxime eos peritissimos, doctissimosq; effici. Adde ēt ꝙ committendo pręlio, si liberi adfuerint, patres acrius multo, atq; ardentius pugnabunt; quemadmodum reliquis etiam animantibus cernitur. quoties alicui eorum pręsente probe decertare contigerit. Ita tamen adsint pugnantibus patribus liberi, vt ob eorum inbecillitatem, ac pusillanimitatem, mortis periculum non subeant, si parentibus adhęserint: quin etiam propter id possent parentes ipsos in discrimen ducere, verum hoc in arbitrio sit parentum, ac iudicio, cum ipsi maxime illorum naturam cognoscant, vt si quem illorum meticulosum, atq; timidum norint, eum ad bellum exire non committant: & e contra qui firmiore. & validiore animo est puer, ad idipsum non est alienum, si egrediatur, tum in primis, cum equitandi artem exacte est assecutus. Et quod ad puerorum quidem eo in spectaculo curam, atq; tutelam attinet, omne studium nauandum est, vt videlicet in equis maturioris iam etatis, atq; obsequentioris naturę equitent, ab ipsis pręlium spectent. Pręterea autem huic ciuitati ferentur leges, quę, quicunque in acie desertor ordinis fuerit, aut abiecerit arma, aut similem aliquam ignominiam ex timore, vel ignauia ad miserit, in opificum ordinem manuariorum eum transmittant, Quicunque etiam apud hostes captiuus fuerit idem hostium arbitrio relinquatur: idque non hu-

An pueri militię assuefaciendi.

furia, cum se ille in laqueos, & captiuitatem dederit, vt cerui se in retia ve- D
cordia, atq; imprudentia coniiciunt. Lex itidem ferenda est alia, ne quis occisos in pugna spoliet: iam enim plurimi exercitus hac causa periere. licet tamen mortuis etiam arma detrahant tantummodo, siquis modo indiguerit: vtpote, quia, vel gladius, vel hasta aut rupta, aut inutilis fuerit. Ad hęc Plato his custodibus concedit, quandiu in castris agunt, vt singuli oblatum sibi forte captiuũ ciuem recipiant, si velint, eumq; trucident, quo sint reliqui animosiores, pugnacioresque. Inquit pręterea Plato ex custodibus, qui se egregie gesserint, eis summos, ac plurimos in ciuitate honores haberi debere: ac pro corũ dignitate sacris rebus operandum esse, orationibusque, atque carminibus esse celebrandos. Atque ex his, quicunque in acie strenue pugnantes occiderit, post eorum obitum honorificentissime de eis ipsis mentio, memoriaq; habenda est, ac commemoranda, tanquam ipsi in Angelos terrestres, sanctosq; & puros transmutati sint atq; tum maxime sint mortalium custodes, & mala illis imminentia auertant, atq; vitia. Nec non sepeliendos esse fas est singulari quodam honore, ac loco maxime ad dignitatem exposito. quorum quidem sepulchra, velut oraculũ sedes erunt, in hisq; adorabitur. secundum hos reuerentia quoq; illis exhibebitur, qui fato e vita concesserint, fuerintq; genere vitę, & ciuilis disciplinę laudabiles. Omnibus autem his explicatis, in eam se confert inuestigationem, an huius Reip. ciues fas sit, alium quempiam generis, ac linguę so- E
cietate sibi coniunctum in seruitutem redigere, & per genus quidem intelligo cognationis ordinem, ac seriem, pręterea etiam patriam. Ac illud quęrit, num ex odio, quod sit vtrinq; in bello conflatum, iustum sit hos ciues illorum domos incendere, atque incidere arbores, quod quidem nemo in genus suum admittere debet. non est ęquum, vt Gręci ipsi aduersus Gręcos ita bellum instituant, vt de seruitute, atque libertate contendatur, neq; hoc in bello ędes cõburi decebit, aut excidi arbores, huiusmodi enim Gręcorum inter se dissidium seditio potius, q̃ iustum bellum appellari debet, & seditio quidem, non nisi inter ciues, & velut familiares, atq; domesticos, amicosq; malum intestinũ exoritur. Quocirca hęc custodibus huius ciuitatis lex imponatur, ne domos Gręcorum deuastent, arbores concidant, vllo sue in seruitutem redigant: quos error quidem, non rebellis natura in seditionem agit, & morbo potius, q̃ natura peruertunt. quę Platonis sententia multorum opinioni contraria est, qui hactenus leges condiderunt. Contra barbaros vero omnia illa depopulationis. & vastationis genera exercere licet: sicq; conclusa est Platonis opinio de institutione huius ciuitatis, ipsorumq; maxime custodum, tum quo pacto inter eos, qualisq; rerum cõmunicatio sit. Neq; vero te fugere debet, maximã eorum partem, que de communione, & institutione per Musicam, & Gymna- F
sticam artem dicta sunt. omnibus in hac Repu. ordinibus conuenire, licet tamen non vna sit Gymnasticę in omnibus generibus formula. Idem de fabulis quoque putandum est, quę per Musicam tradi solent. affectus scilicet, commouentibus, ac inducentibus in primis ad eam actionem, ad quam quisquis natura maxime paratus est. Quam diligentiam Plato non per singula ciuium genera executus est: cum sit facile ex his, quę de custodibus disseruit, eandem rationem ad reliquis etiam ciuium gradus transmittere. Est igitur nunc consequens, vt detur generi sapientum propria, & quasi sua disputatio: & hoc quidem Plato ipse, vt instituerat perficit. sicq; dicetur, qua ratione naturę ad sapientiam idoneę dignosci possint, qua diligentia ad eam deinceps effingi, & formari debeant, tũq; deniq; quomodo iam perfecti illi in sapientia viri, atq; consummati ciuitati imperare debeant. Hic tamen huius conpendij primo tractatui modum imponemus.

D # AVERROIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS

TRACTATVS SECVNDVS.

QVoniam Quidẽ, & quę a nobis instituitur Respub. si contingat, tum demum esse intelligitur, cum regem habuerit Philosophum, illoque tantummodo pręside seruatur, atq; permanet: vbi Platoni erat propositum de eorum natura differere, ideo hic non alieno loco de Philosopho tractare exorditur: eumq; sane ipsum esse dicit, qui ipsum quod est (ens vocant) scire cupit, eiusdemq; naturam a materia longissime speratam contemplatur. cuius quidẽ totius fundamentum in ipsis Platonis verbis consistit. **Deviro Philosopho.**
E B Est autem scitu non indignum, q̄ philosophi nomen ipse in prima, atque pręcipua eius notione, accipitur pro eo, qui scientias contemplatiuas est assequutus, illis quatuor conditionibus, quę in libro Posteriorum analyticorum Aristotelis enumeratę sunt. Earum autem vana est, vt possit is eas edere, atq; docere. At docere quidem non vno modo contingit, veruntamen duobus: quorum alter pręstantium, atq; egregiorũ ingeniorũ proprius, rationibusque demonstratiuis innititur: alter vulgaribus quidẽ ille, & communis, vijs quibusdam inducentibus probabiliter, atq; persuadentibus poeticaq; industria procedit. quo eodem modo siquis docere aggredietur, eum oportet, & rerum agendarum vsu eaq; facultate excogitandi, qua res adinueniuntur, quę in scientia actiua declaratę sunt, pro populis, ac ciuitatibus instructũ esse. Ad hęc etiam Philosophia, quę de eximijs hominũ moribus & vita contemplatur exornatũ, qua administratio ciuitatũ, & iustitia populorum eligitur. Neq; aliter Philosophus optans ipse perfici, atq; consummari hoc obtinebit, priusquã contemplatiuas scientias, ac rerum agendarum artes simul assecutus fuerit: & virtutes illa morales cum excogitatiua etiam vna contulerit: in primisque illarum omnium pręstantissimas complectetur.
F C At vero quod ad Regis quidem nomen attinet, id illum in primis significat, qui ciuitatibus dominatur. atque planum est, illius officium, atque, opus quo ciuitatum administrationi pręest, his omnibus simul, quas supra memorauimus artibus, & virtutibus perfici. Similiter de legislatore dicendum, quamuis nomine ipso is primo intelligi videatur, qui facultate illa excogitandi eas res, quę inter gentes in rebusque publicis actitantur, & exercentur prępollet: superiores tamen illas virtutes necesse est, vt habeat. Quocirca videri hęc omnia possunt eiusdem sensus nomina, scilicet Philosophus, Rex, Legislator, atque Sacerdos siquidem & lingua nostra Arabica sacerdotis nomen pro eo interpretatur. cuius operationibus fides est adhibenda. hic igitur, cui fides habenda est, propter actiones eius, quibus Philosophis est, sacerdos simpliciter est. Num vero pręterea, an etiam in eo propheta desyderari, & requiri debeat, eximiæ considerationi quidem locus est, quem nos (si Deus annuerit) in prima huius scientię parte tractabimus: interim tñ sciri debet, si ita forte sit, id quidẽ non esse necessitatis, sed cõmoditatis, & melioris cuiusdã statusgratia. Tũ, postea quã de Philosopho quidnã esset disputatũ est, ac cõuenit, nullũ esse in hac Rep. iure atq; natura principẽ, ac dominũ, nisi philosophũ: cõsentaneũ est, vt eos mores enumeres, quibus natura, atq; ingenio ornatus esse debet, quę orna- **De regismoribus, atque ornamentis.**

menta, atq; insignia sunt quidem illa Regis ipsius naturalia, & propria. Horũ D
autem primum est, atq; pręcipuum, vt ingenij claritate sit aptus a natura ad eas scientias comprehendendas, quę contemplationis tantum sunt. id autẽ maxime continget, si ab ipsa natura quid per se ipsum sit dignoscat; ac deinde id ipsum ab eo, quod ex accidenti est discere sciat. Proximũ est, vt acri, ac fideli sit memoria, non obliuiosus natura. Quod si hęc duo ingenij bona obtineat, videtur, ille sane ad discendũ minime appositus: quandoquidẽ continuo labore obruetur, vt tandem pręcedio omnẽ lectionem, disciplinamq; reijciat. Tertiũ etiam accedit ornamentum, vt amet ipse doctrinam, ac requirat, neq; vllam vniuersę sapientię partem negligat. nam & qui summopere aliquid concupierit eius. quod desyderat, omnes omnino partes persequitur, ac species, vt exẽpli causa, qui vini auidiores sunt omnia vini genera sedulo, ac vehementer requirunt. simile est etiam in affœminatis & mulierum amatoribus.

Quartũ insigne quoq; est, vt veri ille amator sit, inimicus, aduersariusq; mendacio, etenim, qui ipsum, quod est, affectat cognoscere eo modo. quo est, veritatem dirigit, neq; veri amicus quispiam mendacium non odit, nullus igitur vir, cuiusmodi eum esse volumus, mendaciũ amplectetur. Quintum illi etiam per necessarium est, vt corporea voluptates exhorreat. nam quicunq; aliqua in re magna voluptate capti sunt, eorum animus a reliquis omnibus delectationibus auertitur: idq; in Philosophis, quorum animus ad nihil aliud, q̃ doctrinam inclinat. Sextumq; hoc etiã additur, ne vllius quęstus cupidus sit. nã, & ipsę pecunię per se cupiditates quodammodo sunt, quę omnes ab his viris sunt omnino alienę. Septimũ est, vt pręstantis, perspicacisq;, atq; acutę sit ratiocinationis. nam qui vniuersa cognoscere laborat, nusq̃ se patitur cognitione rerum defici, vt potest vis illa cognoscendi ferre; atq; is quidem incomparabilis est ad contemplandum virtutis. neq; enim quicquam merito huic ratiocinanti animę comparabitur. Ad hęc Fortitudo quoq; in hoc octauũ obtinebit locum. nam sine fortitudine rationes illas debiles. non demonstratiuas, in quibus eum educari contigit, nec contemneret, neq; refelleret. quod quidem magis etiam perspicuum est in his, qui in nostris ciuitatibus educati sunt. Nona deniq; virtus, vt per se ipse moueatur id, quodcunq; bonum, honestumq; videbitur, tum iustitię, tum aliarum specie virtutum, ac demum hoc modo cõtinget, si anima ipsa concupiscens totam se credat rationi, ac excogitationi. Adde eum insuper orationem perfectum esse debere, ita sane, vt eius oratione sua in doctrina ad id omne quod maxime desyderat feliciter perueniat, ad hęc comprehendat breuiter. & facile medium in ratione (terminum quem vocant.) Hęc itaq; instrumenta anim sunt, quibus vir huiusmodi instructus esse debet. Virtus autem, viresq; corporis in istis, & custodibus eędem ponuntur, vt sint vtique firmę, salubrisq; constitutionis, corporeęq; temperaturę. E

¶Sic equidem cui ab ineunte ętate hęc omnia affuerint, cuiq; euenerit, vt in ea quam post describit institutione, doctus, formatusq; fuerit, profecto is ad imperandum huic Reip. erit idoneus. Ex quo esse videtur id, ꝙ rari admodum huiusmodi homines, difficilesq; inuentu sint: qua ipsa causa. Res quoq; publica huiusmodi non obuiã passim, atq; frequens; sed inuentu rarissima. Neq; sit summopere alienũ, si quis hic addubitet, dicatq; non posse talem ciuitatem existere, nisi, dũ quales superius descripsimus, homines tales inuenientur: nec sane eos inueniri, nisi in hac ciuitate moribus illis educati fuerint. Quamobrem collectũ esse videtur, quod rõnibus fieri posse a nobis ostẽdebatur, nunc prorsus esse nunquã posse. Ad id autem non incõmode dici potest, non esse dissentaneum, vt nonnulli per se, ac naturali quadam affectiones his, quos perscripsimus, moribus instructi sint. ad hoc etiam, naturę ipsius instinctu: legẽ aliquã communem: quam certe nonnullę gentes: vel populus eligit: accipiant. Pręterea etiã, vt propria se religione astringant, quę legibus tamen humanis nõ sit dissimilis. Sicq; non incongruũ est: vt processu temporis in sapientes euadãt, veluti etiam hac ętate nostra lege res habet. Ergo, si contigerit viros ita moribus; virtutibusq; instructos potentia; atq; authoritate valere quanquam in-

certe

A certo, infinitoq; nobis tempore id accidat: sic vtiq; talis Respub. quale descripsimus, atq; quærimus, existere poterit. Tum vero, simulatq; ab illo ostensum est, si quando talis Respub. contingat, oportere eius administratores sapiẽtes esse: inuestigare incipit, quam ob causam eæ, quales nunc extant ciuitates, nihil Philosophorum, & sapientum opera adiuuentur. Dicitq; idipsum duabus de causis accidere: quarum altera est ex eo, ꝙ hæ ciuitates nolunt veris Philosophis, sapientibusq; credere, neq; ad monita eorum respicere: videaturq; illis inter sapientes ipsos, & ciuitatum (quales nunc sunt) ciues simile quiddã intercedere, quod inter peritũ gubernatorem scientiæ nauigatoriæ peritũ, vbiq; eam artem profitentem, atq; offerentẽ, a nullo tamen, qui artis ipsius cupidus sit receptum, atq; imperitos alios nautas, qui artem quidem primum ipsam doceri debere, vel posse negant: deinde, atq; arti ipsi tantum authoritatis, aut dignitatis adhiberi nolunt, vt eius author, atq; professor reliquorum naturam sit princeps. Quinetiam inter eos, si forte quis artẽ ipsam affirmauerit doceri debere, ei omnes graues sunt, atq; inimici, e nauiq; eum expellunt: is autẽ totius nauis gubernaculis admouetur, ac præest, qui ab illis omnibus de nauigandi ratione non discrepat, idq; vel inuitis reliquis nauigatoribus nõnunquam, vel alio quouis pacto, vt principatus, & iniri, & arripi solent. Sicq;, cum is nauis totius gubernator, magisterq; effectus sit, inter illos similis erroris, atque imperitiæ viros, nunquam a veri rectoris, gubernatorisq; officio discessisse aduertetur, tamen in eius odium quandoq; deuenient. Simile quidam sapiẽtibus, cum harum ciuitatum habitatoribus accidit. Nec se in comparatione illorum sapientes, aliter quàm medici ad ægrotos habent, qui neq; Medicinam artem sanandi esse putant, & ea ipsa de causa medicos respuunt: ipsisq; asseuerantibus sanitatem restitui posse, ipsos lapidibus vulnerare attentant. Quare cuiusq; medici actio nulla perficitur, ac finem suum habet, donec totum se ægrotus fidei medici cõmittat: quin potius, qui aduersa est valetudine, ad medicorum fores (vt inquit) necessario se confert. Par, inquam est, philosophorum ad eos, qui nunc sunt, ciues comparatio. Et hæc prior causa est, quãobrem his temporibus sapientes nulli reliquis ciuibus vsui sint. Altera vero, quoniam ex his, qui se ad philosophiam conferunt plurimi, pauci sunt, atq; peruersi admodum, quod ipsum accidit, siqua ex his virtutibus, quæ superius sunt, vero sapienti attributæ defecerit, neq; id mirum, præsertim cum raro inueniri possit, qui harũ omnium numerum impleuerit, ac si quando talem inueniri contingat, non sit adeo promptum, vt hanc scientiam, hoc est philosophiam perfecte assequatur. Illæ siquidem omnes enumeratæ virtutes magna ex parte philosophiæ officiunt, illorum maxime, qui nostris in ciuitatibus nati sunt: ideq; patiuntur, quod plurimi ægroti, quibus morbus ipse ex optimis cibis aggrauatur, cumulaturque: C idque, quod seminarijs egregiarum plantarum accidit, quæ, cum in locum incidunt minime sibi congruentem, nec alimentum naturæ suæ aptum sufficitur, in pessimum plantarum genus degenerant. Simile ergo est in his probis, generosisq; ingenijs, si in nostris ciuitatibus educentur, & instituantur iusta, legitimaq; eruditione, nihil enim aliud causa sit maximorum malorum ipsis in ciuitatibus: quandoquidem, neq; pigra, torpescensq; natura, neq; pusillus, ac debilis animus magnum aliquid, & grande adoriatur, præsertimq;, qui temperantiam non obtinuerit. Taliq; ex genere sunt nostratum ciuitatum Principes, ficti quidẽ illi, atq; simulati, qui honesta omnia, vt scientiã, & reliqua id genus vituperent, ciuilesq; disciplinas, quotquot sunt, dãnant, turpia omnia extollũt: quorum dominium Reipub. pestilentissimum, causa est pręcipua afflictæ sciẽtię, & eruditionis, luminisq; illius extincti. Et genus quidem hoc, si exacte indagaueris, hominum, in his ciuitatibus frequentissimum occurret: quorũ, quicunq; sæuitiam euaserit, hunc Deo propitio vsum fuisse, diuinaque cura ita ab æterno præstituta, atque protectione dici potest. Quotquot autem in studium philosophiæ se dabunt, nec superioribus illis virtutibus cõsummabuntur, eos manifestum est non tantum ciuitatibus esse inutiles, verum etiam sapiẽtiæ ipsi non parum obesse: vtpote, cum frequentissime accidat, vt tales viri ad volu-

Cur philosophi nõ administrẽt Rei.

B

ptates, & turpia omnia, ad rapinas, ad fraudes tota se inclinatione conferant, D quandoquidem nullam ipsi per se virtutem obtinent, quę eos ab huiusmodi inhonestis rebus contineat. Sed neque sermonibus sunt veraces, quibus, dum ciuibus auferunt sua, atq; rapiunt, ad incutiendum timorē vtuntur. Sic itaq; Philosophię opprobrio sunt, neque non maxime ijs officiunt, qui ad eam ipsam parati sunt, neq; idonei: velut hac nostra ætate accidit perfrequenter. Quod si forte contingat Philosophū in huiuſmōi ciuitatibus verū, perfectūq; educari, ei nō absimilis erit, qui inter feras rapaces, atque sanguinarias moram traxit, qui equidem, vt non cogitur inuitus esse, cum illis ferocissimis bestijs nocens, ita in toto ipse non est, quominus sontes illę ferę in illum irruant. Itaque ad diuersum vitę institutum se referet: nempe, vt in solitudine viuat potius, ac sic frustratus sit pręstantia virtutis suę, atq; perfectione, quam certe in ea ciuitate, quę a nobis rationibus descripta est, nancisci potuisset.

De fine hominis.

Tum, ex quo probauit rationibus, cuius Philosophus naturę esse debeat, cui simplex Philosophi nomen conueniat, dicitq; nullam viā esse, qua Respu. salua esse possit, nisi viris huiuscemodi imperantibus: & ostendit causam, ob quam talis Respub. inuentu difficilis sit, tum quo modo contingat, naturā hāc Philosophi nociuā esse per accidens: sequitur nunc locus ipse, in quo disputādum sit de eruditione huius generis hominū inter reliqua, quę in ciuitate sunt. Hoc autem genus principium est, quorum non potest iniri ratio, neque erudiendi, neq; educandi, nisi finis ipse in aperto sit, ob quē humano generi administratione horum opus sit; quem certe nobis in primis, & inuestigari, & sciri oportere par est. sic enim, & singulorum quoruncunq; quibus erudiri quisq;, atq; institui debet, sermo fieri poterit. Nam incognito fine, haud quaquā eius rei necessitas, quę ad finē perducit, cognoscetur. Cuius rei inuestigatio, etsi ad primā huius scientię partē maxime pertinebat, nihilominus ab sonū non sit, ea de re hic aliquid differere. sic igitur dicamus, hominem, cū res quędam sit naturalis, necessarium esse finem habere, gratia cuius est: siquidem quicquid naturaliter est, suum habeat finē, vt est in Naturali scientia expositū: in primisq; id homini ipsum conuenit, vt reliquis rebus pręstātior est, atq; nobilior. Cūq; homini, velut a necessitate insitū sit, vt in ciuitate viuat, ideo qua ratione ciuitatis pars est, quęda, pręstitutū sibi finē habet: neq; quenquam fallere potest finē hunc, cum certe vnius rei sit, vnumquoq; esse oportere: siue specie id intelligatur, ita vt a singulis percipiatur. sicut in illo videre est fine, qui numero vnius est. siue ratione, vel, vt Gręci vocant, analogia. quę gradus quosdā habet. Ex quibus prius quiddam est, & posterius dignitate, siue attributione, & respectu quoddam, ac relatione multorum ad vnum: veluti si complures perfectiones vnius alicuius gratia sint, & nonnullę ob nonnullas alius. sic .n. F res multę vna fiunt quodammodo, alioquin humani fines plures essent. Et si humanę perfectiones hac rationę plures sint, possintq; vniuersę in singulis quibusq; inueniri. consequens erit, vt vnusquisq; sui gratia sit: essentq; in ciuitate ea ratione non plures ordines vno, id quod fortasse non potest fieri. Si vero, vel omnes, vel plures non ab omnibus, sed ab aliqua tantū parte acquiri possint, in reliquis vero deficiet natura, cum eis suarum perfectionū finē denegauerit: tunc posterius hoc genus aptum est, quasi alieno dominio subijci, prius illud, & excellentius ad dominandū quidem aptum, & idoneum. Istorū siquidē inter se ratio, atq; dignitas similis est gradibus perfectionum, quę humana in anima insunt, veluti cum alię sint aliarum causa. At vero. quę possunt de humano fine a mortalibus considerari, penitus finita esse oportet, & nos quidem hac in parte id exdonemus, quod nostra tempestate propulatum maxime sit. Dicimus ergo finem (vt quorundam fert opinio) nihil esse aliud, quā vt vnusquisque in sui corporis salubritate, atq; integritate, necnon sensoriorum tutela summum constituat bonum. Huiusmodi mortalium siquis in vnum conuentus fiat, necessitatis quidem gratia ille cogetur: neq; illis alius est finis propositus, quam necessitatis. Alij autem illa existimant, neminem quidem sibi debere, ac res suę vitę necessarias, negligere, veruntamen finem illustra-

A rem, ac maiorem, quam si necessitatem tantummodo spectaret, omnino habere. Idq; in rebus naturę permultis perspicere est. Visus siquidem non homini ad necessitatem, verum ad pręsidium. Contrariũ de tactu est, neq; enim vllum est animans, quod sensus eius expers sit. Propterea tamen qui de humano fine in hunc modum arbitrari sunt, dissident inter se quammaxime: vtpote cum ex his alij in diuitias, alij in gloriam, alij in voluptates humanarũ rerũ finem conferunt. Ex quibus qui voluptates asserunt, inter se bifariam diuiduntur. Nonnulli enim ex his ipsis corporeas voluptates, sensoriasq; finẽ esse autumauerunt: qui sane superiori illi primę sententię proxime accedere videntur. Alteri in intelligendi delectatione felicitatem constituerunt. Pręter hos etiam omnes alij summum bonũ in imperio constituerunt, ita sane, vt alijs imperarent, atq; dominarentur: tumq; delectabilia omnia rerum omniũ genera, tum diuitiarum, tũ glorię tum reliquorum etiam, quę ipsi apud se magni esse existimant, sibi vendicent. Leges vero nostrę, quę his temporibus vigent, de ea re quid sentiant, Deus scit, verum id sola prophetia sciri potest. Quodquidem, si leges inspexeris, facile apparebit, duplicem hunc esse finem, alterũ siquidem ex rerum a materia liberatarum scientia esse: alterũ in rerũ humanarũ actione existere, qui ipse ad mores, de quibus leges ipsę admonent pertinet: sicq; idem, & legi, & philosophię genere, atq; tractatione propositũ erit, ob idq; non desunt, qui opinati fuerint, leges ex antiqua sapientia emanasse.

B Omnibus ergo ex superioribus sentẽtijs facile possit colligi bonum, ac malũ, vtile, atq; nociuũ, honestum, turpe esse non ex suppositione, sed ex natura, certum quiddam. quandoquidem quicquid ad finem perducit, id quidẽ & pulchrum, & bonum est: quicquid autẽ a fine intercludit, aut auertit, malũ, & turpe. nec aliud videtur esse quod eę religiones agunt, curantq;, in hisq; nostra in primis. quin etiam non pauci ex his, qui regiones nostras incolunt idipsum de nostra lege sentiunt. At vero Theologi nostri, qui loquentiũ (vt vocant) sectam imitantur, ex ipsa religionis contemplatione ducti sunt credere, quod id, quod Deus vult, nullã habet pręfixam, ac determinatam naturam: & sic nihil esse, quod non ad diuinam voluntatem, & arbitriũ redigatur. At eo modo, neq; honestũ quicquam, neq; turpe nisi ex positione, atq; arbitrio quodã dici poterit: ampliusq;, eo modo finis humanus nullus erit, nisi sola positione. Id autem adducti sunt, vt crederent, conantes, ea, quę in lege Deo assignari, atq; attribui viderant, defendere, atq; seruare, vt quod de eo dicitur posse omnia, velle omnia, voluntatemq; putent diuinam ad omnia ferri posse, cum per singula currat, feraturq;. omnia igitur hoc modo possibilia sint. Sępissime aut solet idem in contemplatione legis euenire, vt videlicet primum quęcunq; Deo ascribuntur enumerent: deinde studeant, vt in re ipsa ea omnia comprobentur, ac respondeant, pręter vllam huiusmodi attributorum

C positionis confusionem, & offendiculum. Enimuero non sine maxime perplexitate dubium illud dissoluent, idq; etiam si, quę imaginantur, sibique affingunt, ex eorum sententia, in lege clara, manifestaque, essent. Sed ipsi ex hac opinione in errorem, atq; hallucinationem maximam inciderunt, maximeq; ab humana natura abhorrentem: quin etiam absurdum videri possit, legem aliquam ea de re commemorare. Et de humano quidem fine, quę hominis est beatitudo, eę sunt vulgares, magisq; tritę opiniones: quę ipsę apertius falsę sunt, quam vt id vlterius declaretur. Philosophorum vero sententias tunc exequendi locus erit, cum ad id, quod inter se disceptant, rationibus indagandũ peruenerimus. est enim eorum inter se controuersia de parte animę, quę rationẽ continet. Nunc igitur ad eũ sermonẽ, vnde digressi sumus reuertamur, deq; vero fine disseramus, si tamen prius a Naturali philosopho id, quod conueniet, repetierimus, ac receperimus: sit tandem enim adipiscemur facilius, quod ex hac ipsa scientia elici potest. Sic ergo dicimus, huius artis ciuilis professorẽ cũ Naturali philosopho, hac in quęstione sentire. nam, & de fine, (quę naturalis corporis pfectio. seu actus est) ipse Naturalis philosophus disputat eamq; ipsam alijs perfectionibus cõparat, & confert, si plures in eo animad-

uertat inesse. Eninmuero, cum ex humanis perfectionibus nihil plane natura, D nisi præparationes exhibeat, vel principia quędam ad illas facile assequendas. Sic igitur cum illas, nec perfecte nec integre natura pręstet, si nō & electio animi, atq; diligentia adhibeatur: ex eo scientię ciuilis professor non ab re de fine humano pertractat, scilicet quatenus electio, consiliumq; animi, atq; voluntas cum ipsum finem efficiunt. Insuper, cum in naturę scientia iam sit probatū abūde, hominem ipsum ex corpore constare, & anima: eamq; esse corporis ad animam rationem, quę materię ad formam: atque e contrario animę ad corpus, qualem formę ad materiam: ipsamque materiam esse formę gratia, formā pręterea gratia actionum ab ea prouenientium, atque affectionum, humana igitur perfectio, humanusq; finis, ex illius actionibus operibusq; dependet. Innibiq; satis pręterea demonstratum, actionum humanarum nonnullas, & hominibus & rebus cęteris, tum simplicibus tum compositis cōmunes esse, quas sane quidem ex communibus formis necessarium est produci: nonnullas vero proprias, quę sine controuersia proprijs ex formis, siue vna, siue plurimus insunt. Ampliusq; illic monstratum, simplicia corpora, quod habent cum homine commune, ille potentię esse, ac momenti cuiusdam ad hoc, vel illud inclinantis, quę certe inclinatio ex tali potentia coorta, atque in hanc formam inducta, neque anima est, neque ipsius animæ actiones. Illic etiam nunc expositum est, quomodo necessario homo id, quod habet cum corporibus compositis commune, sit ipsa anima: suntq; talia corpora bifariam diuisa, nempe aut in plantarum genus, aut inanimantium. Stirpes autem, herbę, plantę vegetatiuam, nutritiuam, generatiuamq; vim animę: animantia, vero sentiendi, & imaginandi facultatibus cum homine communicant. In concupiscentia vero partim cum homine conueniunt, partim ab eo ipso discrepant. Homini vero nemo ambigit vim rationis necessario propriam esse: rationis aūt potentiam in duo diuidi, in rationem scilicet, quam actiuam, seu practicam: & in contemplatiuam, quam scientiæ esse dicunt. Illic insuper ostensum est, formas illas communes ad has proprias, ac pręcipuas eam seruare rationem, ac preportionem, quam materia ad formam. & hominem quidem ob propriā formam sua esse. Similiterq; de vnaquaq; re dicendum, ex propria forma sua esse id, quod est, ex eaq; proprias actiones exire. Verumenimuero, & cū bonum, & malum aliqua in re ita inueniantur, vt in eodem actionis genere consistant, quemadmodum ipsa in pulsatione chordarū sonus, & bonus, & malus dignoscitur: ipsisq; actionis laus in homine, atque vituperiū proprię quidem non alterius cuiusquam intelligitur. Sicq; humanis finis, humanaq; felicitas in hoc tota versatur, vt operationes proprię in eo ipso sint maximopere bonę, & probę atq; ideoq; definita est felicitas, vt animę actus sit rationalis cum virtute coniunctus. At quoniam rationalis quoq; animę partes, vt ibidem monstratum est, sunt duę, idcirco & virtutes non in vna sunt specie, nec ipse perfectiones etiā. Et rationalem quidē ipsam bipartitā esse ibidem ostensum est, quippe in actiuā, seu practicā (vt paulo ante dicebamus(& in contēplatiuā, consequens ergo est perfectiones ipsas, alias contēplatiuas quoque, alias actiuas, seu practicas esse. Verū, cum concupiscibilis, seu cupiditas pars ēt ipsa sit animę, videturq; illa in homine excitari, & concupiscere, prout ipsa cōtēplatiua pręcipit, ac ei maxime adhęret, ex quo sequitur etiam partē illam cupiditatis, ad rationalē ob hanc causam attinere. Quocirca perfectiones ipsas trium generum esse apparebit, videlicet contemplatiuas, pręterea morales virtutes, & postremo artes ipsas effectrices. seu operarias. quę ēt ipsę cum bifariam diuidantur. Alterū .n. est genus earum, quę, vt munus suum proposita materia exequātur, nulla re alia indigent, quam scientia. & cognitione pręceptorum vniuersę artis. Alterum, quod ad agendum alia quadā virtute aduentitia, & coniectura pręter hęc vniuersalia pręcepta indiget, vt singula elaborentur, atq; efficiantur ipsa ex arte, additus pręterea tēporis, loci, aliorumq; similium circunstantijs, Quocirca hęc plane intellectus, seu rationis pars ab altera omnino dif

E

F

Felicitas quid.

A fert, & sic vtrobiq; differentes virtutes. Quatuor ergo perfectionũ, virtutũq; genera sunt, scilicet contẽplandi, excogitandi in artibus, atq; in eisdem, quod excogitatũ est opere exequendi, ac morũ. Ex quibus quoq; manifestũ est, humanas virtutes plures esse, quę cum vnius rei perfectiones sint, necesse est alias propter alias esse, seu eas ipsas vniuersas in singulis inueniri par sit, siue in aliquibus tantum; at singulis quidẽ mortalibus vniuersę comprehendi non possunt, verum possunt earũ nonnullę in aliquo, & illo quidem diuino hominum genere inueniri. Verũ ex moralibus virtutibus nonnullę possunt esse omnibus communes, inter quas est temperantia, & quidem propterea hominũ genera ex virtutum generibus digerenda sunt, vt inferius, minusq; perfectũ pręstantioris gratia sit, nam qua ratione virtutũ ordo in vnico homine, distinctus est, atq; dispositus, eadem in multis quoq; hominibus disponetur. quod quidẽ ei rationi consentaneum est, quę homines multos omnibus virtutibus pręditos ad meliorem humanitatis conditionẽ coire in vnum coegit. Nam si singuli adipisci potuissent vniuersas virtutes, non solum oporteret, vt vnusquisq; in seipso, & imperantem haberet, & obsequentẽ conditionẽ, & velut dominũ, & seruũ: sed, & ipsa natura aliquid superuacantem fecisset, cũ omnes ad dominandum parati, aptiq; essent: id quod sane esse nequit, necesse enim est dominum non carere seruo, qui dominum admittat, atq; obsequatur. Et perfectiones eę vniB uersę, vt vno in homine aggregentur, id admodum difficile est, nec nisi portẽto quodam, prodigioq; fit. Contingit vero frequentissime, vt aliud ad alias virtutes genus hominũ aptum sit, atq; aspiret: idq; facile patebit, si in singulorũ naturã intueamur, Posteaquam qui humana perfectionis, quid animi virtutes essent dictum est, declaratum etiam est, alias aliarũ gratia virtutes. & videri, & esse, adeo vt vna afferri possit, ad quam cęterę omnes, vt ad finem dirigãtur, neq; ob aliam quacunq; rem sint, ipsa autem illa propter seipsam, non ꝑ aliam: eamq; perfectio summa hominis, atq; suprema felicitas, de qua nobis proposita est inquisitio. Dicendũ ergo in primis est, Artificia ob necessitatẽ primũ inuenta fuisse, propter inopiam scilicet, quę in statu humano inest: nec commode tamen homo citra illa, aut viuere, aut agere possit, nihilo secius ꝙ non potuerunt infinita prope animantia sine proprijs quibusdam, & habitibus & affectibus naturalibus, nec non operibus reperiri: quemadmodũ figurę illę sexangulares, & fauos struentibus apibus, & texentibus araneis, familiares sunt. Et vero illa speculandi pars videtur equidem ex naturę disciplina intuẽtibus, homini nõ esse propter necessitatẽ, sed melioris cuiusdam conditionis, atq; angustioris status gratia, & quidem, quod in ipso est huiusmodi, vt propter excellentiã, atq; dignitatem insit, prestantius haud dubie est, atq; dignius his omnibus, quę necessitas, & indigentia inuenerunt. Pars igitur rationis, quę C effectrix, vel vtique artifex est, ob speculandi commoditatem est adinuenta: id, quod res ipsa manifestissime comprobat. Quis enim nescit artes huiusmodi, & opificia causa operum, in quibus versantur, esse adinuenta? ipsaq; opera, ob rerum varietatẽ? sed homo ipse qua ratione his in artibus versatur, quasi se alieno addicit, atq; quibus suppeditat necessaria, ij reuera domini sunt: nõ autẽ propter aliud quis iure dominus est, ꝙ propter eum animi affectũ, quo melior, ac pręstantior existit eo, qui seruitutẽ admisit. Affectus vero ille, quo quis pręstat inter cęteros maxime, ea pars est animę, quę contemplantur, atq; speculatur. Neq; aliter quam hęc rationis pars contemplatiua, alteri actiuę dominetur eadem in anima, Dominus quoq; erit, qui est ad scientia speculatiuas paratus illi, cuius in suo ortu naturę satisfactũ est, vt artificij cuiusdam tantummodo aptitudinẽ fortius sit: & huiusmodi quidẽ viri natura serui sunt, ac dominatui alieno obnoxij. eadem est istarum inter se animę partium ratio, quę domini, atque serui inter ipsos. Quanquã dubitari possit, qua de re omnes illę artes, quę in agenda re aliqua, aut facienda versantur, ad vnam quandam artem, veluti principem, quę administrandę Reip. ars est, redigantur, cum prius ostensum sit, hanc ipsam artem ad speculandum excogitatã esse. Scientię igitur speculatrices ad agendum pręparant, iuuantq: Neq; vllam inter has ipsas. & ar-

Artificia cur inuenta.

An speculatiuę scientię actiuarũ gratia sint, an econtra.

tes, quæ agunt, efficiuntq; differentia est, quam ꝙ illæ effectrices artes inferiores superioribus illis inseruiunt, in suo administrando proposito: speculatiuę vero sciẽtia illis etiã artibus authoritatem ac dominium præstãt, ad exitum, & finem suum adiuuantes, ac disponentes, veluti in reliquis artibus principibus, quæ inferioribus vim tribuunt, ducẽde ad suum cuiusque finem: velut agricultura quidẽ princeps, ac præcipua ad particularẽ sibi subiectã se habet. Sic igitur speculatiuarũ scientiarũ, & artiũ effectricium eędem esse videntur partes: neq; vlla, nisi ex dignitate, & ignobilitate differentia esset. In qua sententia non pauci nostris temporibus philosophi permanent, qui in his rebus contẽplandis leuiter, atq; ociose versati sunt sine vllo naturalis seriei respectu ac artificiosę doctrinę consideratione. Nos autem dicimus scientias speculatrices contemplari quidẽ, idq; in primis de natura Philosophiã, & de diuinis rebus (quã Metaphysicam vocant.) Nec sane illę, quæ contemplantur, ad operationem aliquã, aut actum referuntur, nec voluntas quicquã ad ea constituenda proficit, aut valet: idq; per se notum est, ei præsertim, qui in his ipsis scientijs exercitatus sit. Si igitur nihil nos ad subiecti earum scientiarum statũ, atq; substantiam conferamus, consequens est eas ipsas non esse ad agendũ paratas, aut operãdum præcipue, sed neque hominẽ per eas ipsa a primo proposito alij cuipiã inseruire: insunt illæ tamẽ homini propter melius, atq; pręstantius quid dam, cũ alioqui inesse eas frustra, aut temere, esset perabsurdũ. Sed ne esse quidem hoc pacto possent, & ex his quidem, quæ nunc dicturi sumus, id manifestius apparebit. Est certe enim in prima Philosophia statutum, res omnes bifariam partitas esse, vt aliæ sensu, aliæ intellectu comprehenderentur: idq;, quod intellectu percipitur, principium quoddam esse ei rei, quę sensibus est subiecta finemq;. & formam, & causam effectricem, &, siquid eius in scientijs speculatiuis agitatur, in ipso genere intelligendi contineri: propositũq; hominis, atque institutum, quatenus est ipse res naturalis ad illam intelligibilium rerum naturam, quoad potest, ascendere laboret, & contendat: eoq; intelligi potest, eandẽ esse rationem huius naturę humanæ intelligibilis, ad ea, quæ in homine sunt, tũ animæ, tum corporis, quæ est ipsius naturę simpliciter intelligibilis, ad eam, quę sensibilis est. Eadem similiter est ratio, & proportio ipsius naturę intelligibilis, quatenus voluntate acquisita est, ad reliquas res voluntarias omnino. Sic igitur dominatur quidem rebus voluntarijs, quemadmodum & ipsa natura intelligibilis ipsi sensibili, rebusq; ex voluntate nostra pendentibus principia quibus constent, pręstat: quẽadmodum, & ipsa intelligibilia natura ipsi sensibili essentiam, ac consistentiam pręstat, non tamen ita, vt illa intelligibilis huic sensili inseruiat, probatum iam est verum, quod ita consequens sit, & velut necessario subsequatur. Scientiæ ergo specnlatiuæ non parum ad agendum iuuãt, ac necessariæ sunt ipsis rebus agendis eo modo, quo dictum est, naturam intelligibilem esse necessariam ipsi sensibili: huiusq; ipsius partis, quæ ad intelligẽdum parata est, principatus, in reliquas omnes partes Reipu. nihil omnino differt, ab intelligibilis naturæ dominatu, quo sensibus rebus imperat. Ex dictis ergo videri potest, artes ipsas actiuas, siue vires, & facultates quædã sint, siue opificia quædam principalia, ac alijs perfecta, siue subministrantia, & inseruiẽtia alijs, illas quidem omnes ob contemplatiuas sciẽtias excogitatas esse, atq; inuentas. Nõnulli tamen de his agendi ari bus contraria senserunt his, quæ de speculandi scientijs sunt opinati; eorũq; sententiam omnino destruunt, cũ credant ipsi quicquid in his artibus intellectu tractatur, non præcipuo, ac primo proposito ad sua opera dirigi, vel propter illa inueniri, sed talium omnium intentionem esse, res recte discernere, & cognoscere; & operationes, ac opera (seu operata, vt aiunt) quæ ex huiuscemodi artibus proueniunt, non ex primo proposito, sed, veluti quid consequens sint; vt in motu cælestium corporũ perspicuum est. Itaque hac ratione artes ipsæ operariæ, seu actiuæ essent omnino virtutes. quod quidem maxime de illis artibus suspicandum esset, quæ ratione amplius vtuntur; & propter illos habitus acquisitos ex huiuscemodi artibus inducti sunt, vt credant aliqui eos, qui in aliqua vna harum artiũ versati sunt,

A ita demum affectos esse, vt sibi persuadeant rerum se omnium notitiam amplexos esse. Et certe quidem vt videmus in sua arte medicis accidere. Quáquam verum profecto est, in illis ipsis artibus, siquid est intellectui referendum, id præcipue ad actionem, & opus ipsum dirigi: in eisque, si contingat aliquid contemplari, illud quidem non nisi per accidens fiet. Si igitur idipsum finem artis esse constituamus, is ipse finis alterius profecto generis erit: ac nomen quidē, quo artes appellabuntur, æquiuocum erit, quale hoc in nomine Musica, quiddam est. dicitur enim quandoque de arte ipsa, quæ in actu, atque opere quodam exteriore consistit: neque non de ea quandoque, quę contemplatur, atque speculatur. Virtutes etiam num excogitatiuæ, atque inuentiuæ manifestissime ob contemplatiuas extitisse videtur? siquidem ipsæ sunt propter artes illas agendi, vel frequentius vel præstantius. Artes autem istæ (vt iam supra diximus) sunt propter speculationem rerum institutę enim latet excogitatiuas illas ad rationem artium diuidi, Et quemadmodum vna quędam ars absolute princeps reliquarum artium existit, ipsa autem est Republi. administrandæ, ita etiam reperitur virtus quædam excogitatiua princeps, & illa quidem est, qua illius principis artis actiones in materias inueniuntur, & diriguntur. Ad hęc, virtutes morales videntur quoque propter intelligibilium speculationem esse,

B se, idque primo ex eo, quod in scientia Naturali declaratum fuit, pręclare ostenditur: nempe concupiscentiam, atque appetitum in duo diuidi genera, quorum alterum ex imaginatione, alterum ex cognitione, & ratione emanat. Quæ igitur concupiscentia imaginarie est, impropria omnino est homini, sed animantibus, quatenus sunt tantum animantia, propria quidem est. Posterior autem, quam cogitatione, & ratiocinatione agi diximus, homini profecto propria est, & sua, neque cuiquam alij, quam homini talis attribuitur. Neque virtutes morales quicquam aliud sunt, quam, vt hęc pars concupiscens, quę in nobis est id cupiat, quod ipsa cogitatio, atque ratio fieri debere indicauerit: necnon, & modum, & tempus, fitque locum ipsa statuerit, & pręfixerit. & planum quidem est, ac manifestum, opus huiusmodi a nulla alia animi parte procedere, quam ab ipsa contemplatiua. Quocirca hæc pars concupiscibilis, si dignitatem, ac virtutem a ratione accipit, ratio propterea ipsa dignitate, & virtute insignior apparebit, pręstantiorque, atque electior, hac vero in parte non pauca cum homine animantia participant, vt in verecundia Leo: quę certe affectio humana est, quatenus a ratione, & cogitatione, seu opinione existit: etenim propter quod vnumquodque tale, & illud magis (vt aiunt:) porro his virtutibus homo instructus quodam modo ad inseruiendum alijs videbitur, exempli gratia, Iustitia

C ipsa non nisi propter actiones exercetur: Temperantia, ob voluptates, quę honesta, & egregia acta impediunt: Fortitudo, proprer res formidabiles, ac molestantes: Liberalitas propter opes, & pecunias reperitur. At vero scientia illa contemplatiua non instruit hominem, vt alijs subijciatur, & seruiat, neque puto quenquam hoc latere. Superiores præterea omnes illę virtutes multo magis ad naturam spectant: nec possunt sine corpore ipso, sineque instrumentis, ac rebus exterioribus consistere. quis enim liberalis nummis non indiget, ad ipsa liberalitatis officia exequenda? Quis item iustus, ijsdem ad iustitię ipsius munera non vtitur? Fortis quoque vigore, ac robore corporis indiget. Scientię autem speculatrices sunt maxime a materię consortio liberę, atque solutę, ita certe, vt quoquomodo eas perpetuas esse oportere credatur. & est quidem iam alibi ostensum, ea pręstantissime esse, quę longissime a materia absunt. Verum enim genus hoc moralium virtutum in comparatione facultatis speculandi, atque perfectionis, velut primordium est quoddam, ac gradus necessarius ad finem obtinendum, sine quo obtineri non potest: & ob hęc multis videtur, huiuscemodi perfectionem esse finem remotum, cum sit remotæ illi perfectioni proxima. Ex his ergo, quę diximus, clarum esse potest, humanas virtutes quatuor generibus contineri, quibus certe finis propter quem sunt, est ipsa contemplatio. At vero an morales virtutes sint ob actiuas illas artes, an e diuerso, an pars virtutum illorū propter artes, rursumq; pars artium

An morales virtutes ob actiuas artes an e diuerso sint.

propter virtutes, hoc quidem inuestigatione indignum non sit. Verum nemo ambigit, quin virtus illa inter omnes morales princeps, sit necessario vi excogitatiuæ (seu industriæ) principi adiuncta: & si virtus illa princeps, eam habeat rationem ad vim excogitandi principem, quam potentia, seu vis ipsa excogitandi ad artem principem, erit profecto, & illa propter istam artem principem: idemq; fiet in reliquis artibus non habentibus aliquod genus huius virtutis. hac enim ratione, & respectu se habebit ad illas artes practicas, veluti præparamentum, & præludium: & licet per eas illæ acquiruntur, id quidem non fit, nisi vt eiusmodi artis actio perfectior, & laudabilior reddatur, & hoc ex sese satis perspicuum est. At vero vtrumcũque sit, seu aliæ artes propter virtutes, seu virtutes propter artes, vtræque simul contemplatiuæ facultatis gratia sunt. Quodq; de ratione, ac comparatione istarum perfectionum humanarum inter se diximus, constat citra vllam controuersiam apud Peripateticos. At quoniã hæc speculandi pars non Inest nobis statim a vitæ initio in sua vltima perfectione, & actu, immo potentia nobis inest: & in Naturali scientia iam declaratum est, omnia, quæcũque habent suæ essentiæ mixtam, adiunctamq; potentiam, ea tum summe perfici, cum citra potentiam illam penitus actus ille syncerus reperitur: Eiusmodi vero & perfectionem, & actum adsciscere, nostri quidem arbitrij, ac officij est: si quidem idipsum electione maxime, & voluptate comparatur, quod natura minime nobis sua sponte elargiri valet. Hæc igitur perfectio, ad quam totis viribus contendimus, & cum qua vniti maxime perficimur, quidnam sit quærendum est: vtrum scilicet vt aliquid scientiarum speculatiuarum, an ijs aliqua dignitas præstantior per illas: & si nihil illarum sit, vtrum, illud in nobis ipsis existat, an quod nos per seipsum constet. Ad quam sane quæstionẽ assumendum est, ꝙ qui putat speculatrices scientias illas quidẽ æternas, & nobis actu inesse, humiditatis vero cuiusdam puerilis caligine ĩmergi: qui sic ergo opinatur, videtur quidem ipse accipere eas ipsas quodãmodo habere esse in potentia: siue fuerint illæ formæ separatæ, quas Plato posuit: siue hoc qualecũq; est, sit intellectus agens, aut quiuis alius dignitate isto inferior, planũq; esse potest, humanam perfectionem hoc modo, etsi non volũtate acquiri, cum iam ipsa ante voluntatem insit homini, voluntatẽ tamẽ nihilominus habere in eius perfectionis definitione locum: quo pacto definitionem quoq; ipsa summarũ quarunque perfectionum ingreditur, secundum quem modum præludiũ ingreditur definitionem finis. Et si dicatur quidem id, quod volũtate nos adipiscimur, scilicet quod acquirimus de perfectionibus illis vltimis, quãtum natura nobis cõparare concessit, talem perfectionem nos acquirere ea ratione, ac respectu, propter quem sumus quicquid sumus: scire quidem debes, quòd si huiuscemodi habitus ad voluntatem referatur, eamque admittat, aliter hic, quam illic voluntatem accipi debere: cum ipsa voluntas non ingrediatur in rationem, seu naturam eius, quod substantiam nostram, atque essentiam præstat, facit tamen ipsa volũtas ad eam rationem, qua intellectus agens est nobis perfectio. Eis vero, qui speculatiuas scientias non æternas esse putant, verum censent eas esse summam, ac vltimam perfectionem, videbitur certe ipsammet perfectionem humana volũtas præstare. Et vero, qui illas ipsas scientias speculatrices æternas esse nõ credunt, sed humanam perfectionem esse cognitionem intelligẽtiarum separatarũ a materia, ijs quidem duplex perfectionis genus statuendum est, nẽpe, vt & prima, & vltima sit: & prima quidem seipsam adipiscatur, secunda vero adiumẽto quodam, atque aliena ope comparetur. sed qui hoc exquisite scire cupit, ad naturæ scientiã se conferre oportet. Redeamus igitur vnde sumus digressi, procedamusque in tractatione eorum, quæ Plato de principis, eruditione disseruit. Plato itaque genus hoc hominum, vt sunt scientes, & intelligentes, vulgo imperito, atque rudi comparat: diciq; vulgus simile esse his, qui a pueris in specu educati, nunquamq; egressi sunt, nihilominus aspicere ipsi satagunt, quicquid in spelunca appareat, nunquam tamen faciem ad ingressum speluncæ conuertunt: & in illo ingressu sunt imagines omnium generum animantium, seu statuæ: a tergo etiam earum est ignis, ita, vt ex illis statuis nihil aliud quã vmbras in con-

Quidnã sit perfectio illa, ad quẽ totis virib' cõtendimus.

De his ĩ Septimo. Comparatio sciẽtium an ipsum vulgus. De specula. Platonis.

A cauo speluncę repræsentatas ex aduerso illi cernere possint: & certe rerũ omnium nihil pręter vmbram percipere poterunt, quę se illis aduersa in spelunca obtulit, opinabunturq; pręterea res veras ab vmbris nihil omnino differentes esse, atq; id de vulgo ipso dictum. Sapientes vero ij sunt, qui illo ex antro egressi in vero lumine, atq; fulgore versati sunt, vere res ipsas ad Solis splendorem, atq; lucem inspicientes. Tum quemadmodum nemo statim quàm est a spelunca illa egressus, si se vero lumini, atque Soli offerat, possit eum insuetum splendorem sustinere, atque intueri quicquam: sic homines huiusmodi, qui sunt ad sapientiã parati, se habebunt, si protinus conentur aggredi ad contẽplanda ea, quæ intellectu a materia ęgre abstrahuntur, simpliciaq; inspiciuntur. Verũ sedulo danda est opera, vt illi sensim rebus intendis luminibus assuescant: primũq; Lunæ, aliarumq; stellarũ radijs cõmittantur, & tandẽ, velut per gradus ad Solis intuitũ cõparentur, resq; tandẽ clarissime dijudicẽt. eodẽq: modo paulatim philosophi instituendi, atq: effingendi sunt: ab hisq; eruditionis primordium ducendũ, quę facile ipsi perdiscere possunt. Cumq: Plato inuestigauisset, quæ illis primũ sciẽtia maxime accõmodata erat, eã certe numerorũ notitiam esse voluit. Nã illi, iã simul cũ custodũ liberis, a pueritia Musica, atq; Gymnastica instituti sint, atq: Gymnastica ipsa ac corpus certe magis attinet: Musica vero, quæ illis traditur, ea quidẽ est, quæ fabulis vtitur: quæ certe nõ põt tantum efficere, vt possit intellectũ scientiarum contẽplatiuarum alicui præstare, & tradere. Hæc autẽ numerãdi sciẽtia inter contẽplãdi facultates omnino enumerari debet, & est doctrinarũ certe omnium facillima. & huius rationis sunt alię Mathematicę disciplinæ: illę autẽ sunt, Arithmetica, Geometria, Astrologia, Musicaq: : inter has autẽ etiã ipsas facilitate est Arithmetica princeps, cũ maxime nuda sit, atq; libera a materia. est ergo ipsa Arithmetica illis reliquis facilior, ad cunctasq: res magis cõmunicans: secundo autẽ loco Geometria, deinde Astronomia, postremo vero loco Musica succedit. Neq: vero fallere quẽquam debet, eas ipsas scientias ante omnia a sapientibus disci debere, exercitationis, atq: assuefactionis causa. nã earum intelligibilia, vtplurimum non sunt intẽta & proposita a natura, & ideo tractatur in eis definito. Tandẽ earũ intelligibilia sunt omnino imperfecta, cũ non in suis proprijs subiectis deprehendantur, sed imaginatione quadã, ac fictione concipiuntur. Ob idq: bifariã Plato rerum intellectum partitus est, ac priorẽ sane validum ipsum, atq; potentem, intelligentiã appellat earum rerum, quę veræ sunt; secundum vero cognitionẽ nominat, quę est simulachrorum, imaginumq; rerum existentium intelligentia (seu intellectus) atq; ea ipsa notitia scientias illas mathematicas complectitur, putatq: ipse similẽ quandam rationẽ esse intellectui rerum cum sensu. nã, quemadmodum ex sensilibus nõnulla per suam essentiã, nõnulla per simulachra (seu phantasmata) & species apprehenduntur: multorum siquidem vmbras, atq; simulachra, siue colores assequimur sensu tantũmodo: eadẽ quidẽ est intelligibilibus ratio. Porro, cum ipsarum mathematicarum scibilia (vt diximus) sint infinita, earũq: subiecta quoq; ignota, de quibus quidem primus contẽplatur Philosophus (qui Metaphysicus nuncupatur) idcirco Plato eas minore dignitate censet, ad præstandam humanam perfectionem, quam cęteris speculandi scientias: dicitq: earum principia incognita esse, fines etiãnum incognitos, atq; consequenter, quę inter principia, & finem intercedunt esse ignota. Cum igitur mathematicę scientiæ non primo proposito, nec per se ad humanam perfectionem excogitatæ sint, vt Naturalis, & Supernaturalis scientia: quãquam hoc in genere etiã Mathematicæ illæ inter se differũt, vt in his videre est Mathematicis, a quibus duę illæ, Physica scilicet, & Metaphysica scientia, aliqua principia ad suã contẽplationem mutuantur, veluti hæc Diuina scientia ab Astronomia numerum motuum accipit. nec solum hæc differentia in illarum generibus deprehenditur, sed etiam in partibus vnius, & eiusdem sciẽtiæ. Manifestissime igitur posset colligi ex hoc, maximam illarum disciplinarum vtilitatẽ, amplissimũq; atque dignissimum propositum, non esse ad exercitationem, adaptationemque intellectus, ad duas illas vltimas scientias adipiscendas. Neque etiã dici potest,

Quę prima scientia addiscenda.

harum Mathematicarum scientiarum institutum, ad opus, aut actionem esse, D quamqnam in singularibus earum inspicienti videatur ab his aliquid agi, id quod ex vulgo non pauci in Geometria, & Musica opinantur: cum eæ res, de quibus ijs ipsis cura quædam instituta est, atque tractatio, sint & naturæ, & arti communes, Triangulus nanque æquilaterus (exempli causa) quod necessario tres lineas habet, ex duobus centris circulorum æqualium exeuntes: quarum duę, quæ supra basim existunt, concurrunt insuper punctum inter secantem vtrunque circulum: id quidem neque ligneo, neque æneo, nec cuiusuis alterius materiæ circulo proprium est, neque artificiali cuiquam: quin commune est omnino hoc ipsum & naturalibus, & artificialibus. Ad hæc singula quædam eorum, quæ a Mathematicis tractantur, in materia posita esse videntur. Si igitur hęc ipsa ab illis disciplinis ita tractarentur, vt quæ Materiæ inessent, horum quatuor requirerentur causæ, scilicet efficiens, finalis, materialis, formalis: cum ergo sit manifestissimum disciplinas eas de forma tantummodo quærere, manifestum igitur est singula, quæ tractant huiuscemodi scientias, si in opus transeunt, indigere tunc, dum in actionem veniunt, alia quadam vlteriori notitia, quam, quæ ab his disciplinis tradita est, si quispiam enim ligneum sit triangulum æqualium laterum confecturus, ad id, quod molietur non sufficiet id, quod ab Euclide in elementorum suorum principio de ratione trianguli æquilateri est ostensum, nisi ad id ars quoque E fabrilis lignaria adhibeatur. neque de hoc ambiget quisquam, qui in his scientijs exercitatus fuerit, cum per se illis sit manifestissimum. Atque his in hunc modum disceptatis, apparet eos, qui huiusmodi scientias Mathematicas prosequuntur, primum quidem ac proprium propositum habere, consuetudinem: quamquam ad hanc etiam accedat (vt inquit ille) cognitio quædam rerum necessariarum his operibus, quæ quisque sibi proposuit, atque secutus est. Nam, cum sint custodes, cognitione non parum numerorum, & mensurarū indigent: idque propter ordines hominum ad pugnam instruendos, atque aciei figuras, & formas idoneas, necnon mensuras, atque modos ponendorum castrorum. Indigent etiamnum temporum, & mensium, dierumq; cognitione nauigatores, nec per deserta tantum loca, atque solitudinem iter facientes, verū etiā hi, qui camelis præfecti sunt. Musica præterea ea, quæ in agendo versatur. eis est pernecessaria, cum ob alia, tum quod ipsi eam in ciuitate instituerunt. Hæc igitur est Platonis sententia, de instituendorum illorum primordio: quę idcirco illi talis est, quoniam ars Logica tempore illius non erat. Postea vero quā est pręceptionibus, & regulis nunc tradita, melius est ab ea istorum disciplinā, atque eruditionem incipit: moxque vt erit tradita, ad Arithmeticam transiret deincepsq; ad Geometriam, Musicam, Perspectiuam, ad eamq; artem, quæ de ratione ponderum differit, ad Physicam, postremoq; ad Metaphysicam. Enimuero, cum inter se veteres diu, multumq; dubitauerint. vtrum Logicam prius, F an Mathematicas artes aggredi oporteret: ex hisq; nonnulli Dialecticam excogitatam arbitrentur, vt & roboraret intellectum, & ab errore retraheret, idque ita in interioribus ac reconditis scientijs, quas tractare ipsa cogitur, cuiusmodi sunt, & de natura, & de his, quæ naturam transcendunt. Neque Mathematicæ scientię ob facilitatem, & perspicuitatem Dialectica egerent, in primis cum non sint admodum cum materia confusæ, atq; inuolutæ. Sed hoc, si ita est, & non sit sane Logica ad artes Mathematicas adipiscēdas necessaria, si tamē postea eas acquisitas accedat, erit illa sine dubio ad præstantiam hominis, ac meliorem quandam conditionem. At, cum ad doctrinam huiuscemodi hominum nihil non egregium, atque excellens perquiramus, non erit perfecto alienum eos a disputandi arte incipere. Plato vero hos institui debere censuit facultate Musica, vt decimum & sextum annum, aut decimum & septimum attigerint: neque id etiam prius quam prauis, qui iam dicti sunt, moribus purgati sint. Tum etiam equestri exercitatione ad vigesimum vsque annum vtantur, atque iam inde superiore seruato ordine ad Philosophiam addiscendam se

A conferant. ante quam ætatem Plato eos sapientiam attentare minime permittit, propterea quidem quod eorum opinio, atque iudicium nondum sit ad tantam rem idoneum, nec ratio quidem firma, & constans. Accedit ad hæc, quod qui prematura ætate fabulis, atque figmentis enutriti sunt poeticis, illi legum constitutiones quantum possunt sugillant, atque abrogant, & ita maxime, dũ, apud vulgus rationibus suis infringere leges, atque statuta pertentabunt. Neque (vt inquit ille) per fabulas illas, & fictas, quibus sunt imbuti, orationes aliter afficiuntur, quam qui, quos prius parentes esse putauerat, adultus, ac iam grandior, validiorque solum putatiuos intelligit, & se non legitimum illis, sed falso creditum filium, aliosque sibi esse parentes veros. siquidem quis eum tunc non autumet exuturum filij animum, omnemque reuerentiam, quam antea habuerat erga falsos illos parentes, ita vt eo res redeat, vt plerunque ab illo isti contemnantur, & negligantur. Similiter quoque his accidere solet, qui a parentibus ante maturam ætatem disciplinis huiusmodi committuntur. nam quæ in illis solertia est, atque acumen, leges rationibus suis eludere cupiunt, & veluti dilacerare, vt ludentes catuli solent eorum, qui ad se propinquant vestes dilacerare. Id quod etiam tu in his facile philosophis esse animaduertes, qui in his nostris Rebuspub. versantur: quibus ipsis nihil certe damnosius esse potest. At vero Platonicæ Reipubli. sapientes futuri, iam inde ex quo sapientiam erunt aggressi, illam percurrere, atque perlegere scientiam non intermittent ad quintum, & tricesimum vsque annum: & tum deinde rei militaris, & bellicæ administratio eis committetur, idque continuatis annis quindecim, vt tandem quinquagenarij ad magistratum Reique publi. administrationem apti sint, atque imperent. ad quod munus cum per ætatis imbecillitatem erunt inutiles, in beatorum (vt inquit Plato) insulas transmittantur. Intelligit autem (vt opinor) per insulas, contemplationem formæ boni, quod ipsum vere esse credatur. ꝙ si aliquis forte crederet reperiri humanum bonum per se existens, necnon aliarum virtutum vsum eius ipsius contemplationem impedire: propterea (mea quidem sententia) Plato non perperam voluerit, vt Philosophi illi ad boni illius cuiusquam consyderationem in extrema sua ętate segregẽtur. Quin etiam, inquit, cęteros quosdam dies a ciuibus reliquis designatos habere debere, per quos, & eorum concelebrentur virtutes, atque res gestæ, & ijs sacra fiant, honoresque habeantur, quales apud rusticos dæmonibus præstari solent. Eadem est mulierum, quæ ad honores, atque administrationem factę sunt, & educatio, & reuerentia, cultusque cum iam dixerimus, mulieribus cum viris omnia officiorum genera communicata esse. Plato autem huius ciuitatis administrationem optimam existimat, etiam si plures, quam vnus, huiusmodi Philosophi in hac Republi. potentiam nacti fuerint. Hęc vt C Plato explicuit, modum ipse examinat, quo possit facillime, atq; optime hæc Respubli. constitui. Prius siquidem ipse huius Reipub. statum ita denique optimum prædixerat, si sapiens eiusmodi filius fuerit Regis: vel forte imperium illi alijs rationibus deferri debere, siue propter studij, atque ingenij magnitudinem, seu quod multitudine, atque dignitate cognatorum polleat, vel gloria, potestateque huiusmodi alijs inter omnes pręstet. Quod si contingit hoc modo Rempubli. constitui, id agatur in primis, vt qui in ciuitate decem annos continuos plus minus exegerint, in agros transmittantur: istorum autem filij omni diligentia ea educatione, quam descripsimus, instituantur. Hoc enim modo hęc, de qua nitimur, ciuitas ocyssime, facillimeq;, atque optime exorietur. Nec tu dubites, quin modus hic a Platone commemoratus, quamoptimus existat. Ciuitas nihilominus hæc potest alio modo condi, sed non nisi longissimo temporis tractu: scilicet si accidat, vt his ciuitatibus magno successu temporis ac diuturno Reges sint optimi, qui non ciuitates istas subinde mutare, atque corrigere desinant, quousque tandem ad optimum genus Reipub. res perducatur. Quæ ipsa ĩmutatio vtroq; istorum generum fiet, nãque & populi actionibus, atq; cõsuetudine, & ipsorũ certe opinione cõmutata: eritq; tũ

facilior, tum difficilior, prout temporum processu leges vniuscuisq; temporis ratione habita diuersę ferentur, videlicet alię, dum a perfectione Reipu. multum aberunt, alię ob facilitatem, dum proprius Reip. perfectę accedent. Atq; (vt summatim rem cōprehendam) facilius est ad probatas actiones hac tempestate inducere, quā ad opiniones probas, atq; optimas. cuius rei tibi facillime fides fiet, Rebuspub. quę nunc extant perpensis. Quod ipsum non fugiet: cū, qui sapientia omnibus partibus obtinuerit: & propterea ꝙ non rectas opiniones habeant, eas a recto peruerti, ac rui. Respu. autem, quę operibus tantum pręstāt, sacerdotię denominari solent, cuiusmodi olim a Persis antiquis (vt fertur) vsurpata fuit. Hęc autem omnia sunt, quę circa Reipub. institutionem, & quasi ortum pręclarissime scilicet, ac de eius ordine, deq; constitutione legum Plato disseruit: quę quā potuimus breuissime a nobis sunt explicata. Atq; superesse tandem videtur adhuc, vt de ciuitatibus non perfectis quidē illis, sed aberrantibus a veritate dicamus, quo pacto scilicet dignosci debeant, ac quomodo perfecta illa in istas degeneret, neq; non istę inter se quo pacto cōmutentur. Neq; vero eorum, qui perfectam illam Rempub. spectant, parum interest scire, qua ratione prauę istę incipiant, & procedant ad summam vsq; insaniam, quamq; id facile, & quā optime fieri contingat. etenim medico quidē satis esse debere videtur, ita veneni notitiam percepisse, vt eius naturam agnoscat, & ita venenum esse intelligat, vt ab eo caueri possit, etiam si nihil de apparando illo, atq; componendo, & vtendo vnquam fuerit sollicitus. Neq; alia certe Philosopho debet esse insanarum, & errantium ciuitatum cura, quā vt illas cognoscat, & quę mala perfectę ciuitati ab eis euenire soleant, intelligat. Quocirca in hoc tantum Plato elaborauit, vt significaret, quonam modo pręstans illa Respublica in istas prauas, & vitiosas verteretur: amplusq; istæ inter se quā permutationis rationem haberent, & quam inter sese similitudinem, atq; varietatē, quidq; eis omnibus soleat accidere: qui certe nostri sermonis finis erit, vt Tertium inde tractatum partis huius ingrediamur.

D

E

AVERROIS

PARAPHRASIS IN LIBROS DE REPVBLICA PLATONIS

TRACTATVS TERTIVS.

F

De his in Octauo. De ciuitatibus aberrātibus.

IAm vero, postquam absoluit Plato sermonem, quem de optima constitutione Reip. instituerat, refert se ad id quod ex ea, quam nunc tractamus scientia superat. nempe de ciuitatibus aberrantibus differere ingreditur: quarum simplicia tantummodo genera commemorat, tum quo pacto inter se commutantur, tam quantum sint optimo Reip. statui similes, quantumq; sibi inuicem neq; non docet, qui maxime status optimę constitute ciuitati aduersentur: ac tum ostendit, quęnam ciuitatis administratio inter optimā hanc, & corruptissimam, vitiosamq; illam Reip. institutionem intercedat, vt solent media quędam inter duas extremitates incurrere: vt etiam inter nonnulla alia contraria interueniunt plura media, atq; diuersa: exempli gratia, albo nigrum opponitur, & inter vtrunq; plura genera interiecta ordine quodam, atque ratione, prout albo alia, alia nigro propiora sunt,

A ac magis specie coniuncta: ita sane consequens videbitur, duorum extremorũ quę maxime inuicem opposita sunt, nullam mutuo posse transmutationem esse, nisi transmutatio illa per media ipsa ordine, atq; serie incedat, ita vt primum ad proximum, deindeque ad id, quod illud ipsum consequitur, subindeq; ad reliqua deinceps, donec ad extremum alterum perueniatur. Idq; latius explicabimus tũ, cum ad verba Platonis deuentum erit: comparabimusq; eos inter se, qui harũ ciuitatum cuiq; perfecti sunt: atq; etiam quam quisq; voluptatem ex administratione capiat, expendamus: eoq; modo summam rerum necessariam, quę hac in parte Platonis verba continent collegerimus, ac singula horum ipsorum explanabimus. Et Plato quidem constitutiones simplices, quibus in vniuersum ciuitates conduntur, atq; formantur, quinq; esse censuit. Primã quoq; omnium optimam illam, de qua adhuc verba a nobis facta sunt: Proximam huic ambitiosam: Tertiam, quę paucorum dominatu continetur: Quartam potentiam certe quęstuosam, qui principatus vitiosus admodum est: Quinto, eoq; postremo loco est tyrannica dominatio. Quod si optimum genus illud Reipu. in potentiam regiam, & administrationem optimatum diuidas, sic principatuum quidem sex videbuntur esse genera. Etenim qui hanc optimam ciuitatis gubernationem nactus, quinq; his instrumentis paratus, & ornatus sit, quę sunt sapientia intelligendi, facultates consummatissima, & exactissima, B opulentia quantum satis est, sententia, seu imaginatiua vis, omni in se optima perseueranti deniq; firmitas, atq; constantia, addere etiam necesse est, vt in corpore nihil sit quod illi ad vsum, atq; continuationem virtutis, & actionũ obsit. Qui igitur instructus est plane, atq; ornatus, Rex est, eiusq; etiam administratio regia. Quod forte, si hęc superiora ornamenta, atq; instrumenta non in vno aliquo, verum in cœtu, ac multitudine quadam certa, ita vt aliquis vnus ad finem rerum sapientiam pręstet, alius exactam intelligentiam eius quod ad finem maxime confert, alius satis opus, satisq; facultatum exhibeat, coniiciendi alius, atq; sentiendi, seu imaginandi pręstantiam habeat, facultatem, vimque perseuerandi, constantiãq; rebus agitandis adhibeat aliquis alius, simulq; sese omnes inuicem adiuuent, vt ista administratio rerum optima, atq; tutela exoriatur: talis certe principatus penes delectos quosdam erit, vocabiturq; optimatum, & egregiorum ciuium administratio. Pręterea etiam hanc in Repub. contingere potest, vt princeps sit aliquis vnus, qui vsq; ad dignitatem regiam non peruenerit, sed tantum se legibus exercuerit, quas primus instituerit legislator, perspicacitatemq; coniiciendi, atq; intelligendi adhibuerit. ad id etiam ex legibus eliciendum, quod non ab illo conditore legis satis diserte expressum est, potissimumq; in contractibus, seu sanctionibus, causisq; priuatis, & iuribus: cuius certę scientię genus est ea, quę apud nos ars iudicandi C nuncupatur. insuper etiam ille habebit ad perpetuanda instituta facultatem, & potentiam. is inquam rex legum appellabitur. Neq; id fere contingit, vt duo scilicet ista nouissima in quempiam vnum concurrant: quin potius in diuersis semper sunt illę duę facultates, continuandi scilicet, & iudicandi: necessarioq; vni cum altera rerum dominium commonicabitur. id, quod nos in cõpluribus Mahomettanorum regnis intuemur. Verum, cũ pręter cęteras administratio quędam rerum sit voluptuosa plane, atq; illecebris astricta, cuius speciem quicunque professi sunt delectatione omnia, & voluptate metiuntur, eorumq; finis propositus delectatio tantum est: cui gubernationi, si illam addideris, quę ex concursu hominum necessitate cogente simul coeuntium constat, iam genera octo Rerumpub. effecta erunt. de pręstantissima autem abunde dictum esse videtur. Nunc igitur de ambitiosa. Et quidem ciuitates ambitiosę sunt illę potissimum, quarum in primis ciues valent, qui maxime inter cęteros honoribus producuntur. Atq; honor quidem verus homini maxime ab homine contingit, ei scilicet, qui cum perfectionis alicuius opinione polleat, alterius animum iudiciumq; quodammodo obnoxium habet, atq; obsequens. præter hoc alterum etiam honoris genus tritum quidem satis reperitur, atq; vulgare; cum scilicet honor ipse non ab alterius obsequio tali, aut iuditio pro-

Quot, et quę ciuitatis species.

De ambitiosa Republica.

ficitur, ac nisi ob remunerationem quandam, vel honoris, vel muneris cuius cunq;, aut vtilitatis, adhibito quodammodo paritatis ęquilibrio, vel saltem quantū fieri potest, ęquitas ipsa in eo genere desyderari maxime solet, qui honor circonforaneus, atq; in publico frequens dici potest. Neq; illud primū honoris genus fit propter excessum rerū illarum, quibus honor debetur. Quod genus honoris ambitiosę huic potissimū expetendū est: & ideo quosdam, quasi ordines gradusq; ciuiū retinet. neq; minimum hoc ipso optimam Rempub. imitatur. a qua tamen hactenus discrepat hac etiam in parte, ꝙ in illa virtutem honor consequitur, & res eas, quę sine dubio dignissimę sunt, ita sane, vt non per se honos perfectę Reipub. sit propositus, verum annexus virtuti, atque comes: Hęc vero ambitiosa honorem plane per seipsum consectatur, qui honor his ex rebus emanat, quę prima specie, & velut vno aspectu honore dignę censebunt. sunt autem eę potissimum, opes, generis claritas, delectationes etiam, ludus alię, copia fortunę, ita vt non plane necessaria desint, sed tantum suppetat, quantum necessitatis satis est, fortunarum, aut alijs opem ferat. His rebus iam dictis videtur tamen nemini magis deberem honorem, ꝙ̃ qui dominiū, ac potentiā, ac victoriam semper desyderare videtur. nunquā́q; alijs subijci. quę sane omnia honore primo digna esse censentur: & qui huius modi dotibus ornati sunt, alios magnitudine quadam animi antecellere videntur, ac magni animi apud homines habentur, eo presertim, si addatur facultas quędam dominandi. ac robur, puniendiq;, & remunerandi, quę certe facultas. & potentia cum robore corporis, tum animi etiam vi, atq; nequis quibusdam consistit, exterioribusq; alijs quibusdam commodis. Quocirca, qui tales (vt diximus) erunt, ciuitatibus istiusmodi maxime regendis apti erunt, tantumq; honoris consequentur, quantū superiorū rerū, quę honoris a pluribus tribuuntur, habuerint: ita vt qui non videbitur tanto honore dignus, vt sit vnus vniuersorum princeps, possit nihilominus pro merito dominij particulam accipere, vt aliqua in re dominetur, in aliqua vero alia alij sit obnoxius. Propter quod de Almansore Abuhumari filio memorię traditum est, cum conciliabula, & nuptias solitum frequentare: & aiebat, quicunq; se principem fideliū profitetur pręcipiat mihi, vt illi subijciat, vilissimumq; me habeam. & putem: sic enim honoratior inter illos ero. nemo enim potest animam honorare, nisi eam demittat, & subijciat. Iam vero in hoc ciuitatis genere non postremus est locus vestibus nitidis, ac splendidis, quales bysinę sunt, & purpureę, Regibus vsurpatę propterea: neque etiā parum est in aurea considentem cathedra conspici. Sunt enim hęc certe, quę primo intuitiu speciem quandā virtutis, aut scientię pręseferre videantur: superioraq; illa omnia qualiacunq; ornamenta, in quencunq; fuerint congesta, huic maxime dominium deferri debebit: idq; si pręterea velut facultatem, atque artē habuerit in diuidendis honoribus dispartiendisq; beneficijs ęqualitatis obseruandę, quę ipsa hac Repub. iustitia existit. Sane quidem hic ambitiosę ciuitatis status, pręter optimos illos, quos diximus, pręstantissimus videbitur in eo enim iudiciū quoddam est, atq; contemplatio eius, quod prima apparentia, primoq; aspectu speciem alicuius virtutis pręseferat, aut actionis honeste, & pulchrę. Nec non hoc ipso in statu, qui versantur, eas in primis actiones sequuntur, quę gloriam in posterum, ac laudem efficiant, vt eorū neque mors, neque vita sine honore esse possit. Ergo hic ciuium talium concursus ambiciosus quidem erit, honorisq; appetentior: qui tamen perraro in populo rudi, ac simplici inuenietur. ideoq; non est in proptu incidere in similem, ciuitatem, est tamen apud nos quidem illa frequentissima. Nunc vero de vitiosa illa, quam quęstuosam nominauimus, in qua principes certe sunt eiusmodi, vt de quęstu pręcipua illis sit cura, & supra quam certe necessitatis, vsusque ipse postulet, non vt aliena quędam ſſac sumptuum parsimonia (seu illiberalitate) assequatur. Et opum certe, aut etiam diuitiarum duo genera sunt, vt alterum natura ipsa sit, alterum constitutione, & vsu. Natura quidem opes dici possunt, quę necessitati humanæ, atque indigentię succurrunt: qualia sunt, & facul-

De quęstuosa seu paucorum Repu. Opum genera duo.

A tes aliç, tum indumenta, tum ędes ad hibitandum, aliaq; paranda, quibus cõmodius viuatur, atq; beatius. Istrumenta etiam artium, quę homini subsidio sunt. Materię etiam, ex quibus conficiuntur illa. Opes vero, quę non natura, sed ex vsu, & impositione quadam inueniuntur, sunt nummi, aut quęcunque vice eorum vsurpantur. quę, etsi necessitati humanę proprię non opinantur, ob id enim vbiq; in vsu non sunt, ciuitatibus tamen conferunt, vt commodius conuentus fiant, circaq; res agendas, atq; cõmunicandas modus, atq; medium facilius adhibeatur: propterea; nummi ipsi velut signa quædam rerum omnium pręcium, & valorem reprę sentant, vt cum quis aliquam rem affectat, eiusque valorem cognouerit, quod quibus nummis emat, cognoscere sit in promptu. Itaque velut cõmunis omnium mensura rerum numisma est, qua illę inter se commutentur, atq; alienentur, eaq; ratioue, velut anima opum omnium existimetur in primis, cum victui humano ad cuiusuis commercia vtilis nummus sit. est enim quasi rerum omnium facultatē potentia cõprehendens. & facillime cum quibusuis rebus permutabilis. Illorũ igitur hominum princeps est, qui reliquis est ditior, & potentior: cui, si accedat, vt rationem gubernandi calleat. qua scilicet recte illis, quibus dominatur, facultates impertiat, seruetq;, profecto dubiũ non est, quin tali in ciuitate dominus esse debeat. Inter cętera vero necessaria, quibus diuitię acquiruntur, sunt maxi-
B me, agricultura, & loca pascua, atq; venatio: deinde mercatura,, & stipendia, & reliqua id genus: & is, inquam, status quęstuarius dicitur. Causa aũt, ob quam hoc genus maxime etiam paucorũ dominium appelletur, est, ꝙ cum ipsi opulentiam quęrant, atq; diuitias, necesse est eos paucos esse, maiorem vero ciuium partem paupertate pręmi, vt posterius amplius explicabitur.

Popularis vero ciuitatis status ille est, in quo oēs, cum sint liberi vnicuiq; penes se sit vitę. & instituti sui arbitrium, ac re eius persequendę, ad quam animus, voluntasq; inclinabit. propterea; in hac Republi. comprehendetur velut summa quędam omnium institutorum, propositorumque, que insuperioribus illis existunt: vtpote cum in hac sint, qui ambitione ducantur: alij, qui re pecuniaria, atq; quęstu: alij, qui tyrannidem sibi, & principatum proposuerint. nec est quo minus inter istos sit, qui propria virtute ad quoddam optimum vitę genus excitetur, eoq; delectetur. Exorientur itaque hac in ciuitate omnium artium, omnium officiorum, habituum genera. Et sane inepta nõ erit, vt ex ea oriri possit optima illa, & perfectissima Respubl. neq; non quęuis ex reliquis alij administrationis forma: ac videtur nullum hic esse dominium, nisi in illos, qui sua sponte inseruiendi, seu obediendi conditionem susceperunt, aut propter primas leges. Neq; enim verisimile est hac in ciuitate licet omnia, cum certe in tanta licentia cohiberi non possint cędes, rapineq;
C mutuę: cum pręsertim eorum scelerum voluptas quędam non paucis mortalium innata sit. Ergo dubium non est. quin hic quoq; prima quędam instituta ciues obseruent: quę sunt, vt quem quis in principio, statim scilicet quam est condita ciuitas, locum sibi delegerit ad habitandum, eum cum reliquis commoditatibus, neq; non prędita, & agros, & alia ad victum, & alimenta attinentia, quę occuparit, iure retineat. Secunda quoq; instituta sunt, quæ in commercijs emptionum, & venditionum contractibus seruentur. Possunt etiam tertia accedere, ad mores componendos, & regendos, similiaq; eius generis informanda. Neminem autē ignorare arbitror, hoc in populari statu ante omnia rem cuiusq; propriam, atq; familiarem curare, adeo vt id vnũ sit illius generis ciuitatis propositũ, scilicet domestica primo curare, ciuilia vero propter domestica. & ideo est vere œconomica: contra autem se habet in optima illa Repub. In populari itaq; Repub. liberum est vnicuiq;, & quatenus possit rem suam, & diuitias pręcipue quęrere, augere, atq; tractare. Eiusmodi igitur certe sunt nostrę tempestate ciuitates, scilicet populares: quibus is maxime, ac facillime dominatur, qui sua opera vnicuiq; id, quod concupiscit, & quo delectatur afferre posit, simulq; tueri. Vulgus autem hanc Rempub. inter cęteras alij dominari putant, vtpote in qua vnusquisq; prima specie putet li-

De popolari ciuitatis statu.

bertatem sibi deberi. Neq; temere credi potest hanc esse primam, ac pręcipu D am omnium ciuitatum, quę vrgente necessitate ortę sunt. Siquidem morales, postquam quod sibi necessarium est nacti sunt, tunc de voluptate, & delitijs co gitant: vt non male a necessitate ipsa status huiusmodi popularis profectus vi deatur, & concursu quidem talis hominum per accidens, & casu quidem factus videbitur. Imperium ipsum quoque quasi fortuitum est, cũ nullo vno fine pro posito ipsi congregati sint. Hoc tempore similiter apud plures Regum Mahomettanorum sunt eiusmedi hominum congregationes, quę œconomię potius ꝗ̃ ciuitatis speciem referant: tametsi ex omnibus legibus eam retinent, quæ prima illa instituta superius dicta seruat. Neque dubium est, quin opes huius Reipub. omnes quidem priuatę sint, ac domesticę: propter quod necesse est ali quando, ex proprijs facultatibus & domesticis iam accumulatis aliquid expendere, velut ad milites mercede conducendos: ob quod & tributa, & indictiones imponentur. Tandem in duo hominum genera ciuitas distinguitur, al terum vt plebs nominetur, alterum primates. Quales olim ciuitates in Persia erant: hodieq; durant apud nos non dissimiles illis, in quiqus plebis ipsa imbecillior potentioribus pro pręda est, quousq; interdum ea violentia, iniuriaque tyrannidem iudacat, quemadmodum hac tempestate, & hac nostra Rep. oriri videntur. Crescit autem apud vulgus vt plurimum amor nummi, pręsertim cum illę primę leges sint apud eos, & ipsę populares, vt scilicet quisq; E sponte se pro Repub. bello exponat, & pugnet: quo pacto neq; cogentur ipsi suas facultates ad bellum gerendum insumere, quę lex haud dubietam diu du rabit, ꝗ̃ diu ij, quibus est imposita, necessitate illa, quę eos in ciuitatem coegit, etiam complementum victum sibi vi, atq; rapto acquirere. Quod si forte per ocium, vel corruptam, & vitiosam educationem voluptates obrepserint, fient continuo inbelles, & effœminati; ac principes quidem eorum ad bella gerenda tributa illis imponere cogentur, quibus imponendis, si non illi ęquitate vtantur cosq; vt subijcere audeant, haud dubie id populo graue, & intolerabile videbitur, ita vt consilium ineat ipse exigendorum principum, & contra illi aduersus populum vi, atq; iniuria nitendo tyrannidem quandam instituant: propterea q; videri possit hęc ciuitas tirãnicę Reipub. maxime aduersa. Pecunię vero ciuiles, quę primo in gente huiusmodi existunt, non Reip. gratia, sed familiares, ac priuatę potius sunt: transferuntur enim domos primatum, & propterea hac tempestate administratio sacerdotum est mere tyrannica. Hactenus igitur de populari statu, atq; his, quę illum consequuntur, dictum sit.

De Tyrannide. Tyrannis autem Respub. re vera est, cuius omnes ciues eandem curã, idẽq; propositum, quod & ipse tyrannus, habent: quod quidem nihil aliud est, ꝗ̃ vt F suum ipsius tyrannus finem sibi destinatum assequatur. tale autem est cupiditas per vim, ac tyrannidem solum dominari, aut glorię, aut opulentię, aut voluptatis, aut omnium istorum simul. Manifestum est huiusmodi ciues nihil aliud curare, nullumq; alium consectari finem, ꝗ̃ vt tyranno obediant, & imperata eius faciant, nihil admodum seruis dissimiles, immo vero serui potius quorum conuentus omnibus in rebus maximam optimę ciuitati habet dissimilitudinem. Illic enim in perfecta scilicet ciuitate, hoc vel publicum est propo situm, vt ex omnibus ciuitatibus tantum sibi quisque felicitatis vendicet, quan tum eius natura dignitatis, atque virtutis potest accipere. cuius quasi exempla omnes artes, omniaque prope, & bene instituta regna imitantur. est enim his quoque constitutum, publicę vtilitati consulere in artibus, exempli gratia in Medicina. An non est medico propositum principium curare ęgritudines, nõ seipsum tantum modo? In arte gubernandi, an non pręcipua gubernatori ipsi cura est, de vectorum salute non sua tantum ipsis? Contra vero in tyranno est. pro se enim tantum elaborans nullam ciuibus aut honorum, aut boni cuiusquã particulam impendit: quin potius ea imperare non desistit, quę non illius, sed quę sibi maxime vsui sint, his non alia vtens ratione quã seruis. Neq; certe ambigi potest hunc Reipub, statum omni genere iniquitatis, & iniurię affluere, neque

A re. neque enim, vt in hac ciuitate fit, vnusquisq; artes, atque studia propriũ magis, quam publicum compendium sequi debent, immo idipsum maxime: idq; ex sese satis clarum est. In hac certe tyrannide singularum domorum cura, ac ciuium labores, opificum etiam, & aliorum vnius tantum domus, tyrannicę scilicet felicitati, & perfectioni laborant, supra q̃ꝫ ꝙ habet etiã vnusquisq; proprium sibi ad optimam sui conditionem propositum. Similiter in illa perfecta omnium ciuium, atque generum propositum est, & proprium cuiusq;, & certe ad vnius quasi dominij beatitudinem commune. Qua in re tyrannicę Reipub. perfecta quodãmodo est similis. enimuero tametsi in vtraq; omnia ciuium genera ad vnum quiddam contendant, atq; commitantur: vtrobiq; tamen differentia est. nam in optima illa singula & ciuium, & artificum genera pręstitutum sibi, ac proprium, congruumq; finem (ille autem est sua cuiusq; beatitudo) persequuntur. Pręterea tamen, cum accidat, vt illud istorum propositum Regis summum bonum respiciat, videbitur esse ciuium ille finis propter regis felicitatem quęsitus, seq; vicissim, & Rex, & populus iuuabunt ad communem quandam beatitudinem consequendam: in quo & populus Regi ad quęrendam sapientiam illi sine dubio familiarẽ vtilis est, ac Rex vicissim populo ipsius quamplurimum inseruiet: nisi gubernare, ac regere id malis in rege appellare, q̃ꝫ inseruire. At vero in tirannide res longe alia est.

B nihil enim tyrannus populi causa, sed sua ipsius omnia factitat. Neq; ab hac similitudine diuersum ea, quę inter tyrannicam hanc ciuitatem, & sacerdotũ gubernationem intercedit: eoq; perfacilis est istius sacerdoticę in illam tyrannicam transmutatio. id quod nunc nostris in ciuitatibus est frequentatum, atq; adeo sacerdotij professio tyrannicis flagitijs deformatur. Ad hęc tyrannus nõ nullos habeat conscios, & adiutores oportet, vt postea horum ope inuitis ciuibus dominetur. iis tamen, quos velut tyranni socios diximus, accidit nonnunquam, vt dominatione tyrannica non vtantur, neq; fruantur, interdumq; contra, vtroq; tamen modorum in vniuersum ciuitas tyrannica appellatur. Nam etsi contingat illos tirannidem arripere, eiusq; dignitatem exercere, ea non vno modo, neq; ęqualiter vtentur, sed erit, & dissimilitudo, & inęqualitas pro modo, atq; ratione vniuscuiusq; eorum dominij, vel potestatis. Quod certe genus multorum tyrannidis cum alias facillimum inuentu sit, tum frequentissimum est in ipsis tyrannidis initijs: & hoc pacto certe exercent illi in suos populares tyrannidem. quanquã fieri etiam potest, vt ciues ipsi nonnunq̃ꝫ cum tyranno conspirent, illiq; auxilientur ad tyrannidem, non in se. sed in alios, exterosq; populos constituendam. Qua in re distincti etiam inter se gradibus erunt, & diuersis insigniantur dignitatibus, vt quisque ingenio, prudentia, aut quacunq; alia re ad salutem publicam, & tyrannidis tutelam pollebit. Ty-

Sacerdotum gubernatio tyrannica est.

C rannus autem ipse erit ac princeps istorum omnium, qui inter omnes superioribus illis dotibus & instrumentis pręstabit. hactenus autẽ de tyrannide, & eius partibus. Ciuitates vero, quę voluptatibus & cupiditatibus deditę sunt, in quibus potissimum ciues sensuum oblectamenta, & illecebras, libidinesq; tum cibi, tum potus, tum veneris persequuntur, non aliter q̃ꝫ ciuitates vi, atq; necessitate effecte ciuibus constat, sibi res tantum necessarias proponentibus quę his maxime rebus quęruntur, aut agricultura, aut venatione, aut rapto. & agricultura quidem magis est homini naturalis ad acquirenda necessaria. Verum iam satis dictum esse videatur ad singularum istarum ciuitatum notitiã, iuxta primum, & pręcipuum propositum huius scientię, quarum omnium varietas diuersitati morum animi respondet. Numerus etiam, atq; causa ab his ipsis moribus, quos diximus ducitur. nanq; pars ipsa irascendi honorem quidem, atq; amplitudinem ambit: quę ipsa, si nimia est, in tyrannicam violentiam conuertitur. Iam vero voluptatum, & opum libido eius sunt partis, quam concupiscentiam dicimus. Ex illa animę vi ambitiosa ciuitas, ac tyrannis educitur, ex hac voluptarius, hinc inde quęstuarius status popularis autem videtur quasi ex diuersis, confusisq; moribus atq; affectionibus exprimi, his scilicet, qui singulis quibusque a natura impressi sunt, & desyderio

De ciuitatibus cupiditatib' ac voluptatib' deditis.

quodã rei cuiuslibet, atq; cõditionis. Quod si aĩę partes ita a se inuicẽ separarent, soluerenturq;, vt non inferior superiori, dignior indignior subijceretur, eiusq; causa esset, quẽadmodũ a nõnullis existimatũ est, tunc dicendũ foret, oẽs hominũ concursus libera, & populari ciuitati cõtineri debere. At vero, si reliquas oẽs animę partes iracundię mores gerere ęquũ esset, omnium mortaliũ, aut ambitiosę ciuitates, aut tyrannicę. Si concupiscentia princeps esset, esset quoq; optimum, hominũ congregationes, aut quęstu, aut voluptate obtineri. At enim, cũ in Naturali philosophia, tum in hac Ciuili, rem ostendimus aliter omnino se habere, rationemq; eam esse, quę iure reliquis animę partibus dominetur: eoq; efficitur, vt res illa publica, cui eadẽ ratio dominatur, optima, sit. D

De mutua ciuitatũ transmutatione.

De transmutatione optimę ciuitatis.

Postquam autem singularum istarum ciuitatum fines cõposuimus, nunc de ueniendum esse arbitror ad ea, quę Plato de mutua earum inter se transmutatione, nec non comparatione edisserit. At primum quidem binas inter se confert deinde plures, quousq; tandem omnes inuicem comparet. similiter quoq; in harum ciuitatum principibus factitauit, scilicet inter duos principes illarũ duarum, postremo inter ipsos omnes comparat, cum id sit in Rebuspub. manifestius, q̃ in ipsis moribus, veluti iustitia ipsa: quę in ciuitate sane manifestior est, quam in vna anima, similiterq;, & iniustitia. Dicendum igitur est ciuitatem illam optimam, si quando contingat constitui, tametsi difficile, nihilose cius corrumpi, atque desinere oportere, quicquid etenim gignitur, vt in Physicis probatum est, atq; etiam rationibus commonstratum, id corruptioni obnoxium esse necesse est. Nec dubium esse potest, quin eius Reipub. interitus ex ipso genere illi dominante proficiscatur: quando scilicet ipsum corrumpi, ac degenerare mixto inter se, confusoq; auro, & argento contigerit. Quando quidem, si Reipubl. huius principes non diligentem operam adhibuerit, vt similes viri, & fœminę commisceantur, nascetur ex ea negligentia proles varia quidem, ac dissimilis inter se, & suorum etiam parentum. quę ipsa, si non ex genere custodum tollatur, transferaturq; in aliud genus, ex ea sine dubio mali semper exorientur, qui a toto sui instituti genere, ac pręceptione, qua imbuti fuerint, discedent: Musicam despicient, Gymnastica vna vtentur, qua pars illa irascendi propria maxime roboretur, & coaugescat, cupiditas etiam promoueatur. Hoc certe hominum genus, si quando inter imperanter oriatur, atque generi eorum optimo inseratur, attrahet vnusquisque istorum alium similem sibi, ac velut comparem, moribusque suis. tanquan contagine inquinabit: eritque totum ipsum genus æneum, atque ferreum, omni cura propensum ad rem augendam, diuitiasque congerendas, Alterum vero ad virtutes, quas supra commemorauimus, maxime asperabit, ac conabitur, eaque morum inter se distractio, cum aliquantisper durauerit, in medium aliquid delabetur, ac defluet. Id autem erit, quod inter optimam administrationem, & quęstuarium interuenit. Sicq; opes comparabunt, regiones subigent, & territoria suis finibus adijcient: hęc ipsi in vsum proprium, sibiq; ac suis reponunt. Ex his pręterea, quę ipsi custodes acquisierint, illis id impartient, quantum satis est ad victum, & necessaria cętera, illis ipsis hac in parte haud secus, atque seruis abutentes, quos in amicos olim, & liberos habuerant: dominiumque rerum vi quadam, & bellica potentia, & ipsa etiam gloriæ, atque dignitatis cupiditate arripiunt. quo pacto sane media videbitur effecta ciuitas inter queustariam, vbi paucorum est dominatio, & optimam, perfectissimamque illam. nam qua ratione genus illud ciuium, quod cum illis bellorũ, & periculornm est particeps, nihil ex omni quęstu, nihil ex omni arte emolumenti requirat, ciuitatis optimæ quoddam specimen est. At enim quatenus principes ipsi non ex optimis, quales antea descripsimus sunt, verum iam non obscure ad iracundię dominium, & tyrannicam potestatem declinant: est certe hac de causa non proba plane, nec bene istituta ciuitas, quo magis mixta quodammodo ex bona, malaque. Atque hæc est illa potentia, inquam primum (vt Plato censet) tanquam in proximam ea optima degenerat, & permutatur, siquidem honoris, ac dominij cupiditas maxime inter omnes affe- E F

A ctus proborum alioqui & egregiorum animos occupat: ob idq; nonnullorum eruditorum virorum sententia est, Gloriæ amorem id esse, quod maxime in dominio amicorum expetitur, idq; primum eligi post sapientiam. Est enim honor velut quędam vmbra, ipsi sapientię coniuncta, ac comes, propemodum que proxima: ob quem honorem probi etiam ad illud dominandi genus conuertantur. Et propterea sane raro, quicunque sunt virtutibus pręditi, si diu in virtutibus ipsis stabiles sint possunt vmbra carcere, famęque sibi conciliandę cupiditate. Quod si honoris cupiditas vsq; ad tyrannidis concupiscentiam abundauerit, tunc non minus hęc ciuitas, in qua optimum genus existit, distabit a vera dominandi facultate, quã deprauatum, & vitiosum illud genus, quod tyranni dominum acceptat, vel quod in eo oriatur, qui ita se habeat. Simile quoq; est vno in homine negotium, scilicet de generationis alicuius, qui optimę Reipub. similis est. Idq; est quod Plato sentit de optimæ Reipub. permutatione, necnon etiam optimi viri, idest Philosophi: qui ipse nonnunquam ex Philosopho ambitiosus fit, & ambitiosę ciuitati similis, qui quidem felicitatẽ ipsam in honore consistere contendit, & asserit. Ac talis certe (inquit) qui summũ in honore bonum constituit, auide Gymnasticam sequitur, & prędas non dissimiles rapinę amat, negligit Musicam dominum atq; tyrannidem concupiscit: neq; tamen eo se dominari debere arbitrantur, ꝙ vel

B dicto, vel nutui audientes parere velit, verum propter suam in rebus bellicis excellentiam. Subiungitur pręterea, eum ipsum quandiu iuuenis erit, pecunias contempturum: quarum amor processu temporis, atq; perfectę ętatis subinde se inferet. nam, vt cum perfectę, ac integrę naturę non sit, exitu ipso tandem rei nihil erit auarę dissimilis: cum ab optimo custode iam aberit tantum certe, vt a musicarum persuasionum obsequio sit diuersus, atq; remotus: quibus si anima iam inde a suo exortu adhęserit, per totam vitam, sine dubio virtutẽ persequetur. & talis igitur est honoris, & glorię assertor. Atq; quo pacto ex optimo, & perfecto viro talis effici possit, quęri potest. Tunc maxime certe, cum tenera quis ętate optimi alioqui patris filius in male instituta ciuitate educatus sit: in qua pater quidem ipse nullis muneribus, nullis officijs pręesse velit: quemadmodum solent viri boni, atq; integri se gerere in male institutis ciuitatibus & prauis, filius ipse, quanquã ita affecto patre, matrem audiat de viro suo conquerentem, tanquam ignauo, & languido, nulliusque inter magnates numeri, proptereaq; ipsam etiam sine dignitate, sine vlla honoris specie abiectam viuere: ad hęc moleste ferentem, ꝙ in re accumulanda nimis sit remissus, nimisq; negligens, sic igitur filium mater admonet, tantquam natus sit ab homine parũ humani ingenij participe, parumq; acri ad rem, gloriãq; & parum strenuo: nonnullaq; alia suggerit, quę solent mulieres contemnen

C dis viris suis vsurpare. Adde, ꝙ serui, socijq; atq; in primis coniunctissimi quiq; ex domesticis, atq; familiaribus eadem illi affirmant: ac si quã viderint in patrẽ ipsius iniurium quandoq;, aut petulantem, aut retinentẽ iniuste pecunias, adolescenti filio paternę iniurię vindictam omni rationi cõmendant, vt procaces illi, & iniusti dent pœnas: quę iniurię, cuius authores fuerunt, comparatę duplæ esse videantur: & hortentur etiam, ne vlla in re sit non validior, prõptiorq; patre. Quod pręterea, si accedat, vt videat in ea ciuitate eos, qui vtuntur proprio, & priuato officio, humiles haberi, & velut insani essent, omnino inhonoratos esse: cõtra, qui neq; iure dõminetur, neq; suũ exequantur officium, laudari ab omnibus, & principes inter cęteros, primiq; vocitari. Consequens ergo certe erit, vt & adolescens filius seruet probã illam, quã ex educatione, admonitioneq; paterna consecutus est naturam, rationalem virtutẽ scilicet: desuper hanc irascendi, & concupiscendi vis accrescat, veluti in qua aliena institutione semper promotus sit. Atq; ita a diuersis in duo illa superiora diuersa ẽt distractus, in medium quiddã deducetur, scilicet, quod inter eximiam voluptatum cupiditatẽ, & maximũ virtutis amorem intercedat: quo modo se omnino ad hanc partem mediam, videlicet ad ambitionis, & honoris amorem transferet, atq; impellet. Est enim quoq; in anima pars hęc, vt sepius

diximus, maxime proxima ei, quę ad virtutem ducit: ex quo necesse est, vt iste, & glorię sit auidior, & magna aggrediatur, atq; efficiat. Hic igitur modus est, & velut norma designandi adolescentis, qui finem rerũ gloria, & honoribus demetitur: ac exposita ratio, qua se ab optima natura, & perfectissima disiungit. quę omnia etiam sunt in ciuitate ambitiosa similia, similiterq; ipsa ab optima ciuitate degenerat. Quę omnia, vt a Platone de ambitiosa, & optima Repub. deq; optimo, & ambitioso viro dicta sunt, videre est in antiqua illa Arabũ Reip. administratione, quę haud dubie optimã Platonis Rempu. imitari putabat: tum secuta est mox illius ipsius Mahauię temporibus in ambitiosam commutatio, quę adhuc per insulas nostras durare videtur. D

e transmu ne ambi- sę ciuita-

Post hæc autem Plato de transmutatione huius ciuitatis inquirit, in quamnam ipsa ciuitas formam, in quod hominum genus vir ambitiosus transeat. Tum demum in hanc venit sententiam, vt sępissime ambitiosa Resp. in dominationem paucorum conuertatur: in qua ipsa (vt iam diximus) diuites sunt illi, penes quos rerum est administratio, nihilq; pauperes in eo dominio communicat. In hunc modum fit, cum scilicet lapsu temporis diuturno in ambitiosa ciuitate principes similes vixerint, & quasi sensum aliquem induerit eius vtilitatis, quę a pecunijs, atque diuitijs percipitur, & demum pulchro, & honesto vtile proposuerint, itaq; recesserint a virtute longius: vno interiecto gradu priore ambitionis, ad extremumq; illi nephario honore pecunias, diuitiasq; celebrabunt. Fortasseque, quod dicit Plato verum id videbitur, si diligentius ciuitates ambitiosas perscrutabimur, & velut transmutationis earum normam: genus tamen hoc, quod paucorum dominationis est, idem certe abiectissimum est, & vilissimum, neq; diu consistere potest, leui quacunq; causa, siue interna, siue externa sit, corruptibile. Errorq; in eo ipso primus est, vt non ei potissimum dominium deferatur, qui, & vti optime, & consistere in eo diutissime possit. verum enim solę hic spectantur diuitię: non aliter certe, neq; minus absurde, quã si quis ditiores diligendos nauibus gubernatores velit, neq; admittendum nautam peritissimum, qui vere nauta sit: sic etiam in hoc principatu pauperem non ferunt, ob egestatem. & quemadmodum, qui huiuscemodi nautam elegerit, perniciem, ac exitium naui, vectoribusq; omnibus quęret: ita, & de ipsa Repub. res se habet. Ad hęc, ciuitas huiusmodi non vna plane, sed velut bipartita in tenues, & opulentos videbitur. nanque diuites illi, cum congregandis opibus, tum auare etiam, & sordide continendis pauperes a se auertunt, & remanent ipsi diuites. Est adhuc ciuitas hęc pessime affecta, ꝙ ad gerendum bellũ nullo modo idonea est, cum omnino principibus vnum de duobus necesse sit: aut .n. multis vti militibus, quod fieri non potest: eos .n. armatos non parũ, immo quã plurimũ formidabunt. qua ratione etiã hęc ciuitas paucorum dominij appellatur. Adde etiam, ꝙ neq; plures milites mercede, vtpote auari, & tenaces conducent, sed vel vt ipsimet sint milites, vel ipsorum quam pauci. ꝙ si accidat, necesse erit, vt fugiant in pręlijs. Quod certe animaduertere in multis populis licet, qui quiete, & pacate vixerint, si quando ipsis cũ pauperiore gẽte bellũ cooriatur. Estq; in eadẽ Rep. error non minor ꝙ̃ superius vituperauit, vt idẽ varia officia, variasq; artes homo exerceat: vt idẽ & terrã colat, ac pecunias, opesq; accumulet. Qua etiã in ciuitate Principes nasci tales, malorũ omniũ est grauissimũ. nunquã .n. illi regimen ipsum ciuitatis peruertere desistent, atq; ad id potissimũ cõparare, quod & voluptati sibi sit, & quęstui. Ac ex legibus quidẽ huic ciuitati impositis illa est, vt nullius imperio sint subditi sacerdotes: pręterea omnibus vt liceat cui velint sua erogare, omnibusq; data ab alijs possidere legitimũ sit, similesq; eius generis leges. quę causa est, vt multi in hac ciuitates mendici cõuersentur, & pauperes, diuitibus certe quasi infestis stimulis ppetuo molesti, qui diuites numero quidẽ multo pauciores sunt. Qua in re eadẽ sunt huius ciuitatis incõmoda, quę in examine apũ permixti fuci inferunt, comedentes quidẽ mel, at neq; colligentes quicquã, neq; adferentes: sicq; ab ijsdẽ fucis non alio morbo totũ examen apũ afficitur, quã hęc ciuitas iã prodigia, & maleficis, neq; E F

A enim dubiũ eſt, quin in illa ciuitate, vbi mendici cõplures ſint, ibi, & fures eſ
ſe, & latrones, & omnis generis ſcelerũ authores, proptereaq; eã ipſam infi-
nitis prope malorũ generibus affligi. Atq; hęc iniquitas, iuſtitia, error, quę oĩa
paucorũ dominationẽ conſequuntur, in ambitioſa ciuitate nuſquã cõparent.
quo circa ea ipſa ciuitati optimę proprior eſt, hęc vero ab eadẽ remotior, pro
magnitudine, atq; varietate errorũ, qui in ipſa cõſpiciuntur. His itaq; expoſi-
tis, quę de ciuitatis ambitioſę in hanc poſtremã tranſitu, deq; . & genere, &
numero errorũ, qui in hoc paucorũ principatu accidunt, dicta ſunt: ſequitur,
vt de viro eius ipſius paucorũ dominationis ſimili diſputetur: tum in qua po
tiſsimũ ciuitate ſit, tum aut quo modo, aut in quẽ tranſmutetur. Ambitioſius
itaq; patet, ſi filiũ imitatorẽ ſui habeat, ac forte ei filio contigerit, vt pauper
efficiatur a calumniatoribus ſcilicet delatus, atq; accuſatus, ex bellica aliqua
expeditione, vel magiſtratu quopiam per ipſum acto, ſicq; neceſsitate coactus
ad lucrũ ſe, & quęſtũ conferat, paupertatem multo minus pati, quã mortẽ cõ
ſtituens, adeo vt depoſita omni ambitione, de congerenda tantũ pecunia co-
gitet, vt fieri ſolet: in hunc tandẽ modũ ex ambitioſo pecunię cupidus effici-
tur, tũq; omnino ſimilis eſt quęſtuoſę ciuitati, quemadmodũ, quem ſupra de-
ſcripſimus ambitioſum, ſimilẽ eſſe ambitioſę ciuitati diximus: eſtq; & auarior.
& parcior, neq; illis voluptatibus ciuilibus niſi neceſſarijs indulgens: quę cer
B te abſtinentia ex virtute non proficiſcitur. quicquid enim ex cupiditate dimi
minuit, in aliam cupiditatem tranſmittet, quam maxime velut pręſtantiorem
perſequitur: vt eſt amor pecunię, & auaritię. Ergo viri huiuſmodi, ſi a quęſtu,
& alienarum rerũ acquiſitione prohibebuntur, non amplius ſe a voluptatibus
minime neceſſarijs continebunt, ea demũ in hac parte rerũ ſumma eſt, vt aua
ritia (ſicut dictũ eſt) ſit corruptioni, atq; interitui per facile expoſita. Ac vt
breuius dicatur, ambitioſus ille manifeſte in voluptatibus deditum tranſit, ſiue
voluptatem intelligas pecuniarũ oblectamentũ, ſeu alias cuiuſmodi generis il
lecebras. Quod idem de ciuitate ambitioſa intelligendũ, vt eadẽ rationẽ ha-
beat ad voluptatem, quam ambitioſus homo ad voluptarium: ſunt enim eiuſ
dem generis ciuitas quęſtuaria ciuitas quęſtuaria, & voluptuoſa. Nec alia ſa-
ne ratio eſt, quę hactenus (vt vidimus) tot labefactauit Reges, vt ſit pro exẽ-
plo nunc eorum principatus, quos coniuratos vocant. Nanq; & ij primũ legi
timam ciuitatem imitati ſunt, quãdiu eorũ princeps vixit: mox regnante eius
filio ambitioſę ſe dediderunt, ita tamen, vt pecunię etiam admiſceretur cupi-
ditas: tum demũ res tota ętate nepotis in voluptariam ciuitatem abijt, ita vt a
nullo voluptatũ genere abſtineretur: eoq; pacto ciuitas ipſa funditus tẽpore
ſuo deletur, cum eo tempore infecta illi dominatio, atq; inimica eſſet, quæ le-
C gitimę Reip. legati eſt ſimilis. Hic eſt igitur modus, quo vir ambitioſus in lu
cri, atq; pecunię cupidum tranſit: hęcq; eſt differentia, quę inter illos ordines,
& dignitates intercedit. nec enim obſcurum eſſe poteſt, quęſtuariũ ambitioſo
viliorem eſſe, atq; deteriorem, quod ipſum ad gradum, atq; ordinem iſtorum
attinet. Quocirca hic locus eſt maxime idoneus inquirendi, quandam in Rẽ
pub. ex ſeipſa, quęſtuaria ciuitas tranſeat.

Plato autẽ hanc ipſam, in popularẽ ſtatũ permutari cenſet: ac virũ quęſtua
rium in eum, qui ſit populari naturę ſimilis permutari. Eo autem modo hęc
ipſa fit permutatio, ſcilicet ꝙ, cum in paucorum dominio quęſtus pecuniarius
ſolus ſit, qui maxime deſyderetur, ideo coguntur primum leges imponere,
quę huic propoſito vtiles ſint. Qua da cauſa primum eorum inſtitutum eſt,
vt cuilibet adoleſcenti ſit liberum res ſuas, atq; pecunias in quãuis cupidita-
tẽ, aut libidinem inſumere: eoq; pacto ad id tandẽ deuenitur, vt illorum facul-
tates omnes diſtrahantur. fieri enim non põt, vt hac in ciuitate ſimul gradu pri
mo honorum opes collocatę ſint, & ad temperantiã factę leges condantur per
aliquam neceſsitatẽ: quanꝗ̃ quę proxima conſequetur lex, a virtute omnino
aliena non ſit. At vero cũ & ſumptus, & voluptates liberę ſint, neceſſe eſt nõ
paucos etiã, ex generoſiſsimis quibuſq; pauperes fieri: & cũ eorũ multitudo
quotidie in hac ciuitate augeatur, parcos illos, & auaros maximo in odio, ma-

De viro paucorum dominationis.

De transmutatiõe quęstuariæ ciuitatis.

ximaq; inuidia, atque detestatione apud eos esse par est, quoniam ipsi paupertatis. atq; indigentię eorum causa sunt. Hinc certe multę, ac varię in hac ciuitate leges exorientur inquit: & diuites quidē certe vt qui pręter accumulationem rei nihil aliud curent, seipsos molles plus nimio. atq; delicatos efficient. Multiplicatis vero huiusmodi pauperibus in ciuitate, vt solēt inter examina apum fuci nonnunquam frequentiores exori, dū se diuitibus comparant, siue in re militari, siue in domesticis, vrbanisq; negocijs, quę cōmunione ciuitatis coguntur ipsi obire: tunc se validiores, robustiores omni in re delicatis illis agnoscunt, necnon illos vituperantes, diuitē eo modo. & esse, & fieri probosum putant, & dedecorum. Itaq; Resp. huiusmodi haud dissimilis est valetudinario corpori, & morboso, quod minime quaq; ex causa extriusecus incurrente in morbos incidit: sic quidē, & hęc ciuitas, siquū habeat aliā aduersariam, presertim popularem, ij, quos supra diximus fuci populari ciuitati aduersus suos opē ferent, simulq; in diuites illos coniurabunt, vt eos, & vita, & fortunis spolient, aut in exilium pellant, aut redigant in seruitutem. Nec secus vero quam corpus ipsum in sese, quasi dissidentibus partibus & laborare, & commutari potest. ita quoq; hęc ciuitas intestino malo agitata, ac secū ipsa discordans periclitari sane, ac transire in popularem poterit. Quod tū accidet, dū pauperes contra diuites coniurare eos ipsos subigent, ex quibus partim necabunt, partim in exilium mittent: non aliter quā in his, quę nunc stant ciuitatibus, aduersus opulentos pauperiores armari, atq; congregari videmus. Tū demum igitur constituto in ciuitate pauperum imperio, eo res redierit, vt omnes sint ex æquo liberi, nimiaq; libertate omnibus omnia licita sint. cuiusmodi certe imperium casu quoddam. & fortuna continebitur, in quo omnia sint hominū genera confusa, nemo dignitate, aut honore pręstet, lex omnibus ęquabilis, vtpote qua, nec dignitas. vlla nec probitas excellat. Nec est status hic popularis versicolori pallio, atq; depicto dissimilis, quo, velut speciosissimo propter colorum varietatem in primis & mulieres, & pueri delectentur: ita hunc quoq; popularē statū multiformem in primis, & varium prima specie non pauci pulcheririmum esse arbitrantur, at nihil esto profecto prima huius Reipub. species, quippe, cum ipsa sit adeo corruptioni, atq; internicioni obnoxia: si non virtute aliqua, aut honore fulciatur, vt in his pręsentibus ciuitatibus ac prioribus etiam popularibus perspicuum est. Ex quo tamen genere optima Respub. exoritur, & reliquę nihilominus. in eo nanq; in potentia reperiuntur, cum in hac Repub. omnes mores reperiantur. videtur enim primas ciuitates, quas natura protulit, necessitatē ipsam omnino coegisse: statimq; sunt populares consecutę, ex quibus velut fontibus reliquę omnes in suo genere emanarunt, ac velut corriuatę sunt. proptereaq; Plato dicebat hoc ciuitatis genus sapientibus curę esse debere, vt ex quo genus optimum, ac ciuitati optimę maxime correspondens eligi posset. Veluti si quis horreum omni genere rerum abundans instituat, ex hisq; rebus alias venundet, alias, quę sibi placuerint in suum vsum religat. Inquit pręterea ille, hanc ciuitatē, cū nullis rebus vtilibus, siue bellicis, siue domesticis muneribus ciues astringantur, interire facilime. nam & hic cernere est sceleratos, atq; capitali supplicio dignissimos, humani, atq; diuini iuris contemptores. Hic etiam nulla cura est, nulla ratio earū rerū, quas in constituendo optimo ciuitatis genere opportunas esse, & necessarias diximus. Quo errore hęc ciuitas non parum ab optimo statu recedet, & , siquis eam subito voluptarię, ac delicijs fluenti ciuitati, aut non dissimilem, aut eandem fortasse existimet. Verum hactenus de permutatione quęstuarię ciuitatis in popularem, deq; popularis ipsius differentia, atq; comparatione ad optimam, atque ambitiosam.

De homine popularis ciuitatis, eiusque mutatione.

Nunc vero est consequens de homine popularis ciuitatis simili, eiusq; mutatione disputare. De eo itaq; dicendū est, talem virū hoc in statu ex eo fieri popularem, qui prius oligarchię similis fuerat, velut ex paucorū dominatu ciuitas nascitur popularis. siquidem hic ob eruditionis, & rectæ institutionis penuriam, quę in paucorum administratione est: propter ignauorum pręterea, &

A ociosorũ copiã, quãquam ab eo natus sit, qui inter principes ipsius oligarchię sit, neq; desistat filium suum ad suos mores, genusq; dominij, & vitę, attrahere, nihilominus aliena, & extera admonitione, tũ ad absolutam libertatẽ, tum ad voluptates reuocatum, cuiusmodi interpellatio libertatis, atq; voluptatum cum valuerit, atq; durauerit diutius, proculdubio in omnẽ cupiditatem, libertatem licenciosam se dedet, super necessarias etiã voluptates, quas, velut a patre iam antea suppeditatas acceperat. Non necessariarum vero, ac superuacuarum illecebrarum maior cura est, ad quas per necessarias illas cũpiditates transitus est. Eas autem intelligo, quibus ad vitam necessario indigemus. sicuti & potus aquę, & cibi est desyderium: quorum alterũ humiditatem corporibus necessariam conseruat, alterũ vero penetrare facit, & transmittit in corpus id, quod restauret, quod iam corpori decessit. ac dissolutũ est. Sic ergo iuuenis ille nõ necessarijs tantum voluptatibus addictus est, quinimmo, & cupiditatibus alijs, vt quęq; veniunt in mentem: adeo, vt nonnunquã ita se vino ingurgitet, vt ebrius plane, ac mentis impos efficiatur: tantũ interdũ aquę hauriat, vt eius frigiditate, naturę temperamentũ obruatur: sępenumero in exercitationibus gymnasticis se quolibet genere pugnę exerceat: alias & vita, & instituto sit non dissimilis illis, qui philosophiã profitentur: contra

B alias omni in re agenda socors penitus, atq; iners appareat. ac (ne pluribus) eius mores plane sint inconditi, atq; indefiniti: huiusq; vitæ institutũ nimis delicatũ, ac liberũ nuncupari debet. Quod re vera ab humano proposito alienissimũ videri potest. siquidẽ homo, cum vnicum finem spectet, debet eius quoq; consuetudo vitę, seu operatio in certa, ac determinata esse institutione. Iuuenis igitur, qui ad hunc, quẽ paulo antediximus. modũ affectus fuerit, omnino Reipub. populari similis erit. qui, si ita se habere ponatur, erit eadẽ istius ad reliqua genera comparatio, Reipu. popularis ad reliquas ciuitates. Atq; hic locus se offert quidem maxime idoneus, ad dipiscendũ in quod ciuitatis genus populus transferratur, & quæ illius ipsius commutatæ vis sit: in quem deniq; virum popularis iste transeat: ac eius ipsius, qui ex populari exoritur, quis dignitatis gradus, quæ amplitudo, quæ felicitas. Hanc igitur popularẽ gubernationẽ maxima ex parte in tyrannidẽ deficere Plato arbitratus est. siquidem enim ex populari statu ea ratione tyrannicus exoritur, qua popularis ex paucorũ potentia. Non enim paucorũ administratione exit popularis gubernatio, ꝙ propter inexplebilem diuitiarum, atq; excessiuum quæstus appetitum, qua ex cupidine populares ipsi non pauci necessitate ipsa fiunt pauperes, scilicet quos, velut inter apum examina, fucis similes esse ostendimus. Eadẽ quoq; causa est, quę popularem statum in tyrãnica dominationẽ conuer

C tit, scilicet insatiabilis, & libertatis, & omnigenę licentię amor. quicquid .n. excessu, atq; superabundantia obruitur, necesse est in diuersum penitus cõtrariũ habeat: neq; hoc in his, quę voluntate aguntur, verũ etiã in naturalibus videre est. Sic igitur libertas summa causa est, vt suci illi in ciuitate cooriantur, nõ dissimiles his fucis, quos in potentia paucorum nasci diximus: quanquã hic tamen istorum non paulo maior copia est. illic enim in paucorum dominatu principes ignauos huiusmodi homines, ac desides, ac voluptatibus diffluentes non amant, sed ne tollerant quidẽ, quin potius omni opere oppugnant, atq; affligunt. qua ratione in statum eũ tandem terminatur, ac deficit illa ciuitas, qui q̃stuariũ inter, & tyrãnicũ medius est, popularis quidẽ ipse, de quo nũc agẽtur. Ac in eo quidẽ, nõ vt illic inertes, atq; pigri odiosi sunt, aut graues, verũ oĩbus accepti, & inter cęteros honorati maxime habitiq; pene principiũ, atq; dominorũ loco. Est .n. huius ciuitatis, vel natura, vel cõditio, vt cũ libertas publicũ inuaserit, demũ in singulas familias, in singulas domos se inferat: atq; eo vsq; permisceat oĩa, vt filiorũ cũ parentibus, seruorũ cũ dominis, mulierũ cũ viris gradus, atq; cõditio par sit, & labefactatę leges, & ꝓculcatę, ut nullius in se dominiũ agnoscant, atq; breuiter nihil p̃ter absolutã, plenãq; oĩno libertatem, aut velint, aut sustineant, ac vt singuli quidẽ, velut omniũ rerũ pro libidine domini sint, qũ scilicet, & quomodo libeat. Quę necessitas certe incredi-

bilem pessimi fucorum generis multitudinem afferet, haud secus, quam aduersa corporis valetudo vitiosorum humorum, velut pituitæ, bilisq; & flauæ, & atræ copiam sufficit: sic sane populus, hoc fucorum genere supra modum pullulante, & grassante, transit in tyrannicam administrationem. Quocirca omni cura cauere legislatores debent, ne genus hoc fucorum pestilens ciuitatibus oboriatur: ac penitus diligentius ab illis agi debet, quam a medicis, ne humores nociui in corporibus exoriantur. Ac, si quando hoc genus incipere, atque enasci animaduerterint, radicitus illud, ac funditus excidãt, & extra ciuitatem ipsam proijciant: quemadmodum pituitam quoque de corpore humano, & vtranq; bilem medicus educit, proijcitq;. Quanquam non paulo minor, vt in re etiam grauiore legũlatorum, atque principum, quam medicorum cura, & obseruatio esse debet Nemo enim hac in ciuitate nasci videtur, qui cupiditatibus possit, & illecebris imperare. Verum enimuero (vt Plato etiã inquit) hominum tria sunt genera in hac ciuitate nascentium, quorum maxime ortus ad transmutationem ipsius in tyrãnidem conducit. horum primũ est genus fucorum, quales iam ante descripsimus: qui videlicet per omnem licentiam, atque libidinem se libertate explent, cui generi hac in ciuitate laus est maxima, honorq; præcipuus expositus. Alterum est, idque turpissimum, quod soli auaritiæ, soli quæstui, reique conquirendæ studet, & ex talibus maximam mellis copiam exprimit. Tertiũ vero, ac postremum genus eorum est, quorum cura dũtaxat in suis commodis versatur, suntque reliquorum penitus vtilitatis negligentes, neque pecuniosi tamen admodum, neq; opulenti. Atque hac in ciuitate illud genus opulentum reliquis illis duobus, velut prædę, rapinæq; exponitur: siquidem illa hoc secundum quoad possunt fortunis omnibus, atque facultatibus spoliant. Alterũ quidem libertatis, atque licentiæ cupiditate ductum: alterum ea ratione potissimum, quod summam sibi dignitatem opibus, atque copia constare arbitratur. Et re vera primorum illorum dignitas consistit, quatenus popularis administratio producitur: idque facultatibus, quas illi vtcũque quesierunt, & depredati sunt inter plebem dispertiendis. Itaque (vt inquit) post iniurias huiusmodi, & rapinas consequens est, vt in hac ciuitate litigia, contentiones, accusationesq; nascantur. Ac populus quidem ipse in vnum aliquem conuertetur, ac spectabit qui inter eos, quos libertati, & cupiditati deditos diximus excellet: huicque fortunas suas omnes, velut pręsidio rerum suarum, ac propugnaculo cõmittet. illique omnia necessaria suppeditabit, extolletq; in summam dignitatem. Qui vir nihilominus tandem adeo libertati publicę infensus, atq; hostis efficietur, & proprie pedetentim tantum erogabit, vt tandem populum maxima ex parte sibi subijciat: eaque ratione, & naturam, & officium tyranni ipse obeat. Iam enim inde a principio dominij sui officijs, oneribusque tyrannicis continenter se exercens, eo tandem peruenit, vt vere tyrannus effectus sit. Principio enim populum plane sibi subditum, ac obnoxium arbitratui sui nactus, seu corripere quempiam, seu persequi, seu necare libeat, velut contra odiosum hostem fieri solet, id quomodocunque facere non desinit: atque ita nonnullorum hominum auxilio contra alios ad tyrannidem arripiendam vtitur, ob generum hominũ diuersitatem, vt diximus, quæ in ciuitate reperiuntur, & pręsertim contra opulentos. qui certe populo sunt maxime odio. Neque cessat exitia, ac cædes crudelitatemq; exequi, quousque sit maxime ciuium parti detestabilis, vicissimq; ipse princeps odiosus: itaque cogitur necessitate tyrannicum imperium instituere, ne aliuqui a coniuratis contra eum in ciuitate inimicis interimatur, cuius quidem rei exemplar quoddam est Cordubensium ciuitatis status: qui, cum quingentis annis a populo administrata fuerit, post hoc tempus per quadraginta annos iam transmutata est in tyrannidem. Quibus vero gradibus tyrannus huiusmodi ad eam sęuitiæ, atque crudelitatis rationem progrediatur, & quo eius tandem dominium, ac principatus eum deferatur, quid, quãtumque ab eo damni ciuitas ferat, quantum ipse etiam a seipso, ratione quidem, atque inductione ostenditur. Principio enim homo is salutationibus facilis, ac more etiã ipso populo gratus, omnes quodammodo in officio retinere videtur, ita vt cum

A non tyrannum, sed mansuetum, ac iustum esse ducant, quasi qui æquitati, & rectitudini studeat, præsertim inter eos ciues, quibus cum pecunias, & bona cætera partitur: vt nihil aliud q̃ multitudinem, atq; ciuium cœtum curare, & regere appareat. Iam vero, cum hostium externorum partem sibi pace, ac fœdere adiunxerit, partem sustulerit bello, partem quomodocunq; represserit: cum pacate possit viuere, nihilominus non semper bella solicitat, vt ea ratione facilius ciuium suorum imperio abutatur. Ipsi enim bellicis sumptibus exhausti, minus resistere illi, aut insidiari possunt: quippe, cum rebus necessarijs quærēdis: ac quotidiano victui comparando astringantur. Quale certe quiddā nostratibus accidit, qui celebris illius viri Ihanię filij imperio adheserũt. At ille præterea putabit esse in populo nonnullos, quos ipse timere deberet, eosque potissimum, qui inter cæteros ditissimi, ac potentissimi sunt: vtiturq; omni arte, & industria ad illorum exterminationem, & interitum, ita vt eos trucidandos hostibus per occasionem subijciat, in pugnāq: eos mittat, Sic enim necesse est, eũ odio habere similes sibi viros, qui certe apud eum auctoritate, atq; officio plurimum poterant. Et certe his, quæ diximus, agendis non minima inimicitiarũ aduersus eum causa contrahitur. Ex quo consequens quoq; est, eum id tota opera agere, vt huiusmodi viros potentes, potentiaque, & magnanimitate cæteris B præstantes e medio tollat, atque ita sibi ciuitatem subiuget: neq; hęc agens, cogitansq; cessat, quousque ab hoc hominum genere ciuitatem purgauerit. Sane quidem purgatio ea est ei contraria omnino, qua medici curandis corporibus, & sapientes in conseruandis optimis Rebuspublicis vtuntur. siquidem ij, quod deterrimum est eijciunt: tyrannus contra quod optimum est extrudit. Itaq; tyrannum tandem, aut non viuere omnino necesse est: aut, si viuat, cũ improbis, ac maleficis, & capiti suo infensis vitam degere. Neque dubium est, quin quo infensiores sibi ciues reddiderit, eo pluribus quoque, ac fidelioribus ad custodiam satellitibus indigeat: quos certe sibi exteros, ac pessimos quoq; ex omni gentium, ac populorum colluuiē mercede comparabit, ij inquam erunt sui amici fidelissimi, qui illos priores, a quibus iste fuit constitutus princeps populi, maxime infestabunt & affligent. Eo denique res flagitij, atque dedecoris prorumpet, vt. cum ad exercitus alimoniam, atque stipendium, rerum copia desit, ad sacras, siquę in ciuitate occurrant, opes violandas, diripiēdasq; conuertatur: nec minus eorum facultatibus, ac fortunas abstinebit, qui ipsum dominum cōstituerunt. Quę iniuria, si diutius exerceatur, cumq; cognouerit huiusmodi populus præter opinionem, quam de ipso, dum rerum dominium traderet, concepisset (neque enim eum aliam ob causam rebus administrandis imposuit, quam vt a diuitibus, qui, & maximi, & optimi videbantur, liberaretur) nec certe vlterius insolens, ac proteruum istius dominium feret, conabiturq; oppressorum C ciuium, omnibusq; fortunis exturbatorum multitudo illum ex ciuitate detrudere, ille contra, vt potentior astrictiori seruituti subijciet, arma auferēs, & alia fere libertatis instrumenta, neque aliter, aut maiore successu hic sub hoc tyranno seruitutem commutauerit, quā qui fumum fugientes imprudenter se in flammas conijciunt, ac minus periculum vitantes, in deterius atq; crudelius malum incidunt. Ille siquidē eo tyrannum sibi dominum constituerat, vt leuem aliquorum seruitutem effugeret, verũ enim in duriorem, minusque tolerabilē incurrit, Neq; vero tyrannica hæc iniquitas ratione tantum, ac sermonibus cognita est his nostris temporibus, quinimmo cum ipso sensu, tum etiam multorum experientia, & testimonio. Itaq; hactenus nobis dictũ sit, popularis Respub, qualiter in tyrannicam conuertatur: quę inibi ciuium, & fortuna, & conditio sit. *De his in Nono.*

Nunc de viro ipso moris, animiq; tyrãnici dicendũ, quo pacto videlicet ex populari illo in naturā, ingeniũq; tyrãni desciscat: quærendumq; hic vir, cuius vitæ censendus sit, miseræ ne, & infelicis, cuiusmodi Respub. illa est, quæ tali opprimitur dominio. Itaq;, cum Plato eum virũ descripserit, vt cupiditatibus minime necessarijs obsequentē, aut addictũ melius, dicamus ipsum ideo Platonem statim ab his cupiditatibus exprimēdis, indicādisq; incipere: moxq; ipse reuertetur ad explicandā rationem, qua ex populari ille tyrãnus efficiatur: de- *De viro populari quo in tyrãnũ permutetur.*

inde quam miser sit, quàm infelix, & quantum cum ciuitate tyrannide oppressa similitudinis habeat. Non necessarias ergo cupiditates asserit, quæ in somno excitantur, atque commouentur. per eas autem feram illam, ac brutam partẽ intelligit, quæ rationali dormiente maxime excitatur, tanquam sopito, atque somno oppresso domino. Pars etenim illa fera, atque inhumana in somno, dum velut a rationis dominio libera est, ab omnique cogitatione, nulloque respectu cohibita, nihil est certe tam nefarium, quod timore vllo, aut religione exhorreat: quę duo inter vigilandum non paucos affectus continere solẽt inhonestos & voluptates nefarias. Parte igitur rationali labefactata, aut impedita, leges omnes, ac institutiones recte maxima ex parte depereunt: aut, siquid forte superest, hoc non nisi minimum quiddam, ac debilissimũ esse potest. quod si homo diligentem rationis illius curam susceperit, nihil tale, quale nunc dicebamus patietur in somno: quin etiam pars illa rationalis per somnum id, quod, velut per maximas vigilias aget, adeo vt nihil contra leges, contra ęquum, & bonum concipiatur, aut cogitetur. Ideoq; hunc, qui rationem curat, virũ, diuino: alterum, qui eius ipsius negligens est, fero, ac bestiali homini comparat. Ea igitur parte cupiditatem minus necessariarum explicata, ad eam rationem se refert, qua tyrannicus vir conficiatur ex populari: sicq; inquit, popularẽ eum esse, qui ab ętatis initio ea sit affectione imbutus, vt nihil voluptatis nõ necessarię requirat, neq; quicquam magis, quàm quæstus copiam, ac lucri. Verũ enimuero, cum hic iuuenis inter eos versatus sit, qui se totos libidinibus, ac superuacuis illecebris tradiderunt, sitq; natura illis compositione, atq; meliore, paterque ipsius, quàm potest maxime ad suum viuendi institutum adducat, contra perditi illi ad vitam maxime frugalitati contrariam rẽtrahant: ita sane eũ ipsum necesse est in diuersa tractum, mediam quãdam moris vtriusq; affectionẽ nancisci, moderate quidem, vt ipse putat illorum vtrunq; secutum: vt certe, neque non libere omnino, neq; dissolute viuendo, ex paucorum potentiæ simili in popularem cõmutetur. Inquit rursus Plato, popularis huiusmodi viri, iam ętate prouectioris filium esse ponamus, qui a teneris vnguiculis patrijs sub moribus educatus, in eam sortẽ incidat, quam parenti ipsius contigisse diximus, videlicet vt solicitetur ab his, qui legis, ac morum transgressionem suadere soleant, ac ad integram libertatem trahant, concurrente ex altera parte omni studio, atq; opera ipsius genitoris, vt huiusmodi voluptates oriantur in eo: accedat quòd vel affines, vel domestici, familiaresq; nõnulli id, quod in patre non fuit, eius cupiditatibus obsecundent, ita sane citra controuersiã vehementiam, ac præter modũ in voluptates huiusmodi se dabit non modice, vt de patre diximus. ipse enim non habet e diuerso, qui se in alterum extremum retrahat: nec certe ei contingit in quoscũq; incurrere, a quibus vlla opera reprimatur, quin potius omnes, quibus occurrit offendit authores libidinis suę, atq; voluptatis, qui eum etiam ad dãnandam inuitent, incẽdantq; omni studio. quibus certe rebus fucum peiorem, ac deteriorem fieri planum est ijs, a quibus solent aptum examina vexari. Ipse siquidem, dum se in voluptates deuoluit superuacaneas, vt sunt ebrietas, vnguentorũ, ac rerum odoratarum studium, & quod breuius dicatur, cuiuscũq; generis sint oblectamenta, ac maximæ consuetæ hominibus voluptates. dum igitur in eas se precipitat, & immergit, quasi ex seipso, id est, a ratione, & mente excedit: atque ita extra se positus cupiditatibus illis agitatus, stimulatusq: fucis quidem etiam ipsis, fuerit plane, ac summe perturbatus in insaniam, ac dementiam quandam dæmoniacam conuertitur. qua etiãnum percitus, siquas sanas intus opiniones, aut voluptates frugales reliquas offenderit, euellit penitus, atq; abijcit. Ergo tyrãnus huiusmodi (cum autem intelligo, qui præstantioris animæ partis prorsus est negligens,) furioso, atque ebrio intellectus, ac mentis oppressu persimilis est. Ac sane in hunc modum furiosus non tantũ ad imperium hominum aspirabit, sed deorum etiam immortalium dominium, si posset, sibi acquirere conaretur. Et in hunc quidem modũ tyrãnus non perperã descriptus sit: nec quę a nobis commemorata est eius ex populari cõmutatio contraria videtur, aut aliena. erit autẽ qualis a nobis descriptus est,

A tum maxime, quando, vel natura ipsa, vel studijs in eum cōcurrant omnia, quæ a nobis enumerata sunt. Hęc autem vt sunt a Platone explicata, mox differere incipit, huius ipsius viri, de quo dicimus, quæ ratio sit vitæ, qui mores, quæ cōsuetudo, vbi certe illū inter voluptatū omnium abundantiam, & aculeū debacchari ostēdit, ad voluptates omnia composita, vt sunt deambulationes, porticus, balneæ, spatia, gymnasia, theatra, & (ne multis) indulgere quidem omnibus quæ amorē istum impudentem, venereū, atq; imoderatum confirmant: qui amor in ipso maxime viget, habetq; in reliquis animi partibus dominum, ac regit, vt nauē gubernator ad libitū regere solet. Ac vir equidē talis, nunquam ascendi nouas voluptates, ac prioribus adiungēdi desistit: quin noue in eo quotidie libidinis oriuntur, vt in arboribus alia atq: alia germina pullulent, & alia id genus. Quibus omnibus non sine ingēti sumptu obtemperari poterit. ac demum sit quāuis opulētus, & locuples, nihilominus omne cōfestim patrimoniū prodiget: moxq:, cū præsenti sumptu indigeat, necesse erit pecunias fœnori accipere, & multa necessaria ab alijs mēdicare: cumq: semper vlterius instantes cupiditates incitent, ad ea etiā, quæ assequi non possit, & præsertim amor ille insolēs venereus vrgeat, qui reliquis cupiditatibus ipse imperatur: eo vsque (quēadmodum inquit Plato) vt nihil sit, quod concupiscere ille nō audeat, nec se coerceat, adeo vt & columborum educatione oblectari etiam non negligat.

B Qua de re vnum de duobus illi accidere necesse est, aut eum quæcunq; desyderat ratione qualicūq; vsurpare, aut ingenti tristitia, immanibusq; doloribus effici, haud minoribus certe, q̄ quibus vel parturiens mulier, vel quiuis ęgrotus maxime cruciatur, quod si partem patrimonij concessam tam sibi a parentibus prodegerit, amplius & si quid supererit efflagitare, & in voluptates inhonestas erogare non verebitur, quod si minime illi assensi fuerint, ad blāditias primum, mox ad furta, postremo ad vim, ac paternæ pietatis violationē se cōferet. cui impietati aliquanto obstinatius, si se parentes opposuerunt, aduersus eos ipsos tyrānum, omnis officij īmemor aget: vt neq; tandem, si res ita tulerit paterna cęde abstineat nefarias manus. quod genus flagitij passim nos per ciuitates nostras vidimus cōtingere. Ad hęc, vt tyrānicus ille filius, si cuius non necessarij amore captus sit, ac eorū maxime, qui delinquentē eum, & adiuuant, & cęlant: illi certe videbitur nō iniquū esse eorum gratia amicos ipsos necessarios explodere, maiores scilicet suos, auos: parentesq; eorū ipsorū, quos minus necessarios amat, nimiū arbitrio, ac libidini subijciat. Atq; ad domū eorū fortuna est, quibus aut natura, aut moribus filius tyrānus efficitur. Cōsumptis deniq;, ac profusis parentum facultatibus, cū nihil ipse tantum consequi possit, quo magnitudinem cupiditatum expleat, sacra, ac templa tādem diripiet, infessisq; itineribus viatores, quot incidēt spoliabit, prædas vndecūq; poterit aget:

C ac deinceps omni temporis processu magis, magisq; adaugebūtur cupiditates, maximeq; imperator ille reliquarū amor venereus, inhonestus dominabitur: adeo vt, quæ vsq; a tempore pueritiæ, dum sub legibus paternis institueretur, bonę opiniones supererāt, penitus euellātur. Erat autē a principio in populari instituto, ac vita educatus: nūc vero interuētu tot furiosarū libidinū talis est vigilans (vt Plato inquit) qualis olim dormiens erat, nullius rei abstinens, nulla religione, nullo cuiusq; rei timore deterritus. Quoties ergo aliquot tales in ciuitate populari fuci, seu coorti sunt, seu aliūde confluxerint, qui inter cæteros potentia, atque facultatibus ad voluptates preualeat a reliquis tyrannus constituitur omnium, ac dominus, idque imprudentis populi consensu, & auxilio. Sic autem constitutus, velut superius patrem sibi, ac matrem subiecit, sic hic quoque, & patriam suam ac omnium maiorum suorum matrem ciuitatem toto conatu subiget. Si vero pauci in ciuitate fuci tales existant, quos probi ciues increpent, tunc potentissimum sibi ducem ex suo corpore constituunt, aut foris bellum gerunt, aut domi omne genus flagitiorum exercent, parietes fodiunt, ad cædes, ad rapinas conuertuntur. Quicunque præterea tyrannus est, hac quidem natura est, vt nullum ipse ciuium vere diligat, neque ipsi inter sese diligere studeant. Quocirca administratio ipsa tyrannica iniqua est, & iniu-

stissima, cum sit maxime contraria ei ciuitati, quam nos superius primã, atq; D
optimam descripsimus, a qua hęc plurimũ, velut pessima distat. Est quidem certe regnum omniũ statuũ beatissimum, atq; optimũ. Iccirco, cum non aliter ciuitas a ciuitate, q̃ vir a viro discrepet, consequens est, vt nemo neq; rege sit optimo beatior, neq; tyranno miserior esse possit. Et si ciuitatis ad aliam ciuitatem collatio clarior sit, quam viri alicuius ad alterum, nihilominus tamẽ, si vtrobiq; vna, atque eadem comparatio est, ex illa ciuitatum inter se, etiam hęc virorum comparatio clara fiet. ita enim, dum quę ciuitatis propria sunt natura, & quę pręterea accidunt, cognouerimus, facile erit viri quoq; similis iudiciũ ferre. Atqui nihil est manifestius, quã tyrannicam ciuitatẽ maxime omniũ seruitute opprimi, atq; a libertate abesse quamplurimũ, sic quoque certissimum est tyranni ipsius animum omni seruitute atq; indignitate opprimi, vtpote in quo pars ipsa vilissima, ac fœdissima dominũ obtineat, reliquis, quę pręstantiores sunt seruientibus. Serua insuper ciuitas, velut alieni iuris, minime id, quod vult, aut cupit, potest agere: aut forte si agat id, minimum quidem, ac nullius momenti esse necesse est. Tyrannorum similiter animus, velut dure, & misere seruiens, semper lamentatione, semper mœrore, semper tristitia, ac rerum omnium inopia laborat. Etenim ciuitates tyranno subditas inopes quidem esse, neq; vnquam necessarijs affluentes esse constat: ita E
quoque tyrannicus animus vbiq; inops, vbique famelicus, atque indigens. & quemadmodum (vt inquit Plato) ciuitas, quę sub tyrannide est, omnia formidat, sic tyrannus ipse nunquam esse sibi in tuto videtur. Et quemadmodũ illic frequentiores querimonię, frequentiores fletus, ac gemitus, quam vsquã gentium esse solent: sic nemo cupidinibus magis perniciosis, magisq; luctuosis, quam tyrannus afficitur. In eumq; morem Plato ciuitatibus ipsis viros illarum assimiles comparat, & quandoquidem (vt dictum est) similitudo, quæ inter optimam, & tyrannicam intercedit, apertior est, quã quę inter similes illis viros: ob id, velut exemplo tyranni ipsius naturam, atq; conditionem exposuit. Etenim temporibus illius magno in honore, & frequenti vsu erat imperiũ tyrannicũ, quod etiam erat poetarũ carminibus decantatũ, & celebratũ, quasi liberũ quoddam, ac legittimum dominium, iustũq; esset. Ipse quoq; poetas non paucos in his nostris ciuitatibus natos cognoui, qui hoc dominij genus optimum esse putarent, & in primis requirerent, vtpote in quo suam quandam dignitatem, authoritatemq; retinerent. Dicit præterea Plato, nihil obscurum esse tyrannum se erga ciues ita gerere, qualiter erga seruos dominũ: vt scilicet opulentum quempiam esse fingamus, & mancipijs in primis eum abundare. quę ideo non sunt formidabilia isti, quia fretus sit reliquis ciuibus F
suis, quos duplo plures, quã seruos, eosq; liberos omnes habet. Quod si seorsum ab alijs ciuibus cum vxore, ac liberis, facultatibusq; omnibus inter tot seruos habitare: tunc, vtpote vbi nullum a liberis hominibus auxilium pręsens, promptumq; esset, illum nonne par fuerit de se in primis, de vxore, de liberis timere? deq; rebus suis omnibus, tanquã omnia illa ob seruos versentur in discrimen? Ac tandem quid faceret aliud, nisi nonnullis ex seruis ipsis abblandiretur, ac polliceretur quamplurima, cogetur tandẽ omnes, vel aliquos seruos claudere, eorũq; aliquos quandoq; ipse vinculis ligare, multaq; illis necessaria parare, ac nulla apparente ratione ad id cogente, numerare. Et certe eo se modo genere cogitur, eoq; discrimine, ac timore viuere, nisi se cũ suis omnibus perire malit. Age vero, alios circumquaq; mortales proximos illi circundemus, qui haud quaquã patiantur alterũ alteri dominari, quanta eũ inopia: quanta angustia rerũ, & difficultate astrictũ putabimus, qui, velut carcere quodã clausus est? Hęc plane conditio est ipsius tyranni, taliq; carcere perpetuo coercetur, semper fame, semper timore vexatus, nunquã ipsi imperans, nunquã vsq; eo compos sui, vt egredi vsquã liceat, nec respicere quidẽ quod placeat liberum est: verum ita inclusus muliebrem verius vitam agit, q̃ virilem. Hęc inter cętera huius viri mala hoc minimum est, q, cum sibijpsi imperare non queat, alij dominari enititur, qd perinde est, ac si imbecilli quis,

A atq; ęgro corpore, suę valetudinis, & salutis negligens, alienę sanitatis satagere incipiat. Qua de re quis omnium, quęso, grauiori seruituti illigatus est, quã tyrannus? cuius appetitus, atque libidines nulla industria, nullę opes implere valeãt: semper in mœrore, semper in angustia, semper in desyderio, quo ipso animus maxime inops existit: exinde inuidus, iniustus, omnis amicitię expers, illos siquidẽ affectus, cũ iam antea accepisset, tunc multo magis ex obtentu tyrãnidis adeptus est: ex quo etiam est consequens, infortunatũ eũ esse, & infelicem. Adde etiã, ꝙ qui aut fortuna, aut casu in sublime euehuntur, sępenumero miserabili ruina in infima recidunt: quod adeo sua sponte cõspicuũ est, non ratione tantum, verum etiam sensu. Atq; adeo ad huius sermonis cõpendio, & ciuitatum superiorũ ordo, & earũ ipsarũ felicitatis, infelicitatisq; gradus, ac series, necnon eorũ, qui in his ipsis dominantur, conditio manifesta est: ita vt beatissimus omnium sit probus rex, miserrimus, ac detestatissimus tyrannus. Atq; hactenus de ciuitatum illarum natura, & mutatione inter se, hominumq; etiam similium a Platone disputatũ est. Potest autem aduersus ea, quę diximus opponi, vt si verum sit, quod a Platone dictum est, scilicet harum ciuitatũ eã esse rationẽ, vt alia alij contraria sit, quemadmodũ inter se optima ciuitas, & tyrannica sunt contrarię: quoniam inter talia contraria medium intercedere necesse esse, videatur velle harum ciuitatum inter sese commutationem non nisi ordine fieri, quod tamen hic non ita est, cum non per media commutatio fiat, vt a natura fieri solet. Natura etenim ipsa non, nisi per media, quę intercurrunt contraria, aut conciliat, aut permuttat. Enimuero res
B ipsæ, de quibus tractatur, voluptatis sunt tantũ non naturæ: vnde quodammodo his ipsis in ciuitatibus etiam singuli omnium, quas descripsimus naturę cõprehenduntur, ea scilicet facultate, vt quęuis in aliam quamlibet transferri possit, atq; mutari. Dicimusq; hanc qualecunq; ciuitatem transmutationem a Platone positam, ita non intelligendam esse, tanquam omnino necessaria sit, verum tantummodo, ꝙ ita frequentius accidat. cuius rei causa est quoniam, si in ciuitate quis ab eunte vite instituatur illius ipsis ciuitatis moribus, tametsi natura ipsa sit maxime legibus illis contrarius, nihilominus tanta institutionis illius, atq; educationis vis est, vt imbutus ipse ciuitatis moribus a natura sua, ciuitati illi contraria, recedat maxima ex parte: ita vt, siquid a ciuitatis moribus discrepet, non eo vsque tamen, vt non posse ad illius ciuitatis mores transferri. quę ipsa etiam est causa, ꝙ nulla sit tam praua, tam peruersa hominis natura, quę institutione non possit ad humanas virtutes formari. Nonnũquam vero, rara admodum tamen, id prohiberi potest: quod quidem in prima huius scientię parte iam probatum est, ibi etiam comprobatum est, viam ad actiuas virtutes assequendas vnam consuetudinem scilicet, esse quemadmodũ ad speculatiuas scientias doctrinam ipsam, seu disciplinam, Ergo homo, si in
C mores alios, quã quibus imbutus est redigetur, hoc nisi consuetudine, legibus, atq; institutis variatis fieri non potest. At vero in Repub. prępsertim quidem in optima illa, non statim leges consuetudineq; mutantur, ob vsum scilicet diutinum virtutis, moresque ipsos optimos, confirmatosq;, in quibus sunt ciues exercitati, atque instituti, immo vero dum mutantur sensim id fit, nec nisi in n similiores, ac propriores primum transeunt: ac ita necesse est affectus ipsos, atque habitudines, seruato deinceps ordine subinde immutari, quousque ad supremam corruptionem peruentum sit, in qua, velut in extremo omnium graduum pessimi, & perditissimi mores insunt. Exemplum autem horum omniũ facile est ex his moribus colligere, qui haud ita pridem apud nos capere, & iam annum quadragesimum progressi, in primisq; per potentissimos quosq; ex quo enim status ambitiosus irrepsit, in quo enutriti illi sunt, iam etsi, in paucissimis eorum, optimę ciuitatis mores, ac studia remanserint, pręsertim in viro virtute institutorum legalium pręditо. Deniq; cum superiora illa Plato absoluit, cupiditates quidem ipsam inter se ita comparat, vt palam sit, quę quemq; istorum consequatur: quę sane comparatio sic absolutior est, & plenior, Quibus explicatis demum ipsis de partibus huius scientię necessarijs ser

mo terminatur, quod nos declarare in animo habuimus. Itaque inquit Plato cum vires (seu mores) animę tribus videantur comprehendi generibus, quot sunt, etiam ciuitatum distincta inter se genera: Prima est pars animę, qua homo sapientiam amat, & affectat: Secunda, qua finem diligit, partim moderate, vt ambitiosius: partim nimium, & in excessu, vt tyrannus: Tertia additur, quę concupiscentię est, vtilitatem maxime affectans: Voluptatum idcirco genera tria esse necesse est, quę vnicuiq; horum correspondent: cum nemo ambigat ipsas voluptates, veluti quandam vmbram corpus insequentem, eas illa insequi. Hic autem Plato ad harum voluptatū indagationem, quę videlicet earum eligibilior sit, vtitur argumentatione topica. Ita enim inquit, si ex istis tribus hominum generibus vnum quęuis interroges, quę voluptas illarū triū dulcissima esset? quidem suam quisque duabus reliquis anteponet. Deinde subdit ipse insignem quendam locum, qui in secundo Topicorum libro ab Aristotele exelicatus est. dicitq; in hunc modum, Delectum, atq; iudicium sapientis cęterorum sententia verius esse, atq; pręstantius. Idq; sic probat, ꝙ duo pręstantissima ad iudicandum, ac examinandum instrumenta penes sapientem solum sint. ea autem experientia, & ratio appellantur. ergo philosopho in diiudicandis, deligendisq; voluptatibus, tum ratione, tum experientia credendum est. Experientia sane voluptatum, quam iam inde a pueritia sumpsit, doctus est, reliqui duo nullam omnino sapientię experientiam, nullam voluptatis illius sensum perceperunt: atq; id de experientia. De ratione quis omniū tandem ratione, nisi Philosophus res inspicit? nam vulgus ipsum quo tandem modo oblectamenta maxime perspicit, nisi cum doloris aliquid contrarij sustinet? vt ęgrotos tandem ita sanitatem laudare videmus. vt nihil dulcius, nihil amabilius esse fateantur: vt sanitatis ipsius sensum, tum demum habere videantur, dum morbo aliquo laborant. Similiter opulentię summę sunt in paupertate extrema laudes. & tam nihilo magis necesse est rebus suauibus per se, vt tales sint, aliquid contrarium, atq; molestū antecedere, velut palam in videndiq; sensu, ac cæteris fieri videmus: eam multo etiam pręstantiora ea delectamenta putanda sunt, quę ipsa, vt sentiantur contrario aliquo pręcedente non indigent. Hunc vero sermonem aliquanto prolixius Plato extrahit, id tantū vt probet quantum ignorantia omnes homines, pręter Philosophum, vel ipsis in voluptatibus ęstimandis hallucinantur, quantumq; ea in parte cęteris philosophi pręstent. Verum ea ratio, qua vtitur, nihil habet cum demonstratione commune: ob idq; est a nobis magna ex parte pręterm issa, & tantum ex rationibus ipsius imponendum accepimus, quantū nobis demonstrationis speciē habere videbatur. Est enim post aliquod interuallum hac ratione vsus, fames, & sitis, quemadmodum corporalis habitudinis quędam animi exinanitiones sunt: ita ignorantia, atq; imprudentia sunt quędā animi vacuitas, & inanitio. Neq; aliter animi peritia, atq; intelligentia replentur, ꝙ̄ alimentis corpora reficiuntur. Ea autem merito pręstantior, atq; solidior repletio est, quę ex eo quod pręstantius est, & melius conficitur: id enim quod ita pręstat, aliquanto verius, aliquanto maius esse videtur. Atqui res ipsę tanto excellentiores sunt, verioris, puriorisq; substantię, quo magis ad res appropinquat, quę sunt ęternę, infinitę, immortalisq; veritatis, & perpetuo manent: contra de his, quę maxime distant sentiendum est. qua ratione id, quo animę defectus, & vacuum illud qualecūque est, expletur, multo verius quidem est, & melius, ꝙ̄ id, quod corporis euacuationi summittitur. Neq; id sane iniuria, cum anima ipsa sit ęternarum rerum substantię multo magis cognata, multo magis propinqua, ꝙ̄ corpus, eo ipso, ꝙ illi ad cognitionem, atq; voluptatem subiectum est, ęterno atque immortali. nam hic in anima repletionem sapientiam intelligimus, atque cognitionem. Ad hęc quo quid virtus est, quin pręstantius, atq; durabilius quid est, eo huius ipsius voluptas est optabilior, siue de intellectus delectatione intelligamus, siue de alia quauis. Iam vero alię omnes delectationes momentaneę sunt, & quasi puncto temporis corrumpuntur, propterea ꝙ sunt contrarijs suis vbique permixtę: intellectus voluptas nihil, quod vi-

Voluptatum genera tria.

Ratio demōstratiua Platonis de animorū īmortalitate, ī Decimo libro.

D

E

F

A quam sibi aduersetur reperit, eaq; ratione, aut ęterna est, aut, si forte intereat, non ex contrario id fit, sed ex variatione quadam, ac mutatione, quę ei oboritur. Hęc autem Platonis ratio omnino(ita me Deus amet) demonstratiua est. Dicit pręterea voluntates ipsius intellectus ideo pro maiori parte pręstantiores reddi, qui intellectus eas efficit. id vero quo est causa, vt aliquid sit pręstans bonum, idipsum quidem longe pręstantius erit, & melius. consequens ergo est, vt iudex(scilicet intellectus) adipiscatur, & cognoscat maxime, atq; optime omnes voluptates: hoc autem verum est. At ratio illa, qua vtitur, scilicet ꝙ id, quod est causa vt aliquid sit pręstans, illud idem pręstantius erit, probabilis quidem ratio est, & celebris, non demonstratiua, vt Galenus putabat Dialecticę imperitia deceptus, qui has omnes Platonis rationes demonstratiuas esse asserit, cum vna tantum, quam ostendimus, ī demonstratiua sit inter omnes, quibus comparandis, diiudicandisq; inter se voluptatibus vtitur. Deus tibi optimus maximus vitam diu proferat, ac honorem, vir pręstantissime. Hęc vero est sētentiarum ad scientiam huius ciuilis disciplinę spectantiū summa, earumq; necessariarum in hac parte explicanda, quam tres nostri cōpendij partes Platonicæ Reipublicę attributę sunt complexę. Idq; totum, in quam potuimus breuissimam orationem contulimus, ꝙ nobis temporis quoq; facultas fuit angustissima. Idque meo iudicio sumus assequuti, verumque Pla-
B tonici sensus intellectum, vestro in primis auxilio, quorum hac in arte societas, vbicunque opus erat, fuit mihi (vt semper alias) peropportuna. Neque enim hac solum in re, vestra fuit mihi opera vtilis, ne id quidem quicquid est, quod Dei immortalis benignitate sortitus sum humanę, vel facultatis, vel honestatis, sine adiumento vestro, sine studio mihi vsquam constitisset. Quod autem vos intelligere velim viri pręstantissimi, quorum splendorem, ac gloriam Deus quamlongissime proreget: decimus Platonis liber huic ciuili, quā tractamus disciplinę, nihil admodum conferat. Quid poeticę primordia ad hanc ipsam possint conducere, quibus neq; fini, vllus constat, neq; per ipsa veram adipiscimus scientiam? idq; iam alibi, & hic lucidius explicatum est. Mox paulo ille suasoribs inductiones, ac rationes locis quibusdam probabilibus depromptas subdidit, quibus animam immortalem esse probaret. Et infert deinde fabulam, quę designata eorum animis loca describat. quorum in gustus, ac tactus, reliquorumq; sensuum illecebris, dum viuerent, spectabilis fuit continentia. Rursum vbi voluptariorum, vbi flagitiosorum animę, vbi fraudes, vbi scelera puniantur. Enimuero iam nos antea sępius prędiximus, istiusmodi fabulas non esse alicuius momenti. His enim quęcunq; videntur virtutes comparari, aut verę virtutes non sunt, aut si virtutes dici debent, virtutis ipsius nomen ęquiuocum esse opportebit. Adde etiam, ꝙ huiusmodi figmen-
C ta quammaxime a communi ratione absunt: quod iam satis a nobis dictum esse arbitror, quo loco de toto imirandi genere diximus. Etenim Platonem videri eam fictam, fabulosamq; rationem ingerere, quę tamen nihil ad humanā probitatem necessaria sit: neq; vero ita vtilis, vt facilius ad virtutem mortalibus iter aperiat. Quippe ꝙ homines non paucos cognoscimus, qui suis ipsi legibus, atque moribus freti expertes plane, & rudes istarum fictionum, nihil virtute, nihil vitę instituto professoribus talium historiarum concesserint. Sunt tandem hoc in genere (fateor) veteres illi inter se conflictati: sed in eo etiiam anxie(nec mirum) & perplexe Plato versatus est. At vero neque primo Reipublicę libro rem, nisi localibus argumentis agit haud vnquam, nisi vbi forte accidat rationibus demonstratiuis vsus: & idem ipse factitat in sęcundi libri pręfactione, qua de re nihil eorum prorsus auigimus.

Paraphrasis in libros de Republica
Platonis finis.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo
Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz & &
Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh
Iii Kkk Lll Mmm Nnn Ooo
Ppp Qqq Rrr Sſſ Ttt.

Omnes ſunt quaterni.

VENETIIS Apud Cominum
de Tridino, Montisferrati.

M D L X.

Averrois tom.
tertium.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm